the
university of
connecticut
libraries

BOOK 349.46.C27 v.4 c.1
CASTILE LAWS STATUTES # LAS SIETE
PARTIDAS DEL REY DON ALFONSO EL
3 9153 00109032 5

349.46/C27/v.4

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
Boston Library Consortium Member Libraries

http://www.archive.org/details/lassietepartidas04lp

PRINTED IN MEXICO

LAS SIETE PARTIDAS

DEL REY

DON ALFONSO EL SABIO.

TOMO IV.

Castile Laws, statutes, etc.
KJT
142
1843
t. 4

LAS SIETE PARTIDAS

DEL REY

DON ALFONSO EL SABIO,

COTEJADAS CON VARIOS CÓDICES ANTIGUOS

POR LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA,

Y GLOSADAS

POR EL LIC. GREGORIO LOPEZ,

DEL CONSEJO REAL DE INDIAS DE S. M.

TOMO QUARTO.

SEXTA Y SETENA PARTIDA.

1.º GABINETE DE LECTURA México
Vendido
1.º GABINETE DE LECTURA México

PARIS.

LECOINTE Y LASSERRE, EDITORES,

CALLE DEL EPERON, Nº 6.

1843.

349.46
C27
v.1

LAS SIETE PARTIDAS

DEL REY

DON ALFONSO EL SABIO.

AQUI COMIENZA

LA SEXTA PARTIDA

DESTE LIBRO

QUE FABLA DE LOS TESTAMENTOS ET DE LAS HERENCIAS.

SESUDAMIENTE dixieron los sabios antiguos que pasan su tiempo aquellos que mientra viven facen bien su facienda, tomando guarda en las posturas et en los pleytos que ponen unos con otros: et mucho mas mayormiente tovieron que habien grant seso los que á su finamiento sabien ordenar (1) et poner lo suyo en tal recabdo de que ellos rescebiesen placer (2) et feciesen pro de sus almas (3), et fincando despues de su muerte lo suyo sin dubda et sin contienda (4) á sus herederos. Onde pues que en la quinta Partida deste libro fablamos de todas las posturas, et pleytos et convenencias que los homes facen entre sí en su vida, queremos aqui decir de los testamentos que facen á su fin, porque esto es encerramiento de su fecho: et desi diremos de las herencias que los otros heredan dellos despues que mueren, tan bien por testamento como por manda ó por otra manera qualquier. Et otrosi mostraremos de cómo los huérfanos, et los niños chiquiellos et sus cosas deben seer guardadas et puestas en recabdo despues de muerte de sus padres, et de todas las otras cosas que pertenescen á estas razones.

INCIPIT SEXTA PARTITA.

(1) *Sabien ordenar*. Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent, Deuteron. 32. cap. v. 29. nota tamen, quòd omnis testatio præsumitur prudens, et ita debet conjecturari, argum. l. *Lucius*, in fin. D. *de hæred. instit.* et notat Bald. in l. penul. column. 1. *C. de impuber. et aliis subst.*

(2) *Placer*. Quiescit enim cor testantis, condito testamento, ut infrà tit. 1. l. 1.

(3) *Almas*. Nam in testamento ponitur, ut solvantur debita testatoris, et ut læsis ab eo satisfiat, et ponuntur etiam legata pro anima sua, ut in l. 102. tit. 18. *Part.* 3.

(4) *Sin contienda*. Hæc fuit una de causis permissionis testandi, ut adducit Guilliel. Bened. in repet. cap. *Raynutius, de testam.* super verbo *testamentum*, el 1. col. 3. ubi ponit alias rationes; et adde infrà tit. 1. l. 1. ibi: *Por él el desacuerdo:* et qui secundas nuptias contrahunt, difficulter hoc facere possunt ob innumerabiles lites, et rixas, quæ inter filios, et uxores primi et secundi matrimonii sequuntur.

TITULO I.

DE LOS TESTAMENTOS.

Leyes del tit. 4. lib. 5. Recop.

TESTAMENTO es una de las cosas del mundo en que mas deben los homes haber cordura (1) quando lo facen, et esto es por dos razones: la una porque en ellos muestran quál es la su postrimera voluntat, et la otra porque despues que los han fecho, si se mueren, non pueden otra vez tornar (2) á endereszarlos nin á facerlos de cabo. Onde pues que en el comienzo desta Partida fecimos emiente dellos, queremos decir en este título de la guarda que deben haber los homes quando los quisieren facer: et mostrar qué quiere decir testamento: et á qué tiene pro: et quántas maneras son dél: et cómo debe seer fecho: et quáles non pueden seer testigos en él: et quién lo puede facer et quándo: et por qué razones se puede desatar: et qué pena deben haber los que embargan á otros que lo non fagan.

LEY I.

Qué quiere decir testamento, et á quién tiene pro, et quántas maneras son dél et cómo debe seer fecho.

Leyes 1. y 2. tit. 4. lib. 5. Recop.

Testatio mentis son dos palabras de latin que quieren tanto decir en romance como testimonio de la miente del home, et destas palabras (1) fue tomado el nombre de testamento; ca en él se encierra et se pone ordenadamiente la voluntad de aquel que lo face, establesciendo (2) en él su heredero, et departiendo lo suyo en aquella manera que él tiene por bien que finque despues de su muerte. Et tiene grant pro á los homes el testamento quando es fecho derechamiente; ca luego fuelga el corazon (3) daquel que lo fizo, et tuéllese por él el desacuerdo que podrie acaescer entre los parientes que hobiesen esperanza de heredar los bienes del finado. Et son dos maneras de testamento: la una es á que llaman en latin *testamentum nuncupativum*, que quiere tanto decir como manda que se face paladinamiente ante siete testi-

TITULUS I.

(1) *Cordura.* Hoc ne aliàs arguantur de furore, si irrationabilia jubent, nam eo ipso præsumuntur non compotes mentis tali tempore fuisse, nisi probetur contrarium, ut est textus juncta glossa in verbo *mentis*, in l. *quidam in suo*, D. *de cond. inst.* et probatur in l. 32. ad fin. tit. 9. infra ead. *Part.* l. 13. tit. 13. *Part.* 1. unde, ut dicit Bart. in dict. l. *quidam in suo*, cautela tabellionis esse debet, ut seriatim verba testatoris, quæ exprimit, ponat, ut ex eis colligatur, an sanæ, vel incongruæ mentis fuerit; adde in materia textum, et ibi Alber. in l. *servo*, §. *ineptas*, D. *de legat.* 1.

(2) *Tornar.* Ultima enim voluntas immobilis perseverat, 13. quæst. 2. cap. 4. cap. *cum Marthæ*, vers. *cæterum*, *de celebrat. Missar.* l. 1. *C. de sacrosanct. Eccles.* unde lex reputatur in authen. *de nupt.* cap. 2. vers. *disponat*, collat. 4.

LEX I.

Testamentum est quasi testatio mentis, et est duplex, nuncupativum scilicet, et in scriptis: et eo facto cor testantis quietatur, scandalaque inter succedentes removentur: et debet testamentum in scriptis fieri coram septem testibus per testatorem vocatis, et rogatis: et quilibet eorum scribat propria manu, testatorem illud testamentum eo præsente condidisse, et si non scit scribere, ejus mandato alius scribat: sigillent insuper illud quilibet proprio sigillo, vel alterius, si sigillum non habeat: et in fine litteræ testator suum nomen scribat, referendo se illud testamentum fecisse; et si nescit, aut nequit, alius ejus mandato hoc scribat. Hoc dicit.

(1) *Palabras.* Valet ergo argumentum ab etymologia vocabuli, ut hìc, et *Instit. de testam.* in princip. et in l. 1. ubi Bart. et Doct. D. *de acquiren. poss.* l. 1. ubi Bart. D. *de furt.* idem Bartol. in l. 1. colum. 3. D. *ad municip.* Abb. in cap. *cum secundum Apostolum*, 5 notab. *de præben.* ubi declarat, quando procedat istud argumentum: adde quæ notat Alexan. in dict. l. 1. in princip. D. *de acquir. possess.* colum. 7. hinc dicit Bald. in cap. 1. §. *si quis de manso*, colum. final. *de controvers. invest.* quòd etymologia est resolutio vocis in proprium effectum rei, quæ demonstratur, et benè; quia ut dixit Esau de Jacob fratre suo, justè vocatum est nomen ejus Jacob, supplantavit enim me, ut habetur Genes. cap. 27. v. 36.

(2) *Establesciendo.* Est enim institutio hæredis caput et principium testamenti, ut in §. *ante hæredis institutionem, Inst. de legat.* et infrà tit. 5. in summ. et testamentum sine hæredis institutione non tenet, ut in l. fin. D. *de jur. codicill.* et in §. 1. *Instit. de fideicom. hæred.* Hodiè verò per l. 1. *Ordin. Regal.* tit. 2. lib. 5. *Ordin.* tenet testamentum absque hæredis institutione.

(3) *Corazon.* Nota hoc verbum.

gos (4); en que demuestra el que lo face por palabra ó por escripto (5) á quién establesce por su heredero, et cómo ordena ó departe las otras sus cosas. La otra manera es á que dicen en latin *testamentum in scriptis*, que quiere tanto decir como manda que se face por escripto et non de otra guisa (6); et tal testamento como este debe seer fecho ante siete testigos que sean llamados et rogados (7) daquel que lo face, et ninguno destos testigos non debe seer siervo, nin menor de catorce años, nin muger nin home muy mal

(4) *Ante siete testigos.* Hodie per legem Ordinament. Regis Alphonsi, quæ servari jubetur in l. 3. *Tauri*, sufficiunt quinque testes, quando testamentum nuncupativum fit sine tabellione : et si cum tabellione, sufficiunt tres. Exigitur tamen utroque casu, quòd sint vicini loci, ubi fit; et tales testes debent esse omni exceptione majores, etiam in alio casu illius legis, ubi propter penuriam hominum non possunt haberi ultra tres testes. Nam cùm illa lex sit extraordinaria, et minuat numerum testium requisitorum hìc, et de jure communi, debet intelligi et limitari, ut testes, de quibus ibi, sint omni exceptione majores, ut latè tradit consulendo Decius consil. 105. *pro tenui facultate*, etc. col. 2. et 3. ubi plura allegat : inter cætera allegat consilium Petri de Anchar. 178. *visis, et diligenter inspectis;* qui tamen ibi loquitur de casu valde differenti. Et si istud dictum Decii, et aliorum quos ibi allegat, intelligatur de testi infami infamia juris, vel de eo, qui aliàs non potest esse testis, ut habetur in l. 9 et 10. infra, eod. planè procedit ejus dictum. Si verò intelligatur de aliis, qui possunt esse testes in testamentis, non sunt tamen omni exceptione majores, juxta notata per Glossam, et Bart. in l. *cunctos populos, C. de summa Trinit. et fide cathol.* colum. 5. et quæ dixi in l. 8. tit. 16. *Part.* 3. dictum Decii est multùm singulare, et tenendum mente; et secundum illud in auditorio regali pronuntiari audivi, in causa cujusdam testamenti facti in loco deserto, ubi tantum tres testes potuerunt haberi, quorum unus non erat omni exceptione major : ego verò semper fui dubius super isto dicto, saltim in casu, ubi ex natura, vel qualitate loci alii testes haberi non potuerunt, cùm non sit quid culpæ imputetur testatori, cur alios non adhibuit, juxta ea, quæ tradit Alexandr. consil. 152. colum. 5. et 6. volum. 6. et Joann. de Platea in l. *quotiens, C. de naufrag.* lib. 11. esset tamen attendendum, an objectus testis, ex quo non potest esse omni exceptione major, sit publicus, an non, ut in l. 1. *C. de testam.* et juxta id, quod habetur in dict. l. 8. tit. 16. ibi : *conoscidamente de mala fama;* aliàs durum est dicere, quòd objectus occultus testanti faciat, ut invalidetur ejus testamentum. Sed quæro, cùm illa lex Ordinamenti exigat, quòd testes sint vicini, an in dubio, si non constet de alio domicilio, præsumantur vicini? Videtur quòd sic, ut in simili notat Bart. in l. *de jure*, D. *ad municipal.* Angel. in l. *si cum exceptione*, §. *in hac*, ad fin. D. *quod metus causa;* ubi allegat l. 1. in fin. *ad municipal.* Et quod notat Angel. de Aret. in suo tractatu *maleficior.* in parte *de Bononia*, vers. *quid autem si dicta verba*, et Felin. in cap. *quoniam, de offic. ordinar.* ubi dicit, quòd in dubio nullus præsumitur forensis, vide etiam Hippoly. consil. 57. num. 2. volum. 1. Sed an sufficiat, quòd sit familiaris, vel serviens alicui ex vicinis loci? Videtur quòd sic, nam et servi dicuntur de plebe, ut notat Gloss. in cap. *regiones, de consecr.* dist. 3. Sed quid si testamentum fiat coram quatuor tabellionibus, an sufficiat? Videtur quòd sic, per id quod notat Gloss. in authent. *de hæredibus, et Falc.* §. *hinc nobis*, collat. 1. super verbo *tabelliones.* Bald. ubi hoc notat in authen. *sed cum testator*, versic. *quæro pone*, colum. penul. *C. ad Leg. Falc.* Et an testamentum imperfectum propter defectum testium possit per Principem confirmari, tradit Lucas de Penna in l. penult. *C. de Decurio.* lib. 10. et latiùs in l. 1. *C. de his, qui in exilium dati sunt*, ubi distinguit, an res non sit integra, ut quia ex sententia, vel aliàs hæres ab intestato hæreditatem possidet, et tunc non possit : aut res est integra, et tunc possit de plenitudine potestatis, non tamen sine causa; vide ibi latissimè per eum, et vide quæ tradunt Bartol. et Doctores in l. *Gallus*, §. *et quid si tantum*, D. *de liberis, et posthumis*, in quæstione ibi ad finem mota per Bartolum.

(5) *O por escripto.* Potest enim testamentum nuncupativum fieri per scripturam tabellionis, ut in l. 102. tit. 18. *Part.* 3. et notat Glos. in l. *hac consultissima*, §. *per nuncupationem*, in glos. 1. *C. de testam.* et debent scribi nomina propria testium cum duabus qualitatibus, circumstantiis, seu accidentiis; aliàs non dicuntur legitimè descripti, et certitudine demonstrati, ut notat Bart. in l. *demonstratio falsa*, in princ. quæst. 7. D. *de condit. et demonstr.* allegat l. *hac consultissima*, in princip. *C. de testam.* et tenet Joannes Andr. *in addit. ad Specul.* tit. *de instrumentor. edit.* §. *breviter*, in additione incipienti *Accursius*, ubi dicit de nominibus, et cognominibus testium, et tradit Alex. consil. 153. *videtur*, 1. considerat. colum. 1.

(6) *Et non de otra guisa.* Id est, cùm testator vult testari in scriptis non ad probationem voluntatis, sed ad substantiam testamenti, ita quòd scriptura sit de substantia, ut in l. *contractus, C. de fide instrument.*

(7) *Que sean llamados et rogados.* Quid in testamento nuncupativo? De jure communi idem est, quòd debent testes esse rogati, ut in l. *hæres palam*, §. fin. D. *de testam.* et l. *hac consultissima*, §. *per nuncupationem*, eod. tit. et tradit Alexand. consil. 70. volum. 2. per istam tamen legem vide-

enfamado (8). Otrosi decimos (9) que cada uno dellos debe escrebir su nombre en la fin del testamento deciendo asi (10): yo fulan so testigo deste testamento que lo fizo tal home, nombrándolo, seyendo yo delante: et si alguno dellos non sopiese escrebir, qualquier de los otros lo puede facer (11) por mandado dél. Et demas desto deben poner todos los

tur, quòd hoc solùm exigatur in testamento in scriptis, cùm suprà, cùm disposuit de testamento nuncupativo, nihil disposuerit de rogatu testium; hìc verò disponit esse necessarium in testamento in scriptis, et sic per locum ab speciali videtur hæc lex hoc decidere: cujus fundamentum potuit esse, quia etiam de jure canonico dubium est, an exigatur, quòd testes sint rogati in testamento nuncupativo. Cùm Anton. tenuerit, quòd non, in cap. *cum esses*, *de testam.* licèt Alexand. in dict. consil. 70. aliter voluerit, allegans Joannem de Imola in dict. cap. *cum esses*, ubi de hoc per eum, colum. 5. post Franciscum de Albergo, de Aretio. tene, quòd etiam in nuncupativo exigatur, quòd testes sint rogati, ut habetur in l. 32. tit. 18. *Part.* 3. et infra eod. l. 4. et 6. nota tamen, quòd licèt notarius non attestetur de rogatu testium, poterit tamen probari per duos testes, quòd fuerunt rogati, secundum Bald. quem vide in l. 2. colum. 2. *C. de bonorum possess. secund. tabul.* imò secundum eumdem Bald. in l. *hac consultissima*, in princip. *C. qui testam. facere poss.* si testis subscripsit, vel passus est testator, quòd describeretur testis, ex hoc videtur rogatus, argumento l. *cum ostendimus*, §. fin. D. *de fidejussor. tutor.* et tenet etiam Paul. de Cast. in dict. l. *hac consultissima*, in princ.

(8) *Nin home muy mal enfamado.* Videtur hic esse casus, quòd in testamento in scriptis non solùm repellitur testis, qui est infamis infamia juris, verùm etiam si sit infamis infamia facti, dum tamen talis infamia sit multum nota; facit l. 8. tit. 16. *Part.* 3. Baldus tamèn in cap. 1. *an remov. debeant test. qui part. esse desier.* dicit, quòd si testis est notatus infamia facti tantùm, valet ejus testimonium, si aliquid testi suffragatur, verbi gratia, dicit Baldus, si testamentum fuit scriptum manu testatoris, et testes subscripserunt, nam licèt ista privata scriptura non faciet plenam fidem, facit tamen adminiculum, quod viva voce testium confirmatur, allegat l. 1. C. *de testam.* quando verò talis testis notatus infamia facti, non habet pro se adminiculum, tunc in actibus solemnibus non admittitur, ut notatur D. *de senator.* l. *Cassius*, sed in aliis admittitur: adhibetur tamen ei minor fides, si graviter infamatus sit apud bonos, et graves; sed si ex causa levi, non putat, quòd judex debeat hoc multùm ponderare: quæ verba Baldi tu multùm nota. Et certè de mente hujus legis multùm videtur, quòd in testamento in scriptis non admittatur testis, graviter apud bonos, et graves infamatus ex gravi crimine, licèt tantùm sit infamia facti, et licèt aliàs habeat talis testis pro se adminiculum testamenti subscripti à testatore et testibus, ut hìc habetur. Tu hæc considera et tene mente, pro quo etiam facit, quia ista videtur causa gravis, quæ æquiparatur criminali; et in criminalibus gravibus repellitur testis infamis infamia facti, ut dixi in dict. l. 8. ubi vide, et quæ dixi supra ead. l. in gloss. in verbo, *ante siete testigos.*

(9) *Otrosi decimos.* Ista lex ut vides, et sequentes ponunt formam testamenti in scriptis, et istis legibus non cavetur, quòd fiat ante tabellionem, imo quòd potest fieri sine tabellione; sed l. 3. *de Toro*, quæ hodie est in usu circa formam istorum testamentorum in scriptis, exigere videtur tabellionem, et ita intellexit legem illam Michael de Cifuentes, unus interpretum dictarum ll. dicens ex hoc corrigi istas leges Partitarum, et ll. juris communis, ut asserit ipse parum post principium commenti illius l. 3. Alius verò glossator Didacus de Castello aliter sentit, et melius judicio meo, in glossa super verbo, *testamento cerrado*, vers. *sed quæro, forte non reperitur tabellio*, et ad hoc ponderat, et benè verba illius legis in fine, in quantum invalidat testamentum in scriptis, in quo deficit numerus septem testium, et non aliàs; et sic à contrario sensu, si deficit tabellio, illa lex non invalidat testamentum: subdit tamen, et etiam benè, quòd quando non intervenit tabellio, erit necessaria publicatio testamenti coram judice, et attestationes testium, partibus, quæ possent lædi, citatis, redigentur in publicam formam; quod non erit necessarium, quando fit coram tabellione, ut dicit Glossa ad hoc semper allegabilis in l. 2. D. *quemadm. testam. aperiant.* Tene ergo, quòd non sunt correctæ istæ ll. Partitarum, etsi deficiat tabellio, quia non reperitur, vel dato, quòd reperiatur, si testator testari voluit secundum formam harum legum, et non cum tabellione, expedit enim jura juribus concordare, cap. *cum expediat, cum concord. de elect.* lib. 6. et evitanda est legum correctio: nam lex Taurina tantùm voluit tollere dubium, quod oriebatur ex lege Ordinamenti, scilicet, an illa lex (minuens numerum testium requisitorum à jure communi, et per istas leges) procedat in testamento in scriptis, in quo lex Tauri disposuit, quòd non innovavit in aliquo solemnitatem testandi in scriptis dictæ legis Ordinamenti: istud ergo dubium dicta lex nova tollere voluit, non verò corrigere istas leges in casu suo.

(10) *Deciendo asi.* Adde l. penult. D. eodem.

(11) *Lo puede facer.* Nota benè; quia de jure communi, quòd unus possit subscribere per alium, non ita expressum erat. Sed quid si testis nequit subscribere nimia senectute, vel tremore, an tunc ejus manus capietur per aliquem peritum, et redigetur ad scripturam? Lucas de Penna in l.

testigos sus seellos en la carta del testamento con cuerdas pendientes; et si alguno dellos non hobiese seello, puédese esto facer con seello de otri (12). Otrosi decimos que el facedor del testamento debe escrebir su nombre en la fin de la carta deciendo asi: yo fulan otorgo que fice este testamento en la manera que es escripto en esta carta: et si él non sopiese ó non podiese escrebir, bien lo puede facer otro (13) por su mandado dél.

LEY II.

Cómo puede home facer su testamento en escripto de manera que los testigos non sepan lo que yace en él.

Ley 2. tit. 4. lib. 5. Recop.

En escripto queriendo alguno facer su testamento segunt dice en la ley ante desta, si por aventura lo quisiere facer en poridat (1)

nulli, C. de numerar. et actuar. lib. 12. tenet quòd sic, si is cujus manus tenetur, sit sanus mente, et fiat ipso mandante in præsentia testium: quod dictum fortè alibi non reperies.

(12) *Con seello de otri.* Adde §. *possunt, Instit. de testam.* et l. *si unus, C.* eodem.

(13) *Facer otro.* Adde l. *hac consultissima,* in princ. in vers. *quod si litteras, C. qui testam. facere poss.* et l. *cum antiquitas,* in vers. *cum autem, C.* eod. ubi declaratur, et corrigitur in parte dispositio dicti vers. *quod si litteras,* et vide dict. l. 3. *in Ordin. Tauri.*

LEX II.

Si quis vult in scriptis testari, et secretè, claudat litteram, ubi scripta est dispositio, et apprehendat septem chordulas pro sigillis testium ponendis, relicta parte chartæ munda, ubi testatoris et testium subscriptiones apponantur: dicatque testator testibus, quod intra continetur, fore suum testamentum, rogans eos, quòd sint testes; deinde sigillent ipsi, et subscribant, et testator coram eis, ut suprà lege proxima. Hoc dicit.

(1) *En poridat.* Potest ergo fieri testamentum in scriptis, ita quòd testes sciant contenta in eo, ut innuitur hìc; sed an tale testamentum, in quo testator totam voluntatem suam expressit coram testibus, et nihilominus de ea facit scripturam manu sua, vel alterius, et ipsam clausit, et fecit eam subscribi à testibus, et sigillari, et servavit contenta in lege præcedenti, an istud dicetur in scriptis ob observationem formæ, vel nuncupativum? Cynus in l. *hac consultissima,* §. *per nuncupationem,* dicit, quòd tale testamentum, habens duplicem formam, dicetur testamentum in scriptis, et etiam nuncupativum; nam non est de substantia testamenti in scriptis, quòd testes ignorent ibi contenta; et poterit hoc esse utile, quia si testes ignorarent, et sic esset merè in scriptis, si deficeret subscriptio unius testis, vel aliquid aliud, testamentum esset nullum; si verò haberet istam duplicem formam, poterit tali casu valere ut nuncupativum, et poterunt testes examinari pro eo, et ita etiam tenet Paul. de Cast. in dict. §. *per nuncupationem.* Quod tamen videtur debere intelligi, quando testator non se arctavit, ut vellet testamentum suum valere, ut in scriptis, ut est de mente Angel. in l. 1. §. *sin autem,* D. *de hæred. instit.* et satis apertè probatur hìc, et in lege præcedenti, cùm dixit, *et non de otra guisa:* et adde Bart. in l. fin. D. *de jure codicillor.* et Alber. in dict. §. *per nuncupationem.* Si verò testator non expressit voluntatem suam coram testibus, tunc testamentum in scriptis, quod ex aliquo defectu solemnitatis esset nullum, non potest valere, ut nuncupativum, ut voluit Cynus, et Alber. in dict. §. *per nuncupationem,* et habetur in quadam decisione Neapolitana numer. 143. colum. 2. Adverte tamen, quia sufficeret ista expressio voluntatis etiam implicitè; unde si diceret coram testibus, velle talem scripturam esse suum testamentum, licèt coram testibus non exprimat nomina hæredum, vel legata, quæ facit, tenebit dispositio ut testamentum nuncupativum, licèt non possit valere, ut in scriptis ex aliquo defectu, quando non aliàs constaret, quòd voluit testator se arctare ad testandum in scriptis, ut concludit Paul. de Cast. in l. *hæredes palam,* in princip. D. *de testam.* et latè tradit Alex. consil. 176. volum. 5. et Socin. consil. 142. volum. 1. sed quid in dubio, an dicetur, quòd noluit se astringere, vel aliud? Joan. de Blinosco, doctor antiquus relatus ab Alber. in dict. §. *per nuncupationem,* vult recurrendum tunc esse ad conjecturas, nam si testator servavit aliquas ex solemnitatibus, quæ non exiguntur nisi in testamento in scriptis, veluti subscriptiones, et sigillationes, tunc si deficiat aliquid ex solemnitatibus, non valebit ut nuncupativum; quod Alber. ibi limitat, quando testator nomen hæredis exprimeret coram testibus, quia tunc si testamentum non valet ex una forma, valebit ex alia, cùm non sint formæ contrariæ, sed diversæ, quæ se simul compatiuntur. Cùm ergo idem sit nominare nomen hæredis implicitè, quod explicitè, juxta doctrinam Bart. in l. *si ita scripsero,* D. *de condit. et demonst.* et dixi suprà, videtur ex mente Alber. quòd in dubio non sit recurrendum ad dictas conjecturas, an servaverit dictas solemnitates, nec ne. Et istud etiam voluit Socin. in dicto consil. 142. et ibi respondet ad dict. l. *hac consultissima,* in princ. nam dicit, quòd illa lex tantum declarare intendit, quando valeat testamentum in scriptis, et dicatur solemniter factum, et quando non; non intendit declarare aliquo modo, quando testator dicatur voluisse testari in scriptis, et quando non. Unde dicit, quòd non est absurdum dicere, quòd illa lex intelligatur, quan-

que non sepa ninguno de los testigos lo que es escripto en él, puédelo facer en esta manera: debe él por su mano mesma escrebir el testamento, si sopiere escrebir, et si non debe llamar otro qual quisiere en quien se fie, et mandárgelo escrebir en su poridat, et despues que fuere escripto debe doblar la carta et poner en ella siete cuerdas con que se cierre, de manera que finquen colgadas para poner en ellas siete seellos, et debe dexar tanto pargamino blanco de fuera de la dobladura en que puedan los testigos sobrescribir sus nombres. Et despues desto debe llamar et rogar tales siete testigos como dice en la ley ante desta, et mostrarles la carta doblada, et decirles asi: este es mio testamento, et ruegovos que escribades en él vuestros nombres et quel seelledes con vuestros seellos. Et él otrosi debe escrebir su nombre (2) ó facerlo escrebir en fin de los

do apparet, quòd in scriptis testari voluit; aliàs autem non præsumatur hoc voluisse, quando non potest valere, ut in scriptis, quod disposuit, licèt possit ut nuncupativum, per l. *si miles, qui destinaverat*, D. *de testamen. milit.* et istam partem dicit probari manifestè, nam testamentum est actus, qui potest fieri in scriptis, et sine scriptis, ut in dict. l. *hac consultissima*, in princ. et in §. *per nuncupationem*, et etiam habetur in istis legibus Partitarum. Item validum est argumentum de contractibus ad ultimas voluntates, l. *servum filii*, §. *eum qui chirographum*, cum concordant. D. *de legat.* 1. sed in contractibus, qui possunt fieri in scriptis, et sine, non censentur partes voluisse celebrare in scriptis, licèt voluerint scripturam confici, nisi expresserint, se velle in scriptis contrahere, glossa notabilis in §. 1. *Instit. de empt. et vendit.* quæ communiter approbatur, secundum eum; ergo idem dicendum in testamento, ut non dicatur in dubio, testator se restringere ad testamentum in scriptis, ex quo hoc non expressit; et maximè ista procederent, si esset apposita clausula consueta, quòd testamentum vult testator valere meliori modo, quo potest, ut ibi latius per eum. Paul. tamen de Cast. in dict. l. *hæredes palam*, in fin. vult testatorem se voluisse restringere ad testandum in scriptis, quando fecit testes sigillare (ut dixi), et idem vult Alexand. in dict. consil. 176. ubi hoc limitat, quando adesset dicta clausula, *testamentum valeat meliori modo quo potest.* Et sic Doctores sunt varii in hoc: mihi verò magis placet, ut in dubio, quando testator palam non expressit coram testibus nomen hæredis, et voluntatem suam, prout fit in testamento nuncupativo, sed adhibuit solemnitates testamenti in scriptis, licèt implicitè declarare videatur, juxta doctrinam Bart. in dict. l. *si ita scripsero*, quòd tunc videatur restrinxisse se ad formam testandi in scriptis, neque valebit ut nuncupativum, ut videtur esse communis intentio Doctor. in dict. §. *per nuncupationem*, et Paul. et Alex. ubi supra; et satis probat hoc ista lex Partitarum cum suprà proxima, ibi cùm dixit, *et non de otra guisa*, quasi velit, quòd qui utitur forma testamenti in scriptis, eo ipso probatur, quòd non vult testari nuncupative, et etiam probari videtur in dict. l. 3. *Tauri*, cùm vult, quòd testamentum factum sine testibus modo de quo ibi, nullam fidem faciat in judicio, vel extra: facit etiam, quod dixi in l. 6. infra eod. qui enim eligit unam viam, videtur renuntiasse alteri, l. *Pannonius*, D. *de acquiren. hæred. l. multum*, C. *si quis alteri vel sibi.* Si tamen ex aliis conjecturis elideretur ista præsumptio, et appareret testantem aliud voluisse, ut est, ubi adest dicta clausula, vel alia quæ hoc ostenderet, tunc valeret etiam ut nuncupativum, ex communi mente Doctorum. Tene hoc mente, quia est passus quotidianus, et in contingentia facti dabit tibi honorem.

(2) *Su nombre.* Quid autem hodiè in testamento nuncupativo, facto juxtam dictam legem Ordinamentorum, an requiratur testatoris subscriptio, multotiens dubitari vidi in regio auditorio, nam videbatur, quòd non, ex quo l. 3. *in Ordin. Tauri*, subscriptionem tantùm exigit in testamento in scriptis; in nuncupativo autem vult servari solemnitatem legis Ordinamentorum, ubi nihil habetur de subscriptione testatoris, etsi nuncupativum testamentum fiat coram tabellione: neque obstare videtur pragmatica de Alcalá, exigens subscriptionem partis in instrumento; nam illa debet procedere generaliter in omnibus aliis instrumentis extra testamenta, non verò in testamentis, quibus est per alias leges certa forma data; non enim generalis provisio extendi debet ad ea, de quibus specialiter est provisum, ut in l. 3. tit. 10. infra ead. *Partit.* l. *sed, et si per Prætorem*, §. *deinde*, D. *ex quib. caus. major.* Bart. in l. *talis scriptura*, §. fin. D. *de legat.* 1. et in l. *sanctio legum*, D. *de pœnis*: item dicta lex Tauri facta fuit post dictam pragmaticam de Alcalá. Et cùm non exigat istam subscriptionem in testamento nuncupativo, sed quòd servetur tantùm dispositio dictæ legis Ordinamenti, videtur decidisse istud dubium, ut non sit necessaria in testamentis nuncupativis talis subscriptio. In contrarium tamen videtur, quòd dicta pragmatica de Alcalá exigit subscriptionem partis in omnibus instrumentis, et appellatione instrumentorum continentur testamenta, et ultimæ voluntates, ut patet in l. *si idem*, in 1. gloss. C. *de codicil.* Præterea militat eadem, imò fortior ratio, ne falsitas committatur, quæ ratio magis urget in testamentis, quàm in aliis instrumentis: et benè facit ad hoc, quod notat Lucas de Penn. in l. *Mediterraneæ*, C. *de annon. et tribut.* lib. 10. vers. *sed pone, constitutio regni*, et quasi in terminis videtur pro ista

otros testigos (3), ante ellos deciendo asi: otorgo que este es el testamento que yo fulan fice ó mandé escrebir.

LEY III.

Qué deben guardar como en manera de regla los facedores del testamento en faciéndolo.

Ley 1. tit. 4. lib. 5. Recop.

Comunalmiente deben guardar como por regla los homes que quieren facer sus testamentos, que pues que los han comenzado ante los testigos, non metan entre medias otros fechos extraños (1) fasta que los hayan acabados, fueras ende si lo hobiesen á facer por cosa que non podiesen excusar, asi como si el dolor de la enfermedad los acuitase á aquella sazon, ó si hobiesen grant meester de comer, ó de beber ó de facer otra cosa que naturalmiente non se podiesen della desviar; ca por qualquier destas razones bien podrie el facedor del testamento partir mano de lo que habie comenzado fasta que aquel embargo pasase, et desi tornar á acabarlo.

LEY IV.

Cómo pueden los caballeros facer sus testamentos.

Queriendo facer testamento algunt caballero, si lo feciese en su casa ó en otro logar que non sea en hueste (1), débelo facer en la manera que los otros homes, asi como dice en la ley ante desta: mas si lo hobiese de facer en hueste, entonce abonda que lo faga ante dos testigos llamados (2) et rogados para esto. Et si por aventura seyendo en la facienda et veyéndose en peligro de muerte quisiere á aquella sazon facer su testamento,

parte decidi in decisione Neapolitana 166. quam vide, ubi pulchrè allegatur pro utraque parte: et istud credo verius et tutius; nec obstat dicta L. Tauri, quæ solum venit ad declarandum numerum testium, ut dixi suprà in glossa super verbo, *Otrosi decimos*, nec fuit ejus intentio corrigere disposita per dictam pragmaticam de Alcalá: neque etiam obstat primum, quod non procedit in casu isto, ex quo hæ solemnitates veniunt ex diversis legibus, quia tunc etiam in alibi specialiter provisis servari debet lex generalis, aliam solemnitatem addens; contraria verò loquuntur, quando specialis, et generalis provisio est in eadem dispositione.

(3) *Otros testigos.* Quid autem si coram testibus subscribat in fine scripturæ testamenti, quia scriptura illa non fuit involuta, seu tecta alio papyro albo, ut vidi de facto, an sufficiat? Videtur, quòd sic, cùm talis præposteratio non vitiet actum, et quia hoc probatur ex l. *hac consultissima*, in princip. *C. qui testam. facer. poss.* de qua ista sumpta est, et quia subscriptio operatur, ut videatur totum instrumentum à subscribente, ut notat Bald. in authent. *contra qui propriam, C. de non numer. pecunia*, et quando est scriptum propria manu, non exigitur subscriptio alia, ut in l. *cum antiquitas*, in fine *C. de testam.* ergo idem operabitur, si subscripserit in fine scripturæ, ut dixi. Item ex quo coram testibus subscribit in eodem contextu ordine intellectus, perinde est, ac si in fine testium subscribat, argumento l. *tecta*, D. *de rebus credit.* Item neque ad hoc repugnare videtur l. *Tauri* 3. licèt testamentum in scriptis fiat coram tabellione, ex quo reperitur subscriptio testatoris, et testium super scriptura testamenti; et ita fuit pronuntiatum.

LEX III.

In confectione testamenti non divertat testator, antequam perficiat, ad alios actus extraneos, nisi naturæ, aut infirmitatis necessitate. Hoc dicit. Concordat cum l. *cum antiquitas, C.* eod. tit. et D. eod. tit. l. *hæres*, §. fin.

(1) *Extraños.* Si ergo fiat contractus, vel donatio inter vivos, licèt tenebit contractus, vel donatio, juxta Glos. in l. *hæredes palam*, §. fin. D. eod. vitiabitur tamen testamentum, si cœpto testamento divertatur ad contractum super re extranea ab his, quæ tractantur in testamento; vide per Joannem de Imol. post Baldum in dict. §. final. et per Oldraldum consil. 114. et quid si legetur aliquid particulariter alicui, et dicatur, quòd si revocaverit testamentum, ex nunc donat inter vivos; an adhuc possit revocari, tanquam impeditivum liberi arbitrii? Vide per Bald. in l. *sancimus*, in fin. *C. de testam.* et in l. *cum antiquitas*, in princ. *C.* eod. et Socin. in consil. 73. difficultatem faciebat, col. 2. vol. 3.

LEX IV.

Miles in castris cum duobus testibus vocatis et rogatis, in prælii discrimine constitutus, quando possit, et velit, etiam cum sanguine in armis, vel in terra, vel in arena scribens testari potest; et valebit, quod disposuit, dum tamen duobus testibus probetur: sed non occupatus in expeditione testabitur, ut quilibet paganus. Hoc dicit.

(1) *En hueste.* Id est, in expeditione militari.

(2) *Llamados.* Adde l. *Divus*, D. *de testam. milit.*

decimos que lo puedo facer como quisiere et como podiere, por palabra et por escripto, et aun con la su sangre mesma, escrebiéndolo en su escudo ó en alguna de sus armas, ó señalándolo por letras en tierra, ó en arena; ca en qualquier destas maneras que lo él faga et pueda seer probado por dos homes bonos (3) que se acertasen hi (4), vale tal testamento. Et esto fue otorgado por previllejo á los caballeros por les facer honra et mejoria mas que á los otros homes, por el grant peligro á que se meten por servir á Dios, et al rey (5) et á la tierra en que viven.

LEY V.

Cómo puede seer fecho el testamento de aquel que por derecho non lo puede facer, et le otorga el emperador ó el rey poder para facerlo, et cómo vale el testamento en que el rey es escripto por testigo.

Por derecho et por ley es defendido á algunos homes que non puedan facer testamento, et acaesce á las vegadas que los emperadores ó los reyes por les facer bien et merced que les otorgan poderio de lo facer: et en tal caso como este decimos, que este á quien es otorgado debe facer su testamento en la manera que lo facen los otros homes (1). Otrosi decimos que si algunt home honrado pidiese merced al rey que estodiese delante quando él ficiese su testamento, si gelo otorgase et se acertase hi quando lo ficiere, que tal testamento vale, maguer non sea hi escripto otro testigo si non el rey tan solamiente (2).

(3) *Dos homes bonos.* Adde l. *Lucius*, D. *de milit. testam.* et in l. *milites*, C. eod.

(4) *Que se acertasen hi.* Qui viderunt verbo vel scripto, ut suprà dictum est, eum testantem; et videtur velle hæc lex in isto verbo, quòd non sufficeret, quòd probaretur per duos testes, quòd talis scriptura erat facta manu talis militis, ex eo, quòd cognoscunt formam litteræ manus ejus, vel si probaretur per comparationem litterarum, licèt Joannes Faber in §. *plane*, *Instit.* eod. *de testam. milit.* aliud voluit, ita intelligens l. *Lucius*, D. eod. Et intellige istam legem procedere, quando miles decessit in bello, vel statim postquam fuit extractus à bello, secundum Angel. et Alex. in l. *milites*, C. eod.

(5) *Por servir á Dios, et al rey.* Procedit ergo hoc privilegium, quando milites vadunt ad bellum licitum, ut hic, et tangit Joann. Fab. in rubr. *de testam. milit.* An autem istud privilegium competens militibus, extendi etiam possit ad peregrinos, qui peregrinantur Romam, vel ad S. Jacobum, vel aliàs; Angel. voluit, quòd sic, in authent. *de non alienand.* §. *quod autem*, collat. 2. et in authent. *omnes peregrini, commun. de success.* vide per Alex. in l. fin. C. *de testam.* et pro isto dicto facit etiam ista lex, in quantum dicit, *por servir á Dios*: nota benè ad limitationem legis Ordinamenti.

LEX V.

Si quis Principis indulgentia efficiatur testabilis, secundum jus commune debet testari. Præterea valet testamentum, in quo solus Princeps est testis. Hoc dicit.

(1) *En la manera que lo facen los otros homes.* Concordat cum l. *si quando*, in princ. C. *de inoffic. testam.* ubi vide per Bald. et Doct. et hoc ideo, quia fit concessio super prohibitis de jure communi, secùs si concessio fieret super ampliatione aliàs concessorum, ut declarat Bald. in l. *milites*, col. 2. C. *de testam. milit.* loquens de statuto Venetorum; et adde, quod notat Bald. in l. fin. col. 2. C. *de fideicom.* ubi dicit, quòd quando talis licentia testandi conceditur, intelligitur secundum consuetudinem loci, et vide eumdem Bald. *in prælud. feud.* col. 9. et cum his, quæ dicit Bald. in dict. l. *milites*, concordare videtur Alber. in dict. l. *si quando*, in princ. et nota ex ista lege, quòd rescriptum Principis, in quantum possibile est, debet reduci ad jus commune, adde cap. *causam quæ, de rescript.* et ibi per Abb. et vide Alex. consil. 33. vol. 1. vers. *tertio probatur.*

(2) *El rey tan solamiente.* Principe enim auctorante nulla potest esse fraudis suspicio, ut et aliàs tradit Joan. de Platea in l. fin. C. *de vendend. reb. civitat.* lib. 11. et in l. fin. C. *de location. prædior. civil.* eod. lib. et præfertur honoratus, vel electus à Principe, l. 1. et ibi idem Platea, C. *de domest. et protector.* lib. 12. et qui resident in præsentia Principis, sunt digniores cæteris, ut dicit Bald. in l. 1. D. *de offic. proconsul.* Adde circa ea, quæ operatur præsentia Principis, Joan. de Plat. in l. *probatorias*, C. *de divers. offic.* lib. 12. et quid si testamentum fit coram Duce, vel Marchione, seu alio domino in terris suis? Videtur idem dicendum,

LEY VI.

En qué manera pueden los aldeanos facer sus testamentos.

Leyes 1. y 2. tit. 4. lib. 5. Recop.

Aldeano alguno queriendo facer su testamento en escripto, si en aquel logar do él morase non podiere haber siete testigos que sepan escrebir, puede facer su testamento delante cinco testigos que sean llamados et rogados para esto, et que se escriban sus nombres en la carta del testamento; et si por aventura todos cinco non sopiesen escrebir, puédelo escrebir el uno dellos, el que lo sopiese facer por sí et por los otros. Pero tal testamento como este que se face ante testigos que non son todos letrados, non deben seer fechos en poridat (1), ante lo deben facer leer paladinamente ante los testigos que se acertaren hi, porque non pueda seer fecho en él ningunt engaño (2).

LEY VII.

Cómo vale el testamento que el padre face entre sus fijos, maguer non sea fecho acabadamiente.

Ley 2. tit. 4. lib. 5. Recop.

Acabado testamento es aquel que es fecho en alguna de las maneras que dixiemos en las leyes ante desta, et si de otra guisa lo feciesen non serie valedero (1). Pero si el padre ficiese testamento en que establesciese por herederos los fijos (2) et los nietos que descendiesen dél ó partiese lo suyo entrellos, maguer en tal testamento non fuesen escriptos mas de dos testigos (3), valdrie bien asi como si fuese fecho acabadamiente

si ille alium in temporalibus non recognoscit superiorem, et quòd ita debeat intelligi, quod dicit Bald. in l. *sancimus*, in princ. *C. de donationib.* et quod dicit Benedict. in repetit. cap. *Raynutius*, *de testam.* in parte *testamentum*, la 1. col. 10. vers. 8. *fallit.*

LEX VI.

Indultum est rusticis, ut in jure deficientibus septem testibus, cum quinque subscribentibus, vel uno pro aliis testentur, et in eorum præsentia testamentum ordinetur. Hoc dicit.

(1) *En poridat.* Nota hoc, nam per hoc verbum reprobatur opinio Azonis in l. fin. *C. de testam.* posita ibi per Glossam, volentis illam legem loqui de testamento in scriptis, et non de nuncupativo. Sed an haberet locum ista lex in testamento nuncupativo, de quo non est confecta scriptura? Glossa in l. *qui testamento*, §. fin. D. eod. tenet, quòd non, et ista opinio videtur probari hìc. Contrarium tenet Glossa, et opinio illa communiter approbatur in dict. l. fin. Hodie tamen per dict. l. *Ordinamenti*, sufficit solemnitas testium ibi posita, quæ procedit tam in testamentis rusticorum, quàm aliorum. Sed an in testamento in scriptis rustici sufficiant hodie quinque testes, vel exigatur, quòd servetur dispositio l. 3. *Tauri?* Videtur, quòd non; imò, quòd adesse debeant septem testes, et servari debeat, quod in illa lege Tauri disponitur, nisi contenta in eo palam dicantur coram testibus, et tunc valeret ut nuncupativum, ut dixi suprà eod. l. 2. fortè tamen dici potest, quòd ubi non possent haberi septem testes, qui subscribant, sufficerent quinque testes litterati, qui subscribant; et quòd isto casu non sit hæc lex correcta.

(2) *Seer fecho en él ningunt engaño.* Nota hìc, quòd licèt in testamento in scriptis implicitè dicatur testatorem declarare voluntatem suam, ut dixi suprà eod. in l. 1. tamen plus evitatur falsitas, quando apertè dicitur, quàm quando implicitè.

LEX VII.

Potest quis testari inter liberos solùm cum duobus testibus; sed relicta in tali testamento aliis extraneis, sunt invalida, nisi testator, et omnes filii subscribant testamentum laudantes, vel si ipse testator totum testamentum scribat, et in fine dicat, omnia in eo contenta volo fore firma. Hoc dicit.

(1) *Non serie valedero.* Quid si testamentum fieret in terris infidelium? Vide per Bald. in l. 2. *C. quemadm. testam. aperiant.* ubi tenet, quòd valebit testamentum ibi factum secundum merum jus gentium, quod præsumitur ibi vigere, nisi contrarium probetur; et quòd ita de facto respondit in testamento cujusdam mercatoris de Anchona, et sic ibi vult, quòd valeat cum duobus testibus; et de isto dicto Baldi meminit Doctor de Palac. Rubeos in sua elegant. repetitione, cap. *per vestras*, in introductione, colum. 7. et quid si testamentum esset factum in portu maris juxta terram Sarracenorum, vide per eumdem Bald. in rubrica, D. *de rer. divis.* colum. 4. vers. *sed quæritur, an portus maris.*

(2) *Los fijos.* Hodie verò ex dicta l. 3. *Tauri* eadem solemnitas debet servari inter filios, quæ inter extraneos; quæ lex procedit, etsi testetur in scriptis ex mente, et verbis illius legis, et ita ibi dixit Michael de Cifuentes, et benè in glossa illius legis.

(3) *Dos testigos.* De jure communi sufficiebant

ante siete testigos que posiesen hi sus seellos. Eso mesmo serie quando desta manera el padre ó el abuelo partiese ó ordenase lo suyo por palabra tan solamiente entre sus fijos et sus nietos, faciéndolo ante dos testigos rogados (4) et llamados para esto. Otrosi decimos que si en tal testamento como este fuese ayuntada otra persona extraña á quien heredase (5) el padre en uno con sus fijos, que quanto tañe en la persona del extraño non valdrie el testamento, como quier que en todas las otras cosas que fuesen hi escriptas ó dichas serie valedero (6). Et aun decimos que si el padre quisiese facer testamento en escripto (7) non guardando todas las cosas que dixiemos que deben hi seer guardadas, poderlo hie facer en dos maneras. La primera es que despues quel testamento sea escripto, debe sobrescrebir el padre deciendo asi : este testamento que fice quiero que sea guardado : otrosi deben decir et sobrescrebir los fijos; este testamento que fizo nuestro padre otorgámoslo. La segunda manera es que si el padre sopiere escrebir que lo pueda facer de su mano, deciendo en él los nombres de todos sus fijos et todo su testamento en qué manera lo face, et como lo ordena, et sobre todo debe asi escrebir; todo quanto en este testamento escrebi quiero que sea guardado. Et en el testamento que fuese fecho en alguna destas dos maneras puedé mandar el padre algo á home extraño si se quisiere, et puede franquear sus siervos; pero ha meester que quando franqueare sus siervos que tal testamento sea fecho ante dos testigos (8) á lo menos rogados (9) et llamados para esto.

duo testes mares, vel fœminæ etiam non rogati, ut notat Gloss. in authent. *quod sine, C. de testam.* et in l. fin. §. *in omni, C. de codicil.* hodie tamen per l. *Ordinam.* et dict. l. *Tauri* videtur, quòd etiam in testamento inter liberos testes debeant esse masculi, et non fœminæ, ut vult Didacus de Castello in gloss. dict. l. 3. super verbo *siete testigos*, ejus tamen fundamenta non multum urgent. Et forte in puncto juris in testamento inter liberos verius esset contrarium, cùm istud fuerit omissum, tam in lege Ordinamenti, quàm in lege Tauri, quæ tantùm locutæ fuerunt de numero testium, non autem de qualitate masculinitatis. Et sic tanquam casus omissus deberet remanere sub dispositione juris communis, l. *commodissime*, D. *de liber. et posthum.* l. *si vero*, §. *de viro*, D. *solut. matrim.* l. *præcipimus, C. de appellat.* l. *sancimus, C.* eod. Cogita tamen, quia ex quo dicta lex Ordinamenti communiter semper fuit intellecta de testibus masculis, et rectè, quia mulieres non possunt esse testes in testamento, ut infrà eod. l. 9. lex Taurina, quæ ad illam se refert, etsi testetur inter liberos, satis videtur velle, quòd et testes sint masculi; et istud est tutius.

(4) *Rogados.* Nota, quòd quando fit divisio hæreditatis à patre inter filios, testes debent esse rogati, quod nota ad l. fin. *C. famil. ercis.*

(5) *Heredase.* Largè accipe, sive per viam legati, vel institutionis, ut in l. fin. *C. famil. ercis.* et l. *hac consultissima*, §. *ex imperfecto, C. de testam.* et hoc etiam innuitur in ista lege ad finem.

(6) *Serie valedero.* Limita, et intellige, quando filii essent æqualiter instituti; secùs si inæqualiter, ut consuluit Ludovic. Roman. consil. 385. movetur ex dicto Speculatoris, tit. *de instrument. edit.* §. *compendiose*, vers. *quid si pater habens tres filios*, dicens, quòd privilegia quæcumque, quæ habet paternum testamentum factum inter liberos, procedunt, quando pater habens plures filios, in omnium favorem disposuit; secùs si in favorem unius et in odium aliorum : et dicit Decius consil. 105. ad fin. quòd ista decisio multùm videtur æqua, et naturalis; quoad me tamen non caret scrupulo, et contra eam tenet Paul. de Castr. in l. *hac consultissima*, ad fin. *C. qui testam. facer. poss.* sed quia parvi momenti est hodie ista quæstio, propter dispositionem dictæ l. *Tauri*, non insisto. Limita etiam istam legem quando filii essent instituti; secùs verò si extranei, et legata essent facta filiis, ut adducit Socin. consil. 5. volum. 3. ad fin. et nota benè, quòd testamentum conditum inter liberos semper censetur habere clausulam, quòd valeat omni meliori modo, quo potest, l. *cohæredis*, §. *cum filiæ*, D. *de vulgar. et pupillar.* tradit Alexand. in dict. §. *ex imperfecto*, ad fin.

(7) *En escripto.* Quod ergo dictum est in principio hujus legis, procedit in testamento nuncupativo verbo tenus, vel cum scriptura, in qua adfuerunt duo testes; quæ verò sequuntur, procedunt, quando testamentum fit per scripturam, non nuncupativè, sed in scriptis, sed minus perfectè, ita declarat Azo *C.* eod. in summ. col. antepenult. vers. *Sed nostri doctores*, Gloss. in authent. *quod sine, C.* eod. tit.

(8) *Dos testigos.* Quid in testamento ad pias causas vide in cap. *relatum, de testam.* et in cap. *cum esses*, eod. tit. et quid si testamentum fiat tempore pestis, vide Alex. in l. fin. *C.* eod. et latè per Franciscum de Sancto Nazario in suo tractatu *de peste*, fol. 37. cum sequenti : quid si testamentum fiat in mari, vide Cepol. in tractatu *de servitut.* in cap. *de portu*, et quod habetur in l. 1. tit. 2. lib. 5. *Ordinam.*

(9) *Rogados.* Exigebatur ergo etiam inter liberos isto jure Partitarum, quòd testes essent rogati; à fortiori ergo hoc erit hodie stante dicta lege Tauri.

LEY VIII.

Cómo puede mudar ó revocar el padre el testamento que hobiese fecho entre sus fijos.

Mudar et revocar puede el padre ó el abuelo el testamento ó la manda que hobiese fecho entre sus fijos en alguna de las maneras (1) que dixiemos en la ley ante desta, faciendo despues (2) otro testamento acabadamiente ante siete testigos, et deciendo en él (3) como muda et revoca el otro que ficiera primero; ca si el segundo testamento non fuese asi acabado non se desatarie por ende el primero.

LEX VIII.

Testamentum factum inter liberos non revocatur per secundum testamentum non solemne, in quo non adsint septem testes. Item et requiritur, quòd testator dicat, quòd revocat primum. Hoc dicit.

(1) *En alguna de las maneras.* Ex isto verbo reprobatur opinio Angeli in authent. *hoc inter liberos, C.* eod. ubi dixit, quòd tunc testamentum inter liberos non tollebatur per secundum etiam perfectum; nisi in secundo fieret revocatio prioris testamenti, quando primum testamentum erat scriptum manu patris, prout disponitur, in authent. *quod sine, C.* eod. et suprà l. proxima ad fin. Secùs verò secundùm eum, si testamentum primum inter liberos fuisset nuncupativum, et hoc idem voluit ibi Alberic. in princ. illius authent. nam ut hìc vides, istud procedit, etiamsi primum testamentum fuerit nuncupativum, ut hìc patet, juncta l. supra proxima; et ista erat etiam communis opinio in dict. authent. *hoc inter liberos.* Tene mente, quia textus, unde sumitur dicta authentica *hoc inter liberos*, multum faciebat pro opinione Angel. et Alber.

(2) *Faciendo despues.* Quid si non faciat aliud testamentum, sed tantùm deroget primo? Videtur, quòd non sufficiat, imo quòd requiratur utrumque, aliud scilicet testamentum, et derogatio prioris: et idem videtur probari in dict. authent. *hoc inter liberos*, ubi Paul. de Cast. movet hanc quæstionem; et concludendum videtur, quòd si ideo derogavit primo, quia volebat decedere intestatus, istud solum sufficiet, juxta notata per Bart. in l. *si jure*, *D. de legat.* 3 et Alex. in l. *nostram*, colum. 1. *C. de testam.*

(3) *Deciendo en él.* Nota benè; nam non sufficeret generalis clausula cassans, et revocans omne aliud testamentum, nisi etiam expresserit, quòd cassat quodcumque testamentum etiam factum inter liberos, ita dicit Paul. de Cast. in dict. authent. *hoc inter liberos*, quod nota; et hoc etiam est de mente Bald. ibi in principio, et tenet Socinus consil. 163. colum. 8. vol. 2. et rectè, quia ex quo istud testamentum inter liberos habet tacitam clausulam derogatoriam, oportet fieri istam mentionem. Sed an testamentum inter liberos videatur etiam habere clausulam derogatoriam ad præcedentia testamenta, sicut intelligitur habere ad sequentia, Doctores non tangunt in dict. authent. Socinus in dict. consil. vult, quòd non, quando exigeretur specialis derogatio primi testamenti, ut quia ibi esset clausula derogatoria, dicens, hoc non reperiri jure cautum. Limita tamen istam legem et dictam authenticam, nisi in secundo testamento etiam filii essent instituti, et esset eis favorabilius, quam primum; nam tunc revocaretur primum absque alia speciali derogatione, Gloss. in authen. *de testament. imperfect.* collat. 8. Bald. in dict. authent. *hoc inter liberos*, Alex. consil. 146. volum. 2. Paul. etiam de Cast. in dict. authent. et nota etiam, quòd lapsus decennii post testamentum inter liberos, idem operatur, quod clausula derogatoria, l. *sancimus, C. de testam.* Alex. consil. 105. volum. 4. colum. antepenult. Et si in secundo testamento esset instituta pia causa, et filii in aliqua parte, non esset necessaria clausula derogatoria prioris testamenti etiam facti inter liberos; ut adducunt Alex. in dict. consil. 105. et Jaso in dict. authent. *hoc inter liberos*, versic. 4. *singulariter limita.* An autem, quod hìc disponitur, procedat, quando in primo testamento fuit instituta pia causa, ut in sequenti sit necessaria clausula derogatoria ad primum, vide Socin. consil. 229. volum. 2. col. fin. vers. *postremo*, volentem, quòd sic, quod est singulare dictum; allegat Oldrald. consil. 119. *Titius condidit testamentum, etc.* Item nota, quòd si superveniat causa revocandi primum testamentum, tunc non requiritur in revocatione clausula derogatoria, secundum Bald. in dict. authent. *hoc inter liberos.*

LEY IX.

Quáles homes non pueden seer testigos en los testamentos.

Testiguar non pueden en los testamentos aquellos que son dañados por sentencia que

LEX IX.

Regulariter quilibet non vetitus potest esse testis in testamento; sunt tamen aliqui, qui non possunt esse testes, ut damnatus de famosi libelli confectione, ac de furto, de homicidio, vel de simili, vel majori delicto. Item apostata, licèt ad fidem redeat, et minor 14. annis. Item servus, mutus, surdus, mulier, fatuus fatuitate durante, seu stultitia. Item prodigus, curatore sibi dato. Et pro libero se gerens potest esse testis, licèt postea servus detegatur. Hoc dicit.

fuese dada contra ellos por malas cantigas (1) ó dictados que ficieron contra algunos con entencion de enfamarlos; nin otrosi el que fuese condepnado por juicio de los judgadores por razon de algunt mal fecho que ficiese, asi como por furto, ó por homecidio ó por otro yerro semejante destos (2), ó por mas grave de que fuese dada sentencia contra él; nin otrosi ninguno de los que dexan la fe de los cristianos et se tornan moros ó judios, maguer se tornasen (3) despues á nuestra fe, á que dicen en latin *apostatas*; nin las mugeres (4), nin los que fuesen menores de catorce años, nin los siervos (5), nin los mudos, nin los sordos, nin los locos mientre que estodieren en la locura, nin aquellos á quien es defendido que non usen de sus bienes porque son desgastadores dellos en mala manera; ca estos atales non pueden seer testigos en testamentos. Otrosi non lo puede seer home que es siervo de otri; pero si alguno de los testigos que se hi acertaron quando se facie algunt testamento, andaba aquella sazon por home libre (6), maguer despues fuese fallado en verdat que era siervo, non se embargará el testamento por esta razon.

LEY X.

Si puede seer testigo ó non en el testamento el que ha natura de varon et de muger.

Hermaphrodita en latin tanto quiere decir en romance como aquel que ha natura de varon et de muger; et este atal decimos que si tira mas á natura de muger que de varon, non puede seer testigo en el testamento, mas si se acostare mas á natura de varon, entonce bien podrie seer testigo en testamento et en todas las otras mandas que home ficiese.

LEY XI.

Si aquellos á quien mandan algo en el testamento pueden seer testigos ó non.

Contienda nasciendo sobre el testamento entre el que era escripto en él (1) por herenis istis, consil. 100. incipit *testator habet*, et Felin. in cap. *cum nuntius*, *de testib.*

(6) *Por home libre.* Adde l. 1. *C. de testam.* et §. *sed cum aliquis*, *Instit.* eod. tit.

LEX X.

Si sexus virilis in hermaphrodito sit potentior, erit testis in testamento; aliàs secùs. Hoc dicit.

LEX XI.

Si est contentio super testamento inter hæredem scriptum, et testantis consanguineos, vel legatarium, possunt esse testes legatarii; sed hæres vel ejus consanguinei usque ad quartum gradum, nequaquàm. Hoc dicit.

(1) *Malas cantigas.* Adde l. *is cui*, §. fin. D. eod.

(2) *Semejante destos.* Vide l. 5. tit. 6. *Part.* 7. et in l. 1. D. *de his qui notant. infam.* ubi habetur, qui notentur infamia juris, etiam pro crimine privato; et in illis etiam intellige procedere quod hìc habetur. An autem damnati ex contractu, ex quo irrogatur infamia, possint esse testes in testamento; videtur, quòd sic, ex quo ista lex eos non excludit. In contrarium tamen facit, quia repelluntur à testimonio, ex quacumque causa sint infames, ut in cap. *licet ex quadam*, *de testib.* et in cap. *præterea*, *de testib. cogend.* et notat Gloss. ubi communiter Doct. in l. 1. *C. de summa Trinit. et fide cathol.* et dixi in l. 8. tit 16. supra *Partit.* 3. à fortiori ergo debent repelli in testamentis, ubi de majori præjudicio agitur: et istud videtur verius, et ista lex suppleri debet in hoc per alias, et sic infamis infamia juris, qualitercumque sit, non potest esse testis in testamento.

(3) *Se tornasen.* Adde l. *hi qui sanctam*, *C. de apost.*

(4) *Nin las mugeres.* Adde §. *testes*, *Instit. de testam.*

(5) *Nin los siervos.* Idem dic de monachis, sine licentia abbatis, ut tradit Joan. Fab. in dict. §. *testes*, *Instit. de testam.* et ibi dicit, quòd ex hoc possunt impugnari multa testamenta, in quibus religiosi sunt testes scripti sine abbatis licentia; sed tene contrarium, quia monachi bene possunt esse testes instrumentarii sine licentia abbatis, ut tradit Socin. consil 17. vol. 1. Cardinalis in termi-

(1) *Escripto en él.* Ex hoc verbo videtur velle hæc lex, quòd ejus dispositio procedat, quando legatarius adducitur in testem super valore testamenti facti in scriptis, vel de quo fuit facta publica scriptura, et legatarii fuerunt descripti in tali testamento. Non ergo procederet in testamento nuncupativo, de quo non fuit facta scriptura, et hujus opinionis fuit Nico. de Mathare, relatus à Bald. in l. *dictantibus*, *C. de testam.* et idem voluit Abb. in cap. *insuper*, colum. penult. *de testib.* Si tamen in omnem eventum, sive valeret institutio hæredis, sive non, legatarii essent consecuturi legatum, tunc indistinctè admittuntur in testes, ut volunt Joan. And. Anton. Abb. post alios antiquos in dict. cap. *insuper*, unde cùm hodiè de lege regni l. tit. *de los testamentos*, lib. 5. *Ordin.* etsi vitietur tes-

dero et los parientes del finado que quisiesen desatar el testamento, entonce decimos que bien pueden testiguar aquellos á quien fuese algo mandado en él, si se acertaron hi quando fue fecho. Eso mesmo serie si alguno destos á quien el finado dexase algo en el testamento, hobiese contienda con los herederos en razon de la cosa quel fuese mandada en él; ca entonce podrien testiguar los otros (2) que fuesen hi escriptos sobre tal razon, pues que non tañe la contienda de tal cosa á ellos. Mas el que fuese establescido por heredero (3), ó su padre, ó los que descendiesen dél, ó sus hermanos ó los otros sus parientes cercanos fasta el quarto grado (4), non pueden seer testigos sobre la contienda que hobiese el heredero con los parientes del finado ó con otros homes en razon del testamento en que fuese escripto (5) por heredero.

LEY XII.

En què cosa puede seer escripto el testamento.

En pargamino de cuero ó de papel, ó en tablas, quier sean de cera ó de otra manera ó en otra cosa en que se pueda facer escriptura et parescer, puede seer escripto el testamento. Et aun decimos que de un testamento puede home facer muchas cartas de un tenor, et destas cartas puede el testador levar la una consigo, et las otras puede poner en algunt logar seguro, asi como en sacristania de alguna eglesia, ó en guarda de algunt su amigo. Et estas cartas deben seer fechas en una manera, et seelladas de unos mesmos seellos, et de tantos la una como la otra, de guisa que acuerden las unas con las otras; pero si alguna dellas fuese menguada non empescerie (1) á las otras que fuesen complidas.

tamentum, vel non adeatur hæreditas ex eo, adhuc legata debentur, dicendum esset, quòd indistinctè hodie legatarii admitterentur in testes; vide etiam Joan. Fab. in §. *legatariis, Instit. de legat.* et per Alex. consil. 177. col. penult. vol. 2. et per Joan. de Imol. in l. *qui testamento*, in princ. D. *de testam.*

(2) *Los otros.* Non ergò ipse legatarius litigans, vide per Angel. in §. *legatariis, Instit. de legat.*

(3) *Por heredero.* Adde §. *sed neque, Instit. de testam.* et tene mente istam legem, quatenus dicit de fratribus, et consanguineis intra quartum gradum, quia non memini, sic vidisse per LL. juris communis: vide tamen, quæ notat Salic. in l. *parentes, C. de testib.* ubi etiam vult, quòd isto casu fiat computatio graduum secundum jus civile, de quo in l. 3. tit. 6. *Part. 4.*

(4) *Fasta el quarto grado.* Vide quæ notat Alex. consil. 47. in princ. vol. 2. et ista l. videtur probari, quòd si unus ex testibus requisitis in testamentis esset inhabilis, vel non omni exceptione major, quòd non suppleatur ejus defectus ex integritate aliorum, eo quòd requiratur, quòd omnes sint integri testes: vide Jason. in l. *si quis ex argentariis*, §. *cogentur*, col. 1. D. *de edend.* et Decium consil. 105. et quæ dixi suprà eod. l. 1. in glossa, *ante siete testigos*, et quod notat Joan. de Imol. in l. *qui testamento*, in princ. D. *de testam.* ubi vult, quòd si sunt duo testes non omni exceptione majores, habentur loco unius.

(5) *Escripto.* Ex hoc verbo videtur, quòd etiamsi testamentum juvetur scriptura tabellionis, vel aliàs, consanguinei hæredis non possunt esse testes intra quartum gradum. Contra quod videtur, quod dixi suprà in glossa 1. ad quod potest dici, quòd aliud sit in legatariis, qui non repelluntur, imò admittuntur de jure; secus in istis, qui repelluntur jure: et ista lex etiam facit contra id, quod notat Salicet. in l. *parentes, C. de testib.* ubi voluit, quòd si frater fuit rogatus testis in testamento fratris, benè possit esse testis, quia testator habet auctoritatem conficiendi factum suum; allegat l. *qui testamento*, §. *per contrarium*, D. *qui testam. facere poss.* neque, ut hìc vides, etiamsi sit rogatus, potest esse testis in testamento, sed procedit, quando hæres institutus esset frater testis; dictum verò Salic. procedit, quando extraneus esset institutus.

LEX XII.

Potest scribi testamentum in pergameno, papyro, vel tabula, etiam cerea, vel alia re, in qua scribi potest: et possunt ejusdem tenoris fieri plures chartæ testamenti, quarum una defectuosa, non nocet aliis perfectis. Hoc dicit.

(1) *Non empescerie.* Nota hoc verbum, et hoc ideo est, quia ratione abundantioris probationis in pluribus chartis scribitur, ut in l. *unum*, vers. *idque interdum*, D. cod. unde si in aliis chartis benè sit scriptum, eis statur, et non nocet charta defectuosa; quia abundans cautela non solet nocere, l. *testamentum*, C. cod. Gloss. et Doctor. in l. fin. *C. secund. tabul.* cap. *cum I. et A. de re judic.*

LEY XIII.

Quién puede facer testamento et quién non.

Ley 4. tit. 4. lib. 5. Recop.

Todos (1) aquellos á quien non es defendido por las leyes deste nuestro libro, pueden facer testamento, et los que lo non pueden facer son estos: el fijo que está en poder (2) de su padre maguer el padre gelo otorgase; pero si fuese caballero ó home letrado qualquier destos fijos que haya de los bienes que son llamados *peculium castrense, vel quasi castrense*, puede facer testamento dellos. Otrosí decimos que el mozo (3) que es menor de catorce años et la moza que es menor de doce años, maguer non sean en poder de su padre nin de su abuelo, non pueden facer (4) testamento, et esto es porque los que son desta edat non han entendimiento complido. Otrosi el que fuese salido de memoria (5) non puede facer testamento, mientre que fuere desmemoriado (6), nin el desgasta-

LEX XIII.

Testari potest quilibet non vetitus. Non tamen possunt testari filiusfamilias etiam de patris consensu, nisi de peculio castrensi, vel quasi. Item nec masculus minor XIV annis, aut fœmina minor XII. quia intellectum non habent. Item nec stultus durante stultitia, aut prodigus cui est bonis interdictum; ante interdictionem verò testamentum valet. Item nec mutus, et surdus, simul à nativitate; secùs si casu, quia tunc benè potest, si ipse scribat illud, aliàs non, nisi de permissu Principis. Nec etiam solùm mutus à nativitate potest testari, quod rarò accidit; surdus verò tantùm, benè potest testari. Hoc dicit.

(1) *Todos.* Adde l. *ab ea parte*, D. *de probat.* et l. *si quæramus*, D. *qui testam. facere poss.*

(2) *Que está en poder.* Hodie testatur, ac si sui juris esset, ex l. 5. in *Ordin. Tauri*, quæ corrigit istam legem, et similes. De jure communi verò, vide in ista materia, quæ latè tradit Guilliel. Benedict. in repetit. cap. *Raynutius, de testam.* in verbo et *Matrem insuper Cleram*, et quæ habentur in cap. *licèt, de sepultur.* lib. 6. non tamen poterit hodie filiusfamilias testari in adventitiis, quatenus esset in præjudicium ususfructus parentis, secundùm Joan. de Imol. in cap. *quia de ingredientibus, de testam.* col. 6. cum princ. 7. sic et fructus bonorum adventitiorum remanent patri, etsi filius ingrediatur religionem, secundùm Joan. Fabr. et Salic. in authent. *ingressi, C. de sacros. eccles.* quidquid dixerit Abb. in cap. *in præsentia*, col. 19. *de probat.*

(3) *El mozo.* Extende istam legem, etsi pupillus testetur ad pias causas, ut probatur in cap. *si pater, de testam.* lib. 6. et est communis opinio Doctorum, quam tenet Bart. in repet. l. 1. *C. de sacros. eccles.* et tenet etiam ibi Bald. in repetit. quæst. 11. ubi etiam Salic. contra Richardum ejus avunculum, ubi etiam Alex. Tradit etiam latè Guilliel. Benedict. in repetit. cap. *Raynutius, de testam.* in verbo *adjectæ impuberi:* et ibi ad finem adducit illud, quod est notandum, quòd testamentum præsumitur factum à pubere; unde contrarium asserenti incumbit probatio, allegat Innoc. et alios, qui eum sequuntur in cap. *in præsentia, de probat.* ubi ad hoc est textus notabilis.

(4) *Non pueden facer.* Si tamen impubes esset doli capax, posset cum eo Princeps dispensare, ut faciat testamentum, vide Alex. in l. fin. *C. de testam. milit.* et in l. *si frater, C. qui testam. facere poss.* Bart. in l. *si quæramus*, D. *de testam.*

(5) *Salido de memoria.* Quid de fatuo? Joan. Fab. in §. *præterea, Instit. quib. non est permiss. facere testam.* tenet, quòd potest testari, et sequitur ibi Ang. facit textus in l. *si frater, C. qui testam. facer. poss.* et ibi notat Paul. de Castr. et Alex. quòd major 14. annis, licèt habeat imbecillitatem sensus, potest testari; quia talis imbecillitas post 14 annum non consideratur à lege, et intellige de fatuo, qui judicium rei recipit, ut dicit Joan. Faber. ubi suprà. Isidor. tamen in lib. 10. *etymologiarum*, et refert S. Thom. 2. 2. quæst. 46. art. 1. fatuum vult dici eum, qui caret sensu judicandi; stultum autem, qui habet sensum, sed hebetatum: furiosus verò non testatur, ut hic, etiamsi ad pias causas testetur, ut in cap. fin. *de success. ab intest.* et idem de ebrio, dum est ebrius, quia furioso comparatur, ut in cap. *à crapula*, cum ibi notatis, *de vita, et honest. cleric.* et vide Gloss. in cap. *unusquisque*, 22. quæst. 4. et idem erit in dormiente, ut in Clemen. *si furiosus, de homicid.* et tradit Barbat. in cap. 2. *de testam.* et in cap. fin. *de succes. ab intest.* et idem dic de phrenetico, argum. dict. Clemen. *si furiosus*, vide per Bald. in l. 2. col. 7. versic. 10. *quæro, C. de rescind. vendit.* et textus notabilis in cap. *cum dilectus, de succes. ab intest.*

(6) *Mientre que fuere desmemoriado.* Sed quid in dubio, an præsumatur factum testamentum tempore furoris, vel dementiæ, vel tempore dilucidi intervalli? Vide Gloss. in cap. *indicas germanum*, 3. quæst. 9. et in cap. fin. in verbo *compotem, de success. ab intest.* et per Bart. in l. 2. D. *de bonor. poss. infant. furios.* ad fin. et per Bald. Alex. et Jason. in l. *furiosum*, *C. qui testam. facer. poss.* et videntur Doctores se resolvere, quòd si furor non fuit instantaneus, vel parvo tempore durans, imò duret per aliquod tempus, vel per menses, licèt aliquando aliqua intervalla habuisset, quòd tunc actus præsumatur factus tempore furoris, nisi pars adversa aliud probet: vide etiam de hoc Roderic. Suarez allegat. 1. et Jaso. in dict. l. *fu-*

dor (7) de lo suyo á quien hobiese defendido el juez (8) que non enagenase sus bienes; pero si ante (9) de tal defendimiento hobiese fecho testamento, valdrie. Otrosi decimos que el que es mudo (10) et sordo desde su nascencia (11) non puede facer testamento; empero el que lo fuese por alguna ocasion asi como por enfermedat ó de otra manera, este atal si sopiese escrebir puede facer testamento escrebiéndolo por su mano mesma (12): mas si fuese letrado (13) et non sopiese escrebir non puede facer testamento, fueras ende en una manera sil otorgase el rey que lo escrebiese otro alguno por él en su logar. En esta manera mesma podrie facer testamento el home letrado que fuese mudo desde su nascencia, maguer non fuese sordo, et esto acaesce pocas vegadas (14): empero aquel que fuese sordo desde su nascencia ó por alguna ocasion, si este atal podiere fablar (15) bien puede facer testamento.

XIV.

Cómo puede el ciego facer testamento.

Ley 2. tit. 4. lib. 5. Recop.

El ciego non puede facer testamento fueras ende desta manera (1): debe llamar siete testigos (2) et un escribano público, et delante dellos debe decir como quiere facer su testamento: et otrosi debe nombrar quales son aquellos que establesce por sus herederos et qué es lo que manda, et el escribano debe escrebir todas estas cosas delante los testigos, ó si eran ante escriptas (3) deben seer leidas ante ellos. Et despues que fueren escriptas et

riosum, vers. *quid autem si non apparet quo tempore*, et Socin. consil. 42. volum. 1. Alex. cons. 14. 1. vol. et consil. 85. volum. 2. ubi notabiliter, et consil. 92. col. 4. vol. 5.

(7) *Desgastador*. Adde l. *is cui*, D. eod. et §. *item prodigus, Instit. quib. non est permiss. facer. testam.* Sed an testetur ad pias causas, vide per Bald. in l. 1. *C. de sacrosan. eccles.* et per Joann. de Imol. in cap. *quia ingredientibus*, col. 5. *de testam.* et tenent, quòd non; teneret tamen testamentum factum ante interdictionem, ut ibi per eos, et habetur hìc.

(8) *Defendido el juez*. Non ergo loquitur hìc lex de interdictione facta à lege, quia testamentum talis non teneret etiam factum antea; quod non est interdictione facta à judice, ut subditur hìc.

(9) *Pero si ante*. Si fiat quis intestabilis, an tenebit testamentum antea factum? Vide per Joan. de Imol. in dict. l. *is cui*.

(10) *Que el que es mudo*. Ortum habet à l. *si mutus*, D. eod. et à l. *discretis, C. qui testam. facer. poss.* et à §. *item mutus, Inst.* eod. et à notatis per Azon. in summ. *C. qui testam. facer. poss.* vers. *item mutus*.

(11) *Desde su nascencia*. Hoc intellige, quando mutus caret intellectu, aliàs secùs, ut tradit Alex. in l. *discretis, C. qui testam. facer. poss.* ubi vide, quid de milite muto, et quid si mutus testetur ad pias causas.

(12) *Escrebiéndolo por su mano mesma*. Qui ergo in infirmitate constitutus perdidit loquelam, non poterit testari, hæredem signis instituendo; debet ergo tali casu nomen hæredis propria manu scribere, ut hìc patet: et vide per Ang. in l. *discretis, C. qui testam. facer. poss.* Paul. de Castr. in l. *hac consultissima*, §. *at cum humana, C. de testam.*

(13) *Letrado*. id est, legere sciens.

(14) *Pocas vegadas*. Quia secundum naturam, qui mutus est, debet necessario esse surdus, ut in dict. l. *discretis*, Azo ubi suprà: et nota, quòd cum muto et surdo à nativitate, neque Princeps dispensat ut possit testari; quia nullo modo potest concipere conceptum mentis, cùm non censeatur habere mentem, vel intellectum quoad exercitium, secundùm Paul. de Cast. qui ita declarat in l. *si mutus*, D. eod. quod intellige, ut prædixi in gloss. proxima 2. quando mutus caret omninò intellectu, aliàs secùs: et dicit Bald. in l. *humanitatis*, col. 11. *C. de impuber. et aliis*, quòd contra mutum et surdum à nativitate non potest fundari processus, quia caret sensu: vide tamen Bald. in l. unic. col. 6. *C. de confess.*

(15) *Podiere fablar*. In surdo à nativitate videtur hoc impossibile à natura, quia si est surdus à nativitate, est mutus, secundùm Azon. ubi suprà.

LEX XIV.

In testamento cæci debent septem testes, et unus tabellio, vel ejus loco testis octavus ad subscribendum adhiberi, qui subscribant, et sigillent testamentum; et debet coram eis cæco dicente scribi, vel si jam est ordinatum legi, et cæcus dicet illud fore ejus testamentum. Hoc dicit.

(1) *Fueras ende desta manera*. Probatur hìc cæcum non posse testari in scriptis, ita quòd testes, et tabellio, nesciant ejus dispositionem: posset enim cæcus, qui testaretur in scriptis, faciliter decipi, et subjici sibi una scriptura pro alia.

(2) *Siete testigos*. Hodie sufficiunt quinque, ut in l. 3. *in Ordinam. Tauri.*

(3) *Ante escriptas*. Possunt enim ante scribi sine testibus etiam per plures dies, in l. *hac consultissima*, §. *at cum humana, C. qui testam. facere poss.* et ibi Paul. de Castr.

leidas debe decir el ciego manifiestamiente como aquel es su testamento, et desi cada uno de los testigos debe escrebir su nombre (4) en aquella carta si sopiere escrebir, et si non débelo facer escrebir á otro : et tambien el escribano público que escrebiere la carta como los testigos deben seellar la carta con sus seellos. Et si escribano público non podieren haber, deben haber otro que lo escriba et que sea el ochavo testigo en logar del escribano : et esta guarda debe seer fecha en el testamento del ciego, porque non pueda hi seer fecho engaño.

LEY XV.

Cómo los que son judgados á muerte ó á seer desterrados por siempre non pueden facer testamento.

Ley 3. tit. 4. lib. 3. Recop.

Judgado (1) seyendo algunt home á muerte por yerro que hobiese fecho, pues que tal sentencia fuese dada contra él, non podrie facer testamento (2); et eso mesmo decimos del que fuese desterrado para siempre en

(4) *Escrebir su nombre.* An etiam hodie, stante l. 3. Tauri, servanda sit ista solemnitas, et aliæ in ista lege descriptæ in testamento cæci? Videtur, quòd sic, quia per legem Tauri nihil est immutatum circa hoc, nisi in numero testium; in aliis ergo servari debet ista lex, l. *sancimus*, *C. de testam.* ita tenet Michael de Cifuentes : et licèt istud videbatur juridicum, credo tamen, quòd in practica non possit obtineri, ut ex omissione istius solemnitatis, et sigillorum testium, testamentum cæci vitietur : tum, quia ista sigilla testium desierunt esse in usu, et subscriptiones tantùm exiguntur per legem Tauri in testamento in scriptis; et cùm dicta lex Tauri veniat ad declarationem legis Ordinamenti, et voluit tollere illud dubium, quod causabatur ab illa lege, an per eam derogatum fuisset huic legi Partitarum specialiter disponenti circa testamentum cæci, et declaravit in testamento cæci debere intervenire quinque testes, videtur voluisse, quòd in omnibus aliis servari sufficeret formam dictæ legis Ordinamenti, secundum quam ista subscriptio, et sigillatio non est necessaria; videtur ergo, quòd dicta l. Tauri voluit corrigere istam legem disponentem circa formam testamenti cæci, et reducere ad formam dictæ legis Ordinamentorum, dum tamen interveniant quinque testes; potuit enim dicta lex huic derogare, cùm sit de jure positivo; cùm et per statutum, dicat Bartolus, posse fieri, in l. *si quæramus*, D. *de testam.* Et licèt per dictam legem Ordinamenti non poterat rectè dici, istam legem quatenus ad testamentum cæci esse correctam, ut notat Bald. in dict. l. *si quæramus*, D. *de testam.* ubi dicit, quòd per statutum, quo disponitur, quòd sufficiant quinque testes in testamentis, non videtur tolli, quod à jure communi est dispositum in testamento cæci; tamen stante dicta lege Tauri, quæ expressè disponit sufficere quinque testes in testamento cæci, videtur tenendum, quòd istæ solemnitates hujus legis non sint hodie necessariæ : imò, quòd ex mente dictæ legis videtur, quòd ubi non possit haberi tabellio, teneret testamentum cæci nuncupativè factum cum quinque testibus, coram quibus cæcus expressit suam voluntatem, licèt nulla fiat inde scriptura; articulus tamen iste est dubius. Tu cogita; procederet tamen sine scrupulo, quod dico, si cæcus testaretur inter liberos : ex communi opinione Doctor. in dict. l. *hac consultissima*, quòd illa lex non procedat, quando cæcus testaretur inter liberos, posset etiam cæcus testari ad pias causas cum duobus testibus, juxta cap. *relatum*, et cap. *cum esses, de testam.* ut etiam voluit Alex. in dicta l. *hac consultissima*, col. fin.

LEX XV.

Non potest testari condemnatus ad mortem, vel in insulam deportatus ademptis bonis, nisi pendente appellatione facto testamento moriatur : aut sit miles, qui de militari crimine ad mortem sit damnatus, qui potest postea de castrensibus, si ibi in sententia concedatur, testari, nisi pro fidei fractione, vel proditione damnetur : sed si pro aliis criminibus non militaribus damnetur, ut de adulterio, furto, vel de aliis criminibus, quæ etiam non milites committunt, tunc potest ut paganus testari, sed non jure militari, quia privilegium illud perdidit per sententiam. Hoc dicit.

(1) *Judgado.* Ortum habet à notatis per Azonem, *C. qui testam. facer. poss.* in summ. vers. *item diximus.*

(2) *Non podrie facer testamento.* Hæ ll. et aliæ ll. juris communis, à quibus ista sumpta fuit, corriguntur hodie in regno per l. 4. *Tauri :* quinimo et dicunt Doctores, quòd per statuta, et consuetudines locorum damnati ad mortem naturalem, vel civilem, faciunt testamenta, ut dixit Joan. de Imol. in cap. *quia ingredientibus*, colum. 8. *de testam.* Alber. in l. *ejus qui*, §. 1. D. eod. unde et poterunt donare causa mortis, ut in l. *cum hic status*, §. *si miles uxori*, D. *de donat. inter virum, et uxor.* Sed an sicut per dictam l. *Tauri*, isti sic damnati habilitantur ad testamenti factionem activam, videantur habilitati ad passivam, ut sic capere possint ex testamentis aliorum? Dic, quòd non, ut et in commento illius legis dixit Michael de Cifuentes. Cui adde id, quod habetur per Glos. et Doctor. in l. *is cui*, §. 1. in gloss. fin. D. *de testam.* In contrarium tamen videtur, quòd cùm per istam

alguna isla sil tomase el rey todo lo suyo : mas si non le tomase lo suyo ó fuese desterrado por tiempo cierto, bien puede facer testamento de los bienes quel fincaron. Pero si aquel contra quien fuese dada sentencia de muerte se alzase della, bien podrie despues facer testamento de lo suyo, et si ante que fuese confirmada la sentencia finare, valdrie el testamento que asi hobiese fecho. Mas si este que fuese condepnado á muerte es caballero, ficieron los sabios antiguos departimiento en razon del yerro por que era judgado; ca si él habie fecho yerro en caballeria, asi como si estando (3) en hueste vendiese ó baratase las armas, ó fuese desmandado al cabdiello faciendo lo que le vedaba ó non compliendo sus mandamientos asi como debie, si por tal razon como esta fuese dada contra él sentencia de muerte, non podrie despues facer testamento, fueras ende si en tal juicio le fuese otorgado que lo podiese facer; ca entonce de los sus bienes que son llamados *castrense peculium*, puede facer testamento ó manda, mas de los otros non. Et si por aventura el caballero fuese judgado á muerte porque quebrantara su fe (4) ó por algunt yerro que copiese en traycion, entonce non podrie facer testamento en ninguna manera. Pero si el yerro que feciese el caballero non fuese de fe quebrantada nin tangiese en pleyto de caballeria, mas fuese atal en que pueden caer los otros homes comunalmiente á las vegadas, asi como por razon de adulterio, ó de furto ó de otro yerro qualquier semejante destos, entonce bien podrie facer (5) testamento despues que fuese judgado á muerte, guardando et poniendo en él todas aquellas cosas que los otros homes deben guardar et poner en los testamentos; ca la mejoria et el previllejo que él habie por razon de la caballeria en facer el testamento como quisiese, piérdelo por tal sentencia que fuese dada contra él.

LEY XVI.

De los homes que son dados por refenes et los judgados por enfamados por cantigas que fecieron, et los que fuesen siervos de los otros, que non pueden facer testamento.

Refenes dan á las vegadas los homes por sí á los enemigos para salir de cativo (1), et porque estos atales que son dados en refenes non son en su poder, por ende non pueden facer testamento. Otrosi decimos que aquel contra quien fuese dado juicio por razon de cantiga (2) ó de dictado que hobiese fecho

legem possit testari activè, per consequens videtur habilitatus, quòd et sit testabilis passivè. Item, quia cùm non sit servus pœnæ ad testandum activè, sic nec passivè; et fortè ista lex ideo non sancivit, quia non reputavit servum pœnæ damnatum ad mortem, prout et voluit Salic. etiam de jure communi loquendo in authen. *sed hodie, C. de donat. inter virum, et uxor.* post aliquas glossas, quæ idem voluerunt, quæ opinio videtur approbari in dict. l. *Tauri.* Tu cogita, et an possint testari de illis bonis, quæ de jure communi confiscabantur, sed per authenticam bona damnatorum reservantur certis personis, ut etiam habetur in l. 6. tit. 7. *Part.* 7. et in l. 8. tit. 10. et l. 5. tit. 31. ead. *Part.* vide per Roderic. Suarez in repetit. l. 9. tit. *de las mandas*, lib. 3. *Foro LL.* 10. limitatione. Et tu vide, quæ dixi in l. 5. tit. 31. 7. *Part.*

(3) *Asi como si estando.* Nota hìc, quod crimen dicatur militare crimen, adde ll. 2. et 3. D. *de re militar.* et l. fin. tit. 21. *Part.* 2.

(4) *Quebrantára su fe.* Id est, juramentum, quod præstitit, cùm fuit assumptus ad militiam, ut habetur in l. *ex militari*, D. *de testam. milit.* Paul. verò de Cast. in l. *et militibus, C. de testam. milit.* exponit, ut quia fecit proditionem duci belli, vel transfugit ad hostes.

(5) *Podrie facer.* Communiter Glos. et Doctores dicunt contrarium, ita intelligentes l. 1. D. *de veter. et milit. success.* dicunt enim, quòd miles damnatus de crimine communi non potest facere testamentum, ita Azo in summ. *C. de testam. milit.* ad fin. Gloss. et Doctores in l. *et militibus, C.* eod. Ista verò lex Partitarum dicit, quòd miles damnatus de communi crimine ad mortem naturalem vel civilem, poterit testari; non tamen gaudebit privilegio militari in testando, sed testabitur jure communi.

LEX XVI.

Obsides qui dati sunt loco captivorum populi Romani, testari non possunt. Item damnatus ob crimen famosum intestabilis efficitur, ideo testamentum facere non potest, nec est capax testamenti. Item de statu suo dubitans, vel errans non potest testari, ut quia nescit se manumissum, vel emancipatum. Item hi quibus à lege interdicuntur bona, ut hæretici, et rei perduellionis. Item nec servus. Hoc dicit.

(1) *Cativo.* Idem si dentur pro pace componenda, vel tenenda, secundùm Gloss. in l. *obsides*, D. eod. et intellige, ut ibi declarant Bald. et Angel. quando darentur obsides his, qui non sunt subditi, apud quos nullum est commercium, vel hospitium, veluti Turcis.

(2) *De cantiga.* Adde l. *lex Cornelia*, §. fin. D.

contra otro en que le dixiese atal mal por que podiese seer enfamado, este atal non podrie despues facer testamento. Otro tal serie si alguno ficiese testamento cuidando que era libre, si despues fuese probado que era siervo, non valdrie su testamento. Eso mesmo serie que non valdrie el testamento que ficiese el que cuidase seer salido de poder de su padre, sil fuese probado despues que non era asi. Et aun decimos que los hereges despues (3) que son condepnados por sentencia de la heregia non pueden facer testamento, nin aquellos que son judgados por traydores.

de injur. et l. *is cui*, §. 1. et l. *cum lege*, D. eod.

(3) *Despues.* Imò, et testamentum antea factum irritatur, si crimen hæresis, vel majestatis committant, l. *Manichæos, C. de hæretic.* declarat Paul. de Cast. in l. *is cui*, D. eod. et probatur in l. *ejus qui*, §. 1. D. eod. et expeditum est tam de jure canonico, quàm civili, quòd hæretici cujuscumque sectæ, et credentes, et fautores, et receptatores sunt privati factione testamenti, ut in authent. *credentes, C. de hæretic.* cap. *excommunicamus*, §. *credentes*, eod. tit. et eorum bona à die commissi criminis sunt confiscata, ut in cap. *cum secundum leges, de hæretic.* lib. 6. et tradit Alber. in l. *cognovimus, C. de hæretic.* An autem infamis ex alio crimine possit testari? Paul. de Castr. in dict. l. *is cui*, §. 1. dicit, quòd sic, et rectè, ut dicit textus in dict. l. *ejus qui*, §. 1. et in l. 1. *C. de secund. nupt.* adde etiam, quòd damnatus propter carmen famosum non potest testari, ut in dict. l. *is cui*, §. 1. et l. *lex Cornelia*, §. fin. D. *de injur.* Sed quid si committat delictum sodomiticum, an possit testari? Phil. Decius in l. 1. *C. de secund. nupt.* num. 7. dicit, quòd non, ex eo, quia dato quòd non sit condemnatus ipso facto, videtur infamis, l. *palam*, §. *quæ in adulterio*, D. *de ritu nupt.* privatus enim intelligitur bonis, unde non potest testari; et ita dicit fuisse consultum per quemdam Anastasium Doctorem, ut habetur insertum in libro consiliorum Barba. in fin. et quòd bona sodomitæ confiscentur, habetur jure hujus regni in pragmatica Regum Catholicorum.

LEX XVII.

Ingressus religionem non habet testamenti factionem, quia succedit ei religio; nisi habeat hæredes descendentes, inter quos potest bona dividere, ut quilibet habeat ad minus legitimam, quæ est, si sunt quatuor vel pauciores, pro omnibus tertia pars bonorum, si plures, dimidia absque ullo gravamine, vel conditione: et si plus eis donet, habet locus ille, vel religio tantum pro legitima, sicut unus eorum esset habiturus: sed si nihil disposuit morte præventus, habebunt filii legitimam, locus autem, seu religio residuum. Hoc dicit.

LEY XVII.

Cómo los que entran en religion non pueden facer testamento.

Religiosa vida escogiendo algunt home ó alguna muger de facer, asi como entrando (1) en algunt monesterio, ó faciéndose ermitaño (2) ó emparedado (3), ó tomando otra órden (4), este atal non puede facer testamento, mas todos los bienes que hobiere deben seer daquel monesterio ó daquel logar do entrare (5) si non hobiere fijos ó otros

(1) *Entrando.* Intellige profitendo tacitè, vel expressè, nam infra annum probationis (de quo 17. quæst. 1. in summ. et in cap. 1. et cap. *beneficium, de regular.* lib. 6.) testari potest. Quid tamen si intestatus decedat infra annum probationis, an applicentur bona monasterio, vel consanguineis succedentibus ab intestato? Variæ fuerunt opiniones, de quibus per Joan. de Imol. in cap. *quia ingredientibus*, col. 3. *de testam.* et ante eum per Cynum in auth. *ingressi, C. de sacrosanct. eccles.* mihi verior videtur opinio, quòd succedant venientes ab intestato, in quam se inclinat Joan. de Imol. ubi supra, et tenet Abb. in cap. *in præsentia, de probat.* Jaso in authent. *si qua mulier*, ad fin. *C. de sacrosanct. eccles.* ubi alios refert; licèt Decius in dict. cap. *in præsentia, de probat.* num. 73. dicit magis communem opinionem esse, quòd succedat monasterium, et in eam ipse videtur inclinare.

(2) *Ermitaño.* Si intelligas de eremitis facientibus professionem, ut sunt eremitæ monachi S. Augustini, de quibus in cap. 1. vers. *sanè, de religios. domib.* lib. 6. planè hoc procedit; si verò sit eremita non professus, et qui potest habere proprium, et iste talis potest condere testamentum, ut Alberic. dicit in authent. *ingressi*, col. penult. ad fin. *C. de sacrosanct. eccles.* Glos. in cap. *qui verè*, 16. quæst. 1. Abb. in cap. *cum monasterium, de elect.*

(3) *Emparedado.* Intellige, ut prædixi, in aliis, si profitentur sub aliqua ex religionibus approbatis; et de istis fit mentio in l. 29. *in Quaterno gabellar.*

(4) *Otra órden.* Quid si non ingrediatur monasterium, sed in manu Episcopi profitetur regulam monasticam in genere? Vide Bald. in authent. *nisi rogati, C. ad Trebell.* Innoc. et Abb. in cap. *porrectum, de regular.* et intellige istam legem, quando ingrediatur monasterium, seu ordinem, qui habet proprium in communi, et non in particulari, secundum Alberic. in dict. authent. *ingressi*, ad fin.

(5) *Do entrare.* Vide plenè in authent. *ingressi*, et in authent. *si qua mulier, C. de sacrosanct. eccles.* ubi per Gloss. et Doctores, et latè per Abb,

parientes que descendan dél (6) por liña derecha que hereden lo suyo. Mas si este atal hobiese fijos ó otros herederos que descendiesen dél, puede partir (7) entrellos lo que hobiere, de manera que dé á cada uno dellos su legítima parte et non menos; et si por aventura mas les quisiese dar de su parte legítima, entonce tanta parte debe seer dada al monesterio quanta cayere al uno dellos (8): et á esta parte legítima dicen en latin *pars debita jure naturæ*. Empero si despues que entrase en la religion se moriere ante que partiese lo suyo á sus herederos, asi como sobredicho es, sus fijos (9) deben haber su legítima parte

in cap. *in præsentia, de probat.* col. 21. cum sequentib. usque ad fin. Et quid si post ingressum inde recedat, vide per Abb. et Doctores in cap. *quod te, de cleric. conjugat.* et Socin. consil. 52. vol. 4. *viso instrumento syndicatus*, etc. et vol. 2. consil. 222. Bald. in l. *si ut proponis, C. de nupt.*

(6) *Descendan dél.* Innui videtur hìc, quòd posito, quòd haberet ascendentes legitimos et naturales, propter eos non excluderetur monasterium, imò monasterium excluderet eos; quæ fuit opinio Azonis, de qua per Gloss. super verbo *liberos*, in dict. authent. *si qua mulier*, ex eo, quòd monasterium reputatur pro filio, §. *sed et hoc præsenti*, in authent. *de sanctis. Episcop.* collat. 9. et eamdem opinionem tenet Gloss. in cap. *si qua mulier*, 19. quæst. 3. et Spec. in tit. *de statu monacho.* vers. 33. Joan. Fab. in dict. authent. *si qua mulier*, et in §. 2. vers. *mortuo, Inst. de acquisit. per arrogationem*, per textum ibi: contrarium tenuit Placentinus glossator, ut refert Gloss. in dict. authent. *si qua mulier*, in 1. opinione glossæ ibi posita, quam ibi tenet Alber. Jacob. Butric. Paul. de Castr. et Salic. et ibi dicit Paul. de Cast. quòd ista opinio, quòd parentes, seu alii ascendentes debeant habere legitimam, tenetur communiter per Doctores; et ista etiam opinio communiter tenetur per Canonistas in cap. *in præsentia*, ubi Abb. col. 18. *de probat.* vers. *sed dubium*, ubi etiam dicit, ita communiter teneri per Doctores Canonistas. Idem etiam tenet Jaso in dict. authent. *si qua mulier*, et concordando opiniones vult, ut opinio Azonis procedat, ut illam dispositionem (quam permittit illa authentica) non possit facere filius ingressus, quando non haberet liberos, licèt haberet parentes; respectu verò legitimæ, ut debita sit parentibus, procedat prima opinio Placentini posita in glossa, ut et parentibus legitima debeatur. Et ista opinio, quòd et parentibus debeatur legitima, et non excludantur in hoc à monasterio, videtur verior, et æquior; et ad illud quod dicitur, monasterium haberi loco filii, respondeo, quòd non procedit ubique, sed tantùm in casibus expressis in jure, ut late ibi Doctores adducunt, et in cap. *in præsentia*, ubi Felin. col. 21. et procedit hæc opinio hodie, maximè stante l. 6. in ll. *de Toro:* neque obstabit ista lex, quia non debet sumi argumentum à contrario sensu, quia contra id, quod expressum est in jure, non debet sumi tale argumentum, cùm istud sit decisum per l. *nam et si parentibus*, D. *de inoffic. testam.* l. 4. tit. 13. infra ead. *Part.* et pro dicta l. 6. *de Toro*, facit l. *si filius, C. de inoffic. donat.* et idem, quod in ista lege Partitarum dicitur, habetur in authent. *si qua mulier*, et nihilominus magis communiter tenetur prædicta opinio per Doctores, imò et Spec. idem voluit ubi supra, non enim firmat primam opinionem, imò videtur residere in opinione, quam ultimo recitat ibi: *tertii dicunt, etc.* quæ fuit opinio concordans et distinguens, quam posuit et tenet Jaso ubi supra. Et si quis dicat, quòd Specul. inferius in vers. *ad præmissorum*, quò se remittit, videtur tenere primam opinionem, sufficit, quòd in contrarium se habeat communis opinio, tam Legistarum, quàm Canonistarum, et ut dixi, pro ista parte multum urget dicta l. 6. *de Toro;* neque obstat dictus §. vers. *mortuo, Instit. de acquisit. per arrogat.* quia debet limitari, nisi respectu legitimæ debitæ patri naturali; in illa enim non fuit præjudicatum patri naturali per arrogationem, prout tetigi in l. fin. tit. 16. *Part.* 4.

(7) *Puede partir.* Sumpta est ista lex ex authent. *si qua mulier, C. de sacrosanct. eccles.* ubi plene per Glos. et Doctor. et 19. quæst. 3. cap. *si qua*, ubi bona glossa: vide plene per Abb. in dict. cap. *in præsentia*, per 10. fin. colum. *de probat.* et revocare, et mutare potest testamentum ante professionem factum, inter liberos, vel monasterium aliter disponendo, non verò favore extranei, ut tradit Bald. in dict. authent. *si qua mulier*, dummodo non sit professus ordinem Minorum, ubi et Paul. de Cast. et Salic. et Decius in dict. cap. *in præsentia, de probat.* numr. 68. licèt Abb. ibi voluerit, quòd post professionem nullo modo possit.

(8) *Uno dellos.* Si partes fuerunt æquales inter filios, planè procedit; si verò fuerunt inæquales, tunc Gloss. in dict. authent. *si qua mulier*, super verbo *connumerata*, intelligit, quòd tantum detur monasterio, quantum fuit datum illi filio, cui plus fuit datum: cum qua glossa transivit ibi Bart. intelligens hoc, quando pater disponit dividendo inter liberos, facta jam professione, ex privilegio illius textus; non ergo posset pater, qui religionem fuit ingressus, facta jam professione per eum meliorare in tertio bonorum unum ex filiis, juxta legem Fori, cùm hoc esset lædere monasterium, cui non potest aliud tertium melioriæ assignari, quia gravarentur alii filii in legitima. Intellige etiam, et limita istam legem, ita quòd monasterio non assignetur ultra quintum bonorum patris, cùm omnia alia bona ex lege Fori sint legitima filiorum, in qua non possunt gravari.

(9) *Sus fijos.* Sed an teneantur expectare mortem

et el monesterio todo lo otro. Et la legítima parte que deben haber (10) los fijos es esta, que si fueren quatro ó dende ayuso, deben haber de las tres partes la una de todos los bienes que hobiere aquel á quien heredan; et si fuesen cinco ó mas, deben haber la meatad: et por eso es llamada parte legítima, porque la otorga la ley á los fijos, et débenla haber libre, et quita, et sin embargo, et sin agraviamiento (11) et sin ninguna condicion. Et los obispos et los otros clérigos, cómo et de qué cosas pueden facer testamento, muéstrase en la primera Partida deste nuestro libro en el título que fabla del pegujar de los clérigos.

LEY XVIII.

Cómo se puede desatar el testamento por mudarse el estado de aquel que lo fizo.

Mudarse puede el estado del home en tres maneras, que por cada una dellas se desatarie el testamento que ante hobiese fecho: la primera es quando aquel que fizo el testamento es dapnado para siempre á sofrir alguna pena (1); ca este atal non osa despues vevir en otro logar sinon en aquel do ha de seer penado, et es como siervo (2), et non ha despues sus fijos en su poder como habie ante. Eso mesmo serie quando alguno que fuese franqueado lo tornasen á servidumbre porque fuera desconosciente á su señor quel aforró, ó perdiese la libertad por otra razon: et á este tal mudamiento dicen en latin *maxima capitis diminutio*, que quiere tanto

naturalem patris, vel possint statim filii petere suam legitimam? Glossa penult. in dict. authent. *si qua mulier*, dubitavit: super hoc Legistæ communiter tenent, quòd expectetur mors patris, quando fuit ingressus ordinem, quæ potest habere proprium in communi, ut tradit Salic. et Jaso post alios in dict. authent. *si qua mulier*. Doctores verò canonistæ communiter tenent contrarium, per textum in cap. *cum scimus, de regular.* qui tamen hoc non probat: et mihi plus placet Legistarum opinio, cui favet textus in dict. authent. *si qua mulier*, et etiam ista lex, prout dicunt Alber. et Jacob. Butri. in dict. authent. *si qua mulier*, et Decius in cap. *in præsentia, de probat.* num. 67.

(10) *Que deben haber.* Concordat cum authent. *de trient. et semis.* §. 1. collat. 3. in authent. *novissima, C. de inoffic. testam.* de lege tamen Fori, quæ servatur in isto regno, omnia bona parentis sunt legitima filiorum, præter quintam partem, ut habetur in l. 9. tit. *de las mandas*, lib. 3. *For. LL.* et quod teneat ista taxatio legitimæ, etiam respectu ecclesiarum et clericorum, vide per Felin. in cap. *ecclesia Sanctæ Mariæ*, col. 37. et 38. *de constit.* ubi notabiliter: quinimò si pater reliquit filiis titulo institutionis legitimam eis debitam, et in reliquo instituit hæredem extraneum, et tempore mortis patris bona valebant tantùm quinquaginta, et sic quadraginta debebantur filiis ex legitima, postea bona aucta fuerunt, ita quòd valebant centum; an in isto augmento filii aliquid habeant, et sic eis prosit, ita quòd possint petere octoginta jure legitimæ, vel an tale augmentum prosit hæredi extraneo? De hoc est textus notabilis in l. *si patronum*, §. fin. D. *de bon. libert.* quòd tale augmentum, etiamsi habeat originem à causa anteriori, et quæ retro fingitur ad tempus vitæ patris, non sit filiorum, sed hæredis in totum; per quam legem ita tenet Paul. de Castr. in l. *in ratione* in princip. vers. *ultimò quæro*, D. *ad leg. Falcid.* et in l. *in quantitate*, in princ. D. eod. ubi etiam ponit rationem, cur aliud sit in legatis, in casu in quo augmentum facultatum testatoris prodest legatariis; et dicit hoc ideo esse, quia in legitima ejus valor referri debet ad tempus mortis, l. *cum quæritur, C. de inoffic. testam.* ubi vide Jason. hoc limitantem. Sed quid si pater non reliquit integram legitimam filiis, et ideo agant ad supplementum, an istud debeat suppleri, tam ab hærede, quàm à legatariis, quibus defunctus legata reliquit? Vide per Bart. et Paul. de Castr. in l. *in quartam*, D. *ad leg. Falcid.* ubi Bart. vult, quòd ab omnibus pro rata debet suppleri; et limitat Paul. de Cast. quando legata essent in speciebus, secùs si in quantitate: vide ibi per eum.

(11) *Sin agraviamiento.* Adde l. 11. tit. 4. infra eod. *Part.* et quæ ibi dicam.

LEX XVIII.

Infirmatur testamentum per maximam capitis diminutionem, per quam libertas, et civitas, et familia perduntur, aut per mediam, qua civitas, et familia, ut deportatione; sive per minimam, qua sola familia perditur, ut per arrogationem, per quam testamentum ante factum infirmatur. Hoc dicit.

(1) *Pena.* Ut si est damnatus in metallum, ut in §. 1. *Inst. de capit. diminut.*

(2) *Como siervo.* Hodie tamen per l. *Tauri* 4. non rumpetur, neque irritabitur testamentum damnati ad hanc mortem civilem, quia cùm dicta lex permittat tali testari, permittit etiam à fortiori, ut testamentum ejus ante factum non irritetur, sed valeat ipso perseverante in eadem voluntate, l. *si*

decir como el mayor mudamiento de estado que á home puede acaescer, porque por ella pierde la libertat, et la cibdat et su familia. La segunda manera es quando alguno es desterrado por siempre (3) en alguna isla por juicio, que nunca ha de salir della, quier les sean tomados sus bienes quier non; et á esta dicen en latin *media capitis diminutio*, que quiere tanto decir en romance como mediano mudamiento del estado del home, ca por esta pierde la cibdat et la familia. La tercera es como si aquel que es en poder de otri se dexa porfijar, et cae por ende en poder daquel que lo porfijó, ca muda su estado; et á este mudamiento dicen en latin *minima capitis diminutio* (4), que quiere tanto decir en romance como el menor mudamiento que home puede haber en su estado; ca por ella muda la familia tan solamiente et non mas. Et por qualquier destos mudamientos que á home avengan despues que hobiese fecho su testamento, decimos que se desata por ende.

LEY XIX.

Cómo se puede cobrar el testamento que fuese quebrantado por alguno de los tres mudamientos sobredichos.

Cobrando alguno su estado complidamiente que habie mudado en alguna de las maneras que deximos en la ley ante desta, si quisiere que vala el testamento que ante habie fecho, et que non se embargue por razon del mudamiento, puédelo confirmar (1) por su carta ó por su palabra delante testigos (2), diciendo que quiere que vala el testamento que habie fecho ante que fuese mudado de su estado: et si asi lo dixiere, debe valer dalli adelante en la manera que lo habie fecho.

quis filio exhæredato, §. *irritum*, vers. *qua ratione*, D. *de injust. rupt.*

(3) *Por siempre.* Hodie dic de isto deportato, ut dixi suprà eod. in gloss. proxim. de damnato in opus publicum.

(4) *Minima capitis diminutio.* Sed cùm ista etiam contingat per emancipationem, ut in §. 3. *Instit. de capit. diminut.* et per istam testamentum filiifamilias de jure communi, qui poterat testari de castrensibus, ut suprà eod. l. 13. irritetur, ut in §. *alio*, et in §. *non tamen*, *Instit. quib. mod. testam. infirmen.* an hodie stante l. 5. *Tauri*, qua permittitur cuicumque filiofamilias testari, irritabitur per emancipationem testamentum ab eo factum? Videtur, quòd sic, ut in §. penult. et ibi Joan. Fab. *Instit. de testam. milit.* qui vult, quòd requiratur aliqua expressa renovatio testamenti, ut teneat; Gloss. tamen ibi vult, quòd sufficiat tacita, ex quo persistit in eadem voluntate, et hoc puto verius. Et nota benè ad dictam l. *Tauri*, et probatur hoc expressè in l. *si quis filio exhæredato*, §. fin. D. *de injust. rupt.* cùm enim mutetur status in melius, non rumpitur testamentum.

LEX XIX.

Recuperato statu per capitis diminutionem perdito, convalidatur testamentum ejus priùs factum, si expressè coram testibus dicat velle validari. Hoc dicit.

(1) *Puédelo confirmar.* Adde l. *qui ex liberis*, §. *testamento*, D. *de bonorum poss. secund. tabul.* et dicit Joan. Fab. et etiam Ang. in §. *non tamen*, *Instit. quib. mod. testam. infirm.* quòd istud testamentum reconvalescit de jure prætorio; et sic etiam hodie erit unus de casibus, in quibus erit necessaria bonorum possessio secundum tabulas, et voluit Azo C. eod. in summ. quia tale testamentum reconvalescit prætorio jure. Ego verò attento isto jure Partitarum, quod non curavit de istis bonorum possessionibus, credo, quòd non erit necessaria talis bonorum possessio, et hæres poterit adire ex tali testamento sic confirmato, et quòd procedit, sive testamentum fuerit in scriptis, sive nuncupativum, cùm lex ista generaliter loquatur, et militet eadem ratio; neque erit locus disputationi, an tabulæ testamenti extent, an non, de quo per Joan. Fab. in dict. §. *non tamen.*

(2) *Testigos.* De jure communi requirebantur quinque, ut notat Gloss. et ibi Bart. in l. *qui ex liberis*, §. *testamento*, D. *de bon. poss. secund. tabul.* Bal. in l. fin. col. 6. C. *unde legitim.* Paul. de Castr. in l. *hæredes palam*, §. *si quid post*, D. *de testam.* Ang. in dict. §. *non tamen.* Hodie de jure regni servandum esset, quod habetur in præallegata l. 1. tit. *de los testamentos* lib. 5. *Ordinam.* et in l. 3. *Tauri.*

LEY XX.

Cómo se desata el testamento por fijo que nasciese despues al facedor del testamento ó por otro á quien porfijase.

Posthumus (1) es llamado en latin propiamiente el mozo que nasce despues de la muerte de su padre: en esa mesma manera (2) puede seer llamado el fijo que nasce despues que el padre ha fecho el testamento postrimero: et estos fijos atales quebrantan (3) los testamentos de sus padres en que non hobiesen seido establescidos por herederos. Otrosi decimos que si alguno hobiese fecho testamento, et despues porfijase á otro de manera quel porfijado se tornase en poder (4) dél, que por tal porfijamiento (5) se desatarie el testamento que ante hobiese fecho aquel quel porfijó.

LEY XXI.

Cómo se desata el testamento por otro que fuese fecho despues.

El primero testamento se puede desatar por otro (1) que fuese fecho despues compli-

LEX XX.

Infirmatur testamentum posthumi agnatione, si in eo non fuit institutus, quia dicitur præteritus post testamentum, vel mortem patris natus. Item etiam infirmatur per arrogationem, vel adoptionem postea factam. Hoc dicit.

(1) *Posthumus.* Sumptum est hoc principium à dictis Azonis *C. de posthum. hæredib. instit.* in summa.

(2) *En esa mesma manera.* Impropriè tamen, ut in l. 3. in princip. D. *de injust. rupt.*

(3) *Quebrantan.* Adde l. *posthumo nato, C. de bon. poss. contra tabul.* et l. 3. D. *de injust. rupt.* et §. *posthumi,* et §. *posthumorum, Instit. de exhæred. liberor.* et non rumpitur testamentum usquequo nascatur posthumus, licèt sit in utero, quia non est antea suus hæres, cum neque homo, ut in l. fin. D. *de assignand. libert.* l. fin. D. *de collat. bonor.* benè tamen aperit edictum alii jam nato, ut in l. *illud,* §. fin. D. *de bon. poss. contra tabul.* et nota, quòd licèt posthumus approbet testamentum patris; tamen adhuc testamentum non valet, quia non adest voluntas testantis, nascente posthumo, de quo ipse non cogitavit, secundum Bald. qui dicit hoc novum et mirabile in l. *si cum vel in utero, C. de testam. milit.* Et an debeantur legata ad pias causas rupto testamento præteritione posthumi? Vide Bart. in l. 1. col. 12. vers. 2. *quæro, C. de sacrosanct. eccles.* ubi tenet, quòd sic, quando pater ignoravit posthumum; quod Bald. in l. 1. col. penult. *C. de inoffic. donat.* limitat, quantum attinet ad legitimam.

(4) *En poder.* Juxta id, quod habetur in l. penult. tit. 16. *Partit.* 4. et in §. *sed hodie, Instit. de adoption.*

(5) *Porfijamiento.* Quid per ingressum monasterii, an rumpatur testamentum priùs factum? Variæ fuerunt opiniones inter Legistas, et Canonistas, ut per Bart. Bal. et alios in authent. *si qua mulier, C. de sacrosanct. eccles.* Abb. et alios in cap. *in præsentia, de probat.* ubi et Decius num. 64. inclinare videtur in opinionem Abb. — Anton. quæ mihi satis placet; quam limitarem, nisi tantum tempus transierit à die conditi testamenti usque ad ingressum religionis, quòd esset præsumptio oblivionis facti testamenti; nam tunc tenerem opinionem Bartoli.

LEX XXI.

Per secundum testamentum infirmatur primum; sed si testator, falso rumore prolato de morte hæredis, dicat, quia talis non potuit meus hæres esse, quia mortuus, instituo talem; tunc prior est hæres, si vivit, non autem secundus; sed legata utriusque testamenti amore Dei facta, vel consanguineis, vel amicis, debentur. Hoc dicit.

(1) *Por otro.* Adde l. *cum in secundo,* D. *de injust. rupt.* §. *posteriore, Instit. quib. mod. testam. infirm.* cum §. sequenti, et l. *si jure,* D. *de legat.* 3. et procedit hoc, etiam si ex secundo testamento non adeatur hæreditas, quia sufficit, quòd fuerit possibile posse ex eo adiri, ut in dict. l. *cum in secundo,* et in dict. §. *posteriore,* et l. *pater filio,* D. *de hæred. instit.* Paul. de Castr. in l. *sancimus, C. de testam.* et tenent Bald. Ang. Joan. de Imol. in l. *sed et si in conditione,* §. fin. D. *de hæred. instit.* Alex. consil. 37. vol. 1. col. 2. vers. *si et licet Bart.* et facit hoc ad quæstionem, ut si quis in testamento fecit majoriam de tertio et quinto bonorum, vel de omnibus bonis, in casu quo posset sine privilegio Principis, quòd si postea in secundo testamento aliter testetur, et non perficiat istud secundum testamentum, quòd forte non videtur ex hoc revocata majoria facta in primo testamento: si tamen prima majoria facta esset ex facultate regia, videtur, quòd incipiens aliter testari, etsi non perficiat, videatur revocata prima majoria, per l. *ejus militis,* §. *si militia,* D. *de testam. milit.* Procedit etiam ista lex, etsi pro legato facto in primo testamento hæres cavisset legatario, ut in l. *cum quis decedens,* §. fin. D. *de legat.* 3. et tenet Bart. in l. *Statius Forus,* in princ. D. *de jur. fisci;* ubi etiam dicit, quòd si testator in primo testamento reliquit alicui fundum sub onere, ne alienetur extra familiam, et in secundo

damiente (2), fueras ende quando alguno hobiese fecho su heredero á otro en el primero testamento, si despues oyendo nuevas que aquel que habie establescido por heredero era finado et non lo fuese, et él creyendo que era asi, ficiese despues otro testamento en que dixiese : pues que yo non puedo haber á fulan por mio heredero que es muerto segunt que me es dicho, fago á otro fulan mio heredero. Si despues fuese fallado que el primero heredero era vivo, tal testamento como este postrimero non desata el primero (3), et el heredero que era fecho en el primero testamento debe haber la heredat segunt que fuere escripto en él, et el otro que fue escripto en el segundo non debe haber nada, pues que non era verdadera la razon por que el testador se movió (4) á facerlo heredero. Em-

testamento eumdem fundum relinquit simpliciter, quòd non videtur repetitum onus de non alienando, de quo in primo testamento, allegat dict. l. *si jure*. Quid autem si testator non fecit testamentum aliud; sed coram septem testibus dixit, quòd nolebat testamentum primum valere, an ex hoc irritabitur testamentum? Textus in §. penult. cum gloss. *Institut. quib. mod. testam. infirm.* vult expressè, quòd non; quod Bart. in dict. l. *si jure*, intelligit procedere, quando testator non adjecit, quòd ideo revocabat primum testamentum, quia volebat decedere intestatus : si autem hoc adjecisset, tunc quia tacitè sunt instituti venientes ab intestato, revocatur primum testamentum; pro quo facit, licèt ipse Bart. non alleget, l. 1. §. *si hæres*, D. *si tabul. testam. nullæ extab.* et ad textum, qui videbatur obstare in l. *militis*, §. *veteranus*, D. *de testam. milit.* respondet Joan. de Imol. in l. *si ita*, §. *regula*, D. *de liber. et posthum.* quòd ibi illa verba fuerunt prolata non interveniente legitimo numero testium, secùs autem, si coram solemni numero testium proferrentur; et ista opinio Bart. est magis communis, prout attestatur Alex. consil. 30. volum. 3. in 2. dubio, et consilio 140. vol. 2. incipienti, *paucis utar*, et in l. *sancimus*, *C. de testam.* col. penult. ubi vide. Sed quid si testator non utatur verbis in revocando primum testamentum, sed facto rumpendo illud, vel scindendo? Vide l. *qui ex liberis*, §. *testamento*, D. *de bon. poss. secund. tabul.* et l. *nostram*, *C. de testam.* et Oldral. consil. 144. Quid tamen si utrumque testamentum, etiam diversis temporibus factum, idem contineret? Videtur, quòd teneret utrumque, argumento l. 12. supra eod. et ejus quod notat Joan. Fab. in dict. §. *posteriore*. Item intellige istam legem, dum tamen ex eo secundo testamento hæreditas possit adiri, ut habetur in dict. §. *posteriore*, et in dict. l. *cum in secundo*, ubi vide per Doctor. signanter per Joan. de Imol. Quid si secundum testamentum fuit nullum, potest tamen convalescere ex aliquo jure, et quid si in secundo testamento institutus fuit hæres incapax? Vide in l. *cum quidam*, D. *de his quib. ut indig.* ubi Bart. Et quid si in secundo testamento sit institutus aliquis homo potens, et testamentum fuit nuncupativum, et sic deberet probari per testes? Vide l. *nolumus*, *C. de testam.* et per Alex. consil. 105. vol. 4.

(2) *Complidamiente.* Concordat dict. §. *posteriore*, cum sequenti, et dict. l. *si jure*, D. *de legat.* 3. quæ est lex singularis; et ibi Bart. notat, quòd licèt in secundo testamento invalido sit illa clausula derogatoria, cassans, et irritans omne aliud testamentum, non per hoc videtur revocatum primum validum; quod etiam notat Paul. de Castr. per illam legem singularem in l. *sancimus*, *C. de testam.* in fine.

(3) *Non desata el primero.* Approbat ista lex opinionem Specul. tit. *de instrument. edit.* §. *compendiosè*, colum. 11. vers. *quid si is*, qui ita intelligit dispositionem l. fin. D. *de hæredib. instit.* à qua ista sumpta est, volentis primum testamentum non rumpi; et adde l. *eam quam*, *C. de fideicommiss.* et quæ ibi notat Bald. col. 6. vers. *non quæro*, et vers. sequenti. Et an stetur verbo testatoris circa causam ab eo insertam, cur aliquid faciat? Vide textum notabilem, quòd sic, in l. *Divi*, D. *de adimend. legat.* nisi probaretur testatorem errasse, ut dicit Bart. ibi, argum. dict. l. fin. et vide l. *epistolam*, D. *ad Trebell.* in princ.

(4) *El testador se movió.* Expressa illa causa, ut suprà : si tamen causa esset in mente retenta, non rumperet primum testamentum, ut voluit Gloss. in dict. l. fin. in gloss. penult. et quid si falsa causa, propter quam testator motus fuit, non fuit expressa in testamento, sed coram testibus? Vide per Joan. de Imol. in dict. l. fin. col. 4. volentem, quòd non sufficiat, nisi exprimatur coram tot testibus, quot requiruntur ad validitatem testamenti; non enim sufficeret secundùm eum, si expressisset coram duobus testibus. Et facit ista lex, ut si instituens majoriam in filium secundum dicat, quia fortuna fuit, quòd non potui eam facere in filium primogenitum; quòd si in hoc fuit errore ductus, quòd retractetur institutio in secundum et videatur facta in primogenitum : adverte tamen, quia differt casus iste à casu legis hujus, quia in ista lege intervenerat prima institutio, in casu nostro non; sed tacitè etiam hìc videtur eam facere, argument. l. 3. *C. de inofficios. testament.* cogita. Et quid si cùm filius primogenitus esset extra regnum, secundogenitus publicari fecit illum esse mortuum, cùm reverà non esset, et ita pater fecit majoriam in secundogenitum, an auferatur ab eo, et detur primogenito venienti? Decides ex notatis per Bald. in l. 1. *C. si quis aliq. testar. prohib.* et per Bart. in l. fin. D. eod. et cùm isto casu majoria non quæreretur fisco, neque secun-

pero las mandas que fizo en el primero (5) et en el segundo (6) testamento por Dios, ó á sus parientes ó á sus amigos deben valer.

LEY XXII.

Por quáles razones el testamento que fue fecho primeramiente non se desatarie por otro que fuese fecho despues.

Razones señaladas hi ha por que maguer el testamento postrimero sea fecho acabadamiente, non se desatarie por ende el que ante fuese fecho: la primera es quando el padre ficiese testamento en que establesciese por herederos á los fijos que decendiesen dél; ca si despues ficiese otro testamento en que non ficiese mencion del primero, non se desatarie por ende el que ante hobiese fecho, asi como desuso deximos (1). La otra es quando el testador dice asi: este mio testamento que agora fago quiero que vala por siempre, et non quiero que vala otro testamento que fuese fallado que yo hobiese fecho ante deste nin despues; ca si acaesciese que este atal mudase su voluntad, et ficiese otro testamento, non se quebrantarie por ende el otro que hobiese ante fecho, fueras ende si el testador dixiese en el postrimero testa-

dogenitus sit solvendo interesse, videtur, quòd avocet primogenitus ab eo. Potest etiam induci ista lex, et dict. l. fin. D. *de hæred. instit.* quòd si pater fecit suum testamentum, et in eo majoriam fecit in filium majorem, etiam ultra tertiam bonorum, et supplicavit Principi, ut confirmaret ejus dispositionem, et postea ignorans, quòd Princeps ad ejus supplicationem jam confirmaverat, faciat secundum testamentum, in quo eidem filio jure majoriæ relinquat tertiam bonorum, quòd per hoc non videatur revocata prima majoria, ex quo intentio ejus erat favendi huic filio, vide consilium Alexandri 103. vol. 4. et quia inducta ad augmentum non debent operari diminutionem. Et quid si mater fecit majoriam in filium secundum, dicens, quia pater tuus fecit majoriam in fratrem tuum majorem, ut tu possis honestè vivere, facio in te majoriam de talibus bonis; an si pater jam revocaverat majoriam, reducens filios ad æqualitatem, tenebit institutio facta à matre? Et videtur, quòd sic, per textum notabilem juncta glossa communiter ibi approbata in l. *si ita legatum sit*, D. *de condit. et demonstrat.* in contrarium videtur ista lex, et quod notat Bart. in l. 1. *C. de sacrosanct. eccles.* dicens, quòd si testator reliquit alicui tanquam pauperi, qui in veritate erat dives, sed ignorabat testator, quòd non debetur illi relictum, et facit l. *alteri*, D. *de adim. legat.* et ista pars videtur æquior; videas Soc. post Cuma. in dict. l. *si ita legatum*, et cogita latiùs super hoc.

falsa finali factum, non rumpit primum, sed onerat hæredem scriptum in primo ad novam præstationem legatorum etiam secundi; sed quòd prima pars, secundum eumdem Joan. de Imol. imo quòd legata ex primo non debeantur, videtur sibi æquior et verior, licèt secundum eum non sit sine dubitatione propter auctoritatem Bald. Tene ergo mente istam legem Partitarum expressè decidentem, legata primi testamenti deberi.

(5) *Que fizo en el primero.* Nota multùm istam legem, nam dicta l. fin. D. *de hæredib. instit.* à qua sumpta est, tantùm dicit de legatis in secundo testamento relictis, et Joan. de Imol. ibi col. 5. tenet contrarium, imò quòd legata in primo testamento relicta non debeantur; movetur ex dictis Bart. in dict. l. *si jure*, D. *de legat.* 3. et per illum textum à contrario sensu; et quia in dubio non videtur fuisse mens testantis de gravando hæredem duplici onere l. *Titia, cum testamento*, §. *qui invita*, D. *de legat.* 2. refert tamen, quòd Bald. ibidem voluit, quòd etiam legata primi testamenti debeantur, dum dixit, quòd secundum testamentum ex causa

(6) *En el segundo.* Limita, et intellige, nisi præfatio falsi testamenti etiam concerneret legata in secundo testamento relicta, nam tunc, si alia legata essent in magna quantitate, non deberentur; licèt aliud esset, si essent modica, argum. l. *si filiæ*, D. *de legat.* 3. Si verò falsa causa tantùm concerneret institutionem, et non legata, tunc indistinctè deberentur, secundum Bart. in dict. l. fin. D. *de hæredib. inst.* idem tamen Bart. in l. *demonstratio*, §. *quod autem*, D. *de condit. et demons.* videtur indistinctè limitare dictam l. fin. quòd ita demum procedat, si relicta essent modica: et secundum hoc videtur de mente Bartoli fuisse, quòd legata primi testamenti omnia deberentur, ut tetigi in glossa superiori. Joan. de Imol. tamen in dicta l. fin. col. 6. videtur inclinare, quòd ex quo testator non apposuit præfationem circa legata secundi testamenti, quòd illa indistinctè debeantur, argum. l. unic. §. *sin autem ad deficientis*, *C. de caduc. tollend.* et quòd hoc videtur verius de jure, licèt primum sit æquius, supposita opinione, quòd debeantur utráque legata.

LEX XXII.

Si in primo testamento sunt instituti descendentes, vel apposita clausula, quòd testamentum postea factum non valeat, non rumpitur primum testamentum per secundum, nisi in eo de primo, et de clausula mentio fiat: sed si per secundum cum quinque testibus factum ab intestato successurus instituatur consanguineus, infirmatur prius solemniter factum, in quo extraneus extitit institutus. Hoc dicit.

(1) *Desuso deximos.* Et supra eod. l. 8.

mento señaladamiente (2) que revocaba el otro, et que non toviese daño (3) á aquel testamento que agora facie las palabras que dexiera en el primero. Otrosi decimos que si algunt home ficiese su testamento acabadamiente ante siete testigos en que establesciese por su heredero á algunt home extraño (4), si despues desto ficiese otro

(2) *Señaladamiente.* Adde l. *si quis in principio testamenti,* D. *de legat.* 3. non ergo sufficeret, quòd diceret in genere: Non obstante quocumque testamento. Neque etiam requiritur, quòd individualis expressio de hoc fiat, sed sufficit specialis, dicens: Non obstante quacumque clausula derogatoria, hujus ultimi testamenti dispositionem valere volo, et ita est de mente Bart. in dict. l. *si quis,* in princ. et tenet Paul. de Castr. in l. *si mihi, et tibi,* §. *in legatis,* D. *de legat.* 1. ubi Socin. dicit istam esse communem opinionem, quæ approbatur per istam legem Partitarum. Tene tamen unam generalem conclusionem, quòd ex quibuscumque conjecturis judici constare possit, quòd testator voluit secundum testamentum prævalere, quòd tolletur primum, etiamsi secundum esset simpliciter factum, non faciens mentionem magis expressam de clausula derogatoria in primo testamento expressa; hoc ideo, quia tota hæc materia fundata est in præsumptione voluntatis testatoris, ita tenet Socin. dicens, ita esse de mente omnium Doctor. in dict. §. *legatis,* col. fin. ex qua conclusione deducitur secundùm eum, quòd si post lapsum decem annorum factum fuerit secundum testamentum, præsumitur testatorem velle illud prævalere, secundùm Bald. et modernos in l. *sancimus, C. de testam.* Et idem si post primum testamentum intervenissent graves inimicitiæ inter testatorem et hæredem, argum. l. 3. D. *de adimend. legat.* et idem si diceret, quòd volebat, secundum valere, et quòd contenta in eo sortiantur effectum, secundùm Bald. in quodam consilio incipienti, *reperitur, quòd quidam dixit.* Refert, et sequitur Socin. in dict. §. *in legatis,* ubi etiam dicit, quòd idem esset, si dixisset, quòd volebat secundum testamentum esse præcisum, allegat Jacob. de Rave. in l. *omnes populi,* D. *de justit. et jur.* et Abb. in cap. *ex parte, de rescript.* De his tamen duobus ego dubito, saltim attentis verbis hujus legis, quæ vult in specie fieri debere mentionem de clausula derogatoria; dicit etiam ibi Socin. quòd si in secundo testamento diceretur: Non obstante quocumque testamento sub quibuscumque verbis, etiamsi de eis specialem mentionem facere oporteret, nam hoc sufficeret, ut secundum testamentum præferatur, et ita dicit esse de mente Freder. de Senis consil. 46. et satis placet, et est de intentione hujus legis: subdit etiam ibi Socin. quòd ad materiam hanc plurimum operatur magna affectio erga personam institutam in secundo testamento, ad conjecturandam mentem defuncti, juxta id, quod notat Bald. in l. *si jure, C. de testam. manumis.* et adde, quòd si secundum testamentum esset inter liberos, hoc videtur sufficere, etiam absque speciali derogatione primi, ex mente Baldi consil. 22. vol. 1. cujus contrarium, non allegato Baldo in dict. consil. tenet Socin. in dict. §. *in legatis,* et consil. 163. vol. 2. ubi dicit, non reperiri jure cautum, quòd testamentum inter liberos habeat vim clausulæ derogatoriæ ad præcedentia testamenta, maximè quando præcedens testamentum haberet specialem clausulam derogatoriam: de ista materia latè per Jason. in l. *sancimus, C.* eod. et Doctorem à Covarrubias in rubric. *de testam.* part. 2. fol. 10. cum multis sequent. et procedit, quod in ista lege habetur, sive præcesserit unum testamentum habens clausulam derogatoriam, sive plura testamenta, ut notat Bald. in authent. *hoc inter liberos, C. de testam.*

(3) *Daño.* Vide Socin. de istis verbis, et similibus, in dict. consil. 163. vol. 2. col. 3. cum aliis sequentib. et omninò per eumdem Socin. consil. 2. vol. 3. ubi vide, an sufficiat, si de hoc per aliqua verba testatoris mentaliter colligatur, licèt non ita exprimat: et eumdem consil. 37. col. 2. eod. vol. Et quid si in secundo testamento sit appositum juramentum? Vide Socin. consil. 53. vol. 3. col 2. et Alex. consil. 134. vol. 1. et adde in materia Alex. consil. 7. et consil. 44. vol. 4.

(4) *Extraño.* Non ergo procedit ista lex, si in primo testamento essent instituti venientes ab intestato, quod etiam tenet Alex. in l. *hac consultissima,* §. *si quis autem, C.* eod. ad fin. de qua ista lex sumpta est, licèt Paul. de Castro aliàs voluerit consil. 327. vol. 1. incipit, *dubium facit in suprascripto puncto, etc.* et facit ista lex ad quæstionem, quòd si pater in testamento fecit majoriam in filium, qui postea pœnitentia ductus, in secundo testamento revocat majoriam, et instituit æqualiter filios suos, præterito tamen filio majore in quem fecerat majoriam, vel nepote ex filio majori, si filius erat mortuus, quòd non censetur revocata majoria, ex quo ex secundo testamento non potest hæreditas adiri de jure civili, ut dixi suprà l. proxim. et sic non est revocatum primum, Gloss. et Bart. in l. *si filius qui in potestate,* D. *de liber. et posthum.* et ad intellectum hujus l. qualiter procedat, et latiorem declarationem, videas ibi per Alexand. Sed juxta hoc pone, quòd quis fecit majoriam per testamentum in filium suum majorem virtute facultatis regiæ; postea in alio testamento facit aliam majoriam in alium filium sine licentia Principis, an per hoc videtur revocata prima majoria? Et videtur, quòd sic, ex quo virtute legis potuit facere majoriam in secundum filium in tertia et quinta bonorum, et præsumitur ex secunda constitutione majoriæ, quòd voluit revocare primam, ut filii minus lederentur, neque est verosimile, quòd filios vellet du-

testamento ante cinco testigos (5), en que estableseiese por su heredero á algunt su pariente atal que si él muriese sin testamento heredarie lo suyo por derecho, entonce el testamento postrimero valdrie (6) et non el primero, maguer fuese fecho acabadamiente.

LEY XXIII.

Cómo el testamento postrimero debe seer fecho acabadamiente para poder desatar el otro que fuese fecho ante.

Ley 12. tit. 8. lib. 5. Recop.

Acabadamiente habiendo algunt home fecho su testamento, si despues deso queriéndolo revocar comenzase á facer otro, et non lo acabase (1) por algunt embargo quel aveniese ó por otra razon, non se embargarie por ende el testamento primero; ca derecho es que el testamento que es fecho acabada-

plici onere majoriæ gravare, argum. cap. *mandatum, de rescript.* et l. *navis onustæ*, D. *ad leg. Rhod. de jactu.*

(5) *Cinco testigos.* Hodie parum utilitatis in hoc haberet dispositio hujus legis, cùm per l. *Ordin.* tit. 2. lib. 5. hodie jam non requirantur septem in testamentis, sed sufficiat numerus quinque testium, vel trium cum tabellione: posset tamen fortè practicari, quando in primo testamento solemni secundum solemnitatem dictæ l. *Ordin.* vel l. 5. *Tauri*, in primo esset institutus extraneus, in secundo autem venientes ab intestato coram quinque testibus, etiam non vicinis, et sine tabellione, quod est notandum; vel etiam si primum testamentum esset factum coram septem testibus, et non vicinis: cùm et illud teneret etiam hodie, dicta lege Ordinamenti non obstante, quæ imò potiùs permittit. cùm non velit tollere dispositiones harum legum; imò expressè in fine dicit, quòd valeat testamentum cum bonis testimoniis, id est, cum numero septem testium, si testator nolit servare dispositionem dictæ legis quæ permittit cum tabellione, vel si minore numero testium, ut ibi habetur: si enim in primo ita solemni cum septem testibus institueretur extraneus, et in secundo instituerentur venientes ab intestato coram quinque testibus, etiam non vicinis, et etiam si tabellio haberi poterat, tenebit secundum ex dispositione hujus textus, et tolletur primum, quod nota benè; et sic adhuc, quod in ista lege disponitur, poterit esse magnæ utilitatis, debet enim dicta lex Ordinamenti, et Tauri restringi, et limitari secundum dispositionem juris communis, argumento regulæ l. *si servi vestri*, C. *de noxal. action.*

(6) *Valdrie.* Non ut testamentum, sed ut intestati voluntas, ut in dict. l. *hac consultissima*, §. *si quis autem*, et debebuntur legata in hoc secundo testamento relicta, secundum Bald. in dict. §. *si quis autem.* Sed quid si in primo testamento fuit facta repetitio fideicommissi ab intestato, nunquid faciet valere fideicommissum in primo testamento relictum, ex quo per istud testamentum secundum minus solemne, quo sunt instituti venientes ab intestato, res est redacta ad causam intestati? Dic, quòd non, quia facto testatoris primum testamentum corruit cum omnibus clausulis suis; illa enim clausula subintelligitur, nisi testator pœnituerit, ut dicit Bald. in l. *eam quam*, col. 5. C. *de fideicommiss.* post Jacob. de Aret. et Nicol. de Matha. allegat l. *eum qui*, §. fin. D. *de his quæ ut indign.*

LEX XXIII.

Per secundum testamentum imperfectum non rumpitur primum; sed si aliquis de non descendentibus est in primo institutus, postea coram quinque testibus testator dicat: Nolo eum meum hæredem esse, quia ingratus, vel contra me erravit; vel similia, perdet institutus hæreditatem, et applicatur Regi, nisi ejus loco alium instituat in suo testamento, quia tunc subrogatus erit hæres. Hoc dicit.

(1) *Acabase.* Intellige, sive imperfectione voluntatis, ut in l. *si is qui*, D. *de testam.* sive imperfectione solemnitatis, ut in l. 2. D. *de injust. rupt.* et in §. *posteriore*, cum sequent. *Instit. quib. mod. testam. infirm.* Sed an teneat testamentum ad pias causas, etsi sit imperfectum ratione voluntatis? Bald. in repetit. l. 1. colum. 18. C. *de sacrosanct. eccles.* vers. *super* 7. *quæstione*, tenet, quòd non; quia esset ridiculum dicere quòd pro parte quis decedat testatus, et pro parte intestatus, seu quòd decedat quis semitestatus. Bart. verò in l. *in testamento*, D. *de fideicom. libert.* tenuit contrarium, et etiam Joan. de Imol. in l. *si is qui*, D. *de testam.* et Abb. in cap. 1. *de success. ab intestat.* et hoc videtur verius, intelligendo, prout prædicti Doctores intelligunt, quando dispositio ad pias causas fuit perfecta, utpote, si jam testator ad alia legata transivit, prout exemplificat Abb. in dict. cap. 1. et tradit Decius consil. 159. Et fortè idem dicendum videtur in dispositione inter liberos, secundum Abb. ubi suprà, quod limitandum videtur, secundum Joan. de Imol. in dict. l. *si is qui*, nisi dispositio inter liberos posset inducere scandalum propter inæqualitatem, quia tunc non tenebit dispositio imperfecta ratione voluntatis, etiam inter liberos; quod est bene notandum: vide ibi per eum.

miente ante siete testigos que non sea desatado por otro que non fuese asi complido. Pero si alguno hobiese fecho testamento acabado en que dexase á otro por su heredero que non fuese su fijo (2) nin de los que decendiesen dél, et despues dixiese (3) ante cinco testigos: non quiero que fulan que era escripto en el testamento por mio heredero que lo sea, porque non lo meresce porque me fue desconosciente et erró contra mí; ca por tal razon (4) ó por otra semejante della que despues el testador asi dixiese, pierde (5) el heredero la herencia del finado, et debe seer del rey, pues que el testador non quiso que lo hobiese aquel que establesció por heredero por el yerro que habie fecho, et non dexó en su testamento otro heredero que heredase lo suyo. Mas si otro hobiese dexado por heredero (6) en su testamento en logar de aquel, débelo ese haber, et el rey non haya ninguna demanda.

LEY XXIV.

Cómo se desata el testamento quando el facedor dél rompe la carta en que era escripto ó quebranta los seellos.

Quebrantando á sabiendas el facedor del testamento alguno de los seellos de la carta en que hobiese fecho su testamento en escripto, ó tajando alguna de las cuerdas, ó rayendo las señales (1) que hobiese fecho en

(2) *Su fijo.* Istud verbum non est in l. *hæreditas, C. de his quib. ut indign.* de qua ista sumpta fuit; et ideò hìc ponitur, quia ad auferendum hæreditatem filio instituto, non sufficerent verba, de quibus in ista lege, cùm exprimenda sit causa ingratitudinis, et talis, quæ sit de illis 14 de quibus in authent. *ut cum de appellat. cognoscit,* cap. *aliud quoque capitulum,* collat. 8, et l. 4. tit. 7. infra eod. *Partit.* Item, quia exhæredari non potest filius in codicillis, seu extra testamentum, ut in l. *hæreditatem, C. de codicill.* et in §. *codicillis, Instit. de codicill.* Item quia filius rectè exhæredatus habetur pro mortuo, ut in l. 1. §. *si pater emancipatus,* D. *de conjungend. cum emancipat. liber. ejus,* unde non succedit filius, sed alii venientes ab intestato; vide per Bart. ibidem, et in §. *si pater in potestate,* et facit etiam quod habetur in authent. *hoc inter liberos, C. de testam.*

(3) *Dixiese.* An sufficiat, quòd testator dixerit, etsi nihil probetur ab hærede? Ista lex vult, quòd sic, licet Marti. Silla. relatus ab Alberic. in l. *hæreditas, C. de his quib. ut indign.* aliud voluerit.

(4) *Razon.* Innuit exprimendam esse causam, ut procedat quod in ista lege habetur, et hoc tenuerunt aliqui Doctores antiqui; Odofred. verò dicit, quòd instituto hærede extraneo, non est necesse, quòd causa exprimatur, et sufficiat, quòd testator eum dicat demeritum, vel indignum; quod etiam tenet Alberic. in dicta l. *hæreditas, C. de his quib. ut indign.* et idem tenet ibi Bald. dicens, quòd non est necesse, quòd causas inimicitiæ exprimat, potest enim in hoc judicare ex animi sui motu, quia in re propria quilibet est moderator et arbiter, l. *in re mandata, C. mandat.* quod etiam sequitur ibi Alex. col. 1. et satis probatur in illa lege *hæreditas,* quinimò (ut declarat ibi Paul. de Castr.) ex eo solo. quòd dixisset hæredem non mereri, vel esse indignum, absque eo quòd dicat, et per hoc nolo eum habere hæreditatem, sufficit, quia tacitè videtur hoc dixisse; licèt ista duo possint stare, quòd et ille non mereatur, et sit indignus, et nihilominus testator voluit ipsum habere; sed dicit, quòd hoc non præsumitur, ut patet in illo textu; et satis mihi ista placent: neque obstat ista lex, nam gratia exempli pleniùs exprimit, non ut velit omnia hæc verba hìc posita esse necessaria, ut hæreditas auferatur velut ab indigno; et hoc idem vult ista lex dum dicit: *Ca por tal razon ó por otra semejante, etc.*

(5) *Pierde.* Ex hoc verbo innuitur, quòd hæres adivit hæreditatem in casu hujus legis, facit l. *facto,* §. *Julius,* D. *de vulg. et pupillar.* Et quid si hæres non adiisset? Dic, quod si repudiaverat, idem est dicendum, quia videtur hoc fecisse in fraudem fisci, et sic habetur pro adita, ut D. *ad Sylan.* l. *si sequens,* cum ibi notatis. Si autem non adivit, quia mortuus est ante aditam hæreditatem, tunc, quia cessat ratio prædicta de fraude, portio sua accrescit cohæredi, secundum quod declarat Paul. de Cast. in dict. l. *hæreditas;* vel si non haberet cohæredem, hæreditas veniret ad venientes ab intestato; neque veniret ad fiscum, cùm non sit hæres, à quo possit auferre.

(6) *Heredero.* Idem dic, si testator protulit dicta verba favore venientium ab intestato, nam tunc non applicaretur fisco, sed per fideicommissum esset illis restituenda, l. *peto,* in princ. D. *de legat.* 2. Paul. de Castr. in dict. l. *hæreditas;* et idem si constat quòd protulit dicta verba favore cohæredis: et istis casibus non posset hæres, ita à testatore judicatus indignus, detrahere quartam, cùm restituit per fideicommissum, ut vult idem Paul. de Cast. ibi sub dubio fortè.

LEX XXIV.

Si testator consultè frangit chartam, vel chordulam, aut sigillum testamenti, vel radat signum notarii, infirmatur testamentum, nisi probetur casu fuisse factum. Hoc dicit. Habuit ortum à l. pen. *C. de testam.*

(1) *Señales.* Adde l. *ad testium,* §. *si signa,* D. eod. et in hoc videtur ista lex velle, ut procedat

la carta el escribano público ó rompiéndola, desátase (2) el testamento por ello. Pero si fuese probado que alguna destas cosas sobredichas aviniese en la carta del testamento por ocasion, et que non fuese fecha á sabiendas, non se embargarie el testamento por ende.

LEY XXV.

Cómo todo home fasta el dia de su muerte puede mudar su testamento et facer otro.

La voluntad del home es de tal natura que se muda en muchas maneras: et por ende ningunt home non puede facer testamento tan firme que nol pueda despues (1) mudar quando quisiere fasta el dia que muera, solamiente que sea en su memoria quando lo camiare, et faga otro acabadamiente.

LEY XXVI.

Qué pena debe haber aquel que embarga á otro que non pueda facer testamento.

Ley 2. tit. 12. lib. 1. Recop.

Malamiente yerran algunos homes embargando á las vegadas á otros que non puedan facer testamento, et por ende es guisado que non finquen sin pena aquellos que lo ficieren. Onde decimos que qualquier que tal embargo ficiese á otro que debe perder todo el derecho (1) que ha ó debe haber en los bienes de aquel que destorbó, en qual manera quier que los debiese haber: et aquello que él perdiese por esta razon debe seer de la cámara del rey. Et esta pena debe haber por el grant yerro que face á Dios, et por el atrevimiento et el tuerto que face al señor de la tierra, et al alma del finado (2) et á todos los otros homes en dar mal enxiemplo de sí.

LEY XXVII.

Qué razones mueven á los homes á embargar á otros que non fagan testamentos, et quántas maneras son deste embargo.

Vanas et malas razones mueven á las vegadas á los homes á embargar á otros que non fagan sus testamentos; ca algunos hi ha dellos que facen esto porque los han ya establescidos por sus herederos en sus testamentos, et veyendo que querien facer otro testamento, embárganlos que lo non fagan nin

ejus dispositio, etiam in testamento nuncupativo, prout etiam voluit Paul. de Cast. in l. *nostram, C.* eod. Angel. tamen ibi, quem sequitur Alexandr. tenet contrarium, quia licèt testator amoveat, vel rumpat signum tabellionis positum in testamento nuncupativo dato sibi à tabellione, cùm tamen remaneat aliud originale apud tabellionem non ruptum, non videtur revocatum testamentum, per textum in l. fin. D. *de his quæ in testam. delent.* et ad istam legem Partitarum potest responderi, quòd testamentum fuit in scriptis, et nullum aliud erat, vel ruptum fuit ipsum originale, quod solùm erat apud notarium, quando erat testamentum nuncupativum.

(2) *Desátase.* Sed an ipso jure, vel ope exceptionis? Vide Bart. in l. 1. §. fin. D. *de his quæ in testam. delent.* et vide de materia hujus legis notabile consilium Oldrat. 144. In legatis verò contentis in testamento, dic, quòd ex eo, quòd simpliciter noluit valere, videatur revocare, secundum Alber. in l. *sancimus, C.* eod. *de testam.* Intellige tamen, ut habetur in l. *militis, §. veteranus,* D. *de testam. milit.* et per Alex. in prædictis consil.

LEX XXV.

Quantumcunque firmum sit testamentum, potest testator illud revocare, et aliud condere. Hoc dicit.

(1) *Despues.* Nota benè verba hujus legis, quæ benè faciunt pro dictis Bartoli in l. *Si quis in principio testamenti,* penult. et fin. col. D. *de legat.* 3. quòd non sit modus aliquis datus à jure, quo testamentum non possit mutari, vide ibi; non ergo procedet cautela, de qua per Cepol. num. 117. *in suis cautelis.*

LEX XXVI.

Prohibens aliquem testari, perdit jus, quod ex testatoris bonis erat habiturus, et Regi applicatur. Hoc dicit.

(1) *Debe perder todo el derecho.* Concordat cum l. 1. 1. respons. D. *si quis aliquem testar. prohib.* et in l. 2. *C.* eod. et de practica hujus materiæ vide notata per Bart. in l. fin. D. eod. et adverte, quòd et ultrà istam pœnam punitur prohibens extra ordinem, ut voluit Gloss. et Bart. in dict. l. 1. si tamen intervenit violentia, tunc pœna ordinaria de vi publica, vel privata, l. *qui dolo, §.* fin. D. *ad leg. Jul. de vi public.* et l. 1. D. *ad leg. Jul. de vi privat.* et tenet Guilliel. de Bug. Paul. et Alex. in dict. l. 1.

(2) *Al alma del finado.* Fit enim gravis offensa ei, qui vult testari, si prohibeatur, ut in l. *testamenti, C. de inoffic. testam.* propter quam potest exhæredari, ut habetur, et est hodie una de 14 causis exhæredandi in l. 4. tit. 7. infrà ead. *Partit.*

LEX XXVII.

Si quis prohibeat aliquem testari, minas testa-

camien (1) aquel que habien ya fecho. Otros hi ha (2) que son tan propincos que atienden heredar los bienes de sus parientes, si acaesciere que mueran sin manda, et por ende embárganlos que lo non puedan facer. Otros hi ha que maguer (3) consientan que fagan testamento, con todo eso quieren que lo ordenen á su guisa et á su placer, et este embargo facen en muchas maneras, asi como faciendo fuerza (4) á aquellos mesmos que quieren facer sus testamentos de guisa que los non puedan facer. Otros hi ha que amenazan á los escribanos et á los testigos con quien lo han de facer, de manera que non osan venir á aquel que quiere facer manda de lo suyo. Et por ende mandamos que qualquier que embargase á otro en alguna destas maneras sobredichas ó en otra semejante dellas, sil fuere probado, que pierda (5) aquel derecho que podrie haber en los bienes de aquel á quien fizo este embargo en qual manera quier. Empero si fuerza nin premia ninguna nol feciese, mas rogandol (6) por buenas palabras lo aduxiese á que non ficiese testamento, entonce non perderie lo que debie haber ó heredar de los bienes dél, ma-

turo, vel tabellioni, vel testibus ne veniant, inferendo; sive sit filius, sive alius, incurrit pœnam, de qua suprà l. proxima: secùs si ejus rogaminibus testator testamentum facere omittat. Hoc dicit.

(1) *Nin camien.* Iste primus casus ponitur in l. 1. 1. respons. D. *si quis aliquem testar. prohib.* et vide de isto casu per Bart. in l. fin. col. penult. vers. *quarto casu*, D. eod.

(2) *Otros hi ha.* De isto casu vide per Bart. in dict. l. fin. col. penult. vers. *tertio casu.*

(3) *Que maguer.* De isto tertio casu vide per Bart. ibi, col. 1. super primo, et secundo casu per eum posito.

(4) *Faciendo fuerza.* Videtur velle ista lex, ex hoc verbo, et ex illis, quæ sequuntur, et l. suprà proxima, quòd si quis cogit aliquem ad se instituendum, vel alium, quòd institutio teneat, et auferantur bona ab eo per fiscum, tanquam ab indigno; cujus contrarium tenet Joan. de Imol. in l. 1. colum. 1. D. *de testam.* per Gloss. ibi. Imò dicit, quòd tunc institutio sit nulla; et movetur, quia liberum debet esse arbitrium et voluntas testantis, ut in l. 1. cum similib. *C. de sacrosanct. eccles.* et quòd coactio interveniens annullet actum ipso jure, sicut et aliàs annullat matrimonium, eo quia debet ibi esse plena libertas, ut in cap. *cum locum, de sponsalib.* l. 1. *C. de sacrosanct. eccles.* et pro hoc dicit videri esse casum in l. *qui testamento*, §. fin. D. *de testam.* ubi dicit, quòd coactio facta testibus reddit testamentum nullum; multo ergo erit hoc à fortiori, si sit facta testatori: et hoc etiam tenet Jaso in l. 1. *C. si quis aliquem testar. prohib.* Doctores tamen in l. 1. *C.* eod. ut et ipsi referunt, volunt contrarium; imò, quòd tali etiam casu veniat fiscus, auferens hæreditatem, ut ab indigno, et sic, quòd institutio tenuerit, l. *ex facto*, §. *Julius*, D. *de vulgar. et pupillar.* Et idem volunt istæ leges Partitarum, ut prædixi, et fortè etiam de jure communi non procederet dictum Imolæ, cùm non reperiatur expressum, institutionem vi, vel metu factam esse ipso jure nullam, et quia l. *qui testamento*, §. fin. per eum pro casu allegata hoc non probat: et dissimile est vim fieri testibus, vel testatori; nam testes metu perturbati præsumit lex eos non intelligere, quæ agantur, et ideo statuitur, si vi detinentur, non valere testamentum; testator verò, licèt coactus, intelligit tamen, quod agit, et coacta voluntas voluntas est regulariter, ut in cap. *merito*, 15. quæst. 1. et cap. *Abbas*, et cap. *ad audientiam, de his quæ vi, met. caus.* unde dicit Bald. in l. 3. §. *sed si quis, C. comm. de legat.* col. fin. quòd leges, quæ dicunt, quòd coacta voluntas voluntas est, procedunt in negotio proprio, non verò in alieno; unde non procedit in acto gesto per administratorem, ut dicit idem Bald. in rubr. *de controvers. investitur.* ad fin. et sic dissimilis est actus coactæ voluntatis in teste ab actu coactionis ipsius partis. An autem debeantur legata ex testamento facto per vim? Vide Bald. in l. 1. *C. si quis aliquem testar. prohib.* col. 2. et quid si non intervenit metus, sed dolus, vide per Bald. ibi, col. fin. et infrà eod. l. seq.

(5) *Pierda.* Et applicabitur fisco; ut suprà l. proxima, et dixi in glossa præcedenti. Si tamen prohibitio, vel coactio fuit in damnum alterius, quem testator instituere volebat, succurritur læso, ut in authent. *ut nulli judic.* cap. *et hoc pervenit*, collat. 9. et l. *Lucius*, §. *Sempronia*, D. *de legat.* 2. et per Bart. in l. fin. D. *si quis aliquem testar. prohib.* Bald. in l. 1. col. 2. *C.* eod. vers. *sed quæro hic;* et vide infrà eod. l. 29.

(6) *Rogandol.* Adde etiam l. fin. D. *si quis aliquem testar. prohib.* et *C.* eod. l. fin. et vide quod notat Gloss. in §. *Item sacramenta*, in verbo *sponte, de pace juram. firmand.* ubi de minore blanditiis illecto per tutorem finita tutela: et adde etiam, quod notat Bald. et Salic. in l. *quidquid, C. arbitr. tutel.* Abbas in cap. 2. *de pecul. clericor.* et Alexand. in l. *dedi*, §. fin. D. *de condict. ob caus.* Sed quid si non per blanditias, sed per pecuniam se faciat quis hæredem institui? Vide Paul. de Castr. in l. *Titio centum*, §. *filio*, 1. D. *de condit. et demonst.* Sed quid si quis volebat decem relinquere pupillo, et ejus tutor blando sermone attraxit testantem, ut sibi relinqueret? Vide Gloss. in parte *incidisset*, in l. *Titio*, D. *ad municipal.* et vide, quæ dixi in l. 2. tit. 8. infrà ead. *Partit.*

guer el otro por su dicho ó por sus palabras se dexase de facer el testamento ó de camiar 7) el que ante hobiese fecho. Otrosi decimos que si los fijos (8) embargaren al padre que non faga su testamento, que non pueden despues heredar en los bienes del padre, maguer muera sin manda; mas si fuesen dos fijos ó mas, et el uno dellos embargase al padre que non ficiese testamento et los otros non, aquellos que lo non embargasen deben haber cada uno su parte, et la parte de aquel que lo embargó debe seer del rey. Et eso mesmo serie si el padre embargase (9) al fijo que non ficiese su testamento de las cosas que lo podiese facer.

LEY XXVIII.

Qué pena ha el señor ó el siervo á quien alguno hobiese establescido por su heredero, sil embarga que non faga otro testamento.

Faciendo algunt home su testamento en que establesciese por su heredero siervo de otro, si despues desto quisiese facer otro testamento, et el señor (1) del siervo le ficiese engaño (2) en alguna manera ó embargo por que non lo podiese facer, maguer despues desto aforrase este atal á su siervo porque pudiese heredar (3) los bienes de aquel quel habie establescido por su heredero, pierde por ende aquel que fue siervo el heredamiento por el engaño ó el embargo que fizo su señor, maguer él sea sin culpa (4). Et estos bienes deben seer del mas propinco pariente (5) de aquel quel habie fecho su here-

(7) *Camiar.* Quid si blanditiis, et persuasionibus revocasset primum, et persuadentem institueret? Vide Jason. in l. 1. *C. si quis aliquem testar. prohib.*

(8) *Los fijos.* Adde l. *testamenti, C. de inoffic. testam.* et l. 2. §. *fratris,* D. *si quis aliq. testar. prohib.* et Azon. *C.* eod. in summa.

(9) *Si el padre embargase.* Facit ad quæstionem, de qua per Bald. in l. *testamenti, C. de inoffic. testam.* de filio volente testari, qui prohibitus fuit à matre, et testes examinati dicunt, quòd mater filium dicentem, ego volo relinquere bona Titio, coram legitimo testium numero, impedivit, ne per notarium scriberetur, et expulit notarium, et testes, vide ibi per eum.

LEX XXVIII.

Si dominus servi instituti impediat instituentem suum testamentum mutare, vel aliud facere, licèt postea servus manumittatur ante testatoris mortem, non erit hæres, sed propinquior defuncti consanguineus; nisi et ipse impedivit, tunc succedit Rex.

(1) *El señor.* Adde l. 1. §. *si dominus,* D. *si quis aliq. testar. prohib.*

(2) *Engaño.* Vides hìc, quòd dispositiones istæ, et titulus *si quis aliq. testar. prohib.* habent locum in prohibente dolo; vide tamen per Bald. in l. 1. col. fin. vers. *extra quæritur, C.* eod.

(3) *Heredar.* Istud verbum non habetur in dict. l. 1. §. *si dominus,* de qua ista sumpta est; et crederem, quòd etsi hoc respectu non manumiserit, idem sit dicendum.

(4) *El sea sin culpa.* Nota hoc verbum, nam facit ad quæstionem Glossæ in l. 2. *C. si quis aliq. testar. prohib.* an coactio, vel dolus tertii compellentis alium instituere, noceat instituto? Communis conclusio contra Glossam ibi, est, quòd noceat; solus Jaso ibi limitat communem opinionem procedere, quando talis institutus fuit sciens, aut volens; secùs verò, si erat ignorans; volens ita esse de mente Doctorum, sed reverà Doctores loquuntur indistinctè, et rationes suæ militant, etiam si sit ignorans: et Jaso fuit in hoc inadvertenter locutus, motus fortè ex l. *non interest, C. de his quæ vi, met. caus.* ibi: *sciente emptore,* non videns, quòd ibi suppletur *maximè,* per Gloss. et Doct. confirmatur ista communis opinio sic intellecta per istam legem. Sed cujus erit tali casu hæreditas, an fisci, vel venientium ab intestato? Doct. communiter volunt, quòd fisci; et declarat Salic. in dict. l. 1. *si quis aliq. testar. prohib.* ista tamen lex in verbis proximè sequentibus videtur aliud velle: vide quæ dixi in gloss. seq.

(5) *Del mas propinco pariente.* Si referas ad præcedentia, quando servus factus fuit liber, prout debet referri, deciditur hìc unus casus, qui non erat decisus jure communi: et destruitur communis opinio, de qua per Bart. in l. fin. col. penult. vers. *quarto casu,* D. *si quis aliq. testar. prohib.* qui voluit, quòd quando instituti per coactionem, vel dolum meum, erant in mea potestate tempore prohibitionis, licèt non essent tempore additionis hæreditatis, aufertur ab eis hæreditas, et applicatur fisco: et ut hìc vides, deciditur contrarium; et facit ad id, quod dixi in gloss. suprà proxima, quando ad compulsionem tertii fuit institutus alius extraneus, ut isto casu hæreditas deferatur venientibus ab intestato propinquioribus, et non fisco, licèt Doct. communiter voluerunt contrarium, ut ibi dixi: cùm enim hæreditas sit apud eum, qui nullam coactionem, nec fraudem adhibuit, videtur justa provisio, ut deficiente instituto indignitate, potius venientibus ab intestato, quàm fisco deferatur; si verò institutus participaret in coactione,

dero en el testamento, fueras ende si aquel que lo embargase fuese él mesmo el mas propinco pariente (6); ca entonce non lo habrie él, mas debe seer del rey.

LEY XXIX.

Cómo aquel que embarga al que quiere facer testamento que lo non faga, debe pechar doblado lo que fizo perder á aquellos á quien el testador quiere mandar algo.

Voluntad habiendo algunt home de establescer á otro por heredero en su testamento ó de mandarle alguna cosa en él, si otro tercero le embargase por fuerza ó por engaño que lo non ficiese, si el embargo ó el engaño podiere seer probado, debe aquel que lo fizo pechar (1) al otro á quien debie seer fecha la manda doblado todo aquello quel fizo perder por tal razon como esta.

LEY XXX.

Qué pena merescen aquellos que embargan á los romeros et á los pelegrinos que non puedan facer sus testamentos.

Ley 2. tit. 12. lib. 1. Recop.

Enferman á las vegadas los pelegrinos (1) et los romeros andando en sus romerias, de manera que sintiéndose muy cuitados de las enfermedades, han de facer sus testamentos et sus mandas. Et porque acaesció ya en algunos logares que aquellos en cuyas casas posaban los embargaban maliciosamiente que non podiesen esto facer, con entencion que si muriesen que fincasen en ellos todas las cosas que traien; por ende defendemos que ningunt home de nuestro señorio non sea osado de facer tan grant maldat como esta de les embargar nin contrallar en ninguna manera que seer pueda, que non fagan sus testamentos et sus mandas en la manera que quisieren, ante tenemos por bien et mandamos que hayan libre poder (2) para facerlo; et como quier que ellos ordenaren, et establescieren et mandaren facer de sus cosas con razon et con derecho, asi lo otorgamos et tenemos por bien que vala: et ninguna costumbre mala ó previllejo que hobiese en algunt logar que contra sea non gelo pueda embargar. Et si alguno contra esto feciere, mandamos que resciba pena en aquello mesmo (3) en que erró, de manera que de alli adelante testamento nin manda que ficiese non vala en ninguna guisa: et demas desto mandamos que el judgador del logar do acaesciere, le faga escarmiento por ello en el cuerpo et en el haber, segunt entendiere que meresce, catando quál fue el yerro que fizo et la persona contra quien fue fecho.

vel fraude per alium adhibita, tunc procederet opinio communis, et ita intelligitur l. 1. *C.* eod.

(6) *El mas propinco pariente.* Adde glossam finalem in l. 1. in princ. D. *si quis aliq. testar. prohib.*

LEX XXIX.

Dolo, vel aliàs impediens testatorem Titio relinquere, si hoc probetur, solvet ei, quem impedivit, duplicatum, quod ejus prætextu perdidit. Hoc dicit. Concord. cum authent. *ut nulli judicum*, cap. *et hoc pervenit.*

(1) *Pechar.* Quid si non sit solvendo? Dic, quòd tunc læsus revertetur contra fiscum, argum. l. fin. in princip. D. *de eo per quem factum erit*, et l. *planè*, la 2. §. 1. D. *de legat.* 1. et tenet Bart. in l. fin. D. *si quis aliquem testar. prohib.* et videtur hoc intelligendum de interesse, non respectu pœnæ dupli, licèt Salic. aliud innuit in dict. l. 1. *C. si quis aliq. testar. prohib.*

LEX XXX.

Peregrini liberam habent testamenti factionem, consuetudine contraria non obstante, et eos testari impediens efficitur intestabilis, et est puniendus in eo, in quo delinquit; insuper arbitrio judicis corporaliter punietur. Hoc dicit.

(1) *Pelegrinos.* Non sumas, nec intelligas hoc de peregrinis, prout sumitur in authen. *ut different. judic.* in princ. collat. 6. et ibi notat Bartol. sed de peregrinis, qui causa devotionis peregrinantur; quod patet hìc, cùm dicit, *et los romeros, etc.* et ita etiam intelligit Angel. et Paul. de Cast. in authen. *omnes peregrini, C. commun. de success.*

(2) *Libre poder.* Ex isto verbo, quod etiam ponitur in dict. authen. *omnes peregrini, C. commun. de success.* dicebat ibi Angel. quòd per hoc verbum videtur tolli omnis solemnitas juris civilis circa testamenta peregrinorum, et quòd tenebunt eorum testamenta cum duobus testibus tantùm, ut et dixi suprà eod. l. 4. Crederem tamen istud dictum procedere, quando plures testes haberi non possent, aliàs servanda esset dispositio legis Ordinamenti. Nota tamen in practica benè dictum Angeli.

(3) *Mesmo.* Punitur quis in eo, in quo deliquit, ut in dict. authen. *omnes peregrini*, sic et torquetur quis in eo, in quo peccavit, ut tradit beatus Gregor. 24. lib. *Moral.* cap. 4. Glos. in §. *item mutus, Instit. quib. non est permiss. facer. testam.*

LEY XXXI.

Cómo deben seer puestos en recabdo los bienes de los romeros et de los pelegrinos quando mueren sin manda.

Leyes 3. y 5. tit. 12. lib. 1. Recop.

Muriendo algunt pelegrino ó romero sin testamento ó sin manda en casa de algunt alberguero, aquel en cuya casa muriere debe llamar homes buenos de aquel logar et mostrarles todas las cosas que traie, et ellos estando delante, débelas facer escrebir, non encobriendo ninguna cosa dellas, nin tomando para sí nin para otro, fueras ende aquello que debiere haber con derecho por su hostalage, ó si le hobiere vendido alguna cosa para su vianda. Et porque las cosas dellos sean mejor guardadas, mandamos que todo quanto les fallaren sea dado en guarda (1) al obispo del logar ó á su vicario, et envie decir (2) por su carta á aquel logar onde era el finado, que aquellos que con derecho podieren mostrar que deben seer sus herederos, que vengan ó envien uno dellos con carta de personeria de los otros, et que gelo darán. Et si tal home viniere et se mostrare segunt derecho que es su heredero, débengelo todo dar: et si por aventura tal heredero non viniese, ó non podiesen saber (3) donde era el finado, débenlo todo dar et despender en obras de piedat (4) allí do entendieren que mejor lo podrán facer. Et si algunt hostalero contra esto ficiese, tomando ó encobriendo alguna cosa, mandamos que lo peche tres doblado todo quanto tomare ó encobriere, et que faga dello el obispo ó su vicario, asi como sobredicho es.

LEY XXXII.

Cómo son tenudos los aportellados de los logares de amparar et guardar su derecho á los pelegrinos.

Leyes 1. y 2. tit. 12. lib. 1. Recop.

A todos los judgadores et oficiales de nuestro señorio mandamos que señaladamiente sean tenudos cada uno dellos en su logar, de guardar et de amparar á los pelegrinos et á los romeros que non resciban tuerto nin daño en sus personas nin en sus cosas, et que guarden ellos et fagan guardar á todos los otros todas estas cosas en fecho de los romeros asi como nombradas son. Et demas desto les mandamos que si acaesciere que algunos romeros ó los herederos dellos que vinieren por razon de sus testamentos ó de sus bienes ante ellos, que los oyan luego (1)

LEX XXXI.

Caupo, seu stabularius, ubi peregrinus sine testamento moritur, ejus bona coram bonis hominibus ostendat, et rescribat, et dentur Episcopo diœcesano, vel ejus Vicario, qui scribat consanguineis successuris, ut veniant, vel mittant pro bonis, et eis mittentibus tradat ea. Si verò non mittant, nec scitur, nec appareat, an habeat hæredes, ejus bona Episcopi arbitrio in pia opera convertantur: cauponem contra facientem in triplum ejus, quod occultavit, puniant, et istud triplum, et alia bona distribuantur pro ejus anima. Hoc dicit.

(1) *Sea dado en guarda.* Per judicem loci intellige, nam si judex in vita eorum eis tenetur impertire auxilium, aliàs punitur, ut in l. 3. tit. 9. lib. 1. *Ordin.* multò fortius ipsis mortuis judex ad hoc tenebitur.

(2) *Et envie decir.* Hoc ergo pertinet ad curam Episcopi, ut hic, et in dict. authen. *omnes peregrini*, *C. comm. de success.* non tamen, ut dixi, reputarem absonum, si hoc fiat per judicem sæcularem loci; et facit ad hoc infrà eod. l. proxima.

(3) *Podiesen saber.* Sic etiam fit restitutio pauperibus, cùm non reperiatur ille, nec hæredes ejus, cui debet restitui; vide per Doct. in cap. *cum tu, de usuris*, et in cap. *cum sit, de Judæis.*

(4) *Obras de piedat.* Non ergò bona peregrinorum, ut vacantia applicabuntur fisco, sed expendentur in piis causis arbitrio Episcopi, ut hic, et in dict. authen. *omnes peregrini*, et ibi notat Angelus.

LEX XXXII.

Causa peregrinorum, aut eorum successorum super bonis, quæ secum in peregrinatione deferunt, est breviter determinanda.

(1) *Luego.* Ex hoc verbo, et etiam ex sequentibus, videtur velle ista lex, quòd procedatur in his causis peregrinorum summariè, sine strepitu, et figura judicii, juxta ea, quæ habentur in Clemen. *sæpe, de verbor. signif.* et cùm dicit *statim*, intellige de exactissima diligentia, et omnibus frustrationibus amputatis; necessarium tamen intervallum inest omninò, quod patet, dum subdit, *lo mas aina, etc.* l. 2. §. *confestim*, D. *ad Tertull.* Bald. in l. *nequidquam*, §. *de plano*, col. 2. versic. *quid si sub adverbio statim*, D. *de offic. proconsul.* Et cùm hic subdit, *sin escatima*, videtur idem

et los libren lo mas aina et lo mejor que podieren et soperien sin escatima et sin alongamiento, de manera que su romeria nin su derecho non se les embargue por alonganza de pleytos escatimosos nin en otra manera que seer pueda.

TITULO II.

COMO DEBEN SEER ABIERTOS LOS TESTAMENTOS QUE SON FECHOS EN ESCRIPTO ET EN PORIDAT.

Escriben algunos homes sus testamentos en poridat (1), de guisa que los testigos que escriben hi sus nombres non saben qué es lo que está escripto en ellos. Onde pues que en el título ante deste mostramos las maneras de cómo se deben facer, queremos aqui decir de cómo deben seer abiertos despues que fueren asi fechos, porque los homes á quien fuere mandada alguna cosa en ellos sepan ciertamiente quanto es, et otrosi porque las poridades que son en ellos puestas sean mejor guardadas: et mostraremos quién puede demandar que se abra el testamento: et ante quién et quándo puede pedir que lo abran: et en qué manera debe seer abierto et mostrado, et ante quáles.

LEY I.

Quién puede demandar ante el juez que abran el testamento que es escripto en poridat.

Ley 14. tit. 4. lib. 5. Recop.

En poridat et con escriptura seyendo fecho el testamento, pueden aquellos á quien es mandado algo (1) en él demandar antel juez que lo abran, seyendo muerto (2) el que fizo el testamento. Empero el que esto demanda debe jurar (3) primero que lo non face maliciosamiente, mas porque cuida (4) que en aquel testamento yace alguna cosa quel fue mandada á él ó á aquel por quien lo demanda. Et esto es porque el testamento non pertenesce tan solamiente á un home solo maguer sea heredero, mas á todos aquellos á quien es mandada alguna cosa en él, et por ende pleyto (5) nin composicion (6) que ficiesen entre sí aquellos que cuidasen haber

importare, ac si dixisset, de plano: abbreviabuntur ergo dilationes, et dabitur libellus in modum postæ, ut in dict. Clemen. *sæpe*, Bald. in dict. §. *de plano*, in princ. Et cùm dicit, *sin alongamiento*, est dicere levato velo, ut in l. *de submersis*, C. *de naufrag.* lib. 11. Bart. in l. *nequid*, col. fin. D. *de incend. ruina, naufrag.* sufficit ergo, si judex procedat salva justitia, et æquitate, argumento l. *creditor*, §. fin. D. *mandati.*

TITULUS II.

QUEMADMODUM TESTAMENTA APERIANTUR.

(1) *En poridat.* Ex hoc videtur, quòd iste titulus non procedat, nisi in testamento in scriptis: dic tamen idem esse in testamento nuncupativo, vel codicillo redacto in scriptis per notarium, Glos. et Bartol. in l. 1. in princ. D. eodem.

LEX I.

Hi, quibus in testamento in scriptis aliquid relinquitur, possunt testamentum petere aperiendum, quia sua interest; et hoc petere debent coram judice post mortem testatoris, præstito priùs juramento, quòd non malitiosè, sed credentes sibi aliquid relictum, petunt ejus aperturam; nec pactum super relictis in eo factum, valet ante aperturam. Hoc dicit.

(1) *Mandado algo.* Et etiam illi, quibus nihil est relictum, hoc petere possunt, si eorum intersit, utpote si filius sit præteritus, et velit dicere testamentum nullum, secundum Angel. in l. 1. in princ. D. eod. et sufficeret juramentum ad probandum, quòd sua interest, ut voluit Gloss. et ibi Bart. in l. 1. in princip. D. eod. Paul. in l. 1. C. eod.

(2) *Seyendo muerto.* Debet igitur priusquam testamentum aperiatur, et publicetur, constare de morte testatoris, ut hìc, et in l. 2. §. *si dubitetur*, et l. *pupillares*, D. eod. et si notarius dicat, quòd etiam mortuo testatore non debet publicare, quia testator præcepit non ostendi testamentum, nisi certis annis elapsis; dic, quòd non creditur notario de hoc, nisi aliter de tali commissione appareat, secundum Ang. in dict. §. *si dubitetur*, et adde ad istam legem l. 102. tit. 18. *Partit.* 3.

(3) *Jurar.* Vide l. 3. C. eod.

(4) *Cuida.* Ex hoc apparet sufficere juramentum absque alia probatione interesse, ut dixi suprà.

(5) *Pleyto.* Habes hìc expressum, quòd sicut non tenet transactio, nisi inspectis et cognitis verbis testamenti, vel codicillorum, sic nec pactum gratuitum; et hoc etiam tenuit Gloss. in l. *de his*, D. *de transact.* et ibi Bart. Bald. Angel. et Alber. contrarium tamen ibi tenuerunt Guilliel. Jacob. de Rave. Rayne. Paul. et Jaso.

(6) *Nin composicion.* Id est, transactio, ut in dict. l. *de his*, et in l. *non est ferendus*, D. *de transact.* Quid autem in sententia, an teneat non visis verbis testamenti? Glossa in l. 3. §. 1. D. *de*

alguna cosa en el testamento, non debe valer fasta que sea abierto (7) antel juez; ca non podrie seer sabida la verdat ciertamiente de lo que es escripto et mandado en el testamento, á menos de seer abierto, et por ende podrie acaeseer que rescebirien algunt engaño en la composicion que ficiesen enante.

LEY II.

Quándo pueden pedir al juez que abran el testamento.

Ley 14. tit. 4. lib. 5. Recop.

Pedir puede ante el juez qualquier de los que dice en la ley ante desta que abran el testamento desque fuere finado aquel que lo fizo; et si el testamento fuere en la villa ó en el logar do lo podieren haber, débelo facer adocir ante sí et abrirlo luego asi como adelante mostramos; et si fuere á otra parte débeles poner plazo á los que lo tovieren á que lo adugan, et desque lo aduxieren débelo él otrosi abrir. Et si por aventura alguno de los que toviesen el testamento fuese rebelde, de manera que lo non quisiese mostrar por mandado del juez, debe pechar (1) á aquel ó á aquellos quel demandasen, todo quanto les fuese mandado en el testamento, et demas el daño et el menoscabo que les veniese por esta razon porque non gelo quiso mostrar.

transact. voluit, quòd in sententia non habeant ista locum, per l. *si mater*, in princ. D. *de exception. rei judic.* et tenet Bald. Guilliel. et Jacob. de Arenas in dict. l. *de his*, Bald. in dict. §. 1. Contrarium tamen tenet Paul. de Castr. in dict. l. *de his*, ubi etiam idem tenet Jaso, asserens se mirari de Gloss. et Doctor. tenentibus contrarium, cùm contra eos sit textus expressus, secundum eum in l. 1. in princ. D. *testam. quemadmod. aperiant.* ibi: *neque apud judicem exquiri veritas aliter potest.* Tu tene opinionem Gloss. Bald. et aliorum, in quam etiam inclinat Alberic. in dict. l. *de his*, per textum in dict. l. *si mater*, in princ. daretur tamen restitutio ex clausula generali propter justum errorem, ut declarat ibi Gloss. Bart. et alii; tenet tamen sententia de mero rigore. Et ad dictam l. 1. in princ. quam allegat pro se Jaso, et etiam eam allegavit Alberic. respondeo, quòd ibi non deciditur, quòd non possit proferri sententia non cognitis verbis testamenti, sicut disponitur non posse aliter transigi; sed tantùm dicit textus, quòd veritas per judicem aliter inquiri non potest; inter quæ verba longè interest: et pro hoc benè facit ista lex Partitarum, quæ tantùm annullat pactum, et transactionem initam non inspectis et cognitis verbis testamenti, et nihil de sententia judicis dicit: alia in ista materia vide per Gloss. et Doctor. in dict. l. *de his*, et per Bart. in l. *qui Romæ*, §. *duo fratres*, 4. 5. et 6. quæst. D. *de verbor. obligat.* et in l. *Scyphi*, D. *de option. legat.* Et an possit renuntiari huic legi cum juramento? Jaso tradit latè in dict. l. *de his*, quòd sic; cui adde Decium consil. 345. *visis his, quæ supra*, et Alexand. consil. 11. *viso, ut oportet, etc.* vol. 2. ubi etiam vide, quid si hæres transigat cum debitoribus hæreditariis non viso testamento.

(7) *Abierto.* Aperto ergo testamento, sufficit, quòd sciant per relationem notarii, vel testium, seu aliàs certè sciatur, licèt non inspiciantur verba testamenti, secundum Paul. in dict. l. *si de his*, et sufficit, quòd in instrumento transactionis partes dicant, quòd habuerunt notitiam contentorum in testamento, ut notat Bald. in dict. l. *de his.* Si tamen ex relatione ista perpenderetur error, quia amplius sit in testamento, quàm refertur, seu aliter disponitur, quàm dicatur à parte, tunc non teneret transactio, ut notat Angel. in dict. l. 1. in princ. D. *quemadmod. testam. aper.* et in l. *qui Romæ*, §. *duo fratres*, D. *de verb. obligat.* et licèt Joan. de Imol. ibi reprehendat Angelum, tamen Alexand. et Francis. de Aret. ibi tenent dictum Angeli: et vide Socin. consil. 214. vol. 2. in 2. dubitatione.

LEX II.

Compellit judex tenentem testamentum ad ejus editionem, ut aperiatur. Et si in illo loco non est testamentum, assignabit terminum ad portandum; quod si tenens dare nolit, tenetur petentibus ad relicta, et interesse. Hoc dicit.

(1) *Debe pechar.* Adde l. 3. §. *condemnatio*, D. *de tabul. exhibend.* et de legatario furante testamentum vide l. fin. tit. 7. infrà ead. *Partit.*

LEY III.

En qué manera et ante quáles homes debe seer abierto el testamento et mostrado.

Ley 14. tit. 4. lib. 5. Recop.

Abierto (1) debe seer el testamento delante del juez ordinario et de los testigos que son en él escriptos; pero enante que el juez lo mande abrir debe saber dellos si es aquel el testamento en que posieron sus seellos ó ficieron poner, ó en que escrebieron sus nombres; et los testigos deben conoscer si son aquellos sus seellos. Et si la mayor partida dellos dixieren que posieron sus seellos en el testamento, debe seer abierto ante ellos et leido, maguer todos non se acertasen hi; et despues desto debel enviar á aquellos que non fueron presentes que conoscan sus seellos, si fuesen dolientes ó personas muy honradas, ó si fuesen en otra tierra que non podiesen seer llamados nin venir sin grant trabajo (2). Et si acaesciese que alguno de los testigos negase que non posiera su seello en el testamento, non lo deben por eso dexar de abrir, como quier que alguna sospecha sea contra el testamento por el niego de aquel testigo. Et si por aventura el juez non podiese haber los testigos ante quien fuese fecho el testamento para abrirlo ante ellos, porque fuesen todos ó la mayor partida dellos en otra tierra, entonce decimos que si el judgador entendiere que podrie acaescer algunt daño ó algunt embargo por razon que el testamento non se abriese enante que aquellos testigos podiesen venir, que debe facer venir ante sí homes bonos (3) et abrir el testamento ante ellos: et desque fuere abierto débelo mandar trasladar et leer, et desi debe cerrar el testamento et mandar á aquellos homes bonos que pongan sus seellos en él. Et en esta manera se puede abrir el testamento maguer non esté delante ninguno de los testigos ante quien fuese fecho; pero despues que vinieren los testigos débeles mostrar (4) el testamento que conoscan sus seellos, ó si fueren á otra parte embiárgelo allá segunt desuso dixiemos, et débeles facer jurar (5) que digan si es aquel el testamento

LEX III.

Aperiri debet testamentum testibus juratis, sua sigilla, et subscriptiones cognoscentibus: et judex ordinarius aperit illud, et dat copiam illis, quorum interest: sed si omnes testes non sint præsentes, hoc fiat coram majori parte; et etiam coram minori, si judex viderit, quòd est necesse, quòd aperiatur; et hoc faciat coram hominibus probis; et postea mittat testibus testamentum, si sunt infirmi, vel personæ egregiæ, aut absentes, ut subscriptiones et sigilla cognoscant: et negatio alicujus de testibus non impedit aperturam, licèt reddat testamentum suspectum. Hoc dicit.

(1) *Abierto.* De forma publicationis testamenti, ultra istam legem et sequentem vide Specul. tit. *de instrum. edit.* §. *ostenso*, col. penult.

(2) *Sin grant trabajo.* Seu sine magno incommodo, ut in l. *sed si quis*, et ibi Bart. post Gloss. D. eod. non enim debet officium suum sibi esse damnosum, ut ibi habetur.

(3) *Ante si homes bonos.* L. *sed si quis*, de qua ista sumpta est, dicit *optimæ opinionis viris*, ubi Joannes de Imol. notat, quòd non sufficit aperturam fieri coram viris bonæ opinionis, si alii essent optimæ opinionis: et ideo dicit, quòd cautum est, ut notarius in instrumento attestetur de hoc; quia licèt quis præsumatur bonus, non tamen præsumitur optimus, seu non reperitur, quòd de jure præsumatur optimus; stante verò ista lege, clarum est, quòd sufficerent testes, seu viri bonæ opinionis, prout à jure præsumuntur, ut tradit Bart. in authent. *de testib.* §. 1. collat. 7. et facit ista lex ad ea, quæ tradit Angel. et etiam Joann. de Imol. in l. 1. §. fin. D. *quemadmod. testam. aperiant.* an si per statutum requirantur testes optimæ opinionis, debeat probari, quòd sint tales; nam ex hac lege videtur, quòd ex quo sunt boni, reputentur optimæ opinionis; quod etiam voluerunt Joann. de Ligna. et Francis. Rampon. prout refert Joan. de Imol. in dict. §. fin. col. 4. ad fin. licèt ipse post Angel. vult contrarium.

(4) *Débeles mostrar.* Quando testamentum in scriptis fit sine tabellione, debent ista servari; si verò fiat cum tabellione, prout communiter hodie fiunt in istis regnis, maximè post l. 3. *Tauri*, ista non requiruntur, cum propter auctoritatem tabellionis ipsa scriptura sit publica, et fidem faciat, prout voluit glossa notabilis, quæ communiter approbatur in l. 2. in princip. in verbo *publicum*, D. *testam. quemadmod. aperiant.* tenet etiam Gloss. in l. quæstionem, in verbo *ostenditur*, C. *de fideicommis.* Bald. in l. *hac consultissima*, ad fin. C. *qui testam. facer. poss.* et in l. 1. ad fin. C. *de testam.* et in l. *omnium*, eod. tit. et qualiter debeat tabellio conficere instrumentum publicationis, et de ejus forma, vide Joan. de Imol. in dict. l. 2. in princ. et hoc nota, quia errant aliqui, qui talia instrumenta facta coram tabellione faciunt coram judice publicari, ut aliquando vidi, nam non est necessarium; et adde Angel. in dict. l. 1. et 2. C. *de testam.*

(5) *Débeles facer jurar.* Habes hìc, quòd etiam

que ellos seellaron et onde fueron testigos. Et desque haya tomado la jura dellos debe facer trasladar el testamento en su registro, et los dichos de los testigos que dixieron quando juraron, ó en esa mesma carta en que está escripto el testamento si hobiere hi pargamino tanto en que se pueda escrebir lo que dijieron : et despues desto debe dar traslado (6) del testamento á aquellos á quien es algo mandado en él si gelo demandaren.

LEY IV.

Qué debe facer el judgador quando el testamento es fecho ante testigos sin escriptura.

Ante testigos paladinamiente seyendo fecho el testamento sin escriptura, si alguno de aquellos á quien fuese algo mandado en él, pidiese al juez que ficiese venir ante sí los testigos et que rescebiese los dichos dellos en escripto en la manera que el testamento fuera ordenado ante ellos, debe el juez (1) facerlo asi (2). Et desque los testigos fueren venidos antel débeles facer jurar que digan verdat, et desi debe facer escrebir lo que dixieren : et vale tanto el escripto que fuere fecho desta manera de los dichos de los testigos como el testamento que es fecho en escripto (3). Et maguer se moriesen todos los testigos ó alguno dellos despues (4) que

in causis summariis requiritur, quòd testes jurent, vide per Bart. in Extravag. *ad reprimendum*, in parte *summarie*, et in parte *sine figura judicii*, et in l. *filiusfamilias*, D. *de donation.*

(6) *Dar traslado.* Sed an credatur huic exemplo per judicem authenticato, seu publicato, etiamsi originale testamentum non appareat, vide per Specul. tit. *de instrumen. edit.* §. *ostenso*, vers. 2. *quoque*, et vers. sequenti, et per Alber. in l. *publicati*, C. *de testam.* et satis hìc probari videtur, ut tale exemplum faciat fidem; neque requiritur, quòd probetur amissio originalis, prout aliqui dicebant in l. *publicati*, per textum ibi, ubi Alber. post relatas opiniones pònit hæc verba : puto autem, et sic vidi in judicio servari, quòd si originale extat, debeat exhiberi, si petatur; quia multa possent esse vitia visibilia, et invisibilia in originali, quæ non fuerunt visa tempore publicationis : sed si perderetur originale, tunc staretur authentico, sive publicato, jurante eo, qui utitur dicto authentico, quòd originale non habeat, neque dolo desierit habere, ut in l. fin. C. *de fide instrument.* et ita etiam practicatur quotidie in regalibus Auditoriis, quandocumque petitur originale exhiberi.

LEX IV.

Facto testamento sine scriptis, judex recipit in scriptis dicta testium, qui interfuerunt, si fuerunt septem numero; et illa dicta valebunt, sicut testamentum in scriptis; et morte alicujus, vel omnium post secuta, non infirmabitur testamentum. Hoc dicit.

(1) *El juez.* De ordinario intellige, ut in l. *testamenta omnia*, C. *de testam.* Bald. in dict. l. *publicati*, C. eod. et in l. *gesta*, in princ. C. *de re judic.* et vide de ista publicatione testamenti per Abb. in cap. fin. in fin. *de fide instrum.* et satis benè habetur in ista lege, et adde Specul. tit. *de instrum. edition.* §. *ostenso*, col. 9. vers. *fiebat autem olim.*

(2) *Facerlo asi.* Citatis tamen his, quorum interest, scilicet, his, qui ab intestato succederent, si testamentum non esset, secundum Bart. et Bald. quem vide in l. *publicati*, C. *de testam.* limita, ut per eum in l. 1. in fin. C. eod. Sed quid si diu est, quòd facta est publicatio testamenti, an præsumatur, quòd intervenerit citatio eorum, qui citandi essent? Vide Specul. in dict. §. *ostenso*, vers. *sed quid si post publicationem*, et Joan. Andr. et Doctores in cap. *Albericus*, *de testib.* et communis opinio videtur ibi, quòd sufficiat longum tempus, id est, decennium, ut præsumatur ista solemnitas intervenisse, maximè, quando in instrumento fit mentio de citatione; quod ibi limitat Felin. ad fin. nisi ageretur de gravi præjudicio tertii, nam tunc requireretur decursus triginta annorum, ut in cap. *pervenit*, ubi per Imol. *de empt. et vendit.* et intellige, quando illa diutina observantia fuit scientibus partibus, quibus hæreditas defuncti (si testamentum non esset) pertinet, ut est de mente Doctor. et tradit Felin. in cap. *sicut*, *de re judic.* col. 14. Decius consil. 409. et vide etiam per Alex. consil. 9. vol. 3.

(3) *Escripto.* Intellige, quando fuit publicatum testamentum in scriptis, ut suprà eod. l. proxima, vel fuit factum manu publica tabellionis, ut ibi dixi.

(4) *Despues.* Secus si antea, nam tunc corrueret testamentum, ut in l. *publicati*, C. *de testam.* et in l. *cum in initio*, D. *testam. quemadmod. aper.* et tenet Alber. in l. 1. §. *si quis neget*, eod. tit. et satis videtur hìc probari sensu contrario. Imò, et si unus tantùm de testibus necessariis moreretur

esto hobiesen fecho, valdrie el dicho et la escriptura (5) dellos, bien asi como si fuese testamento acabado, seyendo las personas de los testigos atales que non las pueden desechar (6).

LEY V.

En qué manera debe el juez dar traslado del testamento á quien fuere algo mandado en él.

El juez debe dar traslado del testamento á los herederos (1), bien asi como está escripto en el testamento original: mas á los otros á quien es mandado algo en él, non debe dar traslado sinon solamiente de lo que á ellos pertenesce (2); pero non debe en el traslado escrebir el dia (3), nin el mes nin la era en que fue fecho, et esto debe facer asi, porque aquel que rescibiere el traslado non pueda facer falsedat en el testamento. Pero si aquel que fizo el testamento vedase que non abriesen alguna parte dél, asi como si dixiese, tal cosa que yo establesci en este mio testamento mando que non sea abierta nin publicada fasta tal dia ó fasta tal tiempo; ó dixiese, maguer lo abran mando que non den traslado de tal cosa que hi está escripta á home del mundo; en aquella manera que él mandare (4) asi lo debe el juez guardar. Otrosi decimos que el juez non debe dar traslado de aquello que él entendiese en el testamento de que podrie nascer peligro (5) á alguno, maguer el facedor del testamento non lo hobiese vedado.

ante publicationem testamenti, idem esset, argumento l. *si unus, C. de testam.* et tenet Abb. in cap. fin. *de fide instrum.* quod etiam videtur probari hìc, ut dixi: et licèt per duos, vel tres testes probaretur, quòd ille, vel illi, qui mortui sunt, fuerunt rogati in testamento, idem esset dicendum, quando venientes ab intestato negarent, nedum solemnitatem, verum etiam veritatem testamenti, de quo vide per Gloss. in verbo *doceri potest*, in l. 2. *C. de bon. possess. secund. tabul.* et ibi latè per Bart. et Doctor. et adde ad prædicta Gloss. in l. 2. in verbo *publicum*, D. *quemadmodum testam. aper.* et per Gloss. ubi Bart. in l. *gesta, C. de re judic.*

(5) *La escriptura.* Quæ licèt postea perderetur casu fortuito, posset probari tenor, et ejus amissio per duos testes, ut in l. *testium, C. de testib.* ubi Bald. et Salic. notant; Alexander etiam et Jas. in l. 2. *C. de bonor. posses. secund. tabul.*

(6) *Desechar.* Ut suprà ead. *Partit.* tit. proximo, l. 9. et quæ dixi in l. 1. illius tit.

LEX V.

Hæredi datur copia totius tenoris testamenti; legatario autem solùm sui legati, sine die et anno, ut falsitas evitetur: si tamen aliquam partem aperiri testator vetuit, vel usque ad certum tempus, ejus voluntas debet servari: nec debet judex copiam dare eorum, in quibus periculum sequi posset, licèt testator dari non prohibuerit. Hoc dicit.

(1) *A los herederos.* Approbat opinionem glossatoris Pilei, de qua per Gloss. in l. 3. *C. quemadmodum testam. aper.* et voluit etiam Glossa, ut declarat ibi Bart. in l. 2. §. *diem*, D. eod. Quid autem, si is qui petit editionem, non sit hæres legitimus, qui aliàs testamento non obstante succederet ab intestato, vel fortè, qui petit, est filius exhæredatus? Dic, quòd tunc debet edi, tamen sine die et consule, secundum Bald. in dict. l. 3. et adde ad istam legem l. *ipsi autem hæredi*, cum l. seq. D. eod.

(2) *De lo que á ellos pertenesce.* Adde l. *argentarius*, §. *edi*, D. *de edendo*, et quod habetur, et quæ notat Bart. in rub. D. *de novi oper. nuntiat.* et dari debet particula talis cum institutione hæredis, ut scire possit legatarius, quem debeat convenire, ut etiam declarat Joan. de Imol. in dict. l. 2. §. *diem*, D. *quemadmod. testam. aperiant.*

(3) *El dia.* Concordat dict. l. 2. §. *diem*, D. eod. et l. 3. *C.* eod. et intellige etiam, quando petitur officio judicis à tabellione, qui tenetur reddere ratione officii: intellige etiam, quando petitur, ut legatarius inspiciat, quod in testamento scriptum est, tunc enim debet fieri sine die et consule, ut hìc, et in dictis concordantiis, et sic, ut sciatur, an eorum intersit; ubi verò constaret de eorum interesse, tunc etiam cum die et consule edi debet etiam legatario, qui in re legata habetur loco hæredis, l. *id tempus*, D. *de usucap.* secundum Jacob. de Aret. Cyn. Alberic. et Bald. in dict. l. 3. *C.* eod. Bartolus etiam in dict. §. *diem*, et est ratio, secundum quod ibi declarat Joan. de Imol. quia ratione officii tabellionis spectat ad eum dare in publica forma, et per consequens cum die et consule, cùm talia requirantur ad solemnitatem instrumenti, ut in l. 35. tit. 18. *Part.* 3. et quia debet fieri ad finem, ut possit probare de jure suo, et probatio aliter fieri non posset, nisi exhiberetur sibi instrumentum in publica forma: et circa istam editionem instrumenti sine die et consule dixi aliqua notabilia in l. 11. tit. 18. suprà allegata, vide ibidem.

(4) *Que él mandare.* Nota benè, quia non ita expressum est de jure communi, si benè memini, licèt satis probetur in l. *pupillares*, D. eod. et ibi Joan. de Imol. et satis expressè probatur in l. 3. *C.* eod.

(5) *Peligro.* Latius est verbum hoc, quàm id, quod habetur in l. 3. *C.* eod. tit.

LEY VI.

Por qué razon se podrie mover el testador á defender que non abriesen el testamento fasta tiempo cierto.

Dubdarien algunos homes por qué razon se moverie el facedor del testamento á vedar que lo non abriesen todo ó parte dél, asi como dixiemos en la ley ante desta. Onde para sacarlos desta dubda, querémoslo aqui decir, et decimos que si el testador hobiese su fijo que fuese menor de catorce años, et lo establesciese por su heredero en tal manera que si el mozo moriese ante deste tiempo, que heredase todo lo suyo otro alguno que nombrase señaladamiente en el testamento, por que sospecharie el facedor dél que este atal se trabajarie de muerte del mozo porque heredase sus bienes quando esto sopiese, por esta razon vedarie que lo non abriesen fasta que el mozo hobiese catorce años. Et la manera que mostraron los sabios antiguos (1) para esto mejor facer es esta, asi como si el testador escrebiese ó ficiese escrebir encima de la carta del testamento aquella razon que vedase que non la abriesen, et la cerrase et la seellase, et escrebiese (2) sobre la plegadura de la carta como defendie que aquella parte del testamento que non la abriesen fasta algunt tiempo ó dia cierto, et dende en ayuso (3) de la carta escrebiese aquella parte que él quisiese que fuese abierta despues de su muerte; ca en aquella manera debe seer guardado et abierto el testamento como mandare aquel que lo fizo, et non en otra manera.

TITULO III.

DE COMO DEBEN SEER ESTABLESCIDOS LOS HEREDEROS EN LOS TESTAMENTOS.

Ley 1. tit. 4. lib. 5. Recop.

Fundamiento et raiz (1) de todos los testamentos de qual natura quier que sean es establescer herederos en ellos, como quier que á las vegadas se comienzan de otra manera segunt que es voluntad de aquellos que los facen. Onde pues que en los títulos ante deste mostramos quién puede facer testamento, et en qué manera et cómo lo deben abrir, conviene que digamos en este título del establescimiento de los herederos que facen los homes en sus testamentos : et mostraremos qué cosa es establescer heredero : et qué pro viene ende : et quién lo puede seer : et por qué palabras ha de seer establescido : et en qué manera : et en quántas partes puede partir el facedor del testamento su heredat entre los herederos : et desi dirémos de todas las otras cosas que pertenescen á esta razon.

LEX VI.

Ne substitutus captet mortem pupilli instituti, potest testator in fine testamenti apponere substitutionem, et claudere eam, vetareque, ne pars illa testamenti usque ad certum tempus aperiatur, ut substitutus ignoret substitutionem factam; et judex adimplebit testatoris voluntatem. Hoc dicit.

(1) *Los sabios antiguos.* Ut in §. *sin autem, Instit. de pupillar. substitut.* et l. *pupillares,* D. *testam. quemadmod. aperiant.*

(2) *Escrebiese.* Ex sola enim clausura, et sigillo tabularum pupillarium videtur hoc velle testator, ut in l. *pupillares,* D. eod. et intellige, quandó de per se essent tabulæ pupillares.

(3) *Dende en ayuso.* Vide Joan. Fab. in dict. §. *sin autem,* qui etiam ponit qualiter ista substitutio pupillaris, quæ aperiri vetatur à testatore, possit fieri in medio testamenti, vel in alia charta.

TITULUS III.

(1) *Fundamiento et raiz.* Concordat cum hoc textu §. *ante hæredis, Instit. de legat.* et adde, quòd honor est, et conservatio famæ defuncti habere hæredem, ut tradit Bald. in l. 1. col. fin. *C. si quis omis. caus. testam.* et nota benè, quod hìc dicitur, *fundamiento et raiz,* nam ex hoc colligitur, quòd aliàs dicitur in l. *non codicillum, C. de testam.* quòd qui instituit hæredem, non codicillari, sed testari videtur : hodie verò per l. *Ordinam.* 1. tit. 2. lib. 5. etiamsi desit institutio hæredis, et sic fundamentum istud deficiat, adhuc debentur relicta in testamento, et quæ aliàs in eo disposita sunt. Sed an etiam stante dicta l. *Ordinam.* requiratur, quòd hæreditas adeatur ab intestato? Videtur, quòd sic, ex verbis illius legis, et facit l. 2. D. *de fideicom. libert.* et l. *qui filio,* §. *servus,* D. *de hæredib. instituend.* et quod notat Bald. in l. *hac consultissima,* §. penult. *C. de testam.* Vide tamen, quæ dixi in l. 37. tit. 9. infrà ead. *Part.* in gloss. super verbo, *los frutos:* id tamen, quod habetur quasi legatum, nullam requirit aditionem, etiam ab intestato, Gloss. et ibi etiam notat Angel. in l. *filiæ cujus, C. famil. ercisc.*

LEY I.

Qué cosa es establescer heredero, et á quién tiene pro.

Hæredem instituere en latin, tanto quiere decir en romance como establescer un home á otro por su heredero, de manera que finque señor (1) de lo suyo despues de su muerte, ó de alguna partida dello en logar (2) daquel que lo establesció (3). Et tiene mùy grant pro á aquel que lo establesce, porque dexa lo suyo á home que quiere bien, et pártese su alma deste mundo mas folgadamente por ende: et otrosi tiene pro al heredero porque se le acrescen mas los bienes deste mundo por ello.

LEY II.

Quién puede seer establescido por heredero de otro.

Establescido puede seer por heredero de otro emperador (1) ó emperadriz, ó rey ó reyna; et otrosi la cámara de cada uno dellos et la eglesia (2) en cada un logar honrado (3) que fuere fecho para servicio de Dios et á obras de piedat. Et otrosi cibdat (4), ó villa ó concejo, et todo home quier sea padre, quier sea fijo ó caballero, quier sêa cuerdo, ó loco, ó mudo, ó sordo, ó ciego, ó gastador de sus bienés, ó clérigo, ó lego ó monge: et brevemente decimos que todo home á quien non es defendido (5) por las leyes deste nuestro libro quier sea libre ó siervo (6) puede seer establescido por heredero dotri. Pero si el siervo fuese de tal home que el señor de él non podrie seer establescido por heredero, entonce non lo podrie seer, fueras ende si el señor aforrase (7) tal siervo como este enante que entrase en posesion de la heredat; ca entonce este atal bien podrie heredar (8) aquello en que fuese establescido por heredero et non se le embargarie por la razon sobredicha de so señor. Esto mesmo serie si el señor vendiese tal siervo como este á home que podiese seer establescido por heredero segunt derecho; ca entonce el siervo bien podrie haber la heredat en que

LEX I.

Instituere hæredem, idem est, quod eum facere dominum bonorum: et per hanc institutionem testator relinquit benevolè sua, de quo ejus anima quietatur, et hæres per institutionem magis opulentatur. Hoc dicit.

(1) *Finque señor.* Intellige, ut habeat id jus, quod defunctus habebat, nam id, quod quis habet, hæredi suo relinquit, non plus, l. *Publius*, §. *Titia codicillis*, D. *de condit. et demonstrat.*

(2) *En logar.* Nam hæres, et defunctus reputantur una et eadem persona, ut hìc, et in authent. *de jurejur. à moriente præstit.* in princ. alia tamen est conscientia defuncti, alia hæredis, ut per Bald. in authen. *si tamen, C. de tempor. appel.* in notabili quæstione, de qua ibi per eum, et notat, quòd hæres censetur tenuisse, et possedisse rem eo modo et forma, qua defunctus possedit, ut per Paul. de Cast. in notabili quæstione, in l. *neque fructuarius, C. de usufruct.*

(3) *Daquel que lo establesció.* Nostra enim interest habere hæredem, ut hìc, et in l. *et quia*, D. *de interrog. in jure faciend.* et tenet Bald. in l. *qui se patris*, col. 1. *C. unde liberi.*

LEX II.

Potest hæres institui Rex, Regina, aut ejus camera, universitas, locus ad Dei servitium institutus; et quilibet, qui non invenitur prohibitus, sive liber, sive servus, dum tamen ejus dominus instituì posset, aliàs non valet institutio, nisi dominus ante aditam hæreditatem eum manumittat, ut adeat, et sibi ipsi quærat, vel si alienet alii, qui sit capax. Item potest institui hæres servus hæreditarius jacente hæreditate, non tamen potest sine jussu hæredis adire. Hoc dicit.

(1) *Emperador.* Adde l. *cum hæredes, C. qui testam. fac. pos.* ubi Glossa dicit idem de Papa.

(2) *Et la eglesia.* Adde l. 1. *C. de Sacrosanct. Eccles.* et cap. *quicumque*, 17. quæst. 4. ubi habetur de consilio B. Augustini non esse exhæredandum filium, ut detur ecclesiæ; quod dictum intelligitur respectu legitimæ, secùs si aliàs, vide per Alex. in l. *pactum quod dotali, C. de pact.* et per Decium in l. *licet inter privatos*, 3. notab. eod. tit.

(3) *Cada un logar honrado.* Adde l. 1. *C. de sacrosanct. eccles.* et l. *hæreditatis, C. de hæredib. instituend.* et vide quod habetur in l. *collegium, C.* eod.

(4) *Cibdat.* Adde dict. l. *hæreditatis, C.* eod. cum concordantiis ibi positis in glossa.

(5) *A quien non es defendido.* Sumptum est à dictis Azo. *C.* eod. in summa, col. fin. et qui sunt capaces, et qui capere prohibentur, aut quibus non est testamenti factio passivè, vide per Glos. in §. *legari, Inst. de legat.* et infra eod. l. 4.

(6) *Siervo.* Adde l. *non minus*, D. eod.

(7) *Aforrase.* Adde l. *si servus ejus*, D. *de acquir. hæredit.*

(8) *Bien podrie heredar.* Adde dict. l. *si servus*, sed hoc videtur mirum, cùm et ut suprà hac lege

fuese establescido por heredero con otorgamiento deste nuevo señor. Et aun decimos que el siervo puede seer establescido por heredero de otro maguer su señor fuese muerto (9); pero no puede ganar la tenencia del heredamiento fasta que lo mande el heredero de su señor.

LEY III.

Cómo puede el testador establescer su siervo por heredero si quisiere.

Si el señor hobiese tan grant amor á algunt su siervo que non habiendo fijos, lo ficiese heredero de lo suyo, poderlo hie facer, et serie por ende heredero et libre maguer non lo hobiese aforrado; ca entiéndese (1) que lo face libre pues quel dexa todo lo suyo faciéndolo heredero. Pero si alguna dueña que toviese siervo fuese acusada que ficiera adulterio (2) con él, et ante que fuese librado (3) el pleyto de la acusacion lo establesciese ella por su heredero, non valdrie, porque fuerte sospecha serie contra ella que era verdat aquello de que la acusaron, pues tanto lo amaba que lo face su heredero.

LEY IV.

Quién non puede seer establescido por heredero.

Ley 6. tit. 8. lib. 5. Recop. — Ley 7. idem.

Non puede seer establescido por heredero ningunt home que sea desterrado para siem-

dicitur, capacitas, vel incapacitas consideretur respectu personæ servi, ut habetur in dict. l. *non minus*, D. eod. et in l. *si mihi, et tibi*, §. *regula*, D. *de legat.* 1. et sic videtur, quòd non possit reconvalescere ratione manumissionis, vel alienationis, l. *quod ab initio*, D. *de regul. juris*, et quia in institutione debet adesse capacitas tribus temporibus, ut in l. *si alienum*, §. *in extraneis*, D. eod. et in §. *in extraneis*, *Inst. de hæred. qualit. et differen.* et l. 22. infrà eod. non ergò sufficit capacitas tempore aditionis, unde Gloss. et Doctor. in dict. l. *si servus*, multum laborant in solutione hujus difficultatis. Bartolus intellexit, quando servus fuit institutus sui contemplatione, et non quando contemplatione domini, vel simpliciter, quia cùm simpliciter perinde habetur, ac si contemplatione domini, ut in l. *cum aliquis*, C. *de jure deliber.* et Bartolum sequuntur Paul. de Castr. et Joan. de Imol. licèt non benè declarat: Angel. verò rejicit intellectum Bartoli tanquam divinatorium, et per alia fundamenta, quibus respondent Paul. de Cast. et Joan. de Imol. Mihi placet intellectus Bartoli, qui videtur magis communis, quàm intellectus Angeli et Jacob. de Aren. qui dicebant dictam l. *si servus*, loqui de servo, qui omnino erat incapax, sed hæres scribi poterat, licèt ut ab indigno fiscus poterat auferre, colligitur ex verbis dictæ l. *si servus*, et apertius ex verbis hujus legis Partitarum, cùm superiùs dixit, *que el señor de él non podrie seer establescido por heredero.*

(9) *Fuese muerto.* Adde l. *servus hæreditarius*, D. eod. et §. *servus etiam alienus*, et ibi Gloss. *Inst.* eod. in verbo *testamenti factio.*

LEX III.

Non habens filios potest servum suum hæredem instituere, et licèt de manumissione non fecerit mentionem, consequitur libertatem, et hæreditatem: si tamen domina de adulterio cum proprio servo commisso accusetur, non potest eum instituere, donec sit absoluta. Hoc dicit.

(1) *Entiéndese.* Si tamen servum expressè instituit purè, libertatem tamen ei dedit sub conditione, tunc non erit liber ex institutione, sed eam debet sperare ex dispositione expressa, quam testator fecit; ita dicit glossa notabilis in l. *quotiens*, §. fin. super verbo *die veniente*, et ibi notat Joan. de Imol. D. eod. et adde ad istam legem §. *idemque juris*, *Inst. quib. ex caus. manum. non licet*, et l. penul. C. *de necessar. serv. hæredib. instituend.*

(2) *Adulterio.* Adde l. *his verbis*, §. *interdum*, D. eod. et facit l. 1. C. *de mulier. quæ serv. propr.* et in cap. 58. §. 3. versic. *si qua cum servo*, ubi bona gloss. 12. quæst. 2. §. *est tamen casus*, ubi bona gloss. *Inst. de hæredib. instituend.* in princ. et mulier incontinens inter servos dedecus est totius cognationis ejus, l. unic. C. *de senatusconsult. Claudian. tollend.* et ibi Bald.

(3) *Ante que fuese librado.* Postea ergo teneret manumissio, ut hic, et in dict. l. *his verbis*, §. *interdum*, D. eod. et in vers. *est tamen casus*, *Inst.* eod. in princ. sed quid si pendente accusatione fuit institutus, et postea fuit secuta absolutoria, an tenebit institutio? Gloss. videtur velle, quòd non, in l. *cum filius*, §. *servus*, D. *de legat.* 2. et videtur de mente hujus legis, ibi: *porque fuerte sospecha*, quæ suspicio non videtur purgari per sententiam; et hoc videtur tenendum, licèt aliud voluit Raphael in dict. l. *his verbis*, §. *interdum*, et Angel. in dict. §. *est tamen.*

LEX IV.

Non potest hæres institui deportatus, vel in metallum, vel opus metalli, vel alterius operis Principis perpetuò damnatus; legata tamen particularia potest habere taliter damnatus: nec potest hæres institui de hæresi condemnatus; aut baptismum

pre, á quien dicen en latin *deportatus* (1), nin otrosi los que son judgados á pena de cavar (2) en las veneras de los metales del rey para siempre (3) por yerro que ficieron; pero estos atales que fuesen dapnados en los metales ó en las labores del rey, bien podrien haber otras mandas (4) que les algunos ficiesen en sus testamentos. Otrosi decimos que el que es judgado por herege (5) non puede seer establescido por heredero de otro, nin aquellos que se facen baptizar dos veces (6) á sabiendas, nin los apóstatas (7) que fueron cristianos et tornáronse moros ó de otra ley. Otrosi non puede seer establescido por heredero ninguna cofradia nin ayuntamiento (8) que fuese fecho contra derecho (9) ó contra voluntad (10) del rey ó del príncipe de la tierra, nin puede seer establescido por heredero ninguna persona que fuese nascida *de dapnato coitu* (11), que quier tanto decir co-

scienter bis recipiens: nec apostata fidem dimittens; aut confraternitas, seu collegium contra jus, vel Principis voluntatem facta; vel de damnato coitu procreatus, ut ex religiosa, vel consanguinea. Hoc dicit.

(1) *Deportatus.* Habes hìc textum expressum pro opinione communi, de qua in l. 1. *C. de hæred. instituend.* contra glossam finalem ibi; licèt glossam illam multis modis conatur sustinere Joan. de Imol. post Jacob. Butri. in l. *si servus ejus qui,* D. *de acquirend. hæred.* col. penult. et fin. Habes ergo hìc, quòd institutio deportati est pro non scripta, et sic hæreditas veniet non ad fiscum, sed ad venientes ab intestato, secundum dictam communem opinionem, quæ approbatur hìc: quod etiam patet, quia quantum ad hoc æquiparat ista lex deportatum damnato in metallum, in quo nullum est dubium, quòd ejus institutio sit pro non scripta, ut in l. 3. *si in metallum,* D. *de his, quæ pro non script.* et adde l. fin. tit. 7. infra ead. *Part.*

(2) *De cavar.* Adde dict. l. 3. D. *de his, quæ pro non script.*

(3) *Para siempre.* Hoc dicit, quia si ad tempus hoc faceret, non videtur in metallum damnatus, ut in l. *capitalium,* §. *Divus autem Adrianus,* D. *de pœnis.* Et quid de damnato ad mortem, vèl ad perpetuam carcerem, vide Bart. in dict. l. 3. D. *de his, quæ pro non script.* et l. 4. *in Ordinam. Taurin.*

(4) *Otras mandas.* Ad alimenta intellige, ut habetur in dict. l. 3. et notatur in l. *si deportati servo,* D. *de legat.* 3.

(5) *Herege.* Adde l. fin. *C. de hæretic.* et authen. *credentes,* eod. tit. et l. fin. tit. 7. infra ead. *Part.* Sed an possit Judæus hæres institui, vel ei aliquid legari? Fuerunt variæ opiniones; nam Gloss. in l. 1. *C. de Judæis,* tenuit quòd sic, et idem voluit Cynus, Alberic. et Salicet. in l. 1. *C. de sacrosanct. ecclesiis,* et Bart. in l. *cum senatus,* D. *de rebus dub.* Angel. verò in dict. l. 1. prout refert Anan. in cap. *Judæi,* el 2. *de Judæis,* tenet contrarium, et idem tenet Gloss. et in hoc videtur inclinare Joan. de Anania in dict. cap. *Judæi,* el 2. *de Judæis,* allegant cap. 6. §. *multi,* 24. quæst. 2. sed illa littera, prout dicit Socin. in dict. l. *cum senatus,* loquitur de hæretico: allegant etiam cap. *si quis Episcopus, de hæretic.* cum seq. cui respondet Socinus in dict. l. *cum senatus,* et inducit pro contraria parte, vide ibi per eum; et certè in ecclesiasticis personis casus ibi videtur, quòd ab eis Pagano, vel Judæo, nihil possit relinqui: de laicis verò non ita reperitur, imò ista lex Partitarum, cùm enumerat incapaces, non dicit aliquid de Judæis in particulari: universitati tamen Judæorum relinqui non potest, dict. l. 1. *C. de Judæis:* quòd tamen Judæus, vel paganus non possit hæres institui, habetur in l. fin. tit. 7. infra ead. *Part.* et in l. 16. tit. 6. lib. 3. *For. LL.*

(6) *Baptizar dos veces.* Azo *C.* eod. in summ. ad fin. dicit baptismatis iteratores, est enim hæc una species hæresis, ut habetur 24. quæst 3. cap. penul. §. *Novatiani:* et cap. *non licet,* et cap. *rebaptizare,* et cap. *qui bis, de consecr.* dist. 4. et cap. *qui in aliquo,* 51. dist. et l. 1. *C. ne sanct. baptism. reiter.* et tene mente istam legem Partitarum ad hoc. Et an idem sit dicendum de reordinato, et de reconfirmato scienter? Videtur idem dicendum; pro quo facit, quod notat Archid. in dict. cap. *qui bis;* in contrarium facit, quia hæc est lex pœnalis, unde non videtur extendenda.

(7) *Apóstatas.* Adde l. 3. *C. de Apostat.*

(8) *Nin ayuntamiento.* Adde l. *collegium, C.* eod.

(9) *Contra derecho.* Regulariter de jure communi omnia collegia sunt reprobata, ut habetur in l. 3. §. in summa, D. *de colleg. illicit.* fallit in aliquibus, quæ de jure gentium, vel civili sunt approbata, de quibus vide Bart. in l. fin. D. *de colleg. illicit.* versic. *videamus,* et adde §. *conventicula,* et quæ ibi dicit Bald. *de pace juramen. firmand.* et de collegiis approbatis vide in l. 1. et in l. *sicut,* D. *quod cujusque univers. nomin.* et in l. fin. *C. de jurisdict. omn. judic.*

(10) *Contra voluntad.* Nota ergo, collegia non posse fieri Principe inconsulto, ut hìc; et adde, quod habetur in cap. fin. *de religios. domib.* lib. 6. et quæ habentur in l. 1. et 2. et fin. tit. 11. lib. 8. *Ordin. Regal.* et quæ tradit Bart. *in Extravagant. qui sint rebelles,* in gloss. super verbo, *occulte.*

(11) *Nascida de dapnato coitu.* Ex generalibus verbis hujus legis videtur, quòd non possit spurius, seu natus ex damnato coitu institui hæres ab aliquo, etsi non sit pater, sed etsi sit alius extraneus ille, qui instituat: cùm enim æquiparet istos nefarios, et spurios hæreticis, et aliis, qui à quo-

mo de vedado ayuntamiento, asi como de parienta ó de muger religiosa (12).

LEY V.

Cómo la muger que casa ante que se cumpla el año en que murió su marido, non puede seer establescida por heredera.

Ley 3. tit. 1. lib. 5. Recop.

Muger que casase ante de un año despues de muerte de su marido, non la puede ningunt home extraño establescer por heredera, nin otro que fuese su pariente del quarto grado (1) en adelante. Et defienden las leyes á las mugeres que non casen ante deste tiempo por dos razones (2): la una es porque non dubden (3) los homes si aviniere que encaesca ella en ese mesmo año, de qual de los maridos, del muerto ó del vivo, es el fijo ó la fija que nasciere della: la otra es porque el segundo marido non haya mala sospecha contra ella porque tan aina quiso casar.

cumque capere non possunt jurè institutionis, sic videtur velle in istis, ut æqualis sit determinatio, l. *jam hoc jure*, cum *similib.* D. *de vulgari et pupillar.* sed contrarium videtur dicendum, et quòd ista lex intelligatur, quòd isti ex coitu damnato nati non possunt institui à parente, et quòd non prohibeat, quòd à fratre vel alio possint institui, cùm hoc ita sit decisum jure communi, ut probatur in l. *si is qui ex bonis*, D. *de vulgari et pupillar.* et notat glossa singularis in authent. *quib. mod. natural. effic. sui*, §. fin. super verbo *participium*, collat. 7. quæ communiter approbatur; et etiam ita intellexit Azo, ex cujus dictis sumpta est ista lex, *C. de hæredib. instituen.* in summ. in fin. et patet ex locis, unde se remittit; et ita etiam tenet Bart. in l. 1. in princ. D. *de jure fisci*, et adde ad prædicta l. 10. tit. 13. infrà ead. *Partit.*

(12) *Muger religiosa.* Gratia exempli ponit; undè idem est dicendum in aliis spuriis ex damnato coitu natis, ut dixi in l. 11. tit. 13. ead. *Partit.* ubi vide; quæ dixi de filio adulterino respectu successionis matris, et quomodo liceat aliquid relinquere filio spurio, vide per Alber. in l. *humanitatis*, *C. de natural. liber.* et in l. *si is qui ex bonis*, D. *de vulgari et pupillari*, et per Bart. in l. fin. col. 2. D. *de his quib. ut indig.* Joan. de Plat. in l. 1. in fin. *C. de delator.* lib. 10. Alios casus ultra hìc expressos, in quibus quis est incapax, vide in authent. *de mulier. rapt. passa*, collat. 9. et ibi notat Bart. ubi habetur, quòd mulier rapta nubens raptori non potest aliquid capere ex testamento raptoris, quod fortè etiam de jure canonico procedet, cum lex possit tollere tale lucrum; non tamen caret scrupulo, quia ex hoc tollitur libertas matrimonii contrahendi, seu intimidat, contra id, quod notat Gloss. in cap. *de puellis*, 36. quæst. 2. quam sequitur Abb. in cap. 1. *de sponsal.* et in cap. *ecclesia S. Mariæ*, *de constitut.* Alexand. in l. *Sejus*, *et Augerius*, D. *ad leg. Falcid.* et licèt Gloss. in cap. *cum secundum leges*, *de hæretic.* lib. 6. in verbo *certaque*, dicat contrarium ejus, quod dixit Glossa in dict. cap. *de puellis*, advertendum est, quia loquitur circa pœnam amissionis dominii bonorum raptoris, quæ lex propter raptum detulerat mulieri raptæ, quia sub hac conditione visa fuit lex dedisse, et nil mirum si lucrum, quod ipsa lex dedit, possit auferre: in nostro vero casu lex nihil in hoc dederat mulieri raptæ, et imponere pœnam, ut non possit capere ex testamento viri raptoris, est mera pœna, annexa prohibitioni matrimonii; igitur de jure canonico non potest procedere, et hoc videtur veriùs: quanto magis, quòd etiam in casu glossæ cap. *cum secundum leges*, communior est opinio contra illam, et Doctor. magis communiter sequuntur Glossam in dict. cap. *de puellis*: confirmantur prædicta ex eo, quòd pœna imposita de jure civili mulieri secundo nubenti infra annum luctus, ut non possit capere ex testamento, ut in l. 1. *C. de secund. nupt.* et infra l. proxima, sublata est de jure canonico; et aliæ pœnæ in hoc impositæ, ut in cap. fin. *de secund. nupt.* et tenet Gloss. in dict. l. 1. et Doctores communiter in dict. cap. fin.

LEX V.

Mulier secundo intra annum luctus nubens, non potest hæres institui per non consanguineum, nec per consanguineum ultra quartum gradum: et ideo prohibetur intra dictum annum nubere, ne sit dubium, an primi, vel secundi mariti sit soboles, quam anno illo habuit: et quia secundus vir de ea tam breviter nubente suspicaretur. Hoc dicit.

(1) *Del quarto grado.* Adde l. 1. vers. *eamdem*, et ibi Gloss. et Azo in summ. *C. de secund. nupt.*

(2) *Por dos razones.* Sumpta est ex l. *liberorum*, D. *de his qui notant. infam.* et à l. *consensu*, *C. de repud.* et ex authent. *de restitut. et ea quæ parit*, collat. 4. et vide per Gloss. in cap. *omne*, 27. quæst. 2.

(3) *Porque non dubden.* Hæc fuit urgentissima ratio, scilicet, perturbatio sanguinis, vel seminis; in tantum, quòd et secundum quod refert Petrus de Anchar. in cap. *cum secundum leges*, *de hæretic.* lib. 6. Rayne. de Forli. et Petrus de Leaza decretorum Doctores, consuluerunt, quòd quando talis perturbatio adesset, haberent locum et de jure canonico pœnæ à jure civili mulieri sic festinanter nubenti impositæ, quia non est verisimile, quòd jus canonicum voluerit dare filium unius alteri, l. 1. §. *quamvis*, D. *de vent. inspicien.* et quòd idem

LEY VI.

Por qué palabras et en qué manera puede seer establescido el heredero.

Ciertamiente debe el facedor del testamento nombrar á aquel que quiere establescer por su heredero diciendo (1): fulan quiero que sea mio heredero, nombrándolo por su nombre (2), que sea heredero en todo ó en parte, como el testador toviere por bien. Et si por aventura (3) el testador dixiere en su testamento fulan sea heredero, cumple esta palabra maguer non diga mio: et aun decimos que si fallaren escripto en el testamento

videtur tenere Roffre. in tit. *de bonorum possessione*, et idem tenet Bald. in dict. l. *liberorum*, §. *si tales:* et hanc opinionem dicit Abb. in dict. cap. fin. *de secundis nuptiis*, prima fronte multùm probabilem; pro qua etiam facit, quia ex causa interdicitur ad tempus usus matrimonii contracti, 5. dist. cap. *ad ejus verò concubitum*, et notatur 5. quæst. 4. in summa; fortius ergo ex prædicta causa posset ad tempus interdici matrimonium contrahendum. Sed tandem ipse Abb. tenuit contrarium, et tenuit Gloss. in dict. l. *liberorum*, in verbo *collocare;* Abb. etiam in cap. *ecclesia S. Mariæ*, num. 20. *de constit.* ubi Aretin. et Felinus num. 57. quæ opinio videtur tutior, et comprobatur per id, quod habetur in l. fin. tit. 12. 4. *Partit.*

LEX VI.

Debet testator hæredem et partem hæreditatis, in quæ hæres instituitur, declarare: et sive dicat, talis sit hæres meus, aut talis sit hæres: vel qui testamento reperiatur scriptus talis sit, etiamsi non dicatur hæres, operatur institutionem, quia minus scriptum, quàm fuit dictum, præsumitur. Idem si dicat, talis sit dominus mearum hæreditatum, aut bonorum meorum; aut relinquo tali omnia bona mea; vel mando, aut volo, quòd sit hæres, vel per æquipollentia verba. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *quoniam, C. de testam.*

(1) *Diciendo.* Adde l. *jubemus, C. de testam.* ubi Glossa notabiliter dicit sufficere, si alius coram testatore exprimat nomen hæredis, et ipse disponens ita agnoscat profitendo verbis, quòd sic: et licèt aliqui Doctores antiqui, prout refert Specul. in tit. *de testam.* §. 1. vers. *quid si is*, voluerunt contrarium, quam opinionem dicit veriorem Jaso in dict. l. *jubemus*, et etiam Roderic. Suarez *in suis allegationib.* allegat. 1. ubi allegat istam legem Partitarum; sed opinio glossæ communiter approbatur in dict. l. *jubemus*, et eam tenet Joannes Andreas *in addition. ad Specul.* in loco supra allegato in addition. incipienti *quidam Pileus*, et Joannes de Imol. ubi dicit hanc esse communem opinionem in cap. *cum tibi*, col. 2. *de testam.* Quam tamen communem opinionem limita et intellige, quando testator habebat bonum intellectum, et memoriam; secùs ergo esset, si testator ita oppressus erat infirmitate, et mortis pressura, quòd non poterat articulatè loqui, nam tunc non valet testamentum, quia talis disponens mortuo similis est; unde si interrogaretur, interfecisti hominem? Diceret, sic; ita tenuerunt Petrus, Cynus, et Bartolus in dict. l. *jubemus*, et voluit Albertus Papiensis relatus à Joanne Andr. in dict. *addition. ad Speculat.* cujus verba sunt notabilia et vera, et cum magna discretione dicta, prout attestatur Paul. de Castr. consil. 155. *viso puncto et allegatione*, vol. 1. et vide Alexand. consil. 33. *ponderatis*, vol. 3. et tenet Joannes de Imol. in dicto cap. *cum tibi;* et ita tenent Doctor. communiter in dict. l. *jubemus;* et ad declarationem hujus limitationis, ut scias, quando testator dicatur non loqui articulatè, vide Socinum consil. 20. incipiente, *abunde et subtiliter*, vol. 4. Limita etiam dictam communem opinionem, quando tabellio est ille, qui interrogat testatorem, an talem velit suum esse hæredem; secùs si ad suggestionem alterius responderit, ut videtur de mente Bartoli, et Baldi in dict. l. *jubemus*, et in specie ita limitat Rodericus Suarez ubi suprà. Sed ego crederem, quòd etiamsi alius interrogaret, dum tamen non suspectus, quòd tenebit testamentum: nec enim Doctores loquuntur strictè de tabellione interrogante, sed ideo mentionem de tabellione faciunt ob omnem suspicionem tollendam. Si ergo alius esset ita non suspectus, idem esset; quod etiam videtur de mente Alexand. in dict. consil. 33. et Socinus consil. 28. vol. 3. col. penult. et Paulus de Castro in l. 1. §. *si quis ita*, D. *de verbor. obligat.* nam et idem esset in tabellione adhibito à persona suspecta, vel si ipse aliàs esset suspectus, ut etiam tradit idem Socin. consil. 92. *in causa Antonii*, vol. 3. col. 10. Tertiò limita dictam communem opinionem, quando tabellio, vel alia persona non suspecta, de scientia et voluntate testatoris scripsisset testamentum, et postea præsente testatore et testibus exprimat nomen hæredis, vel hæredum; nam tunc sufficit, quòd testator dicat, sic; et ita quotidie servatur. Secùs, si aliquis fecit scribi testamentum sine scientia, et voluntate testatoris, et postea convocatis testibus notarius in præsentia testatoris illud legit, et interrogat testatorem, an ita velit: nam licèt respondeat, quòd sic, et possit articulatè loqui, tale testamentum nihil valet, maximè, quando testator erat gravatus infirmitate, secundum Ludovicum Romanum consil. 36. in ultimis verbis, ita intelligens opinionem Alberti Papien. de qua suprà: et idem videtur velle Baldus in dict. l. *jubemus;* et Paulus de Castro in l. *hac consultissima*, §. *at cum humana fragilitas, C. qui testam. facere poss.* et tenet Jaso in dict. l. *jubemus*, ad fin. dicens hanc opinionem esse valdè æquam, et per eam occurri fraudibus, quæ multoties committuntur: et idem

fulan heredero, nombrándolo el testador, et non dixiese sea, ó si fallasen escripto fulan sea, et non fuese hi puesto mio heredero, valdrie el testamento que fuese fecho en alguna destas maneras. Et esto es porque sospecharon los sabios antiguos que el facedor del testamento habrie dichas todas las palabras que se deben decir en establescer heredero, como quier que se non fallen asi escriptas; ó si por aventura non las hobiese asi dichas sospecharon que esta mengua venie por agraviamiento (4) de la enfermedat et non por otra razon, pues que el testamento se falla acabado en todas las otras cosas. Mas si una palabra tan solamiente se fallase escripta en el testamento, como si dixiese el testador, fulan, ó dixiese heredero, et non nombrase quien, entonce non valdrie el testamento, porque por tales palabras non podrie home tomar cierta sospecha (5) nin entendimiento verdadero del facedor del testamento. Et sobre todo decimos que el establescimiento del heredero se puede aun facer por otras palabras (6), asi como si dixiese aquel que lo facie, fulan sea mio heredero; ó quiero ó mando que lo sea: ó si dixiese, fulan sea señor (7) de todas mis heredades (8), ó haya todos mis bienes, ó dexol

tenet Rodericus Suarez in dict. 1. allegat. charta final. qui dicit ad hoc esse casum, juncta glossa in dict. §. *at cum humana fragilitas*, super parte *testandi*. Et ista est magna limitatio ad dictam communem opinionem, et quasi ad nihilum illam redigit: et fortè in puncto juris non est vera, quando ille, qui interrogat, est homo fidelis, et non suspectus, et testator loquitur intelligibiliter, et habet sanam memoriam, et intellectum pro tunc; nam satis ore proprio exprimit nomen hæredis, ex quo exprimit per relationem ad aliud, l. 1. §. *si quis ita*, D. *de verbor. obligat.* Et contra istam limitationem in his terminis tenere videtur Alexand. dict. consil. 33. et idem etiam vult Alberic. post Petrum et Cynum in dict. l. *jubemus*, dicens repetitum videri per testatorem, quod interrogator dixit, argumento l. *contra nurum*, §. 1. D. *de actione rerum amotar.* et D. *de condiction. indeb.* l. *si reus*, et l. *si fidejussor;* sufficere ergo debet, quòd apertè de testatoris voluntate appareat, prout et ista lex Partitarum inferiùs subdit, ibi: *Fulan sea, etc.* et si rectè inspiciantur verba Baldi in dict. l. *jubemus*, hoc idem vult, dùm dicit: *sed quid si ipse dicat; etc.* et sic contradicere videtur verbis Nico. de Matta, quæ suprà posuit Paul. etiam de Castr. loquitur etiam de casu differenti, ut patet ejus consil. 155. ad quod se refert, ubi plura alia concurrebant. Unde stantibus aliis præsumptionibus, quòd testator non ex voluntate, sed oppressus infirmitate et suggestionibus, non rectè intelligens, neque volens dixerit, quòd sic, rectè procederet dicta limitatio, prout vult Alexand. dict. consil. 33. et Socinus consilio 92. *in causa domini Antonii*, vol. 3. col. 9. et 10; cessantibus autem talibus, fortè non procederet talis limitatio, ut arguitur ex mente Doctorum.

(2) *Nombrándolo por su nombre.* Sed an ad pias causas valebit testamentum nutu factum? Joann. Andr. in *additionib. ad Speculator.* tit. *de testam.* vers. *quid si is*, dicit, quòd licèt valeat legatum nutu factum, non tamen tenet testamentum. Bald. tamen, in l. 1. *C. de sacrosanct. Ecclesiis*, col. 17. allegans Gloss. in cap. *cum tibi, de testam*, concludit, quòd ad pias causas valet testamentum nutu factum, et sic, quòd tenebit institutio hæredis nutu facta; quod etiam placet Abb. in dict. cap. *cum tibi* ad fin. ubi subdit notabile verbum, quòd etiam in aliis extra pias causas, si constaret de voluntate testantis per signa urgentia, quòd valebit testamentum per signa urgentia; sed certe dictum cap. *cum tibi* hoc non probat, prout etiam dicit Joannes de Imola in dict. cap. *cum tibi*, col. 2. et ut dicit Bald. in repetit. dict. l. 1. col. 18. non potest facere jus canonicum, quòd testamentum non solemne valeat de jure civili; debet ergo intelligi quod habetur in dict. cap. *cum tibi*, quando dispositio est ad pias causas, in quibus est consideranda forma testamenti secundum jus canonicum, in aliis verò servandum est, quod disponitur jure civili.

(3) *Et si por aventura.* Sumpta est hæc lex à l. 1. §. 1. D. eod. et à dictis Azo. *C.* eod. in summa. Et quid in sententia, an perficiatur ex verbo subaudito, ubi aliud verbum non potest intelligi salva ratione recti sermonis? Tangit Bart. in dict. §. fin. ubi vide Alex. *in addition.* et Joan. de Imol. *in lectura.*

(4) *Por agraviamiento.* Facit hoc verbum ad ea, quæ dixi suprà in gloss. proxima.

(5) *Cierta sospecha.* Si enim talis potest capi, pro expresso habetur, ut hic; et in l. *unum ex familia*, §. fin. D. *de legat.* 2. expressum dicitur quod colligitur ex expressis, Bald. in l. 1. col. fin. *C. de his, qui ante apert. tabul.* et in l. *si mater, C. de institut. et substit.* Oldral. consil. 224. Decius consil. 393.

(6) *Por otras palabras.* Adde l. *quoniam indignum, C. de testam.*

(7) *Sea señor.* Adde l. *his verbis*, in princ. D. eod.

(8) *De todas mis heredades.* In dict. l. *his verbis*, dicitur: *hæreditatis meæ dominus esto;* unde tu nota hoc verbum, quia secundum vulgare hispanum istud verbum *heredades* refertur ad fundos: et fortè in hac lege melius esset, *de toda mi heredad;* nam si poneretur præcedens verbum, et

todo lo que he (9), ó otras palabras qualesquier semejante destas por que se podiese mostrar su voluntad en esta razon.

LEY VII.

Cómo el establescimiento del heredero debe seer fecho en el testamento et non en otra escriptura.

El establescimiento del heredero debe seer fecho en testamento acabado et non en otra escriptura, que es llamada en latin *codicillus* (1), que se face ante cinco testigos, fueras ende en una manera, como si aquel que ficiese el codicillo dixiese así: que él rogaba ó mandaba á los herederos que debian heredar lo suyo por qual manera quier, que despues de su muerte diesen ó entregasen todos sus bienes á alguno que fuese nombrado señaladamiente en su codicillo; ca entonce tenudos son de los dar et entregar á aquel que asi fuese nombrado en él, sacada ende la quarta parte (2) de todos los bienes que pueden tener los herederos para sí.

LEY VIII.

Cómo despues que el heredero es establescido simplemiente en el testamento, nol puede seer puesta despues condicion en el codicillo.

Simplemiente et sin condicion establesciendo un home á otro por heredero en su testamento, si despues desto feciese codicillo, nol empescerie condicion que fuese puesta en él. Otrosi non puede un home establescer por su heredero en el codicillo á otro en logar de aquel que hobiese establescido en el testamento, maguer dixiese que si moriese este sobredicho ante que hobiese su heredat, que la hobiese el otro á qui la mandara dar en el codicillo. Pero si alguno ficiese su testamento acabado en que dixiese que aquel querie que fuese su heredero que él nombrase ó dixiese en el codicillo, si despues desto feciese codicillo en que señalase á alguno por su heredero ó lo nombrase tan solamiente, valdrie; et esto es porque en el testamento acabado dixo que lo farie asi, et por ende maguer la persona del heredero sea nombrada ó escripta en el codicillo, non le empesce (1).

LEY IX.

Quándo el heredero que es establescido en el testamento que haya en los bienes del testador la parte que él señalare en el codicillo, si non fuere hi puesta, si habrá los bienes del finado ó non.

Dubda podrie acaescer si el facedor del testamento dixiese así: yo fago á fulan mio heredero en aquella parte que escrebiese en mio codicillo; si acaesciese que quando

daretur hæres universalis, ille, cui relinquuntur hæreditates, non esset hæres universalis, sed legatarius, secundum communem Hispanorum usum loquendi; non instituto tamen alio hærede, iste esset hæres universalis, l. 1. §. *si ex fundo*, D. eod. et infra eod. l. 14.

(9) *Dexol todo lo que he.* Verbum enim *habeat*, et verbum *relinquo* adjectis universitati bonorum, inducit institutionem, ut hic, et in cap. *Raynutius*, *de testam.* et ibi notat Abb. Bartol. in l. *Centurio*, final. col. D. *de vulgar.* et *pupillar.* vide plenè per Guillielmum Benedictum in dict. cap. *Raynutius*, super verbo *reliquit*, et adde Gloss. et Bartol. in dict. l. *his verbis*, in princ. et Alexand. consil. 70. vol. 2. et consil. 105. vol. 4. col. 2. et penult.

LEX VII.

Hæres non potest institui directè in codicillis, benè tamen potest in eis hæres rogari, post mortem alicui restituere omnia bona testatoris; et debet hoc hæres adimplere, excepta quarta, quam ipse habebit. Hoc dicit. Concordat *Instit. de codicil.* §. penul. et ultim.

(1) *Codicillus.* Adde l. 2. tit. 12. ead. *Partit.* et vide, quæ ibi dicam.

(2) *La quarta parte.* Adde l. fin. tit. 11. ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

LEX VIII.

Hæredi purè instituto non potest in codicillis apponi conditio: nec valet substitutio directa in codicillis facta; si tamen instituitur in testamento is, quem in codicillis dicit testator se nominaturum, nominatus in eis erit hæres. Hoc dicit.

(1) *Non le empesce.* Adde l. *institutio talis*, D. *de condit. institut.*

LEX IX.

Si testator in testamento dixit se declaraturum in codicillis, pro qua parte esset hæres in testamento institutus, non declarata parte, erit in totum hæres, nisi in relictis aliis personis: et si sunt duo, vel plures sic instituti, succedunt æqualiter: si

lo mandase facer non escrebiere (1) en él nin señalase parte ninguna para aquel heredero que nombrara en el testamento, si ha este despues parte en los bienes del testador. Et por toller esta dubda decimos, que maguer despues non escriba la parte sobredicha en el codicillo, que este atal será heredero en todos los bienes del testador en aquellos que él non mandase dar á otri: et si fuesen dos ó mas aquellos á quien establesciese por sus herederos en esta manera sobredicha, heredarán estos los bienes del facedor del testamento egualmiente (2); pero si escrebiese en el codecillo el testador alguna parte señalada, será heredero en ella aquel ó aquellos á quien la señalare et non en mas.

LEY X.

Cómo el testador debe decir ó escrebir paladinamiente el nombre et el sobrenombre del que face su heredero, ó las señales que en él hobiese, de guisa que non pueda hi acaescer dubda.

Dos amigos (1) habiendo el testador que hobiesen un mesmo nombre, si quisiere establescer á alguno dellos por su heredero, de manera debe nombrar et señalar á aquel á quien quiere dexar lo suyo, por su nombre, ó de su padre ó por otras señales, que pueda seer sabido ciertamiente quien es aquel que dexa por su heredero; ca si de otra guisa lo ficiere, tal establescimiento non valdrie (2), et habrien los bienes del testador los parientes mas propinquos, bien asi como si moriese sin testamento. Empero decimos que por tales señales debe nombrar el heredero que non sea deshonrado (3) nin mal enfamado; ca si dixiese el testador, dexo por mio heredero á fulan que judgó el rey por traydor, ó que es herege, ó dixiese dél otro grant mal señaladamiente por que fuese el otro deshonrado ó mal enfamado, non valdrie tal establescimiento de heredero. Mas si el testador dixiese generalmiente (4) mal dél, diciendo asi: establesco por mio heredero á fulan, maguer sé que es malo, et non dixiese señaladamiente aquella maldat de que el yerro descendiera, valdrie el establescimiento. Et eso mesmo serie si dixese sea mio heredero aquel maldito mio fijo, maguer nunca me hizo servicio por que lo meresciese. Otrosi decimos que si el testador dixiese asi: establesco por mio heredero el uno de mis hermanos, nombrándolos, aquel que casare (5) con fulana muger, aquel que casase con ella serie heredero del testador.

tamen in codicillis partem declaravit, stabitur declarationi. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *si quis ita scripserit*, D. *de hæredib. instituend.* et à l. *si alterius*, eod. tit. et à textu in l. *asse toto*, eod. tit.

(1) *Non escrebiere.* Adde l. *si quis ita scripserit*, D. *de hæredib. instituend.* et l. penult. *C. de institut. et substitut.*

(2) *Egualmiente.* Si ergo testes sufficientes numero ad testamentum, dicant se vidisse, quòd quis duos, vel tres hæredes instituit, et tamen dicunt, quòd non recordantur pro quibus partibus, hoc sufficit; et erunt hæredes pro æquali parte, secundum Bald. in dict. l. *si quis ita*, in fin.

LEX X.

Si duo sunt ejusdem nominis, quorum unus instituitur, nec potest apparere, de quo sensit testator, vitiatur institutio, et succedunt venientes ab intestato. Item vitiatur, si in testamento species maleficii hæredis exprimitur, ut si testator dicit, instituo talem hæreticum, aut proditorem, vel similia; secus si generaliter dicat illum malum, vel maledictum, aut inimicum. Sed si dixerit, instituo unum de fratribus meis, qui cum Berta nupserit, ille erit hæres. Hoc dicit.

(1) *Amigos.* Ortum habet à notatis per Azo. *C.* eod. in summa, col. 2. vers. *in institutione facienda*, et vide l. *in tempus*, §. *quotiens*, D. eod. et intellige istam legem quando hi duo erant amici æquali amicitia ipsius testatoris; nam si unus esset magis dilectus, ille videretur tantùm institutus, per id quod habetur in l. *si quis servum*, §. *inter duos*, D. *de legat.* 2. et tenet Joan. de Imol. in dict. §. *quotiens.*

(2) *Non valdrie.* Propter defectum probationis: nam in substantia benè tenet institutio, secundum Angel. et Joan. de Imol. in dict. §. *quotiens;* sic et aliàs dicitur, deficit probatio, non autem jus, l. *duo sunt Titii*, D. *de testam. tutel.* l. *si quis servum*, §. *si inter*, D. *de legat.* 2. et idem dicas in sententia, citatione, vel banno, secundum Angel. in dict. §. *quotiens*, ubi etiam Bald. vide Gloss. in l. *eum quem temere*, D. *de judic.*

(3) *Deshonrado.* Adde l. *quotiens*, §. *si quis nomen*, D. eod. et l. *turpia*, in princ. D. *de legat.* 1.

(4) *Generalmiente.* Adde l. *his verbis*, §. 1. D. eod. et quod habetur in dict. l. *turpia.*

(5) *Que casare.* Adde dict. l. *quotiens*, §. *si quis nomen*, D. eod.

LEY XI.

Cómo el testador debe nombrar por sí mesmo á aquel que establesce por heredero, et non ponerlo en alvedrio de otri.

Leyes 5. 6. y 13. tit. 4. lib. 5. Recop.

Declarar debe et nombrar el facedor del testamento por sí mesmo el nombre de aquel que establesce por heredero; ca si él otorgase poder á otro que lo establesciese en su logar, non valdrie maguer dixiese asi: aquel sea mio heredero que fulan quisiere (1) ó establesciere por mí que lo sea: et esto es porque el establescimiento del heredero et de las mandas non debe seer puesto en alvedrio de otro (2). Pero si alguno rogase al testador que ficiese su heredero á otro nombrándolo, si el

LEX XI.

Institutio, vel legatum non potest conferri in alterius voluntatem; si tamen coram septem testibus testator nominat in præsentia notarii hæredem, vel legatarium, et mandet, quòd vadat notarius ad unum peritum, qui ordinet suum testamentum secundum jus, et quod ipse ordinaverit, vult, quòd valeat; tunc sic ordinatum testamentum per peritum erit validum. Hoc dicit.

(1) *Quisiere.* Idem si dicat, quem arbitratus fuerit, vel quem putaverit, vel alia verba importantia arbitrium boni viri; licèt in legatis secus esset, ut in l. *fideicommissa*, §. *quamquam*, D. *de legat.* 3.

(2) *Alvedrio de otro.* Non enim tenet institutio, quæ in alterius arbitrium confertur; est enim captatoria, unde improbata, l. *captatorias* cum l. seq. et l. *illa institutio*, D. *de hæredib. instituend.* l. *captatorias*, *C. de testam. milit.* l. 29. tit. 9. infr. ead. *Partit.* et dicitur captatoria, non cujus sola dispositio, neque cujus sola declaratio ab alio dependet, sed illa cujus essentia et existentia est posita in alterius voluntate, ut probatur in l. *utrum*, §. *cum quidam*, ubi bonus textus, D. *de rebus dub.* l. *si filiæ*, D. *de legat.* 3. notat Bald. in l. l. col. penult. *C. de sacros. eccles.* et in 1. lectur. Et intellige, et limita hoc, ut procedat, quando expressè committitur alterius voluntati; secùs si tacitè, et velatè committeretur, veluti si diceret: *instituo Titum hæredem, si Sejus ascenderit in Capitolium;* nam tunc valet, ut in dict. l. *si quis Sempronium*, D. eod. quia expressa non nocent, regul. *expressa*, D. *de regul. jur.* l. *non nunquam*, D. *de condit. et demonstr.* Limita secundo in libertate relicta, nam illam non vitiat captatoria voluntas, ut est textus in l. *fideicommis. libertas*, la 2. D. *de fideicommis. libertat.* et quando datio libertatis pendet à tertii voluntate, de plano procedit iste casus favore libertatis, ut aperte ibi dicitur, et erit ista dispositio tunc conditionalis; nam si ille tertius dixerit, se nolle, tunc non valebit libertas, ut patet ex illa lege, et declarat Joan. de Imol. in dict. l. *captatorias*, col. 2. D. eod. Et idem quando confertur dispositio in voluntatem legatarii, ubi in relicto libertatis nullum est speciale, prout ibi etiam dicitur; quando verò relinquitur libertas in voluntate hæredis, est maxima varietas inter Doctores super intellectu illius legis, cùm in principio, per verba satis aperta Consultus velit propter favorem libertatis, tenere talem dispositionem: inferiùs autem in vers. *quod si ita*, per verba etiam aperta, voluit contrarium ejus, quod primo dixerat in principio legis. Unde Doctores diversimodè intellexerunt ibi illam legem; nam Gloss. ibi intelligit, quòd principium legis corrigatur per vers. *quod si ita*, seu quòd principium legis, et quæstio proposita decidatur in dicto versic. *quòd si ita*: contra quod apertè videtur facere dicta lex, nam decidit quæstionem propositam in principio, et cùm ibi decidatur non est dicendum, quòd decidatur per dictum versic. neque etiam est præsumendum, quòd statim se correxerit Consultus: istum tamen intellectum Glossæ communiter videntur Doctores tenere, ut tradit Alex. et Jaso in dict. l. *captatorias*, *C. de testam. milit.* sed littera illius textus vehementer adversatur, et repugnat: unde Alex. et Jas. ibidem referunt alios intellectus ad illam, vide ibi per eos. Mihi placet intellectus Andreæ de Pisis in dict. l. *captatorias*, relatus à Baldo ibi, cum quo ipse transire videtur, et etiam Salicetus: quem etiam intellectum tenuit Jacob. de Aren. et Angel. in dict. l. *fideicommissa*, scilicet, quòd sit regula, quòd libertas relicta, si hæres voluerit, debeatur, et non sit favore libertatis dispositio captatoria, et ita disponitur in principio illius legis; quod tamen debet limitari per dictum versic. *quod si ita;* nisi ex aliis verbis, seu ex aliis adjunctis constet testatorem se retulisse ad liberam hæredis voluntatem, ut si adjecerit, si ei libuerit, vel si dixerit, et si noluerit, non detur libertas; nam tunc libertas non debebitur: et sic, quòd licèt in aliis legatis verbum *si voluerit* intelligatur de libera voluntate, ut in l. *cum quidam ita*, in princ. D. *de legat.* 2. tamen in legato libertatis verbum *si voluerit hæres*, intelligatur, id est, si velle debuerit, sicuti si essent alia verba importantia arbitrium boni viri: et iste intellectus est valdè amicus illius litteræ, et antequam vidissem prædictos Doctor. mihi ita videbatur: licèt Joan. de Imol. in dict. l. *illa institutio*, dicat istum intellectum aliqualiter divinare, et illum etiam reprobat Alexand. post Benedic. de Plombino ab eo relatum in dict. l. *captatorias*. Limita tertio in dispositione ad pias causas, de quo vide per Alexand. et Jason. in dict. l. *captatorias*, quod fortè esset intelligendum, ut suprà de libertate dictum est,

que face testamento quiere caber su ruego (3) et lo establesce por su heredero, valdrá. Otrosi decimos que si el facedor del testamento dixiese á algunt escribano de concejo (4): ruégote ó mándote que escribas como establesco por mio heredero á fulan, et que mando tantos maravedis, ó tantas cosas ó tanta heredat que sea dado por mi alma, diciendo á qué personas lo manda dar, et quánto á cada una ante siete testigos; et mándote que vayas á algunt home sabidor (5(, et en la manera que él ordenare segunt derecho que sea fecho mio testamento et departidas mis mandas, que lo escribas tú asi, porque tengo yo por bien que vala como lo él ordenare; entonce bien valdrie lo que asi fuese fecho (6) por mandado del testador.

secundum intellectum Andreæ de Pisis, quem tenui: non enim reperitur expressum, neque jure canonico, neque civili aliquid, quod ad dicendum contrarium cogat; standum ergò est regulæ, de qua in ll. juris communis, et in istis ll. Partitarum. Et in hanc opinionem, quòd idem sit dicendum in relictis ad pias causas, quod in relicto libertatis, multùm inclinat se Joan. de Imol. in dict. l. *captatorias*, D. *de hæredibus instituend.* Limita quartò, quando testator dedit alicui potestatem faciendi testamentum pro eo; nam tunc talis commissarius poterit facere, servata dispositione l. 32. *in legib. de Toro*, quæ lex est multùm notanda, et tollit magna dubia, quæ erant de jure communi: nam de jure communi videbatur, quòd testator non possit committere factionem testamenti alteri, quia quis debet testari de animo suo, non autem de alieno, ut in dict. l. *illa institutio*, et notat Bald. in l. *executorem*, col. 1. *C. de execut. rei judic.* Sed pulchrum dubium est circa illam legem, an quod ibi habetur, procedat, quando testator non verbis importantibus arbitrium boni viri, sed liberæ voluntatis utatur, ut si dixisset, extremam voluntatem meam committo voluntati Titii; an tunc commissarius poterit facere ea, quæ in dict. lege continentur? Et videtur, quòd non; quia istæ ll. Partitarum, et aliæ ll. juris communis reprobant talem dispositionem tanquam captatoriam; et hoc vult Bart. in repetit. dict. l. 1. *C. de sacrosanct. Eccles.* penult. charta, ubi tenet, quòd talis dispositio non teneat, quando non esset expressum, quòd talis potestas datur ad pias causas. Sed Cardin. Floren. in cap. *cum tibi*, *de testam.* videtur velle contrarium, quòd etiam tali casu procedat dictum cap. *cum tibi;* ut sic intelligatur, quòd ille commissarius est institutus, et gravatus de restituendo ad pias causas; quod dictum Joannes de Imol. in dict. l. *captatorias*, col. 4. dicit tenendum mente: sed subjicit, quòd revera dictum ejus non probatur per dictum cap. *cum tibi*, quia non loquitur, quando quis commisit extraneo voluntatem suam extremam per verba importantia meram voluntatem, sed quando commisit in dispositionem alterius, et sic per verba importantia arbitrium boni viri; unde dicit de jure veriorem videri opinionem Bartoli, quando non fuit expressum, ut facultas esset ad pias causas. Sed attenta dict. l. *Tauri* videtur dicendum, quòd procedat, etsi testator dicat, quòd committit factionem sui testamenti voluntati commissarii, ex verbis generalibus illius legis, et quia vult talem commissarium solum posse extendere manus ad pias causas; et sic videtur, ac si in facultate testatoris esset expressum ad pias causas, juxta doctrinam Bartoli: et quia ut superiùs dixi, secundum opinonem, quam tenui in libertate et in pia causa, verbum *voluerit* non debet referri ad meram voluntatem, nisi aliud constet ex adjuncto, ut superiùs declaravi. Alias limitationes, et dicta notabilia in ista materia, vide per Joan. de Imol. in dict. l. *illa institutio*, et in dict. l. *captatorias*, et per Alexan. et Jason. in dict. l. *captatorias*, *C. de testam. milit.* et novissimè per Rodericum Suarez *tractaculo, de voluntate captatoria, post lecturam ll. aliquarum Fori:* vide ibi. Et ex prædictis patet, quòd non valeret institutio majoriæ à patre facta sub conditione, si mater illam faceret in filium communem, conferendo verba in futurum, l. 2. et l. *illæ autem institutiones*, D. *de hæredibus instituend* et procedet etiam, si habuerit facultatem regiam, ut faceret cum omnibus conditionibus et submissionibus, quibus vellet, nam intelligitur de non improbatis jure, et quia tunc non ipse facit: sub conditione tamen de præterito, id est, si mater fecit, benè valeret, ut in dictis juribus. Sed an tunc sufficeret, quòd mater majoriam fecisset in filium alium, fortè minorem, et ejus descendentes, et in defectu ipsorum in filium majorem; et videtur, quòd sic, per textum in l. *mulier*, §. final. et ibi Bart. D. *de condit. instit.* ibi: *aliquo gradu;* repugnat tamen intentio testatoris, ideo tu cogita.

(3) *Caber su ruego.* Adde l. *captatorias*, D. eod. et suprà ead. *Partit.* tit. 1. l. 27.

(4) *De concejo.* Tene mente istam legem Partitarum, per quam probatur testamentorum instrumenta confici debere per tabellionem numeri, seu concilii; quod hodie pleniùs habetur in l. 4. tit. 18. lib. 2. *Ordinam. Regal.* Nota tamen, quòd si defuisset, vel abesset tabellio de numero, alius fortè regius tabellio, vel similis posset recipere scripturam testamenti, per textum in l. fin. vers. *eo scilicet observando*, et ibi notat Joan. de Plat. *C. de re milit.* lib. 12. ubi vide per eum.

(5) *Home sabidor.* Non ergo requiritur, quòd l nominetur; quod benè nota, nam aliqui contrarium dixerunt, ut refert Alberic. in authent. *novissima*, col. 5. *C. de inoffic. testam.*

(6) *Lo que asi fuese fecho.* Approbat Gloss. in l.

LEY XII.

Cómo non vale el establescimiento del heredero quando es fecho por yerro.

Errando el testador en la persona de aquel á quien establesciese por heredero, cuidando establescer á uno et establesciese á otro, tal establescimiento non valdrie porque erró en él. Et esto serie como si alguno quisiese facer su heredero á otro home que hobiese seido su señor, et estodiese otro ante él que non fuese aquel su señor, mas otro quel semejase, et cuidando el testador que lo era dixiese asi: este que fue mio señor, et me aforró et que está ante mí, establesco por mio heredero; ca entonce non serie heredero aquel su señor á quien cuidaba establescer (1), porque non fue nombrado nin escripto en el testamento, nin lo serie otrosi el

illa institutio, D. eod. non tamen ex verbis hujus legis videtur sublata illa antiqua quæstio, an talis sapiens, cui ista commissa sunt, poterit addere ad relictum factum à testatore certæ quantitatis, vel rei filio, vel filiæ, jure scilicet institutionis: vel si præcesserat testamentum habens clausulam, non obstante quocumque alio testamento, in quo sunt talia, vel quæcumque verba derogatoria. Neque etiam aperitur hic, an possit talis sapiens addere in relicto facto spurio hæc verba, scilicet, cùm capere poterit, vel pro alimentis; nam quoad primum Jacobus de Arenas tenuit, quòd sapiens possit; Bart. verò in dict. l. *illa institutio*, post multa fundamenta hinc inde adducta, tenet contrarium post Richardum Malumb. qui hanc quæstionem disputavit, cujus verba refert Alberic. latè in dict. authent. *novissima*, col. 2. 3. et 4. *C. de inoffic. testam.* et pro opinione Bartoli aliquatenus facere videtur hæc lex Partitarum, cùm expressè disposuit, quòd hæres debet institui, et nominari à testatore. Joan. Andr. *in additionib. ad Speculatorem*, tit. *de instrumen. edit.* §. *postremo*, alias incipit, *instrumentum*. col. 5. super verbo, *quid si à contrahentibus*, in addit. incipient. *institutio*, tenet quòd illa opinio, quòd possit facere hoc sapiens, servatur de facto; quia secundùm eum, illud non est addere, sed declarare; et dicit, quòd ista opinio habet æquitatem: et in hanc opinionem, ut æquam, inclinat Joannes de Imol. in dict. l. *illa institutio*, col. 4. et 5. dicens, idem ibi velle Bald. et ibi respondet ad ea, quæ adducuntur pro opinione Jacob. de Aren. per Bartol. Fatetur tamen, articulum esse dubium valde, propter auctoritatem tantorum Doctor. et etiam propter perplexitatem rationum, quæ hinc inde adducuntur. Et ista opinio mihi placet; et ad istam legem Partitarum potest responderi, ut respondet Imola ad l. *jubemus*, *C. de testam.* quòd loquitur de institutione universali, quæ debet exprimi per testatorem; nos verò loquimur de institutione particulari, quæ habetur loco legati, præterquam quoad querelam alio universaliter instituto, ut in l. *quotiens*, D. *de hæredib. instituend.* et notat Gloss. in l. *si quis priore*, D. *ad Trebell.* et ideo non est absonum, quòd arbitrio sapientis committi possit, quòd talem titulum declaret, argumento l. D. *de legat.* 2. sicut et si testator reliquisset omnia bona sua Titio, posset sapiens addere illa verba, scilicet, jure institutionis, l. *his verbis*, et ibi Gloss. et Bart. D. *de hæredib. instituendis*, Gloss. in authent. *de hæred. et Falcid.* §. *si verò nulla*, collat. 1. et cùm ista opinio faveat testamento, in dubio illa est tenenda, l. *si pars*, in princ. D. *de inoffic. testam.* cap. fin. *de re judic.* Et idem crederem dicendum de clausula derogatoria; cùm hæc sit testatoris intentio, ut omnia illa ponantur, ex cujus defectu voluntas ejus possit invalidari: et in istam opinionem inclinat Joan. de Imol. in dict. l. *illa institutio*, col. 6. in princ. licèt Bart. ibi tenuit contrarium; quod dicit esse magis clarum, si clausula de consilio sapientis ordinaretur, sicut Glossa ibi dicit, scilicet, volo te scribere, prout dixerit talis sapiens, ut ea quæ testamento reliqui magis valeant: et quòd etiam possit addere sapiens in relicto facto spurio, pro alimentis, vel cùm capax fuerit, tenet Joannes de Imola in dict. l. *illa institutio*, col. 5. et satis placet, cùm tendat ad robur relicti, qua de causa jussit consulere sapientem: et conferunt ad prædicta notabilia verba Bald. in l. *captatorias*, 5. *opposit. C. de testam. milit.* cùm dicit, quòd aut id, quod addit sapiens, fuit omnino à testatore omissum; et non potest sapiens facere, quia de nullo non potest facere aliquid; aut est conclusum sub expresso, et potest, quia non est novam rem facere, sed inclusam detegere, l. *adeo*, §. *cum quis*, D. *de acquir. rer. dominio:* unde secundum eum, si omninò constat, quòd testator voluit legata deberi, poterit sapiens declarare clausulam codicillarem; nesciunt enim rudes aptum proferre sermonem, l. fin. *C. de testam.* et ideo indigent ope interpretum sapientum. Reliqua circa istam materiam vide per Bartol. et Doct. in dict. l. *illa institutio*, et aliquid per Abb. in cap. *clericus*, *de jurejur.* et per Jason. in l. 1. §. *si quis ita*, col. 1. D. *de verbor. obligationib.* et vide alias remissiones per Alexand. in l. *ex ea parte*, et in l. *quidquid astringendæ*, D. *de verbor. obligat.* et quod notat Bart in l. *impuberem*, §. *eadem*, D. *ad leg. Cornel. de fals.* Joann. de Plat. in l. *quicumque*, la 1. *C. de omni agro deser.* lib. 11.

LEX XII.

Si testator in persona hæredis, vel legatarii erret, credens unum esse alium, vitiatur institutio, vel legatum. Hoc dicit.

(1) *Cuidaba establescer.* Adde l. *quotiens*, D.

otro, maguer era presente quando lo estableció, porque el testador erró en la persona dél cuidando que era su señor. Eso mesmo serie en las cosas quel testador mandase, cuidando mandar una cosa á uno, et errase mandándola á otro asi como sobredicho es.

LEY XIII.

Cómo vale el establescimiento del heredero, maguer el testador que lo face non lo nombre, pues que es cierto de la persona dél.

Amistat muy grande han homes unos con otros, de manera que se aman como si fuesen hermanos, et dexa el uno al otro lo suyo deciendo asi á sabiendas: este mio hermano establesco por mio heredero; tal establescimiento como este decimos que debe valer (1), maguer non fuese su hermano, et non debe seer contado por yerro aquella palabra que dixo hermano, porque debe home sospechar que gela dixo por razon del grant amor (2) que habie con él, pues quel dexaba todo lo suyo. Otrosi decimos que seyendo cierto el facedor del testamento quál es aquel que establesce por su heredero ó á quien manda algo en el testamento, maguer errase en el nombre (3) ó en el sobrenombre dél, valdrie lo que asi ordenase ó mandase; ca por tal yerro como este (4) non se tuelle la verdat, pues que cierto es de la persona de aquel á quien face la manda ó dexa por su heredero.

LEY XIV.

Si alguno fuese establescido por heredero de alguna partida en los bienes del testador, et non dexase otro heredero en lo al, cómo lo puede heredar todo.

En una cosa señalada, asi como en viña ó en otra cosa qualquier, establesciendo un home á otro por su heredero, si en este

eod. ubi Glossa tradit illud de Jacob, et Esau: et ibi Bald. et Joan. de Imol. et adde ad istam legem l. *si pater*, et l. *nec apud*, C. *de hæredib. instituend.* et l. *eam quam*, C. *de fideicom.* et Ludovic. Roma. consil. 327. in fin. *istæ sunt rationes*, etc.

LEX XIII.

Non vitiatur institutio, si testator amicum sub fratris appellatione instituat, nec nocet error nominis, vel cognominis, cùm de persona constat instituti. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *si in nomine*, C. *de testam.* et concordat D. *de bonor. possess. secund. tabul.* l. 1. §. *sed.*

(1) *Que debe valer.* Concordat cum l. *nemo*, §. *qui frater*, D. eod.

(2) *Grant amor.* Si ista affectio non esset, in dubio præsumendum esset, quòd testator erravit, credens eum fratrem, prout dicit glossa notabilis in dict. §. *qui frater*, præsumitur enim quis credere id quod loquitur, ut tradit Joan. de Imol. et probatur in l. *Labeo*, D. *de supellect. legat.* si tamen probaretur, quòd testator benè sciebat illum non esse fratrem, tunc licèt cessaret amicitia, vel alia affectio, non vitiaretur institutio, ex quo testator non erravit; quod satis hìc, et in dict. §. *si frater*, probatur; et tenet ibi Joan. de Imol. qui dicit, hanc scientiam testatoris probari per publicam vocem, et famam viciniæ, quòd ille non erat frater; quia tunc testator præsumitur scire, per id quod notat Gloss. in l. *si tutor*, C. *de pericul. tutor.* et per Bart. in l. *is potest*, D. *de acquir. hæred.* licèt fama aliquando à veritate discordat, ut tradit Felin. in cap. *si diligenti, de præscript.* col. 3. et adde ad dictum Imol. quod tradit Joan. de Plat. in l. 2. C. *de fund. et saltib. rei domin.* lib. 11. et in l. *super servis*, C. *qui milit. non poss.* lib. 12. et in l. 1. C. eod. lib. Bald. in l. *quicumque*, colum. penult. C. *de servis fugit.* Decius consil. 154. *casus de quo quæritur*, et consil. 327. ad fin. et Alexand. consil. 65. vol. 3.

(3) *Errase en el nombre.* Adde l. *si in nomine*, C. *de testam.* et *Instit. de legat.* §. *si quidem in nomine*, et quid si testator apponeret nomen proprium, et nomen officii, et in altero eorum erraret? Vide textum notabilem in l. *qui habebat*, D. *de reb. dub.* et quid si esset erratum in nomine patris ejus, qui instituitur? Vide l. *his verbis*, §. fin. D. eod. et quæ tradit Ang. Aret. in suo tractatu *maleficiorum*, in parte *Cajum Sempronii*, col. penult. et per Bart. in l. *demonstratio falsa*, D. *de condit. et demonstrat.*

(4) *Como este.* De errore regionis, et provinciæ, vide l. *his verbis*, §. fin. D. eod. et l. *patronus*, §. *libertis*, D. *de legat.* 3. et in cap. *significante, de rescript.* ubi vide latè per Felin. et quid si erretur in nomine appellativo? Vide l. *quotiens* in princ. ubi Angel. et Joan. de Imol. D. *de hæred. instituend.* et l. *si quis in fundi vocabulo*, D. *de legat.* 1.

LEX XIV.

Unus solus in certa re institutus, alio non instituto, habebit totam hæreditatem: et si sunt duo instituti, unus in una, alius in alia re, succedunt æqualiter; et habebit præcipuam quilibet rem, in qua fuit institutus. Si verò sunt tres; unus in una re, alii duo conjunctim in alia, dividitur inter eos hæreditas, ut unus habeat medietatem, et duo

mesmo testamento ó en otro (1) que ficiese despues el testador non fallasen que hobiese otro (2) establescido por heredero, este ata debe haber todos los bienes (3) del testador,

conjuncti aliam medietatem; nisi dicatur, quòd succedant omnes æqualiter, et ea res, in qua quilibet est institutus, sit sibi præcipua. Si autem unus in una re, alius sine re sit institutus, tunc institutus sine re erit hæres, alius verò habebit rem illam, tanquam legatarius. Hoc dicit.

(1) *O en otro.* Tunc enim per posterius testamentum rumpitur primum, ut supra tit. 1. l. 21.

(2) *Otro.* Tunc enim procederet, quod habetur in l. *quotiens, C.* eod. et infrà ista l. quando unus est institutus in re certa, et alius est universaliter institutus in tota, vel in quota hæreditatis, quia institutus in re certa, alio adeunte, habetur loco legatarii : et hinc est, quòd si quis reciperet emphyteusim pro se, et hæredibus suis, quòd appellatione hæredis veniet hæres universalis, non verò institutus in re certa dato alio cohærede, secundum Baldum in l. *quædam, §. nihil,* D. *de edendo,* ubi ad hoc allegat notata per Specul. tit. *de testam.* §. 1. vers. final. Bald. etiam in l. *liberti,* colum. 7. *C. de oper. libert.* et Angel. in l. *Gallus, §. etiam si parente,* D. *de liber. et posthum.* Salicet. in l. 2. 20. quæst. *C. de jure emphyteus.* et saltim hoc procedit, secundum Angel. consil. 191. *ex forma, et serie,* ubi esset dictum in emphyteusi de hæredibus universalibus; Joan. de Imol. in cap. *potuit, de locato,* vers. *septimò tangit.* Si tamen tractarent de successione feudi, fortè aliud esset dicendum; cùm in materia feudali verbum *hæredibus* intelligatur de filiis masculis : et licèt requiratur, quòd filius sit hæres, ut in cap. 1. *an agnatus, vel filius,* tamen institutus in re certa concurreret in feudo cum alio fratre universaliter instituto ; et ita tenet Bald. in cap. 1. in princ. colum. fin. vers. *quæro utrum filius institutus in re certa, etc. de succession. feud.* Dicit etiam Bald. in dict. l. *liberti,* colum. 8. in fin. quòd in hoc distinguitur inter contractus, et ultimas voluntates, nam in contractu, si quis recipit emphyteusim pro sè et suis hæredibus, procedunt prædicta; ut sicut non obligatur institutus in re certa ad pensionem, sic nec activè, nec passivè descendit in eum jus emphyteuticum; in ultimis verò voluntatibus latè intelligitur, etiam de filio in re certa instituto, ut fiat divisio viriliter: de quo etiam vide per Specul. ubi suprà, nam ab illo habuit Bald. hanc distinctionem : et ibi etiam vide, quid si emphyteusis sit concessa per contractum ab ecclesia: et vide etiam per Joannem de Imol. in l. *ex facto,* D. *de hæredib. instit.* Nota tamen, quòd si hæres universaliter institutus repudiaret, ejus portio accresceret instituto in re certa; imo etsi institutus in re certa decederet ante aditionem hæredis universalis, transmitteret jus accrescendi ad hæredem suum, ut tradit Alexand. consil. 58. vol. 3. *habita super narratis in themate;* intellige tamen, si decederet post agnitionem illius institutionis in re certa, ut vult idem Alexand. et notat Bart. in l. *ex facto,* la 2. D. *de hæredib. instituend.*

(3) *Todos los bienes.* Concordat cum l. 1. §. *si ex fundo,* D. eod. et l. *quotiens, §. si duo,* eod. tit. ubi Bartolus hoc limitat, et intelligit, nisi testator prohibuisset institutum in re certa, ne quid amplius caperet de bonis suis, nam tunc vitiatur institutio secundum eum : et si non est alius, cujus favore appareat testatorem hoc prohibuisse, hæreditas ejus applicabitur venientibus ab intestato, quorum favore censetur testator hoc fecisse, ut latiùs ibi adducit Bartolus. Dynus tamen tenet contrarium, imò, quòd non obstante prohibitione testatoris, institutus in re certa succedat in totum. Fuerunt etiam in hoc opiniones aliæ, quas latè ibi adducit Joan. de Imol. tam in *lectura,* quàm in *repetitione* dict. §. *si ex fundo,* ubi per sex columnas prosequitur hunc articulum, et tandem residet in opinione Dyni : et ibi latè respondet ad fundamenta Bart. et aliorum, ibi poteris videre, neque expedit hìc transplantare; et cum ista opinione Joan. de Imol. transit etiam Alexand. in l. *quotiens, C.* eod. ad fin. et certè iste articulus est multùm dubius, et in contingentia facti, ego vidi in hoc magnam controversiam in casu arduissimo. Mihi multùm placet opinio Dyni cum limitatione, quæ ad eam colligitur ex verbis Saliceti in dict. l. *quotiens,* 6. et 7. quæst. scilicet, ut talis institutus non obstante prohibitione habeat totam hæreditatem, sed teneatur restituere venientibus ab intestato, quorum favore verba ista prohibitionis intelliguntur prolata, et loco quartæ Trebellianicæ retinebit sibi illam rem, in qua fuit particulariter institutus : et licèt Joan. de Imol. in repetit. dict. §. *si ex fundo,* antepenult. col. reprobet istam limitationem Saliceti ad opinionem Dyni, dicens, quòd licèt opinio Saliceti prima facie videatur æqua et colorata; quæ tamen videtur esse contra casum in l. *si ita quis hæres institutus fuerit, excepto fundo,* D. eod. nam secundum opinionem Saliceti in casu dictæ l. deberet institutus in re certa habere totum, sed tenebitur restituere fundum venientibus ab intestato; cujus contrarium videtur probari in dicta lege juncta glossa, nam ibi dicitur, quòd in dicto casu perinde est, ac si sine exceptione fuisset institutus; et si ita esset institutus, clarum est, quòd haberet totum in effectu, et nihil restitueret; ergo eo modo, secundum Imol. ex mente dictæ legis in casu Saliceti nihil restituet : pro quo etiam secundum eum facit, quia tacitum, et expressum æquiparantur, l. *cum quid,* cum similib. D. *si certum petat.* Sicut ergo, quando prohibetur tacitè plus petere, quod est, quando est institutus in re certa, habet totum non dato cohærede, sic debet esse secundum eum, quando prohibetur expressè, ne plus petat : neque obstare dicit prædictis l. *peto,* in princ. D. *de legat.* 2. quam pro se allegat Salicet. quia dicit

Imol. quòd illud procedit, quando præcedit institutio super toto, et postea jubetur quis esse contentus certa re pro sua legitima portione, quia tunc non est aliquid, quod repugnet; casus verò nostræ quæstionis est, quando à principio non est super toto testatus, sed super certa re, vel parte, adjiciendo dictam prohibitionem contra formam juris, volentis, ne quis decedat pro parte testatus, et pro parte intestatus, contra l. *jus nostrum*, D. *de regul. jur.* et ideo tunc rejicitur illa exceptio, vel prohibitio, et habetur perinde ac si esset simpliciter institutus, per dict. l. *si ita quis*, et per dict. §. *si ex fundo:* et pro ista ratione adducit etiam, quod voluit Salicet. in dict. l. *quotiens*, 8. quæst. ubi dicit, quòd si instituo Titium in semisse, et Sejum in alio semisse, et gravo Sejum, ut pro sua portione sit contentus habere certam rem, quòd isto casu uterque erit hæres universalis pro dimidia, sed cogetur Sejus restituere partem suam cohæredi, per dict. l. *peto, de legat.* 2. in princ. neque obstat secundum eum *l. quotiens*, junct. gloss. *C.* eod. quia loquitur, quando à principio jussi sunt aliqui hæredes contenti esse certis rebus, neque præcedit aliqua institutio de eis; hìc verò secùs: et sic patet secundum Imol. aliud esse, quando à principio præcedit dispositio super toto; aliud quando à principio institutio fit in re certa. Ego verò adhuc resideo in opinione et limitatione Saliceti, cùm dubium non sit, quin ex conjecturis verisimilibus inducatur fideicommissum ex conjecturata mente testatoris, et quomodocumque constet de ejus voluntate, inducitur fideicommissum, l. *cum proponebatur*, D. *de legat.* 2. l. *unum ex familia*, §. final. et ibi Bartolus, eod. tit. et in fideicommissis prædominatur mens, et voluntas testatoris, l. *in conditionibus*, D. *de condit. et demonstrat.* l. *ex facto proponebatur*, D. *de hæredib. instituend.* quid ergo aliud potest conjecturari de mente testatoris, cùm prohibuit institutum in re certa plus accipere, nisi quòd hoc fuit favore venientium ab intestato, quando non esset alius, cujus favore hoc fecisset? ut in dict. l. *peto*, in princ. et quomodo tolerandum est, attenta opinione Imolæ, ut contra expressam prohibitionem testatoris, et contra ejus voluntatem, institutus succedat in omnibus bonis, cùm possit capi alius modus, quo neque leges prohibentes, quem pro parte testatum, et pro parte intestatum decedere, offendantur, neque etiam contra voluntatem testatoris eatur? Facit ad hoc, quod notat Abb. in cap. 2. *de testam.* vers. *sed est dubium*, ubi tunc demum concludit, in foro animæ dispositionem dicti §. *si ex fundo*, et aliorum disponentium institutum in re certa succedere in totum, locum habere, quando non dolosè testator fuisset inductus ad instituendum in re certa aliquèm, cùm sibi fuisset persuasum, ex hoc institutum non habere regressum ad alia bona; et sic contra voluntatem testatoris non esset tutus in foro animæ hæres, qui habet contrariam voluntatem defuncti. Cum igitur huic parti faveat opinio Saliceti, licèt articulus sit dubius, tenenda est opinio, quæ favet animæ, cap. *juvenis, de sponsalib.* neque huic opinioni refragatur l. *si ita quis institutus fuerit hæres, excepto fundo*, juncta gloss. D. eod. prout inducit Imol. quia etiam fatetur idem Salic. quòd totum habebit hæres institutus in re certa, sed restituere tenetur, quod ita habet contra defuncti voluntatem, et contra ejus expressam prohibitionem, si non restitueret: et longè interest, an quis fuerit institutus in re certa sine prohibitione, quòd plus non petat, ubi ex mente testatoris capere totum videtur, cùm præsumat testator illud voluisse, quod lex vult, ut notat Bald. in l. *precibus*, penult. chart. *C. de impuber. et aliis substit.* argumen. l. *si duo*, D. *de acquirenda hæredit.* vel quòd quis instituatur in re certa, cum prohibitione, quòd plus petere non possit; ubi licèt videatur ex dispositione legis velle, quòd totum accipiat, teneatur tamen restituere residuum illi, cujus favore prohibuit. Neque satisfacit responsio assignata per Imol. ad dictam l. *peto*, in princ. quia ejus responsio est diversificare casus, non autem reddere rationem diversitatis inter eos; neque enim est ratio diversitatis inter unum casum et alium, quia cùm institutus in re certa habere debeat totum, perinde est, ac si esset institutus in totum, et prohibitio plus habendi, et quòd certa re contentus sit, idem debet operari in utroque casu. Et dictum Saliceti, quod Imol. adducit pro ratione sua, est in casu multùm differenti, ut poteris videre per eum: loquitur enim, ubi erat datus alius cohæres, non in certa re, sed in dimidia universaliter institutus, qui in totum residuum excluserat institutum in re certa, ut tantùm haberetur loco legatarii: et ideo ponit, quòd alius non fuit institutus in re certa, sed simpliciter in dimidia, hoc acto, ut pro sua portione tali re contentus esset: facit ad prædicta, quod notat Bartol. in l. *paterfamilias*, D. eod. ad fin. vers. *sed tunc quæro, etc.* alias limitationes, et multa notabilia dicta in materia, vide per Joan. de Imol. in dict. §. *si ex fundo*, in *lectura*, et in *repetitione*, et per Doctor. in dict. l. *quotiens*. Limita etiam istam legem, quando verba institutionis in re certa sunt relata ad institutum; secùs si ad alium, quia tunc trahitur ad fideicommissum, ut in l. *pater filium*, §. fin. et ibi Bart. D. *de legat.* 3. circa quas limitationes quærit Bald. in l. *omnimodo*, in princip. *C. de inoffic. testam.* vers. *tertio quæro, etc.* quid si filius fuit institutus in re certa, et postea fuit institutus extraneus hæres universalis in eodem testamento, et postea in codicillis ademit filio, quod in testamento reliquerat, an filius possit dicere testamentum nullum? Et concludit, quòd non; quia tunc filius non habetur loco legatarii, licèt secùs esset, si non fuisset institutus filius, sed alius extraneus: quod dicit diligenter notandum. Sed quid si substitutio compendiosa fiat in re certa, an trahatur ad universam hæreditatem? Vide per Bart. in l. *Centurio*, colum. 12.

maguer fuese establescido en una cosa señalada tan solamiente; pero las mandas (4) del testamento débelas complir asi como las fallaren hi escriptas. Et si por aventura el testador ficiese despues (5) otro heredero (6), entonce aquel que deximos desuso que era establescido en la cosa señalada, debe esa haber tan solamiente : et todos los otros bienes deben fincar al otro que fue despues establescido. Otrosi decimos que si dos homes fuesen establescidos por herederos en un testamento, el uno en una cosa et el otro en otra señalada, si el facedor del testamento non departiese nin mandase dar á otri los otros bienes que hobiese, estos amos los deben haber todos egualmiente (7), et cada uno dellos debe haber ante aquella cosa en que fue establescido por heredero; pero amos de so uno son tenudos de responder á las debdas del facedor del testamento. Et si por aventura el testador establesciese en una cosa señalada por heredero á un home, et á dos ayuntadamiente en otra cosa cierta, si non mandase los otros bienes, débenlos haber estos herederos, partiéndolos entre sí en esta manera, la meatad á aquel que fue establescido en la una cosa, et la otra meatad á los dos (8) que fueron establescidos en la otra, fueras ende si el facedor del testamento dixiese (9) que heredasen todos egualmiente; pero cada uno destos debe haber adelantada (10) aquella cosa en que fue establescido por heredero.

vers. *quæro ulterius, quid si substitutio compendiosa*, cum vers. sequenti, D. *de vulgari, et pupillari*, Bald. in l. *precibus*, col. final. vers. *item quæritur, C. de impuber. et aliis substitut.* Paulus de Cast. in l. *apud Julianum*, §. *cum autem alias est*, l. *cogi*, §. *et generaliter*, D. *ad Trebell.* Alexand. consil. 9. col. penul. vol. 1. ubi distinguit, an fuerit facta per verba directa vel civilia, vel per verba generalia, seu communia : vide ibi. Adverte etiam, quia ut dicit Bald. in l. *humanitatis, C. de impuber. et aliis*, col. 12. vers. *quarto principaliter quæro*, lex ista Partitarum, et dicta l. 1. §. *si ex fundo*, procedunt, ubi institutio in re certa fit per verba aliàs præcisè directa, quæ verba civilia vocantur in l. *verbis civilibus*, et in l. *cohæredis*, §. *cum filiæ*, D. *de vulgar. et pupillar.* ut si esset verbum *instituo*, vel verbum *hæres esto.* Secùs si instituetur per verbum commune, vel obliquum, quia tunc nunquam trahitur ad totum, ut in dict. l. *cogi*, §. *et generaliter*, et ibi Joannes de Imol. et Paulus de Castr. si tamen institutus esset, vel substitutus in una quota hæreditatis, puta sexta, vel quarta, tunc trahitur ad universum, Glos. Bart. et Doctor. in dict. l. *cohæredis*, §. fin. Angel. et Imol. in dict. §. *si ex fundo.* Adverte etiam, quia et si institutus esset in fundo alieno, procederet ista lex, et dictus §. *si ex fundo*, quia videtur institutus in æstimatione fundi alieni, quæ de hæreditate debetur testatoris, l. *alienus*, D. *ad legem Falcid.* et tenet Bald. singulariter in dict. l. *humanitatis*, col. 12. ad fin. An autem institutus universaliter, qui restituit omne patrimonium hæreditarium vigore transactionis, retenta re certa, habeatur loco legatarii? Vide Gloss. in l. *controversia*, D. *de transaction.* in glossa magna post medium. An autem capiens ex stipulatione, si stipulatio successit loco tituli universalis, habeatur loco legatarii? Dic, quòd non; vide Bald. in l. *si arrogator*, 1. lectura, penult. col. D. *de adoption.* et an huic, qui habetur loco legatarii, debeantur fructus à tempore moræ? Vide Paulum de Castr. in l. *si quis bonorum*, D. *de legat.* 1. An autem institutus in parte bonorum, aliis universaliter institutis, habeatur loco legatarii, sicut si in re certa esset institutus? Vide Bart. in l. *si quis servum*, §. fin. vers. *sed quæro aliquis*, D. *de legat.* 2. Nota etiam, quòd omnis ille, qui non habet jus accrescendi inter hæredes, habetur loco legatarii, Bald. in dict. l. *si arrogator*, 3. col. ad fin. D. *de adoption.* Quid autem de eo, cui relinquitur usus-fructus omnium bonorum, vel legantur omnes res, an censeatur hæres, vel legatarius? Vide Bart. in l. *multum interest*, D. *de usufruct. legat.* An autem per secundum testamentum, in quo quis animo revocandi primum, instituit aliquem in re certa, talis sic institutus habeatur loco legatarii, ut residuum derelinquat apud hæredem in primis tabulis nominatum, vel loco hæredis, ut advocet ad se totum? Vide Paul. de Castr. in l. *si quis priore*, D. *ad Trebell.*

(4) *Pero las mandas.* Vide Bart. in l. *si nemo*, in fin. D. *de testam. tutel.*

(5) *Despues.* In eodem testamento intellige; aliàs secùs, ut dixi : vide l. *si quis priore*, D. *ad Trebell.*

(6) *Otro heredero.* In tota hæreditate, vel in quota hæreditatis, ut in dict. l. *quotiens*, et ibi Bald. et Paul. de Castr. et probatur etiam in §. *hæreditas, Instit. de hæredib. instituend.*

(7) *Egualmiente.* Adde l. *ex facto*, la 2. D. eod. et l. *si alterius*, eod. tit.

(8) *A los dos.* Adde l. *Titius*, D. eod. et quid si unus instituetur in tertia parte certæ rei, et alius in duabus partibus ejusdem rei? Vide l. *quotiens*, §. *si duo*, D. eod.

(9) *Dixiese.* Ex Azone sumptum est, *C.* eod. in summ. col. 3. qui allegat dictam l. *Titius*, et l. *interdum*, D. eod.

(10) *Adelantada.* Adde dict. l. *ex facto*, la 2. D. eod.

LEY XV.

Cómo non empesce al que fuese establescido por heredero tiempo nin dia cierto que sea puesto en el testamento.

A tiempo cierto non puede ningunt home establescer á otro por su heredero; et esto serie como si dixiese: quiero que fulan sea mio heredero fasta tal dia (1): ó si dixiese, fulan sea mio heredero desde tal tiempo (2) en adelante; ca maguér asi lo dixiese, habrá el heredero luego la herencia en que fue establescido, et non habrá por que esperar el tiempo nin el dia que fue señalado en el testamento, fueras ende si el que lo ficiese

LEX XV.

Hæreditas ad diem, vel ex die certa dari non potest, imò non expectata die, institutus statim est hæres; nisi testator sit miles, et in militia testetur, tunc enim expectatur dies: in incertam autem diem potest quis institui, ut in die mortis; quia etsi certum est, quem moriturum, est tamen incertum quando. Hoc dicit.

(1) *Fasta tal dia.* Certam, vel incertam intellige, quia licèt possit dari à tempore incerto, non autem ad tempus incertum, vel diem incertam; quia postquam quis est hæres, non potest ex dispositione testatoris directo desinere esse hæres, l. *ei qui solvendo*, D. eod. licèt per fideicommissum possit desinere esse hæres effectu, l. *ex facto*, D. *ad Trebell.* Unde si quis instituit uxorem, vel alium, donec vixerit institutus, removebitur temporis adjectio, et durabit hæres etiam post mortem; et sic remanebit hæreditas penes hæredem instituti, et ita tenet Bald. in l. *hæreditas ex die*, D. eod. Quid tamen si alius postea instituatur, ut puta, si uxor instituitur, donec vixerit, et post mortem instituitur alius? Fuerunt in hoc opiniones, de quibus per Joann. de Imol. in dict. l. *hæreditas*, col. 6. ubi ipse inclinat in opinionem Martini Sylla. quòd uxor erit hæres perpetuò, detracto tempore apposito in institutione ejus, et videbitur rogata de restituendo hæreditatem alii post mortem instituto; quod Imola dicit esse mente tenendum, propter similes institutiones, quæ sæpè de facto fiunt per testatores; et attenta ista opinione Martin. Sylla. quam sequitur Imola, idem videretur dicendum, etsi institutio fieret ad diem certam, veluti si testator instituerat Titium usque ad pascha, et Sempronium post pascha, ut sic intelligatur, quòd Titius sit gravatus de restituendo Sempronio post pascha per fideicommissum: quod tenuit Baldus in l. *extraneum*, C. eod. ut voluntas scilicet defuncti servetur, quæ præ cæteris servanda est, l. 3. C. *de liber. præterit.* Et idem tenet Baldus in l. *miles ita*, in princ. D. *de testam. milit.* Baldus, Angel. et Imol. in l. *filius à patre*, in princ. D. *de liberis et posthum.* Paul. de Castro in l. *certi*, C. *de testam. milit.* et istud etiam voluit Joannes de Imol. in dict. l. *hæreditas*, col. 5. in princ. Bart. tamen in dict. l. *hæreditas*, tenet, quòd imò omne tempus subducatur de medio in persona utriusque; et quòd sit perinde, ac si quilibet esset purè institutus, per dict. l. *hæreditas*, cui consonat ista lex Partitarum. Et opinionem Bartoli tenet Salicetus in dict. l. *extraneum*, et etiam Alexand. dicens, quòd fundamentum Baldi et sequacium, non videtur procedere; quia talis dispositio testatoris facta per verba directa in testamento, non potest trahi ad fideicommissum, etiam ut deserviatur voluntati testantis, ut latiùs ipse comprobat; vide ibi per eum: qui tamen subdit, se fateri, quòd opinio Baldi est æquior. Mihi magis placet opinio Baldi et sequacium, quæ est magis communis: et ad motiva Alexand. potest responderi, quòd licèt reperiatur jure cautum, quòd in persona unius tantum instituti, non possit hæreditas dari ex die certa, vel ad diem certam, vel incertam; non tamen hoc reperitur cautum, quando essent plures instituti, scilicet, unus usque ad pascha, et alius post pascha, scilicet, ut post pascha institutus censeatur purè institutus, sicut et primus: licèt enim hoc reperitur cautum in persona primi, non tamen in persona secundi, ut perpendit Decius consil. 278. col. 1. Cum igitur Sempronius post pascha institutus, cùm sit paganus, non possit esse hæres directò, quia institutio de eo facta non potest valere jure directo, quia videtur fieri post aditam hæreditatem, et postquam Titius fuit hæres, quod non potest esse in pagano, ut in §. final. *Instit. de pupillar. substitut.* et in l. *ei qui solvendo*, D. *de hæredib. instituend.* ex quo ejus institutio ab initio non potest valere jure directo, videtur, quòd valeat, et trahatur ad fideicommissum, juxta notata in l. *verbis civilibus*, D. *de vulgar. et pupillar.* et in l. *precibus*, C. *de impuber, et aliis substitut.* et ista responsio ad fundamenta Alexand. est ex verbis Imol. in dict. l. *hæreditas*, col. 5. Sed quid si testator instituit quem usque ad pascha, vel donec vixerit, et nullo alio instituto prohibuit expressè, quòd sic institutus amplius non esset hæres ad diem, seu tempus? Bart. in dict. l. *hæreditas*, ad fin. tenet vitiari talem institutionem, et nullam esse ratione perplexitatis, sicut et dixit in instituto in re certa, et prohibito amplius habere, in l. *quotiens*, §. *si duo*, D. eod. de quo dixi in l. proxim. in gloss. super verbo *todos los bienes.* Bald. vero, et Salicet. in dict. l. *extraneum*, tenent contra Bartolum, imò quòd institutio valeat, et prohibitio vitietur. Ego verò sentio idem in ista quæstione, sicut et dixi in dict. gloss. in quæstione illa de instituto in re certa, per easdem rationes, quia et ut dicit Alexander in dict. l. *extraneum*, decisio hujus quæstionis pendet ab illa. Quid etiam si in pœnam

fuese caballero (3) que visquiese (4) en servicio de Dios, ó del rey ó de la tierra; ca entonce debe valer el establescimiento asi como lo hobiese ordenado, esperando el heredero el dia ó el tiempo que el caballero hobiese puesto en esta razon. Pero á dia non cierto (5) podrie alguno seer establescido por heredero; et esto serie como si dixiese el testador: establesco que sea mio heredero fulan el dia mesmo que yo muriese (6); et tal establescimiento como este vale, quier lo faga caballero ó otro, porque maguer es cosa cierta que debe morir, pero non es cierto el dia en que acaesce al home la muerte.

hæredis scripti testator post tempus alium instituit, veluti si instituit fratrem hæredem, et reliquit uxori usumfructum suorum bonorum, et adjecit, et prohibuit, ne frater molestaret uxorem in ipso usufructu; et quid si aliàs privabat eum hæreditate, et instituebat uxorem, vel alium? Videtur enim, quòd hoc possit fieri per l. 1. *C. de his, quæ pœnæ nomin.* de qua quæstione vide per Bartolum in l. *paterfamilias*, D. *de hæredib. instituend.* et ibi per Joannem de Imola notabiliter, quem vide, quia est quæstio contingibilis: ubi etiam vide, quòd si testator in tali casu nullum instituit, cui applicabitur hæreditas: et ibi ad finem vide per Joannem de Imola, an hæres institutus, qui propter talem molestationem restituit hæreditatem, possit detrahere quartam Trebellianicam? qui vult, licèt sub dubio fortè, quòd possit detrahere istam quartam, argumento l. 1. §. *item si ita*, D. *ad legem Falcid.*

(2) *Desde tal tiempo.* Certo intellige, nam ex die incerta benè potest dari hæreditas, sicut potest dari sub conditione, quia dies incertus pro conditione habetur, l. *dies incertus*, D. *de condition. et demonstrat.* tunc enim cùm conditio trahatur retrò, ipsa eveniente, ut in l. *quod dicitur*, D. *de testam. milit.* censetur semper testatorem decessisse testatum, vel si conditio deficiat, intestatum; et sic non resultat inconveniens, ne quis dicatur pro parte testatus, et pro parte intestatus: quod non est in die certa, quia illa non trahitur retrò, l. *limites ita*, §. *et quod diximus*, juncta l. seq. D. *de testam. milit.* et ista est una ratio differentiæ, aliam posuit Jacobus de Aret. in dict. l. *hæreditas;* vide ibi Bart. et Joann. de Imola.

(3) *Caballero.* Miles namque potest pro parte temporis decedere intestatus, et pro parte testatus, l. *miles ita*, §. *quod ita diximus*, D. *de testam. milit.* idem posset fieri per statutum, Bart. in l. fin. D. *ad Tertyl.*

(4) *Que visquiese.* Vide quæ dixi in l. 49. titul. 5. *Partit.* 5.

(5) *A dia non cierto.* Si est incertus, an, et quando, de plano procedit, l. *dies incertus*, D. *de condition. et demonstrat.* et dixi suprà; et idem de certo an, sed incerto quando, ut dies mortis alicujus tertii, l. *extraneum*, *C.* eod. secundum unum intellectum.

(6) *El dia mesmo que yo muriese.* Ex præcedentibus patet, quòd intelligatur, quando scilicet ipse hæres institutus morietur; qui fuit unus intellectus, qui datur ad l. *extraneum*, *C.* eod. ubi Glossa, et Doctores communiter hoc intelligunt, quòd isto casu valet institutio, perinde ac si purè esset institutus sublato vitio temporis, quia certum est, quòd ipse institutus morietur; et sic ex die certa videtur institutus, et quia certum est illam conditionem eventuram vivo hærede, eo quòd vivens moritur, l. *qui duos*, §. 1. D. *de manumis. testam.* et secundum hoc in effectu nulla est diversitas inter istum casum, et præcedentem suprà eadem lege positum, quando quis instituitur ad diem certam: et dicit Salicet. in dict. l. *extraneum*, quòd talis institutio sit frustratoria, et vitiosa, quia dum hæres vult adire, non potest, quia conditio nondum venit; neque etiam post ejus mortem adire potest, impossibilitate facti obstante; neque etiam poterit adire ejus hæres, quia hæreditas non adita non transmittitur, l. unic. §. *sin autem*, *C. de caducis tollendis*, l. 1. *C. de his qui ante apertas tabul.* et sic obstat impossibilitas juris; ut tamen hìc vides in ista lege apertè disponitur valere talem institutionem, et adversari his quæ dicta sunt in principio legis, dum dicit, *pero á dia non cierto*, dictio enim ista *pero*, quæ latinè dicitur *sed*, vel *si autem*, adversatur tam in jure, quàm in facto, l. 2. D. *si quis in jus vocat. non ierit*, Bartolus post Gloss. in l. *qui usumfructum*, D. *de verbor. obligat.* et in l. *prætoriæ*, §. 1. D. *de prætor. stipulat.* Gloss. et Bart. in l. *hoc amplius*, §. 1. D. *de damno infect.* Dicendum est ergo hanc institutionem valere, ut conditionalem; et quòd talis dies mortis, incertus quando, licèt certus an, etiam in isto casu faciat conditionem, et suspendatur institutio in eventum conditionis, cùm hæres incipiat mori, seu erit in articulo mortis: et hoc idem voluit Azo relatus per Gloss. in dict. l. *extraneum*, et tenere videtur, *C.* eod. in summa, col. 3. et cum Azon. tenuit Oldrald. ut refert Alberic. in dict. l. *extraneum:* et operabitur talis institutio, ut si institutus adivit hæreditatem in tali articulo, eam transmittat ad hæredes, vel saltim si non adivit, transmittet jus deliberandi, ex quo scivit sibi delatam, juxta l. *cum antiquioribus*, *C. de jur. deliber.* et poterit tali modo ista institutione uti, quando testator timeret dilapidationem hæredis in vita, et velit in hoc cautum esse hæredibus, seu descendentibus instituti: et idem quod ista lex, tenet Gloss. in §. *hæres*, *Inst.* eod. ubi per Joann. Fab.

LEY XVI.

En quántas partes puede partir el facedor del testamento su heredat entre los herederos.

Partir puede el facedor del testamento su heredat en tantas partes quantas quisiere; pero comunalmiente tovieron los sabios antiguos por bien que debe seer partida en cuenta de doce onzas (1), que cada una dellas ha su nombre señalado en latin. Et la primera dellas es llamada *sexcunx*, que quiere tanto decir como onza y media; et la segunda *sextans*, que es tanto como dos onzas; et la tercera *quadrans*, en que ha tres onzas; et la quarta *triens*, que es por quatro onzas; et la quinta dicen *quincunx*, que es tanto como cinco onzas; et la sexta *semis*, que es tanto como seis onzas; et la setena *septunx*, en que ha siete onzas; et la octava llaman *bes*, que es tanto como ocho onzas; et á la novena *dodrans*, en que ha nueve onzas; et á la decena *dextans*, que es tanto como diez onzas; et á la oncena *deunx*, que es por once onzas; et á la docena llaman *as*, en que se comprehenden todas doce. Otros dos nombres hi ha en que se encierran todas estas doce partes sobredichas, asi como lo facen en la postrimera dellas á que dicen *as*; et llaman á la una dellas *pondus* et á la otra *libra*.

LEY XVII.

Cómo debe seer partida la heredat entre los herederos quando son muchos.

Tres, ó quatro homes ó mas establesciendo el testador por sus herederos ayuntadamiente, non deciendo quanta parte de la heredat da á cada uno, decimos que serán herederos todos egualmiente (1). Mas si su entencion del testador fuese atal que quisiese dar mas á los unos que á los otros, entonce debe señalar en quanta parte establesce á cada uno, et si lo ficiese asi, cada uno dellos se debe tener por pagado con aquella parte quel señaló, et non debe mas demandar nin haber. Et si acaesciese que establesciese á homes ciertos por herederos en partes ciertas á cada uno, et demas dellos dixiese que establescie á otro por heredero nol señalando cierta parte, entonce cada uno dellos here-

LEX XVI.

Potest testator in quot partes voluerit dividere hæreditatem suam; sed communiter dividitur in duodecim, quarum prima vocatur sexcunx; secunda sextans; tertia quadrans; quarta triens; quinta quincunx; sexta semis; septima septunx; octava bes; nona dodrans; decima dextans; undecima deunx; duodecima as, et clauduntur omnes istæ sub nomine pondus, vel libra. Hoc dicit. Habuit ortum à §. *hæreditas, Inst. de heredib. instituend.* et à l. *servum*, §. *hæreditas*, D. cod. titul.

(1) *De doce onzas.* Adverte tamen, quòd quædam sunt nomina numeralia; ut duæ partes, vel tres partes, etc. et tunc in dubio intelliguntur duæ, vel tres partes de duodecim, ut hic, et in l. *interdum*, §. 1. D. *de hæredibus instituendis*, et l. *cum quæstio*, C. *de legat.* et §. *hæreditas, Inst. de hæred. instituend.* nisi aliter appareat de disponentis voluntate. Quædam sunt nomina quotæ, ut tertia, quarta, vel decima, et tunc debet intelligi de tertia vel quarta, vel decima totius hæreditatis, scilicet, cùm dicit tertia, ut fiant tres partes totius hæreditatis, et sic de aliis, dict. l. *interdum*, §. fin. et notat Bart. in l. *codicillis*, §. *qui Semproniam*, D. *de usufruct. legat.* si quis ergo peteret duas partes hæreditatis vel fundi, non aliter declarando, intelligitur, quòd petit duas partes de duodecim, ut notat Bartol. in l. *interdum*, §. 1. D. eod. et ibi etiam Joannes de Imol, et idem est de hoc dicendum in aliis, quod in hæreditatibus, per dict. l. *cum quæstio*, C. *de legat.* si tamen peteret partem simpliciter, non dicendo unam, vel duas, intelligeretur petere dimidiam totius, l. *nomen filiarum*, §. *partitionis*, D. *de verbor. signific.* aliter tamen dicit Angelus in §. *hæreditas*, *Inst.* eod. sed quod dixi, est verius.

LEX XVII.

Quilibet hæredum habet tantam partem, quantam sibi testator declaravit, sed si plures sunt conjunctim instituti, succedunt æqualiter. Sed si primum in tota, secundum in remanenti parte instituit, primus habebit totam hæreditatem, et secundus nihil, cùm pars aliqua non sit remanens. Si verò quidam in certis partibus, et unus sine partibus hæredes instituantur, demptis partibus assignatis, habebit residuum institutus sine parte. Si autem unum in dimidia, et alium in dimidia, et alios duos instituat sine partibus; primi duo habebunt dimidiam, alii aliam dimidiam, sive in principio, vel in medio, aut in fine testamenti instituantur. Item tribus institutis in tribus partibus hæreditatis æqualiter, si de quarta parte non est dispositum, divident sibi quartam illam æqualiter. Si tamen inæqualiter sunt instituti, divident quartam pro partibus hæreditariis. Hoc dicit.

(1) *Egualmiente.* Adde l. *quotiens*, §. *hæredes*, D. eod. et *Inst.* eod. §. *et si plures*, et sic indeterminata dispositio relata ad plura extrema, simpliciter ipsa et æqualiter respicit.

dará aquella parte, quel señaló, et el otro, quier sea uno ó mas, á quien non señaló parte heredará todo lo que fincare (2) demas de la heredat, et de las mandas et de las debdas. Otrosi decimos (3) que si algunt home establesciere en su testamento á quatro homes por herederos en esta manera, mandando al uno la meytat de la heredat et al otro la otra meytat, et á los otros dos non les señalase parte ninguna, en tal caso como este aquellos á quien establesció por herederos en partes ciertas heredarán la meytat de la heredat et non mas, et partirla han entre sí egualmiente, et los otros dos á quien non señaló parte heredarán la otra meytat de todos los bienes del testador, et partirla han entre sí egualmiente, quier seân escriptos asi por herederos en el comienzo, ó en medio ó en la fin del testamento. Et aun decimos (4) que si el testador partiese su heredat en quatro partes, de manera que establesciese en las tres partes herederos egualmiente, non dando al uno mayor parte que á los otros, si non ficiese mencion de la quarta parte que remanesce, débenla partir esos mesmos á quien establesció por herederos en las tres partes, tomando cada uno dellos tanto el uno como el otro. Mas si establesciese por heredero á alguno dellos en mayor parte que á los otros, entonce deben partir la quarta parte sobredicha, segunt la quantia en que fue cada uno establescido por heredero.

(2) *Todo lo que fincare.* Adde l. *item, quod Sabinus,* in princ. D. eod. et *Inst.* eod. §. *sed si plures.*

(3) *Decimos.* Adde §. *et si plures, Inst.* eod.

(4) *Et aun decimos.* Adde l. *interdum,* §. 1. D. eodem, et *Instit.* eod. §. *videamus.*

LEX XVIII.

Si quatuor sunt hæredes instituti, quilibet in quatuor unciis, habebit quilibet tres, ne ultra duodecim uncias hæreditas dividatur. Hoc dicit. Concordat l. *item, quod Sabinus,* cum l. seq. D. eod. tit. et l. *Julianus,* D. eod. tit.

LEY XVIII.

Quando el testador parte sus bienes en cuento de mas de doce onzas, quánta parte debe haber cada uno de los herederos.

En doce onzas debe seer departida et contada la herencia del testador, asi como desuso dixiemos; pero si alguno ficiese mas partes dellas, como si establesciese quatro herederos á cada uno dellos en quatro onzas, entonce decimos que deben adocir (1) la herencia á cuento de doce onzas, descontando á cada uno dellos una onza, asi que haya cada uno dellos tres onzas. Ca bien asi como dixiemos en la ley ante desta que quando el testador establesciese tres herederos en las tres partes de su heredad, si non face de la quarta mencion, que la deben estos mesmos herederos partir entre sí egualmiente; otrosi tenemos por bien que quando acaesciere que la departa en mas que mengüe á cada uno de los herederos aquello quel fue demas mandado, asi como sobredicho es.

LEY XIX.

Cómo puede seer partida la heredat del testador en mayor cuento de doce onzas.

Pondus en latin tanto quiere decir en romance como doce onzas en que debe seer departida la heredat del testador: et otrosi llaman á otra palabra en latin *dipondio,* que quiere tanto decir como veinte et quatro onzas, et á otra dicen *tripondio,* que es por treinta et seis onzas: et en tantas como se entienden por estas palabras sobredichas ó en mas ó en menos puede el testador departir su heredat si quisiere. Et por ende decimos que quando es manifiesta la voluntad (1) del

(1) *Adocir.* Adde l. *interdum,* §. 1. D. eod.

LEX XIX.

Si testator primum in duodecim unciis instituit, secundum in sex unciis, vel è contra, unus habebit duas partes, alius tertiam hæreditatis: et si primum in tota hæreditate, secundum in tota, succedunt æqualiter: sed si unum in tota, alium in parte, quam primus habere nequivit, instituat, et primus non est capax, tunc secundus habebit totam hæreditatem. Hoc dicit.

(1) *La voluntad.* Hoc ideo dicit propter contrarium, quod posset formari de l. *cum quæstio, C. de*

testador que su entencion fue de partir su heredad en mas partes de doce onzas, como si establesciese á uno por heredero en doce onzas et á otro en seis (2), et non ficiese mencion de las seis onzas que fincan para complir la cuenta del *dipondio*, que entonce debe haber aquel que es establescido por heredero en las doce (3) onzas, las dos partes de toda la heredat, et el otro á quien establesció en las seis debe haber la tercera parte. Eso mesmo serie si primeramiente establesciese por heredero en el testamento al uno en las seis onzas, et despues al otro en las doce. Et si acaesciese que el testador establesciese tres herederos, deciendo al primero, et al segundo (4) et al tercero, que á cada uno dellos establescie por heredero en toda su heredat, en tal caso como este deben partir todos tres toda la heredat entre sí egualmiente (5). Otrosi decimos que dexando el facedor del testamento un heredero diciendo que él hobiese todos sus bienes, si despues desto dixiese que establescie por heredero á alguno otro en la parte que fincaba (6), entonce decimos que debe haber el primero toda la heredat, et el postrimero non habrá ende ninguna cosa. Pero si este atal que fuese establescido por heredero en todo fuese tal home que segunt derecho non podiese á otro heredar (7), si el testador

leg. nam in dubio cùm uni relinquitur totum, alii pars, videtur adimere à primo, quod dat secundo instituto, ut in dict. l. *cum quæstio;* vide distinctionem Azo. *C.* eod. in summa col. penul. et per Bart. et Imol. in l. *interdum*, §. *denique*, D. eod.

(2) *En seis.* Intellige ita, quòd constet ex conjecturis, quod intellexit de aliis unciis, et sic videatur, quod voluit excedere assem, ut suprà dixi; vide per Bart. in dict. §. *denique.*

(3) *Las doce.* Hic enim constat, quod voluit excedere assem, quia totum non potest adimi à parte.

(4) *Segundo.* Adde l. *si quis hæredes*, D. eod. ubi ponitur in fortioribus terminis.

(5) *Egualmiente.* Et sic primò nominatus non habet plus juris, quàm secundo, vel tertio loco nominatus, quod inducit Bald. et Ang. in dict. l. *si quis hæredes*, ad quæstionem, ut si primus canonicorum habet primam vocem in eligendo Episcopum, non tamen erit per hoc sua vox potentior aliis vocibus canonicorum; et idem dicit Angel. in antianis civitatis, quorum prima vox est vexilliferi justitiæ. Vide hodie, quod in hoc disponitur per ll. hujus regni.

(6) *Que fincaba.* Adde l. *item, quod Sabinus*, in §. 3. vers. *aliter*, D. eod. Nota ergo, quòd appellatione residui, vel reliqui, nihil continetur, si nihil superest; et facit, secundum Joan. de Imol. ad notata in l. *suus quoque*, D. eod. quòd quando instituitur filius in re, quæ non est in rerum natura, vel in re sacra, vel religiosa, vel in re propria, quòd institutio sit nulla; et filius tanquam præteritus possit dicere testamentum nullum, quod est notabile, secundum Bald. et Angel. in dict. l. *suus quoque.*

(7) *Heredar.* Benè tamen potest institui incapax, in tempus, quo capere possit, l. *in tempus*, D. eod. l. *sicut*, et ibi Gloss. D. *quib. mod. ususfru. amittat.* unde dicit Bald. in l. *si quis instituatur*, D. eod. quòd si instituatur spurius, cùm legitimabitur, id est, cùm capax erit, quòd tenet institutio, per dict. l. *in tempus;* et quòd videtur, quòd interim, antequam legitimetur, poterit bonorum possessionem agnoscere, tanquam institutus sub conditione, et poterit bona administrare, tanquàm curator; si tamen non legitimetur, tenetur reddere rationem de gestis illis, ad quos hæreditas pertinet, secundum Baldum, et Angel. ibidem: et licèt ibi Joan. de Imol. dicat istud mente tenendum; idem tamen in dict. l. *in tempus*, col. 1. dicit, quòd hoc fortè non procedit, quia esset facere fraudem legi, quæ vult, quòd spurius non possit se immiscere paternis bonis, l. 1. et 3. *C. de natural. liber.* et sub tali colore non videtur posse se immiscere, neque ut curator, per id quod habetur in simili in cap. *avaritiæ, de elect.* lib. 8. imò et plus voluit Bald. in l. *eam quam*, col. 11. *C. de fideicommiss.* vers. *et ex hoc infertur*, quòd si pater legat spurio cùm capere potuerit, non valet legatum, ex quo prohibetur testator vitio suo, et non alieno testari circa spurium; allegat in argumentum l. *si minor*, D. *de serv. exportand.* sicut neque potest, secundum eum, donare vir uxori irrevocabiliter, etiam dicendo, cùm vidua erit, neque damnato in metallum, dicendo, cùm capere poterit, quia licentia testandi debet inesse testatori tempore testamenti, l. 1. §. *sed si filius*, D. *de legat.* 3. et quia secundum eum, cùm nihil possit relinqui spurio, ergo neque spes, quæ aliquid est, ei relinqui poterit: et istud dictum Bald. dicit pulchrum, et singulare Paul. de Castr. in l. 1. col. fin. D. *de regul. Caton.* qui etiam dicit non obstare dictam l. *in tempus*, quia, ut ipse ait, loquitur illa lex, quando defectus provenit aliunde, et non à testatore. Sed quidquid sit de jure, ista opinio, quòd spurius possit institui à patre cùm legitimabitur, est communis, et eam tenent communiter Doct. in l. *Gallus*, §. *instituens*, D. *de liber. et posthum.* ubi vide Alexand. defendentem hanc opinionem, et respondentem ad fundamenta Baldi, et ibi etiam impugnat dictum Imol. in dict. l. *in tempus*, dicens non multùm stringere; ubi etiam respondet ad dictum cap. *avaritiæ.* Mihi tamen multùm probabilis videtur opinio Imol. et obvians

establesciese despues á otro diciendo asi que le facie su heredero en aquella parte que el primero non podiese haber, entonce heredará el segundo (8) toda la heredat, et el primero non habrá ende nada quando tal fuere como sobredicho es.

LEY XX.

Quando el testador dexa por herederos á todos los pobres de alguna cibdat, entre quales dellos debe seer partida la heredat.

Diciendo el testador establesco por mis herederos á los pobres de tal cibdat ó de tal villa, ó mando por mi alma que sean dados todos mis bienes á pobres; porque dubdarien algunos en quales pobres debien seer departidos los bienes del que feciese su testamento en esta manera, querémoslo mostrar : et decimos que los deben dar (1) á aquellos pobres que fueren fallados en los hospitales (2) de aquella cibdat ó villa que el tes-

fraudibus, pro qua etiam facit, quia ut notat Glossa in parte *coguntur*, in l. *eam quam, C. de fideicommiss.* et in l. *cogi, §. hi qui solidum*, D. *ad Trebell.* filius spurius, cùm sit incapax, in totum non potest institui, etiam si gravetur per fideicommissum, ut restituat hæreditatem alii; etiam si fideicommissarius esset persona, quæ verisimiliter acceptaret, ut et dicit Alexand. in dict. §. *instituens*, col. 2. Nota etiam, quòd si filius esset incestuosus, non potest institui, etiam cùm capere poterit, ipse neque ejus filius, licèt legitimus, secundum Bald. per textum ibi in l. *si quis incesti, C. de incest. nupt.* et in hoc etiam videtur inclinare Alexand. in dict. §. *instituens*, adde Bald. in cap. *in præsentia, de probat.* et procedit illa l. quando est incestuosus, et natus ex matrimonio incestuoso; unde idem esset, si nasceretur ex quolibet matrimonio à jure interdicto, ut dicit Gloss. in dict. l. *si quis incesti*, et adde ad prædicta Corsetum *in singularibus*, in verbo *hæres* : non poterit ergò institui majoria in incestuosum filium, vel ejus filium, etiam sub conditione, si legitimabitur, per supra dicta. Dubitari etiam potest circa materiam dictæ l. *in tempus*, an mulier constante matrimonio possit alienare rem dotalem, conferendo alienationem in tempus soluti matrimonii; et Joan. de Imol. vult, quòd non, in repetit. cap. *cum contingat*, col. 14. *de jurejur.* contrarium tamen vult Bald. novell. in tract. *de dote*, charta 28. col. 4. ad fin. Mihi plus placet opinio Imol. cum lex ab ipso initio resistat consilio mulieris alienantis, argum. l. *si minor*, D. *de serv. exportand.* et ut dos sibi conservetur in casum soluti matrimonii, ut iterùm nubere possit; licèt in casu, in quo alienatio fieret in tempus soluti matrimonii per mortem ipsius uxoris, fortè posset procedere opinio Baldi novell. ex quo cessat ista ratio : quod tamen saltem intelligerem, si alienatio esset utilis mulieri, per textum in l. *ita constante*, D. *de jur. dot.* Limita etiam, quod habetur in dict. l. *in tempus*, per l. *inter stipulantem, §. sacram*, D. *de verbor. obligat.* et ibi Jaso col. 4. Vide etiam in materia, quod notat Bart. in l. 1. §. *nuntiatio*, D. *de nov. oper. nuntiat.* col. 5. et Bald. in l. 1. *C. de contrah. empt.* et in l. 1. *C. de nundin.*

(8) *El segundo.* Adde l. 2. *C.* eod. et Azo *C.* eod. in summa, col. penult. in fine.

LEX XX.

Testatore Christi pauperes instituente, aut bona sua eis relinquente, debent ea habere positi in hospitali illius civitatis vel villæ, quam testator nominavit; et intelligitur de his pauperibus, qui exire nequeunt ad mendicandum : sed si nullam designavit civitatem, habebunt bona pauperes hospitalis loci, ubi conditum est testamentum. Hoc dicit.

(1) *La edicion de G. Lopez dice* auer e dar; *y estas dos palabras se hallan glosadas asi :*

Auer. De omnibus bonis dicit, tam mobilibus, quàm immobilibus, quæ omnia debent vendi, et pauperibus erogari pretium eorum : non ergo procedit hodiè, quod habetur in l. *si quis ad declinandam, C. de Episcop. et Cleric.* ubi dicitur, quòd immobilia non debent vendi, sed dari hospitali illius loci, ut ex redditibus pauperes sustententur, quod etiam tenent Bart. Bald. et Paul. de Castr. ibi per textum in authent. *de ecclesiast. titul.* cap. *si quis autem pro redemptione.*

E dar. Non aperit, per quem dabuntur : intellige ergo per commissarios testamenti exsecutores, vel si isti non sunt, per Episcopum illius civitatis, vel loci, ut in dict. §. *si quis autem pro redemptione;* et ex hoc videtur commissariis data à testatore potestas alienandi, ut tradit Salicet. in dict. l. *si quis ad declinandam*, vers. *item vides hic*, col. 2.

(2) *En los hospitales.* Non ergo bona, seu bonorum pretium dabitur hospitali pauperiori illius loci, ut dicebat dicta l. *si quis ad declinandam*, neque similiter erit in arbitrio Episcopi, vel exsecutorum testamenti, distribuere illud inter pauperes, quos ipsi vellent, prout et dicebat Bartolus

tador mandó, et señaladamiente á aquellos que por algunas enfermedades que hayan non puedan salir (3) de los hospitales á pedir de que vivan asi como los contrechos, ó los cojos, ó los ciegos, ó los niños desechados (4) que crian en ellos, ó los muy viejos (5), ó los que hobiesen otras enfermedades atales por que non podiesen andar nin salir de los hospitales, porque estos lo han mas meester que los otros que pueden andar et pedir onde vivan. Et si por aventura el testador non señalase los pobres de qual cibdat ó villa son, deben seer partidos entre los pobres de aquel logar (6) do fizo el testamento.

LEY XXI.

Qué departimiento ha entre los herederos.

Diferencia et departimiento ha entre los herederos; ca algunos hi ha dellos que son llamados suyos del testador: otros hi ha que dicen necesarios, et aun hi ha otra manera dellos, á que llaman extraños. Et suyos son llamados aquellos que son fijos, ó nietos (1)

ibi: imò distribui, et erogari debent inter pauperes hospitalium illius loci, ubi testator jussit, et signanter inter debiles, et claudos, ut statim subdit; et in hoc voluit ista lex disponere, secundum quod disponitur in dict. l. *si quis ad declinandam*, in §. *ubi autem*, dico circa modum distributionis.

(3) *Non puedan salir.* Istis fecundior pietas debetur, ut et fecit Dominus infirmo, qui triginta et octo annis fuerat in grabato ante Probaticam piscinam, quem sanavit Dominus cognoscens, quia jam multum tempus haberet, quòd exire non poterat ad motum aquæ, ut legitur Joan. cap. 5. v. 5. et ex verbis hujus legis colligi potest, quòd erogari possit etiam inter incarceratos etiam pro maleficio, ut et voluit Gloss. in cap. *sacrorum*, 12. quæst. 2. et tenet Bald. in l. *illud*, col. 1. *C. de sacrosanct. eccles.* et in l. *sed et si ideo*, D. *solut. matrim.* licèt contrarium voluerit Bald. in authent. *contra rogatus*, *C. ad Trebell.* dicens, carceratos pro maleficio non esse dignos misericordia, quia dignum est, ut malè meriti egestate laborent, l. *bona fides*, D. *depositi.*

(4) *Los niños desechados.* Adde Bart. et Doctor. in l. *quidam cum filium*, D. *de verbor. oblig.*

(5) *Muy viejos.* Decrepiti ergo inter infirmos numerantur, ut hìc; nam ut dicit Terentius, ipsa senectus morbus est: adde Abb. in cap. *magnæ, de voto*, 5. notab. ubi infert ad statutum disponens de infirmitatis casu, an procedat in senectute, et adde l. 35, tit. 16. *Partit.* 3.

(6) *De aquel logar.* Si ille locus est, ubi testator habebat domicilium, intellige, ut in l. *si quis ad declinandam*, *C. de Episcopis, et Cleric.* et in authent. *de ecclesiast. titul.* cap. *si quis in nomine*, collat. 9. et vide l. *quæ conditio*, §. final. D. *de condition. et demonstrat.* Gloss. in cap. *si pater, de testam.* in 6. in verbo *pauperes*, et Speculator tit. *de instrument. editio.* §. *nunc vero aliqua*, col. 31. vers. *sed quid si testator*, et ibi Joannes Andreas *in additione* incipienti, *constat*, *quòd tenet institutio pauperum*, et per Joannem de Platea in l. 2. *C. de annon. civilib.* lib. 11. quod dicit limitandum, nisi ex conjecturis aliud appareat; ut si jussit testator distributionem fieri in die sepulturæ, et ipse decedat extra locum domicilii in loco, ubi non potest ita asportari in locum habitationis. Quid autem si testator nominationem pauperum commisit suo commissario; an ipse teneatur eligere pauperes domicilii testatoris? Vide per Joannem Andream in dict. cap. *si pater, in novella*, in gloss. *licet certa*, col. 5. qui disputat quæstionem ad partes, et concludit, quòd possit eligere, unde velit in tali casu; et dicit se ita consuluisse per l. *cum quis*, 1. respons. D. *de legat.* 2. et ibi etiam quærit, an religiosi pauperes sint aliis pauperibus præferendi; et inclinat, quòd hoc procederet arbitrio Episcopi, ut ibi per eum. Et quid si testator jubet aliquid dari ecclesiæ, et in loco sunt plures ecclesiæ, de qua intelligatur? Vide Specul. ubi suprà, col. 30. vers. *quid si quis legaverit*, et ibi Joan. Andr. *in addition.* et Joan. de Plat. in l. 1. *C. de municip. et origin.* lib. 10. Bart. et Doctor. in dict. l. *quæ conditio*, § fin. Jason. in l. *qui insulam*, D. *de verbor. obligat.* Et si leget monasterio, et non constet, de quo, potiùs debebitur monasterio monialium, quam virorum, vide Bald. in l. *cum multæ*, col. 2. *C. de donat. ante nupt.* et in l. *in multis*, D. *de statu homin.* et adde ad prædicta Joan. Fab. et Angel. in §. *sed jus quidem civile*, *Instit. de jure natur. gent. vel civil.*

LEX XXI.

Triplex est hæres, aut suus, aut necessarius, aut extraneus: suus dicitur descendens, quia in vita parentis est quasi dominus hæreditatis; nam de bonis ejus gubernatur, nec potest sine causa exhæredari: necessarius est servus testatoris, in toto, vel in parte institutus, quia necessariò tenetur hæreditatem agnoscere, et tam de suo, quàm de hæreditate, si non sufficit, tenetur creditoribus et legatariis satisfacere, et per hoc consequitur libertatem: extraneus est alius præter suprà dictos. Hoc dicit.

(1) *Nietos.* Ex filio intellige, ut in §. *sui autem*, *Institut. de hæred. qualit. et different.* et intellige etiam, quando nepos succedit avo ex voluntate defuncti, nam si succedat contra vel præter ejus voluntatem, et pater nepotis fuit exhæredatus à patre, eodemque avo, tunc nepos non dicitur suus, ex quo præcedit eum pater; neque potest dici quo-

ó viznietos del facedor del testamento si fuesen en poder (2) dél á la sazon (3) que los feciese herederos: et llamaron los sabios antiguos á tales herederos como estos suyos, porque son como una persona et una cosa con el testador, et aun demas dixieron que son como señores (4) de la herencia viviendo con sus mayores porque han su vida et todo lo que les es meester de los bienes tambien como los padres ó los abuelos; et otrosi porque á la su fin non los pueden desheredar (5) sin cierta et derecha razon. Et necesarios herederos son dichos los siervos (6) á que sus señores facen herederos de lo suyo en todo ó en

dammodo dominus bonorum avi, cùm exhæredatio sumat effectum post mortem, l. *filium*, §. *sed cum exhæredatio*, D. *de bon. poss. cont. tabul.* unde avus non habet necesse instituere, vel exhæredare eum, ut dicit Bart. et Doctor. in l. *qui in aliena*, §. *interdum*, D. *de acquir. hæred.*

(2) *En poder.* Clericus tamen, vel monachus, licèt non sit in potestate patris vel avi, non desinit esse suus hæres patri, l. *Deo nobis*, C. *de Episc. et Cleric.* l. *si ex causa*, §. *Papinianus*, D. *de minor.* cum ibi notatis, Bald. in l. penult. in fin. princ. C. *de adop.* et nota, quòd licèt hòdie sit sublata differentia patriæ potestatis, et emancipationis in successione ab intestato, ut in authent. *de hæred. ab intest. venient.* cap. 1. vers. *nulla*, collat. 9. l. *meminimus*, C. *de legit. hæred.* tamen adhuc in aliis durant effectus suitatis, ut est in continuatione dominii, et transmissione hæreditatis non agnitæ, de primo in dict. l. *in suis*, D. *de liber. et posthum.* et in §. *sui*, *Instit. de hæred. qualit. et different.* cum similib. de secundo in l. *apud hostes*, C. *de suis*, *et legitim. hæred.* l. *si fratris*, ubi Doct. C. *de jur. deliber.* et per Bart. in l. *liber homo*, §. 1. D. *de stipul. servor.* et in l. *ventre*, D. *de acquir. hæred.* Et durat etiam in casu l. 12. tit. 6. ead. *Partit.* et in casu l. fin. tit. 6. ead. *Partit.* ubi vide quæ dixi, et vide etiam alios casus per Alber. in dict. authent. *in successione*. Et durat etiam in his, quæ non à patria potestate, sed à natura, seu naturali causa dependent, quoad jus rumpendi testamentum, ut dicit Bald. quem vide in authent. *in successione*, C. *de suis et legit. hæred.* et in l. *si nemo*, D. *de testam. tutel.* idem ubicumque existentia suitatis est filio proficua, non enim est etiam hodie sublata per beneficium abstinendi, Bart. in l. 1. C. *si minor. ab hæred. se abstin.* ubi per eum, et per eumdem in l. *si filius, qui patri*, D. *de vulgar. et pupill.* et in l. *filius, qui se paterna*, D. *de acquir. hæred.* et in l. *si nemo*, D. *de testam. tutel.* et per Bald. l. *qui se patris*, col. 1. C. *unde liber.* et vide in dict. l. *liber homo*, §. 1. et non videtur sine hærede decedere, qui suum hæredem filium reliquit, licèt se abstineat, l. *cum quasi*, §. *sed et si quis*, D. *de fideicom. libert.* Bart. in dict. l. *liber homo*, §. 1. Durat etiam, et habet locum talis existentia in filiis adoptivis, et legitimatis, ut tradit Bald. in l. *eam quam*, 1. col. C. *de fideicom.* et cùm existentia sui hæredis sit quoddam intellectuale ex reliquiis ll. duodecim tabularum insertum suis hæredibus, an possit suus hæres expressè renuntiare omni juri suitatis? Bald. dicit, quòd non, in l. *quidam elogio*, C. *de jur. deliber.* col. 4. vide ibi Alexand. *in addition.* Dicit etiam Bald. in l. unic. colum. 4. C. *quando non petent. partes, etc.* quòd contra existentiam suitatis non potest præscribi.

(3) *Sazon.* Id est, tempore quo moritur testator, ut in §. *autem*, *Institut. de hæred. qualit. et different.* sic in successione ab intestato, an quis sit suus, tempus mortis inspicitur, et si testamentum destituitur, inspicitur tempus, quo testamentum destituitur, ut habetur in l. 1. §. *sciendum*, D. *de suis et legitim. hæred.* ubi Bart.

(4) *Como señores.* Concordat l. *in suis*, D. *de liber. et posth.* et cum dict. §. *sui*, *Instit. de hæred. qualit. et differ.* et per hoc filius Regis dicitur Rex, ut notat Gloss. in cap. fin. 24. quæstion. 1. et si pater est dives, etiam filius reputatur dives, ut in notabili quæstione dicit Alber. in dict. l. *in suis*; unde si gabella sit solvenda de hæreditate, quæ de novo acquiratur, non habebit locum in filio succedenti in hæreditate parentis, quia magis acquisitum conservat, quàm de novo adeundo acquirat, secundum Angel. et Joan. de Imol. ibi et Bened. Capra. consil. 41. *et si Venantius, etc.* hinc dicit Gloss. in cap. *pastoralis*, *de decim.* quòd filius non tenetur solvere decimas de hæreditate patris, quia de novo acquisita non videtur; et propter hoc à filiis succedentibus in emphyteusi non debetur laudemium, secundum Bald. in cap. *quæ in ecclesiarum*, col. pen. *de constitut.* filii namque penè ad bona propria veniunt, l. 1. §. *largius*, D. *de success. edict.* Gloss. in cap. *prædicator*, 16. quæst. 1. hinc etiam filius vivo patre dicitur habere spem successionis, ut notat Bald. in l. *neque ei*, D. *de adoption.* et si per statutum esset solvenda gabella de donationibus, vel aliis rebus, quæ titulo lucrativo transferuntur, non haberet locum de his, quæ transferuntur inter ascendentes et descendentes; quia non videtur lucrum, sed magis solutio debiti, secundum Bart. et Joan. de Plat. per textum ibi in l. 1. C. *de imponend. lucrativ. descript.* lib. 10. non tamen per hoc filius posset obligare rem patris, ut in l. *neque si major*, et ibi Bald. C. *si res alien. pignori data sit.*

(5) *Desheredar.* Exhæderatus tamen perdit jura suitatis, ut in l. *sed si plures*, §. *si ex asse*, et ibi Joann. de Imol. et Alex. D. *de vulgar. et pupillar.* Bart. in l. 1. §. *sciendum*, *de suis et legitim. hæred.*

(6) *Siervos.* Non reperies ultra servum aliquem dici necessarium hæredem, ut hìc vides, licèt aliquando hæres liber cogatur adire, ut in l. *quia po-*

parte; et son llamados asi porque son tenudos de otorgarse por herederos de su señor, maguer non quieran: et por tal establescimiento como este son luego libres (7) et han de pagar las debdas et las mandas del facedor del testamento, tambien de los bienes suyos propios que habien ganado ante de la muerte del testador, como de los otros que ganasen despues (8) quando la herencia non compliese á pagarlas: Et extraños herederos son llamados todos aquellos que non son de ninguna destas maneras sobredichas de herederos á que dicen suyos et necesarios.

LEY XXII.

Quál tiempo debe seer catado en que el heredero puede seer establescido ó non.

Los herederos á que dicen suyos asi como los que descienden del testador, maguer á la sazon que los establesciese fuesen atales que non podiesen seer puestos por herederos de otro, si al tiempo que el padre ó el abuelo moriese non hobiesen este embargo, podrien haber la herencia (1) dellos. Mas los otros herederos á quien llaman necesarios (2) deben seer atales en el tiempo que los señores los establescen por herederos, et á la sazon de la muerte de los testadores que non hayan alguno de los embargos que dicen las leyes deste nuestro libro por que non pueden seer herederos. Pero los herederos que son dichos extraños ha meester que sean de tal condicion que non puedan seer embargados por razon de sus personas en tres temporales. El primero es quando los establescen por herederos: el segundo quando mueren los testadores: el tercero quando se otorgan por herederos; ca si en qualquier destos temporales (3) hobiesen alguno de los embargos porque non pueden los homes seer herede-

terat, et in l. *cogi*. cum similib. D. *ad Trebell.* dicebat etiam Christophor. Por. *Institut. ad legem Falcid.* in princ. quòd hæres militis cogetur adire ex privilegio militari, tanquam necessarius hæres: cujus contrarium tenet Jaso in l. *in testamento*, la 2. *C. de testamen. milit.*

(7) *Son luego libres.* Adde l. 3. suprà eod. et l. *cum quidam, C. de necessar. serv. hæred. instituend.* et *Institut. quib. ex caus. manumit. non licet*, §. *licet autem, etc.*

(8) *Ganasen despues.* Contrarium videtur disponi in §. 1. *Instit. de hæred. qualit. et different.* vers. *per hoc tamen;* sed dic, ut ibi in glossa, quæ fuit Azo. in summa, *Instit.* eod.

LEX XXII.

Sufficit hæredem suum à tempore mortis testatoris esse capacem: sed in necessario requiritur capacitas tempore institutionis, et mortis testatoris: in extraneo autem tempore institutionis, et mortis, et aditionis hæreditatis, aliàs defertur hæreditas substitutis, vel conjunctis, et in eorum defectu, venientibus ab intestato. Hoc dicit.

(1) *Herencia.* Approbat opinionem Joannis, de qua per Gloss. in l. *si alienum*, §. *in extraneis*, D. eod. in verbo, *hæreditatem*, ut in hærede suo etiam respectu capacitatis, et etiamsi nitatur ex testamento, sufficiat capacitas tempore mortis patris; Gloss. tamen ibi, et Doctor. communiter, licèt hoc fateantur sufficere quoad hoc, ut sit suus hæres, non tamen concedunt respectu capacitatis; imò exigunt capacitatem etiam tempore testamenti, si nitatur succedere ex testamento. Tene ergò mente istam legem Partitarum, quæ est contra illam communem opinionem, et sic limitatur l. penult. D. *de reg. jur.* et attenta dispositione hujus legis Partitarum, non procedit dictum Bald. in dict. §. *in extraneis*, cùm dicit quòd si pater instituit filium, qui tempore institutionis erat frater minor, et sic funditùs incapax hæreditatis, ut in Clemen. *exivi*, vers. *cumque, de verb. signific.* quòd etsi postea auctoritate Papæ fiat monachus, vel Episcopus, ita quòd sit capax, quòd nihilominùs non tenebit institutio, cùm exigatur capacitas tempore testamenti: et idem dicit, si filius esset incapax ex forma juris, vel statutorum; nisi forte dicas, quòd in filio fratre minore adhuc procedat dictum Baldi, ex eo, quia habetur pro mortuo, juxta notata per eumdem Bald. in authent. *si qua mulier, C. de sacrosanct. ecctes.* et in l. *Deo nobis*, col. 5. C. *de Episcop. et Cleric.* et sic non poterit dici suus hæres; quod etiam exigit ista lex Partitarum. Sed ad hoc potest responderi, quòd cùm ista suitas inspiciatur tempore mortis, ut hìc, et in §. *sui, Instit. de hæred. qualit. et different.* et iste tunc reperitur capax, quòd erit suus hæres; pro quo facit, quod notat Angel. in l. *his verbis*, §. *interdum*, D. eod. ubi allegavit illud dictum Baldi, et in fine postea subdit, de fratre autem minore dubito, quia relictum ei videtur relictum religioni, unde licèt religio sit incapax, si postea ipse efficiatur capax ex benignitate, videtur institutio confirmari, et per hoc videtur casus in l. *si servus ejus, qui capere non potest*, D. *de adquirend. hæred.*

(2) *Necesarios.* Sequitur opinionem Gloss. et communem in l. *si alienum*, §. *in extraneis*, D. eod.

(3) *Temporales.* Limita, nisi quis instituatur in tempus, cùm erit capax; tunc enim unum tantum

ros, perderien por ende la herencia, et haberla hien los otros que fuesen establescidos en logar dellos, á que dicen en latin *substitutos* (4), ó los otros (5) que fuesen establescidos en uno con ellos en el testamento : et si ninguno destos non hobiese hi, entonce tornarie la herencia á los parientes mas propincos del finado.

LEY XXIII.

Quando un siervo es de muchos, como el uno dellos lo puede facer heredero et libre.

Si el uno (1) de los señores de algunt siervo lo face su heredero et lo aforra ó lo dexa por heredero tan solamiente con entencion (2) que sea franco, tenudo es el otro de tomar el prescio por razon de la parte que habie en él : mas si lo feciese heredero con entencion que fincase (3) despues siervo, ganarie por ende el otro señor la herencia del testador, et demas fincarie el siervo todo suyo ; pero si amos los señores quisieren facer el siervo que habien en uno heredero necesario, non lo podrien facer, fueras ende por alguna destas dos razones. La una es quando ellos amos á dos lo feciesen su heredero et libre, et moriesen despues amos los señores en uno (4), asi como en la mar, ó cayéndoles la casa desuso, ó de otra manera. La otra es quando los señores que han un siervo de so uno á quien establesciese el uno dellos por su heredero con tal condicion deciendo asi : establesco por mi heredero á fulan que es mio siervo et de fulan mio compañero, que sea heredero et libre, si tal home que es ido en romeria á Santiago tornare, si el otro compa-

tempus, scilicet acquisitionis, inspicitur, ut in l. *in tempus*, D. eod. Secundo limita, quando capacitas reducitur ex causa, quæ retrotrahitur, ut in hæretico, vel rebelli restituto, vel spurio legitimato testatore vivo, ut notat Bald. et Joan. de Imol. in dict. §. *extraneis*, et Angel. in l. *his verbis*, §. *interdum*, D. eod. vide per Bald. in l. 1. *C. qui non pos. ad libertat. perven.* vers. *pone damnato ad perpetua vincula, etc.* Sed quid si hæres institutus, qui tempore conditi testamenti, et mortis testatoris erat sæcularis, intravit religionem fratrum Minorum ante aditam hæreditatem, et eam professus est, deinde absolutus est à regula per Papam, vel factus est Episcopus; nunquid potest adire hæreditatem? Videtur, quòd sic, ex quo istis tribus temporibus reperitur capax; contrarium tamen in hoc casu tenet Joan. Fab. in §. *in extraneis, Instit. de hæred. qualit. et differen.* vide ibi per eum.

(4) *Substitutos.* Substitutus namque incapaci, imò et venientes ab intestato, si non esset substitutus, excludunt fiscum, vide in l. 3. D. *de his, quæ pro non script. habent.* et tenent communiter Doctor. in l. 1. *C. de hæred. instituend.* et dixi suprà eod. l. 4. si tamen institutus non esset incapax, sed indignus, tunc fiscus admitteretur excluso substituto, ut tenet Bart. in l. 1. col. 6. vers. *item quæro quid si hæres,* D. *de vulg. et pupil.* et in l. *si sequens*, in princ. D. *ad Sylan.* et procedit, sive adiverit institutus, sive non adiverit, et est communis sententia, ut attestatur Alexand. in dict. l. 1. col. 11. vers. *quærit hic Bartolus.*

(5) *Otros.* Si non esset substitutus, admittuntur cohæredes; si tamen esset substitutus, præfertur cohæredi, ut in l. penult. D. *de injust. rupt.* et in l. unic. §. *in primo,* et §. *pro secundo, C. de caduc. toll.* et *hic :* deficiente vero substituto, cohæredes veniunt per jus accrescendi, quia quis non potest decedere pro parte testatus, et pro parte intestatus; et quòd illud, quod non datur incapaci applicetur conjuncto, et non venientibus ab intestato, tenet Bald. in l. *eam quam,* col. fin. *C. de fideicom.* vers. *modo juxta prædicta*, allegat l. *si Titio, et Mævio,* §. *Julianus,* D. *de legat.* 2. sed melius probatur in ista lege Partitarum, dum subdit : *Et si ninguno destos, etc.* licèt hæc lex loquitur de hæreditatibus, in quibus de necessitate portio incapacis debet accrescere capaci adeunti ex regula, quam dixi. Bald. verò loquitur de legato, in quo cessat ista ratio; adde notata per Alexand. in l. *si is qui,* D. *de vulgar. et pupil.* col. 2. et 3. circa illius legis intellectum.

LEX XXIII.

Unus ex dominis potest instituere servum communem cum libertate hæredem necessarium, et tenetur alter dominus recipere suæ partis æstimationem; sed si sine libertate instituatur, habebit alter dominus hæreditatem testatoris, et remaneret servus totus ejusdem domini. Ambo tamen domini non possunt eum sibi hæredem facere necessarium, nisi ambo insimul decessissent, vel sub eadem conditione, aut diversis, quæ insimul impleantur, instituunt eum cum libertate. Hoc dicit.

(1) *Si el uno.* Sumpta est hæc lex ex dictis Azon. *C. de necess. serv. hæred. instit.* in summ. col. 2. vers. *si autem quis instituat.*

(2) *Con entencion.* Hoc scilicet expresso, ut dicit Azo ubi suprà.

(3) *Con entencion que fincase.* Simpliciter scilicet eum instituendo sine libertate, ut ponit Azo etiam ubi suprà.

(4) *Amos los señores en uno.* Adde l. *duo socii,* D. *de hæred. instit.* ubi Angel. inducit ad currentes simul ad bravium : et ibi etiam Joan. de Imol. inducit ad alia; vide ibi, et per Bart. in l. *hoc articulo,* eod. tit.

ñero establesciese aquel mesmo siervo por su heredero en esta manera sobredicha et so esa mesma condicion, valdrá tal establescimiento si la condicion se compliere (5). Eso mesmo serie maguer lo establesciese el uno so una condicion, et el otro so otra, si acaesciese que amas las condiciones (6) se compliesen.

LEY XXIV.

Cómo el señor non puede facer todos sus siervos herederos et libres quando non hobiese otros bienes de que pagar las debdas que debie.

Obligado seyendo algunt home á muchos por debdas ó por otras cosas que debíese dar ó facer, si este atal hobiese todos sus bienes ó la mayor partida dellos en siervos, et los quisiese tornar todos libres por facer engaño á aquellos á quien debia algo, non podrie (1); pero bien podrie á alguno dellos (2) establescer por su heredero en su testamento, ca derecho es que aquellos que son pobres ó encargados de debdas, que puedan establescer por herederos á algunos de sus siervos que les defiendan su fama, et que respondan por ellos et que finquen en su logar despues de su muerte.

LEY XXV.

Si el señor que establesció su siervo por heredero lo vendió despues, cómo puede haber el comprador la herencia en que era establescido heredero el siervo.

Si algunt testador establesciese su siervo por heredero en su testamento, et despues desto lo vendiese, ó lo diese ó lo enagenase (1) en qual manera quier, semeja que pues que lo enagenó, que se repintió porque lo habie fecho libre: et por ende aquel á cuyo señorio pasó el siervo heredará los bienes del testador sobredicho, si non ficiese despues otro heredero. Et si muchos homes hobiesen un siervo, et non todos egualmiente, á quien establesciese alguno otro en su testamento por su heredero, cada uno de los señores heredará en los bienes que fueron dexados á tal siervo como este, segunt cabe á cada uno (2) la parte que habie en él.

TITULO IV.

DE LAS CONDICIONES QUE PUEDEN SEER PUESTAS QUANDO ESTABLESCEN LOS HEREDEROS EN LOS TESTAMENTOS.

Condiciones ponen los homes á las vegadas en sus testamentos, et mayormiente en aquel logar do establescen los herederos; et pues que en el título ante deste fablamos del establescimiento dellos, queremos aqui decir de las condiciones que pueden hi seer puestas:

(5) *Se compliere.* Intellige, si dies libertatis, et hæreditatis ex testamento amborum simul cedat, ut quia extitit conditio vivo utroque testatore, ut patet in l. *duo socii,* et ibi Paul. de Castr. D. eod.

(6) *Las condiciones.* Sequitur Azo ubi suprà, qui dicit hoc procedere, quando illæ duæ conditiones simul extiterint, et intellige simul, id est, ante mortem utriusque domini, ita ut pariter cedat dies libertatis, et hæreditatis, ut dixi in glossa præcedenti.

LEX XXIV.

Debitis oneratus, bona sua, vel majorem partem habens in servis, potest aliquos ex eis cum libertate instituere hæredes, et erunt necessarii. Hoc dicit.

(1) *Non podrie.* Hæc fuit lex Ælia Sentia, de qua *Inst. quib. ex caus. manum. non licet,* in princ.

(2) *Alguno dellos.* Quando esset solvendo, planè procedit, licèt plures instituat; si autem non esset solvendo, tunc tantùm unum, et non plures, ut dicit Azo *C. de necessar. serv. hæred. inst.* in summ. et Gloss. in §. 1. *Inst. quib. ex caus. manum. non poss.* et vide l. *qui solvendo non erat, duos Appollonios,* D. eod.

LEX XXV.

Servum suum hæredem institutum postea alienans, videtur pœnitere de libertate donata, et si moritur cum illo testamento, ille, cujus est servus, erit hæres: sed si plures domini habeant servum, et ab aliquo alio fuerit institutus, omnes acquirunt ejus hæreditatem, pro partibus dominicis. Hoc dicit.

(1) *Enagenase.* Concordat cum §. *servus, Inst. de hæred. inst.* et vide ibi per Glos.

(2) *Segunt cabe á cada uno.* Concordat cum §. *servus autem plurium, Inst.* eod.

et mostraremos qué quiere decir condicion: et quántas maneras son dellas: et en qué manera deben seer dichas, et puestas et entendidas en los testamentos: et quáles deben valer et quáles non.

LEY I.

Qué cosa es condicion, et quántas maneras son della et cómo se ponen.

Condicion es una manera (1) de palabra que suelen los facedores de los testamentos poner ó decir en los establescimientos de los herederos, que les aluenga la pro de la herencia ó de la manda fasta que aquella condicion sea complida. Et los facedores de los testamentos á las vegadas ponen condiciones paladinas en establescer los herederos, et á las vegadas, maguer non las pongan, entiéndense calladamiente (2), bien asi como si fuesen hi escriptas et puestas. Et aun entre aquellas condiciones que ponen los homes señaladamiente en sus testamentos, dellas (3) hi ha que pertenescen al tiempo pasado, et otras al tiempo presente (4), et otras al tiempo que es por venir. Et de aquellas que pertenescen al tiempo que es por venir algunas hi ha que pueden seer, et algunas que non, que son dichas en latin *impossibiles*: et de las que non pueden seer tales hi ha que se non pueden complir por embargamiento de natura (5), et tales hi ha que las embarga el derecho (6), et otras que se embargan de fecho (7), et otras hi ha que non pueden seer, porque son dubdosas et obscuras (8). Et de las condiciones que pueden seer algunas hi ha dellas que son en poder (9) de los homes para complirlas, et otras hi ha que estan en aventura (10) si serán ó non, et otras hi ha que son mescladas (11) que en parte cuelgan del poder de los homes, et en parte estan en aventura; et fácense por esta palabra, deciendo asi: fago á fulan mio heredero, si él diere (12) ó ficiere tal cosa á tal eglesia, ó en otra manera (13) semejante desta.

TITULUS IV.

DE CONDITIONIBUS INSTITUTIONUM.

LEX I.

Est conditio differens testamenti dispositionem usque ad ejus complementum, et est duplex: quandoque est tacita, quandoque expressa: et etiam quædam conditiones sunt de præsenti, et quædam de præterito, et quædam de futuro; et istarum de futuro, quædam sunt impossibiles de natura, et quædam de jure, quædam de facto: et aliæ sunt perplexæ, dubitativæ, et obscuræ, et aliæ possibiles; et possibilium quædam sunt potestativæ, quædam casuales, quædam mixtæ, ut in sequentibus legibus determinatur. Hoc dicit.

(1) *Manera.* Sequitur diffinitionem Azo. *C. de cond. insert.* in summa, in princ. et Gloss. in rubrica, D. *de cond. et demonstr.* quam tamen impugnat Bartolus in l. 1. ejusd. tit. Socinus verò defendit eam in dicta rubrica, vide per eos, et Abb. etiam in rubrica, *de condit. apposit.* et ante eum Cardinal. Florentin. in cap. *verum*, eod. tit. qui dicunt, quòd conditio est adjectio apposita, vel subintellecta in dispositione, suspendens, vel resolvens dispositionem.

(2) *Calladamiente.* Ut in l. *generaliter, C. de inst. et substit.* l. 1. §. fin. D. *de cond. et demonst.* et vide infra eod. l. 10.

(3) *Dellas.* Adde l. *cum in secundo*, D. *de injust. rupt.* et ibi vide concordantias in glossa.

(4) *Tiempo presente.* Impropriè tamen dicuntur conditiones, quæ ad præsens tempus referuntur, secundum Bart. in l. 1. col. 1. D. *de cond. et demons.* et habetur infra eod. l. 2.

(5) *De natura.* Vide infrà eod. l. 3.

(6) *El derecho.* Vide in dicta l. 3.

(7) *Fecho.* Vide infrà eod. l. 4.

(8) *Obscuras.* Vide infrà eod. l. 5.

(9) *En poder.* Vide infrà eod. l. 7.

(10) *En aventura.* Ut infrà eod. l. 8.

(11) *Mescladas.* Vide infrà eod. l. 9.

(12) *Si él diere.* Habes hìc, quòd dictio *si* facit conditionem, quod etiam voluit Gloss. in l. 1. D. *de cond. et demonst.* ubi vide Bart. col. 1. versic. *primo ergo quæro:* adde etiam l. 1. et 2. tit. 4. *Part.* 4. et limita, nisi esset casus, in quo dictio *si* potiùs saperet monitionem, quàm conditionem, ut notat Joann. de Imol. in cap. *venerabilis, de offic. deleg.* tradit Alex. consil. 2. vol. 2.

(13) *En otra manera.* De aliis dictionibus, et verbis quæ inducunt conditionem, ut de dictione *cum, ita, secundum*, et aliis multis, vide per Bart. in dicta l. 1. de dictione *secundum;* vide per Bald. in l. penul. *C. de inst. et substit.* et de dictione *ut* vide per Bald. in l. *si mulier, C. de jur. dot.* de dictione *ita* vide per Bald. *in prælud. feudorum*, 11. col. gerundium etiam adjectum verbo, vel participio futuri temporis, inducit conditionem, ut in l. *si tu ex parte,* ubi vide Bartol. D. *de acquir. hæred.*

LEY II.

De las condiciones del tiempo pasado, et del presente et del que es por venir, cómo se deben poner en los establescimientos de los herederos.

Poniendo algunt home condicion del tiempo pasado ó del presente quando establesciese á otro por su heredero, si aquella cosa en que es puesta la condicion fuere verdadera, valdrá el establescimiento luego (1) que es fecho. Et esto serie como si dixiese: establesco por mi heredero á fulan, si el rey fizo á tal home adelantado; ó si dixiese: fago mi heredero á fulan, si tal home vive. Pero tal condicion como esta que se face por palabras del tiempo pasado ó del presente non es llamada propiamiente condicion, porque aquella cosa en que la ponen non es en dubda, que es verdadera, como quier que es dubdosa á aquel que la pone, porque non sabe si es asi ó non. Mas aquella es condicion propiamiente que se face por palabras del tiempo que es por venir (2), porque es dubdosa si se complirá ó non; et esto serie como si dixiese: fagó mio heredero á fulan, si esleyeren á tal home por obispo de tal eglesia, ca non sabe si lo esleirán ó non. Et en estas maneras sobredichas ó en otras semejantes se pueden poner et decir las condiciones en los establescimientos de los herederos et en las otras mandas.

LEY III.

De las condiciones que non pueden seer por natura ó por derecho.

Las condiciones que ponen los homes en establescer los herederos por palabras del tiempo que es por venir (1), atales hi ha dellas que non pueden seer, porque son embargadas de natura. Et esto serie como si dixiese el facedor del testamento á algunt home: fágote mio heredero, si alcanzares (2) al cielo con la mano; ca por tal condicion (3) como

LEX II.

Conditiones de præterito, vel de præsenti non suspendunt testatoris dispositionem, quia si veræ sunt, pro non appositis habentur; ideo non sunt propriè conditiones, nisi quæ sunt de futuro. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *cum in secundo*, D. *de injust. rupto*, facit D. *de rebus creditis*, l. *cum ad præsens*, et l. *itaque:* et *de verb. oblig.* l. *conditio:* et *Inst. de verb. oblig.* §. *conditiones:* et *de cond. inst.* l. *institutio*, §. fin.

(1) *Luego.* Ut in l. *cum in secundo*, D. *de injust. rupt.*

(2) *Tiempo que es por venir.* Quid tamen, si tempore testamenti, conditio, quæ fuit apposita per verba futuri temporis, extabat jam, seu jam erat impleta, an institutio reputetur pura? Et dicendum est, quòd sic, si testator ignorabat implementum conditionis; nam si sciret adimpletam, et esset talis, quæ iterari posset, tunc videtur testatorem sensisse de alio implemento futuro, ut in l. *hæc conditio, filiæ meæ*, cum l. sequen. D. *de condit. et demonstr.* et l. *si ita sit scriptum*, §. final. D. *de legat.* 2. et l. *quidam relegatus*, in princip. D. *de reb. dub.*

LEX III.

Conditio impossibilis de natura, ut si cœlum digito tetigeris, vitiatur, et non vitiat institutionem, vel legatum: idem de impossibili de jure, ut illa quæ est contra honestatem, vel bonos mores, vel contra opus pietatis, vel contra jus naturale.

(1) *Por venir.* Si enim esset conditio de præterito vel de præsenti impossibilis, si aliquando fuit possibilis, non rejicitur, sed vitiatur, quia potius est falsa, quam impossibilis, ut in l. *cum in secundo*, D. *de injust. rupt.* si tamen nunquam fuit possibilis, rejicitur, ut nugatoria, l. *si Mævia*, D. *de hæred. instituend.*

(2) *Si alcanzares.* Quid si non apponatur conditio impossibilis in persona honorati, ut hìc, sed in persona gravati, an tunc etiam conditio rejiciatur, et institutio remaneat pura? Azo *C. de instit. et substit.* in summa, dicit, quòd non rejicitur tunc; imò vitiaretur relictum à gravato sub conditione impossibili, per textum in §. fin. *Instit. de legat.* et istam opinionem Azo. refert Gloss. in dict. l. 1. sed ista opinio Azo. communiter reprobatur per Doctor. in dict. l. 1. ubi Joan. de Imol. eam defendit contra Bart. et alios, et satis probabiliter dicit posse defendi, vide ibi latè per eum, col. 3. et 4.

(3) *Por tal condicion.* Adde l. 1. D. *de condit. institut.* et §. *impossibilis, Instit. de hæred. instituend.* Quid autem si non esset conditio, sed modus impossibilis de natura, vel de facto? Dic quòd idem est dicendum, ut in dict. l. 1. secundum intellectum Angel. ibi; subducitur enim tali casu de medio talis conditio, vel modus, neque requiritur aliquod implementum, secundum eum, et Joan. de Imol. ibi; et de conditione est textus hìc, ibi: *Como si non fuese hi puesta*, et idem, ut prædixi, dic de modo ita impossibili, et intellige istam legem et sequentem, quatenus disponunt de rejicienda conditione impossibili, quando testator sciebat eam impossibilem; nam si putabat pos-

esta non se embarga el establescimiento del heredero, como quier que la condicion non se pueda complir, ante decimos que valdrá tan bien como si non fuese hi puesta: eso mesmo serie en todas las mandas (4) que ficiese el testador en que fuesen puestas tales condiciones ó otras semejantes dellas. Otrosi decimos que las condiciones que son imposibles de derecho (5), quando son puestas en los establescimientos de los herederos ó en las otras mandas, que non embargan á los herederos maguer non se cumplan; et esto serie como si dixiese el testador á algunt home: establéscote por mio heredero, si non sacares á tu padre de cativo (6) ó si non le dieres que coma; ca tal establescimiento como este vale de manera que maguer non fuese guardada (7) la condicion, habrá el heredero la herencia, et el otro la manda quel fuese asi dexada. Et generalmente son llamadas *impossibiles* segunt derecho todas las condiciones que son contra honestat (8) de aquel á quien son puestas, ó contra buenas costumbres, ó contra obras de piadat, ó contra derecho natural.

LEY IV.

De la condicion que es imposible de fecho.

Impossibiles son llamadas de fecho algunas condiciones que los homes ponen á las vegadas en establescer los herederos; et esto serie como si dixiese el testador en el testamento: establesco por mio heredero á fulan, si diere á tal eglesia un monte de oro (1); ca tal establescimiento como este non vale, porque es puesto so tal condicion que se non

sibilem, vitiat institutionem, l. *servo manumisso*, cum ibi notatis, D. *de condict. indeb.* et per Bart. in l. *ab omnibus*, §. 1. D. *de legat.* 1. quod declarat, et intellige, ut per Joan. de Imol. in dict. l. 1. col. 6. vers. *quod intellige*, D. *condit. et demonst.*

(4) *Las mandas.* Adde l. *obtinuit*, D. *de condit. et demonst.* et dict. §. *impossibilis*, *Instit. de hæred. instituend.* et vide, quod habetur in l. *qui dote*, D. *de dot. prælegat.* ubi bonus casus, et adde l. *ab administratione*, C. *de legat.*

(5) *De derecho.* Adde l. *conditiones contra edicta*, D. *de condit. instit.* et dict. l. 1. eod. tit. ubi per Bart. et Joan. de Imol. col. penult. ubi limitant hoc quinque modis, vide ibi per eos. An autem illud, quod adjicitur sub conditione, vel modo impossibili, de jure debeat converti in aliud, quod sit justum, et honestum, tradunt ibidem Angel. et Imol. præcipuè Imol. col. 2. et vide, quod habetur in l. *si quis ita institutus*, D. *de condition. institut.*

(6) *De cativo.* Ad quod filius tenetur, ut in l. 3. tit. 29. *Part.* 2. et infrà ead. *Part.* tit. 7. l. 6.

(7) *Non fuese guardada.* Si tamen de facto servaretur, non perderet hæreditatem, l. *reprehendenda*, et ibi notat Bald. C. *de institut. et substitut.*

(8) *Contra honestat.* Adde l. *conditiones, quæ contra bonos mores*, D. *de condition. institut.*, et l. *conditiones*, la 2. eod. tit. et facit ista lex, ut si testator condens majoriam, in armis, vel insigniis deferendis, aliquid inhonestum deferri jubeat sub pœna perditionis majoriæ, quod non teneat talis dispositio, l. *facta*, §. *si sub conditione*, D. *ad Trebell.* et ibi Gloss. et Paul. de Castr. Quando verò arma sunt honesta, et alia quæ jubet conditor majoriæ, implenda sunt, et si copulative jubentur, copulative sunt adimplenda, l. 13. infrà eod. et tradit in bono casu Socin. in l. *quibus diebus*, §. *Termus*, col. antepenult. D. *de condit. et demonst.* vers. *et prædicta faciunt*, ubi et de præcepto, quòd in tumulo suo eligeret sepulturam, et adde etiam Guido. Papæ *in decisionibus Delphinatus*, decisione 251. licitæ sunt conditiones, quæ apponuntur ad conservationem domus, et familiæ, l. *legatum*, et ibi notant Doctor. D. *de usufruct. legat.* l. *lex quæ tutores*, C. *de administ. tutor.* et limitandum videtur hoc de sepulcro, nisi jubeatur, ut aliquid ibi fiat, quod sapiat gentilitatem, ut in l. *servo alieno*, §. fin. D. *de legat.* 1. ubi Angel. et Joan. de Imol. And. Siculus in cap. 1. *de juram. calumn.* col. 10. et contra illos, qui depingi, vel poni faciunt arma sua in ecclesiis, vel ornamentis, quæ construunt, vel donant, vide Dominic. in cap. *duæ sunt*, circa medium, 45. dist. et Felin. in cap. *tertio loco*, *de probat.* ubi volunt, quòd isti, qui hoc faciunt, perdant meritum, si faciant ad inanem gloriam; secùs si faciant ad incitamentum virtutis aliorum, vel ob alium rectum finem: vide ibi per eos.

LEX IV.

Conditio impossibilis de facto, ut, si montem aureum dederis, vitiat institutionem, licèt alquimistæ dicant esse possibile, quod aliis hominibus non est manifestum; ideo taliter institutus non erit hæres. Hoc dicit.

(1) *Un monte de oro.* Idem dicit Gloss. in §. *impossibilis*, *Inst. de hæred. instituend.* et ut patet ex ista lege, loquitur de monte aureo artificiali, si enim sentiret testator de naturali, tunc conditio esset impossibilis à natura, et rejiceretur, et remaneret institutio pura, secundùm Joan. de Imol. in dict. l. 1. D. *de condit. institut.* col. fin. vide quod dixi latiùs in l. fin. tit. 4. *Partit.* 4.

puede complir de fecho, maguer que los alquimistas (2) cuidan que pueden facer oro quando quisieren, lo que fasta en este tiempo non fue cosa manifiesta á los otros homes: et por ende decimos que el que fuese puesto por heredero so tal condicion, que non habrá la herencia que asi le fuese dexada.

LEY V.

De las condiciones que son dubdosas et non ciertas.

Dubdosas et non ciertas hi ha otras condiciones que son llamadas en latin *perplexas*, et esto serie como si dixiese el testador: establesco á fulan por mio heredero, si tal home fuere mio heredero; et si este home fuere mio heredero, establesco á fulan el sobredicho por mio heredero: et tal establescimiento como este non vale, porque non podrie seer (1) en ninguna manera que cada uno dellos comenzase ante del otro á seer heredero, lo que habrie menester para valer et complirse la condicion.

LEY VI.

Quando el facedor del testamento establesce á otro por heredero so condicion que jure de facer alguna cosa, cómo debe haber la herencia ó non, maguer non jure.

Quando (1) algunt testador establesce á otro por su heredero so tal condicion si jurare que dé á fulan tantos maravedis, ó tal viña ó otra cosa señalada; si este heredero fuese tal home que non quiera esto jurar, et quiere facer ó dar luego lo que el testador mandó, tal establescimiento valdrá maguer non jure; mas si ninguna destas cosas non quisiese facer, entonce decimos que non debe seer heredero nin haber los bienes del testador (2). Pero dos casos (3) hi ha en que conviene en todas guisas que jure aquel á qui mandase el testador jurar de dar ó de facer alguna cosa, si quiere haber lo quel mandó (4). El uno es (5) si dixiese que franqueaba á algunt su siervo, si jurase de dar á algunt home alguna cosa señalada: el otro (6) es si establesciese por su heredero al comun de

(2) *Alquimistas.* Vide infrà 7. *Partit.* tit. 7. l. 9. et quæ ibi dicam.

LEX V.

Impossibilis conditio ratione perplexitatis, ut, si Titius hæres erit, Sejus hæres esto; et si Sejus hæres erit, Titius hæres esto, vitiat; quia non potest unus esse hæres, antequam alius, quod requirunt verba prædictæ conditionis. Hoc dicit.

(1) *Non podrie seer.* Imputet sibi testator, qui ita est perplexè locutus: non tamen semper vitiat perplexitas, ut dicit Bart. et Joan. de Imol. in l. 1. D. *de condition. institut.* et in l. *si Titius*, eod. tit.

LEX VI.

Si testator relinquit tibi aliquid, si jures quid facturum, vel daturum, remittitur jusjurandum, nisi servo relinquat libertatem, aut communitatem sub tali conditione instituat; quia tunc oportet jurare, aliàs relictum non solvetur. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *quæ sub conditione*, D. *de condit. institut.* §. 1.

(1) *Quando.* Prosequitur dict. Azo. *C. de Institut. et substit.* col. 1. vers. *neque est prætermittendum.*

(2) *El texto adoptado por G. Lopez, despues del primer miembro de esta cláusula, ó de las palabras* tantos maravedis, ó tal viña ó otra cosa señalada, *dice asi:* Tal condicion, en quanto tañe al juramento, pues es de cosa que ha de venir, a que dizen en latin, de futuro, deue ser auida por non puesta; empero no deue ser heredero, nin auer los bienes del finado, fasta que de, o faga la cosa que el testador manda jurar, etc. *Y sobre las palabras* deue ser auida por non puesta *el citado comentador dice lo siguiente:*

Por non puesta. In ultima voluntate procedit hoc, ut hic et in l. *quæ sub conditione* in prin. D. eod. Si tamen à lege, vel à ministro legis, vel à judice, vel à contrahentibus apponatur, non remittitur talis conditio, vide per Glossam, Bald. et Paul. de Castr. in l. *si cum patruo, C. commun. utriusque judic.* De jure hujus regni non potest apponi juramentum in contractibus, ut habetur in l. 6. tit. 1. lib. 3. *Ordinam.* et *in pragmat.* 180. nisi esset in his contractibus, qui aliàs non tenerent sine juramento, ut ibi, et *in pragmat. de Talavera*, juramenta namque necessaria non videtur lex tollere, ut notat Bart. et Doctor. in dict. l. *quæ sub conditione, de condit. instit.* et in l. *si quis libertatem*, D. *de manumis. testam.*

(3) *Pero dos casos.* Adde dict. l. *quæ sub conditione*, §. *quotiens.*

(4) *Mandó.* Adde l. *quæ sub conditione*, D. eod. §. *hoc edictum.*

(5) *El uno es.* Adde l. *si quis libertatem*, D. *de manumis. testam.*

(6) *El otro.* Adde l. *municipibus*, D. *de condit. et demonstrat.* secundum opinionem secundam

alguna cibdat ó de villa, ol mandase algo, si jurase de facer ó de dar alguna cosa que el testador mandase; ca en qualquier destas dos razones non puede haber aquel á quien es mandado algo so tal condicion, si non jurare primeramiente de facer lo que el testador mandó (*a*).

LEY VII.

Cómo las condiciones que pueden seer, si fueren puestas en los testamentos; deben seer complidas.

Possibiles conditiones son llamadas en latin aquellas que son en poder de los homes (1) de las complir: et esto serie como si dixiese el testador: quiero que fulan sea mio heredero, si me ficiere una eglesia (2) ó un hospital en tal logar; ó si dixiese: establesco por mio heredero á fulan, si non ficiere tal cosa, diciéndola señaladamiente; ó si dixiere: fago mi heredero á tal home, si diere cient maravedis (3) á tal eglesia, ó si non diere tal castiello á fulan home: et tal establescimiento que es fecho so alguna destas condiciones sobredichas vale si se cumpliere (4) la condicion. Pero aquel que fuese establescido so tal condicion que non ficiese alguna cosa

Glossæ ibi positam, quæ fuit Azo. ut patet *C. de instit. et substitut.* in summ. col. 1. Tene mente, quia communiter ibi per Doctor. approbatur opinio tertia posita ibi in Gloss.

(*a*) *En el citado texto adoptado por G. Lopez esta ley termina con la disposicion siguiente:* E mas dezimos, que si el testador faze algun heredero, ó manda alguna cosa á alguno, so condicion; si jurase alguna cosa del tiempo passado, ó del presente, que estonce non deue auer la herencia, nin la manda, quel fuere dexada, ante que jure lo quel testador mandó. *Y la glosa dice así:*

Tiempo passado. Non enim remittitur conditio jurisjurandi, neque in ultimis voluntatibus, nec etiam in contractibus, quando fuit apposita circa ea, quæ sunt de præterito, vel de præsenti, Gloss. et communiter Doctor. in dict. l. *quæ sub conditione*, in princ. Bald. in dict. l. *si cum patruo*, *C. commun. utriusque judic.*

LEX VII.

Conditio potestativa in dando, vel faciendo consistens, est adimplenda, antequam solvatur relictum: sed si in non dando, vel non faciendo est, præstetur cautio de non faciendo, et solvetur statim relictum. Hoc dicit.

(1) *En poder de los homes.* Vide l. *suus quoque*, §. 1. D. *de hæred. inst.* l. 1. §. *sin autem aliquid sub conditione*, *C. de caduc. toll.* et potest dici conditio potestativa, quæ merè dependat à potestate implere debentis, et non est mixta cum viribus fortunæ, vide l. fin. *C. de necessar. serv. hæred. inst.* et Azo. ibidem in summa, col. 3.

(2) *Si me ficiere una eglesia.* Idem si dicat, si manumiserit servum, nam et hæc merè potestativa est, cùm etiam servi inviti libertatem consequantur, ut notatur in l. fin. *C. de manumis. testam.* et adde l. 14. infrà, eod. et tenet Bald. in l. 1. col. 3. *C. de inst. et subst.* Sed quid si Episcopus non vult dare licentiam ædificandi ecclesiam, an conditio habeatur pro impleta? Bald. tenet, quòd sic, in dict. l. 1. col. 2. et vide per eum ibi col. 3. vers. 3. *quæro*, et per eumdem in l. *deberi*, *C. de fideicommis. liber.*

(3) *Si diere cient maravedis.* Habes hic, quòd ista conditio, *si decem dederis*, est potestativa, et idem tenet Gloss. in l. *suus quoque*, D. *de hæred. instituend.* et in §. *si plures*, *Inst.* eod. Glossa tamen in l. 1. *C. de inst. et substit.* dicit esse mixtam, et ita tenent ibi communiter Doctor. Potest dici, quòd in habente facultatem adimplendi, prout est in homine divite, dicatur potestativa, ut voluit Glos. in l. fin. D. *de cond. instit.* super parte *decem*, et voluit Joann. de Imol. in dict. l. *suus quoque*, super gloss. 3. vide per Bart. in l. *in testamento*, la 2. D. *de cond. et demonstr.* Bald. in l. fin. *C. de cond. insert.* Et quid si sit conditio dandi non capaci, vide eumdem Bald. in l. unic. §. *sin autem*, *C. de caduc. tollend.* Et an conditio, *si fundum dederit*, sit conditio dandi, vel faciendi, vide Bald. in l. 1. col. 3. *C. de inst. et substit.*

(4) *Si se cumpliere.* Et poterit ista conditio potestativa impleri quandocumque in vita instituti, neque desinit posse impleri, nisi per mortem, ut in dict. l. *suus quoque*, et ibi Joann. de Imol. 1. notab. D. *de hæredib. instit.* nisi fuerit apposita dies in conditione ipsa, l. *Thais*, §. *intra*, D. *de fideicommiss. libert.* et D. *de hæred. instituend.* l. *sed si in conditione.* Et licèt in institutionibus conditio ipsa, quandocumque in vita instituti impleri possit, ut dixi, et notat Glossa in l. *si quis hæres instituatur*, eod. tit. tamen in legatis statim debet impleri, ut D. *de cond. et demonstr.* l. *hæc conditio*, Glos. in dict. l. *si quis hæres instituatur*, Bald. in l. *si pater*, col. fin. *C. de inst. et substit.* An autem conditio dandi possit impleri per alium, quando ille, cui fuit apposita, laborat in extremis, et est sine intellectu? Bald. vult, quòd sic, in l. unic. §. *sin autem*, vers. *extra quæro*, *C. de caduc. toll.* l. fin. cum ibi notatis, D. *de cond. inst.* Nota etiam, quòd tempus adimplendi conditionem potestativam, vel mixtam non currit ignoranti, l. 2. D. *de cond. et demonstr.* Bald. in l. 1. col. 3. vers. *nono quæro*, *C. de inst. et substit.* et vide ad prædicta Bald. in l. *si plures*, penul. col. versic. *quæritur*

señaladamiente, este atal ha meester que dé tal recabdo (5) que sean seguros dél que non faga aquello quel defendió el testador (6); et si esto non quisiere facer (7), non debe haber la herencia (8) en que era establescido por heredero.

LEY VIII.

Quando la condicion que es puesta en los establescimientos de los herederos es de tal natura que non es en poder de los homes de la complir, que non puede el heredero haber la herencia fasta que se cumpla.

Casuales condiciones son llamadas aquellas que non son en poder de los homes de las complir, mas que acaescen por aventura; et esto serie como si dixiese el testador: establesco á fulan por mio heredero, si lloviese cras, ó si feciere sol ó dia claro sin nublo, poniendo el facedor del testamento tal condicion como esta ó otra semejante della que fuese puesta á mas alongado tiempo ó á menor, non puede este atal entrar la heredat del testador nin ser heredero á menos de seer complida (1) primeramiente la condicion. Pero casuales condiciones hi ha que son de tal natura, que maguer sean puestas non embargan el establescimiento del heredero; et esto serie como si dixiese el testador: establesco á fulan por mio heredero, si cras nasciere el sol (2), ó si dixiere: fago mio heredero á tal home, si muriere (3), non señalando fasta qué tiempo: et esto es porque tales condiciones como estas tan sin dubda son et tan ciertas, que en todas guisas serán; et por ende luego que son puestas vale el establescimiento del heredero, et non se embarga nin se aluenga por ellas.

LEY IX.

De las condiciones que en parte cuelgan del poder de los homes, et en parte están en aventura, á que dicen mescladas.

Mescladas (1) condiciones son llamadas aquellas que en parte cuelgan del poder de los homes, et en parte están en aventura; et esto serie como si dixiese el facedor del testamento: establesco por mi heredero á

ulterius, utrum conditio possit perpetuo impleri, C. de condit. insert. et an si decessit ille, in cujus persona debet impleri conditio, possit impleri ejus hæredi, vide ibidem per Bald. vers. *decimò quæro,* et l. *Sticho libertas,* §. 2. D. *de statuliber.*

(5) *Tal recabdo.* Hoc fuit remedium cautionis Mutianæ, de qua in l. *Mutianæ,* D. *de cond. et demonstr.* ubi vide per Bart. et Doctor. in materia circa istam formam adimplementi in conditionibus negativis: et ibi etiam vide, an ista cautio habeat locum in contractibus, et per Bald. in l. 1. *C. de pact.* Gloss. et Doctor. in l. *sive apud acta, C. de trans.* ubi vide, quid in judiciis: et tenebitur restituere rem cum fructibus, si venerit contra istam cautionem, ut in dict. l. *Mutianæ,* et ista cautio erit cum fidejussoribus, ut in authen. *cui relictum, C. de indict. viduit. toll.* et dic, ut ibi.

(6) *El testador.* Quid autem in contractibus modalibus, an possit impleri modus per cautionem, vide Alex. in l. *sive apud acta, C. de transact.* et Socinum in dict. l. *Mutianæ.*

(7) *Non quisiere facer.* Si tamen vellet, et esset casus, in quo cautio præstari non possit, tunc favore libertatis relictum debetur, et ita potest intelligi l. *libertas,* §. 1. D. *de manumiss. testam.* et secundum opinionem Guilliel. de qua per Bart. in dict. l. *Mutianæ,* illud procedit speciali favore libertatis: idemque esset dicendum in legatis piis, seu institutionibus ad pias causas, cùm ut aliàs dixi, privilegia libertatis concessa sint piis causis, ut tradit Bart. in l. 1. *C. de sacrosan. eccles.* et in l. *si unus, C. de testam.* et in l. *proinde,* D. *de his, quæ in testam. delent.* et in terminis tenet Socinus in dict. l. *Mutianæ,* 1. notab. In aliis verò casibus extra libertatem, et pias causas, dato, quòd cautio præstari non posset, non consequeretur hæreditatem, seu legatum, et in quantum ista lex dicit: *si non quisiere,* suppleri debet, *idem, et si non potuerit;* si tamen non posset præstari cautio cum fidejussore propter paupertatem, videtur sufficere juratoria cautio, ut in authen. *cui relictum, C. de indict. viduit. toll.* et ibi Bald. col. 2. quem vide.

(8) *Non debe haber la herencia.* Si verò accipiat præstita cautione, et posteà contraveniat, an auferatur ab eo hæreditas, tanquam ab hærede, an vero quasi nunquam fuisset hæres, est magni effectus propter legata; Bart. disputat in dict. l. *Mutianæ,* quæ disputatio parvi, vel nullius effectus est quoad nos, attento jure hujus regni disponente, ut etiam hæreditate non adita legata debeantur, ut in l. 1. tit. 2. lib. 5. *Ordin. Regal.*

LEX VIII.

Si conditio est casualis, non potest sub ea hæres institutus ante ejus complementum quærere hæreditatem; sed conditio, quæ sit certa, ut *si moriatur,* non suspendit hæreditatis acquisitionem. Hoc dicit.

(1) *De seer complida.* Adde l. *is qui hæres,* D. *de acquir. hæred.* et quid si sit conditio, cujus eventus, vel defectus nihil operatur, vide l. *qui fundum,* §. *si tu ex parte,* D. *ad leg. Falcid.*

fulan que es ido á ultramar, si tornare ó viniere á esta tierra. Et tal condicion como esta en parte es en poder deste heredero atal, ca puede logar algunt navio en que venga, et en parte está en aventura, ca maguer lo alogue, puede acaescer que peligrará en la venida. Et si el heredero que asi era establescido fuese de los decendientes (2) de aquel quel establesciese, valdrie el testamento (3) maguer non se compliese la condicion; mas si fuese extraño, non valdrie á menos de seer complida.

(2) *Nasciere el sol.* Est enim omnino extitura, et sic institutio remanet pura, l. *si pupillus*, §. *qui sub conditione*, D. *de novation.*

(3) *Si muriere.* Illa enim propriè dicitur conditio, quæ suspendit, et potest se habere ad esse, et ad non esse, ut notat Azo *C. de inst. et substit.* in summa, col. 2. l. *ex facto*, §. fin. D. *ad Trebell.* et per Jasonem in l. *conditio in præteritum*, D. *de verbor. oblig.* l. 2. suprà eod.

LEX IX.

Mixta conditio, quæ partim est in potestate hominis, et partim in viribus fortunæ suspendit hæreditatis aditionem, donec impleatur in extraneo instituto, licèt non in suo. Hoc dicit.

(1) *Mescladas.* Ortum habet à l. *si pater, C. de inst. et substit.* et à notatis per Azo. *C.* eod. in summa, col. 2. vers. *mixta*, et vers. *quid autem*, et per Gloss. in dict. l. *si pater.*

(2) *Decendientes.* Filii, vel nepotes, sive sint in sua potestate, sive sint emancipati; neque erit hodie saltim attento isto jure Partitarum necessarium, quòd emancipatus institutus sub conditione casuali, vel mixta petat bonorum possessionem secundum tabulas, de qua in l. 3. §. *sub ea*, D. *de bonorum posses. cont. tabul.* l. 2. §. *si sub conditione*, D. *de bonor. poss. secund. tabul.* licèt Glos. in l. fin. *C. unde cognati*, dicat in casu dictarum ll. adhuc hodiè necessariam dictam bonorum possessionem.

(3) *Valdrie el testamento.* Tene mente istam legem, quæ decidit illud magnum dubium, de quo per Gloss. et Doctor. in l. *si pater, C. de instit. et subst.* an etiam stante dispositione l. *quoniam in prioribus, C. de inoffic. testam.* testamentum in quo filius est institutus sub conditione casuali, vel mixta, et in cujus defectu non est exhæredatus, sit nullum, vel an teneat rejecta conditione; et approbat ista lex opinionem Glossæ in dict. l. *si pater*, et in l. *suus quoque*, in princ. in verbo *constat*, D. *de hæred. instituend.* quam et ibi tenet Bart. post Ricardum Malumb. Joan. de Imol. in dict. l. *suus quoque*, et in l. fin. D. *de cond. institut.* Salic. in dict. l. *quoniam in prioribus*, Paulus de Castro, Alex. et Jaso in dict. l. *si pater*, qui omnes moventur per textum in l. *scimus*, §. *cum autem*, *C. de inoffic. testam.* et istam partem tenet Roderic. Suarez in repet. dictæ l. *quoniam in prioribus*, in 2. ampliatione, qui etiam dicit istam opinionem per istas ll. Partitarum approbari, scilicet, per l. 17. incipit, *Religiosa*, vide suprà tit. 1. et per l. 11. infrà isto tit. Et non allegat istam legem, quæ hoc clariùs dicit, et expressiùs: nota bene, quia ut affirmat Socinus consil. 97. *præsens consultatio*, vol. 3. et in cons. sequenti, communis opinio erat in contrarium, ut latè refertur in dictis consiliis.

LEY X.

De las condiciones que se entienden en los establescimientos de los herederos, maguer non sean hi puestas, á que dicen en latin tacitas.

Tacita conditio en latin tanto quiere decir en romance como callada condicion, que es de tal natura, que maguer non sea puesta señaladamiente, entiéndese de derecho (1). Et esto serie como si algunt testador (2) que hobiese dos fijos (3), quier amos fuesen le-

LEX X.

Tacitè intelligenda est conditio, ut videlicet duobus filiis legitimis naturalibus institutis, et uno alteri præmorienti substituto, intelligatur tacita conditio, scilicet, si præmoriatur sine liberis, quia ipsi præferuntur: secùs est extraneis institutis prædicto modo substitutis, quia etiam præmortui liberis expulsis admittitur ad substitutionem superstes. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *cum avus*, D. *de cond. et demonstr.*

(1) *Entiéndese de derecho.* Sunt multæ conditiones, quæ tacitè subintelliguntur à jure, ut hìc, et in l. *hæc verba*, D. *de legat.* 1. et in cap. *quemadmodum*, ubi gloss. 2. et etiam Joann. Andr. *de jurejurand.* et in l. *cum quid*, D. *si certum petat.* l. *conditiones extrinsecus*, D. *de cond. et demonstr.*

(2) *Algunt testador.* Sive pater, sive mater, ut dicit Gloss. in l. *generaliter*, §. *cum autem*, in verbo *substituit, C. de institut.* et ibi per omnes: Bartol. in l. *cum avus*, D. *de cond. et demonstr.* Unde in contractibus, qui celebrantur gratia utriusque, non procedet hujus legis dispositio, secundum Bald. in l. *cum acutissimi*, in fin. *C. de fideicom.* procederet tamen in donatione causa mortis, Gloss. in l. 1. *C. de donat. causa mortis*, et etiam in donatione inter vivos, quæ fieret gratia donatarii, secundum quod vult Decius in l. *generaliter, C. de instit. et substitut.*

(3) *Dos fijos.* Gratia exempli ponit; nam idem esset si plures haberet, vel unum tantum, ex identitate rationis, et probatur in l. *cum acutissimi, C. de fideicommis.* et in dict. l. *generaliter*, §. *cum autem.* Ex ista tamen lege collige, quòd loquitur, quando ascendens gravat descendentem fideicom-

gitimos ó naturales (4), establesciese en su testamento que el que muriese (5) primeramente, que el otro que fincase vivo heredase los bienes del muerto (6); ca si este que

misso universali; non ergo procedit, quando frater gravat fratrem, seu transversalem institutum, secundum Alberic. Angel. et communiter Doct. post Jacob. de Aren. et Jacob. de Rave. in dict. §. *cum autem,* et est communis opinio, ut testatur Socinus in dict. l. *cum avus, de condit. et demonst.* col. 1. et Decius consil. 455. Contrarium tamen dicit Barbat. in dict. l. *cum acutissimi,* per aliqua motiva, quibus respondet Socinus ubi suprà, col. 2. Similiter neque procederet in uxore instituta gravata de restituendo, quæ decedat cum filiis communibus, per l. *qui filium,* §. *Fabius,* D. *ad Trebell.* Vide Socin. in dict. l. *cum avus,* col. 3. vers. 3. *infertur:* neque etiam habebit locum, quando parentes instituuntur à filiis, secundum Bart. in dict. l. *cum avus;* et est communis opinio rejecta distinctione Angeli, in l. *ex facto,* §. *si quis rogatus,* D. *ad Trebell.* et procedit dicta communis opinio, sive decedat cum liberis pater, vel sine liberis, cum parente avo instituentis, concludit Socinus in dict. l. *cum avus,* col. 5. et quod ista lex dicit de filiis, idem dic de aliis descendentibus, Gloss. in dict. §. *cum autem,* l. *cum acutissimi,* C. *de fideicommiss.*

(4) *O naturales.* Adde l. *generaliter,* §. *cum autem,* C. *de instit. et substitut.* et an procedant istæ leges, nedum in filio naturali gravato, verum etiam in nepote naturali vel pronepote; videtur dicendum, quòd sic, cùm militet eadem ratio, argum. l. fin. C. *de natural. liber.* ubi circa institutionem ex testamento, vel ab intestato, quod statuitur in filiis, habet locum in nepotibus naturalibus, ex dictæ legis extensione, et ita tenet Socin. in dict l. *cum avus,* col. 23. vers. *octavum corollarium.* Sed quæritur, an istæ ll. procedant in filiis adoptivis gravatis? Rayner. et Alberic. in dict. § *cum autem* tenent, quòd non; eo quòd majorem affectionem habet pater ad filium naturalem, quam ad adoptivum, et hanc opinionem approbat Alex. in l. *ex facto,* §. *si quis rogatus,* D. *ad Trebell.* non enim adoptivi dicuntur propriè filii, sed quidquid à patre habent, habere videntur ex mera liberalitate, ut in l. *cum in adoptivis,* cum ibi notatis, C. *de adoption.* ubi etiam dicit Angel. quòd si statutum vult, quòd filii non solvant gabellam de hæreditate paterna, filii adoptivi solvere tenebuntur: contrarium tenet Cuman. in dict. l. *cum avus,* et Fulgo. in dict. §. *cum autem.* Socin. vero in dict. l. *cum avus,* col. 24. tenet primam opinionem, quando filii adoptivi fuerunt adoptati ab extraneo, eo quòd non transeunt in familiam, seu potestatem adoptantis, ut in dict. l. *cum in adoptivis.* In adoptatis tamen ab ascendente naturali, cùm transeant in familiam adoptantis, et in ejus potestatem, ut in dict. l. et etiam in filio arrogato, qui et ejus filii transeunt in familiam arrogantis, vult, quòd habeant locum leges istæ, licèt ultimo loco relinquat cogitandum. Ego verò indistinctè adhærerem primæ opinioni, ex eo quia hoc casu, neque patria potestas, nec transitus in familiam consideratur, sed affectio naturalis, quæ non ita cadit in adoptivis, sicut in naturalibus: et quia non reperitur in jure talis extensio ad adoptivos, prout reperitur in naturalibus in dict. §. *cum autem,* et hìc: et licèt ista lex Partitarum super his dicat: *Quier amos fuesen legítimos,* non intelligas de legitimis adoptivis, sed de legitimis et naturalibus, prout istæ ll. Partitarum filios legitimos intelligunt, ut patet in l. 1. tit. 13. *Part.* 4. quando verò causa naturalis, et accidentalis concurreret in adoptivo gravato, prout est in adoptato ab ascendente, planè procederent istæ leges. Patet etiam ex ista lege, quòd non procederet ejus dispositio, si filii gravati essent spurii, secundum Alberic. et alios in dict. §. *cum autem,* nisi sint legitimati; cùm per legitimationem jura filiorum legitimorum consequantur, ut in authent. *quib. mod. natural. effic. sui,* cap. *illud,* l. fin. tit. 15. *Part.* 4. tenet Socin. quoad casum nostrum in dict. l. *cum avus,* col. 24. vers. *infertur ex præmissis.*

(5) *El que muriese.* Quid si hoc non fuit dictum, sed institutio descendentis fuit facta in vita tantùm, et post mortem alter directò instituitur hæres, an procedet hujus legis dispositio? Videtur, quòd non, per l. fin. C. *de legat.* et quia Joan. de Imol. in l. *filio præterito,* D. *de injust. et rupt.* dicit, quòd ista lex est exorbitans, et ideo non extendenda; contrarium tenet Socin. in dict. l. *cum avus,* col. 10. et 11. et ita refert fuisse consultum: vide ibi latè per eum. Nota etiam ex isto verbo legis, quòd non procederet ista lex in gravato purè, scilicet, non adjiciendo post mortem: et consonat in hoc ista lex cum communi opinione Doctor. contra quam videtur tenere Socin. in dict. l. *cum avus,* col. 12. et 13.

(6) *Los bienes del muerto.* Et sic loquitur ista lex de substitutione universali: dic tamen idem esse in relictis particularibus factis filiis, si gravantur de restituendo post mortem, ut est casus in dict. l. *generaliter,* §. *cum autem,* vers. *quæ omnia,* C. *de institut. et substitut.* et procedit sive filius fuerit universaliter institutus, vel in quota, et gravatus de re certa restituenda; sive ei erat relicta certa res vel quantitas, et gravetur post mortem de ea restituenda, secundum Bald. in l. *cum acutissimi,* C. *de fideicommiss.* col. 1. de quo vide Socin. in dict. l. *cum avus,* col. 13. et 14. cum seq. et per Decium in dict. §. *cum autem,* vers. 4. *limitatur,* ubi vult, quòd quando institutus universaliter gravatur in re certa post mortem, non habet locum dispositio illius §. *cum autem,* in fin. et tenuit Alberic. in dict. l. *cum acutissimi,* C. *de fideicommiss.* Et hoc satis placet, maximè cum ista lex Partitarum non loquatur de legatis particulari-

muriese (7) dexase fijos (8), ellos deben heredar los bienes de su padre (9), et non su tio dellos á quien habie el testador establescido por heredero; et esto es porque siempre

bus, sed de successione universali : et quod habetur in dict. §. *cum autem*, in fin. restringendum est ad proprium casum dé quo loquitur, scilicet, ad legata particularia, ipsis filiis gravatis relictis.

(7) *Que muriese.* Loquitur de filio instituto gravato moriente; non enim procederet ista lex, quando non ipse filius oneraretur, sed alius tertius gravaretur à testatore post mortem filii, ut in l. *qui filium*, §. *Fabius*, D. *ad Trebell.* et ibi Bart. Angel. et Joan. de Imol. Quid tamen si sit bannitus? Bald. in l. *cum acutissimi*, col. fin. C. *de fideicommiss.* dicit, quòd adhuc non esset locus fideicommisso, et quòd in hoc casu filii ejus excluderent substitutum, etsi peteret sibi caveri de fideicommisso restituendo; quia quotiens conditio est in medio, illa cautio non potest præstari, l. *ita tamen*, §. 1. D. *ad Trebell.*

(8) *Dexase fijos.* Non exprimit, an naturales et legitimos, vel naturales tantùm, et sic videtur velle, quòd etsi decedat cum filiis naturalibus tantùm, excludant illi substitutum, sicut et habetur in l. *ex facto*, §. *si quis rogatus*, el 1. D. *ad Trebell.* unde hìc probatur, quòd etiam si filius naturalis sit ille, qui fuit gravatus fideicommisso, qui decedat cum filio naturali, talis filius excludit substitutum; cujus contrarium probari videtur in dict. l. *generaliter*, §. *cum autem, C. de institut. et substitut.* et ita ibi Doctor. magis communiter intelligunt illum textum, ut requiratur tali casu ad excludendum substitutum datum filio naturali, quòd debeant extare filii legitimi, et naturales ex naturali : et ad §. *si quis rogatus*, respondent, quòd procedat, quando illa conditio, *si sine liberis decesserit*, fuit expressa à testatore; et quod dictus §. *cum autem* intelligatur, quando talis conditio fuit à lege tacitè subintellecta, quæ fuit tertia solutio Glossæ in dict. §. *cum autem*, in parte *sobole*, in fin. Sed Bart. ibi tenet primam solutionem Glossæ ibi, scilicet, quòd dictus §. *cum autem*, quatenus dicit de justa sobole, intelligatur secundum distinctionem positam in dict. §. *si quis rogatus*, et sic, quòd nihil novi inducatur in hoc per dictum §. *cum autem* : et ista opinio fuit Azo. et idem tenet Bart. in dict. §. *si quis rogatus*, et tenent etiam Angel. et Joan. de Imol. qui dicunt istam communem opinionem, et idem dicit Alexand. et Decius in istam partem inclinat in dict. §. *cum autem;* sed revera communior est opinio primò posita, quæ fuit tertia dictæ glossæ, quam etiam dicit verissimam Socin. in dict. l. *cum avus*, col. 29. Tenenda est opinio Bartoli per istam legem Partitarum, quæ declarat verba dicti §. *cum autem*, dum dicit *sine justa sobole*, ut isto casu intelligatur secundum subjectam materiam, ut etiam naturales comprehendantur, et spurii solùm excludantur secundum jura antiqua, nam justa dicitur, id est, legitima, l. 3. §. *de illo*, D. *pro socio*, l. *si uxor*, in princ. D. *de adulter.* et naturales filii in excludendo substitutum dicuntur legitimi, ut in dict. §. *si quis rogatus.*

An autem filii excludant ecclesiam, seu piam causam substitutam? Videtur dicendum, quòd sic, ex quo excludunt conjunctum patruum filium testatoris, ut hìc habetur, et in dicta l. *cum avus*, et ex quo filium prætulit ecclesiæ, continuata affectione censetur voluisse præferre omnem ejus posteritatem; tenet Bald. in dict. l. *cum acutissimi*, col. 1. et ibi etiam Paul. de Castr. circa fin. : et istud teneas, quidquid in contrarium tenuerit Barbat. in comment. dict. l. *cum acutissimi*, et Jaso in dict. §. *cum autem*, quorum fundamentis latè respondet Socin. in dict. l. *cum avus*, col. 19. et 20. et Decius in dict. l. *generaliter*, colum. 3. Vide tamen, quæ adducit Felin. in cap. *Ecclesia S. Mariæ*, col. 38. *de constit.* ubi referens consilium Anchar. limitat, nisi filii ex hoc non depauperarentur.

Item, quid si gravatus ingressus est religionem, an monasterium habeatur loco filii, et sic excludat substitutum? Bald. in dict. l. *cum acutissimi*, col. fin. *C. de fideicomm.* distinguit, an ingrediatur religionem Minorum fratrum, qui sunt incapaces hæreditatis, et tunc non excludatur substitutus; si verò ingrediatur aliam religionem capacem, excludatur : vide de hoc per Joan. Baptist. de S. Sever. in repet. dict. l. *generaliter*, §. *cum autem*, quæst. 7. et per Socinum in dict. l. *cum avus*, 9. quæst. Adverte etiam, quòd in casu hujus legis, quando est gravatus restituere alteri filio testatoris, nullo casu excluditur substitutus, ut probatur hoc per casum in authen. *de sanctis. Episc.* §. *sed hoc præsenti*, collat. 9. ubi monasterium non facit deficere conditionem, de qua ibi, quando contendit cum alio monasterio substituto, ut dicit etiam Gloss. in cap. *in præsentia, de probat.* igitur idem erit dicendum, si contendat cum alio filio testatoris substituto, quia non est minoris favoris, sed similis, et fortioris, cùm dilectio major videatur in filiis, quos testator cognovit, quàm in nepotibus, quos non cognovit, et ita in facto consuluit, et obtinuit Maria. Socin. ut refert ejus filius in dict. l. *cum avus*, col. 19. et in 9. quæst. ad fin. quod si esset verum, esset singulariter notandum; sed cave, quia ista lex destruit istud dictum, nam in ea filius erat gravatus restituere fratri suo, et tamen adhuc habet locum instar tacita conjecturata conditio, ut nepotes ex filio præmortuo gravato excludant patruum filium testatoris, et idem probatur in textu dictæ l. *cum avus*, ubi patruus non excludit pronepotem nepotis gravati : ideo intellige dictum Socin. quando institueretur filius, et gravaretur de restituendo uni filio ejusdem gravati, quia tunc alii fratres illius filii non possent ex

conjecturata mente avocare fideicommissum, quia sunt in pari gradu : et sic procedit fundamentum Socini, dum arguit de monasterio : et ubi est expressa voluntas de restituendo uni nepoti, cessat conjecturata contra mentem expressè.

An autem filii adoptivi, quos reliquit gravatus, excludant substitutum, dic, quòd non, quia esset in potestate gravati adoptando filium excludere substitutum; quod in filio naturali non potest dici, cùm non tantùm ab ejus voluntate, sed à Dei dono sibi agnascatur, et quia liberi adoptivi non sunt in consideratione in præjudicium substituti, l. *fideicommissum*, D. *de condit. et demonst.* l. *si ita quis*, §. fin. D. *de legat.* 2. Angel. in dict. §. *cum autem*, Socinus in dict. l. *cum avus*, col. 24. et Decius in dict. §. *cum autem*, vers. 7. *ista lex*. Et quòd hìc dicitur, quando reliquit nepotes, vel pronepotes, seu alios ulteriores descendentes, ut probatur in dict. §. *cum autem*, et in dict. l. *cum acutissimi*, et tradit Socin. in dict. l. *cum avus*, colum. 17. Procedit etiam ista lex, sive filii sint masculi, sive fœminæ, seu nepotes ex fœmina, l. *si quis ita*, in princ. D. *de testam. tutel.* Bart. plenè in l. 1. *C. de verb. signific.* l. 1. *C. de condit. insert.* Si tamen testator expresserat in conditione qualitatem masculinitatis, tunc deficientibus masculis, propter fœminas non excluderetur substitutus, ut dicit Bart. in dict. l. *cum avus*, 4. quæst. et ejus opinio tenetur communiter, et à nullo reprobatur, ut attestatur Socin. in dict. l. *cum avus*, chart. 9. col. 2. et circa hoc, vide eumdem Socin. ibi chart. 10. col. 4. cum seq. Procedit etiam hæc lex, sive filii sint nati, sive nascituri tempore conditionis, secundum Rapha. Cuma. in dict. l. *cum avus*, et videtur de mente Bart. ibi 3. quæst. et tenent aliqui moderni in dict. §. *cum autem*, prout est Joan. Bapt. de S. Sever. qui latè ibi istam quæstionem examinavit; et in hanc sententiam inclinat Socin. in dict. l. *cum avus*, fol. 9. col. 3. et 4. et seq. Et istud videtur tenendum, licèt contrarium tenuerit Ludov. Roma. consil. 370. in proposita consultatione, cui videntur adhærere Jaso, et Decius in dict. §. *cum autem*, et pro ista opinione Rapha. multum confert ista lex Partitarum; quæ indistinctè excludit substitutum per liberos gravati, si extent, et signanter cùm dicitur: *Esto es porque siempre se entiende por derecho, maguer el padre non lo diga paladinamiente, que muriendo el uno et dexando fijos, que el otro hermano que finca vivo non debe heredar lo suyo.* Ponderandum est verbum *semper* et sic intelligit, sive filii sint jam nati, sive nascituri; nam ista dictio *semper* importat, quòd idem sit in omni casu, et in omni tempore, ut dicit glossa notabilis in verbo *semper*, in l. 1. D. *solut. matrim.*

Quid tamen si iste gravatus decedat cum filiis, qui tamen sunt incapaces, ut quia sunt deportati, vel damnati in metallum, an tales filii faciant deficere fideicommissum? Dic, ut per Bart. in l. *filiusfamilias*, §. *cum quis*, D. *de legat.* 1. Adverte etiam, quia sufficit liberos extare, etsi non sint hæredes, quia nolunt adire paternam hæreditatem, vel fuerunt exhæredati, ut in dict. §. *cum quis;* de hoc tamen vide, quæ infrà statim dicam in glossa, quæ incipit: *Lo deben haber.* Nota etiam, quòd etsi filii isti præmaturè habeantur à minore 14. annis viripotente, quòd etiam isti non tantùm facient cessare substitutionem fideicommissariam, de qua hìc, et in dictis juribus; sed etiam pupillarem, Bart. in l. *Gallus*, §. *etiam si parente*, D. *de liber. et posthum.* et idem Bart. et Apostil. in l. *in pupillari*, final. verb. D. *de vulg. et pupill.* Idem est, si talis pupillus relinquat uxorem prægnantem, nam talis posthumus ex eo faciet cessare pupillarem substitutionem, ut notanter tenet Bald. in l. *neque ei*, D. *de adopt.* ibi dum dicit: Item si malitia supplet ætatem, et acciperet uxorem, et conciperet, argum. l. *ex facto*, D. *de vulg. et pupill.* licèt tantùm ipse loquatur de extinctione pupillaris substitutionis. Nota etiam istum textum in quantum dicit, *dexase hijos*, quia vult, quòd non sufficiat habuisse liberos, si decesserunt ante mortem gravati, ut est casus singularis, in l. *ex facto*, §. penult. D. *ad Trebell.* Requiritur ergo, quòd extent tempore mortis ejus, et hoc sufficiet, licèt postea moriantur, ut excludatur substitutus, ut probatur in dict. §. penult. et habetur in cap. *Raynutius, de testam.* et in cap. *in præsentia, de probat.* l. *cum uxori, C. quando dies legat. ced.* Item intellige istam legem in filiis, qui nascuntur non monstruosi, et tendentes ad prodigium, nam illi, etsi vivi nascantur, non faciunt deficere conditionem, l. *non sunt liberi*, D. *de statu homin.* Similiter intellige, quando tales filii perfectè nascuntur, nam si in actu nativitatis moriantur, puta, dum fuit totus extractus præter unum pedem, secùs esset, l. *quod dicitur*, D. *de liber. et posth.* l. penult. et ibi Alber. Bald. et alii, *C. de posthum. hæred. instit.* Si tamen inciso aliquo perfecto membro nasceretur vivus, tunc ille excluderet substitutum, sicut accidit in eo, qui sine aliquo membro perfecto nasceretur, quia est perfectus homo, ut adducit Socin. post Joan. de Monte Spere. in dict. l. *cum avus*, chart. penult. col. 2. Intellige etiam de nato ex partu, qui vivere posset; secùs si sit quinque, vel sex mensium, quia non est perfectè natus, ut in dict. l. penult. Socinus ubi suprà, ubi refert se in hoc consuluisse. Vide etiam super his de jure regni l. 13. *Tauri*, quæ est lex notabilis.

(9) *Los bienes de su padre.* Ex hoc verbo patet, quòd loquitur ista lex in substitutione fideicommissaria, quia non secuta aditione, vel immixtione non dicerentur bona patris, qui fuit gravatus, sed primi testatoris, qui gravavit, argument. l. *post aditam, C. de impuber. et aliis substit.* ex quo videtur inferri, quòd ista lex et similes non procederent in substitutione directa vulgari, et ita dicit Alberic. in dict. l. *generaliter* §. *cum autem*, ubi Glossa in verbo *substituit*, videtur hoc velle : et hanc dicit esse communem opinionem Socinus

se entiende por derecho (10), maguer el padre non lo diga paladinamiente, que muriendo el uno et dexando fijos, que el otro hermano que finca vivo non debe heredar lo

in dict. l. *cum avus*, col. 7. ubi etiam notabiliter dicit hoc debere intelligi, et limitari, nisi essemus in casu, in quo institutus filius transmitteret jus adeundi ad nepotes; nam licèt aliàs sit magna dubitatio, numquid ille, qui admittitur ex vulgari substitutione, excludat illum, qui venit per jus adeundi transmissum, de quo per Bart. et Doctores in l. 1. D. *de vulg. et pupill.* tamen in hoc casu indubitanter secundum eum, substitutus excluderetur per textum in l. unic. *C. de his quæ ante apert. tab.* et argumento textus in l. *cum acutissimi, C. de fideicommiss.* Limitat etiam Socinus istam communem opinionem, quando vulgaris substitutio esset juncta cum compendiosa, ut si dixit testator, *quandocumque decesserit*, nam cùm in compendiosa contineatur vulgaris, secundùm doctrinam Bart. communiter approbatam in l. *Centurio*, col. 10. vers. *quæro utrum substitutio compendiosa facta, etc.* D. *de vulg. et pupill.* et in l. *precibus, C. de impuber. et aliis substit.* quia sicut in fideicommissaria, quam etiam amplectitur compendiosa, intelligitur tacita conditio, *si decesserit sine liberis*, ut hìc, et in dicta l. *cum avus*, pariter idem est dicendum de vulgari substitutione in compendiosa comprehensa, ut æqualis fiat determinatio, argument. l. *jam hoc jure*, D. *de vulg. et pupill.* l. *quamvis, C. de impuber. et aliis subst.* Contra istum tamen dictum Socini consuluit Decius consil. 416. *in testamento illustris, et magnifici domini capitanei, etc.* motus inter cætera, ex eo, quòd licèt sit verum, quòd à principio et potentialiter substitutio compendiosa applicari possit ad vulgarem, vel fideicommissariam, secundùm quod casus occurrit; si tamen talis compendiosa resoluta sit in vulgarem, vel fideicommissariam, de tali vulgari, vel fideicommissaria, in qua compendiosa resolvitur, judicari debet tanquam de vulgari, vel fideicommissaria simpliciter et absolutè, ex notatis per Bart. in l. *hæredes mei*, §. *cum ita*, D. *ad Trebell.* et sequitur Alexand. consil. 1. *perspectis verbis eis*, col. fin. vol. 1. Si ergo occurreret casus de vulgari, judicaretur simpliciter et absolutè, secundum eum; et sic, quòd non subintelligetur in ea talis tacita conditio, *si decesserit sine liberis*, et ita fiat comprehensio, quòd utraque substitutio conservetur in statu suo, et utraque propriam naturam retineat, quia illa determinatio, quæ æqualiter debet fieri, respicit illud, quod exprimitur, et non videtur habere locum in eo, quod tacitè intelligitur, prout est dicta conditio liberorum, de qua nihil fuit dictum: adducit etiam alia, quæ videas per eum. Et ista lex Partitarum satis facit pro ista parte, quam tenuit Decius, nam videtur loqui de compendiosa substitutione, in quantum dicitur: *Que el que muriese primero;* et quòd fuerit facta hoc casu substitutio per verbum commune, sicut et de verbo *succedat*, dicit Bart. in l. *Centurio*, col. fin. D. *de vulgar. et pupill.* hæreditare enim tantum est dicere, quantum succedere, ut in l. *nihil est aliud hæreditas*, D. *de verb. signific.* et tamen lex ista vult, quòd ut conditio liberorum subintelligatur, quòd succedant ex fideicommissaria, ut dixi in principio; et patet etiam ex aliis verbis istius legis inferius positis, ex quibus constat, bona paterna jam fuisse filii gravati, et sic quòd jam erat factum suum patrimonium per aditionem, seu immixtionem, l. *sed si plures*, §. *filio*, D. *de vulgar. et pupil.* et *Institut. de hæred. qualit. et different.* in princ. Pro opinione tamen Socini multum urget conjectura pietatis, et parentis affectio præsumpta, quæ fuit originarium motivum harum dispositionum, et quòd quis præponere voluit extraneum suæ posteritati, quæ ratio ita militat, si succedatur ex vulgari, sicut si ex fideicommissaria: et pro ista parte potest induci ista lex Partitarum; neque obstarent verba supra ponderata, nam etiam ante aditionem, vel immixtionem bona patris dicuntur filii, l. *in suis*, D. *de liber. et posthum.* l. 21. supra titul. 1. et multum interest ad conjecturandam istam voluntatem defuncti, an facta fuerit substitutio per verba compendiosa, an solùm per verba directa, importantia tantum vulgarem substitutionem, et sic quòd debeat esse diversitas inter unum casum, et alium; et attenta ista æquitate, et testatoris affectione potius inclinarem in opinionem Socini: tu cogita, quia passus est certe dubius. Quid autem sit dicendum in substitutione pupillari, vide latè Socin. in dict. l. *cum avus*, col. 7. 8. et 9. cujus resolutio videtur, quòd pupillaris substitutio non firmatur susceptione liberorum, prout dixit Bart. in dict. l. *in pupillari*, D. *de vulgar. et pupill.* neque etiam potest dici, quòd substitutio pupillaris rumpitur nativitate posthumi, prout est magis communis conclusio in dict. l. *in pupillari;* sed benè verum est, et potest dici, quòd expiret mortuo pupillo cum filiis, argumento dict. l. *cum avus*. Quid autem si testator duobus pupillis filiis substituerat pupillariter per adjectionem nominis collectivi, et primus decessit pubes relictis filiis, et postea decessit impubes alius, an filii puberis excludant extraneum ab hæreditate impuberis? Vide Bald. quòd sic, in l. penult. col. 1. *C. de impuber. et aliis substit.* et Alex. in l. *hæredes mei*, §. *cum ita*, D. *ad Trebell.*

(10) *Siempre se entiende por derecho.* Nota hoc verbum, nam ex eo tollitur magnum dubium, quod est inter Doctor. in dict. l. *cum avus*, an illud, quod ibi et hìc disponitur, sit fictio legis, vel an sit præsumptio juris; nam Raphae. Cuma. ibi vult, quòd sit fictio, eo quòd fingant scriptum ultra id, quod apparet; Paul. vero de Cast. dicit, quòd sit præsumptio, et rationes pro utraque parte discutit latè ibi Socinus col. 30. et 31. et 32. effectus est magnus, nam si esset fictio, non admitteretur pro-

suyo, mas los fijos del muerto lo deben haber (11); pero si muriese sin fijos, entonce el otro hermano (12) heredarie lo suyo, asi como el padre lo hobiese puesto. Mas si el que face el testamento establesciese á dos homes extraños (13) por sus herederos so tal condicion que el que muriese primero que el otro heredase sus bienes, maguer que este que muriese primero dexase fijos, non heredarien ellos estos bienes atales, mas el otro á quien establesció el testador por heredero dellos.

LEY XI.

Cómo el padre non debe poner condicion ninguna en la legitima parte que dexa á sus fijos.

Ley 1. tit. 8. lib. 5. Recop.

Libremiente (1), et sin ningunt agravia-

batio in contrarium; secùs tamen esset, si esset præsumptio juris tantùm, et non præsumptio juris et de jure: et quòd sit præsumptio juris tantùm, tenet Jacob. Butri. Cynus, Bald. in dict. l. *cum acutissimi, C. de fideicommis.* et sic admittetur probatio in contrarium per conjecturas, vel aliàs. Tene ergo mente istam legem Partitarum, quæ disponit, quòd hìc sit juris præsumptio, seu tacita conditio à jure subintellecta, non fictio; nam si voluisset, quòd esset fictio, non dixisset, *se entiende por el derecho, maguer el padre non lo diga*, sed dixisset jus fingit fuisse dictum; sed quia procedit ex conjectura pietatis, ideo dicit, *se entiende por derecho.*

(11) *Lo deben haber.* Quid si nolunt, et repudient, an erit locus substituto? Alberic. movet istam quæstionem in dict. l. *generaliter*, §. *cum autem, C. de institut. et substitut.* et refert opinionem quorumdam dicentium, quòd sufficit liberos extare, licèt non succedant, ut excludant substitutum, argum. l. *filiusfamilias*, §. *cum erit rogatus*, D. *de legat.* 1. et l. *ex facto*, §. fin. et ibi notatur, D. *ad Trebell.* et in l. *Lucius*, D. *de hæred. instit.* l. *cum pater*, §. *volo de legat.* 2. Sed in contrarium dicit, quòd videtur textus in §. 3. vers. *si verò testamentum, Instit. de success. libert.* et quia negare non possumus extitisse fideicommissum conditionale, licèt descendentes ex privilegio isto substitutum excludant, ut in dict. §. *cum autem*, cùm dicit, *liberis eam excludentibus*, ergo alii de tali privilegio non opponent, nisi ipsi, l. *qui ex liberis*, §. fin. D. *de bonor. poss. secund. tabul.* Alii verò dicunt, secundum eum, quòd aliud est, quando conditio expressa apponitur ab homine, et tunc sufficiat liberos extare, ut excludatur substitutus; aliud quando à lege subintelligitur, nam tunc oportet eos hæredes esse, per dict. §. *cum autem*, aliàs cessaret ratio, quæ movet conjecturam, de qua in dict. §. *cum autem*, et in dict. l. *cum acutissimi*; et in hac residet Alberic. in dict. l. *cum autem*, cujus opinioni adhærere videtur Socin. in dict. §. *cum avus*, chart. 8. col. 2. et Jas. in dict. §. *cum autem*, col. penult. et vide in hoc Socin. consil. 182. vol. 2. incipit, *licèt filia fœmina.*

(12) *El otro hermano.* Quid si decessit iste frater fideicommissarius antequam gravatus, an transmittat jus petendi fideicommissum ad hæredes? Paul. de Castr. in dict. l. *cum avus*, in fin. dicit, quòd non, ex quo istud fideicommissum erat conditionale, licèt conditio esset tacitè subintellecta, et sit conditio legalis; quia tamen non est necessaria, imò provenit ex conjecturata mente defuncti, ita quòd cam testator tollere potest, si vult, judicatur conditio non necessaria, et sic dicit cessare, quod habetur in l. *conditiones extrinsecus*, D. *de condit. et demonst.* Tu verò dic, quòd ista quæstio est facilis, ex quo hìc intervenit conditio expressa à testatore, scilicet, cùm moreretur l. *dies incertus*, D. *de condit. et demonst.* et sic non conveniunt propriè verba Pauli de Castr. dictum tamen est verum.

(13) *Dos homes extraños.* Approbat Gloss. l. *cum acutissimi, C. de fideicom.* et dict. §. *cum autem*, quæ sunt communiter approbatæ; cessant enim in extraneo rationes, quæ sunt in filio et ejus liberis, conjectura scilicet pietatis, et sanguinis, de qua in dict. l. *cum avus*, et etiam evitatio absurditatis in testante, ne videatur alienas successiones suis præponere. Quid autem si filius, et extraneus essent instituti, et de restituendo post mortem gravati, an in persona filii subintelligatur tacita conditio? Socin. tradit istam quæstionem in dict. l, *cum avus*, char. 6. col. 2. vers. 7. *infertur*, et est pulchra quæstio, et refert ibi Cumanum arguentem, quòd non intelligatur tunc ista conditio, licèt in fine relinquat sub dubio, dicens æquitatem suadere contrariam opinionem. Socin. ibi post Joan. Bapt. de S. Sever. in dict. §. *cum autem*, et in l. *in testamento, C. de testam. milit.* tenet quòd in persona filii subintelligatur; vide ibi per eum, et pro ista opinione satis facit ista lex Partitarum, dum in hoc versic. ponit hæc verba, *dos homes extraños*, quasi secùs velit esse, quando non ambo essent extranei.

LEX XI.

Non potest testator filiis apponere conditionem in legitima. In eo tamen, quod est plus ei jure institutionis relictum, potest apponi conditio potestativa. Casualis autem, vel mixta, nequaquam, sed habetur pro non apposita. Hoc dicit. Habuit originem à l. *quoniam in prioribus, C. de inoffic. testam.*

(1) *Libremiente.* Non ergo poterit à parente filio relinqui legitima, ut compenset cum debito, ad quod filio tenebatur, veluti dotis maternæ, vel

aliàs, ut in specie notat Cynus, et etiam Bald. in fin. in l. 2. *C. de jur. dot.* Et quid si pater relinquat filiæ jure institutionis aliqua bona, vel quantitatem pro legitima, et dote materna, et bona non sufficiant ad solutionem dotis, et legitimæ? Vide notabile consilium Socin. 2. vol. consil. 125. *diligentissimè, et subtiliter;* ubi etiam vide, an acceptando hoc filia sibi præjudicet, et quæ habentur in dict. consil. adde ad dicta Roderic. Suarez in l. *quoniam in prioribus, C. de inoffic. testam.* 7. ampliatione, ubi vide de hoc.

Et quid si filius instituatur in sua legitima, et jubetur restituere Titio, qui recusans adire, et restituere, compellitur à judice; an tunc habeat locum ista lex, ut adhuc rejecto gravamine consequatur, et retineat legitimam? Paul. de Castr. dicit, quòd non, imò tunc limitabitur ista lex et similes per textum, quem ipse ad hoc ita intelligit in l. *ita tamen*, §. *si patronus*, D. *ad Trebell.* ubi Roman. dicit, hoc esse novissimum dictum; sed Alexand. ibi reprobat istum intellectum, et dicit esse contra textum in l. penult. §. *si patronus*, D. *de bon. libert.* vide ibi per eum, cujus dicta satis placent. Si tamen filius sic gravatus recusans adiret, et restitueret, tunc videtur, quòd cùm agnoverit judicium defuncti, non possit repetere legitimam, per textum in dict. l. penult. §. *si patronus;* et videtur de mente Alex. ubi suprà.

An autem gravamen, quod per istas leges rejicitur in persona filii de legitima, rejiciatur etiam in persona ejus, in quem filius transmisit jus adeundi? Istam quæstionem tractat Socin. consil. 116. vol. 1. incipit, *non potest negari*, col. 7. neque memini alibi me legisse, ubi concludit, quòd non, per pulchra verba, vide ibi per eum: et in materia, quod ipse ibidem dicit, col. penult. vers. 6. et ultimo. Adverte etiam, quia si pater ex facultate regia posset gravare filios in legitima, juxta ea, quæ tradit Roderic. Suarez in dict. sua eleganti repetit. l. *quoniam in prioribus*, 18. limitatione, et in lectur. l. *Fori, consequenti*, in 2. limitatione, adhuc debet constare de voluntate expressa patris volentis gravare, et quòd in dubio potius conjecturare debemus gravare noluisse; ad quod benè facit quod dicit Oldral. consil 28. *visa donatione*, ubi consuluit, quòd si pater dat aliquid filio in vita cum onere restitutionis, et postea in testamento aliquid sibi legat jure institutionis, et vult illum esse contentum hoc et eo quod sibi donavit in vita, quòd videtur propter hoc remittere onus restitutionis appositum in donatione, quod est benè notandum: neque dicit obstare consuetudinem loci, ex qua permittitur gravare in legitima, quia locum habet secundum eum, quando de expressa voluntate testatoris appareat, aliàs stabitur juri communi, l. 2. *C. de noxal.* cap. *cum dilectus, de consuetud.* Et teneas semper mentem ad istas regias facultates, ex quibus permittuntur fieri majoriæ in unum ex filiis, licèt alii graventur in legitima, dummodo eis relinquantur alimenta, prout est de forma dictarum facultatum regalium; quod debes intelligere, dum tamen id, quod relinquitur filiis pro alimentis, relinquatur eis in proprietate, ita quòd judicetur suum proprium patrimonium, non subjacens regulis alimentorum; et ita erit transmissibile ad hæredes, prout volunt Hispani Doctores nostri, Doctor de Palac. Rub. in repetit. cap. *per vestras, in text.* col. 250. Roderic. Suarez ubi suprà in dict. 2. limitatione illius l. *Fori*, sub repetitione l. *quoniam in prioribus*, fol. 62. et 63. licèt contrarium voluit Baldus in l. 1. §. *jus naturale*, circa fin. D. *de justit. et jure*, qui tamen loquitur de casu, in quo per statutum tollitur legitima, non tamen ubi minuitur salvis alimentis; et sic non rectè potest allegari in contrarium, quia de mente Principis in istis facultatibus majoriæ non est in totum tollere legitimam, sed tantùm minuere; inter quæ longè interest, ut patet ex notatis per Paul. de Castr. in dict. l. *quoniam in prioribus*, vers. *item quæritur*. Et quòd istæ facultates regiæ sic debeant intelligi, ut non tollant, sed minuant legitimam, confert notabile dictum Baldi in l. *cum lege, C. de Episc. et Cleric.* ubi loquitur in terminis, quando statutum ratione primogeniti excludit secundogenitum, et si per se habeat severè contra alios filios, vel filias in taxatione talis legitimæ, sic diminutæ pro sustentatione filiorum, et contra pietatis officium, tunc judex in hoc succurrere debet, et bono arbitrio taxare, et moderare poterit juxta qualitatem personarum, et patrimonii quantitatem, et alias circumstantias, sicut et ego pluries fieri vidi in regali auditorio; nam cùm pater valde enormiter, et contra boni viri arbitrium minuit occasione talis facultatis legitimas filiorum, idem est, ac si in totum tolleret, ut adducit Socin. consil. 150. vol. 1. col. 5. et Dominic. de Rot. deciss. 18. *in novis*, in princ. 2. col. Et tenebitur pater ita providere aliis filiis, licèt ipsi habeant aliunde, unde possent alimentari, cùm Principis intentio non sit in totum tollere, sed diminuere legitimam; et sic cessat, quod in contrarium sentit Abb. in cap. *Raynutius, de testam.* ult. notab. An autem filius contra quem fuit impetrata facultas, ut possit sibi diminui legitima, poterit isto jure uti contra patrem suum, diminuendo patri legitimam? Bald. dicit, quòd non, in l. fin. vers. *pone Princeps, C. de fruct. et litium expens.* cætera ad istam materiam pertinentia, vide late per Roderic. Suarez in dict. sua repetit. l. *quoniam in prioribus*, et per Guil. Bened. ubi ponit decem limitationes in repetit. cap. *Raynutius, de testam.* fol. 352. col. 4. et fol. seq. super verbo *reliquit;* quibus adde, quid dicendum sit in milite, an ex directa militari (de qua in l. *Centurio*, D. *de vulg. et pupill.* et l. *precibus, C. de impub. et aliis substit.* et in l. *in testam. C. de testam. milit.*) possit privare filium legitima, quæ dicam in l. 12. incipit, *Compendiosa*, infra tit. 5. Adde etiam, quòd substituere filio vulgariter non reputatur gravamen,

miento et sin ninguna condicion (2) debe haber el fijo (3) su legítima parte de los bienes de su padre et de su madre, segunt dice en el título primero desta Partida : De quién puede facer testamento en quién non, en la ley que comienza : Religiosa vida. Empero si el padre quisiere establescer su fijo por heredero en mas de su parte legítima, en aque-

ut in specie dicit Paulus de Castr. in dict. l. *quoniam in prioribus*, per l. *si posthumus*, §. *quod vulgò*, D. *de liber. et posthum.* ubi etiam Alexand. quem vide.

(2) *Condicion.* Sed cùm substitutio dicatur conditionalis institutio, ut in l. *cohæredis*, §. *cohæres*, D. *de vulg. et pupill.* l. *in ratione*, §. *quod vulgo*, D. *ad leg. Falcid.* si filius substituatur vulgariter, vel compendiosè, et à primo gradu sit præteritus, an videatur institutus rejecta conditione, in quam fuit facta substitutio ? Et videtur, quòd sic, per l. *si filiusfamilias substituatur*, D. *de hæred. instit.* et l. *si pater filium*, et l. *ex facto*, §. *Lucius*, D. *de vulg. et pupill.* et per dict. l. *quoniam in prioribus*, et per istam legem, et videtur fuisse de mente Roderic. Suarez in dict. l. *quoniam in prioribus*, in 15. limitatione; et expressiùs habetur per Alexand. in l. *si pater impuberes*, D. *de vulgar. et pupill.* super glos. in verbo *substituit*, et probari etiam videtur in l. *scimus*, §. *cum autem*, C. *de inoffic. testam.* et sic si alter filius sit institutus in primo gradu, et ei sit datus substitutus vulgariter, vel pupillariter, vel compendiosè alter filius, talis filius substitutus rejecta conditione concurret cum instituto; quod est tenendum mente, quia non ita declarat Roderic. ubi supra. Sed adverte, quia neque Alexand. nec Rodericus faciunt mentionem de Oldrald. consil. 171. *thema tale est, Titius filium*, col. 3. vers. *sed quæritur*, ubi vult oppositum, loquens in casu suo de filio substituto pupillariter, qui fuit à præcedenti gradu præteritus, et dicit non obstare dictam l. *quoniam in prioribus*, neque dictum §. *cum autem :* quod ostendit, quia dicta l. *quoniam in prioribus*, commemorat legem *omnimodo*, ejusd. tit. at dictus §. *cum autem*, et lex *sancimus* commemorant utramque ; ergo oportet, quòd ambæ intelligantur eo casu, quo loquitur lex *omnimodo*, ad cujus interpretationem factæ sunt, et authent. *de filiis ante dotal. instrum. natis*, collat. 3. Sed lex *omnimodo*, circa præteritos filios nihil immutat, ut ibi dicitur in textu; ergo, etc. Item lex *omnimodo*, invenit petitionem supplementi, et circa illud versatur intentio illarum trium ll. et hoc nomen supplementum dicit duo, unum præexistens, aliud ei accedens sine prioris tamen interitu, argumen. l. fin. D. *de divers. et temporal. præscript.* l. *Pomponius*, §. *cum quis*, D. *de acquir. poss.* Item hoc supplementum fit dupliciter, verè scilicèt, per accessionem quantitatis ad quantitatem vel speciem, vel speciei ad quantitatem vel speciem, ut loquitur lex *omnimodo*, et interpretabitur per amotionem conditionis adjectæ institutioni factæ ex legitima, vel modi, vel dilationis, vel alterius cujuscumque gravaminis capiendi ; tamen modus non mutatur, sed repræsentatur, argum. l. *hæred.* D. *de hæred. instil.* unde si quis advertat ad legem *scimus*, §. *cum autem*, legitima, quæ ibi repræsentatur, non expectata die universali fideicommisso adjecta, non capitur jure directo, sed jure fideicommissi, et per restitutionem de manu hæredis faciendam, ut ibi dicit littera, dum subdit, *quartæ quidem partis restitutionem, etc.* et sic non mutatur capiendi modus, neque primus interimitur, sed in proposito per amotionem conditionis adjectæ de pupillari substitutione, non solùm succedendi modus repræsentatur, sed gradus ipse perimitur, l. fin. §. 1. ibi : *sed si extiterit conditio*, D. *de vulgar. et pupill.* ut hæc, et alia in isto proposito adducit Oldrald. ubi suprà. Confirmatur hoc, quia illud, quod dicitur, quòd testamentum potest incipere à tacita vulgari contenta in expressa pupillari, et si filius succedat ex tali tacita vulgari, satis dicitur institutus, ut probatur in l. *si pater filium*, et ibi Bart. D. *de vulg. et pupill.* tamen hoc procedit, secundum terminos dictæ l. *si pater filium*, scilicet, quando filius nasciturus, qui fuit filio jam nato substitutus, invenit tempore, quo nascitur, purificatam conditionem, sub qua est substitutus, quia tunc non potest dici præteritus, per l. *cum posthumus*, D. *de liber. et posthum.* non ergo procedet, quando filius aliquo tempore reperiretur præteritus à primo gradu, conditione non purificata. Sed quidquid dicat Oldrald. qui in hoc adhæret dictis antiquorum in quæstione illa, an conditio casualis, vel mixta, sub qua filius fuit substitutus, rejiciatur de legitima, juxta notata per Doctor. in l. *si pater*, C. *de institut. et substitut.* et in l. *suus quoque*, in princ. D. *de hæred. instit.* et in dict. l. *quoniam in prioribus :* pro eo, quod prius dixi, videtur casus in dict. §. *cum autem*, ex cujus decisione infertur, quòd cùm hodie legitima debeat relinqui filio titulo institutionis, secundum jura Authenticarum, et istarum ll. Partitarum, si filius substituatur in eventum alicujus conditionis alteri hæredi instituto, rejecta conditione concurrere debet cum instituto, prout habetur in dict. §. *cum autem.*

(3) *El fijo.* Idem dic de nepote, vel pronepote primum locum obtinente, ut probatur in dict. l. *omnimodo*, et dict. l. *quoniam in prioribus*, C. *de inoffic. testam.* ubi vide Roderic. 4. *ampliatione :* et idem dic de ascendentibus, et patronis, et etiam in fratribus, quando turpis persona hæres instituitur ab eo; nam isti etiam non possunt gravari in legitima, ut dicit Glossa notabilis in authent. *de hæredib. et Falcid.* §. *si vero expressum*,

llo quel dexa de mas bien puede el padre poner aquella condicion que es en poder (4) del fijo de la complir; mas ninguna de las otras condiciones, asi como las que acaescen por aventura ó las que son mescladas, segunt que dice en las leyes ante desta, non las puede poner; et si las pusiere, non empescen (5) al fijo heredero, maguer non se cumplan.

collat. 1. in glossa 1. l. *Paconius*, §. fin. D. *si quis à parent. fuer. manum.* vide etiam per Roderic. in dict. l. *quoniam in prioribus*, 36. *ampliatione*, et probatur optimè in l. 6. *in Ordinam. Tauri.*

(4) *Que es en poder.* Probatur ergo hìc, quòd in legitima quæcumque conditio potestativa, etiamsi sit facilis, rejicitur de legitima, sustentatur verò in residuo ultra legitimam, undè et illa conditio, *si volet*, rejicitur de legitima, ut hìc, tenet Bald. in dict. l. *quoniam in prioribus*, Joan. de Imol. in l. fin. D. *de condit. institut.* et in. l. *jam dubitari*, col. 7. D. *de hæred. instituend.* et Roderic. in dict. l. *quoniam in prioribus*, 5. et 6. ampliatione.

(5) *Non empescen.* De hoc vide Roderic. ubi suprà, 2. ampliatione, qui legem istam intelligit quando solus iste filius erat hæres institutus, ne obstet l. *scimus*, §. *cum autem, C. de inoffic. testam.* cui adde Paul. de Castro in l. *suus quoque*, in princ. col. 2. D. *de hæred. instit.* ubi in isto casu quærit, rejecta conditione de legitima, quid erit de residuo, et respondet, quòd si non habebat cohæredem, vel substitutum, totum sibi accrescit; quoniam in omni eventu est illud habiturus, sive deficiat conditio, sive non: si tamen haberet cohæredem, vel substitutum, expectabitur eventus conditionis, quæ si non existat, illud residuum perveniet ad cohæredem vel substitutum; si tamen existat, accrescit sibi sine nova aditione, sicut videmus in eo, qui est substitutus partim purè, partim sub conditione, ut D. *de hæred. instit.* l. *liber homo*, §. *Titius ex semisse*, et licèt Roder. Suar. post multa ita velit intelligi istam legem Partitæ, semper tamen visus est remanere cum aliquo scrupulo erga intellectum verum hujus legis, subdens se non determinatè asserere, sed ut peritiori daret occasionem, aut probandi, aut corrigendi, dicens hoc esse magnæ importantiæ in practica. Ego verò, licèt imperitus, cogitabam istum intellectum non convenire huic legi Partitarum: tum quia divinatorius, cùm in hac lege nulla mentio fit, quòd habuerit filius cohæredem, vel substitutum, vel quòd non habuerit; tum etiam quia ista lex juxta l. *suus quoque*, et alias leges juris communis, facit differentiam, an filius instituatur sub conditione potestativa, an sub casuali, vel mixta; ut primo casu rejecta conditione potestativa de legitima, juxta dictam l. *quoniam in prioribus*, et istam legem, teneat institutio conditionalis in residuo, et expectetur conditio. Secundo verò casu non solùm rejiciatur conditio de legitima, sed neque etiam respectu residui expectetur; et si tota ista lex intelligi deberet, quando non fuit datus cohæres vel substitutus, dicendum esset, nullam in utraque conditione faciendam esse differentiam, quia utroque casu non esset expectandus conditionis eventus, cùm in omni eventu illud esset habiturus. Restat ergo, quòd ut ista differentia inter conditionem potestativam, et inter casualem, vel mixtam possit hìc applicari, de necessitate debemus intelligere, quòd fuerit datus in ista lege substitutus vel cohæres, et tunc versatur labor in respondendo ad dictam l. *scimus*, §. *cum autem*, ubi habetur, quòd in residuo ultra legitimam, non rejicitur conditio casualis, vel mixta: fortè posset non improbabiliter dici, quòd cùm ille §. *cum autem*, quatenùs innuit, quòd legitima possit filio relinqui titulo fideicommissi, sicut et aliæ ll. illius tituli disposuerunt, ut habetur in l. *omnimodo*, eod. tit. sit correctus per jus Authenticarum ex mente Doctor. ibi, cùm legitima hodie relinqui debeat titulo institutionis, ut in authent. *ut cum de appellat. cognos.* cap. *aliud quoque capitulum*, collat. 8. et in l. 5. tit. 8. infrà ead. *Part.* per quæ jura reditur ad antiquas ll. secundum quas filius institui non poterat sub conditione casuali, vel mixta; et licèt dictus §. *cum autem* sit incorrectus, quatenùs etiam disponit, quòd conditio casualis, vel mixta rejiciatur de legitima, et testamentum teneat, ut in l. 9. suprà eod. et ibi dixi, tamen non potest negari, quin in legitima simul, et in residuo legitimæ pater hodie non potest filium instituere sub conditione casuali, vel mixta, sicut erat per ll. antiquas ante ll. Codicis. Si ergò institutio peccet in forma, ut si fiat sub conditione casuali, vel mixta, rejecta conditione tenebit testamentum, et eventus talis conditionis, etiam dato cohærede vel substituto, non expectabitur: et quod per dictas ll. antiquas disponebatur, ut filius taliter institutus posset dicere testamentum nullum, hodie per istas ll. Partitarum, licèt hoc non possit dicere, et testamentum teneat, tamen dicere poterit filius, conditionem talem sibi non potuisse apponi, et ejus eventum nullatenùs esse expectandum. Oporteret ergo patrem esse cautum, ut filium instituat in legitima, vel parte legitimæ purè, non sub conditione casuali vel mixta, vel in residuo instituat alium, vel si instituat filium in omnibus bonis, gravet, si velit, ut alteri restituat residuum purè, vel sub conditione; et similiter poterit filium instituere in legitima, et in residuo sub conditione casuali vel mixta, dato sibi cohærede, vel substituto, ut hæc omnia probantur in dict. l. 5. tit. 8. infr. ead. *Partit.* Si autem filium institueret sub conditione casuali, vel mixta, tàm in residuo, quàm in legitima, vel simpliciter, tunc procederet hujus

LEY XII.

Cómo aquel que es establescido por heredero sin condicion ninguna puede entrar la heredat, maguer la condicion que es puesta á su compañero non sea complida.

Si el testador (1) establesciese á dos homes por herederos al uno so condicion que pueda seer (2), et al otro simplemiente, este atal á quien non fue puesta condicion, luego que sea muerto el testador, puede entrar en sus bienes en aquella parte en quel establesció por heredero; et el otro que es establescido con la condicion sobredicha non puede entrar (3) la su parte, á menos de seer complida (4) primeramiente la condicion so que fue establescido por heredero.

LEY XIII.

Cómo deben seer complidas las condiciones que son puestas en los establescimientos de los herederos ayuntadamiente ó so departimiento.

Ponen los testadores á la vegadas muchas condiciones á los herederos ayuntadamiente, et á las vegadas las ponen so departimiento. Et ayuntadamiente pueden seer puestas en

legis dispositio, etiam dato sibi cohærede, vel substituto: et fortè idem esset dicendum attentis ll. juris communis, et sic quòd non procedant dicta Pauli de Castro in dict. l. *suus quoque*, et Cyn. in l. *si pater, C. de institut.* et sic quòd in hoc lex ista Partitarum non corrigat jus commune, sed declaret; nam supposito quòd talis conditio rejicitur de legitima, et testamentum tenet, secundum Bart. et Doctor. ut dixi in dict. l. 9. suprà eod. erat necessaria declaratio, quid erat faciendum de residuo, quod non reperitur declaratum de jure communi, et ista lex Partitæ declarat: neque obstabit l. *si te solùm*, et l. *si quis ita scripserit*, D. *de hæred. instituend.* quia loquuntur de casu in quo nullum peccatum fuit in forma institutionis, et ibi etiam extraneus est ille, qui instituitur, non filius, ut hoc casu: præterea et in istis legibus, et in dict. l. *liber homo*, §. *Titius*, institutio fuit pro parte pura, et in parte conditionalis, et nullum, ut dixi, fuit peccatum in forma; in institutione verò filii aliter sit etiam de jure communi dicendum, quod ista lex Partitarum optimè declarat. In conditione verò potestativa rectè distinguitur, an habuerit filius in residuo legitimæ cohæredem, vel substitutum, an non, quia institutio non peccat in forma; et in tali conditione loquitur Joan. de Imol. relatus à Roder. in l. *jam dubitari*, 7. colum. D. *de hæred. instit.* vers. *et hæc opinio tutior videtur, intelligendo eam sanè, etc.* et non in conditione casuali, vel mixta: confirmantur ista auctoritate insignis Doct. Anton. de But. consil. 69. incipit, *visis actibus et juribus*, ubi vult, quòd dictus §. *cum autem*, nihil de jure antiquo immutet, quando filius haberet jure institutionis; cum ergò per ll. antiquas filius institutus sub conditione casuali, vel mixta haberet totam hæreditatem, neque curaretur in aliquo de talibus conditionibus, etiam in residuo ultra legitimam, etiamsi daretur sibi cohæres, vel substitutus, idem erit etiam hodie dicendum: nec obstabit §. *cum autem*, qui loquitur secundum jura Codicis, secundum quæ sufficiebat quoquo relicti titulo legitimam filio relinqui absque honorabili titulo institutionis; et videtur ad confirmationem prædictorum, quòd hæc lex approbare voluit opinionem Oldral. in dict. l. *quoniam in prioribus*, quam ibi refert Alber. col. 1. vers. *vel posses dicere*, quatenùs dicit, quòd etiamsi filius instituatur sub conditione casuali, vel mixta in legitima, et ultra legitimam, quòd ut legitima manere debeat integra filio, tales conditiones removentur, seu habentur pro non appositis.

LEX XII.

Uno hærede in parte purè, alio in alia sub possibili conditione institutis, primò institutus potest statim post mortem testantis suam partem agnoscere; alius autem non, donec conditio impleatur. Hoc dicit.

(1) *Si el testador.* Adde ad istam legem l. *liber homo*, §. *si ita scriptum*, D. *de hæred. instituend.*

(2) *Que pueda seer.* Dic ut suprà eod. l. 1.

(3) *Non puede entrar.* Adde l. *si is, qui hæres*, D. *de acquir. hæred.* et limita, ut in l. *si quis instituatur*, D. *de hæred. instituend.* in princ. et in §. 1. et l. 2. §. *si sub conditione*, D. *de bonor. posses. secund. tabul.*

(4) *Complida.* Et si tempus non sit adjectum, quando conditio impleri debeat, parebo conditioni, quandiu voluero, secundum Azo. *C. de condit. insert.* in summ. col. 2. vers. *et siquidem*, ubi respondet ad legem *hæc conditio*, quæ contradicere videtur, D. *de condit. et demonstrat.* adde Bald. in l. *si pater*, col. fin. *C. de institut. et substitut.* vers. *quintò quæritur*; si verò tempus sit adjectum, infrà illud tempus parere debeo, et computatur tempus à die aditæ hæreditatis, non autem à morte testatoris, ut D. *de condit. et demonstrat.* l. *si in diem.*

LEX XIII.

Pluribus conditionibus conjunctim appositis hæredi, omnes adimpleri debent, aliàs testamentum erit invalidum; sed si disjunctivè ponantur, sufficit unam impleri. Hoc dicit.

esta manera, como si dixiese el testador: establesco á fulan por mio heredero, si feciere tal eglesia et tal hospital, et diere tantos maravedis á pobres: quando el testador pone tales condiciones (1) como estas ó otras semejantes dellas todas en uno, entonce conviene en todas guisas que las cumpla el heredero para valer tal establescimiento: et el ayuntamiento destas condiciones se face por estas palabras dichas (2). Et las condiciones pueden seer puestas departidamiente en esta manera, como si dixiese el testador: establesco por mio heredero á fulan, si diere cient maravedis por mi alma, ó si ficiere tal eglesia ó tal monasterio; entonce decimos que abonda para valer tal establescimiento, si el heredero cumple alguna dellas (3): et el departimiento destas condiciones se face por estas palabras. Otrosi decimos que si el testador pone una condicion sobre muchos homes que establesciese por sus herederos, si qualquier dellos compliere (4) la condicion, valdrie el establescimiento, maguer todos non la cumplan; et esto serie como si dixiese el testador: establesco á mis siervos por mis herederos, si fueren mios quando yo finare; ca maguer entonce todos non fuesen suyos, si acaesciere que lo sea el uno (5), aquel heredará los bienes del testador que era suyo á aquella sazon.

LEY XIV.

Cómo el heredero debe haber la herencia, si non fincó por él de complir la condicion so que fue establescido.

En manda ó en establescimiento del heredero poniendo condicion el testador, decimos que si la condicion es atal que es en poderio

(1) *Tales condiciones.* Ex hoc sume, quòd conditiones plures debent esse tendentes ad diversa implementa, et diversum finem, attenta mente testatoris, qui utramque conditionem voluit adimpieri, nec ejus mens, et intentio verificatur, una tantùm conditione impleta; secùs namque esset, si plures conditiones etiam copulativè positæ, tenderent ad unum finem, et qualibet earum impleta verificaretur, et impleretur, quod ex earum implemento prætendebat testator, nam tunc sufficeret cujuslibet earum implementum, veluti si testator dicat, si ille mortuus sit sine liberis, et presbyter fuerit, talis sit hæres, vel talem substituo; nam tunc cùm mens testatoris fuerit providere de substituto propter carentiam liberorum, quæ ita inducitur ex presbyteratu, sicut ex morte sine liberis, sufficeret conditionem presbyteratus extare, ut latè consuluit Alexand. consil. 100. vol. 4. incipiente, *Visa parte testamenti, etc.* tali enim casu in effectu ex mente testatoris ambæ conditiones sunt purificatæ; et quod hìc dicitur in institutione, idem dicas in substitutione, si plures conditiones in ea copulativè ponantur, cùm et substitutio sit secunda institutio; et ita in substitutione consuluit Petrus de Anchar. consil. 266. incip. *iste Magister Gerardus*, et Ludov. Roma. consil. 131. *prima dubitatio, etc.* et consil. 138. *nova supervenit,* Decius consil. 89. et cons. 417. *visis consiliis clarissimor. Doctor. etc.*

(2) *Por estas palabras dichas.* Et an substitutio vulgaris facta duobus copulativè habeat locum in persona unius, vel intelligatur in persona utriusque; vide Bartol. et Deci. in l. *quamvis, C. de impub. et aliis subst.* et adde ad istam legem l. 24. et ibi dixi, tit. 11. 5. *Part.* Si tamen non esset una institutio sub duabus conditionibus copulativè positis, sed sint duæ, vel plures institutiones ejusdem personæ, eodem contextu factæ, tunc purificabitur institutio ex illa conditione, quæ prius evenerit, ut in dict. l. *si plures*, D. *de cond. inst.* si verò ex intervallo facta fuerit secunda institutio in eadem proportione sub diversa conditione, tunc videtur recessum à prima, et purificabitur existente conditione secundo loco posita, l. *quod traditum*, et l. *non ad ea*, D. *de cond. et demons.* secundum Paul. de Cast. in dict. l. *si plures;* Glos. tamen ibi, et Bartol. volunt, quòd fiat hoc ultimo casu differentia inter legata, et institutiones: vide ibi, et in opinionem Glossæ et Bart. inclinat Joan. Fab. in §. *si plures, Inst. de hæred. inst.*

(3) *Alguna dellas.* Sufficit enim ad veritatem disjunctivæ alteram esse veram, ut hìc, et in l. *si hæredi plures,* D. eod. et in §. *si plures, Inst. de hæred. inst.* quod limita, nisi aliud esset de mente testantis, ut in l. *generaliter*, in princip. *C. de inst. et subst.* cujus legis dispositio, an procederet, si daretur capacitas in instituto, vide per Roderic. sua allegat. 27. ubi latè conatur probare, quòd non, et de illius legis intellectu, ultra Doctor. ibi, vide elegans consilium Socin. 52. vol. 1.

(4) *Qualquier dellos compliere.* Et sic habes hìc, et in l. 2. §. fin. D. eod. quòd una pluralitas geminat plures singularitates, ubi pluralitas respicit plures, et varios effectus in singulis subjectorum: adde l. *falsa*, §. fin. D. *de cond. et demons.* et in l. 2. §. fin. D. eod. secùs si unum tantùm effectum producit, et sic intelligitur l. *quamvis*, et l. penul. *C. de impub. et aliis subst.* secundum Angel. in dict. l. *falsa*, §. fin.

(5) *Que lo sea el uno.* Adde l. 2. §. fin. D. eod.

LEX XIV.

Si conditio potestativa hæredi, vel legatario apposita casu non potest adimpleri, habetur pro im-

97465

de aquel á quien es puesta de la complir, si la non cumple por alguna ocasion que acaesca, de guisa que non finque por él de la complir, valdrá el establescimiento (1) del heredero ó la manda. Et esto serie como si el testador dixiese : establesco á fulan por mio heredero ó mandol tal cosa, si aforrase tal siervo que ha; ca si este atal habie voluntad de complir lo que el testador mandó, et non fincó por él, mas por alguna ocasion que acaesció en la persona del siervo muriéndose, ó perdiéndose ó en otra manera sin culpa (2) daquel quel debie aforrar, por tal razon como esta non se embargarie el heredamiento nin la manda que asi fuese fecha. Pero si el que face el testamento dixiese : á tal muger mando cient maravedis ó fágola mi heredera, si casare con tal home (3); si acaesciere que la muger se muera (4) ó aquel con quien la mandaba casar ante que se cumpla la condi-

pleta; si autem est mixta, ut lego tibi centum, si cum tali nupseris, et ipsa moriatur antequam impleri possit, vel tu moriaris, non habetur pro impleta : ubi verò ipsa velit, sed tu nolis, habetur pro defecta, nisi ipsa sit talis, cum qua tibi non licet de jure contrahere. Hoc dicit. Habuit ortum à cap. *sicut ex litteris, de sponsalib.*

(1) *Valdrá el establescimiento.* Adde l. *quæ sub conditione*, §. *quotiens*, D. *de cond. inst.* et Gloss. in l. *C. de inst. et subst.* ubi hoc limitat, nisi hæres fuerit in mora ante mortem servi, qui debebat manumitti, per l. penul. §. 1. D. *de cond. et demons.*

(2) *Sin culpa.* Videtur ex ista lege probari, quòd si servus occidatur ab alio tertio, conditio habeatur pro impleta, ac si naturaliter moreretur, cùm dicit : *Muriéndose, ó perdiéndose ó en otra manera sin culpa, etc.* Et sic si servus occidatur á tertio, vivo testatore, licèt non competat actio contra occisorem ad æstimationem hæreditatis, tamen respectu consequendi hæreditatem, conditio habetur pro impleta, licèt contrarium voluit Glossa, communiter ibidem approbata in verbo *retrorsum*, in l. *inde Neratius*, §. *idem Julianus*, D. *ad leg. Aquil.* sed quod dixi, tenent Joann. de Imol. et Socin. in l. *in testamento*, la 2. D. *de cond. et demonstr.* et satis probatur hìc. Si tamen servus à tertio occideretur post mortem testatoris, tunc si occisor esset solvendo pretium hereditatis, conditio non habetur pro impleta, sed agitur contra occisorem, ut in dict. §. *idem Julianus*, et ibi Glossa; Socinus tamen ubi suprà vult, quòd etiam isto casu habeatur pro impleta, licèt et hoc casu datur actio contra occisorem in ejus odium, veluti non impleta conditione; vide per eum in 1. et 2. colum. Sed tu vide l. 22. tit. 9. infra ead. *Part.* et quæ ibi dicam.

(3) *Si casare con tal home.* Quid è contra, ut si dixerat, si talis homo cum ea matrimonium contrahat, an hæreditas debeatur, si non stat per mulierem, sed per illum hominem? Videtur, quòd non, ex quo conditio apposita est principaliter in persona talis hominis, et sic in ejus potestate esse debet, si velit nubere, vel non, ut in l. *cum ab eo*, D. *de contrahen. empt.* et ita tenet Jacob. de Raven. et Cyn. in l. 1. *C. de inst. et subst.* Joan. de Imol. et Rapha. Cuma. in l. *in testamento*, la 2. D. *de cond. et demons.* Gloss. tamen in l. *inde Neratius*, §. *idem Julianus*, el 1. in verbo *quia retrorsum*, D. *ad leg. Aquil.* tenet contrarium Alexandr. in dict. l. licèt primò alleget pro dicta glossa, tandem dicit tutius esse tenere cum opinione Jacob. de Raven. et aliorum : fortè in hoc considerari debet cujus intuitu, et favore testator voluit, ut matrimonium contraheretur; nam si favore mulieris institutæ, vel cui fuit legatum, hoc fiat, si non stet per ipsam, consequi debet hæreditatem vel legatum : si verò testator hoc fecit intuitu et favore illius hominis, si contraheret cum ista muliere, tunc cum ejus voluntati relinquatur, et ejus favore fecit, si ipse nolit contrahere, non debebitur hæreditas vel legatum; et facit ad hoc l. *servo legato*, §. *si testator*, D. *de legat.* 1. et ad istam distinctionem facit etiam, quod dicit Gloss. in dict. l. 1. in princ. gloss. magnæ, in quantum distinguit, erat utrùm testator alias relicturus, an non; facit etiam l: *illis libertis*, in fin. D. *de cond. et demonst.*

(4) *Se muera.* Et sic, si conditio mixta deficit per casum, habetur pro non impleta, l. *legatum*, *C. de cond. insert.* l. *in testamento*, la 2. D. *de cond. et demons.* Et quid si pro parte conditio impleatur, pro parte deficiat casu, vide l. penul. §. 1. D. *de cond. et demons.* Et quid in legato libertatis, vel ad pias causas, vide l. *cum ita datur*, D. eod. et in legato alimentorum, vide l. *annua*, D. *de annuis legat.* et Bart. in l. *illis libertis*, D. *de cond. et demons.* Et quid si mulier impediatur ab aliquo tertio, ne possit contrahere, et non ab illo, cum quo debeat contrahere? Gloss. in dict. l. *in testamento*, la 2. D. *de cond. et demonst.* dum allegat l. 3. §. fin. D. *de cond. ob caus.* vult tunc idem esse, ac si casu fortuito conditio defecisset. Bart. ibi distinguit, an ille tertius impediat directò, vel per consequentiam, aut dubitatur; vide ibi per eum, et per Joan. de Imol. et Socin. col. 6. vers. 7. *casus*, et vide bonum textum, et ibi Bartol. in l. *Titius si statuas*, D. *de condit. et demonstr.* et l. *Mævia*, in princip. et ibi Bart. D. *de annuis legat.* tamen illa lex *Mævia* loquitur, quando conditio deficit propter factum illius, in cujus persona debebat impleri, ut etiam est casus hujus legis Partitarum. Item etiam in dict. l. *Titius*, conditio impeditur ab eo, sine quo conditio impleri non poterat, cùm ejus licentia requireretur; secùs si impediretur à tertio, cujus consensus non requiritur ad implementum; nam tunc videtur perinde

cion (5), entonce non vale el establescimiento ó la manda que asi fuese fecha : mas si aquel con quien la mandaba casar, queriendo ella complir mandamiento del testador, et el otro non quisiere (6), entonce será heredera la muger ó habrá tal manda, et non se le embargará (7) por esta razon; et si la muger non quisiere complir la condicion, non queriendo casar con aquel con quien le mandaba el testador, non habrá el heredamiento nin la manda, fueras ende si aquel con quien le mandaba casar fuese su pariente della, ó tal home con quien non podrie nin debie (8) casar segunt derecho.

LEY XV.

En qué manera se puede complir ó non la condicion que es puesta en el establescimiento de los herederos que son en poder dotri.

Siervo de alguno seyendo establescido por heredero de otro que non fuese su señor so condicion, este atal non puede complir la condicion sin mandado (1) de su señor, et si la compliere non vale. Mas si otro alguno que fuese libre et menor de veinte et cinco años, maguer estudiese en guarda de otro, sil establesciese algunt testador por su heredero so alguna condicion, puédela complir sin mandado de su guardador (2), et habrá por ende (3) la heredat ó la manda.

LEY XVI.

En que caso la condicion que es puesta en el establescimiento del heredero vale si la cumple de fecho, maguer entonce non se pueda complir de derecho.

Complirse pueden algunas condiciones hi ha de fecho, maguer non se puedan complir de derecho; et esto serie (1) como si dixiese algunt testador : establesco á fulan home por mio heredero si él tornare libre tal mio siervo que he; ca maguer este atal de derecho non puede tornar libre á aquel siervo porque es ageno, si lo ficiese quanto es en él, et lo tor-

judicandum, ac si conditio deficeret casu fortuito; et ita considerat Socin. ubi suprà; prædicta intellige, quando tertius injustè non impediret, nam si injustè, tunc recurrendum est ad ea, quæ habentur in l. *inde Neratius*, §. *idem Julianus*, el 1. D. *ad leg. Aquil.* et dixi suprà in glos. 2.

(5) *La condicion.* Quid si non sit relictum sub conditione, sed sub modo, et modus deficiat per casum fortuitum? Vide l. *si Titio*, et ibi Bart. D. *de legat.* 1. et per Bald. in l. *generaliter*, 5. 6. 7. col. *C. de Episcop. et Cleric.*

(6) *El otro non quisiere.* Sed an possit pœnitere? Doctor. in dict. l. 1. *C. de inst. et substit.* instant super hoc, et satis placet resolutio Socin. in dict. l. *in testamento*, la 2. col. 4. vers. *sextus casus.* Vide per te, et nota, quòd ubi non esset conditio, seu modus, tunc haberet locum pœnitentia, et agi posset ad impletionem modi, secundum Bartol. in l. *quibus diebus*, §. *Termilius* in fin. D. *de cond. et demonst.* vide Alexan. consil. 102. col. 2. vol. 1.

(7) *El non se le embargará.* Sed an dispositio hujus legis, et similium procedat in contractibus? Doctor. fuerunt varii in dict. l. 1. *C. de inst. et substit.* sed tenenda videtur opinio Cyni, quòd non; cum qua tenet ibi Alexand. col. fin. et etiam Jaso qui dicit esse magis communem, col. 3.

(8) *Non podrie nin debie.* Adde l. *cum ita legatum*, D. *de cond. et demonst.*

LEX XV.

Alienus servus, cui est apposita conditio, non potest eam sine jussu domini impleré, aliàs pro non impleta habetur : minor tamen XXV. annis liberè potest conditionem ei appositam citra curatoris voluntatem adimplere, et hæreditatem vel legatum habere. Hoc dicit.

(1) *Sin mandado.* Concordat cum l. *sub conditione*, D. eod. ubi Gloss. opponit de l. *conditionibus*, D. *de cond. et demons.* et secunda solutio Glossæ ibi, videtur approbari hìc.

(2) *Mandado de su guardador.* Adde l. *si pupillus*, D. eod. et l. *conditionibus pupillus*, D. *de cond. et demons.* et intellige secundum Bart. ibi, quando implementum conditionis non contineat alienationem rerum minoris, nam si alienationem facere deberet, necessariò requiritur auctoritas tutoris vel curatoris.

(3) *Habrá por ende.* In filio suo, qui est hæres necessarius, planè procedit, ut in dict. l. *conditionibus*, D. *de condit. et demonstrat.* et declarat, ut ibi per Paul. de Castro; in alio verò, licèt ad purificandam conditionem ipse minor possit parere conditioni, non tamen posset adire sine auctoritate tutoris, vel curatoris, ut in l. *potuit*, *C. de jure deliber.* l. *cum quædam*, *C. de administr. tutor.*

LEX XVI.

Si instituo quem hæredem sub conditione, si servum hæreditarium manumiserit, licèt de jure antequam sit hæres, manumittere non possit, quia est alienus; tamen si de facto manumittat, acquirit hæreditatem. Hoc dicit.

(1) *Esto serie.* Adde l. *mulier*, §. 1. D. eod.

nare libre, puede despues entrar la heredat del testador et haberla, et por esta razon (2) será verdaderamente libre el siervo, et habrá el otro la herencia.

TITULO V.

DE COMO PUEDEN SEER ESTABLESCIDOS OTROS HEREDEROS EN LOS TESTAMENTOS EN LOGAR DE LOS QUE HI FUEREN PUESTOS PRIMERAMIENTE, A QUE DICEN EN LATIN SUBSTITUTOS.

Establescen sus herederos los homes en sus testamentos, et ponen hi condiciones asi como mostramos en el título ante deste. Et porque puede seer que aquellos herederos que primeramiente son puestos en el testamento mueran antes que hayan fijos, ó non cumplan aquellas condiciones ó aquellas cosas que les mandó el que fizo el testamento, tovieron por derecho los sabios antiguos que ficieron las leyes, que en un mismo testamento podiese home establescer herederos (1) de muchas maneras, porque si los primeros moriesen ó non compliesen la condicion et la voluntat del testador, entrasen otros en logar (2) dellos que lo feciesen. Et por ende pues que desuso fablamos de los primeros herederos, queremos aqui decir de los otros que llaman en latin *substitutos*, et mostraremos qué quiere decir esta palabra: et quántas maneras son de tal establescimiento: et quién lo puede facer: et cómo deben seer fechos: et qué fuerza han: et en qué tiempo desfallecen, et por qué razones.

LEY I.

Qué quiere decir substitutus, *et quántas maneras son de substituciones.*

Substitutus en latin tanto quiere decir en romance como otro heredero que es establescido del facedor del testamento en el segundo grado despues del primero heredero: et esto serie como si dixiese: establesco á fulan por mio heredero, et si él non quisiere ó non lo podiere seer, séalo fulan en logar dél. Et á tal substitucion como esta llaman en latin *vulgaris*, que quiere tanto decir (1) como establescimiento que puede facer qualquier del pueblo, et á quien quisiere. Otra substitucion (2) hay á que dicen en latin *pupillaris*, que quiere tanto decir como establescimiento que es fecho tan solamiente al mozo que es menor de catorce años, ó á la moza que es menor de doce años. Et otra manera hi ha de substitucion, que es llamada en latin *exemplaris*, que quiere tanto decir como otro establescimiento de heredero, que es fecho á semejanza del que es fecho al huérfano; et puédenla facer los padres ó los

(2) *Por esta razon.* Et sic sufficit conditionem impleri de facto, de quo vide Bald. in rubric. *C. de instit. et substit.* in fin. et in l. *si pater,* penult. col. vers. *sed numquid ista conditio,* eod. tit. Si tamen conditio potest impleri de jure, non sufficit tunc implementum de facto, l. *si servus,* D. *de solut.* vide per Doctor. in l. *Mævius,* D. *de condit. et demonst.*

TITULUS V.

(1) *Herederos.* Et non solùm in hæreditatibus, sed etiam in legatis potest fieri substitutio, l. *ut hæredibus,* D. *de legat.* 2. l. unic. §. *in primo,* et §. *pro secundo,* C. *de caduc. tollend.* et etiam in donatione causa mortis, dict. l. unic. §. fin. sed etiam in contractibus, et actibus inter vivos, ut in l. *quotiens,* C. *de donat. quæ sub modo.*

(2) *En logar.* Dicitur enim substitutio secundus gradus, vel tertius omnium eorum, qui in locum institutorum deficientium, vel non adeuntium instituuntur, et sic dicitur secundus gradus, quia sequitur primum, et substitutio, quia sub prima institutione stat, ut in l. 1. D. *de vulg. et pupill.* l. 2. §. 4. vers. *primo gradu,* D. *de bonorum poss. secund. tabul.* Azo C. *de instit. et subst.* in summ. in princ. et infra eod. l. 1.

LEX I.

Substitutio est secunda institutio, seu secundus gradus, vel tertius eorum, qui in locum institutorum deficientium, vel non adeuntium instituuntur: et sunt sex genera substitutionum, vulgaris scilicet, pupillaris, exemplaris, compendiosa, breviloqua, fideicommissaria. Hoc dicit.

(1) *Decir.* Habes hic, quare dicitur vulgaris, quia à quolibet de vulgo fieri potest activè, et cuilibet de vulgo fieri potest, l. *in ratione,* §. *quod vulgo,* D. *ad leg. Falc.* fit enim à milite, vel pagano, patre, vel extraneo, fœmina, vel masculo, dummodo sit habilis ad testandum, secundum Azo. C. *de impuber. et aliis substitut.* in summ. et quia potest fieri cuilibet, ut hic dicitur, et in §. fin. *Instit. de vulg. substitut.*

(2) *Substitucion.* Lex ista enumerat species substitutionum, de quibus etiam per Gloss. in rubric. D. *de vulgar. et pupill.* et per Gloss. in §. *qua ratione, Institut. de pupill. substitut.* et per Gloss. in cap. *Raynutius, de testam.* in gloss. 4.

abuelos ó los que descenden de ellos quando son locos ó desmemoriados, establesciendo los otros por herederos si morieren en la locura. Otra manera hi ha que es llamada en latin *compendiosa*, que quiere tanto decir como establescimiento que es fecho por breves palabras. Et aun hi ha otra substitucion, que es dicha en latin *breviloqua* (3) *seu reciproca*, que quiere tanto decir como substitucion que se face brevemente en pocas palabras, en la qual se contienen quatro substituciones, las dos son vulgares et las dos pupilares. Otra manera de substitucion hi ha á que dicen en latin *fideicommissaria* (4). Et de cada una destas maneras de substituciones diremos adelante complidamiente.

LEY II.

Cómo la substitucion que es llamada vulgar se face por palabras de niego, et á las voces calladamiente.

Paladinamiente se face la substitucion que es llamada *vulgaris* por palabras negativas (1) en esta manera, como si dixiese el testador: establesco á fulan por mio heredero (2), et si él non lo fuere fago mio heredero á fulan; ca si se moriere aquel que fue establescido primero (3) enante que hobiese tomado la heredat ó se haya otorgado por heredero, será heredero el segundo (4); et eso mesmo serie (5) si fuese vivo et non quisiese rescebir

(3) *Breviloqua.* Habes hìc, quòd breviloqua est species substitutionis de per se, quod nota contra Glos. in cap. *Raynutius, de testam.* que non enumerat istam inter alias. Socin. in rub. D. *de vulg. et pupill.* concludit, quòd substantialiter, et essentialiter non sit ista nova species substitutionis, quia nihil aliud est, quam vulgaris et pupillaris, vel vulgaris tantùm, juxta ea quæ notat Bart. in l. *Lucius*, col. 1. D. eod. formaliter tamen benè dicitur nova species, nam in forma in duobus differt à simplici vulgari; primo, quia breviloqua de necessitate fit pluribus, vulgaris uni tantùm. Secundo, quia vulgaris, vel est omninò expressa, vel omninò tacita; breviloqua verò semper est expressa verbis generalibus.

(4) *Fideicommissaria.* Dicitur ergo substitutio illa, quæ est fideicommissaria, ut hìc vides, et in §. fin. ubi glossa magistralis, *Instit. de pupill. substit.* quæ apertè, argumento textus ibi, vocat hanc substitutionem fideicommissariam: et facit ad id, quod Doctor. tradunt an in statutis appellatione substitutionis veniat fideicommissaria, de quo latè per Socin. in rubr. D. *de vulg. et pupill.* 2. col.

LEX II.

Per verba negativa fit substitutio vulgaris, ut *instituo talem hæredem, et si hæres non erit, Titius sit hæres;* tunc si institutus ante aditam hæreditatem moriatur, vel nolit, aut repudiet hæreditatem, erit Titius hæres: et etiam tacitè fit vulgaris substitutio, ut, *talem et talem instituo, et quis eorum sit vivus, sit hæres,* quia tacitè intilligitur, quòd si unus sit mortuus, vel nolit adire, alius habeat hæreditatem. Hoc dicit.

(1) *Negativas.* Sequitur dicta Azo. *C. de impuber. et aliis substitut.* in summ. col. 1. et Gloss. in §. *qua ratione, Instit. de pupill. substitut.* Gloss. tamen in dict. cap. *Raynutius, de testam.* dicit, quòd concipitur verbis affirmativis; et utrumque dictum potest esse verum, et procedere secundum extremum, cui verba applicantur, secundum Bart. in l. 1. D. *de vulg. et pupill.* col. 4. vers. *ulterius quæro*, cum quo communiter Doct. transeunt.

(2) *Heredero.* Quid si dicat, *rogo, ut restituat hæreditatem Titio*, an erit adhuc vulgaris? Bart. tenet, quòd sic, in l. *quærebatur*, D. *de testam. milit.* limita tamen et intellige, nisi dicat, *rogo, ut restituat ex fideicommisso*, nam tunc esset fideicommissaria, et hæres institutus cogeretur adire, et restituere; et ita procedit dictum Guilliel. de Cug. in l. *precibus*, *C. de impuber. et aliis substit.* secundum Socin. in l. 1. D. *de vulg. et pupill.* col. 15. vers. *circa tertiam quæstionem Bart.* Vide etiam per Bald. in l. *humanitatis, C. de impuber. et aliis substit.* col. 12. vers. *mirabile dicam.*

(3) *Primero.* Procedit, etiam si vivo testatore decedat, ut in l. *si pater filium*, D. *de vulg. et pupill.* l. *Thais*, §. *Spendophorus*, D. *de fideicommis. liber.* Glos. et Bart. in l. *Gallus*, §. *quidam recte*, D. *de liber. et posthum.*

(4) *Segundo.* Qui habebit hæreditatem cum fructibus, qui augent hæreditatem, ut in l. *ita tamen*, §. 1. D. *ad Trebell.* l. *Centurio*, in fin. et ibi Ang. et Doct. D. eodem.

(5) *Eso mesmo serie.* Habes hìc, quòd substitutio vulgaris, *si hæres non erit*, comprehendit non tantùm casum noluntatis, sed etiam casum impotentiæ, adde l. *cum proponas, C. de hæred. instit.* aliquando tamen ista verba, *si hæres non erit*, solùm includunt casum noluntatis, et non casum impotentiæ, ut in quæstione Glossæ in l. *si mater*, §. *si filius*, D. *de vulg. et pupill.* et ibi per Bart. de ratione. Adverte etiam, quòd substitutio vulgaris facta in uno ex istis casibus, noluntatis scilicet, et impotentiæ, comprehendit alium, ut in l. *Gallus*, §. *et quid si tantum*, D. *de liber. et posthum.* l. fin. secundum lecturam Raine. et Bart. *C. de instit. et substit.* tradit Bartolus, et post eum moderni in l. 1. col. 4. vers. *hoc præmisso quæro*, D.

la heredat ó la desechase (6). Et aun calladamiente (7) se podrie facer tal substitucion, como si el testador nombrase dos homes por sus herederos diciendo asi qualquier dellos, nombrándolos, el que fuere vivo, que aquel fuese su heredero. Et entonce decimos que si fuesen vivos amos habrán la heredat: et si el uno tan solamiente fuere muerto, haberla ha el otro que fincase vivo: et esto es porque en tal establescimiento como este se entiende calladamiente que si el uno es muerto, ó si fuere vivo et non quisiere la heredat, entonce el otro entra en su logar et la debe haber toda.

de vulg. et pupill. ubi Socin. colligit 11. limitationes, à colum. 11. usque ad colum. 15. vide ibi per eum, et etiam per Alexand. et Jaso. et Guilliel. Bened. in repetit. cap. *Raynutius, de testam.* super verbo *si absque liberis moreretur,* la 2. fol. 4. 5. 6.

(6) *La desechase.* Admittitur ergo substitutus statim, quòd hæres repudiat: quod procedit, etiamsi institutus possit restitui adversus repudiationem, secundum Bart. in l. 1. D. *de vulg. et pupill.* in 4. quæst. princ. col. 5. illius repetit. et idem si ex beneficio suitatis possit revocare abstentionem intra triennium, juxta l. fin. C. *de repud. hæred.* Bart. in l. 3. D. *de acquir. hæred.* vide per Socin. in repetit. dict. l. 1. fol. 4. col. 4. vers. circa primam quæstionem. An tamen ille, in quem transmisit institutus jus deliberandi, excludat substitutum? Vide ibi per Bart. concludentem, quòd potentius sit jus transmissionis, quam jus substitutionis, et sic quòd præferatur hæres hæredis substituto, et opinio Bart. communiter tenetur, licèt passus sit disputabilis, secundum Alexand. et Socin. ibi. Quid autem si filiusfamilias institutus repudiet, an admittatur pater, vel substitutus? Bart. tenet, quòd pater, ut in l. fin. §. *similique modo*, C. *de bonis quæ liber.* et tenet Gloss. in princip. illius l. super verbo *recusante filio,* Bart. in dict. l. 1. col. 6. cujus opinio communiter approbatur ibi per Doctor. Moriente verò filio ante aditam hæreditatem, substitutus admittetur, excluso patre, secundum Bart. et communiter Doctor. ibi; quod tamen limita septem modis, de quibus per Socin. ibi, chart. 7. col. 4. cum princip. sequent. Sed an fideicommissarius præferatur substituto vulgari, repudiante instituto? Bart. ibi tenet, quòd sic, si fideicommissum sit repetitum à substituto; sed tu dic, idem esse, et si non sit repetitum, secundum Joan. de Imol. ibi per textum in l. *facta,* §. *Julianus*, D. *ad Trebell.* ubi idem tenet Bart. et Alexand. et est communis opinio, quòd jus restitutionis præferatur juri substitutionis, secundum Socin. ibi col. 1. chart. 8. vers. circa 6. quæstionem Bart. Si tamen ipse hæres esset indignus, fiscus præferetur substituto, quasi potentius sit jus indignitatis, quàm jus substitutionis, secundum Bart. ibi, colum. 6. et ejus opinio est communis: procedit tamen in hærede indigno; aliud in incapaci, ut notatur per Doctor. in l. 1. C. *de hæred. instit.* et idem quando indignus mortuus fuisset ante defunctum, vel ante aditam hæreditatem, cessante fraude, secundum Socin. et alios modernos, fol. 4. col. 2. vers. circa 7. quæstionem Bart. vel nisi institutus repudiaret antequam esset indignus, l. *si antequam,* D. *ad Sylanian.* vel nisi sit datus substitutus hæredi indigno, in eo quod capere non posset, secundum Angel. per illum textum in l. 2. C. *de hæred. instit.* et sequuntur ibi moderni, et idem Angel. in l. *in tempus,* D. *de hæred. instituend.*

(7) *Calladamiente.* Istud exemplum tacitæ vulgaris ponit l. *Titius, et Sejus*, D. *de hæred. instituend.* cum l. sequent. aliud exemplum est de vulgari tacita, quæ est comprehensa sub pupillari expressa, ut in l. *jam hoc jure,* in princip. D. *de vulgar. et pupill.* et in l. *quamvis*, C. *de impuber. et aliis substit.* et per Bart. in l. 1. col. 3. D. *de vulgar. et pupill.* et extincta pupillari expressa, eo quòd filius decessit in vita testatoris, extinguitur etiam ista vulgaris tacita, ut in l. *quod si filius*, et ibi vide Bart. D. *de captiv. et postlim. revers.* et tradit Paul. de Cast. consil. 13. vol. 1. super primo dubio, *sciendum etc.* vers. *venio nunc ad quintum dubium,* ubi dicit, secùs esse in tacita vulgari contenta in compendiosa, vel reciproca; vide per Bart. in l. 1. col. 2. vers. 2. *principaliter quæro*, D. *de vulg. et pupill.* et per Guilliel. in repetit. cap. *Raynutius*, super verbo *si absque liberis moreretur,* fol. 5. col. 2. vers. *sed dubitatur apud Doctor.* cui adde Bart. in dict. l. 1. vers. *ulterius quæro*, col. 8. et Socin. fol. 14. col. 1. et 2. Et quid si pupillaris expressa expiret per filii emancipationem, an etiam tunc extingatur tacita vulgaris? Bart. tenet, quòd sic, in dict. l. 1. col. penult. vers. *ulterius quæro,* ubi sequenti quæstione vide, quid si pupillus efficiatur pubes; et ibi ad finem vide, quid si pupillaris fiat majori, vel extraneo, an contineat tacitam vulgarem: et nota, quòd licèt per dationem substituti vulgaris expressam tollatur suitas, ut in l. *si filius hæres*, D. *de liber. et posthum.* non tamen tollitur per tacitam vulgarem, secundum communem conclusionem Doctor. in dict. l. *si filius hæres*, et in l. *si filius qui patri*, D. eod. et in l. *apud Julianum,* §. *idem Julianus*, D. *ad Trebell.*

LEY III.

Quando muchos herederos son establescidos en el testamento et substitutos entre si, quánta parte acresce á cada uno si alguno dellos non quisiere seer heredero.

Si algunt testador (1) establesciese tres homes por sus herederos al uno en seis onzas, et al otro en quatro et al otro en dos, en tal manera (2) que si alguno dellos moriese ante que entrase la heredat ó non la quisiese, que los otros (3) heredasen en logar dél; entonce decimos que si alguno dellos non quisiese seer heredero, ó se moriese ante que tome su parte de la heredat; estos dos que fincan vivos debe cada uno dellos heredar los bienes del señor que los fizo sus herederos: et la parte del otro segunt aquella quantia (4) en que el testador los establesció primeramiente por herederos.

LEY IV.

Por qué razones desfallece la substitucion que es llamada vulgar.

Desfallece la substitucion que es llamada en latin *vulgaris* (1), cada que aquel que es

LEX III.

Partes adjectæ in institutione, censentur repetitæ in substitutione. Hoc dicit.

(1) *Si algunt testador.* Concordat cum l. *qui liberis*, §. fin. D. eod. et cum l. *si plures*, eod. tit. et cum l. 1. *C. de impuber. et aliis subst.* et cum §. *et si ex disparibus*, *Institut. de vulg. substitut.*

(2) *En tal manera.* Licèt ista lex ponat exemplum in substitutione directa, idem tamen dicendum est in fideicommissaria, l. *Lucius*, §. *pater*, in fin. et §. *Mævia*, et l. *quotiens*, in princip. D. *ad Trebell.*

(3) *Que los otros.* Non aperit, utrum testator istos substitutos nominaverit propriis, vel appellativis nominibus; l. *nonnunquam*, D. *ad Trebell.* in hoc distinguit, et Glossa, et communiter Doctor. in l. 1. *C. de impuber. et aliis*, et ibi Salicet. vers. 5. casu principali, ubi declarat in fine, quòd dicantur nomina appellativa omnia illa, quæ non sunt propria, ut si dicat: Vos invicem, vel quos invicem substituo, vel alios hæredes substituo, vel fratrem suum substituo, ut in dict. l. *Lucius*, §. *Mævia*, D. *ad Trebell.* et ratio differentiæ, secundum Rapha. Fulgo. in dict. l. 1. est, quia nomina propria exprimuntur cum copula, et quæ dividit pro virili, l. *reos*, §. *cum in tabulis*, D. *de duob. reis*, l. 1. *C. si ptures una senten. fuer. condemn.* ex quo infertur, secundum Philip. Dec. et alios modernos in dict. l. 1. quòd data paritate terminorum non est differentia inter nomina propria, et appellativa, ut concludit Rapha. Cuma. in l. *turpia*, §. fin. D. *de legat.* 1. unde si substitutio de hæredibus sit facta cum copula, et non haberet locum ista lex, sed pro virili concurrerent in substitutione, quod est benè notandum; sed quia ex communi usu loquendi ista copula nunquam ponitur inter nomina appellativa, sed inter propria, ideo lex fecit differentiam. Si ergo testator in appellativis nominibus utatur copula, idem videtur dicendum, quod in propriis, ut si diceret, *primum, et secundum hæredem substituo;* secùs tamen si diceret, *quos hæredes, scilicet, Petrum et Joannem substituo*, quia tunc pro hæreditariis portionibus succederent, ex quo in nomine appellativo *hæredes*, quod præcessit, deficit copula, ut vult Bald. in dict. l. 1. Et idem si in propriis nominibus deficeret copula, ut si duo hæredes ejusdem nominis essent, veluti Joannes, et diceret, *quos Joannes substituo*, secundum quod declarat Jaso in dict. l. 1. quia tunc succederent pro hæreditariis portionibus: et ista differentia proprii nominis, vel appellativi procedit in institutionibus, secùs in legatis, ut in l. unic. §. *sed ut manifestetur*, et ibi Gloss. *C. de caduc. tollend.* in parte *pro virili*, quam sequitur Alexand. et Jaso in dict. l. 1. et idem Alexand. in dict. l. *quotiens*, D. *ad Trebell.* et vide etiam in ista materia decisionem Neapolit. num. 309. incipit, *pater quidam.*

(4) *Segunt aquella quantia.* Limita, nisi ex onere injuncto hæredibus æqualiter aliud colligatur, l. *quotiens*, D. *ad Trebell.* l. *utrum*, §. fin. D. *de reb. dub.* Limita etiam istam legem per casum singularem l. *cohæredis*, §. *qui discretas*, D. *de vulgar. et pupill.* de quo ultra Doctores ibi, vide Alexand. consil. 66. vol. 2. Decium consil. 186. et consil. 504. Limita etiam, nisi constaret de mente testatoris aliud, ut est videre in quæstione illa, de qua per Bart. in l. fin. D. *ad Trebell.* scilicet, de filiis masculis universaliter institutis, filia verò in re certa; et per eumdem in l. *Lucius*, col. penult. vers. *sed quæro circa hoc de pulchra quæstione*, D. *de vulg. et pupill.* et facit ad quæstionem majoriæ, quod prohibitiones, et vincula apposita in prima substitutione, censentur repetita in secunda, vide l. *Gaio*, in princip. D. *de alim. et cibar. legat.* l. *si tibi*, et l. seq. D. *de adim. legat.* l. *cum pater*, §. *ab instituto*, D. *de legat.* 2.

LEX IV.

Expirat substitutio vulgaris adita hæreditate per institutum. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *post aditam*, *C.* eod. tit.

(1) *Vulgaris.* Si tamen esset substitutio militaris, id est, à milite facta (quam Alexand. in l. *in testa-*

establescido por heredero primeramiente entra la heredat (2) del testador ante que muera (3), ó si consiente otorgando et diciendo que quiere seer heredero, maguer non la tome; ca entonce el substituto non ha derecho ninguno en los bienes del muerto, en que fue establescido el primero heredero, maguer este que primeramiente fue establescido moriese despues: et esto se prueba (4) por las palabras del testador que dice, establesco á fulan por mio heredero, et si él non lo fuere fago mio heredero á fulan. Et por ende pues que el primero heredero entra la heredat (5) ó quiere seer heredero, non ha porque lo seer el substituto maguer el primero muera despues.

LEY V.

De la substitucion que es llamada pupilar, como debe seer fecha.

Pupillaris es llamada en latin otra manera que hi ha de substitucion segunt que desuso (1) dixiemos, et fácenla los padres (2) á los fijos (3)

mento, C. de testam. milit. vocat militarem) fieri posset etiam post aditam hæreditatem; nam miles substituere potest etiam directò post aditam hæreditatem, si constat, quòd uti velit privilegio militari, ut in l. *Centurio,* D. *de vulg. et pupill.* et idem erit in aliis personis privilegiis militum gaudentibus, ut doctores regentes, et in universitate approbata legentes, advocati etiam, et sacerdotes, ut adducit Guilliel. Benedict. in repetit. cap. *Raynutius, de testam.* fol. 17. col. 5. in parte *si absque liberis moreretur,* la 2. ubi vide in 4. col. quid in substitutione ad pias causas.

(2) *Entra la heredat.* Gerendo se pro hærede; et nota, quòd per aditionem primi gradus, omnes gradus expirant, ut probari videtur hìc, et in l. *cum in testamento*, D. *de hæred. instit.* et in l. *si mater,* §. fin. D. *de vulg. et pupill.* et si substitutio fiat pluribus, an uno tantùm adeunte, expiret quoad omnes? Vide Bart. in l. 1. in princip. col. 11. D. *de vulg. et pupill.* et latissimè per Socin. considerantem in hoc plures casus, ibidem fol. 17. col. 4. vers. *circa secundam quæstionem Bartoli.*

(3) *Ante que muera.* Quia si non adita hæreditate moreretur, admitteretur substitutus; nisi institutus transmisisset jus adeundi in ejus hæredem, quia tunc præferetur ejus hæres substituto, ut dixi suprà eod. l. 2.

(4) *Esto se prueba.* Dicit Azo in summa, *C.* eod. in princip. col. 2. hoc patere lipis, et tonsoribus.

(5) *La heredat.* Quid in institutione facta in usufructu, si sic instituto detur substitutus, et institutus agnoscat usumfructum, et moriatur, an expiret substitutio? Vide Alexand. quòd non, in l. 1. in princ. 14. col. D. *de vulg. et pupill.* per textum in l. 1. §. fin. D. *de usufruct. accrescen.*

LEX V.

Substitutio pupillaris fit quandoque expressè, per verba, *si talis hæres erit, et infra ætatem pupillarem decesserit, Titium sibi substituo;* si enim infra dictam ætatem moritur, succedet ei substitutus, etiam in bonis pupilli aliundè quæsitis. Item fit tacitè sic, *quisquis mihi hæres erit, sit hæres filio meo,* aut sic, *si filius meus impubes non erit hæres, talem ei substituo;* nam licèt ista sit vulgaris expressa, continet tamen tacitam pupillarem, quia etsi hæres fuerit, si moriatur in pupillari ætate, admittitur substitutus; sed quando vulgaris fit disparibus in ætate, ut uni puberi, alii impuberi institutis, tunc non continet tacitam pupillarem, quia non posset ambos comprehendere: et idem si talis sit substitutus, cui non potest testator pupillariter substituere. Hoc dicit.

(1) *Que desuso.* Suprà eod. l. 2.

(2) *Los padres.* Mater verò, cùm non habeat filium in potestate, non poterit pupillariter substituere, l. *si mater,* D. *de vulg. et pupil.* Quid autem si pater sit monachus, qui et testatur inter liberos juxta formam authenticæ *si qua mulier, C. de sacrosanct. eccles.* et suprà ead. *Partita,* tit. 1. l. 17. an possit filiis substituere pupillariter? Specul. in titul. *de statu monachor.* vers. 14. dicit simpliciter, quòd non, ex quo filios non habet in potestate, et idem tenet Bald. in authentic. *ingressi,* col. 2. *C. de sacrosanct. eccless.* et in authentic. *si qua mulier* col. 5. vers 5. *quæritur,* eod. tit. ubi et dicit, quòd vulgariter, reciprocè, et per fideicommissum, et etiam compendiosè, quantum attinet ad prædictas substitutiones, poterit ei substituere, et etiam exemplariter, si casus eveniat, vide ibi per eum. Nota etiam, quòd etsi adsit patria potestas, si tamen pater esset vilis persona, non posset filio pupillariter substituere, quia sicut aufertur ei administratio bonorum in vita, sic et in morte, secundum Bart. in l. *sed si unius,* §. *filiofamilias,* D. *de injur.* Bald. in l. *humanitatis,* col. 7. vers. 7. *differentiâ, C. de impuber. et aliis substit.* ubi de patre malè vivente; et ibi vide in addition. Sed adverte, quia secundum Alexand. et Jason. in l. 2. D. *de vulg. et pupill.* communis opinio in hoc est contra Bartolum; duobus tamen casibus salvari potest opinio Bart. de quibus vide Joan. de Imol. in cap. *Raynutius, de testam.* et in dict. l. 2. ubi etiam Alexand. Substitutio tamen pupillaris facta extraneo, benè continet tacitam vulgarem, secundum Bart. in dict. l. 1. in fin. princ. D. eod. et Bald. in l. fin. col. fin. *C. de instit. et substit.* poterit etiam pater pauper, et mendicus filio etiam valdè diviti substituere, ut etiam voluit Bald. in l. 1. *C. de jur. fisc.* lib. 10.

(3) *A los fijos.* De legitimis, et naturalibus intellige, ut *Instit. de pupil. substit.* in princ. l. 2.

et á los que descenden dellos (4) por la liña derecha si fueren en su poder (5) seyendo

et ibi Bart. col. 1. D. *de vulgar. et pupil.* et idem dic de legitimis tantùm, ut in arrogatis, l. *si arrogator,* D. *de adopt.* l. *sed si plures,* §. *in arrogato,* D. *de vulg. et pupill.* non sic in filio adoptivo, quando non transit in potestatem adoptantis, ut *Instit. de adopt.* §. *sed hodie ex nostra,* et in l. *cum in adoptivis, C. de adoptiv.* Naturalibus tamen filiis pater non potest substituere, l. *Lucius*, D. *de vulg. et pupill.* neque aliis filiis spuriis, nisi sint legitimati etiam post mortem patris, de voluntate tamen patris, secundum Bart. in l. *Gallus*, §. *et quid si tantum,* D. *de liber. et posthum.* Joann. de Imol. et Jaso in dict. l. 2. D. *de vulg. et pupill.* post. Bart. ibi, col. 5. et ita intelligit verba Bart. Socinus ibi, col. 5.

(4) *Que descenden dellos.* Nepotibus scilicèt, pronepotibus, et ulterioribus liberis, qui essent in potestate avi, secundum jus commune, et etiam secundum ista jura Partitarum, secundum quæ filius per contractum matrimonii non liberabatur à patria potestate; et sic ejus filii erant in potestate avi, ut habetur in §. 1. *Institut. de patria potes.* et §. *permissum, Instit. de tutel.* in princ. *Institut. quib. mod. jus patr. potest. solvit.* in princ. vers. *si vero,* et l. 1. tit. 18. *Partit.* 4. l. *si uxor,* et ibi Bart. *C. de condit. insert.* l. 1. §. *idem ait,* et ibi Bart. D. *de injur.* et si filia fœmina transit in potestatem mariti, adhuc tamen pater retinebat patriam potestatem in ea, ut in l. *si in vita,* et ibi Bald. *C. de nupt.* Hodie tamen cùm de jure hujus regni filius per contractum matrimonii liberetur à patria potestate, ut in l. fin. tit. 11. lib. 1. *Fori,* et l. 1. tit. 9. lib. 3. ejusd. *Fori,* et tradit Doctor de Palac. Rub. in sua repet. rubricæ, *de donat. inter vir. et uxor.* col. 186. *in formis minoribus,* et habetur hodiè clariùs in l. 47. in ll. *de Toro,* non poterit avus in regno isto substituere pupillariter nepotibus, seu liberis ulterioribus: exigitur tamen, quòd filius sit velatus, ut dicit dict. l. *Taurina,* et sic, quòd receperit solemnem benedictionem nuptiarum, juxta ea, quæ habentur in cap. *nostrates,* et cap. *fœminæ,* 30. quæst. 5. et in cap. *vir autem, de secund. nupt.* et l. 2. tit. 12. *Part.* 4. et tenent aliqui ex Glossatoribus illarum ll. Tauri, cùm ad liberandum à patria potestate copulativè exigat illa lex contractum matrimonii, et solemnem nuptiarum benedictionem: illa tamen Taurina lex in illo verbo *y velado,* semper mihi ingessit scrupulum, quæ fuerit motiva et finalis ratio illud statuendi, cùm ante illam nihil de hoc esset cautum per dictas ll. Fori, neque in ordinatione de Sepulveda, neque in consuetudine, et practica aliud exigebatur, quàm contractus matrimonii, ut perinde filius à nexu patriæ potestatis liberaretur: et potius videtur illud verbum *y velado,* seminarium fuisse futurarum litium, prout audivi à quodam doctissimo viro, dum essem juvenis in studiis, quàm aliquid utilitatis produxisse: nisi fortè dicas, legem illam in verbo illo, non tam habuisse respectum ad solemnem nuptiarum benedictionem, quàm quòd post illam, ut experientia docet, filius seorsum habitare solet à patre, et uxorem ducit in propriam domum. Et quia tunc non alitur de bonis patris, et ad se tota cura domus spectat, nil mirum si illa lex Tauri voluit antiquas leges Fori, et veterem regni ex usu interpretationem ita declarare, ne quis intelligeret ex solis sponsalibus de præsenti, non secuta dicta separatione domus, filium à patria potestate liberari: non enim hæc consideratio est parvi momenti, nam et secundum jura antiqua, si filiusfamilias, qui dotem recepit cum uxore, seorsum à patre recedens, habitabat cum uxore, fructus dotis non adquirebantur patri, sed erant filii, nam æquum est, quòd ibi esset dos, et dotis fructus, ubi erant onera matrimonii, l. *si is,* §. *ibi dos,* D. *de jur. dot.* Si tamen filius habitaret cum patre, et sic pater onera matrimonii subiret alimentando filium et uxorem, consequenter fructus dotis erunt ipsius patris, ut adducit Bald. novell. in tractatu suo *de dote,* fol. 19. col. 1. circa intellectum eorum, quæ tradit Bartol. in l. *contra nurum,* §. *quotiens,* D. *rerum amotar.* Benè tamen crederem, quòd attenta dispositione dictæ legis Tauri, si aliquando filius jam solemniter ducta uxore, et nuptiarum benedictione recepta, maneat in domo patris, quòd liber esset à patria potestate, licèt legislator motus fuerit dicta consideratione; quia licèt aliquando non concurrat, non ideò minus verificabitur illius legis dispositio, l. *nam ad ea,* D. *de legib.* et ejus, quod notat Glos. et Doct. in l. 1. §. *sextum,* vers. *origo,* D. *de postul.* Crederem etiam, quòd probato, quod filius uxorem duxit, et cum ea habitavit in propria domo seorsum à patre, quòd hoc sufficeret ad ereptionem ejus à patria potestate; nam cùm ista traductio communiter fiat, præmissa velatione et benedictione nuptiali, satis per hoc probabitur exemptus à potestate, absque eo, quòd gravetur filius in probanda velatione in individuo, cùm etiam in ista materia probationum valeat argumentum à communiter accidentibus, ut adducit Bald. in l. *neque natales,* col. 1. *C. de probat.* et in l. *cum dotem, C. de jure dot.* notat Socin. consil. 213. vol. 2. col. antepen. et consil. 249. ad fin. eod. vol. et præsertim quando factum esset antiquum, et ubi ex cursu diuturni temporis dicta solemnitas præsumeretur, juxta notata in l. *sciendum,* D. *de verbor. obligat.* latè per Felin. in cap. *sicut, de re judic.* Similiter si filio pater omnem substantiam, aut filiæ tradidit in dotem, et matrimonio et nuptiis solemniter factis, pater remanet in domo, quasi gubernator patrimonii translati in filium vel filiam, etiamsi in aliam domum vir et uxor non separentur, erit liberatus, aut liberata à patris potestate filius, vel filia; cùm etiamsi sit in domo patris, non ut subjectus, sed ut dominus est. Aliquo tamen casu,

ellos daquella edat (6) que dice desuso en la ley que fabla en esta razon: et puédese facer tal substitucion como esta á las vegadas manefiestamiente et á las vegadas callando. Et manefiestamiente se farie como si dixiese el testador: establesco por mio heredero á fulan mio fijo, et si él fuere mio heredero (7) et moriere ante que sea de edat de catorce años, establesco á fulan que sea su heredero (8); ca si se moriere (9) el fijo ó el nieto

etiam stante dispositione dictæ legis Tauri, posset hodie in regno avus substituere nepoti pupillariter, scilicèt, quando fuisset conceptus, filio cum uxore sua habitante in domo patris, ante nuptiarum benedictionem; vel si contractis sponsalibus de præsenti, filius haberet filium ex uxore manente apud ejus patrem, antequam eam traduceret, et benedictionem nuptialem reciperet: nam cùm tunc nepos sit in potestate avi, dato quòd posteà filius secutis benedictionibus liberaretur à patria potestate, tamen ejus filius remaneret in potestate avi, et posset sibi pupillariter substituere, argumento §. *illud, Inst. quib. mod. jus patr. potest. solvit.* juncto princ. *Inst. de pupillar. substit.* intellige tamen, nepotis tenere substitutionem, quando per mortem avi substituentis non est recasurus filius in patris sui potestatem, fortè quia erat mortuus, aliàs secùs, de quo dic, ut per Gloss. in dict. princip. *Inst. de pupillar. substit.* et per Gloss. in l. 2. §. *posthumus*, D. *de vulgar. et pupill.*

(5) *En su poder.* De hoc vide per Bartol. in l. 2. col. 2. D. *de vulgar. et pupill.* vers. 3. *dixi:* et opinio Gloss. Bart. Ang. Imol. ibi, quòd sufficiat, quòd sit in potestate tempore mortis testantis, tenetur communiter, et servatur in practica, prout attestatur Angel. Aren. in suo tractatu *testamentorum*, in verbo *pupillariter*, licèt ipse in §. 1. *Inst. de pupill. substit.* tenuit contrariam sententiam, scilicèt, quòd duo tempora requirerentur, tempus scilicèt factæ substitutionis, et tempus mortis; quæ opinio à multis junioribus secuta est, et à Paul. de Cast. Cuma. Imol. et Jaso. in l. 2. D. *de vulgar. et pupill.* prout etiam refert Doctor de Covarruvias, studiosus vir, et laude dignus in lectura sua cap. *Raynutius*, §. 3. *de testam.* Verùm, quia ex ista lege Partitarum non benè perpenditur utrumque tempus requiri, non recederem à communi opinione; cùm enim testamentum morte confirmetur, et tunc filius reperiatur in potestate, tunc videtur etiam fieri substitutio pupillaris. Ex hoc requisito infertur, quòd pater hæreticus non poterit filio pupillariter substituere, cùm non habeat filios in potestate, cap. 2. *de hæret.* lib. 6. neque etiam pater schismaticus, secundum Bald. in l. *nam civium*, D. *de his, qui sunt sui, vel alien. jur.* posthumo tamen benè potest substitui pupillariter, si natus esset in potestate, l. 2. §. *posthumis*, vers. *planè*, D. eod. l. fin. *de collat. bonor.* Miles etiam potest filio emancipato substituere pupillariter, l. *miles ita*, §. *miles*, D. *de testam. milit.* licèt tunc tantùm valeat substitutio quoad bona militis, non quoad bona pupilli, ut ibi dicitur: paganus verò, licèt filio emancipato non possit pupillariter substituere, poterit tamen pater, habens unum filium emancipatum, et alium in potestate, uti remedio l. *cum ex filio*, in princip. D. *de vulg. et pupill.* ubi vide Bartol. et Doctor. Nota etiam, quòd licèt non possit filio non existenti in potestate pupillariter substitui, valebit tamen substitutio jure fideicommissi, Gloss. ubi Bartol. et Alexandr. et est communis opinio in l. *verbis civilibus*, D. eod. Adverte etiam, quia requiritur, quòd tempore mortis patris filius sit in ejus potestate, ut in l. *cohæredis*, §. *cum filiæ*, D. eod. Quid tamen si exeat à potestate per dignitatem? Vide per Bart. in dict. l. 2. col. 3. vers. *quæro quid si exeat.*

(6) *Daquella edat.* Ut suprà eod. l. 1. et per Bartol. in dict. l. 2. D. *de vulg et pupill.* in 2. requisito. Requiritur etiam, quòd pater prius sibi faciat testamentum, l. 2. §. *prius*, D. eod. ubi vide per Alexandr. Requiritur etiam, quòd filius instituatur, vel exhæredetur, dict. l. 2. vers. *sed si eos*, et l. infrà proxima. Requiritur etiam, quòd hæreditas adeatur ex primis tabulis, seu ex patris testamento, l. 2. §. 1. versic. *adeò*, D. eod. *de vulgar. et pupil.* quod ultimum fortè hodie de jure regni attenta l. 1. tit. *de los testamentos*, lib. 5. *Ordin. Regal.* non erit necessarium. Requiritur etiam, quòd impubes post mortem testatoris sui juris efficiatur, neque recasurus sit in alterius potestatem, ut in dict. l. 2. in princ. D. eod. ubi Bart. in 4. requisito, et etiam de isto, et de aliis requisitis necessariis ad pupillaris substitutionis essentiam, vide magistraliter per Bart. et Doctor. ibi.

(7) *Si él fuere mio heredero.* Ista forma verborum ponitur in l. 1. §. 1. D. *de vulgar. et pupill.* non tamen ista verba sunt de substantia pupillaris substitutionis, quia ad ipsam sufficit dicere, si decesserit in pupillari ætate, ut notat Bart. in dict. l. 1. quando tamen ista verba ponuntur, faciunt, quòd ista sit merè pupillaris substitutio quoad verba, et quoad mentem; ita quòd quoad verba, et quoad mentem, non continet tacitam vulgarem, licèt ex legis interpretatione tali casu contineatur tacita vulgaris, ut in l. *jam hoc jure*, D. *de vulg. et pupill.*

(8) *Que sea su heredero.* Quid si dixit testator, si filius meus in suam tutelam non venerit, talis sit mihi hæres, vel tali bona mea obveniant? Dic, quòd adhùc dicitur pupillaris substitutio: vide textum, et ibi Bart. in l. *si ita scriptum*, §. penul. D. *de bonor. posses. secund. tabul.* glossa notabilis super verbo *Cajus Sejus*, in l. 1. D. *de vulgar. et pupill.* Et quid si testator dixit, *Titius, et Sejus,*

que asi fuese puesto por heredero ante de la edat en que puede facer testamento, habrá este substituto en logar dél la herencia del padre ó del abuelo. Otrosi calladamiente se farie tal substitucion en esta manera, como si dixiese el facedor del testamento: establesco por mio heredero á fulan mio fijo, que es menor de catorce años, et á fulan et á fulan mis amigos. Et despues desto dixiese asi: mando que qualquier que fuere mio heredero, sea heredero de mio fijo: et en esta manera seyendo fecha la substitucion, si moriese este su fijo ante que fuese de la edat sobredicha, entiéndese que los otros son substitutos calladamiente (10) los que nombró (11) el testador en su testamento, et ellos heredarán los bienes de su fijo á quien habie establescido por heredero primeramiente de so uno con ellos. Et aun decimos que se podrie facer la substitucion pupilar calladamiente en otra manera, como si el testador que establesciese por su heredero á su fijo ó á otro qualquier que descendiese dél por la liña derecha que hobiese en su poder, et que non fuese de edat, et le diese despues otro substituto en aquella manera que es dicha vulgar, diciendo asi: fago mio heredero á fulan mio fijo, et si non fuere mio heredero (12) este mio fijo, establesco por heredero en su logar á tal home; ca si por aventura este fijo sobredicho fuese heredero et moriese ante que fuese de edat de catorce años si fuese varon, ó de doce si fuese fija, entonce aquel que era establescido por heredero substituto en su logar, heredará tambien la heredat del testador como los otros bienes que venieren al mozo de otra parte qualquier; et esto es por razon de la callada substitucion (13) pupilar, que se entiende siempre en la vulgar, asi como sobredicho

filii mei, uterve eorum vivat, hæres mihi esto, quæ est forma l. *Titius*, D. *de hæred. instituend.* an contineatur sub talibus verbis pupillaris? Bart. in l. *Lucius*, 1. col. D. *de vulgar. et pupill.* vult, istam substitutionem reciprocam esse, et sic continebitur pupillaris: illa enim verba, *mihi hæres esto*, non impediunt pupillarem, l. 1. D. *de vulg. et pupill.*

(9) *Si se moriere.* Non repetit illud, *si hæres esset*, et cautè, nam sufficeret, quòd decederet in pupillari ætate, dato, quòd paterna hæreditate se abstinuisset, ut hìc probatur, ut in l. *Julianus*, D. *de acquir. hæred.* et in l. *pater*, D. *de privileg. credit.* Bart. in l. 2. in princ. col. 5. vers. *sed quæro*, D. eod. et cui incumbat onus probandi, quòd pupillus decesserit, vel non decesserit in pupillari ætate? Videtur, quòd sit fundata intentio substituti, dicentis pupillum in pupillari ætate decessisse, nisi per adversarium de majori ætate probetur, per textum notabilem in l. *ex facto*, §. penult. D. *ad Trebell.* et tenet Bald. consil. incipiente *ex parte contingente*, quem refert. et sequitur Decius in cap. *in præsentia, de probat.* num. 50.

(10) *Calladamiente.* Approbat opinionem Azon. *C. de impuber. et aliis substit.* col. 1. scilicèt, quòd hæc verba, *quisquis mihi hæres erit, sit filio meo impuberi hæres*, continent vulgarem expressam, et pupillarem tacitam, per l. *cum filio*, et l. *qui liberis*, §. *hæc verba*, eod. Gloss. tamen in §. *qua ratione, Inst. de pupil. substit.* vult, quòd ista sit expressa pupillaris, et tacita vulgaris, et sic totum è contra, et idem tenet Bart. in dict. §. *hæc verba;* posset pro concordia dici, quòd aut testator dixit, *quisquis mihi fuerit hæres, sit filio meo impuberi hæres*, prout fuit in casu dictæ l. *qui liberis*, §. *hæc verba*, prout loquitur Bart. et dicta glossa, ad illum se referentes, et ista sit pupillaris expressa: si verò non dicatur *impuberi*, sed *filio meo sit hæres;* tunc procedat dictum Azon. et ista lex, quæ ita loquitur. Benè tamen credo, quòd respectu exclusionis matris, etiamsi substitutio fieret modo, de quo in hac lege, non adjecto illo verbo *impuberi*, quòd excluderet substitutus matrem, cùm quoad mentem, et quoad verba, partim sit expressa, sicut aliàs dici solet per Bart. et Doctor. de substitutione reciproca, vel de compendiosa, in l. *Lucius*, et in l. *Centurio*, D. eod. et per eumdem Bart. in dict. l. 2. in princ. col. 5. in fin. D. eod. et facit ad dictam concordiam notabilis doctrina Bartoli in dict. l. *Centurio*, col. 10. versic. *sed quid, si dixi filio meo impuberi*, D. *de vulgar. et pupill.*

(11) *Los que nombró.* Hoc intellige, ut habetur in dict. l. *cum filio*, et in l. *qui liberis*, §. *hæc verba*, D. *de vulgar. et pupill.*

(12) *Si non fuere mio heredero.* Et sic comprehendit casum noluntatis, et etiam impotentiæ. Idem tamen dic, quando in unum casum ex his conciperetur, ut in l. fin. *C. de inst. et substit.* ubi vide per Bart. et Doctor.

(13) *De la callada substitucion.* Habes hìc, quòd vulgari expressa continetur tacita pupillaris; adde l. *jam hoc jure*, D. *de vulgar. et pupill.* et procedit ista conclusio, etiamsi mater sit in medio, quia adhuc tacita pupillaris comprehenditur in vulgari, secundum Glos. in l. *precibus, C. de impuber. et aliis*, quam ibi communiter Doctores sequuntur: est tamen dubia, et incerta talis tacita pupillaris, matre existente in medio, quia si mater supervivat filio, et velit ei in pupillari ætate decedenti succedere, tunc talis tacita contenta in vulgari non sortitur effectum; si verò nolit succedere, aut

es, fueras ende quando el testador que hobiese dos fijos, el uno mayor de catorce años et el otro menor et los establesciese por sus herederos diciendo asi (14): qualquier que moriese de ellos enante que entrase en la heredat ó que non quisiese seer heredero, que el otro fuese heredero en su logar; ca si aquel que fuese menor de catorce años quisiese seer heredero et entrase la heredat et moriese non seyendo aun de la edat sobredicha, non podrie el otro haber la heredat por razon de la substitucion (15) callada, como quier que la ganarie por razon que es mas propinco pariente (16); et esto es porque debe seer guardada egualdat (17) entrellos, ca pues que en el mayor hermano non pueden avenir estas dos substituciones pupilar et vulgar, mas la vulgar tan solamiente, guisada cosa es (18) que aquella sola sea guardada en el menor. Eso mesmo debe seer guardado si otra persona (19) qualquier fuese asi establescida para heredera con el fijo del testador que fuese huérfano et de tal edat.

filius supervivens matri decedat adhuc in pupillari ætate, tunc tacita pupillaris consequitur suum effectum, secundum quod notat Jaso in dict. l. *precibus*, col. 4. et Alexand. in l. *Centurio*, D. *de vulg. et pupill.* Et si mater esset negligens in non petendo tutorem filio, seu in non acceptando ejus tutelam, propter quod privatur successione filii, per l. 2. §. *si mater*, D. *ad Tertul.* l. *sciant*, C. *de legit. hæred.* §. *sed quemadmodum*, *Inst. de Senatusc. Tertul.* hoc etiam casu admittetur substitutus ex tacita pupillari, secundum Paul. de Cast. in dict. l. *precibus;* et vide ad prædicta Guillielm. Bened. in dict. repet. cap. *Raynutius*, super verbo *si absque liberis moreretur*, la 2. *in materia substitutionis vulgaris*, fol. 293. col. 1. et 2. et 3. Et quod dixi in vulgari contineri tacitam pupillarem, limita, nisi de contraria testatoris voluntate appareat, ut in l. *quamvis*, C. *de impub. et aliis substit.* et secundum quod tradunt Bart. et Alexand. ibi, ad istam declarationem voluntatis sufficerent duo testes. Contrarium tamen vult Bart. in l. 2. in princ. col. penult. vers. *quæro ergo*, D. *de vulgar. et pupill.* imò requiruntur tot testes, quot requiruntur in probatione ultimæ voluntatis, et cum Bart. transit Decius in dict. l. *quamvis*, col. 1. sed tenenda est opinio Bald. et Alexand. et idem voluit Bart. ubi suprà, licèt in contrarium, et non rectè referantur à Decio. Qualiter autem dicatur constare de tali testatoris voluntate, vide Decium ibidem: limita etiam ut statim subditur in hac lege.

(14) *Diciendo asi.* Secùs ergò, si separatim cuilibet substitueret vulgariter; nam tunc in persona pupilli continetur etiam tacita pupillaris, ut voluit Gloss. et ibi Doctor. communiter in dict. l. *quamvis*, C. eod. et in dict. l. *jam hoc jure.*

(15) *Por razon de la substitucion.* Concordat l. *jam hoc jure*, D. *de vulgar. et pupill.* et l. *in testamento*, C. *de testam. milit.* l. *quamvis*, C. *de impub. et aliis substitut.* Sive ergò substitutio vulgaris fiat personis imparibus, sive reciproca, sive breviloqua, non continet pupillarem tacitam, ut in dictis juribus. Quid autem, si et cum reciproca injungatur substitutio compendiosa, an tunc continebit substitutionem pupillarem in persona pupilli? Videtur dicendum, quòd non, ex ratione istarum ll. propter uniformem determinationem; et ita est de mente Bart. in l. *Lucius*, 2. col. vers. *sed quæro*, *quando ista substitutio fit duobus*, D. *de vulg. et pupill.* junctis his, quæ dicit in præcedenti quæstione; dicit enim, quòd etiamsi cum substitutione reciproca conjungatur compendiosa, adhùc non continentur sub ea substitutiones imparis numeri, nisi aliud appareat de mente testantis; et idem voluit Angel. consil. 151. incipit, *quidam Nicolaus*, et dicit esse punctum novum, et istam dicit communem, et veram conclusionem Socinus consil. 290. col. 2. vol. 2. incipit, *quoniam præsens consultatio.*

(16) *Propinco pariente.* Ab intestato intellige, si ipse reperiatur proximior tempore mortis pupilli, non aliàs, ut probatur in l. *hæreditatem*, C. *de impuber. et aliis substitut.*

(17) *Egualdat.* Nota de æqualitate servanda; vide concordantias per Gloss. et Doctor. in dict. l. *jam hoc jure*, vers. *sed si alter*, et de multis, in quibus attenditur æqualitas, vide per Joan. de Plat. in l. *in sacris*, vers. fin. C. *de proxim. sacror. scrinior.* lib. 12. et quòd servanda sit etiam in numero judicum, adde Bald. in cap. 1. per textum ibi, *de controver. feudi*, *apud pares term.* Adde etiam de æqualitate concordiæ inter fratres l. *cum pater*, §. *editis*, D. *de legat.* 2. cum Gloss. ibi: et voluntas patris testantis inter filios taliter est interpretanda, quòd inter eos resultet æqualitas, l. *cum pater*, §. *pater pluribus*, et ibi Gloss. et Doctor. D. *de legat.* 2. sic etiam in successionibus ab intestato servatur æqualitas, ut cui non succedatur, neque possit succedere, in authent. *quib. mod. natural. effic. sui*, cap. 2. §. 1. vers. *nullum*, et ibi Bart. Similiter, et in contractibus, tàm in eis interpretandis, quàm justificandis, servanda est æqualitas, Bald. in l. 2. col. 9. C. *de rescindend. vendit.* facit l. *si socius pro filia*, D. *pro socio.*

(18) *Guisada cosa es.* Cùm enim una determinatio respiciat plura determinabilia, pariformiter debet ea determinare, ut hìc, et in dict. l. *jam hoc jure*, D. eod. et l. *Lucius*, dict. l. *hæreditatem*, et l. *quamvis*, C. *de impuber. et aliis substitut.* l. *in testamento*, ubi vide Decium, 3. notab. C. *de testam. milit.*

(19) *Otra persona.* Quicumque extraneus, qui non sit de liberis existentibus in testatoris potes-

LEY VI.

Cómo el padre puede dar substituto al fijo en los bienes que heredase de la madre, maguer le hobiese desheredado de lo suyo.

Puede el padre establescer otro heredero en logar de su fijo que fuese menor de catorce años en la manera que es llamada en latin *substitutio pupillaris*, faciendo su heredero (1) al mozo sobredicho, asi como desuso deximos. Et aun puede esto facer maguer lo desherede (2) de lo suyo por alguna derecha razon diciendo, asi : desheredo tal mio fijo por razon de tal tuerto (3) ó yerro que me fizo, et establesco por su heredero á fulan en los bienes que á aquel mio fijo avinieron de parte de su madre et de los otros sus parientes (4), asi que si él moriere ante que sea de edat de catorce años, que este (5) que establesco por heredero haya en su logar los bienes sobredichos. Pero para poder el padre desheredar tal fijo como este, ha menester quel mozo haya mas de diez años et medio (6), á que llaman en latin *proximus pubertati*, que quiere tanto decir como que es acercado á seer de edat et á entendimiento; ca si menor fuese non lo podrie desheredar de lo suyo, porque non semeja (7) que puede facer entonce tuerto á su padre maliciosamiente, mas que lo farie por nescedat ó por mengua de entendimiento.

LEY VII.

Qué fuerza ha la substitucion pupilar.

Tal fuerza ha la substitucion que es dicha pupilar, que aquel que gana la heredat por razon della, debe haber los bienes del mozo en cuyo logar fue establescido por heredero tambien como si él mesmo lo hobiese establescido por heredero en tiempo que podiese facer testamento, et por esta razon tal substitucion como esta es como otro testamento (1) que face el padre al mozo sobredicho, et he-

tate, ut in dict. l. *quamvis*, et in dict. l. *Lucius*, et huic legi, ultra prædictos casus, adde, quòd ubi substitutio vulgaris fit cum dictione taxativa, non continet tacitam pupillarem, ut in dict. l. *jam hoc jure*, §. *sed si aller*, ibi : *in vulgarem tantummodò casum*, Salicet. in l. *precibus*, col. 1. *C. de impub. et aliis subst.* ubi Alexand. col. 2. Item adde, quòd quando prohibitus succedere testatori, daretur substitutus vulgariter, veluti si filio legitimo testatoris substitueretur spurius ejusdem testantis, quòd tunc non includeret tacitam pupillarem, cùm substitutio sit nulla propter incapacitatem substituti, ut tradit Guilliel. Benedict. in repet. cap. *Ragnutius, de testam.* super verbo *si absque liberis moreretur*, la 2. fol. 293. col. 4.

LEX VI.

Potest pater etiam exhæredato filio pupillariter substituere, et succedet substitutus in bonis aliundè quæsitis pupillo; sed oportet, quòd exhæredatus sit major decem annorum cum dimidio, qui dicitur proximus pubertati, aliàs exhæredatio non valet. Hoc dicit.

(1) *Faciendo su heredero.* Ponit aliud requisitum in pupillari substitutione, scilicèt, quòd filius instituatur, vel nominatim exhæredetur, adde l. 2. vers. *sed si eos*, D. *de vulgar. et pupill.* et vide circa hoc, quæ ponit Bart. in l. 2. in princ. in 7. requisito, D. eod.

(2) *Lo desherede.* Adde §. *non solum, Instit. de pupill. substitut.*

(3) *Por razon de tal tuerto.* Debet enim exprimi causa, ut in l. 4. tit. 7. infrà ead. *Part.*

(4) *De los otros sus parientes.* Vel etiam ex donatione amicorum, ut quia fortè pupillus erat gratiosus, ut dicit Gloss. in dict. §. *non solum, Instit. de pupill. substitut.* An autem ab isto substituto filii exhæredati possit aliquid relinqui, seu possit à testatore gravari; vide l. 3. tit. 9. infrà ead. *Part.*

(5) *Que este.* An autem ab isto substituto filii exhæredati possit aliquid relinqui; seu an possit iste à patre testatore gravari; vide in l. 3. tit. 9. infrà ead. *Part.*

(6) *Diez años et medio.* Semper istæ ll. Partitarum taxant istam ætatem, de qua hic, ad declarandum jus commune, quando pupillus dicatur proximus pubertati, ut hic; et in l. 4. tit. fin. infrà ead. *Part.* et l. 9. infra, tit. 1. et l. 8. tit. 3. 7. *Part.*

(7) *Porque non semeja.* Adde l. *si quis in suo*, §. *legis, C. de inoffic. testam.*

LEX VII.

Per pupillarem substitutionem succeditur pupillo in omnibus bonis ei undecumque quæsitis, sicut si ipsemet hæredem instituisset; nisi substitutus sit incapax bonorum aliundè venientium. Hoc dicit.

(1) *Otro testamento.* Et sic reputatur diversum testamentum à paterno; sed intellige quoad quædam, nam quoad quædam etiam est unum, quod declarant Glos. et Bart. et Paul. de Castr. in l. *patris, et filii*, D. eod. et declarat etiam plenè Angelus Aretin. in §. *igitur, Instit. de pupill. substitut.*

redará tal substituto como este todos los bienes (2) del mozo (3), onde quier que los haya, fueras ende si este que asi es establescido por heredero del mozo, fuese home atal

(2) *Todos los bienes.* Procedit hoc, etiamsi fuerit substitutus in re certa, non dato alio cohærede universali, ut est casus in l. *cohæredis*, §. fin. D. *de vulgar. et pupill.* et intellige etiam, quando fuit facta talis substitutio verbis directis, de quibus in l. *verbis civilibus*, D. eod. ut declarat Alexand. in l. 2. col. 10. D. eod. tit. procedit etiam, etsi substitutus succedat ex tacita pupillari, ut notat Bart. per textum ibi indistinctè loquentem in l. *sed si plures*, §. *ad substitutos*, D. eod. et ne detur inconveniens, ne pupillus pro parte decedat testatus, scilicèt, si substitutus tantùm admittatur ad bona paterna, et pro parte intestatus, si non admitteretur ad alia bona pupilli. Quid autem, si succedat ex expressa vulgari, quæ continet tacitam pupillarem, an in ea veniant bona pupilli, sicut veniunt ex expressa pupillari? Quæstio fuit valde disputata inter Doctor. antiquos, prout latè tradit Alberic. in rubrica D. *de vulgar. et pupill.* col. 14. et seq. vers. *ulterius quæritur, etc.* Et ibi dicit, quòd opinio Dyni, quòd omnia veniant, tenetur communiter per Doct. modernos; quod tamen debet declarari, secundum Jacob. de Aret. ut repudiante pupillo hæreditatem patris, statim admittatur substitutus ad bona paterna, et decedente postea pupillo impubere, capiet bona ejusdem ex pupillari tacita, ut in l. *si pupillus*, D. *de acquir. hæred.* et ita tenet Bart. et Doct. communiter in l. 1. col. 9. in 4. *effectu vulgaris substitutionis*, D. eod. Adverte etiam, quòd in ista substitutione pupillari, per quam succeditur pupillo, venient etiam bona testatoris, quamvis esset casus, in quo in tali pupillari expressa non contineretur tacita vulgaris; de quibus casibus tradit Bart. et Alexand. in l. 2. in princ. in 5. principali quæstione, D. eod. hoc probatur in l. *paterfamilias primis tabulis*, et ibi Bart. in princ. D. eod. tenet Alexand. in dict. §. *ad substitutos;* et nil mirum, ex quo per aditionem impuberis bona cœperunt esse unita, l. *sed si plures*, §. *filio*, eod. tit. Quid etiam si succedatur ex vulgari tacita comprehensa in expressa pupillari, an etiam veniant bona impuberis? Dynus tenuit, quòd sic, per textum in l. *qui fundum*, §. *cohæres*, D. *ad leg. Falcid.* Bart. in dict. l. infra, in princ. col. 10. tenet idem in hoc dicendum, quod dictum suprà fuit, quando succeditur ex expressa vulgari, et cum Bart. communiter Doctores tenent, prout attestatur Socin. in dict. l. 1. col. 3. fol. 15. Veniet etiam in pupillari legitima filii cum prælegatis, l. *ex tribus*, C. *de inoffic. testam.* non tamen habebit substitutus bona per pupillum alienata ante suam mortem, secundum Angel. et Imol. in l. *Marcellus*, §. *res, quæ*, D. *ad Trebell.* dummodò alienata sint ex justa causa, et debito modo; aliàs non tenebit alienatio, l. 1. §. 2. vers. *sed nonnulos*, D. *de tutel. et ration. distrah.* vide per Alexand. in dict. §. *res, quæ*, et Bald. in l. *nec ei*, §. *eorum*, D. *de adopt.* Item si bona alienata erant talia, quæ sine causa et solemnitate alienari potuissent, juxta l. *lex quæ tutores*, C. *de administ. tutor.* alienatio non revocaretur; nam ut dicit Francisc. de Aret. substitutio pupillaris, quæ inventa est favore pupilli, ut in dict. l. *ex tribus*, C. *de inoffic. testamen.* non debet pupillo tollere facultatem disponendi inter vivos de rebus suis, et sibi præjudicium inducere, l. *quod favore*, C. *de legib.* quod etiam patet, quia talis substitutio est testamentum pupilli, ut dicit ista lex, et nemo ex proprio testamento obligatur ad non alienandum, ut in l. *nemo*, D. *de regul. jur.*

(3) *Del mozo.* Probatur hic, matrem pupilli, etiam quoad legitimam excludi per expressam pupillarem. Adde l. *Papinianus*, §. *sed nec impuberis*, D. *de inoffic. testam.* et clarius habetur in cap. *si pater, de testam.* lib. 6. in fin. et hoc tenet Bart. et cæteri Doct. communiter, in dict. 2. l. in princ. in 3. effectu pupillaris substitutionis, D. eod. Archidiac. tamen in dict. cap. *si pater*, dicit hoc procedere jure fori, non jure poli, argumento cap. fin. 17. quæst. fin. juncta l. *nam et si parentibus*, D. *de inoffic. testam.* Socin. in dict. l. 2. col. 8. vers. *circa tertium effectum*, referens hoc dictum Archidiaconi, in confirmationem ejus adducit, quòd videtur contradicere æquitati naturali, quòd mater excludatur in totum, ut patet ex pulchrè adductis per Bald. in l. *precibus*, post princip. vers. *circa tertium*, C. *de impub. et aliis*, et quando lex positiva contradicit naturali æquitati, non ligat in foro conscientiæ, ut voluit notabiliter Innoc. in cap. *quia plerique*, *de immunit. eccles.* Undè infertur, quòd non possit substitutus in foro conscientiæ retinere legitimam debitam matri, et quòd per denuntiationem evangelicam ad eam præstandam cogi possit, argumento notatorum per Bart. in extravagant. *ad reprimendum*, in verbo *per denuntiationem*. Idem tamen Socinus ibidem dicit, istam opinionem Archidiac. esse valdè dubiam, quia lex positiva, quæ non est nutritiva peccati, ligat, et debet servari in foro conscientiæ; allegat Joann. Andr. post. S. Thomam, in cap. *quamquam, de usur.* lib. 6. et quòd non peccat qui auctoritate canonis aliquid facit, 23. quæst. 4. cap. *qui peccat;* nec lex canonica permittit aliquid cum peccato, ut in cap. fin. *de præscript.* bona glossa in cap. *cum contingat, de jurejuran.* Subdit tamen Socinus, quòd teneatur mente dictum Archidiaconi propter ejus auctoritatem; quia poteris aliquando ratione concordiæ aliquid consequi. Et certè istud dictum Archidiac. videtur durum, cùm legitima etiam filio debita, possit tolli per statutum, ut est conclusio Bart. in l. *Titio centum*, §. *Titio genero*, D. *de condit. et demonst.* cum quo multi Doctor. tenent; licèt communis conclusio sit, quòd possit minui, non autem

que non podiese heredar (4) por derecho los bienes de otri; ca entonce non los debe haber, sinon en aquella manera que las leyes deste (5) libro mandasen.

LEY VIII.

Si muere el mozo á quien es dado substituto, cómo puede heredar el substituto lo suyo.

Moriendo el mozo á quien el padre ó el abuelo hobiese dado otro heredero substituto en la manera que dicen pupilar, si este substituto quisiere heredar tan solamiente los bienes que fueron del padre del huérfano et non los que habie el mozo de parte de su madre ó de los parientes della, decimos (1) que si este substituto fuere establescido por heredero en uno con el mozo (2) en el testamento de su padre, et otrosi si le fue dado por substituto (3), que entonce conviene en todas guisas que sea heredero (4) en los bienes del mozo, maguer non quiera ó los des-

in totum tolli, ut attestatur Decius, consil. 106. *et pro tenui, etc.* quæ debet limitari, quando filius non haberet, unde se aleret; nam si haberet, in totum tolli posset, secundum Abb. in cap. *Raynutius*, col. 5. *de testam.* et cùm communiter matres habeant ad alimenta aliàs, et prout in plurimum transeunt ad secundas nuptias, justum fuit et æquitati consonum remedium legale, et canonicum providendi filio, et patri, et ejus familiæ per paternam pupillarem substitutionem; et multò fortius hæc procederent in legitima debita matri, ut in totum possit excludi, cui non est ita debita legitima, sicut descendentibus, ut in dict. l. *nam et si parentibus*, et tradit latè, et pulchrè Guilliel. Bened. in repetit. dict. cap. *Raynutius*, in verbo *et uxore nomine Adelasiam*, fol. 52. cum seq. Si tamen mater esset valdè pauper, ita quòd non haberet alimenta, tunc posset agere contra substitutum pupillarem ad alimenta, qui est hæres filii, ut in l. *si quis à liberis*, §. *item scriptum*, D. *de liber. agnosc.* l. 6. et quæ ibi dixi, tit. 19. *Partit.* 4. et prædictam conclusionem, quòd mater excludatur per pupillarem expressam, extende etiam, si substitutus sit turpis persona, ut probatur in dict. §. *sed neque impuberis*, juncta Gloss. et ibi tenet Angel. Vide quæ dixi suprà eod. l. 5. in gloss. fin.

(4) *Heredar.* Debet enim substitutus esse capax tempore testamenti, et mortis pupilli, et etiam tempore aditæ hæreditatis, ut in l. *si is, qui hæres*, et ibi Bart. D. *de vulgar. et pupill.* et quid si substitutus sit filius naturalis, vel spurius testatoris? Vide l. *si is, qui ex bonis*, D. *de vulg. et pupill.* ibi Bart. et Doctor.

(5) *Deste.* Fortè dicit, propter ea, quæ habentur in l. 8. tit. 13. infrà eod. *Partit.* et in dict. l. *si is, qui ex bonis*, D. *de vulgar. et pupill.* et l. 22. tit. 3. eod. *Partita.*

LEX VIII.

Si pater instituat hæredes duos filios, et uno instituto alium substituat, et moriatur institutus, necesse habet substitutus pupillariter omnia bona pupilli agnoscere, nec paterna potest repudiare, et alia adire, vel è contra; si tamen alius tertius fuerit in testamento patris institutus, et mortuus, dum viveret, convenit cum superstite substituto de repudiando bona paterna, tunc mortuo pupillo, substitutus succedit pupillariter in bonis pupilli mortui, et potest, si velit, paterna bona repudiare, et in tali casu habebit paterna bona tertius hæres patris, aliàs non. Hoc dicit.

(1) *Decimos.* Ortum habet ista lex à l. *quidam eulogio, C. de jur. deliber.* et à l. *quæsitum*, et à l. *si pupillus*, D. *de acquir. hæred.* et à l. *pater*, D. *de privileg. creditor.* et à notatis per Azo. in summa *C. de impub. et aliis substit.* col. 3. vers. *an autem institutus.*

(2) *Con el mozo.* Idem esset dicendum, si pupillus esset exhæredatus, et iste alius, sive sit extraneus, sive frater pupilli, fuisset institutus in totum, quia in tali casu acceptando paternam, cogitur acceptare pupillarem, secundum Joan. de Imol. in l. *qui patri*, D. *de acquir. hæred.* in l. *quod supra quadrantem*, D. *ad leg. Falcid.* ubi Glossa reputata singularis voluit contrarium; sed cum Joan. de Imol. tenent Alexand. et Jaso in dict l. *quidam eulogio*, quia militat ratio l. *sed et si plures*, §. *quos possum*, D. *de vulgar. et pupil.* quæ fuit ratio fundamentalis istarum ll. secundum Bart. post Din. in l. fin. D. *de acquir. hæred.* ubi Bart. plenè discutit per latam distinctionem, quam facit in 3. fin. colum. ubi videbis alios casus ultra positos per istam legem.

(3) *Substituto.* Procedit hoc, sive sit expressa pupillaris, sive tacita contenta in vulgari, quia etiam militat ratio dicti §. *quos possum*, de qua in præcedenti glossa, et satis probat ista lex, cum generaliter loquatur, et l. *qui patri*, D. *de acquir. hæred.* ubi Alexand. post Roma. et in dict. l. *quidam eulogio*, ubi etiam Jaso.

(4) *Heredero.* Ipse, si vivat, intellige, et etiam si decesserit ante pupillum, quia adhuc ejus hæres cogitur adire, seu acceptare pupillarem hæreditatem, ut est casus singularis in dict l. *qui patri*, D. *de acquir. hæred.* Quid si adivit coactus ad petitionem fideicommissarii hæreditatem paternam, an etiam tunc procedat ista lex? Vide Alexand. post Bart. et Rapha. Cuma. in l. *ita tamen*, §. *qui suspectam*, D. *ad Trebell.* tenentes, quòd sic, quia tunc etiam militat ratio dicti §. *quos possum*, licèt Jaso in dict. l. *quidam eulogio*, dicat, quòd hoc non est sine magna dubitatione.

amparen todos (5). Mas si el mozo quando era vivo et aquel que fue establescido por heredero en su logar se acordasen de so uno que non querien entrar los bienes del padre del mozo, si en aquel mesmo testamento hobiese establescido el testador á otro alguno (6) por heredero con ellos, entonce si moriese el mozo ante que fuese de edat, el substituto sobredicho heredará por la pupilar substitucion, et non entrará en los bienes del padre del mozo si non quisiere, mas heredarlos ha aquel que fue establescido por heredero con ellos. Pero si el testador diese substituto al mozo en la manera que es dicha pupilar tan solamiente, et non lo establesciese por heredero de so uno con el fijo, asi como sobredicho es, si el mozo quisiere seer heredero en los bienes de su padre et entrare en ellos (7), conviene que el substituto sea heredero tambien en la heredat del testador

(5) *Todos.* Id est, ut nec paternam, neque pupillarem substitutionem acceptet; nam si prius acceptet paternam, non poterit posteà deserere eam, et pupillarem, l. *sicut, C. de repud. hæred.* Bart. tamen in dict. l. fin. col. 3. D. *de acquir. hæred.* per l. *cum hæreditate,* D. eod. vult, quòd si obvenienti pupillari hæreditate, vellet repudiare paternam, quòd potest hoc facere, ne et habeat pupillarem; cujus dictum videtur approbari per istam legem Partitarum: sed tene contrarium, prout etiam tenuit ipsemet Bart. sibi contrarius in l. *testamento, C. de impub. et aliis,* et Ang. in l. *qui patri,* D. *de acquir. hæred.* Joan. de Imo. in dict. l. fin. col. 2. Paul. de Castr. in dict. l. *quidam eulogio,* col. 4. *C. de jur. deliber.* ubi etiam respondet ad dictam l. *cum hæreditate,* et istam legem Partitæ intellige, ut dixi; vel etiam potest intelligi, quòd si erat minor, cùm adivit, et restituatur contra aditionem, sic restitutus utramque hæreditatem deserat. Sed quid si institutus, qui erat minor, restituatur contra aditionem paternæ hæreditatis, et sic restitutus velit habere pupillarem ex substitutione, an possit? Videtur hic probari, quòd non; contrarium tamen videtur de mente Azo. in summa *C. de impuber. et aliis substitut.* col. 3. ubi dicit, quòd si impubes adivit paternam hæreditatem, et decessit in pupillari ætate, et ejus substitutus velit in integrum restitui, ut repudiet portionem paternæ hæreditatis delatæ sibi ex persona impuberis, quòd fortè restituetur, sicut etiam pupillus poterat restitui, ut in l. *non solum,* D. *de in integr. restit.* licèt Azo videtur loqui de casu, in quo erat alius cohæres pupilli, seu de casu, in quo per existentiam sui hæredis tabulæ pupillares erant confirmatæ, ut in l. *si filius, qui patri,* D. *de vulg. et pupil.* Hodie de jure regni videtur idem dicendum, etsi ex testamento paterno hæreditas maneret sine aditione, per l. 1. tit. 2. lib. 5. *Ordinam.* et quia etiam, de jure communi loquendo, si quis restituatur contra hæreditatis aditionem, cùm tamen nudo nomine hæres remaneat, ut in l. *etsi sine,* §. *sed quod Papinianus,* D. *de minor.* ex eo solo remanent confirmatæ tabulæ pupillares, ut tenet Bart. in dict. l. fin. et est etiam de mente ejus in dict. l. *si filius, qui patri,* ubi etiam Joan. de Imol. et Cuma. et alii moderni illud declarant super 1. lectur. illius l.

(6) *A otro alguno.* A contrario ergò si nullus esset datus cohæres, cujus aditione confirmarentur tabulæ pupillares, non posset substitutus habere pupillarem hæreditatem, ut probatur hic, et in l. *sed si plures,* §. *ex asse,* D. *de vulg. et pupill.* sed opponitur l. *si filius, qui patri,* eod. tit. nam cùm institutus hic fuerit pupillus, cui datus fuit substitutus cohæres cum eo institutus, licèt uterque repudiaverit paternam hæreditatem, substitutus habere debet pupillarem, cùm existentia sui hæredis pupilli confirmatæ fuerunt tabulæ pupillares; sed dic, quòd talis existentia per dationem cohæredis extranei fuit sublata, ut in l. *apud Julianum,* §. *idem Julianus,* D. *ad Trebell.* et sic de jure communi, cùm non adeatur hæreditas ex testamento paterno, tabulæ pupillares evanescunt; si verò cohæres fuisset alter hæres suus, ut filius in potestate, tunc procederet, quod habetur in dict. l. *si filius, qui patri,* et ita declarat Gloss. et Doctor. in dict. l. *sed si plures,* §. *filio,* D. *de vulgar. et pupill.* Hodie tamen de jure regni, cùm etiam hæreditate non adita valeant relicta, et quæcumque in testamento contenta, videtur, quòd etiam si non esset cohæres, qui adeat, substitutus habere possit pupillarem hæreditatem, per dict. l. 1. tit. 2. lib. 5. *Ordinam.*

(7) *Entrare en ellos.* Est enim tunc juncta, et facta una hæreditas patris et pupilli, et ideò non potest illam substitutus separare, ut in l. *sed si plures,* §. *filio impuberi,* D. eod. l. *si pater,* D. *de privileg. creditor.* vers. *at cum substitutus;* si verò pupillus, qui solus fuit institutus, abstinuit se à paterna, tunc substitutus benè potest habere pupillarem, dict. l. *si pater,* et l. *si pupillus,* in princ. D. *de acquir. hæred.* si tamen pupillus, qui adivit, poterat restitui contra immixtionem, vel aditionem, poterit hoc beneficio uti ejus hæres, ut in dict. l. *non solum,* D. *de in integrum restit.* Azo ubi suprà. Bart. post Din. in l. fin. col. 3. ad fin. in 1. membro distinctionis, D. *de acquir. hæred.* sed adverte in hoc, quia glossa magna in vers. *vel melius,* in dict. l. *si pater,* tenuit contrarium per textum; imò quòd ex quo substitutus approbavit voluntatem testatoris, adeundo ex pupillari, videtur etiam approbasse aditionem factam per pupillum, secundum voluntatem testantis; et sic quòd dicta l. *non solùm* habeat locum in successione ab intestato pupilli, non autem in succedente sibi ex substitutione pupillari: et illam glossam sequi-

como en los bienes del mozo, si moriere ante que sea de edat, et de otra guisa non lo podrie haber (8).

LEY IX.

Cómo aquel que porfijó algunt mozo le puede dar substituto.

Si porfijase algunt home al fijo de otro que fuese menor de catorce años en aquella manera que es llamada en latin *arrogatio* (1), et despues desto le dexase substituto en su testamento otro alguno en logar de este mozo en aquella manera que es dicha substitucion pupilar, tal substituto como este non heredará en los bienes del mozo, fueras ende aquella parte que el mozo debe heredar de derecho en los bienes de todo lo del porfijador que lo porfijó, que es la quarta parte (2) de todo, et lo al quel hobiese dado algunt su amigo (3) daquel quel porfijó por amor daquel su padre adoptivo: mas los otros bienes que viniesen á tal mozo como este de parte

tur ibi Bart. dicens esse notabilem ad declarationem dictæ l. *non solùm*, et idem vult Joan. de Imol. in dict. l. fin. col. fin. D. *de acquir. hæred.* ubi dicit istam esse singularem limitationem ad dictam l. *non solùm;* et casum in dict. l. *si pater,* esse in hoc singularem, et non alibi: Alberic. etiam in dict. l. *si pater,* transit cum dicta glossa post Din. Idem tenet Joan. de Imol. sibi contrarius, in dict. l. *si filius qui patri,* et in l. *sed si plures,* §. *filio,* D.eod. ubi etiam Paul. de Cast. tenet primum dictum Azo. et Bart. in dict. l. fin. Alexand. perpendit istam contrarietatem in dict. l. *quidam eulogio,* col. 2. ubi ipse pro concordia opinionum distinguit, quòd, aut sumus in casu, in quo absque aditione seu immixtione pupilli, substitutio pupillaris erat confirmata, ut quia filius erat institutus in potestate absque datione cohæredis extranei, et sic existentia suitatis confirmata erat pupillaris substitutio; et tunc non sequitur ex necessitate, quòd substitutus agnoscendo hæreditatem pupilli ex substitutione pupillari, videatur confirmare immixtionem factam à pupillo; et quòd tunc meritò procedat opinio Bart. in dict. §. *filio,* et in dict. l. fin. secùs verò, si erat necessaria immixtio pupilli ad confirmationem substitutionis, ut quia datus erat filio pupillo cohæres extraneus. Certè iste articulus est valdè mihi dubius, neque ista concordia domini Alexandri multùm stringit, licèt videatur colorata; et fortè in puncto juris verior est opinio Bartoli in dict. §. *filio,* seu in §. *si ex asse,* et in dict. l. fin. quæ, ut dixi, fuit opinio Azonis, cùm dicta l. *non solùm* procedat, sive hæres minoris succedat ab intestato, seu ex testamento; neque de necessitate sequitur, quòd adeundo ex pupillari substitutione, videatur approbare aditionem factam per pupillum de hæreditate patris, cùm posset dici, quòd approbat, ita tamen, ut salvum sibi remaneat beneficium restitutionis sibi competens ex persona minoris, per dict. l. *non solum,* et l. *si pater,* in qua se fundat Glossa ibi; non probat, quòd per hoc excludatur substitutus à beneficio restitutionis, quo et ipse minor in casu, in quo esset necessaria immixtio ad confirmationem tabularum pupillarium, posset restitui; ergo et ejus hæres: et procedit maximè stante hodie dicta l. *Ordinam.* ex qua non egent aditione ex testamento paterno tabulæ pupillares.

(8) *Non lo podrie haber.* Habita tamen utraque hæreditate ex agnitione pupillaris, poterit ex persona minoris restitui, ut dixi in gloss. suprà proxima.

LEX IX.

Arrogato filio, potest arrogans pupillariter substituere in quarta solùm bonorum arrogantis, et in iis, quæ intuitu arrogationis ab amico ejus arrogatus est consecutus: in cæteris verò bonis succedent pupillo venientes ab intestato. Hoc dicit. Habuit originem ista l. à l. *sed si plures,* §. *in arrogato,* D. *de vulgar. et pupil.*

(1) *En latin arrogatio.* Idem si esset adoptio, ex qua filius transiret in potestatem adoptantis, ut si detur à patre naturali avo, juxta l. *cum in adoptivis,* C. *de adopt.* §. *sed hodie, Instit.* eod. l. 9. tit. 16. 4. *Partita.*

(2) *La quarta parte.* Quæ debetur arrogato, ut in l. 8. tit. 16. *Partit.* 4. et in l. *si arrogator,* cum *concordant.* D. *de adoption.* et adverte, quòd tunc debetur ista quarta, quando filius arrogatus esset impubes, secùs autem esset, si esset pubes; quod satis probatur hìc in ista l. et in dict. l. *si arrogator,* et in §. *cum autem, Institut. de adopt.* et ita tenet, et declarat Salicet. in l. penult. in princ. in 2. col. C. *de adopt.* et in l. 2. eod. tit. lex tamen 8. tit. 16. *Partit.* 4. de qua suprà, indistinctè loquitur, ut arrogato filio debeatur ista quarta, neque distinguit, sive sit pubes, vel impubes; undè videtur fortè dicendum, quòd illa sit intelligenda secundum istam, scilicet, quando impubes fuit arrogatus; et quòd alias ista quarta non debeatur, sed quòd tunc debebitur arrogato filio puberi, tradit Salicet. in dict. l. 2. vide quæ dixi in dict. l. 8.

(3) *Su amigo.* Adde dict. §. *in arrogato,* l. *sed si plures,* D. *de vulg. et pupill.* dicitur ergò profectitium quidquid habet filius contemplatione seu occasione patris, vel aliàs, ut hìc, et in dict. §. *in arrogato,* et ibi Bartol. et Doctor. latè. Adde Bartol. in l. *annua,* §. 1. D. *de annuis legat.* Abb. in cap. *sedes,* col. 5. *de rescrip.* Joann. de Plate. in l. 1. C. *de castren. omnium Palatinor. pecul.* lib.

de su padre natural et legítimo ó de otra parte, heredarlos han los parientes mas propinquos dél, si su padre natural non hobiese (4) ordenado alguna cosa en razon dellos en su testamento.

LEY X.

Por qué razones se desface la substitucion pupilar.

Ley 3. tit. 1. lib. 4. Recop.

Desátase (1) la substitucion que es llamada pupilar por quatro razones : la primera es quando el mozo viene á edat (2) de catorce años et la moza á doce á quien establescen el substituto. La segunda es quando atal mozo como este pierde la libertat que ha, et la cibdat et la familia, et esto serie como si fuese cativo (3) de los enemigos de la fe (4), ca por tal prision perderie estas tres cosas sobredichas; pero si al padre (5) acaesciere este cativerio non se desatarie por ende la substitucion pupilar que hobiese fecha de su fijo que non fuese cativo. Et la tercera es quando pierde la cibdat (6) et la familia et non pierde la libertat : et esto serie como si fuese desterrado para siempre en algunt logar cierto. La quarta es quando pierde la familia (7) et non la cibdat nin la libertat; et esto serie como si este fijo atal fuese emancipado et non estodiese en poder de otro, et él mesmo consentiese quel porfijase otro (8) alguno, ca entonce mú-

12. Bald. in l. *cum te, C. de donat. ant. nupt.* adde l. penul. et ibi Bald. *C. de jur. deliber.*

(4) *Non hobiese.* Potuit enim pater naturalis, et legitimus ei substituere, ut suprà eod. l. 5.

LEX X.

Expirat pupillaris substitutio per maximam, mediam, vel minimam capitis diminutionem pupilli : idem si in vita instituentis efficitur sui juris pupillus, aut justa ratione ab hæreditate patris se abstineat hæres; sed si injusta, cogitur agnoscere eam : et si ab abstinentia in integrum restituitur, redintegratur substitutio, quæ per abstentionem expiraverat. Item expirat, si testamentum patris posthumi agnatione, vel aliàs infirmatur; aut si pupillus ad ætatem XIV. et pupilla ad ætatem XII annorum pervenerint. Hoc dicit.

(1) *Desátase.* Ortum habet à notatis per Azo. *C. de impuber. et aliis substitut.* in summa, col. 3. versic. *expirat pupillaris subst.* et à Glossa in l. *in pupillari*, D. *de vulgar. et pupill.*

(2) *Viene á edat.* Id est, quamprimum attigerit quatuordecim annorum ultimum diem in masculo, et duodecim in fœmina, ut in l. *à qua ætate*, D. *qui testam.* Gloss. in l. 2. D. eod. Bartol. et Alex. in l. *in pupillari*, D. *de vulg. et pupill.* posset etiam pater minori tempore taxare metam pupillaris substitutionis, l. *si quis ita*, D. eod.

(3) *Fuese cativo.* Si intelligas filium fuisse captivum vivo patre, planè procedit, ut in l. *lex Cornelia*, vers. *quare etiam*, D. *de vulgar. et pupill.* notat Gloss. in l. *pater*, D. *de captiv.* et in l. *quod si filius*, eod. tit. non tamen expirabit tacita vulgaris, contenta in expressa pupillari, ut vult Glos. et ibi Bartol. in dict. l. *Cornelia*, idem Bart. in l. 1. col. 8. vers. *ulterius quæro*, eod. tit. si verò intelligeres, mortuo patre pupillum fuisse captivum, tunc licèt de rigore juris videbatur substitutionem pupillarem expirasse, ut in l. *si quis filio exhæredato*, §. *irritum*, D. *de injust. rupt.* tamen de æquitate confirmantur tabulæ pupillares, ut in dict. l. *pater*, in fin. et in dict. l. *lex Cornelia*, hoc sive in captivitate decedat impubes, sive pubes, quia si non revertatur, fingitur decessisse præambula hora captivitatis.

(4) *Enemigos de la fe.* Sentit ista lex inter Christianos non habere locum jura captivitatis quoad personas, vide per Bartol. in l. *hostes*, in final. D. *de captiv.*

(5) *Al padre.* Adde dict. l. *lex Cornelia*, in princip. et dict. l. *pater*, in princip. si verò pater, et filius sunt captivi, vide l. *si pater captus*, D. *de vulg. et pupillar.*

(6) *Quando pierde la cibdat.* Hæc est media capitis diminutio, vide l. *neque ei*, §. *eorum*, *de adopt.* possunt enim hæ pœnæ cadere in pupillum doli capacem, l. *si arrogati*, D. *de tutel.* l. *impuberem*, D. *de furt.* l. *impuberem*, D. *ad leg. Cornel. de fals.* ratio est secundum Bart. post Guilliel. de Cugn. in l. *in pupillari*, D. *de vulg. et pupill.* quia etiamsi pupillus esset pubes, in tali statu non posset testari, l. *ejus, qui*, §. fin. D. *qui testam. fac.* l. 15. tit. 1. suprà ead. *Part.* unde testamentum factum irritaretur, ut in dict. §. *irritum.* Sed cùm hodie per l. 4. *Tauri* possit testari, videtur, quòd non procedat quod hìc habetur, et sic quòd substitutio pupillaris non expiret.

(7) *Quando pierde la familia.* Hæc est minima capitis diminutio, et vide l. *neque ei*, §. *eorum*, D. *de adopt.*

(8) *Quel porfijase otro.* Tunc tamen in effectu non expirat pupillaris substitutio, quia ex stipulatione debetur hæreditas illis, qui succedunt ex substitutione, si facta non esset arrogatio, l. *non aliter*, et l. *his verbis*, D. *de adopt.* Et quid si moriatur arrogator, an reconvalescat pupillaris substitutio facta à patre naturali? Vide Gloss. ubi elegante Bald. col. 5. D. *de adoption.* et quid si ex dispensatione Papæ pupillus ingrederetur monasterium, vel traderetur monasterio à parente, an

dase en familia agena, porque era ante por sí, et se mete en poder de otro et se face de la compaña de aquel quel porfijó; et eso mesmo serie si tal mozo como este saliese del poder de su padre por qual manera quier (9); ca por qualquier destas quatro razones sobredichas desfallesce la substitucion que es llamada pupilar. Et aun decimos que desfallesce si el mozo non quiere seer heredero (10) del testador quel dió el substituto; pero si esto ficiese engañosamiente (11) este atal queriendo mal al substituto, et por ende non quisiese seer heredero de los bienes del padre por razon del testamento (12), entonce el judgador debel apremiar que la resciba, et si non la quisiese rescebir maliciosamiente non mostrando alguna razon derecha por que lo facie, maguer moriese ante que fuese de edat, habrá el substituto la herencia del testador (13). Otrosi decimos que si despues quel mozo desechase la herencia de su padre et se repintiese diciendo que querie seer heredero, et pidiere al judgador del logar quel entregue de la herencia, entonce bien puede seer heredero, et maguer desfallesció la substitucion porque non quiso á primas entrar la heredat, afirmase (14) por tal razon como esta luego que sea entregado della, de guisa que si moriese el mozo ante que sea de edat de catorce años, heredará el substituto los bienes del testador et del mozo. Otrosi decimos que seyendo quebrantado por alguna razon derecha, el testamento que hobiese fecho algunt testador en que hobiese dado substituto el padre á su fijo ó algunt otro en la manera que es dicha pupilar, se desatarie (15) la substitucion por ende: et aun desfallece esta substitucion pupilar si el pa-

tunc expiret pupillaris substitutio? Vide per Bart. et Imol. in dict. l. *in pupillari*, ubi vide Alexand. et Jason.

(9) *Qual manera quier*. Et sic videtur, quòd etsi per dignitatem exeat, substitutio pupillaris expiret; cujus contrarium tenet Bart. in l. 2. in princip. col. 3. vers. *ulterius quæro, quid si exeat*, etc. D. *de vulg. et pupill.* et secundum hoc etiam videtur intelligenda ista lex Partitarum, ut etiam tetigi in l. 14. tit. 8. *Part.* 4. est enim commodum filii impuberis, ut pater sibi faciat testamentum, per l. *ex tribus, C. de inoffic. testam.* licèt fortè ex verbis generalibus hujus legis posset dici contrarium, quantum ad substitutionem pupillarem: et textus in authen. *constitutio quæ dignitate*, in cap. *illud*, collat. 6. liberans filium à patris potestate, in quo se fundat Bartolus, non loquitur de substitutione pupillari: non tamen auderem recedere à dicto Bart. cum quo communiter Doctores transeunt; quia ut dixi, substitutio pupillaris est favor, et commodum filii, Gloss. in dict. l. *ex tribus*.

(10) *Non quiere seer heredero*. Habes hìc, quòd substitutio pupillaris evanescit, pupillo repudiante paternam hæreditatem; et sic, quòd existentia sui hæredis non confirmat tabulas pupillares. Cujus contrarium probatur in l. *pater*, D. *de privileg. creditor.* et in l. *si filius, qui patri*, D. *de vulg. et pupill.* et in l. *si pupillus*, D. *de acquir. hæred.* unde videtur corrigere jus commune; quod non credo verum, quia ubi istæ leges Partitarum hoc non exprimunt, non est de earum intentione jus commune corrigere; imò debet suppleri, intelligi, et limitari per jura communia; unde intellige istam legem, quando pupillo fuit datus cohæres extraneus, quia tunc suitas tollitur, ut in l. *apud Julianum*, §. *idem Julianus*, D. *ad Trebell.* quando verò existentia sui hæredis non esset sublata, faciendum est ex ea confirmari tabulæ pupillares; cùm neque per istas ll. Partitarum jura suitatis sint sublata in his, in quibus suitas est favor filiorum suorum, ut in l. 21. et ibi dixi, tit. 3. suprà eod. *Part.* et favor est, quòd confirmetur testamentum pupillare, ut *Inst. de pupill. subst.* in princ. vide latè in ista materia Bartol. et Alexand. et Doctor. in dict. l. *si filius, qui patri*, ubi etiam vide, an reviviscat suitas, si extraneus cohæres repudiet, ut ex ea pupillaris substitutio confirmetur, et communis conclusio est, quòd non, ut etiam tradit Socinus, ibi colum. 10. quem vide. An autem hodie etiam non adita hæreditate conservetur pupillaris substitutio ex l. *Ordinam.*? Vide, quæ dicam infrà eod. in gloss. super verbo *se desatarie*.

(11) *Engañosamiente*. Concordat cum l. 2. versic. *planè*, D. *de vulgar. et pupill.*

(12) *Del testamento*. Volens ab intestato habere; et vide, quæ in hoc notat Bartol. in l. *si arrogator*, in fin. D. *de adopt.*

(13) *Del testador*. Et etiam hæreditatem pupilli, ut probatur in dict. l. 2. vers. *planè*, et ibi Paul. de Castr. notat.

(14) *Afirmase*. Concordat cum l. 2. versic. *ego, etiamsi minor*, D. *de vulgar. et pupill.*

(15) *Se desatarie*. Concordat cum l. *Papinianus*, §. *sed nec impuberis*, D. *de inoffic. testam.* de jure tamen communi per authen. *ex causa*, C. *de liber. præter.* communis conclusio est, quòd conservetur pupillaris substitutio, rupto testamento ex causa præteritionis, vel exhæredationis, ut tenet Bartol. in l. 1. §. 1. et ibi communiter Doctor. D. *de vulgar. et pupill.* et in dict. authen. *ex causa*, post Gloss. ibi; Dyn. tamen, ut refert Bartol. in dict. §. 1. tenuit contrarium dicens, quòd authentica *ex causa* loquitur de legatis, et fideicommissis, quæ etiam sine testamento possunt ab intestato relinqui, non de substitutione pupillari, quæ non tenet

dre ficiese despues otro testamento acabado ((16). Eso mesmo serie si despues que el padre fizo testamento en que dexó substituto á su fijo, le nasciese otro fijo (17) ó fija.

LEY XI.

Cómo se face la substitucion que es llamada exemplaris, *et cómo desfallece.*

Exemplar substitucion decimos que es aquella que pueden facer los padres et las madres (1) á sus fijos (2) que son locos et sin

sine testamento paterno, l. 2. §. 1. vers. *adeo*, et §. *prius*, D. *de vulgar. et pupill.* et suprà eod. l. 6. et istam opinionem approbat ista lex Partitarum, quæ etiam videtur fuisse opinio Azon. *C. de impuber. et aliis subst.* in summa, col. 3. *C.* ad fin. quod tene mente, nam licèt ex l. 11. tit. 7. et l. fin. tit. 8. ead. *Part.* approbetur id, quod habetur in dict. authen. *ex causa*, tamen in substitutione pupillari procedet hodie in regno ista lex: et opinionem etiam Dini contra communem nititur comprobare Jaso in dict. l. 1. §. 1. ubi vide per eum: opinionem etiam Dini tenet Bald. in authen. *ex causa*, col. 9. et 10. *C. de liber. præterit.* nec obstabit l. 1. tit. *de los testamentos*, lib. 5. *in Ordin. Regal.* quia illa lex tantùm decidit casum illum, quando deficit hæredis institutio, quia testator illam non fecit, vel si fecit, hæres non adivit hæreditatem; et iste casus, de quo in ista lege Partitarum quando testamentum dissolvitur ex causa præteritionis, vel exhæredationis, non deciditur ibi; ideò remanet sub dispositione juris communis, l. *commodissimè*, D. *de liber. et posthum.* l. *si extraneus*, D. *de condict. ob caus.* nisi ad hoc respondeas, quòd paria sunt, institutionem non fecisse, vel inutilem fecisse, cap. *inter corporalia, de translat. Episc. vel elect.* et facit bonus textus in l. *si aut nullum, C. de legit. hæred.* et paria sunt nullo modo facere, vel ineptè facere, l. 2. et ibi notat Bartol. in princ. *C. de succes. edicto.* Præterea si substitutio pupillaris teneret vigore illius legis Ordinamenti, etiam quando nullum instituit hæredem, ex verbo *en las otras cosas*, ibi posito, nam ista appellatio cæterorum etiam continet tabulas pupillares, ut tradit Bart. in dict. §. 1. à fortiori tenebit, quando instituit, et ex causa præteritionis rumpatur, ex his, quæ dicit Gloss. in dict. §. 1. Item quòd procedit illa lex Ordinamenti in his, quæ necessario institutionem hæredis exigunt, et non debet restringi ad ea, quæ ab intestato in codicillis fieri possent; de quo vide, quæ dixi in l. 2. tit. 7. ead. *Part.* in gloss. super verbo *non quisiesen.* Quid autem in substitutione exemplari? Bald. vult in l. *humanitatis*, col. 5. *C. de impub. et aliis substit.* quòd non possit fieri filio præterito; et vide ibi additionatorem.

(16) *Otro testamento acabado.* Concordat cum l. *si quis eum*, §. 1. D. *de vulgar. et pupill.*

(17) *Otro fijo.* Et sic agnatione posthumi substitutio pupillaris expirat, eo quia rumpitur paternum testamentum, quod Bart. in l. *in pupillari*, D. *de vulgar. et pupil.* dicit, quòd procedebat olim; et quòd hodie non expirabit, per dict. auth. *ex causa;* contra cujus dictum habes casum hic de jure Partitarum; et dixi in glossa præcedenti. Adde etiam, quòd si pupillus moriatur vivo testatore, quòd expirabit pupillaris substitutio, ut in l. *quod si filius*, D. *de captiv.* et notat Joan. Andr. in addition. *ad Specul.* tit. *de testam.* in princ. in 1. addition. magna, in 3. col. versic. *ex quo sumus*, ubi dicit, quòd substitutus non veniet, neque ex pupillari neque ex tacita vulgari; quod tamen intellige, ut per Bart. in l. lex *Cornelia*, in fin. D. *de vulgar. et pupill.* et in l. *cum patronus*, D. *de legat.* 2. et in l. *patre*, D. *de adoption.*

LEX XI.

Exemplariter substituit pater filio fatuo, sic: *instituo filium meum hæredem, et si in stultitia moriatur, Titium sibi substituo:* sed si descendentes habet mente captus, illi sunt substituendi, aliàs ejus frater; et si fratrem non habet, quilibet extraneus potest substitui. Et dicitur exemplaris, exemplo pupillaris, quia utraque propter sensus defectum fit, et si in furore moritur, admittitur substitutus: eo resipiente, vel ei nato filio, aut testatore per aliud testamentum substitutionem revocante, expirat dicta substitutio. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *humanitatis, C. de impuber. et aliis substit.* et à l. *ex facto*, D. eod. tit.

(1) *Las madres.* Extende hoc, etiamsi mater transierit ad secundas nuptias, secundum Bald. in l. *humanitatis*, col. 8. *C. de impub. et aliis subst.* contra Bart. in l. *ex facto, de vulg. et pupill.* cum quo contra Bart. transit Joan. de Imol. in dict. l. *ex facto;* et Salic. in dict. l. *humanitatis*, et idem Imol. in cap. *Raynutius, de testam. in materia exemplaris substitutionis*, quod indubiè procedit, si mater humaniter, et honestè circa filium testata sit, non si corrupto animo tali, quòd filius si esset sanæ mentis, aliter testaretur, ut tradit Angel. Aret. in §. *qua ratione, Inst. de pupil. substit.* cujus verba valdè placent Guilliel. Bened. in repetit. dict. cap. *Raynutius* super verbo, *si absque liberis moreretur* la 2. *in materia exemplaris substitutionis.* Poterit etiam mater filiis suis bastardis non natis ex damnato coitu, juxta id, quod habetur in l. 9. *Tauri*, exemplariter substituere, ut vult Bald. in dict. l. *humanitatis*, col. 10. vers. 2. *videamus de personis*, et tradit Guilliel. Bened. ubi suprà, col. 4. Quid autem si mater, vel avus

memoria (3), et fácese en esta manera (4), deciendo asi: establesco por mio heredero á fulan mio fijo, et si moriere en aquella locura (5) en que ahora es, establesco por su heredero en su logar á tal home; pero si este loco á quien dan el substituto hobiere fijo, ó nieto (6) ó alguno de los otros que descenden por la liña derecha dél, débenlos substituir (7) en su logar et non á otros. Et si alguno destos hi non hobiese, entonce le

maternus concurrant in substituendo exemplariter, quis præferatur? Vide per Bald. in dict. l. *humanitatis*, col. 11. vers. 5. *quæritur*, et melius per Bart. in dict. l. *ex facto*, col. 8. vers. *quæro si avus:* ubi etiam in quæstione antecedenti, vide per eum, quid si pater, et mater ambo substituerint, qualiter, et in quibus bonis substituti succedent.

(2) *Fijos.* Sed an filio exhæredato possit exemplariter substitui? Lex ista inferiùs, in forma hujus substitutionis videtur velle, quòd non, et idem probari videtur in dict. l. *humanitatis*, ubi Bart. hoc tenet, et in dict. l. *ex facto*, et utrobique Doctores communiter. Sed in puncto juris fortè verior est opinio, quòd possit filio exhæredato ita substitui, cùm etiam furiosus rectè exhæredari possit ex causa ingratitudinis commissa ante furorem, l. *numquam*, §. *si vi*, D. *de usucap.* l. fin. §. *sed cum antiquitas*, C. *de curator. furios.* Bart. in dict. l. *ex facto;* sicut enim pupillariter substituitur filio exhæredato, ut in l. 6. supra, eod. sic etiam poterit exemplariter, cùm etiam ista substitutio illam imitetur, ut hìc habes; nec obstabit ista lex in modo formali, quia ex hoc non potest id inferri, cùm idem dixerit in l. 5. suprà, eod. in forma pupillaris, neque dicta l. *humanitatis* ita urget, quòd ex eà fundetur communis opinio: et contra communem tenet Decius, ibi colum. 4. et Didacus à Covarruvias *in suo commento* cap. *Raynutius*, §. 6. *de testam.*

(3) *Locos et sin memoria.* Adde l. *ex facto*, et dict. l. *humanitatis*, et l. fin. §. fin. C. *de curator. furios.* poterit ergò substitui exemplariter furioso, vel mente capto, ut mutis, et surdis, qui testari non possunt; et etiam prodigis, quibus facta est interdictio, ut omnes dicunt in dict. l. *ex facto*, D. *de vulgar. et pupill.* Bald. etiam in dict. l. *humanitatis*, C. *de impub. et aliis substit.* col. 11. vers. 6. *quæritur.*

(4) *Fácese en esta manera.* Fit etiam verbis generalibus, ut si dicat: *instituo Titium, et Sempronium filios meos hæredes, et eos invicem substituo;* nam si uterque est furiosus, vel mente captus, sub his verbis inest exemplaris substitutio secundum Bart. in l. *Lucius*, D. *de vulgar. et pupill.* ubi etiam Alex. col. penult. Jaso col. 11. vel si diceret, *substituo filio meo Titium*, licèt nulla fiat furoris mentio, ut voluit Bart. in l. *ex facto*, D. *de vulgar. et pupill.*

(5) *Moriere en aquella locura.* Institutio sub hac forma concepta, complectitur vulgarem, si filius, restituta sibi sana mente, noluerit esse hæres, vel adhùc in furore existente fuerit ejus nomine hæreditas legitimè repudiata. Comprehenderetur etiam pupillaris, si ipse filius decesserit ante pubertatem in furore; erit enim tunc verè exemplaris, cùm decesserit post pubertatem in furore, secundum Bart. cujus opinio est communis, in dict. l. *ex facto*, col. 3. D. *de vulg. et pupill.* Sed est pulchrum dubium, an substitutione concepta sub forma hujus legis, scilicèt, *si filius meus decesserit in furore*, si contingat, quòd filius intra pubertatem cessante furore decedat, an succedat substitutus ex pupillari contenta in exemplari, et sic an tali casu in exemplari contineatur pupillaris? Quæ investigatio magni est effectus et utilitatis, quia in exemplari solùm potest substitui, qui debet succedere aliàs ab intestato, ut statim habetur in ista lege; in pupillari verò substitui potest quilibet extraneus. Alexand. in dict. l. *ex facto*, col. 6. post Salicet. in l. *humanitatis*, col. 7. C. *de impub. et aliis substit.* vers. *nunc quæro*, vult, quòd isto casu taliter facta substitutio nullo modo valeat, ex quo testator expressit casum, si filius decesserit in furore, qui tamen non evenit; quod est benè notandum. An autem hoc possit limitari, nisi in taliter facta substitutione datus esset substitutus extraneus, et non de illis, de quibus hìc, et in dicta l. *humanitatis;* nam tunc videtur de mente testatoris substituere pupillariter, ex quo non posset substitutus capere ex exemplari: et qualis sit substitutio, ex mente, et potestate testatoris dependet, l. *in testam.*, C. *de testam. milit.* l. *si ita quis*, D. *de vulgar. et pupill.* cogita, quia etiam videtur posse dici, quod etiam isto casu tunc videatur substituere pupillariter, si filius decedat in furore; non si sanæ mentis: utilius ergò erit, ut exemplaris substitutio sic fiat, *filio meo furioso talem substituo*, tunc enim comprehenditur expressè pupillaris, si filio impuberi facta sit exemplaris, secundum Bart. et Doctor. *ubi suprà*, et quòd non se astringat testator ad formam hac lege positam. Nota tamen, quòd etiamsi exemplaris concipiatur in casu furoris, ut hìc, trahetur etiam ad casum, si filius prodigus, vel mutus, vel surdus decesserit, l. *Gallus*, §. *et quid si tantùm*, D. *de liber. et posthum.* Bart. et Alex. in dict. l. *ex facto.*

(6) *Fijo, ó nieto.* Non distinguit an sit sapiens, seu sanæ mentis, nec ne; intelligendum tamen est de sapiente, prout habetur in dict. l. *humanitatis*, C. *de impub. et aliis substit.* nam mente capti excluduntur ab ista substitutione, licèt non excludantur à legitima, ut dicam in glossa sequenti, et tenet Angel. in dict. l. *humanitatis*, ubi etiam Decius, col. penult.

(7) *Débenlos substituir.* Et si plures sint filii fu-

pueden dar por substituto á su hermano, si lo hobiere, et si non hobiere hermano puédenle dar por substituto otro extraño (8). Et tal substitucion como esta es dicha exemplar porque es fecha á semejanza et á enxiemplo de la pupilar; ca asi como al mozo menor de catorce años dan substituto porque non ha entendimiento para facer testamento si moriere en tal tiempo, por esta misma razon lo pueden dar al loco ó al desmemoriado; et si moriere en la locura habrá el substituto todos los bienes dél. Pero tal substitucion como esta se puede desfacer en tres maneras: la una es si quando aquel á quien dan el substituto es desmemoriado et despues deso torna en su memoria (9): la otra es quandol nasce fijo (10) ó fija: la tercera (11) es si aquel que la fizo la revoca por otro testamento que face despues.

LEY XII.

Cómo se face la substitucion á que llaman en latin compendiosa, *et qué fuerza ha.*

Compendiosa substitucion de que desuso fablamos, se face desta guisa (1), como si dixiese el testador: fago mio heredero á tal

riosi, posset unum tantùm ex eis substituere, ut in l. *humanitatis*, *C. de impuber. et aliis substitut.* dum tamen alios instituat in legitima, vel exhæredet, prout voluit glossa finalis in dict. l. *humanitatis*, cum qua residet Alexand. et est communis opinio, secundum Angel. in §. *qua ratione*, *Instit. de pupil. substit.* in hoc etiam residet Decius in dict. l. *humanitatis*, in fin. ubi respondet ad l. *Papinianus*, §. *sed neque impuberis*, D. *de inoffic. testam.*

(8) *Otro extraño.* Qui etiam matrem pupilli furiosi excludet, ut satis hìc innuitur, et tenet Bart. in l. *ex facto*, D. *de vulg. et pupill.* col. 6. vers. *juxta hoc quæro*, et col. 7. vers. *ultimò quæro*, cujus opinio est communis, et eam defendit Decius contra Bald. et alios, in dict. l. *humanitatis*, in 6. notab.

(9) *Torna en su memoria.* Quid, si furor rediret? Dic, quòd adhuc substitutio capiet vires, ut tradit Bart. in dict. l. *ex facto*, col. penult. D. *de vulg. et pupill.* et probatur in l. *cum aliis*, *C. de curator. furios.* et in l. *qui tertiana*, D. *de ædilit. edict.* et procederet planè, si furor in brevi reverteretur; quòd si post multum tempus, dubia esset opinio Bart. et fortè non procederet, prout voluit Bald. in dict. l. *humanitatis*, circa fin. vers. 4. *quæro*, et Angelus in §. *qua ratione*, *Instit. de pupill. substit.*

(10) *Nasce fijo.* Concordat cum l. *ex facto*, in princ. D. *de vulgar. et pupill.* et intellige de filio legitimo, et naturali, puta ex matrimonio ante furorem contracto, l. *patre furioso*, D. *de his*, *qui sunt sui*, *vel alien. jur.* et vide per Jason. in dict. l. *humanitatis*, col. fin. Dicit etiam Guilliel. Bened. in repetit. cap. *Raynutius*, *de testam.* super verbo *si absque liberis moreretur* la 2. *in materia exemplaris substitutionis*, quòd intelligi debeat de filio sapienti, quia si nasceretur demens, et in dementia perseveraret, non rumperet secundum eum substitutionem patri suo factam: movetur, quia eo casu filii jam nati eam non rumperent, si dementes essent, ut in dict. l. *humanitatis*; cujus dictum in hoc non videtur verum, propter generalitatem hujus legis, et dictæ l. *ex facto*, in princ. nihil in hoc distinguentium. Et quia, ut dixi, quod disponitur in dicata l. *humanitatis*, debet intelligi, dum tamen alii filii mente capti instituantur in legitima, vel exhæredentur: et imputet sibi testator pater, quia non providit circa istum casum, si filius furiosi demens nasceretur, relinquendo ei legitimam.

(11) *La tercera.* Quartam adde ex defectu ejus, cui est facta, tradit Bart. in l. *ex facto*, D. *de vulg. et pupill.* in fin. principii, quem alii Doctores sequuntur.

LEX XII.

Substitutio compendiosa fit in hæc verba: *talem filium meum instituo, et quandocunque moriatur talis sit hæres:* quæ si fit à milite, mortuo filio infra pupillarem ætatem, admittitur substitutus pupilli exclusa matre; sed post pubertatem, habebit mater tertiam bonorum patris, et omnia ejus bona aliunde provenientia, et jura sepulcrorum patris; sed alia bona habebit substitutus. Si verò miles eamdem substitutionem extraneo hæredi fecit ad omnia bona, quandocunque decedit, admittitur substitutus. Si autem per dicta verba eam fecit paganus, admittitur substitutus, matre exclusa, infra pupillarem ætatem; posteà autem repellitur in totum substitutus: sed si eam fecit per verba *substituo*, aut dixit, *volo*, *quòd sit talis hæres*, tunc post pupillarem mortuo, habebit mater tertiam bonorum patris, et alia, de quibus suprà, et substitutus alia bona. Hoc dicit.

(1) *Se face desta guisa.* Potest etiam fieri verbis generalibus, etsi non adjiciatur verbum *quandocunque*, ut si dicat, *si decesserit filius meus*, *substituo Petrum*, hæc enim indefinita æquipollet universali, l. *si pluribus*, D. *de legat.* 2. tenet glossa magna in l. *in testamento*, la 1. *C. de testam. milit.* Item, si dicat, *si sine liberis filius meus decesserit*, Gloss. in cap. *si pater*, *de testam.* lib. 6. Item etiam ita fit, *si filius meus decesserit intra pupillarem ætatem*, *vel post*, vel *intra vicesimum quintum annum*, l. *Centurio*, et ibi Bart. D. *de vulgar. et pupill.*

mio fijo (2), et quando quier que muera sea su heredero (3) atal home: et en tal caso como este decimos que si es caballero (4) aquel que la face por tales palabras, et el fijo á quien dan el substituto ha madre (5), si se muere el mozo ante de catorce años (6) ó la fija ante de doce, entonce el substituto heredará todos los bienes del, et la madre no habrá ende ninguna cosa (7); et si el mozo ó la moza moriese despues (8) de la edat sobredicha, entonce habrá la madre (9) la tercera parte (10) de la heredat et de todos los bienes

(2) *Mio fijo.* Rectè ponit exemplum in filio, ut appareat sub compendio istam substitutionem amplecti diversa tempora, pupillaris scilicet ætatis, et pubertatis, l. *precibus*, et ibi Gloss. *C. de impuber. et aliis*, et in cap. *si pater*, in verbo *absque deductione*, *de testam.* lib. 6. fit etiam à milite hæc substitutio extraneo, ut infrà ead. l. et ibi dicam.

(3) *Sea su heredero.* Ista sunt verba directa, ut dicit Gloss. in l. *verbis civilibus*, et in l. *Centurio*, D. *de vulgar. et pupill.* vide per Gloss. in l. *eam quam*, in verbo *directis*, *C. de fideicommiss.* et Bart. in l. 2. *C. communia de legat.*

(4) *Caballero.* Idem in doctore, vel advocato, et clerico tenet Alexand. qui late hoc examinat in l. *Centurio*, 1. et 2. col. cum sequentibus, D. *de vulgar. et pupil.* qui licèt in hoc ibidem impugnetur à Socino, tenenda videtur opinio Alexand. cùm istud privilegium non detur militibus ratione simplicitatis, sed ratione exercitii militaris, quod militabit in doctore actu legente, et advocato advocationis officium exercente, et clerico, qui est miles cœlestis militiæ; vide l. 8. et quæ ibi dixi, tit. fin. 2. *Part.* et de quo milite intelligatur, vide ibidem per Alexand. et Bald. in l. *in testamento*, in fine, *C. de testam. milit.* nam intelligitur de militantibus causa reipublicæ, et quæ dixi in l. 49. tit. 5. *Part.* 5.

(5) *Ha madre.* Idem si haberet aviam vel alios ascendentes, quibus deberetur legitima, ut in l. *nam et si parentibus*, D. *de inoffic. testam.* l. 6. *in Ordinam. Tauri.*

(6) *Ante de catorce años.* Et sic patet, quòd in casu hujus legis substitutio compendiosa facta fuit filio impuberi. Quid autem, si per verba directa, de quibus hic, substituerat miles filio puberi, an etiam matre existente in medio, valeret jure directo, et excluderet matrem etiam à legitima? Gloss. in l. *precibus*, super verbo *fideicommissi*, *C. de impuber. et aliis substit.* vult, quòd sic, et est de mente Azo. *C.* eod. in summa, et opinio illius glossæ est communiter approbata, et ibi per eam vide rationem diversitatis.

(7) *Ninguna cosa.* Concordat cum l. *precibus*, *C. de impuber. et aliis substit.* et l. *Papinianus*, §. *sed neque impuberis*, D. *de inoffic. testam.*

(8) *Moriese despues.* Sine liberis intellige, l. *cum avus*, D. *de condit. et demonst.* l. *cum acutissimi*, *C. de fideicom.* l. 10. tit. 4. ead. *Part.* ubi vide, quæ dixi.

(9) *Habrá la madre.* Sed an habebit, ut succedens ab intestato in bonis filii, cum onere fideicommissi restituendi reliqua bona paterna substituto; vel an habebit, ex eo quòd directa militaris post pubertatem non comprehendat legitimam filii, nec alia, de quibus hic favore matris, licèt ex directa militari substitutus succedat in bonis patris privilegio militari? Non satis aperit ista lex; imò cùm hic non exprimat, quòd substitutus capiat reliqua bona patris de manu matris, prout expressit in casu finali hujus legis, videtur isto casu voluisse, quòd substitutus directo per se capiat; et ista investigatio magni est effectus ob ampliores utilitates, quas habet directa substitutio, quàm fideicommissaria, ut tradit Bart. et Angel. in l. *Centurio*, col. 2. D. *de vulgar. et pupill.* ubi etiam Alexand. et latiùs Guilliel. Benedict. in repetit. cap. *Raynutius*, *de testam.* in verbo *si absque liberis moreretur*, la 2. *in tractatu compendiosæ*: vide, quæ dicam in gloss. sequenti, et in gloss. super parte *del linage de su padre.*

(10) *La tercera parte.* Hæc erat jure isto Partitarum, et de jure communi legitima filii, l. 17. tit. 1. 6. *Partit.* et in authent. *novissima*, *C. de inoffic. testam.* et ex hoc videtur reprobari hic communis Doctorum opinio in l. *Centurio*, D. *de vulgar. et pupill.* qui sequentes ibi Bart. volunt, quòd substitutio compendiosa verbis directis facta à milite filio impuberi, post pubertatem valeat, ut directa militaris, et substitutus succedat in omnibus bonis patris, exclusa matre etiam à legitima filii; licèt Paul. de Cast. in dict. l. *precibus*, col. penult. concludat, nec per directam militarem post pubertatem posse legitimam tolli, nedùm matri, si ipsa existat, sed neque aliis venientibus ab intestato ad successionem filii: quod etiam tenet Alexand. de jure novissimo Authenticarum hodiè procedere, licèt non de jure antiquo Digestorum, quo poterat miles filium privare legitima, quia etiam illo tempore poterat filium etiam sine causa exhæredare, l. fin. *de inoffic. testam* Sed hodie dicto jure novissimo statutum fuit, quòd non possit exhæredari etiam à milite; ut est magis communis opinio, juxta Glos. in l. *adversus*, et in l. fin. *C. de inoffic. testam.* tenent Bart. et Doctor. in authent. *ex causa*, *C. de liber. præter.* undè videtur, quòd hodie non possit filio militis legitima tolli ex directa militari. Socinus verò in dict. l. *Centurio*, respondens ad hoc fundamentum Alexand. tenet opinionem Bart. et aliorum, dicens, quòd licèt facta sit correctio in actu odioso, ut non possit filius exhæredari, non sequitur, quòd etiam facta sit correctio, quando filius est institutus, et gravatus per substitutionem directam, et in materia correctoria strictè proceditur. Decius etiam in dict. l. *precibus*, col.

que el mozo heredó de su padre, et de todo lo al que ganó de otra parte onde quier que lo ganase; et otrosi los sepulcros quel pertenesciesen del linage de su padre (11), mas todos los otros bienes (12) del finado (13) debe haber el substituto. Mas si el caballero non habiendo fijos establesciese en su testamento por heredero á alguno que fuese de los que descendiesen del (14), entonce el substituto que fuese hi puesto por las palabras sobredi-

penult. num. 25. tenet idem cum Socino, dicens, quòd etiam videtur, quòd alia sit ratio, cur possit miles ex directa militari filium privare legitima, quam illa, quæ colligitur ex dictis Alexandri, videlicèt, quòd hoc sit ex natura ipsius directæ substitutionis, quæ est, quòd omnia bona absque diminutione in substitutum transferantur; hæc enim videtur peculiaris natura directæ substitutionis, undè secundum eum opinio, quòd ex hac directa filius privetur legitima, indistinctè videtur verior, etiam de jure novissimo, vide ibi per eum, et per Socinum in dict. l. *Centurio*, chart. penult. col. 3. Approbatur ergò hic in ista lege Partitarum, favore matris existentis in medio, opinio Azon. in summa, *C. de impuber. et aliis substit.* col. 3. vers. *compendiosa substitutio*, ut directa militaris favore matris obliquetur post pubertatem, et valeat jure fideicommissi; quam etiam tenet Gloss. in dict. l. *precibus*, in qua lege satis hoc probatur, cui nulla responsio Doctorum tenentium contrarium satisfacit, et sic in fideicommissaria substitutione non comprehenditur legitima filii, ut in l. *quoniam in prioribus*, et in l. *ex tribus*, *C. de inoffic. testam.* l. 11. tit. 4. ead. *Partit.* Adverte tamen, quòd cùm hoc sit favore matris, si mater non existat, aliis hæredibus filii existentibus, quibus non debetur legitima, tales hæredes in totum excludentur à bonis patris militis, ex directa militari, etiam quoad legitimam debitam filio, per rationes, de quibus suprà: si tamen miles substitueret per verbum commune, veluti per verbum *substituo*, tunc post pupillarem ætatem, etiam matre non existente in medio, traheretur ad fideicommissum, ut tradit Alexand. in dict. l. *Centurio*, 14. col. vers. *ex prædictis*. Adverte etiam, quia in casu, quo mater debet habere legitimam filii, videtur intelligi debere, si filius hæreditatem patris adivit, prout etiam habetur in dict. l. *precibus*, nam si non adiisset, succederet substitutus ex vulgari in compendiosa contenta, et matrem etiam à legitima excluderet, cum per vulgarem succedatur defuncto, non ei, cui facta est substitutio, *Instit. de vulgar. substit.* in princ. et quæ notantur per Gloss. et Doctor. in l. fin. *C. de instit. et substit.*

(11) *Del linage de su padre.* Intelligi debet de omnibus sepulcris tàm familiaribus, quàm hæreditariis, l. *quia perinde*, §. *restituta*, D. *ad Trebell.* l. *familiaria*, et l. *vel quod*, D. *de religios. et sumpt. fun.* et *C.* eod. l. *si sepulchrum*, et sic substitutio compendiosa, de qua in isto primo casu hujus legis, post pubertatem filii favore matris obliquatur, et valet, ut fideicommissaria; quia si valeret, ut directa militaris, jura sepulcrorum, tam quæ habentur à genere paterno, quàm reliqua, transirent in hæredem directum, ut habetur in dict. l. *vel quæ*, et in dict. l. *si sepulchrum*; quia tamen lex ista isto casu voluit, quòd ista substitutio obliquaretur, et valeret jure fideicommissi, inde est, quòd jura sepulcrorum ex parte patris, sive hæreditaria, sive familiaria, manere debeant apud matrem succedentem filio, et non transeant in substitutum, eò quia venit jure fideicommissi, ut in dict. l. *quia perinde*, quia fideicommissarius non est hæres, licèt loco hæredis habeatur. Idemque erit dicendum in jure patronatus ecclesiæ, ut non transeat in substitutum fideicommissarium, ut notat Bart. in dict. l. *quia perinde*, et ibidem Alexand. legens dictam legem sub l. *quamvis*, §. *nihil*, eod. tit. et in l. *Centurio*, col. 9. D. *de vulgar. et pupill.* Joan. de Imol. in l. *si patroni*, in princ. D. *ad Trebell.*

(12) *Todos los otros bienes.* Sed an prælegata, et donationes, quas pater fecit filio, venient ad substitutum, vel manebunt apud matrem, colliges ex l. *Marcellus*, §. *quidam*, et ibi per Alexand. D. *ad Trebell.* et ex l. *cùm virum*, *C. de fideicommiss.* et nota hic, cùm dicit, *todos los otros bienes*, nam probatur expressè matrem non posse deducere Trebellianicam, ut etiam voluit Gloss. in l. *precibus*, in gloss. final. *C. de impuber. et aliis substitut.* et sic habes ex testamento militis non deduci Trebellianicam, contra opinionem Bart. et Doctor. in l. 1. §. *in filii*, D. *ad Trebell.* quorum sententiam Socin. et Ripa. asserunt communem in dict. §. *in filii*, Jaso in l. *in testamento*, la 2. *C. de testam. milit.* et in hoc secuta est ista lex opinionem Glossæ in dict. l. *precibus*, in gloss. fin. cujus opinionem etiam asserebat esse communem Alexand. in l. *Marcellus*, in princ. in 3. notab. D. *ad Trebell.* vide quæ dicam infrà ead. l. gloss. fin.

(13) *Del finado.* Ex isto verbo poteris dicere quòd fructus inventi in hæreditate tempore mortis testatoris, pertinent ad substitutum, ut in l. *Centurio*, D. *de vulgar. et pupill.* si verò percepti fuerunt per hæredem, et recollecti post mortem testatoris, licèt reperiantur non consumpti tempore mortis hæredis, non pertinent ad substitutum, cùm illa non fuerint bona defuncti, sed hæredis, quæ non veniunt in restitutione, l. *in fideicommissaria*, in princ. et l. *mulier*, §. *si hæres*, cum §. sequenti, D. *ad Trebell.* nec pertinent substituto ex directa militari, secundum magis communem conclusionem Doctor. Angel. Paul. Alexand. et aliorum in dict. l. *Centurio*, contra Bart. ibi; quæ opinio satis probatur hic.

(14) *La edicion de G. Lopez dice* que non

chas (15), habrie toda la herencia (16) del heredero quando quier que moriese (17). Et si aquel que fizo la substitucion por las palabras sobredichas (18) non es caballero, et aquel á quien da el substituto es menor de catorce años, si moriere este atal ante que sea de catorce años, seyendo varon, ó muger de doce años, habrá el substituto la heredat, et la madre non habrá ende ninguna cosa (19); mas si moriere despues desta edat, en-

fuesse de los que descendiessen del; *y esta negacion se halla tambien en uno de los códigos que cotejó la Real Academia, segun se desprende de la nota que pone la misma sobre este punto. He aquí la glosa del citado autor.*

Que non fuesse de los que descendiessen del. Prosequitur dicta Azon. *C. de impuber. et aliis substitut.* in summa, col. 3. vers. *compendiosa*, cum dicit, at ubi miles homini extraneo puberi, posteaque hæres existit, substituit directo, non habetur illa consideratio, habet vel non habet matrem; nam nihil ad legem, vel ad testatorem de matre ejus.

(15) *Por las palabras sobredichas.* Ex hoc collige, et ex dictis Azon. quæ retuli in glossa præcedenti, substitutionem à milite factam extraneo per verba *quandocumque decesserit*, dici compendiosam, licèt non sit ibi temporis diversitas pubertatis vel impubertatis, sed aditionis vel non aditionis hæreditatis: imò isto casu in milite est propria species compendiosæ, ut tradit Joan. de Imol. in l. *Marcellus*, §. *quidam*, D. *ad Trebell.*

(16) *Toda la herencia.* Non tamen venient prælegata, quæ relicta sunt à milite primo hæredi, secundum Alexand. contra Joan. de Imol. ibi in l. *Marcellus*, §. *quidam*, col. 2. D. *ad Trebell.*

(17) *Quando quier que moriese.* Potest enim miles ex privilegio etiam post aditam hæreditatem directò substituere, et pro tempore habere unum hæredem, et pro tempore alium, l. *milites*, et ibi Gloss. et l. *miles ita*, in princ. et in §. *exhæredato*, D. *de testam. milit.*

(18) *Por las palabras sobredichas.* Id est, verbis directis, quæ posuit suprà. Si verò verbis obliquis conciperet substitutionem, omni tempore substitutio esset fideicommissaria, ut in l. *cohæredis*, §. *cum filiæ*, D. *de vulgar. et pupil.* Bart. in l. *Centurio*, eod. tit.

(19) *Non habrá ende ninguna cosa.* Et sic post pubertatem talis substitutio expirat; ita ut neque valeat, ut fideicommissaria, quia compendiosa facta à pagano per verba directa non valet ultra tempus pubertatis, neque jure fideicommissi, l. *verbis civilibus*, D. *de vulgar. et pupill.* et approbatur hìc opinio Azon. *C. de impub. et aliis substitut.* in summa, col. 3. vers. *compendiosa*, quam etiam tenet Gloss. in l. *in pupillari*, et in dict. l. *verbis civilibus*, et in l. *Centurio*, D. *de vulgar. et pupill.* et in l. *precibus*, *C. de impuber. et aliis substitut.* et in §. *qua ratione*, *Institut. de pupil. substitut.* et Gloss. in cap. *si pater*, in verbo *absque deductione*, *de testam.* lib. 6. et istam opinionem, ut communem tenet Alexand. in dict. l. *Centurio*, col. 16. cum sequent. et Jaso num. 19. cui opinioni satis favet dictum cap. *si pater*, ubi habetur, quòd compendiosa verbis directis facta ob causam, trahitur interdùm ad fideicommissariam, innuens, quòd regulariter non possit esse fideicommissaria: reprobatur ergò hìc opinio Joan. Andr. in dict. cap. *si pater*, volentis, quòd imò tunc trahatur ad fideicommissum; quam plerique Doctor. secuti sunt, quos refert Alexand. in dict. l. *Centurio*, ubi latè insistit Decius etiam in dict. l. *precibus*, col. 6. num. 17. dicit istam opinionem Joan. Andr. majori niti æquitate, quia conservatur voluntas testatoris, qui voluit etiam facere substitutionem fideicommissariam, faciendo compendiosam, in qua etiam fideicommissaria includitur, ut probatur in dict. l. *precibus*: et licèt utatur verbis directis, quæ non conveniunt fideicommissariæ, verba testatoris debent potius impropriari, ut voluntas testatoris servetur, ut dicit Bart. in l. *in ambiguo*, D. *de reb. dub.* et subdit, quòd ista opinio Joan. Andr. maximè deberet servari in curia Delphinali, ubi ut plurimum æquitas abundat, et voluntas testatoris inspicitur, etiam coram arbitratore, vel si persona substituta esset multùm dilecta testatori, vel esset pia causa substituta, ut tradit Joan. Baptis. de S. Severin. in dict. l. *precibus*, quem Decius refert. Limita tamen istam legem Partitarum tenentem primam opinionem, nisi testator in substitutione compendiosa adjecerit verbum *sine liberis*, ut si dixisset, *quandocumque sine liberis decesserit*; tunc enim, etsi concipiat substitutionem sub verbis directis, trahetur post pubertatem ad fideicommissum, ut infrà in ista lege, ubi dicam. Secundo limita, nisi in testamento apponatur clausula codicillaris, quæ hodie communiter apponitur in testamento, nam tunc trahetur ad fideicommissum, ut notabiliter voluit Bald. in dict. l. *verbis civilibus*, ubi etiam Angel. Imol. et Alexand. Decius in dict. l. *precibus*, col. 10. et probatur in l. *si frater tuus*, *C. de fideicom.* et ibi Paul. de Cast. et idem vult Guilliel. Bened. in repetit. cap. *Raynutius*, *de testam.* super verbo *si absque liberis moreretur* la 2. *in tractatu compendiosæ*, col. 18. si testator verba æquipollentia clausulæ codicillari apponat, vel favore liberorum subintelligeretur; et vide per Joan. Baptis. ubi suprà. Et ex prædictis benè infertur, quòd si substitutio compendiosa fiat in testamento puberi à pagano per verba directa, quòd erit funditùs nulla, et nihil habebit substitutus, ut etiam voluit Gloss. in §. *extraneo*, *Instit. de pupil. substitut.* tradit Alexand. in dict. l. *Centurio*, col. 19. vers. *et ex prædictis.*

tonce el substituto non heredará ninguna cosa de los bienes daquel en cuyo logar fue substituto, ante los debe haber la madre si la hobiere ó sus parientes del muerto los mas propincos. Pero si este que non es caballero dixiese asi quando feciese su testamento: establesco tal mio fijo por mio heredero, et quando quier que él muera sin fijos (20), dexol por substituto en su logar á fulan home, ó quiero que sea su heredero fulan, entonce si él moriere despues de la edat sobredicha (21), habrá la madre del fijo de las tres

(20) *Sin fijos.* Iste fuit ultimus casus, quem in materia hujus compendiosæ posuit Azo ubi suprà. Quid autem si istud verbum non fuerit adjectum, sed per verbum commune, puta *substituo*, pagnus fecisset istam substitutionem; an tunc infra tempora pubertatis valebit jure directo, et post pubertatem jure fideicommissi? Vel an omni tempore erit fideicommissaria? Ista lex non aperit, quia non posuit istum casum, si substitutio tantùm esset facta quandocunque decesserit, non addens, si sine liberis decesserit; et Azo ubi suprà, dicit hanc substitutionem omni tempore esse fideicommissariam, quia verbum *substituo*, adaptatur ad fideicommissum, l. *generaliter*, §. fin. *C. de institut. et substitut.* et quia talis interpretatio rem omni tempore valere suadet, l. *quotiens*, D. *de rebus dub.* et idem voluit Gloss. in l. *Centurio*, D. *de vulgar. et pupill.* et in l. *precibus*, *C. de impub. et substit.* etiam Gloss. in dict. cap. *si pater*, et istam dicit communem opinionem Bald. in l. *jam hoc jure*, D. *de vulg. et pupil.* et in aliquibus consiliis relatis à Decio in dict. l. *precibus*, ubi etiam refert alios istam opinionem tenentes. Gloss. tamen in §. *qua ratione*, *Instit. de pupillar. substit.* tenet; quòd si impubes moriatur in pupillari ætate, sit directa substitutio jure pupillaris ætatis, et ita valeat, et matrem excludat; post pubertatem tamen obliquetur: et istam opinionem comprobat, et sequitur post alios quamplures, quos refert, Alexand. in dict. l. *Centurio*, col. 2. et seq. et multi alii à Decio relati in dict. l. *precibus*, col. 11. Bart. in dict. l. *Centurio*, et in dict. l. *precibus*, tenet primam opinionem, quando mater est in medio, et Bald. in dict. l. *precibus*, col. 2. et multi alii; ita quòd Francisc. de Aret. consil. 159. dicat istam esse magis communem opinionem. Alii verò dicunt magis communem opinionem esse contra Bartolum; contra quos insurgit Decius in dict. l. *precibus*, dicens, quòd non facile judicari potest, quæ sit communis opinio, refertque ibi quamplures opinionem Bartoli tenentes, subdens, quòd hæc opinio Bart. habet magnam æquitatem, et per illam justo fœdere distinctionis opiniones concordari possunt; et quia incertum est de communi opinione, judex, qui debet judicare de æquitate, deberet, si posset, componere cum matre, quòd ipsa habeat solam legitimam debitam jure naturæ, et non Trebellianicam, et quòd talis concordia videtur juridica in rebus valdè dubiis. Guilliel. Benedict. ubi suprà, col. 24. et 25. audacter asserit opinionem Glossæ in dict. §. *qua ratione*, esse communem, ibique eam late defendit, inducens aliquas absurditates, quæ resultarent, si opinio contraria teneretur. Ut dixi, lex ista Partitarum non decidit istum casum, sed casum quando fuit in compendiosa adjectum, *si sine liberis moreretur*, de quo casu etiam loquitur dictum cap. *si pater, de testam.* lib. 6. voluitque quòd lex ista in hoc multum esset ponderis, ut etiam si substitutio tali casu concipiatur, etiam per verba directa, obliquetur post pubertatem jure fideicommissi; quæ tamen non obliquaretur, si non addito dicto verbo *substitutio compendiosa*, etiam cum verbo *quandocunque* conciperetur, ut ista lex dixit in præcedenti casu. Ergò videbatur concludendum, quòd casus iste remaneat sub dispositione juris communis, et quòd ista lege non decidatur; imò istá lex in finali casu posset induci contra opinionem Glossæ in dict. §. *qua ratione*, cùm velle videatur, quòd verbum *substituo*, quod est commune, tunc intra tempora pubertatis inducat directam substitutionem; post pubertatem verò fideicommissariam, quando fuit facta, *si sine liberis moreretur*, et non aliàs. Ego verò arbitror opinionem Glossæ in dict. §. *qua ratione*, esse veriorem et magis accedentem voluntati testatoris, et dispositioni jurium, et menti hujus legis Partitarum; nam et si cùm testator concipit substitutionem compendiosam sub verbo, *si sine liberis moreretur*, per verbum commune, vel directum, posset dici sensisse de tempore post pubertatem, et non de tempore ætatis pupillaris, in quo non est verisimile pupillum habere liberos, nihilominùs disponit intra pubertatem valere jure directo, et posteà jure fideicommissi; à fortiori idem videtur dicendum, quando hoc verbum non fuisset adjectum, et verba communia conveniunt tam directæ, quàm obliquæ substitutioni; unde nihil mirum si mutatis temporibus mutetur ipsa substitutio ex mente testatoris.

(21) *Despues de lá edat sobredicha.* Id est, post pupillarem ætatem: à contrario ergò vult, quòd si decedat intra pupillarem ætatem, substitutus admittatur in omnibus bonis, exclusa matre, et cæteris venientibus ab intestato, ex pupillari contenta in compendiosa. Reprobat ergò in hoc ista lex opinionem Azon. in summa *C. de impub. et aliis substitut.* circa finem, qui interpretatur talem substitutionem omni tempore fideicommissariam, quia talibus verbis non directa, sed fideicommissaria substitutio consuevit de jure, et de facto fieri. Et nisi verba directa traherentur ad fideicommissum, nullo tempore valeret magis, quàm alio; quia etiam illud verbum *sine liberis* innuit, quòd

partes de los bienes dél la una, et las otras cosas (22) que desuso dixiemos; et todos los otros bienes (23) debe haber el substituto de mano della quando quier que muera el mozo.

LEY XIII.

De la substitucion à que dicen en latin breviloqua, *cómo se debe fácer et qué fuerza ha.*

Breviloquà substitutio en latin tanto quiere decir en romance como segundo establescimiento de heredero que es fecho brevemiente (1); et tal substitucion como esta se face (2) en esta manera: como si algunt testador que hobiese dos fijos menores (3) de ca-

etiam in pupillari ætate substituerit per fideicommissum, quia tunc liberos habere non potest: et istam opinionem Azonis tenet Gloss. in l. *precibus, C.* eod. et pro ista opinione Azon. et Gloss. satis facit textus in l. *credendum,* §. *si verò maritus,* D. *qui pet. tutor.* allegatus ad hoc per Baldum contra quemdam repetentem, ut refert Paul. in dict. l. *precibus.* Ista verò lex Partitarum videtur sequi dispositionem capit. *si pater, de testam.* lib. 6. ubi idem videtur probari: et ista conclusio, de qua hìc in ista lege, tenebatur etiam per Gloss. et Bart. in dict. l. *Centurio,* D. *de vulgar. et pupill.* et Alexand. col. 5. et 6. Salicet. in dict. l. *precibus,* et est de jure communi opinio communis, ut attestatur Guilliel. Benedict. in dicta repetit. cap. *Raynutius,* super verbo *si absque liberis,* la 2. in tractatu *compendiosæ,* antepenult. fol. et etiam Alexand. in dict. colum. 6. et istam etiam partem tenet Oldrald. consil. 125. ubi vide.

(22) *Las otras cosas.* Bona scilicet filii, et jura sepulcrorum, de quibus dixi suprà.

(23) *Todos los otros bienes.* Ex hoc videtur, quòd etiam in testamento pagani de jure isto Partitarum non poterit mater ultra legitimam filii deducere quartam Trebellianicam, licèt gravatus fuerit filius sub conditione, ut hìc fuit, *si sine liberis decesserit;* et licèt diversis temporibus legitima, et Trebellianica veniant deducendæ, ut est quando filius non gravatur purè, sed sub conditione, vel ad diem incertum; quod videtur contra communem Doctorum assertionem in l. *Centurio,* D. *de vulgar. et pupill.* dum ponunt effectus directæ substitutionis, quos non haberet substitutio fideicommissaria. Unde infertur, quòd attento isto jure Partitarum, et Fori, et legum Tauri, quibus permittitur libera dispositio patri in quinta bonorum, vel filio habenti ascendentes legitimos in tertia, non sit locus illi disputationi, an filius, vel pater gravatus à filio possent deducere duas quartas, legitimam scilicèt, et Trebellianicam: in quo articulo magis communis erat Canonistarum, et Legistarum opinio, ut tali casu possint duæ quartæ deduci ex dispositione capit. *Raynutius, de testam.* quod plenius tangam in l. 1. et fin. tit. 11. infrà eod. *Partit.* et licèt à filio legaretur, vel restitui juberetur per patrem testantem quinta pars bonorum, vel à filio tertia, non posset filius, vel pater, deducere Trebellianicam, quia ille, cui relinquitur, judicatur legatarius, ut tradit Bart. in l. *si quis servum,* §. fin. cum sequentib. D. *de legat.* 2. Gloss. in l. *mulier,* §. fin. D. *ad Trebell.*

LEX XIII.

Breviloqua substitutio fit sic: *talem, et talem filios meos hæredes instituo, et eos invicem substituo,* et tunc si ambo sunt impuberes, continet duas pupillares, et duas vulgares substitutiones; ita quòd aliquo eorum non adeunte, admittitur alius pro vulgari; et si adeat, et in pupillari ætate decedat, admittitur substitutus per pupillarem substitutionem. Hoc dicit.

(1) *Brevemiente.* L. *cum in testamento,* §. *hæc verba,* D. *de hæred. instituend.*

(2) *Se face.* Fit etiam reciproca verbis, de quibus in l. *si fundum, sub conditione,* §. *his verbis,* D. *de legat.* 1. Bart. in l. *Lucius,* col. 1. D. *de vulg. et pupillar.* ubi etiam vult, quòd fiat etiam juxta formam l. *Titius,* D. *de hæred. instituend.* Quid autem si fiat ultimo morienti, an ex hoc inducatur reciproca substitutio? Vide l. *Titia Sejo,* §. *Seja libertis,* D. *de legat.* 2. plenè per Doctor. signanter Socin. in l. *hæredes mei,* §. *cum ita,* D. *ad Trebell.* et l. *vel singulis,* D. *de vulgar. et pupill.* et §. *vel singuli; Instit. de pupill. substitut.* et ultra prædicta ad materiam dicti §. *Seja libertis,* quæ est multùm practicabilis, vide Socin. consil. 115. ad finem, vol. 1. et consil. 238. per ultim. et fin. colum. 2. vol. et eod. volum. ubi latissimè, consil. 249. col. 4. 5. 6. et 7. et consil. 104. col. 5. et 7. 5. volum. ubi vide etiam Decium consil. 238. in 1. dubio, et vide quod notat Bart. in l. *quandiu,* la 3. D. *de acquir. hæred.* et nota consilium Alexand. 91. vol. 1. et eod. vol. consil. 105. et consil. 14. volum. 4. colum. penult. et fin.

(3) *Dos fijos menores.* Adde l. *jam hoc jure,* D. *de vulg. et pupillar.* et ponit de filiis gratia exempli, et ut ostendat quatuor substitutiones sub ista breviloqua contineri, nam etiam extraneis ita substitui potest, l. *cum in testamento,* §. *hæc verba,* D. *de hæredib. instit.* Item ideo hìc dixit, *menores de catorce años,* quia aliud esset, si unus filiorum esset pubes, alter verò impubes, ut in dict. l. *jam hoc jure,* et l. 2. et l. *quamvis, C. de impuber. et aliis substit.* l. *in testamento quidem, C. de testam.*

torce años, á quien establesciese por sus herederos diciendo así: fagovos mios herederos á amos á dos, et establescovos por substituto el uno del otro de so uno. Et en la substitucion que es fecha de esta manera contiénense quatro substituciones (4), dos vulgares et dos pupilares; ca qualquier destos dos mozos sobredichos que non quiera entrar la heredat, ó si la entrase et moriere ante que sea de edat de catorce años, habrá el otro toda la heredat.

LEY XIV.

De la substitucion que es llamada en latin fideicomissaria.

Fideicomissaria substitutio en latin tanto quiere decir en romance como establescimiento de heredero, que es puesto en fe (1) de alguno que la herencia que dexa en su mano que la dé á otro, asi como si dixiese el facedor del testamento: establesco (2) por mio heredero á fulan, et ruegol (3), ó quiero ó mandol que esta mi herencia quel yo dexo, que la tenga tanto tiempo (4), et despues que

milit. et potest contingere ista disparitas tripliciter; nam aliquando hæc substitutio fit personis disparibus ab initio, et semper; aliquando personis disparibus ab initio, sed non semper, puta, quia eis postea supervenit æqualitas; aliquando fit personis paribus ab initio, quibus postea inæqualitas contingit; quæ singula prosequere, ut per Guilliel. Bened. in repetit. cap. *Raynutius, de testam.* super verbo *si absque liberis*, la 2. in tractat. *breviloquæ*, colum. 13. cum sequentibus. Et adverte, quia quando unus filiorum esset pubes, alter impubes, licèt in breviloqua, seu reciproca substitutione adjungeretur compendiosa, ut quia testator dixerit, *quandocumque decesserint;* tamen propter uniformem determinationem talis reciproca cum compendiosa non continebit pupillarem substitutionem, ut est de mente Bart. in l. *Lucius* col. 2. vers. *sed quæro quando*, D. *de vulgar. et pupil.* et tenet Angel. in consil. 151. incipit, *quidam Nicolaus*, et Petrus de Anch. consil. 68. incipit, *subtiliter, et ad plenum*, et Socin. consil. 290. incipit, *quoniam præsens consultatio*, vol. 2. col. 2. ubi dicit, istam esse veram, et communem conclusionem; et adde in ista materia, quæ dixit Alexand. post Bart. in dict l. *Lucius*, col. 3. vers. *quid autem si testator.*

(4) *Quatro substituciones.* Item etiam poterit esse, quòd contineat octo, ut si fieret duobus filiis impuberibus mente captis, si substitutio conciperetur per hæc verba, *quandocumque decesserint, eos invicem substituo*, nam contineret duas vulgares, et duas pupillares, et duas exemplares, et duas fideicommissarias, Bart. in dict. l. *Lucius*, col. 2. D. *de vulgar. et pupil.* et est communis conclusio secundum Alexand. ibi: et istæ substitutiones sunt expressæ generaliter, licèt tacitæ specialiter, secundum Bart. in dict. l. *Lucius*, et limita secundum Alexand. ibi in verbo *subsequenter quærit hic Bartolus.* Quid autem, si cum reciproca non jungeretur compendiosa, est tamen clausula codicillaris in testamento, ubi tantùm continetur reciproca, an virtute clausulæ codicillaris substitutio reciproca comprehendat fideicom-

missariam? Socin. consil. 6. vol. 3. incipit, *in præsenti consultatione*, tenet quòd sic, in 1. et in 2. col. quem vide distinguentem in hoc, post Philip. Corne. in l. *si frater, C. de fideicommiss.* et volentem, quòd in clausulâ codicillari dicatur, quòd si non valet, vel valebit jure directo, valeat jure fideicommissi. Vide ibi per eum.

LEX XIV.

Fideicommissaria substitutio fit sic: *talem hæredem instituo, et rogo, vel mando, seu volo, quòd post tantum tempus restituat hæreditatem Titio;* tunc institutus restituens potest sibi quartam Trebellianicam retinere: sed si adire recuset, vel restituere, cogitur per judicem ad instantiam substituti hoc facere. Hoc dicit.

(1) *En fe.* Adde §. 1. et §. fin. *Instit. de fideicommis. hæred.* et quòd habetur in l. fin. *C. de fideicom.*

(2) *Establesco.* Est enim necessaria hæredis institutio, ut in §. *in primis*, *Instit. de fideicommis. hæred.* et hoc quando constat voluisse testatorem facere testamentum; aliàs secùs, ut in §. *præterea*, *Institut.* eod. Hodie in regno indistinctè tenebit fideicommissum, etsi constet testari voluisse, et nullam fecerit hæredis institutionem, ut colligitur ex l. 1. tit. 2. lib. 5. *Ordin. Regal.*

(3) *Ruegol.* Quæcumque verba, sive deprecativa, sive præceptiva sufficiunt, ut hic, et in l. *omne verbum*, *C. commun. de legat.* et in §. fin. *Instit. de singul. reb. per fideicommis. relict.* l. *Scævola*, D. *ad Trebell.*

(4) *Tanto tiempo.* Intellige, si testator ita voluit, nam si juberet statim hæreditatem restitui, adimplendum ita esset, ut in §. 2. vers. *cum igitur*, *Instit. de fideicommis. hæred.* Quid autem, si quis gravetur de restituendo post certum tempus, veluti post mortem suam alteri, et interim sic gravatus deportetur, seu ejus bona publicentur, an fiscus capiet bona usque ad mortem naturalem condemnati, et postea restituet, vel an fideicommissarius posset statim condemnatione facta petere bona jure fideicommissi? Textus est, quòd interim

la dé et la entregue á fulan. Et tal establescimiento como este puede facer todo home (5) á cada uno del pueblo (6), solo que nol sea defendido (7) por alguna ley deste nuestro li-

fiscus capiat, in l. *Statius Florus*, §. *Cornelio Felici*, D. *de jur. fisci*, et l. *ex facto*, D. *ad Trebell.* facit l. *Divi fratres*, D. *de jur. patron.* et quod hujus legis argumento, et dicti §. *Cornelio Felici*, notat Bald. in l. *antiquitas*, in fin. *C. de usufruct.* Limita tamen istam conclusionem, nisi testator prohibuerit alienationem, præcipiens, ut bona remaneant in familia, seu si constaret ipsum voluisse, quòd bona etiam vivente instituto non transirent in alium; nam tunc statim admitteretur fideicommissarius, et fiscus excluderetur, l. *Imperator*, in princ. et ibi Bart. D. *de fideicommiss. libertat.* et tradit latè, et notabiliter Alexand. quem vide 1. vol. consil. 23. incipit, *optimè consideratis.* Item etsi gravatus restituere hæreditatem post mortem suam, intret monasterium, licèt censeatur mortuus mundo, ut in l. *Deo nobis*, *C. de Episcopis, et Cleric.* non tamen admittetur substitutus, nisi eo naturaliter mortuo, l. *cum pater*, §. *hæreditatem*, D. *de legat.* 2. Bart. in dict. §. *Cornelio Felici*; quod intelligit, et limitat Bart. in dict. §. *hæreditatem*, nisi intrasset monasterium Minorum, qui nec in particulari, neque in communi possunt habere proprium, per Clement. *exivi de paradiso, de verbor. significat.* et idem vult Joann. de Plat. in l. 1. *C. pœn. fiscal. credit. præferr.* ad fin. lib. 10. *C* et fideicommissum relictum simpliciter post mortem aliquorum, an intelligatur post mortem omnium, vel an admittatur substitutus statim ad partem cujuslibet morientis? Vide l. *Lucius*, §. *Cajo*, D. *ad Trebell.* et l. *codicillis*, in princ. et ibi Bart. notabiliter, D. *de legat.* 2. et l. *hæredes mei*, §. *cum ita*, ubi Bart. et Doctor. D. *ad Trebell.* et communis videtur resolutio; quòd si substitutio fiat post mortem plurium, etiam in tota hæreditate substitutus admittatur post mortem cujuslibet ad illius partem, cùm hæc pluralitas resolvatur in plures singularitates, l. *falsa*, §. fin. D. *de condition. et demonstrat.* l. 2. ad fin. D. *de condit. instit.* quæ tamen conclusio limitatur, nisi adsit persona, quæ ex verisimili mente testatoris sit substituto præferenda; tunc enim mors omnium erit expectanda, et inter substitutos censebitur substitutio reciprocè facta, ex ratione l. penult. *C. de impuber. et aliis substitut.* ubi Alexand. et Decius col. penult. Bart. et Imol. in dict. §. *cum ita*, ubi Socin. fatetur hanc esse communem opinionem; et adde Curtium Juniorem consil. 43. n. 9. Adverte etiam, quòd fideicommissum in dubio videtur relictum ab ipso instituto, licèt post ejus mortem relinquatur, l. *cohæredis*, §. *quod si hæredem*, et ibi notat Bart. D. *de vulg. et pupill.* et probatur in l. 12. suprà eod. An autem fideicommissum relictum post certum tempus, vel sub conditione, possit restitui ante diem, vel pendente conditione? Vide notabilem et magistralem textum in l. *filiusfamilias*, §. *Divi Severus*, D. *de legat.* 1. et ibi Bart. et l. *post mortem*, *C. de fideicommis.*

(5) *Todo home.* Ita quòd habeat testamenti factionem activam, ut subjicit; de quibus habes in l. 13. tit. 1. ead. *Part.* et per Gloss. in l. *si quæramus*, D. *de testam.* per Abb. in rubric. *de testam.*

(6) *A cada uno del pueblo.* Et etiam ipsis civitatibus, et populis, l. *omnibus*, D. *ad Trebell.* et etiam collegiis, vel ecclesiis, cæterisque piis locis, l. 1. *C. de Sacrosanct. Eccles.* Item et fratribus ordinis Minorum, non ut bona retineant, sed ut illa vendant, ut pretium in alimenta, seu aliam necessitatem suam convertant, secundum Bart. Alexand. et Doctor. in l. *apud Julianum*, §. fin. D. *de legat.* 1. quos sequitur Abb. in cap. *recolentes*, *de statu monachor.* ubi dicit, quòd si emptorem non reperirent, tenerentur illa bona dare pro Deo, vel aliter extra manus ponere, et omnino dimittere. Et adverte, quòd si relinqueretur fideicommissum omnibus hominibus talis civitatis, vel loci, videtur relictum non ipsi civitati, sed singulis habitatoribus civitatis, l. 1. in fin. D. *de colleg. illicit.* et per istum textum; hoc asserit Guilliel. Benedict. in repetit. cap. *Raynutius*, *de testam* super verbo *si absque liberis moreretur*, la 2. col. 4. Sed contra hoc est textus in l. *civibus*, D. *de rebus dub.* ubi habetur, quòd legatum factum civibus ipsi civitati videtur relictum; per cives namque civitatis civitas repræsentatur, l. *Lucius*, §. *civibus*, D. *de legat.* 2. et tenet Abb. in cap. *requisiisti*, circa fin. *de testam.* et ut considerat Socinus in dict. l. *civibus*, cùm legata fiant ob merita præcedentia, ut in l. *nec adjecit*, D. *pro socio*, et in l. *qui filiabus*, in princ. D. *de legat.* 1. ideo potius censetur factum legatum civitati, in qua possunt cadere merita præcedentia, quæ tamen non possunt considerari in particularibus civibus omnibus; unde in dubio hoc est sequendum, secundum eum. Procederet ergo dictum Guilliel. quando ex conjecturis aliàs constaret, non civitati, sed hominibus civitatis fideicommissum fuisse relictum: quando tamen universitas, seu collegium esset reprobatum, tunc non collegio, sed civibus deberetur, l. *cum senatus*, D. *de reb. dub.* si vero fideicommissum relinquatur canonicis talis ecclesiæ, tunc non ecclesiæ, sed ipsi collegio canonicorum acquireretur, secundum Abb. et Cardinal. quæst. 10. in dict. cap. *requisiisti.*

(7) *Defendido.* Ut quia est incapax passivè, juxta id, quod habetur in l. 4. tit. 3. suprà ead. *Part.* et per Glos. in §. *legari*, *Inst. de legat.* et ex ista lege videtur approbari opinio Gloss. in l. *eam quam*, super verbo *coguntur*, *C. de fideicommis.* quæ ibi approbatur per Doctor. communiter, ut non valeat fideicommissum universale relictum ab incapace instituto, quando in totum erat incapax, etsi gravetur, ut statim restituat; quod etiam videtur

bro; pero decimos que esto que es rogado (8) et establescido en esta manera, que debe entregar et dar la herencia (9) al otro (10), asi como el testador mandó, sacada ende la

fuisse de mente Azon. in summa, *C. ad Trebell.* col. 1. vers. *quid si institutus*, licèt non benè se firmet, et ejus fundamenta reassumpsit Glos. in dict. l. *eam quam*, ubi Baldus hoc tenet expressè in spurio à patre instituto, et idem tenet Joan. de Imola in l. *si quis solidum*, D. *de hæred. instit.* et Alexand. in l. *cogi*, §. *hi, qui solidum*, D. *ad Trebell.* contra Nicol. de Neapol. qui tenebat contrarium. Adverte tamen, quia cùm præcipuum fundamentum Gloss. et Doctorum sit, quòd cùm institutio non valeat, quæ est initium, et caput testamenti, ut *Inst. de legat.* §. *ante hæredis*, et suprà eod. *Part.* tit. 3. in summa, nihil in testamento scriptum valere debeat, l. *proximè*, D. *de his, quæ in testam. delent.* attenta ista ratione, videtur quòd attento jure regni, de quo in l. 1. tit. 2. *de los testamentos*, lib. 5. *Ordin. Regal.* quòd illa opinio communis non procedat; cùm velit dicta lex Ordinamenti, quòd etiam deficiente hæredis institutione, legata, et fideicommissa debeantur, et licèt illa lex dicat, *si el heredero no quisiere acceptar, etc.* idem videtur velle, etsi adire non potuerit propter incapacitatem, vel aliòs, sicut videmus subintelligi in illo verbo substitutionis vulgaris, *si hæres non erit*, sive hoc eveniat ratione noluntatis, vel impotentiæ, cùm eadem sit ratio, ut tradit Bart. in l. 3. §. fin. D. *de liber. et posthum.* ubi ponit exemplum in spurio instituto. Item etiam quia substitutio in casu noluntatis includit casum impotentiæ, l. *Gallus*, §. *et quid si tantùm*, D. *de liber. et posthum.* l. fin. secundum lecturam Rayn. et Bart. *C. de institut. et substit.* et dixi in l. 2. supra, eod. in gloss. super verbo *eso mesmo*: et quod dixi in filio spurio instituto, attenta æquitate canonica cap. *cum haberet, de eo, qui duxit in matr. quam poll. per adult.* quam etiam visa fuit sequi l. 5. tit. 19. 4. *Part.* et ibi dixi, non procederet dicta communis conclusio, eo quòd sit capax respectu alimentorum, et ita tenet Alex. in dict. §. *hi, qui solidum.*

(8) *Este que es rogado.* Et si conditio fideicommissi veniat post mortem gravati, tenentur hæredes gravati, vide per Bartol. in l. *sed si sic*, D. *de legat.* 3. et Alex. cons. 22. ad fin. 3. volum. et quid si dies cedat vivente fideicommissario, qui posteà decessit ante aditionem, vel coactionem? vide l. *ille à quo*, §. 1. ubi Glos. et Doct. D. *ad Trebel.* et l. *Scius Saturninus*, eod. tit.

(9) *La herencia.* Et an in restitutione talis fideicommissi veniant prælegata? Vide l. *Marcellus*, §. *quidam liberis*, et ibi Bart. et l. *Lucius*, §. *pluribus*, D. *ad Trebell.* et tetigi suprà eod. in l. 12. et vide l. *cum virum, C. de fideicom.* ubi Glos. distinguit, an prælegata precedant fideicommissum, vel sequantur; quæ ibi communiter approbatur: et idem per Gloss. in dict. §. *quidam liberis*, ubi Alex. dicit istam esse communem opinionem. Et adverte, quòd eo casu, quo aliàs prælegata non veniunt in restitutione fideicommissi, ut est, quando facta fuit mentio de portione hæreditatis, ut in dict. §. *quidam liberis;* tamen quando major pars hæreditatis continetur in prælegatis, veniunt prælegata in fideicommisso, quia talia prælegata in effectu succedunt loco portionis hæreditatis, secundum Bart. in dict. l. *quid ergò*, la 2. per illum textum, D. *de legat.* 1. et in l. *ex parte*, §. *intestatus*, D. *famil. ercis.* et in dict. §. *quidam liberis*, Bald. in dict. l. *cum virum*, col. 2. et istam dicit esse communem opinionem Decius, consil. 254. incipit, *viso puncto*, ubi hoc eleganter extendit, etsi prælegata facta sint aliquibus, ut faciant de eis ad voluntatem suam; vide ibi per eum: debita tamen à testatore hæredi, licèt prælegentur, non veniunt in restitutione fideicommissi, nisi specialiter dicatur, et tunc quarta Trebellianica ad alia debita sufficiat, ut in l. *Lucius*, §. *maritus*, D. *ad Trebell.* Donationes verò, etiam quæ morte defuncti confirmatæ fuerunt, non veniunt in restitutione fideicommissi, l. *sequens quæstio*, D. *de legat.* 2. nisi sint testamento confirmatæ, vel sit specialiter dictum: quod verò datur hæredi, causa conditionis implendæ, non venit in tali restitutione, l. *qui hæredi*, §. 1. et ibi Bart. D. *de condition. et demonstr.* et quid in donatione inter vivos, quæ fit filio, vide per Bald. in dict. l. *cum virum*, versic. *quæro, numquid in substitutione:* hodie per l. 17. *in Ordin. Tauri*, in tertio teneret donatio facta filio in potestate, ut dixi in l. 3. tit. 4. 5. *Part.* unde non veniret in restitutione fideicommissi. Item non veniunt in restitutione fideicommissi ea, quæ quis judicio defuncti non percepit, l. *cum quis*, et ibi Bartol. D. *de dot. præleg.* et non veniunt, nisi ea quæ quis habet ex ultima voluntate, l. *uxorem*, §. *testamento*, D. *de legat.* 3. et per Jason. in dict. l. *cum virum*, venit tamen, quod hæres debebat defuncto, vide l. penult. in princip. D. *ad leg. Falcid.* Quid autem de eo, quod capitur ex substitutione vulgari, pupillari, vel exemplari, compendiosa, vel ex jure accrescendi? Vide per Bartol. in dict. l. *Marcellus*, §. *quidam:* ubi etiam vide per Paulum de Castr. quid si captum sit ex alio fideicommisso universali; et adde, quod notat Bart. in l. *liberto*, §. *filium*, D. *de annuis legat.* et Decius consil. 80. incipit, *visis duobus consiliis*, et Bartol. in l. *ita tamen*, §. *qui suspectam*, D. *ad Trebell.* Bald. in l. *ex tribus, C. de inoffic. testam.* et in dict. l. *cum virum.* Et an veniat hæreditas delata servo hæreditario? Vide l. *quidam ita*, §. *si quis*, D. *ad Trebell.* et an veniant fructus percepti, jacente hæreditate? Vide per Glos. in l. *in fideicommissaria*, D. *ad Trebell.* et Glos. in l. *in fideicommissi*, in princip. in verbo *non lucrum*, D. *de usur.* et per Alex. in dict. l. *in fideicommis-*

quarta parte (11) de toda la herencia que puede tener para sí, et esta quarta parte es llamada en latin *trebellianica*. Et si este que asi fuese establescido por heredero non quisiere rescebir la heredat ó despues que la hobiere rescebida non la quisiere entregar al otro, puedel apremiar el judgador (12) del logar que lo faga.

saria, col. 5. ubi concluditur, quòd venient tales fructus in restitutione fideicommissi : et vide in materia regulam, quam ponit Bart. per Gloss. ibi in l. *si patroni*, D. eod. et eod. tit. l. *debitor*, §. fin. et an veniat dos per patrem data, vel promissa filiæ? Vide l. *à filia*, et ibi Paul. de Castr. D. eod.; et vide omninò, quod notat Bart. in l. *Scævola*, D. eod. An autem veniat, quod ex pacto de revendendo hæres habuit? Vide per Decium consil. 238. incipit, *proponitur, quod nobilis domina*, col. fin. ubi consuluit, quòd sic; quia facta recuperatione, dicuntur esse apud hæredem ex causa prima, allegat Bart. in l. *in diem*, D. *de aqua pluvia arcend.* debet tamen fideicommissarius, secundum eum, solvere pretium, quod dedit hæres, quia videtur reemisse de suis pecuniis, prout in dubio præsumitur, ut notat Bart. per illum textum in l. 2. *C. pro socio :* et an, quæ reperiuntur in hæreditate gravati, præsumantur fuisse hæreditatis, quæ fuit relicta per fideicommissum, tangit Socinus consil. 249. col. fin. 2. vol. incipit, *materia præsentis consultationis*, faciunt notata per Andream de Isern. *de controvers. inter mascul. et fœmin. de beneficio*, colum. fin. et per Speculator. tit. *de locat.* §. *nunc aliqua*, versic. 59. et 62. et quæst. 76. et quæ Decius consil. 146. 3. dubio, et Alexand. consil. 55. col. 8. 4. volum. Socinus, consil. 167. antepen. et penul. column. 2. volum. Et an id, quod filius percepit, agens ad supplementum legitimæ, computetur in eo, quod sibi debet restitui jure fideicommissi? Vide Bartol. quòd sic, per textum ibi in l. *liberto*, §. *filium*, D. *de ann. legat.*

(10) *Al otro.* Et si vivente fideicommissario fideicommissum sit delatum, transmittitur ad hæredes, secundum Bart. qui benè hanc conclusionem probat, et sequuntur ibi Doct. in l. *cum filio*, in princ. D. *de legat.* 1. et limita, et intellige, ut per Bart. et Paul. de Cast. in l. *quidam ita*, in princ. ubi bonus textus, D. *ad Trebell.* Fideicommissum verò conditionale ante eventum conditionis non transmitteretur, ut in l. unic. §. *sin autem sub conditione*, *C. de caduc. tollend.* quod etiam Glos. in l. unic. *C. de his, qui ante apert. tabul.* voluit procedere, etiam si esset de liberis ad liberos; et ita communiter tenetur contra Glossam, quæ contrarium voluit in l. *is, cui*, §. fin. D. *de action. et obligation.* ut adducit Bald. in l. *si in personam*, *C. de fideicommis.* et Guilliel. Benedict. in repet. cap. *Raynutius*, super verbo *si absque liberis*, la 2 in tractatu *fideicommissariæ substitutionis*, folio totius repetition. 542. col. 2. non potest tamen ius fideicommissi universalis cedi, et delegari; et sic procuratori in rem suam non potest fieri restitutio fideicommissi, ut probatur in l. *si mulier ita dotem*, §. *ex asse*, D. *de jure dot.* Dicit tamen Angel. in l. *apud Julianum*, §. *utrum*, D. *ad Trebell.* et sequitur Paul. de Castr. in l. *restituta*, in princ. eod. tit. quòd procurator in rem suam, ut cessionarius, cui fideicommissarius cessit jura sua, benè potest petere, ut cedenti fiat restitutio ad commodum cessionarii, licèt non possit petere, ut fiat sibi, per dict. §. *si ex asse*, et quòd ita obtinuit Bononiæ. Adverte tamen, quòd de æquitate juris canonici, ut inferius tangam, non videtur opus esse aliqua actuali verbali, vel reali restitutione fideicommissi: imò illo die fideicommissi cedente, hæreditas transit ipso jure in fideicommissarium substitutum, ut est textus, et ibi ad hoc ponderavit eum Bald. colum. 6. in cap. *in præsentia, de probat.* et secundum hoc jura jam competentia fideicommissario cedenti, transirent in cessionarium, qui posset petere, ut actualiter sibi tradatur. Cogita tamen, quia per hoc non videtur recedendum à dispositione dicti §. *ex asse*, et à doctrina Angel. ad quod faciunt dicta Paul. de Cast. in l. *qui ita*, §. 1. D. *ad Trebell.* super glossa, quæ incipit *ergo :* procuratori tamen fideicommissarii habenti ad hoc speciale mandatum, benè potest fieri fideicommissi restitutio; et tunc jura recta via in fideicommissarium transeunt, nec momento resident apud procuratorem, dict l. *qui ita*, §. 1. D. *ad Trebell.*

(11) *La quarta parte.* Hæc vulgò dicitur Trebellianica, quæ inducta fuit per Senatusconsultum Pegasianum, ut in §. *sed quia*, *Inst. de fideicommiss. hæred.* et de ista habetur D. et *C. ad Trebel.* et in cap. *Raynutius, de testam.* et cap. *Raynaldus :* de hac etiam habetur in l. fin. tit. 11. infra eod. *Part.* ubi vide, quæ in materia hujus quartæ, Deo dante, dicam.

(12) *Apremiar el judgador.* Et sic, judicis officio fit ista coactio, ut est in §. *quia autem, Inst. de fideicommis. hæredit.* l. *quia poterat*, D. *ad Trebell.* quòd si adiret spontè, cogeretur hæreditatem restituere actione directa, vel utili ex eo testamento, Gloss. in l. *restituta*, §. 1. D. *ad Trebell.* et in l. *ex ea*, *C.* eod. tit. Bartol. in l. *legatarius*, §. 1. et in l. *non est cogendus*, D. *ad Trebell.* et quando servus institutus posset cogere hæredem adire, vide distinctionem Bart. in l. *si res aliena*, §. *servus*, D. *ad Trebell.* et hæres, qui coactus adivit, potest cogere fideicommissarium, et ejus hæredem ut hæreditatem recipiat : et si hæredem non reliquit, bona vendi debent, et creditoribus assignari, l. *si postulante*, in princ. D. eod. hæres namque debet manere sine incommodo, l. *quia poterat*, eod. tit. ubi etiam habetur, quòd hæres, qui

TITULO VI.

DE COMO LOS HEREDEROS PUEDEN HABER PLAZO PARA CONSEJARSE SI TOMARAN AQUEL HEREDAMIENTO EN QUE FUERON ESTABLESCIDOS POR HEREDEROS Ó NON, ET DE COMO SE DEBE FACER EL INVENTARIO, ET OTROSI COMO DEBE SEER GUARDADA LA MUGER DESPUES DE MUERTE DE SU MARIDO QUANDO DICE QUE FINCÓ PREÑADA DE EL.

Peligros et trabajos muy grandes vienen á las vegadas á los herederos quando son dañosas las herencias en que fueron establescidos, et mayormiente si las debdas ó las mandas que han á pagar son mayores et montan mas de quanto vale el heredamiento; et por desviar los herederos deste peligro et deste daño, tovieron por bien los sabios antiguos que podiesen haber consejo ante que rescebiesen la herencia si les era pro ó daño en tomarla. Onde pues que en los títulos ante deste mostramos de como los herederos pueden seer establescidos en los testamentos, queremos aqui decir de como pueden demandar plazo para tomar consejo si rescibirán la heredat en que los establescieron; et mostraremos qué cosa es este plazo: et á qué tiene pro: et quién lo puede demandar: et á quién et quándo, et quánto tiempo les debe seer otorgado para tomar consejo: et en qué manera debe tomar la heredat del finado si entendiere quel es provechosa ó desecharla si la non quisiere.

LEY I.

Qué cosa es plazo que el heredero puede haber para consejarse si tomará la herencia ó non, et á qué tiene pro, et quién lo puede demandar et á quién.

Deliberare en latin tanto quiere decir en romance como haber home acuerdo con sí mesmo ó con sus amigos (1), si es bien de facer aquella cosa sobre que toma plazo para consejarse; et tiene grant pro (2) este delibe-

coactus adiit, non habet quartam Trebellianicam, adde l. *ita tamen*, §. *qui suspectam*, D. eod. et ab illa l. *quia poterat*, usque ad l. *ex facto*, videbis multa circa istam coactionem hæredis, et in l. *nam quod*, §. *qui compulsus*: videas per Paul. de Castr. usque ad quod tempus possit pœnitere recusans adire, ut possit habere hanc quartam, et legit illum §. sub l. *apud Julianum*. An autem, qui coactus adiit, non solùm perdat quartam, sed etiam jus dicendi fideicommissum esse nullum? Videtur de mente Bart. in dict. l. *apud Julianum*, §. *si de testamento*, D. *ad Trebell.* quòd etiam perdet istud jus dicendi nullum; quod Paul. de Castr. dicit ibi esse singulare, si tamen esset verum, et de veritate hujus dicti dicit se dubitare, et non decidit. Tu vide illum textum, nam ex eo deciditur ista quæstio, meo judicio, ut licèt hæres coactus adeat, adhuc possit dicere de nullitate fideicommissi. Hodie verò in regno isto propter dispositionem l. 1. *Ordinam.* tit. 2. lib. 5. l. 1. ex ipsa lege, hærede nolente adire, vel repudiante, hæreditas vadit ad substitutum fideicommissarium, unde cessabunt hodie istæ subtilitates, et anfractus juris communis super coactione hæredis adire nolentis, et illi circuitus inanes, in quo dicta l. Ordinamenti secuta fuit æquitatem juris canonici, de qua dixi suprà in glos. super parte *al otro;* secundum quam æquitatem, ut dicit Guilliel. Benedict. in dict. vers. *absque liberis*, judicatur in Parlamento Tolosæ; erant etiam de jure antiquo aliqui casus, in quibus actiones transibant in fideicommissarium, etiam absque alia restitutione, quos vide in l. penul. §. *cum autem*, et ibi per Gloss. C. *ad Trebell.* et per Alexand. in l. 1. §. *sed et quotiens*, D. eod. in quibus, neque etiam in aliis hodie de jure regni non transit possessio, nisi restitutione facta, Gloss. in dict. §. *sed et quotiens*, cum aliis allegatis per Bald. in dict. l. penul. in quæst. fin.

TITULUS VI.

LEX I.

Deliberare idem est, quod cum amicis consilium, an recipiat hæreditatem, quis habere; et prodest, ut informetur deliberans, an sit ei lucrosa, vel damnosa hæreditas, quoniam deliberationem potest habere is, cui hæreditas est delata: sed si servus est institutus, ejus dominus petere debet deliberationem, et si minor, ejus curator: et debet peti ante aditionem hæreditatis. Hoc dicit.

(1) *Con sus amigos.* Sequitur dicta Azon. in summa C. *de jure deliber.* col. 1. vers. *deliberare.*

(2) *Grant pro.* Deliberatio indiscussos hominum calores refrenat, et à malo judicio retrahit, cap. *anteriorum*, in princ. et ibi Archid. 2. quæst. 6. et in authent. de *appellat. et intra quæ tempor.* collat. 4. in princ. et vide Aristot. 6. *ethicor.* cap. 7. et dicit Bald. in l. *cum precum*, C. *de liber. caus.* quòd ubi præcessit deliberatio, præsumitur, quòd confessio fuit facta ex certa scientia, adde Bald. in l. *accusationem*, col. 3. C. *de accusat* et Gloss. in cap. *si quis iratus*, 2. quæst. 3. dicentem per textum ibi, quòd ibi non erratur, ubi ex deliberatione aliquid fit.

ramiento á los que son establescidos por herederos en testamento de otri, et aun á los otros (3) que han derecho de heredar por razon de parentesco los bienes de alguno que moriese sin testamento; ca en tal plazo como este pueden ver si tomando la herencia les viene ende pro ó daño. Et deben demandar los herederos plazo para esto al rey ó al juez del logar do es la mayor partida de la herencia (4) del finado, et este plazo deben demandar ante que se otorguen (5) por herederos de palabra ó de fecho. Otrosi les pueden pedir que les fagan mostrar las cartas (6) et los escriptos que pertenescen á la herencia porque ellos se puedan mejor consejar. Et estas cosas decimos que pueden pedir los herederos quantos quier que sean uno ó muchos, fueras ende si alguno dellos fuese siervo (7) de otro; ca el que tal fuese non lo podrie facer, ante lo debe demandar su señor por él. Otrosi quando alguno de los herederos fuere menor de veinte et cinco años (8), non podrie él demandar por sí tiempo para haber este consejo, mas débelo demandar por él aquel que lo hobiere en guarda.

LEY II.

Quánto tiempo debe seer otorgado por plazo á los herederos para haber el consejo sobredicho.

Un año (1) de plazo puede el rey dar á los herederos en que se consejen si quieren tomar la herencia en que son establescidos ó non; mas los otros jueces lo deben dar de nueve meses (2); empero si entendieren que en menor tiempo se podrien acordar,

(3) *A los otros.* Idem dic de fideicommissario universali, in quem transeunt omnia onera, secundùm Bart. et Paul. de Cast. quem vide in l. 1. §. *ait prætor*, D. *de jur. deliber.* licèt legatario non datur, ut ibi dicit Glossa.

(4) *La mayor partida de la herencia.* Nota hoc, quia non ita benè aperiebatur per ll. juris communis, quòd terminus ad deliberandum peti debeat coram judice loci, ubi est major pars hæreditatis, facit l. *si fideicommissum*, in princ. D. *de judic.*

(5) *Ante que se otorguen.* Adde l. *si curatoris*, C. *de jure deliber.*

(6) *Las cartas.* Intellige tam de debitis, quàm de creditis, et ut exhibeantur instrumenta creditorum hæreditatis, fiet proclama, ut infra tale tempus exhibeantur, ut hæres deliberans possit inspicere, ut dicit Glos. Bart. et Paul. in l. *Aristo*, D. eod. et post terminum non audientur creditores, si non exhibuerint, l. 1. §. *cum dicitur*, D. *si cui plus quam per leg. Falcid.* et facit secundùm Angel. in dict. l. *Aristo*, quòd si actor in libello faciat mentionem de aliquibus instrumentis, possit petere reus, ut illa exhibeat, ut deliberare possit; et quòd aliàs non tenebitur respondere, et est practica Innocen. in cap. 1. *de probat.*

(7) *Siervo.* Et si delata sit hæreditas monacho, Abbas, et non monachus petet tempus ad deliberandum; cum jura loquentia de servis, locum habeant in monachis, secundum Innoc. in cap. *cum olim, de privil.* maximè quia et Abbas solus potest adire hæreditatem sine monacho, ut notat Innoc. in cap. 1. *de probat.* in fin. glossæ magnæ, Paul. de Castr. in l. 1. D. *de jure deliber.*

(8) *Menor de veinte et cinco años.* Non ita benè expressum reperies de jure communi, nam l. *ait Prætor*, D. eod. loquitur de pupillo, et non de adulto: imò videbatur, quòd sicut adultus per se potest adire hæreditatem, ut in l. *puberem*, C. *de jure deliber.* l. 13. infra, eod. in fin. ita etiam posset petere terminum ad deliberandum: unde videtur, quòd ista lex debeat intelligi de adulto habente curatorem, l. *si curatorem*, C. *de in integrum rest. minor.* nam si non haberet, sicut posset adire, posset etiam à judice petere tempus ad deliberandum.

LEX II.

Quando tempus deliberandi petitur à Rege, Rex concedit annum; sed si petatur à judice loci, ubi est major pars bonorum hæreditatis, indulget novem menses, vel minus, si sibi visum fuerit; non tamen minus, quàm centum dies: et si hæres intra tempus deliberationis indultum moritur, ejus hæres habebit reliquum tempus, quod superest. Si verò post tempus illud moritur, si non erat mortuus de liberis, ejus hæres repellitur; si autem erat de liberis, admittitur hæres ejus, tempore lapso non obstante. Hoc dicit.

(1) *Un año.* Ortum habet à l. fin. §. *et hæc quidem*, C. *de jure deliber.*

(2) *Nueve meses.* An procedit hoc, etiam si hæres sit de liberis testatoris, quibus ad agnoscendam bonorum possessionem dabatur annus, ut in l. 1. per totum, et in §. *largius*, D. *de successor. edict.* et jubetur judici in præfixione hujus termini imitari prætoris edictum, ut in l. *si quis instituatur*, §. 1. D. *de hæred. instituend.* Doct. communiter velle videntur, quòd non possit minus anno dari liberis, ut tradunt Alexand. et Jas. in rubric. C. *de succes. edict.* sed Ludov. Roman. in l. *quandiu institutus*, D. *de acquir. hæred.* et consil. 493. incipit, *in casu consultationis propositæ advertendum*, vult, quòd non habita distinctione inter hæredem suum, vel extraneum, hodie tantùm dentur novem menses, per textum in l.

bien les pueden menguar este plazo, dándoles cient dias (3) á lo menos (4). Et si por aventura moriese alguno de los herederos ante que se compliese el plazo que les era puesto (5),

fin. §. 13. vers. *sed quia quidam, C. de jure deliber.* Ad quem textum respondent Alexand. et Jaso, ubi suprà, quòd loquatur de extraneo hærede, videtur de mente hujus legis Partitarum, quòd tam hæredi de liberis, quàm extraneo tantum assignentur novem menses, et non annus ille, qui dabatur de jure prætorio; ex eo quia ista lex, ut patet ex fine, loqui videtur de utroque, et quia istæ ll. Partitarum non curarunt de illis bonorum possessionibus inductis à jure prætorio..

(3) *Cient dias.* Adde l. *itaque*, D. eod. sed an post lapsum termini assignati poterit, si adhuc vivat, adire? Textus cum glossa est, quòd non, in l. *quandiu institutus*, D. *de acquir. hæred.* licèt nullo assignato termino perpetuo possit adire, l. *licet*, *C. de jure deliber.* Gloss. in l. *cum antiquioribus*, *C.* eod. et tenet Azo in summa ejusd. tit. Bald. in dict. l. *licet.* In hoc tamen dic latiùs, quòd si iste terminus assignetur ad petitionem filii exhæredati, servandum est, quod habetur in l. *scimus*, §. *illud*, *C. de inoffic. testam.* si vero ad petitionem creditorum, tunc post tempus præfixum videtur adire, ut in l. *scimus*, §. penult. *C. de jure deliber.* dixit tamen in hoc Bald. in rubric. *C. de succes. edict.* unum verbum singulare, quòd hoc non prodest omnibus, sed solùm creditoribus, ad quorum petitionem est terminus assignatus, argument. l. *de ætate*, §. *qui tacuit*, D. *de interr. actio.* vers. *contumax autem*, et l. fin. Tene mente hoc dictum Baldi; non enim reperio Doctores ibi, qui in hoc ei contradicant: si vero terminus statuatur ad petitionem substituti, tunc elapso termino videtur hæres repudiasse, seu habetur pro repudiante, ut in dict. l. *quandiu*, et ibi Gloss. et Bart. et idem Bartol. in l. *si quis suus*, D. *de jure deliber.* et in l. *filii mater*, D. *ad Tertul.* Adverte etiam, quòd si hæres sit de liberis, videtur, quòd ex lapsu termini sibi præfixi ad deliberandum, non excludatur à successione per istam legem Partitarum in fine, ubi dicam. Quid autem si motu proprio hæredis, et non ad instantiam alterius petita esset dilatio ad deliberandum; Cynus, et Fulgo. in l. fin. vers. *sin autem hoc*, *C. de jure deliber.* dicunt, quòd tunc procedet ille textus, scilicet, quòd habetur pro adeunte elapso termino; quod limita, et intellige, ut per Alexand ibi, quando tempus ad deliberandum fuit datum integrum, sceùs si fuerit per judicem abbreviatum; quia tunc secundum eum, etiamsi datum esset ad instantiam substituti, non videretur repudiare; vide ibi per eum, qui et aliis modis etiam dictam limitat conclusionem. Adverte etiam, quòd si hæres dicat, *credo hæreditatem esse respuendam*, si cum his verbis transeat cursus trium mensium, inducitur repudiatio, vide in l. fin. in princ. cum Gloss. ibi, super verbo *melius*, et ibi Bart. et Paul. et Alexand. *C. de jure deliber.*

(4) *A lo menos.* Innuit, quòd iste terminus non possit per judicem abbreviari; non enim hæredes sunt præcipitandi, ut in l. 1. §. *largius*, D. *de success. edict.* et ita tenet Bart. in l. *si quis instituatur*, D. *de hæred. instituend.* dicens, quòd ex hoc mille processus devastabuntur, et Bartolum sequitur ibi Joannes de Imol. et idem tenet Bart. in l. *quandiu institutus*, D. *de acquir. hæred.* quod tamen limita, et intellige, ut procedat quoad habendum hæredem pro adeunte, vel repudiante, juxta id quod dixi in gloss. præcedenti: sed quoad hoc, ut curator detur bonis, qui respondeat creditoribus, minor terminus posset præfigi, ut in l. 1. §. *largius*, vers. *sane*, D. *de success. edict.* l. *si curatoris*, *C. de jure deliber.* et tenent Doct. communiter, ubi etiam Jaso et Alexand. in rubric. *C. de success. edict.* ubi Alexand. et Decius volunt, quòd ex causa possit judex etiam istum terminum abbreviare, ex regula, quam tradit Bart. in l. 2. D. *de re judic.* cap. *cum sit Romana*, ubi etiam Decius, *de appellat.* et causa posset esse, si aliquid celeritatis requireret, ita ut hæredis longa deliberatio damnum afferat, ut si jussus sit hæres dare alicui alimenta ex die postquam hæreditatem adierit, qui interim periret fame, vel alius casus occurreret desiderans celeritatem, ut etiam tradit Bart. in dict. l. 2. et satis hoc placet.

(5) *Que les era puesto.* Idem dic, etsi nullus terminus esset à judice datus; tunc enim succedit respectu transmissionis juris adeundi annus legalis, de quo in l. *cum in antiquioribus*, *C. de jure deliber.*, et ibi Gloss. in verbo *meruerit*, quæ communiter approbatur. Sed pone, quòd aliquis sciens hæreditatem sibi delatam, stetit per decem menses, quibus neque adivit, neque repudiavit; qui tamen intra duos menses, qui restabant ad complendum annum, petiit à judice dilationem ad deliberandum, juxta terminos hujus legis, et sic judex dedit ei novem menses, vel centum dies; numquid infra istum terminum à judice præfixum, licèt annus legalis sit elapsus, transmittet jus adeundi ad suum hæredem, ut hìc dicit? Baldus in dict. l. *cum antiquioribus*, in 5. quæstione, determinat, quòd sic; ubi idem tenet Paul. de Cast. et idem Paulus in l. fin. §. finali, *C. de jure deliber.* Jaso tamen ibi tenet contrarium, dicens in contrarium esse textum clarum, et apertum in dict. l. *cum in antiquioribus*, ibi cùm dicit: *ita tamen, ut unius anni spatio eadem transmissio fuerit conclusa*, junctis præcedentibus, in quibus Imperator loquitur etiam quando novum spatium est impetratum à Principe, vel à judice; et ita dicit, quòd tenuit expressè Raphael et Alexand. in l. fin. §. fin. ubi dicit Alexand. in fine glossæ, in verbo *minime positam*, in dict. l. *cum in antiquioribus*, hoc ita voluisse. Tu tene mente

aquel tiempo que fincaba (6) despues de su muerte, débelo haber su heredero para consejarse; pero si se moriese despues del plazo (7) ante que se otorgase por heredero, si este atal era extraño, el su heredero non habrá derecho ninguno en la herencia sobre que el finado habie tomado plazo para consejarse. Mas si aquel que finó descendiese de la liña derecha (8) del testador que lo establesció por heredero (9), entonce su heredero puede haber la herencia, maguer aquel á quien él heredó sea muerto despues del plazo quel fue dado (10) para consejarse.

istam legem Partitarum, quæ videtur approbare dictum Baldi, et Paul. cùm nullam mentionem faciat, quod transmissio ista concludatur anno; et quia dict. l. *cum in antiquioribus*, non clarè, et apertè, ut dicit Jaso, est contra dictum Baldi; imò vult illa lex, quòd, etsi dilatio major anno detur à judice, quod posset ex causa per judicem fieri, ex notatis per Bartolum in l. 2. D. *de re judic.* et per Abbatem in cap. 1. col. 2. *de dilation.* sicut etiam posset minuere ex causa, ut dixi suprà in gloss. super parte *á lo menos*, tamen respectu transmissionis, non poterit prorogari annus ille per dictam legem; non verò negat illa lex, quòd si beneficium judicis jungitur cum beneficio legali, procedat dictum Baldi.

(6) *Que fincaba.* Et sic, si fuerunt assignati centum dies, et decessit hæres post quinquaginta, hæres ejus poterit adire intra alios quinquaginta, et non postea, quia ubi habetur terminus à judice ad deliberandum, non est tractandum de termino legali anni, et tantùm transmittitur residuum illius temporis, quod defunctus à judice habuit, ut etiam declarat Paul. de Cast. in dict. l. *cum in antiquioribus*, ubi etiam vult Gloss. in verbo *meruerit.*

(7) *Despues del plazo.* Intellige de dilatione à judice statuta, vel si non fuit statuta, de annali dilatione à die scientiæ delatæ hæreditatis, juxta dict. l. *cum in antiquioribus, C. de jure deliber.* et nota, quòd vehemens opinio habetur pro scientia, l. in summa, §. *idem Labeo*, el 2. D. *de aqua et aqua pluv. arcend.* licèt ei non congruat diffinitio scientiæ, quæ tunc habetur, cùm quis novit causas, et principia usque ad elementa, ut tradit Aristot. in princip. *Metaphys.* ita Angelus in dict. l. *cum in antiquioribus.*

(8) *Descendiese de la liña derecha.* Nam hæreditatem suorum parentum ex paterna, vel materna linea, quilibet de liberis perpetuò potest adire, et perpetuò potest transmittere, etiam ignorans delatam sibi esse hæreditatem, l. *licet, C. de jure deliber.* et l. unic. *C. de his qui ant. apert. tabul.* Et adverte cùm hic dicit, *descendiese*, nam ex hoc videtur decidere quæstionem illam, an liberi transmittant hæreditatem ad ascendentes, ex dispositione dictæ l. unic. de qua per Gloss. in l. 2. *C. ad Orfician.* quæ voluit, quòd transmitteretur etiam ad ascendentes: sed communiter Doctores tenent contrarium ibi, et in dict. l. unic. et in l. *si infanti, C. de jure deliber.* et hoc quando transmissio consideratur ex potentia sanguinis, ut est in casu hujus legis, et dictæ l. unic. nàm si esset ex potentia suitatis, filius suus hæres nedum transmitteret hæreditatem patris ad matrem, vel alios ascendentes; imò etiam ad quoscumque hæredes extraneos, ut in l. *apud hostes*, ubi Gloss. *C. de suis, et legit. hæred.* Bartol. et Alexand. in dict. l. *si infanti*, et alii multi relati à Decio consil. 331. col. 3. incipit, *pro resolutione casus propositi*, et consil. incipit, *antiqua;* et satis nota.

(9) *Por heredero.* De filio, vel alio ab eo descendenti intellige, qui etiam debet esse hæres; nam si esset exhæredatus, licèt esset de liberis, non fieret in eum ista transmissio, Gloss. et Doct. in dict. l. unic. et propterea ista lex dixit, *su heredero.* Item intellige de liberis legitimis, et naturalibus; nam ad adoptivos non fit hæc transmissio, neque ad naturales non legitimos, quia appellatio liberorum in legali dispositione, non refertur ad naturales, l. *generaliter, C. de institut. et substitut.* secundum Angelum in dict. l. unic.

(10) *Muerto despues del plazo quel fue dado.* Tene perpetuò mente istam legem, quæ vult, quòd ille qui est de liberis testatoris, etsi decedat post terminum sibi à judice præfixum ad deliberandum, non per hoc censetur exclusus ex lapsu termini; imò, et adhuc transmittit jus adeundi ad suos descendentes ex potentia sanguinis, prout hic habetur, et in dict. l. unic. *C. de his qui ante apertas tabul.* et sic ista lex Partitarum in hoc videtur adversari dictis Azon. *C. de jure deliber.* in summa, col. 3. vers. *præter hæc sciendum est*, et Gloss. in dict. l. *cum in antiquioribus*, super parte, *beneficio*, ubi Gloss. dicit, quòd suus, seu qui est de liberis testatoris, perpetuò adit, et perpetuó transmittit ad liberos suos, ut in l. unic. §. *in novissimo, C. de caducit. tollend.* et in dict. l. unic. hoc ita dicit Gloss. nisi repudiavit, vel certum tempus adeundæ hæreditatis non præteriit, per textum, quem Glossa allegat in l. *quandiu institutus*, D. *de acquir. hæred.* Bartol. etiam in l. *ex militari*, §. 1. D. *de testam. milit.* quando terminus ad deliberandum est statutus à judice, vult idem esse in suo, quod in extraneo; ubi verò nullum tempus est statutum, tunc dicit ipse, quòd remanet differentia inter suum, et extraneum, quia suus ad quoscumque, et quandocunque transmittit, extraneus infrà annum tantùm: et idem vult Alexand. in dict. l. *cum in antiquioribus*, num. 4. Et sic tam Gloss. quàm Doctor. distinguunt, an terminus ad deliberandum sit legalis, ut annus, de quo in dict. l. *cum in antiquioribus*, ut tunc suus, vel qui est de descendentibus per-

LEY III.

Cómo demientra durare el plazo en que se debe consejar el heredero, non puede vender nin enagenar ninguna cosa de la herencia.

Vender nin enagenar (1) ninguna cosa de los bienes del testador non debe (2) el heredero mientre durare el plazo quel fue otorgado para acordarse, fueras ende si lo ficiere por mandado del juez por alguna razon derecha; et esto serie como si mandare vender alguna cosa que fuese meester para enterramiento (3) del muerto, ó para gobernar su compaña, ó para reparar ó refacer las casas, ó para labrar la heredat (4) si entendiere que es meester ó que se menoscabarie si asi non lo ficiese, ó si hobiese á pagar algunt debdo á dia cierto, et sinon que caerie por ende en alguna pena; ó si acaesciese que hobiese de facer alguna otra cosa que si la non ficiese vernie por ende daño ó menoscabo á los herederos que hobiesen de haber la herencia.

LEY IV.

Cómo el heredero que tomó plazo para consejarse debe tornar la herencia á los que la deben haber quando non la quisiere.

Queriendo haber consejo si tomará la heredat ó non el que fuese establescido por

petuò transmittat, etiam elapso anno illo : vel an sit terminus statutus à judice, et tunc etiam in suo procedat, ut elapso termino habeatur pro adeunte, vel repudiante, secundum quod habetur in dict. l. *quandiu,* cum gloss. et dixi suprà super gloss. in verbo *cient dias;* et ut dixi, tam Gloss. quàm Doctores moventur per textum in dict. l. *quandiu,* intelligentes eam tam in suo, quàm in extraneo : et ut in ista lege Partitarum vides, deciditur contrarium; imò, quòd in hoc sit differentia inter suum, seu descendentem testatoris, et extraneum. Ludovic. verò Roman. quem etiam refert Alexand. in dict. l. *cum in antiquioribus,* in l. *ventri,* D. *de acquir. hæred.* relinquebat cogitandum, an decisio Bartoli in dict. l. *ex militari,* sit vera, et adducebat contra Bartol. quia licèt filius petiisset terminum ad deliberandum, potuisset illi renuntiare, et venire recta via per facultatem adeundi sibi perpetuò concessam, l. *suum,* juncta l. *licet, C. de jure deliber.* ergo hæres ejus debet etiam idem posse facere, quia est ejusdem conditionis, cujus erat transmittens, l. *si quis filium,* §. 1. D. *de acquir. hæred.* et idem tenet Fulgosius, ubi vide Jason. in l. *qui se patris, C. unde liber.* et vide per Jasonem, in l. fin. *C. de repud. hæred.* in 9. limitat. et dictis Roman. satis tavet ista lex Partitarum; menti igitur eam commenda. Et non potest dici, quòd in hoc corrigat aliquam legem juris communis; dicta enim l. *quandiu,* licèt indistinctè loquatur, non tamen exprimit de suo hærede, seu de descendente, qui perpetuò potest adire, et transmittere : et quatenus dicta glossa, et Doctores intelligebant eam etiam in tali suo hærede, reprobatur hìc per istam legem.

LEX III.

Deliberatione pendente non potest hæres vendere rem hæreditariam, nisi ex mandato judicis, et ex justa causa. Hoc dicit.

(1) *Vender nin enagenar.* Innuit prohibitionem venditionis non comprehendere omnem speciem alienationis : in contrarium videtur textus in l. *statuliberi,* §. 1. D. *de statuliber.* vide per Bald. et Jas. in l. fin. D. *de condict. ob causam,* per Abb. in cap. 1. *de his quæ fiunt à Prælat.* et in cap. 1. *de rer. permutat.* et Joan. de Plat. in l. *quemadmodum,* in princ. *C. de agricol. et censit.* lib. 11. et dixi suprà, 5. *Part.* tit. 5. l. 43.

(2) *Non debe.* Hoc dicit, quia si aliter faceret hæres, videretur adire ; unde ne sibi præjudicet, ita ad alienationem procedere debet, l. *Aristo,* §. *si major.* ibi : *sine præjudicio,* et ibi Bart. D. *de jur. deliber.* ubi etiam dicit Paul. de Castr. quòd et requiratur, ut protestetur expressè, quòd non facit animo adeundi, argum. l. 4. D. *quib. mod. pignus, vel hypoth. solvit.* quod non credo, quia satis est adire super hoc judicem, ex quo videtur tacitè hoc protestari, ut probatur in dict. l. *Aristo,* §. 1. et hìc. Si tamen hæres infra tempus deliberandi esset constitutus curator hæreditatis, quod fieri posset juxta l. *si quis instituatur,* D. *de hæred. instituend.* §. fin. posset etiam sine judicis licentia ista facere, ut declarat Bart. in l. *ait Prætor,* D. *de jure deliber.* et hoc quando hæres est major; si tamen sit pupillus, licèt datus sit curator hæreditati, nihil posset minuere sine licentia judicis, ut in dict. l. *ait Prætor,* et ibi Bart.

(3) *Enterramiento.* Sumptum est à dict. l. *ait Prætor,* §. 3. vers. *ergo et funeris causa,* D. *de jure deliber.* ubi etiam de his, quæ statim subjicit ista lex.

(4) *O para labrar la heredat.* Angel. in dict. l. *ait Prætor,* §. 1. inducit, ut pro bovibus emendis ad culturam agrorum, et pro ædificiis sarciendis, quæ sunt destructa, possit Prælatus ecclesiæ vendere de bonis ecclesiæ : et intelligitur etiam de Prælatis, qui non possunt alienare inconsulto Principe, seu Papa, ut sunt communiter omnes magni Prælati.

LEX IV.

Si deliberans repudiet, tenetur bona hæreditaria creditoribus, vel successoribus restituere; vel

heredero, si acaesciese que la non quisiese rescebir, tenudo es de tornar (1) toda la heredat et los bienes del testador (2) á los que debie algo el finado, ó á aquellos que hobieren derecho de la haber. Et si por aventura non les quisiese entregar en los bienes del testador que pasaron á él, entonce aquellos que han derecho de los haber deben jurar quantos son, et seer creidos por su jura (3), estimándolos primeramiente el juez segunt su albedrio fasta quanta suma deben jurar.

LEY V.

Cómo el heredero non queriendo tomar plazo para consejarse puede entrar en los bienes del defunto seguramiente faciendo inventario primeramiente.

Inventarium en latin tanto quiere decir en romance como escriptura que es fecha de los bienes del finado; et facen los herederos (1) tal escriptura como esta porque despues non

prævia judiciali taxatione jurabunt ipsi in litem super bonorum quantitate. Hoc dicit.

(1) *De tornar.* Innuit ista lex, quòd pendente dilatione, quæ datur hæredi ad deliberandum, res hæreditariæ debent esse penes se. Idem probatur in l. fin. §. *si autem hoc*, et ibi notat Alexand. post Fulgos. *C. de jure deliber.* et ibi in vers. *quod si post deliberationem.*

(2) *Los bienes del testador.* Quæ defunctus reliquit tempore mortis; non tamen ea quæ per donationem inter vivos, seu alio contractu hæres habuit à defuncto: sed contractus firmi permanent, licèt hæres repudiet, l. *sicut, C. de action. et obligat.* etiamsi fiant in testamento, juxta Gloss. in l. *hæredes palam*, in fin. D. *de testam.* quantumcumque postea irritetur testamentum, argumento l. fin. D. *de rebus eorum*, secundum Bald. in l. *hæredes, C. de omni agr. desert.* lib. 11. ubi etiam Joann. de Platea; imò capere posset etiam prælegatum, l. *qui filiabus*, §. fin. et l. sequenti, D. *de legat.* 1. et donationes ratæ manent, ut in authent. *unde si parens, C. de inoffic. testam.* casus tamen est specialis in dict. l. *hæredes*, in quo hæreditati renuntians perdit omnia, quæ quocumque titulo à defuncto perceperat, scilicet, in hærede scripto à debitore tributario fisci; quam legem Bart. et Joann. de Plat. inducunt in argumentum, quòd institutus hæres à debitore communis Perusii, si repudiet ejus hæreditatem, privetur omnibus bonis, quocumque titulo à testatore acquisitis. Lucas tamen de Pen. in dict. l. *hæredes*, intelligit aliter illam legem, scilicet, quòd nulla sit specialitas in hærede; nec illa lex dicat, quòd hæres nolens pro minus idoneis prædiis præstare tributa fisco, amittat alia bona, quæ aliàs quocumque titulo sibi à testatore obvenerunt: imò vult illa lex, quòd amittat alia bona utilia, quæ à fisco quocumque titulo susceperat; et cùm textus dicit, *ex eisdem bonis*, exponit, scilicet fiscalibus, non testatoris; quia sic esset etiam in alio possessore, l. *qui fundos*, et l. seq. eod. tit. et l. *quæ utilia*, quæ statim sequitur post dictam l. *hæredes*, cum aliis concordantiis allegatis ibi per eum. Angel. etiam in l. 1. D. *de acquir, hæred.* ubi Gloss. allegat dictam l. *hæredes*, dicit istam legem esse peregrinam, et quòd loquatur, cùm ex dispositione legali aliquid defertur; quo casu, licèt illud sit dividuum, non tamen est licitum pro parte acceptare, et pro parte renuntiare; et ideo secundum eum, si ex forma statuti bona immobilia patris condemnati filiis conservantur, ne cogantur mendicare, non possunt acceptare partem eorum, et partem repudiare: quinimo si civitas statuens habet privilegia fiscalia, ut Florentia, coguntur filii talia bona agnoscere, si obnoxia sunt debitis fiscalibus; et nisi illa agnoscant, privantur aliis bonis jam quæsitis à paterna substantia ex alio capite. Alexand. in dict. l. 1. intelligit dictam l. *hæredes*, prout Bart. et Plat. intelligunt, quando bona obvenerunt jure hæreditario, et quòd sit specialis casus favore fisci; unde non posset ad alium casum extendi. Tu cogita, quia lex illa utrumque intellectum patitur.

(3) *Por su jura.* Intellige, quando hæres non fecit inventarium, prout loquitur l. fin. §. penult. vers. *quòd si post deliberationem, C. de jure deliber.* de qua ista sumpta est.

LEX V.

Inventarium debet incipere hæres infra triginta dies, postquam scit se hæredem, et tenetur perficere infra tres menses; sed si omnia non sunt in eodem loco, datur ei anni spatium ultra illos tres menses; et convocatis legatariis debet scribi per notarium eis præsentibus; et si absint, vel præsentes non veniunt, fiat coram tribus probis testibus hæredem cognoscentibus. Et in ejus principio faciat hæres signum crucis; deinde omnia bona hæreditaria scribantur; et in fine subscribat hæres se ibi omnia bona scripsisse. Hoc dicit.

(1) *Los herederos.* Quid de usufructuario omnium bonorum, an teneatur ad confectionem inventarii, ne aliàs in solidum teneatur creditoribus, et legatariis? Videtur, quòd sic; cùm onus æris alieni eum sequatur, licèt non onus legatorum, ut tradit Bart. in l. fin. D. *de usufruct. legat.* et vide per Decium, consil. 418. incipit, *visa, et iterum lecta*, in 4. dubio, ubi an possit sibi per testatorem remitti confectio inventarii; de veritate tamen dicti Bartoli in dict. l. fin. videas omninò per Alexand. in l. *ususfructus*, D. *ad leg. Falcid.* et per Guill. Bened. in repet. cap. *Raynutius, de testam.* in verbo *cætera bona*, 6. et 7. fol. Et nota benè, cùm

sean tenudos de pagar las debdas (2) daquel que heredaron, fueras ende en tanta quantia quanta montaren los bienes (3) que heredaron del finado. Et deben comenzar á facer este inventario á treinta dias (4) desque sopieren (5) que son herederos del finado, et

hic dicit *herederos*, nam succedentes non hæreditario jure, ut illi, quibus bona adjiciuntur causa libertatum conservandarum, vel monasterium occupans bona ingredientis propter ingressum religionis, vel pater occupans bona filii jure peculii, vel fiscus occupans bona confiscati, etsi non faciant inventarium, non tenebuntur in solidum; et idem de exsecutoribus hæreditariis, qui tenent vicem hæredum, ut tradit Joann. Andr. *in addit. ad Specul.* tit. *de instrument. edition.* §. *nunc aliqua, in addition.* incipienti *Jacob. de Aren.* et Angel. in l. 1. §. *hæc stipulatio*, col. 2. D. *si cui plusquàm per leg. Falcid.*

(2) *Las debdas.* Adde etiam legata, ut in authent. *de hæred. et Falcid.* cap. 2. §. *si verò non fuerit*, collat. 1. et infrà eod. l. 7. et ex ista ratione, quam dicit ista lex, videtur probari, quòd hæres cohæredi, neque universali fideicommissario, non teneatur facere inventarium; quod etiam tenuit Joan. And. *in addit. ad Specul.* tit. *de instrum. edition.* §. fin. *in addition.* super verbo *fecerit.* Contrarium tamen, respectu universalis fideicommissarii, tenet Socin. consil. 51. 3. vol. incipit, *viso testamento*, ubi non allegato hoc dicto Joan. Andr. dicit, quòd licèt lege non caveatur, quòd hæres fideicommissario universali teneatur facere inventarium, tamen concludendum est ex mente Doctorum, quòd teneatur hac ratione, quia tenetur reddere rationem, ut est casus, et ibi Gloss. Bart. et Doctor. in l. *cum tale*, §. *Titius*, D. *de condition. et demonstrat.* sed inventarium est caput rationum, l. 1. §. *officio*, D. *de tutel. et ration. distrahend.* igitur tenetur facere inventarium; et satis hoc placet, ex quo militat eadem, et major ratio, quam in legatis particularibus. Adde Alber. in dict. l. fin. versic. *sin autem dubius*, col. 2. vers. *item quæritur;* vide quod dicit Alexand. in l. *in ratione*, §. *quod vulgò*, col. 8. D. *ad leg. Falcid.* post Rapha. Cuma. ubi vult, quòd licèt hæres ad instantiam fideicommissarii universalis teneatur facere inventarium, tamen si non faciat, non tenebitur ultra vires hæreditarias, neque poterit ob hoc jurari in litem contra hæredem.

(3) *Bienes.* Adde l. fin. §. *et si præfatam*, C. *de jur. deliber.* ubi etiam ponitur aliud commodum, quod sentit hæres ex confectione inventarii, scilicèt, quòd sibi non imputatur, si solvat primò venientibus: quod an procedat, etiamsi aliquibus defunctus extorserat usuras (quibus dicebat Archid. in cap. *sanè*, 14. quæst. 5. prius esse solvendum, quam legatariis, licèt primo veniant), vide per Alexand. in dict. §. *et si præfatam*, vers. *item nota:* ubi etiam quid de exsecutore dato ad emendationem damnorum datorum per testatorem, an possit solvere primò venientibus.

(4) *Treinta dias.* Quid si non incipiat inventarium infra triginta dies, sed postea in aliis duobus mensibus inchoavit, et perfecit? Cyn. Bart. et Bald. in dict. l. fin. C. *de jure deliber.* tenet, quòd sufficiat, quia inchoare infra mensem est commissio levis solemnitatis. Albericus tamen et Angel. ibi tenent contrarium, quod etiam tenuit Joan. And. *in addit. ad Specul.* tit. *de instrument. edition.* §. fin. in addition. incipienti, *quid si perfecto*, et etiam post multos antiquos, quos ibi refert. Sed Alexand. in dict. l. fin. §. *si verò postquam*, dicit, quòd post factum teneret opinionem, quòd valeat; sed re integra servaret opinionem Joan. Andr. et sequacium.

(5) *Sopieren.* Gloss. in l. fin. in princ. super verbo *delatam*, C. *de jur. deliber.* supplet, *et postquam adita sit hæreditas*, volens, ut tempus confectionis inventarii non currat ante aditam hæreditatem, allegat Gloss. §. *si verò postquam*, in ead. l. qui textus non concludenter hoc probat, quia ibi non dicitur, quando incipiat tempus conficiendi inventarii; et ideò ibi facit mentionem de aditione, quia si non adivisset, non posset hæres conveniri in solidum. Bart. etiam in dict. l. fin. et in l. *statuliberо*, §. *si quis hæredi*, D. *de statuliber.* per illum textum tenet opinionem Glossæ, qui textus reverà hoc non probat, quia in casu illo non poterat legatarius dare hæredi, ut jussit testator, nisi esset hæres per aditionem: et ista opinio Glossæ, et Bart. est magis communis, secundum Alexand. in dict. l. fin. in princ. col. 3. ubi refert tenentes istam opinionem; et illam etiam tenet Alber. ibidem in verbo, *sin autem dubius*, qui etiam refert Marti. Silla. dicentem, quòd conficiendo inventarium, hæres videtur adire, per textum in l. *pro hærede*, §. penult. D. *de acquir. hæred.* quod tamen non credo verum, neque dictus §. penult. hoc probat; et contrarium probatur in dict. l. fin. §. penult. vers. *quod si post deliberationem*, C. *de jure deliber.* potest namque fieri inventarium citra aditionem hæreditatis, ut ibi colligitur, et in §. *sin autem hoc aliquis*, ejusd. l. Contrariam opinionem, et quòd istud tempus currat à die scientiæ delatæ hæreditatis, tenuit Ricardus Malun. in dict. l. fin. in princ. Specul. et Joan. Andr. tit. *de instrum. edition.* §. fin. Salic. in dict. l. fin. ubi etiam Paul. de Castro, quòd cautum esset observare istam opinionem. Mihi satis placet opinio Gloss. et communis maximè cum temperamento Bartoli in dict. l. fin. quando non malitiosè, et inculpabiliter hæres distulit aditionem; pro qua satisfacit ista lex Partitarum, ibi: *Facen los herederos tal escriptura como esta porque despues, etc.* sentit enim de hærede, qui jam adivit et qui aliàs astrictus esset omnibus oneribus hæreditariis; et clariùs, et expressiùs probatur in l. 10. infra eod. ibi: *Desque hobiere en-*

hánlo de acabar fasta tres meses (6); pero si todos los bienes de la herencia non fuesen en un logar, entonce bien les pueden dar plazo de un año demas de los tres meses para reconocerlos et meterlos en escripto. Et la manera de como debe seer fecha la escriptura de tal inventario es esta; que se debe escrebir por mano de algunt escribano público, et deben seer llamados (7) todos aquellos á quien mandó el testador (8) alguna cosa en su testamento que esten presentes quando ficieren tal escripto; et si por aventura alguno de aquellos que han de haber las mandas fuese á otra parte (9) ó fuere en el logar et non quisiere (10) venir quando lo llamaren, entonce débese facer tal escripto ante tres testigos (11) que sean homes de buena fama, et tales que conozcan (12) á los herederos. Et en el comienzo de la carta debe el heredero facer la señal de la cruz (13) et desi

trado la heredat del testador. Et idem videtur dicendum de substituto per fideicommissum, ut currat sibi istud tempus à die acceptationis fideicommissi, et non à die scientiæ, licèt Joan. Andr. in dict. §. fin. *in addition. ad Specul.* col. 6. in addition. incipienti, *secundum Uber.* aliud voluerit.

(6) *Tres meses.* In l. fin. in princ. de qua ista sumpta est, dicitur de nonaginta diebus; et sic vult ista lex Partitarum, quemlibet mensem continere triginta dies, cùm fit mentio mensis; et Gloss. voluit apertè in dict. l. fin. in princ. super verbo *sexaginta.* Vide de hoc per Gloss. in cap. *quam sit, de elect.* lib. 6. super verbo *mensem*, et per alios relatos per Alexand. in dict. l. fin. quibus adde Bart. in authent. *ut factæ nov. constitut.* collat. 5. et in authent. *ut cum de appellat. cognos.* §. 1. collat. 8. et Rochum in tractatu *de jure patronat.* chart. 11. col. 2. et notatur per Alexand. consil. 114. col. penult. et fin. 5. vol. et per Bald. in l. 1. D. *si quis cautioni.* Videtur tamen ex quo ista lex usa est hoc termino trium mensium, quòd etiamsi inventarium perficiatur nonagesimo primo die, quòd satis sit, ut in l. *ubi lex*, D. *de regul. jur.*

(7) *Llamados.* Sufficit unica citatio, etsi non sit peremptoria, cùm judex nullam debeat ferre sententiam, sed tantummodo coram eo debet explicari actio inventarii, secundum Angel. in l. 1. §. *hæc stipulatio*, col. 5. D. *si cui plusquàm per leg. Falcid.* ubi etiam vult, quòd ista requisitio posset fieri per judicem laicum; et si legatarii, vel creditores sunt sacerdotes, prælati, vel judices assistentes in magistratu, licèt tutiorem dicat esse viam, quòd judex laicus scribat superiori illius sacerdotis, vel prælati, si ejus copia de facili haberi potest, quòd moneat talem sacerdotem, vel prælatum, quòd si sua putaverit interesse, compareat coram tali judice laico ad videndum fieri inventarium.

(8) *El testador.* De citatione creditorum non reperitur textus, qui de hoc faciat mentionem, sed Gloss. in dict. l. fin. in princ. super verbo *cæterorum*, idem voluit, quod in legatariis, et Gloss. in authent. *de hæred. et Falcid.* in §. *sancimus*, in verbo *in fideicommissarios;* et istæ glossæ magis communiter approbantur, secundum Alexand. in dict. l. fin. in princip. in 4. col. qui etiam concludit, quandò sunt certi creditores et legatarii, non sufficere generalem citationem, secùs si essent incerti; et si aliqui fuerunt citati, alii verò non, non tenebit inventarium quoad non citatos, ut adducit Bald. in authent. *si omnes*, *C. si minor se ab hæred. abstin.* et an sufficiat citatio procuratoris absentium, vel una tantùm citatio, vide per Bald. in dict. l. fin. §. *cum igitur*, col. 5. Quid autem si plenè, et fideliter hæres fecit inventarium, defuit tamen ista citatio? Vide per Bald. in authent. *sed cum testator*, col. 2. *C. ad leg. Falcid.* qui vult non tenere inventarium; vide tamen in hoc Bart. consil. 154. incipit, *maritus*, col. fin. vide omnino; et ponit etiam Bald. ibi unum bonum verbum, nisi alia sit consuetudo loci in confectione inventarii; et vide eumdem Bald. in fine principii dict. l. fin. et Paulum in §. *cum igitur*, col. 2. et adverte, quòd hæres debet facere inventarium coram judice, non ratione decreti, quia non est necessarium, sed propter citandos creditores, et legatarios, vide Bald. in l. 1. col. 2. *C. qui bon. ceder. poss.* et Speculat. tit. *de instrument. edition.* §. fin. col. 3.

(9) *Fuese á otra parte.* Id est, absens esset, adde in authent. *de hæred. et Falcid.* cap. 2. §. 1. vers. *si verò absunt*, collat. 1.

(10) *Et non quisiere.* Nota hoc verbum, et sumptum est à dictis Azon. *C. de jur. deliber.* in summ. col. 2.

(11) *Tres testigos.* Sumptum est ex dict. vers. *si verò absunt.*

(12) *Que conozcan.* Sumptum est ex dict. l. fin. §. *cum igitur*, ubi vide per Gloss. et Bart. casus, in quibus requiritur, quòd testes cognoscant contrahentes, seu personas, de quibus testificantur, et ibi per Jason. De tabellione verò an debeat cognoscere contrahentes, vide l. 54. tit 18. 3. *Partit.* et quæ ibi dixi.

(13) *La señal de la cruz.* Omissio illius solemnitatis non vitiaret inventarium, Bart. et Bald. et Paul. et Alexand. in dict. §. *cum igitur*, et ista opinio est æquior, et benignior, secundum Alexand. in l. 2. §. *prius*, ubi latè discutit hunc passum, D. *de vulgar. et pupill.* opinio verò contraria, quòd requiratur de necessitate ista solemnitas, est magis communis: mihi placet opinio Bart. per adducta per Alexand. in dict. §. *prius*, et maximè per istas LL. Partitarum, quæ conditionaliter non faciunt mentionem hujus solemnitatis, prout

el escribano ha de comenzar á escrebir diciendo asi: En el nombre de Dios (14) Padre, et Fijo et Espíritu Santo, et desi escrebir et poner en el inventario todos los bienes de la herencia (15): et en la fin de la carta debe escrebir el heredero de su mano (16) que todos los bienes del testador son escriptos en este inventario lealmiente et que non fizo hi ningunt engaño; et si por aventura él non sopiere escrebir debe rogar á alguno de los escribanos públicos que lo escriba en su logar ante dos testigos.

LEY VI.

Cómo aquellos que han de rescebir debdas ó mandas de la herencia del finado sinon se acertaren al facer del inventario pueden pesquirir et saber si son hi escriptos todos los bienes.

Legatarios llaman en latin á aquellos á quien manda el testador alguna cosa en su testamento, et si estos atales non se acertasen (1) quando escribiesen el inventario, et por aventura dubdasen que non eran escriptos en él todos los bienes del testador, entonce (2) pueden pesquirir para saber la

videbatur fieri in §. *et si præfatam* dictæ l. fin. *C. de jur. deliber.* quod erat præcipuum fundamentum Doctorum tenentium partem contrariam: et sic benè facit pro ista parte l. 1. §. fin. D. *de ventr. inspic.*

(14) *En el nombre de Dios.* Similiter, etsi omitteretur, non vitiaretur inventarium, ex his, quæ dixi in gloss. præcedenti.

(15) *Todos los bienes de la herencia.* Etsi res non sint suæ, l. *non tantùm*, D. *de petitione hæred.* Bald. in dict. §. *cum igitur*, col. 4. l. fin. *C. de jur. deliber.* et per Alexand. in l. *si de eo*, §. *si fortè*, D. *de acquir. possess.* et instrumenta ponentur in inventario, juxta formam l. *chirographis*, in fin. D. *de administ. tutor.* Bart. in authent. *sed cum testator*, col. fin. *C. ad leg. Falcid.* et adde Bald. in l. *si quis intra*, *C. de bonis damnator.* et ibi vide, quòd tunc dicitur inventarium legitimum, quando omnia continet distinctè, et clarè. Et si hæres unam rem subtrahit, an per hoc corruat totum inventarium? Gloss. in authent. *de hæred. et Falcid.* §. *si verò non fecerit*, super verbo *lucrari*, dicit, quòd sic, quod intelligit Bald. in dict. authent. *sed cum testator*, col. penult. si intervenit dolus, secùs si culpa, nam culpa non nocet, nisi eatenus, quatenus: quinimò secundum eum, non nocebit culpa levissima, et multò minùs justus error: vide ibi per eum, qui dicit, utile esse facienti inventarium protestari, quòd si quid invenerit in posterum, in inventario ponet, nam protestatio repellit doli præsumptionem; quod nota, quia aliàs præsumeretur, quòd fraus intervenerit, si posteà res aliquæ reperiantur, ut in dict. l. *si quis intra*, et tangit Joan. de Plat. in l. fin. ad fin. *C. de bon. vacant.* lib. 10. nisi dolus excluderetur ex aliis conjecturis; vide tamen, quæ dico in l. 10. infra eod. in 1. gloss. Et quid si non servaret protestationem; imò quod posteà devenit in notitiam, non posuit in inventario? Bald. ubi suprà, dicit, quòd non perdet beneficium, nisi quoad illam rem; vide ibi per eum. Item quando nihil reperitur in bonis defuncti, protestatio de hoc habetur loco inventarii, secundum Bald. in l. fin. col. 2. *C. qui bon. ceder. poss.*

(16) *De su mano.* In aliquibus tamen locis de consuetudine istud non observatur, prout dicit Specul. tit. *de instrum. edition.* §. *dicto*, vers. fin. et credo, quòd in isto regno ista subscriptio non est de consuetudine, et istam legem intellige, quando hæres per se ipsum conficit inventarium; si verò conficeret per procuratorem, quod potest, ut in l. fin. *si autem dubius*, in fin. *C. de jur. deliber.* et notat Bart. in authent. *de hæred. et Falcid.* §. *si enim*, collat. 1. tunc ipse procurator faciet istam susbscriptionem, ut declarat Paul. de Castr. in dict. §. *cum igitur*, col. 2. Intelligit tamen Paul. de Castr. et sequitur ibi Jaso quando res non erant præsentes in loco, ubi est hæres, ut tunc demùm possit inventarium confici per procuratorem, ut cantat dictus §. *cum igitur*, in fin. et quòd aliàs inventarium fieri non posset per procuratorem: et nota benè, quòd non requiritur, quòd inventarium fiat uno contextu, ut notat Gloss. in dict. authent. *de hæred. et Falcid.* §. *hinc nobis*, super parte *inventarium;* debet tamen fieri per eumdem tabellionem, ut dicit dicta glossa, quam ad hoc dicit Bart. notabilem, in l. 1. in quæst. 17. D. *de offic. consul.* et alibi dixit Bald. quòd confectio inventarii dicitur quid individuum, in §. *vassallus*, *si de feud. fuer. contr. inter domin. et agn.*

LEX VI.

Si legatarii in confectione inventarii non affuerint, possunt judicem requirere, ut per sacramentum hæredis, et testium requirat, an legaliter fuit confectum, et etiam per quæstionem servorum hæreditariorum. Hoc dicit.

(1) *Non se acertasen.* Sive quia erant absentes, vel quia venire noluerint, ut suprà l. proxima; et melius probatur in authent. *de hæred. et Falcid.* cap. 2. vers. *si verò absunt*, collat. 1.

(2) *Entonce.* Non ergò procedit, quod hic habetur, si legatarii fuerunt præsentes confectioni

verdat, tomando la jura del heredero que non encobrió ninguna cosa, nin fizo engaño ninguno en aquel escripto. Et otrosi pueden facer jurar á los testigos que se acertaron hi quando se fizo el inventario si fue fecho bien et lealmiente: et aun demas desto pueden pesquirir en los siervos de la heredat metiéndolos á pena et á tormento que les muestren toda la heredat, et les digan todos los bienes del testador quantos eran, et por esta carrera pueden entender si fue fecho por el heredero lealmiente el escripto ó non: et esta pesquisa debe facer el judgador del logar á la demanda de los legatarios sobredichos.

LEY VII.

Cómo mientre que face el inventario el heredero nol deben mover pleyto los que han de rescebir las mandas ó las debdas, et qué fuerza ha el inventario, et qué pro viene ende al heredero.

Demientre que durare el tiempo que otorga el derecho al heredero para facer el inventario non pueden mover (1) pleyto contra él para demandarle ninguna cosa aquellos á quien debiere algo el testador, nin aquellos á quien hobiese mandado algo (2) en su testamento fasta que aquel tiempo sea complido; et esta es una fuerza que ha el inventario; pero por este tiempo sobredicho non

inventarii, ut posteà admittantur ad petendum ea, quæ disponit ista lex. Bald. tamen per textum ibi in l. fin. §. *licentia* in fin. *C. de jur. deliber.* vult contrarium, notans expressè ex illa lege quòd præsentia legatariorum, vel creditorum, vel eorum absentia, repleta præsentia trium testium idoneorum, non impedit, contra inventarium posse probari; et est ratio secundum eum, quia res possunt eis insciis occultari, l. *tres fratres*, D. *de pact.* et l. *de his*, D. *de transact.* potest dici, quòd ista lex Partitarum, et dictus vers. *si verò absunt*, de quo sumpta est, suppleatur à dispositis in dicto §. *licentia*, l. fin. C. *de jur. deliber.* et sic remedium, de quo hìc, etiam competat legatariis et creditoribus, qui fuerint præsentes, si eo uti velint; maximè si de novo supervenit scientia, quòd aliquæ res fuerunt occultatæ, argum. cap. *insinuante, de offic. delegati.*

LEX VII.

Durante tempore concesso ad confectionem inventarii, non tenetur hæres creditoribus, vel legatariis respondere; salvum tamen remanebit eis debitum à testatore: nec tenetur hæres ante legatariis satisfacere, quàm omnibus creditoribus satisfecerit. Item utetur Falcidia contra legatarios, si ei non remanet quarta pars hæreditatis: et si primò legatariis, quam creditoribus satisfaciat, si non remanet, de quo extra quartam satisfaciat creditoribus, non contra eum, sed contra legatarios creditores agent, et his non sufficientibus contra hæredem, quatenùs accedit Falcidia retenta. Hoc dicit.

(1) *Non pueden mover.* Extende, etiamsi hæreditas sit locupletissima, secundum Bald. in l. fin. §. *cum igitur*, in princ. *C. de jure deliber.* Extende etiam, etsi scriptura inventarii sit redacta in publicam formam, si ibi dicatur, inchoatum fuit præsens inventarium, si ibi non dicatur, quòd fuit perfectum et consummatum, si adhùc tres menses ad hoc dati, non sint elapsi; ex quo non apparet, quòd hæres habuerit pro perfecto, et absoluto, secundum Joann. de Imol. in l. 1. §. *hæc stipulatio*, D. *si cui plusquam per leg. Falcid.* col. 5. post Angel. ibi col. 6. et satis placet, ex quo ibi non est subscriptio hæredis, juxta formam l. 5. suprà eod. licèt Alexand. in dict. §. *donec*, dicat in contrarium facere l. *si is, qui*, D. *de testam.*

(2) *Mandado algo.* Idem dic in creditoribus hæreditariis, de utrisque enim loquitur l. fin. §. *donec, C. de jur. delib.* de qua ista sumpta est, et vult etiam ista lex, cùm inferius subdit, *á ninguno de aquellos que han de haber algo.* Et limita istam l. et dict. §. *donec*, in his, qui agunt, ut contra hæredem non audiantur, durante isto tempore confectionis inventarii; et secùs est in his, qui conveniunt non ut hæredem, sed ut quemlibet alium, ut veluti si agant rei vendicatione, l. *de eo*, §. fin. *ad exhibend.* l. *Nensennius*, §. *fundum*, D. *de re judic.* Item limita in hærede convento ad restitutionem usurarum, quas defunctus jussit restitui, vel cavit, secundum formam cap. *quamquam*, *de usur.* lib. 6. quia agitur de periculo animæ, secundum Alberic. post Richar. in dict. §. *donec.* Et idem, si hæres conveniretur pro expensis funeris, vel pro alimentis relictis pauperibus, qui fame perirent, secundum Angel. et Joann. de Imol. in l. 1. §. *hæc stipulatio*, D. *si cui plusquam per leg. Falcid.* Limita etiam si ipse hæres voluntariè conveniat debitores hæreditarios, quod facere potest etiam durante dicto tempore, secundum Bartol. in dict. §. *donec*, nam tunc poterit reconveniri à conventis, secundum Angel. in dict. §. *hæc stipulatio*, col. 6. vers. 3. fallit per l. 2. §. *sed si agant*, D. *de judic.* secùs si necessitate compulsus eos conveniret, ut quia debitores hæreditarii fugiebant cum pecunia, vel domus vicinæ minabantur ruinam super domum hæreditariam, ut tradit Ang. ibidem.

se pierde su derecho (3) á ninguno de aquellos que han de haber algo de los bienes del testador. Et otra fuerza ha aun el inventario, que despues que es acabado non es tenudo el heredero de responder á los que han de rescebir las debdas (4) en los bienes del finado nin á los que mandase (5) el testador alguna cosa en su testamento sinon en quanto montaren (6) los bienes et la heredat que fueren escriptos en el inventario. Otrosi decimos que non es tenudo el heredero que fizo tal escripto en la manera que desuso dixiemos, de dar ó de pagar las mandas que fizo el facedor del testamento, fasta que sean pagadas primeramiente todas las debdas (7) que el finado debie. Et aun decimos que puede despues retener para sí la quarta parte de los bienes que fincaren despues que fueren pagadas las debdas á que llaman en latin *falcidia* (8). Et si tantos bienes nol fincasen despues que fuesen asi pagadas las debdas de que el heredero podiese seer entregado complidamiente de la falcidia, entonce puede retener para sí et sacar la quarta parte de cada una de las mandas del testador, fasta que haya su derecho asi como sobredicho es. Pero decimos que si el heredero despues que haya fecho el inventario de los bienes del testador, pagase ante las mandas que las debdas (9) del finado, de manera que nol fincase á él mas de la

(3) *Su derecho.* Impedito namque impedimento juris, vel facti, non currit effectualiter præscriptio, ut hìc, et in dict. §. *donec*, et in l. 1. §. fin. *C. de annal. except.* et in cap. *quia diversitatem, de concess. præbend.* et vide notata in tractatu *præscript.* fol. 31. col. 2. et 3. et chart. 57. col. 4. et chart. 62. col. 3. et 4. ubi latè, et vide quod tradit ad limitationem Alex. consil. 1. ad fin. 5. vol. limita etiam ut notatur per Jason. in l. *si stipulatus fuerim*, §. 1. col. 1. D. *de verb. oblig.*

(4) *Las debdas.* Adde l. fin. §. *etsi præfatam, C. de jur. delib.*

(5) *A los que mandase.* Adde §. *si verò non fecerit*, in authen. *de hæred. et Falcid.*

(6) *Quanto montaren.* Et nota, quòd illud, quod hæres solvit in pœnam contumaciæ, non nocebit legatariis; et licèt conficiat inventarium, non poderit sibi, quominùs teneatur solvere de suo, si nihil restat in hæreditate, solutis debitis et legatis, ut in l. *cum pater*, §. et ibi notat Paul. de Castr. D. *ad leg. Falcid.* Limita etiam legem ex eo, quod notabiliter voluit Ang. cons. 31. incipit, *Dominus Philippus*, col. 3. ubi dicit, quòd istud beneficium inventarii, quod datur hæredi, competit, quando agitur contra hæredem immediatè ex causa hæreditaria, secùs si debitum hæreditarium sit reformatum ex concordia, et conventione facta cum hærede; quia si hæres postea conveniatur immediatè virtute conventionis, non habebit beneficium inventarii, quia istud solùm datur, cùm ex causa hæreditaria hæres convenitur, et talis causa renovata non dicitur hæreditaria; allegat l. *cum hæreditas*, D. *ad Trebell.* et in simili casu tradit Aretinus, consil. 148. incipit, *in quæstione proposita*, col. penul. et tradit Decius ista referens, consil. 137. incipit, *et diligenter pro tenui facultate mea*, col. penul. num. 4. An autem hæres vendens res hæreditarias pro solvendis debitis, vel legatis, teneatur se obligare de evictione, cùm fecerit inventarium? Vide notabiliter per Joan. Andr. *in addition. ad Specul.* tit. *de instrumen. edition.* §. fin. col. 4. et 5. in addition. super parte *fecerit*, ex cujus dictis colligitur hæredem tali casu non compelli vendere proprio nomine, sed ut hæres cum beneficio inventarii; ne damnum patiatur, propter periculum evictionis: et vide per Cyn. in dict. §. *et si præfatam*, ubi etiam vide Jason. in vers. 4. *utilitas est*, ubi etiam Alb. col. fin. vers. *item quæritur;* ubi etiam vide per eum, quòd ista exceptio beneficii inventarii, si omissa fuit ante sententiam, non poterit opponi in exsecutione sententiæ, vide ibi per eum, vers. *solet etiam quæri*, ubi dicit, quòd ita communiter Doctores tenent. Sed contrarium tenet Joan. Andr. *in addition. ad Spec.* tit. *de instrum. edition.* §. fin. col. 7. *in addition.* incipit, *secundum Uber.* et ista opinio Joan. And. est magis communis; vide per Doct. in l. *ex diverso*, §. 1. D. *solut. matrim.* per Bald. in l. *ab executione*, col. penul. *C. quorum appel. non recip.*

(7) *Las debdas.* Adde l. fin. §. *sin verò creditores*, vers. *licentia*, et ibi Glos. in verbo *accommodare, C. de jur. deliber.*

(8) *Falcidia.* Vide in l. 1. tit. 11. infr. ead. *Part.*

(9) *Que las debdas.* Vel si solvisset creditoribus primò venientibus; ut in dict. §. *et si præfatam;* hæc enim est una ex utilitatibus inventarii, quòd sibi non imputatur, si solvat primò venientibus; et intellige, quando hæres ignorabat alios creditores potiores, et sic solvit bona fide, aliàs secùs, si cautionem non exigeret, ut in l. *dolo*, D. *ad leg. Falcid.* et tenet glossa parva in dict. §. *et si præfatam*, et ibi Bart. unde etiam Paul. de Cast. in dict. §. *et si præfatam*, referens Archid. in cap. *non sanè*, 14. quæst. 5. dicit, quòd hæres usurarii, licèt confecit inventarium, non debet solvere primis venientibus, nisi recepta cautione de restituendo; quia scit, vel scire potest alios subesse, et sic esset in dolo quoad illos, et non haberet dictum beneficium inventarii; quod dictum intellige, quando dolo vero vel præsumpto hæres solveret, secùs si bona fide, ignorans alios creditores usurarii, secundum Alexand. in dict. §. *et si præfatam*, referentem Lupum, et Dominic. in cap. *quamquam, de usur.* lib. 6. et Hostiens. in summ. *de*

quarta partida (10) de la heredat, entonce aquellos que deben haber las debdas non pueden primeramiente demandar al heredero que gelas pague, mas débenlas demandar á los que rescebieron las mandas, et ellos son tenudos de les tornar aquello que rescebieron de que se puedan pagar las debdas; et si fuesen tan pocas que non compliesen á pagar las debdas, entonce por lo que finca á pagar dellas, debe facer el heredero pagamiento á aquellos que lo han de rescebir daquella quarta parte (11) que retovo para sí, et esto es porque él se debie guardar de non facer pagamiento de las mandas ante que pagasen las debdas (12), pues que sabie (13) que non abondaban los bienes para pagarlo todo.

LEY VIII.

Quáles despensas non es tenudo el heredero de poner en el inventario.

Las despensas que el heredero ficiese en razon de soterrar (1) á aquel cuyo heredero

test. §. *at quid hæres.* Quid autem de exsecutoribus datis ad restitutionem damnorum vel ablatorum post testatorem, vel hæredibus ad hoc gravatis, an possint solvere primò venientibus? Joan. And. *in addition. ad Spec.* tit. *de instrum. edition.* §. *nunc vero aliqua*, col. 33. *in addit.* incipienti, *quæstio facti*, refert Jacob. de Rave. dicentem fatuum talem exsecutorem solventem primo venienti simpliciter, vel sine cautione; vide ibi, cujus dictum sequitur Paul. de Cast. in dict. §. *et si præfatam*, innuens eamdem rationem, ex eo, quia scire debet alios subesse damnificatos, et intelligerem juxta declarationem præcedentis dicti. Nunquid autem alii creditores possint retractare solutiones factas aliis creditoribus? Vide in dict. §. *et si præfatam*, et quæ dicit Paul. de Cast. in l. *tutores*, D. *de condiction. indeb.* Et quid in creditoribus ejusdem temporis, an possint petere se admitti ad communionem cum his, quibus facta est solutio? Oldrald. dicebat, quòd sic, per l. *et si non expedierit*, §. 1. D. *de bon. auctorit. judic. possiden.* Albericus verò in dict. §. *et si præfatam*, inducit in contrarium l. *pupillus*, in fin. D. *de his, quæ in fraud. creditor.* et sic, quòd nihil abstrahatur à creditoribus, qui vigilaverunt ad suum debitum consequendum: dictum Oldrald. procederet, quando utroque creditore instante, hæres uni gratificavit; aliàs procedere posset dictum Alberici, per dict. l. *pupillus*, et ita est de mente Bald. in dict. §. *et si præfatam*, in final. verbis, licèt paulò ante referens dictum Oldrald. simpliciter pertransierit. Et ista inducit Angel. in l. fin. §. *licentia*, *C.* eod. pro mercatoribus, qui confluunt, et concurrunt contra mercatorem cessantem fugitivum, si sunt aliqui inter eos, qui de proximo ante fugam solutionem receperunt, an debeant receptum communicare cum aliis, prout pluries dicit se vidisse de facto Perusii: vide, quæ dixi in l. 11. tit. 14. 5. *Part.* et in l. 9. tit. fin. ead. *Part.* et an contra emptores rerum hæreditariarum, quibus hæres vendidit, creditores habeant recursum? Vide in dict. §. *et si præfatam*, et vide ibi Paul. de Castr. in versic. 5. *utilitas.*

(10) *Quarta partida.* Nota istam legem, per quam limitatur, quod notat Cyn. in l. 2. *C. qui potior. in pignor. habeant.* et Bart. in l. *is, cui*, §. *postquam*, D. *ut in possess. legat. vel fideicomm.* ubi dicunt, quòd quando hæreditas est solvendo, dato quòd hæres fecerit inventarium, creditores non possunt inquietare legatarios, quibus primò solutum est, sed agere debent contra hæredem; nam procedet, quando apud hæredem, solutis legatis, remanet plus quarta Falcidia, secùs si apud hæredem tantùm remaneat quarta ista; nam tunc agent contra legatarios, et non contra hæredem, nisi quando, quod redderent legatarii, non sufficeret ad solutionem debitorum, ut infra subditur: videtur tamen, quòd tali casu legatarii haberent recursum contra hæredem, ut concurrant cum eo in dicta quarta, ita ut solutis debitis de residuo hæreditatis solvantur legata, deducta falcidia de quolibet legato.

(11) *Quarta parte.* Nam quando hæreditas non est solvendo, neque valent legata, neque hæres detrahit Falcidiam, l. 1. §. pen. D. *ad Trebel.* Glos. in l. fin. §. *et si præfatam*, *C. de jur. deliber.* super parte *falcidiæ.*

(12) *Las debdas.* Legata enim debentur ære alieno deducto, l. *creditoribus*, D. *de separationibus*, l. *si universæ*, *C. de legat.*

(13) *Sabie.* Vel debebat scire; idem enim, et si ignoraret, nam creditores agunt contra eum ratione talis quartæ, etiamsi non per modum quotæ, sed in una re, vel in certa quantitate hæredi remansisset, ut declarat Paul. in l. 1. §. *si is, qui.* et in §. *si hæres*, et in §. *idem Julianus*, D. *ad Trebell.* nam æs alienum præfertur quartæ, l. *in imponenda*, et l. *irritum*, *C. ad legem Falcid.*

LEX VIII.

Expensas funeris testatoris, vel alias justas non tenetur hæres scribere in inventario, sed probet eas per testes, vel proprio juramento; et quod hæredi debetur à defuncto, consequitur hæres facto inventario, sicut cæteri creditores. Hoc dicit. Habuit ortum à l. fin. §. *in computatione*, C. eod. tit.

(1) *Soterrar.* Idem in expensis, quas fecisset in curando defunctum, Bald. in l. *in restituenda*, *C. de petit. hæred.* vel in insinuatione testamenti, ut

es, ó las que ficiere derechamiente en otra manera qualquier, non es tenudo de las contar nin escrebir en el inventario. Empero si acaesciere alguna contienda sobre estas despensas, debe el heredero probar con testigos ante quien las fizo, ó por su jura (2), et si aquel que es establescido por heredero hobiese alguna demanda ol debiese alguna cosa aquel que lo establesció por su heredero, en salvo le finca (3) la demanda ó aquello quel debie el testador, si el inventario ficiere asi como sobredicho es.

LEY IX.

Qué pena debe haber el heredero que maliciosamiente face el inventario.

Maliciosamiente faciendo el heredero el inventario encobriendo ó furtando alguna cosa de los bienes del testador, si esto le fuere probado debe pechar doblado todo quanto encobrió ó furtó á aquellos que debien algo rescebir (1) de los bienes del muerto. Et mandamos que quando tales contiendas como

in l. fin. §. *in computatione,* de qua ista sumpta est, *C. de jur. deliber.* vel in eo, quod solvit hæres proxenetis, vel similibus, cùm venderet res hæreditarias, secundum Bart. in l. *ubi purè,* §. fin. D. *ad Trebell.* Et quid de expensis, quas hæres fecit, litigando cum alio contendente, se hæredem, vel creditorem hæreditarium? Vide per Angel. Paul. et Alexand. et Jason. in dict. §. *in computatione,* tenentes, quòd deducantur, quando hæres obtineret, et hæreditas non esset solvendo ad omnia, contra Bald. ibi aliter volentem.

(2) *Su jura.* Approbat opinionem Glossæ in dict. §. *in computatione,* super verbo *approbaverit,* contra quam ibi tenebant Cynus, et Alberic. et intellige, quando expensæ essent parvæ, secùs si magnæ; nam tunc requirerentur testes, vel instrumenta, secundum Bart. et communiter Doctor. ibi. Et appellat Angel. ibidem minutas expensas, sumptus quotidianos, puta carnium, oleris, porrinæ, et similium, nam ad hoc difficulter habentur testes continuò; et tandem concludit arbitrio boni viri hoc relinquendum, omnibus hinc inde pensatis.

(3) *Le finca.* An ipso jure, vel quoad effectum? Gloss. in dict. §. *in computatione,* dicit, quòd quoad effectum, quasi impossibile videatur, quòd hæres sibi ipsi sit obligatus, vide ibi per Alexand. et in l. *debitori, C. de pact.* ubi tenet opinionem Glossæ, et dicit magis communiter teneri per Doctores. Si tamen aditio hæreditatis facta sit cum beneficio inventarii, vel ante aditam hæreditatem fiat inventarium, tunc confusio actionum impediri videtur ipso jure, quia si confectio inventarii resolvit quoad effectum confusionem factam, à fortiori videtur impedire confusionem fieri, argumento l. *patre furioso,* D. *de his, qui sunt sui, vel alien. jur.* secundum Decium in dict. l. *debitori.* Et nota dictum Bald. in dict. l. *debitori,* col. 2. quòd hæres, qui solemniter fecit inventarium citatis creditoribus, et legatariis, potest implorare officium judicis super separatione bonorum, ut pro ejus debito aliqua res sibi assignetur; imò etiam secundum Bald. in dict. §. *in computatione,* col. 1. vers. *ex hoc sequitur,* hæres possit sibi ipsi solvere, eligendo rem, in qua vult sibi esse solutum pro debito, argumento l. *creditoris,* D. *de distract. pignor.* quod secundum Decium ubi suprà, de plano procedit aliis creditoribus consentientibus; si verò contradicerent, nullam deberet hæres in hoc habere prærogativam, imò similem cum aliis creditoribus debet habere fortunam, ut in dict. §. *in computatione.* Limita istam legem, nisi hæres institutus sit animo compensandi cum eo, quod sibi testator debebat, l. *si compensandi,* C. *de hæredib. instit.* Limita etiam in quasi debito ex dispositione legali, ut est illud, quòd pater tenetur dotare filiam, l. *capite trigesimo,* D. *de ritu nupt.* nam si filia instituereturà patre, et gravaretur legatis, non deduceret primò dotem, et posteà falcidiam; sed primò falcidiam, et si ad dotem sufficeret, de illa deberet se dotare; et si non sufficeret, detraheret quatenùs deficeret, per notata in l. *mulier,* §. *cum proponeretur,* D. *ad Trebell.* ita tenet Paul. de Cast. in l. *si debitor,* D. *ad legem Falcidiam,* et vide etiam, quòd idem Paul. notat in l. *quod de bonis,* §. *quod avus,* D. *ad leg. Falcid.* ibi nota istud verbum, et tene mente. Adverte etiam, quòd contra fideicommissarium universalem, etiam non confecto inventario, hæres detrahit, quod sibi defunctus debebat. Vide Paul. de Cast. in l. *ita tamen,* §. *si ex Trebelliano,* D. *ad Trebell.* et Socin. consil. 44. vol. 3. incipit, *non parva difficultas:* alia in ista materia vide per Alexand. et Doctor. post Gloss. in dict. §. *computatione.*

LEX IX.

Si quid extra inventarium fraudulenter occultat hæres, tenetur ad ejus duplum his, qui aliquid juris habent in bonis testatoris: et causa inventarii non durat ultra annum, licèt aliæ civiles instantiæ usque ad triennium, criminales usque ad biennium durent. Hoc dicit. Concord. l. fin. *C.* eod. tit. §. *licentia,* cum §. sequent.

(1) *Rescebir.* In l. fin. §. *licentia,* vers. *illo videlicet,* de quo ista lex sumpta est, adjicitur, *vel hæreditatis quantitati computare compellantur:* finge enim hæreditatem locupletem ita, ut ex ea etiam ultra rem illam occultatam vel subreptam ab hærede, remanet, unde integrè satisfiat creditori-

estas acaesciesen en razon del inventario (2), que las libren los judgadores que lo hobiesen de facer á lo mas tarde fasta un año, como quier que los otros pleytos que son llamados en latin *civiles* pueden durar á lo mas fasta tres años (3), et los criminales fasta dos años (4).

LEY X.

Cómo debe pagar las mandas et las debdas complidamiente el heredero, si non fizo el inventario al plazo quel fue puesto.

Si el heredero desque hobiere entrado la heredat del testador non ficiere el inventario (1) fasta el tiempo que desuso dixiemos, dende adelante fincan obligados tambien los sus bienes que habie de otra parte como los que hobo del testador, para pagar complidamiente las debdas et las mandas (2) del fa-

bus, et legatariis; et sic melius erit hæredi, quòd istud duplum imputetur hæreditati, quia sic manebit sine pœna, quàm quod ipsis creditoribus et legatariis solvat istam pœnam dupli, ut exponit ista lex Partitarum. Videtur tamen, quòd ista lex suppleri debeat ex illa, cùm ista pœna sit inducta, ut amplius sit in hæreditate, ex quo legatarii et creditores consequantur suum debitum; quod etiam suaderi videtur ex ista lege cùm dicit, *maliciosamiente*, et si quando hæres animo fraudandi creditores, vel legatarios surripit, vel occultat rem hæreditariam; secùs quando nullum ex hoc generaretur præjudicium, et sic fraus, seu occultatio non induceret detrimentum, argumento l. penult. *C. de revocand. his quæ in fraud. alien. sunt*, et l. 7. tit. fin. 5. *Part.* et quæ ibi dixi. Adde etiam, quòd et ultra pœnam dupli punitur hæres surripiens vel occultans, ut perdat falcidiam quoad omnes legatarios, ut in authent. *de hæred. et Falcid.* cap. 2. vers. *sancimus*, et ibi Gloss. super verbo *fortè;* et illud jus Authenticarum est rationabile, quia cùm talis subtractio inducat, et augmentet falcidiam quoad omnes, æquum est, ut respectu omnium puniatur, et sic à nemine falcidiam detrahat; et benè potest stare pœna hujus dupli, de qua hìc, cum pœna amissionis falcidiæ, de qua in dicto vers. *sancimus*, ut declarat Salic. quem vide in dict. vers. *illo videlicet.*

(2) *Del inventario.* Nota hoc verbum, ex quo declaratur textus in authent. *de hæred. et Falcid.* cap. *illud quoque*, collat. 1. de quo ista lex sumpta est; nam largius, quàm hìc disponitur, Gloss. et Doctor. intelligunt illud cap.

(3) *Tres años.* Nota benè; quia habes hìc approbatam de isto jure Partitarum decisionem l. *properandum*, in princ. *C. de judic.* et non reperies alibi in isto libro Partitarum. Video tamen ista in desuetudinem abiisse, et sicut observatur in curiis ecclesiasticis, ut instantia non expiret triennio, ut voluit Gloss. in dict. l. *properandum*, in parte *triennii*, in fin. et Gloss. in cap. fin. *de dolo et contum.* Gloss. et Doctor. in cap. *venerabilis, de judic.* sic etiam video in curiis regalibus, et certè benè, cùm per hoc parcatur laboribus et expensis partium, et breviori via justitia ministretur.

(4) *Dos años.* Adde l. 7. tit. 29. *Part.* 7. cujus dispositio, et etiam istius in hoc, in desuetudinem abierunt; vide quæ ibi Deo dante dicam.

LEX X.

Hæres intra tempus juris inventarium non conficiens, tenetur creditoribus et legatariis etiam ultra vires hæreditatis, et falcidiæ commodo privatur. Hoc dicit. Habuit ortum à l. fin. *C. de jure delib.* §. *sin vero postquam.*

(1) *El inventario.* Quid si fecit, sed omisit ponere aliquam rem in inventario fraudulenter vel malitiosè; an tenebitur in solidum creditoribus vel legatariis, ac si nullum fecisset? Bart. in l. *Paulus*, D. *ad legem Falcid.* tenet, quòd ex hoc hæres perdat beneficium inventarii in omnibus. Angel. verò ibi tenet, quòd solùm perdat beneficium inventarii quoad falcidiam, non verò, ut ex hoc teneatur ultra vires hæreditarias, et idem tenet Paul. de Cast. et Joan. de Imol. et Alexand. Et idem tenet Salic. in l. fin. §. *illo videlicet, C. de jure deliber.* in fin. ubi dicit de hoc fuisse quæstionem arduam, et ita se consuluisse; solùm ergo tenetur creditoribus, et legatariis in duplo rerum occultatarum, ut suprà eod. l. proxima, et in amissione falcidiæ. Quid autem si imperfectè fecit inventarium, quia non designavit res, prout habetur in l. 100. tit. 18. 3. *Part.* sed simpliciter dixit, *pono in inventario res, quæ sunt in tali loco*, an gaudebit beneficio inventarii? Videtur dicendum, quòd non, cùm hoc ita sit substantiale, et probatur in l. fin. §. *sin vero postquam, C. de jur. deliberand.* ibi: *secundum formam præsentis constitutionis*, paria enim sunt, non facere, vel inutiliter facere, cap. *inter corporalia, de translat. Episcop.* cum similib. et adde quod supra dixi in l. 5. in gloss. super verbo *todos los bienes.*

(2) *Las mandas.* Limita nisi agentes contra hæredem in solidum confiterentur, quòd in hæreditate non remansit ultra id, quod hæres asserit; quia contra omnem præsumptionem juris, et de jure, facientem contra hæredem non conficientem inventarium, quòd occultaverit bona, admittitur probatio in contrarium per confessionem partis,

cedor del testamento, et non puede sacar nin retener para sí la quarta parte de los

ut notant Cynus, et Bart. in authent. *sed jam necesse, C. de donat. ante nupt.* et Gloss. in corpore, unde sumitur illa authentica : et ita tenet Bald. singulariter in l. *filium quem habentem*, col. penult. *C. famil. ercis.* et licèt Bald. ibi loquatur de legatariis, ex ejus mente, et ex dicta ratione idem vult in creditoribus; et ita etiam vult Alexand. in l. fin. §. *et si præfatam*, col. 1. *C. de jure deliber.* ubi etiam Jaso, col. 2. vers. *limita tamen.* Dictum Baldi non caret scrupulo, prout etiam tradit Socin. in l. 1. §. *si is qui ante*, D. *ad Trebell.* et Alexand. in l. *in ratione*, §. *quod vulgo*, col. 8. num. 13. D. *ad legem Falcid.* et quia hæres adeundo, videtur quasi contrahere cum creditoribus et legatariis, l. *apud Julianum*, §. fin. et l. seq. D. *quib. ex caus. in possess. eatur*, et in §. *hæres, Instit. de obligat. quæ ex quasi contractu nascuntur*, et sic ex suo quasi contractu ex propriis bonis tenetur : hoc etiam vult ista lex Partitarum ibi, cùm dicit: *Tambien los sus bienes que habie de otra parte como los que hobo del testador.*

Præterea cap. 2. vers. *sancimus*, in authent. *de hæredib. et Falcid.* qui videtur esse fundamentum dicti Baldi, non videtur se omnino fundare in illa præsumptione subtractionis, ut patet cùm dicit *fortè*, et sic innuit, quòd idem sit, si non subtraxerit; et videtur illa ratio impulsiva, et non finalis, textus cum glossa, et ibi Joann. de Imol. in Clement. 1. *de appellat.* Gloss. in l. *in commodati*, §. *sicut*, D. *commodati.* Hoc etiam suaderi videtur ex l. fin. §. *sin verò postquam, C. de jure deliber.* ubi non fit fundamentum in præsumptione surreptionis et occultationis rerum hæreditariarum; imò quia ex quo non fuit hæres usus beneficio inventarii, remanet in antiqua dispositione juris communis, ex cujus dispositione tenebatur creditoribus etiam ultra vires hæreditarias, l. *quæ dotis*, D. *solut. matrim.* l. *si te bonis, C. de jure deliber.* et quia in pupillo cessat dicta præsumptio usurpationis, et nihilominus in pupillo etiam non doli capace procedit, ut teneatur ultra vires hæreditatis, cap. 4. §. *pupillis*, in dict. authent. *de hæred. et Falcid.* ut etiam adducit idem Alexand. in l. fin. §. fin. *C. de jure deliber.* in illa quæstione, an ecclesia non conficiens inventarium teneatur ultra vires hæreditarias. Hoc etiam probari videtur ex cap. 2. §. *si verò non fecerit*, in authent. *de hæred. et Falcid.* ibi : « licèt puræ substantiæ morientis transcendat mensuram legatorum datio : » et ibi : « sed dabit ei pœnam exactio suæ malignitatis, cùm transcenderit leges, ex quibus cautè omnia agens nihil poterat damnificari. » Fortè posset distingui inter creditores, et legatarios, ut dictum Baldi procedat in legatariis, prout reverà ipse loquitur, et non in creditoribus; et est ratio differentiæ maxima, quia creditores tractant de damno, legatarii verò de lucro. Item quia hæres reputatur eadem persona cum defuncto, ut in authent. *de jurejurando à moriente præstito*, et sicut defunctus tenebatur in solidum, sic et ejus hæres, qui non fecit inventarium; quæ ratio cessat in legatariis, quibus defunctus in nihilo tenebatur; et quia de jure communi antiquo ita erat constituta in hoc differentia inter creditores et legatarios, nam respectu creditorum hæres tenebatur in solidum, etiam si constaret hæreditatem non esse solvendo, dict. l. *quæ dotis;* legatariis verò non tenebatur ultra vires hæreditarias, ut in l. 1. §. *si is qui*, D. *ad Trebell.* l. *in ratione*, la 1. §. *quod vulgo*, D. *ad leg. Falcid.* Gloss. in dict. §. *si vero postquam.* De jure tamen Authenticarum additum fuit, ut etiam similiter legatariis teneretur in solidum, non facto inventario, ut in dict. §. *si vero non fecerit*, et in authent. *sed cum testator, C. ad leg. Falc.* et dicta authentica quodammodo se fundat in præsumptione subtractionis, et sic in legatariis habere possit locum dictum Baldi attento jure communi; ista tamen lex Partitarum resistit, cùm æquiparet in hoc creditores, et legatarios, nihil asserens de tali præsumptione; imò expressè disponens, ut de propriis bonis hæres teneatur : et in rigore juris istud videtur verius, tam in legatariis, quàm in creditoribus. Tu cogita, quia dictum Baldi fulcitur maxima æquitate, et Doctores magis communiter cum eo transeunt, et adde Paul. in l. *in ratione*, §. *quod vulgo*, ad fin. D. *ad leg. Falcid.* An autem in foro conscientiæ hæres teneatur ad debita ultra vires hæreditarias? Bart. tenet, quòd non in rubrica D. *de acquir. hæred.* vers. *et ex hoc sequitur*, allegat Hostien. in summa, *de testam.* §. penult. vers. *quid si bona*, et Joann. Andr. in cap. *quanquam, de usur.* lib. 6. in novella, et quòd ita tenent Theologi, ut dicit se vidisse in multis sententiis eorum, et idem tenet Bald. in dict. l. *filium quem habentem*, col. penult. allegat cap. *parochiano, de sepult.* subdens, quòd si legatarius plus extorqueret, tenetur ad restitutionem in foro conscientiæ, quia illud forum non sequitur jus civile, quia jus civile fundat se in fictione, non in veritate : et ibi subdit, quòd licèt ad petitionem hæredis super talibus articulis, quòd nulla alia bona manserunt, nisi talia, non cogantur legatarii respondere, tamen judex optimè faciet, si interroget ex officio, ut obviet iniquæ extorsioni, l. *illicitas*, in princ. D. *de offic. Præsid.* Joan. de Imol. in dict. rubrica, D. *de acquir. hæred.* postquam retulit Angel. in l. 1. §. *hæc stipulatio*, D. *si cui plusquam per leg. Falcid.* volentem, quòd etiam in foro conscientiæ hæres teneatur ultra vires hæreditatis, distinguit, quòd si hæres sciebat vires hæreditatis non sufficere, et nihilominus adivit; quia tunc videtur obligari ex suo quasi contractu, teneatur etiam in foro conscientiæ, cùm videatur se creditoribus obligasse; si autem ignoravit, vel dubitetur, an sciverit, vel ignoraverit, et tunc non teneatur ultra vires hære-

bienes del testador de las mandas (3), ante las debe pagar entregamiento, pues que non fizo el inventario á la sazon que debie.

LEY XI.

En qué manera debe el heredero tomar la heredat si entendiere que le es provechosa.

Habiendo tomado acuerdo el heredero sil place de rescebir la herencia en que es establescido por heredero dotri ol pertenesce por razon de parentesco, débelo decir llanamiente (1), otorgándose por heredero, et aun

ditarias, quia tunc non videtur se obligasse ultra vires : cum sententia Bart. transit Alexand. in dicta rubrica, ubi Jaso dicit, ita esse communem opinionem. Fredericus verò de Senis consil. 21. et Joann. de Imol. sibi contrarius in l. *gerit*, D. *de acquir. hæred.* et Paul. de Cast. in dict. rubrica, tenent contrarium, dicentes, nullam in hoc esse differentiam inter forum conscientiæ, et judiciale, lex etenim humana, quæ justa est, etiam in foro animæ est servanda, secundum S. Thom. 1. 2. quæst. 96. art. 4. Gloss. communiter approbata in cap. *quæ in ecclesiarum, de constit.* Articulus iste est satis disputabilis, et totum pondus ad decisionem consistit, an lex humana se fundet in præsumptione, an non; quia si in præsumptione, non obligaret in foro animæ, ubi veritas attenditur : quòd autem istæ leges de confectione inventarii disponentes, non se fundent in sola præsumptione, satis liquet ex suprà dictis. Aretin. in dict. rubrica, distinguebat inter creditores, et legatarios, ut etiam dixi in quæstione præcedenti, quæ distinctio fortè posset procedere attento, quòd dictus §. *si vero non fecerit*, moveatur ex præsumptione, et quòd saltim suspicans ita statuit; sed attenta dispositione hujus legis Partitarum, quæ non se fundat in tali præsumptione, videtur de rigore idem debere dici in legatariis, quod in creditoribus; benigniortamen est sententia ita distinguens, cùm forte ista lex Partitarum habuerit eumdem intentum, quem dictus §. *si verò non fecerit*, de qua ista sumpta est. Tu cogita alios casus, in quibus hæres non convenitur in solidum, licèt non fecerit inventarium, vide per Alexand. in dict. §. *et si præfatam;* et quid de ecclesia, vide eumdem in dict. l. fin. §. fin. et per Gloss. et Doctor. in cap. 1. *de testam.*

(3) *De las mandas.* Non ergo perdet Trebellianicam, vide per Bartol. et Doct. in l. *Marcellus*, §. *quod autem*, D. *ad Trebell.* et Bald. in authent. *sed cum testator, C. ad leg. Falcid.* col. 1. neque obstat cap. 2. §. *fiat igitur*, et §. *si verò non fecerit*, in authent. *de hæredib. et Falcid.* cùm dicit *de fideicommissariis*, nam intelligitur de fideicommissis particularibus, non de fideicommisso universali : unde constitutiones loquentes de falcidia amittenda, corrigentes in hoc jus commune, non sunt trahendæ ad Trebellianicam; vide latè per Alexand. in dict. l. *Marcellus* in princip. col. penult. et fin. versic. 3. *quæsivit hic Bartol.* ubi refert plures, qui tenuerunt contrarium; sed ipse residet, quòd non amittat Trebellianicam, dicens esse magis communem opinionem, et satis in istam partem confert hæc lex Partitarum : et vide quæ dixi suprà eod. l. 5. in gloss. 1. Contrariam tamen opinionem, imò quòd hæres non conficiens inventarium privetur Trebellianica, dicit magis communem, et veriorem Decius consil. 236. in 5. dubio, ubi plures istam partem tenentes refert, et idem vult Didacus à Covarruvias in cap. *Raynutius*, §. 2. limit. 16. *de testam.* neque perdet legitimam debitam jure naturæ, Gloss. in §. *si verò non fecerit*, in authent. *de hæred. et Falcid.* tenebitur tamen, dato quòd non perdat legitimam, solvere debita et credita de suo, ut declarat Bart. in dict. §. *si verò non fecerit*, et adde Gloss. in dict. l. fin. §. penult. in gloss. fin. in fin. *C. de jure deliberandi*, ubi Alexand. dicit istam opinionem magis communiter teneri, quæ opinio approbatur per l. 7. tit. 11. infrà, ead. *Part.* diminuuntur ergo legata ratione legitimæ, sed sic diminuta solventur ultra vires hæreditarias, ut per Bartol. et Alberic. in dict. authent. *sed cum testator, C. ad leg. Falcid.* ubi declarat Albericus, quæ utilitas erit filio detrahere legitimam, cùm de residuo, et proprio teneatur solvere legata integraliter. Adde etiam Baldum in l. 1. *C. de bon. auctor. judic. possid.* gravato ergo filio legatis, deducetur legitima, et tenebunt legata respectu quintæ partis, et integraliter solvet illa filius, licèt excedant quintum; interesse ergò affectionis ad bona paterna erit utilitas, quam ex hoc consequetur filius, et quia propria bona filii augentur ex deductione legitimæ.

LEX XI.

Potest hæres declarare se verbis hæreditatem adire, vel etiam factis, ut colendo prædia, et alia, quæ citra jus et nomen hæredis, et domini fieri non possunt. Sed si quis, non ut hæres, sed pietatis causa faciat, ut servos hæreditarios curare, vel res, ne perdantur, custodire, non videtur propter hoc adire; debet tamen (ne de hoc dubitetur) prædicta non ut hæres se facere, protestari. Hoc dicit.

(1) *Débelo decir llanamiente.* An autem aditio hæreditatis solo animo consistens, non declarata

se puede esto facer por fecho, maguer non lo diga paladinamiente. Et esto serie como si el heredero usase de los bienes de la herencia, asi como heredero et señor, labrando la heredat (2), ó arrendándola (3), ó desfrutándola (4) ó usando della en otra manera qualquier semejante destas (5); ca por tales señales ó por otras semejantes se prueba que

per actum verbi vel facti, obliget hæredem in foro conscientiæ ultra vires hæreditarias? Tangit Angel. Aretin. in §. fin. *Institut. de hæred. qualit. et different.* et vide, quæ dixi in præcedenti lege. Requiritur ergò, ut hìc vides, quòd animus adeundi declaretur per actum verbi vel facti, Gloss. et Bart. in l. *gerit*, D. *de acquir. hæred.* et Gloss. in dicto §. fin. et requiritur actus exterior ad declarandum animi motum, nam consilium in corde retentum non facit quem hæredem, quia consensus mentalis tantùm, neque verbo, neque facto demonstratus, non accommodatur actibus hominum, neque reddit actus ipsos essentialiter perfectos, verba sunt Bald. in l. *potuit*, col. 1. *C. de jure deliber.* et ibidem, col. 3. vers. *nonò quæritur*, dicit, quòd si positio fiat alicui, quòd animo adivit hæreditatem, non tenetur ei respondere, nisi positio sonet de animo aliqualiter declarato: et an per hæc verba *ego sum hæres talis*, indicatur aditio? Bald. tenet, quòd sic, in dict. l. *potuit*, col. 2. vers. *sexto quæritur*, post Bart. in l. *si filius-familias*, D. *de tutel.* et ibidem vide per Bald. col. 3. vers. *octavo quæritur*, de aditione facta per hæc verba, *adeo, si de jure possum*, vel *si prædecessor meus non adivit*: et post tempus datum ad deliberandum, si quis dicat, *puto mihi hæreditatem expedire*, videtur ex hoc adire, l. *omnes*, et ibi notat Bart. D. *ad Trebell.* et idem si dicat, *volo adire*, Gloss. et Bart. in l. *servi electione*, in princ. D. *de legat.* 1. vide Bart. et Doctor. in dict. l. *gerit*.

(2) *Labrando la heredat.* Sumptum est à §. fin. *Institut. de hæred. qualit. et different.* facit, quod notat Gloss. in l. 3. *C. finium regundor.*

(3) *Arrendándola.* Ex eod. §. fin. sumptum est, et ibi notat Bald.

(4) *Desfrutándola.* Adde l. *si filius*, D. *de tutelis*, et ibi Bart. et nota hoc, quòd colligere fructus hæreditatis inducit aditionem; quod limita, nisi possit capi alia conjectura, quòd non animo adeundi fortè fecisset, prout declarat Bart. in l. *gerit*, col. 6. vers. *ad secundum*, et col. 7. ibi: *fructus colligi fecit, et reponi*, D. *de acquir. hæredit.* et probatur in l. 1. *C. de repud. hæredit.* Et tene mente istam legem Partitarum, nam Bart. dict. colum. 7. volebat, quòd cùm iste actus colligendi fructus poterat fieri licitè utroque modo, nomine scilicet suo, vel nomine alieno, quòd staretur super hoc declarationi hæredis; nam ista lex vult contrarium; imò quòd cessante protestatione, de qua infrà in ista lege, probaretur aditio; et ita etiam Joan. de Imol. tenet contra Bart. in dict. l. *gerit*, col. penult. per dict. l. 1. *C. de repudian. hæred.* oporteret ergò probari de protestatione, ut dixi, vel quòd probetur, quòd actus iste colligendi fructus non fuit animo adeundi, ut expressè habetur in dict. l. 1. et tradit Bartol. in dict. col. 6. vers. *ad secundum*, et Bald. in dict. l. 1. quem vide.

(5) *Semejante destas.* Ut si possideat res hæreditarias, ut in l. *gerit*, D. *de acquirend. hæred.* et in l. *eum, qui bonis*, eod. tit. et notat Bald. in l. 1. col. 11. *C. qui admit.* in 2. quæst. Alexand. consil. 32. vol. 3. incipit, *viso processu*: et adverte, quòd licèt filius accepta pecunia, facit pacem cum occisoribus patris, non per hoc videtur se immiscere, seu adire hæreditatem paternam, neque propter illud, quod accepit, posset conveniri à creditoribus patris, secundum Nicol. de Neapol. in l. *cum tutor*, D. *de tutel. et ration. distrah.* limitat tamen, nisi statutum diceret, quod occisores debent habere pacem ab hæredibus defuncti, quia tunc filius, accipiendo aliquid, videtur hæreditatem adire: adde l. *quæsitum*, et ibi per Bart. D. *de sepulc. violat.* quòd faciens pacem accepta pecunia de morte patris, seu agens actione injuriarum pro injuria illata patri, non videtur adire: vide etiam per Salicet. in l. *eum, qui*, *C. arbitr. tutel.* et ibi etiam per Bald. et alios: ubi est textus elegans, quòd etiamsi filius consequatur interesse à tutoribus suis, pro eo quòd abstinuerunt eum ab hæreditate paterna locuplete, non tenetur creditoribus patris; et adde Bart. in l. *si filius, qui patri*, in fin. D. *de vulgar. et pupill.* et vide Joan. de Plat. in l. fin. *C. de primipil.* lib. 12. adde Jason. in l. eadem, §. *Cato*, penult. colum. D. *de verbor. obligat.* Nota etiam, quòd et legatarius ex facto non videtur acceptare legatum, nisi sit factum tale, quod fieri non posset citra jus, et nomen legatarii, secundum Bartol. in l. *vero procuratori*, §. *sed si non verò*, D. *de solution.* Sed an pater, qui mortua uxore, retinuit diù penes se dotem maternam, videatur per hoc adire nomine filiorum? Bald. notabiliter dicit, quòd non, in l. *dos à patre perfecta*, *C. solut. matrim.* contra Bart. in l. *gerit*, D. *de acquirend. hæred.* col. 8. vers. *venio ad quartum*, movetur, quia ista mens est in corde retenta, quæ non accommodatur actibus hominum, et quia aditio hæreditatis requirit actum verbi vel facti; in casu autem isto nihil simpliciter gestum est à patre. Inducit etiam l. *si præteritus*, D. *de bonor. possess. contra tabul.* vide ibi per eum, et per eumdem in l. *cum antiquioribus*, col. 1. *C. de jur. deliber.* et in l. *si certis annis*, ad fin. *C. de pact.* per Bart. in dict. l. *gerit*, et ibi vide distinctionem Joan. de Imol. colum. penult. et fin. Dic etiam, quòd similis modus erit, si solvat creditoribus; nam ex hoc videtur adire, l. 2. *C. de jur.*

quiere seer heredero, et es tenudo de guardar et de facer todas aquellas cosas que heredero debe facer, et esto ha logar non tan solamiente en el que es establescido por heredero, mas en otro qualquier que hobiese derecho de heredar á algunt home que moriese sin testamento. Pero si algunt home que hobiese derecho de heredar los bienes de otro usase de la heredat ó de los bienes del muerto, non con entencion de seer heredero, mas moviéndose por piedat (6), asi como en facer guarescer los siervos que fueron del testador si fuesen enfermos, ó en darles á comer ó las otras cosas que les fuesen meester, ó en guardar la heredat ó los bienes della, porque non se perdiesen nin se menoscabasen: por tal uso como este decimos que se non muestra que quiere seer heredero, pero porque de tal usanza como sobredicha es non nasca ende dubda si la fizo con entencion de seer heredero ó non, este atal debe afrontar (7) manifiestamiente ante algunos homes como lo face por piedat, et non con voluntat de seer heredero.

LEY XII.

Cómo el fijo se otorga por heredero del padre por algunas cosas que face, maguer non lo diga por palabra.

Si el fijo de algunt home que fuese finado non quisiere rescebir (1) la heredat de su padre, entendiendo que era mucho encargado

deliber. et vide, quod notat Jaso in l. *frater à fratre*, col. 17. D. *de condict. indeb.* et idem, si solvat legata, vel solvere promittat; nam videtur adire, secundum Paulum de Castr. in l. *quod de bonis*, §. 1. D. *ad leg. Falcid.* filius etiam recipiendo, quod patri erat debitum, licèt naturaliter tantùm, videtur adire, ut vult Bart. et vide ibi per Jason. colum. 17. in dict l. *frater à fratre*, D. *de condiction. indeb.* et ibi multum exaltat dictum Bart. Et nota benè, quòd oportet, ut allegetur, quod hæres fuit visus adire, seu adivit; quia ita demùm prædicta procederent, quòd ex actibus, qui fieri nequeunt citra jus et nomen hæredis, inducatur aditio, si hoc allegetur, ut tradit Alexand. consil. 94. vol. 2. col. 2. vers. *plus dico*, incipit consilium, *in causa, et lite vertente coram arbitris*, vide ibi per eum. Et quid si hæres det eleemosynas pro anima defuncti, an ex hoc videatur adire? Vide per Bart. in dict. l. *gerit*, col. 7. vers. *sed quæro*, et vers. *quæro*, et per Bald. in l. *cum te*, in 1. lect. col. fin. *C. de donation. ante nupt.* quid autem de tutore gerente pro hærede, vide Bald. in l. *potuit*, *C. de jur. deliber.*

(6) *Por piedat.* Concordat cum l. *pro hærede*, vers. *cæterum*, et §. 1. vers. *servus*, D. *de acquir. hæred.*

(7) *Debe afrontar.* Sed an si non protestetur, præsumatur aditio? Glossæ in hoc fuerunt contrariæ, in dict. l. *pro hærede* et quod Doctor. magis communiter tenent, est quòd hoc perpendatur ex qualitate personarum, et casuum, super quo Bartolus facit longum tractatum in dict. l. *gerit*, D. *de acquir. hæred.* vide ibi per eum, et per Joann. de Imol. et hoc idem videtur velle ista lex cum dixit: *Porque de tal usanza non nasca ende dubda;* et sic innuit, quòd ne veniat in dubium, an fecerit causa pietatis, vel animo adeundi, utile erit, quòd protestetur.

LEX XII.

Si quis de descendentibus in potestate testatoris constitutus fraudulenter abstinens, bona hæreditaria per eum, aut alium subtrahi fecerit, videtur per hoc adire alia bona: sed si hæres fuit extraneus, ut fur de subtractione tenetur. Hoc dicit.

(1) *Non quisiere rescebir.* Videtur in istis verbis lex ista approbare intellectum Glossæ, et Din. in l. *is, qui bonis*, D. *de acquirend. hæred.* ad illam legem, scilicèt, quòd illa lex loquatur, quando ante abstentionem filius mercatus est bona patris, quasi velit, quòd secùs esset, si post abstentionem, et meritò, quia etiamsi post abstentionem furto surripiat res paternas, non videtur se immiscere hæreditati, et abstentionem revocare, ut in l. *si servum*, §. fin. D. *de acquirend. hæred.* à fortiori debet hoc procedere, si non surripiat, sed emat post abstentionem, licèt mala fide, et malitiosè emat; et cùm dicta lex dicit, *se abstinuit*, dicebat Dinus, id est, abstinere potuit. Sed Doctor. communiter in dict. l. *si is, qui bonis*, et in l. 2. *C. de repud. hæred.* tenent contrarium, et intelligunt dictam l. *si is, qui*, prout jacet, non violando litteram *abstinuit*, et sic quòd dispositio illius legis procedat etiam post abstentionem; quod etiam voluit glossa 1. in dict. l. 1. *C. de repud. hæredit.* ex eo enim, quòd filius licèt post abstentionem, emit res hæreditarias, præsumatur, mala fide fecisse in damnum creditorum, et abstentionem procedentem non fuisse veram, sed fictam et simulatam, et quòd censeatur revocata abstentio: et ad l. *si servum*, §. fin. respondent, quòd ibi non constabat, quòd mala fide abstinuit, sicut constat in casu isto; ex quo infert Alexand. in dict. l. 2. in fin. quòd si in casu dictæ l. *si servum*, §. fin. hæreditas, vel meliora bona hæreditatis consistebant in illis rebus, quas filius furto subtraxit post abstentionem, præsumeretur similiter abstentionem fuisse factam mala fide, et quòd intelligi debeat revocata, sicut in casu dictæ l. *si is, qui*, quod dicit esse notandum, et à Doctoribus non ita tradi: voluntque Doctores, quòd etiam ista mala fides in tribus ca-

de debdas, et maliciosamiente (2) comprase los bienes (3) del padre, faciendo esta compra (4) facer á otro para sí, ó si traspusiese ó furtase (5) algunas cosas de la heredat ó de los bienes della, decimos que por razon de aquello que encubrió ó furtó se entiende que recibió la heredat de su padre et que es obligado por ella, de manera que non la puede despues desechar (6) si alguna destas cosas le fuere probada. Et esto ha logar en el fijo (7) et en los otros herederos que descenden por la liña derecha del finado, et que eran en su poder (8) á la sazon que finó, mas en los otros herederos que son dichos extraños (9)

sibus præsumatur. Primus, quando post abstentionem reperiatur omnia bona possidere, ut dict. l. *si is, qui,* l. *omnes,* §. *Lucius,* D. *quæ in fraud. credit.* Secundus, quando aliquid clam per interpositam personam mercatus est, dict. l. *si is, qui.* Tertius, quando invenitur in continenti post abstentionem possidere; ita Cynus, et Albericus, post Jacob. de Aren. in dict. l. 2. ubi etiam addit Angel. quartum casum, scilicèt, etsi non omnia bona emisset, sed tantùm meliora, vel pretiosiora, quia patratio fraudis est, per l. *summa cum ratione,* in princ. D. *de pecul.* Alexand. ad hoc dicit melius facere notata per Gloss. et Bart. in l. *nomen,* §. 1. D. *de legat.* 3. Alias etiam præsumptiones malæ fidei vide ibi per Baldum. Tu nota istam legem Partitarum, quæ sumpta fuit à dicta l. *si is, qui bonis,* et videtur certè approbare intellectum Glossæ ibi, licèt illa glossa communiter à Doctoribus reprobetur. Benè tamen esset concedendum, quòd si ex aliquibus conjecturis constaret de simulata abstentione, idem esset dicendum, cùm ficta, et simulata abstentio perinde haberi debeat, ac si facta non esset: et ex quibus præsumatur simulata, relinquendum esset arbitrio judicis, ex conjecturis traditis per Doctores ubi suprà, et non quælibet earum sufficeret, prout etiam inferius dicam in ista lege.

(2) *Maliciosamiente.* Secùs ergò, si bona fide, ut in l. 2. *C. de repud. hæred.* et ista fraus præsumitur, ut subjicit, ex emptione bonorum per interpositam personam.

(3) *Los bienes.* Idem si meliores res, seu majorem partem bonorum, ut dixi in gloss. 1.

(4) *Faciendo esta compra.* Duo ergò requirit lex ista, ut ejus dispositio procedat; omnium bonorum emptio, et quòd per interpositam personam fiat, et idem videtur per l. *si is, qui bonis,* de qua sumpta est. Jacob. tamen de Aren. Cynus, Alberic. Bart. et communiter Doctor. in dict. l. 2. *C. de repud. hæred.* et in dict. l. *si is, qui,* tenent quodlibet istorum sufficere. Primum de emptione omnium bonorum, per dict. l. *omnes,* §. *Lucius,* D. *quæ in fraud. credit.* Secundum per l. *pupillus,* §. *sed si per interpositam,* D. *de auctor. et cons. tutor.* et per dict. l. *si is, qui.* Lex tamen ista Partitarum, imò et dicta l. *si is, qui,* volunt contrarium; non obstat l. *omnes,* §. *Lucius,* neque l. 7. tit. fin. 5. *Partit.* quia loquuntur de eo, qui jam erat obstrictus creditoribus; hìc verò filius, necdum erat eis obligatus, quia vel non adierat, ut in casu hujus legis, vel se abstinuerat in casu dictæ l. *si is, qui,* secundum quod communiter Doctores intelligunt: et sic non videtur trahenda dispositio dicti §. *Lucius* ad nostrum casum. Prætereà, quia dispositio dicti §. *Lucius* procedit, quando omnia bona sunt empta valdè minori pretio, quàm valeant, ut dixi in dict. l. 7. neque etiam textus in dict. §. *sed si per interpositam,* induci potest ad casum hujus legis, neque dicta l. *si is, qui,* quia ibi prohibitum erat rem pupilli tutorem clam emere, quod hìc cessat; et licet filio nolenti se immiscere, vel abstinenti, emere per se, vel per interpositam personam, aliquas res ex hæreditate; et licèt prohibitum reperiatur emere omnia per interpositam personam, non reperitur ei prohibitum emere unam, vel aliquas particulares res per interpositam personam, unde non sine mysterio dicta l. *si is, qui,* et hæc lex duo ista copulativè requirunt: aliqua tamen possunt concurrere cum quolibet istorum, quæ probarent, seu arguerent fraudem, et tali casu hoc relinquerem arbitrio judicis, cùm dolus ex perspicuis indiciis probetur, l. *dolum, C. de dolo,* et lex ista ad arguendam fraudem gratia exempli ponat ista duo.

(5) *Traspusiese ó furtase.* Concordat cum l. *si servum,* §. fin. D. *de acquirend. hæredit.* et in hoc etiam clarè patet, quòd lex ista in casu præcedente loquitur, quando filius non se abstinuerat.

(6) *Desechar.* Nota hoc ad limitationem l. fin. infrà eod. et l. fin. C. *de repud. hæred.* ut dispositio illius legis non procedat è contra, si filius velit revocare immixtionem, et adde l. *suus hæres,* et ibi Jason. col. 1. C. *de repud. hæredit.* imò et plus probatur hìc, quia etiamsi talis immixtio sit involuntaria, vel quæ à lege potius inducitur, non possit à filio revocari.

(7) *En el fijo.* Cùm enim filio in potestate beneficium abstinendi fuerit indultum ex beneficio speciali contra rigorem juris civilis, ut in §. 2. vers. *sed his permittit Prætor, Instit. de hæred. qualit. et different.* facilius amittit filius jus abstinendi, quàm extraneus jus repudiandi, cum faciliùs perdatur beneficium ex jure speciali, quàm concessum ex jure communi, l. *ejus militis,* §. *militia missus,* D. *de testam. milit.* istam rationem ponit Gloss. in l. *si quis extraneus,* in princ. D. *de acquir. hæred.*

(8) *En su poder.* Vide, quæ dixi in l. 22. tit. 3. suprà, ead. *Partit.* de aliquibus effectibus suitatis, qui etiam adhùc hodie durant.

(9) *Extraños.* Concordat cum l. *si quis extraneus,* in princ. D. *de acquir. hæred.*

que non descenden por la liña derecha non serie asi; ca maguer alguno dellos esto ficiese, non serie obligado por ende á rescebir la heredat, como quier que les puede seer demandado que tornen á la herencia lo que tomaron della asi como en manera de furto.

LEY XIII.

Quáles homes que son establescidos por herederos pueden tomar et ganar la herencia por sí, et quáles por otorgamiento de otro.

Puede ganar (1) et entrar la heredat quel pertenesce por testamento ó de otra manera derecha todo home que non es siervo, et que non es en poder de su padre, et que non es desmemoriado, et es mayor de veinte et cinco años (2), et que sabe que aquel cuya heredat quiere entrar es muerto; ca maguer el siervo puede seer establescido por heredero, non puede él (3) para sí ganar nin haber la heredat, mas para su señor et con otorgamiento (4) dél. Eso mesmo decimos del fijo que es en poder de su padre; ca si aquel que le establesce por su heredero lo face con entencion que gane la heredat para su padre (5), entonce non puede el fijo (6) ganar la heredat

LEX XIII.

Paterfamilias compos suæ mentis major viginti quinque annis, qui scit eum, cujus fuit hæreditas, jam defunctum, et sibi delatam hæreditatem, potest adire: filius tamen familias vel servus, jussu patris vel domini præcedente, adire debet hæreditatem; adventitiam attamen hæreditatem benè potest filiusfamilias adire sine jussu patris, et filio absente, pater potest adire. Furiosus verò, vel demens, hæreditatem non adit, nec infans; sed pater nomine infantis, vel curator nomine furiosi; et mortuo infante, adire potest pater, et acquirere sibi. Minor autem quatuordecim annorum major infante, adire debet cum auctoritate patris vel curatoris, vel judicis, si patrem, vel curatorem non habeat. Si verò sit major quatuordecim annorum, sed minor viginti quinque, et careat curatore, adire potest salvo sibi restitutionis beneficio. Hoc dicit.

(1) *Puede ganar.* Prosequitur lex ista dicta Azon. *C. de jur. deliber.* et *de acquir. hæred.* in summa, col. 4. vers. *potest hæreditatem adire.*

(2) *Mayor de veinte et cinco años.* Hoc dicit, quia minores non possunt hæreditatem adire, nisi ut infrà ista l. sequitur.

(3) *Non puede él.* Concordat cum §. *item vobis,* vers. *sed si hæres, Instit. per quas pers. nob. acquir.* et cum l. *si quis mihi bona,* in princ. et §. 1. D. *de acquir. hæred.* et l. *placet,* D. eod.

(4) *Otorgamiento. Otorgamiento* in vulgari nostro idem est, quod licentia, l. 33. tit. 4. 1. *Part.* et licentia idem videtur, quod jussus, vel præceptum, ut declarat Bart. in l. *si quis mihi bona,* §. *jussum,* D. *de acquirend. hæred.* ubi Bart. voluit, quòd si licentia debet in aliquo actu intervenire, requiritur, quòd præcedat, sicut etiam in jussu; benè facit textus in cap. *licèt, de regul.* et adde Joan. And. in cap. *cum in veteri, de elect.* ubi dicit, quòd ubi requiritur licentia, satis est, quòd interveniat ante, etiam ex intervallo ab ipso actu. Habes ergò hìc, et in dict. §. *jussum,* quòd non potest servus hæreditatem adire, nisi præcedat licentia, seu jussus domini, et idem dic in repudiatione hæreditatis, secundum Bart. in l. *qui in aliena,* in princ. et in l. *is, qui hæres,* §. fin. D. *de acquirend. hæred.* et est communis conclusio, secundum Alexan. in dict. §. *jussum,* quamvis Salicet. tenuerit contrarium in l. fin. in princ. *C. de bon. quæ liber.* facit benè textus in l. *servus dotalis,* D. *solut. matrim.* Satis autem dicitur præcedere, si dominus, et servus simul agnoscant, vel repudient hæreditatem, l. *is, qui hæres,* §. fin. D. *de acquir. hæred.* et tenet Angel. in dict. §. *jussum,* et satis probatur hìc: et quæ sit ratio quòd iste jussus, seu licentia debet præcedere, neque sufficiat ratihabitio sequens, vide per Bart. et Alexand. in l. *qui in aliena,* in princ. D. *de acquir. hæred.*

(5) *Para su padre.* Adde l. *aditio,* D. *de acquir. hæred.* et l. *sed si plures,* §. *in arrogato,* D. *de vulgar. et pupill.* et Gloss. in l. *cum oportet,* in princ. super verbo *ex ejus substantia, C. de bon. quæ liber.* et ibi vide per Bald. col. 2. vers. *quæro,* quando dicatur relinqui filio contemplatione patris; et vide l. *filio,* D. *de condit. et demonstrat.*

(6) *Non puede el fijo.* Approbatur, ut hìc vides, communis opinio Glossæ, et Doctor. quòd in profectitia hæreditate jura antiqua remanent incorrecta, Gloss. in l. 1. *C. qui admit.* et in l. fin. D. *quis ordo in bonor. possess. servet.* Bart. et communiter Doctor. in l. *is, qui hæres,* §. fin. D. *de acquir. hæredit.* et Joann. de Imol. et Paul. de Cast. in dict. §. *jussum,* licèt contrarium voluit Bart. in l. fin. §. *similique modo, C. de bon. quæ liber.* quem ibi sequitur Paul. de Castr. in princ. illius l. colum. 1. idem tamen Paul. in dict. l. *is, qui hæres,* §. fin. et in dict. §. *jussum* secutus est communem opinionem; et hinc dicebat Bald. in dict. l. *cum non solùm,* in princ. col. 3. vers. *quæro filius meus,* quòd quando filius meus est institutus mea contemplatione, si filius non vult adire, pater non habebit beneficium illius legis, ut recusante filio pater possit adire. Subdit tamen ibi Bald. unum verbum satis notabile, quòd si filius esset absens, vel pater de facto non possit eum compellere, vel si filius esset furiosus, succurrendum esset patri de æquitate illius legis; allegat

para sí, mas para el padre et con su otorgamiento (7); et tal heredat como esta es llamada en latin *profectitia*. Pero si atal fijo como este sobredicho viniese la herencia de parte de su madre (8) ó de otro, ó le establesciese alguno por su heredero con entencion (9) que el fijo haya la herencia et non el padre, entonce bien puede el fijo (10) ganar la heredat et haberla sin otorgamiento de su padre, et aun si el fijo non fuere en el logar (11), puede el padre entrar la heredat en nombre del fijo: et tal heredat como esta dicen en latin *adventitia*, de la qual es el señorio del fijo, et el usofruto del padre mientra viviere por razon del poderio que ha sobrel: et tal heredat como esta non puede el padre (12) facer que la non haya el fijo, nin otrosi el fijo non puede contrastar al padre (13) que non haya el usofruto della. Mas si el heredero fuese desmemoriado (14), ó loco, ó menor de siete

in argument. l. *neque infantes*, §. fin. D. *fideicommis. libertat.*

(7) *Con su otorgamiento.* Adde dict. §. *jussum*, et l. *qui in aliena*, in princ. D. *de acquiren. hæred.*

(8) *De su madre.* Vel ab avo, vel avia ex linea materna, seu proavo, vel proavia, l. 1. et 2. *C. de bon. mater.* l. 1. *C. de bon. quæ liber.* et idem videtur, si ab avunculo, vel alio cognato ex parte matris, l. *sed si plures*, §. *in arrogato*, et ibi Bart. et Doctor. D. *de vulgar. et pupill.* et adde authent. *item hæreditas*, *C. de bon. quæ liber.*

(9) *Con entencion.* Quia non fuit contemplatione patris, ut suprà dixi in profectitia, sed contemplatione ipsius filii, vel matris filii.

(10) *Puede el fijo.* Concordat cum l. fin. *C. de bon. quæ liber.* et sic est correcta hodie l. *qui in aliena*, in princ. D. *de acquirend. hæred.* quatenus loquitur de hæreditate filii sibi delata per Orficianum: et ita post Din. ibi tenet Paul. de Cast. et adde Gloss. in dict. l. fin. super verbo *recusante*, in prin. et distingue in hoc circa ætatem filii, ut habetur in dict. l. fin.

(11) *En el logar.* De longa absentia intellige, ut in l. fin. §. *ubi autem voluntas*, *C. de bon. quæ liber.* absens enim, et infans æquiparantur; unde sicut adit pater filio constituto in infantili ætate, ut in dict. l. fin. §. *ubi autem pueritis ætas*, et l. *si infanti*, *C. de jur. deliber.* sic etiam si longè sit absens.

(12) *Non puede el padre.* Quid in alia hæreditate, in qua esset institutus pater; an possit pater excludere ab ea filium, repudiando vel nolendo eam adire, vel an tali casu filius possit eam adire, sicut pater potest recusante filio in casu hujus legis, et dictæ l. fin. Vide per Jason. in l. *cum proponas*, col. 8. *C. de hæred. instit.*

(13) *Non puede contrastar al padre.* Vide in dict. l. *cum non solùm*, in princ. et in §. *sin autem in secunda*, *C. de bon. quæ liber.* et l. *qui hæres*, §. fin. D. *de acquirend. hæred.* et quod hic dicit, *que non haya el usofruto.* Adde, quòd imò recusante filio adire hæreditatem adventitiam sibi delatam, pater poterit eam adire, et pleno jure sibi quærere, ut in dict. l. final. in princ. §. *sin autem in secunda.* Quid autem in querela inofficiosi testamenti delata filio, an pater, recusante filio, possit illam intentare? Paul. de Cast. in l. *Papinianus*, in princ. D. *de inoffic. testam.* relinquit super hoc cogitandum, eo quòd querela sit odiosa: videtur, quòd hanc quæstionem decidat textus ille, ut invito filio pater non possit movere querelam inofficiosi: cui legi videtur standum etiam in hæreditate adventitia, cùm quoad querelam non reperiatur correcta: unde per illam legem dicebat Angel. ibi, quòd invito monacho exhæredato à patre, monasterium non intentat querelam; et ibi etiam in alia questione dicit Angel. quòd dicta lex finalis corrigens jura antiqua, non est extendenda etiam ad casum similem. Limitat etiam Bald. in l. 2. *C. ad Tertul.* dictam legem finalem volentem patrem posse adire hæreditatem adventitiam delatam filio, recusante filio, ut procedat, quando filius fuit institutus in totum, secus si pro parte; tunc enim cùm vocetur cohæres per jus accrescendi, ipse præferetur patri venienti, ex privilegio dictæ l. fin. cùm potentius sit jus commune, quàm privilegium: hoc tamen dictum impugnat Joann. de Imol. in l. *si paterfamilias Titium*, col. 7. D. *de hæred. instituend.* et inducit dictam glossam in verbo *recusante*, in dict. l. fin. in princip. quæ vult patrem præferri substituto; vide ibi Imol. qui etiam respondit ad dictam l. 2. §. *si quis ex liberis*, D. *ad Tertull.* in qua Bald. se fundat: vide ibi per eum.

(14) *Mas si el heredero fuese desmemoriado.* Adde l. *qui servum*, et Gloss. in l. *is potest*, D. *de acquiren. hæred.* et Gloss. in l. *mutum*, 1. responso, D. eod. adibit tamen hæreditatem ejus curator, ut in l. fin §. *tali itaque*, et ibi Gloss. *C. de curator. furios.* et vide ibi in §. *sin autem ex alia*, ubi patet, quòd hoc debet intelligi, agnoscendo bonorum possessionem; et sic impropriè Glos. ibi, et in l. *pupillus*, D. *de acquirend. hæred.* dixit, *adit*, ut declarant Angel. Imol. et Alex. in dict. l. *pupillus*, ubi Alexand. quòd isto casu hodie erit necessaria bonorum possessio, et si furiosus in furore decedat, habetur pro non agnita: vide in dict. §. *tali*, qui est valdè notabilis. Si tamen furiosus esset sub potestate patris, cùm sit pater ejus legitimus administrator, poterit adire hæreditatem pro furioso, quantum ad quærendum hæreditatem perfectè ipsi furioso, sicut tutor infanti, secundum Bartolum, quem sequuntur ibi Angel. Alexandr. et alii, in l. *si infanti*, *C. de jure deliber.* super glos. in verbo, *quæsita*; vide ibi per Alexand. et adde Bart. in l. *infantis*, in fin. *C. qui admitti ad bonorum pos-*

años (15), non podrie ganar por sí mesmo la heredat quel pertenesciese nin haberla; pero aquellos que lo hobiesen en guarda (16) la pueden entrar en nombre dél, si entendieren que le es provechosa. Et si el menor de siete años que es establescido por heredero dotri fuese en poder de su padrè (17), bien puede el padre (18) entrar la heredat en nombre del fijo: et si por aventura moriese el mozo ante que fuese de edat de siete años et ante que el padre la entrase, entonce puede aun el padre entrar et tomar la herencia que era dexada al fijo (19) et haberla para sí, et esto es por razon del fijo que la habie ya como ganada. Otrosi decimos que ningunt mozo que fuese menor de catorce años, que estodiese en poder ó en guarda de otro, non puede ganar nin tomar la herencia en quel establesciesen por heredero, á menos de otorgamiento de su padre (20) ó de aquel que lo hobiese en guarda (21): et si por aventura non estodiese en poder de ninguno, non la puede otrosi ganar sin otorgamiento del juez del logar (22). Et si aquel que fuese establescido es menor de veinte et cinco años et mayor de catorce, et non está en guarda nin en poder de otro, entonce bien puede por sí (23) entrar la heredat et haberla; mas si por aventura despues que la hobiese entrada entendiese que non era su pro de la tener, bien se puede repentir et desampararla; et esto puede facer por derecho de restitucion (24), porque non era de

sessionem poss. et nota benè ad limitationem eorum, quæ habentur in dict. §. *tali.*

(15) *O menor de siete años.* Adde l. *pupillus, si fari potest,* D. *de acquir. hæred.* et l. *si infanti, C. de jur. deliberand.*

(16) *Pero aquellos que lo hobiesen en guarda.* Adde dict. l. *si infanti, C. de jure deliber.* sed an ipse infans tutore auctore, posset adire? Communiter concluditur, quòd sic, si pupillus fari possit, Gloss. Bartol. Alexand. in dict. l. *pupillus*, D. *de acquir. hæred.* et non repugnat lex ista Partitarum, cùm dicit, *non podrie ganar por sí mesmo,* nam intelligi debet, quando ipse solus sine tutore, non quando tutore auctore. Si verò infans, neque tutorem, neque patrem habuit, et in infantili ætate decessit, vide quæ habentur in dict. l. *si infanti, C. de jure delib.* ubi vide per Bald. in 4. colum. an transmittat per existentiam suitatis, vel per beneficium restitutionis, vide per eum ubi suprà, colum. 5. et in l. unic. §. *in novissimo, C. de caducis tollendis*, et an transmittat per l. unic. *C. de his, quæ ante apertas tabul.* vide ibi per Bartol. notabiliter.

(17) *Fuese en poder de su padre.* Idem dic, si infans esset emancipatus, ut in l. *si infanti*, §. 3. versic. *ea verò, C. de jur. deliber.*

(18) *Bien puede el padre.* Adde dict. l. *si infanti, C. de jur. deliber.* et idem dic de avo, vel alio ascendente per lineam paternam, ut ibi habetur.

(19) *La herencia que era dexada al fijo.* Videtur velle ista lex, quòd pater debeat adire hæreditatem delatam filio infanti, non aditam vivente filio: dic tamen, quòd satis erit, quòd pater adeat hæreditatem infantis absque eo, quòd aliter adeat hæreditatem, quæ delata erat infanti, quæ nunquam fuit adita, ut intelligunt Angel. et Paul. de Cast. et Alexand. in dict. l. *si infanti,* ubi Alex. in 4. notab. Si verò neque hæreditatem infantis pater adiret, non transmitteret hæreditatem sic delatam, si moreretur pater post annum datum ad deliberandum, ut vult Bald. in l. *cum antiquioribus*, col. 3. vers. 7. *quæritur, C. de jur. delib.*

(20) *De otorgamiento de su padre.* Concordat cum l. fin. §. *sin autem in secunda ætate, C. de bon. quæ liber.* et in §. *ubi autem voluntas,* et l. *is qui,* §. fin. D. *de acquir. hæred.*

(21) *En guarda.* De tutore dicit; adde l. *pupillus,* D. *de acquir. hæred.* et l. *potuit, C. de jur. delib.*

(22) *Sin otorgamiento del juez del logar.* Concordat cum l. *bonorum, C. qui admit.* et l. *si infanti,* in fin. *C. de jur. delib.* et approbatur hìc opinio illa, quòd etiam quoad aditionem hæreditatis auctoritas judicis supplet defectum tutoris, quæ fuit opinio Azo. *C. de jur. deliber.* in summa, col. penul. licèt non allegat ll. prædictas: tenet etiam Bart. in l. *si curatorem, C. de in integr. restit. minor.* Bald. et Salicet. in l. *potuit, C. de jur. deliber.* Gloss. in §. *neque, Inst. de auctor. tutor.* Alexand. in dict. l. *bonorum*, licèt contrarium tenuit Paul. de Cast. ibi et Ang. in l. fin. *C. unde legati,* et in l. *restituta,* §. fin. D. *ad Trebell.* et nota, quòd si pater recuset adire hæreditatem adventitiam delatam filiofamilias pupillo, tunc ipse pupillus, etiam sine tutore, neque auctoritate judicis, poterit adire, ut est textus in l. fin. §. *sin autem in secunda, C. de bon. quæ liber.* et tenet Alexand. in dict. l. *bonorum*, in 1. limitatione, et est communis opinio, secundum Decium ibi, licèt Jaso contradicat.

(23) *Por sí.* Adde l. *impuberibus.* et l. *ei, qui se,* et l. *necessariis,* D. *de acquir. hæred.* et l. *puberem, C. de jur. delib.*

(24) *De restitucion.* Adde dict. l. *necessariis,* D. *de acquir. hæred.* et l. 1. *C. si minor se ab hæred. abstin.* et an detur istud beneficium restitutionis minori, etsi non probet hæreditatem esse damnosam? Istam quæstionem tractat Joan. Andr. *in addit. ad Specul.* tit. *de restit. in integr.* §. *quis autem,* in princ. in 2. addit. super parte *minores,* et ibi refert opiniones contrarias; dicit enim, quòd Guilliel. in dict. l. 1. *C. si minor se ab hæred. abstin.* tenet minorem, qui adivit, restitui, etiam

edat complida de veinte et cinco años quando la rescebió.

LEY XIV.

Cómo debe seer cierto el heredero de la muerte de aquel quel establesció ante que entre la heredat, et otrosi si es tal home que gela podie dexar.

Cierto debe seer el que es establescido por heredero ó ha derecho de heredar los bienes de otro por parentesco, de la muerte (1) de aquel á quien quiere heredar; ca demientre que dubdase (2) si es vivo ó muerto non puede entrar nin ganar la heredat dél, nin la puede renunciar maguer quiera. Otrosi el que fuese establescido por heredero so alguna condicion non puede entrar la heredat nin desampararla (3) fasta que la condicion sea complida (4); et aun decimos que todo home á quien establescen por heredero debe seer cierto de la persona daquel que lo establesció si es home que pueda facer testamento ó non (5); ca si tal home fuere á quien defienden las leyes deste nuestro libro que non pueda facer testamento, non puede el heredero entrar la herencia de tal home; et como quier que la entre, non gana derecho ninguno en ella. Mas si el heredero dubdase de la condicion por sí mesmo (6), si por sí segunt derecho podrie ganar la heredat ó non, tal dubda nol empesce; et esto serie como si dubdase si era salido de poder de su padre ó non, ó si era siervo ó forro; ca maguer dubdase en alguna destas maneras ó en otra semejante dellas, non se le embarga por ende que non pueda entrar et ganar la heredat, pues que cierto es que el testamento vale, et que lo fizo aquel que habie poder de lo facer.

si de bonis suis nihil diminuatur, allegat l. *si hæreditatem*, D. *mandati*, et l. *quia poterat*, D. *ad Trebell.* et quod dicit, quod aliqui contra, sed malè. Refert etiam, quòd Cynus post Jacob. de Aren. tenet contrarium : et ibi refert eorum motiva, et tandem dubius videtur residere Joann. Andr. neutram sententiam firmans, licèt respondeat aliquibus motivis Cyni, et Jacob. de Aren. Primam opinionem tenuit Bald. post Jacob. Brutic. in dict. l. 1. et etiam Salicet. in authen. *si omnes*, eod. tit. qui pro hac opinione allegat textum in l. *defendente*, D. *de auctor. tutor.* Joann. de Imol. verò in dict. l. *necessariis*, tenet secundam opinionem Cyni, et Jacob. de Aren. et vult, quòd non sufficiat minori probare, quòd sunt creditores in hæreditate; quia non sequitur, sunt creditores, ergò ego sum læsus, quia potest esse, quòd hæreditas sit locuples : subdit tamen Imol. quòd si minor probasset aliquos creditores esse in hæreditate, quorum creditum ascendit usque ad mille, et in hæreditate non dicit esse ultra centum, quòd obtinebit, et volens dicere contrarium probet; allegat textum cum glos. in l. *cum de lege Falcidia*, D. *de probation.* et in ista sententia Imolæ residere videtur Alexand. in dict. l. *necessariis*, per textum ibi, dicens istam opinionem esse veriorem : ista lex Partitarum satisfacit pro prima opinione, ibi cùm dicit: *Mas si por aventura despues que la hobiese entrada entendiese que non era su pro de la tener, etc.* et sic innuit in hoc stari arbitrio petentis restitutionem, an hæreditas sit damnosa, an non.

LEX XIV.

Dubitans testatorem mortuum esse, vel an potuerit condere testamentum, non potest adire ejus hæreditatem : idem si est institutus sub conditione, ea pendente non potest etiam interim repudiare hæreditatem : sed si de sua conditione dubitet hæres, an sit sui juris, an non, potest adire. Hoc dicit.

(1) *De la muerte.* Concordat cum l. *qui hæreditatem*, et l. *neminem*, et l. *hæres institutus*, cum l. seq. D. *de acquir. hæred.* et nota, quòd neque exsecutoribus testamenti currit tempus, nisi ex quo sunt certi de morte testatoris, vide Bald. in cap. 1. §. 1. col. fin. *quo tempore miles*, et dicitur hæres esse de hoc certus, si de hoc sit communis opinio, ut in l. *cum quidam*, §. *quod dicitur*, D. *de acquir. hæred.* et tenet Alex. post Roman. in dict. l. *qui hæreditatem.*

(2) *Que dubdase.* Adde l. *is, qui hæres*, §. *si quis dubitet*, D. *de acquir. hæred.* juri ergo, quod quis dubitat sibi competere, non potest renuntiari, secundùm Alber. ibi.

(3) *Desampararla.* Limita, nisi repudiet coram judice, veluti ad instantiam creditorum, l. *in plurimum*, D. *de acquir. hæred.*

(4) *La condicion sea complida.* Concordat cum l. *is, qui hæres*, 1. respon. D. *de acquir. hæred.*

(5) *Que pueda facer testamento ó non.* Adde l. *hæres institutus, sed et si de conditione testatoris*, D. *de acquir. hæred.*

(6) *Por sí mesmo.* Adde l. *sed et si de sua*, D. *de acquir. hæred.* et eod. tit. l. *is, qui putat*, §. final et l. *qui se pupillum.*

LEY XV.

Cómo el heredero debe rescebir la herencia llanamiente, et sin condicion et por si mesmo, et non por otro personero.

Seyendo algunt home rescebido por heredero en parte cierta, maguer él non sepa quanta es, bien puede entrar en la herencia (1), solamiente que la entre con entencion (2) de la haber quanto quier que sea: et esto debe facer puramiente sin ninguna condicion (3); ca si condicion alguna hi pusiere, como si dixiese: quiero entrar la herencia de fulan que me establesció por heredero so tal condicion que si yo fallare que es tal que me pueda aprovechar (4) della, seré heredero della fasta tal tiempo (5), ó otra condicion qualquier que él pusiese semejante destas quando la entrase, non valdrie nin ganarie por ende la heredat. Otrosi decimos que el heredero non puede ganar la herencia por procurador (6), fueras ende si fuese rey (7) ó concejo (8), ante ha meester que él por sí mesmo venga decir et otorgar si la quiere rescebir ó non; mas despues que él hobiere otorgado que quiere seer heredero, bien podrie entrar et tomar la posesion della (9) por personero.

LEX XV.

Non valet aditio sub conditione facta, nec potest fieri per procuratorem, nisi sit Rex, vel communitas hæres instituta; sed aditione facta, potest possessio bonorum per procuratorem recipi. Hoc dicit.

(1) *Puede entrar en la herencia.* Concordat cum l. *si quis extraneus*, §. D. *si quis partem*, et l. *ex semisse*, D. *de acquir. hæred.* et ibi Gloss.

(2) *Con entencion.* Id est, eo proposito, vide l. *qui jure*, D. *de milit. testam.* et Gloss. in dict. §. *si quis partem*, et in dict. l. *ex semisse*, quæ communiter approbatur. Quid tamen si de tali proposito non constaret? Dic, quòd in dubio, si sibi utile erat habere etiam aliam partem, præsumendum est, quòd illam voluerit, secùs si esset damnosum illam habere: ubi autem non apparet de utilitate, vel damno, præsumitur, quòd si adivit minorem, velit adire majorem, ut in dict. l. *ex semisse*, voluit Gloss. secùs è contra, secundum Bart. et Joan. de Imol. in dict. l. *ex semisse*, licèt Bald. ibi isto ultimo casu voluit contrarium, eo quòd in majori parte inest minor; et procedit dispositio hujus legis, sive dubitet de quota, sive erret; nam quando adiens talis erat propositi, ut hìc dicitur, error nihil nocet, ut tenuit Gloss. et Doctor. communiter in dict. §. *si quis partem*, et tale propositum, seu voluntas ex eo ostendetur, si is, qui fecit aditionem, dixerit, quòd eam fecit omni via, jure, modo et forma, quibus meliùs potuisset, ut tradit Decius consil. 14. *et pro tenui facultate mea diligenter consideratis*, et ibi allegat ad hoc quoddam consilium Anchar. Vide ibi per eum.

(3) *Sin ninguna condicion.* Nam actus legitimi non recipiunt conditionem, neque diem, l. *actus*, D. *de regul. jur.* et cap. *actus*, eod. tit. lib. 6.

(4) *Que me pueda aprovechar.* Sumptum est à l. *eum qui*, §. fin. D. *de acquir. hæred.* et procurator constitutus ad adeundum sub tali conditione, non acquiret, etiam si simpliciter ipse curator adeat, secundum Bald. in rubrica *C. qui admit.* ad fin. 4. col. et ibi in *addition.* posset tamen constitui sub ista conditione ad petendam bonorum possessionem, secundum Bald. ibi, et Joan. de Imol. in l. *Paulus*, D. *de acquir. hæred.*

(5) *Fasta tal tiempo.* Vitiatur enim hæreditatis aditio, quæ fit usque ad talem diem, vel tempus, dict. regul. *actus*, D. *de regul. jur.*

(6) *Por procurador.* Concordat cum l. *Paulus*, aliàs incipit, *per procuratorem*, D. *de acquiren. hæred.* et intellige, sive sit generalis, sive specialis.

(7) *Rey.* Adde l. 1. §. fin. D. *de offic. procurat. Cæsar.*

(8) *Concejo.* Nota benè, quia non memini ita vidisse expressum in jure communi; benè tamen facit, quod notant Bart. et Angel. in dict. l. *per procuratorem*, quòd ubi aliqua opera requiritur in aditione, ut est quando monachus vult adire hæreditatem, quòd non potest nisi præcedat jussus abbatis, vel pupillus, qui non potest nisi cum tutore auctore, vel filius, qui non potest sine jussu paterno, posset tunc constitui procurator. Et idem dicit Bald. de muliere, quæ non potest adire sine consensu conjunctorum, in l. 1. in 30. oppos. *C. qui admit.* ubi etiam idem dicit de ecclesia; cùm enim non possumus aliquid facere sine ministerio et adminiculo alieno, licitum est constituere procuratorem: benè tamen esset concedendum, quòd civitas, vel collegium possit per se contrahere, et sic etiam adire hæreditatem absque eo, quòd ad id constituat syndicum, ut notat Paul. de Castr. post Bart. in l. 1. §. *fuit quæsitum*, D. *ad Trebell.*

(9) *La posesion della.* Idem si constitueretur procurator ad agnoscendam, et petendam bonorum possessionem, quæ juris est, l. 3. §. *adquirere*, D. *de bonorum possess.* et per Gloss. et Doctor. in dict. l. *per procuratorem.*

LEY XVI.

Cómo quando algunt home muere sin testamento, et dice su muger que es preñada, non deben los parientes del finado tomar la herencia fasta que sean ciertos si es asi ó non.

Sin testamento (1) moriendo algunt home, dexando su muger preñada ó cuidando que lo era (2), decimos que hermano nin otro pariente del muerto non debe entrar (3) la heredat del finado, ante debe esperar fasta que la muger encaezca (4), et entonce si el fijo ó la fija nasciese vivo (5), él habrá la heredat et los otros bienes del padre. Pero si sopieren ciertamiente (6) que la muger non finca preñada, entonce bien puede el mas propinco pariente entrar la heredat del muerto como heredero dél, parándose á pagar las debdas et á facer las otras cosas que era tenudo de dar ó de pagar el señor cuyos fueron los bienes, et esto debe facer con otorgamiento (7) del juez del logar.

LEY XVII.

Qué guarda deben poner los parientes del finado quando su muger dice que es preñada dél.

Mugeres hi ha algunas que despues que sus maridos son muertos dicen que son preñadas dellos, et porque en los grandes heredamientos que fincan despues de la muerte de los homes ricos podrie acaescer que se trabajarien las mugeres de facer engaño en los partos, mostrando fijos agenos deciendo que eran suyos, pòr ende mostraron los sabios antiguos manera cierta por que se puedan los homes guardar desto, et dixieron que quando la muger dixiese que finca preñada de su marido, que lo debe facer saber (1) á los pa-

LEX XVI.

Si dubitatur, an uxor intestati remanserit prægnans, an non, nullus potest ingredi hæreditatis bona, et si peperit filium, ille erit hæres; aliàs proximior. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *cum quidam*, §. *quod dicitur*, cum sequent. D. *de acquir. hæred.*

(1) *Sin testamento.* Idem dic, si cum testamento, si posthumus fuit præteritus, vel exhæredatus, cujus exhæredatio pro præteritione habetur, cùm posthumus non possit committere causam ingratitudinis, l. *si quis in suo*, §. *legis*, C. *de inoffic. testam.* l. *non putavit*, §. *non quævis*, D. *de bonor. possess. contra tabul.* Gloss. in l. *si posthumus*, D. *de liber. et posthum.* in gloss. 1. Cùm enim posthumus, si nasceretur, rumperet testamentum, ut in l. 20. tit. 1. suprà ead. *Part.* cum ibi allegatis; ita et antequam nascatur, impediet institutum adire, ut in l. *cum quidam*, §. *quod dicitur*, D. *de acquirend. hæred.* si verò posthumus fuisset cum alio institutus, tunc adire posset institutus, si esset alter filius, pro dimidia, vel quarta, secundum quod Gloss. et Joan. de Imol. et Paul. de Castr. declarant in dict. §. *quod dicitur;* si esset extraneus pro quinta parte, secundum leges regni, nam reliqua bona sunt legitima filiorum.

(2) *O cuidando que lo era.* Item si sciret esse prægnantem, nam in hoc non est vis, ut in dict. §. *quod dicitur*, sed hoc posuit ista lex gratia exempli, innuens, ideò non testatus pater, quia sciebat, vel credebat uxorem prægnantem.

(3) *Non debe entrar.* Ut in dict. §. *quod dicitur.*

(4) *Encaezca.* Vulgare antiquum Hispanorum, id est, pariat.

(5) *Nasciese vivo.* Hodie per l. *Tauri*, requiritur, quòd etiam sit baptizatus, et vivat per 24. horas, et quòd tali tempore nascatur, quòd sit possibile eum vivere naturaliter, ut in l. 13. *in Ordin. Taur.* per quam legem fuerunt sublata multa dubia, quæ erant de jure communi, et propter istam legem Partitarum, et l. 3. tit. 6. lib. 3. *For.* ll.

(6) *Sopieren ciertamiente.* Quia mulier dicebat se non prægnantem, et ita etiam attestantur obstetrices, vide in dict. §. *quod dicitur*, vel erat de hoc communis opinio, vide ibi per Paul. de Castr.

(7) *Con otorgamiento.* Istud non habetur in dict. §. *quod dicitur*, neque Doctores, quos ego viderim, id tangunt: ideò tene mente istam legem, quæ hoc addit, fortè ne ex aditione hujus consanguinei, et occupatione bonorum, oriri possit discordia, cùm fortè uxor, quæ à defuncto reputata fuit prægnans, esset in possessione bonorum; unde opportunum fuit, ut judici constaret, an uxor prægnans esset, necne, ut sic ejus auctoritate institutus ingrederetur hæreditatem.

LEX XVII.

Hæc lex latè ponit formam, quæ debet servari, quando mulier post mortem viri dicit se prægnantem, ut evitetur dolus, et fraus, ne alienus partus supponatur. Hoc dicit. Habuit ortum à l. 1. D. *de ventre inspic.* §. *de inspiciendo.*

(1) *Lo debe facer saber.* Si non malitia, sed imperitia mulieris hoc factum non esset, remittendum esset, ut in l. *edictum*, D. *de vent. inspic.* cùm videamus istud non esse in usu, nisi quando peteretur à propinquis defuncti; et mos regionis

rientes mas propincos (2) dél diciéndoles de como es preñada de su marido, et esto debe facer dos veces en cada mes desde el tiempo que su marido fue muerto fasta que ellos envien catar si es preñada ó non. Et si por aventura los parientes dubdaren en esto, deben enviar cinco buenas mugeres que sean libres quel caten el vientre, de manera que nol tangan contra su voluntat (3), et desi pueden enviar que la guarden si quisieren, et la guarda de tal muger debe seer fecha desta guisa; ca el juez del logar do esto acaesciere, si los parientes del muerto lo demandaren, debe catar casa de alguna buena dueña et honesta en que more esta muger fasta que para; et ella morando en casa de esta buena dueña, quando asmare que debe parir, débelo facer saber á los parientes del finado treinta dias ante que encaesca, porque ellos envien otra vez algunas buenas mugeres et honestas quel caten el vientre. Et en aquella casa do hobiere de parir non debe haber mas de una entrada, et si mas hi hobiere, débenlas cerrar, et á la puerta de aquella casa do está la muger que dice que es preñada pueden poner los parientes del finado tres homes et tres mugeres libres, que hayan ellos dos compañeros et ellas dos compañeras que la guarden, et cada que hobiere de salir esta muger de aquella casa á otra que sea dentro en aquella morada para entrar en baño ó para otra cosa qualquier quel sea meester, deben catar aquellos que la guardan toda la casa do quiere entrar ó el logar do se quiere bañar, de guisa que non sea dentro otra muger que fuese preñada, ó algunt niño ascondido ó otra cosa alguna en que podiesen rescebir engaño, et quando algunt home ó muger quisiere entrar á ella, débenlos escodruñar (4) de manera que en su entrada non pueda otrosi seer fecho engaño. Otrosi decimos que sintiendo la muger en sí mesma atales señales por que entendiese que era cercana al parto, débelo aun facer saber otra vez á los parientes de su marido que la envien á catar et guardarla si quisieren; et quando ya fuere cuitada por razon del parto, non debe estar en aquella casa do ella está home ninguno (5), mas pueden hi estar fasta diez mugeres buenas que sean libres, et fasta seis sirvientas (6) que non sea ninguna dellas preñada (7), et otras dos mugeres sabidoras (8) que sean usadas de ayudar á las mugeres quando encaescen: et deben entonce en aquella casa arder cada noche fasta que para tres lumbres (9), porque non pueda hi seer fecho algunt engaño ascondidamiente, et quando

inspiciendus est, et secundum eum observari ventrem, et partum, et infantem oporteret, l. *edictum*, D. eod. et infrà ead. l. in fin.

(2) *Mas propincos.* His scilicèt, quos proxima spes successionis contingit, non autem substituto, l. 1. §. *denuntiari*, D. *de ventr. inspic.* facit ad quæstionem, an sententia lata contra possessorem majoriæ, et bonorum ejus, præjudicet aliis post eum vocatis ad majoriam; de quo vide, quæ dixi in l. 20. tit. 22. 3. *Part.*

(3) *Que nol tangan contra su voluntat.* Concordat cum l. 1. §. *de inspiciendo*, vers. *hæc simul*, ibi cum dicit: *et ne qua earum, dum inspicit, invita muliere, ventrem tangat*, hoc fortè ne sequatur abortus ex tactura ventris; datur enim licentia inspiciendi ventrem, etiam invita muliere, sed non tangendi ventrem, ea invita.

(4) *Escodruñar.* Facit, ut custodes, qui ponuntur in limitibus regni, possint transeuntes perscrutari, ne secum deferant extra regnum res vetitas extrahi; vide per Joan. de Plat. in l. 3. *C. de curs. publ.* lib. 12. per textum ibi, dum tenet, quòd resistentes tali scrutinio, debent acriter puniri. Facit etiam, ut officiales possint de nocte perscrutari deferentes arma prohibita deferri, vide l. *omnis servitus*, et ibi Joan. de Plat. *C. de aquæduct.* lib. 11. et quæ traduntur per Bart. Bald. et alios in l. *requirendi*, *C. de servis fugitiv.*

(5) *Home ninguno.* Nota hoc, quia non ita clarè dicitur in l. 1. D. *de vent. inspic.* vide in §. 10. vers. *mittantur mulieres;* et facit, quòd viri, seu masculi non debeant adesse in partu mulierum, sed tantùm fœminæ.

(6) *Sirvientas.* In dict. l. 1. §. 10. vers. *mittantur*, has vocat ancillas.

(7) *Preñada.* Et ideò omnes mulieres, quæ ibi futuræ sunt, debent excuti, ne qua earum prægnans sit; vel ne aliquem parvulum possit secum deferre, et submittere, vide in dict. l. §. 10. vers. *mittantur.*

(8) *Mugeres sabidoras.* De obstetricibus dicit, nam et scientia et experientia requiritur in obstetricando, ut hìc, et habetur etiam Exodi cap. 1. v. 19. ibi: *non sunt Hebrææ, sicut Ægyptiæ mulieres; ipsæ enim obstetricandi habent scientiam.* Et confert, ut ad Protomedicos regni, istarum, sicut et medicorum examinatio competat, l. 1. vers. *sed obstetrices*, D. *de variis, et extraordin. cognit.* l. *item obstetrix*, D. *ad leg. Aquil.*

(9) *Tres lumbres.* Quia tenebræ ad subjiciendum partum aptiores sunt, dict. l. 1. vers. *tria lumina.*

la criatura fuere nascida débenla mostrar á los parientes del marido si la quisieren ver. Et seyendo guardadas estas cosas en la muger de que fuese dubda si era preñada ó non, heredará el fijo que nasciese della despues de la muerte de su marido los bienes dél. Et si esta muger sobredicha de que fuese dubda si era preñada ó non non se quisiere dexar catar el vientre, ó non quisiese que la guardasen asi como sobredicho es, ó en otra manera que fuese guisada et usada en el logar do vive, maguer pariese et viviese el fijo, non le entregarien (10) de los bienes del muerto, á menos de seer probado que la criatura nasciera della en tiempo que podiera seer fijo ó fija de su marido.

LEY XVIII.

Cómo puede el heredero desechar la herencia quel pertenesce por testamento ó por razon de parentesco.

Renunciar puede el heredero la herencia en dos maneras por palabra ó por fecho : por palabra como si dixiese ante que entrase la heredat que la non querie rescebir (1) : de fecho como si ficiese algunt pleyto, ó postura ó alguna cosa en la heredat et en los bienes della non como heredero, mas como extraño, et como home que lo quiere haber por otra razon (2), ó si ficiere alguna cosa en la heredat por que se entendiese que non habie voluntat (3) de la rescebir como heredero. Otrosi decimos que habiendo el heredero desechada la heredat quel pertenesciese por testamento ó por razon de parentesco, non la puede (4) despues deman-

(10) *Non le entregarien.* Ex facto ergò matris generatur filio præjudicium in possessorio, non in petitorio judicio, ut hìc, et in l. 1. §. 10. vers. *si cui,* ubi Glos. et Doctor. D. *de vent. inspic.*

LEX XVIII.

Potest hæres verbis, vel factis hæreditati renuntiare; et si unus ex hæredibus adit, et alius repudiet, nec sit substitutus, potest is, qui adit, eligere, si vult, partem repudiantis, et totam habere hæreditatem; vel dimittere partem, quam priùs adivit. Item semèl repudians hæreditatem, non potest amplius illam rehabere, nisi sit minor. Hoc dicit.

(1) *Rescebir.* Non autem videtur repudiare hæreditatem, qui importunatus à creditoribus dicit, nolo istas brigas, secundum Bald. in l. 2. *C. qui bon. ced poss.* Nota tamen, quòd qui repudiat onus hæreditati annexum, videtur repudiare hæreditatem, vide in l. *proindè,* D. *de rebus credit.* ubi Salicet. Repudiare etiam videtur hæreditatem, qui post terminum ad deliberandum dicit, sibi non expedire, seu quòd non putat sibi expediens, hæreditatem adire, l. *sed et si alio,* et ibi Bart. D. *ad Trebell.* et repudians hæreditatem simpliciter, videtur repudiare, tam ex testamento, quàm ab intestato; vide glossam singularem in l. 1. §. *sed videndum,* in verbo *succedat,* D. *de successor. edict.* et per Bald. in l. 1. col. 2. *C. quando non petent. partes,* et Paul, in l. *quandiu,* la 1. D. *de acquir. hæredit.* l. penult. infrà eod. quam vide. Non tamen videtur repudiari hæreditas, si repudietur officium commissarii relictum in testamento, secundum Bald. in l. *cum proponas, C. de fideicommis. libertat.*

(2) *Razon.* Unde si petat sibi debitum, videtur repudiare hæreditatem, l. *si præteritus,* D. *de bon. possess. contra tabul.* vide per Bald. in l. *ut debitum, C. de hæredit. action.* ubi bonus textus; vel si soror permisit fratres diu possidere hæreditatem paternam, et cum aliquo egebat, petebat ab eis, ut à fratribus exclusa intelligitur renuntiando tacitè potentiæ succedendi, licèt solus cursus longi temporis non sufficeret, l. *licèt, C. de jur. deliber.* si autem siluit diu cum fratribus, ac nunquam quicquam habuit commune ab eis petendo, vel cum eis rationem calculando de aliis gestis inter eos, hoc solum diuturnum silentium tacitam repudiationem non inducit, secundum Bart. et Angel. in l. *recusare,* D. *de acquir. hæred.* ubi etiam Joan. Imol. per dict. l. *licèt,* quod videtur benè notandum ad limitationem l. 2. tit. 11. lib. 2. *For.* LL. quæ est inserta in Ordinationibus regalibus, lib. 3. tit. *de las prescripciones;* et adde l. fin. et quod ibi notat Bart. et Paul. D. *pro dote.*

(3) *Voluntat.* Ut si patiatur rem hæreditariam perire, vel destrui, l. 2. *C. de infantib. exposit.* Alberic. et Joann. de Imol. in dict. l. *recusare.*

(4) *Puede.* Adde l. *sicut, C. de repud. hæredit. et* quæ ibi notant Bart. Paul. et Alexand. et de sorore renuntiante hæreditati in unum ex fratribus, an prosit omnibus, vel illi tantùm? Vide Paul. de Cast. in l. 1. §. *inde Neratius,* D. *ad Trebell.* vide in hoc l. *fuit quæstionis, de acquirend. hæred.* et Bald. in l. *si defunctus, C. de suis et legitim. hæred.* et in l. *pactum,* 2. quæstione, *C. de collation.* et Joan. And. in *addition. ad Speculat.* tit. *de testam.* §. 1. *in additione* incipienti, *Ubertus;* et vide Socin. consil. 91. col. 3. 1. vol. et consil. 147. et consil. 91. in 5. dubio, 3. vol. et vide l. *si aviam, C. de jur. deliberand.*

dar nin haber, fueras ende si el heredero fuese menor de veinte et cinco años; ca si este atal entendiere que fizo mal en desampararla, et la quisiere demandar ó cobrar despues, bien lo puede facer (5) por razon que non era de edat complida quando la desechó. Otrosi decimos que aquel que se hobiese una vez otorgado por heredero de otro, non puede despues desamparar (6) la herencia; pero quando dos homes (7) fuesen establescidos en uno por herederos, et el uno dellos otorgase (8) que lo querie seer, et el otro non la quisiese (9) non habiendo substituto (10), decimos que este que la

(5) *Facer.* Adde l. 1. et 2. *C. si ut omiss. hæredit. vel bonor. poss.* et l. fin. *C. si minor. se ab hæred. abstin.*

(6) *Desamparar.* Adde dict. l. *sicut, C. de repudian. hæred.* et limita, nisi ex beneficio minoris ætatis, ut suprà in casu præcedenti, l. 1. *C. si minor se ab hæred. abstin.* et l. *necessariis,* D. *de acquir. hæred.* et suprà eod. l. 13.

(7) *Homes.* Sive sint sui, vel extranei, vel unus suus hæres, alter extraneus, Gloss. et Doctor. communiter in l. *cum hæreditate,* D. *de acquirend. hæred.* de qua ista sumpta est; nam propter beneficium abstinendi, idem habet suus, quod emancipatus, l. *nam neque emancipatus,* D. *de legat.* 1. l. *pro hærede,* §. *Papinianus,* D. *de acquirend. hæred.*

(8) *Otorgase.* Quid si repudiasset partem suam, et postea cohæres similiter repudiasset partem suam, an possit primus repudians adire totam hæreditatem? Videbatur, quòd sic, quia aditio, et repudiatio sunt convertibilia, l. *is potest,* D. *de acquirend. hæred.* quod benè procederet in suo, qui abstinuit, et posteà vellet adire, seu abstentionem revocare, juxta l. fin. infrà eod. et l. fin. *C. de repudiand. hæred.* in emancipato verò, seu extraneò hærede non videtur, quòd possit procedere, ut suprà ista l. ibi, *otrosi decimos,* et l. *sicut, C. de repudian. hæred.*

(9) *Quisiese.* Post aditionem cohæredis; nam si cohæres adiisset post repudiationem alterius, tunc non procederet ista lex, sed indistinctè cogeretur habere utramque portionem, l. *si duo,* D. *de acquirend. hæredit.* Intellige etiam, quando cohæres postea repudiet ipso jure, sine aliquo beneficio restitutionis; nam si adiverat, et postea repudiet beneficio restitutionis, non cogitur cohæres, qui adivit, habere portionem repudiantis, vel admittere suam; sed potest habere suam et aliam dimittere creditoribus, l. *si minor,* D. eod. quid autem in fideicommisso, vide l. antepenult. et penult. D. *ad Trebell.* et ibi Bart.

(10) *Substituto.* Nam substitutus præferretur conjuncto, l. 2. §. *si duo,* D. *de bonor. poss. secund. tabul.* l. penult. D. *de injust. rupt.* et in authent, *hoc amplius, C. de fideicommiss.* et in l. unic. §. *in primo,* et in §. *pro secundo, C. de caduc. toll.* et notatur in l. *qui patri,* D. *de acquir. hæred.* et non solùm expressa substitutio, verùm etiam tacita potentior est, quàm jus accrescendi, Gloss. in l. fin. et ibi Bald. *C. de institut. et substitut.* Si tamen substitutus repudiaret (quia, et tunc accresceret illa portio cohæredi, ut in dict. §. *si duo*) procederet adhuc tunc ista lex. Quid autem, si et ipse cohæres, qui prius adivit, erat substitutus cohæredi repudianti, an etiam tunc procederet hujus legis dispositio? Bart. in l. *testamento, C. de impub. et aliis substit.* vult, quòd tunc non procedat ista dispositio, quia tunc devolvitur ex expressa dispositione defuncti, quam ignorare non potuit; et sic ei invito illa portio repudiata accrescet, quia eo ipso, quòd adivit, censetur obligatus, seu se obligasse ad recipiendum aliam partem, in qua erat substitutus vulgariter, sicut etiam obligatur ad recipiendum hæreditatem pupilli, in qua est substitutus pupillariter, l. *qui patri,* D. *de acquir. hæred.* et idem tenet Angel. in dict. l. *cum hæreditate,* non allegans Bartolum, et sibi hoc dictum approprians fortè, ut dicit Paul. quia non vidisset ibi Bartolum: et est singularis limitatio, secundum Paul. de Castr. ibi. Idem etiam tenet ibidem Joan. de Imol. motus ex eo, quia iste casus potuit per hæredem provideri, et non fuit inopinatus: adverte tamen quòd Gloss. in dict. l. *in testamento,* tenuit contrarium; imò, quòd etiamsi cohæres sit substitutus, adhuc habeat locum dispositio dictæ l. *cum hæreditate,* intelligens dictam l. *in testamento,* cum dicit, *invitis accresceret,* scilicet, si nolunt dimittere partem suam juxta dispositionem istius legis, et dictæ l. *cum hæreditate:* et opinio Glossæ confirmatur, quia si ratio istius dispositionis, ut Doctor. volunt, est casus inopinatus, ita hoc est in vocato per jus substitutionis, sicut etiam in jure accrescendi, cùm qualibet via hæres sciret, seu scire deberet partem hæredis repudiatam sibi accrescere; et expressio eorum, quæ tacitè insunt, nihil operatur, l. 3. *C. de fidejuss.* l. *hæc verba,* D. *de legat.* 1.

Præterea etiam succedere per jus accrescendi ex dispositione testatoris venit, sicut et quando ex substitutione, l. *si Titio et Mævio,* §. *Julianus,* D. *de legat.* 2. licèt huic rationi posset responderi, quòd non exprimitur per eumdem modum, qui tacitè inest, quando cohæres est substitutus, imò additur sibi jus ex substitutione unita cum jure accrescendi; nam etsi repudiaret partem suam, posset venire ad partem cohæredis per jus substitutionis, et ita demum habebit partem suam per jus accrescendi, l. *si tu ex parte,* D. *de acquirend. hæred.* et tamen si non esset substitutus, et repudiaret partem suam, perpetuò esset exclusus: opinionem etiam Gloss. aliquibus rationibus defendit Bretinus in dict. l. *cum hæreditate.* Et ra-

entró en su escogencia (11) es de tomar la parte del otro et de haber, toda la heredat, ó dexar la suya (12) que habie entrada.

tionibus, quas adducunt Doctores tenentes cum Bartol. respondet etiam Decius in dict. l. *testamento :* et licèt iste articulus sit dubius, mihi magis placet opinio Glossæ in dict. l. *testamento,* cùm enim substitutio fiat inter hæredes ad commodum ipsorum, non debet redundare in odium, l. *quod favore*, C. *de legib.* et in odium esset, si præcisè cogeretur acceptare portionem repudiantis. Et ista opinio videtur æquior, licèt tu posses etiam istam legem Partitarum inducere pro opinione Bartol. Angel. et aliorum, cùm dicit, *non habiendo substituto*, si intelligere velis, etsi cohæres esset substitutus; sed non videtur sensus germanus litteræ, et l. 8. tit. 5. suprà ead. *Part.* potest induci pro opinione dictæ glossæ, nisi intelligas, ut ibi dixi in gloss. super verbo *ó los desampare todos :* nihilominus opinio Bart. est magis communis, et pro se habet dictam l. *testamento*, quæ multum facit; unde in practica non esset ab opinione Bart. recedendum.

(11) *Escogencia.* Intellige, quando erant creditores, à quibus iste hæres posset conveniri et vexari, cùm et hæc videatur ratio finalis hujus legis, ut patet in dict. l. *cum hæreditate,* à qua ista sumpta est; si verò nulli essent creditores, neque legatarii, hoc non procederet, secundum Bart. et Paul. in dict l. *cum hæreditate;* ex quo Bart. ibi infert ad quæstionem notabilem, vide ibi per eum. Et an si confectum esset inventarium, procedat dispositio hujus legis? Bart. et Paul. quòd non, in dict. l. *cum hæreditate,* ubi contrarium tenet Joan. de Imola, et magis mihi placet, cùm hæc lex non distinguat, fiat, vel non, inventarium : et quia ut dicit Imola, licèt fecit inventarium pro sua parte, non tamen fecit pro parte cohæredis, in quo sentit Imola, quòd si de qualibet portione factum fuit inventarium, non procederet illa lex, neque ista, et sic isto casu procederet opinio Bart. et Paul. de Castro : et quia adhuc militat alia ratio, ne sumptibus, et laboribus in respondendo creditoribus hæres vexetur, et verecundi, et honesti viri est lites execrari, l. 4. D. *de alienat. judic. mut. caus. fact.* et hinc dicebat Bald. in dict. l. *cum hæreditate*, quòd etiamsi essent creditores, licèt non tot, quòd absorbeant vires hæreditatis, quòd adhuc habebit locum beneficium illius legis, quia interest hæredis ad evitandas vexationes, l. *minoribus,* D. *de minor.* vide ibi per Imol. qui vult in hoc contrarium : et Doctores in dict. l. *cum hæreditate,* ponunt duplicem practicam circa istam electionem; vide ibi per eos, signanter Paul. et Joan. de Imol. post Bart.

(12) *La suya.* L. *cum hæreditate*, addit de creditoribus, ut si dicant, se contentos portione adeuntis, et quòd non convenient eum ultra vires hæreditarias in casu quo non conficit inventarium, nisi pro illa dimidia; et quòd repudiatam accipient ipsi creditores, vel dato quòd maneant apud hæredem, non convenient eum pro illa ultra vires hæreditatis; quòd tunc compelletur hæres habere utramque portionem, vel dimittere repudiatam creditoribus, et respondere pro altera, quam adivit, secundum duas practicas positas ibi per Gloss. et Doctor. Et est benè advertendum, quòd lex ista Partitarum nihil de hoc dixit, et meritò, nam utitur illa l. *cum hæreditate,* in hoc verbis obscuris, et quæ vix benè intelligi possunt; supplendum tamen videtur huic legi, cùm, ut dixi, ratio finalis recedendi à regula juris fuit, ne ex inopinato casu hæres vexetur à creditoribus, et legatariis, et conveniatur ultra vires hæreditatis; quæ ratio cessat, si creditores contententur juxta prædicta. Solùm enim propter creditores defertur hæredi ista electio, ut ibi patet; ex quo infert Bartolus, quòd si non essent creditores, neque legatarii, licèt in hæreditate essent aliæ implicationes, quæ fortè requirunt laborem animi et personæ, non tamen propter hoc defertur hæredi ista electio; cùm enim ex benignitate hæc electio concedatur contra regulas juris disponentes, quòd qui semel est hæres, non potest desinere esse hæres, l. *et si sine*, §. *sed quod Papinianus,* D. *de minor.* et quòd pars cohæredis repudiantis cohæredi invito accrescat, l. *qui ex duabus*, §. fin. D. *de acquirend. hæred.* restringenda est, ut locum non habeat, si creditores contententur prædictis. Et tene mente circa materiam hujus legis notabile dictum Baldi in l. *mater,* in fine, C. *ad Tertull.* ubi voluit, quòd in casu, quo mater privatur proprietate bonorum filii, cui successit, propter transitum ad secundas nuptias, et tantùm sibi remanet ususfructus, quòd si mater sit gravata solvere legata relicta in testamento filii de propria bursa, quæ postea nubat, quòd tunc cedendo usufructui, liberaretur, allegat dict. l. *cum hæreditate;* quod dictum non video, quòd possit esse alicujus effectus, cùm mater succedens ex testamento succedat pleno jure, ut in authen. *ex testamento, C. de secund. nupt.*

LEY XIX.

Cómo aquel que es establescido por heredero en testamento dotri que era su pariente mas propinco, si desechare la heredat por razon del testamento, non la puede despues cobrar por razon del parentesco.

Quando alguno es puesto por heredero en testamento de otro de quien él fuese el mas propinco pariente, si él sabiendo que era asi establescido por heredero en el testamento desechase la herencia diciendo que la non querie tomar por razon del parentesco, si entonce non se otorgase luego por heredero por razon del testamento, non lo podrie despues facer, porque se entiende (1) que la desamparó de todo. Mas si el heredero non sabiendo que era escripto en el testamento del finado desechase la herencia diciendo que la non querie ganar por razon que era pariente mas propinco del muerto, entonce bien la podrie (2) despues cobrar por razon del testamento; et esto es porque non podrie renunciar el derecho que habie en la heredat por razon del testamento, pues que lo non sabie (3). Et otrosi non podrie desechar el derecho que habie en la heredat por razon del parentesco, á menos de renunciar (4) primeramiente el derecho que habie en ella por razon del testamento, et por ende tal renunciacion non le empesce si quiere haber la heredat despues.

LEY XX.

Fasta quanto tiempo puede el fijo ó el nieto cobrar la heredat que hobiere desechada.

Desechando (1) el fijo (2) ó el nieto (3) la heredat de su padre ó de su abuelo despues de la muerte dellos, seyendo mayor de edat

LEX XIX.

Si institutus in testamento alterius sit ejus propinquior consanguineus, et hoc sciendo repudiet hæreditatem ratione propinquitatis, si statim non adeat ratione testamenti, excluditur utraque via: si autem ignorans se scriptum hæredem, renuntiet ab intestato, non excluditur ex testamento, quia non potuit, quod sibi ignorans competebat, renuntiare. Hoc dicit.

(1) *Se entiende.* Probatur hìc dictum Glossæ in l. 1. §. *sed videndum*, D. *de successor. edict.* de quo dixi suprà eod. in l. 18. in gloss. 1. patet etiam hìc, quòd ad destructionem consequentis sequitur etiam destructio antecedentis, l. *illud*, D. *de acquirend. hæred.* l. *ad rem mobilem*, et l. *ad legatum*, D. *de procurator.* et ad istum brocardum *qui vult consequens, etc.* vide notabile consilium Decii 77. incipit, *viso puncto suprascripto.*

(2) *La podrie.* Adde l. *nec is*, §. *hæres institutus*, D. *de acquirend. hæred.* exclusus enim ab uno remedio, non videtur exclusus ab alio, l. *si filius qui patri*, D. *de bon. libert.* l. *si domus*, D. *de serv. urban. præd.*

(3) *Non sabie.* Quia non videtur quis renuntiare juri, quod quis ignorabat sibi competere ut hìc, et in l. *mater*, D. *de inoffic. testam.* l. *Clodius*, D. *de acquirend. hæred.* et idem si dubitaret sibi competere, l. *manifestissimi*, §. *sin autem nescius*, C. *de furt.*

(4) *De renunciar.* Hæreditati enim nondum delatæ renuntiari non potest, ut hìc, et l. *si ita sit scriptum*, §. *si sub conditione*, D. *de legat.* 2. l. *is qui hæres*, D. *de acquir. hæred.* nisi talis renuntiatio fiat per pactum, l. 1. C. *de paclis*, l. *de fideicommisso*, C. *de transact.*

LEX XX.

Filius, vel nepos major ætate, ascendentium hæreditatem repudians, potest eam habere, si bona non sunt alienata, usque ad triennium; sed si alienata sunt, non potest, nisi sit minor. Hoc dicit.

(1) *Desechando.* Et sic lex ista loquitur de repudiatione expressa. Quid autem in tacita per lapsum temporis datum ad se immiscendum, vel abstinendum? Gloss. et Bart. in l. 3. C. *de juris et facti ignor.* volunt, quòd non habeat locum dispositio l. fin. C. *de repudian. hæred.* de qua ista sumpta est, et tenet Bald. et Paul. in l. *si quis suus*, D. *de jur. deliber.* Alexand. et Jaso in 6. limitatione, in dict. l. fin. contrarium tamen videtur probari in l. 2. in fin. supra eod. tit. vide quæ ibi dixi in Gloss. final. Quid autem si filius repudiaret legitimam, an habeat locum ista lex? Bald. vult, quòd non, in dict. l. fin. vide tamen Joan. de Imol. qui vult contrarium in l. *quia poterat*, D. *ad Trebell.* per l. *ita tamen*, §. *si patronus*, D. eod.

(2) *El fijo.* De suo in potestate loquitur juxta l. fin. C. *de repudian. hæred.* de qua sumpta est hæc lex, et l. *si quis suus*, D. *de jure deliberand.* licèt Gloss. in dict. l. fin. voluit, quòd procederet etiam in filio emancipato, per l. *nonnunquam*, D. *de collat. bonor.* quæ satis urgebat. Communiter tamen Doctores tenent contra illam glossam, et quòd illa l. fin. non procedat in filio emancipato, ut attestatur Alexand. ibi, et idem voluit Gloss. in l. *si emancipata*, ubi bonus textus C. *de juris et facti ignor.* Paul. de Castr. in dict. l. *si emancipata*, tenet contra communem opinionem, quia emancipato ita de æquitate prætoria debita est hæ-

de veinte et cinco años (4), si la herencia ó los bienes della non fuesen enagenados, bien la puede despues cobrar (5) et haber fasta tres años; mas si las cosas de la herencia (6) fuesen enagenadas, non las podrie despues cobrar nin haber, fueras ende si fuese de menor edat, asi como desuso deximos (7).

reditas patris, sicut filio in potestate : et quia hodie præterito filio emancipato, ita redditur testamentum nullum, si præteritio facta fuit sine causæ expressione, sicut si filius in potestate esset præteritus sine causa, ut in authent. *de hæred. et Falcid.* §. *exhæredatos:* quæ tamen fundamenta dicit fragilia Alexand. in dict. l. fin. fatetur tamen post Cynum, et Ray. in dict. l. fin. et Bald. in dict. l. *si emancipata*, quòd emancipatus infra annum poterit revocare repudiationem suam, argumento dictæ l. *nonnunquam*, idemque esse in quocumque descendente, qui non esset suus, vel emancipatus eadem ratione, sicut in hæreditate materna potest repudiatio revocari per filium intra annum, l. *filii mater*, §. 1. D. *ad Tertul.* et ibi Bart. et idem Bartolus in dict. l. *si quis suus*, licèt contrarium tenuerit in dict. l. fin. Primum tamen tenet Alexand. in l. *qui se patris*, col. 4. *C. unde liberi*, et in dict. l. fin. post Cyn. et Fulgos. ibi et Jacob. de Rave. Cyn. et Bald. in l. 2. *C. de juris et facti ignor.* et ad l. 2. *C. de juris et facti ignorant.* quæ videtur obstare, responde, ut per Alexand. ibidem post Glos. in dict. l. 2. quòd ibi erat elapsus annus, vel sequens adiverat.

(3) *El nieto.* Intellige de eo, qui est suus hæres avo, veluti quia est in potestate avi, ut in §. 1. *Instit. de nupt.* tenet Bart. in l. *si quis suus*, D. *de jure deliber.* et in dict. l. fin. unde cùm hodie per legem Tauri filius per matrimonium liberetur à patria potestate, filii ab eo geniti, cùm non sint in potestate avi, non habebunt in successione avi beneficium hujus legis : habebunt tamen beneficium l. *nonnunquam*, D. *de collat. bonor.* ut et ibi tenet Glossa : et ut hìc vides, cùm istud privilegium detur descendentibus ratione suitatis, non procedet hæc lex è contra in successione descendentium quoad ascendentes, quia cessat ibi suitas, tenet glossa finalis in fin. in l. *non justam*, *C. ad Trebel.* possent tamen usque ad annum revocare abstentionem, per dict. l. *filii mater*, §. 1. D. *ad Tertull.* tenet Jaso in dict. l. fin.

(4) *De veinte et cinco años.* Quid si esset minor tempore abstentionis? Dic ut in dict. l. fin. à qua ista sumpta est, et adverte, quia ista lex videtur reprobare opinionem Glossæ et Bartol. in dict. l. fin. volentium per textum ibi, ubi etiam idem tenet Alberic. et Bald. quòd etiamsi major viginti quinque annis repudiet hæreditatem paternam, si tamen repudiet intra vigesimum nonum annum, et sic intra quadriennium, quòd adhuc habebit aliud triennium; quod etiam tenet ibi Paulus de Castro, reprobata opinione aliorum, qui dicebant, tunc non dari nisi tantùm triennium; quæ videtur fuisse opinio Azon. quam approbat ista lex. Tene ergo mente istam legem Partitarum, et textus in dict. l. fin. non probat opinionem Glossæ, et Bartol. et Paul. quia loquitur de tempore, quo filius vult abstentionem vel repudiationem revocare, et sic, quòd si reperit se in minori ætate, vel intra quadriennium tempore talis revocationis, non verò si tempore repudiationis, cùm erat major, et fecit illam intra quadriennium; quia cùm tunc nulla tempora restitutionis ei supersint, illicò currit triennium, ut etiam habetur in dict. l. fin.

(5) *Despues cobrar.* Limita, nisi suus hæres haberet substitutum, nam per dationem substituti vulgaris tollitur suitas, l. *apud Julianum*, §. *idem Julianus*, D. *ad Trebel.* l. *si filius hæres*, D. *de liberis et posthum.* et tenent Alexandr. et Jaso in dict. l. fin. post Gloss. ibi. In casibus tamen specialibus, in quibus per dationem substituti non tollitur suitas, adhuc procederet ista lex, secundum Alexandrum ibi; et sic videtur, quòd si filius repudiasset majoriam, in qua fuit institutus, non posset pœnitere, cùm semper in majoria habeat substitutum. Item limita, si haberet conjunctum, qui adiverat, quia tunc jam non esset res integra, secundum eumdem Alexandrum ibi; secus si non adiverat. Et idem dic, si legitimus jam adierat, secundum Bald. in l. 2. *C. de juris et facti ignor.* quasi æquiparentur isti duo casus, bona jam esse distracta, vel hæreditatem per aditionem jam alteri esse acquisitam, pro quo Alexand. in dict. l. fin. allegat l. *filii mater*, §. 1. D. *ad Tertul.*

(6) *De la herencia.* Omnes vel aliquæ earum, ita quòd rerum distractio ponderosa sit; non enim venditio unius vegetis vini, vel unius sacci tritici, faciet hæreditatem in eodem statu non esse, secundum Angel. in dict. l. fin. argumento l. *cui dens abest*, D. *de ædil. edict.*

(7) *Deximos.* Suprà eod. l. 18. et adde l. fin. *C.* eod. et ad contrarium de l. *quod si minor*, §. *Scævola*, D. *de minor.* responde, ut per Alber. in dict. §. *Scævola*, ubi optimè loquitur.

TITULO VII.

DE COMO ET POR QUE RAZONES PUEDE HOME DESHEREDAR EN SU TESTAMENTO A AQUEL QUE DEBIE HEREDAR SUS BIENES; ET OTROSI POR QUE RAZONES PUEDE PERDER LA HEREDAT AQUEL QUE FUERE ESTABLESCIDO POR HEREDERO EN ELLA, MAGUER NOL DESHEREDASEN.

GRAVEMIENTE yerran á las vegadas los homes contra aquellos en cuyos bienes deben seer herederos, porque los han á su finamiento á desheredar dellos. Onde pues que en los títulos ante deste mostramos de los establescimientos de los herederos cómo pueden seer fechos, et de todas las otras cosas que les pertenescen; queremos aqui decir de los desheredamientos que los homes facen á las vegadas á su fin con pesar que resciben de aquellos de quien debien rescebir servicio et placer: et mostraremos primero qué cosa es desheredamiento: et quién lo puede facer, et á quién: et cómo debe seer fecho, et por qué razones: et qué fuerza ha: et otrosi diremos por quáles yerros puede perder la herencia aquel que fue establescido por heredero en el testamento, maguer non fuese desheredado.

LEY I.

Qué cosa es desheredamiento.

Desheredar (1) es cosa que tuelle á home el derecho que habie de heredar los bienes de su padre, ó de su abuelo ó de otro qualquier quel tanga por parentesco: et esto serie como si el testador (2) dixiese: desheredo mio fijo, ó mando que sea extraño (3) de todos mis bienes por tal yerro que me fizo. Et eso mesmo serie si tales palabras dixiese contra su nieto ó contra otro qualquier quel debiese heredar de derecho (4).

TITULUS VII. DE EXHÆREDAT. LIBEROR.

LEX I.

Exhæredatio est consanguinei ab hæreditate, in qua jus habet succedendi, expulsio, et fit per hæc verba; *exhæredo filium meum propter talem causam, et alienum eum facio à bonis meis.* Hoc dicit.

(1) *Desheredar.* Sequitur dicta Azon. *C. de liber. præter.* in summa, vers. *exhæredare.*

(2) *El testador.* Sive sit masculus, sive fœmina, cùm neque patri, neque matri permittatur hodie exhæredare, vel præterire filium sine insertione justæ causæ, ut in authen. *non licet, C. de liber. præter.* et in authen. *ut cum de appellat. cognoscit.* cap. *aliud quoque capitulum*, collat. 8. unde hodie etiam contra testamentum matris, in quo filium non ritè exhæredavit, daretur bonorum possessio contra tabulas, licèt enim de jure antiquo Digestorum filius contra testamentum matris non habebat bonorum possessionem contra tabulas, ut in l. *illud*, §. *ad testamenta*, D. *de bonor. possess. contra tabul.* et §. *mater, Instit. de exhæred. liberor.* tamen post jura Authenticarum, et jura ista Partitarum, cùm eodem jure detur bonorum possessio contra tabulas, quo datur jus dicendi nullum, ut inquit Bart. in l. *post mortem*, §. fin. D. *de bonor. posses. contra tabul.* per l. 1. in princ. eod. tit. et filio exhæredato à matre sine expressione causæ detur jus dicendi nullum, per dict. cap. *aliud quoque capitulum*, et infrà eod. l. 10. et dict. authent. *non licet*, dabitur ergo etiam bonorum possessio contra tabulas contra testamenta fœminarum; et hoc etiam voluit Alexand. consil. 89. col. 2. vol. 2. incipit, *viso puncto.*

(3) *Que sea extraño.* Adde l. *si quis filium, C. de liber. præter.* et facit ista lex, quòd per exhæredationem fiat extraneus exhæredatus etiam à bonis, quæ titulo majoriæ fratri majori fuerunt relicta et ejus descendentibus, et his deficientibus, aliis fratribus, ut in tali substitutione non veniat exhæredatus: vide ad hoc bonum textum in authent. *de hæred. et Falcid.* cap. 1. §. *exhæredatos.* Et quid si maledicat filium cum expressione causæ, an ex hoc dicatur ritè exhæredatus? Bald. quòd non, *in proœmio Decretalium*, col. fin. vers. *item quæro nunquid pater maledicendo filium;* quod dictum retulit, et secutus fuit Jaso in dict. authent. *non licèt*, col. 1. *C. de liber. præterit.* et in aliis locis relatis per Guillielm. Benedict. in repetition. cap. *Raynutius, de testam.* super verbo *in eodem testamento relinquens*, num. 215. Idem tamen Jaso in l. *si pater tuus, C. de hæredib. instituend.* col. 2. tenet contra dictum Baldi, ex quo maledictio non est in genere, sed in specie, allegat. l. *quotiens*, §. *si quis nomen*, D. *de hæred. instit.* et ibi Gloss. Et fortè hoc esset verius, dum tamen ex conjecturis constet patrem animo exhæredandi filium maledictionem protulisse, cùm lex non sit imponenda verbis, sed rebus, l. 2. *C. communia de legat.*

(4) *Quel debiese heredar de derecho.* Ex ista lege videtur comprobari dictum Baldi in repetit. l. *pater filium*. col. 6. D. *de inoffic. testam.* et in repetit. l. *in suis*, D. *de liber. et posthum.* et in l. *posthumorum*, ad fin. D. *de injust. rupt. test.* quòd quando exhæredatur, vel præteritur sine causæ expressione ille qui non tenet primum locum in successione, valeat exhæredatio, vel præteritio; et

LEY II.

Quién puede desheredar et á quién.

Todo home que puede facer testamento ha poder de desheredar (1) á otro de sus bienes; pero si el testamento en que fuese alguno desheredado se rompiese (2) por alguna razon derecha, ó lo revocase aquel que lo fizo, ó se desatase por razon que los herederos que eran escriptos en él non quisiesen entrar la heredat (3) del testador, entonce el que

ratio hujus dicti est, quia ille qui non tenet primum locum, non est instituendus, neque exhæredandus, l. *Gallus*, §. *in omnibus*, D. *de liber. et posthum.* l. *si quis filio exhæredato*, in princ. D. *de injust. rupt.* ex quo dicto resultat, quòd si filius emancipatus exhæredavit filium, et etiam exhæredavit, seu præteriit patrem, cujus præteritio habetur pro exhæredatione, ut in dict. l. *pater filium*, et ibi notat Bart. et mortuo testatore filius in judicio inofficiosæ querelæ fuit exclusus per sententiam à querela, et per hoc fuit aperta via querelandi patri, qui tempore mortis non tenuit primum locum, cùm præcederetur à filio testatoris, quòd pater non poterit succedere ab intestato, neque dicere testamentum nullum, et habebit necesse intentare querelam inofficiosi testamenti, tanquam ritè exhæredatus, quamvis in sua exhæredatione, vel præteritione non fuerit inserta causa, ut etiam tradit, et notat Alexand. in authent. *non licet*, num. 5. et 6. *C. de liber. præterit.* Et eadem ratione idem videtur dicendum, si pater filium ritè exhæredet causa inserta, nepotem verò ex eo exhæredet sine expressione causæ, quòd excluso filio à querela, nepos non poterit rumpere testamentum per jus dicendi nullum, vel per contra tabulas, sed habebit necesse intentare querelam inofficiosi testamenti tanquam exhæredatus, cùm exhæredatio etiam de jure antiquo sine causæ expressione non dabatur contra tabulas, neque jus rumpendi testamentum, ut in l. *non putavit*, in princ. D. *de bonor. posses. contra tabul.* si verò nepos esset præteritus à patre, tunc ejus præteritio non haberetur pro exhæredatione; imò competeret nepoti jus dicendi nullum, vel contra tabulandi, ut notat Gloss. in l. *illud*, §. 1. D. *de bonor. posses. contra tabul.* et in l. *si is qui*, D. *de inoffic. testam.* et quæ habentur in l. *Gallus*, in princ. et per totam leg. D. *de liber. et posthum.* et procederet hoc, si filius exhæredatus decesserit vivo patre avo nepotis, secùs si superviveret; nam tunc nepoti opus esset querela, ut in l. *si quis filio exhæredato*, in princ. et ibi Gloss. D. *de injust. rupt.* et tradit novissimè latè, et planè Rod. Suar. in repet. l. *quoniam in prioribus*, in 10. ampliatione, fol. 11. vers. *superest*, et fol. sequenti, post Bald. et Doctor. in l. *si quis filium, C. de inoffic. testam.*

LEX II.

Evacuato testamento, seu annullato, vel infirmato evacuatur exhæredatio in eo facta; et potest fieri exhæredatio cuilibet ascendentium, et descendentium, dum tamen sit major decem annis cum dimidio. Item collateralis potest præteriri. Hoc dicit.

(1) *Ha poder de desheredar.* Prosequitur dicta Azon. *C. de liber. præterit.* in summa. col. 1. vers. *potest exhæredare;* et colligitur hìc, ad validitatem exhæredationis opus esse, quòd fiat in testamento, quia in codicillis neque dari, neque adimi hæreditas potest, l. *quidam*, §. fin. D. *de condit. instit.* et *Instit. de codicillis* §. *codicillis*, et l. *non codicillum, C. de testam.* Quid autem si exhæredatione facta in codicillis, codicilli testamento confirmentur, an tenebit exhæredatio? Azon. videtur velle, quòd non, ubi suprà, vers. *quod dixi in testamento*, quod est dictum singulare; cui adde, quod notabiliter tradit Joan. And. *in addition. ad Specul.* tit. *de instrum. edition.* §. *compendiose*, col. 15. *in addition.* super parte *habetur*, et Azon ibi loquitur sub dubio fortè: et vidi semel hoc in causa arduissima, in casu quo pater filiam exhæredaverat extra testamentum in quadam scriptura, et postea contentum in dicta scriptura approbavit in testamento, et refricabatur in dubium validitas dictæ exhæredationis, et pronuntiatum fuit valere dictam exhæredationem; et benè, ex quo testator in testamento in hoc expressè se retulit ad exhæredationem contentam in scriptura, per l. *asse toto*, et ibi Joan. de Imol. D. *de hæredib. instit.* Alexand. et Jaso in l. *hæreditatem, C. de codicill.*

(2) *Se rompiese.* Modis, de quibus in l. 1. D. *de injust. rupt.* et in l. 18. et 19. cum sequent. tit. 1. suprà ead. *Partit.* absurdum enim est vigere exhæredationem, ubi testamentum non valet, l. *si patronus testamento*, §. *ex testamento*, D. *de bon. libert.* et adde quæ habentur in l. fin. D. *de liber. et posthum.*

(3) *Entrar la heredat.* Concordat cum l. *filium*, §. *sed cum exhæredatio*, D. *de bonor. posses. contra tabul.* et cum dict. l. *si patronus testamento*, §. *ex testamento*, D. *de bon libert.* Hodie tamen de jure regni Ordinamentorum lib. 5. tit. 2. l. 1. tenebit exhæredatio, licèt non adeatur hæreditas ex testamento; nisi dicas, quòd illa lex tantùm procedat in his, quæ ab intestato sine testamento poterant fieri, prout dicebat Dinus ibi relatus à Bart. et Doctor. in l. 2. D. *de vulg. et pupill.* quæ certè esset magna restrictio ad dictam l. *Ordinament.* de cujus intentione fuisse videtur, idem velle disponere in casu, quo non adeatur hæreditas per hæredem scriptum, quod disponebatur à jure antiquo juris communis, et Partitarum in casu, quo testamentum rumpebatur ex causa præteritionis vel exhæredationis, ut in authent. *ex*

fuese desheredado en tal testamento nol empescerie; ca pues que el testamento non valiese, non valdrie otrosi el desheredamiento que fuese fecho en él. Otrosi decimos (4) que todos aquellos que descenden por la liña derecha pueden seer desheredados daquel mesmo de quien descenden si ficieren por que, et fueren de edat de diez años et medio (5) al menos: et aun todos los otros que suben por la liña derecha pueden seer desheredados de los que descenden della de los bienes que pertenescen á los fijos ó á los nietos tan solamiente por esa mesma razon; et todos los otros parientes que son en la liña de travieso (6), maguer que los unos pueden heredar á los otros seyendo los mas propincos, si non hobieren fijos ó si morieren sin testamento, con todo esto qualquier dellos que faga testamento puede desheredar en él á los otros si quisiere, tambien con razon, como sin razon, et puede establescer á otro extraño por su heredero, et heredará todos sus bienes, maguer non quieran estos parientes atales, et aunque el testador non ficiese mencion dellos en su testamento.

LEY III.

Cómo debe seer fecho el desheredamiento.

Ciertamiente (1) nombrándolo por su heredero por su nombre, ó por su sobrenombre ó por otra señal cierta, debe el testador desheredar á qualquier de los que descenden dél por la liña derecha quando lo quiere facer, quier sea varon quier sea muger (2), ó sea en su poder ó non (3), de manera que ciertamiente puedan saber qual es aquel que deshereda. Pero manera hi ha en que desheredarie el testador á alguno de los que descendiesen dél, non lo nombrando por su nombre: esto serie como si el testador hobiese un fijo (4) tan solamiente, et dixiese: desheredo mio fijo; ca asaz se entiende que

causa, C. de liber. præterit. et in corpore unde sumitur, et l. fin. tit. 8. ead. *Partit.* nam etiam tutela non poterat ab intestato relinqui, l. 1. D. *de testam. tutel.* et tamen tutelæ datio conservatur per dict. authent. *ex causa*, et cap. 3. §. *si autem hæc*, vers. *si verò*, in authent. *ut cum de appell. cognosc.* Neque videtur justum, neque consonum rationi, ut in manu hæredis scripti esset eludere exhæredationem filii ingrati, non adeundo; licèt istam rationem parvi pendebant ll. juris communis, et Partitarum: stante tamen dicta dispositione Ordinamenti, urgere videtur ista ratio, et quia nemo auderet asserere, stante dicta lege Ordinamenti, vitiari dationem tutelæ non adita hæreditate, quæ tamen, ut dixi, non poterat ab intestato relinqui. Cogita tamen, quia articulus est dubitabilis, et vide quæ dixi in l. 4. tit. infrà proximo, et quod notat Bartol. in l. *illud*, in princ. D. *de bonor. poss. contra tabul.*

(4) *Decimos.* Prosequitur dicta Azon. ubi suprà.

(5) *De diez años et medio.* Nam ante istam ætatem non potest committere ingratitudinem, et sic neque poterit exhæredari, l. *si quis in suo*, §. *legis, C. de inoffic. testam.* et post decimum annum cum dimidio, lex ista reputat eum doli capacem, quia committere posset omne delictum præter vitium carnis, ut in l. *auxilium*, §. 1. et ibi per Gloss. et Doct. D. *de minor.* l. 9. tit. 1. *Part.* 7.

(6) *De travieso.* Concordat cum l. *fratres*, et l. *fratris, C. de inoffic. testam.* et in fratre vide l. 12. infrà eod.

LEX III.

Certus et indubitatus debet esse exhæredandus, sive nominatim, sive per signa; idem si habeat unicum filium dicendo: *filium meum exhæredo;* sed si haberet plures, per hæc verba nullus esset exhæredatus. Potest etiam pater cum convicio filium exhæredare, ut si dixerit, *non nominandus*, vel *non filius meus, latro, gladiator, ex adulterio natus.* Et exhæredatio debet fieri purè sine conditione, et à tota hæreditate; aliàs non valet. Hoc dicit.

(1) *Ciertamiente.* Concordat cum l. 1. D. *de liber. et posthum.* et *Instit. de exhæredat. liber.* §. *nominatim.*

(2) *Quier sea varon quier sea muger.* Adde l. *maximum vitium, C. de liber. præterit.*

(3) *En su poder ó non.* Adde dict. l. *maximum vitium*, et §. *sed hæc quidem vetustas, Institut. de exhæredat. liber.*

(4) *Un fijo.* Adde l. 2. D. *de liberis et posthum.* per quam dicebat ibi Bart. quòd quando non præcessit nisi unicum tantùm testamentum, sufficit generalis revocatio, etsi nihil dicat de clausula derogatoria in primo testamento contenta; quod dictum reprehendunt ibi Angelus et Joannes de Imola, et Paulus de Castro, et Alexand. consil. 25. 3. volum. ubi dicit communiter teneri contra Bartolum in hoc: sed adverte, quia Bartol. in dict. l. 2. refert se ad id, quod dixit in l. *si quis in principio testamenti*, D. *de legatis* 3. col. 4. ubi formaliter dicit: sed quæro, si esset ponere casum, in quo sufficeret revocatio generaliter facta dicens, *cassans omne aliud testamentum*, in quo sunt verba derogatoria, et hoc voluit prævalere? Respondeo sic, si unum tantùm præcessit. Et in istis terminis rectè loquitur Bart. ut probatur in l. 22.

desheredado es, pues que non ha mas de aquel fijo; mas si hobiese muchos fijos, ninguno dellos serie desheredado por tales palabras (5). Otrosi decimos que quando el testador ha un fijo tan solamiente á quien quiere desheredar et decirle mal, que lo puede facer diciendo asi: el malo, et el ladron (6) et el matador que non meresce seer llamado mio fijo (7), desherédolo por tal yerro que me fizo; ca tal desheredacion como esta tanto vale como si lo nombrase señaladamiente quando lo desheredase. Et qualquier á quien desheredasen, debe seer desheredado sin ninguna condicion (8), et de toda la heredat lo deben desheredar, et non de una cosa (9) tan solamiente; et si asi non lo ficiesen, non valdric.

LEY IV.

Por qué razones puede el padre ó el abuelo desheredar á los que descenden dellos.

Ciertas razones son por que los padres (1) pueden desheredar (2) á sus fijos, asi como

tit. 1. suprà ead. *Partit.* et quæ ibi dixi: vide etiam Socin. consil. 2. volum. 3. incipit, *in causa testamentaria*, ubi in fin. colum. 3. et in 4. col. defendit dictum Bartoli in dict. l. 2. Sed ego restringerem ad formam et modum, quo posuit in dict. l. *si quis in principio testamenti*, et per hoc quod hìc dicitur, et in dict. l. 2. Dicit etiam Bart. in l. 1. §. 1. vers. *et ideo*, D. *de his quæ in testam. delent.* quòd licèt quando in instrumento sunt plures superscriptiones, ut tollatur suspicio instrumenti, requiritur, quòd notarius dicat, *quæ suprà scripta sunt in tali*, et *tali parte, mea propria manu subscripsi, et addidi*; si tamen est unica tantùm superscriptio, sufficit, si dicit *quod supra scriptum est*, nam ad illam tantùm refertur: vide etiam in simili, quod notat Bald. post Guilliel. in l. *in ipsius* in fine, *C. famil. erciscun.* Dicit etiam Bartol. in l. 1, §. *inter*, D. *ad leg. Cornel. de fals.* quòd generalis subscriptio habet vim specialis subscriptionis, quando testamentum haberet solum unum casum. Adde etiam in simili, quod notat Paulus de Castro, sic limitans illum textum, in l. *Lucius*, §. *maritus*, D. *ad Trebell.* in vers. *istud faciebat dubium*, et vide l. *fundus quem*, cum l. seq. D. *de annuis legat.* quando enim non de alio, nisi de uno necessitas non cogit sentire, clausula generalis ad illud refertur, ut in quæstione notabili tradit Bald. in l. *eam quam*, 9. col. *C. de fideicommis.* vers. *demum quæro*: et dicebat Baldus in l. *liberti*, col. 8. *C. de oper. libert.* quòd si filia, quæ cessit jus, quod habebat super bonis patris, nullum aliud jus habebat, nisi jus dotis maternæ, quòd illud videtur cedere, per l. *fundus qui locatus*, D. *de fundo instruct.* et licèt alias stipulatio intelligi debeat de eo, quod de præsenti debetur purè, et non de debito conditionali, vel in diem, ut in l. *si stipulatus fuerim*, §. 1. D. *de verbor. obligat.* si tamen nullum aliud debitum purum subesset, tunc comprehenderetur debitum in diem, vel sub conditione, ne aliàs dispositio reddatur inutilis, ut tradit Jaso in dict. §. ad fin. colum. 1. vers. 3. *principaliter limita*, argumento dict. l. *fundus qui locatus*: vide etiam in ista materia multa alia per Felinum in cap. 1. col. 5. et 6. *de rescript.* qui tamen non adducit prædicta, quæ tu nota ex longo studio collecta.

(5) *Palabras.* Adde dict. l. 2.

(6) *El malo, et el ladron.* Concordat cum l. *pepercerit*, in princ. D. *de liber. et posthum.*

(7) *Seer llamado mio fijo.* Quid si exhæredet eum dicens, non esse suum filium? Vide l. 1. §. *idem ait*, et ibi Gloss. et Bart. D. *de Carbon. edicto*, et l. *si posthumus*, §. fin. D. *de liber. et posthum.* et dict. l. *et si pepercerit*, in princ.

(8) *Sin ninguna condicion.* Prosequitur notata per Azon. ubi suprà col. 2. vers. *exhæredatio autem debet fieri purè*: et etiamsi conditio tacitè insit, non tenet exhæredatio conditionalis, l. *si quis Sempronium*, D. *de hæredib. instit.*

(9) *Et non de una cosa.* Concordat cum l. *cum quidam*, D. *de liber. et posthum.* et sic in exhæredatione non est locus juri accrescendi, secundum Baldum ibi, eo quia exhæredatio inducit privationem, non positionem, et ideò non est habilis ad recipiendum incrementum; vide ibi per Alexand. duas limitationes in ista materia.

LEX IV.

Ingratitudinis multæ sunt species: quatuordecim assignantur, quibus liberi exhæredantur vel prætereuntur à parentibus, ut in hac lege cum duabus legibus sequentibus. Hoc dicit.

(1) *Padres.* Intellige de omnibus parentibus ascendentibus, ut in authent. *ut cum de appellat. cognoscit.* cap. *aliud quoque capitulum*, collat. 8.

(2) *Desheredar.* Et adde, quòd etiam istæ causæ excludunt filium à jure agendi ad supplementum, et à remedio l. *hac edictali*, in princip. *C. de secund. nupt.* secundum Bald. ibi, colum. 3. et ex eisdem causis non cogitur pater ad alimenta filii, ut in l. *si quis à liberis*, §. *idem judex*, D. *de liber. agnoscend.* l. 6. tit. 19. *Partit.* 4. et ex istis etiam causis filius perdit privilegium filii; unde si pater eum occideret, non teneretur lege Pompeja, *de parricid.* et idem si pater committeret aliquam causam ingratitudinis, ex qua posset à filio exhæredari, quia ut in dict. l. 6. perderet jus petendi alimenta, et etiam perdet jus paternum, et filius

quando el fijo á sabiendas et sañudamiente mete manos iradas (3) en su padre para ferirle ó para prenderle, ó sil deshonrase de palabra gravemiente (4), maguer no lo firiese, ó si lo acusase (5) sobre tal cosa de que el padre debiese morir ó seer desterrado (6)

patrem occidens non tenebitur pœna parricidii, secundum Bart. in l. *Divus*, D. *ad leg. Pompej. de parricid.* ubi idem dicit de collateralibus. An autem extra istas causas hìc expressas, et aliis æquè gravibus vel gravioribus filius possit exhæredari? Vide per Jasonem in authent. *non licet, C. de liber. præterit.* colum. 2. ubi dicit, communiter teneri, quòd sic, vide ibi latè per eum; licèt Alexand. ibi tenuit contrarium: et pro dicto Alexand. satis urget l. 8. infrà eod. et ibi dicam. An autem sit justa causa exhæredationis, si filius ignominiosam uxorem duxerit? Vide Gloss. et Bart. quòd non, in l. 3. §. *si emancipatus*, D. *de bonor. possess. contra tabul.* et vide, quæ dixi in l. 10. et 11. ubi bonus textus, tit. 1. 4. *Partit.* Et quid si post ingratitudinem commissam filius fuit gratus patri, faciens sibi magna servitia? Vide per Bald. et Salicet. in l. *liberi, C. de inoffic. testam.* et si pater exhæredavit filium ex justa causa, et postea se reconciliavit cum eo, quòd videatur adempta exhæredatio, vide per Bart. in l. 3. §. *non solum*, in fin. D. *de adimend. legat.*

(3) *Manos iradas.* In cap. 3. §. *si quis*, in authent. *ut cum de appellat. cognosc.* unde ista sumpta est, dicitur, *si quis parentibus suis manus intulerit*, ex quo videtur, quòd non sufficeret, si levaret manus minando, si non esset inferendo; sunt enim hæc diversa, ut patet ex l. *item apud Labeonem*, §. *si quis pulsatus*, D. *de injur.* et ibi Angelus, qui dicit, non teneri tanta pœna manus levantem contra aliquem, sicut si actum consummasset, per notata per Cynum, et Doctores in l. *si qui non dicam rapere, C. de episcopis, et clericis.* In contrarium tamen facit ista lex Partitarum, cùm subdit, *para ferirle ó para prenderle*, et etiam l. 6. tit. 9. *Partit.* 7. ibi, *alzando la mano con palo, ó con piedra ó con otra cosa para ferirle, maguer non lo fiera, facel muy grant deshonra.* Primum videtur verius, cum ll. istæ requirant manus injectionem seu illationem, quæ non verificatur in minatione vel levatione manus, quæ non est ita gravis injuria; et istud verbum *mete manos iradas* non benè verificatur, nisi realiter manus inferantur in parentem; facit etiam cap. fin. *de donat.* ibi: *impias manus injecerit;* et etiam ista lex, cùm loquitur de injuria verbali, inferiùs dicit, *maguer non lo firiese*, et sic sentit, primum procedere, cùm actualiter manus sunt injectæ; facit etiam l. 1. §. *si filius*, D. *de obseq. à liber. et libert. parent.* et *patron. præstand.* ibi: *vel impias manus eis infert.*

(4) *Palabra gravemiente.* In dict. cap. 3. §. *si gravem*, dicitur, *si gravem, et inhonestam injuriam eis ingesserit*; unde tene mente istam legem Partitarum, quæ hoc exponit in injuria verbali gravi: sic etiam Joann. Andr. in dict. cap. final. *de donation.* super glossa in verbo *atroces*, colum. 3. exponit illum textum, cùm dicit *atroces injurias*, de verbali contumelia, quem ibi sequuntur alii Doctores: sic etiam intelligit dictum §. *si gravem* Alexand. consil. 203. volum. 2. incipit, *super themate.* Quæ autem sit gravis injuria verbalis, collige ex notatis in §. *atrox*, *Instit. de injur.* et in l. 20. tit. 9. 7. *Partit.* et ut hìc vides, non quælibet injuria verbalis facta per filium sufficeret, sed debet esse gravis: et si vocavit patrem proditorem, dicitur gravis injuria secundum Alexand. in dict. consil. dicens, quòd tali casu non potuisset esse quasi gravior injuria, cùm ex hoc, si verum esset, pater esset decapitandus; nam censetur, quid esse grave, vel leve, ex qualitate pœnæ, l. 2. D. *de public. judic.* l. *auxilium*, D. *de minor.* Gloss. in l. *adeo*, D. *de regul. jur.* cum aliis ibi per Alexandrum allegatis: et multum est in hoc attendenda consuetudo regionis, ut cognoscatur, quæ sit levis, vel gravis injuria, Angel. in l. *levia*, D. *de accusation.* l. *sunt quædam*, D. *de extraord. crimin.* qui est ad hoc melior textus, quàm sit in jure, secundum Bald. in l. 2. in fin. *C. de noxalib.* Idem si filius vocaret matrem affacturatricem, quæ vulgo dicitur *hechicera:* vide Gloss. juncto textu in l. 1. D. *de obseq. à liber. parent. præstand.* et adde de injuria facta parentibus l. 1. tit. 9. lib. 8. *Ordinam. Regal.*

(5) *Si lo acusase.* In dict. cap. 3. §. *si eos*, dicitur, *si eos in criminalibus causis accusaverint, quæ non sunt adversus Principem, vel rempublicam.*

(6) *Morir ó seer desterrado.* Non ponitur hoc verbum in dict. §. *si eos*, et per hoc videtur, quòd loquitur de accusatione in capitalibus causis, juxta l. 2. D. *de public. judic.* requiritur ergò, quòd delicti accusatio sit talis, ex qua veniat imponenda mors naturalis vel civilis, ita quòd perdatur vita vel civitas; unde etiam si esset pœna abscissionis membri, cùm impropriè dicatur pœna capitalis, cùm ex eo non perdatur vita vel civitas, ut notat Bart. in dict. l. 2. non possit filius exhæredari, licèt de crimine inferente amissionem membri parentem accusaret: in contrarium tamen facit l. 3. tit. 2. 3. *Partit.* ibi: *fueras ende si entendiere que la demanda era tal de que podiese nascer muerte ó perdimiento de miembro ó enfamamiento, etc.* Item etiam l. 18. tit. 4. cad. *Partit.* ibi: *de muerte ó de perdimiento de miembro, ó de echamiento de tierra.* Item etiam l. 12. tit. 5. ead. *Partit.* ibi: *sobre que puede venir sentencia de muerte, ó de perdimiento de miembro ó de desterramiento de la tierra para siempre.* Item et expressim l. 11. infra eod. ibi: *ó perder algun miembro;* et in multis aliis legibus istarum Partitarum, ubi reperies semper æquiparari pœnam mortis,

si gelo probasen, ó enfamándolo (7) en tal manera por que valiese menos; pero si el yerro de quel acusaba fuese atal que tanxiese á la persona del rey ó al pro comunal de la tierra, entonce si lo probase el fijo, non lo podrie el padre desheredar por ende. Otrosi decimos que el padre puede desheredar al fijo si fuere fechizero (8) ó encantador (9), ó ficiese vida con los que lo fuesen, ó si se trabajase de muerte de su padre (10) con armas, ó con yerbas (11) ó de otra manera qualquier, ó si el fijo yoguiese con su madrastra ó con otra muger que toviese su padre paladinamiente por su amiga (12), ó si el fijo enfamase (13) á su padre, ol buscase tal mal (14) por que el padre hobiese á perder

vel abscissionis membri. Facit etiam ista eadem lex, cùm inferius dicit, *enfamándolo;* unde istam partem credo veriorem, et quia textus in dict. §. *si eos*, non dicit in *capitalibus*, sed in *criminalibus* causis : et si pro injuria verbali gravi potest exhæredari filius, quanto fortiùs ex accusatione ad membri abscissionem? Unde supplenda est in hoc lex ista per alias leges, et quod dicit *desterrado*, intellige de perpetuo exilio; hæc enim est mens istarum legum Partitarum, cùm loquuntur de exilio : et si crimen esset leve, de quo accusaret filius patrem, non videtur, quòd procederet hæc pœna, si ex eo non sequeretur infamia, argumento l. *si magnum*, et l. *si sororem*, C. *de his qui accusar. non poss.* et etiam istius legis Partitarum.

(7) *Enfamándolo.* Ex hoc patet, quòd si ex accusatione, seu condemnatione posset sequi infamia contra patrem, potest filius exhæredari; unde procedit hoc, etiam si parens non accusetur de crimine capitali, sed de alio inferente infamiam, et fortè procederet ex generalitate hujus legis, et ex eo quod habetur in l. *sed si hac*, §. *Prætor ait*, D. *de in jus vocando*, si sequeretur tantùm infamia apud bonos et graves, et facit l. 2. tit. 5. et l. 2. tit. 6. infrà 7. *Partit.*

(8) *Si fuere fechizero.* In dict. cap. 3. §. *si cum maleficis*, habetur : *si cum maleficis hominibus, ut maleficus versatur;* Gloss. verò in cap. *Quintavallis, de jurejurando* posuit separatim istos duos casus : si cum maleficis versatur, si maleficus efficiatur : et istud intellectum approbat ista lex.

(9) *Encantador.* Qui sunt incantatores, habes in l. 1. §. *medicos*, D. *de var. et extraordinar. cognit.* ibi : « non tamen si incantavit, si imprecatus est, si (ut vulgari verbo impostorum utar) » *exorcizavit*, non sunt istæ medicinæ genera, » tametsi sint, qui hos sibi profuisse cum prædi- » catione affirment, » de his etiam vide C. *de malefic. et mathematic.* per totum, ubi Angel. in l. *eorum*, notat per incantationem animum mulierum ad libidinem flecti : et subdit, ideò non truferis, cùm audis istas facturas fieri, quia veræ sunt; vide etiam ibi in l. *multi*, ubi Angel. summat, *qui Dæmones incantavit, aliàs invocavit, vel per imagines cereas incantavit, punitur;* ibique subdit super glossa : Nota benè contra facientes imagines ceræ, qui pingendo eas, vitas hominum labefactant, et ideò non derideas ista.

(10) *Se trabajase de muerte de su padre.* In dict. cap. 3. §. *vel vitæ*, habetur, *vel vitæ parentum suorum per venenum, vel alio modo insidiari tentaverit*, et punitur hìc attentatum, licèt non sit secutus effectus.

(11) *Con yerbas.* Venenosis scilicèt, ut in l. *ejusdem*, §. 1. ubi Bart. distinguit genus veneni, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* l. *quod sæpè*, §. *veneni*, D. *de contrahend. emption.* l. *capitalium*, §. *venenarii*, cum gloss. D. *de pœnis.*

(12) *Por su amiga.* Vide, quæ dixi in l. fin. tit. 24. supra, 4. *Partit* in gloss. antepenult.

(13) *El fijo enfamase.* Suprà dixit de ista infamia, quæ sequeretur ex accusatione criminali, nunc verò loquitur de infamia extrajudiciali. Adverte tamen, quòd in dict. cap. 3. §. *si delator*, unde ista l. sumpta est, hoc non sic habetur, sed dicitur ibi : *si delator contra parentes filius extiterit, et per suam delationem gravia eos dispendia fecerit sustineri;* unde videtur dicendum, quòd ista lex Partitarum restringatur ad formam, et dispositionem illius, de qua sumpta est; vel dic, quod hæc lex apertiùs declaret illam : et sic, si ex diffamatione, vel ex delatione filii parens sustineat magnam jacturam suorum bonorum, filius possit exhæredari, et iste videtur verus sensus hujus litteræ; vel dic, quòd etiam hæc lex velit, quòd non solùm quando ex tali diffamatione, vel delatione actualiter parens sustinuit talem jacturam, verùm etiam si ex parte filii diffamantis, vel deferentis fuit data occasio, ut hoc fieri posset, filius possit exhæredari; et probatur ibi, cùm dicit : *por que el padre hobiese á perder, etc.* Et idem crederem, si ex tali diffamatione, vel delatione immineret periculum parenti sustinendi aliquam pœnam corporalem à judice per sententiam, cùm talis pœna sit major quavis pecuniaria, l. *in servorum*, in fin. D. *de pœn.* Si verò crimen, de quo filius diffamaret parentes, esset leve, unde ista sequi non possent, non videtur, quòd filius possit exhæredari ex diffamatione extrajudiciali citra accusationem, argumento l. 8. tit. 6. 7. *Partit.* et hujus l. suprà, cùm dixit de injuria verbali gravi. Tu cogita, quia passus iste in terminis, quibus lex ista loquitur, dignus est consideratione; vel dic, quòd si ex diffamatione filii etiam extrajudiciali parenti sequeretur infamia facti juxta formam l. 2. tit. 6. 7. *Partit.* quòd etiam ex ista causa filius posset exhæredari, ex verbis et mente istius legis Partitarum hìc et superiùs, cùm dixit : *enfamándolo, etc.* licèt de jure communi hoc non ita reperiatur cautum, quando infamia sequeretur citra accusationem : sed potest

grant partida de lo suyo ó menoscabar; ca por qualquier destas razones que sea puesta en el testamento (15) del padre ó del abuelo, si fuere probado, debe el fijo ó el nieto perder la herencia que pudiera haber de los bienes dellos si non hobiere fecho por qué. Otrosí decimos que seyendo el padre preso por debda que debiese ó de otra manera, si el fijo non lo quisiese fiar en quanto pudiere (16) para sacarlo de la prision (17), quel puede el padre desheredar: et esto se entiende de los fijos varones et non de las mugeres; ca á las mugeres (18) defienden las leyes del derecho que non puedan fiar á otro. Et aun puede el padre desheredar á su fijo sil embargare que non faga testamento; ca si el padre ficiere despues otro testamento, puédelo desheredar en él por esta razon: et demas decimos que aquellos á quien tenie el padre en voluntat de mandar algo, et non lo pudo facer (19) por el embargo quel fizo el fijo, puédenle acusar por esta razon; et si lo probaren, debe el fijo perder (20) aquella parte que debie haber de la herencia del padre et seer del rey, et cada uno de los otros á quien querie mandar algo en el testamento débelo haber segunt que fallaren en verdat que el testador habie en voluntat de les mandar si el testamento hobiese fecho.

LEY V.

Cómo el padre puede desheredar al fijo si se ficiere yoglar contra su voluntat, et de las otras razones por que lo puede facer.

Yoglar (1) se faciendo alguno contra voluntat de su padre, es otra razon por que el

dici, quòd cum diffamare aliquem, sit eum injuriari, ut in l. *item apud Labeonem*, §. *ait Prætor, ne quid infamandi causa*, D. *de injur.* hoc idem comprehendebatur de jure communi, cùm in dict. cap. 3. §. *si gravem*, dictum fuerit *si gravem et inhonestam injuriam eis ingesserit*: benè tamen placet, ut dixi, quòd diffamatio de crimine levi non sufficeret ad exhæredationem per prædicta.

(14) *Ol buscase tal mal.* Deferendo parentem, ut dixi, et habetur in dict. cap. 3. §. *si delata*, et ex generalitate hujus legis Partitarum idem esset, si alio modo, quàm ex delatione hoc damnum procuraret parentibus.

(15) *Puesta en el testamento.* Et non tenetur exhæredans in testamento, exprimere locum, et tempus commissæ ingratitudinis, vel delicti per filium, quia hoc non reperitur jure expressum; hæres tamen debet probare locum, et tempus, argumento l. *item exigit*, D. *de dolo*, et l. *Prætor*, in princ. D. *de injur.* et cap. *præsentium*, *de testib.* lib. 6. et secundum Alexand. ubi refert consilium quoddam Baldi in consil. 203. 2. vol. vers. *confirmo*, et idem tenet Socin. 3. vol. consil. 105. colum. fin.

(16) *En quanto pudiere.* In dict. cap. 3. §. *si quemlibet*, dicitur: *in quantum esse qui petitur, probatur idoneus*, unde non esset inspiciendum, an se obliget ultra quintam partem bonorum, dato quòd habeat filios legitimos, non enim hoc est donare, sed id facere, ad quod filius ex debito pietatis, et ne exhæredetur, tenetur; facit l. *non usque adeò*, D. *si quis à parente fuerit manumis.* vide per Bald. in l. 2. *C. si in fraud. patron.*

(17) *De la prision.* Idem si ab excommunicatione, cum sit gravius ligamen animæ, quàm corporis, secundum Joan. Fab. in authent. *si captivi*, *C. de episc. et cleric.*

(18) *Ca á las mugeres.* Nota istum textum ad id quod dixi in l. 3. tit. 12. 5. *Partit.* in gloss. quòd ob piam causam mulier non possit pro alio fidejubere. Nota etiam, quòd licèt renuntiando Vellejano, et legibus disponentibus mulierem non fidejubere pro alio, perdat hoc beneficium, ut in dict. l. 3. non tamen, licèt non renuntiet, poterit à patre in hoc casu exhæredari per istam legem, quæ noluit eam adstringere ad talem renuntiationem; quod multum nota ad similia.

(19) *Et non lo pudo facer.* Quia decessit in ipsa prohibitione sine possibilitate faciendi liberè testamentum, ut declaratur in dict. cap. 3. §. *si convictus*, ibi: *si autem in ipsa prohibitione.*

(20) *El fijo perder.* Sequitur Gloss. in dict. §. *si convictus*, et l. 1. D. *si quis aliquem test. prohib.* et l. 2. *C.* eod. et vide suprà ead. *Partit.* tit. 1. l. 26. et 27. et quæ ibi dixi.

LEX V.

Octava causa exhæredationis est si quis se fecit joculatorem, patre hoc officium non exercente. Nona, si pro pretio cum homine, aut cum fera bestia propugnavit. Decima, si patre filiam majorem viginti quinque annis maritare nolente, ipsa meretricalem vitam elegit. Undecima, si filius patrem furiosum alimentare, seu custodire noluit. Hoc dicit.

(1) *Yoglar.* Istos in dict. cap. 3. §. *si prætor*, appellat mimos, ut sunt saltantes, et repræsentantes in scena, ut in l. 2. §. *ait Prætor*, D. *de his, qui notant. infam.* et hos ibi Angel. vocat joculatores, et repelluntur isti à promotione ordinum, ut in cap. *maritum*, 33. dist. ibi: *aut in scena lusisse dignoscitur*, quod notanter Bald. in l. *si fratres*, *C. ex quibus caus. infam. irrog.* limitat in majoribus ætate; et quòd parcendum sit minoribus, ut illi possint promoveri ad ordines; et istos Baldus vocat joculatores. Et idem videtur quoad istam le-

padre puede desheredar á su fijo; pero si el padre fuese yoglar (2), non podrie esto facer: et eso mesmo serie si el fijo contra voluntat del padre lidiase por dineros (3) en campo con otro home, ó se aventurase á lidiar por prescio con alguna bestia brava. Otrosi quando el padre quisiese casar su fija, et la dotase segunt la riqueza que él hobiese, et segunt que pertenesciese (4) á ella et á aquel con quien la querie casar, si ella contra voluntat de su padre dixiese que non querie casar (5), et despues desto ficiese vida de mala muger en puteria (6), poderla hie el padre desheredar (7) por tal razon; pero si el padre alongase el casamiento de su fija de manera que ella pasase de edat de veinte et cinco

gem, ut intelligatur de majoribus, non de minoribus, per dict. l. *si fratres:* et donare istis histrionibus vitium est immane, cap. *donare*, 86. dist. et vide Chrysost. super Matthæum *Homil.* 49. colum. penult. et fin. et intellige istam legem, quando filius in hac professione permanserit, prout etiam habetur in dict. §. *si præter.* Videtur etiam ista lex limitanda in his joculatoribus, qui sine delectu sui ludibrium faciunt; isti enim sunt infames, ut in dict. §. *ait Prætor:* qui autem cum delectu, ex eo quòd in loco omnes intrare non possunt ad videndum, ut est exemplum, cùm in militia, et actu doctoratus alicujus magna fiunt convivia, et intra domum canitur vel salitur; tales enim non sunt infames, ut declarat Angel. in dict. §. *ait Prætor:* et hoc etiam probatur in l. 4. tit. 6. 7. *Partit.* ubi declaratur de istis joculatoribus pretio recepto, seu causa quæstus; requiritur enim, quòd assuefecerint se in arte ista, ut declarat Innocen. et ibi Abb. loquentes quoad promotionem ordinum, in cap. *cum decorem, de vita et honestat. Cleric.* secùs autem secundum eos, ubi in occulto hoc fecissent, maximè ad complacentiam infirmi. Idem dicit Innocent. si semèl, vel pluries in publico hoc fecerit, dummodo non assuefecerit se; quod Abbas ibi limitat, nisi in publico saltim bis illam artem causa quæstus exercuerit, nam efficeretur infamis, argumento l. *palam*, D. *de ritu nuptiar.*

(2) *El padre fuese yoglar.* Nam nihil dolosus doloso, nihil Catilina Cetego, ut etiam tradit Gloss. in dict. §. *si præter.*

(3) *Lidiase por dineros.* Ut erant arenarii, l. *in arenam, C. de inoffic. testam.* et in dict. §. *si præter*, sunt enim infames, qui causa quæstus in certamina descendunt, dict. l. 2. §. fin. D. *de his, qui notant. infam.*

(4) *Segunt la riqueza que él hobiese, et segunt que pertenesciese.* Tene mente istam legem, ut scias qualiter dicatur, quòd pater dotet competenter filiam, et adde l. *si filiæ pater*, D. *de legat.* 3. non ergo legi legitima erit meta dotis; vide quod dixi in l. 8. tit. 4. in gloss. super parte *á otro*, circa fin. 5. *Partit.*

(5) *Que non querie casar.* Hoc idem habetur in dict. cap. 5. §. *si alicui*, ibi: *et illa non consenserit.* Quid tamen si hoc non contigit, scilicet, quòd pater antequàm filia pervenisset ad ætatem 25. annorum, non se obtulit maritare et dotare filiam, quia fortè facultas non se obtulit, vel aliàs hoc fieri non potuit, seu factum non fuit etiam negligenter per patrem; an tunc filia luxuriosam vitam eligens ante 25 annos, possit exhæredari à patre? Ista littera videtur innuere, quòd non; quod verò subditur, *pero si el padre alongase el casamiento*, innuit contrarium, cùm pater non videatur negligens, neque culposus usque ad illam ætatem: et ita intelligit hoc Gloss. in dict. §. *si alicui*, et est glossa finalis super parte *si alicui;* et est de mente Glos. in cap. *Quintavallis, de jurejurand.* et probatur in l. *si filiam*, cum authent. ibi posita, C. *de inoffic. testam.* et ad istam legem, et ad dictum §. *si alicui*, in verbo *si alicui*, potest dici, quòd intelligantur, quando pater hoc fecisset, etiam quando filia haberet ætatem 25. annorum, et per eam stetisset, nolens nubere cum eo, quem pater volebat; et si filia esset minoris ætatis, supplendum ad hoc esset *maximè*, quia idem esset, si pater ante dictam ætatem ad hoc se non obtulisset.

(6) *En puteria.* In dict. §. *si alicui*, non ponitur istud verbum, sed dicitur: *luxuriosam degere vitam elegerit;* unde videtur, quòd lex ista Partitarum requirat, ut locum possit habere exhæredatio, quòd filia in lupanari turpiter vivat, ad hoc l. *ancillarum*, D. *de petitione hæred.* et sic quòd in loco publico meretricetur; quod videtur durum, cùm sufficere debeat ad causam exhæredationis, quòd filia vitam luxuriosam etiam extra locum lupanaris faciat; et istud videtur verius, et juxta II. juris communis, et mentem ipsarum, de qua ista sumpta est. Intellige ergo istam legem juxta dictas II. juris communis, dict. l. *si filiam, C. de inoffic. testam.* et dict. §. *si alicui*, et quod hic dicit, *en puteria*, non intelligas pro loco publico lupanaris, sed intellige, quòd filia faciat malam vitam meretricando; et sic quòd intelligatur, *en puteria*, id est, luxuriosè vivendo, seu meretricando; et probabitur filiam luxuriosè vivere per locum à communiter accidentibus, ut quia passim juvenes accedebant ad juvenculam cum fama publica, secundum Bald. 2. vol. *consilior.* consil. 255. neque excusabitur secundum eum, si dicat, quòd non potuit cognosci, quia erat arcta; nam licèt stuprum non sit consummatum, sufficit conatus, allegat cap. 1. §. *item si fidelis, quibus mod. feud. amittat.* et quòd sine contactu corporalis immixtionis potest vita luxuriosa, indecens, et inhonesta intervenire, l. *non tantum*, §. *si emancipatus*, D. *de bonor. possess. contr. tabul.* l. *athletas*, §. *Pomponius*, D. *de his, qui notant. infam.*

(7) *Desheredar.* Sed an mater, quæ similiter

años (8), si despues desto ficiese ella nemiga ó yerro de su cuerpo, ó se casase contra voluntat de su padre, non la podrie el padre desheredar por tal razon, porque semeja que él fué en culpa del yerro que ella fizo, porque tardó tanto que la non casó. Otrosi decimos que seyendo algunt home furioso ó loco de manera que andudiese desmemoriado et sin recabdo, si los fijos ó los otros que descenden dél por la liña derecha nol guardasen ó non pensasen dél en las cosas quel fuesen meester, si otro extraño se moviese (9) por piedat que hobiese dél doliéndose de su locura ó de su malandanza, et lo levase á su casa et pensase dél, si este atal despues desto rogase et afrontase á aquellos que descendiesen del furioso sobredicho que pensasen de su pariente, si ellos non lo quisiesen facer, et el furioso moriese sin testamento, este sobredicho que lo levó á su casa et que pensó dél debe haber todos los bienes del furioso, et los parientes que lo desampararon non deben ende haber ninguna cosa: et si por aventura este atal tornase en su memoria ante que moriese, podrie desheredar por esta razon á aquellos quel debien heredar por derecho si non errasen contra él. Et aun decimos que si este que es fuera de su memoria hobiese fecho testamento enante que cayese en la locura, et en aquel testamento hobiese establescido por herederos á su fijos ó á alguno de los otros que descenden dél por la liña derecha, si el furioso moriese despues en casa del extraño que pensaba dél, non vale el testamento quanto es en el establescimiento de los herederos; ca non deben ellos (10) haber la heredat, mas aquel extraño que pensaba dél et le ayudaba, en cuyo poder murió; mas bien valdrie el testamento quanto en las otras mandas que el testador sobredicho hobiese fecho en él.

esset meretrix, posset filiam ob meretricatum exhæredare? Bald. post Bart. per textum ibi in l. *in arenam*, C. *de inoffic. testam.* dicit, quòd non; idem tamen Bald. in l. *si filiam*, C. eod. dicit, quòd si tempore mortis mater erat correcta, et ad honestam vitam redacta, quòd tunc poterit filiam exhæredare, cùm non debeat tunc reputari turpis persona, et ultima consuetudo inspicienda sit, l. *Mela*, §. 1. D. *de alimen. legat.* et idem tenet ibi Angel. post Guilliel. per l. *imperialis*, in princ. et §. *tales*, C. *de nupt.* Quid autem in ipsa filia, quæ ob luxuriosam vitam poterat exhæredari, si ipsa ante testamentum patris, eo vivo, ad honestam vitam rediit, an etiam tunc poterit exhæredari? Videtur quòd non, ex notatis per Specul. tit. *qui filii sunt legitim.* §. 1. col. 4. vers. *quid si ipsa pœniteat de peccato*, ubi concludit, tali casu patrem teneri ad alimenta, et sic vult, quòd non possit exhæredari, cùm ista ambulent pari passu, l. *si quis à liberis*, §. *si quis ex his*, D. *de liber. agnos.* et similiter tali casu pater tenebitur eam dotare, secundum Abb. in cap. *Quintavallis*, col. 2. *de jurejur.* quia causa dotis non minus favorabilis est, quàm causa alimentorum. Baldus novell. in suo tractat. *de dote*, fol. 13. col. 2. in 16. speciali privilegio, vult idem in dote, licèt non allegat Abb. ubi supra, et respondit ad dictum §. *si alicui*, dicens, quòd illa dispositio non debet extendi ad istum casum dotis, ne matrimonium impediatur; et sic innuit, quòd licèt filia tali casu adhuc possit exhæredari, deberet tamen dotari, ne matrimonium impediatur. Alexand. verò de Imola relato dicto Hostiens. in l. 1. col. 9. num. 53. infert ex eo, quòd filius, qui ingratitudinem commisit, adeo quòd exhæredari possit, si tamen vivo patre pœnitentiam agat, vel ante testamentum conditum, non poterit exhæredari; et satisfacit pro hoc dicto seu illatione Alexand. dictus §. *si præter*, ibi: *et in hac possessione permanserit*; et facit quod notat Bald. in l. *fratres*, vers. *quæro quid si instituius*, C. *de inoffic. testam.*

(8) *Que ella pasase de edat de veinte et cinco años.* Quid si de consuetudine patriæ filiæ maritantur usque ad vigesimum annum, et filia post istud tempus nupsisset, patre ignorante vel contradicente, cum indigno; an propter hoc possit exhæredari? Baldus novell. in tractatu *de dote*, in 16. speciali privilegio, fol. 13. col. 2. tenet, quòd non, ne aliàs per indirectum tollatur ipsi filiæ libertas matrimonii, quam libertatem non potest impedire jus civile, ut notatur in cap. 1. *de sponsal.* ubi Abb. hoc tenet; secùs tamen secundum eum, si filia non expectavit tempus consuetum secundum morem patriæ, vide ibi per eum (licèt non ista materia), quòd attendi debeat consuetudo patriæ circa ætatem, qua mulieres maritentur, vide per Alexand. consil. 20. col. 2. vol. 2. incipit, *viso processu*; ætas tamen ista 25. annorum expectabitur, adhuc etiam stante dicto more regionis, si filia inhonestam vitam elegerit meretricando, secundum Bald. novellum, ubi suprà.

(9) *Otro extraño se moviese.* Quid si nullus procuraret furiosum? Dic quòd etiam adhuc hæreditas est auferenda filiis, ut notat Gloss. in authent. *liberi*, C. *de episcopal. audient.*

(10) *Non deben ellos.* Intellige, si sint majores decem et octo annorum, ut infrà eod. l. proxima.

LEY VI.

Cómo el padre ó el abuelo puede desheredar á sus fijos ó á sus nietos si lo non quisieren sacar de cativo.

Cativando (1) algunt home ó muger que hobiese fijos, si los fijos fueren negligentes (2) non habiendo cuidado de redemir su padre ó su madre, et lo dexasen en cativo podiéndolo redemir, si despues desto saliere este atal de poder de los enemigos, puede por esta razon desheredar á sus fijos; mas si por aventura moriese en poder de los enemigos, aquellos quel debien heredar, porque fueron negligentes en sacarle de cativo, non deben heredar (3) ninguna cosa de los sus bienes; mas el obispo daquel logar onde era natural aquel que murió en la catividat debe entrar todos sus bienes, et facer ende escripto cierto de quantos son, et despues desto débelos vender et dar todo el prescio en redencion de cativos (4); ca pues que este que era señor non se aprovechó de sus bienes nin fue redemido dellos, bien es que sean otros redemidos (5) en su logar: et lo que deximos en esta ley de los fijos entiéndese tambien de los otros parientes que habien debdo de parentesco con el cativo. Otrosi decimos que si alguno enante que cayese en catividat hobiese fecho testamento en que hobiese establescidos á algunos por sus herederos, si moriese en poder de los enemigos non lo queriendo ellos redemir, non valdrie el testamento quanto en el establescimiento de los herederos, mas valdrie (6) en las otras cosas, segunt deximos en la ley ante desta que fabla del furioso. Et la pena que diximos en esta ley et en la ante desta que fabla del furioso deben haber tan solamiente los parientes et los herederos que son mayores de diez et ocho años (7), et non los otros que fuesen menores desta edat, maguer errasen asi como sobredicho es, et non se pueden ende excusar los herederos sobredichos, maguer digan que non rescebieron mandado

LEX VI.

In hac l. ponitur duodecima causa exhæredationis, si filius patrem captivum redimere valens nolit. Hoc dicit.

(1) *Cativando:* Sive capiatur ab hostibus, sive à latronibus, seu piratis, seu alia privata persona, quia ille qui patitur, quem in carcere mori, videtur eum necare, secundum Bald. in auth. *si captivi, C. de Episcopis, et cleric.* et idem dic, si condemnatus à judice detineatur in carcere, ut tædio carceris affectus veniat soluturus, l. 1. *C. qui bonis ceder. poss.* l. 3. §. *tutores,* D. *de suspect. tutor.* Bald. ibidem, col. 1. quia ex quo carcer pecunia redimitur, habebit locum ista lex; secùs, si detineatur in carcere, ut quia est ei inflicta pœna perpetui carceris, vel ad tempus, quia non cadit luitio, nisi inveniatur compositio, vel si detineatur pro investigatione delicti, l. 2. *C. de exhiben. reis,* Bald. in dict. authen. *si captivi,* et etiam Paul. de Cast.

(2) *Negligentes.* Quid si ipse carceratus, vel captivus fuit similiter negligens, quia ipse poterat se redimere sine aliorum auxilio, et neglexit? Bald. in dict. authen. *si captivi,* dicit, quod tunc parcendum est aliis, si eum non redimant, argum. l. 5. D. *mandati,* et cap. 2. *de fidejus.* Si tamen constaret, quòd ipse noluisset redimi, tunc diceretur filius, vel conjunctus negligens, si ipse non redimat; et ipse, vel hæres scriptus privaretur hæreditate ejus, argum. l. *is qui reipub. causa,* la 2. et quod ibi notatur, D. *ex quib. caus. major. etc.* secundum Bald. ubi suprà.

(3) *Non deben heredar.* In dict. cap. 3. §. *si unum de prædictis,* dicitur, *illos ad successionem ejus venire non patimur:* in authen. *si captivi, C. de Episcopis, et cleric.* dicitur, *sed etiam lege denegatur ejus successio,* ex quo patet, quòd tales filii, vel conjuncti, seu hæredes scripti sunt insuccessibiles ipsi captivo ipso jure absque alia sententia; unde supervacua est quæstio, quam in hoc ponit Bald. in dict. authent. *si captivi,* an isti sint indigni, et insuccessibiles ipso jure, vel per sententiam, ut etiam advertit ibidem Paul. de Cast.

(4) *El prescio en redencion de cativos.* Non ergo hæreditas devolvitur ad sequentem in gradu, ex quo lex ista aufert existenti in primo gradu, ad quem hæreditas pertinet, et defert eam ad Episcopum, vel ecclesiam, in redemptionem captivorum; quia cùm lex privat, potest, in quem vult, conferre, secundum quod declarat Paul. de Cast. in dict. authen. *si captivi.*

(5) *Bien es que sean otros redemidos.* Nota istam rationem, quæ etiam ponitur in juribus, unde ista lex sumpta est, scilicet, in dict. authent. *ut cum de appellat. cognosc.* §. *si unum de prædictis,* et potest ad alia induci.

(6) *Mas valdrie.* Tenet enim ejus testamentum, licèt capti ab hostibus, quia fingitur decessisse præambula hora captivitatis, l. *lex Cornelia,* D. *de vulg. et pupill.*

(7) *Mayores de diez et ocho años.* Et non competit eis restitutio in integrum, si post istam ætatem etiam ante vigesimum quintum annum negligant, secundum Bald. in dict. authen. *si captivi,* col. 2. et sufficit, si patre existente cap-

de los cativos para vender (8) et obligar sus cosas por razon de quitarlos; ca sin su mandado las pueden ellos vender et obligar tan bien como las sus cosas propias, asi como dice en el título de los cativos en las leyes (9) que fablan en esta razon.

LEY VII.

Cómo el padre puede desheredar al fijo que se tornare herege, ó judio ó moro.

Herege (1), ó judio ó moro tornándose el fijo ó el nieto, si el padre fuere cristiano, bien lo puede desheredar por esta razon; mas si el padre fuese herege ó de otra ley, et los fijos et los nietos fuesen católicos (2), entonce el padre es tenudo de establescer (3) á estos fijos atales por herederos maguer non quiera. Et si por aventura el padre hobiese fijos que fuesen cristianos et otros que

tivo ista ætas compleatur, secundum eum ibidem; quia obsequium filii erga patrem habet tractum successivum, non instantaneum.

(8) *Vender.* Istud verbum non ita exprimitur in dicto §. *si unum de prædictis*, neque in dict. authen. *si captivi*, ubi dicitur : « qui autem redimere student, si proprias non habeant pecunias, super quibuslibet rebus ipsius in eam causam rectè contrahunt. » Et sic limita istam legem, quando isti filii, vel conjuncti proprias non haberent pecunias, et inducit Bald. in dict. authen. *si captivi*, ad fidejussorem non habentem unde solvat, et timentem se poni in carcere, quòd possit vendere bona principalis, l. *si procuratorem*, §. *si ignorantes*, D. *mandat.*

(9) *En las leyes.* Non ita benè, sicut hic, ibi hoc explicatur.

LEX VII.

Hæc lex ponit decimam tertiam causam exhæredationis, scilicet, si filius fiat Hæreticus, Judæus, vel Maurus. Hoc dicit. Habuit originem ab authen. *ut cùm de appellat. cognosc.* cap. 3. §. *si quis de prædictis*, el 2.

(1) *Herege.* Adde dict. §. *si quis de prædictis*, et cap. *excommunicamus*, §. *credentes, de hæretic.*

(2) *Católicos.* Adde l. *cognovimus*, C. *de hæret.* et in dict. §. *si quis de prædictis*, et sic habes, quòd filii catholici succedunt patri hæretico. Contrarium tamen cavetur de jure canonico, ut in cap. *vergentis*, *de hæret.* et in cap. *filii*, et in cap. *quicumque*, §. *hæretici*, *de hæret.* lib. 6. habetur etiam in authen. *Gazaros*, *C. de hæret.* idem tamen, quod in ista lege Partitarum, habetur etiam in l. 2. tit. 26. 7. *Part.* An autem in hoc servabimus jus canonicum, vel istas ll. Partitarum? Diversæ opiniones fuerunt circa hoc; nam Glos. 23. quæst. 7. in summa, dixit correctas esse leges in hoc disponentes, ut orthodoxi filii haberent bona parentum hæreticorum : et sequuntur ibi Archidiac. et Joan. de Fantu. Gofred. autem tenuit contrarium, scilicet, quòd in bonis temporalibus serventur leges, et non canones, nisi in terris subjectis Romanæ ecclesiæ, etiam quoad jurisdictionem temporalem, ita notavit in summa, tit. *de hæret.* §. *quid si hæretici filios habeant :* et istud etiam voluit Joann. Andr. in dict. cap. *vergentis*, ubi dixit, quòd in terris Imperii serventur in hoc ll. sæculares, quæ majori æquitate nituntur. Abb. verò ibidem dicit, mirandum esse de opinione Joann. Andr. quia non habet in se rationem et probabilitatem, cùm in dicto cap. *vergentis*, Papa expressè faciat mentionem de terris Imperii, et mandet Principes sæculares ad hoc compelli; neque curandum est in hoc casu de legibus, cùm crimen hæresis sit merè ecclesiasticum, ut in cap. *ut inquisitionis*, versic. *prohibemus*, *de hæret.* lib. 6. et pœnæ impositio spectat ad judicem ecclesiasticum, non ad sæcularem, §. *in hoc*, 24. quæst. 2. et istud etiam tenet Alber. in dict. l. *cognovimus*, *C. de hæret.* et tenet Glos. quam ibi Doct. communiter sequuntur, in dict. cap. *vergentis;* hoc etiam voluit glossa finalis in cap. *cum secundum leges*, *de hæret.* lib. 6. Adverte tamen, quia de jure antiquo minus dubitationis ista quæstio habere videbatur, stante dispositione dictæ authent. *Gazaros.* Attentis verò istis ll. Partitarum majus dubium videbatur; sed adhuc tenendum est, quòd juris canonici dispositio in hoc servetur, cùm istud crimen sit merè ecclesiasticum, et jus canonicum hanc pœnam filiis infligit, considerans pœnam filiorum esse parentum, l. *isti quidem*, D. *quod met. caus.* et cùm idem sit in crimine læsæ majestatis temporalis, multò magis divinæ, ut in dict. cap. *vergentis;* et ita in practica servatur : et adde Joann. Lup. de Palac. Rub. in repetit. cap. *per vestras*, super textu, col. 540. in formis minoribus, vers. *ex istis*, ubi vide per eum, an filii de æquitate debeant alimenta habere à fisco, vel filiæ dotes? Et ibi etiam, quid in filiis ante delictum hæresis à patre commissum natis.

(3) *Establescer.* Innuit hæreticum posse condere testamentum, vide l. 16. tit. 1. supra, ead. *Part.* et quæ ibi dixi.

lo non fuesen, los católicos deben heredar (4) toda la heredat del padre, et los otros non habrán ende ninguna cosa; pero si despues desto se tornasen á la fe (5), débenles dar su parte de la heredat; mas los frutos (6) que hobiesen levado los católicos entre tanto que los otros non creien en la nuestra fe non los pueden demandar. Et si por aventura el padre et los fijos fuesen hereges, et los otros parientes (7) mas cercanos fuesen católicos, entonce los que creen bien habrán la heredat et non los otros. Et si por aventura algunt home fuese herege él et todos los parientes que hobiere, tambien los que descenden por la liña derecha como los que suben por ella, et otrosi los de la liña de travieso fasta el deceno grado, si este herege atal fuere clérigo (8), entonce la eglesia heredará todos sus bienes, si los demandare fasta un año (9) despues que fuere dado por herege; et si pasare un año et la eglesia non los demandare, entonce haberlos ha el rey: et si este atal fuere lego, habrá el rey otrosi todos sus bienes.

LEY VIII.

Qué fuerza ha el desheredamiento quando es fecho derechamientre.

Si el padre desheredase á su fijo por alguna razon qualquier de las que deximos en las leyes ante desta, si fuere probada (1), decimos que debe perder por ende el fijo la

(4) *Los católicos deben heredar.* Vide suprà in glos. 2.

(5) *Tornasen á la fe.* Innuitur hìc, quòd bona debent restitui hæreticis reversis ad fidem; adde Glos. 23. quæst. 7. in summa, quæ dicit, quòd licèt bona sint ablata hæreticis, si tamen revertantur ad fidem, ex misericordia eis restituuntur, ut in cap. *ipsa pietas*, 23. quæst. 4. et nota, cùm dicit, *ex misericordia*, nam de rigore non sunt eis restituenda, ut voluit Archidiac. in cap. *si vos*, 23. quæst. 5. Adde etiam quod habetur in cap. *ad abolendam, de hæret.* et in cap. *ut officium*, versic. *si vero, de hæretic.* lib. 6. et cap. *ut commissi*, versic. *necnon*, et ibi Archidiac. cod. tit. et lib. et vide Dominic. in cap. *cum secundum leges, de hæret.* lib. 6. et pragmaticam Regum catholicorum datam Cordubæ, anno Domini 1487.

(6) *Los frutos.* Facit, ut ei, cui jubentur bona restitui, veluti bannito, vel aliàs damnato, non debeant restitui fructus, et adde Alber. in authen. *idem de Nestorianis, C. de hæretic.*

(7) *Parientes.* Hoc etiam corrigitur per jus canonicum; quia nec filiis reservantur bona parentum hæreticorum, ut dixi suprà in glos. 2.

(8) *Clérigo.* Adde cap. *excommunicamus*, §. 1. *de hæret.* ubi vide Abb. et Joan. de Ana. ubi videbis, quid faciendum de bonis clerici hæretici.

(9) *Fasta un año.* Nota de annali præscriptione, ut etiam notat Gloss. in dict. §. *si quis de prædictis.* An autem leges istæ regiæ hoc tempus ecclesiæ præfinire possint, non est sine dubio, ex his, quæ habentur in cap. *quæ in ecclesiarum*, et in cap. *ecclesia S. Mariæ, de constit.* licèt in contrarium adduci possent ea, quæ cumulat Guilliel. Benedict. in repet. cap. *Raynutius*, super verbo *et uxorem nomine Adelasiam*, num. 240. cum sequenti. Vide quæ dicam in l. 2. tit. 26. *Partit.* 7. in glos. penul.

LEX VIII.

Legitima causa exhæredationis à testatore inserta, et ab hærede probata, tenet exhæredatio: et si plures causæ inserantur, sufficit unam legitimam probari. Hoc dicit.

(1) *si fuere probada.* Adde l. *omnimodo, C. de inoffic. testam.* et in authent. *non licèt, C. de liber. præter.* et in corpore, unde sumitur, in authen. *ut cum de apell. cognos.* cap. 3. §. ult. vers. *sive igitur:* et dicit Angel. in authen. *de nupt.* §. *ingratitudinem*, collat. 4. quòd sit cautus advocatus, ut semper contra filium exhæredatùm faciat causam ingratitudinis probari; nam etiamsi pater in exhæredatione filii causam ingratitudinis non inseruerit, licèt testamentum ob hoc non teneat, et succedatur ab intestato, utpote exhæredatione non legitimè facta, tamen adhùc filius exhæredatus, probata causa ingratitudinis, excludetur à successione intestati, per textum in dict. §. *ingratitudinem.* Et istud dictum Angel. dicit singulare Jaso in dict. authent. *non licet*, in 7. limitat. et transit ibi cum eo. Ego tamen semper dubitavi de veritate hujus dicti, quia videtur contra textum in dict. authent. *ut cum de appellat. cognos.* §. *aliud quoque capitulum*, collat. 8. et dict. vers. *sive igitur:* et contra ll. 4. et 10. tit. 7. *Part.* 6. et quia ingratitudo non excludit à successione intestati, l. *cognatis*, D. *unde cognati*, et tenent Guillielm. Bart. Bald. et alii in l. *fratres, C. de inoffic. testam.* ubi respondent ad dictum §. *ingratitudinem:* et tenet etiam, et latè probat hoc Franciscus de Aretin. in l. 3. §. *filius quoque*, D. *de liber. et posthum.* tenet etiam Socin. consil. 105. incipienti, *viso processu in causa querelæ*, 3. vol. col. fin. De jure tamen isto Partitarum ingratitudo excludit fratrem etiam à successione intestati, ut in l. 12. infrà, eod. ubi vide, et quæ dixi in l. 10. infrà eod.

heredat del padre. Otrosi decimos que como quier que el padre pusiese muchas razones destas sobredichas contra su fijo quando lo desheredare, si non las pudiere todas probar él ó el heredero que fuese escripto en el testamento, abonda que sea probada la una (2) tan solamiente; mas si por alguna otra razon qualquier (3) que non fuese de las sobredichas en estas leyes desheredase el padre á su fijo, non valdrie tal desheredamiento.

(2) *La una.* Adde dict. vers. *sive igitur*, et cap. 4. §. *si tales*, in authent. *ut cum de appellat. cognos.* et facit ad illud dictum singulare Innoc. in cap. *in præsentia, de renuntiat.* quòd sententia lata expressa duplici causa, si una sit vera, licèt alia sit falsa, tenet sententia ex causa vera; et adde Bald. in l. 2. §. *ignominiæ*, D. *de his, qui notant. infam.* et inducit Bart. dictum vers. *sive igitur*, quòd si in libello plura simùl narrantur, vel mandantur, quorum alterum per se sufficit, non est necesse omnia probari, sed alterum tantùm, et remittit ad notata in cap. *licèt causam, de probation.* et in cap. 2. *de rescript.* ubi vide Abb. et latè per Felin. col. 16. et 17. cum sequenti. An autem videatur quis se adstringere ad probandum eo modo, quo in libello narrat? Vide Bart. in l. *habebat*, in princ. D. *de institor.* et in dubio nemo videtur se adstringere, nisi quatenùs agere desiderat, ut tradit Bald. in l. *edita*, in 2. lectura, col. 2. *C. de edend.* et nota etiam, quòd licèt quis se adstringat ad probandum, non per hoc fundat intentionem adversarii agentis, Bald. in l. 1. *C. si advers. creditor.* et vide, quod notat Jaso post Salicet. in l. *cum virum*, *C. de fideicom.* Item nota, quòd licèt pars se adstrinxerit ad probandum per testes et instrumenta, poterit congruo tempore facere positiones, Bald. in l. 2. §. *quod observari*, *C. de juram. calumn.* vide notabilia in ista materia per Bald. in l. 1. penult. colum. *C. de condict. indeb.* ubi ad intellectum dicti cap. *licèt causam*, in verbo *se adstringit*: et ibi dat regulam, quòd ad qualitatem probandam nunquam videtur quis se adstringere, nisi quando qualitas mutat speciem actionis vel exemptionis, vel facit aliquem admitti ad id, ad quod aliàs non admitteretur: et dat etiam aliam regulam, quòd quando plura requiruntur loco unius causæ finalis, tunc omnia sunt probanda connexim; secùs si resultent plures causæ finales, vide ibi per eum: et in causa criminali adstringere se ad ea, quæ non sunt de natura punitionis, nihil operatur, Gloss. in dict. cap. *licèt causam*, et Bald. in dict. l. penult. Vide etiam in ista materia, quod notat Bald. in l. 2. col. 1. *C. de probat.* et in l. 2. col. 6. *C. de servit.* et in l. *frustra*, et in l. *cum te minorem*, *C.* eod. tit. et in l. *testium*, col. 3. *C. de testib.* et in l. *si non*, *C. de contrahenda emp.* et Bart. in l. *qui uxori*, §. *quid tamen*, D. *de adulter.* et quod dicit Bald. in l. 1. 14. et 15. col. *C. qui accusar. non poss.* et in l. fin. *C. de fal.* et in l. fin. col. 12. *C. de edicto divi Adrian. toll.* et in l. *minoribus*, *C. de his, quibus ut indignis*, et Joan. de Plat. in l. 2. *C. de delator.* lib. 10. nota hæc, quæ collegi longo studio, et poterunt prodesse, cùm casus se obtulerit.

(3) *Otra razon qualquier.* Nota valdè istam legem, nam per ea videtur reprobari illa communis opinio, de qua dixi in l. 4. in gloss. 2. suprà, isto tit. scilicèt, quòd ex aliis causis æquè gravibus vel gravioribus, quàm in istis legibus expressis, filius possit exhæredari; nam hìc apertè confunditur illa communis opinio, cùm dicit, *otra razon qualquier*: et satis benè etiam, quod dicitur in dict. §. *aliud quoque capitulum*, in princ. in authent. *ut cum de appell. cognos.* per quem textum hoc idem voluit Alexand. in dict. authent. *non licet*, col. 2. num. 4. Sed ista lex Partitarum probat hoc clariùs, cùm dicit, *qualquier*, de cujus dictionis natura est, quòd intelligatur universaliter, nihil excipiendo, ut in cap. *solitæ, de majorit. et obedient.* tradit latè Jaso in l. *quodcumque*, D. *de verbor. obligat.* non enim sequitur, ita generaliter intelligendo, aliqua inhumanitas, imò favor et exclusio exhæredationis, quæ est odiosa, ut notat Gloss. per textum ibi in l. 2. D. *de liber. et posthum.* neque sequeretur aliquid absonum, neque oporteret per aliam legem aliquam restrictionem facere; imò expressè excluduntur omnes aliæ ingratitudines per ll. expressæ, ut in dict. §. *aliud quoque capitulum*, et sic cessant limitationes, quæ dantur ad id, quod habetur in dicto cap. *solitæ*. Hanc etiam opinionem ultra Alexand. ubi suprà, tenuit Hostiens. in summa, *de testam.* §. *qualiter infirmètur*, in 6. col. ibi: *sed et si alia causa*, quem Felinus dicit ad hoc à nemine allegatum, in cap. *pastoralis*, colum. 1. *de rescript:* et facit, quod notat Salicet. in l. *fratres*, in 3. opposit. *C. de inoffic. testam.* Quid autem de filio, vel filia, quæ nupsit contra voluntatem patris, an possit exhæredari? Vide l. antepenult. et penult. tit. 1. 4. *Part.* et quæ ibi dixi. Quid autem si exhæredatio fieret in favorem filii, vel ipso filio volente? Vide per Alexand. quòd tunc etiam extra istos casus teneat, in authent. *non licèt*, col. 1. et 2. *C. de liber. præterit.*

LEY IX.

Cómo quando el fijo es desheredado en el comienzo del testamento ó en la fin, se entiende que es desheredado en todos los grados de la herencia.

Grados llaman en latin al establescimiento del heredero que es fecho primeramiente, et á la substitucion que facen despues quando dan substituto á aquel heredero: et esto es puesto por semejanza (1); ca asi como en la escalera ha muchos grados que el uno está antel otro, asi en los establescimientos de los herederos ha grados que estan unos ante otros; que son llamados los que son en el primero grado herederos institutos, et en el segundo ó en el tercero grado et dende adelante son llamados substitutos. Onde si el padre deshereda á su fijo enante del primero grado (2), ó despues (3) de todos los grados de los herederos institutos et substitutos en su testamento, entiéndese (4) que es desheredado de todos estos grados sobredichos.

LEX IX.

Exhæredatus ante substitutionem, vel post omnes gradus substitutionis, videtur ab omnibus gradibus exhæredatus. Hoc dicit.

(1) *Por semejanza.* Adde l. *Jurisconsultus,* §. *gradus,* D. *de gradib. affinitat.*

(2) *Enante del primero grado.* Azo *C. de liber. præterit.* in summa, dicit. Item fieri debet exhæredatio ab omnibus hæredibus, non ab unius persona tantùm, D. *de liber. et posthum.* l. 3. §. *filius.* Item fieri potest ab omnibus gradibus hæredum, quod est, si fiat exhæredatio ante gradus omnes, vel post gradus omnes, vel intra gradus: et est tunc intra gradus, quando persona præcedens exhæredationem est in alio gradu, quàm persona, quæ sequitur exhæredationem, dict. l. 3. §. *filius,* et §. *ante,* et §. *in eo,* et *C.* eod. l. 1. et vide de hoc per Gloss. et Doctor. in dict. l. 1.

(3) *O despues.* Adde dict. §. *filius,* et dict. l. 4. *C. de liber. præterit.*

(4) *Entiéndese.* Ita quòd dicebat Gloss. in dict. l. 1. quòd nec probatio in contrarium admitteretur, cùm exhæredatio facta fuit post omnes gradus; sed communiter Doctores ibi tenent contrarium, et in dict. §. *filius.* Si verò exhæredatio fiat à persona unius ex hæredibus, non valet, ut dixi in gloss. 1. cum enim exhæredatio sit ab hæreditate exclusio, ut in l. *quidam cum filium,* D. *de verbor. obligat.* non valet, si à persona tantùm fiat, argum. l. *cum quidam,* D. *de liber. et posthum.* et quia si respectu illius, à quo fit, valeret, et respectu alterius non valeret, esset dicere, quòd quis decederet pro parte testatus, et pro parte intestatus, contra regulam l. *jus nostrum,* D. *de regul. juris.* Si tamen unus tantùm esset institutus, tunc valeret exhæredatio, licèt ab illius persona etiam proprio nomine nominata fieret, arguendo à contrario ex dispositione dicti §. *filius,* et l. *non putavit,* §. *si ab uno ex hæredibus,* D. *de bonor. poss. contr. tabul.* l. *si à primo,* D. *de liber. et posthum.* et idem esset, si plures essent instituti, et ab omnibus etiam proprio nomine nominatis fieret exhæredatio, ut probatur in l. penult. D. *de injusto, rupto.* Item ex ista lege cum ejus concordantiis, nota, quòd clausula in principio, vel in fine apposita, refertur ad omnia in scriptura contenta, et adde l. *si quis ex argentariis,* §. *si initium,* D. *de edend.* et l. *talis scriptura;* et ibi plenè notata, D. *de legat.* 1. Item clausula in medio capitulorum posita, refertur ad præcedentia, et sequentia, ut in dict. §. *filius,* et cap. *secundo requiris, de appellat.* et procedunt prædicta etiam in pœnalibus dispositionibus, quando ipsamet clausula continet dispositionem pœnalem, adeo quòd non potest dispositio censeri repetita sine pœna; sed quando pœna esset distincta à dispositione, tunc non refertur ad capitula sequentia, gloss. magna in Clement. 2. ad fin. juncta glossa fin. *de vita, et honest. clericor.* est tamen Gloss. contraria in cap. *de mulcta, de præbend.* quam dicit veriorem ibi Abb. col. fin. ubi nota, quòd si in fine alicujus statuti finalis fit aliqua additio, quòd pœna apposita in principio videtur repetita in illa additione, ex quo enim adjicitur, videtur, quòd sit pars illius statuti, quod intelligit, cùm ponitur in statuto verbum *adjicientes* vel simile; vide latè in materia per Alexand. in dict. l. *talis scriptura,* et per Felin. in cap. *causam quæ, de rescript.* ubi etiam Abb. colum. 2. vide etiam per Abb. in cap. *ecclesia vestra,* 6. notab. ubi bonus textus, *de election.* et quod dicit Gloss. in cap. *constituimus,* 3. quæst. 5. et vide, quod dicit Bald. notabiliter in l. 1. *C. de legitim. hæred.* et in §. penult. *si de feud. fuer. controv. inter domin. et agnat.* et per Bart. in l. *si servus,* §. *eritque differentia,* D. *de vi bonorum raptor.* et in l. *mariti,* §. *hoc quinquennium,* D. *de adulter.* et in l. *si legatum,* D. *de annuis legat.* et in l. fin. §. penult. D. *de liberat. legat.* Adde etiam de pœna in fine apposita Joan. de Plat. in l. penult. *C. de aquæductu,* lib. 11. et quod etiam de clausula in fine apposita dicit Bart. in authent. *ut liceat matri, et aviæ,* §. fin. collat. 8. et notabiliter per eumdem Bart. et Paul. in l. fin. ubi bonus textus, D. *de reb. dub.* et Bald. in l. 1. D. *de constitut. Princ.* et quod dicit Bald. in l. *quisquis, C. si certum petat.* et adde, quod habetur in cap. *inquisitioni, de*

LEY X.

Cómo el testamento en que el padre non deshereda á su fijo nin fabla dél non vale.

Præteritio en latin tanto quiere decir en romance como pasamiento que es fecho calladamiente, non faciendo el testador mencion en el testamento de los que habien derecho de heredar lo suyo : et esto serie como si el padre establesciese algunt extraño (1) ó otro su pariente por su heredero, non faciendo emiente de su fijo heredándolo nin desheredándolo (2); ca el testamento que fuese fecho en esta manera non valdrie (3), et por ende ha meester que quando

appel. Et nota, quod quando commodè non possunt referri verba clausulæ sequentis ad præcedentes, non fit ista relatio, seu repetitio, l. 1. §. 8. vers. *hoc edicto,* D. *de postul.* Gloss. et Doctor. in l. *si idem cum eodem,* D. *de jurisd. omn. judic.* Item quando præcedentes clausulæ habent suam propriam, et specialem determinationem, generalis clausula sequens non refertur ad illas, l. *doli clausula,* D. *de verb. obligat.* l. *talis scriptura*, et ibi Bart. D. *de legat.* 1. cap. *cum dilecti, de donat.* ubi Cardinal. et Imol. Bald. in l. 1. *C. de legitim. hæred.* et quando verba, quæ sunt in ultima clausula, non sunt per se principaliter posita, sed ad aliam dispositionem qualificandam, ut quia conditionalis modus inseritur legato ultimo loco apposito, tunc ad ultimo loco positum tantùm refertur, l. *filium,* D. *quando dies legat. cedit,* Bart. in l. fin. D. *de rebus dub.* Item neque referuntur, quando ex tali relatione annullaretur præcedens dispositio, Paul. de Castr. in dict. l. fin. et in l. 1. *C. de liber. præterit.* Item si clausula apponitur in medio alicujus capituli, ad solum illud capitulum refertur, dict. l. 3. §. *filius,* Glos. Bart. et Doctor. communiter in dict. l. 1. *C. de liber. præterit.* Abb. in dict. cap. *secundo requiris,* et eleganter consil. 75. incipit, *illud de jure quæritur.* In his locis reperies in ista materia multa notanda, quæ sparsim dispersa hic collegi, quæ cum casus occurrerit, dabunt tibi honorem.

LEX X.

Si in exhæredatione causa specialiter non designatur, vel designata non probatur, repellitur institutus, et succedit exhæredatus; licèt hæres, quando non est expressa causa per testatorem, se offerat justam causam exhæredationis probaturum: et idem si filius est præteritus. Hoc dicit.

(1) *Extraño.* Idem dic, si instituerat alios filios, et unum præteriret, l. *si post mortem*, §. fin. D. *de bonor. poss. contra tabul.*

(2) *Heredándolo nin desheredándolo.* Habes hic, quòd præteritus dicitur, qui non fuit institutus, neque exhæredatus, unde licèt de eo aliàs facta sit mentio in testamento, dicitur filius præteritus, l. *quidam,* et ibi notat Bart. *C. de fideicom.* idem Bart. in l. 3. *C. de liber. præterit.* Bald. in authent. *ex causa,* colum. 1. *C.* eod. et procedit etiam, si relinqueretur hæreditas filio præterito per fideicommissum, l. *ita tamen*, §. *qui rogatus*, et ibi Bart. et Paul. D. *ad Trebell.* An autem filius, cui pater in vita dedit suam legitimam, possit adhùc tanquam præteritus dicere testamentum nullum? Bart. in l. *Gallus*, §. *et quid si tantùm*, col. 4. vers. *præterea posito,* dum allegat l. *Papinianus,* §. *quarta,* D. *de inoffic. testam.* velle videtur, quòd non, et ibi etiam notant alii Doctor. post eum: ille enim, cui non debetur legitima, non potest regulariter impugnare testamentum, eo quòd tunc nulla sibi fit injuria, et ita etiam consulendo tenet Alexand. consil. 180. incipit, *visis duobus instrumentis*, vol. 5. col. 2. Decius, consil. 86. num. 2. Tu adde, quòd hoc probatur in l. *cum quæritur, C. de inoffic. testam.* et limita, nisi turpis persona esset à patre instituta; nam tunc filius, etiam si sibi sit relicta integra legitima, poterit agere querela ad residuum odio instituti, per l. *Paconius,* D. *si quis à parente fuer. manum.* idem tenet Paul. in l. *fratris, C. de inoffic. testam.* sicut etiam est in fratre, instituta turpi persona, secundum eumdem Paul. quod nota. Contrarium tamen in fratre voluit Salicet. in l. *fratris, C. de inoffic. testam.* 4. quæst. ad fin. idem etiam volens in filio, et respondet ad l. *Paconius,* quòd loquitur, quando pater ex toto erat præteritus : et istud etiam in fratre tenet Bart. in §. 1. in authent. *de hæred. et Falcid.* et Angel. in dict. l. *fratris,* et istud videtur verius, tàm in filiis, quàm in fratribus.

(3) *Non valdrie.* Intellige, sive filius præteritus sit in potestate, ut in l. *inter cætera*, D. *de liber. et posthum.* et l. 1. D. *de injust. rupt.* sive sit emancipatus, hodie per jura authenticarum, et per istam legem indistinctè loquentem, et tenet Bart. in dict. l. 1. et in l. *Gallus*, §. *in omnibus*, D. *de liber. et posthum.* Limita tamen istam legem per textum singularem, secundum Bart. ibi in l. *si duobus*, §. *si prius*, D. *de bonor. poss. cont. tabul.* et per illum textum inferebat quidam solemnis advocatus, et satis doctus, quòd si pater habens facultatem faciendi majoriam in primum filium vel secundum, et eorum descendentes, quòd si fecit per viam testamenti majoriam in primum filium, et ejus descendentes, et deinde mortuo isto filio, relicto nepote ejus filio, pater fecit secundum testamentum, in quo præteriit quemdam alium filium, monachum novitium fortè in ordine S. Francisci, et fecit illam majoriam in secundum filium, quòd tenebit majoria secundo loco facta, et non prima, per illum textum; quod procederet, si teneremus opinionem Paul. de Castr. consil. 327. incipit, *dubium facit*, vol. 1. §. *si quis autem*, l

el padre quisiere que vala su testamento, et hobiere sabor de desheredar su fijo en él, que muestre razon cierta por que lo face, nombrándola et diciendo señaladamiente (4) que por aquella razon lo deshereda; ca de otra guisa non valdrie (5) el testamento. Pero decimos que maguer diga el padre en su testamento razon cierta por que deshereda su fijo ó su nieto, que non debe seer creida á menos de la probar (6) él mesmo ó aquellos que establesció por sus herederos. Et si por aventura el padre non dixiese en su testamento razon cierta por que deshereda á los que descenden dél, ó por que non face emiente dellos (7) en su testamento, non la puede despues mostrar (8)

hac consultissima, *C. de testam.* procedat, etsi in primo testamento essent instituti venientes ab intestato; cujus contrarium tenet Alexand. in dict. §. *si quis autem*, in fin. ut dixi in l. 22. tit. 1. suprà, ead *Partit.* fortè tamen conservaretur majoria secundi testamenti, quando non esset facta per viam institutionis, per authent. *ex causa*, *C. de liber. præter.* secùs si per viam institutionis; cogita. Et quid si pater tendens ad mortem, fecit majoriam in filium, ipsumque gravavit, ut daret mille filio spurio; contigit, quòd testamentum, in quo facta est majoria, rumpitur ex causa præteritionis, vel allegatur aliàs, quòd ille spurius non potest habere, quia haberet plus quam filii legitimi, et sic est obtentum; cujus lucro cedent ista mille, an majoriæ, vel ad lucrum aliorum filiorum? Et videtur, quòd lucro filiorum, per textum in l. *hi quibus*, secundum lecturam, Gloss. 2. et Bart. in l. 3. §. *item si quis*, D. *de legat. præstand.* Quid autem si filius præteritus taceat per annum, an excludatur à jure dicendi nullum? Gloss. in l. *si impubes*, §. fin. D. *de Carbonian. edict.* vult, quòd excludatur: et cum illa glossa transit Bart. in l. *filio præterito*, col. penult. vers. *si verò tanto tempore non taceat*: et hoc etiam tenet idem Bart. in l. *uxoris*, *C. de posthum. hæred. instit.* et l. *nonnumquam*. Bald. verò in l. 1. *C. de legitim. hæred.* argumento illius legis, dicit Bartolum pessimè locutum in hoc, in dict. l. *filio præterito*, et ponderat; quòd Gloss. in dict. §. fin. l. *si impubes*, dixit *interim*, ex quo patet fuisse de mente Glossæ, quòd adhùc dici possit testamentum nullum; interim tamen donec dicatur nullum, et postquam per cursum anni præteritus est exclusus contra tabulas, benè valet testamentum æquitate Prætoris; ita quòd interim institutus etiam movet actiones, et lucratur fructus hæreditatis; et istum dicit esse casum singularem in dict. §. fin. incipienti, *quæsitum*. Et idem tenet Bald. in l. 2. col. 1. *C. de bonor. poss. cont. tabul.* ubi Alexand. col. 9. vers. *juxta prædicta est videndum*, tenuit idem post Bald. Ang. Paul. de Castr. et Ludovic. et Francis. de Rampo. et Imol. in dict. l. *filio præterito*, et alios per eum relatos, ubi latè de intellectu dicti §. *quæsitum*; et cùm per prætéritionem filii testamentum sit nullum, non potest hæreditas adiri, vide in l. *ventre*, D. *de acquir. hæred.* et in l. *illud*, §. fin. D. *de bonor. poss. cont. tabul.* quæ notat Gloss. et ibi Doctor. in l. 2. *C. de bonor. possess. cont. tabul.* in gloss. fin. Et quid si filia præterita nolit dicere testamentum nullum, an possit petere dotem ab extraneo hærede instituto? Vide Bald. quòd sic, in l. fin. *C. de dot. promiss.* An autem præteritus possit approbare testamentum in præjudicium fratrum, quibus est aperta via? Vide per Bald. in dict. l. 2. *C. de bonor. poss. contra tabul.* col. 1. ubi tenet, quòd non, per l. *si post mortem*, §. fin. D. *de bonor. possess. contra tabul.* in quo sunt opiniones: vide per Alexand. in dict. l. 2. col. 2. vers. *subsequenter quæritur*.

(4) *Señaladamiente.* Adde dict. authent. *non licèt*, et in corpore, unde sumitur, et intellige, et limita, quando filius venit per modum hæredis, secùs enim, si beneficio legis vocetur ad aliquid; nam tunc repellitur ingratus, etsi nulla fieret expressio causæ, ut in l. fin. et ibi Baldus, 2. lectur. *C. de secundis nupt.*

(5) *Ca de otra guisa non valdrie.* Approbatur hìc opinio Joan. de qua in authent. *ex causa*, *C. de liber. præterit.* et est opinio communis, de qua per Bart. et alios, in l. 1. D. *de testam.* et per Bald. et Salicet. in dict. authent. *ex causa*, et reprobatur opinio Fulgosi ibi, et Joan. de Imol. in dict. l. 1. qui dicebant, quòd etiam hodie, quando filius est exhæredatus sine expressione causæ legitimæ, nihilominùs valet testamentum, et opus sit, illud per querelam rescindere.

(6) *De la probar.* Vide, quæ dixi in l. 8. suprà eod. et est liquidò probanda ingratitudo, ut in dict. l. fin. *C. de secund. nupt.* ubi Bald. quòd non possit in defectu probationis deferri juramentum, ex quo lex exigit liquidam probationem: et ratio hujus legis est ideò, quia filii habent legitimam à lege; et ideò est probanda, et non statur solo dicto testatoris, aliàs verò staretur etiam sine alia probatione, ut in l. *Divi*, et ibi Bart. D. *de adimend. legat.*

(7) *O por que non face emiente dellos.* A contrario ergò si præteritio fieret causa legitima ingratitudinis inserta, teneret testamentum, et probata causa filius excluderetur, vide per Gloss. in authent. *de hæred. et Falcid.* §. *exhæredatos*, et formam apponendi causam in præteritione ponit Bald. in authent. *ex causa*, colum. 6. *C. de liber. præterit.* ut si testator dicat, *talem filium meum ideò non institui, quia me vulneravit*: vel si dicat, *ideò eum prætereo*; vel *non instituo, neque exhæredo, quia, etc.* si enim apponeret verba privativa, tunc esset exhæredatio, et non præteritio, et cùm ista lex Partitarum indistinctè loquatur, vide-

el heredero, nin debe seer oido sobre esta razon, maguer diga que él probará contra el fijo que erró en tal guisa contra el padre por que debie seer desheredado, ante decimos que el fijo debe haber la heredat de su padre, et el otro extraño que fue escripto en el testamento non debe haber ninguna cosa.

LEY XI.

Por quáles razones puede el fijo desheredar al padre de los bienes que hobiere apartadamiente, et por quáles non.

Ocho razones ciertas son por que los fijos pueden por qualquier dellas desheredar á sus padres, et á sus madres et á los parientes de quien descenden de aquellos bienes que fueron suyos propiamiente. Et pues que en las leyes ante desta mostramos las razones por que los padres pueden desheredar á los fijos, por ende conviene que mostremos quáles son estas ocho razones; et decimos que la primera razon es si el padre se trabaja de muerte de su fijo, acusándolo que habie fecho tal yerro por que debie morir ó perder algunt miembro (1), fueras ende si la acusa-

tur, quòd, etiam hoc procedat, etsi filius in potestate sit præteritus, dummodò causa legitima præteritionis inseratur. Glossa tamen in dict. §. *exhæredatos*, super verbo *noluit*, tenet contrarium in filio in potestate; imò quòd testamentum ipso jure non valeat, si prætereatur filius in potestate etiam causa expressa; quam glossam ad hoc dicit singularem Alexand. in dict. authent. *non licet*, col. 4. ubi dicit, hanc esse communem opinionem; licèt asserat benè esse fatendum secundum Angel. ibi, et Paul. de Cast. in authent. *ex causa, C. de liber. præter.* et in l. 3. eod. tit. quòd si causa expressa in præteritione probaretur, excluderetur filius à jure dicendi nullum, sicut excluditur à querela, quando probatur causa expressa in exhæredatione: vide ibi latè per Alexand.

(8) *Non la puede despues mostrar.* Nota benè ad id, quod dixi in l. 8. suprà, eod. in gloss. 1. et adde in authent. *ut cum de appellat. cognosc.* cap. 3. §. fin. vers. *sive igitur.* Quid autem si nullo condito testamento, pater decedat; an ingratitudo probata per succedentes ab intestato repellet filium integratum à successione intestati? Ista lex non aperit, quia loquitur, quando fuit conditum testamentum, et in eo non fuit servata forma in exhæredatione, vel præteritione filii, quo casu vult, quòd licèt res reducatur ad causam intestati, filius succedat patri, et non hæres scriptus; quando verò non fuit à patre factum testamentum, sed decessit intestatus, lex ista nihil dicit: quo casu videtur dicendum, quòd si ingratitudo possit probari per succedentes ab intestato, repelletur filius; sicut etiam repelleretur frater in successione ab intestato fratris, ingratitudine probata, ut infrà eod. l. 12. in fin. et isto casu salvari potest dictum Angel. in §. *ingratitudinem*, in authent. *de nupt.* de quo dixi suprà eod. in l. 8. In contrarium tamen facit l. *omnimodò, C. de inoffic. testam.* ubi habetur expressè, quòd ingrati non repelluntur à successione, nisi testator eos exhæredaverit; nam si nullam eorum, quasi ingratorum, fecerit mentionem, non licebit ejus hæredibus, ingratos eos nominare: sed potest responderi, quòd illa lex similiter loquitur, quando fuit conditum testamentum, et non loquitur, quando succeditur ab intestato, quia testator non fecit testamentum: licèt adhùc posses instare, si filius non repellitur à successione, redacto testamento, in quo filius non fuit ritè exhæredatus, ad causam intestati, et sic in casu, quo pater ostendit signa ingratitudinis, ut in l. *si defunctus, C. de suis, et legitim. hæred.* à fortiori non debet excludi, quando nulla mentio facta fuit, neque exhæredationis, neque ingratitudinis. Item quòd id, quod lex duodecima statuit in fratre, non videtur extendendum ad filios, seu alios descendentes, seu ascendentes, quibus debetur legitima, et hæreditas est eis quasi debita, l. *scripto*, D. *unde liberi*, et inter quos est major pietas, quàm inter fratres; et istud videtur tenendum tanquam æquius, et verius.

LEX XI.

Hæc lex ponit octo casus ingratitudinis, quibus filius potest parentem exhæredare: et habuit ortum ab authent. *ut cum de appel. cognos.* cap. *justum autem perspeximus.*

(1) *O perder algunt miembro.* Hoc non dicitur in dict. cap. *justum autem*, in authent. *ut cum de appellat. cognos.* à quo ista lex sumpta est; solum dicitur, *si parentes liberos in interitum vitæ tradiderint*, unde tu nota istam legem in hoc, et ad id, quod dixi in l. 4. suprà eod. An verò etiam sit justa causa exhæredationis in filio contra parentem, si parens eum criminaliter de gravi crimine accusaverit, inferente exilium vel infamiam, licèt non possit sequi mors, vel membri mutilatio, prout

cion fuese fecha sobre cosa que tanxiese á la persona del rey. La segunda razon es si el padre se trabaja (2) de muerte de su fijo, queriéndolo matar con yerbas, ó con fierro ó con algunt maleficio otro de qual manera quier que fuese. La tercera es quando el padre yoguiere con la muger ó con la amiga (3) de su fijo. La quarta (4) es quando el fijo quiere facer testamento de los bienes de que ha poder de lo facer con derecho, et el padre lo destorba por fuerza de guisa que lo non puede facer. La quinta razon es si el marido se trabaja de muerte de su muger ó la muger de muerte de su marido dandol yerbas ó dotra manera qualquier, ca por tal razon puede el fijo destos desheredar (5) á qualquier dellos que desto se trabajase. La sexta razon es quando el padre non quiere proveer al fijo desmemoriado (6) ó loco de las cosas quel son meester. La setena es quando el fijo cayese en cativo et el padre non lo quisiese redemir, ca poderlo hie por tal razon desheredar el fijo : et todas aquellas cosas que deximos en las leyes (7) deste titulo que fablan del padre quando caye en cativo que deben seer guardadas en los bienes del padre, esas mesmas han logar et deben seer guardadas en los bienes del fijo que cayese en cativo si muriese en la catividad, ó si saliese ende ante que moriese. La ochava razon et la postrimera es quando el padre es herege (8) et el fijo católico, ca puedel desheredar el fijo por esta razon : et sobre todo decimos que quando el fijo quisiere desheredar á su padre que ha meester que diga señaladamiente (9) alguna de las ocho razones sobredichas por que lo face, et que sea averiguada : et si lo non ficiere asi, non valdrie el testamento (10) quanto en el desheredamiento dél, mas las mandas et todas las otras cosas (11) que el testador establesciese en el testamento son valederas.

etiam habetur in filiis, suprà eod. in dict. l. 4. et in cap. 3. §. *si eos*, in authent. *ut cum de appellat. cognos.* videtur, quòd sic, ex natura correlativorum, nam pater et filius sunt correlativa, quia non potest stare unum sine alio, quæ est regula cognoscendi correlativa, ut tradit Jaso in l. 4. §. *Cato*, col. 19. D. *de verbor. obligat.* ubi ponit exemplum de patre et filio, et domino et servo; et etiam in pœnalibus, et in correctoriis fit extensio de uno correlativo ad aliud, ut late dicit Jaso in l. fin. *C. de indicta viduit. tollend.* In contrarium tamen facit ista lex et dictus §. *si eos*, quæ voluerunt diversificare istum casum inter patrem et filium : et quia major reverentia debetur à filio patri : et gravius est filium accusare parentem, quàm parentem filium; et quando in correlativis est diversa ratio, dispositum in uno non extenditur ad aliud, Bart. in dict. §. l. fin. per l. fin. *C. de rescindend. vendit.* Unde etiam dicebat Bald. in l. *quicumque*, col. 4. *C. de servis fugitiv.* quòd si statuto cavetur, quòd filii bannitorum expellantur de civitate, non expellentur filiæ fœminæ; quia non est eadem ratio præsumenda, ex quo minor audacia est in mulieribus, ut in l. *quisquis*, *C. ad leg. Jul. majest.* Præsumitur etiam, patrem non ita pravè filium accusaturum, cùm nullus amor vincat paternum, l. fin. *C. de curator. furios.* l. *isti quidem*, D. *quod met. caus.* facit optimè l. *si filius*, et quod ibi Bald. *C. de patria potestat.*

(2) *Se trabaja.* Adde, quod habetur supra eod. l. 4. et in dict. cap. *justum autem*, §. *si parentes.*

(3) *Amiga.* Adde dict. cap. *justum autem*, §. *si pater*, et suprà eod. l. 4.

(4) *La quarta.* Adde dict. cap. §. *si parentes filios*, et suprà eod. l. 4.

(5) *Desheredar.* Nota istam causam, et an possit hoc casu filius accusare parentem, qui tale delictum commisit? Vide quæ notat Salicet. in l. *iniquum*, *C. qui accus. non poss.* et quæ dicam in l. 2. tit. 1. 7. *Partit.*

(6) *Desmemoriado.* Adde dict. cap. *justum autem*, §. *si liberis*, et authent. *liberi*, *C. de episcop. audient.* et suprà eod. l. 5.

(7) *En las leyes.* Suprà eod. l. 6. et in dict. cap. *justum autem*, et authent. *si captivi*, *C. de episc. et cleric.*

(8) *Herege.* Adde dict. cap. *justum autem*, §. *si quis*, et suprà eod. l. 7.

(9) *Señaladamiente.* Adde dict. cap. *justum autem*, et in authent. *non licet*, *C. de liber. præter.*

(10) *Non valdrie el testamento.* Approbat opinionem communem, de qua per Alexand. in authent. *ex causa*, colum. 3. *C. de liber. præterit.* contra Joan. de Imol. qui aliud voluit in l. *filio præterito*, D. *de injust. rupt.*

(11) *Mas las mandas et todas las otras cosas.* Adde dict. cap. *justum autem*, §. *si tales*, et in authent. *ex causa*, *C. de liber. præterit.* et l. fin. tit. 8. infrà eod. *Partit.*

LEY XII.

Cómo puede el home desheredar á sus hermanos con razon ó sin ella.

Las razones por que pueden seer desheredados los parientes que descenden et suben por la liña derecha mostramos fasta aqui, et agora queremos mostrar en qué manera pueden seer desheredados los que estan en la liña de travieso, asi como los hermanos, et decimos que el un hermano puede desheredar al otro con razon et sin razon (1), et aunque non ficiese mencion dél en el testamento, puede dexar lo suyo á quien se quisiere quando non hobiere fijos nin otros parientes que descendiesen dél nin padre nin abuelo, fueras ende si establesciese por su heredero á tal home que fuese de mala vida ó enfamado (2); ca entonce non valdrie el establescimiento de tal heredero, ante decimos que el hermano (3) puede quebrantar el testamento (4) et haber la heredat (5) de su hermano, probando esto ante el jud-

LEX XII.

Potest frater fratrem suum in testamento suo præterire, seu exhæredare cum causa, vel etiam sine causa, nisi malæ vitæ, aut diffamatum instituat, vel servum; tunc enim per querelam inofficiosi rupto testamento succedet frater, nisi fratris mortem captavit, aut eum criminaliter de casu mortis, vel membri accusavit, vel majorem partem bonorum eum perdere fecit, aut posse suum ad hoc posuit: nec in aliquo istorum casuum vivus potest succedere fratri ab intestato, si probetur. Hoc dicit.

(1) *Sin razon.* Adde l. 2. suprà, eod. et l. *fratres*, et l. *fratris*, *C. de inoffic. testam.* et authent. *de hæredib. et Falcid.* in princip. et in l. 1. D. *de inoffic. testam.* et *Institut.* eod. §. 1. vers. *soror.*

(2) *De mala vida ó enfamado.* Adde dict. l. *fratres*, ibi: *si scripti hæredes infamiæ, vel turpitudinis, vel levis notæ macula asperguntur*, et l. 2. tit. infrà proximo, et dicuntur turpes personæ meretrices, ut in l. *Paconius*, in princ. D. *si quis à parent. fuer. manum.* et omnes infames, sive sit infamia facti, vel juris, Gloss. et Doctor. in dict. §. *soror*, et in dict. l. *fratres*, Joan. Fabr. etiam in dict. §. *soror*, dicit comprehendi etiam excoriatores equorum, lusores, ebrios, brigosos, dissolutos, et malæ vitæ et inhonestæ: unde etiam mulier, quæ passa est secum commisceri, licèt sine quæstu, sed solùm ardore libidinis, dicetur turpis secundum eumdem Joan. Fabr. Item et usurarii secundum Bald. et Salicet. in l. *improbum*, *C. de his, qui notant. infam.* Item filius ex sacerdote, secundum Jason. qui alios refert in dict. l. *fratres*, ad fin. et idem si frater instituerit suam concubinam, vel aliquem exbannitum, aut damnatum de vulnere, seu aliqua violentia, vel de alio maleficio infamiam irrogante, ut tradit Angel. in dict. l. *fratres*, in princ. et in l. 1. in fin. D. *de inoffic. testam.* et adverte cùm Angelus dicit condemnatum de vulnere; nam si non esset condemnatus ex eo, quòd tantùm vulneravit, non censetur vilis persona, quia hoc non probatur jure, ut dicit Philipp. Corn. consil. 176. in causa *querelæ*, 4. volum. num. 8.

(3) *El hermano.* De utroque conjuncto intellige, vel saltim consanguineo ex eodem patre, non de uterino tantùm, prout habetur in dict. l. *fratres*, de qua ista sumpta est. Item intellige de fratre nato ex legitimo matrimonio, secundùm Bald. et Salicet. et Jas. in dict. l. *fratres*, et Angel. in l. D. eod. non ergò procedet in fratre naturali, licèt legitimato per rescriptum Principis, secundùm Salicet. et Jason. in dict. l. *fratres*, per l. *communium*, in princ. *C. de natural. liber.* Intellige etiam de fratre primi gradus, non de filiis fratrum, l. *fratris*, *C. de inoffic. testam.*

(4) *El testamento.* Idem dic, si faciat frater donationem inofficiosam turpi personæ, vide Gloss. et ibi Bart. in authent. *de immens. donation.* collat. 7. in gloss. super verbo *filiorum*: et intellige sive frater sit præteritus, sive exhæredatus, secundum Salicet. et Paul. de Cast. et alios in dict. l. *fratres.* An autem rupto testamento per querelam à fratre præterito vel exhæredato, debeantur legata, per authent. *ex causa*, *C. de liber. præterit.* et ut habetur suprà eod. l. proxim. et l. fin. tit. 8. infrà, ead. *Partit.* Salic. disputat in dict. l. *fratres*, quæst. 4. et dicit de rigore juris non deberi, sed quòd pars contraria est æquior, et quòd iste articulus egeret decisione principali; vide ibi latè per Jason. dum tenet communem opinionem esse, quòd legata non debeantur, et sic quòd dicta authent. *ex causa*, non habeat locum in fratribus turpi persona instituta; et benè facit ad hoc dicta l. fin. tit. 8. infrà eod.

(5) *La heredat.* Approbatur hìc opinio Guilliel. relati à Paul. de Cast. in dict. l. *fratres*, ut non solùm revocetur testamentum per querelam quoad legitimam fratri debitam, sed etiam quoad omnia bona; et idem tenet Bart. seu ille, cujus est illa lectura in authent. *de hæredibus et Falcid.* in princ. col. 3. per l. *Paconius*, D. *si quis à parent. fuer. manumiss.* in princ. Et quid si aliquid fuit fratri relictum, an tunc agat tantùm ad supplementum, sicut etiam agit filius, per l. *omnimodo*, *C. de inoffic. testam.* et l. 5. tit. 8. ead. *Partit.* Glossa, quòd tantùm agit ad supplementum, in dict. l. *omnimodo*, super verbo *personis*; et ista est magis communis opinio, ut attestatur Corneus, consil. 176. *in causa querelæ*, 4. vol. et tenet Bart. in dict. authent. *de hæredib. et Falcid.* in princ. col. 3.

gador asi como debe. Empero tres razones (6) son por que non se quebrantarie tal testamento en que el hermano hobiese establescido su heredero, maguer fuese enfamado (7) de mala vida: la primera (8) es si el testador hobiese desheredado á aquel su hermano por razon que se hobiese trabajado de su muerte en alguna manera. La segunda es si en algunt tiempo le hobiese acusado criminalmiente á muerte ó á perdimiento de miembro. La tercera es sil hobiese fecho perder la mayor partida de sus bienes, et aunque los non perdiese, si non fincó por él de gelos facer perder; ca por qualquier destas tres razones sobredichas que fuese averiguada puede el un hermano desheredar al otro, maguer establesciese por su heredero á home mal enfamado. Et aun decimos que si pudiere seer probado que el hermano erró contra el otro en alguna de las tres maneras que deximos, que si el hermano á quien es fecho el yerro moriese sin testamento (9), non podrie el otro que habie errado contra él demandar nin heredar ninguna cosa de los bienes dél por razon del parentesco.

LEY XIII.

Por qué razones deben perder los herederos la herencia que debien haber.

Ley 11. tit. 8. lib. 5. Recop.

Seis razones principales mostraron los sabios antiguos que por cada una dellas debe perder el heredero la herencia del finado. La primera (1) es quando el señor de los

licèt contrarium tenuerint Guilliel. et Salicet. in dict. l. *fratres*.

(6) *Tres razones*. Sumptum est ex authent. *de nupt.* cap. 46. §. *ingratitudinem*, et cap. 47. collat. 4. An autem vilitas vitæ, et infamia, quæ ante dictum §. *ingratitudinem*, repellebat fratrem agentem querela, ut in l. *in arenam*, C. *de inoffic. testam.* hodie eum repellet? Salicet. disputat in dict. l. *fratres*, in 3. oppos. et concludit, quòd sic, et quòd talis causa non sit correcta, cùm sit quædam causa intrinseca à lege inventa per correlationem ad turpitudinem instituti; unde potest dici innata per regulas juris naturalis, et civilis, quibus dicimus nihil dolosius doloso: licèt ergo repellantur secundum eum aliæ causæ similes istis expressis, quæ ex rei natura non veniunt, sed à facto extrinseco, non repellitur dicta causa extrinseca, et velut innata.

(7) *Enfamado*. Approbat quod Glossa in tertio intellectu dicit in dict. cap. 47.

(8) *La primera*. Aliquantulum latiùs ponuntur hìc istæ tres causæ, quàm in dict. cap. 47. ubi tantùm dicitur: « qui mortem voluit fratri, aut » criminalem inducere contra eum inscriptionem, » aut substantiæ ejus properavit inferre jacturam; » ideo tene mente istam legem.

(9) *Sin testamento*. Habes hìc, quòd ingratitudo ex causis suprà scriptis repellit fratrem etiam à successione ab intestato, et sic approbat ista lex primum intellectum glossæ in dicto §. *ingratitudinem*, quem etiam ibi tenuit Angelus. Bartolus tamen et Bald. et alii post Guilliel. in l. *fratres*, C. *de inoffic. testam.* reprobant communiter dictum intellectum, et tenent, quòd ingratitudo non repellat fratrem à successione ab intestato, et etiam Angel. in l. 1. in fin. D. *de inoffic. testam.* ut etiam dixi in l. 8. suprà, eod. in gloss. 1. Ideo tu tene mente istam legem Partitarum approbantem dictam glossam, cujus opinionem etiam tenet Salic. in dict. l. *fratres*, quæst. 8. de cujus mente etiam est, quòd hoc procedat, si frater ostendit signa ingratitudinis contra fratrem ingratum, per l. *si defunctus*, C. *de suis et legitim. hæred.* et si ingratitudo duravit; quæ esset magna restrictio ad istam legem indistinctè et generaliter loquentem, et fortè sufficeret, quòd ingratitudo tacitè, vel expressè non sit à fratre remissa: et quia l. *si defunctus*, non loquitur de fratre, sed de avia, ubi requiritur exhæredatio, vel præteritio cum insertione causæ, ut in authent. *de hæred. et Falcid.* cap. 1. §. *exhæredatos*, et suprà eod. l. 4. et 10. Et ut hìc vides, juncta l. 10. suprà eod. leges istæ Partitarum apertè voluerunt constituere differentiam inter exhæredationem vel præteritionem, quæ fit inter ascendentes et descendentes absque insertione causæ, et inter eam, quæ fit inter fratres: ut primo casu, etsi ingratitudo probetur, non excludantur descendentes vel ascendentes à successione ab intestato, quando non fuit facta exhæredatio, vel præteritio cum insertione causæ; frater verò repellatur propter ingratitudinem à successione intestati, etsi in præteritione nulla sit inserta causa: et adde, quæ dixi suprà eod. in l. 10. In aliis verò cognatis, ingratitudo non repelleret à successione intestati, ut in l. *cognatis*, D. *unde cognati*, et per Salicet. in dict. l. *fratres*.

LEX XIII.

Ponuntur in hac lege sex casus, in quibus hæres institutus perdit hæreditatem: primus, si quis ope, vel consilio familiæ interficitur, et ante aditionem hæres sciens querelam judicialem non apposuit. Si autem ab extraneo interficitur, potest hæres adire, et intra quinquennium conqueri, aliàs aufertur ei hæreditas, et applicatur Regi.

(1) *La primera*. Hìc tractat materiam senatusconsulti Sylaniani, in quo continetur, quòd neque adire hæreditatem, neque bonorum possessionem

bienes fuere muerto (2) por obra ó por consejo de algunos de su compaña, si el heredero sabiendo (3) esto entrase la heredat (4) ante que ficiese querella (5) al juez de la muerte de aquel cuyos bienes quiere heredar; mas si al testador hobiesen muerto otros extraños (6) que non fuesen de su compaña, bien podrie su heredero entrar la heredat, et despues facer querella de la muerte dél fasta cinco años (7), et si fasta este tiempo

petere hæres debet, nisi vindicaverit necem defuncti, et quæstionem habuerit de familia, et supplicium ex-ea sumpserit, id est, pœnam capitalem postulaverit imponi, cùm domino potuerit succurrere : neque enim hæres per compendium suum familiæ facinus debet occultare, in l. 3. §. *quod ad causam,* cum sequent. et §. *non tantum*, D. *ad Sylan.* et in l. *si ea, C. de his, quibus ut indign.* et licet lex ista præcepit, dedit tamen beneficium hæredibus, ut si ipsi interim decessissent, transmittant jus adeundi ad successores suos, l. penult. *C. de his quib. ut indign.* et in dict. l. 3. §. *eleganter,* et §. fin. et tradit Azo *C. de his quib. ut indign.* in summa.

(2) *Muerto.* Quid si non appareat? Vide l. *et si percussor certus,* §. *si unus*, et ibi Angel. D. *ad Sylan.*

(3) *Sabiendo.* Nam secùs si ignoraverit, ut in l. *si ideo,* et in l. *cum fratrem, C. de his quib. ut indign.*

(4) *Entrase la heredat.* Approbat opinionem Hugo. relatam per Gloss. in l. *in cognitione*, D. *ad Sylan.* et reprobat opinionem Joann. et Azon. de qua etiam ibi per Gloss. et opinionem Hugo. approbat Glossa in l. *si ea, C. de his quibus ut indign.* et in l. 3. §. *quod ad causam,* D. *ad Sylan.* et pro ista opinione est textus in l. *necessarios,* §. *non alias,* D. eod.

(5) *Querella.* Innuit sufficere accusationem proponi, absque eo quòd expectetur, quòd supplicium sumatur ab occisoribus, vel servis, qui dominum non juvarunt; adverte tamen, quòd Salicet. in l. *cum fratrem, C. de his quibus ut indig.* in 2. oppos. quærit de hoc, an quando defunctus necatur à familia, sufficiat quæstionem priùs haberi de familia, et ea habita statim hæreditas adiri possit, an verò necesse sit supplicium expectari? In quo dicit, quòd textus videntur contrarii; nam in l. 3. §. *quod ad causam,* et in l. *necessarios,* §. 2. D. *ad Sylan.* videtur textus requirere, quòd supplicium expectetur; sed in dict. l. 3. §. *non tantum*, et in l. *si ea, C. de his quibus ut indign.* videtur textus exigere solùm quæstionem haberi; et refert quòd quidam illos textus supplent per primos, et sic volunt, quòd supplicium semper debet expectari in necato palam; si vero clam, quòd tunc sufficiat quæstionem haberi. Ipse verò Salic. quando necatur palam à familia, vult, quòd ante vindicatam mortem defuncti, hæres non possit adire, et sic quòd supplicium expectetur; si verò clam, dicit necessariò prius haberi quæstionem de familia, et quæstione habita, si confessio aliqua sufficiens habetur, tunc expectetur supplicium, aliàs si nihil sufficiens ex tortura ab eis haberetur, tunc possit adire impunè, neque aliter sit de supplicio quærendum; et cum dictis Saliceti transit ibi Alexand. Et certè hæc distinctio est satis æqua ad concordiam dictarum ll. et secundum eam videtur hæc lex intelligenda, et limitanda, et supplenda per alias leges: et nota hoc benè, quia jura et Doctores videntur loqui diversimodè, et etiam ista lex breviter in hoc transit : et si casus occurrerit, cùm hac notula sublevabis laborem in intellectu dictarum ll. et Doctor. et etiam hujus legis.

(6) *Extraños.* Non distinguit ista lex sive clam, sive palam occisus sit ab extraneo : et sic videtur, quòd utroque casu ante vindicatam mortem defuncti hæres possit adire, cujus sententiæ fuit Azo, ut patet ex dictis ejus, *C. de his quibus ut indig.* et refert Glos. in l. *cum fratrem, C. de his quibus ut indig.* sed opinio Azon. videtur esse contra casum in l. *minoribus,* ad fin. *C.* eod. ut in dict. l. *cum fratrem*, dicunt Bartol. Salicet. et Paul. de Cast. Et sic volunt, quòd quando occiditur palam ab extraneo, hæres non possit adire ante vindicatam mortem defuncti, et supplicium sumptum, et cùm ista lex non dicat, sive palam, sive clam occisus fuerit ab extraneo, limitari et intelligi debet juxta id, quod habetur in dict. l. *minoribus :* et ita limitatur et intelligitur infra eadem lex ibi : *La segunda razon es.*

(7) *Fasta cinco años.* Istud quinquennium non arctat hæredes ejus, qui occisus fuit à familia sua, quia solùm tali casu statuitur, quòd hæredes non adeant ante quæstionem de familia habitam, et mortem ultam, ut dixi suprà in gloss. super parte *querella,* et ita vult Paul. de Cast. in l. 1. col. 2. *C. de his quibus ut indign.* ibi cùm dicit, ante autem quàm adeat, non videtur, quòd debeat sibi aliud tempus præfigi, cùm Senatusconsultum imponat sibi hanc necessitatem, antequam adeat; unde sufficit sibi abstinere ab aditione, absque eo quòd compellatur citiùs vindictam facere : et idem videtur dicendum quando occisus fuit palam ab extraneo, quia cùm sibi jubeatur, ne adeat ante ultam mortem defuncti, ut dixi suprà in glos. proxim. idem erit tunc dicendum, sicut in occiso à familia : et idem tenet Salic. in dict. l. 1. in 4. oppos. ibi : ante aditam hæreditatem statuere non potest, quia totum tempus anterius est ei pro dilatione datum ad accusandum, neque punitur si non accusat, nisi adeat. Et tene mente istam legem Partitarum præfigentem hoc tempus quinquennii hæredi, quando defunctus occisus fuit ab extraneo, à die aditæ hæreditatis ; nam de jure communi hoc non ita reperitur, imò ut dicit Azo *C. de his quibus ut indign.* in summa, cùm non sit determinatum tempus, judex statuet suo arbitrio,

non la ficiese, débela perder (8), et débegela tomar el rey asi como á home que la non meresce (9). La segunda razon es quando el heredero abre el testamento (10) de aquel quel establesció ante que ficiese la acusacion de los matadores dél, seyendo sabidor de los quel habien muerto; pero si non lo sopiese ó fuese aldeano necio (11), entonce non perderie la herencia por esta razon. La tercera es si fuese sabido en verdat que el testador fuese muerto por obra, ó por consejo ó por culpa del heredero (12). La quarta es quando

vel quòd fortè inerit tempus, quo quis potuit accusare, vel esse tempus quinquennii, ut D. *ad Sylan.* l. *in cognitione,* et istud ultimum approbatur hìc : Glossa etiam in dict. l. 1. voluit tempus esse arbitrarium; vide ibi per Doct. Tene ergò mente istam legem Partitarum, ita prolixum tempus statuentem, et fortè ex causa posset à judice arctari, l. *si quis homicidii, C. de accusat.* et in l. *Prætor edixit,* §. *si dicatur,* D. *de injur.* et quia ex causa dilationes à jure statutæ moderantur, juxta notata in cap. 1. *de dilat.* ubi Abb. col. 2. et in cap. *cum sit Romana, de appellat.*

(8) *Débela perder.* Adde l. *propter veneni,* D. *ad Sylan.* et l. 1. et l. *cum fratrem, C. de his quib. ut indign.* et l. 1. tit. 3. lib. 5. *Ordinam. Regal.* ubi etiam ab hac pœna lex illa excipit minores, et fœminas, et requirit, quòd occisor sit in provincia, ita quòd possit accusari : et adde l. *minoribus, C. de his quibus ut indign.* et l. 3. §. *si quis ignorans,* D. *ad Sylan.* ubi idem habetur in rustico; licèt contrarium, et malè tenuit Paulus de Castr. in dict. l. 1. secundum Alexand. ibi ad fin. et Jaso in l. *si ea, C.* eod. et habetur in rustico infrà eadem lege ibi : *La segunda razon.* Item limita, nisi sit præventus ab alio in accusando, l. *sororem, C.* eod. Limita etiam in filio instituto hærede, quia si ejus pater occidit testatorem, filius institutus non debet accusare patrem, nec tenetur ulcisci necem defuncti contra proprium patrem, et si adeat, nece inulta, non redditur indignus, secundum Alberic. post Pileum ab eo relatum in rubrica, *C. de his quibus ut indign.* allegat textum notabilem in l. *si adulterium cum incestu,* §. *liberto,* D. *ad leg. Jul. de adult.* quod dicit singulare Jaso in dict. l. 1. col. 2. dicens, quòd ab alio non didicit nisi ab Alberico : ego etiam didici à Joan. And. *in addit. ad Speculat.* in rubrica, *de succession. ab intest.* col. 1. ubi refert dictam quæstionem Pilei : et addit Jaso in dict. l. 1. idem dicendum è contra, si filius occidisset, et pater fuisset institutus, per rationem dicti §. *liberto,* in fin. Et limita etiam ut infrà eod. l. proxima. Quid autem si ipsemet hæres occidit; an teneatur se deferre? Bald. dicit quòd non, in l. 1. *C. in quibus causis in integr. restit. non est necessar.* et ibi quòd nullus nisi fiscus potest referre istam quæstionem hæredibus vindicantibus necem defuncti : hæres tamen qui occidit, licèt non judicetur indignus ex eo, quòd se non defert, erit tamen indignus ex eo, quòd occidit, secundum Bald. ubi suprà; et habetur infra ista lege ibi : *La tercera.* Vide etiam in ista materia leges 15. et 16. infrà, eod. fiscus verò non tenetur ulcisci mortem defuncti, secundum glossam singularem in l. *recusare,* §. *si fisco,* in verbo *vindicaverit,* D. *ad Trebell.* Adverte tamen, quòd Andr. de Isern. in tit. *quæ sint regal.* in vers. *et quæ indignis,* vult contrarium, imò quòd fiscus accuset occisores de homicidio, si non sit alius, qui accuset, per textum in l. 1. *C. ubi caus. fiscal.* ibi cùm dicit, neque bona à fisco peti posse priusquam de crimine constiterit apud eum, cui convictis pœnam irrogare licet : et tene mente illum textum, et dicta Andr. de Isern. quia opinio dictæ glossæ communiter ibi tenetur per Doctores; non tamen allegant, neque respondent ad textum in dict. l. 1. Adde etiam, quòd et ista pœna privationis proceditin his, qui loco hæredum sunt, ut in l. *ei qui,* cum l. sequenti, D. *de his quib. ut indig.* ubi vide per Bart.

(9) *Que la non meresce.* Habes hìc quòd regulariter applicari debet fisco id quod aufertur ab indigno, et adde l. *Papinianus,* §. *meminisse,* D. *de inoffic. testam.* et ibi per Paul. de Castr. et l. *qui contra,* et ibi Bald. *C. de incest. nupt.* limita tamen, ut in l. fin. infrà, eod. et quæ ibi dixi.

(10) *Abre el testamento.* Non sufficeret sola apertura testamenti, nisi etiam hæreditatem adeat, ut ex hoc perdat hæreditatem, ut tenet Bartol. in l. *in cognitione,* D. *ad Sylan.* et dixi suprà eod. l. in gloss. super verbo *entrase la heredat;* ideo supplendum hìc est, *et hæreditatem adierit :* nisi fortè velis dicere, quòd per istam l. Partitarum concordentur opiniones Hugo. et Joan. et Azon. de quibus dixi in dict. glos. videlicet, ut opinio Hugo. procedat, quando hæres ignorat occisores, ut non sufficiat apertura tabularum; opinio vero Joan. et Azon. procedat, quando hæres scivit, qui essent occisores, ut tunc sola apertura sufficiat; sed magis placet primum dictum, ut suppleatur ista lex per dictum §. *non alias.*

(11) *Aldeano necio.* Nota benè, quia non parcitur rustico, nisi quando est ignorans, seu quando est rusticus opere, et conversatione. l. *athletæ,* §. *de rusticis,* D. *de excusation. tutor.* l. fin. *C. de testam.* Bald. in l. 2. col. 5. *C. de rescind. vend.* rusticus namque, qui sagax est, non excusatur prætextu rusticitatis, secundum glossam notabilem in dict. §. *de rusticis,* et notat Bald. in l. 1. *C. de interdict. matrim. inter. pupill. et tutor.* in utraque lectura, ubi Glossa præsumit contra rusticum facientem actum clam.

(12) *Del heredero.* Azo in summa, *C. de his quib. ut indign.* col. 2. sic dicit: multò magis auferetur hæreditas hæredi, si ipsemet occiderit tes-

el heredero yoguiese (13) con la muger (14) de aquel que lo establesció por heredero. La quinta es si el heredero acusase el testamento ó la escriptura en que fuese estables-

tatorem, nam aufertur ei, si ejus negligentia et culpa testator decesserit, D. eod. l. *indignum :* tu adde, l. *cum ratio,* in fin. D. *de bonis damnatorum,* et l. *Lucius Titius,* in fin. D. *de jur. fisci,* et ibi Bart. et l. *si sequens,* in princ. et §. fin. D. *ad Sylan.* et ibi Bartol. et l. 8. tit. 1. infrà, 7. *Part.* et l. penul. tit. 9. lib. 3. *Foro Leg.* et l. *his consequenter,* §. 1. D. *famil. erciscund.* ubi colligitur, quòd licèt hæreditas possit ab occisore defuncti auferri, velut ab indigno, nihilominus interim, antequam fiscus auferat, ipse est hæres cum effectu, et exercet actiones hæreditarias, ut notat Bald. in l. *hæreditas,* col. 3. *C. de his quibus ut indign.* ubi etiam ait, quòd si non occidit, sed vulneravit, succedet efficaciter, ex quo non reperitur exhæredatus, ut in authen. *ut cum de appel. cognos.* cap. *aliud quoque,* et in l. fin. *C. de revoc. donat.* vide etiam ibi per eum. Quid si non occidit testatorem, sed ejus uxorem, vel liberos, vel fratrem testatoris : et an portio fratris interficientis accrescat alteri fratri, vel an confiscetur? Vide ibi per eum. Adverte etiam, quia si frater occidit fratrem, hæreditas occisi debet confiscari, non venire ad sequentes in gradu, ut etiam ex ista lege Partitarum colligitur, quia ipsum jus adeundi transit ad fiscum, ut in dict. l. *his consequenter,* §. 1. nam jura sanguinis non absorbentur propter crimen, sed succedit fiscus, secundum Bald. in l. *eam quam,* col. 3. vers. *hæc faciunt ad quæstionem, C. de fideicom.* et idem secundum eum si filius patrem interfecit, quia non succedit nepos, sed fiscus. In feudo tamen paterno, si frater occiderit fratrem suum, feudum non confiscaretur, sed transiret ad alios agnatos, ut notat Gloss. in cap. 1. *si vassal. feud. privetur, cui deferat.* Bald. in cap. 1. §. *similiter,* num. 4. *quib. mod. feud. amit.* ex quo inferes ad majoriam; et sic filius occisoris succedet in majoria, vide bonum textum in l. *post legatum,* §. *si pater,* D. *de his quib. ut indign.* et l. *in servitute,* §. *si quis bonorum possessionem,* D. *de bonis libert.* et in ead. l. in §. *si patroni filius,* et l. *Divi fratres,* et ibi Bart. D. *de jure patron.* et l. 1. §. *si filium,* D. *de bon. posses. contra tabul.* et Bart. in authen. *ut cum de appell. cognosc.* §. *si quis de prædictis,* col. 8. Glos. et Bart. in l. 1. D. *si quis aliq. test. prohib.* Sed an si filius occisoris moriatur sine filiis, succedet pater occisor? Et textus videtur quòd non in dict. l. *Lucius,* D. *de jure fisci.* Adverte tamen, quia ista lex loquitur de bonis, quæ habentur à patre, non de his quæ habentur ab antiquioribus titulo majoriæ, seu de his quæ habentur à progenitoribus antiquis : quòd indignus paterna hæreditate perdat illa, facit l. *si ex patronis,* §. *Julianus,* D. *de bon. libert.* Item ex quo pater fuit exclusus propter delictum, perpetuò debet esse exclusus, quia causa exclusionis fuit perpetua; facit ad hoc quod notat Bald. in §. *quin etiam Episcopum, vel Abbatem,* Socin. consil. 9. 2. vol. col. 10. Petrus Parisius consil. 72. vol. 4. num. 101. cum tribus seq.

(13) *Yoguiese.* Azo in summa, *C. de his quibus ut indign.* col. 2. dicit fortè idem, et si gravissimam injuriam ignoranti testatori fecerit, puta cum uxore sua concubuit, nam etiam tunc adimeretur ei legatum; et fortè adimetur ei hæreditas, ut D. *de adimend. legat.* l. 3. §. fin. sed argumentum contra est in eod. tit. l. *ex parte :* Bald. etiam in l. *fideicommissum, C. de fideicommiss.* dicit, quid si non offenderit testatorem vivum, sed ejus memoriam, ut quia stupravit viduam? Et concludit post Glossam, quòd perdit legatum, et multo fortius, si testatore vivente, cum ea adulteretur : sive ergo hoc fiat testatore vivente, sive eo mortuo, videtur, quòd procedit, quod hic habetur, et ista lex loquitur indistinctè, unde utrumque casum complectitur. Bartol. etiam in dict. l. *ex parte,* concludit, quòd propter causas inimicitiæ tantùm possit quis à successione repelli, quando hæres institutus præbuit causas inimicitiæ, ut quia occidit filium testatoris, vel fecit sibi aliquid gravissimum; si tamen testator, vel extraneus dedit causas inimicitiæ, et non ipse institutus, tunc habet locum, quod habetur in dict. l. *ex parte,* quia non repellitur ab hæreditate; et ita solvit, quod Azo reliquit insolutum : hoc etiam quod in ista lege disponitur, tenuit Glos. in l. *sororem, C. de his quib. ut indign.* Adverte tamen pro intellectu hujus legis, quia videtur, quòd intelligi debeat, quando hæres post mortem defuncti concubuit cum ejus uxore; nam si vivente testatore hoc fieret, et eo ignorante, tunc revocaretur institutio, et legatum ex præsumpta voluntate testatoris, quòd si scivisset, revocasset, ut notat Glossa in dict. l. *fideicommissum, C. de fideicom.* et quia tunc legatario, vel hæredi instituto, adhuc non erat aliquid quæsitum, neque testamentum confirmatum, non potest dici, quòd auferatur ab eo, tanquam ab indigno, ita dicit notabiliter Bart. in l. 1. D. *de his quib. ut indign.* Bart. tamen loquitur ibi de legato : et aliud videtur dicendum de hæreditate, quæ non potest adimi voluntate nuda sine solemnitate, ut in dict. l. *ex parte,* et in l. *militis codicillis,* §. *veteranus,* D. *de testam. milit.* et tenet Paul. de Castr. in l. *fideicommissum, C. de fideicom.* ubi vult, quòd hæreditas tunc applicetur fisco, auferendo ab hærede, ut ab indigno, prout etiam voluit Baldus. Alexand. verò in l. *sororem, C. de his quib. ut indign.* dicit hoc, quòd applicetur tunc fisco, esse contra textum in dict. l. *ex parte,* et contra mentem Glossæ, et Doctorum in dict. l. *hæreditas, C. de his quib. ut indign.* dum reprobant solutionem secundam Glossæ ad dict. l. *ex parte,* et sic vult, quòd tunc hæreditas non ap-

cido diciendo que era falso (15), siguiendo esta acusacion fasta que diesen juicio (16) sobre ella; ca si fuese fallado el testamento por verdadero, perderie él por ende la herencia: eso mesmo serie si el heredero fuese personero ó abogado (17) para seguir tal acusacion como esta contral testamento en que fuese establescido, fueras ende si lo ficiere por pro ó por mandado del rey (18), ó si fuese guardador (19) de algunt huérfano et razonase contra el testamento por pro dél, ca entonce nol empescerie. La sexta (20) razon es quando el testador rogase al heredero en poridat (21) que diese aquella heredat en

plicetur fisco, sed remaneat penes hæredem; unde articulus iste redditur dubius ex conflictu istarum opinionum. Videtur dicendum, quòd ista lex indistinctè procedat, ut dixi, et est de mente Bartol. in dict. l. *ex parte*, et mente Doctorum in dict. l. *fideicommissum*, ubi, ut dixi, Baldus tenet expressè, et fuit etiam de mente Azon. et quia lex ista generaliter loquitur, et quia videtur absurdum, ut hæreditas maneat apud hæredem ita indignum.

(14) *Con la muger*. Idem videtur, si cum filia, vel nuru, ut in l. 9. tit. 26. 4. *Part.* et quæ ibi dixi.

(15) *Que era falso*. Adde l. *qui cum major*, §. *accusasse*, D. *de bon. libert.* et l. *alia causa*, C. *de his quib. ut indign.* et vide per Azon. C. *de his quib. ut indign.* in summa, col. 4. vers. *est secunda causa*, ubi hoc intelligit de hærede majore viginti quinque annorum; nam minori ætati ejus qui accusavit, parcitur, l. *post legatum*, §. *ætati*, D. *de his quib. ut indign.* et argumento l. *minoribus*, C. eod. Quid autem si non dicat falsum, sed intentet bonorum possessionem contra tabulas, an procedet quod hic habetur? Vide per Alexand. in dict. l. *alia*, et Gloss. et Doctor. in l. *is qui contra*, D. *de vulgar. et pupil.* et nota, quòd in impugnante aliud instrumentum extra testamentum, vel codicillos, non procederet, quod hic disponitur, l. *qui Romæ*, §. *Seja*, D. *de verb. obligat.* Paul. et Alexandr. in dict. l. *alia*.

(16) *Diesen juicio*. Imponente finem liti intellige; nam si appellavit, et pendente appellatione destitit, idem est, ac si in prima instantia destitisset, argumento l. *qui cum major*, §. *accusasse*, D. *de bon. libert.* Gloss. in l. *Papinianus*, §. *meminisse*, D. *de inoffic. testam.* ita etiam declarat Azo ubi suprà; sufficit enim, ut evitet istam pœnam, sive à principio, sive pendente appellatione desistat: et ita est intelligenda, et limitanda lex ista Partitarum ad terminos juris communis, unde sumpta est. Quid autem si desistat post conclusionem in causa? Cynus in dict. l. *alia*, voluit idem esse, ac si lata esset sententia, quia causa censetur consumpta post conclusionem in causa, per l. *quamvis indubitati*, C. *ad leg. Jul. de adulter.* unde cautela est secundum eum, quòd expectet sententiam, et postea appellet, et deinde ante conclusionem in causa renuntiet, seu desistat, quia sic non patietur pœnam privationis, per dict. §. *accusasse*, et idem tenet ibi Bald. allegans glossam notabilem in l. 1. in princ. in gloss. 2. ad fin. D. *de action. empt.* si tamen ille, qui desisteret ante sententiam post conclusionem in causa, non agebat litem improbam, et ita ex actis appareat, excusaretur renuntians post conclusum in causa, secundum Paul. de Cast. et Alexand. in dict. l. *alia*, per textum in dict. §. *meminisse*, ibi: *lite improba perseveraverit*; per quem textum etiam deciditur, quid si sententia esset lata contra absentem contumacem.

(17) *Personero ó abogado*. Adde l. *post legatum*, §. *sunt qui putant*, D. *de his quib. ut indign.* et l. fin. 1. ratione, D. *de inoffic. testam.*

(18) *Del rey*. Vide in §. *sunt qui putant*, vers. *advocatum fisci*: et nota istam legem Partitarum, cùm dicit, *por pro ó por mandado del rey*, nam ex disjunctiva vult, quòd etsi non necessitetur ex necessitate officii, excusetur procurator, vel advocatus fisci assumens hoc officium solùm pro utilitate fisci: excusabitur ergò quicumque procurator, vel advocatus, etsi non sit ille, qui ad ista est deputatus à Rege; et sic extenditur dispositio dicti versiculi *advocatum fisci*.

(19) *Guardador*. Adde §. *si tutor*, *Institut. de inoffic. testam.* et l. *cum quædam mulier*, D. *de administrat. tutor.* ubi vide Bald. idem volentem in quolibet legitimo administratore.

(20) *La sexta*. Adde, quæ tradit Azo C. *de his quib. ut indign.* in summa, col. 4. vers. *est alia causa tertia*.

(21) *En poridat*. Secùs si palam, ut in l. *non intelligitur*, in princ. D. *de jure fisci*, ubi vide bonum textum, quando dicatur fieri clam, vel palam; et nota quòd licèt fiat promissio de restituendo incapaci in publico instrumento, si tamen rogantur testes et tabellio, ut teneant in secreto, dicitur fieri clam, secundum Bart. in l. *non intelligitur*, §. *tacita*, D. *de jure fisci*, et in l. *in fraudem*, D. *de his quib. ut indign.* ubi ponit hæc verba: Idem dicerem, si fieret instrumentum publicum adhibitis testibus et notario, in quorum fidem posuit, quòd hoc secretum tenerent, tunc enim satis est tacitum fideicommissum; id enim dicitur fieri clam, quod taliter fit, quòd non potest devenire in notitiam adversarii, secundum Bart. in dict. §. *tacitè*, et adde Decium consil. 399. column. fin. et in dubio, quando non certificavit personam, cui restitueretur, est aliqualis præsumptio, quòd reliquerit incapaci; non tamen tanta, quòd sufficiat, nisi aliter probetur, secundum Gloss. in l. *Lucius*, §. *in testamento*, D. *de legat.* 1. et ibi Bart. et idem Bart. in l. *quem hæ-*

quel establescie á algun su fijo (22) ó á otro que la non podrie heredar (23) porquel era defendido por ley; ca si el heredero compliese tal ruego (24) ó mandamiento del

redi, in fin. D. *de rebus dub.* et licèt non sufficiat hoc ad probandum tacitam fidem fuisse accommodatam, si tamen testator rogat hæredem, ut restituat, cui vellet, non poterit hoc casu spurium eligere, quia tunc videretur capere à testatore, l. *unum ex familia*, in princip. D. *de legat.* 2. et tenet Bart. in l. fin. col. 2. D. *de his, quibus ut indign.* Vide etiam in ista materia per Salicet. in l. *etiam*, vers. *item quæro, C. de fideicommis.* qualiter hoc probetur : et quid si testator habens filium spurium instituat uxorem, et roget, ut post mortem restituat, quibus velit, quæ posteà instituit spurium filium testatoris; an præsumatur, quòd per eam fuit tacita fides ad hoc accommodata? Bart. dixit, quòd non, in dict. §. *in testamento*, qui etiam ita consuluit per multas rationes in consilio, quod incipit, *Sæchus Despoleto:* adde quæ notat idem Bart. in l. *si his, qui*, D. *de vulgar. et pupill.* et tradit Alexand. consil. 51. incipit, *viso themate*, ad fin. in 2. vol. et quæ notat Bald. in l. *eam quam*, col. 10. vers. *subjungitur talis quæstio, C. de fideicom.*

(22) *Fijo.* Spurio et incapaci, ut sequitur : et adde l. *non intelligitur*, §. *tacita*, D. *de jure fisci*, et Bald. in l. *etiam*, vers. *modò quæro, C. ad leg. Falcid.* Sed an si testator filio spurio reliquit palam, applicetur fisco? Vel remaneat apud hæredem scriptum, vel ad quos bona debeant devenire? Vide Bart. in l. fin. col. 2. vers. *quæro, et revoco in dubium*, D. *de his quib. ut indign.* ubi etiam tractat, an sit aliquis modus relinquendi filio spurio; vide ibi per eum.

(23) *Que la non podrie heredar.* Quid si poterat capere tempore testamenti, sed non tempore mortis, vel è contra? Vide l. *non intelligitur*, §. *quando autem*, D. *de jure fisci*, et l. *in fraudem*, §. 1. D. *de his quib. ut indign.*

(24) *Compliese tal ruego.* Et inferius dicit, *et la entregase :* innuit apertè ista lex, quòd ex sola accommodatione tacitæ fidei de dando incapaci, si hæres ei non traderet hæreditatem, non auferetur hæreditas ab hærede, ut indigno, neque perderet hæreditatem, et secundùm hoc superflua esset disputatio Bartoli in dict. l. fin. D. *de his quib. ut indign.* quid debeat facere in conscientia ille, qui est tacitè rogatus de dando incapaci, ubi concludit legaliter, ut ipse dicit, loquendo salva ratione Theologorum, quòd debeat dare fisco secundum conscientiam, neque potest dare spurio, vel retinere, quia tenendo, dicitur malæ fidei possessor, l. *eum qui*, D. eod. si malæ fidei est, omne, quod non est ex fide, peccatum est, ut in cap. fin. *de præscrip.* ex quo Bart. vult apertè, quòd ex sola tacita fide, etiam absque traditione, hæres patiatur istam pœnam : quod tamen dictum Bartoli, cùm dicit non posse retinere in conscientia, et quòd tenetur pandere fisco, non caret scrupulo, cùm verus hæres sit, et in pœnam ll. hanc hæreditatem fisco deferunt, et pœna in foro conscientiæ non solvitur, glossa vulgaris et notabilis in cap. *fraternitas*, 12. quæst. 2. et contra hoc dictum tenet Didac. à Covarruv. *in suo epitome matrimonial.* 2. part. cap. 8. §. 5. vers. 5. hinc constat, quòd secundum eum ipse spurius possit in foro conscientiæ talia bona retinere, si sibi ab hærede tradantur, etiam si præcessit fides de restituendo, vide ibidem vers. 3. *infertur.* Sed fortè dictum Bartoli verius est, ex quo iste hæres non habet voluntatem defuncti, neque sibi relinqueret, nisi fidem tacitam præstitisset, unde non potest dici, quòd sit verus hæres. Item quod subdit dictus Didacus, quòd spurius potest retinere salva conscientia, si sibi ab hærede tradatur, videtur contra ea, quæ dixi suprà ead. l. in gloss. super parte, *en poridat*, quòd scilicèt iste spurius non ab hærede videatur capere, sed à testatore, et cùm sit incapax, etiam in foro conscientiæ tenebitur restituere, prout etiam ipse Didacus fatetur, quòd spurius non potest cum bona conscientia retinere res sibi à patre donatas, vel relictas, ut tradit ubi suprà, vers. 1. et respondet ad glossam dicti cap. *fraternitas.* Tu cogita super his, et adde Lucam de Penn. in l. 1. *C. de his, qui se defer.* lib. 10. col. 2. ad fin. ubi ponit quæstionem, an ille, qui commisit aliquod crimen, propter quod debeat perdere bona sua, si crimen sit occultum, teneatur ipse se deferre in foro conscientiæ, et hoc revelare; et ibi refert distinguentem Bartolum, an bona publicentur ipso jure, vel per sententiam. Tu vide in hoc de confiscatione ipso jure, quòd non liget in foro conscientiæ, ut teneatur se prodere, quæ tradit Didacus à Covarruv. in dicto suo *tractat. matrimoniali*, part. 2. cap. 6. §. 8. et Jacob. Septimacensis *in suo tractat. de hæresi*, cap. 9. num. 27. cum sequent. et hoc etiam probari videtur ex l. *non intelligitur*, in princ. D. *de jure fisci*, ubi totum pondus fit in accommodatione tacitæ fidei de restituendo incapaci, et idem probatur in §. *quando autem;* probatur etiam in dict. l. *eum qui*, in princ. D. *de his quibus ut indign.* ubi habetur : « eum qui tacitum fideicommissum in fraudem legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit, restituere cogendum, respondi, quia bonæ fidei possessor fuisse non videtur, » pondera verbum *quoque*, nam expressè sentit de hærede, qui possidebat, et adhuc non restituerat convento. Item quia reputat eum malæ fidei possessorem, et sic teneatur ad fructus etiam ante litem motam; hoc etiam probat textus, juncta secunda expositione Glossæ ibi l. *etiam, C. ad leg. Falcid.* et ibi Salicet. expressè notat dicens : Nota, quòd non expectatur, ut fidei accommodator solverit, sed sufficit, ut solùm fidem accommodaverit, ut patet ex secunda expositione, quam facit

testador et la entregase al otro, perderie (25) por ende el derecho que habie en la herencia. Et por qualquier destas seis razones sobredichas perderie el heredero la herencia, et débela haber el rey: et por estas razones mesmas que el heredero debe perder la herencia, por esas mesmas perderian las mandas (26) aquellos á quien fuesen fechas.

Glossa super verbo *administrasse*, quod tene corde; hæc sunt verba Salicetì. Probatur etiam hoc in l. *Imperator*, §. fin. D. *de fideicommissar. libertatib.* hoc etiam probatur in l. *in tacitis*, D. *de legat.* 1. ubi Joan. de Imol. notat tria requisita per illam legem, ut quis dicatur in fraudem fidem accommodare, scilicèt, quòd factum sit clam, et quòd hæres secreta cautione se obligaverit, et quòd sit fides accommodata de restituendo non capaci, et quòd nisi prædicta interveniant, non habet locum aliqua pœna; et sic, quòd solvat incapaci, vel non, non est in consideratione; ibique refert Jacob. de Aren. Rayner. et Bald. inferentes, quòd si non interveniat cautio aliqua, sed fortè nuda pollicitatio, vel nulla penitùs appareat cautio, quòd tunc non habebit locum aliqua pœna; et quòd sic Doctores prædicti videntur sentire, quòd licèt hæres accommodasset tacitè fidem, si tamen se non obligavit cautione privata, vel chirographo, non habebit locum pœna, et per consequens non applicabitur fisco, quod dicit esse singulare in materia, si esset verum; ipse tamen tenet in hoc contrarium per dict. l. *non intelligitur*, §. *tacitè*, cum ibi notatis per Bart. et per eumdem Bart. in l. fin. D. *de his quib. ut indign.* ubi Gloss. et Bart. videntur velle, quòd nedum per cautionem privatam recognitam potest probari de accommodatione tacitæ fidei, sed etiam per confessionem ejus, qui dicitur rogatus, et istud dictum Imolæ videtur verius, maximè stante lege Ordinamenti hujus regni, incipienti, *E como quier*. Hæc omnia probant, peccatum hæredis, à quo pœna privationis descendit, consistere in sola fidei accommodatione tacita de restituendo non capaci; unde videtur, quòd ista lex Partitarum supplenda sit juxta ll. juris communis, de quibus sumpta est, cùm in hoc nulla diversitas opinionum fuerit inter Glossatores, neque alios scribentes de jure communi. Et sic, quòd si hæres rogatus solvit non capaci, confiscetur hæreditas, ut hìc; et idem si non solvit, sed tacitam fidem accommodavit de dando non capaci per dictas ll. et sic secundum utramque expositionem Glossæ in dict. l. *etiam*, et quòd ista lex in hoc nolit corrigere, quæ erant de jure communi, patet ex l. 5. tit. 11. infrà ead. *Partit.* ubi punitur hæres ex sola accommodatione tacitæ fidei, nisi sit filius in potestate, vel servus testatoris: vel dic, quòd ista lex Partitarum decidat casum singularem, qui non ita clarè reperiebatur decisus de jure communi, scilicèt, quòd si hæres secretò fuit rogatus de restituendo incapaci, non tamen constat, quòd hæres suam fidem ad hoc accommodavit; si tamen hæres processit ad actum restitutionis in persona indigni, tunc talis hæreditas restituta applicatur fisco, et hæres perdit jus, quod in hæreditate habebat; ut enim hìc vides, non dicitur, quòd hæres fidem accommodavit, sed quòd rogamen tacitum testatoris implevit, restituendo incapaci; et licèt de hoc videatur casus singularis in l. *si postulante*, §. fin. D. *ad Trebell.* non tamen est ita clarus, et Bald. illum textum ad hoc allegavit in l. *eam quam*, col. 6. *C. de fideicom.* vers. *sed quæro*, ubi quærit, quid si dignus rogatus est restituere indigno, vel in minori parte digno? Et respondet, quòd si rogatus accommodavit tacitam fidem, succedit fiscus, sed si non accommodavit, non succedit; quod dicit esse verum, si res stet in actu verbi, sed si rogatus processit ad actum restitutionis in persona indigni, seu incapacis, tunc illud, quod restitutum est indigno, applicatur fisco, per dict. l. *si postulnate*, §. fin. quem textum dicit unicum in jure; casus ergò ille, quando hæres accommodavit tacitam fidem de restituendo incapaci, non deciditur hìc, et remanet sub dispositione juris communis, l. *commodissimè*, cum similibus, D. *de liber. et posthum.*

(25) *Perderie.* Libertates tamen in testamento relictæ deberentur, l. *Imperator*, §. fin. D. *de fideicommiss. libertat.* et non veniunt prælegata in bonis, quæ auferuntur ex causa fideicommissi, l. *eum qui*, §. fin. D. *de his quib. ut indign.* et numquid ille, qui tacitam fidem accommodavit in uno nummo, censeatur indignus tota hæreditate? Bald. quòd sic, in l. *etiam, C. ad leg. Falcid.* sed in contrarium est textus in l. *hæres, qui tacitam*, D. *de his quibus ut indign.* Quid autem si testator, qui tacitè rogavit, erat presbyter, hæres verò institutus laicus, qui bona restituit, seu tacitam fidem accommodavit; cui fisco, an ecclesiæ, vel imperii, bona applicentur? Bald. in l. *si quis presbyter, C. de Episcop. et Cleric.* vers. *secundo inducitur ista lex*, dicit, quòd fisco regio, ex quo bona auferuntur de manu hæredis laici, et cui erat jus quæsitum; si tamen hæres esset presbyter, applicarentur ecclesiæ secundum eum, qui arguit à sententia judicis ad sententiam legis; quia cùm per sententiam judicis bona clericorum non possint fisco imperii applicari, sic idem est dicendum in sententia legis: et cum dictis Bald. transivit ibi Paul. de Castr. et Joan. de Plat. in l. 1. col. 2. *C. de bon. vacant.* lib. 10. Et nota, quòd licèt testator roget secretò hæredi, ut de bonis propriis det tantum incapaci, habebit locum hæc pœna, si tantumdem hæredi à testatore relinquitur, quantum rogatur restituere, secundum Joan. de Plat. in l. 1. circa fin. vers. *item limita, C. de delator.* lib. 10. per l. *sed si hoc*, §. 1. D. *de condit. et demonstrat.*

(26) *Las mandas.* Nota benè istam regulam,

LEY XIV.

Què gualardon debe haber aquel que non puede por derecho seer establescido por heredero nin rescebir manda, si alguno lo face su heredero ol manda algo, et él mesmo lo descubre ante que sea acusado dello.

Si alguno de aquellos á quien defienden las leyes deste nuestro libro que les non pueden facer mandas nin establescer por herederos, acaesciese que gela fagan encobiertamiente segunt que dixiemos en la ley ante desta, si este atal fuere á la corte del rey (1), et dixiere asi: tal manda que me fizo fulan home, segunt me facen entender, non la puedo haber segunt derecho, faced della lo que toviéredes por bien. Por esta bondat que fizo en descobrir (2) lo que le era mandado en poridat, et que lo non quiso rescebir (3) contra defendimiento del derecho, decimos que debe haber á lo menos la meytat (4) de lo quel fue mandado, ó de la herencia (5) en que fue establescido por heredero en testamento de otro.

LEY XV.

Por qué razones se puede excusar el heredero que non pierda la herencia, maguer non sea vengada la muerte del testador á quien hereda.

Venganza dixiemos que es tenudo de demandar el heredero de la muerte del testa-

quæ etiam probatur ex juribus allegatis superiùs in qualibet ex prædictis sex causis.

LEX XIV.

Si incapaci testator aliquid relinquat fraudulenter jure institutionis, sive aliàs, et is antequam recipiat, Regis curiæ hoc revelet, habebit in præmium medietatem hæreditatis, vel legati ad minus. Hoc dicit.

(1) *A la corte del rey.* Non aperit coram quo delatio sit facienda, et de jure communi ista delatio fieri debebat coram procuratore Cæsaris, ut in l. 1. *C. de his, qui se defer.* lib. 10. et in l. 1. et 2. *C. ubi caus. fiscal.* fortè in regno sufficiet, seu fieri deberet coram his, qui præsident in judiciis rerum fiscalium, et patrimonii regni, qui vulgò dicuntur *Contadores mayores,* qui videntur successisse in locum procuratoris Cæsaris, cùm cognoscant de causis fiscalibus, et inter fiscum et privatum, prout de jure communi faciebat procurator Cæsaris, et sic in audientia istorum debet fieri ista delatio; et non videtur sufficere, si fiat coram procuratore fiscali, prout etiam tradit Lucas de Penna in l. 1. ad fin. *C. de his, qui se defer.* lib. 10. vel. dic, quòd potest fieri ista delatio coram procuratore Regis, vulgò dicto *Mayordomo mayor;* ad istum namque pertinet inquirere, et scire redditus, et jura Regis, ut habetur in l. 17. tit. 9. 2. *Partit.* et videtur successisse in locum procuratoris Cæsaris; et huic dicto consonare videtur l. 16. infrà eod. non tamen ut videmus, de facto cognoscit de causis, sicut cognoscebat procurator Cæsaris: vel dic, quòd sufficiet, si delatio fiat in regio Consilio. Et cùm ista lex non exprimat coram quo fiat, sed tantùm dicat, ad Curiam Regis, videtur, quòd sufficeret in quocumque Auditorio regali se deferat, ita quòd etiam procuratori fisci notificetur, ut causam prosequatur, ut notat Glos. in l. 1. in princ. super parte *recessum,* D. *de jure fisci.*

(2) *En descobrir.* Statuitur præmium se deferenti, ut hìc, et in l. 1. *C. de his, qui se defer.* lib. 10. et in l. *edicto,* D. *de jure fisci,* et in l. *Senatus,* §. 2. et in l. *cum tacitum,* D. *de jure fisci;* sic etiam revelantibus proditionem præmium assignatur in l. *quisquis, C. ad leg. Jul. majestat.* l. *in testamento,* et ibi Bald. ubi etiam de revelantibus occisores, D. *de hæredib. instituend.* Adverte tamen, quòd quidam sunt ita totaliter incapaces, quòd etsi se deferant, non consequuntur præmium, ut hæretici, damnati in metallum, deportati, ut notat glossa 1. in l. 1. in princ. D. *de jure fisci,* et vide eod. tit. l. *edicto,* §. *eos.*

(3) *Que lo non quiso rescebir.* Innuit, quòd si jam recepit, quòd etsi se deferat, non consequetur præmium; contrarium tamen habetur in l. *edicto,* in princ. D. *de jure fisci;* et ita etiam est intelligenda ista lex, cùm sit eadem, imò et major ratio, cùm durius sit relinquere jam habita et possessa, quàm habenda: et nota, quòd ista confessio sufficit quoad sui præjudicium, licèt quoad præjudicium aliorum non sufficiet absque alia probatione, ut declarat Bartol. in dict. l. *edicto,* in princ.

(4) *La meytat.* Adde dict. l. *cum tacitum,* et l. *Senatus,* §. *senatus Adriani,* D. *de jure fisci,* lex tamen 1. *C. de his, qui se defer.* dicit *tertiam,* quæ loquitur de hærede rogato, non de fideicommissario; ideo distingue, ut per Alberic. et Bartol. in dict. §. *senatus,* et per Joan. de Plat. in dict. l. 1. et per Angel. Aret. in princip. *Institut. de fideicommis. hæredit.*

(5) *Herencia.* Intellige dimidiam dodrantis, ut in dict. l. *cum tacitum,* et vide in materia distinctionem Bartoli, et aliorum, quos suprà in gloss. proxim. retuli.

LEX XV.

Si hæres accusat occisorem ejus cui successit, et judex ei justitiam non administravit; aut succumbens, non appellavit; vel si occisor non inve-

dor, et si lo non feciese asi que pierde por ende la heredat que debie haber dél; pero cosas hi ha en que la non pierde por tal razon; et esto serie como si el heredero querellase muerte, mas el juez ó el señor de la tierra non quisiese (1) llegar la querella á derecho. Eso mesmo serie si acusase á aquellos que sospechase quel habien muerto et diesen la sentencia contra el heredero, absolviendo los acusados et quitándolos de la acusacion que habie fecho dellos; ca maguer non se alzase (2) de tal juicio, non perderie por ende la heredat. Otro tal serie si el heredero fuese menor (3) de veinte et cinco años, ó si aquellos que hobiesen muerto al testador non podiesen seer fallados (4) para facer justicia dellos; ca por qualquier destas razones sobredichas en esta ley que non fuese tomada venganza de la muerte del testador, non perderie por ende el heredero la heredat, porque se entiende que non fincó por él.

LEY XVI.

Cómo quando el rey ó su mayordomo recabda las herencias de los herederos que las non merescen, á que dicen en latin indignos, *es tenudo de pagar las debdas et las mandas de los que fueren señores dellas.*

La desconoscencia ó el yerro que el heredero face en non querer vengar por juicio la muerte daquel á quien hereda, non debe empescer á los otros que non han culpa, et por ende decimos (1) que el mayordomo (2) ó el procurador de la cámara del rey que hobiere á recabdar los bienes que estos atales deben heredar, asi como sobredicho es, porque los non merescen haber, que debe pagar las debdas (3) que fincaron del testador fasta en aquella quantia que montare lo que él rescibió (4) de la herencia. Otrosi decimos que debe pagar las mandas (5) que fueren escriptas en el testamento del finado fasta en aquella suma que montare lo que la cámara del rey rescebió de aquellos bienes, tirando ende la quarta parte (6) para el rey, segunt que la

nitur; aut hæres est minor viginti quinque annorum, nec accusavit, non aufertur ei hæreditas propter hoc. Hoc dicit.

(1) *Non quisiese.* In supremo domino, vel judice, ex cujus negligentia non esset superior, cui fieret querela de negligentia, vel judicis malitia planè procedit; si verò esset judex inferior, querelandum esset coram superiore, nam si inferior gravat denegando jus, potest adiri superior, ut cogat judicem, ut parti petenti reddat jus, ut in authent. *ut different. judic.* cap. *si vero*, collat. 9. vel ut ipse sibi justitiam faciat, cùm ex negligentia devolvatur jurisdictio ad superiorem, ut in authent. *de quæstore*, cap. 3. §. *si vero forsan*, et ibi Bart. collat. 6. et per Joann. de Plat. in l. *nemo carcerem, C. de exactor. tribut.* lib. 10.

(2) *Non se alzase.* Adde l. *propter veneni*, §. fin. D. *ad Sylan.* et intellige secundum Bartolum ibi, quando sententia est benè lata, vel est dubium, quia tunc præsumitur pro sententia, vel si excusaretur propter inopiam; aliàs si malè esset lata, appellare tenetur, et etiam tenetur, si pars adversa appellavit, ei respondere, secundum Gloss. et Angel. ibi, et si appellavit, prosequi tenetur, l. *minoribus, C. de his quibus ut indign.*

(3) *Si él heredero fuese menor.* Adde l. *minoribus, C. de his quibus ut indign.*

(4) *Non podiesen seer fallados.* Adde l. 3. §. *si quis ignorans*, D. *ad Sylanian.*

LEX XVI.

Hæreditate per Regem ab hærede defuncti necem non vindicante evicta, hæres satisfaciet creditoribus juxta vires hæreditarias, et legatariis, retenta falcidia, quam erat hæres habiturus. Hoc dicit.

(1) *Decimos.* Prosequitur notata per Azon. *C. de his quib. ut indign.* in summa, col. fin. vers. *et est sciendum.*

(2) *El mayordomo.* Facit ad id, quod dixi suprà eod. l. 14. in gloss. 1.

(3) *Las debdas.* Adde l. *non possunt*, D. *de jure fisci.*

(4) *Lo que él rescibió.* Et sic fiscus, licèt non conficiat inventarium, non tenebitur ultra vires hæreditatis, ut hìc et in dict. l. *non possunt*, et in l. 1. §. *an bona*, D. *de jure fisci*, ubi hoc notat Bart. et Alber. in dict. l. *non possunt*, colligit, quòd si alicujus malefactoris bona ad fiscum perveniant, non tenetur ultra quam ad eum pervenit, et intellige quando jure devolutionis, quia vacantia, seu confiscationis fiscus succederet, quia tunc non dicitur in hæreditate succedere, l. 3. §. *eadem constitutio*, D. *de fideicommissar. libert.* cum Glossa ibi, et ideo non tenetur ultra vires hæreditatis, ut in dict. l. 1. §. *an bona*, et hìc, et ita intelligit Bart. in rubr. D. *de acquir. hæred.* vers. *et ex hoc apparet;* unde secùs esset, quando fiscus succederet, ut hæres, et jure hæreditario.

(5) *Las mandas.* Adde l. *cum fisco*, D. *ad Sylan.* et l. *dicitur*, D. *de jure fisci.*

(6) *La quarta parte.* Adde l. *Marcellus*, §. fin. D. *ad Trebell.*

debe retener para sí el heredero, et esta quarta parte se debe sacar de las mandas quando non fincase tanto de la heredat de que se podiese entregar della.

LEY XVII.

Por quáles razones la herencia que el heredero perdiese por yerro que hobiese fecho, non la debe haber el rey.

Cuidarien (1) algunos que todas las cosas que son tomadas á los que las non merescen que deben seer de la cámara del rey, et por ende decimos que cosas hi ha (2) en que non serie asi; et esto serie como si el testador mandase á algunt home alguna cosa señaladamiente, et despues desto dixiese que rogaba á aquel home mesmo que fuese guardador de sus fijos, á que llaman en latin *tutor*; ca si este atal non quisiere seer guardador de los mozos, non meresce haber la manda; pero tal manda que se toma á este por razon que era desconosciente al facedor del testamento, será de los huérfanos (3) sobredichos et non del rey. Otrosi decimos

LEX XVII.

Si legatarius constitutus tutor in testamento recuset officium, perdit legatum, pupillo applicandum, et si testamentum celat, perdit legatum, hæredi acquirendum. Item hæres tanquam filius institutus, si apparet non esse filium, perdit hæreditatem, consanguineis defuncti proximioribus applicandam; quibus non existentibus Regi applicatur: idem si infidelis, vel hæreticus instituatur. Item filio patrem furiosum alimentare nolente, applicatur hæreditas extraneo de eo curante, et hærede captivum non redimente distribuitur hæreditas in redemptionem captivorum. Hoc dicit.

(1) *Cuidarien.* Prosequitur notata per Azon. in summa, *C. de his quib. ut indig.* col. fin. vers. *præter hoc ad majorem notitiam hujus tituli*, et vide notabiliter per Bart. in l. fin. penult. et fin. colum. D. *de his quib. ut indign.* et per Gloss. in l. *hæreditas*, *C.* eod.

(2) *Cosas hi ha.* Regula ergo erit ex ista lege, quòd quidquid aufertur ab indigno, applicatur fisco: adde l. *Papinianus*, §. *meminisse*, et ibi Gloss. et Bart. et Paul. D. *de inoffic. testam.* ubi Paul. limitat, et intelligit, quando propter suum delictum erat indignus, alias secùs, ut in l. penult. *C. de legat.* l. 1. *C. de secund. nupt.* l. *si pater, C. de hæredib. instituend.* idem tenet Bart. in l. *aufertur*, in princ. D. *de jure fisci:* et adde ad dictam regulam l. *qui contra*, et ibi Bald. *C. de incest. nupt.* Hæc regula limitatur, ut hìc vides, in multis casibus; tu etiam limita in hærede indigno instituto, qui non adeat, sed repudiet hæreditatem, nam tunc hæreditas non applicatur fisco; ita Bart. per textum ibi in l. *ejus*, §. 1. D. *de jure fisci*, cùm enim indignus non acquisierit, non potest dici, quòd auferatur ab eo, Bald. tamen in l. *eam quam, C. de fideicom.* col. 2. vers. *quæro quid si testator*, limitat hoc, nisi indignus repudiaverit in fraudem fisci; quod dicit præsumi, si hæreditas erat locuples, vel expediens fisco, allegat l. *cum fisco*, D. *ad Sylan.* quod tamen ipse limitat, quando indignus vivat adhuc tempore mortis testatoris, secùs si decessit ante mortem; quia ratione indignitatis nihil posset auferri, cùm dies indignitatis non cesserit, l. fin. D. *de his quibus ut indign.* Quod habetur tamen per Gloss. et Bart. in l. *si sequens*, in princ. D. *ad Sylan.* videtur his dictis obstare, cùm loquitur ibi, quando hæres fuisset jam negligens in vindicanda nece defuncti, et sic ex negligentia jam erat jus quæsitum fisco, et sic est præsumptio, quòd in fraudem fisci non adeat; et sic vult, quòd hæreditas indistinctè auferatur ab indigno, sive adeat, sive non adeat. Idem etiam tenet Bart. in l. 1. in 4. quæst. princ. vers. *item quæro, quid si hæres institutus esset indignus*, D. *de vulg. et pupil.* ubi Alexand. col. 11. dicit istam esse communem opinionem: Socin. etiam ibidem 34. col. vers. *circa 7. quæstionem Bart.* asserit hanc esse communem conclusionem, quòd fiscus auferat hæreditatem ab indigno etiam excluso substituto; quam limitat, ut non procedat in eo, qui nullo modo est capax, quia tunc fiscus non succedit, l. 1. *C. de hæred. instit.* Secundò limita, ut procedat quando institutus recusavit, vel in fraudem fisci distulit adire; secùs si mortuus fuisset hæreditate sine fraude non adita, quia tunc fiscus non admittitur, sed substitutus. Tertiò limita, nisi institutus repudiaret, antequam fieret indignus, l. *si antequam*, D. *ad Sylan.* et voluit Bart. in dict. l. *si sequens.* Quartò limita, nisi datus esset substitutus hæredi indigno in eo, quod capere non posset, ut tenet Angel. per illum textum in l. 2. *C. de hæred. instit.* et in l. *in tempus*, D. eod. et licèt Socin. contra istam ultimam limitationem arguat ex eo, quòd expressio ejus, quod tacitè inest, nihil operatur, et non solvat, potest dici, quòd ista expressio est per alium modum, quàm tacitè insit, cùm dicit, *in eo quod capere non possit;* quod verbum potest comprehendere etiam incapacitatem superveniente ex indignitate, quod non comprehendit id quod tacitè inest, scilicet, si non adierit, vel adire non potuerit, quod refertur ad aliam incapacitatem, quæ non proveniat ex indignitate, ad quam lex in isto tacito non habuit considerationem, testator verò exprimens sic.

(3) *Será de los huérfanos.* Adde l. *post legatum*, §. *amittere*, D. *de his quib. ut indig.* quando enim indignitas alicujus respicit favorem certæ personæ, illud quod sibi aufertur à lege, applicatur illi per-

que si algunt home furtase el testamento en quel hobiesen fecho alguna manda, que la pierde (4) por esta razon, et debe seer de los herederos del testador et non del rey. Et aun decimos que si el testador establesciese por su heredero alguno cuidando sin dubda ninguna que era su fijo, que si despues de la muerte del testador fuese sabido en verdat que lo non era, perderie (5) por ende tal heredero la heredat porque non la merescerie haber, pues que sabido es verdaderamiente que non es fijo del finado; pero tal herencia como esta non serie del rey, mas de los parientes mas propincos del testador si los hobiese, et si parientes non hobiese, entonce debe seer del rey. Eso mesmo serie si algunt cristiano establesciese por su heredero á algunt herege, ó moro ó judio (6); ca la heredat en que fuese establescido por heredero alguno destos sobredichos, haberla hien los mas propincos parientes (7) del testador, et non el rey maguer estos atales non la meresciesen haber. Otrosi decimos que quando algunt fijo fuese tan sin piedat que non quisiese pensar de su padre que fuese furioso ó desmemoriado podiéndolo facer, et pensase otro extraño dél, segunt dice desuso en las leyes (8) que fablan en esta razon, et por ende pierde la heredat como home que non la meresce haber; con todo eso tal herencia como esta non serie del rey, mas de aquel extraño sobredicho que pensó dél, dandol lo quel era meester en su vida. Et eso mesmo serie si algunt home yoguiese en cativo, et el fijo ó el otro que lo hobiese á heredar non le quisiese sacar de cativo, asi como desuso dixiemos; ca maguer este atal perdiese la heredat et non la meresciese haber por tal razon como esta, por eso non serie del rey, mas debe seer dada para sacar cativos, asi como ya desuso dexiemos (9) en la sexta ley de este título.

TITULO VIII.

DE COMO PUEDE QUEBRANTAR EL TESTAMENTO AQUEL QUE ES DESHEREDADO EN EL A TUERTO, A QUE DICEN EN LATIN *QUERELA INOFFICIOSI TESTAMENTI.*

Desheredan á tuerto á las vegadas los que suben por la liña derecha á los que descenden dellos: otrosi los que descenden por la liña derecha desheredan en esa mesma manera á los que suben por ella: et por ende pues que en el título ante deste mostramos las razones por que home puede desheredar á aquellos que habien derecho de heredar sus bienes si les hobiesen errado, queremos mostrar en este las razones por que el heredero puede quebrantar el testamento en que fuese desheredado á tuerto. Otrosi cómo puede cobrar su derecho, et diremos quien es aquel que puede facer la querella para desatar el testamento: et qué quiere decir tal querella: et contra qual debe seer fecha: et ante quién: et por qué razon: et en qué manera: et otrosi por quáles razones non se quebrantarie el testamento, maguer ficiesen querella para quebrantalle: et qué fuerza ha tal quebrantamiento como este sobredicho.

sonæ, l. penult. *C. de legat.* et in dict. §. *amittere*, ubi Bart. Quid autem si pœna privationis imponatur à testatore? Vide l. *uxorem*, §. *ejus hæres*, D. *de legat.* 3. Et quid si testator alias erat legaturus, etsi non esset tutor? Vide per Ang. et Alexand. post Gloss. ibi in l. penult. *C. de legat.*

(4) *La pierde.* Concordat cum l. *si legatarius*, *C. de legat.*

(5) *Perderie.* Adde l. *si pater*, et l. *nec apud*, *C. de hæredib. instit.* Vide in materia l. 12. tit. 3. ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

(6) *Herege, ó moro ó judio.* Habes hìc expressum, quòd judæus, nec paganus non potest hæres institui; nota ad ea quæ dixi in l. 4. tit. 3. suprà, ead. *Part.*

(7) *Los mas propincos parientes.* Nota benè, nam textus in authen. *idem est de Nestorianis*, *C. de hæretic.* quem ad hoc allegat Azo *C. de his quib. ut indign.* in summa, col. fin. non ita benè probat.

(8) *Leyes.* Vide suprà eod. l. 5. ibi, *el otrosi decimos.*

(9) *Dexiemos.* Suprà eod. l. 6.

LEY I.

Quién es aquel que puede facer querella para desatar el testamento, et contra quál home, et ante quién, et por qué razones et en qué manera.

El fijo ó el nieto del testador ó alguno de los otros que descendiesen dél por la liña derecha que hobiese derecho de heredarle (1) si moriese sin testamento, sil hobiese desheredado á tuerto et sin razon, puede facer querella delante del juez (2) para quebrantar el testamento en quel hobiesen desheredado, et el juez debe oir su querella et facer emplazar (3) al que es escripto por heredero (4) en el testamento de su padre; et si fallare que fue desheredado á tuerto, ó que en el testamento non fue fecha mencion dél (5), debe judgar que tal testamento non vala (6) et mandar entregar la herencia (7) al fijo ó al nieto que se querella en tal manera como esta. Et tal demanda como esta es llamada en latin *querela inofficiosi testamenti*, que quiere tanto decir como querella que se face de testamento que es fecho contra oficio de piedat (8) et de mercet que el padre debiera haber del fijo. Pero si el testador sobredicho quando establesciese el heredero non ficiese emiente en el testamento de aquel que habie derecho de heredarle heredándolo nin desheredándolo, tal testamento como este non

TITULUS VIII. DE INOFFIC. TESTAM.

LEX I.

Possunt apponere querelam inofficiosi testamenti descendentes exhæredati, et est querela sic dicta, quia parens fecit contra pietatis officium: et idem de ascendente injustè exhæredato: et proposita querela contra hæredem scriptum citabit eum judex, et pronuntiabit, quòd testamentum non valet, et hæreditas sit querelantis: sed si est præteritus descendens, vel ascendens, non est necessaria querela, quia ipso jure est nullum testamentum. Hoc dicit.

(1) *Que hobiese derecho de heredarle.* Nam querela inofficiosi testamenti datur filio, et nepoti, et omni descendenti, qui tempore mortis ab intestato posset succedere, non obstante præcedente persona, ut tradit Azo C. eod. in summa, col. 2. vers. *datur autem querela*, et notat Gloss. in l. *pater filium*, D. eod. nam qui non tenet primum locum, non est instituendus, neque exhæredandus, l. *Gallus*, §. *in omnibus*, D. *de liber. et posthum.* l. *si quis filio exhæredato*, in princip. D. *de injust. rupt.* vide quæ dixi in l. 1. tit. suprà proximo, in glos. super parte *quel debiese heredar*, et non potest quis admitti ad querelam, nisi pro ea parte, quæ sibi ab intestato defertur, l. *mater decedens*, et ibi Bart. et Paul. D. eod. ubi vide, quid si de facto admittatur. Si ergo filius præcedat, nepos ex sua persona non potest agere querela, licèt ex persona patris poterit, si pater decessit etiam querela non præparata, ante aditam hæreditatem, ut in l. *si quis filium*, C. *de inoffic. testam.* et in querela locus est successorio edicto, l. *si is*, in princ. D. eod. et tunc si querela erat jam in esse producta, quia adita erat hæreditas, aget nepos etiam ex persona sua per successorium edictum, ut declarat Jaso post Rapha. in dict. l. *si quis filium*, in fine. De jure tamen Ordinamentorum hujus regni, cùm ad validitatem exhæredationis non requiratur aditio hæreditatis, ut dixi suprà tit. proxim. in l. 2. semper sequens in gradu poterit intentare querelam ex persona sua.

(2) *Querella delante del juez.* Ista querela potiùs dicitur officium judicis, quàm actio, Paul. de Castr. in l. *nam et si parentibus*, §. 1. et l. *qui repudiantis*, §. 1. D. *de inoffic. testam.* ubi Gloss. Et ista querela possit objici in modum exceptionis per viam reconventionis; vide Bald. in l. *cum Papinianus*, C. *de sentent. et interlocut.* et si filius conveniatur petitione hæreditatis ab hærede scripto, debet opponere de ista querela, aliàs non posset post sententiam latam querelare: vide per Bald. in l. 2. col. 2. C. *sententiam rescindi non posse.*

(3) *Emplazar.* Et contra absentem contumaciter poterit procedi ad definitivam, etiam lite non contestata, ut tradunt Bartol. et Paul. de Castr. in l. *qui repudiantis*, §. 1. D. eod. licèt Glossa ibi contrarium voluit.

(4) *Por heredero.* Aliquando tamen querela ista intentatur contra alium, quàm contra scriptum hæredem, ut in casu l. *filium*, D. *de bonor. posses. contra tabul.* et in l. 1. C. *de inoffic. testam.*

(5) *Mencion dél.* Vide suprà tit. prox. in l. 10.

(6) *Non vala.* Adde l. *Papinianus*, §. fin. D. eod.

(7) *La herencia.* Intellige pro ea parte, quæ sibi ab intestato defertur, ut dixi suprà, et natura querelæ est, quòd non detur contra illum, qui erat successurus ab intestato, et non habet ultra quam sibi tangat ab intestato, dict. l. *mater decedens*, et ibi Paul.

(8) *Contra oficio de piedat.* Adde l. 2. D. *de inoffic. testam.* cum l. sequenti, et ista querela est quasi accusatio quædam damnans quasi memoriam defuncti, quasi de animi feritate fecerit testamentum, sicut belluæ, quæ devorant filios proprios, secundum Bald. in l. 2. col. 3. C. *quib. res judic. non nocet:* et nota hìc, quòd officium inter patrem, et filium dicitur pietas, adde l. penul. D. *de obseq. à liber. parent. præstand.*

se quebrantarie, porque non vale nin es nada (9), et por ende pues que non debe valer, non se puede quebrantar (10), et debe seer entregada la herencia al fijo ó al nieto de que non fue fecha mencion en el testamento. Et lo que dixiemos en esta ley de los descendientes, entiéndese tambien de los ascendientes (11) que fuesen desheredados á tuerto et sin razon, ó si non fuese fecha ninguna mencion dellos en el testamento de los descendientes.

LEY II.

Si puede el hermano quebrantar ó non el testamento que hobiese fecho su hermano en que non ficiese mencion dél.

El testador que non hobiese parientes de aquellos que descenden por la liña derecha ó suben, entonce maguer hobiese hermano (1) ó otros parientes de la liña de travieso, bien puede establescer á otro por su heredero en su testamento, et facer de lo suyo lo que quisiere. Et como quier que non faga emiente del hermano en el testamento, nin le dexe ninguna cosa de lo suyo, non pertenesce al hermano de facer querella del testamento que el otro su hermano hobiese fecho, nin lo puede quebrantar, fueras ende si aquel que fuere establescido por heredero fuese home de mala fama (2), ó hobiese seido siervo del testador, et lo hobiese aforrado, et despues lo establesciese por su heredero por falago (3) quel ficiese el aforrado non lo meresciendo él nin habiendo derecha razon porque lo debiese facer; ca seyendo el heredero atal como sobredicho es, entonce bien podrie el hermano querellarse ante el juez et quebrantar el testamento en que fuese establescido por heredero. Pero si este hermano sobredicho hobiese fecho contral testador

(9) *Nin es nada.* Adde l. *inter cætera*, D. *de liber. et posthum.* et l. 1. D. *de injust. rupt.* et intellige in filio etiam emancipato præterito sine insertione causæ, ut in authen. *de hæred. et Falcid.* §. *exhæredatos*, et per Bart. in dict. l. 1. et suprà tit. prox. l. 10. et idem erit in præterito à matre, vel ascendentibus per lineam maternam, nam licèt præteritio matris habeatur pro exhæredatione, ut in §. fin. *Instit. de exhæred. liberor.* si tamen præterceant sine causa, testamentum est nullum, ut in authent. *ut cum de appellat. cognoscitur*, col 8. Gloss. et Doct. in l. *filiam*, C. *de inoffic. testam.*

(10) *Non se puede quebrantar.* Nam evacuari, et rescindi non potest id, quod nullum est, ut hìc, et in l. *nam et si sub conditione*, vers. *post defectum*, D. *de injust. rupt.*

(11) *Ascendientes.* Adde l. *pater filium*, cum l. sequenti, D. eod. et cap. *justum autem*, in authen. *ut cum de appell. cognos.* collat. 8.

LEX II.

Testator non habens liberos descendentes, licèt habeat fratres, potest liberè, quem velit, hæredem instituere, et etiam si in testamento nihil fratri relinquat, non potest de inofficioso agere, nisi hominem infamem, vel servum testatoris manumissum blanditiis hoc suadentem; alii autem consanguinei transversales de inofficioso agere non possunt. Hoc dicit.

(1) *Maguer hobiese hermano.* Adde l. 2. et l. 12. suprà, tit. 7. et l. 1. D. *de inoffic. testam.*

(2) *De mala fama.* Vide suprà tit. 7. l. 12. et quæ ibi dixi.

(3) *Por falago.* Sequitur expositionem Gloss. in l. *fratres*, C. *de inoffic. testam.* Bald. verò ibi intelligit de liberto ingrato erga patronum, qui reputatur vilis persona propter ingratitudinem assecutæ libertatis, et ita etiam intelligit ibi Jaso, et sic cùm ibi dicitur, *perperam, et non benè merentes*, intelligunt de ingratis; quæ certè videtur bona expositio, cùm cessante ingratitudine blanditiæ non videantur ad hoc efficaces, imò conceduntur, ut in l. fin. *C. si quis aliquem testari prohib.* l. 27. tit. 1. infrà eod. *Partit.* quando quis blanditur alii ad suum commodum tantùm; si enim blandiretur in perniciem alterius, suggerendo falsas causas testatori ad hoc, ut testator privet hæreditate eum, cui illam volebat relinquere, aliud esset, ut in l. *non est enim*, D. *de inoffic. testam.* ubi Angel. dicit per hoc se obtinuisse semel circa quamdam magnam hæreditatem in favorem pauperum, quibus erat relicta, et agnati testatoris persuaserunt ei, quod eleemosyna non erat bona, neque acceptabilis Deo, et quòd illi quibus relinquebat, non erant bonæ conditionis; et in tantum induxerunt testatorem, quòd mutavit propositum, et ipsos hæredes reliquit, et quòd ab illis hæreditas ob hoc fuit revocata, et illis pauperibus concessa; allegat ad hoc notata per Cyn. in l. *quidquid*, C. *arbit. tutel.* Tu tene mente istam legem Partitarum, volentem, quòd non requiratur, quòd libertus fuerit ingratus; sed quòd sufficiat, quòd non sit ita meritus, quòd defunctus ei hæreditatem reliquerit, si blanditiis ipse testatorem induxit, cùm testator haberet fratrem utrinque conjunctum, vel consanguineum tantùm; et nota benè, et sic blanditiæ sunt reprobatæ in liberto non benè merente qui blanditur testatori ad exclusionem fratris.

alguna de las cosas por que los hermanos pueden seer desheredados segunt dice en el título (4) de los desheredamientos, entonce non se podrie querellar nin desatar el testamento de su hermano. Et sobre todo decimos que los otros parientes que son de la liña de travieso (5) non pueden facer querella para desatar el testamento, nin han que ver en sus bienes habiendo fecho manda ó otro ordenamiento dellos.

LEY III.

Por qué razones non puede el hermano quebrantar el testamento de su hermano, maguer establesciese su siervo por heredero.

Como quier que dixiemos en la ley ante desta que si el testador establesciese por su heredero home que fuese de mala fama, que el hermano se puede querellar et quebrantar el testamento; razon hi ha en que lo non podrie facer, et esto serie como si el testador establesciese por su heredero á algunt su siervo (1); ca este atal maguer quiera ó non, puédelo apremiar, segunt derecho, que sea heredero; et por ende lo llaman en latin heredero necesario (2): et maguer este atal sea home vil et non de buena fama (3), por todo eso non puede el hermano querellarse nin quebrantar el testamento en que fuese establescido por heredero.

LEY IV.

Por qué razones non pueden quebrantar el testamento los que son desheredados en él.

Muchas razones son por que non se quebrantarie el testamento en que alguno fuese desheredado; ca qualquier de los que descendiesen por la liña derecha del testador quel ficiesen tal tuerto por que meresciese seer desheredado, segunt dixiemos en el título de los desheredamientos, et los desheredase el testador por tal razon, si el heredero esto podiese probar que el otro fizo el yerro por que lo desheredó el testador, entonce non se quebrantarie el testamento. Et eso mesmo decimos que serie en los otros que fuesen desheredados por razon de tal yerro, quier fuesen de los ascendientes, quier de los otros de las liñas de travieso (1). Otrosi decimos que si alguno que fuese desheredado se callase et non lo querellase fasta cinco años (2) despues que el heredero hobiese entrado la heredat (3) del testador, que de los cinco años en adelante non se podrie querellar, et maguer se querellase queriendo mostrar razon por que non debie seer des-

(4) *En el título.* Vide in l. 12. suprà, tit. 7.

(5) *Liña de travieso.* Adde l. 2. suprà, tit. 7. et ibi dixi.

LEX III.

Servo testatoris necessario hærede instituto non admittitur frater ad inofficiosi querelam. Hoc dicit.

(1) *Su siervo.* Concordat cum l. *fratres*, in fin. C. eod.

(2) *Necesario.* Vide in §. 1. *Instit. de hæred. qualit. et differ.* et C. *de necessar. serv. hæred. instit.* per totum, et l. *pignori, cum aliis*, D. *de hæred. instituend.*

(3) *Et non de buena fama.* Quid tamen si iste servus blanditiis testatorem induxit, ut eum institueret; an erit idem, quod in liberto, de quo suprà l. proxima? Videtur, quòd sic, ne melioris conditionis esset servus, præsertim vilis et malæ famæ, quàm libertus. Tu dic contra, cùm hæc lex, neque illa, de qua sumpta est, in hoc non distinguant; et quia propter interesse honoris defuncti statutum fuit, ut servus institutus esset necessarius hæres, ut creditores habeant, quem conveniant, l. *et quia*, D. *de interrogat. actionib.*

LEX IV.

Justa exhæredationis causa opposita, et probata remanet testamentum firmum: idem si injustè exhæredatus infra quinquennium post aditionem hæreditatis querelam non proponat; nisi minor sit, qui infra ætatem viginti quinque annorum; et postea per quadriennium potest eam proponere. Hoc dicit.

(1) *Liñas de travieso.* De fratribus intellige, ut suprà eod. l. 2.

(2) *Cinco años.* Adde l. *si quis filium*, in fin. et l. *scimus*, § *illud*, C. eod. quid autem in jure agendi ad supplementum, an excludatur quinquennio, sicut excluditur querela? Communis opinio est, quòd non, sed competat perpetuo ad triginta annos, ut tradit Jaso in dict. l. *si quis filium*, licèt Bart. ibi, et in consil. incipienti, *quæritur utrum juri agendi ad supplementum*, tenuit contrarium, scilicet, quòd excludetur quinquennio.

(3) *Entrado la heredat.* Non enim nascitur querela ante aditam hæreditatem, l. *Papinianus*, §. *si conditioni*, D. eod. et ratio secundum Angel. ibi est, quia ordinatur ad rescissionem testamenti,

heredado, non debe seer oido, fueras ende si fuese menor de veinte et cinco anos (4); et este atal puede facer tal querella fasta que sea de edat complida, et aun en los quatro años que se siguen despues.

LEY V.

Cómo si el padre da á su fijo su parte legítima puede facer de lo al lo que quisiere

El padre faciendo testamento en que dexase á su fijo su parte legítima (1), si esta parte le dexase como á heredero (2), et estables-

quod non habet efficaciam ante aditam hæreditatem, ideo proprie non cadit impugnatio; unde secùs est in jure contratabulandi, quod etiam non adita hæreditate, proponitur, l. *ut liberis*, C. *de collation.* l. *quod vulgo*, D. *de bonor. poss. contra tabul.* et est ratio, quia in tali judicio de jure testamenti non quæritur, sed solùm de jure contratabulantis, ut in l. *filio*, §. 1. D. *de inoffic. testam.* et sic poterit inferri, cùm hodie de jure Ordinamentorum hujus regni ad subsistentiam contentorum in testamento non requiratur aditio hæreditatis, quia tunc querela non ordinatur ad rescissionem testamenti, sed tantùm pro jure querelantis, poterit querela etiam non adita hæreditate proponi, sicut etiam de jure antiquo poterat bonorum possessio contra tabulas; dabitur ergo curator hæreditati jacenti, contra quem filius exhæredatus proponet querelam, et sic statim à die mortis testatoris, vel dationis curatoris incipiet hodie de jure regni currere istud quinquennium: vel dic, et melius, quòd si hæres scriptus in testamento, in quo filius est exhæredatus, repudiet, poterunt adire hæreditatem alii venientes ab intestato, prout vult dicta l. *Ordinam.* in casu in quo, in testamento nullus est hæres scriptus, cùm idem sit nullum esse scriptum, et non adire: et contra tales adeuntes ab intestato exhæredatus movebit querelam infra quinquennium à die hæreditatis aditæ per eos, neque debet esse mirum, ut querela detur contra alium, quàm contra hæredem scriptum, contra l. 1. et l. *circa*, D. *de inoffic. testam.* et habetur suprà eod. l. 2. quia tales succedentes ab intestato succedunt in locum hæredis scripti, qui propter ejus repudiationem hæreditatem habuerunt: et ex beneficio dictæ l. *Ordinam.* succeditur in locum hæredis, et ideo potest contra eos dari querela, sicut etiam potest dari contra fideicommissarium universalem, l. 1. C. *de inoffic. testam.* et sicut etiam in casu l. *filium*, vers. *sed quemadmodum*, D. *de bon. poss. cont. tabul.* datur exhæredato querela contra præteritum, qui advocavit hæreditatem, et successit in locum hæredis scripti, ut ibi declarat Bart.

(4) *Menor de veinte et cinco años.* Adde l. *adolescentiæ*, C. *in quibus caus. in integr. restit. non est neces.*

LEX V.

Si pater legitimam jure institutionis relinquit filio, de omnibus aliis bonis potest ad libitum facere: sed si jure legati legitimam ei relinquat, si eam filius non acceptat, vel acceptans protestetur salvam esse querelam, poterit rumpere testamentum per querelam, nisi inter liberos testator citra testamenti factionem disponat. Si verò jure institutionis minus legitima sibi relinquat, poterit ad supplementum agere. Hoc dicit.

(1) *Su parte legítima.* Excluditur à querela filius, cui est relicta sua legitima pars, ut hìc et in l. *cum quæritur*, C. eod. et *Instit.* eod. §. *igitur quartam*, et l. penult C. *de collation.* adde quæ dixi in l. 10. in gloss. 2. suprà tit. 1. et nota, quòd si simpliciter instituatur filius in legitima, talis institutio dicitur universalis, et perinde habetur, ac si esset institutus in omni hæreditate, excepta quinta, juxta l. *Fori*, et ll. *Tauri*; ita probat textus secundum Angel. ibi in l. *ita tamen*, §. *si patronus*, D. *ad Trebell.* ubi ipse, et Paul. de Cast. refert quòd alii tenuerunt contrarium, quia legitima non dicitur quota pars hæreditatis, sed quota bonorum; quod patet, quia non debetur nisi de eo, quod remanet deducto ære alieno, l. *Papinianus*, §. *quoniam autem quarta*, D. *de inoffic. testam.* sed institutio in quota bonorum non est universalis, dato alio cohærede in hæreditate, vel in universo, l. *cogi*, §. *et generaliter*, D. *ad Trebell.* Sed primum probatur in dict. §. *si patronus*, secundum Angelum; est autem effectus maximus secundum Paulum ibi, quia si videtur institutus in quota hæreditatis, acceptando, potest pro rata conveniri à creditoribus; et secùs esset si in quota bonorum, et dictum Angeli tenet ibi Paul. qui respondet ad illud, quòd legitima non debetur nisi deducto ære alieno, quia licèt hoc sit revera, tamen est quota hæreditatis. Alexand. tamen ibi dicit, quòd magis communis opinio est, quòd legitima sit quota bonorum, et quoad effectum, per dict. l. *Papinianus*, §. *quarta*, et tenet Bald. in l. *ex facto*, la 2. D. *de hæredib. instituend.*

(2) *Como á heredero.* Habes hìc, quod legitima debet relinqui filio titulo institutionis, idem in legitima debita parentibus, ut tradit Bart. in authent. *ut cum de appel. cognos.* in §. *sive igitur*, collat. 8. et ista est communis opinio, secundum Jason. in authent. *novissima*, col. 11. C. *de inoffic. testam.* contra Bart. ibi, qui tenuit ibi contrarium. Sed an in dubio alio non expresso, cùm filio à patre relinquitur aliquid pro legitima, intelligatur titulo institutionis? Communior videtur opinio inter Doctor. loquentes de jure communi, quòd sic,

ciese en ese mesmo testamento á otro en los bienes otros que hobiese, ó ordenase dellos en otra manera qualquier, entonce maguer se querellase el fijo, non podrie quebrantar el testamento, mas si aquella parte le dexase en el testamento non como á heredero mas como en razon de manda, entonce podrie quebrantar (3) tal testamento, et esto se entiende si el fijo non rescibiese aquella parte quel era mandada; ca si la rescibiese (4) et

prout dicunt Bart. Bald. et Rapha. Fulgo. in authent. *unde si parens, C. de inoffic. testam.* Bald. in l. *humanitatis*, ubi bonus textus, *C. de impub. et aliis substitut.* et hanc esse communem opinionem attestantur ibi Alexand. et Decius. Contrariam opinionem tenet Salicet. in l. *quotiens, C. de hæredib. instit.* quæst. fin. Joan. de Imol. in l. *his verbis*, et in l. 1. §. *si ex fundo*, D. *de hæredib. instit.* Alexand. in l. *nam quod*, §. *non omnis*, D. *ad Trebell.* Jaso in authent. *novissima, C. de inoffic. testam.* Guilliel. Bened. in repetit. cap. *Raynutius*, in verbo *delinquens*, el 2. *de testam.* et huic opinioni favet ista lex Partitarum in verbo isto, et inferiùs cùm subdit, *mas si aquella parte le dexase en el testamento non como á heredero, etc.* et hanc conclusionem, quòd filius debeat institui, multipliciter limitat Guillielm. ubi suprà, vide ibi per eum per totam illam partem. Quærit etiam Bald. in cap. *per tuas, de probation.* de quæstione, quam dicit tunc esse de facto, si primo pater instituat aliquem tanquam verum filium ex uxore, et posteà mutavit testamentum, et instituit eum in modica quantitate, non nominando ipsum ut filium, sed tanquam nutritum in domo, nunquid possit tanquam præteritus rumpere testamentum? Vide ibi per eum, qui arguit ad partes, et relinquit indecisam, quia pendebat de facto, et quia erat quæstio multùm ardua: et de isto dicto Baldi meminit Alexand. consil. 87. incipit, *in causa mota contra Angel.* 3. vol. Adverte etiam quòd filia potest institui in dote, Gloss. in l. 3. §. *sed utrum*, D. *de minor.* et est communis opinio, prout attestatur Alexand. in dict. consil. 179. 5. vol. colum. penult. et in consil 168. eod. 5. vol. Et quid si testator in codicillis declaret, quòd id quod reliquit filio in testamento, valeat jure institutionis? Bald. in l. *non codicillum, C. de testam.* vult quòd non sufficiat; quod multùm nota: et fortè secundum leges regni, quando testamentum fuit nuncupativum, et in codicillis intervenerunt tot testes, quot in testamento, contrarium esset dicendum. Quid autem si pater substituat filio vulgariter, dicendo, *si filius meus hæres non erit, talem substituo*, an tunc filius dicatur præteritus, vel institutus? Vide Bald. post Gloss. et Bart. in l. *antequam, C. communia de succession.* Quid autem si pater reliquit filiæ centum, neque dicit jure institutionis, et prohibuit eam plus petere, vel habere; nunquid filia dicetur præterita? Baldus dicit, quòd non, in l. *si adulta, C. de hæredit. action.* cùm videatur reliquisse animo compensandi cum legitima, allegat l. *si debitor*, D. *ad legem Falcid.* Alii etiam tenuerunt cum Bald. ut refert Guilliel. ubi suprà, in 3. limitatione; Salicet. tamen tenet contrarium in dict. l. *si adulta*, et sequitur Guilliel. et videtur verius, et probatur apertè in ista lege Partitarum. Quid autem si pater diceret, *relinquo centum filio meo jure Falcidiæ*, an importet idem, quod titulo institutionis? Glossa dixit, quòd sic, in l. *si patronus*, §. 1. D. *de donation.* super verbo *de illo*, quam ad hoc allegat Bartolus in l. fin. D. *de pecul. legat.* quæ hoc non probat, sed tantùm probat, quòd etiam legitima debita jure naturæ dicitur Falcidia; dictum Bart. tendit ad suam opinionem, quòd satis dicitur relinqui jure institutionis, quando relinquitur pro legitima, et secundum hoc inducit illam glossam; tamen satis placet dictum Bart. cùm testator diceret, *relinquo jure legitimæ*, quod videtur titulo institutionis, ex quo se refert ad jus, quod debet relinqui legitima, et non ad legitimam tantùm jure legati: et adde quæ dicam infrà cad. l. in gloss. super parte *como á heredero.*

(3) *Quebrantar.* Dicendo de nullitate contra testamentum, cùm tale testamentum, in quo deficit institutio filii, sit nullum, ut in authent. *ut cum de appellat. cognos.* cap. *aliud quoque capitulum*, et cap. *justum autem*, collat. 8.

(4) *Ca si la rescibiese.* Adde l. *si pars*, §. fin. et l. *nihil*, et l. penult. et fin. D. *de inoffic. testam.* et l. *et si ex modica*, §. fin. cum l. seq. D. *de bonis libert.* et Bald. in l. 1. col. fin. vers. *item pone filio legatum, C. de jure fisci*, lib. 10. et limita, nisi tale legatum recepisset, ut alii illico restitueret, ut habetur in dict. §. fin. qui textus secundum Angelum ibi, allegatur pro casu, quòd filius exhæredatus, vel præteritus relictus exsecutor in testamento, licèt acceptet fideicommissariam, non excluditur proinde à jure querelandi, vel dicendi nullum; et hoc dicit ibi Angelus, quòd tenebat Baldus ipso Angelo audiente. Idem tamen Angelus ibi tenet contrarium, volens quòd ex hac acceptatione inducatur agnitio et approbatio testamenti, licèt non acceptet fideicommissariam, ut quærat sibi, sed ut impleat votum testantis: mihi verò magis placet opinio Baldi, cùm enim ex causa præteritionis, vel exhæredationis rumpatur testamentum quoad institutionem, non quoad legata et cæterain testamento contenta, ut in authent. *ex causa C. de liber. præter.* et infra isto tit. l. fin. possunt ista stare simul, agnoscere testamentum quoad exsecutionem relictorum, et impugnare quoad institutionem, et quia videtur pro hoc casus in dict. §. fin. ubi etiam Paul. inclinat in opinionem Baldi, allegans pro eo determinationem Joan. Andr. *in addit. ad Specul.* tit. *de instrum. edition.* §. *nunc*

non protestase (5) diciendo quel fincase en salvo la querella (6) que habie de tal testamento, non podrie despues quebrantarle; pero si el padre non ficiese testamento et partiese (7) lo que hobiese entre sus fijos, faciendo cobdicillo ó alguna escriptura en que mostrase su voluntat, maguer en tal escriptura non dexase al fijo aquella parte quel mandaba, por todo eso non se podrie querellar para quebrantar aquella escriptura. Otrosi decimos que dexando el padre al fijo alguna cosa en su testamento como á heredero (8), maguer non le dexase toda la su parte legítima, que debe haber segunt derecho; por todo eso decimos que non podrie quebrantar el testamento, mas podrie demandar que aquello quel menguaba de la su parte que debie haber, que gelo compliesen (9);

vero aliqua, in additione quæ incipit, *admittatur.*

(5) *Et non protestase.* Nota hoc de protestatione, quia non ita exprimebatur clarè in ll. de quibus ista sumpta est, et induci potest ad quæstionem de filio recipiente rem à patre sub certo gravamine, quæ tamen erat res antiquæ majoriæ, quòd ex hoc sibi filius præjudicet; de qua quæstione vide, quod notat Bald. in cap. unic. *de feud. guardiæ*, §. fin. vers. *modo quæro*, ubi dicit, quòd si talis recognitio fiat per errorem vel impressionem, aliter quàm more solito, non nocet sibi, neque posteris; et dicit etiam Bald. in cap. 1. *qualiter jurare debet vass. dom. fidelit.* quòd nova juramenta extorta contra antiquam consuetudinem præsumuntur impressiva, quod tu nota.

(6) *La querella.* Id est, jus dicendi nullum, quia non fuit relictum jure institutionis, ut in dict. cap. *aliud quoque capitulum:* vel dic, quòd intelligatur propriè de querela inofficiosi testamenti; et sic quòd per istam legem limitetur conclusio Doctorum per dictum textum, quòd testamentum sit nullum, si filius non instituatur, licèt aliquid sibi relinquatur jure legati vel fideicommissi; ut non procedat, quando filius simpliciter acceptavit legatum sibi relictum pro legitima, nam tunc tenebit testamentum, neque poterit rescindi per querelam, nisi protestetur, cùm recipit, quòd salvum sit sibi jus querelæ: imò etiam ulterius probari videtur ex ista lege, quòd etiam si filius non acceptet legatum relictum sibi pro legitima, tamen adhùc ad rescissionem testamenti opus erit intentare querelam, et sic quòd non competat sibi jus dicendi nullum; et isto casu poterit procedere opinio communior, de qua dixi suprà in gloss. 2. Obstat tamen ad hoc textus in cap. *aliud quoque capitulum*, ibi: « nec si per quamlibet donationem, vel legatum, » vel fideicommissum, vel alium quemcumque » modum, eis dederit legibus debitam portionem; » unde cùm ista lex superius dixit *quebrantar*, expone, ut dixi suprà in gloss. 5. dicendo testamentum nullum.

(7) *Partiese.* Prosequitur notata per Azon. *C. de inoffic. testam.* in summa, colum. fin. vers. *si autem non faciat pater perfectum testamentum*, et concordant cum l. *parentibus*, *C.* eod. et l. fin. *C. famil. ercis.* et vide per Alexand. consil. 168. 5. vol. incipit, *ponderatis narratis in themate*, col. 2. ubi probat, quòd talis divisio non requiritur, quòd fiat titulo institutionis, et quòd ita debeat limitari dictum cap. *aliud quoque capitulum*, et distingui per dict. l. fin. et ita approbatur hic.

(8) *Como á heredero.* Approbat Glos. in l. *omnimodo*, *C.* eod. in verbo *vel fideicommisso.* Quid autem, si testator, qui per verbum *relinquo*, aliquid dat filio suo, adjiciat, quòd vult, quòd testamentum valeat omni meliori modo, via, et forma, etc. an per hoc sustentetur testamentum, et censeatur relinqui jure institutionis? Baldus notabiliter vult, quòd sic, in l. *quotiens*, colum. 2. *C. de hæredib. instit.* ex eo, quòd verba sunt trahenda et aptanda personis, quibus loquimur secundum qualitates personarum, allegat l. *qui jure militari*, D. *de testam. milit.* et alia, quæ ibi videbis; et quia vulgares homines illiterati nesciunt vulgarizare aliud verbum, quàm *relinquo;* et durum et contra æquitatem est dicere, quòd verbum generale non aptetur in ea specie, in qua magis salvatur. Subdit tamen, quòd si testator expressè diceret, *relinquo jure legati*, tunc filius esset præteritus. Et satis placet istud dictum Baldi, quia consonat rationi, et lex ista Partitarum non repugnat, imò confert, cùm superius dixit, *mas como en razon de manda.*

(9) *Gelo compliesen.* Concordat cum l. *omnimodò*, *C. de inoffic. testam.* et procedit etiam si pater, qui instituit minus legitima, prohibebat plus petere, nam adhùc agitur ad supplementum, ut in cap. 5. vers. *cæterum*, in authent. *ut cum de appellat. cognos.* et Doctores communiter in dict. l. *omnimodò;* etsi relictum minus legitima sit acceptatum: et adde Paul. in l. *quod de bonis*, §. *cum fideicommissum*, D. *ad leg. Falcid.* Item procedit hoc non solum in liberis, sed etiam in parentibus, et in fratribus instituta turpi persona, Gloss. et vide Jason. in dict. l. *omnimodò*, et advertè, quòd licèt istud jus agendi ad supplementum succedit loco querelæ, ut in dict. l. *omnimodò*, non tamen tollitur quinquennio, sicut tollitur querela, ut suprà l. proxima: et ita est communis conclusio contra Bart. in l. *si quis filium*, *C. de inoffic. testam.* ut dixi suprà l. proxima, et tradit novissimè Roder. Suar. in commento l. *Fori*, *positæ sub repetit.* l. *quoniam in prioribus*, in 3. limitatione, fol. 66. col. 3. Erit ergò hoc remedium perpetuum usque ad triginta annos, etiam stante lege Taurina 65. qua cavetur actionem personalem competentem ad petendum debitum præscribi viginti annis, nam talis lex non extenditur ad supplementum le-

et los otros que son escriptos por herederos (10) en el testamento son tenudos de lo facer.

LEY VI.

Cómo aquel que otorga ó consiente en el testamento en quel deshereda su padre, non lo puede desatar despues.

En qualquier manera que otorgase ó consintiese el fijo ó el nieto en el testamento en quel hobiesen desheredado, asi como sil hobiesen dexado manda en él ó á su fijo (1) ó á otro alguno que fuese en su poder, et la rescebiese (2), ó si fuese abogado ó personero (3) en defendiendo el testamento ó alguna de las mandas que fuesen escriptas en él, ó consintiese en el testamento en alguna otra manera semejante destas (4), non podrie despues

gitimæ, vel ad legitimam, pro qua datur petitio hæreditatis: et ita loquendo de simili statuto concludit Philip. Corneus consil. 274. in hac consultatione, colum. 1. et 2. in 1. volum. et Bald. *in suo tractatu præscriptionum*, fol. 36. col. 4. vers. 23. *quæro*, et istud jus agendi ad supplementum transmittitur ad hæredes, ut notat Bald. in l. unic. §. *in novissimo, C. de caduc. tollend.* Salicet. in l. *scimus*, in princ. vers. *quæro*, cum Gloss. *C. de inoffic. testam.* Decius, ubi refert aliqua consilia Alexand. consil. 81. num. 1. Ut tamen excluditur hæres triginta annis, si non petat supplementum, sic excluderentur et hæredes, quia cursu talis temporis induci videtur repudiatio, ut tradit Roderic. ubi suprà cùm laborat in respondendo, quomodo excludi posset lapsu temporis hæres, cùm repletio fiat ipso jure: tu verò posses etiam respondere ad hoc, quòd repletio etiam fit ipso jure, dum tamen petatur à parte, ut dixit glossa notabilis in dict. l. *scimus*, in princip. quam ibi approbant Alberic. Bart. et Paul. de Cast. et idem vult Baldus ibi quoad immutabilem acquisitionem, quæ non fit nisi per agnitionem. Solus Salicetus ibi vult, quòd suppletio fiat ipso jure, etsi nihil petatur à patre, et sic quòd fiat purè, et non conditionaliter, si petat; movetur quia si aliter diceretur, gravamen inesset, quod est contra l. *quoniam in prioribus, C.* eod. neque tunc secundum eum transmitteretur ad hæredem, si supplementum non fuisset petitum, l. *si ita legatum*, §. *illi si volet*, D. *de legat.* 1. tandem fatetur Salicet. quòd in essentia repletionis non prodesset, nisi petatur per filium, vel ejus hæredem, in quem transmittit: et ita simpliciter transit ibi Jaso et ut vides, opinio Glossæ est magis communis; unde admirari non desino, qualiter Roderic. ubi suprà, dixerit glossam communiter reprobari, cùm solus Salicet. reprobet eam, motus fortè fragili fundamento; illa namque tacita conditio à lege subintellecta, *si filius petierit*, non impedit transmissionem, ut in l. *conditiones extrinsecus*. D. *de condit. et demonstrat.* Sed pone, quòd pater per viam legati fecit majoriam in unum filium, et alium filium hæredem universalem instituit, et filium monachum fortè præterivit, vel ei minus legitima reliquit; modo iste filius monachus, vel qui aliàs vult agere ad supplementum, vult agere, tàm contra illum, cui fuit relicta majoria, quàm contra hæredem universaliter institutum, ut suppleatur legitima, an possit? Et videtur, quòd sic, imò quòd ab utroque repetat, per textum singularem in l. *libertus sub conditione*, §. *libertus* in fine, D. *de bonis libert.* neque obstat l. 1. *C. si cert. pet.* quia illa procedit respectu creditorum, hic verò loquitur de supplemento legitimæ.

(10) *Herederos.* Et sic videtur velle ista lex, quòd onus supplementi spectet ad hæredes tantùm, prout etiam vult textus in authent. *ut cum de appellat. cognos.* cap. 5. vers. *cæterum;* sed Bart. in l. *Papinianus*, §. *quarta*, D. *de inoffic. testam.* tenet, quòd debeat fieri tàm ab hæredibus, quàm à legatariis pro rata, et ibi respondet ad dict. §. *cæterum*, quòd non dicat simpliciter *ab hæredibus*, sed subjungit *secundum nostras alias leges*, secundum quas debet fieri, tàm ab hæredibus, quàm à legatariis, ut habetur in legitima patroni in l. *libertus sub conditione*, §. *libertus*, D. *de bonis libert.* Ut hic vides, lex ista Partitarum loquitur simpliciter: videtur dicendum cum Saliceto post alios, quòd cùm legitima filiis debita censetur ut æs alienum, ut in dict. §. *quarta*, omne æs alienum primò ab hæreditate deducetur; secundò verò ad æris alieni similitudinem legitima filii deducetur; ex residuo verò solventur legata, detracta falcidia jure institutionis hæredi debita, et per hunc modum potest dici, quòd detrahitur de utroque; ubi verò portio remansura hæredi ita sit opulenta, quòd sufficiat ad repletionem legitimæ filii, et pro sua falcidia, tunc integra legata solventur, et nihil eis minuetur. Et ita videtur intelligenda ista lex Partitarum.

LEX VI.

Qualitercumque exhæredatus consentiat testamento, ut puta legatum recipiendo, ei vel suo juri subjecto relictum, vel si testamentum ut procurator vel advocatus defendat, excluditur ab ista querela. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *parentibus*, C. eod. tit. et l. penult. et fin. D. eod. tit.

(1) *A su fijo.* Adde l. *nihil interest*, D. eod.

(2) *Rescebiese.* Adde l. suprà proxim. ibi: *Ca si la rescebiese*, cum concordantiis ibi allegatis.

(3) *Abogado ó personero.* Concordat cum l. fin. D. eod.

(4) *Semejante destas.* Ut in casu l. penult. §. *s hæres*, D. *de inoffic. testam.* in verbo, *diversum*, et versic. *quid ergò*, et in casu l. *si proponas*, §. fin. eod. tit. et in casu l. *parentibus*, C. eod.

querellarse (5) para quebrantar el testamento, nin debe seer oido.

LEY VII.

Qué fuerza ha el juicio que es dado para quebrantar el testamento.

Quebrantado seyendo el testamento por alguna de las razones sobredichas en las leyes deste título (1), tal fuerza ha este quebrantamiento que luego que la sentencia sea dada por el juez para quebrantarlo, si non se alzare, ó alzándose si fuere dado el juicio de la alzada contra el heredero ó contra quien fuere dada, pierde (2) por ende aquella parte en que era establescido por heredero; fueras ende si fuese fijo ó nieto (3) del que feciese el testamento, ca entonce este atal, maguer se quebrantase el testamento por querella de alguno de sus hermanos, habrá la su parte que debie haber segunt derecho (4). Otrosi decimos que como quier que el fijo (5) ó el nieto que fuese desheredado (6) en el testamento lo quebrantase (7) por alguna de las razones sobredichas, con todo eso las man-

(5) *Querellarse.* Et in fine etiam subditur, *nin debe seer oido*, et sic exhæredatus agnoscens judicium defuncti repellitur à querela, et nihil habebit de bonis testatoris, etsi petat legitimam. Nam quod dicitur, quòd agnoscens judicium defuncti, non præjudicat sibi in legitima, ut habetur in l. *si quando*, §. *et generaliter*, C. *de inoffic. testam.* procedit, ut ibi habetur, quando filius fuit in aliquo institutus, tunc enim etsi recipiat, quod fuit relictum, sine aliqua protestatione, remanet sibi salvum jus legitimæ, prout novissimè post alios adducit Roderic. Suar. in repetit. l. *quoniam in prioribus*, in nova ampliatione. Requiritur enim tunc specifica renuntiatio legitimæ, secundum Bald. et alios in dict. §. et *generaliter*, et secundum Alexand. consil. 8. volum. 3. et vide in materia elegans consilium Petri de Ancharan. consil. 152. incipit, *plura sunt dubia;* si verò filius fuisset exhæredatus, tunc agnoscens judicium defuncti repellitur à querela, et etiam à jure petendi legitimam, seu supplementum legitimæ, ut declarat Paul de Cast. in l. *Papinianus*, §. *si conditioni*, D. *de inoffic. testam.*

LEX VII.

Rupto testamento per sententiam, quæ transivit in rem judicatam, hæredis institutio remanet nulla, et succedunt venientes ab intestato; legata tamen, et libertates valida remanent. Hoc dicit.

(1) *Deste título.* Sive ex causa exhæredationis, sive ex causa præteritionis, ut suprà eod. l. 1. et in authent. *ex causa*, C. *de liber. præter.* et quod hìc dicit, *quebrantado*, intellige largo modo, ut procedat etiam evacuato, seu annullato testamento ex causa præteritionis.

(2) *Pierde.* Adde l. *Papinianus*, §. fin. D. eod. et l. *mater decedens.*

(3) *Fijo ó nieto.* Adde l. *mater decedens*, D. eod.

(4) *Segunt derecho.* Non aperit quam partem; intellige ergo de ea, quam habiturus esset ab intestato, secundum opinionem Irnerii, de qua per Gloss. in dict. l. *mater decedens*, quam approbant ibi Alberic. et Paul. de Cast. et satis hoc vult lex ista Partitarum, cùm rescisso testamento, et redacto ad causam intestati, de jure debeant filii in viriles partes succedere.

(5) *El fijo.* In patre vide l. 11. ad fin. supra, tit. 7. Et quid in fratre præterito, vel exhæredato, turpi persona instituta? Bald. in l. *fratres*, in 3. quæst. C. *de inoffic. testam.* tenet, quòd idem erit, et quòd legata conserventur; Angel. verò in authent. *ut cum de appellat. cognos.* §. fin. collat. 8. et Imol. in l. *de filio prætérito*, *de injust. rupto*, tenet contrarium, quia cùm istæ ll. sint correctoriæ, et solùm loquantur de filiis, et parentibus, non debent extendi ad fratres: et sic isto casu rumpentur etiam legata, l. *Papinianus*, §. fin. D. *de inoffic. testam.* idem tenet Paul. de Castr. in l. *si patroni*, §. fin. D. *ad Trebell.* ubi etiam idem tenet Alex. col. penult.

(6) *Desheredado.* Vide, quæ dico *in gloss. sequenti.* Et quid si pater, vel mater prætereat filium, quem ignorabat habere, an procedat ista lex, et dicta authentica *ex causa?* In hoc fuerunt contrariæ opiniones, de quibus latè vide per Alexand. in dict. authent. *ex causa*, colum. 10. 11. et 12. ubi concludit æquiorem esse opinionem Bartol. et aliorum tenentium, quòd tunc legata non conserventur, cum limitationibus Angeli, quas ibi refert; sed veriorem esse opinionem contrariam in puncto juris, quæ fuit Baldi, et aliorum; vide ibi latè per eum.

(7) *Lo quebrantase.* Sive per querelam, sive per jus dicendi nullum, vel per bonorum possessionem contra tabulas; sic etiam Doctores communiter intelligunt textum in cap. 3. §. fin. vers. *sive igitur*, in authent. *ut cum de appellat. cognos.* dum loquitur de rescissione, ut accipiatur diversimodè, id est, ipso jure, quando à principio testamentum fuit nullum. Et de rescissione per remedia rescissoria, quando fuit validum, facit textus cum glossa in l. 2. D. *de offic. proconsul.* et satis hoc probatur in l. 11. tit. suprà proximo, ad fin. legis; verbum enim semel positum aliquando propriè, vel impropriè ponitur, Gloss. in dict. l. 2. et sic etiamsi filius in potestate prætereatur, conservantur legata per istam legem, et per dictam authenticam *ex causa*,

das (8) que fueren hi escriptas et las libertades que fueren hi mandadas ó otorgadas á los siervos, non se menguan nin se desatan por esta razon. Et sobre todas las razones

et in corpore, unde sumitur, licèt Oldrald. consil. 158. incipit, *thema tale est, Durandus habens quatuor filios*, in prima quæstione contrarium tenuit per fundamenta, quæ ibi videbis: et tenuerunt etiam alii Doctores antiqui, inter quos fuisse videtur Azo *C. de inoffic. testam.* in summa, colum. penult. vers. *hodie autem non videtur.* Et fundamentum istorum est, quia cùm tunc legata non pendeant ab institutione per se ipsa, detecta nullitate subsistere non possunt, et quòd textus in dict. vers. *sive igitur,* dum tractat de conservatione legatorum, non loquitur de præteritis, sed de exhæredatis, vel de emancipatis præteritis, qui laborant in rumpendo per contra tabulas. Magis communis opinio tamen est in contrarium, secundum Alexand. in dict. authent. *ex causa*, colum. 10. vers. *extra gloss. est videndum,* qui respondet motivis antiquorum, et Joan. de Imol. qui tenuerunt contra communem, et sustentat opinionem communem. Ista tamen lex Partitarum videtur velle, quòd tunc legata, et cætera hìc contenta conserventur, quando fuit filius exhæredatus; patet expressè, cum dicit, *que como quier que el fijo ó el nieto que fuese desheredado,* et sic apertè videtur approbare opinionem Azon. et Oldraldi, et aliorum antiquorum: nisi sustentando communem opinionem dicas, quòd istud verbum *exhæredatio* largè sumitur pro exclusione ab hæreditate facta tacitè, vel expressè, prout respondet Bartol. in l. *filio præterito*, colum. 2. D. *de injust. rupt.* et quia negari non potest, quin ista lex, et dict. vers. *sive igitur,* in vers. *sin autem hæc observata*, habeant locum, quando filius fuit exhæredatus à patre sine expressione causæ, quòd tunc legata conserventur, ut dicit Gloss. in dict. authent. *ex causa*, ubi latè hoc probat Bart. vers. *expediti sumus de contrariis* circa verbum *præteritionis*, et quia l. 1. suprà isto tit. æquiparat exhæredationem perperam factam, et præteritionem, et ita est, quòd exhæredatio facta sine causa, tanquam non solemnis, haberi debet pro præteritione paterna, l. *non putavit*, §. *non quævis*, D. *de bonor. posses. contra tabul.* ergo ista l. et dict. vers. *sive igitur,* habent locum in præteritione paterna, quæ, ut dixi, largo modo dicitur exhæredatio: et quia hoc expressum habemus in patre exhæredato à filio sine causa, quòd conserventur legata, et cætera præter exhæredationem, in l. 11. tit. 7. suprà ead. *Partit.* igitùr idem dicendum in filio non ritè exhæredato, vel præterito, et hoc videtur tenendum. Quid autem si pater fecit testamentum, in quo filium præteriit, et neminem hæredem instituit, an habebit locum ista lex, et dicta authentica *ex causa?* Gloss. in l. 1. §. fin. D. *de vulgar. et pupill.* vult, quòd non, quam ibi notat Bart. et sic, quòd authentica *ex causa* non habeat locum, quando quis fecit testamentum, et nemo in eo fuit hæres institutus. Et idem tenet Bart. allegans dictam glossam in dict. vers. *sive igitur*, et Alexand. post alios in dict. §. fin. et idem si testamentum sit nullum ratione non rectæ institutionis, ut in quæstione Angel. in l. *Gallus*, §. *ille casus*, D. *de liber. et posthum.* hodie tamen per l. *Ordinam.* tit. *de los testamentos*, l. 1. etiam nemine instituto, conservantur legata, et alia in testamento contenta, et sic non procedet dispositio illius glossæ, et cùm lex ibi dicit, *quebrantase,* intellige quoad institutionem, ut in dict. authen. *ex causa*, de qua sumpta est. Sed est pulchrum dubium, an saltem quoad quintam partem, in qua poterat institui extraneus, filio exhæredato, vel præterito, conservabitur institutio? Et videbatur, quòd sic, per textum in l. *filium*, §. *sed et si portio*, D. *de legat. præstand. contra tabul.* tu dic, quòd in nullo conservabitur quoad institutionem, quando exhæredatio non fuit ritè facta, vel filius fuit præteritus, qui erat in potestate; vel si erat emancipatus, fuit præteritus sine causa, quia cum istis casibus testamentum sit nullum, ut notat Gloss. in authent. *de hæred. et Falcid.* §. *exhæredatos*, in nullo tenebit quoad institutionem, et hæreditas æquis portionibus veniet ad liberos, et successores ab intestato: si vero exhæredetur filius, vel prætereatur causa inserta, et sit emancipatus, est majus dubium, cùm tali casu tenebat testamentum, et opus erat remedio rescissorio. Sed etiam adhùc videtur idem dicendum in isto casu, et ita probatur in dict. vers. *sive igitur,* in princ. et in cap. 4. §. *si tales*, nam rupto testamento, quia causa non est probata, testamentum redditur nullum quoad institutionem, et hæreditas æquis portionibus deveniet ad liberos, ut ibi habetur, et ita vult Alexand. in dict. authent. *ex causa,* col. fin. vers. *limitatur etiam ista authent.* et adde Bald. in l. *et in epist. C. de fideicom.* dum tenet, quòd etiam si pauperes sint instituti, filio præterito, præteritus filius dicet testamentum nullum, et pauperes instituti nihil consequentur, allegat dict. authent. *ex causa.*

(8) *Mandas.* Extende etiam in legatis relictis sub falsa demonstratione, juxta l. *si non designata, C. de fals. causa adject. legat.* secundum Salicetum ibi; licèt ibi contrarium voluit Angelus: et opinionem Saliceti approbat Alexand. in dict. authent. *ex causa,* colum. antepenult. Utrum autem legata relicta filio præterito, qui testamentum rupit, debeantur? Gloss. movit istam quæstionem in l. *maximum vitium, C. de liber. præter.* super verbo *totius substantiæ,* et ponit opiniones; non se firmans. Bart. in l. *filium*, §. 1. D. *de legat. præstand.* refert, quòd Martin. Silla. disputavit hanc quæstionem, et tenuit, quòd non debeantur ei, qui impugnavit testamentum; cujus opinionem tenet ibi Bart. quem videas plenius de hoc loquentem, et idem tenentem in dict. authent. *ex causa,*

que habemos dichas en este título, decimos que el yerro que el padre posiere al fijo en el testamento para desheredarle, que el heredero que establesciese es tenudo de lo probar, asi como dixiemos en el título (9) de los desheredamientos.

TITULO IX.

DE LAS MANDAS QUE LOS HOMES FACEN EN SUS TESTAMENTOS.

Mandas facen los homes en sus testamentos por sus almas ó por facer bien á algunos con quien han debdo de amor ó de parentesco; et pues que en los títulos ante deste fablamos de los herederos que heredan todos los bienes de aquellos que los establescieron, et otrosi de los desheredamientos que se facen á derecho ó á tuerto contra aquellos que deben heredar; queremos aqui decir de las mandas que dexa el testador de cosas señaladas en su testamento, et mostrar qué cosa es manda: et quién la puede facer et á quién: et en qué manera, et de qué cosas, et cómo se puede revocar ó desatar: et quién la puede demandar despues que fuere fecha: et en qué tiempo: et en qué logar.

LEY I.

Qué cosa es manda, et quién la puede facer, et á quién et en qué manera.

Manda es una manera de donacion (1) que dexa el testador en su testamento ó en cob-

colum. 9. et in princ. 10. et ista opinio Bartoli tenetur per Alexand. post alios quamplures per eum relatos, in dict. l. *maximum vitium*, ad fin. Quid etiam si unus ex filiis esset institutus, et ab eo legatum relictum, et alii præteriti, vel exhæredati rumpant testamentum; an tale legatum debeatur ab omnibus, vel solùm ab instituto? Vide textum cum glossa in l. *nonnunquam*, §. 1. D. *de legat. præstand.* Quid etiam si testator fecerit primum testamentum validum, et secundum fecit invalidum propter vitium præteritionis; utrum hoc casu hæredes scripti in primo testamento tenebuntur præstare legata relicta in secundo? Bart. in l. *si jure*, D. *de legat.* 3. simpliciter tenet, quòd sic, volens, quòd authentica *ex causa*, etiam habeat locum in isto casu: contrarium tamen tenet Angel. in consil. 186. incipit, *Berta habens virum*, motus ex eo, quòd dicta authentica et in corpore, unde sumitur, corrigit jura antiqua eo casu, quo rupto testamento vadit hæreditas ad succedentes ab intestato: ergo cùm simus in correctoriis, non debet fieri extensio ad similem casum. Et istam opinionem Angeli post alios sequitur Alexand. in dict. authent. *ex causa*, col. fin. limitans post Bart. nisi in secundo testamento esset clausula codicillaris, licèt in hoc contrarium etiam tenuit Bald. in l. *si filius, qui in potestate*, in ultimo dicto, D. *de liber. et posthum.* et in dict. authent. *ex causa*, colum. 12. vers. 5. *quæro*, et Joan. de Imol. in cap. *cum esses*, *de testam.* 5. charta. Quid autem in donationibus, causa mortis, an conserventur similiter sicut legata? Vide Bald. quòd sic, in l. *licèt*, ad fin. *C. de pact.* vide etiam Bald. in l. 2. col. 3. *C. quib. res judic. non nocet*, et Bart. in dict. authent. *ex causa*, colum. antepenult. *de substitutione pupillar.* Vide l. 10. tit. 5. suprà ead. *Partit.* ubi etiam vide, quæ dixi in exemplari substitutione. De fideicommisso universali, an conservetur? Bart. tenet, quòd sic in l. *ita tamen*, §. *quotiens*, D. *ad Trebell.* post Gloss. ibi, et idem tenet Bald. in dict. authent. *ex causa*, col. 10. vers. *secundo oppono*, et ibi dicit, quòd filius habebit legitimam, et reliquum vigore fideicommissi restituet, et hanc dicit communem opinionem Alexand in dict. authent. *ex causa*, col. 5. et in dict. §. *quotiens*, colum. 4. dicit, hanc esse magis communem opinionem: moventur ad hoc Doctores, quia per dictam authenticam cætera firma manent, et appellatione cæterorum venit fideicommissum universale, ut in dict. §. *quotiens*, et l. *si servum*, §. 1. D. *si quis omiss. caus. testam.* et hoc videtur tenendum etiam stante ista lege Partitarum, quæ non ita largè dicit de cæteris in testamento contentis, et suppleri debet in hoc per alias II. juris communis, quibus ista noluit derogare, et benè confert ad hoc l. 11. in fin. suprà, tit. 7. ibi cùm dicit, *mas las mandas et las otras cosas*: et de aliis etiam, quæ veniunt sub appellatione cæterorum, vide per Bald. in dict. authent. *ex causa*, col. 10. Alias etiam limitationes ad istam legem et dictam authenticam, vide per Guilliel. Benedict. in repetit. cap. *Raynutius, de testam.* in verbo *in eodem testamento relinquens*, fol. 227.

(9) *En el título.* Vide in l, 4. et 10. suprà tit. 7.

TITULUS IX. DE LEGATIS.

LEX I.

Legatum est quædam donatio in testamento, vel codicillo relicta, et potest legari ei, qui potest hæres institui. Item si legatarius non sit capax tempore testamenti, sufficit quòd sit capax et liber tempore mortis testatoris. Hoc dicit.

(1) *De donacion.* Adde l. *legatum*, D. *de legat.* 2. et *Instit. de legat.* in princ. ubi etiam additur *ab hærede præstanda.* Quid autem si ipse testator in vita rem legatam tradat legatario, an tunc transeat in novam donationem, et incipiat esse donatio

dicillo á alguno por amor de Dios et de su alma, ó por facer algo á aquel á quien dexa la manda. Otra donacion facen á que dicen en latin *donatio causa mortis*, que quiere tanto decir como cosa que da el testador á otro, cuidándose morir; et desta fablamos en el título de las donaciones (2), et puede facer tal manda ó tal donacion todo home que ha poder de facer testamento ó cobdicillo (3). Otrosi decimos que á todos aquellos puede seer dexada manda que pueden seer establescidos por herederos (4): et quáles son los que pueden esto facer et quáles non, mostrámoslo complidamiente en las leyes que fablan en esta razon en el título de los testamentos (5) et en el título de los establescimientos de los herederos (6). Pero decimos que maguer acaesciese que alguno hobiese tal embargo en el tiempo quel mandasen algo en el testamento, que entonce non lo pediese haber de derecho, si en el tiempo que moriese (7) el testador fuese libre de aquella razon que gelo embargaba, non debe perder la manda quel fuese dexada, ante la debe haber.

LEY II.

Quando muchos herederos son establescidos en el testamento, cómo el uno dellos puede haber la manda quel dexase el testador, maguer non quisiere seer heredero.

Muchos herederos de so uno dexando algunt home en su testamento, si mandase á alguno dellos señaladamiente alguna cosa de mas que á los otros herederos, decimos que este atal maguer desamparase la heredat del facedor del testamento que debe haber por razon que era establescido por heredero con los otros, non se embarga por ende que non haya la manda (1) de la cosa señalada

inter vivos? Dinus voluit, quòd sic; Rayner. quem sequitur Alberic. in dict. l. *legatum*, tenet contrarium, imò quòd adhuc retineat suam naturam legati: vide ibi per Bartol. distinguentem, an solvat simpliciter, vel exprimendo ex causa legati.

(2) *En el título de las donaciones.* In l. fin.

(3) *Cobdicillo.* Adde l. 2. D. *de legat.* 1. et l. *tam is*, D. *de donat. caus. mort.* prohibitus ergò testari, vel codicillari, non poterit legata, vel fideicommissa relinquere: unde Cardinales, qui non possunt testari nisi de licentia Papæ secundum consuetudinem Romanæ Curiæ, ut voluit Hostien. in summa, tit. *de pœnit. et remis.* §. *cui confitendum*, vers. *cui autem debent*, vel Episcopi de rebus ecclesiæ intuitu acquisitis, ut in cap. 1. *de testam.* non poterunt legata, nec fideicommissa de talibus rebus relinquere: de qua materia vide notabile consilium Socin. 3. vol. consil. 91. et Socin. junioris consil. 89. 1. vol.

(4) *Por herederos.* Adde §. *legari*, *Instit. de legat.*

(5) *En el título de los testamentos.* Vide in l. 13. cum sequent.

(6) *En el título de los establescimientos de los herederos.* Vide in l. 3. et 4. et 5.

(7) *Moriese.* Adde l. *si mihi et tibi*, §. *regula*, D. *de legat.* 1. et l. *si servus ejus*, D. *de acquir. hæred.* et l. *si cognatis*, D. *de reb. dub.* et l. *si deportati servo*, D. *de legat.* 3. 1. respon. et l. *non intelligitur*, D. *de jure fisci*, §. 1. et Gloss. in dict. l. *si cognatis*, et approbatur hic opinio illorum qui in legatis dicebant capacitatem spectandam in legatario tempore mortis, ut tradit Lucas de Penna in l. 1. *C. de delator.* lib. 10.

LEX II.

Pluribus hæredibus in testamento relictis, si uni eorum testator singulariter aliquid legat, et is velit hæreditatem repudiare, potest; sed nihilominus legatum habebit, nisi testator prohibuit legatum repudianti hæreditatem. Hoc dicit.

(1) *La manda.* Concordat cum l. *qui filiabus*, §. fin. cum l. sequenti, D. *de legat.* 1. et eod. tit. l. *filio quem pater*, et cùm l. *miles*, §. *pro parte*, D. *de legat.* 2. et cum l. *cum responso*, *C. de legat.* et istud est utile, quando hæreditas est multùm implicata, et hæres institutus vult potius prælegatum, quia lites exsecratur, secundum Bald. et Joan. de Imol. in dict. §. fin. Hinc orta fuit decisio l. *Tauri* 21. quòd filius melioratus in tertio, et quinto bonorum potest acceptare meliorationem, et repudiare hæreditatem, et habetur etiam in l. 29. de dote et aliis donationibus; tamen in casu dictæ l. 21. detrahitur pro rata æs alienum, sive melioratio facta fuerit in certa re, sive in certa parte bonorum, et in hoc est illa lex singularis et notanda; et benè facit l. *si quis servum*, §. fin. cum l. sequen. D. *de legat.* 2. Et certè quando melioratio est in quota bonorum, satis ratio suadet, quòd melioratus pro rata teneatur ad debita, cùm bona dicantur deducto ære alieno, l. *subsignatum*, §. *bona*, D. *de verbor. sign.* l. *mulier bona*, D. *de jur. dot.* Quando verò fuit melioratus in re certa, non militat ista ratio, et cùm sit legatum rei particularis, legatarius non videbatur teneri ad debita, argumento l. 1. *C. si cert. pet.* et benè confert, quod notat Bartol. in l. fin. D. *de usufruct. legat.* vers. *quæro quid si legatur*, ubi dicit, quòd si legatur tertia pars bonorum mobilium et immo-

quel dexó el testador, fueras ende sil fuese defendido señaladamiente en el testamento que non hobiese la manda (2) si dexase la herencia non queriendo seer heredero della.

LEY III.

Cómo el facedor del testamento puede obligar á aquellos á quien manda algo en él, que den á otri fasta en aquella quantia que les dexa.

Puede el testador mandar et obligar en su testamento ó cobdicillo á aquel que establesciere por su heredero (1) que dé ó pague alguna cosa á otri : et ese mesmo mandamiento puede facer todo home á aquellos que han derecho de heredar lo suyo, si moriese sin testamento (2); et estos herederos lo de-

bilium, videtur legatum certarum rerum, quia jura et actiones non continet, et sic talis legatarius non debet gravari oneribus creditorum, ut in §. *si quis una, Inst. de fideicomm. hæredit.* l. *si hæreditatem*, §. 1. D. *mand.* et in donationibus donatarius non obligatur creditoribus hæreditariis, sed hæres donatoris, l. *æris*, et l. *si patri, C. de donat.* et l. 2. *C. de revocand. his quæ in fraud. credit.* quod procedit nedum in donatione rei particularis, sed etiam in donatione tertiæ, vel quintæ partis bonorum, prout latè consuluit Decius consil. 237. incipit, *in casu proposito.* Et fortè ratio illius decisionis fuit, quia cùm omnia bona, excepta quinta parte, sint legitima filiorum juxta ll. hujus regni, si legatarius vel donatarius partis bonorum haberet talem partem liberam ab onere creditorum, filiis fieret præjudicium in sua legitima, ex qua deberent solvere creditoribus, cùm legitima intelligatur deducto ære alieno, l. *Papinianus*, §. *quarta*, D. *de inoffic. testam.* Et ideo ne fiat præjudicium filiis in legitima, legatarius vel donatarius tertiæ partis, vel quintæ bonorum in effectu tenetur ad debita, quia debet prius detrahi omne æs alienum, ut tradit Paul. de Cast. in dict. l. *si quis servum*, §. fin. sicut enim revocantur legata propter æs alienum, ut in l. fin. §. *sin verò*, vers. *licentia, C. de jur. deliber.* sic etiam revocantur propter debitum bonorum subsidium, l. *ex facto*, §. *unde scio*, D. *de hæred. inst.* et notat Glos. in dict. l. 1. *C. si cert. petat.* quæ ratio ita militat, si tertium vel quintum assignetur in omnibus bonis, sive in certa re particulari. Et hæc nota pro declaratione, et intellectu dictæ legis Tauri, et eorum, quæ tradunt Doctores in locis de quibus suprà; nam ubi cessaret istud præjudicium in legitima filiorum, si donaretur, vel legaretur certa res, tunc nihil detraheretur de re donata vel legata ratione æris alieni. Sed hæres teneretur, quando hæreditas esset solvendo, nam si non esset solvendo, tunc procederet, quod habetur in dict. l. fin. §. *sin verò*, vers. *licentia, C. de jur. deliber.* non ergo est dicendum, quòd dicta lex Taurina corrigat ll. juris communis, et dicta Doctorum, prout in hoc dixit quidam ex interpretibus dictarum ll. Tauri; imò ejus dispositio conformis est cum jure communi : et cave ne decipiaris, cùm legeris dictum consilium Decii, cùm vult, quòd de donatione tertiæ vel quartæ partis bonorum non detrahatur æs alienum pro rata, sed quòd totum onus spectet ad hæredem, quia hoc esset falsum, et contra textum in dict. l. *si quis servum*, §. fin. cum l. sequenti, et contra glossam ibi communiter approbatam; quæ licèt loquatur de legato, idem est dicendum de donatione, cùm legatum sit donatio, suprà eod. l. 1. et quia est eadem ratio, cùm bona intelligantur deducto ære alieno, et Bartolus quem ad suum propositum allegat Decius in dict. §. fin. non negat, imò assentit, quòd de tali legato deducendum sit æs alienum, et quando facit differentiam in legato omnium bonorum, et partis bonorum, est respectu Trebellianicæ, et respectu deducendi pro rata æs alienum, ut in legato omnium bonorum intelligatur non deducto ære alieno, et sic universaliter transeant in eum debita, et credita; secùs autem in legato partis bonorum, ut tunc deducatur æs alienum.

(2) *Que non hobiese la manda.* Adde l. *sed si non*, D. *de legat.* 1. cum ll. sequentib. quas vide.

LEX III.

Possum gravare hæredem meum ex testamento, vel ab intestato aliquid alii dare, et etiam legatarium usque ad legati valorem : sed si filium majorem decem annorum cum dimidio exhæredo, ei dato substituto pupillariter, non possum substitutum in aliquo dando gravare. Item hæres hæredis, vel legatarii tenetur, sicut is cui successit. Hoc dicit.

(1) *Su heredero.* Adde l. 1. §. *sciendum*, et l. *si ita fuerit*, D. *de legat.* 3. et *Inst. de legat.* in princ.

(2) *Sin testamento.* Adde dict. l. *si non fuerit*, et l. *si quis*, et l. *conficiuntur*, in princip. D. *de jur. codicill.* à filio tamen præterito, licèt suus hæres erit, fideicommissum relinqui non potest, l. *ex filio*, et ibi vide Bart. D. *de legat.* 3. l. *qui-*

ben complir luégo (3) que son apoderados de la herencia del finado. Et aun decimos que si el testador mandase á alguno de aquellos á quien él hobiese dexado de lo suyo señaladamiente, que daquello quel mandaba que diese dello alguna cosa á otro, que tenudo es de lo complir (4) fasta en aquella quantia (5) que montase aquello que él lé habie dexado por manda. Et non tan solamiente son obligados á complir esto que dixiemos los sobredichos en esta ley, mas aun los herederos dellos (6), fueras ende si el testador desheredase su fijo menor de catorce años et mayor de diez et medio (7), por alguna razon dere-

dam, C. de fideicomm. dicebat tamen Bald. in l. 1. *C. de bonor. possess. contra tabul.* in 2. oppos. quòd si testator gravat præteritum sub conditione, si hæreditas ad eum pervenit, quòd valet; secùs si eum non putat successurum, et tamen gravat, argumento l. *sed et si sic*, §. 1. D. *de legat.* 3. quod dictum videtur contra dict. l. *ex filio*, et idem Bald. contrarium ibi voluit, quia ex quo præteritus nominatim est gravatus, non tenet legatum, neque conservaretur per authen. *ex causa*, et l. fin. suprà tit. 8. Si tamen generaliter gravaret venientes ab intestato, ut puta, si apposuit clausulam codicillarem, tunc præterito succedente valeret etiam legatum. Et idem vult Angel. in dict. l. 1.

(3) *Complir luego.* Nam hæreditatis aditio moram legati quidem petitioni facit, licèt cessioni diei non, l. *hæredis*, D. *quando dies legat. ced.* et rei legatæ verè dominium transit ab adita hæreditate, et quæ rei legatæ accedunt, l. *si tibi homo*, §. *cum servus*, D. *de legat.* 1. et ibi vide per Bart. quid de fructibus, et accessionibus rei legatæ ante aditam hæreditatem: et vide etiam in materia Bartolum latè in l. *in fideicommissaria*, in princ. D. *ad Trebell.* et l. *si quis bonorum*, et ibi Bart. Ang. et Imol. D. *de legat.* 1. et Bart. et Imol. in l. *servo legato*, in princ. D. *de legat.* 1. et Bald. in l. *grege*, D. *de legat.* 1. et in l. fin. §. *sed quia*, *C. communia de legat.*

(4) *Tenudo es de lo complir.* Adde dict. l. 1. §. *sciendum*, D. *de legat.* 3. et l. *ab eo*, *C. de fideicomm.*

(5) *Fasta en aquella quantia.* Adde l. 6. infrà eod. nam in eo quod excedit, non tenet gravamen, ut in dict. l. *ab eo*, et in l. *cum quis uxori*, §. 1. D. *de dot. prælег.* et l. *facta*, §. *si Titius*, D. *ad Trebell.* Quid autem de fructibus, quos habuit; an etiam in illis possit gravari? Videtur, quòd sic, ut in dict. §. 1. et ibi vide Bartol. hoc intelligentem, quando constaret hoc fuisse de mente testatoris, aliàs secùs, ut in l. *quod his verbis*, in princ. D. *de legat.* 3. et adde l. *filiusfamilias*, §. *apud Marcellum*, D. *de legat.* 1. et l. *Stichus*, §. *Titia*, D. *de alim. et cibar. legat.* et textus notabilis, ubi vide Glossam fin. et ibi Paul. de Castr. in l. *quod de bonis*, §. *quod avus*, D. *ad leg. Falcid.* et ad istam legem adde etiam l. *Imperator*, §. *si centum*, D. *de legat.* 2. ubi ponit regulam, quòd oneratus in quantitate non potest ultra gravari, quàm sit quantitas, et ejus usuræ, et l. *si cui*, D. *de fideicommiss. libert.* et eod. tit. l. *generaliter*, §. *si quis alienum*, ubi bonus textus in l. *si debitor*, in princ. et in §. *in fideicommissaria*, et in istis ll. habetur una limitatio in ista materia, ut procedat, quando quantitas cum quantitate compensatur; secùs si cum specie propria, veluti si pecunia accepta, rogatus sit servum proprium manumittere, vel rem propriam quamquam majoris pretii restituere, nam legato percepto, tenetur, etsi plus res sua, vel servus valeat, ut infra eod. l. 6. et in dict. §. *si centum*, et in dict. l. D. *de fideicomm. libert.* et idem dicendum, si legaret speciem propriam animo compensandi cum debito, quod legatario debebat; nam legato percepto, non poterit legatarius dicere, quòd species sibi legata valet minus, quàm quantitas sibi debita, et quòd ideo petit residuum, glossa notabilis in l. *creditorem*, D. *de legat.* 2. quæ ad hoc allegat dict. §. *si centum*: et illam glossam dicit ibi singulariter notandam Rapha. Cuma. Et Joan. de Imol. dicit eam mente tenendam, cum qua secundum eum transeunt Dinus, et Bartolus: idem tamen Joan. de Imol. sub dubio fortè dicit, quòd dicta glossa videtur contra l. *civitatibus*, §. fin. D. *de legat.* 1. cum ibi notatis. Paul. de Castro in l. *cum ab uno*, D. *de legat.* 2. et in l. *si compensandi*, *C. de hæred. instit.* distinguit, quòd, aut testator legat aliquid animo compensandi, et plus non dicit, et tunc dato, quòd legatarius legatum agnoscat, non tenetur compensare, nisi pro rata valoris rei legatæ, l. penult. §. fin. D. *de alimentis et cibar. legatis.* Aut adjecit testator, quòd nihil amplius petere possit, et tunc si agnoscat legatum creditor nihil amplius petere poterit, dato quòd legatum minus valeat, quàm sit debitum; et cum hoc dicto Pauli videtur transire Alexand. cons. 152. incipit, *viso instrumento divisionis*, 2. vol. Consideranda sunt verba, quibus debitor legat speciem animo compensandi cum quantitate; nam si diceret, *lego pro debito*, seu *loco debiti*, satis apparet, quòd prohibeat, ne plus petat: vide in hoc, quòd tradit Salicet in l. fin. *C. de his quæ sub mod. legat.*

(6) *Los herederos dellos.* Dupliciter potest hæc littera intelligi, vel quòd hæres hæredis teneatur ad legata, sicut etiam ipse hæres, quia hæres hæredis testatoris est hæres, l. *si quis filium*, §. fin. D. *de acquir. hæred.* l. fin. *C. de codicil.* vel quòd etiam ab hærede hæredis, vel legatarii possit legari, vel fideicommitti, l. *si fuerit*, §. 1. cum l. sequenti, D. *de legat.* 3. et in hunc sensum locutus est Azo C. eod. in summa ad fin 1. col. cujus dicta prosequitur ista lex.

(7) *Diez et medio.* Nam ante istam ætatem non

cha, et establesciese á otro por heredero del mozo en los bienes quel viniesen de parte de su madre, en tal manera que si el mozo moriese ante que fuese de edat de catorce años, este que fuese establescido por heredero lo heredase et mandase á este atal que de los bienes que heredase del mozo diese alguna cosa á otro, tal mandamiento como este non obliga al substituto (8), nin es tenudo de lo complir; ca asaz abonda (9) al padre de poder desheredar á su fijo et establescer otro por su heredero en logar dél en los bienes que el fijo ganó de otra parte.

LEY IV.

Cómo el facedor del testamento puede obligar á los herederos de aquellos á quién mandó algo en él, que den á otro fasta en aquella quantia que les dexa.

Si el testador quando establesciese por su heredero á alguno dixiese en su testamento asi: quien quier que sea heredero de mio heredero mando que dé á fulan tantos maravedis, ó si dixiese: ruego á aquel que ha de heredar lo mio que mande á su heredero

posset committere causam ingratitudinis, ut habetur supra tit. 7. in l. 2. et notat Gloss. in §. *non solum, Instit. de pupillari substit.*

(8) *Substituto.* Concordat cum l. *ab exhæredati substituto*, D. *de legat.* 1. et cum l. *cum quidam*, C. *de legat.* et adverte quia ista lex non exprimit, an hoc procedat, etsi pater filio exhæredato aliquid legaverit, ut neque respectu talis legati substitutus exhæredati possit gravari, quod tamen clarè exprimit dicta l. *cum quidam*, et l. *qui fundum*, §. *qui filios*, D. *ad leg. Falcid.* quæ extensio ita fuit mirabilis Doctoribus scribentibus in dictis legibus, quòd neque ipsi, neque Glossa sciverunt dare rationem illius dispositionis, et meritò, cùm illa dispositio adversari videatur juribus disponentibus, quòd quando pater filio exhæredato legat, potest eum gravare ratione talis legati, l. *cohæredis*, §. *cum filiæ*, D. *de vulg. et pupill.* et l. *ab eo*, C. *de fideicomm.* si ergo potest legare ab exhæredato, multo fortius ab ejus substituto, l. *si fuerit*, §. 1. D. *de legat.* 3. et supra in ista lege hoc satis colligitur. Ex quo fortè videretur dicendum, quòd cùm talis extensio careat ratione, et ista lex Partitarum illam hìc non expressit, quod non sit servanda in his regnis talis dispositio tanquam ratione carens, et non approbata istis ll. Partitarum: in contrarium tamen videtur, quia ista lex sumpta est à dictis Azon. C. *de legatis*, in summa, ad fin. 1. col. nam cùm tractat, à quo possit legari, subjungit: *Item ab hærede hæredis mei, et ab hærede legatarii mei*, ut D. *de legat.* 3. l. *si fuerit*, §. 1. nisi in casu quando filium impuberem exhæredavi, et eidem substitui, item ei legatum reliqui; nam licèt exhæredatum, cui reliqui legatum, possum onerare, non tamen onero substitutum ejus, ut infra eod. l. *cum quidam*: hæc sunt verba Azonis. Et sic ista lex cùm posuerit dictam regulam, quòd ab hærede hæredis vel legatarii possum legare, excipit istum casum, et licèt non exprimat quando datum fuit legatum exhæredato, satis hoc videtur includere, cùm istum casum ponat pro fallentia regulæ, quia aliàs non esset casus fallentiæ in casu, quo ab hærede legatarii legaretur; et cùm ista lex non reprobet talem dispositionem juris communis, neque hoc dicat, videtur velle, quòd illud remaneat, nam si aliud voluisset, expressisset, prout fecit in casu l. 9. tit 15. infra eod. *Partit.* Et limita istam legem dupliciter: primò, per textum in dict. l. *qui fundum*, §. *qui filios.* Secundò, per textum in l. *in ratione*, la 1. §. fin. D. *ad legem Falcid.* secundum Bald. Angel. et Alex. in dict. l. *cum quidam*, ubi etiam Jaso adducit aliam limitationem, quæ secundum eum fuit Joan. Fab. in §. *non solum, Institut. de pupill. substitut.* quando filius fuit exhæredatus bona mente, et ad provisionem filii, ut tunc possit legari etiam ab ejus substituto in relictis sibi, quod Joan. Fab. non dicit, sed Angel. de Aret. hoc infert attenta ratione dictæ l. *cum quidam*, quæ fuit in exhæredantis odium: et licèt Jaso ibi dubitet de hoc dicto, ex eo quia ratio injuriæ exhæredationis non videtur bona ratio, nam cùm filius exhæredatus sit ille, qui immediatè patitur injuriam exhæredationis, ipse est, à quo non deberet posse legari attenta injuria exhæredationis, non ab ejus substituto, qui nulla injuria afficitur; tamen dictum Angeli videtur sustentabile, ex quo lex ista Partitarum approbare videtur dictam rationem, ut dicam in gloss. sequenti.

(9) *Asaz abonda.* In istis verbis, quæ hìc ponuntur, videtur approbari illa ratio, quòd dispositio dictæ l. *cum quidam*, et dicti §. *qui filios*, l. *qui fundum*, D. *ad leg. Falcid.* sit in odium exhæredantis; quæ fuit opinio Azon. quam ibi ponit Glossa, quæ secundum Alexand. ibi est magis communis. Et certe ratio ista applicata ad casum hujus legis, in qua nihil exprimitur de legato facto filio exhæredato, satis concludit; quando verò legatum est relictum, non solum non concludit, imò auget difficultatem, quia si hoc est in odium exhæredantis, à fortiori non deberet magis valere fideicommissum ab ipso exhæredato, quàm si fieret ab ejus substituto, ut dixi in gloss. præcedenti.

LEX IV.

Possum meum hæredem, vel legatarium gravare, ut hæredi suo quid dare, vel facere mandet; sed si dico, mando quod si talis fuerit hæres

que faga ó dé tal cosa (1) á otri; que tal manda decimos que vale, et tenudo es de la complir aquel que heredase los bienes del heredero del testador. Mas si en el establescimiento del heredero dixiese el testador: establesco á tal home por mio heredero, et si acaesciere que fulan, nombrandol señaladamiente, heredare los bienes deste mio heredero quando moriere, mandol que dé tal cosa ó tantos maravedis á tal home; decimos que tal manda non vale (2) nin es tenudo aquel á quien nombró de la pagar; et esto es porque este atal non es heredero del otro por juicio del testador mas por aventura (3), et por ende non es obligado de pagar tal manda; ca ningunt home puede obligar á otro que dé alguna cosa por él, si non le hobiere él dado algo (4) de lo suyo.

mei hæredis, det tali tantum, non valet, quia non judicio meo est hæres, et quia quem non honoro, onerare non queo. Hoc dicit.

(1) *O dé tal cosa.* Et dato, quòd ipse hæres rogatus à testatore non roget hæredem suum, ut det vel faciat, debetur fideicommissum, ut ista lex vult, et etiam D. *de legat.* 3. l. *si fuerit,* §. *si quis,* et ibi notat Bald. et facit ad quæstionem, ut si condens majoratum gravet successorem, ut etiam ipse talem rem vel quantitatem ponat in majoratu, quòd licèt ipse successor non ponat, haberi debeat pro apposita, ex quo successor habuit majoratum; vel saltim compelletur ipse, vel hæres ejus, ut ponat: quod videtur intelligendum, juxta ea quæ dixi suprà in l. proxim. in gloss. super verbo *fasta en aquella quantia.*

(2) *Non vale.* Adde l. *sed et si sic,* D. *de legat.* 3. et sic habes, quòd nominatim à persona non honorata non potest relinqui fideicommissum, licèt postea à casu fortunæ ille succedat præter judicium testatoris; ex quo infert Bald. in dict. l. *sed et si sic,* quam legit sub l. *si fuerit,* §. *si quis,* quòd si testator dicat, *instituo filium meum hæredem, et si decesserit cum filia hærede, rogo quòd illa filia det centum,* quòd non tenet istud fideicommissum; debet ergo secundum eum verba gravaminis dirigere in ipsum filium institutum hoc modo: *si decesserit cum filia hærede, rogo ipsum filium institutum, quòd det centum,* quod dicit multum esse advertendum in forma gravaminis; quod dictum, vel est corruptum in meo libro, vel non videtur esse verum, nam ex quo ego possum legare, et fideicommittere ab hærede hæredis mei, ut suprà l. proxim. et in dict. l. *si fuerit,* §. 1. talis filia hæres potuit sic gravari: quando verò non adjiceretur *cum filia hærede,* sed tantum, *cum filia,* tunc procedere posset dictum Baldi. Et in materia majoriæ multum debet attendi ad formam gravaminis, et fideicommissi, juxta ea quæ notat Bart. in dict. l. *sed et si sic,* et in l. *Centurio,* col. 12. vers. *quæro ulterius,* D. *de vulgar. et pupill.* et quia est dubia illa decisio Bartoli: vide latè per Alexand. consil. 105. 1. vol. et consil. 185. 2. vol. et Cornel. consid. 184. vers. *et licèt Bart.* et 3. vol. consil. 24. et Decium consil. 27. dicentem, quòd in illo puncto communis opinio est contra Bart. et idem dicit consil. 421. Paulus tamen in consil. 3. vol. 1. consuluit secundum illam doctrinam Bart. et Alex. licèt se fundet ex aliis etiam mediis, consil. 64. 5. vol. ubi refert Rapha. dicentem opinionem Bartoli esse communem. Sunt etiam consideranda verba fideicommissi, an gravamen videlicet sit scriptum in rem, et sic hæreditas sit gravata, nec ne; nam tale gravamen in rem scriptum afficit rem, ad quemcumque vadat, ut in eleganti quæstione tradit Bald. in l. *precibus,* col. penult. vers. *extra quæritur,* C. *de impuber et aliis substit.* et bene facit l. *planè,* la 2. §. *qui rogatus,* in fin. D. *de legat.* 1. quòd quando ab initio fideicommissum est utile, quia est impositum ei, cui potuit imponi, licèt alii acquiratur hæreditas facto illius, cui erat impositum, non ideo expirat oneris impositio, argumento l. *à patre,* D. *de legat.* 3. et l. *si alienus,* D. *de legat.* 2. et notat Alberic. post Dinum, in dict. l. *sed et si sic:* et adverte quòd quando aliquid est relictum alicui ad certum tempus, et post illud tempus alii, videtur gravari primus legatarius, licèt verba gravaminis ad eum non referantur, l. *codicillis,* in princ. et ibi Bart. D. *de usufruct. legat.*

(3) *Por aventura.* Sic et aliàs: notat Gloss. quòd non proficit fieri facto in l. 2. D. *de condit. et demonst.* et tradit Gloss. in cap. *remittuntur,* §. *hinc notandum,* super parte *non nisi,* 25. quæst. 5. et ignoranter præsentans bannitum, non gaudet præmio statuti, l. *si is qui,* §. *quod si servus,* et ibi Bart. D. *de acquir. rer. domin.* et in l. *genero,* D. *de his qui notant. infam.* et per Bald. in l. *si quis hæredem,* C. *de instit. et substit.* Vide tamen in hoc, quod de interficiente exbannitum, etiam si ignoret bannum, notat Bartolus per textum ibi, in l. *inter omnes,* §. *rectè,* vers. *ultimo hunc,* §. *allego,* D. *de furt.* et adde de eo, qui in veritate est judex delegatus, sed ipse non scit, an teneat sententia, Bart. in l. *multum,* D. *de condit. et demonst.* et Nicol. de Neapol. in l. *quæro,* D. *de eo qui pro tutor.* Et de processu contumaciæ punitivo, an valeat, quando judici non constitit de contumacia? Bartol. tenet, quòd non, quia ignorat fundamentum sui processus; vide per eum in dict. l. *multum interest,* et in l. *si finita,* §. *Julianus,* D. *de damno infect.* per Abb. in cap. *quoniam contra falsam,* col. 6. *de probat.* Et an in contractibus oporteat conditionem potestativam impleri ex proposito? Vide Jason. quòd non, in l. *cum filiusfamilias,* in §. *in hac,* in princ. D. *de verbor. obligat.*

(4) *Dado algo.* Vide suprà in l. proxim.

LEY V.

Por qué razones el heredero non es tenudo de pagar las mandas que el señor de la herencia hobiese dexadas.

Dixiemos (1) en las leyes ante desta que todo heredero es tenudo de complir las mandas de aquel cuyos bienes hereda, quier los herede por razon de testamento ó sin testamento; pero casos hi ha en que non serie asi: et esto serie como si algunt home que non ficiese testamento dixiese asi ante testigos: á fulan (2) que es mio pariente mas propinco et que ha derecho de heredar lo mio, mandol que dé tantos maravedis á tal home; ca si este atal non quisiese seer heredero de los bienes de aquel quel esto mandaba, et lo entrase otro que fuese mas cercano pariente despues dél (3), non serie obligado este postrimero heredero de pagar tales mandas, como quier que lo fuera el primero á qui él habie nombrado si hobiese rescebida la heredat. Mas si este (4) que tomó la herencia del muerto era en egual grado de parentesco con el otro que la desecha, entonce decimos que este atal tenudo (5) es de complir la manda sobredicha tambien como lo fuera el otro si hobiese tomado la herencia del finado. Otrosi decimos (6) que si algunt home que fuese aforrado de su señor non hobiese fijos (7) que heredasen lo suyo nin ficiese testamento, mas dixiese asi: ruego á fulan que fue mio señor que ha derecho de heredar (8) lo mio, que dé tantos maravedis ó tal cosa á tal home; ca si acaesciese que este señor atal moriese enante que entrase la heredat del aforrado, maguer la entrasen sus fijos

LEX V.

Si quis intestatus moriturus dicat coram testibus, quòd Titius, qui est ei ab intestato successurus, det p. c. aureos, si ille nolit esse hæres, alius ulterioris gradus succedens hoc tenetur solvere, secùs si sit ejudem gradus: idem dicendum est de liberto. Hoc dicit.

(1) *Dixiemos.* Prosequitur dicta Azon. C. eod. in summa, col. 2. vers. *licet autem dixerim.*

(2) *Fulan.* Hic ponitur casus l. 1. §. fin. D. *de legat.* 3.

(3) *Despues dél.* Id est, qui erat in gradu sequenti. Et sic collige, prout notat Gloss. in l. *si Titio et Mævio*, §. *Julianus*, et ibi notat Bald. D. *de legat.* 2. quòd ab intestato ille demum videtur venire ex tacita voluntate defuncti, qui est proximior tempore mortis, non ille qui est ulterior in gradu. Adde tamen, secundum Bald. quod notatur in l. 1. §. *vel maximè*, D. *de collat. bonor.*

(4) *Mas si este.* Hic ponitur casus l. *si Titio et Mævio*, §. *Julianus*, D. *de legat.* 2. et approbatur hìc secunda positio glossæ, quæ fuit Azon. quam etiam tenuit Dinus, et Alberic. ibi.

(5) *Tenudo.* Videbatur dicendum contrarium, ex quo legatum nominatim fuit relictum nomine proprio ab eo, qui repudiavit; unde portio hæreditatis ejus sine onere transire debebat ad cohæredes ab intestato, ut in l. *pater meus*, §. *quod alicujus*, D. *de legat.* 2. et ita tenet Bart. in dict. §. *Julianus*, et etiam Joan. de Imol. et est communis opinio, prout attestatur ibi Paul. de Cast. et idem Paul. in l. *licet Imperator*, D. *de legat.* 1. Unde dicendum est, quòd ista lex sit expressa contra illam communem opinionem, et quòd approbetur hìc opinio Azon. de qua per Gloss. in dict. §. *quod alicujus*, scilicet, quòd ille §. corrigatur, si intelligatur de hæreditate caduca vel quasi caduca, per rescriptum Severi, de quo fit mentio in l. *si Tilio et Mævio*, §. *Julianus*, D. *de legat.* 2. et in l. *nonjustam*, C. *ad Trebell.* quam opinionem Azonis tenet Paul. de Castr. in dict. l. *licet Imperator*, et in dict. §. *quod alicujus*: et sic attenta dispositione hujus legis est dicendum, quòd quando aliquis est institutus, vel nominatus de his, qui succedunt ab intestato, etsi legata nominatim, et proprio nomine fuerint relicta à tali hærede instituto, vel ab intestato succedenti, licèt de rigore verborum non debeantur à substituto, vel alio succedente ab intestato, etsi sit in pari gradu cum eo, à quo est legatum, ut in dict. §. *quod alicujus*, tamen ex rescripto dicti Imperatoris, qui fuit interpretatus contrarium de æquitate, et ex conjecturata mente defuncti, debentur, ut in dict. §. *Julianus*; quam æquitatem amplectitur ista lex Partitarum. Et istam opinionem, ut dixi, ut procedat etiam de jure communi, latè comprobat Paul. in dict. l. *licet Imperator*, ubi etiam aliter respondet ad dictum §. *quod alicujus*, ut procedat, quando legata non habuerunt originem in persona nominatim gravati, quia non erat in rerum natura tempore gravaminis; quod in casu hujus legis cessat, quia hic vivebat, sed repudiavit hæreditatem. Vide plenè per Alexandr. in dict. l. *licet Imperator*, col. 2. et 3. ubi refert Rapha. et Christophor. de Cast. idem tenentes cum Paul. et dicit utramque opinionem esse sustentabilem, sed quod non sit recedendum à communi opinione. Tene ergo mente istam legem Partitarum, quæ decidit istud dubium contra dictam communem opinionem.

(6) *Decimos.* Concordat cum dict. l. 1. §. *sed et si à patrono*, D. *de legat.* 3.

(7) *Fijos.* Vide in l. 10. tit. 22. 4. *Partit.* ubi etiam ponit de fratre.

(8) *Heredar.* Vide in dict. l. 10. et in §. *sed nostra*, *Instit. de succes. libert.*

despues, non son tenudos de pagar las mandas que el aforrado hobiese asi dexadas, como quier que lo fueran si su padre hobiese entrado la herencia ante que moriese.

LEY VI.

Si el facedor del testamento diese su siervo á otro en tal manera que lo aforrase et le mandase que diese alguna cosa á otri, como non es tenudo de lo facer.

Si el facedor del testamento diese su siervo à otro en tal manera que lo aforrase luego, et por esta razon que gelo daba lo quisiese agraviar rogandol ó mandandol que diese alguna cosa à otro; decimos (1) que nol puede agraviar, nin es tenudo (2) de pagar la manda aquel á quien diese el siervo en esta manera: mas si gelo diese diciendo asi: quel daba el siervo so tal condicion que se sirviese dél et lo ficiese libre fasta algunt tiempo (3) à dia cierto, entonce bien le podrie rogar que diese alguna cosa á otro, et aquel que rescibiese el siervo en esta manera, tenudo es de pagar tal manda como esta fasta en aquella quantia (4) que montare la ganancia quel vino por razon del siervo ó del servicio que dél rescibió desde el dia que lo rescibió fasta que lo aforró. Otrosi decimos que si el señor franquease por sí su siervo et non le diese ninguna cosa de sus bienes, que por razon del aforramiento (5) non le puede agraviar mandandol quel dé alguna cosa á otro en razon de manda. Et aun decimos que si algunt home rogase á otro que aforrase su siervo dexandol en su testamento alguna cosa de lo suyo porque lo ficiese, si despues desto rescibiese el señor del siervo aquello quel habie mandado, maguer el siervo valiese mucho mas que aquello que habie rescebido, tenudo es de aforrarle (6), porque semeja (7) que pues que lo rescibió que se tovo por pagado dello. Pero si tal siervo fuese ageno (8) et valiese mas que aquello quel dieron, de guisa que su señor non lo quisiese dar por tanto, entonce aquel á quien rogaron que lo aforrase, non es tenudo de dar por él mas de aquello que rescibió; et si por este prescio non lo puede haber, débelo guardar et trabajarse (9) toda-

LEX VI.

Legato servo, ut statim legatarius eum manumittat, non potest legatario hujus prætextu, aliquod onus imponi; secus si post tempus est manumittendus, tunc potest apponi ejus considerato servitii commodo: nec etiam servo in testamento manumisso, cui nihil aliud relinquitur potest onus imponi. Sed legatarius rogatus servum suum manumittere, si legatum recepit, etiam si minus valet, tenetur; sed si est alienus, non tenetur pro eo plus quam recepit, dare. Item legatarius quantitatis non potest in majori quantitate gravari. Hoc dicit.

(1) *Decimos.* Prosequitur dicta Azon. *C.* eod. in summa, col. 2. vers. *si tamen servum tibi legavero.*

(2) *Nin es tenudo.* Concordat cum l. *planè si filium*, §. fin. D. *de legat.* 1. nam non est locupletior, qui libertum habet, ut ibi per Glossam; is enim demum pecuniam ex causa fideicommissi præstare cogendus est, qui aliquid ejusdem generis, vel simile ex testamento consequitur, verba sunt illius legis; quæ regula, secundum Baldum ibi, non ita bene alibi reperitur. Joann. de Imol. Paul. etiam de Castr. ibi notat, quòd ex jure patronatus non dicitur quis locupletior, ut propter ipsum possit pecuniariter gravari. Adde quod notatur in l. *naturalis*, §. fin. D. *de præscript. verb.*

(3) *Fasta algunt tiempo.* Concordat cum l. *si mulier*, §. *Julianus*, D. *de legat.* 3.

(4) *Fasta en aquella quantia.* Adde l. 3. suprà eod.

(5) *Por razon del aforramiento.* Adde dict. l. *plane si filium*, §. fin: D. *de legat.* 1. cùm enim libertas sit res inæstimabilis, non potest gravari onere pecuniario, vel æstimabili: et ex hoc allegatur illa lex, quòd finiti ad infinitum nulla est proportio, secundum Bald. et Paul. ibi.

(6) *Aforrarle.* Concordat cum l. *si legatario*, et cum l. *generaliter*, §. *si quis alienum*, D. *de fideicommis. libert.* et l. *si debitor*, in princ. et §. *in fideicommissaria*, eod. tit.

(7) *Porque semeja.* Adde l. *Imperator*, §. *si centum*, D. *de legat* 2. et in l. *sed si non servus*, D. *ad leg. Falcid.* et dixi suprà eod. in l. 3. et facit hoc, secundum Bald. in dict. l. *Imperator*, §. *si centum*, quòd damnatus in testamento vendere rem, non possit intentare remedium l. 2. *C. de rescinden. vendit.* quod Imol. ibi intelligit, et limitat, quando esset à testatore designatum pretium certum: vide ibi per eum.

(8) *Ageno.* Adde l. *si cui*, et l. *generaliter*, §. *si quis alienum*, D. *de fideicomm. libert.*

(9) *Trabajarse.* Adde l. *deberi*, *C. de fideicommis. libert.* ubi ponitur etiam ista ratio, quam hic ponit ista lex, quæ potest induci, ut gravatus per fideicommissum, ut emat talem rem, et ponat eam in majoria, quòd licèt dominus rei ab eo requisitus, ut vendat, nolit vendere, et ita respondeat, quòd propter hoc non liberatur gravatus, sed teneatur ad tale gravamen, si in posterum res talis possit haberi, ut ponatur in majoria: vide etiam per Bald. in dict. l. *deberi*, ubi hoc inducit ad alia,

via de lo haber por aquel prescio si podiere; ca tales cosas son que non puede home acabar en un dia que las acabará en otro. Mas si algunt testador dexase maravedis ciertos en su testamento á algunt home, et mandase que aquel á quien los dexó que diese á otro mas de aquello que él le habie dexado, decimos que este atal non es tenudo de pagar ninguna cosa demas de aquella quantia que rescibió, maguer hobiese rescebido aquello (10) quel testador le mandó.

LEY VII.

Cómo el heredero debe caber el ruego del testador mandandol dar algo á otri fasta en aquella quantia que rescibió dél.

En uno con su fijo establesciendo el facedor del testamento á otro por su heredero diciendol asi: ruegote que quando tú morieres que establescas (1) á este mio fijo por tu heredero en uno con tus fijos; si este atal rescibiere la heredat del testador sobredicho, tenudo es de complir tal ruego como este fasta quanto monta la herencia en que fue establescido por heredero con los frutos que rescibió della. Otrosi decimos (2) que faciendo algunt home manda á otro de cosa cierta diciendol asi: ruegote que despues que habrás rescebida et habida tal cosa que yo te mando dar, que la des á fulan; en tal cosa como esta decimos que tenudo es este á quien es fecha tal manda, si la hobiere, de la dar al otro á quien el testador mandó que fuese dada, et si haber non la podiere este que rescibió el ruego del facedor del testamento, debe otorgar al otro el derecho que en ella ha porque la pueda demandar et haber. Et si acaesciese que á este atal hobiese el testador mandado alguna cosa otra apartadamiente para sí demas de aquella quel hobiese rogado que diese al otro, si hobiese rescebida ya aquella suya et fuese negligente en demandar lo que debia haber por el otro, si se perdiese por su culpa (3), decimos que entonce tenudo es de

quæ sunt notanda: neque obstabit l. *pater filium*, §. *fideicommisit*, D. *de legat.* 3. quia ibi defuit spes possibilitatis adimplendi jussa defuncti propter dissolutionem collegii.

(10) *Maguer hobiese rescebido aquello.* Nota hæc verba, et adde quæ habentur suprà eod. l. 3. An autem posset deducere sumptus, quos fecit in consequendo legatum? Videtur, quòd sic, argumento l. *si legatarius*, D. *de legat.* 3. An autem filia possit gravari in dote recepta, ut eam restituat? Vide l. fin. §. *fideicommisit*, aliàs incipit, *filiæ fideicommisit*, D. *de legat.* 2. et quod ibi dicit Bartol. et Bald. in l. *cum virum*, C. *de fideicomm.*

LEX VII.

Possum rogare illum, quem cum filio meo instituì hæredem, ut filium meum cum suis instituat; et tenetur quatenus ei accedit cum fructibus inde perceptis. Item legatarius certæ rei, rogatus eam alii restituere, tenetur, si eam habet; aliàs ad cedendum actionem tenetur substituto: et si plus quàm res illa ei relinquitur, et habeat, et sua culpa res restituenda perditur, vel negligentia in petendo imputetur, tenebitur substituto; sed si aliud ei legatum non fuit, non tenetur, nisi de dolo. Hoc dicit.

(1) *Que establescas.* Potest enim quis gravari, ut aliquem hæredem instituat, ut hìc, et in l. *Imperator*, §. *cum quidam*, D. *de legat.* 2. de quo ista lex sumpta est.

(2) *Decimos.* Concordat cum l. *Imperator*, in princip. D. *de legat.* 2. et cum l. *si legatarius*, D. *de legat.* 3.

(3) *Por su culpa.* Concordat cum l. *si servus legatus*, §. *cum quid*, D. *de legat.* 1. et intellige de culpa levi, quia est ad similitudinem contractus, ut ibi habetur, et tenet ibi Albericus; habes ergo hìc, et in dict. §. *cum quid*, de qua culpa teneatur legatarius fideicommissario: de qua autem teneatur hæres legatariis, et fideicommissariis, dic, ut in l. *cum res*, §. *culpa*, D. eod. De qua verò teneatur exsecutor legatariis, vide per Bald. in dict. §. *cum quid*, ubi concludit, quòd si erat mixtus exsecutor, ut quia aliquod commodum sibi remanebat ex testamento, tunc teneatur etiam de levi culpa; si autem sit merus exsecutor, ut quia nullum commodum habebat ex testamento, et quòd tunc solum teneatur de dolo et lata culpa, per illum textum juncta l. *quod Nerva*, D. *deposit.* et facit ista lex, ut possessor majoricatus teneatur ipse, et ejus hæredes ad resartionem damnorum, quæ culpa sua evenerunt in rebus majoriæ. Sic etiam Prælatus tenetur resarcire ecclesiæ omne damnum, quod contigit propter ejus negligentiam, Glos. in authen. *idem de Nestorianis*, C. *de hæretic.* Et notat Joan. de Plat. per textum ibi in l. unic. C. *de colon. Illyrician.* lib. 11. in fin. Adde etiam de Prælato dimittente per negligentiam rem ecclesiæ præscribi, Glos. in cap. *placuit*, el 2. 16. quæst. 3. et Abb. in cap. *ex præsentium*, *de pignor.* in 3. notab. et in cap. 2. *de donat.* et in cap. 1. col. 3. *de in integr. restitut.* et per Francis. Balb. *in tractatu præscrip.* charta 43. col. 2. et dicebat Gloss. in cap. *sæpe fit*, 21. quæst. 2. clericum posse privari ecclesia, si negligit agros, vel alias utilitates ecclesiæ. An autem compensetur tale damnum il-

la pechar. Mas si apartadamiente non le hobiese mandado ninguna cosa, maguer por su culpa se parase mal la manda que él debie recabdar et el otro debie haber; entonce non serie tenudo de facerle emienda ninguna por esta razon, fueras ende sil fuese probado que se perdiera por algunt engaño (4) que él hobiese fecho.

LEY VIII.

Cómo quando el facedor del testamento dexa á algunt home por su heredero, non puede dexar mandas al siervo dél.

Si el señor de algunt siervo fuere establescido por heredero de otri, non podrie el facedor del testamento despues mandar ninguna cosa de las suyas al siervo del heredero (1), fueras ende si gela mandase con condicion, ó fasta día ó tiempo cierto, diciendo asi: mando tantos maravedis ó tal cosa á tal siervo de mi heredero, si acaesciere quel aforre su señor fasta tal dia ó poniendol otra condicion semejante desta; ca si acaesciere que se cumpla la condicion, habrá el siervo la manda et de otra guisa non. Mas si el siervo (2) de alguno fuese establescido por heredero de otro, si aquel mesmo que lo establesció mandase alguna cosa al señor, entonce decimos que si enante que entrase la heredat el siervo lo aforrase su señor ó lo vendiese, entonce habrá el señor la manda et el siervo la heredat.

LEY IX.

Cómo la persona de aquel á quien es fecha la manda debe seer nombrada ciertamiente.

La persona de aquel á quien es fecha la manda debe seer puesta et nombrada ciertamiente, de guisa que puedan saber qual es, ó por su nombre ó por otras señales; ca si cierta non fuese non valdrie la manda. Et esto serie como si el testador hobiese dos amigos (1) que hobiese el uno nombre asi como el otro, et dixiese asi: mando á fulan

latum in rebus majoriæ, vel ecclesiæ cum lucro, sive melioramentis in alia re factis? Vide quæ notantur in l. *si negotia*, D. *de negot. gest.*

(4) *Engaño.* Vel lata culpa, quia est ad similitudinem contractuum bonæ fidei, ut in dict. §. *cum quid*, et l. *si ut certo*, §. *interdum*, D. *commodat.*

LEX VIII.

Servo hæredis non potest purè legari, sed ad diem, vel sub conditione sic; et si liber fuerit, cùm cesserit dies legati, habebit illud. Sed si servo instituto, ejus domino quid legetur, et ante aditionem efficiatur liber, habebit dominus legatum, et servus hæreditatem. Hoc dicit.

(1) *Al siervo del heredero.* Idem dic, si legetur servo testatoris, ut in l. *servis, C. de legat.* et idem dicendum de monacho, et monasterio, vel è contra, sicut hìc dicitur de servo, et hærede, Joann. Fabr. in §. *an servo*, in fin. *Institut. de legat.* Sed an ad alimenta valeat relictum proprio servo? Vide l. *servos*, et ibi Bart. D. *de aliment. et cibar. legat.* Et an à patre possit legari filio? Vide in l. *filium*, D. *de aur. et argen. legat.* et in l. *ubi pure*, in princ. D. *ad Trebell.* et in l. *cum filio*, ubi per Bart. col. 1. in fin. D. *de legat.* 1. ubi Bart. vult, quòd si pater, ad quem pervenit hæreditas mediante filio, gravetur restituere hæreditatem filio, quòd censetur rogatus restituere post mortem patris, non ante: allegat l. *epistolam*, §. 1. D. *ad Trebell.* ubi etiam Paul. de Castr. refert hoc dictum Bartoli; licèt si pater esset institutus, et gravatus restituere, videretur gravatus purè. Et sic non valeret de jure Digestorum, per §. *an servo, Instit. de legat.* de quo ista lex sumpta est, nisi apposuerit verba, per quæ voluerit diferre in tempus, quo esset effectus sui juris: de jure verò novo tanquam adventitia quoad proprietatem filio quærerentur, et sic valeret gravamen, ut etiam vult Joan. Fab. in dict. §. *an servo.*

(2) *Mas si el siervo.* Rationem diversitatis inter istum, et primum casum ponit textus in dict. §. *an servo*, quia in casu isto hæreditas delata servo est separata à legato mihi facto; quod non est, quando servo meo est legatum à me instituto, quia legatum non separatur ab hæreditate. Et ibi declarat Ang. scilicet, quòd quando dominus est hæres institutus, et legatum ejus servo, hæreditas et legatum pendent à sola voluntate domini; quando verò institutus est servus, tunc non pendet à sola voluntate domini, quia etiam concurrere debet voluntas servi in adeundo, ut in l. *cum proponas, C. de hæred. instit.*

LEX IX.

Si legatur Titio, et sunt duo Titii, nec de quo sensit testator apparet, non valet legatum propter incertitudinem; sed ubi de persona constat, error nominis vel pronominis non nocet. Hoc dicit.

(1) *Dos amigos.* Concordat cum l. *si quis servum*, §. *si inter*, D. *de legat.* 2. et cum l. *si fuerit*, D. *de reb. dub.* et exponit Alberic. in dict. §. *si inter*, quando erant amici testatoris pari amicitia: bonus textus, licèt ipse non alleget, in dict. l. *si fuerit*,

mio amigo tantos maravedis ó tal cosa, et non dixiese el sobrenombre de aquel á quien lo mandaba; ca pues que non pueden saber (2) ciertamiente qual de aquellos sus amigos quisiera el testador que hobiese aquella manda; por ende non vale, nin es el heredero tenudo (3) de la complir; pero si fuese cierta la persona de aquel á quien fuese fecha la manda, maguer errase (4) el testador en el nombre ó en el sobrenombre de aquel á quien la ficiese, non empesce tal yerro, nin se embarga por ende la manda.

LEY X.

De quáles cosas pueden seer fechas las mandas.

De las personas (1) que pueden facer mandas dixiemos en las leyes ante desta, et otrosi de las que las reciben; et tal manera como esta es llamada en latin *De legatis primo;* et agora queremos mostrar de quáles cosas pueden seer fechas las mandas, á que dicen otrosi en latin *De legatis secundo;* et decimos que el testador puede facer mandas tambien de las cosas suyas como de las de aquel que establesció (2) por su heredero; et por ende

ubi expressè notat Socinus, quòd debetur majori amicitia conjuncto; licèt postea arguit in contrarium, quòd dictus §. *si inter,* indistinctè loquatur, et non benè se firmat. Secùs verò, si unus non est amicus, alter sic, cùm propter meritum et amicitiam legetur, l. *neque adjecit,* D. *pro socio;* et benè confert quod notat idem Alberic. in l. *si servus plurium*, §. fin. col. 2. D. *de legat.* 1. ubi inducit illum textum ad quæstionem, quam dicit habuisse de facto de quodam, qui fuerat electus ad quoddam officium, qui vocabatur Lanfrancus Fustini, et duo erant, quì tali nomine vocabantur, et petebant se admitti ad tale officium, quòd si unus erat consanguineus electoris, alter non, quòd præferendus sit consanguineus. Capitur enim conjectura ex consanguinitate, et amicitia, ut in dict. §. fin. et subdit ibi notabile verbum, quòd quando elector declarat, de quo senserit, standum sit ejus declarationi in dubio, argumento l. *in prætoriis*, D. *de prætor. stipulat.* et in l. *in ambiguis*, D. *de regul. jur.*

(2) *Non pueden saber.* Facit ad quæstionem de partu gemino, de qua tetigi in l. 2. tit. 15. *Partit.* 2. de incertitudine verò circa res, vide Gloss. et Doctor. in dict. §. *si inter.*

(3) *Nin es el heredero tenudo.* Posset tamen ipse, si vellet, eligere cui solvat, ut probat textus cum glossa in dict. §. *si inter.* Et si ita solveret hæres, legatarius possideret titulo pro legato et non titulo pro donato, ut ibi declarat Bart. Quod optimè confert ad quæstionem in materia majoriæ, ut si aliqua incertitudo oriatur ex verbis institutionis majoriæ, quis sit vocatus à constituente, et de communi assensu illorum, qui prætendunt jus ad bona majoriæ, declaretur quis eorum succedat, quòd videtur succedere titulo majoriæ, et cum vinculis, et gravaminibus in institutione majoriæ expressis, et non titulo pro donato. Tene mente, et ut hìc vides, approbatur glossa dicti §. *si inter,* cùm glossa exposuerit dictum verbum *debet*, id est, potest: et est magis communis expositio, licèt Bald. ibi, quòd necesse habeat hæres alterum eligere, seu alteri gratificari, quia convictus est per probationes. Cujus dictum Joan. de Imol. ibi dicit fortè esse verius, quia probatio est facta cum hærede, non autem est facta per unum legatarium cum alio, et res inter alios acta aliis non nocet, l. 1. et 2. *C. quib. res judic. non noc.* poteris tamen ex dicto Imol. esse cautus, ut cùm hæres super solutione talis legati vocetur in jus per unum ex istis legatariis, quòd faciat alium legatarium evocari, et amborum processus cumulari, ut sic probationes fiant; tàm cum hærede, quàm cum legatario. Quid autem si alter ex amicis petiit, alter non, vel repudiat? Vide per Bart. in dict. §. *si inter*, et si quis opponat contra hoc, quod in ista lege habetur, de cap. *duobus*, *de rescript.* lib. 6: ubi habetur, quòd si sunt duo impetrantes in eadem ecclesia, in omnibus pares, et eamdem datam habentes, quòd capitulum debeat et teneatur alterum eligere; solve, ut per Paul. de Cast. in dict. §. *si inter,* quòd ibi quilibet eorum habebat voluntatem Papæ; hìc verò non quilibet habebat voluntatem testatoris, sed unus tantum, de quo erat incertitudo.

(4) *Maguer errase.* Concordat cum §. *si quis in nomine*, *Instit. de legat.*

LEX X.

Si testator rem alienam, quam legat, scit esse alienam, tenetur hæres eam emere, et legatario de scientia testatoris probanti dare; et si non potest eam habere, solvat juxta æstimationem arbitrio duorum bonorum virorum. Si verò ignoravit alienam, non valet legatum, nisi servo alieno libertatem, aut uxori, vel consanguineo relinquat legatum. Hoc dicit.

(1) *De las personas.* Prosequitur notata per Azon. *C.* eod. in summa, col. 3. vers. *hucusque satis de personis.*

(2) *De aquel que establesció.* Concordat cum §. *non solum*, *Instit. de legat.* et l. *unum ex familia*, §. *si rem tuam*, D. *de legat.* 2. ubi habetur, quòd hoc procedit, etiamsi testator leget rem hæredis, ut suam scienter vel ignoranter; et etiamsi testator in tali re hæredis jus aliquod, vel partem habeat, nam et quoad totam rem valet legatum,

tenudo es el heredero de dar et de pagar las cosas que asi dexase ó mandase aquel que lo establesció, quier sean suyas del heredero ó del testador. Otrosi decimos que si el facedor del testamento mandase cosa agena á otri, sabiendo que non era suya nin de su heredero, tenudo es el heredero de la comprar (3), et de darla á aquel á quien fue mandada; mas

l. *cum filius*, §. *dominus*, D. *de legat.* 2. ubi Bart. et Doctor. Quod planè procedit ubi testator simpliciter legaret rem hæredis, secùs si diceret rem talem meam lego, secundum Joan. de Imol. in dict. §. *si rem*, et Bart. et Jason. in l. *servi electione*, §. fin. D. *de legat.* 1. non tamen rei hæredis legatæ ipso jure transiret dominium, sicut quando legatur res propria, ut notat Gloss. in l. *Papinianus*, D. *de servit.* reprobata glossa, quæ voluit contrarium in l. 2. *C. commun. de legat.* quæ communiter reprobatur per l. *si quis inquilinos*, §. *cum servum*, D. *de legat.* 1. An autem testator possit obligare rem hæredis? Variæ fuerunt opiniones, de quibus per Alexand. in l. *si hæredis servus*, col. 2. D. *de legat.* 1. ubi Alexand. dicit conclusivè, quòd aut defunctus nomine hæredis obligavit bona hæredis, et tunc procedat opinio quòd possit obligare, quæ fuit opinio Petri, et Angel. in l. *assiduis*, *C. qui potior. in pign. habeant.* et Bald. et Angel. in dict. l. *si hæredis;* aut non obligavit nomine hæredis, et tunc procedat opinio contraria, quæ fuit Cyn. et Salic. in dict. l. *assiduis*, per textum in l. *si Titio*, D. *de pignor.* et per l. *rem alienam*, 2. respons. D. *de pign. actione.* Idem tamen Alex. consil. 173. vol. 2. incipit, *viso themate*, quod etiam est repetitum 3. vol. consil. 91. indistinctè tenet, testatorem posse obligare rem hæredis, et quòd hæres adeundo hæreditatem testatoris, videtur dictam obligationem approbasse, l. *cum à matre*, *C. de rei vindic.* l. *si creditoribus*, *C. de servo pign. dat. manum.* et pignus solo consensu etiam absque traditione constituitur, l. 1. D. *de pign. actione*, l. 3. D. *in quib. caus. pign. tacitè contrah.* Potest etiam testator prohibere alienationem rei hæredis, sicut propriæ, ut probatur in l. *si quis ita sit legatus*, §. 1. D. *de manumis. testam.* quem textum ad hoc allegat Paul. de Cast. in dict. §. *si rem tuam.* Et facit, ut testator possit gravare hæredem, ut rem ponat in majoricatu facto per testatorem, vel ab alio, à quo testator habuit; et prohibere ejus rei alienationem, sicut si esset propria, facit l. *uxorem*, in princ. D. *de legat.* 3. Facit etiam ista lex, ut habens à Rege licentiam faciendi majoricatum sub vinculis, et gravaminibus sibi placitis, possit majoriam etiam facere de rebus hæredis; quod benè nota.

(3) *De la comprar.* Concordat cum §. *non solum*, *Instit. de legat.* et *C.* eod. l. *cum alienam*, et D. *de legat.* 3. l. *non dubium*, §. fin. et l. *Mævius*, §. *fundo*, D. *de legat.* 2. ubi habetur, quando ususfructus fundi legati erat alienus. An autem dispositio istarum LL. procedat de jure canonico? Doctores latè insistunt in dict. l. *cum alienam*, et in cap. *filius noster*, *de testam.* propter varios intellectus illius capituli; et videtur quòd prædicta dispositio procedat in utroque foro, ut in cap. *si Episcopus*, 12. quæst. 5. et quòd dictum cap. *filius*, procedat in suo casu speciali, de quo loquitur, videlicèt, quando res aliena est legata ecclesiæ in pretium sepulturæ, prout textus ille cantare videtur; quod videtur quodammodo exsecrabile juxta textum in cap. *abolendæ*, *de sepult.* et ideo Papa ibi noluit tale legatum rei alienæ admittere, etiam quoad æstimationem, ne locus sacer, vel religiosus ad sepulcrum vendi videretur. Et licèt non ita dilucidè, istum intellectum voluit tenere Angel. in dict. l. *cum alienam*: vult etiam, licèt non ita clarè, Didacus à Covarruvias in relectione sua dict. cap. *filius noster*, ad fin. dicens, ita colligi perlecta epistola Beati Gregorii, de qua illa Decretalis sumpta est, et quòd ad hoc ipse animadvertit, et certè Angelus, ut credo, jam animadverterat in dict. l. *cum alienam.* Contra istum intellectum tamen facit, quòd relinquere aliquid ecclesiæ etiam gratia sepulturæ, non est prohibitum, ut probat textus in dict. cap. *filius*, et ibi notat Abb. neque hoc prohibetur aliquo jure, ex quo non intervenit venditio sepulturæ ex conventione, sed liberaliter testator elargitur, unde nulla lex divina, neque canonica hoc vetat; Papa tamen ibi movetur, ne quid fiat contra leges Dei, et sic patet, quòd dictus intellectus procedere non possit. Præterea, si locus sepulturæ, de quo in dict. cap. erat sacer seu religiosus, etiam per ll. sæculi non potest vendi, quia non est in commercio, l. *in tantum*, §. *sacræ*, D. *de rer. divis.* l. 13. infrà eod. et sic Papa ibi non potuit ex hoc moveri contra leges civiles, exsecrando venditionem loci ad sepulcrum, cùm etiam ipsæ ll. hoc exsecrentur, unde pro nunc magis placet intellectus Baldi, quem dat ad illum textum in repetit. l. 1. col. 14. vers. *item pono tertium casum*, *C. de sacros. eccles.* scilicèt, quòd licèt attento jure civili, legatum factum ecclesiæ dicatur factum conjunctæ personæ, et sic etiamsi ignorando rem esse alienam fiat à testatore, debeatur, ut in dict. l. *cum alienam.* hoc tamen non procedat de jure canonico, ex eo quòd Deus istas præsumptiones et improprietates, quòd aliàs esset relicturus, etsi sciret rem alienam, non curat, ne catur per istas simulationes: et istud dicit esse casum illius capituli, quod secundum eum Canonistæ simplices non intelligunt. Et licèt Abb. in dict. cap. *filius*, in 5. lectur. reprobet istum intellectum, motus ex quibusdam levibus fundamentis, mihi satis placet; nam in primis iste intellectus non divinat, licèt enim ibi non fiat mentio de ignorantia, in dubio illa præsumitur, et non scientia, l. l. *verius*, D. *de probat.* imò, ut in ista lege habetur, legatarius

si el testador á la sazon que la mandaba cuidase que era suya et fuese agena, entonce el heredero non es tenudo de la comprar nin de darle la estimacion della; et para saber la

tenetur probare scientiam, et sic de jure ignorantia præsumitur. Item nihil repugnat, quòd etiam jura civilia intelligantur etiam de conjunctione spirituali, quæ major et favorabilior est, quam carnalis, ut in cap. *inter corporalia, de translat. Episc. vel elect.* et quia etiam si testator ignoranter leget rem alienam non conjuncto, si tamen diligit eum, ut proximum seu conjunctum, tenet legatum, ut dixit Guilliel. de Cug. in dict. l. *cum alienam*, et sequitur ibi Alexand. procedit etiam, quando legatum fit ad pias causas, seu pro anima, ut latè tradit Alex. in dict. l. *cum alienam*, col. 2. Item, licèt non reperiatur expressum de jure civili, quòd debeatur æstimatio, quando legatur res aliena ecclesiæ à testatore ignorante rem esse alienam, satis hoc constat, cùm expresserit in conjunctis, et cùm expresserit quando legatur pro libertate; et placet iste intellectus, quando hæres à quo fieret ecclesiæ legatum rei alienæ, erranter esset filius, et non ita dives, prout fuit in casu dicti cap. *filius noster*, argumento cap. fin. 17. quæst. ultim. quia noluit Papa tale lucrum cum damno filiorum extorquere, licèt de rigore juris civilis poterat: et sic quòd cum isto temperamento procedat intellectus Baldi. Tu qui majus otium habueris, labora, si possis alium meliorem intellectum invenire ad illud capitulum, erga quod ita Doctores illustres insudarunt; neque obliviscaris unum intellectum ex ibi traditis per Doctores, quem etiam tenet Archid. in cap. *una sola*, 33. quæst. 5. secundum quem poteris inferre, quòd si legaretur res alicujus majoriæ, non debeatur æstimatio, vide l. *si quis inquilinos*, in princ. D. *de legat.* 1. et cogita circa prædicta, si posset dici, quòd aut res est prohibita alienari ex facultate Principis, et non debeatur æstimatio, l. *apud Julianum*, §. *constat*, et ibi Gloss. Bart. et Doctor. D. *de legat.* 1. si verò majoria esset facta sine facultate, in casu quo posset fieri, et tunc si legatum factum fuit scienter, debeatur æstimatio; ut notat Gloss. et Bart. in l. *unum ex familia*, §. *si fundum*, D. *de legat.* 2. ibi vide Paul. de Cast. et in casu in quo non debetur æstimatio, si legaret rem majoriæ, vel talem rem aliam, quæ non esset majoriæ, teneret legatum per textum in l. fin. §. fin. D. *qui et à quibus*, glossa notabilis in cap. *multorum*, 26. quæst. 2. in verbo *aut certe*, et l. *non utique*, in princ. D. *de eo quod certo loco*, et ad quæstionem prædictam, quòd legata re majoriæ scienter, debeatur æstimatio, vide Joan. Fab. in §. *non solum*, in fin. *Instit. de legat.* loquentem de re feudali, et ibi vide ad intellectum dicti cap. *filius*, in 2. col. ibi: *in hoc potest dici.*

Sed pone quòd testator per viam legati reliquit possessori majoriæ aliquam rem, et gravavit eum, ut præstaret alteri aliquam rem majoriæ, et quòd aliàs, si non præstet, pereat legatum; an teneat tale gravamen? Videtur, quòd non, cùm hoc sit impossibile, et ipse incideret in pœnam, stante dispositione majoriæ, quòd non possit permutari; tu dic, quòd saltem debetur æstimatio, secundum Bald. in l. *apud Julianum*, §. *constat*, D. *de legat.* 1. ubi et Joann. de Imol. dicentes quòd licèt gravamen sit de impossibili, debet impleri voluntas testatoris in aliud simile; et sic dico, quòd debetur æstimatio, ut in l. *non dubium*, §. fin. D. *de legat.* 3. et vide quæ dixi in l. 10. tit. 26. in gloss. magna, versic. *quid autem si alicui*, 4. *Partit.* Sed pone, quòd pater fecit majoriam per viam testamenti de re unius filii, qui erat in ejus potestate, in alium filium, moritur postea iste filius cujus erat res, an reconvalescet relictum hoc in majoriam? Vide in ista quæstione ad ejus decisionem Bartol. et Doctores, signanter Paul. de Cast. qui subtiliter considerat post glossam 1. ibi in l. *servum filii*, D. *de legat.* in princ. Quid autem si pater rem quam posuit in majoria, emerat, et non solverat pretium in totum, vel pro parte, an teneatur ad pretium solvendum ille cui relinquitur majoria, vel hæredes defuncti? Bald. dicit, quòd hæres, in l. *cum alienam*, C. *de legat.* vers. *dubitatur tamen.* Et si evincatur res majoriæ, an hæredes teneantur, vide textum in l. *cum pater*, §. *evictis*, D. *de legat.* 2. Bald. in dict. l. *cum alienam*, C. *de legat.* vers. *ulterius*, in fin. Quid autem si quis legat fundum dotalem, an debeatur æstimatio? Gloss. in l. *dotalem*, D. *de testam. milit.* dicit, quòd non; Bart. tamen ibi tenet contrarium, et Bald. novel. *in tractatu de dote*, part. 7. privil. 22. fol. mihi 34. col. 4. Paul. Alexandr. et Jas. in l. *apud Julianum*, §. *constat*, D. *de legat.* 1. Bald. in dict. l. *cum alienam*, ubi hoc dicit communiter teneri: et procedit secundum Doct. ut Baldus dicit in l. 3. C. *de jure dotium*, col. 2. vers. *sed tunc quæro*, etsi maritus sit ille, qui legat rem dotalem. Idem tamen Bald. et Ang. in dict. l. *dotalem*, et Salicet. l. *cum alienam*, C. *de legat.* et Joann. de Imol. in dict. §. *constat*, intelligunt quando extraneus legaret, secùs si maritus, qui tantùm videtur legasse jus suum, licèt ejus morte periturum, juxta illam opinionem, quæ est magis communis, de qua per Bart. et Alex. in l. *quod in rerum*, §. 1. D. *de legat.* 1. quæ opinio, quando testator sciebat verè vel præsumptivè, jus suum per ejus mortem expirare, mihi videtur insipida; unde contra eam tenuit Joan. de Imol. et multi alii relati per Alex. et ipsemet Alex. in dict. l. *quod in rerum*, secundum quam opinionem procederet quod dixi, etsi maritus sit, qui legaret fundum dotalem. Quid autem si legetur res furtiva? Dic, quòd tenet legatum, quia potest redimi à domino, secundum Bald. in l. 1. in fin. C. *de usucap. pro emptor.* Si verò legetur res feudalis, per errorem juris cre-

verdat si el testador sabie que aquella cosa era agena quando la mandó, ha meester que aquel á quien es fecha la manda que lo pruebe (4), et si lo probare débela comprar el heredero et dárgela si gela quisieren vender; et si por aventura non la podiere haber por compra, ó le demandasen por ella mayor prescio de lo que valiese, entonce el heredero debel dar tanto por ella á aquel á quien fue mandada, quanto apreciaren (5) dos homes bonos que podrie valer. Mas si non podiese probar que el facedor del testamento sabie que la cosa que mandaba era agena, entonce non debe haber (6) ninguna cosa por razon de tal manda aquel á quien fue mandada, fueras ende si fuese fecha manda de tal cosa á tal persona que hobiese alguna alleganza (7) con el facedor del testamento, asi como si la ficiese á su muger ó á algunt home que fuese su pariente del mesmo; ca en tal caso como este entiéndese que si el testador sopiese que la cosa que mandaba á alguna de las personas sobredichas que era agena, quel mandaria dar ó comprar de sus bienes propios tanto quanto asmasen que podrie valer aquella cosa agena. Et esto mesmo serie si el facedor del testamento mandase aforrar algunt siervo ageno cuidando que era suyo: ca

dens se legare posse, non debetur aliquid, l. *Sticho*, D. *de usufruct. legat.* si ex certa scientia, valet legatum, ut debeatur æstimatio, secundum Bald. post Odofred. *de feud. succession.* in princ. Vide in hoc per eumdem Bald. in cap. 1. §. *donare, qualiter feud. alien. poter.* col. 1. vers. *sed ego quæro*, ubi dicit, nihil deberi, quia ex quo testator legat jus suum, quod morte finitur, inutile est legatum, l. *uxor patri*, C. *de legat.* Et si quis tantùm habens habitationem, eam legat? Dic, quòd non valet, ut per Bald. in l. *habitatio*, C. *de usufruct.* per dict. l. *uxor patrui*, circa cujus legis materiam vide per Alex. cons. 9. 2. vol. col. fin. et quod notat Abb. in cap. *quid autem, de jure patron.* Et in donante, an videatur tantùm donare jus, quod habet in re? Vide Alex. cons. 47. vol. 3. quando tamen quis habet aliquam partem, vel aliquod jus in re, quòd illud tantum videatur legare, vide l. *servi electione*, §. fin. D. *de legat.* 1. et textum notabilem in l. *qui quatuor*, §. *qui fundum*, D. *de legat.* 3. et l. *Sticho*, et ibi Bart. D. *de usufruct. legat.* et l. *si domus*, §. fin. D. *de legat.* 1. et eod. tit. l. *quod in rerum*, §. 1. Et limita istam legem, nisi testator credidisset rem, quam legabat, esse suam ex aliquo titulo speciali, qui jam extinctus erat, ut in l. *Sticho*, ad fin. D. *de usufruct. legat.* et ibi Gloss. et Bart. Et adde quod tradit Abb. in dict. cap. *filius noster*, de eo, qui habet jus pignoris tantùm in re, quam legat. Et adverte, quòd leges disponentes, quòd videtur quis legare respectu juris, quod habet in re aliena, procedunt, quando testator sciebat illud jus, nam si ignorabat, tota res, vel ejus æstimatio debebitur; textus est, et ibi Bart. et Paul. de Castr. in l. *servum filii*, D. *de legat.* 1. in §. 1. et vide eumdem Paul. in l. *si domus*, §. *de evictione*, et §. fin. D. eod.

(4) *Que lo pruebe.* Et sic legatario incumbit probatio, quòd testator sciverit rem esse alienam, ut hic, et in §. *non solum*, *Inst. de legat.* et quando præsumatur scientia, vel ignorantia in testatore in ista materia, vide per Bald. in dict. l. *cum alienam*, col. fin. vers. *dubitatur.*

(5) *Quanto apreciaren.* Adde dict. §. *non solum*, *Instit. de legat.* et l. *non dubium*, §. 1. et l. *qui quatuor*, §. fin. D. *de legat.* 3. et l. *alienus*, D. *ad leg. Falcid.*

(6) *Entonce non debe haber.* Limita, nisi legaverat rem alienam, quam suam putabat, animo compensandi etiam cum debitore naturali tantùm, quia censetur velle sibi deberi æstimationem, si res evincatur, et quòd in omni casu voluerit eam habere; ita notabiliter Paul. de Castr. in l. *hæres percepto*, D. *ad Trebell.* per textum ibi, quem dicit esse expressum casum.

(7) *Alleganza.* Concordat cum dict. l. *cum alienam*, et cum l. *prædia*, C. *de fideicomm.* et l. *Quintus*, §. fin. D. *de auro et argen. legato*: et vide per Gloss. in dict. l. *cum alienam.* Quæ dicatur conjuncta persona, et usque ad quem gradum, vide ibi per Alexandr. Et an sufficiat, quòd sit conjuncta persona tempore testamenti, licèt postea esse desierit? Vide per Bald. in dict. l. *prædia*, col. fin. ubi vult, quòd sic; vide ibi per eum. Et an si filius instituatur in re certa aliena, possit dicere testamentum nullum? Vide Baldum notabiliter in l. *scimus*, in princip. C. *de inoffic. testam.* col. 2. vers. *extra quærit*, ubi post Guilliel. vult, quòd non, etiamsi isto casu error induxit patrem ad relinquendum rem alienam; quod limitat, nisi res non esset in commercio, vel non esset in rerum natura. An autem re evicta agat legatarius de evictione? Vide in l. *si domus*, §. *de evictione*, D. *de legat.* 1. et in l. *cum pater*, §. *evictis*, et ibi Bart. D. *de legat.* 2. et per Gloss. et Doctor. in dict. l. *cum alienam.* Limita tamen singulariter, et intellige, quando legans sciebat jus, quod habebat in re legata; si verò credebat nullum jus habere, et legavit rem alienam, tunc non restringetur ad jus, quod habebat, sed debebitur pleno jure, secundum Bartol. et Paul. de Castr. in l. *servum filii*, §. *si quis rem*, D. *de legat.* 1. quod nota ad majoriam, si aliquis fortè habens jus pignoris, quod ignorabat, de tali re constitueret majoriam. Et vide etiam per Paul. in l. *si domus*, §. *de evictione*, et §. fin. D. *de legat.* 1. Et vide omninò ad

tenudo es el heredero de comprar tal siervo como este et de aforrarle (8).

LEY XI.

Cómo el facedor del testamento puede facer manda de alguna cosa que fuese empeñada.

Manda (1) faciendo el testador de alguna cosa suya (2) que él sabie (3) que era empeñada et obligada á otro por menos de lo que valiese, tenudo es el heredero de la quitar de los bienes del finado, et de darla á aquel á quien fue mandada. Otrosi decimos que si tal cosa era empeñada por tanto ó por mas de lo que valiese, que entonce la debe quitar el heredero del testador de los bienes de la herencia, quier sopiese que tal cosa era empeñada (4) ó non (5) quando la mandaba; mas si por menor prescio de quanto valie yacie

prædicta, quæ dicit Paul. in l. *unum ex familia*, §. *sed et si fundum*, D. *de legat.* 2.

(8) *Aforrarle.* Concordat cum l. *Paulus.* 1. respon. D. *de fideicommis. liber.*

LEX XI.

Testatore rem suam pigneratam minori pretio valoris scienter legante, tenetur eam hæres luere de bonis defuncti, et legatario dare : idem si pro majori quàm valet, vel pro tanto etiam ignoranter erat pignori data, tenetur enim hæres luere de bonis testatoris; sed si pro minori pretio erat pignerata, testatore ignorante, luetur pecunia legatarii. Hoc dicit. Habuit originem à §. *sed et si rem suam*, *Inslit.* eod. tit. et à l. *si res obligata*, D. *de legat.* 1.

(1) *Manda.* Concordat cum l. *si res obligata*, D. *de legat.* 1. et cum l. *prædia*, C. *de fideicommis.* et cum §. *sed et si rem*, *Institut. de legat.*

(2) *Suya.* Quid si legaret rem alienam, quæ erat obligata? Vide per Bart. in l. *si tibi homo*, in princip. D. *de legat.* 1. Et poteris illum textum, qui est singularis, inducere ad quæstionem, an si possessor majoriæ leget majoriam sequenti in gradu, operetur hoc, ut si res majoriæ erat obligata jure pignoris alicui ex facultate Regis, hæredes defuncti legantis teneantur luere talem rem, per illum textum, qui non est alibi, secundum Paul. de Castr. ibi post Dinum.

(3) *Que él sabie.* Et in facto proprio præsumitur scientia, l. *quamquam*, D. *ad Vellejan.* quod limita, nisi in facto antiquo, vel multùm implicito, secundum Bart. in dict. l. *si res obligata.* Et istud de facto antiquo sublimita tripliciter, ut per Alexand. ibi. Quid autem si testator obligavit rem post testamentum? Dic, quòd tunc hæres tenetur eam luere indistinctè, l. 3. C. *de legat.*

(4) *Empeñada.* Intellige, sive sit obligata pro debito hæreditario, sive pro debito alieno alicujus tertii, secundum communem opinionem contra Bart. in dict. l. *si res obligata*, cùm illa lex et ista indistinctè loquantur : et eo casu quo erat obligata pro debito alieno, et onus luendi spectat ad legatarium, tenetur hæres cedere legatario actionem, quam habebat hæres contra illum tertium, per l. *apud Julianum*, §. *idem Julianus*, D. *de legat.* 1. Si verò res fuit obligata pro debito hæredis ante mortem testatoris, tunc distinctio hujus legis non habet locum; quia indistinctè tenebitur hæres ad luendum, cùm non luendo videatur esse in dolo, et culpa, l. *cum res*, §. *culpa*, D. eod. et ita tenent Angel. et Raphael, et Paul. de Cast. et Alexand. in dict. l. *si res obligata*, licèt Joan. de Imol. ibi voluerit, quòd etiam in isto casu procedat distinctio illius legis et ejus dispositio, cùm indistinctè loquatur. Sed opinio prædictorum videtur verior et æquior, quam etiam tenuit Bart. in l. *prædia*, C. *de fideicomm.* et pro ista opinione facit ista lex Partitarum, ibi cùm dicit, *de los bienes del finado*, nam si pro debito hæredis fuisset obligata, etiam de propriis bonis hæres teneretur, et sic erit ista una limitatio hujus legis : alias duas limitationes ponit Bald. in dict. l. *prædia*, scilicet, quando res esset obligata facto legatarii, et quando quid universale, ut peculium, vel apotheca, puta, pannorum, legatum esset, nam tunc onus luendi non spectat ad hæredem, sed ad legatarium.

(5) *O non.* Quia legatum esset quasi inutile, si legatario incumberet onus luendi. Et ideo tunc spectat ad hæredem, etiamsi testator ignoravit rem fuisse obligatam; et ita etiam intelligebat Glossa dict. l. *si res obligata*, ubi ista est communis opinio Doctor. et Azon. C. eod. in summa, col. 3. licèt contra dictam rationem facit l. *et si æquo*, D. *de legat.* 1. pro ratione prædicta tamen optimè facit l. *qui concubinam*, §. *qui hortos*, D. *de legat.* 3. ubi bonus casus. Aug. verò quem sequuntur Raphael, et Paul. de Cast. et Alex. in dict. l. *si res obligata*, aliter intelligit illam legem, videlicèt, quòd si aliquid potest esse superfluum soluto ære alieno, tunc indistinctè hæres luere teneatur, quoniam videtur esse in culpa non luendo, et faciendo, sicut quilibet diligens paterfamilias fecisset, licèt testator hoc ignoraverit : quando verò nihil supersit deducto ære alieno, tunc quia hæres non potest dici esse in culpa, non tenebitur hæres luere, eo quòd in effectu esset legare rem alienam, et quæ quodammodo videtur exivisse de patrimonio testatoris, nisi quando legatarius esset conjuncta persona : et occasionem huic varietati inter istos Doctores dedit littera illius textus, ubi Glossa supplet textum cum dictione *non;* cùm enim textus dicat, *vel potest aliquid esse superfluum*, supplet Glossa, *vel nisi non potest aliquid esse superfluum;* et sic, ut littera textus intelligeretur planè, Angel. discessit à lectura Glossæ; sed revera ibi in littera

tal cosa en peños, entonce si el testador non lo sabie quando la mandó, débela quitar de lo suyo aquel á quien es fecha la manda (6).

LEY XII.

Cómo de las cosas que non son aun nascidas puede seer fecha manda.

Pueden facer mandas los facedores de los testamentos de las cosas que son ya nascidas á la sazon que las mandan, et aun de las que pueden nascer (1) despues que las mandaren, asi como de los frutos de la tierra et de los árboles, et otrosi de los fijos de los siervos, et de los ganados et de las bestias. Pero decimos que si los facedores de los testamentos ficiesen manda de tal cosa de que non fuesen ciertos (2) si era viva ó non, asi como de siervo ó de otra cosa que fuese en otra parte, entonce el heredero debe dar recabdo á aquel á quien fue mandada tal cosa, que si la podiere haber por alguna manera que gela dé; et aun decimos que el heredero se debe trabajar á su costa (3) para cobrarla.

LEY XIII.

De quáles cosas non puede seer fecha manda.

Las cosas sagradas (1) que pertenescen á la eglesia, et otrosi las cosas que son señaladamiente de los reyes (2), asi como los palacios, et los huertos et los cilleros que son cosas

debet esse illud *non*, et ita vidi in alia impressione; et illam litteram cum suppletione *non* sequitur ista lex Partitarum : tene mente.

(6) *La manda.* Limita et intellige, nisi esset conjuncta persona, seu talis cui aliàs testator relicturus esset, nam tunc hæres luere tenebitur, ut in l. *prædia*, *C. de fideicommis.* et Gloss. et Doctor. communiter in dict. l. *si res obligata.*

LEX XII.

Possunt legari fructus nascituri. Et si res de qua dubitatur an vivat, legetur, cavet hæres de ea restituenda, cùm eam habuerit, et quæret eam suis expensis. Hoc dicit. Habuit originem ab *Institut.* eod. tit. §. *ea quoque*, et D. *de legat.* 1. l. *quod in rerum*, in princ.

(1) *Nascer.* Prosequitur ista lex notata per Azon. *C.* eod. in summa, col. 3. vers. *item legari potest*, et concordat cum l. *quod in rerum*, in princ. D. *de legat.* 1. et ibi Glossa allegat concordantias.

(2) *Ciertos.* Et si tempore testamenti jam dubitabatur, utrum esset in rerum natura, necne; unum tunc sufficit cavere legatario, ut hìc, et in l. *servo legato*, §. fin. D. *de legat.* 1. et notat Glossa communiter approbata in l. *cum servus*, D. eod. Si autem sciatur, quòd res sit in rerum natura, sed sit in loco remoto, debet hæres suo sumptu eam rem perquirere, et dare legatario, ut in dict. l. *cum servus*, per quam limitatur l. *cum res*, §. 1. D. eod. et quod notatur per Gloss. in l. *quod legatur*, D. *de jud.* quòd satis sit hæredi præstare legatario rem eo loco, quo erat tempore testamenti; nam hoc fallit, quando res tunc temporis fuisset in loco multùm longinquo, ne aliàs si diceremus legatarium suo sumptu cogi prosequi rem legatam, inutile redderetur legatum, et ita notat Joan. de Imol. et Alexand. in dict. l. *cum servus*, ubi attestatur Alexand. ita communiter teneri; quod tamen ibi limitat Paul. de Cast. ut procedat quando testator scivit rem esse in longinquo, secùs si ignoraverit; et ita intelligit dictam l. *cum res*, §. 1. et cum ista limitatione Pauli de Cast. transit ibi Alexand. asserens probari in l. *servus legatus*, in princ. D. eod. et mihi satis placet, nisi in casu quo propter expensas prosecutionis legatum totaliter redderetur inutile, argumento l. *si res obligata*, D. eod. et l. suprà proxima, et quæ ibi dixi, tunc enim sumptu hæredis debet perquiri : quando verò servus legatus fugit post testamentum, vel mortem testatoris, vide per Gloss. in dict. l. *cum servus*, et ibi Bart.

(3) *A su costa.* Adde dict. l. *servo legato*, §. fin. D. eod. et facit ad id, quod dixi suprà in fin. glossæ præcedentis.

LEX XIII.

Res sacra, aut Principis, vel ædibus affixa, seu servus christianus infideli non potest legari, nec debetur æstimatio : idem si res legata postea sine hæredis culpa venit ad casum, quo legari non possit. Hoc dicit.

(1) *Cosas sagradas.* Prosequitur dicta Azon. *C.* eod. in summa, col. 4. vers. *licèt autem dixerim*, et adde l. *et liberi hominis*, D. *de contrah. emp.* et l. *apud Julianum*, §. *constat*, D. *de legat.* 1. et l. 15. tit. 5. *Partit.* 5. et 3. *Partit.* l. 7. tit. 28.

(2) *De los reyes.* Rex habet duplex patrimonium; unum, quod dicitur privatum, et appellatur patrimonium Cæsaris, quod habet tanquam Titus, non tanquam Princeps, seu Rex, vel Imperator; aliud est patrimonium fiscale, quod habet tanquam Princeps, l. *procurator*, et ibi Cynus, *C. de edend.* l. 2. §. *hoc interdictum*, D. *ne quid in loc. pub.* et l. 1. D. *de offic. procur. Cæsar.* ll. 1. et 2. cum ibi notatis, *C. si advers. fiscum*, l. *procurator*, *C. ubi caus. fiscal.* et tradit Alexand. 4. vol. consil. 6. ponderatis his quæ in supra scripto; cui adde quæ dixit Lucas de Penna in rubric. *C. de feud. rei priv.* lib. 11. dixit etiam Bald. in l. 1. *C. de hæred. vel action. vend.* de duplici patrimonio Principis, quòd

que non deben seer vendidas nin enagenadas en ninguna manera sin mandado dellos (3), et otrosi las plazas et los exidos et las otras cosas que son comunales (4) de las cibdades et de las villas, et las otras semejantes destas non se pueden mandar (5). Otrosi decimos

unum appellatur fiscale, puta, introitus et exitus cameræ fiscalis; aliud appellatur totius patrimonii regalis, de rebus quæ sunt in æterno patrimonio Principis: videtur ergo intelligenda ista lex, de his quæ sunt in perpetuo patrimonio Regis, et non de his, quæ ad aliquem Principem competerent jure privati patrimonii, veluti ad Titium, vide l. 1. tit. 17. 2. *Partit.* et quæ ibi dixi. Item non procedet in his, quæ jure confiscationis Principi applicarentur, ita quòd non essent redacta in formam patrimonii Principis, prout exprimit etiam textus in dict. §. *constat.* Et in terminis, quòd ea quæ confiscantur, non dicantur de dominio seu patrimonio Principis, tenet Andr. de Iser. *de prohibit. feud. alien. per Freder.* vers. *neque dominus*, col. 3. et idem vult Carolus Molendinus in gloss. sua *consuet. parisiens.* §. 3. num. 14. ubi dicit, quòd dominium Regis est inalienabile, et extra commercium privatorum, quoniam non est Principis, sed majestatis suæ, et reipublicæ: tamen feuda et subfeuda, et alia quæcumque immobilia ab eodem dominio dependentia, quæ jure confiscationis vel commissi ad Regem deferuntur, possunt liberè per eum alienari, et in perpetuum concedi; quoniam hujusmodi accessiones, et obventiones licèt dependerent, et moverentur à dominio regio, et per confiscationem vel commissum factæ sunt Principis, tamen non sunt de dominio antequam dominio incorporentur, et ideo possunt per Principem alienari. Allegat etiam And. de Iser. ubi suprà, et in cap. 1. in princ. col. 2. *de his qui feud. dar. pos.* et constitutionem regni Siciliæ Frederici II. quæ incipit, *Constitutionem*, et ibi Matthæum de Aflict. et licèt lex ista declaret aliqua eorum, quæ sunt in patrimonio Principis, veluti palatia et hortos Principis, intellige, ut dixi, quando essent in perpetuo patrimonio Principis, non de aliis; licèt sine ejus consensu non possent alienari, cùm in hoc non interveniat consensus, ut consensus Principis, sed ut consensus cujuslibet privati: et nota benè, quia Doctor. non ita benè declarant. Item etiam rebus hìc enumeratis, adde redditus regales, de quibus in l. 6. tit. 28. 3. *Partit.* sunt enim et illa in perpetuo patrimonio Regis, et regni, et sunt impræscriptibilia, ut ibi habetur, et dixi latè; et quia magis furiosus videretur ille, qui legat redditus tales, quàm ille qui legat fundum Albanum, vel hortos Sallustianos Principis, qui reputatur in dict. §. *constat*, videri furiosus, et ut dicit And. de Iser. in dict. vers. *neque dominus feudi*, col. 1. sub appellatione dominii Principis etiam de ejus numero sunt panes, civiles dohanæ, gabellæ, demania ad victum Principis ordinata, prout etiam dixit dicta l. 6.

(3) *Sin mandado dellos.* Adde dict. l. *apud Julianum*, §. *constat*, D. eod. et à contrario videtur hìc, quòd patrimonium regale possit alienari per Principem, seu de ejus mandato, et sic arguebat And. de Iser. in dict. cap. *imperialem*, in dict. vers. *neque dominus feud.* col. 1. qui tamen concludit, quòd si in grave præjudicium regni, et dignitatis, hæ alienationes fierent, ut dignitas regis graviter læderetur, non valerent, juxta ea quæ habentur in cap. *intellecto*, *de jurejur.* vide quæ dixi in l. 10. tit. 18. 3. *Partit.* et in l. 28. tit. 11. eod. *Partit.* Habes etiam hìc, et in dict. §. *constat*, quòd reputantur impossibilia, ea quæ dependent ex sola voluntate Principis, et vide ibi per Bart. et Paul. de Castr. Alex. et Jason. inferentes ad aliquas quæstiones, quas ibi vide, et per Bald. in l. *cum alienam*, col. 2. *C. de legat.* vers. *item dubitatur*, et adde Bald. in l. 1. col. 3. *C. de institution.* dicentem, quòd si relinquitur sub aliqua conditione, quæ non potest existere nisi per dispositionem Principis, quòd talis conditio habetur pro non adjecta, nisi quando esset talis conditio, quæ esset de substantia, ut si pater reliquit filio sub conditione legitimationis, l. *in tempus*, D. *de hæred. instituend.* Et adde Bart. in l. *continuus*, §. *cum quis*, in fin. D. *de verbor. obligat.* quòd id, quod non potest obtineri, nisi fiat nova lex per civitatem, reputatur impossibile; quod Doct. limitant, nisi in eis quæ de facili Princeps concedere consuevit, ut notat Paul. in l. *continuus*, §. *cum quis*, D. *de verbor. oblig.* Alex. et Jaso in dict. §. *constat*, per l. *quidam relegatus*, in princ. D. *de reb. dub.* et l. *interdicit*, D. *de condit. et demonst.* et per textum in dict. §. *constat:* et per illam legem et istam potest dici, quòd si possessor majoriæ legat rem aliquam majoriæ alicui, etiamsi leget eam scienter, non debeatur æstimatio, quando in tali majoria intervenit prohibitio Principis, nè res illæ alienentur, quia cùm sine Principis licentia non possint alienari, non debetur æstimatio. Quid tamen si legaret talem rem et aliam, quæ non erat majoriæ, sed libera, alternativè? Videtur quòd tunc debeatur res illa, quæ est libera, per textum in l. fin. §. fin. D. *qui, et à quib.* et facit glossa notabilis in cap. *multorum*, 27. quæst. 2. in verbo *aut certe*, et l. *non utique*, post princ. D. *de eo quod cert. loc.* licèt in contrarium faciat l. *quæ sub conditione*, §. *sed si sub jusjurandi*, D. *de condit. institut.* et quod ibi Bart. dicit in fin. principii.

(4) *Que son comunales.* Id est, in publico usu, ut platea, forum, et illa, quibus promiscuè utuntur, ut hìc, et in dict. §. *constat;* secùs ergo de aliis, cujus usus non est publicus, licèt sint in patrimonio populi, ut in l. *sed Celsus*, D. *de contrah. emption.* et l. fin. *C. de venden. reb. civit.* lib. 11. et vide quæ dixi in l. 15. tit. 5. *Partit.*

(5) *Non se pueden mandar.* Et sic neque debebitur æstimatio; quod limita nisi de voluntate tes-

que nin los mármoles (6), nin los pilares, nin las pilas, nin las puertas, nin madera nin ninguna de las otras cosas que son puestas et ayuntadas á las casas (7) et á los otros edeficios, non pueden seer mandadas en testamento á otro; et si algunt home ficiese manda de ellas ó de otras semejantes non vale nin es tenudo el heredero de dar aquella cosa nin la estimacion della (8); et esto es defendido porque tales cosas como estas facen mas apuestas (9) las villas et los logares do son, et por ende non se deben por tal razon arrancar en ninguna manera. Et aun decimos que quando el facedor del testamento mandase su siervo cristiano á otro que fuese judio, ó moro ó herege, que tal manda non es valedera (10). Et si por aventura algunt testador mandase á otro en su testamento alguna cosa que fuese de tal natura et de tal condicion quando la mandaba que lo podrie facer de derecho, et despues desto se camiase á otro estado que fuese atal que si entonce fuese por facer el testamento que la non podrie mandar, decimos que non valdrie tal manda (11): et esto serie

tatoris tacita, vel expressa aliud constaret, ut in §. *si quis inquilinos*, et ibi notat Gloss. D. *de legat.* 1. et Gloss. in §. *non solum*, in vers. *sed si talis*, *Institut. de legat.* et tenet Alberic. in dict. §. *constat;* sed illa glossa communiter reprobatur, secundum Bald. et Joan. de Imol. ibi. Adverte tamen, quia Alberic. ut dixi, tenet illam glossam, et idem vult in dict. l. *si quis inquilinos*, ubi idem videtur velle Paul. de Cast. tenet etiam Joan. Faber in dict. §. *non solum*, et Azo C. cod. in summa, col. 4. fortè potest dici, quòd in re sacra, cujus non est æstimatio, si legetur, non debetur æstimatio, etsi testator voluerit, ut detur æstimatio; in alia verò re, quæ de per se esset æstimabilis, nihil repugnat, si talis res legetur, licèt non sit in commercio, quin debeatur æstimatio, si de voluntate testatoris constet voluisse deberi æstimationem; de qua voluntate deberet constare manifestè, ut dixit Gloss. in dict. §. *non solum*, ut si dixisset, *lego talem rem, vel ejus æstimationem.*

(6) *Mármoles.* Et an appellatione saxorum contineantur marmora? Glos. quòd sic, et ibi notat Joàn. de Platea in l. penult. *C. de metallar.* lib. 11. ubi vide, an liceat invito domino prædii, intrare, et ibi quærere marmora; et adde l. 8 tit. 12. lib. 6. *in Ordin. Regal.*

(7) *Ayuntadas á las casas.* Concordat cum l. *cætera*, D. *de legat.* 1. et l. *nutu*, §. fin. D. *de legat.* 3. ubi illa lex singulariter limitat, quando res affixæ sine deformatione ædium removeri possent, et adde textum notabilem in l. *fideicommissa*, §. *si quis illicitè*, D. *de legat.* 3. ubi etiam ista regula limitatur in his, quæ illicitè essent affixa. Quid autem in affixis parvæ domunculæ? Vide l. *senatus*, §. *Marcellus*, D. *de legat.* 1. Item limitatur in casu §. *sed si quis*, dict. l. *cætera*, et in casu l. *Marcellus*, cum ibi notatis, D. *de donat. inter vir. et uxor.*

(8) *Nin la estimacion della.* Reprobat opinionem Glossæ in dict. l. *cætera*, in princ. super verbo *non possunt*, quæ voluit, quòd licèt legatum rei ædibus affixæ non valeat quoad ipsam rem, valeat tamen quoad ejus æstimationem; et illa glossa communiter tenetur ibi per Doctor. ut attestatur Alexand. in dict. l. *cætera*, §. 1. et ibi etiam Jaso. Raphael verò tenuit contrariam opinionem, imò quòd non deberetur æstimatio, per aliqua fundamenta, quæ ibi referunt Alexand. et Jaso, qui tamen fatentur per hoc non esse recedendum à communi opinione. Tu tene mente istam legem Partitarum contra illam glossam, et communem opinionem, et tene opinionem glossæ, quæ fuit Azon. in l. *qui dotem*, D. *solut. matrim.* quam opinionem etiam aliqui alii tenebant, prout refert Joan. de Imol. in dict. l. *cætera*, in princ. et forte ratio hujus legis fuit, ne hæres de facto videns se teneri ad æstimationem avelleret res affixas domui, ut eas potiùs quam æstimationem solveret, et sic civitas deformaretur, ut subdit. Et limita istam legem Partitarum in casu dictæ l. *cætera*, in §. *si duobus*, ut sic sit ille casus specialis, prout etiam dicebat Raphael, in quo specialiter fuit statutum deberi æstimationem, propter dubium quod in casu illo resultabat ex his, quæ dicta erant in princ. illius §.

(9) *Apuestas.* Adde l. 16. tit. 2. 3. *Partit.* et quæ ibi dixi, et l. 37. tit. 28. ead. *Partit.* et l. 20. et l. penult. tit. fin. ead. *Part.* et l. 2. *C. de præd. et omnibus reb. navicular.* lib. 11. ubi etiam vide Joan. de Plat. et vide in materia l. fin. et ibi Joan. de Plat. *C. de jur. rei public.* lib. 11.

(10) *Non es valedera.* Adde l. unic. *C. ne christian. mancip.* et l. fin. tit. 21. 4. *Partit.* et l. 22. tit. 11. 3. *Partit.* et cap. *mancipia*, 54. dist. et nota hic, quod dicitur de hæretico, et etiam dicitur in dict. l. fin. et in rubric. *C. ne christian. mancip.* et vide glossam notabilem in ista materia in §. *hoc tunc*, 54. dist. et isto casu neque æstimatio debetur, l. *moriuo*, §. *Labeo*, D. *de legat.* 2. et Gloss. in l. *sed si res*, D. *de legat.* 1. hinc Bart. in l. *apud Julianum*, §. *constat*, D. *de legat.* 1. dicit ponens aliud exemplum, quòd si per statutum est prohibitus forensis acquirere immobilia, quòd si legetur forensi, non tenet legatum etiam respectu æstimationis; sed contra Bart. tenent communiter Doctor. in dict. §. *constat*, ubi vide per Alexand. in forensi enim non est incapacitas ratione delicti, ut in judæo vel hæretico, cui legatur christianum mancipium; et satisfacit pro dicta opinione communi, quod disponitur infrà eod. in l. sequenti.

(11) *Tal manda.* Concordat cum l. *inter stipu-*

como si mandase alguna cosa que non fuese sagrada quando la mandaba, et acaesciese que la sagrasen despues sin mandado et sin culpa del heredero (12); ca entonce el heredero non serie tenudo de dar la estimacion de tal manda; et eso mesmo serie en todas las otras cosas semejantes destas quando la cosa que fuese mandada mudase su estado ó su condicion sin culpa del heredero.

LEY XIV.

Cómo castiello ó otro logar que fuese dado á algunt home por servicio señalado que ficiese por él, non puede seer fecha manda dél á otros que non sopiesen facer aquel servicio.

Castiello (1), ó villa, ó aldea ó alguna heredat que diese emperador ó rey á algunos homes porque ficiesen algunt servicio señalado (2) de las rentas que levasen ende, obligando para siempre aquella cosa para aquel servicio, asi como si la diese á caballeros quel sirviesen con armas segunt que conviene á órden de caballeria, ó si la diese á marineros quel ficiesen servicio con navíos sobre mar, ó á almogavares (3) ó á ballesteros; si de la cosa que fuese asi dada por alguna destas razones sobredichas ó por otras que les semejen, ficiese manda alguno de aquellos á quien era dada á atales homes que non sopiesen facer aquel servicio á que era obligado, decimos que si aquel que facie tal manda fuese entonce cierto que aquellos á quien mandaba tal cosa como esta que non eran homes que sopiesen complir aquel servicio, que semeja que su voluntat fue que hobiesen tanto de sus bienes quanto vale aquella cosa que les manda, et por ende el heredero es tenudo de dar la estimacion (4) de tal manda et non la cosa mandada. Mas si non fuese cierto quando la mandó si eran homes para complir aquel servicio ó non, entonce non serie el heredero tenudo de complir tal manda nin de dar la estimacion della, fueras ende si aquellos á quien tal manda facie el testador fuesen tan buenos et tan sabidores para complir el servicio sobredicho, como era aquel que fizo la manda della; ca entonce débese complir en todas guisas.

LEY XV.

Cómo pueden seer fechas mandas de las cosas que non son corporales.

Facerse puede manda non tan solamiente de las cosas corporales, asi como de las heredades et de las otras cosas que puede home tañer et veer, mas aun se puede facer de

lantem, §. *sacram*, D. *de verbor. obligat.* et cum l. *cætera*, §. fin. cum l. sequenti, D. *de legat.* 1. Quid autem è converso, si à principio tempore testamenti non potuit legari, ut quia res erat sacra, vel ædibus affixa, et postea tempore mortis testatoris, vel aditæ hæreditatis istud impedimentum cessabat? Vide in dict. l. *cætera*, §. 1.

(12) *Del heredero.* Adde dict. l. *cætera*, §. fin. et quod ibi notat Joan. de Imol. et quæ habentur in dict. §. *sacram.*

LEX XIV.

Si feudum incerto servitio deputatum leget testator ei quem scit illud servitium facere non posse, valet legatum quantum ad æstimationem; sed si legatarii impotentiam ignoravit, nihil debetur, nisi sicut testator posset legatarius deservire. Hoc dicit.

(1) *Castiello.* Ortum habet à l. *fideicommissa*, §. *si servo*, D. *de legat.* 3. et à l. *filiusfamilias*, §. *si quid alicui*, D. *de legat.* 1. et à notatis per Gloss. in l. *sed et si res*, eod. tit. et per Azon. *C.* eod. in summa, col. 4.

(2) *Señalado.* Habes hìc quòd castra et villæ, seu oppida regni possunt per Regem dari aliquibus militibus, ut ex redditibus possint deservire Regi, et regno in aliquo servitio designato; neque tunc dicetur donatio, ut sic dicatur contineri sub legibus regni prohibentibus donationes talium, sed concessio in feudum, ut in l. 2. tit. 25. 4. *Partit.* facit l. *quod autem*, §. *si vir et uxor*, D. *de donat. inter virum et uxor.* vel potius hic dicetur contractus innominatus, do ut facias, quam donatio, l. *naturalis*, D. *de præscript. verb.* l. fin. tit. 6. 5. *Partit.*

(3) *Almogavares.* De his habes 2. *Part.* tit. 22. l. penult.

(4) *De dar la estimacion.* Si legatarius tamen erat conjuncta persona, debebitur æstimatio, etsi testator ignoravit illum, cui legabat, esse inhabilem ad hoc, argumento l. *cum alienam*, *C. de legat.* suprà eod. l. 10. et tenet Alexandr. in l. *apud Julianum*, §. *constat*, in fin. D. *de legat.* 1. post Petr. de Bellaperti. et Nicol. de Neapol. et Raphael.

LEX XV.

Possunt legari incorporalia, et nomina debitorum; et si postquam testator legaverit, rem exegerit, videtur revocasse legatum, secùs si eo non petente debitor solvat. Hoc dicit.

aquellas que lo non son (1), asi como de los derechos que home ha contra su debdor(2); ca bien los puede mandar en su testamento á otri si quisiere; et eso mesmo decimos que puede facer de los otros derechos que hobiese por razon de servidumbre (3) en personas, ó en casas ó en campos agenos. Pero si aquella debda ó cosa de que fizo la manda el testador en su vida, la hobiese ya demandada et rescebida (4) de aquel que gela debie, entonce non valdrie tal manda, nin serie tenudo el heredero de dar la estimacion della, porque se entiende que la revocó, pues que la demandó et gela dieron. Mas si el debdor de su grado (5) pagase aquella debda al testador sobredicho á quien la debie, non gela demandando él, entonce el heredero tenudo serie de dar la cosa ó la estimacion della á aquel á quien fue mandada; et esto es porque pues el debdor gela pagó de su grado non gela demandando el facedor del testamento, semeja que su entencion fue de la rescebir como para guardarla para aquel á quien la habie mandada.

(1) *Que lo non son.* Adde l. *cætera*, in princip. D. *de legat.* 1. et §. *tam autem, Institut.* eod.

(2) *Contra su debdor.* Et ex tali legato acquiritur utilis actio etiàm sine cessione, C. cod. l. *ex legato nominis.* Et quid si legatario agenti opponat debitor, quòd testamentum est falsum, vel non solemne, an ad evitandum ejus calumniam hæres possit agere directis actionibus? Vide Bald. quòd sic, in l. 1. col. fin. *C. commun. de legat.* et facit ista lex quòd majoria potest constitui in istis redditibus annuis, qui dicuntur *juros*, vel *censos.* Et an si isti redditus deputentur ad majoriam, veniant redditus illi, qui jam concurrerant vivo testatore, seu vivo eo qui condidit majoriam, vide l. *nomen debitoris*, in princ. D. *de legat.* 3. et Paul. de Castr. in l. *si tibi homo*, §. *cum servus*, D. *de legat.* 1.

(3) *De servidumbre.* Vide de hoc plenius in l. *pecoris*, D. *de servit. rustic. prædior.* et D. *de servit. legat.* per totum, et in l. fin. D. *communia prædior.*

(4) *Et rescebida.* Concordat cum dict. §. *tam autem*, et ibi per Gloss. et nota cùm dicit *rescebida*, nam per solàm petitionem, etiam secuta sententia, non diceretur legatum ademptum, l. *nepoti*, §. 1. et ibi Bart. D. *de fund. instruct.* et ibi vide per Bart. an per novationem extinguatur legatum nominis.

(5) *De su grado.* Adde l. *fideicommissa*, §. *si rem*, D. *de legat.* 3. et Glos. in dict. §. *tam autem.*

LEY XVI.

Cómo aquel que manda la cosa que tiene en peños non se entiende que quita la debda.

En peños teniendo algunt home cosa de otro por dineros que hobiese emprestados sobre ella, si este atal (1) á quien fue obligada ficiese manda de aquella cosa á aquel mesmo que gela obligara, vale (2) tal manda; pero á sus herederos en salvo les finca su derecho para poder demandar á aquel que la empeñó los dineros (3) que el testador le habie prestados sobre aquella cosa.

LEX XVI.

Creditor pignus debitori legans non videtur debitum legare, sed pignus. Hoc dicit.

(1) *Este atal.* Quid è contra, si debitor leget rem pigneratam creditori? Vide l. *creditor, C. de legat.* et l. *creditorem*, D. *de legat.* 2. ubi habetur, quòd valet legatum, et per hoc creditor non repellitur à petitione debiti, et vide infrà eod. in gloss. fin. vers. *sed quid si debitor.*

(2) *Vale.* Quoad remissionem pignoris, non quoad liberationem debiti, ut subjicit, nisi alia fuerit voluntas testatoris, quæ non præsumitur, nisi à legatario probetur, ut in l. 1. §. 1. D. *de liberat. legat.* et in l. *si mulier*, §. fin. D. *de legat.* 3. de quibus ista lex sumpta est, et à dictis ibi per Glossam; non tamen ob tale legatum debitor, cui remissio pignoris legata videtur, potest gravari, quia remissio pignoris non continet commodum pecuniarium, l. *idem erit*, D. *quæ in fraud. credit.* et non dicitur donatio, ut colligit Bald. in dict. §. fin. et adde ut per Glos. in l. *creditor, C.* eod. Quid autem si creditor legans in casu hujus legis, putaret eam rem esse suam, an tunc videatur remittere pignus? Bart. dicit, quòd non, in l. *si tibi homo*, in princ. D. *de legat.* 1. nisi quando legaret conjunctæ personæ, per l. *cum alienam, C.* eod. quam limitationem rectè impugnat ibi Alexand. post Paul. de Castr. et facit optimè textus in l. *unum ex familia*, in §. *si rem*, D. *de legat.* 2. quia si testator habuit animum legandi dominium rei, quanto fortius videtur jus pignoris legasse? Quid autem si tibi lego rem tuam, quæ est alteri obligata? Hic est casus dictæ l. *si tibi homo*, in princip. ut legatum valeat, et hæres cogatur rem liberare; qui casus non est alibi, secundum Din. Bald. et Alexand. ibi; et procedit ille casus, secundum Bartolum ibi, quando testator scivit rem esse alienam, et non ignorabat eam alteri esse obligatam, secùs si putavit esse suam, vel ignoravit alteri esse obligatam, vide ibi per Bart. Paul. et Alex. facit textus in ratione sui in l. *si res obligata*, D. *de legat.* 1.

(3) *Los dineros.* Bartol. in dict. l. *si tibi homo*, in princ. limitat, ut hoc non procedat, quando æquivaleret quantitas debiti æstimationi rei legatæ, id est, res esset obligata pro tanto, quòd non sit verisimile, quòd debitor eam luat, quia tunc

videtur testator etiam remittere debitum principale, allegat textum in l. *qui habebat*, in princ. D. *de legat.* 3. et cum Bart. transeunt Nicol. de Neapol. et Raphael ibi, et Petr. de Anchar. et Joann. de Imol. in cap. *filius, de testam.* Angel. verò, et idem Imol. et Paul. de Castr. et Alex. in dict. l. *si tibi homo*, in princ. tenent contrarium: et istud videtur verius, maximè stante ista lege Partitarum, ita hoc generaliter disponente.

Sed quid si debitor leget creditori rem pigneratam? Dixi suprà in gloss. 1. non enim debitor videtur legare animo compensandi, unde creditor habebit utrumque; et procedit etiamsi vir leget uxori, cui erat obligatus ad dotem, ut in l. 1. §. 3. vers. *sciendum, C. de rei uxor. action.* nisi exprimat, quòd legat animo compensandi, seu pro dote, ut ibi; vel si dicat aliquid simile, ex quo talis ejus intentio colligatur, ut in l. *cum pater, §. qui dotale*, D. *de legat.* 2.

Quid autem si vir legat uxori mancipia, quæ æstimata recepit in dotem, an possit mulier habere mancipia, et æstimationem? Glos. dicit, quòd sic, in l. *Licinius*, in princ. D. *de legat.* 2. et tenet Bartol. quem vide, in l. 2. §. *Mela*, D. *de dot. prælegat.* Et vult illa glossa, quòd etiam hoc procedat, etiamsi testator dixerit, quòd legabat talem rem, seu talia mancipia, quæ sibi in dotem data fuerunt; talia enim verba, secundum Imol. ibi videntur adjecta causa demonstrationis, non taxationis.

Quid autem si testator dicat, quòd petere non possit, an per hoc videatur legare animo compensandi? Responde ex notatis per Bald. in l. *quoniam novella*, col. fin. vers. 3. *quæritur, C. de inoffic. testam.* et ex his quæ dicit in l. *si adulta*, 2. notab. *C. de hæredit. action.* in verbo *sed nunquid per hæc verba*, et idem Bald. in l. *liberti*, col. 8. *C. de oper. libert.* vide ibi omnino.

Quid autem si pater legavit filiæ ducenta pro ea maritanda, qui postea eam maritavit datis centum nomine dotis, utrum filia possit petere residuum? Vide Bart. in l. *Lucius Titius*, D. *de legat.* 2. ubi post Din. vult, quòd non; sed videas ibi per eum, et per Alex. *in addition.* videas etiam per Alex. in l. *hujusmodi*, §. *cum pater*, D. *de legat.* 1. ubi ultra Oldral. refert multos, qui tenuerunt contrarium, imò quòd filia possit petere reliqua centum; sed opinionem Bartoli et Dini tenet ibi Joan. de Imol. et in cap. *filius, de testam.* per l. *libertis quos*, D. *de alimen. et cibar. legat.* et idem tenet ibi Raphael, et etiam Nicol. de Neapol. in dict. l. *Lucius:* et videtur æqua opinio, licèt fortè in puncto juris contraria opinio possit esse verior. Et istam dicit esse communem opinionem Jaso in l. *filia legatorum, C. de legat.* et Socin. consil. 101. in princ. incipit, *visis duobus testamentis*, 3. vol.

Quid vero si pater primò dotat filiam, et postea legat? Vide l. *Titia, §. qui invita*, D. *de legat.* 2. et vide l. *si cum dotem, §. si pater*, et ibi Bartol. D. *solut. matrim.* et quæ latè tradit Jaso post Bald. ibi in authent. *præterea, C. unde vir et uxor*, et vide etiam in l. *hujusmodi, §. cum pater*, D. *de legat.* 1. et adde quod notat Bald. in dict. §. *sciendum*, et in l. *quoniam in prioribus*, penul. et fin. col. *C. de inoffic. testam.* fit enim distinctio, an debitor sit necessarius qui legat, vel voluntarius, ut in dict. §. *sciendum*, et in dict. §. *cum pater*, et in dict. l. *creditorem:* vide etiam notata per Bald. in l. *si uxor, C. de bonis auctorit. judic. possid.* vers. *quæro nunquid in dubio*, ubi concludit, quòd, aut est debitum ex necessitate legis inductum, et videtur relictum animo compensandi, ut in dict. authent. *præterea*, et in dict. l. *si cum dotem*, §. *si pater*, aut ex necessitate contractus, et secùs; aut mixta ratione legis et contractus, ut in statuto disponente, quòd maritus lucretur tertiam partem dotis: et tunc aut legatum recipit functionem cum dote, et fit compensatio, secundum Jacob. de Aret. et Bart. sed secundum Freder. de Scal. cujus opinionem Baldus ibi dicit esse veriorem, non fit compensatio, quia ille qui consequitur commodum ex contractu, consequitur ex sua providentia, legatum autem consequitur ex providentia aliena, et sic separatæ sunt causæ, l. *si debitor*, D. *ad legem Falcid.* si autem non recipiunt functionem, ut quia dos est in pecunia, legatum in specie, tunc non fit compensatio, quia qualitas rerum non patitur, l. 2. §. 1. D. *si certum petat.*

Quid autem è contra, si debitum est voluntarium, relictum verò necessarium ex dispositione legis, nunquid fiet compensatio? Bald. ibidem quòd non, per casum illius legis, quem dicit singularem: vide ibi per eum.

An autem hoc quod dicitur in legato, procedat in dato inter vivos, ut videatur dari animo compensandi, quando debitor est necessarius? Jaso dicit, quòd sic, in authent. *præterea*, col. 11. *C. unde vir et uxor*, vers. *item adde quod ex decisione Bald.* de quo etiam in hoc meminit Doctor de Segura in repet. l. *cohæredi, §. cum filiæ*, fol. 17. col. 2. D. *de vulgar. et pupill.* Vide etiam notata per Jason. in l. *frater à fratre*, col. 18. in 1. lectura, D. *de condict. indeb.* vers. *et ex his habes colligere singularem doctrinam*, ubi hoc declarat, limitat, et intelligit.

Vide etiam de promittente dotem nomine mulieris, an videatur animo compensandi cum eo, quod sibi debet, per Bartol. in l. *uxorem, §. pater naturalis*, D. *de legat.* 3. et ubi potest capi alia conjectura quàm donationis, non præsumitur donatio, vide per Bald. in l. fin. *C. de dot. promis.* Adverte tamen, quia ad id quod dictum est, quòd etiam data inter vivos computentur in debito necessario, seu videantur data animo compensandi cum tali debito, obstare videtur textus in l. *etiam, §. sed et si non mortis*, D. *de bonis libert.* ubi videtur exigi, quòd dentur contemplatione debiti, et sic quòd constet de animo compensandi, et l. *si vero, §. cæterum*, D. eod. ubi bonus textus: et vide in hoc quæ eleganter tradit Socin. consil. 93. incipit,

LEY XVII.

Por qué razones se entiende que es revocada la manda quando el facedor del testamento la enagena despues que la ha fecha.

Viña, ó tierra ó otra cosa semejante (1) destas que fuese suya del testador, si la mandase á alguno en su testamento, et despues desto en su vida la vendiese (2) ó la camiase, en salvo finca á aquel á quien la mandó de demandar la estimacion de aquella cosa; fueras ende si el heredero del testador pudiese probar que su entencion fue del que fizo la manda de revocarla, et que por eso la enagenaba. Mas si el facedor del testamento (3) despues que hobiese mandada alguna su cosa la diese en don (4) á otro, entonce se en-

circa primum præsentis consultationis articulum, in 5. et 6. dubitatione, 1. vol. fortè potest dici, quòd si præcessit promissio dotis ab eo, qui tenetur dotare obligatione legali, et sic necessariò, si postea donet inter vivos, videatur donare animo compensandi, dict. l. *hujusmodi*, §. *cum pater;* si verò nulla promissio præcessit, neque pater dotem jam datam filiæ exegerit, juxta textum in dict. l. *si cum dotem*, §. *si pater*, quòd tunc aliud sit in donatione quàm in legato, et sic quòd non videatur donare animo compensandi, per textum in dict. l. *etiam*, §. *si debita*, et l. *si verò*, §. 3. versic. *cæterum*, D. *de bon. libert.* et ad hoc confert quod notat Bart. in dict. l. *hujusmodi*, §. *cum pater*, vers. *quæro, quid è contra*, ubi dicit, quòd si pater primo legat simpliciter, et postea dotat, quòd tunc filia debet habere utrumque, argumento l. *quingenta*, D. *de probation.* et quod notatur in l. *plane*, §. 1. D. *de legat.* 1. dictum tamen istud Bart. communiter reprehenditur, secundum Jason. in dict. l. *filia legatorum*, quia pater simpliciter legans filiæ, in dubio videtur legare pro dote, ut singulariter dixit Bart. in l. *quod autem in stipulationem*, per illum textum, D. *de jur. dot.* qui tamen, neque l. *tali*, §. 1. hoc non probant in casu, quo primo legaret, quàm dotaret, sed si dicit, *lego pro dote*, perinde est, ac si diceret animo compensandi cum dote, textus est in l. unic. §. 1. *C. de rei uxor. action.* et ibi notat Baldus. Vel dic, quòd aut donat, vel legat filiæ, quæ tunc erat nubilis ætatis, et videtur donare, vel legare pro dote; si verò adhuc non erat talis ætatis, tunc secùs, et sic non potest dici, quòd animo compensandi, cùm tunc pater non possit cogi ad dotandum, l. *quod pupillæ*, D. *quando dies legat. ced.* et tunc cessat necessitas legalis, ut in dict. §. *si pater*, ita Alex. in dict. §. *cum pater*, col. 3. versic. 3. *potest limitari.* Et an maritus legans uxori videatur legare animo compensandi cum arrhis sibi promissis? Vide Roderic. Suarez, in repetit. l. 1. tit. *de las arras, For. LL.* vers. *sed pone quæstionem valde quotidianam.* Tene ista mente, quia sunt longa lectione collecta.

LEX XVII.

Si rem legatam donat testator, videtur revocasse legatum, secùs si vendat, aut permutet, quia debebitur æstimatio. Hoc dicit.

(1) *Semejante.* Et sic innuit, quòd non esset idem in re mobili; sed contrarium credo, cùm nulla sit in hoc ratio diversitatis, et l. *fideicommissa*, §. *si rem, de legat.* 3. de qua ista sumpta est, loquatur generaliter, et de quacumque re, et etiam §. *si rem, Instit. de legat.* et l. *rem legatam*, D. *de adimend. legat.*

(2) *Vendiese.* Ex necessitate rei familiaris, vel quia res esset peritura, ut dicit Gloss. in dict. l. *fideicommissa*, §. *si rem*, nam si venderet causa negotiandi, idem esset quod in donatione, ut dicit Glos. in dict. l. *rem legatam*, D. *de adimend. legat.* et ibi Bartol. et Bald. in dict. §. *si rem;* et si res sub conditione legetur, tunc non fit distinctio, utrum alienet ex necessitate, an ex voluntate, nam per alienationem legatum extinguitur, l. *Stichum, qui meus erit*, D. *de legat.* 1. l. *scribit*, §. 1. D. *de auro et argento legat.* Bartol. in dict. l. *rem legatam*, Bald. in l. *qui post testamentum, C. de legat.* ubi vide Alex. *in addition.* hoc notabiliter limitantem. Item si testator legaret fundum, et postea alienat usumfructum etiam ex necessitate, in nullo videtur legatum revocatum, secundum Jacob. de Bellovisò, quem sequitur Bald. in dict. l. *qui post testamentum*, super glossa *secùs*, in fine: et vide etiam in ista materia alia per Bart. in dict. l. *rem legatam*, et per Bald. in dict. l. *qui post*, et dum textus in dict. l. *qui post* disponit, quòd per pignerationem rei non extinguitur legatum. Doctores limitant, nisi pigneratio esset pro tanto, quòd non esset spes luitionis, l. *qui habebat*, in princ. D. *de legat.* 3. et intellige, ut per Paul. de Castr. in dict. l. *qui post*, nisi etiam tunc interesse affectionis prætenderetur, ut quia fuit suorum majorum, et sic habito respectu ad hanc affectionem, non censebitur obligata pro tanto quantum valet, quia non est verisimile, quòd velit illam dimittere apud creditorem; et sic isto casu non habebit locum distinctio legis *qui habebat.* Quid si testator jussit ecclesiam fieri in domo sua, quam postea vendidit, et emit aliam; an in domo empta debeat fieri ecclesia? Bart. consuluit, quòd sic, si ibi commodè fieri possit, ut patet ex ejus consil. 26. incipit, *testator;* et si ibi commodè fieri non possit, tunc auctoritate Episcopi, convocatis his quorum interest, construetur alibi; vide ibi per eum.

(3) *Del testamento.* Secùs si hæres etiam ex permissione testatoris alienaret, l. *postquam*, §. fin. D. *ut legator. nomine caveat.*

(4) *En don.* Adde dict. l. *rem legatam*, D. *de*

tiende que revocó la manda que habie fecho della, et por ende non la puede despues demandar al heredero.

LEY XVIII.

Cómo vale ó non la manda que el testador face de dineros que cuida tener en el arca.

Teniendo algunt testador dineros en su area, et cuidando que eran diez maravedis dixiese asi: diez maravedis que estan en aquella mi arca (1) mándolos á fulan: si los maravedis fueren tantos (2), vale la manda: et si por aventura fueren menos, vale otrosi quanto en aquello que hi fallaren, et el heredero non será tenudo de dar mas, et si fuese mayor quantia de diez maravedis, non es tenudo de darle lo demas. Mas si los diez maravedis sobredichos fuesen en el arca quando el testador murió, et por su culpa del heredero se menoscabasen despues, te-

adimen. legat. et quid si mulier, res quas in testamento legaverat, postea dedit marito in dotem; an videatur revocatum legatum? Vide per Alexandrum consil. 31. incipit, *ponderatis his quæ in themate*, 3. vol. versic. *ultimò etiam non obstat*, ex cujus fundamentis vult, quòd non videatur revocatum legatum, licèt Jaso in dict. l. *qui post*, dicit, se nullatenus hoc audere affirmare; sed certè fundamenta Alexandri satis urgent. Et nota, quòd sicut revocatur legatum ex alienatione voluntaria, sic etiam revocatur donatio causa mortis, quæ legato comparatur, l. *Marcellus*, §. 1. D. *de donat. caus. mort.* Baldus post Dinum in l. *Stichum qui meus erit*, in princ. D. *de legat.* 1. et Alex. in dict. l. *qui post testamentum*, C. eod. et procedit ista lex, etiamsi post voluntariam alienationem testator redimat, nam non redintegrabitur legatum, l. *prædia*, §. *liberto*, D. *de fundo instruct.* l. *cum servus*, et ibi Bart. D. *de adimend. legat.* quod tamen fallit in casu l. *servum*, aliàs incipit, seu allegatur, *verum*, D. *de manum. testam.* favore scilicèt libertatis: unum idem dicendum esset de legato ad pias causas ex notatis per Joan. de Imol. in l. 3. §. 1. D. *de hæred. instit.* ubi etiam Bald. et tenet Ang. in §. *si rem*, *Instit. de legat.* Sed quid si res legata fuit alienata ex causa voluntaria, non tamen fuit tradita, vel pretium non fuit receptum? Bald. in dict. l. *qui post*, per textum, in l. *prædia*, §. *liberto*, D. *de fund. instruct. legat.* tenet, quòd solus contractus non extinguat legatum, et sequitur Ang. et Paul. de Cast. Contrarium tenuit Gloss. et Bart. in dict. §. *liberto*, Salicet. Alex. et Jas. in dict. l. *qui post testamentum*, quia etiam ubi alienatio testatoris non tenuit, revocatur legatum, ut in l. *legatum*, §. *pater hortos*, D. *de adimen. legat.* à fortiori revocabitur isto casu, et adde Bald. in rubr. C. *de verb. signif.* vers. *sed quid si testator:* alia etiam vide per Bald. et Paul. in ista materia in dict. l. *qui post testamentum*. Si autem rei legatæ fiat translatio in aliam speciem, vide l. *Seja*, D. *de auro et argento legat.* et si rei legatæ aliquid addatur, vide l. *si statuam*, eod. tit.

LEX XVIII.

Si testator legat centum, quæ putat in arca sua habere, sive sint tot, vel minus, tenetur ea hæres legatario dare, et si plures sint quàm centum, non tenetur hæres plus dare. Item si tempore mortis testatoris dicta centum erant in arca, et postea fuerunt diminuta, tenetur hæres usque ad quantitatem legatam. Hoc dicit. Habuit originem à l. *si servus legatus*, §. *qui quinque*, D. *de legat.* 1.

(1) *En aquella mi arca.* Quid si dixit, quæ habeo penes me deposita? Videtur, quòd sit idem dicendum, per textum in l. 1. §. 7. versic. *nam et si quis*, D. *de dote prælegat.* ubi videtur casus de hoc; Bart. tamen ibi dicit post Oldrald. quòd in dubio videatur testator se referre ad quantitatem, et non ad certum tempus, quando non fuit designatus certus locus, l. *Lucius*, §. *quisquis*, et 2. D. *de legat.* 2. et ideo, etsi nihil, vel minus reperiatur in deposito, tota quantitas debetur (quæ fuit opinio Roger. glossatoris ibi), nisi probaretur ab hærede, quòd testator erravit credens apud se deposita, nam tunc cùm causa legandi erat obligatoria, cohæret legato, et vitiatur legatum eo ipso, quòd error probatur, ut ibi per Bart. et Gloss. in dict. §. *quisquis*. Sed contra dispositionem hujus legis et l. *si servus legatus*, §. *qui quinque*, D. *de legat.* 1. videtur textus in l. fin. in princ. D. *de vino, tritico, et oleo legat.* Sed responde, ut per Gloss. et Bart. ibi. Et quid si testator dixit, ex decem quæ legavi Titio, volo quòd præstes quinque Sejo; nunquid per hoc probetur aliquid legatum Titio? Vide per Bald. in l. 1. col. fin. vers. *quæro testator*, D. *de fals. caus. adject. legat.*

(2) *Fueren tantos.* Non aperit de tempore testamenti, vel mortis, et videtur, quòd intelligi debeat de tempore testamenti, l. *si ita*, D. *de auro et argento legat.* unde si tempore testamenti non erant, nisi quinque, illa solum videntur legata, et si alia fuerunt addita, non deberentur. Dicit tamen Paul. de Cast. in dict. §. *qui quinque*, quòd si testator putabat esse decem, et postea reperiantur addita, tota deberentur, secùs si testator sciebat tantum esse quinque; et quòd probatio talis scientiæ incumbere debeat hæredi; super quo tamen relinquit cogitandum. Sed dictum Pauli videtur rationabile, imò etiam de mente Alberici ibi est, quòd istud referatur ad tempus mortis, et sic quòd ista verba, licèt sint præsentis temporis, referuntur ad futurum; sed intellige, quando non constaret, quòd testator scivit tantum esse quinque, et pro hoc facit ista lex Partitarum, cùm dicit,

nudo es el heredero de dar fasta en la quantia sobredicha.

LEY XIX.

Cómo debe valer la manda que el testador ficiese á alguno cuidando quel debie algo, et non fuese asi.

Cierta quantia (1) de maravedis mandando algunt testador en su testamento á otro diciendo asi: cient maravedis que yo debo (2) á fulan mándogelos; si por aventura acaesciese quel non debiese (3) ninguna cosa, tenudo es el heredero del testador de dar la quantia sobredicha á aquel á quien la manda, porque se entiende que gela quiso dar; et si gelos debiese el testador, por tal manda como esta non serie el heredero tenudo de darle mas de aquello quel debie por razon del debdo.

LEY XX.

Cómo non le empesce á la manda razon falsa ó mintrosa que sea puesta en ella.

Falsa ó mintrosa razon diciendo el testador quando ficiese la manda, nol empesce nin se embarga por ella; et esto serie como si dixiese: mando á fulan home que me fizo tal honra ó tal servicio tantos maravedis ó tal cosa; ca maguer non fuese verdat (1) que le hobiese fecho aquella honra nin aquel servicio, non se embargarie la manda (2) por esta razon, ante es tenudo el heredero de la complir.

cuidando que eran diez maravedis. Si verò tempore testamenti erat tota summa, sed testator consumpsit, et reposuit, tunc tota debetur, secundum Bart. et Doctores in dict. §. *qui quinque*, et vide per Bart. in dict. l. *si ita*, D. *de auro et argent. legat.* ubi vide de vestibus legatis uxori, et de frumento legato consumpto, et alio subrogato, et per Bartol. et Paul. in dict. §. *qui quinque.*

LEX XIX.

Si lego tibi centum, quæ debeo tibi, licèt ea non debeam, habebis tamen ea de bonis meis; si tamen ea debeam, vel partem, tenebitur hæres solùm ad id, quod erat debitum. Hoc dicit. Habuit originem à l. *si creditorem*, et à l. *legavi*, D. *de liberat. legat.*

(1) *Cierta quantia.* Concordat cum l. 2. *C. de fals. caus. adject. legat.* et cum l. *legavi*, D. *de liberat. legat.* et l. *si sic*, §. 1. D. *de legat.* 1.

(2) *Que yo debo.* Quid è contra, si creditor leget debitori? Vide dict. l. *legavi*, et per Gloss. ibi, et in dict. l. 2. et in dict. l. *si sic*, §. 1. et in l. fin. in princ. et ibi Bart. D. *de liberat. legat.*

(3) *Quel non debiese.* Et sciat testator nihil ei debere, secus si putaret esse suum debitorem, quia tunc cessare videtur causa finalis legati, et non valeret legatum, l. 1. *C. de fals. caus. adject. legat.* l. *Titia*, §. *Cajus*, D. *de legat.* 2. et notat Alexander post Petr. in dict. l. *si sic*, §. 1. D. *de legat.* 1. qui etiam allegat ad hoc Bartolum in l. *demonstratio falsa*, §. 1. D. *de condit. et demonstrat.*

LEX XX.

Causa falsa non vitiat legatum. Hoc dicit. Habuit originem ab *Instit.* eod. tit. §. *longè.*

(1) *Non fuese verdat.* Hoc ideo est, quia causa expressa erat talis, quæ etiamsi vera esset, non compelleret testatorem invitum ad dandum, l. *in summa*, §. *id quoque quòd ob causam*, D. *de condictione indebiti;* secùs ergo, si causa expressa esset talis, quæ etiam sine legato compelleret ad dandum, ut si diceret, *lego tibi decem, quæ in negotiis meis impendisti*, nam tunc præsumitur causa finalis, l. *si cum te*, D. *de pact.* et ést ratio differentiæ, quia primo casu, etiamsi causa sit falsa, non curatur de errore testantis, sed tantummodo attenditur utrum testator esset aliàs relicturus, an non, ut in l. *cum tale*, §. *falsam*, et ibi Bart. D. *de condit. et demonstrat.* et Bart. in l. *demonstratio*, §. 1. D. *de condit. et demonstrat.* Angel. Aretin. in §. *longe*, *Instit. de legat.* de quo ista lex Partitarum sumpta est: in secundo verò casu, probando simpliciter testatorem errasse, vitiatur legatum, ut in l. 1. cum gloss. *C. de fals. caus. adject. legat.* Sed quid si testator poterat compelli ad dandum, non tamen leget illud ad quod poterat compelli, sed aliud, ut si diceret, *quia expendisti decem in negotiis meis, lego tibi fundum, vel librum?* Joan. Fab. in §. *huic proxima*, *Instit. de legat.* dicit, quòd ista causa videretur tunc impulsiva, et non finalis, si notabiliter excedat pretium, ad quod credebat se teneri, quia tunc videtur donare voluisse, argumento dict. §. *id quoque.*

(2) *La manda.* Quid autem in contractibus, an falsa causa vitiet? Vide per Bald. distinguentem in l. fin. *C. de fals. caus. adject. legat.* et Bart. in dict. l. *demonstratio*, §. 1. D. *de condit. et demonstrat.*

LEY XXI.

De las condiciones, et razones et maneras ciertas que pueden seer puestas en las mandas.

Condiciones, et razones et maneras ciertas ponen los homes quando facen sus mandas; et las condiciones se facen por esta palabra, asi como quando dice el que face la manda: mando á fulan tal cosa si (1) me ficiere tal servicio ó si me lo ha fecho (2). Et tal condicion como esta puede seer puesta en las mandas, tambien en el tiempo pasado como en el que es por venir (3), et si se cumple ó es complida, vale la manda sobre que es puesta, et puede pedir luego la cosa mandada aquel á quien la mandaron; mas ante que se cumpla (4) la condicion non la puede nin debe demandar. Otrosi los facedores de los testamentos ponen razones en las mandas quando las facen, et á esta razon llamań en latin *causa* (5), et esto es como quando dice el testador: mando á fulan cient maravedis por tal servicio que me fizo, et tal razon como esta cata siempre al tiempo pasado: et la manda que es asi fecha decimos que maguer la razon que es puesta en ella non sea verdadera (6), vale et puede demandar luego tal manda aquel á quien es fecha, et debe

LEX XXI.

Potest legari purè, vel sub conditione, quæ fit per *si*, et ante conditionis implementum non solvetur legatum. Item sub modo, et fit per *ut*, et debet statim solvi, cavente legatario de modi implemento; et modo impleto, aut implere nequeunte legatario, quærit legatarius dominium rei legatæ. Item legatur sub causa, quæ fit per *quia*, et respicit tempus præteritum, et debetur etiamsi causa non sit vera, quia falsa causa non vitiat legatum. Hoc dicit.

(1) *Mando á fulan tal cosa si.* Adde l. 2. tit. 4. 4. *Part.* et latè per Bart. in l. 1. vers. *videndum est ergo*, D. *de condit. et demonstr.* et in l. *sub conditione*, D. *de solution.* l. *qui promisit*, D. *de condict. indeb.* l. *hujusmodi*, in fin. D. *de verb. obligat.* et l. *quodcumque*, §. *non solum ita;* aliquando tamen dictio *si*, potius importat monitionem, quàm conditionem, quando apponitur in eo quod est de ordine necessario, ut si Papa mandet per rescriptum Titium condemnari Sejo ad decem, *si Sejus probaverit illa sibi deberi*, nam valebit sententia condemnatoria, licèt illud non fuerit probatum, secundum Innoc. in cap. *prudentiam*, *de offic. delegat.* Bald. in l. *præscriptione*, *C. si contra jus vel utilit. public.* tradit Alex. consil. 2. 2. vol. ubi vide; et adde l. *mutuo*, §. *sub conditione*, D. *de tutel.* et l. *si decem cum petiero*, D. *de verb. oblig.* l. penult. *C. quando dies legat. ced.* l. *quod pure*, D. eod. et de verbis, seu dictionibus importantibus conditionem, vide per Bart. in dict. l. 2. per totum, et de dictione *ut*, adde Bald. in l. *si mulier*, *C. de jur. dot.* et de dictione *secundum*, adde Bald. in l. penult. *C. de institution. et substitution.* et de dictione *ita*, adde Bald. *in præludiis feudorum*, col. 11. adde etiam de dictione *si*, et *cum* per Jas. in l. *stipulatio ista*, §. *incertam*, D. *de verb. oblig.*

(2) *Si me lo ha fecho.* Nam etiam conditio concipitur in præteritum, l. *conditio in præteritum*, D. *de verb. obligat.* vide l. 3. in princ. et ibi Bart. D. *de adim. legat.*

(3) *Venir.* Et licèt conditio concipiatur per verba futuri temporis, sufficit, quòd fuerit impleta testatore ignorante tempore quo actusgeritur, ut in l. *hæc conditio filiæ meæ*, §. fin. cum l. sequenti, D. *de condition. et demonstr.* l. *si ita sit scriptum*, §. fin. D. *de legat.* 2. l. *quidam relegatus*, in princ. D. *de reb. dub.* unde si Papa mandat alicui provideri in certa ecclesia de prima vacatura, poterit provideri de ea, quæ tunc vacabat tempore datæ, saltem si Papa ignorabat tunc vacare, ut tenet Cynus in l. *cum uxori*, *C. quando dies legat. ced.* Angel. et moderni in l. *Titius*, §. 1. per illum textum, D. *de liber. et posthum.* et adde quod notat Bald. in l. fin. col. fin. *C. de sentent. quæ sine cert. quant. profer.* unde si Princeps concedat licentiam faciendi majoriam, comprehendet etiam jam factam, argumento l. *si quis filio exhæredato*, §. 6. vers. *qua ratione*, D. *de injust. rupt.* ubi Bald. colligit, quòd permittens de novo facere, videtur confirmare jam factum, nisi aliqua ratio in contrarium subesset, secundum Paul. de Castr. in dict. §. 6. et in dict. l. *hæc conditio*, §. *si sic*, ubi vide ad quæstionem, quam dicit se habuisse de facto.

(4) *Cumpla.* Concordat cum l. unic. §. *sin autem aliquid*, *C. de caduc. tollen.* et cum l. *cedere diem*, D. *de verb. signif.* et cum l. 1. tit. 4. *Partit.* 4. et l. 26. tit. 5. *Partit.* 5. et ead. *Partit.* tit. 11. l. 14. l. *hujusmodi*, cum similibus, D. *quando dies legat. ced.* l. *qui hæredi*, §. fin. D. *de condit. et demonstr.*

(5) *Causa.* Habes hìc, quòd *razon* in nostro vulgari, idem est quòd *causa* in latino sermone: et quid sit causa? Vide per Bart. in l. *demonstratio falsa*, §. *quod autem*, in princ. D. *de condit. et demonstr.* ubi Bart. diffinit quòd causa est, quid præteritum, vel instans quo impellimur, ut aliquid disponamus, et Bald. in rubr. *C. de instit. et substit.* dicit, quòd *causa* est adjectio, motivum finale vel impulsivum testatoris ostendens; et satis cum ista diffinitione Bartoli et Baldi consonat ista lex.

(6) *Verdadera.* Vide suprà in l. proxima.

seer entregado della. Et á las vegadas facen las mandas de otra guisa á que llaman en latin *modus*, que quiere tanto decir como manera (7), et esto es como quando dice el testador: mando á fulana muger mil maravedis porque case con tal home: et la manda que es fecha en esta manera ó en otra semejante vale et debe luego seer entregada (8) della aquella á quien es fecha, dando recabdo (9) que se trabajará de complir lo que el testador le mandó, et gana el señorio (10) de la cosa quel es asi mandada luego que compliere lo que el testador le mandó facer: et eso mesmo serie quando se trabajase quanto pudiese (11) aquel á quien era fecha la manda para complir lo que el testador le mandó, maguer non se compliese. Et cada una destas tres maneras sobredichas ha su manera cierta en latin por que se pone; ca la primera se face con *si*, et la segunda con *quia* (12) et la tercera con *ut*.

LEY XXII.

Cómo vale la manda ó non, si la condicion que es puesta en ella non se cumple por ocasion ó por otra manera.

Si la condicion que es puesta en la manda fuese en poder de la acabar daquel á quien

(7) *Manera*. Adde l. 2. tit. 4. 4. *Part.* et modus est adjacens determinatio, non dispositioni, sed exsecutioni ejus, secundum Bald. in l. *si plures*, col. 7. *C. de condition. insert.* et quomodo cognoscatur modus à conditione, vide per Bald in l. *cum eorum*, *C. de senten.* et vide quod dicit in l. *cum res*, *C. de donat.* et quod dicit Bart. in l. *licèt*, D. *ut legator. nomin. caveat.* et quando est modus, licèt testator utatur verbo *ea conditione*, nihilominus est modus, secundum Bart. in l. *quibus diebus*, §. fin. col. 2. D. *de condit. et demonst.* et vide per Socin. consil. 21. 3. vol. col. penult. et fin. et per Alex. consil. 102. 1. vol. col. 2. et eod. vol. consil. 119. col. 1. et Oldral. consil. 118. col. 2.

(8) *Entregada*. Adde l. *liberto*, §. *Lucius*, D. *de annuis legat.* et l. *quibus diebus*, §. fin. et l. *ea*, D. *de condition. et demonstr.* et per Gloss. in l. 1. *C. de his quæ sub modo*. Et limita nisi testator expressè, vel tacitè voluit ante impleri, quàm emolumentum consequatur, l. *Thais ancilla*, §. *Stichus*, D. *de fideicommis. libert.* Bart. in dict. l. *quibus diebus*, §. fin. col. 2.

(9) *Recabdo*. Adde dict. l. *quibus diebus*, §. fin. et l. *eas*, D. *de condit. et demonstr.* l. *si tibi legatum est*, D. *de legat.* 3. et debet esse cum fidejussore, ut in dict. §. fin. ubi vide per Doctores. Et utrum indistinctè debeat caveri de modo implendo? Vide Bart. in dict. §. fin. col. 2. vers. *quæro*, ubi vide casus in quibus non est necesse caveri; et quando modus non est causa finalis, non cogitur quis cavere, l. *Titio centum*, in princ. D. *de condition. et demonstr.* et ex quo modus implendus respicit commodum alterius, non dicitur continere causam finalem dispositionis, dict. l. *Titio centum*, in princ. et per Bart. in l. *si fundum per fideicommissum*, §. *Julianus*, D. *de legat.* 1. aliàs incipit, *si Titio*, et adde Paul. de Castr. in l. fin. D. *de condict. ob caus.* quòd qui dicit causam finalem, debet hoc probare.

(10) *Señorio*. Et infrà, *luego que compliere:* ex istis verbis innuitur, quòd ante impletionem modi legatarius, cui est sub modo relictum, etsi præstiterit satisdationem, de qua hìc, non acquirit dominium rei legatæ; quod nullibi, si benè memini, vidi in jure communi expressum, licèt in legato sub conditione sic, ut in l. *si fur*, D. *de usufruct.* in l. *et post litem*, §. *res*, D. *famil. ercis.* l. 1. §. *servus*, D. *ad Sylanian.* imò contrarium videtur de mente Bart. in l. *quibus diebus*, §. *Termillius*, col. 4. D. *de condit. et demonst.* dum tractat, quæ remedia competant hæredi, qui rem legatam sub modo tradit legatario, si legatarius non impleret modum. Facit etiam l. 1. *C. de donat. quæ sub mod.* per locum ab speciali, ubi in casu illo datur utilis rei vendicatio, et non condictio ob causam; et notat Gloss. in l. 1. *C. de his quæ sub mod.* et in rubr. D. *de condit. et demonst.* Dic ergo, quòd ista lex intelligatur, quòd tunc acquirat dominium, scilicet, irrevocabiliter, nam si non impleret modum, privabitur legato cum fructibus receptis, ut in l. *liberto*, §. *Lucius*, D. *de annuis legat.* revocabiliter tamen benè transit dominium præstita satisdatione, dict. l. *quibus diebus*, §. fin. l. *à Titio, cum similibus*, D. *de furt.*

(11) *Pudiese*. Adde l. *Titius*, D. *de condit. et demonst.* et ibi Gloss. et l. 1. *C. de instit. et substitut.* l. *si fundum per fideicommissum*, §. 1. aliàs l. *si Titio*, D. *de legatis* 1. et in l. *in testamento*, D. *de condition. et demonstr.*

(12) *Quia*. Sumpta sunt hæc ab Azon. *C. de fals caus. adject. legat.* in summa.

LEX XXII.

Si conditio potestativa per casum in persona implentis, vel ejus, in quo debet impleri, deficiat, habetur pro impleta; sed si facto tertii casus venit in persona ejus in quo impleri debet, habetur pro defecta, nisi sit conditio libertati apposita, cujus favore habetur pro impleta: sed conditio mixta casu aut facto legatarii deficiens habetur pro defecta; si autem facto ejus in quo erat implenda, defecit, habetur pro impleta. Hoc dicit.

fue fecha, decimos (1) que trabajándose él de la complir quanto pudiese, maguer non se cumpla por ocasion de aventura et sin su culpa, entonce valdrá la manda tan bien como si la condicion fuese complida: et esto serie como si el testador mandase alguna quantia cierta de maravedis á algunt home si aforrase su siervo; ca si el siervo se moriese (2) de su muerte ante que lo aforrase ó de otra manera por alguna ocasion non lo matando otri, vale la manda. Et esto se entiende quando el embargo de tal ocasion como sobredicho es aviene en la persona de aquel que debie complir la condicion, ó en la persona de aquel en quien se debie complir; mas si el embargo aviniese por otra persona alguna de fuera, asi como si matase algunt home al siervo (3) ante que lo aforrase su señor, entonce non valdrie la manda, nin es el heredero tenudo de la complir. Pero si algunt testador mandase aforrar su siervo so tal condicion que ficiese algunt servicio á otro, si este atal se trabajase quanto pudiese para complir aquel servicio, et gelo embargase otro alguno, valdrie la manda, et serie forro (4) el siervo por ende tan bien como si hobiese complida la condicion, et esto es porque las leyes siempre ayudaron á la fran-

(1) *Decimos.* Prosequitur ista lex dicta Azon. *C. de condit. insert.* in summa, ad fin. 1. col. et col. 2. et Gloss. in l. 1. *C. de institut. et substit.* et vide suprà ead. *Part.* tit. 4. l. 14.

(2) *Se moriese.* Quid si legatarius decesserit, an poterit conditio ista de manumittendo servum per hæredem ejus impleri, quod est dicere, an jus implendi conditionem transeat activè in hæredes implere debentis? Est satis dubia quæstio, de qua per Bart. in l. *cui fundus*, et l. *à testatore*, D. *de condit. et demonst.* et in l. *si pœnam*, D. *quando dies legat. ced.* ubi dicit, quòd de ista quæstione in ultimis voluntatibus sæpè dubitavit: crederem, quòd in casu hujus legis ista facultas non transmitteretur in hæredem, licèt conditio habuerit præcedentem dispositionem, ex notatis per Salic. in l. *si plures*, vers. 3. *quæro, C. de condit. insert.* et per Jason. in l. *si decem cum petiero*, col. 3. vers. *in quantum Bart.* D. *de verb. obligat.*

(3) *Al siervo.* Non aperit ista lex, an servus occidatur à tertio vivo testatore, vel post mortem testatoris, et sic cùm generaliter et indistinctè loquatur, generaliter videtur intelligenda, et quia etiam ita intelligit Glossa communiter approbata in l. *inde Neratius*, §. *idem Julianus*, in verbo *quam retrorsum*, D. *ad leg. Aquil.* et ita etiam videtur, quòd debeat intelligi l. 14. tit. 4. supra ead. *Partit.* ubi vide quæ dixi, et adde Azo. *C. de condit. insert.* in summa, in princ. 2. col. et nota istam legem ad intellectum dicti §. *idem Julianus.* Fortè tamen dici posset, quòd lex ista Partitarum non decidat casum illum, quando servus à tertio fuit occisus vivo testatore, sed illum tantum, quando post mortem; cùm ista lex prosequatur dicta Azon. ubi suprà, ex cujus dictis expressè patet, quòd loquitur, quando fuit occisus post mortem testatoris; dicit enim, si impedior per alium, nihil consequor, sed impediens tenetur secundum qualitatem delicti, vel lege Aquilia, vel condictione furtiva, vel actione in factum, ut D. *ad leg. Aquil.* l. *inde Neratius*, §: *idem Julianus:* et *de condict. furtiv.* l. 3. et *de condict. caus. dat.* l. 3. §. ultim. et D. *de condit. et demonst.* l. *quibus diebus*, 1. responso, et l. *quæsitum;* sed illo non existente solvendo, fortè æquum erit me admitti ad legatum, ut D. *de eo per quem factum erit*, in l. ultim. et sic Azo apertè loquitur de occiso post mortem, nam si testatore vivo, non competeret legatario actio contra occisorem, ut apertè dixit textus in dict. §. *idem Julianus:* unde non potest dici, quòd quæstio illa, si occidatur servus vivo testatore, determinetur per istam legem Partitarum, neque per dictam l. 14. quæ expressè non loquitur de isto casu; et non potest negari, quin sit magna æquitas, ut in casu quo non competit actio contra occisorem ad æstimationem hæreditatis, quòd conditio debeat haberi pro impleta, sicut etiam est in casu, quando occiditur post mortem testantis, et occisor non est solvendo, et sicut etiam est in casu, quando servus naturaliter moritur vivo testatore, ut in dict. §. *idem Julianus*, cùm utrobique eadem ratio æquitatis videatur, prout ponderant Joan. de Imol. et Socin. in l. *in testamento*, la 2. D. *de condition. et demonst.* et ibi respondent ad dictum §. *idem Julianus*, quòd ille textus non dicat conditionem non haberi pro impleta, quando servus occiditur testatore vivo, sed solùm negat actionem competere pro pretio hæreditatis contra occidentem; et tamen tali casu conditio debeat haberi pro impleta, cum sit eadem ratio, ac si esset naturaliter mortuus, vel si esset occisus post mortem, et occidens non esset solvendo, ex quo illa littera illius §. ad hoc non repugnat, argumento l. *illud cum similibus*, D. *ad leg. Aquil.* et l. 1. §. *hoc interdictum*, D. *de fonte.* Cogita tamen, quia lex ista apertè facit differentiam, utrum servus moriatur naturaliter, an occidatur à tertio quoad effectum an conditio habeatur pro impleta, necne, et loquitur generaliter, et indistinctè: sed quod dixi post Imol. et Socin. fulcitur maxima æquitate.

(4) *Serie forro.* Adde l. *cum ita datur*, D. *de condit. et demonst.* et l. fin. *C. de condit. inser.* et est favore libertatis, ut subjicit.

queza et á la libertat de los homes. Otrosi decimos(5) que quando algunt testador ficiese manda so tal condicion que fuese en poder de la complir daquel á quien fue fecha ó de otro alguno, si acaesciese que se non compliese la condicion por culpa de aquel á quien fue fecha la manda ó por alguna ocasion que aviniese que la embargase de guisa que se non pudiese complir, que entonce non valdrie la manda; et esto serie como si el testador dixiese asi: mando á fulan home mil maravedis si casare(6) con tal muger; ca si aquel á quien fue fecha la manda non quisiese facer el casamiento con aquella muger, ó si moriese alguno dellos enante que casasen, decimos que non valdrie la manda; mas si se embargase por culpa de la muger que non quisiese casar con él, entonce valdrie la manda, et serie tenudo el heredero de la complir: et esto ha logar en todas las otras cosas en que tal condicion como esta fuese puesta segunt aqui deximos.

LEY XXIII.

Quando el facedor del testamento manda algunt siervo ó otra cosa en general, cuya debe seer la escogencia.

Generalmiente mandando el facedor del testamento un siervo á otro non lo señalando, si el que fizo la manda non hobiese mas de uno (1), el heredero debel dar aquel siervo (2) ó otro tan bueno como él (3) á aquel á quien es mandado. Mas si el testador hobiese muchos siervos (4), entonce es en esco-

(5) *Otrosi decimos.* Prosequitur dicta Azon. ubi suprà col. 2. vers. *in secundo casu.*

(6) *Si casare.* Adde l. 14. tit. 4. ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

LEX XXIII.

Servo vel alio animali in genere legato, si testator habet unum, ille est dandus, si plures, eligat legatarius non meliorem, nec majordomum, vel dispensatorem, quia sciunt hæreditaria negotia; sed si nullum habet, emet hæres mediocrem, quem ipse elegerit: domo autem in genere legata vel ædificio, si unam habet testator, illa debetur; si plures habet, quam hæres elegerit: si verò nullam habet, non valet legatum. Hoc dicit.

(1) *Mas de uno.* Facit in argumentum ad facultatem regiam alicui concessam, ut possit facere majoriam in unum ex filiis, quòd etiamsi unum tantùm filium habeat, possit in illius personam facere majoriam, et pro hoc optimè facit l. 1. §. *proximus,* D. *unde cogn.* et melius facit l. *si tibi electio,* §. 1. D. *de option. legat.* juncta Glossa ibi, et quod dicit Alexander allegando illam legem in l. *servi electione*, in princ. D. *de legat.* 1. neque obstabit l. *utrum,* 9. D. *de assignand. libert.* et Gloss. in §. 1. *Instit. de assign. libert.* quia ibi ideo, quia in uno tantùm liberto assignatio non erat necessaria, et sic esset superflua; hìc verò etiam in unico filio ad effectum majoriæ, et vinculationis bonorum, adhuc uno tantum existente est necessaria.

(2) *Aquel siervo.* Quia cùm talis servus reperiatur in patrimonio testatoris, ille videtur legatus, licèt in genere servus sit legatus, l. *si domus,* in princ. D. *de legat.* 1. facit l. 3. et ibi expressè notat Bart. D. *de vino, tritico, vel oleo legat.* et l. *si quis argentum,* in princ. et in §. *similique modo*, C. *de donat.* et ibi notat Baldus quòd promittens certam quantitatem frumenti in genere, videtur promittere de suis fundis, si fundos habet; et quòd legatum intelligatur de his, quæ sunt in domo, seu hæreditate, adde l. *Titia,* §. *Semproniæ,* et l. *si uxori,* et ibi Bart. D. *de auro et argent. legat.*

(3) *Como él.* Fortè debet intelligi, si relictus in patrimonio non posset dari fortè, quia esset mortuus; quia cùm homo in genere fuerit legatus, genus perire non potest, l. *incendium*, C. *si cert. pet.* Sed contra hoc videtur, quia cùm unicum tantùm servum habebat, perinde videtur ac si in legato illum specificè demonstrasset, l. 1. D. *de liber. et posth.* l. *fundus qui legatus,* D. *de fund. instruct.* unde si quis legat servum in genere, et habeat servos in patrimonio, et illi postea perierint, extinguetur legatum, et ita expressè firmat Raphael Cuma. in dict. l. *legato generaliter,* et in l. *si ita legatum*, in princ. eod. tit. et Alexander post eum in dict. l. *legato,* col. 3. vel dic, quòd si talis servus esset multùm expediens hæreditati, veluti si erat actor, vel castaldio, quem dando totius domus hæreditariæ adversionem induceret, ut D. *de officio præsid.* l. fin. et l. *legato generaliter,* in princ. D. *de legat.* 1. quòd tunc poterit hæres præstare alium æquè bonum, ut hìc; facit quod notat Paul. de Castr. in dict. l. *si domus,* in princ. ubi quærit, quid si testator legat domum, et non habeat nisi unam, et de illa non est verisimile, quòd senserit, quia reliquit filios, qui illam domum ingrediebantur, et ea indigebant, an valebit legatum in illa domo? Et tenet quòd non, quod est singulariter notandum, licèt Alexand. ibi videatur hoc dictum impugnare, ne legatum domus sit illusorium, per illum textum; tamen in legato servi cessat istud inconveniens, quod esset in domo, quæ consuevit habere fines facto hominis, et non à natura, ut homo, vel equus.

(4) *Muchos siervos.* Quid tamen si testator habens plures equos legat dicens, *lego Titio equum meum?* Vide per Bald. in l. 1. vers. *sed quid si testator,*

gencia de aquel á quien fue fecha la manda (5) de tomar uno dellos qual quisiere, fueras ende que non puede escoger el mejor (6) nin el que fue despensero ó mayordomo del tes-

C. de verbor. signif. ubi concludit, quòd intelligatur de eo quem testator habeat in usu, per l. *si uxori mundus*, §. 1. D. *de auro et argent. legat.*

(5) *Fecha la manda.* Concordat cum l. *legato generaliter*, D. *de legat.* 1. et l. *si servus legatus*, §. *cum homo*, eod. tit. et §. *si generaliter, Institut. de legat.* et ibi per Gloss. Limita, nisi verba exsecutiva legati dirigantur ad hæredem, ut si testator dicat, quòd hæres det servum, quem legat in genere; quia tunc hæredis erit electio, secundum Bart. in dict. l. *legato generaliter*, per. l. *plane*, la 1. §. *si ita*, D. eod. et per l. *qui concubinam*, §. 1. D. *de legat.* 3. et cum Bart. transit Rapha. Cuma. et alii moderni ibi, Anton. et Joan. de Imol. in cap. *indicante, de testam.* Petrus tamen, et Cynus tenuerunt contrarium, quibus videtur adhærere Alexander in dict. l. *legato generaliter*. Item limita, nisi testator senserit de certo, non tamen constat de quo, quia tunc electio est hæredis, ut in dict. l. *legato generaliter*, §. 1. l. *si quis à filio*, §. *si quis plures*, eod. tit. quia tunc est potius declaratio, quàm electio.

(6) *El mejor.* Poterit ergo eligere mediocrem, et etiam pessimum, si voluerit, etiam hærede invito, secundum Joan. de Imol. Paul. et Alexand. in dict. l. *legato generaliter*, licèt Angel. ibi tenuit contrarium; sed opinio Imol. et aliorum satis probatur in ista lege Partitarum, cùm dixit: *qual quisiere, fueras ende que non puede escoger el mejor.* Nota ergo, quòd habens electionem rerum, non potest eligere meliorem; quod fallit, ubi duæ tantùm essent res, super quibus fieri deberet electio, quia tunc melior capi poterit, l. *qui duobus*, D. *de legat.* 1. Bald. in l. fin. §. 1. *C. communia de legat.* vers. *pone, quòd sunt in hæreditate;* et procedet quod hìc dicitur, quòd non potest legatarius eligere meliorem, etiamsi expressè per testatorem electio sit data legatario, secundum Gloss. ibi et Bart. et tenent communiter Doctor. in l. 2. D. *de option. legat.* vide etiam per Bald. et Doctor. in dict. l. fin. §. 1. C. *communia de legat.* et quia in hoc fuerunt opiniones, dic pro concordia, quia aut testator qui dedit electionem legatario, reliquit servos in patrimonio, quia tunc posset ex virtute talis electionis expressè legatæ eligere meliorem; si verò non reliquit, tunc non posset, et sic procedat opinio Gloss. et Bart. in dict. l. 2. D. *de option. legat.* istam concordiam ponit Imol. in dict. l. *legato generaliter*, col 2. ubi etiam tenet Jaso, refertque Aretin. et alios modernos ita tenere. Alexander tamen ibi videtur transire cum dictis Bart. in dict. l. 2. D. *de option. legat.* nullam faciens mentionem de ista concordia Joan. de Imol. et mihi magis placet, ut indistinctè procedat, quòd legatarius non eligat meliorem, sive à testatore, sive à lege detur electio, cùm testator dando electionem legatario de his servis vel jumentis, quæ habet in patrimonio, exprimat quod tacitè de jure inest, ideo nihil debet operari, l. *hæc verba*, cum similib. D. *de legat.* 1. l. *non rectè*, C. *de fidejussor.* Propter auctoritatem tamen Imol. et aliorum, tu magis cogita; et facit pro opinione contra Imol. quia etiamsi electio expressè detur à testatore hæredi, non posset eligere pessimum, sed debet adhuc eligere mediocrem, ut in l. *si hæres generaliter*, D. *de legat.* 1. ergo idem debet esse, si detur legatario, quòd non possit eligere meliorem: et adverte, quòd ista locum habent, ubi electio datur legatario, vel hæredi in his rebus, quarum aliquam expedit potius non habere, ut est in servis, vel jumentis, vel similibus; in rebus verò inanimatis, quarum nulla inutilis est legatario, tunc in legato dubio comprehenditur, et censetur legata minima res, l. *apud Julianum*, §. *Sejo*, D. *de legat.* 1. l. *nummis*, D. *de legat.* 3. l. *semper in obscuris*, D. *de regulis juris*, Doctores communiter in dict. l. *legato generaliter*, §. 1. In legatis tamen piis id intelligitur, quod majus est, non quod minus, l. *Titia*, §. *Seja*, et ibi Bart. notat D. *de auro et argent. legat.* Abb. in dict. cap. *indicante*, colum. fin. ubi etiam Barbat. num. 12. hanc asserit communem opinionem. Baldus tamen novell. in tractatu *de dote*, part. 6. in 73. privilegio, dubitat de hoc, et vult contrarium, motus ex textu in dict. §. *Seja*, ubi Jurisconsultus ponderat consuetudinem donorum, quæ in templo illo ponebantur, quia erant tantum, vel aurea, vel argentea, et disponit, quòd debeant esse argentea; et sic ille textus potius probat contrarium, imò quòd id, quod est minus, debeatur; hoc idem tenet Decius in l. *semper in obscuris*, D. *de regul. jur.* qui ad istam partem ponderat cap. *ex parte, de censib.* et certè dictus §. *Seja* multùm urget pro opinione Baldi novell. prout communiter habemus in libris. Si tamen illa lex aliter debet haberi, prout ex castigationibus Holoandri lex illa legitur, et tradit Didacus à Covarrubias in relectione sua in dict. cap. *indicante*, textus erit expressus pro contraria opinione, quam Barbat. asserit communem. Mihi satis est persuasum, quòd ista materia residere debeat in judicis arbitrio, qui attenta qualitate legantis, et ecclesiæ cui legatur, hoc decidat. Quid enim, si legans sit pauper homo, vel multos filios habens, quibus oportet hæreditatem relinqui, nonne tunc potius etiam in legato pio judicabitur id comprehendi, quod est minus, quàm quod majus? Argumento cap. fin. 17. quæst. ultim. et benè facit ad hoc pulchrum dictum Baldi in l. 1. vers. *sed ponè quod testator*, C. *de verb. signific.* ubi quærit, si testator legavit equum suum armatum, quem tamen testator diversis modis armabat; nam quando ibat ad torneamenta, ponebat sibi phaleras, id est, ornamenta cum perlis et auro; quando verò accedebat ad prælium, ponebat phaleras de corio; et respondet quòd minores vel me-

tador, porque es sabidor del fecho de la herencia. Mas si el testador non hobiese siervo ninguno, entonce en escogencia es del heredero (7) de comprar un siervo que sea comunalmiente bueno (8) et dárgelo : et lo que deximos del siervo debe seer guardado en las bestias (9) et en las otras cosas semejantes (10) que fuesen asi mandadas. Pero si el facedor del testamento mandase á otro unas casas (11) non las señalando, debe el heredero darle unas de las del testador quales quisiere (12), et si non hobiere mas de unas (13), aquellas mesmas debe entregar á aquel á quien fuesen asi mandadas. Et si por

diocres debebuntur, quia tenere medium est viri prudentis, et legis à sapientibus institutæ, ut in l. *qui lancem*, D. *de auro et argen. legat.* nisi propter eximiam nobilitatem testatoris atque legatarii amplius præsumatur, ut D. *de donation.* l. *filius*, §. 1. et l. *uxori*, in fin. D. *de legat.* 3. l. *plenum*, §. *equitii*, D. *de usu et habitation.* Hoc etiam expressiùs tenet Bald. in l. 3. *C. de furt.* ad fin. vers. *extra nota*, ubi dicit, quòd si testator mandat in ecclesia emi unum calicem, neque exprimit pretium, neque materiam, quòd intelligitur de calice honorabili, secundum consuetudinem illius ecclesiæ, et facultates testatoris, quia in relictis incertis ad pias causas semper est connexum tacitè arbitrium boni viri, argumento l. *fideicommissa*, D. *de fideicommissar. libert.* allegat etiam ad hoc dict. l. *Titia*, §. *Seja.*

(7) *Del heredero.* Adde l. *hujusmodi*, §. *si cui homo*, cum ibi notatis, D. *de legat.* 1. et l. *Titia testamento*, §. 1. D. *de auro et argen. legat.* Gloss. in dict. l. *legato generaliter*, quæ tamen non allegat dicta jura, et vide per Bart. in l. 4. D. *de vino, tritico, vel oleo legat.* quod limita, nisi verba exsecutiva legati à testatore prolata dirigantur, seu sint relata ad legatarium, ut si dixisset, quòd legatarius recipiat sibi servum vel bovem, quem in genere legat, ut dixi suprà in gloss. super verbo *á quien fue fecha la manda*, vide ibi.

(8) *Bueno.* Et sic non potest dare pessimum, sed mediocrem, ut hìc, et in l. *si hæres generaliter*, D. *de legat.* 1.

(9) *Bestias.* Veluti equis, vel aliis jumentis, bobus, vel aliis similibus. Et quid si dixit, *lego equum meum*, cùm plures haberet? Dixi suprà in gloss. super parte *el mejor.*

(10) *Semejantes.* Quæ habebat terminos à natura, sicut homo, equus, vel bos, secundum Bart. in l. *si domus*, in principio, D. *de legat.* 1. secùs ergo erit, si legetur lanx, vel scutella, seu quid simile inanimatum, quod facto hominis fines habere consuevit, ut in dict. l. *legato generaliter*, in fin. et per gloss. in cap. *indicante, de testam.* et nota in l. *qui lancem*, D. *de auro et argen. legat.* neque in his hæres cogetur eligere mediocrem, sed potest dare id quod est minimum, Glossa, et communiter Doctores in dict. l. *legato generaliter*, ubi latè per Jason. Quid autem si testator, qui legavit scutellam, vel vestem, nullam scutellam, vel vestem habeat in patrimonio? Alberic. tenet in l. *si domus*, in princ. D. *de legat.* 1. quòd tunc non valet legatum, nisi ex aliquo adjuncto possit constare, ad quod possit terminari, seu referri : vide ibi per eum, et quæ dico inferiùs, in gloss. proxima.

(11) *Unas casas.* Idem est dicendum, si legaret fundum; nam hæres debet dare unum fundum ex his, quæ testator reliquit : unde quod hìc disponitur de domo, habet etiam locum in fundo in genere legato, ita vult Gloss. relata ad textum in l. *si domus*, D. *de legat.* 1. de qua ista sumpta est, et hoc tenent Jacob. de Aren. Petrus, et Cynus, Bald. Raphael, Joan. de Imol. Paul. de Castr. et Alexand. ibi, et ita intelligunt l. *cum post*, §. *gener*, D. *de jur. dot.* contra Glossam ibi; licèt opinionem Glossæ in §. *gener*, sequantur Bart. Angel. et Imol. in l. *ita stipulatus*, in 8. oppos. D. *de verbor. oblig.* et Angel. in dict. l. *si domus*, ut sit differentia inter legatum fundi, et domus : sed magis placet prima opinio, eo quia testator videtur sensisse de uno ex suis fundis, et in eo modo et forma, prout erat in usu testatoris. Quid autem si legaret planetam, vel vestem, vel quid simile? Vide quæ dixi suprà in gloss. proxima ad fin. contra id tamen, quod ibi dixi, tenet Paul. de Castr. in dict. l. *si domus*, in princip. dicens, hoc esse durum; et vult, quòd in aliis rebus à domo generaliter legatis, legatum valeat, et intelligitur secundum consuetudinem regionis, l. *si servus plurium*, §. fin. D. *de legat.* 1. l. *Titia*, §. 1. D. *de auro et argen. legat.* illud tamen, quod in dicta glossa dixi, tenetur communiter, et tenet Gloss. in l. *quod in rerum*, §. fin. D. eod. in verbo *eam*: limita tamen, nisi legatum esset pium, ut dixi suprà in gloss. super parte *el mejor*, allegando Bald. in l. 1. *C. de verbor. significat.* Et pro opinione Pauli de Castr. videtur facere ista lex Partitarum, quatenus ad finem dicit, quòd dicta de domo procedant in aliis ædificiis, et non extendit ad res mobiles in genere legatas, quæ fines habeant facto hominis : et certè dura videtur illa communis opinio, quòd legatum sit derisorium, sicut est in domo, si quis in genere vestem leget alicui, vel capsam, vel quid simile.

(12) *Quales quisiere.* Concordat cum dict l. *si domus*, in princip. si tamen testator duas habebat domos, unam in domicilio, aliam extra, legasse intelligitur illam, quam habebat in domicilio, argumento l. *quæ conditio*, §. 1. D. *de condit. et demonstr.* secundum Bald. in dict. l. *si domus*, in princip. et sequitur ibi Alexand.

(13) *Mas de unas.* Nota istam legem; et videtur satis rationabile argumento l. 2. D. *de liber. et posthum.* et l. *fundus qui locatus*, D. *de fundo instructo*

aventura el facedor del testamento non hobiese casas ningunas, entonce el heredero non es tenudo de comprar otras, ante decimos que non vale tal manda (14), ca semeja que la fizo mas por escarnio que por otra razon: et lo que dexiemos de las casas ha logar en todos los otros edeficios (15) que fuesen asi generalmiente mandados á otri.

LEY XXIV.

En qué manera debe seer dado el gobierno á aquellos á quien es mandado en el testamento.

Gobiernos mandan los facedores de los testamentos á otros, et non dicen quánto nin en qué manera los deben dar los herederos: et en tal caso como este decimos (1) que si el testador que mandó gobiernos á otro era usado en su vida (2) de dar cierta contia de pan ó de dineros por gobierno á aquel á quien fizo la manda, que tenudo es el heredero de darle otro tanto: et si por aventura non le daba cierta cosa, entonce debel dar segunt qual home fuere (3) aquel á quien fue fecha

vel instrum. et facit ista lex contra id quod dixit Paulus de Castr. in dict. l. *si domus*, in princip. de quo dixi suprà in glos. super parte *el mejor*, quando testator reliquisset domum, et unicam tantùm habebat, qua filii ejus hæredes indigebant, quòd illa non sit danda, et quòd legatum non valeat, nam hic probatur contrarium; et contra Paul. tenet Alexand. in dict. l. *si domus*, ad fin. principii, et in dict. l. *legato generaliter*, et benè: unde filii aliam sibi domum acquirent, vel conducent, nisi aliter de mente testatoris appareat: et ista conferunt ad quæstionem, testator habens duos filios fecit majoriam in primogenitum de certis rebus, et postea ædificavit magnam domum, quam dicebat, quòd volebat eam pro majoria, et deinde in suo testamento dixit, quòd legabat filio secundo domum, non designans quam domum, nam si constat de voluntate patris, quòd dictam domum voluit esse majoriæ, legatum domus in secundo filio erit derisorium, per dict. l. *si domus*, in princ. si de hoc non constaret, deberet domus dari secundo filio per istam et illam legem. Nota etiam, quòd si testator fecit majoriam de domo sua, in qua habitabat, venient etiam domus alienæ quæ erant appendices istius domus, Bart. in l. *prædiis*, §. *qui domum*, ubi et bonus textus, D. *de legat.* 3. ubi etiam habetur de horto; et vide per Alex. consil. 26. vol. 4. et Joan. Cirier. *in tract. primogenituræ*, lib. 2. q. 4. et Andream Tiraquellum in tractat. *de nobilitate, et jure primogenitorum*, quæst. 73.

(14) *Non vale tal manda.* Limita, nisi testator daret legatario electionem de domo, quam velit, nam tunc etiamsi nullas domos testator in patrimonio reliquerit, tenet legatum, per l. *Titia*, §. 1. in fine D. *de auro et argen. legat.* et tenet Alberic. post Nicol. de Neapol. in dict. l. *si domus*, in princ. Limita etiam, secundum Paul. de Castr. in dict. l. *si domus*, in princip. quòd non habeat locum in legato habitationis in genere, quia licèt testator nullas reliquerit habitationes in patrimonio, debet præstari habitatio secundum qualitatem legatarii, et tenebitur hæres solvere pensionem talis domus, per textum in l. *cum antiquitas*, *C. de usufruct.* quod multum ibi exaltat Alexand. dicens, quòd multi dixissent contrarium.

(15) *Otros edeficios.* Nota benè, et adde Gloss. in dict. l. *quod in rerum*, §. fin. in verbo *eam*, quæ hoc exemplificat in navi.

LEX XXIV.

Legatis alimentis sine quantitate, præstabuntur sicut testator consuevit; et si non consuevit, secundum legatarii personam, et facultatem hæreditatis. Hoc dicit.

(1) *Decimos.* Sumpta est ista lex à l. *si cui annuum*, D. *de ann. legat.* et à l. *cum alimenta*, D. *de aliment. et cibar. legat.* in princip.

(2) *Usado en su vida.* Quid si diversitas in usu, nam aliter præstabat tempore mortis, aliter antea? Dic, quòd inspicietur tempus mortis, l. *Mela*, §. 1. D. *de aliment. et cibar. legat.* Et an comprehendet hoc legatum ea quæ non ordinariè, sed extraordinariè testator solitus erat præstare? Vide l. *Sejo*, §. *medico*, D. *de ann. legat.* et vide quod notabiliter per illam legem consuluit Oldraldus *consil.* 129. incipit, *in quæstione, qua quæritur, an illud quod solitum est præstari Archidiacono, etc.* et quod etiam per illam legem notat in consil. 216. incipit, *circa primum articulum, an obitus in mensæ facultatibus computentur.*

(3) *Qual home fuere.* Nam pro modo ætatis, quia aliter puero, et aliter juveni, vide l. *cum unus*, §. finali, D. *de aliment. et cibar. legat.* aliter militi, et aliter rustico, dict. l. *si cui annuum*, et tradit Joan. de Platea in l. *super creandis*, *C. de jure fisci*, lib. 10.

la manda del gobierno, et segunt fueren los bienes (4) que heredó del testador.

LEY XXV.

Cómo aquel á quien es mandada escogencia de alguna cosa de las del testador, non se puede repentir despues que la hobiese escogida.

Escogencia otorgan los testadores á las vegadas á algunt home que escoja de dos cosas quel mandan la una qual quisiere, et quando la manda es fecha en esta manera decimos que si escogiere una vez para sí alguna cosa daquellas que el testador le hobiese mandado, que non se puede despues repentir (1), maguer quiera dexar aquella que escogió et tomar la otra. Mas si la escogencia de la cosa que mandase á otri el facedor del testamento fuese puesta en alvedrio ó en mano de otro, si este atal á quien fuese otorgado poder de

(4) *Los bienes.* Adde l. *cum alimenta,* D. *de aliment. et cibar. legat.* et limita, ut in casu l. *cum unus,* §. fin. D. eod. et leges, quæ dicunt, quòd alimenta quæque debent moderari secundum facultatem patrimonii, ut in l. *jus alimentorum,* D. *ubi pupill. educar.* debent intelligi non respectu valoris, sed respectu redditiuum, l. *Imperator,* in fin. et ibi notat Bart. D. *ad Trebell.* et in dict. l. *jus alimentorum,* in princip. unde si fructus non sufficiunt ad alimenta, non propterea hæres tenebitur immobile vendere, ut est textus singularis in l. *qui bonis,* vers. *dummodo,* D. *de cession. bonor.* quem ad hoc dicit singularem Joan. de Plat. in l. *super creandis,* in fin. *C. de jure fisci,* libr. 10. illam etiam legem ad hoc dixerunt singularem Baldus et Angel. in locis relatis per Alexand. in dict. l. *Imperator,* in 4. notab. quod tamen limitabis secundum Joan. de Imola in dict. l. *Imperator,* quando debentur alimenta alteri, quàm illi, qui est futurus dominus bonorum; nam si debeantur tali futuro domino, posset fieri alienatio, et valeret per l. 1. §. *mulier,* D. *de vent. in possess. mit.* et sequitur Alexand. ibidem, et potest induci ad majoriæ bona, ut tali casu non obstante prohibitione alienationis possent vendi, facit authent. *res quæ, C. communia de legat.* ubi Bart. contra Gloss. ibi. Item, si tractaretur de alendis servis hæreditariis, si fructus non sufficiunt, possunt vendi corpora hæreditatis, l. *Divus,* D. *de petit. hæredit.* ubi hoc notat Angel. Limita etiam in casu authent. *contra cum rogatus,* ubi etiam Angel. *C. ad Trebell.*

LEX XXV.

Optione alicujus rei legata legatarius semel eligens non potest variare, sed si legetur in optione tertii, eo intra annum non eligente, eliget legatarius. Hoc dicit.

(1) *Repentir.* Concordat cum l. *servi electione,* in princ. D. *de legat.* 1. et l. *apud Aufidium,* D. *de option. legat.* et sic habes, quòd non licet variare electione semel facta, et planè procedit in ultimis voluntatibus, quæ non debent esse in pendenti, l. fin. D. *communia prædior.* Secùs verò est in contractibus, l. *si quis stipulatus sit Stichum,* et l. *eum qui certarum,* §. fin. D. *de verbor. obligat.* et intellige istam legem quando electio valuit, nam si non, poterit variare, l. 2. D. *de option. legat.* et requisita, ut electio teneat, ponit Gloss. in dict. l. *servi electione,* in princip. ubi per Bart. et Doctor. Et an possit variari ab eo, qui habet potestatem eligendi ex rescripto, seu ex litteris ad beneficia? Vide per Gloss. in cap. *gratia, de rescript.* lib. 6. ubi dicitur, quòd non; et ibi Joannem Andr. *in novella.* Et an facta electione liceat variare? Vide in cap. *publicato, de election.* et quæ tradit Alexand. in dict. l. *servi electione,* in princ. in colum. fin. ubi etiam vide, quid in declaratione judiciali: et an quod disponitur in dict. cap. *publicato,* procedat in aliis officiis, quæ deferuntur per electionem, vide per Abb. in cap. penult. *de postulat. Prælat.* et in cap. *cum inter canonicos,* colum. fin. *de election.* et de compromissariis ad eligendum, adde Ab. in cap. *causam quæ, de election.* Et an postulatione præsentata superiori, vel postulato, habeat locum pœnitentia? Vide textum et ibi Abb. in 10. notab. in cap. *bonæ,* el 2. *de postulat. Prælator.* et per Bald in l. 1. colum. 6. *C. de servitut.* Et an pater, qui recepit emphyteusim pro se, et uno filio nominato, possit posteà variando alium nominare? Vide Bald. in l. 1. colum. fin. *C. per quas person. nob. acquirit.* et qui eligit viam contractus, non posteà potest redire ad viam distractus, vel è contra, l. *commissoriæ,* et ibi Bald. *C. de pactis inter emptor. et vendit.* l. 58. tit. 5. *Partit.* 5. Et quando in electione rerum alternativè debitarum admittatur variatio, vide dict. l. *si quis stipulatus sit Stichum,* D. *de verbor. obligationib.* et l. *qui ex pluribus,* et dict. l. *eum qui certarum,* §. 1. eod. tit. et ibi Bart. Et an quod semèl approbavi, possim posteà reprobare, vel è contra? Vide per Bart. in l. *quo enim,* §. *Julianus,* D. *rem rat. haberi,* et l. *si cui simplici via,* et ibi Paul. de Castr. D. *de servitut.* et vide etiam quod habetur in l. 21. tit. 9. 7. *Partit.* et in l. fin. tit. 2. lib. 6. *Ordin. Regal.* et de libello semèl declarato, vide quod notat Bald. in l. fin. colum. 3. *C. de codicil.* Nota etiam, quòd non potest variare, qui jam elegit locum, ubi conveniret eum, qui sibi erat obligatus respondere omni loco, vide Bald. in l. fin. §. *sed et si quis,* *C. communia de legat.* Et an qui noluit recipere, quod sibi offerebatur, possit posteà pœnitere? Vide Bald. in l. *si plures,* colum. fin. *C. de condit. insert.* et de exsecutore testamenti, qui renuntiavit officio, vide per Bald. in l. *deberi,* *C. de fideicommissar. libertat.* qui tenet, quòd possit pœnitere, si Episcopus assen-

la escoger non la escogiese fasta un año, non podiendo ó non queriendo, del año en adelante (2) la puede escoger aquel á quien fue mándada la cosa (3).

tiat : et nota, quòd in casibus, in quibus permittitur variatio, non permittitur nisi semel, Bald. in authentic. *habita*, colum. 5. *C. ne filius pro patre*, tradit Alexand. in l. *si ex toto*, §. fin. D. *de legat.* 1. Rochus in tract. *de jur. patronatus*, chart. 7. colum. 4. quòd post jus quæsitum alteri, non liceat variare, vide Abb. ubi supra, in dict. cap. *bonæ*, el 2.

(2) *Del año en adelante.* Adde l. fin. §. 1. *C. communia de legat.* et facit ista lex ad quæstionem, quòd si mulier det marito facultatem eligendi unum ex filiis ad majoriam per eam institutam, vel meliorandi unum ex ejus filiis, quem maritus elegerit, quòd si maritus non eligat intra annum, quòd sit exclusus à tali electione, et si post annum eligat, vel nominet filium, quòd talis electio vel nominatio non teneat; sed contrarium est verius, quia quando datur electio personarum, non finitur anno facultas ad hoc data, sed durat perpetuò, quousque lis contestetur super tali electione, ut tenet Bart. in dict. l. final. §. 1. per textum in l. *cum quidam*, D. *de legat.* 2. ubi etiam Joannes de Imola : neque in isto casu Bald. in dict. l. final. §. 1. colum. 4. vers. *quæro, testator*, dicit contrarium, imò si rectè inspiciatur, vult idem; dicit enim, quæro, testator reliquit uni ex familia, quem maritus elegerit, an post annum electio remaneat hæredi? Respondeo, non, ut D. *de legat.* 2. l. *cùm quidam*, quæ lex intelligitur, quando legatur amico, vel consanguineo, secùs si legatur piæ causæ, puta, uni monasterio, quod Titius elegerit, nam post annum devolvitur Episcopo, qui est legitimus exsecutor ad pias causas tantùm, in aliis autem causis non est reperire legitimum exsecutorem, ut suprà *de Episcopis*. et *Cleric.* l. *nulli*, hæc sunt verba Baldi : et sic potiùs sentit, quòd in casu extra pias causas electio, elapso etiam anno, remaneat apud maritum, ex quo à jure non datur legitimus exsecutor in ejus negligentia: quinimò, et in sic relicto ad pias causas, etiam elapso anno ante interpellationem per litis contestationem, facultas eligendi durat, secundum Bartol. in dict. l. *cum quidam*, et alios, quos refert Jaso in dict. §. 1. Angelus tamen ibi in eo, quod attinet ad pias causas, veluti cùm electio pauperum fuit commissa, tenet contrarium, imò quòd elapso anno devolvatur ad Episcopum, etiamsi debens eligere non fuerit interpellatus; et dicit ita communiter teneri et servari de consuetudine : et in eamdem sententiam videtur inclinare Bald. in dict. 4. colum. v. *pone, quod infra annum*. Sed quidquid sit in piis causis, in quibus opinio Angeli, et Baldi satis sustentabilis videtur, quia cum dies sit præfixus exsecutioni relictorum piorum, per consequens videtur præfixus electioni, sine qua exsecutio fieri non possit, et sic cessat ratio dictæ l. *cùm quidam;* in quæstione suprà formata nullum est dubium, quin lapsus anni non excludat dictam facultatem eligendi, quod etiam voluit Bald. in l. *captatorias*, colum. final. *C. de testam. milit.* neque prædictæ assertioni refragabitur lex Taurina 53. quia in præfixione termini, de qua ibi, non comprehenditur iste casus, imò lex illa vult isto casu commissarium semper esse obligatum ad faciendum declarationem sibi commissam à defuncto, et si sine declaratione potest à jure suppleri, lex illa habet pro facta, elapso illo termino, talem declarationem : si verò declaratio sit necessaria, ita quòd à lege non possit suppleri, ex mente illius legis videtur, quòd sit adhùc facienda etiam elapsis illis terminis, de quibus ibi; et ad istam legem Partitarum et similes respondetur, quòd procedunt in electione rerum, non in electione personarum. Quid autem si mater dedit marito facultatem faciendi majoriam in unum ex filiis, an possit eligere filium in potestate, et acquirere sibi usumfructum? Videtur, quòd non, ex dicto Baldi in l. *tutor*, §. 1. D. *de excus. tutor.* quod esset limitandum, nisi omnes essent in potestate, vel si eligeretur filius major, nam de mente matris, et consuetudine videtur, quòd ille posset eligi, et sic quòd etiam pater habeat usumfructum.

(3) *La cosa.* Quæ consistebat in specie, nam secùs si in genere, quia tunc non transfertur electio in legatarium, sed in arbitrium boni viri, l. 1. D. *de legat.* 2. Habes etiam hìc, et in dict. l. fin. §. 1. ubi notat Angel. quòd si electio rerum, vel personarum conceditur tertio, non dicitur voluntas captatoria. Adde dict. l. *cùm quidam*, D. *de legat.* 2. et l. *cùm pater*, §. *hæreditatem*, et §. *à filia*, D. *de legat.* 2. et l. *unum ex familia*, in princip. et §. 1. et ibi Bart. eod. tit. l. *cùm quidam*, §. *utrum*, D. *de verbor. obligat.* optimus textus in l. *hæredes mei*, §. fin. D. *ad Trebell.* et l. *ex facto*, §. *si quis rogatus*, eod. tit. et l. *fideicommissaria*, §. fin. D. *de fideicommissar. libertat.* Adverte etiam, quòd si electio est commissa per modum conditionis, tunc non procederet ista lex, ut si dicat, si Titius arbitratus fuerit, ut in dict. l. 1. D. *de legat.* 2. et l. *qui hæredi*, §. fin. D. *de condit.* et *demonstrat.* l. *centesimis*, D. *de verbor. obligat.* et hoc si arbitrium per modum conditionis appositum respiciat substantiam ipsius negotii, seu ipsum totale negotium, aliàs eatenus vitiat, quatenùs respicit, non ultra, l. 3. D. *locati.* Alberic. in dict. l. fin. §. 1.

LEY XXVI.

Quando es mandada escogencia de alguna cosa de las del testador á dos homes, si se desavinieren, qué es lo que debe facer el judgador en esta razon.

Si á dos homes (1) ficiere algunt testador manda de una de sus cosas, poniéndola en escogencia dellos que puedan tomar la que mas quisieren, como si dixiese que les mandaba uno de sus siervos, ó uno de sus caballos ó otra cosa semejante qual ellos quisieren escoger, si acaesciere que venga desavenencia entrellos de manera que el uno non se pagase de lo que el otro escogiese, entonce puédeles mandar el judgador echar suertes, et al que cayere la suerte (2) débela escoger et haber; pero tenudo es de dar al otro la estimacion de la su parte que habie en aquella cosa, et esta estimacion debe seer fecha por alvedrio de dos homes buenos. Et eso mesmo serie si tal cosa como sobredicha es fuese mandada á uno poniéndolo en su escogencia; ca si acaesciese que este atal muera ante que la escoja, finca á sus herederos (3) la escogencia della; et si se desacordaren los herederos en escogerla, deben echar suertes et facer asi como sobredicho es.

LEY XXVII.

Cómo la manda que es fecha de minera de metales ó de pedrera non pasa á los herederos de aquellos á quien la facen.

Minera de metales ó pedrera habiendo algunt testador en alguna su heredat, si ficiese manda en su testamento á algunt home que tajase piedra (1) en aquella pedrera ó que cavase de alguno de los metales para aprovecharse dello, valdrie la manda quanto en la

LEX XXVI.

Si duobus legatur servi optio, et discordent in electione, mandet Judex sorte dirimi, ut quem sors prætulerit, eligat et habeat rem, æstimationem partis alteri arbitrio bonorum virorum solvendo: idem est, si uni optione legata (eo ante electionem relictis pluribus hæredibus defuncto) hæredes super optione discordent. Hoc dicit.

(1) *Si á dos homes.* Conjunctim, vel divisim, ut sequitur; et idem si separatim res duobus legetur, ita quòd uni deberetur res, alteri æstimatio, l. *si pluribus eadem*, D. *de legat.* 1. et unus velit rem, alter similiter, et sic uterque velit rem, quia sorte dirimetur, cui res præstetur, et cui æstimatio, tenet Jas. in l. fin. in princip. *C. communia de legat.*

(2) *La suerte.* Adde dict. l. fin. in princ. *C. communia de legat.* et quæ ibi Bald. tradit de sorte, et etiam Paul. de Cast. in l. *in tribus*, D. *de judic.* et quod habetur Proverbior. 18. v. 18. *contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque dijudicat.* Et vide in ista materia Joan. Cirier. in suo tractat. *primogenituræ*, lib. 1. quæst. 9. ubi tractat, an in quæstione de partu gemino sit ad judicium sortis recurrendum, ubi multa accumulat.

(3) *Finca á sus herederos.* Et sic legatum optionis non est conditionale, §. *optionis, Instit. de legat.* si enim esset conditionale, non transmitteretur ad hæredes, l. unic. §. *sin autem aliquid*, C. *de caduc. toll.*

LEX XXVII

Licèt ad hæredem legatarii transmittatur legatum, ex quo fuit legatario jus acquisitum, fallit in legato fossionis mineræ, vel lapidicinæ scindendæ, quia non transit ad hæredem, nisi hoc testator specialiter exprimat. Hoc dicit.

(1) *Que tajase piedra.* Adde l. *cum servus legatus*, §. *si quis*, D. *de legat.* 1. et sic habes, quòd concessio facti indeterminati, tàm qualitate, quàm tempore, emanans à privato, censetur personalis, secùs si tale factum esset determinatum, ut si testator concessisset facultatem incidendi decem currus lignorum ex nemore suo, nam tunc talis facultas transiret ad hæredes legatarii, secundum Cyn. et Alberic. et alios, signanter per Alex. in dict. §. *si quis:* quod tamen limitat Alexand. nisi legatum esset annuum, quia ad hæredes non transit, l. 4. D. *de ann. legat.* et per hæc dicit Alexand. posse limitari doctrinam Bartoli in l. *si sic*, D. *de verbor. oblig.* et Doctores in l. *veteris*, *C. de contrah. et committen. stipulat.* ubi dicunt, quòd stipulatio facti affirmativè est transitoria ad hæredes, per dict. l. *veteris*, cum similib. quia hoc est verum, si factum erat determinatum et certum, secùs si indeterminatum. Quid tamen si ista concessio fieret civitati in terminis hujus legis Partitarum, vel similibus, an censeri debeat perpetua? Videtur, quòd sic, ut probatur in l. *vectigalia*, *C. de vectigal.* ubi Bald. notat, quòd privilegia concessa civitatibus præsumuntur perpetua, facit bonus textus in l. *forma*, §. *quamquam*, D. *de censib.* est enim idem populus per subrogationem, l. *proponebatur*, D. *de judic.* l. *sicut*, §. *in Decurionibus*, D. *quod cujusque universitat. nomin.* sic etiam privilegium concessum ecclesiæ perpetuò intelligitur concessum: quia ecclesia nunquàm moritur, 12. quæst. 2. cap. *liberti.*

vida de aquel (2) á quien fuese fecha, mas despues que él fuese muerto non valdrie la manda, nin habrie poder de sacar ende ninguna cosa el heredero de aquel á quien la hobiese fecha, fueras ende si el testador dixiese señaladamiente quando ficiese la manda sobredicha que la facie tambien á él como á sus herederos (3).

LEY XXVIII.

Por qué palabras pueden seer dexadas las mandas á que dicen en latin De legatis tertio.

De legatis tertio en latin tanto quiere decir (1) en romance como una razon que es escripta en el derecho, que muestra por qué palabras pueden seer dexadas las mandas: et decimos que por todas palabras que hayan entendimiento (2), et sean guisadas et convenibles para espaladinar las cosas que el facedor del testamento quiere mandar á otro, pueden seer otorgadas et puestas las mandas en el testamento ó en el codecillo que alguno ficiere; ca si de otra guisa las dexase, non valdrie la manda. Et esto serie como si el testador hobiese voluntat de mandar oro á alguno, et dixiese quel mandaba laton creyendo que el oro habie tal nombre; ca entonce non valdrie la manda, maguer aquel á quien fuese fecha quisiese probar que su entencion del testador era de mandarle oro et non laton. Et eso mesmo decimos que serie en todas las cosas que han nombres generales en que acuerdan los homes comunalmiente en cada una tierra en nombrarlas, asi como plata, ó vino, ó pan, et paños, et vestiduras et todas las otras cosas semejantes destas; ca en qualquier destas cosas sobredichas si el testador errase en el nombre de la cosa que mandase diciendol otro nombre et non el suyo, cuidando (3) que aquel que él le dice era su nombre, non valdrie la manda. Pero

(2) *En la vida de aquel.* Sed an poterit cædere lapidem semèl tantùm, vel an pluries per totum tempus vitæ? Ista lex innuit, quòd pluries per vitam, et hoc tenet Paul. de Cast. et post eum Jaso in dict. §. *si quis alicui.*

(3) *A sus herederos.* Expressio ergò hæredum ostendit concessionem esse realem, non personalem; et de materia quando concessio præsumatur realis, vel personalis, vide pulchras remissiones per Alexand. in dict. §. *si quis*, et adde, quòd in dubio potiùs debet præsumi pactum reale, quàm personale, secundum Alberic. in l. *juris gentium*, §. *pactorum*, 2. et fin. colum. D. *de pact.* Bart. in l. *pater filiæ*, D. *de servitut. legat.* et Joan. Faber. in §. *æquè si agat*, colum. 1. *Institut. de actionib.* vers. *quid si per pactum*, et ibi vide, quid in privilegiis Principum, de quibus vide etiam per Bald. in dict. §. *si quis*, et per Joan. de Imol. Quid autem si testator dixit, lego Titio, et hæredi suo, quòd possit cædere lapidem in fundo meo; nunquid transibit ultra primum hæredem? Din. dicebat, quòd non, per l. *antiquitas*, *C. de usufruct.* contrarium tenet Alberic. in dict. §. *si quis*, et ibi respondet ad l. *antiquitas*, quòd ibi ideò est, quia aliàs proprietas redderetur inutilis; in casibus verò, ubi hoc cessaret, transibit ad omnes hæredes: si tamen ex fundo nulla perciperetur utilitas alia, quàm cædendi lapidem, tunc idem esset quod in usufructu, secundum eum. Adverte etiam, quia si concessio cædendi lapidem, de qua hìc, fieret contemplatione alicujus prædii, quod legatarius haberet vicinum, ad cujus utilitatem fuisset factum dictum legatum, tunc etsi non fiat mentio de hæredibus, transiret ad eos ratione prædii, l. *veluti*, et §. *quid ergò*, D. *de servitut. rusticor. prædior.* Din. et Alberic. et Angel. in dict. §. *si quis;* intellige tamen, quòd concessio fiat expressè ratione talis prædii, nam tunc dicetur servitus prædialis, secundum quod declarat Paul. de Cast. in l. penult. D. *de servitut. rustic. prædior.* Jas. in dict. §. *si quis alicui*, super gloss.

LEX XXVIII.

Fiunt legata per verba intelligibilia, ut *mando*, vel *credo te daturum centum Titio*, vel *volo, quòd des*, et similia: et error in nomine communi, ut argentum pro auro nominando, vitiat legatum; secùs in nomine proprio, si de persona constat. Hoc dicit.

(1) *Tanto quiere decir.* Vide de hoc per Gloss. D. *de legat.* 3. in rubrica, et lex ista potiùs sequitur dicta Odofredi, quàm illius Glossæ, dicit enim Odofredus (ut refert Alber. in rubric. *de legat.* 1.), quòd in illo titulo tractatur de personis legantium, et eorum quibus legatur: in titulo *de legat.* 2. tractatur de rebus prohibitis, et concessis legari: in titulo *de legat.* 3. tractatur mixtim de personis, et rebus circa legata, et interpretatione verborum: et prosequitur ista lex notata per Azon. *C. de legat.* in summa, colum. 6. versic. *relinqui potest.*

(2) *Entendimiento.* Si verba tamen sunt ita obscura, quòd nullum intellectum possunt sustinere, non valet scriptura, l. *quo tutela*, §. penult. D. *de regul. jur.* Bald. in l. *voluntatis*, col. 1. *C. de fideicommiss.* et vide l. 2. D. *de his, quæ pro non scriptis habentur.*

(3) *Cuidando.* Concordat cum ista lege l. *si quis in fundi vocabulo*, in princip. D. *de legat.* 1., ubi

en las cosas que han nombres señalados, asi como son los homes, non serie asi; ca maguer el testador errase en el nombre de algunt home (4) diciendol otro nombre et non el suyo, cuidando que aquel era su nombre que él decie, valdrie la manda et non se embargarie por tal yerro, si fuere probado que su entencion era del testador que aquella persona que nombró hobiese la manda. Otrosi decimos (5) que quando los facedores de los testamentos usan tales palabras en las mandas diciendo: mando ó quiero que fulan haya tal cosa, ó plácome ó tengo por bien que la haya; ó dice al heredero: creo que tú darás tal cosa á fulan, ó déxolo en la tu fe que lo cumplas; ó dice el testador, pido que mio heredero faga tal cosa; ca usando el testador qualquier destas palabras sobredichas quando ficiese la manda, ó otras semejantes dellas por que pueda seer entendida la entencion (6) ó la voluntat dél, valdrie la manda que asi fuese fecha.

LEY XXIX.

Cómo vale ó non la manda que es puesta en alvedrio del heredero.

Usando el testador á decir tales palabras quando ficiese la manda: dexo á fulan tal cosa, si entendiere mio heredero (1) que es derecho que la haya, ó si dixiese: déxolo en

Angel. limitat quatuor modis. Primò, si res, in cujus appellatione erratur, erat præsens, et singulariter demonstratur, ut si dixerim, *lego tibi hunc equum*, demonstrato bove, Glossa, quæ non est alibi, in l. *quæ extrinsecus*, D. *de verbor. obligat.* Secundò, ubi nomina sunt multum conformia, ut in l. *librorum*, §. *si quid tamen*, D. *de legat.* 3. Tertiò, si sermo errantis sustineri possit per communem usum loquendi alicujus civitatis, vel castri, l. *Labeo*, §. 1. vers. *neque mirum*, D. *de suppelect. legat.* et pro hoc facit ista lex Partitarum, cùm dicit, *comunalmiente en cada tierra.* Quartò limita, si disponens ante dispositionem voluntatem suam declarasset, quòd cùm uteretur uno appellativo nomine, intelligeretur de vero et proprio convenienti rei in dispositione deductæ, Glos. in dict. l. *si quis in fundi vocabulo.* Quintò limita, ut procedat in nominibus appellativis omninò diversis, ut sunt equus, et mulus, bos, et asinus; sed si non essent omninò diversa, sed haberent se, ut excedentia et excessa, ut si testator voluerit legare ducenta, et dixerit centum, nam si constaret de errore, valebit dispositio in ducentis, Glos. in l. *qui quartam*, in princ. et ibi Imol. Bald. et Paul. de Castr. et probatur in l. *quotiens*, §. *sed si non in corpore*, D. *de hæredib. instituend.* et nota benè istam legem, et dictam l. *si quis*, ad limitationem l. *non aliter*, D. *de legat.* 3. et quæ notat Gloss. in l. *voluntatis*, C. *de fideicommiss.*

(4) *De algunt home.* Adde dict. l. *si quis in fundi vocabulo*, et l. *si quis in nomine*, C. *de testam.* et in §. *siquidem in nomine, Instit. de legat.* et limita tripliciter, ut per Alex. in dict. l. *si quis*, in princ. colum. 1. et de errore confinium, vide ibi per Imol. et Alexand. et adde in ista materia textum notabilem, et ibi Bartol. in l. penult. D. *de reb. dub.* et l. 9. et quæ ibi dixi, suprà eod.

(5) *Decimos.* Concordat cum l. 2. C. *communia de legat.*

(6) *La entencion.* Tantùm ergò valet tacita voluntas conjecturata, quantùm expressa, adde l. *cum proponebatur*, D. *de legat.* 2. l. *inter vestem*, D. *de auro, et argent. legat.* et tradit planè Curtius Senior consil. 51. in 1. et 2. column.

LEX XXIX.

Si legatum relinquatur in libera voluntate hæredis, non debetur hærede nolente; secùs si in ejus arbitrio, seu per verba importantia arbitrium boni viri, quia tunc debetur, si hæres causam probabilem non ostenderit, cùm dare nolit. Item captatoria voluntas non tenet in legatis, neque in institutione hæredis; tenet tamen legatum uni factum, si tertius tale quid fecerit. Hoc dicit.

(1) *Mio heredero.* Concordat cum l. *si sic legatum*, in princ. D. *de legat.* 1. et notat Gloss. in l. *senatus*, §. penult. eod. tit. et adde notata per Azon. quæ hic prosequitur ista lex in summa, C. eod. colum. antepenul. vers. *item legari potest, si existimaverit, etc.* vide etiam in l. *fideicommissa*, §. *sic fideicommissum*, D. *de legat.* 3. et habes hic, quòd verba, *si existimaveris justum, si arbitratus fueris*, important arbitrium boni viri: et de his, et de aliis hoc importantibus, vide in dict. l. *si sic*, et in dict. l. *fideicommissa, et* §. *quamquam*, et l. *fideicommissa*, in princip. D. *de fideicom. libert.* et de quibusdam aliis, vide per Bart. in dict. ll. et per alios Doctores, et signanter per Alexandr. in dict. l. *si sic*, col. 1. et 2. ubi etiam vide, quid de verbo *judicio tuo*, et verbo *libuerit*, et de verbo *facias tuo sensu*, et de verbo *committo prudentiæ tuæ*, et de verbo *liberam facultatem*, et de verbis *facias quidquid tibi visum fuerit expedire;* et de verbo *conscientiæ tuæ committimus*, et de verbo *licentiam*, et de verbo *potestatis*, et de verbo *promitto stare tuo juramento, seu verbo tuo*, et de verbo *pono rem in manu tua*, et de his verbis *pro tuæ voluntatis arbitrio*, et de verbis *committo me misericordiæ tuæ*, et de verbo *videbitur*, vide ibi per Alexand. et Abb. in cap. 1. col. 4. *de sequestrat. posses. et fruct.* et Bart. in l. *alio*, colum. 3. D. *de aliment. et cibar. legat.* et Bald. in l. 3 in

alvedrio (2) de mio heredero que si él entendiere que será bien que haya fulan tal cosa quel mando, que gela dé; ca en qualquier destas maneras vale la manda que asi fuese dexada, fueras ende si el heredero mostrase alguna derecha razon (3) por que non la quisiese dar nin otorgar. Mas si dixiese el testador: mando á fulan tal cosa, si mio heredero quisiese (4) ó toviere por bien (5) que la haya, entonce en voluntat es del heredero de complir la manda que asi fuese fecha, ó de revocarla si quisiere, maguer non mostrase hi ninguna razon: et esto es porque usando el testador á decir tales palabras quando face la manda, semeja que en todas guisas lo pone en alvedrio del heredero. Mas si el tes-

2. lectur. *C. de dot. promiss.* et per Cardin. Alex. in cap. *humanum genus*, col. 3. 1. dist. et per Bald. in l. *captatorias, C. de testam. milit.* et de illo verbo *facias, quod tibi videbitur expedire*, adde Bald. in verbo *nomina, de pace Constantiæ*, et plenissimè per Bald. in Extravag. *ad reprimendum*, in gloss. super parte *videbitur*, ubi etiam vide de verbis importantibus liberam voluntatem; et ibidem, quid si apponantur verba significantia tam liberam voluntatem, quàm arbitrium boni viri; et ibidem, an ex concessione liberæ facultatis, possit rejicerè exceptionem præscriptionis, et adde Bart. in l. *Lucius Titius*, D. *de fideicomm. libert.* et de verbo *si tibi placet*, vide l. *Thais ancilla*, §. *sorore*, eod. tit. et ibi Bart. et per Bart. in l. 1. §. *si plures*, col. 7. in repet. D. *de exercit.* et de illo verbo *judicio tuo*, adde Bart. in dict. l. *Thais*, §. *Lucius Titius ita testamento*, et quæ tradit Felin. in cap. 1. 19. 20. et 21. colum. *de constit.* ubi planè de his verbis cum aliquibus notabilibus declarationibus; vide etiam ad declarationem, quod notat Bald. in l. 1. col. 14. D. *de legat.* 2. et *decis. quamdam Neapol.* et ex his, quando casus occurrerit, poteris benè instrui, ideò non parvi pendas. Et quid in contractibus, an hæc verba *si approbaveris, æstimaveris*, vel *justum putaveris*, vel similia, importent arbitrium boni viri, vel liberam voluntatem, vide in l. *in vendentis, C. de contrah. empt.* et per Alberic. in dict. §. *sic fideicommissum*, ubi dicit, quòd veritas est, quòd important in contractibus meram voluntatem; nam in contractibus substantialia contractus non possunt conferri in arbitrium contrahentis, etiam ad arbitrium boni viri, l. *quod sæpè*, §. 1. D. *de contrahend. empt.* licèt accidentalia sic, l. *hæc venditio*, D. eod.

(2) *En alvedrio.* Et sic verbum *arbitrium* importat arbitrium boni viri; limita tamen secundum Imol. in l. *filiusfamilias*, D. *de donat.* nisi daretur arbitrium ei, qui aliàs haberet, quia tunc intelligetur de libero arbitrio, ut verba aliquid operentur, argumento l. *si quando*, in princip. cum simil. D. *de legat.* 1. et si per hæredem stat, quia non vult arbitrari, perindè est ac si arbitratus esset deberi, secundum Paul. de Castr. in dict. l. *si sic.* Sed vide ibi per Imol. col. 2. dicentem, quòd non sufficeret præceptum à judice factum, ut arbitretur, ut sic, eo existente in mora, dispositio habeatur pro purificata: sed adverte, quia Imola loquitur, quando in arbitrium tertii fuit collatum, Paulus verò, quando in arbitrium hæredis; quod etiam voluit Bart. in dict. l. 1. D. *de legat.* 2. ubi etiam Paul. col. penul. et Alex. col. 5.

(3) *Alguna derecha razon.* Ut quia legatarius erat demeritus testatori, l. *fideicommissa*, §. *quamquam*, D. *de legat.* 3. vel quia fortè res legata erat ita magna, quòd quasi absorberet totum patrimonium relinquentis, l. *quidam testamento*, D. *de legat.* 1. vel quia patrimonium erat tenue, et filii testatoris egerent, argumento cap. fin. 17. quæst. fin. et si res certa non esset legata, sed quid incertum, debet arbitrari, juxta id quod dicunt Glos. et Bartol. in dict. l. 1. D. *de legat.* 2. ubi Bart. colum. penult. versic. *quæro qualiter bonus vir.*

(4) *Quisiese.* Adde dict. l. *senatus*, §. penul. D. *de legat.* 1. et l. *fideicommissa*, §. *quamquam*, D. *de legat.* 3. quid tamen, si diceret: *lego tibi quod Titius, vel hæres declaraverit se velle*, quia talis voluntas requirit declarationem, et sic factum hæredis, dicit Angel. in l. *centesimis*, §. fin. D. *de verbor. obligat.* quòd tunc valeret perinde ut valet, cùm dicitur, *si Capitolium ascenderit*, vel tale quid fecerit, ut in l. *nonnumquam*, D. *de condit. et demonstrat.* et infrà ista l. ad fin. et Angel. sequitur ibi simpliciter Paul. de Castr. ubi Imol. de hoc dicto dubitat: et istud dictum dicit non esse verum Alexandr. in dict. l. 1. D. *de legat.* 2. col. 5. ex eo, quia etiam verbum *si voluerit* intelligitur de voluntate declarata, ut est textus in l. *si ita*, §. *illi si volet*, D. *de legat.* 1. ergo idem dicendum est, etsi illud exprimatur, quia exprimitur, quod tacitè inest; et magis placet hoc, et adde Bald. in l. *voluntatis*, col. 1. *C. de fideicom.* qui intelligit et limitat dicta jura, quando voluntas adjicitur verbo substantivo, vel effectivo; secùs si in verbo executivo voluntatis substantia, vel declaratio ponitur, allegat l. 3. *C. de dot. promiss.* et videtur in effectu idem, quod dixit Angelus; Alexander tamen *in addition. ad Bald.* ibi, dicit, quòd istud dictum Baldi videtur contra l. *cum quidam*, D. *de legat.* 2. et quæ ibi dicit idem Bald.

(5) *O toviere por bien.* Nota hoc, quòd idem importat hoc verbum, sicut *si voluerit*, et est hoc contra Bald. in l. *fideicommissa*, §. *quamquam*, D. *de legat.* 3. dicentem, quòd omne verbum intelligitur sonare in arbitrium boni viri, præter verbum *volo*, et facit ad istam legem l. *fideicommissaria libertas*, §. 3. ibi, *si ei libuerit*, D. *de fideicommiss. libert.*

tador dixiese : mando á fulan mil maravedis, si quisiere tal home (6) tercero, diciendo el nombre de cada uno dellos señaladamiente, non valdrie tal manda, porque es fecha á uno, et es puesta señaladamiente en alvedrio de otro ; et por ende dixieron los sabios antiguos que las mandas et los establescimientos de los herederos deben seer fechas segunt su voluntad del facedor del testamento, et non han de seer puestas en juicio et en placer de otro. Mas si el testador ficiese la manda, diciendo asi que mandaba á uno mil maravedis, si otro que nombrase señaladamiente ficiese (7) alguna cosa cierta, como quier que aquella cosa es en voluntat et en alvedrio del otro de la facer ó non, valdrie la manda si aquella cosa que nombró se compliese.

LEY XXX.

Si vale la manda que el testador face diciendo : mando que mio heredero dé á fulan tantos maravedis ó tal cosa quando él quisiere.

Fecha seyendo la manda por tales palabras que dixiese el testador : mando á fulan home mil maravedis que los haya quando mio heredero (1) quisiere, si acaesciere que este heredero moriese et non pagase estos maravedis en su vida, nin señalase dia (2) al su heredero á que los pagase, aquel que hobiese de heredar los bienes del heredero del testador serie tenudo de pagar la manda luego que entrase la heredat sin otro alongamiento ninguno, porque aquel cuyos bienes hereda non lo contrastó (3) en su vida. Mas si el testador dixiese asi : mando á fulan cien maravedis que los haya si quisiere, entonce valdrie la manda ; pero si este atal á quien fuese fecha tal manda non dixiese en su vida que

(6) *Tal home.* Est enim voluntas captatoria, ut D. *de legat.* 1. l. *captatoriæ.* Adde l. 11. et quæ ibi dixi, tit. 3. supra ead. *Partit.* et adverte cùm dicit, *si quisiere;* nam secùs esset, si legatum fuisset collatum in arbitrium alterius, quia intelligeretur de arbitrio boni viri, et legatum teneret, l. 1. D. *de leg. t.* 2.

(7) *Ficiese.* Adde l. *si quis Sempronium,* D. *de hæredib. instit.* et l. *nonnumquam*, D. *de condit. et demonst.*

LEX XXX.

Si lego tibi mille, quæ habeas, quando hæres meus voluerit, nec hæres in vita declaravit quando, ejus hæres tenetur statim ad legatum. Si autem lego tibi, si volueris, nec in vita declaras te velle, non dabitur tuo hæredi. Hoc dicit.

(1) *Quando mio heredero.* Concordat cum l. *fideicommissa,* §. *hoc autem legatum*, D. *de legat.* 3. et cum notatis per Azon. *C. de legat.* in summa, col. antepenul. in vers. *item legari potest.*

(2) *Nin señalase dia, etc.* Nota hoc verbum, quia non ita declaratur in dict. §. *hoc autem legatum*, de quo lex ista sumpta est.

(3) *Non lo contrastó.* Et sic moriendo videtur velle, quod est favore ultimæ voluntatis, quia secùs in contractibus, ut in l. *centesimis*, §. fin. D. *de verbor. obligat.* Bart. et Bald. in dict. §. *hoc autem,* et videtur velle ista lex, quòd si hæres declaravit, se nolle dare legatum, quòd tunc neque ipse, neque hæres ejus teneatur ; quod nota, quia non ita benè aperitur in dict. §. *hoc autem.* In contrarium tamen videtur l. *uxorem*, §. *Scævola*, D. *de legat.* 3. ubi habetur, quòd hæres gravatus, *cùm volet,* vel *voluerit*, videtur gravatus post mortem, si ipse anteà non declaret se velle, et sic non est in potestate ejus, quòd nolit. Hoc etiam patet ex dictis Bart. in dict l. *centesimis*, §. fin. ad fin. 1. colum. ubi dicit, quòd in ultimis voluntatibus idem est dicere, *cùm voluerit,* vel *cùm volet, hæres det,* quòd est dicere, *det post mortem suam*, et sic post mortem debetur, tanquam adveniente die, per textum in dict. §. *Scævola,* et sic illud legatum dicitur conditionale, ut habetur in dict. §. *hoc autem*, propter diem incertum mortis, l. *dies incertus*, D. *de condition. et demonstrat.* in contractibus verò facit tali casu diem, et conditionem, ut declarat Bart. in dict. §. *si quem*, sequitur ibi Angel. et fuerunt verba Petr. ibi. Sed certè ista lex Partitarum multùm urget contra ista dicta Bart. et aliorum, et ad dictam l. *uxorem*, §. *Scævola*, potest dici, quòd intelligatur, si hæres non contradixerit in vita, prout ista lex dicit; et pro hoc facit, quia regulariter inter *si*, et *cùm*, non est differentia, l. *qui promisit,* cum ibi notatis, D. *de condict. indeb.* et tamen si testator dixerat, *si hæres meus volet*, vel *voluerit,* poterit contradicere, ut suprà l. proxima, et vult Bart. in dict. l. *centesimis*, §. fin. in princip. colum. 2. igitur idem dicendum, si dixerit, *cùm voluerit* : in hoc tamen erit speciale favore ultimæ voluntatis, quòd non contradicente hærede, à quo sic fuit legatum, in vita, debebitur post ejus mortem, ut hìc, et in dict. §. *Scævola.* Cogita tamen, quia secundùm istum intellectum, videtur fieri aliqua violentia dicto §. *Scævola.* qui vult hoc relictum videri post mortem.

la querie (4) et se moriese, entonce el su heredero non ha derecho ninguno en ella nin la puede demandar despues.

LEY XXXI.

Cómo se pueden facer las mandas sin condicion et à dia cierto.

Puramiente (1) pueden facer los testadores sus mandas, que quiere tanto decir como sin ninguna condicion; et esto serie como si dixiese algunt testador: mando á fulan tantos maravedis ó tal cosa. Et aun las podrien facer á dia cierto et de dia cierto en adelante; et esto serie como si dixiese el testador: mando que den á fulan tantos maravedis el dia de sant Iohant Baptista primero que verná, ó si dixiese: mando que desdel dia de sant Miguel en adelante que gelos den. Et aun las podrie facer so condicion; et esto serie como si dixiese: mando á fulan tantos maravedis si ficiere tal cosa. Otrosi decimos que si el testador quando ficiese la manda dixiese tales palabras: mando que den á fulan mil maravedis quando fuere de edat (2) de catorce

(4) *Que la querie.* Concordat cum l. *si ita expressum*, D. *de conditionib. et demonstrat.* l. *si ita legatum*, §. *illi si volet*, D. *de legat.* 1. Quid autem, si dixerat, *cùm voluerit*? Dic, quòd tunc non est necesse, quòd legatarius ante mortem suam declaret se velle, secundum Bart. in l. 1. D. *de legat.* 2. per l. *uxorem*, §. *Scævola*, D. *de legat.* 3. quæ lex, licèt loquatur, quando ista verba *cùm voluerit* fuerunt relata ad hæredem, tamen eadem videtur ratio, si referantur ad legatarium, secundum Alexand. in dict. l. 1. colum. 5. licèt Joan. de Imola ibi velit in hoc facere differentiam, et tenere contra Bartolum, ut videbis ibi per eum, et per Alexand. col. 4. et 5. Et adverte, quòd per istam legem videtur non posse sustineri, quod Raph. Cuma. in l. *si ita*, §. *illi si volet*, D. *de legat.* 1. et in l. 1. D. *de legat.* 2. et in l. *centesimis*, §. fin. D. *de verbor. obligat.* et sequitur eum Alexand. in dict. l. 1. colum. 5. quòd istud tale legatum, *cùm legatarius voluerit*, censetur esse purum, sicut cum dicit *lego tibi, cùm petieris*, l. *Titia*, D. *de condition. et demonstrat.* l. *si decem cùm petiero*, D. *de verbor. obligat.* nam, ut hìc vides, tale legatum non est purum, quia si esset purum, transmitteretur ad hæredem, etiam nulla declaratione secuta; quam tamen declarationem exigit ista lex: et quòd aliàs ejus hæres habere non possit, sed dic, quòd ista lex non loquitur, quando dixit, *cùm legatarius voluerit*, sed *si voluerit*; unde tene mente in practica dictum Raph. et sic erit differentia, an ista verba, *cùm volueris*, referantur ad hæredem, vel legatarium.

LEX XXXI.

Purè, et conditionaliter, et ad diem, vel post diem potest legatum fieri: et si legatur, quòd dentur Petro mille, quando fuerit quatuordecim annorum, et ante moriatur, non habebit ejus hæres legatum. Sed si lego tibi libertatem, quando filius meus habebit quatuordecim annos, filio ante illam ætatem mortuo, valet legatum favore libertatis. Hoc dicit.

(1) *Puramiente.* Sequitur dicta Azon. *C.* eod. in summa, in fin. col. 6. vers. *relinquitur legatum purè.*

(2) *Quando fuere de edat.* Concordat cum l. *si cui legetur*, D. *de legat.* 1. §. *hoc autem legatum*, et l. *si Titio*, D. *quando dies legat. ced.* et adde, quòd idem esset, si apponeretur tempus certæ ætatis cujusdam tertii, l. *si ita scriptum*, D. *de manumis. testam.* quod limita, nisi apponeretur tale tempus ad extinguendum legatum, ut si dixerim, *lego Titio centum annua, quousque Titius erit ætatis quatuordecim annorum*, nam tale legatum non est conditionale, neque extinguitur Titio ante dictum tempus decedente, ut est textus, qui non est alibi, secundum Bald. ibi in l. *ambiguitatem, C. de usufruct.* Sed quid si legetur in tempus certæ ætatis gravati? Bart. in dict. §. *hoc autem*, tenet, quòd non sit conditionale, et quòd non pereat legatum, quamvis gravatus non perveniat ad talem ætatem, per l. *libertis quos*, §. *ab hæredibus*, D. *de aliment. et cibar. legat.* et cum Bart. transeunt Angel. Bald. et Paul. de Cast. *in lectura Paduana*, ibi, et Ludovic. Roman. in l. *in illa*, D. *de verbor. obligat.* Dinus verò, Raphael, et Joan. de Imol. ibidem, et Cynus, et Bald. in l. *ex his*, *C. quando dies legat. ced.* et Paul. de Castr. *in lectura Bononiensi*, et Salicet. in l. unic. §. *sin autem aliquid*, *C. de caduc. tollend.* tenent contrarium, per textum in dict. §. *hoc autem*, et respondent ad dictum §. *ab hæredibus* diversimodè, prout videbis latè per Alexand. in dict. §. *hoc autem*, qui dicit istam ultimam opinionem esse veriorem, per plura jura, quibus Bartolus ibi nititur respondere; sed secundum Alexand. tales responsiones sunt cum maxima violentia, ibique Alexand. allegat alia jura contra opinionem Bartoli, ut poteris ibi videre, et signanter allegat l. *si quis à filio*, in princ. D. *de legat.* 1. cum gloss. ibi, quæ satis probat opinionem aliorum contra Bartolum. Quid autem si dies non fuit præfixus substantiæ legati, sed ejus præstationi, vel exsecutioni? Vide l. *ex his*, *C. quando dies legat. ced.* et per Bartolum in dict. §. *hoc autem*, et ibi etiam per Alexand. Adde etiam textum notabilem, in l. *codicillis*, in princ. et ibi Bart. D. *de annuis legat.* quòd in dubio præsumitur, quòd testator habuit respectum ad tempus simplex, et non se

años, si acaesciere que aquel á quien la face llegare á aquella edat, valdrá la manda, et si moriere enante, non la puede demandar su heredero, nin ha derecho de la haber. Pero caso hi ha en que valdrie la manda que fuese fecha por tales palabras, maguer non se compliese la condicion; et esto serie como si dixiese el testador: mando que aforren á fulan mio siervo quando mio fijo fuere de edat de catorce años; ca maguer el fijo non llegase á aquella edat nin se compliese la condicion, valdrie la manda, et serie forro por razon de la franqueza que es otorgada á la libertat (3).

LEY XXXII.

Cómo las mandas deben seer judgadas por las leyes deste nuestro libro, maguer el testador lo defendiese.

Ley 13. tit. 6. lib. 5. Recop.

Non puede ningunt testador facer manda en ninguna manera que por el derecho de las leyes deste nuestro libro non deba seer judgada; et por ende maguer él defendiese señaladamiente que ninguna ley nin ningunt derecho non podiese contrastar nin embargar la manda que facie, con todo eso si la ficiere contra derecho (1) ó como non debe (2) en

retulisse ad tempus certæ ætatis legatarii, ut videbis in casu dictæ l. *codicillis*, quæ est lex singularis, secundum Paul. et Alexand. in dict. §. *hoc autem.*

(3) *A la libertat.* Adde l. *si ita scriptum*, D. *de manumiss. testam.* et l. *fideicommissaria*, D. *de fideicommiss. libert.* §. *etiam*, et idem potest dici in legato ad pias causas, Bart. in l. *proximè*, ad fin. D. *de his, quæ in testam. delent.* tradit Alexand. in l. *captatorias*, *C. de testam. milit.* et dixi suprà eod. l. 17.

LEX XXXII.

Non potest quis contra juris dispositionem testari: nec de sepultura quid injustum, vel inconsuetum ordinare; et habebit legatarius sibi relictum, etiamsi injustum vel inconsuetum in sepultura non faciat. Hoc dicit. Habuit ortum ista lex. à l. *nemo potest*, D. *de legat.* 1.

(1) *Contra derecho.* Nota hìc bona verba Angeli in l. *nemo potest*, ad fin. D. *de legat.* 1. de qua lex ista sumpta est, quòd legibus prohibitivis non derogatur per testantem, neque etiam per contrahentes, l. *cum lex*, D. *de fidejussor.* similiter legibus respicientibus ordinationem testamenti et ejus substantiam non derogatur, quia sine illis non potest esse testamentum, l. 2. D. *de testament.* Similiter neque derogatur legibus concernentibus durationem obligationis personalis, quæ contrahitur ad legata, vel fideicommissa, sive voluerit testator derogare per adjectionem temporis sive loci, sive per adjectionem conditionis: legibus autem aliquid introducentibus merè in favorem testantis renuntiari potest, l. 2. *C. ut in possess. legat.* Unde etiam dixit Bal. in l. 1. in fin. 4. colum. *C. de his, quæ pœnæ nomin.* quòd quando lex disponit ad exsecutionem voluntatis, potest testator illud remittere; si verò ad necessitatem favoris hæredis, et non potest remittere, cùm tamen ipse hæres possit expressè et tacitè, ut notatur in l. 2. D. *usufruct*, et hinc est, quòd testator potest remittere tacitam hypothecam, quæ oritur pro legatis, glossa singularis in l. 2. *C. ut in possess. legat.* et illam sequuntur magis communiter Doctores ibi, et in dict. l. *nemo potest*, prout attestatur Alexand. ibi colum. 4. et per illam glossam dicit Bald. ibi, quòd testator potest remittere, ne dominium trànseat in legatarium sine possessione. Vide etiam ibi per Bald. nunquid testator possit facere, quòd legatario currat præscriptio annalis, quæ de jure communi est perpetua, vel quòd legatario non currat minor præscriptio centum annorum; de quo etiam vide per Bart. et Alexand. in dict. l. *nemo potest.* Et ex prædictis etiam deducitur, quòd potest testator dare legatario licentiam capiendi rem propria auctoritate, contra l. *non est dubium*, *C. de legat.* vide per Bart. in dict. l. *nemo potest*, ubi etiam Alexand. colum. 3. et si testator solùm dicat, *vim fieri veto legatariis meis*, videtur eis dare licentiam capiendi propria auctoritate, Bald. in l. 1. *in lectur. antiqua*, *C. communia de legat.* per textum singularem, secundum Jacobum de Aret. in l. *permisceri*, D. *de acquirend. possess.* facit etiam textus, et ibi notat Angel. in l. *hoc si rei*, D. *de rei vindicatione.* Et an possit remittere confectionem inventarii, vide ibidem Bartol. quòd sic, in dict. l. *nemo potest*, ubi Alexand. col. 4. tradit etiam de inventario hæredis, quatenùs tangit præjudicium legatariorum. Quid autem, si testator prohibuit hæredem alibi conveniri pro legatis, quàm in certo loco, si hæres dolo vel mora interveniente non venit ad locum illum? Dic, quòd tunc poterit alibi conveniri, l. *in bonæ fidei*, D. *de eo quod certo loco*, et ibi Bart. Bald. et Fulgos. Poterit etiam testator præfigere tempus in testamento hæredi ad adeundum hæreditatem, ut post illud tempus mero jure excludatur, secundum Ang. in l. *si quis hæres ita scriptus*, D. *de acquirend. hæredit.* per illum textum, et per notata per Gloss. in l. *cretionum*, *C. de jure deliberandi*, ubi etiam Paul. respondet ad dictam l. *nemo potest*, et sequitur Alexand. in dict. l. *nemo potest*, in

alguna manera, non valdrà (3), et debe seer revocada et judgada por las leyes deste nues-

fin. Adde etiam, quòd neque possunt facere contrahentes, quòd legum dispositio non habeat locum in actibus eorum, l. fin. D. *de stipulat. servor.* et notat Bald. in cap. 1. §. *et quia videmus*, colum. 6. *de his, qui feud. dar. poss.*

(2) *O como non debe.* An autem si prohibeat leges non obstare suo testamento, operetur talis prohibitio effectum clausulæ codicillaris? Vide Gloss. et Doctor. quòd sic, in dict. l. *nemo potest.*

(3) *Non valdrá.* Quia excepto Principe, omnis homo est sub lege, l. *digna vox, C. de legibus*, et ideo clausula *non obstante* soli Principi convenit, non alii, ut hic et in dict. l. *nemo potest*, ubi hoc notat Angel. in l. *jus publicum*, D. *de pactis*, l. 2. D. *de testam.* l. *codicillis*, §. fin. D. *de legat.* 2. ubi glossa 1. vocat stultum testatorem volentem contra leges disponere: hinc evenit, quòd volentes condere majoriam in unum ex filiis, vel nepotibus, cùm ipsi non possint filiis imponere gravamen in legitima, vel eam diminuere, l. *quoniam in prioribus*, l. *quoniam novella, C. de inoffic. testam.* l. 17. tit. 1. suprà ead. *Partit.* etiam respectu bonorum, quæ essent extra regnum, licèt ibi esset latior facultas disponendi ex his, quæ notat Bart. per textum ibi in l. *ex castrensi*, D. *de castrens. pecul.* adeunt Principem, ut super hoc rescribat cum clausula *non obstante;* qui stylus emanasse videtur post editionem istarum ll. Partitarum; quod patet, quia in istis legibus in tit. 18. 3. *Partit.* nulla fit mentio formulæ talis licentiæ, et talem formulam consuluit latè ordinandam Roderic. Suarez in repetition. l. *quoniam in prioribus*, in 2. limitat. illius l. fol. 65. col. 4. totius repetitionis, ubi ipse illam ordinat; subdens quòd si aliàs sub nube, et implicitè aliquis impetraret à Principe liberam testamenti factionem, non specificè ad suprà dicta contenta in ejus formula, neque cum derogatione dictarum ll. non posset vigore talis facultatis facere majoriam in præjudicium filiorum: et ibidem parum antea, fol. 64. colum. 2. vers. *ex ante dictis*, damnat illam formulam consuetam quatenùs dicit: *doos licencia y facultad, para que de todos vuestros bienes, ó de qualquier parte dellos podais hacer, y hagais mayorazgo en uno de vuestros hijos, qual quisieredes, y por bien tuvieredes, etc.* Quatenùs enim dicit de omnibus bonis, asserit talem licentiam esse valdè injustam, et conscientiæ concedentis onerosam, cùm per eam expressè tollatur legitima aliis filiis, quod apertè est contra jus naturale, ut ipse in eadem limitatione ante hoc latè deduxit; et ibi allegat notanter Bald. in l. fin. colum. 2. *C. de fructib. et litis expens.* quòd Princeps potest alicui concedere potestatem testandi diminuta legitima, et quòd privilegium concessum ad minuendum legitimam, non est iniquum, sed ad tollendum in totum, sic, cùm legitima sit de jure naturali loco alimentorum, non tamen ejus meta, sed de arbitrio legislatoris; ibique col. 3. dicit, quòd pater, qui vigore talis facultatis faceret majoriam in unum ex filiis, privando alios bonis suis sine justa causa, de qua in cap. 3. vers. *causas*, in authent. *ut cum de appellation. cognosc.* peccaret, neque esset tutus in foro conscientiæ, neque excusaretur prætextu talis facultatis; allegat Gloss. in cap. *non est de voto*, et alia, quæ ibi videre poteris: tandem concludit col. 4. dictam clausulam esse injustissimam, consulitque ab ea abstinendum, et idem ego consulerem, si in tali facultate non contineretur illud, quod communiter solet etiam apponi, scilicèt, quòd ita hoc fiat, ut reserventur alimenta aliis filiis, licèt non sit tanta portio, quanta aliàs sibi juxta ll. regni competeret: hac tamen clausula apposita, ut semper apponitur, non benè percipio, quid scrupuli esse possit, ex ea namque evidenter constat Principem nolle in totum tollere legitimam, sed diminuere, prout etiam dixi in l. 11. tit. 4. supra ead. *Partit.* in gloss. 1. ubi vide.

Sed an vigore hujus facultatis possit diminuere legitimam filii, qui esset clericus in minoribus tempore datæ licentiæ? Videtur, quòd non, ex his quæ tradit Baldus in cap. *cum venissent*, colum. 2. vers. *oppono dicitur hic, de eo qui mittitur in possess. causa rei servand.* vide quæ habentur in cap. *ecclesia Sanctæ Mariæ, de constit.* et quæ dixi in l. 4. tit. 15. 4. *Partit.* super glos. in parte *en cuyo señorio.* Et cogita in hoc, nam ex hoc subverterentur multæ facultates ad majoriam, seu ipsæ majoriæ; si tamen post datam facultatis regiæ fieret clericus, vide cap. *si eo tempore, de rescript.* lib. 6. et quod notat Bart. in l. *ususfructus*, in fin. D. *de stipul. servor.*

Sed quid si aliquis sine licentia Principis fecit majoriam de bonis suis, et etiam de aliquibus bonis filiorum, seu quæ aliquo modo ad filios spectabant, qui filii, ne de facto sibi præjudicaretur, impetraverunt à Principe revocationem istius majoriæ respectu bonorum filiorum; an ex hoc videatur Princeps approbare majoriam respectu bonorum patris, cùm sciens Princeps sine ejus licentia factam majoriam, revocavit tantùm quoad bona filiorum? Videtur, quòd sic, ex dictis Bartol. et Paul. de Castro in l. *legata inutiliter*, D. *de legat.* 1. vide ibi Paul. de Castr. vers. *et inducitur per Dinum.*

Adverte etiam, quòd ipse Rex de bonis patrimonialibus extra regnum poterit, cùm non recognoscat superiorem, facere majoriam inter filios, l. *Cæsar*, D. *de public. et vectigal.* l. *donationes, quas*, C. *de donation. inter virum et uxor.* Bald. in §. *item sacramenta, de pace jur. firm.* 4. colum. vers. *secundo utrum Rex:* bonus textus in cap. *si Romanorum*, in princip. 19. dist. l. *omnium, C. de testam.*

Et an habens facultatem ad faciendum majoriam

de certis bonis ex auctoritate regia, possit vigore legis regni facere majoriam in tertia bonorum de aliis bonis? Videbatur, quòd sic, per textum et quod ibi notat Bald. in l. fin. *C. de repud. hæred.* quod privilegium non confunditur cum jure communi; in contrarium tamen facit, quòd non est verisimile Principem voluisse gravare filios duplici onere, l. *navis onustæ*, §. 1. D. *ad leg. Rhod. de jact.* cap. *mandatum, de rescript.*

Et an teneat majoria facta cum facultate primogeniti filii Regis patre vivente, si majoria fiat postquam primogenitus successit in regno; vide, quæ notat Bartol. in l. *cum vir*, D. *de usucapion.* et in l. *hæreditatem*, D. *de castrens. pecul.*

Et quid si detur facultas ad faciendum majoriam in unum ex posteris suis, an videatur data, ut possit etiam in descendentes ex fœmina? Textus facit, quòd non, in l. 1. D. *de jur. immun.* vide ibi per Doctores.

Quid si Rex dedit licentiam faciendi majoriam in secundum filium sub conditione, si filius major consenserit, et ante consensum filii majoris moritur Rex, posteà consensit filius major, et fit majoria in secundum, an tenebit? Dic, quòd sic, quia non apponitur conditio concessioni, sed exsecutioni actus, l. 1. in fin. D. *quod quisque jur.* vide Bald. in cap. 1. in princ. colum. 2. *hic finitur lex.* Jaso in l. *si quis neque causam*, D. *si certum petatur.*

Adverte etiam, quòd videtur, quòd ut plenior sit facultas, oportet quòd in ea fiat mentio etiam de aliis filiis posthumis nascituris, quia licentia filios gravandi in legitima, non extendetur aliàs ad posthumos, ex notatis per Bart. in l. *Titius*, D. *de liberis, et posthum.* in fin. princ. reprobàndo Glossam ibi, et videtur textus in l. *ex facto*, ibi, *verisimile est*, D. *de vulg. et pupill.*

An autem virtute talis facultatis, quòd possit facere majoriam in unum ex filiis, quem vellet, possit illam facere in filium spurium? Et certè stantibus legitimis crederem, quòd non, per textum notabilem in cap. *dicat aliquis*, 32. quæst. 4. et quia Princeps intellexisse videtur de filio legitimo et naturali, l. *filium eum diffinimus*, D. *de his, qui sunt sui, vel alien. jur.* l. fin. D. *de jure deliberan.* et ibi Paul. de Castr. et in authent. *ut liceat matri, et aviæ*, §. *ad hoc*, et per Fabr. in §. fin. *Institut. de adoption.*

Quid autem, si Princeps ex certa scientia, et de plenitudine potestatis, dedit licentiam faciendi majoriam in quemdam filium spurium vel naturalem, non obstantibus filiis legitimis, quibus Princeps tantùm voluit relinqui alimenta; an tenebit talis constitutio majoriæ, permaximè si Princeps potuit moveri ad id concedendum propter strenuitatem et bonitatem talis filii bastardi? Et videtur quòd non teneat, neque Princeps hoc posset, quia neque legitimatio filiorum spuriorum, neque naturalium potest fieri ex rescripto Principis, legitimis et naturalibus stantibus, ut in authent. *quibus mod. natural. efficiant. legit.* cap. *si quis sane non habens;* et dicebat Bald. in cap. 1. §. *filii nati, si de feud. fuer. controv. inter domin. et agnat.* quòd Imperator, qui legitimat spurios, existentibus filiis legitimis, ut cum eis æqualiter succedant, videtur quoddam pecus non habens præ oculis justitiam publicæ honestatis, neque considerans, quòd per solas nuptias conservatur elegans genus humanum.

Præterea, et hoc videtur de jure divino prohibitum, Genes. 21. cap. v. 10. cùm dicit: « Ejice ancillam et filium ejus, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ: » et istud idem habetur in cap. *non omnis*, 32. quæst. 2. ubi etiam adjicitur istud à domino constitutum, priusquàm initium Romani juris extiterit: adducitur quoque auctoritas Apost. ad Galat. 4. cap. v. 30. ubi etiam allegat illud Genes. 21. facit ad idem, quod habetur in summ. et in cap. unic. 35. quæst. 7. facit etiam, quod notat Bart. Bald. et Paul. de Castr. in l. 3. D. *de testament.* et tradit latè Paul. de Cast. consil. 467. volum. 2. incipit, *viso dicto puncto*, ubi concludunt, non posse fieri per statutum, quòd spurii filii possint succedere, et inter alias rationes adducit Bartolus illam, quòd esset contra jus divinum, quo cavetur, non fore filium ancillæ cum filio liberæ. Bald. etiam adducit aliam, quæ multum confert in proposita quæstione, quia quòd spurius non possit institui, est introductum propter turpitudinem testantis, et actus propter turpitudinem agentis reprobatus nulla constitutione permitti potest, ut in dict. authent. *ut nulli judicum.*

Item, actus reprobatus propter turpitudinem, æquiparatur actui prohibito de jure divino, cap. *ex parte, de consuet.* et contra jus divinum non valet statutum: quòd enim spurii non possint succedere patri, est inductum propter ejus delictum, et ut refrenentur ab illicito coitu, ut in l. fin. *C. de natural. liber.* unde contra bonos mores esset, quòd Princeps super hoc dispensaret maximè in exclusionem, et cum tam gravi præjudicio legitimorum: imò et fortius est, quod voluit Joan. de Imol. in dict. l. 3. ad fin. quòd neque valeret statutum, quòd filii naturales tantum succedant patri, quia sic indifferenter habilitando naturalem, præberet materiam delinquendi, et ideo non videtur valere.

Præterea tale privilegium Principis, quodammodo alios alliceret ad illicitos coitus, videntes posse se impetrare tale privilegium, et omnis consuetudo, constitutio, juramentum, et privilegium, per quæ nutriri possunt peccata, non valent, secundum Joann. Andr. in cap. *extirpandæ, de præbend.* super verbo *consuetudine qualibet*; pro parte vero contraria facit illa decisio Neapolitana collecta per Matthæum de Aflict. decis. 99. incipit, *si pater*, ubi refert bis in duabus causis fuisse judicatum, quòd si pater mediante pecunia recepit emphyteusim pro se, et Titio, et hæredibus dicti Titii filii sui spurii nati ex damnato coitu, quòd in

tali emphyteusi succedet dictus spurius, exclusis hæredibus venientibus ab intestato, per notata per Bald. in l. 2. *C. de jure emphyteut.* colum. 1. dat Baldus rationem, quia non ut hæres, seu mediante stipulatione veniunt, et sequitur ibi Jason. in 69. colum. totius tractatus, retuli suprà 5. *Partit.* tit. 8. in l. penult. super gloss. *segunt se avienen;* sic ergo videtur, quòd ad majoriam possit venire mediante gratia, et privilegio Principis: adducit etiam et Matthæus in dict. decis. quòd nedum spurio, verùm etiam servo potest de novo dari feudum et emphyteusis, ut in cap. 1. §. 2. vers. *personam, per quos fiat investit.*

Præterea, ut dixi superius, per Principem potest minui legitima filii, licèt non possit tolli in totum, secundum magis communem opinionem; poterit ergo Princeps, reservata portione sufficienti ad alimenta filiorum, dispensare ut cætera bona per viam majoriæ veniant in spurium; neque repugnabit jus divinum allegatum, quia ut dicit Joan. de Imol. in dict. l. 3. D. *de testam.* illa auctoritas non multum urget, quia illud erat quoddam præceptum judiciale legis veteris, et non videntur obligare in lege nova ista judicialia, nisi quatenus sunt approbata per habentem auctoritatem legis condendæ, ut habetur in cap. *translato, de constitut.* et per Sanctum Thom. 1. 2. quæst. 104. artic. 3. de quo etiam in cap. fin. *de succession. ab intestat.* et in §. *his ita,* sub cap. 3. 6. dist. Hoc etiam videtur de mente Hostiens. in summ. in tit. *qui filii sint legitim.* ubi dicit, quòd licèt Imperator possit, legitimando spurios, eos ad hæreditatem admittere, non tamen hoc posset legem generalem condendo statuere, quòd admittantur ad successionem, quia multi essent, qui non curarent, unde filios haberent, si scirent eos sibi succedere debere: et sic, si non esset legem generaliter condendo, sed in casu particulari dispensando, videtur de ejus mente, quòd hoc possit Imperator. Hoc etiam vult Bald. in l. *eam quam,* colum. 9. *C. de fideicommiss.* ubi dicit, quòd non potest Princeps facere legem generalem, quòd spurii succedant, quia est indirectè contra bonos mores, sicut neque constitutio valeret, quòd quilibet posset adulterari, et incestum committere: et subdit, quòd hac ratione non potest legitimare nascituros ex aliquo, qui nondum sunt concepti in utero, quia est dolus de futuro; sed si essent nati, vel concepti, potest, quia est dolus de præterito, circa quæ non removetur reatus, sed pœna. Et pro ista parte etiam facit, quod notat Joan. Andr. *in addit. ad Speculat.* tit. *de succes. ab intest.* §. fin. vers. *sed ex facto,* ubi dicit, quòd Princeps possit statuere, quòd tales succedant patribus, sicut statuit, quòd succederent matribus, potissimè cùm generatione et natura sint filii, et consanguinei, licèt ad comprimendum illicitos coitus primo excluserit illos per legem suam, ut in authent. *quibus modis natural. efficiant. sui,* cap. 1. vers. *oportet;* si ergo ad primordium naturæ reducitur spurius, cessat causa querelandi, l. 1. *C. de imponen. lucrat. descript.* lib. 10. finaliter tamen refert Host. tenere contrarium ubi suprà. Ista etiam quæstio latissimè tractatur per Præpositum Alexand. in cap. *per venerabilem,* in vers. *quod autem, qui filii sint legitim.* in 5. quæst. principali, vers. *octavo quæro,* et in cap. *constitutiones,* 10. dist. et concludit, nedum hoc posse statui per legem imperialem, verum etiam per aliam legem civilem vel statutum, nam ex quo per legem civilem matribus possunt succedere, ubi etiam militat ratio peccati vitandi, ita etiam sit lex admittenda, si statuat, quòd succedant patribus. Adducit etiam, quòd istæ successiones sint de jure civili delatæ, licèt in filiis hoc suadeat naturalis ratio, ut in l. *cum ratio,* D. *de bonis damnat.* ideo jus civile potest eas modificare et augere, et circa eas disponere, juxta notata per Din. in regul. *indultum, de regul. juris,* lib. 6. nec erit facienda differentia inter natos ex damnato coitu et alios secundum eum, quia prædicta fundamenta militant in utrisque, licèt Bald. in l. 1. C. *de jur. aureor. annul.* faciat inter istos differentiam: cum quo etiam videtur transire Decius in cap. *in præsentia, de probat.* num. 43. quia secundum eum, cùm differentia Baldi fundetur super peccato, non procedit, quia in utroque est peccatum mortale, licèt in natis ex damnato coitu sit majus: ibique respondet ad principale motivum tenentium statutum tale non valere, scilicet, quia dare videtur occasionem peccandi; nam secundum eum illud procederet, ubi lex directè disponeret ad peccatum, secùs si à remotis, nam causa remota non ordinatur directè ad effectum, et ideo non habetur in consideratione, l. *qui domum habebat,* D. *locat.* in fin. l. *Neratius,* D. *de servo corrup.* cap. *de occidendis,* 23. quæst. 5. cap. *exhibita, de homicid.* aliàs diceremus, quòd lex evangelica, quæ prohibuit repudium dari uxori per virum, esset iniqua, si contingeret, quòd ob hanc causam indissolubilitatis occideret aliquis uxorem suam, quam haberet exosam. Et illud dictum, *non erit hæres etc.* quod etiam retulit Apostolus ad Galatas 4. v. 30. non obstabit, nam secundum eum Apostolus loquitur secundum illas leges, quatenus erant, et nunc sunt; per hoc tamen non dicunt, legem imperialem super hoc de novo edi non posse. Facit etiam pro ista parte communis Doctorum conclusio, in l. *Gallus,* §. *et quid si tantum,* D. *de liber. et posthum.* qui dicunt, Principem posse legitimare filios illegitimos in præjudicium filiorum legitimorum, et istud fuit secutus Bald. in dict. §. *et quid si tantum,* et in dict. §. *filii nati, si de feud. fuerit controver. inter domin. et agnat.* et in l. *cunctos populos, C. de summ. Trinit. et Fide Catholica,* et in l. 1. *C. de jur. aureor. annulor.* quinimò et de isto jure Partitarum hoc est decisum per l. final. tit. 15. 4. *Partit.* ubi vide quod dixi. Et licèt ista quæstio pro utraque parte satis sit disputabilis, mihi tamen magis placet prima opinio, velut justior, et æquior, et bonis

moribus, et honestati congruens, et quia ut habetur in Evangelio, non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus; et illud Apostoli, *si filius, ergo hæres;* et quia licèt exclusio legitimorum non habuerit fontem à jure divino, ut suprà dictum est, sed tantum à jure civili et lege positiva, cùm talis res ita sit rationabilis et honesta, Princeps est obligatus ad observantiam talis legis à dictamine rationis, quia est animal rationale, et à tali dictamine rationis Princeps non est solutus, sicut neque à lege æterna vel naturæ, ut tradit Baldus in l. 2. colum. 7. *C. de servitut.* et alibi dixit idem Baldus, quòd licèt Principis sit suprema auctoritas, tamen naturalis ratio auctoritate ejus mutari non potest, in l. *si non speciali, C. de testam.* et quia si lex reputabat absurdissimum, quòd extantibus legitimis naturales sibi introducantur in successione, etsi legitimentur, ut in authent. *quibus modis natural. efficiant. sui,* in §. *tribus,* multo magis reputari debet absurdissimum, si ita spurius introducatur, ut legitimos excludat, quasi à tota successione; enormiter namque lædere in legitima, est idem quod in totum tollere, ut dixi in l. 11. tit. 4. suprà ead. *Partit.* et in hanc sententiam inclinat ille vir summus feudifica, et christianus vir, Andr. de Isern. in §. *naturales, si de feud. fuer. controver. inter domin. et agnat.* et quia illa opinio, quòd non valet statutum, quòd spurius succedat, est magis communis opinio, et qui eam impugnant, loquuntur, quando non essent filii legitimi: et licèt Imol. et Francis. de Aret. in dict. l. 3. D. *de testam:* conentur responsiones dare ad illud juris divini: *ejice ancillam, etc.* video illam auctoritatem adductam per S. Ambrosium, et positam in volumine Decretorum, in dict. cap. *dicat aliquis,* quam auctoritatem etiam Bald. in l. *cunctos populos,* in 4. fol. *C. de summ. Trinitate et fide Catholica,* exponit, id est, non erit hæres filius concubinæ cum filio uxoris legitimæ; et quia lex illa Partitarum loquitur de filiis naturalibus legitimatis, ut patet ex serie illius tituli, et intelligitur, ut ibi dixi, de legitimatis ante nativitatem filiorum legitimorum et naturalium; quod etiam et hodie non admisit dicta lex Taurina: pro ista etiam parte benè facit doctrina Bart. in extravagan. *ad reprimendum,* in gloss. super parte *videbitur,* in vers. *secundo casu principali.*

Benè tamen fateor, quòd posset Princeps concedere privilegium facienti majoriam, quòd possit vocare filios, vel nepotes spurios ad majoriam, eo casu, quo deficerent filii legitimi, sicut et aliàs in defectu aliorum lex habilitat spurios ad honorem publicum decurionatus, l. *generaliter,* §. *spurios,* et l. *spurii,* D. *de Decurion.* et in propriis terminis ita consuluit Decius in consil. 271. incipit, *in casu transmisso de Hispania,* versic. *postremo,* penult. colum. et fin. et intellige, et limita, ut dixi suprà 5. *Partit.* tit. 8. l. penult. in fin. gloss. super parte *segunt se avienen;* non tamen ex tali facultate posset vocari spurius ad majoriam dignitatis, veluti ad ducatum vel comitatum, ex eo quod notat Bald. in l. *eam quam,* colum. 10. *C. de fideicommiss.* vers. *quæro utrum legitimatus,* ubi quærit, utrum legitimatus ad feuda comprehendatur sub isto generali vocabulo ad feuda dignitatis, et respondet, quòd non, quia dignitas vult dignos utero, non impetrato beneficio indiffinitè: nam talis interpretatio non extenditur ad curata, neque ad dignitatem, quoniam in illis reddit se Princeps difficiliorem in concedendo; ad quod vide bonum textum in cap. *cum in illis, de præbend.* lib. 6. et cap. fin. *de præbend.* in volum. *Decretalium,* et Socin. consil. 260. *in causa nautensis,* 2. volum. colum. 13. vers. *quarta principalis conclusio:* quinimo argumento dict. cap. *cum illis,* in princ. videtur dicendum, quòd si in majoria essent castra, et villæ cum jurisdictione et vassallis, quòd ex tali generali facultate spurius ad ista non posset vocari, et quia habere vassallos est dignitas, cui jurisdictio inest, ut dicit Bald. in vers. *Marchio,* ad fin. *de his qui feud. dare poss.* hoc tamen non firmo ex eo, quòd hodiè jurisdictiones vendantur cum territoriis, et vassallis, et rusticus posset esse capax: et quia major ratio militat in cura animarum, de qua in dict. cap. *cum illis,* quàm in jurisdictione temporali.

Et si filius, qui in defectu legitimorum vocaretur ad majoriam, esset filius naturalis, crederem non esse necessariam ad hoc specialem Principis concessionem, cùm de jure communi, et isto Partitarum pater possit deficientibus filiis legitimis, relinquere bona sua filio naturali tantùm, ut in authent. *licèt, C. de natural. liber.* et in l. fin. tit. 13. infra ead. *Part.* etsi habeat ascendentes legitimos, ut in l. 10. *in Ordinam. Tauri,* et satis benè hoc probatur in l. 27. *in Ordinam. Tauri:* neque ad hoc obstat textus in l. *si is qui,* D. *de vulgari et pupill.* cum glossa. ibi, quatenus exemplificat illam legem in filio naturali, ubi habetur, quòd si pater substituat filio legitimo et naturali impuberi filium naturalem patris, quòd talis substitutus adveniente casu substitutionis, licèt possit habere ex substitutione bona pupilli, non tamen bona patris, in quibus aliàs non poterat extantibus legitimis succedere propter ejus incapacitatem; nam de necessitate lex illa debet intelligi, prout Joan. de Imol. eam intelligit in l. *Lucius,* D. eod. quando ultra pupillum stabat alius filius legitimus; aliàs autem substitutus pupillaris admitteretur etiam ad bona patris; quod Alex. ibi colum. 3. in princip. dicit summè esse notandum pro limitatione illius legis; et licèt iste intellectus aliqualiter divinet, secundum eumdem Joann. de Imol. tamen dicit esse tenendum, ut evitetur contrarium, quod alias posset formari de dicta l. *Lucius,* et cum isto intellectu tenet etiam Alexand. in dict. l. *si is qui,* et ratio suadet, quia cùm exclusio naturalis quoad bona patris non sit propter favorem pupilli, quia imò favor pupilli esset, quòd naturalis substitutus caperet etiam bona patris, argumento l. *si pupil-*

lus, D. *de acquirenda hæredit.* restat dicendum, id statutum fuisse propter favorem aliorum filiorum legitimorum, quibus non extantibus, nihil repugnat quin etiam bona paterna naturalis capiat ex substitutione, et cùm dicta l. *Lucius* permittat filium naturalem venire ad totam hæreditatem ex substitutione, legitimo repudiante, et sic quòd succedat ex vulgari, idem dicendum est in fideicommissaria substitutione, cùm etiam per utramque succedatur testatori, l. *cohæredis*, §. *cum filiæ*, D. *de vulgar. et pupillar.* unde non stante alio filio legitimo, poterit pater filium gravando, ex facultate regia vocare naturalem in defectu descendentium legitimorum: et quod idem sit dicendum in fideicommissaria, quod in vulgari, tenet Alex. in dict. l. *si is qui.*

Quid autem si cùm haberem filium spurium, quem ex errore juris credebam legitimum, et communi opinione talis reputabatur, feci in eum majoriam; an tenebit? Vide, quod dicit Bald. in l. *si arbiter*, vers. *pone habebam*, C. *de senten.*

Adverte etiam circa prædicta, quòd etsi expressè non vocetur filius naturalis ad majoriam in defectu legitimorum, ex eo, quòd quis fecit majoriam in filium majorem, et cæteros descendentes ordine primogenituræ, videtur, quòd sit vocatus filius naturalis, deficientibus legitimis, l. *cognoscere*, §. *liberorum*, et ibi Glossa, et Bart. D. *de verb. signific.* videnda tamen sunt in hoc, quæ habentur, et notantur in l. *ex facto*, §. *si quis rogatus*, D. *ad Trebell.*

Adverte etiam, quòd licèt vigore facultatis regiæ hoc concedentis, ut possit facere majoriam in unum ex filiis, quem elegerit pater, possit eligere talem filium; si ipse eligat inter filios, filius sic electus non poterit eligere unum ex suis filiis, sicut poterat pater, videtur pro hoc casus in l. *liberi*, D. *de assignan. libert.* et quia concessio regia non extenditur ultra primam vicem, l. *boves*, §. *hoc sermone*, D. *de verb. signific.*

Et potest dici, quòd vigore talis licentiæ regiæ, quæ est in usu, quòd possit facere majoriam cum vinculis, restitutionibus et submissionibus, quibus vellet, quòd poterit condens majoriam dare filio suo, in quem fecit majoriam, potestatem eligendi unum filium, quem vellet, ut in ipsa succedat, licèt in casu, quo non concederet, succederet major, ut dixi (cùm hoc sit de more majoratuum Hispaniæ) cùm Princeps ejus arbitrio hoc reliquerit, tenebit talis ordinatio. Non tamen poterit talis filius, quem elegerit, eligere temporaliter, seu usque ad certum diem, imò talis electus per filium debet habere majoriam toto tempore vitæ suæ: hoc probatur per textum in l. fin. §. *ex die*, juncta l. 1. quam Glossa ibi allegat, D. *de assignan. libert.* quod sine dubio procederet, quando ex verbis primi disponentis appareret, quòd sic electi debeant possidere ad vitam, ut si investituræ tenor, seu majoricatus diceret: « filius meus eligat unum de filiis suis tempore suæ mortis, et ille sic electus possit etiam tempore suæ mortis, vel in vita eligere unum de filiis suis »: idem tamen crederem, etsi ista verba vel similia non essent in institutione majoriæ, nam talis electio non debet esse temporalis usque ad certum diem, argumento dict. l. fin. §. *ex die*, cum gloss. ibi, et quia tam Princeps qui facultatem concedit, quam conditor majoriæ, in vocationibus et fideicommissis, quæ faciunt, habere videntur respectum ad consuetudinem majoratuum Hispaniæ, quæ est, ut succedatur ad vitam, non ad certum diem, ut in simili tradit Andr. Sicul. in consil. 10. *sapienter scribitur*, in princ. et per totum, 2. volum. et Decius in consil. 397. *viso puncto*, 3. volum. et juxta notata per Bart. in l. *hæredes mei*, §. *cum ita*, D. *ad Trebell.*

Adverte etiam, quòd vigore talis facultatis, non videtur Princeps concedere, quòd faciat majoriam in favorem filii, qui sit inimicus Regis, bonus textus in l. *Lucius*, la 2. §. *Lucius Titius Damam*, D. *de legat.* 2. facit benè l. fin. C. *de pact. inter emptor. et vendit.* per quam legem Gloss. et Bald. in cap. 1. in princip. *de prob. feud. alien. per Frederic.* ubi Bald. colum. 3. dicunt, quòd si dominus det licentiam vendendi feudum amico, non poterit vassallus vendere inimico domini; et facit, quod notat idem Bald. in §. *porrò*, colum. 1. *quæ sit prim. caus. benefic. amit.* de vassallo fidejubente pro inimico domini: adde, quod notat Bartolus in extravag. *ad reprimendum*, in gloss. super verbo *videbitur*, versic. *secundo casu principali.* In contrarium tamen facit quod notat Bald. in l. *id quod pauperibus*, colum. 8. vers. *vigesimo secundo quæritur*, C. *de Episcopis, et cleric.* in quæstione an exsecutor testamenti possit eligere pauperem inimicum testatoris, ubi dicit, quòd si talis erat odiosus et indignus, quòd tunc non possit eligi per notatum in l. *fideicommissa*, C. *de fideicommiss.* secùs si erat odiosus, et non indignus, quia cùm testator decessit confessus et contritus, istud odium remisit in extremis, ut notatur, *Instit. de injur.* in fin. et subdit, quòd de hoc fiat articulus.

Sed an comprehendatur filius posthumus in facultate ad faciendum majoriam in unum ex filiis? Videtur, quòd sic, ut in l. *si quis operas*, D. *de oper. libert.*

Sed pone, quòd quis impetravit à Principe licentiam faciendi majoriam in unum ex filiis suis simpliciter, non adjecto, quòd possit gravare in legitima alios filios; an poterit eos gravare virtute talis facultatis? Dicendum est, quòd non, etsi Rex in licentia poneret, ut liberè posset, per textum notabilem in l. *si quando*, in princ. C. *de inoffic. testam.* et tradit in specie Rodericus Suarez ubi suprà, fol. 66. colum. 1. et adde quæ notat Abb. in cap. *dilecti, de judic.* vers. *quid si potestas*, cum sequentib. non ergo vigore talis simplicis facultatis, poterit ponere aliquas conditiones contra jus, ut patet ex prædictis.

Sed an ille, qui habet licentiam regiam ad majoriam faciendam in filium, si non haberet filios legitimos, possit illam facere in filium spurium, tetigi suprà, et crederem, quòd non, quia in tali generali licentia non comprehenditur incapax, ut in dict. l. *Lucius*, §. *Lucius Titius Damam*, et quæ notat Bald. in l. *eam quam*, *C. de fideicommis.* et facit benè quod notat Paul. de Castr. in l. *Lucius*, §. *in testamento*, D. *de legat.* 1. in quæstione illa de testatore, qui instituit uxorem, et gravavit, ut post mortem suam restitueret, vel distribueret bona inter pauperes, quos sibi placuerit, uni vel pluribus, et dicit Paul. quòd in tali generali gravamine non includitur persona incapax, argumento dict. l. *Lucius*, §. *Lucius Titius Damam*, allegat etiam Specul. tit. *de instrument. edition.* §. *nunc vero aliqua*, in additione incipienti, *continuatur etiam hic alia quæstio :* et idem voluit Bart. in l. fin. D. *de his quibus ut indig.* in eadem quæstione, licèt Paul. ibi referat Bartolum in contrarium.

Talis etiam licentia non prodesset, quantumcumque latissima esset data potestas, si ille cui datur, esset incapax factionis testamenti, vel disponendi aliàs de suis bonis, ut textus cum glossa in l. *verbis*, D. *de verbor. signific.* facit §. *in extraneis*, *Instit. de hæred. qualitat. et differ.* et etiam dicta l. *si quando*, in princip. adde pro hoc bonum textum in cap. *si gratiosè*, in fin. *de rescrip.* lib. 6. et cap. *dudum*, el 2. *de elect.* et sic in hoc magis vincit, seu operatur impotentia, quàm privilegium, textus et ibi Bald. in l. *Titius*, §. *Romæ*, D. *de excusat. tutor.* quia secundum Philosophum actus activorum sunt in patienti benè disposito, cap. *venerabilem, de elect.* quod intellige, nisi Princeps sciens illum incapacem ea incapacitate, super qua Princeps dispensare posset, dedisset ei hanc facultatem, quia videretur cum eo dispensare, l. *idem Ulpianus*, D. *de excusat. tutor.* l. *quidam consulebant*, D. *de re judic.*

Ex quo potest dici, quòd si Rex facta sibi relatione, quòd quis possidebat aliquam villam titulo majoriæ, dedit liberam testandi factionem de tali villa ei qui illam possidebat, quòd ex tali licentia poterit disponere etiam in præjudicium sperantis majoriam, quia erat sequens vocatus, et ad hoc vide bonum textum in l. *etiam*, in princip. D. *de bon. libert.* quod procedere fortè posset in majoria, quæ habetur in lege civili, vel à solo Principe; non tamen fortè in ea, quæ haberetur ex contractu, seu de jure gentium, in quo Princeps non dispensat, ut plenè deduxi in quadam mea allegatione in favorem Marchionis de Montemayor.

An autem vigore talis facultatis, qua sibi conceditur, ut faciat majoriam in unum ex filiis, possit duas majorias facere in duos, vel plures ex filiis, vel plures filios vocare ad eamdem majoriam? Videbatur, quòd non, per textum in cap. *recepimus*, et cap. *porro, de privileg.* ubi habetur, quòd in privilegiis debet servari juxta eorum tenorem; pro hoc etiam videtur textus in l. *qui solvendo*, la 1. D. *de hæredibus instituen.* et ibi glossa notabilis, ex qua videretur dicendum, quòd teneret primæ majoriæ constitutio, non verò secundæ. In contrarium tamen est bonus textus in l. 1. in princip. juncto §. *quamvis*, D. de *de assign. libert.* cujus verba sunt: Quamvis in singulari sermone Senatusconsultum scriptum est, tamen et pluribus liberis et plures libertos libertasve posse assignari, certum est. Item, etiamsi testator mandaverit restitui rem uni de familia, potest fieri restitutio duobus, l. *unum ex familia*, §. *si duos*, D. *de legat.* 2. et ibi Bart. et Joan. de Imol. et Paul. de Cast. et Bald. in vers. *itaque* ejusd. l. et per Bart. in §. *sed et si fundum* ejusd. l. ubi idem vult esse è contra, ut si rogetur restituere pluribus, possit restituere uni tantùm; et sic, si data esset licentia ad majoriam in plures filios, poterit fieri in unum tantùm : et istam partem credo veriorem, nam licitum est recedere aliqualiter à forma data per disponentem, dummodo non recedatur à mente, ut notat Bald. in dict. l. *unum ex familia*, Imol. in dict. §. *si duos :* cùm enim mens Principis sit dare in hoc istam facultatem, ita ut regulatur secundum voluntatem, et dispositionem ejus cui dat, de mente Principis est concedere in unum vel plures, prout condens majoriam voluerit, sicut etiam in dict. l. *unum ex familia*, in princ. et §. *si duos*, mens testatoris servatur, quæ fuit ne res exiret de familia, quod conservetur, sive restituat uni, sive pluribus de familia; et præsertim procederet, ubi bona essent tanta, quòd sufficerent ad unam, vel plures majorias, prout etiam tradit Paul. de Cast. ubi suprà, cùm tractat de relicto pro hospitali fabricando, quòd possunt per exsecutorem fabricari plura, si bona sufficiunt: hoc etiam confirmatur ex l. 19. *in Ordinam. Tauri*, ubi habetur, quòd licèt ex lege Fori permissum fuerit meliorare in tertio unum ex filiis, poterit pater, si voluerit, meliorare plures, cujus opinionis fuit Doct. de Segura, in repet. dict. §. *sed et si fundum*, fol. 8. colum. 2. vers. 6. et fol. 14. colum. 1. in fin. et hoc planè procedit, quando licentia data fuit, ut possit majoria fieri in unum filium; quia, quòd fiat in plures, major favor est filiorum, et mens concedentis non repugnat. Quando verò licentia data fuit, ut possit facere in duos, vel plures filios, tunc non videtur, quòd possit tantùm fieri in unum, quia hoc esset in damnum alterius filii, cui etiam Princeps voluit providere, unde non videtur, tunc posse à forma licentiæ recedi per supradicta : et non obstat quod habetur in dict. §. *itaque*, et §. *sed et si fundum*, quia ibi non repugnabat mens testatoris, quæ fuit, ut bona remaneant in familia, quæ etiam isto modo conservatur. Et benè facit ad hoc quod per illum textum notat Bart. in l. 1. D. *de optione legat.* ubi dicit, quòd si testator jubet distribui bona sua inter pauperes, eligendos per talem, quòd ille non poterit eligere unum tantùm, et ei dare omnia;

allegat etiam l. 5. D. *de ann. legat.* Joan. de Imola tamen in hoc de uno tantùm paupere, an possit eligi, vult in dict. §. *si duos*, inspiciendas esse aliquas conjecturas, ut ex eis constet de mente testatoris, vide ibi per eum. Et ex prædictis patet responsio ad dictam l. *qui solvendo*, quia ibi tractatur de præjudicio creditorum, quod in quæstione prædicta, an possint fieri duæ majoriæ, cessat.

Et an virtute facultatis faciendi majoriam in unum ex filiis, possit facere filio, qui est in potestate, per viam donationis? Videtur, quòd sic, ex l. 17. *in Ordinam. Tauri*, et ex dictis Bald. in authen. *si quas ruinas*, vers. *juxta hoc quæro utrum*, C. *de Sacrosanctis ecclesiis*, Paul. in l. *si quando*, in princip. D. *de legat.* 1. Et an possit fieri in posthumum, vide l. antepenult. D. *de legat.* 1. quòd sic: et an in filium extantem apud hostes, vide l. *illa*, §. 1. D. *de hæredib. instit.* et textus cum glossa in l. *hæredis*, D. *quando dies legati cedit.*

Sed pone, quòd Rex concessit privilegium faciendi majoriam in unum ex filiis, cùm pater plures filios haberet; an poterit facere majoriam in nepotem ex uno ex filiis? Est advertendum ad decisionem hujus quæstionis, quòd appellatione filii non comprehenditur nepos, quando agitur de præjudicio alterius, ita quòd est merum privilegium, secùs si esset beneficium, secundum Bart. in l. *liberorum*, colum. 3. D. *de verbor. signific.* textus et ibi Bald. in l. *sed et milites*, in princ. D. *de excusation. tutor.* Bald. in §. *quia vidimus, de his qui feud. dare poss.* unde videtur, quòd non possit fieri majoria in nepotem extantibus aliis filiis; ipsis tamen deficientibus, si evenerit casus, quòd unicum tantùm haberet nepotem naturalem et legitimum, ille comprehenderetur sub licentia; quatenus tamen tangeret in præjudicium legitimæ, necessarius esset consensus talis nepotis juridicè præstitus, juxta id quod habetur in l. *si quando*, §. *et generaliter*, C. *de inoffic. testam.* et licèt tali casu sine licentia Principis fieri poterat majoria, adhuc tamen multum esset Regis licentia proficua, ut vincula, et submissiones, et restitutiones extendantur ultra quartam generationem, juxta ea quæ habentur in authen. *de restitut. fideicommiss.* et ad alia, veluti ad impediendum ex prohibitione alienationis translationem dominii. Si tamen nepos esset bastardus, seu naturalis, tunc non comprehenderetur, cùm ut superius dixi, Princeps videatur intellexisse de filio legitimo, et naturali; unde in dubio non comprehenderetur, nisi aliud constaret de voluntate Regis. Et quod superius dixi, quòd stantibus aliis filiis, nepos non comprehenderetur in facultate, intelligerem nisi pater talis nepotis decessisset, quia cùm tunc intret in locum patris, videtur, quòd in eo possit vigore facultatis constitui majoria: ad quod facit benè doctrina Bart. in dict. l. *liberorum*, colum. 4. quod statutum, quòd extantibus filiis fœmina non succedat, procedet stante nepote masculo patre mortuo: et procederet hoc, etsi in licentia regia contineatur, quòd possit facere majoriam in filium ex se natum, nam mortuo patre nepotis, comprehendetur nepos, ex notatis per Bart. in dict. l. *liberorum*, ad fin. col. 5. et intellige juxta prædicta, quando iste nepos existentibus aliis filiis, intraret locum patris, vel si esset solus, fieret de ejus assensu, quatenus tangit sibi præjudicium in legitima, per ea quæ dixi, et Bartolus tradit in dict. l. *liberorum*, col. 3. et Gloss. in l. *filii*, D. eod. *de verbor. signific.* Imò et fortè posset dici, quòd dato, quòd viveret pater talis nepotis, si majoria fieret in nepotem, teneret, et videtur relicta filio, ex quo ejus contemplatione relinquitur nepoti filio ejus; pro quo videtur bonus casus, qui loquitur in fortioribus terminis, in l. 2. cum princip. et §. 1. legis sequentis D. *de assign. libert.* et facit l. *dotem*, D. *de collat. bonor.* et ibi Bart. et ll. quæ disponunt, quòd aliquid relinqui patri, sufficit si relinquatur ejus filius in potestate, l. 5. D. *de legat. præst.* et tuenda est dispositio patris, ut salvetur meliori modo, quo possit, l. penult. D. *de testam. milit.* et confert ad hoc l. 18. *in Ordin. Tauri*, et facit bonus textus in l. 2. §. *si mater*, versic. *et quid si nepotibus*, D. *ad Tertull.* qui textus etiam in materia pœnali loquitur; crederem tamen idem esse veriùs, quòd stante filio non posset facere in nepotem, vide Alexand. in l. *hæredes mei*, §. *peto*, D. *ad Trebell.* et quod non acquiratur patri, videtur casus in l. *sed et si mortis*, §. *hoc autem*, D. *de legat. præst.* et ibi Bartol. nisi fieret nomine patris conferendo acquisitionem patri, ut est textus ibi in §. sequent. et Bartol. in dict. §. *hoc autem*, et vide Socin. consil. 241. column. 10. volum. 2. et adde ad prædicta Bartolum, quòd non possit fieri in nepotem filio stante, in l. *Gallus*, §. *etiam si parente*, D. *de liber. et posthum.* et Joan. de Plat. in l. 1. *C. de privileg. eor. qui in sacro palat. milit.* lib. 12.

Quid tamen si vigore regiæ licentiæ datæ in forma solita pater inter vivos, seu per viam ultimæ voluntatis constituit majoriam in unum filium, post cujus mortem vocavit nepotem ejus filium, et filius in vita patris decessit, nondum habita majoria; an tenebit constitutio in persona nepotis? Christophor. de Miess. vir præclari ingenii, et satis mi venerandus, qui obiit sub religione Seraphici Francisci, qui composuit tractatum intitulatum *Triumphus Christi*, contra infideles, in quadam ex multis quæstionibus per eum motis in ista materia majoriæ, quas in discursu sui studii collegit succinctè, et non pleno calamo, sed indigestè, sperans dante Deo plenius tradere; in quæstione ista inclinavit, quòd non teneret majoria in persona nepotis, nihil allegans, nisi tantum quòd videtur nova majoria in persona nepotis, ad quem facultas se non extendebat, quando nepos esset solus, et non starent alii filii, juxta ea quæ suprà dixi; solùm allegabat notata per Glos. in dict. l. *filii*, et per Bart. in dict. l. *liberorum*, colum. 3. Ego verò in quæstione ista contrarium tenerem, quia ex quo

avus constituit majoriam cum facultate in filium, cui substituit ex vigore ejusdem nepotem, licèt filius decedat vivo patre, et avo nepotis, nepos venit ex majoria facta per dictam facultatem, et in persona ejus non est nova majoria, sed antiqua, argumento l. *unum ex familia*, §. 1. D. *de legat.* 2. et quia sive dicamus substitutionem hujus nepotis vulgarem, vel compendiosam, non est quòd obstet, quin nepos succedat ex substitutione, licèt pater ejus in vita avi constituentis decesserit; licèt enim institutus decedat in vita testatoris, substitutus nepos succedit ex vulgari, ut in l. *si pater filio*, D. *de vulgar. et pupill.* l. *Thais*, §. *Spendophorus*, D. *de fideicommiss. libert.* Glos. et Bart. in l. *Gallus*, §. *quidam rectè*, D. *de liber. et posthum.* quod etiam procedit, etiamsi institutus vocetur ex vulgari contenta in compendiosa; nam et si institutus decederet vivo testatore, substitutus admittitur ex vulgari, sic in compendiosa contenta, secundum Cynum in l. *precibus*, *C. de impuber. et aliis substitution.* et Bart. in l. *Centurio*, D. *de vulgar. et pupill.* Bald. 5. volum. consil. 170. incipit, *quidam Nicolaus.* Confirmatur etiam ex decisione l. *Lucius*, quæ est antepenultima, in §. *filiam*, D. *de legat.* 2. ubi habetur, quòd relictum in defectu institutorum et substitutorum, censetur repetitum ab hæredibus, etiam venientibus ab intestato, etsi non apponatur alia clausula codicillaris; facit etiam l. *hæc conditio*, in princip. D. *de conditionibus, et demonstrationibus.*

Sed quid si Rex concessit facultatem faciendi majoriam in unum ex filiis, quem vellet eligere, et fecit in unum ex pluribus, qui vivo patre decessit sine filiis, et majoria reversa est ad patrem; an poterit ejusdem facultatis vigore eligere alium filium, et in eum facere majoriam? Casus videtur, quòd non, in l. *cujus bonis*, D. *de curat. furios.* et quia facultas expiravit in prima electione, l. *boves*, §. *hoc sermone*, D. *de verbor. significat.* quod de plano videtur procedere, si primus filius acceptavit, et habuit majoriam, et sic actus vigore facultatis fuit perfectus; si enim non venit in filium majoria, et ante ejus acquisitionem mortuus esset, videtur, quòd possit eligere alium filium, argumento cap. *si compromissarius*, et cap. *si electio*, *de elect.* lib. 6. et tradit Oldrald. consil. 57. incipit, *Papa reservavit:* et conferunt quæ tradit Felin. in cap. *innovamus*, *de treuga*, et *pace*, in limitationibus ad dictum §. *hoc sermone.* Item, si conditor majoriæ revocasset illam in casu, quo potest per ll. Taurinas, videtur, quòd non possit sine nova facultate iterum illam facere, per dictum §. *hoc sermone*, et legem multum nobilem in l. *matrimonii*, D. *qui et à quibus manum. liber. non fiant*, l. *cum vir*, D. *de condit. et demonst.*

Quid autem si Rex concessit licentiam faciendi majoriam in talem filium, puta Petrum; an possit pater eo mortuo facere majoriam, incipiendo à persona nepotis, filii illius defuncti? Et videtur tali casu dicendum, quòd non, per textum notabilem in l. *si ita quis*, in princ. D. *de testam. tutel.* in §. *si quis filio*, in glossa parvula ibidem cùm dicit: *non expresso proprio nomine*, ubi etiam Bart. colligit, quòd appellatio filii expresso nomine proprio non comprehendit alium, quàm filium sic specialiter nominatum: facit l. *Gallus*, §. *instituens*, et per totam illam l. D. *de liber. et posthum.* ubi institutio facta de filio non extenditur ad nepotes: et facit, quod notat Bart. in dict. l. *liberorum*, column. 2. versic. *aut tractamus*, ubi allegat dictum §. *instituens:* adde textum cum glossa in l. *Neratius*, D. *de regulis juris.*

Et idem esset eadem ratione dicendum ut concessa facultate in talem filium, quòd illo mortuo, non poterit fieri in alium per prædicta.

Sed pone, quòd dedit Rex facultatem faciendi majoriam in filium Titium, qui mortuus est, et postea natus fuit sibi alius filius, quem vocavit pater similiter Titium; an poterit in illum constituere majoriam? Videbatur, quòd sic, per textum notabilem in l. *filiæ*, §. *Attia*, D. *de condit. et demonstrat.* qui videtur esse casus quæstionis. Contrarium tamen credo, quia destructa re destruitur etiam privilegium, et si reædificetur, non habebit illud privilegium, nisi ejusdem privilegiantis auctoritate fiat, per notata per Doctores, signanter per Joan. de Imol. in l. *inter stipulantem*, §. *sacram*, D. *de verbor. oblig.* ad fin. sic etiam videmus, castra vetera inhabitata refici non posse nisi auctoritate Principis, secundum Innoc. in cap. *Pisanis*, *de restit. spoliator.* Bald. in l. 1. vers. *in initio*, D. *de offic. præfect. urb.* facit etiam l. *pater*, §. *fideicommissit Tusculanus*, D. *de legat.* 3. neque obstat dicta l. *filiæ*, §. *Attia*, quia ibi sumus in casu, qui tantùm pendebat à voluntate testatoris, de cujus mente ideo præsumitur, non revocasse legatum ancillæ Agatheæ, de qua ibi, quia aliam, quam post alienationem primæ Agatheæ habuit, vocavit eodem nomine Agatheam; in quæstione verò nostra hoc non dependet à potestate patris constituentis majoriam, sed à potestate et licentia Regis: et hujus sententiæ fuit dictus Christophor. de Miess. vir doctissimus in suis quæstionibus.

Quid autem, si Rex concedit licentiam faciendi majoriam, prout ipse vellet, liberam sibi in hoc potestatem concedens; an per hoc solemnitates juris civilis, et incapacitates hæredum videntur sublatæ, ut sic tali casu possit relinquere majoriam alicui incapaci? Videtur, quòd sic, ut in l. 1. juncta l. *idem est*, et in §. *et deportati*, et quæ ibi Bartol. D. *de testam. milit.* Cogita tamen, et vide quæ superiùs dixi; et per talem clausulam non tolluntur ea, quæ sunt juris naturalis, sed quæ sunt juris civilis.

Quid autem, si quis fecit majoriam cum licentia Principis, quæ expiravit post factam majoriam; postea verò constituens cancellavit, seu incidit instrumentum majoriæ; postmodum pœnitentia ductus, vult illam valere; an possit? Et videtur, quòd non, quia licentia expiravit per constitutio-

nem validam, quæ facta fuit; unde cùm pœnitet, et vult, quòd valeat, reperitur sine licentia, facit textus in l. penult. §. fin. D. *de bonor. possess. secund. tabul.* ibi: « neque putaverit quisquam nuda voluntate constitui testamentum. »

Præterea eadem solemnitas requiritur in actu reparando, quæ in faciendo, l. *si ut proponis*, la 2. *C. de nupt.* et quod ibi notat Bald. et multa in materia cumulat Jaso in repetition. l. *quominus*, D. *de flumin.* in finali quæstione de molendino in totum destructo. In contrarium tamen videtur, quod notat Abb. per textum ibi, in cap. *per tuas, de donat.* in 4. notab. ubi notat, quòd qui redintegrat, non dicitur de novo facere, unde licentia prius concessa, durat in tali redintegratione; et dicta l. *si ut proponis*, non videtur obstare, quia ibi erat jus patri quæsitum ex divortio ad dotem, quam dedit filiæ; in casu verò proposito nullum jus erat quæsitum Regi, ita ut ab eo nova licentia requireretur. Præterea de mente Principis fuit concedere licentiam, nedum ad primum actum constituendi majoriam, licèt validum, sed etiam ad secundum actum, si primus ex aliqua causa corruerit; sciebat enim Princeps, istum actum de sui natura revocabilem usque ad mortem, l. *44. in Ordinam. Tauri;* unde juxta naturam actus, videtur dedisse licentiam, argumento l. fin. et quæ ibi notantur, *C. de non numer. pecun.* et etiam de constitutione majoriæ, quæ effectum haberet, sensit, non de revocabili, juxta ea quæ latè tradit Felin. in cap. 2. *de treug. et pac.* ad intellectum l. *boves*, §. *hoc sermone*, D. *de verbor. signific.* et conferunt multùm ad istam materiam notabilia verba Bald. per textum ibi in cap. *cum accessissent, de constit.* column. 5. num. 17. ubi ponit hæc verba: Item nota, quòd ubi resurgit dignitas, resurgit confirmatio dignitatis, quia resurgit per dispositionem juris communis, neque est opus quòd Papa de novo confirmet statutum super hoc dictum, ex quo non intelligitur nova creatio, sed quodammodo redire ad naturàm suam, facit l. *deferre*, §. fin. D. *de jure fisci*, l. fin. D. *de minor.* ibique respondet Bald. ad dictam l. *si ut proponis:* et paulo inferiùs eodem numero dicit: Oportet, quòd in nova creatione interveniat auctoritas Summi Pontificis, sed in reparatione non requiritur nova auctoritas Papæ, subditque notabilia verba: Porrò non dicitur omnino extincta, quando superest aliqua spes, vel indicium reparationis, vel aliquis habitus, vel figura remanet, vel memoria in codicibus ecclesiæ non cancellatis, allegat l. *peculii*, §. *si opem*, D. *de pecul.* quod satis confert ad quæstionem istam, nam hìc licentia Regis non fuit incisa, sed mansit originalis, et in registro, quam cùm construens non incidisset, seu incidi fecisset, non fuit actus majoriæ totaliter destructus, nam manserunt reliquæ licentiæ (vide quæ dixi in l. 24. tit. 1. ead. *Partit.* et l. fin. D. *de his quæ in testam. delent.*) imò, et in fortioribus terminis ego induco dictum cap. *cum accessissent*, nam certum est, quòd nova dignitas non potest creari in ecclesia sine licentia Papæ, ut in cap. 1. 22. dist. et tamen ea ratione, quia ab antiquo illa dignitas Primiceriatus, de qua ibi, fuit in illa ecclesia, licèt postea auctoritate Papæ illa dignitas fuisset extincta, tamen potuit solum capitulum illam reparare ex primæva licentia, licèt extinctio auctoritate Papæ facta fuisset; quod est singulare ad istam quæstionem, ut et si Rex consensisset revocationi majoriæ factæ per constituentem tantùm, si constituens valet pœnitere, et reparare majoriam, poterit ex primæva licentia.

Et quid si licentia Regis detur Titio Comiti, et sic sub nomine proprio, et dignitatis; an si Titius Comes illa non utatur, poterit uti ejus successor? Decide ex his, quæ dicit Bald. in cap. 1. §. *Marchio*, versic. *pone concessum est privilegium, de his, qui feudum dare possunt.* Et facit, quod notat Bald. in l. 1. §. *si defunctus*, D. *de rebus eorum.*

Sed quæro de pulchra quæstione: sæpè, ut ex more videmus, Rex solet concedere facultates ad vendendum et alienandum aliquas res majoriæ, seu obligandi eas pro dote et arrhis, quod de jure videtur Principem facere posse, cùm ex ejus privilegio vires sumpsit majoria juxta notata per Bald. in l. *qui se patris, C. unde liber.* colum. antepenult. et traditur in plerisque locis, et facit ad hoc, quod notat Bald. in cap. 1. §. *hoc quoque*, colum. 2. vers. *accidit quæstio, de succession. feud.* et quia si lex mortua introducit res prohibitas alienari pro restitutione dotis vel aliàs, ut in authent. *res quæ, C. communia de legat.* idem dicendum de lege viva, quæ est Princeps; an sit dare aliquem modum, ut Regi tollatur potestas dandi talem facultatem, ex qua potest venire subversio majoriæ? Et videtur dicendum, quòd sic, scilicet, quòd licentia ad majoriam detur propter pecuniam, vel in remunerationem, seu solutionem alicujus servitii, vel quia Princeps sibi aliquid debebat, et Principem liberavit hoc acto, ut daretur sibi talis licentia; quia cùm tali casu habeatur licentia mediante contractu cum Principe, erit irrevocabilis, et non poterit Princeps in ejus subversionem dare prædictam facultatem vendendi, seu extrahendi aliquam rem à majoria; quod probatur ex notatis per Gloss. in l. *quod semel*, D. *de decret. ab ordin. facien.* et l. 2. D. *de jur. immunitat.* et Bart. utrobique, et idem Bartol. in l. *omnes populi*, D. *de justitia et jure*, num. 29. Bald. in dict. l. *qui se patris*, Paul. de Castr. in l. *digna vox, C. de legib.*

Notabis tamen singulariter ad id, quod dixi, Principem posse dare talem licentiam vendendi, vel alienandi, quòd si possessor majoriæ, cui data fuit talis facultas, vendidit, sed adhuc pretium non recepit, vel si recepit, non consumpsit, quòd eo mortuo talis pecunia pertinebit tantum ad successorem in majoria, ut in bonis majoriæ convertatur, et non ad alios filios, vel hæredes, per textum notabilem in l. *si operarum judicio*, D. *de oper. libertor.* juncta glos. ibi: *sed quare in certa.*

Quæro præterea, licèt ex lege Taurina 42. licentia debeat præcedere ad majoriam, tamen si sine licentia fiat, et à Principe confirmetur, tenet majoria; quid si aliquis fecit majoriam sine licentia, supplicavit tamen Regi in suo testamento, ut eam confirmaret, et mortuus est ante confirmationem, et hæreditate jam ejus filiis delata; an si Princeps confirmet postea petente filio majore, tenebit majoria? Videtur, quòd sic, ex notatis per Bart. in l. *Gallus*, §. *et quid si tantum*, colum. fin. versic. *quandoque ipse filius petit se legitimari, et tunc si pater hoc disposuisset in testamento, etc.* D. *de liberis et posthumis*, et vide infrà ead. gloss. vers. *sed an si quis.*

Sed pone, quòd quis leget filio talem rem in tertia parte bonorum ex lege regni in majoriam, qui etiam dicit, vel lego illi tales res, et tales, de quibus facio majoriam, si Rex confirmaverit, cui supplico ut confirmet, quo facto mortuus est ante confirmationem: item et moritur filius, in quem fecit majoriam, antequam Princeps super hoc aliquid declararet; an transmittet ad suos descendentes primam partem legati, illam videlicet rem, quam reliquit in tertia parte bonorum, quæ non egebat Principis confirmatione? Et videtur, quòd neque illam transmittat, neque ejus filius poterit petere confirmationem à Principe alterius partis legati, scilicèt, rerum quas reliquit, si Princeps confirmaret, et hoc per textum in l. *cum ita*, in princ. D. *quando dies legat. cedit.* et ibi Bart. et eod. tit. l. *cùm illud:* neque obstat ad hoc l. *si ususfructus*, eod. tit. quia loquitur, quando unum legatum deficit ex morte ipsius, cui legatur, unde purificatur aliud, seu prima pars alternativæ; ex quo sequitur, quòd si legatum fieret isto modo, relinquo filio meo talem rem in majoriam, vel talem et talem, si filius meus se obligaverit solvere fratribus suis certas quantitates, vel quid aliud, vel si voluerit hoc solvere; tunc enim si moriatur filius ante implementum conditionis, valebit prima pars legati, seu alternativæ, quia purificatur primum relictum, ut habetur in dict. l. *si ususfructus*, in princ.

Item, si defunctus non ita alternativè legaret, sed per viam legati de pluribus rebus faceret majoriam in filium majorem, supplicando Regi, ut eam confirmaret, et quòd si Princeps non confirmaret, quòd faciebat majoriam de una ex illis in tertia bonorum; tunc enim etsi moriatur filius antequam Princeps declaret, transmittet ad filium rem, quæ relicta est in tertia bonorum, l. *si quis ita scripsit*, D. *de hæred. instituend.* neque obstabit l. *hujusmodi*, D. *quando dies legati cedit*, quia in isto casu in omni eventu res legata erat perventura jure majoriæ, quod non est in casu l. *hujusmodi;* et quia quando relinquitur jure majoriæ, non solùm relinquitur primo, verùm omnibus descendentibus; et sic non est, quid tractetur de jure transmittendi, seu de die legati cedentis; imò, cùm in omni eventu illa res debeat esse majoriæ, posset filius accipere ejus possessionem statim, pro quo facit Gloss. in dict. l. *hujusmodi*, et l. *Julianus*, D. *de cond. indeb.* l. *cum quidam*, D. *de acquirend. hæred.* l. *antiqui*, D. *si pars hæred. petat.* l. *si pater*, D. *de solut.* l. *si duobus*, §. fin. et l. *qui filiabus*, §. 1. D. *de legat.* 1.

Nota etiam in materia ista, quòd facultas Principis data ad faciendum majoriam per viam testamenti, vel donationis inter vivos, vel uti vellet, intelligi debet, dummodo ille cui datur, sit capax factionis testamenti, l. *verbis*, D. *de verbor. significat.* et §. *in extraneis*, *Instit. de hæred. qualit. et differ.* facit l. *si quando*, C. *de inoffic. testam.*

Item nota, quod si quis fecit majoriam, et misit ad Regem, ut confirmaret, et tempore confirmationis, qui majoriam fecit, sit furiosus, quòd non tenebit confirmatio, l. *si quis alicui*, D. *de acquir. hæred.* et vide l. fin. et ibi Glos. et Bart. D. *de bonor. possess.*

Item et adverte, quia et in istis facultatibus conceditur, quòd possit addere, et augere in majoria, quidquid voluerit, et multoties poterit dubitari in his quæ addit, an videatur repetere titulo majoriæ, et ut bona, quæ addit, sint majoriæ; ad quod vide textum notabilem in l. *Scævola*, D. *de verbor. significat.* et l. *libertis*, D. *de condition. et demonstrat.* et junge dicta Bart. in l. *si tibi purè*, in fin. D. *de legat.* 3.

Sed quid, si mercator hujus regni exercet mercantias extra regnum, ubi non est necessaria ista facultas ad majoriam, quia legitima filiorum non est ita ampla, prout est in istis regnis; an poterit de talibus bonis consistentibus extra regnum disponere, ut emantur ex eis bona, quæ sint majoriæ, vel vinculando illa, prout possunt cives regni, ubi sunt mercantiæ? Videtur dicendum, quòd non, et quòd talia bona mobilia debent sequi personam, ex eo quod Bald. vult in l. *mercatores*, C. *de commer. et mercator.* dicens, quòd mobilia concernunt personam, immobilia autem territorium, ubi sita sunt: et in istis mercantiis, seu mobilibus, quæ non sunt perpetuò destinata ad locum, ubi sunt, idem vult et pulchrè Salicet. in l. 1. C. *de summ. Trinitat. et Fide Cathol. l. ex facto*, §. *rerum autem*, D. *de hæred. instituend. l. uxorem*, §. *legaverat*, D. *de legat.* 3. et tradit latius Joann. Cirier in suo tractat. *juris primogenituræ*, lib. 2. quæst. 8. ubi allegat, dictum Baldi, quòd facit in oppositum, et ipse allegat, *de pace juram. firm.* et debet dicere, *de pace tenenda*, colum. 2. num. 9. ubi dicit, quòd bona mobilia censentur de territorio, ubi reperiuntur, et quòd populo, seu fisco illius loci confiscantur: sed tandem residet in conclusione Saliceti ubi suprà, an sint ibi perpetuò destinata, nec ne. Quid autem esset dicendum, si bona essent immobilia? Vide per dictum Joann. in dict. tractat. et lib. quæst. 7. ubi latè.

Et quid si habens facultatem ad faciendum ma-

joriam, cùm eam facit, dicit, quòd facit disponendo de tertia et quinta bonorum, bona tamen, quæ ponit in majoria, excedunt tertiam et quintam; an sustinebitur majoria virtute facultatis? Vide quod dicit Bart. in l. *ambitiosa*, in fin. D. *de decret. ab ordin. faciend.* et in quæstione per eum disputata, quam ibi refert, et vide textum, et ibi Abb. in cap. *nisi essent, de præbend.*

Nota etiam, quòd si habens facultatem fecit majoriam, si postea impetret facultatem, ut possit eam revocare, non videtur ex sola impetratione ista illam revocare, l. *forma*, §. fin. D. *de censib.* et textus cum glossa in cap. *ex tenore, de rescript.*

Item, quid si ex facultate regia, vel ex dispositione legis Tauri, revocet quis majoriam factam in filium majorem cum certo onere de præstando aliis filiis certam quantitatem, et instituat majoriam in secundum filium, non repetens dictum gravamen; an censeatur repetitum? Videtur, quòd sic, per textum, et quod ibi notat Bart. in l. *Cajo*, in princ. D. *de alim. et cibar. legat.*

Sed quid, si Rex concessit facultatem faciendi majoriam sub conditione, si uxor ejus vel talis eorum filius consenserit; contingit, quòd is cui data fuit talis facultas, fecit majoriam de rebus designatis, dicens, quòd facit sub conditione prædicta, si uxor vel filius consenserit, et demum consensit uxor, vel filius, eo tamen tempore, quo jam ille, qui fecit majoriam, erat deportatus, vel apud hostes, vel jam in articulo mortis carens loquela; an valebit constitutio ista majoriæ? Et facit, quòd non valeat, notabile dictum Bartoli in l. *postquam*, in princ. D. *ut legat. seu fideicommiss. nomin. caveat.* quod fortè benè procederet in eo, qui de jure jam erat incapax ad faciendum actum, veluti in eo, cujus bona jam erant publicata, de quo casu loquitur Bartolus, vel in capto apud hostes; non tamen fortè procederet in eo, qui de facto non poterat, ut in eo, qui perdidit loquelam; nam cùm ille præsumatur in eadem voluntate durare, l. *eum qui*, D. *de probat.* Gloss. in cap. *de neptis*, 31. quæst. 2. et accedat consensus tempore habili de jure ad actum, videtur, quòd actus tali casu teneret: non tamen teneret, si consensus accederet post mortem ejus, qui facit, ut probat textus per locum ab speciali in l. *si pater*, D. *de manum. vindict.*

Sed pone, quòd data est facultas ad majoriam faciendam sub conditione, si dotaverit competenter filias, pater verò dotavit filias tradens eis certa bona in dotem, et fecit de aliis bonis majoriam, et postmodum illa bona fuerunt filiabus evicta; an filiæ poterunt agere de evictione, vel rescindere majoriam, tanquam non servata conditione? Vide textum cum glossa, qui videtur probare, quòd sic, in l. *si vero*, §. *si patronus*, D. *de bonis libert.*

Item, quid si Princeps concessit facultatem faciendi majoriam in unum ex filiis, quem elegerit; an possit eam facere in casu, quo non habet nisi unum tantum filium? Et videbatur, quòd non, per l. 1. in princip. juncta l. *utrum*, D. *de assignan. libert.* Gloss. *Instit. de assignat. libert.* in contrarium facit, quia Principis intentio in hoc non repugnat, imò magis favet, quando unus tantùm esset filius, ex quo præjudicium aliis non irrogatur, et quia dictæ LL. procedunt in melioratione inter plures, quæ non cadit in uno, majoria verò benè cadit in uno.

Adverte etiam, quòd ista licentia, seu facultas regia, quando est necessaria ad majoriam faciendam, debet præcedere, ut cavetur l. *Taurina* 42. benè tamen sufficeret, si post factam majoriam Princeps eam confirmaret, ut ex eadem lege colligitur, et probatur ex his, quæ notant Hostien. Cardin. et Abb. in cap. *innotuit, de elect.* et Præpos. Alexand. in cap. *quicumque*, el 2. 50. dist. Sed dubium est, an post talem confirmationem posset, qui fecit, revocare majoriam, si fecerat eam per viam donationis inter vivos? Et videtur, quòd sic, traditione non secuta, vel cùm ex causa non onerosa facta fuit, juxta l. 44. *in Ordin. Taurin.* illa tamen lex loquitur, quando præcessit licentia, non quando confirmatio fuit subsecuta: sed videtur idem dicendum, quia talis confirmatio intelligenda est secundum naturam actus, qui confirmatur, l. fin. *C. de non numer. pecun.* tu cogita. Sed quid, si ille in quem facta fuit majoria, erat incapax, et Rex habilitavit eum; an qui constituit majoriam, poterit revocare in casu, quo potest revocari majoria? Et ex dictis Alexandrini ubi suprà, colligitur decisio, quòd, aut ipse constituens majoriam, ignorabat habilitatem, et potest revocare cùm sciat; aut sciebat, et non potest: vide ibi per eum.

Adverte etiam, quòd ex licentia ad faciendum majoriam in unum ex filiis, si deficiat masculus, potest fieri in fœminam filiam, ut dixi, in l. 2. tit. 15. 2. *Partit.* et vide l. 2. §. *filiis*, ibi: *utique et filiabus*, D. *ad Tertil.* et ibi Bart.

Et quid, si conceditur facultas faciendi majoriam alicui in unum de consanguineis suis; an possit in consanguineos ex parte matris? Textus videtur, quòd non, in l. 1. D. *de jure immun.* sed attenta consuetudine loquendi in vulgari in Hispania contrarium crederem.

Sed quæro, quid si Rex revocet omnes facultates ad majorias per se à tali tempore concessas; an effectus istius revocationis extendatur ad majorias jam factas, et præsertim, quarum jam est in donatarium translatum dominium? Et videtur, quòd non, ex dicto Baldi in l. 1. col. 3. vers. *et facit ad quæstionem*, D. *solut. matrim.* ubi videas, quia vult, quòd dominium non revocetur jam translatum, etsi Princeps revocasset etiam quoad effectus secutos.

Item quæro, an per talem revocationem facultatum subvertantur etiam majoriæ, quæ ex lege regni in tertia et quinta fieri possunt absque aliqua facultate? Et videtur, quòd non, quia Princeps suum, non legis aufert privilegium; et ad hoc facit

bonus textus in l. *si miles*, D. *de injust. rupt.*

Item quæro, cùm ex lege Taurina licentia Regis debeat præcedere majoriam, et non sufficit, si subsequatur; an hoc procedet, etiamsi faciens majoriam unicum tantùm habuisset filium? Et in hoc in quæstionibus illius viri doctissimi de Miesses reperi, quòd limitabat dictam legem Tauri, nisi ille, in quem fecit pater majoriam, esset unicus patri suo, et hoc dicebat esse singulare, et verum, allegabat textum, et ibi Bart. in 3. opposit. in l. *posthumus*, in princ. D. *de injust. rupt.* de quo ego dubito, cùm non reperiam rationem diversitatis, an sit unus, vel plures filii, cùm eadem quantitas legitimæ debeatur uni, quæ et pluribus, imò et major, cùm si unus sit, non cadat melioratio tertii neque quinti, et ex vinculis et prohibitionibus majoriæ eadem læsio inferatur quoad gravamina filio unico, sicut si essent plures: limitabat etiam dictam legem Taurinam in casu, quo ante majoriam fuit data facultas; nam si ejus vigore facta fuit, si postea revocetur, vel ex aliqua causa desinat, si postea Rex iterum eam concedat, reconvalescet majoria, per l. *si quis filio exhæredato*, §. *irritum*, D. *de injust. rupt.* et ibi Bart. in princ. et in penult. opposit. et in l. *posthumus*, in princ. in 3. opposit.

Sed pone, quòd cavetur in majoriæ investitura, quòd filius bastardus legitimatus possit succedere in majoria, si sibi à patre relinquatur, pater ante legitimationem reliquit majoriam filio bastardo nondum legitimato, legitimavit tamen eum postea; an succedet in majoria? Videtur, quòd non, tam ex dictæ legis Taurinæ dispositione, quæ facit in argumentum, quàm per l. *in tempus*, et l. *si alienum*, §. 1. D. *de hæred. instituend.*

Quid tamen, si cùm impetrat legitimationem, vel aliàs cùm legitimat, dicit, quòd facit hoc, ut succedat in majoria? Videtur, quòd sufficiat, argumento l. *si quis hæres*, D. *de injust. rupt.* et l. *Pamphilo*, §. *propositum*, D. *de legat.* 3. et benè conferunt, quæ tradit Jaso in repet. l. *quominus*, D. *de flumin.* 21. quæst.

Item nota, quòd si majoria fieret sub conditione, si Princeps eam confirmet, tenebit, si sequatur confirmatio, ex l. *Tauri.* et vide 12. quæst. 5. in cap. *quia Joannes.*

Item pone, quòd habens facultatem fecit majoriam in filium, et cùm haberet uxorem prægnantem, dixit, quòd posthumo vel posthumæ, quæ erat in utero, legabat mille pro alimentis, contingit, quòd nascuntur duo, masculus et fœmina ex eodem ventre; an vitiabitur constitutio majoriæ? Dic, quòd non, sed quilibet posthumorum habebit mille, quæ fuerunt relicta, l. *si ita scriptum*, in princip. *de liber. et posthum.* Glos. et Bart. in l. 3. §. fin. D. eod. Gloss. in l. 3. D. *de injust. rupt*, in verbo *si nascuntur.*

Adverte etiam, quòd licèt ex lege Taurina, licentia debeat præcedere, hoc procederet quando aliàs non esset valida constitutio majoriæ; si tamen sine licentia esset valida, tamen ad valorem aliarum vocationum, vel prohibitionum alienationis, seu alias qualitates esset necessaria facultas regia, si talis facultas subsequatur constitutionem, benè tenebit, et una convertetur in aliam, unde defuncto constituente cum prima majoria tenebit, subsecuta facultate ad illas qualitates, quæ erant necessariæ ad ejus valorem, argumento textus cum glossa, et ibi Bart. col. 2. in l. 2. in princip. D. *de vulg. et pupil.* licèt enim prius fecerit majoriam sine regia licentia, illa confirmabitur, seu validabitur, si postea habeat licentiam regiam ad constituendum majoriam, ut probatur per textum in l. *si quis filio*, §. *irritum*, D. *de injust. rupt.* et ibi Bart. et vide multa, quæ in proposito adduci possunt, de quibus per Jason. in repet. l. *quominus*, D. *de flumin.* quæst. 21. cogita tamen.

Sed quæro juxta ea, quæ post principium hujus glossæ dixi, quòd Rex concessit facultatem alicui faciendi majoriam in quarta parte bonorum suorum, an per hoc videatur sibi sublata facultas, ne faciat in tertia, juxta ll. regni? In quo videtur dicendum, quòd non, per textum in l. *non tantum*, §. *si emancipatus*, D. *de bon. poss. contra tab.* et ibi Bart. et facit l. *legatum*, D. *de fund. instruct.* neque obstat l. *si ita quis*, D. *de vulg. et pupil.* quia respondet, ut ibi per Bart.

Quid autem, si Rex dedit facultatem faciendi majoriam alicui in unicum filium, quem tunc habebat, et postea nascitur sibi alius filius; an poterit facere majoriam adhuc ex vigore facultatis? Dic, quòd non, per textum in l. *ex facto*, in princ. D. *de vulg. et pupil.*

Item adverte, quòd si non habens facultatem, facit majoriam per viam donationis in unum, et in ejus defectu in alium, translato dominio in primum, non transfertur in secundum mortuo illo; unde si primus alienaret, vel alii concederet, teneret alienatio, ita colliges ex decisione quadam Guidonis, *in decis. Delphinatus*, quæst. 512. et intellige de carente facultate à Principe, vel à lege, propter ea, quæ habentur in l. 7. tit. 4. *Partit.* 5. et in l. *Taurina.*

Quid autem, si quis faciat majoriam de omnibus bonis suis, an veniant bona futura? Et dic, quòd non, l. *si ita*, D. *de auro et argent. legat.* Bald. in §. *similiter, de controv. invest.* in fin. Sed quid si Princeps legitimavit ad petitionem patris, vel aliàs filium bastardum, et concessit, ut possit in eum facere majoriam; an versa vice videatur data eadem licentia filio, ut fortè ditatus his, quæ acquisivit, faciat majoriam in patrem, ex vigore facultatis, si erat necessaria? Vide per Felin. in cap. *postulasti, de rescrip.* in quæst. illa, *an extendatur dispensatio*, ex cujus dictis videtur, quòd non.

Pone autem, quòd Rex dedit licentiam faciendi majoriam in filium fratris, quia is cui dedit, non habebat filium; an si postmodum nascatur sibi filius, poterit ex ista facultate facere in eum ma-

tro libro. Otrosi si el testador mandase facer (4) de su cuerpo ó de sus huesos (5) ó en fecho de su sepoltura (6) alguna cosa que fuese contra ley (7), ó contra costumbre usada de la tierra, ó contra su fama ó deshonra de los parientes dél, non debe seer guardado tal mandamiento, et habrá la manda aquel á quien fue algo mandado, porque ficiese esto, maguer non lo cumpla.

LEY XXXIII.

Cómo vale la manda que es fecha á muchos, et en qué manera la deben partir.

A uno ó á muchos (1) puede seer fecha manda de una cosa; et quando la facen á muchos, quier sea fecha á todos ayuntadamiente ó á cada uno por sí (2), vale la manda

joriam? Et videtur, quòd non, quia esset extensio de persona ad personam in materia odiosa, ex notatis per Bald. in l. *sed et milites*, in princ. D. *de excus. tutor.* et per Francis. de Aret. in l. *Gallus*, §. *et quid si tantum*, D. *de liber. et posthum.* et quia hìc est major ratio prohibitionis, ut filius non gravetur in legitima, et sic Princeps esset difficilior in concedendo : et facit pro hoc, nam si Rex concederet alicui castrum, ut post vitam illius maneret jure majoriæ in quemdam nepotem, filium fratris donatarii, tunc propter nativitatem filii non excludetur ille nepos filius fratris, ut vult Bald. in l. *cum acutissimi*, *C. de fideicommis.* in fin. sed considera, an fortè hoc possit limitari, si concessio Principis totaliter tenderet in favorem patrui, ut quia Princeps ad illum, non ad filium fratris habebat affectionem; et probaretur ista limitatio ex dictis ejusdem Bald. in dict. l. *cum acutissimi*, in fin. et facit l. *sed si plures*, §. *in arrogato*, D. *de vulg. et pupil.* et l. *socium qui in eo*, D. *pro socio.*

Sed an, si quis fecit majoriam sine licentia Principis, an si Princeps post illius mortem illam confirmet, teneat? Vide Angel. per textum ibi, quòd sic, in l. penult. in *addit ad Bart. C. de præpos. sacri cubic.* lib. 12. et vide textum notabilem in cap. *quia Joannes*, 12. quæst. 5.

Quid autem, si in facultate regia ad majoriam dicitur, quòd dotatis filiabus possit facere majoriam; qualiter hoc intelligatur, quòd sint dotatæ, vide, quæ notat Bald. in l. fin. column. 3. in quibusd. quæstionib. *C. de pactis*, et idem Bald. in l. *si plures*, colum. pen. *C. de condit. insert.* et Bart. in l. *cum plures*, §. penult. D. *de administ. tutor.* et in l. *Titio*, §. *Titio centum*, D. *de condit. et demonstrat.* et quia Doctores amplo stylo commentati sunt dictam l. *nemo potest*, de qua ista sumpta est, ego similiter istam legem his laboribus pro communi utilitate ornare decrevi, et labores isti pro majori parte fuerunt illius docti viri licentiati de Miesses, in quibusdam suis recollectis quæstionibus in ista materia, et tam istæ quæstiones, quàm aliæ multæ sparsæ in ista materia per istos libros Partitarum fuerunt dicti Domini, aliquibus per me additis; ejus anima requiescat in pace, qui sperabat favente Deo in ista materia majoriæ, ad nostrum modum hispanicum pleniori stylo multa, et practicabilia, et notatu digna tradere, sed morte præventus, et quia ante mortem monasticam vitam elegit, non potuit : et ne mireris, si aliqua ex his tibi videantur non ita digesta, ut oportuit, tum quia ille in dictis recollectis non habuit rem istam ut perfectè absolutam, sed tantùm in progressu suorum studiorum induxit LL. ad istas quæstiones, tum etiam, quia mihi homini valde occupato deficit tempus ad maturius cogitandum. Tu, lector amantissime, cùm casus occurrerit, latius cogitabis, et pro levamine laboris tibi ista placebunt; sufficit enim si cui, vel in paucis amici labore consulatur, l. *tutor*, *C. de negot. gest.*

(4) *Mandase facer.* Concordat cum l. *servo alieno*, §. fin. et l. *si quis inquilinos*, §. fin. et l. *filiusfamilias*, §. *ædes*, D. *de legat.* 1.

(5) *Huesos.* Concordat cum l. *quidam*, in princ. D. *de condit. institut.*

(6) *O en fecho de su sepoltura.* Ut si mandavit sibi fieri sepulturam magni sumptus, quæ statui suo non esset conveniens, aliàs hæredem privat; nam talis voluntas non est servanda, nec hæres perderet hæreditatem, ita exemplificat Paul. de Cast. in dict. l. *servo alieno*, §. fin. et facit ad eum, qui successorem in majoriâ tali onere gravaret, vel secundum Paul. de Castr. ibidem, si mandaret, se sepeliri cum melioribus vestibus, quas habebat, vel annulis, ut faciebant pagani, qui de alio sæculo non cogitabant : et facit ad quæstionem, quod latè tractat Alberic. in dict. §. fin. de milite, qui more solito, cum indumentis singulis, et equis coopertis sepelitur apud Monasterium Prædicatorum, an de istis debeatur quarta presbytero parochiali? Vide ibi latè.

(7) *Contra ley.* Adde l. *conditiones contra edicta*, D. *de condit. institut.* et eod. tit. l. *conditiones, quæ contra bonos mores.*

LEX XXXIII.

Si eadem res uni, vel pluribus legatur conjunctim, vel divisim, valet legatum, et æqualiter eam divident : et si eorum aliquis ante testatorem moriatur, vel si in vita testatoris parti suæ renuntiet, vel alias ei non pertinet, tunc portio sua accrescit collegatariis. Hoc dicit.

(1) *A muchos.* Prosequitur notata per Azon. *C.* cod. in summ. colum. 7. vers. *item legari potest uni, et legari potest pluribus.*

(2) *Por sí.* Quid si aliqui sunt conjuncti, alii verò disjuncti? Dic, ut per Gloss. et Bart. in l. *planè*, in princ. D. *de legat.* 1. in gloss. super

et débenla partir todos entre sí egualmiente; et si por aventura alguno dellos moriese enante que el testador (3), ó viviendo renunciase la su parte (4), ó acaesciese otra razon alguna (5) por que la non hobiese aquel á quien fuera mandada, entonce acrescerse hie (6) aquella parte á todos los otros á quien fuese asi mandada, como sobredicho es. Et

verbo *potestate;* et intellige, ut per Paul. de Castr. in dicta l. *si pluribus*, colum. 1. quòd ibi conjuncti fuerunt verbis tantùm, ut quia testator dixerat æquis portionibus; licèt non potest negari, quin sit divinare ad illum textum.

(3) *Enante que el testador.* Adde l. unic. §. *pro secundo, C. de caducis tollend.* et l. *si Titio et Mævio,* §. *Julianus,* D. *de legat.* 2. Et quid si tempore testamenti jam legatarius cum alio conjunctus erat mortuus? Vide in dict. l. unic. §. *inprimo,* et ibi Gloss. in parte *ad illos.*

(4) *Renunciase la su parte.* Adde §. *si eadem res, Institut. de legat.*

(5) *Otra razon alguna.* Vide per Gloss. in dict. §. *si eadem*, super verbo *defecerit.*

(6) *Acrescerse hie.* Ut in dict. §. *eadem*, et in dicta l. unic. §. *in primo*, et §. *pro secundo;* si tamen deficiat legatum, propter defectum legatarii, vel propter ejus delictum tale, quòd legatum debeat fisco applicari, tunc non accrescit conjuncto, ut in l. *si Titio, et ei qui capere non potest*, D. *de legat.* 2. Si verò legatum deficiat ratione rei legatæ, tunc etiam non accrescet conjuncto, ut in l. *hujusmodi*, §. *si Titio*, D. *de legat.* 1. Si verò legatum deficiat attenta persona legatarii, vel mixta consideratione rei, et personæ legatarii, vel ipsius legantis, tunc dic, ut in l. *plane,* §. *si duobus,* et §. sequenti, D. *de legat.* 1. et vide in ista materia singulariter, per Bart. in dict. l. *hujusmodi,* §. *si Titio,* el 1. cum aliquibus ibi additis per Joan. de Imol. et Alexand. et quia lex ista tractat de materia juris accrescendi inter collegatarios, adde latiùs in l. unic. §. *his ita diffinitis, C. de caducis tollend.* et in l. *re conjuncti*, ubi Bart. latissimè, D. *de legat.* 3. Et aliqua ex multis, quæ in ista materia cumulavi, hìc adnotare decrevi, nam, etsi conditio adjecta uni conjunctorum in ejus persona deficiat, non ex hoc minuitur, imò augetur jus alterius, l. *si tibi et ei qui,* D. *de legat.* 3. quæ lex est satis notabilis. Nota etiam, quòd in habitatione pluribus relicta habet locum jus accrescendi, vide l. *codicillis,* in princip. et ibi Bart. D. *de usufruct. legat.* Item habet locum inter duos correos, quibus est relicta liberatio, l. *si his,* et ibi Bart. D. *de liberat. legat.* Item etiam jus accrescendi habet locum in legitima, vide per Bald. in l. unic. §. *in primo,* colum. 3. *C. de caducis tollend.* et vide de hoc plenius per Alexand. in l. *planè,* §. *si duobus*, colum. 3. D. *de legat.* 1. Et utrum filio instituto in legitima, tantùm accrescat totum residuum per jus accrescendi? Vide Bald. in l. unic. colum. 6. *C. quando non petent. partes,* habet etiam jus accrescendi locum in donationibus causa mortis, l. unic. §. *cum autem, C. de caducis tollend.* adde Bald. quem vide in l. unic. col. 13. *C. quando non petent. part.* Adverte etiam, quòd conjunctus per jus accrescendi præfertur venientibus ab intestato, in eo, quod non potest capere conjunctus ratione incapacitatis, vide per Bald in l. *eam quam*, colum. fin. *C. de fideicom.* dixit etiam Bald. in l. unic. §. *inprimo,* in princip. *C. de caducis tollend.* quòd etiam inutilis conjunctio parit jus accrescendi. Quærit etiam Bald. in dict. l. unic. §. *ubi autem*, colum. penult. an si dispensatum sit cum patre, quòd possit legare duobus filiis suis spuriis usque ad certam quantitatem, vel quidquid pater voluerit; nunquid inter eos habebit locum jus accrescendi? Et primo dicit videri, quòd non, quia dispensatio, ut odiosa, est restringenda; sed contrarium videtur secundum eum, quia voluntas testatoris favorabilis est, et amplificanda: demum dicit de hoc minimè dubitandum, si essent legitimati.

Et potest induci ad quæstionem majoriæ, ut si ex privilegio Principis quis faciat majoratum in duos filios, vel nepotes spurios, quòd in defectu unius alter habeat totum per jus accrescendi, quando majoria fieret per modum ultimæ voluntatis: dixit tamen Bald. in l. *senium*, in fin. *C. qui testament. facer. poss.* quòd relictum, quod capit vires ex dispensatione, non recipit jus accrescendi: vide etiam per Bald. in dict. §. *ubi autem*, an in caduco per sententiam habeat locum jus accrescendi. Dixit etiam Bald. in l. unic. colum. 4. *C. quando non petent. part.* quòd etiam contra exclusum per præscriptionem habeat locum jus accrescendi: et in l. *illa*, 5. 6. et aliis columnis. Baldus latè tractat de ista materia juris accrescendi; et ibi Bald. colum. 7. dixit, quòd jus accrescendi est ejusdem conditionis, et prærogativæ, et rationis, cujus est suum principale. Vide etiam ibi per eum in 13. colum. an jus accrescendi locum habeat in jurisdictione ordinaria, vel delegata, vel arbitraria: et ibi per additionatorem, an habeat locum in salariis. Vide *in addition.* super parte *contractibus*, et etiam ibidem per Baldum, an in vocibus habeat locum jus accrescendi: et jus accrescendi est eodem jure aliquid accrescere, nec est necessaria nova agnitio, Baldus *de duobus fratrib. à capitaneo investit.* vide l. 2. §. *si duo*, D. *de bonor. posses. secundum tabul.* et portio conjuncti non omnibus, sed conjuncto accrescit; disjuncti verò omnibus, l. *hæredes*, D. *de hæred. instit.*

Nunc verò adverte ad aliqua, in quibus cessat jus accrescendi: et primò cessat inter conjunctos conjunctione legali, in legatis textus notabilis in l. *et Proculo,* D. *de legat.* 2. quod limita, nisi legatum esset pro non scriptum, l. *verum*, §. *si servo com-*

tal manda se farie ayuntadamiente en esta manera, como si dixiese (7) el testador, mando á fulan et á fulana tantos maravedis ó tal cosa, nombrándolos todos uno á uno señaladamiente quantos fueren aquellos á quien la mandase. Et apartadamiente (8) se

muni, D. *pro socio*, et sublimita per l. *filius*, §. *sequens quæstio*, D. *de leg. Cornel. de fals.* In hæreditate verò inter conjunctos conjunctione etiam legali, locus est juri accrescendi, l. *servus communis ab extero*, D. *de acquirend. hæred.* et vide quod dicit Bald. in l. *hac edictali*, colum. fin. *C. de secundis nupt.* et vide per Bald. in l. 1. colum. 8. *C. quando non petent. partes*, et in dict. l. *hac edictali*, §. 1. colum. 2. in usufructu etiam inter conjunctos conjunctione legali, locus est juri accrescendi, l. 1. §. 1. D. *de usufruct. accres.* Item jus accrescendi non habet locum post quæsitas portiones, nisi in usufructu, dict. l. 1. §. fin. vide Gloss. et Paul. de Cast. in l. *aquam*, D. *quemadmod. servitut. amittant.* et per Bart. in l. *codicillis*, D. *de usufruct. legat.* et in l. *hæredes mei*, §. *cum ita*, D. *ad Trebell.* Quid tamen, si aliquis petiit restitutionem, ut abstineat? Vide per Gloss. et Bart. in l. *sed cum patrono*, in princ. D. *de bonor. posses.* et limita, ut in l. *utrum*, ubi Gloss. D. *de assignand. libert.* Item in exhæredatione non habet locum jus accrescendi, Bald. in l. 1. *C. de liber. præterit.* et sic exhæredatus à quota non videtur exhæredatus à toto. Item, licèt accrescat jus, non tamen accrescit possessio sine nova apprehensione, secundum Bald. in dict. l. unic. colum. 2. *C. quando non petent. partes*, et ibi de Carboniana, et aliis bonorum possessionibus. Item jus accrescendi non habet locum in portione, quæ non deficit ipso jure, sed ope exceptionis, Glossa cum textu, et ibi Bart. in l. *si duo patroni*, in princ. D. *de jurejur.* vide per Jason. in l. *si mihi, et Titio*, colum. 3. D. *de verbor. oblig.* Item non habet locum jus accrescendi in acquisitorum resolutione, secundum Azon. in summ. *C. de assignand. libert.* nisi in duobus casibus, scilicet, in assignatione libertorum, et in usufructu formali, non autem in dominio directo, vel utili, adde Bald. in auth. *si quas ruinas*, colum. fin. vers. 3. *casu, C. de summ. Trinit. et Fide Catholic.* et per Jason. in dict. l. *si mihi et Titio*, colum. 5. Item, jus accrescendi non habet locum de possessione naturali ad civilem, Gloss. et ibi Bart. in l. *sed et si nolit*, D. *de acquirend. posses.* Item verba taxativa impediunt jus accrescendi, l. *Lucius*, §. *quæ habebat*, D. *ad Trebell.* vide Bart. in l. *pater filium*, colum. penult. D. *de inoffic. testam.* Bald. in l. 1. 14. colum. *C. de sacrosan. eccles.* et in l. unic. colum. 7. *C. quando non petent. partes;* et vide Bald. in l. 1. colum. 4. *C. de secund. nupt.* Item non habet locum in relicto alimentorum, l. *dominus*, D. *de usufruct.* Bald. in dict. l. 1. 14. colum. *C. de sacrosanct. eccles.* et in dict. l. *dominus*, quod nota ad filios spurios.

Quid autem de fructibus canonicatus vacantis, an accrescant aliis canonicis, vel ecclesiæ? Bald. dicit, quòd ecclesiæ, in l. *non plures, C. de sacrosan. eccles.* Item nota, quòd testator in legatis potest tollere sua voluntate jus accrescendi, vide per Bart. in dict. l. *re conjuncti*, colum. 10. D. *de legat.* 3. et in dict. l. *pater filium*, colum. penult. D. *de inoffic. testam.* in repet. et vide per Bald. in l. *quotiens*, D. *de hæredib. instit.* et in l. fin. *C. si quis omis. caus. testamen.*

Et an juri accrescendi possit renuntiari, vide per Bald. in dict. l. unic. colum. 9. *C. quando non petent. partes.* Item, qui admittitur ad legatum de jure speciali, non habet jus accrescendi, l. *mulieri, et Titio*, D. *de condit. et demonstrat.* vide ibi per Bart. et Doctores. Non parvi pendas ista, sed gaude cum laboribus meis, et hæc summula sit tibi gemmula.

(7) *Como si dixiese.* Nota istud exemplum, et hic dicuntur conjuncti re et verbis, secundum Gloss. in l. 1. §. fin. D. *de usufruct. accres.* et tenet Bart. in l. *re conjuncti*, D. *de legat.* 3. col. 6. vers. *tertio loco principaliter quæro;* contrarium, imò quòd isti sint conjuncti verbis, sed disjuncti re, quia testator à principio videtur divisisse inter eos, tenuerunt Petrus et Cynus, in l. unica, §. *ubi autem, C. de caducis tollend.* quam opinionem dicit veriorem in puncto juris Alexand. in l. *plane*, §. *si conjunctim*, D. *de legat.* 1. col. 1. ista lex Partitarum, neque facit pro opinione Glossæ, et Bartoli, neque pro contraria; imò posset dici, quòd faciat pro opinione Petri et Cyni, nam ponit exemplum, quando Titio et Sejo lego decem, nam cùm tunc intelligatur de eisdem decem, ut in l. *si quis testamento*, in princip. D. *de legat.* 1. ergo æquis partibus videntur vocati, et sic erunt conjuncti verbis, sed non re: sed dic, quòd imò et isto casu erunt re et verbis conjuncti, et facient sibi partes per concursum, sicut cùm fundus legatur.

(8) *Apartadamiente, etc.* Isti sunt conjuncti re, sed disjuncti verbis, ut hic, et in dict. l. *re conjuncti*, D. *de legat.* 3. ubi Bartol. col. 3. vers. *primo de conjunctis re tantum*, et si unus istorum acceptat legatum, alter verò nondum acceptat, neque repudiat; possit ille qui acceptavit habere totam rem legatam, et illam vendere? Vide per Bald. in l. unic. §. *ubi autem, C. de caducis tollend.* col. penul. vers. *extra quæro*, qui dicit, quòd quando legatum est purum, cùm ambo legatarii ipso jure sibi faciant partes per concursum, agnoscens non poterit petere totum legatum, sed faciet assignari terminum collegatario ad acceptandum, vel repudiandum, allegat l. *cum pater*, §. *surdo*, D. *de legat.* 2. et l. *cum quidam ita*, cum l. sequenti, eod. tit. si autem uni esset legatum pure, alteri sub conditione, tunc dies legati puri cedit

farie la manda de una cosa á muchos como si dixiese: mando á fulan tal mi viña; et despues deso dixiese en aquel mesmo testamento que mandaba aquella mesma viña á otro, et despues á otro nombrando á cada uno dellos por sí; ca entonce todos la deben partir entre sí egualmiente (9) como sobredicho es.

LEY XXXIV.

Cómo las mandas deben seer dexadas en testamento ó en codecillo, et cómo pasa el señorio dellas á los herederos daquellos á quien las mandaron.

En acabado testamento puede seer fecha toda manda, et otrosi en la otra manera de escripto que se face ante cinco testigos, á que llaman en latin *codicillus*, segunt dixiemos en el título de los testamentos: et la manda que fuere fecha en otra manera qualquier, si non en alguna destas dos sobredichas non valdrie (1), fueras ende quando la ficiese padre ó abuelo á fijo ó á nieto, asi como dixiemos en el título de los testamentos en las leyes (2) que fablan en esta razon. Et aun decimos que luego que el testador es muerto pasa el señorio (3) de la cosa que es asi mandada á aquel á quien fue fecha la manda, et maguer él muera enante que el heredero del testador entre la heredat, ó enante que él entre la posesion de aquella cosa quel fue mandada, por todo eso heredará aquella manda el su heredero (4) que hobiere derecho de heredar los otros sus

statim in solidum, et ideo interim totum peti potest, quia cessat concursus; vide ibi per eum. Quid etiam in hæreditatibus, et an si pluribus promittatur aliquid in genere, an cuilibet debeatur in solidum, vel concurrant? Vide per Bald. in quæstione notata in dict. l. unic. §. *cum autem*, *C. de caducis tollend.*

(9) *Egualmiente.* Nam inter disjunctos verbis, conjunctos re, unus non præfertur alii. Quid autem de aliis conjunctis, vide per Bart. in dict. l. *re conjuncti*, vers. 6. *principaliter.*

LEX XXXIV.

Si legatum est purum, vel in diem certum, mortuo testatore dominium rei sic legatæ transit in legatarium, et transmittit eum ad hæredem suum post mortem testatoris, etsi ante aditam hæreditatem decedat legatarius. Si verò sit legatum conditionale, moriens legatarius ante conditionis existentiam non transmittit, imò remanet legatum apud hæredem testatoris; nisi legatarius habuerit conjunctum, vel substitutum, tunc impleta postea conditione admittitur substitutus, vel conjunctus. Hoc dicit.

(1) *Non valdrie.* Limita, ut habetur in l. 25. tit. 11. 3. *Partit.* et in l. fin. *C. de fideicom.*

(2) *En las leyes.* Vide in l. 7. et 8.

(3) *El señorio.* Nota benè, nam decidit circa varietatem opinionum, quæ circa hoc erant de jure communi, ut tradit in ll *si tibi homo*, §. *cum servus*, D. *de legat.* 1. et in l. *à Titio*, D. *de furt.* nam ut dicebat Petrus quem referunt Cynus, et Joann. de Imol. in l. *hujusmodi*, §. *ædes*, D. *de legat.* 1. quòd ante agnitionem legati etiam post aditam hæreditatem verum dominium rei legatæ est penes hæredem, sed fictum apud legatarium; post agnitionem verò, est verum dominium penes legatarium, allegat l. *si fundum sub conditione*, §. *si Titius*, D. *de legat.* 1. et l. *Titius*, la 1. cum duabus sequent. D. *de action. empti*, communis tamen opinio est, quòd verè ab adita hæreditate transit dominium in legatarium; fictè verò à morte testatoris, et hoc si legatarius acceptat, nam si repudiat, nunquam videtur fuisse suum, ut in dict. §. *cum servus*, et in l. *servum filii*, §. 1. D. eod. et hoc quando legatum est purum: et tenendo communem opinionem Alexand. in dict. §. *cum servus*, concludit, quòd aut quæritur quoad transmissionem legati, et regulariter legatum acquiritur à tempore mortis testatoris, l. unic. §. *cum igitur*, et §. *in novissimo*, *C. de caducis tollend.* aut quæritur de acquisitione dominii, et ista est triplex: quædam dominii ficti, et tale dominium adita hæreditate fingitur fuisse quæsitum à tempore mortis testatoris, et quòd ita intelligatur dicta l. *à Titio*, et l. *legatum*, la 2. D. *de legat.* 2. cum similib. ex eo quia aditio hæreditatis secuta post mortem testatoris, trahitur retrò et fingitur facta à tempore mortis, l. *hæres quandoque*, cum similib. D. *de acquir. hæredit.* ante aditam verò hæreditatem non est verum secundum Alexandrum, dicere, quòd aliquod dominium sit acquisitum legatariis, quia hæreditate non adita legata non subsistunt, l. *eam quam*, cum aliis, *C. de fideicom.* Secunda acquisitio est dominii revocabiliter veri, et istud acquiritur post aditam hæreditatem ante agnitionem legati, neque retrò fingitur: et de hoc dominio loquitur l. *servo legato*, in princ. D. *de legat.* 1. et l. *cum pater* §. *surdo*, D. *de legat.* 2. ubi legatum acquiritur ignoranti. Tertia est acquisitio veri dominii irrevocabilis, quæ causatur agnitione legati, una cum aditione hæreditatis, ut in l. *ei qui ita hæreditatem*, et ibi notata, D. *de condit. instit.* l. *proinde*, D. *si certum petat.* Sed ut hic vides apertissimè, lex ista Partitarum decidit, quòd etiam ante aditam hæreditatem à morte testatoris dominium statim transit in legatarium; et hodie stante lege Ordinamenti, lib. 5. tit. 2. l. 1.

bienes de aquel á quien fue fecha la manda. Et esto serie (5) si la manda fuese de tal natura que fuese fecha puramiente ó á tiempo cierto; mas si fuese fecha so condicion non serie asi, ca moriendo aquel á quien fuese fecha la manda enante que se compliese la condicion (6), non valdrie la manda nin la podrie demandar el heredero de aquel á

hoc est magis indubium, cùm per dictam legem legata debeantur, et valeant etiam non adita hæreditate. Tene ergo mente istam legem; intellige tamen, ut dixi, quòd secuta repudiatione legati, fingitur nunquam fuisse acquisitum. Item intellige istam legem Partitarum, quòd ante aditam hæreditatem dominium, quod transit, dicatur directè fictum, et non verum, prout etiam dicebat Glossa, et Bald. et Doctores in dict. §. *cum servus;* quod patet, quia si verum dominium transiret, legatarius haberet fructus rei legatæ habitos ante aditam hæreditatem, quos tamen non habet, ut infrà eod. l. 37. igitur dominus non fuit verè, quia non fecit tales fructus suos, juxta notata per Gloss. in l. unic. §. *libertatibus, C. de caduc. tollend.* ubi habetur, quòd fictum dominium tale non est sufficiens ad acquirendum. Vide tamen circa fructus sic ante aditam hæreditatem perceptos, quod dicam infrà eod. in dict. l. 37.

Quid autem si legatum sit ad diem certum? Dic, quòd ante diem non transit dominium, Gloss. in l. *si ita sit scriptum*, et ibi Bart. §. 1. D. *de legat.* 2. et per Paul. de Castr. in l. *Papinianus*, D. *de servitut.* l. *Sempronius Attalus*, D. *de usufruct. legat.* et nota, quòd similiter transfertur dominium in sequentem in gradu, quando contra prohibitionem testatoris res alienatur, l. *peto*, §. fin D. *de legat.* 2. Gloss. in l. fin. *C. de reb. alien. non alienan.* et vide glossam notabilem in authent. *ut commutatio rerum ecclesiastic.* col. 5. super verbo *licentiam damus*, et quod ibi dicit Bartolus, an propria auctoritate possit apprehendere posssessionem, et vide per Alexand. in l. *qui absenti*, §. 1. colum. fin. in vers. *alias cautelas*, D. *de acquirend. posses.* et de eo qui legat, vel vendit binas ædes una contignatione tectas, qualiter legatarii acquirant dominium tignorum, l. *binas ædes*, D. *de servitut. urb. prædior.* Si verò quis legat servitutem, tunc adita hæreditate quæritur legatario etiam ignoranti, ut in l. *si partem*, §. fin. D. *quemadmod. servitut. amittat.* vide per Gloss. et Doctor. in l. unic. §. *libertatibus*, in gloss. fin. *C. de caducis tollend.* nam in servitute reali quoad transmissionem cedit à morte testatoris, quod intellige, quando legatur uni vel pluribus, non habentibus concordare circa usum servitutis; secùs si habeant concordare, ut in servitute itineris, tunc non acquiritur, antequam concordaverint, l. *itinere*, et ibi Paul. D. *de servitut. rusticor. prædior.* Item et hoc limita quando servitus fuit expressè legata, secùs si tacitè hoc colligatur ex voluntate defuncti; quia tunc non transfertur dominium, seu jus servitutis absque eo, quòd de novo imponatur, l. *testatrix*, D. *si servit. vindict.* et ibi Paul. de Castro: sic et in tacito legato non transfertur dominium, l. *servum filii*, §. fin. et ibi notata, D. *de legat.* 1. Item nota, quòd in re legata hæres non habet titulum, sed illum propriè habet legatarius solus, nisi ipse repudiet legatum, secundùm Bald. in l. 1. col. fin. *C. de usur. et fruct. legator.* ubi hoc intelligit post aditam hæreditatem, nam ante aditam neuter habet secundùm eum titulum efficacem, vel si habet, est ad rem, non in re; quod fortè hodie de jure nostri regni non esset dicendum, imò dici debeat, quòd cùm aditio hæreditatis non sit necessaria, etiam ante aditam hæreditatem habeat jus, et dominium in re legata.

Quid autem, si in proprietate res sit testatoris, sed ususfructus sit hæredis? Vide l. *si fructuarium*, et ibi Bart. *de manumis. testam.* quòd transit dominium. Nota etiam, quòd in legato quantitatis dominium non transit recta via, vide per Bart. in l. *si legatum*, §. *quod ita legatum*, D. *de adimend. legat.* Item si legatur ususfructus pecuniæ, non transit in continenti dominium pecuniæ, l. 1. §. *si decem*, ubi vide Bart. D. *ut legator. seu fideicomm. nomin. caveat.* Et quid in legato relicto servo legato? Vide l. *cum legato*, D. *quando dies legati ced.* et dict. §. *libertatibus.*

(4) *El su heredero.* Adde l. unic. §. *cum igitur, C. de caducis tollend.* et extende, ut in l. fin. *C. quando dies legat. ced.* et limita, ut in ead. l. unic. in §. *libertatibus*, et in l. sequenti, et in l. 2. D. *quando dies legat. ced.* et de fideicommisso universali, vide Bart. in l. *cum filio*, ad fin. D. *de legat.* 1.

(5) *Esto serie.* Vide notabiliter in ista materia per Angel. Aretin. in §. *si peculium, Institut. de legat.*

(6) *Enante que se compliese la condicion.* An autem aliquo casu jus legati vel fideicommissi conditionalis transmittatur? Gloss. in l. *si is cui*, D. *de action. et obligat.* dixit, quòd sic, scilicet, per filios; illa tamen glossa, ut Bart. ibi dicit, communiter reprehenditur: et etiam dicit hoc Bartolus post Glossam ibi in l. unic. *C. de his qui ante apertas tabul.* Bald. in l. *si in personam*, *C. de fideicommis.* Item ex conjecturata voluntate testatoris, fideicommissum, vel legatum conditionale ad hæredem transmittitur, ut notat Bald. in dict. l. 1. col. fin. vers. *quæro de tali quæstione*, *C. de his qui ante apert. tabul.* quia in ultimis voluntatibus sufficit voluntas testatoris, etiam tacita, quæ ex conjecturis intelligatur, l. *licet Imperator*, D. *de legat.* 1. et D. *de legat.* 2. l. *cum proponeretur*, et quia sicut testator potest disponere, quòd illud, quod est transmissibile, non transmittatur, l. *in conditionibus primum locum*, §. *hæc scriptura*, D. *de condit. et demonstrat.* ubi Imola; ita etiam

quien fue fecha, ante decimos que la debe haber el heredero del testador, fueras ende si aquel á quien fue fecha la manda so condicion hobiese compañero á quien fuese mandada con él de so uno alguna cosa, ó si hobiese substituto en ella; ca en qualquier destos dos casos habrie la manda el compañero ó el substituto (7) del finado, et non el heredero del testador, si despues se compliese la condicion (8) que fuese puesta en la manda.

LEY XXXV.

Cómo non vale la manda que face el testador á algunt home cuidando que era vivo et fuese muerto.

Vivo cuidando el testador que era algunt home á quien él ficiese manda, si entonce fuese muerto (1), non valdrie nin la podrie demandar el heredero dél; eso mesmo serie si fuese vivo quando ficiese la manda et se

potest è contra facere, ut illud quod non transit, in hæredem transmittatur, Bald. in l. *si pater*, quæst. 4. C. *de institut. et subst.* et in l. 1. in princ. C. *ut action. ab hæredib. et cont. hæred.* et quòd istæ conjecturæ colligi debeant ex ipso testamento, tradit Socin. in l. *hæredes mei*, §. *cum ita*, col. 5. D. *ad Trebell.* et his adde, quæ dico infrà ead. l. in gloss. fin.

(7) *El compañero ó el substituto.* Concordat cum l. unic. §. *sin autem aliquid sub conditione*, C. *de caduc. tollend.*

(8) *Se compliese la condicion.* An autem jus implendi conditionem transeat in hæredes? Vide per Bartolum in l. *cui fundus*, D. *de conditionib. et demonstrat.* ubi vult, quòd si legatarius antequam decederet, obtulit hæredi implementum conditionis, si hæres fuit in mora recipiendi, cùm isto casu conditio habeatur pro purificata et impleta, ut sic legatum sit purificatum, l. *jure civili*, D. *de conditionib. et demonstrat.* tunc transmittatur tale jus implendi conditionem, ut in dict. l. *cum fundus;* tamen licèt ita sit secundùm Paul. de Castr. post Petrum et alios ibi, intelligitur ita tamen, quòd hæredes legatarii non admittantur ad petendum, nisi conditionem impleant, quia quoad hoc non habetur pro impleta, ut est casus singularis, secundum Paul. in dict. l. *cui fundus:* necesse ergo habebit legatarius, si voluerit rem sibi legatam per fideicommissum, solvere quod testator jussit causa conditionis implendæ, per textum multum notabilem in dict. l. *cui fundus.* Idem etiam voluit Paul. de Castr. in l. *si hæres*, D. *ad leg. Falcid.* ubi dicit, quòd etiam si hæres recuset recipere, quod sibi offertur gratia conditionis implendæ, si postea eum pœnitet, et vult recipere, quòd audietur, allegat dictam l. *cui fundus*, secundum intellectum Petri, refertque idem tenere Jacob. de Aren. Bald. tamen in l. *si plures*, C. *de condit. inser.* colum. fin. vers. *sed statim quæritur*, tenet contrarium, dicens, quòd cum semel fictè impleverit conditionem, non cogitur ulterius offerre, si ille cui fuit oblatum, non habuit causam non recipiendi, secùs si habuit, puta, quia ignorabat factum, et ita intelligit dictam l. *cui fundus;* sed est divinare ad illam legem, ideo tene intellectum Petri, cum quo etiam tenet Bart. et Joan. de Imol. in dict. l. *cui fundus*, et etiam videtur tenere idem Bald. in l. 1. colum. 2. C. *ut action. ab hæred. et contra hæred.* ibi: *intelligitur et tertio modo*, ubi approbat dictum intellectum Petri. Et quid si sit conditio, quæ à jure inest, veluti si dicat testator: *lego tibi decem sub hac conditione, si Cajus mihi hæres erit;* an si decesseris antequam hæres adierit, transmittas? Bald. dicit, quòd non, in dict. l. unic. in princ. colum. 2. ad fin. C. *de caduc. tollend.* ex eo, quia eo animo fuit testator, ut faceret conditionem, allegat l. *in conditionibus primum locum*, §. 1. vers. *nisi*, quem versiculum dicit, non esse alibi, D. *de condition. et demonstrat.* de cujus dicti veritate, vide ibi per Alexand. *in addition.* de conditione verò omnino extitura, vide l. *hujusmodi*, D. *quando dies legati ced.* et si legatum purum sub conditione transfundatur in aliud, vide l. *si penum*, D. eod. tit. et ibi Bart. Et quid si conditio sit extrinseca, quæ non venit ex testamento? Vide l. *cum illud*, eod. tit. in §. fin. Et quid si legatum fuit purum, sed declaratio ejus alicui fuit commissa per testatorem? Vide l. 1. D. *de legat.* 2.

LEX XXXV.

Quod relictum est jam defuncto, vel ei, qui in vita decedit testatoris, seu perpetuò exulat, non transmittitur ad legatarii hæredem. Item legatum libertatis servo testatoris relictæ, vel alterius rei ei legatæ, cedit demum ab adita hæreditate: idem si servus testatoris, vel ususfructus, aut habitatio alicui legetur. Hoc dicit.

(1) *Fuese muerto.* Istud dicitur pro non scriptum, et concordat ista lex cum l. unic. §. *in primo*, C. *de caduc. tollend.* Et quid si legatum pro non scriptum sit ad pias causas, vide per Bart. in l. *alio*, colum. 1. D. *de aliment. et cibar. legat.* et vide ibi Alexand. *in additione:* et legatum pro non scriptum remanet apud hæredem, vel conjunctum, vel substitutum, sine onere, ut in dict. §. *in primo*, exceptis casibus, de quibus ibi in gloss. fin. et casu ultimo illius glossæ: dicit ibi Angelus singulariter notandum, per quem infert, quòd legata pro non scripta transeunt ad substitutum, vel conjunctum cum onere relictorum ad pias causas, quod dicit mente tenendum; et pro hoc facere optimè l. *cum verò*, §. *si pro non scripto*, D. *de fideicommissar. libert.* quam legem Glossa ibi al-

moriese despues (2) naturalmiente ó fuese desterrado para siempre (3) enante que el testador moriese. Et maguer que desuso diximos que luego que muere el testador pasa el señorio de la cosa á aquel á quien es mandada si es fecha sin condicion, casos hi ha (4) en que conviene en todas guisas que el heredero entre la heredat primeramiente ante que aquel á quien es fecha la manda gane el señorio della. Et el primero dellos serie como si el testador hobiese algunt siervo á quien otorgase en su testamento que fuese libre; ca este atal, maguer muera el testador, non podrá ganar la libertat á menos del heredero entrar la herencia ó otorgarse por heredero. Et el segundo caso serie si á tal siervo como sobredicho es mandase el testador alguna cosa en aquel mesmo testamento en quel aforrase; ca non puede haber la manda á menos del heredero entrar la heredat. Et el tercero caso serie como si el testador mandase su siervo á algunt home; ca non pasa el señorio á aquel á quien lo mandó á menos del heredero entrar la heredat. Et el quarto caso serie como si mandase el testador á alguno el usufruto (5) de alguna heredat, ó la

legavit pro primo casu, et idem tenet Paul. de Castr. in dict. §. *in primo*, allegans etiam Bartolum in dict. l. *alio*, ut suprà retuli post Glossam ibi; et vide, quæ notat Bart. in l. *pater filium*, §. *Tusculanus*, D. *de legat.* 3. Quid autem, si onus pariter sit injunctum in personam conjuncti, cui remanet pars illius, qui habetur pro non scripto? Vide textum notabilem in l. *civitatibus*, §. *Lucius*, D. *de legat.* 1. nam si pariter sunt conjuncti in onere, conjunctus tenebitur ad totum onus, secundum Alberic. Bald. et Paul. in dict. §. *in primo*, licèt Dinus ibi relatus ab Alberic. voluerit contrarium. Et quòd legatum pro non scriptum remaneat apud hæredem, vel conjunctum, seu substitutum sine onere, intellige, quando est pro non scriptum propter defectum substantiæ personæ, cui fuit relictum, ut in casu dicti §. *in primo;* secùs autem, si legatum deficiat ex alia causa, ut quia sibi adscripsit in testamento, vel quia prima voluntas fuit captatoria, nam his casibus remanet legatum cum onere, ut est casus in l. fin. et ibi Bart. D. *de his, quæ pro non script. habent.* et eod. tit. l. 1. in fin. ubi et etiam dicit notabile verbum, quòd si testator legavit uni coram duobus testibus centum, et gravavit eum de restituendo ecclesiæ, vel pauperibus; cùm tale legatum in personam ejus, cui legatur, sit pro non scriptum propter defectum solemnitatis numeri testium, tamen remanebit apud hæredem cum onere suo; et ad hoc dicit esse casum in illa lege, et ex hoc dari optimam limitationem ad dictum §. *in primo:* et ad istud dictum Bartoli adde consil. 78. 1. part. *inter consilia Socin.* incipit, *in eamdem sententiam*, colum. 2.

(2) *Moriese despues.* Istud dicitur quasi caducum, ut in §. *pro secundo*, dict. l. unic. *C. de caduc. tollend.* et differt à pro non scripto, quia remanet apud hæredem, seu gravatum substitutum, vel conjunctum cum onere, ut ibi habetur, et in l. *si ab eo*, D. *de usufruct. legat.* et debet impleri onus in diem injunctum à testatore, l. *uxori ususfructus*, D. *de usufruct. legat.* adde, quòd legatum translatum in alium, intelligitur cum onere suo, l. *Cajo*, in princ. D. *de aliment. et cibar. legat.* et l. *legatum*, la 2. et l. *alumnæ*, in princ. ubi vide Bart. D. *de adimen. legat.* et si adimatur, vide per Bart. in l. *si adimendo*, ubi bonus textus, D. eod. et eod. tit. l. penult. §. 1. ubi vide Bart. Quid autem, si testator legavit Bertæ pauperi centum, si nupserit Titio, et moriatur dicta Berta, antequam nubat; an revertantur dicta centum sine aliquo onere ad hæredem, vel an teneatur erogare in similem causam? Vide per Bald. novell. in tract. *de dote*, fol. 26. colum. 1. in 71. privileg. qui videtur concludere, quòd si legatum fuit ob piam causam, hæres teneatur erogare in similem causam: vide ibi per eum, nam loquitur latè.

(3) *Desterrado para siempre.* De deportato, vel damnato in metallum intellige, qui non sunt capaces extra causam alimentorum, l. *si in metallum*, D. *de his, quæ pro non script. habent.* l. 1. *C. de hæredib. instituend.* l. *si mandavero*, §. *is cujus*, D. *mandati;* non de relegato, etiamsi perpetuo relegetur, nam et hic non est incapax, neque perdit civitatem, ut in l. *relegatorum*, D. *de interdict. et relegat.* §. *relegati, Institut. quib. mod. jus patr. potest. solvit.* l. 5. tit. 18. 4. *Partit.* et quòd intelligatur ista lex de deportato, patet in l. 2. dict. tit. 18. 4. *Partit.* ibi: *la otra manera es cuando destierran.* Adverte etiam, quia Bart. idem vult in eo, qui esset damnatus ad mortem, vel ad perpetuum carcerem, in dict. l. *si in metallum*, neque hoc erit revocatum ex dispositione legis Tauri 4. *in Ordinam. Tauri*, prout dixi in l. 15. tit. 1. suprà cad. *Partit.*

(4) *Casos hi ha.* Concordat cum dict. l. unic. §. *libertatibus, C. de caduc. tollend.* et l. 2. D. *quando dies legati ced.* et rationem diversitatis ponit Alberic. in dict. §. *in novissimo.*

(5) *El usufruto.* Quid, si alternativè legatus est alicui fundus, vel ususfructus, et ante aditionem hæreditatis decedat legatarius; an transmittat legatum ad hæredem? Angel. in dict. l. unic. §. *in novissimo*, tenet quòd sic, quia non est legatum conditionale; cessabit tamen potentia optandi usumfructum, qui non transmittitur, facit l. *illud*, D. *de option. legat.* et l. *cum illud*, D. *quando dies legati ced.*

morada (6) de alguna casa; ca non ganarie el señorio de tal manda aquel á quien fuese fecha, á menos del heredero entrar primeramiente la heredat del facedor del testamento.

LEY XXXVI.

Cómo aquel á quien es otorgada alguna manda la puede dexar ó non, si la non quisiere.

En su escogencia (1) es de aquel á quien es fecha la manda de la tomar toda ó de la dexar (2) si quisiere, et non podrie tomar parte della et dexar la otra (3) maguer quisiese; et esto ha logar quando alguna cosa es mandada señaladamiente á uno ó á muchos que se caboprenden so un nombre. Et esto serie como si dixiese el testador que mandaba una cabaña de ovejas con todas las cosas quel pertenesciesen; ca como quier que en tal manda como esta ó en otra semejante (4) della haya muchas cosas, con todo eso por una manda es contada, et por ende conviene que todas las tome ó todas las dexe. Mas si aquel que habie de haber la manda de una cosa moriese et dexase muchos herederos, entonce bien podrie cada uno dellos (5) tomar su parte, maguer el otro ó los otros non quisiesen rescebir la suya, quier fuese la manda de una cosa ó de muchas. Et si la manda fuese de muchas cosas señaladas et la ficiesen á uno, bien podrie tomar entonce dellas la que quisiese et dexar las otras, fueras ende quando el testador mandase á alguno dos cosas, la una con agraviamiento (6) et la otra sin él; ca si aquel á quien las mandase quisiese tomar aquella cosa de que se puede luego aprovechar et dexar la otra, non lo podrie facer, ante decimos que las debe amas tomar ó dexar. Et esto serie como si dixiese quel mandaba cincuenta maravedis et un siervo, rogandol quel aforrase; ca si este atal quisiese tomar los maravedis et non quisiese aforrar el siervo, entonce non debe haber la una manda nin la otra, como quier que el siervo por derecho en tal caso como este es luego libre (7), tambien como si el otro lo hobiese aforrado.

(6) *O la morada.* Vide in dict. l. 2. D. *quando dies legati ced.*

LEX XXXVI.

Non potest legatarius partem legati accipere, et partem repudiare, sive sit certæ rei, sive universitatis; eo autem mortuo, die legati cedente, potest quilibet ejus hæredum partem suam capere, etiamsi alius non recipiat; pluribus autem rebus ei legatis, potest unam recipere, et aliam omittere, nisi una cum onere, alia sine, legetur sibi, nam si legantur centum, et servus, ut manumittatur, si velit centum omisso altero, nihil habebit, et servus erit statim liber. Hoc dicit.

(1) *En su escogencia.* Prosequitur dicta Azon. C. cod. in summa, colum. penult. vers. *est enim in legatarii potestate*, et concordat cum l. *legatarius*, D. *de legat.* 1. et cum l. 2. 4. 5. et 6. D. *de legat.* 2.

(2) *De la dexar.* Et si repudiat, perinde habetur, ac si nihil ei relictum esset, dict. l. *legatarius*, §. *si legatum*, et l. *servum filii*, §. *si quis*, et l. *si tibi homo*, §. *cum servus*, D. *de legat.* 1. et dixi suprà cod. l. 34.

(3) *Otra.* Ut in dict. l. *legatarius*, et l. *neminem*, et limita, nisi legata esset res, vel pars ejus, l. *Lucio*, D. *de legat.* 2. Paul. in dict. l. *neminem.* Quid autem, si res legatur à pluribus hæredibus, an poterit acceptari quoad unum, et quoad alium repudiari? Paul. in dict. l. *neminem*, vult, quòd sic, quia censetur legatum quodammodo divisum, nisi factum esset sub conditione dandi aliud hæredibus, quo casu dando partem uni, non consequeretur partem alterius, l. *qui duobus*, D. *de condition. et demonst.* Et nota, quòd per agnitionem partis rei legatæ, videtur facta agnitio totius, l. *si cui res*, D. *de legat.* 2.

(4) *Semejante.* Ut supellectilem, vel aurum, vel argentum, aut peculium, instrumentum, aut vestem, l. *grege*, D. *de legat.* 2. Azo ubi suprà.

(5) *Dellos.* Et portio repudiata non accrescet acceptanti, quia isti censentur conjuncti conjunctione legali, secundum Bart. in l. *re conjuncti*, in vers. 5. *principaliter*, D. *de legat.* 3. Paul. Bald. et Alex. in dict. l. *legatarius*, D. *de legat.* 1. ubi ex hoc Baldus sumit argumentum ad quæstionem, quòd si sunt duo hæredes unius emphyteutæ, propter delictum vel repudiationem unius, sua portio non accrescit alteri cohæredi, sed redit ad dominum; quod est notabile, et sequitur ibi Alexand. et Jas.

(6) *Agraviamiento.* Adde dict. l. *neminem*, D. *de legat.* 1. et ibi Bartolus inducit ad quæstionem de exsecutore constituto à testatore, cui aliquid fuit legatum, quòd tenetur satisdare, etsi velit repudiare legatum: vide ibi per eum.

(7) *Libre.* Adde l. *si legatario*, D. *de fideicommis. libert.* et l. *si ea lege*, et l. *si is qui*, *C. si mancip. ita fuerit alienat. ut manum.* sed cur hic disponitur, statim fieri liberum servum, cùm fideicommissaria libertas non competat ipso jure, sed sit ab hærede vel legatario præstanda, ut in l. *si te*, *C. de fideicommissar. libert.* dic hoc esse, quia fuit in mora cùm dicit, *el non quisiese aforrar el*

LEY XXXVII.

Cómo el heredero debe entregar la cosa á aquel á quien es mandada.

Entregar debe el heredero á aquel á quien fuese fecha la manda de la cosa que el testador le mandó con todo lo al que pertenesce (1) á aquella cosa mandada: et esto serie como sil mandase un solar, et despues que gelo hobiese mandado ficiese el testador (2) casa ó otro edeficio en él; ca entonce aquel á quien fuese fecha tal manda, debe haber tambien la casa como el solar. Et eso mesmo decimos que serie sil ficiese manda de un campo et despues se le acresciese alguna cosa por avenidas de rios quel corriesen de cerca, ó se ayuntasen (3) á él otras cosas, asi como árboles, ó fuese hi puesta viña despues. Otrosi decimos que debe haber aquel á quien es fecha la manda los frutos (4) de aquella cosa quel fue mandada, si era de aquel que la

siervo. Unde tunc habere debet libertatem, velut si directo ei à testatore esset relicta, l. *ancillam*, C. *de fideicommis. libertat.*

LEX XXXVII.

Illud, quod rei legatæ ædificatione, plantatione, seu alluvione accedit, legatario debetur: et si res erat testatoris, debentur etiam fructus ab adita hæreditate; si autem res aliena, debentur fructus, et à die, qua requisitus fuerit hæres per legatarium, et eam noluit comparare, tenetur ad rem, et fructus, vel æstimationem. Hoc dicit.

(1) *Con todo lo al que pertenesce.* Concordat cum l. *si ex toto*, in princip. et cum l. *quod in rerum*, §. *si quis*, et l. *servum filii*, §. *si areæ*, D. *de legat.* 1. et adde l. *si tibi homo*, §. *cum servus*, D. eod. et facit in argumentum, quòd si possessor oppidi alicujus, quod habet ut bona majoriæ, acquirat tali oppido mercatum francum ex privilegio Regis, quòd similiter et tale mercatum cedet oppido, vel castro. Si tamen postea pronuntiaretur tale oppidum non esse majoriæ, vel alii adjudicaretur ut bona libera; an qui acquisivit tale privilegium, possit petere pretium valoris privilegii, vide textum in cap. 1. §. *si vassallus, hic finit. lex.* Facit etiam ista lex, quòd si quis addidit majoriæ antiquæ aliqua bona, nihil ultra addens de prohibitionibus et vinculis, quod intelligatur sub eisdem vinculis et prohibitionibus, facit bonus textus in cap. *quia cognovimus*, 12. quæst. 2. et textus, et ibi Joan. de Plat. in l. 3. C. *de agricol. et censit.* lib. 11. Quid autem, si testator legavit rem alienam, in qua post testamentum factum fuit incrementum? Vide l. *si chorus*, §. *area*, D. *de legat.* 3. per Alexand. et Socin. in dict. l. *si ex toto*, in princ. et limita, ut per Gloss. in l. *si ex toto*, §. fin. D. eod. scilicet, si testator, qui partem habebat in fundo, legat fundum suum, et postea partem alterius redemit, quia tunc pars redempta non veniet in legato: si verò non dixit, quod legabat fundum suum, sed quòd legabat fundum simpliciter, tunc secundum Bartolum post Jacob. de Aren. est idem, ac si diceret suum: Baldus verò et alii relati per Alexand. dicunt contrarium. Socinus verò distinguit, an portio fundi, quæ erat aliena, erat pro indiviso, et procedat opinio Bartoli; si verò pro diviso, tunc si fuit adjecta alteri portioni, inclu-

ditur, per l. *cum fundus*, in fin. D. *de legat.* 2. et dict. l. *si ex toto;* secus si à testatore separatim esset possessa, quia tunc videtur potius accedere personæ, quàm rei. Quid autem, si totus fundus erat testatoris, et dixit, lego fundum meum, an tunc portio postea empta cedat legato? Vide Bald. in dict. l. *si ex toto*, §. fin. et ibi per Alex. et Socin. ubi etiam vide quid si simpliciter legaret fundum. Sed quid è contra, an legando quis rem, propter quam est obligatus ad aliquod onus personale, an transeat tale onus in legatarium? Distingue, ut per Bart. in l. *quæro*, D. *de usufruct. legat.* post Gloss. in l. penult. §. fin. D. *de legat.* 3. nam si est onus, ad quod quis tenetur habita re respectu fructuum, et tunc tale onus transit in legatarium, ut in dict. l. *quæro.* Si verò est aliud onus, ad quod fuit obligatus pro habenda ipsa re legata, et tunc non transit tale onus in legatarium, ut in dict. l. penult. §. 3. fin. et adde pulchrum textum in l. *qui quatuor*, §. *qui hortos*, D. *de legat.* 3. ubi si conductor legat fructus rei conductæ, non videtur legare cum onere solvendi pensionem, sed pensio est solvenda ab hærede testatoris; quem casum singulariter nota. Et quid etiam, si legata res minuatur, an diminuatur onus injunctum? Vide textum cum glossa, et ibi Bart. in l. *Plautius*, D. *de condition. et demonstrat.*

(2) *Ficiese el testador.* Adde dict. l. *servum filii*, §. *si areæ*, D. *de legat.* 1. ubi etiam vide, quid si legavit domum, quæ destructa est, an area veniat in legato. Et quid si postea in tali area per testatorem vel hæredem ædificetur? Vide ibi per Doctores.

(3) *O se ayuntasen.* Doctores in dict. l. *si ex toto*, in princ. trahunt in argumentum ad terram noviter additam regno, quòd debeat regi consuetudinibus regni: et dixi suprà.

(4) *Los frutos.* Et infrà ibi: *entró la heredat;* habes ergò hic, quòd fructus rei legatæ debentur legatario à die aditæ hæreditatis, et non à morte testatoris, prout dicebat Gloss. in l. *quod servus*, D. *de legat.* 2. et idem tenuerunt Jacob. de Aren. Bart. et Angel. in l. *servo legato*, in princ. D. *de legat.* 1. Bart. etiam in l. *in fideicommissaria*, D. *ad Trebell.* quam opinionem Alexander dicit esse multum sustentabilem, attento, quòd dominium censetur legatarii à tempore mortis; adde etiam

mandó, desdel dia que el heredero entró la heredat por palabra ó por fecho; mas si la cosa mandada fuese agena, débela comprar el heredero et darla á aquel á quien el testa-

Alberic. in l. *huic scripturæ*, in princ. per illum textum, D. *ad leg. Aquil.* In contrarium tamen est communis opinio, quam tenuit Gloss. in l. *Herennius*, et in l. *equis*, D. *de usur.* et in l. fin. *C. de usur. rei judic.* et ista opinio approbatur hìc per istam legem: et limita quinque modis, ut per Alexand. in dict. §. *cum servus*, scilicet, in fructibus seminatis à testatore, quia illi semper debentur legatario, etsi hæres non sit in mora, et habeat bonam fidem, ut declarat Alberic. post Oldrald. in l. fin. *C. de usur. et fructib. legat.* et nisi res esset tradita per testatorem, vel sibi esset data licentia eam apprehendendi; et præterquam in commodo usurarum debitarum occasione sortis, ut tradit ibi Paul. de Castr. inducens ad legatum pecuniarum, quas testator habebat super monte Florentino, per l. *nomen debitoris*, in princ. D. *de legat.* 3. et etiam nisi testator dixerit, quòd legat rem cum commodis suis, Gloss. in l. *Lucius*, la 1. D. *de legat.* 2. et ibi Bart. item nisi hæres fecisset moram in adeunda hæreditate, secundum Bald. in l. 1. *C. de usur. et fructib. legat.* et quando fructus essent bona fide percepti, qui ante moram pertinent ad hæredem, licèt adierit hæreditatem, secundum Gloss. in dict. l. 1. *C. de usur. et fructib. legat.* et tenent Doctor. communiter. Si tamen sunt extantes, tenetur eos restituere, vel si sunt consumpti, quatenus factus est locupletior; reliquos lucratur propter bonam fidem, l. *quæsitum*, D. *de acquirend. rer. domin.* et tradit Paul. de Castr. in dict. §. *cum servus.* Sed an hodie de jure regni, per l. 1. tit. 2. lib. 5. *Ordin. Regal.* quo disponitur, valere legata et deberi etiam non adita hæreditate, fructus pertinebunt ad legatarium à morte testatoris? Et videbatur, quòd non; imò à die hæreditatis aditæ, ut in ista lege Partitarum habetur: illa enim lex solùm videtur disponere in casu, quo non adeatur hæreditas ex testamento; non tamen negat, quin saltim à venientibus ab intestato debeat hæreditas adiri, argumento l. 2. D. *de fideicommissar. libert.* et notat Gloss. in l. *qui filio*, §. 1. quam ibi approbant Bart. Imol. et alii D. *de hæred. instituend.* Jaso in l. *eam quam*, in 3. notab. colum. 7. *C. de fideicommis.* et hoc etiam videtur argui ex verbis dictæ I. *Ordinam.* cùm dicit: *Estonce herede aquel, que segun derecho, ó costumbre de la tierra debia heredar;* et satis operabitur illa lex regni, quòd videatur gravare venientes ab intestato, et legata ab eis videntur repetita, licèt testator non dixerit; ad quod aliàs de jure non fuerant obligati, ut tradit Imol. in dict. l. *qui filio*, §. 1. et cùm illa lex clarè non exprimat, quòd legata debeantur, et si hæreditas non adeatur à venientibus ab intestato, non debemus dicere, quòd ex ea leges juris communis, et etiam Partitarum in hoc corrigantur. Præterea, si illa lex aliter intelligeretur, induceretur absurditas, et maximum damnum hæreditati; nam non existente hærede, qui adivisset, propter legata pecuniaria licèt parva, res hæreditatis etiam pretiosæ venderentur, et iniquo pretio; unde neque de mente testatoris, neque legis debemus præsumere, quòd tale damnum, vel simile, inferre velint hæreditati: facit ad hoc, quod notat Bart. in l. *alio*, vers. *quæro, an hæres sit requirendus*, D. *de aliment. et cibar. legat.* In contrarium tamen faciunt verba generalia illius legis, ubi nihil dicitur de adeunda hæreditate per venientes ab intestato, et quia si daretur casus, quòd nullus adiret, esset dicere, quòd in effectu legata non valerent, cujus contrarium apertè vult illa lex: unde etiam, non adita hæreditate ab hærede scripto, vel venientibus ab intestato, legata debentur per illam legem, et competet officium judicis ad hoc, ut etiam in legatis ad pias causas voluit Bald. in dict. l. *qui filio*, 1. §. et tradit Spec. tit. *de action. et petition.* colum. 11. quòd in isto casu non esset dubium quòd competeret, ex quo lex prædicta videtur dirigere verba ad judicem, cùm dicit, *cumplase el testamento*, et cùm verba diriguntur ad judicem, competit officium judicis, ut in terminis similis statuti tradit Alexand. in l. 1. colum. 11. D. *de legat.* 1. ubi etiam Socinus idem tractat circa tale statutum, et innuit, quòd utroque modo posset quis dicere, quòd intelligatur statutum; vel quòd à venientibus ab intestato adiri debeat hæreditas; vel quòd etiam intelligatur, etsi nullo modo adeatur hæreditas: et ibi ponit practicam, quòd sic intelligendo curator detur bonis. Benè tamen esset fatendum, quòd judex cujus officium imploratur, requirere debeat venientes ab intestato, an velint adire hæreditatem, antequam jubeat solvi legata, neque det curatorem bonis, ut tradit Bartol. in l. 1. D. *de curat. bonis dand.* tradit Alexand. consil. 157. colum. 3. volum. 2. Et si ista aditio non expectatur per dictam legem ad valorem legatorum, in consequentiam videtur dicendum, quòd fructus debeantur legatario à morte testatoris, ut enim habetur in dict. l. *si tibi homo*, §. *cum servus*, legata pendent usque ad aditionem hæreditatis, eo quia de jure illo, et etiam de jure isto Partitarum erat necessaria aditio hæreditatis, et legata corruebant non adita hæreditate, et fructus ideo non debebantur nisi à die aditæ hæreditatis; quo obstaculo sublato per dictam l. *Ordinam.* restat dicendum, quòd etiam legatario pertineant fructus rei legatæ à morte testatoris: super quo tamen tibi, qui majus otium habueris, relinquo cogitandum. Quid autem, si res quæ legatur, non sit propria testatoris, sed hæredis, vel aliena? Vide per Doctores ubi suprà, et per Bartol. in l. *in fideicommissaria*, D. *ad Trebell.* et per Angel. Aret. in §. 1. *Instit. de legat.* colum. fin. per Alberic. et alios in l. fin. *C. de usur. et fructib. legat.* et habes infrà

dor la mandó dar. Et si por aventura non la quisiese comprar et aquel que la hobiese á haber le dixiese que la comprase, entonce decimos que si la cosa fuese atal que, de el tiempo que la pidió en adelante podiese levar fruto, tenudo es el heredero de darle aquella cosa con los frutos que despues saliesen della (5) ó la estimacion de todo.

LEY XXXVIII.

Cómo debe dar plazo el judgador al heredero si non puede dar ó entregar luego la cosa que es mandada.

Conosciendo el heredero en juicio que debe dar la manda que fuese fecha á alguno, si por aventura non la podiere luego entregar (1), el juez ante quien es fecha la demanda en esta razon, debel dar plazo guisado á que la dé; mas si el heredero dixiese que aquella cosa que hobiese mandada á otri el testador, era agena et la toviese tan cara aquel cuya fuese que la non podiese comprar sinon por mucho mas de lo que valie ó si non la quisiese vender, entonce decimos (2) que abonda que el heredero entregue á aquel á quien es fecha la manda de la estimacion della quanto podiese valer comunalmiente. Otrosi decimos que si algunt testador que hobiese dos sus siervos que fuesen padre et fijo, ó si fuesen hermanos ó parientes muy de cerca, et establesciese el uno por su heredero et mandase el otro á alguno, si este que fuese establescido por heredero conosciese la manda et dixiese que la non querie complir, poderlo hie facer por razon del parentesco (3) que ha con el siervo que es mandado; pero serie tenudo el heredero de dar la estimacion. Eso mesmo serie en los casos que aveniesen semejantes destos (4).

in ista lege. In legato verò universali, à quo tempore veniant fructus? Vide in dict. l. *equis*, et in l. *peculium*, D. *de legat.* 2.

(5) *Saliesen della.* Adde l. fin. et ibi Glossa, et Doctores, C. *de usur. et fruct. legat.* An autem etiam tenebitur de percipiendis? Videtur, quòd sic, ut in l. *cum servus*, §. *fructus*, D. *de legat.* 1. sed illa lex loquitur, quando legata fuit res propria testatoris: idem tamen dicit Alberic. in dict. l. fin. si legaretur res aliena; nam post aditam hæreditatem, et interpellationem et moram veniunt indistinctè tam percepti, quàm percipiendi, per l. 1. in fin. C. eod. Nota tamen, quòd non venirent illi, quos percipere potuisset petitor, sed illi quos percipere potuit possessor, secundum Alberic. post Petrum in dict. l. fin. ita intelligens, quod habetur in dict. §. *fructus*, et in l. *patronus*, in princ. in 2. respons. D. *de legat.* 3. licèt, quando res propria legaretur, à tempore moræ venirent etiam percipiendi, quos legatarius percipere scilicet potuerat, ut in dict. §. *fructus*, l. *cum servus*, aliàs incipit, *apud Julianum.*

LEX XXXVIII.

Tenetur hæres rem legatam tradere legatario, si eam ad manus habet, aliàs indulgetur per judicem tempus; sed si est aliena, nec potest commodè emi, sufficit æstimationem solvere: idem si est institutus servus testatoris, et ejus filius, vel pater alii legatur, quia liberatur æstimationem solvendo. Hoc dicit.

(1) *Entregar.* Si res est alibi, et hæres copiam non habet eam dandi, ut in l. *cum res*, D. *de legat.* 1. nam regulariter hæres tenetur tradere rem legatam in loco, ubi est, ut ibi; ubi vide casus fallentiæ.

(2) *Decimos.* Concordat cum l. *non dubium*, §. fin. D. *de legat.* 3. et cum §. *non solum*, *Instit. de legat.* et vide suprà eod. in l. 10. Quid autem si hæres aliàs potuit rem legatam redimere congruo pretio, et noluit, modò verò habere non potest, nisi immenso pretio? Vide glossam notabilem in l. *qui quatuor*, §. fin. D. *de legat.* 3.

(3) *Parentesco.* Concordat cum l. *si domus*, §. *qui confitetur*, D. *de legat.* 1. et nota istam legem cùm dixit, *ó parientes muy de cerca*, nam videtur latius loqui, quàm dictus §. *qui confitetur*: et facit l. 1. tit. 5. 4. *Partit.* et l. *possessionem*, C. *de commun. utriusque judic.*

(4) *Semejantes destos.* Et sic, ubi esset affectio ratione personarum, ne resultet aliquid inhumanum; secùs ergò, si esset affectio rerum, ut in dict. §. *qui confitetur*, per quem dicit Bäldus, quòd si pater doctor relinquit filium hæredem, et legat alteri libros, non audietur filius, etsi sit doctor, volens solvere æstimationem, ne libri ab eo separentur; non enim habetur consideratio talis interesse contra dispositionem testatoris, secundum eum, et Paul. de Cast. ibidem.

LEY XXXIX.

Cómo puede el facedor del testamento revocar las mandas que hobiese fechas.

Revocar (1) puede el testador todas las mandas que hobiese fechas cada que quisiere, quier sean fechas en testamento acabado ó en otra escriptura qualquier: et aun las que fuesen fechas en testamento acabado puédelas revocar en otra escriptura que se face ante cinco testigos, á que llaman en latin *codicillus* (2). Otrosi se podrie desatar la manda quando el testador cancellase (3) la escriptura della por su mano mesma, ó la mandase á otro cancellar: mas si la cancellase otro alguno (4) sin mandado et sin sabidoria del testador valdrie la manda si fuese cancellada de manera que se podiese leer, ó si se podiese probar por cinco testigos que fue fecha.

LEY XL.

Cómo se revoca ó non la manda quando el testador da ó enagena despues la cosa que mandó.

Donacion faciendo el testador en su vida á algunt home de alguna cosa que hobiese mandada en su testamento á otro, desátase (1) por ende la manda, porque semeja que se repintió, pues la dió á otro enante que moriese. Mas si la vendiese ó empeñase non se desatarie nin se revocarie por ende, ante decimos que aquel á quien fue mandada que debe haber el prescio por que fue vendida ó la estimacion della si fuere empeñada, asi como desuso dixiemos; et esto es porque semeja que pues que el testador la vendió ó la empeñó que su entencion fue de lo facer por mengua que habie, et non por revocar la manda.

LEX XXXIX.

Legatum potest revocari expressè per testatorem, tàm in testamento, quàm in codicillis, et etiam ipso facto, ut per cancellationem testatoris, vel alterius ejus mandato; sed si sine mandato cancelletur, et legi potest, vel per quinque testes probetur, valet legatum. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *datum*, C. *de legat.*

(1) *Revocar.* Et nota, quòd per ademptionem prælegati facti uni ex hæredibus, videtur revocatum prælegatum factum alteri hæredi, quando ademptio fuit facta causa adæquationis, ut esset æqualitas inter hæredes, casus est singularis in l. *alteri*, D. *de adim. legat.* ex quo inferes ad quæstionem, quòd si pater fecit majoriam in unum ex filiis, si postea dicat, quòd facit causa æqualitatis aliam majoriam in alterum filium, quòd revocata prima majoria causa adæquationis prædictæ, videtur etiam revocata secunda majoria. Et quid si quis fecit majoriam revocabilem de certis rebus in unum filium, postea de eisdem rebus facit majoriam in alium filium; an videatur prima revocata, si de ea facit mentionem? Gloss. in l. *Seja*, D. *de donat. caus. mort.* in verbo *permittitur*, dicit, quòd sic, et sequitur illam Dinus: et Paulus ibi tenet contrarium, volens, quòd videatur donare secundo filio, in casu quo primus non haberet; et facit l. *sequens quæstio*, D. *de legat.* 2.

(2) *Codicillus.* Ex hoc videtur, quòd etiam ipso jure videtur ademptum in codicillis, quod erat relictum in testamento, et sic non sit opus exceptione, ut dicebat glossa, quam ibi tenet Paul. de Castr. in l. *si ita sit scriptum*, D. *de legat.* 1. et illi glossæ est alia contraria in l. *fideicommissum*, C. *de fideicom.* quam sequuntur communiter Doctores ibi, Bartol. Bald. et Ang. et Alexand. in dict. l. *si ita sit scriptum*, per textum *Instit. de adempt. legat.*

(3) *Cancellase.* Adde l. 1. §. *sed si legi*, et §. *sed consulto*, et l. *proximè*, D. *de his quæ in testam. delent.*

(4) *Alguno.* Adde l. 1. in princip. D. *de his quæ in testam. delent.*

LEX XL.

Si rem legatam donat testator, videtur revocasse legatum, secùs si vendat, aut permutet, vel pignori dedit. Hoc dicit.

(1) *Desátase.* Adde l. 17. suprà, eod. et quæ ibi dixi, et facit quòd si testator fecit majoriam de pluribus rebus, et postea voluntariè alienavit aliquam rem ex eis, quia fortè dedit secundo filio, quòd etsi postea eam rehabeat, non reincidat in majoriam, l. *cum servus*, D. *de adim. legat.* Bald. in l. 3. C. *de legat.* et item si venditio fuit nulla, secundùm Bald. in rubric. C. *de verb. signif.* vers. *sed quid si testator.*

Quid autem, si testator reliquit majoriæ domum suam principalem, quam postea vendit, et aliam emit; an empta subrogetur loco primæ? Videtur quòd sic, argumento hujus legis, et per ea quæ notat Bartol. in l. *placet*, D. *de liber. et posthum.* in materia posthumi instituti. Et quid si testator instituit filios suos hæredes, et in unum ex eis fecit majoriam de certis rebus, et de tali re quæ tunc erat aliena, sub conditione si fuerit sua tempore mortis, quia fortè cogitabat illam emere, emit eam postea, et tradidit illi filio, in quem faciebat majoriam; an videatur tradere, ut sit majoria, vel an

LEY XLI.

Cómo se desata la manda si la cosa de que es fecha se pierde ó se muere.

Si la cosa que hobiese mandada el testador á otri señaladamiente se perdiese despues ó se moriese sin culpa del heredero (1), desatarse hie por ende la manda, et non serie el heredero tenudo de la complir; pero si dubdasen si se perdiera aquella cosa por culpa de el heredero, ó si fuera traspuesta ó ascondida con su sabidoria, entonce debe él dar tal recabdo que si aparesciere aquella cosa que la dé (2) á aquel á quien fue mandada. Et decimos que entonce se perderie la cosa por culpa del heredero quando non la guardase ó non la ficiese guardar asi como las otras sus cosas (3), ó si se perdió detardan-

intelligatur defecta conditio? Dic, quòd erit majoriæ, l. *talem*, D. *de hæred. instituend.* juncta glossa in verbo *palam*, est in §. 1. et vide l. *Lucius*, D. *de legat.* 2.

LEX XLI.

Re autem legata perdita, vel perempta sine culpa hæredis, negligentia vel mora, non tenetur hæres, nisi ad cavendum de ea inventa tradenda, nec etiam tenetur hæres, si occidat servum legatum, cum sua uxore in adulterio deprehensum. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *cum res*, §. penult. et ultim. D. *de legat.* 1.

(1) *Del heredero.* Prosequitur ista lex notata per Azon. *C.* eod. in summa, col. fin. versic. *item liberatur hæres.*

(2) *Que la dé.* Et sic habes, quòd hæres tantum teneatur cavere de præstando rem sine culpa hæredis non apparentem, si ad eum pervenerit, non autem de persequendo rem, Gloss. in l. *si quis servum*, in prin. D. *de legat.* 2. Bart. Ang. et Imol. in dict. l. *cum res*, in priñc. et nota, quòd etiam tenebitur hæres persequi servum existentem in fuga, vel similem rem sumptu legatarii, et ejus periculo, l. *si servus legatus*, in prin. D. *de legat.* 1. sed an tenebitur etiam de hoc cavere? Et dicendum videtur, quòd sic, per l. *servo legato*, §. fin. eod. tit. et quòd sic suppleatur ista lex: ita tenent Bart. et alii communiter in dict. l. *si quis servum*, Paul. et Alexand. in dict. l. *cum res.* Et si servus legatus erat in fuga tempore testamenti, tunc hæres etiam suo sumptu eum debet persequi, l. *cum servus legatus*, D. eod. et ibi vide Gloss. et intellige, si servus ita longè absit, ut legatum esset inutile, si expensis legatarii quærendus esset, secundùm Bart. Paul. et Alexand. ibi; secùs verò si non exigeret ita magnam expensam.

(3) *Como las otras sus cosas.* Adverte, quia de jure communi in ista materia, de qua culpa teneretur hæres legatario, communiter tenetur distinctio, quam ponit Bart. in l. *cum res*, §. *culpa*, D. *de legat.* 1. videlicet, quòd si ille quasi contractus, qui celebratur aditione hæreditatis, per quem obligatur hæres legatariis et fideicommissariis, fit gratia legatarii, vel fideicommissarii tantùm, quod est, quando major pars hæreditatis vadit ad legatarium vel fideicommissarium, et tunc hæres non tenetur, nisi de dolo et lata culpa, l. *mulier*, §. *si hæres*, D. *ad Trebell.* quandoque est celebratus contractus iste gratia hæredis, ut quando apud hæredem major pars remanet, et tunc tenetur etiam de levissima culpa, ut in dict. §. *culpa;* quandoque celebratur gratia utriusque, quia modicum plus vadit ad legatarios, quàm ad hæredem, vel è contra, et tunc tenetur de levi tantùm, l. *si servus legatus*, §. *cum quid*, D. eod. et ista distinctio fuit originaliter Petri in dict. §. *culpa*, et tenuit etiam eam Bart. in l. *quod Nerva*, fin. quæst. D. *depositi*, et quasi communiter tenetur per scribentes, prout attestatur Alexand. et Jaso in dict. §. *culpa;* Bald. tamen ibi dicit hæredem indistinctè non teneri de levissima culpa, cùm obligetur ex quasi contractu aditionis celebrato gratia utriusque, ejus scilicet et legatarii, l. *apud Julianum*, in fin. D. *quib. ex caus. in poss. eat.* ergo de levissima culpa non debet teneri, l. *si ut certo*, §. *nunc videndum*, D. *commodati*, l. *contractus*, D. *de regul. jur.* quæ fuit prima opinio Glossæ in dict. §. *culpa*, et illam videtur tenuisse Azo *C.* eod. in sum. col. fin. ubi ponit hæc verba: Culpa autem æstimanda est, non tantùm dolo proxima, sed etiam levis, et ut non prætermittat quod debet facere, et sit diligens in faciendo, quod pertinet ad rei custodiam, allegat dict. l. *cum res*, §. *culpa.* Et certè hæc lex Partitarum satis favere videtur huic opinioni, in isto verbo, *asi como las otras sus cosas:* imò etiam vult singularius, quòd levis culpa, de qua vult hæredem teneri, consideretur, non prout Bartolus eam diffinit, et considerat in rebus prorsus alienis, in dict. l. *quod Nerva*, col. 8. et 9. et prout etiam lex Partitarum diffinit tit. 3. l. 3. suprà, 5. *Partit.* sed prout eam diffinit ibidem Bart. in rebus communibus incidenter, vel ex conventione, quia licèt dominium rei legatæ transeat in legatarium, adhuc tamen, cùm sit de hæreditate, non judicatur hìc prout res prorsus aliena quoad istum effectum, sicut etiam in simili dixi in l. 2. tit. 2. 5. *Partit.* et nimirum, quia consideravit ista lex gratia utriusque hæredem ex quasi contractu aditionis obligatum fuisse, benè tamen placet distinctio Bartoli, quæ communiter approbatur, cui non resistit ista lex Partitarum, et probatur satis in legibus per eum allegatis, et sic concordentur ista jura; et quia dictus §. *culpa*, non violando ejus litteram, satis probat, hæredem etiam de levissima teneri: unde tenenda videtur distinctio prædicta.

do (4) á sabiendas de la dar por non querer ó por negligencia dél; et por ende la debe pechar el heredero á aquel á quien fue mandada, fueras ende si el testador hobiese fecho manda á otro de algunt siervo, et despues lo fallase el heredero con su muger ó con su fija (5) et lo matase; ca entonce non serie tenudo en esta razon de complir la manda nin de pechar ninguna cosa por él á aquel á quien fue mandado tal siervo.

LEY XLII.

Cómo se desata ó non la manda que es fecha de lana, ó de madera ó de otra cosa semejante si se ficiese despues alguna labor dellas.

Lana ó madera habiendo algunt testador, si despues que hobiese fecho manda dellas enante que se moriese ficiese paño (1) de la lana, ó ficiese de la madera casa, ó nave ó otro edeficio, desátase por ende tal manda et non vale despues, porque faciendo esto entiéndese que quiso revocar tal manda á aquel á quien la habie fecha. Otrosi decimos que si el testador ficiese manda de alguna carreta ó carro, que aquel á quien es mandada tal cosa la debe haber con las bestias que la traen; pero si despues en vida del testador se moriesen las bestias (2) que la solien traer, se desata por ende la manda, et non vale, fueras ende si el testador en su vida metiese otras bestias en logar de aquellas que fuesen muertas, ca entonce habrie la manda aquel á quien fue fecha.

LEY XLIII.

Cómo se desata la manda si el señorio de la cosa de que es fecha la manda, gana despues por don de otro aquel á quien era mandada.

Rescibiendo (1) algunt hóme en manera de donacion aquella cosa mesma que algunt testador le hobiese mandado, quier gela diese aquel que gela habie mandada ó otro qualquier que la toviese, non puede despues demandarla por razon daquel testamento en quel fue mandada; pero si la cosa que fuese dexada en el testamento á otri, la diese despues á algunos otros que non fuesen herederos del testador, ó al siervo de aquel mesmo á quien fuera mandada, entonce el señor del siervo bien puede demandar la estimacion daquella cosa quel mandaron al heredero del testador maguer que las cosas que gana el siervo pertenescen á su señor. Et aun decimos que si aquel á quien es mandada alguna cosa en testamento ó en cobdicilo de

(4) *Detardando.* Si enim res legata perit post moram, perit periculo hæredis, ut hìc, et in dict. §. *culpa*, non facta distinctione, an esset eodem modo peritura penes legatarium, an non: et ista est magis communis conclusio Glossæ et Doctor. in l. *quod te*, D. *si cert. petat.* et in l. *nemo*, §. *si post moram*, et ibi Bart. D. *de verbor. obligat.* et per Alexand. in dict. §. *culpa*. Vide quæ dixi in l. fin. tit. 2. *Part.* 5. in gloss. fin.

(5) *Con su muger ó con su fija.* Adde l. *quid ergo*, la 1. §. *si hæres*, et ibi Gloss. D. *de legat.* 1.

LEX XLII.

Testatore ex lana vel tignis legatis, ædificium, vel pannum faciente, revocatur legatum. Et quadriga, aut curru legato, debetur etiam bestia adducens currum, vel quadrigam; qua mortua, interit legatum, nisi aliam ejus loco apponat testator. Hoc dicit. Concordat D. *de legat.* 3. l. *si cui lana*, et l. *lana legata.*

(1) *Paño.* Prosequitur ista lex notata per Azon. C. eod. in sum. col. fin. vers. *Item liberatur hæres propter transformationem rei.*

(2) *Las bestias.* Loquitur ista lex quando unus tantùm equus, vel mulus ducebat currum. Quid verò, si esset quadriga vel currus, qui duobus mulis veheretur, qui fuit legatus; an uno perempto, pereat legatum, vel debeantur reliquiæ, quæ supersunt? Distingue, an sit legata proprietas, vel ususfructus; nam si ususfructus currus fuit legatus, cùm tale legatum respiciat formam rei, illa perempta deficit legatum, ut probatur in l. *quid tamen*, §. fin. ubi Ang. et Bald. et in l. *repeti*, §. fin. D. *quibus mod. ususfruct. amit.* si verò proprietas legatur, tunc dic ut per Imol. et Paul. de Castr. post Bart. in l. *peculium*, §. *quadrigæ*, D. *de legat.* 2.

LEX XLIII.

Si rem legatam recipiat legatarius jure donationis à testatore, vel ab alio, non potest eam petere jurè legati; secùs si sit donata servo legatarii per extraneum, qui nihilominus petet æstimationem jure legati ab hærede; si tamen ex titulo oneroso legatarius rem legatam ab aliquo eam tenente consequatur, potest pretium petere ab hærede testatoris. Hoc dicit. Habuit originem à l. *si servus legatus*, §. *si id quod*, D. *de legat.* 1. et à §. *si res aliena*, *Institut. de legat.*

(1) *Rescibiendo.* Prosequitur notata per Azon. C. eod. in summa, col. fin. vers. *Item succurritur hæredi.*

otri la ganase despues por compra ó por camio de alguno que la toviese, entonce bien puede aun demandar la estimacion della al heredero del testador, et él débegela pagar.

LEY XLIV.

Cómo vale ó non la manda que es fecha de una cosa en testamento de dos homes.

Una casa (1), ó una viña ó otra cosa qualquier seyendo mandada á un home en testamento de dos testadores que los ficiesen apartadamiente, si acaesciese que aquel á quien la mandaron hobiese primero la estimacion de aquella cosa del heredero del un testador, bien puede por eso demandar al heredero del otro quel dé aquella cosa quel fue mandada. Mas si primeramiente rescibiese aquella cosa mesma quel fuera mandada del heredero del un testador habiendo la posesion et la propiedat della, de manera que segunt derecho non la podiesen contrallar (2), entonce non podrie demandar la estimacion della al heredero del otro que gela habie dexada.

LEY XLV.

Cómo si la cosa es mandada muchas veces en el testamento non es tenudo el heredero de darla mas de una vez.

Muchas vegadas (1) mandando el testador una cosa mesma, asi como casa, ó viña ó otra cosa señalada á un home en un mesmo testamento, non se entiende que la debe el heredero dar mas de una vez (2). Mas si acaesciese que el testador mandase á otro contia cierta de maravedis ó de otra cosa qualquier que se podiese contar, ó pesar ó medir, et en aquel mesmo testamento le mandase tanta quantia cierta muchas veces, si aquel á quien la mandaron (3) podiere probar que quantas vegadas le mandó aquella quantidat tantas

LEX XLIV.

Eadem re uni in diversis testamentis legata, si prius ab uno legatarius consequitur æstimationem, ab alio rem petere potest; sed si prius rem consequitur taliter, quòd ab eo evelli non potest, non potest postea æstimationem petere. Hoc dicit. Habuit ortum ab *Institut. de legat.* §. *hac ratione*, et *de legat.* 1. l. *planè*, la 1. §. *sed si duorum.*

(1) *Una casa.* Prosequitur dicta Azon. *C.* eod. in summa, col. fin. vers. *sed et ubi res mihi legata est in duorum testamentis.*

(2) *Contrallar.* Vide D. *de legat.* 1. l. *non quocumque*, in princ.

LEX XLV.

Si eadem res uni in eodem testamento legetur, semel debetur; sed si legatum est in numero, pondere, vel mensura, et legatarius probet testatorem sæpius legando, voluisse sæpius deberi, ita solvetur, nisi hæres probet testatorem voluisse unam fieri præstationem. Si tamen eadem quantitas legetur eidem in testamento, et postea in codicillis, præsumitur quòd testator bis eam voluit præstari, nisi hæres probet contrarium. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *planè*, §. *si eadem*, cum sequentib. D. *de legat.* 1.

(1) *Muchas vegadas.* Prosequitur dicta Azon. *C.* eod. in summa, col. fin. ad fin. vers. *item succurritur hæredi.*

(2) *Mas de una vez.* Concordat cum l. *planè*, §. *si eadem*, D. *de legat.* 1. et cum l. *Mævius*, §. *eum*, D. *de legat.* 2. et procedit secundum Joann. de Imol. Raph. Paulum et Alexand. etsi testator expressè dixisset, quòd eadem res sæpius præstaretur; cùm eadem res ex eadem causa sæpius non videatur posse præstari, vel deberi. Quid autem si testator legavit fundum Cornelianum Titio, et in eodem testamento eumdem fundum legavit servo Titii; an tunc legatum multiplicabitur? L. 14. suprà eod. facit, quòd sic, et adde l. *quid ergo si majorem*, §. *si quis duos*, in fin. et in l. *servo meo*, in princ. D. *de legat.* 1. neque refert secundum Paul. de Castr. in dict. §. *si quis duos*, circa fin. quid prius fuerim consecutus; nam, etsi prius rem consequar, possum agere ad æstimationem ex persona alterius, quia non obstat regula de duabus causis lucrativis, cùm habuerunt oriri ambæ in personam ejusdem de directo, sed habeant per obliquum; istud tamen limitat et intelligit Paul. de Castro post Dinum in dict. l. *planè*, §. *si eadem*, vers. *item quæro*, hoc esse verum, si appareat quòd testator voluit pluries præstari, vide ibi. Quid etiam, si primo legavi tibi partem fundi, postea lego tibi fundum? Paul. de Castr. in dict. §. *si eadem*, respondet, quòd non videatur secundò legare, nisi eam partem, quam prius legaverat; licèt secus esset secundum eum, si hæres meus legavit tibi fundum, cujus ego legaveram partem, quia videtur sentire de alia parte non debita, per textum quem dicit notabilem in utroque dicto, in l. *Mævius*, in princ. D. *de legat.* 2. et commendat multum primum dictum, dicens quod prima facie quilibet diceret contrarium. Alexand. tamen ibi videtur in hoc primo dicto tenere contra Paulum, imo quòd legando secundo loco fundum, videatur legare totum, et non illam partem, quam primo legavit: vide ibi per eum.

(3) *A quien la mandaron.* Vide in dict. l. *pla-*

vegadas fue su entencion de acrescer la manda, entonce bien puede haber todas las contias que son nombradas en el testamento complidamiente; mas si non lo podiere probar débese tener por pagado de la una contia dellas. Pero si el testador mandase en un testamento quantia cierta de maravedis á un home, et despues de esto ficiese otro testamento ó otra escriptura que es llamada en latin *codicillus*, en quel mandase aquella quantia misma otra vez, entonce se entiende que el testador quiso facer tal manda dos veces (4), fueras ende si podiere probar el heredero que su entencion fuera del testador que la non hobiese mas de una vez.

LEY XLVI.

Cómo si el testador manda á otro algunt su siervo en tal manera que se sirva dél, non se entiende que gelo da de todo.

En tal manera faciendo el testador manda á algunt home como si dixiese: mando que fulan mio siervo sirva á tal home, por tal manda como esta non se entienda (1) que aquel á quien es fecha la manda puede haber propiedat nin señorio en el siervo, mas habrá en su vida el servicio dél tan solamiente; et despues que él moriere debe tornar el siervo al heredero del testador.

LEY XLVII.

Cómo si alguno manda á otro carta de debdo quel deban, entiéndese quel da por suya la debda.

Carta ó escriptura alguna que fuese fecha sobre debda que debiesen al testador, seyendo la carta atal que se podiese probar el debdo por ella, si tal carta mandase el testador á algunt home, entiéndese quel manda aquel debdo (1) quel debien por aquella carta. Otrosi decimos que si algunt testador hobiese á dar contia cierta de maravedis á algunt home et dixiese asi en su testamento, que mandaba á otro alguno que fuese su debdor que los maravedis quel debie que los pagase á aquel otro, por tal manda como esta, non se entiende (2) que aquel que debie haber los maravedis del testador que los puede demandar á aquel su debdor á quien mandó que gelos diese; mas bien puede pedir al heredero del testador que costringa al otro de manera que gelos faga dar, et el heredero (3) ha poder de lo facer.

nè, §. *sed si non corpus*, D. *de legat.* 1. et quod habetur in l. *Sempronius*, D. *de legat.* 2.

(4) *Dos veces.* Concordat cum l. *quinquaginta*, aliàs incipit, *quingenta*, D. *de probat.*

LEX XLVI.

Si testator legat alicui, ut servus suus ei serviat, intelligitur ad vitam legatarii dumtaxat. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *uxori fructu*, D. *de usufr. legat.* §. ult.

(1) *Non se entienda.* Concordat cum l. *uxori fructu*, D. *de usufr. legat.* quem casum dicit ibi Albericus de eo alibi non recordari.

LEX XLVII.

Potest legari instrumentum debiti, et intelligitur per hoc debitum legatum: si tamen testator mandet, quòd debitor suus solvat debitum testatoris creditori, non potuit ob hoc agere creditor testatoris contra debitorem, sed contra hæredem, et hæres contra debitorem, ut solvat creditori. Hoc dicit. Habuit originem secunda pars à l. *servo legato, si testator*, D. *de legat.* 1.

(1) *Aquel debdo.* Concordat cum l. *servum filii*, §. *eum qui chirographum*, D. *de legat.* 1. et hoc ideo, quia si legatum chirographi hoc non importaret, nullam utilitatem legatum afferret; unde si quis renuntiaret instrumento, non ex hoc videtur renuntiare debito in eo contento, sed probationi, quam faceret instrumentum, secundum Bald. in l. *Labeo*, §. 1. D. *de pact.* allegat l. 3. C. *de fid. instrum.* et si lex vel statutum annullat instrumentum, non videtur in dubio annullare contractum seu obligationem, sed tantùm probationes per instrumentum, Joan. de Imol. Raphael, Paul. et Alexand. in dict. §. *eum qui chirographum*, contra Bald. ibi et in l. *hujusmodi*, §. *si ita*, D. eod. et vide per Paul. de Castro 2. vol. consil. 5. incipit, *notandum est quòd præfatum statutum*, et per Decium consil. 17. incipit, *viso puncto.*

(2) *Entiende.* Adde l. *si cui legetur*, §. *si Titio*, et l. *servo legato*, §. *si testator*, D. *de legat.* 1. et l. *fideicommissa*, §. *interdum*, D. *de legat.* 3.

(3) *El heredero.* Cujus contemplatione testator fecit, ut à debito liberaretur, et sic ille agit ex legato, cujus interest, licèt verba legati ad eum non dirigantur, ut in dict. §. *si testator*, et in dict. §. *interdum*, et §. *si Titio*, et vide quæ tradit Socin. cons. 73. vol. 3. in 4. dubio.

LEY XLVIII.

En qué tiempo et en qué logar pueden demandar las mandas.

Facen los homes mandas á las vegadas de cosas ciertas señalándolas, asi como quando dice el testador: mando á fulan home mio siervo que ha asi nombre, ó mio caballo que es de tal color ó otra cosa qualquier quel mandase señalándola, de manera que puedan saber ciertamiente qual es; decimos que la manda que fuese fecha de tal cosa como sobredicha es, que la puede pedir aquel á quien fue mandada luego que el heredero entre la herencia (1) del testador, en alguno destos tres logares (2), alli do morare el heredero, ó en el logar do fuere la mayor partida de los bienes del testador, ó en otro logar qualquier do fuere fallada la cosa de que fizo el testador la manda: et en qualquier destos logares do fuere demandada, débela entregar (3) el heredero, fueras ende si el testador señalase logar cierto do sea dada la cosa, ca entonce alli debe seer dada do él hobiese mandado (4) que la diesen. Otrosi decimos que si el heredero mudare la cosa mandada de un logar á otro engañosamiente para facer daño á aquel que la debie haber, si estol fuere probado, entonce la debe adocir á su costa á aquel logar (5) onde la traspuso, et darla á aquel que la debie haber: et esto debe seer guardado en las cosas señaladas de que face manda el facedor del testamento. Mas las otras cosas que son mandadas generalmiente (6), asi como quando dice el testador: mando á fulan un siervo ó un caballo, non diciendo qual, ó sil mandase quantidat cierta de alguna cosa que se pudiese contar, ó medir ó pesar, entonce decimos que la manda que fuese fecha de alguna de las cosas sobredichas que la puede pedir aquel á quien fue mandada en aquel logar do morare el heredero, ó alli do fuere la mayor partida de los bienes del testador, ó en otro logar qualquier do el heredero comenzare á pagar (7) las mandas, ó en aquel logar do el testador las mandase pagar (8). Et sobre todo decimos que en aquel tiempo et en aquella manera deben seer pagadas las mandas que el testador mandó señaladamiente en su testamento que las pagasen. Et los pleytos de las mandas deben los judgadores ante quien vinieren, librarlos dere-

LEX FINALIS.

Species purè legata statim adita hæreditate potest peti in loco domicilii hæredis, aut ubi est major pars hæreditatis, vel ubi est res, et ibi est tradenda, nisi testator locum ubi traderetur, expressit: et si hæres malitiosè transportet eam, suis sumptibus eam reducat. Legatum autem in genere, pondere, numero, vel mensura contentum, potest peti in loco domicilii hæredis, vel ubi est major pars hæreditatis, vel ubi hæres solvere incœpit legata, seu ubi testator solvi jussit. Et causa legatorum est breviter absque malitia terminanda. Hoc dicit. Habuit ortum tota ista lex à l. *quod legatur*, et à l. *si fideicommissum*, in princ. D. *de judic.* et à l. *cum res*, D. *de legat.* 1.

(1) *La herencia.* Vides ergo, quòd ad perfectionem et complementum legatorum, ut possint peti, requiritur aditio hæreditatis per hæredem scriptum, ut hic, et in l. *eam quam, C. de fideicommis.* hodie verò dic, ut in l. 1. tit. 2. lib. 5. *Ordinam. Regal.*

(2) *Tres logares.* Prosequitur ista lex tradita per Azon. *C. ubi fideicomm. peti oportet*, in summa.

(3) *Entregar.* Imo in loco, ubi res est, ut in l. *cum res*, D. *de legat.* 1. in §. 1. et in l. *sed et si suscepit*, §. *si ea*, D. *de judic.* dic quòd in quolibet istorum locorum debet tradi: si tamen petitur extra locum, ubi res est, debet hoc fieri expensis legatarii, et ejus periculo, ut in l. *si res*, et l. *nisi si malit*, D. *de rei vindic.* et vide suprà cod. l. 38. in princ.

(4) *Mandado.* Vide in dict. l. *cum res.*

(5) *Aquel logar.* Et adverte, quia etiamsi tempore mortis alibi sit res, ita quòd si de illo loco non amoveretur, liberaretur hæres eam præstando in loco illo; si tamen illam inde amovit dolo vel culpa, non liberaretur, etsi velit eam reducere, et præstare in loco illo, sed tenetur reducere eam ad locum, ubi fuit actum, si legatarius velit, ut probatur in dict. l. *cum res*, vers. *sed si alibi*, et ibi ita intelligit Paulus de Castro, et sic ista lex intelligetur, nisi alibi legatarius velit sibi dari, in loco scilicet, ubi hæres convenitur ratione fori. Ista tamen lex Partitarum videtur huic dicto adversari, cùm noluit ultra punire dolum vel culpam hæredis, nisi ut suis expensis reducat rem in eum locum, à quo amovit.

(6) *Generalmiente.* Adde l. *quod legatur*, §. *præterea*, et l. *si fideicommissum*, in princ. D. *de judic.* et in dict. l. *cum res.*

(7) *Comenzare á pagar.* Adde l. *si fideicommissum*, §. fin. et l. *quamvis*, et l. *sed et si*, 1. responso, D. *de judic.*

(8) *Las mandase pagar.* Vel ubi verisimile est eum voluisse, quòd solveretur, ut si dicat centum modios ex illo horreo, nam ibi voluit præstari, ubi est horreum, l. *quod legatur*, et l. *sed et si*

chamiente, et sin alongamiento (9) et sin escatima ninguna.

TITULO X.

DE LOS TESTAMENTARIOS QUE HAN DE COMPLIR LAS MANDAS.

Leyes del tit. 4. lib. 7. Recop.

TESTAMENTARIOS son llamados aquellos que han de seguir et de complir las mandas et las voluntades de los defuntos que dexan en sus testamentos. Onde pues que en el título ante deste fablamos de las mandas, queremos decir en este de los testamentarios que las han de complir; et mostraremos (1) qué quiere decir testamentarios: et á qué cosas tienen pro: et en qué manera deben seer puestos: et qué poderio han en las mandas et en los testamentos: et cómo deben complir la voluntat del finado, et fasta quánto tiempo: et quién los puede aprémiar que la cumplan: et quién debe entrar en logar dellos para complir el testamento si por su culpa lo hobiesen á sacar de sus manos: et qué pena deben haber los testamentarios quando maliciosamiente alongasen de complir las mandas del testamento.

LEY I.

Qué quiere decir testamentarios, et á qué tienen pro et en qué manera deben seer fechos.

Ley 5. tit. 4. lib. 5. Recop.

Cabezaleros, et testamentarios et mansesores, como quier que han nombres departidos (1), el oficio dellos uno es, et en latin llámanlos *fideicommissarios* (2), porque en la fe et en la verdat destos (3) homes atales dexan et encomiendan los facedores de los testamentos fecho de sus almas. Et tienen grant pro estos atales quando facen su oficio lealmiente; ca se cumplen mas aina por acucia

suscepit, §. 1. D. *de judic.* et in dict. l. *cum res.*

(9) *Et sin alongamiento.* Adde cap. *illud quoque*, in authent. *de hæred. et Falcid.* et ibi Gloss. et Angel. et an ad solutionem legati procedatur via exsecutiva? Vide per Rodericum Suarez in repet. l. *post rem judicatam*, D. *de re judic.* vers. *sextus casus.*

TITULUS X. DE EXSECUTORIBUS TESTAM.

(1) *Mostraremos.* Latius exorditur, quàm Jacob. de Aren. qui fecit tractatum de istis, dividens illum in quatuor partes, de quo mentionem facit Joan. Andr. *in addit. ad Speculat.* tit. *de instrumentor. edition.* §. *nunc verò aliqua*, in princ.

LEX I.

Dicitur exsecutor testamenti, cui testator committit factum animæ suæ; et prodest, quia per eum citius impletur testatoris voluntas: et potest constitui exsecutor testamentarius, sive sit præsens, sive absens. Hoc dicit.

(1) *Nombres departidos.* Dicuntur etiam exsecutores, et divisores, et distributores, vel dispensatores, vel ministri, ut tradit Specul. in tit. *de instrument. edition.* §. *nunc verò aliqua*, colum. 3. vers. *porrò.*

(2) *Fideicommissarios.* Sic vocat eos Hubertus de Bobio in l. *nulli*, C. *de Episcopis, et cleric.* et Accursius in l. *uxorem*, D. *ad leg. Cornel. de fals.* et in l. *si quis pro redemptione*, C. *de donat.* et in l. *Divus*, D. *si cui plus quàm per leg. Falcid.*

(3) *En la verdat destos.* Unde et isti sic electi à testatore præferuntur Episcopo, ut in authen. *de ecclesiastic. tit.* cap. *si quis autem*, collat. 9. non tamen poterit testator prohibere Episcopum, ut non impediat se contra exsecutores testamenti malè agentes, ut notat Abb. in cap. *tua nobis, de testam.* et quid si testator nullum reliquit exsecutorem? Dic quòd poterit judex tunc ipsum dare, secundum Bartol. in l. 3. D. *de aliment. et cibar. legat.* Item etiam per statutum civitatis deputari exsecutores testamentorum, vide Bald. in authent. *hoc amplius*, 2. colum. C. *de fideicommiss.* et Felin. in cap. *ecclesiæ S. Mariæ*, colum. 40. *de constit.* Item nullo exsecutore nominato hæredi competit exsecutio, etiam in his quæ ad piam causam relinquuntur, ut in cap. 3. *de testam.* vide infrà eod. l. penult. si tamen sit relictum ad redemptionem captivorum, tunc nullo à testatore exsecutore nominato pertinet exsecutio ad Episcopum, ut in dict. authent. *de ecclesias.* cap. *si quis* tit. *ædificationem*, et cap. 11. vers. *si autem pro redemptione.* In relictis verò pro restitutione per vim ablatorum, seu illicitè acquisitorum, de quibus non aliter quàm ex testantis confessione appareat, exsecutio pertinet ad nominatos per testatorem, vel hæredem, seu exsecutorem à judice constitutum, secundum Joan. de Ana. et Felin. in cap. *cum sit de judæis;* si vero aliunde constaret de talibus malè ablatis, fiet de consilio Episcopi, secundum Abb. et Felin. in dict. cap. *cum sit*, cap. *sicut dignum*, §. *eas insuper, de homicid.* Ad diffiniendum tamen, quæ ex usuris testator acquisierit, non potest alium quàm Episcopum nominare, Dominic. consil. 20. quem videas; et adverte, quòd si iste exsecutor sit

dellos las mandas que son puestas en los testamentos: et puédenlos establescer para esto estando ellos presentes ante los facedores de los testamentos, et aunque lo non sean (4).

LEY II.

Qué poderio han los testamentarios en complir las mandas de los testamentos, et cómo deben complir la voluntad del finado.

Leyes 5. 6. y 7. tit. 4. lib. 5. Recop.

Poderio han los testamentarios de entregar et de dar las mandas (1) que son fechas en los testamentos et en los codicillos en la manera que los facedores de los testamentos lo ordenaren; et pueden procurar et demandar las cosas (2) de que fueren fechas las mandas, quier las toviese el heredero del finado ó otro. Pero si los herederos sospecharen (3) que los cabezaleros non darán las mandas á aquellos á quien fueron mandadas, deben tomar tal recabdo dellos que sean ende seguros que las den segunt que son escriptas en el testamento. Et si tales homes fuesen que non sean sospechosos, asi como freires (4) ó homes religiosos, non deben tomar este recabdo dellos, nin son ellos tenudos de lo dar maguer gelo demandasen; ca de tales personas

suspectus, poterit removeri: vide Speculat. in dict. §. *nunc verò aliqua*, fol. 6. colum. 3. vers. *quid si executor est suspectus.*

(4) *Aunque lo non sean.* Adde l. 1. §. fin. D. *de procurator.* sunt enim isti exsecutores quasi quidam procuratores constituti post mortem, secundum Bald. in l. *quæ fortuitis*, colum. 7. *C. de pignerat. actione.*

LEX II.

Exsecutor testamenti potest legata solvere, et ea ab hærede exigere: nec tenetur solvendo legata hæredi cavere, si sit religiosus, vel suspicione carens, aliàs sic. Hoc dicit.

(1) *De dar las mandas.* Habes hìc expressum, quòd exsecutor testamenti potest mittere legatarium in possessionem rei legatæ; quod nota, nam Specul. in dict. §. *nunc verò aliqua*, fol. 7. colum. 1. versic. *item dicunt quidam*, potius inclinat, quòd exsecutor non possit propria auctoritate capere res legatas, imò oportet, quòd sibi tradantur, allegat l. fin. §. fin. *C. arbitr. tutel.* et l. *orphanotrophos*, §. 1. *C. de episcopis, et cleric.* potest dici, quòd invito hærede non possit, quia non potest exsecutor per vim expellere hæredem à possessione, D. *de regul. jur.* l. *non est singulis*, et vult Bald. in l. *id quod pauperibus*, col. 8. vers. 18. *quæritur, C. de episcopis, et cleric.* et benè facit quod inferius subditur in ista lege, ibi: *Pueden procurar, et demandar las cosas, etc.* Hærede tamen non resistente, satis videtur quòd possit hoc facere exsecutor in rebus specialiter legatis; pro quo etiam est, quod adducit idem Bald. in dict. l. *quod pauperibus*, colum 7. vers. 15. *quæro*, et vers. *quæritur*, 16. ubi dicit, quòd restitutionem, quæ est facti in fideicommisso universali, potest facere exsecutor, et etiam restitutionem legati particularis: adde etiam Bald. in l. *non dubium, C. de legib.* quòd si ipse exsecutor est etiam legatarius, potest tunc capere legatum propria auctoritate, allegat l. *fistulas*, §. *fundum*, D. *de contrahend. empt.* et quod notatur in l. *de his, C. de furt.* In hoc tamen attendenda est forma commissionis, et potestatis exsecutori à testatore datæ, cùm ex ea pendeat potestas exsecutorum, ut tradit idem Bald. in dict. l. *id quod pauperibus*, colum. 4. vers. *venio ad quartum;* et tradit Bartol. in l. *alio*, column. 3. D. *de aliment. et cibar. legat.* et facit quod etiam statim subditur in ista lege, ibi: *En la manera que los facedores de los testamentos lo ordenaren.*

(2) *Demandar las cosas.* Adde l. *nulli, C. de episcopis, et cleric.* et vide quod habetur infrà eod. in l. 4.

(3) *Sospecharen.* Tunc ergo permittitur hæredi petere cautionem istam ab exsecutore, quando justam habuerit causam suspicionis, non aliàs; quia regulariter exsecutor non satisdat, ut notat Bart. ubi bonus textus, in l. *Divus*, D. *si cui plus quàm per leg. Falcid.* bonus textus in l. *liberto*, §. *Largius*, D. *de ann. legat.* l. *Firmio*, §. 1. D. *quando dies legati ced.* et per Salicet. in l. *nulli*, versic. *quæro*, 2. extra gloss. *C. de episcopis, et cleric.*

(4) *Freires.* Qui exsecutores testamenti esse possunt, impetrata superioris licentia, cap. 2. *de testament.* lib. 6. Clem. 1. eod. tit. ubi bonus textus, quòd monachi tale officium suscipientes coram ordinariis judicibus possunt conveniri de fraude, et culpa, et ut rationem reddant administrationis, etiamsi aliàs sint exempti. Fratres tamen Minores arcentur ab hac executoria per textum in Clement. *exivi*, §. *verum, de verbor. signification.* ubi Cardinal. et Anchar. tenuerunt, quòd neque jus eligendi pauperes eis committi possit, idemque tenuerunt Domin. et Philipp. Francus in dict. cap. 2. contrarium tamen in hoc tenuit Bart. in tract. *minoricarum*, lib. 3. cap. 4. dicens, hoc potius esse facti, quàm juris, ideoque eis talem electionem committi posse, l. *cum pater*, §. *hæreditatem*, D. *de legat.* 2. l. *ex facto*, §. *si quis rogatus*, D. *ad Trebell.* et hoc etiam tenuit Roman. consil. 409. column. 2. et sentit Bald. in l. *id quod pauperibus*, colum. 3. *C. de episcopis, et cleric.* idque videtur verius, cùm ratio dicti §. *verum* cesset in hac

como estas debe home sospechar que lo farán bien (5).

LEY III.

Que los testamentarios deben complir la votat del finado asi como la él ordenó et non segunt su alvedrio.

Leyes 5. 6. y 7. tit. 4. lib. 5. Recop.

Si el facedor del testamento mandase dar á personas ciertas de lo suyo algunas cosas señaladas ó cierta contia de maravedis, et todos los otros bienes que hobiese dexase en mano de alguno que establesciese por su testamentario, otorgandol poder que él segunt su alvedrio los partiese á pobres, tal testamentario como este non puede dar mas á ninguna de aquellas personas ciertas de quanto él le mandó dar señaladamiente (1) en su testamento, maguer viese él que alguno dellos era muy pobre, et que serie bien de darle mas de aquello quel habie mandado el testador, como quier que puede partir los otros

electione facienda. Idem etiam tenuit doctor de Covarrubias, vir honorandus, in sua relectione dict. cap. *tua nobis, de testam.* colum. 1. qui ex hac ratione vult, electionem exsecutorum eis per testatorem committi posse. Cui dicto multum obstat, quod consuluit Bald. 5. vol. consil. 399. incipit, *de principali instrumento*, num. 2. ubi tenet nullam esse similem declarationem, de qua ibi, factam per fratrem minorem, quia esset occasio nominandi aliquem amicum, in quem pervenirent pecuniæ, et daretur occasio, quòd per illum venirent ad manus fratris minoris, quod fuit motivum dictæ Clement. *exivi de paradiso*. Et ad materiam dicti cap. 2. in princip. *de testam.* lib. 6. quando religiosus possit esse exsecutor testamenti, vide notabile consilium Paul. de Castr. 1. vol. consil. 13. incipit, *super primo dubio*, ubi tenet, quòd illud capitulum non habet locum in religioso, qui esset perpetuò institutus ad curam animarum in aliqua parochiali ecclesia, quia ille dicitur à monasterio plenè translatus, et licèt sit religiosus, non tamen est sub obedientia Abbatis: ibique vult idem esse in Priore conventuali, misso extra monasterium ad regendum aliquem conventum fratrum, licèt iste pro libito Abbatis possit revocari ad claustrum: vide ibi per eum, quia est hoc ultimum satis dubitabile. Adverte etiam, quia Fredericus consil. 293. ad fin. consuluit exsecutionem factam etiam per monachum ordinis Minorum, etiam non impetrata superioris licentia validam esse, licèt fieri non debuerit; et cum ista decisione transit Felin. in cap. 2. *de judic.* col. 2. et dicit magis communiter teneri Decius consil. 494. et consil. 499. et cum dicto Frederico tenuit etiam in l. *in ambiguis*, §. *non est*, D. *de regul. juris*, qui tamen in dictis consiliis ab ista opinione recedit per l. *non dubium*, C. *de legib.* et per alia, quæ ibi videbis. Et contra opinionem Frederici tenet etiam Philippus Francus in dict. cap. 2. in princip. inducens ad hoc illum textum, cùm dicit: *religiosus executor esse non potest*, quæ verba actum in contrarium gestum nullum esse ostendunt, Gloss. cap. 1. *de regul. juris*, lib. 6. et in l. *Gallus*, in princ. D. *de liber. et posthum.* sed fortè opinio communis sustentari potest, quia ad l. *non dubium*, ipsemet Fredericus respondet, quòd ubi lex aliquid simpliciter prohibet propter honestatem, quòd valebit actus, licèt sit contra legem; allegat Joan. Andr. in cap. *sicut*, *ne clerici vel monach.* et ad textum in dict. cap. 2. in princip. responderi potest, quòd ibi verbum *non potest*, non ponitur respectu valoris facti, seu respectu juris, sed respectu ipsius monachi tale officium suscipientis vel exsequentis, et sic respectu ipsius, cùm velle vel nolle non habeat, non potest; non tamen negatur, quòd si de facto faceret, actus teneret, eo quia talis actus fit ad alienum commodum, et non ipsius monachi, quia si ipsius monachi favor tantùm esset, actus nullus esset: et ita procedat quod dicit Gloss. in dict. cap. 1. et quod habetur in l. *nemo potest*, D. *de legat.* 1. et benefacit, nam licèt alteri stipulari nemo possit, l. *stipulatio ista*, §. *alteri*, D. *de verb. oblig.* tamen adhuc illi acquiritur naturalis obligatio, ut latè tradit Alexand. in dict. §. *alteri*. Adverte etiam, quia et fœmina potest esse exsecutrix testamenti, l. *à filio*, in princip. ubi Bartol. D. *de aliment. et cibar. legat.* et uxor relicta exsecutrix in testamento mariti, non amittit jus exsecutionis, etsi contrahat secundas nuptias, secundum Bart. ibi, et tenet Decius in l. 2. D. *de regul. jur.* Bartol. in authentic. *eisdem*, C. *de secund. nupt.* ad fin. et vide Joann. de Plat. in l. *patrimoniorum*, C. *de muner. patrim.* lib. 10. minor etiam 25. annorum, major 17. annorum, potest esse exsecutor testamenti, Glos. in dict. cap. 2. in princip. *de testam.* lib. 6.

(5) *Lo farán bien.* Nota hìc præsumi pro religiosis, et adde cap. 2. *de novi operis nuntiat.* et ibi Glossa: et Gloss. in cap. *de præsentium portitore*, 16. quæst. 1.

LEX III.

Exsecutor non potest excedere mandatum testatoris in legatis certis: sed si arbitrio exsecutoris distributionem bonorum testator ei committat in pauperibus, potest liberè inter pauperes illos, quibus testator nihil certum reliquit, distributionem facere. Hoc dicit.

(1) *Le mandó dar señaladamiente.* Hoc ideo, quia generaliter facultas data commissario exsecu-

tori non refertur ad easdem personas, de quibus jam per testatorem erat specialiter provisum, ut in l. *talis scriptura*, in princip. D. *de legat.* 1. l. *doli clausula*, D. *de verb. obligat.* l. *cohæredis*, §. *qui patrem*, D. *de vulgar. et pupillar.* l. *alimenta*, §. *basilicæ*, D. *de aliment. et cibar. legat.* et cod. tit. l. *Stichus*, et D. *de legat.* 3. l. *uxorem*, §. *felicissimo*. Si verò dispositio specialis in istis personis non præcesserat, sed prius præcesserat provisio generalis, et postea specialis, tunc secùs esset, imò generalis provisio præcedens referretur etiam ad illum, cui specialiter est provisum, ut est casus notabilis in l. *Titia*, §. *qui Marco*, D. *de annuis legat.* Bart. post Glos. in l. *quæsitum*, §. fin. D. *de usufruct. legat.* column. 3. vers. *venio ad secundam quæstionem*, et est ratio quia quando generale præcedit, secundum sui naturam jam comprehendit omnia sub se contenta, et ideo speciale subsequens non est sic potens, ut possit derogare in his, quæ jam sunt comprehensa : sed quando speciale præcedit, et postea sequitur generale, tunc appositio primi specialis impedit omnia comprehendere. Unde solet dici, quòd facilius impeditur faciendum, quàm jam factum, l. *patre furioso*, D. *de his qui sunt sui, vel alien. jur.* istam rationem ponit Alberic. post Petrum, cujus fuit dicta distinctio in dict. §. *qui Marco*, et in terminis nostræ legis. Quòd si præcesserat generalis provisio, poterant speciales legatarii habere etiam ex provisione generali, tenet Arch. in cap. *quia Joannes*, 12. quæst. fin. dicit enim : Pone testatorem generalem, fecisse mentionem, dicendo sic, « volo quòd centum de bonis meis distribuantur inter pauperes civitatis Bononiæ, » et certis ex pauperibus ipsius civitatis relinquit cuilibet decem; numquid illi petere poterunt de generali legato, non obstante speciali legato eis relicto? Dic quòd sic, D. *de annuis legat.* l. *Titia*, §. *qui Marco*, et argumento D. *de aliment. et cibar. legat.* l. *à filio*. Ego tamen crederem in casu hujus legis nihil referre, an prius præcesserit specialis provisio vel generalis, ex eo quia in casu isto non potest dici, quòd generalis provisio præcedens comprehenderet istos pauperes, quibus testator specialiter legavit : quod patet, quia legatum generale non debebatur omnibus pauperibus, sed sufficiebat in certis distribui per exsecutorem; et sic cessat ratio quam superius adduxi, quòd propter legatum speciale non derogetur generali, in quo etiam continebatur ille legatarius specialis, et sic cessat dispositio dicti §. *qui Marco*, et dicta distinctio Petri, et Bartoli, de qua suprà, et restabit dicendum, quòd neutro casu exsecutor poterit distribuere in eum, cui testator aliquid in specie seu in particulari legavit, et procedent leges dicentes, quòd generalis provisio non refertur ad specialiter provisa : et ita videtur in hoc tenere Joan. Andr. *in addition. ad Specul.* in dicto §. *nunc verò aliqua*, tit. *de instrument. edition.* colum. 32. in additione incipienti, *constat quòd tenet institutio pauperum*, ubi refert dicta Archidiaconi, de quibus suprà, et dicit quòd Archidiaconus formavit dictam quæstionem non providè, et quòd non potest procedere, cùm in quæstione per eum formata non debeatur legatum omnibus pauperibus, ut dixi, sed sufficit in certis distribui; unde secundum eumdem Joann. Andr. procederet quæstio Archidiaconi, si aliter formaretur, videlicet, si inter Sacerdotes curatos civitatis jussisset centum distribui, et postea aliquibus ex illis legasset aliquid in particulari : dicit etiam ibidem, quòd si testator expressisset per fideicommissarios distribuenda illa centum, et fortius si dixisset, *lego commissariis centum distribuenda, etc.* quæstio sibi non esset dubia : et idem è converso, quando dixisset, *lego dictam summam centum librarum, etc.* non tamen aperit Joann. Andr. quid velit, seu quid decideret, sed quòd quæstio sibi non esset dubia, unde tenenda est mente ista lex Partitarum hoc decidens : et confert in hujus decisionis corroborationem, quod dicit Bald. post Jacob. Butri. in l. *si ecclesiæ, C. de Episcopis, et Cleric.* ubi dicit, quòd licèt pœna statuta per illam legem, sit quinque librarum auri, contra violantes privilegia ecclesiæ; si tamen in concessione privilegii imponatur certa pœna contra non observantes, non habebit locum tunc pœna illius legis, cum de speciali pœna sit provisum dict. l. *sanctio legum*, D. *de pœn.* Conferunt etiam adducta per Bald. in l. *non dubium*, col. penult. et fin. *C. de legib.* in quæstione illa, an per appositionem pœnæ specialis videatur sublata pœna nullitatis actus. Similiter dixit Bald. in authent. *hoc amplius*, *C. de fideicommis.* col. penult. vers. *item quæro utrum pœna*, quòd pœna illius authenticæ statuta contra hæredem non adimplentem voluntatem defuncti, non habebit locum, quando testator imposuit aliam pœnam specialem, et illa est soluta per hæredem. Dicit etiam Dinus, quòd si testator fecit testamentum, in quo instituit filium impuberem, et uxori reliquit alimenta, et si filius decesserit in pupillari ætate, substituit ei matrem impuberis et fratrem testatoris, demum moritur impubes in pupillari ætate, et mater et frater testatoris adeunt hæreditatem ex substitutione pupillari, mater non poterit petere alimenta, ex eo quia provisum fuit matri in secundo casu per viam substitutionis; unde videtur recessum à via tacitæ repetitionis, de qua in l. *licèt Imperator*, D. *de legat.* 1. in quo tamen Bald. tenet ibi contrarium, vide ibi per eum. Dicit etiam Bald. in l. 2. col. 1. *C. sentent. rescindi non poss.* vers. *quæro judex*, quòd si judex statuit partiterminum ad probandum exceptionem, deinde statuit generalem dilationem, quòd omissum probari in speciali dilatione, non poterit probari in generali, seu suppleri. Confert etiam quod notat Bald. in l. *executorem*, ad fin. 6. col. *C. de execution. rei judic.* ubi dicit, quòd si sunt duo statuta, unum quòd sententiæ pupillorum mandentur exsecutioni per priorem artium,

bienes que dexó en su poder el testador entre las otras personas que non son señaladas et lo han meester asi como lo él toviere por bien (2).

tantum, aliud, quòd sententiæ à centum libris suprà, mandentur exsecutioni tantum per potestatem; quòd si sit lata sententia pro pupillo in ducenta, quòd specialior judex, id est, ille qui datus est ætati, exsequetur: ibique subdit, quòd parvum genus magno generi derogat, et individuum derogat utrique. Facit etiam quod adducit Bald. in l. *si consul*, in 2. lectura, D. *de adoption.* in quæstione illa de legato facto fratribus et Priori, quòd quando est in diversis orationibus, Prior non fungatur vice duorum, sed suo speciali relicto, de qua quæstione vide per Cyn. et alios in l. *cum quæstio, C. de legat.* per Bart. in dict. §. *qui Marco,* et in l. *si servus communis sibi,* D. *de stipulat. servor.* per Joann. de Plat. in l. *his scholaribus, C. de erogat. milit. annon.* lib. 12. vide etiam per Bald. in l. *observare,* §. *proficisci,* col. 3. vers. *sed nunquid judex,* D. *de offic. proconsulis, et legat.* an pœna specialis judici in aliquo articulo speciali apposita liberet eum à pœna perjurii, ratione generalis juramenti, quod fecit de observando leges, vel statuta. Sic etiam generalis sermo sequens non refertur, ut excludat ea, de quibus jam specialiter erat provisum, l. *quotiens, C. famil. ercis.* et l. *cùm ita legatur,* §. *qui plures,* D. *de legat.* 2. et in eleganti quæstione adducit Oldrald. consil. 121. incipit, *ad primam quæstionem,* col. 2. vers. *ad tertiam quæstionem.* Sic etiam generalis confirmatio non refertur ad id, quod est specialiter cassatum, l. *si quis priore,* ubi Gloss. et Bartol. D. *ad Trebell.* et per Jason. in l. *stipulationes commodissimè,* D. *de verbor. obligat.* et dixit Bart. in extravag. *ad reprimendum,* in gloss. super parte *non obstantibus,* quòd modus procedendi per illam constitutionem inductus in crimine læsæ majestatis, non habet locum in casu l. 1. *C. si quis Imperatori maledixerit,* cùm ibi sit specialiter provisum, et per dictam constitutionem generaliter loquentem non videtur ei derogatum.

(2) *Toviere por bien.* Sed an poterit distribuere in suos filios, vel consanguineos pauperes? Vide per Bald. in repetit. l. 1. col. 11. vers. super 7. quæstione, *de sacrosanct. eccles.* ubi tenet, quòd sic, in minuta distributione, veluti ad alimenta, et bona fide: et adde Abb. in cap. 1. ad fin. *de cohabit. cleric. et mulier.* ubi per textum ibi, vult quòd Clericus exsecutor potest distribuere inter consanguineos pauperes. Vide etiam de hoc per Joann. Andr. *in addition. ad Specul.* tit. *de instrum. edition.* §. *nunc verò aliqua,* col. 39. in additione, incipiente, *continuatur hic alia quæstio,* ubi vult quòd non posset dare propinquo sibi valde conjuncto, nisi fortè ille conjunctus esset summè pauper; et ibi etiam ad finem, tenet, quòd posset de eleemosynis dispensare in filium spurium defuncti pauperem, non de quota aliqua jure filiationis, sed ut pauperi de eleemosynis. An autem exsecutores teneantur inter plurimos pauperes distribuere, vel an possint dari uni tantum? Vide Bald. in repetit. dict. l. 1. col. 12. vers. *juxta hoc quæritur,* ubi dicit hoc solum, auctoritate Prophetæ, *Psalm.* 111. vers. 9. *dispersit, dedit pauperibus,* 86. dist. §. *in ipsa autem liberalitate,* sub cap. 6. et in ead. dist. cap. *non satis,* adde Bart. in l. 1. D. *de option. legat.* ubi dicit, quòd si testator jubet bona sua distribui inter pauperes eligendos per talem, quòd ille non potest unum eligere, et dare ei omnia, argumento illius l. et l. 3. D. *de annuis legat.* nec peccat exsecutor præferendo pauperem pauperi, quia locus est gratificationi, secundum Baldum ibidem, vers. *item quæritur;* vide ibi ejus additionatorem. Et dicit Abb. in cap. *cum in jure,* colum. 2. *de election.* quòd plures deputati ad certa bona distribuenda inter pauperes, possunt illa distribuere in aliquem ex se ipsis, dummodo aliàs egeat: ibique se remittit ad ea, quæ dixit in dict. cap. 1. *de cohabitat. cleric. et mulier.* vide etiam ibi Bald. de prælato exsecutore, an possit eligere suum conventum, vel pater suum filium pauperem. Et quid si testator dixit, quòd daret cui velit, an possit dare sibi? Vide quod in simili dicit Bald. in l. *si is cui,* vers. *extra quæritur, C. de fur.* Quid autem si testator jussit bona sua distribui pro malè ablatis, et non apparent tot malè ablata, quæ capiant usque ad quantitatem bonorum, vel usque ad quantitatem taxatam per testatorem, puta mille librarum; nunquid superfluum reddi debet hæredi, vel commissarius poterit de hoc disponere pro anima? Vide Bald. in l. *si quis ad declinandam,* colum. 4. *C. de Episcop. et cleric.* ubi post Jacob. Butri. *in suo tractatu executorum,* respondet, quòd si testator sic disposuit, ut in aliam causam non convertatur, et tunc reddetur hæredi, quia expressio causæ limitat legatum, l. *Sejo amico,* §. fin. D. *de annuis legat.* aut non ita disposuit, et tunc quod superest debet pauperibus erogari, et sic in aliam causam converti, hærede adhibito, l. *legatum,* et l. *quidam,* D. *de usufructu legat.* l. *in testamento,* D. *de condition. et demonstrat.* l. fin. D. *de operib. public.* et in authent. *de ecclesiast. titul.* cap. *si quis in nomine,* et sequentib. Abb. etiam in cap. *tua nobis, de testam.* tenet idem, quia credibile est defunctum fuisse obligatum ad talem restitutionem, ex quo ipse hoc jussit. Nota tamen ad istam legem, quòd si exsecutor testamenti malè arbitretur in eligendo pauperes, recurri potest ad judicem; vide per Baldum in authentic. *præterea, C. unde vir, et uxor.* Sed quid si civitas indigeat reparatione murorum, vel pontium, seu viarum, nunquid de talibus relictis pro anima arbitrio exsecutoris erogandis, poterit fieri dicta reparatio, etiam invito exsecutore? Videas per Lucam de Penna in l. unic. *C. de expensis publicor. ludor.* lib. 11. qui allegat pro utraque parte,

LEY IV.

En qué casos pueden los testamentarios demandar los bienes del finado en juicio et fuera de juicio.

Quatro casos son señaladamiente en que pueden los testamentarios demandar en juicio et fuera de juicio los bienes del muerto para complir su testamento, maguer non quieran los herederos del facedor dél: et el uno es quando la manda es para obras de piedat (1) ó de misericordia. Et el segundo es quando el facedor del testamento manda alguna cosa á otros en uno con los testamentarios (2). Et el tercero es quando la manda es atal que es establescida para gobernar (3) huérfanos ó otras personas qualesquier. Et el quarto es quando el facedor del testamento dice asi, que da libre poder (4) á sus testa-

et concludit, quòd possit fieri, permaximè urgente necessitate, puta, ut ipse ait, quia bella hostiumque insidiæ frequenter insultant civitatem, neque aliunde possit haberi pecunia sine scandalo civitatis. Videas latius ibi per eum, qui etiam tractat in vers. *secundo quæritur*, an si testator jubeat capellas construi in loco religiosorum, possit hoc converti in faciendo vel reficiendo dormitorio, quo religiosi indigent; et vult quòd possit fieri Episcopo dispensante: et divina quæ testator jussit celebrari, celebrabuntur in ipsa ecclesia monasterii.

LEX IV.

In quatuor casibus invito hærede exigit commissarius in judicio bona defuncti, scilicet, pro exsecutione relictorum ad pias causas, vel ob alimenta indigentium, vel quando quid fuit relictum aliis una cum commissariis, vel quando testator dedit liberam potestatem commissariis petendi in judicio vel extra, bona sua ad exsecutionem testamenti: aliàs non potest, sed legatarius aget contra hæredem pro suo legato. Hoc dicit.

(1) *Para obras de piedat.* Adde l. *nulli*, C. *de Episcopis, et cleric.*

(2) *En uno con los testamentarios.* Tunc enim non sunt nudi ministri, et ideo agunt, l. *si quis Titio*, et ibi Bart. D. *de legat.* 2. l. *si legatarius*, D. *de legat.* 3. Gloss. in l. *Lucius*, §. *Mævia*, D. *ad Trebell.*

(3) *Gobernar.* Id est, ad alimenta, et adde l. *alio*, D. *de aliment. et cibar. legat.* et Gloss. in dict. §. *Mævia*, ubi etiam Paulus de Castro.

(4) *Que da libre poder.* Ut jam dixi suprà eod. l. 2. exsecutorum potestas pendet à facultate, quam eis dat testator; poterit ergo indistinctè agere, si à testatore talis potestas sit ei data, ut hic: et facit l. *quidam*, §. *si scriptus*, et l. *si à pluribus*, D. *de legat.* 1. Cardin. in Clement. unic. quæst. 15. *de testam.* ubi etiam Joan. de Imol. colum. fin. Et hodie communiter solent dari per verba magis ampla, quàm hic habentur, de quibus vide per Bartolum latè in l. *alio*, D. *de aliment. et cibar. legat.* ubi vide de istis facultatibus, et qualiter debeant se habere exsecutores in vendendis et alienandis rebus hæreditariis: et ibi dictis adde, quid si aliquis emit ab aliquo tanquam ab exsecutore ultimæ voluntatis, et longo tempore tenuit, hæres vendicat, ille dicit bona fide emisse, non tamen potest probare quòd ille fuit exsecutor, Bald. in l. 1. *C. de reb. alien. non alien.* decidit, quòd nisi emptor probet ex aliquibus conjecturis se credidisse illum exsecutorem, puta quia ita audivit dici à pluribus honestis personis, præsumitur emptor malæ fidei, et ideò non præscribit. Et ad id quod Bartolus tractat in colum. 4. an exsecutores possint vendere rem, quam volunt? Adde Bald. in l. *cum non solum*, §. *sin autem legata*, per textum ibi *C. de bon. quæ liber.* et in l. *quandiu*, *C. de distr. pig.* Item, et ad illud quod in ead. colum. tractat, an hæres sit requirendus, quando exsecutor vendit; adde quod notat Bald. in l. *captatorias*, *C. de testam. milit.* col. 2. vers. *modo circa hoc quæritur*, ubi dicit, referens Bartolum ita consuluisse, quòd si testator commisit declarationem incertorum Cajo, qui declaravit non requisito hærede indistinctè, quòd debeant restitui Sejo, tanquam ab eo exorta, quòd non tenebit declaratio, quia non est secutus formam boni viri: subdit tamen Baldus, quòd debeat in hoc stari juramento exsecutoris, si est honesta persona, l. *Theopompus*, D. *de dote prælegat.* l. *si quis pro redemptione*, *C. de donat.* et non videtur fieri bona fide, quod fit non citato, neque requisito eo, cujus interest, l. *necesse*, D. *de in diem addict.* l. *cùm quidam*, D. *de legat.* 2. Bald. in l. *creditor*, *C. de distr. pignor.* et dicit Bald. in dict. l. *captatorias*, in fin. quòd exsecutores non tenentur requirere hæredes, nisi cùm indigent eorum informatione, vel voluntatis eorum exploratione, quia non sunt judices, sed exsecutores, argumento l. *quòd si nolit*, §. fin. D. *de ædilit. edict.* Adde etiam Alexand. 2. volum. consil. 62. incipit, *visa facti narratione*, quòd si hæres est pupillus, et ipsi exsecutores sunt etiam ejus tutores, possunt vendere, non aliàs, requisito pupillo: et ibi vide circa Gloss. in l. *si prædium*, *C. quando decret. opus non est.* Adde etiam, cùm Bart. in dict. l. *alio*, circa fin. dicit, quòd promissio de evictione, quam facient exsecutores, obligat hæredes, si promittant, secundum consuetudinem civitatis, quòd possunt etiam emptores agere contra hæredes, ut habeant ratum factum exsecutorum, ut ipsi sint magis securi, secundum Bald. in authent. *si captivi*, *C. de Episcopis, et cleric.* Et an exsecutor habens potestatem vendendi, possit vendere filio suo? Vide per Bald. in repetit. l. 1. *C. de sacrosanct. eccles.* 11. et 12. col.

mentarios que puedan demandar en juicio et fuera de juicio los bienes dél para complir sus mandas. Et sacados estos quatro casos sobredichos, en otro ninguno non han poder (5) los testamentarios de demandar en juicio los bienes del muerto para complir sus mandas : mas cada uno de aquellos á quien es algo mandado en el testamento puede por sí demandar á aquel que toviere los bienes del finado la parte quel fue mandada en el testamento. Et segunt este departimiento que se muestra por esta ley, se entiende en todas las otras que fablan del poderio que han los testamentarios.

LEY V.

Quién puede complir las mandas que son fechas para sacar cativos, si el facedor del testamento non dexa testamentario que lo cumpla.

Dexando algunt home en su testamento maravedis, ó heredat ó otra cosa cierta que mandase dar por su alma de que sacasen cativos (1), si non señalase (2) homes ciertos que compliesen esto, entonce el obispo de aquel logar onde es natural el que fizo el testamento, ó aquel en cuyo obispado (3) hobiere la mayor parte de sus bienes, lo debe

(5) *Non han poder.* Adde l. *Lucius*, §. *Mævia*, D. *ad Trebell.* poterunt tamen implorare officium judicis etiam extra istos casus, ut in l. *quintus*, D. *de annuis legat.* Bart. in l. *si quis Titio.* D. *de legat.* 2. Bald. in l. *nulli, C. de Episcopis, et cleric.* et adverte quòd quando sunt hæredes instituti, unus exsecutor non potest contra alium exsecutorem agere, secundum Paul. de Cast. notabiliter in l. *qui proprio*, §. *si duobus*, D. *de procurator.* ubi hoc modo limitat dictum Bartoli ibi, qui dicit unum exsecutorem contra alium agere posse; nam procedit secundum eum, nisi aliquis specialiter sit hæres institutus. Et quando exsecutor testamenti posset conveniri à legatariis, vide per Bart. in l. *Firmio*, §. 1. D. *quando dies legati cedit.*

LEX V.

Si testator legat certam quantitatem ad redimendum captivos, et non dimittit exsecutorem, qui hoc adimpleat, recipiat Episcopus loci originis testatoris legatum, vel Episcopus loci, in quo est major pars hæreditatis : aut si testator est advena, et nescitur unde est, recipiat Episcopus loci ubi moritur, et coram judice ordinario illud scribat cum die, et mense; et post annum reddat judici computum qualiter expendit; nec potest Episcopus, vel Notarius aliquid pro labore recipere. Hoc dicit.

(1) *Sacasen cativos.* Ista dicitur causa piissima, ut in authent. *ut cum de appellat. cognosc.* cap. 3. §. *si unum*, et ibi Bartol. collat. 8. et permittitur ob redemptionem captivorum, quod aliàs non permittetur, ut in authent. *de restitut.* collat. 8. authentic. *res quæ, C. communia de legat.* cap. *aurum*, 12. quæst. 2. et adde l. 2. et quæ ibi dixi, tit 29. 2. *Partit.* In quocumque alio relicto ad pias causas locum habebit capitulum *si hæredes, de testam.* ubi nullo exsecutore à testatore nominato, exsecutio fieri debet per hæredem, et per ejus negligentiam exsecutio pertinebit ad Episcopum, ut in dict. cap. *si hæredes*, ubi Abb.

(2) *Si non señalase.* Nam si designasset, illi præferuntur Episcopo, l. *nulli, C. de Episcopis, et cleric.* et cap. *si quis autem pro redemptione*, in authentic. *de ecclesiastic. titul.* collat. 9. et adde etiam, quòd præfertur alteri privilegiato à Papa, quòd possit recipere relicta ad piam causam, secundum Joan. And. in *addition ad Specul.* tit. *de instrumentor. edition.* §. *nunc vero aliqua*, in additione incipienti, 1. *cujuscumque*, ubi vide, et habes hic, quòd exsecutor testamenti designari debet à testatore. Sed an testator possit alii committere nominationem exsecutoris? Bald. in l. *id quod pauperibus*, col. 4. vers. *modo juxta prædicta quæro*, distinguit, an committatur factio exsecutoris, et non potest committi; an nominatio et declaratio, et tunc sic : vide Bart. in l. *quidam relegatus*, D. *de reb. dub.*

(3) *O aquel en cuyo obispado.* Lex *nulli* non dicit de isto, sed tantùm de Episcopo loci originis defuncti; Glossa tamen ibi dicit, quòd uterque Episcopus exsequi potest. Jacobus verò de Bellovisu, et Albericus post eum distinguunt, quòd si patrimonium defuncti est in utroque loco, tunc quilibet potest distribuere res suæ diœcesis, et sic non concurrent in exsecutione, sed erit exsecutio divisa per loca, l. 1. *C. ubi petant. tutor.* aut bona sunt in altero loco tantùm, et tunc ille Episcopus, in cujus loco sunt bona, exsequetur, argumento l. *si fideicommissum*, D. *de judic.* Si verò in neutro loco sunt bona, sed in alio tertio loco, tunc præferetur Episcopus originis, ut in dict. l. *nulli*, et in l. *cives, C. de incol.* lib. 10. Si verò origo est dubia, tunc Episcopus domicilii; et si de domicilio est dubium; tunc Episcopus civitatis, in qua defunctus est, per dictam l. *nulli;* quod limitabat Petrus esse verum in rebus solo cohærentibus, quæ sunt propriè de territorio vel diœcesi : sed pecunia non intelligitur esse hujusmodi. Bald. tamen in dict. l. *nulli*, col. fin. dicit. quòd in pecunia exsequitur ille Episcopus, qui potest celerius exsequi, argumento illius l. *nulli*, §. 1. vers. *sine ulla cunctatione.* Fortè per istam legem alternativè loquentem, dicendum esset, quemlibet istorum Episcoporum hoc posse, et quòd sit locus præventioni, argumento l. *si quis postea*, D. *de*

facer complir. Pero el obispo luego que haya rescebido los maravedis sobredichos ó aquella cosa que fue establescida para sacar cativos, debe decir al juez ordinario de aquel logar que faga escrebir (4) en su registro la quantidat de aquel haber ó de aquella cosa que rescebió por esta razon, et el dia, et el mes et la era en que lo rescebió. Otrosi decimos que los herederos del facedor del testamento non pueden embargar al obispo que non resciba los maravedís ó aquella cosa que fue establescida del testador para sacar cativos. Pero despues que fuere pasado un año que rescebió los maravedis para esto facer, tenudo es el obispo de dar cuenta (5) por sí ó por otro al juez ordinario (6) quantos cativos sacó et quanto dió por cada uno de aquellos dineros. Et tambien el obispo que esto hobiese de facer como los escribanos que escribiesen alguna cosa de las que son dichas en esta ley, non deben tomar para sí por razon del trabajo (7) que lievan en esto ninguna cosa de aquellas que son dadas para sacar cativos, ante lo deben facer de grado et sin prescio ninguno (8), et esto es porque son dexadas para obras de piedat. Et si los obispos contra esto ficiesen, errarien en quatro maneras: la una contra Dios, et la otra contra el alma del finado, et la tercera á los parientes del muerto, et la quarta al señor de la tierra que es guardador de todos los bienes (9) de su señorio. Et si por aventura acaesciese que alguno de los que ficiesen tal manda para sacar cativos fuese home

judic. et l. *ubi cœplum*, D. eod. et l. *cum quædam puella*, D. *de jurisdict. omn. jud.* saltem hærede petente, ut post præventionem unius alius se non intromittat, sed remittat exsecutionem ad alium, juxta dictà Innocent. in cap. *cum M. Ferrariensis, de constitut.* ad fin. ubi Felin. latè, col. 13. et 14.

(4) *Faga escrebir.* Habes hìc, quòd exsecutor testamenti tenetur facere inventarium, et adde Specul. et ibi Joan. And. in addition. tit. *de instrum. edition.* in §. *nunc verò aliqua*, col. 18. vers. *sed an tenetur*, Bald. in l. *nulli*, col. 2. *C. de Episcopis, et cleric.* et in authentic. *sed cum testator*, in fin. *C. ad leg. Falcid.* et an isti teneantur jurare? Vide per Joann. de Plat. in l. penult. in princip. *C. de erogation. militar. ann.* lib. 12. Gloss. et Bart. in l. *Divus*, D. *si cui plus quàm per leg. Falcid.*

(5) *Dar cuenta.* Similiter et exsecutor designatus à testatore, tenetur reddere rationem Præsidi, et etiam Episcopo in relictis ad pias causas, l. *si quis pro redemptione*, et ibi notat Bald. *C. de donation.* imò ibi dicit Bald. quòd reddere tenetur rationem cuicumque cujus interest, et dicit Bald. in l. *si quis ad declinandam*, col. 5. *C. de Episcopis, et cleric.* quòd omnes tales exsecutores dati ad pias causas, tenentur Episcopo reddere rationem, et ipse potest contra eos inquirere, et eos punire: et an sufficiat juramentum exsecutoris in ista reddìtione rationum? Glossa videtur velle, quòd sic in dict. l. *Divus*, D. *si cui plus quam per leg. Falcid.* vide Bart. post Cyn. in l. *id quod pauperibus*, *C. de Episcopis, et cleric.* intelligit in legatis minutis seu parvis distributionibus; magna tamen debeant probari per testes: et vide quæ ibi Alexand. allegat *in addition.* Adde etiam Bald. in dict. l. *si quis pro redemptione*, ad fin. ubi vult, quòd in his quæ habeant difficultatem probationis, stetur juramento exsecutoris: et adde eumdem Bald. in l. *nulli*, col. penult. *C. de Episcopis, et cleric.* ubi etiam vide Salicet. col. penult. vers. *quæro qualiter de erogatione*, ubi et limitat in his, quæ secreto eroganda commissa sunt à testatore disponente.

(6) *Al juez ordinario.* Adde l. *nulli, C. de Episcopis, et cleric.* et habes hìc casum, in quo Episcopus efficitur de foro judicis sæcularis; et nil mirum, quia ex quo lex ei dedit istam distributionem, quòd ipse similiter teneatur reddere rationem coram judice sæculari; facit quod notat Baldus de clerico, qui recepit depositum de manu judicis sæcularis, in l. *acceptum*, colum. 2. *C. de usur.* Paul. de Cast. tamen in dict. l. *nulli*, ad fin. dicit, quòd hodie Episcopus soli Deo rationem reddit, allegat l. *si quis ad declinandam*, *C. eod.* sed adhuc credo justè in hoc Regem, et ejus Consilium implorari, ut detur cedula, ut Episcopus talem rationem reddat, per istum textum et dictam l. *nulli.* Salicetus tamen in authentic. *licèt, C. de Episcopis, et cleric.* dicit, quòd olim ita erat dispositum, quòd Episcopus redderet rationem præsidi; hodie tamen per textum in authentic. *de ecclesiast. tit.* cap. 11. vers. *si autem qui hoc facere jussi sunt*, collat. 9. tenetur reddere talem rationem Metropolitano.

(7) *Por razon del trabajo.* Nota benè, et adde dict. l. *nulli, C. de Episcopis, et cleric.* et nota verbum superius positum, *alguna cosa de las que son dichas.* Nam intelligitur de gestis inventarii, et de gestis rationum; unde si exsecutor litiget pro pecuniis exigendis, notarius non debet facere acta gratis, prout etiam notat Salicet. in dict. l. *nulli*, parum post principium.

(8) *Sin prescio ninguno.* Nec de relictis ad redemptionem, neque etiam de bursa Episcopi, ut hìc, et in dict. l. *nulli.*

(9) *Guardador de todos los bienes.* Nota bonum verbum ad ea, quæ habentur in l. *bene à Zenone*, *C. de quadrien. præscription.* per Glossam, et Doctores.

extraño que non sopiesen onde era natural nin morador, el obispo de aquel logar do muriere debe facer complir la manda dél en la manera que desuso deximos, sil fallare de lo suyo en aquel logar ó en otro de que lo puede facer.

LEY VI.

Fasta quánto tiempo deben complir los testamentarios la voluntat del finado.

Si muchos fueren los testamentarios en cuya mano dexare alguno su testamento, todos (1) deben seer en uno para complirlo si podieren en aquella manera (2) et fasta aquel tiempo que el finado mandó en su testamento. Et si por aventura él non señaló dia

LEX VI.

Pluribus existentibus exsecutoribus testamenti, si omnes interesse nequeunt, aut nolunt, possunt duo vel unus exsequi; et debet commissarius exsequi testamentum quàm citius possit, ita quòd sit infra annum à morte testatoris. Hoc dicit. Habuit originem à cap. *religiosus*, §. *sane, de testam.* lib. 6.

(1) *Todos.* Quòd omnes exsecutores, et non unus sine alio regulariter debeant exsequi, satis probatur hìc, et in cap. 2. §. 1. *de testam.* lib. 6. quod intelligit Jacob. Butric. et Bald. post eum in l. *nulli*, col. fin. *C. de Episcopis, et cleric.* quando incerta est distributio, quia debet per eorum arbitrium distribui, prout melius sibi videbitur: sed quando distributio est certa, ut quia dixit testator, detur illud tali pauperi, tunc enim unus tantum potest solvere, et exsequi. Quid autem si est discordia inter exsecutores? Vide quæ tradit Speculat. tit. *de instrument. edition.* §. *nunc verò aliqua*, colum. 22. vers. *sed quid erit si sunt plures*, Bald. in l. fin. in princip. *C. communia de legat.* col. 2. ubi respondet ad hoc, quòd in his, quæ sunt ad pias causas, Episcopus est diffinitor; ad profanas verò, Præses loci.

(2) *Si podieren en aquella manera.* Nota hoc; est enim regulare, ut voluntas testatoris mandetur exsecutioni intra tempus ab eo diffinitum, quod etiam curret à die aditæ hæreditatis, et notat Abb. in cap. *nos quidem*, *de testam.* bonus textus in l. *statuliberos*, §. *si quis hæredi*, D. *de statuliber.* tradit Alexand. in l. *si mihi*, *et tibi*, §. 1. D. *de legat.* 1. et facit ista lex ad id quod notat Bart. per textum ibi in l. *cum pater*, §. *à filia*, D. *de legat.* 2. quòd exsecutor non possit prævenire diem ab ipso testatore ad exsecutionem suæ voluntatis signatum; unde si testator præcepit, quòd post mortem hæredis, vel post tale tempus distribuerent bona ejus inter pauperes, vel talem summam, quòd tales exsecutores non poterunt in vita hæredis, vel intra tempus designatum eligere pauperes, vel exsequi, secundum Bartolum ibi in l. *post mortem*, *C. de fideicommissis;* distributio enim ante illud tempus facta præjudicium non infert futuris tunc pauperibus. Item tenent Angel. et Alexand. in l. *stipulatio ista*, §. *si quis dolum*, D. *de verbor. obligat.* Jaso in dict. l. *post mortem*, col. 2. dicens hanc opinionem esse communem, et idem fatetur Decius in l. *cum tempus*, D. *de regul. jur.* Bald. tamen in dict. l. *post mortem*, col. 4. vers. *sed pone testator*, inclinat in contrariam sententiam in quæstione, quam movet de testatore, qui instituit uxorem suam in vita, volens, quòd post mortem suam bona distribuantur inter puellas virgines, quòd possit uxor in vita eligere puellas, et maritare, quia si testator hoc cogitasset de voluntate uxoris, permisisset ita fieri propter favorem animæ, et sic pro expresso debet haberi, l. *tale pactum*, §. fin. cum glossa ibi, D. *de pact.* ibique respondet ad dictum §. *à filia*, quia ibi legatarii poterant præmori, in quæstione verò ista non: idemque vult, etsi relinquat pauperibus in genere, quia testator in certam personam singulariter non habet affectionem, sed ad genus personæ, id est, qualitatem paupertatis vel pietatis, quæ una, et idem est: sed Alexand. de Imol. in l. *sed et si ante*, D. *ad Trebell.* quam legit sub l. *recusare*, §. fin. ponit opiniones, quæ in hoc fuerunt, et inclinat, quòd sit vera communis opinio in casu, quo pauperes debent eligi, quasi velit secùs, si esset relictum pauperibus simpliciter: vide ibi per eum, qui ad hoc allegat l. *unum ex familia*, circa princ. D. *de legat.* 2. Contra communem etiam opinionem tenet Decius in dict. l. *cum tempus*, ex eo quòd testator disponens potius salutem animæ respexit, quàm tempus exsecutionis, quod fortè adjecit existimans ante illud tempus absque detrimento rei familiaris non posse fieri. Item quòd non magis futuros pauperes, quàm præsentes dilexerit; quæ etiam fuerunt motiva Baldi, et mihi satis placet, quòd ponderandæ sint circumstantiæ occurrentes in casu; et si voluntas testatoris non refragetur, satis æqua videtur ista ultima opinio: et pro opinione communi satis benè facit l. *uxori usumfructum*, D. *de usufruct. legat.* cui tamen potest responderi, quòd ibi erat hæres, in quem finito usufructu fundus veniebat dandus per hæredem peracto quinquennio libertis, de quibus ibi, prout in eleganti quæstione respondebat Joann. *in addition. ad Specul.* tit. *de locato*, vers. 145. *in addition.* super parte *uxori.*

nin tiempo fasta que lo compliesen, débense ellos trabajar luego despues de su muerte del testador de lo complir al mas aina (3) que podieren sin alongamiento et sin escatima ninguna: et si embargo tan grande hobiese por que non lo podiesen luego complir, débense trabajar que lo cumplan en todas guisas à lo mas tarde fasta un año despues de la muerte del testador (4). Pero si acaesciere que todos non podieren hi seer ó non quisieren (5), lo que ficieren los dos ó el uno dellos debe valer, maguer los otros non se acaesciesen hi.

(3) *Al mas aina.* Nota benè istam legem, non enim ita apertè invenio cautum de jure communi, licèt l. *nulli*, *C. de Episcopis*, *et cleric.* benè facit, ibi: *sine ulla cunctatione*, et quia si hæres tenetur rem legatam statim, cùm potest, tradere, et sic exsequi defuncti voluntatem, ut in l. *cùm res*, et l. *si domus*, §. *in pecunia*, D. *de legat.* 1. sic etiam et exsecutor deputatus; poterit ergo Episcopus, vel sæcularis judex cogere etiam ante annum exsecutores ad exsecutionem testamenti, ut in cap. *si hæredes*, *de testam.* etiam quoad legata profana, Gloss. et ibi Abb. colum. 1. et Imol. column. 3. in dict. cap. *si hæredes.* Potest etiam Episcopus propria constitutione excommunicationis pœnam statuere contra exsecutores negligentes, ut tradit Freder. consil. 95. et Roman. consil. 228. Paul. de Castr. in dict. l. *nulli*, cùm dicit: et scias quòd hodie Episcopi per suas constitutiones generaliter monent exsecutores, quòd exsequantur infra annum; quæ monitio potest dici, secundum eum, quòd afficiat scientes, non autem ignorantes se datos exsecutores, ut notatur per Bart. in l. *genero*, D. *de his qui notant. infamia.*

(4) *Fasta un año despues de la muerte del testador.* Tene mente istam legem, nam de jure communi videbatur quòd iste annus curreret à die monitionis factæ per judicem, ut probatur in cap. *nos quidem*, *de testam.* ubi hoc asserunt Imol. Cardin. et Abb. et Bald. in l. *id quod pauperibus*, colum. 3. *C. de Episcopis*, *et cleric.* ubi dicit hanc esse communem opinionem, Abb. etiam consil. 12. vol. 2. et consil. 59. vol. 1. quinimò, etsi constitutione Episcopali caveatur, quòd testamenta exsecutioni mandentur à die mortis testatoris infra annum, intelligenda et limitanda est talis constitutio, ut hic annus currat à die aditæ hæreditatis, et scientiæ exsecutoris, prout etiam in specie tenet Abb. in dict. cap. *nos quidem*, col. fin. et Roman. consil. 228. col. 2. et sic videtur, quòd sit intelligenda et limitanda ista lex Partitarum; et suprà eadem lege dixi, quòd etiam tempus à testatore statutum ad exsecutionem non currit, nisi à die aditæ hæreditatis. Et inde est, ut exsecutor testamentarius possit compellere hæredem judicis præcepto ad adeundum hæreditatem, secundum Specul. tit. *de instrument. edition.* §. *nunc verò aliqua*, col. 27. Hodie verò attenta lege regni disponente, legata tenere, et deberi etiam non adita hæreditate, annus iste non exigeret ad ejus cursum aditionem hæreditatis. Confert quod notat Bald. in l. *id quod pauperibus*, col. 4. vers. *ultimo circa tempus*, *C. de Episcopis*, *et cleric.* ubi dicit, quòd annus iste currit ad pias causas ante aditam hæreditatem, cùm hujusmodi legata non pendeant ab aditione: benè tamen placet, quòd de judicis præcepto hæredi notificaretur, ut infra certum tempus adeat vel repudiet, ut sic sine detrimento hæreditatis exsecutio procedat, et si infra tale tempus nolit adire, legata mittentur exsecutioni; et sic saltim à lapsu talis termini curreret iste annus: benè tamen placet, quòd exigatur scientia exsecutoris, cùm regulariter dilatio data à lege non currat ignoranti, cap. *quia diversitatem*, *de concess. præbend.* l. unic. *C. de annal. exception.* l. *annus*, D. *de calumniator.* glossa notabilis in cap. *Titius*, *si de feudo fuer. controv. inter. domin. et agnat.* et licèt alias tempus datum in favorem alicujus ad agendum actum, non in odium ipsius, cui datur, currat ignoranti et impedito, glossa singularis, et in cap. *statutum*, *de præbend.* lib. 6. l. 7. tit. 7. lib. 5. *Ordinam. Regal.* id procedit, quando datur in merum alicujus favorem; secus quando datur ad convincendam alicujus negligentiam, prout est in præsenti casu, et satis probatur in dict. cap. *nos quidem*, secundum Imol. ibi, et Abb. in repetitione cap. *cùm esses*, *de testament.* col. final. Probatur etiam infra eod. l. fin. ibi: *seyendo amonestados*, quæ lex ibi videtur probare, quòd requiratur etiam monitio: et vide quæ ibi dico. Adverte tamen quod Speculat. in dict. §. *nunc verò aliqua*, num. 39. dixit, tempus datum ad exsecutionem ultimarum voluntatum etiam currere ignoranti et impedito, quia datur in favorem pauperum, et eorum quibus aliquid ex testamento est distribuendum, et non in odium ipsius exsecutoris: cum quo etiam tenet Cardin. in dict. cap. *nos quidem*, et in dict. cap. *quia diversitatem*, col. 2. Bald. in l. *captatorias*, *C. de testament. milit.* col. fin. dicens in practica ita servari: vide Barbat. in dict. cap. *nos quidem*, num. 33. Quod nota, propter istorum auctoritatem, quibus etiam favere videtur lex ista Partitarum: fortè tamen in puncto juris verior erit opinio contraria, prout etiam vult Didacus à Covarruvias in dict. cap. *nos quidem*, referens aliqua, quæ ibi poteris videre. Adde etiam quòd aliquando ad exsecutionem majus, vel minus tempus assignatur, quàm annus, ut tradit Specul. tit. *de instrument. edition.* §. *nunc verò aliqua*, ad fin. quæst. 82.

(5) *Non podieren hi seer ó non quisieren.* Adde cap. 2. §. *sane*, *de testam.* lib. 6. ubi etiam isti

LEY VII.

Quién puede apremiar á los testamentarios quando son negligentes en complir la voluntat del finado, et quién debe entrar en su logar para complirla.

Apremiar pueden los obispos cada uno en su obispado á los testamentarios que cumplan (1) los testamentos daquellos que los dexaron en sus manos, si ellos fueren negligentes que los non quieran complir ó que anden maliciosamiente en ello; et demas decimos que cada uno del pueblo (2) puede esto facer saber á los obispos porque es obra de piedat: et si los testamentarios non quisiesen complir la manda del defunto, los obispos (3) la pueden facer complir si quisieren, ó dar otros homes buenos que lo cumplan (4) en logar de aquellos. Et eso mesmo serie si acaesciese que alguno ficiese su testamento et non dexase testamentarios que lo compliesen, que el obispo en cuyo obispado acaesciere, lo debe facer complir, si el

casus ponuntur; et quid si uno ex exsecutoribus mortuo Episcopus velit adjungere alium, vel se ipsum loco ipsius? Bald. in l. *nulli*, ad fin. *C. de Episcopis, et cleric.* dicit, quòd non, quia Episcopus negligentiam et malitiam exsecutorum supplere potest; sed non potest in casu fortuito supplere, secundum Joan. And. in novella, in dict. §. *sane*: dicit etiam ibi Baldus, quòd acceptatio officii non tribuit jus absenti in remotis, ut non possit alius exsecutor sine eo facere exsecutionem, quia anima testatoris ex sua absentia non debet pendere, nisi esset absentia brevis et modici temporis, quia tunc debet expectari, secundum eumdem Joan. Andr. ubi suprà: allegat etiam Baldus l. *multo non committiur*, D. *de condit. et demonstrat.* unde et ista lex, cùm dicit *non podieren*, procedet in impedimento non modici temporis, secùs si esset modicum, ut probatur in dict. §. *sane*, ibi: *nimium differri*, prout etiam ponderat Joan. Andr. *in addition. ad Specul.* tit. *de instrumentor. edition.* §. *nunc verò aliqua*, col. 21. in addition incipienti, *iste versiculus*. Item si testator prohibuit unum sine altero non exsequi, tunc neque in dictis casibus posset unus, ut in dict. §. *sanè*, in fin. et vide in dict. addition. per Joan. And. quid si unus sine altero litigare velit in judicio, an possit? et concludit, quòd sic, quando litigare velit ad pias causas, si interveniat auctoritas judicis, cap. *si duo*, §. fin. *de procurat.* lib. 6.

LEX VII.

Si exsecutor non vult exsequi testatoris voluntatem, Episcopus exsequitur, vel alium ponit, qui exsequatur: et potest exsecutoris negligentiam quilibet de populo Episcopo denuntiare; et si testator non dimisit exsecutorem, et hæres non implevit, potest Episcopus facere impleri, quia est opus pietatis, et quasi spirituale. Hoc dicit.

(1) *Que cumplan.* Adde cap. *si hæredes*, *de testam.* et cap. *tua*, et in cap. *Joannes*, eod. tit. et quod habetur in l. 7. tit. 19. 1. *Partit.* imò etiam ad judices sæculares pertinet ista cura, quia munus hoc mixti fori est, ut *in* authent. *de eccles. titul.* cap. *si quis autem ædificationem*, collat. 9. l. *hæreditas*, D. *de petition. hæred.* Abba. in dict. cap. *si hæredes*, ubi et Barbat. col. 1. et 2. vide per Specul. tit. *de instrument. edition.* §. *nunc verò aliqua*, col. penult. vers. *sed nunquid judex sæcularis*, et l. 3. D. *de alim. et cibar. legat.* Bart. in l. 1. col. 2. vers. *advertendum*, D. *de legat.* 2.

(2) *Del pueblo.* Nota benè, et adde l. *nulli*, *C. de Episcop. et cleric.* et in authentic. *de ecclesiast. titul.* cap. 11. vers. *si autem qui hoc facere*, et per Roman. consil. 69.

(3) *Obispos.* Concordat l. *nulli*, *C. de Episcop. et cleric.* et cap. *nos quidem, de testam.* et adverte, quòd si ante exsecutionem est necessaria electio, veluti pauperum in quos debet distribui, si talis elector vel declarator non eligat intra annum, jus ipsum eligendi devolvitur Episcopo, Ang. Philip. Corn. et Jaso per textum ibi in l. fin. §. 1. *C. communia de legat.* Cardin. Joan. de Imol. et Barb. in cap. *nos quidem*, licèt Bart. in l. *cùm quidam*, D. *de legat.* 2. voluit isto casu talem electorem posse eligere etiam post annum, excluso Episcopo: et Abbas referens Bartolum in dict. cap. *nos quidem.* Et prior sententia videtur verior ex eo, quia prævia electio requiritur, sine qua non potest fieri exsecutio: neque ad id obstabit l. *Taurina* 33. illa enim loquitur de potestate essentiæ, non de potestate electionis super re deposita à testatore, juxta notata per Bald. in l. *capitatorias*, *C. de testam milit.*

(4) *Homes buenos que lo cumplan.* Isti exsecutores dicuntur dativi, de quibus vide per Specul. tit. *de instrum. edition.* §. *nunc verò aliqua*, col. 3. vers. *dativi*. Et si testator velit excludere Episcopum ab hoc, substituat ipse testator alios exsecutores in negligentia priorum, ut tradit Bald. in authent. *licèt*, *C. de Episcop. et cleric.* non tamen poterit testator iterum substituere negligentem, ut tradit Baldus ibidem, et facit cap. *commissa*, *de elect.* lib. 6. et potest induci ad quæstionem, ut si tendens ad mortem aliquis fecit majoriam, et commisit alicui, ut ponat conditiones et prohibitiones quas voluerit, et talis commissarius in prohibitione alienationis disposuerit, quòd possessor alienans non perdat rem majoriæ, et quòd ipse et non sequens in gradu repetat illam, quòd non va-

heredero (5) del muerto non lo quisiere facer; et esto deben ellos facer para complir voluntatd el testador, que es obra de piedat et como cosa espiritual.

LEY VIII.

Qué pena deben haber los testamentarios quando maliciosamiente aluengan de complir las mandas del testamento.

Por malicia ó por descuidamiento non queriendo los testamentarios complir las mandas que alguno hobiese dexadas en su mano, si por tal razon como esta seyendo amonestados (1) fueren tollidos deste oficio por juicio (2), pierden aquella parte (3) que deben

eat talis dispositio, quia esset subvertere majoriam et contra jus.

(5) *Heredero.* Si verò hæres exsequatur, et non sit negligens, Episcopus se non intromittit, ut dixi suprà eod. l. 1.

LEX VIII.

Si exsecutor testamenti ad exsequendum monitus, non exsequitur et negligens fuerit, judicialiter ab exsecutione remotus perdit quod erat ex illo testamento habiturus, nisi sit filius testatoris, cui legitima conservatur. Hoc dicit.

(1) *Amonestados.* Cùm non dicat hanc monitionem à judice debere fieri personaliter, sufficiet si ex decreto judicis per alium fiat, ut apertè probatur in authent. *de hæred. et Falcid.* §. *si quis autem non implens,* licèt Ang. ibi tenuit contrarium, et alii Doctor. in authent. *hoc amplius, C. de fideicom.* et etiam ex ista lege videtur, quòd tempus præfixum ad exsequendum currat à die monitionis; sed contra suprà eod. l. 6. ubi dicitur, quòd currit annus à morte testatoris; potest dici, quòd ista lex intelligatur juxta formam textus in auth. *de ecclesiast. titul.* cap. *si quis autem pro redemptione,* vers. *si autem qui hoc facere jussi sunt,* et authent. *licèt, C. de Episcop. et cleric.* ut etiam ante annum, si exsecutor bis fuerit monitus ab Episcopo, constituatur in negligentia, et auferatur ab eo officium exsecutionis, et transferatur in Episcopum, et perdat quod sibi relictum fuit in testamento, prout etiam hìc dicitur, et tradit Specul. tit. *de instrument. edition.* §. *nunc verò aliqua,* col. penult. versic. *illud etiam quæritur,* quæst. 82. quem tamen textum Imola in dict. cap. *nos quidem, de testam.* et Salic. in authen. *hoc amplius, C. de fideicom.* col. 2. intelligunt quoad legata pia, ista tamen lex Partitarum indistinctè, et generaliter loquitur. Quod ergo habetur suprà l. 6. procedet, quando nulla præcessit, vel non bina monitio, ut tunc annus, de quo ibi, curret à die mortis testatoris, etiam nulla præcedente monitione, data tamen scientia exsecutoris, prout dixi in dict. l. 6. in glossa super parte *fasta un año;* quando verò præcessit monitio, non requiratur cursus anni, sed constituatur in negligentia, ex quo monitus neglexit exsequi, juxta dispositionem dicti §. *si quis autem,* et hujus legis. Sed an sufficiet tali casu unica monitio, vel requiratur bina? Videtur binam requiri, prout habetur in dict. §. *si quis autem,* quia cùm agatur ad amissionem lucri eis à testatore relicti, non debet sufficere unica monitio, sed requiritur bina, et ita sit intelligenda lex ista Partitarum: quod planè procedit in legatis piis, juxta dictum §. *si quis autem;* in aliis verò legatis, exsecutore negligente, sufficeret unica monitio cum transcursu anni à die monitionis factæ per judicem vel ejus decreto, ut quis privetur commodo sibi à testatore relicto, prout voluit Glossa in dict. authent. *de hæred. et Falcid.* §. *si quis autem non implens,* et ibi Bartol. et Angel. et tenent communiter Doct. in authent. *hoc amplius, C. de fideicom.* Respectu verò devolutionis ad Episcopum propter negligentiam, vel ad alium exsecutorem à testatore provisum in tali negligentia, juxta id quod notat Bald. in authentic. *licèt, C. de Episcop. et cleric.* sufficeret unica monitio cum transcursu anni, ut in dict. cap. *nos quidem,* vel etiam sine aliqua monitione cum transcursu anni à die scientiæ exsecutoris, ut dixi suprà eod. l. 6. de quo qualiter procedat in relictis ad non pias causas, vide per Abb. in cap. *si hæredes, de testam.* col. 3. versic. *venio ad tertium.*

(2) *Por juicio.* Et sic videtur, quòd requiratur ad hoc ut exsecutor perdat lucrum sibi à testatore relictum, quòd proferatur prius sententia privationis ab officio exsecutionis contra eum; quod nullibi, si benè memini, reperitur expressum in jure communi, imò ex sola monitione cum transcursu anni ipso jure, tam hæres non exsequens seu non adimplens voluntatem testatoris, quàm alius legatarius vel fideicommissarius, seu quicumque qui commodum ex testamento consequitur, cui incumbit tale onus adimplendi voluntatem defuncti, perdit tale relictum, ut habetur in authent. *de hæred. et Falcid.* cap. 1. §. *si quis autem non implens,* et §. 4. vers. *in omnibus,* et vers. *his omnibus,* et ibi tenet Azo in summ. et etiam Glossa ibi, et Doctores; et Doctores communiter in authent. *hoc amplius, C. de fideicommis.* licèt Paul. de Cast. ibi col. 2. voluit sententiam requiri super tali privatione, quem Jas. ibi dicit inadvertenter locutum. Bartolus etiam post Jacob. de Bellovis. in authent. *de jurejur. à moriente præst.* collat. 5. vult, quòd requiritur sententia, cùm dicit, quòd aut hæres est inobediens in faciendo aliquid con-

haber en el testamento, fueras ende si alguno dellos fuese fijo del testador; ca este atal non debe perder la su legítima parte (4) que los fijos deben haber en los bienes del padre por

tra voluntatem defuncti, et tunc privatur ipso jure; si verò inobediens sit negligendo implere voluntatem defuncti, tunc non privatur ipso jure, et allegat notata in dict. §. *si quis autem non implens*. Quidquid ergo sit de jure communi in hærede et cæteris, quantum ad exsecutorem tenendum videtur, quòd requiratur sententia super privatione officii propter negligentiam, prout lex ista apertè vult, et lata tali sententia lucrum ex testamento perdet exsecutor ipso jure, prout est magis communis opinio. Tene ergo mente legem istam Partitarum, nisi fortè dicas, quòd in hac lege supplendum sit *maximè*, ut per hoc dicat, maximè si propter hoc per sententiam sublati sunt ab officio exsecutionis, cùm, ut dixi, nullibi in jure communi hoc inveniam; sed quia materia est pœnalis, primum magis placet.

(3) *Aquella parte*. Concordat cum cap. *si quis autem pro redemptione*, vers. *si autem qui hoc facere jussi sunt, de eccles. titul.* juncto cap. 1. §. 4. vers. *his omnibus*, *de hæred. et Falcid.* ubi etiam de hærede, et aliis, et in authentic. *hoc amplius*, *C. de fideicommiss.* ubi vide 8. limitationes per Jas. Vide etiam in cap. *si hæredes*, *de testam.* et adde, quòd ut pœna illius authenticæ procedat in hærede, requiritur, quòd hæreditas sit ab eo adita, ut tenet Bart. in dict. §. *si quis autem non implens*, per §. *semper igitur*, ibi : *indevotè res adeunt*, *de hæredibus et Falcid.* in princ. Adverte etiam, quòd hæres minor adversus talem negligentiam restituetur, ut hæreditatem non perdat, argumento l. 3. §. *et si hæres*, D. *de minor.* et idem videtur dicendum de hospitali, vel ecclesia, quia licèt subjaceat pœnis illius constitutionis authentic. *de hæred. et Falcid.* ut probat textus, et ibi notat Bart. in dict. authentic. in §. fin. in fin. tamen competet restitutio, sicut minori. An autem pœna illius authenticæ procedat in hærede hæredis, si primus hæres decessit ante moram? Vide per Bart. in consil. 7. incipienti, *factum tale est*, *Andreas quidam*, ubi distinguere videtur, an primus hæres fuerit nominatim gravatus pœnali gravamine, si non impleret, et tunc pœna non transeat ad hæredem; aut non nominatim, et tunc transeat; cum quo transit Alexand. in l. fin. *C. de hæred. institut.* quod dictum procedit quando testator specialiter providit de pœna contra hæredem non adimplentem, si verò de hoc non fecit aliquam provisionem, sed dimisit in dispositione juris communis, Bartolus hoc non decidit : et videtur, quòd primo hærede decedente ante moram, hæres substitutus incurrat in pœnam dictæ authenticæ, ex regula dictæ l. fin. *C. de testam.* quòd *hæres hæredis testatoris est hæres* : si verò decessit post moram, tunc videtur, quòd recurrendum sit ad cautionem, de qua dicta authentica, et in corpore unde sumitur, et non ad aliam pœnam. Et ex prædictis decides quæstionem, si conditor majoriæ gravavit nominatim illum quem primo loco vocavit, ut impleret suum testamentum, sub pœna perditionis majoriæ, et ex ejus constitutione in pœnam non adimplentis devoluta est ad alium majoria, quòd si ille non impleat, non perdet majoriam; et his adde glossam singularem, et ibi Bart. et alios in l. *recusare*, D. *ad Trebell.* Bald. in l. *cùm alienam*, col. 2. *C. de legat.*

(4) *Legítima parte*. Adde dict. authent. *hoc amplius*, et in corpore, unde illa sumitur, et ex illa generalitate hujus legis poteris dicere, quòd ejus dispositio, et dispositio dictæ authenticæ procedat etiamsi negligentia sit in exsequendis legatis piis, de quo Glossa posuit opiniones contrarias in cap. *Sylvester*, 11. quæst. 1. ubi Archidiac. et Dominicus tenent contrarium, imò quòd illa authentica, quatenus disponit de excipienda legitima, non procedat in legatis piis, et sic quòd legata pia solventur integraliter absque deductione legitimæ, et quòd propter talem negligentiam circa legata pia, filius perdat legitimam; tenent etiam Hostiens. Joann. And. et Ancharran. ibi; et istam esse communem opinionem attestatur Imol. in dict. cap. *si hæredes*, *de testam.* Contraria tamen opinio, imò quòd etiam tali casu filius non perdat legitimam, videtur probabilior, ex eo quòd in dicta authent. *hoc amplius*, fit mentio legatæ libertatis, quod est legatum pium, l. 1. §. *si autem*, *C. de commun. serv. manum.* et ibi Baldus, et nihilominus ibi statuitur, quòd legitimam adhuc habeat filius. Item legitima non dicitur lucrum, sed quasi debitum, l. *si quis legatum*, §. fin. ubi glossa notabilis, D. *de fals.* cùm ergo II. imponant pœnam amissionis lucri hæredi negligenti solvere legata pia, ut in authentic. *de eccles. titul.* cap. 11. vers. *si autem qui hoc facere jussi sunt*, non debent extendi ad amissionem legitimæ : et hanc sententiam tenent Cardin. Abb. Imol. et Barbat. in dict. cap. *si hæredes*, Bald. in authentic. *hoc amplius*, *C. de fideicommis.* Sylvest. in summa, in verbo *testamentum*, la 2. quæst. 10. Didacus à Segura in repetit. l. 3. §. fin. D. *de liber. et posthum.* fol. 7. col. 1. ex hoc inferens filium, cui pater relinquit tertiam et quintam partem bonorum, differentem seu negligentem exsequi per annum patris ultimam voluntatem, amittere quintam partem, non verò tertiam, quæ legitimæ portionis pars est : hanc etiam opinionem sensit Glos. in dict. cap. *si hæredes*, in fin. et istam dicit communem opinionem Joan. Lecirier in tractat. *primogenituræ*, lib. 3. quæst. 6. et sequitur Carolus Molin. *in consuet. Parisiens.* tit. 1. §. 8. in gloss. 3. quæst. 1. Tenet etiam Didacus à Covarruv. in dict. cap. *si hæredes*, ubi respondet ad cap. *licèt*, *de voto*, post Carol. ubi suprà, quòd ibi filius propria promissione se astrinxerat ad exsecutionem

razon de naturaleza, segunt dice en el título de los testamentos en la ley que comienza: Religiosa vida.

TITULO XI.

DE COMO SE PUEDEN MENGUAR LAS MANDAS ET FASTA QUE QUANTIA, A QUE DICEN EN LATIN *FALCIDIA*, Ó *DEBITUM BONORUM SUBSIDIUM*, Ó *TREBELLIANICA*.

Convenible cosa es et con razon que el heredero de cada un home haya los bienes de aquel á quien debe heredar ó cierta parte dellos; ca desaguisado serie de haber nombre de heredero et nol venir ende ninguna pro (1). Et porque acaesce á las vegadas que los homes esparcen et derraman todos sus bienes faciendo mandas dellos, de manera que non finca al heredero aquella parte que debie haber de derecho, por ende pues que en el título ante deste deximos de las mandas et de los testamentarios que las han de pagar, conviene que digamos en este quánto es lo que el heredero puede sacar de cada manda quando non hobiese aquella parte que debie haber: et de qué cosas puede esto seer fecho, et en quál manera et en qué tiempo.

LEY I.

Quánto es lo que el heredero puede sacar de cada manda quando non hobiese aquella parte que debie haber; et de qué cosas lo puede facer.

Falcidia es llamada en latin la quarta parte de la herencia que debe haber á lo menos el heredero extraño en los bienes del finado por razon que es establescido en testamento de otro, et por ende decimos que quando algunt home face manda de todos sus bienes de manera que non dexa al heredero la su parte que debe haber, entonce el heredero puede baxar de cada una de las mandas (1) la quarta parte dellas et retenerla para

voti paterni, et ideò sub pœna anathematis etiam Papa jubet suam promissionem adimplere, et quòd aliàs noverit se regno privandum: cessante verò propria promissione, non processerat ibi Papa ad regni privationem ex non adimpletione voti paterni tantùm.

TITULUS XI.

DE FALCIDIA, ET TREBELLIANICA.

(1) *Ninguna pro.* Habes hìc unam rationem, quare fuit introducta Falcidia, alias vide per Bart. in l. *nemo potest*, col. 1. D. *de legat.* 1. et adverte quòd locum habet Falcidia etiam favore hæredis succedentis ab intestato, l. *filiusfamilias*, D. *ad leg. Falcid.* Quid autem in legatario, an possit detrahere Falcidiam de suo legato alteri legatario? Jacob. Butri. tenuit, quòd sic, si totum fuit legatarius jussus restituere alii legatario; Gloss. tamen tenet contrarium in authentic. *de hæred. et Falcid.* in princ. §. *his igitur*, et ibi Bart. Gloss. etiam, et ibi Bald. in l. 1. fin. col. *C. communia de legat.* vide textum in l. *pœnales*, §. *si Titio*, D. *ad leg. Falcid.* de fideicommissario universali, an detrahat, si hæres non detraxit? Vide per Bart. in dict. §. *his igitur*, et per Joann. de Imol. et Alexand. in l. 1. §. *denique*, D. *ad Trebell.* et Azon. *C.* eod. in summa, colum. 1.

LEX I.

Hæres extraneus institutus debet habere quartam quæ dicitur *Falcidia*, quando gravatur multis legatis, ita quòd excedunt alias tres partes hæreditatis, et resecatur de quolibet legato, ut habeat dictam quartam: si verò hæres institutus sit de descendentibus testatoris, habere debet legitimam debitam jure naturæ. Hoc dicit.

(1) *De las mandas.* Adde l. 2. *C. ad leg. Falcid.* et l. *in quantitate*, §. fin. l. *Plautius*, et l. *lineam margaritarum*, D. eod. et non potest detrahere falcidiam in una re tantum, ut notat Azo *C.* eod. in summa, col. 2. Gloss. in dict. l. 2. et vide per Bart. in l. *in quartam*, D. eod. et adde l. 2. in fin. infrà eod. Quid autem de eo, quod detrahitur de legatis, ut legata, quæ excedunt patrimonium, reducantur ad vires patrimonii? Dic quòd illa pars, quæ excedit, detrahetur de omnibus legatis tam piis quàm non piis ad dictum effectum, licèt aliàs de legatis piis non deducatur falcidia, quæ debetur jure institutionis, ut in authentic. *similiter*, *C.* eod. et infra eod. l. 4. probatur hoc benè in l. *si certarum*, §. fin. D. *de testam. milit.* et tenet Joann. And. *in addition. ad Speculat.* tit. *de testam.* §. 1. super verbo *quid si legatum*, in fin. tenet etiam Alberic. in l. *si quis ad declinandam*, *C. de Episcop. et cleric.* Joann. de Imol. Paul. et Alexand. in l. *si post missionem*, D. *ad leg. Falcid.* Bart. in dict. authentic. *similiter*. Dicit tamen singulariter Angel. in dict. l. *si certarum*, §. *si miles*, hoc esse verum, si legata consistunt in quantitatibus, secùs si in speciebus consisterent, nam tunc illa, quæ sunt in speciebus hæreditariis, præstabuntur integra; pro quo benè facit textus in l. *si fideicommissorum*, D. *ut in pos. legat.* idem tamen Angel. in l. *quærebatur*, D. *ad leg. Falcid.* per illum textum tenet contrarium, imò quòd pro rata detrahatur de quolibet legato, sive consistat in quantitate, sive

sí. Et si por aventura el testador non ficiese mandas de todos sus bienes, pero si los minguase de guisa que el heredero pagando entregamiente las mandas non le fincare en salvo la su parte, decimos que bien puede baxar de cada una de las mandas aquello que demas mandare (2), et retenerlo para sí fasta que haya su derecho; et este baxamiento se debe facer de cada manda segunt fuere la quantia dellas. Mas si los herederos fuesen de los que decenden ó suben por la liña derecha del facedor del testamento, entonce deben haber la su parte legítima (3), á que llaman en latin *debitum jure naturæ*, asi como deximos de-

in specie; et ibi respondet ad notata per Glossam in l. *si verò composita*, D. *de testam. milit.* quæ dicit non fieri compositionem neque contributionem, cùm quædam legata consistant in specie, quædam in genere; quia dicit se intelligere illam glossam, quando omnia legata sunt intra vires patrimonii, sed quando exhauriunt patrimonium fortè in longè pluri, tunc ad compositionem venitur per dictam l. *quærebatur*. Paul. de Cast. fuit in hoc sibi contrarius, ut refert Alexand. in dict. l. *quærebatur*, ubi ipse tenet opinionem Angeli, tanquam tutiorem, quam etiam dicit tenere Bald. in l. 2. §. 1. D. *de condict. indeb.* ubi respondet ad dictam l. *si fideicommissorum:* et idem tenet Bald. in l. 2. ad fin. *C. ad leg. Falcid.* et in l. *licet*, eod. tit. ubi dicit, esse ad hoc textum expressum. Adverte etiam, quòd pretium servorum manumissorum ex judicio defuncti deducitur de hæreditate tanquàm æs alienum, et per consequens deducitur ante omnia legata, ut in l. *si servus*, cum l. sequenti, et l. *æris*, D. *ad leg. Falcid.* l. 1. §. *in quibusdam*, D. *si cui plus quàm per leg. Falc.* sed intelligendum est, ne in hoc decipiaris, respectu legis Falcidiæ debitæ jure institutionis, non verò respectu diminutionis faciendæ propter defectum patrimonii, secundum Bart. in dict. authentic. *similiter*, et quia est eadem ratio in aliis legatis piis, quæ tamen diminuuntur, ut dixi, propter defectum patrimonii; quod tamen subintelligerem, et limitarem, quando ageretur de præjudicio legitimæ filiorum debitæ de jure naturæ, quia illa non debet minui etiam propter libertates legatas servis, ut notat Gloss. in l. *Papinianus*, § *quarta*, D. *de inoffic. testam.* cessante verò legitima, tunc etiam propter defectum patrimonii non debent minui legata talia libertatis, sed deducuntur ut æs alienum, ut probat textus apertus in dict. §. *in quibusdam*. Nota etiam quòd legatum dotis factum filiæ per patrem ante omnia alia legata deducitur, tanquam æs alienum, et sic aliis legatis præjudicat, Bartolus notabiliter in l. 2. §. *si sponsa*, D *de privileg. creditor.* Bald. novel. in tractat. *de dote*, fol. 34. col. 3. vers. 1. *privilegium*. De legato autem alimentorum, vel ususfructus, seu in annos singulos, quomodò defalcetur, vide l. *cum Titio*, et l. *hæreditatum*, D. *ad leg. Falcid.*

(2) *Demas mandare*. Adde dict. l. *in quantitate*, §. fin. D. eod. et *Institut.* eod. §. fin.

(3) *Su parte legitima*. Satis apertè probatur hìc, filium vel patrem non posse detrahere duas quartas, debitam scilicet jure naturæ, et aliam debitam jure institutionis; quod patet ex dictione *mas*, quæ latinè *sed*, adversatur in jure et in facto, l. 2. D. *si quis in jus vocat. non ierit*, Gloss. et Bart. in l. *qui usumfructum*, D. *de verbor. oblig.* et in l. *prætoriæ*, §. 1. D. *de prætor. stipulat.* habebit ergo filius legitimam debitam jure naturæ tantùm, ut hìc vides, et non quartam falcidiam debitam jure institutionis, licèt ei locus esset, eò quòd hæreditas onerata esset legatis puris, vel conditionalibus, vel in diem. Et hujus sententiæ fuit Azo in summa, authentic. *de hæred. et Falcid.* colum. 2. vers. *hic autem quæri potest*, ubi quærit, an alicui plures falcidiæ competere possint, ut si filius fuerit institutus, et in totum restituere rogatus, an quartam trebellianicam, et jure naturæ debitam possit habere: vel si fuerit legatis oneratus, an quartam jure naturæ, et jure institutionis habeat: vel si fuerit arrogatus, an quartam ex constitutione Divi Pii, et jure naturæ, et Trebellianicam possit petere? Et respondet satis se putare in omnibus casibus hujusmodi unam quartam sufficere, argumento cap. 1. §. *si quis autem non implens*, in ead. authentic. et l. *Papinianus*, §. penult. D. *de inoffic. testam.* nisi in casu, quando rogatus esset filius de restituenda hæreditate sub conditione, vel in diem; nam statim potest retinere debitum bonorum subsidium, sed adveniente die potest habere quartam trebellianicam, ut *C. ad Trebell.* l. *jubemus:* et ista est communis opinio, et quæ practicatur in judiciis, et in scholis, secundum Angel. in l. *cohæredis*, §. *cum filiæ*, D. *de vulg. et pupill.* et plenè tradit Alexand. in l. *in ratione*, §. *quod vulgo*, 5. et 6. col. D. *ad leg. Falcid.* et consil. 142. incipienti, *circa primam dubitationem*, in 2. vol. et in 2. *dubio*, Jaso in authentic. *res quæ*, *C. communia de legat.* col. 3. et in authentic. *novissima*, *C. inoffic. testam.* num. 39. et in l. *filium*, num. 8. *C. famil. ercisc.* Decius consil. 55. num. 8. et consil. 228. col. fin. et consil. 419. col. 1. idem etiam esset in ascendentibus à liberis gravatis de restituenda hæreditate sub conditione, vel in diem, tenent Angel. et Cuma. in l. *si à milite*, §. fin. D. *de testam. milit.* ubi Bald. de hoc dubitavit: et opinionem Angeli, et Cuma. sequuntur dicentes eam esse communem, Joann. Crottus in l. *qui Romæ*, §. *duo fratres*, col. 22. D. *de verbor. oblig.* et Aimond. Sab. in consil. 110. quamvis Alexander contrarium tenuerit in dict. §. *quod vulgo*, col. 7. An autem de isto jure Partitarum, et legum Fori, et Tauri procedat hodie istud de trebellianica quando filius, vel pater fuit gravatus de restituenda

suso en el título de los testamentos en la ley que comienza: Religiosa vida. Otrosi decimos que el heredero puede sacar la su parte asi como deximos de todas las mandas ó donaciones (4) que los testadores facen por razon de su muerte.

LEY II.

En qué manera se deben minguar las mandas.

La manera en que los herederos deben baxar de las mandas la su parte legitima á que llaman en latin *falcidia* es esta (1), que primeramiente deben pagar todas las debdas (2) que debie el defunto, tambien las que debie á aquel que establesció por su heredero como á otros qualesquier á quien las debiese, fueras ende si el testador dixiese señaladamiente en su testamento que el debdo que él debie á aquel que establesció por su heredero que non querie que se sacase (3) de las mandas nin se entregase dél. Otrosi deben sacar enante todas las despensas que fuesen fechas por razon de la muerte del defunto, et aun deben sacar enante las despensas (4) que ficie-

hæreditate, sub conditione; vel in diem? Vide quod dixi in l. 12. in gloss. fin. tit. 5. supra ead. *Partit.* Et quod dixi suprà, non posse detrahi legitimam, scilicet, debitam jure naturæ, et falcidiam debitam jure institutionis, etiam quando legata erant conditionalia, vel in diem, tenet Fulgos. in l. *quamquam, C. ad leg. Falcid.* et istam partem tenet Alexand. in dict. §. *quòd vulgo,* col. 7. vers. *potest etiam ex prædictis dubitari,* ubi vult in hoc esse diversitatem inter falcidiam, et trebellianicam, quamvis Bald. in dict. l. *quamquam,* voluerit contrarium. An autem in casu, quo filius potest deducere duas quartas, possit adhiberi remedium, quòd unam tantùm detrahat? Vide per Alexand. in l. *si debitor,* D. *ad leg. Falcid.* ubi tradit quòd sic, videlicet ut pater prohibeat trebellianicam deduci, et jubeat compensari eam cum legitima; vide ibi per eum quamplures ad hoc allegantem. Adverte etiam quòd in casu, quo deducendæ essent duæ quartæ, detrahetur prius de universo legitima debita jure naturæ, et postea de residuo trebellianica, ita vult Gloss. in cap. *Raynaldus,* super verbo *medietatem,* et super verbo *licèt ipsas non expresserit, de testam.* et tenet Bald. in dict. authentic. *de hæred. et Falcid.* §. *si quis autem non implens.*

(4) *Donaciones.* Habet enim locum Falcidia non solùm in legatis et fideicommissis, sed etiam in donationibus causa mortis, l. *si is qui quadringenta,* D. *ad leg. Falcid.* et etiam in donationibus factis inter vivos, ita tamen si morte confirmantur, l. *in donationibus, C.* eod. et l. antepenult. *C. de donation. inter vir. et uxor.* habet etiam locum in mortis causa capionibus, in dict. l. *si is qui quadringenta,* et tenet Azo eod. in summa, colum. 1. vers. *locum habet Falcidia.*

LEX II.

Antequam detrahatur falcidia, deducitur de bonis defuncti æs alienum, etiam ipsi hæredi debitum, nisi testator prohibuerit deduci, quod debet hæredi: deducuntur etiam expensæ funeris, et inventarii, et instrumenti testamenti. Item non detrahitur falcidia de pecunia relicta ad emendos servos alienos et manumittendos, nisi in eo quod excedat pretium emptionis. Ex legato tamen quo quis gravatur, ut proprium servum manumittat, detrahitur falcidia; de cæteris verò rebus detrahitur in eisdem rebus, si divisionem recipiant, aliàs in æstimatione: neque potest hæres eligere falcidiam in una re alii legata, nisi de legatarii consensu. Hoc dicit.

(1) *Es esta.* Prosequitur dicta Azon. *C. ad leg. Falcid.* in summa, col. 2. vers. *sic autem ponitur.*

(2) *Las debdas.* Adde l. *qui fundum,* §. *si quis hæredem,* D. eod. *C.* eod. in l. *irritum,* et l. *in imponenda.*

(3) *Non querie que se sacase.* Adde l. *si debitor,* D. eod.

(4) *Las despensas.* Impensa funeris omnino deducitur, quia necessaria est, ut hìc; et intellige, ut habetur in l. 1. §. *de impensa,* D. eod. et l. 2. et in §. *cum autem, Institut. eod. tit.* ubi vide, quid si monumentum sit sumptuosum, quod testator jussit fieri, an detrahetur falcidia de superfluo ultra necessitatem secundum qualitatem personæ defuncti, nam Angel. in dict. §. fin. et in l. *hæreditas,* §. 1. in princ. D. *de petition. hæred.* tenet, quòd cùm hoc tendat ad ornatum ecclesiæ, dicetur relictum ad pias causas, et sic indistinctè cessabit falcidia. Joann. de Imola tamen ibi tenet contrarium, quia non videtur propriè respicere piam causam, quatenus expenditur ultra necessitatem, sed potius tendit ad vanam gloriam et solatium vivorum, et memoriam defuncti. Alexand. ibi transit cum Ang. post Rapha. et Paul. de Cast. cum limitatione tamen, quòd hoc tendat ad ornatum ecclesiæ, quia relicta ad ornatum ecclesiarum enumerantur inter legata pia, ut tradit idem Alexand. in l. 1. §. *ad municipium,* D. eod. Si ergo, secundum qualitatem defuncti dedecus esset sepeliri in terra, impensa necessaria reputabitur constructio monumenti ad sepeliendum eum, dum tamen talis impensa sit decens statui suo, ut declarat Joan. de Imol. in dict. §. *de impensa,* seu final. D. eod. et Angelus Aret. in §. fin. *Institut.* eod. Quid autem de expensis, quæ fiunt in exsequiis prælati mortui; an sint solvendæ de dignitate, vel de bonis prælati mortui, vel ejus hæredum? Vide per Abb. in cap.

ren en los escriptos del testamento et en los memoriales (5) de los bienes del defunto. Otrosi deben sacar enante los dineros que el testador mandase para comprar siervos que mandase franquear; pero en esto ha departimiento, ca si el testador mandase dineros á alguno porque franquease su siervo mesmo (6), de tal manda como esta bien se puede

ut præteritæ, de elect. ubi refert se in hoc non vidisse auctoritatem Doctoris antiqui, et quòd Cardin. ibi brevissimè dixit se credere, quòd sint faciendæ ex bonis prælaturæ, quia procedunt ad negotium electionis, ut in cap. *bonæ*, el 2. *de elect.* Abb. verò ibi referens se ad disputationem suam, quæ incipit *Sempronius*, concludit, quòd expensæ concernentes remedium seu solatium animæ defuncti, fieri debent ex bonis prælaturæ, quantumcumque prælatus habuerit proprium, per argumentum optimum in cap. *ad Apostolicæ, de donation.* et in cap. *bonæ rei*, 12. quæst. 2. et in cap. *ubi periculum, de elect.* lib. 6. expensæ verò, quæ fiunt ad consolationem et pompam vivorum, ut magnus apparatus funerum in vestibus et aliis similibus, istæ non sint deducendæ ex bonis prælaturæ: videas ibi per eum, et plenè in dicta sua disputatione. Quid autem si Papa det clerico licentiam testandi de his, quæ habuit ex titulis suorum beneficiorum, ad quem spectet impensa funeris tunc, vide per Decium in hoc consulentem, consil. 157. incipit, *quæritur*, de expensis funeralium Reverendissimi Cardinalis Tributii, et quatenus ibi tradit, quòd translatio bonorum videtur facta cum oneribus suis. Adde ad allegata ibi per eum l. 2. §. *si quid*, D. *de hæred. vel action. vendit.* quæ magis in terminis facere videtur. Quæ autem dicantur impensæ funeris (seu *por razon de la muerte*, ut in ista lege dicitur) dic, quòd quidquid in hoc fuerit erogatum antequam corpus sepeliatur, l. *at si quis*, §. *funeris causa*, et l. *funeris sumptus*, D. *de religios. et sumptib. funer.* optima l. 12. tit. 15. *Partit.* 1. ex quo infertur, prout infert Michael de Cifuentes in l. 30. *in Ordinam. Tauri*, quòd impensa facta in pulsatione campanarum, et in recommendatione clericorum, et in ductione corporis ad ecclesiam sepulturæ, et in apertura sepulturæ, et in Missis, cera, et oblationibus, quæ offeruntur, et in vestibus luctuosis, dicitur impensa funeris; allegat glossam notabilem, et ibi Angel. in l. *si ex re*, §. fin. D. *de stipulat. servor.* Cætera verò quæ expenduntur sepulto jam corpore, non dicuntur impensa funeris, nisi in casu cùm corpus sepeliatur de nocte, et postea die sequenti antequàm divertatur ad extraneos actus, efficiantur exsequiæ, nam etiam tunc dicetur impensa funeris, secundum Cardinal. in Clement. *dudum*, in §. *verùm*, 4. quæst. *de sepulturis.* Legem tamen istam et similes, scilicèt, quòd impensa funeris deducatur, ut æs alienum, ut hìc, et in dict. l. *imponenda*, et dict. §. fin. cum l. sequent. et l. *impensa*, D. *de religios. et sumpt. funer.* et l. fin. §. *in computatione*, C. *de jure deliber.* limitabis, ubi tractaretur de legitima filiorum vel ascendentium, nam tunc detrahitur talis expensa de quinto vel tertio bonorum, et non de tota hæreditate, ut cavetur in dict. l. 30. et in l. 6. *in Ordinam. Tauri.* Et quod supra retuli de vestibus luctuosis, quòd reputentur impensa funeris, ex Glossa, et Angel. in dict. l. *si ex re*, §. fin. confert, secundum Angelum ibi, quòd vestimenta vidualia tradita uxori tempore funeris et luctus mariti, imputentur hæredi, et non in summa dotis suæ, limita et intellige, secundum Joan. de Imol. in dict. §. fin. dict. l. *si ex re*, quando tales vestes essent vilis pretii, et deputatæ ad usum quotidianum; secùs fortè secundum eum si essent vestes festivæ, et magni valoris, quia tunc videtur potius tradita dicta vestis, ut servet honorem mariti, quamdiu sit vidua, quàm videatur donata, argumento l. *si ut certo*, §. *interdum*, D. *commodat.* et ideo si tunc mulier nuberet, hæres posset, secundum eum, tales vestes pretiosas repetere; quod tamen intelligit, nisi alia esset consuetudo regionis, nam illa esset servanda, argumento l. *minimæ*, D. *de legib.* Vitalis etiam in suo tractatu *clausularum*, fol. 332. cum sequent. adducit in ista quæst. Bald. *in margarita.* Innoc. super parte *maritus*, et Ludov. Roman. in authentic. *ex testamento*, C. *de collat.* et videtur se reducere, quòd, aut hæredes tenentur ad alimenta, quia dos consistebat in mobilibus, vel uxor mansit prægnans, et tunc tenentur hæredes uxori ad vestimenta lugubria; aut non tenentur ad alimenta, et tunc neque tenebuntur ad istas vestes: si tamen ei datæ fuerunt, et sunt viles, efficiuntur uxoris; si verò sunt magni valoris, videntur traditæ ad usum, non animo donandi, unde si transeat uxor ad secunda vota, possunt repeti ab ea: quæ omnia intelligit, nisi aliter se habeat consuetudo, quia illa est servanda. Et quòd istas vestes nigras uxor secundo nubens reddere debeat, adde Bald. 5. vol. *consil.* in consil. 478. incipit, *quædam sunt res*, ubi etiam ponit hæc verba: Quoad pannos nigros viduales debet distingui qualitas personarum, nam sicut uxor debet habere alimenta, ita etiam indumenta, unde absque viduali veste non potest honestè transire, debet fieri expensis viri, ut notatur in l. *sicut, de oper. libertor.* et ita servat consuetudo: tamen, si postea deponit luctum et habitum vidualem, reddat vestes, quas recepit et contemnit, argumento D. *solut. matr.* l. *in his*, §. 1. mulier verò quæ non vult indui de nigro, non propterea est infamis, ut C. *de infam.* l. *decreto.*

(5) *Et en los memoriales.* Adde l. fin. §. *in computatione*, C. *de jur. deliber.* deducitur etiam quod impenditur in venditione bonorum pro debitis exsolvendis, ut D. eod. l. *quantitas.*

(6) *Su siervo mesmo.* Adde l. *generaliter*, §. *si quis alienum*, et §. *si cui*, et l. *decem*, D. *de fidei-*

sacar la parte que es llamada falcidia. Mas si mandase dar los dineros á algunt home á quien mandase comprar siervo dotri, si todos los dineros entrasen en la compra de aquel siervo, non se puede ende sacar la falcidia; mas si sobrasen dineros de la compra, bien se puede ende sacar (7), et de todo lo al que fuere puede el heredero sacar la su parte legítima en esta manera, que si aquella cosa de que fue fecha la manda fuere atal que se pueda partir sin daño et sin malestanza della, debe el heredero tomar della su parte (8); mas si fuese cosa que se non podiese partir, asi como sierva, ó caballo, ó libro ó otra cosa semejante, entonce débenla apreciar (9), et del prescio della debe tomar el heredero la su parte. Et si el heredero quisiese tomar su parte éntrega en una cosa (10) apartadamiente que fuese mandada á otros, non lo puede facer si non fuere con placér de aquel á quien fue mandada.

LEY III.

Qué tiempo debe seer catado para poder minguar las mandas en razon de sacar el heredero la su parte legítima.

La quantia de los bienes del defunto debe seer contada et asmada quanta era en el tiempo que él finó (1), porque segunt que entonce era debe el heredero sacar la su quarta parte; et si despues se minguó ó se acresció (2) el daño ó el pro della, pertenesce al heredero et non á aquellos que deben haber las mandas. Et esto serie como si el testador hobiese en valia cient maravedis quando finase, et los bienes en que los hobiese fuesen en ganados, asi como vacas, ó ovejas, ó cabras ó otros ganados semejantes; ca si quando moriese el testador valiesen cient maravedis los ganados et non mas, et despues pariesen ó esquilmasen dellos otros frutos, asi como queso ó lana, de guisa que los fijos et los esquilmos valiesen otros cient maravedis ó mas, por todo eso habrá el heredero todo el esquilmo de los ganados et la quarta parte de los cient maravedis que valien los bienes del testador quando él finó. Otrosi decimos que si se minguase despues de los bienes del finado la quarta parte dellos, con todo eso habrán las mandas complidamiente aquellos á quien fueron mandadas, et el heredero perderá la su parte de todo aquello que menguare ende; ca derecho es que pues que á él pertenesce la pro del acrescimiento de la herencia, que otrosi sufra el daño (3) quando hi acaesciere despues de la muerte del testador.

commiss. libert. et l. *sed si non servus*, D. *ad leg. Falcid.*

(7) *Ende sacar.* Detrahitur ergo falcidia, si ea detracta, quod superest sufficit ad alienum servum redimendum, ut in juribus in præcedenti glossa allegatis. Quid autem de pretio servi testatoris vel hæredis, quem testator jubet manumitti? Vide in l. *si servus*, cum ll. sequent. et l. *æris alieni*, D. eod.

(8) *Su parte.* Adde l. *Plautius*, et l. *lineam margaritarum*, D. eod. et *C.* eod. l. *error*, et l. 2. et l. fin.

(9) *Apreciar.* Et æstimatione facta denuntiabit hæres legatario, ut partem æstimationis inferat, ut subjicit; quòd si non inferat, utetur adversus eum doli exceptione, l. 1. §. *si ususfructus*, et l. *si is qui*, §. fin. D. *ad leg. Falcid.*

(10) *En una cosa.* Prosequitur dicta Azon. *C.* eod. in summa, col. 2. vers. *et pro hoc solvitur quæstio*, non enim potest hæres invitis legatariis in una re detrahere falcidiam, ut probatur in l. *Plautius*, D. eod. et adde quæ dixi in l. 1. suprà eod. in gloss. 1.

LEX III.

Quantitas hæreditatis in computatione falcidiæ inspicitur tempore mortis testatoris; nec quod postea accrevit, aufert hæredi falcidiam; nec quod diminuit, eum exonerat à legatorum præstatione. Hoc dicit. Habuit ortum à §. *quantitas*, Instit. *ad leg. Falcid.* et à l. *in quantitate*, D. *ad leg. Falcid.*

(1) *Finó.* Adde l. *in quantitate*, in princip. D. *ad leg. Falcid.* et *Institut.* eod. §. penult.

(2) *O se acresció.* Adde l. *in ratione*, in princ. D. eod. ubi vide Angel. et Alexand. limitantem hoc quatuor modis, et per Paulum de Cast. limitantem etiam nisi diminutio vel augmentum contingens post mortem testatoris sumpsisset originem in vita testatoris, quia tunc videretur contigisse in vita, l. *Paulus*, D. eod. et vide ibi per Alexand. per quem etiam vide, quid in trebellianica, et quid etiam in legitima debita de jure naturæ, et per Paul. de Cast. ibidem, et in l. *in quantitate*, in princ. eod. tit. Vide etiam ibi per Paul. et Alex. an ista lex procedat etiam hodie facto inventario, et per Bart. et Alexand. in dict. l. *in ratione*, §. *diligenter*, et adde etiam l. *cum quo*, D. *ad leg. Falcid.*

(3) *El daño.* Adde l. *secundum naturam*, D. *de regul. jur.*

LEY IV.

Quáles mandas non deben seer minguadas por razon de la falcidia.

Sacar pueden los herederos de las mandas la su quarta parte legítima á que llaman en latin *falcidia*, asi como desuso se muestra; empero mandas hi ha de tal natura de que non la podrien sacar, et son estas, asi como de las cosas que dexa el facedor del testamento á eglesia (1), ó á otro logar religioso, ó á hospital, ó á pobres, ó para quitar cativos ó en alguna otra manera que fuese para obra de piedat (2); ca de tales mandas como estas nin de las otras semejantes dellas non debe

LEX IV.

Non detrahitur falcidia de relictis ecclesiæ, hospitali, et loco religioso, aut pauperibus, seu in redemptionem captivorum, vel alias pias causas, secùs in legitima debita jure naturæ : nec etiam extraneus hæres de militari testamento jure militari facto. Hoc dicit. Concordat cum hac l. *si quis ad declinandam*, *C. de Episcop. et cleric.* et cap. *si pater*, *de testam.* lib. 6.

(1) *A eglesia.* Adde cap. *Pontifices*, 12. q. 3. sive igitur relinquatur ecclesiæ simpliciter, sive ecclesiæ, et ad piam causam, sive ad piam causam tantùm, cessat falcidia, ut hic, et in authentic. *similiter*, *C. ad leg. Falcid.* et in corpore, unde sumitur, et sic corrigitur l. 1. §. *ad municipium*, D. *ad leg. Falcid.* quatenus dicit, quòd habet locum falcidia etiam in his, quæ Deo relinquuntur : et ista erit magis communis opinio, quam etiam tenebat Azo *C.* eod. in summa, col. fin. cum finaliter dicit, melius est favore clericorum, ut dicamus correctum. Sed quid si una ecclesia, vel alia pia causa esset instituta hæres, et gravetur legatis relictis alteri ecclesiæ, vel piæ causæ; an tunc etiam cesset falcidia? Dinus tenuit, quòd tunc competat falcidia, ex eo quia privilegiatus non potest uti privilegio contra pariter privilegiatum, per id, quod habetur in authentic. *de sanctissim. Episcop.* §. *sed hoc præsenti*, ubi etiam hoc tenet Angel. et idem voluit Abbas in cap. *in præsentia*, *de probat*, 12. col. et Salic. in authentic. *qui rem*, *C. de sacrosanct. eccles.* qui dicit ita tenere Doctores in dict. authentic. *similiter*, et pro ista opinione secundum Alexand. in dict. §. *ad municipium*, bene facit l. *sed et milites*, in princ. in vers. *nisi fortassis*, D. *de excusat. tutor.* ubi si privilegiatus fundat se in jure communi, potest illo uti contra pariter privilegiatum; quem textum ad hoc notat ibi Baldus post Jacob. de Aren. Ludov. tamen Roman. in repetitione authenticæ, *similiter in* 40. *speciali ad pias causas*, et in l. *Marcellus*, §. *res quæ*, D. *ad Trebell.* tenet contrarium ex eo, quia pia causa instituta non fundat se in jure speciali, sed in jure communi, secundum quod hæres debet detrahere falcidiam de legatis; sed pia causa legataria fundat se in privilegio speciali, ideò debet præferri, l. fin. D. *ex quib. caus. major.* et respondet ad §. *sed hoc præsenti*, quòd ibi utraque causa reperiebatur in specie privilegiata, et istam opinionem dicit Alexand. ubi suprà, magis sibi placere in puncto juris, per dict. l. fin. et notata per Bart. in dict. authentic. *quas actiones*, *C. de sacrosanct. eccles.* ibique respondet ad dictam l. *sed et milites*, quòd ibi non competebat privilegium contra excusationes juris communis; et subdit, quòd in practica durum esset obtinere contra auctoritates prædictorum Doctorum tenentium, tunc falcidiam posse detrahi : et certè non est recedendum ab opinione prædictorum, quæ est communis, ut tradit Decius in dict. cap. *in præsentia*, num. 52. et quia privilegiatus in specie non utitur privilegio contra alium privilegiatum in genere propter similem ejus qualitatem, nisi quando privilegiatus in genere certat de lucro, et alter de damno vitando, ut est in casu dict. l. fin. ut latiùs prosequitur Decius ubi suprà post Bald. in authentic. *perpetua*, *C. de sacrosanct. eccles.* et quia secundum Angelum in dict. §. *sed hoc præsenti*, rationes, quare cessat falcidia in relictis ad piam causam, cessant quando pia causa est instituta.

(2) *De piedat.* Et tale legatum pium detrahetur, ut æs alienum de hæreditate, l. *ejus*, et l. *æris alieni*, D. *ad leg. Falcid.* Gloss. in dict. authentic. *similiter*. Doctores communiter in l. *ex asse*, D. *ad leg. Falcid.* volentes, quòd si legata sint quædam pia, quædam non pia, de non piis non detrahetur falcidia pro piis, textus notabilis in l. *si post missionem*, D. eod. si tamen eidem relinquatur unum legatum ad pias causas, et aliud ad non pias causas, tunc de legato non pio detrahetur falcidia pro utroque, secundum Angel. in l. *sed si non servus*, §. 1. in princ. per illum textum, D. eod. et sequuntur Joan. de Imol. Paul. et Alex. ibidem, sub. l. *si servus*, eod. tit. Paul. in l. *si post missionem*, D. cod. et Bart. in authentic. *sed in ea*, *C.* eod. et habes hic quòd relictum ecclesiæ, vel hospitali, vel in usus pauperum, vel redemptionem captivorum, dicitur relictum ad pias causas, et adde Specul. tit. *de instrum. edition.* §. *nunc verò aliqua*, vers. *et scias*, el 2. ubi vide, quòd inter relicta ad pias causas, idem esset, si relinquatur pro refectione murorum, et pro custodia terræ, quia custodiuntur orphani, et miserabiles, qui sunt intus. Item relictum ad instructionem pontium, et viarum, dicitur ad pias causas, Gloss. et ibi notat Nicol. de Neapol. in l. 1. §. *ad municipium*, D. *ad leg. Falcid.* quod intellige secundum Specul. in dict. vers. *et scias*, el 2. si necessitas immineat, non aliter, per l. *ad instructionem*, *C. de sacrosanct. eccles.* cum aliis ibi allegatis : sic

el heredero retener para sí ninguna cosa por razon de falcidia (3), ante deben seer dadas complidamiente asi como el testador las mandó dar, fueras ende si el heredero fuese de

ergo limitabis quæ dicit Paul. de Castr. in l. *pater filium*, col. 2. D. *de inoffic. testam.* cùm dixit, quòd illa solùm sortiuntur privilegia piæ causæ, quæ in jure reperiuntur specificata; unde secundum eum legatum ad refectionem viæ, vel pontium, vel murorum, non dicitur pium. Et isto etiam modo limita et intellige quod hìc dicitur de redemptione captivorum, nam debet intelligi, ut redimantur captivi egentes; si enim ipsi habeant facultates, quibus se redimant, non dicetur relictum pium, ut etiam in terminis tradit Bald. novell. in tract. *de dote*, fol. 7. col. 3. et vide Specul. ubi suprà, de relicto, ut pingatur imago Beatæ Virginis Mariæ, vel alterius Sancti, quòd dicatur relictum pium: etiam tenet Angel. in dict. §. *ad municipium*, ubi etiam Alexand. et ut dicit Baldus in dict. auth. *similiter*, omne propter quod anima testatoris sublevatur, vel anima cujuscumque catholici, vel animatum corpus carcerati etiam pro maleficio, dicitur relictum ad pias causas, juxta notata in l. *si quis Titio*, D. *de legat.* 2. bonus textus in authentic. *ut cum de appel. cognos.* cap. 3. §. 13. vers. *occasionem*, ibi: *eorum animæ piissimæ subleventur.* Bald. tamen in authentic. *contra rogatus*, C. *ad Trebell.* vult contrarium in carceratis pro maleficio, quia non sunt digni secundum eum misericordia, qui deliquerunt, sed soli innocentes. Primum tamen dictum videtur verius, et tenuit Gloss. in cap. *sacrorum*, 12. q. 2. dum dicit, quòd dispositio illius capituli et l. *sancimus*, C. *de sacrosanct. eccles.* dicens, quòd res ecclesiæ possunt alienari in redemptionem captivorum, militat etiam in carceratis pro maleficio: allegat textum in cap. *si res aliena*, 14. quæst. 6. et cap. 1. et cap. *reos*, 14. quæst. 5. ubi habetur, quòd non est inhumanum benè facere etiam his, qui deliquerunt, allegat etiam cap. *non satis*, 86. dist. ibi cùm dicit, sed plus illis, qui sine culpa. Et illam glossam sequuntur Joannes de Imol. et Alexand. in l. *quamvis*, D. *solut. matrim.* et intellige de carceratis pauperibus, ut suprà tetigi post Specul. et adde Ang. in tract. *maleficior.* in parte *qui Judex dictum Cajum carcerari jussit.* Adde etiam, quòd pia causa est maritare virgines, ut tradit Bald. in authentic. *nisi rogati*, C. *ad Trebell.* et vide per Bald. novell. ubi suprà, et intellige de pauperibus congruam dotem non habentibus, ut tradit Bald. novell. ibi, quem vide. Item an relictum pro malè ablatis dicatur pium, vide per Specul. ubi suprà, et ibi per Joann. And. in addit. col. mihi 29. et 30. et ibi vide, quid si malè ablata non ascendunt ad quantitatem legati, an quod superest, convertatur in alios pios usus; qui tenet, quòd sic. Item dicitur relictum ad pias causas, si relinquatur pro alimentis etiam consanguineo pauperi, Gloss. in l. *illud*, C. *de sacrosanct. eccles.* per Bart. in l. *alio*, D. *de alim. et cibar. legat.* col. 2. et non ex verbis testatoris judicandum est, sit pium, necne, sed ex qualitate causæ, ut dicit Alberic. in l. *nulli*, col. penult. C. *de Episcop. et cleric.* Bald. in dict. authentic. *similiter*, non enim potest assertio testatoris veritatem immutare, l. *qui testamentum*, D. *de probat.* l. *si fortè*, D. *de castr. pecul.* et argumento l. fin. D. *de exercitoria.*

(3) *De falcidia.* Quid de trebellianica? Gloss. in cap. *si pater, de testam.* lib. 6. in verbo *trebellianicæ*, tenet quòd detrahatur etiam de fideicommisso, et idem tenent ibi Archid. et Joan. And. et tenent alii plerique Doctores, de quibus per Alexand. in l. *Marcellus*, in princ. col. 3. et 4. D. *ad Trebell.* Bartolus tamen in dict. l. *Marcellus*, tenet contrarium, imò quòd in trebellianica sit idem, quod in falcidia; ubi Alexand. et Jaso attestantur istam esse communem opinionem; quam etiam similiter dicit communem Socin. cons. 116. col. fin. 1. vol. ubi tradit multos, qui istam opinionem tenuerunt. Quam communem opinionem limita, quando pia causa fuit instituta, et de restituendo gravata, ut etiam dixi de falcidia, suprà ead. l. in gloss. 1. licèt Alexand. in dict. l. *Marcellus*, voluit contrarium in ista limitatione: et adverte, quòd licèt primus substitutus non sit privilegiatus, si tamen ille gravetur etiam de restituendo pauperibus vel aliæ piæ causæ, hæres trebellianicam non detrahet etiam à primo substituto non privilegiato, quia debet inspici persona pauperum vel causa pia, in quos ultimo devenire debet, qui sunt privilegiati, ita tenet Ludov. Roman. in dict. l. *Marcellus*, §. *quod autem*, et dicit se ita consuluisse, et est in ejus consiliis consil. 206. *licèt ex communi conclusione*, ad fin. ubi dicit, istud esse verum, quando erat certum relictum esse perventurum ad piam causam, secùs si erat incertum, ut quia esset gravatus restituere piæ causæ sub conditione, *si sine liberis decederet*, et istud etiam tenet Alexand. 3. vol. consil. 20. ad fin. incipit, *ponderatis his quæ in themate*, et in l. *eum dotem*, D. *ad leg. Falcid.* ubi sublimitat limitationem Romani, scilicet, ut interim locus sit detractioni falcidiæ, sed debebit hæres cavere, quòd eveniente conditione restituet, quod detraxit, argumento l. *in lege falcidia non habetur*, D. eod. juncta l. 1. in princ. cum similibus, D. *ut legator. nom. caveat.* Ista tamen sublimatio Alexandri non caret aliquo scrupulo, nam Baldus in consil. suo incipit, *in quæstione, quæ vertitur inter scholam S. Mariæ*, consuluit contrarium, quem refert Socin. consil. 8. 1. vol. in 2. dubio; testator enim in casu Baldi instituerat duos filios, et præcedenti sine liberis mortuo substituit superstitem, et si uterque moreretur sine liberis, substituit pauperes Christi; concludit, quòd evenienti casu, quòd primus decedat sine liberis superstite altero, et decedente simi-

los que descenden ó suben por la liña derecha del testador; ca estos atales deben haber en todas guisas la su parte legítima (4), et non se les puede embargar por tales mandas como sobredichas son nin por otra manera (5) ninguna, fueras ende si el heredero ficiese tal yerro por que el testador le hobiese desheredado con derecho. Otrosi decimos que quando estodiese algunt caballero (6) en hueste en servicio del rey ó por pro comunal de la tierra, si ficiese testamento en que dexase mandas á otri, et establesciese por su heredero á alguno que non fuese de los que descendiesen ó subiesen por la liña derecha del mesmo, tal heredero como este non debe sacar de las mandas que el caballero ficiese en tal logar ninguna cosa, maguer non hobiese de otra parte de que podiese haber la su parte legítima; et esto es porque los caballeros mientre que estan en hueste (7) han este previllejo, et otras mejorias mas que los otros homes, asi como se muestra en las leyes deste nuestro libro, porque son puestos para amparar el pro comunal de la tierra.

LEY V.

Cómo si el heredero da alguna cosa ascondidamiente por mandado del testador á home que la non puede haber de derecho, non puede despues sacar della la falcidia.

Personas ciertas son á quien defienden las leyes deste nuestro libro que les non puedan dexar los homes mandas nin otras cosas en sus testamentos, asi como deximos desuso en el título de los herederos. Et porque acaesce á las vegadas que los facedores de los testamentos ruegan ascondidamiente á los herederos que den alguna cosa á tales personas; por ende mandamos que los herederos non sean tenudos de los obedescer en esto, et si contra esto ficieren, pierdan (1) por ende la su parte que es llamada falcidia, de manera que la non puedan sacar de las mandas; et si la han sacada, que la den á la cámara del rey, fueras ende si el heredero fuese fijo, ó nieto ó siervo (2) del facedor del testamento; ca estos herederos atales non la deben perder (3) por tal razon, porque ellos estan en poder dél, et son tenudos de caver su ruego (4) et de obedescer á su mandamiento.

liter sine liberis postea altero, pia causa non habet de portione primi nisi dimidiam, detracta scilicèt legitima et trebellianica, quæ devenerunt ad fratrem superstitem, ut hæredem fratris, non ut fideicommissarium patris testatoris, id est, ejus hæres non restituit illam dimidiam piæ causæ, cùm enim semel dicta legitima, et trebellianica à fideicommisso exempta sit, rursus in fideicommissum non incidit, argumento l. *solita providentia, C. de remis. pignor.* Dicit tamen Socinus ubi suprà, quòd si talis casus occurreret, satis dubitaret: idem tamen Socin. cons. 144. ejusdem 1. vol. incipit *diligenter considerata*, col. fin. videtur adhærere dicto Baldi in dict. consil. dicit enim, quòd quando restitutio est facienda mediatè et commutabiliter sub aliqua conditione, tunc à primo fideicommissario potest deduci trebellianica, quæ deducta rursus non incidit in fideicommissum, argumento dict. l. *solita*, et allegat Baldum in dict. consil. et quòd idem voluerunt Roman. ubi suprà, et Joan. de Monte Sperelo in dict. authentic. *similiter*, et quòd ita sæpiùs vidit consultum per doctissimos viros: ego adhærerem dictis Alexandri, dum vult, quòd mediante cautione pia causa in hoc juvabitur.

(4) *Legitima.* Debita jure naturæ; hoc enim per nullam falcidiam minuitur, ut hìc, et in l. *scimus, C. de inoffic. testam.*

(5) *Manera.* Adde l. 11. tit. 4. suprà ead. *Partit.*

(6) *Caballero.* Adde l. *si post missionem*, et l. *ad veterani*, et l. *si miles*, D. *ad leg. Fald.* et *C.* eod. l. *in testamento*, ubi Glossa dixit idem in trebellianica, et vide l. 12. et quæ ibi dixi, tit. 5. suprà ead. *Partit.*

(7) *Mientre que estan en hueste.* Vide ll. suprà allegatas, et quæ dixi in l. 49. tit. 5. *Part.* 5.

LEX V.

Hæres accommodans tacitam fidem testatori de legato incapaci præstando, si præstet, perdit, quod sibi debetur per falcidiam; nisi sit filius, nepos, aut testatoris servus, qui ratione potestatis tenentur ejus rogaminibus, vel mandatis obedire. Hoc dicit. Habuit ortum à l. *beneficio*, et à l. *hæreditatum*, in fin. D. *ad leg. Falcid.* et à l. *rescriptum*, D. *de his quæ ut indign.* et *de his quæ in testam. delent.* et à l. 1. et *si quis aliq. testari prohibuerit, l.* 2.

(1) *Pierdan.* Adde l. *hæres*, D. *de his quæ ut indign.*

(2) *Fijo, ó nieto ó siervo.* Adde l. *si tacitum*, D. *ad leg. Falcid.*

(3) *Non la deben perder.* Confiscabitur ergo hæreditas sine præjudicio talis hæredis quoad falcidiam, ut in dict. l. *si tacitum.*

(4) *De caver su ruego.* Facit ad ea quæ dixi in

LEY VI.

Por quáles razones et de qué cosas non puede sacar falcidia el heredero.

Maliciosamiente cancellando el heredero el testamento ó las mandas porque non valiesen, pierde por ende (1) que non puede sacar la falcidia dellas. Otrosi decimos que si el heredero furtase alguna cosa de las que el testador ficiese manda ó otri, ó la negase maliciosamiente diciendo que era suya propia et non del testador, por qualquier destas razones que sea vencido el heredero por juicio pierde por ende (2) que non puede sacar de las mandas la falcidia. Otrosi aquellos herederos que non suben nin decenden por la liña derecha del testador non pueden sacar falcidia de las mandas, si el testador les defendiese señaladamiente (3) que la non sacá-

l. 13. tit. 7. suprà cad. *Partit.* et ex hoc nota, prout notat Alexand. in dict. l. *si tacitum*, quòd accommodare tacitam fidem de restituendo incapaci, non censetur inter atrociora delicta, quia aliàs non excusaretur servus, si paruit domino, ut in l. *ad ea*, D. *de regul. jur.* l. *servus*, D. *de action. et oblig.*

LEX VI.

Non detrahit hæres falcidiam malitiosè cancellans testamentum vel legata, ne valerent, quia per hoc perdit falcidiam: nec detrahet de re legata, quam subtrahit dicendo suam esse, et in his casibus, vel in eorum aliquo, si in jure convictus fuerit, privatur falcidia. Item nec detrahitur, si testator prohibet, ne detrahatur; nec etiam detrahitur de re legata prohibita à testatore alienari; nec de relictis pro legitima, vel dote aut libertate; nec detrahitur, si hæres credens satis sibi remanere, incœpit aliqua legata solida dependere; tunc non detrahitur et de aliis, nisi de novo magnum testatoris debitum detegatur, quia tunc de non solutis detrahet falcidiam. Hoc dicit.

(1) *Por ende.* Concordat cum l. *beneficio*, D. eod.

(2) *Pierde por ende.* Concordat cum l. *hæreditatum*, §. fin. D. eod. et intellige, quòd perdit falcidiam in his rebus, quas subtraxit, vel negavit esse hæreditarias, ut ibi habetur.

(3) *Señaladamiente.* Non ergo sufficit tacita prohibitio, ut hic, et in authent. *sed cum testator*, *C. ad leg. Falcid.* unde, et si testator scienter distribuat patrimonium suum per legata, si expressè non prohibuit detractionem falcidiæ, habebit locum falcidia, ut etiam notat Bart. in authent. *de hæredit. et Falcid.* §. *si verò expressim*, ad fin. et est bonus textus ubi Abb. ultim. notab. in cap. *Raynaldus, de testam.* quia non sufficit tacita, sed requiritur expressa prohibitio, ut hic, et in dict. authent. et ita voluit Angel. in dict. authent. *sed cum testator*, et in corpore unde sumitur: sufficerent tamen verba æquipollentia expressæ prohibitionis, veluti si testator jubeat integrè legata solvere, glossa singularis in l. *decem*, D. *de fideicommissar. libert.* Bald. in dict. authent. *sed cum testator*, ubi etiam Paul. de Cast. intelligit de verbis ita æquipollentibus, quòd non possent aliud importare; secùs si possent aliud importare, ut si dixerit pleno jure; vide ibi per eum, et per Alex. 3. vol. consil. 5. *circa primum dubium, in secundo dubio*, ubi plura adducit circa dictam glossam l. *decem*; et vide quæ in simili adducit Alexandr. consil. 133. *super quæsitis de quibus in themate*, 5. vol. et Decius consil. 402. colum. 2. et 3.

Sed quid si, prout est de consuetudine, in confectione testamentorum testator dicat, *et adimpleto hoc meo testamento, solutisque legatis in eo contentis, in residuo instituo Titium hæredem*, an ex hoc videatur prohiberi deductio falcidiæ? Textus videtur, quòd non, in l. *Marcellus*, §. *item Pomponius*, D. *ad Trebell.* et ibi Paul. de Cast. quod tamen limita ex dictis Angeli ibi, nisi hæres deductis legatis rogatus esset restituere hæreditatem sub conditione, nam tunc testator videtur voluisse integra legata præstari sine detractione falcidiæ. Et tunc de solo fideicommisso universali, hæres adveniente conditione gravatus detrahit quartam Trebellianicam, et ita dicit Angelus servari de consuetudine; vide quæ etiam in hoc dico in l. fin. in glos. 1. infrà eod. Si verò in clausula testamenti diceretur, et *solutis omnibus legatis, seu in totum solutis legatis*, an ex his verbis videatur prohibita falcidiæ deductio? Videtur, quòd sic, quia perinde est, ac si diceret *integrè solutis*, et videtur de mente Paul. de Castr. in dict. authentic. *sed cum testator*, quod sine dubio procedit, quando dixit *in totum solutis*; quando verò tantùm dixit, *solutisque omnibus legatis*, tunc videtur majus dubium, cùm idem sit dicere *solutis legatis*, quod *solutis omnibus legatis*, cùm indefinita æquipolleat universali, l. *si pluribus*, cum similibus, D. *de legat.* 2. et Paulus loquitur, quando dixit, solvat totum fundum. Cogita tamen, quia ad præsens in terminis non invenio hoc decisum, nisi dicas decidi ex dicto Angeli in dict. §. *idem Pomponius*, volentis hoc casu videri prohibitam falcidiam et hæredem debere esse contentum cum eo, quod sibi relinquitur; quod etiam militat, quando et solum dixisset, *et solutis legatis*, licèt non adderet *omnibus*. Tu latius considera, nam pro primo dicto facit l. *nam quod*, §. fin. cum l. sequenti, et l. *qui totum*, D. *ad Trebell.* ubi habetur, quòd licèt testator dicat, universa bona mea, vel tota hæreditas restituatur, tamen adhuc potest detrahi trebellianica, et est optimus textus, et ibi notat Abbas in cap. *Raynaldus*, in fin. *de testam.* qui textus fuit post dispositionem dictæ authenticæ

sen. Otrosi decimos que si el testador ficiese manda á alguno de castiello ó de otra here-

sed cùm testator, et vult adhuc trebellianicam detrahi contra tacitam voluntatem testatoris. Et per illum textum in terminis, quando testator jussit omnia bona sua in totum restitui, tenet Socinus cons. 14. *sequendo ordinem*, col. fin. et latiùs idem Socinus consil. 33. *prosequendo ordinem*, in 4. quæst. col. penult. et fin. ubi plura adducit, quòd requiratur specifica prohibitio, et non sufficiat conjecturata, etsi dicatur, quòd integrè bona restituantur. Adverte tamen, quòd in hoc contrarium consuluit Alexand. cons. 5. volum. 3. incipit, *circa primum dubium*, col. fin. ubi voluit sufficere voluntatem conjecturatam, ex notatis per Bald. in l. *Centurio*, D. *de vulg. et pupil.* dum tractat de effectu substitutionis compendiosæ factæ per verba communia; ubi plura adducit, et ibi respondet ad leges, quas pro se adducit Socinus; vide ibi per eum. Et ista opinio magis placet, nam et illud, quod ex mente colligitur, dicitur expressum, l. *Prætor*, in princ. D. *de oper. nov. nuntiat.* et ibi Bart. et alii, et tradit idem Socinus cons. 127. *quoniam in præsenti consultatione*, 3. vol. col. antepen. et Decius cons. 389. *visa longa serie*, col. fin. Si verò testator adjiciens dictæ clausulæ, quæ est de consuetudine, diceret, *et hæres plus non petat*, satis ex hoc videtur prohiberi detractio falcidiæ, secundum Baldum in l. *cum patrem*, *C. de jur. dotium*; et nota, quòd licèt testator dicat, quòd res, quas relinquit hæredi, valent tantum, quod sufficeret ad falcidiam debitam jure institutionis, non videtur ex hoc prohibere falcidiam, quia videtur errare, et non esse certus de viribus patrimonii, ut declarant Bartol. Angel. Paul. et Doctor. in l. *quod de bonis*, ubi bonus textus, D. *ad leg. Falcid.* et nota etiam, quòd etiam de jure communi, quando testator prohibet falcidiam, legata debentur etiam sine hæreditatis aditione, ut in authent. *de hæredib. et Falcid.* cap. *hinc nobis*, et ibi Jacob. de Bellovis. et Bald. in l. *filium quem habentem*, col. 12. *C. famil. ercis.* ubi etiam Bald. dicit in versic. *deinde quæritur*, quòd non potest testator prohibere quartam, quæ debetur alicui ex forma consuetudinis vel statuti, allegat textum in cap. *Raynutius*, *de testam.* Sed an trebellianica similiter possit à testatore prohiberi? Variæ sunt opiniones, etiam inter Gloss. ut patet ex Gloss. in dict. authent. *sed cùm testator*, ubi voluit trebellianicam non posse à testatore prohiberi, cujus contrarium tenuit Gloss. in authentic. *de hæredib. et Falcid.* in §. *si verò expressim*; quod est magis communiter à Doctoribus approbatum, et tenet Bartol. in l. *Marcellus*, in princ. D. *ad Trebell.* ubi Jaso num. 45. fatetur hanc esse magis communem opinionem, et Alexand. consil. 67. 1. vol. et consil. 5. 3. vol. quod an procedat etiam in liberis primi gradus de restituendo gravatis, dicam in l. fin. infrà eod.

dat cierta en tal manera que la non podiese vender (4) nin enagenar, mas que siempre

(4) *Que la non podiese vender.* Concordat cum authent. *ut sponsalitia largitas*, §. fin. et *C. ad leg. Falcid.* authent. *sed in ea.* Si ergo quis instituat aliquem hæredem in bonis suis, quæ voluit esse bona majoriæ, et prohibuit alienationem, non poterit detrahi per institutum falcidia, neque trebellianica, ut hic vides, et notat Bald. in dict. authentic. *sed in ea*, et facit ista lex, quòd sicut in bonis majoriæ non habet locum alienatio legalis ex falcidia vel trebellianica, quòd neque habebit locum alienatio per viam præscriptionis, et quòd sic præscriptio non habeat locum in bonis majoriæ: in qua quæstione vide, quæ latissimè dixi in l. 10. tit. 25. *Partit.* 4.

Facit etiam, quòd bona majoriæ prohibita alienari non publicentur propter delictum possidentis majoriam, de quo est textus notabilis, et ibi Bart. in l. *Imperator*, D. *de fideicom. libert.* circa quam legem vide Alex. cons. 23. vol. 1. in duobus locis. Adde l. *eum qui*, D. *de interd. et releg.* et notata per Cynum in l. 2. *C. de liber. et eorum liber.* et Salic. in l. *si quis Presbyter*, *C. de Episc. et Cleric.* et adde etiam l. *res uxoris*, *C. de donat. inter vir. et uxor.* et vide etiam l. *Statius Florus*, §. *Cornelio Felici*, D. *de jure fisci*, l. *Papinianus*, §. *meminisse*, D. *de inoffic. testam.* quod procedit etiam in crimine læsæ majestatis, textus et ibi Ang. in l. *eorum*, D. *ad leg. Jul. majestatis*, ubi est casus, quòd ea, quæ non transeunt in extraneum hæredem, non transeunt in fiscum, publicatis bonis propter crimen legis Juliæ majestatis: quod etiam tenet Bald. in §. fin. *quæ sit prima causa benefic. amitt.* et in §. *insuper*, *de prohib. feud. alienat. per Frederic.* ubi tenet, quòd propter delictum commissum in personam domini, licèt perdatur feudum, illa tamen quæ habentur jure geniturræ, et debent ad alios jure primogeniturræ transire, non perduntur propter delictum commissum contra dominum; quod etiam tenet expressius Bald. in dict. §. fin. et confert ad prædicta quod habetur in Psal. 88. vers. 1. incipit, *Misericordias Domini*, juncto Psal. 131. vers. 1. incipit, *Memento*, *Domine*, *David*, nam Deus promiserat regnum perpetuum semini David, et licèt Deus propter peccatum soleat revocare promissa, tamen, quia istud pactum factum est David, non revocavit, licèt aliqui ab eo descendentes Reges commiserunt crimen læsæ majestatis idolatrando, ut traditur per glossam ordinariam, Matthæi cap. 1. et ibi Nicol. de Lyra: et adde quod habetur ad Roman. cap. 3. ibi: *quid enim si quidam illorum non crediderunt*, *etc.* et ibi Nicol. de Lyra. Poterit ergo ille, ad quem pertinet majoria, impedire fiscum, ne bona majoriæ incorporet, l. fin. et ibi Bald. *C. de bon. vacant.* in 11. notabil. lib. 10. l. *si pater*, *C. qui bon. ceder. poss.* benè tamen publicabitur usus-fructus in vita delinquentis, ut in dict. §. *Cornelio*

Felici; quæ omnia procedent, nisi per tenorem investituræ, seu majoriæ provisum esset, quòd statim in casu confiscationis bona majoriæ transeant in illam personam, quæ post mortem delinquentis vocatur ad majoriam, vel aliàs in hoc disponatur; nam tunc servabitur dispositio majoriæ, quandò facta fuit facultate regia vel per testamentum; si verò sine facultate regia, tunc recurrendum esset ad notata per Gloss. et Bart. in l. *qui absenti*, D. *de adquirend. possessione:* vide in hoc quæ tradit Alexandr. dict. consil. 23. Et in casu quo ex tenore majoriæ locus est confiscationi, an tunc bona erunt apud Regem, ut bona majoriæ, vel ut bona libera? Dic, quòd ut bona libera, nam variata persona variatur conditio rei, textus cum glossa in l. 1. §. *si is*, D. *de collat. bonor.* Bald. in l. 2. col. 2. *C. de jure fisc.* l. fin. *C. de usur. fiscal.* Bart. in l. *fiscus*, la 1. *C. de jur. fisc.* lib. 10. l. *cum in fundo*, §. *quod si acciderit*, D. *de jure dot.* Bald. in l. 2. in princ. D. *solut. matrim.* et ex hoc infertur, quòd si facta confiscatione Rex donet eam filio delinquentis vel proximiori vocato, quòd erit apud istum donatarium ut nova majoria, non ut antiqua; posito, quòd Rex donaverit, ut esset majoria, vel erat ex sui natura, ut Comitatus, vel Ducatus; et pro hoc videtur textus in l. *si libertus meus in servitutem*, D. *de bon. libert.* et tenet Bald. in §. *insuper, de prohib. feud. alien. per Frederic.* quæst. fin. et vide per Ludovicum de Goza consil. 46. num. 16. et vide quid in hoc dicit Joan. de Plat. per textum ibi in l. 1. in fine, *C. de impon. lucrat. descript.* lib. 10.

Sed quid si pater in constitutione majoriæ apposuit pactum, quòd si filius committeret delictum ex quo bona confiscarentur, bona reverterentur ad patrem, si tamen Princeps indulserit filio, quòd revertantur ad filium, contigit, quòd omnia ita acciderunt, et Princeps indulsit filio, pater verò vult de novo apponere gravamen, vel conditionem in majoria, an possit? Et videtur, quòd non, ex doctrina Bart. in l. *post dotem*, col. 6. ibi: *et ideo dico, quando pater dat dotem primo viro*, D. *solut. matrim.*

Quid tamen in casu quo non est locus confiscationi majoriæ, si Princeps remittat postea delictum, et restituit delinquentem, fortè jam condemnatum; an recuperabit bona majoriæ, vel adhuc transibunt in sequentem vocatum? Et videtur dicendum, quòd si ille delinquens fuit condemnatus, et ita secundum vinculum majoratus bona fecerunt transitum in alium, seu jus majoriæ; tunc restitutio Principis nihil operabitur in præjudicium illius, qui sic erat vocatus propter delictum alterius, ut tradit Bald. in cap. 1. *hic finitur lex, deinde consuet. regn. incip.* col. fin. et quæstione fin. Si verò adhuc non erat condemnatus, bona tamen ipso jure erant confiscata, et cùm tunc fecerunt transitum in sic vocatum, et sic indulgentia vel restitutio nihil debet operari. Si verò neque condemnatio fuit secuta, neque bona ipso jure fuerunt confiscata, et tunc non videtur perdidisse majoratum, et erit proficua indulgentia. Ista distinctio colligitur ex verbis Bald. in dict. cap. 1. §. *insuper, de prohib. feud. alienat. per Frederic.* quæst. fin. et vide quæ notat Bald. in cap. unic. *quid jur. si post alienat. vass. feud. recup.* in princip. In casu verò quo per majoriæ instrumentum nihil disponitur, ad quem ex delicto transeat majoria, publicabitur ususfructus, ut dixi; et si Princeps crimen indulgeat et restituat, operabitur restitutio, ut rehabeat suum majoratum uti prius cum fructibus, secundum Baldum in dict. cap. 1. *hic finitur lex*, col. fin. videtur enim restitutio facta, ut sint bona majoriæ, non ut libera, per textum in l. *etiam*, §. *si deportatus*, D. *de bon. libert.* et l. 2 et 3. D. *de sentent. passis.* Quod intellige, si Princeps ante restitutionem non fecerat donationem alteri talis ususfructus, nam tunc non recuperaret per restitutionem, secundum Baldum ibidem, penult. colum. de quo tamen ultimò vide, quæ latè traduntur et notantur per Alexandrum, et modernos in l. *Gallus*, §. *et quid si tantum*, D. *de liberis, et posthum.* Bart. in l. *quæcumque*, *C. de fide instrum. et jur. hastæ fiscal.* lib. 10. Cardinal. et Joan. de Imol. in cap. *quia diligentia, de elect.* Felin. in cap. fin. col. 4. *de constitut.* et in cap. *inter quatuor, de majorit. et obedient.* Abb. in cap. 1. *de parochis*, et singulariter per Socinum cons. 266. col. 19. 20. et 21. cum sequentib. Hodie communiter in facultatibus regalibus ad majoriam excipiuntur crimina hæresis, et læsæ majestatis, et criminis nefandi, ut in illis perdantur bona majoriæ: quod servandum videtur in his bonis, quæ vinculantur ex vigore facultatis, et aliter non possent vinculari, eorumque alienationes prohiberi; cùm enim has vires receperint ex privilegio Principis, nil mirum, si Princeps tale privilegium in hoc possit modificare et declarare, seu sub certis limitationibus concedere. Si verò conditor majoriæ etiam sine facultate Principis poterat bona sua gravare fideicommisso, et restitutioni subjicere, ut quia nullos descendentes vel ascendentes habebat, et liberè poterat bona sua vinculare, vel si habebat, in tertia et quinta poterat liberè disponere juxta leges regni, talia bona non perduntur etiam propter crimen læsæ majestatis, ut dixi; et licèt interveniat facultas Principis insimul cum potestate, quæ disponenti competit, de jure communi non perdentur talia bona, in quibus competabat de jure communi etiam citra rescriptum Principis talis facultas: in dubio namque, ex quo condens majoriam non se restringit in sua dispositione ad talem regiam facultatem, visus fuit disponere omni meliori modo, quo dispositio sua conservari posset, Baldus in l. *id quod pauperibus*, col. fin. vers. *ultimo quæritur circa hoc*, *C. de Episcop. et Cleric.* et l. *planè*, D. *quod falso tutor. auctor.* et ibi Baldus. Et actus qui potuit geri ex duplici potestate, sustentabitur ex ea, qua melius valere potest, ut est casus multum singularis in cap. *nisi essent, de præbend.* et ibi Abbas in 2. notab. et per illum textum eleganter

etiam dicit Bald. in §. 1. col. penult. *de lege Corrad.* quòd si partes compromiserunt in judicem delegatum, non per hoc videntur renuntiare rescripto, imo ex utraque auctoritate intelligitur judex procedere, et potest pro parte valere sententia ex una auctoritate, et pro alia parte ex altera, per dict. cap. *nisi essent,* quod dicit non esse alibi. Semper enim actus videtur esse gestus ex ea auctoritate, quæ majus robur et majorem efficaciam dat actui, ut in l. 3. ubi casus notabilis, D. *de testam. milit.* nam valens actum exercere ex duplici potestate, videtur actum exercuisse prætextu majoris potestatis, ut dixit Abb. per textum ibi, et per dictam l. 3. in cap. *quod sicut,* penult. notabili, *de elect.* Dixit etiam Bald. in l. *humanitatis,* col. 7. *C. de impub. et aliis substit.* quòd habens duo arbitria ad aliquem actum, videtur facere ex arbitrio pleniori, et hoc idem voluit Innocentius in cap. *cum ex officii, de præscript.* ubi etiam fortius voluit, quòd si quis habens auctoritatem ordinariam, crederet etiam se habere auctoritatem delegatam, quam tamen in veritate non habebat, et protestaretur velle tantùm procedere auctoritate delegata, nihilominus processus tenebit auctoritate ordinariæ jurisdictionis, quam tantùm habebat; quod est singulare, firmiora namque reputantur illa, quæ aguntur de jure communi, quàm illa quæ aguntur de jure speciali, l. *ejus militis,* §. *militia missus,* D. *de testam. milit.* et in authentic. *de non alienand.* cap. *quia verò verisimile,* et semper in dubio quis videtur velle facere actum validum jure communi et ordinario, non autem speciali vel extraordinario, l. *quamquam, C. de testam. milit.* et l. *in testamento,* la 1. eod. tit. et ideo dicit Freder. de Sen. consil. 125. incipit, *factum tale est, quædam domus,* quòd si quis potest procedere, ut ordinarius et ut delegatus, præsumitur in dubio uti potestate ordinaria. Consulo ergo, quòd disponentes circa majoriam exprimant se meliori potestate, qua possent facere et disponere, ut omnis dubietas tollatur, et quòd protestentur velle uti jure communi et facultate, illa via et forma, qua melius eorum dispositio conservari possit: et confert etiam ad prædicta l. *habebat,* D. *de institor.* per quam ibi notat Baldus, quòd licèt contraham tecum respectu unius mandati, quod te habere credebam, tamen possum agere contra te vigore alterius mandati, quod habes, licèt ignorarem tempore contractus, et sic sustinetur contractus etiam ex alio mandato, de quo non fuit facta mentio, ut etiam plenius concludit Bart. in sua disputatione incipienti, *adunantia generalis,* et Bald. in l. *falsus, C. de furt.* et tetigit Bart. in l. *ambitiosa,* col. ult. D. *de decret. ab ordin. faciend.*

Sed erit pulchrum dubium, an in casu quo perdatur majoria ex crimine læsæ majestatis vel alterius criminis, an tenebitur de evictione, qui tale crimen commisit, si haberet unde possit solvere? Et videtur quòd sic, ex dicto Baldi in §. *rursus, quib. mod. feud. amit.* vers. *sed quæritur utrum auctor.*

Quod autem dixi, quòd neque per crimen læsæ majestatis perdantur bona majoriæ, imò adhuc veniant in sequentem vocatum; an procedat in filiis delinquentis, qui ad majoriam essent vocati? Vide quæ dicam in l. 2. tit. 2. *Partit.* 7. ubi etiam tractabitur, Deo dante, de filiis ante vel post delictum conceptis, et de intellectu l. *quisquis, C. ad leg. Jul. majest.* et l. 6. tit. 27. *Partit.* 2. Et in casu, quo ex tenore investituræ vel aliàs, bona vel ususfructus majoriæ confiscarentur, si possessor deservivit Regi, si filius ejus vel majoriæ successor servivit, inclinari debet Rex ad benè meritum, ut jubeat ei dari bona, neque tam debent attendi demerita patris, quàm merita filii, l. *non tantum,* §. *si emancipatus,* D. *de bonor. possess. contra tabul.* et facit quod notat Bald. in cap. 1. in princip. col. 3. vers. *quid si sunt duo fratres, quib. mod. feud. amit.* ubi dicit, quòd si ex duobus fratribus unus dereliquit dominum, alter sua probitate defendit, quòd tunc excusatur unus propter alterum, propter conjunctionem personarum et feudi.

Quid autem si villa seu castrum majoriæ confiscarentur, ex his quæ habentur in l. 22. tit. 13. *Partit.* 2. ibi: *Et eso mismo decimos,* vide dict. l. et quæ ibi dixi. Facit etiam ista lex ad id quod notat Bald. in authentic. *præterea, C. unde vir et uxor.* col. 2. vers. *ulterius etiam.* Nota quòd prohibitus alienare, non potest per suum contractum vel quasi contractum introducere dispositionem legalem in oppositum, imo tenetur curare, ne id fiat, l. *si ita quis,* §. *ea lege, in gloss.* D. *de verborum obligat.* et adde Bald. in l. 1. *C. de inoffic. dotib.*

Item etiam facit ista lex ad decisionem illius dubitationis, an dispositio authenticæ *res quæ, C. communia de legat.* scilicet, quòd bona subjecta restitutioni possunt alienari ex causa dotis, quando liberis legitima portio non sufficeret, procedat etiam stante expressa prohibitione testatoris; quam quæstionem latè tractat Jaso in dict. authentic. *res quæ,* col. 7. et 8. ubi asserit communem esse opinionem, quòd procedat etiam stante expressa prohibitione, contra Baldum qui voluit contrarium in §. *donare, qualiter olim feud. alien. poss.* et communem opinionem tenet Doctor de Palac. Rubios in repetit. cap. *per vestras, de donation. inter virum et uxorem,* col. 55. et 56. cum sequentibus, in formis minoribus. Certè ista lex Partitarum potest induci pro opinione Baldi, ultra alia quæ pro ea inducit Jaso in dict. authentic. *res quæ,* cùm vult hæc lex, quòd stante ista tali expressa prohibitione, cesset alienatio etiam ex dispositione legali, et sic licèt onus dotandi filias descendat à lege, ut in l. *capite trigesimo qui liberos,* D. *de ritu nuptiar.* l. 8. tit. 11. *Partit.* 4. Licèt dici possit, quòd ista lex parum faciat, cùm ratio ejus sit, quia testator potest prohibere falcidiam, et prohibendo alienationem, per consequens videtur prohibere diminutionem per viam falcidiæ; testator tamen non potest prohibere obligationem, qua tenetur pater dotare filiam. Sed adhuc

potest responderi, quòd per expressam prohibitionem, quod neque ex causa dotis res subjectæ restitutioni alienentur, potest provideri per testatorem, ut tradit Alexand. consil. 56. *consideratis verbis testamenti*, 1. vol. quod etiam est repetitum consil. 23. vol. 2. qui tamen ad hoc nihil allegat: de dicto tamen ejus meminit Ambrosius, prout etiam refert Palac. Rub. ubi suprà, col. 62. in repetit. l. *filiusfamilias*, §. *Divi*, D. *de legat.* 1. et Jaso in dict. authentic. *res quæ*. In confirmationem tamen illius dicti Alexand. tradit Palac. Rub. ubi suprà, quòd sicut potest adjici pactum vel conditio, ut res non possit alienari in ecclesiam vel pium locum, ut tradit Bald. in cap. *clerici*, col. 2. *de judic.* et in cap. *quæ in ecclesiarum, de constitut.* col. 3. vers. *sed hic quæritur*, Felin. in cap. *quæ in ecclesiarum*, cod. tit. Bald. et alii in l. *ea lege*, *C. de condict. ob caus.* per Doctor. in l. *si ita quis*, §. *ea lege*, D. *de verbor. oblig.* sic etiam valere debet dispositio, ne res alienetur etiam ex causa dotis: per hoc tamen non arbitror recedendum à communi opinione, cùm expressior sit prohibitio, quòd neque propter dotem alienentur, quàm si simpliciter alienatio prohibeatur. Et quod dixi, quòd teneat expressa prohibitio ut neque ex causa dotis alienetur, limita et intellige, quando prohibens non tenebatur ad dotem, nam si teneretur, talis prohibitio non obstaret, ut tradit Bart. in l. *filiusfamilias*, §. *Divi*, D. *de legat.* 1. quæst. 2. idem Palacios Rub. ubi suprà col. 65. textus notabilis in l. *cum fidei*, D. *de fideicommissar. libert.* l. *peto*, §. *prædium*, D. *de legat.* 2. et crederem hoc procedere, etiamsi mortuo patre nulla promissa dote ab eo vel constituta, filia de restituendo gravata, talem dotem promitteret vel constituerit, quidquid in contrarium voluerit Angel. in authentic. *de restitut. et ea quæ parit*, collat. 4. super glossa quæ incipit, *sed nonne*, quia videtur in hoc esse textum in contrarium in l. *mulier*, §. *cum proponeretur*, D. *ad Trebell.* et in specie tenet Jaso in dict. authentic. *res quæ*, col. fin. vers. 13. *limita*, et Doctor. de Palacios Rub. ubi suprà, col. 66. Decius consil. 376. *viso casu proposito*. Adverte tamen, quòd hodie in regno attenta mente legum regni, videtur dicendum, quòd filia, in quam deveniret majoria, in qua essent bona alienari prohibita, etiamsi non exprimeretur, quòd neque ex causa dotis alienaretur, sed generaliter esset prohibita alienatio, adhuc non posset ex causa suæ dotis alienare bona majoriæ, juxta dispositionem dicti §. *cum proponeretur*, et dict. authentic. *res quæ*, quia in dictis juribus non erat dicta filia rogata restituere filiis suis, si eos haberet, sed erat rogata restituere, si sine filiis decesserit; unde filii erant in conditione, non in dispositione, juxta glossam magis communiter approbatam in l. *Lucius*, D. *de hæredib. instit.* unde in casu dicti §. *cum proponeretur*, eo casu quo mulier non dedisset bona fideicommissi in dotem, et contraheret matrimonium, poterat disponere ad libitum de fructibus, tanquam de rebus paraphernalibus, juxta notata in l. penult. D. *ad leg. Falcid.* et in l. *hac lege*, *C. de pact. convent.* in l. *dotis*, D. *de jure dotium*, unde nullus fortè vellet contrahere matrimonium cum ea, et sic non inveniret maritum, et ideò emanavit provisio dicti §. et dictæ authenticæ. Item si daretur casus, quòd in casu illo filia haberet filios, poterat ipsa bona liberè alienare, et sic maritus inveniret se et illam, si cum ea contraheret, sine bonis, ex quibus possent onera matrimonii sustentare: unde consideratur ibi, quòd maritus non aliter vellet contrahere, nisi dote data seu promissa, et ideo necessaria fuit illa provisio, ut fideicommissum ex causa dotis minueretur. In regno verò nostro maritus habet administrationem bonorum uxoris etiam non dotalium, et fructus ita sunt sui; sicut essent fructus dotis; sunt enim omnes fructus communes inter virum et uxorem, ex quibuscumque bonis percipiuntur, secundum ll. regni, secundum quas etiam neque mulier sine assensu viri potest disponere de rebus suis, etiam paraphernalibus. Item in casu majoriæ filii sunt in dispositione, et ad eam vocati à primo disponente. Præterea de jure regni nihil amplius posset habere maritus, si hæc bona majoriæ sibi darentur in dotem, quàm si simpliciter contraheret matrimonium, neque videmus quòd mariti curent, quòd talia bona sibi assignentur in dotem; tantùm procuratur, quòd uxor sit dives et habeat bona, et hoc habito non curatur de constitutione dotis; imò libenter volunt recipere bona sine assignatione dotis, quia minus obligantur, unde videtur, quòd cesset dispositio dictarum ll. à cessante ratione. Imo per hoc videtur casus in dict. §. *cum proponeretur*, ibi cùm dicit, nisi de fructibus possit sibi provideri de dote: cùm igitur tantum importet ad matrimonium majoria, quæ trahitur sine aliqua assignatione dotis, sicut si assignaretur in dotem, cessare debet dicta dispositio, et non poterit in regno talis filia, seu alia fœmina, in quam veniret majoria, alienare ejus bona etiam propter causam suæ dotis: et benè etiam ad prædicta confert, quod habetur in cap. *nuper, de donation. inter vir. et uxorem.*

Quando verò non tractaretur de dote filiæ, in quam venit majoria, sed de dotandis aliis liberis descendentibus à primo disponente, est dubium, an si tales liberi nati sunt jam ipso disponente mortuo, possint dotari de bonis majoriæ; in quo videtur velle Paul. de Castr. quòd sic, in dict. §. *cum proponeretur*, in princip. cùm tradit quid fuerit illius §. dispositioni additum per dispositionem authenticæ, *res quæ*; et dicit, quòd primo additur, quia in dicto §. tantùm habetur de filia instituta, et de restituendo gravata, in dicta verò authentica idem deciditur in nepote ex filio, vel in pronepote ex nepote, et sic de cæteris descendentibus, ut ibi colligitur in verbo *liberis*, quod comprehendit omnes descendentes, nam onus dotandi

omnium personarum prædictarum pertinet ad testatorem, si viveret, ut in l. *dotem*, D. *de collat. bonor.* l. 8. tit. 11. *Partit.* 4. unde secundum eum censentur voluisse, quòd faceret illud quod testator esset facturus, argumento l. *cum servus*, ante fin. D. *de condit. et demonst.* ibi : *nam quod ipse vivus.* Secùs in nepote ex filia, vel pronepote ex nepote, quia onus dotandi illas non pertinet ad primum disponentem, sed ad parentes illorum, per ea, quæ notat Gloss. in l. *à filia*, D. *ad Trebell.* vult ergo Paul. de Cast. quòd de mente primi disponentis sit, licèt jam sit mortuus, quòd in omnibus descendentibus ejus per filium vel nepotem possit fieri alienatio ex causa dotis, juxta dispositionem dictæ authentic. *res quæ* : de quo ego multum dubito, et potius inclinarem in contrarium, et primo excludo casum indubitabilem, ubi conditor majoriæ etiam ex causa dotis prohiberet alienationem, nam tunc dispositio ejus servanda est (ut dixi), et etiam in isto casu est de mente Paul. de Cast. cùm fundamentum ejus sit, quòd si viveret, ipse fecisset, et sic quòd censetur voluisse, quòd fiat post ejus mortem. Quod fundamentum cessat stante voluntate expressa in contrarium; quando verò non fuit hoc expressum, sed simpliciter prohibuit alienationem, tunc videtur, quòd in liberis natis eo mortuo, in quos nulla fuit orta obligatio dotandi, non censeatur idem voluisse quod fieret, ac si ipse viveret, neque præsumitur voluisse contra suam prohibitionem bona distrahi in eum, cui ipse nullo modo erat obligatus, argumento l. *cum de indebito*, D. *de probationib.* et ubi potest sumi alia conjectura, non præsumitur donatio, ut tradit Bald. in l. 1. *C. ad Trebell.* et constat hìc voluisse bona integra velle manere in majoria, et si talis conjectura donandi daretur, esset destruere omnes majorias vel penè omnes, si tale quid permitteretur in descendentes in infinitum, et l. *cum servus* allegata per Paulum nihil in hoc probat. Imò ibi illa præsumptio tendebat ad conservationem majorem bonorum ex redditione rationum, quàm in eorum diminutionem, et procedet hoc magis indubiè de jure regni, ex quo per contractum matrimonii filius liberatur à patria potestate, juxta l. Tauri, et sic nulla obligatio dotandi esset in avo paterno nepotem ex filio : et facit ad prædicta l. 1. §. *si quis proximior*, D. *und. cogn.* ibi : « nam si post mortem neque obstabit alii, neque » ipse admittetur, quia non fuit proximior cogna- » tus ei, quo vivo nondum animal fuerit, » et l. 1. §. *sciendum, cum similib.* D. *de suis, et legit. hæred.* Præterea ratio fundamentalis dictæ authentic. *res quæ*, ut tradit Paul. de Cast. consil. 80. 1. vol. *quia per supra scriptum eximium consultorem, etc.* est, quia pater tenetur filiam dotare; unde sicut non posset huic obligationi derogare subjiciendo res suas restitutioni, quominus ob dictam causam fieret diminutio, ita neque prohibendo illarum alienationem, cùm non debeat esse in potestate debitoris ab obligatione se eximere, l. *sicut, C. de action. et oblig.* Si igitur ista est ratio, et talis obligatio cesset, prout cessat in primo disponente, qui nunquam fuit obligatus ad dotandum neptes vel proneptes, quæ non erant, nec fuerunt in rerum natura eo vivo, patet, quòd potuit bona sua subjicere restitutioni, et prohibere alienationem; neque talis descendens habet de quo conqueratur, cùm nunquam habuit talem ascendentem obligatum. Præterea etiam Paul. in dict. consil. videtur declarare se circa id quod dixerat in dict. §. *cum proponeretur*, et in dict. authentic. *res quæ*, penult. col. scilicet, ut quod dixit, procedat quando tantùm erat prohibitio tacita legalis de non alienando, eo quòd bona erant subjecta fideicommisso; quando verò esset expressa prohibitio, et defectus non esset in potestate disponentis et prohibentis, tunc non procedat dispositio dictæ authentic. *res quæ.* Sed adhuc instabit quis, quia secundum hoc nihil specialitatis vel prærogativæ inductum fuerit per dict. authentic. *res quæ*, ex quo dicitur, quòd tantum procedat in obligato ad dotandum, seu quando in persona primi disponentis nata fuit obligatio dotandi : ad quod respondeo, quòd adhuc est multum favoris et prærogativæ, quia ipso mortuo tantùm poterat agere filia pro sua legitima, vel neptis, quæ forte non sufficeret ad constituendam dotem secundum qualitatem filiæ vel neptis, et alia de quibus in l. *filiæ*, D. *de legat.* 3. et tetigi in l. 8. titul. 4. *Part.* 5. in gloss. super parte *en vida :* et istud introductum fuit per dictam authenticam, ut legitima non sufficienti mitti possit manus ad bona prohibita alienari. Vel potest dici, quòd multum inducat de novo illa authentica, ut stante tantùm tacita prohibitione legali, ex præsumpta voluntate defuncti disponentis bona subjecta fideicommisso possint alienari pro dote, etiam per liberos, qui non erant in rerum natura vivo primo disponente; quod non est stante expressa prohibitione, ut dixi velle Paulum de Castr. in dict. consil. Sed primum mihi plus placet, et quòd in hoc nulla sit differentia inter expressam et tacitam prohibitionem : et confert ad prædicta, quia majoricatus in multis participat de natura feudi, et arguitur de uno ad aliud, ut tradit Bald. in l. *cum antiquioribus, C. de jur. deliber.* Socin. consil. 47. vol. 3. et videmus, quòd feudum non potest dari in dotem, ut in §. *donare, qualiter olim feud. alien. poss.* et per illum textum dicit ibi Bald. quòd authentica *res quæ* non habet locum in re feudali; et in casu in quo permittitur aliquando feudum dari in dotem, procedit pro vita vassalli dantis in feudum tantùm, et non perpetuò, secundum Innoc. et Doctores in dict. cap. *nuper;* et postea revertitur feudum mortuo vassallo ad eum, ad quem ex forma investituræ reverti debet, secundum prædictos Doct. et tradit Felinus in cap. *quæ in ecclesiarum, de constitut.* col. 29. hinc etiam videmus quotidiè à Rege impetrare licentias et facultates, ut de bonis majoriæ possint filiæ

dotari, vel bona majoriæ obligari pro restitutione dotis, et impetrantur quotidiè à descendentibus primi disponentis, quasi sit pro certo habitum, aliter non posse de jure fieri, quia frustra precibus impetratur, quod à jure communi conceditur, l. 1. *cum similib. C. de thesaur.* lib. 10. l. *cum per absentiam, C. quib. non objicitur long. tempor. præscript.*

Et licèt non sit disputandum de hoc de potestate Principis auferentis per tales licentias jus futuri fideicommissi, juxta ea quæ plenè tradit Alexand. consil. 2. *visis codicillis, legitimatione et aliis*, 1. volum. et consil. 94. ubi ad finem dicit, quòd secundum illud consilium fuit judicatum; consulo tamen dominis de consilio Regis ad hoc deputatis, ut rarò et cum magna causa istæ et similes facultates in eversionem bonorum majoriæ et fideicommissi dentur; si enim darentur sine causa justa, fortè tenerentur ad interesse parti læsæ, ex eo quod notat Baldus post Glossam ibi in §. fin. col. 5. vers. *item nota ex ista glossa, de pace jurament. firmand.* et quæ habentur in l. 51. titul. 18. *Part.* 3. et vide Petrum de Anchar. *in regul. possessor.* col. 17. vers. 5. *quæro, de regulis juris*, lib. 6. et ipse Princeps concedens tales licentias sine causa, non justè faceret, neque videtur posse per prædicta, vel saltem tenebitur gravato providere de bono cambio, ut notanter voluit Innoc. in cap. *nisi cum pridem, de renuntiat.* col. 2. vers. *nos credimus*, et neque alienans, neque recipiens erunt tuti in conscientia, juxta Gloss. in cap. *non est, de voto.* Item et sæpè patres in præjudicium filiorum vel filiarum, quibus defertur majoria, impetrant facultates regias, cùm filii sint sub eorum potestate et protectione, videntur delinquere, argumento l. *deferre*, §. *item eos*, D. *de jure fisci*, unde non debet eis faveri. Tales licentiæ tendunt contra publicam utilitatem, quæ consistit in conservandis bonis in familia nobilium, l. §. *sed et servus*, vers. *publicè enim interest*, D. *de ventre inspic.* et quod tradit Joannes Andr. *in addition. ad Specul.* tit. *de succession. ab intestat.* ubi referens disputationem Jacobi de Aren. dicit pertinere ad publicam utilitatem, quòd agnatis et familiæ divitiæ conserventur; constat enim, quòd per divitias familiarum conservatur honestas, quæ perit per inopiam, ut in authentic. *de testibus*, cap. *sancimus*, collat. 7. et sicut principatus divisione destruuntur, ut in §. *præterea ducatus, de prohib. feud. alien. per Frederic.* ita etiam patrimonia, ut experientia docet, ut tradit Socin. consil. 47. vol. 1. col. 2. et inter nobiles melior est quandoque aliorum filiorum dispersio, quàm hæreditatis divisio, ut tradit Abbas referens dictum Beati Bernardi in cap. *licèt, de voto.* Rescripta contra publicam utilitatem et in damnum aliorum vocatorum ad majoriam, non sunt concedenda, l. *rescripta, C. de precib. Imperat. offerend.* l. fin. *C. si contra jus vel utilitatem publicam*, cap. *rescripta*, et sub cap. *dicenti*, §. *omnes*, 25. quæst. 2.

Quid autem si Rex dedit licentiam extrahendi unam rem vel prædium à majoria pro dote filiæ, eo quia pater non habebat aliunde unde dotaret; an si pater postea perveniat ad pinguiorem fortunam, teneatur ipse dotare, et res ita alienata reverti debeat ad majoriam? Videtur dicendum, quòd non, per ea quæ notat Gloss. in dict. authent. *res quæ*, et in corpore unde sumitur, et probatur in dict. l. *mulier*, §. *cum proponeretur*, et faciunt, quæ notat Gloss. in l. *ubi adhuc, C. de jure dotium*, et Bart. in l. *si constante*, in princ. D. *soluto matrimon.* in quæstione illa, si vir incipiat esse dives post dotem datam uxori propter ejus paupertatem. In contrarium facit quod notat Innoc. in cap. *quia plerique, de immunit. eccles.* tradit Socin. consil. 164. vol. 2. ubi dicit, quòd si Princeps subsistente aliqua causa abstrahit rem uni, si postea cessat causa, cessat dispositio, et res ablata debet restitui; et quia auctis facultatibus tollitur privilegium paupertatis, l. *non tantum*, §. *eos*, D. *de excusat. tutor.* l. *cura*, §. 1. D. *de munerib. et honor.* l. *ab his oneribus*, §. *auctis*, D. *de vacat. muner.* l. *Titia*, §. *usuras*, D. *de legat.* 2. Præterea hoc videtur de mente Bart. in dict. l. *si constante*, in princ. col. fin. quem pro prima parte jam citavi, cùm distinguit in quæstione illa; quòd si actus superveniens qui ab initio impediret actum geri, tendit ad eumdem effectum cum actu gesto, et tunc ex supervenienti casu non tollitur id quod est gestum, l. *verbis*, D. *ad leg. Falcid.* si verò tendit ad contrarium effectum cum actu celebrato, et tunc vult quòd retractetur actus ex supervenienti casu, et ita respondet ad dictam l. *cura*, §. *deficientium*, D. *de muner. et honor.* cum similib. Unde in casu quæstionis propositæ divitiæ supervenientes tendunt ad contrarium effectum actus celebrati, scilicet, permissionis ob inopiam extrahendi pro dote rem majoriæ: et videtur dicendum, quòd res redire debeat ad majoriam, et pater dotet ex supervenientibus divitiis. Sed dicendum videtur, quòd extractio talis rei, et constitutio dotis ex ea facta non retractetur, licèt superveniant divitiæ, ut in regul. *factum legitimè, de regul. jur.* lib. 6. et quia cùm actus est jam confirmatus, tunc per cessationem causæ non debet ejus effectus retractari, l. *qui res*, §. *aream*, D. *de solutionib.* l. *sancimus*, 1. *C. de administrat. tutor.* Alexand. in dict. l. *si constante*, in princ. col. fin. Fortè tamen compellendus esset extrahens vigore talis facultatis de talibus divitiis supervenientibus subrogare aliam rem in majoria valoris rei, quæ extracta fuit, et optima cautela erit, quòd in talibus licentiis ita specificetur: et illud ad quod allegavi Innocent. in dict. cap. *quia plerique*, non videtur ita indistinctè verum, neque Innocentius hoc dicit, ita ut Socinus in dict. consil. eum retulit, ut per te poteris videre. Erit ergo optimum, ut cùm tales licentiæ conceduntur, quod dixi exprimatur, et ita licentia limitetur vel exprimatur, quòd tali casu res sic extracta reincidat in majo-

riam, et pater extrahens pro dote filiæ dotem solvat de supervenientibus divitiis.

Et si de consensu alienantis ex facultate regia, et emptoris dissolvitur alienatio, videtur quòd res redeat in majoriam, ut in l. *voluntate*, D. *quib. mod. pign. vel hypot. solv.* et vide quod habetur in l. *sicut*, §. *si voluntate*, eod. tit. et cap. fin. 33. quæst. 2. et Gloss. in cap. *nuptiarum*, in parte *uxores*, 27. quæst. 1.

Ex quibus decides, quòd si res sit extracta à majoria ex facultate regia, et de ea sit factus alius majoratus; an si res redeat ad priorem dominum, possit iterum ex ea condere majoriam? In qua quæstione videtur dicendum, quòd res sic rehabita non reincidat in majoriam, ut probatur in l. *si ita legatum*, §. *si domus*, D. *de legat.* 1. et probatur etiam in dict. §. *si voluntate:* unde ad faciendum de ea novam majoriam in præjudicium filiorum opus erit nova facultate: et adde quæ dixi suprà parum post principium hujus glossæ.

Adverte etiam, quòd qui ludit rem majoriæ, perinde est ac si rem alienasset, unde incideret in pœnam alienantis, glossa notabilis in l. 3. §. *miles*, D. *de re milit.*

Et quid si luderet super re majoriæ in tanta quantitate, quòd non esset spes luitionis? Vide l. *qui habebat*, D. *de legat.* 3. et Bald. in §. *aut si libellario*, *quib. mod. feud. amit.* Item adverte, quòd si quis habuit à Principe licentiam vendendi rem majoratus, et morte præventus non fecit, non poterit successor ejus in majoriam vendere ex tali facultate, ut tradit notanter Bald. in §. *Marchio*, colum. 1. vers. *pone concessum est privilegium, de his qui feudum dare poss.* Item et adverte, quòd si ille, qui habuit licentiam vendendi rem aliquam majoriæ, emat talem rem per interpositam personam, ut fortè alteri filio relinquat, quòd non obstante tali licentia et tali alienatione, vocatus ad majoriam poterit talem rem petere, argumento l. *si is qui bonis*, D. *de acquir. hæred.* adde Bald. in l. *ordo*, col. 2. vers. *quæro, data est potestas, C. de execut. rei judic.*

An autem pretium, quod habetur ex re quæ permittitur vendi ex majoratu, sit majoriæ, ut convertatur in emptionem alicujus rei immobilis, etsi in facultate ad vendendum hoc non exprimatur? Videtur, quòd sic, ex his quæ notat Bald. in cap. 1. *de feud. non habente prop. naturam feudi*, vers. *quæro nunquid pretium*, ex quo in casu isto pretium habetur ex causa lucrativa.

Sed quid si possessor majoriæ juravit, quòd non alienabit res majoriæ, qui tamen postea impetravit licentiam à Rege, quòd posset alienare, tacens de juramento præstito; an poterit tunc alienare? Videbatur, quòd sic, ex dicto Bald. in dict. cap. 1. in princ. col. 4. *de his qui feud. dare possunt*, vers. *et circa hoc quæro*, *si prælatus juravit*, referens Joan. And. in cap. *ut super*, *de reb. eccles. non alienand.* dicentem, quòd si prælatus juravit non alienare sine licentia Papæ, quòd si impetrat licentiam à Papa tacito juramento, quòd potest alienare, neque fit transgressio juramenti. Videtur tamen in hoc dicendum, quòd si istud juramentum præstatur futuris successoribus, vel ad eorum favorem, et conservationem rerum majoriæ, quòd tunc non valebit alienatio, etiamsi impetret licentiam tacito juramento; quod et est de mente Joann. And. in dict. cap. *ut super*, dum dicit, quòd si jurasset non alienare sine licentia Metropolitani, quòd tunc si impetraret à Papa talem licentiam tacito juramento, non teneret licentia neque posset fieri alienatio.

Adverte etiam, quòd vigore talis facultatis regiæ non debent vendi, neque pro dote obligari res pretiosiores, seu res magnæ majoriæ, si de vilioribus potest satisfieri, quia versari debet in hoc arbitrium boni viri, l. *magis puto*, §. *non passim*, D. *de reb. eorum*, et ibi Baldus notabiliter: Bart. in l. *alio*, D. *de alim. et cibar. legat.*

Et si data fuit licentia regia ad obligandum res majoriæ pro dote, videtur et dari, ut possint vendi, l. *si pupillorum*, §. 1. et ibi Bald. D. *de rebus eorum.* Si tamen licentia daretur ad vendendum, non possent ejus virtute res majoriæ obligari, ut in dict. l. *si pupillorum*, §. *si Prætor*, quia à forma decreti non est recedendum; adde l. fin. *C. de præd. curial.* lib. 10. et Gloss. in l. *non debet*, D. *de regul. juris.*

Sed pone, quòd data fuit licentia alternativè ad vendendum, vel ad obligandum res majoriæ pro aliqua necessitate, potest enim sic alternativè dari, ut in dict. §. *si Prætor;* an tunc si eligat obligare, possit postea vendere? Et videtur, quòd non, per textum in l. *cujus*, D. *de curator. furios.* quod fortè procederet, si per viam obligationis satis esset necessitati consultum, non aliàs.

Quid autem si possessor majoriæ legavit aliquam rem majoriæ, et postea impetravit facultatem regiam ad extrahendum talem rem à majoria; an reconvalescit legatum? Vide l. *servum filii*, in princ. D. *de legat.* 1. et ibi Bartol. et Paul.

Quid autem si ille, qui vult impugnare alienationem rei majoriæ cum facultate Regis factam, sit clericus? Videtur, quòd si tempore facultatis jam erat clericus, quòd possit; quia si Princeps de eo disposuit, ut non possit contravenire, non potuit ex defectu potestatis: si verò tantùm generaliter providit, quòd nullus contraveniat, ista verba generalia non referuntur ad impossibilia disponenti, et ad ea ad quæ sua jurisdictio se non extendit, vide Bald. in l. fin. §. *in computatione*, in fin. *C. de jure deliber.* et Bart. in l. *si quis sub conditione*, D. *de conditionib. institut.*

Sed pone, quòd Rex dedit licentiam alienandi aliquam rem majoriæ, an ille, ad quem pertinet post mortem alienantis, poterit impedire traditionem possessionis offerendo pretium rei ad sublevandam necessitatem pro qua venditur? Videtur dicendum, quòd sic, et facit benè quod notat Bald. in §. *deniq.* vers. *item nota, quæ fuit prima causa*

benefic. amitt. ubi et tractat de successore, qualiter impediat alienationem. Imo et videtur, quòd nedum proximus in gradu hoc posset, verum etiam quilibet alius de familia vocatorum, facit l. *qui Romæ*, §. *cohæredes*, D. *de verbor. obligat.* et textus singularis in ratione sui in l. *virilis*, D. *de legat. præst.* §. *si adierit*, et facit optimè, l. *peto*, §. *fratre*, D. *de legat.* 2. Item et videtur, quòd tali casu locus sit retractui ex legis dispositione, quia res est de genere seu avolengo.

Quid autem si Princeps dedit licentiam alienandi ex majoria pro dote filiæ, et tamen pater non dotavit filiam, sed in suos usus expendit; an poterit successor majoriæ petere res alienatas? Videtur, quòd sic, ex dicto Bartoli per textum ibi in l. *is qui*, §. *ei quæ*, D. *de legat. præst.* vide tamen quæ dixi in l. 24. tit. 5. *Part.* 5. adde etiam l. *si operarum judicio*, D. *de oper. libert.* juncta glossa ibi in verbo *danda*, vers. *sed quare in certa;* unde idem esset, si venditor pretium non consumpsit, unde pecunia illa convertetur in utilitatem majoriæ. Item si alienatio fuit nulla, seu non teneat, res debet manere penes majorem filium, et non penes omnes hæredes, l. *sicut*, D. *de operis libert.*

Sed quid si ille, qui ex facultate poterat extrahere à majoria rem aliquam pro dote filiæ, vel aliàs, leget filiæ talem rem, cum onere si ipsa dederit filio suo, qui succedebat in majoria, talem rem vel tantam quantitatem, et erat talis majoria, in qua non succedebat fœmina stantibus masculis; contingit, quòd moritur pater, item et filius masculus, et succedit quidem masculus transversalis, cui filia recusat dare rem vel quantitatem à patre injunctam, dicens, quòd ipsa est hæres fratris, et sic adimpletum est onus injunctum; an teneatur adhuc solvere transversali succedenti in majoria, quod solvere debebat fratri? Dic, quòd sic, per textum notabilem in l. *is qui*, §. fin. D. *de legat. præst.*

Item pone, quòd quis impetravit à Rege, ut possit extrahere à majoria talem rem pro secundo filio, qui filius ante acceptationem mortuus est; an revertetur talis res ad majoriam? Et videtur, quòd sic, per textum in l. *proponebatur*, D. *de castrens. pecul.* et l. *filiusfamilias*, et l. *de hæreditate*, §. *pater*, cum sequent. eod. tit. et confert ad hoc, quod si Rex concessit, quòd posset vendere rem majoriæ Titio, non videtur concedere, quòd vendat Sejo, secundum Andr. de Iser. *de prohib. feudi alienat. per Freder.* cap. *Imperialem*, 1. respons. l. *cum servo*, 1. respons. D. *de contrah. emptione*, Lucas de Penn. in l. *si quantum*, in fin. *C. de bonis vacant.* lib. 10.

Sed pone, quòd possessor majoriæ habuit licentiam à Principe alienandi aliquam rem ex majoria, quam in vita non alienavit, sed commisit filio successori ut id faciat; an possit? Videtur quòd non per textum in l. *Cerdonem*, D. *de oper. libert.* in contrarium tamen fortiter facit l. *sicut*, §. *si debitori*, D. *quib. mod. pig. vel hypot. solv.* ubi qui consentit debitori, videtur consentire hæredi ejus: pro resolutione videas Bart. in l. *si marito*, §. *si voluntate*, D. *solut. matrim.* ubi distinguit inter consentientem ex voluntate, et consentientem ex necessitate; et ego adderem in consentiente ex necessitate, an duret necessitas in hærede, an non: quid enim si necessitas dotandi sororem adhuc duraret, pro qua Princeps alienationem permisit? Certè tunc cùm duret necessitas, durabit et licentia ex mente Bartoli in dict. §. *si voluntate.*

Sed quid si testator, qui condidit majoriam, concessit licentiam vendendi, donandi et permutandi, prout vellet rem majoriæ, an possit tempore mortis legare, et si transivit multum tempus, quòd nunquam disposuit post licentiam? Fortè potest argui, quòd non, argumento l. *vivus*, D. *si quis in fraudem patron.* licèt non multum faciat. Tu cogita in hoc.

Adverte etiam, quòd istæ licentiæ, quæ dantur à Principe ad alienandas res majoriæ, intelligi debent dummodo alienetur bona fide et sine fraude majoriæ, ex notatis per Bart. in l. *alio*, D. *de alim. et cibar. legat.* bonus textus in l. 1. §. penult. et l. *si libertus*, D. *si quid in fraud. patron.*

Quid autem si habebat licentiam vendendi rem ex majoria, et sic generaliter; iste verò habebat duas majorias, unam ex parte patris, aliam ex parte matris, vendidit rem ex majoria matris, tanquam si esset majoriæ patris; an tenebit venditio? Et videtur, quòd sic, ut notat Gloss. et ibi Bart. et Platea in l. 1. *C. ne fiscus rem, quam vendid. evinc.* lib. 10. Contrarium tamen esset, si licentia fuerat specialis ad rem ex majoria matris, si vendidisset rem ex majoria patris, ut vult ibi Platea in eo, quod dicit de re, quæ erat alterius ecclesiæ, cujus rector non consensit, et adde Bald. in dict. l. 1. et in cap. 1. *de his qui feud. dare poss.* col. 1. vers. *sed nunquid superior.*

Quid si minor 25. annis impetravit licentiam regiam ad vendendum rem majoriæ, vendidit et tradidit, et postea in integrum restitutus est adversus venditionem, et rehabuit rem; an reincidat in majoriam? Dic, quòd sic, l. 2. §. *interdum*, et ibi Bart. ad fin. D. *de vulgar. et pupil.* l. 1. §. *si quis adita*, D. *ad Tertul.*

Sed pone, quòd minor possidens majoriam impetravit à Principe facultatem alienandi aliquam rem ex ea non facta mentione ætatis; an tenebit alienatio? Et videtur dicendum, quòd si alienatio erat ex causa necessaria, et servata fuerit solemnitas requisita in venditione rerum minorum, quòd tenebit alienatio, quia etsi expressisset ætatem, adhuc Princeps dedisset licentiam, ex quo causa erat necessaria. Si verò alienatio fuit ex causa voluntaria, non tenebit alienatio, ex quo Princeps minori in tali casu facultatem non dedisset, seu non ita de facili, cap. *postulasti*, et cap. *super litteris, de rescript.*

Sed pone, quòd minor sine facultate vendidit et

sine solemnitatibus, postea facta mentione ætatis et majoriæ impetravit à Principe confirmationem venditionis? Videtur quòd sufficiat, quia auctoritas Principis supplet omnem solemnitatem requisitam in alienatione; textus, et ibi Joan. de Plat. in l. *si qui hæreditatis, C. de vendend. rebus civit.* lib. 11. Item et in ista materia video quod dixi in l. 10. tit. 26. *Partit.* 4. in gloss. magna, in vers. *sed an pretium.*

Sed pone, quòd pater habebat facultatem faciendi majoriam novam, et tollendi et mutandi antiquam, qui fecit novam majoriam in filium, cui veniebat antiqua majoria, ponens in nova aliqua bona antiquæ majoriæ, omittens alia de quibus non fecit mentionem; posuit tamen in nova majoria alia bona propria æquivalentia his, quæ omisit ex antiqua majoria; an videatur ex hoc vigore facultatis extraxisse bona, quæ sic omisit ex antiqua majoria, ut illa dividantur inter hæredes? Et videtur, quòd per hoc videatur extraxisse, argumento l. *maritus, C. de procurator.* cum concordantibus, de quibus ibi in glossa: et quia non est verisimile disponentem gravare voluisse hæredes duplici onere, l. *Titia, cum testamento*, §. *qui invita filia*, D. *de legat.* 2. et Glossa ibi in verbo *non est verisimile*, quæ ponderat verba textus, quòd non est intentio multiplicandæ dotis, quando ob dotem relinquitur; cùm ergo hic nomine majoriæ relinquit, non videtur velle facere duas majorias, et facit textus in ratione sui in l. *licèt*, D. *de legat.* 1. et l. *cum alimenta*, §. fin. D. *de alim. et cibar. legat.* In contrarium tamen facit textus in l. *Aurelius*, §. *testator*, D. *de liberatione legat.* ubi non videtur recessum in codicillis à dispositione testamenti, quando non ponuntur in codicillis verba restrictiva: sed dic quòd ideo id ibi statuitur, quia fuit positum verbum *hoc amplius*, unde fuerunt necessaria verba restrictiva. Confert etiam ad hoc, quòd cùm præcesserit licentia tollendi antiquam majoriam, actus sequens interpretabitur ex licentia præcedenti, l. *quædam mulier*, D. *de rei vindic.* et quod notat Bald. l. *quædam mulier*, D. *de rei vindic.* et quod notat Bald. in cap. unic. *quid juris, si post alien. feudi vassal.* ibi 2. notab. in vers. *profecto.*

Item pone, quòd Rex concessit patri facultatem permutandi aliquam rem majoriæ, an si pater non fuit usus facultate, transeat ad filium? Et videtur, quòd non, per textum in l. *apud Julianum*, §. *si quis alicui*, D. *de legat.* 1. et l. 27. tit. 9. *Partit.* 6. et videtur de hoc bonus textus in l. *sicut*, §. fin. D. *quib. mod. pignus, vel hypot. solv.* quod limita et intellige, nisi talis facultas fuerit concessa propter utilitatem majoriæ, ut notat Bald. in §. *marchio*, vers. *pone concessum est per privilegium, de his qui feud. dare poss.* Adverte etiam, quòd quando licentia datur ad vendendum bona aliqua majoriæ, ita ut alia loco illorum subrogentur, bona taliter subrogata sequuntur naturam et qualitates primorum: vide bonum textum in l. *generali*, §. *hæredes*, D. *de usufruc. legat.* et ibi Bart.

Quid autem si alicui est data facultas alienandi rem aliquam majoriæ, an si vendat post annum, incidat in pœnam, ac si vendidisset sine facultate? Joan. Faber videtur velle, quòd sic, in l. fin. *C. de jure emphyt.* allegans Specul. tit. *de locato*, vers. 98. et l. *sicut*, §. *si voluntate*, D. *quib. mod. pign. vel hypot. solv.* ex quo Doctor de Palac. Rub. in quibusdam suis recollectis inferebat ad facultatem regiam ad faciendam majoriam, quòd expiret per annum, et nihil aliud allegat nisi prædicta: facit tamen ad hoc cap. *plerumque*, et cap. *si autem, de rescript.* et l. 33. tit. 18. *Partit.* 3. et licèt loquantur de rescriptis ad lites ex ratione, videtur quòd possunt ad istas facultates ad majoriam extendi, cùm utraque rescripta videantur odiosa. Sed in utroque dicto videtur tenendum esse contrarium, imò quòd talia rescripta durent saltem per decem annos, juxta l. unic. D. *de nundin.* et l. 42. tit. 18. *Partit.* 3. neque obstat dictum Specul. et Joan. Fab. quia contrarium videtur verius, et Joan. And. in *additionib.* ibi tenet contrarium, quòd non esset certus terminus præfixus, et dictum cap. *plerumque*, non obstat, quia et ibi rescriptum valeret post annum, non impetrato secundo ab adversa parte, Gloss. et Doctores ibi.

Sed an sit causa justa concedendi facultatem ad alienationem bonorum majoriæ, quando res majoriæ sunt in partibus remotis à domicilio possessoris majoriæ? Et videtur, quòd sic per textum in authentic. *de ecclesiast.* tit. capit. 12. vers. *si autem annale legatum*, collat. 9. et voluit Bald. in l. *voluntas, C. de fideicom.* in lectura antiqua, refert Jaso in l. *filiusfamilias*, §. *Divi*, in repet. num. 81. *de legat.* 1. ubi hoc limitat.

Quid autem si quis haberet majoriam cum licentia Principis factam, et cum tali vinculo, et conditione, quòd etsi possessor talis majoriæ committeret crimen etiam læsæ majestatis, bona majoriæ non confiscarentur, et majoria transeat in sequentem vocatum, qui postea ex facultate regia extraxit aliqua ex bonis majoriæ, et eadem facultate fecit de talibus bonis aliam majoriam in alium et alios, qui non vocabantur per majoriam antiquam sub aliquibus pactis, et conditionibus; et signanter inter cætera, quòd si possessor talis novæ majoriæ committeret crimen læsæ majestatis, bona talis majoriæ perderet, neque ulterius in tali casu disposuit in quem transirent; modo verò aliquis qui possidebat talem novam majoriam, commisit crimen læsæ majestatis, et sic perdidit illa bona; an confiscabuntur Regi, vel redire debeant in primam majoriam, dubium est notabile, et videtur, quòd non confiscentur, sed redeant ad primam majoriam, per id quod in fortioribus terminis notat Bald. in cap. *studuisti, de offic. legat.* versic. *pone Papa*, ubi ponit quæstionem in hæc verba: Pone, Papa concessit mihi quoddam castrum sub quibusdam conditionibus, quibus non servatis castrum debet reverti ad Papam; deinde concessit

fincase á él et á sus herederos (5), que de la manda que desta guisa fuese fecha non puede el heredero sacar falcidia. Eso mesmo serie quando el testador mandase á su fijo algo

mihi civitatem, sub qua est illud castrum cum omnibus castris suis; deinde ego feci contra dictas conditiones: Papa dicit castrum ad se reversum, ego dico ad me pertinere, tanquam partem civitatis districtualem, seu subjacentem, D. *de judic.* l. *insulæ*, quæritur quid juris? Respondeo, quod perdidi uno capite speciali, recupero ex generali, quia Papa me loco sui posuit quoad civitatem et districtum; unde acquiro per universitatem, quod perdo inspecta specie, argumento D. *de acquir. rerum. domin.* l. *quædam*, et D. *de serv. urb. prædior.* l. *si domus*, cum aliis: neque obstat, quòd species derogat generi, quia verum est, quando genus venit ampliativè, ut notatur in l. *quæsitum*, §. penult. D. *de fundo instruct.* Modo quæro, quid in diversis personis, si castrum erat concessum Titio, nunc civitas cum suo districtu conceditur Sejo: et videtur dicendum, quòd extincto Titio, ex sua concessione acquiratur Sejo ex suo capite generali, ut D. *communia prædior*, l. *si in venditione;* et D. *de jure dotium*, l. *si proprietati*, dicit l. quòd si à specie prius est inchoandum, postea veniendum ad genus, *C. de pignor.* l. 2. quæ non est alibi: in contrarium videtur, nam lege cavetur, quòd si capitaneus concessit alicui unum mansum in feudum, deinde vendidit curiam, illud mansum non venit in concessione generali, tanquam exceptum à curia per specialem providentiam, ut in cap. *quidam capitaneus*, *de capitaneo qui cur. vend.* Solutio, illud ideo, quia nomine curiæ non continentur feuda, sed nomine civitatis benè continerentur castra, salvo jure alterius: cùm autem illud jus deficit, consolidatur universitati suæ, et idem fortè est in feudis, per dict. l. *si proprietati.* Sic videbatur dicendum in prædicta quæstione, quòd cum jus secundæ majoriæ deficiat, consolidetur primæ majoriæ universali: præterea ita Rex voluit, quòd ista bona extraherentur à prima majoria, ut remanerent in secunda, qua cessante non videtur, quòd aliquid voluit agere contra primam majoriam, et rebus sic stantibus, scilicet, stante secunda majoria, videtur dispensasse contra primam non illa cessante, l. *quod Servius*, D. *de condict. ob caus.* et quod tradit latè Socin. 3. vol. consil. 58. et Alexand. consil. 72. col. fin. 3. vol. facit etiam quod habetur in l. *sicut*, §. *illud videamus*, D. *quibus mod. pign. vel. hypoth. solv.* et l. *etiam*, cum l. *jubemus*, *C. ad Vellejan.* et facit optimè l. *proponebatur*, et l. *filiusfamilias*, et l. *de hæreditate*, §. *pater*, cum sequent. D. *de castrens. peculio.* In contrarium tamen facit, quia jam ista bona desierunt esse primæ majoriæ ex facultate regia, et transierunt in aliam personam, unde jam non sunt reliquiæ primæ majoriæ, l. *pater filium*, §. *quindecim*, D. *de legat.* 3. et in simili habemus in fundo qui semel exivit de familia, quòd desinit esse patrimonialis mutatione personæ, argumento l. *gerit*, in fin. D. *de acquir. hæred.* et re facta amissibili ex crimine læsæ majestatis, semper erit amissibilis, ut alias in re facta alienabili, semper erit alienabilis, ut in dict. §. *quindecim:* et facit etiam, quod habetur in l. *si quis ædes*, D. *de servit. urb. prædior.* Item medii successores immutant rei qualitatem, l. *Paulus*, §. fin. D. *de acquir. hæred.* l. *locatio*, §. *fiscus*, D. *de publican.* l. *si avia*, *C. de donat.* l. 1. *C. de imponenda lucrativa descript.* lib. 10. Bald. *de eo, qui sibi vel hæred. suis*, in princ. Adde bonum et singularem casum in l. *si ita legatum*, §. *si domus*, D. *de legat.* 1. ibi: *at si ea domo destructa, etc.* et quod ibi Paul. de Cast. notat in fine.

Per quem textum etiam inferes ad quæstionem, quòd si pater habens majoriam antiquam impetravit à Principe licentiam extrahendi ab ea aliqua bona, et constituendi ex eis majoriam aliam in filium secundum, et ita fecit, quòd mortuo secundo filio in vita patris, non revertuntur bona illa in primam majoriam, etiamsi constaret de voluntate patris, quòd revertentur, quia cum tali nova voluntate, ut reverterentur, debebat etiam concurrere licentia Regis necessaria, facit l. *quædam*, D. *de jure codicill.* si tamen esset casus, in quo facultas Regis, in hoc non esset necessaria, sufficeret voluntas patris, per textum in dict. §. *si domus, in fin.* Et istam partem crederem de jure veriorem, nisi ex conjecturis aliquibus aliis constaret, Principem voluisse deficiente secunda majoria, quòd bona redirent ad primam, ut si cautum fuit, quòd decedentibus vocatis in secunda, bona redirent ad primam, vel aliàs de tali voluntate constaret, et in facultate regia non exprimeretur, quòd bona ex crimine læsæ majestatis confiscarentur, quia tunc incertis non esset opus conjecturis, l. *continuus*, §. *cum ita*, D. *de verbor. oblig.* Tu quando casus occurrerit, latiùs considera, quia quæstio est notabilis.

Pone etiam, quòd contra tenorem majoriæ vocantis in defectu masculorum quemdam transversalem exclusa filia fœmina, Rex dispensavit, ut possessor daret majoriam filiæ et ejus descendentibus; comparet modo, non ille primo loco vocatus, sed sequentes vocati, et dicunt Regem illis non præjudicasse, unde petunt majoriam, an possint? Videtur, quòd non per textum valde notabilem in l. 1. §. fin. D. *de assignandis libertis*, Bart. in l. 1. §. *si pater*, D. *de conjung. cum emancip. liber. ejus;* quod de plano procedet, si ille cui majoria deferebatur esset vivus tempore quo defertur; secùs videtur, si esset mortuus.

(5) *Et á sus herederos.* Hoc dicit, ne aliàs præceptum prohibitionis alienationis dicatur nudum, ut in l. 44. tit. 5. et ibi dixi, 5. *Partit.* et facit hæc

por razon de la su legítima parte (6) que debe haber en los bienes del padre, ó si mandase á alguna muger de lo suyo por razon de dote (7), ó si mandase aforrar á sus siervos (8); ca de tales cosas como estas non pueden los herederos sacar nin retener ninguna cosa por razon de falcidia. Otrosi decimos que pagando el heredero complidamiente (9) algunas de las mandas que hobiese fecho el testador, non sacando ende falcidia, cuidando (10) que en la heredat que fincaba habie asaz para pagar las otras mandas et para retener para sí la su parte legítima, entonce todas las otras mandas debe otrosi pagar complidamiente, fueras ende si despues que las él comenzó asi á pagar, se descobriese algunt debdo grande que él non lo sopiese enante que era tenudo de pagar aquel á quien él heredó; ca entonce por esta razon bien podrie sacar falcidia de aquellas mandas que fuesen aun por pagar.

LEY VII.

Cómo los herederos pueden sacar falcidia si ficieren inventario.

Todos los herederos que son establescidos por los testadores pueden sacar la falcidia segunt que deximos en las leyes ante desta. Et esto se debe entender si ficieren primeramiente el inventario, que debe seer fecho segunt que deximos en el título de cómo pueden haber consejo los herederos si tomarán la heredat ó non. Et si por aventura el inventario non hobiesen fecho, entonce non podrien sacar falcidia (1), fueras ende si los herederos fuesen de los que descenden ó suben por la liña derecha de los facedores de los testamentos; ca estos atales deben haber la su parte legítima (2) por debdo que han en los bienes del padre naturalmiente; mas los otros herederos han la falcidia por otor-

lex ad quæstionem majoricatus simpliciter facti, quia cùm secundum consuetudinem Hispaniæ intelligatur, ut veniat de filio majori in majorem, prohibitio facta de non alienando non dicetur nudum præceptum: probat etiam ista l. quòd si majoria fiat in descendentes, et prohibitio alienationis facta sit tantùm primo vocato, quòd extendatur talis prohibitio ad secundum, et cæteros descendentes vocatos; videtur enim prohibitio esse realis, non personalis, juxta id quod notat Bart. in l. 5. §. *opus novum*, ad finem, D. *de nov. oper. nuntiat.* et tangit Bald. in §. *rursus*, col. 1. vers. *quid de prohibitionibus, de controv. investit.*

(6) *Legítima parte.* Adde l. *scimus*, in princ. C. *de inoffic. testam.* ibi: *nulla falcidia interveniente.*

(7) *De dote.* Adde l. *cum dotem*, D. *ad leg. Falcid.* et Gloss. in l. *in testamento*, C. eod.

(8) *Aforrar á sus siervos.* Adde l. *Papinianus*, §. *sed an libertates*, D. *de inoffic. testam.* et Gloss. in dict. l. *in testamento.*

(9) *Complidamiente.* Adde authentic. *sed cum testator*, C. *eod.* et nota istam legem Partitarum, quæ benè declarat istum casum, et plenius quàm habetur in dict. authentic. et in corpore unde sumitur, et limita et intellige ut per Bart. et Doctor. in l. *si ex pluribus*, D. eod. quando scilicet plures res sub nomine collectivo essent legatæ, nam et si una ex dictis rebus fuisset sponte soluta, falcidia posset detrahi de aliis, quia tunc est unum tantum legatum; quando verò sunt plura legata, et solvatur unum, procedit ista lex. Limita etiam istam legem, quando hæres solvisset integrè uni legatario cum protestatione, quòd non intendit sibi præjudicare quoad alios, quia tunc sibi non præjudicat, secundum Jacob. de Rave. et Alberic. in dict. authent. *sed cum testator*, quia isto casu lex ista non loquitur; in dubio tamen simpliciter solvendo uni, videtur etiam consentire de solvendo aliis etiam integraliter, secundum Cyn. in dict. authentic. *sed cum testator*, quæst. 6. et ibi etiam Salicet. post dictum Jacob. de Raven. et Gloss. in dict. authentic. *sed cum testator.*

(10) *Cuidando.* Secùs ergo si solveret per errorem, et non agnitis prius viribus patrimonii, ut in l. *quod de bonis*, §. *non idcirco*, D. eod. et 1. *non dubium*, C. *de testam.* et l. *error*, C. eod.

LEX VII.

Hæres non faciens inventarium in forma juris, privatur falcidia, non tamen legitima debita jure naturæ; quia cùm falcidia sit beneficium legis, aufertur in legem committenti. Hoc dicit.

(1) *Falcidia.* Adde l. fin. §. *si verò postquam*, C. *de jur. deliber.* et l. 10. tit. 6. suprà ead. *Partit.*

(2) *Legítima.* Approbat opinionem Gloss. in l. fin. §. penult. in gloss. fin. ad fin. C. *de jur. deliber.* et Gloss. in authentic. *hoc amplius*, C. *de fideicom.* super verbo *naturale*, et Gloss. in authentic. *sed cum testator*, in verbo *excedant*, C. *ad leg. Falcid.* sed quæ erit utilitas in hoc, cùm filius non conficiens inventarium, etiam de suo proprio teneatur solida præstare legata, ut in l. 10. tit. 6. suprà ead. *Partit.* responde, ut per Bart. in dict. authentic. *sed cum testator*, in vers. *quæro utrum per non confectionem.* Quid autem in Trebellianica, an privetur filius hæres vel alius hæres, si non faciat inventarium? Vide quæ dixi in dict. l.

gamiento de ley; et por ende pues que estos atales non guardan la ley, deben perder por ende aquello que debien haber por otorgamiento della.

LEY VIII.

Cómo aquel que es establescido por heredero et rogado que dé la herencia á otro puede sacar della la quarta parte, á que dicen en latin trebellianica.

Trebellianica dicen en latin á la quarta parte que el heredero debe haber de los bienes de la herencia (1) en que es establescido, quando es rogado del testador que dé ó entregue despues la herencia á otri; pero debe contar en esta su parte (2) las cosas que el

10. in gloss. fin. et per Decium latè consil. 236. incipit, *non parva difficultas*, in 5. dub.

LEX VIII.

Non detrahit hæres quartam per Trebellianum, quando judicis mandato, et coactus addit: et computat hæres fructus, quos percipit judicio testatoris, in hac quarta: item et prælegata: nec restituet fructus, si plus quarta ascendunt, perceptos negligentia fideicommissarii non petentis; sed post tempus quo hæres debet restituere, malitiosè perceptos tenetur restituere: et pro ista quarta Trebellianica tenetur hæres pro oneribus hæreditariis: in quarta autem jure naturæ debita non computantur fructus percepti. Hoc dicit.

(1) *De los bienes de la herencia.* Adverte ad hoc verbum, nam ex eo decidi videtur quæstio, de qua per Oldrald. consil. 158. incipit, *factum tale est*; an trebellianica deducatur etiam habito respectu ad legata relicta, vel tantùm de eo, quod superest hæredi, deductis legatis? Nam per istam legem videtur, quòd tantùm deducatur de ea hæreditate, in qua est institutus, et quam rogatus est restituere fideicommissario universali, et idem videtur voluisse Azo *C. ad Trebell.* in summa, col. pen. versic. *quarto retentio*, cùm dicit, quòd hæres possit detrahere quartam trebellianicam de universitate, quam hæres rogatus est restituere, et maximè attento communi stylo testamentorum, cùm factis legatis, dicitur: *in cæteris verò bonis, legatis solutis, instituo talem hæredem*, et cùm legata non subjaceant restitutioni, neque per consequens subjacere debent retentioni quartæ trebellianicæ. Oldraldus tamen ubi suprà, consuluit contrarium, imò quòd detrahatur tam de legatis relictis, quàm de toto alio universali, per l. 1. §. *Julianus*, cum glossa ibi, et l. *Marcellus*, §. *Pomponius scribit*, D. *ad Trebell.* et C. eod. l. fin. in fin. et cap. *Raynutius*, *de testam.* et subdit notabiliter, quòd illa verba usitata, *in cæteris bonis instituo talem hæredem*, non repugnant, quin institutio facta videatur ex universo, et quòd modus sic loquendi apud testatores irrepsit, ut cætera præter legata velint apud hæredem irrevocabiliter remanere; legata verò capi, sed restitui, l. *penes te*, D. *de verbor. signific.* Tu verò in ista quæstione dic, ut per Angelum, quem ibi sequitur Alexand. in dict. §. *idem Pomponius*, et tetigi in l. 6. in glos. 5. suprà, eod. licèt Angelus nullam de istis dictis Oldraldi, neque etiam Alexander faciunt mentionem. Notà etiam unum quod Baldus dicit mirabile in rubric. *C. de revocand. his quæ in fraud. credit. alienata sunt*, ad fin. quòd in casu quo quis est institutus non contemplatione sua, sed fideicommissarii, quòd tunc non detrahet quartam trebellianicam, per textum singularem, et ibi Cyn. in l. *in fideicommissi*, §. *cum Polidius*, D. *de usufructu*, ubi etiam videbis per Alexand. *in addition. ad Bart.* Dicit etiam Bald. in dict. rubric. ad fin. quòd ubicumque quis tenetur restituere hæreditatem ex contractu, nihil detrahit, allegat l. *quidam cum filium*, D. *de hæred. instit.* Et adverte, quòd regulariter extra certos casus, de quibus per Bald. in l. *jubemus*, in princ. *C. ad Trebell.* non potest hæres sumere istam quartam in una re, vel rebus per eum electis; et beneficium deducendi istam quartam transit ad hæredem, l. *quamquam*, *C. ad leg. Falcid.* Et an testator possit prohibere trebellianicæ detractionem, dixi in l. 6. suprà, eod. ubi communiter teneri dixi, quòd sic. Quod an procedat etiam in liberis primi gradus de restituendo gravatis, est inter scribentes maxima concertatio: et quòd non possit pater prohibere filiis rogatis talem detractionem, tenet Bart. et Salic. per textum ibi in dict. l. *jubemus*, *C. ad Trebel.* et idem tenet Decius consil. 81. et consil. 218. Jaso in l. *Marcellus*, num. 55. D. *ad Trebell.* Ludovicus tamen Romanus *singularit.* 192. tenet contrarium, imò quòd prohiberi etiam in his possit, cujus opinionem etiam tenuit Cyn. in dict. l. *jubemus*, et istam opinionem dicit communem Paulus à Monte Pico in l. *in quartam*, col. 117. D. *ad leg. Falcid.* prout latè tradit Didacus à Covarruv. in relect. cap. *Raynutius*, *de testam.* §. 2. num. 7. qui adhæret opinioni Baldi, tanquam filiis favorabili, et secundum eum magis communiter receptæ.

(2) *Contar en esta su parte.* Adde l. *in quar-*

facedor del testamento le mandó si las hobo. Et aun decimos que los frutos (3) que tomó de tal herencia demientre que la hobo, si fueren tantos que monten tanto quanto podrie valer la quarta parte que él debie haber, entonce non debe tomar (4) ninguna cosa de la heredat, ante la debe dar libre et quita á aquel á quien le rogaron que la diese. Et si por aventura tanto non valiesen los frutos que él sacó ende, contando delante lo que él rescebió dellos, sobre eso débese entregar de los bienes de la herencia fasta que haya la su quarta parte. Et si mas montaren los frutos de lo que él debie haber por razon desta quarta parte, entonce decimos que si el testador le señaló dia cierto á que rendiese la heredat, et á aquel plazo la entregó á aquel á quien la debie entregar, haber debe todos los frutos por la quarta parte que debie haber, quanto quiér que valan mas; et si nol señalaron dia á que diese la heredat, et aquel que la debe haber fuese negligente (5) en demandarla sabiéndolo, entonce este que era tenedor de la herencia habrá los frutos della, et non los contará en la su quarta parte; mas si este atal fuese rebelde en dar la heredat, ó lo metiese por alongamiento maliciosamiente, entonce quanto quier que valan mas los frutos que él esquilmó de la su parte que debie haber (6), será tenudo de los dar al otro con la heredat. Et lo que deximos en esta ley en razon de los frutos que deben seer contados en la quarta parte segunt que es sobredicho, ha logar quando el heredero á quien ruegan que dé la heredat á otro, non es de los fijos del testador (7), ca si dellos fuese, entonce los frutos que esquilmase este fijo del facedor del testamento mientre que toviese la heredat en su poder, non serán contados en la su parte legítima (8), ante

tam, D. *ad leg. Falcid.* et nota quòd portio hæreditaria donationis, quæ morte confirmatur, in trebellianicam imputatur, l. *filium quem habentem*, *C. famil. ercisc.* secundum unam lecturam, de qua per Bald. ibi, 8. col. Item etiam computatur datum causa conditionis implendæ, vide ibidem, et l. *cum pater*, in princip. D. *de legat.* 2.

(3) *Los frutos.* Concordat cum l. *in fideicommissaria*, et cum l. *mulier*, §. *si hæres*, et l. *ita tamen*, §. *hæres ex asse*, D. *ad Trebell.* et vide Gloss. in dict. l. *in fideicommissaria.* Quid autem si testator jussit restitui retenta quarta, an tunc fructus computentur in quartam? Vide per Alexandr. post Raphael. in dict. l. *in fideicommissaria*, ubi Alexand. col. 5. quòd tunc non computentur; quod est benè notandum.

(4) *Non debe tomar.* Non ergo posset hæres dicere, volo fructus restituere, et quartam in aliis rebus hæreditariis habere, ut hic patet: cujus contrarium dicebat Raphael relatus ab Alexandr. in dict. l. *in fideicommissaria*, ubi Alexander tenet contra eum, post Imol. in dict. §. *si hæres*, et opinio Imolæ, et Alexand. approbatur hic.

(5) *Fuese negligente.* Quid si non fuit negligens, quia fortè erat absens, Bart. et Doctores communiter in dict. l. *in fideicommissaria*, tenent tunc etiam fructus cedere lucro cohæredis, qui non fuit in mora.

(6) *De la su parte que debie haber.* Et sic fructus, quos percepit ultra quartam, restituit; reliqui computantur in quartam. Quid tamen si fideicommissarius dicat in tali casu, quando hæredis mora intervenit, quòd vult, quòd fructus post moram percepti sibi restituantur, et quòd hæres habeat quartam de aliis rebus hæreditariis; an sit audiendus? Videtur, quòd non, ex quo lex ista vult, quòd fructus intra quartam computentur in ea: quod planè procedit volente fideicommissario, seu non contradicente; eo autem invito non exprimit ista lex: unde satis videtur æquum, quòd fidicommissario in hoc succurratur, ne aliàs dicamus esse in potestate hæredis per culpam et moram suam habere sibi quartam in talibus fructibus invito fideicommissario, cùm non sit in potestate hæredis, in qua re velit deducere quartam, sed judicis arbitrio committitur, Bart. et alii in l. *in quartam*, D. *ad leg. Falcid.* et quòd fideicommissarius in hoc sit audiendus, tenet Joann. de Imol. et Alexan. post Jacob. de Raven. in dict. l. *in fideicommissaria.*

(7) *Fijos del testador.* Concordat cum l. *jubemus*, *C. ad Trebell.* et procedit in liberis primi gradus tantùm ut hic, et ibi. Et nota ex generalitate hujus legis inferri, quod hic disponitur procedere, sive filii graventur restituere aliis liberis, sive extraneo, licèt Cyn. Alber. Fulg. Corneus in dict. l. *jubemus*, Alexandr. in dict. l. *in fideicommissaria*, col. 3. tenuerunt contrarium, quando extraneo: primum tamen (quod ex istius legis generalitate approbari videtur) tenuerunt Salic. et Paul. in dict. l. *jubemus*, Joan. de Imol. in l. *quod de bonis*, §. *cum avus*, D. *ad leg. Falcid.* et Ripa in dict. l. *in fideicommissaria*, num. 29. quia major ratio et favor filii gravati est, quando gravatur restituere extraneo, quàm quando alteri filio.

(8) *En la su parte legítima.* Si intelligas de debito jure naturæ, planum est, quia talem legitimam, et legitimæ fructus, debet filius habere, ut in l. *scimus*, versic. *repletionem*, *C. de inoffic. testam.* Bald. in l. *non est ambiguum*, *C. famil. ercisc.* Glos. in dict. l. *in fideicommissaria*, D. *ad Trebell.* Et an idem erit in legitima debita ascendentibus, ut fructus non computentur in ea.

decimos que esta parte debe seer sacada entregamientre de los bienes de la herencia et non de los frutos della, maguer el testador (9) lo hobiese mandado de otra guisa. Pero lo que dixiemos desta quarta parte en esta ley se debe entender desta guisa, que el heredero la debe haber quando entra la heredat de su grado sin costreñimiento ninguno que el juez le ficiese; mas si él fuese rebelde (10) non la queriendo entrar, et lo hobiese á facer por premia et mandamiento del juez, entonce non sacará la quarta parte sobredicha, ante decimos que es tenudo de dar et entregar la heredat con los frutos della á aquel quel rogó ó le mandó el testador que la diese. Otrosi decimos que él es siempre tenudo de pagar su parte (11) en los debdos (12) que debiese el testador, quantol copiere á pagar por razon desta quarta parte.

TITULO XII.

DE LOS ESCRIPTOS QUE FACEN LOS HOMES A SUS FINAMIENTOS, A QUE LLAMAN EN LATIN *CODICILLOS.*

Codicillos dicen en latin á una manera de escriptos pequeños que facen los homes despues que han fechos sus testamentos para crescer, ó minguar ó mudar alguna de las mandas que habien fechas en ellos. Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de los testamentos, que son las mayores escripturas que los homes facen por razon de sus finamientos, et otrosi de todas las cosas que pueden seer puestas et fechas en ellos, queremos aqui decir de estas escripturas sobredichas; et mostraremos qué quiere decir codicillo: et á qué tiene pro: et quién lo puede facer: et en qué manera debe seer fecho, et sobre qué cosas: et qué departimiento ha entre los testamentos et los codicillos: et desi diremos cómo se pueden desatar.

Bald. tenet, quòd non, in repetit. cap. *si pater, de testam.* lib. 6. allegat l. *filiusfamilias*, D. *ad leg. Falcid.* et idem vult Alexand. in dict. l. *in fideicommissaria*, colum. 5. ubi dicit, se alibi hoc non legisse, et quòd pro Baldo adduci potest, quia §. *repletionem* solum loquitur de legitima descendentium: ergò in ascendentibus remanent incorrecta jura antiqua volentia indistinctè, quòd fructus imputentur in legitimam, l. *Papinianus*, §. *unde si quis*, D. *de inoffic. testam.* Mihi tamen plus placet, quòd idem sit in legitima ascendentium, per l. *nam etsi parentibus*, D. *de inoffic. testam.* et l. 6. *in Ordin. Tauri;* et quia dict. l. *filiusfamilias* loquitur de falcidia, non de legitima, et quia dispositum in uno ex correlativis, disponitur in alio, seu censeri debet dispositum in alio, l. fin. *C. de indic. viduit. toll.* et in l. fin. *C. de cupress.* lib. 11. Si verò intelligas istam legem de trebellianica, prout etiam debet intelligi et ipsa loquitur, procedit etiam planè, concordans cum dispositione dictæ l. *jubemus:* neque mirum trebellianicam si lex ista vocet legitimam, et sic etiam vocat falcidiam, ut habetur in l. 4. suprà eod. et intellige de fructibus perceptis post mortem testatoris, ut illi non computentur in legitimam debitam jure naturæ, neque trebellianicam; percepti verò ante mortem, seu tempore mortis pendentes, censentur ut reliquæ res hæreditariæ, et possunt computari, et assignari à judice pro legitima vel trebellianica, secundum Alex. quem vide in dict. l. *in fideicommissaria*, col. 3.

(9) *Maguer el testador.* Concordat cum dict. l. *jubemus*, et istud urget multum ad illud, quod dixi suprà ead. l. in glos. 1. quòd non possit pater prohibere trebellianicam filiis primi gradus. An tamen hodie stantibus legibus hujus regni, filius gravatus debeat non solùm habere legitimam, sed etiam trebellianicam? Dic, ut dixi in l. 12. tit. 5. suprà, ead. *Partit.* in glos. fin. ubi dixi, quòd tantùm poterat detrahere legitimam de jure naturæ, etiam eo casu, quo de jure antiquo poterat detrahere duas quartas.

(10) *Si él fuese rebelde.* Adde l. *nam quod*, §. *qui compulsus*, D. *ad Trebell.* et D. eod. l. *non justam.*

(11) *Su parte.* Adde *Institut. de fideicommissar. hæred.* in §. *sed quia*, cum duob. sequentib. et §. *si quis una.*

(12) *En los debdos.* Et sic pro rata illius quartæ tenetur creditoribus, non autem legatariis, ut in l. 1. et 2. *C. ad Trebell.* super quo tamen vide latiùs per Gloss. notabiliter et magistraliter distinguentem in l. 1. §. fin. in glos. fin. D. *ad Trebell.* et per Paul. de Castr. in dict. l. 1. et 2. *C.* eod. et per Alexand. in dict. l. 1. §. *sed si quadringenta.*

LEY I.

Qué quiere decir codicillo, et á qué tiene pro, et quién lo puede facer, et en qué manera debe seer fecho et sobre qué cosas.

Ley 2. tit. 4. lib. 5. Recop.

Codicillus en latin tanto quiere decir en romance como escriptura breve que facen algunos homes despues que han fecho sus testamentos ó enante (1). Et tal escriptura como esta tiene grant pro, porque puede home menguar ó crescer las mandas que hobiese fechas en el testamento ; et puédela facer todo home que sea mayor de catorce años (2) et la muger de doce años, solamiente que non sea de aquellos á quien es defendido segunt dice en los títulos (3) de los testamentos. Et puede seer fecho el codicillo en escripto et sin él (4), solo que se acierten hi cinco testigos (5) quando lo facen ; et pueden seer mandadas en él todas las cosas que pueden seér dexadas en el testamento por razon de manda.

LEY II.

Que en el codicillo non pueden seer establescidos herederos derechamiente.

En los codicillos non pueden seer establescidos herederos (1) derechamiente (2); et por ende si algunt testador hobiese estables-

TITULUS XII. DE CODICILLIS.

LEX I.

Codicillus est brevis scriptura ante vel post testamentum facta : et possunt codicillari omnes, qui possunt testari; prodest enim codicillus, quia per eum possunt legata in testamento augeri vel minui : et potest codicillus in scriptis, vel sine, coram quinque testibus fieri, etiamsi non sint rogati. Hoc dicit.

(1) *O enante.* Adde l. *ante tabulas*, D. eod. et *Institut.* eod. §. *non tantum*, et *C.* eod. l. *sive ab initio.*

(2) *De catorce años.* Is enim potest facere codicillos, qui de jure potest facere testamentum, l. *Divus*, §. *codicillos*, D. *de jure codicillor.* Quid autem si caveretur statuto, quòd minor 25. annis non possit testari, an poterit codicillari post 14. annos? Bart. quòd non, in l. 2. D. *de legat.* 2. contrarium tamen tenet Bald. in l. fin. *C. de testam.* vers. *quid si statutum dicit.*

(3) *En los títulos.* Vide ead. *Part.* tit. 1. l. 13. cum sequentib.

(4) *En escripto et sin él.* Adde l. fin. *C. de bon. libert.* et l. fin. C. eod.

(5) *Cinco testigos.* Adde dict. l. fin. *C.* eod. vide hodie, quod habetur in l. 1. tit. *de los testamentos*, lib. 5. *Ordin. Regal.* et in l. 3. *in Ordinam. Tauri*, et habes hìc quòd non requiritur testes in codicillis esse rogatos, cùm dicit, *que se acierten hi.* Adde dict. l. fin. in fin. *C.* eod. et adde l. 32. tit. 16. suprà, 3. *Part.*

LEX II.

Hæreditas in codicillis non potest dari, nec adimi directè; nec conditio hæredi instituto apponi : sed si in codicillis hæredem immeritum certa ratione expressa dicit testator, probata ratione non habebit hæreditatem. Item per fideicommissum hæres in testamento vel ab intestato in codicillo rogatus tenetur restituere hæreditatem, et poterit ex ea quartam trebellianicam retinere. Hoc dicit.

(1) *Herederos.* Concordat cum §. *codicillis*, *Instit.* eod. et vers. *directo*, et *C.* eod. l. *si idem*, et l. *hæreditatem*, unde si in codicillis quis instituatur in re certa, non habebitur loco hæredis, sed habebitur loco legatarii, secundum Bald. in l. *non codicillum*, *C. de testam.* ubi etiam dicit, quòd si pater reliquit filio decem in testamento, et in codicillis dicat, quòd declarat quòd jure institutionis, non valebit testamentum ope et declaratione codicillorum, allegat l. *quod per manus*, D. *de jur. codicillor.* eo quòd principale non debet confirmari ab accessorio. Sed erit pulchrum dubium, an cùm hodie de jure regni eadem solemnitas et numerus testium debeat intervenire in codicillis, quæ in testamento, et in testamento sufficiant quinque testes, vel tres cum tabellione juxta l. Ordinamenti, si quis hodie in codicillis aliquem instituat directè, an tenebit institutio, ac si facta esset in testamento? Videbatur, quòd non, ex eo quod notat Bald. in l. *filii*, circa fin. *C. famil. ercis.* ubi concludit, quòd hæreditas directè dari non potest, etiamsi pater in codicillis filios instituat; quia cùm relinquere hæreditatem directè in codicillis speciale sit in milite; ergò in contrarium est jus commune, et idem voluit Bald. in l. *humanitatis*, colum. 12. vers. *sed nunquid ista exemplaria*, *C. de impuber. et aliis substit.* et tamen constat valere testamentum inter liberos etiam cum minori numero testium, ut in l. *hac consultissima*, §. *ex imperfecto*, *C. de testam.* l. 7. tit. 1. suprà ead. *Partit.* et sic si testator vocet codicillum dispositionem illam, in qua directè instituit, curabimus de nomine ? Imò de mente, quæ per nomen significantur, quia civilia nomina retinenda sunt in sui natura, l. *verbis civilibus*, D. *de vulgar. et pupill.* idem tenet Salicet. in dict. l. *filii*, quando ex dicto notarii, vel aliàs constat patrem voluisse codicillari. In contrarium tamen

cido heredero en su testamento, et despues deso ficiese codicillo en quel posiese condicion (3) alguna, ó sil quisiere desheredar (4) en él, nol empesce al heredero por que perdiese por ende toda la heredat nin parte della, nin serie tenudo de complir la condicion que fuese hi puesta. Pero si en el codicillo dixiese el testador que el heredero que habie establescido en el testamento, le habie fecho tal mal porque non merescie haber la heredat, nombrando aquel yerro, tal razon como esta embargarie al heredero, ca perderie (5) por ende la heredat si el yerro le fuese probado. Otrosi decimos que si el que face el codicillo usase tales palabras, diciéndolas ó faciéndolas escribir en él: ruego, ó mando ó quiero que aquellos que han derecho de heredar la mi heredat si yo moriese sin testamento, que la den á tal home, ó si algunt testador que hobiese establescido á otro por

facit, quod notat Bartol. in dict. l. *hac consultissima*, §. *si quis autem*, et in l. 2. D. *de injust. rupt. testam.* et in l. *militis codicillis*, D. *de testam. milit.* ubi tenet patrem posse in codicillis filio pupillariter substituere venientes ab intestato, et revocare substitutionem pupillarem prius factam per eum in testamento, in quo substituerat extraneos; de quo latè vide per Alex. in dict. §. *si quis autem*. Facit etiam, quod notat Joann. Andr. *in addition. ad Specul.* tit. *de instrum. edition.* §. *compendiosè*, col. 8. in addition. quæ incipit, *ad intellectum*, ubi dixit, quòd si testator convocatis septem testibus instituat hæredes, et legata faciat, deinde dicat, quòd vult dictam dispositionem jure codicillorum valere, quòd valebit ut testamentum, per l. *non codicillum*, *C. de testam.* et probatur in l. *testamentum*, *C. de testam.* ubi Bald. et Salicet. notant, quòd licet testator testamentum appellet codicillos, non per hoc desinit esse testamentum. Dixit etiam Angel. in l. *illud*, §. *tractari*, D. *de jur. codicillor.* quòd si testator instituat hæredes, et notarius dicat, *talis volens codicillos facere*, ista verba notarii non impediunt, quin valeat ut testamentum, et tradit Jaso in dict. l. *non codicillum*, referens quoddam consilium Alexand. et dictum Bald. in l. *Imperator*, la 1. colum. 2. D. *de statu homin.* verba enim impropriantur, ut deserviant intentioni, l. *insulam*, D. *de præscript. verb.* l. *sed si possessorii*, §. *item si juravero*, D. *de jurejur.* cap. *intelligentia*, *de verb. signific.* et istud videtur tenendum, si ex aliis non constet testatorem voluisse codicillari, et non testari; quando enim hoc constaret, non posset testator facere, quin leges locum habeant in suo testamento, l. *nemo potest*, D. *de legat.* 1. et in simili quæstione hoc voluit Paul. de Castr. in dict. l. *nemo potest*, col. 1. vers. *sed quæro quid è converso*, ubi omninò vide, et in l. fin. *C. de codicill.* Et etiam ratio videtur esse, quia quando testator eligit codicillari, eligit viam incompetentem, et sic est imperfectio voluntatis, id est, voluntariæ electionis, et sic est defectus in qualitate seu specie voluntatis, ut etiam tradit Bald. in l. 1. colum. 18. v. *sed hic quæro*, *C. de sacrosanct. eccles.* et istud magis placet, quàm quòd distinguatur prout distinguit Alexander, volens concordare opiniones contrarias super quæstione Joannis Andr. post Dyn. de qua ubi suprà in dict. l. *non codicillum*, scilicèt, quòd aut instituti erant illi, qui successuri erant ab intestato, et procedat opinio Dini, et Joannis Andr. cùm non potest tunc dispositio sortiri effectum jure fideicommissi, cùm nullus sit, qui eis debeat restituere, et sic tunc valeat jure testamenti: aut alii erant instituti, et tunc procedat opinio alia, de qua per Paul. in dict. l. *nemo potest*, scilicèt, quòd non valeat jure directo, ex quo potest valere jure fideicommissi. Licèt enim hæc distinctio benè procedat in casu, quo Dinus consuluit, relatus ubi suprà à Joanne Andr. quia dixerat ibi testator, si non valet jure codicillorum, valeat jure testamenti; tamen quando hoc esset dictum, non esset facienda talis distinctio, ex quo testator se arctavit eligens viam codicillorum, et non testamenti, ut dixi. Facit ad hoc, quod notat Bart. in l. 1. col. 1. post princip. D. *de jure codicillor.* ibi: *oppono, etc.*

(2) *Derechamiente.* Verba tamen directa in codicillis posita, benè trahentur ad fideicommissum, ut in l. *Scævola*, ubi vide Bart. D. *ad Trebell.* et in l. *cum quis decedens*, §. *Sejam*, D. *de legat.* 3. Quid autem si pater in testamento filium hæredem instituit in re certa, et extraneum instituit hæredem universalem, et posteà in codicillis adimit filio, quod in testamento reliquerat; an valebit ademptio, et sic filius poterit testamentum dicere nullum? Bald. in l. *omnimodo*, in princ. vers. 3. *quæro*, dicit post Jacob. de Bellovis. quòd talis institutio facta de filio, ex quo in ea ratione legitimè consistebat substantia institutionis hæredis, non potuit adimi in codicillis; licèt secùs esset, si extraneus esset institutus in re certa, dato cohærede universali, cùm tunc redigatur ad instar legatarii, et sic tunc institutio talis adimi possit in codicillis; quod Baldus dicit diligenter notandum: adde etiam Bald. idem tenentem in authent. *ex causa*, colum. 12. vers. 6. *quæro*, *C. de liber præterit.*

(3) *Condicion.* Adde dict. vers. *directo*, *Institut.* eod. et l. *divi*, in princip. D. eod. l. penult. §. fin. D. *de condit. instit.*

(4) *Desheredar.* Vide in dict. §. *codicillis*, et l. *non codicillum*, *C. de testam.*

(5) *Perderie.* Quia aufertur hæreditas velut ab indigno, l. *hæreditas*, *C. de his, quibus ut indig.* et l. 23. tit. 1. ead. *Partit.*

su heredero en su testamento, rogase ó mandase al heredero, ó dixiese en el codicillo que querie que la heredat en quel habie establescido por heredero que la diese á otro, usando el señor de la heredat á decir tales palabras en el codicillo como estas sobredidichas ó otras semejantes (6) dellas, tenudo es el heredero de dar la heredat al otro, asi como lo mandó el señor della; pero bien puede tener para sí la quarta parte de la herencia, á que llaman en latin *trebellianica*, asi como desuso se muestra en el título: De cómo se pueden menguar las mandas, en las leyes (7) que fablan en esta razon.

LEY III.

Que departimiento ha entre los testamentos et los codicillos, et cómo se pueden desatar.

Departimiento (1) ha muy grande entre los codicillos et los testamentos; ca los codicillos bien se pueden facer maguer non pongan en ellos seellos (2) los que los facen nin los tes-

(6) *Semejantes.* Quæ sonent in fideicommissum, ut in dict. §. *codicillis*, et vers. *directo*, et dict. l. *si idem*, *C.* eod. si tamen essent omninò verba directa, ex benignitate ad conservandam voluntatem defuncti trahuntur ad fideicommissum, ut dixi suprà, et tradit Bart. post Gloss. in l. *Scævola*, D. *ad Trebell.* quando apparet disponentem voluisse codicillos condere, ut etiam tradit Azo *C. de codicill.* in summa. Alexand. in dict. l. *hæreditatem*, *C.* eod. ista tamen lex Partitarum, ut vides, multum insistit, quòd verba sint importantia inducere fideicommissum, et quòd sint verba obliqua, vel saltim communia, ut hoc importent; quæ fuit opinio Jacob. de Aren. de qua per Bart. in dict. l. *Scævola*, sed adhùc adhærerem primo dicto propter conservandam voluntatem defuncti; neque ista lex resistit, quia etiam verba directa possunt dici similia, quando testator codicillatur.

(7) *En las leyes.* Vide supra tit. 1. l. fin.

LEX III.

In codicillis non requiritur testes esse rogatos, nec requiritur sigillum, nec primus codicillus per secundum revocatur, nisi expressè revocaverit testator: in testamento tamen in scriptis, requiritur rogatio et sigillatio, et per secundum tollitur primum, vel etiam posthumi agnatione. Hoc dicit.

(1) *Departimiento.* Ponit in quibus differant codicilli à testamentis, et adde Azon. in summa, *C.* eod. colum. 2. Adverte etiam, quòd qui decedit cum codicillis, non videtur decedere testatus seu cum testamento, etiamsi testamentum valeret jure codicillorum, quando fuit apposita conditio, si decederet cum testamento, vel sine testamento, quia verba conditionalia sunt propriè intelligenda, l. *Mævius*, et l. *qui hæredi*, D. *de condit. et demonstrat.* codicilli namque non sunt propriè testamentum, *Institut. de testam.* in princ. et D. cod. l. 1. ita dicit Socin. cons. 97. incipit, *præsens consultatio*, 3. volum. In contrarium tamen facit quia testamentum, latè sumpto vocabulo, comprehendit codicillum, quia etiam codicillus est testatio mentis, *Institut. de testam.* in princ. et in specie dicit Salicet. in l. *filii*, in 1. notab. *C. famil. ercisc.* per textum ibi, quòd aliàs consuluit in Ferraria, cùm quidam jure libelli haberet fundum ab ecclesia S. Bartholomæi cum facultate relinquendi, cui vellet in testamento suo, quòd potuit ille ex hac potestate relinquere in codicillo, et quia facultas concessa non requirit hæredis institutionem, sed legatum tantùm: et istud crederem esse verius, ubi facultas seu dispositio relata ad testamentum non requirat hæredis institutionem, sed posset fieri in codicillis, quia ut dixi, codicilli dicuntur testamentum, Gloss. in l. 2. in verbo *ex omnibus*, et ibi Bald. *C. communia de legat.* Gloss. in l. 2. in verbo *omnis*, *C. de constit. pecun.* et glossa finalis in cap. *quamquam*, *de usur.* lib. 6.

(2) *Seellos.* De codicillis in scriptis loquitur, ut vides, in testamentis enim in scriptis est, ubi subscriptiones et signacula testium requiruntur, l. 1. tit. 1. ead. *Partit.* l. *hac consultissima*, in princ. *C. de testam.* Sed est dubium hodie, maximè stante dispositione l. 3. *in Ordin. Tauri*, an si codicillus fiat in scriptis, requiratur, quòd testes se subscribant, prout etiam debent se subscribere in testamento in scriptis, ex tenore illius legis, et præmaximè, quia l. fin. in fin. *C.* eod. de qua ista sumpta est, exigere videtur subscriptionem testium, quando codicillus fit in scriptis; et ita tenet ibi Gloss. Alber. Alex. et Jaso cùm enim ibi lex dicat *subnotationem*, intelligunt, id est, subscriptionem, per l. *in donationibus*, *C. de donat.* unde dicunt benè esse verum, quòd in codicillis in scriptis non exiguntur sigilla, subscriptiones tamen testium sic: et istud videtur de jure communi potius tenendum, quàm illud quod dixit Azo *C. de codicill.* in summa, colum. 2. et etiam Gloss. in §. fin. *Instit. de codicill.* ubi voluerunt, neque signacula, neque subscriptiones testium exigi. Dicit enim Azo hæc verba: Item in testamentis septem exiguntur testes, et rogati, et exigitur in testamento, quod fit in scriptis, subscriptio testium, et eorumdem signacula requiruntur; sed in codicillis quinque sufficiunt testes, neque exiguntur sigilla vel subscriptiones, ut dictum est. Lex etiam ista Partitarum disponit non exigi sigilla testium; de subscriptionibus verò nihil dicit, unde non videtur corrigere in hoc jus commune, sed hoc sub ejus dispositione relinquere, licèt Michael de Cifuentes unus ex Glossatoribus legum Tauri in dict. l. 3. dicit, quòd ista lex Partitarum disponit contrarium, quod dicta

tigos que se hi acertaren, mas puédenlos facer ante cinco testigos. Et puede home facer muchos codicillos, et non desatará (3) el uno al otro, fueras ende si dixiere señaladamiente aquel que lo feciere, que el codicillo que habie fecho primeramiente que non quiere que vala. Otrosi decimos que el codicillo non se desata maguer nasca despues (4) fijo á aquel que lo fizo; mas en los testamentos que se facen en escripto el contrario es desto; ca débense facer ante siete testigos rogados que pongan hi sus seellos: et el testamento primero se desata por el postrimero, et otrosi se quebranta quando nasciere despues fijo al facedor dél, segunt dice en el título de los testamentos (5).

TITULO XIII.

DE LAS HERENCIAS QUE HOME PUEDE GANAR POR RAZON DE PARENTESCO QUANDO EL SEÑOR DELLAS MUERE SIN TESTAMENTO.

Sin testamento et con él ganan los homes á las vegadas las herencias et los bienes que fueron de otri. Onde pues en los títulos ante deste fablamos de como un home puede seer heredero de otro por testamento, et otrosi

l. fin. quod non est dicendum, quia, ut vides, tantùm dicit de sigillis, non de subscriptionibus. Dicebat etiam ubi suprà dictus Michael, quòd ex illa lege Taurina sibi videtur, quòd hodie attenta dispositione dictæ legis Tauri requiratur subscriptio testium in codicillis, sicut requiritur in testamento, quando codicillus fiet in scriptis, et quòd licèt illa lex loquatur de testamento, per eamdem rationem, ut falsitas evitetur, extendatur ad codicillos. Sed adverte, quia dicta l. 3. potest induci secundum unum sensum, quòd quando loquitur de solemnitate codicillorum, intelligat tàm de codicillis nuncupativè factis, quàm in scriptis, et quòd qualitercumque fiant, servetur in eis dispositio legis Ordinamenti Regis Alphonsi, et sic quòd sufficiunt tres testes cives cum tabellione, vel quinque sine tabellione: et quemadmodum in testamento nuncupativo coram tabellione non requiritur subscriptio testium ex dispositione dictæ legis Ordinamenti, sic neque in codicillis, licèt in scriptis fiant: cùm enim lex illa priùs loquatur, tàm de testamento nuncupativo, quàm de testamento in scriptis, et distinguat solemnitatem, quæ debet intervenire in eis, et posteà subdat, quòd in codicillis interveniat solemnitas requisita in testamento nuncupativo, juxta dictæ legis Ordinamenti tenorem, apertè videtur loqui de codicillis etiam in scriptis factis, argumento l. fin. D. *de reb. dub.* et cap. *inquisitioni*, et cap. *secundo requiris, de appellat.* Iste tamen intellectus ad illam legem non potest stare, nam tota illa lex venit ad interpretationem legis Ordinamenti, quæ disponit tantùm de testamento nuncupativo, et ad tollendum dubia, quæ ex ea oriebantur: et quatenùs loquitur de testamento in scriptis, est ad limitationem dictæ legis, et intra unum capitulum; et cùm transit ad alia capitula, scilicèt, ad testamentum cæci et codicillos, revertitur ad explanationem dictæ legis Ordinamenti, et sic loquitur de testamento nuncupativo cæci, quia cæcus non potest testari in scriptis, ut dixi in l. 14. tit. 1. ead. *Partit.* et loquitur etiam de codicillis nuncupativè factis, juxta dictam l. cujus dubia explanat. Confert ad istum intellectum, quod tradit Bartol. in l. *Prætor ait*, §. *eritque differentia*, D. *de vi bonor. rapt.* et quod habetur in dict. cap. *inquisitioni*, et notatur in dict. l. fin. et quia aliàs intelligendo induceretur correctio dictæ l. fin. requirentis subscriptionem testium, quando codicillus fit in scriptis. Concludo ergò, quòd cùm per istam legem Partitarum tantùm disponatur circa sigilla testium, et dicta l. Tauri tantùm loquatur de codicillis per nuncupationem factis, quòd si codicilli fiant in scriptis, subscribere debeant testes, et erunt necessarii quinque testes, ut hìc, et in dict. l. fin.

(3) *Non desatará.* Concordat cum l. *cum proponatis*, C. eod. et *Institut.* eod. §. fin. et l. *Divi*, §. *codicillos*, D. *de jur. codicillor.*

(4) *Nasca despues.* Concordat cum l. *si quis eum*, §. *sed et si*, et l. penult. D. eod. et *C.* eod. l. 1. et intelligit Azo *C.* eod. in summa, quando codicilli fiunt ab eo, qui vult decedere intestatus; nam si fierent ab eo, qui condidit testament m, infirmato testamento infirmarentur etiam codicilli, ut in dict. l. 1. et l. *ab intestato*, D. eod. Quod tamen limita et intellige, ut per Paul. de Castr. et Alexandr. in dict. l. 1. Considera tamen, quòd hodie stante lege regni, tit. *De los testamentos*, l. 1. *in Ordinam. Regal.* qua cavetur, quòd legata debeantur, etiam hærede repudiante, vel aliàs non adeunte, videtur, quòd non posset dici, quòd codicilli pendeant à testamento, et sic quocumque modo infirmaretur testamentum, non infirmabuntur codicilli, et debebuntur legata in eis contenta: videtur enim dicta l. gravare venientes ab intestato ad solvenda talia legata, neque legata desiderant aditionem hæreditatis ex testamento: sicut enim non infirmarentur codicilli infirmato testamento, si in codicillis essent expressè rogati venientes ab intestato, ut implerent legata, l. *ex testamento*, et l. *eam quam*, *C. de fideicom.* idem erit dicendum, si à lege graventur ad legata venientes ab intestato, prout vult gravare dicta l. *Ordinamenti.* Cogita tamen, quia mihi est nova consideratio.

(5) *Título de los testamentos.* L. 1. et 2. et l. 20.

de las mandas et de todas las otras cosas quel pertenescen, queremos aqui mostrar en qué manera puede home ganar por razon de parentesco los bienes del finado aunque muera sin testamento; et diremos en quantas guisas pueden morir los homes sin testamento: et quántos grados son de parentesco: et quáles son aquellos que por razon dél deben heredar los bienes del que asi finase: et quánto debe haber cada uno dellos de los bienes quando fueren muchos los herederos.

LEY I.

En quántas guisas pueden morir los homes sin testamento.

Ley 1. tit. 4. lib. 5. Recop.

Ab intestato (1) es palabra de latin, que quiere tanto decir en romance como home que muere sin testamento; et esto puede seer en quatro maneras: la primera es quando home muere et non face testamento. La segunda es quando face testamento non complido, non guardando la forma que debe seer guardada en facerlo, segunt dice en el título de los testamentos. La tercera es quando el testamento que fizo se rompió por algunt fijo que nasció despues al testador, del qual fijo non fizo emiente en el testamento, ó si por aventurá aquel que fizo el testamento se dexó despues porfijar (2) á otro, de manera que pase á poder de aquel quel porfijó. La quarta es quando face testamento acabado et establesce heredero en él, et aquel heredero non quiere la heredat desechándola (3).

LEY II.

Quántos grados son de parentesco.

Tres grados ó liñas (1) son de parentesco: la una es de los decendientes, asi como de los fijos, et de los nietos et de los otros que decenden por ella: la otra es de los acendientes, asi como el padre, et el abuelo et los otros que suben por ella: la tercera es de los de travieso, asi como de los hermanos, et de los tios et de los que nascen dellos. Et de cada uno dellos diremos adelante en las leyes que se siguen de cómo pueden heredar los unos á los otros muriendo sin testamento.

TITULUS XIII.

DE SUCCESSIONIBUS AB INTESTATO.

LEX I.

Intestatus dicitur quadrupliciter: primò, si non condidit testamentum: secundò, si condidit imperfectum: tertiò si posthumi agnatione, vel testantis arrogatione, vel adoptione rumpitur: quartò, si hæres scriptus repudiet hæreditatem. Hoc dicit. Habuit originem ab *Institut. de hæred. quæ ab intest. defer.* in princ.

(1) *Ab intestato.* Si benè advertis, lex ista vult, quòd ille propriè dicatur intestatus, qui testamentum facere potest, et decedit sine testamento, vel non jure facto, seu forma non servata, vel si factum rumpatur agnatione filii præteriti, vel irrito capitis diminutione, quia testator se dedit in arrogationem, vel quando ex testamento non fuit adita hæreditas, prout etiam habes in l. 1. D. *de injust. rupt.* et in princ. *Instit. de success. ab intestat.* non tamen dicitur propriè intestatus, qui decedit intestabilis, id est, qui testari non potest, ut pupillus, vel furiosus, vel aliàs intestabilis, ut etiam habetur in l. 1. D. *de suis, et legitim. hæred.* ubi etiam lex dicit, quòd etiam hos pro intestatis accipere debemus. Et ibi Bart. dicit, quòd si ex communi usu loquendi, ille qui non potest testari, dicatur decedere intestatus, tunc etiam statutum loquens de decedentibus intestatis, comprehenderet intestabiles, cujus contrarium tenuit Bald. contra Bart. in cap. 1. in princip. in vers. *modo quæro, de successione feudi.* Vide etiam Alexand. consil. 115. incipit, *æterni numinis,* volum. 2. ubi multa et pulchra adducit, vide ibi per eum: et vide quæ latè tradit idem Alexand. *in addition. ad Bart.* in dict. l. 1. et Felin. in princip. *Decretal.* col. 5. nam est quæstio, in qua multa scripta sunt: et vide quæ notat Bald. in authent. *præterea,* col. 1. *C. unde vir, et uxor,* et Alber. post Cyn. in l. 2. ad fin. *C. qui testam. facere poss.*

(2) *Porfijar.* Vide in §. *alio,* et §. *non tamen, Instit. quib. mod. testam. infirment.* et in l. 18. tit. 1. ead. *Partit.*

(3) *Desechándola.* Adde l. *intestatus,* D. *de verbor. signific.*

LEX II.

Tres sunt gradus consanguinitatis, scilicet, ascendentes, descendentes, et collaterales. Hoc dicit.

(1) *Liñas.* Vide in l. 2. tit. 6. 4. *Partit.* et D. *de gradib.* l. 1. et l. *jurisconsultus,* et *Instit. de gradib. cognat.* per totum.

LEY III.

Cómo el padre ó el abuelo moriendo sin testamento, debe el fijo ó el nieto heredar los bienes dél.

Muriendo el padre ó el abuelo sin testamento, ó alguno de los otros que suben por la liña derecha, el fijo ó el nieto (1) que nasciese de otro su fijo gana et hereda todos los bienes del finado, quier sean varones ó mugeres (2), maguer aquel que murió sin testa-

LEX III.

In successione ascendentium præferuntur propinquiores descendentes: sed si defunctus relinquat filium, et ex alio filio præmortuo nepotem, succedet cum filio nepos loco patris: nec si plures sunt nepotes, habent nisi partem, quam eorum pater, si viveret, obtineret. Item si ex uno filio unus nepos, et ex alio plures, tantum habet ille unus, quantum plures. Hoc dicit.

(1) *El fijo ó el nieto.* Sive sint in potestate, sive emancipati, ut in authent. *in successionem, C. de suis, et legitim. hæredib.* et in corpore unde sumitur, et l. *meminimus, C. de legitim. hæred.*

(2) *Mugeres.* Concordat cum dict. authent. *in successionem,* et l. *maximum vitium, C. de liber. præterit.* aliquando tamen ex natura oneris appositi, videntur vocati masculi, et exclusæ fœminæ, ut si Rex concessisset alicui castrum, vel aliam rem, ut ipse et filius major ex eo, et alii descendentes servirent Regi in aliquo officio virili, ut deportando lanceam, quando Rex iret in bello, vel vexillum, vel quòd esset Magister Sala, vel quid simile; nam cùm fœmina non sit capax causæ, neque erit capax causati, textus et ibi Bald. in §. penult. *de his qui feud. dar. poss.* Et ex ista lege inferes, quòd statutum de exclusione fœminæ propter masculum, licèt factum sit propter publicum bonum conservandarum familiarum, l. 1. §. *denuntiare,* D. *de vent. inspic.* tamen non est æquum, imo odiosum, quia quidquid est contra justitiam æquitatis, est odiosum, secundum Bald. in l. *certum,* col. 1. C. *unde cognati,* hinc dicit idem Bald. in l. *omnes populi,* col. 9. D. *de justit. et jure,* quòd si statutum dicit, quòd primogenitus, non secundogenitus succedat, quòd non extendetur ad primogenitam, asserens tale statutum esse odiosum et irrationabile, eo quia in natura pari non debent contraria statui. Baldus tamen in l. 2. C. *de in jus vocando,* latè disputat, an statuta, quæ excludunt fœminas, et deferunt hæreditates masculis, sint odiosa, vel favorabilia; et tandem per Gloss. ibi solvit, tale statutum ex parte succedentis esse favorabile, ex parte verò mulieris, quæ repellitur, esse odiosum, unde si statutum dicat, quòd filia non succedat, succedet neptis ex filio, quia repræsentat patrem, qui succedebat: quæ tu nota ad majorias excludentes fœminas, et vocantes masculos, ut tanquam odiosæ dispositiones restringantur. Confert etiam, ut si quis faciat simpliciter majoratum, quòd succedet filia primogenita excluso masculo secundogenito, ex quo disponens non prætulit masculos fœminis, sed tantum vocavit filium primogenitum, cùm appellatione filii veniat filia, l. *quisquis,* et l. *justa interpretatione,* D. *de verbor. signific.* facit ad hoc, quod notat Bald. in cap. fin. *de feudo dato in vicem leg. commiss.* in vers. *Ego de facto fui consultus,* ubi concludit, quòd si emphyteusis ecclesiæ præscribatur, extendetur in tertiam generationem tantùm, non in infinitum, ea ratione, quia sicut emphyteusis informiter concessa, id est, sine personarum distinctione, intelligitur in tertiam generationem, ut in authentic. *de non aliénand.* cap. *emphyteusim,* et tamen in emphyteusi constat venire etiam fœminas, et non excludi propter masculos, quando fuit informiter concessa per viam donationis, vel privilegii, seu in ultima voluntate: ut latè tradit Jaso in l. *si quis id quod,* col. 7. D. *de jurisdict. omn. judic.* secùs tamen esset in contractibus, ut latè ibi per eum, col. 6. et in l. *stipulatio ista,* §. *in stipulationibus,* D. *de verb. obligat.* In contrarium tamen facit quod notat Bald. in l. *in multis,* D. *de statu homin.* facit quod notat Bald. in l. *hæredes mei,* §. *cum ita,* D. *ad Trebell.* ubi dicit quòd testator videtur se referre ad consuetudinem et statuta loci in dispositione suà: Bald. et Petr. de Anchar. in l. *tres fratres,* D. *de pact.* et in terminis primogenituræ ex consuetudine Hispaniæ tradit Andr. Sicul. 2. volum. consil. 10. incipit, *sapienter scribitur,* et Decius consil. 397. *viso puncto,* col. 2. Et de more Hispaniæ est, ut in majoriis per existentiam masculi, licèt natu posterioris, excludatur fœmina ejus soror, licèt prius genita, et habemus hoc expressum in successione regni in l. 2. tit. 15. 2. *Partit.* ad cujus exemplum cæteræ majoriæ debent regulari, ut adducit Paul. de Cast. cons. 164. *in causa majoriæ Hispalensis.* Facit etiam contra id, quod primo loco dixi, dictum Baldi, quod superius retuli in l. *omnes populi,* col. 9. D. *de justitia, et jure,* et hoc ultimum de jure verius. Procederet tamen primum, quando non extaret filius masculus, prout etiam habetur in successione regni in dict. l. 2. et facit benè ad id, quod dixi, l. *agnato,* D. *de legitim. tutor.* ubi habetur, quòd fœmina propinquior non impedit agnatum remotiorem in successione tutelæ, unde etiamsi aliquis præcipiat, quòd bona sua jure primogenituræ veniant in filium vel filiam majorem, filia non veniet nisi in defectu masculi, facit bonus textus in §. *similiter, de capitan. qui curiam vend.* ubi habetur, quòd si feudum sit receptum pro masculis et fœminis, intelligitur fœmina vocata in defectu masculi, et consuetudo interpretatur pactum; cùm igitur generalis sit consuetudo in majoria, quòd

non succedat fœmina stante masculo, ita tale pactum et dispositio debet interpretari, juxta dictam consuetudinem, maximè stante dicta l. Partitarum: et adde quæ tradit Alexander satis ad propositum, consil. 29. col. penult. in 1. vol. et per totum consilium, ubi disputatur hæc quæstio pro utraque parte. Vide etiam ad istam quæstionem Joan. Cirier. in suo tractatu *juris primogenituræ*, lib. 1. quæst. 19. Confert ad prædicta quòd feudum vel majoria semper præsumitur concessa secundum suam propriam naturam, nisi alteratio probetur, Bald. in §. fin. *quid sit investitura*, et adde prædictis decisionem Delphinatus Guido Papæ, 506. incipit, *in contractu matrimonii.*

Et ex his inferre poteris, quòd si concedatur licentia per Regem ad faciendum majoriam in unum ex filiis vel filiabus, quem quis elegerit, quòd stante masculo non poterit fieri in fœminam, bonus textus in §. *quin etiam, Episcopum vel Abbat.* cap. 1. *de eo qui sibi, vel hæredib. suis*, et quod notat Paul. de Cast. in l. *cætera*, §. *si duobus*, D. *de legat.* 1.

Et quid si Rex concessit facultatem faciendi majoriam in unum ex filiis masculis, et ipse cui data est, fecit in filium majorem masculum et ejus descendentes, neque disposuit, quòd non succederet fœmina, contigit quòd iste filius habuit filiam, et non filium masculum; an succedet hæc fœmina, vel frater patris? Et videbatur, quòd non succederet fœmina, quia clausula facultatis de masculo, intelligatur repetita in cæteris vocationibus. Sed in contrarium videtur textus in l. 1. conjuncta l. 3. §. *emancipatos*, et l. *utrum*, cum gloss. D. *de assign. libert.*

Quid autem si conditor majoriæ voluit, quòd majoria deveniret ad filios masculos, et masculos descendentes ex eis per lineam masculinam, ita quòd non veniat ad fœminas; an in defectu filiorum masculorum veniet fœmina? Videtur, quòd si conditor majoriæ voluit majoriam esse perpetuam, quòd tali casu deficientibus masculis, fœmina succedet in majoria, facit dicta l. *agnato*, et quod ibi notat Bartolus: si tamen hoc non constaret, videtur, quòd in persona ultimi masculi decedentis expirent vincula majoriæ, argumento l. *qui solidum*, §. *prædium*, et quod ibi notat Bart. D. *de legat.* 2.

Quid autem si majoria excludit fœminas, et vocat masculos, et existit masculus, inhabilis tamen ad succedendum in majoria, quia fortè frater minor, vel aliàs inhabilis ad succedendum; an tunc admittetur fœmina? Bald. in l. *maximum vitium*, col. 5. vers. *item quæro, nunquid statutum*, movet istam quæstionem in simili, et concludit, quòd si ex statuto frater excludit sororem, non procedet statutum in fratre, qui non succedit ex eo, quia de jure non potest succedere, vel licèt posset, renuntiavit tamen hæreditati; vide ibi per eum: adde textum, et ibi Bart. in l. 2. §. *sed si sint sui*, D. *ad Tertul.* et textum, et ibi Bart. in l. 1. §. *si pater*, D. *de conjungen. cum emancipat. liber. ejus*, et textum in §. *soluto*, in fin. authent. *de nupt.* et loquitur Bartolus pulchrè et subtiliter in dict. §. *si pater*: vide ibi per eum, quia informabis ingenium ad aliqua pulchra in ista materia. Et adde Decium consil. 383. incipit, *viso puncto*, col. 2. 3. et 4.

Quid ergo si cautum sit in majoriæ instrumento, quòd deficientibus filiis masculis, majoria veniat in fœminam; an intelligatur de filia primogenita, vel de alia, cui possessor majoriæ velit gratificari? Bald. in simili loquens de feudo, videtur decidere istam quæstionem in cap. 1. §. *et quia vidimus*, col. penult. vers. *extra quæro, de his qui feud. dare poss.* ubi dicit, quòd si actum est, quòd deficientibus masculis feudum veniat in unam fœminam, et extant plures fœminæ, an succedat primogenita, vel an dominus gratificabitur cui voluerit, vel an ratione incertitudinis vitiabitur, vel sorte dirimetur? Et pro primogenita allegat l. *si quis ita stipulatur*, D. *de verb. obligat.* et pro domino feudi, dicit quòd facit l. *si quis servum*, §. *si inter duos*, D. *de legat.* 2. quòd verò incertitudo vitiet, allegat l. *cum ex pluribus*, D. *de manumis. testam.* quòd sorte dirimatur, allegat l. 2. *C. quando et quib. quarta pars debeat.* lib. 10. tandem respondet, quòd si primogenita succedit in alia hæreditate, succedet etiam in feudo, et quòd aliàs domini sit electio, quem vassallum velit. In majoria tamen loquendo ego simpliciter crederem absque alia distinctione primogenitam admittendam, per textum, et quæ ibi dixi in dict. l. 2. tit. 15. 2. *Partit.* non enim in majoria militant rationes, quæ in feudo.

Sed pone quòd Princeps concessit facultatem faciendi majoriam in unum ex filiis masculis, et ille cui fuit concessa, fecit in unum filium masculum, et deinde in descendentes ex eo ordine genituræ, quibus deficientibus vocavit alium filium suum masculum et descendentes ex eo, et non disposuit, quòd non succederet fœmina; postea contigit, quòd iste filius habuit unam filiam tantùm, et nullum filium masculum; an succedet in majoria dicta filia, vel an excludetur à patruo, fratre patris sui? Et videtur prima fronte, quòd succedat patruus, et sic quòd clausula facultatis providentis masculis intelligatur semper repetita, et quia videtur de intentione Principis, quòd semper succedat masculus. In contrarium tamen videtur esse textus in l. 1. conjuncta l. 3. §. *emancipatos*, et l. *utrum*, cum glossa ibi, D. *de assignand. libert.* ibi enim habetur, quòd licèt à principio assignatio liberti debeat fieri filio in potestate, tamen isti filio in hoc, jure quodammodo majoriæ succedit emancipatus filius, et non patruus, frater patris; videmus etiam quòd conditio adjecta in institutione non censetur repetita in substitutione, l. *sub conditione*, D. *de hæredib. instit.* et cùm, ut dixi, tractetur materia odiosa de excludendo fœminas, debet restringi, et non extendi, sic et Joan. de Anania, consil. 22. in-

cipit, *ad probandam*, consuluit, qualitatem masculinitatis in uno vel duobus capitulis testamenti appositam, non videri repetitam in alio capitulo, in quo simpliciter filii vocantur, de quo latius videbis per Jason. in l. *qui filiabus*, in princ. colum. 1. D. *de legat.* 1.

Quid autem si ex dispositione majoriæ fœmina non potest succedere stante masculo, etiamsi esset masculus ex fœmina, deficientibus verò masculis vocata est fœmina, et quidam possessor majoriæ decessit relicta uxore prægnante, et etiam relicta sorore majore jam nupta, quæ non habebat filium masculum, et relicta etiam minore sorore, quæ filium habebat masculum, contigit quòd uxore prægnante mortuus fuit filius masculus ex sorore minore, et demum peperit uxor filium mortuum; quæritur quis succedet in majoriam? Et dicendum videtur, quòd soror illa major, ex quo non reperietur masculus, qui eam excludat; et videtur esse casus in l. *item Prætor*, §. fin. D. *de suis et legitim. hæred.* et l. 1. §. penult. D. *ad Tertul.*

Sed pone retento eodem themate, quòd licèt uxor se credebat prægnantem, in veritate tamen non erat prægnans; et videtur tunc dicendum, quòd succedat soror minor jure filii sui masculi, qui defunctus est, ex quo secundum veritatem naturæ majoria jam transivit ad illum, et ex ejus persona revertitur ad proximiorem sibi fœminam ejus matrem; et videtur de hoc esse casus in l. *intestato*, §. *est autem tractatum*, D. *de suis et legit. hæredib.* facit l. *omnia quæ*, §. *in fideicommisso*, D. *de legat.* 2. et quæ tradit Socin. in l. *si cognatis*, D. *de reb. dub.* colum. fin. vers. 6. *et ultima conclusio*, et per eumdem consil. 49. volum. 1.

Sed quid dices, cùm priùs fuit vocatus masculus, et in defectu fœmina: pone quòd possessor majoriæ, qui habebat filium, captus fuit ab hostibus, quòd filius habuit etiam unam filiam patre adhuc existente in captivitate, habebatque sororem ex patre capto, mortuus est iste filius relicta dicta filia; postea verò ex sorore natus fuit filius, et deinde pater moritur in captivitate; quis succedet in majoria, an filia filii, vel filius filiæ captivi? Et videtur dicendum, quòd filia filii, quia præsumitur à lege patrem fuisse mortuum præambula hora captivitatis, l. *lex Cornelia*, D. *de vulg. et pupill.* l. *in omnibus*, D. *de captiv. et postlimin. revers.* et sic filius videtur successisse: et cùm non esset natus filius sorori tempore, quo ipse abiit, reliquit majoriam filiæ suæ, quæ sibi non tollitur ex supervenientia masculi; et pro hoc potest induci l. penult. D. *de suis et legitim. hæred.* et l. 1. §. 1. D. *ad Tertul.* quæ etiam posset induci in partem contrariam pro filio sororis: sed primum magis placet attentis his, quæ dicta sunt, et dispositione l. *Tauri* 40. et 45.

Pone etiam, quòd testator fecit majoriam, et dixit, et quia per mulieres perdi solet generis memoria, cùm transeunt in alienam familiam, volo, quòd in ista majoria fœmina non succedat, et contingit quòd tempore quo defertur majoria, est filia fœmina possessoris, nupta alicui de agnatione et genere testatoris, et de ejus nomine, seu *appellido*, ut vulgariter loquar; an succedet tunc talis fœmina? Et videtur quòd sic, ex quo cessat ratio à disponente assignata, et dispositio restringitur per rationem, l. *cum pater*, §. *dulcissimis*, D. *de legat.* 2. ex quo enim ille maritus fœminæ descendit à disponente, hoc etiam suaderi videtur fuisse de ejus voluntate, et quòd si fuisset interrogatus, ita disposuisset: et pro hoc videtur esse quasi casus in terminis in l. 2. §. *ad filiorum*, *C. quando et quib. quarta pars debeat.* lib. 10. et per illam legem Joan. de Plat. in l. 1. *C. de impon. lucrativ. descript.* eod. lib. et etiam per textum in dicta l. 1. infert argumentum, quòd si filia, mater, vel avia vassalli nubat alteri vassallo ejusdem domini, quòd ipsa succedet in feudum; ex quo conditio personæ vassalli non mutatur, licèt aliàs fœminæ in feudum non succederent: cùm enim conditio personæ non mutatur, neque status rei convenit immutari: quod tu benè nota, et dato otio, latius cogita.

Sed quid si testator habens filias et uxorem prægnantem fecit majoriam, et voluit, quòd si uxor, quæ prægnans erat, pareret filium masculum, ille succederet in majoria, et quòd aliàs faciebat eam in filiam majorem et ejus descendentes ordine genituræ, et in ejus defectu in secundam filiam; contigit quòd testator non decessit pro tunc, et uxor tunc peperit filiam, postmodum verò iterum ex eodem testatore prægnans facta est, qua prægnante decessit testator: quæritur si uxor pariat filium masculum, quis succedet in majoria, an ille filius masculus, vel filia major; vel an deficiat dispositio tanquam si ille casus fuerit omissus? quod prima facie videbatur, per l. *commodissimè*, et l. *placet*, D. *de liber. et posthum.* neque obstare videtur l. *filius*, §. *si quis ex certa*, D. eod. quia ibi in genere et simpliciter instituit filium ex uxore certa, non se referens ad partum tunc instantem, secundum Gloss. in l. *ideoque* et ibi Bart. D. eod. videtur tamen quòd de mente defuncti fuerit vocare masculum, quandocumque nasceretur, et pro ista parte multum facit decisio Joan. And. in *addition. ad Specul.* in rubric. *de testam.* in addition. magna, vers. *occurrit alia quæstio*, ubi dicit, quòd licèt testator instituat ventrem uxoris, si postea testator alios liberos suscipiat, et illi etiam videntur instituti: et quòd procedit hoc, etsi eos habeat ex alia secunda uxore, tenet in expresso Socinus in dict. l. *placet*, et est opinio communis Doctorum ibi, quicquid in contrarium voluerit ibi Paul. de Cast. et vide ibi per Socinum respondentem ad dictam glossam in dict. l. *ideoque*, et tenentem opinionem Joannis Andr. pro indubitata, quando nati sunt ex eadem uxore, et asserentem glossam illam in hoc non contradicere: et istud videtur verius, si non constet testatorem præcisè se

retulisse ad partum tunc jam formatum in utero uxoris.

Succedit etiam quæstio pulchra, quid si conditor majoriæ in defectu masculi voluit succedere fœminam, hac tamen conditione, quòd nuberet homini sui generis, qui nomen suum haberet et insignia, ut sui nominis memoria conservaretur; contigit quòd talis fœmina contraxit matrimonium cum extraneo, qui tamen accepit nomen et insignia conditoris majoriæ, an fœmina perdat majoriam, vel adhuc posset eam habere? Et quòd possit illam habere, et non perdat, videtur facere textus in l. *murileguli*, *C. de murilegul.* lib. 11. per quem Bartolus, et Joann. de Plat. ibi inferunt ad quæstionem, quòd si monasterium concedat in emphyteusim sub pacto, quòd transeat in filiam fœminam, quæ tamen nubat alicui subjecto monasterii jurisdictioni, quòd si filia vult nubere extraneo, qui vult effici de jurisdictione monasterii, quòd poterit talis fœmina sic nubens retinere emphyteusim. Item quia ad limites rationis limitanda videtur dispositio dictæ l. *cum pater*, §. *dulcissimis*, ex eo enim voluit, quòd nuberet alicui de genere et de nomine ejus, ut talis portaret insignia et nomen, quòd si hoc faciat extraneus, videtur satisfactum menti et dispositioni conditoris, et eo maximè quia etiamsi talis fœmina nupsisset cum aliquo de genere conditoris, licèt non descenderet per lineam masculinam, sed per fœmininam, satis esset ad complementum dispositionis, quia etiam de genere meo dicuntur illi, qui sunt mihi cognati, secundum Bald. in l. 1. D. *de probat.* Paul. de Castr. in l. 1. *C. de condit. insertis*, vers. *item quæritur*, ubi dicit, quòd ista est veritas, quòd descendentes ex fœminis dicuntur esse de genere, et tradit latè Decius consil. 223. incipienti, *in casu proposito*, et tradit Bart. in authent. *quib. mod. nat. efficiant. sui*, §. 1. collat. 7. et tamen qui veniunt per lineam fœmininam, transierunt in alienas familias: et sic in casu quæstionis, disponens non videtur habuisse respectum ad conservandam agnationem, sed tantùm ad nominis memoriam, quod conservatur assumendo extraneus nomen et insignia. Item talis dispositio referenda erat ad eum, cui fœmina dignè et justè nubere posset, l. *cum ita legatur*, D. *de condit. et demonst.* Bart. et Platea in l. *edicimus*, *C. de murilegul.* lib. 11. et sic talis, cui nuberet, debet esse ultra quartum gradum: quod etiam ostendit disponentem hoc præcisè non jussisse ratione sui generis, sed ratione suæ memoriæ conservandæ, quæ conservatur, ut dictum est, l. *facta*, §. *si verò nominis*, D. *ad Trebell.* et de ista mutatione nominis, et assumptionis alterius nominis et insignium, videas Guilliel. Benedict. ultra alios in repetition. cap. *Raynutius*, in princip. fol. 8. et 9. *de testam.*

Pone verò, quòd ex tenore majoriæ fœmina transversalis non succedit, sed eam excludit masculus etiam descendens ex fœmina: modo aliquis habebat majoriam, et uxorem prægnantem, et sororem, et fratrem; mortuus est possessor majoriæ relicta uxore prægnante, et fratre, et sorore; contigit, quòd partu adhuc existente in utero, obiit frater relicta filia; mortua etiam est eodem tempore soror relicto filio masculo; postea verò uxor prægnans fecit abortum: quæritur quis succedat in majoria, an filia ex fratre, vel filius ex sorore? Et videtur dicendum, quòd filius ex sorore, cùm frater proximior agnatus decesserit pendente dubio, an posthumus nascatur, et sic jus suum non transmisit in filiam, cùm sibi majoria interim non est delata. Et pro hoc videtur esse casus, et ibi notat Bald. col. 2. in l. *ventre præterito*, D. *de acquir. hæred.*

Quid autem si ex tenore investituræ et majoriæ fœmina non succedit, nisi cùm fuerit unica patri suo, seu cùm non sint filii masculi, sed fœminæ patri morienti; nunc pone, quòd avus possidebat majoriam, qui habebat duos filios masculos, cujus filius major mortuus est in bello in servitio Regis relicta filia; quæritur quis succedat avo in majoria, an filius secundus avi, an filia primogeniti: et videtur, quòd filia primogeniti, argumento textus, et quæ ibi Joann. de Plat. in l. 1. *C. de filiis official.* lib. 12. nam qui in acie Principis moriuntur, per gloriam vivere intelliguntur, et sic videtur succedere patri morienti nunc. Sed videtur hoc rigidum, ut per talem fictionem excludatur filius secundus masculus, et vocetur fœmina contra tenorem majoriæ.

Sed quid si testator fecit majoriam in filium, et voluit, quòd bona majoriæ semper in familia remanerent, et ab ea non exirent, et quòd iste filius relinqueret proximiori de familia; modò iste filius veniens ad mortem, et carens filiis, relinquit istam majoriam sorori suæ, cùm tamen haberet et alium fratrem masculum, an potuit facere? Et videtur, quòd sic, per textum, et ibi Bald. in l. *voluntas*, *C. de fideicom.* Contrarium tamen crederem, ex quo ex tenore majoriæ constat esse perpetuam, cùm voluit semper in familia remanere: si tamen ista verba, vel æquipollentia non essent, procederet quod habetur in dict. l. *voluntas*, aliàs secùs; quia juris intellectu proximior, quia à testatore, et etiam ex legis dispositione est vocatus, ut in l. *omnia quæ*, §. *in fideicommisso*, D. *de legat.* 2. intelligetur de masculo, ut tetigi superiùs, et adde Paul. de Castr. in l. *maritus*, *C. de procurator.*

Quid autem si testator juxta legem Tauri disposuit, quòd in successione majoriæ nepos masculus ex filio, licèt præmoriatur pater vivo avo possessore majoriæ, præferatur patruo; si tamen talis filius relinqueret fœminam filiam et non masculum, tunc disposuit, quòd succederet patruus exclusa tali filia: modo contingit, quòd quidam, qui possidebat majoriam, dedit illam in vita sua filio suo majori, et sibi eam renuntiavit et tradidit, moritur posteà filius major relicta filia, et vivo avo et patruo; quis succedet tunc in majoria? Decisio quæstionis videtur pendere ex eo puncto, an te-

nuerit renuntiatio in vita in præjudicium vocatorum ad majoriam, nec ne. Nam si tenuit, filia fœmina succedet, cùm poterat in defectu alterius fratris sui masculi succedere patri; neque repugnabat tenor majoriæ. Si verò renuntiatio non valuit, succedet alter filius, et sic patruus; quod videtur de jure verius, per textum in l. *cum pater*, §. *an filia*, D. *de legat.* 2. et in l. *filiusfamilias*, §. *Dici Severus*, D. *de legat.* 1. et quæ notat Bart. in l. *unum ex familia*, §. *sed etsi fundum*, D. *de legat.* 2. et Bald. in l. *post mortem*, C. *de fideicom.* quod est notandum ad similes etiam quæstiones.

Pone verò, quòd in dispositione majoriæ continetur, quòd in ea non succedat fœmina, sed quòd succedat masculus propinquiori decedenti; contingit, quòd pater possidet majoriam, qui habet filiam, et ex ea nepotem masculum, habet etiam fratrem, et moritur pater; et cùm fœmina excludatur, est modo contentio inter patruum et nepotem ex filia, quis succedat; frater asserit se esse propinquiorem decedenti, quia secundum jus canonicum est sibi conjunctus in primo gradu, nepos verò ex fœmina est in secundo gradu, et sic quòd præcedit in uno gradu; nepos verò allegat pro se, quòd ipse est in linea descendentium, et ideò propinquior debet censeri respectu avi, quàm patruus suus, qui est in linea transversali; ut est textus hìc, et in authent. *in successionem*, C. *de suis et legitim. hæred.* et testator seu conditor majoriæ videtur se juri communi conformasse, et disponere secundum jus, ut tradit Bald. in l. 2. C. *de condition. insert.* et quæ notant Bart. et Doctores in l. *hæredes mei*, §. *cùm ita*, D. *ad Trebell.* item quia jàm majoria intravit lineam sui avi, unde non debet exire ab ea necdum finita, et facere transitum in aliam, ut in cap. unic. *de duob. fratrib. à capitan. invest.* cap. 1. *de natura succession. feud.* allegat etiam pro se legem Tauri quadragesimam, disponentem nepotem excludere patruum, nedum in successione ascendentium, sed etiam in successione transversalium; quæritur quid juris? Et Bald. videtur decidere istam quæstionem in authent. *cessante*, colum. fin. C. *de legitim. hæredib.* vers. *unde facit ad quæstionem*, ubi dicit, quòd si ex consuetudine non succedat filia in baronia, et quidam baro habebat fratres et nepotes ex filia præmortua, et sic decedat, quòd non admittetur nepos, quia venit ex persona suæ matris, et ideò repellendus; sed ubi non essent fratres, neque fratrum filii, sed ulteriores, tunc benè veniret nepos, quia tunc non consideramus personam ejus à quo descendit, secundum Jacob. de Raven. et Cyn. Vult ergò Baldus nepotem ex filia excludi à patruo in casu quæstionis propositæ, quia non potest dici propinquior decedenti, nisi intret in locum matris, quæ cùm sit exclusa, nepos non est in ejus locum admittendus; et quòd tunc nepos admitteretur, quando contenderet cum alio remotiori masculo, quàm esset frater defuncti, quia non esset sibi necesse tunc intrare locum matris. Et ad allegata pro nepote potest responderi, quòd hìc non tractatur de successione avi ipsius nepotis; sed primi constituentis, qui omnibus à se descendentibus videtur perspexisse secundum ordinem gradus, cap. 1. *de eo qui sibi et hæredib. suis mascul. et fœmin.* et sic cessat quod traditur in dict. cap. unic. *de duob. fratrib.* et quod habetur in ista lege, et in dict. authent. *in successionem*, cùm etiam frater sit de linea descendenti respectu primi disponentis. Lex etiam Taurina non obstat, quia procederet, ubi ille, quem nepos repræsentat, poterat succedere, et non aliàs excluderet patruum. Tu cogita, quia quæstio est notabilis et pulchra et dubia, maximè eo attento, quia de jure civili frater et nepos sunt in pari gradu decedenti, unde frater non poterit se dicere propinquiorem decedenti secundum computationem juris civilis, quæ attenditur in successionibus, ut in l. 5. tit. 6. 4. *Part.* Et Albericus in authent. *post fratres*, C. *de legitim. hæred.* relatis dictis Jacobi de Raven. de quibus suprà per Baldum, subdit, quòd in contrarium multum facit, quia licèt nepos veniat ex persona filiæ, tamen non venit ut fœmina, sed ut masculus; allegat quæ dixit in simili in authent. *itaque*, ad fin. C. *communia de success.* cùm igitur in isto nepote concurrat eadem proximitas et sexus, et sit in eadem linea, quam ingressa est majoria, maxima æquitas videtur pro isto nepote. Tu verò qui habes majus otium, latiùs cogita.

Sed quid si ex dispositione majoriæ vocati sunt masculi, quos disponens voluit semper præferri fœminis, et in defectu masculorum vocavit fœminas, an tunc etiam masculi ex fœminis excludant fœminas? Et videbatur, quòd non, ex his quæ in principio hujus glossæ dixi, quia cùm tractetur de dispositione odiosa, videtur restringenda; et sic quòd testator habuisset respectum ad conservationem agnationis, quæ conservatur per masculos descendentes ex masculis, non per descendentes ex fœminis. Habetur ergò perinde ac si vocasset agnatos, et eis deficientibus, fœminas: confert ad hoc, quod dicit Speculat. tit. *de locat.* §. *nunc verò aliqua*, vers. 146. quòd si quis accepit rem in emphyteusim pro se et filiis suis masculis, intelligi debet de masculis descendentibus ex masculis, et non de descendentibus ex fœminis, licèt sint masculi, et tradit etiam Paul. in l. *Gallus*, §. *nunc de lege*, colum. fin. D. *de liber. et posthum.* Facit ad hoc etiam, quod notat Bald. in cap. unic. fin. colum. vers. *extra quæro, an agnatus, vel filius defuncti*, ubi dicit, quòd si statutum disponit, quòd agnati excludant filias à successione, filius sororis non excludet filiam, quia non est agnatus, licèt per Justinianum redactus sit ad paritatem agnatorum, et nullum simile est idem, l. *quod Nerva*, D. *depositi*; non enim secundum eum vocatur iste agnatus re et nomine, neque re tantùm, sed similis, de quo statutum non loquitur, maximè quia tale argumentum à simili induceret exclusionem fœminæ contra jus naturale, et ita

dicit Bald. fuisse determinatum Bononiæ, disputando per D. Martin. In contrarium videtur esse textum in cap. 1. *de eo qui sibi et hæredib. suis mascul. et fœmin.* ubi habetur, quòd si feudum conceditur masculis, et eis deficientibus fœminis, masculus genitus ex sorore excludit amitam seu aliam fœminam. Neque obstat, si dicatur, quòd illud sit speciale in feudo eò quia fœmina non potest servire, nam respondetur prout respondet Petr. de Anch. consil. 339. incipit, *Nos Petrus de Anchar. et Floria.* quòd illud non statuitur ibi propter aliquam specialitatem in feudorum materia, sed est quædam interpretatio prudentium in illo casu, prout ibi dicitur in textu; cùm non sit dare rationem diversitatis, præsupposito, quòd vigore pacti sint capaces fœminæ, sicut et masculi, licèt quodam ordine successivo secundum prudentium interpretationem masculi præferantur, argumento l. *à Titio*, D. *de verb. obligat.* et cap. *inter corporalia, de translat. episcopi, vel elect.* et certè videtur hoc magis de mente disponentis, cùm simpliciter dixit de masculis, ut comprehenderet natos ex fœminis, deficientibus masculis descendentibus ex masculis, prout etiam dixit Petr. de Anch. et Flor. in dict. consil. Hoc etiam vult Paul. de Cast. in l. 1. in princ. *C. de condit. insert.* et præsertim hæc procedent, cùm in majoriis sunt, sicut ut plurimum sunt, villæ, et castra, et jurisdictio, unde disponens cùm vocat masculos, et excludit fœminas, videtur considerare fragilitatem mulierum, quibus dominari non convenit, ut etiam adducit pulchrè Petrus de Anchar. consil. 339. incipit, *pro majori intelligentia dicendorum,* et sic voluit præferre masculos; quæ ratio viget in masculis, etsi descendant per lineam fœmineam, prout etiam adducit Socin. in l. *Gallus,* §. *nunc de lege Velleja*, D. *de liber. et posthum.* colum. fin. vers. 3. *deciditur,* ubi etiam vide Claudium, col. fin. et ad dictum Speculat. responde ut per Paul. in dict. l. 1. et in l. *sed si hac,* §. *liberos,* D. *de in jus vocand.* et etiam colligitur responsio ex dictis per Petr. de Anchar. et Florian. in dict. consil.

Quid autem si facta fuit majoria in filium, et in masculos descendentes ex eo, et si non haberet descendentem masculum, succederet filia fœmina, filia disponentis; contingit, quòd moritur disponens, et posteà filia relicto filio masculo, demùm moritur filius, in quem facta fuit majoria, relicta filia; an succedat talis filia, vel filius filiæ? Videtur quòd filius filiæ, et non filia filii, ex notatis per Bald. in §. *filia verò*, in fin. *de success. feud.*

An autem ex eo, quòd conditor majoriæ semper vocavit masculos, videatur ex hoc exclusisse fœminas, cùm extarent masculi? Et dicendum videtur, quòd sic, argumento l. *cùm ita,* D. *de condit. et demonstrat.* et tenet Bart. in l. *cùm avus,* D. eod. vers. *quæro, dicit testator,* cujus dictum communiter approbatur, prout attestatur ibi Socin. chart. 9. colum. 2. benè facit textus in l. *scripturas,* in fin. *C. qui potior. in pign. habeant.* et ibi notat Bald. facit l. 1. D. *de legib.* dum dicit, *virorum,* ubi Bartolus dicit; ergo mulieres non possunt esse de consilio: facit l. *cùm Prætor,* D. *de judic.* l. *sicut certi, C. de testam. milit.* et nota, quòd masculus etiam alterius lineæ præfertur filiæ ultimi possessoris, attento tenore investituræ disponentis, quòd masculina generatio præferatur; ita consuluit per multa fundamenta Paul. de Castr. 2. volum. *consiliorum*, consil. 300. incipit, *viso quodam processu,* et idem voluit Gaspar Calderic. prout habetur in consiliis Baldi in novis, 2. volum. consil. 137. incipit, *Dominus Jordanus,* ubi dicit, quòd quandocumque est prioritas in sexu vel linea, remotior linea vel sexus præfertur cuicumque proximiori posterioris lineæ vel sexus; vide ibi per eos. In hoc tamen videtur latius considerandum, videlicèt, quòd si conditor majoriæ simpliciter condidit majoriam, vocans ad eam descendentes suos vel alios, et tunc indifferenter admittentur masculi et fœminæ ad majoriam, et dumtaxat attendetur prioritas gradus, dum tamen in pari gradu existente masculo, et fœmina, præferatur masculus fœminæ; et hoc est, quod voluit Petrus de Bella Pertic. in l. *pater filium,* §. *quindecim*, D. *de legat.* 3. Bald. in l. *in multis,* D. *de statu homin.* l. 2. tit. 15. *Part.* 2. Et idem esset dicendum, quando disponens ab initio vocavit tàm masculos, quàm fœminas ad majoriam; videtur enim istius mentis fuisse, et facere suam dispositionem secundum qualitates juris communis, juxta notata per Bart. in l. *hæredes mei,* §. *cum ita,* D. *ad Trebell.* quando enim in quocumque gradu successionis vocavit matrem et fœminam, tunc in pari gradu excludetur fœmina à masculo, non si masculus sit in remotiori gradu. Si verò conditor majoriæ non ita disposuit, sed vocavit filium suum masculum et descendentes masculos ex eo, tunc masculus remotior excludet fœminam, etiam propinquiorem in gradu; voluit enim tunc disponens conservare agnationem suam, ut tradit Joann. Andr. referens disputationem Jacob. de Aren. *in addit. ad Specul.* tit. *de succes. ab intest.* et in rubr. *de testam.* referens disputationem Ricar. Malumb. Cyn. et Salic. in l. 1. *C. de adulter.* Bald. in l. *maximum vitium, C. de liber. præterit.* et in l. *quod vero,* D. *de legib.* Joan. de Imol. in l. fin. D. *de hæred. instit.* Socin. in l. *Gallus,* §. *nunc de lege Velleja*, D. *de liber. et posthum.* et consil. 90. volum. 1. et cons. 12. et consil. 62. volum. 3. Caro Ruinus consil. 139. volum. 3. et consil. 150. volum. 2. vers. *sed præmissis non obstantibus,* et consil. 12. ejusd. volum. colum. 1. vers. *aliquando et tertio.* Curtius senior consil. 40. Decius consil. 545. num. 6. Socin. consil. 73. volum. 4. et consil. 6. num. 12. et consil. 57. volum. 3. colum. 3. Jaso consil. 140. volum. 2. Decius ubi dicit hanc esse communem opinionem, consil. 372. num. 4. vers. *Secundo præmittendum*, et procedit, etsi in eadem dispositione post vocationem masculorum, vocet fœminas in

defectu masculorum, ut est casus singularis in dict. cap. 1. *de eo qui sibi et hæredibus suis*, nec est ibi aliqua specialitas feudorum, sed fundatur illa dispositio in mera ratione dispositionis præferentis masculos fœminis, ut in terminis voluerunt Petrus de Anchar. et Florian. consil. 359. inter consilia Ancharrani, incipit, *Nos Petrus;* et adest manifesta ratio, ad hoc enim segregantur masculi à fœminis, et de masculis fit specialis dispositio, ut et ipsi præferantur quocumque sint gradu, et in eis conservetur agnatio. Prætereà quando disponens loquitur discretivè de per se de masculis, et de per se de fœminis, nunquam masculinum concipit fœmininum, ut tradit Bald. in dict. l. *in multis*, Jaso per textum ibi in l. *cohæredi*, §. *quid discretas*, cum §. sequenti, D. *de vulgar. et pupil.* et in l. *si quis id quod*, D. *de jurisdict. omn. judic.* Idemque dicendum est, etsi non ita expressè, sed ex aliis conjecturis et clausulis dispositionis appareret, hanc fuisse mentem disponentis circa vocationem masculorum et conservationem suæ agnationis; quod enim colligitur ex talibus conjecturis, pro expresso habetur, l. *cum proponebatur*, in fin. et in l. *unum ex familia*, §. fin. D. *de legat.* 2. l. *fideicommissa*, §. *hæc verba*, et l. *Pamphilo*, in princip. et l. *pater filium*, §. penult. cum gloss. D. *de legat.* 3. l. *ex facto proponebatur*, §. *rerum*, D. *de hæredib. instit.* ibi: *et facit quidem totum voluntas defuncti*, l. *cum quidam*, in fin. C. *de necessariis servis hæredib. instit.* et non dicitur casus omissus, sed expressus: Bald. singulariter in l. 1. C. *de his, qui ante apert. tabul.* et in l. *si mater*, C. *de instit. et substit.* Oldrald. cons. 224. Decius cons. 397. et benè confert, quod notat Bald. in l. *captatorias*, in 5. oppositione, C. *de testam. milit.*

Sed an exclusis fœminis videantur etiam exclusi masculi descendentes ex fœminis? Et certè quando talis masculus ex fœmina non prætenderet specialem vocationem ex persona sua, ex tenore majoriæ indubium videtur quin exclusa matre excludatur et ipse, ex doctrina Baldi, quæ semper allegatur in l. 1. D. *de Senator.* non enim in causato potest esse plus virtutis, quam procedat ab influente potentia causæ, allegat §. *hoc autem notandum, de his, qui feud. dari poss.* ex hoc inferens, quòd si filia Regis Francorum ex rationabili consuetudine Francorum, non succedit in regno, filius scilicèt Rex Angliæ nullum jus in regno Francorum prætendere potuit: est etiam bonus textus ad hoc, et ibi notat Joan. Andr. in cap. *ad Apostolicæ*, *de re judic.* lib. 6. adde Bald. in l. fin. quæst. 25. C. *de hæred. instit.* et in l. *cùm antiquioribus*, colum. 5. C. *de jur. deliber.* et adde quæ notat Bart. in l. 2. §. *videndum*, D. *ad Tertul.* Bald. in l. *maximum vitium*, C. *de liber. prætérit.* et Joan. Cirier. in suo tract. *primogenituræ*, lib. 1. quæst. 23.

An autem fœmina semel exclusa, censeatur semper exclusa, vel an temporaliter quandiu non extant masculi? Quæstio est valde tractata, tàm in successione hæreditatis, quàm in materia feudali; de primo tradit Bart. in l. fin. D. *ad Tertul.* Bald. in l. *in quibus*, C. *de secund. nupt.* et de secundo Andr. de Isern. Bald. et cæteri in cap. 1. §. *quin etiam, Episcopum, vel Abbat.* et magis communis resolutio Doctorum videtur, quòd fœmina semèl exclusa per existentiam masculi perpetuò duret exclusa, per textum in dict. §. *quin etiam*, secundum quod intelligit Andr. de Isern. ibi. Si tamen ex tenore investituræ constaret fœminam non perpetuò, sed temporaliter exclusam, ut quia instrumentum majoriæ cantaret, quòd donec masculus superesset, fœmina non succederet, tunc enim fœmina semèl per masculum exclusa, admitteretur posteà deficiente masculo, ut in dict. cap. 1. cum ibi notatis, *de eo, qui sibi vel hæredib. suis mascul. et fœmin.* et istud dicit communiter approbatum Socinus consil. 92. incipit, circa primum hujus consultationis articulum, colum. 10. in 4. dubitat. 1. volum. ubi quamplures hanc opinionem etiam in successione hæreditatis tenentes allegat: tenet etiam Francisc. Curtius *in suo tractat. feudali*, 3. part. in princ. quæst. 17. vers. 2. *limitate.* Et adverte, quòd ille, qui semèl fuit exclusus propter indignitatem, non poterit posteà etiam alia vice succedere, vide textum in l. *etiam*, §. *si capitis*, ad fin. D. *de bonis libert.* et l. *cum pater*, §. *libertis*, D. *de legat.* 2. et quòd ille qui fuit exclusus ex una vocatione, admittatur ex alia, licèt à prima fuerit exclusus propter ingratitudinem, vide textum notabilem in l. *filius qui patri*, in princ. D. *de bonis libertor.*

Et quid si quis fuit exclusus lite vel præscriptione à majoria, cùm tamen ipse fuerit ille qui primo loco erat vocatus, an si posteà propter alienationem, vel aliàs perdat qui possidet majoriam, ille sit exclusus poterit illam reacquirere? Et videtur, quòd sic, per textum in l. *milites prohibentur*, D. *de re milit.* Joan. de Plat. in l. unic. C. *quibus ad conductionem prædior.* lib. 11. non enim videtur exclusus ex nova causa supervenienti, l. *qui Romæ*, §. *duo fratres*, D. *de verb. obligat.* cap. 2. *de renunt.* unde si quis propter alienationem perdidit majoriam, si posteà cùm transivit ad alium, iterùm vacet, et ipse alienans sit proximior, admittetur, ut in cap. unic. et ibi Bald. *de eo, qui finem fecit agnator.* Bald. in §. *prætereà, quibus mod. feud. amitt.* Gloss. et Bald. in cap. 1. *Imperator Lotharius*, Bald. in §. fin. *si de feud. fuerit controv. inter domin. et agnat.*

Quid autem si filia semel fuit admissa ad successionem majoriæ, quia non erat masculus, an repellatur masculo posteà superveniente? Decides ex his, quæ tradit Jacob. de Bellovis. Nicol. de Neapol. et Bald. in dict. cap. 1. *de eo, qui sibi vel hæredib. suis*, ubi volunt contra Andr. de Isern. ibi, quòd masculus superveniens non excludat fœminam in possessione feudi existentem, quia natura dominiorum acquisitorum est, quòd sit perpetua, l. *sive possidetis*, C. *de probation.* et is-

tam partem post multa tenet etiam in dicto suo *tractat. feudali*, Francisc. Curtius, in 3. part. in princ. quæst. 28. ubi videas.

Sed quid si fœminæ fuerunt exclusæ in una parte, seu gradu majoriæ, an videantur exclusæ etiam in aliis gradibus, et vocationibus factis in majoria? Aliquid tetigi suprà de conditione masculinitatis, an repetatur, est utilis quæstio, et requirit longiorem stylum : videtur pro nunc, quòd si exclusio fœminarum fiat intra certum capitulum alicujus gradus seu vocationis, ad solum illud referatur, et non ad sequentes vocationes seu substitutiones, ut probatur in l. 3. §. *filius*, D. *de liber. et posthum.* et notat Gloss. in l. 1. *C. de liber. præterit.* si verò exclusio fiat in aliqua clausula de per se absolutè posita, videtur, quòd referri debeat ad omnes gradus et ad omnes vocationes, per textum in dict. §. *filius*, et in l. *talis scriptura*, in princ. D. *de legat.* 1. l. fin. D. *de reb. dub.* cap. *secundo requiris*, et cap. *inquisitioni, de appell.* sive talis clausula apponatur in principio, sive in medio, sive in fine, ut colligitur ex dictis juribus, ubi cùm casus occurrerit ad majorem enucleationem veritatis, videas per Doctores. Quid autem si habens pater licentiam Regis ad faciendam majoriam in unum ex filiis, convenit cum uno ex filiis de faciendo in eum majoriam certa pecunia, quam ab eo recepit; an possit tunc in constitutione majoriæ ponere clausulam, qua excludantur fœminæ? Videtur, quòd non, ex his quæ notat Bald. in §. penult. ad fin. *de his, qui feud. dare poss.*

Succedit tamen pulchra quæstio, quam vidi in facto, an possit Rex disponere per suum rescriptum vel privilegium, quòd fœminæ, et ex eis descendentes admittantur in successione majoriæ, exclusis masculis etiam agnatis, etsi ex tenore et dispositione majoriæ tales fœminæ essent exclusæ propter favorem agnatorum? Et omissis argumentis distinguendi sunt in materia ista aliqui casus, nam si majoria facta fuit per viam donationis inter vivos, vel alicujus contractus seu dispositionis, ex qua de jure naturali vel gentium transfertur jus et dominium, nulla requisita licentia neque auctoritate Regis; et tali casu fatendum videtur, non posse Regem derogare juribus, et vinculis, et substitutionibus talis majoriæ, cùm non possit Princeps rescribere contra ea, quæ sunt juris naturalis vel gentium, sunt enim immutabilia, ut in §. *sed naturalia, Institut, de jur. natur. gent. vel civili*, et non potest Rex etiam de plenitudine potestatis sine causa jus et dominium alterius auferre, quando tale jus et dominium fuit acquisitum ex jure naturali vel gentium, ut est receptior conclusio, et communior omnium Doctor. in cap. *quæ in ecclesiarum, de constitut.* et habetur de isto jure Partitarum in l. 31. tit. 18. 3. *Partit.* et in l. 2. tit. 1. 2. *Partit.* unde neque in tali majoria posset auferre jus futuri fideicommissi, seu vocationis alicujus, licèt in spe, et non re tunc tale jus habentis. Jus namque primogenituræ, et fideicommissi est ita in consideratione, ac si esset jus jam delatum et acquisitum, et ita transmittit, qui illud habet, sicut æs suum, ut adducit pulchrè Joann. And. *in addition. ad Speculat.* in rubric. *de feud.* in quæstione illa, *patrui et nepotis :* et Oldrald. ante eum consil. 94. et hinc est etiam, quòd Rex non potest dare secundogenito regnum, quod à consuetudine, vel providentia primorum constituentium pertineret primogenito, ut concludit Joan. And. in cap. *licèt, de voto*, et tenet etiam Abb. in cap. *intellecto*, colum. 2. *de jurejurand.* ubi dicit, quòd Reges non possunt privare consanguineos descendentes ex linea paterna, secundum Innoc. in cap. *grandi, de supplend. negligent. Prælat.* lib. 6. et tradit Jaso in l. *nemo potest*, D. *de legat.* 1. Joan. Cirier. in suo tractat. *primogenituræ*, lib. 3. quæst. 3. Imò etiam in jure futuri fideicommissi, quòd sit in consideratione tanquam jus jam formatum, et quæsitum, tenet Bart. in l. *is potest*, col. 3. D. *de acquir. hæred.* vers. *sed circa hoc quæro*, ubi etiam dicit, tale jus esse æstimabile, cùm non certetur de hæreditate viventis, sed jam mortui; hinc est, quòd jus primogenituræ est cessibile et vendibile, ut tradit Joan. And. in dict. cap. *licèt*, et in dict. rubr. de feud. col. antepenult. in addit. *ad Specul.* ubi plura adducit Abb. etiam in dict. cap. *licet*, Alexand. consil. 67. 1. volum. 2. dubio, et consil. 94. eod. volum. Si verò majoria facta fuerit per viam testamenti, seu alicujus ultimæ voluntatis, est majus dubium, an Princeps tali casu possit disponere contra disposita in testamento, et auferre jus futuri fideicommissi; nam in l. *si testamentum, C. de testam.* disponitur non valere rescriptum Imperatoris contra testamentum, et ibi Raphael, Fulgos. et Jaso dicentes, quòd in hanc sententiam, quòd neque rescripto principis possit derogari testamento, potiùs est inclinandum : licèt enim testamentum quoad solemnitatem ejus sit de jure civili, quoad substantiam est de jure gentium, quia eo ipso quòd gentes esse cœperunt, de bonis suis disponebant, ut dicit Bart. in l. *interdum*, D. *de condict. indebiti*, et secundum istam opinionem consuluit Philip. Decius, consil. 357. incipit, *In casu magnifici Domini Petri*, et consil. 403. incipit, *Quamvis in casu proposito.* Contrariam tamen partem, imò quòd Princeps possit disponere contra contenta in testamento, tenet Bald. in dict. l. *si testamentum*, in fin. dummodò Princeps apponat clausulam, *non obstante;* injustè tamen aget in semetipsum, secundum eumdem Bald. ibi. Et quòd Princeps de plenitudine potestatis possit auferre etiam sine causa jus futuri fideicommissi ex testamento, voluit Alexand. consil. 2. 1. vol. incipit, *visis codicillis*, colum. penult. dicens talem acquisitionem ex testamento esse de jure civili, l. *lege obvenire*, D. *de verbor. signific.* et notatur in l. 1. D. *de acquirend. rerum domin.* et nititur ibi respondere ad dicta Bartoli in dict. l. *interdum :* et idem voluit consulendo idem Alex.

consil. 94. ejusd. volum. ubi ad finem se refert ad dicta in dict. consil. 2. referens ita fuisse judicatum. Et fortè istud ultimum videtur de jure verius; sed primum justius et æquius, et conscientiæ Principis salubre, ne sine causa voluntates defunctorum subvertantur.

Erit tamen in hoc pulchrum dubium, quid si ille qui fecit majoriam inter vivos, poterat adhuc illam revocare, qui tamen non revocavit, imò eam testamento confirmavit, an tunc videatur majoria haberi ex testamento, et non ex dispositione inter vivos? Bart. in l. *post legatum*, §. fin. D. *de his qui ut indig.* vult, quòd habeat ex testamento, vide ibi, et cogita super hoc; si verò majoria sumpsit vires à Regia licentia et facultate, ut quia facta fuit de legitimis filiorum, in quibus rescripto Principis filii fuerant gravati, tunc videtur quòd Rex possit dispensare contra talem majoriam, in quam vocati sunt masculi descendentes ex masculis, et admittere fœminas vel descendentes ex fœminis: quod probatur ex his, quæ notat Bald. in l. *qui se patris*, colum. 6. *C. unde liberi*, ubi tenet, quod speciale est in Principe, quòd possit revocare suum privilegium sine causa, etiamsi ex eo alicui sit jus quæsitum; et saltim hoc procederet respectu eorum, quibus non erat adhuc jus realiter acquisitum, quia non cesserat dies seu delatio majoriæ, juxta notata per Abb. in cap. *novit, de judic.* ubi dicit, quòd quando privilegium Principis concessum subdito habet actum successivum respectu rerum aut personarum, tunc tale privilegium, saltim quoad futuros actus et personas, est revocabile ab ipso Principe: sic etiam dicebat Paul. de Cast. in l. *rescripta, C. de precib. Imperat. offerend.* quòd faciliori modo permittitur Principi revocatio rerum ab eo donatarum, quàm aliarum rerum, quas haberet subditus citra donationem et titulum Principis: et quando Princeps ex voluntate sua fuit causa, quòd alicui jus quæratur, tunc jus ipsum sola voluntate potest auferre, ut eleganter decidit Angelus in l. *Lucius*, D. *de evictione*; et ideò secundum eum potest Imperator auferre sine causa rem acquisitam ex præscriptione vel usucapione, quia talis modus acquirendi inductus fuit ab eo. Idem voluit Bald. in l. fin. penult. col. vers. *sed immediatè oppono, C. sentent. rescind. non posse*, ubi dicit, quòd quædam sunt, quæ quis potest acquirere etiam contra Principis voluntatem, quia acquiruntur de jure gentium, sicut dominia, et ista non possunt auferri sine causa; secùs in his, quæ sunt de jure civili, ut judicia et sententiæ. Et licèt ista conclusio potest habere aliquid difficultatis, postquam dominium est perfectè acquisitum, tamen clarissima est, quando lex vel Princeps dedit modum acquirendi dominium, et ipsum modum tollit Princeps sine causa, antequam quis dominium acquisierit, veluti si tollit venientibus ab intestato jus adeundi, quod est de jure civili, dict. l. *lege obvenire*, D. *de verb. signific.* ut tradit Felin. in dict. cap. *quæ in ecclesiarum*, col. 18. vers. 5. *declaratio*. Præterea in casu isto Princeps non aufert de directo jus alicui competens, sed potius procedit removendo obstaculum ab eo, cui tale jus potest competere, faciendo de incapace capacem, quo casu valet dispositio Principis etiam sine causa, ut probatur in l. *quæris*, D. *de natalib. restitut.* ita in simili quæstione huic nostræ, et quasi in eisdem terminis in materia feudali tradit Francisc. Curtius in consilio 1. *posito in calce sui tractatus feudalis*, colum. 10. ad fin. Neque ad hoc obstabit quod tradit Rodericus Suarez in disputatione sua majoratus, posita in calce repetitionum l. *quoniam in prioribus*, et l. *post rem judicatam*, cùm vult, quòd licèt ex licentia Regis bona majoriæ vinculentur, non per hoc dicitur quòd bona sunt à Rege donata, ut sic pater in eis non habeat usumfructum; nam illud procederet eo respectu, ut est quæstio sua.

Sed in quæstione nostra multum hoc esset in consideratione, ex quo majoria et vincula ejus totum robur acceperunt à licentia regia, ut possit, quod dedit per talem licentiam revocare, vel saltem modificare respectu eorum, quibus vigore suæ licentiæ bona majoriæ sunt ventura; licèt enim talia bona non dicantur à Principe donata, juxta l. *cum multa, C. de bonis quæ liber.* tamen ille modus acquisitionis, quo venit in futuros fideicommissarios, et ad majoriam vocatos, venit ex donatione Principis, et sic militant, quæ suprà adduxi: et hæc procederent quando constaret Principem de plenitudine potestatis hæc velle, et vocatis per majoriam velle facere præjudicium: nam si essemus in dubio, non est tale de Principe præsumendum per jura vulgaria, tam juris communis, quàm legum regni: unde etsi Rex dicat, quòd fœminæ et ex his descendentes admittantur, *non obstante quacumque majoria aliter vocante et disponente*, si talis dispositio majoriæ esset ex testamentis primorum constituentium, non sufficeret talis clausula, cùm Princeps videatur, cùm hæc dicat, intelligere de majoria ejus auctoritate robur et firmitatem assumenti, non verò de ea, quæ sine ejus auctoritate tenuit. Unde si in testamento quis carens liberis disposuit, faciens majoriam de bonis suis, vel habens liberos disponat de tertio bonorum, clausula talis nihil operabitur ad eversionem talis majoriæ et substitutionum ejus, neque in præjudicium futuri fideicommissarii, cùm Principis privilegium ita sit interpretandum, ut minus jus tertii lædat; quando enim privilegium generaliter intellectum derogaret jus alterius tertii, reducitur ad jus commune etiam eo casu, quo ita reductum nihil operaretur, ut est textus in l. *si quando*, et ibi declarat Bald. in princ. *C. de inoffic. testam.* et benè confert, quòd generalis dispositio non refertur ad ea, quæ pendent ex testamento, ut notat Gloss. et ibi Doctores in l. *tres fratres*, D. *de pact.* Bart. in l. *qui Romæ*, §. *duo fratres*, D. *de verb. obligat.* et videtur requiri

Principem esse informatum de contentis in testamentis talibus, l. *de his*, et l. *non est ferendus*, D. *de transaction.* et ideo Socinus consil. 282. in 2. volum. consuluit non valere laudum super certo legato cujusdam testamenti, non obstante, quòd in compromisso per verba generalia videretur etiam comprehendi, quia fuit facta mentio de relictis in testamento et codicillis, cùm sint verba generalia, et quæ non inferunt certam notitiam et cognitionem, prout dicit Bald. in dict. l. *de his*, in 2. lectura, et etiam Angel. per textum ibi in l. *generaliter, C. de non numerat. pecun.* et l. 4. D. *de optione legat.* imò, et quòd requiratur citatio substituti, vel fideicommissarii habentis jus in spe, quando Princeps talia facit, consuluit Anchar. consil. 427. et Philip. Decius consil. 284. ubi plura refert col. 5. vers. 3. *communis opinio*, et Socinus consil. 246. col. 4. et 5. in 2. vol. licèt hoc dictum fortè non procederet, ubi materia est talis, in qua Princeps potest præjudicare alicui invito, et constat quòd vult præjudicare, ut tradit dictus Curtius in dict. consil. col. 12. et 13. videas ibi per eos plura referentes. Et in casibus in quibus dixi Principem posse tollere jus futuri fideicommissi, et quòd majoria aliter deferatur, an tunc apud illum, cui Princeps vult quòd bona deveniant, venient ut bona majoriæ, vel ut libera? Et videtur quòd debeant venire jure majoriæ; pro quo facit bonus textus, et quæ ibi notat Joan. de Plat. in l. 2. *C. de fundis rei priv.* lib. 11.

Quid autem retento eodem themate, si quis habeat majoriam cum licentia Principis factam, et cum tali vinculo et conditione, quòd etsi possessor talis majoriæ committeret crimen etiam læsæ majestatis, bona majoriæ non confiscarentur, et majoria transeat in sequentem vocatum; qui postea ex facultate regia extraxit aliqua ex bonis majoriæ, et eadem facultate fecit de talibus bonis aliam majoriam in alium et alios, qui non vocabantur per majoriam antiquam, sub aliquibus pactis, et conditionibus, et signanter in cætera, quòd si possessor talis novæ majoriæ committeret crimen læsæ majestatis, bona talis majoriæ perderet, neque ulterius in tali casu disposuit in quem transirent; modò vero aliquis, qui possidebat talem novam majoriam, commisit crimen læsæ majestatis, et sic perdidit illa bona, an confiscabuntur Regi, vel redire debeant in primam majoriam? Dubium est notabile, et videtur, quòd non confiscentur, sed redeant ad primam majoriam, per id quod in fortioribus terminis notat Bald. in cap. *studuisti, de offic. legat.* vers. *pone Papa*, ubi ponit quæstionem in hæc verba: Pone Papa concessit mi quoddam castrum sub quibusdam conditionibus, quibus non servatis castrum debet reverti ad Papam; deinde concessit mihi civitatem, sub qua est illud castrum cum omnibus castris suis; deinde ego feci contra dictas conditiones. Papa dicit castrum ad se reversum, ego dico ad me pertinere, tanquam partem civitatis districtualem, seu subjacentem, D. *de judic.* l. *insulæ*, quæritur quid juris? Respondeo, quod perdidi ex uno capite speciali, recupero ex generali, quia Papa me loco sui posuit quoad civitatem et districtum, unde acquiro per universitatem, quod perdo inspecta specie, argumento D. *de acquir. rer. domin.* l. *quidam*, et D. *de servit. urbanor. prædior.* l. *si domus*, cum aliis. Neque obstat quòd species derogat generi, quia verum est, quando genus venit ampliativè, ut notatur in l. *quæsitum*, §. penult. D. *de fund. instruct.* Modo quæro, quid in diversis personis, si castrum erat concessum Titio, nunc civitas cum suo districtu conceditur Sejo, et videtur dicendum, quòd extincto Titio, ex sua concessione, acquiritur Sejo ex suo capite generali, ut D. *communia prædiorum*, l. *si in venditione*, et D. *de jure dotium*, l. *si proprietati*, dicit lex, quòd si ab specie prius est inchoandum, postea veniendum ad genus, *C. de pignor.* l. 2. quæ non est alibi. In contrarium videtur, nam lege cavetur, quòd si capitaneus concessit alicui unum mansum in feudum, deinde vendidit curiam, illud mansum non veniet in concessione generali, tanquam exceptum à curia per specialem providentiam, ut in §. *quidam capitaneus, de capitan. qui curiam vendidit.* Solutio; illud ideo, quia nomine curiæ non continentur feuda, sed nomine civitatis benè continerentur castra, salvo jure alterius; cùm autem illud jus deficiat, consolidatur universitati suæ, et idem fortè est in feudis per dict. l. *si proprietati*: sic videbatur dicendum in prædicta quæstione, quòd cùm jus secundæ majoriæ deficiat, consolidetur primæ majoriæ universali. Præterea ita Rex voluit, quòd ista bona extraherentur à prima majoria, ut manerent in secunda, qua cessante, non videtur, quòd aliquid voluit agere contra primam majoriam; et rebus sic stantibus, scilicet, stante secunda majoria, videtur dispensare contra primam, non illa cessante, l. *quod Servius*, D. *de condict. caus. data*, et quæ tradit Socin. 3. volum. consil. 58. et Alex. consil. 72. col. fin. 3. volum. facit etiam quod habetur in l. *sicut*, §. *illud videamus*, D. *quib. mod. pignus, vel hypothec. solvit.* et l. *etiam*, cum l. *jubemus, C. ad Vellejan.* et facit optimè l. *proponebatur*, et l. *filiusfamilias*, et l. *de hæreditate*, §. *pater*, cum sequenti, D. *de castrens. pecul.* In contrarium tamen facit, quia jam ista bona desierunt esse primæ majoriæ ex facultate regia, et transierunt in aliam personam, unde jam non sunt reliquiæ primæ majoriæ, l. *pater filium*, §. *quindecim*, D. *de legat.* 3. et in simili habemus in fundo, qui semel exivit de familia, desinit esse patrimonialis mutatione personæ, argumento l. *gerit*, in fin. D. *de acquirend. hæred.* et re facta amissibili ex crimine læsæ majestatis, semper erit amissibilis, ut aliàs in re facta alienabili semper erit alienabilis, ut in dict. §. *quindecim*; et facit etiam quod habetur in l. *si quis ædes*, D. *de servitut. urbanor. prædior.* Item medii successores

mento hobiese hermano (3) ó otros parientes propincos de la liña de travieso; pero decimos que quando algunt home moriese sin testamento dexando un fijo et un nieto, fijo de algunt otro su fijo ó fija que fuese ya muerto, amos á dos el fijo et el nieto (4) heredarien la heredat del defunto egualmiente (5), et nol empesce al nieto porque el tio es mas propinco (6) del finado, porque aquella regla de derecho que dice que el que es mas propinco de aquel que finó sin testamento debe haber los bienes dél, ha logar quando el finado non dexa ningunt pariente de los decendientes (7). Otrosi decimos que si

immutant rei qualitatem, l. *Paulus*, §. fin. D. *de acquirend. hæredit.* l. *locatio*, §. *fiscus*, vers. *mercatores*, D. *de publican.* et l. *si avia*, C. *de donation.* l. 1. C. *de imponen. lucrativ. descript.* lib. 10. Bald. *de eo qui sibi vel hæredib. suis*, in princ. adde bonum et singularem casum in l. *si ita legatum*, §. *si domus*, D. *de legat.* 1. ibi : *at si ea domo destructa, etc.* et quod ibi Paul. de Cast. notat in finc. Per quem textum etiam inferes ad quæstionem, quòd si pater habens majoriam antiquam, impetravit à Principe licentiam extrahendi ab ea aliqua bona, et constituendi ex eis majoriam in filium secundum, et ita fecit, quòd mortuo secundo filio in vita patris, non revertuntur bona illa in primam majoriam, etiamsi constaret de voluntate patris, quòd reverterentur, quia cum tali nova voluntate, ut reverterentur, debebat etiam concurrere licentia Regis necessaria, facit l. *quædam*, D. *de jur. codicillor.* Si tamen esset casus, in quo facultas Regis in hoc non esset necessaria, sufficeret voluntas patris, per textum in dict. §. *si domus*, in fi . et istam partem crederem de jure veriorem, nisi ex aliquibus aliis conjecturis constaret Principem voluisse, deficiente secunda majoria, quòd bona redirent ad primam, ut si cautum fuit, quòd deficientibus vocatis in secunda, bona redirent ad primam, vel aliàs de tali voluntate constaret, et in facultate regia non exprimeretur, quòd bona ex crimine læsæ majestatis confiscarentur, quia tunc in certis non esset opus conjecturis, l. *continuus*, §. *cum ita*, D. *de verb. oblig.* Tu quando casus occurrat, latiùs considera, quia quæstio est notabilis.

Pone etiam, contra tenorem majoriæ vocantis in defectu masculorum quemdam transversalem, exclusa filia fœmina, Rex dispensavit, ut possessor daret majoriam filiæ et ejus descendentibus: comparet modo non ille primo loco vocatus, sed sequentes vocati, et dicunt, Regem illis non præjudicasse, unde petunt majoriam, an possint? Et videtur, quòd non, per textum valde notabilem in l. 1. §. fin. D. *de assignan. libert.* Bart. in l. 1. §. *si pater*, D. *de conjungen. cum emancip. liber. ejus*, quod de plano procedit, si ille cui majoria deferebatur, esset vivus tempore quo defertur; secùs videtur, si esset mortuus.

(3) *Hermano.* Concordat cum authent. *de hæred. ab intest. venientib.* cap. 1. *collat.* 9.

(4) *El fijo et el nieto.* Et non corrumpitur gradus, sed repræsentatur, nam nepos ingreditur locum sui patris, secundum Bald. in l. 1. et in l. *in quibus*, C. *de secund. nupt.* unde, etsi caveatur statuto, quòd filia dotata, existentibus liberis masculis, non succedat, sed quòd ipsi filii hæreditatem possideant, non præfertur filius nepoti ex alio filio præmortuo, secundum Bald. in dict. l. *in quibus*, vers. *et prædicta faciunt ad quæstionem.*

(5) *Egualmiente.* Adde §. *cum filius*, *Institut. de hæredit. quæ ab intestat. deferuntur*, et l. 3. C. *de suis, et legitim. hæred.*

(6) *El tio es mas propinco.* Ut in l. 1. §. *proximus*, et §. *gradatim*, D. *unde cognat.* §. *si plures*, *Instit. de agnator. succession.*

(7) *Ningunt pariente de los decendientes.* Et hoc verbo probatur, quòd in linea descendentium datur cuilibet ex descendentibus hoc privilegium repræsentationis in successione ascendentium, neque gradus est limitatus, et idem videtur probari in authent. *de hæred. ab intest. venien.* cap. 1. et ita tenet Salic. in authent. *post fratres*, ad fin. C. *de legitim. hæred.* Angelus tamen de Aret. in §. *cum filius*, *Instit. de hæredit. quæ ab intestat. deferunt.* vult, quòd ista repræsentatio non transeat ultra pronepotem, per textum ibi, et allegat ita velle Bartolum in l. 1. §. *si quis*, D. *de suis, et legitim. hæred.* sed Bartolus non limitat, ut non transeat ultra pronepotem, sed vult pronepotem includi; si ergo agatur de hæreditate proavi, et sic nepos ex uno filio, et pronepos ex nepote ex alio filio, succedent pariter nepos et pronepos, per textum hìc, et textum expressum in dict. §. *cum filius*, quicquid dixerit hìc Montalvus, et Joan. Fabr. in dict. §. *cum filius.* Si tamen ad hæreditatem proavi vellet concurrere pronepos cum filio sui proavi, an posset tali casu? Et videbatur, quòd non, quia esset dicere, quòd repræsentaret personam sui avi, non sui patris, et leges dicunt personam patris repræsentare : in contrarium tamen videtur textus in ista lege Partitarum, cùm dicit, *ningunt pariente de los descendientes*, et sic vult, quòd quocumque gradu sit descendens ex filio præmortuo, concurrat cum alio filio defuncti; hoc etiam expressiùs probatur in dict. authent. et dict. cap. 1. ibi cum dicit : « sic tamen, ut si quem horum descendentium filios relinquentem mori contigerit, illius filios, aut filias, aut alios descendentes in proprii parentis loco succedere, sive sub potestate defuncti, sive suæ potestatis inveniantur, tantam de hæreditate morientis accipientes partem, quanticumque sint, quantam eorum parens, si viveret, habuisset; » cum ergo dicit, *aut alios descendentes*, et cùm dicit, *quantam eorum parens*, etc.

estos nietos fuesen muchos nascidos de un padre, todos heredarán en logar del padre con el tio, et habrán aquella parte (8) de los bienes del abuelo que habie el padre dellos si visquiese. Et si á alguno que moriese sin testamento fincase un nieto de un su fijo que fuese ya muerto, et de otro fijo que fuese otrosi ya finado le fincasen tres nietos ó mas, este uno solo tanta parte habrá en la heredat del abuelo como todos los otros (9) sus pri-

et cum dicit, *in proprii parentis loco*, est textus expressus pro hoc; parentes enim dicuntur etiam usque ad tritavum, ut in l. *jurisconsultus*, §. *parentes*, D. *de gradib.* seu in infinitum, ut in l. *quique ligitandi*, §. *parentes*, D. *de in jus vocand.* Si enim ratio est hujus repræsentationis, quia proximior gradus in ista linea descendentium respectu successionis ascendentium, non consideratur, ista ratio ita limitat in pronepote concurrente cum filio, sicut et in nepote: benè etiam confert ad hoc lex Tauri quadragesima, cum disponit filium, seu nepotem, seu alium descendentem ex filio primogenito, præferri in successione majoriæ filio secundo possessoris majoriæ; et sic pronepos, vel abnepos excludet à majoria patruum magnum, et si in majoria excludit, in successione hæreditatis ab intestato concurret, cùm omnia hæc statuantur ex vi repræsentationis. Quæ tu benè nota, quia Montalvus hìc aliter decidit, dicens, quæstionem istam disputatam fuisse in Cancellaria, et conclusum fuisse per famosos Doctores, quòd si agatur de hæreditate proavi, tunc licèt nepos repræsentet personam patris quoad hæreditatem avi, non tamen quoad hæreditatem proavi, stante filio dicti proavi, ut tali casu non extendatur repræsentatio ad pronepotes: tu verò tene firmiter contrarium per supradicta. Et in hanc sententiam, quam ego teneo, videtur inclinare Azon. in summa, in authentic. *de hæredib. ab intestat. venient.* in princip. ubi ponit hæc verba: Adeò autem liberos vocat, ut si ex uno filio præmortuo sit nepos vel pronepos, una cum alio defuncti filio vocetur: et adverte, quòd ista repræsentatio tunc habet locum, quando succeditur titulo hæreditario, et successione legali ab intestato, et secùs esset si ageretur ex fideicommisso ex dispositione testatoris, nam tunc non esset locus huic repræsentationi, ut tradit Bald. in l. *cum ita legatur*, §. *in fideicommisso*, D. *de legat.* 2. et plenè Decius, quem vide consil. 1. num. 4. et 5. qui alios refert, et in consil. 412. quod tu benè nota, quia Joan. de Imol. per Glossam ibi contrarium voluit, in dict. §. *in fideicommisso*: et procederet opinio Joan. de Imol. post Glossam, quando testator adæquasset successionem talis fideicommissi successioni ab intestato, prout tradit idem Decius consil. 79. col. 2. Procederet etiam dicta opinio Glossæ, et Joan. de Imol. quando ageretur de fideicommisso inter transversales; et secùs esset, si ageretur inter descendentes respectu fideicommissi relicti ab aliquo ex ascendentibus, nam tunc idem esset in fideicommisso, quod in hæreditate, ut tradit idem Decius cons. 217. incipit, *in casu proposito*, et sic erit extensio ad istam legem Partitarum, ut procedat etsi agatur de successione fideicommissi. Procederet etiam quando ageretur de successione patrui, nam tunc etiam admitteretur repræsentatio in filiis fratris, succedentibus cum patruo in fideicommisso, prout vult idem Decius dict. consil. 217. dicens, quòd id quod consuluit consil. 1. fuit, cùm ageretur de successione patrui magni, ubi non datur ista repræsentatio: et sic in effectu ista limitatio potius est extensio ad istam legem, ut scilicet ubicumque admittatur repræsentatio, habeat locum, etiamsi succedatur ex fideicommisso; nam cùm ita sit de jure, verba testatoris secundum dispositionem juris debent interpretari, secundum Bald. in l. *precibus*, C. *de impuber. et aliis substit.* et in l. 2. in fin. C. *de condition. insert.* l. *si duo*, et ibi Bald. D. *de acquir. hæredit.* Sed adverte, quòd cùm succedatur ex fideicommisso, videtur succedi primo disponenti, ut l. *cohæredis*, §. *cum filiæ*, D. *de vulg. et pupill.* unde si respectu illius de jure non procederet repræsentatio, licèt procederet respectu ultimi descendentis, non procedet repræsentatio, per adducta per Decium in dictis consil. Adverte etiam, quia in linea ascendentium, cùm agitur de successione descendentium, non est locus tali repræsentationi, cùm natura repugnet, ut in dict. authent. *de hæredib. ab intest. venient.* cap. *si igitur*, collat. 9. et tradit Salicet. in authent. *defuncto*, C. *ad Tertul.* et in authent. *post fratres*, C. *de legitim. hæredib.* hæc etiam repræsentatio in linea vel gradu collateralium, cùm agitur de successione collateralis, datur solùm filiis fratrum, et non ulteriori, ut in l. 5. infrà eod. et in dict. authent. *de hæredib. ab intest. venient.* cap. *si igitur*, el 2. in vers. *hujusmodi.*

(8) *Aquella parte.* Succedunt enim in stirpes, non in capita, ut hìc, et in dict. §. *cum filius*, *Institut. de hæreditatib. quæ ab intest. defer.* et in cap. 1. in authent. *de hæred. ab intest. venient.* collat. 9. de quibus juribus sumpta est ista lex.

(9) *Como todos los otros.* Concordat cum l. 2. C. *de suis et legit. hæred.* sed an idem sit in pronepotibus diversorum nepotum, ut succedant proavo in stirpes et non in capita, sicut succedunt nepotes diversorum filiorum, Albericus disputat, in dict. l. 2. et refert Alber. Papien. tenuisse, quòd pronepotes inter se succedant in capita, et illa l. 2. loquens de nepotibus non extendatur ad pronepotes; cùm enim non succedant tunc cum proximioribus in gradu intrantes locum parentum, nihil mirum si tunc vocentur in capita, et non in stirpes, sicut esset quando concurrerent

mos, porque pocos ó muchos que sean fincan en logar de su padre, et heredan lo que él heredarie si visquiese.

LEY IV.

Cómo los padres et los abuelos pueden heredar los bienes de sus fijos et de sus nietos quando mueren sin testamento.

Segunt el curso de natura et la voluntat de los padres deben heredar los fijos los bienes dellos, dexándolos en su logar despues de su muerte; mas porque acaesce á las vegadas que los fijos mueren ante que los padres et los abuelos, por ende pues que en la ley ante desta mostramos de la herencia que ganan los fijos et los nietos quando sus mayorales mueren ante dellos, conviene que digamos cómo deben heredar las acendientes á aquellos que decendieren dellos. Et decimos que quando acaesciere que el fijo muera sin testamento non dexando fijo nin nieto que herede lo suyo, nin habiendo hermano nin hermana, que entonce el padre et la madre (1) deben heredar egualmiente (2) todos los bienes de su fijo: et si hermanos hobiere, entonce deben ellos (3) con el padre et con la madre partirlo por cabezas, et maguer hobiese abuelo ó abuela (4), non heredará ninguno dellos ninguna cosa en los bienes de tal defunto. Mas si aquel que muere sin testa-

cum proximioribus; quia tunc licèt faveatur in uno, gravantur in alio, ut scilicet successio sit in stirpes, et non in capita, quæ ratio cessat, quando solùm succedunt inter se. Albericus tamen ibi dicit æquiorem opinionem sibi videri, quòd etiam pronepotes succedant proavo in stirpes, sicut successissent patres eorum, in quorum locum succedunt. Quid autem si nepotes vel pronepotes vocarentur per aliquod fideicommissum, et sic ex dispositione testatoris, seu ex institutione, vel substitutione, an tunc succedant in stirpes, vel in capita? Vide per Decium consil. 412. viso eleganti consil. ubi concludit, quòd tunc vocentur in capita: vide ibi per eum.

LEX IV.

Mortuo descendente sine liberis, succedunt ei pater et mater una cum fratribus defuncti per capita; et si fratres non habet, succedunt parentes; his deficientibus, admittuntur avi ex utroque parente, et tantum habebit unus avus, si est solus ex una parte, quantum duo ex alia: et ascendentes cum fratribus succedunt per capita; et idem de filiis fratrum. Hoc dicit.

(1) *El padre et la madre.* Concordat cum authentic. *defuncto*, *C. ad Tertul.* et cum authentic. *de hæredib. ab intest. venient.* cap. *si igitur*, el 1. collat. 9. Nota tamen, quòd in majoria filii non succedit pater, quia majoria respicit lineam descendentem, sicut et feudum, vel emphyteusis ecclesiastica, Bald. in authent. *defuncto*, *C. ad Tertul.* qui licèt loquitur de feudo, eadem ratio est in majoria.

(2) *Egualmiente.* Non ergo fiet distinctio bonorum, ut acquisita à patre vel patris causa patri deferantur, matri verò acquisita ex parte matris vel ejus causa, prout distinguit Bart. in authentic. *itaque*, *C. communia de succession.* per textum quem dicit singularem in l. *quod scitis*, *C. de bonis quæ liber.* cui sententiæ quamplures Doctores adhæserunt, ita ut communior opinio videatur, ut tradit And. Tiraquellus *de retractu legali*, §. 14. num. 12. dicens hanc opinionem receptam esse apud Gallos: et probatur hæc opinio l. 10. tit. 6. lib. 3. *For.* ll. contra dictum Bartoli tamen tenet Baldus in dict. authent. *defuncto*, ubi stiam Salicet. Petrus, et Cynus in dict. authent. *itaque*, et Corneus in dict. authent. *defuncto*, et plerique alii etiam relati à Tiraquello, ubi suprà: et hanc dicit esse communem opinionem Baldus consil. 31. volum. 2. et istam opinionem approbat lex ista Partitarum, cùm dicit, *egualmiente todos los bienes de su fijo*, et etiam l. 6. *in Ordin. Tauri;* unde lex Fori non procederet, nisi in his locis, ubi fuerit usu recepta, prout dicit dicta l. 6. neque hoc limitarem in lucris nuptialibus, juxta dispositionem l. 2. *C. de bonis quæ liber.* prout et Baldus limitabat in dict. l. *quod scitis*, cùm ex dispositione hujus legis et dictæ l. 6. nulla sit facienda distinctio, etiam cujuscumque qualitatis sint bona, et procedat istarum legum dispositio.

(3) *Deben ellos.* Hoc hodie corrigitur in regno per l. 7. *in Ordinam. Tauri*, qua cavetur, quòd fratres defuncti non concurrant cum patribus, vel aliis ascendentibus defuncti.

(4) *O abuela.* Habes hìc, quòd etiamsi pater sit constitutus sub avi potestate, succedit filio ab intestato, excluso avo paterno. Adde l. *quod scitis*, *C. de bon. quæ liber.* et textum in authent. *defuncto*, *C. ad Tertul.* et in corpore unde sumitur: collige etiam, quòd mater excludet avum etiam paternum, et sic correcta est dispositio l. *æquissimum*, §. fin. D. *ad Tertul.* cùm neque pater præferatur matri in successione filii intestati, ut hìc, et in dict. cap. *si igitur*, et authent. *defuncto*, per quas correcta fuit l. 2. §. *objicitur*, D. *ad Tertul.* et l. 2. *C. ad Tertul.* et §. *præferuntur*, *Institut. de senatusconsulto Tertul.* Collige etiam hìc, quòd si defuncto filio supersit mater, vel pater, et etiam avus, quòd excluditur avus, etiamsi filius talis avi, pater, vel mater defuncti prædecesserit vivo avo; non enim avus ingreditur locum filii, ut dixi suprà

mento non dexase heredero ninguno que decendiese dél (5), nin hobiese hermano (6), nin hermana, nin padre nin madre, si hobiere abuelos quier sean de parte de su padre ó quier de su madre, ellos heredarán egualmiente (7) todos los bienes de su nieto. Et si por aventura de parte de su padre ó de su madre hobiere un abuelo solo et de la otra dos, entonce aquel solo (8) habrá la meatad de todos los bienes, et los dos que fueren de la otra parte habrán la otra meatad. Et si acaesciere que este que asi finó habie abuelos et hermanos quel pertenesciesen de parte del padre ó de la madre (9), entonce heredarán todos los bienes que fincaron dél partiéndolos entre sí por cabezas egualmiente: et eso mesmo serie si el finado dexase fijos de tales hermanos (10).

LEY V.

Cómo los hermanos et los otros parientes de travieso se pueden heredar los unos á los otros quando mueren sin testamento.

Ley 12. tit. 8. lib. 5. Recop.

Fasta aqui mostramos en qué manera los acendientes deben heredar entre sí quando alguno dellos muere sin testamento; et agora queremos decir cómo pueden heredar entre sí los que son en la liña de travieso, asi como los hermanos, et los tios et los otros parientes que son en aquella mesma liña, moriendo alguno dellos sin testamento. Et decimos que si alguno que asi moriese non hobiese de los parientes que suben ó descenden por la liña derecha, et hobiese hermano ó hermana (1) de padre ó de madre, ó sobrino fijo de tal hermano ó de tal hermana que fuese ya muerto, que el hermano et el sobrino heredarán los bienes de tal defunto egualmiente; et maguer sean los sobrinos dos ó mas nascidos de un hermano ó de una hermana, non habrán mas de la meatad (2) de la heredat,

eod. l. 3. et notat Gloss. in dict. authent. *defuncto*.

(5) *Decendiese dél*. Descendentes enim excluderent ascendentes, ut hic, et in authentic. *in successionem, C. de suis et legitim. hæred.* l. 6. *in Ordinam Tauri*.

(6) *Hermano*. Vult, quòd si haberet fratrem, vel sororem utrinque conjunctos, quòd excluderent tales fratres avum vel aviam; cujus contrarium tenent Glos. Bart. et alii Doctor. communiter in dict. authentic. *defuncto*, et contraria opinio, quæ ibi recitatur in glos. super verbo *proximis*, videtur approbari hic: quam etiam tenebat Jacob. de Bellovis. in authent. *de hæredib. ab intestat. venient.* §. *si verò*. Hodie tamen non repellerent, imò nec concurrerent cum avo vel avia, ut in dict. l. 7. *in Ordinam. Tauri*, vide, quæ dico infrà eod. in glos. penult.

(7) *Egualmiente*. Medietatem habebunt avus et avia paterni, et aliam medietatem avus et avia materni, non distincto utrum bona pervenerint ex linea paterna, an materna, ut dixi suprà in gloss. 2. in ista l. et tradit Salicet. in authent. *itaque, C. communia de succession.* si verò tantùm supersint avus et avia paterni, vel materni, divident etiam æqualiter, ut hic, et in dict. cap. *si igitur*, et authent. *defuncto*.

(8) *Aquel solo*. Et sic in isto casu fit distributio in stirpes, et non in capita. Idem habetur in dict. authen. ubi Gloss. et communiter Doctor.

(9) *De la madre*. Concordat hæc lex cum opinione Glossæ et Doctor. in dict. authent. *defuncto*, ut etiam fratres utrinque conjuncti non excludant avum, vel aviam, sed concurrant: hodie vero neque concurrent, ut in dict. l. 7. *in Ordinam. Tauri*, et in l. 1. tit. 6. lib. 3. *For. ll.*

(10) *Hermanos*. Concordat cum authentic. *ut fratrum filii*, §. fin. collat. 8. Hodie serva quod habetur in dict. l. 7. *in Ordinam. Tauri*.

LEX V.

Ad successionem fratris vocantur fratres una cùm filiis fratrum præmortuorum in stirpes; sed si nemo fratrum vivit, succedunt fratrum filii per capita; sed tàm fratribus, quàm filiis fratrum præferuntur fratres ex utroque parente, conjuncti defuncto, aut eorum filii. Hoc dicit.

(1) *O hermana*. Fratres utrinque conjuncti sunt, qui in successione ab intestato vocantur ad successionem fratris primo loco, ut hic, et in authentic. *cessante, C. de legitim. hæred.* in patruis tamen succedentibus nepoti, seu sobrino suo, non consideratur ista duplex conjunctio, sed admittuntur pariter, sive fuerint conjuncti patri nepotis eorum fratri ex utroque latere, sive ex uno tantùm, ut tradit Bartol. in l. *post consanguineos*, §. *legitima*, D. *de suis, et legitim. hæred.* hæc namque conjunctio consideratur tantùm, cùm agitur de successione fratris, vel patrui, ut in authentic. *de consanguin. et uterin. fratrib.* ad fin. collat. 7.

(2) *De la meatad*. Concordat cum dict. authent.

et partirla han ellos entre sí por cabezas egualmiente. Mas si este que moriese sin testamento, non habiendo acendientes nin decendientes, hobiese sobrinos de dos hermanos de parte de su padre et de su madre, et fuesen los hermanos amos muertos, heredarán los sobrinos los bienes de su tio, et partirlos han entre sí por cabezas (3) egualmiente. Et sobre todo decimos que si este que asi moriese hobiese otros hermanos que nol pertenesciesen sinon de parte de su padre ó de su madre, que estos nin los fijos dellos non deben venir á la herencia del finado (4) con los hermanos que les pertenesciesen de parte del padre et de la madre, nin con los fijos dellos si los padres fuesen muertos.

LEY VI.

Cómo se pueden heredar entre sí los hermanos que non son de padre et de madre, et otrosí quién puede heredar á aquel que muere sin parientes et sin testamento.

Hermano de padre tan solamiente et otro de madre habiendo aquel que murió sin testamento, si non dexase otro pariente ninguno que heredase lo suyo de los que decenden ó suben por la liña derecha, entonce decimos que en tal caso como este el hermano quel pertenesciese á este atal de padre tan solamiente, ese heredará todos los bienes del defunto quel vinieron de parte de su padre (1),

cessante, et cum l. 8. *in Ordin. Tauri;* sed quid si frater utrinque conjunctus repudiet hæreditatem, qui tamen habet filium vel filios, an pars repudiata accrescet nepotibus, seu filiis sui fratris adeuntibus, vel an filii repudiantis aliquid habebunt? Vide per Salicet. in authent. *post fratres*, la 1. *C. de legitim. hæred.* ubi tenet, quòd non accrescat, sed etiam filii repudiantis cum illis succedant, cujus contrarium tenuit ibi Corneus, vide ibi per eos: et opinio Saliceti videtur æquior et probabilior.

(3) *Por cabezas.* Approbat opinionem Azon. *C. de legitim. hæred.* in summa, quam etiam tenuit Gloss. in §. *hoc etiam, Instit. de legit. agnat. succession.* Glossa tamen in dict. authent. *cessante*, tenuit contrariam opinionem, imò quòd admitterentur in stirpes, et in l. *lege duodecim tabularum, C. de suis, et legitim. hæred.* Bart. in l. *post consanguineos*, §. *hæc hæreditas*, D. *de suis et legitim. hæred.* et communiter Doctores in dict. authent. *cessante*, et hanc dicit communem esse opinionem Nicol. de Ubaldis, in tractat. *de succes. ab intest.* 3. part. col. 1. opinionem tamen Azon. tenet Baldus, et Salic. in dict. authent. *cessante.* Tu tene mente istam legem Partitarum hoc decidentem, et opinionem Azonis approbantem, ut quando filii fratrum solùm inter se succedunt, et non cum patruo, divisio fiat in capita, et non in stirpes. Quid autem si agatur de successione feudi? Vide per Bald. in cap. 1. §. *item quia, de his, qui feud. dar. possunt*, et in cap. 1. in princ. *de succession. feud.* et in vers. *his verò, de succession. fratrum*, et in cap. unic. *de natur. succession. feud.* et per Alex. cons. 55. colum. 8. et 9. vol. 4.

(4) *Del finado.* Concordat cum dict. authent. *cessante, C. de legitim. hæredib.* et authentic. *itaque, C. communia, de succession.* Quid autem si non ageretur de hæreditate fratris, sed de substitutione fideicommissaria, in qua testator vocavit filios suos, qui erant ex diversis matrimoniis; an præferantur utrinque conjuncti conjunctis ex uno latere tantùm? Et dicendum est, quòd non, cùm ex tali substitutione fideicommissaria non succedatur fratri, sed testatori, l. *cohæredis*, §. *cum filiæ*, D. *de vulg. et pupil.* et quantum ad ipsum testatorem omnes filii sunt æquales, licèt procreati ex diversis nuptiis, et sic omnes æqualiter admittentur, ut decidit Bart. in l. *Lucius*, colum. fin. penult. quæst. D. *de vulg. et pupil.* vers. *quæro, quidam habens duos filios*, et probatur in l. final. D. *ad Trebell.* et tradit Decius consil. 304. incipit, *in casu proposito*, et adde Bald. in l. *in testamento*, colum. 4. vers. 5. *quæritur, C. de testam. milit.* et Alexandr. consil. 30. 2. volum. incipit, *viso testamento.* Item in baronia, vel feudo non consideratur an aliquis frater sit utrinque conjunctus, sed an sit conjunctus ex illa parte, ex qua feudum defertur: vide per Bald. in l. 1. *C. de suis et legitim. hæred.* Et idem videtur dicendum de majoria; ex quo inferes ad quæstionem, quòd si mulier, quæ habebat majoriam, habuit filium ex primo viro, cum quo matrimonium contraxit, si fortè posteà iste vir ivit in bellum, et fuit orta fama, quòd ibi mortuus fuerit, si forte mulier contraxerit cum secundo viro, ex quo habuit filium, et demùm reverso primo, fuit restituta primo viro, ex quo habuit tertium filium, quòd si mortua ista muliere successit filius ejus major, qui posteà decessit sine liberis; quòd majoria debetur filio secundo, licèt non sit frater utrinque conjunctus filii majoris decedentis, et non tertio filio, licèt fuerit fratri utrinque conjunctus.

LEX VI.

Si defunctus habet fratrem ex parte patris, et alium ex parte matris, quilibet eorum succedit in bonis, quæ ex linea sua provenerunt defuncto; in aliunde autem quæsitis succedunt æqualiter: fratre verò non existente, succedet propinquior consanguineus usque ad decimum gradum, quibus non existentibus, succedit conjux: et si non sit conjux, succedit fiscus. Hoc dicit.

(1) *De parte de su padre.* Sequitur dictum Glossæ

et el hermano quel pertenesciese de parte de la madre, ese heredará otrosi todos los bienes quel vinieron de parte de su madre, et los bienes que tal defunto como este hobiese ganado (2) por otrá manera qualquier, amos los hermanos sobredichos los partiran egualmiente. Et sobre todo esto decimos que si alguno moriese sin testamento que non hobiese pariente de los que suben ó decenden por la liña derecha, nin hobiese hermano nin sobrino (3) fijo de su hermano, que destos adelante (4) el pariente que fuere fallado que es mas cercano (5) del defunto fasta en el doceno grado (6), ese heredará todos sus bie-

in dict. authent. *post fratres*, la 1. *C. de legitim. hæredib.* per l. *de emancipatis*, *C.* eod. et dictum Azon. *C.* eod. in summa, et Gloss. in authent. *itaque*, *C. communia de succes.* et idem quod hic disponitur in fratribus, erit in filiis fratrum, secundum Mathes. in tractat. *de succession. ab intest.* in vers. 3. *articulus principalis*, per textum in authentic. *de hæredib. ab intest.* cap. 2. vers. *reliquum*, et tenet etiam Angel. Aretin. in §. *si plures*, ad fin. *Instit. de legitim. agnat. succes.* Sed quid si concurrant avunculus ex parte matris, et patruus ex parte patris, non extantibus fratribus, neque filiis fratrum, an fiat ista distinctio bonorum in successione inter eos? Non memini vidisse tactum, et videtur, quòd sic, ex identitate rationis et ex æquitate. Cogita tamen, quia in contrarium facit, quòd lex inter istos non considerat, nisi propinquitatem gradus, ut in simili quæstione dicit Paulus de Cast. in authent. *post fratres*, la 2. *C. de legitim. hæredib.* et quia cùm sint bona commixta, non debet fieri distinctio bonorum extra casum in jure expressum. Item quia respectu istorum jam ista bona non dicuntur paterna, vel materna, prout diceretur inter fratres vel filios fratrum, qui sunt in linea descendenti à patre, vel à matre, et sic non habebit locum §. *exceptis*, l. *de emancipatis*, *C. de legitim. hæred.* et pro hoc induco, quod dicit Andr. de Isern. in cap. *si quis miles*, in versic. *et filius fratris*, *Imperator Lotharius Eugenio Papæ*, colum. 2. in quæstione illa, an patruus succedat nepoti ex fratre in feudum; dicit inter alia hæc verba: Constitutio etiam dilucidans successiones non debet intelligi in non enumeratis, quamvis intelligerentur aliàs propter similitudinem, vel eamdem rationem; et ponendo de nepote, dicta constitutio debuit patruum exprimere, si fuisset intentionis suæ, quòd patruus succederet sicut nepos, quoniam appellatione nepotis non continetur patruus, quia sunt in distanti gradu, et sicut in nomine discrepant, sic in effectu, *C. de feriis*, l. *à nullo*, l. *si idem*, *C. de codicillis*. Et post hæc scripta reperi Ludovicum Bolognin. *id addit. ad Mathesillanum*, in tractat. *de success. ab intest.* charta 9. col. 1. versic. *non sunt multi dies*, dicentem, quòd pro ista parte sic consuluit; vide ibi per eum, qui in specie tractat quæstionem istam, et concludit, quòd non fiat in matertera et patruo ista distinctio bonorum.

(2) *Hobiese ganado.* Adde dict. authent. *post fratres*, et ibi gloss. 1. *C. de legit. hæred.* Sed qualiter isti solvent debita defuncti, dic, quòd debita contracta pro bonis maternis solvent succedentes in maternis, contracta pro paternis succedentes in paternis, argumento l. *si certarum*, §. 1. D. *de testam. milit.* quòd si non appareat pro quibus bonis fuerunt contracta, pro rata sustinebunt, secundum Alber. in authent. *itaque*, colum. 3. *C. communia de succession.*

(3) *Nin sobrino.* Iste enim excludit patruum, etiamsi sint in pari gradu, ut hic, et in authent. *post fratres*, la 1. *C. de legitim. hæredib.* et in authent. *de hæredib. ab intest. venient.* cap. 3. vers. *si autem*, collat. 9. et tenet Joann. Faber in §. fin. colum. 2. *Instit. de servil. cognat.* et Salicet. in authentic. *post fratres*, la 1. in princip. sumans illum textum, et textus ad hoc expressus est ibi. Quid autem erit in feudo, si concurrant patruus et filius fratris mortui? Vide per Bald. in cap. 1. *Imperator Lothar. Eugenio Papæ*, in fin. ubi dicit, idem esse in feudo, quod in allodiis, et à fortiori ratione, quia ferè contra naturam feudi est, quòd respiciat ascendentes; filius ergò fratris succedet in cellula fratris, sed patruus non habet aliam cellulam, nisi seipsum; et ideò filius fratris intelligitur esse proximior per fictionem quoad gradum, et per veritatem quoad effectum.

(4) *Adelante.* Non ergò habet locum repræsentatio in successione collateralium ultra filios fratris, ut hic, et in authent. *post fratres*, la 2. *C. de legitim. hæred.* et dixi suprà in l. 3.

(5) *Mas cercano.* Concordat cum dict. authent. *post fratres*, la 2.

(6) El dezeno grado *dice la edicion de G. Lopez; y la glosa es como sigue.*

Approbat opinionem Azon. *C. de legitim. hæred.* in summa, col. fin. reprobata opinione Placent. qui dicebat omnes agnatos et cognatos in infinitum debere succedere, et opinionem Azonis tenet etiam Gloss. in authent. *de hæred. ab intestat. venient.* §. *si verò neque fratres*, et in authent. *in successione*, *C. de suis, et legit. hæred.* ubi etiam Bart. et Doctores: et Jas. in l. fin. col. 2. *C. unde legitim.* In feudorum tamen successione porrigitur successio usque ad septimum gradum tantùm, et non ulterius, cap. 1. §. *hoc autem sciendum*, *de his, qui feud. dar. poss.* nisi feudum sit constitutum nomine et titulo regni, ducatus, marchionatus, aut comitatus, nam tunc etiam ultra centesimum gradum successio porrigitur, Bald. in cap. 1. *de feud. Marchiæ*, in §. *capitanei*, Jaso post alios in dict. l. fin. col. 2. Decius consil. 85. Tu in feu-

nes; et si tal pariente non fuere fallado et el muerto habie muger legitima (7) quando finó, heredérá ella todos los bienes de su marido (8): eso mesmo decimos del marido, que heredará los bienes de su muger en tal caso como este; et si por aventura el que asi moriese sin parientes non fuese casado, entonce heredará todos sus bienes la cámara del rey (9).

LEY VII.

En quánta parte de los bienes del marido rico puede heredar la muger pobre si casó sin dote, et non ha de que vevir.

Páganse (1) los homes á las vegadas de algunas mugeres de manera que se casan con ellas (2) sin dote (3), maguer sean pobres; et por ende guisada cosa es et derecha que pues que las aman et las honran en su vida, que non finquen desamparadas (4) á su muerte; et por esta razon tovieron por bien los sabios antiguos, que si el marido non dexase (5) á

dorum successione vide l. 6. tit. 26. *Partit.* 4. et quæ ibi dixi, et l. 7. ejusd. tit. et ea, quæ etiam ibi dixi: et qualiter computentur isti gradus, vide in l. 5. tit. 6. *Partit.* 4. et adde Decium consil. 334.

(7) *Muger legítima.* Concordat cum l. 1. D. *unde vir et uxor,* et l. 1. *C.* eod.

(8) *Marido.* Ut habetur similiter in dictis legibus.

(9) *Del rey.* Concordat cum l. 1. et l. 4. *C. de bonis vacant.* lib. 10. et l. 1. §. *Divus,* D. *de jur. fisci,* et in authent. *de hæred. et Falcid.* cap. 1. §. *si verò institutio,* et in tit. *quæ sint regaliæ,* in parte *bona vacantia, in usibus feudorum,* et nota, quòd si clericus non habet consanguineos, neque beneficium ecclesiasticum, et decedit ab intestato, bona talis clerici non veniunt applicanda fisco Papæ, sed potius debent applicari Episcopo loci, ut ipse diligenter ea distribuat in usum ecclesiæ universalis, non verò, ut sibi appropriet, ut notat Abb. in cap. 2. ultim. notab. et in cap. 1. ad fin. *de succession. ab intest.*

LEX VII.

Si matrimonium sine dote scienter contrahitur, si mulier unde honestè vivat post mortem viri non habeat, succedit ipsi viro etiam liberos habenti in quarta, quæ non ultra centum libras auri ascendat; sed si habet unde vivat, non succedit. Hoc dicit.

(1) *Páganse.* Sumpta est de cap. *quia verò legem,* et 2. in authent. *ut liceat matri et aviæ,* collat. 8. et à cap. *quoniam verò,* in authent. *de exhiben. et introd. re.* colum. 5. et in authent. *prætereà, C. unde vir et uxor:* et licèt ista lex loquatur de uxore inope, idem erit in viro, ut in dict. authent. et vide per Gloss. et Bald. in l. *licèt,* ubi et Bald. in 2. lectur. *C. de jure dotium.*

(2) *Con ellas.* Procedet etiam inter sponsos de præsenti, etsi uxor non sit ducta ad domum, vide Bald. in l. fin. col. fin. vers. 6. quæst. *C. unde legitim.*

(3) *Sin dote.* Item si dos esset parva, secundum Bald. in dict. authent. *prætereà,* circa fin. cujus dictum communiter tenetur; sed tunc talis dos computabitur in quartam, secundum eum, et Paul. de Castr. ibi. Quid autem, si dos fuit congrua tempore contracti matrimonii; sed posteà ex mutatione temporum, qualitatis personarum, et facultatum, facta est incongrua? Vide per Socin. consil. 30. in 4. volum. col. penult.

(4) *Desamparadas.* An idem erit in viro inope, uxore præmoriente? Textus in dict. cap. *quoniam verò,* in authent. *de exhibend. reis,* probat apertè, quòd sic, et tenet Gloss. in dict. cap. *quia verò legem,* ubi respondet ad textum ibi, qui videbatur obstare, et ita tenetur communiter per Doctor. in dict. authent. *prætereà.* Si tamen ex uxore præcedenti maritus habeat filios, qui succedunt matri, et pater habeat usumfructum, tunc maritus non habebit istam quartam; quod procedit sive matrimonium fuerit cum dote, vel sine dote, cùm talis quarta detur in subsidium propter inopiam, ut fatetur Decius in dict. authent. *prætereà,* in princ. col. 2. si autem non extarent liberi, et mulier dotata fuisset, et dos esset restituenda per maritum, posset tunc maritus habere quartam, licèt matrimonium esset cum dote, ut tenet glossa singularis in l. *licèt,* in gloss. 1. *C. de jur. dot.* et illam glossam sequuntur communiter Doctores, ut tradunt Alexand. et Decius in dict. authent. *prætereà.*

(5) *Non dexase.* Ex hoc verbo videtur, quòd dispositio hujus legis, et illarum, de quo sumpta est, procedat etiam condito testamento; et idem dicunt Doctores per textum ibi in dict. authent. *prætereà,* et sic etiam contra voluntatem testatoris debetur ista quarta, prout vult Baldus in dict. authent. *prætereà,* parum post principium, et Alexander ibidem, colum. 2. qui alios allegat, ex quo Alexander impugnat dictum Saliceti ibi in vers. *sed dubitari potest septimò,* ubi tenet, quòd si testator jussit uxorem esse contentam cum eo, quod sibi reliquit, et ultra petere prohibuit, quòd tunc ultra petere non possit; quia hæc quarta debetur uxori contingenter, non necessario, et ideò solùm præter voluntatem testatoris, non con-

tal muger en que podiese vevir bien et honestamiente, nin ella lo hobiese de lo suyo (6), que pueda heredar (7) fasta la quarta parte (8) de los bienes dél, maguer haya fijos (9); pero

tra voluntatem debet posse venire. Tu considera, quia fortè ex dispositione hujus legis Partitarum hæc possunt reduci ad concordiam, videlicèt, quòd si testator reliquit uxori tantumdem, ex quo posset benè et honestè vivere, licèt sit minus quarta, quod tunc uxor non possit ultra petere: neque exigerem, quòd ponantur verba à testatore, per quæ prohibeat eam plus petere, prout exigit Salicetus, sed tantùm quòd relictum sit sufficiens ad alimenta, ne uxor infelix mendicare cogatur; si verò legatum à marito relictum non esset ita sufficiens, tunc etiamsi prohibeat eam plus petere, tamen petere poterit quartam istam, et imputabitur tunc tale legatum in quartam, ut disponit textus in dict. authent. *prætereà*, quæ ita debet intelligi, cùm loquitur de tali imputatione: et isto medio respondetur ad fundamenta Alexandri, et opiniones reducuntur ad concordiam.

(6) *De lo suyo.* Licèt ergò uxor pauper esset industriosa, et manibus suis posset victum lucrari, adhuc habebit istam quartam, cùm hæc lex se referat ad ea, quæ habeat in facultatibus propriis; et in terminis ita decidit Decius in dict. authent. *prætereà*, colum. fin. vers. 3. *ex supradictis*, et movetur, quia efficaciùs debetur uxori inopi quarta ista, quæ jure actionis peti potest, quàm alimenta quæ solùm judicis officio filiis debentur, ubi ad talem industriam habetur consideratio, ut in l. *si quis à liberis*, §. *sed etsi filius*, D. *de liber. agnosc.* et quia ista quarta datur in honorem præteriti matrimonii, ut conserventur conjuges in solito statu, ut habetur in dict. cap. *quoniam verò*, authent. *de exhibend. reis*, unde non videtur, quòd cogatur tunc mortuo marito plus solito victum propriis manibus quærere: et maximè hoc procederet, si mulier esset nobilis, cui esset dedecus laborare, ut in simili tradit Bald. in l. *alimenta*, *C. de negot. gest.* et de filio nobili tradit Bart. in l. 1. *C. de mendic. valid.* lib. 11. et satis hoc placet attenta ista lege Partitarum, et aliis legibus, de quibus sumpta est, licèt Socin. consil. 30. *in causa dominæ Agnetis*, 4. volum. velit contrarium in colum. fin. vel ex dictis Socini ibi hoc limitetur, nisi dos licèt parva cum industria sufficeret ad alimenta, et sic quòd ultra industriam esset dos, licèt de per se non congrua; vide ibi per eum. Quid autem si uxor superstes haberet magnam domum vel prædium, ex quo tamen vivere non posset, nisi vendat proprietatem? Et dic, quòd non cogitur vendere proprietatem, ut est textus singularis in l. fin. §. *ipsum autem*, *C. de bon. quæ liber.* et tenet Decius ubi suprà, et adde, quæ dixi in l. 2. tit. 19. 4. *Partit.* Item cùm hìc dicit, *nin ella lo hobiese de lo suyo*, intelligitur tempore mortis mariti, quia qualitas adjecta verbo intelligitur secundum tempus verbi, l. *in delictis*, §. *si extraneum*, D. *de noxal.* et l. *si Titius*, ubi Bart. D. *de testam milit.* unde licèt posteà efficiatur dives, non excludetur ab ista quarta et ejus petitione, ut tenet idem Decius in dict. authent. *prætereà*, in fin. referens se ita consuluisse, et pater ejus consilio 24.

Sed quid si uxor habeat patrem divitem, à quo alimenta petere possit, an adhuc agere poterit ad istam quartam? Alexand. in dict. authentic. *prætereà*, post Raph. Cuman. in l. *in suis*, D. *de liber. et posthum.* tenet, quòd non, per fundamenta quæ ibi videbis, cujus contrarium tenet ibi Decius col. penult. qui respondet ad fundamenta tradita per Alexand. opinio tamen Alexandri communiter tenetur, ut etiam fatetur idem Decius col. fin. tu adde Socin. dict. consil. 30. incipit, *in causa dominæ Agnetis*, 4. volum. ubi idem tenet, quod Cuman. et alii. Tu adverte, quòd duo sunt principalia fundamenta, quibus Cumanus, Alexand. et alii moventur. Primum, quia quæ habet patrem divitem, non potest dici pauper, neque vulgò pauper appellatur, eo quòd pater, et filius reputantur eadem persona, et extimum patris reputatur extimum filii, Gloss. in l. 2. *C. qui ætat.* lib. 10. Secundum, quia filia potest cogere patrem, ut sibi alimenta subministret, et sic succurretur suæ inopiæ, quod est justius, quàm quòd succurratur ex bonis viri prædefuncti: et tamen ad primum potest dici, quòd illud de extimo et reputatione ejusdem personæ procedat, quando filius est in potestate, prout dicit Gloss. in dict. l. 2. sed de jure regni per contractum matrimonii, juxta l. Tauri, filia liberatur à patris potestate, et cùm sit emancipata, cessat dictum motivum. Ad secundum verò potest dici, quòd illud non debeat esse in consideratione ad tollendam petitionem hujus quartæ, nam hujus quartæ petitio locum habet etiam stantibus filiis illius matrimonii, ut hic, et in dict. authent. *prætereà*, et tamen certum est, quòd poterit uxor suæ inopiæ succurrere, cogendo filios ad alimenta, l. *si quis à liberis*, in princ. D. *de liber. agnosc.* et confirmatur quia uxor (quæ alenda est ab hæredibus viri infra annum, ut in l. unic. §. *exactio*, *C. de rei uxor. actione*) non tamen excluditur ab ista petitione, ut volunt Jacob Butri. Salic. et Angel. in dict. l. unic. §. *cum autem*, *C. de rei uxor. action.* per textum in l. *cum unus*, in fin. D. *de aliment. et cibar. legat.* Facit etiam pro ista opinione contra communem lex ista Partitarum cùm dicit, *nin ella lo hobiese de lo suyo*, et sic innuit non sufficere si alimenta possit aliàs à patre consequi. Cogita, quia passus est consideratione dignus, et ut dicit Decius in dict. authentic. *prætereà*, col. fin. hoc totum residere videtur in arbitrio judicis, qui debet judicare et declarare, an pauper dicatur.

(7) *Heredar.* Facit quia si filii repudiarent, uxor succedet in totum per jus accrescendi, vide de hoc per Bald. in l. unic. col. 7. vers. *quoad secun-*

dam quæstion. C. quando non petent. partes; filiis tamen communibus illius matrimonii proprietatem reservare tenetur, ut in dict. authent. *prætereà*, et quòd succedat ut hæres, probatur hìc, et in dict. cap. *quoniam verò*, in authent. *de exhibend. reis*, quod videtur clarum, quando succedit ex testamento vel ab intestato; sed quando succedit contra testamentum, Bald. et Salicet. Cuman. et Paul. de Cast. in dict. authent. *prætereà*, dicunt, quòd tunc uxor habebit quartam condictione ex illa lege; quibus satis obstat hæc littera cum dicit, *pueda heredar;* textus etiam in dict. cap. *quia verò legem*, in authent. *ut liceat matri, et aviæ*, dicit, uxorem *accipere*, et sic innuit, quòd non habeat petere, sed accipere, prout etiam ponderat Philipp. Corneus, consil. 178. 2. volum. col. 4. vers. *prætereà est advertendum.*

(8) *Quarta parte.* Si tres filii sint vel pauciores; quòd si plures sint, succedit in virilem, ut in dict. authent. *prætereà.* Quid autem si maritus in vita fecit aliquam donationem, vel donationes, ex quibus venit præjudicium in ista quarta; an uxor possit eas revocare respectu talis quartæ? Vide per Philipp. Corn. consil. 178. 2. volum. et reperies etiam inter consilia Socin. consil. 108. 1. vol. *cum subscriptione alterius consulentis*, et ibi concludit, quòd non admittetur ad talem revocatoriam: vide ibi per eum.

(9) *Fijos.* Sive illius matrimonii, sive alterius, ut in dict. authent. *prætereà:* idem à fortiori si habeat ascendentes, secundum Bart. et Doctor. communiter in dict. authent. *prætereà*, et cùm dispositio hujus legis Partitarum non reperiatur correcta per aliquam legem Ordinamentorum, seu alias, procedet ejus dispositio etiam hodie, licèt legitima filiorum sit aucta ad omnia bona, excepta quinta parte, in qua pater habet liberam dispositionem; quod patet, quia et ista lex loquitur, cùm succederetur ab intestato, ubi omnia bona veniebant ad filios, et nihilominùs uxori datur ista quarta; et quia illud augmentum legitimæ fuit eo respectu, ne gravarentur in ea filii per parentes, et non quando gravarentur ex dispositione legali, ut in isto casu: et leges posteriores augmentantes legitimam recipiunt intellectum et limitationem per priores leges, l. *sed et posteriores*, D. *de legib.* et l. *non est novum:* Gloss. in l. *sciendum*, in princ. D. *qui satisd. cogant.* et Gloss. in authent. *offeratur, C. de lit. contestat.* et quod nova lege non exprimitur, id veterum legum regulis relictum intelligitur, l. *præcipimus*, in fin. *C. de appellat.* et benè confert, quod in isto proposito tradit And. de Isern. in tit. *quæ sunt regaliæ*, in parte *bona vacantia*, et Socin. consil. 121. incipit, *Præmittenda est disputatio*, colum. 2. num. 8. et certè, cùm succeditur ab intestato, quæstio videtur habere minorem dubitationem. Si verò esset successio istius quartæ contra testamentum, in quo pater legavit quintam bonorum pro anima, vel extraneis, et in reliquis bonis instituit filios; tunc videtur magis dubium, an scilicèt admittatur dispositio in quinta bonorum, et insuper de legitima filiorum uxor habeat quartam, nam secundum tempora juris communis et legum Partitarum, legitima, quanticumque essent filii, non transcendebat semissem hæreditatis, ut in authentic. *novissima, C. de inoffic. testam.* et l. 17. tit. 1. ead. *Partit.* et sic ex successione uxoris in ista quarta non fiebat eis præjudicium in legitima, et ideò cautè in dict. authent. *prætereà*, ponitur, quòd si tres filii sint vel pauciores, succedat uxor superstes in quartam, si verò plures, in virilem; quod ideò videtur dispositum, ne fiat præjudicium filiis in legitima, et ipsa non habeat ampliorem portionem, quàm unus ex filiis. Sed hodie legitima augmentata fieret eis magnum præjudicium, si ultra quintam uxor ferat quartam de residuo bonorum, quæ erant legitima filiorum; et pro ista parte facit cap. 1. §. fin. *de investit. de re alien. fact.* ubi habetur, quòd conjux inops non succedet in feudo, etiam respectu istius quartæ, quæ sibi debetur in bonis viri; ubi Baldus dicit, quòd ratio dubitandi in illo §. erat, quia tale lucrum quartæ erat alienatio legalis, et ideò videbatur habere locum in feudis: sed contrarium est verum, secundum eum, per illum textum, quia alienatio legis non intelligitur fieri cum præjudicio tertii, neque in rebus sui natura prohibitis alienari: facit etiam Gloss. in l. *si ita quis*, §. *ea lege*, D. *de verbor. obligat.* quòd prohibitus alienare non potest dare occasionem, ut à lege alienetur. Sed adhùc non recederem à primo dicto, nam quod sic disponitur in dict. authent. *prætereà*, non est ratione legitimæ, sed ut dixi, ne ipsa uxor habeat ampliorem portionem; quod patet, quia in numero liberorum non dixit, *si quatuor sint, vel pauciores*, prout disponitur in dict. authent. *novissima*, sed dixit, *si tres sint, etc.* et sic legitima non fuit in consideratione.

Præterea res non videtur magni præjudicii; saltem quando supersint filii ejusdem matrimonii, quibus proprietatem reservare tenetur, et durum esset contrarium asserere, cùm nulla lege istius legis dispositio reperiatur correcta. Tu cogita, quia passus est novus, et quando filii essent alterius matrimonii, magis dubius, et magis præjudicialis filiis: et tenendo istam partem, quòd adhùc etiam hodie aucta legitima dispositio hujus legis procedat, non obstabit, quod fuit adductum, quòd qui non potest alienare, debet curare, quòd neque id fiat ex dispositione legali, glossa singularis in dict. §. *ea lege*, nam illud procedit, quando alienatio specialiter fuit prohibita in illam personam, vel personas, in quam ex dispositione legis fit, nam tunc curare debet, ne etiam ab intestato ex legis dispositione in talem personam veniat; secùs si prohibitio est generalis, de non alienando simpliciter, ut declarant ibi Joann. de Imol. et Paul. de Cast. latiùs, quem videas. Ad dictum §. fin. *de investit. de re alien. fact.* potest dici, quòd ibi loquitur de rebus feudalibus, quæ de sui natura

esta quarta parte non debe montar mas de cient libras doro (10) quanto quier que sea grande la herencia del finado. Mas si tal muger como esta hobiese de lo suyo con que podiese vevir honestamiente, non ha demanda ninguna en los bienes del finado en razon desta quarta parte.

LEY VIII.

Quánto puede heredar el fijo que non es legítimo en los bienes de su padre si muere sin testamento, ó el padre en los bienes de tal fijo.

Leyes 7. 8. y 9. tit. 8. lib. 5. Recop.

Sin testamento moriendo algunt home que non dexase fijos legítimos, su fijo natural (1) que hobiese habido de alguna muger de que non fuese dubda que la él tenie por suya, et que fuese el fijo engendrado en tiempo que él non hobiese muger legítima nin ella otrosi marido, tal fijo (2) como este puede

sunt prohibitæ alienari, et quia ibi tractatur de præjudicio alterius, qui erat dominus directi dominii : quod totum hìc cessat, quia sumus in bonis allodialibus, et quorum integra proprietas est mariti.

Sed an perdet istam quartam uxor, si luxuriosè vivat post mortem viri, vide per Joann. Lupi. de Palac. Rubeis, in repet. cap. *per vestras, de donat. inter vir. et uxorem*, in rubric. 372. ad fin. in formis minoribus.

(10) *Doro.* Concordat cum dict. authent. *de exhibend. reis*, cap. *quoniam verò*, et cum dict. cap. *quia verò legem*, et de valore unius libræ auri vide in l. *quotiens*, ubi Joan. de Plat. *C. de susceptor. et archar.* lib. 10. et Jas. in l. 2. §. *ex his*, penult. colum. D. *de verbor. obligat.*

LEX VIII.

Si defunctus non hàbet descendentes, nec ascendentes, succedit illi filius naturalis ex concubina in sexta parte æqualiter cum matre dividenda, sed in vita, vel testamento benè potest ei pater omnia bona sua donare: si autem filium legitimum habet, unam dumtaxàt unciam; si ascendentem tantùm, relicta ei legitima hæreditatis, quæ est tertia, aliud potest filio naturali relinquere; et si pater de eo non fuit recordatus, tenetur eum hæres arbitrio boni viri alimentare : prædicta omnia habent locum è contra, cùm de successione filii naturalis tractatur. Hoc dicit.

(1) *Natural.* Hic habes declaratum, quid debeat concurrere, ut quis dicatur filius naturalis, scilicèt, quòd sit procreatus ex soluto et soluta, et quòd non esset dubietas, quin pater illam habeat in concubinam, adde l. 1. tit. 11. 7. *Part.* ibi : *O amiga que tenga conoscidamente por suya*, sed vide quæ dixi in l. 1. tit. 15. 4. *Part.* et quod notat Abb. in cap. *innotuit, de elect.* penult. colum.

(2) *Tal fijo.* Quid si esset nepos, vel alius de liberis naturalibus ulterioris gradus? Videbatur dicendum, quòd illi nunquam possunt avo, vel proavo paterno in aliquo succedere, imò neque filius naturalis et legitimus procreatus ex filio naturali tantùm, non potest avo paterno ab intestato succedere, ut in l. fin. in fin. *C. de natural. liber.* quæ lex etiam hodie manet incorrecta, ut patet in authent. *quib. mod. natural. effic. sui*, in cap. *discretis*, §. 6. ad fin. in vers. *de nepotibus*, licèt Glossa ibi aliud innuat, scilicet, quòd sit idem, quod in filiis, quia secundum Mathesillan. in tract. *de success. ab intestat.* fol. 2. colum. 1. in princ. dicta lex finalis non est correcta in nepotibus, neque reperitur de jure cautum, quòd idem sit in nepotibus circa hoc, quod est statutum in filiis: allegat etiam pro se textum in dict. authent. in cap. *filium verò*, ibi : *tamen nullum habeat participium ad ascendentes*, quod tamen capitulum loquitur de alia materia : Angel. de Aret. refert, et sequitur simpliciter Mathesillan. in §. *novissime, Institut. ad Orfician.* Salicetus verò in dict. l. fin. *C. de natur. liber.* tenet contrarium, imò quòd nepos naturalis succedat ab intestato in his duabus unciis avo. Movetur ex eo, quòd in successionibus nepotes patrem repræsentant, et sicut legitimi in totum succedunt, ut in authent. *in successionem, de suis, et legit. hæred.* sic naturalis in duabus unciis, ut p terat ejus pater : et subdit, quòd hæc opinio est æquior, et humanior, et quòd satis probatur ex mente dictæ l. fin. quia in illa lege ideò clauditur via nepotibus naturalibus, quia et erat clausa filiis. Si ergò in aliquo aperitur filiis, ut in authentic. *licèt, C.* eod. et hìc, ergò et nepotibus, et quia apertè dicta l. dicit, quòd non debet ita via relinquendi nepotibus restringi, sicuti et filiis : et huic opinioni Saliceti videtur adhærere Roderic. Suar. in commento l. 1. tit. 6. lib. 3. *Foro LL.* vers. *hæc de naturalium filiorum successione*, colum. 1. et certè punctus iste est disputabilis, ut dicit Joan. Bapt. Catialup. in repetit. l. *si qua illustris, C. ad Orfician.* ubi dicit, quòd in stricta disputatione opinio Mathesillani videtur magis de mente textus in dict. vers. *de nepotibus*, ut latiùs ipse inducit, column. 16. num. 39. ubi videre poteris. Sed quia Azo in summa, *C. de natural.*

heredar las dos partes (3) de las doce de todos los bienes de su padre, et él et su madre deben partir estas dos partes egualmiente. Et si por aventura el padre non hobiese pariente de los ascendientes (4) nin de los descendientes, entonce puede dar mientra viviere ó dexar en su testamento todo lo suyo á tal fijo como este; pero si hobiese fijo legítimo non podrie dar nin dexar en su testamento á tal fijo natural mas de las doce partes de la herencia la una (5). Mas si acaesciese que el padre non hobiese fijo legítimo et hobiese otro pariente de los ascendientes, asi como padre ó abuelo, entonce dexando á estos ascendientes su parte legítima (6), que es la tercera parte (7) de todo lo suyo, las otras dos partes puede dar en su vida ó dexar en su testamento al fijo natural sobredicho;

liber. colum. 1. vers. *et quæ dixi de naturalibus filiis*, tenet idem dicendum de nepotibus naturalibus, quod de filiis, et idem tenet Dinus seu ille, qui auctor fuit tractatus *de success. ab intestat.* qui est inter tractatus Bartoli, in consulendo, et judicando non videretur ab ista opinione recedendum, secundum eum: et etiam ego teneo per istam legem Partitarum, quòd ea, quæ in dict. versic. *de nepotibus* continebantur circa nepotes naturales, hic non transtulit; et appellatione filii in materia favorabili venit nepos, ut tradit Bartol. in l. *liberorum*, D. *de verbor. signific.* et Salic. in dict. l. fin. et per Bald. in l. *maximum vitium*, colum. 3. et 4. *C. de liber. præter.* et quia etiam ad dictum versic. *de nepotibus*, conjuncta dicta l. fin. potest responderi, ibi tantùm probari nepotes, etiam legitimos ex filio naturali tantùm, avo intestato non succedere, ut legitimos; quòd tamen succedant, ut naturales, non negant dicta jura.

(3) *Dos partes.* Concordat cum dict. authent. *licèt*, *C. de natural. liber.* et removetur ab istis unciis seu partibus, non solùm si stent filii legitimi et naturales, verum etiam si stent filii legitimati rescripto Principis; quod satis probatur hìc, et in dict. authent. *licèt*, et ex dictis Baldi in l. *eam quam*, num. 20. et in l. *cum acutissimi*, *C. de fideicom.* et idem si starent filii adoptivi, similiter excludetur, secundum Nicol. de Ubal. in tractatu *de succes. ab intestat.* col. 11. et Joan. Baptist. de S. Severi. in dict. l. *si qua illustris*, *C. ad Orfician.* fol. 5. Quid si haberet descendentes, qui tamen renuntiarunt hæreditati, veluti filiæ, juxta formam cap. *quamvis pactum*, *de pact.* lib. 6. vide per Bartolum in l. 1. §. *habebat*, D. *de bon. poss. contra tabul.* et Ludovic. Roman. consil. 43. et Guilliel. Bened. in repetit. cap. *Raynutius*, *de testam.* in verbo, *et uxorem nomine Adelasiam*, num. 679. cum sequentib. ubi et vide, quid si substituatur legitimis filiis: et vide l. *Lucius*, et ibi Angel. et Joan. de Imol. D. *de vulg. et pupill.* et quæ dixi suprà ead. *Part.* tit. 9. in l. 32. in gloss. magna.

(4) *Ascendientes.* De jure isto Partitarum non poterat institui per patrem ejus filius naturalis, si talis pater habebat patrem, vel alios ascendentes legitimos, ut hìc vides, nisi in eo quod non erat legitima talium parentum; et idem habetur in dict. authent. *licèt.* Hodie tamen per l. 10. *Tauri* etiam nulla legitima relicta ascendentibus potest pater instituere filium naturalem in bonis suis omnibus hæredem, vel relinquere, quod voluerit.

(5) *La una.* Concordat cum authent. *quib mod. natur. efficiant. sui*, cap. 12. §. *ne igitur*, et cum authent. *de trien. et semis.* cap. *consideremus*, et etiamsi non supersit concubina mater talis filii naturalis, potest sibi relinqui ista uncia, ut hìc colliges, et tenet Glos. et Alber. in l. 2. *C. de natural. liber.*

Quid autem si haberet duodecim filios legitimos, et unum naturalem, an possit tunc relinquere unciam dicto filio naturali? Alber. post Mar. de Fa. in dict. authent. *licèt*, *C. de natural. liber.* dicit, quòd non, ne plus habeat naturalis, quàm legitimus, per textum in l. *communium*, in fin. §. 3. eod. tit. et §. *quoniam variæ*, in authent. *de nupt.* et quid si substituatur bastardus legitimo? Vide quæ dixi suprà in gloss. super verbo *dos partes.* An autem ultra istam unciam poterit pater relinquere filio naturali quintam partem bonorum pro alimentis, ex dispositione l. 10. *in Ordinam. Tauri?* Et videbatur, quòd sic, cùm ista lex, neque authentica *licèt*, non disponant, quòd hoc liceat patri ratione alimentorum filii naturalis, et sic etiam filio naturali diviti pater etiam stantibus filiis legitimis poterit relinquere istam unciam; sed contrarium credo, imo quòd solum poterit pater filio naturali etiam egeno relinquere, vel istam unciam, de qua hìc, vel quintam bonorum, si pater voluerit, juxta dictam l. 10. et sic ex dicta l. 10. et ex aliis ll. Fori, ista uncia fuit augmentata usque ad quintam partem, si pater eam naturali relinquere voluerit, neque alterius erit capax, stantibus legitimis, etiam ratione alimentorum, eo quia cautum est, neque in vita, neque in morte patrem filios legitimos habentem, non posse disponere ultra quintam bonorum in extraneos, vel pro anima, seu aliàs extra filios legitimos, ut habetur in l. *Fori*, titul. *De las mandas*, l. 9. et in l. 28. *in Ordinam. Tauri*, et in l. 1. tit. *De las herencias*, lib. 3. *For. LL.*

(6) *Legitima.* Hodie dic, ut in l. 10. *in Ord. Tauri.*

(7) *Tercera parte.* Adde textum in authen. *de trien. et semis.* §. 1. Glos. in authen. *novissima*, *C. de inoffic. testam.* et ibi Doctores, Bart. in l. *nam, et si parentibus*, D. eod. quam legit sub l. *pater filium*, in fin. sed hodie jure regni legitima ascendentium sunt duæ partes de tribus, ut in l. 6. *in Ordinam. Tauri.*

et si por aventura el padre non se acordase (8) de tal fijo como este non le dexando ninguna cosa de lo suyo, entonce los herederos (9) dél son tenudos de darle lo quel fuere meester (10) para su gobierno, et para vestir et calzar, segunt alvedrio de homes buenos, de manera que lo puedan sofrir (11) sin grant su daño. Otrosi decimos que en aquella mesma manera que el fijo natural puede et debe heredar á su padre en los bienes dél, et aprovecharse dellos asi como sobredicho es, que en esa mesma manera (12) puede heredar el padre en los bienes de tal fijo et ayudarse dellos (13).

(8) *Acordase.* Satis hic probatur testamento facto per patrem nihil posse prætendere filios naturales contra tale testamentum patris, licèt enim admittantur secundum voluntatem, non tamen contra voluntatem patris, ut etiam voluit Glos. ubi notat Bartol. in l. 1. in princ. D. *de bonor. possess. contra tabul.* idem Bartol. in l. *Gallus*, §. *etiam si parente*, D. *de liber. et posth.*

(9) *Herederos.* Habes hic, quòd onus alimentandi filium naturalem, quo pater tenebatur, ut in authent. *ex complexu, C. de incest. nupt.* et in l. *si quis à liberis*, §. 1. D. *de liber. agnosc.* l. 2. tit. 19. 4. *Part.* transit in ejus hæredes, etiam extraneos. Concordat dicta l. *si quis à liberis*, §. *item rescriptum*, ubi vide Gloss. Bart. et Alberic. D. *de liber. agnosc.* et adde l. 6. et quæ ibi dixi, in dict. tit. 19. 4. *Part.*

Sed an hæredes mariti tenebuntur alere uxorem inopem? Glossa vult, quòd sic, infra annum à morte mariti, in l. *sicut patronus*, D. *de oper. libertor.* quam ad hoc allegat Bartolus in tractatu *de alimentis*, col. fin. et intellige dictum Bartoli juxta dictum illius Glos.

(10) *Meester.* Concordat cum dict. authent. *licèt, C. de natural. liber.* ibi: *hujusmodi enim naturales filios pasci boni viri arbitrio, necesse est;* et ex istis verbis junctis præcedentibus cùm dixit, *non se acordase de tal fijo como este non le dexando ninguna cosa de lo suyo, entonce, etc.* argui potuit, quòd si pater relinquat filio naturali unciam, quæ erat duodecima pars hæreditatis, vel quinta per dict. l. 10. *Tauri*, licèt talis pars sic relicta, etsi vendatur, neque ejus pretium non sufficiat ad alimenta, quòd non tenebuntur hæredes patris ad alendum talem filium naturalem; et idem si patri naturali decedenti ab intestato succederet in duabus unciis. In contrarium tamen videtur dicendum, quia alimenta sunt debita filio naturali etiam de jure naturæ, l. 1. §. penul. vers. *hinc liberorum*, D. *de just. et jur.* et *Instit. de jur. natur.* in princ. et hinc dicebat Bald. in l. *pactum quod dotali*, col. fin. quæst. fin. *de collat.* quòd neque tali juri alimentorum à lege et natura debito potest renuntiari, etiam cum juramento. Neque tale jus naturæ videtur lege mutabile, maximè attenta æquitate canonica, de qua in cap. *cum haberet, de eo qui duxit in matrim. quam polluit per adulter.* neque de mente hujus l. neque etiam dictæ l. 5. est tollere filio naturali tale jus petendi alimenta ab hæredibus patris, in quos transit hoc onus alimentorum, ut in l. *si quis à liberis*, §. *item rescriptum*, D. *de liber. agnosc.* et hic; nam intelligendæ sunt, quòd in proprietate bonorum, quæ à patre naturali manserunt, stantibus filiis legitimis, filius naturalis etiam occasione alimentorum non sit capax aliquid ultra habendi, etiamsi à patre sibi relinquatur; non verò ex hoc negatur, quin si tale relictum esset insufficiens ad alimenta, quòd non possit petere id, quod sibi deficeret ad alimenta, ab hæredibus patris filiis vel extraneis, et similiter si duæ unciæ ab intestato non sufficerent. Idem videtur dicendum, et quòd istæ ll. intelligantur, quando uncia, vel quinta relicta, vel quod pater reliquit, sufficeret ad alimenta, nam si non esset sufficiens, non intendit tollere tale jus alimentorum: hoc etiam vult Roderic. Suar. in commento l. 1. tit. 6. lib. 3. *For. LL.* in vers. *notandum est igitur*, ubi allegat textum cum glossa in §. *discretis*, in authentic. *quib. mod. natural. efficiant. sui*, et ibi Bartolus: et cave, ut intelligas dicta Roderici, quando duæ unciæ non essent sufficientes ad alimenta, ut prædixi, et quòd ita intelligi debet Bartolus in §. *discretis.*

(11) *Sofrir.* Nota hoc verbum, et vide l. 2. et quæ ibi dixi, et l. 4. tit. 19. 4. *Partit.*

(12) *Manera.* Concordat cum dict. authent. *licèt*, et cum corpore unde sumitur, et cum dictis Azon. *C. de natural. liber.* in sum. col. 1. et *C. de legitim. hæred.* in summ. ad fin. ubi posuit hæc verba: et fortè eodem modo succedit naturalis pater filio, sicut etiam naturalis filius patri, ut ita sit eadem vel par ratio pietatis, ut D. *de inoffic. testam.* l. *nam et si parentibus*, licèt Plat. dixerit, patrem in solidum succedere filio naturali, etiamsi filius esset spurius, et vide bonum textum in §. 1. *Institut. de servil. cognat.* et Bart. in l. fin. col. 1. vers. *quæro quid è contra*, D. *de his quib. ut indign.* et in authent. *quib. mod. natural. efficiant. sui*, §. *si quis igitur.*

(13) *Dellos.* In alimentis, ut dict. authent. *licèt.*

LEY IX.

Cómo non se embarga al fijo natural la su parte que debe haber por razon de la muger legitima que fue de su padre.

Ley 8. tit. 8. lib. 5. Recop.

Leyes antiguas (1) otorgan que el padre moriendo sin fijos legítimos, pueda el fijo natural heredar de los bienes dél de las doce partes las dos non dexando él muger legitima; ca si la dexase embargarie al fijo de guisa que non podrie demandarlas: et porque non podimos fallar ninguna razon (2) derecha por que se movieron los que ficieron las leyes á toller á tal fijo esta su parte por razon de la muger legítima que dexase su padre; por ende tenemos por bien et mandamos que la haya et que non se le embargue por esta razon, et esto nos movimos á mudar (3) de la manera que lo habie puesto la ley por dos razones. La una porque este fijo nasció en tiempo en que la muger legítima del padre non rescebió enojo nin tuerto por razon dél; et la otra porque maguer á él tolliesen esta parte, non la ganarie ella (4) et haberla hien los otros mas propincos parientes del finado; et demas semejarie extraña cosa que ella podiese facer daño á otro segunt ley, non lo meresciendo nin viniendo ende á ella ninguna pro.

LEX IX.

Lege antiqua cessante, uxor defuncti non impedit filium naturalem patri in duas uncias succedere, quia ei non fecit præjudicium ante conjugium natus; nec quod auferendum esset naturali, applicandum esset uxori. Hoc dicit.

(1) *Antiguas.* Authent. *licèt, C. de natur. liber.* et in corpore unde sumitur.

(2) *Ninguna razon.* Hostien. in summa, *qui filii sint legitim.* vers. *an utrumque genus,* dicit illam fortè esse rationem, favor videlicet et honor matrimonialis, propter quem noluit lex, quòd vivente uxore legitima naturales succederent in memoriam matrimonii præteriti, ne mulier illa scandalizaretur, argumento l. 2. D. *rerum amotarum,* et *C.* eod. l. 2. ibique tradit, quòd est in mari triplex genus piscium, murenæ, et locustæ, et purpuræ, quorum piscium unus ab alio vincitur, non è contra; nam murena à locusta vincitur, locusta à purpura, purpura à murena: et subdit, habet ergo conjux potestatem diaboli, quia naturali obest, et sibi nihil prodest.

(3) *A mudar.* Multum nota istam legem, ut caveas multùm in dicendo quòd aliquando ll. Partitarum corrigant jus commune, nam cùm hoc lex Partitarum voluit, id expressit, ut hìc vides.

(4) *Non la ganarie ella.* In contrarium videbatur, quia si aliquid aufertur alicui alterius favore, cedere debet illi, pro quo aufertur, l. 2. §. *si duo,* et ibi Bart. D. *de collat. bonor.* et in l. 2. §. fin. D. *ad Tertul.* et consuluit Paul. de Cast. consil. 187. in 2. vol. incipit, *notandum est,* quòd si Princeps eximit castrum, quod donat, à jurisdictione civitatis, cui antea subjiciebatur, quòd cum hoc fiat contemplatione donatarii, videtur donatario ipsam applicare, argumento l. *servo legato, §. si testator,* D. *de legat.* 1. et ex notatis per Bart. in dict. l. 2. §. fin. Confert ad idem, quod tradit Joan. And. *in addition. ad Specul.* tit. *de success. ab intest.* in rubric. col. 2. vers. *sed quæstionem,* et quæ tradit Socin. consil. 5. 1. volum. incipit, *præsens consultatio,* et consil. 84. eod. volum. et consil. 241. col. 12. volum. 2. et consil. 73. in 4. dubio, volum. 3. incipit, *dubitationem faciebat,* ubi per dicta consilia notanda in proposito videre poteris: potes dici, quòd in casu isto lucrum duarum unciarum nunquam per ll. antiquas fuit delatum filio, nisi sub hac conditione, si legitima soboles, vel conjux legitima non superesset, et sic non potest dici, quòd auferatur lucrum, eo quòd nunquam stante uxore legitima fuit delatum; et ideo per leges antiquas non applicabatur uxori, sed venientibus ab intestato, à quibus auferretur. Præterea ll. antiquæ non movebantur ad hoc statuendum contemplatione uxoris, cui nulla injuria facta fuerat, neque à lege in hoc aliquid pro se habebat, sed quia sic placuit Legislatori deferre tale lucrum, et non aliàs; et sic est diversa ratio quæ in adductis in contrarium, et sic justè motus fuit Legislator Princeps noster, qui hanc legem condidit ad tollendum dispositionem antiquam, ut talis conjux non sit impedimento filiis naturalibus, ex quo ipsa non poterat sibi acquirere, quod naturalibus auferretur.

LEY X.

Quáles fijos non son legítimos nin naturales, et que non pueden heredar los bienes de sus padres.

Ley 7. tit. 8. lib. 5. Recop.

Nascido seyendo alguno de fornicio (1), ó de incesto ó de adulterio, este atal non puede seer llamado fijo natural (2) nin debe heredar (3) ninguna cosa de los bienes de su padre. Et si á tal fijo como este diese el padre alguna cosa de lo suyo, los otros fijos legítimos que fueren de aquel padre mesmo pueden revocar la donacion (4) ó la manda (5) quel dexase, fueras ende si el rey le confir-

LEX X.

Nato ex fornicatione, adulterio, vel incestu, non potest inter vivos, vel in morte pater donare, aliàs revocant fratres legitimi, aut patrui, vel avi, nisi Rex confirmet: et si intra duos menses non revocent, vel non sunt qui revocent, sic donatum vel relictum erit Regis. Hoc dicit.

(1) *De fornicio.* Intellige de ea fornicatione, quæ etiam accedente fornicantium consensu conjugalis esse non potest, nam aliàs inter solutum et solutam filius inde habitus naturalis diceretur, et non spurius, ut suprà eod. l. 8. Et quòd de tali fornicatione hæc lex debet intelligi, patet etiam ex l. 1. tit. 15. supra, 4. *Partit.* quæ natum ex adulterio vel incestu appellat fornecinum, et ex l. fin. tit. 14. ead. *Part.* 4. quæ dicit idem esse dicere spurium, quod fornecinum.

(2) *Fijo natural.* Imo est spurius, vide dict. l. 1. tit. 15. *Part.* 4. et quæ ibi dixi.

(3) *Heredar.* Sunt enim tales filii omnino incapaces respectu patris, et neque ex testamento, neque ab intestato, neque ex contractu inter vivos aliquid à patre capere possunt, ut in §. fin. *quib. mod. natural. efficiant. sui,* et in authent. *ex complexu, C. de incest. nupt.* et in authent. *licèt, C. de natural. liber.* et hìc, et l. 4. tit. 3. supra ead. *Part.* nisi sit ad alimenta, ut in l. 9. et 10. in *Ordinam. Tauri,* et in l. 5. tit. 19. 4. *Part.* et in cap. *cùm haberet, de eo qui duxit in matrim. quam polluit per adulter.* et per Bartol. in dict. authent. *ex complexu,* et respectu talium alimentorum erunt capaces etiam ratione proprietatis, stantibus filiis legitimis aliis, usque ad quintam bonorum, ut in dict. ll. *Tauri,* et non stantibus, etiamsi excederet quintam, dummodo talis proprietas æstimata non excedat valorem necessarium ad alimentandum filium spurium, considerata ejus ætate, et qualitate, et dignitate ejus et patris, ut novissimè tradit Roderic. Suarez in repetit. l. 1. tit. 6. lib. 3. *For.* ll. vers. *secundum est, utrum legatum alimentorum:* et cùm ex dictis ll. 9. et 10. *Tauri,* permittatur patri filio spurio titulo alimentorum posse legare, vel donare usque ad quintam bonorum, procederet, etsi filius ditissimus sit, ut tradit Aimon. consil. 199.

(4) *La donacion.* Non potest ergo donari filio spurio per patrem, ut hìc vides, et dixi suprà in gloss. proxim. Quid autem si pater donet filio decem, et rogavit eum, ut ea restitueret; an valebit fideicommissum? Bald. in l. *ab eo, C. de fideicommis.* dicit, quòd sic, quia licèt non capiat, neque obligetur, tamen tanquam exsecutor restituere potest, allegat l. *si quis quos,* D. *de legat.* 2. Bart. tamen in l. *eam quam, C.* eod. col. penult. vers. *quæro* 4. vult contrarium, videlicet, quòd ille qui est incapax in totum, cùm habeatur pro non scripto, non teneat fideicommissum ex persona ejus, per notata in l. *codicillis,* in princip. D. *de legat.* 2. sive sit fideicommissum universale, sive particulare, et contra Baldum tenet Alexander in l. *cogi,* §. *hi qui solidum,* D. *ad Trebell.* col. penult. et Jaso in dict. l. *eam quam,* col. fin. quos videas. Quid autem ex titulo venditionis, ut quia inter se vendere velint? Specul. tit. *de succes. ab intest.* col. fin. dicit quòd neque titulo venditionis, si ponas hoc fieri ex prohibito affectu; sed si tanquam inter prorsus extraneos, fortè secundum eum tenebit venditio, argumento D. *de donation. inter vir. et uxor.* l. *si sponsus,* §. *circa,* et D. *de contrah. empt.* l. *si quis donationis.* Sed contra istud dictum facit l. 1. *C. de natural. liber.* quæ locuta fuit de titulo emptionis, ut neque hac via filii spurii, de quibus ibi, essent capaces: cui adde l. 2. tit. 3. lib. 5. *Ordinam.* et l. 22. tit. 9. lib. 1. *Ordinam. Regal.* et fortè in dubio præsumendum esset, emptionem factam ex prohibito affectu, per illam l. et per dictas ll. regni. Si verò constaret rem gestam, ut inter extraneos, fortè procederet dictum Speculatoris, præsertim attentis verbis hujus legis Partitarum, qui nihil dicit de emptione, sed de donatione; et facit etiam quod Albericus dicit in dict. l. 1. cùm dicit: nota, contractum initum per patrem cum filiis naturalibus, vel uxore non legitima, præsumi fictitium et in fraudem factum, et ideò retractatur pro hoc, D. *de probation.* l. *qui testamentum,* in fin. et ibi vide Glossam, et Salicet. in dict. l. 1. ubi et Baldus. Segura tamen in repetit. l. 3. §. fin. D. *de liber. et posthum.* fol. 10. col. 1. per illas ll. Ordinamenti, vult, quòd neque titulo vero emptionis: sed fortè limitandum est, ut dixi. Quid autem si filius spurius emat ab eo, cui pater vendidit, vide Bart. in l. *si is qui,* in fin. D. *de vulg. et pupill.* ubi vult, quòd adhuc alienatio præsumatur facta in fraudem.

(5) *La manda.* Ab alio tamen, quàm à patre, etiam ab avo, potest spurio donari, vel relinqui, Gloss. et Doctores in dict. l. 1. *C. de natural. liber.* et dixi in l. 4. tit. 3. suprà ead. *Part.* intellige tamen quod dixi, quando relinquitur ab avo non

mase (6) la donacion ó la manda por su previllejo; et si fijos legitimos non hobiere, puédenla revocar los hermanos (7) del padre deste fijo atal, ó su abuelo ó su abuela; et si tales parientes non hobiese hi que la revocasen ó si los hobiese fuesen tan negligentes que non quisiesen demandar fasta dos meses (8) lo que fuese dado á tal fijo como este, entonce debe seer del rey.

habente legitimam sobolem, nam si haberet, non potest relinquere nepoti spurio, nisi esset intra quintam bonorum per ll. hujus regni. Idem neque posset avus habens legitimam sobolem ultra dictam quintam relinquere nepoti etiam legitimo et naturali ex filio spurio, ut tenet Gloss. in l. fin. C. *de natural. liber.* per textum ibi, et tradit Jaso in l. *hæreditas*, penult. col. *C. de his, quib. ut indig.* et tradit Didacus à Covar. *in suo epitome matrimoniali*, part. 2. cap. 8. vers. 2. *conclusio.* An autem possit à patre relinqui spurio, cùm capere possit? Vide Bald. in l. *eam quam*, col. 11. *C. de fideicommiss.* vers. *et ex hoc infertur*, ubi dicit, quòd non valet relictum: et illud dictum Baldi dicit pulchrum, et singulare Paulus de Cast. quem vide in l. 1. D. *de regul. Catoniana;* contrarium tamen tenet Alexander, et videtur communis opinio, in l. *Gallus*, §. *instituens*, col. 1. D. *de liber. et posthum.* Decius consil. 176. col. antepenult.

An autem possit capere spurius quod relinquitur causa conditionis implendæ? Bald. in dict. l. *eam quam*, circa fin. vers. *sed juxta prædicta*, dicit, quòd non, allegans glossam notabilem id tenentem in l. *quod conditionis*, D. *de donat. caus. mort.* quæ est glossa singularis: et idem tenet Bald. in §. *naturales*, col. 1. vers. *extra notata, si de feud. fuer. controvers. inter domin. et agnat.* Vide etiam per Bald. in dict. l. *eam quam*, in fin. et ibi addita, utrum spurius possit succedere patri, qui non est solvendo. Adde etiam, quòd benè poterit substitui vulgariter filio spurio, vide per Bald. in l. *humanitas*, col. 10. *C. de impuber. et aliis substit.* ipse tamen spurius non poterit substitui vulgariter, neque per fideicommissum à patre, ut post alios tradit latè Guilliel. Benedict. in repetit. cap. *Raynutius, de testam.* in verbo *et uxorem*, num. 690.

(6) *Confirmase.* Cum clausula, *non obstante*, ut tradit Gloss. in dict. l. 1. *C. de natural. liber.* et tradit Azo *C.* eod. in summa, col. 2. vers. *quid si Imperator*: vide per Salic. l. fin. *C. de divers. rescript.*

(7) *Los hermanos.* Concordat cum dict. l. 1. *C. de natural. liber.* et nota benè, quia hæc lex approbat opinionem Azonis ibi in summa, qui intellexit illam legem etiam de spuriis natis ex aliis personis non in dignitate positis. Et adverte, quia per istam legem videtur reprobari quædam, quæ erat magis communis opinio, videlicèt, quòd relictum spurio palam, remanere debeat penes hæredem scriptum, vel apud venientes ab intestato; non autem primo vadat ad personas nominatas in dicta l. 1. et hìc; quam opinionem tenet Bart. in l. *hæreditas, C. de his, quib. ut indig.* ubi etiam Bald. Angel. et Salicet. et Alexand. dicens istam opinionem magis communem: et idem tenet Bart. in dict. l. 1. ubi et Salicetus dicit, quòd istæ personæ ibi et hìc nominatæ, non admittuntur priusquàm hæredes, sed venient istæ personæ inter se ordine successivo, eo ordine quo hæreditas defertur ab intestato, tamen post hæredem scriptum. Et ut hìc vides, hæc lex sequens opinionem Azonis, vult, quòd primo loco statim defertur personis hìc scriptis; quam opinionem etiam voluit tenere Gloss. in dict. l. *hæreditas*, et inter eas defertur ordine successivo, ut dixit Salicetus. Quod tu tene mente contra dictam magis communem opinionem, quam etiam tenuit Bartolus, ubi plenè tractat, in l. fin. colum. 2. D. *de his, quibus ut indig.* vers. *quæro et revoco in dubium*, et sic quòd ex istis ll. Partitarum fiat distinctio inter omninò incapaces, qui non dicuntur indigni, et tunc procedat opinio Bartoli, et quod habetur in l. 1. *C. de hæred. instituend.* et in l. fin. tit. 7. ead. *Part.* et inter incapaces, ob indignitatem etiam sine culpa sui, quia alieno vitio laborant, ut isti spurii, et tunc procedat opinio Azonis, et Glossæ in dict. l. *hæreditas*, quæ approbatur hìc. Tu verò cogita, si quo modo possit defendi communis opinio ab ista lege Partitarum, ut videlicèt intelligatur non existente hærede scripto, cùm hæc lex non aperiat hæredem fore scriptum, et esset magna restrictio ad istam legem.

(8) *Fasta dos meses.* Concordat cum dict. l. 1. *C. de natural. liber.* et facit, quòd si possessor majoriæ committat tale delictum, propter quod transeat in sequentem vocatum, quòd si ille sit negligens in petendo intra duos menses, quòd possit petere fiscus; et adde, quod Baldus notabiliter dicit in §. fin. in fin. *per quos fiat investit.* Cogita tamen, an cursus duorum mensium tantùm sufficiat, et vide quæ dixi suprà in l. 10. 4. *Part.* in gloss. magna, vers. *item pone*, tit. 26.

LEY XI.

Quales fijos de aquellos que non son legitimos pueden heredar á sus madres.

Las madres siempre son ciertas (1) de los

LEX XI.

Mater semper est certa, idcò ad ejus successionem spurii cum legitimis admittuntur, nisi sint incestuosi ex consanguineis infra quartum gradum geniti, aut ex damnato coitu, id est, ex Religiosa; vel mulier sit nobilis generis, cui non succedit vulgo quæsitus cum legitimis. Hoc dicit.

(1) *Siempre son ciertas.* Adde l. *quia semper*

fijos que nascen dellas, et por esta razon (2) todo fijo debe heredar en los bienes de su madre (3) en uno con los otros fijos legitimos (4) que nascen della, quier sean legitimos

D. *de in jus vocand.* et dicit Philosophus, 1. *de generatione animalium,* quòd fœmina in generatione dat corpus, id est, ministrat materiam corporis informem, formatur autem per virtutem formativam, quæ est in semine patris: et laboriosior est generatio matrum, quàm patrum, et magis sciunt, qui sunt ipsarum filii, quàm patres, ex quo secundum Philosophum 9. *ethicor.* magis sunt amantes filiorum, quàm patres. Item quia mater plus laborat in generatione et educatione, quàm pater, unde dicitur Ecclesiastici cap. 7. v. 29. *gemitum matris tuæ ne obliviscaris.*

(2) *Por esta razon.* Adde §. *novissimè, Institut. ad Orfician.*

(3) *Los bienes de su madre.* Idem dic de bonis aviæ maternæ, vel alterius ascendentis per maternam lineam, perinde ac si nati essent de legitimo matrimonio, ut in dict. §. *novissimè,* et l. *si spurius,* et l. *hac parte,* D. *unde cognat.* et l. *Modestinus,* et in l. 9. *in Ordinam. Tauri,* ibi: *por su orden y grado:* et tradit Mathesillanus in suo tract. *de succession. ab intestat.* fol. 1. col. 4. Angel. Aretin. in dict. §. *novissimè.* Et idem dic è contra de matre, et avia, et aliis ascendentibus naturalibus, ut similiter succedant suis descendentibus naturalibus, ut in dict. l. *si spurius,* et in §. fin. *Institut. ad Tertull.* et in §. *vulgò, Institut. de succession. cognat.* tradit Mathesillanus in suo dict. tractat. fol. 6. colum. 3. vers. *aut sunt parentes.* Angel. Aretin. in §. *præferuntur, Institut. ad Tertull.* et probatur in l. 6. *in Ordinam. Tauri,* nam in hoc perindè est, ac si nati essent ex legitimo matrimonio, et poterit tàm mater, quàm avia, vel alii ascendentes per lineam maternam, querelare contra testamentum talis descendentis, l. *si suspecta,* §. *de inofficioso,* D. *de inoffic. testament.* quæ lex licèt loquatur de matre, idem dicendum de aliis ascendentibus, qui in ejus locum subintrant, ut in §. *cum filius, Institut. de hæredit. quæ ab intest. defer.* et tradit Socinus, et ibi in subscriptione etiam Bald. de Bartholinis consil. 148. 1. volum. incipit, *Memini, jam sunt duo menses,* et probatur in dict. l. 6. *in Ordinam. Tauri,* et in l. *nam etsi parentibus,* D. *de inoffic. testam.* et eamdem legitimam debent habere in bonis talium descendentium, ac si tales descendentes essent de legitimo matrimonio, ut probatur in dict. l. 6. et 9. *in Ordinam. Tauri,* et juxta notata per Gloss. et ibi Salic. et Doctor. in authent. *novissima, C. de inoffic. testam.* Et pro indubitato tradit Socin. in dict. consil. quòd in talibus naturalibus, seu spuriis respectu successionis maternæ legitima sit triens, juxta dictam authent. *novissima,* quæ auxit antiquam legitimam, quæ erat quarta, ut in l. *Papinianus,* §. *quarta,* D. *de inoffic. testam.* l. *cùm quæritur, C.* eod. et hodie per ll. hujus regni est etiam aucta in filiis et descendentibus, ut in l. 9. tit. 5. lib. 3. *Foro* ll. et in dict. l. 6. ubi etiam, quòd duæ tertiæ partes ex tribus debentur pro legitima ascendentium: et licèt illa l. 6. dicat, *los ascendientes legitimos,* verificatur etiam in ascendentibus naturalibus per lineam maternam, qui, ut dixi, perinde succedunt, ac si essent de legitimo matrimonio, ut etiam probari videtur in dict. l. 9. tit. 5. lib. 3. *For. LL.* cùm dicit, *que hayan derecho de heredar.* Neque obstabit matri, neque aviæ maternæ, quòd habeat filios legitimos et naturales, ut ex hoc repellatur à successione filii vel nepotis naturalis, cùm nullo jure caveatur, quòd tales filii sui obstent, et quia id in simili quæstione videtur decidere Mathesillanum in dict. suo tract. *de succes. ab intestat.* 6. fol. col. 3. vers. *aut sunt parentes,* cùm dicit, quòd etiam illustris mater succedit filio naturali, licèt habeat filios legitimos et naturales; et tamen talis filius naturalis non posset succedere tali matri illustri, habenti filios legitimos et naturales, ut in l. *si qua illustris, C. ad Orfician.* et hìc; et idem post Mathesillanum tenet Angel. Aretin. in dict. §. *præferuntur,* colum. penult. Neque huic dicto obstabit, quod idem Mathesillanus notat in dict. tract. fol. 7. col. 1. vers. *et ex hoc infertur mirabiliter,* ubi voluit, quòd quemadmodum filius naturalis non succedit patri in duabus unciis ab intestato, quando pater habet legitimam sobolem, ut in authent. *licèt, C. de natural. liber.* sic neque talis pater naturalis habens talem sobolem, non succedet filio naturali, per textum in cap. *in quibus,* in authent. *quib. mod. natural. efficiant. sui,* disponentem eodem modo et vice patrem naturalem succedere filio naturali, quo et filius naturalis sibi, et idem voluit Angel. Aretin. in dict. §. *præferuntur,* colum. fin. post dictum Mathesillani, et Joann. Bapt. Catialup. in repetit. dict. l. *si qua illustris,* num. 42. quia illud dictum non credo esse verum, neque fundatur jure, quia dictus §. *in quibus,* intelligitur, ut ea vice et modo succedat pater naturalis filio, sicut et ipse filius naturalis sibi, quasi velit dicere, quòd cùm filius caruerit legitima sobole, succedat ei pater, sicut et filius succedit sibi carenti tali sobole; non verò prout intelligit Mathesillanus; quia est intellectus extraneus, et absurdus, et ita Ludovic. Bolognin. licèt non sit declarans, impugnat ibi dictum Mathesil. *in addition.* et quia dato, quod dictum Mathesillani esset verum, procederet in successione patris naturalis, ad quam se restringit dictum cap. *in quibus,* et l. Partitarum suprà eod. l. 8. in fin. non verò in matre, vel ascendentibus per lineam maternam, prout et voluit dictus Mathesillanus in successione matris illustris, ut prædixi.

(4) *Con los otros fijos legitimos.* Concordat cum l. *si qua illustris,* in fin. *C. ad Orfician.* et §. *novissimè,* et ibi Glossa, *Institut.* eod. hoc tamen

ó non, fueras ende si fuese tal fijo como el que llaman en latin *incestuosus*, que quiere tanto decir como el que es engendrado de home et de muger que son parientes fasta el quarto grado, ó si fuese otro que llaman en latin *natus ex damnato coitu* (5), que quiere

hodie corrigitur per l. 9. *in Ordinam. Tauri,* disponentem, quòd stantibus legitimis, spurius non succedat matri.

(5) *Natus ex damnato coitu.* Intellige ex quo mater debet in foro exteriori puniri, ut declarat Bart. in l. fin. col. 1. in vers. *quæro an succedat,* D. *de his quib. ut indign.* et idem vult Ang. de Aretin. in §. *novissimè, Institut. de succession.* col. fin. vers. *unum enim restat :* hoc etiam expressè disponitur in l. 9. *in Ordin. Tauri* ibi : *de dañado y punible ayuntamiento, de parte de la madre,* et Doctores loquentes secundum jus commune exemplificant in coitu cum consanguinea, vel affini, vel cum conjugata, vel moniali, vel in coitu inter dominam et servum, ut tradit Bart. ubi suprà, et Joan. Baptist. de S. Severin. in l. *si qua illustris, C. ad Orfician.* fol. 2. colum. 1. Angel. in dict. §. *novissimè, Institut. ad Orfician.* Idemque dicendum de nato ex virgine stupro vitiata, cùm etiam talis coitus punibilis sit etiam ex parte matris, ut probatur in l. *si uxor,* §. *si quis planè,* et in §. fin. D. *ad leg. Jul. de adult.* et in l. *fœdissimam,* secundum primum intellectum Glossæ, *C. ad leg. Jul. de adulter.* et tenet Gloss. in l. *si mulier, C.* eod. quæ tractat, an pœna stupri respectu mulieris hodie sit immutata, sicut reperitur immutata in adulterio; de quo etiam per Gloss. et Bart. in l. *si adulterium cum incestu,* D. *de adulter.* et per Salic. in l. *cum qui duas,* et in dict. l. *si mulier,* ubi distinguit, *C.* eod. et quòd etiam mulier punitur pœna stupri, sicut et vir, tenet Angel. de Aret. in tractat. *maleficiorum,* in parte *che may adulterato,* colum. 7. Videmus tamen hodie de consuetudine, virginem non puniri pœna stupri, neque alia, neque in judicium id contra eam deduci, neque leges Partitarum virgini stupratæ talem pœnam imponunt, ut patet ex l. 1. et 2. tit. 19. et ex l. fin. tit. 18. 7. *Partit.* dummodò talis coitus non sit incestuosus, ut in dict. l. fin. ubi tamen virgo per vim, vel coitum impressivum esset stuprata, talis coitus non esset punibilis ex parte matris, et filius ei succederet, ut tradit Bald. in l. *eam quam,* colum. 6. vers. *et scias, C. de fideicomm.* et in l. *si qua illustris, C. ad Orfician.* et probatur in dict. §. *si quis planè;* idemque dicendum esset de coitu cum vidua honesta, l. *inter liberas,* et l. *si uxor,* D. *de adulter.* §. 2. *Institut. de public. judic.* Cum vidua verò honesta, etsi infimæ sortis sit, vel cum virgine, paupere, vel infimæ sortis, stuprum est punibile, ut patet in dictis ll. et in dicta l. 2. tit. 19. 7. *Partit.* et tradit Bertrandus consil. 158. volum. 3. Hodie verò per l. 9. *Tauri,* solus ille coitus dicitur damnatus et punibilis ex parte matris, eo respectu ut filius ab ejus successione excludatur, ex quo mater esset punienda pœna mortis naturalis, seu ex quo mater incurrat in pœnam mortis naturalis, quod exemplifica in casu l. 1. *C. de mulierib. quæ serv. prop. se immisc.* vel quando ex tali coitu mater committeret crimen incestus, ut in l. fin. tit. 18. 7. *Partit.* ibi cum dicit : *Esta misma pena debe haber la muger que á sabiendas ficiese este pecado :* et sic vult, quòd patiatur eamdem pœnam, quam vir tali casu pateretur, quæ est pœna mortis ; pro quo facit textus notabilis cum glossa in cap. *relegentes,* 23. quæst. 5. et licèt pœna in adulterio sit innovata in muliere, non tamen hoc reperitur in incestu, ut in simili dixi suprà ead. gloss. et notat Glossa, et Bart. in dict. l. *si adulterium cum incestu,* in princip. Quod saltèm indubiè procederet in coitu nefario, et incestuoso inter ascendentes, et descendentes, Levitici cap. 18. v. 22. seu quando adulterium et incestus concurrerent, tunc sine dubio est pœna mortis, ut in dict. l. *adulterium cum incestu,* in princip. et ibi notat Bartol. et Angel. Aretin. in suo tractat. *maleficior.* in parte *che may adulterato,* col. 5. in fin.

Quid autem si mulier uxorata ex coitu adulterino suscipiat filium, an talis filius adulterinus succedat matri? Et de jure communi nullum est dubium, cum talis coitus, ut dixi, sit damnatus et punibilis ex parte matris; dubium faciebat lex ista Partitarum, quæ cùm dixerit, *natus ex damnato coitu,* subdit, *que quiere tanto decir como el que nasce de muger religiosa :* item in l. 4. tit. 3. ead. *Partit.* dicit : *Nin puede establescer por heredero á ninguna persona que fuese nascida de dapnato coitu, que quiere tanto decir como de vedado ayuntamiento, asi como de parienta ó de muger religiosa,* et non dicit de conjugata; sed nihilominùs dicendum est isto jure Partitarum talem filium adulterinum non succedere matri, cum dictæ ll. loquantur gratia exempli, et non excludant alios similes casus, prout etiam in istis terminis allegans istam legem tenuit Rodericus Suarez in repetit. l. 1. tit. 6. libro 3. *For.* ll. fol. fin. ad fin.

Majus tamen dubium in hoc surgit ex dispositione dictæ l. 9. *in Ordin. Tauri,* et ex l. Fori permittente, ut mulier adultera occidatur à viro, ut patet in l. 1. tit. *de los adulterios,* lib. 4. *For.* ll. nam ex hoc videtur dicendum ex tali coitu mulierem incurrisse pœnam mortis; et in hanc sententiam inclinant aliqui ex interpretibus illius l. 9.

In contrarium tamen fortiter facit, quia illa l. Fori non jubet, sed permittit, et non damnat ad mortem, sed permittit, et sic non potest dici, quòd mater per legem incurrat pœnam mortis, ut in his terminis vult Bald. in l. *data opera,* colum. penult. *C. qui accus. non poss.* et in cap. *ex litteris,* ad fin, *de constitui.* et est glossa notabilis, quæ

communiter approbatur in l. *accusationis, C. quod met. caus.* et in isto casu maritus non est minister legis, sed ultor propriæ injuriæ, ut declarant ibi Salicet. et Paul. de Cast. quos videas. Pro prima parte tamen multum facit, quòd sufficit, quòd aptitudine possit sequi pœna mortis, ut dicatur quis incurrisse in pœnam mortis, argumento l. *sufficit,* D. *de condiction. indebit.* sic etiam Doctores dicunt, quòd quando ex crimine non imponitur præcisè pœna capitalis, sed alternativè, quòd adhùc censetur crimen capitale, argumento l. *cum illud,* D. *quando dies legat. ced.* et tenent Bart. et alii in l. 2. D. *de public. judic.* ubi et Joan. de Imol. col. 2. vers. 3. *tangit.* Bartolus dicit, quod satis esse debet ad judicandum crimen capitale, quòd inspecta ordinata dispositione, facta super ipso crimine, possibile est pœnam capitalem imponi posse. Sed potest responderi, quòd ista dicta Doctorum in dict. l. 2. procedunt, quia in casibus, de quibus loquuntur, pœna capitalis, sive alternativè, sibi conditionaliter imponitur à lege; in isto verò casu, de quo hìc loquimur, lex non imponit pœnam mortis, sed permittit, et non omnibus de populo, sed tantùm marito, et sic in ultionem propriæ injuriæ, et non ut ministro legis. Cogita, quia est passus pulcher, et hactenùs non consideratus per aliquem ex Doctoribus Hispanis, quos ego viderim.

Quid autem de filiis clerici constituti in sacris, vel de filio monachi, vel monachæ professæ? Vide, quod habetur in dict. l. 9. ad fin. et quæ dixi in l. 3. tit. 21. 4. *Partit.*

An autem hæc prohibitio, quòd filius ex damnato coitu non succedat matri, extendatur ad filios ulteriores ultra primum gradum? Videbatur, quòd sic, tanquam natos ex radice infecta, et quia non videtur, quòd esse possint melioris conditionis, per textum cum ibi notatis, in l. fin. *C. de natural. liber.* et per textum in l. *liberorum,* D. *de verbor. signific.* textus, et ibi colligit Abb. in cap. *causam,* el 1. *qui filii sint legitim.* cap. *lator,* et ibi Anton. eod. tit. et declarat Bald. in l. fin. *C. de verbor. signific.* l. *si viva matre, C. de bon. mater.* Contrarium tamen voluit Socinus consil. 148. colum. fin. 1. volum. incipit, *memini jam sunt duo menses,* movetur, quia de jure antiquo omnis spurius succedebat matri, l. *si spurius,* et l. *hac parte,* D. *unde cognat.* et cùm hodie per legem novam, scilicèt, per textum in authent. *quib. mod. natural. efficiant. sui,* in §. fin. hoc reperiatur prohibitum in filiis primi gradus, prohibitio legis correctivæ non debet extendi ad ulteriores gradus, l. *sancimus, C. de testam.* l. *præcipimus, C. de appellat.* et ita dicit colligi ex dictis Cyni in dict. l. fin. *C. de natural. liber.* et quòd ita in specie decidit elegans Doctor Joan. de Monte Sperello in l. *si qua illustris, C. ad Orfician.* et ibi Socinus respondet ad allegata in contrarium, quòd illa procedant in patre et paterna linea, in qua non habemus jura antiqua permissiva successionis spuriorum et descendentium, sed tantummodò prohibitionem spuriorum, unde prohibita radice descendentes non remanent sub aliqua regula permissiva: et pro his dictis Socini facit etiam quod tradit Nicol. de Ubald. in tract. *de succession. ab intest.* 3. part. colum. 3. vers. 2. casu, dum concludit, quòd licèt videretur dicendum, quòd ex quo pater illustris excluditur à successione filii spurii, ut in dict. l. *si qua illustris,* et similiter videbatur dicendum, quòd transversales etiam ex linea materna excludantur, cùm infecta radice ramunculi non possint pullulare. Tamen contrarium videtur dicendum, quoniam ll. Digestorum simpliciter invitabant matrem et omnes conjunctos ex linea materna, non distinguendo esset mater illustris, an non: lex autem Codicis correxit tantùm quoad filios et matrem, quando superessent legitimi, nihil dicendo de aliis conjunctis; remanebit ergò jus commune intactum respectu talium conjunctorum, ut in dict. l. *præcipimus, C. de appellat.* et cap. *cum expediat, de elect.* lib. 6. et facit textus in authentic. *de nupt.* cap. *optimè.* Facit ad hæc, quæ notat Bald. in l. penult. *C. de legitim. hæred.* ad fin. ubi dicit, quòd si statutum dictat, quòd soror non succedat fratri, per hoc non videtur dictare, quòd è contra frater non succedat sorori, quia dato uno inconvenienti, non debet dari majus, secundum eum; et motus ex hoc dicto Baldi asserit Michael de Cifuent. in dict. l. 9. quòd consanguinei clericorum legitimi, et naturales succedent filiis clericorum, et tamen tales filii non possent succedere cognatis ex parte patris; ex quo similiter et tu posses dicere, quòd cùm dicta l. Tauri solùm repellat filium clerici à successione matris, extendens ad hoc et amplians l. *de Soria,* non excludentur nepotes et alii ulteriores descendentes, qui pro se habent antiquas leges permissivas: et licèt fortè quis dicat, quòd talis filius clerici non possit succedere cognatis etiam ex parte matris, per dictam legem, et l. *de Soria,* fratres tamen et sorores legitimi, et naturales talis clerici, benè possunt sibi succedere; quæ tamen dicta tàm Socini, quàm Michaelis non carent scrupulo, propter ea quæ habentur in dict. l. fin. et quia fratres, cæterique cognati, intestatis fratribus vel cognatis illegitimis, eo modo succedunt, quo ipsi illegitimi eisdem fratribus, vel cognatis et agnatis intestato decedentibus succederent, nam hæc successio reciproca est, ut in authent. *quib. mod. natural. efficiant. sui,* in cap. *filium,* Angel. de Aret. in tractat. *de testam.* super verbo *nolens intestatus decedere,* colum. 9. et Nicol. de Ubal. in dict. tractat. *de success. ab intest.* 3. part. colum. 3. et 4. Dicas ergò, quòd dicta L. Tauri tantùm ampliat dispositionem l. *de Soria* respectu successionis matris, à qua filium clerici vult excludi, non verò excludit filium clerici à successione cæterorum consanguineorum ex parte matris; et cùm sit lex correctoria, ut dixi in dict. l. 4. tit. 21. 4. *Partit.* debet intelligi, et limitari tantùm in casu de quo loquitur. Et sic succedet filius clerici consanguineis ex parte matris, et versa

tanto decir como el que nasce de muger religiosa (6), que es ayuntamiento dañado por sentencia de ley. Eso mesmo serie si tal muger como esta fuese dueña de noble linage (7) ó de honrado logar; ca si esta atal hobiese fijos de aquellos que son llamados espurios, non debe heredar los bienes della el espurio con el legítimo (8): et espurio es llamado (9) el que nasció de muger puta que se da á muchos.

LEY XII.

En què manera pueden heredar entre sí los hermanos que son dichos naturales.

Fijo natural (1) que non es nascido de legítimo matrimonio, si moriese sin testamento

vice succedent ei tales consanguinei; pro quo satis benè confert quod tradit Nicol. de Ubald. ubi suprà, dum concludit, quòd transversales per lineam maternam, adulterini, vel incestuosi filii, seu nati ex alio damnato coitu, cùm habeant inter se jus cognationis et proximitatis, licèt non jus agnationis, succedent talibus cognatis spuriis, neque reperitur jure cautum, quòd tales excludantur: et cùm mater solùm excludatur propter suum delictum à successione filii spurii, et propter idem delictum filius à successione matris, ut probatur in dicto cap. *filium*, ibi, sed sit supplicium hoc parentum, ut agnoscant, quia neque quicquam peccatricis concupiscentiæ eorum habebunt filii; non est ergò conveniens, quòd frater, vel alius transversalis, qui sine aliqua culpa fuit, excludatur à successione dicti spurii, vel ipse filius à successione transversalis sui, per regulam, *non debet quis sine culpa, de regul. jur.* et hanc partem asserit tenuisse Joan. Petrucci præceptorem suum, in l. fin. D. *de in jus vocand.* et etiam voluisse Dinum: dictum tamen Michaelis cùm loquitur de consanguineis clerici, non potest stare per supradicta, cum lex *de Soria* repellat ab eorum successione filium clerici, et versa vice ipsi videntur ab ejus successione exclusi.

(6) *Religiosa.* Ut in l. *si quis non dicam rapere, C. de Episcop. et cleric.* et hic adde Gloss. in cap. *virginibus*, 27. quæst. 1. quòd accedens ad monialem committit tria crimina, incestum scilicèt, et adulterium et sacrilegium, et bona talis applicantur monasterio, ut in cap. *si quis rapuerit*, ead. causa, et quæst. et de pœna etiam ipsius monialis, vide in cap. *si qua monacharum*, ead. caus. et quæst.

(7) *De noble linage.* De illustri dicit, ut in l. *si qua illustris, C. ad Orfician.* de qua ista sumpta est.

(8) *Con el legítimo.* Hoc est hodie regulare, etiamsi mater non sit illustris, ut in dict. l. 9. *in Ordinam. Tauri;* succedet ergo matri, non obstante filio, vel filiis legitimis, ut hic, et in dict. l. 9.

(9) *Espurio es llamado.* Nota hic, quòd dicitur spurius ille, cujus pater ignoratur: similiter et dic, quòd dicitur spurius, qui ex damnato coitu nascitur, ut tradit Salicetus post Gloss. in dict. l. *si qua illustris*, et adde ad id quod dicit ista lex, §. *si adversus, Instit. de nupt.* et sic dicitur spurius quasi sparsim conceptus. Vide quæ in hoc tradit Didacus à Covarruv. *in suo epitome matrim.* 2. part. cap. 8. §. 5. in princ.

LEX FINALIS.

Filio naturali ab intestato decedenti sine liberis et matre, succedunt fratres ex parte matris exclusis fratribus ex parte patris tantùm; non extantibus tamen fratribus uterinis, seu ex parte matris, succedunt fratres consanguinei seu ex parte patris tantum, quibus tamen præfertur, qui eorum fuerit legitimus et naturalis. Item filii naturales non habent jus succedendi ab intestato legitimis, neque consanguineis ex parte patris tantùm, licèt aliis cognatis ex parte matris sic. Hoc dicit.

(1) *Fijo natural.* Propriè de filio naturali loqui videtur, de quo in l. 8. suprà eod. Quid autem si sit natus ex damnato coitu, an succedant ei fratres uterini, scilicèt, ex parte matris procreati, vel alii transversales ex parte matris, est maxima contentio inter Doctores, nam Mathesillanus in suo tractat. *de success. ab intest.* fol. 13. col. 2. cum sequent. dicit, quòd sive uterque prædictorum fratrum, scilicèt, defunctus et succedere volens, aut alter tantùm natus sit de damnato coitu, nullo modo invicem succedere possunt, quia non sunt nominandi fratres, vel consanguinei, vel consobrini: allegat authent. *quib. mod. natur. efficiant. sui*, cap. fin. et dicit esse de mente Dini in suo tractat. *de succes. ab intest.* colum. 1. et quia sublato fundamento corruit ædificium, cap. *cum Paulus*, 1. quæst. 1. cui in hoc ibi assentit Bolognius, et subdit Mathesillanus inferens, quòd sicut natus ex damnato coitu Bertæ non potest succedere filio legitimo et naturali dictæ Bertæ, qui sibi est frater uterinus, ita è contra ille legitimus non poterit succedere huic: et cum dictis Mathesillani transit etiam Angel. de Aretin. in §. *vulgo quæsitos, Instit. de succes. cognat.* hoc etiam tenet Alexand. plenè tractans, 5. volum. *consilior.* consil. 174. incipit: *super eo de quo quæritur*, et aliqui alii relati à Math. de Afflict. decis. 96. quibus etiam ipse adhæret: tenuit etiam Joan. de Ana. consil. 95. Abb. consil. 50. in 2. volum. Decius consil. 311. col. 1. Aimon. consil. 38. col. 3. Contrariam tamen partem tenuerunt quamplures alii relati in decisione, de qua supra Math. de Afflict. Joann. S. Petrucii de Monte Sperello, in l. *si qua illustris, C. ad Orfician.* cujus fundamentum videbis in dict. decis. et plerique alii, et Nicol. de Ubald. in suo tractat. *de succes. ab intestat.* ut et dixi su-

non habiendo fijos, nin nietos nin madre, entonce sus hermanos quel pertenescen de parte de su madre (2) deben haber todo lo suyo (3); et si otros hermanos hobiere de parte de su padre tan solamiente, non heredarán (4) ende ninguna cosa, et esto es porque los hermanos quel pertenescen de parte de su madre son ciertos et los de parte del padre son en dubda. Mas si este fijo natural que moriese sin testamento hobiese otros hermanos naturales quel pertenesciesen de su padre tan solamiente, et non hobiese de los otros que fuesen nascidos de su madre como él, entonce estos atales (5) bien heredarien lo suyo, porque son los mas cercanos parientes, fueras ende si el que asi moriese hobiese hermano natural et legítimo (6) de parte de su padre; ca entonce este ha mayor derecho en la herencia que los otros naturales que son sus hermanos de parte del padre tan solamiente. Otrosi decimos que los fijos naturales non han derecho de heredar los bienes de los legítimos (7) nin de los otros

prà l. proxima: tenet etiam Philipp. Corneus in dict. l. *si qua illustris*, et consil. 21. 1. volum. et cons. 234. colum. pen. 4. volum. Curtius Junior consil. 123. et secundum istam opinionem dicit fuisse judicatum in Consilio Neapolitano dictus Matthæus: et Doctores in hoc sunt ita varii, quòd non facilè perpendes, quæ sit communis opinio. Lex ista Partitarum pro nulla ex istis partibus adstringit, cùm loquatur de filio naturali, in quo nulla est dubietas inter Doctores: et quòd ista lex non loquatur de filio ex damnato coitu, patet cùm dicit, *non habiendo fijos, nin nietos nin madre.* Cùm enim præsupponat, quòd mater præfertur fratribus in successione filii, constat, quòd loquitur de naturali filio, et non ex damnato coitu, nam tali filio ex damnato coitu mater non succederet, ut suprà l. proxima. Tu cogita, quæ opinio prædictarum sit verior, quia certè punctus iste indigeret regia declaratione, quia pro utraque parte fundamenta sunt satis urgentia; et adde, quòd etiam illam partem quòd inter se succedant, licèt sint ex damnato coitu, tenet Ludovic. de Sardis in suo tract. *legitimationum*, cap. *sequitur de successione spuriorum*, versic. 7. *quæritur*, tenet etiam insignis Doctor Andr. de Iser. in §. *naturales, si de feud. fuer. controv. inter domin. et agnat.* ad fin.

(2) *De parte de su madre.* Si tamen iste defunctus ex parte matris haberet fratres legitimos et naturales, fortè præferentur aliis naturalibus, argumento l. *si qua illustris, C. ad Orfician.* et l. 9. *in Ordin. Tauri*, et infrà ead. l. et tenet etiam Angel. in auth. *quib. mod. natur. efficiant. sui*, in §. fin. vers. *sed restat videre.*

(3) *Todo lo suyo.* Si tamen haberet defunctus patrem, succederet ille in duabus unciis, et fratres uterini in omne reliquum, ut in authentic. *quib. mod. natur. efficiant. sui*, in §. *quibus*, et tenet Mathes. in dict. tract. fol. 14. col. 3. vers. *sed quid si in casu prædicto:* et si superessent defuncto duo fratres uterini, sed unus eorum est utrinque conjunctus, ille præfertur uterino ex matre tantùm conjuncto, ut in authent. *itaque, C. communia de succession.* secundum eumdem Mathesillanum ibidem, versic. *tertio quid si superviveret*, licèt conjunctus ex utraque parte non esset legitimus; quod est notabile ad extensionem dictæ authenticæ secundum Bologninum ibi; et cum istis dictis Mathesillani transit Ang. de Aretin. §. *vulgò, Instit. de successione cognatorum*, colum. fin.

(4) *Non heredarán.* Concordat cum authent. *quib. mod. natur. efficiant. sui*, cap. *filium*, et l. *si spurius*, D. *unde cognat.*

(5) *Estos atales.* Nota hoc, quia reprobat opinionem Glos. in l. *hac parte*, D. *unde cognati*, quam dicit singularem Abb. consil. 50. colum. 1. 2. vol. et Florian. in l. *qui testamentum*, D. *de probation.* cum qua transit etiam Bartolus in authent. *quib. mod. natur. effician. sui*, in §. *si quis igitur*, quæ glossa voluit, quòd filii naturales nati ex eodem patre et duabus concubinis, sibi invicem non succedant, licèt nascantur ex talibus concubinis diverso tempore retentis, prout etiam voluit Specul. et ibi Joann. And. in addit. in tit. *de succes. ab intestat.* vers. *quid de natis ex uno patre*, ubi Joann. Andr. *in addition.* refert aliquos tenuisse contrarium, quorum opinio approbatur hìc in ista lege Partitarum, quam tene mente; et istam etiam opinionem tenet Alberic. in l. *humanitatis, C. de natur. liber.* referens Speculatorem, ubi suprà, ita tenere; sed si benè inspicias, contrarium, ut dixi, videtur tenere Speculatorem.

(6) *Natural et legitimo.* Facit ad id, quod dixi suprà in gloss. in verbo *de parte de su madre*, et nota hoc, et adde Ang. in authent. *quib. mod. natural. efficiant. sui*, in §. fin. vers. *sed restat*, dicentem, quòd ubicumque de successione fraterna tractatur, ille frater præfertur, qui pluribus nexibus erit conjunctus, scilicèt, nexu naturæ et nexu juris, quod nota ad auth. *itaque, C. communia de succession.*

(7) *Los bienes de los legítimos.* Concordat cum authent. *quib. mod. natural. efficiant. sui*, in cap. *filium*, ubi hoc in fortioribus terminis disponitur, etiamsi filius sit legitimatus: adde etiam l. *spurius*, D. *unde cognat.* et limita, ut *Institut. de serv. cognat.* in 1. responso. Quid tamen si tali fratri legitimo et naturali ex parte patris non superessent alii fratres legitimi et naturales ex parte patris, vel uterini ex parte matris; an frater natu-

parientes (8) que les pertenescen de parte de su padre; mas á los otros parientes que les pertenescen de parte de su madre (9) que mueren sin testamento, bien los pueden heredar seyendo ellos los mas propincos parientes.

TITULO XIV.

DE COMO DEBE SEER ENTREGADA LA TENENCIA Ó EL SEÑORIO DE LA HEREDAT DEL FINADO AL HEREDERO, QUIER LA DEMANDE POR RAZON DE TESTAMENTO Ó DE PARENTESCO.

Entregada debe seer la heredat con todas sus pertenencias al heredero del defunto, quier la gane por razon de testamento ó de parentesco; ca si de otra guisa lo feciesen habrie el nombre sin la pro. Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de los herederos et de todas las naturas dellos, queremos aqui decir de estas entregas; et mostraremos qué quiere decir entrega: et quántas maneras son della: et á qué tiene pro: et cómo debe seer fecha: et por cuyo mandado, et en qué tiempo: et por quanto tiempo pierde el heredero su derecho si lo non demanda.

LEY I.

Qué quiere decir entrega, et quántas maneras son della et á qué tiene pro.

Entrega tanto quiere decir como apoderamiento corporal que rescibe el heredero de los bienes de la herencia quel pertenesce; et puédese demandar la entrega de tales bienes en dos maneras. La primera quando el heredero demanda tan solamiente la posesion (1) et la tenencia de los bienes de la heredat. La segunda quando demanda en uno la propiedat (2) et la posesion della. Et tiene muy grant pro tal entrega al heredero porque gana luego el señorio (3) della quando se face con

ralis ex patre tantùm ei succedat? Videtur, quòd sic, perinde sicut et ipse succederet naturali, ut suprà ead. l. cum sit reciproca hæc successio, ut dixi supra eod. l. proxima.

(8) *De los otros parientes.* Concordat cum dict. l. *si spurius*, et cum dict. cap. *filium*, in authentic. *quib. mod. natural. efficiant. sui*, et §. *vulgo, Instit. de succession. cognat.* et §. *novissimè, Instit. ad Orfician.* et collige ex his verbis, quòd filius fratris naturalis non succedet patruo, licèt ejus pater poterat succedere, ut suprà dixit, ibi: *ca estos atales;* et sic erit ille casus specialis et exorbitans, et non extendetur ad filios fratrum respectu successionis patrui, licèt desint fratres uterini; quod nota.

(9) *De parte de su madre.* Ut in dict. l. *si spurius*, et juribus, de quibus suprà. An autem naturalis succedat matri vel cognatis matris in feudo materno? And. de Isern. dicit, quòd non, in dict. §. *naturalis*, per illum textum indistinctè loquentem; quod et tu poteris inferre ad materiam majoriæ, ut neque filius naturalis succedat matri in majoria materna. Cogita tamen, et vide quod habetur in cap. *dicat aliquis*, 32. quæst. 4. et quæ habentur in l. *ex facto*, §. *si quis rogatus*, D. *ad Trebell.*

TITULUS XIV.

LEX I.

Missio in possessionem dicitur dupliciter: primò cùm quis petit possessionem: secundò cùm petit simùl possessionem et proprietatem, melius enim est possidere, quàm à possidente petere. Hoc dicit.

(1) *La posesion.* Per interdictum *quorum bonorum*, vel ex remedio l. fin. *C. de edict. Divi Adr. toll.* et infrà eod. l. 2. et l. 1. tit. 14. lib. 3. *Ordin. Regal.*

(2) *La propiedat.* Per petitionem hæreditatis.

(3) *El señorio.* Sed nonne adita hæreditate statim sine apprehensione rerum hæreditariarum, transit dominium in hæredem, ut in Clem. *exivi de paradiso*, vers. *quia igitur, de verb. signific.* et in l. *cum hæredes*, in princ. D. *de acquir. possess.* Cur ergò hic requirit traditionem? Potest dici, quòd licèt de jure civili ex aditione hæreditatis hæres consequatur dominium, non tamen de jure gentium, nisi sequatur traditio, prout voluit Paul. de Castr. in dict. l. *cum hæredes*, in princ. D. *de acquir. possess.* et facit ad quæstionem, de qua ibi per Paul. et Alexand. cui tamen videtur contrariari Socinus cons. 120. col. 7. in 3. vol. vel dic, quòd in ista lege Partitarum non dicitur, quòd hæres jam hæreditatem adierit, et sic quòd velit, quòd etiamsi non antea adierit, per traditionem et apprehensionem rerum hæreditariarum acquiret dominium, et videtur adire, ut in l. 11. tit. 9. suprà ead. *Partit.* vel dic, quòd tunc per aditionem hæreditatis sine apprehensione transfertur dominium, quando defunctus habebat rerum hæreditariarum dominium; si tamen non haberet, sed haberet jus ad res hæreditarias, hæres adeundo non consequeretur plus quàm defunctus habebat; sed tamen traditione facta, consequetur dominium, ut hic. Habes etiam hic, quòd possessio non transit, licèt adeatur hæreditas, ut habetur in dict. l. *cum hæredes*, in princ. et procedit, etiamsi ecclesia sit hæres, ut tradit Bald. in l. fin. col. 3. *C. de sacros.*

derecho; et aun porque siempre es de mejor condicion el que tiene la cosa que el que la demanda, asi como dixiemos en la tercera Partida deste nuestro libro, en el titulo de la tenencia (4), en las leyes que fablan della.

LEY II.

Cómo debe seer fecha la entrega de la herencia al heredero, et por cuyo mandado et en qué tiempo.

Viniendo el heredero (1) delante del judga-

eccles. et procedit etiam in suo hærede, secundum Bart. in dict. l. *cum hæredes*, et Bald. in l. fin. colum. 1. *C. de edict. D. Adriani toll.* et in l. 1. fin. *C. de appell.* et tenetur communiter, secundum Alexand. in dict. l. *cum hæredes*. Procedit etiam, etsi fiscus sit hæres, secundum Bald. in cap. 1. *quid sit investit.* Item procedit, etsi colonus possideat rem hæreditatis, Gloss. et Bald. in l. *cum notissimi*, col. 2. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* in §. *sed cum illud*, et ibi Baldus consuluit hæredi, ne credat per detentationem coloni acquisitam sibi esse possessionem, sed quòd ipse apprehendat. Contrarium tamen videtur velle Paul. de Cast. notando ad hoc glossam 1. in l. *qui fundum*, in princ. D. *de usucap. pro empt.* quòd per servos detinentes res hæreditarias, et sic etiam per colonos et inquilinos tempore, quo aditur hæreditas, hæres adeundo, non solùm acquirit dominium, sed etiam possessionem, et quòd sic limitetur dicta l. *cum hæredes*, in princ. et dicit probari ex his, quæ habentur in l. *qui universas*, §. *quod per colonum*, D. *de acquirend. possess.* qui textus probat dictum Baldi. Sed si intelligas dictum Pauli, dum tamen colonus continuet possessionem nomine hæredis, procederet ejus dictum, ut probatur in dict. §. *quod per colonum*, et ibi tenet Alexander: et idem si hæres locaret fundum post aditam hæreditatem ante apprehensam possessionem, statim quòd conductor apprehendat rem, acquirit hæredi possessionem civilem et naturalem, ut in dict. §. *quod per colonum*, et vide Paul. de Cast. in l. *si homo*, D. *de usucap.* Et an hæres possit ratione juris patronatus præsentare ante possessionem acquisitam? Bald. quòd sic, in l. fin. colum. fin. *C. de edict. Divi Adrian. toll.* et sequitur Rochus in suo tractat. *juris patronatus*, chart. 28. col. 3. Adverte etiam, quòd benè poterit hæres propria auctoritate, si velit, accipere possessionem vacantem rerum hæreditariarum, secundum Bart. in l. fin. in vers. *item extra glossam, C. de edict. D. Adr. toll.* et in l. *ex facto*, la 2. D. *de hæred. institut.* tenet etiam Bald. in dict. l. fin. colum. 1. et in l. 3. *C. famil. ercis.*

(4) *En el titulo de la tenencia.* Vide in l. 28. tit. 2. 3. *Partit.* et tit. 30. per totum.

LEX II.

Hæres ostendens coram judice testamentum perfectum, non rasum, nec cancellatum, est statim mittendus in possessionem bonorum, quæ testator tempore obitus obtinebat: nec alius tenens potest hoc, aliqua ratione objectus in testamentum vel testatorem, vel alia simili superioribus, impedire; nisi statim probet ista impedimenta, tunc audiretur, nisi hæres petens dumtaxat possessionem sit impubes de descendentibus, contra quem filiationis vel status objectio differtur usque ad tempus pubertatis; sed si proprietatem petat, non differtur, imo cognoscere debet judex de ea quæstione. Hoc dicit.

(1) *El heredero.* Procedit etiam in instituto in re certa, non dato alio cohærede universali, secundum Gloss. in l. fin. *C. de edict. Divi Adrian. toll.* de qua ista sumpta est, vel si datus repudiavit: quando tamen non repudiavit, tunc institutus in re certa non habebit beneficium illius, neque hujus legis, secundum Angel. et Salic. in dict. l. fin. et tradit Alexand. in l. *quotiens, C. de hæred. instit.* et est verior et communis opinio contra Bartolum et Paul. in dict. l. fin. qui voluerunt, quòd et isto casu habeat beneficium illius legis. Quid autem si filius instituatur in legitima? Baldus in dict. l. fin. quæst. 1. voluit, quòd habeat hoc beneficium; cujus contrarium tenet ibi Alex. col. 2. vers. *juxta hoc quærit Baldus*, ex eo, quòd legitima non sit quota hæreditatis, sed quota bonorum; quem videtur sequi Decius in dict. l. fin. col. 7. Similiter locum habebit hoc beneficium in fideicommissario, cui verbo tantum est restituta hæreditas, secundum Bart. et communiter Doctores in dict. l. fin. et sequitur Decius, col. 7. Et idem videtur dicendum per ll. regni, si hæres gravatus fideicommisso universali nolit adire, ut dixi in l. fin. in gloss. fin. tit. 5. supra ead. *Partit.* Sed an dabitur hoc remedium possessori, ut possessio confirmetur? Et dic quòd sic, secundum Cyn. et Bart. in dict. l. fin. Bald. in l. 1. *C. de Carbon. edict.* Guido Pap. q. 219. incipit, *edictum Divi*, et in q. 132. Decius in dict. l. fin. col. 14. et in dict. l. 1. et quæ tradit Alexander in l. *cum hæredes*, in princ. D. *de acquir. poss.* Habet etiam locum in substitutione directa vulgari, vel pupillari, Gloss. in dict. l. fin. super verbo *ex parte*, et tenet ibi Bartolus dummodo liquidatum sit, quòd casus substitutionis evenit; et procedit etiam in tacita vulgari, vel pupillari, secundum Bald. in dict. l. fin. q. 1. et in l. 1. D. *de his, quæ in testam. delent.* cum quo transit Decius ibidem col. 8. defendens Baldum ab impugnatione modernorum aliquorum, qui tenuerunt in hoc contra Baldum; et hoc in materia favorabili, prout est ista; in materia namque exorbitanti aliud esset, prout et voluit idem Bald. in cap. 1. *de constitut.* vers. *et ideo statuta*, Decius *ubi suprà*. Datur

dor (2) et mostrando carta del testamento (3) en que era establescido por heredero, si tal

etiam hoc remedium Episcopo, et exsecutori testamenti pro pauperibus institutis, secundum Bart. in dict. l. fin. ubi et Bald. et Alexand. et alii etiam moderni; et per Bald. in l. *si quis ad declinandum*, col. 2. *C. de Episcopis, et Cleric.* Dabitur etiam patri pro hæreditate delata filio, ut et tradit Bald. in l. *cum non solum*, in princ. *C. de bonis quæ liber.* licèt in hoc de patre et Episcopo contrarium voluit Angel. de Aretin. in §. *substituitur, Institut. de pupil. substitut.* per textum in l. *qui liberis*, §. *hæc verba*, D. *de vulg. et pupill.* sed communis opinio est, quam primo dixi, ut tradit Decius in dict. l. fin. col. 8. ubi respondet ad dictum §. *hæc verba.* Datur etiam hæredi hæredis, ut Bald. in dict. l. *cum non solum*, et per Speculat. tit. *de testam.* §. *sequitur*, col. fin. vers. *sed pone.* An autem istud remedium detur venientibus ab intestato; et communis opinio est, quòd non, ut concludit Alexander post alios in dict. l. fin. et communem opinionem sequitur Calder. consil. 36. in tit. *de testam.* Tu adde Bald. in cap. unic. *de content. inter mascul. et fœmin. de beneficio*, ubi et dicit, quòd competit tunc officium judicis filio, ut ponatur in possessione vacante, quia si filius est, ergo hæres etc. unde idem operatur existentia sui hæredis quod operantur tabulæ testamenti; quod dicit esse notatu dignum. De jure verò istius regni, per l. 1. tit. 2. lib. 5. *Ordinam. Regal.* non solum filio, sed etiam alteri successori ab intestato competit istud officium judicis, et legis illius, quæ vulgo dicitur *de Soria*, remedium ad possessionem istam, quæ lex jubet in hoc summariè procedi. Dabitur etiam hujus legis remedium præterito filio à matre, quæ non habuit facultatem mutandi testamentum, quia in puerperio decessit, juxta casum l. 5. *C. de inoffic. testam.* ubi hoc dixit Baldus. Quid autem si sub conditione sit institutus, an stante conditione possit uti isto remedio? Speculator dicit, quòd sic, in tit. *de testam.* §. *sequitur*, penult. col. ad fin. vers. *quòd si quis*, per l. *si quis instituatur hæres*, D. *de hæredib. instit.* et l. *si sub conditione*, D. *de bonor. posses. secund. tabul.* Sed an dabitur hoc remedium successori in majoria, et quando in testamento pater reliquit filio majori? Videtur, quòd sic, quia divisio bonorum, quam pater facit inter filios, habetur loco institutionis, Bart. in l. *Marcellus*, §. *quidam*, D. *ad Trebell.* si autem succedatur in majoria ex dispositione inter vivos, dabitur remedium legis Taurinæ, et l. 7. tit. 4. 5. *Part.* Et nota in hoc pulchrum dictum Archid. in cap. fin. 11. quæst. 1. col. 4. quòd si duo contendunt de uno beneficio, et potiora jura apparent pro uno, quàm pro alio, ille qui offert potiora jura, est in possessionem mittendus, vel tuendus, allegat dictam l. fin. de qua ista sumpta est.

(2) *Judgador.* De competenti intellige, prout dicit, l. fin. de qua ista sumpta est, ubi Glossa in verbo *competenti*, non ergo vicarii, et potestates castrorum, qui non habent mixtum imperium, possunt facere istam missionem, sed recurrendum erit ad potestatem civitatis; et est bonus textus in l. *ea quæ*, §. *magistratibus*, D. *ad municipal.* ipsa tamen cognitio de mittendo in possessionem, fieri poterit à magistratibus municipalibus, secundum Bart. in dict. l. fin. per textum in l. *cognitio*, §. *ut possessio bonorum*, D. *de officio ejus, cui mandat. est jurisdict.* de quo miratur Paul. de Castr. ibi; et si bona sunt extra territorium, judex territorii faciet istam missionem ad requisitionem judicis, qui pronuntiavit de mittendo, quando persona erat subdita judici, qui pronuntiavit, secundum Bart. in dict. l. fin.

(3) *Carta del testamento.* An intelligatur de originali? Paul. de Castr. in dict. l. fin. in 2. notab. dicit, quòd sic, allegat Bartolum hoc dicentem in l. 1. §. *si quis in duobus*, D. *de bonor. possess. secund. tabul.* et de mente Bartoli videtur, quòd non sufficeret exemplum testamenti, etiam in manu ejusdem notarii, quia posset esse originale cancellatum, et habere vitium, quod in exemplo non apparet, prout advertit Decius in dict. l. fin. col. 4. in 3. notab. qui tamen refert modernos ibi tenentes sufficere, si exemplum sit manu ejusdem notarii, qui scripsit originale, cùm tale exemplum faciat fidem, secundum Bart. et Doctor. in authent. *si quis in aliquo documento, C. de edend.* et in l. *si quis ex argentariis*, §. *prætor*, D. *de edend.* et fortè istud est verius, et ita servatur in practica; et facit ad hoc quod notat Bart. in l. *Sempronius*, D. *de legat.* 2. Et procedit hæc lex, nedum in testamento in inscriptis, sed etiam in testamento nuncupativo, Gloss. in dict. l. fin. in verbo *depositionibus*, et ibi vide per Doctores, signanter Decium col. 11. et non oportebit probare de morte testatoris, sed satis est producere testamentum, l. 2. §. *si dubitetur*, D. *quemadmod. testam. aperiant.* tenet Bartolus in dict. l. fin. ubi etiam Decius col. 8. respondet ad illud, quòd præsumatur quis vivere usque ad centum annos. Sed quid si appareant duo testamenta eodem die confecta, et non constet de prioritate, et posterioritate? Glossa movet in dict. l. fin. et Bart. in l. 1. §. *non autem*, D. *de bonor. possess. secund. tabul.* et concludit, quòd propter incertitudinem utrumque vitietur, nisi alter ex hæredibus possideret, quia in casu dubio et incerto potior efficitur, secundum Bartolum in dict. §. *non autem*, Doctores in dict. l. fin. vel nisi in altero testamento esset instituta pia causa, quia illud prævaleret, Ludov. Roman. in repetit. authent. *similiter* in 12. speciali, *C. ad leg. Falcid.* Doctores moderni in dict. l. fin. imo, et præferretur alteri, licèt possideat, quando talis possessio non esset intitulata, secundum Decium in dict. l. fin. col. fin. quod videtur indubium in quæstione

carta fuese açabada et complida (4), asi como debe seer, et non fuese raida nin cancellada (5), entonce demandándolo (6) él débelo meter en posesion (7) et en tenencia de los bienes de la heredat (8), et de todas las otras cosas (9) que el testador habie et tenie á la sazon que finó, et non debe seer embargada tal entrega como esta maguer aquel que fuese tenedor de los bienes de la herencia dixiese que aquel testamento era falso (10), ó que aquel que lo mandó facer non habie poder de facerlo (11) porque le era defendido, ó razonase algunt otro embargo (12) semejante destos, fueras ende si luego (13) quisiese

proposita de duobus testamentis, quia alter possidens, de necessitate fatendum est, quòd habeat possessionem titulatam, et sic præfertur piæ causæ, et sic frustra in hoc videtur laborasse Decius. Limita etiam, nisi ambo hæredes concordarent, et unus cederet alteri, et renuntiaret jus suum, tunc non vitiaret incertitudo, ut dicit And. de Iser. in §. *prœterea*, la 2. colum. 2. *de prohib. feud. alien. per Frederic.*

(4) *Acabada et complida.* Cum sufficienti numero testium, ut in dict. l. fin. Item, et dic, quòd sit perfectum ratione voluntatis, ut in l. *si is qui*, D. *de testam.* de quo dixi in l. 23. tit. 1.

(5) *Raida nin cancellada.* Et sic judicatur de testamento, prout in prima figura apparet, vide Bald. in l. *post divisionem*, in princ. *C. de juris et facti ignor.* Quid autem si rasura non sit in loco substantiali? Alexander post alios in dict. l. fin. dicit, quòd tunc impediet missionem, rejecta opinione Bartoli in l. *si unus, C. de testam.* indistinctè tenentis, quòd rasura vel cancellatio testamenti debeat impedire istam missionem in possessionem; et opinionem Bartoli defendit Decius in dict. l. fin. col. 10. Sed potius mihi placet opinio Alexandri post alios, per textum in cap. *ex liberis, de fide instrum.* Item neque vitiabit rasura vel cancellatio, si fiat manu notarii, et notarius de hoc attestetur, secundum Bart. in dict. l. fin. et in l. *si unus, C. de testam.* ubi et Alexander. Item non vitiabit, quando ex præcedentibus et sequentibus colligatur, quòd sic debet stare, Bart. in dict. l. fin. similiter non obstabit rasura, si instrumentum testamenti, vel aliud reperitur apud adversarium, secundum Bald. in l. 1. *C. de fide instrum.* et Alex. in dict. l. *si unus*: et adde ad ista, quæ dixi in l. 44. tit. 18. 3. *Part.*

(6) *Demandándolo.* Sufficit, quòd viva voce petat, et quòd in scriptura redigatur, secundum Paul. de Castr. in dict. l. fin. bonus textus in Clement. *sæpè*, vers. *verum, de verbor. signific.* et procedet etiam quando appareat contradictor, prout volunt Bart. et Paul. in dict. l. fin. licèt Alexand. post alios ibi aliud velit; et cum Bartolo et Paulo tenet Decius ibidem, col. 9.

(7) *Débelo meter en posesion.* Et sic quoad istam missionem instrumentum testamenti habet exsecutionem paratam, ut etiam notat Bald. in 3. notab. in dict. l. fin. An autem idem procedat respectu legatarii? Vide ibi per Jason. et Decium, in 6. notab. et adverte, quòd non requiritur citatio alicujus in ista missione, nisi illius qui possideret, secundum Bart. in dict. l. fin. et vide ibi per Decium, col. 10.

(8) *De los bienes de la heredat.* Quæ testator mortis tempore possidebat, ut hìc, et in dict. l. fin. Quid autem si per testes probaretur, quòd testator possedit tales res, sed quòd per tres vel quatuor annos ante mortem testatoris alius tenuit easdem res; an fiet adhuc missio in talibus rebus? Alexand. cons. 33. incipit *ponderatis verbis*, col. fin. consuluit, quòd sic, quia cùm testes deponant de antiquiori possessione testatoris, illa superveniens possessio in alium non obstabit, ex quo præsumitur, quòd dictus testator animo retinuit possessionem civilem, l. *clam possidere*, §. *qui ad nundinas*, D. *de acquirend. poss.* et l. *si id quod*, §. 1. eod. tit. ibique allegat decisionem quamdam dominorum de Rota; vide ibi per eum, et cogita super hoc.

(9) *De todas las otras cosas.* Videtur ex hoc, quòd et si defunctus possidebat aliqua bona titulo majoriæ, quòd etiam in illis hæres mitti debet in possessionem, prout etiam est in feudalibus, secundum Bald. in cap. 1. in princ. vers. *quæro ergo, de success. feud.* vide §. *inter filiam, si de feud. contentio sit inter domin. et agnat.* et Bald. in cap. 1. *de controvers. inter mascul. et fœmin. de benefic.* quòd videtur limitandum, nisi possessor sit ille, ad quem venit majoricatus, juxta notata per Bartolum post Dinum in l. *si patroni*, in princ. D. *ad Trebell.* Et quid si sint res incorporales, an in illis fiat ista missio, vide Bald. in dict. l. fin. q. 9. col. penult. et ibi vide de jure patronatus.

(10) *Era falso.* Concordat cùm l. 2. *C. de edicto Divi Adrian. toll.*

(11) *Non habie poder de facerlo.* Adde dict. l. 2. et ibi Bart. et Doctores.

(12) *Otro embargo.* Non ergo admittetur exceptio defectus proprietatis, secundum Angel. in l. 2. *C.* eod. allegans Innoc. in cap. 2. *de caus. possess. et propriet.* nisi in continenti offerretur probatio, secundum eum, et probatur hìc, tradit Decius in dict. l. fin. 9. notabil. Item neque quòd filius fuit præteritus, ut in dict. l. 2. quod intellige, nisi ex ipso testamento constaret de vitio præteritionis, ut quia fuit in eo facta mentio de filio, non instituendo eum, neque exhæredando; tunc enim ex tali vitio, cùm sit visibile, impedietur missio, secundum Bartol. in dict. l. fin. et tradit Decius ibi, col. 10. super gloss. in verbo *vitiatum.*

(13) *Luego.* Sequitur notata per Gloss. in dict. l. 2. et quomodo dicetur istud, statim declarat ibi

probar lo que dice sin alongamiento ninguno; ca entonce débese detener la entrega et oirlo et rescebir las pruebas sobre esta razon. Pero si el heredero fuese menor de catorce años (14) et demandase tenencia (15) ó entrega de los bienes de su padre (16) ó de su abuelo,

Baldus in duobus locis, et tandem vult hoc judicis arbitrio committi; et quando dicatur exceptio requirere altiorem indaginem, vide per Bartolum in extravag. *ad reprimendum*, in gloss. super parte *summariè*, col. 1. et id, quod non potest expediri propter judicii brevitatem, in alio judicio est reservandum, secundum Bald. in l. *si quis*, *C. de captiv.* quod autem de facili potest liquidari, dicitur liquidum, vide per Baldum in tract. *præscription.* chart. 5. col. 4. et adde quæ notat Decius cons. 424. et Alexand. consil. 166. in 2. vol. et dicit Bald. in §. *insuper*, col. 2. *de prohib. feud. alien. per Frederic.* quòd quando fellonia est visibilis, vel de facili probabilis, tunc vassallus non debet investiri; si verò invisibilis, et requirit altiorem indaginem, tunc debet investiri. Sed cùm hodie juxta ll. Tauri, et Partitarum transfertur possessio majoriæ, si is in quem transfertur, non potuit propria auctoritate occupare, quia alius est in possessione, unde recurrit ad remedia possessoria, et præsentat instrumentum majoriæ; adversarius verò opponit contra majoriam aliqua, quæ requirunt altiorem indaginem, dicens, quòd omnia quæ detrahunt majoriæ, detrahunt possessioni, juxta ea quæ notat Bart. in l. 1. §. *parvi*, D. *quod vi aut clam*, textus et ibi Bart. in l. *non putavit*, §. *non quævis*, D. *de bonor. posses. contra tabul.* per Abb. in cap. *item cum quis*, *de restit. spoliator.* l. *si in adoptionem*, vers. *licèt non jure scriptus*, secundum 1. lecturam, D. *de bonor. posses. contra tabul.* actor vero replicat, quòd sicut obtineret ostendens testamentum prima facie validum et non suspectum, et reservarentur exceptiones requirentes altiorem indaginem; sic debeat isto casu fieri. Cùm dictæ leges potius conditæ fuerunt in favorem vocatorum ad majoriam, quàm in damnum, crederem, quòd per dictas ll. non fuit sublatum remedium hujus legis, et l. fin. *C. de edict. Divi Adrian. toll.* cujus remedium competit etiam pro retinendo, secundum Gloss. et Doctores ibi; et benè facit dicta l. *si in adoptionem*, secundum secundam lecturam Glossæ, et planè procederet quando majoria probaretur per testamentum: si autem facta esset inter vivos, cogita et vide quæ notat Bald. in l. *Marcellus*, §. *quidam*, D. *ad Trebell.* et in cap. unic. *de controversia inter. mascul. et fœmin. de benefic.* et Archidiac. in cap. fin. 11. quæst. 1. col. 4. et vide hodie declarationem novam super ista materia factam in bonis majoriæ.

(14) *Menor de catorce años.* Adde l. 7. tit. 22. et quæ ibi dixi, 3. *Part.* et de impubere dicit, quia puberi non datur, l. 3. §. *puberi*, D. *de Carbon. edict.* existenti verò in utero datur alia bonorum possessio ventris nomine, per quam providetur nasciturò, l. 1. in princip. D. *de vent. in possess. mittendo.*

(15) *Demandase tenencia.* Ex hoc verbo junctis præcedentibus probatur hìc, quòd ista bonorum possessio, de qua loquitur nunc ista lex in filio impubere (quæ latine dicitur *Carboniana bonorum possessio*) detur etiam filio instituto à patre, cujus contrarium videtur disponi in l. 1. §. *Pomponius*, et in l. *cum fine*, D. *de Carbon. edict.* ubi habetur, quòd filio instituto non datur Carbonianum, quia sufficit ei bonorum possessio secundum tabulas: dic, quòd illud procedit, quando non negaretur esse filium; si tamen negaretur, opponendo ei per successores ab intestato, quòd non valet institutio, quia institutus est ut filius, et quòd non est filius; vel allegaretur, quòd est servus, et sic quòd non potest habere hæreditatem, quia institutus est ut liber, tunc non cessabit, sed competit ei remedium Carbonianum ex constitutionibus, ut in l. 3. §. *quamvis*, D. eod. saltem quoad differendum quæstionem in tempus pubertatis, ut ibi habetur, et ita vult Bart. in dict. §. *Pomponius*, et clarius Bald. in l. 1. *C. de Carbon. edict.* allegat l. 3. in princip. D. eod. et dict. §. *Pomponius*, quæ leges licèt loquantur de posthumo instituto, idem dicendum de jam nato, cùm negatur esse filium, cùm sit eadem ratio; quod etiam, ut tu vides, clarè probatur hìc in ista lege Partitarum, et idem tenet Salicetus et Jaso *C. de Carbon. edict.* in rubrica confert etiam, quia istud beneficium datur impuberi instituto ab extraneo, si ejus status revocetur in dubium, ut est de mente Bart. in l. 3. §. *missum*, D. eod. col. fin. et facit benè l. *de bonis*, in princip. et ibi Gloss. D. eod. quod procedit indubiè, si tali impuberi instituto ab extraneo quæstio moveatur, possidente tali impubere, per l. *si impubes*, §. *si pupillus*, D. eod. et ibi Glossa.

(16) *De su padre.* Hoc dicit, quia in bonis matris non datur remedium Carbonianum, l. 1. §. *et generaliter*, et l. *de bonis*, D. *de Carbon. edict.* Gloss. in l. 1. in verbo *patris*, *C.* eod. et rationem tradit Jaso ubi suprà, quæ est, quia cùm dicta Carboniana bonorum possessio non detur exhæredatis, ut in dict. §. *Pomponius*, et in l. *qui de inofficioso*, D. *de inoffic. testam.* et præteritio matris habeatur pro exhæredatione, ut in §. *mater*, *Institut. de exhæred. liberor.* infertur, quòd non potest habere locum in bonis matris; ex qua ratione infert Jaso ibi unum, quod dicit nunquam legisse tactum ab aliquo, quòd si mater instituisset filium impuberem, cui moveretur quæstio status, tunc etiam in hæreditate matris haberet locum hoc remedium possessionis habendæ, ex quo cessat dicta ratio,

si aquellos quel quieren embargar dixiesen que non era fijo ó nieto de aquel de cuyos bienes se querie apoderar ó que era siervo, entonce non le empescerien tales embargos (17) como estos, ante decimos que debe seer entregado (18) en aquellos bienes et criarse en ellos (19) fasta que sea de edat de catorce años (20), et dende adelante le pueden mover tales pleytos si quisieren, et entonce el nieto habrá entendimiento et amigos (21) para amparar su derecho, lo que non podrie haber ante deste tiempo. Et esto que dixiemos ha logar quando el fijo ó el nieto demanda tan solamiente la tenencia de los bienes que quiere heredar; mas si él demandase la propiedat (22) de la herencia, entonce

et quòd ita limitetur dicta l. *ne bonis*, §. 1. et insuper hoc dicit ostendi ratione, quia Carboniana competit illis, quibus competeret contra tabulas, l. 1. in princ. D. eod. sed contra tabulas competit illis, quibus competeret ab intestato bonorum possessio *unde liberi* in successionibus parentum, l. 1. §. *recte*, D. *si tabul. testam. null. extab.* Sed contra hoc instatur, quia contra testamenta fœminarum non datur bonorum possessio contra tabulas, l. *illud*, §. *ad testamenta*, D. *de bonor. possess. cont. tabul.* et sic non debet habere locum Carbonianum. Item etiam hodie in bonis maternis non datur bonorum possessio *unde liberi*, l. *quotiens*, et ibi Glos. *C. de legitim. hæred.* Bald. in l. fin. colum. 3. vers. *sequitur videre*, *C. unde legitimi.* Sed potest responderi, quòd hodie jam dabitur bonorum possessio contra tabulas contra testamentum matris, cùm hodie præteritio matris non habeatur pro exhæredatione, per cap. *aliud quoque*, in authent. *ut cum de appellat. cognos.* et dixi in l. 1. tit. 7. ead. *Part.* ita tenet Angel. in l. 1. vers. 7. *regula est*, *C. de Carbon. edict.* et opinio Angeli est communis, prout attestatur Decius in l. *posthumo nato*, num. 8. *C. de bonor. poss. contr. tabul.* ubi Jaso col. 5. et 6. defendit istam opinionem Angeli, et per consequens dabitur Carbonianum; neque obstabit ista lex Partitarum, quæ dixit, *de su padre*, nam suppleri potest, ut idem sit in matre, sicut etiam in l. 10. tit. 7. ead. *Partit.* cùm loquitur illa lex de præteritione, dicit de patre, et non est dubium, quin idem velit in matre; et videtur æqua ista opinio, et filiis impuberibus favorabilis, ideo tene mente ad dictam l. *de bonis*, in princip. D. eod.

(17) *Tales embargos.* Concordat cum l. 1. D. eod. et l. 1. *C.* eod. *de Carbon. edict.* et adverte, quòd probari videtur ex ista lege, quòd petita bonorum possessione per filium impuberem, si negetur filius, non est necesse, quòd omittatur primum judicium, et quòd de novo detur libellus petendo per remedium Carbonianum, prout dicit Bart. in l. 3. §. *duæ*, col. 1. et in §. *missum*, D. eod. sed ex eodem judicio consequitur fructus Carboniani edicti, replicando contra exceptionem quòd quæstio status et bonorum differenda sit in tempus pubertatis; et nota, quòd ad hoc ut istud remedium impuberi competat, debet prius constare per aliquas præsumptiones, licèt non perfectas probationes de filiatione, ut quia defunctus eum tractabat, ut filium, et nominabat filium, ut in l. 3. §. *causæ cognitio*, D. eod. et tradit Paul. de Cast. in l. *qui de inofficioso*, D. *de inofficios. testam.* et Gloss. in dict. §. *causæ.*

(18) *Entregado.* Et efficietur possessor, non detentor, ut dicit Paul. de Cast. per textum ibi in dict. l. *qui de inofficioso.*

(19) *En ellos.* Adde dict. l. *qui de inofficioso*, et l. fin. C. eod. et licèt postea non probetur, filius non tenebitur restituere alimenta, quæ percepit, nisi probetur, quòd calumniosè, et scienter asserat se esse filium; quia sanctius est, quòd fuerit alitus de alieno, si aliqualiter probaverit, quàm quòd fuisset mortuus fame, si fortè erat filius, secundum Paul. de Cast. in dict. l. *qui de inofficioso*, Gloss. in dict. l. 2. *C. de Carbon. edict.* ubi bonus textus.

(20) *De catorce años.* Nam finitur hoc commodum hujus bonorum possessionis adveniente pubertate, l. 3. §. *puberi*, D. *de Carbon. edict.* l. 2. *C.* eod. adhuc tamen post pubertatem iste missus sustinebit partes rei, et possessio ipso cavente non auferetur ab eo, ut in l. *de bonis*, §. *post pubertatem*, D. eod. et ibi vide Bart. Quid autem si quæstio non fiat de filiatione, vel statu ipsius impuberis, sed de statu patris, an differatur tunc quæstio usque ad tempora pubertatis? Dic, quòd sic, si per quæstionem status patris vertitur similiter quæstio super statu filii, ut quia defunctus dicatur servus, secundum Bart. in dict. l. 3. §. *missum*, D. eod. col. fin. per l. 1. §. *si mater*, D. eod. sed si per quæstionem non revocatur in dubium status ipsius filii, ut quia fuit institutus ab extraneo, tunc quæstio non differtur, ut in l. *liber*, *C. de petit. hæreditat.* tenet Bart. in dict. §. *missum*, licèt tali casu, si probationes non offerrentur in continenti, deberet fieri missio in possessorio, ut in l. 2. *C. de edict. Divi Adrian. toll.* et Gloss. et Doctor. in dict. l. *liber*. Adverte etiam, quòd si expediens sit pupillo, potius non diferri quæstionem istam in tempus pubertatis, id fieri debet quod sibi sit utilius, ut in dict. l. 3. §. *duæ*, D. eod.

(21) *Amigos.* Expedit habere amicos ad defensionem litium, ut hìc vides.

(22) *Propiedat.* Petitione videlicet hæreditatis: si tamen velit filius supersedere in petitorio per ipsum inchoato, et transire ad possessorium, posset, et differetur quæstio, secundum Gloss. Bart. et Paul. in l. 1. per textum ibi, *C. de Carbon. edict.* et vide per Bart. in l. 3. §. *missum*, D. eod. bonus textus in cap. *pastoralis*, *de caus. poss. et propriet.*

todas las cosas (23) que dixiemos desuso que posiesen contra él, débelas el juez oir, et exâminar et librar segunt derecho sin alongamiento ninguno ante que lo entregue de la herencia que asi demanda.

LEY III.

Què es lo que debe facer el juez quando vienen dos herederos et muestran amos carta de testamento de aquel que los establesciò.

Delante el juez viniendo algunt home que mostrase el testamento en que fuera establescido por heredero de otri, et pidiese quel metiesen en posesion de la heredat, segunt dice en la ley ante desta, si otro alguno (1) viniese ante aquel mesmo juez et dixiese que él habie mayor derecho en la heredat porque fuera despues establescido por heredero (2) del facedor del testamento; ó por otra razon alguna (3) que mostrase, et que decie que lo querie luego probar (4); entonce el juez debe veer amos los testamentos et oir las razones de amas las partes, et el que mostrare que ha mayor derecho en la heredat, aquel debe seer entregado en ella; et si amos mostraren que han egual derecho en los bienes del

Ultimo nota circa materiam hujus legis quòd etiam in bonis majoriæ habebit locum istud Carbonianum, et hujus legis beneficium, prout etiam in bonis feudalibus, ut dixi in l. 7. tit. 22. *Part.* 3. unde et si aliquis occupavit possessionem bonorum majoriæ, et veniat filius, vel filia, quæ ex tenore investituræ seu vocationum prætendat majoriam, qui petat sibi tradi possessionem, et quòd pendente impubertate quæstio super filiatione et bonis differatur, quòd constituto summariè de filiatione, debeat sibi tradi possessio, et occupator expelli, et quæstio super filiatione differri. Vide ad hoc bonum textum in l. 3. §. *parvi*, et §. *si quis liber*, D. *de Carbon. edict.* quod tu benè nota, quia quotidiè super legitimitate filiorum vocatorum ad majoriam, sunt quæstiones, et semper intelligas hoc de differenda quæstione super statu in tempus pubertatis, quando est quæstio status, nam si tantùm sit quæstio bonorum, tunc non datur ista dilatio, ut probatur in l. 1. §. *si quis filium*, in vers. *si testamentum valere contendunt, controversia non est differenda*, et in l. *si impubes*, §. *cum verò*, D. eod. cum glossa ibi, non enim habebit locum missio ex Carboniano, sed quæstio de statu differenda est, ut ibi. Si autem esset majoria facta tam à patre, quàm à matre, an tunc in totum habet locum Carbonianum? Vide ibidem in l. *de bonis*, §. *planè* et ibi Glossa, quæ vult, quòd ex Carboniano tunc fiet tantùm missio in bonis patris, non verò in bonis matris, quia benè potest esse, quòd sit filius patris, et non illius quæ dicitur mater, et è contra: sed si esset casus, quòd non possit esse bastardus, sive illegitimus ex patre, quin etiam esset ex matre, ut si allegatur consanguinitas parentum cum scientia utriusque, cùm ibi veniat examinandum utrumque, videtur, quòd non solùm quæstio differatur super legitimitate, verum etiam fiat missio etiam in bonis matris, per textum in dict. §. *planè*, et l. *si impubes*, §. *si pupillus*, D. eod. juncta Glossa, in dict. l. *de bonis*, §. *planè*, super verbo *differendas*, in fin: licèt Alberic. post Oldrald. in dict. §. *si pupillus*, velit quòd in casu illius §. prosit Carbonianum quoad dilationem controversiæ, non verò quoad missionem, et allegat notata in dicto §. *planè*, per Glossam; sed rectè intellecta non contradicit, imò assistit ad id, quod dixi. Et quid si majoria sit materna, an in illa habebit locum Carbonianum, et istius legis dispositio? Hoc decidit l. *de bonis*, in princ. D. eod. et l. *si impubes*, §. *si pupillus*, eod. tit. ex quibus decides, quid si esset quæstio, in qua non posset quis dici bastardus ex parte matris, quin esset ex parte patris, vel è contra, et vide quæ notat Bart. in l. 3. §. *quamvis*, eod. tit. ubi tradit, quòd etiam quando instituto movetur quæstio super statu, habet locum Carbonianum, ex quo videtur, quòd in majoria, quæ provenit jure institutionis, habebit etiam locum. In majoria verò quæ non jure isto veniret, videtur, quòd non habeat locum Carbonianum, ut probatur in l. *cum sine*, ibi: *jura libertorum*, D. *de Carbon.*

(23) *Las cosas.* Adde l. *liber*, et ibi Gloss. *C. de petit. hæred.*

LEX III.

Si impediens hæredem possessionem petentem, statim doceat hæreditatem ad se pertinere, mittetur ipse in possessionem; et si ambo æquè probent, sunt æquè mittendi. Hoc dicit.

(1) *Alguno.* Quis dicatur legitimus contradictor ad impediendum istam missionem, declarat ista lex: sed vide plenius per Gloss. in l. fin. *C. de edict. Divi Adrian. toll.* super verbo *legitimo*, et ibi latè per Bart. et Decium col. 12. 13. et 14. qui declarat mentem, et verba Bartoli; et ibi etiam vide, quid si contradictor veniat post licentiam datam á judice, seu mandatum de mittendo, vel post missionem.

(2) *Heredero.* Glossa in dict. l. fin. in verbo *contradictor*, posuit istud exemplum.

(3) *Razon alguna.* Vide Gloss. et Doctor. ubi suprà in verbo *legitimo*.

(4) *Luego probar.* Nota benè, quòd semper quis est legitimus contradictor, si paratus sit de jure suo probare in continenti, et adde quod habetur suprà l. proxima, et Bart. et Paul, in dict. l. fin.

finado, amos deben seer metidos en posesion dellos egualmiente.

LEY IV.

Cómo debe entregar los bienes de la herencia al heredero aquel que es tenedor della.

Entregando el juez de la herencia del finado á aquel que hobiese derecho de la haber, debel otrosi mandar entregar de los frutos della (1): pero en estos frutos ha departimiento; ca si aquel que era tenedor de la heredat hobiese despendido los frutos que cogió et hobo della habiendo buena fe en teniéndola cuidando que era suya, entonce non serie tenudo de dar la estimacion dellos (2); mas bien serie tenudo de tornar los que non hobiese despendido, si algunos le fincasen en el tiempo que el pleyto fue comenzado sobre la heredat ó en el que fue dada la sentencia (3) sobre ella. Et este que

LEX IV.

Si possessor à quo evincitur hæreditas, est possessor bonæ fidei, tenetur restituere fructus perceptos ante litem contestatam stantes, non consumptos, de percipiendis non tenetur; sed malæ fidei possessor, de consumptis, et de aliis qui percipi potuerunt, deductis expensis eorum gratia factis, tenetur. Hoc dicit.

(1) *Della.* Ex hoc verbo, junctis ll. 2. et 3. suprà proximis, posset fortè quis dicere, quòd cùm ista lex veniat statim post dictas leges, quæ tractant de missione in possessionem, ex dictis ll. et edicto Divi Adriani, seu l. fin. illius tit. *C. de edict. Divi Adrian. tollen.* quòd etiam in isto remedio veniat condemnatio fructuum perceptorum ex hæreditate; cujus contrarium tenet Specul. in tit. *de testam.* §. *sequitur*, col. fin. vers. *sed nunquid accessiones*, imò quòd fructus et accessiones non veniant in tali judicio, et idem voluit Alexand. consil. 184. *viso processu causæ vertentis*, col. fin. unde tu dicas, quòd ista lex Partitarum jam non loquitur de illo remedio possessorio, sed de petitione hæreditatis, de qua dixi suprà in l. 1. ibi: *la segunda*, in qua veniunt fructus, ut in l. *item veniunt*, §. *fructus*, et l. *illud*, §. *prædo*, D. *de petit. hæreditatis:* jam enim in ista lege non loquitur de possessione rerum hæreditariarum, sed de ipsa hæreditate, et de habente jus ad eam, et patet ex superioribus cùm dixit: *que hobiese derecho de la haber.*

(2) *Dellos.* Si tamen ex eis factus est locupletior, tenebitur in quantum locupletior factus est, ut in dict. l. *illud*, §. *prædo*, vers. *in bonæ fidei*, tunc enim restituuntur tanquam augmentum in universali judicio, ut ibi in textu, et declarat ibi Angelus, et probatur in l. *item veniunt*, §. *fructus*, et in l. *sed si lege*, §. *consuluit*, et §. *quod autem quis*, D. *de petit. hæredit.* licèt in judicio rei vendicationis, fructibus consumptis, neque in hoc teneretur bonæ fidei possessor, ut in l. 4. §. *post litem*, D. *finium regundor.* et vult Alber. in l. *si à domino*, §. *fructus*, D. *de petit. hæred.* ibi, *sed secus in rei vindicatione.* Angelus tamen in dict. §. *prædo*, l. *illud*, D. eod. dicit, quòd in judicio singulari, licèt cesset ratio augmenti, quæ consideratur in judicio universali petitionis hæreditatis, restitui tamen debent fructus consumpti ex æquitate l. *si me et Titium*, D. *de rebus credit.* quod dicit esse mente tenendum perpetuò, et allegat Innoc. in cap. *in litteris*, col. 1. *de restit. spoliat.* et Gloss. *Institut. de officio judic.* in princ. in verbo *cum fructibus*, et Gloss. in §. *si quis à non domino*, in verbo *fructus*, *Institut. de rerum divis.* et intellige hoc, quando fructus essent naturales, prout loquitur Innoc. et Glossæ superius allegatæ, et habetur in l. 39. tit. 28. 3. *Partit.* nam si essent fructus industriales, lucratur eos in totum bonæ fidei possessor, si sunt consumpti, pro cultura et cura, ut in dict. §. *si quis à non domino*, et in eis procederet quod vult Alber. et voluit etiam Gloss. in dict. verbo *cum fructibus*, et Azo *C. de petit. hæred.* in summ. col. fin. ubi assignans differentiam inter petitionem hæreditatis, et rei vendicationem, dicit, quòd in rei vendicatione bonæ fidei possessor non tenetur de consumptis, etsi sit locupletior, nisi in duobus casibus, ut D. *de rei vindicat.* l. *sumptus*, et l. *emptor;* hìc è contra. Angelus tamen in l. *ex diverso*, D. *de rei vindicat.* in princ. tenet, quòd etiam industriales fructus restituat bonæ fidei possessor etiam in judicio singulari, quatenus factus est locupletior, et ibi respondet ad dictum §. *si quis à non domino*, et consuluit Alexand. consil. 90. vol. 2. col. fin. ubi alios allegat, licèt consil. 21. vol. 4. dicat multos in hoc tenere contrarium. Sed prima opinio, quæ fuit Azonis, videtur communior et æquior, et probari videtur in dict. l. 39. tit. 28. *Partit.* 3. et nota ad id, quod primo dixi, quòd in dubio præsumitur locupletior, nisi probetur contrarium, Gloss. et quod ibi notat Angelus in dict. l. *utrum*, D. *de petit. hæred.* et idem Angel. in dict. §. *prædo.*

(3) *Sentencia.* Tempus rei judicatæ inspicitur in judicio petitionis hæreditatis, an quis factus fuerit locupletior, ut hìc, et in l. *si à domino*, §. penult. D. *de petit. hæredit.* et etiam litis contestatæ, ut hìc, et notat Gloss. in dict. §. penult. et sic si tempore litis contestatæ sit locupletior, licèt ante sententiam desinat esse locupletior, nihilominùs tenebitur; et si tempore litis contestatæ non sit locupletior, sit tamen tempore rei judicatæ, idem erit per istam legem, quæ approbat dictam glossam.

era tenedor de la heredat debe sacar de los frutos las despensas (4) que hobiere fechas en labrarla ó en razon de coger los frutos della; ca segunt dixieron los sabios antiguos aquello es llamado fruto que finca en salvo á aquel que lo cogió sacadas las despensas (5) que fizo por razon dél. Otrosi decimos que seyendo negligente ó perezoso (6) aquel que tenie la herencia de alguno que fuese finado en non la aliñar et labrar como debiese, si este hobiese buena fe en teniéndola cuidando que era suya ó que habie razon derecha de la tener, entonce decimos que si él hobiese á entregar al heredero por mandado del juez tal herencia, non serie tenudo de darle los frutos que podiera esquilmar della si la hobiese labrada; ca pues que él buena fe habie en teniéndola, non semeja que él dexaba de la labrar por facer engaño á otri, mas dexábala como home dexa á las vegadas la su heredat, que la non labra por non poder ó por otra razon. Mas si hobiese mala fe (7) en teniendo tal herencia, si juicio fuere dado contra él que la desampare, este atal tenudo es de entregar la heredat con todos los frutos que esquilmó della, tambien las despensas como los otros que toviese entonce, et aun con las rentas et los frutos que podieran seer sacados della, si la hobiese labrada, porque non habie derecha razon nin buena fe en teniendo la herencia del finado; pero este atal las despensas que fizo por mejoramiento de los bienes de la herencia por razon de aliñar et de coger los frutos, bien las puede tener (8) et sacar dellos.

LEY V.

Que aquel que tiene los bienes de la herencia como non debe, si enagena alguna cosa della la debe pechar al heredero.

Si contra alguno que fuese tenedor de la herencia que pertenesciese á otro, fuese dada sentencia que la tornase, débela entregar á aquel que la venció con todas las otras cosas que hobo por razon della (1). Pero si demientre que era tenedor della vendiese ó

(4) *Despensas.* Adde dict. l. *si à domino,* §. *fructus,* D. *de petit. hæredit.*

(5) *Sacadas las despensas.* Adde dict. l. *fundus qui,* D. *famil. ercis.* et l. *si à domino,* §. *fructus,* D. *de petit. hæred.* et l. *fructus,* D. *solut. matrim.* et quod notat Baldus in l. 1. colum. 1. 2. 3. et 4. *C. de fructib. et litium expens.* et Paul. de Cast. in l. *quantitas,* D. *ad leg. Falcid.* et Specul. tit. *de locat.* §. *postquam,* vers. *quid si tibi locavi,* et hæc regula fallit in decimis prædialibus, ut in cap. *tua nobis, de decim.* Item fallit, quando dominus dat terram suam rustico, ut eam laboret, et det sibi certam partem fructuum, nam debet expensa fieri sumptibus coloni, ut tradit Alberic. in dict. §. *fructus,* Innoc. et Abb. in dict. cap. *tua nobis:* de decimis verò personalibus, vel his similibus, quæ percipiuntur industria et labore hominum, vide Gloss. et Angel. in dict. §. *fructus.*

(6) *O perezoso.* Concordat cum l. *si quid possessor,* §. *sicut,* D. *de petition. hæred.* et l. *sed et si lege,* §. *consuluit,* eod. tit.

(7) *Mala fe.* Adde dict. l. *illud,* §. *prædo,* et l. *item veniunt,* §. *fructus,* D. *de petit. hæred.* et quod hìc disponitur de possessore malæ fidei, idem dic de possessore bonæ fidei post litem contestatam, l. *sed et si lege,* §. 5. vers. *quod si ab initio,* et §. *si ante litem,* D. *de petit. hæred.* et per solam sententiam rei alienæ dicitur malæ fidei, l. *item veniunt,* §. *petitam,* el 2. D. eod. et in dict. §. *si ante litem,* et hoc quoad restitutionem fructuum, sed quoad periculum interitus, vide quod habetur in l. *illud,* D. eod. et infrà eod. l. 6.

(8) *Puede tener.* Et sic etiam malæ fidei possessor deducit expensas factas causa quærendorum fructuum, ut hìc, et in dict. l. *fundus qui,* D. *famil. ercis.* l. *si à domino,* §. fin. D. *de petit. hæred.* sive ante litem contestatam, vel post, percipiantur fructus, et sive stent vel non. Quid autem, si nullus fructus perceptus fuit, an deducat expensas malæ fidei possessor? Azo in summ. *C. de petit. hæred.* dicit, quòd non, per l. *quod si sumptus,* D. eod. ubi vide Gloss. et idem tenet ibi Paul.

LEX V.

Possessor condemnatus hæreditatem restituere, tenetur restituere non solùm hæreditatem, sed etiam quidquid ejus occasione quæsivit; et si rem hæreditariam distraxit, tenetur eam redimere minori, vel æquo pretio, quod habuit; si autem bonam fidem habuit, tenetur ad pretium dumtaxat receptum; malæ fidei tamen possessor tenetur rem, aut quantum magis potuit valere, restituere. Hoc dicit.

(1) *Razon della.* Adde l. *item veniunt,* in princ. cum §. sequenti, l. *sed et si lege,* §. fin. cum sequentib. usque ad l. *nisi ex re,* D. *de petition. hæred.* et tenebitur possessor hæreditatis refundere pœnas, quas percipit, ut in l. *utrum,* et in l. *post senatusconsultum,* ubi Angel. D. eod. sive fuerit possessor bonæ fidei, sive malæ fidei, nisi sit pœna ratione contumaciæ vel injuriæ sibi factæ, l. *at ubi,* D. eod. Paul. ibi, sub l. *utrum,* ubi post Angel. de pœna compromissi occasione rei hæreditariæ, quòd veniat in petitione hæreditatis. Item

enagenase alguna cosa de tal herencia, entonce si habie buena fe en teniendo la heredat cuidando que era suya, decimos que si aquella cosa que vendió podiere cobrar por aquel mesmo prescio ó por menos de lo que rescebió por ella, tenido es de la cobrar (2) et de tornarla al verdadero heredero que la venció, et si non la podiere haber non es tenudo de dar por ella mas de aquel prescio que rescibió (3). Mas si el que la vendiese hobiese mala fe en teniendo la herencia, tenudo es de tornar aquella cosa mesma que vendió, si la podiere haber en alguna manera; et si haber non la podiere, debe dar por ella tanto quanto mas podrie valer (4) á aquel que venció la herencia por juicio.

LEY VI.

Que aquel que es tenedor de la herencia cómo non debe, si se muere alguna bestia ó alguno de los ganados entre tanto, lo debe pechar al heredero.

Comenzado (1) seyendo el pleyto por demanda et por respuesta contra alguno sobre la heredat de que fuese tenedor á mala fe (2), si entre aquellos bienes de la herencia fuesen algunas bestias ó ganados, maguer se moriesen de enfermedat ó por otra razon en tal tiempo como este, tenudo serie de las pechar al heredero, seyendo este tenedor vencido de la heredat por juicio. Mas si este daño aviniese en las bestias ó en las otras cosas de la herencia ante que el pleyto fuese comenzado sobrella, non serie tenudo de lo pechar quando acaesciese sin culpa dél (3). Pero si

et reddet etiam inhonestos quæstus, l. *si possessor*, et l. *ancillarum*, §. fin. D. eod. Nota etiam, quòd et si malæ fidei possessor, vel bonæ fidei, emit aliquam rem necessariam hæreditati, non poterit, si ab eo evincatur hæreditas, illam sibi retinere, et refundere pretium, ut est bonus textus in dict. l. *veniunt*, in princ. ex quo Baldus ibi colligit argumentum optimum ad prælatos intrusos ementes aliquam rem necessariam prælaturæ, vel beneficio; vide ibi per eum, et Paul. de Cast.

(2) *Cobrar*. Nota hoc benè ad l. *quod si in diem*, §. *idem Julianus*, et l. *sed et si lege*, §. *item si rem distraxit*; el 2. D. *de petition. hæredit.* et vide in l. item veniunt, §. penult. et final. D. eod.

(3) *Rescibió*. Concordat cum dict. §. *idem Julianus*. Et quid si bonæ fidei possessor habeat rem et pretium? Vide l. *si rem et pretium*, D. eod. et adverte quòd si verus hæres prius egit contra venditorem, et pretium est consecutus, non poterit posteà petere rem ab emptore, cùm videatur ratificasse venditionem, et non debet habere rem et pretium, ut in dict. §. *item si rem*, et vers. *certe si minori*. Si verò non egit contra venditorem, et agit contra emptorem ad rem rei vendicatione, an possit exceptione repelli ab emptore, eo quòd emisset à bonæ fidei possessore? Dic ut habetur in dict. §. *item si rem*, secundum quod declarat ibi Paul. de Castr. nam in tribus casibus posset exceptione verum hæredem repellere. Primus est, quando concurrunt duo, scilicèt, quòd ipse emptor habet regressum de evictione contra venditorem, et quòd venditor consumpserat pretium, et non est ex eo factus locupletior; tunc enim emptor habet exceptionem ex persona venditoris, ne teneatur ultra quàm facere potest. Secundus, quando venditor compareret in judicio, et ipsum supra se susceperit, quia tunc emptor habet exceptionem ex persona sua, ut conveniatur auctor suus, qui se offert liti, et non ipse tertius, quando prius egit contra venditorem ad pretium, ut suprà dixi. Sed quid si venditor factus est locupletior, et emptor conveniatur, an possit uti exceptione aliqua contra verum hæredem? Vide per Glos. in dict. § *item si rem*, in verbo *exceptione non repellatur*, in fin. et distingue, ut per Bart. ibi, col. 2. vers. *pro hujus declaratione*.

(4) *Valer*. Hic enim dolo desiit possidere, quia erat possessor malæ fidei, unde ratione doli tenetur ad verum pretium, et quatenùs juretur in litem, potius ad pœnam, quàm ad interesse, ut l. *item veniunt*, §. fin. et in l. *nec ullam*, §. penult. aliàs incipit, *etiam*, D. *de petition. hæred.* et declarat Paul. in dict. §. *item si rem*, et adde Azon. C. eod. in sum. col. 3. ibi, cùm dicit: Item veniunt et ea, quæ quis dolo desiit possidere, si stant non deperdita vel diminuta, vel si reus ab emptore nullo modo recipere potest, juratur contra eum in litem; et ista dicta Azonis sequitur hìc ista lex.

LEX VI.

Tenetur malæ fidei possessor de interitu rei hæreditariæ post litis contestationem eveniente, ante non; sed possessor bonæ fidei non tenetur de interitu ullo tempore litis. Hoc dicit. Concordat l. *item si verberatum*, D. *de rei vindic.*

(1) *Comenzado*. Ortum habet à l. *illud*, in princ. versic. *quid enim si post litem contestatam*, D. *de petit. hæred.* et l. *et non tantùm*, §. *veniunt*, eod. tit.

(2) *Mala fe*. Quia qui verè est possessor malæ fidei, si posteà controversia ei moveatur, periculum fatalitatis, vel interitus rerum spectat ad eum, ut in dict. l. *illud*.

(3) *Sin culpa dél*. Nam si culpa, teneretur,

este que fuese asi vencido fuese tenedor de la herencia á buena fe (4), cuidando que habie derecho de la tener, entonce el daño que acaesciese, asi como desuso dixiemos, non serie tenudo de lo pechar; ca asaz abonda (5) al heredero que cobre la heredat et las cosas que hi son falladas vivas al tiempo del juicio que dan contra el tenedor que non habie derecho nin razon de la tener.

LEY VII.

Por quánto tiempo puede perder el heredero la herencia si la non demanda.

Tenedor podrie seer home de la herencia agena en tres maneras. La una es quando aquel que la tiene cuida haber derecho en ella por alguna razon et non la ha; et esto serie si la hobiese comprada de alguno que non hobiese derecho en ella, cuidando que era suya, ó si alguno fuese establescido por heredero en algunt testamento que despues fuese revocado non lo sabiendo él; et en tal caso como este decimos que si aquel que dice que ha derecho en tales bienes como estos non los demandare en juicio fasta diez años (1) á aquel que asi los tiene seyendo en la tierra, ó fasta veinte seyendo en otra parte, que pierde despues su derecho et gana la herencia aquel que fuese asi tenedor della. La segunda manera es quando aquel que tiene los bienes et la herencia del finado ha razon de

etiamsi ante litem contestatam res pereat, ut hìc, et in dict. l. *et non tantùm*, §. *veniunt*.

(4) *Buena fe.* Quia licèt post litem contestatam omnes possessores efficiantur æquales, et dicantur prædones, ut in l. *sed et lege*, §. *si ante litem*, D. *de petit. hæred.* hoc procedet quantum ad fructus postcà collectos vel colligendos, ut quilibet teneatur de perceptis et percipiendis, secùs verò quoad interitum rei, nam tunc est differentia inter malæ fidei possessorem verè et à principio, et inter malæ fidei possessorem fictè per litis contestationem, qui à principio fuit bonæ fidei, nam iste non tenebitur de interitu sine dolo et culpa sua, ut hìc, et in dict. l. *illud*. Si tamen talis bonæ fidei possessor à principio, posteà efficiatur malæ fidei verè propter scientiam rei alienæ, idem esset in eo quoad talem interitum, sicut in malæ fidei possessore ab initio, et sic iste post litem contestatam teneretur de interitu, secundum Bart. in dict. l. *illud*, et in l. *in fundo*, D. *de rei vindic.* quod limita, secundum Paul. in dict. l. *illud*, nisi res fuisset eodem modo peritura penès actorem, si fuisset restituta, quia tunc præterita bona fides excusaret illum ab interitu, ut notat Gloss. in l. *item si verberatum*, in fin. D. *de rei vindic.* et facit dicta l. *illud*, et idem si habuisset justam causam litigandi, ut ibi notatur.

(5) *Abonda.* Nota istam rationem, et alia habetur in dict. l. *illud*, quia scilicèt non debuit propter metum hujus periculi jus suum indiscussum relinquere.

LEX FINALIS.

Possessor hæreditatis præscribit eam per decem annos inter præsentes, aut viginti inter absentes; sed malæ fidei possessor cum titulo, vel sine eo, præscribit triginta annis: quæ præscriptio non currit contra minorem viginti quinque annorum ea ætate durante. Hoc dicit.

(1) *Fasta diez años.* Habes hìc, quòd petitioni hæreditatis præscribitur decem annis à possidente cum titulo, et bona fide: et idem probatur in l. *hæreditatem*, C. *in quib. caus. cess. long. temp. præscript.* et in l. fin. C. *de edict. D. Adrian. tollend.* Sed contra hoc opponitur, quia petitio hæreditatis non datur contra titulo possidentem, l. *regulariter*, D. *de petit. hæred.* cujus ratio est, ut declarat Bartol. in l. *hæreditatis*, C. eod. quia in petitione hæreditatis agens fundat se solùm in titulo suo, et possessione defuncti; licèt enim defunctus non fuerat dominus, nihilominùs venit in petitione hæreditatis, l. *et non tantum*, D. eod. sed ille qui possidet titulo, habet titulum et possessionem, et sic æquale jus cum actore, unde in pari causa melior est conditio possidentis, cap. *in pari*, *de regul. jur.* lib. 6. l. *sive autem*, circa princ. et §. 1. D. *de publiciana;* et hæc est verissima ratio secundum Bartolum, quam etiam dat Baldus in dict. l. *hæreditatem*, et poterit de hoc opponere reus, non solùm ante litem contestatam, sed etiam post litem contestatam, secundum Bart. in l. *cogi*, versic. *quæro* 1. C. eod. est enim hæc exceptio peremptoria, et sic videtur impossibile quòd petitio hæreditatis excludatur præscriptione longi temporis, cùm talis præscriptio non procedat, nisi adsit titulus, l. *nullo*, C. *de rei vindic.* et l. *Celsus*, D. *de usucap.* Sed responde, quòd aliqui sunt casus, in quibus petitio hæreditatis datur etiam contra titulo possidentem, de quibus per Glos. in dict. l. *hæreditatem*. Quibus adde alium casum singularem, scilicèt, quando talis titulus fuisset acquisitus post mortem defuncti, nam tunc talis titulus non obstaret, secundum Baldum singulariter in l. fin. in 9. et 11. opposit. C. *de edict. D. Adrian. tollend.* sed istud dictum Baldi impugnatur ibi à Salicet. et Alexand. colum. penult. ubi latè; et tamen potest salvari dictum Baldi, cùm talem titulum acquisierit ab eo, qui poterat conveniri petitione hæreditatis, et mala fide seu lite pendente talis titulus fuit acquisitus, ut colligitur ex verbis Bartoli in dict. l. *cogi*, ad fin. et trad Alexandr. in dict. l. fin. Adde etiam Alexandr. cons. 73. incipit, *punctus talis est*, 5. volum. ubi

tenerla (2), et sabe ciertamiente que non ha derecho ninguno en ella, et esto serie como si la hobiese comprada de algunt home que sopiese ciertamiente que non era suya nin habie derecho ninguno de la vender. La tercera manera es quando sabe ciertamiente que non ha derecho en ella, et demas non puede mostrar razon cierta por que la tiene, et en qualquier destas dos maneras que agora diximos á postremas, si aquel que ha derecho en la heredat non la demanda á los tenedores della fasta treinta años (3) sabiéndolo et podiéndolo facer, decimos que pierde por su negligencia aquel derecho que en ella habie, et gánala por este tiempo el otro que la tovo; pero el que fuese menor de veinte et cinco años (4) non pierde por este tiempo sobredicho el derecho que hobiese en la herencia en quanto fuese menor desta edat.

latè impugnat etiam istud dictum Baldi, et ibi fundat singulariter, quòd licèt petitio hæreditatis non possit dari contra titulo possidentem, etiamsi talis titulus acquiratur post mortem defuncti, tamen si agatur ex remedio dictæ l. fin. *C. de edict. D. Adrian. tollend.* de quo suprà eod. in l. 2. poterit agi contra titulo possidentem, si post mortem defuncti talis titulus fuit acquisitus; videas ibi per eum. Adde etiam, quod contra possidentem titulo putativo, benè datur petitio hæreditatis, cessat enim tunc dicta ratio reddita per Bartolum et alios, ut tradit Alex. cons. 85. *viso themate,* 2. vol. col. 1. et licèt error habeatur pro justo titulo quantum ad usucapionem et præscriptionem, non tamen habetur pro titulo quantum ad repellendum agentem petitione hæreditatis vel interdicto *quorum bonorum,* secundum Glos. et Bart. in l. 1. D. *quorum bonor.* et probatur hoc in ista lege Partitarum, ibi : *O si alguno fuese establescido por heredero en algunt testamento que despues fuese revocado non lo sabiendo él;* et adde Gloss. in dict. l. *hæreditatem,* et Paul. de Castr. in l. 1. D. *pro hæred.* Contrarium tamen, imò quòd error justus habeatur pro titulo etiam ad exclusionem petitionis hæreditatis, voluit Gloss. in l. penult. et fin. D. *pro legat.* quam sequitur Baldus in dict. l. *nullo, C. de rei vindic.* col. 1. Alexand. consil. 89. incipit, *Excellentissimi,* col. 3. vol. 5. dicit differentiam debere fieri inter titulum universalem, et singularem, ut titulus universalis putativus et erroneus, sufficiens ad præscriptionem, non sufficiat, si non est præscriptum, ad excludendum petitionem hæreditatis, et ita procedat quod dicit Gloss. et Bart. in dict. l. 1. D. *quor. bonor.* si tamen esset titulus singularis, licèt lucrativus, excluderet petitionem hæreditatis : et quòd ita procedat Glossa in dict. l. penult. et fin. et Bald. in dict. l. *nullo;* et est ratio diversitatis secundum eum, quia contra habentem titulum verum universalem datur petitio hæreditatis, ac si titulum non haberet, l. *etiam,* §. *quod si quis,* et ibi notata in glossa, D. *de petit. hæredit.* ideò nihil mirum, si titulus putativus pro hærede habeatur pro non titulo, ut sic non excludatur agens petitione hæreditatis, ut in dict. l. 1. in princ. vide latius ibi per eum. Adverte tamen, quòd titulus universalis non semper, et regulariter obstat agenti petitione hæreditatis, sed in certis casibus, veluti quando venditor non comparet, vel hæreditas est modico pretio distracta, vel quando emptor est sciens, vel empta est à fisco hæreditas, ut in dict. §. *quod si quis,* cum sequent. et notat Gloss. in dict. l. *hæreditatem,* unde ratio Alexandri in ratione differentiæ non est ita concludens, licèt ista lex Partitarum potest induci pro Alexand. cùm dicit : *Et esto serie si la hobiese comprado, etc.* Sed videtur, quòd sit restringenda hæc lex juxta terminos juris communis, scilicèt, ad dictos casus dicti §. *quod si quis,* et Glossæ in dict. l. *hæreditatem;* et potius videtur fortè dicendum, quòd titulus putativus, sive universalis, sive singularis non excludat agentem petitione hæreditatis, eo quia tunc non militat ratio suprà in principio hujus glossæ tradita, scilicèt, quòd in pari causa melior sit conditio possidentis, non est enim par causa tituli putativi ad verum, et sic quòd dictum Glossæ et Bartol. in dict. l. 1. D. *quor. bonor.* indistinctè procedat, et reprobetur dictum Glossæ in dict. l. fin. D. *pro legat.* Conclude ergò, quòd in illis casibus, in quibus petitio hæreditatis datur contra titulo possidentem, tunc præscribitur petitioni hæreditatis per 10 vel 20 annos, ut hic habes, et notat Glossa in dict. l. *hæreditatem,* quia cùm tunc excedat suos terminos, exceditur à non suis terminis. Posses etiam respondere, quòd hæc lex non aperiat, quòd ageretur petitione hæreditatis, et forsan poterat agi rei vendicatione, cui præscribitur per titulo possidentem præscriptione longi temporis, prout et habetur, et notatur in dict. l. fin. *C. de edict. D. Adrian. toll.* ubi etiam vide Jason. col. fin.

(2) *De tenerla.* Id est titulum, quo eam acquisivit à non domino, ut subjicitur, et datur contra eum utilis petitio hæreditatis, l. *etiam,* §. *si quis sciens,* D. *de petit. hæred.* tanquàm contra emptorem universitatis : et si prætendat quis se emisse ab hærede, videtur possidere pro hærede; qui enim allegat se hæredem, cùm non sit, dicitur possidere pro hærede, textus et Glossa, et Paul. in l. *pro hærede,* D. eod. et hoc quando credit se hæredem, nam si scit non se hæredem esse, potius dicitur pro possessore possidere, secundum Gloss. et Paul. ibi; in sequenti verò casu possidet pro possessore tantùm.

(3) *Treinta años.* Adde l. *hæreditatis, C. de petition. hæred.*

(4) *Menor de veinte et cinco años.* Adde l. fin.

TITULO XV.

DE COMO DEBE SEER PARTIDA LA HERENCIA ENTRE LOS HEREDEROS DESPUES QUE FUEREN ENTREGADOS DELLA, ET OTROSI COMO SE DEBEN AMOJONAR LAS HEREDADES QUANDO CONTIENDA ACAESCIERE SOBRELLAS EN ESTA RAZON.

Leyes del tit. 8. lib. 5. Recop.

ENTREGADOS seyendo los herederos de la heredat et de los bienes del defunto, acaesce muchas vegadas desacuerdo (1) entrellos por razon de las cosas en que son apoderados todos comunalmiente, porque por fuerza han á venir á particion (2). Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de cómo deben seer apoderados los herederos en los bienes de aquellos á quien heredan, queremos aqui decir de cómo los deben partir entre sí, et mostrar qué cosa es esta particion: et qué pro viene della: et quién son aquellos que la pueden demandar et á quién: et quales cosas deben partir et quáles non: et en qué manera debe seer fecha la particion: et desi mostraremos qué poder ha el juez ante quien vienen á pleytos los herederos en razon desta particion.

LEY I.

Qué cosa es particion et qué pro viene della.

Particion es departimiento que facen los homes entre sí de las cosas que han comunalmiente (1) por herencia ó por otra razon, et viene ende grant pro (2) quando es fecha derechamiente; ca se tiran por ellas desacuerdos (3) muy grandes que nascen entre los homes á las vegadas por razon de las cosas que han de so uno, et tiénese cada uno por pagado con su parte quando la ha, et aliñala mejor et aprovéchase mas della.

LEY II.

Quién son aquellos que pueden demandar particion, et á quién, et quáles cosas pueden partir et quáles non, et en qué manera.

Cada uno de los herederos (1) que han derecho de heredar los bienes del finado, puede

C. in quib. caus. in integ. restitut. non est necessar. et l. 9. tit. fin. infrà ead. *Partit.*

TITULUS XV.

FAMILIÆ ERCISCUNDÆ, IN SUMMA.

(1) *Desacuerdo.* Communio solet excitare discordiam, ut hìc, adde l. *in communi*, D. *de servit. urban. prædior.* et l. *cùm pater*, §. *dulcissimis*, D. *de legat.* 2. l. *si non sortem*, §. *si centum*, D. *de condict. indebiti.*

(2) *A venir á particion.* Nam segnius expediunt commissa negotia plures, et naturale vitium est negligi quod commune est, ut se nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur: denique suam quoque partem corrumpi patiatur, qui invidet alienæ, l. 2. *C. quando et quib. quarta pars*, lib. 10. unde divisio quæ procedit de fratrum concordia, laudatur, l. fin. D. *famil. ercis.*

LEX I.

Divisio est communium rerum partitio, et per eam evitantur scandala, et quilibet contentatur parte sua, prædiligens eam, quàm communem. Hoc dicit.

(1) *Comunalmiente.* Nam ubi non est communio, non habet locum divisio, l. *sed si fortè*, et ibi Bartol. D. *de rebus eorum.*

(2) *Grant pro.* Ut in dict. l. 2. *C. quando et quib. quarta pars;* aliquando tamen expedit rem cum alio habere communem, l. *in hoc judicium*, §. *si conveniat*, in fin. D. *commun. divid.* Et adde etiam, quòd titulus divisionis præstat justam causam præscribendi, l. *si ancillam*, §. *si pater*, D. *pro suo*, gloss. fin. et ibi notat Florian. in l. *cum putarem*, D. *famil. ercisc.* et gloss. et ibi notat Paul. in l. 1. *C. communia utriusq. judicii*, Bartol. in l. *cum solus*, D. *de usucapion.* col. 2.

(3) *Desacuerdos.* ut suprà in rubr. sic et Ambros. in lib. *de Abraham*, cap. 3. dicit, divide, ut potius maneat amicitia; indivisa domus duos non sustinet: et adde l. *sancimus*, §. *aliis vero*, versic. *sin autem non in auro*, *C. de donation.*

LEX II.

Quilibet hæredum potest divisionem petere à cohærede hæreditatis defuncti; non tamen debent dividi malæ herbæ, seu potiones, aut libri incantationum, sed comburantur; nec etiam malè acquisita in hæreditate inventa, sed dominis aut eorum hæredibus restituantur, aut eis non inventis, amore Dei dentur. Hoc dicit.

(1) *Herederos.* Quid si sit prodigus unus ex hæredibus, cui bonis interdictum sit? Vide textum singularem in l. *ex castrensi*, in princ. D. *de castrensi pecul.* quòd iste neque provocari potest ad divisionem; quem textum dicit singularem Baldus in l. *jubemus nulli*, *C. de sacrosanct. eccles.* Minor etiam viginti quinque annis, seu ejus curator poterit petere divisionem, ut probari videtur in l.

demandar á los otros que los partan entre sí, et deben seer partidos (2) estos bienes segunt que mandó el testador en su testamento quando lo fizo, ó si murió sin manda deben partir la herencia dél segunt dicen las leyes que fablan en esta razon en los títulos (3) que son puestos desuso. Pero si en los bienes del testador fueren falladas algunas cosas malas (4) asi como pozon (5), ó malas yerbas, ó dañosas melecinas (6), ó libros ó escripturas de encantamientos malos (7) ó otras cosas daquellas que son defendidas que non usen los homes dellas, non las deben partir entre sí, ante decimos que las deben quemar et destroir (8). Otrosi si fallaren en los bienes de la heredat algunas cosas que fuesen mal ganadas, asi como si aquel que las ganó fue home que rescebió ó tovo en su poder algunas rentas del rey et furtó algo dellas (9), ó si furtó, ó robó ó forzó á otro home alguna cosa ó lo ganó de usura (10), non lo deben partir entre sí los herederos, ante decimos que deben tornar (11) et dar estas cosas atales á aquellos cuyas fueron ó á los que lo suyo

Lucius, D. *famil. ercisc.* quod procedit indubiè, quando pupillo vel adulto utile sit, nam aliàs licèt provocari, ipsi provocare non possunt ad divisionem, ut l. *inter omnes*, *C. de præd. minor.* l. *inter pupillos*, D. *de auctor. tutor.* tradit Bart. in dict. l. 2. *C. quando et quib. quarta pars*, et ibi latè Lucas de Penna, col. 3. et 4. Jacob. de Arct. Cyn. et Bald. in l. 1. *C. si advers. transact.* Bald. in l. 1. D. *de rebus eorum*, Bart. et Doctores in l. *si convenerit*, D. *pro socio*, Glos. et Bart. in dict. l. *jubemus nulli*, et tradit etiam Joann. Andr. *in addition. ad Specul.* tit. *de curat.* in rubric. de furioso verò idem est dicendum, quod de minore, secundum Bald. in dict. l. *jubemus nulli*, in princ. cùm gaudeat privilegiis minorum, Gloss. in l. 2. *C. de curat. furios.* De ecclesia etiam vide in dict. l. *jubemus nulli.*

(2) *Partidos.* Concordat cum l. 2. D. eod.

(3) *En los títulos.* Suprà *de testam.* qui est ead. *Partit.* tit. 1. et in tit. 13. ead. *Part.* ubi de successionibus ab intestato.

(4) *Cosas malas.* Concordat cum l. *cæteræ*, §. *mala medicamenta*, D. eod. unde neque venient ista in petitione hæreditatis, prout arguit ibi Baldus.

(5) *Pozon.* Antiquitus in civitate Massiliensi venenum cicuta temperatum publicè custodiebatur, quod dabatur ei, qui aliquid commisisset, propter quod mors esset illi expectanda, ut dicit Florian. referens Valerium Maxim. in dict. §. *mala medicamenta.*

(6) *Melecinas.* Secùs si aliquo admixto possent ad medicinam prodesse, ut in l. 17. tit. 5. *Part.* 5.

(7) *Encantamientos malos.* Hos vocat Jurisconsultus in dict. §. *mala medicamenta*, libros improbatæ lectionis, veluti artis magicæ, vel sortilegiorum, ut habetur 26. quæst. 2. per totum, ubi in cap. *qui sine*, tradit Archidiac. de arte, quæ dicitur *notoria*, per quam quidam scire cupiunt; quæ est inefficax et improbata, ut etiam tradit S. Thom. 2. 2. quæst. 96. ad 1. art.

(8) *Et destroir.* Nota hoc ad mandata confessorum, qui mandant confitentibus, quòd libros improbatæ lectionis comburant, facit l. *damnato*, §. 1. *C. de hæretic.*

(9) *Dellas.* Concordat cum dict. §. *mala medicamenta*, vers. *sed et si quid ex peculatu*, et adde quod habetur in l. 16. tit. 26. 2. *Part.*

(10) *De usura.* Nota benè, quia reprobatur hìc opinio illorum, qui dicebant, quòd cùm in usuris transferatur dominium in usurarium, licèt repeti possent per condictionem indebiti, vel per condictionem ex canone, *de usuris*, per totum, bona quæsita ex usuris per defunctum veniunt dividenda inter hæredes; quam opinionem tenuit Jacob. de Aretin. et Ricar. et sequitur Bald. in l. *bona quæcumque*, *C. famil. ercisc.* et in dict. §. *mala medicamenta*, ubi et idem vult Florian. et etiam Alberic. Contrariam tamen opinionem, imò quòd usuræ non veniant in judicio divisorio, tenuit Odofred. in dict. §. *mala medicamenta*, dicens, quòd si pater in extremis confiteretur, quòd quidquid habet, quæsivit ex usuris, unde mandat restitui, quibus est extortum, et si non apparent, mandat dari pauperibus, et filiis solam relinquat benedictionem; quòd filii non habebunt inter se hoc judicium, neque ista dividere possunt: et tenuit etiam Rofred. in tit. *famil. ercisc.* §. *quantum est*, et etiam Salic. in dict. l. *bona*, qui ponderat ad hoc dictum §. cùm vult, quòd injustè quæsita non veniunt dividenda, et non potest dici quæsitum, quando dominium non fuit translatum: tenuit etiam Guido de Suza relatus ab Alber. et hanc opinionem sequitur Joann. de Anania in rubr. *de usur.* ad fin. et sequitur etiam Socin. consil. 127. col. penult. vol. 3. quæ opinio approbatur hìc, et tene mente, et adde juxta istam materiam, quæ notat Bald. in l. *cum oportet*, in princ. col. 1. vers. *modo quæro*, *C. de bonis quæ liber.* et Alexander in l. *quòd servus*, D. *de acquir. possess.* et Paul. de Cast. in l. *si hæres*, D. *ad leg. Falcid.* in vers. *item nota hic argumentum.*

(11) *Tornar.* Non ergò erit melior conditio possidentis, sed compellendi sunt ad restitutionem; et confert quod notat Bald. in l. 1. in fin. *C. pro socio*, quòd Episcopus poterit compellere socium illius, qui ex pravitate usuraria multa quæsivit, et socio communicavit, ad restitutionem usurarum, licèt iste socius, qui compellitur, non exercuit usuras, allegat l. *quod enim*, D. *pro socio*, et

hobieren de heredar; et si non sopieren ciertamiente cuyas fueron estas cosas que fuesen asi ganadas, entonce se deben dar por Dios (12), porque el alma de aquel que asi las ganó non sea penada por ellas (13).

LEY III.

De quáles ganancias es tenudo el un hermano de dar parte al otro.

Ley 3. tit. 8. lib. 5. Recop.

Todas las cosas que el fijo ganare en mercadoria (1) con el haber de su

Martin. Silla. idem tenentem : et potest induci ista lex, quòd si aliquis faciat majoriam de aliqua re, quam fortè per violentiam comparavit, quòd hæredes non teneantur eam tradere ei, cui est relicta titulo majoriæ : in contrarium tamen est textus, et ibi notat Paul. de Castr. in l. *si à substitulo*, §. *hæres*, D. *de legat.* 1. in fin. et ibi Paul. vers. *in legato autem certæ speciei.* Quid autem si testator facit majoriam de tali oppido cum omnibus, quæ ibi possidet, an venient etiam fundi, quos mala fide possidebat? Vide Bald. quòd non, *C. de verbor. signif.* in rubric. vers. *quid ergò.*

(12) *Por Dios.* Adde quæ habentur in cap. *cum tu, de usur.* et in cap. *cùm sit, de Judæis.* Et an poterunt ista distribui pauperibus per exsecutores testamenti, vel debeat adiri Episcopus, vide per Joan. Andr. in cap. fin. *de testam.* lib. 6. et quibus pauperibus sint danda, an illis, qui sunt in loco, ubi exercuit defunctus usuras vel rapinas, vel pauperibus domicilii defuncti, vide quod in hoc latè tradit Joan. de Ana. referens consilium 32. Frederici in dict. cap. *cum tu*, col. 4. et 5. Et an super istis incertis teneat compositio facta? Paul. de Elcaza. in Clement. 2. *de pœn. et remis.* tenet, quòd non; et refert, et sequitur Joann. de Imola, dicens, esse benè notandum contra componentes cum hæredibus usurariorum super usuris et malè ablatis, quia non videtur valere talis compositio, neque patrocinari quantum ad Deum eis, quibus fit remissio, ut in regul. *peccatum, de regul. jur.* lib. 6. et hanc opinionem sequitur Baldus in l. *post decisionem, C. de furt.* quam sequitur Joann. Ana. in cap. *cum sit, de Judæis.* Cardin. tamen in dict. Clement. 2. in 5. notab. in terminis, quando quantitas est incerta, tenet, quòd Episcopus potest transigere; secùs si sit certa, argumento cap. *quamquam*, in vers. *cæterum, de usur.* lib. 6. et tenet Angel. *in disputat. sua*, incipit, *Hastensis miles*, de quo vide etiam per Socin. in dict. consil. 127. *quantum in præsenti consultatione*, col. 3. et 4. An autem Papa possit absolvere, et liberare à restitutione istorum incertorum, etsi non fiat integrè, vide per Hostiens. in cap. 2. *de pœniten. et remis.* et per Cardin. et Joann. de Imol. in dict. Clement. 2. et tradit etiam Socin. in dict. consil. col. 10. et vide Archiepiscopum Florentin. 2. part. tit. 2. cap. 6. in fin. et Sylvestrum in summa, in parte *restitutio*, la 8. vers. 8. *quæritur.*

(13) *Por ellas.* Si enim defunctus pœnituit, et in vita restitui voluit talia ablata et injusta, etsi alius in se hujus satisfactionem suscepit, non volabit defunctus ad Patriam Cœlestem, nisi completa satisfactione, ut tradit S. Thom. in 4. dist. 15. quæst. 1. art. 1. quæst. 3.

LEX III.

Dividenda sunt inter cohæredes quæsita per filium cum bonis patris; et confert filius arrhas, donationem, et dotem profectitiam fratribus in divisione paternæ hæreditatis, nisi testator ei donet in testamento, vel ne conferantur, exprimat; sed extraneo hæredi non conferet filius cohæres suprà dicta. Hoc dicit.

(1) *Mercadoria.* Habes hìc expressum, quòd omne id, quod lucratur filiusfamilias cum pecunia patris, dicitur peculium profectitium, et totum quæritur patri, et post mortem patris venit conferendum fratribus; et idem habetur in l. 7. tit. 4. *de las labores, é particiones*, lib. 3. *For.* II. et idem voluit Glossa in l. *cum oportet*, in princ. C. *de bon. quæ liber.* et tenet Spec. tit. *de judic.* §. *sequitur*, vers. *quòd si alter filiorum;* et sic videtur, prout et glossator legum Tauri Didacus à Castello dicit in l. 29. in 1. gloss. per istam legem corrigi illam communem Doctorum opinionem, qui in hoc concludebant, quòd quatenus lucrum est attribuendum pecuniæ, dicatur profectitium, et quæratur patri; quatenus verò industriæ et laboribus filii, adventitium, et quæratur filio quoad proprietatem, et non conferatur fratribus post mortem patris; quæ fuit opinio Jacob. Butri. in dict. l. *cum oportet*, et sequitur Bart. et communiter Doctores ibi, et tenet Bart. et Bald. in authent. *ex testamento*, ubi Bald. col. 4. *C. de collat.* et quia hæc materia diffusè scribitur, reperio, quòd Socin. consil. 92. 1. vol. incipit, *circa primum hujus consultationis articulum*, col. antepenult. et penult. et fin. latè tangit istum articulum, et distinguit quinque casus. Primus, quando pater non vult per se negotiari, tamen vult negotiari per personam filii, et ponit filium, ut exerceat mercantias suo nomine; et hoc casu dicatur totum lucrum profectitium, quia filius agit ut gestor negotiationis paternæ, et tenetur pater institoria vel exercitoria, ut *Institut. quod cum eo*, per totum, et facit ad hoc l. *procurator ex re*, D. *de procurator.* cui tu adde quod in hoc notat Bald. in l. *certum*, col. 1. vers. *quæro hic, C. famil. ercisc.* ubi dicit, quòd peculium recipit

padre (2) seyendo en su poder, todas las debe adocir á particion con los otros bienes que fueron de su padre, et partirlas con los otros sus hermanos. Otrosi decimos que la dote (3) ó el arra (4) ó la donacion (5) que el padre diere en casamiento á alguno de sus fijos ó de sus fijas, se debe contar (6) en la parte daquel á quien fue dada, fueras ende si el

incrementum, et totum incrementum dicitur esse peculium ejusdem generis, l. *peculium nascitur*, D. *de pecul.* et si tu dicis, lucrum operæ est adventitium, concedo, dicit Baldus, quando filius operatur sibi; sed hìc videtur operari ipsi patri, cùm ejus opera accedat peculio, quod est in dominio patris, argumento l. *sicut*, D. *de oper. libertor.* et confirmatur, dicit ipse, ponendo casum è contra, videlicèt, finge quòd sit damnum et non lucrum; nunquid hoc damnum attribues operæ et imprudentiæ filii, ut pro aliqua parte resarciat fratribus? Certè non, imò si fratres volunt peculium, conferant ad debitum et ad damnum, ut in dict. l. *certum:* et sic in isto casu planè procedat ista lex Partitarum; et vide ad istum primum casum Socin. consil. 162. vol. 2. ubi notabiliter loquitur. Secundus casus est, secundum Socinum, quando pater non vult negotiari, sed dat pecuniam filio, ut se exerceat, sed ut sibi magis credatur, permittit, quòd negotietur nomine patris; et isto casu dicit concludendum esse, lucrum esse dividendum, secundum theoricam Bartoli, et Baldi et aliorum, quæ est communis, de qua suprà, cùm pater noluit negotiari, et sibi totum quærere. Tertius casus est, quando pater concedit pecuniam filio in peculium profectitium, ut de ea ad libitum disponat, et patitur filium negotiari, non tamen expressè consentit, et tenetur tunc pater ex contractu filii actione tributoria, non in solidum, sed usque ad vires peculii, et concurrit ipse cum aliis creditoribus; non autem potest deducere, quod sibi debetur, ut D. *de tributoria*, per totum, et hoc etiam casu potest procedere secundum eum dicta doctrina communis. Quartus casus est, quando pater concedit pecuniam filio, qui negotiatur patre ignorante, et tunc pater tenetur de peculio, et deducitur quod patri debetur, prout habetur *Institut. quod cum eo:* et hoc etiam casu procedat communis opinio jam dicta. Quintus casus est, quando pater non dat pecuniam filio, sed ipsemet accipit clanculùm, et negotiatur proprio nomine, et iste casus est disputabilis secundum eum, sed tandem concludit adhuc in eo habere locum dictam communem opinionem. Tu cogita super his, cùm lex ista Partitarum ita generaliter et indistinctè loquatur; sed fortè attenta æquitate restringenda sit ad dictos casus, juxta doctrinam Doctorum, maximè cùm etiam id, quod ex laboribus suis filius lucratur, jure etiam isto Partitarum dicatur adventitium, ut in l. 5. tit. 17. *Partit.* 4. ubi etiam vide quæ in ista quæstione dixi. Quid autem si post mortem patris unus ex fratribus exerceat mercantiam, an communicabit lucrum cum fratribus? Vide Bald. in l. *si patruus*, col. 2. *C. communia utriusq. judic.* et Decium consil. 255.

(2) *De su padre.* An hoc in dubio præsumatur, quòd de bonis patris processerit? Vide per Joann. de Plat. in l. *defensionis facultas*, in fin. *C. de jur. fisc.* lib. 10. qui allegat Gloss. decidentem in l. *cum oportet*, in prin. *C. de bon. quæ liber.* et tradit Alexand. consil. 31. *viso testamen.* 4. vol. quòd recurrendum sit in hoc ad conjecturas, et in dubio debet præsumi de bonis patris acquisitum.

(3) *La dote.* Adde l. 1. et per totum, D. *de collat. dotis*, et l. *filiæ dotem*, *C. de collat.* et dict. l. 29. in *Ordinam. Tauri.*

(4) *O el arra.* De donatione propter nuptias dicit l. 1. tit. 11. *Partit.* 4. adde l. *ut liberis*, *C. de collat.* et dict. l. 29.

(5) *Donacion.* De donatione ob causam intellige, Glossa, et Doctores communiter in authent. *ex testamento*, *C. de collat.* et quia de donatione simplici dicitur infrà l. proxima; patet etiam hìc, cùm subdit: *que el padre diere en casamiento.*

(6) *Contar.* Fit enim collatio dotis tanto minus accipiendo, ut in l. *dotis*, *C. de collat.* et fit etiam collatio reipsa dotem conferendo, ut in l. *filiæ licèt*, *C.* eod. aliquando etiam communicando actionem, licèt inanem fortè, ut in authent. *quòd locum*, *C.* eod. et in l. 1. §. *cum dos*, D. *de collat. dot.* et aliquando etiam liberando cohæredes à dote promissa, ut in l. 2. *C.* eod. Bart. in l. 1. §. *filiam*, D. *de collat. dot.* et in l. *pater filium*, in fin. eod. tit. et quando dos est à filia recuperata, fit collatio reipsa ponendo dotem in communi; secundum Bald. in dict. l. *dotis quidem*, et vide l. *filius*, §. *filia*, D. *de collat. dot.* ubi quid, si fiat mora in collatione dotis, et ibi Bart. et Socin. consil. 64. *viso puncto*, 1. vol. Et de expensis factis in dote, qualiter deducantur, vide l. 1. §. *cum dos*, et ibi Bart. D. eod. *de collat. dot.* Socin. in dict. consil. vers. *sexta conclusio:* et si fundus dotalis detractis impensis est pretiosior, quàm fuerit tempore dationis in dotem, et hoc est causatum ex sola temporum mutatione, debet conferri in ea æstimatione, quæ reperitur tempore collationis, secundum Paul. de Cast. in l. *illud*, *C. de collat.* per illum textum: et si effectus fuisset vilior sine culpa filiæ, similiter ea æstimatione debet conferri, qua fuisset repertus tempore mortis, cùm de collatione agit, ut in dict. l. *illud*, et tradit etiam Socin. in dict. consil. vers. *septima conclusio.* Si tamen ultra expensas factas est effectus pretiosior propter plantationem, et non propter mutationem temporum, illud plus, in quo est pretiosior, quàm tempore quo habuit tanquam adventitium, non confertur secundum Paulum, et Doctores ubi suprà, et Socin. in dict. consil. vers. 8. *conclusio.*

Et quid si dos periit sine culpa filiæ, quia vir factus est inops, fortè quia fuit in mari, vel res

padre dixiese señaladamiente quando gela daba ó en su testamento que non querie (7) que gela contasen en su parte. Et esto ha lo gar quando los hermanos tan solamiente he-

dotalis chasmate, vel alluvione periit? Bald. Novel. in tract. *de dote*, charta 9. col. 2. dicit, quòd tunc non imputabitur in legitimam post mortem patris, cùm etiam tunc pater teneatur redotare, si posset, ut in authent. *sed quamvis, C. de rei uxor. action.* et ita dicit se consuluisse. Et an dos quam avus paternus dedit nepti vivente filio patre ejus, mortuo patre imputetur in legitimam, quam debeat habere in bonis patris? Est quæstio latè discussa per Angel. et Alexand. in l. *in quartam*, D. *ad leg. Falcid.* et resolutio videtur esse, quòd, aut constat avum dedisse contemplatione neptis, et non contemplatione filii, et tunc non imputabitur in talem legitimam; si verò dedit contemplatione filii, vel dubitatur, et tunc debet sibi imputari in legitimam debitam in bonis patris, quasi à patre suo dotata sit, l. *sed si plures*, §. *in arrogato*, D. *de vulgar. et pupill.* Quod tamen hodie in regno non procederet, cùm per matrimonium liberetur filius à patris potestate per ll. regni, et sic onus dotandi neptem, quo pater de jure antiquo tenebatur propter filium, l. *dotem quam dedit*, et ibi Bart. D. *de collat. bonor.* l. 8. tit. 11. 4. *Partit.* cesset in isto casu, non potest dici, quòd dos, quæ obvenit nepti ab avo, dicatur profectitia respectu patris, ut sic imputetur, per ea quæ notat Glossa in l. *qui in aliena*, §. *interdum*, in vers. *faciet hæredem*, D. *de acquir. hæredit.* Bart. in l. *quæsitum*, in princ. D. *de legat.* 1. vide per Alexand. in dict. l. *in quartam*, 14. et 15. col. et in consil. 31. *viso testamento*, 4. vol.

Quid autem si filia vivo patre decessit relictis filiis, an dos data filiæ computetur filiis ejus in legitimam? Bart. in dict. l. *in quartam*, col. penult. D. *ad leg. Falcid.* dicit, quòd imputetur et conferatur, per l. *illam*, *C. de collat.* et l. *quoniam novella*, *C. de inoffic. testam.* et per alia, quæ ibi videbis: ex cujus fundamentis potest colligi, quòd hodie de jure regni, cùm filia liberetur à patris potestate per matrimonium, et sic dos data filiæ exivit à patrimonio patris, et in ea habet filios hæredes, non computabitur filiis in legitimam in bonis avi; et ita consuluit Paul. de Cast. in casu ubi erat simile statutum, consil. incipit, *visis et ponderatis omnibus*, et refert et sequitur Decius in l. *illam*, colum. fin. *C. de collation.* Videtur tamen in hoc contrarium esse tenendum etiam de jure regni, per dict. l. 29. *in Ordinam. Tauri*, ibi cum dicit: *ellos, é sus herederos;* et sic etiam hodie de jure regni talis dos imputabitur nepotibus, et tenebuntur conferre eam, per dict. l. 29. et vide in materia notabile consilium Alexand. 4. vol. consil. 23. incipit, *visis dubiis*. Et an istud jus conferendi transmittatur ad hæredes? Vide textum et Bartol. in l. 1. §. *ibidem*, D. *de collat. bonor.*

Sed quid si pater dedit filiæ magnam dotem, et postea in testamento illam instituit in una uncia, et alium filium vel filios in residuo; utrum si filia voluerit habere illam unciam ex testamento, cogatur conferre dotem, quam habuit? Raphael Fulgo. ponit istam quæstionem in l. *si emancipati*, col. penult. *C. de collat.* et concludit, quòd si apparet patrem instituisse filiam in minima parte, eo quòd prius magnam dotem habuisset, tali casu collatio cessabit, quia apparet de voluntate testatoris, argumento l. *ex parte*, §. *intestato*, D. *famil. ercisc.* si verò non apparet de voluntate testatoris, collatio non cessabit, licèt partes sint inæquales; habet tamen filia expeditum remedium, quòd abstineat scilicet à bonis patris, et non cogetur dotem conferre, l. penult. et fin. D. *de collat. dotis:* et facit ad hoc l. 2. §. *si tres*, D. *de collatione*, ibi: « neque indignari eos, si plus conferant, et minus accipiant, quia in potestate eorum fuerit bonorum possessionem amittere; » adde etiam dict. l. 29. *in Ordin. Tauri*, ibi: *pero si se quisieren apartar de la herencia, etc.*

Quid tamen, si filia esset meliorata in tertio et quinto bonorum, et velit prælegatum, et nolit succedere titulo universali ut hæres, an tunc teneatur dotem conferre? Et videtur quòd non, cum tunc non sit locus collationi, ut tradit Jaso in l. *si emancipati*, colum. 12. *C. de collat.* quod tamen intellige, nisi melioramentum cum datis in dotem esset inofficiosum, nam tunc rescinderetur à melioramento, quod esset inofficiosum, juxta notata in l. 1. *C. de inoffic. donation.* et in dict. l. 29. qui enim non vult succedere universaliter, non tenetur conferre nisi ad legitimam, vide per Bald. in l. *si emancipati*, in fin. *C. de collat.* et vide l. *cum responso*, *C. de legat.*

Sed an conferatur id, quod venit ad filium jure primogenituræ, seu majoriæ? Baldus dicit, quòd non, in authent. *ex testamento*, col. fin. vers. 18. cap. *C. de collat.* quod planè procedit in his, quæ veniunt jure antiquæ majoriæ; si verò majoria esset nova, videtur quòd si velit esse hæres, quòd debeat conferre; vide quæ notat Bart. et Alexand. in l. *si patroni*, in princ. D. *ad Trebell.* et audio fuisse pronuntiatum in Cancellaria Granatensi, quòd bona relicta titulo majoriæ imputarentur in legitimam: et sic sequitur, quòd si imputantur, et conferantur, per regulam l. *illud*, *C. de collat.* Conferetur ergo pretium rerum majoriæ novæ, facit l. *omnimodo*, §. *imputari*, *C. de inoffic. testam.* ubi pecunia data pro militia confertur, et idem notatur ibi: de feudo empto à patre, vide Antonium in cap. 1. §. *præterea ducatus*, *de prohibit. feud. alienat. per Freder.* et Martin. Lauden. in tractat. *de majoricatu:* cogitabis super hoc.

(7) *Non querie.* Concordat cum authent. *ex testamento*, *C. de collat.* et intellige, nisi in id quod excedat tertium, et quintum et partem legitimæ, nam quod excederet, tenetur conferre, ut in au-

redan los bienes de su padre ó de su abuelo (8), mas si otro extraño fuese con ellos establescido por heredero, entonce las ganancias sobredichas, ó las donaciones ó dotes que fuesen dadas á los hermanos, non las deben meter á particion con los extraños (9) nin las deben contar en su parte con ellos.

LEY IV.

Cómo las donaciones que el padre face en su vida á algunt su fijo, si deben seer contadas en su parte ó non.

Ley 3. tit. 8. lib. 5. Recop.

En su vida faciendo donacion el padre á su fijo que estodiere en su poder (1), si despues non la revocare (2) fasta su muerte, este fijo atal habrá la donacion que desta guisa fuere fecha libre et quita, et non gela pueden contar en su parte (3) los otros hermanos en la

thent. *unde si parens, C. de inoffic. testam.* et in l. 29. *in Ordinam. Tauri,* et notat Bald. in l. *si emancipati,* in fin. *C. de collat.* et infrà eod. l. proxima, in fin.

(8) *De su padre ó de su abuelo.* Adverte, quòd collatio non habet locum nisi inter descendentes succedentes ascendentibus, et non inter alios, unde inter ascendentes, neque inter transversales, neque inter extraneos, non habet locum, secundum Bart. et Paul. et Alexand. et Doctores in l. *si emancipati, C. de collat.* ubi vide latè per Jason. col. 5. cum sequentibus.

(9) *Con los extraños.* Adde l. fin. vers. *si autem, C. communia utriusque judicii.*

LEX IV.

Donationem inter vivos à patre filio factam, et non revocatam, non confert ipse filius, nisi et ipse cæteris fratribus donata velit sibi conferri: si tamen donatio est immensa revocatur usque ad legitimas cæteris persolvendas. Hoc dicit.

(1) *En su poder.* Innuit ergo ista lex contrarium essè in donatione simplici, quæ fieret filio emancipato, illa enim veniet conferenda cum fratribus, ut in l. *ut liberis, C. de collat.* Bart. in l. 1. §. *neque castrense,* col. penult. D. *de collat. bonor.* et in authent. *ex testamento, C. de collat.* et tradit Alex. in dict. l. *ut liberis,* ubi dicit, quòd ita communiter tenetur: et ita videtur tenendum, licèt Decius in l. *illud, C. de collat.* tenere velit contra istam communem opinionem, per textum in dict. l. *illud,* et procedit, sive tractetur de conferendo donationem aliis filiis, qui sunt in potestate, sive aliis filiis emancipatis, nam etiam emancipati inter se conferunt donationem simplicem, ut tenet Bart. in l. *si emancipati,* in 2. quæst. princip. *C.* eod. ubi Alexand. col. pen. dicit, quòd ista opinio magis communiter approbatur: quod consulendo limitat Decius consil. 59. *licèt in casu proposito,* col. penult. vers. *quinto quia saltem,* quando ex hoc non resultaret inæqualitas inter filios emancipatos, sed in omnibus esset æqualitas; nam si resultaret ex collatione inæqualitas, tunc non deberet fieri collatio inter emancipatos; quod dicit esse de mente omnium Doctorum, considerata dicta ratione Bartoli, vide ibi per eum. Si verò donatio simplex fieret à matre, illa non venit realiter conferenda à dicta l. *illud,* et rationem differentiæ inter matrem, et patrem donantem filio emancipato ponit Bart. in dict. §. *neque castrense,* col. penult. non tamen donatio facta à patre filio emancipato imputabitur in legitimam, nisi à patre sit dictum, ut in l. *si quando,* §. *et generaliter, C. de inoffic. testam.* et tenet Bart. in dict. §. *neque castrense,* col. penult. Hodie tamen per l. 26. *in Ordinam. Tauri,* filius sive suus, sive emancipatus, videtur melioratus in donatione simplici.

(2) *Non la revocare.* Ex hoc apparet, quòd loquitur de donatione simplici, quæ statim non valet, sed morte confirmatur; unde donatio, quæ statim valeret inter patrem, et filium in potestate, prout est in aliquibus casibus specialibus, de quibus notatur in l. 2. *C. de inoffic. donat.* et aliàs, talis donatio simplex veniret conferenda, prout tradit Alexand. in dict. authent. *ex testamento,* col. 2. vers. *ex quo infertur,* et Socin. consil. 91. colum. 4. et 5. volum. 1. cujus contrarium nititur fundare Decius in dict. l. *illud.* Et si esset donatio remuneratoria, quæ habetur quoad collationem sicut adventitium, non confertur, secundum Bald. in dict. authent. *ex testamento,* col. 2. ubi etiam et Alexand.

(3) *Contar en su parte.* Contrarium videtur disponi l. 3. tit. 4. *Partit.* 3. sed dic, ut ibi dixi. Et adverte, quòd ex isto verbo videtur destrui opinio Azonis, qui voluit, quòd quando donatio facta filio in potestate, non tenuit ab initio, sed morte confirmatur, imputetur in legitimam debitam filio, per textum in l. *filium quem habentem,* secundum lecturam Azonis, *C. famil. ercisc.* et tenet Bart. in l. *in quartam,* col. penult. D. *ad leg. Falcid.* et dicit probari in l. *etiam,* §. *sed et si non mortis,* D. *de bonis libert.* et cum Bartolo tenent communiter Doctores, ut tradit Alexand. et Jaso in l. *illud, C. de collationib.* ubi Jaso col. fin. et approbari videtur hìc opinio Angeli in dict. l. *illud,* quæ etiam fuit Jacob. Butric. in l. *illam, C.* eod. quam etiam tenet Paul de Castr. in dict. l. *in quar-*

particion, fueras ende si el padre hobiese dado en casamiento á los otros hermanos alguna cosa segunt que dice en la ley ante desta. Ca si este fijo atal quisiere contar á los otros hermanos en sus partes las donaciones que les el padre ficiera en razon de casamiento, entonce decimos que sea otrosi contada en su parte la donacion que el padre fizo á él en su vida, et esto es porque sea guardada egualdat (4) entrellos. Pero si el padre ficiese tan grant donacion al uno de sus fijos que los otros sus hermanos non podiesen haber la su parte legítima en lo al que fincase, decimos que entonce deben minguar tanto (5) de lo de la donacion fasta que puedan seer entregados los otros hermanos de la su parte legítima que deben haber.

LEY V.

De quáles ganancias non es tenudo el un hermano de dar parte al otro.

Non es tenudo el hermano de adocir á particion con sus hermanos las ganancias que ficiese por sí, que son llamadas *castrense vel quasi* (1) *castrense peculium*, nin las que son llamadas aventicias (2), segunt dice en el título (3) que fabla del poder que han los padres sobre los fijos; ca las ganancias que ficiere en alguna destas maneras sobredichas, quier sea en poder de su padre ó non (4), suyas deben seer libres et quitas de aquel que las ficiere, et los hermanos non han derecho ninguno en ellas. Otrosi decimos que los libros (5) ó las despensas (6) que el padre diese

tam, col. 2. et Decius in dict. l. *illud*, col. penult. eod. quòd jura simpliciter dicunt, quòd donatio inter vivos non imputatur in legitimam, nisi exprimatur, l. *si quando*, §. *et generaliter*, C. *de inoffic. testam.* l. *si non mortis*, in princ. D. *de inoffic. testam.* Tene ergo mente istam legem Partitarum, et vide quæ dixi in dict. l. 3.

(4) *Egualdat.* Sumpta est ex dict. l. *illud*, §. *ad hæc*, C. *de collation.* et tunc insurgit inæqualitas, quando unus filius habet donationem simplicem, alter ob causam; insurgeret enim iniquitas, si ille donatarius ob causam conferret, et donatarius simplex non: ubi ergo unus filius habet donationem simplicem, alter nihil, non insurgit inæqualitas, neque collatio locum habet: eodem modo si unus habet donationem simplicem, et ob causam, et alter ob causam tantùm, tunc ille qui habet duplicem donationem, confert donationem ob causam, et non simplicem, quia tunc inæqualitas non surgit, ita Angel. in dict. l. *illud*, qui etiam ibi in fine dubitat, quid si donatarius simplex non vult conferre, neque petit ut sibi conferatur, an compellatur adhuc ad conferendum? Et concludit, quòd sic, per illam legem; quod intellige quando vult succedere; si tamen nolit succedere, non cogetur, secundum Paul. de Cast. et Decium ibi, et facit l. 29. *in Ordinam. Tauri:* et an sit alius casus, in quo donatio simplex conferatur, vide per Bart. et Paul. de Cast. et Jason. in l. *pactum, quod dotali*, C. *de collationib.*

(5) *Minguar tanto.* Adde authent. *unde et si parens*, C. *de inoffic. testam.* et dixi suprà l. proxima, in gloss. antepenult.

LEX V.

Frater non confert fratribus castrense vel quasi castrense, neque adventitium peculium; neque libros causa studii à patre donatos; neque expensas in studio factas; neque quod militiæ causa expensum fuit à patre cum eo: concernunt enim hæc non tantùm utilitatem privatam, sed et publicam, quæ versatur in militibus et studentibus. Hoc dicit.

(1) *Castrense vel quasi.* Adde l. 1. §. *neque castrense*, D. *de collat. bonor.* et l. *filiæ licèt*, C. *de collat.* et l. *cum duobus*, §. *idem Papinianus*, D. *pro socio;* unde et clerici, qui veniunt ad successionem cum aliis fratribus, non conferunt suum peculium, quod in clericatu degentes acquisierunt, l. *sacrosanctæ*, et ibi Bald. C. *de Episc. et Cleric.*

(2) *Aventicias.* Concordat cum l. fin. C. *de collation.* et limita, et intellige, ut per Jason. ibi quando tractatur de successione patris, quod et satis probatur hìc.

(3) *En el título.* Suprà 4. *Partit.* tit. 17. l. 5. 6. et 7.

(4) *O non.* Vides hìc clarè decisum, quòd neque emancipatus confert adventitia; unde cessat dubium, quod tradit Decius in dict. l. fin. ubi etiam Jaso dicebat, quòd posset disputando teneri illa opinio Jacobi de Rave. in l. *si emancipati*, C. eod. quòd dispositio dictæ l. fin. non procederet in filiis emancipatis; approbatur ergo hìc contraria opinio, quæ erat communis: et adde Azon. C. *de collat.* in summa, in fin. dum tenet sublatam jam in hac materia collationum differentiam inter suos, et emancipatos, de qua vide per Bart. et Doctor. in l. *si emancipati*, C. eod. et limita nisi respectu donationis simplicis, ut dixi l. proxima, in gloss. 1.

(5) *Los libros.* Adde l. *quæ pater*, D. *familiæ ercisc.* et l. 3. tit. 4. suprà, 5. *Partit.* Gloss. et ibi Bart. et Bald. in l. *filiæ cujus*, C. *famil. ercis.* Bart. in l. 1. §. *neque castrense*, D. *de collat. bonor.* Cujus distinctio quoad libros, de quibus hìc, magis communiter approbatur, prout attestatur Alex. in l. *si donatione*, C. *de collat.* et pondera verbum

al uno de sus fijos para aprender alguna ciencia en escuelas, non gela pueden contar en la su parte los otros hermanos en la particion. Et eso mesmo decimos que las despen-

hujus legis, cùm dicit *diese*, ex quo comprobatur prima conclusio Bartoli in dict. §. *neque castrense*, quòd si libri sunt empti à patre nomine filii, sed non traditi, non videtur donatio, et sic filius non haberet libros illos præcipuos. Item et si pater non dedisset libros ipsos, sed pecuniam ad eos emendos, quòd idem erit, ut tales libri, sic ex illa pecunia empti, non conferantur; non enim videtur minor præsumptio donationis, quando datur filio pecunia, ut ipse suo nomine emat, quàm si à patre nomine filii emptio facta sit, et traditio: et ita consuluit Cuma. consil. 40. Corneus consil. 225. col. 2. vol. 1. Decius in dict. l. *si donatione*, col. fin. licèt Anton. de But. aliud voluerit consil. 39. Item pondera in hoc de libris istam legem Partitarum, cùm dicit, *para aprender*, et dictam l. 3. cùm dicit, *con que la aprisiese*, ex quibus colligitur, quòd filius solùm debet habere præcipuos libros datos ad addiscendum in studio, non verò libros ad hoc non necessarios. Unde si ultra libros ad hoc necessarios pater daret alios libros, illi essent conferendi; in datis verò ad addiscendum, sive ad hoc fuissent empti, et traditi, sive pater eos aliàs habens dedit filio, statim valet donatio, etiamsi filius sit in potestate; neque pater posset revocare, ut colligitur ex dict. l. 3. in fin. quidquid aliàs in hoc velint Bart. et Paul. de Cast. in dict. l. *filiæ cujus*, et Bald. in dict. l. *si donatione*, in fin. et sic quòd approbetur per istas ll. opinio Odofred. et aliorum, qui tenuerunt, quòd libri dati filio scholari sint ipsius præcipui, quasi sint in quasi castrensi peculio; de aliis verò libris non necessariis ad addiscendum, licèt fortè necessarii, vel utiles ad munus advocandi vel judicandi, non tenebit donatio inter patrem et filium in potestate, nisi morte confirmetur; nisi pater dedisset eos filio jam doctori, quia tunc transiret donatio in peculium quasi castrense: et idem si postea efficeretur doctor vivo patre, secundum Bart. et Paul. ubi suprà, et Decium in dict. l. *si donatione*, col. fin. ubi post aliquos alios hoc limitat, nisi resultaret magna inæqualitas inter fratres, quod quando sit, judicis arbitrio committitur: et facit etiam ad hoc quod notat Angel. in l. *filiæ licèt*, ad fin. *C. de collation.* ubi dicit, quòd quando esset aliqua præsumptio, quòd pater non habuerit animum donandi, veluti, si ejus patrimonium non erat ita amplum, et habeat plures filios, et libri erant multi, et magni valoris, non est verisimile patrem voluisse depauperare alios, quibus opes magis necessariæ sunt, quàm studentibus, et sic tali casu libri essent conferendi: et nota quòd his casibus, in quibus filius teneretur libros conferre, satis est, si pro libris conferat æstimationem librorum, secundum Bald. in l. *Macedoniani*, *C. ad Macedon.* per Gloss. in l. *Nepos Proculo*, D. *de verb. signific.* tradit etiam Decius in dict. l. *si donatione*, in fin. et voluit etiam Paul. in dict. l. *filiæ cujus*.

(6) *O las despensas.* Adde dictam l. 3. tit. 4. 5. *Partit.* et Bart. in dict. l. 1. §. *neque castrense*, colum. 4. vers. *quæro, hìc loquitur*, ubi notabiliter dicit, quòd si apud patrem esset pecunia castrensis vel quasi castrensis peculii, vel adventitia, ut bona materna existentia in pecunia, tunc in dubio de tali pecunia videtur datum, argumento l. *Nesennius*, D. *de negot. gest.* subdit Bartolus et aliam rationem, dicens, præterea pater est legitimus administrator adventitiorum, ideò in dubio præsumitur facere administratorio nomine, l. *cum post*, §. 1. D. *de administr. tutor.* et ista ratio Bartoli videtur concludere, etiamsi filius non haberet pecuniam in bonis maternis: et facit ad hoc, quod notat idem Bart. in l. *Stichus*, D. *de pecul. legat.* et subdit Bart. non obstare l. fin. *C. de dotis promission.* quia illud in dote et donatione propter nuptias, ad quod onus pater tenetur, et cogitur, l. *capite trigesimo*, D. *de ritu nuptiar.* sed ad expensas studii pater cogi non potest. Et ideò in dubio præsumendum est, expendere de bonis filii, allegat textum, quem dicit ad hoc videri expressum, in l. fin. D. *de petit. hæred.* Adverte tamen, quòd istud, quòd pater non tenetur, neque cogi possit ad expensas studii pro filio, limitari debet, præterquam in studiis necessariis, sine quibus homo secundum consuetudinem et conditionem suæ personæ vivere non potest, ut quòd addiscat grammaticam, et similia, ad hoc enim tenetur pater, velut ad impensam necessariam; secùs autem in studiis in quibus homines dicuntur militare, et sine quibus quis potest honestè vivere secundum conditionem suæ personæ, quo casu procedit primum dictum; ita declarat Bart. in l. *de bonis*, §. *non solum*, D. *de Carbon. edict.* vide etiam per Lucam de Penna in l. 1. *C. qui ætate*, lib. 10. Item nota, quòd si filius malè consumat, quod sibi datur in studio, vel pro libris, quòd illa pecunia computabitur sibi in legitimam, secundum Bald. in authent. *quod locum*, col. 1. vers. *ultimò nota*, *C. de collat.* et tradit etiam Joann. de Plat. in l. *licèt*, *C. de Decurion.* lib. 10. et Angel. in l. *filiæ licèt*, *C. de collat.* de eo, qui miser, et ignorans in patriam redit; et adde Bald. in l. *si filiusfamilias*, *C. famil. ercisc.* quòd quando filius non studet, cùm tunc libri non sint ejus arma, tunc judicatur, ut simplex peculium. Et de obligationibus, quas filius fecit in studio, an teneantur solvere fratres? Vide per Bald. in dict. §. *imputari*, et in l. *filiæ cujus*, col. 4. *C. famil. ercisc.* ubi post Bart. concludit, quòd si factum est in vita patris tale debitum occasione studii, et est licitum et honestum, quòd fratres tenentur solvere de communi, per jura ibi allegata: et ibi vide, an filius possit perficere studium mortuo patre communibus expensis;

sas que el padre ficiere faciendo armar caballero (7) alguno de sus fijos, dándole armas, et caballo et las otras cosas (8) que le fueren meester por razon de caballeria, quel non deben seer contadas en la su parte, et esto es porque los caballeros quando toman armas et los otros que aprenden las ciencias (9), non facen esto tan solamiente por pro de sí mesmos, mas aun por pro comunal de la gente et de la tierra en que viven.

LEY VI.

Cómo la dote ó el arra que rescibe el padre por su fijo ó por su fija non debe venir á particion entre los otros hermanos.

Dote ó arra seyendo dada de otro al padre (1) por razon de casamiento de su fijo ó de su fija (2), aquello quel fuese dado en esta manera en salvo finca al fijo ó á aquella fija por quien fue dada, et nol pueden demandar parte della los otros hermanos nin la deben haber; et esto es por el encargo quel finca de mantener el casamiento con aquella dote, et porque tales bienes non es tenudo de partir el hermano nin la hermana con los otros. Mas si el padre diese dote por su fija ó por su fijo, ó ficiese donacion ó arras á su muger, entonce debe seer guardado lo que diximos desuso en la ley que comienza: Todas las cosas. Otrosi decimos que si el fijo ficiese algunas debdas en vida del padre por su mandado (3) ó que se tornaron en pro dél, que tales debdas como estas deben seer pagadas comunalmiente de los bienes de la heredat del padre. Et aun decimos que si alguno de los herederos rescibiese (4) los frutos de la heredat, que tenudo es de los adocir á particion entre los otros herederos, et si algunas despensas (5) fizo á pro de la heredat ó en coger los frutos, debe seer entregado dellas, et lo al que finca deben partir entre sí como sobredicho habemos.

LEY VII.

Quáles de los herederos deben tener los previllejos et las cartas de la herencia quando el testador non lo hobiese mandado.

Previllejos ó cartas seyendo falladas en los bienes de la heredat, si los herederos fueren muchos aquel los debe tener en fieldat que mayor parte (1) hobiere en la herencia, et otrosi debe dar traslado dellos á los otros

et per Bart. in dict. §. *nec castrense*, col. fin. et adde Bart. in l. *Lucius*, §. *idem respondit*, D. *ad municip.* et Joan. de Plat. in l. unic. *C. de peric. success. parent.* lib. 10. et Alber. in l. *si filia*, §. *Neratius*, D. *famil. ercisc.*

(7) *Armar caballero.* Adde l. 1. §. *neque castrense*, D. *de collat. bonor.* et l. *si filiusfamilias*, *C. famil. ercisc.*

(8) *Las otras cosas.* Vide in dict. l. *si filius*, et D. *de castrensi pecul.* per totum.

(9) *Que aprenden las ciencias.* Nota hìc, cùm æquiparat scholarem addiscentem militi armatæ militiæ, et facit pro dicto Odofredi, quod suprà retuli in glossa super parte *los libros*: et nota hìc, quòd interest reipublicæ, quòd civitas sapientibus hominibus repleatur, vide *in proœmio Institut.* in fin. et l. *advocati*, *C. de advocat. diversor. judic.* et l. *laudabile*, et l. 1. *C. de stud. liberal. Urbis Romæ*, lib. 11.

LEX VI.

Non tenetur filius dotem aut donationem propter nuptias in ejus matrimonio patri per extraneum datam conferre: et anteà deducantur de communi debita filii in patris utilitatem contracta: et etiam expensæ causa prædiorum aut fructuum factæ, sunt inter fratres communiter dividendæ. Hoc dicit.

(1) *Al padre.* Etsi habeat filium in potestate.

(2) *O de su fija.* Concordat cum l. *si filia nupta*, §. *hoc amplius*, et cum l. *si maritus*, in fin. et l. *fundus qui*, in princ. D. *famil. ercisc.* et adde quod notat Specul. tit. *de judic.* §. *sequitur*, vers. *quid si communione manente*, et l. *uxor*, *C. famil. ercisc.* et Bald. novell. in tractat. *de dote*, fol. 35. col. 4. in 30. et 31. privileg.

(3) *Por su mandado.* Concordat cum l. *si filia*, §. *si filiusfamilias*, D. *famil. ercisc.* et cum dictis Azon. *C.* eod. in summa, col. 4. vers. *item debita.*

(4) *Rescibiese.* Sive eos percipiat post aditam hæreditatem, sive antea, ut in l. *inter cohæredes*, §. *fructus*, D. *famil. ercisc.* et l. *non est ambiguum*, *C.* eod. et l. *item ex diverso*, D. eod.

(5) *Despensas.* Concordat cum l. *his consequenter*, §. *sumptum*, D. *famil. ercisc.* et l. *hæredes*, §. *si unus*, D. eod.

LEX VII.

Non dividantur instrumenta hæreditaria, sed sint apud hæredem majoris partis, et det cæteris copiam: sed si sunt æquales, teneat ea honoratior, et antiquior, et melioris famæ, nisi sit fœmina, cui etiam nobiliori præfertur masculus: si autem in omnibus sunt æquales, sorte dirimatur, aut donec concordent, deponantur. Hoc dicit.

(1) *Que mayor parte.* Concordat cum l. *si quæ*

herederos et mostrarles el original dellos quando meester les fuere. Et si los herederos fueren eguales en las partes de la herencia, aquel los debe tener en fieldat que fuere mas honrado (2) et mas anciano (3) et de mejor fama; pero si muger ha entrellos, maguer sea mas honrada ó de mas alto logar que los varones, por todo eso non los debe ella tener, mas alguno de los varones. Et si fueren éguales en las partes de la heredat, et en honra et en las otras cosas, entonce deben echar suertes qual dellos los terná, et aquel á quien cayere la suerte los tenga et dé traslado dellos á los otros, segunt que es sobredicho; et si acaesciere que se non acuerden en esto facer, entonce decimos que los deben meter en fieldat en sacristania de alguna eglesia que los guarden fasta que sean avenidos.

sunt cautiones, D. *famil. ercisc.* et cum notatis per Azon. C. eod. in summa, col. 3. vers. *item veniunt tabulæ, vel cautiones.* Si autem alicui hæredum prælegatæ sint cautiones, vel instrumenta, tunc traduntur ei; sed non priusquam hæredes descripserint, et cavebit hic prælegatarius, ut quoties desideratæ fuerint rationes, fiet copia illarum, l. *Pomponius,* D. eod. et infrà l. proxima.

(2) *Mas honrado.* Nota hìc de digniori præferendo, adde l. *procurator, C. de edend.* ubi Baldus dicit, quòd in his, quæ jam essent ordinata, superveniens dignitas nihil operaretur, et allegat ibi bonas leges; si tamen dignior factus esset posteà vilior propter maleficium, instrumenta essent eidem auferenda, et deponenda penes digniorem, quia instrumenta penes vilem personam non debent stare, elideretur enim ex hoc virtus instrumenti, vide ibi per eum. Et quid si magis dignus et idoneus, penes quem sunt deposita instrumenta, moriatur, an auferri debeant ejus hæredi, ut dentur alteri magis idoneo, quàm sit illius hæres? Florian. movet quæstionem in dict. l. *si quæ sunt,* et relinquit cogitandum: et fortè ex dictis Baldi ubi suprà, videtur decidi, quòd non, nisi talis hæres sit factus vilis propter maleficium. Et dominus habens directum dominium censetur dignior, quàm habens utile, ut tradit Bald. in l. 2. col. 1. in 2. lectur. C. *de jure emphyteut.* Ille etiam debet prius suum votum deponere, qui est dignior, ut habetur in Ecclesiastico: *loquere, major natu, decet enim te primum verbum,* et tradit Bald. in cap. 1. *de controv. feud. apud pares term.* et videbis in hoc decisionem primam in decision. Neapolitan. Mathæi de Afflict. ubi facit mentionem de isto dicto Baldi, ubi tradit, quòd senior debeat ultimò votare: et adde, quæ tradit Specul. tit. *de advocat.* §. *jam nunc videndum,* vers. *juniores tamen,* et in tit. *de disputation.* et *allegat. advocat.* §. *post hoc,* in fin. Quid autem de instrumentis rei legatæ, an adhùc debeant remanere penès hæredem, vel tradi debeant legatario, vide in l. *instrumenta, C. de fideicom.* et Baldum in l. *si prædiorum, C. ad leg. Falcid.* ubi dicit, quòd remanere debeant penès hæredem originalia, per dict. l. *instrumenta,* nisi tota res sit legata, quia tunc etiam originalia debentur accessoriè, allegat Specul. tit. *de instrument. edition.* §. *nunc aliqua,* vers. *sed quæritur.*

(3) *Mas anciano.* Concordat cum l. fin. D. *de fide instrum.* et de qua sumpta fuit ista lex: et pondera cùm dicit seniorem et honorabiliorem, nam tunc senior præfertur, cùm cætera sunt paria; si enim constaret de alterius pleniore fide vel virtute, tunc major ætas vel annorum numerus non esset attendendus, sed eligetur habens majorem fidem vel virtutem, in authent. *de monach.* §. fin. et l. *potioris, C. de offic. rector. provinc.* Item et si non constet de alterius pleniore fide, si tamen ætas unius est magis apta naturæ rei, de qua agitur, ille præfertur, l. *præcipiunt,* D. *de ædilit. edict.* l. *ob carmen,* §. fin. D. *de testib.* et Florian. in dict. l. fin. et nota hìc de prærogativa seniorum, et adde, quòd ad seniorem pertinet convocatio capituli, ubi non est alius deputatus, secundum Innoc. in cap. 1. *de majorit. et obed.* et vide Archidiac. in cap. *Domino sancto,* 50. dist. et dicit Bald. in §. *prætereà ducatus, de prohib. feud. alien. per Freder.* quòd si dominus feudi decedit pluribus filiis relictis, quòd ipsi inter se ordinabunt, cui eorum præstetur fidelitas, et si non ordinant, quòd vel vassallus possit eligere, cui præstet, secundum quosdam, vel secundum eum, quòd faciet fidelitatem antiquiori, per textum in dict. l. fin. D. *de fide instrum.* et per notata per Innoc. ubi suprà. Item in beneficiis conferendis præferendus est senior, ut tradit Barbat. consil. 23. *scripsit Psalmista,* 1. vol. Rochus *in tractat. de jur. patronat.* fol. 8. col. 3. ubi etiam allegat quoddam consilium Baldi. Et ubi duo præsentarentur ad regimen hospitalis, senior in dubio esset præferendus, ut tradit Rochus in eod. tractat. fol. 19. col. 1. allegans Baldum in dict. consil. *quod inveniens,* 4. volum. secundum noviorem impressionem, consil. 167. incipit, *ordinatio testamenti,* et claves custodiæ debent esse penes seniorem, l. *cum pater,* §. *pater pluribus,* D. *de legat.* 2. et ubi sunt duo extrema, et dubitatur de medio, cui extremorum debeat applicari, vel à quo denominari, applicari debet, et denominari à vetustiori, tanquàm à nobiliori, l. *in finalibus,* ubi Florian. D. *finium regundor.*

LEY VIII.

Cómo aquel que tiene los previllejos et las cartas de la herencia por mandado del testador, las debe mostrar á los otros herederos cada que les fuere meester.

Mandando el facedor del testamento señaladamiente á alguno de los herederos (1) que él tenga en su poder et en guarda los previllejos ó las cartas de las cosas de su herencia, decimos que enante que sea entregado de tal manda debe dar el traslado á los otros que son herederos escriptos en el testamento con él. Et otrosi les ha de dar recabdo que cada que meester hobieren el original de aquel previllejo ó daquella carta para mostrarlo en juicio ó fuera de juicio que lo muestre. Et aun decimos que si ficiese manda el testador á alguno de los herederos apartadamiente de algunt siervo que hobiese seido su mayordomo (2) et que hobiese tenido en su poder los escriptos de las rentas et de las despensas de los bienes del finado, non debe seer entregado del siervo aquel á quien es mandado fasta que dé cuenta (3) á los otros herederos de todas las cosas que tovo en su poder.

LEX VIII.

Si testator jussit penes aliquem hæredem instrumenta esse, prius debet cæteris copiam dare, et cavere de edendo originali, si opus fuerit. Item servo administratore cohæredi prælegato, prius est cæteris reddenda administrationis ratio, quàm cohæredi servus tradatur. Hoc dicit.

(1) *Alguno de los herederos.* Concordat cum l. *Pomponius*, D. *famil. ercisc.*

(2) *Mayordomo.* Adde dict. l. *Pomponius*, in princ.

(3) *Fasta que dé cuenta.* Infert ex hoc Florian. in dict. l. *Pomponius*, in princ. quòd si testator legavit ancillam, quæ texebat telam, vel banchale, vel quid simile, quòd hæres non teneatur illam tradere legatario ante illud opus completum, et quòd cùm ista redditio rationis retardet istam præstationem, debeat etiam retardare exsecutionem personalem in talem actorem; et facit etiam l. *cum servus*, D. *de condition. et demonstrat.* et in cap. 1. *de oblig. ad ratiocin.* et adde quod notat Bald. in l. 1. *C. de servo commun. manum.* et Joan. de Plat. in l. 1. *C. de reis postulat.* lib. 10.

LEY IX.

Quando la particion es fecha delante del judgador ó por su mandado, cómo deben dar recabdo los unos á los otros de facer sanas las cosas que copieren en parte de cada uno dellos.

Por facer particion de los bienes que han en uno los herederos viniendo delante del judgador, débeles de su oficio mandar despues que la particion es fecha, que den recabdo (1) los unos á los otros que si alguno otro extraño demandase despues alguna cosa de las que cayesen en parte á alguno dellos mostrando que ha derecho de la haber toda ó parte della, que si le venciere por juicio, los otros herederos sean tenudos de facerle emienda de aquello que asi perdiese. Pero si el padre ó el testador partiese él mesmo (2) la heredat en su vida entre los herederos ó en su finamiento, si despues que él finase venciesen á alguno dellos en juicio de alguna de las cosas quel vinieron en su parte, entonce los otros herederos non serien tenudos de facerle emienda ninguna.

LEX IX.

Facta judicialiter hæreditatis divisione, judex faciat cohæredes ad invicem de evictione promittere: sed si à patre vel testatore sit facta divisio, non tenetur unus alteri re suæ partis evicta. Hoc dicit.

(1) *Que den recabdo.* Concordat cum l. *hæredes*, §. *item curare*, D. *famil. ercisc.* et licèt ista cautio non præstetur, adhuc agetur de evictione, ut tenet Azo *C.* eod. in summa, col. fin. vers. *est autem judicis officium*, et Gloss. in dict. §. *item curare*, et probatur in l. *si familiæ*, *C.* eod. ubi vide glossam notabilem in ista materia, et Decium consil. 411.

(2) *Parliese él mesmo.* Ortum habet à l. *cum pater*, §. *evictis*, D. *de legat.* 2. et limita, nisi respectu legitimæ, per l. *scimus*, in princ. *C. de inoffic. testam.* et notat Alberic. in dict. l. *hæredes*, in §. *nihil*, et in dict. §. *item jurare;* et vide circa istam divisionem, quæ fit à testatore, Bartolum in l. *qui Romæ*, §. *duo fratres*, in fin. *quæstion.* D. *de verbor. obligat.* Limita et istam l. et dictum §. *evictis*, in re per testatorem possessa; secùs verò si non esset possessa, ut vult Bart. in dict. §. *evictis*, dum respondet ad l. *cum alienam*, in fin. *C. de legat.* Limita etiam hoc habere locum, nisi constaret de voluntate testatoris fuisse, quòd æqualitas esset inter hæredes servanda, ut tradit Decius consil. 549. incipit, *consuluit excellentissimus*, in 2. dubio.

LEY X.

Qué poderio ha el juez ante quien vienen á pleyto los herederos en razon de la particion.

Poderio ha el juez ante quien ficieren los herederos la particion de la mandar facer en la manera que él entendiere que será mas guisada (1) et mas á pro dellos, et por ende quando él viese que alguna casa ó viña (2) que debie seer partida entrellos se menoscabarie mucho (3) por facer partes della, bien puede mandar que la haya toda el uno ó los dos (4), et puede facer obligar á aquel ó á aquellos que la hobieren, que den por su parte á cada uno de los otros tantos maravedis quantos él asmare (5) que podrien valer las sus partes que habrien en aquella casa ó en aquella viña si partida fuese. Et eso mesmo debe facer en las cosas que son atales que se non pueden partir segunt natura guisadamiente, asi como caballo ó otra bestia; ca débenlo apreciar quanto vale et darlo al uno et mandarle que segunt aquel apreciamiento que dé su parte á cada uno de los otros en dineros; et los herederos son tenudos de facer lo que el juez les mandare en esta razon. Otrosi decimos que levantándose desacuerdo entre los herederos ó entre otros con quien hobiesen sus heredades vecinas sobre los mojones ó los términos de algunt campo ó de otra heredat (6) de la herencia, de manera que se non puedan avenir á

LEX FINALIS.

Judex tenetur interponere vices suas inter cohæredes discordantes ad invicem, ut commodè et sine damno fiat divisio. Item orta quæstiōne de confinibus, vadat illùc judex, et si potest per antiquos limites determinare, benè quidem; aliàs novos limites fieri mandet, et parti non obedienti pœnam arbitrariam imponat. Hoc dicit.

(1) *Mas guisada.* Concordat cum l. *item Labeo*, §. 1. et cum l. antepenult. D. *famil. ercisc.* et cum §. *si familiæ, Institut. de offic. judic.* unde et adjudicare posset judex uni proprietatem, alteri usumfructum, l. *si quis putans*, §. *officio*, D. *commun. dividun.* quod dicit notabile Azo *C. famil. ercisc.* in summa, col. fin. vers. *item, quod notabile est*, et semper intellige existente justa causa, ut subjicit ista lex: et Glossa invenit contra malevolos et pessimos hæredes, qui livore moti volunt hæreditarias possessiones dividi per sulcos, vel particas; non enim debet fieri divisio, ita ut patrimonium corrumpatur, vide Gloss. in l. 2. *C. quando et quibus quarta pars*, lib. 10.

(2) *Casa ó viña.* A fortiori si sit equus, vel bos, secundum Odofred. et Florian. in dict. l. antepenult. et habes infrà in ista lege; Florian. ubi suprà, idem de navi dicit, reprehendens factum Fabii Labconis, qui cùm à Rege Antiocho, quem bello superaverat, ex fœdere acto deberet accipere dimidiam partem navium, medias omnes secuisse fertur, ut eum tota classe privaret, ut refert ad hoc Valerius.

(3) *Mucho.* Nota hoc, et facit l. *nam et si fur*, in fin. et quæ ibi notantur per Gloss. et Doctor. D. *si cert. petat.* et illa res non dicitur posse dividi, quæ si divideretur, esset cum deterioratione, ut hic, et tradit Bald. in l. *sancimus*, in fine, in princ. *C. de donation.*

(4) *O los dos.* Concordat cum juribus, de quibus in glos. 1. cum l. 1. et l. *ad officium*, *C. commun. divid.* et cum §. *quædam*, *Institut. de action.* et intellige, quòd illi vel illis est per judicem adjudicanda, qui vicerint in licitatione, ut in dict. l. 1. et l. *ad officium*, et debet tota res æstimari et licitari, ut in l. *Mævius*, §. fin. D. *famil. ercisc.* et notat Glossa in dict. l. 1. *C. commun. divid.* cùm enim res commodè dividi non potest, veniendum est ad licitationem, ut in dict. l. 1. et l. *ad officium.* Dicit tamen Bald. in l. *sancimus*, in princ. circa fin. *C. de donat.* quòd si tu et ego habemus commune hospitium, et non potest commodè dividi, quòd judex debet deferre licitationem habenti majorem partem, quia aliquid debet operari major pars. Et adverte, quia Jaso in §. *quædam, Instit. de action.* colum. 8. versic. *dicebat tamen singulariter Baldus*, aliter refert istud dictum Baldi, scilicèt, quòd Baldus velit, quòd si in licitatione rei, quæ non potest commodè dividi, consortes sunt pares, quia neuter offert majus pretium altero, quòd hoc casu præferatur habens majorem partem; quod (licèt secundum eum Baldus apertè non dicat) placet Jasoni, per textum in dict. l. *sancimus*, in princ. et per ea quæ notat Baldus post Glos. in l. fin. *C. communia de legat.* certè Baldus non dicit, quod à Jasone refertur, sed prout retuli superius, et sic quòd habens majorem partem sit primus, qui licitet; et si habens minorem plus non offerat, res maneat apud habentem majorem partem licitantem; quod tamen satis in idem recidit cum intellectu Jasonis. Admittitur aliquando tertius ad licitationem ex causa, secundum quod habetur in dict. l. *ad officium.* Quid tamen si talis tertius sit animosus plus offerens, quàm res valeat? Vide per Bald. in dict. l. *ad officium*, et per Jason. in dict. §. *quædam*, et per Angel. et Imol. in l. *qui Romæ*, §. *cohæredes*, D. *de verbor. oblig.*

(5) *Quantos él asmare.* Hoc procederet, quando cohæredes, vel consocii non essent concordes in licitando, tunc enim æstimatio rei fit judicantis arbitrio, vel per peritos in arte electos per judicem, ut declarat Angel. in l. 2. *C. commun. divid.* ad fin.

(6) *Campo ó de otra heredat.* De rustica intel-

partirlo, entonce para toller tal desacuerdo debe ir el juez al campo ó á aquella heredat et veer (7) que es aquello sobre que se desacuerdan; et si fallare hi mojones antiguos (8) por que lo pueda determinar, debe hi facer aquello que entendiere que será mas guisado porque cada uno haya su derecho. Et si los mojones ó los términos fuesen entremezclados de guisa que el mojon ó el término de la heredat del uno entre en la del otro, si por aquella entrada puede nascer contienda entrellos, entonce debe mandar mudar los mojones et ponerlos de manera que aquella contienda pueda seer t llida, et debe condenar á aquel á quien acresciere en la su heredat por razon del mudamiento de los mojones que dé al otro tantos maravedis quantos entendiere que valie la tierra quel tomó por endereszar los mojones (9). Et los herederos et los otros que vienen á la particion deben obedescer al juez en estas cosas sobredichas, et á los que lo non ficiesen puédeles poner pena de pecho segunt su alvedrio fasta que gelo faga facer.

TITULO XVI.

DE COMO DEBEN SEER GUARDADOS LOS HUERFANOS ET LOS BIENES QUE HEREDAN DESPUES DE MUERTE DE SUS PADRES.

Huerfanos fincan á las vegadas aquellos que heredan los bienes de otro por parentesco ó por testamento; pero ha meester que tambien ellos como sus cosas sean puestas en buen recabdo de manera que por mengua de edat non pierdan nin menoscaben de lo suyo. Onde pues que en los títulos ante deste dixiemos en qué manera puede home ganar las herencias et los bienes de otro por testamento ó sin él por razon de parentesco; queremos aqui decir de cómo deben seer guardados quando aquellos que los heredan son de menor edat: et mostraremos qué cosa es esta guarda, á que dicen en latin *tutela*: et á quién debe seer otorgada: et quántas maneras son della: et quién puede seer guardador de los huérfanos et por cuyo mandado: et quáles non lo pueden seer: et en qué manera deben facer esta guarda tambien de las personas de los menores como de sus bienes: et en qué logar debe seer criado el huérfano et con quién: et fasta quánto tiempo debe durar la guarda et el oficio dellos: et cómo et quándo deben dar cuenta de tales bienes como estos.

lige, nam inter prædia urbana non datur hoc judicium finium regundorum, l. 4. §. *hoc judicium*, D. *finium regundor.*

(7) *Et veer.* Concordat cum l. *si irruptione*, in princ. et §. *ad officium*, D. *finium regundor.* et nota de visione judicis oculari, quæ confert in multis, de quibus per Alber. in dict. §. *ad officium.*

(8) *Mojones antiguos.* Concordat cum l. *in finalibus*, D. *finium regund.* et standum est finibus antiquis, nisi moveri probentur, ut hic, et in dict. l. *in finalibus*, et l. 2. et ibi Bald. *C. finium regund.* ubi etiam dicit Baldus, quòd termini apparentes habentur loco instrumentorum, et quòd quanto antiquiores, tanto sunt efficaciores, et ubi isti non apparerent, probantur fines per libros antiquos, vel per testes et famam cum aliis adminiculis, cap. *cum causam, de probation.* cap. *cum olim, de censib.* et speciale est in finibus, quòd per argumentum probentur, secundum Joann. Andr. in cap. *si Papa, de privileg.* lib. 6. et vide per Florian. in dict. l. *in finalibus*, et Decium consil. 109. et adverte, quòd ubi esset incertitudo de limitibus intermediis, extrema autem essent certa, accepta chordula debet mensurari de uno extremo certo ad aliud certum, et media debent regulari per ista extrema, quia ex extremis colligitur medium, ut in cap. *quia sunt culpæ*, et ibi notat Glossa, 28. dist. et vide Gloss. in cap. *in die, de consecrat.* dist. 5. et Specul. tit. *de probat.* §. 1. col. fin. vers. *sed quæritur*; et confert optimè quod notat Bartol. in suo tract. *de alluvion.* figur. 20. et post eum Bald. in l. *item lapilli*, col. 4. D. *de rer. divis.* ubi dicunt, quòd si ex conventione partium sunt confixi clavi ab extremitatibus utriusque ripæ fluminis, ut per eos mensuretur quantum possit altiori clusa, et postea unus clavus sit ablatus, et non apparet ubi erat; quòd tunc ex altero transducta linea per directum ponitur clavus, qui est ablatus, ita quòd tota linea sit æqualis: sic etiam unum extremum regulat plura extrema in dubio, argumento l. 1. D. *de reb. dub.* et ejus præsumuntur esse media, cujus sunt præcedentia et sequentia, ut adducit Andr. de Isern. in rubric. *quæ sint regal.* in princ.

(9) *Los mojones.* Concordat cum l. 2. §. *judici*, et l. 3. et 4. in princ. D. *finium regund.*

LEY I.

Qué cosa es guarda, á qué dicen en latin tutela, *et á quién debe seer dada.*

Tutela en latin tanto quiere decir en romance como guarda que es dada et otorgada al huérfano libre (1) menor de catorce años (2) et á la huérfana menor de doce, que non se pueden nin saben amparar; et tal guarda como esta otorga el derecho á los guardadores sobre las cabezas de los menores (3), maguer non quieran (4) ó non la demanden ellos. Pero si pleyto fuese movido de servidumbre (5) á algunt mozo desta edat, bien le puede el juez dar un guardador quel ampare la libertad et lo suyo. Otrosi decimos que el guardador debe seer dado para guardar la persona del mozo (6) et sus bienes, et non debe seer puesto por una cosa (7) ó por un pleyto señalado tan solamiente.

LEY II.

Quántas maneras son de guardadores de huérfanos.

En tres maneras pueden seer establescidos los guardadores de los mozos que fincan huérfanos. La primera es quando el padre

TITULUS XVI.

LEX I.

Datur tutor masculo minori XIV. et fœminæ XII. annis, ut eum et bona illius tueatur, etiam invitis et non petentibus minoribus: et est officium virile, quia ad unam rem, vel litem non potest tutor dari: sed in causa status pupillo mota, potest judex ei dare tutorem ad libertatem servandam et bona. Hoc dicit.

(1) *Libre.* Non enim potest dari tutor servo, vel ei qui est in aliena potestate, ut hic, et *Instit. de tutel.* in princ. An autem laicus possit esse tutor clerici? Bald. consil. 45. vol. 3. secundum noviorem impressionem, incipit consilium, *in quæstione ista*, tenet, quòd poterit esse legitimus tutor clerici, sicut etiam clericus potest esse tutor legitimus laici, cap *pervenit*, 86. dist. et contra illud consilium Baldi arguit Decius consil. 150. *dubitatur principaliter*, col. penult. quòd non videatur verum, quòd laicus possit esse tutor clerici, cùm tutela sit vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem se defendere nequit, l. 1. in princ. D. *de tutel.* et *Instit.* eod. in princ. et talem potestatem non videtur, quòd in clericum laicus habere possit, argumento cap. *benè quidem*, 96. dist. et quia clericus videtur res spiritualis, quæ laico subjici non potest, ut notat Abb. in cap. *at si Clerici*, in princ. col. 8. *de judic.* Tamen adhuc Decius inclinat, quòd laicus possit dari tutor clerico, dum tamen detur à judice ecclesiastico, et quòd dictum Baldi in dict. consil. ita debeat intelligi; vide ibi per eum. Et fortè in practica, si clericus in minoribus non esset beneficiatus, servaretur, quòd etiam à judice laico dato tutore, teneat datio: vide Bart. in l. 1. D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, dum tenet, quòd pupillo clerico debet dari tutor auctoritate judicis ecclesiastici: vide etiam Alberic. in authent. *Presbyteros*, 2. C. *de Episc. et Cleric.* dum tenet post Cynum tutum esse, quòd uterque judex, laicus et ecclesiasticus consentiant dationi; vide ibi, et vide in materia Angel. Aretin. in §. *sed hoc jure*, *Institut. de Atilian. tutor.* in vers. *quid autem*, et in versic. *sed adverte.*

(2) *Menor de catorce años.* Adde *Instit. quib. mod. tutel. fin.* in princ. et datur jam nato et nascituro, vide l. *si nemo*, §. fin. D. *de testam. tutel.* et in l. 3. et si puberi fuerit datus tutor, ipso jure non tenet datio, l. *Sejæ*, D. *de tutor. et curat. dat. ab his.*

(3) *Sobre las cabezas de los menores.* Concordat cum l. 1. in princ. D. *de tutel.* et *Institut.* eod. in princ.

(4) *Maguer non quieran.* Concordat cum l. *necnon*, D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, et l. 2. D. *de tutel.*

(5) *De servidumbre.* Concordat cum l. *ei qui*, D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, et l. 1. C. *qui tutor. dare poss.*

(6) *La persona del mozo.* Tutor namque non solum datur rebus, sed etiam ut instruat pupillum bonis moribus; et faciet reliqua quæ pertinent ad ejus commodum, secundum Bald. in authent. *eisdem*, col. fin. C. *de secund. nupt.* quòd autem habitet cum pupillo in eadem domo, non est necesse, l. *non est exigendum*, et ibi Bart. D. *de tutel.* et tutores et curatores dicuntur domini minorum et rerum eorum, ut in authent. *ut hi qui obligat. se perhib. habere res minor.* collat. 6. et ibi notat Bart. non tamen habetur loco domini, cùm pupillum spoliat, l. *qui fundum*, §. *tutor*, D. *pro emptor.*

(7) *Por una cosa.* Adde l. *certarum*, cum duab. sequent. D. *de testam. tutel.* et §. *certæ autem rei*, *Instit. qui testam. tutor. dare poss.* et vide quod notat Bart. in l. *si hæreditas*, D. *de testam. tutel.*

LEX II.

Est enim triplex tutela, scilicet testamentaria, legitima, et dativa: deficiente autem testamentaria est locus legitimæ, et istis duabus deficientibus, pervenitur ad dativam. Hoc dicit.

establesce guardador á su fijo en su testamento (1) á que llaman en latin *tutor testamentarius*, que quiere tanto decir como guardador que es dado en testamento de otro. La segunda es quando el padre non dexa guardador al fijo en su testamento et ha pariente; ca entonce las leyes otorgan que sea guardador del huérfano el que es mas cercano pariente (2); et este atal es llamado en latin *tutor legitimus*, que quiere tanto decir como guardador que es dado por ley et por derecho. La tercera manera es quando el padre non dexa guardador á su fijo nin ha pariente cercano quel guarde, ó si lo ha es embargado en alguna manera que lo non puede ó lo non quiere guardar, et entonce (3) el juez de aquel logar le debe dar por guardador algunt home bueno et leal, et á este guardador atal dicen en latin *tutor dativus*, que quiere tanto decir como guardador que es dado por alvedrio del juez. Et porque ha departimiento entre estos guardadores, queremos fablar de cada uno dellos; et primeramiente de aquel que establesce el padre á sus fijos et á los otros que decenden dél.

LEY III.

Cómo el padre ó el abuelo puede dar guardador á su fijo ó á su nieto.

El abuelo ó el padre (1) puede dar guardador á su fijo ó á su nieto que estodiere en su

(1) *En su testamento.* An possit tutor dari in codicillis, tradit Bald. in l. *et si à patre, C. de testam. tutel.* ubi post Cynum tenet, quòd non; debeat tamen à judice confirmari, sicut qui esset datus in non solemni testamento. Et quid si est spes tutoris testamentarii, vel testamentarius desiit esse, an perveniatur ad legitimum, vel dativum? Vide l. *si quis sub conditione*, et ibi Bartol. D. *de testam. tutel.* et quod notat Nicol. de Neapol. in l. *si tutor*, §. 1. D. *de tutel. et ration. distrah.*

(2) *Mas cercano pariente.* Et si legitimus desiit, an perveniatur ad dativum, vel ad alium legitimum? Vide Bart. in dict. l. *si quis sub conditione*, col. 2. ubi et quid si supersit spes legitimi; et per Bald. in l. fin. *C. de legitim. tutel.* et Joann. Faber *Instit. de fiduc. tutel.* vers. *item*, et vide l. 1. §. *si apud*, D. *de legitim. tutor.* Et si dativus desiit esse, an pervenietur ad legitimum? Vide Bartolum ibidem: et an filiis adoptivis competat legitima tutela, vide per Bart. in l. 1. D. *de testam. tutel.* Et si plures sint tutores legitimi, an decernatur tutela uni tantùm? Vide l. *legitimos*, §. 1. et ibi Bart. D. *de legitim. tutel.* et habenti tutorem legitimum non potest dari dativus, l. *si sororis, C. qui dare tutor. poss.* et an filii bastardi habeant legitimos tutores? Vide Bald. in l. *matres, C. quando mulier tutel. offic. fung. potest.* Et adverte, quòd nulla cura est legitima, nisi furiosi, licèt in tutela sic, vide Bart. in rubr. D. *de legitim. tutor.* et per Bart. in authent. *ut hi qui obligat. se perhibent habere res minor.* collat. 6. in §. fin. Et ubi fit mentio de tutore et curatore, intelligitur de legitimo, l. fin. et ibi notat Bart. in 2. lectura, *C. de interdict. matrim. inter pupill. etc.* Et si legitimus tutor designetur in testamento tutor, an per hoc efficiatur tutor testamentarius, et non legitimus? Vide per Bald. in l. *matres, C. ad Tertul.*

(3) *Entonce.* Nota hoc verbum, et adde, quòd nulla est datio tutoris, si fuit processum ad dandum tutorem dativum, si non fuit narratum judici, quomodo alii proximiores cessant in petendo, cùm sint admoniti, l. *Divus*, §. *si quidem*, D. *qui petant tutor.* et l. *quod dicis, C. qui dare tutor. poss.* tenet Bart. in l. *tutor si petitus*, D. *de tutor. et curator. datis ab his*, et est de mente Glossæ ibi, et ibi Baldus, et vide in ista materia notabile consilium Alexand. 5. volum. consil. 161. super primo dubio.

LEX III.

Habens filium, vel nepotem in patria potestate, potest ei in testamento dare tutorem, et etiam posthumo, nisi per dantis mortem sit in alterius potestatem recasurus. Hoc dicit.

(1) *El padre.* Non ita permittitur patronis ad libertos, l. *qui tutelam*, §. *impuberi*, D. *de testam. tutel.* et an pater minor 25. annis possit dare tutorem filiis in testamento? Vide per Bart. quòd sic, in l. *quæro*, §. *Lucius*, D. eod. et in l. *si plures*, §. *quamvis*, D. *de administr. tutor.* et nota, quòd quilibet potest dare tutorem impuberi, quem instituit, si nihil aliud habet, l. *si patronus*, D. *de confirm. tutor.* et ibi per Bart. Quid si alia bona habeat, vide Salicetum post Glossam in l. *mater, C. de testam. tutel.* Et an in tutore testamentario requiratur decretum judicis? Vide per Bart. in l. *legitimos*, D. *de legitim. tutor.* ubi dicit, quòd sic, nisi testator ei decernat administrationem, vide ibi in principio legis. Sed an filio prodigo pater possit dare curatorem? Textus dicit, quòd sic, in l. penult. D. *de curat. furios.* imò et plus videtur posse dici per illum textum, quòd si pater, qui possidet majoriam, habeat filium prodigum, et nepotem ex eo, possit relinquere nepoti majoriam, et filio prodigo alimenta. Adverte tamen, quia textus ille loquitur de legitima, seu de bonis, quæ habet à patre; et diversa ratio est in majoria antiqua, quæ habetur à primo constituente; unde melius est dicere, quòd possit pater tali prodigo interdicere administrationem, et judex id sequi debeat juxta dictam legem.

poder (2) et que fuere menor de edat como desuso dixiemos: et esto puede facer tambien á los que son nascidos como á los que son en vientre (3) de su madre. Pero lo que dixiemos de los nietos se entiende que el abuelo les puede dar guardador en su testamento, si despues de su muerte non fincare el nieto en poder de su padre (4), et el mozo á quien fuere dado este guardador debe estar en poderio dél con todos sus bienes fasta que haya el mozo complidos los catorce años et la moza los doce.

(2) *Que estodiere en su poder.* Concordat cum l. 1. D. *de testam. tutel.* et §. *permissum, Institut. de tutel.* filiis autem, vel nepotibus emancipatis parens non potest dare tutorem; si tamen dederit, confirmatur datio omnimodò, id est, sine inquisitione, nisi causa propter quam datus fuerit, mutetur in eo, ut si ex amico fiat inimicus, vel ex divite pauperior, l. *pater,* D. eod. et in §. fin. *Institut. de tutel.* et etiam filio exhæredato potest dari tutor per patrem in testamento, dict. l. *pater,* in princ.

(3) *Que son en vientre.* Concordat cum l. 1. D. *de testam. tutel.* et vide eod. tit. l. *si nemo,* §. fin. et dando filiis, videtur dedisse filiabus, tam natis, quàm nascituris, l. *si quis filiabus,* D. eod.

(4) *En poder de su padre.* Adde dict. l. 1. et dict. §. *permissum.*

LEX IV.

Non potest esse tutor mutus, nec surdus, nec fatuus, nec prodigus, nec malè morigeratus, nec minor 25. annis; nec mulier, nisi mater et avia, prius judici promittens, durante tutela non nubere, et Vellejano renuntians. Hoc dicit.

(1) *Mudo.* Prosequitur notata per Azon. *C. de testam. tutel.* in summa, col. penult. vers. *datur tutor;* tutor enim debet loqui, et audire, l. 1. §. penult. et fin. et l. fin. D. *de tutel.* minus autem plenè audientes possunt esse tutores, D. *de legit. tutor.* l. penult. et fin. si ista vitia superveniant, extinguitur tutela jam suscepta, dict. l. 1. §. *mutus,* et ibi Bart.

(2) *Desmemoriado.* Adde l. *si hæreditas,* §. *si furiosus,* D. *de testam. tutel.* et *Institut.* eod. §. *furiosus.*

(3) *Desgastador.* Nam et hi furiosum habent exitum, et eis dantur curatores, l. *is qui,* §. *Divus,* D. *de tutor. et curat. dat. ab his,* et vide per Bart. in l. 1. D. *de curat. furios.* et Jason. in l. *si is cui bonis,* 2. et 3. col. D. *de verbor. obligat.*

(4) *Nin de malas maneras.* Id est de malis moribus, nam suspectum tutorem eum esse putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit, l. *suspectum,* D. *de suspect. tutor.* l. 1. tit. 18. infra, ead. *Partit.* vel quia fortè in aliis tutelis malè sit versatus, l. 3. §. *si autem,* D. eod.

LEY IV.

Quién puede seer dado por guardador de huérfanos et de sus bienes, et por cuyo mandado.

El que fuere dado por guardador de huérfanos non debe seer mudo (1), nin sordo, nin desmemoriado (2), nin desgastador (3) de lo que hobiere nin de malas maneras (4): et debe seer mayor de veinte et cinco años (5), et varon (6) et non muger, fueras ende si fuese madre (7) ó abuela (8) que fuese dada (9)

(5) *Mayor de veinte et cinco años.* Concordat cum l. fin. *C. de legitim. tutel.* et cum §. *furiosus, Instit. qui testam. tutor. dar. poss.* et l. 1. infra, tit. 17. Sed an minor 25. annis poterit dari tutor in testamento, ita quòd interim, quòd fuerit minor, dabitur à judice alius tutor dativus, et completa ætate erit tutor testamentarius talis minor? Videtur, quòd sic, per textum in dict. §. *furiosus,* et per l. *quæro,* §. *Lucius,* D. *de testam. tutel.* ubi hoc tenet Albericus. Ista tamen lex Partitarum videtur velle contrarium, intelligendo eam, quòd etiam loquatur, cùm datur tutor testamentarius: sed limita eam juxta prædicta, quòd si in testamento detur tutor minor, tunc administrabit, cùm factus fuerit major: et est speciale in dato in testamento, nam in dato à judice non procederet, secundum Alberic. ubi suprà, et Angel. Aretin. in dict. §. *furiosus.*

(6) *Varon.* Tutelam administrare virile munus est, l. 1. *C. quando mulier tutel. offic. fung. pot.* et l. *jure nostro,* D. *de testam. tutel.* et etiam non civis potest dari tutor per testatorem, licèt non per judicem: et quis tunc decernat administrationem? Vide per Bart. in l. *et municeps,* D. *de tutel.* et vide l. *jus dandi,* in fin. D. *de tutor. et curat. dat. ab his,* et l. *Divus,* et l. *non etiam,* D. *de tutel.* Item non debet esse cæcus, l. *luminibus, C. qui dare tutor. poss.* neque colonus Principis, eod. tit. l. fin. et licèt sit filiusfamilias, poterit esse testamentarius, vel dativus; et si est necesse, pater cogitur se obligare pro filio tutore dativo, l. fin. D. *de suspect. tutor.* l. 15. §. 17. vers. *Imperator,* D. *de excusat. tutor.* l. *si filius,* D. *de tutel.* in testamentario verò, cum non satisdetur, pater ad hoc non cogetur, l. *Lucius Titius Cajum,* D. *de administrat. tutor.* Et an morantes in castris sint ponendi ad tutelas eorum, qui non sunt in castro? Vide Nicol. de Neapol. in l. *non tantùm,* §. *inquilinus,* D. *de excusat. tutor.* Item et monachus non poterit esse tutor, vide Bald. in l. fin. §. *sed cùm antiquitas, C. de curat. furios.* et nota ad cap. *generaliter,* 16. quæst. 1. et vide infrà eod. l. 14.

(7) *Madre.* Sive sit legitima et naturalis, sive naturalis tantùm, ut in l. fin. *C. quando mulier tutel. offic. fung. potest,* Gloss. et communiter Doctor. in authent. *matri et aviæ, C.* eod. Si tamen filium ex damnato coitu habuit, non poterit ejus

por guardador dellos; ca entonce tal muger como sobredicha es si prometiere en mano del rey ó del juez (10) que demientre que los mozos toviere en guarda que non casará (11); et otrosi si renunciare la defension (12) que el derecho otorga á las mugeres que se non

esse tutrix, secundum Salicet. in dict. l. fin. et si pater et mater naturalis concurrerent, præferetur pater licèt naturalis tantùm, secundum Salic. in dict. authent. *matri et aviæ*, colum. 1. vers. *quæro*, 2. ubi et Glossa idem voluit, et etiam Alberic. post Odofred. et probatur in dict. l. fin. licèt Bartolus aliud videtur sentire. Præfertur etiam mater avo paterno et materno, quidquid in contrarium voluerit Glossa in dict. authent. *matri et aviæ*, secundum Odofred. Alberic. Bart. et Salic. ibi. Item intellige de matre, quæ non luxuriosè vivat, ut voluit Glossa et ibi Bald. *C.* in authent. *sacramentum*, *C.* cod. Intellige etiam de matre majore 25. annis, nam minor non posset esse tutrix, ut in l. fin. *C. de legit. tutel.* Bald. in authent. *eisdem*, col. 1. *C. de secund. nuptiis.* Et an cùm mater est minor, speratur tamen effici major ante pubertatem, an erit tunc locus legitimo tutori, vel dativo? Vide per Bald. in l. *si quis sub conditione*, col. fin. D. *de testam. tutel.* et quæ dixi suprà ead. l. in glos. super verbo *varon.*

(8) *Abuela.* Idem dic de proavia, secundum Bart. in l. *si quis sub conditione*, col. 3. D. *de testam. tutel.* et in auth. *de hæredib. ab intestat. venient.* in §. fin. si tamen avia concurreret cum avo paterno, vel materno, præfertur avus paternus, vel maternus, secundum Bart. in dict. l. *si quis sub conditione*, col. 4. D. *de testam. tutel.* et tenet Alberic. et Salic. in dict. authent. *matri et aviæ;* ubi Salic. quæst. 6. et 7. intelligit, quando talis avus esset idoneus, non aliàs, quia paria sunt non esse, vel minus idoneum esse, l. fin. *C. de legit. tutel.* l. 1. §. 2. vers. *et quidem*, D. *quod cujusque univers.* cap. *inter corporalia*, *de translat. Episcopi*, *vel elect.* Si tamen sint avus paternus, et avia materna, ambo concurrent in tutela, sicut concurrerent in hæreditate, secundum Salic. in dict. authent. *matri et aviæ*, 8. quæst. qui hoc latius prosequitur, dicens tunc procedere opinionem antiquorum Glossatorum, de quibus per Gloss. in dict. authent. *matri et aviæ*, et cessare illam rationem, ne uxor coæquetur marito, quia de avia materna viduata loquimur: si autem concurreret avia, et frater pupilli utrinque conjunctus, et ætatis legitimæ, dicit Salicetus, quòd similiter concurrerent, cùm etiam ambo concurrant ad hæreditatem pupilli, ut in authent. *defuncto*, *C. ad Tertul.* et per consequens ad tutelam, ut in authent. *sicut*, *C. de legit. tutel.* quod non procederet de jure regni, cùm per l. 7. *in Ordinam. Tauri*, in hæreditate non concurrant.

(9) *Dada.* Ex hoc vides, quòd loquitur ista lex de matre, vel avia datis tutricibus in testamento; et quia in l. 9. ad fin. infrà eod. loquitur de matre, et avia, quòd sint tutrices, etsi non designentur in testamento; et quæ dicta sunt superius, procedunt in utroque casu: et cùm mater vel avia datur tutrix in testamento, non indiget confirmatione, solùm debet tutelam agnoscere coram judice, secundum Bart. in l. *si quis sub conditione*, col. 5. D. *de testam. tutel.* et satis probatur in ista lege, et in dicta l. 9. quia volens debet recipere, et nolens non cogitur, secundum Bart. ubi suprà, et probatur in dict. l. 9. et l. 95. tit. 18. 3. *Part.* et si pater, tam matrem, quàm alium extraneum det tutores in testamento, ambo administrabunt, ut tradit Salicet. in dict. authent. *matri et aviæ*, col. penult. 19. quæst. Et intellige, quando testamentum sit solemne. Quid autem si pater dedit in testamento matrem tutricem filiis, et posteà cassavit illam particulam testamenti; utrum talis mater defuncti uxor admittatur ad tutelam, tanquam legitima? Vide per Bart. in l. *miles*, §. *sexaginta*, D. *de adulter.* ubi concludit post Dinum, quòd non, si illam particulam cassavit reputans eam quasi indignam; secùs si ideò cassavit, quia quoad illam particulam voluit decedere intestatus, ut ibi per eum.

(10) *Del juez.* Debet ergò venire coram judice, ut etiam habes in dict. l. 95. tit. 18. 3. *Part.* ubi vide quæ dixi, infra quantum tempus mater debeat hoc petere et facere.

(11) *Que non casará.* Ista renuntiatio nuptiarum non est levis solemnitas, imò ejus omissio est magni præjudicii, secundum Bart. in dict. l. *si quis sub conditione*, col. 4. D. *de testam. tutel.* et authent. *matri et aviæ;* nam non renuntiando, videtur nuptias concupiscere, et sic est legi suspecta, ut etiam habes infrà ead. l. et ideò inhabilis redditur, et ideò talis omissio vitiaret secundum eum; et idem tenet Alberic. in dict. authent. *matri et aviæ*, col. fin. vers. *item quæro*, dicens, ita vidisse servari: tenet etiam idem Salic. col. 4. 14. quæst. Et tene mente istam legem, cùm vult, quòd etiamsi mater sit tutrix testamentaria, tenetur renuntiare secundis nuptiis, et Vellejano; et sic cessat quæstio, de qua per Alberic. in dict. authent. *matri et aviæ*, col. 2. vers. *sed nunquid data in testamento*, ubi dicit, quòd non teneretur tali casu ad istam renuntiationem, et quòd ita vidit determinari.

(12) *La defension.* De Senatusconsulto Vellejano dicit, ut subjicit, et similiter hæc renuntiatio est magni ponderis, secundum Bart. in dict. l. *si quis sub conditione*, et ut exemplificat Salicetus, præjudicaret ejus omissio creditoribus pupilli, quibus mater promittit, quod pupillus eis debet. Item si mater constitueret actorem, non præjudicaret sibi, quia juvatur Vellejano adversus filium postea contra ipsam agentem, quod non fecisset, si renuntiasset; vide de his et aliis per Salicetum, in dict. authent. *matri et aviæ*, col. 4. quæst 14. An au-

puedan obligar por otro, entonce bien les pueden otorgar la guarda de sus fijos (13) ó de sus nietos, segunt que es sobredicho, et la razon por que defendemos que non case demientre que los mozos toviere en guarda es esta: que podrie acaescer que por el grant amor que habrie á su marido (14) que tomase de nuevo, non guardarie tan bien las personas nin los bienes de los mozos, ó farie alguna cosa que se tornarie en grant daño dellos. Otrosi si non renunciase la defension sobredicha, dubdarien los homes (15) de mercar ó de facer pleyto con ella, maguer hobiese meester de lo facer por guarda ó por acrescimiento ó por pro de los bienes de los mozos. Et debe el guardador seer establescido por mandado del padre ó del abuelo, ó por otorgamiento de las leyes, asi como por parentesco ó por mandamiento de los judgadores, asi como desuso deximos (16).

tem ultra istam renuntiationem secundarum nuptiarum et Vellejani, debeat renuntiare et omni alii legum auxilio? Glossa dicit, quòd sic, in dict. authent. et si non fiat, vitiabitur datio tutelæ, secundum Bart. in l. *si quis sub conditione*, col. 5. D. *de testam. tutel.* ubi Bartolus ostendit, in quibus hæc renuntiatio possit prodesse, et Salicetus dicit in dict. authent. quæst. 15. quòd sis cautus, quòd hæc omnia in actis scribi facias; et adde Alexand. consil. 32. incipit, *in causa executionis*, 4. vol. vers. 2. *principaliter moveor*, ubi et tradit aliud commodum hujus renuntiationis, et omni alii legum auxilio, scilicèt, quòd videatur renuntiatum beneficio excussionis: ista tamen lex Partitarum, neque dicta l. 95. tit. 18. 3. *Partit.* nihil dicunt de ista renuntiatione generali, ut et dixi in dict. l. 95. quia tamen hoc disponitur in authent. *ut sine prohibit. matres debit. et credit.* in cap. *quia verò*, et in l. fin. *C. quando mulier tutel. offic. fungi potest*, semper hoc apponi facias in actis: quibus adde Bald. in l. *antiquæ*, §. fin. *C. ad Vellejan.* Adverte etiam, quia et in instrumento tutelæ interveniat hypotheca expressa bonorum, ut probari videtur in dict. authent. *ut sine prohib. matres debit. et credit.* in cap. *quia verò*, et tenet Bart. et Salic. in dict. authent. *matri et aviæ*, ubi Salicetus 18. quæst. dicit, de hoc non esse mirandum, cùm tutela hæc exorbitet à jure communi: et ibi etiam dicit, hoc procedere in tutela, quæ matri vel aviæ per legem defertur, nam si esset testamentaria tutrix, sufficeret tacita hypotheca per legem inducta. Et fortè indistinctè dicendum esset, quòd ista omissio, expressæ scilicèt hypothecæ, non vitiaret dationem tutelæ, cùm hoc in istis ll. Partitarum non caveatur, et sufficiat tacita hypotheca, ut in l. *pro officio, C. de administr. tutor.* nisi secundùm Baldum ibi, esset aliquis casus, in quo prodesse posset expressa hypotheca plus quàm tacita, et quia istæ ll. Partitarum tantum de ista tacita disponunt, ut in l. fin. infrà, eod. et in l. 23. et 26. tit. 13. *Partit.* 5.

(13) *La guarda de sus fijos.* Et procedet hoc, sive filii sint minoris ætatis, sive sint furiosi, vel mente capti, cùm idem sit in cura, ut dicit Gloss. in dict. authent. *matri et aviæ*: et licèt cura furiosi vel prodigi tantùm dicatur legitima, ut notant Joann. Faber, et Angel. Aret. in §. *furiosi, Institut. de nupt.* Salic. in l. *de creationibus, C. de Episcop. audient.* et sic mente captis et aliis cura sit dativa à judice, tamen debet judex etiam in hoc matrem et aviam cæteris præferre, ut in l. 9. ad fin. infrà eod. et in dict. authentic. *matri et aviæ*, et in corpore unde sumitur; et quia tutela ista matris et aviæ dicitur anomala, et de utroque participat, ut notat Gloss. et Doctor. in dict. authent. et quia secundum Bart. ibi, textus videtur de hoc expressus in authent. *ut hi qui obligat. se perhibent habere res minor.* collat. 6. cap. 5. vers. *et hæc*, quòd omnes isti dicuntur habere curatorem legitimum. Et nota, quòd licèt mater, vel avia ex forma statuti, vel aliàs, veluti si esset majoria, excludantur à successione filii, tamen in tutela vel cura præferuntur, ut notat Salic. in dict. authent. *matri et aviæ*, col. 3. quæst. 9. Decius etiam consil. 16. incipienti, *et diligenter*, et Joan. Andr. *in addit. ad Specul.* tit. *de curator.* in §. *cum autem.* Adverte etiam, quòd si pater est exbannitus vel condemnatus, ita quòd filius efficiatur sui juris, et eget tutore, ut notat Glossa in §. *relegati, Instit. quibus modis jus patr. potestat. solvit.* an mater tunc erit tutrix? Bartolus dicit, quòd sic, in dict. l. *si quis sub conditione*, in fin. D. *de testam. tutel.*

(14) *Amor que habrie á su marido.* Mulieres diligunt viros etiam ultra filios, Bart. in l. *pater Severinam*, §. penult. D. *de condit. et demonstrat.* vide l. *lex, quæ tutores, C. de administr. tutor.* et infrà eod. l. 19.

(15) *Dubdarien los homes.* Azo ponit istam rationem in summa, *C. quando mulier tutel. offic. fung. pot.* Et facit, ut in renuntiatione, quam suprà hæc lex posuit, includatur etiam renuntiatio de omnium ll. auxilio, vide suprà in gloss. super parte *la defension.*

(16) *Deximos.* Suprà eod. l. 2.

LEY V.

Cómo la madre non puede haber sus fijos en guarda si se casare despues de la muerte del padre dellos.

Casando (1) la madre demientre que sus fijos toviese en guarda, segunt deximos en la ley ante desta, el juez del logar do acaesciere debe sacar los mozos (2) luego de su guarda et de su poder, et darlos á alguno de sus parientes de los mozos al mas cercano (3) que tovieren que sea home bueno et sin sospecha, et que non sea de aquellos á quien

LEX V.

Si mater suscepta filiorum tutela nupserit, perdit tutelam, et filii ab ejus tutela et potestate extrahentur, et tutela eorum dabitur eorum consanguineo propinquiori ad hoc idoneo; et bona tam matris, quàm viri cum ea nubentis sunt obligata filiis pro debito tutelari. Hoc dicit.

(1) *Casando.* Non ergò privabitur tutela propter sponsalia de futuro, et ita tenet Specul. in tit. *de tutor.* §. *nunc dicendum*, vers. *quid si nondum*, et vers. *quid si tutelam*, et cum Bartolo transit Salic. in authent. *sacramentum, C. quando mulier tutel. offic. fung. pot.* licèt Bart. in l. *si quis sub conditione*, D. *de testam. tutel.* ad fin. 6. col. teneat contrarium: et licèt contractis sponsalibus non admittetur ad petendum tutelam, tamen propter sola sponsalia, habita jam tutela, non privaretur ipso jure; unde licèt mulier vadat ad judicem, dicens se velle nubere, non ex hoc statim desinit esse tutrix, cùm ll. dicant, quòd contractis nuptiis expellatur, et non dicunt, cùm animum nubendi habuerit, prout ponderat Salicet. in dict. authent. *sacramentum*, licèt Bart. ubi suprà, in hoc etiam voluit contrarium, pœnæ namque sunt moliendæ, non extendendæ, l. *interpretatione*, D. *de pœnis.* Item cùm mulier perdat tutelam, matrimonium secundum contrahendo, multò magis perdet luxuriando, ut in l. fin. *C. quando mulier. tutel. offic. fung. pot.* Gloss. in dict. authent. *sacramentum*, quæ communiter approbatur.

(2) *Sacar los mozos.* Concordat cum dict. authent. *sacramentum*, et in corpore unde sumitur, et cum authent. *de hæred. ab intestat. venient.* cap. *ex his.* Quid tamen si mater, vel avia esset tutrix testamentaria, an privabitur tutela propter transitum ad secunda vota? Glossa movet quæstionem in l. *omnem, C. ad Tertul.* et ponit opiniones; et opinio Joan. et Azon. quòd idem sit in testamentaria, approbatur ibi per Bartolum et Bald. et Salicet. et constat hoc etiam, quia et mater tutrix testamentaria, renuntiare debet secundis nuptiis, ut suprà l. proxim. qui punctus erat tota substantia ad hujus decisionis quæstionem, secundum Bald. in authent. *eisdem, C. de secund. nupt.* ad fin. Quid autem si mater (quæ fuit expulsa à tutela propter transitum ad secunda vota) videtur, an reassumat tutelam? Speculator disputat in dict. tit. *de tutor.* §. *nunc dicendum*, vers. *quæro si mater;* tandem solvit, quòd si res est integra, et pueri nullum habeant tutorem, vel habere possunt, et tunc admittatur; secùs verò si alium tutorem legitimum habeant, vel habere possint; et ad declarationem hujus dicti Speculatoris vide Salicetum in dict. authent. *sacramentum*, col. 3. vers. *quæro etiam ab extra.*

(3) *Al mas cercano.* Reprobat opinionem Glossæ in dict. authent. *sacramentum*, quæ dicit, quòd expulsa matre à tutela propter transitum ad secunda vota, locus esset tutori dativo, et non legitimo; quam opinionem dicit esse communem Albericus in dict. auth. *matri et aviæ*, col. 3. vers. *expeditis quæstionibus*, et approbat opinionem contrariam, quæ fuit Alberici de Sal. et Jacob. Butri. et Rayner. de For. et sequacium: et nota et tene mente istam legem Partitarum, nam de jure communi ista quæstio erat valde difficilis, prout attestatur Baldus, latè in hoc loquens in dict. authent. *sacramentum*, ubi et Salicetus post longam disputationem dicit, opinionem dictæ glossæ stante tacito dubio, in judiciis, et in scholis sequendam esse: considera tamen, an opinio glossæ communis possit salvari, etiam stante lege ista Partitarum, in eo casu quo mater antequam transiret ad secundas nuptias, ivit ad judicem, et dixit: Domine judex, ego intendo transire ad secunda vota, detis tutorem filio meo; quo casu Bartolus concordando opiniones, tenet, quòd tunc locus sit dativo, et quòd opinio contraria procedat, quando mater non curavit de filiis, sed simpliciter ad secundas nuptias transivit, quia cùm tunc desinat esse tutrix ipso jure, judice hoc non agente, meritò deveniet ad sequentem legitimum; non ad dativum, l. *si quis sub conditione*, D. *de testam. tutel.* quod non est, quando ipsa adit judicem, et petit tutorem dari filio; quo casu habet locum ratio, quæ ponitur in dicta l. *si quis sub conditione*, et in l. 3. §. *quæri potest*, D. *de legit. tutor.* cùm enim factum judicis duret in ea removenda, et in ea durant reliquiæ prioris tutelæ, et non desinit tali casu ipso jure tutrix esse, priusquàm alius tutor detur, et sic quandiu ipsa est tutrix, non est locus legitimo, neque postea, quia iste qui datur, subrogatur loco matris, quæ alios legitimos excludit; et sic isto casu cùm subrogatum assumat naturam ejus, in cujus locum subrogatur, prout latius declarat Salicet. in dict. authentic. *sacramentum*, videtur, quòd limitari debeat ista lex in isto casu, quæ tantùm loquitur de muliere, quæ nupsit secundò, et non exprimit illum casum, ubi prius tutorem petiit ordinari, ut in authent. *de nupt.* cap. *si autem tutelam;* imo ex verbis ejus patet, quòd lo-

defienden las leyes (4) deste nuestro libro que lo non pueden seer. Et si el juez fallare que la madre debe dar alguna cosa á los mozos por razon de sus bienes que tovo en guarda ó por otra manera qualquier, fincan por ende obligados tambien los bienes de aquel que casó con ella (5) como los suyos mesmos della (6).

LEY VI.

Cómo la madre puede establescer guardadores en su testamento á los fijos que dexa por herederos.

La madre (1) que face testamento en que establesce por sus herederos á sus fijos que non hobiesen padre, bien les puede establescer guardador en él; pero tal guardador como este non puede usar en ninguna manera de los bienes del mozo, á menos de seer confirmado del juez del logar do son los bienes: et el juez débelo confirmar (2) et

quatur de ea, quæ non dato tutore filiis transit ad secunda vota, cùm dicit, *demientra que sus fijos toviese en guarda;* unde in casu de quo ista lex expressè non loquitur, non videtur recedendum ab opinione Bartoli, quæ etiam est communis. Sed an cùm mater ante transitum ad secundas nuptias, petit tutorem dari filiis, sit dandus ille, quem mater petierit? Magis communis opinio est, quòd non necessitetur judex ad hoc, ex eo quòd mater posset fraudulenter eligere ad rationes fraudandas, l. *Divus*, §. *si quidem*, D. *qui pet. tutor.* et vide l. *credendum*, in fin. D. *qui pet. tutor.* et quod habetur infrà eod. l. proxim. et Alberic. in authent. *matri et aviæ*, in vers. *expeditis quæstionibus*, C. *quando mulier offic. tutel. fung. potest:* et secum Salicet. in dict. authent. *sacramentum*, ad fin. judex non malè faciet, si agnatos, et cognatos, et notos pupilli ad hoc citari faciat; de qua materia vide notabile consilium Francisc. Curtii senioris, consil. 46. *super controversia*, ubi latè tradit, et ibi allegat singulare dictum Baldi in l. *omnem*, vers. *quæro an dativus*, C. *ad Tertul.* ubi quærit, an dativus petitus à matre præferatur legitimo, et arguit videri expressum, quòd sic, in dict. cap. *si autem tutelam*, et tandem decidit istud esse verum, quando dativus iste daretur ex inquisitione, secùs si perfunctoriè, et legitimi sint magis idonei: et subdit Baldus, se intelligere dari per inquisitionem, quando vocatis vocandis datus esset; quia secundum eum verba apposita per tabelliones, dicentes, *quòd judex videns et cognoscens eum idoneum, etc.* non probant, quòd sit datus ex inquisitione, sed solùm quòd sit idoneus ex aspectu, et quia quilibet præsumitur idoneus ex generali conjectura; quæ sunt verba gravia et singularia: et adde quæ tradit Baldus consil. 82. 2. vol. incipienti *statuto*.

(4) *Las leyes.* Vide suprà eod. l. 4. et infrà eod. l. 14.

(5) *Que casó con ella.* Adde l. 2. C. *quando mulier offic. tutelæ fungi potest*, et l. *si mater*, C. *in quib. caus. pign. tacit. contrah.* et ibi Bald. in authent. *de nupt.* §. *si quis autem tutelam*, ubi Bart. et dict. l. 26. et l. fin. tit. 17. lib. 3. *For. LL.*

(6) *Los suyos mesmos della.* Vide l. 23. et 26. tit. 13. 5. *Partit.* et quæ ibi dixi.

LEX VI.

Potest mater in testamento dare tutorem filio, debet tamen judex eum confirmare, aliàs non posset administrare: si tamen eum hæredem non instituit, licèt ei leget, non potest; si tamen fecerit, potest eum judex, si est idoneus, confirmare. Hoc dicit.

(1) *La madre.* Idem dic de avia, secundum Bart. in l. *pater*, D. *de testam. tutel.*

(2) *Débelo confirmar.* Et sic necessitas imponitur judici isto casu, quando mater filium instituit hæredem, et in hoc videtur ista lex approbare opinionem Glossæ in l. *mater*, C. *de testam. tutel.* de qua ortum habet ista lex. Azo etiam C. *de confirm. tutor.* in summa, vers. *si verò mater*, dicit, quòd si mater instituat filium, debet quidem confirmari datio, quia ex se non tenet; et subdit Azo causa tamen cognita, id est, cum inquisitione, ut in l. 1. ejusd. tit. et dict. l. *mater:* ista tamen lex Partitarum nihil dicit de inquisitione. Doctores in dict. l. *mater*, signanter Albericus et Salicetus, dicunt, quòd ista inquisitio, cùm filius à matre instituitur, debet esse levis, et idem tenet Bart. in l. *pater*, D. *de testam. tutel.* et in l. *mulier*, D. *de confirm. tutor.* et in l. *peto*, §. *mater*, ubi etiam Paul. et Imol. D. *de legat.* 2. Tu verò conclude, quòd, aut filius institutus à matre habet alia bona, et tunc respectu illorum bonorum erit necessaria inquisitio; si verò nulla alia bona habeat, nisi quæ mater sibi jure institutionis reliquit, tunc debet confirmari sine inquisitione aliqua; et ita intellige istam legem, et ita tenet Bart. post Din. in l. *si patronus*, D. *de confirm. tutor.* ubi idem tenet Alberic. et tenet etiam Angel. in l. 1. C. *de testam. tutel.* et licèt habeat alia bona, cùm instituitur à matre, levior sufficeret inquisitio, quàm cùm instituitur ab extraneo, et ita procedent dicta Bartoli, et aliorum in dict. l. *pater*, et in dict. l. *mulier*, et in dict. l. *mater*.

otorgarle la guarda dellos, si non fuere atal á quien defienden las leyes deste nuestro libro que lo non sea. Mas si la madre non establesciese al fijo por su heredero, non le podrie dexar guardador, maguer le dexase dotra guisa (3) alguna partida de sus bienes; pero si acaesciese que lo ficiese, si gelo quisiese (4) confirmar el juez, valdrie, mas non de otra guisa.

LEY VII.

Que el padre puede dar su siervo por guardador de sus fijos, et cómo debe decir ciertamiente el nombre del guardador, porque non haya hi dubda.

Dexando el padre á alguno de sus siervos por guardador de sus fijos, maguer nol hobiese ante desto aforrado por palabra, fácese libre (1) por esta razon, et será guardador dellos si fuere mayor de veinte et cinco años; et si fuere menor, como quier que sea forro, non será guardador dellos fasta que sea de la edat sobredicha (2): mas si dexase siervo ageno (3), non valdrie nin serie guardador dellos. Otrosi decimos que quando el padre establesciere á alguno por guardador de su fijo, que lo debe nombrar ó señalar de manera que puedan saber ciertamiente qual es; ca si acaesciese que nombrase á uno por guardador, et hobiese hi otro (4) que hobiese aquel nombre mesmo, si non podiesen saber ciertamiente qual dellos fuera su entencion que lo fuese, entonce non lo debe seer ninguno dellos (5).

Limita tamen singulariter istam legem disponentem tutorem datum à matre in testamento, in quo filium instituit hæredem, omninò confirmandum, quando instituit eum universaliter, et quòd secùs esset, si eum in sola legitima instituisset; casus videtur de hoc singularis in dict. l. *peto*, in §. *mater*, ubi Jurisconsultus dicit tutorem filio à matre nulliter datum, non ex alio, nisi quia in effectu mater non instituerat filium nisi in sua legitima, cùm reliqua pars hæreditatis subjecta esset fideicommisso, in quo legitima non includebatur, l. *cohæredis*, §. *cùm filiæ*, D. *de vulgar. et pupill.* et ita ad hoc ponderat dictum §. *mater*, Ludov. Roman. consil. 188. incipit, *in hac causa*. Et adverte, quòd in casu, quo instituitur à matre, remittetur satisdatio, per textum in l. 1. D. *de confirm. tutor.* et tenet Azo ubi suprà, et probatur in l. fin. D. eod. et tenet Bart. in l. 1. D. eod. Sed adverte, quia Azo loquitur quando fuit facta confirmatio cum inquisitione; et sic videtur, quòd deberet satisdari, quando confirmatur sine inquisitione, et ita vult etiam Gloss. in dict. l. fin. et vide Bart. in l. *tutores*, D. eod.

(3) *Dotra guisa.* Nota hoc verbum, nam etsi mater filio aliquid legaret, et daret tutorem, non confirmabitur sine magna inquisitione, ut in l. 2. et notat Bart. in l. *naturale*, D. *de confirm. tutor.* licèt Bartolus hoc de legato non tangat: et l. fin. *C. de confirm. tutor.* videtur innuere, quòd sufficiat relinquere quocumque titulo, loquitur tamen de patre naturali, vide per Bart. in dict. l. *naturali.*

(4) *Gelo quisiese.* Si tamen viderit expedire pupillo, poterit confirmare, ut in dict. l. *mater, C. de testam. tutel.* sed an tenebitur in syndicatu, si non fecerit cùm expediret, vide l. *non quidquid*, et ibi per Paul. de Cast. D. *de judic.* et videtur de mente Salic. in dict. l. *mater*, ibi: *quæro tunc*, quòd judex teneatur confirmare, præmissa magna causæ cognitione, quando mater filium non instituit. An autem tutor confirmatus à judice præferatur legitimo tutori, vel admittat tutorem dativum secum? Vide per Bart. in l. 1. D. *de confir. tutor.* ubi refert disputationem Martini Silla. de qua vide Joann. Andr. *in addit. ad Speculat.* tit. *de tutore*, §. *nunc dicendum*, in additione incipienti, *propter hoc*, et concluditur, *præferri legitimo*, et idem tenet Salic. in l. 2. *C. de confirm. tutor.* cùm tamen talis confirmatus sit dativus, admittit alium dativum secum, secundum eos, l. *si ut proponis, C. de confir. tutor.*

LEX VII.

Non potest testator servum alienum dare tutorem: sed si proprium servum det filio, non facta mentione libertatis, consequitur propter hoc libertatem et tutelam, si est major xxv. annis; sed si est minor, consequitur libertatem, et factus major habebit tutelam. Item dato Titio in tutorem, si sunt duo Titii, nec apparet de quo sensit testator, non valet tutoris datio. Hoc dicit.

(1) *Fácese libre.* Concordat cum l. *quæro*, §. *Lucius*, D. *de testam. tutel.* et *Institut. qui testam. tutor. dar. poss.* in princ.

(2) *Fasta que sea de la edat sobredicha.* Facit ad id, quod dixi in l. 4. suprà, eod. in gloss. super parte *mayor de veinte et cinco años.*

(3) *Siervo ageno.* Concordat cum §. 1. *Institut. qui testam. tutor. dar. poss.*

(4) *Hobiese hi otro.* Hoc debet probari ab allegante, aliàs pluralitas nominis non præsumeretur, ut adducit Socin. consil. 28. *viso testamento*, col. 3. et 4. in 3. volum. et consil. 40. col. 2. vide tamen, quod in hoc notat Abb. in cap. *cùm Joannes, de fide instrum.* et Decius consil. 101. col. 1. ad fin.

(5) *Ninguno dellos.* Concordat cum l. *duo sunt Titii*, D. *de testam tutel.* et vide quæ dixi in l. 23.

LEY VIII.

Cómo el guardador que el padre da á sus fijos naturales non debe usar de tal guarda sin mandamiento del juez.

Tambien al fijo de barragana (1) como al que fuere de muger legítima puede el padre dar guardador á su fin (2), que guarde á él et á los bienes en quel fizo su heredero; pero este guardador atal non se puede trabajar de la guarda del huérfano nin usar de los bienes dél, á menos de seer confirmado por el juez del logar. Otrosi decimos que si algunt home establesciese en su testamento por su heredero á algunt huérfano extraño (3), quel puede dar guardador en aquel mesmo testamento, et este guardador atal debe seer confirmado del juez segunt deximos del otro. Et aun decimos que los guardadores que son escriptos en los testamentos, pueden seer establescidos simplemiente á tiempo cierto ó so condicion (4), segunt que fuere su voluntad del facedor del testamento.

LEY IX.

Cómo quando el padre ó el abuelo non dexa guardador á sus fijos ó á sus nietos en su testamento, lo debe seer el pariente mas propinco que hobieren.

Sin testamento moriendo algunt home que hobiese fijos et non les hobiese dado guardadores, ó si ficiese testamento et non los dexase en guarda de ninguno, ó si les dexase guardadores et se moriesen ante que el padre dellos (1), si los mozos non hobiesen madre nin abuela (2), mandamos que los parientes mas cercanos que hobieren et estodieren en un mesmo grado (3) sean guardadores dellos et de todos sus bienes, et estos guardadores

et 25. tit. 11. 5. *Partit.* et in l. 10. tit. 3. suprà ead. *Partit.*

LEX VIII.

Potest pater filio naturali vel extraneo, patrem non habenti, dare in testamento tutorem, qui eum, et bona in quibus eum instituit, administret; sed talis debet per judicem confirmari. Item tutor potest dari in testamento purè, vel ad tempus, vel sub conditione. Hoc dicit.

(1) *Al fijo de barragana.* Concordat cum l. *naturali*, D. *de confir. tut.* et cum l. fin. C. eod. et quid si pater naturalis dedit unum tutorem, mater alium, nunquid concurrent, vel præfertur paternus? Cynus quærit, et reliquit cogitandum in dict. l. fin. Albericus verò dicit, se credere hoc relinquendum arbitrio judicis attenta utilitate pupilli, argumento l. *utilitatem*, D. *de confir. tutor.* Angelus verò ibi dicit, quòd si tutelæ concurrant, quilibet tutor præferretur in administrando bona à relinquente relicta; si verò non concurrant, primus erit tutor, non verò qui datus est secundo loco, quia tutorem habenti tutor dari non potest; et dicit ita sibi videri in lectionis discursu, satis placet quod respondet Albericus: potest etiam procedere dictum Angeli, et limitari, nisi patrimonium esset magnum et diffusum, ut in l. *propter*, C. *in quib. casib. habent. tutor. tutor dar. potest.* Post hæc scripta vidi notabile consilium Ludov. Rom. incipit, *in hac causa mihi commissa*, ubi videtur comprobare opinionem Angeli, vide ibi; spurio tamen filio non potest dari tutor in testamento per patrem, Gloss. et Bart. in l. 1. D. *de testam. tutel.*

(2) *A su fin.* Id est, in suo testamento.

(3) *Huérfano extraño.* Concordat cum l. *si patronus*, D. *de confirm. tutor.*

(4) *So condicion.* Concordat cum §. *ad certum tempus*, *Institut. qui testam. tut. dar. poss.* et intellige de datis in testamento, prout hic dicitur; secùs est in dativo, l. *muto*, §. 1. D. *de tutel.* et est ratio secundum Speculat. tit. *de tutore*, §. *generaliter*, col. 6. quia dare tutorem est actus legitimus, qui non recipit diem vel conditionem, l. *actus*, D. *de regul. jur.* præsumitur autem pro patre, quòd benè faciat, et lex multum confidit de eo; et attenta generalitate hujus legis Partitarum, non erit ista specialitas tantùm in testamento patris, sed etiam in testamento matris vel extranei, qui pupillum instituit hæredem, ut suprà l. 6. et ista eadem lege.

LEX IX.

Habens liberos minores decedens ab intestato, vel aliàs non relinquens eis tutorem, si filii matrem seu aviam non habeant, vocantur ad tutelam proximiores consanguinei in eodem gradu, qui dicuntur tutores legitimi; qui debent præstare idoneos fidejussores loci judici, quòd benè et fideliter bona minorum administrabunt: et jurabunt tutores res pupillorum fideliter conservare. Si tamen pupilli matrem vel aviam habent, ipsæ erunt tutrices, ut suprà eod. tit. l. 4. et 5. et si mater noluerit, præfertur avia legitimis. Hoc dicit.

(1) *Moriesen ante que el padre dellos.* Idem si decesserit mortuo patre, impubere adhùc filio, ut in l. *intestato*, in fin. D. *de legitim. tutor.*

(2) *Madre nin abuela.* Hæ enim præferuntur legitimis, ut hic, et in authent. *matri, et aviæ*, C. *quando mulier tutel. offic. fungi potest.*

(3) *En un mesmo grado.* Concordat cum authent. *sicut*, C. *de legitim. tutel.* et D. eod. l. *si plures.*

atales son llamados legítimos (4). Pero decimos que enante que usen de los bienes de los mozos deben dar fiadores (5) valiosos al juez del logar, que prometan (6) et se obliguen por

(4) *Legítimos.* Adde supra eod. l. 2. et quæ ibi dixi.

(5) *Fiadores.* Debent enim tutores legitimi satisdare rem pupilli salvam fore, ut hìc, et in l. *legitimos,* D. *de legitim. tutor.* et antea non possunt quicquam administrare, ut in l. 1. 3. et fin. *C. de tut. vel curat. qui non satisded.* et non requiritur ista satisdatio ad inchoationem nascentis officii, sed ad exsecutionem officii in esse jam producti, et ideò in alia die, quàm in die datæ tutelæ, et in alio instrumento præstari potest, Bald. in *addit. ad Spec.* ti.. *de tut.* et testamentarii tutores non satisdant, neque datus à præside, vel prætore cum inquisitione, ut *Institut. de satisdat. tutor.* in princ. et in §. penult. *de Atil. tutor.* et tradit Gloss. quam Bartolus ibi dicit notandam, in authent. *ut hi qui oblig. se perhib. habere res minor.* in §. fin. et licèt Gloss. in l. 1. *C. de tut. et curat. qui non satisd.* dicat, quòd hodie dativus indistinctè satisdat, tamen Salicetus ibi approbat glossam in dict. authent. in §. fin. dicentem, quòd cùm datur ex inquisitione, et à majoribus judicibus, non satisdet, secùs si à minoribus; et quòd sit ratio, quia propter majorem auctoritatem qua nititur, fides ejus approbata dicitur : in practica tamen videmus indistinctè à tutoribus dativis exigi satisdationem, et fortè ideò, quia ista inquisitio qua dentur, non est ita in usu : de jure tamen communi approbatur per Doctores communiter dicta glossa in dict. §. fin. dict. authent. *ut hi qui obligatas, etc.* ut notat Bart. in l. 1. D. *rem pupill. salvam fore,* et in l. *si nemo*, §. 1. D. *de testam. tutel.* licèt Speculat. tit. *de tutor.* §. *si autem*, dicit, quòd hodie omnis dativus satisdat. Leges etiam istarum Partitarum non disponunt de fidejussore dando in dativo tutore, ut patet infrà eod. l. 12. et in l. 94. tit. 18. *Partit.* 3. ubi ponitur forma instrumenti dationis tutelæ in legitimo tutore. Limita tamen istam legem, quatenùs disponit de satisdatione legitimi tutoris, quòd procedat, nisi in patrono vocato ad tutelam liberti, quia talis ita demùm satisdat, si sit persona vulgaris vel minus honesta, non aliàs, ut habetur in dict. l. *legitimos,* in princ. et idem dicit Salicetus dicendum de patre, quia majus esse tribuit filio, quàm patronus liberto, ut sic causa cognita satisdet, non aliàs, argumento l. *jubemus, C. ad Trebell.* §. *in supradictis,* et l. *Imperator,* à contrario sensu, D. *ad Trebell.* ita Salicetus in l. 3. *C. de tutor. et curat. qui non satisd.* Albericus etiam in rubr. ejusd. tit. tractat hoc de patre tutore filii emancipati, et tandem putat considerandum, quòd si patrimonium filii sit amplum, et persona patris indigens et suspecta, quòd satisdare teneatur, aliàs non; et ita dicit colligi posse ex dicta l. *legitimos*, §. 1. et 2. et quia si hoc est in patrono, fortius in patre; et quia eisdem privilegiis utuntur parentes circa filios, quibus patroni circa libertos, l. fin. *C. qui et advers. quos*, l. *si quis à libertis*, §. *solent*, D. *de liber. agnosc.* Quid autem, si tutor sit valdè dives, an adhùc teneatur satisdare? Baldus in l. *mulier, C. de jure dot. in utraque lectura* vult, quòd sic, post Glossam ibi; vult tamen, quòd tunc qualiscumque fidejussor sufficiat, etsi nihil habeat in patrimonio : et idem dicit è contra, si fidejussor est multùm idoneus, et principalis non, suppleri per fidejussorem patrimonium debitoris, Gloss. in l. *si plures*, §. 1. D. *de fidejussor.* quam glossam Baldus dicit non esse alibi : et dicit Joan. de Plat. in l. 1. *C. de pericul. nominat.* lib. 11. et in l. *quicumque*, la 2. *C. de fund. patrimon.* eod. lib. hoc procedere in tutore, quòd, licèt sit dives, satisdet, et quòd non procederet in alio administratore publico, ut in dictis ll. et tradit Paul. in l. 1. D. *qui satis cogant.* Et nota quòd non est de substantia satisdationis tutelæ et curæ, quòd patrimonium tutoris vel curatoris valeat tantum, quantum facultates pupilli vel adulti, secundum Bald. in dict. l. *mulier,* in 1. lectur. et vide ibi per eum, an teneat actus, cùm quis admissus fuit cum minus idoneo fidejussore, et an debeat augeri satisdatio, si crescat patrimonium. Adverte etiam, quòd fidejussor debet esse locuples secundum quantitatem inventarii, ut in l. fin. et ibi Bald. *C. de magistrat. conveniend.* et vide per Bart. in l. 2. §. *idoneos*, D. *ad Tertul.* Dicit etiam Bald. in dict. l. fin. quòd non vitiatur datio tutelæ, etsi fidejussor non sit idoneus : et ibi etiam vide per eum, quid si pupillus sit valdè dives, et quæ dixi in l. 3. in gloss. super parte *fincase madre*, tit. 15. 2. *Partit.* Nota etiam, quòd si persona propinqui legitimi est multum fida et honesta, remittitur ei satisdatio, secundum Bald. in dict. l. *legitimos*, per illum textum inferentem, quòd idem sit in legitimo tutore tali, quod ibi dicitur de patrono; erit ergò remedium secundum eum, quòd si tutor legitimus non inveniat fidejussores, quòd judex præcedente inquisitione ei administrationem decernat, et faciat judex in suo decreto mentionem de hoc, et de tali fidelitate et honestate; quod dicit esse notandum, prodest enim ad satisdationem non præstandam præcedens vita laudabilis; vide per Joan. de Plat. in l. *agentes, C. de agentib. in reb.* lib. 12. et adde Jason. in l. *si quis stipulatus*, §. 1. D. *de verb. obligat.* Contra hoc tamen dictum Baldi facit dicta l. 94. ibi cùm dicit : *Porque los fallaron que eran homes bonos et de buen testimonio, et desembargados, etc.* et tamen adhùc requiritur ibi, quòd præstetur satisdatio : neque tutum arbitror dispositionem l. *si patronus*, in casu tam speciali, extendendam ad quemcumque tutorem legitimum, si detur ex inquisitione : tu cogita.

(6) *Que prometan.* De forma instrumenti fidejussoris tutoris, vide in dict. l. 94.

los guardadores, que ellos aliñarán et guardarán bien et lealmiente los bienes de los huérfanos et los frutos dellos: et sobre todo deben jurar (7) los guardadores de facer todas las cosas que sean á pro de los huérfanos que han en su guarda, et de non se entremeter de facer cosa que se torne á daño dellos, et que guardarán lealmiente sus personas et sus cosas. Mas si los huérfanos sobredichos hobiesen madre ó abuela que quisiese guardar los huérfanos et sus bienes, entonce decimos que la madre lo puede facer ante que ninguno de los otros parientes, solo que sea buena muger et de recabdo; pero debe dar et facer á los mozos primeramiente tal seguranza como desuso deximos (8) en la sexta ley ante desta, que comienza: El que fuere dado. Et si la madre non se quisiese entremeter desto, puede entonce (9) el abuela haber la guarda dellos.

LEY X.

Cómo aquel que aforra su siervo de menor edat debe seer guardador dél et de sus bienes si quisiere.

Aforrando algunt home su siervo que fuese menor de catorce años, el señor (1) debe haber en guarda á él et á sus bienes, porque si tal aforrado como este moriese et non hobiese padre, nin madre nin otro pariente de aquellos quel debien heredar segunt derecho, este su padron que lo aforró heredarie todos sus bienes; et por ende guisada cosa es que el que habie el pro heredando los bienes dél, que sufra el embargo (2) de seer su guardador. Otrosi decimos que si el padre (3) saca al fijo de su poder que es menor de catorce años, que él le debe haber en guarda á él et á todos sus bienes; et si el padre moriese ante que el mozo fuese de edat, si el huérfano hobiese otro hermano (4) que

(7) *Jurar.* Concordat cum cap. fin. in authent. *ut hi qui oblig. se perhib. habere res minor.* dicit tamen Specul. tit. *de tutor.* §. *generaliter,* col. 3. quòd licèt tutor non juraverit, valent tamen facta per eum, quia cùm multa egerit, decepti essent, qui cum eo contraxissent, argumento l. *Barbarius,* D. *de offic. Prætor.* et ibi vide per Joan. And. *in addition.* quòd hoc juramentum possit remitti per testatorem. Contra dictum Speculatoris tamen facit, quia l. *Barbarius* non habet locum, nisi in officiis publicis auctoritate et utilitate, non in privatis. Altero etiam modo, et in similibus terminis, dicit Bald. *in addition. ad Specul.* tit. *de tutor.* circa fin. quòd si tutor non fecit inventarium, non valet auctoritas ejus, nam omissio modi vel formæ vitiat etiam actum favorabilem, l. *qui Romæ,* §. *Flavius,* D. *de verbor. obligat.* etiamsi communis error adsit. Bartolus etiam ponit hoc, ut unum de requisitis, in dict. l. *legitimos,* circa fin. princ. D. *de legitim. tutor.*

(8) *Deximos.* Suprà eod. l. 4. ubi vide quæ dixi, et adverte, quòd neque illa lex, neque ista exigunt satisdationem in matre vel avia, tutrice testamentaria vel legitima: et de testamentaria planè procedit; quando verò datur à lege, licèt hæc lex non dicat, crederem necessariam esse satisdationem, et ita tenet Alberic. in dict. authent. *matri et aviæ,* col. 2. et in rubric. C. *de tutor. et curat. qui non satisded.* et in l. *de creationibus,* C. *de Episcop. audient.* neque ista lex repugnat, imo facit, quòd teneatur satisdare, cùm in legitimis hoc requirat, et mater vel avia est legitima; ut dicit Bart. in dict. authent. *matri, et aviæ,* col. 2. vel licèt dicatur anomala secundum Specul. tit. *de tutor.* §. *nunc dicendum,* in princ. non potest negari, quin participet de legitima, et ideò debet satisdare: et quòd satisdet, tenet etiam Azo C. *quando mulier tutel. offic. fungi potest,* in summ. in finalibus verbis, allegat dictum cap. fin. in authentic. *ut sine prohibitione matres, etc.* ubi est textus expressus ibi: *et de fidejussoribus dandis.*

(9) *Puede entonce.* Concordat cum dict. authent. *matri et aviæ,* ibi: *secundum ordinem.*

LEX X.

Si dominus manumittit servum impuberem, erit ejus tutor, quia succedet ei, si moriatur; et hoc si ipse defunctus non habuerit consanguineos, qui de jure debeant succedere: idem si pater filium, quem impuberem emancipavit; et patre ante finitam tutelam defuncto, erit tutor frater mortui. Hoc dicit.

(1) *El señor.* Concordat *Instit. de legit. patronor. tutel.* per totum, et vide notata per Azon. C. *de legit. tutel.* vers. *ex sententia autem legis* 12. *tabularum:* et an iste satisdet, nec ne? Vide l. *legitimos,* in princ. D. *de legit. tutor.*

(2) *El embargo.* Concordat cum dict. tit. et authent. *sicut,* C. *de legit. tutel.* et l. *secundum naturam,* D. *de regul. jur.*

(3) *El padre.* Concordat *Instit. de legit. parent. tutel.* et an iste satisdet? Dixi suprà in l. proxima, in glos. super verbo *fiadores:* et an si emancipet in casu l. *filiis matrem,* C. *de inoffic. testam.* pater sit legitimus tutor? Baldus ibi dicit, quòd non.

(4) *Hermano.* Concordat *Institut. de fiduciar. tutel.* et vide per Bart. in l. 3. C. *de legit. tutel.*

fuese mayor de veinte et cinco años, él le debe haber en guarda en logar de su padre.

LEY XI.

Quando los guardadores son muchos et non se pueden allegar para procurar los bienes de los huérfanos, cómo lo puede facer el uno dellos.

Si los guardadores de los huérfanos fueren muchos (1) et se levantare desacuerdo entrellos, de manera que se non puedan todos ayuntar (2) á facer aquellas cosas que son tenudos de facer en guarda dellos et de sus bienes, decimos que entonce el uno dellos puede decir antel juez que él quiere dar (3) recabdo et obligarse á complir lo que habien todos de facer si los otros lo tovieren por bien, et si non, que lo faga alguno dellos. Et si se acordaren en esto, debe el juez tomar tal recabdo dél como dixiemos en la ley ante desta; et si se desacordaren de manera que cada uno quiera obligarse á esto, et quiera haber en guarda los bienes dellos, entonce el juez debe escoger (4) aquel que entendiere que lo fará mejor et que será mas provechoso á los mozos, et tomar tal recabdo dél como sobredicho es, et darle poder que él solo los pueda haber en su guarda, et aliñar et procurar los bienes dellos.

LEY XII.

Que los juzgadores deben dar guardador al huérfano desamparado.

Desamparado fincando el mozo que fuese menor de catorce años, de guisa que su padre nol hobiese dexado guardador en su testamento, nin hobiese pariente cercano que lo quisiese guardar, entonce la madre et los otros parientes (1) que heredarien á este

et an iste sit tutor legitimus? Vide per Bald. in l. 3. *C. de except.* et l. penult. *C. de legitim. tutel.*

LEX XI.

Inter plures tutores super administratione orta discordia, omnium consensu potest uni administratio committi, et per judicem discerni cum cautione, de qua suprà eod. tit. l. 5. quolibet autem eorum tutelam volente, eliget judex unum ex eis.

(1) *Fueren muchos.* Sive testamentarii, sive legitimi, vel dativi, et ortum habet ista lex à l. 3. in §. *apparet*, et §. fin. D. *de administrat. tutor.* et à l. *legitimos*, §. 1. D. *de legitim. tutor.* et à §. fin. et ibi Joann. Fab. *Instit. de capitis dimin.* et adde l. *testamento datos*, cum l. sequent. D. *de testam. tutel.* et à cap. 5. in authent. *de hæredib. ab intestat. venient.* vers. *si autem plurimi.*

(2) *Todos ayuntar.* Nam *segnius expediunt commissa negotia plures*, versus quem allegat Glossa in dict. §. *apparet.*

(3) *Que él quiere dar.* Vide in dict. l. *legitimos*, §. 1. et in dict. l. *testamento.*

(4) *Escoger.* De ista electione habes etiam in dict. cap. 5. vers. *si autem plurimi*, in authent. *de hæredib. ab intest. venient.* et in l. 3. §. fin. D. *de administr. tutor.* Et adverte hìc, quòd tunc demùm datur ista electio judici, quando tutores non concordant, ut unus eorum gerat, sed omnes velint gerere; et sic patet approbari hìc dispositionem dictæ l. 3. §. fin. quam Albericus ibi dicit non corrigi per textum in dict. authent. in §. fin. Distingue ergò in ista materia, quòd quando plures tutores dati sunt per testatorem, et dubitatur quis gerere debeat, si quidem testator disposuit quis gerere debeat, ille solus geret, et aliis præfertur, nisi aliquid constet, ex quo ille repellatur, de quibus in dict. l. 3. vel similibus; si verò testator de hoc nihil disposuit, tunc judex convocabit in unum tutores, ut unum eligant, qui administret, et si discordent, judex eliget. Si verò tutores plures testamentarii non consentiant, quòd unus solus administret, non confidentes de ejus administratione, et petant administrationem inter eos dividi per regiones, audientur, et quilibet se tuebitur exceptione, pro eo quod non administravit; hæc colliguntur ex dict. l. 3. §. fin. et ibi per Albericum; et ibi vide per Bartolum, quid si unus vult dividere, alius non. Si autem sunt plures tutores legitimi, et expediat per unum tantùm geri, tunc unus eorum potest reliquos compellere, vel quòd satisdent, vel recepta satisdatione ab illo consentiant, quòd ei gestio committatur, ut in dict. l. *legitimos*, §. 1. et ibi notat Baldus, et si inter se non concordent, quis eorum gerat, judex eliget, ut hìc, et in dict. l. 3. §. fin. et idem videtur dicendum de pluribus dativis, ut sic in omnibus practicari possit ista lex.

LEX XII.

Si non sit tutor testamentarius, nec tutelam velit legitimus, vel ab intestato successuri, ipsi petant tutorem à judice, et detur probus, et dives: et si isti tutorem non petânt, privantur pupilli successione negligentes: et tunc quilibet de populo potest petere tutorem, qui dabitur ei etiam ignoranti vel invito; et iste tutor dicitur dativus, qui potest dari per judicem loci, ubi est pupillus, vel ubi ipse natus est, aut ejus pater, vel ubi majorem partem bonorum habet pupillus. Hoc dicit.

(1) *La madre et los otros parientes.* Sed an sit

mozo si moriese sin testamento, deben et pueden pedir al juez del logar (2) quel dé guardador atal que sea home bueno et rico (3), et que entienda que lo rescibe mas por pro del mozo que de sí mesmo. Et si estos atales non piden guardador (4) á tal mozo como

ordo in petendis tutoribus, ut prius mater, quàm alii admittatur? Glossa dicit, quòd non, in l. 2. §. fin. D. *ad Tertul.*

(2) *Al juez del logar.* Et sic habes, quòd judex domicilii est judex competens ad dandum tutorem pupillo, et approbatur hìc opinio Azon. de qua per Gloss. in l. 1. *C. ubi petant. tutor.* quæ secundum Bart. Ang. et Albericum ibi, communiter approbatur, et reprobatur opinio Hugolini, de qua in dicta glossa, quam tenet Cynus, et Salic. ibi, et de jure communi erat quæstio disputabilis; unde etiam dicebat Alberic. in l. 1. circa princip. D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, quòd tutum esset, si fieri posset, quòd cum judice domicilii concurrerent in datione tutoris, judex originis, et judex territorii, in quo pupillus habet patrimonium; et quia videbatur, quòd pupillus non posset dici habere domicilium, nam paternum non, quia non transit ad filium, l. *assumptio*, §. *filius*, D. *ad municipal.* Item neque proprium, quia pupillus non potest sibi constituere domicilium sine tutoris auctoritate, cùm per hoc obligaretur, ut tradit Bart. in dict. l. 1. D. *de tutor. et curat.* et Salicet. in dict. l. 1. *C. ubi petant. tutor.* unde fatendum est de necessitate, quòd in hoc sit specialitas quod abhorrebat Salicet. in dict. l. 1. et de jure communi ista opinio etiam probatur per l. 1. §. fin. D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, quam ad hoc allegat Azo *C. ubi petant. tutor.* in summa, in fin. Dinus etiam allegabat ad hoc pro casu l. *magis puto*, §. *illud quæri*, D. *de reb. eorum.* Et sit cautus judex domicilii, vel originis in forma dandi tutorem, ut det simpliciter, non exprimens quòd dat etiam respectu bonorum, quæ sunt in loco existenti extra ejus territorium, quia tunc administratio et bona, licèt alibi sita, veniunt in consequentiam personæ, cùm tutor principaliter detur pupillo, l. *in copulandis, C. de nupt.* et pro hoc videtur textus in l. *propter litem*, §. fin. D. *de excusat. tutor.* si enim exprimeret, quòd dabat etiam ad patrimonium extra territorium judicis, tunc si talis datio sit respectu rerum, quæ non sunt in territorio sibi subdito, non valeret, ut latè tradit Angelus in dict. l. 1. *C. ubi petant. tutor.* Sed quid si pupillus sit dominus loci, in quo habitat, et tenet domicilium, an tenebit datio tutoris ei facta coram judice per eum ibi posito? Et videtur, quòd non, cùm requiratur, quòd persona pupilli sit subdita judici, qui dat tutorem, ut in dict. l. 1. et quia actus tutelæ videtur actus potius contentiosæ jurisdictionis, quàm voluntariæ, unde apud se ipsum, seu ejus judicem fieri non potest, l. *si consul*, D. *de adopt.* l. 1. D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, et l. *Prætor*, et l. *ille à quo*, §. *tempestivum*, D. *ad Trebell.* et vide in simili quod notat Bald. in l. *sancimus*, in princ. col. 2. vers. *quidam dominus, C. de donat.* Recurrendum ergo esset tali casu ad judicem originis propriæ, vel paternæ, vel ubi habet majorem partem suarum facultatum, ut hìc, et in dict. l. 1. vel ad Regem, qui jubeat ei provideri de tutore: dicit tamen Bald. in l. 1. *C. de emancipat. liberor.* col. 1. quòd jurisdictio dandi tutores potest prorogari de consensu partium, cùm sit actus voluntariæ jurisdictionis.

(3) *Bueno et rico.* Hoc dicit, ut detur ex inquisitione, cum causæ scilicet cognitione, et sic datus non satisdat, ut dixi suprà eod. l. 9. in gloss. super verbo *fiadores*, ubi vide: et adde *Institut. de satisdat. tutor.* in princip. et Bart. in l. 1. D. *rem pupilli salvam fore*, et nota, cùm dicit *rico*, et intellige, quòd sit ita dives sicut pupillus, vide per Bart. in l. 2. §. *idoneos*, D. *ad Tertul.* et quando datur tutor ex inquisitione, antequam decernatur sibi tutela, debet pronuntiari esse idoneum, vide Bart. in l. *tutores*, D. *de confirm. tutor.* et cùm inquiritur, debent requiri conjuncti, et amici pupilli, l. *scire*, §. *cum reliquis*, D. *de tutor. et curat. datis ab his.* Et an valeat tutoris datio facta à judice sine inquisitione, vide per Bart. in l. fin. D. *qui pet. tutor.* ubi dicit, quòd sic, l. *qui habet*, §. penult. D. *de tutelis.*

(4) *Non piden guardador.* De matre, quòd ad hoc teneatur, concordat l. 2. §. *si mater*, D. *ad Tertul.* et l. *matris*, et l. *cum à matribus, C. qui pet. tutor.* et l. 2. D. eod. ubi Bart. plenè tractat istam materiam: de aliis consanguineis, concordat l. *sciant, C. de legitim. hæred.* et non aperit ista lex, intra quod tempus mater et alii pupillo conjuncti teneantur petere tutorem, ideo dic quòd erit annus, sive in matre, sive in aliis, ut in dict. l. *sciant*, ubi magis communiter hoc tenetur: neque obstabit l. 2. §. *confestim*, D. *ad Tertul.* quia responde ut per Doctores in dict. l. *sciant*, et signanter per Salic. et Angel. et Paul. de Castr. et poterit causa cognita iste annus abbreviari per judicem, si pupilli multum intersit, vide Bald. in l. *matres, C. ad Tertul.* et quod hìc dicitur de matre, idem dic in avia, ut in l. 2. *filiis*, vers. *quid si nepotibus*, D. *ad Tertul.* est tamen differentia inter matrem et aviam ex una parte, et alios sperantes successionem ex altera, quia licèt mater veniat per prius, et avia per posterius, attamen annus currit ambabus, et ambæ excluduntur, si intra annum tutorem non petant, quia unâ et eadem causa, scilicet, naturalis pietas eas astringit; non tamen avia debet prævenire matrem præcipiti festinatione, neque detineri moratoria cunctatione, sed cum viderit matrem negligentem, ipsa debet excitari et petere; non sic in aliis successionem sperantibus, quia annus non currit nisi ei, qui tenet pri-

sobredicho es, pierden (5) por ende aquel derecho que habien de heredar en los bienes del huérfano si moriese sin testamento. Et demas decimos que si los parientes fuesen

mam causam successionis, ita declarat Paul. de Cast. in dict. l. *sciant*, et Bart. in dict. l. 2. D. *qui pet. tutor.* col. penult. Adverte etiam, quòd tàm mater, quàm alii possunt hoc petere per procuratorem, ut probatur in l. *cum à matribus*, et ibi notat Angel. *C. qui petant tutor.* Nota etiam, quòd ad hoc onus petendi tutorem, tàm mater, quàm alii pupilli successionem sperantes tenentur suis sumptibus, l. *suo victus*, D. *de oper. libert.* et tenet Bart. in l. 1. *in utraq. lectur. C. de negot. gest.* et in l. *Nesennius*, D. eod. ubi hoc limitat in expensis factis circa personam matris, nam non teneretur ad alias expensas, veluti ad factas in ducendo filium ad civitatem, ubi ei daretur tutor, neque ad alias factas: vide ibi per eum, qui licèt tantùm loquatur de matre ejus, ratio concludit in aliis, qui similiter ad hoc tenentur. Adverte etiam, quia ut colligitur ex verbis præcedentibus hujus legis, ita demum mater, et avia, et alii, de quibus suprà, tenentur ad hoc, quando non est tutor testamentarius vel legitimus, et idem probatur in dict. l. 2. D. *qui petant tutor.* ubi Bartolus hoc notat; unde hoc procedit, quando ob istum defectum est dandus tutor dativus, veluti quia testamentarius tutor est remotus vel excusatus, vel eo casu, quo proximior erat inhabilis inhabilitate temporali, vel aliis casibus, quibus locus est dativo, ita declarat Bart. in dict. l. 2. col. 1. vers. *oppon. ista necessitas.* Lucas tamen de Penna in l. *nullus*, vers. 3. *quæritur, C. de proxim. sacror. scrinior.* lib. 12. tenet, quòd et si sit testamentarius tutor vel legitimus, qui tamen non administrent, adhuc mater tenetur instare, ut administrent, et inventarium faciant: cùm finis legis sit promissio pupilli, et lex non debet imponi verbis, sed rebus, l. 2. *C. communia de legat.* et per alia, quæ ibi poteris videre per eum, et quæ in fine hujus glossæ dico: dicit etiam Bart. quòd tunc annus de quo suprà, curret à tempore imminentis necessitatis. Si tamen agnatus, qui tenet primum locum successionis, intra annum non fecit se ordinari tutorem, seu sibi concedi administrationem, incurreret pœnam, de qua hic; ad curam enim tutoris legitimi pertinet facere inventarium, et legitimè administrare, et si non facit, punitur, argumento l. 2. §. *idoneos*, et §. sequenti, D. *ad Tertul.* notat Bart. in dict. l. 2. col. 1. Bald. in dict. l. *sciant.* Item si mater noluerit sibi tutelam filii, punitur si tutores non petierit, si in mora fuerit petendi, vel si antequam sit per moram exclusa, non renuntiavit tutelæ, ita quòd deveniretur ad legitimum, Bart. in dict. l. 2. col. 2. vers. *oppono, quod matri.* Nota etiam, quòd ut dixi, iste annus tantùm assignatur tenentibus primum locum, et si isti excludantur, sequentes non excludentur, etsi non petant tutorem intra alium annum, ita tenet Gloss. in dict. l. 2. in gloss. fin. in fin. D. *qui petant tutor.* et in l. *nepotibus*, C. eod. et idem tenet Bartolus in quæstione per eum disputata, quæ incipit, *pupillus*, quam posuit in dict. l. 2. ubi eum vide col. fin. idem tenentem, et hoc approbant Angel. et Paul. de Castr. in dict. l. *sciant*, licèt Bartolus in dict. l. *nepotibus*, aliud voluerit. Et quid si extent mater, et substitutus pupillaris, et substitutus neglexerit petere tutorem, ad quem pertinebit successio pupilli? Vide Bartolum in dicta quæstione, quam posuit latè in dict. l. 2. Quid autem de muliere, quæ prægnans mansit in bonis mariti eo mortuo, quæ neque petit se mitti in possessionem nomine ventris, neque petit curatorem ventri? Vide per Joan. Andr. *in addit. ad Specul.* tit. *de tutor.* §. *nunc dicendum in addit. fin.* ubi concludit, quòd mater ex hoc non perdat jus succedendi, vide ibi per eum: contrarium tamen videtur probari in dict. l. 2. §. *quid si curatores*, et ibi Bart. D. *ad Tertul.* quem textum etiam allegat Joan. Andr. in dict. addit. et intelligit de curatore bonis non petito, non de curatore dato ventri. Adverte etiam, quòd istæ personæ, quæ ad hoc onus tenentur, tenentur etiam instare, ut tutor, quem petierunt, administret, ut probatur in l. *Divus*, D. *qui petant tutor.* et in l. 2. §. *si mater*, D. *ad Tertul.* l. *sancimus*, ubi vide Bald. *C. de administr. tutor.* et vide Bartolum in dict. l. 2. D. *qui pet. tutor.* ad fin. 2. col. et debent esse idonei tutores, qui ab istis petantur, l. 2. §. *quid si indignos*, et ibi Bart. D. *ad Tertul.*

(5) *Pierden.* Concordat cum dictis juribus, de quibus dixi in præcedenti glossa, et aliquos casus, in quibus mater excusatur ab ista pœna, vide textum et glossam, et Bald. in l. *mater, C. ad Tertul.* et quatenus Glossa ibi tradit de muliere minore, quòd excusetur, adde hoc procedere, etsi posteà fiat major, nam durabit excusatio, secundum Bald. in authent. *si captivi, C. de Episcop. et Cleric.* et in l. *precibus*, col. 5. *C. de impuber. et aliis substit.* et ista est communior conclusio secundum Alexand. et Jason. in l. *minoribus, C. de his quibus ut indign.* Limita tamen et intellige, quando mater elapso anno efficiatur major; si tamen intra annum ad hoc datum efficeretur major, tunc non excusaretur, ex quo delictum negligentiæ non erat consummatum, ita limitat notabiliter Angelus in l. *illicitas*, §. fin. D. *de offic. præsid.* dicens, ex hac distinctione reduci opiniones ad concordiam, et certè videtur æqua ista distinctio, sed contra eam tenent aliqui relati per Alex. et Jason. in dict. l. *minoribus*, ubi Jaso dicit esse communiorem conclusionem, quòd excusetur, etiamsi intra annum fiat major. Item adde, quòd excusaretur mater, si esset prodiga, per l. *Fulcimus*, §. *adeo*, D. *quib. ex caus. in poss. eat.* et tenet Jaso in l. *is, cui bonis*, col. 8. D. *de verbor. obligat.* Quid autem, si mater sit mulier rustica, an excludetur ab

negligentes en demandar guardador al huérfano sobredicho, ó si non hobiese parientes que lo ficiesen, entonce los amigos (6) del mozo ó otros qualesquier del pueblo (7) pueden pedir al juez que dé guardador al huérfano que sea atal que aliñe el pro del mozo, et el juez débelo facer por sí et non por otro (8), habiendo el mozo en su valia mas de quinientos maravedis (9); mas si hobiese menos, bien puede mandar á otro juez que sea menor (10) de sí que lo faga en logar dél. Et tal guardador como este de que fablamos en esta ley, es llamado en latin *dativus*, que quiere tanto decir como guardador dado por otorgamiento del juez: et non tan solamiente puede esto facer el juez sobredicho, mas aun lo puede facer el juez de aquel logar do nasció tal mozo ó el padre dél (11). Et eso mesmo

ista pœna? Vide per Paul. de Castr. quòd sic, quando non potuit consulere peritiores, et ipsa administravit bona filii impuberis, licèt non juridicè, quia non acceptavit tutelam, neque fecit sibi decerni, neque fecit inventarium, benè tamen administravit; si verò potuit consulere peritiores, non excusabitur; secundum Glossam, quam etiam limitat Paul. in dict. l. 2. §. *si mater*, D. *ad Tertul.* ita dicit Paul. in l. *Clodius*, col. fin. D. *de acquir. hæred.* et tene mente, quia est singulare. Adde etiam Salic. in dict. l. *sciant*, vers. *quæro mater*, ubi quærit, an sufficiat matrem, ut tutricem administrasse, licèt legum solemnitatem non servaverit; et concludit, quòd non, quia tunc non est legitima gestio, licèt benè administraverit, allegat Gloss. in dict. §. *si mater*, super verbo *legitima*, quod intelligit, quando ex abrupto ut tutrix administravit, nam si ei per judicem esset decreta administratio, licèt in cæteris faciendis esset defectus, excusaretur, cùm potius secundum eum sit culpa judicis, qui satisdationem non exegit, et alia requisita, quàm culpa matris jura et alia requisita ignorantis, vide ibi per eum; non tamen loquitur de muliere rustica, de qua loquitur Paul. de Castr. et vide etiam, quæ dicit Bald. in dict. l. *matres*. Et quid si sit relictus tutor testamentarius minor 25. annis, an ex hoc excusentur petere debentes tutorem? Vide Socin. consil. 20. 1. volum. col. fin. et videtur velle, quòd sic, si non habuerunt notitiam minoris ætatis, vide ibi per eum. Et quid si sint absentes, vel ignorantes? Vide Socin. consil. 153. col. penult. et fin. 2. volum. et dict. l. 2. §. *sed si fortè absens*, D. *ad Tertul.* Quid autem si mater non petiit cogi testamentarios tutores ad administrandum? Bald. in l. *precibus*, col. 5. C. *de impuber. et aliis substit.* dicit, quòd non privatur ob hoc, quia non tenetur esse sollicita, nisi circa petitos à se; et ibi etiam vide, quid si mater non administravit, sed alius: vide ibi et de multis aliis quæstionibus notabilibus in ista materia, col. 5. 6. et 7. Et nota, quòd propter istam negligentiam privatur etiam ea hæreditate quæ obveniret ex forma statuti, secundum Bartol. per textum ibi in dict. §. *sed si fortè:* de matre etiam transeunte ad secunda vota, non petito prius filiis tutore, quòd perdat successionem, vide in l. *omnem*, C. *ad Tertul.* et quæ notat Decius consil. 246. ad fin. Sed an mater vel alius agnatus, sicut perdit hæreditatem, quia non petit tutorem filio, sic etiam perdat tutelam propter talem negligentiam? Vide per Bart. in l. *tutela*, in princ. D. *de legit. tutor.* quòd non, et Bald. in dict. l. *precibus*, ubi allegat Gloss. in dict. l. *tutela*.

(6) *Los amigos.* Concordat cum l. 2. D. *qui pet. tutor.*

(7) *Otros qualesquier del pueblo.* Nota hoc verbum, non enim ita erat expressum in dict. l. 2. adde l. 2. et ibi Baldus notat, C. *de negot. gest.* judex etiam ex officio suo potest dare, ut in l. 1. §. *magistratibus*, D. *de magistrat. conveniend.* et vide quæ notat Bart. in l. 4. §. *hoc autem judicium*, D. *de damn. infecto*, et Baldus notat in cap. 1. *de milit. vassal. qui contumax est*, col. penult. vers. *dicit Bart.* et quòd judex possit dare pupillo tutorem etiam nemine petente, vide l. *illud*, D. *de tutor. et curat. datis ab his*, curatorem tamen non posset dare pupillo, neque adulto, nisi petat, vide per Bartolum in l. *hæc autem*, in princ. D. *quib. ex caus. in poss. eatur*, et ibi, quid in furioso, et prodigo? Judex etiam ex officio potest dare, ut in l. 1. §. *magistratibus*, D. *de magistr. conveniend.* et vide quæ notat Bart. in l. 4. §. *hoc autem judicium*, D. *de damno infecto*.

(8) *Et non por otro.* Concordat cum l. *neque mandante*, D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, et l. *muto*, §. *tutoris*, D. *de tutel.*

(9) *Mas de quinientos maravedis.* Adde l. *jus dandi*, D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, cum glossa ibi, et §. *sed hoc jure*, *Institut. et Atilian. tutor.* non poterit ergò delegatus etiam ad universitatem causarum, dare tutelam pupillo habenti in facultatibus ultra quingentos solidos, et ita in delegato etiam ad universitatem causarum, tenet Alberic. in dict. l. *nec mandante*.

(10) *Que sea menor.* Id est, magistratui municipali, dict. l. *jus dandi*, judices ergò civitatum possunt hodie dare tutores, ut hic, et tradit Bart. in l. 1. D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, ubi Gloss. et Alberic. de istis Comitibus Palatinis, qui à Principe habent hanc potestatem.

(11) *Do nasció tal mozo ó el padre dél.* In eo loco petuntur tutores, vel curatores minoribus, unde ipsi ducunt originem, vel ex persona sua, vel ex persona patris, vel si vulgò concepti essent, ex persona matris. Item etiam in eo loco ubi sunt eorum facultates, et si alibi sunt, vel morantur, non tamen jure domicilii, redire debent in alterum prædictorum locorum, ut magistratus ibi det eis

puede seer demandado al juez del logar do hobiere el huérfano la mayor parte de sus bienes (12), et el juez débelo facer, quier sea el mozo delante ó non (13), et aunque lo contradixiese. Mas si el juez que da el guardador non hobiese por sí alguna destas razones sobredichas, non podrie entonce el que fuese puesto por mandado de tal juez haber la guarda del mozo. Et la guarda de cada uno destos guardadores debe durar (14) fasta quel mozo sea de edat de catorce años et la moza de doce, quier sea establescido el guardador en testamento ó de otra guisa, et de alli adelante deben los judgadores dar et otorgar al mozo otro guardador á que llaman en latin *curator* (15), tomando tal recabdo dél como del tutor (16); et este atal débelo haber en guarda fasta que el huérfano sea de edat de veinte et cinco años (17).

LEY XIII.

A quién pueden seer dados guardadores á que llaman en latin curatores.

Curatores son llamados en latin aquellos que dan por guardadores á los mayores de

tutores seu curatores, ut hic, et in l. 1. *C. ubi petant. tutor.* et in l. antepenult. *C. de municip. et originar.* et in l. *cives, C. de incol.* lib. 10. et l. 1. D. *ad municipal.* Azo in summa, D. *ubi pet. tut.* ubi et datur etiam in loco domicilii, ut dictum est suprà. Quid autem de minore unius civitatis originario, qui ibi etiam habet facultates suas, sed quia de illa bannitus est, habitat in civitate vicina, et ibi convenitur; an possit judex talis habitationis sibi dare tutorem? Vide per Joan. Andr. *in addition. ad Speculat.* tit. *de curat.* §. *scias ergò*, ubi allegat Guidon. de Sûza, quòd sic, ut ratione necessitatis liceat, quod aliàs non liceret; vide ibi per eum.

(12) *La mayor parte de sus bienes.* Adverte tamen, quòd Doctores in dict. l. 1. *C. ubi petant. tutor.* intelligunt hoc de majori parte facultatum, ita quòd pupillus ibi habeat domicilium; et quòd aliàs judex loci, ubi essent tales facultates, non esset competens ad dandum tutorem pupillo, licèt curatorem rebus ibi existentibus posset, ut in l. *jurisperitos*, §. *cùm oriundus*, D. *de excusat. tutor.* ita videtur de mente Bart. Bald. et Salic. ibi; et est consonum juri et rationi, cùm judex, qui dat tutorem, debeat habere jurisdictionem in personam pupilli, quam jurisdictionem non habet judex, ubi tantum sunt res pupilli, pro quo est textus in l. 1. ad fin. D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, et in l. *magis puto*, §. *illud quæri*, D. *de reb. eor.* Sed tu dic, quòd eo ipso quòd habet ibi majorem partem fortunarum suarum, videtur pupillus ibi habere domicilium, ut tradit Paul. de Castr. in l. 2. *C. ubi senator. vel claris.* unde licèt pupillus alibi haberet aliud domicilium seu habitationem, poterit provideri de tutore per judicem, ubi est major pars sui patrimonii, ut hic habes, et voluit Azo cujus opinio hic approbatur, in dict. l. 1.

(13) *Delante ó non.* Concordat cum l. *illud*, et l. seq. D. *de tutor. et curat. dat. ab his*: et si ista littera referatur ad omnia præcedentia, probatur hic, quòd judex originis pupilli propriè, vel paternè, potest dare tutorem pupillo absenti; cujus contrarium videtur probari in dict. l. 1. *C. ubi petant. tutor.* et ibi tenet Salicetus dicens, quòd quando datur tutor in loco originis, debet dari præsenti, et non absenti, per textum ibi, cùm dicit: *restituti apud patriam suam.* Sed quid si tutor detur ab utroque judice, originis scilicèt, vel domicilii, quæ datio prævalebit? Alberic. post Dinum in l. 1. D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, et in dict. l. 1. *C. ubi petant. tutor.* dicit, quòd datio illius, qui primò dedit; et rectè, quia tutorem habenti alius tutor dari non potest; si verò hoc non appareat, tunc præfertur datio originis, argumento l. *libertus*, §. *præscriptio*, in fin. D. *ad municip.* et facit, quod notatur in glossa magna in l. *cives, C. de incol.* lib. 10.

(14) *Debe durar.* Concordat *Institut. quib. mod. tutel. finit.* in princ. et finita tutela tutor tenetur admonere minorem, ut petat sibi curatorem, l. *ita autem*, §. *si tutor*, et ibi vide Bart. D. *de administ. tutor.* et ad ea, quæ spontè post pubertatem gessit tutor, non tenetur fidejussor tutoris, l. *Lucius*, la 2. §. *Paulus*, et ibi Bart. D. *de administ. tutor.* Et an sicut pubertate finitur tutela, sic etiam finiatur mandatum procuratoris facti à pupillo cum auctoritate tutoris? Vide Bart. in l. *si quis*, §. *si impubes*, D. *de institor.* et an si dispositio confertur in tempus, quo tutela finierit per pubertatem, procedat si finiatur morte, vide Bartolum per illum textum in l. *liberto*, §. *pater*, D. *de annuis legat.*

(15) *Curator.* Adde *Instit. de curator.* in princ. et ultima die pubertatis poterit dari tutor, vide Bald. in l. 2. *C. quando provoc. non est neces.* et differentias inter tutorem et curatorem vide per Gloss. in l. *ventri*, D. *de tutor. et curat. dat. ab his.*

(16) *Como del tutor.* Vide suprà eod. l. 9. et *Institut. de satisdat. tutor. et curat.* per totum.

(17) *Veinte et cinco años.* Adde *Institut. de curator.* in princ. et l. *curatorem*, et ibi Bart. D. *de tutor. et curat. dat. ab his*, et l. *curatorem*, D. *de auctor. tutor.* Et quid si de facto transacto vigesimo quinto anno judex daret curatorem, ut minori, vide per Bald. in l. 2. col. 1. *C. quando provoc. non est necesse.*

LEX XIII.

Habenti tutorem non datur alius, nisi primus

cotorce años et menores de veinte et cinco seyendo en su acuerdo, et aun á los que fuesen mayores seyendo locos ó desmemoriados (1); pero los que son en su acuerdo non pueden seer apremiados (2) que resciban tales guardadores si non quisieren, fueras ende sí ficiesen demanda á algunos en juicio, ó otro la ficiese á ellos; ca entonce (3) los judgadores les pueden dar tales guardadores como estos. Otrosi decimos que el curador non debe seer dexado en el testamento (4); pero si fuere hi puesto, et el judgador entendiere que es á pro del mozo, débelo confirmar (5). Et aun decimos que al huérfano que ha guardador nol deben dar otro (6), fueras ende si aquel quel tiene en guarda fuese home de mal recabdo (7), ó atal que hobiese de veer tanto en lo suyo (8) que non podiese aliñar los bienes del huérfano, ó si enfermase (9) ó hobiese de ir en romeria ó

malè administret; aut suis negotiis occupetur taliter, quòd circa tutelam intendere nequeat; aut si longam faciat itinerationem, vel peregrinationem; tunc enim ejus loco datur curator, donec redeat. Hoc dicit.

(1) *Locos ó desmemoriados.* Æquiparat furiosum et mente captum, prout semper fit in istis legibus Partitarum; differunt tamen, quia cura furiosi est legitima, mente capti verò est dativa, ut dixi suprà eod. l. 4. debet tamen judex etiam mente captis dare curatorem legitimum, ut ibi dixi; et de his habes D. *de curat. furios.* per totum tit. C. eod. ubi vide per Azon. in summa, datur etiam prodigo, cui est bonis interdictum, curator, ut habetur ibidem, et mulieri luxuriosè viventi, l. *et mulieri,* D. *de curat. furios.* prodigis enim, et luxuriosis, vel aliàs dissipatoribus, vel lusoribus, potest interdici administratio rerum suarum, quia æquiparantur prodigis, secundum Bald. in l. *ea lege,* col. fin. vers. *item quæro, C. de condict. ob caus.* et vide Gloss. in l. *si quis cum sciret,* D. *de usucap. pro emptor.* An autem masculo luxurioso detur curator? Vide Bald. *in addition. ad Specul.* tit. *de actore,* et Alexand. *in addition. ad Bald.* in dict. l. *ea lege.* Et requiritur causæ cognitio in datione istius curatoris, scilicèt, ut aliqualiter de furore vel alia causa, propter quam datur, constet, l. *observare,* D. *de curat. furios.* ubi Bald. post Jacob. de Are. quòd judex debet adhibere medicos, qui hoc cognoscant, l. *semel,* C. *de re milit.* lib. 12. An autem requiratur citatio ipsius, cui datur, vel aliorum? Vide per Bart. in l. *qui habet,* §. *quolibet,* D. *de tutel.* et per Alex. consil. 86. incipit, *visis dubitationibus,* 2. vol. et potest dari talis curator cum inquisitione, vel sine, ut tradit ibi Alexander. Surdis etiam, et mutis, et qui perpetuo morbo laborant, datur curator, vide in §. *furiosi, Institut. de curator.*

(2) *Apremiados.* Concordat cum §. *item inviti, Institut. de curator.* si tamen sponte receperunt, cogentur stare sub cura usque in vigesimum quintum annum, ut tradit Abb. consil. 91. 1. vol. ipsi tamen curatores inviti dantur, secundum Bart. in l. *illud,* D. *de tutor. et curat. dat. ab his,* et per Specul. tit. *de curatore,* §. fin. colum. 3. et per Salicet. in l. 1. C. *qui pet. tut.* ubi dicit, quòd curator, qui principaliter datur personæ mente capti vel furiosi, datur invitus, ut in l. fin. §. fin. C. *de curat. furios.* Item et curator generalis, qui datur principaliter negotiis, et secundario personæ, de quo in l. *si curatorem, C. de in integr. restitut. minor.* datur etiam invitus, l. fin. in princ. C. *de administrat. tutor.* ad litem tamen debet dari volens, et ex causa posset invitus dari, vide Bart. in l. *qui habet,* §. *si pupillus,* D. *de tutel.*

(3) *Ca entonce.* Adde dict. §. *item inviti,* et l. *qui habet,* §. *si pupillus,* D. *de tutel.* et quomodo detur infanti curator ad litem, vide Bald. *de milit. vassal. qui contum. est,* col. penult. et adde l. 1. C. *qui petant. tutor.* An autem pupillo carenti tutore possit dari curator ad litem? Vide Alexand. consulentem, quòd sic, consil. 122. 1. vol. incipit, *videtur prima facie.*

(4) *En el testamento.* Concordat cum §. 1. vers. *sed curator, Institut. de curator.*

(5) *Débelo confirmar.* Sed an confirmabitur, etsi adultus, cui datus est à patre, nolit habere curatorem? Videtur, quòd non, quia inviti adolescentes curatores non accipiunt, præterquam in litem. *Institut. de curator.* §. *item inviti.* In contrarium facit ista lex cùm dicit, *débelo confirmar,* et sic videtur necessitatem inducere, ex quo pater fecit ad commodum filii, et id constat judici; et hujus opinionis fuit Odofr. prout refert Bald. in l. 1. D. *de confir. tutor.* qui post Dinum intelligit dictum §. *item inviti,* de curatoribus qui dantur à judice, non de datis in testamento; et idem quod Odofr. tenet Joan. de Plat. in dict. §. *item inviti,* vers. *adde prædictis:* et licèt Baldus ubi suprà inclinet in contrariam sententiam, istud videtur tenendum, quia ista lex Partitarum hoc videtur decidere, cùm postquam posuit superiùs, quòd inviti adolescentes curatores non accipiunt, subdit, quòd si curator detur in testamento, debet confirmari; et benè conferunt ad hoc, quæ tradit Abb. in dict. consil. 91. 1. volum. incipit, *postulato.*

(6) *Dar otró.* Concordat cum l. *cum jure, C. qui petant. tutor.* et l. *licèt, C. in quib. casib. tutor. habent.*

(7) *De mal recabdo.* Concordat cum l. penult. C. *in quib. casib. tutor.*

(8) *Que hobiese de veer tanto en lo suyo.* Nota hoc, quia vult, ut ob hanc causam excusetur tutor, et facit dicta l. penult. et l. 2. ejusd. tit. et l. 3.

(9) *Enfermase.* Vide in §. *item propter adversam valetudinem, Instit. de excusat. tutor.*

en otro grant camino (10); ca entonce puédenle dar otro que lo guarde en logar daquel á que dicen en latin *curator* (11), fasta quel otro sea sano ó torne del camino do hobiese ido.

LEY XIV.

Quáles son aquellos que non pueden seer guardadores de otro.

Obispo, nin monge nin otro religioso non puede seer guardador (1) de huérfano, porque estos atales han de servir á Dios en las eglesias, et embargarse hie este servicio por la guarda que hobiesen de facer en las personas et en los bienes de los huérfanos. Mas los otros clérigos seglares (2), quier sean misacantanos ó non (3), bien pueden seer guardadores de sus parientes huérfanos por razon del parentesco (4) que han con ellos; pero deben venir antel juez ordinario del logar fasta quatro meses que sopieren que aquel su pariente murió et dexó sus fijos sin guardador, et entonce deben decir antél de como ellos quieren seer guardadores de los huérfanos que fueron fijos de aquel su pariente, et despues que esto hobieren fecho pueden tomar los mozos en su guarda, et allñar et procurar los bienes dellos. Otrosi los que fuesen debdores (5) de los mozos non

(10) *Grant camino.* Vide in l. 1. *C. in quib. casib. tutor. habent.*

(11) *Curator.* Videtur approbare opinionem Irner. de qua in rub. *C. in quib. casib. tutor. habent.* quæ etiam fuit opinio Placen. ut dicit Azo ibidem in summa, ipse tamen Azo tenet, quòd etiam tutor dari possit in illis casibus specialibus, et idem tenet Salic. in dict. rubr. et in l. 1. illius tit. posset ergo judex facere utrumque, vel tutorem scilicet dare, vel curatorem, et erit utilius quòd detur tutor, ut ibi dicit Azo, et finietur officium istius tutoris sublato impedimento primi tutoris, vide per Salicetum in dict. l. 1. et Gloss. ibi.

LEX XIV.

Non potest esse tutor Episcopus, aut Religiosus, ne à divinis avocetur; sed clericus sæcularis etiam sacerdos potest sanguinis prætextu, si intra quatuor menses venerit coram judice tutelam recepturus. Item nec pupilli debitor, nisi sit testamentarius: nec ad Regis ratiocinia obligatus: nec miles, dum extra domum, Regis occupatur servitio, vel alterius domini: nec alia invalitudine impeditus. Hoc dicit.

(1) *Non puede seer guardador.* Concordat cum authent. *de sanctissimis Episcop.* cap. *Deo autem amabiles,* collat. 9. neque dicas hoc correctum per cap. *pervenit,* 86. dist. licèt Glossa ibi in finali opinione voluit contrarium; sed Archid. et Præpos. ibi tenent primam opinionem Glossæ, ut Episcopus etiam volens non admittatur ad tutelam, vel curam aliquam, nisi essent tutelæ miserabilium personarum, cùm aliàs non essent, qui benè et tutè ad tutelam præfici possent; de monacho verò indistinctè est dicendum, ut in cap. *qui verè,* et in cap. *monachi,* 16. quæst. 1.

(2) *Clérigos seglares.* Concordat cum authent. *Presbyteros, C. de Episc. et Cleric.* et dict. authent. *de sanctis. Episc.* de qua sumpta est, et adde l. 45. in fin. tit. 6. 1. *Partit.*

(3) *Misacantanos ó non.* Intellige de constitutis in sacris, nam alii etiam inviti coguntur, ut notat Glossa in dict. authent. *Presbyteros.*

(4) *Por razon del parentesco.* Testamentarii ergò, neque dativi non possunt, ut hìc innuitur, et notat Glossa in dict. authent. *de sanctis. Episc.* §. *Deo amabiles,* super verbo *interdicimus,* et quando sunt legitimi, admittuntur volentes, non inviti, ut hìc, et ibi habes.

(5) *Debdores.* Concordat cum authent. *minoris, C. qui dar. tutor. poss.* et cum corpore unde illa sumitur: et non aperit ista lex, an requiratur, quòd sint debitores magnæ quantitatis vel parvæ; sed debet limitari, quando esset magna quantitas, non verò si parva, quia tunc posset esse tutor, secundum Gloss. in authent. *minoris,* et in corpore de quo sumitur, ubi dicit, quæ sit parva vel magna, judicis arbitrio relinquendum; et illa glossa approbatur per Bart. Angel. et Salic. ibi; et dixit illam notatu dignissimam additionator Abb. in cap. *intellecto, de jurejur.* et pro illa glossa est textus, et ibi notat Bart. in l. *si quis in pignore,* §. *sed et si quis,* D. *de pignor. action.* Baldus tamen ibi limitat dictum Glossæ, nisi ante delatam tutelam esset jam lis super debito, quia magnum videtur ex eo, quòd sit de eo magna lis inter partes. Item limitat Glossa in dict. authent. *in avia debitrice vel creditrice,* et est textus in authent. *ad hæc, C. quando mulier tutel. fung. potest.* Item Glossa in corpore limitat in patre, et avo paterno vel materno, propter affectionem, quæ suspicionem tollit; et tenent communiter Doctores. Item limitatur in filio, qui potest dari curator patri mente capto vel furioso, secundum Guill. de Cum. in l. *cum eo,* D. *de pact.* et Salic. in dict. authent. *minoris,* col. 1. ubi vide, quid si filii essent plures; in fratre tamen debitore non limitaretur, sed procedit sicut in extraneo, quia honor et privilegium, quod lex concedit parentibus, non debetur fratribus, textus notabilis in l. 3. §. 1. D. *de legat. præst.* tenet Guilliel. ubi suprà, Angel. et Salic. in dict. authent. *minoris.* Quid autem si filius tutoris esset debitor vel creditor minoris, an repellatur pater à tutela? Bartolus tangit, et non decidit in dict. authent. *minoris:*

pueden seer guardadores dellos, fueras ende si los padres establesciesen en sus testamentos (6) que los guardasen. Otrosi non puede seer guardador de huérfanos el que fuese obligado al rey (7) por razon que hobiese tenido sus cilleros, ó sus heredades propias ó otras rentas de quel hobiese á dar cuenta. Otrosi non puede seer guardador de huérfano el caballero demientre que viviere fuera de su casa serviendo al rey ó á otro señor en servicio de caballeria (8). Otrosi el que fuese mudo ó sordo (9) non puede seer guardador de mozos, nin el que fuese ocasionado (10) ó embargado de su persona ó en otra manera, de guisa que non podiese (11) entender nin trabajarse en pro dellos.

Angel. ibi decidit, quòd si filius est emancipatus vel in potestate, et ad eum non spectat ususfructus, quòd poterit esse tutor; secùs autem si ususfructus spectaret ad patrem: filius tamen benè potest esse tutor, licèt pater sit debitor vel creditor secundum eum; et quod hìc dicit de debitoribus, idem dic, si essent creditores, ut in dict. authent. et quia est eadem ratio, ex eo quòd isti administratores habent penes se instrumenta, et de facili possent machinari aliquid in fraudem minoris, secundum Alberic. et Salic. ibi: et habetur ista ratio in textu et glossa in corpore, unde illa authentica sumitur: cætera huic materiæ congruentia vide per Gloss. et Doctor. in dict. authent. *minoris*, et per Bart. in l. 2. §. *quæritur*, D. *de curator. bon. dand.* et Bald. in l. 2. col. 1. *C. quando fiscus, vel privat.* et Bald. in l. *qui habet*, §. *si pupillus*, D. *de tutel.* et in l. *si quis sub conditione*, fin. col. D. *de testam. tutel.* et quod dicit Nicol. de Neapol. in l. *si pupillus*, D. *de tutel. et ration. distrah.* et per Joan. Andr. in addition. *ad Specul.* tit. *de tutor.* §. *generaliter*, in addit. magna. Et de illo qui est implicatus cum fisco, an possit esse tutor, vel curator, vide l. penult. et ibi Bart. D. *de confirm. tutor.* et per Gloss. in l. penult. *C. ne tutor, vel curat. vectigal. conduc.* Et de debitore civitatis, an possit habere honores, antequam solvat civitati? Vide l. 1. et ibi Joan. de Plat. *C. de debitor. civitat.* lib. 11.

(6) *En sus testamentos.* Approbat opinionem Marti. de qua per Gloss. in dict. authent. *minoris*, super parte à *curatione*, quam opinionem retulit Spec. tit. *de tutore*, §. *generaliter*, col. 4. ad fin. ubi Joan. Andr. *in additionib.* refert hoc tenuisse Odofred. et dominum suum, et Guilliel. de Suza, et Azon. in summa, *C. qui dar. tutor. poss.* vers. *item creditor;* idem tamen Azo tenuit contrarium in summa, super authent. *ut hi qui oblig. se perhib. haber. res minor.* Contrariam tamen opinionem tenet Accursius in dict. authent. *minoris*, et in corpore unde sumitur, et in §. fin. *Institut. de auctor. tutor.* et idem tenet Jacob. de Bellovisu: et secundum istam opinionem consuluit Dinus, dicens de hoc esse casum in corpore. Guilliel. de Cum. in dict. l. *cum eo*, D. *de pact.* distinguit, an testator sciret illum esse debitorem vel creditorem, et possit, secùs verò si ignorabat; et idem tenet Oldral. et etiam Bart. in dict. authent. *minoris*, et huic opinioni adhærent Bald. Angel. et Salic. qui dicit in dict. authent. *minoris*, col. 3. vers. *sed attende*, qualiter constabit de tali scientia vel ignorantia; vult enim, quòd hoc colligatur ex verbis testamenti: tu tene mente istam legem Partitarum, approbantem dictam opinionem Mart. Benè tamen placet, quòd limitetur, dummodò pater notitiam debiti vel crediti habuerit, quia hoc est de mente hujus legis, et ex ratione eorum, qui istam opinionem tenuerunt; neque exigerem, quòd ex verbis testamenti de hoc constaret, satis est, quòd aliàs constet testatorem scivisse: est enim magna restrictio, quam in hoc dat Salic. et non benè jure fundatur. Et limita etiam dispositionem hujus legis, quando talis tutor vel curator datus esset in testamento per patrem legitimum et naturalem, secùs si per naturalem tantùm, vel per matrem, vel extraneum, aut patronum, quia tunc eget confirmatione, et non est propriè tutela testamentaria; neque plenè creditur testatori, sed aliqualis causæ cognitio requiritur, ut habetur in l. *in confirmando*, D. *de confirm. tutor.* et in l. *mater*, *C. de testam. tutel.* ita singulariter limitat Angel. in dict. authent. *minoris*, quod est benè mente tenendum.

(7) *Obligado al rey.* Concordat cum l. penult. et ibi Gloss. D. *de confirm. tutor.* et l. fin. *C. qui pet. tutor.* ubi Gloss. hoc intelligit de colono privatæ rei Principis, nam conductor prædii fiscalis non removeretur à tutela, per l. *coloni*, *C. de excusat. tutor.* Sed adverte, quia istæ ll. Partitarum communiter accipiunt et promiscuè res privatas et fiscales, cùm de eis loquuntur; et eadem ratio militat in utrisque, saltim in casu isto propter damnum pupilli, si res tutoris obnoxiæ essent Regi vel fisco Regis, ut tradit Glossa in dict. l. penult. unde indistinctè intelligerem istam legem: et ad dictam l. *coloni*, potest responderi, quòd procedat, quando conductor prædii fiscalis vel patrimonialis, nihil ex hoc deberet fisco vel Regi, et non aliàs; quod etiam hìc videtur probari, cùm inferius dicitur: *de quel hobiese á dar cuenta.* Quid autem de conducente vectigalia post assumptam tutelam? Vide in l. 1. *C. ne tut. vel. curat. vectigal. conducat.*

(8) *En servicio de caballeria.* Concordat cum l. *militiæ armatæ*, *C. qui dar. tut. poss.*

(9) *Mudo ó sordo.* Adde l. 4. suprà, eod. et l. 1. §. 1. 2. et 3. D. *de tutel.* et l. penult. et fin. D. *de legit. tutor.* ubi de surdo minus audiente.

(10) *Ocasionado.* Adde l. *luminibus captum*, *C. qui dar. tut. poss.* et l. 1. et 2. *C. qui morb. se excus.* lib. 10. et in §. *item propter adversam valetudinem*, *Institut. de excusat. tutor.*

(11) *De guisa que non podiese.* Nota hoc verbum,

LEY XV.

En qué manera deben los guardadores aliñar et guardar los bienes de los huérfanos.

Aliñar et endereszar los bienes de los huérfanos que hobieren en guarda deben los guardadores en esta manera; ca luego ante que otra cosa fagan (1) deben facer escripto de todos los bienes (2) de los mozos con otorgamiento del juez del logar (3), et que sea fecho por mano de alguno de los escribanos públicos, et á este escripto atal llaman en latin *inventarium*, et en tal escriptura como esta deben seer trasladados (4) todos los previllejos et las cartas de las heredades (5) de los mozos: et si el guardador non ficiere tal escripto como este, puedel toller (6) el juez del logar la guarda de los huérfanos et de sus bienes como á home sospechoso. Pero si el guardador mostrase razon derecha (7) por que non pudo facer el inventario, nol debe desapoderar de los huérfanos nin de sus bienes, mas debel mandar que faga luego el inven-

et intellige de morbo perpetuo, nam in temporali, interim daretur curator, secundum Gloss. in dict. §. *item propter adversam valetudinem.*

LEX XV.

Tutor ante omnia conficiat inventarium de rebus pupilli, in quo contineantur ejus privilegia et instrumenta debitorum, manu notarii cum judicis auctoritate, aliàs à tutela ut suspectus removebitur, nisi justam causam ostendat impedimenti: item debet fulcire domus, colere prædia, et pascere pecora. Hoc dicit.

(1) *Luego ante que otra cosa fagan.* Sed an poterit tutori seu curatori decerni administratio per judicem, antequam inventarium faciat? Bart. dicit quòd non, in l. *legitimos*, in fin. principii, D. *de legitim. tutor.* ubi dicit, quòd licèt Glossa ibi ponat decretum pro primo, tamen est ultimum; debet enim tutor priùs facere inventarium, quàm ei tutelæ administratio concedatur, allegat l. final. in fin. *C. arbitr. tutel.* vel saltim dicit, quòd debet fieri in ipso actu, quo decretum interponitur, ut in authent. *ut hi qui obligat. se perhib. haber. res minor.* cap. fin. l. *tutores, C. de administrat. tutor.* dicit, quòd tutores, mox cùm fuerint ordinati, faciant inventarium, et ibi Salic. exponit, quòd intelligatur illud verbum *ordinati*, id est, decreti: hoc etiam videmus fieri in practica, nam decernitur tutela, vel cura verbaliter per judicem, et postea fit inventarium: et l. fin. *C. arbitr. tutel.* non obstat, quia non prohibet administrationem per judicem verbaliter decerni, sed ipsa realis administratio prohibetur ante confectionem inventarii.

(2) *Escripto de todos los bienes.* Concordat cum dict. l. *tutores, C. de administ. tutor.* et cum l. fin. *C. arbit. tutel.* et l. *tutor qui repertorium*, D. *de administr. tutor.* et l. 1. §. *solent*, D. *de offic. præfect. urb.* et debet fieri, quamprimum tutor possit, ut suprà dixi, et habetur in dict. l. *tutores*, ubi Gloss. et Doctor. Et nota, quòd si tutor non faciat inventarium pertinaciter, est ponendus in vinculis, l. 2. §. *tutores*, et ibi Bart. D. *de suspect. tutor.* Et si unus ex pluribus tutoribus fecit inventarium, an teneatur illud ostendere, vel communicare alteri contutori? Vide Bart. quòd non, in l. *actus*, D. *de administrat. tutor.* Quærit etiam Bald. in dict. §. *solent*, quid si tutor non fecit inventarium tempore, quo tutelam acceptavit, sed postea ex intervallo, an possit ei de hoc opponi, si vult agere vel administrare? Et tenet, quòd non, referens disputationem Francisc. de Scalis. vide ibi per eum, et per Salicet. in dict. l. *tutores*, colum. 1. vers. *quæro quartò*, et vide etiam quod in hoc notant Bart. et Alberic. in l. final. *C. de aliment. pupil. præst.* et Angel. in dict. l. *tutores*, ubi vide, an sufficiat judici ostendere inventarium, licèt reo, cum quo tutor litigat, non exhibeatur.

(3) *Con otorgamiento del juez del logar.* Approbat opinionem Glossæ in dict. l. *tutor qui repertorium*, in princ. ubi Bald. col. 2. vers. *quæro utrum*, dicit, quòd quantum ad tutorem sufficit fieri extra judicium; sed quantum ad hoc, quòd inventarium faciat fidem contra debitores, quorum nomina in inventario scribuntur, requiritur, quòd fiat coram judice, l. *chirographis*, D. *de administrat. tutor.* et ita intellige istam legem Partitarum, et adde quæ dixi in l. 99. tit. 18. 3. *Partit.*

(4) *Trasladados.* Adde dict. l. *tutores*, *C. de administrat. tutor.* ubi Salic. col. 2. vers. *quæro*, 7. declarat hoc, quòd ut tutor gerere seu administrare possit, non requiritur ista descriptio instrumentorum de verbo ad verbum in inventario, sed sufficit, quòd summam et effectum instrumenti ponat. Sed quantum ad hoc ut si periret instrumentum, possit probari per inventarium, est necesse totum instrumentum in inventario describi, et debent citari illi, quibus præjudicari possit; et vide per Bart. in dict. l. *tutor qui repertorium*, colum. 3. ubi dicit ita observari.

(5) *De las heredades.* Idem dic de nominibus debitorum: instrumenta tamen, per quæ probatur pupillum debitorem esse, non sunt ponenda, licèt posset tutor, si vellet, secundum Salic. post Bart. in dict. l. *tutores*, ubi Salic. vers. *quæro* 7.

(6) *Toller.* Concordat cum l. fin. ad fin. *C. arbitr. tutel.* et dict. l. 1. §. *solent*, et ibi Bald. *de officio præfect. urb.*

(7) *Razon derecha.* Concordat cum dict. l. *tutor qui repertorium*, in princ. D. *de administ. tutor.* et vide ibi per Bart. col. penult. vers. *venio ad secundam partem.*

tario sin alongamiento ninguno, et despues que esto hobiere fecho deben los guardadores endereszar las cosas (8) del huérfano que non cayan, et facer labrar las heredades et criar los ganados que fallaren en los bienes del finado; et esto deben facer á buena fe (9) et lealmiente.

LEY XVI.

Cómo los guardadores deben facer aprender á los huérfanos leer et escrebir.

Trabajarse debe el guardador de facer al mozo que toviere en guarda, que aprenda buenas maneras (1), et desi debel facer aprender leer et escrebir (2), et despues desto debel poner que aprenda et use aquel meester (3) que mas le conviniere, segunt su natura, et la riqueza et el poder que hobiere; et debe guardarle et pensar dél dandol de comer, et de vestir et las otras cosas que meester le fueren, segunt entendiere que lo debe facer, catando (4) todavia que lo faga segunt los bienes que rescebió dél.

LEY XVII.

Cómo el guardador debe demandar et responder por el huérfano en juicio.

El guardador en nombre del huérfano debe

(8) *Endereszar las casas.* Vide l. *consilio*, in princ. D. *de curator. furios.* et l. *lex qui tutores*, *C. de administrat. tutor.* et l. *à tutoribus*, in princ. D. eod. et vide Joan. de Plat. in l. 2. *C. de conduct. in public. horr.* lib. 10. et ibi etiam per eum, quòd debet tutor reparare sarta tecta, ne frumentum pupilli pluviis corrumpatur; et ibidem quòd non excusatur, etsi posuerit factorem communi opinione reputatum fidelem et diligentem.

(9) *A buena fe.* Adde dict. l. *à tutoribus*, in princ. D. *de administ. tutor.* et quid si tutor patruus pupilli, qui communem turrim cum fratre suo inchoaverat, altius elevavit de bonis suis et pupilli, motus, quia vicinus invidus suam turrem illi oppositam altius elevaverat; an possit pupillus factus adultus, vel ejus hæres tales impensas repetere? Joan. Andr. *in addition. ad Specul.* tit. *de judic.* §. 2. col. 8. ad fin. additionis magnæ, referens quæstionem Pilei, dicit, quòd tutor qui bona fide opus inchoatum à patre pupilli perfecit, non tenetur, cùm pupilli honorem tueri debuerit, argumento l. *cum plures*, §. 2. D. *de administ. tutor.* quod est notandum. Adverte etiam, quòd tutor vel curator non tenetur conservare frumentum, vel vinum minoris, in tempus caristiæ, sed potest vendere occurrenti, et communi pretio, neque tenetur mittere in alium locum, l. fin. §. fin. et ibi Bart. *C. de administr. tutor.* quòd Salicetus ibi dicit corde tenendum; et debet secundum eum tutor in rationibus suis ponere tempus venditionis, aliàs in ejus præjudicium inspiceretur tempus, quo plurimum illo mense vel anno valuit. Et an teneatur dare pecuniam minoris ad licitum quæstum? Vide Bart. et Paul. in l. *Divus Severus*, D. *ad leg. Falcid.* et vide l. *tutor qui repertorium*, §. *si post depositionem*, D. *de admin. tutor.* debet etiam tutor facere quidquid potest, ne pupillus incidat in pœnam contractus, vide Bald. in l. *an tibi*, *C. de in litem dand. tutor.* Et an teneatur tutor de fructibus percipiendis, et ita contra eum possit formari libellus, vide Bart. in l. *si sine*, §. *Modestinus*, D. *de administr. tutor.* Et an imputetur tutori damnum contingens in re pignerata? Vide l. *Titium*, §. *Lucius*, D. *de administr. tutor.* et quam diligentiam teneatur præstare tutor, vide Gloss. in l. penult. D. *de eo qui pro tutor.* et ibi Nicol. de Neapol.

LEX XVI.

Tutor faciat pupillum legere et scribere, deinde in artificio congruo imbui, alimentetque eum facultatibus consideratis. Hoc dicit. Habuit originem à l. *cùm plures*, §. *cum tutor*, D. *de administr. tutor.*

(1) *Buenas maneras.* Concordat cum l. *cum plures*, §. *cum tutor*, D. *de administr. tutor.*

(2) *Leer et escrebir.* Adde l. *qui filium*, D. *ubi pupil. educar. debeat*, et eod. tit. l. *jus alimentorum*, §. *idem ad instructionem*, et vide in dict. l. *qui filium*, Glossam, quòd mulieres olim addiscebant grammaticam: et vide quæ dicit ibi Alberic. ubi dicit se audivisse de filia Accursii, quòd legebat jura Bononiæ.

(3) *Aquel meester.* Vide in dict. §. *idem ad instructionem.*

(4) *Catando.* Adde l. *jus alimentorum*, et l. *officio*, D. *ubi pupil. educar. debeat*, et l. 3. §. *tutor*, D. *de suspect. tutor.* et *C. de alimen. pupil. præstand.* l. 1. et 2.

LEX XVII.

Potest tutor agere et defendere nomine pupilli per se, si est pupillus minor septennio; si major, potest interesse præsente tutore et auctorizante. Item pupillo absente à loco, potest adesse tutor. Et si sunt plures tutores, quilibet potest agere, et defendere in solidum. Item sententia contra tutorem lata mandatur exsecutioni contra bona pupilli, non contra sua. Item contractus cum pupillo sine tutoris auctoritate factus tenet in ejus commodum, sed non in ejus damnum; et tutor dans auctoritatem in talibus, faciat per se, non per mandatum vel litteram, aliàs nihil agit. Hoc dicit.

demandar et defender (1) el derecho dél en todo pleyto quel moviesen ol fuese movido en juicio; et si fueren los guardadores dos ó mas, cada uno dellos (2) puede esto facer maguer el otro non estodiese delante, seyendo el mozo menor de siete años, ó si fuese mayor et non estodiese presente en el logar; mas si fuese mayor de siete años (3), entonce puede el mozo mover el pleyto con otorgamiento de su guardador, ó el guardador en nombre del huérfano seyendo amos delante: et si sentencia fuese dada sobre tales pleytos contra el guardador, non deben facer entrega por ende en los sus bienes (4), mas en los del mozo que toviese en guarda. Otrosi decimos que el mozo non puede facer pleyto nin postura con otro ninguno en que obligue ninguna cosa de sus bienes á menos de otorgamiento de su guardador (5); et si lo ficiere á daño de sí, non debe valer. Pero si otro alguno ficiere pleyto con él vendiendol ó obligandol alguna cosa que fuese á pro del mozo (6), valdrie el pleyto que desta guisa fuese fecho; et el otorgamiento que el guardador ficiese en nombre dél en juicio ó fuera de juicio, débelo facer por sí et non por mandadero nin por carta (7); ca si dotra guisa lo feciese, non valdrie.

(1) *Demandar et defender.* Concordat cum l. *generaliter*, et l. *tutoris præcipuum*, D. *de administr. tutor.* et l. *eum qui*, C. *de procurat.* et l. fin. in princ. C. *de administ. tutor.*

(2) *Cada uno dellos.* Concordat cum l. 1. et 2. C. *si unus ex plurib. tutor. vel curat.* et l. 3. §. 1. l. *decreto*, §. fin. D. *de administ. tutor.* Quid autem si omnes velint agere, vel conveniri? Gloss. in dict. l. 1. dicit, quòd possunt, et debent admitti. Salicetus ibi dicit, quod si agant omnes, admittuntur uno et eodem libello, non diversis, quia omnium interest ratione officii et communis periculi; si verò conveniantur, distinguit, aut pupillus est conventus, et si omnes volunt, defensionem suscipere possunt, l. 1. §. *sufficit*, D. *de administ. tutor.* aut pupillus non convenitur, sed tutor nomine pupilli, et tunc illo invito alii non possunt defensionem suscipere, possunt tamen assistere causæ, ne colludatur, vide ibi per eum, qui respondet ad l. *ne in plures*, D. *de exercitor.* Cyn. ibi, et Angel. et Bart. in dict. l. *decreto*, §. fin. volunt, quòd ad petitionem adversarii, per dict. l. *ne in plures*, judex eligat idoneiorem, et alii poterunt assistere: et quælibet practica videtur bona.

(3) *Mayor de siete años.* Concordat cum l. 1. §. *sufficit*, D. *de administ. tutor.* ubi vide per Gloss. et Bart. Quid autem si sit adultus? Et tunc videtur notari differentia inter pupillum, et adultum, ut in adulto sit in electione volentis eum convenire, utrum conveniat adultum, vel curatorem: ita videtur probari in dict. l. 1. §. *in causis autem*, quam differentiam Glossa ibi reprobat: quæ glossa secundum Jacob. de Aret. et Alberic. ibi, potest procedere, quando unus non habet meliorem notitiam facti, quàm alius: sed si curator scit veritatem melius, non posset respondere adultus, neque è contrario; et isto casu practicetur talis differentia inter pupillum et adultum.

(4) *En los sus bienes.* Concordat cum l. 2. D. *de administ. tutor.* et D. *de re judic.* l. 4. §. *tutor quoque*, et l. 1. C. *quando ex fact. tutor.*

(5) *Otorgamiento de su guardador.* Concordat cum l. *obligari*, in princ. D. *de auctor. tutor.* et *Instit.* eod. in prin. De confessione verò in causa civili, vel criminali, vide l. *certum*, §. *in pupillo*, D. *de confes.* et in l. *clarum*, C. *de auctorit. præst.* et tenetur tutor, si non fuerit utiliter auctoratus, l. *si ad pupillum*, D. *de auctor. tutor.* et vide l. *eum qui*, et ibi Bald. C. *arbitr. tutel.* Et an cùm minor respondet de veritate, exigatur tutoris auctoritas vel curatoris? Vide Abb. in cap. penult. col. 4. *de jurament. calumn.* et Bald. in dict. authent. *Sacramenta puberum*, ad fin. 3. colum. C. *si advers. vendit.* et Bald. in l. 2. §. *quod observari*, colum. 2. C. *de juram. calum.* Et an debeat ista auctoritas intervenire in venditione rerum minoris, quæ fit per creditores, vide Bald. in l. fin. C. *si propter public. pensitat.* ubi tenet, quòd non; sed solùm in causæ cognitione, et venditione citandus est.

(6) *A pro del mozo.* Concordat cum dict. l. *obligari*, et *Instit. de auctor. tutor.* in princ. et sic claudicat hic contractus.

(7) *Non por mandadero nin por carta.* Concordat cum §. fin. *Instit. de auctor. tutor.* et l. 1. §. fin. D. eod. ubi etiam probatur, quòd verbis debet auctorare; quod intellige, ut per Bald. in l. *mandatum*, col. 1. C. *mandat.* in actionibus expressis, secùs in tacitis, et vide per eumdem Bald. in l. *quæcumque*, et in l. *cum non solum*, §. *necessitate*, col. penult. C. *de bonis, quæ liber.* Et an possit interponi ex intervallo? Textus quòd non, sed statim dicit esse interponendam, l. *obligari*, §. *tutor*, D. eod. et ibi etiam, quòd non per epistolam; et ibi vide Bart. et Bald. in l. 1. C. *si servus extero.* Et de Prælato, an possit auctoritatem interponere ex intervallo? Vide per Abb. in cap. *edoceri*, col. fin. *de rescript.* et vide quæ notat idem Abb. in cap. *cum vos, de his, quæ fiunt à Prælat. sine consens. capituli.* Et quid de jussu, consilio, vel mandato, consensu, et decreto judicis, an interponantur ex intervallo? Adde Bald. in cap. *si quis mites, de feudo sine culpa non amit.* Et an dans consilium, videatur interponere auctoritatem suam, vide Abb. in cap. *dilecti, de arbitr.* col. 3.

LEY XVIII.

Que los guardadores non deben enagenar los bienes de los huérfanos.

Non deben los guardadores dar, nin enagenar nin vender ninguna de las cosas del huérfano que sea raiz (1), fueras ende si lo ficiere alguno por pagar las debdas (2) que hobiese dexadas el padre del huérfano, ó por casar (3) alguna de las hermanas del mozo, ó

et 4. et vide in ista materia notabiliter per Socin. 1. vol. consil. 15. col. 5. et eod. vol. cons. 87. col. 1. et 2. et consil. 155. in princ. in 2. volum. et consil. 160. col. 5. et consil. 23. 4. vol. ubi multa notabilia in ista materia videbis.

LEX XVIII.

Non potest tutor rem pupilli immobilem, nisi ex necessaria causa debiti paterni, vel dotis sororis pupilli, aut ad ejus matrimonium copulandum, alienare; et tunc facit cum judicis decreto: nec aliqualiter domum paternam, aut avitinam distrahat, nec servos ab antiquo servientes. Hoc dicit.

(1) *Que sea raiz.* Vide D. *de reb. eor.* per totum et *C. de præd. minor.* per totum, sic neque jus ad rem immobilem potest alienari sine decreto, ut in l. *si ad resolvendam,* et ibi Bald. *C. de præd. minor.* Gloss. et Doctor. in l. 1. *C. si advers. transact.* et vide quod per illam l. *si ad resolvendam,* dicit Joan. And. *in addition. ad Specul.* in rubr. *de pact.* Et quid si cedatur actio competens ad rem immobilem, vel ad centum alternativè? Vide per Bart. et Ang. in l. *si sic,* §. *si quis ita,* in fin. D. *de legat.* 1. quòd pendebit ex futuro eventu, de eo quod solvit debitor. Et quid si pupillus solùm habeat possessionem? Vide Nicol. de Neapol. in l. *magis puto,* §. *si pupillus,* D. *de reb. eorum.*

(2) *Las debdas.* Adde l. 60. tit. 18. 3. *Part.* et l. 4. tit. 5. 5. *Part.* et quæ ibi dixi.

(3) *Casar.* Concordat cum l. *cum plures,* §. *cum tutor,* D. *de administ. tutor.* per quam hoc limitatur, ut intelligatur de sorore pupilli ex eodem patre nata, ubi Gloss. et Bart. ita tenent: tenet etiam Bald. in l. *neque mater,* in 2. lectur. *C. de jure dot.* ubi dicit, quòd sororem sibi adhærentem per matrem non tenetur dotare: adde etiam Gloss. et ibi Salicet. in l. *non omni, C. de administ. tutor.* et benè facit l. *qui filium,* D. *ubi pupil. educ. deb.* et Gloss. in dict. §. *cum tutor:* et Doctores dicunt procedere, quando soror est inops, et sic velle videntur, quòd si non sit soror ex eodem patre, licèt sit soror ex parte matris, et talis soror sit inops, quòd non teneatur frater illam dotare; quod etiam clarè firmat Azo *C. de administ. tutor.* in summ. col. 4. vers. *item dotem.* Contra quod fortiter facit, quia teneretur tali sorori ad alimenta, l. *tutor secundum dignitatem,* §. *in solvendis,* D. *de administ. tutor.* l. 1. circa princ. D. *de tutel. et ration. distr.* Gloss. et Bart. in l. *si quis à liberis,* in princ. D. *de liber. agnosc.* Salicet. in l. 1. *C. de alend. liber.* Joan. de Imol. expressè loquens de sorore uterina in l. 1. col. 3. D. *solut. matrim.* et confirmatur, quia etiam frater naturalis inops alendus est à fratre, authent. *licèt, C. de natural. liber.* et valet argumentum, si tenetur alimentare, ergo et dotare, secundum Jacob. de Aret. Petr. et Dyn. et Bald. in dict. l. *neque mater,* aliàs incipit, *mater, C. de jur. dot.* unde videretur, quòd teneatur eam dotare usque ad condignam quantitatem, ex qua possit alimentari; quidquid enim ex causa præcipitur, vel permittitur, sive ob causam, debet secundum illam causam moderari, l. *Lucius,* D. *de exercit.* Idem etiam, quòd mater, quæ tenetur ad alimenta filiæ, teneatur illam dotare patre inopi existenti, tenet Bart. post Cyn. et tenet etiam Bald. in authent. *res quæ, C. communia de legat.* unde etiam sicut pater naturalis tenetur alere filiam inopem, ita tenetur eam dotare: et l. *uxorem,* §. *pater naturalis,* D. *de legat.* 3. debet intelligi de filia naturali, quæ non est inops, vel quæ ex honesto exercitio posset sibi dotem constituere, aliàs pater tenetur eam dotare, secundum Bald. in dict. l. *mater,* de quo vide, quæ notat Bald. novel. in tractat. *de dote,* fol. 12. col. 4. in 16. speciali; Joan. de Imol. tamen in l. 1. D. *solut. matrim.* col. 3. dicit, quòd non videtur bona æquiparatio dotis ad alimenta, cùm faciliùs præstentur alimenta, quæ minutatim præstantur, quàm dos, quæ in magna quantitate præstatur; et adducit de patre naturali, qui licèt teneatur alere filiam, non tamen dotare, ut in dict. §. *pater naturalis,* et quòd licèt filius teneatur alere matrem, et etiam sororem uterinam, ut in dict. l. *si quis à liberis,* tamen non tenetur dotare, ut in dict. §. *cum tutor.* Illam etiam æquiparationem dotis ad alimenta impugnat Alexand. in dict. l. 1. col. 6. D. *solut. matrim.* Angelus etiam in l. *à filia,* in princ. D. *ad Trebell.* impugnat dictam æquiparationem, et dicit in terminis, quòd frater non tenetur dotare sororem uterinam, licèt inopem; et ista videtur magis communis conclusio, saltem in fratre respectu sororis uterinæ, prout latè tradit Jaso in dict. l. 1. col. 7. licèt de matre et patre naturali Alexander ibi dicat, quòd tolerabile putat, quòd teneatur dotare dote, quæ ad alimenta sufficiat, et non ultra. Lex ista Partitarum non se limitat ad sororem ex patre, sed indistinctè loquitur, unde fortè sororem inopem licèt uterinam, tantùm frater per istam legem tenebitur dotare usque ad condignam quantitatem, ex qua possit alimentari: et ad dictum §. *cum tutor,* respondetur, quòd limitetur in tali sorore inopi, vel quòd intelligatur de dote, quæ excederet condignam quantitatem usque ad alimenta; et ista videtur opinio æqua et juridica propter auctoritatem Bart. et Baldi et sequacium,

por casamiento del mesmo (4) ó por otra razon derecha (5) que lo hobiese de facer, non lo podiendo excusar (6) en ninguna manera; et aun entonce non lo puede facer sin otorgamiento del juez del logar, et el juez lo debe otorgar si entendiere que tal enagenamiento se face por alguna de las razones sobredichas; pero non debe consentir que la casa que fue del padre ó del abuelo del huérfano en que él nasció (7) se enagene en ninguna manera podiéndolo excusar. Otrosi non debe vender nin enagenar los siervos (8) que luengamiente hobiesen estado en casa del padre, porque estos atales suelen seer provechosos en la casa, et son sabidores de los bienes del finado; mas los otros que entendiese que podrien seer dañosos, bien los puede vender, et el prescio dellos débelo meter en pro del huérfano.

LEY XIX.

En qué logar debe seer criado el huérfano et con quién.

Criar deben al huérfano en aquel logar et con aquellas personas que mandó el padre (1) ó el abuelo en su testamento: et si por aventura en el testamento de ninguno dellos non fuese esto puesto, entonce el juez del logar debe catar con grant femencia et escoger algunt home bueno que ame la persona del huérfano (2) et el provecho dél, et que sea

qui utuntur isto argumento de alimentis ad dotem: non tamen caret scrupulo, ideo tu latiùs cogita; et si velis tenere hoc, fortè esset limitandum, ut quando frater invitus isto casu cogeretur ad dotandum sororem, mortua sorore, dos redeat ad fratrem juxta ea quæ notat Bald. in l. *eam quam*, col. 10. *C. de fideicom.* et Bald. novell. ubi suprà: potest etiam responderi ad dictum §. *cum tutor*, cùm dicit, ex eodem patre natam, quòd ideò ita posuit, quia officium paternum, et non maternum est dotare filiam, l. *capite trigesimo*, D. *de ritu nupt.* l. 8. tit. 11. 4. *Part.* unde cùm detur casus, quòd mater dives teneatur, ut suprà dixi, idem esset dicendum de fratre uterino. Et adde ad istam legem, quòd frater etiam clericus tenetur dotare sororem ex eodem patre natam, si ipsa non habet unde dotetur, secundum Anton. et Abb. in cap. *pervenit, de arbitr.* ubi et plus vult Abb. quòd clericus cum bona conscientia potest dotare sororem, vel consanguineam inopem de redditibus beneficii, vel ecclesiæ.

(4) *Del mesmo.* Concordat cum l. *lex quæ tutores, C. de administ. tutor.* cùm gloss. ibi super verbo *vel in dotem;* et vide quod notat Bart. et Joan. de Imol. in l. *si ante nuptias*, D. *solut. matrim.* et Bart. in l. *prædia, C. de præd. minor.* et quæ notat Bald. in l. 1. *C. si advers. dot.* et in l. *nulla, C. de jure dot.* et Bart. in l. *si constante*, in princ. col. 15. D. *solut. matrim.*

(5) *Derecha.* Casus alios ponit Gloss. in l. *ob æs, C. de præd. minor.* et alium casum, scilicèt, propter utilitatem minoris posuit l. 4. tit. 5. *Part.* 5. et ibi dixi. Alium casum ponit Bald. novell. in tractat. *de dot.* fol. 23. col. 3. in 61. speciali, quando scilicèt minor alienaret ad redimendum à captivitate personam conjunctam in casu authent. *si captivi*, et in corpore unde sumitur, *C. de Episc. et Cleric.* et l. 6. tit. 7. suprà, ead. *Partit.* et adde alios casus per Azon. *C. de administr. tutor.* in summa, col. fin.

(6) *Excusar.* Debet ergò fieri causa cognita, ut in l. *magis puto*, §. *non passim*, D. *de reb. eor.* et dict. l. *ob æs, C.* eod. et tradit magistraliter Speculat. tit. *de empt. et vendit.* §. *nunc dicendum restat*, vers. *hoc quoque.*

(7) *Nasció.* Concordat cum l. *lex quæ tutores, C. de adminis. tutor.*

(8) *Los siervos.* Concordat cum dict. l. *lex quæ tutores*, vers. *ante omnia.*

LEX XIX.

Pupillus est alimentandus, ubi pater mandavit nutriendum, et si tacuit, faciat eum judex apud probum hominem ei ab intestato non successurum nutriri, aut apud matrem, dum casta sit, et non nupserit; sed si nupserit, auferatur ei, quia novi amore mariti præsumitur in mortem ejus consentire, ut succedat ei. Hoc dicit.

(1) *El padre.* Nonnunquam tamen à voluntate patris recedit Prætor, l. 1. in princ. D. *ubi pupil. educar. deb.* l. *Quintus Mutius*, D. *de annuis legat.* et vide quod notat Bald. in l. 1. *C. de confirm. tutor.*

(2) *Del huérfano.* Adde l. fin. *C. ubi pupill. educari deb.* et l. *si disceptetur*, D. eod. ubi quod cavendum sit, ne puella collocetur apud eum, qui ejus pudicitiæ insidietur. Et quærit Bald. in l. 1. D. eod. an si aliqua pupilla sit desponsata, et est apud sponsum, utrum Prætor debeat eam alibi facere educare; et respondet, quòd aut pupilla est minor septem annis, et tunc sponsalia nihil operantur; si verò est major septem annis, et tunc, aut est legitimè tradita sponso per patrem vel legitimas personas, et tunc non debet auferri sponso; si autem non esset ei tradita per patrem, vel alias legitimas personas, tunc non debet apud eum educari, præsertim si matrimonium non sit benè conveniens: et tandem conclusivè dicit, quòd omnia ista remanent in pectore boni viri, hoc est, judicis; et tradit etiam Alexand. consil. 161. super 1. dubio, col. fin. 5. volum. et vide Chrysostom. super Matthæum, homil. 4. dicentem, quòd hunc morem

atal que muriendo el mozo non haya derecho de heredar (3) lo suyo. Pero si hobiese madre (4) que fuese muger de buena fama bien le pueden dar el fijo que lo crie, et ella puédelo tener mientra mantoviere castidat et non casare; mas luego que case (5) deben sacar el huérfano de su poder, porque dixieron los sabios antiguos que la muger suele amar tanto (6) al nuevo marido, que non tan solamiente le darie los bienes de sus fijos, mas aun que consintirie en la muerte dellos por facer placer á su marido.

LEY XX.

Quánto deben dar al huérfano de sus bienes para gobierno de si et de su compaña.

Gobernados deben seer los huérfanos de sus bienes en esta manera; ca debe establescer el juez del logar segunt su alvedrio et la riqueza del mozo (1) cierta contia de pan, et de vino et de dineros que le den cada año para su gobierno et para su vestir dél et de su compaña, catando todavia (2) que de la renta et de los esquilmos de los bienes del huérfano salgan estas despensas, et que todo lo al finque en salvo si se podiese facer (3). Pero si el guardador entendiese que serie daño del mozo en descubrir la riqueza ó la pobreza dél, et por esta razon (4) le gobernare de lo suyo, espendiendo por él tanto quanto fuese guisado ó poco mas por esta

tenebat antiquitas, quòd sponsæ in sponsorum domibus haberentur, vide per Bart. in disputat. sua incipiente, *quæritur utrum judex.*

(3) *De heredar.* Concordat cum dict. l. fin. et D. eod. l. 1. et l. penult. sic etiam dicit Bal. in cap. 1. *qualiter debeat vassal. jur. domin. fidelitat.* quòd domesticæ personæ successionem dominorum sperantes suspectæ sunt, ne vitæ ejus insidientur; quæ tamen suspicio purgatur per juramentum, ut notat Glossa ibi. Nota tamen, quòd si ex aliis præsumptionibus contrariis tolleretur ista suspicio, posset judex decernere, pupillum educandum apud eum, qui ejus proximus successor sit, ut tradit Socin. consil. 193. circa primum quæsitum, in 2. volum.

(4) *Madre.* Nam educatio pupillorum nulli magis, quàm matri committenda est, ut hic, et in l. 1. *C. ubi pupil. educari debeat.*

(5) *Que case.* Adde dict. l. 1. et tunc tàm ipsa, quàm vitricus repelluntur ab educatione; quod Baldus in l. *omnem, C. ad Tertul.* intelligit, si apud magis idoneum pupillus possit alimentari, non aliàs; nam ubi pupillus educetur, in arbitrio judicis est, et allegat in authent. *de nupt.* cap. *ejusdem quoque Principis*, collat. 4. et idem vult Alberic. in dict. l. 1. in fin. quòd etiamsi mater superinduxit vitricum, si tamen cessat omnis suspicio, ut quia non est successura pupillo, quia habet substitutum, et est honestæ vitæ, et vitricus similiter, quòd tunc ali possit penes matrem; in dubio tamen suspecta est, et repellitur.

(6) *Amar tanto.* Adde suprà eod. l. 4. et quæ ibi dixi, et vide, quæ notabiliter dicit Bald. in l. 1. col. fin. vers. *ultimò quæritur, C. de leg.* et in l. 1. *C. ubi pupil. educar. deb.* et in l. *precibus*, col. 6. *C. de impuber. et aliis substit.* ibi: et hoc verum, nisi mater transeat ad secunda vota, nam tunc præsumitur ardere amore magis ad secundum virum, quàm ad filios, *C. de administr. tutor.* l. *neque tutores.*

LEX XX.

Taliter decernat judex alimenta pupillo, quòd ex fructibus et redditibus patrimonii rebus salvis gubernetur; sed si tutor eum de propriis alimentat, ne pupilli divitiæ manifestentur, ut non eveniat ei damnum, tenetur pupillus sic expensas solvere. Hoc dicit.

(1) *Del mozo.* Concordat l. 2. D. *ubi pupil. educ. deb.* et *C. de aliment. pupil. præst.* l. fin. et modum patrimonii spectare debet judex, cùm alimenta decernit; et debet statuere tam moderatè, ut non universum redditum patrimonii in alimenta decernat, sed semper ita fiat, ut ex redditu aliquid supersit, l. *jus alimentorum*, §. *modum*, D. eod. Sed quid si pupillus habet ita modicum patrimonium, quòd redditus non sufficiunt ad alimenta, nunquid poterit tutor ponere manum ad proprietatem? Alberic. in dict. l. *jus alimentorum*, dicit, quòd vidit multos et magnos viros sentire, quòd non, per illud verbum, sed quòd potius tutor debet mittere pupillum ad mendicandum; ipse tamen vult contrarium, maximè ubi pupillus esset nobilis, licèt pauper; et dicit de hoc videri textum expressum in l. 3. in princ. D. *de contrar. judic. tutel.* vide ibi per eum.

(2) *Todavia.* Concordat dict. l. *jus alimentorum*, et vide quæ dixi in glossa præcedenti.

(3) *Facer.* Nota benè, nam facit pro dictis Alberici de quibus suprà in gloss. 1.

(4) *Esta razon.* Vel alia: et idem crederem, si nulla causa adesset, sed ex injuria non adivit judicem pro taxatione alimentorum, et probari videtur in l. fin. *C. de aliment. pupil. præstand.*

razon, entonce decimos que lo puede facer, et debel despues el mozo quando fuere de edat pagar todo lo que desta manera hobiese despendido por él.

LEY XXI.

Fasta quánto tiempo debe durar el oficio de los guardadores de los huérfanos, et cómo deben dar cuenta de los bienes dellos.

Durar debe (1) el oficio de los guardadores fasta que los huérfanos sean de edat de catorce años si fueren varones, et si fueren mugeres fasta que sean de doce. Otrosi se acaba atal guarda como esta por muerte ó por desterramiento (2) del guardador ó del huérfano: eso mesmo serie si tornasen en servidumbre (3) ó cativasen á qualquier dellos; et aun decimos que si alguno fuese dado por guardador á tiempo cierto ó so condicion, que se acaba tal guarda compliéndose el tiempo ó fallesciendo la condicion. Otrosi decimos que se acabarie tal guarda como esta si porfijasen al huérfano ó al guardador, seyendo de aquellos guardadores que son llamados legítimos (4); et aun se acabarie quando el guardador se excusase de lo seer por alguna razon derecha, ó sil tirasen de la guarda por sospechoso. Pero en qualquier destas maneras sobredichas que se acabe el oficio del guardador, tenudo es luego de dar buena cuenta (5) et verdadera de todos los bienes del huérfano, tambien del mueble como de raiz, et entregarlo todo á él mesmo et á su guardador, que es llamado en latin *curator*; et para esto complir es obligado tambien el guardador como sus fiadores (6), et sus herederos (7) et todos sus bienes (8) al huérfano et á sus herederos.

TITULO XVII.

POR QUE RAZONES LOS QUE SON ESCOGIDOS POR GUARDADORES DE LOS HUÉRFANOS SE PUEDEN EXCUSAR QUE LO NON SEAN.

Excusanse los homes que son dados por guardadores de los huérfanos et de sus bienes, poniendo razones ante sí ciertas et guisadas por que muestran que non se han de trabajar de la guarda dellos. Onde pues que en el título ante deste fablamos de cómo tales guardadores como estos deben seer escogidos, queremos aqui contar las razones por que se pueden excusar de tal guarda quando non la quisieren facer ó non pueden; et diremos qué cosa es tal excusanza como esta: et qué razones son aquellas por que pueden esto facer: et ante quién, et en qué manera et fasta quánto tiempo puede aquel que es escogido por guardador poner tal excusa como esta.

LEX FINALIS.

Finitur tutela modo et forma, et in casibus in hac lege expressis. Hoc dicit.

(1) *Durar debe.* Concordat *Institut. quibus mod. tutel. fin.* in princ. et suprà eod. l. 12. et vide l. *ita autem*, §. *si tutor*, et ibi Bart. D. *de administ. tutor.* et de tutela Regis, an finiatur pubertate, vide per Alberic. in rubric. *C. quando tutor. vel curat. esse desin.* et quæ dixi in l. 3. tit. 15. 2. *Partit.*

(2) *Por muerte ó por desterramiento.* Concordat cum §. *simili modo, Institut. quib. mod. tutel. finit.* et intellige *desterramiento*, ex quo civitas amittitur, ut ibi. Et quid si tutor banniatur? Vide Nicol. de Neapol. in l. *si tutor*, D. *de tutel. et ration. distr.* et vide l. *in locum*, et ibi Alber. *C. qui petant tutor.* ubi concludit, quòd si ex banno civitatem amittat, desinit esse tutor, ut in §. *sed et capitis, Institut. quib. mod. tutel. finitur.* Quando autem civitas amittitur, vide in §. *minor, Institut. de capitis diminut.* et semper cautè advertas ad istas II. Partitarum, cùm loquuntur per hoc verbum *desterramiento*, ut non semper intelligas de quolibet exilio à judice imposito.

(3) *En servidumbre.* Prosequitur quæ habentur *Institut. quib. mod. tutel. finit.* et per Azon. *C. quando tutor. vel curat. esse desinant*, in summa.

(4) *Legítimos.* Vide D. *de capitis diminut.* l. *tutelas.*

(5) *Buena cuenta.* De hoc vide, D. *de tutel. et ration. distrah.* per totum, et *C. arbit. tutel.* in summa, per Azon. et si non reddit rationem, tenetur pœna, quasi falsi, l. 1. §. *tutores*, et ibi Bart. D. *de fals.*

(6) *Fiadores.* Vide D. et *C. de fidejussor. tutor.* per totum.

(7) *Herederos.* Vide *C. de hæredib. tutor.* per totum, et D. *de fidejuss. et hæred. tutor.*

(8) *Sus bienes.* Nota singulariter, quòd etiam bona fidejussorum, et hæredum tutoris, sunt tacitè obligata minori. Adde l. fin. §. fin. in fin. et ibi notat Bald. *C. de judic.* et ibi vide per Jason. quòd intelligatur etiam de rebus propriis hæredum, licèt non benè se firmat; sed satis probatur in ista lege Partitarum, quam tene mente.

LEY I.

Qué cosa es excusanza.

Excusanza tanto quiere decir (1) como mostrar alguna razon derecha en juicio por que aquel que es dado por guardador de algunt huérfano, non es tenudo de rescebir en guarda á él nin á sus bienes; pero non ha por que mostrar excusanza ninguna el que es dado por guardador de huérfanos, seyendo él menor (2) de veinte et cinco años, porque estos atales non lo pueden seer maguer quieran.

LEY II.

Qué razones son aquellas por que se puede excusar el que es dado por guardador de algunt huérfano que lo non sea.

Razones ciertas son por que los homes se pueden excusar (1) que non sean guardadores de huérfanos: la primera es quando aquel que es dado por guardador ha cinco (2) fijos naturales et legítimos vivos; pero si alguno hobiese perdido de los cinco fijos uno ó mas en batalla (3) en servicio de Dios ó del rey, bien puede seer contado con los vivos, et excusarse el padre por esta razon de seer guardador. Otrosi se pueden excusar que non sean guardadores todos aquellos que han de recabdar las rentas del rey (4), et los que son sus mensageros (5), et los que han de judgar (6) por él et complir la justicia por obra; pero si alguno destos hobiere rescebido

TITULUS XVII.

DE EXCUSATIONE TUTORUM.

LEX I.

Excusatio est justam causam, quare quis non tenetur subire onus tutelæ, assignare: sed minor viginti quinque annis non tenetur excusationem ponere, quia si vellet, non admitteretur. Hoc dicit.

(1) *Tanto quiere decir.* Sequitur dicta Azon. *C. de excusat. tutor.* in summa.

(2) *Menor.* Vide *Institut.* eod. §. 13. vers. *minores autem.*

LEX II.

In hac lege ponuntur casus, in quibus tutor potest excusari à tutela, quos latè hìc vide. Hoc dicit.

(1) *Se pueden excusar.* Et quando quis vocatur ad ista munera, debet uti remedio excusationis, non appellationis, l. 1. §. 1. D. *quando appell. sit.* et ibi Bart. Et quid si per malitiam sine justa causa se excuset, an teneatur ad damnum interim contingens? Vide Joann. de Plat. in rubric. *C. de excus. muner.* lib. 10. dicentem, quòd sic, l. *Imperatores,* §. 1. D. *de appellat.* l. 1. 2. et 3. *C. si tutor vel curator fals. allegat. excus. sit.* Et licèt veram excusationem quis habeat, si tamen veritati mendacio adjecto excusatus fuerit, tunc propter vitium pronuntiationis vacationem non habebit, l. *qui testamento,* D. *de excusat. tutor.* et Joan. de Plat. ubi suprà.

(2) *Cinco.* Concordat *Institut. de excusat. tutor.* in princ. et l. 2. §. *remittit,* D. eod. et adverte, quòd numerus quinque liberorum excusat à muneribus personalibus, et numerus duodecim, et sexdecim, excusat etiam à realibus, ut in l. *si quis Decurio,* ubi Gloss. et Joan. de Plat. *C. de Decurion.* lib. 10. l. *semper,* §. *demonstratur,* et ibi Bart. D. *de jure immunit.* Quidam tamen, quos refert Joan. Andr. in regula *decet, in mercurialibus,* tenuerunt, quòd ita demùm excusetur quis à muneribus patrimonialibus, quando habet numerum sexdecim liberorum, per textum in dict. §. *demonstratur,* et facit l. *neque, C. de muner. patrim.* lib. 10. nisi esset Decurio, quo casu sufficeret numerus duodecim liberorum, et ita loquitur dicta l. *si quis Decurio:* et istam opinionem videtur sequi Glossa in l. 1. *C. qui numer. liberor.* lib. 10. et firmat Bald. in dict. l. *si quis Decurio,* dicens hanc esse veritatem. Sed opinionem Glossæ in dict. l. *si quis Decurio,* plerique Doctores tenuerunt, ut refert Alexand. *in addition.* adde Bart. in dict. §. *demonstratur,* et consil. 123. vol. 5. et tene mente, nam talis excusaretur à collectis, secundum Bart. in §. *demonstratur,* et ista opinio tanquam benignior videtur sequenda, secundùm Angel. *Institut. de excusat. tutor.* in princ. col. 3. ubi dicit, quòd vidit de facto ita pronuntiari.

(3) *En batalla.* Concordat dicta l. *bello amissi,* D. eod. et *Institut.* eod. in princ. et §. *fœminæ, Institut. de adoption.*

(4) *Del rey.* Concordat *Institut.* eod. in §. 1. ubi Angel. Aret. dicit, procedere tàm in administrantibus res fiscales, quàm res patrimoniales Principis, l. *administrantes,* in princ. D. eod. l. *benè à Zenone, C. de quadrien. præscript.*

(5) *Mensageros.* Concordat *Institut.* eod. §. *item qui.*

(6) *Judgar.* Concordat *Institut.* eod. §. *et qui potestatem.*

en guarda algunt huérfano ante quel hobiesen dado aquel oficio, non se podrie despues excusar (7) por esta razon que lo non hobiese en guarda. Otrosi decimos que si algunt guardador (8) de huérfanos hobiese de ir en servicio del rey por su mandado á alguna parte que fuese muy lueñe, ó fuese allá por servicio ó por pro comunal de la tierra en que vive, este atal débenle atender fasta que venga; pero debe dexar los mozos et sus bienes en guarda et en recabdo de tal home que piense bien dellos demientre que él tornare: et quando viniere debe cobrar et haber los huérfanos en su guarda, bien asi como los tenie enante: et aun decimos que desde aquella sazon que viniere fasta un año (9) nol deben dar otro huérfano nuevamiente en guarda, fueras si ploguiere á él mesmo de lo rescebir. Otrosi decimos que si acaesciese algunt pleyto granado (10) de nuevo entrel guardador et el huérfano sobre toda la heredat del mozo ó sobre alguna partida grande della, que por tal razon como esta bien se puede excusar el guardador que non haya en guarda al huérfano. Et aun decimos que habiendo algunt home tres guardas (11) de huérfanos, si acaesciere quel quieran dar en guarda otro, bien se puede excusar por tal razon como esta que non resciba la quarta guarda. Otrosi el que fuese tan pobre que non hobiese al por que guarescer sinon por labor de sus manos (12), bien se puede excusar que non sea guardador de huérfano. Otrosi se podrie excusar que non fuese guardador el que fuese enfermo (13) de tal enfermedat de que non podiese nunca guarescer, et aun el que non sopiese leer nin escrebir (14), si fuese tan simple ó tan nescio que non se atreviese á facer la guarda con recabdo. Et aun se podrie excusar de la guarda del huérfano el que hobiese habido grant enemistat capital (15) con el padre de aquel quel quisiesen dar en guarda: et capital enemistat es dicha (16) quando aquel que es dado por guardador del huérfano acusó al padre dél de cosas que sil fuesen probadas quel debien matar por ende ó seer mal enfamado, ó sil hobiese asechado (17) en otra manera para matarlo, ó si hobiese seido su enemigo conoscidamiente (18) et non fuese despues fecha paz (19) entrellos. Excusarse podrie otrosi de la guarda aquel á quien hobiese movido

(7) *Excusar.* Vide in dict. §§. et limita, ut in l. *Jurisperitos*, in princ. D. eod.

(8) *Guardador.* Adde dict. §. *item qui reipublicæ.*

(9) *Un año.* Vide in dict. §. et in l. *non solùm*, in princ. et ibi Nicol. de Neapol. D. eod.

(10) *Granado.* Concordat *Institut.* eod. §. *item propter litem*, D. eod.

(11) *Tres guardas.* Concordat *Institut.* eod. §. *item tria*, et D. eod. l. *tria*, et l. *si duas*, et l. 11. §. 16. vers. *si quis*, in princ. non tamen præstarent vacationem ab aliis muneribus publicis auctoritate, et utilitate, l. 2. et ibi vide Joan. de Plat. *C. de excusat. muner.* lib. 10.

(12) *Manos.* Concordat *Institut.* eod. §. *sed et propter paupertatem*, et ibi Glossa; à prælatura tamen non excusat paupertas, vide Gloss. in cap. 1. 12. quæst. 3.

(13) *Enfermo.* Concordat *Institut.* eod. §. *item propter adversam valetudinem*: si autem superveniat morbus post susceptam tutelam, vide D. eod. l. *post susceptam*; et vide in materia Joan. de Plat. in l. *à muneribus*, *C. de Decurion.* lib. 10. et in l. *podagræ*, *C. qui morb. se excus.* eod. lib. et vide l. *non solum*, §. *si quis ita ægrotus*, D. *de excusat. tutor.* l. 1. *C. qui morb. se excusant.*

(14) *Escrebir.* Concordat *Institut.* eod. §. *similiter*, et vide Joan. de Plat. in l. *expertes*, *C. de Decurion.* lib. 10. et l. *athletæ*, §. fin. D. eod.

(15) *Enemistat capital.* Concordat *Institut.* eod. §. *item si propter inimicitias*, et l. 6. *si duas*, §. *dat remissionem*, D. eod.

(16) *Es dicha.* Declaratur hic, quæ sit capitalis inimicitia, et approbatur dictum Glossæ in dict. § *item propter inimicitias*, et vide Bart. in l. 3. § fin. D. *de adimend. legat.*

(17) *Asechado.* Nam inimicitia probatur ex offensione, et etiam ex nisu offensionis, puta ex insidiis. Item probatur, si quis facit parentelam, vel confœderationem cum inimico; conjuncti namque, et confœderati præsumuntur ejusdem intentionis, vide per Bald. in l. *liberi*, *C. de inoffic. testam.*

(18) *Conoscidamiente.* Ex inimicitia probabili, ut dixit, quæ non oritur nisi ex probabili causa, seu rationabili, et ideò in dispositione legis non attenditur inimicitia, nisi ex capitalibus, vel ex magnis causis orta; vide per Bald. in l. *hæreditas*, col. 1. *C. de his quib. ut indign.* et probata causa inimicitiæ probatur inimicitia, Bald. in l. *nostram*, in fin. *C. de testam.* et dicitur inimicus, qui etiam speratur inimicus ex evidentibus conjecturis et apparatibus, Bald. in cap. 1. in princ. col. 5. *quib. mod. feud. amittat.* et vide quæ notat Bald. *de pace Constant.* in parte *ad indignationem.*

(19) *Fecha paz.* Præsumitur enim inimicitia durare, nisi contra probetur, ut hic, et in l. *in ipsius*, ubi Bald. *C. famil. ercisc.* vide Socin. consil. 37. col. 3. in 3. vol. Et quid si reconciliatio sit de recenti? Vide per Felin. in cap. *cùm oporteat*, *de accusat.* col. 4.

pleyto de servidumbre (20) el padre del huérfano ó él al otro; et otrosi el que fuese mayor de setenta años (21) ó menor de veinte et cinco años (22).

LEY III.

Cómo los caballeros et los maestros de las esciencias se pueden excusar que non sean guardadores de otro.

Caballero que estodiere en corte del rey ó en otro logar señalado por mandado dél ó por pro comunal de la tierra, bien se puede excusar (1) que non tome guarda de huérfano por razon de aquel servicio que face. Otrosi el que fuese maestro de gramática (2), ó de retórica, ó de dialéctica ó de física (3), mostrando su esciencia á los escolares, et obrando por ella (4) en su tierra ó en otro logar por mandado del rey (5), bien se puede excusar qualquier dellos que non sea guardador de huérfano: et eso mesmo serie de los maestros de las leyes (6) que sirven á los reyes viviendo con ellos por sus jueces ó por sus consejeros; et aun decimos que los filósofos (7) que muestran el saber de las naturas se pueden excusar que non sean guardadores de huérfano contra su placer. Otrosi decimos que el que fuese dado por guardador al mozo menor de catorce años, desquel haya guardado fasta que sea de edat, bien se puede excusar que lo non haya en su cura (8) dende adelante si non quisiere. Et sobre todo decimos que el marido (9) non debe seer dado por guardador de los bienes de su muger que fuese menor de edat, porque sospechamos que la muger por el amor que ha á su marido nol demandarie emienda del daño ó del menoscabo que ficiese en ellos, et que gelo perdonarie todo de ligero, et por ende debe pedir el marido al juez que dé á los bienes della (10) otro guardador que sea sin sospecha.

(20) *De servidumbre.* Concordat *Institut.* eod. §. *item, is qui,* cum Glossa ibi.

(21) *De setenta años.* Concordat *Institut.* eod. §. *item major.* Et quid in muneribus aliis à tutela, vel in honoribus, vide Joan. de Plat. in l. *si ultra, C. de Decurion.* lib. 10.

(22) *Menor de veinte et cinco años.* Vide suprà eod. l. 1.

LEX III.

In hac lege, ut vides, ponuntur et adduntur alii casus ultra eos qui continentur in lege proxima. Habuit ortum ista lex à l. *sed et milites,* D. *de excusation. tutor.* Hoc dicit.

(1) *Excusar.* Imò neque volens admittitur, *C. qui dare tutor. poss.* l. *militiæ,* et suprà tit. proxim. l. 14. et §. *idem et in milite, Institut.* eod.

(2) *De gramática.* Concordat *Institut.* eod. §. *item Romæ,* et l. *si duas,* §. *Grammatici,* D. eod.

(3) *Física.* De medicis dicit, qui *Circuitores* antiquitùs appellabantur, quia circuibant civitatem, sanando ægròs, ut in dict. §. *Grammatici,* ubi Gloss. et quòd etiam vocantur *Parabolani,* quia multas habent parabolas: et appellatione Medicorum non continentur, qui faciunt incantationes vel exorcizant, nam non sunt medicinæ genera ista, secundum Bal. in l. 1. *C. mandati.*

(4) *Por ella.* L. *si duas,* §. *amplius,* D. eod.

(5) *Mandado del rey.* Hoc dicit, quia extra patriam suam isti non habent excusationem. Limita ergò istam legem, nisi alibi doceant, vel practicent, ex mandato Regis, quia tunc idem est, ac si in patria. Limita etiam in valdè disciplinatis, nam licèt quis ibi debet immunitate gaudere, ubi facit utilitatem, fallit tamen in his, qui sunt scientiæ eminentioris, quia ubicumque isti legant, honorant patriam suam, et sunt decus et splendor patriæ, ut in dict. §. *amplius,* et ibi Bald. post Jacob. de Aret. Item qui legerint in civitatibus habentibus privilegium studii, gauderent hac immunitate, licèt extra patriam legant, ex quo ibi ex concessione Regis docent, et haberetur perinde ac si Romæ, seu in communi patria docerent, ut in dict. §. *item Romæ,* et ibi per Angel. Aret. et per Alberic. in dict. l. *sed et reprobari,* §. *de Philosophis.*

(6) *Maestros de las leyes.* Concordat cum l. *Jurisperitos,* D. eod. et cum l. *sed et reprobari,* §. *legum Doctores,* D. eod. et adverte, quia in hoc deterioris conditionis esse videntur Doctores legum, quam Grammatici, et alii de quibus suprà; sed in multis aliis sunt privilegiati, de quibus in l. 8. tit. fin. 2. *Partit.* et tradit Aretin. in dict. §. *item Romæ.*

(7) *Filósofos.* Adde l. *si duas,* §. *de Philosophis,* D. eod.

(8) *En su cura.* Concordat *Institut.* eod. in §. *qui tutelam.*

(9) *El marido.* Concordat *Institut.* eod. in §. *iidem rescripserunt,* et *C. qui dar. tutor. poss.* l. *maritus,* et vide Gloss. in cap. *Adam,* 55. quæst. 5.

(10) *Que dé á los bienes della.* Adde l. *amplissimi,* et l. *licèt, C. de excusat. tutor.* et ex isto verbo et superiori patet, quòd non prohibet hæc lex maritum dari curatorem ad litem, vide Bart. in l. *si quis cum procuratorio,* §. fin. D. *de procurat.* et Bald. in l. 1. in fin. D. *de excusat. tutor.* ubi dicit, ita in practica servari: ex ratione tamen

LEY IV.

Ante quién, et en qué manera et fasta quánto tiempo puede aquel que es escogido por guardador poner excusa que lo non sea.

El que se quisiere excusar que non sea guardador de huérfano debe mostrar delante el juez la excusanza que hobiere fasta cincuenta dias (1), et débense comenzar á contar desdel dia que sopo (2) primeramiente que era dado por guardador. Et esto se entiende si es en el logar aquel que es dado por guardador ó si es en otro logar que non sea mas lueñe de cient milleros (3); ca si mas lueñe fuese, entonce debe haber por cada veinte milleros (4) un dia, et treinta dias mas á que venga mostrar su excusacion. Et el juez ante quien hobiere de seer mostrada tal excusa, debe facer que desdel dia que se comenzaron á contar los dias sobredichos fasta á complimiento de quatro meses (5) sea librado el pleyto si debe valer ó non la excusanza; et si aquel que es dado por guardador mostrare excusanza derecha, et non gela quisiere caver el judgador ante quien la mostrare, si se sintiere agraviado de la sentencia que él diere, puédese alzar della (6).

TITULO XVIII.

DE LAS RAZONES POR QUE DEBEN SEER SACADOS LOS HUERFANOS ET SUS BIENES DE MANO DE LOS GUARDADORES POR RAZON DE SOSPECHA QUE HAYAN CONTRA ELLOS.

Sospechas grandes nascen contra los homes que tienen los huérfanos et sus bienes en guarda, de manera que los parientes et los otros que aman la pró de los menores, rezelándose que non les venga daño daquellos que los deben guardar, se han á mover para mostrar razones por que deben los huérfanos seer sacados de poder dellos. Onde pues que en el título ante deste mostramos las razones por que ellos mesmos se pueden excusar de non seer guardadores quando non quisieren ó non podieren trabajarse dello, queremos aqui decir de aquellas por que deben seer tollidos de la guarda, maguer se quieran ellos trabajar della; et diremos quién son aquellos que pueden esto razonar: et en qué manera lo deben facer, et ante quién: et qué pena merescen si fallaren que algunt menoscabo les ficieron.

hic posita, *porque sospechamos, etc.* fortè posset dici, quòd si lis, ad quam daretur curator, esset magni præjudicii, idem dici debeat, quod de curatore bonorum, prout etiam voluit Salicet. in dict. l. *maritus.*

LEX FINALIS.

Excusatio debet fieri per tutorem coram Judice intra quinquaginta dies à tempore, quo scit se tutorem datum, numerandos, si est infrà centesimum lapidem, vel milliarium; aliàs habet pro quolibet vicesimo milliario unam diem, et insuper triginta dies: et judex à die, à qua incipiunt isti dies currere, usque ad quatuor menses hanc causam diffiniat, et si tutorem gravet, legitimam excusationem non admittens, potest tutor appellare. Hoc dicit.

(1) *Cincuenta dias.* Concordat *Instit.* eod. §. 16. vers. *qui autem excusare se volunt*, et l. *scire oportet*, §. 1. et 2. D. eod. et tollitur excusatio, si tutor vel curator administret, vel patiatur se confirmari, l. *Cajus*, et ibi Nicol. de Neapol. D. eod. Gloss. in dicta l. *scire oportet*, §. fin. et l. *tutores, C. si tutor. ex fals. allegat.* ubi vide Glossam.

(2) *Que sopo.* Concordat C. eod. l. *quinquaginta*, et juribus, de quibus suprà.

(3) *Cient milleros.* Tria milliaria faciunt leucam, l. 25. tit. 26. 2. *Part.* et quæ ibi dixi.

(4) *Veinte milleros.* Adde l. 1. in princip. D. *si quis cautioni.*

(5) *Quatro meses.* Vide in l. *quinquaginta*, D. eod.

(6) *Alzar della.* Adde dict. l. *quinquaginta*, C. eod.

LEY I.

Por quáles razones pueden seer tollidos los guardadores de la guarda.

Aquel guardador puede seer llamado sospechoso (1) que es de tales maneras que pueden sospechar contra él que desgastará los bienes del huérfano ó quel mostrará malas costumbres. Et maguer este atal fuese rico (2) et quisiese dar fiador (3) de guardar et de aliñar los bienes del mozo, por todo eso nol deben dexar en su guarda, porque tal fiadura non toldrie al guardador el mal entendimiento ó la mala voluntad que hobiese en desgastar lo del huérfano; et aun decimos que si el guardador fuese pobre et de buenas maneras (4), non deben sacar por ende de su poder al huérfano. Et las otras sospechas por que pueden toller á los guardadores los huérfanos et dar otros en su logar son estas, asi como si alguno hobiese seido guardador de otro huérfano et hobiese procurado mal (5) los bienes dél, ó le hobiese mostrado malas maneras, ó si despues que hobiese en guarda al mozo fuese fallado que era su enemigo (6) ó de sus parientes (7), ó si dixiese (8) delante el juez que non tenie que dar de comer al mozo et fallasen que decie mentira (9), ó si non ficiese escripto de los bienes del huérfano á que llaman inventario, segunt desuso deximos (10), ó si nol amparase (11) á él et á sus bienes en juicio ó fuera de juicio, ó si se ascondiese (12) et non quisiese parescer quando sopiese quel habien dado por guardador del huérfano.

TITULUS XVIII. DE SUSPECTIS TUTORIBUS.

LEX I.

Suspectus dicitur de cujus dilapidatione, aut mala morum instructione pupillorum facienda, rationabiliter suspicabitur, et ob hoc removetur à tutela, licèt idoneè satisdet. Ob paupertatem autem non removebitur bonus homo morigeratus. Item removetur qui alterius tutelam malè gessit, vel si est inimicus pupilli, vel consanguineorum ejus, vel in judicio dixit pro alimentis pupilli non habere, et contrarium reperitur; aut si inventarium non facit, vel pupillum in lite non defendit; aut latitavit, cùm se tutorem scivit. Hoc dicit.

(1) *Sospechoso.* Concordat *Instit.* eod. §. fin. et D. eod. l. *suspectum.*

(2) *Fuese rico.* Concordat *Instit.* eod. §. *suspectus autem est.*

(3) *Dar fiador.* Quia satisdatio propositum malevolum tutoris non mutat, l. *quia satisdatio*, D. eod. et subdit etiam ista lex.

(4) *Maneras.* Adde *Instit.* eod. §. fin. et l. *si creditores*, D. *de privileg. creditor.*

(5) *Procurado mal.* Quia *semel malus, etc.* l. 3. §. *si autem*, D. eod. et ibi Gloss. et intellige, quòd semper præsumitur quòd malè faciat, qui semel malè fecit in re simili, secùs si sit dissimilis, secundum Bartol. quem vide in l. 2. in fin. D. *de Senator.* Bald. in cap. 1. colum. 2. *de feud. dat. in vic. leg. commis.* et vide quæ notat Bald. in l. *non ignorabit, C. ad exhibend.* et de officiali semel remoto propter delictum, vide in l. *si aliquid, C. de susceptor. et archar.* lib. 10. et ibi Joan. de Plat. Item et per contrarium pro bono semper præsumitur benè, l. *quod si nolit*, §. *qui mancipia*, D. *de ædilit. edicto*, Bal. in l. 1. circa fin. *C. locat.* cap. *mandata, de præsumption.*

(6) *Su enemigo.* Adde l. 3. §. *si tutor inimicus*, D. eod.

(7) *Sus parientes.* In dicto §. *si tutor*, dicit, *parentibus ejus*, ex quo verbo Glossa ibi dicit secùs esse, si esset inimicus fratris, vel aliorum transversalium; quam tamen glossam reprobant ibi Dinus et Alberic. per textum in l. *humanitatis, C. de excusat. tutor.* Bart. tamen ibi dicit, hoc relinquendum arbitrio judicis: ut vides, ista lex indistinctè loquens, videtur approbare opinionem Dini; non tamen displicet arbitrium judicis in hac re versari, prout Bartolus dicit.

(8) *Si dixiese.* Idem si sui copiam non faciat, ut alimenta pupillo decernantur, *Instit.* eod. §. *si quis tutor*, et l. 3. §. *tutor qui ad alimenta*, D. eod.

(9) *Mentira.* Vide in dict. §. *tutor qui ad alimenta.*

(10) *Deximos.* Suprà tit. 16. l. 15. ead. *Part.*

(11) *Amparase.* Concordat l. fin. in princ. *C. de administ. tutor.* et an ex hoc solo removeatur sine novo processu, vide Bart. in l. *eum qui res, C. de procurat.* quòd sic, et eumdem Bart. in l. *impuberibus*, §. fin. D. *de suspect. tutor.* et tutor qui non vult accusare offensores minoris, removetur ut suspectus, l. *senatus*, et ibi notat Bald. *C. qui accuss. non poss.*

(12) *Se ascondiese.* Concordat cum l. *impuberibus*, §. fin. D. eod. Adde etiam aliam causam in dict. l. 3. §. *Severus*, et aliam in §. *is tutor*, ejusd. l.

LEY II.

Quién son aquellos que pueden razonar contral guardador para darle por sospechoso, et en qué manera lo deben facer et ante quién.

Acusar puede al guardador por sospechoso cada uno del pueblo (1), et señaladamiente (2) es tenuda de lo facer la madre del huérfano, ó su abuela, ó su hermana, ó su ama que lo crió ó otra persona qualquier, tambien varon como muger, que se mueva á facerlo por razon de piedat. Pero el mozo que fuese menor de catorce años (3) non podrie acusar á su guardador por sospechoso; mas si fuese mayor, poderlo hie facer con consejo de sus parientes. Et cada uno destos sobredichos puede acusar por sospechoso tambien al guardador que fuese dado al que fuese aun en el vientre (4) de la madre, como al que fuesé ya nascido, quier fuese (5) establescido por guardador en testamento, ó por razon de parentesco á que dicen legitimo, ó fuese dado por otorgamiento del juez del logar. Et la acusacion (6) de los guardadores que se face por razon de sospecha, debe seer fecha delante del judgador (7) mayor del logar do ha el mozo sus bienes, estando delante (8) aquel contra quien es dada la acusacion de la sospecha.

LEY III.

Cómo el judgador de su oficio puede remover al guardador de la guarda del huérfano quando entendiere que es dañoso.

El judgador de su oficio (1) puede remover al guardador de la guarda maguer non le acuse ninguno, si viere ó entendiere que

LEX II.

Tutoris suspecti accusatio competit cuilibet de populo; sed magis incumbit matri, aviæ, et sorori, vel nutrici pupilli, aut alii cujuscumque sexus, qui ratione pietatis movetur: impubes tamen ipse non potest accusare, sed factus adultus potest eum consilio consanguineorum, sive tutor sit testamentarius, legitimus, vel dativus: et fiet hæc accusatio coram judice majore loci, ubi pupillus habet bona sua, et fiet tutore accusato præsente. Hoc dicit.

(1) *Del pueblo.* Concordat l. 1. §. *consequens*, D. eod. et *Instit.* eod. §. *consequens*, et l. *pietatis, C.* eod.

(2) *Señaladamiente.* In dict. l. 1. §. *quinimo*, dicitur: *imò, et mulieres admittuntur, sed hæ solæ, quæ pietate*, etc.

(3) *Menor de catorce años.* Adde *Institut.* eod. §. *impuberes*, et D. eod. l. *impuberibus*, in princ.

(4) *En el vientre.* Adde l. 3. §. *sed et si quis curam ventris*, D. eod. et vide ibi in §. *non tantum*, de furiosis, et prodigis.

(5) *Quier fuese.* Omnes equidem tutores possunt fieri suspecti, ut hìc, et *Instit.* eod. §. 2. vers. *nunc videamus*, et l. 1. §. *ostendimus*, D. eod.

(6) *La acusacion.* Et adverte, quòd in accusatione suspecti tutoris, non est necesse in libello ponere causam, Bart. in l. *hæ enim*, in princ. D. eod. quando dolus non objicitur. Et an posset fieri accusatio de suspecto per procuratorem? Vide Nicol. de Neapol. in l. *planè*, D. *de excusat. tutor.* ubi refert Rainer. tenuisse quòd non; textus tamen videtur velle, quòd sic in l. *non solum*, §. fin. D. *de procurator.* secundum litteram accusabitur, et Angel. ibi dicit, quòd potest fieri, si civiliter agatur ad removendum eum, non verò si criminaliter agatur: vide ibi per Doctores. Et an possit tutor accusari de suspecto antequam gerat? Vide l. *hæ enim*, §. fin. D. eod. et Bald. in l. 1. §. *solent*, D. *de offic. præfect. urb.*

(7) *Del judgador.* Adde *Institut.* eod. §. 1. sed an debeat esse hìc accusatio coram judice causarum criminalium, vel possit coram judicibus civilium causarum agi; Bald. in l. 1. *C. si tutor non gesserit*, refert opiniones contrarias, et dicit, quòd de facto vidit istam quæstionem agitari coram judice civilium causarum, præsertim cùm opponitur culpa, et non dolus, et ego vidi similiter coram Auditoribus regalis cancellariæ litem super hoc; vide Bartol. in l. 1. §. *sciendum*, D. *de suspect. tutor.* et ibi etiam vide per eum, an si agatur criminaliter, debeant in libello exprimi ea, de quibus in l. *libellorum*, D. *de accusat.* et an ista causa possit delegari, vide per Bartol. in dict. l. 1. §. *damus*, et in l. 1. §. *suspecti*, D. *ad Turpil.* Et adverte, quòd si incidenter comperiat judex tutorem fraudulenter administrasse, tantum debet dare sibi terminum ad suas defensiones, Bartol. in l. *impuberibus*, §. fin. D. *de suspect. tutor.*

(8) *Delante.* Sed an se defendere possit per procuratorem, vide in dict. l. *non solum*, §. fin. D. *de procurat.* et per Bart. in l. *decreto*, D. *de suspect. tutor.*

LEX III.

Si expediens est, judex potest tutorem suspectum nemine accusante removere. Item lite contestata, in tali accusatione ponat judex alium qui administret usque ad finem litis. Hoc dicit.

(1) *Oficio.* Adde l. 3. §. *prætereà*, D. eod. et an tunc, si removeatur, sit infamis? Glos. ibi voluit,

face mal la facienda del huérfano, en qual manera quier que lo vea ó entienda. Otrosi decimos que luego que el guardador es acusado (2) por sospechoso, et el pleyto de la acusacion es comenzado por demanda (3) et por respuesta, debe el juez dar á otro home bueno en fialdat la guarda del mozo et de sus bienes fasta que el pleyto sea acabado.

LEY IV.

Qué pena merescen los guardadores de los huérfanos si fallaren que ficieron algunt menoscabo en los bienes dellos.

Tollido seyendo el guardadador del huérfano de la guarda dél por sospechoso por algunt engaño (1) quel hobiese fecho en sus bienes, decimos que finca enfamado para siempre por ende, et debe pechar el daño que fizo al huérfano segunt alvedrio del judgador. Mas si fuese removido de la guarda, non por engaño que hobiese fecho á sabiendas, mas porque fuese home perezoso et de mal recabdo (2), entonce non serie por ende enfamado; pero deben luego dar algunt home bueno que guarde al mozo et á sus bienes en logar del otro. Et sobre todo decimos que todas aquellas razones et sospechas que dexiemos en estas leyes desuso que han logar en el guardador del pupilo, esas mesmas deben seer guardadas en el otro guardador que es dado á los menores de veinte et cinco años et mayores de catorce, á que dicen en latin *curator* (3).

TITULO XIX.

DE COMO DEBEN SEER ENTREGADOS LOS MENORES SI ALGUNT DAÑO O MENOSCABO RESCEBIEREN EN SUS BIENES POR CULPA DE SI MESMOS Ó DE AQUELLOS QUE LOS TOVIEREN EN GUARDA.

Menoscabos ó daños resciben muchas vegadas los menores en sus bienes por mengua de sí, porque non han entendimiento complido en las cosas asi como les serie meester, ó por culpa ó por engaño de sus guardadores ó dotri; et por ende tovieron por bien los sabios antiguos que ficieron las leyes que ellos fuesen entregados de todo su derecho quando tal daño les acaesciese por alguna destas maneras. Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de la guarda de los huérfanos et de sus bienes, queremos aqui decir de cómo deben seer entregados quando por mengua de guarda resciben algunt menoscabo ó daño en ellos; et diremos desta entrega á que dicen en latin *restitutio*, qué cosa es et á qué tiene pro: et quáles son

quòd non; de quo vide ibi per Bartol. et Alberic. et per Salicet. et in l. fin. *C.* eod. et dicam Deo dante in l. 5. tit. 6. *Part.* 7.

(2) *Es acusado.* Concordat *Instit.* eod. §. *si quis autem*, et l. *eum quem*, *C.* eod. et l. *quòd si fortè*, §. 1. et ibi vide Bart. D. *de solution.* et in Prælato accusato vide textum in cap. *venerabili*, *de officio delegat.* et in cap. fin. *de accusat.* Et quid si tutor, qui accusatur de suspecto, talis est, qui convictus non debet removeri, sed alius sibi adjungi? Vide per Bart. in dict. §. 1. et in l. *si tutor*, ubi bonus textus, D. *de suspect. tutor.* ubi etiam vide Bartolum, ubi concluditur, quòd tali casu non interdicatur sibi administratio, sed curator adjungatur. Salicetus tamen, et fortè non malè, in dict. l. *eum quem*, vult, quòd etiam tali sit interdicta administratio, eo ipso quòd postulatur suspectus, usque in id tempus, quo sibi curator adjungatur: et tunc poterit cum adjuncto administrare etiam pendente processu; et de facto vidi, pendente accusatione suspecti contra matrem, associari per judices causæ pendente lite quemdam judicem in partibus ad administrationem.

(3) *Por demanda.* Approbat dictum Azon. *C. de suspect. tutor.* in summa, ad fin. et sic ante litem contestatam poterit sibi solvi, et tenebitur quod administret, secundum Angel. in dict. l. *quòd si fortè*, §. *sunt quidam*, qui dicit ita Perusii judicatum per illud dictum singulare Azonis.

LEX FINALIS.

Revocatus à tutela, ut suspectus propter dolum, est infamis, et tunc tenetur de mala administratione officio judicis; sed ob culpam vel negligentiam non est infamis, sed dabitur statim alius: et omnia quæ dixi de suspecto tutore, habent etiam locum in curatore. Hoc dicit.

(1) *Por algunt engaño.* Concordat *Instit.* eod. §. *suspectus autem;* non sufficit ergo lata culpa, ut sit infamis, secundum Gloss. ibi: et tradit Albericus etiam in l. *hæ enim*, D. eod. et adde l. fin. et ibi Gloss. *C.* eod.

(2) *Mal recabdo.* Concordat l. 3. §. fin. cum l. sequenti, D. eod. et dict. §. *suspectus autem*, et in dubio dicitur remotus ex causis objectis in libello, Glossa in dict. l. fin. *C.* eod. et in dict. §. *suspectus*, quas vide.

(3) *Curator.* Adde l. 2. et l. *in postulandis*, *C.* eod. quia et generaliter de utrisque ll. loquuntur, D. et *C.* et *Instit.* eod.

aquellos menores que la pueden demandar: et por qué razones, et de qué cosas, et ante quién, et quándo et en qué manera debe seer fecha.

LEY I.

Qué cosa es entrega et á qué tiene pro.

Restitutio en latin tanto quiere decir en romance como demanda de entrega que face el menor al juez, quel torne algunt pleyto ó alguna postura que ha fecho con otro á daño de sí, en el estado primero (1) en que ante estaba, ó que revoque el juicio que fuese dado contra él, et que torne el pleyto en el estado en que era ante que lo diese. Et tiene pro esta entrega á los menores; ca por ella son guardados de daño que les podrie venir por su liviandat ó por engaño (2) que les hobiesen fecho.

LEY II.

Quáles son aquellos menores que pueden demandar la entrega, et por qué razones.

Menor es llamado aquel que non ha aun veinte et cinco años complidos, quanto tiempo quier quel mengue (1) ende; et de tal menor como este se entiende que si daño ó menoscabo rescebiere por su liviandat, ó por culpa de su guardador (2) ó por engaño quel ficiese

TITULUS XIX.

DE IN INTEGRUM RESTITUTIONE.

LEX I.

Restitutio est in pristinum statum repositio, et per eam minores à damnis, alterius dolo vel sui facilitate venientibus, liberantur. Hoc dicit.

(1) *Primero.* Adde 2. quæst. 3. §. *abolitio,* in fin. sub cap. fin. et in cap. *ex litteris, de in integr. restit.* et l. 1. *C. de sentent. pass.* l. 1. tit. 25. 3. *Part.* et ex his colligas formationem libelli in restitutione in integrum, non enim est necesse, quòd particulariter exprimatur causa læsionis, seu articulus, in quo fuit læsus; sufficit, quòd dicat se minorem, et dolo vel sui facilitate læsum; vide per Bart. in l. *minor autem,* §. 1. D. *de minor.* ubi limitat, nisi petatur restitutio contra sententiam Principis, imò neque esset necesse, quòd exprimat qualiter sit læsus, secundum Specul. tit. *de restit. in integr.* §. *qualiter:* ibi tamen refert opinionem Uber. in contrarium, quod videtur tutius. Sed sustentaretur libellus, licèt hoc non exprimeretur, ut tradit Alex. in l. *nam et postea,* §. *si minor,* col. 1. D. *de jurejurando,* et in l. fin. *C. de in integr. restit.* et satis confert ista lex Partitarum ad sustentationem talis libelli. Tene etiam mente istam legem, ut scias qualiter judex debeat pronuntiare, cùm petitur restitutio contra sententiam; non enim judicat super prima causa, sed solùm rescindit sententiam, et reducit rem ad pristinum statum: adde l. 1. et ibi Bart. *C. si advers. libert.* et nota, quòd sufficit in integrum restitutionem tacitè peti, vide Bald. in l. *nec quicquam,* §. *ubi decretum,* col. 7. D. *de offic. Procons.*

(2) *O por engaño.* Concordat cum l. 1. D. eod. et l. *minoribus, C.* eod.

LEX II.

Petere potest restitutionem in integrum non habens viginti quinque annos completos, si probet damnum sibi datum sui facilitate, vel defensoris culpa, aut alterius dolo, et minorem ætatem. Hoc dicit.

(1) *Mengue.* Adde l. 3. §. *minorem,* D. *de minor.* ubi quòd de momento in momentum inspicitur hoc, ubi ad momentum de bissexto die, quod intercalatur.

(2) *De su guardador.* Concordat cum l. *etiam,* et l. fin. *C. si tutor vel curat. interven.* et l. *intra utile,* §. 1. ubi bonus textus, D. *de minor.* et nota, quòd etiam interventus judicis cum tutore, vel curatore, non impedit restitutionem, l. fin. et ibi Paul. de Castr. *C. de fidejussor. minor.* et procedit etiam etsi tutor, vel curator sit pater ipsius minoris emancipati, l. *etiam si à patre,* D. *de minor.* Procedit etiam, etsi tutori nulla culpa possit adscribi, l. *tutor urgentibus,* in princ. D. eod. si tamen qui fecit actum, fuit procurator minoris, non restituitur minor, nisi procuratore non existente solvendo, l. *cum mandato,* D. eod. et ibi Glossa ponit rationem diversitatis. Limita etiam istam legem in casu l. *properandum,* §. fin. *C. de judic.* et vide etiam quod habetur in l. *Polla, C. de his quibus ut indign.* et ibi Bald. Sed quæritur, cùm in electione minoris sit agere contra tutorem, vel curatorem ad interesse, vel petere restitutionem contra læsionem, ut in dict. l. *etiam,* et in l. fin. *C. si tutor vel curat.* an si agat contra tutorem, teneatur cedere ei beneficium restitutionis, quod habet contra alium? Et videtur, quòd sic, ut in l. *si minoris, C. de administr. tutor.* potest enim cedi beneficium restitutionis, ut est ibi textus, et ibi notat Bart. et in l. *quòd si minor,* §. fin. D. *de minor.* et adde quod in hoc notat Nicol. de Neapol. in l. 1. in princ. D. *de tutel. et ration. distrah.* quod videtur procedere, quando tutor non esset in dolo, sed in culpa, nam si dolosus, non videtur, quòd possit petere cessionem, ut in l. *si plures,* D. *de administr. tutor.* et ibi Glossa: et notat Glos. in cap. *monemus,* 12. quæst. 2. aliàs sic, ut in l. 1. §. *nunc tractemus,* et l. *si alterius,* D.

otro home, que debe seer entregado de aquella cosa que perdió ó que se le menoscabó por qualquier destas tres razones (3), probando el engaño ó el menoscabo, et que era menor de veinte et cinco años quando lo rescibió; ca si esto non fuese probado (4), non se desatarie lo que le fuese fecho ó puesto con él ó con su guardador.

LEY III.

Cómo el menor de veinte et cinco años ó su guardador puede demandar restitucion por daño que rescebiese, conosciendo ó negando en juicio él, ó su guardador ó su abogado lo que non debie.

Conosciendo ó negando (1) en juicio el menor, ó su guardador ó su abogado alguna cosa por que menoscabase ó perdiese de su derecho, ó dexando de poner defension (2) ó otra razon de que se podiese aprovechar, puede demandar al juez que torne el pleyto en el estado en que era ante, et que non se le embargue su derecho por mengua de las razones sobredichas, et el juez débelo facer. Et de lo que dice en esta ley et de las otras cosas de que se pueden aprovechar los menores fablamos asaz complidamiente en la tercera Partida deste nuestro libro en los títulos de los demandadores, et de los demandados et de los jueces en las leyes que fablan en esta razon.

LEY IV.

Cómo el menor se puede excusar de los yerros que hobiese fechos por razon de la heredat ó non.

Si el mayor de catorce años et menor de veinte et cinco fuese acusado que habie fecho adulterio, si conosciere alguna cosa en juicio seyendo acusado de tal yerro, empescerle (1)

de tutel. et ration. distrah. et in dict. l. *si minoris.* Adverte etiam, quòd et fiscus gaudet simili beneficio, ut tradit Joan. de Plat. in l. 1. *C. de sentent. contra fiscum*, lib. 10. et in administratore reipublicæ, vide; quod notat idem Joann. de Plat. in l. 2. *C. de administrat. reipub.* lib. 11. Vide etiam quod in alienatione rei ecclesiasticæ notat Glossa in dict. cap. *monemus* : et vide etiam de Prælato, qui damnificavit ecclesiam, quòd sit in electione ecclesiæ agere contra eum, vel ejus hæredes, vel petere restitutionem in integrum contra tertium, vel rem vendicare, per Abb. in cap. 2. *de in integr. restit.* col. penult. et adde l. *cum interdictæ*, et ibi Bald. *C. arbitr. tutel.*

(3) *Razones.* Non ergo si usus fuerit jure communi, ut in l. fin. *C.* eod. et infrà eod. l. 6.

(4) *Non fuese probado.* Adde l. *verum*, §. *sciendum*, et l. *patri*, D. *de minor.* et l. *nam posteaquam*, §. *si minor*, D. *de jurejurand.* et l. *minoribus*, *C. de in integr. restit.* et l. *si minorem*, et infrà eod. l. 6. in fin. et l. 5. tit. 14. 3. *Part.* et tit. 25. l. fin.

LEX III.

Restituitur minor adversus confessionem à se, vel à tutore, vel curatore, vel advocato factam, vel ob omissam exceptionem, si est læsus. Hoc dicit.

(1) *O negando.* Adde l. *certum*, §. penult. D. *de confess.* et l. *si ex causa*, §. *nunc videndum*, D. *de minor.* et l. 1. tit. 13. suprà, 3. *Part.* et vide omninò ad materiam istam per Bald. in l. unic. col. 13. et 14. et 15. *C. de confess.* ubi vide quomodo probetur læsio in confessione minoris.

(2) *Defension.* Adde l. *minor autem*, et l. *minor 25. annis omissam*, D. *de minor.*

LEX IV.

Impubes, si fuit in judicio de adulterio confessus, quia tale delictum in impubere non cadit, ejus confessio non valet, licèt in aliis delictis non excusetur, si decem annos cum dimidio habeat, licèt mitius puniatur. Hoc dicit.

(1) *Empescerle.* Cùm enim consistat in facto proprio ipsius adulti, non prohibetur agnoscere bonam fidem, quamquam ipse solus et non alius sciat veritatem, ut hìc, et tradit Bald. in l. unic. col. 15. *C. de confess.* et facit ista lex contra dictum Angeli in l. *certum*, §. *in pupillo*, D. *de confess.* quòd si adultus minor 25 annis confitetur in judicio crimen, de quo aliter non constabat, quòd debet restitui in integrum adversus talem confessionem, absque alia probatione erroris, quia ex hoc solo apparet eum esse læsum; quod dictum exaltat Alexander in dict. l. *nam posteaquam*, §. *si minor*, D. *de jurejuran.* ubi etiam Jaso; nisi dicas, quòd ista lex non excludit ex hoc beneficium restitutionis, sed tantùm velit standum esse confessioni, si restitutio contra eam non petatur; quod et suadere videtur ex eo, quod inferius in casu sequenti dicit, ibi: *nin ha por que demandar restitucion por razon della*: et quod Bart. dicit in l. *auxilium*, in fin. D. *de minor.* notando ex illa lege, quòd minor in atrocioribus non restituitur adversus confessionem, procederet dummodo perseveret in confessione, secùs si dicat, quòd fuit malè confessus, et per errorem, quia tunc procedet dictum Angeli, et aliorum: facit ad hoc Glossa in dict. §. *in delictis*, l. *auxilium*, in verbo *fateatur*, quæ intelligit illum textum, quando minor perseverat in confessione.

hie lo que conosciere, et rescebirá por ende la pena que manda la ley, et non se puede excusar por decir que non es de edat complida (2). Mas si fuese menor de catorce años, non podrie seer acusado de tal yerro (3) nin de otro de luxuria, porque non cae aun tal pecado en él: et por ende si él ficiese conoscencia deste yerro en juicio, non serie valedera nin ha por que demandar restitucion por razon della. Mas de todos los otros yerros, asi como de homecidio, ó de furto ó de los otros semejantes que ficiese, non se puede excusar por razon que es menor, solo que sea de edat de diez años et medio arriba (4) quando lo face, porque el mozo de tal tiempo tenemos que es mal sabido, et que entiende estos males quando los face; pero non les pueden dar tan grant pena como á los otros mayores.

(2) *De edat complida.* Adde l. *auxilium*, §. *in delictis*, D. *de minor.* et l. 1. *C. si advers. delict.* benè tamen restituitur minor adversus delictum præsumptum de præterito, l. *si ex causa*, §. fin. in fin. D. *de minor.* Bart. in l. *minor etiam*, D. *de minor.* et vide quæ notat Abb. in cap. *auditis*, col. 4. *de in integr. restit.* verbo *et præcipuè nota ex gloss.* et adverte, quòd licèt non detur minori restitutio adversus delictum, benè tamen datur restitutio, quando petitur contra processum vel sententiam, Gloss. et ibi Bald. in l. *si operis, C. de pœnis*, et est Gloss. in l. *pœnam*, eod. tit. quam glossam, et dictum Baldi intellige, cùm petitur restitutio ex parte accusati minoris, secùs si minor accuset, nam tunc non restituitur, vide Gloss. in Clement. *non potest*, in glos. penult. *de procurator.* Specul. tit. *de in integr. restit.* §. *quis autem*, Bald. in dict. l. *auxilium*, Jaso in l. 1. §. *nuntiatio*, col. fin. D. *de nov. oper. nuntiat.*

(3) *De tal yerro.* Adde l. 9. tit. 1. *Part.* 7. et quæ ibi dicam, et dict. §. *in delictis*, et D. *ad leg. Jul. de adulter.* l. *si uxor*, §. *si minor.*

(4) *Diez años et medio arriba.* Adde dict. l. 9. et intellige de delictis commissis in faciendo, nam in his quæ consistunt in omittendo, excusaretur iste, licèt doli capax, secundum Bart. post Din. per textum ibi, in l. 1. §. *impubes*, D. *ad Sylanian.*

LEY V.

Por quáles razones puede el menor desatar los pleytos et las posturas que fuesen fechas á daño de si.

Quando el menor de edat es porfijado (1) de tal home quel muestre malas mañas ó quel desgaste lo suyo, puede pedir al juez del logar quel torne en aquel estado en que era ante quel hobiese porfijado, et el juez débelo facer. Otrosi decimos que, si al menor de veinte et cinco años fuese otorgado poder en testamento de otro ó en otra manera de escoger alguna cosa quel fuese mandada, que si por aventura se engañase en la escogencia (2), cuidando tomar la mejor et non lo ficiese asi, que puede pedir al juez que le mande dexar aquella cosa peor que tomó et tomar la mejor, et el juez débelo facer. Et aun decimos que si alguna cosa del menor de veinte et cinco años fuese metida en almoneda et la comprase alguno, si despues deso viniese otro que dixiese que darie mucho mas por ella, que puede otrosi pedir al juez que tome aquella cosa al que la habie sacada de la almoneda, et que la dé al otro que da mas por ella (3), et el juez débelo

LEX V.

Juvatur minor adversus dilapidationem, vel mali morigerati adoptionem, vel adversus optionem, si fuit in eligendo deceptus. Item adversus suarum rerum licitationem, si plus in ejus magnum commodum inveniat offerentem. Item adversus conventiones et contractus, in quibus fuit læsus, si læsio et minoritas probentur; non tamen possunt ejus fidejussores hoc beneficio juvari. Hoc dicit.

(1) *Porfijado.* Concordat l. 3. §. *si quis minor*, D. *de minor.* restituitur enim minor, quando læditur ex mutatione status, non aliàs; et sic si minor ingreditur religionem, non restituitur, quia ex tali mutatione status non læditur, secundum Alberic. post Guilliel. de Cum. in l. *si ex causa*, §. *Papinianus*, D. *de minor.* et Speculat. tit. *de restit. in integr.* §. *qualiter*, vers. *sed nunquid minor;* si tamen minor 25. annis major 20. se vendat ad pretium participandum, non restituitur contra talem mutationem status, ut in dict. §. *Papinianus*, quia mutatur status prorsus, ut dicit ibi Glossa.

(2) *En la escogencia.* Concordat cum l. *et sine*, in princ. D. *de minor.*

(3) *Mas por ella.* Concordat cum l. *et si sine*, §. *quæsitum*, D. *de minor.* quem textum vide; et

facer si entendiere que es grant pro del mozo (4). Otrosi decimos que faciendo el menor de veinte et cinco años pleyto alguno ó postura, que fuese á su daño (5) ó camiando su debdor (6) por otro peor, ó faciendo otra mudacion nuevamiente en qual manera quier por que se empeorase su facienda ó menoscabasen (7) sus bienes ó su derecho, que puede pedir al juez que faga desfacer el pleyto ó la mudacion que fizo á su daño, et que faga mejorar et entregar lo que hobiese menoscabado por qualquier de las razones sobredichas; et el juez débelo facer si fallare en verdat que el pleyto fizo seyendo menor de veinte et cinco años, et fuere probado el empeoramiento ó el menoscabo quel vino por ende. Et si por aventura el menor hobiese dado fiadores sobre tales pleytos como estos sobredichos, et se quisiesen ayudar de la restitucion que es otorgada al menor, non lo podrien facer, fueras ende en aquella manera que dixiemos en el titulo de los fiadores, en las leyes (8) que fablan en esta razon.

quotidie accidit iste casus, tàm in minoribus, quàm in republica quæ fungitur jure minoris, subhastante res suas, vel de quibus habet administrationem, veluti carnes, quæ venduntur in macello, vel similia; et ego habui de facto in causa arduissima in causa Regis, in qua obtinui contra conductorem regalium redditiuum serici regni Granatæ; et in hac materia videndus est Alberic. in l. 2. *C. si in caus. judic.* ubi etiam ponit quæstionem de facto: Potestas Bergomi licitabat, et subhastabat datia communis Bergomi de voluntate ancianorum præsidentium, negotiator communis projecit baculum, quo licitabat, in terram dicens, quòd quicumque vellet pro mille libris, reciperet baculum, et haberet datium, unus accepit baculum, deinde apparet alius plus offerens; quæritur, nunquid admittatur? Et primò arguit, quòd non, sed firma debeat remanere ipsa subhastatio, l. 1. et 2. *C. ne fisc. rem quam vendid. evinc.* l. *de contractu,* et l. *si quos,* et l. *ratas, C. de rescind. vend.* et videtur casus in l. *quamvis incrementum,* et in l. fin. *C. de vendend. reb. civitat.* lib. 11. et l. *si hypothecas,* in fine, C. *de remiss. pignor.* In contrarium arguit, quia Potestas non servavit solemnitatem debitam in subhastando, neque enim deponere debuit baculum, sicut deposuit; neque licuit sibi limitare certum pretium, sed expectare debuit quemcumque plus offerre volentem, et plus offerenti dare, ut in authent. *hoc jus porrectum, C. de sacros eccles.* facit l. *si minori pretio,* cum ibi notatis, *C. de jur. fisc.* lib. 18. et *de fide et jur. hast. fiscal.* l. 1. ibi: *mala fide,* cum ibi notatis, et in l. *si tempora:* et quia in venditione talium rerum intercedere debet saltim major pars Decurionum, l. *nominationum, C. de Decurion.* et l. 2. *C. de præd. curial.* et dict. l. fin. *de vendend. reb. civitat.* et hoc putat verum Alberic. de stricto jure, si deficit solemnitas per jura prædicta, licèt contrarium dicit se vidisse observari; ubi autem solemnitas adfuisset, credit adjectionem non admitti, licèt quidam secundum eum distinguant, utrum talis venditio vel locatio fieret in perpetuum, et tunc non admittatur plus offerens, aliàs sic, per dictas ll. *si tempora,* et *quamvis incrementum,* cum ibi notatis: et allegant ad hoc l. 4. *C. de fund. patrim.* et l. fin. *C. de locat. prædior. civit.* lib. 11. et subdit in fine, quòd si veteres conductores tantum dare velint, quantum offertur per novos, quòd præferuntur novis, per dict. l. fin. *C. de locat. prædior. civil.* ex ratione l. *cotem ferro,* §. fin. D. *de publican.* Item et idem Alberic. in dict. §. *quæsitum,* post Jacob. de Raven. concludit in ista materia, quòd aut minor, civitas, fiscus, vel ecclesia in vendendo res suas servavit solemnitates debitas, et fecit, sicut quilibet major, quia vendidit tempore opportuno et justo pretio, et tunc licèt alius plus offerat, non admittitur licitatio nisi de sorde, vel gratia doceretur, ut habetur in dict. §. *quæsitum;* si verò debita solemnitas non est servata, tunc ipso jure non valuit venditio, neque est opus restitutione, dict. l. 1. et 2. *C. de fide et jur. hast. fiscal.* cum ibi notatis. Si verò debita solemnitas est servata, sed minor est læsus sui facilitate, ut quia vendidit tempore non opportuno, vel non justo pretio, et tunc restituitur; vide ibi latiùs per eum, et tene semper mente, quia ex ejus dictis fuit obtentum in illa ardua causa, eo quia locatio facta fuerat intempestivè, et tempore non opportuno; et vide etiam circa istas venditiones fiscales, l. 53. et l. 76. *in quaterno gabellarum,* et adde ad prædicta l. *verum,* §. *si locupleti,* et ibi Bart. D. *de minor.* quando scilicet in venditione non prospiciuntur ea, quæ possunt prævideri.

(4) *Del mozo.* Istud verbum est mente tenendum, quasi velit, quòd pro parvo sustinenda sit venditio, facit l. *scio,* D. *de in integr. restit.* et l. penult. cum Gloss. ibi, D. *de minor.* et vide quæ notat Abb. in cap. 1. col. 3. *de in integr. restit.* vers. *sed quæro:* quæ dicatur magna læsio, vel parva, vide Gloss. in dict. l. penult. et ibi Alberic.

(5) *A su daño.* Ista generalitas multa complectitur, sive minor fecit contractum venditionis, vel donationis, vel transactionem fecerit, vel quid aliud, ut *C. si advers. venditION.* et *si advers. transact.* et in aliis titulis minutis illius libri.

(6) *Su debdor.* Adde l. *patri,* §. penult. D. *de minor.*

(7) *Menoscabasen.* Adde l. *non omnia,* D. *de minor.*

(8) *En las leyes.* Vide tit. 12. *Part.* 5. l. 4.

LEY VI.

Por quáles razones non puede seer otorgada restitucion al menor.

Diciendo ó otorgando el que fuere menor que era mayor de veinte et cinco años, si hobiese persona que paresciese de tal tiempo (1), si lo face engañosamiente (2) valdrá el pleyto que asi fuere fecho con él, et non debe seer desatado (3) despues, como quier que diga que non era de edat quando lo fizo, porque las leyes ayudan á los engañados et non á los engañadores (4). Eso mesmo serie quando el mozo que fuese mayor de catorçe años (5) jurase (6) que la véndida, ó

LEX VI.

Non restituitur pubes, si ex aspectu corporis videtur major, et in contrahendo dixit se majorem: nec restituitur si jurat super contractu: nec si in restitutione victus fuit, iterum restituitur, nisi appellet, aut novas alleget rationes: nec super causa status, in qua ejus servus defendente curatore liber pronuntiatur, libertatis favore: nec si ita contraxit, sicut quilibet major et discretus, quia tunc non videtur læsus. Hoc dicit.

(1) *De tal tiempo.* Nota benè hoc verbum, nam si appareret ex aspectu eum esse minorem, tunc adversarius non potest dicere se deceptum; imò tam ipse, quàm minor videntur esse in dolo, quo casu competit minori restitutio, quia facta doli compensatione, perinde est ac si nullus fuisset in dolo, et ideo datur restitutio; et quia scienti dolus non infertur, l. 1. D. *de act. empt.* secundum Cyn. Alberic. et Salic. in l. 3. C. *si minor se major. dixer.* adde Albericum idem tenentem, quando per aspectum aliter constaret, in authent. *sacramenta puberum,* col. 3. C. *si advers. vendit.*

(2) *Engañosamiente.* Adde l. 2. et 3. C. *si minor se major. dixer.* Et adverte, nam per istam legem Partitarum, quæ non distinguit, an adultus, vel pupillus talem assertionem faciat, videtur comprobari dictum Guillielm. de Cun. de quo per Paul. de Cast. in l. *qui jurasse,* in princ. D. *de jurejur.* quòd si pupillus proximus pubertati juret, cùm contrahit, se esse puberem, et postea etiam juret, quòd non veniet contra contractum, quòd habebit locum dispositio authenticæ *sacramenta puberum,* sicut si esset pubes: et cum isto dicto transit ibi Paul. de Cast. multum commendans, dicens, se alibi non legisse; si tamen teneamus illam opinionem, quòd etiam pupillus doli capax obligatur ex juramento, non esset ita miranda dicta decisio; vide per Alexand. in dict. l. *qui jurasse,* in princ. Item lex ista Partitarum expressè sentit de adulto, non de pupillo, cùm superiùs dixit, *que paresciese de tal tiempo:* Doctores etiam intelligunt de adulto ll. dict. tit. C. *si minor se major. dixer.* et patet ex ll. illius tituli. Quid autem dicemus in dubio, cùm non constat de dolo minoris? Azo in summa illius tit. in fin. dicit, quòd præsumitur dolus in minore, qui se majorem dixit; et idem tenet Glossa in dict. l. 3. et ibi Odofred. in fin. Cynus tamen, et alii tenent oppositum, quia dolus non præsumitur, nisi probetur, l. *quotiens,* §. *qui dolo,* D. *de probat.* Et hoc etiam vult ista lex Partitarum, cùm dicit, *si lo face engañosamiente:* et ita tenent Alberic. et Salicet. in dict. l. 3. ubi etiam Bart. in fin. Si autem minor sui facilitate asserat se majorem, et ita juret, tunc distingue, ut habetur in dict. l. 3. quia aut juravit verbo tenus, et tunc non restituitur, nisi per instrumentum seu scripturam probet se minorem; et si juravit corporaliter, nullo modo restituitur, ut ibi; et per quæ instrumenta probetur, cùm verbo tenus juravit, vide per Specul. tit. *de restit. in integr.* §. *quis autem,* col. 4. vers. *sed cujusmodi erit scriptura,* ubi etiam vide per Speculatorem aliquas notabiles quæstiones in ista materia, in col. 5. videlicèt, an præjudicet sibi minor ex tali juramento in aliis contractibus, et tenet, quòd non; et tenet glossa finalis in l. *de ætate,* D. *de minor.* in fin. gloss. vide ibi per Speculat. ubi etiam de aliis in ista materia.

(3) *Desatado.* Ex beneficio restitutionis: posset tamen opponere contra contractum ea, quæ posset major, ut aliàs notat Glossa in l. 1. et in authent. *sacramenta puberum, C. si advers. vendit.* et procederet etiam, si cum juramento minor assereret se majorem; et si non excluderetur, si contractus esset nullus, à jure dicendi nullum, propter tale juramentum, secundum Joan. Andr. post Nicol. de Mata, *in addition. ad Speculat.* tit. *de sententia,* §. *ut autem,* in princ. in additione magna, et idem tenet Specul. tit. *de restit. in integr.* §. *quis autem,* col. 5. vers. *sed cum ei,* repellitur enim ex hoc à beneficio restitutionis, quod est jus singulare, non verò à juris communis beneficio; et idem tenet Paul. de Cast. in l. 1. 2. et 3. C. *si minor se major. dixer.* multum commendans.

(4) *Non á los engañadores.* Adde dict. l. 2. C. *si minor se major. dixerit.*

(5) *Mayor de catorce años.* Quid si adhuc non habet 14. annos, est tamen doli capax, quando jurat? Est maxima diversitas inter Doctores, sed communior et verior videtur opinio, quòd sit idem in eo, et istam opinionem tenet Andr. de Iser. in §. *item sacramenta, de pact. juram. firm.* et Bart. in authent. *sacramenta puberum, C. si advers. vendit.* Alexand. in l. *qui jurasse,* in princ. D. *de jurejur.* et communiter Canonistæ, per textum in cap. *ex litteris,* et 2. *de sponsal.* cum gloss. ibi; et qualiter intelligatur doli capax, vide per Andr. de Isern. ubi suprà, volentem, quòd non sufficit habere decem annos cum dimidio, neque tredecim

cum dimidio, si non constet esse doli capacem. Sed quid si impubes juret se non venire contra contractum celebrandum cum Titio, quando pubes erit; deinde factus pubes facit ipsum contractum cum Titio, an valeat? Et Alberic. post Guid. tenet, quòd non, in dict. authent. *sacramenta puberum*, colum. 3. Quid autem si impubes contraxit, postea verò factus pubes juravit non venire contra contractum ipsum; Alberic. ibidem post Guid. dicit spectandum esse initium, et quòd ex forma illius constitutionis exigitur, quòd contractus et sacramentum fiant tempore pubertatis : quod ego intelligerem eo respectu, ut contractus firmetur juramento; eo tamen quòd minor jurans jam pubes teneatur ad observantiam, crederem teneri, cum servari possit, et servare teneatur, per cap. *quamvis pactum, de pact.* lib. 6. et cap. *cum contingat, de jurejur.* et quia qui jurat, de novo videtur contrahere et promittere, et maximè stante lege hujus regni, *como quier que parezca, etc.* quinimò et non est sine scrupulo, quòd etiam respectu confirmationis contractus procedat dictum Alberici, cùm constaret, quòd jam pubes de novo approbat et jurat. Ideo cave ab isto dicto, et adde, quòd contractus nulli ex sequenti voluntate ratificantur, l. 1. et per totum, *C. si major fact. vendit. sin. decret. rat. hab.* et quod habetur de secunda voluntate, quæ est valida prima existente non valida, *C. ad Vellejan.* l. *si mulier*, et *C. de agricol. et censit.* l. *cum scimus*, et videtur contractum tempore, quo fuit juratum, argumento l. *de accessionibus*, in fin. D. *de divers. et tempor. præscript.* et *Institut. quib. alien. licèt*, in princ. Item intellige de pubere sanæ mentis, et sive sit paterfamilias, sive filiusfamilias, sive liber, sive servus, Gloss. in §. *item sacramenta*, *de pac. juram. firm.* procedit etiam dictum hujus legis, sive minor habeat curatorem, sive non, Gloss. ibidem, et est glossa 1. in fin. licèt contrarium voluit Specul. tit. *de empt. et vendit.* §. *nunc dicendum*, colum. 2. vers. *hoc etiam scias;* nam contrarium communiter tenetur secundum Bald. in dict. §. *item sacramenta*, col. 2. vers. 3. *quæro*, Doctores communiter approbando opinionem Marti. in dict. authent. *sacramenta puberum.* Procedit etiam ista lex, et si minoris procurator ad hoc speciale habens mandatum juret, Gloss. in dict. §. *item sacramenta*, in gloss. 1. et ibi dicit Andr. de Iser. col. 2. ita communiter teneri, et idem tenet Bart. in l. *qui bona*, §. *alieno*, D. *de damn. infect.* et ibi communiter Doctores, licèt aliqui voluerunt contrarium. Item procedit in civitate jurante, secundum Bald. in l. *generaliter*, in princ. *C. de reb. credit.* licèt non in ecclesia secundum eum ibidem, et adde Gloss. in cap. 1. *de in integr. restit.* lib. 6. et Bald. in dict. §. *item sacramenta*, Jas. in dict. authent. *sacramenta puberum*, in 8. limitation. De prodigo verò jurante, vide Bart. in l. *is cui bonis*, D. *de verbor. obligat.* vide Bald. in l. 2. col. 7. *C. de rescindend. vendit.* ubi etiam de amente, vel phrenetico, qui non habet consensum.

(6) *Jurase.* Videtur ista lex velle, quòd sufficiat verbo tenus jurare, cùm non exigat, quòd corporaliter super aliqua scriptura Divina præstetur; Glossa tamen, et Doctores communiter in dict. authent. *sacramenta puberum*, tenent, quòd non sufficit ad illam dispositionem, quòd nuda voce juretur; et dicit Bald. in dict. §. *item sacramenta*, quòd quando nuda voce juratur, non appellatur propriè sacramentum, sed verbum; et ibi dicit, quòd de consuetudine sufficit, quòd juretur super qualibet scriptura, in qua Deus nominetur, et quòd sufficeret jurare super quadam tabula picta, in qua esset majestas Dei, vel Sanctorum; et tandem concludit, quòd in hoc servari debeat consuetudo, quia consuetudo, quæ dat formam aliquam, est servanda, aliter non valet quod fit, secundum Specul. tit. *de instrum. edition.* §. *breviter*, parum post principium. Joan. de Imol. in cap. *cum contingat*, col. 62. vers. *item secundo potest dubitari, de jurejur.* tenet quòd sufficiat verbo juramentum præstari, saltim attenta dispositione juris canonici, quæ servanda est in materia juramenti, ut in cap. 2. *de jurejur.* lib. 6. ex eo quia juramentum verbaliter præstitum est servandum, et ligat ad perjurium, ut patet ex his, quæ habentur in cap. *et si Christus, de jurejurand.* et quia ut habetur in dict. cap. *cum contingat*, et cap. *quamvis pactum, de pact.* lib. 6. juramentum, quod potest servari sine interitu salutis æternæ, servandum est; debet ergo servari, licèt verbo tenus præstitum : et istud crederem esse tenendum attenta dispositione juris canonici, et etiam hujus legis Partitarum . facit bonus textus in cap. *cum tempore, de arbit.* et cap. *ad aures*, *quod met. caus.* de promittente per fidem suam, et quæ ibi notat Abb. et dixi in l. 26. tit. 11. 3. *Partit.* ubi quòd solum homagium, dixi, quòd non sufficeret, vide ibi; ubi etiam quòd tale juramentum debeat esse tale, quòd concernat religionem Dei, ut etiam tradit Salicetus post Jacob. Butri. in dict. authent. *Sacramenta puberum*, col. 2. An autem exigatur, quòd minor jurans sit certioratus de beneficio restitutionis sibi competenti? Bart. et communiter Doctor. in dict. authent. *sacramenta puberum*, tenent, quòd non, ut latè tradit ibi Jaso in 3. limitation. col. 14. et 15. allegatur ad hoc optimus textus in cap. *ex rescripto, de jurejur.* et vide latè per Alexand. 2. vol. consil. 222. et Bart. in l. 2. ad fin. col. 2. *C. de rescind. vend.* Abb. in cap. penult. col. fin. *de empt. et vendit.* licèt Dinus aliud voluerit, cujus fundamenta refert Albericus in dict. authent. *sacramenta puberum*, col. 3. et 4. dicit tamen Albericus, quòd communiter vidit servari, quòd contractus celebrati per minores cum juramento sunt reputati validi, etiam sine alia certioratione : sed quia opinio tanti doctoris, Dini scilicèt, est tot juribus fulcita, ad omne dubium tollendum dicit credere esse tutum, quòd in contractibus minorum adjiciatur, quòd certiorati

el pleyto ó la postura (7) que ficiese con otri non la desatarie por razon de menor edat (8); ca despues que asi hobiese jurado debe seer guardada su jura (9). Otrosi decimos que si el menor de veinte et cinco años pidiese al juez quel entregase dalguna cosa que habie perduda ó menoscabada por razon de pleyto que hobiese fecho non seyendo de edat complida, si sentencia fuese dada contra él, porque non era asi como él querellaba, non puede despues demandar otra vez (10) que sea entregado daquella cosa delante daquel juez nin

fuerint, et quòd ita fecit in pluribus apponi. Adde etiam Bald. in l. 2. col. 6. *C. de rescind. vendit.* distinguentem, an intervenerit scientia tutoris vel curatoris, an non: et non videtur à communi opinione recedendum, licèt ante factum tutum est, quod dicit Albericus; et in certioratione juris planè procedit. Quid autem de certioratione facti? Vide per Paul. de Castr. in quodam consil. incipit, *viso puncto*, et Decium cons. 403. circa fin. et an juramentum debeat intervenire in ipso contractu, vel sufficiat, quòd ante vel post præstetur? Gloss. in dict. §. *item sacramenta*, et in dict. authent. *sacramenta*, vult, quòd sufficiat quandocumque præstari; et vide per And. de Isern. in dict. §. *item sacramenta;* Alberic. dicit tutius esse quòd in ipso contractu interveniat, vel in continenti ante, vel post; vide per eum in dict. authent. *sacramenta*, col. 4. Crederem, etiam ex intervallo præstitum tenere de jure, licèt tutum sit, quod dicit Albericus.

(7) *La postura.* Sive hinc inde oriatur obligatio, ut in contractibus propriè sumptis, sive etiam in contractibus impropriis, et sic in donatione, et aliis, ut tradit Gloss. in dict. authent. *Sacramenta*, super verbo *contractibus*, et tradit Alex. consil. 53. vol. 3. in 1. dubio, et Socin. consil. 279. 2. vol. Decius consil. 232. *diu admonendum*, in 2. dubio. Item procedit in distractibus, glossa singularis in l. 3. §. *contrario*, D. *de contrar. judic. tutel.* Bart. in l. *tutores*, §. *ab eo*, D. *de administ. tutor.* ubi de remissione actionis tutelæ, Bart. et Doctor. in dict. authent. *sacramenta puberum*, Alexand. in l. *Pomponius*, §. *præterea*, D. *de acquir. poss.* Item etiam in quasi contractu, veluti in aditione hæreditatis, et similibus, Glossa in dict. authent. *sacramenta*, ubi Jaso 19. col. ubi etiam extendit, etiamsi minor per se non contrahat, sed alii contrahenti assentiat cum juramento, allegat Glossam, quam dicit valdè singularem, in authent. *de nupt.* §. *sed quod sancitum*, in verbo *neque scriptum*, et ibi Angel. col. fin. multum commendat. Item procedit etiam in nimia constitutione dotis super rebus immobilibus, secundum Bald. in l. *nulla*, *C. de jure dot.* Habet etiam locum in judiciis, Glossa, et communiter Doctores in dict. authent. *sacramenta*, et adde Bald. in l. unic. col. 14. *C. de confess.* et ibi vide, quid si jurat non revocare factum procuratoris. Valeret etiam manumissio servi inter vivos per puberem facta, licèt nondum habeat viginti annos, ut tradit Joan. Andr. referens Pileum in *addit. ad Specul.* in rubric. *de serv. non ordin.* Non tamen procedet hæc lex, si juramentum præstetur super testamentis vel ultimis voluntatibus, secundum Cyn. Bald. et alios in dict. authent. *sacramenta*, ubi Jaso in 13. limitatione.

(8) *Por razon de menor edat.* Quid si contractus esset invalidus alia ratione, quàm minoris ætatis, et simpliciter juravit non convenire, an possit contravenire? Glossa, quòd sic, in l. 1. *C. si advers. vendit.* unde non excluderet juramentum remedium ex l. 2. *C. de rescind. vendit.* ut tradit Alberic. alios referens in dict. authent. *sacramenta;* unde necesse est, ut omnia remedia tollantur, quòd minor juret non contravenire ratione minoris ætatis, neque alia quacumque ratione, ut tradit Bart. et Alberic. ibidem: et formam juramenti ad omne dubium tollendum ponit Alberic. ibi, col. penult. quæ talis est: talis profitens se puberem vendidit Sempronio tale prædium spontè, et ex certa scientia prius certioratus de forma authenticæ *sacramenta puberum*, et juravit ad sancta Dei Evangelia, corporaliter tactis scripturis, se servare ipsum contractum inviolabilem, et non contravenire beneficio minoris ætatis, minoris pretii, vel aliquo alio modo, vel jure, quod dici vel excogitari possit. Tu vide pleniorem formam in l. 59. tit. 18. *Partit.* 3. et quæ ibi dixi, et in l. 16. tit. 11. ead. *Partit.* et vide etiam l. 56. tit 5. *Partit.* 5. et quæ ibi dixi.

(9) *Debe seer guardada su jura.* Et contractus firmatur juramento, licèt de se esset invalidus, secundum opinionem Martin. communiter approbatam in l. 1. *C. si advers. vendit.* unde etiam tenebitur hæres minoris jurantis, ut declarat Paul. de Cast. in dict. authent. *sacramenta*, in princ. et col. 2. tradit etiam Abb. in cap. 1. *de jurejur.* lib. 6. ubi etiam notanter dicit, quòd etsi tollatur juramentum, quod firmaverat contractum, non per hoc rescindetur, neque corruet contractus, qui jam ex interpositione juramenti consecutus est firmitatem; vide ibi per eum. Quid autem si minor enormiter læderetur? Vide quæ dixi in dict. l. 59. et dict. l. 56. et quæ tradit Decius consil. 403. penult. et fin. col. De aliis limitationibus ad dictam authenticam, et consequenter ad istam legem, vide Jason. in dict. authent. *sacramenta*, post Bartolum, ubi Jaso cumulat 14. limitationes; ibi poteris videre.

(10) *Otra vez.* Concordat cum l. 1. 2. et 3. *C. si sæpius in integr. restit. postul.* et an procedat, sive sit restitutio denegata, quia non fuit probatum de læsione, sive quia non fuit probatum de ætate? Vide per Bart. et Bald. in l. fin. *C. si minor se*

ante otro, fueras ende si apelase (11) daquella sentencia, ó si mostrase razones nuevas (12) atales que gelas debiesen caber. Otrosi decimos que si el menor de veinte et cinco años moviese pleyto en juicio con otorgamiento de su guardador, demandando á alguno que era su siervo, si fuese dada sentencia contra él, en que fuese dado por libre aquel á quien demandaba, non podrie despues demandar restitucion (13) contra tal sentencia por razon que era de menor edat quando movió el pleyto; et esto es por la mejoria que otorgan los derechos á la libertad (14). Et aun decimos que si el pleyto ó la postura de que demandase restitucion el menor fuese fecho en tal manera que todo home de edat complida et de buen entendimiento la farie asi (15), et non se debie tener por engañado por ende, que entonce non debe seer desfecho por razon que lo fizo en tiempo que non era de edat, porque siempre ha de probar dos cosas (16) el que demanda restitucion: la una que era de menor edat á la sazon que fizo el pleyto ó la postura; la segunda que lo fizo á daño et á menoscabo de sí.

LEY VII.

Cómo el menor puede desamparar la herencia que hobiese entrada, si entendiere quel es dañosa.

Seyendo establescido por heredero el menor de veinte et cinco años, si entendiere que nol es provechosa la heredat de tener, puede pedir al juez quel otorgue poderio para desampararla (1), maguer la haya entrada. Pero quando esto hobiere de facer deben seer delante los señores (2) de la here-

major. dixer. et per Paul. de Cast. in dict. l. 1. et 2. *C. si sæpius in integr. restitut. postul.* ubi Paul. tenet contra Bartolum: et rectè judicio meo, licèt Bald. et Angel. simpliciter sequuntur Bartolum; Salicetus sentit idem quod Paul. et pro hoc satis confert lex ista Partitarum, ibi: *si sentencia fuese dada contra él, porque non era asi como él querellaba,* quæ verba referuntur, tam ad ætatem, quàm ad læsionem: non obstat dicta l. fin. quia intelligenda est secundum intellectum Rapha. et Pauli ibi.

(11) *Apelase.* Ad appellandum ergò restituetur, si tempus fuit elapsum. Et an qui restituitur ad appellandum, vel prosequendum appellationem, debeat probare, quòd foveat justam causam? Vide Bart. in l. *nam et postea*, §. *si minor,* D. *de jurejur.* col. fin. et Paul. de Castr. in l. fin. *C. in quibus caus. in integr. restit. non est necess.* col. penult. Alexand. consil. 55. vol. 5.

(12) *Razones nuevas.* Nota benè, et adde dict. l. 2. non igitur sufficerent probationes novæ, sed causæ novæ debent adesse, sive quæ allegatæ non fuerunt, vel de novo emerserunt, Glossa, et Salic. ibi; non ergo lex de Madrid, in cap. 20. *in Ordinam. de Madrid,* quæ jubet denegari aliam restitutionem ad opponendas exceptiones novas, procedet, quando de novo ex nova causa sint tales exceptiones ortæ, ut hìc, et in dict. l. 2. *C. si sæpius in integr. restit.* cap. *pastoralis, de except.* Bald. in cap. 1. colum. 5. *de milit. vassal. qui contum. est,* præsertim si læsio esset enormis, ut notat Bald. ibidem in fin. princ.

(13) *Restitucion.* Concordat cum l. fin. *C. si advers. libert.*

(14) *A la libertad.* Adde ad casus, quos posui in l. 4. tit. 5. 3. *Part.*

(15) *La farie asi.* Nota ista verba, et quæ sequuntur, ad intellectum et declarationem l. fin. *C. de in integr. rest.* de qua ista sumpta est. Doctores etiam aliter intelligunt dictam l. fin. et exemplificant aliquibus modis; vide ibi per eos: quia in effectu ista lex Partitarum etiam illam comprehendit.

(16) *Dos cosas.* Adde l. 2. suprà eod.

LEX VII.

Si minor est læsus, adversus hæreditatis aditionem, vocatis ad hoc creditoribus hæreditariis, restituitur. Hoc dicit.

(1) *Para desampararla.* Concordat cum l. 1. *C. si min. ab hæred. se abstin.* ubi vide per Azon. in summa, et debet fieri causa cognita, ut ipse ibi tradit, considerato non tantùm eo, sit lucrosa hæreditas, an non, sed etiam eo, an intersit minoris litibus et sumptibus non vexari, l. *minoribus* 25. *annis,* D. *de minor.* Item eo considerato, an in hæreditate sint multæ mortales res, vel prædia ruinæ subjecta, l. *verum,* §. *si locupleti,* D. *de minor.* et poterit petere istam restitutionem, etsi adierit cum beneficio inventarii, ut etiam declarat Salicet. in dict. l. 1. ad fin. et in authent. *si omnes,* ad fin. habet namque minor petens restitutionem contra aditionem hæreditatis necesse probare se læsum ex aditione; quod etiam patet ex citatione creditorum, quæ hìc requiritur, ut etiam tradit Paul. in authent. *si omnes, C.* eod. et expressius habetur in ista lege cùm subdit, *si entendiere que es daño del mozo,* et sic approbatur hìc opinio Jacob. de Aret. et Odofred. et reprobatur opinio Guido. de quibus per Alberic. in dict. authent.

(2) Los acreedores, *dice la edicion de G. Lopez.*

Concordat cum dict. authent. *si omnes,* ubi vide per Glos. et Doctores, quid de legatariis: et adde

dat que sepan qual es la razon por que la desampara; et entonce el juez si entendiere que es daño del mozo en tener la heredat, debel otorgar que la pueda desamparar et tornar en el estado en que era de primero, poniendo en recabdo (3) primeramiente todas las cosas que pertenesciesen á la heredat.

LEY VIII.

Ante quién puede el menor demandar la entrega, et quándo et en qué manera debe seer fecha.

Delante del judgador ordinario (1) del logar debe demandar el menor restitucion et entrega de los daños et de los menoscabos que hobiese rescebudo en sus cosas por pleyto que hobiese fecho á daño de sí, ó por alguna de las razones sobredichas que dixiemos en las leyes ante desta: et el juez debe llamar ante sí (2) la otra parte á quien face la demanda: et si fallase que el pleyto ó la conoscencia (3), ó el juicio sobre que demanda la entrega fue fecha á daño del menor, débelo tornar en aquel estado en que era enante, de manera que cada una de las partes (4) hayan en salvo su derecho, asi como lo habien primeramiente. Et esta restitucion puede demandar en todo pleyto ó conoscencia que él hobiese fecho á daño de sí, ó su guardador ó su abogado. Et tal demanda como esta puede facer el menor en todo tiempo fasta que sea de edat complida de veinte et cinco años; et aun en quatro años (5) despues deso: et non tan solamiente puede el menor facer de-

etiam l. *etiam*, §. fin. D. *de minor.* et de modo citationis præsentium et absentium, vide ibi signanter per Paul. de Castr. ubi etiam, an sufficiat generale proclama.

(3) *En recabdo.* Adde dict. authent. *si omnes*, et in corpore unde sumitur, ubi quòd illud quod periit propter imbecillitatem minoris, non restituitur à minore: et nota hìc istum casum, in quo judex ex officio, etiam nemine petente debet providere, ne bona hæreditaria dissipentur.

LEX VIII.

Non solùm minor potest petere restitutionem, dum est intra ætatem 25 annorum, sed etiam intra quadriennium post: et etiam hæredes ejus intra dictum tempus possunt eam petere. Hoc dicit.

(1) *Ordinario.* Et intellige de judice rei, non actoris, l. 2. *C. ubi, et apud quem.* Sed an possit peti restitutio contra contractum in loco, in quo factus fuit, coram judice illius loci, si ibi reperiatur reus contra quem petitur? Bald. post Guilliel. de Cugn. dicit, quòd non, in dict. l. 2. quia licèt in loco contractus sortiatur quis forum, procedit, si agatur ad ejus observationem, non si ad ejus rescisionem, et idem tenet Paul. de Castr. ibi; potest etiam causa restitutionis specialiter delegari à Principe, vel judice ordinario. Item coram delegato ad universitatem causarum potest peti restitutio, et etiam coram delegato causæ specialis, si læditur in aliquo actu, et sic restitutio venit incidenter, vide l. fin. et ibi Paul. *C. ubi, et apud quem*, et in cap. *suscitata, de in integr. restit.* et intellige istam legem de judicibus ordinariis habentibus certum tribunal, seu certum territorium; nam habentes jurisdictionem sine territorio non possent in integrum restituere, ut patet in dict. l. fin. et ibi Paul. qui ex hoc dicit, quòd coram Rectore scholarium non poterit peti restitutio. Item intelligе, nisi sit talis judex ordinarius, qui habeat jurisdictionem sine administratione, qui non potest cognoscere nisi inter consentientes, ut sunt Judices chartularii, et Notarii, qui hoc habent in privilegiis; iste enim non cognoscit de restitutione, Gloss. in dict. l. fin. neque etiam poterit peti restitutio coram arbitro, ut in dict. l. fin. habetur, ubi quærit Glossa, an possit compromitti, an quis sit restituendus? Et concludit, quòd sic; et cum Glossa tenet ibi Salicetus post Bart. quando de facto quis patitur se hoc modo conveniri. Bald. tamen reprobat dictum Glossæ, vide ibi per eos.

(2) *Llamar ante sí.* Concordat l. 2. tit. 25. 3. *Part.* et quæ ibi dixi, cum concordantiis ibi positis.

(3) *Conoscencia.* Adde l. *certum*, §. *in pupillo*, D. *de confess.* et vide quæ habentur in l. 4. suprà eod.

(4) *Cada una de las partes.* Adde l. 2. tit. 25. *Part.* 3. et quæ ibi dixi.

(5) *Quatro años.* Adde l. fin. *C. de tempor. in integr. rest.* Sed an cùm damnum sit eminentissimum, dabuntur minori triginta anni, prout dantur tali casu ecclesiæ, fisco, et reipublicæ, ut habetur in l. fin. infrà, eod. et nota Glossa in cap. 1. *de rest. integ.* lib. 6. Videtur, quòd non, quia expressè cautum est hìc de minore, ut tantùm detur quadriennium, et si propter damnum enormissum aliud voluisset ista lex, expressisset, prout fecit in casu dictæ l. fin. Præterea est diversa ratio in minore, cui quadriennium non currat à die læsionis, sed completo 25. anno, ut hìc et in dict. l. fin. Sed in contrarium facit, quia ideo ecclesiæ, et reipublicæ datur restitutio, quia utuntur jure minoris, ut in cap. 1. et cap. *auditis, de in integr. restit.* l. *Respublica*, *C. quib. ex caus. major.* et sic arguit Glossa in dict. cap. 1. quòd sicut post quadriennium non datur restitutio minori, sic neque ecclesiæ. Item, quia ratio eminentissimi damni ita militat in minore sicut in ecclesia; et is-

manda fasta este tiempo, mas aun sus herederos (6).

LEY IX.

Cómo el menor puede demandar entrega de las cosas que perdiese por tiempo.

Præscriptio en latin tanto quiere decir en romance como ganancia que face home dalguna cosa por tiempo. Et como quier que de tal razon como esta fablamos complidamiente en la tercera Partida deste libro en las leyes que fablan en esta razon; pero decimos que las ganancias que se facen por tiempo de veinte años ó dende en ayuso, que non corre (1) ninguno destos tiempos contra los que son menores de veinte et cinco años, nin contra sus cosas nin les empesce en

tud videtur æquius, ita tamen quòd tunc tempus triginta annorum computetur à die læsionis, ut in dict. l. fin. facit ad prædicta l. fin. in princ. *C. de indicta viduit. toll.* et quod per illam legem dicit Bald. in l. *filium quem habentem*, col. 12. *C. famil. ercisc.* et quod notatur per Gloss. et Joan. Andr. in cap. *ad nostram, de rebus eccles. non alien.* in gloss. super verbo *enceniæ*, ubi Glossa in fin. recitat opinionem illorum, qui dicebant, quòd etiam judicis officio succurratur his, qui ultra dimidiam justi pretii læsi sunt.

(6) *Sus herederos.* Adde l. 2. et quasi per totum, *C. de temp. in integr. restit.* et l. *non solum*, D. *de in integr. restit.* Et an beneficium restitutionis transeat in patrem, qui succedit filio in peculio? Vide Glos. et Bart. in l. *pater*, D. *de castr. pecul.* privilegium tamen competens pupillo quia pupillus, non transit ad hæredem, vide l. *ex pluribus*, et ibi Bart. D. *de administr. tutor.*

LEX IX.

Præscriptio viginti annorum, aut infra, non incipit currere contra adultum, nisi in alterius persona præscriptio incepit, quia tunc continuatur in minore; sed restituetur ad tempus, quod contra eum currit: præscriptio autem triginta annorum, vel ultra, incipit currere contra minorem, sed restituetur adversus eam. Hoc dicit.

(1) *Non corre.* Et sic præscriptiones longi temporis, vel minoris, ipso jure à minoribus non incipiunt, ut hìc, et in l. fin. *C. in quib. casib. in integ. restit. non est necess.* l. *etiam ei*, D. *de minor.* l. *bonæ fidei*, in princ. D. *de acquir. rer. domin.* juncta l. *non est ignotum, C. quib. non objicitur long. tempor. præscr.* non ergo hodie (licèt minori sit lapsum tempus ad solvendum tributum) res ejus incidit in commissum, cùm tale tempus non currat minori per istam l. et dictam l. finalem, et tenet glossa notabilis, et ibi vide Joan. de Plat. *C. de fund. patrim.* lib. 11. et in l. *si tutores*, et ibi Cyn. et Salicet. *C. de administ. tutor.* Alexandr. consil. 31. *ponderatis*, 5. vol. Limita primò istam legem in præscriptionibus conventionalibus, procedentibus ex contractu defuncti, sive præscriptio fuerit inchoata cum defuncto, sive cum minore ejus hærede, l. *Æmilius*, D. *de minor.* l. *ea quæ à patre*, *C. de restit. milit.* Et tenent communiter Doctores in dict. l. fin. et intellige, quando nullum factum intervenit cum minore, sed sola mora, aliàs secùs, ut in l. *cum filius*, §. *in hac*, D. *de verbor. oblig.* l. 2. *C. si advers. vendit. pignor.* Dicit tamen singulariter Albericus in dict. l. fin. col. 4. circa fin. quòd in dicto casu dabitur minori restitutio in subsidium, argumento l. *properandum*, in fin. *C. de judic.* l. *cum mandato*, D. *de minor.* et cap. 4. §. *pupillus*, in authent. *de hæredit. et Falcid.* quod tu multùm nota, quia cæteri Doctores simpliciter dicunt isto casu currere præscriptionem cum effectu, et non dari restitutionem. Item limita in præscriptionibus testamentariis, ut in tempore à testatore præfixo, quia currit minori, datur tamen restitutio, ut in l. 3. §. *et si hæres*, D. *de minor.* vide quod notat Bald. in l. *pupillorum*, *C. de repud. hæredit.* Poterit etiam minor petere se restitui adversus præscriptionem conventionalem ortam à contractu defuncti ex capite ignorantiæ, ex clausula generali, *si qua mihi, etc.* secundum Bart. in dict. l. *Æmilius*, post medium comment. in 2. oppos. Francisc. Balb. in tractatu *præscription.* fol. 64. col. 1. vers. 2. *limita.* Item limita et secundò in præscriptionibus judicialibus, ut in tempore triennii, quo durat instantia causæ principalis, vel alio tempore per statutum assignato instantiæ causæ, nam currit minori, et non datur restitutio, nisi in subsidium, tutore vel curatore non existente solvendo. Similiter ei currit tempus datum ad appellandum, et ad prosequendum appellationem, Glos. in l. *auxilium*, D. *de minor.* datur tamen restitutio minori, etiam tutore vel curatore non existente solvendo, probatur in l. 1. et 2. *C. si sæpius, in integr. restit. postulet.* et ibi Bald. Bart. et Bald. in dict. l. fin. Francisc. Balbus in dict. suo tractatu, fol. 64. col. 4. vers. *prædicta conclusio*, et idem vult Angelus in dict. l. fin. Limita etiam in tempore statuto hæredi ad conficiendum inventarium; nam currit minori, salvo restitutionis beneficio, ut in dict. §. *pupillus*, in authent. *de hæred. et Falcid.* et vide circa istum §. quod dicit Bald. in l. *cum antiquioribus*, colum. 3. *C. de jur. deliber.* Limita etiam in casu authenticæ *si minor, C. de tempor. in integr. restit.* et in tempore dato ad petendum bonorum possessionem, secundum Bart. in dict. l. fin. col. fin. Item limita in tempore anni præfixi ad petendum investituram, nam currit adulto, salva restitutione, ut in §. 1. vers. *prætereà si quis*, juncta glossa, et ibi Alva. et Præpos. *de prohib. feud. alien. per Freder.* Francisc. Balb. in dict. suo trac-

ninguna manera para perder alguna cosa de lo suyo por tal razon: et esto se debe entender quando los tiempos de tales prescripciones comienzan á correr contra los menores seyendo ellos nascidos. Mas si ante que ellos nasciesen (2) ó fuesen establescidos por herederos dotros, hobiesen comenzado á correr (3) contra aquellos á quien los menores heredasen, entonce bien correrien contra ellos et empescerles hien; pero podrien demandar restitucion (4) del tiempo que contra ellos fuese corrido mientre que eran menores. Mas las prescripciones que son de treinta años, ó dende arriba, empescen á los que son menores de veinte et cinco años et mayores de catorce (5), et corren contra ellos como quier que pueden demandar al juez restitucion (6) que non pierdan ninguna cosa

tatu, fol. 65. col. 1. vers. *sic* 5. *fallit.* et ibi vide per eum de præscriptione statutaria; ubi col. 2. in princ. refert Claudium Aquensen. in l. *naturaliter*, fin. col. D. *de usucap.* dicentem, quòd communis conclusio est, quòd præscriptio statutaria currit contra minorem adultum tempore minoris ætatis, et dormit tempore pupillaris, per dictum vers. *præterea, si quis,* et intelligi videtur, sive tractetur de lucro, sive de damno, secundum Bald. Angel. et Paul. de Castr. in dict. l. fin. Fallit tamen ista conclusio, quando præscriptio statutaria succederet loco præscriptionis legalis, nam eamdem sortietur naturam; vide ibi per eum, versic. *fallit ista conclusio.* Adde etiam circa præscriptionem statutariam, quod dicit Bald. in l. *si mater, C. ne de statu defunctor.* et in l. 3. *C. quib. non objicitur long. tempor. præscript.* et in cap. 1. col. 3. *quo tempore miles*, et in §. *porrò, qualiter feud. alien. poss.* et in l. *omnes populi*, col. 10. D. *de justitia et jure*, et l. *cum notissimi*, col. 1. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* Et de præscriptione retrahendi rem pro tanto per agnatum, vide Alberic. in dict. l. fin. col. 2. et Abb. in cap. *constitutus*, col. 3. *de in integr. restit.* ubi quòd currit minori, sed restituitur: sed tu vide l. 7. tit. 7. lib. 5. *Ordin. Regal.* ubi disponitur, quòd non detur isto casu restitutio. Quid autem de transcursu biennii, vel triennii dati emphyteutæ, an currat minori, vide Gloss. in l. *si tutoris, C. de administrat. tutor.* dum tenet, quòd non currat illud tempus minori; Albericus tamen post Ubert. in dict. l. fin. col. 3. vult contrarium; vide ibi per eum. Quid etiam si minor impetravit veniam ætatis, an currat contra eum præscriptio? Vide per Alberic. in l. *ea quæ*, vers. *quærit Ubertus, C. de tempor. in integ. restit.* ubi distinguit, quòd aut res, in qua currebat præscriptio, exigebat decreti interpositionem, et tunc mero jure non currit, quia in talibus venia ætatis nihil operatur: si verò non exigebat decretum, et præscriptio inchoavit ante veniam impetratam, et judici intimatam, et tunc non currat, quia pro minore adhuc habetur, ut in l. 1. et 2. *C. de his qui veniam ætat. impetr.* aut post, et tunc currat cum effectu sine restitutione, quia pro majore habetur. Item adverte, quòd in casibus, in quibus de jure veteri currebat præscriptio etiam legalis minori sine spe restitutionis, similiter et hodie curret, neque dabitur restitutio; sed difficile est investigare tales casus: vide per Paul. de Castr. in dict. l. fin. exemplificantem in actionibus prætoriis, quæ finiuntur anno, vel minori tempore, ut in redhibitoria, et quanto minoris; vide ibi per eum, et per Francisc. Balb. in dict. tractat. fol. 64. col. 3.

(2) *Nasciesen.* Licèt existerent in utero, ut in l. *etiam ei*, D. *de minor.*

(3) *A correr.* Approbat opinionem Azon. in summa, *C. in quib. casibus in integr. restit. non est necess.* quæ communiter approbatur, et reprobat opinionem Ubert. et Alber. Papien. et Jacob. de Are. qui dicebant non currere præscriptionem longi temporis, vel minorem minori, sive cœpta esset cum defuncto, sive cum minore, quia ita intelligebant dictam l. fin. per textum in l. fin. *C. si major. fact. alienat. sine decreto rat. hab.* quam dicit veriorem Alberic. in dict. l. fin. col. 2. dicens, ita de facto obtinuisse coram magnis peritis.

(4) *Restitucion.* Adde l. 1. *C. si advers. usucapion.* et l. *etiam ei*, D. *de minor.*

(5) *Mayores de catorce.* Contra pupillum enim non currit præscriptio, l. *bonæ fidei*, D. *de acquir. rer. domin.* l. *sicut in rem*, ubi Glossa, *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.*

(6) *Restitucion.* Approbat opinionem Azon. et Joan. de qua in glossa finali dictæ l. fin. quæ est communis; benè tamen fatentur, quòd si præscriptio incepit à minore, vera sit opinio Alberici, de qua in dict. gloss. cùm compleri non possit præscriptio, nisi in ætate majori, et etiam quadriennio lapso restitutionis; et ideo non competeret restitutio, l. fin. *C. de temp. in integr. restit.* et ita tenet Alberic. in dict. l. fin. *C. in quib. caus.* col. 4. Angel. *ibidem* col. 1. et Alberic. in l. fin. vers. *denuo quæro, C. de tempor. in integr. restit.* Odofred. tamen relatus ab Alberico in dict. l. fin. *C. in quib. caus. in integ. restit.* dicit, quòd etiamsi præscriptio incipiat à minore, et sic solum compleatur in majori ætate, adhuc detur restitutio, quia cùm læsio ex præscriptione consummatur in majori ætate, quadriennium incipit currere à die consummatæ læsionis, argumento l. 1. §. *annus*, D. *quando actio de pecul. est annal.* et quòd quadriennium incipiat à completa præscriptione, tenent Bart. et communiter Doctores in dict. l. fin. *C. de tempor. in integr. restit.* quando tempus ex quo fuit causata læsio, fuit prius quadriennio, vel tantumdem; et si fuerit minus, tunc solum infra tantum tempus, quantum fuit tempus læsionis;

por todo el tiempo que fueron de menor edat, et aun demas quatro años (7), segunt que es sobredicho.

LEY X.

Cómo las eglesias, et los reyes et los concejos pueden demandar restitucion por aquellas mismas razones que los menores.

Por que los bienes de las eglesias (1), et de los reyes (2) et de los concejos (3) se pierden ó

vide per Bart. Bald. Ang. et Salic. in dict. l. fin. *C. de tempor. in integr. restit.* et per Francisc. Balb. in tract. *præscript.* fol. 63. col. 2. v. 2. *quæro.* Ecclesia tamen semper habet quadriennium integrum, licèt tempus læsionis fuit minus, ut in Clement. 1. *de in integr. restit.* ubi et Glossa voluit idem esse in privatis personis; sed præcedens opinio Legistarum est communis : ex lege tamen finali, infrà eod. videtur approbari opinio Glossæ in dict. Clement. 1. vide ibi. Adverte tamen, quòd si præscriptio fuit cœpta in minori ætate, et completa in majori ætate, adhuc habet locum restitutio, ut dictum est; debet tamen intelligi, quando completa fuit in quadriennio, et sic emersit læsio in quadriennio, secùs si emersit post quadriennium continuum, quia cùm tunc restitutio orta denegaretur posteà, multo magis impeditur nativitas ejus, secundum Bart. in dict. l. fin. *C. de tempor. in integr. restit.* in fin. et sequitur ibi etiam Bald. in fin. dicens esse notandum.

(7) *Quatro años.* Et à quo tempore currat quadriennium, vide in gloss. præced. et istud tempus ab initio est utile, unde non currit probabiliter ignoranti, Bald. in l. *falsam, C. si ex fals. instrum.* Jaso §. *rursus,* col. 16. *Instit. de action.* Francisc. Balb. ubi suprà, fol. 36. colum. 3. Alexand. consil. 63. col. 4. in 4. volum.

LEX FINALIS.

Non solùm minor, sed etiam ecclesia, Rex, vel communitas civitatis, vel loci, restituitur intra quadriennium à tempore læsionis, ut minor; sed si læsio in alienatione fuit ultra dimidium justi pretii, restituetur intra triginta annos à die alienationis computandos. Hoc dicit.

(1) *Eglesias.* Ecclesia respublica est, quia jus publicum consistit in sacris, et in sacerdotibus, l. 1. D. *de justit. et jur.* et ideò semper jure minoris servatur illæsa, cap. 1. cap. *auditis, de in integr. restitut.* Hostiens. *de restitut. in integ.* in summa, vers. *cui,* ad fin. et nota quòd potest ecclesia petere restitutionem contra contractum, vel nullitatem contractus, coram judice ecclesiastico, cap. *ad nostram,* et ibi Abb. *de rebus ecclesiæ non alien.* An autem possit peti in integrum restitutio per personam ecclesiæ, pro eo quod concernit suam dignitatem vel beneficium, vide Abb. in cap. *pro illorum,* in ultimo notab. *de præbend.* ubi refert notabile dictum Joan. And. in cap. *veniens, de transaction.* quòd si persona ecclesiastica contraxit, et obligatio sit personalis, veluti super fructibus, si in consequentiam læderetur ecclesia, poterit petere restitutionem in integrum, secùs ubi tantùm læderetur persona quoad fructus, quos faciebat suos : et ibi etiam allegat glossam 2. in Clement. 1. *de in integr. restitut.* dum tenet, quòd ubi ecclesia non læditur, licèt lædantur personæ ecclesiæ, non competit restitutio. Poterit ergo capitulum alicujus ecclesiæ in bonis suis petere restitutionem in integrum, prout etiam firmat Innoc. in cap. *nisi, de præbend.* quando capitulum læditur in juribus suis, secùs si lædèrentur personæ singulares ipsius capituli, vel Episcopus in juribus competentibus personæ suæ, prout dixit prædicta glossa, et etiam Abb. in cap. 1. col. penult. *de in integr. restit.* similiter hospitalia, et alia loca pia gaudent hoc beneficio, secundum Joan. Andr. in cap. 2. *de in integr. restit.* lib. 6. et in cap. *requisiisti de testam.* bonus textus in l. *omnia, C. de sacros. eccles.* Abb. in dict. cap. 1. col. penult. ubi dicit, quòd collegia non pia non gaudent hoc beneficio : subdit tamen, quòd gaudebit collegium scholarium, quia in eo sunt multi minores 25. annis : vide etiam Abb. in cap. *relatum*, et 1. *de testam.* in fin. Hospitalia verò privata, non constructa Episcopi auctoritate, non gaudent privilegiis piorum locorum, unde neque gaudebunt in integrum restitutione, neque præsidentes talibus hospitalibus privilegiis clericorum, neque relicta hospitali acquirentur sibi, sed Episcopus distribuet inter pauperes, Bald. notabiliter, in authent. *hoc jus porrectum,* col. 2. *C. de sacros. eccles.* vide per eumdem in l. *orphanotrophos*, in vers. *quæro, utrum lex, C. de Episcopis, et Cleric.* et notabiliter per eumdem in l. *si quis ad declinandam,* 12. et 13. col. *C. de Episcopis, et Cleric.* et notabiliter per Rochum in tractat. *de jure patron.* fol. 18. et 19. et adde Abb. in cap. 2. *de consuet.* 2. notab.

(2) *Reyes.* Et nil mirum, si Regibus in regnis suis competat restitutio, quia apud eos est universalis respublica Romanorum, ut tradit Bald. in l. 3. *C. ad Trebell.* ubi dicit, quòd universalis respublica Romanorum non est nisi apud Imperium, et etiam apud Reges in suis regnis tantùm, et cùm respublica Romanorum hoc jus habeat, ut in l. *Respublica*, ubi Gloss. *C. ex quib. caus. major.* sic etiam Reges debent habere; et ex hoc videtur malè dixisse Petrus, quem refert Alber. in dict. l. *Respublica,* quòd Rex Franciæ in causa sua, vel regni, non posset restitui. Idem etiam voluit Lucas

se menoscaban por culpa de los que los han á procurar ó por engaño de los otros; por ende fue establescido antiguamiente que tales bienes hayan aquel previllejo et aquella mejoria que han las cosas de los menores de veinte et cinco años. Onde los que han en poder (4) et en guarda las cosas sobredichas, pueden demandar restitucion sobre cada una dellas quando se menoscabasen por tiempo, ó por engaño ó negligencia dotri: et esto

de Penna in l. *cubicularios*, *C. de præpos. sacri cubiculi*, lib. 12. Cujus contrarium cavetur expressè in ista lege, et idem videtur probari de jure antiquo, ut habetur in l. *rempublicam*, *C. de jure reipub.* lib. 11. intelligendo de republica Romanorum, quæ est hodie apud Imperatorem vel Reges; ut dixi. Et ut declarat Bald. in l. 1. *C. de hæredit. vel action. vendit.* duplex est patrimonium Regis, unum quod appellatur Fiscale, puta introitus, et exitus cameræ fiscalis; aliud appellatur totius patrimonii regalis, et quæ sunt in æterno patrimonio Regis; et in utroque patrimonio intelligerem legem istam, cùm indistinctè loquatur, et militet eadem ratio; et facit l. fin. C. *qui dar. tutor. poss.* et l. *cum servus*, §. *si verò Salustianos hortos*, D. *de legat.* 1. *C. de fund. patrim.* per totum, et quod ibi per Glos. in rubric. et non bene videtur dixisse Alberic. in dict. l. *Respublica*, cum concludit, quòd fisco non competat restitutio, dicens non subesse eamdem rationem in fisco, quæ in republica, quia respublica Romanorum est omnium caput et magistra, et facilius subest læsionibus, quàm fiscus; et quia fiscus, et respublica non sunt idem, ut patet *C. ne fiscus, vel respublic.* in rubrica, nam post imperium translatum in Principem à re, ublica Romanorum, respublica absolutè sumpta est Fiscalis Imperii, vel Regis, ut dixit Bald. ubi suprà, et tenet etiam Salic. in dict. l. *Respublica*, in princ. Gloss. et ibi Bart. qui latiùs declarat, quando respublica, et fiscus sint idem, in rubrica, *C. de jur. fisci*, lib. 10. Habet etiam Princeps aliud tertium genus patrimonii, quod appellatur privatum, quod habet etiam tanquam Titius, et non tanquam Princeps, seu Rex, ut tradit Alexand. 4. vol. consil. 6. l. *procuratori*, et ibi Cyn. *C. de edend.* et in isto tertio patrimonio non videtur, quòd procedat hujus legis dispositio, et posset procedere, quod Petrus relatus ab Alberico dixit, et hujus sententiæ fuit Lucas de Penn. ubi suprà, dicens, quòd Rex non ratione suæ personæ, sed ratione reipublicæ, quam sustentat, eamque procurat et servat, tali beneficio gaudet, et quòd si aliàs in speciali contractu, qui commoda vel incommoda reipublicæ non respiceret, ipse Rex, seu ejus camera læderetur, non esset restituendus, argumento l. *famosi*, §. *hoc tamen*, D. *ad leg. Jul. majest.* et cap. *qui sincera*, 45. dist. Et facit ad prædicta, quod notat Angel. per textum ibi, in authent. *ut cum de appell. cognosc.* §. *si unum*, col. 8. in 1. notab. quòd fiscus poterit se restituere contra non confectionem inventarii, æquiparando fiscum minori, facit l. 1. *C. de senten. advers. fisc. lat. retract.* lib. 10. Et an Regina, Regis uxor, gaudeat isto beneficio, Lucas de Penn. ubi suprà, movet istam quæstionem, et quòd aliàs ita fuit pronuntiatum in favorem dominæ Sanciæ Reginæ, relictæ quondam inclyti Regis Roberti, cùm decepta foret in venditione castri montis Albani; ipse tamen concludit quòd non gaudeat Regis uxor tali beneficio.

(3) *Concejos.* Approbat opinionem Azon. in summa, *C. si advers. usucapion.* in fin. et Gloss. in l. *Rempublicam*, *C. de jur. Reipublic.* lib. 11. et Guido de Suza, Jacob. de Aret. et Dyn. et Ubert. et Alberic. Papien. et Odofred. et aliorum, de quibus per Joan. Andr. *in addition. ad Speculat.* tit. *de restit. in integr.* §. *quis autem*, col. 6. et per Alber. in l. *Respublica*, *C. ex quib. caus. major.* et reprobat opinionem Glossæ in dict. l. *Respublica*, ubi etiam Petr. et Cyn. et Innoc. in cap. 1. *de in integ. restit.* et tradit Specul. in dict. §. *quis autem*, col. 6. vers. *idem quoque juris est in republica*, ubi ipse dicit, quòd universitates pistorum, cerdonum, et hujusmodi, non restituantur, vide Bald. in l. 1. *C. etiam per procuratorem causam restitut.* In republica tamen civitatis vult, quòd posset restitui; et opinio quæ approbatur hìc, secundum Alberic. in dict. l. *Respublica*, communiter approbatur, et de facto servatur, quia de facili subsunt læsionibus, et quia et aliæ civitates ultra Romanam reguntur per administratores, et sæpè per baratores; de stricto tamen jure credere se dicit Alberic. contrariam opinionem esse veriorem: tene ergo mente istam legem Partitarum, cujus opinionem tenet etiam Bart. Bald. Salicet. et alii in dict. l. *Respublica*, concludentes, veram et communem opinionem esse, quòd omnis civitas, vel quodlibet castrum, gaudet privilegio reipublicæ, et debet restitui in integrum, sicut respublica, dummodo tale castrum, vel villa habeat multitudinem hominum, et regatur per suos administratores, et tractet negotia sua, tanquam communia, non ut privata, licèt sit parva universitas, et licèt talis civitas sit supposita alicui domino, vel Principi, et ita approbatur hìc: et adverte, quòd respublica juvatur in multis, ut pupillus; in multis plus, quam pupillus; in multis minus, quam pupillus, vide latè Joan. de Plat. in l. *Rempublicam*, *C. de jur. Reipublic.* lib. 11.

(4) *Los que han en poder.* Habes hìc, quòd syndicus universitatis absque alio speciali mandato potest petere restitutionem; adde Bald. in l. 1. *C. etiam per procurat. causam restitut.* et Joan. de Plat. in l. *Rempublicam*, *C. de jur. Reipublic.* lib. 11.

pueden demandar desdel dia que rescebieron el engaño ó el menoscabo fasta quatro años (5). Pero si el menoscabo fuese tan grande que montase demas de la metad del prescio (6) que valie alguna de las cosas sobredichas que fuese enagenada (7), en-

(5) *Quatro años.* Concordat cum cap. 1. *de in integ. restit.* lib. 6. et Clement. 1. eod. tit. glossa finalis in dict. l. *Respublica*, et ibi Bart. et Doct. et in l. *Rempublicam*, ubi Joan. de Plat. *C. de jure Reipublic.* lib. 11. et probatur etiam hìc, quòd etiam contra præscriptionem datur ecclesiæ beneficium restitutionis intra quadriennium à die completæ præscriptionis, quæ erat quæstio antea dubia, ut tradit Abb. in cap. 1. col. penult. et fin. *de præscrip.* et in cap. *tum ex litteris*, col. 5. *de in integ. restit.* et vide Gloss. in authent. *de ecclesiastic.* tit. §. *pro temporalibus*, collat. 9. et istud quadriennium est à principio utile, ut patet in dict. cap. 1. *de in integ. restit.* lib. 6. et ponderat Abb. ubi suprà, col. fin. hoc etiam tenet Francisc. Balbus *in tractatu præscription.* fol. 43. col. 2. et contra lapsum hujus quadriennii non datur restitutio, quia aliàs esset procedere in infinitum, Abb. ubi supra; et vide l. 7. tit. 29. et quæ ibi dixi, 3. *Partit.* Et à quo tempore incipiat currere istud quadriennium, quando ecclesia, vel respublica petit restitutionem, quia non probavit in termino, vide per Abb. in cap. *coram*, ad fin. *de in integ. restit.* hodie verò provisum est circa hoc per ll. et Ordinationes de Madrid, restringentes tempus, in quo petatur.

(6) *Mas de la metad del prescio.* Approbat opinionem Gloss. in cap. *ad nostram, de rebus eccles. non alien.* super verbo *enorme;* et nota benè, quia ex hoc declaratur textus cum glossa in cap. 1. *de restit. in integ.* lib. 6. cùm ibi Glossa dicit *de damno eminentissimo*, ut tunc competat restitutio etiam post quadriennium, ut etiam idem Joan. Andr. dicit in dict. cap. *ad nostram*, ibi cùm dicit: *et forsan eminentissimum damnum fuit hìc causa admissionis post quadriennium.* Declaratur ergo hìc, quòd dicitur eminentissimum, cùm contingit læsio ultra dimidiam justi pretii; tenet etiam Felin. in cap. *in præsentia*, col. 5. vers. *imò etiam major, de probat.* Curtius Junior consil. 141. col. 3. Calcaneus consil. 25. Ratione ergo enormis damni aliqua sunt specialiter statuta, ut hìc vides, et minor etiam jurans, si enormiter est læsus, potest petere absolutionem à juramento, ut dicit Abb. in cap. penult. col. fin. *de empt. et vend.* et vide l. 56. in fin. tit. 5. *Partit.* 5. Et dicit Bartolus post Gloss. in l. *alius*, §. *bellissimè*, D. *quod vi aut clam*, quòd potest quis propria auctoritate recuperare res suas, quando aliàs pateretur enorme damnum; unde si quis per vim arriperet animalia tua, quæ facilius pereunt, vel vineas, quæ si remanerent incultæ, de facili destruuntur; quia tunc faciliter permittitur, quòd tua auctoritate ea recuperes, quàm in aliis rebus permitteretur, quæ non sic de facili pereunt: et vide etiam quod notat Bald. *de milit. vassal. qui contum. est*, col. fin. vers. *sed dubitatur, utrum contra istum processum*, et in §. *item sacramenta*, col. 2. *de pac. juram. firm.* Præsumitur namque dolus in inferente læsionem enormissimam, ut tradit Paul. de Cast. in l. *servo invito*, §. *cum Prætor*, D. *ad Trebell.* facit l. *summa cum ratione*, D. *de pecul.* vers. *sed dolum*, et l. *nomen*, §. 1. D. *de legat.* 3.

(7) *Que fuese enagenada.* Ex hoc videtur, quòd junctis verbis præcedentibus, non loquitur ista lex, quando Rex, ecclesia, vel respublica velit se restitui contra præscriptionem, nam tunc elapso quadriennio non posset, ut patet ex l. 7. tit. 29. 3. *Partit.* cùm enim hæc lex consideret damnum grave, seu gravissimum, habito respectu rei seu causæ ad ipsam rem vel causam, quia loquitur de damno dato in dimidia valoris rei, et ultra, prout aliàs in ista materia, seu simili, notatur per Bald. in l. *si societatem*, §. *arbitrorum*, D. *pro socio.* Innoc. in cap. *Quintavallis, de jurejur.* Bald. in l. penult. *C. de arbit.* quando tractatur de præscriptione non potest haberi ista consideratio, quia cùm tota res præscribatur, semper damnum esset gravissimum ita considerando; unde jura limitantia quadriennium adversus præscriptionem nunquam practicarentur: habebit ergò locum ista lex, quando prædictæ personæ læduntur ex sententia, vel contractu, vel aliàs quàm per præscriptionem, ubi possit haberi consideratio, de qua hìc, scilicèt, quòd non esset damnum in tota re: sed contra hoc videtur, nam si læsio proveniret ex sententia, qua res ecclesiæ, Regis, vel reipublicæ perderetur in totum, et ex hoc reciperetur damnum enormissimum, non potest dubitari, quin competeret restitutio, ut probatur in dict. cap. 1. *de restit. in integr.* lib. 6. cum glossa ibi: *etiam post quadriennium.* Similiter ergò erit dicendum, si læsio in tota re causetur ex præscriptione, et quod hìc in ista lege dicitur de læsione ultra dimidiam, verificatur, quòd à fortiori procedet, si contingit læsio in tota re. Prætereà etiam res dicitur alienari per præscriptionem, l. *alienationis*, D. *de verb. signif.* et quæ tradunt Doctor. in l. fin. *C. in quib. caus. in integr. restit. non est necess.* unde dicendum videtur, quòd istud damnum gravissimum in ista materia consideretur habito respectu ipsius rei ad qualitatem personæ, et quantitatem patrimonii illius, qui patitur hoc damnum, sicut habetur in simili in l. *sed et si susceperit*, §. 1. et ibi per Gloss. et Doctor. D. *de judic.* per Bart. in l. *admonendi*, col. penult. vers. *sed est advertendum*, D. *de jurejur.* et ita in terminis vult, quòd istud consideretur Socin. 2. vol. consil. 266. col. 11. incipit, *in causa, quæ vertitur inter capitulum canonicorum*, et loquitur de restitutione contra præscrip-

tonce bien puede demandar ende emienda et restitucion fasta treinta años (8), desdel dia que fue fecho el enagenamiento de la cosa.

AQUI SE ACABA LA SEXTA PARTIDA DESTE LIBRO.

tionem: hoc idem vult ista lex Partitarum, quæ etiam loquitur de læsione ex cursu temporis; vide tamen l. 5. tit. 29. *Partit.* 2. quæ vult tamen dari quadriennium ad restitutionem petendam contra præscriptionem, et ad idem l. 10. ejusd. tit. nisi fortè respondeas, quòd limitentur, nisi damnum sit enormissimum, habito respectu, de quo dixi, ad qualitatem rei, et personæ, et quantitatem patrimonii.

(8) *Treinta años.* Habes hìc præfixum tempus intra quod peti debet restitutio, quando damnum est enormissimum, quod non memini vidisse taxatum de jure communi; et fortè ista taxatio habuit considerationem ad id, quod habetur in l. *sicut, C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* scilicèt, ut actiones minori tempore non limitatæ, triginta annorum spatio præscribantur: et intellige, ut lex ista loquitur de beneficio restitutionis, nam si agere velit ecclesia, vel civitas actione ordinaria sibi aliàs de jure communi competenti, veluti ex deceptione ultra dimidiam justi pretii in contractu venditionis, tunc esset necessarius terminus quadraginta annorum ad præscriptionem talis actionis, ut in authent. *quas actiones, C. de sacrosanct. eccles.* Gloss. et Doctor. in l. 2. *C. de rescind. vendit.* et Glos. in cap. *ad nostram, de reb. ecclesiæ non alien.* De actionibus verò competentibus Regi, vel fisco, quo tempore præscribantur, vide Francisc. Balb. in suo tractat. *præscript.* char. 42. col. 2. ubi de Principibus non recognoscentibus superiorem, et char. 50. et 51. Gloss. et ibi Bald. in l. 2. *C. communia de usucapion.* et contra beneficium restitutionis competens Regi pro rebus patrimonialibus regni, vel fiscalibus, præscribitur quadriennio, vel si damnum est enormissimum, triginta annis, ut hìc vides. Si tamen sit, qui fuit deceptus in contractu emptionis, vel venditionis, vel simili contractu, privata persona, quæ non gaudet beneficio restitutionis, videtur ex l. 4. tit. 7. lib. 5. *Ordinam. Regal.* quòd etsi interveniat enormis læsio, et deceptio ultra dimidiam justi pretii, non sit audiendus quadriennio elapso, dolo aliter non probato, quàm ex quantitate pretii, argumento l. *dolus, C. de rescind. vend.* Si tamen ex aliis argumentis constaret de dolo ex proposito, tunc videtur, quòd agere possit ultra quadriennium, juxta id quod habetur in l. 6. tit. 16. *Partit.* 7. et in l. 63. *in Ordinam. Taur.* Et idem videtur fortè dicendum, si læsio ita esset enormissima, quòd excederet nimis ultra dimidiam justi pretii, ex his quæ dixi in l. 56. in gloss. fin. tit. 5. *Partit.* 5. neque repugnabit dicta lex Ordinamenti, quia illa adjectio *plus, vel minus* sic absolutè dicta, ad modicam quantitatem referenda est, ne in hoc præsertim corrigat alias ll. majus tempus huic actioni indulgentes, l. *hæc actio,* D. *de verbor. signific.*

FIN DE LA GLOSA DE LA SEXTA PARTIDA.

SETENA PARTIDA.

AQUI SE COMIENZA LA SETENA PARTIDA DESTE LIBRO,

QUE FABLA DE TODAS LAS ACUSACIONES ET MALFETRIAS QUE LOS HOMES FACEN POR QUE MERESCEN HABER PENA.

Olvidanza et atrevimiento (1) son dos cosas que facen á los homes errar mucho; ca el olvido los aduce que non se acuerden del mal que les puede venir por el yerro que ficieron; et el atrevimiento les da osadia para cometer lo que non deben: et desta guisa usan el mal de manera que se les torna como en natura (2), rescibiendo en ello placer. Et porque tales fechos como estos se facen con soberbia (3), deben seer escarmentados cruamente (4), porque los facedores dellos reciban la pena que merescen (5), et los que lo oyeren se espanten et tomen ende escarmiento (6) por que se guarden de facer cosa por que reciban otro tal. Onde pues que en la quinta Partida deste libro fablamos de todos los pleytos et posturas que los homes facen et ponen entre sí de comienzo á placer de amas las partes, de que nasce contienda que se ha despues á partir por derecho de justicia; et otrosi mostramos en là sexta de los testamentos et de las herencias de los que mueren, sobre que acaescen grandes desacuerdos, que conviene que sean acordados por egualdat de derecho; queremos aqui mostrar en esta setena Partida daquella justicia que destruyendo tuelle por cruos escarmientos las contiendas et los bollicios que se levantan de los malos fechos, que se facen á placer de la una parte et á daño et á deshonra de la otra; ca estos fechos tales son contra los mandamientos de Dios, et contra buenas costumbres, et contra los establecimientos de las leyes et de los fueros derechos. Et porque la verdat de los malos fechos que los homes facen, se puede saber por los judgadores en tres maneras (7), asi

INCIPIT SEPTIMA PARTITA.

IN SUMMA.

(1) *Olvidanza et atrevimiento.* Alibi dicit Augustinus, quòd duæ res faciunt in homine omnia peccata, timor scilicet et cupiditas: timor facit fugere omnia, quæ sunt carni molesta; cupiditas facit habere omnia, quæ sunt carni suavia.

(2) *Como en natura.* Adde l. 1. in princ. D. *ad Macedon.* et ibi Glossa; est enim consuetudo altera natura; unde quidam ægrotant, si consuetudinem mutant, cap. *non cogantur*, 41. dist. et quid non invertat consuetudo? Quid non assiduitate duretur? Quid non usui cedat? Quantis, quod præ amaritudine prius exhorrebant, usu ipso malè in dulce conversum est; vulneri vetusto et neglecto callus obducitur, et eo insanabile, quo insensibile fit. B. Bernardus lib. 1. *de consider. ad Eugenium*, col. 1. et Philosophus 2. *Ethicorum*, docet, habitus virtutum et vitiorum ex actibus causari. Adde latè per Lucam de Penna in l. *missi opinatores, C. de exactor. tribut.* lib. 10. ubi in specie de multis, in quibus operatur, et attenditur consuetudo.

(3) *Se facen con soberbia.* Initium omnis peccati est superbia, Ecclesiastic. cap. 10. v. 15. et ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia, Proverb. cap. 11. v. 2. et inter superbos semper jurgia sunt, Proverb. cap. 13. v. 10.

(4) *Cruamente.* Quæ non ita acerbè puniuntur, si per lasciviam contigerint, l. 4. §. 1. D. *ad leg. Cornel. de sicar.*

(5) *Que merescen.* Eo enim ipso, quòd quis peccat, correctionem meretur, ut in extravag. *qui sunt rebelles*, unde pœna est in signum culpæ, ut tradit Bald. in l. 1. col. 1. D. *de justit. et jur.* Bartol. in l. *eum qui*, colum. 2. D. *de jurejurand.*

(6) *Escarmiento.* Pœnas inferre bonum est propter exemplum, ut pœna unius exemplum seu metus sit multorum, l. *aut facta*, §. fin. D. *de pœnis*, l. 1. *C. ad L. Jul. repet.* l. 1. *C. de precibus Imper. offer.* et in dict. extravag. *qui sunt rebelles*, cap. *quapropter*, 2. quæst. 7. Gloss. in cap. 2. 27. quæst. 1. et cap. fin. *de calumnia.*

(7) *En tres maneras.* Habes etiam istos tres modos in extravag. *ad reprimend.* et in cap. *licèt Heli, de simon.* et aliquando etiam proceditur ad punitionem per viam exceptionis, ut in l. 2. §. *si publico*, ubi Glossa super parte, *sine accusatore*, D. *de adulter.* in notoriis etiam proceditur sine

como por acusacion, ó por denunciamiento ó por oficio del judgador, faciendo ende pesquisa; pues que en la tercera Partida deste libro fablamos de las pesquisas cómo se deben facer et de todas las otras cosas que les pertenescen, queremos aqui decir de las otras maneras por que los judgadores deben puñar de saber los malos fechos para escarmentarlos. Et por ende mostraremos primeramente de las acusaciones que se facen por razon destos males: et de los acusados cómo deben responder á ellas: et quándo deben seer recabdados: et cómo, et por qué razones los deben meter á tormento: et desi fablaremos de cada uno de los maleficios, quier se fagan por palabra quier por obra, asi como de las trayciones, et de los aleves, et de los rieptos, et de la lid que se face en razon dellos, et de los enfamados, et de los adulterios, et de los matadores que matan á otri á sabiendas ó por ocasion, et de las fuerzas que se facen con asonadas ó dotra manera manifiestamente: et de todos los otros yerros que los homes suelen facer.

TITULO I.

DE LAS ACUSACIONES QUE SE FACEN SOBRE LOS MALOS FECHOS, ET DE LOS DENUNCIAMIENTOS ET DEL OFICIO DEL JUDGADOR QUE HA A PESQUERIR LOS MALOS FECHOS.

Acusacion es cosa que da carrera á los que quieren saber la verdat de los malos fechos, por venir mas en cierto á ellos. Onde pues que en el comienzo desta setena Partida fecicimos mencion della, queremos mostrar en este título qué cosa es et á qué tiene pro: et quántas maneras son della: et quién la puede facer et quién non: et contra quién la pueden facer: et cómo debe seer fecha: et ante quáles: et en que manera el acusado debe responder á ella: et cómo la debe levar adelante aquel que la ficiere: et otrosi cómo la debe el juez librar por derecho despues que la hobiere oida.

LEY I.

Qué cosa es acusacion, et á qué tiene pro et quántas maneras son della.

Propiamente es dicha acusacion (1) porfazamiento que un home face á otro ante el judgador afrontándole de algunt yerro que dice que fizo el acusado, et pidiendol quel faga venganza dél. Et tiene grant pro (2) tal acusamiento á todos los homes de la tierra comunalmente; ca por él quando es probado se escarmienta derechamente el malfechor, et recibe venganza dél aquel que recibió el tuerto; et demas los otros homes que lo oyeren guardarse han despues de facer cosas por que puedan seer acusados. Et son dos maneras de acusacion: la primera es quando alguno acusa á otro de yerro que es de tal natura (3) que si lo non podiere probar, que debe haber el acusador la pena que debie

accusatore, ut in cap. *evidentia, de accusat.* et vide textum notabilem in l. *si quis filio exhæredato*, §. *hi autem omnes*, D. *de injust. rupto.* Adde etiam circa istos modos procedendi textum et ibi Abb. in cap. *qualiter et quando*, el 2. *de accusat.*

TITULUS I.

LEX I.

Per accusationem punitur maleficium, recipitque vindictam injuriatus; et prodest ut alii à maleficiis caveant: et est duplex accusatio: una est, ex cujus probationis defectu accusator punitur similitudine supplicii; alia, ex qua sic non punitur. Hoc dicit.

(1) *Acusacion.* Sumpta est ista diffinitio à summa Azon. *C. qui accusare non poss.* in princ. quam et retulit Gandinus in princ. sui tract. *malefic.* et Ang. Aret. in suo tract. in parte *neque non ad querelam*, in princ.

(2) *Grant pro.* Imo et necessaria videtur accusatio, cum sine accusatore nemo puniatur, l. *rescripto*, §. *si quis accusatorem*, D. *de muner. et honor.* l. 3. *C. qui accusar. non poss.* cap. *de manifesta*, 2. quæst. 1. et cap. *qui potestatem*, 20. quæst. 4. et hoc est regulare; aliquando tamen per inquisitionem sine accusatore proceditur in pluribus casibus, de quibus per Gloss. et Bartol. in l. 2. §. *si publico*, D. *ad leg. Jul. de adulter.* per Gandin. in princ. sui tractat. *malef.* cap. 1. et per Angel. Aret. in suo tract. *malefic.* in parte *hæc est quædam inquisitio*: tu vide et adde, quæ dixi in l. 3. tit. 17. *Partit.* 3. et vide infrà eod. l. penult.

(3) *De tal natura.* Sed cur hoc dicit lex ista, cùm in omnibus criminibus habeat locum inscriptio ad pœnam talionis, ut notat Glossa et Bart. in l. *levia*, D. *de accusationibus?* Videtur, quòd hoc dicat propter ea, quæ notantur in l. *athletas*, §. *calumniator*, D. *de his qui notant. infam.* in gloss. magna, vel dic, propter ea, quæ tradit Hostiens. in summa, isto tit. vers. *qualiter*, ubi ponit decem

haber el acusado sil fuese probado : la segunda es quando el acusador es tal persona que maguera non probase el yerro de que hobiese acusado á otro, non caerie por ende en pena, asi como adelante (4) se muestra.

LEY II.

Quién puede acusar et quién non.

Acusar puede todo home (1) á quien non es defendido por las leyes deste nuestro libro. Et aquellos que non pueden acusar son estos (2) : la muger (3) et el niño que es menor (4) de catorce años, et el alcalle (5), ó

casus, in quibus non est necesse inscribere; vide quæ dicam infrà eod. in l. 26.

(4) *Adelante.* Infrà eod. l. 26.

LEX II.

Quilibet qui à jure non prohibetur, admittitur ad accusandum, et qui prohibentur, ponuntur in ista lege. Hoc dicit.

(1) *Todo home.* Concordat l. *qui accusare,* D. eod.

(2) *Son estos.* De istis, et aliis vide per Specul. tit. *de accusator.* §. 1. per totum, et per Gandin. in dicto suo tract. cap. 1. et 2. et per Angel. Aret. in tract. *malefic.* in parte *nec non ad querelam.*

(3) *La muger.* Accusat tamen de morte mariti, l. 14. tit. 8. infrà, ead. *Partit.* l. *uxor,* et l. *Senatusconsulto, C. de his qui accus. non poss.* per Bart. et Angel. in l. 1. et 2. D. *de accusat.* ubi etiam, quòd accusat de morte filii spurii, et filia sacerdotis de morte patris, et nurus de morte soceri : et adde ad istam legem l. *qui accusare,* et ibi Gloss. D. eod. et l. *de crimine, C. de his, qui accus. non poss.* ubi videbis casus, in quibus mulier accusat : et per Specul. ubi suprà, versic. *item quod est mulier,* et cùm ibi dicit, quòd accusat de crimine dilapidationis, intellige, si sit suus Prælatus, ut declarat Angel. in dict. l. 2.

(4) *Menor.* Concordat cum dict. l. *qui accusare,* et cum l. 2. §. *pupillis,* D. *de accus.* Sed an adultus, major scilicet 14. annorum, accuset? Communis opinio est secundum Bart. et Angel. in dict. §. *pupillis,* et Alex. in l. *de pupillo, §. si in publico,* D. *de novi oper. nuntiat.* quòd poterit accusare, dummodo sit major viginti annorum, cùm et tunc admittatur in testimonium in causa publici judicii, ut in l. *in testimonium,* D. *de testib.* et suprà 3. *Partit.* tit. 16. l. 9. et intellige, dum tamen accuset cum auctoritate curatoris, quia aliàs non haberet legitimam personam, ut *C. qui legit. person.* per totum. Bald. verò in l. 2. *C. qui accus. non poss.* col. penult. vers. *sed an potest,* dicit, quòd adultus in propria injuria potest accusare cum auctoritate curatoris, per textum in l. *clarum, C. de auctor. præst.* sed non tanquam quilibet de populo, nisi sit major viginti quinque annis, quia jura populi non pertinet tueri ad minorem viginti quinque annis; neque habet vocem in legitimis actibus : et idem vult Angel. in dict. §. *pupillis,* quòd nunquam admittatur adultus, nisi prosequatur suam vel suorum injuriam; nam aut accusabit solus, et non habet legitimam personam, ut suprà, et in l. *clarum, C. de auctor. præst.* aut cum auctoritate curatoris, et idem, quia talis auctoritas non est administratoria patrimonii adulti : et non potest curator auctorari, nisi circa ea, quæ pertinent ad administrationem patrimonii, ut in l. *in copulandis, C. de nuptiis,* unde secundum eum adultus non poterit accusare etiam cum auctoritate curatoris, etsi habeat viginti annos, nisi in illis casibus, in quibus et poterit pupillus; et hoc idem, non allegato Baldo, nec Angelo, tenet Salicetus in dict. l. 2. ubi latè istam quæstionem examinat, et respondet ad l. *qui cum major,* in princ. D. *de bonis libert.* quæ pro parte contraria induci potest, et pro ista sua opinione inducit l. *si maritus sit in magistratu, §. lex Julia,* D. *ad leg. Jul. de adult.* vide ibi per eum, nam loquitur satis benè. Azo verò in summa, *C. qui accus. non poss.* colum. 2. tenet indistinctè, quòd adultus possit accusare cum auctoritate curatoris, nisi in crimine adulterii, in quo non potest accusare, præterquam ubi ejus torus maculatur, et dicit speciale esse in isto crimine, per textum in dict. §. *lex Julia :* et idem tenet Gandinus in dict. suo tractatu in rubric. *qui accusare non possunt,* et Angel. Aretin. in dict. suo tractat. in parte *nec non ad querelam,* cap. 7. ubi respondet ad illud, quod fuit motivum Glossæ, et Bart. et aliorum in dict. §. *pupillis,* quòd minor viginti annis non admittitur in crimine publico ad testificandum : lex ista Partitarum non potest induci pro opinione ista, cùm nihil aliud disponat, quam dicta l. *qui accusare,* et dictus §. *pupillis;* nisi inducatur eo modo, quo Azo inducebat, quia cùm solum reperiam prohibitum in pupillo, adultus remanet sub regula generali permissiva; ad quod tamen potest responderi, quòd non possit assumi istud argumentum, ex quo expressè cavetur jure, minorem viginti quinque annis non habere personam legitimam standi in judicio, et quòd excludatur ex defectu roboris ætatis, prout habetur in dict. §. *lex Julia :* et cùm passus iste sit disputabilis, in quo reperitur tanta varietas, non esset recedendum in consulendo et judicando à communi opinione Glossæ et Bart. in dict. §. *pupillis,* præsertim cùm ad motiva Angeli, et Salic. respondeat Alexander in dict. §. *si in publico,* dicens, quòd satis isto casu auctoritas curatoris videtur concernere negotium adulti; quia si minus

el merino ó el adelantado que tenga oficio de justicia. Otrosi decimos que non puede acusar á otro aquel que es dado por de mala fama (6), nin aquel á quien fuese probado que dixiera falso testimonio(7) ó que recebiera dineros(8) porque acusase á otro (9), ó que desamparase por ellos la acusacion que hobiese fecha. Et aun decimos que aquel que

legitimè institueret, et prosequeretur accusationem, posset adultus puniri, tanquam calumniator, l. 1. et ferè per totum, *C. de calumniator.* in casu verò quo pupillus vel adultus suam prosequatur injuriam, vel an aliàs admittatur, vide in l. 6. infrà eod.

(5) *El Alcalle.* Concordat cum l. *qui accusare,* in princ. D. eod. et l. *pars litterarum,* D. *de judic.* et l. *si maritus sit in magistratu,* in princ. D. *ad leg. Jul. de adult.* cap. *prohibentur,* 2. quæst. 1. et est ratio, quia est, seu esse posset terribilis adversario; vel quia ob hoc avocaretur à cura reipublicæ, Bart. in l. *si maritus,* §. *lex Julia,* D. *de adulter.* vel quia non posset puniri pœna talionis, ut tradit Angel. Aret. in tractat. *maleficiorum,* in parte *nec non ad querelam,* col. 8. et intellige de majoribus magistratibus, qui habent cognitionem meri et mixti imperii, nam minores accusare et accusari possunt, l. *nec magistratibus,* et ibi Gloss. D. *de injur.* l. *quemadmodum,* §. *magistratus,* D. *ad leg. Aquil.* Specul. tit. *de accusatore,* col. 8. vers. *sed quid de minoribus:* vide l. 11. infra eod. adverte etiam, quia et majores magistratus possunt accusare et accusari, si sunt perpetui, vel dubii, qui æquiparantur perpetuis, argumento l. *sufficit,* D. *de condict. indeb.* l. *præsidis,* D. *de reb. credit.* tenet Alberic. in l. *senatusconsullo,* D. *de offic. præsid.* colum. 3. et 4. et agetur tunc coram superiore, non coram ipso præside; quia aliàs esset magnum periculum in mora, quod cessat in annalibus propter moram modici temporis: et potest etiam et major magistratus intentare accusationem criminalem usque ad contestationem, ne perire posset per mortem, ut in dict. l. *Senatusconsulto,* ubi et Abb. et si causa esset talis, quòd non perpetuaretur per contestationem, posset procedi usque ad diffinitivam, l. *sed et si restituatur,* §. *sed et si dies,* D. *de judic.* Bart. in l. *marito,* §. *illud,* D. *de adult.* et qui dicantur majores, vel minores magistratus in ista materia, Ang. in dict. l. *nec magistratus,* vult, hoc relinqui arbitrio judicis, allegat Innoc. in cap. *sedes, de rescrip.*

(6) *Dado por de mala fama.* Concordat cum dict. l. *qui accusare,* et cum l. *criminis, C. qui accus. non poss.* et cap. *prohibentur,* 2. quæst. 1. cap. 1. ubi Gloss *de accusat.* et intellige de infami infamia juris, non de infami infamia facti, nam ille non repellitur ab accusando, secundum Specul. tit. *de accusatore,* col. 8. vers. *item quòd est infamis,* Bart. et Angel. in dict. l. *qui accusare,* et satis probatur hìc, cùm dicit, *dado por de mala fama;* admittitur tamen infamis infamia juris, si suam vel suorum prosequatur injuriam, ut infrà ista lege, l. *hi tamen,* et l. *is qui judicio,* D. cod. et in casibus exceptuatis, ut in l. *famosi,* D. *ad leg. Jul. Majest.* et in l. *mulier,* D. *de accusat.* et nisi contra suum accusatorem, secundum Bart. in dict. l. *qui accusare,* probatur in l. *is qui reus,* D. *de public. judic.* Habes etiam ex ista lege, cùm dicit *dado,* quòd criminosus etiam convictus de crimine, si non sit condemnatus non repellitur ab accusando; non enim sola probatio criminis facit quem infamem infamia juris, l. *athletas,* §. *calumniator,* D. *de his qui notant. infam.* Gloss. et Doctor. in cap. *super eo,* el 1. *de testibus,* et in cap. 1. *de exception.* et hoc de jure civili, secus de jure canonico, ex quo sufficit, quòd sit convictus, ut tradunt Joannes de Anan. et Doctor. in dict. cap. 1. Adverte etiam, quod cum ista lex generaliter loquatur, videtur dicendum, quòd damnatus ex contractu, ex quo sit infamis infamia juris, repellatur ab accusando, licèt Bald. in l. *in re mandata, C. mandati,* allegans Innoc. dicit, quòd minor est illa infamia, quæ descendit ex contractu, quàm quæ ex delicto. Et nota, quòd si tractaretur de obviando delicto committendo, infamis admitteretur ad denuntiandum, vel accusandum, Abb. post Gofred. in cap. *cum in tua, de sponsal.* similiter et repellitur infamis denuntiatione canonica, Specul. tit. *de denuntiat.* §. 2. vers. *sed nunquid infamis,* Joan. de Anan. in dict. cap. 1.

(7) *Falso testimonio.* Concordat cum dict. l. *qui accusare,* et l. *alii,* D. eod. et cap. *consanguineorum,* 5. quæst. 4. et limita nisi suam vel suorum prosequatur injuriam; vide infrà eod. l. et l. *hi tamen,* D. eod. et in criminibus exceptis, ut dictum est suprà: et nota, cùm dicit *probado,* quia non exigitur, quòd sit de hoc condemnatus.

(8) *Dineros.* Concordat cum l. *is qui judicio,* in fine, et l. *qui accusare,* D. eod. et l. *eadem,* §. 1. et 2. D. *ad leg. Jul. repetund.* l. *generaliter,* et l. *veluti,* D. *de verbor. oblig.* cap. *concussionis,* 1. quæst. 1. et hoc est ratione præsumptæ calumniæ, ex quo sic per pecuniam acquisivit, secundum Gandin. in dict. suo tract. sub rubr. *qui accusare non poss.* seu ratione solitæ turpis negotiationis, secundum Ang. Aret. in dict. suo tract. in parte *nec non ad querelam,* col. 8.

(9) *Acusase á otro.* Dinus, quem refert Alberic. in dict. l. *qui accusare,* cùm ibi dicitur, *ob accusandum, vel non accusandum,* exponit, accusandum innocentem, ob non accusandum nocentem. Ego verò simpliciter intelligerem, sive detur ob accusandum innocentem, vel nocentem, sive ob non accusandum nocentem, vel innocentem, cùm ista lex, nec aliæ non distinguant, et militent rationes suprà proxima glossa dictæ.

ha fechas dos acusaciones non puede facer la tercera (10) fasta que sean acabadas las primeras por juicio. Otrosi decimos que home que es muy pobre (11) que non ha valia de cincuenta maravedis (12), non puede facer acusamiento: nin los que fueren compañeros en facer algun yerro (13), non puede acusar el uno al otro sobre aquel mal que ficieron de consuno: nin el que fue siervo (14) al señor quel aforró (15): nin el fijo ó el nieto (16) al padre ó al abuelo: nin el hermano (17) á sus hermanos: nin el criado (18), ó el serviente

(10) *La tercera.* Concordat cum dict. l. *qui accusare,* D. eod. et l. *cum rationibus, C. de his qui accusare non poss.* et tradit Specul. tit. *de accusatore,* col. 2. vers. *item quod non potest,* Angelus Aretin. in dict. suo tract. et parte *nec non ad querelam,* col. 6. et vide per Bart. in l. *hos accusare,* §. *lege Julia,* D. eod. ubi distinguit, an accusentur plures de uno et eodem delicto, seu diversis, eodem tamen tempore et facto commissis, et tunc etiam mille poterit accusare in uno libello; vide ibi notabilia exempla per eum, et per Angelum, qui dicit, quòd possunt eodem libello accusari productor testium, et testes, qui falsum dixerunt, licèt non præcesserit consilium communicatum de dicendo falsum, licèt Martin. Silla. relatus à Joan. Andr. *in addition. ad Specul.* ubi supra, in additione incipienti *ad intellectum,* aliter dixerit: si tamen vult accusare diversos, et de diversis criminibus, diversis temporibus commissis, tunc duos potest, ut hìc, et in dict. l. *cum rationibus,* et l. *qui accusare,* non tamen uno libello, ut in dict. §. *lege Julia,* et in cap. *prohibentur,* 2. quæst. 1. per Gloss. Plures verò non posset accusare, nisi suam vel suorum prosequeretur injuriam, ut infrà ead. l. et dict. l. *cum rationibus,* et vide etiam ibi per Bart. quid si de hoc non opponatur. Judici verò inquirenti, an obest exceptio pluralitatis? Bald. in dict. l. *cum rationibus,* in fine, quòd non, quià in judice cessat suspicio turpis quæstus, l. *jubemus, C. ad leg. Jul. repetund.*

(11) *Muy pobre.* Concordat cum l. *nonnulli,* D. eod. et cap. *prohibentur,* et cap. *in primis,* 2. quæst. 1. præsumitur enim contra tales, quòd possunt de facili corrumpi, secundum Specul. tit. *de accusatore,* §. 1. colum. 8. vers. *item excipitur,* ubi Joan. Andr. *in addition.* referens Rofredum dicit, quòd admitteretur, ubi ista ratio cessaret, et idem voluit Gloss. in dict. l. *nonnulli.*

(12) *Cincuenta maravedis.* Taxatur hìc, quis dicatur pauper, imo et nimis pauper, et cùm lex taxat, standum est taxationi legis, ut hìc, et *Institut. de succession. liber.* §. *sed nostra;* quando verò lex non exprimit, committitur arbitrio judicis, ut in authent. *præterea, C. unde vir et uxor,* qui debet arbitrari secundum qualitatem personarum, et facti; aliter enim dicitur pauper miles, et nobilis, quàm rusticus, et vilis; et aliter qui fidejubere debet in magna causa, quàm in modica, secundum Alberic. et Angel. in dict. l. *nonnulli.*

(13) *Compañeros en facer algun yerro.* Concordat cum l. *si filium, C. de liberali causa,* ubi vide per Gloss, et Bald. qualiter debeat formari ista exceptio, ne excipiens videatur crimen fateri. Accusat tamen particeps participem in crimine læsæ majestatis, falsæ monetæ, sacrilegii, hæresis, fraudatæ annonæ, dilapidationis sui prælati, simoniæ, et cùm latronem accusat, secundum Specul. tit. *de accusatore,* §. 1. col. 6. vers. *item repellitur qui fuit socius conjuncto,* vers. fin. et quod ipse notat in tit. *de testib.* §. 1. vers. *item quòd socius,* Angel. in dict. l. *qui accusare,* in fin. vide quæ dixi in l. 21. tit. 16. *Partit.* 3.

(14) *Siervo.* Dum est in servitute clarum est, ut in l. sequenti, quia pro nihilo reputatur, l. *quod attinet,* et l. *servitutem,* D. *de regul. jur.*

(15) *Al señor quel aforró.* Concordat cum dict. l. *qui accusare,* in fin. D. eod. et puniuntur, si accusent, l. fin. *C. de his, qui accus. non poss.* vide in l. 3. tit. 2. 3. *Partit.* et vide in glossa sequenti.

(16) *Nin el fijo ó el nieto.* Concordat cum l. *hi tamen,* §. 1. D. eod. in gravibus tamen delictis permittitur istis accusare, secundum Jacob. de Aren. Bart. et Alberic. et Angel. ibi; et intellige grave crimen secundum Angelum, cùm pater, vel patronus in filium, vel in libertum insævit; et dicitur patronus insævire, si cucurbitavit uxorem liberti, l. *si adulterium,* §. *liberto,* D. *ad leg. Jul. de adulter.* vide per Angelum Aretinum in dict. tractat. in parte *nec non ad querelam,* col. 9. vers. 21. *repellitur filius etiam emancipatus,* ubi intelligit, et limitat, quòd tunc isti pro gravi accusant, quando civiliter commodè agere non possent, l. 5. *C. ad leg. Cornel. de falsis,* tenet etiam Salicetus in l. *iniquum, C. qui accusare non poss.* Quid autem è contra si pater, vel avus accuset filium, vel nepotem, vel patronus libertum? Specul. dicit fortè esse idem, in tit. *de accusatore,* §. 1. col. 10. vers. *item quod est libertus,* nisi quando accusaret de crimine in se commisso, l. *inauditum,* D. *ad leg. Cornel. de sicar.* l. *propter insidias, C. de his qui accus. non poss.* vide Specul. ubi suprà, vers. *item quod et frater.*

(17) *Nin el hermano.* De magno et capitali crimine intellige; et si faciat, pœna exilii plectendus est, l. *si magnum,* et l. *si sororem, C. de his qui accusare non poss.* et intellige etiam de fratre naturali, secundum Salicetum in dict. l. *si magnum,* ubi Alberic. et Angel. extendunt ad socios honestæ societatis, quæ vicem fraternitatis obtinet, l. *verum,* D. *pro socio.*

(18) *Criado.* Concordat cum l. *iniquum, C. de his qui accusare non poss.* ubi Glossa intelligit de nutritis, qui erant expositi, ubi Angelus istos

ó el familiar (19) á aquel que lo crió ó en cuya compaña vivió faciendol servicio ó guardándolo. Pero si alguno destos sobredichos quisiese facer acusacion contra otro en pleyto de traycion (20) que pertenesciese al rey ó al regno, ó por grant tuerto ó mal que ellos mismos (21) hobiesen recebido, ó sus parientes fasta en el quinto grado (22), ó suegro (23) ó suegra, ó yerno, ó antenado, ó padrastro de qualquier dellos, ó los aforrados á los señores que los hobiesen aforrados, estonce bien pueden facer acusacion por cada una destas razones sobredichas contra aquellos que hobiesen errado contra alguna de las personas desuso nombradas.

LEY III.

Cómo aquel que es siervo non puede acusar á otri.

Contra ninguno non puede facer acusacion el que fuese siervo sinon en casos señalados (1). El primero serie quando quisiese acusar á otro en razon de pan que algunos quisiesen sacar de la tierra contra defendimiento del rey. El segundo es si alguno encubre ó furta los tributos ó los derechos del rey. El tercero es si alguno falsa su moneda. El quarto es si alguno se trabajase de facer yerro que tanxiese á la persona del rey, ó á perdimiento ó á menoscabo de su señorio, ó si lo ficiese por alguna de las razones que dixiemos en la tercera Partida deste libro en el título (2) que fabla de los demandadores; ca estonce bien puede acusar el siervo ó la sierva, non tan solamente á los extraños, mas aun á su señor mismo si hobiese fecho alguno destos yerros.

LEY IV.

Cómo aquel que es acusado non puede acusar á otro fasta que sea librada por juicio la acusacion que es fecha dél.

Seyendo (1) alguno acusado delante del judgador de mal (2) ó tuerto que hobiese fe-

vocat homines maledictos, qui, ut coluber contra rusticum, erigunt cervicem contra educatores.

(19) *Serviente ó el familiar.* Concordat cum l. penult. *C. de his, qui accusar. non poss.* vide textum, et quæ ibi dixi, in l. 6. tit. 2. 3. *Partit.*

(20) *Traycion.* Concordat cum l. *famosi,* D. *ad leg. Jul. Majest.* et l. *in quæstionibus,* et habes hìc decisum, quòd etiam infamis damnatus de publico judicio potest accusare de crimine læsæ majestatis, ut et voluit Bart. in dict. l. *qui accusare,* licèt Glossa voluit contrarium in l. *qui judicio,* D. eod. contra quam tenet Angelus Aretin. in dict. suo tractat. in parte *che ay tradito la patria,* colum. 2. vers. *quæro quis possit:* et adde ad istam legem Speculat. tit. *de accusatore,* circa fin. vers. *in summa.*

(21) *Ellos mismos.* Concordat cum l. *hi tamen omnes,* D. eod. et cap. *omnibus,* 4. quæst. 6. et 2. quæst. 1. cap. *prohibentur.*

(22) Fasta en el quarto grado, *dice la edicion de G. Lopez; y lo mismo se halla en uno de los códigos que la Real Academia de la Historia consultó para su edicion.*

Gloss. in l. *si fœmina, C. ad Turpill.* dicit usque ad septimum: unde fortè dicendum est, quòd computatio ista fiat secundum jus canonicum, ut dixi in l. 11. tit. 16. 3. *Partit.* ubi similiter dixit illa lex de quarto gradu in materia cui ista proportionatur, juxta ea quæ tradit Angelus Aret. in tract. *maleficiorum,* vers. *nec non ad querelam,* col. 12. vers. *quæro ergo qui continentur,* et Specul. tit. *de accusatione,* §. 3. *videndum,* vers. *suorum autem,* et vide ad istam legem infrà eod. l. 26. ubi enumerat eos qui continentur appellatione suorum.

(23) *Suegro.* Adde l. 2. in princ. D. *de accusat.* conjuncta l. 4. cum l. sequenti, D. *de testib.* ubi et habetur de his qui sequuntur.

LEX III.

Servus non potest accusare nisi ob annonam contra Regis prohibitionem extra regnum portatam; vel ob tributum, aut jura Regis occultata; vel ob falsam monetam; vel ob delictum contra Regis personam, vel regni detrimentum commissum, et in aliis casibus positis 3. *Partit.* tit. 2. l. 9. Hoc dicit.

(1) *Casos señalados.* Concordat l. *vix certis,* D. *de judic.* et l. *famosi, C. ad leg. Jul. Majest.*

(2) *En el título.* Vide dict. tit. 2. l. 8. 9. et 10.

LEX IV.

Non potest accusatus, pendente accusatione, alium accusare de minori, vel æquali crimine, nec etiam ea finita, si ad mortem vel perpetuum exilium sit damnatus; sed si suam injuriam, vel suorum prosequitur, potest accusare; vel si exilium sit temporale. Hoc dicit.

(1) *Seyendo.* Quid autem si duo vicissim simul concurrunt ad accusandum? Dicit, quòd tunc unusquisque eorum admittendus est, si aliud non obsistat propter temporis paritatem, secundum Angel. in l. 1. in 1. conclusione, *C. qui accusar. non poss.*

(2) *De mal.* Cùm generaliter loquatur, intelligé, etiamsi accusatus sit de crimine, ex quo non

cho, non puede acusar á otro (3) por razon de yerro que fuese menor ó egual (4) de aquel

irrogetur infamia, etsi damnaretur, secundum Joan. de Imol. in l. *si quis reus*, in princ. D. *de public. judic.* contra Angel. ibi, vide ibi rationem per eum.

(3) *Acusar á otro.* Concordat cum l. *neganda*, C. *de his qui accusare non poss.* et l. *si quis reus*, D. *de public. judic.* et 3. quæst. 11. cap. *neganda*, et adde l. 4. tit. 10. 3. *Partit.* et procedit hoc etiam ante nomen rei receptum inter reos, secundum opinionem Azon. quæ est communis, sive velit accusare extraneum, sive suum accusatorem; nam de pari vel minori crimine non poterit, nisi suam vel suorum prosequatur injuriam, de majori sic: tamen Angel. in dict. l. *si quis reus*, et in l. 1. *C. qui accus. non poss.* indistinctè tenet, quòd possit de quocumque crimine: procedit ergò dispositio hujus legis, et dictæ l. *neganda*, ante, et post nomen rei receptum inter reos, ut declarat Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, col. 4. et 5. Interdum tamen admittitur accusando de pari crimine, puta in odium committentis lenocinium, quo etiam casu admittitur excipiendo, et exceptio habet effectum nedum repulsivum, sed etiam punitivum, ut in l. 2. §. *si publico*, D. *ad leg. Jul. de adult.* et per Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, col. 17. et 18. Si verò velit accusare post nomen receptum inter reos, non ad finem procedendi, sed ut supersedeatur prima accusatione pendente, et potest tam de majori crimine, quàm de pari vel minori; et etiam si suam non prosequatur injuriam, et tam adversus extraneum, quàm etiam adversus accusatorem, ut in dict. l. *neganda*, dummodò faciat ante conclusionem in causa. Si verò velit post nomen sic receptum accusare ad finem, ut in causa procedatur, et tunc, aut vult accusare extraneum, aut suum accusatorem; si extraneum, non potest regulariter, fallit tamen, si accusat suam, vel suorum injuriam, et si accuset de pari, vel minori crimine, ut in dict. l. *neganda*, et hìc: item fallit nisi accuset de majori crimine, etiamsi non prosequatur injuriam, maximè si crimen fuisset commissum post nomen rei receptum inter reos. Si autem velit accusare suum accusatorem de majori crimine, et non potest, etiamsi vel suorum prosequatur injuriam, dummodò crimen fuerit commissum ante nomen rei receptum inter reos, secùs si fuerit posteà commissum, secundùm Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, super gloss. 2. col. 7. Si verò velit accusare suum accusatorem de pari, vel minori crimine, tunc idem dicendum, ac si accusaret extraneum; hæc sunt dicta Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*: et quia materia est diffusa, et Doctores variè loquuntur, cùm casus occurrerit, latiùs perscrutare; nam Bart. in dict. l. *si quis reus*, et Salic. in dict. l. *neganda*, volunt, quòd possit reaccusare suum accusatorem de majori crimine, etiam commisso ante nomen rei receptum inter reos; in quo articulo Imola tenet contrarium, et videbis per eum in dict. l. *si quis reus*, col. 7.

vers. *et per prædicta*: item et Angelus de Perusio in dict. l. *si quis reus*, et in l. 1. *C. qui accus. non poss.* et Angelus Aret. in tract. *maleficiorum*, in parte *necnon ad querelam*; in aliquibus tamen deviant à prædictis, ideo tu latius cogitabis, nam propter varietatem opinionum, et quia per ista dicta Imolæ reducuntur variæ ll. ad concordiam, dicta sua hìc posui, et vide dict. l. 4. tit. 10. 3. *Part.* An autem in casibus, quibus non potest reaccusare, possit officium judicis implorare, ut crimen puniatur? Glossa, quòd sic, in dict. l. *si quis reus*, per l. 1. *C. de calumn.* quam approbat ibi Angelus: tenet etiam Gloss. in l. 1. *C. qui accusare non poss.* ubi Angel. col. penult. limitat, et intelligit, quando defertur tale crimen, in quo judex ex mero officio posset procedere, illo vel alio non instigante, aliàs secus; quia non est secundum eum idoneus promotor inquisitionis, qui non esset idoneus accusator, et vide per Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, col. 12. Adverte etiam, quòd si accusatus ab accusato de hoc non excipiat, tenebit processus, secundum Bart. in dict l. *si quis reus*, col. 5. vers. *quæro quid si ista exceptio*, per Gloss. in l. *reum criminis*, C. *de procurator.*

(4) *Menor ó egual.* Poterit ergo accusare de majori, sive accuset extraneum, sive accusatorem; et planè procedit ante nomen rei receptum inter reos, cùm tunc nihil repugnet, et etiam post, si accusare velit extraneum; si verò vellet accusare suum accusatorem, post nomen rei receptum inter reos, non posset etiam de majori crimine, quia tali casu non potest sumi argumentum à contrario sensu, ex eo quia per propositionem majoris criminis resultaret exceptio dilatoria, l. *per minorem*, D. *de judic.* l. 1. *C. de his qui accus. non poss.* et l. fin. *C. de ordine judic.* et dilatoria non potest proponi post nomen rei receptum inter reos, l. *si maritus sit*, §. *præscriptiones*, cum concordantiis ibi positis, D. *ad leg. Jul. de adul.* et procedit hoc, etiamsi majus crimen, de quo tali casu accusaretur, esset præjudiciale ad primum; nec ad hoc obstabit dicta l. 1. *C. de his qui accus. non poss.* quia debet intelligi, secundum Glossam ibi, quòd ibi non erat receptum nomen rei inter reos; quam glossam approbat ibi Salicetus col. 5. et Bald. col. 2. Joan. de Imola in dict. l. *si quis reus*, D. *de public. judic.* col. 7. licèt contrarium voluit ibi Bart. et Angel. Et nota, quòd ex majoritate pœnæ cognoscitur majoritas criminis, glossa notabilis in dict. l. 1. et quando nomen rei dicatur recipi inter reos, vide per Bart. in dict. l. *si quis reus*, dum tenet hoc fieri per litis contestationem, et etiam ante, si oppositis dilatoriis exceptionibus contra accusationem Judex pronuntiet, procedendum esse ad ulteriora, non obstantibus objectis, ut in l. *adulterii accusatione*, C. *ad leg. Jul. de adult.* et dictum Bartoli defendit Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, col. 2. et 9.

de quel acusasen fasta que fuese acabado el pleyto (5) de su acusamiento, fueras ende si lo hobiese á facer sobre tuerto quel hobiesen fecho á él mismo (6) ó á alguno de los suyos, de que ficiemos emiente en la tercera ley ante desta. Otrosi decimos que si fuere acusado alguno sobre yerro (7) que hobiese fecho, et despues de la acusacion le probasen que lo ficiera, et diesen sentencia contra él de muerte ó de desterramiento para siempre (8), que de alli adelante non podrie acusar á otro (9), fueras ende si lo hobiese á facer sobre yerro que tanxiese á sí mismo ó á los suyos. Et aun decimos que el acusado contra quien fuese dada tal sentencia como dixiemos en esta ley, non podrie acusar despues á aquel que lo acusó. Mas si la sentencia que diesen contra él, non fuese de muerte nin de desterramiento para siempre, mas por tiempo cierto, estonce bien podrie acusar á su acusador (10).

(5) *Acabado el pleyto.* Lata enim sententia absolutoria, poterit accusare, ut in dict. l. *neganda*, et hic, nisi sententia sit suspensa per appellationem, secundum Angel. in l. 1. col. fin. C. *qui accus. non poss.* per l. *furti*, D. *de his qui notant. infam.* et l. 1. D. *ad Turpill.* et idem si esset lata sententia condemnatoria de crimine, de quo non remanet infamis, secundum Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, col. 19. Bart. ibidem col. 6.

(6) *A él mismo.* Non tamen propter hoc supersedebitur in accusatione prima, secundum Bart. et Salic. in dict. l. *neganda*, et est communis opinio secundum Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, col. 5. et procedit ista reaccusatio, etsi uterque prosequatur suam vel suorum injuriam, secundum Salic. in dict. l. *neganda*, et est communis opinio, secundum Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, col. 6.

(7) *Yerro.* De crimine publico intellige; nam si de privato tali, quod non esset infamis, etsi damnetur, potest accusare, ut in l. *infamem*, D. *de public. judic.* et ibi Bart. Angelus Aret. in tractat. *maleficiorum*, in parte *necnon ad querelam*, col. 17.

(8) *De muerte ó de desterramiento para siempre.* Concordat cum dict. l. *si quis reus:* à contrario ergò, ubi minor pœna imponeretur, videtur permittere accusare etiam extraneum; sed dic, quòd non potest sumi tale argumentum, ex eo quod ista lex subdit in fine, cùm dicit, *á su acusador:* dic ergò, ut Glossa, et Bart. dicunt in dict. l. *si quis reus*, quòd si damnatus minori pœna remanet infamis, tunc poterit post sententiam accusare suum accusatorem, ut et dicit in fine ista lex, non verò extraneum, si suam, vel suorum non prosequitur injuriam; si tamen ex condemnatione non remanet infamis, tunc poterit etiam extraneum: et adverte cùm hic dicit, *de muerte, etc.* in l. verò, *si quis reus*, dicit, cùm perdit libertatem vel civitatem, et sic de deportato, vel in metallum damnato, l. *aut damnum*, §. 4. et l. *quædam*, D. *de pœnis*, et l. *capitalium*, in princ. unde et illa lex suppletur per istam, ut idem sit in damnato ad mortem, nam et damnatus ad mortem perdit civitatem et libertatem, l. *qui ultimo*, D. *de pœnis;* ista etiam suppletur per illam, ut et idem sit in damnato in metallum, qui perdit libertatem et civitatem, ut in §. *maxima, Institut. de capitis dimin.* et licèt hodie non perdat libertatem per textum in authent. *sed hodie, C. de donat. inter vir. et uxor.* satis est, quòd perdat civitatem, ut dicit ista lex.

(9) *Acusar á otro.* De novo intellige, nam inchoatam potest prosequi per se, vel procuratorem, si casus sit, in quo procurator admittatur, Glossa, et Bart. in dict. l. *si quis reus*, per illum textum; et tali casu supersedebitur in exsecutione pœnæ, etsi sit pœna mortis, secundum Bart in dict. l. *si quis reus*, col. 6. contra Glossam ibi volentem, quòd quando pœna mortis imponeretur, non debeat supersederi in exsecutione, per l. *cum reis, C. de pœnis*, et ut refert Joann. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, colum. 22. dictum Dini, et Bartoli sequuntur communiter Doctores, et secundum Angel. ibi, poterit esse consilium accusato posito in carcere, qui vult sibi mortem differri, quòd accuset accusatorem, vel alium de aliquo gravi crimine, nam sic supersedebitur in exsecutione mortis, quod est notatu dignum; quod tamen consilium non prodesset, secundum Joann. de Imol. ibi, si appareat hoc fieri calumniosè ad finem differendi exsecutionem, argumento l. *satis apertè, C. de fals.* Angelus tamen Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *necnon ad querelam*, col. 18. tenet opinionem Glossæ, quam et tenuerunt Ricard. et Bart. de Saliceto in l. 1. *C. qui accus. non poss.* Alberic. post Din. in dict. l. *si quis reus*, in fine.

(10) *A su acusador.* Licèt damnatus remaneret infamis; permittitur hoc enim in ultionem, argumento l. *qui cum major*, §. *si libertus*, D. *de bon. libert.* et in dict. l. *si quis reus.* Et quid sit dicendum in ista materia hujus legis, vide per Joan. de Imol. in dict. l. *si quis reus*, col. 19. et 20. in princ.

LEY V.

Cómo los merinos et los otros oficiales pueden apercebir al rey de los yerros que se facen en los lugares do viven.

Apercebir pueden al rey en su poridat los merinos (1) el los otros oficiales de los yerros et de las malfetrias que fueren fechas en aquellos lugares que hobieren de veer por él, como quier que non pueden acusar á ninguno (2), asi como sobredicho es : et esto deben facer sin banderia et á buena fe (3). Et porque podrie acaescer que algunos se moverien á facer esto maliciosamente por meter á los que quisiesen buscar mal, en daño de sus cuerpos et de sus haberes, por malquerencia ó por algo que les diesen : mandamos et tenemos por bien que si tal malicia (4) fuere probada contra alguno de los oficiales, que haya tal pena qual habrie aquel si le fuese probado que habie fecho aquel yerro ó aquella malfetria de que él apercibió al rey : et demas desto que peche al otro todos los daños et los menoscabos (5) quel vinieron por esta razon, et que sea creido

LEX V.

Licèt officialis non potest accusare, ut suprà eod. tit. l. 2. verumtamen potest Regi secretè maleficia in terris suarum jurisdictionum commissa denuntiare: sed si malitiosè denuntiet, supplicii similitudine punitur, restituetque denuntiato damna, quæ advenerint super hoc contra denuntiatum, super quibus Regis taxationi stabitur, præmisso denuntiati juramento. Hoc dicit.

(1) *Los merinos.* Sed cùm ipsi judices possint de criminibus inquirere, et criminosos punire, ad quid hoc providetur de denuntiatione facienda Regi? Potest dici, quòd hoc sit, quia forte erat casus, in quo judex non poterat procedere per inquisitionem, veluti quia non præcessit fama publica, vel aliud, ut possit ad inquisitionem contra aliquem procedere; Rex verò posset, etiam non præcedente fama publica, procedere ad inquisitionem, ut dixi in l. 1. tit. 17. *Part.* 3. vel quia delinquentes essent alterius territorii, quos non possit ita habere, et sic necesse sit, ut denuntiet Regi; vel aliàs hoc esset necessarium, ut quia essent homines potentes. Et adverte, quia lex ista loquitur de denuntiatione, quæ fit per officiales; lex 27. infra eod. de ea, quæ fit per alios.

(2) *Acusar á ninguno.* Ut suprà eod. l. 2. habes ergo hìc, quòd prohibitus accusare non prohibetur denuntiare; Bartolus tamen in l. *Divus,* la 2. D. *de custod. reor.* dicit, quòd prohibitus accusare, prohibetur et denuntiare; vide per Angelum Aret. in tractat. *malefic.* in parte *necnon ad denuntiandum,* col. 3. ubi vide de infami, an admittatur ad denuntiandum, et tetigi suprà eod. l. 2. allegans Speculatorem.

(3) *A buena fe.* Concordat cum his, quæ habentur in l. *Divus*, la 2. D. *de custod. reor.*

(4) *Tal malicia.* Nota hoc verbum, quia non sufficeret ad pœnam, de qua hìc, imponendam, omnis dolus vel culpa, sed debet esse talis malitia, ut fiat animo damnificandi denuntiatos in corporibus vel rebus, moti ex malevolentia, vel corrupti pecunia : et tene mente in hoc istam legem, nam de jure communi non reperitur hoc ita expressum. Et in ista materia, ut tradit Salic. in l. *ea quidem, C. de accusat.* col. 6. vers. 12. *quæro*, Doctores faciunt hanc distinctionem, quòd si denuntiatores non probant, quia nec causæ assistunt, et causam deserunt, tunc propter desistentiam pœna Turpilliani puniuntur, et ita procedit, et intelligitur l. *ab accusatione*, §. *nuntiatores*, D. *ad Turpill.* si verò non probant, quia testes denuntiantis non attestantur, et tunc si quæratur, an puniantur pœna talionis, et dicunt DD. quòd non, per textum in dict. l. *ea quidem*, quæ non obligat eos ad inscriptionem. Si verò quæratur an extra ordinem puniantur, et tunc distinguunt, an calumnia sit præsumpta, vel evidens; si præsumpta ex probationum defectu, tunc, aut denuntiator est voluntarius, et puniendus est extra ordinem, nisi innocentiam suam purget, ut in cap. fin. *de calum.* ubi vide per Abb. casus, in quibus excludatur præsumptio calumniæ, aut est necessarius, quia ex necessitate officii facit, et tunc non punitur de præsumpta calumnia; non enim officialis, seu syndicus constitutus ad denuntiandum tenetur, nisi de dolo, propter necessitatem officii, ut probatur in dict. l. *Divus*, et tenet etiam Bald. *in addition. ad Specul.* tit. *de accusator.* col. fin. Si verò calumnia est evidens, tunc punitur ad exemplum cæterorum, ut in dict. l. *Divus*, in fin. quod Bartolus ibi intelligit extra ordinem judicis arbitrio, et dicit Salicetus, quandoque posse judicem pœnam falsi injungere, attenta qualitate calumniæ, et doli, seu ejus circumstantiis, argumento l. 1. in 1. et 3. et 4. respons. D. *ad leg. Cornel. de fals.* Tu nota istam legem Partitarum punientem similitudine supplicii denuntiantem, licèt officialem, si calumniosè denuntiet alium, concurrentibus quibus dixi, et his cessantibus tenenda videtur prædicta distinctio; et adde huic legi l. fin. et quæ ibi dixi, tit. 17. 3. *Part.* et vide l. 27. infrà eod. et quæ ibi dixi.

(5) *Todos los daños et los menoscabos.* Adde dict. l. fin. tit. 17. 3. *Part.* et ibi dicta : et nota, quòd licèt ubi conjectura facit pro denuntiante, ut excusetur à pœna calumniæ, non tamen tunc excusabitur ab expensis, secundum Abb. consil. 78. incipit, *viso toto processu*, 1. volum. tradit Georgius Natam in Clement. *sæpè*, §. *quæ omnia,*

dellos por su jura (6) aquel que fuese asi mezclado, asmando et catando todavia el rey la quantia del menoscabo sobre quel manda jurar.

LEY VI.

Cómo non puede ningunt home acusar á otro por personero.

Por sí mismo estando delante del judgador et non por personero (1), debe cada uno acusar á otro: et otrosi decimos que aquel que es acusado él mismo por sí se debe excusar del yerro quel ponen. Pero guardador de huérfano (2) bien podrie acusar á otro en nombre de aquel que hobiese en guarda (3), por razon de venganza de yerro que tanxiese al huérfano ó á sus parientes propincos, asi como sobre muerte ó deshonra del padre ó de la madre, ó del abuelo ó de la abuela del huérfano, ó por alguno de los otros parientes por quien él podrie acusar (4) si fuese de edat. Et como quier que el guardador non podiese probar (5) aquel yerro sobre que asi acusase,

col. 6. *de verb. signific.* et Hipp. Mars. in *practica*, §. *superest*, col. 2.

(6) *Por su jura.* Nimirum si contra talem dolosum juretur in litem, facit l. *si quando*, *C. unde vi*, l. *in actionibus*, §. fin. D. *de in litem juran.* l. 6. tit. 16. infrà ead. *Partit.*

LEX VI.

Accusare nemo potest alium per procuratorem: tutor tamen ob injuriam pupilli, aut suorum consanguineorum, pro quibus, si esset major, posset accusare, accusat nomine pupilli; nec punitur, si non probet, nisi eum malitiosè accusare probetur. Hoc dicit.

(1) *Non por personero.* Concordat cum l. penult. §. *ad crimen*, D. *de public. judic.* et cum l. *servum quoque*, §. *publicè*, D. *de procurator.* et l. 12. tit. 5. 3. *Partit.* ubi vide, quæ dixi.

(2) *Guardador de huérfano.* Concordat cum l. 2. *C. de his, qui accus. non poss.* l. *Polla*, et l. *tutorem*, D. *de his quib. ut indign.* et idem dic de syndico universitatis, ut in l. *tam collatores*, *C. de re milit.* lib. 12. Gandinus in suo tract. sub rubr. *qui potest accusare*, et sub tit. *de homicidiariis*, vers. *item pone quæstionem*, et sub tit. *qui accus. poss.* vers. *sed pone quod universitas.* Specul. tit. *de accusatore*, in fine, Ang. et Bald. in dict. l. 2. ubi et Albericus per Bartol. *in Extravag. ad reprimendum*, in glos. super parte *legitimè*, per Joan. de Plat. in dict. l. *tam collatores*, vers. *ut autem*, Bald. in l. *reos*, col. 7. *C. de accusat.* vers. *quid dicemus in syndico*, et ibidem vers. *quæro, an in criminali*, dicit, quòd requiretur speciale mandatum, quia ista judicia criminalia sunt valdè pœnalia, et in istis pœnalibus requiritur speciale mandatum, l. 3. §. *si procurator*, D. *quod quisque jur.* ubi vide ejus additionem. Et an eo casu, quo accusat vel accusatur universitas, possit adversarius universitatis constituere procuratorem, vide per Lucam de Penna in dict. l. *tam collatores*, quòd non: syndicus tamen collegii fabrorum, vel cerdonum, non poterit nomine collegii accusare, quia non gerit publicum officium, et non repræsentat rempublicam, secundum Bald. in dict. l. 2. Pater tamen non admittetur accusans ut legitimus administrator nomine filii, quia in publicis judiciis pater non est legitimus administrator, l. *inter liberas*, §. *filiusfamilias*, et ibi Glossa notabilis, D. *ad leg. Jul. de adult.* Ang. in dict. l. 2. col. 2. et in dict. §. *filiusfamilias*, ubi et vide quid si filiusfamilias agat in publico crimine, an debeat habere consensum patris: et adde in hoc de patre Baldum in dict. l. 2. col. penult. vers. *quid in patre.* Sed pone, quòd tutor, vel curator pupilli vel adulti, est in longinqua Provincia, qui non venit, seu non potest commodè venire in Provinciam longinquam ad accusandum tutorio, vel curatorio nomine, an poterit tunc auctoritate judicis ordinari procurator, qui hoc faciat? Et videtur, quòd sic, per textum, et ibi Bald. in 3. notab. in l. *cum et minores*, *C. si advers. rem jud.* ubi Baldus notat, quòd idem operatur procurator legitimè ordinatus, quod tutor et curator; et per hoc subdit Baldus, quòd sicut tutor et curator possunt auctoritatem præstare minori in judicio, ita procurator minoris legitimè ordinatus: et ex hoc dicto infert Hippolyt. Marsiliensis in l. *de minore*, in princ. D. *de quæstionibus*, col. 8. vers. *et teneas semper mente*, quòd si non fuit datus tutor minori in criminali, in casu quo requiritur quòd sibi detur, tamen valet processus, si ipsi minori datus fuit, seu constitutus legitimè procurator.

(3) *En nombre de aquel que hobiese en guarda.* Vides hic expressum, quòd tutor potest accusare tutorio nomine pupilli, et sic approbatur opinio Ricar. Imol. Bart. Ang. et Salic. in dict. l. *Polla*, et per Bart. in l. 2. §. *pupillis*, D. *de accus.* et reprobatur opinio Gloss. in dict. l. 2. et in dict. l. *Polla*, dicentis, quòd debet tutor, vel curator accusare nomine proprio, et non nomine minoris; quam approbant Gandinus in suo tract. cap. 2. vers. *item accusare prohibentur*, et Jacob. Butri. Bald. et Paul. de Cast. in dict. l. *Polla*: et istam dicit tutiorem formam Alberic. in dict. l. 2. scilicet, ut concipiat tutor accusationem nomine proprio ad utilitatem pupilli: sed utraque forma erit bona; ut hic vides.

(4) *Por quien él podrie acusar.* Ut suprà eod. l. 2.

(5) *Non podiese probar.* Excusatur enim ratione officii à præsumpta calumnia, quia non probavit, ut hic, et in dict. l. 2. non tamen excusatur ab

non cae por ende en pena, fueras ende si probasen contra él que se moviera maliciosamente á facer la acusacion.

LEY VII.

Contra quién puede seer fecha la acusacion.

Acusado puede seer todo home mientra viviere de los yerros que hobiese fecho: mas despues que fuese muerto (1) non podrie seer fecha acusacion (2) dél, porque la muerte desata et desface tambien á los yerros como á los facedores dellos (3), como quier que la fama finque. Pero en pleyto de traycion (4) que alguno hobiese fecho contra la persona del rey, ó contra el pro comunal de la tierra ó por razon de heregia (5), bien puede home seer acusado despues de su muerte. Eso mismo serie si alguno hobiese seido oficial del rey de aquellos que han alguna cosa á despender por él, ó si fuese de los que han de coger ó de recabdar sus rentas, et hobiese furtado algo dello ó tomado (6) de otra guisa para darlo á otri sin mandamiento del rey, ó lo hobiese metido en su pro dél mismo et non del rey, ó si fuese caballero de la mesnada del rey que recibiese soldada dél, et se tirase de su servicio (7) et se fuese á los enemigos (8), ó les hobiese dado ayuda encubiertamente, ó á paladinas ó en otra manera qualquier en destorvo del rey ó del regno; ca en qualquier destos casos sobredichos (9) que alguno hobiese errado, puede en vida et

onere probationis; si enim nullam probationem induxisset, non excusaretur, quia in certis non est locus conjecturis, l. *continuus*, §. *cum ita*, D. *de verbor. oblig.* Bald. in dict. l. 2. col. fin. et satis probatur hìc, cùm dicit, *non podiese probar*: requiritur ergo, quòd ex parte sua inducat probationes, quæ tamen si non sint sufficientes, excusatur à præsumpta calumnia; et adde quod habetur in l. 1. §. 2. D. *ad Turpill.*

LEX VII.

Quilibet potest accusari, si vivit; post mortem verò minimè, nisi ob proditionem contra Regem, aut bonum commune patriæ: aut si miles stipendiatus ad inimicos se contulit, vel est eis contra Regem auxiliatus, vel regnum: vel propter hæresim: vel si Regis officialis ex administratione aliqua bona subtraxit. Hoc dicit.

(1) *Despues que fuese muerto.* Concordat cum l. *defuncto*, D. *de public. judic.* et l. *ex judiciorum*, D. *de accus.* et C. *si reus, vel accusator mort. fuer.* l. 1.

(2) *Acusacion.* Sive accusetur de crimine publico, vel privato, ut voluit Gloss. et Ang. in dict. l. *ex judiciorum*, Joan. de Imol. in dict. l. *defuncto*, ad fin.

(3) *A los facedores dellos.* Errant ergò judices maleficiorum, qui in defunctos faciunt exsecutionem pœnæ capitalis, ut hìc, et in dict. l. *defuncto*, ubi Angelus quòd mortuus delinquens non debet suspendi, vel decapitari, et quòd si judices in contrarium faciant, tenebuntur in syndicatu, tanquam injuriam inferentes cadaveri, l. 1. §. *quotiens*, D. *de injur.* Dicit tamen ibi Joan. de Imol. quòd contrarium de facto quandoque servatur in famosis latronibus; vide ibi per eum, et per Ang. et Jas. in l. 2. C. *qui testam. facere poss.* et per Ang. in l. unic. C. *ne ex delictis defunctorum.*

(4) *De traycion.* Concordat cum l. *ex judiciorum*, D. eod. et l. fin. D. *ad leg. Jul. Majest.* et §. 2. *Institut. de public. judic.* et erit tunc offerendus libellus hæredi volenti purgare et defendere memoriam defuncti, secundum Alberic. in dict. l. fin. et quo tempore expiret potestas accusandi memoriam defuncti, vide per Gloss. in l. *Manichæos*, C. *de hæretic.* et per Angelum Aret. in tractat. *maleficiorum*, in parte *che ay tradito la patria*, col. 4.

(5) *Heregia.* Adde l. *Manichæos*, C. *de hæretic.* et l. 2. et l. *apostatarum*, C. *de apostat.* et dicit Alberic. in dict. l. 2. quòd etiam centenaria præscriptio non impedit cognitionem et pronuntiationem super crimine hæresis contra defunctum, allegat cap. fin. 24. quæst. 2. et alia, quæ videbis ibi per eum: et vide quæ habentur in cap. 1. *de præscrip.* lib. 6.

(6) *Furtado algo dello ó tomado.* Concordat cum l. fin. D. *ad leg. Jul. peculat.*

(7) *Se tirase de su servicio.* Concordat l. *defunctorum*, C. *de re milit.* lib. 12. et nota istam legem ad declarationem illius.

(8) *Et se fuese á los enemigos.* Non ergò sufficiet sola desertio, nisi et cum ea concurrat, quòd transfugiat ad hostes, vel eis auxilium impendat contra Regem, vel regnum, ut ex hoc possit accusari post mortem.

(9) *Destos casos sobredichos.* Alios casus vide in l. sequent. et per Glos. et Bart. in dict. l. *ex judiciorum*, et per Specul. tit. *de accusatore*, §. 1. fol. fin. vers. *item quod reus mortuus est*, ubi de crimine repetundarum, vel quòd quis mortem sibi conscivit, et de aliis; vide ibi, et adde etiam alium casum, de quo per Angelum in l. unic. C. *ex delict. defunct.* col. 2. ubicumque scilicèt per legem pœna infligitur ipso jure; quo casu reus intelligitur fictè mori lata sententia, allegat l. *Cajus*, D. *ad Sylan.* et l. fin. D. *de bonis eor. qui mort. sibi consciver.*

despues de su muerte seer fecha acusacion dél.

LEY VIII.

Por quáles yerros que el oficial fizo, puede seer acusado en vida et despues de su muerte.

Qualquier oficial de aquellos que han poder de judgar ó de complir la justicia por mandado del rey, que ficiere tuerto á otri por precio quel den, ó que dexare de facer lo que debiera por algo que hobiese recebido, puede seer acusado por ende en su vida et despues de su muerte (1). Eso mesmo decimos que pueden facer á todos aquellos que furtaren alguna cosa religiosa ó santa (2). Otrosi decimos que si alguna muger fuese acusada que se trabajara de muerte de su marido (3), que maguer acaesciese que se muriese enante que el pleyto de la acusacion fuese acabado, que bien pueden conoscer de tal pleyto despues de la muerte della, et dar sentencia contra ella, dándola por enfamada (4), si fallaren por verdat que fue en culpa. Et aun decimos demas desto que todos los bienes que ella hobo que fueron de su marido (5), que deben seer de la cámara del rey. Et la razon por que pueden acusar á todos los que dixiemos en esta ley et en la que es ante della, despues que son muertos es esta: porque ellos son enfamados de tan desaguisados males que ficieron, que pues en los cuerpos non les podieron dar pena por ende, que la den en sus bienes, segunt dice de cada uno destos yerros en las leyes desta setena Partida que fablan en esta razon.

LEY IX.

De quáles yerros pueden seer acusados los menores et de quáles non.

Mozo menor de catorce años non puede seer acusado de ningunt yerro quel posiesen que hobiese fecho en razon de luxuria (1); ca maguer ficiese adama de se trabajar de facer tal yerro como este, non debe home asmar que lo podrie cumplir (2): et si por

LEX VIII.

Accusatur quis post mortem de crimine repetundarum, et de crimine peculatus: et muliere accusata de morte mariti defuncta, potest prosequi accusatio contra eam. Hoc dicit.

(1) *Despues de su muerte.* Adde l. 2. D. *ad leg. Jul. repetund.* et l. *sciant judices*, C. eod. et ibi vide, infra quantum tempus debeat proponi accusatio contra hæredes.

(2) *Religiosa ó santa.* Concordat cum l. 1. et l. *lege Julia*, et l. fin. D. *ad leg. Jul. pecul.*

(3) *De muerte de su marido.* Concordat cum l. *Lucius Titius*, D. *de jure fisci*, et tene mente istam legem ad majorem declarationem illius.

(4) *Dándola por enfamada.* Nota benè hoc, nam hoc non dicebatur in dicta l. *Lucius* ita expressè, imò poterat fortè innui contrarium ex verbis illius legis, cùm dicit, istud fieri propter bona, quæ cùm sint scelere quæsita, fisco debent applicari: unde Glossa, et Albericus post Dinum ibi, dicunt, quòd ibi nihil sit speciale, ut hoc detur pro fallentia ad regulam, de qua suprà l. proxima, sed quia hoc est generale, ut lucrum scelere quæsitum auferatur hæredibus, l. *in hæredem*, D. *de calumniator.* l. *Cajus*, D. *ad Sylan.* cum similib.

(5) *Que fueron de su marido.* Etiam ea quæ habuerit ex successione filii, qui patri successit in eis, ut in dict. l. *Lucius*, et ibi Bartolus in fin.

LEX IX.

Impubes non potest de luxuria accusari, quia non præsumitur eum posse facere, et si fecit, ignorat quid agit; de aliis autem criminibus potest accusari major decem annis cum dimidio, sed non ita graviter in corpore, aut in bonis sicut major punitur: minor autem dictæ ætatis, aut stultus, seu furiosus de commissis furore durante, non possunt accusari; sed non sunt sine culpa consanguinei, qui eos servari non faciunt. Hoc dicit.

(1) *En razon de luxuria.* Concordat l. *si minor*, D. *ad leg. Jul. de adult.* et cap. 1. *de delict. puerorum*, et quod hic dicit de masculo, intellige de fœmina minori duodecim annorum, ut in dictis juribus.

(2) *Que lo podrie cumplir.* Si ergo cessaret ista præsumptio, et in veritate ante 14. annos esset viri potens, puniretur, ut tenet Jacob. de Raven. relatus ab Alber. et Ang. in dict. l. *si minor*, vide Glos. 20. quæst. 1. in summa, quæ refert B. Gregor. *in dialogo*, referentem de quodam puero novennii, qui nutricem suam gravidavit; dicit tamen Cardin. Host. in dict. cap. 1. *de delict. pueror.* se aliquoties legisse dialogum, et quòd non meminit se legisse hoc exemplum; ego et librum illum legi, et non inveni: idem dicit ibi Joan. de Anania se perquæsivisse, et fecisse perquiri, et quòd non fuit inventum; unde miratur de dicto Glossæ: ibique refert B. Hieronymum in *Epist. ad Vitalem Presbyterum*, dicentem, quòd Salomon, et Achaz in undecimo anno filios genuerunt; et quòd deinde subdit, quòd audivit, et dicit se non mentiri, teste Domino, quòd quædam muliercula, quæ expositum nutrivit infantem, et nutricis officio

aventura acaesciese que lo cumpliese (3), non habrie entendimiento complido para entender nin saber lo que facia: et por ende non puede seer acusado nin le deben dar pena por ende. Pero si acaesciese que este atal ficiese otro yerro (4), asi como si firiese, ó matase, ó furtase, ó alguno otro yerro semejante destos, et fuese mayor de diez años et medio (5) et menor de catorce años, decimos que bien lo podrien ende acusar. Et si aquel yerro le fuese probado, nol deben dar tan grant pena en el cuerpo nin en el haber, como farien á otro que fuese de mayor edat, ante gela deben dar muy mas lieve (6); pero si fuese menor de diez años et medio (7), estonce nol podrien acusar de ningunt yerro

fungeretur, cubaretque cum ea parvulus, qui usque ad decimum jam pervenit annum, accidit, ut (plusquam pudicitia patitur) se mero ingurgitaverit, accensaque libidine obscenis motibus ad coitum duxit infantem; vide etiam ad prædicta per Salicetum in l. *impunitas, C. de pœnis.* Sed certè ista lex Partitarum videtur obviare dictis Jacobi de Rave. Ang. et Alber. cum statim subdit: *Et si por aventura acaesciese que lo cumpliese, non habrie entendimiento, etc. Et por ende non puede seer acusado nin le deben dar pena por ende.* Nota ergò multum istam legem, et vide l. fin. tit. 1. 1. *Part.* quæ videtur contrariari huic; et fortè ex his verbis potest etiam inferri contra id, quod dicit Gloss. in dict. l. *si minor,* allegans l. *stuprum,* D. eod. quòd puniatur de stupro minor 14. annorum, in quem stuprum committitur à viro potente, et Salicet. ita intelligens dictam glossam in dicta l. *impunitas;* videtur enim hæc lex in ratione, quam dat, innuere, quòd non puniatur, sed durum videtur talem minorem stuprum patientem relinqui impunitum in delicto ita fœdissimo: non enim deberet relinqui impunitus, si doli capax esset, tamen non ita severè, ut in majori; vide l. 2. tit. 21. infrà ead. *Part.* quæ videtur decidere, quòd talis masculus minor non puniatur; non tamen aperit, quid si esset doli capax.

(3) *Acaesciese que lo cumpliese.* Vide quæ dixi suprà glos. proxima.

(4) *Otro yerro.* Adde dict. cap. 1. *de delict. pueror.* et l. *impuberem,* D. *ad leg. Cornel. de fals.* et l. *impunitas, C. de pœnis,* l. *infans,* D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et l. *impuberem,* D. *de furtis,* ubi Angelus ponderat Glossam ibi, quòd duo debeant tunc concurrere, scilicèt, quòd sit doli capax, et proximus pubertati. Hæc tamen lex Partitarum tantùm exigit, quòd sit major decem annorum cum dimidio; præsupponit enim hujus ætatis puerum quoad ista delicta jam fortè doli capacem: omnia autem jura, quæ disponunt impuberes doli capaces teneri de delicto, intelliguntur, quando delictum consistit in faciendo, ut in exemplis hac lege positis; secùs si consistat in non faciendo, seu negligendo, tunc enim impubes simpliciter excusatur, ita Bart. post Din. in l. 1. §. *impubes* D. ad Sylan. Salic. post Cyn. per illam legem in l. 1. *C. de fals. monet.*

(5) *Mayor de diez años et medio.* Et fœmina erit, si major sit novem annorum cum dimidio; et sic tempus post infantiam usque ad pubertatem in masculo et in fœmina dividitur per dimidium, ut hìc vides, et tradit Gloss. in l. *pupillum,* in princ. D. *de regul. jur.* et in §. *pupillus, Instit. de inutil. stipulat.* cap. *continebatur,* et ibi Glos. *de desponsat. impub.* Glos. in l. 1. D. *de novation.* Sed adverte, quia ista l. et l. 8. tit. 31. ead. *Partit.* et l. 17. tit. 14. et l. 10. tit. 7. ead. *Partit.* non faciunt differentiam inter masculum et fœminam in hoc; unde dicendum videtur, quòd ista taxatio procedat tam in masculo, quàm in fœmina, vel quòd in fœmina relinquatur sub dispositione juris communis. Sed quocumque modo, limita istam legem, nisi in delictis atrociter puniendis, nam tunc non procedet ista regula, l. *cum autem,* §. 1. D. *de ædil. edict.* ubi bonus textus: et ille dicetur proximus pubertati, qui distat ab ea per sex menses, secundum Bald. post Guilliel. de Cug. in l. *excipiuntur,* D. *ad Sylan.* per textum ibi; Jas. in authent. *sacramenta puberum,* col. 5. et 6. *C. si adver. vend.* quæ limitatio procedet quoad punitionem atrocem, secùs quoad leviorem, nam illa imponetur, ut subditur in ista lege: non ergo hodie attenta ista lege Partitarum relinquetur arbitrio judicis, quis dicatur doli capax, prout voluit Salicet. in dict. l. *impunitas, C. de pœnis,* argumento l. 3. D. *de testib.* et l. *mora,* D. *de usur.* sunt enim secundum eum aliqui in breviori tempore subdoli, quàm alii: et idem voluit Joann. de Anania in dict cap. 1. *de delict. pueror.* ubi et refert Abb. idem voluisse in effectu in dict. cap. *continebatur, de despons. impub.* et quòd relinqueretur hoc arbitrio judicis. Tenet etiam Joan. Fab. in dict. §. *pupillus, Institut. de inutil. stipul.* dicens, quòd ex maleficio et perspicacitate impuberis poterit judex majus vel minus tempus interpretari; reperiuntur enim quidam secundum eum majoris indolis et intellectus in decimo anno, quàm alii in decimo quarto: vel fortè limitabis etiam istam legem, nisi et in ista ætate appareret, quòd adhuc pupillus non esset doli capax, ex aliquibus arbitrio judicis considerandis, et facit l. 9. ad fin. tit. 29. ead. *Part.*

(6) *Muy mas lieve.* Adde l. *auxilium,* §. 1. versic. *in delictis,* et l. *si ex causa,* D. *de minor.* et dict. cap. 1. *de delict. pueror.* et Bald. in l. *et si severior,* col. 2. versic. *ex prædictis, C. ex quibus caus. infam. irrog.* et in l. *administrantes,* §. *qui corporis,* in fin. D. *de excus. tutor.* et vide l. 8. et quæ ibi dicam, tit. 31. infra ead. *Partit.*

(7) *De diez años et medio.* Concordat cum l. *in-*

que ficiese. Eso mismo decimos que serie del loco(8), et del furioso et del desmemoriado, que nol pueden acusar de cosa que ficiese en quantol durase la locura (9): pero non son sin culpa los parientes (10) dellos, quando non los facen guardar de guisa que non puedan facer mal á otri.

LEY X.

Por quáles yerros puede seer acusado el siervo, et por quáles non.

Faciendo el siervo tal yerro por que si otro home libre lo hobiese fecho quel darien por ende pena en el cuerpo, bien puede seer acusado (1), et su señor lo debe parar á derecho et responder por él (2). Mas si ficiese otro

fans, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* Quid autem si minor hujus ætatis esset doli capax, cùm et infans possit esse doli capax, secundum Gloss. in cap. fin. *de sent. excom.* et quòd infans doli capax possit puniri, vult Abb. in dict. cap. 1. *de delict. pueror.* et Hippolytus à Marsiliis in dict. l. *infans*, dicens hoc esse verum maximè istis modernis temporibus, nam defecerunt ætates, et illud quod antiquitùs sciebant et faciebant homines circa vitia et fallacias in quindecimo anno, faciunt nunc infantes in sexto vel septimo anno; et quòd infantes modernis temporibus sunt iniqui, et vitiis dediti; et quod hoc docet experientia rerum magistra. Cùm tamen ista lex Partitarum jam hoc determinaverit, et taxaverit istas ætates in punitionem maleficiorum impuberum, durum est ab ejus taxatione et decisione discedere; non tamen videtur esse negandum, quin si ex qualitate maleficii, et perspicuitate impuberis, et doli capacitate, judici videtur impuberem talem esse puniendum, quòd judex posset, fortè in aliquo casu particulari, et mali exempli, cùm ista materia sit præsumptiva, et lex ista statuat hoc propter præsumptionem, quòd minor hujus ætatis non sit doli capax.

(8) *Loco.* Adde l. 3. tit. 8. infrà ead. *Partit.* et l. *Divus*, D. *de offic. præsid.* l. *infans*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et Clement. 1. *de homicid.* et cap. *aliquos*, 15. quæst. 1. et vide in materia per Angel. Aretin. in tract. *maleficiorum*, in parte *scienter et dolosè*, colum. 3. Et nota æquiparari hìc stultum, furiosum, et mente captum in punitione delicti; et intelligit Alberic. in dict. l. *Divus*, de prorsus dementibus, in quibus non cadit dolus, nec culpa: et vide quæ notat Socinus consil. 47. in 3. volum. et adde l. fin. tit. 1. 1. *Part.* et ibi dixi.

(9) *En quantol durase la locurá.* Adde Gloss. in dict. Clement. 1. et in dubio, an præsumatur, delictum factum tempore furoris, vel tempore sanæ mentis? Angelus Aretin. ubi suprà, dicit, quòd si probetur, quòd aliquando fuit in furore, præsumitur, quòd etiam tempore delicti fuit in furore, et sic non tenebitur, nisi probetur, quòd tunc erat sanæ mentis, allegat notata in cap. fin. *de suscess. ab intestato*, et per Bart. in l. 2. D. *de bonor. poss. infan. vel furios. delat.* in fine, et Anch. in dict. Clem. 1. et dicit singulariter notandum ad evadendum amicum: et ibi etiam tradit, an possit durante furore puniri de delicto commisso tempore sanæ mentis; vide ibi ejus additionatores, et per Bald. in l. *furiosum*, C. *qui testam. facere poss.* sit tamen judex cautus, ne simuletur furor, ut tradit Ang. ubi suprà, et vide per Gloss. in cap. *judicas*, 3. quæst. 9. per Bald. in dict. l. *furiosum.*

(10) *Los parientes.* Adde l. *Divus*, D. *de offic. præsid.* committit enim lex custodiam conjunctis furiosi, et possunt eum ligare et carcerare; vide ibi etiam per Bald. et vide in authent. *liberi*, C. *de episcop. audient.* et in l. 5. tit. 7. *Part.* 6. et l. 8. tit. 9. infrà ead. *Part.*

LEX X.

Servus potest ex delicto, ex quo pœna apponitur corporalis, accusari; et est à domino defendendus: de pecuniaria autem pœna nequaquam, quia nil habet: si tamen dominus nolit pro eo emendare, citra membri læsionem castigabitur servus. Hoc dicit.

(1) *Bien puede seer acusado.* Concordat cum l. *hos accusare*, §. *omnibus*, et l. *servos*, D. eod. et l. *sciendum*, D. *de public. judic.* pœna ergo mortis naturalis vel corporis afflictiva cadit in servum, ut hìc vides, et in dict. §. *omnibus.* Item pœna deportationis, ut tradit Bartolus ibi, et damnationis in metallum; pœna tamen amissionis civitatis non cadit in eum, quia civitatem non habet; nec pœna amissionis familiæ, quia non habet agnationem vel cognationem, ut *Institut. de servil. cognat.* Quid autem in monacho, an in hoc reguletur ad instar servi, et an habeat legitimam personam ad se defendendum in criminali causa? Vide per Specul. tit. *de reo*, §. 1. col. penult. versic. *sed an monachus*, cum ibi additis per additionatores.

(2) *Responder por él.* Concordat cum l. *servus*, et l. *sciendum*, D. *de public. judic.* et D. *de accusat.* l. *si servum*, et D. *de appel.* l. *Lucius*, et sicut potest defendi servus per dominum, sic et per procuratorem domini, ut in dict. l. *servus*, et in l. *servum quoque*, §. *publicè*, D. *de procurator.* et licèt dominus eum nolit defendere, non videtur ex hoc eum habere pro derelicto, ut in dict. l. *sciendum*; et ista defensio domini fiet, non procuratorio nomine servi, sed nomine proprio, assistendo causæ pro proprio interesse, Glos. in l. 1. D. *an per alium causæ appell. reddi possunt*, vide per Gloss. et Salicet. in dict. l. 2. ubi Salicetus

yerro en que cayese pena de pecho (3) tan solamente, estonce nol podrien acusar, porque el siervo non ha ninguna cosa de que lo podiese pechar; ca todo lo que ha es de su señor. Pero decimos que si el señor non quisiese facer derecho ó emienda por él (4), que estonce bien pueden castigar al siervo en el cuerpo, dandol feridas de manera que non lo lisien (5) nin lo maten, porque dende adelante non sea atrevido de facer otro tal yerro.

concludit, quòd dominus servi sit citandus, et quòd aliàs ei ignoranti non præjudicaretur; et dominus ratione sui interesse poterit simul cum servo se defendente, intentionibus adversarii respondere, et pro eo competentes allegationes afferre, et dicetur defensor sui interesse principaliter; et si dominus citatus nollet servum defendere, sed judicio fortunæ eum relinquere, vel etiam fateretur servum deliquisse, non præjudicaret servo, quominus posset se defendere, l. *et si non defendantur*, D. *de pœnis;* potest namque servus stare in judicio in criminali, ut in l. *si criminis, C. ad leg. Jul. de vi public.* è contra, si servus nollet se defendere, dominus posset eum defendere, quantumcumque absentem à judicio; et hoc nedum in principio judicii, sed etiam si postea servus desisteret, posset dominus, ut particeps causæ propter suum interesse probationes afferre, et alia facere pro victoria causæ necessaria; vide ibi per eum latiùs, et per Bald. in l. *reos*, col. 5. *C.* eod. ubi, et an pater admittatur ad defensionem filii, vel Abbas pro suo monacho; et adde Joan. de Imol. in l. penult. §. *ad crimen*, 14. col. vers. *item extra gloss.*

(3) *De pecho.* Quia pœna pecuniaria non cadit in servum, sive habeatur respectus ad quotam bonorum, quia ipse bona non habet, sive habeatur respectus ad pœnam pecuniariam in genere, ut voluit Gloss. in dict. §. *omnibus*, in verbo *quibus;* et illa glossa communiter fuit approbata usque ad tempora Bartoli secundum Salicet. in l. 2. *C.* eod. contrarium tamen voluit Bart. in dict. §. *omnibus*, l. *hos accusare*, D. eod. dicens, quòd non videtur, quare servus non possit pecuniariter condemnari. Angelus tamen in dict. §. *omnibus* tenet contra Bart. et Salicet. etiam in dict. l. 2. et ista opinio communis contra Bartolum approbari videtur hìc; quam et tenuit Bartolus, sibi contrarius in l. 1. in princ. D. *si famil. furt. fecisse dicatur.*

(4) *Emienda por él.* Nota istud verbum, quod non reperitur in dict. §. *omnibus*, in fin. de quo ista lex sumpta est, cùm tantum ibi habeatur, *sed durior ei pœna extra ordinem imminebit.* Azo etiam *C.* eod. in summa, col. 1. dicit hæc verba; in hac tamen lege, et omnibus supradictis, quibus

LEY XI.

De quáles yerros pueden seer acusados los oficiales del rey mientra estudieren en sus oficios, et de quáles non.

Los oficiales que han poderio del rey para facer justicia de los homes, condepnándolos á muerte (1) ó á perdimiento de miembro por los yerros que facen (2), non pueden seer acusados dotri mientre que durare su oficio (3); fueras ende si alguno dellos ficiere

accusari servum non posse diximus, accusatio servi erit recipienda, ut duriorem patiatur pœnam corporalem; et licèt effugiat unam, non tamen alteram: patet ergo ex ista lege, quòd poterit dominus, si vult, ad evitandum pœnam corporalem servi, solvere pro eo pœnam pecuniariam, quod et erat de jure communi dicendum, per l. *lege Agraria*, D. *de termin. mot.* juncta l. *item veniunt*, §. *item rectè*, D. *de petit. hæred.* et tenet Alexand. *in addition. ad Bart.* in dict. §. *omnibus.*

(5) *De manera que non lo lisien.* Nota etiam hoc verbum, quia declarat dictum §. *omnibus*, in fine, ubi Glossa dicebat istam pœnam imponendam arbitrio judicantis.

LEX XI.

Officialis habens potestatem condemnandi ad mortem, vel ad membri mutilationem, non potest durante administratione, nisi de crimine, ratione officii commisso, accusari; sed Rex ad querelam bonorum hominum potest contra eum inquirere, et eum pro modo commissi castigare. Hoc dicit.

(1) *A muerte.* Ex hoc declaratur qui dicantur illi majores magistratus, qui non possunt accusari: et adde l. 2. et quæ ibi dixi, suprà eod. minores verò possunt etiam durante officio accusari, ut hìc innuitur, et habetur in l. *neque magistratibus*, D. *de injur.*

(2) *Por los yerros que facen.* Sive ergo accusetur de criminibus ante officium commissis, sive post, procedet dispositio hujus legis, et adde l. *si adulterium cum incestu*, §. fin. D. *ad leg. Jul. de adult.* cum glossa ibi, et l. *hos accusare*, in princ. D. *de accusat.* et l. *Senatusconsulto*, D. *de offic. præsid.* ubi vide Alberic. in fin. hoc volentem: à non subditis tamen potest conveniri in loco domicilii, si sit causa, quæ posset per procuratorem agitari, glossa 1. in l. *si præses*, *C. de Episcop. audient.* Alberic. in dict. l. *Senatusconsulto*, col. penult. loquitur tamen de causa civili; et fortè in criminali hoc etiam procederet, si causa esset talis, quæ agitari posset per procuratorem, quia non repugnant rationes in hac lege positæ.

(3) *Mientre que durare su oficio.* Ex hoc videtur, quòd ista lex non procedet in officiali perpe-

tuerto ó yerro contra alguno daquellos que hobiese de judgar; ca si tal yerro ficiese, ó por razon de su oficio (4) agraviase á alguno, bien lo podrien acusar. Mas de otro yerro que hobiese fecho nol podrien acusar fasta que dexase aquel oficio (5) que tenia: et esto es porque los homes que tal oficio tienen, maguer fagan derecho, non puede seer que non ganen malquerientes; et por ende si los pudiesen acusar, envilecerse hie por ende el lugar que tienen, et tantos podrien seer los acusadores que non podrien complir su oficio, lo que eran tenudos de facer. Pero como quier que non pueden seer acusados, si homes buenos se querellasen al rey de alguno dellos que facien yerros ó malfetrias, estonce el rey de su oficio (6) debe pesquerir et saber verdat si es asi como querellaron, et si lo fallare en verdat, debégelo vedar et escarmentar segunt entendiere que lo debe facer de derecho.

LEY XII.

Cómo aquel que es quito una vez por juicio acabado del yerro que fizo, nol pueden acusar despues otra vez por aquel mismo yerro.

Quito (1) seyendo algunt home por sentencia valedera (2) de algunt yerro sobre que lo

tuo, poterit namque ille accusari durante officio, ut dixi suprà eod. in l. 2. in gloss. super parte *el Alcalle*, Gloss. in cap. *jubemus*, 1. quæst. 1. et tenet etiam Bald. in l. *jubemus, C. ad leg. Jul. repetund.* Bart. in l. *de pupillo*, §. *si quis ipsi Prætori*, D. *de novi oper. nuntiat.* ubi et de positis ad beneplacitum.

(4) *Por razon de su oficio.* Conveniuntur enim et accusantur, si delinquunt in officio, ut hìc, et in l. *jubemus, C. ad leg. Jul. repetund.* et vide ibi Salic. et Angel. et possent etiam accusari, ubi essent in pœna remotionis ab officio; vide per Bald. in verbo *credentias, de pace Constant.* unde convenitur de furtis durante officio, et baratariis commissis, ut in authent. *ut judices sine quoquo suffragio*, cap. *illud*, in princ. et ubi opprimit subjectos, vide per Gloss. in authent. *ut differentes judices*, col. 9. in gloss. super parte *eum qui*, et per Alberic. in dict. l. *Senatusconsulto*, ad fin. Dicit etiam Azo *C. ut omnes judices, tam civil. quàm milit.* in summa, quòd accusabitur, si furtum dicatur fecisse, vel dignitatem per pecuniam accepisse, vel ex dignitate pecuniam accepisse, vel habuisse, vel si damnis, vel calumniis subdat collatores: et dicit Joan. de Plat. in l. penult. *C. de annôn. et tribut.* lib. 10. quòd majores judices propter enormia delicta in officio commissa removeri possunt, non propter levia, et minores culpas, sed expectatur tunc tempus syndicatus, l. 1. *C. ut omnes judic. tam civil. quàm milit.* et in authent. *ut judices sine quoquo suffragio*, cap. *necessitatem*, et cap. 10. §. *oportet.*

(5) *Dexase aquel oficio.* Convenitur tamen, si actio esset tempore peritura, ut lis contestetur, ut in dict. l. *Senatusconsulto*, et ibi Alberic. et Salic. in dict. l. *jubemus.* Item et cavebit de respondendo finito officio, ut in dict. l. *si adulterium*, §. fin. et vide per Abb. in cap. *legebatur, de major. et obed.*

(6) *El rey de su oficio.* Adde cap. 8. §. *si quis autem*, in authent. *ut judices sine quoquo suffragio*, colum. 2. cum glossa ibi.

LEX XII.

Absolutus per sententiam validam ab accusatione, non potest de eodem crimine denuo accusari, nisi probetur, quid malitiosè, ob quod fuit absolutus, fecisse; vel accusatorem causa eripiendi eum accusasse: nec accusatus ab extraneo absolutus potest à consanguineo mortui iterum accusari, nisi juret extranei accusationem ignorasse. Hoc dicit.

(1) *Quito.* Concordat cum l. *si cui*, §. 1. D. *de accusat.* et l. *si quis homicidii*, C. eod. et cap. *de his*, eod. tit. l. 20. tit. 22. 3. *Partit.* Quid autem in absoluto per baptismum? Joan. de Anania in dict. cap. *de his*, dicit, quòd communis opinio est, quòd per baptismum tollatur omnis pœna spiritualis, non autem temporalis: et sic videtur, quòd pro homicidio et similibus possit accusari; refert tamen ibi Joan. de Imol. dicentem, quòd alia opinio videtur æquior, quòd etiam pœna temporalis tollatur per id, quod notat Gloss. in cap. *sine pœnitentia, de consecr.* dist. 4. Quid autem si reus non fuit absolutus, sed condemnatus? Dic, quòd tunc etiam erit idem, quia de delicto unius hominis sæpius quæri non debet, l. *licèt*, D. *naut. caup. stabul.* l. *sepulchri*, D. *de sepulc. viol.* Gloss. in l. *quid de crimine, C. de accusat.* et intellige, quando fuit condemnatus, et solvit, ut in dict. l. *sepulchri*, et tradit Alex. consil. 11. Quid autem si fuit contumax, et in contumacia condemnatus? Vide per Bart. in dict. l. *sepulchri.* Et si quis commisit delictum Bononiæ, et ibi est punitus pœna pecuniaria, non poterit conveniri ad pœnam corporalem vel pecuniariam in loco originis, secundum Bald. post Jacob. Butri. in l. et *si severior*, colum. 4. *C. de his qui not. infam.* Et quid si non fuit quis sufficienter punitus? Vide textum, et ibi Bald. in l. 2. *C. de sportul.* et in l. *nullum, C. de testib.* vers. *sed quærit Glossa*, et in vers. *sed an punitio:* et vide cap. *felicis*, §. *per hoc, de pœnis*, lib. 6. per Abb. in cap. *de causis*, penult. col. *de offic. delegat.* et in cap. 1. ad fin. *de offic. ordinar.*

(2) *Por sentencia valedera.* Super principali la-

hobiesen acusado (3), dende adelante non lo podrie otro ninguno acusar sobre aquel yerro (4), fueras ende si probase contra él que se ficiera él mismo acusar engañosamente asacando et trayendo algunas pruebas (5) que non sopiesen el fecho, por que lo diesen por quito del yerro ó del mal de que él se fizo acusar. Eso mismo serie si probasen que otro alguno lo hobiese acusado engañosamente con entencion de librarle del yerro que hobiese fecho; ca estonce si esto fuese probado, bien lo podrien acusar otra vez de aquel yerro de que fuese asi quito. Otrosi decimos que si algunt home acusare á otro sobre muerte de algunt home que non fuese su pariente, et respondiendo el acusado á la acusacion fuese quito della por juicio; dende adelante non le podrie acusar ninguno de los parientes del muerto por razon de aquel yerro de que fue ya quito por sentencia; fueras ende si el pariente quel quisiese acusar otra vez, jurase que lo non sopiera (6) quando lo

tam; non enim idem esset, si esset absolutoria ab observatione judicii, ut in cap. *Mennam*, 2. quæst. 5. Ang. in dict. l. *si cui*, §. 1. Quid autem si quis delato sacramento se purgavit, an sic absolutus poterit ab alio accusari? Salic. in dict. l. *si quis homicidii*, dicit, quòd non, quia absolutio non tam vires capit à juramento, quàm ab innocentia præsumpta ex eo, quia de crimine non erat probatum, et sic reus erat absolvendus etiam absque juramento: adverte tamen, quòd licèt quis se juramento purgaverit, si tamen est valdè diffamatus vel suspectus, poterit ei per judicem imponi aliqua temporalis pœna, et sic non est absolvendus de necessitate tali casu, licèt se compurgaverit; ita dicit eleganter Cardin. in Clement. 1. *de usur.* in fin. allegat cap. *inter sollicitudines, de purgat. canon.* et cap. *litteras, de præsumption.* quæ licèt loquantur de crimine hæresis, potest idem dici de alio crimine gravi. Sed quid si absolutio non fiat per viam sententiæ, sed per viam dispensationis? Dic, quòd idem est dicendum, secundum Gloss. in dict. cap. *de his*, quam Doctores communiter sequuntur; et idem tenet Glossa per illum textum in cap. *ex tua*, in verbo *irritari, de fil. presbyt.* et in cap. penult. *de temp. ordin.* et in cap. 2. in gloss. 1. *de schismat.* et procedat quando dispensatio fieret in utroque foro, nam si in foro pœnitentiali, non tolleret, quominus in foro judiciali accusari possit, Gloss. in dict. cap. *de his*, et in cap. *admonere*, 33. quæst. 2. in verbo *pœnitentia*, Decius consil. 137. nisi cùm fuit absolutus imponeretur pœnitentia publica, quia tunc illa videtur succedere loco pœnæ contentiosæ, secundum Anton. in dict. cap. *de his*, vide per Hostiens. et Abb. in cap. *tuæ*, *de procurator*.

(3) *Sobre que lo hobiesen acusado.* Idem, si per viam inquisitionis fuisset absolutus, quia et habebit locum distinctio hujus legis, et dictæ l. *si cui*, §. 1. secundum Bart. et Angel. ibi: et idem tenet Cynus, et Salic. in dict. l. *si quis homicidii*, C. eod. Baldus tamen in l. *si vacantia*, col. 1. C. *de bon. vacant.* lib. 10. per illum textum dicit, quòd non valet inquisitio, si offensus vel damnum passus non citetur; et ibi etiam tenet Angelus allegans Joan. Andr. licèt dicat, quòd contrarium tenet Speculator, tit. *de inquisitione*, §. *viso igitur*, vers. *sed pone;* subdit tamen Angelus, quòd hæc consuetudo non servatur, nisi Florentiæ: et idem, quòd judex ante inquisitionem debeat præfigere terminum accusare volentibus, dicit glossa notabilis in cap. *presbyter si à plebe*, 2. quæst. 4. et idem voluit Bald. allegans dictam glossam pro multùm notabili, in l. *senatus*, C. *qui accus. non poss.* et idem Bald. in l. *quamvis*, C. *de adult.* et idem tenet Hippolyt. à Marsiliis singul. 305. incipit, *judex maleficiorum*. Adverte tamen, quia licèt hæc sit bona practicâ, tamen Bartolus, et alii, quos superiùs citavi, dicentes quòd dictus §. 1. l. *si cui*, procedit etiam in absoluto per inquisitionem, videntur velle, quòd non requiratur ad valorem inquisitionis talis citatio; imo quòd offensus, seu proprium dolorem prosequens, si postea veniat ad accusandum, teneatur docere saltim suo juramento, quòd ignoravit inquisitionem fieri, prout et de accusatione, hìc, et in dict. §. 1. dicitur; et istud videtur etiam de mente Angeli Aret. in tract. *malefic.* in parte *et caput ab scapulis*, col. 1. Unde licèt dicta practica sit bona, et servanda, si tamen non servaretur de facto, non videtur, quòd vitiaretur processus inquisitionis: adde etiam, quòd et procedet ista lex, etsi judex, qui absolvit, processit per viam denuntiationis, secundum Bart. in l. *Divus*, la 2. vers. *ulterius quæro*, D. *de custod. reor.* Quid autem si cognitum fuit de crimine per modum exceptionis? Vide Bart. in dict. l. *si cui*, §. 1.

(4) *Sobre aquel yerro.* Vide in dict. l. *si quis homicidii*, C. eod. Et quid si omissa fuit aliqua qualitas delicti in prima accusatione, vide per Bart. in. l. *Senatus*, D. eod. et per Bald. in l. *et si severior*, col. 4. C. *de his qui notant. infam.* per Salic. in l. *qui de crimine*, C. *de accusat.*

(5) *Algunas pruebas.* Adde dict. l. 20. tit. 22. 3. *Partit.* et l. *prævaricationis*, D. *de prævaricat.* et dict. l. *si cui*, §. 1. et objicietur de collusione, seu prævaricatione per modum replicationis, vel accusationis; vide Angel. et Salic. in dict. l. *si quis homicidii*, et in dict. §. 1. et per Bart. in dict. l. *prævaricationis*.

(6) *Que lo non sopiera.* Approbatur opinio Glossæ in dict. l. *si cui*, §. 1. quòd ignorantia primæ accusationis probetur per juramentum: benè tamen

acusara el otro extraño; ca estonce jurándolo asi (7), tenudo serie de responder otra vez á la acusacion que ficiesen dél.

LEY XIII.

Cómo quando muchos quieren acusar á uno de un yerro, el juez debe escoger el uno dellos que faga la acusacion.

Allegándose muchos homes (1) en uno delante del judgador para acusar á un home solo de un yerro que dixiesen que habie fecho, non debe el judgador recebir la acusacion de todos (2), nin el acusado non es tenudo de responder á ella: et por ende debe el juez catar et escoger el uno dellos, el que entendiere que se mueve con mejor entencion (3) á lo facer; ca estonce á la acusacion de aquel debe responder el acusado. Pero si á este acusado sobredicho quisiesen otros (4) acusar sobre otro yerro (5) demientra que durase esta acusacion primera, bien lo podrien fa-

admittetur probatio in contrarium, scilicet, quòd scivit; et quomodo hoc probetur, vide per Bartolum ibi.

(7) *Jurándolo asi.* Vides ergò, quòd isto casu non requiritur ulterius, quòd doceat de prævaricatione primi accusatoris, prout et Doctores volunt communiter in dict. l. *si cui.*

LEX XIII.

Si reus compareat, et plures sint accusatores simul, non tenetur respondere; sed eligat judex unum ex his, qui meliori intentione moveatur, cui respondeat accusatus; et ea accusatione pendente potest accusari de aliis criminibus, sed non respondebit posteriori, tempore quo responsurus est priori. Hoc dicit.

(1) *Muchos homes.* Concordat cum l. *si plures*, D. eod. et dict. l. 2. §. fin. D. *ad leg. Jul. de adult.* et l. fin. D. *de collus. deteg.*

(2) *De todos.* Rationem ponit Bald. in l. *Senatus*, C. *qui accus. non poss.* quia si admitteret judex plures accusatores, posset unus probare, alius in probatione deficere, et judex poneretur in perplexitate; item posset unus confiteri, alius negare. Et adverte, quòd si plures quorum intersit ratione officii, veluti plures tutores vel curatores, veniant simul accusantes eodem libello, benè admittuntur, quia ratione unius officii habentur loco unius, et probatio unius patrocinatur alteri; et sic isto casu non procedit ista lex, cùm plurium interest ratione officii, l. *senatus*, et ibi Bald. et Salic. C. *qui accus. non poss.* si verò velint accusare diversis libellis, et tunc judex eliget idoneiorem, quando plures tutores, vel alii, quorum intersit ratione officii, simul veniant; et non admittentur omnes, quando accusant simul coram eodem judice, Bald. et Salic. in dict. l. *senatus*, et Salic. in l. *si accusatoribus*, C. *de accusat.* Si verò plurium simul accusantium intersit ratione communis injuriæ, ut si essent plures filii unius patris occisi, omnes simul admitterentur, quia cujuslibet interest principaliter, l. 1. §. *si plures*, D. *de sepulc. viol.* Bald. in dict. l. *si plures*, et Salic. in dict. l. *si accusatoribus*, Angelus Arct. in tract. *malefic.* in parte *necnon ad querelam*, col. 18. Si vero plurium non intersit ratione officii, vel communis injuriæ, tunc procedit dispositio hujus legis, et dictæ l. *si plures*, quia tunc nullius principaliter interest, et ideo nec poterunt diversis libellis, nec eodem simul accusare, ne reus in plures adversarios distringatur, D. *de exercitor.* l. *ne in plures*, et ne de delicto ejusdem hominis sæpius quæratur, l. *licèt*, §. fin. D. *nautæ, caup. stab.* Sed quid si veniant plures accusatores simul, sed unus accuset coram uno judice, alius verò coram alio? Bald. in dict. l. *senatus*, dicit, quòd tunc fortè reus potest eligere judicem, si sunt pares, argumento l. *si quis in gravi*, §. *si cùm omnes*, D. *ad Sylan.* sed si unus esset major altero, debet comparere coram eo, qui majori præest tribunali, ut notatur in l. 2. §. fin. D. *de custod. reor.* vide ibi latiùs per eum; et erit necessarium, quòd reus accusatus opponat de exceptione ista pluralitatis accusatorum, ut in dict. l. *si accusatoribus*, et ibi notat Gloss. et Bald. et Salic. licèt ista lex Partitarum contrarium innuat, cum dicit, *non debe el judgador recebir, etc.* sed intellige si opponatur à parte. Posset etiam dici, quòd judex posset non recipere; si tamen recipiat, et non opponatur à parte, tenebit processus ob id, et quia dilatoria est hæc exceptio; quando verò plures accusatores non veniunt simul, sed unus post alium, vide l. *qui de crimine*, et ibi Gloss. et Doctor. C. *de accusationibus.*

(3) *Con mejor entencion.* Et si unus ponit magis omnes circumstantias maleficii, quàm alius, erit justa causa magis admittendi istum, quàm alium, l. 1. §. fin. cum l. sequenti, D. *ad leg. Jul. de adult.* Bart. in dict. l. *si plures*, ad fin. et dicit Bart. in dict. §. fin. quòd si propinquior accusat occisores simpliciter, alius accusat eos qualitate adjecta, per quam acrius puniuntur, quòd tunc potest judex ulteriorem præferre propinquiori, si apparet judici illam qualitatem esse veram: et nota quòd electo uno ex accusatoribus, ut hic, cæteri, qui sunt repulsi, non poterunt esse in illa causa testes, secundum Gloss. 2. quæst. 1. in cap. *in primis*, super parte *accusatores.*

(4) *Quisiesen otros.* Concordat cum l. *qui de crimine*, C. *de accusat.* ab eodem tamen non potest accusari de alio crimine, ut ibi, ubi ponit rationes Salicet. in 2. notab.

(5) *Otro yerro.* Nam de eodem non posset ac-

cer: mas el judgador debe guardar que en el tiempo que hobiere el acusado á responder á la primera (6) acusacion, que lo non apremie que responda á la otra que fue fecha despues.

LEY XIV.

Cómo debe seer fecha la acusacion.

Ley 10. tit. 17. lib. 4. Recop.

Quando un home quisiere acusar á otro, débelo facer por escripto (1): et en la carta de la acusacion debe seer puesto el nombre (2) del acusador, et el de aquel á quien acusa, et el del juez ante quien la face (3), et

cusari ab alio veniente post litem contestatam; et intellige et limita, ut per Gloss. Salic. et alios in dict. l. *qui de crimine:* et intellige, sive tale aliud crimen oriatur ex diversis factis, vel ab eodem facto, ut in dict. l. *qui de crimine,* et intellige secundum Salic. ibi, col. 4. quando plura delicta ex eodem facto orientia se habent, ut species distinctæ; invicem tamen se habentes, ut excedentia, et excessa, tunc enim de utroque punitur, ut D. *ad leg. Jul. de adult.* l. *si adulterium cum incestu,* in princ. secùs si se habeant, ut genus et species, ut in l. *senatus,* D. eod. ubi vide per Bartolum: unde si rapiendo gladium de manibus alicujus manus incideretur, commisit raptor duplex delictum, vulneris scilicet, et raptus; et quia quodlibet est distinctæ speciei ab alio, raptor punietur de utroque, ut in dict. l. *qui de crimine,* et in l. *prætor edixit,* §. 1. D. *de injur.* et idem si occidat quis hominem in ecclesia, nam punietur de homicidio, et sacrilegio, l. *si quis in hoc genus, C. de Episcop. et Cleric.* Quid autem si regia constitutione caveatur, quòd qui armis aliquem percusserit, manum cum qua percusserit, amittat, et Titius eodem impetu duos percussit; et constat, vel dubitatur, quem prius percusserit; et ab eisdem eodem tempore de dictis percussionibus accusatur, quis præferretur in processu et in exsecutione? Vide latè per Alberic. in dict. l. *si plures,* ubi concludit, quòd præveniens ad sententiam præferatur, et alteri viam percludat, si secundo prælationis sententia objiciatur; si tamen simul ad sententiam concurrunt, gratificationi judicis locus erit, et qui præfertur in sententia, per consequens præferendus est in exsecutione; et facta exsecutione, absolvi debet reus ab observatione judicii alterius accusatoris; videas ibi per eum.

(6) *A la primera.* Concordat cum l. 2. §. fin. et ibi Gloss. D. *de custod. reor.* et limita, nisi secunda accusatio esset tempore peritura, ut in dict. l. 2. in fin. Salic. in dict. l. *qui de crimine,* col. penul. vers. *nunc quæro,* et hoc quando utraque accusatio proponitur coram eodem judice, ut priori scilicèt accusationi respondeat, l. *qui appellat prior,* D. *de judic.* si tamen accusaretur coram diversis judicibus, et citatur pro diversis horis et temporibus, accedet ad eum, à quo fuit primò citatus, l. *quisquis,* D. *de in jus vocand.* si tamen pro eadem hora et tempore citatur ab utroque, et termini sunt incompatibiles ad respondendum utrique, si altera causa est tempore peritura, illi prius respondebit; aliàs ad majus tribunal accedet, et si tribunalia sunt paria, tunc majoritatem causæ debet inspicere, et si causæ sunt pares, locus est gratificationi, videas Salic. ubi suprà.

LEX XIV.

Accusatio debet fieri in scriptis, nominibus accusatoris, et accusati, et judicis, atque maleficio, anno, mense, et loco in ea designatis, et ea recepta, judex recipiat ab accusante juramentum, quòd non malitiosè accusat; imò credit culpabilem fore delatum: et hoc facto citet accusatum, et det ei accusationis transumptum, cum termino viginti dierum. Hoc dicit.

(1) *Por escripto.* Concordat cùm l. *libellorum,* D. eod. et C. eod. l. *in causis,* et cap. fin. 2. quæst. 8. an autem accusator debeat offerre libellum jam dictatum, cùm veniat coram judice, vel sufficiat, quòd dictet coram judice, et notario? Salic. dicit, quòd sic, in dict. l. *in causis,* col. 1. l. *si quis se,* et ibi Bald. C. eod. et procedet ista lex, sive fiat accusatio de crimine publico, sive privato, ut in l. fin. D. *de privat. delict.* Azo in summa, *C. de accusat.* col. 2. Et quid si de delicto agatur civiliter? Vide per Bart. in l. *Prætor edixit,* D. *de injur. et decisionem Rotæ* 36. in novis.

(2) *El nombre.* Ita quòd persona reddatur certa per duas demonstrationes, nisi esset nomen singulare, quod de se reddetur certum, Bart. in dict. l. *libellorum,* col. fin. debet ergò exprimi per agnomen, et cognomen, vel etiam per loci habitationem, ut est in usu, Salic. in dict. l. *in causis,* col. penult. vers. *quæro nunc qualiter;* et si nescitur nomen interfecti, non est necesse, quòd ponatur, vide per Angelum Aret. in suo tractat. in parte *hæc est quædam inquisitio,* col. fin. in fine, vide Gloss. in §. *libellorum,* 2. quæst. 8. super parte *Cajo.*

(3) *La face.* Nota istam legem, quæ videtur decidere quòd non requiratur in libello accusationis, quòd apponatur nomen Regis, quod etiam volui. Bart. in dict. l. *libellorum,* in princ. Salic. tamen in dict. l. *in causis,* col. 1. dicit, quòd requiritur, quòd apponatur nomen Imperatoris, qui successit in locum antiquorum consulum, et certè huic dicto

el yerro que fizo el acusado, et el mes et el lugar (4) do fue fecho el yerro de quel acusa (a). Et el judgador debe recebir tal acusacion (5), et escrebir el dia en que gela

Saliceti favere videtur dicta l. *libellorum*, sed dicto Bartoli favet ista lex Partitarum: tene eam mente in practica; de consuetudine tamen semper apponitur nomen Regis.

(4) *El lugar.* Locus tamen non est arctandus ad angulum, l. 1. §. *ubi*, D. *de vi et vi armat.* an tamen, si locus non fuit benè declaratus in libello, possit posteà declarari per accusatorem? Albericus dicit, quòd sic, in dict. l. *libellorum*, in princ. per l. *si quis intentione ambigua*, D. *de judic.* et quòd in hoc plures Doctores Bononiæ concordarunt. Et an cùm accusatio fit de perjurio testis, ponatur locus juramenti, vel depositionis? Vide Angelum Aret. in tractat. *malefic.* in parte *falsario*, col. 7. ubi allegans Bartolum dicit, quòd tempus juramenti debet apponi, et adde Bald. in l. 2. *C. de sacrosan. eccles.* et vide in materia ista de loco ponendo plures quæstiones per Salic. in dict. l. *in causis*, *C.* eod. col. 4. et 5. et per Aret. in suo tract. in parte *in platea communi*, per Bart. in dict. l. *libellorum*: et adverte benè, quòd ubi accusator probabiliter ignoraret locum, vel mensem, teneret libellus, ut tradit satis latè et benè Alberic. in dict. l. *libellorum*; unde in crimine falsi procedit libellus, licèt non ponatur locus, Gloss. *Institut. de public. judic.* in princ. quam dicit non alibi Bald. in cap. 1. in princ. in 5. col. *quib. mod. feud. amit.* et tenuit Aret. in dict. parte *in platea communi*, in princ. tradit Albericus latè in dict. l. *libellorum*, ubi dicit, hanc quæstionem habuisse de facto, et defendisse istam partem accusatoris per media, quæ ibi videbis; qui tamen non allegat dictam glossam ad hoc, et dicit contra eum fuisse pronuntiatum, sed quòd non bene; videas ibi per eum: et in maleficiis negativis, an debeat poni locus, vide per Bald. in l. *actor*, col. fin. *C. de probat.* et Bart. in dict. l. *libellorum*, col. 3. Quid autem, si accuso te, quòd turbasti me in possessione talis fundi tali mense, utrum iste libellus procedat? Bart. in l. 1. *C. ubi de poss. agi oportet*, arguit primo, quòd sic, quia ex quo fundus est confinatus, tacitè videtur continere locum maleficii, quia ista vis turbativa non potest inferri nisi in fundo; tandem dicit contrarium esse verum, quia non habet annexam certitudinem loci, cùm possit pluribus locis committi: quod nota.

(a) *En la edicion de G. Lopez se añade aqui* e el mes, e el año, e la era; *y la glosa dice asi:*

El mes, e el año, e la era. Non verò dies criminis commissi, Gloss. et Bart. in dict. l. *libellorum*, nisi accusatus petat, quòd declaretur dies, ut possit se defendere, probando quòd illa die fuit alibi, ut tradunt Bart. et Alb. in dict. l. *libellorum*; seu ubicumque æquitas moveat judicem, ut dies declaretur: non tamen secundum Salicet. in dict. l. *in causis*, col. 2. judex benè et juridicè faceret, si prius accusatorem ad certiorandum de die compelleret, quàm reus judicem certiorasset de die et tempore suæ absentiæ, vel de alio simili, propter quod intentionem accusatoris velit excludere, ne quid malignetur circa testes, quod voluit excludere dicta l. *libellorum*, et ista, quæ accusatorem noluit arctare ad ponendum diem, nec horam. Quid autem, si agatur de falsitate instrumenti? Dixi in glossa proxima, et nota, quòd nihil relevaret, si accusator in accusatione dixerit, prout de veriori tempore constiterit, secundum Alexand. consil. 72. vol. 1. col. 3. Quid autem in mandatore delicti, quod tempus sit ponendum, vel quis locus, an mandati, an delicti? Vide Bart. in l. *non solum*, §. *si mandato*, D. *de injur.* per Bald. in l. *cum rationibus*, *C. qui accus. non poss.* per Angelum Aret. in tract. *maleficior.* in parte *Sempronium mandatorem*, col. 3. et in parte *existens Florentiæ*, et concluditur, quòd apponi debet tempus et locus maleficii, non mandati, vide ibi per eos.

(5) *Tal acusacion.* Cùm ita est apta, ut superius, aliàs potest ipse ex officio illam rejicere, ita tenet Ang. in dict. l. *libellorum*, nec est necesse, quòd pars de hoc opponat, secundum Bart. in dict. l. *libellorum*, vers. *quòd si libelli.* Bald. in l. *edita*, col. 2. *C. de edendo.* Bald. expressiùs in l. 2. col. 2. *C. de confess.* vers. *juxta hoc pone* dicit, et etiam Alex. consil. 72. col. fin. 1. vol. incipit, *inspecto diligenter*: et potest accusatus etiam in gradu appellationis objicere de ineptitudine talis libelli, Bald. in l. 2. col. fin. *C. qui accusar. non poss.* Quid autem, si judex procederet per inquisitionem, an debeat servari forma de qua hìc? Gloss. in authent. *de exhib. reis*, §. *sancimus*, super parte *libellum*, dicit, quòd non, et ita dicit communiter teneri Albericus in dict. l. *libellorum*, col. 2. Glossa etiam idem tenet *Institut. de public. judic.* in princ. Bald. in l. penult. *C. de probat.* Bartolus tamen in Extravag. *ad reprimendum*, super parte *inquisitionem*, refert Jacobum Butr. *Institut. de action.* in princ. dicentem, quòd eadem forma solemnitatis requiritur in inquisitione, quæ in accusatione, præterquam in inscriptione ad pœnam talionis, quia cùm locum accusatoris subeat judex, ejusdem debet esse naturæ inquisitio, quòd accusatio, l. 1. §. *hæc actio*, D. *si quis testam. liber esse jus. fuer.* et hoc placet Bartolo ubi suprà, quantum ad hoc, ut inseratur locus, et tempus eodem modo, quia non debet in tanto crimine vagari: et limitat et intelligit hoc ibi Bartolus quando fieret inquisitio de speciali delicto; si tamen esset inquisitio generalis, tunc procederet opinio prima, per textum et ibi Innoc. in cap. fin. *de purg. canon.* et idem vult Bart. in l. 1. col. 2. *C. qui accus. non poss.* et adde Ang. in dict. l. *libellorum*, tenentem,

dieron, recibiendo luego la jura del acusador (6) que se non mueve maliciosamente á acusar, mas que cree que aquel á quien acusa que es en culpa et que fizo aquel yerro de quel face la acusacion : et despues desto (7) debe aplazar al acusado et darle traslado de

quòd in inquisitione servetur dicta solemnitas, sequentem Jacobum Butr. et mihi satis placent dicta Bartoli, ne reo auferatur defensio. Quid autem si crimen opponatur per modum exceptionis? Vide per Bart. post Dinum in l. 1. D. *de excep.* et Ang. in dict. l. *libellorum*, ubi concludit, quòd si proponitur ad punitionem, veluti si objiciatur contra prælatum electum, tunc quia instar accusationis habet, inseri debet locus et tempus, allegat cap. *ut circa, de elect.* lib. 6. et Clement. *constitutionem, de appellat.* si verò excipiatur solum ad repellendum, tunc non sit necessarium, allegat cap. *præsentium, de testib.* lib. 6. et ita dicit fuisse judicatum se advocante; et vide per Bart. in l. *Prætor edixit*, D. *de injur.* et in l. 2. §. *si publico*, in fin. D. *ad leg. Jul. de adult.* Et nota benè, quòd non purgabitur defectus libelli inepti in accusatione ex probationibus postea factis, sed reus absolvendus est, quia ineptus libellus non firmatur propter aptam probationem, Bald. in l. 1. in fin. D. *de jurisd. omn. judic.* Bart. in l. *si præses*, D. *de pœnis*, tradit Deci. consil. 83. col. 1. incipit, *in causa accusationis*, et vide Alexand. dict. consil 72. col. 3. et vide quod circa hoc dicit Angelus Aret. in suo tract. *maleficior.* in parte *inchoata et facta*, in fin. et limita ut per eum in parte *emergentibus et contingentibus.*

Sed quid si ex forma decreti, vel statuti, vel commissionis proceditur summariè, tamen veritate inspecta; an tunc procedet libellus, et judicium in criminalibus, non servata ista solemnitate? Alexander vult quòd sic, consil. 6. 3. vol. incipit, *circa processum:* quod si esset verum, esset singulare propter ll. hujus regni jubentes procedi summariè, et sola facti veritate inspecta, ut habetur in l. 11. tit. 1. lib. 3. *Ordinam. Regal.* quæ tamen lex loquitur de civilibus; et fortè in criminalibus tenendum esset contrarium, cùm ista solemnitas non solùm concernat, quæ sunt juris positivi, sed etiam defensionem, quæ est de jure naturali, quæ non videtur tolli per tale statutum, vel rescriptum.

Sed an sufficiat hìc contenta exprimere per relationem ad aliud? Decius dict. consil. 83. col. 1. dicit, quòd non, allegans Angelum in l. 1. D. *de liber. et posthum.* et alia; Angelus tamen non loquitur de libello accusationis, et ex ejus dictis innuitur, sufficere, si constaret certum quid ex eo, ad quod fit relatio : facit l. *asse toto*, D. *de hæred. instit.* et nota, quòd in notoriis non requiritur ista solemnitas, Gloss. in dict. authent. *de exhibend. reis*, in parte *libellum*, Bald. in l. *cum fratrem*, C. *de his quib. ut indig.*

Sed an solemnitas hujus legis et dictæ l. *libellorum*, locum habeat de æquitate canonica? Andreas Siculus in cap. *dilecti, de judic.* dicit, quòd non, argumento illius textus, et quòd vidit Joan. de Ana. allegantem quosdam repetentes in cap. 1. *de accus.* qui ita tenebant; allegat etiam Lauren. et Archidiac. tenere dictam opinionem in §. *libellorum*, 2. quæst. 8. ubi si rectè inspiciatur, hoc non dicit Archid. neque Lauren. qui super verbo illo *lege Julia* dicit hæc verba : Hoc non est apponendum secundum canones, quia non requirunt has subtilitates, *extra de judic.* cap. *dilecti;* et sic voluerunt dicere, quòd exprimere, quòd accusat lege Julia de adulteriis, non est necessarium secundum canones, imo neque secundum leges, secundum Angel. in dict. l. *libellorum*, post princ. unde fatendum est, quòd etiam secundum canones debet servari ista solemnitas; dicit tamen Socin. consil. 109. col. 3. incipit, *clarum est*, in 3. vol. quod licèt ita sit fatendum, si criminaliter agatur, tamen si agatur civiliter, non esset necessarium, allegat pro casu textum in cap. *cum dilectus, de ordin. cognit.* vide ibi per eum; nam et hoc, quod dicit si agatur civiliter, videtur contra textum, in cap. *tuæ, de probat.* et ibi Cardin. et Joan. de Imo. notant : et saltem quando ex delicto daretur actio civilis famosa, videtur quòd debeat servari ista solemnitas, l. *sed et ex dolo*, §. fin. et ibi Bart. cum l. sequent. D. *de dolo*, et vide l. 10. et 11. et 12. tit. 9. *Part.* 4. et per Bald. in cap. 1. in princ. col. 4. et 5. *quib. mod. feud. amit.* qui dicit, quòd si reus, cùm civiliter agitur de crimine, petit edi locum et mensem, debet edi ei : si tamen non petat, procedit libellus; et ibi respondet ad dictam l. *item exigit*, D. *de dolo*, et ad dictum cap. *tuæ, de procur.* vide ibi per eum, qui loquitur satis notabiliter, et ejus dicta credo servarentur in practica, et adde, quæ dixi in l. 13. tit. 9. 4. *Part.* his etiam adde Angelum Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *in platea communi*, col. 3. ubi dicit, quòd in actione legis Aquiliæ non est locus, nec tempus inserendum, secundum Bart. in l. *Neratius*, D. *ad leg. Aquil.* quia damnatus lege Aquilia, vel *quod metus causa*, vel ex edicto *unde vi* non est infamis, Gloss. et Bart. in l. 1. in princ. D. *de infam.* ex quo colliges responsionem ad cap. *cum dilectus, de ordine cognit.* quem pro se allegabat Socinus.

(6) *La jura del acusador.* Nota hìc expressum, quòd debeat in accusatione fieri istud juramentum, nam de jure communi, ut dicit Alberic. in dict. l. *libellorum*, col. 3. hoc non reperiebatur expressum, sed ex generali consuetudine dicit præstari, ut et notat Gloss. in cap. *si duo viri*, 35. quæst. 6. et facit cap. *ut circa, de elect.* lib. 6. et adde Angelum Aret. in parte *necnon ad querelam*, col. 1. in tract. *maleficior.*

(7) *Despues desto.* Nota, quòd non exigit hæc lex

la demanda, señalandol plazo de veinte dias (8) á que venga responder á ella.

LEY XV.

Ante quáles jueces puede seer fecha la acusacion.

Por todo yerro ó malfecho que algunt home faga, puede seer apremiado por el judgador del lugar do lo fizo (1), que cumpla de

subscriptionem ad pœnam talionis, non enim est in usu, ut dicit Alberic. in dict. l. *libellorum*, col. 3. vide quæ dixi in dict. l. 13. tit. 9. *Part.* 4. vides etiam, quòd neque hæc lex exigit fidejussorem de prosequenda accusatione, quod nota, propter id quod dicebat Aret. in dict. tract. in parte *necnon ad querelam*, col. 2.

(8) *Veinte dias.* Sumptum est ex summa Azon. C. cod. in summa, col. 2.

LEX XV.

Ubi quis delinquit, ibi tenetur accusatori respondere, et non alibi, nisi alibi accusatus sine exceptione respondeat, vel in loco domicilii, vel ubi majorem partem bonorum haberet, accusetur, aut si vadit de loco in locum, fugiens latitando, tunc enim potest ubi reperitur, accusari, et si contra eum probetur, vel sit confessus, punietur. Hoc dicit.

(1) *Do lo fizo.* Concordat cum l. fin. D. eod. et l. *si cui*, §. *idem Imperator*, cod. tit. et cum l. *Præses*, la 2. D. *de offic. Præsid.* et D. *de noxalib.* l. fin. et cum authent. *qua in provincia*, C. *ubi de crimin. agi oportet*, et l. 1. C. *ubi senat. vel claris.* et cap. *postulasti*, et cap. fin. *de foro compet.* et locus delicti dicitur potissimum forum ipsius delinquentis, secundum Bald. in l. *de quibus*, D. *de legib.* quæst. 5. per textum in authent. *ut nulli judicum*, cap *si quis verò comprehensorum*, col. 9. non autem ratione delicti efficitur propriè subditus, licèt efficiatur de foro, glossa notabilis in cap. *nuper, de sentent. excom.* et in Clement. 1. *de foro compet.* et maleficio commisso in districtu civitatis, puniri debet per potestatem, vel rectorem illius civitatis, cujus est districtus, l. 1. et ibi Bald. C. *ubi de posses. agi oportet.*

Quid autem si delictum committitur in civitate alteri fœderata? Vide per Bartolum, et ibi addition. in l. *non dubito*, D. *de captiv.* ubi bonus textus, de cujus intellectu vide Bald. in l. *executorem*, col. 8. vers. *sed quæro, quid de civitatibus confœderatis*, C. *de execut. rei judic.*

Et quid si dubitatur de loco delicti, an fuerit intra vel extra territorium? Vide Bart. in l. §. *cum urbem*, D. *de offic. præfect. urb.* referentem Innoc. in cap. *super litteris, de rescrip.*

Quid autem si reus fuit contumax, et post condemnationem factam per judicem territorii opponitur per reum, quòd non fuit commissum in territorio? Vide per Bald. in l. *licèt*, col. penult. vers. *sed hìc quæro de tali quæstione*, C. *de procur.* qui dicit, quòd ex sententia est inducta quædam præsumptio, quæ transfert onus probandi in reum, et sic sibi incumbit onus probandi; quæ tamen objectio, si fuerat opposita à principio, accusator vel inquisitor debebat probare de territorio; et sic æquiparantur contumax et spontè procedens; vide ibi, quia est mente tenendum ad istam legem, infrà in sequenti dicto.

Quid autem si Archiepiscopus delinquat in diœcesi suffraganei sui? Innoc. et communiter Doctores in cap. *cum inferior, de major. et obed.* tenent, quòd non possit puniri à suffraganeo, etiamsi esset Episcopus, qui haberet duos episcopatus, unum eorum ex dispensatione: et idem tenet Archidiac. in cap. 2. *de const.* in 6. in hoc tamen dicto, quando Episcopus habet alium episcopatum ex dispensatione, qui non est de Metropoli, contrarium tenet Abb. in dict. cap. *cum inferior*, et dictis Abb. favet Felinus ibi col. 1. et 2. relinquit tamen cogitandum, quia punctus est disputabilis; vide ibi per eos, et per Maria. Soc. in cap. 1. *de raptor.* qui in hoc adhæret opinioni Abbatis, cui etiam opinioni adhæret And. Sicul. *in addition. ad Bald.* in dict. authent. *qua in provincia.* Delegatus etiam judex à Principe, si delinquat in territorio ordinarii, puniri potest ab ordinario, vide per Cyn. et Doctores in dict. authent. *qua in provincia.*

Sed an possit eum punire ratione sententiæ, quam in causa delegata protulit injustè? Cyn. vult, quòd sic, in dict. authent. sed Petrus de Anchar. in repet. cap. *postulasti, de foro compet.* in 6. contrarium tenet, quòd ratione injustæ sententiæ simpliciter non possit, etiam finita delegatione, conveniri coram ordinario, quia soli deleganti tenetur delegatus de hoc rationem reddere; si verò conveniatur ratione fraudis et doli, puta quia dicitur corruptus pecunia, vel per fraudem et sordes, pronuntiare tunc poterit per l. *si quis libertatem*, D. *de petit. hæred.* et l. *si duo patroni*, §. *idem Julianus*, D. *de jurejur.*

Quid autem si sint duo domini ejusdem loci fungentes pari imperio, et unus eorum delinquat, an possit puniri ab alio? Angelus in l. *est receptum*, D. *de jurisd. omn. judic.* dicit, quòd sic, quia intelligitur eo ipso se submittere jurisdictioni et imperio condomini: contra Angelum tamen in hoc tenet ibi Paul. de Cast. et sequitur eum Alexander allegans copiosè, et Felin. in dict. cap. *cum inferior*, col. 1. par enim in parem non habet impe-

derecho á los que lo acusan dello, maguer sea el malfechor dotra tierra. Et si por aventura el que habie fecho el yerro en un lugar, fuese fallado despues en otro, et lo acusasen hi del yerro delante del judgador do lo fallasen, si respondiese antél (2) á la acusacion, non poniendo ante sí defension ninguna (3) si la habie, dende adelante tenudo es de seguir (4) el pleyto antél fasta que sea acabado, maguer él fuese de otro lugar et se

rium, cap. *innotuit, de elect.* et duobus procuratoribus simul datis, unus non potest agere contra alium, l. *qui duos*, D. *de procurat.* nam et asinus intumescit, cùm videt per comparem se comprehendi, l. *hæres per servum*, D. *de acquir. hæred.* et ubi pares contendunt ad invicem, recurritur ad Principem, l. *si duo*, D. *de re judic.* l. *in offerendis, C. de appellat.* nec obstat, quòd Romulus punivit Remum delinquentem, licèt essent consortes, quia Romulus sorte obtinuit imperium, vide per Bart. in l. *si quis violaverit*, D. *de rerum divis.* et in l. *inter tutores*, D. *de adminis. tutor.* per Maria. in dict. cap. *postulasti*, col. 5.

Quid autem si delictum committatur in territorio communi utriusque civitatis, vide per Bald. in l. unic. col. 7. *C. de confes.* ubi concludit, quòd prævenientis per citationem erit cognitio; vide ibi per eum, et quod idem Baldus notat in l. 1. vers. *in initio*, penult. col. vers. *quid si sit in confinio, et testes nesciunt distinguere*, D. *de offic. præfect. urb.* Et quia ista materia est latissima, in qua fiunt multæ quæstiones, vide de eis per Abb. in dict. cap. fin. col. 6. et 7. et per Maria. Socin. latè in dict. cap. *postulasti;* quia tamen multa ex prædictis per eos non reperies, hìc inserui, quæ sunt notabilia; adde etiam, quod notat Bald. in l. 2. *C. ubi de crimin. agi oport.* et Nicol. de Neapol. in dict. l. *jurisperitos*, D. *de excusat. tutor.* et Angelus Aret. in tract. *malefic.* in parte *necnon ad querelam*, col. 6. Bald. in l. *si plures*, col. 5. *C. de condit. insert.* Abb. in cap. *cum inter, de consuetud.* et in cap. 1. *de præsumpt.* et Bald. in l. *si quis non dicam rapere*, col. 4. *C. de Episcop. et Cleric.* et in l. 2. *C. de eunuch.* et in §. *injuria*, col. 3. *de pace juram. firm.* et Bart. in l. *libellorum*, D. *de accusat.* et in l. *et si amicis*, §. 1. D. *ad leg. Jul. de adulter.*

(2) *Respondiese antél.* Et sic in criminalibus, ut hìc vides, fit prorogatio jurisdictionis, adde l. 1. cum gloss. ibi in verbo *inchoata*, *C. ubi de crimin. agi oport.* de quo et per Gloss. et Doctor. in l. 1. D. *de judic.* et per Bald. in l. *si qui ex consensu*, *C. de Episcop. audient.* et in l. 1. *C. de jurisd. omn. judic.* et per Doctor. in l. *magistratibus*, D. *de jurisd. omn. judic.* et tene mente istam legem, quæ in hoc approbat opinionem Azon. *C. ubi de crimin. agi oport.* in summ. et reprobat opinionem Specul. in tit. *de comp. judic. adit.* §. 1. vers. *sed nunquid in judicem*, col. 7. approbat etiam ista lex opinionem Gandini in suo tractat. *malefic.* sub rubr. *ubi puniatur delinquens:* et dicit Angel. in l. 1. in princ. D. *de confes.* quòd per confessionem rei, quam facit coram judice incompetenti, aliàs habente merum imperium, videtur prorogata jurisdictio; et idem tenet Angelus Aret. in suo tractat. *malefic.* in parte *comparent dicti inquisiti, et confitentur totum;* et satis probatur in ista lege. Adverte tamen, quòd in judicio inquisitionis, non fieret ista prorogatio, ut notat Bald. in l. 1. in fin. *C. ubi de crimin. agi oport.* et in l. 1. *C. de sicar.* in vers. *et adverte*, Decius in cap. *at si Clerici, de judic.* in princ. in col. 2. An autem de loco ad locum possit fieri prorogatio in criminalibus? Bald. in dict. l. 1. *C. de jurisd. omn. judic.* vult, quòd non; contrarium tamen tenet Albericus in l. *Præses Provinciæ*, 1. D. *de offic. Præsid.* post Guido. de Suza, ex eo, quia non omnino redigitur ad instar privati, sed tantùm est privatus exercitio jurisdictionis. Limita tamen istam legem disponentem de prorogatione in criminalibus, quando fieret in judicem habentem merum imperium ad cognoscendum de causis criminalibus, prout voluit Gloss. in dict. l. 1. et declarat ibi Angelus col. fin. secùs verò si non haberet, ut notat Gloss. in l. *inter convenientes*, D. *ad municipal.* Item limita et intellige, quando fieret prorogatio dolosè, ut inveniat judicem sibi gratiosum, quia tunc non tenet l. 3. D. *de prævaricat.* Ang. in dict. l. 1. et vult etiam Bald. in l. *si qui ex consensu*, col. 2. vers. *revoco igitur, C. de Episc. audient.* Item limita, quando causa criminalis esset super re feudali, cujus cognitio pertinet ad dominum feudi; nam tunc invito vel ignorante domino feudi non posset prorogari alterius judicis jurisdictio, ut tradit notabiliter Andr. de Iser. in §. *præterea, si inter duos*, col. 6. et 7. *de prohib. feud. alien. per Frederic.* Socin. consil. 87. col. 2. vers. *secunda ratio*, in 3. volum. et vult Angel. in dict. l. 1. col. 3. vers. *an autem Paduanus*, et col. fin. Item limita, nisi talis prorogatio fieret in judicem alterius regni, et territorii, nam tunc non posset fieri; et ita intelligo, quæ notat Bald. in dict. l. *si qui ex consensu*, ibi: *breviter ego teneo;* et Joan. Fab. ibidem, et Ang. in dict. l. 1. col. fin. si tamen omnes judices essent sub eodem regno, et dolus cessaret, fieri posset prorogatio, ut apertè in ista lege Partitarum dicitur.

(3) *Defension ninguna.* De dilatoriis dicit ad exclusionem judicii, quod non sit de jurisdictione illius judicis, scilicet, ut in casu hujus legis: et adverte, quòd intelligi debet ista lex de eo, qui sciebat se non subjectum, seu non esse de foro judicis cognoscentis; nam si putaret se esse subjectum, non videtur prorogare, et nulla esset sententia, l. 1. et 2. *C. si à non compet. judic.* et tenet Azo *C. ubi de crimin. agi oport.* in summ.

(4) *De seguir.* Sed an judex proprius tenebitur

pudiera excusar con derecho de non responder antél ante que respondiese á la acusacion. Otrosi decimos que puede seer acusado el malfechor delante del judgador del lugar do face su morada (5), ó delante de aquel do hobiese la mayor parte de sus bienes (6), maguer el acusado hobiese fecho el yerro á otra parte. Et si aquel que fizo el yerro fuese home que andudiese fuyendo de un lugar á otro (7), de manera que non lo pudiesen fallar do fizo el malfecho nin do ha la mayor parte de sus bienes, ó do ha la mayor morada, estonce á este atal en qualquier lugar quel fallen lo pueden acusar, et él es tenudo de responder al acusamiento : et puédenle dar pena segunt mandan las leyes, sil fuere probado el yerro ó lo conosciere él mismo. Mas en otro lugar (8) sinon en aquellos que desuso dixiemos, non es tenudo el acusado de responder á la acusacion que facen dél si non se quisiere.

LEY XVI.

En qué manera debe el acusado responder á la acusacion que facen contra él.

Pues que el acusado haya recebido traslado de la acusacion et le haya el juez señalado dia á que venga responder, ante que responda puede poner defension (1) ante sí para desechar al acusador, ó otra si la hobiere atal

habere ratam talem prorogationem in criminalibus, ita quòd super crimine illo non procedat? Joan. Andr. *in addition. ad Speculat.* tit. *de comp. judic. adition.* §. 1. col. 7. in vers. *sed nunquid in judicem alterius jurisdictionis, in additione*, super parte *sensu*, refert Guilliel. de Suza. dicentem, quòd si tale est crimen, de quo judex possit inquirere, non tenebitur habere ratum, nec per factum delinquentis impedietur ipsius officium : in aliis verò criminibus ex quo accusans et accusatus sponte sub alio judice litigant, ipse ordinarius conquiescet: et cum hoc transit Joan. Andr. limitans inter clericos non procedere istam quæstionem, qui sine consensu Episcopi prorogare non possunt, cap. *significasti, de foro compet.*

(5) *Su morada.* Concordat cum dict. l. 1. *C. ubi de crimin. agi oport.* l. *relegatum*, §. 10. vers. *sed eos*, et §. *si quis*, D. *de interdict. et releg.* Sed an judex originis, vel domicilii, possit procedere per inquisitionem ad punitionem delicti commissi extra domicilium, seu jurisdictionem suam? Gandinus in tractat. *maleficior.* ultimo fol. tenet, quòd non; Angelus etiam Aret. refert circa hoc opiniones contrarias in suo tractat. *malefic.* in parte *hæc quædam inquisitio*, col. penult. ubi dicit, quòd secutus est opinionem, quòd possit, ut maleficia puniantur; et vide ibi addition. et per Bart. post Cynum in l. 1. *C. de summ. Trinit.* et *fide cathol.* ultim. fol. et Baldus ibidem, col. 12. cum sequent.

(6) *De sus bienes.* Nota hoc, et adde l. 2. *C. ubi senator. vel claris.* et Gloss. in cap. *dilectus filius, de rescript.* et intelligerem, cùm ibi delinquens reperiatur, ex his quæ dixi in l. 33. tit. 2. 3. *Partit.* et vide in glos. fin. Gandinus verò sub rubric. *ubi puniatur delinquens*, intelligit hoc, dicens : Et nota quòd quis dicitur habere domicilium, ubi habet majorem partem fortunarum suarum, et larem suum.

(7) *A otro.* De vagabundo loquitur; et nota ad ea quæ Gloss. et Doctores dicunt in dict. l. 1. et 2. *C. ubi de crim. agi oport.* et adde l. 32. tit. 2. *Partit.* 3. et Gloss. in l. 4. §. *præter*, D. *de damno infect.* et ibi Bart. in fin. Abb. in cap. fin. 7. et 8. col. *de foro compet.* Joann. de Plat. in l. *generali, C. de Decurion.* lib. 10. et in l. unic. *C. de colon. Tracens.* lib. 11. et in l. 1. *de tyron.* lib. 12. et Bald. in l. fin. *C. de præscript. longi tempor.* et dicit Ang. in dict. l. 1. quòd cùm habes unum malefactorem notorium, qui tamen non in tuo territorio deliquit, si vis facere eum mori, facias, quòd confiteatur se vagabundum; hoc tamen dicit, non facias ad pompam, sed cùm tua conscientia hoc dictat.

(8) *En otro lugar.* Et sic, extra locum delicti, vel domicilii, vel prorogatæ jurisdictionis, vel quando quis est vagabundus, non potest accusari, ut hìc habes, vel ubi habet majorem partem fortunarum suarum, ut suprà dixit; qui fortè casus fuit positus propter id, quod habetur in l. 2. *C. ubi de crimin. agi oport.* de eo qui assiduè in aliquo loco conversatur, quod Angelus ibi intelligebat de conversatione per decennium; minoris enim temporis conversatio non ligat conversantem illi foro, secundum Cyn. in l. 2. *C. ubi senator. vel claris.* Vel dic, quòd iste casus de habente majorem partem bonorum in aliquo loco, addatur in ista lege, et intellige, ut superius dixi: et ille casus de assiduè conversante, licèt non ponatur hìc, includatur sub eo, *do face su morada*, dicto superiùs. Angelus tamen, ubi suprà, ponit istum ut diversum: vide ibi per eum.

LEX XVI.

Debet accusatus respondere in termino ei præfixo ad respondendum, et contestari, nisi habeat aliquas contra judicem, vel contra accusatorem exceptiones: et facta responsione faciet eum judex per milites, vel alios custodiri; aut in carcere moderato, secundum statum personæ, poni, aut custodiri; nec detur fidejussoribus. Hoc dicit.

(1) *Defension.* De dilatoriis dicit, ut sequitur, et concordat cum l. *si maritus sit*, §. *præscriptiones*, D. *ad leg. Jul. de adult.* et *C.* eod. l. *adul-*

que deba valer segunt derecho. Et si tal defension non pusiere ante sí, tenudo es de responder en todas guisas á la acusacion de si ó de non (2) al plazo quel fue puesto: et desque hobiere respondido, si el yerro sobre que fue acusado es de tal natura que sil fuere probado que deba recebir por ende muerte, ó perder miembro ó recebir otra pena en el cuerpo, el judgador debe catar que el acusado sea guardado (3) de manera que se pueda complir en él la justicia, dandol á caballeros ó á otros homes que lo guarden (4), ó metiendol en cárcel en que pueda seer muy bien guardado, todavia catando quel mande dar tal prision ó guarda, segunt qual home fuere; ca en tal caso como este non debe seer dado sobre fiadores (5) en ninguna manera. Et la manera en que debe

terium, vide Azon. *C.* eod. in summa, col. 2. debent enim hæ dilatoriæ ante litem contestatam opponi, ut hìc, et in dictis juribus, et in cap. *inter Monasterium, de re judic.* et dixi suprà eod. l. 4.

(2) *Si ó de non.* Sic fit litis contestatio, ut hìc, et in l. 3. tit. 10. 3. *Partit.* ubi vide quæ dixi: et habes hìc, quòd lis debet contestari in criminalibus, adde l. *si quis reus*, D. *de pub. jud.* et l. 2. D. *ad leg. Jul. de adult.* §. *qui hoc dicit*, et §. *si publico*, et vide de ista contestatione in criminalibus in Extravag. *ad reprimendum*, ubi Bartolus super verbo *contestata;* et ex probationibus factis lite non contestata, non posset accusatus damnari, Bald. in l. *si magnum, C. qui accus. non poss.* Quid autem si reus præsens nolit litem contestari? Vide per Bald. in l. 1. col. 9. *C. qui accus. non poss.* et per Bart. ubi suprà, et in l. *non videtur se defendere*, D. *de reg. jur.* et quod notat Bald. in authent. *at qui semel*, col. fin. *C. quomodo, et quando judex.* Et quid si accusatus de homicidio comparet, et opponit exceptionem declinatoriam, judex tamen dicit: *amice, responde libello, et contesteris litem, salvis exceptionibus tuis in hoc articulo?* Baldus in l. *peremptorias*, col. 4. *C. senten. res. non pos.* dicit, quòd non potest cogi tunc litem contestari, quia lite contestata debet stare in carcere, quia tunc inter reos recipitur; quod limitat, quando statim posset probare declinatoriam, alioquin cogitur litem contestari salvis exceptionibus, allegat glossam notabilem in l. *nam posteaquam*, in princ. D. *de jurejur.* et dicit hoc mente tenendum.

(3) *Guardado.* Adde l. *Divus*, D. *de custod. reor.* et l. 4. 5. et 6. tit. 29. ead. *Partit.* ubi latiùs de hoc.

(4) *Homes que lo guarden.* Hi dicuntur commentarienses: habes hìc, quòd licèt sit casus, ubi quis non potest relaxari sub fidejussoribus, quia pœna est corporalis, poterit tamen relaxari sub custodibus commentariensibus, quos vulgò dicimus *fiadores carceleros;* et adde l. 1. D. *de custod. reor.* de qua ista sumpta est, et *C.* eod. l. *ad commentariensem*, ubi Cyn. et Salicetus. Si tamen scelus esset grave, tunc hoc non deberet fieri, sed in carcere et vinculis detinendus esset, ut habetur in dict. l. 1. ad quod adde, quæ in hoc tradit Roderic. Suarez in ultima repetit. ll. *Fori*, cùm tractat de fidejussore in causa criminali, fol. 7. qui dicit securiorem practicam esse, ne istud fiat nisi jam publicatis attestationibus, et ita quòd jam verè, vel præsumptivè constet de innocentia accusati; et allegat ad hoc quamdam legem Toleti. De custodia tamen, in qua debet poni nobilis, vide l. 4. tit. 29. infrà ead. *Partit.*

(5) *Sobre fiadores.* Habes hìc, quòd non est relaxandus reus sub fidejussoribus, quando crimen est tale, quòd venit imponenda pœna corporalis, adde l. *Divus Pius*, D. *de custod. reor.* et quæ dico in l. 10. tit. 29. infra ead. *Partit.* Et an cùm imponitur pro maleficio pœna pecuniaria, et in defectu pœna corporalis, reus debeat laxari datis fidejussoribus? Tangit Bart. in l. *item liberatur*, §. *qui paratus*, D. *quibus mod pign. vel hypot. solvit.* et dicit, quòd si statutum dicit, quòd condemnetur in certa quantitate, quam si non poterit solvere, amputetur sibi pes; tunc datis fidejussoribus idoneis, debet relaxari, dum tamen sint fidejussores, qui non habent bona verisimiliter peritura. Si verò statutum dicat, quòd condemnetur in certa quantitate, quam si non solverit, amputetur sibi pes; tunc non debet relaxari sub fidejussoribus, quia posset esse, quòd neque ipse, nec fidejussores solverent, quamquam sint locupletiores: vide ibi latiùs per eum, vide etiam de hoc per Bald. in l. *data opera, col.* 6. *C. qui accus. non poss.* ubi dicit, quòd si statutum dicit, quòd homicida condemnetur in centum, et si non solverit infra decem dies, decapitetur, vel perdat manum; quòd istud maleficium dicitur capitale attenta aptitudine et potentialitate, et non est relaxandus reus fidejussoribus, quia in dubio semper judex debet facere, quod securius est: et vide ibi per eum disputantem, an hæc pœna secundaria sit pœna maleficii vel contemptus, et adde et vide per eumdem Bald. in l. *reos*, col. 3. *C. de accus.* et vide de istis per Angelum Aret. in tract. *malefic.* in parte *quas si non solverit, amputetur sibi manus dextra*, in fin. et in locis, quò se remittit ibidem in eodem tractatu. Si verò crimen non sit ita magnum, ex quo veniat imponenda pœna corporalis, seu corporis afflictiva, relaxatur fidejussoribus, ut hìc innuitur, et habetur in dict. l. *Divus*, et in l. *si quis reum*, D. *de custod. reor.* tradit Angelus Aret. ubi vide, in tract. *malefic.* in parte *fama publica*, 12. et 13. col. et col. 17. et in parte *pro quibus Antonius fidejussit*, ubi et vide, an unus pro alio possit fidejubere, et qualiter fi-

responder el acusado á la acusacion quel facen deximos mas lleneramente en la tercera Partida deste libro en el título del demandador et del demandado en las leyes que fablan en esta razon.

LEY XVII.

Cómo el judgador debe ir adelante por el pleyto de la acusacion, si alguna de las partes non viniere al plazo quel fue puesto.

Ley 4. tit. 10. lib. 8. Recop.—Ley 10. tit. 24. lib. 8. Rec.

Non veniendo el acusado al plazo quel fue puesto para responder á la acusacion, deben pasar contra él segunt dice en las leyes (1(del título de los emplazamientos que fablan en esta razon. Et si por aventura viniese el acusado et el acusador non paresciese (2) nin viniese al plazo, el judgador puedel poner pena de pecho (3) segunt su alvedrio, et facerle emplazar de cabo (4) señalándole plazo á que venga seguir su acusacion. Et si á este segundo plazo (5) non veniere nin se enviare excusar (6) por alguna razon derecha, debe el judgador dar por quito (7) al acusado quanto en razon de la demanda que habie contra él aquel que lo acusó, et facer pechar al acusador todas las despensas (8) et los menoscabos que avinieron al acusado por razon

dejussio debeat concipi, et quomodo teneatur judex, qui non relaxat reum sub fidejussoribus; et ibidem, quòd cautè faciet judex assumens approbatores istorum fidejussorum : et adverte, quòd captus de mandato Regis non debet relaxari fidejussoribus, nisi mandetur à Rege, l. 24. tit. 18. 3. *Partit.* ex quo infero ibi idem esse, si caperetur per litteras requisitorias alterius judicis.

LEX XVII.

Accusato comparente, si non compareat accusator, arbitrariè punitur pecuniariter; et si citatus non comparet, absolvitur reus ab instantia judicii; nec potest ipse amplius accusare eum, et solvet expensas, et interesse, et insuper Regi quinque libras auri; et dabitur pro infami, quia deseruit accusationem sine licentia judicis : accusato verò non comparente, proceditur contra eum juxta tenorem legum supra 3. *Partit.* tit. 7. Hoc dicit.

(1) *Las leyes.* Vide etiam in l. 7. tit. 8. 3. *Partit.*

(2) *Non paresciese.* Concordat cum l. *qui crimen,* et l. *si ea, C. de his qui accus. non poss.* et l. 2. *C. ad Turpill.* et l. *prævaricationis,* §. fin. *D. de prævaric.* et tene mente et nota practicam hujus legis, qualiter debeat procedi contra accusatorem absentem per contumaciam, nam Glossa, et Doctores vario modo in hoc loquuntur, prout videre poteris per Speculat. tit. *de accusatione,* §. 5. *tractandum est,* et per Gloss. Bart. et Doctor. in l. *inter accusatorem,* D. *de public. judic.* et in l. *qui crimen, C. qui accus. non poss.*

(3) *Pena de pecho.* Ista lex videtur intelligere l. *qui crimen, C. de his qui accus. non poss.* de qua habet ortum, quòd illa punitio extra ordinem, de qua ibi, procedat propter contumaciam accusatoris non comparentis in termino primo præfixo, in quo tam accusatus, quàm accusator debebant comparere; pœna verò Turpilliani, et aliæ procedant, quando monitus iterum, in secundo citationis termino non comparuit ad prosequendum accusationem; Glossa tamen et Doctores intelligunt dictam l. quòd pœna extraordinaria concurrat eodem tempore cum aliis; vide per Salicet. in dict. l. *qui crimen,* et tene mente istam legem Partitarum volentem, quòd pœna extra ordinem non concurrat cum pœna Turpilliani, ne pro eodem delicto duplex pœna infligatur, ut tradebat Speculat. tit. *de accusat.* §. 5. *tractandum,* col. 2. quod tamen limitari posset, nisi aliqua qualitas aggravaret contumaciam, ut utraque pœna concurrat, ut declarat Salicet. in dict. l. *qui crimen,* col. 3. vers. *ego credo.*

(4) *De cabo.* Nota ergo, accusatorem citandum priusquam reus absolvatur, et si accusator fuerit contumax in non comparendo in termino præfixo accusato, ut hìc, et in dict. l. *qui crimen,* et 5. quæst. fin. cap. *Epiphanium,* Speculat. ubi suprà, in princ. et in cap. *licèt,* ubi Abb. eod. tit. vide Bald. in l. *si accusatoribus,* 4. notab. *C.* eod.

(5) *Plazo.* Sufficit ergò unica citatio, cujus contrarium communiter Glossa, et Doctores dicunt in dict. l. *inter accusatorem,* et in dict. l. *qui crimen,* et cùm hìc non exprimat, quod intervallum, seu terminum debeat habere ista citatio, videtur, quòd hoc relinquatur arbitrio judicis : et sic erunt sublatæ opiniones diversæ, quæ in hoc erant; nam aliqui dicebant, quòd unius diei, alii quòd trium dierum, alii quòd triginta, et requirebant plura edicta seu plures citationes, ut videbis in locis suprà allegatis; debet tamen talis unica citatio esse peremptoria, cum assignatione dierum pro quolibet intervallo ex tribus, ut moris est, et ita ista lex reducetur ad concordiam cum juribus antiquis, et dictis Glossæ, et Doctorum.

(6) *Excusar.* Concordat cum dict. l. *inter accusatorem.*

(7) *Por quito.* Ab instantia judicii intellige, ut statim videtur subjicere, et declarat Abb. in cap. *licèt,* super gloss. 1. *de accusat.* et imponetur accusatori silentium, ut ibidem habetur in dict. cap. *licèt,* et infrà ista lege.

(8) *Despensas.* Concordat cum dict. l. *qui crimen,* et vide ibi notabiliter per Salic.

de aquella acusacion, et dende adelante nunca debe seer oido sobre aquel acusamiento : et aun demas desto debe pechar á la cámara del rey cinco libras de oro (9), et seer dado por enfamado (10) para siempre, porque non siguió la acusacion que habie comenzada, et la desamparó sin otorgamiento del judgador.

LEY XVIII.

Cómo pueden facer recabdar al acusado si se fuere á otra tierra.

Yéndose del lugar algunt home despues que fuese acusado, sin licencia del judgador quel pòdrie apremiar en alguna de las maneras (1) que dixiemos en las leyes ante desta, ó si fuese rebelle (2) et non quisiese venir á responder á la acusacion al plazo quel fue puesto, ó si viniese responder al plazo, et

(9) *De oro.* Hæc est pœna Turpilliani, l. 3. in fin. D. *de prævaric.* quæ habet locum, non solùm quando quis desistit expressè et manifestè, ut in l. 1. §. *si quis autem*, D. *ad Turpill.* sed etiam quando sibi statuitur terminus ad prosequendum accusationem, et non prosequitur, videtur enim tacitè desistere, et punitur ista pœna, l. *si ea*, C. *de his qui accus. non poss.* et hìc, quia suprà dixit, quòd fuit citatus accusator ad prosequendum. Si verò citatio non fieret ad prosequendum, sed ut veniat ad causam agendam, et non venit, tunc punitur pœna Turpilliani, sed extra ordinem arbitrio judicantis, et reficit sumptus, ut in dict. l. *qui crimen*, ita distinguit Bart. in dict. §. *si quis autem*, et Angel. in dict. l. *qui crimen.* Ego tamen non benè percipio, quid intersit inter citationem ad causam agendam, vel prosequendam, videtur enim imponi lex verbis, et non rebus, contra l. 1. C. *communia de legat.* unde utroque casu crederem esse idem, et procedere hujus legis dispositionem. Angel. tamen motus fuit ex dict. l. *qui crimen*, ubi ponitur, citationem factam fuisse ad causam agendam : Bartol. tamen in dict. §. *si quis autem*, non posuit istud ad causam agendam, sed dicit, quòd fuit citatus, et non venit; unde dictum ejus debet intelligi, quando accusator fuit citatus, ut veniret ad judicium, non dicto, ut veniret ad prosequendum vel agendum causam, et isto casu posset salvari ejus dictum; et sic quòd refert, an citetur ad certum articulum, seu simpliciter, an verò citetur ad prosecutionem accusationis, seu ad agendum causam accusationis : tu cùm habueris majus otium, latiùs considera : vides etiam hìc, quòd desistens ab accusatione ante litem contestatam incidit in Turpillianum, et nil mirum, quia reus jam fuerat citatus, vide per Bartol. in l. *quæsitum*, D. *ad Turpill.* per Angelum Aret. in tractat. *malefic.* in parte *necnon ad querelam*, 19. col. per Abb. in dict. cap. *licèt, de accusat.*

(10) *Enfamado.* Adde l. 2. C. *ad Turpill.*

LEX XVIII.

Post accusationem sine licentia judicis fugiens accusatus, nec volens usque ad finem prosequi litem, potest ubicumque infra Regis dominium capi, et ad locum accusationis deduci suo accusatori responsurus, et de jure completurus. Hoc dicit.

(1) *Maneras.* Ex hoc verbo nota, quòd non solùm debet fieri remissio delinquentis ad judicem loci, ubi deliquit, sed etiam ad judicem domicilii, vel prorogatæ jurisdictionis, juxta ea, quæ habentur in l. 15. suprà eod. et tene mente, quia ll. juris communis in hoc de remissione disponentes, ut est l. *si cui*, §. *cum sacrilegium*, D. *de accusat.* et cap. *si vero quis comprehensorum*, in authent. *ut nulli judicum*, loquuntur de remissione ad locum delicti; et hoc nota, quia Bald. in l. *executorem*, col. 7. C. *de execut. rei jud.* simpliciter dicit, quòd licèt delinquens tria sortitur tribunalia, locum scilicèt delicti, et locum domicilii, et locum originis; non tamen potest judex originis, vel domicilii petere, quòd sibi remittatur malefactor, licèt judex delicti sit; et est ratio differentiæ secundum eum, quia illam jurisdictionem offendit, ubi deliquit, reliquæ non procedunt ratione offensæ, sed quia solùm interest eorum purgare territorium suum à malis hominibus, l. *congruit*, D. *de offic. Præsid.* lex ista Partitarum vult contra, et apertius l. 1. tit. 29. ead. *Partit.* ideo tene mente.

(2) *Rebelle.* Ex isto verbo cum sequentibus, et ex textu in dict. cap. *si quis vero comprehensorum*, colligitur, quòd quis non potest capi, nisi primo citetur; quod Angelus reputat notandum ibidem, et limitat, nisi inveniatur in flagranti crimine, et tunc, ut ad judicem ducatur, l. *capite quinto*, D. *ad leg. Jul. de adult.* l. *interdum fur*, §. *qui furem*, D. *de furt.* et authent. *ut judices sine quoquo suffrag.* cap. *necessitatem.* Tu etiam limita, quando crimen sit tale, cujus pœna sit corporis afflictiva, ubi timetur, ne verbali citatione præcedente conscius criminis fugam arriperet, quia tunc judices informatione prius à testibus habita, sine aliqua citatione verbali mittunt ad capiendum reum, quæ practica probatur in l. 2. C. *de exhib. reis*, ubi per Salic. et per eumdem in l. *absentem*, col. 2. quæst. 3. C. *de accusat.* tradit etiam Angelus Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *judex commisit, quòd Cajus prædictus, et alii inquisiti citarentur :* et tu adde l. 1. tit. 29. infrà ead. *Part.*

despues que hobiese respondido se fuese (3) que non viniese el pleyto seguir fasta que fuese acabado; mandamos que en qualquier lugar de nuestro señorio (4) do lo fallaren despues á este atal que asi andudiere fuyendo, quel puedan recabdar (5) et aducirlo (6) delante del judgador do fue acusado ó ante quien comenzó el pleyto, para facer derecho antél á los quel acusaron.

(3) *Se fuese.* Nota recedentem à judicio sine judicis licentia, ita esse contumacem, ac si non veniret, adde cap. 1. 8. quæst. 5. et quod habetur in cap. 1. *de judic.* et vide, quæ notat Abb. in cap. *consuluit, de offic. deleg.* et per Bart. et Jas. in l. *qui ante calendas*, D. *de verbor. oblig.* Bald. in l. *nam ita Divus*, in fin. D. *de adopt.* dicit, quòd omnis citatus à judice legitimè comparens, est monitus à judice, ne recedat illicentiatus, l. *quæsitum*, D. *de re judic.* et per Joan. Andr. in cap. *si postquam, de elect.* lib. 6. in novella. Secùs dicit, si non fuit legitimè citatus, quia si non tenet expressa citatio, neque tenebit tacita de non recedendo monitio; vide etiam per Joann. de Plat. in l. *si quis Decurio, C. de Decurion.* lib. 10. et in l. 8. tit. 7. 3. *Part.*

(4) *Señorio.* Hoc dicit, quia istæ remissiones delinquentium locum habent in judicibus, qui subsunt uni superiori, non in aliis, qui non subsunt, Bald. in l. 1. *C. ubi de crimin. agi oport.* et fuit secundum eum ista opinio Odofred. quæ approbata est de consuetudine, et idem dicit Bald. in l. *Præses provinciæ*, la 2. in fin. D. *de offic. Præsid.* quòd istis remissionibus hodie non utimur, nisi in terris, quæ sunt sub uno Principe generali, non autem in terris, quæ non subalternantur regimini alicujus; et quòd ita se habet generalis consuetudo, quæ servanda est: idem dicit Bald. in l. *executorem*, col. 8. *C. de execut. rei jud.* quòd istæ remissiones non fiunt de consuetudine, nisi de locis, quæ sunt de eodem dominio, et in eodem regno, vel præsidatu; sed de jure communi secundum eum in toto orbe fieri debent, quia unus est dominus temporalis, scilicèt Cæsar.

(5) *Recabdar.* Innuit ista lex quòd ista captura realis fieri possit per judicem domicilii, vel delicti, vel ubi aliàs cognoscitur justè de accusatione, licèt delinquens reperiatur in alio territorio regni; sicut enim potest citari verbaliter, ut in l. 5. tit. 2. lib. 3. *Ordinam. Regal.* sic et realiter capiendo, ut hìc: sed quidquid in hoc sit de jure in citatione verbali, ut tradit Oldral. consil. 88. incipit, *tertiò quæritur*, et Bartol. in l. 1. §. 1. D. *de requir. reis*, et in Extravag. *ad reprimendum*, in gloss. super parte *et per dictum*, col. 2. et in authen. *de hæred. et Falcid.* §. *hinc nobis*, col. 2. Bald. *in addition. ad Specul.* tit. *de comp. jud. ad.* in citatione tamen reali reperitur expressè cautum, quòd non fiat in alio territorio, capiendo personam, ut in dict. authent. *ut nulli judicum*, cap. *si quis verò comprehensorum*, et in authentica ab illa sumpta, *C. ad leg. Jul. de adult.* authent. *si verò criminis*, unde intelligendа est ista lex, quòd talis captura non fiat manu judicis de crimine cognoscentis, sed ad litteras ejus fiat per judicem loci, ubi reus latitat vel degit: quinimò ex ista littera potest dici, probari hìc, quod in defensionem Glossæ in dict. l. *si cui*, §. *cum sacrilegium*, D. *de accusat.* inducit Salicetus in dict. authent. *si verò criminis*, quòd sine aliquibus litteris judicis de crimine cognoscentis possit judex loci, ubi degit, si velit, et debet hoc velle, ex urbanitate remittere reum captum ad judicem loci, ubi deliquit, et sic quòd præcedentibus dictis litteris tenetur ex necessitate, non præcedentibus ex urbanitate: verbum ergò hoc *puedan*, quando non procedunt tales litteræ, stabit propriè, juxta l. *non quidquid*, D. *de judic.* si verò procedant tales litteræ, tale verbum est supplendum, *possint* scilicèt, et *debent de necessitate*, ut in dict. authent. et nil mirum, si tali casu verbum *potest* importet necessitatem, cùm lex tendat ad punitionem delictorum, et purgandum provinciam malis hominibus, quo casu verbum *potest* importat necessitatem, ut tradunt Bald. et Imol. in l. *Gallus*, in princip. D. *de liber. et posthum.* Angelus Aret. in tract. *malefic.* in parte *hæc est quædam inquisitio*, col. penult. versic. *quid si statuto*, et hoc apertè deciditur in l. 1. tit. 29. ead. *Partit.* quam vide.

(6) *Aducirlo.* Vide quæ plenius dicam in l. 1. tit. 29. ead. *Partit.*

LEY XIX.

Cómo debe el acusador levar adelante la acusacion que fizo, ó cómo la puede desamparar.

Ciertos et señalados (1) casos son en que el acusador non puede desamparar nin quitar la acusacion (2) que hobiese fecha, ma-

LEX XIX.

Accusator volens ab accusatione desistere, potest cum licentia judicis per abolitionem desistere intra triginta dies, nisi casibus in hac lege exceptis. Hoc dicit.

(1) *Señalados.* Ortum habet à l. 2. et à l. *fallaciter, C. de abolition.* et vide Angelum Aret. in tract. *malefic.* in parte *necnon ad querelam*, col. 19. cum sequent.

(2) *La acusacion.* Etiamsi suam, vel suorum persequatur injuriam accusando cognatos, cùm lex ista generaliter loquatur; faciliùs tamen debet judex admittere abolitionem inter cognatos, quàm inter extraneos, ut in l. 2. et ibi Bald. *C. de abolition.* et dicit Azo eod. tit. in summ. quòd licèt aliàs semper sit illicitum propter pecuniam ab

guer el juez le otorgase (3) poderio de desampararla. El primero es quando el judgador sabe ciertamente que el acusador se movió maliciosamente á facer la acusacion, et que non era verdat aquello sobre que la fizo. El segundo es quando el acusado es ya metido en cárcel ó en otra prision, ó ha recebido algunt tormento ó deshonra; ca entonce non podrie el acusador desamparar la acusacion sin otorgamiento del acusado. Pero si deshonra alguna non hobiese recebida, bien puede desamparar la acusacion el que la fizo con otorgamiento del juez fasta treinta dias (4), fueras ende si los testigos que aduxiese para probar el fecho fuesen tormentados (5) para saber la verdat dellos; ca estonce non lo podrie facer, maguer el acusado et el juez lo otorgasen. El tercero es (6) si la acusacion fuese fecha contra alguno sobre traycion que tanxiese al rey ó al regno. El quarto es quando la acusacion es fecha contra algunt caballero que fuese puesto por mandado del rey por guarda en frontera, ó en algunt castiello, ó en camino ó en otro lugar, et se tirase dende sin su mandado desamparándolo. El quinto es si la acusacion es fecha sobre alguna falsedat (7). El sexto es si fuese fecha sobre haber que fuese furtado ó robado al rey ó á algunt lugar religioso ó santo; ca en qualquier destos casos tenudo es el acusador de seguir et de probar la acusacion que fizo: et si la desamparare, debe recebir la pena que debie haber el acusado (8) sil probasen el yerro de que le acusaban. Mas en todos los otros yerros de que fuese fecha acusacion antel juez, puédela desamparar el que la fizo

accusatione desistere, ut in l. *ab accusatione*, D. *ad Turpill.* et C. eod. l. *si fœmina*, tamen cùm accusat cognatos, vel accusat prosequendo suam vel suorum injuriam, licèt per pecuniam desistat, sibi permittitur, dummodò non accusaverit per fallaciam; quia quantò facilius admittitur prosequendo suam vel suorum injuriam, tantò magis est venia dignus; et idem cùm accusat cognatos ob retinendum amorem propinquorum, hoc etiam concedatur; et idem voluit Glossa in dict. l. 2. Baldus tamen ibi limitat, et intelligit de criminibus, in quibus licitum est transigere, vel pacisci, tunc enim tenet pax et concordia reddita per pecuniam, quia redditur de propria injuria, non aliena. Angelus etiam ibi dicit, declarando illam l. 2. quòd licèt accusans de crimine, prosequendo suam vel suorum injuriam, non possit petere abolitionem accusationis, nisi prosiluerit ad eam per errorem, aut temeritatem, vel calorem iracundiæ, tamen si in accusatione deduxerat aliquem de prole suæ agnationis vel cognationis, tunc etiam non concurrente aliqua dictarum causarum potest impetrare abolitionem; intelligendo tamen secundum eum, quando neque per pecuniam impetravit, nec in evidenti erat calumnia, et etiam quòd accusatus consentiebat, vel saltim nullum damnum passus erat, neque aliquam sustinuerat injuriam; et sic vult Angelus, quòd neque liceat data pecunia hoc casu; sed tu tene dictum Glossæ, et Azonis. Neque videtur vera limitatio et restrictio Baldi, ut procedat in criminibus, in quibus licitum est transigere, nam secundum Azonem, ubi suprà, posse, vel non posse transigi, respectu accusati dicitur, non respectu accusatoris, in quo semper est illicitum propter pecuniam desistere; nisi in duobus casibus, scilicèt, cùm accusaverit cognatos suos, vel accusaverit prosequendo suam vel suorum injuriam.

(3) *Otorgase.* Debet enim præstari abolitio cum causæ cognitione, ut in dict. l. *fallaciter*, et l. 1. §. *abolitio*, D. *ad Turpill.* in qua causæ cognitione debent versari, quæ sequuntur, et aliàs non tenet, et adde Gloss. in cap. 1. *de collus. deleg.*

(4) *Treinta dias.* Qui currunt à die litis contestatæ, ut probatur in dict. l. *fallaciter*, quia ante litem contestatam, ut tradit ibi Baldus, reus non traditur custodiendus, ut in l. 1. circa finem, C. *de exhib. reis*, intelligendo de custodia, quæ fit in processu et ordinario judicio, non de illa, quæ fieret ex officio. Et quid si accusator velit desistere ante litem contestatam, vide per Bart. in l. *quæsitum*, D. *ad Turpill.* et quæ dixi suprà eod. l. 17, et per Bald. in l. 1. col. 8. vers. *sed quid si accusator*, C. *qui accusar. non poss.* et nota, quòd si processus esset publicatus, tunc non haberet locum abolitio, sed omninò debet venire ad diffinitivam, per rationem l. *de qua re*, D. *de re judic.* secundum Bald. in dict. l. *fallaciter*.

(5) *Tormentados.* Non ergò sufficeret, si testes essent sine tortura examinati ad excludendam abolitionem, ut et notat Bald. in dict. l. *fallaciter*: exigitur ergò, quòd sint torti, ut hìc, et ibi; et tunc in eorum injuriam et præjudicium non tenet concordia partium: eis tamen consentientibus, an possit fieri? Et videtur, quòd non, ex quo lex jubet procedi per judicem in examinatione et punitione criminis, ut in dict. l. *fallaciter*: contrarium tamen vult Angelus Aret. in tractat. *malefic.* in parte *necnon ad querelam*, col. 23.

(6) *El tercero es.* Vide istos casus in dict. l. *fallaciter*, cum glossa ibi.

(7) *Falsedat.* Adde l. penult. D. *ad Turpill.* et Glos. in dict. l. *fallaciter*.

(8) *El acusado.* Non ergò tunc habet locum pœna Turpilliani, ex quo sunt crimina, in quibus non conceditur abolitio, sed pœna talionis, ut in l. fin. C. eod.

fasta treinta dias con otorgamiento del judgador sin pena : et el juez lo debe otorgar quando entendiere que el acusador non la desampara engañosamente, mas porque dice que la fizo por yerro. Et si de otra guisa la desamparase, debe haber el acusador la pena que dixiemos en la tercera ley (9) ante desta, fueras ende si fuese de aquellas personas que dixiemos en las leyes deste título (10) que non deben haber pena, maguer non prueben lo que dicen en sus acusaciones.

LEY XX.

Cómo non cae en peña aquel que acusa al que falsase la moneda del rey, maguer non lo probase.

Acusando un home á otro diciendo que habie falsada la moneda del rey, maguer non lo pudiese probar (1), decimos que non debe recebir pena por ende. Et esto mandamos porque los homes por miedo de pena non dexen de acusar tal yerro como este, ca es cosa de que podrie nascer daño á todos; et por ende tenemos por bien que cada uno del pueblo (2) pueda acusar á tales falsarios sin miedo de pena, porque non puedan seer encubiertos en ningunt lugar.

LEY XXI.

Cómo aquel que face acusacion de los que hobiesen muerto á aquel que lo estableció por heredero, non cae en pena, maguer non pueda probar la acusacion que fizo.

Quejándose alguno diciendo que fulan home (1) le diere á comer ó á beber yerbas, ó le diera feridas de que murió, quier diga esto en su testamento ó dotra manera paladinamente ante testigos, si aquel que es establecido por heredero deste que face tal querella, quisiere acusar á aquel que el finado nombró que se trabajara de su muerte, poderlo hie facer maguer fuese extraño : et si por aventura non pudiese probar la muerte, nol deben por ende dar pena ninguna. Mas si el facedor del testamento non nombrase á aquel que se trabajara de su muerte, estonce si el heredero non fuese pariente (2) del finado, et quisiese acusar á alguno de muerte del quel ficiera su heredero, poderlo hie facer ; mas si lo non pudiese probar, caerie en la pena en que caerie el acusado sil fuese probada la muerte sobre que lo acusó.

(9) *Tercera ley.* Scilicèt, in quinque libris auri, et infamia : et si cum desistentia sine abolitione concurreret etiam calumnia in accusante, videtur etiam puniendus, ut calumniator, l. 1. in princ. et in §. fin. D. *ad Turpill.*

(10) *En las leyes deste título.* Vide in l. 1. et ibi dixi, et in l. 6. et l. proxima, cum sequentibus duabus, et l. 26.

LEX XX.

Accusator de falsa moneta non probans, non punitur. Hoc dicit.

(1) *Non lo pudiese probar.* Et sic à præsumpta calumnia excusatur, eo quòd non probat, non ab evidenti, ut suprà eod. in l. 6. et l. 2. *C. de his, qui accus. non poss.* et tenet Alber. *C. de falsa moneta,* in l. 1. de qua ista sumpta est; ubi enim constat de calumnia, nullus color calumniantem excusat, unde neque fama, neque semiplena probatio, neque præsumptio, quia omnia hæc veritati succumbunt, l. fin. *C. si pignor. convent.* et l. fin. *de probat.* Angel. in l. *fallaciter, C. de calum.* per textum ibi.

(2) *Del pueblo.* Adde l. penult. *C. de fals. monet.*

LEX XXI.

Si testator in testamento, vel extra, dixit aliquem eum occidisse; et hæres etiam extraneus accuset nominatum per testatorem, licèt non probet, excusatur à præsumpta calumnia : sed si extraneus hæres accusat non nominatum ab occiso, et non probat, punitur similitudine supplicii. Hoc dicit.

(1) *Fulan home.* Concordat cum l. *mater, C. de calum.* et l. *qui cum major,* §. fin. D. *de bon. libertor.* et tene mente istam legem Partitarum, quæ optimè declarat dictas LL. juris communis.

(2) *Pariente.* Cognatus ergò excusabitur : et nota benè, quia strictiùs loquebantur dictæ ll. juris communis, ut habetur in dict. l. *mater,* et l. *calumniæ, C. de calumniator.* et dict. l. *qui cum major,* §. fin. loquens de matre, vel patre, vel filio : et sic Azo in dict. l. *mater,* et Glossa in l. *athletas,* §. *calumniator,* D. *de his qui not. infam.* dicebant, hoc esse propter nimiam personarum propinquitatem; sed cùm sit gratia exempli dictum, idem erit in aliis cognatis, moventibus se ad accusandum ex nimia consanguinitate, seu propinquitate : et semper intellige, quòd in casibus, in quibus excusantur, intelligitur à præsumpta, non ab evidenti calumnia, ut dixi suprà l. proxima.

LEY XXII.

Cómo aquel que es acusado puede facer avenencia con su contendor sobre pleyto de la acusacion.

Acaesce á las vegadas que algunos homes son acusados (1) de tales yerros (2), que si les fuesen probados, que recibirien (3) pena por ellos en los cuerpos de muerte ó de perdimiento de miembro (4): et por miedo que han de la pena trabájanse de facer avenencia (5) con sus adversarios (6), pechándoles algo (7) porque non anden mas adelante por el pleyto. Et porque guisada cosa es et derecha que

LEX XXII.

Potest accusatus ante sententiam de crimine mortis, aut membri mutilatione, transigere; quia licitum est cuicumque proprium sanguinem redimere, et per hoc liberatur à pœna corporali, nisi sit adulterium, licèt possit vir absque pecunia parcere. In cæteris autem criminibus transigens habetur pro confesso, et punitur de maleficio, nisi sit de falsitate accusatus, qui non damnatur, nisi aliàs probetur : sed si accusatus sic transigens probet se insontem fuisse, vel fecisse ad vexationem redimendam, non habetur pro confesso, imò ei petenti intra annum, restituet accusator, quod recepit, quadruplicatum, posteà verò simplum: et licèt reus possit transigere, accusator tamen punitur, ut suprà cod. tit. l. 17. Hoc dicit.

(1) *Acusados.* An ergò requiratur, ut dispositio hujus legis habeat locum (quatenùs disponit, quòd per transactionem super crimine ingerente pœnam sanguinis liberetur accusatus à pœna corporali, prout latiùs infrà dicetur) ut de facto quis jam sit accusatus, vel sufficeret timor accusationis faciendæ? Videtur, quòd sufficiat talis timor, ex his, quæ habentur et notantur in l. 2. *C. de transact.* ubi timor futuræ litis idem operatur, quod ipsa lis, si de præsenti esset; est enim in potentia propinqua, et habetur perinde ac si jam esset, ut tradunt ibi Decius, et Jas. qui hoc comprobant per aliqua, quæ ibi tradunt, quos vide; et quia militat eadem ratio, ut quis possit sanguinem suum redimere, et paria sunt, aliquid timeri de præsenti, vel verisimiliter in futurum, ut notat Abb. in notab. quæst. in cap. *pervenit, de arbitr.* vers. *et ex hoc*, et Gloss. 2. notab. et idem videtur dicendum, si procederet judex per viam inquisitionis, quia talis inquisitio succedit in locum accusationis, et sapit ejus naturam, ut tradit Bart. in l. *infamem*, D. *de public. judic.* Bald. in l. *reos*, in fin. *C. de accusat.* et judex inquirens tenet locum partis, Bald. in l. *parentis, C. de testibus.*

(2) *Yerros.* Ex hoc verbo cum sequentibus patet, dispositionem hujus legis permittentis transactionem in criminibus ingerentibus pœnam sanguinis, procedere, sive crimen sit publicum, sive privatum, ex quo talis pœna veniat imponenda; sunt enim privata crimina, quæ sanguinis pœnam ingerunt, ut in l. fin. D. *de privat. delict.* l. *injuriarum*, D. *de injur.* et *Institut.* eod. §. in summa, vel si per statutum pro furto imponeretur pœna mortis, vel mutilationis membri; attenditur namque qualitas pœnæ, non titulus criminis, l. *quod ad statum*, D. *de pœnis.*

(3) *Que recibirien.* Quid si accusator accusavit de crimine, quod de sui natura non ingerit pœnam sanguinis, petit tamen in accusatione imponi pœnam sanguinis, an tunc erit licita transactio? Alberic. in l. *transigere, C. de transact.* de qua lex ista sumpta est, colum. 3. vers. *item quæritur*, tenet quòd sic, post Oldraldum, et sic quòd magis inspiciatur, quod petitur, quàm quod debetur, l. *cùm quædam puella*, §. fin. D. *de jur. omn. jud.* l. *quod in libellum, C. de fid. et jure hast. fiscal.* lib. 10. justè enim timet accusatus, cùm judices quandoque pœnas excedunt, cùm multis grassantibus opus sit exemplo, l. *aut facta*, §. penult. D. *de pœnis*, et aliquando etiam de facto tantùm et sine justa causa per imperitiam vel sævitiam: mihi tamen videtur dicendum, tunc hoc procedere, quando verisimiliter ex justa causa judex posset infligere pœnam mortis vel truncationis membri, non si de facto posset, facit l. *ampliorem*, in fine, *C. de appellat.* et quia aliàs esset in voluntate accusatoris, quòd transactio liceret, necne, quod esset absurdum; debet ergò inspici, quod jus disponit, pœnam sanguinis vel aliam imponendo, non quod accusator in libello petat: et si de jure communi esset pœna sanguinis, et per statutum esset pecuniaria, tunc non licebit transigere, quia magis ex pœnæ impositione à statuto præfixæ, quàm ex criminis natura dijudicari debet crimen, secundum Gandin. in tract. *maleficior.* sub rubric. *de transact. super malefic.* vers. *quærit Guido de Suza*, Alberic. et cæteri Doctores communiter in dict. l. *transigere*, et satis probatur hìc, cum dicit, *recibirien;* si enim recipere non possent, non teneret transactio.

(4) *De miembro.* Approbatur opinio Cyni, et aliorum, qui in dict. l. *transigere*, tenuerunt licitam esse transactionem, non solùm ubi imponitur pœna mortis, ut in l. 1. D. *de bon. eorum, qui mortem sibi consciv.* sed etiam quando pœna mutilationis membri; et idem tenet Anton. in cap. 1. *de collus. deteg.* nec obstare dicunt aliqua jura Fororum, quæ in contrarium possent allegari, dum ponunt, quæ sunt crimina capitalia, quia respondent, quòd olim ista pœna abscissionis membri non imponebatur, eo quia nolebant homines inutiles esse, aptos ad comedendum, et non ad operandum: non ergò procedet hoc in instigatione fustium: licèt Salicet. in dict. l. *transigere*, 8. oppos. idem esse voluerit, Baldus tamen ibi tenuit

todo home puede redemir su sangre (8), tenemos por bien (9) que si la avenencia fuere

contrarium, et dictum Baldi videtur verius per istam legem, quæ tamen et potest induci pro opinione Saliceti, cùm dicit inferius, *pero si la acusacion fuese fecha sobre yerro, etc.* ibi : *mas pena de pecho ó de desterramiento;* et cùm in hoc sit varietas opinionum, cùm casus acciderit, fortè amplectenda esset mitior, maximè cùm et Alexander inclinet in opinionem Saliceti. Nec etiam procedet, ubi imponeretur pœna perpetui carceris, secundum Anton. in dict. cap. 1. *de coll. deteg.* licèt Abb. ibi voluit contrarium, neque ubi imponeretur pœna damnationis in metallum, prout vult glossa 2. in dict. l. *transigere,* quæ communiter approbatur. In casu tamen; quo clericus veniret tradendus curiæ sæculari, licitum erit transigere, cùm hìc pœna mortis veniat inserenda, secundum Anton. in dict. cap. 1. ubi et Joan. de Anania col. 9.

(5) *Avenencia.* Cùm statim dicit, *pechándoles algo,* videtur ista lex velle, quòd non procedat hoc in pacto gratuito, et videtur sequi opinionem illorum, quos refert glossa magna ad fin. in dict. l. *transigere :* communiter tamen ibi Glossa et Doctores intelligunt illam legem, tam de transactione, quàm de pacto gratuito, ut licita sit conventio, quando crimen ingerit pœnam sanguinis, et sive crimen sit liquidum, sive non liquidum, ut in specie tradunt Bald. et Salic. ibi in princ. Et an transactio facta super vulneribus extendatur ad mortem; Gandinus in dict. suo tractat. et rubric. *de transact. et pactis in malefic.* colum. 5. vers. *item subjicio aliam, et dubitabilem quæstionem,* movet istam quæstionem, et tandem dicit, quòd secundum opinionem Guido. de Suza, et communiter aliorum Doctorum, pactio vel transactio super vulneribus mortiferis non noceat in accusatione de morte; et ibi respondet ad l. *huic scripturæ,* et l. *ait,* D. *ad leg. Aquil.* unde ad cautelam, pacem dicit esse faciendam de vulneribus et de morte, si subsequeretur, vel de omni, et toto eo, quod subsequi posset; vide ibi latè per eum : cùm opinione etiam Guido. transit Alberic. in dict. l. *transigere,* colum. 3. vers. *et primò quæritur :* videas etiam per Angelum Aret. in tract. *malefic.* in parte *comparent inquisiti in termino defensionis,* ubi hoc limitat et intelligit.

(6) *Con sus adversarios.* Intelligendum videtur de offenso, vel ejus hærede, ad quem vindicta principaliter pertinet pro hoc, l. *sepulchri,* D. *de sepulc. violat.* debet enim esse in consideratione, quòd is, ad quem spectat dolor, transigat super eo; si enim esset quidam extraneus, non videtur, quòd ista procederent, saltim ad præcludendam viam aliis, ut in l. *si cui,* § *iisdem,* D. *de accusat.* ut latiùs tangam infrà in glos. super parte *en el cuerpo del acusado :* unde si interfectus plures hæredes reliquit, videtur, quòd in transactione facienda requiratur omnium consensus, ut tradit Gandin. ubi suprà, col. 9. vers. *pone, statuto caveri.* Albericus in dict. l. *transigere,* col. 5. allegans l. *si pluribus,* D. *de legat.* 2. omnes enim hæredes in solidum sunt offensi; non igitur sufficiet pax ab uno facta, secundum Doctor. in l. 2. *C. de libert. et eor. liber.* Angelus Aret. in tractat. *malefic.* in parte *comparent dicti inquisiti,* colum. 1. quem videas, col. 2. qui se resolvit cum dictis Angeli in l. 4. §. *Cato,* D. *de verb. oblig.* quòd aut statutum requirens pacem ab hæredibus totaliter pœnam remittit, et tunc omnium hæredum consensus requiritur, l. *per fundum,* D. *de servit. rust. prædior.* si verò statuto propter pacem minoretur pœna, tunc sufficiat habere pacem à majori parte hæredum, prout voluit Bart. in dict. §. *Cato,* cum tribus limitationibus, quas videas ibi per eum, qui adducit alia notabilia in ista materia, et adde Bald. in l. *cum inter, C. de fideicom. libert.* et in cap. 1. §. *et quia,* colum. penult. *de his, quæ feud. dare poss.* Et an sufficiat habere pacem à filio instituto in re certa, ut per hoc dicatur haberi ab hæredibus? Bald. quòd sic, in cap. 1. in princ. col. fin. *de succes. feud.* et omnia hæc sunt satis necessaria ad istam legem, si intelligatur, ut dixi, quòd respectu pœnæ corporalis omnibus aliis via præcludatur.

(7) *Pechándoles algo.* Apertè vides, quòd loquitur de transactione, non de pacto gratuito, ut dixi superiùs in gloss. super parte *avenencia,* et nimirùm si vis fiat in hoc ad ea, quæ inferiùs sequuntur et dicentur, cùm id, quod solvitur ex causa transactionis, sit pars pœnæ maleficii; quod cessat in pacto gratuito, nam videmus, quòd ille, qui transigit, non videtur donare, neque donare intelligitur; et tamen secùs est, quando gratis paciscitur, l. *Præses, C. de transact.* l. 3. et ibi in specie notat Bald. in 6. notab. *C. de repud. hæred.* allegans Azon. in summa, *Institut. de donat.* et Gloss. in l. *si quis ob,* D. *de regul. jur.* et subdit ibi notabile verbum, quòd si transactio esset fraudulenta vel simulata, quòd tunc censetur esse donatio, sicut et pactum, l. 1. vers. *at si transegit,* D. *si quid in fraud. patron.* unde si id, quod daretur ex causa transactionis, esset ita modicum, quòd nullatenus proportionaretur satisfactioni injuriæ, sed potius videatur fieri, ut sonet transactio, et non pactum gratuitum, non haberet locum dispositio hujus legis, cùm subdit de levamine pœnæ corporalis propter transactionem, ut latius statim dicam : benè tamen fatendum fortè esset, quòd etiam in pacto gratuito judex, qui post per inquisitionem procedit, propitior deberet esse in pœna imponenda, ut est textus notabilis, et ibi Angelus notat in l. *si adulterium cum incestu,* §. *incestum,* ibi : *et facilius, si nemo reum postulaverit,* D. *de adulter.*

(8) *Redemir su sangre.* Adde l. fin. D. *de prævaricat.* et l. 1. D. *de bonis eorum, qui mort. sibi conscib.* et dict. l. *transigere,* §. *in omnibus,* sub cap. fin. 2. quæst. 3. glossa notabilis in cap. *inter*

fecha ante que la sentencia sea dada (10) sobre tal yerro como este, que vala quanto es para non recebir pena por ende en el cuerpo el acusado (11), fueras ende si el yerro fuese

cætera, 22. quæst. 4. in gloss. fin. et l. fin. tit. penult. 5. *Part.*

(9) *Tenemos por bien.* Ex isto verbo colligitur, quòd jus novum statuatur hìc, non enim conditor istarum ll. talibus verbis solet uti cùm juxta antiqua jura disponit, et istud verbum idem importat, quod *volumus;* quod verbum à legislatore positum novam ostendit dispositionem, ut dicit glossa notabilis in Clement. unic. *de offic. vicar.* et in Clement. unic. *de rerum permutat.* Abb. in cap. *ex ratione, de appellat.* ultim. notab. imò et dictum verbum *tenemos por bien,* latiùs indicat, quòd disponatur de novo, quàm verbum *volumus;* sonare enim videtur idem, ac si diceret *indulgemus,* quod verbum jus novum inducit, ut in Clement. fin. et ibi glossa fin. et Cardin. *de celebr. Missar.* sic etiam habemus de verbo *decernimus,* quòd inducat jus novum, ut notat Gloss. in Clement. *per litteras, de præbend.* et in Clement. 2. *de regular.* in verbo *deinceps,* et in Clement. *generalem, de ætate, et qualitate,* cum aliis similibus.

(10) *Ante que la sentencia sea dada.* Intelligerem de sententia non suspensa vel rescissa appellatione, l. 1. §. fin. D. *ad Turpil.* seu quæ jam transierat in rem judicatam, et ideò hoc dicit, quia super re judicata frustra transigeretur, l. *si causa cognita, C. de transact.* l. *post rem judicatam,* D. *de re judic.*

(11) *En el cuerpo el acusado.* Pro declaratione istius legis repetenda sunt hìc aliqua ex dictis Glossæ et Doctor. in dict. l. *transigere.*

Quem scilicèt effectum operetur transactio facta super crimine ingerente pœnam sanguinis; et Doctores, signanter Alexand. et Jaso in dict. l. *transigere,* ponunt tres effectus. Primus, quia non imponetur pœna quingentorum solidorum, quæ aliàs imponitur corrumpenti accusatorem, juxta l. *Imperatores,* D. *de jure fisci.* Secundus, quia non habebitur pro confesso, prout aliàs haberetur juxta l. fin. D. *de prævaricat.* et l. *ejus, qui delatorem,* in princ. D. *de jur. fisci.* Tertius, quia iste accusator, cum quo facta est transactio vel pactum in casu sic permisso, non poterit ampliùs accusare, ubi aliàs ex novo processu posset, l. 3. § *si is,* D. *de sepulc. viol.* juncta l. *qui destitit,* D. *ad Turpill.* declarat Bart. in l. *si maritus,* §. *si negaverit,* D. *de adult.* et in dict. l. *transigere,* col. fin.

An autem talis transactio proderit accusato, quominus alius non possit eum accusare? Glossa magna in dict. l. *transigere,* per textum in l. *quod cœtu,* §. fin. D. *ad leg. Jul. de vi publica,* tenet, quòd non prosit quantum ad præcludendam viam aliis; quam glossam sequuntur ibi communiter Doctores volentes etiam, quòd neque prosit, quominus judex possit de novo inquirere contra eum, ut in cap. 1. *de collus. deleg.* l. 2. *C. de abolition.* Guido tamen de Suza, et multi alii Doctores, ut referunt Gandinus in dict. rubrica *de transact. et pactis super malefic.* col. 2. vers. *sed pone, quòd aliquis est accusatus,* et 4. col. vers. *sed pone quæstionem,* et Alberic in dict. l. *transigere,* col. 1. 2. et 3. tenuerunt contrarium, imò, quòd si is ad quem spectat dolor, transigat super crimine, super quo potest transigi, et suam remittat injuriam, quòd præcludit viam accusandi omnibus aliis; et dicunt hoc procedere, quando offensus vel hæres ejus transegit; si autem extraneus primo accusaverit, et transegerit, tunc non præjudicet prosequenti suam vel suorum injuriam, et ita intelligunt l. *si cui,* §. *iisdem,* D. *de accusat.* et ad l. *qui cœtu,* § fin. D. *ad leg. Jul. de vi public.* et ad l. *si maritus,* §. *si negaverint,* D. *ad leg. Jul. de adulter.* in quibus se fundat Glossa, et communis opinio in dict. l. *transigere,* respondent, quòd loquuntur de adulterio et raptu in quo non licet transigi. Et quòd neque judex ex officio tali casu amplius non possit se intromittere de dicto crimine, ubi licita est transactio, tenuit idem Guido; nam transactio seu pactio quæ toleratur à lege, tantam habet efficaciam et auctoritatem, quòd omnem injuriam etiam reipublicæ sustulisse videtur, nam pax est ad bonum et lenitatem, l. unic. in princ. *C. de caduc. toll.* et quia nemo sine accusatore punitur, l. *rescripto,* §. *si quis,* D. *de muner. et honor.* Item quia aliàs iste transigens deciperetur auctoritate legis vel statuti, quod esse non debet, l. 1. *C. de his qui ven. ætat. impet.* Item si pœna posset imponi, jam l. *transigere* imponeretur verbis, quod esse non debet, l. 2. *C. communia de legat.* et cùm illa l. *transigere* indistinctè loquatur, indistinctè est intelligenda; subdit tamen, quòd si potestas super illo crimine haberet statutum, quòd illud debeat observare, et pœnam imponere, secundum formam illius statuti. Pro communi verò opinione Glossæ et Doctorum, allegantur plura, ultra dictas ll. scilicèt, quòd juri publico non possit tali pacto vel transactione derogari, l. *juris gentium,* §. *si paciscar,* et l. *si unus,* §. *pacta,* et l. *jus publicum,* D. *de pact.* et notatur per Gloss. in l. 2. D. *ad Sylan.* nam ex maleficio non solum acquiritur jus offenso, verùm etiam reipublicæ, l. *locatio,* §. *quod illicitè,* D. *de publican.* et quia maleficia non debent remanere impunita, l. *ita vulneratus,* D. *ad leg. Aquil.* l. *si à reo,* D. *de fidejussor.* Neque lex ista Partitarum refragari videtur opinioni communi, cùm in ea istud non reperiatur decisum, quòd talis scilicet transactio aliis accusatoribus, neque judici viam præcludat; et quatenus dicit valere transactionem, quantum ad evadendum pœnam corporalem, intelligitur, ut evadatur ex illa instantia, et processu per transactionem extincto, l. *fratris, C. de transact.* non tamen negat, quin nova instantia ab alio,

vel à judice possit super tali crimine inchoari, ut declarat Bart. in dict. l. *transigere*, 3. et 4. oppos. ubi Doctores communiter eum sequuntur. Hæc sunt quæ hujus nostræ legis intellectum reddunt difficilem, et communiter in palatiis cùm casus occurrit, recurritur ad istam legem et pullulant difficultates, et varietas intellectuum in ea. Aperiat nobis in ejus intellectu sensum, ille qui aperuit discipulis euntibus in Emmaus, ut intelligerent Scripturas, et certè non potest mihi non esse persuasum, quin conditores hujus legis, qui viderunt varietatem dictarum opinionum Glossæ, et antiquorum, voluerint legem facere dirimentem istam controversiam opinionum, prout sæpissimè aliàs faciunt; et ex multis verbis hìc positis colligo. Primò ab ejus decisione, ut in hoc excludamus pactum gratuitum; illud enim licèt operetur effectum exclusionis ipsius paciscentis, et peremptionem illius instantiæ, non tamen operatur, ut liberet accusatum à pœna corporali, si accusetur per alium, vel ex novo processu judex inquisitionem formet; unde in pacto gratuito remanet opinio Glossæ, et communis: satis hoc constat ex verbis hìc positis, *avenencia con sus adversarios, pechándoles algo*, ut suprà tetigi in glossa super dictis verbis. Secundò etiam colligo, quòd neque transactio præcludet viam aliis accusare volentibus, neque ex judicis officio novam instantiam inchoando, vel fortè veterem prosequendo, prout voluit Raphael Fulgo. in dict. l. *transigere*, per l. 2. *C. de abolition.* et tam ipse, quàm Angelus ita dicunt consuetudine observari: et dicit Alexander de jure esse opinionem sustentabilem; vitatur enim circuitus inutilis, qui esset novam instantiam inchoando. Tertiò colligo, quòd lex ista apertè decidit, transactionem super crimine capitali valere quantum ad hoc, ut reus liberetur à pœna corporali; et cùm indistinctè loquatur, intelligo, tam respectu illius processus, quàm alterius, qui de novo per alios vel per judicem inchoaretur, et sic quòd in hoc procedat opinio Guido. de Suza, et aliorum: cùm enim sit ratio finalis, licitum esse accusato redimere sanguinem suum per viam transactionis, et per pecuniam corrumpendo adversarium, ut in juribus de quibus suprà et hìc, et lex ita permittat, perpetua debet esse et utilis talis provisio legis, aliàs esset inutilis: et nullius utilitatis respectu talis causæ finalis, quæ fuit redimere sanguinem suum; et inter alia ad hoc sic tenendum moveor ex dictis Baldi in dict. l. *transigere*, ad fin. col. 1. et in princ. seq. ubi postquam retulit intellectum Bartoli ad illam legem, quòd transactio operetur effectum exclusivum accusantis, et impediendi processum inchoatum, non verò quoad alios effectus, puta pœnæ totaliter extinguendæ, subdit Baldus hæc verba: Ego dico quòd lex nostra in regula affirmativa dicit transactionem permissam, non tamen de ejus effectu, nisi quatenus includit ex virtute permissiva; omnes ergo ll. quæ puniunt transigentem, non habent locum in regula permissiva: sed ll. quæ disponunt de aliis effectibus, non includuntur sub ista permissione, quia aliud est permittere, aliud est, robur transactioni dare; nam si lex ista daret robur, sequeretur, quòd transactio esset totaliter extinctiva pœnæ delicti, ut D. *de injur.* l. *sed si unius*, §. *si ante judicem*, D. *ad Sylan.* l. *Divus*, quod non dicit hæc lex, neque aliqua alia: aliud est ergo quærere de permissione et prohibitione, et de istis loquitur lex nostra, aliud est quærere de valentia et robore, et de istis non loquitur hìc textus; hæc sunt verba Baldi. Cùm ergo lex ista Partitarum non solùm disponat permittendo transactionem in talibus criminibus; verùm etiam det robur transactioni, eo respectu, ut reus à pœna corporali liberetur, ut hìc habes, cum dicit *vala, etc.* infertur clarè, quòd lex ista addidit in hoc ad dispositionem dictæ l. *transigere*, et habemus Baldum glossantem istam l. volentem ut tali casu, neque ex prima, neque ex alia instantia imponi jam possit pœna corporalis, et quòd respectu omnium talis pœna sit extincta ex robore transactionis: consideravit enim hìc legislator, id, quod solutum est transactionis nomine adversario, succedere loco pœnæ, quæ erat imponenda, l. *si eum*, §. *qui injuriarum*, D. *si quis caution.* facit l. *si donatæ res*, §. 1. D. *de donat. inter vir. et uxor.* Benè conferunt ad hoc, quæ tradit Paris de Puteo in suo tractat. *syndicatus*, fol. 41. col. 2. vers. *an facta compositione*, ubi quærit, an facta compositione per justitiarium de voluntate partis, delinquens possit iterum accusari; eod. fol. col. 1. vers. *an si compositio*, ubi quærit, an si compositio fiat cum illis, cum quibus licitum est, et modo permisso, excludantur alii volentes delinquentem qui composuit, iterum accusare de dicto crimine, pro quo fuit compositus? Videas ibi per eum dicentem, quòd si compositio facta sit de voluntate offensi, seu partis ad quam vindicta principaliter pertinet, quòd excludantur alii in criminibus, in quibus licita est transactio; et facit bonus textus in l. *si quis dicat*, D. *de manumiss.* ibi: *nisi fortè dominus, etc.* Neque mihi placet intellectus illorum, qui dicunt istam legem Partitarum nihil addere ad l. *transigere*, et quòd intelligi debeat, quòd transactio valeat, ut non videatur convictus de crimine reus transigens: non enim necesse erat ad hunc effectum, aliquid dicere de valore transactionis; sufficiebat, ut Baldus dicit, ipsa sola permissio transigendi, nam verbum illud *por ende*, debet intelligi, quasi dicat, talem effectum operatur dicta transactio, ut inde, ex ejus scilicet robore pœna corporalis reo non imponatur de crimine. Istam tamen conclusionem sic ex ista lege elicifam, limitarem et intelligerem, quando transactio facta fuit ab eo, vel ab eis quibus principaliter spectabat vindicta, prout dixi superius in gloss. super parte *con sus adversarios*, vel si alius accusavit, et transegit, quòd ipse offensus sciverit processum et transactionem, et tacuerit; nam si ignorasset, admitteretur ad accusandum, et reus transactione

de adulterio (12); ca en tal caso como este non puede seer fecha avenencia por dineros, mas bien le puede quitar de la acusacion el marido (13) si quisiere, non recibiendo precio

non esset liberatus à pœna corporali, l. *si cui*, §. *iisdem*, D. *de accusat.* l. 12. suprà eod. et idem esset, etsi sciverit de processu et transactione, probaret tamen intervenisse collusionem, ut in l. *prævaricationis*, D. *de prævaricat.* l. *intra quatuor*, D. *de divers. et tempor. præscript.* cap. 1. et fin. *de collus. deteg.* l. 20. tit. 22. 5. *Partit.* et vult Paris de Puteo, ubi suprà.

Item, et limitarem, et intelligerem secundò, quando transactio esset ita modica emendatione data, quòd potius videretur pactum gratuitum, quàm transactio, ut dixi suprà in glossa, *pechandol algo*, tunc enim potius dicetur donatio, quàm transactio, ex his quæ tradit Bart. in l. 1. §. *non usque adeo*, D. *si quis à parente fuer. manumis.* Bald. in l. *si unquam*, C. *de revoc. donat.* et quæ dixi in l. 8. tit 4. in glos. super verbo *diese*, 5. *Partit.*

Item et tertio limitarem, nisi crimen, super quo transigeretur, esset valde enorme et qualificatum, ita quòd citra pœnam corporis nulla alia pœna satisfaceret reipublicæ, nam tunc non obstante transactione, imponeretur pœna corporalis; moveor, tàm ex dictis Innoc. in cap. 1. *de constit.* ubi Felin. col. 15. et 16. multa congerit, quòd judici liceat transgredi leges propter casum terribilem, seu propter enormitatem delicti; quàm ex his quæ tradit Abb. in cap. *at si Clerici*, in princ. col. 7. *de judic.* quòd capitulum *cum non ab homine, de judic.* dum homicidæ tantùm imponit pœnam depositionis, et non degradationis et traditionis curiæ sæculari, intelligatur et restringatur in homicidio non qualificato, ita quòd non transeat in aliam speciem criminis graviorem, puta parricidium, assassinamentum, homicidium sacerdotis proditoriè cum spoliatione bonorum, vel si ordinavit prodere patriam, vel interfecit dolosè patrem vel matrem; facit etiam l. *fallaciter*, C. *de abolition.* in fine, et l. fin. C. *ne sanct. baptis. iteretur*, ubi prohibetur abolitio accusationis in casu patriæ oppugnatæ, et aliis casibus exceptis, de quibus ibi; facit etiam ista lex in exceptione, quam ponit de adulterio, sicut et posuit l. *transigere*, ubi aliqui Doctores extendunt ad raptum; ex quo infert ibi Cynus post Hug. de la Fon. quòd sicut prohibitio ibi de adulterio extendebatur ad raptum, ut super eo tanquam simili vel graviori non possit transigi, ita à majoritate rationis non possit transigi super crimine læsæ majestatis, vel hæresis, vel similibus: et verba Cyni refert simpliciter Anton. in cap. 1. *de collus. deteg.* et etiam Joann. de Anania col. 11. ubi hoc videtur sequi, inducens quòd casus excepti à regula possunt extendi, ubi est eadem ratio, l. *ob æs*, cum ibi notatis per Gloss. et Bart. C. *de præd. minor.* l. *illud*, C. *de sacrosanct. eccles.* cap. *ad audientiam*, *de clericis non resident.* licèt Alexander in dict. l. *transigere*, col. 4. v. *item inferebat Cynus*, vult contrarium, motus quia secundum magis communem opinionem, exceptio ibi posita de adulterio, non extenditur ad raptum. Item quia talis exceptio de adulterio, debet firmare regulam in casibus non exceptis, ut notatur in l. *in his*, D. *de legib.* et quia ratio assignata in adulterio, non militat in istis casibus. Mihi tamen, quicquid sit in raptu mulieris, magis placet extensio Cyni, Anton. et Joan. de Anan. saltem attentis terminis hujus legis Partitarum, quia aliàs maleficia enormia et qualificata remanerent impunita, et exinde multa mala sequerentur; et ita audio practicari istam legem in istis regnis, quòd data tali enormitate et atrocitate delicti, de transactione non curatur quoad liberationem pœnæ corporalis.

(12) *De adulterio.* Concordat cum dict. l. *transigere*, et cum l. *de crimine*, C. *ad leg. Jul. de adult.* et assignatur ratio per Doctores, propter frequentiam et enormitatem criminis adulterii; et propter honorem matrimonii, cui lex multum favet, l. *super statu*, C. *de quæstion.* ut tradit Salicetus in dict. l. *transigere*, in 6. oppos. dicens, quòd ratio est impudicitia, per quam inducitur sanguinis perturbatio, et ex istis rationibus Doctores in dict. l. *transigere*, arguunt, an idem sit dicendum de raptu virginis, vel viduæ, post Gloss. ibi, quæ allegat. l. penult. C. *quibus ex caus. servi præm. libert. accip.* et magis communis opinio est secundum Alexand. et Jason. quòd non extendatur illa prohibitio de adulterio ad raptum; vide quæ dixi suprà glossa proxima in fine, nam taliter posset esse raptus enormis et qualificatus, ut procederet alia opinio, de qua per Gloss. et Jacob. de Aren. et Hug. de la Fon. et Cyn. in dict. l. *transigere*, ut si esset raptus monialis, ut dicit Bald. in l. 1. C. *de rap. virg.* 2. notab. Et quòd hìc prohibetur transigi super adulterio, intellige in adulterio vero, secùs in præsumpto, juxta dispositionem authenticæ *si quis ea*, C. *ad leg. Jul. de adult.* quando præmissa trina protestatione, reperitur quis alloqui mulierem, secundum Jacob. de Bellovis. in corpore, unde illa authentica sumitur, et secundum Bald. Angel. et Salicet. Alex. et Jason. in dict. l. *transigere*, Angel. in l. *si maritus*, §. *si negaverit*, D. *de adulter.*

(13) *El marido.* Quod in accusatione adulterii possit fieri remissio per pactum gratuitum, tenet Azo C. *de transact.* in summa, col. 2. vers. *in criminalibus*, et Gofred. in summa, eod. tit. qui traxit ab ipso Azone, ut et refert Albericus in dict. l. *transigere*, col. 2. allegat l. *in fisci causis*, D. *de jure fisci*, et dict. l. *qui cœtu*, §. fin. D. *ad leg. Jul. de vi pub.* et pro hoc inducit Albericus, quòd multa gratis sunt licita, quæ non licent accepta pecunia. Odofredus tamen relatus ab Alberico tenuit oppositum ex generalitate illius l. *transigere*, et idem tenet ibi Albericus, qui allegat pro

ninguno por ende. Pero si la acusacion fuese fecha sobre yerro (14) que fuese de tal natura en que non viniese muerte nin perdimiento de miembro, mas pena de pecho ó de desterramiento, si se aviniese el acusado con el acusador pechandol algo (15) segunt que es sobredicho, por razon de tal avenencia como esta decimos que se da por fechor del yerro (16), et que le puede condepnar (17) el judgador á la pena que mandan las leyes sobre tal yerro como aquel de que era acusado, fueras ende si la acusacion fuese fecha sobre yerro de falsedat (18); ca estonce non se darie por fechor del yerro por razon de la avenencia, nin le podrien condepnar á la pena si nol fuese probado. Pero si este que fizo la avenencia pechando algo á su contendor, lo fizo sabiendo que era sin culpa (19), et por tollerse de enxeco (20) de seguir el pleyto, tovo por bien de pecharle algo, si

ista opinione dictam l. *de crimine*, C. *de adult.* et refert idem tenuisse Azonem sibi contrarium in *brocardis de remissionibus*, et *arbitriis*, 1. rubricella, Bart. in consil. 175. incipienti, *Domine potestas Roche.* tenet, quòd licèt, super crimine adulterii non possit transigi ad finem impediendi judicem, quominus possit prosequi processum inchoatum per accusatorem transigentem, tamen benè posset fieri pax gratuita super crimine adulterii, quia unicuique licet suum rencorem et injuriam remittere, et loquitur Bartolus tam respectu adulteri, quàm adulteræ : et quomodocumque ex dictis modis habeatur ista littera, istud credo esse verum, tam in adultero, quàm in adultera, maxime stante hodie l. 80. *in Ordinam. Tauri*, ex qua resultat, quòd si parcat maritus uni ex eis, similiter videtur et parcere alteri, facit l. *adulter*, §. fin. D *ad leg. Jul. de adulter.*

(14) *Sobre yerro.* Intellige sive sit publicum crimen, sive privatum, si criminaliter agatur secundum Gloss. Bart. et communiter Doctores in dict. l. *transigere*, et clarè decidit ista lex, ut patet in sequentibus verbis. Quid tamen si delictum fuit in omittendo, vide Gloss. in l. 2. D. *ad Sylan.* et Bald. in l. *juris gentium*, §. *sed si paciscar*, D. *de pact.* Alexand. et Jaso in dict. l. *transigere.*

(15) *Pechandol algo.* Si ergò gratis paciscantur in criminibus non ingerentibus pœnam sanguinis, velle videtur ista lex, quòd valeat gratuitum pactum. Sed tene contrarium, quia solùm est differentia inter pactum et transactionem factam in casibus prohibitis, quia reus transigens videtur confiteri delictum, et per hoc efficitur infamis, l. *in fisci*, D. *de jure fisci*, et l. fin. D. *de prævaricat.* et infrà ista l. et l. *athletas*, §. fin. D. *de his qui not. infam.* sed gratis paciscens non, l. *furti*, §. *pactus*, D. eod. quoad alios tamen effectus non differunt pactum et transactio, nam utrobique militat ratio, quòd non valeant, quia versatur interesse reipublicæ, ne delicta remaneant impunita, l. *juris gentium*, §. *si paciscar*, D. *de pact.* et ita magis communiter tenent Doctores, ut tradit Alexander, quem videas in dict. l. *transigere*, col. penult.

(16) *Por fechor del yerro.* Adde dict. l. *in fisci causis*, D. *de jure fisci*, et l. *quoniam*, D. *de his qui not. infam.* et l. fin. D. *de prævaricat.* ubi et quòd habetur pro convicto, et l. *ejus qui delatorem*, D. *de jure fisci*; et licèt transactio facta fuerit extra judicium, ficta tamen confessio, quæ resultat ex illa, habet vim confessionis factæ in judicio, ut sufficiat ad condemnationem, ut subdit ista lex, et probatur in dict. l. *ejus qui delatorem*; tradit Paul. de Castr. in dict. l. *transigere*, col. penult. Est autem dare cautelam, per quam reus sic transigens non habeatur pro confesso et convicto, quòd reus scilicet expressè protestetur, quòd facit transactionem cum accusatore, non ex eo, quòd crimen sit verum, seu quòd crimen confiteatur, sed ut evitet dispendia litis, argumento l. *minoribus*, D. *de minor.* et facit cap. *dilectus filius*, cum ibi notatis, *de simon.* et hæc fuit Tancredi de Corneto in sua *compendiosa*, quem referunt Alexand. et Jaso in dict. l. *transigere*, col. fin. Albericus etiam ibi, col. 4. dat aliam cautelam ad tollendum omne periculum, quòd instrumentum transactionis non fiat ad accusatoris et accusati postulationem, nec eis præsentibus, sed ad postulationem tabellionis, recipientis nomine et vice cujuscumque, cujus interest, vel ejus, qui diceretur vel reperiretur tale maleficium commisisse, qui ad hoc allegat Gandinum in dict. suo tractat. et tit. vers. *pone inculpatum*, et vide per Bart. Cepol. cautela 240.

(17) *Condepnar.* Ex eodem processu et instantia, ut in l. 2. C. *de abolition.*

(18) *Falsedat.* Rationem specialitatis ponit Alberic. de Gand. in dict. tractat. et tit. col. 1. quia sicut homo per effusionem sanguinis annihilatur, sic qui vitium falsitatis incurrit, ad nihilum inter homines recidit, quia posteà dicitur homo sine fide, id est, sine conscientia, et omne quod non est ex fide, peccatum est; peccatum autem est nihil, ut in Evangelio Joan. et sic nil mirum, ut permittatur transactio. Cynus etiam post Hug. de la Font. reddit aliam in dict. l. *transigere*, ad idem tendentem; vide ibi per eum, et Albericum.

(19) *Sin culpa.* Adde l. *servi*, C. *ad leg. Jul. de adulter.* et l. *si ab eo*, D. *de calum.* Gloss. in l. fin. D. *de prævaricat.*

(20) *De enxeco.* Id est, à vexatione; adde cap. *dilectus filius*, et ibi Gloss. et Doctor. *de simon.* et Gloss. in cap. *nullus*, in fin. 1. quæst. 1. et in cap. *quæsitum*, 1. quæst. 3. et Gloss. et Abb. in cap. *cum pridem*, *de pactis.*

esto pudiese probar, non debe recebir pena ninguna, nin lo pueden condepnar por fechor del yerro, ante decimos quel debe pechar el acusador (21) aquello que recibió dél en quatro doble, si gelo demandare fasta un año: et si despues del año gelo demandase, debel pechar otro tanto quanto era aquello que recibió dél. Et como quier que el acusado puede facer avenencia sin pena sobre la acusacion, asi como desuso dixiemos, pero el acusador que la fizo cae en la pena (22) que es puesta en la quinta ley ante desta: et esto es porque desamparó la acusacion sin mandado del judgador.

LEY XXIII.

Cómo se desata la acusacion por muerte del acusador ó del acusado.

Muriendo el acusador despues que ha fecha la acusacion, muere otrosi el pleyto del acusamiento (1): et non son tenudos los herederos nin los parientes del acusador de seguir aquella acusacion (2), como quier que alguno dellos ó otro qualquier lo puede acusar otra vez de nuevo (3) sobre aquel yerro mismo. Otrosi decimos que si se muere el acusado (4) ante que den juicio contra él, que se desata otrosi la acusacion et la pena della: et non lo puede otro ninguno acusar despues, fueras ende si el yerro fuese de aquellos que dixiemos en las leyes (5) deste título por que pueden acusar á los homes despues que son muertos. Et aun decimos (6) que si diesen

(21) *Pechar el acusador.* Adde l. 1. in princ. D. *de calum.* et Gloss. in dict. l. *servi ob violatum, C. de adulter.* Bald. in l. 2. *C. de abolition.* et licèt accusatus repetat, pax remanet firma, l. *quàmvis, C. ad Turpill.*

(22) *Cae en la pena.* Adde l. *ab accusatione,* D. *ad Turpill.* licet enim et accusatori in criminibus ingerentibus pœnam sanguinis prosit transactio, quia relevatur à similitudine supplicii, non tamen liberatur à pœna Turpilliani.

LEX XXIII.

Mortuo accusatore lite pendente perit instantia illius accusationis, sed benè potest alius denuò accusare: mortuo autem reo, totaliter perit accusatio, nisi in casibus positis suprà eod. tit. l. 7. cum tribus ll. sequent. Item si aliquis fuerit condemnatus ad deportationem, et ad bonorum publicationem, et condemnatus appellet, et pendente appellatione moriatur, possunt hæredes sequi appellationem ratione bonorum usque ad sententiam; si tamen non fuit condemnatus in bonis, eo mortuo non potest denuò accusari, etiam in criminibus, ex quibus à jure imponitur amissio bonorum. Hoc dicit.

(1) *El pleyto del acusamiento.* Adde l. *libellorum,* §. fin. D. eod. et l. fin. *C. si reus, vel accusat. mort. fuerit,* ubi Azon. in summa.

(2) *De seguir aquella accusacion.* Concordat cum l. *Divi fratres,* D. eod. et vide l. 28. tit. 23. suprà 3. *Partit.*

(3) *De nuevo.* Concordat cum dict. l. *libellorum,* §. fin. et vide per Bart. quòd poterit de novo accusari infra tempus, quo durat accusatio, seu facultas accusandi, l. *querelam, C. de falsis,* l. *accusaturus,* D. *ad leg. Jul. de adult.* et ita tenetur communiter per Doctores secundum Joan. de Imol. in l. penult. in princ. D. *de public. judic.* et fortè attenta ista lege Partitarum non posset procedere, quod Bartolus per textum ibi vult, quòd intra triginta dies alius posset prosequi eamdem instantiam accusatore mortuo, licèt judex possit prosequi, per l. penult. D. *de public. judic.* et quòd non possit prosequi eamdem instantiam alius, qui non sit judex, tenet Angelus ibi, et satis probatur hìc, et in dict. §. fin. ibi: *ex integro;* casum tamen in quo prosequitur hæres eamdem instantiam, vide in l. 28. tit. 23. *Partit.* 3. et lex ista Partitarum non limitat tempus triginta dierum, ut aliàs habetur in dict. §. fin. unde poterit accusari ab alio intra tempora statuta, ut dixi superiùs; nam alias valdè absurdum esset, tam parvo spatio, scilicèt, triginta dierum, tolli omnibus jus accusandi, ut ibi perpendit Albericus. Sed an valebunt acta facta in causa accusationis, si judex procedat, accusatore mortuo, per viam inquisitionis? Albericus in dict. §. fin. tenet quòd sic, argumento l. fin. *C. de arbit.* et l. fin. *C. de testib.* et l. *jubemus, C. de liber. causa,* per quæ jura crederem idem esse alio accusante de novo, saltèm ubi testes à primo accusatore producti, jam essent mortui, et favore publicæ utilitatis, ne crimina, quæ jam claruerunt, remaneant impunita.

(4) *El acusado.* Adde suprà eod. l. 7. et quid si accusatus moriatur, postquàm confessus erat crimen in judicio, vel post conclusionem in causa jam liquidato maleficio, vide per Bald. in l. 1. colum. 2. et 3. *C. ex delict. defunctor.* et per Joan. de Plat. in l. fin. *C. de jure fisci,* lib. 10.

(5) *En las leyes.* Vide suprà eod. in l. 7. et 8.

(6) *Decimos.* Concordat cum ista lege l. 28. tit. 23. *Partit.* 3. ubi vide quæ dixi.

sentencia contra alguno que fuese desterrado para siempre, et que perdiese todos sus bienes (7) por yerro que hobiese fecho, si despues se alzase (8) de la sentencia et muriese siguiendo el alzada, si los sus bienes le fuesen mandados tomar señaladamente por razon del yerro quando dieron la sentencia contra él, bien puede el juez que oyere la alzada andar adelante por el pleyto para conoscer si la sentencia fue dada derechamente en razon de los bienes: et si la fallaren derecha, puédenle tomar todo lo que habie. Mas si non fuesen los bienes del condepnado mandados tomar en la sentencia señaladamente asi como es sobredicho (9), estonce non podrie conoscer del pleyto pues que él fuese muerto, nin tomar ninguna cosa dellos por tal razon como esta, maguer el yerro fuese de tal natura que sil venciesen por él que debie perder (10) por ende todo lo suyo.

LEY XXIV.

Cómo debe el judgador levar el pleyto de la acusacion adelante, si el acusado se matare él mismo.

Ley 8. tit. 23. lib. 8. Recop.

Desesperado (1) seyendo algunt home de su vida por yerro que hobiese fecho, de manera que se matase él mismo despues que fuese acusado, en tal caso como este decimos que si el que se mató por miedo de la pena (2) que esperaba recebir por aquel yerro que fizo, ó por vergüenza que hobo porque

(7) *Todos sus bienes.* Idem si pars bonorum, ut in l. fin. *C. si reus, vel accus. mort. fuer.* et l. 3. *C. si pend. appell. mors intervener.* et idem si in aliquam certam quantitatem pecuniæ esset condemnatus, ut dixi in dict. l. 28. Quid tamen si judex condemnaret in pœnam relegationis cum publicatione bonorum? Vide quæ dicam inferiùs super gloss. in verbo *es sobredicho.*

(8) *Se alzase.* Quid si accusatus decederet intra tempora data ad appellandum, an sit idem, ac si appellaret? Vide per Angelum Aret. in suo tractat. *malefic.* in parte *præsente Cajo et appellante*, in fin. quæst. ubi ponit varietates opinionum, quæ fuerunt circa hoc, et distinctionem quamdam: et ibi etiam, an sit necesse, quòd hæredes appellent, et adde Bald. in l. 1. col. 3. *C. ex delict. defunct.* vers. *de uno quæro*, et 4. col. vers. *sed hic restat dubium;* et per totam lecturam illius legis videbis multa dicta per eum notabilia in ista materia; vide ibi.

(9) *Es sobredicho.* Scilicèt, copulativa, et ut suprà dixit, et habetur etiam in dict. l. 28. nam si accessoriè per dictionem *cum*, seu aliàs accessoriè esset facta condemnatio bonorum, et non principaliter, tunc etiam quoad bona morte rei extingueretur crimen, neque hæredes tenerentur prosequi, ut notat Bart. in l. 1. D. *si pend. appel. mors interven.* et latè per Angelum Aret. in tractat. *malefic.* in parte *et ejus bona publicamus*, in princ. et per Bartol. in l. *qui latronibus*, §. 1. D. *de testam.*

(10) *Debie perder.* Et intellige, quia bona erant publicanda per sententiam, et non erant jam ipso facto quæsita, seu confiscata; nam si essent jam quæsita, durabit quæstio bonorum mortuo reo, ut in l. *Lucius Titius*, et ibi declarat Bartol. D. *de jure fisci*, Bald. in l. 1. *C. ex delict. defunct.* colum. 2. Joan. de Plat. in dict. l. fin. *C. de jure fisci.*

LEX XXIV.

Si accusatus post litem contestatam ob criminis conscientiam se occidat, et maleficium erat tale, quo probato, vita et bonis privaretur, tunc habet Rex ejus bona: idem si est tale crimen, de quo post mortem poterat accusari. Si autem maleficium non erat tale, vel alia de causa se occidat, bona debentur ejus hæredibus. Hoc dicit.

(1) *Desesperado.* Ortum habet ista lex à notatis per Azon. *C. de bon. eorum, qui mort. sibi conscib.* in summ. et per Gloss. in l. 2. *C. qui testam. facer. poss.* et à l. *in fraudem*, §. *ejus bona*, D. *de jure fisci.*

(2) *De la pena.* Sed cui incumbet probatio, quòd metu pœnæ se occidit, si de hoc sit dubium? Dic, quòd si nondum erat in crimine deprehensus vel accusatus, et præsumatur in dubio non se interfecisse ob conscientiam criminis, sed ob dolorem vel aliam causam; et tunc incumbet probatio fisco, quòd ob conscientiam criminis, ut in l. fin. §. fin. D. *de bon. eorum, qui sibi mort.* et tunc hoc probato per fiscum publicabuntur bona, etsi nondum fuerit accusatus; quia illud quod inspicitur, quòd se occidat post accusationem et litis contestationem, procedit in casu dubii, an se occiderit propter metum criminis vel alium dolorem, ut declarat Alexander post alios in dict. l. 2. col. 2. Si verò jam erat accusatus vel in crimine deprehensus; et tunc aut patiebatur dolorem, furorem, vel aliam iracundiam, et tunc præsumitur in mitiorem partem, quòd propter illam causam, et non conscientiam criminis se interfecerit, l. 2. *C. de bon. eor. qui mor. sibi consciv.* l. *Præses*, D. *de pœnis*, l. *si aliquis*, D. *de donat. causa mort.* aut non patiebatur aliquid de prædictis tempore deprehensionis in crimine, vel accusationis, et tunc præsumitur, quòd se interfecit propter

fue fallado en el malfecho de que lo acusaron, si el yerro era atal que sil fuese probado debie morir por ende et perder todos sus bienes (3), et seyendo ya el pleyto comenzado por demanda et por respuesta (4) se mató (5), estonce deben tomar todo lo suyo (6) para el rey (7). Eso mismo serie si el yerro fuese de tal natura que el facedor de él pu-

crimen, nisi hæres probet contrarium, ut in l. 2. *C. qui testam. fac. pos.* et in l. 1. *C. de bon. eor. qui mort. sibi consciv.* et l. fin. in princ. D. eod. ita dicit Alber. post Jacob. de Rave. et Petr. in dict. l. 2. et Salic. in dict. l. 1. *C. de bon. eor. qui mort. sibi consciv.* Bart. in l. fin. §. fin. D. eod.

(3) *Sus bienes.* Duo ergò requiruntur, ut bona occidentis seipsum metu criminis confiscentur, quòd crimen sit capitale, et quòd ex eo bona perdantur, et concordat l. fin. §. *ut autem Divus*, D. *de bon. eorum.* Et cùm hæc lex dicit, *de morte*, intellige naturali, vel civili, ut in dict. §. *ut autem Divus*, nisi tamen fortè velis dicere, quòd ista lex Partitarum noluit hìc ponere de morte civili, sed tantùm de naturali, ex eo quòd pœna deportationis, de qua in dict. §. *ut autem*, non est hodie in usu.

(4) *Respuesta.* Sumptum fuit hoc verbum à summa Azon. *C. de bon. eor. qui mort. sibi consciv.* et à Gloss. in dict. l. 2. *C. qui testam. fac. poss.* Paul. tamen de Cast. in dict. l. 2. dicit non curandum de contestatione litis, sed quòd sufficiat, quòd sit formata accusatio vel inquisitio, et fuerit citatus ad se excusandum, ut moris est, licèt adhùc non comparuerit, ut videatur fecisse metu criminis, quia dicitur deprehensus in crimine, ex quo crimen deductum est ad lucem, l. 2. et ibi notatur, *C. de custod. reor.* l. 1. cum glossa, *C. ubi senat. vel claris.* Tu verò serva dispositionem hujus legis, quæ requirit occisionem sui factam post litis contestationem, ut præsumatur scilicèt, metu criminis se occidisse; quod intellige, nisi deprehensus fuisset in flagranti crimine, qui se occidit, tunc enim non requiritur, quòd lis esset contestata, ut expressè habetur in dict. l. fin. in princ. cùm dicit, *qui rei postulati, vel qui in scelere deprehensi*, et voluit etiam suprà ista lex; et ita Alexand. de Imola contra Paul. de Castr. in dict. l. 2. col. 2. dicit, quòd casus deprehensionis in crimine est casus diversus et separatus à casu institutæ accusationis et postulationis, de quo in dict. l. fin. in princ.

(5) *Se mató.* Non ergò procedet hujus legis dispositio, si non se actualiter interfecit, licèt voluerit se interficere, sed fuit prohibitus; licèt in contrarium faciat l. fin. §. 6. in vers. *sicuti*, D. *de bon. eor. qui mort. sibi consciv.* sed responde, quòd licèt puniri debeat, non tamen perdet bona, sed aliter punietur; vide per Albericum in dict. l. 2. et Joan. de Plat. in l. fin. circa fin. *C. de jur. fisc.* lib. 10. et per Joan. And. in addition. *ad Speculat.* tit. *de pœnis*, §. 1. in 1. additione, ad fin.

(6) *Tomar todo lo suyo.* Innuitur hìc non esse sententiam necessariam, sed fiscus vendicet ipso jure, eo quòd pro confesso et damnato habetur, et probatur in dict. l. fin. in princ. et §. 1. dum dicit, *fisco vendicanda sunt*, et probatur etiam in dict. l. 2. *C. qui testam. fac. poss.* ubi testamentum seipsum occidentis annullatur; quod non fieret, si pro condemnato non haberetur. Si tamen hæredes dicant eum pro condemnato non haberi, quia hoc fecerit propter phrenesim, vel aliquid de his, quæ superiùs dixi, et infrà ponuntur in ista lege, et super hoc sit contentio, tunc judex super hoc pronuntiabit, ut tradit Salic. in dict. l. 1. *C. de bon. eor. qui mort. sibi consciv.*

(7) *Para el rey.* Sed an procedat hoc hodie, dubium facit, quia secundum Doctorum communem opinionem ista pœna confiscationis bonorum, de qua D. *et C. de bonis eor. qui mort. sibi consciv.* fuit sublata per authent. *bona damnatorum*, *C. de bon. damnat.* et voluit etiam Gloss. in l. fin. in gloss. fin. in fin. ubi notant Lucas de Penn. et Joan. de Plat. *C. de jur. fisc.* lib. 10. Doctores communiter in dict. l. 2. et in l. 1. *C. de bon. eor. qui mort. sibi consciv.* quia cùm per dictos titulos eo casu solo bona publicentur, quo si sententiam pateretur, bona essent publicanda, ut in dict. l. fin. §. 1. ergo in casibus in quibus non publicarentur, si sententiam esset passus per authent. *bona damnatorum*, in illis non publicabuntur, si seipsum occidit. Prætereà et illa ratio, quòd defunctus, qui sibi metu criminis mortem conscivit, decedat intestabilis et sine hærede, et ejus testamentum irritetur, ut in dict. l. 2. cessat hodie in regno, cùm damnati ad mortem possint testari, ut cavetur in l. 4. *in Ordinam. Tauri*, et sic videtur, quòd istius legis dispositio hodie cesset: in contrarium facit, quia ista lex Partitarum facta fuit post dictam authenticam *bona damnatorum*, per multa tempora; unde si jus istud fuisset correctum, non fuisset per conditorem istarum ll. hìc positum: imò et quòd adhùc, quod hìc disponitur de isto jure Partitarum sit incorrectum, probatur in l. 5. tit. 31. 7. *Partit.* ubi recitatur dispositio dictæ authenticæ, *bona damnatorum*, et insuper ponit hæc verba: *fueras ende el que fuere judgado por traydor, segunt dice en el titulo de las trayciones, ó por herege ó en los otros casos señalados que son escriptos en las leyes deste nuestro libro, en que señaladamente los mandase tomar;* unde videtur de isto jure Partitarum approbata opinio Jacobi de Rave. qui dicebat dictum titulum de *bon. eor. qui mort. sibi consciv.* non esse correctum per dictam authenticam *bona damnatorum*, propter duplex delictum, quod iste videtur commisisse, et sic quòd gravius puniatur: et hoc etiam patet ex dispositione l. 9. tit. 13. lib. 8. *Ordinam.* et l. fin. tit. fin. eod. lib. *in Ordin. Regal.* ubi habetur, quòd seipsum occidens perdat bona, et si non habeat descendentes, applicentur Cameræ Regis; quæ ll. sunt intelligendæ de eo, qui metu criminis mortem sibi cons-

diese seer acusado despues de su muerte, asi como desuso dixiemos en las leyes deste título (8) que fablan en esta razon. Mas si el yerro fuese atal que por razon dél non debiese recebir muerte (9) maguer se matase, nol deben tomar sus bienes, ante deben fincar á sus herederos. Eso mismo debe seer guardado si alguno se matase por locura (10), ó por dolor, ó por cuita de enfermedat ó por otro grant pesar que hobiese.

LEY XXV.

Si aquel que es acusado en razon de furto, ó de robo ó de daño que ficiese á otro, se muere, cómo debe el juez ir por el pleyto adelante.

Emienda (1) demandando un home á otro en juicio de furto, ó de robo, ó de daño ó de deshonra quel hobiese fecha, pidiendo que gela pechase asi como el fuero manda, si tal pleyto como este fuese ya comenzado por demanda et por respuesta (2), et despues deso

civit, juxta dispositionem hujus legis Partitarum, non si pudore æris alieni, vel tædio vitæ, seu aliàs ex simili causa se occidisset, l. *sed et si posteriores*, D. *de legibus;* unde videtur dicendum, quòd in regno isto ex dispositione istarum legum regni, nedum ubi veniunt publicanda bona de per se et principaliter absque pœna mortis naturalis, verùm etiam quando veniunt publicanda in consequentiam pœnæ, ut Doctores intelligunt dictum titulum *de bon. eor.* fiat ista confiscatio bonorum, quando qui se occidit, non reliquerit descendentes, ex dict. l. *Ordinam.* ad legem Tauri responde, ut infrà in gloss. super verbo *recebir muerte.*

(8) *Leyes deste título.* Suprà eod. l. 7. et 8. et per Gloss. in l. *ex judiciorum*, D. *de accusat.*

(9) *Recebir muerte.* De morte naturali videtur intelligere, ut dixi superiùs; unde si mortem civilem mereretur, qui se interfecit, in bonis suis habebit hæredem, et non confiscabuntur, saltèm hodie stante dispositione dictæ l. 4. *in Ordinam. Tauri*, quando publicatio bonorum venit in consequentiam pœnæ, et non principaliter. Super quo tamen tu cogita, quia ll. antiquæ idem disponebant, etiam quando mereretur mortem civilem, ut dixi: et quia dispositio authenticæ *bona damnatorum*, non habet locum in eo, qui damnatur ad mortem civilem, et sic remanet vivus, nam bona publicantur, ut notatur in dict. authent. *bona damnatorum*, et tradit Paul. de Castr. in dict. l. 2. in fin. *C. qui testam. facer. poss.* et ad l. 4. potest responderi, quòd limitetur in eo, qui se interfecit, antequam damnaretur ad mortem civilem vel naturalem; et quia si iste non se occidisset, per sententiam fuissent bona publicata: vel dic, quòd illa lex loquitur respectu testamenti, ut possit disponere, non verò tollit confiscationem bonorum à lege inductam in eo, qui se interfecit.

(10) *Por locura, etc.* Adde l. 1. *de bon. eor.* et l. fin. §. *si quis autem*, D. eod. et l. 2. *C. qui testam. facer. poss.* et infrà tit. 27. l. 1. ead. *Parlit.* l. *si quis filio exhæredato*, §. *ejus qui*, D. *de injust. rupt.* et vide per Decium consil. 438. incipit, *accuratè et eleganter.* Et an vassallus, qui occidit se ipsum, perdat feudum, vide Bald. quòd non, in cap. 1. *an ille qui interfecit fratrem domini*, col. 2. vers. *extra quæro.*

LEX XXV.

Lite contestata super maleficio, de quo agitur ad pœnam pecuniariam, si moriatur actor, vel reus, aut ambo, transit judicii instantia ad hæredes, et contra hæredes: sed mortuo reo ante litem contestatam non tenetur ejus hæres, nisi in quantum pervenit ad defunctum; et idem si moriatur actor, quia pœnæ antequam in judicio petantur, et lis contestetur, non transeunt ad hæredes. Hoc dicit.

(1) *Emienda.* Lex ista loquitur de criminibus privatis, quando agitur civiliter ad vindictam, et pœna venit applicanda parti, et ideò dicit, *emienda*, et inferius, *que gela pechase.* Si enim de talibus criminibus ageretur criminaliter ad pœnam applicandam fisco, tunc idem esset, quod in publicis criminibus, de quibus suprà eod. l. 7. et 8. et l. 23. et tradunt Glossa, et Doctores in l. unic. *C. ex delict. defunct.* ubi Angel. colum. 2. dicit hoc mente tenendum perpetuò: et dicit Glossa ad hoc singularis, in l. *ex judiciorum*, in fin. D. *de accusat.* Quid autem in actionibus descendentibus ex quasi maleficio? Vide l. *si filiusfamilias*, cum l. seq. et ibi Bart. D. *de judic.* Et quid quando dolus incidit in contractum, vide l. *si hominem*, §. *datur*, D. *depositi.*

(2) *Por demanda et por respuesta.* Adde §. *non autem omnes*, in vers. *pœnales*, *Institut. de perpet. et tempor. action.* de quo ista prima particula hujus legis sumpta est: non ergò sufficeret, si lis esset cœpta per simplicem citationem, licèt Glossa in dict. vers. *pœnales*, et in l. *si cum*, §. *qui injuriarum*, D. *si quis caution.* voluit contrarium. Si tamen reus esset contumax, non habens causam non veniendi, tunc quia mora in contestando est commissa, perinde haberetur, ac si lis esset contestata, ut actio transeat ad hæredem, ut in dict. §. *qui injuriarum*, et dicit Bart. in l. 1. D. *de privat. delict.* quod de mora satis apparet, si contra contumacem facta est jam missio ex primo decreto; unde relinquitur hoc arbitrio judicis, quando reus fuerit in contestando morosus, prout voluit Glossa parva in dict. §. *qui injuriarum*, in fin. et placet Saliceto in dict. l. 1. col. 2. et vide per Jason. in dict. §. *qui injuriarum*, col. 3. et nota, quòd licèt lis sit contestata, si pacto contrahentium fuit re-

se muriese el demandador, bien puede el judgador ir adelante por el pleyto et conoscer dél, et es tenudo el demandado de facer derecho á sus herederos (3) del muerto en la manera que lo era aquel mismo de quien lo heredaron si fuese vivo. Otrosi decimos que si muriese el demandado (4) despues que el pleyto fuese comenzado así como es sobredicho (5), et fincase vivo el demandador, que tenudos son sus herederos (6) de ir adelante por el pleyto fasta que sea acabado: et si fuesen vencidos, deben pechar (7) tanto

cessum à lite, nunquam actio pœnalis est transitoria in hæredem, casus singularis secundum unam lecturam in l. *cùm mota, C. de transact.* Angelus in l. 1. D. *de privat. delict.*

(3) *A sus herederos.* Adde dict. vers. *pœnales,* et l. *injuriarum,* in princ. D. *de injur.* l. 1. D. *de privat. delict.* Quid autem si essent actiones populares descendentes ex delicto, vel quasi, ut est videre in illis, qui aliquid habent suspensum, vel appositum in subgrunda, vel protecto, vide per Bart. in l. *cùm emancipati,* §. *si emancipatus,* D. *de collat. bonor.*

(4) *El demandado.* Concordat cum dict. vers. *pœnales,* et cum l. 1. *C. ex delict. defunct.* Quid si fidejussor, qui fidejussit pro delinquente, moriatur, an teneatur ejus hæres? Glossa dicit, quòd non, in §. *fidejussor non tantùm, Institut. de fidejussor.* quam glossam intellige, ut tradit Angelus Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *pro quibus Antonius fidejussit,* in fin. Bartol. et Joann. de Imol. in l. *ad diem,* D. *de verbor. obligat.*

(5) *Asi como es sobredicho.* Lite scilicèt contestata, est enim per litis contestationem celebratus quidam quasi contractus in judicio, l. 3. §. *idem scribit,* D. *de pecul.* et quæ est causa hujus transitionis contra hæredes rei, facit l. 2. in fin. et ibi notatur, D. *de prætor. stipulat.* Quid autem si reus non est contestatus litem, sed in judicio confessus est crimen? Specul. tit. *de accusatione,* §. 1. col. 5. vers. *quid si latro,* et in tit. *de interrogat. action.* §. 1. col. 1. vers. *quid si is,* tenet idem tunc esse, quasi confessio habeat vim contestationis, et idem tenent Bald. et Angel. in dict. l. 1. *C. ex delict. defunct.* quod limitat Angelus esse verum in confessione vera, non in ficta, per textum in l. *ejus qui delatorem,* D. *de jure fisci,* et ante Angelum dixit Bart. in l. 1. col. fin. D. *de privat. delict.* limitat etiam Bald. in dict. l. 1. col. 3. nisi hæres revocet confessionem defuncti, et probet contrarium, juxta notata per Gloss. in l. *creditor,* §. *jussus,* D. *de appellat.* et vide per Angelum Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *et vestem scelestem abstulit,* col. 5. Item limita, quando per viam accusationis processum est contra malefactorem, qui confessus est illud maleficium, et alia plura, prout in furto contingit, nam talis confessio tali accusatori prodest, non aliis, et ideò solus ille super bonis illius habebit recursum: si tamen fuisset processum per viam inquisitionis, tunc, quia omnibus furtum passis intelligitur facta confessio, ex quo est facta judici inquirenti, qui omnium personam repræsentat, tunc omnes alii possent agere ex tali confessione contra bona defuncti, et in ejus hæredes, secundum Joann. Andr. in addition. *ad Specul.* in dict. vers. *quid si latro,* et Angel. in dict. l. 1. D. *de privat. delict.* Sed quid si juxta formam legum hujus regni accusatus condemnatur ut contumax, nulla facta contestatione, utrum pœna tenebit hæredem? Angel. in dict. l. unic. col. 2. post Din. et Bart. in l. *ex judiciorum,* D. *de accusat.* dicit, quòd sic; sufficit enim latam esse sententiam, per quam quasi contrahitur, ut in dict. §. *idem scribit:* imò fortior debet esse sententia, quàm litis contestatio, secundum Bald. in l. *data opera,* col. 15. in princ. *C. qui accusare non poss.* allegat l. fin. *C. de dolo,* licèt Bald. in l. *si plures,* column. 8. *C. de condition. insert.* tenuit contrarium post Martinum de Fano. et Cynum, ex eo motus, quòd diffinitiva sententia, quæ succedit in locum banni, redigitur ad instar interlocutoriæ, et non transit ad hæredem, nisi sit exsecuta per confiscationem vel exactionem: et sic concludit, quòd banna bannitorum in aliqua pecunia præstanda non possunt exigi ab hæredibus; quod dicit notatu esse dignum. Sed opinio Bartoli et Ang. magis placet; si enim mora in contestanda lite ex parte rei hoc inducit, cur non inducet sententia in absentem contumacem prolata? Similiter ubi pœna imponeretur ipso jure, idem esset, ut voluit Bart. in dict. l. *ex judiciorum,* Angel. in dict. l. unic. col. 2. Bald. in l. *data opera,* in fin. 14. col. et princ. 15. et vide Gloss. in l. 3. §. *quod autem,* D. *quod quisque jur.*

(6) *Sus herederos.* Habes hìc expressum, quòd lite contestata cum defuncto super crimine, hæredes condemnantur ex eadem instantia; quod etiam voluerunt Cyn. et Salicet. in dict. l. unic. ubi Salicet. col. 1. vers. *quæro tunc ad prædictorum declarationem:* quando tamen lis non esset contestata cum defuncto, et esset casus, quo posset conveniri hæres, veluti in eo quod ad eum pervenit, ut infrà in ista lege, vel aliàs, tunc ageretur de novo coram judice causarum civilium, et non coram judice causarum criminalium, ut in l. *defuncto,* §. 1. et ibi Bart. D. *de public. judic.* l. *solemus,* §. *latrunculator,* D. *de judic.* Si tamen idem judex haberet cognitionem causarum criminalium et civilium, coram eo posset agi, ut tradit Joan. de Imol. in dict. §. 1. et nota, quòd ubi actio pœnalis incipit esse hæreditaria, ibi transit in omnem hæredem, licèt contra defunctum illius hæredis nunquam actum fuerit, textus est, qui non est alibi, in l. *videamus,* D. *quod metus causa,* Angelus in l. 1. D. *de privat. delict.*

(7) *Deben pechar.* Et sic omnes hæredes in so-

quanto debie pechar el demandado si vivo fuese. Et aun decimos que maguer muriesen amas las partes (8), que sus herederos pueden seguir el pleyto en la manera que desuso es dicho; mas si se muriese el demandado ante que el pleyto fuese comenzado por demanda et por respuesta, estonce sus herederos non serien tenudos de responder á la demanda sinon por quanto fallasen que vino en poder del finado (9), de aquel furto (10) ó robo que habia fecho, nin les pueden demandar que pechen otra cosa ninguna por pena de aquel yerro, pues que en su vida non gelo demandaron. Eso mismo serie quando asi se muriese el señor de la demanda (11) ante que comenzase el pleyto sobrella: et esto es porque las penas non pasan á los herederos (12) ante que sean asi demandados en jui-

lidum tenentur ad rem, vel ad pœnam, non quilibet in solidum, ut probatur hìc, et declarat Salicet. in dict. l. unic. col. 1. vers. *quæro secundò:* et nota, quòd hæredes non tenebuntur ultra vires hæreditarias, licèt non fecerint inventarium, secundum Bald. in l. 2. *C. ad leg. Jul. repetund.* adverte tamen, quia Baldus loquitur, quando quis convenitur ex delicto defuncti, contra regulas juris in casu speciali; quando verò convenitur lite jam contestata cum defuncto, videtur aliud dicendum ratione quasi contractus facti in judicio per litis contestationem.

(8) *Amas las partes.* Hoc etiam colligitur ex dict. vers. *pœnales, Instit. de perpet. et temporal. action.*

(9) *Que vino en poder del finado.* Et etiam ad hæredes intellige; nam ita loquuntur leges, de quibus ista sumpta est, sive perveniat ad hæredem ex delicto, vel occasione delicti, veluti si delinquens rem furtivam consumpsit, et rem propriam conservavit aliàs consumpturus, l. *sed et si lege, §. quodque autem*, D. *de petit. hæred.* nam quia per hoc pinguior hæreditas pervenit ad hæredem, ipsa res subrepta pervenisse videtur, l. *quod diximus*, §. fin. D. *quod metus causa*, cum l. sequent. Bartol. in dict. l. unic. post princ. post Nicol. de Mattha; vide l. 2. tit. 13. ead. *Part.* vel dic, quòd lex ista velit sufficere pervenisse ad defunctum, licèt non ad hæredem pervenerit, ex quo de hærede hìc nihil exprimit; et facit ad hoc hæc eadem l. maximè cùm dicat, *de aquel furto ó robo*, in quibus etsi nihil pervenit, datur condictio furtiva, ut dixi in dict. l. 2. turpia enim lucra ab hæredibus sunt auferenda, ut hìc, et in dict. l. unic. et in l. *in hæredem*, D. *de calumn.* et limita et intellige, quando pœna debet imponi per modum agendi; secùs si veniat imponenda per modum excipiendi, nam tunc tenetur, etsi nihil pervenit, ut in l. 3. §. *quod autem*, D. *quod quisque jur.* Item et limita de jure Canonico etiam in foro judiciali, ex quo hæredes tenentur, non solum in id, quod ad eos pervenit, sed in quantum sufficerent vires hæreditariæ; ad quod potest procedi coram judice ecclesiastico per denuntiationem Evangelicam, secundum Bald. in dict. l. unic. col. fin. et procedit quando actio est pœnalis solùm ex parte rei, ut notatur per Joan. And. in cap. fin. *de sepult.* et per Angel. in dict. l. unic. adde etiam Bald. in l. *furti actione*, *C. de furtis*, et in l. *jubemus nulli*, §. *sanè*, ad fin. *C. de Sacrosanct. eccles.* et in l. 1. col. 1. D. *de rerum divis.* Tu adde Gloss. in cap. *ecclesia*, in verbo *conquæsita*, 1. quæst. 4. et in summa, 24. quæst. 2. ubi glossa notabilis, et glossa etiam notabilis in cap. 2. 16. quæst. 6. in gloss. fin. et ad usurarum restitutionem, tàm de jure civili, quàm canonico hæres tenetur in solidum, licèt nihil ad eum pervenerit, neque lis sit cum defuncto contestata, cap. *tua, de usur.* Bart. in l. 1. D. *de privat. delict.* Sed quid si ante litem contestatam extra judicium confessus est quis mihi dedisse damnum, an teneatur ejus hæres ex ista confessione? Bald. quòd sic, in dict. l. unic. col. fin. versic. *de uno quæro;* et nota, quòd sufficit semèl pervenisse, licèt ex post facto desierit, et pervenisse ad primum hæredem, licèt nihil perveniret ad secundum, textus notabilis in l. *quod diximus*, §. fin. cum l. sequent. D. *quod met. causa.*

(10) *De aquel furto.* Concordat cum l. *si pro fure*, §. fin. et l. *in condictione*, D. *de condict. furt.* ubi habetur, quòd condictio furtiva datur contra hæredem, etiam ultra id quod ad eum pervenit: et Doctores dicunt id esse speciale propter frequentiam furtorum, quòd detur condictio furtiva ad rei prosecutionem, facit ad hoc l. 2. tit. 13. et l. 4. tit. 14. infra ead. *Part.* ubi vide quæ dicam; et vide Angelum in dict. l. unic. col. 2. ibi cùm dicit: Ubi ergò non agitur ad vindictam, licèt actio sit pœnalis respectu hæredis, tamen pœna tenet hæredem, et sic intelligo l. *si pro fure*, in fin. et l. *in condictione*, D. *de condict. furt.*

(11) *Demanda* Actiones namque ad vindictam non transmittuntur, nisi lite contestata, l. *cum emancipati*, §. *emancipatus*, D. *de collat. bonor.* l. *injuriarum*, post princ. D. *de injur.* non enim habent originem à re transmissibili, vel patrimoniali, sed inhærent ossibus offensi, secundum Bald. in dict. l. unic. col. 5. unde et circa hoc non daretur restitutio, ut dicit Bart. in l. *senatusconsulto*, D. *de offic. Præsid.* et tunc agitur ad vindictam, quando agitur ad satisfactionem contumeliæ, non habita consideratione damnorum vel interesse, secundum Angelum, qui allegat Dinum in l. fin. D. *de privat. delict.* sed quando actiones non sunt ad vindictam, benè recipiunt hanc transmissionem, ut *Institut. de perpet. et tempor. action.* §. 1. versic. *sed hæredibus*, et vide l. 1. D. *de privat. delict.*

(12) *A los herederos.* Activè, neque passivè.

cio (13), fueras ende en aquellos casos que dixiemos en las leyes (14) deste título que fablan en esta razon.

LEY XXVI.

Cómo debe el juez librar la acusacion por derecho despues que la hobiere oida.

La persona del home es la mas noble cosa del mundo (1): et por ende decimos que todo judgador que hobiere á conoscer de tal pleyto sobre que pudiese venir muerte (2) ó perdimiento de miembro, que debe poner guarda muy afincadamente que las pruebas que recibiere sobre tal pleyto que sean leales, et verdaderas et sin ninguna sospecha, et que los dichos et las palabras que dixieren firmando sean ciertas et claras (3) como la luz, de manera que non pueda venir sobrellas dubda ninguna (4). Et si las pruebas que fuesen dadas contra el acusado, non dixiesen nin testiguasen claramente el yerro sobre

(13) *En juicio.* Ex istis verbis comprobatur quod Baldus dicit in l. unic. *C. ex delict. defunct.* versic. fin. col. *extra quæro,* contra id quod dixit Bartolus in l. fin D. *de privat. delict.* ubi dixit, quòd hæres meus potest accusare furem, qui mihi aliquid est furatus, quia dato quòd jus accusandi de privato crimine non transeat ad hæredem, ut hæredem, quia non erat in bonis defuncti, dict. l. *injuriarum,* D. *de injur.* benè tamen posset hæres accusare tanquam persona, cujus interest, et qui prosequitur propriam vindictam; quod Baldus ubi suprà improbat, et benè, ex eo quia omnes actiones criminales sunt ad vindictam, et ideò lite non inchoata, non fit transmissio, debet enim interesse tempore delicti, l. *si uxor,* D. *ad leg. Jul. de adult.* l. *in delictis,* §. *si extraneus,* D. *de novat.*

(14) *En las leyes.* Vide suprà eod. l. 7. et 8. et 23.

LEX XXVI.

Creatura humana cæteris rebus humanis est nobilior; ideò provideat judex, quòd sint ut lux claræ in criminalibus probationes, et si tales non sunt, et accusatus est bonæ famæ, absolvat eum: si autem est malæ famæ, et sunt contra eum præsumptiones, torqueat eum; et si nec per confessionem, aut probationem reperitur culpabilis, absolvat eum: et simili pœna accusator afficiatur, nisi suam vel suorum ascendentium usque ad proavum, et descendentium usque ad pronepotem, et collateralium usque ad fratris et sororis nepotem inclusivè prosequatur injuriam; aut quis pro conjuge fecerit accusationem; isti enim licèt non probent, non puniuntur. Hoc dicit.

(1) *Mas noble cosa del mundo.* Juxta illud: *constituisti eum super opera manuum tuarum, Psalm.* 8. v. 7. l. *sancimus, C. de sacrosanct. eccles.* et homo est dignior omni creatura, cùm etiam ei omnia serviant; sed et angelica natura, nam et Angelus hominis servitio deputatus est, ut legitur ad *Hebræos,* 1. et reputatur ex eo dignior, quòd omnes proprietates creaturarum in se admittit; nam cum animatis habet commune, ut sit: cum herbis et arboribus, ut vivat; cum brutis, ut sentiat; cum Angelis, ut discernat, et mente contempletur cœlestia, tradit Azo *C. ex quib. caus. infam. irrogat.* in summa, et Gloss. in l. *cognitionum,* §. *æstimatio,* D. *de muner. et honor.*

(2) *Muerte.* Cùm enim de vita hominis agitur, judex multum debet ponderare, l. 1. §. *si quis ultro,* D. *de quæst.* et in authent. *ut judices sine quoquo suffrag.* ea enim quæ sunt irrevocabilia, debent fieri cum magna maturitate et deliberatione, vide Gloss. et ibi Bald. in l. *ne causas, C. de appellat.* ad hoc enim et mitissimi homines facinus admissum diligenter atque instanter examinare debent, ut quibus parcant, inveniant, 23. quæst. 5. cap. 1. et multi culpam zelo Dei se persequi profitentur, sed cùm indiscretè hoc agitur, sacrilegii facinus incurrunt, et dum præcipites quasi ad emendandum ruunt, ipsi quoque multò magis deteriùs cadunt; et nullum ante veram, justamque probationem judicare, aut damnare debemus, teste Apostolo ad Rom. 14. v. 4. qui ait: *Tu quis es, qui judicas alienum servum? Suo domino stat, aut cadit;* mala itaque audita nullum moveant, aut passim dicta absque certa probatione quisquam unquam credat; sed antea audita diligenter inquirat, neque præcipitando quicquam aliud agat, cap. *nullum ante,* 30. quæst. 5.

(3) *Ciertas et claras.* Concordat cum l. fin. *C. de probat.* et l. *qui sententiam, C. de pœnis,* l. *singuli, C. de accusat.* et 5. quæst. 6. cap. *Epiphanium,* et adde l. 7. tit. 31. infra eod. *Partit.* et l. 12. tit. 14. 3. *Part.* et confessio dicitur probatio luce clarior, Bart. in l. 3. in princ. D. *de jurejur.* et in l. *si maritus,* col. fin. D. *de quæstion.*

(4) *Dubda ninguna.* Sed an ex indiciis indubitatis possit quis condemnari? Ponunt enim Doctores in hoc aliqua exempla ad sciendum, quæ dicantur indicia indubitata, ut tradit Joann. And. in addition. *ad Specul.* tit. *de probation.* §. fin. vers. 13. post Thomam de Piperata: et tradit etiam latè Gandinus in tract. *maleficior.* sub. tit. *de præsumption. et indiciis indubitatis:* Bartolus etiam in l. 2. D. *de furtis,* Abb. in cap. *tertio loco,* col. 3. et 4. *de probation.* Salic. et Bald. in l. fin. *C. de probat.* Franc. Brunus in suo tract. *de indiciis et tortura,* fol. 5. col. 3. Paris de Puteo in suo tract. *syndicatus,* fol. 108. col. 4. cum fol. sequent. et dicit Gandinus ubi suprà, quòd omnes sapientes, quos Bononiæ et alibi vidit, dixerunt, et ita vidit consuetudine observari, quòd propter talia indicia, vel similia, non possit quis diffinitivè in personam damnari: et idem tenet consulendo Paul. de Castr.

que fue fecha la acusacion, et el acusado fuese home de buena fama (5), débelo el judgador quitar por sentencia. Et si por aventura fuese home mal enfamado (6), et otrosi fallase por las pruebas algunas presunciones (7) contra él, bien le puede estonce facer tormentar de manera que pueda saber la verdat dél. Et si por su conoscencia nin por las pruebas (8) que fueran aduchas contra él, non le fallare en culpa daquel yerro sobre que fue acusado, débelo dar por quito (9), et dar al acusador aquella misma pena (10) que

2. vol. consil. 299. incipit, *visa inquisitione*, et etiam Hippolytus à Marsiliis post multa in l. *repeti*, 4. et 5. col. D. *de quæst.* non enim talia indicia sunt ita indubitata, quin non possit esse aliquod dubium, ut et tradit Felin. in cap. *afferte*, col. 4. v. *et pro intellectu, de præsumpt.* et sic non esset diffinitivè in personam damnandus, et satis ad hoc confert ista lex Partitarum : debet tamen ex istis indiciis indubitatis fieri tortura acerrima, secundum Bald. in cap. 1. §. *item si vassallus, de controv. investit.* Bald. in l. *milites*, C. *de quæst.* dicit, quòd judex, qui non habet aliam probationem, quàm indicia, quæcumque sint, tutius faciet, si extorqueat confessionem per torturam, allegat l. *etsi excepta*, in fin. C. *de malefic. et mathemat.*

(5) *De buena fama.* Probatio namque bonæ famæ, et bonæ vitæ præcedentis minuit indicia, ut est textus notabilis in l. *desertorem*, §. *sed si ex improviso*, et ibi notat Bart. D. *de re militari*, Bald. in l. 2. ad fin. C. *de furt.*

(6) *Mal enfamado.* Esse hominem malæ famæ, est qualequale indicium, non tamen de per se sufficiens ad torturam, ut notat Bart. in l. fin. col. fin. D. *de quæst.* si tamen cum mala fama aliud adjungeretur, aliud esset, ut et ista lex Partitarum subjicit, et notat Gloss. et ibi Bald. in l. *civilem*, C. *de furtis* : et adverte, quòd tunc facit indicium aliquale, quando mala fama est in eodem genere mali, de quo nunc suspicatur, Bart. post Jacob. de Rave. in l. *Casius*, D. *de Senator.* Bald. in l. fin. D. *de hæred. instit.* argumento l. *spadonem*, §. *qui jura multa*, D. *de excusat. tutor.* et Baldum sequitur ibi Imola reputans benè hoc notandum ad limitationem regulæ, *semel malus, etc.*

(7) *Presunciones.* Ista lex loquitur de pluribus præsumptionibus, prout etiam loquuntur leges juris communis, l. 1. circa princ. l. *unius*, §. 1. et l. *maritus*, D. *de quæstion.* sed dicendum, hoc totum residere in arbitrio judicis, quando unum indicium sufficiat, vel plura requirantur, ut tradit Bart. in l. fin. v. *sed utrum requirantur plura indicia*, D. *de quæstion.* Bald. etiam in l. *militis*, C. *de quæst.* et in l. *cum citra*, C. *de jure dotium*, et vide per Angelum Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *fama publica*, col. 3. et ut hìc vides, fama per se sola, nisi jungatur cum alio vel aliis indiciis, non sufficit ad torturam, ut dixi in glossa præcedenti, et tradit Bald. in l. *milites*, C. *de quæstion.* vide per Paridem de Puteo in tract. *syndicatus*, fol. 111. col. 4. vers. *an fama.*

(8) *Nin por las pruebas.* Innuitur hìc, licèt reus tortus neget, non elidi ex hoc probationes, quæ sunt contra eum : Glossa tamen in l. *edictum*, D. *de quæstion.* dum allegat Tullium, videtur innuere contrarium, quia purgatus dicitur, quasi puram veritatem videatur dixisse : et ita dicit de consuetudine, seu in practica observari Albericus in rubric. C. *de quæstion.* sub dubio fortè hoc limitat, et intelligit, quando tortus esset, solùm præcedentibus indiciis ; secus, si esset plenè probatum contra eum, quia tunc tortura eum non purgaret : fatuum tamen dicit esse judicem, qui torqueret aliquem, contra quem esset plenè probatum, nisi hoc faceret cum protestatione, quòd non intendit eum torquere super probatis : et vide per eumdem Alberic in l. *edictum*, D. eod. ubi et Hippolyt. de Marsiliis.

(9) *Débelo dar por quito.* Videtur hæc lex reprobare communem practicam Doctorum dicentium, tunc tutius esse rem indiscussam relinquere, et consulunt judici, quando est dubius, non absolvere diffinitivè : et tradit Salic. in l. *si quis*, in fin. C. *ad leg. Jul. majest.* et in l. *si qui adulterii*, C. *ad leg. Jul. de adult.* et dicit Hippolytus à Marsiliis, in l. *repeti*, col. penult. D. *de quæstion.* quòd communis practica totius Italiæ apud peritos jus dicentes, est, ut tali casu accipiant fidejussores à reo de se præsentando ad mandatum Curiæ ; et dicunt in mandato relaxationis, talis reus incarceratus relaxetur pro nunc. Certè lex ista Partitarum videtur velle contrarium, imò quòd judex debet eum absolvere diffinitivè ; et hoc verbum *debet* regulariter importat necessitatem, ut notat Gloss. in Clement. *attendentes*, in verbo *debeant*, *de statu regular.* Abb. in cap. 1. ad finem, *de sponsalib.* Bald. in l. 1. col. 3. C. *quomodo et quando judex*, ubi dicit, hoc verbum esse necessitativum. Fortè tamen in atrocioribus delictis, et ubi judex bono zelo moveretur, sperans nova indicia supervenire, bona esset practica prædicta.

(10) *Aquella misma pena.* Adde l. fin. C. *de accusat.* sed cur non excusatur accusator ab ista pœna, ex quo habebat famam et alia adminicula per se? Argumento l. *miles*, §. *mulier*, D. *ad leg. Jul. de adult.* l. *Aithales*, D. *ad leg. Cornel. de fals.* et quæ notat Bart. in l. 1. D. *ad Turpil.* dic, quòd procedet hoc, quando constaret de evidenti calumnia, ut dixi suprà eod. in l. 20. vel quando accusator non accusavit de injuria tangente eum vel suos, ut statim subjicit ; tunc enim debuit negotium ita maturè indagari, ut prius videret, an haberet sufficientes probationes, annon, l. *justissimos*, C. *de offic. rector. provinc.* l. 1. in fin. C. *de famos. libel.* Angelus in l. *mater*, C. *de calumn.*

diera al acusado, fueras ende (11) si el acusador hobiese fecha la acusacien sobre tuerto que hobiese fecho á él mismo, ó sobre muerte de su padre, ó de su madre, ó de su abuelo, ó de su abuela, ó de su bisabuelo ó de su bisabuela, ó sobre muerte de su fijo, ó de su fija, ó de su nieto, ó de su nieta, ó de su bisnieto ó de su bisnieta, ó sobre muerte de su hermano, ó de su hermana, ó de su sobrino, ó de su sobrina, ó de los fijos ó de las fijas dellos. Eso mismo decimos que serie si el marido acusase á otri por razon de muerte de su muger, ó si ella ficiese acusacion de muerte de su marido; ca maguer non lo probase, nol deben dar ninguna pena en el cuerpo (12), porque estos atales se mueven por derecha razon et con dolor (13) á facer estos acusamientos, et non maliciosamente.

LEY XXVII.

Cómo el rey de su oficio puede saber la verdat de los males quel descubriesen ol denunciasen que fuesen fechos en su tierra, ó los entendiese por fama.

Muestran algunos homes (1) á las vegadas al rey el fecho de la tierra, apercibiéndole de los yerros et de las malfetrias que se facen en ella: et á las vegadas aperciben en esta manera misma á los judgadores de las malfetrias que se facen en aquellos lugares en que han ellos poder de judgar et de pesquirir. Et quando este apercibimiento facen tan solamente por desengañarlos, et non en manera de acusacion (2), non son tenudos de

et vide in ista materia pœnæ talionis, quæ dixi in l. 13. tit. 9. 4. *Partit.*

(11) *Fueras ende.* Nota istos casus, in quibus cessat pœna talionis, seu accusator non probans non punitur dicta pœna, et vide glossam magnam in l. *athletas*, §. *calumniator*, D. *de his qui notant. infam.* et quæ dixi suprà eod. l. 1.

(12) *En el cuerpo.* Hoc fortè dicit, quia poterit condemnari in damnis et expensis carcerati, juxta id quod dixi, referendo Joannem And. *in addition. ad Specul.* in dict. l. 13. tit. 9. *Partit.* 4.

(13) *Derecha razon et con dolor.* Excusabuntur ergò à præsumpta, non à vera calumnia, ut hìc, et dixi suprà eod. l. 20. et 21.

LEX XXVII.

Non punitur denuntians Regi vel judici maleficia, non per modum accusationis, si non offert se probaturum, nec malevolo animo moveatur, licèt maleficium non probetur; aliàs sic. Nec debet judex ob hoc ad inquisitionem moveri, si denuntians est malæ famæ, vel inimicos ibi habens, vel si malitiosè denuntiet; aliàs sic. Hoc dicit.

(1) *Muestran algunos homes.* Videtur hæc lex omnibus hominibus de populo permittere, quòd denuntient crimina; et tamen de jure antiquo non admittebatur denuntiatio, nisi per officialem, ut in l. *Divus*, D. *de custod. reor.* l. *ea quidem*, *C. de accusat.* l. 1. §. *quies*, D. *de offic. præf. urb.* et suprà eod. l. 5. unde Bart. in Extravag. *ad reprimendum*, in verbo *denuntiationem*, notat, id specialitatis esse in crimine læsæ majestatis, quòd per denuntiationem factam à quocumque possit procedi, et hoc loquendo secundum leges, nam de jure canonico, quilibet qui potest accusare, potest et denuntiare. Infames tamen, et criminosi, inimici, et conspiratores repelluntur à denuntiando, ut in cap. *cum oporteat*, et cap. seq. *de accusat.* Hostiens. tamen in summa, in tit. *de denuntiationibus*, §. *quis potest*, circa fin. dicit, quòd etiam secundum leges quilibet admittitur ad denuntiationem, etiam servus, si sua intersit, dict. l. 1. D. *de offic. præf. urb.* §. *quod autem;* interest autem cujuslibet, ne delicta remaneant impunita, l. *ita vulneratus*, D. *ad leg. Aquil.* et cap. *ut famæ, de sentent. excom.* et peccata nocentium nota esse, et expedire, et oportere, l. *eum qui*, D. *de injur.* et idem videtur de mente Speculat. tit. *de denuntiat.* §. 1. vers. *privata vero judicia*, ibi cùm dicit: *et generaliter in omnibus criminibus*, argumento D. *de offic. Præsid.* l. 4. §. 1. et l. *illicitas*, 1. respons. et §. *ne potentiores*, cum sequent. et l. *congruit*, et l. *Divus*, et l. *senatus:* et in authent. *de mandat. Principum*, cap. *sit tibi*, et in authent. *de collator.* cap. *jubemus*, et videtur distinguendum inter crimina publica, et privata, ut in publicis criminibus quilibet de populo possit denuntiare, quia omnium interest, in privatis verò criminibus solùm ille cujus interest; hæc enim est differentia inter publica, et privata crimina in accusando; ergò idem in denuntiando: et probari hoc etiam videtur ex pragmatica *de Alcalá*, disponente circa salaria tabellionum in cap. incipienti, *si alguno denunciare de qualquier furto*, cum cap. seq. ubi apertè probatur ista distinctio; et vide per Gloss. et Doctores in l. fin. *de privat. delict.* et in l. 1. D. *de public. judic.*

(2) *Non en manera de acusacion.* Sed qualiter hoc cognoscetur? Dicendum, quòd quando denuntians tantùm intendit crimen notificare, et non concludit, ut puniatur; si autem in denuntiatione concluditur, ut si dicat, *eum puniri peto*, tunc recipitur ut accusatio, ita declarat Bald. in repetit. l. *edita*, col. 10. vers. *circa secundum*, *C. de edendo*, et est de mente ejusdem Baldi in l. 1. col. 5. *C. ex delict. defunctor.* Et an præmium, quod ex forma statuti debetur accusanti, debeatur denuntianti? Joan. Andr. post Guido. de Suza, dicit, quòd sic,

probar (3) aquello que dicen, nin los deben constreñir, nin apremiar nin les dar pena por ello (4), fueras ende si se obligasen de averiguar (5) aquello que dicen, ó fuese fallado que se movieran á decir esto maliciosamente por malquerencia (6). Pero quando el rey ó el juez entendieren que aquellos que facen estos apercibimientos son homes de buena fama, et non han en aquel lugar enemigos por que se hobiesen á mover á esto por les buscar mal, et es otrosi fama (7) de lo que dicen, bien puede estonce el rey (8) ó el judgador facer pesquisa para saber si es verdat lo que dixieron ó non : et la pesquisa debe seer fecha en aquella manera que dixiemos en la tercera Partida dèste libro en las leyes (9) que fablan en esta razon. Et si alguno se moviese á facer tal apercibimiento como este en otra manera, seyendo home de mala fama (10), ó habiendo enemigos en aquel lugar, ó faciéndolo maliciosamente en otra manera qualquier, por dicho de tal home (11) non se debe mover el rey nin el judgador á facer la pesquisa.

LEY XXVIII.

Quáles yerros puede el rey ó el juez de su oficio escarmentar, maguer non fuese fecha denunciacion nin acusamiento, nin fuese fama en razon dellos.

De su oficio (1) puede el rey ó los judgadores á las vegadas escarmentar los malos fechos maguer non los aperciba ninguno, nin sea fecha acusacion sobrellos; et esto pueden facer en cinco casos. El primero es si alguno aduxiese á sabiendas ante alguno

in addition. ad Speculat. tit. *de denuntiatione*, §. 1. vide per Angelum Aret. in tract. *maleficior.* in parte *necnon ad denuntiandum*, col. 6. vers. *quæro secundum Salic.* ubi post Salicetum limitat, et intelligit de denuntiatore voluntario, non de necessario, qui ad id tenetur ratione officii, et adde Bald. consil. 102. 5. volum.

(3) *De probar.* Habes hìc, quando denuntiator teneatur ad probandum, vel non : et tene mente, nam de jure communi non ita benè erat hoc expressum, vide l. *ab accusatione*, §. *nuntiatores*, D. *ad Turpil.* et per Bart. in l. *Divus Adrianus*, D. *de custod. reor.* ubi bonus textus : et per Salic. in l. *ea quidem*, col. 6. vers. *undecimò quæro*, C. *de accusat.* ubi et dicit, quòd usus non admittit, ut probationes inducere teneantur, sed ut solùm post denuntiationem in eadem schedula scribant testes, quæ perpetrata scire dicuntur.

(4) *Pena por ello.* Et quæ pœna imponatur denuntiatori non probanti, vide per Bart. in dict. l. *Divus Adrianus*, D. *de custod. reor.* et per Salicet. in dict. l. *ea quidem*, col. 6. vers. *duodecimò quæro*, C. *de accusat.*

(5) *De averiguar.* Facit l. *circa*, §. *si quis autem*, D. *de probat.* et cap. *licèt causam*, eod. tit.

(6) *Malquerencia.* Adde suprà eod. in l. 5.

(7) *Fama.* Non ergò denuntiatio alicujus, licèt sit proba persona, sufficit ad inquirendum super veritate criminum, nisi præcedat infamia, ut hìc, et in cap. *cum oporteat*, eod. tit. ubi notat Abb. in 1. notab. ex sola namque denuntiatione criminum facta contra aliquem, non oritur fama sufficiens ad inquirendum de veritate : si tamen denuntiator veniret ut accusator, et non ad effectum, ut judex inquirat, tunc posset judex procedere cum denuntiatore, ut tradit Bart. in dict. l. *Divus Adrianus*, D. *de custod. reor.* vers. *ulterius quæro, quid sit officium judicis.*

(8) *El rey.* Imò etiam alius judex ordinarius, ut ex dictis superiùs constat in ista lege, et habetur in l. 2. et ibi dixi, tit. 17. 3. *Part.* cap. *qualiter et quando*, el 2. *de accusat.* Rex tamen etiam non præcedente infamia posset inquirere; ut tradit Innoc. in cap. *cum oporteat, de accusat.* Bald. in l. *nullus*, C. *ad leg. Jul. majestat.* glossa notabilis in cap. 2. *de accusat.* lib. 6. et per Angelum Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *fama publica*, col. 2. et quod hìc dicitur, procedit de potestate legibus regulata; et adde quæ dixi in l. 1. tit. 17. 3. *Partit.*

(9) *En las leyes.* vide in tit. 17.

(10) *De mala fama.* Adde quæ notat Gloss. in cap. *cum oporteat*, super verbo *ad denuntiandum*, eod. tit. et in cap. *cum dilectus*, eod. tit. et cap. *qualiter et quando*, et cap. *licèt Heli, de simon.*

(11) *De tal home.* Si tamen cum eo alia indicia concurrunt, posset inquirere; vide quæ tradit Angelus Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *fama publica*, col. 1. sola enim fama publica sufficeret, non à malevolis orta, ut in dict. cap. *qualiter et quando*, el 2. et infrà l. proxima.

LEX XXVIII.

Si quis scienter coram judice voluit uti falso instrumento, aut falsum testimonium protulit coram eo, aut est manifestè malefactor, vel est tutor, qui malè in tutela versatur; potest eum judex ex officio suo sine accusatore damnare, et sine aliqua actione punire : idem si malitiosè accusavit, quia potest eum sine accusatore, si perseveraverit usque ad sententiam, punire. Hoc dicit.

(1) *De su oficio.* Prosequitur lex ista dicta Azon. *C. qui accus. non possunt*, in summ. col. 1. vers. *in casibus tamen :* vide etiam per Gloss. in l. 2. §. *si publico*, D. *de adulter.*

de los judgadores carta falsa (2), et usase della para probar lo que demandaba ó para defenderse de lo quel demandasen. El segundo es si fallasen algunt testigo por falso (3) en testimonio que dixiese antél (4). El tercero es quando algunt malfechor anda faciendo mal, robando, ó furtando ó faciendo otros yerros manifiestamente, de manera que lo saben los homes de aquellos lugares, et es cosa manifiesta (5) el fecho dél, de guisa que non se puede encobrir. El quarto (6) es quando fallasen que alguno que habie acusado á otro, se moviera maliciosamente á facerlo, et non podie probar aquello de quel acusaba, fueras ende si el acusador fuese de aquellas personas que dixiemos (7) que non deben haber pena si non prueban lo que dicen; ca á este atal pueden escarmentar de tal yerro como este fasta el dia que diesen la sentencia (8) por el acusado. El quinto es quando sopiesen ciertamente que alguno que era guardador de huérfanos, usase mal (9) de la guarda á daño dellos; ca en qualquier destos casos sobredichos puede todo judgador que ha poder de judgar (10), escarmentar de su oficio á tales malfechores de los yerros sobredichos que ficieren, maguer non fuesen ende acusados nin denunciados, nin fuese aducha otra prueba contra ellos.

LEY XXIX.

Cómo los yerros que son puestos contra los testigos para desecharlos, les empescen ó non maguer sean probados.

Testigos aducen los homes en sus pleytos para probar ó vencer lo que demandan, et

(2) *Carta falsa.* Concordat cum l. penult. *C. de probation.* et adde, quòd producens rescriptum suspectum capitur, et sub fida custodia remittitur ad locum, ubi creditur falsum fabricasse, secundum Bald. in cap. 2. *de rescriptis:* et nota, quòd ille, qui producit in judicio falsum instrumentum, præsumitur, quòd ipse fuit fabricator falsitatis: ut in l. *majorem*, ubi Glossa, et Bald. *C. de falsis*, nisi nominet fabricatorem; vide ibi, et adverte, quòd l. *jubemus, C. de probat.* de qua ista sumpta est, loquitur de scripturis seu chartis suspectis de falso: et quæ sint illa, quæ reddunt instrumentum suspectum, vide per Specul. tit. *de instrum. edition.* §. 1. col. 5. et cùm lex ista Partitarum dicat *carta falsa*, et non suspecta de falso, est dubium an idem dicendum de charta suspecta, per dictam l. *jubemus?* Et videtur quòd sic, per id quod notat Alberic. post Guido. de Suza in l. *Scripturæ, C. de fide instrum.* col. 1. vers. *item quæro dictus Guido*, ubi refert quæstionem, quæ de facto fuit in curia Regis Caroli, cùm ipse Rex à quadam Comitissa petebat comitatum suum; ipsa verò ad sui defensionem producebat duo rescripta Imperatoris Frederici, quorum sigilla unum erat satis majus altero, unde Rex propter diversitatem sigillorum, dicebat esse falsa: Comitissa allegabat Fredericum mutasse sigilla, sed non probabat; et dicit Guido de Suza, se judicasse dicta rescripta esse suspecta, non falsa, et fidem eis non adhibendam, et Comitissam aliam pœnam pati non debere; quia secundum eum producenti scripturam suspectam non debet imponi alia pœna, nisi quòd instrumento fides non adhibeatur, et ita intelligit dictam l. *jubemus;* de quo dicto dicit Albericus se mirari, cùm lex illa expressè dicat puniri ut falsarios; nisi fortè intelligatur secundum eum, quòd Comitissa illa ignoranter produxerat, fortè quia invenit in hæreditate patris, ut in l. antepenult. D. *de falsis.*

(3) *Falso.* Concordat cum l. *nullum, C. de testib.* et l. 42. tit. 16. 3. *Partit.* quam vide, cùm his quæ ibi dixi.

(4) *Antél.* Probari videtur ex ista lege dictum Baldi in dict. l. *nullum*, col. 2. vers. *quæro, judex Perusinus.*

(5) *Cosa manifiesta.* Concordat cum l. *ea quidem, C. de accusat.* et cap. *evidentia*, eod. tit.

(6) *El quarto.* Concordat cum l. 1. *C. de calumniator.* et l. *qui cum major*, §. *si libertus*, D. *de bon. libert.*

(7) *Dixiemos.* Suprà eod. l. 21. et 26.

(8) *Diesen la sentencia.* Non postea, nisi ex nova accusatione, vel ex officio judicis nobili, ut declarat Azo ubi suprà, et Glossa, et Doctores in dict. l. 1. *C. de calumniator.*

(9) *Usase mal.* Concordat cum l. 3. §. *præterea*, D. *de suspect. tutor.*

(10) *Ha poder de judgar.* Et ratione incidentiæ, in primo, et secundo, et quarto casu, quilibet judex, qui de principali cognoscit, erit judex competens ad puniendum de officio, ante finitam instantiam causæ principalis; nam si esset finita, non posset, ut declarat Angel. post Jacob. Butri. in dict. l. 1. *C. de calumniator.* vel dic, et melius, ut dixi in l. fin. tit. 16. 3. *Partit.* per textum ibi, in fine, vide in Gloss. super parte *que han poder de facer justicia.*

LEX XXIX.

Si contra testem in modum objecti probetur crimen, non potest ob hoc judex eum punire, nec remanet infamatus: et idem si in modum alterius exceptionis crimen probetur: tamen si uxor contra virum accusantem excipiat, quòd ejus mandato vel consilio adulteravit, et hoc probet, vir punitur, et uxor absolvitur. Hoc dicit.

despues que son recebidos los dichos dellos, aquellos contra quien prueban buscan quantas maneras pueden para desecharlos: et acaesee á las vegadas que en aquellas defensiones que ponen ante sí contra los testigos, dicen grant mal dellos, et aun pruébanlo, que si fuese probado seyendo acusados ende ó denunciados, perderien por ende los cuerpos ó grant partida de sus haberes. Et decimos (1) que maguer pueden desechar á alguno en esta manera que non sea testigo, ó que non vala el testimonio que dixo en aquel pleyto sobre que probó, con todo eso nol puede el judgador dar pena ninguna en el cuerpo nin en el haber por esta razon; ca asaz le abonda la vergüenza que pasó el testigo de seer desechado del testimonio, et fincar enfamado (2) por ello. Et lo que dice en esta ley del testigo ha lugar en todas las otras defensiones semejantes destas que fuesen puestas contra otro (3), fueras ende si alguno acusase á su muger que habie fecho adulterio, et ella pusiese defension ante sí diciendo que la non podie acusar, porque lo ficiera por consejo dél ó por su mandado; ca en tal caso como este (4), como quier que ella non pone esta defension ante sí por al sinon por desecharle que la non pueda acusar; pero sil fuere probado que tal yerro como este fizo el marido, puédenle dar pena por ende tambien como si fuese acusado sobre aquel yerro mismo, et demas deben dar á la muger por quita (5).

TITULO II.

DE LAS TRAYCIONES.

Traycion (1) es uno de los mayores yerros (2) et denuestos en que los homes pue-

(1) *Decimos.* Concordat cum cap. 1. vers. *cæterum, de exceptionibus*, et cum cap. *cùm dilectus*, §. *verùm, de ordin. cognit.* et cum l. *Lucius*, D. *de his, qui notantur infamia*, et vide, quæ etiam latè habentur in cap. 2. *de confess.*

(2) *Enfamado.* Infamia facti intellige, ut voluit Glossa in dict. cap. 1. *de exception.* de quo tamen vide, quæ notat Abb. in dict. cap. *cùm dilectus*, 13. col. in gloss. super parte *restitutio, de ordin. cognit.* et Innoc. in cap. *super eo, de elect.* Angelus in dict. l. *Lucius.*

(3) *Contra otro.* Ex hoc dicto hujus legis videtur comprobari quod dicit Abb. in dict. cap. *cùm dilectus, de ordin. cognit.* col. 11. contra Anton. ibi, qui voluit, quòd si is contra quem excipitur de crimine ad eum ab aliquo repellendum, assumpsit defensionem principaliter super tali exceptione criminis sic objecti, quòd si convincatur, debeat ex eadem instantia puniri; cujus contrarium tenet ibi Abb. allegans casum in oppositum, in cap. *super his, de accusat.* ubi electus petens confirmationem repulsus propter crimen sibi objectum et probatum, non privatur beneficiis suis, neque aliter punitur, quia ad hoc non est actum, ut ibi dicitur.

(4) *En tal caso como este.* Idem videtur de simili ubi crimen similiter esset connexum negotio, de quo agitur, ut in cap. 2. *de confess.* ubi Glossa, et Glossa in dict. cap. 1. *de except.* quæ extensio procederet, quando de tali crimine contingente causam principalem constaret per confessionem ejus, contra quem objicitur, quia ratione contingentiæ videtur principaliter in judicio deductum; et ita dicit Abb. communiter teneri in dict. cap. *cum dilectus*, 12. col. Si tamen non per confessionem convinceretur, sed per alias probationes, est majus dubium; sed idem in eodem casu videtur dicendum, secundum Abb. ubi suprà, si pars ejus, contra quem excipitur, fuerit præsens, et super hoc assumpsit defensionem; et militat eadem ratio, quæ in marito, contra quem uxor excipit de lenocinio, de quo hic, et in l. 2. §. *si publico*, D. *ad leg. Jul. de adult.* de qua ista sumpta est, ubi et vide per Bart. col. penult. vers. *concludo ergò*, et per Ang. ibidem. Quando verò non est contingens negotium, de quo agitur, alia instantia opus esset, ut si testis confiteretur se homicidam, judex non posset eum punire ex ista confessione, quia confessio non est facta in judicio, cùm non agebatur ad hoc, secundum Bald. in l. *Presbyteri*, vers. *tertiò quæro, C. de Episc. et Cleric.* allegat Gloss. in cap. *hæc quippè*, 3. quæst. 6. ideoque ad puniendum testem in hoc, alia instantia opus esset.

(5) *Por quita.* Intellige quando exceptio lenocinii objecta fuit à muliere ante litis contestationem, nam si objiceretur posteà, tunc non videtur, quòd absolvenda sit mulier, ut habetur in dict. §. *si publico*, et in l. 7. tit. 17. ead. *Partit.* ubi dicam, quid erit hodie, stante lege Fori, quòd à nullo possit uxor accusari de adulterio, marito nolente eam accusare.

TITULUS II. DE PRODITIONIBUS.

IN SUMMA.

(1) *Traycion.* In isto titulo sumitur propriè pro crimine læsæ majestatis, ut infrà l. 1. in fin. largè tamen loquendo multipliciter dicitur quis proditor, ut tradit Gloss. in cap. *nolite*, 11. quæst. 3. Luc. de Penn. in l. fin. *C. de delator.* penult. et fin. col. Andr. de Isern. in tit. *quæ sint regal.* in parte *contrahentium incest. nupt.* col. fin. et per Bald. in cap. 1. in princ. col. 4. *quib. mod. feud. amittatur.*

(2) *Mayores yerros.* Adde in authent. *de nuptiis,*

den caer : et tanto la tovieron por mala los sabios antiguos que conoscieron las cosas derechamente, que la semejaron á la gafedat(3); ca bien asi como aquella enfermedat es mala que prende por todo el cuerpo, et despues que es presa non se puede toller (4) nin melecinar de manera que pueda guarescer el que la ha, et face al home despues que es gafo seer apartado (5) et alongado de todos los otros : et sin todo esto es tan fuerte malatia que non face mal al que la ha en sí tan solamente; mas aun al linage que por la liña derecha dél descende, et á los que con él moran. Otrosi en aquella misma manera face la traycion en la fama del home; ca ella la daña (6) et la corrompe de guisa que nunca se puede enderezar : et aducel á grant alonganza et extrañamiento (7) daquellos que conoscen derecho et verdat; et denegrece et manciella la fama de los que de aquel linage descenden, maguer non hayan en ello culpa, de guisa que todavia fincan enfamados (8) por ella. Et por ende pues que en el título ante deste fablamos generalmente de las acusaciones que son fechas por razon de los grandes yerros que los homes facen, queremos decir daqui adelante quáles son aquellos males quier se fagan por obra ó se digan por palabra : et fablaremos primeramente de los que se facen por fecho : et despues diremos de los otros que se facen por palabra. Et comenzaremos de la traycion, que es cabeza de todos los males : et mostraremos qué cosa es en sí : et onde tomó este nombre : et de quántas maneras es, et qué pena deben haber, non tan solamente los facedores della, mas aun los consejadores et los ayudadores, et aun los que la saben et non la descubren.

LEY I.

Qué cosa es traycion, et onde tomó este nombre et quántas maneras son della.

Læsæ maiestatis crimen en latin tanto quiere decir en romance como yerro de traycion

cap. 15. §. *si igitur*, et in l. fin. *C. ad leg. Jul. majest.* habetur, quòd est crimen sceleratissimum, et dicit Azo *C. ad leg. Jul. majestat.* in summa, nempè, istud crimen inter omnia crimina excellit.

(3) *A la gafedat.* Proditio comparatur lepræ, ut hic vides; et de multis generibus lepræ, vide per glossam notabilem in §. *denique,* qui est sub cap. *voluissent, de pœnit.* dist. 1. et vide de lepra Giezi, quod tradit Gloss. in authent. *jusjurandum, quod præs. ab his,* collat. 2. et de leprosorum examinatione, vide *in Pragmatic.* fol. mihi 106.

(4) *Non se puede toller.* Inde est, quòd leprosus ille, de quo Matthæi cap. 8. v. 2. videns se à remedio medicinali seclusum, accurrit ad fontem, et Dominum vitæ, et salutis, et adorans dixit: *Domine, si vis, potes me mundare.*

(5) *Apartado.* Vide Levitici cap. 13. et per Gloss. in dict. §. *denique, de pœnit.* dist. 1. et per Gloss. in cap. *si uxorem*, 22. quæst. 5. Sunt enim leprosi extra civitatem ponendi, ne alios inficiant, vide per Joan. de Plat. in l. *cum supra virentes, C. de re militari*, lib. 12. per Bald. in l. *casus, C. de testam.* Gloss. in Clement. 1. *de usur.* Bald. *in addit. ad Speculat.* tit. *de dispensation.* Et an mortui possint cum aliis sepeliri, tradit Abb. in cap. *sacris, de sepultur.* ubi concludit, quòd non, licèt Petrus de Anchar. ab eo relatus tenuit contrarium; movetur Abb. ex eo, quia fetor aerem inficiat, et quia in actu sepulturæ est timor infectionis, et ex eo, quòd jus permittit leprosis, ut habeant ecclesias cum cœmenteriis, vide ibi per eum.

(6) *La daña.* Unde licèt Joab, dux exercitus Regis David, omnia fortiter vicerit, non computatur in catalogo fortium David, quia fortitudinem ejus proditio in Abner et Amasam denigravit : sola fidelitas est, quæ dilatat gloriam populi, quæ pacem firmat, et terrorem incutit inimicis, Lucas de Penna referens Petrum Blesensem in l. fin. col. fin. *C. de delator.* lib. 10.

(7) *Et extrañamiento.* Proditor namque est alienus ab omni facie Dominorum, et Principum, et non potest stare in curia Principis, Bald. in cap. unic. *an ille qui interfecit frat. domini sui,* et ubicumque sunt depicta arma proditoris, debent destrui, l. *eorum,* et ibi Bart. D. *de pœnis.*

(8) *Enfamados.* Vide l. *quisquis,* §. 1. *C. ad leg. Jul. majest.*

LEX I.

Proditio est, quæ committitur contra Regis personam; et est vilius, quod potest in corde humano cadere. Et nascuntur ex proditione tria mala, scilicèt, injustitia, vilitas, et mendacium, ex quibus cor humanum efficitur tàm fragile, et imbecille, quòd errat contra Deum, et Regem dominum naturalem. Item proditio idem est, quod sub spe boni prodere, seu tradere hominem : sunt enim casus proditionis quatuordecim numero, qui in hac lege sparsim nominantur : et cùm aliquod prædictorum committitur contra Regem, aut contra ejus dominium, aut bonum commune patriæ, est proditio; cùm verò in aliis committitur, est alevositas, secundum Hispaniæ Forum. Hoc dicit.

que face home contra la persona del rey (1). Et traycion es la mas vil cosa et la peor que puede caer en corazon de home: et nascen della tres cosas que son contrarias de la lealtad, et son estas: tuerto, et mentira et vileza. Et estas tres cosas facen el corazon del home tan flaco que yerra contra Dios (2), et contra su señor natural et contra todos los homes, faciendo lo que non deben facer; ca tan grande es la vileza et la maldat de los homes de mala ventura que tal yerro facen, que non se atreven á tomar venganza dotra guisa de los que mal quieren sinon encubiertamente et con engaño (3). Et traycion tanto quiere decir como traer un home á otro so semejanza de bien á mal: et es maldat que tira asi la lealtad del corazon del home: et caen los homes en yerro de traycion en muchas maneras, segunt mostraron los sabios antiguos que ficieron las leyes. La primera, et la mayor et la que mas fuertemente debe seer escarmentada, es si se trabaja algunt home de muerte de su rey (4) ó de facerle perder en vida la honra de su dignidat, trabajándose con nemiga que sea otro rey (5) et que su señor sea desapoderado del regno. La segunda (6) manera es si alguno se pone con los enemigos para guerrear ó facer mal (7) al rey ó al regno (8), ó les ayuda de fecho ó de consejo, ó les envia carta ó mandado por que los aperciba de algunas cosas contra el rey á daño de la tierra. La tercera manera es si alguno se trabajase de fecho ó de consejo que alguna tierra ó gente que obedeciese á su rey se alzase contra él (9), ó que nol obedeciese tan bien como solie. La quarta es quando algunt rey ó señor de alguna tierra que es fuera de su señorio quiere dar al rey la tierra onde es señor, ó le quiere obedecer dandol parias ó tributos, et alguno de su señorio lo destorva de fecho ó de consejo. La quinta es quando el que tiene por el rey castiello, ó villa ó otra fortaleza, se alza con aquel lugar (10), ó lo da á los enemigos, ó lo pierde por su culpa ó por algunt engaño que él face: ese mesmo yerro farie el rico home, ó caballero ó otro qualquier que basteciese con vianda ó con armas algunt lugar fuerte

(1) *Contra la persona del rey.* Subditi ergò Ducum, Comitum, et Baronum, qui sunt sub Rege, non committunt crimen læsæ majestatis in dominos suos, licèt conspirent contra eos, ut tradit Joan. Fab. *in proœmio Institut.* in princ. contra Reges tamen, vel dominos suos non recognoscentes superiorem, benè committitur crimen læsæ majestatis, ut hìc, et est bonus textus in l. 3. *C. de episcop. audient.* et tradit Salic. in l. *quisquis, C. ad leg. Jul. majest.* Angelus Arct. in tractat. *malefic.* in parte *che ay tradito la patria,* col. 1. et si vis latè videre in ista materia, vide notabile consilium Socini 2. vol. cons. 273. incipit, *in casu fratris,* et Andr. de Isern. in tit. *quæ sunt regalia,* in parte *et committentium crimen læsæ majestatis,* col. 4. vers. *voluerunt autem,* Paul. de Castr. in l. *nemo, C. de episcop. audient.*

(2) *Contra Dios.* Sic et dicit Andr. de Isern. in tit. *quæ sunt regalia,* in parte *contrahentium incest. nupt.* colum. fin. quòd proditor Regis censetur proditor Dei, allegat cap. *si apud,* 23. quæst. 5. tradit etiam Lucas de Penna in l. fin. *C. de delator.* lib. 10. col. fin. et allegat etiam cap. *non potest,* 2. quæst. 7.

(3) *Con engaño.* Nota mores proditoris; nam signa fidelitatis ostendit, suavia et dulcia verba profert, amplexatur, applaudit, blandè ridet, maxima pollicetur, obtestatur Deum, sub pacis fœdere osculatur, ad jurandum est pronus, libenter adulatur, quod est causa proditionis, 46. dist. cap. *Clericus,* Proverb. 6. Lucas de Penna in l. fin. col. fin. *C. de delator.* lib. 10.

(4) *De su rey.* Adde l. 6. tit. 13. *Part.* 2. ibi, et quid si capiat Regem?

(5) *Otro rey.* Sic et facere conventiculas de papatu Papa vivente, crimen est læsæ majestatis, cap. *si quis Papa,* 79. dist. Joann. And. in cap. *veniens, de testib.* Bald. in l. *quoniam liberi, C. de testib.*

(6) *La segunda.* De istis casibus in quibus committitur crimen læsæ majestatis, vide etiam l. 1. 2. 3. et 4. D. *ad leg. Jul. majest.* et *C.* eod. l. *quisquis,* et l. 1. tit. 7. lib. 8. *Ordin. Regal.*

(7) *O facer mal.* Quid si det operam, ut hostes regnicolas deprædentur, vel prædam cum eis diviserit, vide l. *si quis barbaris, C. de re milit.* lib. 12.

(8) *O al regno.* Quid si oppugnat aliquam civitatem regni? Videtur idem per l. penult. D. *ad leg. Jul. majest.* et l. *fallaciter, C. de abolition.* quod intellige, quando talis civitas proditur, vel oppugnatur, ut Regi auferatur, vel regno; si verò oppugnatur, vel prodatur non ad istum finem, sed aliàs, tunc non incurritur crimen læsæ majestatis, ita declarat Salicet. in dict. l. *fallaciter.*

(9) *Contra él.* Adde l. 4. D. eod. ubi et de casu proximo. Et an si civitas capiatur à Rege, an cives civitatis erunt servi? Dic, quòd non, imò liberi, glossa notabilis in authent. *de hæred. et Falcid.* in princ. super verbo *antiquam,* et Bartol. in Extrav. *qui sunt rebelles,* in gloss. super verbo *rebellando,* ad fin.

(10) *Con aquel lugar.* Adde l. *lex duodecim tabul.* D. eod. cum gloss. ibi.

para guerrear contral rey ó contra el pro comunal de la tierra, ó si traxiese otra cibdat ó castiello maguer non lo toviese por el rey. La sexta es si alguno desamparase al rey en batalla (11) et se fuese á los enemigos ó á otra parte, ó se fuese de la hueste en otra manera sin su mandado ante del tiempo que debie servir, ó si derranchase comenzando á lidiar con los enemigos engañosamente sin mandado del rey et sin su sabiduria, porque los enemigos le ficiesen arrebatadamente algunt daño ó alguna deshonra estando el rey segurado, ó si descubriese á los enemigos las puridades del rey en daño dél. La setena es si alguno ficiese bollicio(12) ó levantamiento en el regno, faciendo juras ó cofradrias de caballeros ó de villas contra el rey, de que nasciese daño á él ó á la tierra. La octava es si alguno matase á alguno de los adelantados mayores (13) del regno, ó de los consejeros(14) honrados del rey, ó de los caballeros que son establecidos para guardar su cuerpo, ó de los judgadores que han poder de judgar por su mandado en su corte. La novena es quando el rey asegura(15) á algunt home señaladamente, ó á la gente de algunt lugar ó alguna tierra, et otros de su señorio quebrantan aquella seguranza que él dió, matando, ó firiendo ó deshonrándolos contra su defendimiento, fueras ende si lo hobiesen á facer amidos tornando sobre sí ó sobre sus cosas. La decima es si dan algunos homes por rehenes (16) al rey, et alguno los mata todos ó á alguno dellos, ó los face foir. La oncena es quando algunt home es acusado ó recabdado sobre fecho de traycion, et otro alguno lo suelta ol guisa porque fuya (17). La docena es si el rey tuelle el oficio á algunt adelantado ó á otro oficial de los mayores et establece otro en su lugar, et el primero está rebelde que non quiere dexar el oficio (18) ó

(11) *En batalla.* Adde l. 4. tit. 29. ad fin. 2. *Part.* ubi vide, quæ dixi.

(12) *Bollicio.* Adde l. 1. et l. *cujusque,* D. eod. et C. *de sedition.* per totum, l. 3. tit. 19. *Part.* 2. et quæ dicit Angelus in dict. l. 1. et in dict. l. *cujusque.*

(13) *Adelantados mayores.* L. 1. D. eod. dicit hæc verba : « Cujusve opera, et consilio, dolo malo consilium initum fuerit, quo quis magistratus populi Romani, quive imperium, potestatemve habet, occidatur, » et ibi Angelus notat sumi optimum argumentum, quòd ex solo consilio et tractatu de occidendo potestatem Bononiæ, inciditur in majestatem, quantum ad pœnam mortis; oppugnare enim patriam aut magistratum ejus, non distat à crimine læsæ majestatis : lex verò, *quisquis, C.* eod. dicit: « de nece etiam virorum illustrium, qui consiliis, et consistorio nostro intersunt, senatorum etiam (nam et ipsi partes corporis nostri sunt), vel cujuslibet postremo qui nobis militat, cogitaverit, etc. » ubi Cyn. et Salic. dicunt quòd in personam Principis, et ad ejus latus stantes, seu quæ sunt pars corporis sui, propriè crimen læsæ majestatis committitur, impropriè in cæteris capitulis. Tene ergo mente istam legem Partitarum declarantem II. juris communis; et secundum ejus declarationem in judices alios per Provincias constitutos non habebit locum, ut eos occidens, vel contra eos conspirans, committat crimen læsæ majestatis; et facit quod dixi suprà ead. in gloss. super parte ó *al regno,* et vide in ista materia, quæ dixi in l. 1. tit. 16. 2. *Part.*

(14) *Consejeros.* Adde dict. l. 1. tit. 16. 2. *Part.* et vide quæ ibi dixi. Et quid si Princeps unum de suis consiliariis faciat præsidem provinciæ, vel capitaneum unius civitatis, et quis contra ejus personam proditionem faciat, an debeat puniri tanquam si in magistratum commiserit, an tanquam in consiliarium Principis? Vide per Salicet. in dict. l. *quisquis,* in princ. ubi concludit, quòd tanquam in magistratum; vide ibi per eum.

(15) *Asegura.* Adde l. 1. in princ. et quæ ibi notat Bartol. et Ang. D. eod. et l. fin. tit. 16. 2. *Part.* et l. 10. tit. 2. lib. 4. et l. 4. tit. 7. lib. 8. *in Ordin Regal.* et nota, quòd leges omnibus præbent securitatem; unde non potest postulari, nisi appareat causa, vide Bartol. in l. *capitalium,* §. *ad statuas,* D. *de pœnis,* et nota quòd ut hic vides, istam securitatem Rex solus concedit, prout et notat Angelus in dict. l. 1. De securitate autem, quam dat judex, an debeat servari? Vide per Bald. in §. *item sacramenta,* col. 4. *de pac. jur. firm.* et l. 1. *C. si non à comp. judic.* et latè per Imol. in l. *is qui reus,* col. penult. D. *de public. judic.* et quod dicit Bald. in l. *reos,* col. 8. *C. de accusat.* et Bart. in l. *nullam vim, C. de susceptor. et archar.* lib. 10. et Angel. in l. *utimur,* D. *de sepulcr. viol.* ubi et dicit, quòd salvum conductum perpetuum solus Princeps concedit; temporalem verò etiam inferior potest concedere, justa causa subsistente: et de salvo conducto testibus præstando, vide per Glos. in cap. *hortamur,* 3. quæst. 9.

(16) *Rehenes.* Adde l. 1. in princ. D. eod. et vide de istis obsidibus l. 16. tit. 13. 2. *Part.* et l. 5. tit. 13. 5. *Part.* et quæ ibi dixi.

(17) *Porque fuya.* Adde l. 4. cum Glossa ibi, D. eod. et approbatur hic prima opinio seu oppositio illius glossæ, vide quæ dixi in l. penult. tit. 29. ead. *Part.*

(18) *Dexar el oficio.* Concordat cum l. 2. et 3. l.

las fortalezas (19) con las cosas quel pertenecen, nin recebir al otro en él por mandado del rey. La trecena es quando alguno quebranta, ó fiere ó derriba maliciosamente alguna imágen (20) que fue fecha et enderezada en algunt lugar por honra ó por semejanza del rey. La catorcena es quando alguno face falsa moneda (21) ó falsa los seellos del rey (22). Et sobre todo decimos que quando alguno de los yerros sobredichos es fecho contra el rey, ó contra su señorio ó contra pro comunal de la tierra, es propiamente llamada traycion (23): et quando es fecha contra otros homes es llamada aleve segunt fuero de España (24).

LEY II.

Qué pena meresce aquel que face traycion.

Qualquier home que ficiese alguna de las maneras de traycion que dixiemos en la ley ante desta, ó diere ayuda ó consejo que la fagan, debe morir por ende (1), et todos sus bienès deben seer de la cámara del rey (2), sacada la dote de su muger (3), et los deb-

eod. Quid si judex dimittat officium, seu imperium sine permissione Principis, an incidat in hoc crimen? L. 3. §. fin. D. eod. dicit, quòd sic; quod intelligit ac limitat Luc. de Penn. in l. *si quos*, col. 3. *C. de Decurion.* lib. 10. in officiis magnis et arduis, quorum desertio præjudicium reipublicæ ingerebat; secùs in parvis, ubi non esset hoc periculum, et judici imminerct necessitas recedendi; vide ibi per eum.

(19) *Fortalezas.* Castellani ergo non restituentes castella ad jussum Regis, incidunt in crimen læsæ majestatis, ut hìc, et in dict. l. 3. D. eod. et vide suprà 2. *Part.* tit. 18. l. 18.

(20) *Imágen.* Adde l. *qui statuas*, D. eod. et vide l. 4. in fin. D. eod. et l. *non contrahit.*

(21) *Falsa moneda.* Azo *C.* eod. in summa, dicit, hoc esse quasi crimen læsæ majestatis, allegat l. fin. *C. de falsa monet.* est in l. 2. ubi hoc probatur, et ibi Bald. et Salicet.

(22) *Seellos del rey.* Adde dict. l. fin. *C. de falsa monet:* et cap. *ad audientiam, de crim. fals.* et tene mente istam legem Partitarum, quòd incidit in crimen læsæ majestatis falsans sigilla Principis; non enim ita expressum reperio de jure communi, imo et l. 6. tit. 7. infra ead. *Partit.* cùm disponit contra falsantem sigillum Regis, non dicit, quòd ex hoc incidat delinquens in crimen læsæ majestatis, neque imponit pœnam amissionis bonorum; lex verò 8. tit. 9. 2. *Partit.* officialem Regis falsantem ejus litteras, dicit incurrere crimen proditionis, et ponit pœnam amissionis bonorum: unde cogita, an ista lex debeat limitari juxta terminos illius, ut et ibi tetigi: vel dic, quòd hoc sit speciale in odium falsantis sigillum Regis, cui magnus honor debetur, ut dicit l. 18. tit. 13. 2. *Partit.*

(23) *Llamada traycion.* Nota hoc, et adde Bart. in Extravag. *qui sint rebelles*, in gloss. super parte *rebellis*, ibi cùm dicit, tunc tamen incidis in crimen proditionis, quando sit contra Principem, vel contra rempublicam, ut in l. *omne delictum*, §. *exploratores*, D. *de re milit.* et l. *proditores;* et D. *de pœnis*, l. *si quis aliquid*, §. 1. Sed quando committitur contra privatum, non dicitur proditor principaliter et per se; sed crimen aliud factum proditoriè, ut homicidium factum proditoriè, vel quid simile, l. *Athletas*, §. 1. D. *de his qui notant. infam.* et l. 1. D. *de prævaricat.*

(24) *Segunt fuero de España.* Vide l. 2. et penult. tit. 21. lib. 4. For. II.

LEX II.

Pœna proditoris est, quando occidatur ob aliquem de casibus positis suprà lege proxima, et bona ejus Regi applicabuntur, salva mulieris ejus dote, et debitis ante proditionem contractis: et si proditio contra Regem, aut regnum sit, filii masculi proditoris sunt infamati, et nunquam possunt esse milites, nec aliam dignitatem habere, aut officium, nec alicui jure hæreditario succedere, nec habere legatum: filiæ autem possunt in quartam partem bonorum maternorum succedere, quia non præsumitur, quòd patri assimilentur sicut filii, nec quòd ipsæ committent proditionem. Hoc dicit.

(1) *Morir por ende.* Concordat cum §. *publica autem judicia, Institut. de public. judic.* et l. *quisquis, C. ad leg. Jul. majest.* et adde l. 6. tit. 13. 2. *Partit.* ubi vide de destructione domus in certo casu: et quòd perduellis perdat jura naturalitatis, et beneficia Regis, et regni, vide l. fin. tit. 24. *Partit.* 4.

(2) *Cámara del rey.* Adde l. fin. D. eod. et *C.* eod. l. *quisquis*, et dict. l. 6. et de pœna civitatis rebellis, vide per Bart. in Extravag. *quoniam nuper*, sub tit. *qui sint rebelles*, ubi dixit, quòd quoad amissionem bonorum et jurium, nihil distat à privato alio; adde etiam Andr. de Iser. *de capitan. qui curiam vend.* in vers. fin. col. fin. ubi dicit, quòd cives, qui capiuntur, efficiuntur servi, et bona confiscantur, et civitas patitur aratrum, vide ibi per eum, et in vers. *et iterum, de capitulis Corradi*, ubi quòd sal dispergitur; et ibi vide leges et auctoritates quas allegat, et vide per Bart. in l. *aut facta*, §. *nonnunquam*, D. *de pœnis.*

(3) *La dote de su muger.* Concordat cum l. *quisquis*, §. *uxores, C.* eod. et idem in aliis bonis uxoris, ut in l. *si quis posthac, C. de bon. proscript.* etiamsi sint de medietate lucrorum, uxori per consuetudinem et leges regni obveniente, ut latè tradit

dos que hobiese á dar, et lo que hobiese manlevado (4) fasta el dia que comenzó á andar en la traycion. Et demas todos sus fijos (5) que son varones (6) deben fincar por

Doctor Segura in suo tract. *de bon. lucrat. const. matrim.* et benè facit quod notat Bald. in §. penult. *si de feud. content. inter domin. et agnat.* non enim permittitur marito, ut alienet per delictum, licèt leges regni permittant, ut alienet per contractum, quia secundum Bald. ubi suprà, delictum non dicitur propriè alienatio. Sed quid si uxor tempore, quo contraxit matrimonium, scivit maritum, cum quo contrahebat, esse reum læsæ majestatis, an tunc perdat dotem, sicut et perderet, si contraheret cum marito, quem sciebat hæreticum, ut in cap. *decrevit, de hæret.* lib. 6? Et pro nunc crederem, quòd non, quia licèt possit argui de crimine læsæ majestatis ad crimen hæresis, ut in cap. *vergentis, de hæret.* id ideo, quia argumentum fit de minori ad majus, seu de eo, in quo est minor ratio statuendi ad id, in quo est major ratio, ut notat Gloss. in cap. *cum in cunctis,* in princ. in verbo *multo fortius, de elect.* non sic, si arguatur de majori ad minus affirmativè, licèt negativè possit procedere, ut notat Gloss. in dict. cap. *cum in cunctis,* Jaso in l. *eum qui, §. qui ita,* D. *de verb. oblig.* Item quia videtur diversa ratio in crimine hæresis, ex eo, quòd mulier scienter cum hæretico contrahens matrimonium, videtur suspecta de hæresi, et fautrix hæresis, quod non potest dici de muliere contrahente cum reo læsæ majestatis temporalis.

(4) *Manlevado.* Ante, secùs si post, ut in l. penult. et final. *C.* eod. et l. *donationes,* §. fin. D. *de donat.* Et quid si propter delictum committendum alienavit? Videtur idem per istam legem, ut alienatio non teneat, ex quo, cogitaverat jam de crimine committendo, et tradit Bart. ubi vide, in l. *post contractum,* D. *de donation.*

(5) *Sus fijos.* Sive sint in potestate, sive emancipati, ex generalitate ista, et quia militat in utrisque eadem ratio, licèt Gloss. in cap. *si quis cum militibus,* 6. quæst. 1. contrarium voluerit: et quia Gloss. in dict. l. *quisquis,* in verbo *minus ausuras;* dicit, quòd matre committente istud delictum, patientur ejus filii istas pœnas; et tamen mater non habet filios in potestate.

Sed quid de illis qui jam erant concepti, seu nati ante delictum commissum, an afficiantur pœna hujus legis? Petrus, et post eum Cynus in l. *quisquis, C.* eod. tenuerunt, quòd non, per l. *Divo Marco, C. de quæstion.* et l. *emancipatum,* D. *de Senat.* et l. 2. *C. de libert. et eor. liber.* et idem tenet Joann. Faber et Ang. in dict. l. *quisquis,* dicens hoc ideo, quia illi, qui postea nascuntur, sunt ex sanguine jam infecto: idem loquendo de crimine hæresis, tenet Calderinus tit. *de hæretic.* consil. 3. quem refert et sequitur Joan. de Anania, in cap. *vergentis, de hæretic.* col. penult. vers. *circa prædicta,* ubi adducit motiva Calderini pro utraque parte, quæ in effectu sunt leges, de quibus suprà, et quòd sicut filius antea natus non consequitur dignitatem patris supervenientem, ut in l. *si senator, C. de dignit.* lib. 12. et quod habetur in l. *filii, §. senatores,* D. *ad municipal.* et sic cùm non habeat commodum, ita neque debet habere incommodum, l. *ex qua persona,* D. *de regul. jur.* et l. *secundum naturam:* inducunt etiam, quod habetur in l. 1. §. fin. D. *de bonor. pos. contra tabul.* et in l. *si necem, §. si deportatus,* D. *de bon. libert.* et quod habetur in l. 3. D. *de interdictis et releg.* et quòd videtur de hoc casus in l. 2. *C. de libert. et eor. liber.* ubi apertè dicitur, quòd delictum patris non nocet filiis jam natis, sed nascituris sic; et quòd sit ratio, quia illi qui postea nascuntur, dicuntur nasci ex sanguine improbato, et dicuntur trahere originem à linea jam infecta: et dicit Joan. de Anania, quòd ista pars videtur magis favorabilis et æquior; et quòd non obstat, quòd jura indistinctè loquantur, cùm in hoc loquuntur de filiis, quia debent distingui per alia jura, ex quo non est eadem ratio inter natos, et nascituros. Pro ista etiam parte videtur casus in l. 6. tit. 27. 2. *Partit.* ibi cùm dicit: *Ca los derechos que fallaron los antiguos de España en todas las cosas alli do pusieron pena á los fijos por razon del padre, siempre guardaron esto que non hobiesen pena los que ante habien quel fecho malo ficiesen, fueras ende si fuesen aparceros con él en el yerro: et á los otros que metieron en la pena, fue porque los ficiera despues que estaba pozoñado del mal que habie fecho.* Albericus tamen in dict. l. *quisquis,* tenuit contrarium; imò quòd pœna, de qua hìc, teneantur filii, sive postea, sive antea nati; movetur ex ratione illius legis, quòd præsumuntur imitatores patris: et per eamdem rationem tenet ibi Salicetus, cùm in utroque hæreditarii criminis exempla sint metuenda; et quia lex illa de filiis generaliter loquitur. Item quia ibi loquitur de natis ante supplicium patris, qui eodem deberent puniri supplicio. Et ad l. 2. *C. de bonis libertor.* et alias superius allegatas, respondet, quòd in crimine læsæ majestatis sit hoc speciale: et pro ista parte multum videtur urgere lex ista Partitarum, cùm dicit, *todos sus fijos,* unde nullus debet excludi, l. *Juliano,* in princip. D. *de legat.* 3. l. *à procuratore, C. mandat.* cap. *si Romanorum,* 19. dist. et per hoc verbum videtur, quòd lex ista voluit decidere dictam ambiguitatem, quæ oriebatur ex dicta l. *quisquis,* cùm simpliciter dixerit de filiis: et sicut quoad pœnam expulsionis à patria, et alia de quibus in dict. l. 6. tit. 27. 2. *Partit.* dicta lex retulit distinctionem de natis ante, vel post, idem faceret in hac lege quoad alias pœnas, si hoc voluisset. Et certè pro nunc ista pars in rigore juris, propter hoc verbum *todos* in hac lege positum, videtur verior, licèt contraria opinio favorabilior et æquior; quam si tenere velis, respon-

dere posses ad hoc, quòd et ista universalitas limitari et restringi debeat ex consideratione debitarum circumstantiarum, l. *obligatione generali*, D. *de pignor.* l. *si mihi*, §. fin. D. *de legat.* 3. et D. *de petit. hæreditat.* l. *et non tantum*, §. *quod si pro emptore*, tradit Oldraldus consil. 148. *factum tale est, quidam Comes;* et si in expulsione à patria placuit illa distinctio, de qua in dicta l. 6. cur non debeat placere in pœnis, de quibus hìc, quæ sunt majores? Et si placuit illa ratio, quòd id statuebatur in postea natis, quia ex infecto sanguine, et non in aliis antea natis sanguine non infecto, quare dicemus et in casu hujus legis non placuisse? Sed non plenè hæc responsio mihi satisfacit, quia potest dici, quòd in pœnis, quæ ultra ea, quæ à jure communi erant disposita, placuit legislatori nostro dicta l. 6. in pœnis verò secundum jus commune placuit dispositio dictæ l. *quisquis*, §. 1. *C. ad leg. Jul. majestat.* de cujus mente et contextura litteræ videtur sensisse etiam de filiis antea natis, prout et voluit intelligere illam legem Glossa in cap. *si quis cum militibus*, 6. quæst. 1. in verbo *filii*, in fine; et cum dicta lex loquatur de filiis illius, qui crimen læsæ majestatis commisit, intellexisse videtur de filiis, quos tunc habebat, l. *in delictis*, §. *si extraneus*, D. *de noxal.* et l. *Titius*, D. *de testam. milit.* et tradit Bart. in simili quæstione super quodam statuto Florentiæ, in tractat. *repræsaliarum*, quæst. 1. vers. *ad quartum.* Tu dato majori otio, latiùs cogita.

Et etiam ex isto verbo *todos sus fijos* patet, quòd procedat etiam in filiis illegitimis naturalibus, vel spuriis, prout voluit Cynus, Angel. et Salic. in dict. l. *quisquis*, Angelus Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *che ay tradito la patria*, col. 3. vers. *si quærit Cynus, et Salic.*

Sed an intelligatur de filiis primi gradus, vel etiam de ulterioribus? et Angel. in dict. l. *quisquis*, dicit, quòd tempore illius legis non comprehendebantur nepotes, quia ista materia est odiosa, et pœnalis, et contra regulas juris inducta, quòd filius portet iniquitatem patris, unde verbum *filiorum* strictè accipiendum erat, l. *quod si nepotes*, D. *de testam. tutel.* l. *liberorum*, D. *de verb. signif.* sed quòd postea supervenit Imperator Fredericus, qui edidit quamdam constitutionem contra reos læsæ majestatis divinæ vel imperialis, quam approbavit Ecclesia, et est apud Inquisitores hæreticæ pravitatis sub Bulla Papali, in qua fit mentio liberorum, unde debet extendi in infinitum: subdit tamen, quòd Canonistæ fecerunt postea casum, et restrinxerunt ad filios et nepotes damnato masculo, sed damnata fœmina comprehenduntur solùm filii, generaliter statuendo, quòd ubicumque damnentur descendentes ex crimine parentum, semper intelligatur de descendentibus usque ad secundum gradum inclusivè ex masculo, et non ultra, et ex fœmina usque ad primum inclusivè tantum, ut habetur in cap. *statutum*, el 2. *de hæretic.* lib. 6. conjuncto cap. *ubicumque, de pœnis,* eod. lib. et verba illius constitutionis Frederici ponit Cynus in dict. l. *quisquis*, in fin. quæst. et Alber. colum. 3. et secundum Salicetum communis opinio est, quòd dicta l. *quisquis* recipiat interpretationem ab illa constitutione. Sed quidquid sit de jure communi, ego de jure regni adhærerem verbis hujus legis, quæ tantùm loquitur de filiis, et non extenderem ad nepotes, neque ad ulteriores, pœnam istius legis, juxta notata per Bart. in dict. l. *liberorum*, quòd in materia odiosa verbum *filiorum* à lege prolatum, cùm lex disponit principaliter in odium filiorum, non extenditur ad nepotes. Item et ex ratione, quæ non est eadem in nepote, quæ in filio, quia jura sanguinis et carnis magis transfunduntur in filios, quàm in nepotes, qui sunt remotiores, argumento l. *cum quæritur*, D. *de except. rei judic.* et quia præsumptio de infectione ex delicto paterno, super qua se fundat ista dispositio, non ita militat in nepote, prout in filio; quanto enim quis est proximior, tanto præsumitur infectior, ut tradit Bald. in §. *si vassallus, si de feud. fuer. controv. inter domin.* et *agnat.* neque dispositionem cap. *statutum*, el 2. *de hæretic.* in 6. loquentem de crimine hæresis, extenderem ad crimen læsæ majestatis temporalis, ut dixi suprà eod. l. 1. in gloss. super verbo *la dote de su muger.* Adverte etiam, quòd pœna hìc posita contra filios procederet, quando proditio paterna fuit contra Regem vel regnum, et non procederet, quando in aliis capitulis, de quibus suprà eod. in l. 1. delinqueret pater, licèt aliud videatur colligi ex verbis hujus legis generaliter loquentis; placet tamen, quòd ita intelligatur, et limitetur ista lex, nam est de mente Doctorum in dict. l. *quisquis*, dum post Glossam opponunt de l. *eorum*, D. eod. ubi et plus dicebant, quòd illa dispositio, de qua in dict. l. *quisquis*, tantùm procederet, quatenus in hoc disposuit de filiorum pœna, contra id quod habetur in dict. l. *eorum*, quando delictum committeretur in Principem, et non quando contra Rempublicam Romanorum; esset enim quid durum, et inhumanum, talem pœnam practicari in filiis delinquentis in quocumque ex dictis capitulis: restringatur ergo ad principale capitulum de proditione contra Regem, vel regnum, vel alios, qui pars ejus corporis sunt, ut in dict. l. *quisquis.*

(6) *Son varones.* Nam quoties ab homine, vel à jure puniuntur aliqui usque ad certam generationem, illi solùm, qui ex masculina linea descendunt, puniuntur, non ex fœminea, nisi aliud à lege, vel ab homine exprimatur, cap. *ubicumque, de pœnis*, lib. 6. ergo si mater committat hoc crimen ejus filii non puniuntur his pœnis, ut voluit Oldral. relatus ab Alber. in dict. l. *quisquis*, Hostiens. in cap. *vergentis, de hæret.* In hoc etiam inclinat Salicetus in dict. l. *quisquis;* Glossa tamen ibi tenuit contrarium, quam tenuerunt ibi Petrus, et Cynus, Angelus Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *che ay tradito la patria*, col. 3. dicens hoc notandum; licèt videatur inusitatum, quòd mulier

enfamados (7) para siempre, de manera que nunca puedan haber honra de caballeria, nin de otra dignidat nin oficio (8), nin puedan heredar de pariente que hayan nin de otro extraño que los estableciese por herederos, nin pueden haber (9) las mandas que les fueren fechas (10): et esta pena deben haber por la maldat que fizo su padre. Pero las fijas

tale crimen committat, quod tamen vidit semel de facto Bononiæ : Gloss. etiam in dict. cap. *statutum,* voluit idem, quod dicta Glossa in l. *quisquis,* et cum ea transit ibi Joan. Andr. *in novella,* et Dominicus; et ista pars verior videtur ex identitate rationis, et quòd in practica servaretur, licèt in puncto juris prima opinio est sustentabilior, et maximè stante ista lege in verbis inferiùs positis, cum dicit: *esta pena deben haber por la maldat que fizo su padre.*

(7) *Enfamados.* Limita in filiis, qui fuerint jam clerici, glossa notabilis in cap. *satis perversum,* 56. dist. Abb. in cap. *cum laici, de jure patronat.* et in aliis est hoc speciale in odium hujus criminis, et contra regulam l. *crimen,* D. *de pœnis.*

(8) *Nin oficio.* Adde in *volum. Pragm.* fol. 6. et 7.

(9) *Nin pueden haber.* In l. *quisquis,* §. 1. de qua ista sumpta est, dicit *nihil capiant,* quod verbum causavit magnam ambiguitatem, an videlicèt intelligatur, quòd non capiant tanquam incapaces, et sic hæreditas applicetur venientibus ab intestato, vel legatum remaneat ut pro non scriptum apud hæredem; an verò intelligatur, quòd non capiant cum effectu, quia fiscus ab eis auferat tanquam ab indignis : et istam secundam partem Cynus ibi dicit de jure veriorem, motus ex aliquibus per eum, et Salicetum ibi relatis; quod satis placet Saliceto in successione ex testamento, et sic quando habent voluntatem hominis, quæ repugnat aliqualiter ab intestato successuris, et quia delinquere videtur, qui scienter suam hæreditatem disponit in non capacem ex delicto in Principem commisso; sed quando non adesset voluntas hominis, ut in successione propinquorum ab intestato morientium, tunc non credit vocari istos à lege, ut capiant, sed eos non vocari tanquam penitus alienos; et ante Salicetum ista fuit opinio Jacobi Butri. Albericus etiam in dict. l. *quisquis,* simpliciter transit cum opinione Cyni; sed Baldo potius placet contraria opinio, scilicèt, quòd non capiant tanquam penitus incapaces per motiva, quæ per eum videbis : et ista opinio, quæ ante Baldum fuit aliorum, approbatur hìc in ista lege Partitarum, cùm dicit, *nin pueden haber,* et fuit hoc de mente Azon. C. eod. in summ. cùm dicit, *nulli succedunt.*

(10) *Mandas que les fueren fechas.* In l. *quisquis,* §. 1. dicebat, *ex testamentis extraneorum nihil capiant;* unde fuit dubium, an ex testamentis proximorum possint capere; quod dubium etiam oriri potest ex verbis hujus legis Partitarum, cùm dicit: *nin de otro extraño que los estableciese por herederos,* unde Angel. in dict. l. *quisquis,* prout refert Socin. consil. 275. *in causa fratris Andreæ,* col. 6. in 2. volum. dicit, quòd licèt respectu successionis ab intestato proximorum filii sint insuccessibiles, et etiam respectu successionis extraneorum ex testamento, tamen respectu successionis ex testamento proximorum non sunt insuccessibiles, quia lex hoc non dicit, et lex est pœnalis, et non amplianda regula *odia,* et ibi Joan. Andr. *de regul. jur.* in 6. ego tamen in libro meo Angeli non ita apertè hoc habeo, et fortè deficit ibi unum verbum *non,* ut sic colligatur id, ad quod Socinus eum allegat: ipse tamen Socinus tenuit contrarium, imò quòd et ex testamentis proximorum sint insuccessibiles; ad quod ponderat, et benè, verba illius legis, et comprobat aliquibus mediis, vide ibi per eum, col. 7. et ista est etiam intentio hujus nostræ legis : neque obstat verbum supradictum, *nin de otro extraño, etc.* quia ideò dixit, quia nisi ex testamento non poterant capere respectu extraneorum.

Sed quid, si ille, qui commisit proditionem contra Regem, tenebat aliqua bona jure et titulo majoriæ provenientia ab antiquis progenitoribus, qui talia bona vinculo majoriæ constrinxerant, an in talibus bonis succedat ejus filius major? Est quæstio, quæ versatur multoties in regiis tribunalibus, et satis intricata et dubia; dicam quid sentiam, ut promisi hìc dicere, in l. 6. in tit. 11. in gloss. super parte *que la non pudiese vender,* 6. *Partit.* Dubitatur ergò, an succedat dictus filius, vel alius vocatus, ad majoriam, vel fiscus : et quòd succedat filius major, vel alius vocatus, probari videtur ex l. 3. D. *de interdict. et relegat.* ibi : *quæ verò non à patre, sed à genere, à civitate, à rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia :* facit etiam textus in l. *emancipatum,* §. fin. D. *de Senator.* ibi : *ut potius ei dignitas prosit, quàm obsit casus patris,* ubi Glossa sumit argumentum, quòd licèt filius per culpam suam debeat amittere feudum, nepos tamen retinet ex persona avi : facit etiam bonus textus in l. 4. D. *de jure patron.* cujus verba sunt : « Jura libertorum paternorum, cùm pater eorum erat perduellionis damnatus, salva esse, Divi Severus et Antoninus benignissimè rescripserunt : » facit etiam l. *adoptivum,* §. fin. D. *de in jus vocand.* et bonus est textus in l. *eorum,* D. *ad leg. Jul. majest.* hoc etiam voluit Baldus in §. *denique, quæ sit prima causa benefic. amit.* parum post princip. ubi dicit, quòd si feudum fuit concessum generi, si vassallus delinquat contra dominum, revertitur ad dominum solùm jus delinquentis, non verò jus reliquorum vocatorum ad feudum, quod ex propria persona habent quodam ordine mortalitatis, non per viam hæreditatis, allegat dict. l. 3. D. *de interdict. et releg.* quod maximè dicit procedere, quando regalia sunt con-

cessa in feudum; quia absurdum est, quòd ea dependeant ab hæreditario corpore, cùm sint nobilia et potiora, et ad ea admittuntur filii et agnati jure genituræ beneficio domini, ex expressa forma investituræ, à cujus tenore non est recedendum, ut in cap. 1. *de duob. fratrib. à capitan. investit.* hoc idem voluit Bald. in cap. 1. *si vassal. feud. privet.* col. penult. ubi dicit considerandum esse, an filii sint nominati in investitura feudi, tanquam extranei, an tanquam hæredes; nam si tanquam extranei, non nocet eis delictum patris, quia non veniunt ex vi paternæ investituræ, sed mero beneficio domini. Præterea iniquum videtur, et contra omnes regulas juris, quòd unus ex delicto alterius gravetur, l. *non debet*, D. *de regul. jur.* et quòd in feudo antiquo delictum unius agnati, etiam commissum contra personam domini, non noceat aliis agnatis circa amissionem feudi, tenuit glossa magna in cap. 1. §. 1. D. *de succes. feud.* et videtur tenere Gloss. in dict. cap. 1. *si vassal. feud. privet.* et in §. *firmiter, de prohib. feud. alien. per Frederic.* Hostiens. in summ. tit. *de feudis*, et ad §. fin. *quæ fuit prima causa benef. amit.* qui videtur obstare, respondent, quòd intelligatur ille §. de descendentibus delinquentis, quòd illi excludantur, non verò cæteri agnati: in contrariam partem facit l. 1. *C. de bon. libert.* ubi apertè dicit Albericus, allegans dict. l. *quisquis*, de qua ista sumpta est, quòd commisso crimine perduellionis contra Principem, filii perdunt ea, quæ ab avo habent, vel aliunde; unde et Cynus in dict. l. 1. vult, quòd dicta l. 3. D. *de interdict. et releg.* intelligatur de aliis criminibus, seu aliis capitulis, quando contra Principem non delinquitur: facit etiam textus in dict. §. fin. *quæ fuit prima causa benef. amit.* ibi: *ut saltèm habeat suæ injuriæ ultionem.* Item et facit lex ista Partitarum, et dicta l. *quisquis*, quæ filios proditoris reputat infames, et omni dignitate et officio indignos, et incapaces successionum, tàm ex testamento, quàm ab intestato, sive jure hæreditario, sive jure legati: et tamen primogenitura et successio jure primogenituræ est quædam dignitas, ut tradit Martin. Lauden. in suo opusculo *primogenituræ.* Archid. in cap. *quam periculosum*, 7. quæst. 1. Bald. in l. *cum antiquioribus*, col. 5. *C. de jure deliber.* præsertim quia, ut communiter videmus, istæ majoriæ habent vassallos sub se, et habere vassallos est quædam dignitas, cui et jurisdictio inest, Bald. in cap. 1. vers. *Marchio*, ad fin. *de his, qui feud. dar. poss.* Item videtur rationabile, quòd talis filius proditoris privetur, ut patres magis metuant in hoc crimine contra Regem delinquere; nam naturale est magis metuere in filium, quàm in se, l. *isti quidem*, D. *quod metus causa*, §. fin. et sic retrahentur validiùs ab hoc crimine; quod non ita fieret videntibus patribus filios eorum bonis majoriæ non privari. Et pro resolutione hujus quæstionis, arbitror fortè sic esse dicendum, quòd, aut majoria descendit ex donatione Regis, aut ex alterius dispositione. Primo casu, aut bona majoriæ fuerunt donata à Rege sub titulo ducatus, marchionatus, vel comitatus, seu alterius dignitatis, et sub titulo majoriæ, et talis majoria sit antiqua; et tunc videtur, quòd si aliquis ex vocatis, ad quem bona devenerunt sub tali titulo, sit perduellis contra Regem vel regnum, quòd filii ejus sint incapaces talis majoriæ ex dispositione istius legis Partitarum, et dictæ l. *quisquis*, §. 1. eo quòd tales filii sunt infames et incapaces dignitatum et jurisdictionum; confiscabuntur ergò tunc bona talis majoriæ in vita delinquentis, quo mortuo, veniet majoria cum talibus bonis ad sequentem vocatum secundum tenorem donationis regiæ, exclusis filiis delinquentis; cùm enim excludantur filii, ut incapaces, non aufertur ab eis ut indignis, sed venient alii vocati, ut superiùs dixi in glossa proxima, et vide suprà in glossa *sus fijos*, vers. *sed an intelligatur*, et intellige de bonis donatis à Rege titulo donationis, ut dixi; quod in dubio præsumitur, ut dixi in l. 68. tit. 18. *Partit.* 3. non si dedisset jure feudi, nam tunc talis majoria, ejusque bona regulabuntur jure feudi, et secundum consuetudinem feudorum, secundum quam, si Marchio vel Dux committeret delictum contra dominum suum, puta contra Regem, marchia, vel ducatus liberè revertetur ad Regem, exclusis omnibus filiis et agnatis, nam hoc tacitè inest investituræ; ergò pro expresso debet haberi, l. *cum quid*, D. *de reb. credit.* Bald. in dict. §. fin. *quæ fuit prima caus. ben. amit.* ista est enim magis communis conclusio in materia feudorum, quòd quando vassallus privatur feudo propter delictum, ex quo offendit dominum, sive sit feudum novum, sive antiquum, semper revertitur ad dominum, ut tradit Alexand. consil. 60. 3. volum. incip. *visis dubitationibus*, et Francischinus Curtius in suo tract. *feudali*, in quinta parte principali, in princip. col. 1. et 2. Si verò majoria sit sine titulo dignitatis et vassallorum, sed à Principe antiquo aliqua bona fuerunt donata titulo majoriæ Petro, et ejus descendentibus, tunc videtur idem dicendum, quod in sequenti membro, quando majoria provenit ab alio privato; in quo casu videtur dicendum, quòd, aut talia bona majoriæ antiquæ, avitæ fortè, vel proavitæ, seu ulterioris progenitoris, vel alterius conjuncti, vel extranei, qui eam constituit, pervenerunt titulo donationis inter vivos, vel ex aliquo contractu, seu dispositione inter vivos, et tali casu filii delinquentis non privabuntur talibus bonis relictis ab antiquis progenitoribus; cùm enim talibus bonis non sit annexa jurisdictio et dignitas, non est quid eis repugnet, ex quo lex ista, et dicta l. *quisquis*, §. 1. non excludunt tales filios à contractibus et donationibus inter vivos, sed tantùm ab his, quæ proveniant jure successionis ex testamento, vel ab intestato, vel per viam legati, et pœna non debet extendi ultra proprium casum, *de pœnit.* dist. 1. cap. *pœnæ*, et casus pœnales ex similitudine etiam non extenduntur, ut tradit Bald. in l. 3. ad fin. *C.*

de los traydores bien pueden heredar fasta la quarta parte (11) de los bienes de sus padres: et esto es porque non debe home asmar que las mugeres ficiesen traycion nin semejasen en esto tan de ligero á su padre como los varones; et por ende non deben sofrir tan grant pena como ellos. Et todas las otras penas que son establecidas en razon de las trayciones, segunt fuero de España son puestas complidamente en la segunda Partida

de hæred. instit. regul. odia, de regul. jur. in 6. Si verò talia bona antiquæ majoriæ deveniunt ex testamento alicujus progenitoris antiqui, vel alterius extranei, tunc tales filii delinquentis sunt incapaces per istam legem, et per dictam l. *quisquis*, unde delinquente mortuo, non succedunt ejus filii; succedet tamen alius vocatus ad talem majoriam, ut superius dixi: et non mirum, quòd aliud sit in his, quæ obveniunt ex testamento, quàm aliàs, quia cùm provenit ex jure civili, ut in l. *obvenire*, D. *de verbor. signif.* faciliùs fuit inductus Princeps ad auferendum jura testamenti, quàm jura contractus, quæ sunt de jure gentium, l. *ex hoc jure*, D. *de justitia et jur.* neque videtur distinguendum in tali majoria avita, vel proavita, an nepos fuerit conceptus vivo avo, an post, prout aliàs distinguebat Baldus in successione feudi aviti in cap. 1. *si vassall. feud. privet.* vers. *sed Dominus Joan. de Bron.* nam loquitur de feudi successione jure hæreditario. Si verò sit majoria nova à patre delinquente in hoc crimine, facta per viam testamenti, non succedent in ea filii, neque alii vocati, cùm testamentum delinquentis in crimine isto non teneat, ut in l. 16. tit. 1. et ibi dixi, suprà ead. *Part.* Si verò fuit per donationem, seu aliam dispositionem inter vivos facta à patre talis majoria, et donatio perfecta, et non fuit facta post crimen commissum, vel cùm jam proposuerat committere, tunc videtur, quòd talis majoria, cui non esset annexa dignitas vel jurisdictio, pertineat ad filios donantis, et ad alios in donatione perfecta contentos, ut in l. *donationes*, §. fin. et l. *post contractum*, D. *de donat.* l. *perfecta donatio*, C. *de donat. quæ sub mod.* et si pater reservavit sibi usumfructum, ille confiscabitur eo vivente, postcà verò veniet ad filios, seu alios in donatione contentos, l. *Statius Florus*, §. *Cornelio Felici*, D. *de jure fisc.* neque obstabit dicta l. *quisquis*, §. *uxores*, quia ibi loquitur de lucro à lege delato filiis propter transitum matris, cui pater donaverat, ad secundas nuptias, et tali lucro legali lex illa privat filios, et fisco applicat; non verò procedit in eo, quod filii ante patris reatum habuerunt titulo donationis perfectæ, et irrevocabilis: si autem esset talibus bonis majoriæ annexa dignitas seu jurisdictio, videtur, quòd filii per istam legem et dictam l. *quisquis*, excludantur; alii verò vocati admittentur ex his, quæ superiùs dixi.

An autem in casibus, in quibus dixi filios excludi, alios verò vocatos admitti, posset Rex, stantibus talibus agnatis seu vocatis, filio proditoris facere gratiam, ut succedat in majoria in præjudicium agnatorum, seu aliorum vocatorum? Videtur, quòd non, per textum, et ibi notat Bald. in princip. in dict. cap. 1. *si vassal. feud. privet.* et quæ superiùs dixi circa confiscationem bonorum majoriæ in crimine læsæ majestatis contra Regem vel regnum, intellige loquendo juxta terminos juris. Si enim aliud caveretur in instrumento majoriæ, illud servandum esset; et adde quæ dixi in dict. l. 6. tit. 11. in dict. gloss. et in l. 2. incipit, *Mayoria*, tit. 15. *Partit.* 2.

Quid autem si in facultate Principis ad majoriam caveatur, quòd non perdatur etiam propter crimen læsæ majestatis, imò quòd filii proditoris et cæteri vocati juxta ordinem majoriæ succedant; videtur enim valida, et observanda talis concessio ex dicto Baldi in §. *item*, v. *porro si dominus convenisset, de feudo guardiæ;* an procedet etiamsi crimen læsæ majestatis sit factum proditoriè? Videtur, quòd non, imò tali casu non relevet talis indulgentia, per textum in cap. 1. *de eo qui interfec. fratr. domini sui*, et quod notat Bald. in §. *similiter, quib. mod. feud. amit.* aggravatur namque delictum, cùm fit proditoriè. Angel. *in addit. ad Bart.* in l. *servum*, per textum ibi, C. *de delator.* lib. 10. et textum valdè notabilem in l. 1. C. *de conductor. et procurator.* lib. 11. et ibi Joan. de Plat.

(11) *La quarta parte.* Quæ est legitima de jure isto Partitarum, ut in l. 17. tit. 1. 6. *Partit.* quando sunt quatuor liberi vel pauciores, et si quinque vel plures, semis, prout etiam erat de jure communi; sive ergò sint quatuor vel quinque filiæ, non poterunt habere ultra quartam, attentis verbis hujus legis: ex quo etiam posset dici, quòd licèt hodie de jure Fori et regni legitima filiorum sit aucta, attamen filiæ in bonis matris non possunt habere ultra quartam partem, quia lex ista voluit hoc taxare, etsi esset casus, in quo legitima posset esse plus quàm quarta, pro quo et facit dicta l. *quisquis*, §. *ad filias*, quæ tantùm voluit, quòd filiæ haberent legitimam, et non totam hæreditatem, ut ali possent; hoc tamen non firmo, imò potius crederem, quòd in bonis matris filiæ habeant legitimam, sicut hodie est aucta, argumento l. 1. §. *lex Falcidia*, D. *ad leg. Falcid.* et quia pœnæ molliendæ sunt, et quia intentio hujus legis est dare istis filiabus legitimam in bonis matris, sicut et dicta l. *quisquis*, §. *ad filias.* Adverte etiam, quia et poterunt filiæ succedere suis conjunctis ab intestato et ex testamento, et extraneis ex testamento, cùm hoc non reperiatur prohibitum in filiabus, sed in masculis tantùm, ut superius dicit, *que son varones;* et hoc etiam attenta l. *quisquis*, quæ non ita apertè loquitur, tenet Salicetus ibi in verbo *ad filias.*

deste libro, en las leyes (12) que fablan en esta razon.

LEY III.

Por quáles yerros de traycion puede home seer acusado despues de su muerte, et quién puede facer tal acusacion como esta.

Crimen perduellionis en latin tanto quiere decir en romance como traycion que se face contra la persona del rey, ó contra la pro comunal de la tierra. Et esta traycion es de tal natura que maguer muera el que la fizo ante que sea acusado, puédenlo acusar aun despues de su muerte (1) : et si su heredero non lo pudiere defender ó salvar con derecho, debe el rey judgar (2) al muerto por enfamado de traycion, et mandar tomar á su heredero todos los bienes quel vinieron de parte del traydor : mas por qualquier de las otras maneras (3) de traycion que dixiemos en la primera ley deste título, non puede ninguno seer acusado nin reptado despues de su muerte. Otrosi decimos que todo home, quier sea varon ó muger, de buena fama ó de mala, quier sea rico ó pobre, et aun todos aquellos que dixiemos en el título de las acusaciones que non pueden acusar á otri, han poderio de lo facer sobre yerro de traycion (4): et esto les fue otorgado porque fallamos en los libros antiguos que algunas mugeres (5) et viles personas descubrieron trayciones que se facien contra los emperadores, et por ende non deben seer desechados los descubridores dellas de qual natura quier que sean. Pero si el que riepta á otro de traycion non lo podiere probar, debe recebir otra tal pena qual recebirie el reptado (6) sil fuese probada la traycion.

LEY IV.

Cómo el home que face traycion non puede enagenar lo suyo desde el dia en adelante que andudiere en ella.

Véndida, nin donacion, nin camio nin enagenamiento, que hobiese fecho de sus bienes el que fuese judgado por traydor (1) desdel dia que comenzó á andar en la traycion fastal dia que dieron la sentencia contra él, non debe valer (2) en ninguna manerá; ca maguer él fuese en tenencia de los bienes á la sazon

(12) *En las leyes.* Vide signanter in tit. 13. per totum, et præsertim in l. fin. et in pluribus aliis legibus per titulos illius Partitæ sparsis.

LEX III.

De proditione Regis vel patriæ, quod vocatur crimen perduellionis, potest quis accusari post mortem, et ejus hæredes tenentur eum defendere, et si vincantur, dabitur mortuus pro infami, et auferet Rex ejus bona ab hærede; sed pro alia proditione non fit accusatio seu rieptum post mortem: et quilibet (qui aliàs non admittitur ad accusandum) admittitur in causa proditionis : et reptans de proditione, punitur talione, si non probat. Hoc dicit.

(1) *Muerte.* Adde l. fin. D. eod. l. penul. et fin. et l. 7. suprà tit. 1. et §. *per contrarium, Institut. de hæred. quæ ab intest. defer.* et *Institut. de public. judic.* §. 2.

(2) *Debe el rey judgar.* Nota istam formam pronuntiandi; adde Gloss. in dict. §. *per contrarium,* in verbo *damnata,* et Joan. de Plat. in l. fin. col. penult. *C. de jure fisci,* lib. 10. et vide per Angelum Aret. in tract. *maleficior.* in parte *che ay tradito la patria,* col. 4. et quæ notat Decius consil. 410.

(3) *De las otras maneras.* Adde dict. l. fin. D. eod. et vide quæ dixi suprà ead. *Partit.* tit. 1. in l. 7. in glos. fin.

(4) *Sobre yerro de traycion.* Adde l. *famosi,* et l. *in quæstionibus,* D. eod. et l. 2. suprà tit. 1.

(5) *Algunas mugeres.* Nam conjurationem Lucii Catilinæ Fulvia mulier detexit, et Marcum Tullium consulem in judicium ejus instruxit, dict. l. *in quæstionibus.*

(6) *Qual recebirie el reptado.* Nota benè, et vide l. 26. suprà tit. 1. et quæ ibi dixi.

LEX IV.

Non valet alienatio facta à proditore, postquam cœpit de proditione tractare : quia licèt possessionem bonorum tenebat, dominium tamen eorum erat jam Regis. Hoc dicit.

(1) *Por traydor.* Intellige propriè sumpto, ut in l. 1. in fin. suprà, eod. et patet apertè in l. 2. tit. 4. 5. *Partit.* et sic in illis capitulis læsæ majestatis, quando proditio fit contra Regem vel regnum, vel eos, qui sunt pars corporis ejus; secùs ergo esset in aliis capitulis : hoc idem patet ex dict. l. *quisquis,* et ex l. fin. *C.* eod. et D. eod. l. fin.

(2) *Non debe valer.* Concordat cum l. *quisquis,* et cum l. fin. *C.* eod. l. *donationes,* §. fin. D *de donat.* et adde l. 2. tit. 4. *Partit.* 5. ubi vide, quæ dixi. Et quando alienatio facta fuit titulo lucrativo, sine dubio revocatur, l. *inter donator.* §. fin. D. *de donat.* et in l. penul. D. *ad leg. Jul. majestat.* Si verò titulo oneroso alienavit scienti, idem erit,

que los enagenaba; pero perdido habie ya el señorio dellos (3) por su maldat et eran ya de la cámara del rey; et por ende non podrie despues ninguna cosa enagenar de los bienes que tenie en ninguna manera.

l. *chirographis*, §. fin. D. *de administ. tutor.* l. *is qui à debitore*, D. *quæ in fraudem creditor.* et idem, si alienavit ignoranti ignorantia supina, l. *regula*, §. *sed facti*, D. *de juris et facti ignor.* si verò sit justa ignorantia, non revocatur, dict. l. *is qui à debitore.* Sed si alienat titulo non verè lucrativo, et etiam non oneroso, sed justo, puta constituendo dotem, adhuc videtur revocatio habere locum, l. *quisquis*, §. 4. vers. *dotes*, C. *ad leg. Jul. majest.* quod tamen limitatur, ut habetur in l. *si fraudator*, §. 1. D. *quæ in fraud. cred.* Hæc ita ponit Angelus in l. *meminisse*, C. *ad leg. Jul. majestat.* dicens, hoc multum notandum, quia et ex prædictis habes, an hæretici, contracto crimine hæresis, possint aliquid alienare de bonis suis, vendendo, donando, aut dotem constituendo; et habuit ista Angelus à Cyno post Jacob. de Aren. in dict. l. *meminisse*, ubi et Albericus. Adverte tamen, quia isti Doctores, in eo quod dicunt, quòd si alienatio facta fuit justè ignoranti ex titulo oneroso, quòd non revocetur alienatio, videntur moveri, tenendo opinionem illam, quòd committens hoc delictum remanet dominus, donec auferantur bona per sententiam; quæ fuit opinio Jacobi de Arenas, quam et tenuit Bartolus, ut inferiùs subjiciam in gloss. proxim. quæ tamen opinio, ut ibi dicam, est reprobata per istam legem: unde dictum prædictorum est limitandum et intelligendum, quando pretium rei venditæ per proditorem vel hæreticum, vel aliquid loco ejus, esset in bonis ejus, argumento l. *si rem et pretium*, D. *de petit. hæred.* l. *si cum dotem*, cum l. seq. D. *solut. matrim.* l. *Imperator*, cum l. seq. D. *de legat.* 2. tunc enim dato, quòd revocetur, seu revocari possit venditio vel alia alienatio, etiam titulo oneroso facta, debet tamen restitui pretium emptori: quo cessante, indistinctè fiscus vendicat rem alienatam, etiam nullo restituto pretio emptori, licèt per plures manus ambulaverit; cùm enim venditor non erat jam dominus, non habuit jus vendendi; fiscus vendicans rem, non tenetur restituere pretium, l. *incivile*, C. *de furt.* hoc tenent Joan. Mona. Archid. et Joan. And. in cap. *cum secundum leges, de hæretic.* lib. 6.

(3). *El señorio dellos.* Approbat opinionem Glossæ in cap. *cum secundum leges, de hæretic.* lib. 6. quæ tenuit, quòd in crimine læsæ majestatis bona proditoris confiscentur ipso jure à die commissi criminis; quod et tenuit Dinus relatus à Bart. *in aut. de incest. nupt.* in princ. et in l. *si debitor*, D. *de his quæ in fraud. cred.* et Abb. in cap. *dilecti, de arbitr.* Andr. de Iser. in tit. *quæ sunt regalia*, in parte *et quæ ut indignis*, col. 3. ubi et dicit, quòd non requiritur, quòd damnetur criminosus, priusquam fiscus petat à possessoribus bona. Cynus tamen in l. fin. C. *ad leg. Jul. majest.* et Bart. in dict. l. *si debitor*, et Angelus Aret. in suo tract. *maleficior.* in parte *che ay tradito la patria*, col. penult. tenuerunt contrarium; imo quòd proditor perdebat tantùm bonorum administrationem, non dominium: et idem voluit Joan. de Plat. in l. *defensionis facultas*, C. *de jur. fisc.* lib. 10. post Bart. in l. *Imperator*, C. eod. tit. Tene ergo mente legem istam Partitarum, cui adde l. 2. tit. *de las trayciones*, lib. 8. *Ordinam. Regal.* ibi: *todos sus bienes son para nuestra Cámara;* nam verbum *sunt*, quod est præsentis temporis, induxit privationem ipso jure; textus in authent. *Gazaros*, vers. *damnamus*, C. *de hæred.* juncta glossa in l. 1. in parte *divini*, C. *de summ. Trinit. et fide cathol.* Bart. in authent. *qui semel*, C. *quomodo et quando judex*, ad fin. Ad occupationem tamen bonorum requiritur, quòd præcedat sententia declaratoria criminis, ut habetur in dict. cap. *cum secundum leges*, in fin. et ita per illum textum tenet ibi Archid. et Joan. Andr. qui et idem tenuerunt per aliqua jura, quæ allegant in cap. 1. *de homicid.* lib. 6. Bart. etiam per textum ibi in l. *ejus qui delatorem*, D. *de jur. fisc.* Bald. et alii in l. *si quis major*, C. *de transact.* et in cap. 1. *de feudo sine culp. non amit.* Joan. de Plat. in l. fin. ad fin. C. *de jure fisc.* lib. 10. Felinus latè in cap. *Rodulphus*, chart. 7. vers. *sed declaratur, de rescript.* quod tamen limita, nisi factum esset notorium; tunc enim non eget declaratione, tenet Abb. in cap. *cum non ab homine*, col. antepen. *de judic.* et sequitur Felinus multa in hoc adducens in dict. cap. *Rodulphus*, et tradit pulchrè Socinus consil. 4. 3. vol. col. penult. et probatur apertè ex l. 3. tit. *de las trayciones*, lib. 8. *Ordinam. Regal.* neque obstabit ad hoc dispositio dicti cap. *cum secundum leges*, cùm vult, quòd bona hæreticorum non possunt capi per principes sæculares, quousque super crimine hæresis per judicem ecclesiasticum sit pronuntiatum, nam procedit ideo, quia crimen hæresis est merè ecclesiasticum, ut in cap. *inquisitionis*, eod. tit. et lib. ideo nil mirum, si nihil exsecutionis Principibus sæcularibus permittatur ante declarationem judicis ecclesiastici; quæ ratio cessat in crimine læsæ majestatis humanæ, ubi Princeps sæcularis est judex competens ad exsecutionem: et confert notabile dictum Baldi in dict. cap. 1. *de feud. sine culp. non amit.* quòd quando quis est privatus ipso jure, tunc sententia non est necessaria ad esse, sed ad exsecutionem esse; et ideo dicit, quòd quando accipiuntur bona banniti, qui ex forma statutorum habentur pro condemnatis, fit quidam declaratorius processus, in quo declaratur captam esse illam personam, quæ reperitur bannita, et bannum exsequendum esse;

LEY V.

Cómo aquel que comenzó á andar en la traycion puede seer perdonado si la descubriere ante que se cumpla.

Porque los primeros movimientos qne mueven los corazones de los homes, non son en su poder(1) segunt dixieron los filósofos, por ende si en la voluntad de alguno entrase de facer traycion con otros de so uno, et ante que ficiese jura (2) sobre pleyto de la traycion lo descubriese al rey, decimos quel debe seer perdonado el yerro que fizo de consentir en su corazon de seer en tal fabla. Et demas tenemos por bien quel den aun gualardon por el bien que fizo en descubrir el fecho, porque debe home asmar que non fue este en la fabla con entencion de complir el yerro, mas por seer sabidor dél porque pudiese mejor desviarlo que se non cumpliese, ó que hobo tanto de bien en su corazon que se repintió et apercibió al rey en tiempo que se pudo guardar della. Et si por aventura lo descubriese despues de la jura (3) enante que la traycion se cumpliese, porque pudiera seer que fuera complida si la él non descubriese, débele aun seer perdonado el yerro que fizo; mas non debe haber gualardon ninguno, pues que tanto andudo adelante en el fecho et lo tardó tanto tiempo que lo non descubrió.

LEY VI.

Qué pena merescen aquellos que dicen mal del rey.

Ley 3. tit. 4. lib. 8. Recop.

Saça de medida á los homes la malquerencia que tienen raygada en los corazones, de manera que quando non pueden empescer á

et subdit notabile verbum, quòd si sine aliqua declaratione fieret exsecutio, non esset propterea juri contraria, per ea quæ notat Innoc. in cap. *ex ratione, de appellat.* confert etiam quod notat Bart. in Extravag. *ad reprimendum*, in gloss. super parte *et figura* ad fin. et quod notat Domin. in cap. *fundamenta, de elect.* lib. 6. in §. penult. et quod tradit Ludov. Rom. consil. 465. incipit, *in re præsenti.* Adde etiam And. de Iser. in cap. 1. *quo tempore miles*, ubi ponit hæc verba pulchra: Pone vassallum in conspectu populi atroces injurias domino intulisse, vel in conspectu populi domino justè pugnante cum inimico suo vassallum dimisisse dominum, et de prælio recessisse. Item pone, baronem rebellasse Regi, et tenere castrum publicè contra Regem: vel pone, subditum regium ivisse ad hostes, et publicè morari cum hostibus contra Regem suum; erunt ne isti vocandi, et per sententiam condemnandi? Et post distinctionem, quam facit duplicis generis notorii, subdit, ille ergo, qui publicè moratur cum hostibus contra dominum suum, vel castrum tenet rebellatum, est in crimine notorio actu permanente; contra tales, non servatur ordo juris: imo et plus vult, quòd etiam in notorio actus transeuntis, si est commissus in præsentia Regis, non exigitur sententia, nam ubi Princeps est, totum jus testificatur: hæc Iser. Hinc est etiam quòd in actibus notoriè injustis, procedit judex extrajudicialiter spoliando; vide Abb. in cap. *quia clerici, de jure patronat.* Adde etiam, et nota, quòd quando lex notat factum, sententia non requiritur, l. *palam*, §. *quæ in adulterio*, D. *de ritu nupt.* et ibi notat Bald. ad statuta disponentia, quòd quis puniatur ipso facto.

LEX V.

Meretur pœnam et præmium proditionem à se et ab aliis cogitatam Regi detegens; sed si super ea jam facta conjuratione detegat, habet veniam, sed non præmium; dum tamen antequam ad effectum perducatur, revelet. Hoc dicit.

(1) *En su poder.* Adde cap. *inter hæc sciendum*, ubi Gloss. *de pœnit.* dist. 2.

(2) *Ante que ficiese jura.* L. *quisquis*, C. eod. in §. fin. de quo lex ista sumpta est, dicit, *in exordio initæ factionis*, et Azo ibi in summ. exponit, id est, antequam processerit ad actum: et intellige istam legem, id est, antequam conjurationem firmassent communi assensu, vel promissione.

(3) *Despues de la jura.* L. *quisquis* in dict. §. fin. dicit, *is verò qui usus fuerit factione.* Azo exponit, id est, postquam processit ad actum. Nota ergo, quòd in delictis admittitur pœnitentia; quod Glossa tantùm admittit in casibus expressis in jure, vide glossam 1. in l. *si quis legatum*, §. fin. D. *de fals.* Lucam de Penna in l. 1. C. *de his, qui se defer.* lib. 10. tu vide de ista materia per Bart. in l. *qui ea mente*, D. *de furt.* per Gloss. in l. 1. C. *ne tutor vel curator vectig. conduc.* et Bald. in l. *imperialis*, C. *de nupt.* et Joann. de Plat. in l. 1. C. *de desertor.* lib. 12. et in l. 1. C. *de grege domin.* lib. 11. et in l. *si apparitor*, in fin. C. *de cohortal.* lib. 12. per Bart. in l. *avunculo*, D. *de condict. sine causa.*

LEX VI.

Ad Regem solum spectat de maledictis in eum cognoscere, et puniri debet maledicens, nisi ob

sus señores por obra, trabájanse de decir mal dellos enfamándolos (1) como non deben. Et por ende decimos que si alguno dixiese mal del rey (2) con bebdez (3), ó seyendo desmemoriado ó loco, non debe haber pena por ello, pues lo face estando desapoderado de su seso, de manera que non entiende lo que dice. Et si por aventura dixiese alguno mal del rey seyendo en su acuerdo, porque este se podrie mover á decirlo por grant tuerto que hobiese recebido del rey, ó por mengua de justicia quel non quisiese complir, ó por grant maldat que hobiese en su corazon raygada con malquerencia contral rey, por ende tovieron por bien los sabios antiguos que ningunt judgador non fuese atrevido de dar pena á tal home como este, mas que lo recabdasen et lo aduxiesen antel rey; ca á él pertenesce de escudriñar et de judgar tal yerro como este et non á otro ninguno. Et estonce si el rey fallare que aquel que dixo mal dél, se movió como home cuitado por alguna derecha razon, puédelo perdonar (4) por su mesura si se quisiere; et debel otrosi facer alcanzar derecho del tuerto que hobiese recebido. Mas si entendiere que aquel que dixo mal dél, se movió torticeramente con malquerencia, debe facer tan cruo escarmiento dél, que los otros que lo oyeren hayan miedo et se rezelen de decir mal de su señor.

TITULO III.

DE LOS RIEPTOS.

Leyes del tit. 8. lib. 8. Recop. — Auto 1. tit. 8. lib. 8. Recop.

Rieptanse los fijosdalgo (1) segunt costumbre de España quando se acusan los unos á los otros sobre yerro de traycion ó de aleve. Onde pues que en el título ante deste fablamos de las trayciones et de los aleves, queremos aqui decir del riepto que se face por razon dellas, et mostrar qué cosa es: et onde tomó este nombre: et á qué tiene pro: et quién lo puede facer: et á quáles: et ante quién: et en qué lugar: et por quáles cosas: et en qué manera: et cómo debe responder el reptado: et por qué razones se puede excusar que non responda ó que non lidie: et cómo debe tambien el reptado como el reptador seguir su pleyto fasta que se acabe por juicio, pues que comenzare el riepto: et qué pena meresce el reptado si probaren lo quel dicen: et otrosi en que pena cae el reptador si non probase aquella razon sobre que reptó.

LEY I.

Qué cosa es riepto, et onde tomó este nombre et á qué tiene pro.

Ley 1. tit. 8. lib. 8. Recop.

Riepto es acusamiento que face un fidalgo á otro por corte porfazandol de la traycion ó del aleve que fizo. Et tomó este nombre de

ebrietatem, vel fatuitatem maledixerit, nisi occasio maledicti ex tali causa fuerit, quæ Regem moveat ad ignoscendum. Hoc dicit.

(1) *Enfamándolos.* Et audientes, et non resistentes puniuntur, ut in l. 2. tit. 13. *Partit.* 2. et adde ad istam legem l. 4. et 17. dict. tit. 13. et de fama Regis defuncti, quòd debet illæsa servari, vide l. 4. tit. 15. 4. *Partit.*

(2) *Dixiese mal del rey.* Concordat cum l. unic. *C. si quis Imper. maledixerit.*

(3) *Con bebdez.* Ebrius delinquens, an et qualiter puniatur, vide l. 5. tit. 8. infrà ead. *Partit.* et quæ ibi dicam.

(4) *Puédelo perdonar.* Mundani Principes boni pro gloria habent parcere eis, qui ipsos offendunt; vide Andr. de Iser. *de statut. et consuetud. contra libert. eccles.* in parte *satisfactionem:* adde etiam Erasmum in lib. *adagior.* referentem illud dictum Tiberii Imperatoris: In civitate libera liberas oportet esse linguas, neque mirum aut magnum, si Princeps permittat populo, quæ velint dicere, cùm ipsis liberum sit, quæ volent facere; et illud Alexandri: *Regium est malè audire, cùm benè feceris.*

TITULUS III. DE RIEPTIS.

LEX I.

Rieptum est accusatio generosi contra generosum per curiam ex causa proditionis vel alevosiæ facta, et dicitur à *repeto;* quia repetit maleficium, prout fuit commissum: et prodest ad hoc, quia per illud consequitur quis de injuria justitiam, et alii sibi cavent, ne ad talia producantur delinquendo. Hoc dicit.

(1) *Los fijosdalgo.* Vide l. 1. et 2. tit. 21. lib. 4. *For. LL.* ubi habetur, unde habuit hoc ortum, quòd generosi Hispaniæ faciant istud reptum; et vide etiam infrà eod. l. 3. et in l. 14. tit. 21. 2. *Partit.* in fin. leg. et ista materia hodie non est in usu, neque in reptatione, neque in duello.

repeto, que es una palabra de latin, que quiere tanto decir como recontar la cosa otra vez diciendo la manera de como la fizo. Et este riepto tiene pro á aquel que lo face, porque es carrera para alcanzar derecho por él del tuerto ó de la deshonra quel ficieron. Et aun tiene pro á los otros que lo veen et lo oyen; ca toman apercibimiento para guardarse de facer tal yerro por que non sean afrontados en tal manera como esta.

LEY II.

Quién puede reptar, et á quáles, et ante quién et en qué lugar.

Ley 3. tit. 8. lib. 8. Recop.

Reptar puede todo home fijodalgo (1) por tuerto ó deshonra en que caya traycion ó aleve(2), quel haya fecho otro fijodalgo : et esto puede facer él por sí mismo mientre fuere vivo. Et si fuere muerto el que recibió la deshonra, puede reptar el padre por el fijo, et el fijo por el padre et el hermano por el hermano : et si tales parientes hi non hobiere puédelo facer el mas cercano pariente que fincare del muerto. Et aun puede reptar el vasallo por el señor et el señor por el vasallo: et cada uno de los amigos puede responder por su amigo quando es reptado, asi como adelante se muestra (3). Mas por home que fuese vivo non puede otro ninguno reptar sinon él mismo, porque en el riepto non debe seer recebido personero (4), fueras ende quando alguno quisiere reptar á otro por su señor, ó por su muger, ó por muger ó por home de órden ó por tal que non pueda ó non deba tomar armas; ca bien tenemos por derecho que en fecho que en tales personas caya pueda reptar cada uno de los parientes sobredichos, maguer sea vivo aquel por quien riepta ; pero decimos que ningunt traydor, nin su fijo nin el que fuese alevoso non puede reptar á otro, nin aquel que es judgado que fizo cosa por que vale menos segunt costumbre de España. Otrosi non puede reptar á otro home que sea reptado ante que sea quito del riepto, nin el que se haya desdicho por corte : nin puede ninguno reptar á aquel con quien ha tregua mientre durare. Et débese facer el riepto ante el rey et por corte, et non ante ricohome, nin merino nin otro oficial del regno, porque otro ninguno non ha poder de dar al fidalgo por traydor nin por alevoso, nin quitarlo del riepto, sinon el rey (5) tan solamente por el señorio que ha sobre todos.

LEX II.

Potest reptare quilibet generosus alterum generosum de proditione, vel alevosia contra eum commissa, vel contra Regem dumtaxàt; quia ipse solus potest dare quem pro proditore, aut alevoso, vel à repto absolvere : sed passo injuriam vivo, non potest alius pro eo reptare, nisi pro domino, fœmina, religioso, vel pro alio, cui capere arma non licet, vel non potest; eo autem mortuo, admittitur consanguineus proximior. Item potest reptare vassallus pro domino, et è contra : sed proditor, alevosus, aut eorum filii post commissum delictum habiti, seu de causa, de qua minus valet condemnatus, reptare non potest. Item reptatus accusatione pendente, aut se per curiam dedicens, non potest reptare; nec in causa repti intervenit procurator. Hoc dicit.

(1) *Fijodalgo.* Sed an rusticus posset clamare militem ad duellum? Bald. in §. *si rusticus, de pace tenen.* dicit, quòd non, nisi rusticus sit natus ex nobili genere.

(2) *Traycion ó aleve.* Declarat hoc, ut habetur in l. 2. et 3. tit. 21. lib. 4. *For. LL.* et infrà eod. l. proxima.

(3) *Se muestra.* Vide infrà eod. l. 5.

(4) *Personero.* Nota hoc, et facit l. penult. §. *ad crimen*, D. *de public. judic.* l. *servum quoque*, §. *publicè*, D. *de procurat.* et quia rieptum ordinatur ad pugnam, et principales personæ debent per se pugnam facere, ut tradit Glossa allegans leges Lombardas in §. *rusticus, de pace tenen.* super verbo *aut divino :* adde etiam l. 3. tit. 9. lib. 4. *Ordin. Regal.* Quid autem si esset minor 18. annorum, vide per Gloss. *de pace juram. firman.* in princip. in gloss. magna, ad fin. ubi et vide Bald. in vers. *demum Glossa colligit.*

(5) *El rey.* Intellige, quando proceditur per viam repti, de quo in istis legibus, et ita probatur in l. penult. et fin. infra eod. si enim procedatur per viam accusationis, alius competens judex citra Regem potest generosum de crimine proditionis vel alevosiæ damnare.

LEY III.

Por quáles razones puede reptar un fidalgo á otro fidalgo.

Leyes 3. y 4. tit. 8. lib. 8. Recop.

Reptado puede seer todo fidalgo que matare (1), ó firiere, ó deshonrare, ó prisiere ó corriere á otro fidalgo nol habiendo primeramente desafiado: et el que riepta por alguna destas razones ó por otras semejantes dellas, puedel decir que es alevoso por ende. Et si el fidalgo ficiere alguna destas cosas sobredichas á otro que lo non fuese (2), ó otros que non fuesen fijosdalgo ficiesen entre sí algunos destos yerros, non son por ende alevosos, nin pueden por ello seer reptados, como quier que sean tenudos de facer emienda dello por juicio, fueras ende si lo feciesen en tregua ó en pleyto que hobiesen puesto unos con otros; ca estonce bien lo podrien rieptar por razon de la tregua ó del pleyto que quebrantó que habie puesto con él. Et sobre todo decimos que non se puede facer riepto sinon sobre cosa ó fecho en que caya traycion ó aleve: et por ende si un fidalgo á otro quemare ó derribare casas, ó cortare viñas ó árboles, ó forzare haber ó heredat, ó ficiere otro mal que non tanga en su cuerpo (3), maguer non le haya ante desafiado, non es por ende alevoso, nil puede reptar por ello, fueras ende si lo hobiese fecho en tregua et á sabiendas. Et si lo ficiere dotra guisa por yerro, débelo emendar quandol fuere demandada la emienda; et si lo emendare, nol pueden decir mal por ello.

LEY IV.

En qué manera debe seer fecho el riepto, et cómo debe responder el reptado.

Quien quisiere reptar á otro débelo facer en esta manera, catando primeramente si aquella razon por que quiere reptar es tal en que caya traycion ó aleve, et otrosi debe seer cierto si aquel contra quien quiere facer

LEX III.

Quilibet generosus occidens, vel vulnerans, aut capiens alium generosum ante diffidationem, potest de hoc reptari, ut alevosus: et si hoc generosus non generoso, vel non generosi faciant inter se, non sunt alevosi, nec sic possunt reptari, licèt aliàs judicialiter puniantur. Et cùm reptum ex causa proditionis vel alevosiæ fiat, non fit propter damna, vel maleficia in rebus commissa, sed contra personam dumtaxat. Hoc dicit.

(1) *Que matare, etc.* Adde l. 2. et 3. tit. 21. lib. 4. *For. LL.* et l. 9. tit. 9. lib. 4. *in Ordinam. Regal.* ubi ponit alios casus, ex quibus potest fieri diffidatio: et non aperit illa lex, utrum ex causis ibi additis, possit reptari; et videtur dicendum, quòd illæ causæ, quæ ibi ultra eas, quæ in ista lege ponuntur, sunt additæ, licèt sufficiant ad diffidationem, non tamen ad reptum, ut sic concordentur istæ leges; vide etiam §. 3. vers. *si miles, de pace tenend.* et *ejus violator.* qui videtur permittere ex qualibet capitali causa; sed restringe ad casus, de quibus hìc, ut vult etiam Glossa ibi.

(2) *A otro que lo non fuese.* Adde §. 3. versic. *si miles, de pace tenend. et ejus violator.* et notata in cap. 1. *de capitulis Corradi.*

(3) *En su cuerpo.* Adde dict. l. 3. dicit Bald. in l. *cùm filius,* §. fin. D. *de legat.* 2. se audivisse ab Imperatore, quòd plura sunt necessaria, ut locus sit duello. Primò, quòd ille, qui provocatur, sit diffamatus, vel suspectus. Secundò, quòd non possit probari per veram probationem. Tertiò, quòd ille, qui provocat sit major, vel par; nam minori non licet provocare majorem, quia non licet sibi ascendere. Quartò, quòd causa sit personalis; nam si esset tantùm de bonis, non reciperetur duellum. Quintò, quòd non sit electa via strepitus judicis, sed via armorum: et quòd ita etiam audivit à Domino Cardinali Bononiensi, et subdit Baldus, quòd non est aliquod istorum, quòd non possit probari per rationes legum.

LEX IV.

Antequam quis reptet, exponat Regi querelam secretè, et petat licentiam reptandi; et Rex consulat ei compositionem, dando ei pro ejus concordia tres dies, quibus elapsis, citetur reus coram Rege, et tunc publicè exponat rieptum, delictum, et modum commissi, dicens eum proditorem, vel alevosum, et quòd ponet sibi manus, et faciet eum confiteri, vel occidet eum, aut de campo pro victo ejiciet: et reus respondeat, quòd mentitur, et hoc faciat per curiam coram Rege tribus diebus, intra quos potest eligere reus duellum, vel quòd aliàs sibi probetur, quia non compellitur ad duellum invitus: et potest Rex dictum terminum trium dierum ad novem (tribus inclusis) ex causa prorogare. Et pendente riepto, sint in treuga litigantes, et eorum consanguinei: et mortuo reo infra dictos terminos eximitur ab infamia ipse, et genus ejus, ex quo respondit, quòd mentiebatur reptator, et erat paratus se defendere. Sed si elegerit aliam viam, quàm duellum, fiat probatio per generosos, vel chartam publicam. Hoc dicit.

el riepto es en culpa (1); et despues que fuere cierto et sabidor destas dos cosas, débelo primeramente mostrar al rey en su poridat (2), diciendol asi: Señor, tal caballero fizo tal yerro que pertenesce á mí de lo calonñar, et pídovos por merced que me otorguedes quel pueda reptar por ende. Et estonce el rey debel castigar que cate si es cosa que pueda levar adelante: et maguer responda que tal es, debel aconsejar que se avenga con él: et si emienda le quisiere facer de otra guisa sin riepto, debel mandar que la reciba (3), dandol para ello plazo de tres dias (4): et en este plazo se pueden avenir sin caloña. Et si non se avinieren del tercer dia en adelante, debel facer emplazar para delante el rey: et estonce puedel reptar por corte publicamente, estando hi delante á lo menos doce caballeros, diciendo asi: Señor, fulan caballero que está aqui ante vos, fizo tal traycion ó tal aleve, et debe decir quál fue et cómo la fizo, et digo que es traydor por ello ó alevoso. Et si gelo quisiere probar por testigos, ó por cartas ó por pesquisa, débelo luego decir; et si gelo quisiere probar por lid, estonce diga que le meterá hi las manos et gelo fará decir, ó lo matará ó lo echará del campo por vencido. Et el reptado debel responder luego cada quel dixiere traydor ó alevoso, que miente (5); et esta respuesta debe facer porquel dice el peor denuesto que puede seer. Et tal riepto como este debe seer fecho por corte et antel rey tres dias en aquella manera que desuso dixiemos: et en estos tres dias débese acordar el reptado para escoger una de las tres maneras que desuso dixiémos, qual mas quisiere por que se libre el pleyto, ó porque el rey mande pesquirirlo ó que lo pruebe el reptador por testigos, ó que se defienda el reptado por lid: et por qualquier destas maneras que él escoya se debe librar el pleyto; ca el rey nin su corte non han de mandar lidiar por riepto, fueras ende si el reptado se pagare de lidiar (6). Et si por aventura el pleyto fuese atal que hobiese meester mayor plazo de tercer dia, puédelo alongar el rey fasta nueve dias, et que se cuenten en ellos los tres dias sobredichos. Otrosi decimos et mandamos que despues que alguno reptare á otro, que esten en tregua (7) tambien ellos como sus parientes, et que se guarden unos á otros en todas cosas sinon en el riepto et en lo quel pertenesce: et si acaesciese quel reptado muriese ante que estos plazos se cumplan, finca su fama quita et libre (8) de la traycion ó del aleve de quel

(1) *Es en culpa.* Qui enim provocat aliquem ad bellum, vel duellum, impingens ei crimina, tenetur probare per indicia vel conjecturas, quia pugna æquiparatur torturæ, quæ non debet fieri nullis indiciis præcedentibus: et qualia indicia sufficiant, est in arbitrio ejus qui publicam auctoritatem habet, et sic Regis in isto casu; alioquin quilibet desesperatus, alium ad pugnam sine causa provocaret: ita Bald. in princ. *de pace tenend.* col. 1. vers. *sed nunquid.* Et quòd sufficeret vehemens fama, etiam sine alio indicio, videtur de mente Baldi in §. *injuria*, colum. 4. vers. *sed nunquid ex confessione, de pace juram. firmanda*, ubi quòd vehemens fama sufficiat ad torturam; et sic potest dici, quòd etiam sufficit ad duellum.

(2) *Al rey en su poridat.* Adde l. 2. tit. 9. lib. 4. *Ordinam. Regal.*

(3) *Que la reciba.* Non intelligas, quòd præcisè Rex jubeat, quòd recipiat emendam, quam reus obtulerit, sed quòd Rex moneat, ut recipiat emendam, quæ sibi fuerit oblata, et quòd conveniat cum adversario suo; hoc patet ex his, quæ statim sequuntur: *Et si non se avinieren.*

(4) *Tres dias.* Vel novem, ut inferiùs subjicit ista lex ibi: *Et si por aventura*; et adde l. 2. tit. 9. lib. 4. *Ordinam. Regal.* quæ distinguit, an reptatus sit in Curia Regis, an extra; ut primo casu ante novem dies non faciat reptum. Secundo casu habeat reptatus terminum triginta novem dierum ad veniendum, et insuper alios novem dies ad componendum cum reptante.

(5) *Que miente.* Adde l. *quæ omnia*, vers. *sed si adversarius*, D. *de procurat.* ubi et Bartolus notat, quòd ei, qui dicit te commisisse aliquod crimen, poteris licitè dicere: Tu mentiris. Angelus etiam ibi notat, quòd diffamatus potest dicere diffamanti, quòd mentitur, et impunè, quia licitum est unicuique suum honorem defendere, et parcitur verecundiæ, l. *si patronus*, 1. *respon.* D. *de donat.* l. *penult. de furtis*, l. *Quintus Mutius*, in fin 1. respon. D. *mandat.* et nota istam legem, quæ permittit, quòd tale verbum *tu mentiris*, possit diffamatus respondens dicere coram Rege.

(6) *Si el reptado se pagare de lidiar.* Nota benè, quòd pugna non est in electione actoris, sed rei; aliud dicit Glossa esse secundum leges Lombardas, *de pace tenend. et ejus violat.* vers. *si quis hominem*, in verbo *per duellum*, et adde, quod habetur in l. 8. infrà, eod.

(7) *En tregua.* Adde l. 4. tit. 9. lib. 4. *Ordinam. Regal.* quæ videtur sumpta ab ista.

(8) *Su fama quita et libre.* Adde l. *defuncto*, D. *de public. judic.* l. 23. tit. 1. eod. *Parlit.* cum concordantiis ibi positis.

reptaron, et non empesce á él nin á su linage, pues que desmintió á aquel quel reptaba, et estaba aparejado para defenderse. Otrosi decimos que quando el reptado se echare á lo que el rey mandare et non á lid, si el reptador (9) quisiere probar lo que dixo por testigos ó por cartas, pongal el rey plazo á que pruebe; et si lo probare con fijosdalgo (10), vala la prueba, et si lo non pudiere probar por fijosdalgo ó por carta derecha, non vala.

LEY V.

Quién puede responder al riepto, maguer el reptado non venga al plazo.

Non viniendo el reptado á responder al riepto á los plazos (1) quel fueron puestos, puédelo reptar antel rey el que lo fizo emplazar, tambien como si el otro fuese presente. Pero si acaesciese hi padre, ó fijo (2), ó hermano ó pariente cercano, ó señor ó vasallo del reptado, ó alguno que sea amigo ó compadre dél, ó compañero con quien hobiese ido en romeria ó en otro camino grande (3) en que hobiesen comido et albergado de so uno, ó tal amigo (4) que hobiese casado á él mismo, ó á su fijo ó á su fija, ol hobiese fecho caballero ó heredero, ó quel ficiera cobrar heredat que habie perdido, ó que hobiese desviado su amigo de muerte, ó de deshonra ó de grant daño, ol hobiese sacado de cativo, ó dado de lo suyo para tirarlo de pobreza en tiempo quel era mucho meester, ó otro amigo con quien hobiese puesto cierta amistat, señalando algunt nombre cierto por que se llamasen el uno al otro, á que dicen nombre de corte; cada uno destos bien podrie responder por el reptado si quisiere, et desmentir al que lo reptó. Et esto puede facer por razon del debdo ó de la amistat que ha con él; pero despues que lo hobiere desmentido, tenudo es de adocir al reptado delante el rey para defenderse del mal que dicen dél

(9) *Si el reptador.* In l. 4. tit. 9. lib. 4. *Ordinam. Regal.* non subdit istud verbum, neque aliquid de verbis hìc inferiùs positis usque in finem legis, et solùm dicit: *que el rey, que lo mande saber por pesquisa.*

(10) *Con fijosdalgo.* Nota casum, in quo testes non generosi non admittuntur, in casu scilicèt repti facti inter nobiles; regulariter contra, quia tam plebei quàm nobiles, admittuntur, licèt majoris auctoritatis sit vox nobilis, quàm plebei, ut in cap. *dudum*, el 1. et ibi notat Abb. in 4. notab. *de elect.* cap. *in nostra, de testib.* et ut dixi suprà in gloss. proxima: ista verba hìc ultimo posita, non habentur in dicta l. *Ordinamentorum*, prout hìc habentur.

LEX V.

Reptato infra terminum ad respondendum præfixum non comparente, denuò reptetur, et potest tunc pro eo respondere dominus, aut vassallus, vel consanguineus usque ad quartum gradum, vel amicus tali amicitia hìc declarata; quo facto, tenetur eum ad judicium ducere infra terminum præfixum, qui triginta dies non excedat; et si non venerit, dantur ei alii novem insuper, in quibus si non venerit, dabitur reus pro convicto, et pro eo respondens pro inimico reptantis, et expellitur à patria: et si nullus pro eo respondet, dat Rex ex officio dictos dies, quibus elapsis, dabitur, si non venerit, pro convicto; si tamen posteà venerit justam allegans absentiæ excusationem, audietur. Hoc dicit.

(1) *A los plazos.* Vide suprà eod. l. proxima, et vide l. 5. tit. 9. lib. 4. *Ordinam. Regal.*

(2) *O fijo.* Sicut enim pater posset se defendere, sic potest et filius, quia filius est pars viscerum patris et matris, et commune bonum conjugatorum, l. *isti quidem*, D. *quod metus causa gestum sit*, et in eo salvatur pater, et paterni nominis diuturnitas conservatur, l. *liberorum*, et l. *pronuntiatio*, §. fin. D. *de verbor. signif.* et intellige sive legitimum, sive non, quia natura communis est, D. *de accusat.* l. *hos accusare*, §. fin. neque potest constitutio naturam immutare, neque naturales stimulos coarctare, l. *amicissimos*, §. *Lucius*, D. *de excusat. tutor. et curator.* Bald. in repetition. l. 1. colum. 6. *C. unde vi*, ubi et de filio propulsante injuriam patris.

(3) *Camino grande.* Habes hìc notabiliter de socio itineris, quis dicatur in ista materia, ut possit à socio defendi, et de isto socio itineris habetur per Gloss. in l. *item apud Labeonem*, §. *tenetur*, D. *de injur.* et ibi per Angel. in verbo *comitem.*

(4) *Tal amigo.* Nota hìc, quis et ex quibus actibus judicetur magnus amicus, et confert ad multa, sive cùm recusantur judices ratione magnæ amicitiæ, sive in multis aliis terminis, ubi istud occurrit: et singularis amicus venit appellatione suorum, ut voluit Gloss. in l. 2. *C. in quib. casib. colon. cens.* lib. 11. dixit tamen Baldus in l. 1. col. 11. v. *quid de singulari amico, C. qui accusar. non poss.* hoc lege non probari, et glossam illam locutam fuisse abusivè, non propriè: vide Guilliel. Bened. in cap. *Raynutius, de testam.* fol. 181. col. 1. et 2. et quòd stricta amicitia conjuncti æquiparentur consanguineis, vide per Bald. in l. *ut vim*, col. 1. ad fin. vers. 5. *quæritur*, D. *de justitia et jure.*

et para cumplir de derecho : et para esto debe haber plazo á que lo pueda adocir segunt el rey entendiere que sea guisado, de manera que á lo mas sea de treinta dias : et si á los treinta dias non lo adoxiese, puedel alongar el plazo nueve dias, et aun otros tres mas si meester fuere, que sean por todos quarenta et dos dias ; et si á estos plazos non lo adoxiere, puedel el rey dar por enemigo (5) á aquel quel desmintió et echarle de tierra. Et dende adelante puede dar por fechor al reptado, porque fue rebelde et non quiso venir á responder et á defenderse al plazo quel fue puesto. Et si por aventura acaesciese que ninguno non hobiese quien responder nin desmentir por el emplazado que non vino al plazo quel pusieron para oir el riepto, estonce el rey de su oficio debel otorgar estos plazos de quarenta et dos dias, et atenderle fasta que sean pasados si verná á defenderse; et si non veniere nin se enviare excusar, dent adelante puédelo dar por fechor. Pero si despues desto veniere et mostrare excusa derecha por que non pudo venir, mandamos que vala, et se defienda si podiere.

LEY VI.

Por qué razones se puede excusar el reptado que non responda ó que non lidie.

Alevoso ó traydor llama al reptado el reptador quando lo riepta, et acaesce á las vegadas que non es atal. Et por ende si el reptado entendiere que el fecho de aquel yerro non es atal que caya en traycion nin en aleve, maguer que lo haya fecho, decimos que despues que hobiere desmentido (1) á aquel quel riepta que puede demandar derecho de aquel mal quel dixo. Et el rey entendiendo que el fecho es atal en que non caya traycion nin aleve, non debe ir mas adelante por el pleyto, mas mandar al otro que reptó que se desdiga (2), pues que dixo

(5) *Por enemigo.* Quid operetur, quem dari per sententiam alteri pro inimico? Vide quæ dixi in l. 17. tit. 26. *Part.* 2. Sed an peccet aggrediens illum, qui sibi datur à judice pro inimico? Bald. quòd sic, in l. *ut vim,* col. 2. D. *de justit. et jur.* dicens, quia movetur privato odio, non ad publicam vindictam : vide tamen per Joan. Andr. *in addition. ad Specul.* tit. *de constitution.* in additione fin. incipit, *rubrica,* ex cujus dictis videtur, quòd cùm faciant, ut ministri legis, seu judicis, non peccent: vide etiam per Abb. in cap. fin. col. 3. *de consuetud.* quod nota ad materiam l. 76. *in Ordinam. Tauri.* Adverte tamen, quia ut ille, qui datur pro inimico, possit occidi ab eis, quibus datur pro inimico, videtur requiri, quòd sit casus, in quo de jure talis, qui datur pro inimico, debeat pati pœnam mortis, et quòd concurrant ea, quæ habentur in dict. l. 76. unde durum videtur, quòd in casu hujus legis, ille, qui respondit pro reptato, dicens reptantem mentiri, possit, ut inimicus occidi : unde fortè est dicendum, quòd talis datio pro inimico solùm operetur, quòd ex hoc tollatur illa antiqua fidantia inter generosos, de qua loquitur l. 1. tit. 21. lib. 4. *For. LL.* et sic, quòd si percutiatur iste à reptante, non dicitur ex hoc percutiens proditor, vel alevosus, sustinebit tamen pœnam aliàs à jure statutam. Si enim ista lex vellet, quòd impunè ex hoc posset percuti, vel occidi, non habebat necesse hoc committere inimico ejus, ipsa lex poterat pœnam statuere, et judex in præsentem inferre. Quando verò lex jubet quem dari pro inimico, est, quia delinquens est absens, et non potest à judice puniri, ideo consanguineos occisi vel ipsum læsum facit ministros justitiæ, ut patet ex dicta l. 76. et ex his, quæ tradit Joan. Andr. ubi suprà : cogita.

LEX VI.

In casu, in quo non sit proditio vel alevosia, si reptans proditorem vel alevosum dicit eum, qui non est proditor, vel alevosus, reo respondente quòd mentitur, mandet Rex, quòd reptator revocet, quod dixit, et dabitur pro inimico reptantis : idem de eo qui reptat, cùm non posset. Hoc dicit.

(1) *Despues que hobiere desmentido.* Videbatur contrarium, cùm ex negotiatione ista videretur litem contestari, unde postea non posset redire ad exceptionem dilatoriam, scilicet, quòd non potest procedi per reptum, quia non est casus, in quo cadat proditio vel alevosia, cùm omnes dilatoriæ ante litem contestatam sint proponendæ, l. fin. *C. de except.* cap. *inter monasterium, de re judic.* potest dici, quòd ista exceptio nedum potest opponi dilatoriè, sed etiam peremptoriè, cùm aliter non possit sustineri causa repti, nisi stante alevosia vel proditione. Item quia hic necessitatur reus ad respondendum adversario per verbum *mentiris,* quia aliter non parcit suo pudori, ut habetur suprà eod. in l. 4. nimirum, si permittatur post responsionem ad talem exceptionem redire : et facit hæc lex ad declarationem ll. regni disponentium, quòd reus contestetur litem infra novem dies, et quòd proponat omnes exceptiones insimul, quòd nihilominùs poterit postea petere, quòd pronuntietur super exceptione, quæ impedit litis ingressum, de quibus in cap. 1. *de lit. contest.* lib. 6. et adde quæ dixi in l. 10. tit. 3. *Part.* 3.

(2) *Se desdiga.* Quid si nolit se dedicere, vide l.

lo que non debie nin podie decir, et demas debe fincar por su enemigo (3). Et esto mismo ha de seer guardado quando alguno reptare á otro non habiendo poder de lo facer (4).

LEY VII.

Por qué razones non se puede excusar el reptado que non responda al riepto, maguer non riepte el mas propinco pariente del muerto.

Los hermanos del muerto et cada uno de los otros parientes pueden reptar por la muerte de su pariente, et el reptado non puede desechar al reptador por razon que haya hi otro pariente mas propinco (1): pero si el fijo ó el pariente mas propinco del muerto quisiere reptar, estonce debe seer recebido ante que otro ninguno; et si el reptado se defendiere de qualquier de los quel rieptan por lid, ó por testigos ó por pesquisa, et el reptador fuere vencido, non lo puede otro ninguno dende adelante reptar (2) por aquella razon, maguer sea mas propinco el que despues le quisiere reptar. Mas si el reptado se defendiere sin lid, ó sin prueba ó sin pesquisa, asi como desechando la persona del reptador porque non hobiese derecho del reptar, estonce non se podrá excusar del riepto que otro pariente mas propinco le ficiese.

LEY VIII.

Cómo el reptador et el reptado deben seguir el pleyto fasta que sea acabado, et qué pena meresce el reptador si non probare lo que dice, et otrosi el reptado si l probaren el mal de que lo rieptan.

Seguir deben el pleyto tambien el reptador como el reptado fasta que sea acabado por juicio de corte; et non se debe avenir (1) el reptador con el reptado sin mandamiento del rey, et si lo ficiere, puédelo el rey echar de la tierra. Et si por aventura el reptador non podiese probar el pleyto, et se dexase dél despues que hobiese reptado, non lo queriendo levar adelante, débese desdecir antel rey et por corte, diciendo que mintió (2) en el mal que dixo al reptado. Et si se desdixiere, dende adelante non puede reptar nin seer par de otro en lid nin en honra. Et si desdecir non se quisiere, débelo el rey echar de la tierra et darle por enemigo daquel quel reptó; et esto por el atrevimiento que fizo en decir mal antel rey de home que era su natural non habiendo fecho por que. Eso mesmo debe seer guardado quando el reptador non quisiere probar por testigos nin por carta lo que dice, sinon por pesquisa del rey ó por lid;

8. infrà eod. ubi et vide etiam ibi, quibus verbis uti debeat, cùm se dedicit.

(3) *Enemigo*. Vide, quod dixi suprà l. proxim. in glos. super parte *por enemigo*.

(4) *Poder de lo facer*. Vide suprà eod. l. 2. et l. proxim.

LEX VII.

Consanguineo mortui reptante, non potest opponere reus, quòd alius est propinquior consanguineus; sed si propinquior velit reptare, præfertur: et reptante victo non potest alius propinquior consanguineus denuo reptare, nisi ideo fuit absolutus reus, quia reptator non poterat reptare. Hoc dicit.

(1) *Propinco*. Habes hìc expressum, accusationem consanguinei de injuria illata consanguineo non excludi, ex eo quòd sit alius propinquior; adde quæ habentur in l. *si cui*, §. *iisdem*, D. *de accusat.* et l. 12. suprà tit. 1.

(2) *Reptar*. Fortè procedet etiamsi propinquior superveniens dicat se ignorasse primum reptum, licèt in accusatione aliter dicatur, ut in l. 12. suprà, tit. 1. quia ista lex non distinguit, et quia videtur diversa ratio, quæ in accusatione; si tamen superveniens doceret de aliqua collusione, admitteretur, ut in dict. l. 12. et in dict. l. *si cui*, §. *iisdem*, D. *de accusat.*

LEX VIII.

Reptator debet causam prosequi usque ad finem, et etiam reus, nam si sine Regis licentia componant, seu transigant, expelli potest reptator à patria. Item si probare non potuit, aut destitit, debet se dedicere coram Rege in curia, dicens, quòd mentitus fuit; nec potest postea reptare, nec alii in duello seu honoribus adæquatur: et si nollet se dedicere, expellitur à patria, et dabitur pro inimico reptati: et si reus est victus ex alevosia, perpetuò exulabit, et medietatem bonorum perdit Regi applicandam, quia generosus pro alevosia non occiditur, nisi sit talis casus, ob quem quilibet committens erat occidendus: si autem de proditione vincatur, bonis Regi applicatis occidetur. Hoc dicit.

(1) *Non se debe avenir*. Limita nisi intra triduum, de quo in l. 4. suprà, eod.

(2) *Mintió*. Nota, per quæ verba debet quis se dedicere, et adde l. 25. tit. 18. 2. *Part.* ubi vide quæ dixi, an sufficiat, si dixerit, quòd non benè dixit, quia reptatus est bonus et fidelis: et fortè

ca si el reptado non quisiere la pesquisa nin la lid, débelo dar por quito del riepto, porque non es tenudo de meter su verdat á pesquisa nin á lid(3). Otrosi decimos que si el reptado fuere vencido del pleyto por quel reptaron et dado por alevoso, que debe seer echado de la tierra para siempre, et perder la meytad (4) de todo quanto hobiere et seer del rey: mas non debe home que sea fidalgo morir por razon de aleve, fueras ende si el fecho fuese atan malo que todo home que lo ficiese hobiese de morir por ello. Mas si el reptado fuese vencido et dado por traydor (5), debe morir por ende, et perder todos los bienes que hobiere et seer del rey, asi como desuso dixiemos en el título de las trayciones (6).

LEY IX.

Cómo el rey debe dar juicio en razon de riepto quando el reptado non viene al plazo quel fue puesto.

Dar debe el rey juicio contral reptado si non quisiere venir al plazo quel fue puesto, en esta manera, faciéndolo reptar ante sí otra vez por corte, et diciendo el que lo fizo emplazar la razon por que lo riepta et el yerro que fizo, mostrando los plazos quel fueron puestos et como non vino á ellos, et contando todo el fecho como pasó; et desque lo hobiere contado debe pedir merced al rey que faga hi aquello que entendiere que debe facer de derecho. Et el rey quando hobiere á dar la sentencia debe facer muestra quel pesa (1), et decir asi por su corte: Sabedes ya como fulan caballero ó fijodalgo fue emplazado que viniese á oir el riepto, et hobo plazos á que se podiera venir á defenderse si quisiera segunt que los habie haber de derecho; et tan grant fue la su mala ventura, que non hobo vergüenza de Dios nin de nos, nin rezelo de deshonra de sí mismo, nin de su linage nin de su tierra, nin se vino defender nin se envió excusar de tan grant mal como este que oyestes de quel reptaron. Et como quier que nos pesa de corazon en haber á dar tal sentencia contra home que fuese natural de nuestra tierra, pero por el lugar que tenemos de complir la justicia, et porque los homes se rezelen de facer tan grant yerro et tan grant mal como este, dámoslo por traydor ó por alevoso (2): et mandamos que do quier que sea fallado de aqui adelante quel den muerte (3) de traydor ó de alevoso, segunt que meresce por tal yerro como este que fizo.

TITULO IV.

DE LAS LIDES QUE SE FACEN POR RAZON DE LOS RIEPTOS.

Lid es una manera de prueba que usaron facer antiguamente (1) los homes quando se querien defender por armas del mal sobre

non videtur recedendum à forma verborum hujus legis, cui et consonat l. 2. tit. 9. lib. 8. *Ordin. Regal.*

(3) *A pesquisa nin á lid.* Adde l. 4. supra, eod.

(4) *Meytad.* Hæc pœna datur propter alevosiam, ut hic, et in dict. l. 1. versic. *todo hombre que ficiere muerte segura*, tit. fin. lib. 8. *in Ordin. Regal.*

(5) *Por traydor.* Propriè sumpto, ut suprà ead. *Partit.* tit. 2. l. 1. in fin.

(6) *En el título de las trayciones.* In l. 2.

LEX FINALIS.

Si reus non compareat coram Rege terminis elapsis assignatis per Regem, condemnet eum sententialiter de proditione, aut alevosia, prout fuit reptatus, servata hujus legis forma. Hoc dicit.

(1) *Quel pesa.* Adde l. 7. tit. 9. lib. 4. *Ordinam. Regal.* corripere enim debet justus in misericordia, cum dilectione corrigendi, non cum odio persequendi, cap. *ita plane*, 23. quæst. 4. neque nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum pascit, cap. *de occidendis*, 23. quæst. 5.

(2) *Por traydor ó por alevoso.* Primum, cùm tangit Regem proditio; secundum, quando alios, ut in l. 1. in fin. tit. 1. ead. *Partit.*

(3) *Muerte.* Quando est casus, in quo pati debet quis pœnam mortis, ut suprà l. proxim.

TITULUS IV.

DE LIDIATIONIBUS, SEU DUELLIS.

IN SUMMA.

(1) *Antiguamente.* Adde l. 8. tit. 14. 3. *Partit.* et quæ ibi dixi, et illa lex reprobat istam consuetudinem; est enim probatio per pugnam à jure interdicta, ut ibi habetur, et ego dixi, et tradit Bald. in l. fin. ad fin. *C. de probation.* et vide in ista materia quamdam disputationem Angeli, incipit *Duo Gallici*, et elegans consilium Lauren. Calca. incipit, *quidam nobilis est secundus in ordine*, ubi nititur defendere istam consuetudinem

que los reptaban. Onde pues que en el título ante deste fablamos de los rieptos, queremos en este decir de tales lides como estas; et mostrar qué cosa es lid: et por qué razones fue fallada: et á qué tiene pro: et quántas maneras son della: et quién la puede facer: et sobre quáles razones puede seer fecha, et por cuyo mandado, et en quál lugar et en qué manera: et en qué pena cae el que fuere vencido: et qué cosas podrá facer el reptado en la lid por que sea quito: et qué debe seer fecho de las armas et de los caballos que fincan en el campo despues que han lidiado.

LEY I.

Qué cosa es lid, et por qué razon fue fallada, et á qué tiene pro et quántas maneras son della.

Manera de prueba (1) es segunt costumbre de España la lid que manda facer el rey por razon de riepto que es fecho antél, aviniéndose amas las partes á lidiar; ca dotra guisa el rey non lo mandarie facer. Et la razon por que fue fallada la lid es esta: ca tovieron los fijosdalgo de España que mejor les era defender su derecho ó su lealtad por armas (2), que meterlo á peligro de pesquisa ó de falsos testigos. Et tiene pro la lid porque los fijosdalgo temiéndose de los peligros et de las afruentas que acaescen en ella, rezélanse á las vegadas de facer cosas por que hayan de lidiar. Et son dos maneras de lid que costumbraron de facer en razon de prueba: la una es la que facen los fijosdalgo entre sí lidiando de caballos: la otra es la que suelen facer de pie (3) los homes de las villas et de las aldeas segunt el antiguo fuero que solian usar.

LEY II.

Quién puede lidiar, et sobre quáles razones, et por cuyo mandado, et en qué lugar et en qué manera.

Lidiar pueden el reptador et el reptado quando se avienen en la lid; et han á lidiar sobre aquellas razones sobre que fue fecho el riepto, segunt que dixiemos en el título de los rieptos. Et esto deben facer por mandado del rey, et en aquel tiempo que les fuere señalado para ello. Et debe el rey darles plazo et señalarles dia en que lidien, et mandarles

in terris non subjectis ecclesiæ, et quòd servari debet in foro contentioso civili, ubi de conscientia non agitur, dicens, quòd non permittitur duellum ad finem directum, ut Deus tentetur, neque ad finem directum, ut peccetur, et maleficium committatur, seu homicidium, cùm absque talis maleficii perpetratione possit finis duello imponi, ut pacto, renuntiatione, fuga, armorum perditione, depositione, confessione, et pluribus aliis modis; sed ad finem alicujus boni permittitur, scilicet, ut timore duelli, qui malam causam fovet, liti cedat; sed quidquid ipse dicat, ego arbitror talem consuetudinem reprobam, et iniquam prout etiam talem asserit dicta l. 8. et tradit Hostien. in summa, *de Cleric. pugnant. in duello*, vers. *quando sit offerendum:* et vult etiam S. Thom. 2. 2. quæst. 95. art. 8.

LEX I.

Duellum ex riepto proveniens, est species probationis per duorum bellum; et fuit inter generosos introductum, ideo, quia melius sibi est jus et legalitatem armis, quàm periculo inquisitionis, aut falsorum testium subjicere. Item quia duelli formidine cavent à maleficiis generosi. Et est duplex duellum, unum inter generosos, equitando; aliud inter plebejos, secundum antiquum forum, et istud est pedestre. Hoc dicit.

(1) *Manera de prueba.* Adde dict. l. 8. ad fin. tit. 24. 3. *Partit.*

(2) *Por armas.* Dicit etiam Bald. *de pace tenenda*, in princ. in verbo *per duellum*, quòd putant milites et nobiles, quòd Deus sit auxiliator justorum; et refert ibi Aristotelem dicentem non esse verisimile, Deum habere curam pravorum vel malorum.

(3) *De pie.* Adde dict. l. 8. tit. 14. *Partit.* 3. et vide suprà tit. 1. l. 3. in quo casu possit fieri rieptum inter plebejos.

LEX II.

Debent pugnare duellantes in die à Rege præfixo in campo ad hoc signato cum armis, cum quibus Rex mandaverit, vel fideles ab eo deputati, qui limitent campum, et pugnatoribus eum ostendant, et ejus fines, quos non possint absque Regis vel fidelium mandato transcendere: et mittentes eos illùc, partiantur eis solem, et instruant qualiter se habeant in pugna, scrutenturque, an arma quæ Rex mandat, teneant, plura aut pauciora, et usque ad fidelium decessum quilibet potest in equo et armis emendare; postea exeant campo fideles, et stent propè, ut videant et audiant pugnam, et eorum dicta et facta: et reptator debet invadere reum; si tamen non invadat, potest reus eum invadere, si vult. Hoc dicit.

con qué armas (1) se combatan, et darles fieles que les señalen el campo, et lo amojonen et les amuestren, porque entiendan et sepan ciertamente por qué lugares son los mojones del campo, de que non han á salir (2) sinon por mandado del rey ó de los fieles: et despues que esto hobieren fecho hanlos de meter en medio del campo et partirles el sol. Et débenles decir á amos ante que se combatan cómo han de facer, et deben veer si tienen aquellas armas que el rey les mandó ó mas ó menos. Et fasta que los fieles se partan de entre ellos cada uno puede mejorar en caballo et en armas: et desque ellos tovieren los caballos et las armas que meester hobieren, deben los fieles salir del campo, et estar hi cerca para veer et oir lo que ficieren et dixieren. Et estonce debe el reptador cometer primeramente al reptado; pero si el reptador non le cometiese, puede el reptado acometer á él si quisiere (3).

LEY III.

Cómo el que riepta non puede dar par por sí para lidiar, si el reptado non quisiere.

Home poderoso faciendo á otro de menor guisa cosa en que cae traycion ó aleve, puedel reptar por ende aquel que recibió el tuerto; et el poderoso si quisiere combatérgelo, puédelo facer ó darle su par (1): mas el que riepta non puede dar par en su lugar al reptado, si el reptado non quisiere: et quando par fuere á dar, debe seer par tambien en linage como en bondat, et en señorio et de fuerza; ca non es egualdat (2) un home valiente combaterse con otro de pequeña fuerza. Et si el que ha á dar par diere home que vala mas por linage ó por las otras cosas en tal que non sea mas valiente, et se quisiere facer par del otro, non lo puede desechar. Otrosi decimos que si algunt home reptare á dos ó á mas por algunt fecho, que los reptados non son tenudos de recebir par si non quisieren: mas el reptador cate lo que face, ca á quantos reptare á tantos habrá de combatir en uno ó á cada uno dellos (3) por sí, qual mas

(1) *Con qué armas.* Habes hìc, quòd Rex debet assignare arma, quibus pugnetur in duello; quod nota, quia Bald. *de pace tenend.* in princip. col. fin. referens quamdam consuetudinem Frederici, dicit, quòd defendentis debet esse electio, qualiter meliùs se defendere valeat ab alio impetitus, et consonat in ratione sui l. *petendæ, C. de tempor. in integ.* ibi etiam refert, quòd si habens duos oculos, provocat ad duellum habentem tantùm unum oculum, quòd debet provocanti unus oculus claudi: et idem similiter in digitis, et in membris aliis: et subdit, quòd hoc fieri debeat juxta proborum virorum consilium et discretionem; et arma debent esse paria, argumento l. *providendum, C. de postuland.* et infrà eod. l. 3.

(2) *Non han á salir.* Quærit Bald. in cap. 1. in princ. col. 4. *de pace tenend.* an postquam sunt in campo positi, possint de communi consensu pœnitere? Respondet, quòd non, nisi absolutio concedatur à superiore: et ex quo convenerunt inter se pugnare, necesse est, quia publicæ utilitatis est peccata nocentium apparere, l. *eum qui nocentem*, in princ. D. *de injur.* facit, quod habetur suprà tit. 3. l. 4. ibi: *Et en este plazo se pueden avenir.*

(3) *Si quisiere.* Non enim tenetur, sed erit liber, si reptator eum aggredi noluerit, ut infrà eod. l. 4.

LEX III.

Si reptatus est posterior reptatore, potest se à duello personaliter excusare, dando alium in loco sui æqualem in genere, dominatione, bonitate, et viribus ipsi reptatori, aut meliorem, dum tamen non sit fortior; reptator tamen non potest alium sui loco invito reo dare. Et si plures quis reptat, cum omnibus pugnare debet simul, aut singulariter, prout elegerit: si autem multi sunt unius reptatores, eligant unum, cum quo reptatus duelli certamen intret. Hoc dicit.

(1) *O darle su par.* Adde §. *si rusticus*, et ibi Gloss. *de pace tenend.* et adde Bald. eod. tit. in princ. in col. fin. referentem constitutionem Frederici, quòd ille qui tetigit sexagesimum annum, vel qui est minor viginti quinque annis, per se pugnare non teneatur, sed in defensionem sui posset ponere campionem: et de juramento, quod debet præstare iste campio, qui par hìc dicitur, et de pœna falsi campionis, tangit Baldus ibidem, vide ibi per eum: et in casu in quo provocatus det campionem pro se, ipse debet stare detentus in carceribus, et expectare futurum eventum duelli, quia videtur se subjicere illi præsumptioni ex victoria duelli resultanti.

(2) *Non es egualdat.* Nota de æqualitate in duello servanda, et adde §. *si quis, si de feud. fuer. content.* et per Gloss. in cap. 1. *de alienat. feud. patern.* in §. *non est consuetudo*, et *de capitulis Corrad.* in §. *similiter*, facit l. *venditor*, D. *de judic.* conjuncta l. *nemo*, D. *de duob. reis.*

(3) *Cada uno dellos.* Id est, poterit pugnare cum

él quisiere, si los reptados quisieren lidiar et non quisieren recebir par (4). Et si muchos hobieren razon de reptar á uno sobre algunt fecho, escojan (5) entre sí uno dellos que lo riepte; et con aquel entre en derecho et non con los otros.

LEY IV.

En qué pena cae el que saliere del campo ó fuere vencido, et qué cosas puede facer el reptado en la lid para seer quito.

Salir non puede del campo (1) el reptador nin el reptado sin mandado del rey ó de los fieles: et qualquier que contra esto feciere, saliendo ende por su grado ó por fuerza del otro combatedor sea vencido. Et si por maldat del caballo, ó por rienda quebrada ó por otra ocasion manifiesta, segunt bien vista de los fieles, contra su voluntat et non por fuerza del otro combatedor saliere alguno dellos del campo, si luego que pudiere de caballo ó de pie tornare al campo, non será vencido por tal salida. Et si el reptador fuere muerto en el campo, el reptado finque por quito del riepto, maguer que el reptador non se haya desdicho. Et si el reptado muriere en el campo, et non se otorgare por alevoso (2), ó non otorgare que fizo el fecho de que fue reptado, muera quito del riepto (3); ca razon es que sea quito quien defendiendo la verdad recibió muerte. Otrosi decimos que es quito el reptado si el reptador non le quisiese acometer; ca abondal que está aparejado en el campo para defender su derecho. Et aun decimos que quando el reptador matare en el campo al reptado ó el reptado al reptador, que el vivo non finque enemigo de los parientes del muerto por razon de aquella muerte: et el rey débelo facer perdonar et asegurar (4) á los parientes del muerto, si de alguno se temiere.

LEY V.

Cómo los fieles pueden sacar del campo á los lidiadores.

Si en el primero dia el reptado ó el reptador non fuere vencido, á la noche ó ante, si amos quisieren ó el rey lo mandare, los

omnibus simul, vel cum quolibet eorum, prout magis sibi placuerit.

(4) *Recebir par.* Qui ergo provocat, non potest pro se dare campionem, ut hìc, et adde cap. 1. *de vassal. mitite qui arma belli deposuit,* sibi enim imputare debet, ex quo provocavit, l. 1. §. *cum arietes,* D. *si quadrup. pauper. fecisse dicatur,* et hoc, quia provocat voluntariè; nam si provocaret ex necessitate pro evitatione pœnæ, vel purgationis infamiæ, vel aliàs, fortè posset pro se et ipse dare parem, ut æqualitas servetur, argumento l. *si cum dies,* D. *de recept. qui arbitr.*

(5) *Escojan.* Adde l. 13. suprà, tit. 1. et l. *si plures,* D. *de accusat.*

LEX IV.

Exiens campo absque Regis, aut fidelium mandato, est convictus: idem si adversarii virtute exiverit. Si autem equi malitia, vel habenæ fractura, aut alio fortuito casu, arbitrio fidelium considerando, si statim cùm potuerit, reintraverit campum cum equo, vel sine eo, non erit convictus. Et accusatore mortuo in campo, et citra deditionem, reus remanet absolutus. Idem si reus moritur, nec fatetur commisisse id, propter quod fuit reptatus, aut si accusator eum non invaserit, remanet absolutus, quia sufficit reo, quòd est paratus se defendere: et supervivens non remanet inimicus consanguineorum mortui in campo, imo Rex compellet eos ad præstandum securitatem, et ut ei parcant. Hoc dicit.

(1) *Del campo.* De isto vide suprà eod. l. 2. et moris est istum circulum pugnatoribus assignare, vide Bald. *de pace tenend.* in princ. col. fin.

(2) *Por alevoso.* Quando verò hoc confiteretur, non posset occidi à provocante, seu reptante, quia sufficiet ei habere intentum ex confessione, seu ex convictione, argumento l. *sed et si quemcumque,* D. *ad leg. Aquil.* et confessione habita non est ulterius inquirendum, l. 1. D. *de confessis,* l. 1. *C.* eod.

(3) *Quito del riepto.* Hunc dicit Baldus, *de pace tenend.* in princ. col. 4. similem esse illi, qui moritur in tormentis, nondum condemnatus, et isti non moriuntur servi pœnæ, et testamentum suum non rumpetur.

(4) *Asegurar.* Nota hoc ad securitates quæ quotidiè petuntur à judicibus, et vide, quod notat Bald. in authent. *habita,* colum. 4. *C. ne filius pro patre.* Et quid si talis timor propter quem petit securitatem, præcessit culpa petentis? Bart. in l. *qui bona, §. si quis juxta,* D. *de damno infect.* vult, quòd adhuc debeat assecurari, vide ibi latè per Alexandrum allegantem alia, et l. *denuntiamus, C. de his qui ad eccles. confug.*

LEX V.

Si prima die non finitur duellum, exeant de Regis mandato pugiles campo, et fideles ponant

fieles sáquenlos del campo, et métanlos á amos en una casa, et fáganles egualdat en el comer, et en el beber, et en el yacer et en todas las otras cosas guisadas; pero si el uno mas quisiere comer et beber quel otro, déngelo. Et el dia que los hobieren á tornar en el campo, tórnenlos en aquel mismo lugar et en aquella misma guisa de caballos, et de armas et de todas las otras cosas en que estaban quando los ende sacaron. Et si el reptado se pudiere defender por tres dias (1) en el campo que non sea vencido, pasados los tres dias finque quito, et el reptador haya la pena que manda la ley (2) que fabla de aquellos que non prueban en el riepto lo que diceñ.

LEY VI.

Qué debe seer fecho de las armas et de los caballos que fincan en el campo de los lidiadores despues que han lidiado.

Costumbraron ante de nuestro tiempo que los caballos et las armas de aquellos que saliesen del campo ante que los fieles los sacasen ende, que fuesen del mayordomo del rey, tambien los de los vencedores como de los vencidos. Et nos queriendo facer bien et merced á los fijosdalgo, mandamos que los caballos et las armas de aquellos que salieren del campo, que las hayan sus dueños ó sus herederos de aquellos que mueren en él. Pero tenemos por derecho et mandamos que los caballos et las armas de los que fueren vencidos por alevosos, quier salgan del campo quier non, que los haya el mayordomo del rey.

TITULO V.

DE LAS COSAS QUE FACEN LOS HOMES POR QUE VALEN MENOS.

Menos valer es cosa que torna en grant blasmo al que lo face porque cae en ello, et gelo pueden decir: et tanto extrañaron esto los sabios antiguos de España, que lo pusieron como cerca del riepto. Et por ende pues que en los títulos ante deste fablamos de los rieptos et de las lides que se facen por razon dellos, queremos aqui decir en este título deste menos valer; et mostrar qué cosa es: et á qué tiene daño á los que lo facen: et por quántas maneras pueden caer en este facerimiento: et quién gelo puede decir despues que lo ficieren, et en quáles lugares et ante quién: et qué escarmiento debe seer fecho despues que fuere probado.

LEY I.

Qué cosa es menos valer et á qué tiene daño.

Usan los homes á decir en España una palabra que es valer menos: et menos valer es cosa que el home que cae en ella non es par de otro en corte de señor (1) nin en juicio. Et tiene grant daño á los que caen en tal yerro; ca non pueden dende adelante seer pares de

eos in una domo, æqualitatem eis in omnibus facturi; sed si unus plus quàm alius comedere velit, fiat, ut voluerit; et in crastinum ad ejusdem loci campum, et locum, et in eo statu equorum et armorum, quo fuerint educti, reducantur. Et si reptatus per triduum se defendat in campo, nec sit victus, post triduum sit absolutus, et reptator subeat pœnam non probantis. Hoc dicit.

(1) *Por tres dias.* Ista lex taxat terminum trium dierum, in quibus belletur; aliter dicebat Bald. *de pace tenenda*, in princip. col. penult. ubi quærit, an si die assignata duelli unus alium superare non potuit, utrum tandiu sit bellandum, donec unus victor, et alter victus appareat, et respondet, quòd is, qui se probaturum jactavit, nisi die assignata probet, non est ulterius audiendus, argumento *Institut. de action.* §. *omnes*, et l. *si vitem*, §. fin. D. *quod vi aut clam.* Neque obstat, si dicatur, quòd cùm fuerit impeditus facto adversarii, debeat sibi dari nova dilatio; quia illa regula non habet locum secundum eum in pugna, in qua unus habet supprimere alium, ut notatur in l. *in executione*, §. fin. D. *de verbor. oblig.*

(2) *La ley.* Vide suprà tit. 3. l. 8

LEX VI.

Equi et arma eorum, qui exierint de campo duelli, sunt dominorum suorum, si vixerint, aut suorum hæredum: equus tamen, et arma illius qui fuit victus de alevosia in campo, sint majordomi Regis. Hoc dicit.

TITULUS V.

DE REBUS, QUIBUS HOMINES MINORANTUR FIDE, ET ALIIS.

LEX I.

Minus valens non est par alterius in curia, judicio, duello, accusatione et testimonio, nec in aliis honoribus. Hoc dicit.

(1) *En corte de señor.* Nam infames non debent

otros en lid, nin en facer acusamiento, nin en testimonio nin en las otras honras á que buenos homes deben seer escogidos (2), asi como diremos adelante de los enfamados en el título que fabla dellos.

LEY II.

En quántas maneras caen los homes en yerro de menos valer.

Caen los homes en yerro que es dicho menos valer segunt la costumbre usada de España en dos maneras: la una es quando facen pleyto et homenage et non lo cumplen, como si dice un home á otro: yo vos fago pleyto et homenage (1) que vos dé tal cosa ó vos cumpla tal pleyto, diciendo ciertamente qual es, et si non que sea traydor (2) ó alevoso por ello; ca si non cumple el pleyto ó non da la cosa al dia que prometió, vale menos; mas con todo eso non cae en pena de traycion (3) nin de aleve por ende: ca en este yerro non puede ningunt home caer si non face tal fecho porque lo deba seer. La segunda manera es quando el fidalgo (4) se desdice en juicio ó por corte (5) de la cosa que dixo. Et aun hay otras maneras muchas por que los homes valen menos segunt las leyes antiguas, asi como se muestra adelante en el título de los enfamados; ca por aquellas mismas maneras et razones que caen los homes en yerro de enfamamiento, por esas mismas cosas caen en yerro de menos valer.

LEY III.

Ante quién, et en qué lugar et quién puede porfazar al home de yerro de valer menos, et en qué pena caen despues que les fuere probado.

Ante el rey ó ante los judgadores de su corte ó ante los otros que son puestos en las cibdades et en las villas para librar los pleytos por corte ó en juicio, puede cada un home que non vale menos (1) ó que non sea enfamado, porfazar á otro que lo sea desechán-

ingredi urbem, et sic neque curiam Principis, l. *sed et milites*, §. 9. vers. *sed et ignominia missi*, D. *de excusat. tutor.* sic et proditor est alienus ab omni facie dominorum, et Principum, et non potest stare in curia Principis, Bald. in cap. 1. *an ille qui interf. fratr.*

(2) *Que buenos homes deben seer escogidos.* Nam infamis non est nobilis, neque honesta persona, vide Bald. in l. *si qua*, C. *de secund. nupt.*

LEX II.

Minus valet qui sub homagio quod se facturum promisit, non facit, et licèt addat, quòd si non faceret, esset proditor aut alevosus, nec fecit, non tamen ob hoc erit proditor, aut alevosus, nisi casum fecerit proditionis, vel alevosiæ. Item minus valet generosus, qui se per curiam dedixit: sunt et alii modi minoris reputationis, quia quilibet infamis minus valet. Hoc dicit.

(1) *Fago pleyto et homenage.* Nota de forma homagii, et vide quæ dixi in l. 26. tit. 11. *Part.* 5.

(2) *Si non que sea traydor.* Fortè et si verba ista deficiunt, fractor homagii erit infamis, secundum forum Hispaniæ, et si in homagio non interveniat juramentum, cùm ista imprecatio nullius sit effectus, ut statim hìc dicitur.

(3) *Non cae en pena de traycion.* Tene mente istam legem expressè disponentem, quòd per pactum non potest quis se facere criminosum ejus criminis, quod non commisit, neque se obligare ad pœnam talis criminis, et facit ad notata per Gloss. in l. *pactum inter hæredem*, D. *de pact.* quòd non potest quis renuntiare defensionibus suis in causa criminali, et ad notata in l. *liber homo*, D. *ad leg. Aquil.*

(4) *El fidalgo.* Idem de plebejo damnato actione injuriarum, ut in l. 1. D. *de his qui notant. infam.* cap. *cum te á B. de re judic.* quòd erit infamis.

(5) *Por corte.* Vide suprà tit. 3. in l. 8.

LEX FINALIS.

Coram Rege, vel judice ordinario potest quis contra alium dicere, quòd sit diffamatus, expellendo eum ab accusatione, officio, et honore. Hoc dicit.

(1) *Non vale menos.* Habes ergo, quòd infamis non objicit alteri de infamia, adde l. *in arenam*, C. *de inoffic. testam.* cum Gloss. ibi, ubi et Bartolus notat, quòd licèt infamis non possit opponere testi, quòd est infamis, ut est in l. 3. §. *lege Julia*, et ibi Gloss. D. *de testib.* judex tamen poterit expellere ex officio, argumento l. *quos prohibet*, D. *de postul.* et adde Bart. in l. *cum mulier*, in fin. D. *solut. matrim.* volentem, quòd etiam infamis possit objicere testi de infamia, neque tolletur replicatione, quòd ipse similiter est infamis; nam hoc quòd infamis non possit alteri objicere infamiam, procedit in his, qui invicem habent facere, ut in dict. l. *in arenam;* sed testis non facit aliquid principaliter parti, sed adhibetur, ut faciat fidem judici, qui propter infamiam partis non habet majorem fidem testi vili et infami; et ibi respondet ad l. *quoniam*, C. *de hæretic.*

dolo de riepto, ó de lid, ó de acusamiento (2), ó de testimonio, ó de oficio (3) ó de honra para que fuese escogido. Et la pena en que caen los que son probados por tales es esta: de non vevir entre los homes (4), et de seer desechados de non haber parte en las honras, et en los oficios que han los otros comunalmente, asi como se muestra adelante en el título de los enfamados.

TITULO VI.

DE LOS ENFAMADOS.

Enfamados son algunos homes por otros yerros que facen que non son tan grandes como los de las trayciones et de los aleves. Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de las cosas que facen á home menos valer segunt fuero de España, queremos aqui decir de las otras que tienen daño á la fama del home, maguer non sea por ellas reptado nin gelas digan en facerimiento. Et mostraremos qué cosa es fama: et qué quiere decir enfamamiento: et quántas maneras son dél: et por qué razones cae home en defamamiento: et por quáles se puede toller: et qué fuerza ha: et otrosi qué pena meresce el que á tuerto enfama á otro.

LEY I.

Qué cosa és fama, et qué quiere decir enfamamiento et quántas maneras son dél.

Fama es buen estado (1) del home que vive derechamente segunt ley et buenas costumbres, non habiendo en sí mancilla nin malestanza. Et defamamiento (2) tanto quiere decir como porfazamiento que es fecho contra la fama del home, á que dicen en latin *infamia*. Et son dos maneras (3) de enfamamiento: la una es que nasce del fecho tan solamente: la otra nasce de ley que los da por enfamados (4) por los fechos que facen.

(2) *De acusamiento.* Vide, quæ dixi suprà ead. *Partit.* tit. 1. in l. 2.

(3) *De oficio.* Vide in l. 7. infrà, tit. proximo, et quæ ibi dico.

(4) *Entre los homes.* Nam infamia repellit à cœtu honestorum, ut hìc, et in l. 2. *C. de dignitat.* lib. 12.

TITULUS VI. DE INFAMIBUS.

LEX I.

Est fama boni hominis status rectè secundum legem et mores bonos absque macula, vel malignitate viventis: infamia verò est contra famam detractio facta. Et est duplex: una facti, alia juris, id est, quæ à lege irrogatur. Hoc dicit.

(1) *Buen estado.* Sumpta est hæc diffinitio famæ à l. *cognitionum*, §. *æstimatio*, D. *de variis et extraordin. cognit.* et à dictis Azon. *C. ex quibus caus. infam. irrog.* in summ. et diffinitur sic fama hominis, seu in homine. Fama autem vulgi, seu inter homines diffinitur sic: Fama est testimonium vulgi sui dicti rationem non reddentis, sed opinantis, secundum Bald. in l. *filium*, col. 2. in prima lectura, D. *de his qui sunt sui, vel alieni juris:* vel est dictum gentium, vel vulgare dictum à vocibus populi tractatum, secundum Baldum in rubrica, *C. de probat.* et adde eumdem Baldum in l. *ea quidem*, in princ. *C. de accusat.* vers. *de ista duplici fama, in homine scilicet, vel inter homines.*

(2) *Defamamiento.* Nota infamiæ diffinitionem: Glossa 3. quæst. 7. cap. *infames*, §. *porrò*, dicit, quòd infamia est diminutio status alicujus: plenius etiam diffinit Bald. in l. 1. D. *de his qui sunt sui, vel alieni juris*, ubi dicit, quòd infamia est macula acquisita ex corruptis moribus, divulgata in populo, detestabilis, et maximè apud bonos et graves; et est interdum sine certo auctore inventus rumor, cui malignitas scilicet malorum morum dedit ortum, fides autem incrementum, cap. *qualiter et quando, de accusat.* vel dic secundum Baldum in dict. l. *ea quidem*, in princ. *C. de accusat.* quòd infamia est privatio famæ contingentis ex accidenti præter naturam; vel quòd est deficientia status, et læsio majestatis et dignitatis.

(3) *Dos maneras.* Adde Gloss. in dict. §. *porrò*, ad tertium modum, scilicet, de infamia canonica, quæ causatur ex quolibet peccato mortali, ut in cap. *infames*, 6. quæst. 1. et ibi per Gloss.

(4) *Por enfamados.* Ipso jure aliquando, et aliquando secuta sententia, ut declarat Azo *C.* eod. in summa, colum. 2. in princ. Abb. in cap. *testimonium*, colum. 6. *de testib.* et aliquando ex genere pœnæ, l. *fustibus, C. ex quib. caus. infam. irrog.* et quando requiritur sententia, non ex facto præcedenti, sed ex sententia oritur infamia, secundum Paul. de Castr. in l. *improbum, C.* eod. vide ibi per eum.

LEY II.

Del enfamamiento que nasce de fecho.

Enfamado es de fecho aquel que non nasce de casamiento derechurero (1) segunt santa eglesia manda. Eso mismo serie quando el padre desfamase (2) su fijo en su testamento (3) diciendo algunt mal dél; ó quando el rey ó el judgador dixiesen públicamente á alguno que ficiese mejor vida (4) de la que face, non le judgando mas castigándolo, ó si dixiese contra algunt abogado ó á otro home qualquier castigándolo que se guardase de non acusar á ninguno á tuerto; ca le semejaba (5) que lo facia metiendo los homes á ello. Eso mismo serie quando algunt home que fuese de creer (6) andudiese desfamando á otro et descubriéndolo en muchos lugares de algunos males que facie ó habie fechos, si las gentes lo creyesen et lo dixiesen despues asi. Otrosi decimos que si alguno fuese condepnado por sentencia del judgador que tornase ó emendase (7) alguna cosa que hobiese tomada á otro por fuerza ó por furto, que es enfamado por ello de fecho (8).

LEY III.

Del enfamamiento que nasce de ley et de fecho.

Seyendo la muger casada fallada (1) en algunt lugar que ficiese adulterio con otro, ó si se casase (2) por palabras de presente, ó

LEX II.

Infamia facti irrogatur ei, qui ex justis nuptiis non procreatur: aut cùm pater vituperat filium in testamento, dicendo malum de eo; aut Rex vel judex non per modum sententiæ, sed castigationis, vituperat; vel cùm homo, cui verisimiliter est credendum, quem de maleficio diffamat; aut si est condemnatus per sententiam ad restituendum vi vel furto ablata. Hoc dicit.

(1) *Casamiento derechurero.* Approbat dictum Azon. *C. eod. in summ.* et vide quæ dixi *4. Partit.* tit. 15. in summa, super parte *en vergueña.*

(2) *Desfamase.* Concordat cum l. *ea quæ pater, C.* eodem.

(3) *En su testamento.* Hoc ideo, quia cùm dicat in testamento, videtur deliberato animo, et non calore iracundiæ dicere; si enim improperaret filium calore iracundiæ, non ex hoc infamaretur filius infamia facti, secundum Bald. et Paul. de Cast. in dict. l. *ea quæ pater.*

(4) *Mejor vida.* Adde l. *interlocutio,* cum Glossa ibi *C.* eod.

(5) *Semejaba.* Verba videntur judicis castigantis, non hujus legis, ut patet ex l. *ob hæc verba,* D. eod. de qua ista sumpta est.

(6) *De creer.* Si enim à levibus personis oriretur, non sufficeret, ut infamiam facti incurrat, ut in cap. *in cunctis,* et ibi Gloss. 11. quæst. 3. cap. *qualiter et quando,* el 2. *de accusat.* et hìc. An autem infamia, quæ orta fuit à malevolis, sufficiat ad inducendam purgationem; vide per Abb. in dict. cap. *qualiter et quando,* penult. et final. colum. et in cap. 1. in fin. *de confes.* et adverte, quòd si ex causa levi, quis esset diffamatus, judex non debet hoc multum ponderare, secundum Bald. in cap. 1. *an remov. erunt test. qui pares esse desier.*

(7) *Tornase ó emendase.* Ex hoc patet, quòd loquitur, quando fuit actum civiliter interdicto *unde vi,* vel condictione furtiva; et concordat cum l. *neque,* D. *de vi et vi armat.* et cum l. *cessat,* D. *de action. et oblig.* et ibi Gloss. Adde etiam l. *honori,* D. *de obsequiis à liber. vel libert. parent. et patron. præstand.* ubi et colliges alium casum, in quo quis infamatur de facto, ut si procurator alicujus damnaretur furti, vel injuriarum.

(8) *De fecho.* Et duos effectus quos operatur infamia facti, vide per Gloss. in l. *nullam, C.* eod. et quatuor effectus per Bald. in l. *fratres, C. de inoffic. testam.* et in l. 1. *C. de secundis nuptiis,* et septem per Joan. de Plat. in l. 2. *C. de dignitat.* lib. 12. et nota, quòd infamia facti non removet quem à jure publico, vide per Bald. in l. 1. col. 7. *C. de hæredib. instit.* Et an Prælatus vehementer infamatus infamia facti possit suspendi durante inquisitione? Vide Abb. in cap. *per inquisitionem,* col. 3. *de elect.* ubi dicit, quòd sic, si infamia sit multùm vehemens, allegat textum notabilem in cap. *inter sollicitudines, de purg. canon.* adde, quæ dicam infrà eod. in l. 7.

LEX III.

Infamia juris irrogatur mulieri in adulterio deprehensæ, vel intra annum luctus nubenti, seu luxurianti: idem de patre intra dictum annum eam in matrimonio collocante, et de nubente cum ea scienter, nisi de ejus mandato, sub cujus potestate est, tunc enim mandans est infamis; de Regis tamen licentia, potest hoc liberè facere. Et ideo fuit prohibitum infra dictum annum nubere, ut sciretur, cujus est partus; et ut contra mulierem de primi viri morte tollatur suspicio. Hoc dicit.

(1) *Fallada.* Adde l. *palam,* §. *quæ in adulterio,* D. *de ritu nupt.* et est speciale in deprehensa in adulterio, et non procederet in aliis publicis criminibus, Glos. et Bald. ibi.

(2) *Se casase.* Concordat cum ll. 1. et 2. *C. de secund. nupt.* et adde l. 3. tit. 12. et quæ ibi dixi, *4. Part.* et l. 5. tit. 3. *Part.* 6. et vide hodie legem Ordinamentorum tollentem istas pœnas mulieri

ficiese maldat de su cuerpo (3) ante que se cumpliese el año en que muriera su marido, es enfamada por derecho. En ese mismo enfamamiento caerie el padre si ante que pasase el año en que fuese muerto su yerno, casase su fija (4) que fuera muger daquel á sabiendas. Et aun serie por ende enfamado aquel que casase con ella (5) sabiéndolo, fueras ende si lo ficiese por mandado de su padre ó de su abuelo so cuyo poderio estudiese; ca estonce aquel que lo mandase (6) fincarie por ende enfamado et non el que ficiese el casamiento. Pero decimos que si tal casamiento como este fuese fecho ante del año cumplido por mandado del rey (7), que non nasceria ende ningunt enfamamiento. Et moviéronse los sabios antiguos por dos razones á vedar á la muger que non casase en este tiempo despues de la muerte de su marido. La primera es porque sean los homes ciertos que el fijo que nasce della es del primero marido. La segunda es porque non puedan sospechar contra ella porque casa tan aina que fue en culpa de la muerte de aquel con quien era ante casada, asi como en muchos lugares deste libro deximos en las leyes (8) que fablan en esta razon.

LEY IV.

Por quáles razones es el home enfamado por derecho, faciendo alguna cosa que non debe.

Leno en latin tanto quiere decir en romance como alcahuete, et tal home como este quier tenga sus siervas ó otras mugeres libres (1) en su casa mandándoles facer maldat de sus cuerpos por dineros (2), quier ande en otra manera (3) por trujamania alcaho-

intra annum luctus nubenti, in l. 5. tit. 1. lib. 5. *Ordin. Regal.* et vide etiam in volumine Pragmaticar. fol. mihi 115. *in Pragmatica Regis Henrici.*

(3) *Maldat de su cuerpo.* Concordat cum authent. *eisdem, C. de secund. nupt.* et dict. l. 3. tit. 12. 4. *Part.* ubi et vide.

(4) *Su fija.* De filiafamilias intellige, ut in l. 1. §. *qui eam,* D. eod. unde ista sumpta est, cùm tempore istarum legum Partitarum, per matrimonium non liberaretur à patris potestate; hodiè verò liberatur, ut in l. 47. *in Ordin. Tauri.*

(5) *Aquel que casase con ella.* Concordat cum dict. l. 1. §. fin. et l. *liberorum,* §. *notatur,* D. eod. hodie verò per dictam l. 5. tit. 1. lib. 5. *Ordin. Regal.* etiam in isto pœna est sublata; idemque videtur in patre scienter intra annum tradentem viduam filiamfamilias nuptui, cùm ex hoc intimidaretur et ipsa filia ad contrahendum, et libertas matrimonii tolleretur, et quia viget eadem ratio; quia ut dicit Bald. in dict. §. *notatur,* hodie per dictum Apostoli ille §. erit correctus, nam contractus matrimonii est respectivus; non enim potest mulier nubere, nisi vir eam accipiat: et ideo si permittitur mulieri per dictum Apostoli, de necessitate viro accipienti permissum est; cùm ergo filia saltem de honestate debeat habere patris consensum, l. *in conjunctione, C. de nupt.* si permittitur filiæ; ergo et patri, facit l. fin. *C. de indict. viduit. tollend.*

(6) *Mandase.* Adde l. *liberorum,* §. fin. D. eod. quod hodie non procedit, ut dixi suprà in gloss. proxima, et adde l. *quid ergo,* in princ. D. eod.

(7) *Por mandado del rey.* Adde l. *solet,* D. eod.

(8) *En las leyes.* Vide in dict. l. 3. tit. 12. 4. *Partit.* et l. 5. tit. 3. 6. *Partit.* et in authent. *de restitut. et ea quæ parit,* cap. *secundum verò,* collat 4.

LEX IV.

Leno, et joculator, et sui corporis spectaculum faciens ob pretium, est infamis; secùs de cantante seu citharizante causa lætitiæ suæ, aut amicorum, vel dominorum. Item cum fera bestia pretio pugnans, aut cum homine; secùs si sine pretio, causa suæ tuitionis vel amici, aut si pugnet gratia virtutis experiendæ. Item miles ignominiosè missus ab exercitu, seu degradatus à militia, seu causa mercantiæ possessiones conducens. Item usurarius, aut juramentum non observans, vel peccatum contra naturam committens, omnes isti sunt ipso jure infames, licèt sententia non feratur. Hoc dicit.

(1) *Mugeres libres.* Concordat cum l. 1. in princ. et l. *Athletas,* §. *ait Prætor,* D. eod. ubi Paul. de Castro notat illum §. contra emptores prostibulorum, qui sunt infames ipso facto, et contra tenentes hospitia vel stufas, et in eis tenent mulieres quæstuarias.

(2) *Por dineros.* Approbat opinionem Glossæ, secundum quod eam ibi declarat Alberic. in dict. §. *ait Prætor,* vers. *quæstuaria,* et adde l. *palam,* §. *lenocinium,* D. *de ritu nupt.* et vide quæ dicam in l. 2. tit. 22. infrà, ead. *Partit.*

(3) *Ande en otra manera.* Concordat cum dict. §. *ait Prætor,* ibi: *alterius negotiationis, etc.* ubi Bald. et Angel. dicunt, sumi optimum argumentum contra tenentem uxorem alterius sub nomine servitricis, et non excusat accessorium illicitum, licèt sit accessorium liciti, et adde quod habetur in volum. *Pragmaticar.* fol. mihi 114. in Pragmatica Regum Catholicorum contra concubinas clericorum: et probatur in ista lege, istum talem lenonem esse infamem, licèt non publicè, sed occultè teneat tales quæstuarias servas vel liberas;

teando ó sosacando las mugeres para otri por algo que le den, es enfamado por ende. Otrosi son enfamados los juglares (4), et los remedadores et los facedores de los zaharrones que públicamente (5) antel pueblo cantan, ó bailan ó facen juegos por precio (6) que les den: et esto es porque se envilecen ante todos por aquello que les dan. Mas los que tanxiesen estrumentos ó cantasen por solazar (7) á sí mismos, ó por facer placer á sus amigos, ó dar alegria á los reyes ó á los otros señores, non serien por ende enfamados. Et aun decimos que son enfamados los que lidian con bestias bravas (8) por dineros que les dan, et eso mismo decimos que lo son los que lidiasen uno con otro por precio (9) que recibiesen por ello; ca estos atales pues que sus cuerpos aventuran por dineros en esta manera, bien se entiende que farian ligeramente otra maldat por ellos. Pero quando un home lidiase con otro sin precio por salvar á sí mismo ó algunt su amigo, ó con bestia brava por probar su fuerza (10), estonce non serie enfamado por ende, ante ganarie prez (11) de home valiente et esforzado. Otrosi decimos que serie enfamado el caballero á quien echasen de la hueste por yerro (12) que hobiese fecho, ó al que tollesen honra de caballeria, cortándol las espuelas ó la espada (13) que toviese cinta. Eso mismo serie quando el caballero que se debe trabajar de fecho de armas (14), arrendase heredades agenas en manera de merca. Otrosi son enfamados los usureros (15), et todos aquellos que que-

et idem videtur probari in dict. §. *ait Prætor*, licet Salicetus voluit contrarium in l. *improbum*, C. eod.

(4) *Juglares.* Concordat cum l. 1. §. *qui artis ludicræ*, et l. 2. §. *ait Prætor*, cum l. sequent. D. eod. et dicit August. lib. 2. *de civitate Dei*, cap. 11. quod tragœdi et scenici cantantes in theatro non erant infames antiquitùs apud Græcos vel Romanos, sed erant in magno honore; et tunc ex lege concessum erat, quòd impunè, et sine injuria de quolibet loqui possent ad libitum; quæ tamen Augustinus ibi reprobat per multa capitula, et est delectabilis lectio, prout et refert Albericus, D. eod. in summa, col. 1. hodie autem isti histriones sunt infames, ut hìc et in dictis juribus habetur.

(5) *Públicamente.* Leges juris communis dicebant, in *scenam prodierit*, ut in dict. §. *ait Prætor*, ubi Glossa in verbo *scena*. Si ergo non publicè ludant, sed turpiter, id est, per pecuniam ludant, non sunt infames; quia non tantum delinquunt, neque publicæ irrisioni se exponunt, secundum Bald. post Jacob. et Guilliel. in dict. §. *ait Prætor*, et probatur hìc.

(6) *Por precio.* Idem habetur in dict. §. *ait Prætor*, ubi textus et Glossa.

(7) *Por solazar.* Nam qui ludunt honesto modo, causa recreationis vel solatii, nihil contra bonos mores faciunt; imò Aristotel. ponit in 4. *Rhetor.* quòd ludi et cantus pertinent ad mores: et ideo isti non sunt infames, ut notat Glossa in dict. §. *ait Prætor*, ubi et Bald. et tradit Abb. in cap. *cum decorem, de vita et honest. cleric.* ubi et concludit, quòd si bis causa quæstus isti histriones vel buffones in publico exercuerint artem illam, sunt infames, vide ibi per eum post Innoc.

(8) *Bestias bravas.* Adde l. 1. §. *et qui operas*, D. *de postul.* cum Glos. ibi, et adde l. 4. tit. 6. 3. *Partit.* et quæ ibi dixi, ubi hoc limitatur.

(9) *Por precio.* Approbat opinionem Glossæ in dict. l. 2. §. fin. D. eod. in verbo *descendunt*, ibi: *istis similes videntur pugiles.*

(10) *Su fuerza.* Adde l. *Athletas*, in princ. D. eod. et l. 1. C. *de Athletis*, lib. 10.

(11) *Ganarie prez.* Nihil ergo virtuosè actum generat infamiam, sed honorem, licet in agendo quis exponat se periculo vitæ, ut hìc, et in l. 1. §. *bestias*, D. *de postul.* et adeo isti guistratores, et hasta ludentes, seu ut dicit Angelus intrantes carbonariam Neapolitanam vel in bellum Perusinum (quod est valdè severum), seu illi qui in urbe Romana in festo carnisprivii pugnant cum bestiis dentatis, non sunt infames: et dicit textus in dict. l. *Athletas*, in princ. hoc esse ex generali opinione; ubi Bald. notat, quòd communis et generalis opinio facit censeri aliquid esse licitum. Et notat etiam ibi Angelus quòd quando generalis opinio est, quòd aliquis actus indifferens attribuatur virtuti potiùs quàm vitio, ille actus virtuosus appellatur, quoniam deserviendum est opinioni vulgi; quod infert ibi Angelus ad quæstionem de captivis modernis relaxatis ad fidem, ut moris est, ut redire teneantur ad mandatum relaxantium, quando sunt capti in guerra licita.

(12) *Por yerro.* Adde l. 2. in princ. et §. 1. D. eod. et ideo dicit *por yerro*, quia multa sunt genera missionum, ut in dict. §. 1.

(13) *La espada.* Ita exponit Franciscus Accursius in dict. l. 2. §. 2. cùm textus dicit: *insignia militaria detraxerit*, ut refert etiam Bald. ibi in princ. ut puta, decinxit sibi ensem, et calcaria removit.

(14) *De fecho de armas.* Adde l. *milites*, et l. fin. C. *de locato*, et el 2. tit. 8. 5. *Part.* et quæ ibi dixi.

(15) *Usureros.* Adde l. *improbum fœnus*, C. eod. et cap. 2. 3. quæst. 7. §. *porrò*, vers. *aliquando*, et 6. quæst. 1. cap. *infames*, et per Host. in summa, *de usuris*, §. *quot sunt species*, et habes hìc

brantan pleytos ó posturas que hobiesen jurado (16) de guardar, et todos los que facen pecado contra natura (17); ca por qualquier destas razones sobredichas es el home enfamado tan solamente por el fecho, maguer non sea dada sentencia (18) contra él, porque la ley et el derecho los enfama.

LEY V.

Por quáles yerros los homes son enfamados por sentencia que fuere dada contra ellos.

Sentencia seyendo dada contra otro por alguno de los judgadores ordinarios (1) con-

approbatam opinionem Glossæ in dict. l. *improbum,* quòd usurarius ipso facto absque aliqua sententia fit infamis : et cùm ista lex non distinguat, an sint manifesti, vel occulti usurarii, de omnibus videtur intelligenda; licèt in casu, quando esset occultus, requireretur sententia declaratoria, et tunc non orietur infamia ex tali declaratione, sed ex crimine præcedenti, ut declarat Paul. de Castr. in dict. l. *improbum,* et hoc videtur tenendum, et non illud quod in hoc dixit Salicetus, quòd occultus usurarius non tenetur infamia juris, sed per sententiam, per fundamenta satis fragilia, et non concludentia; et cùm hodie omnes usuræ sint prohibitæ, tam de jure canonico, quàm regni, in omnibus usurariis locum habet ista lex : et idem tenent communiter Doctores in dict. l. *improbum,* etiam loquendo juxta terminum illius legis, cùm omne fœnus sit hodie improbum : quod nota, quia Abbas in cap. *inter dilectos, de exces. Prælat.* dubitavit in hoc, et reliquit cogitandum. Sunt ergo in magno periculo usurarii, et maximè manifesti, secundum Baldum ibi, qui etiam post peractam pœnitentiam et restitutionem usurarum remanent infames, cùm infamia jam eis sit inflicta, et perpetuò durat, et contra talem usurarium hæredem institutum competit querela fratri instituentis, tanquam turpi persona hærede instituta, l. *fratres, C. de inoffic. testam.* Paul. de Cast. et Salic. in dict. l. *fratres,* ubi et Bald. post Jacob. Butri. Sed dolendum est his nostris temporibus, quibus nihil timoris est talis periculi, stantibus tot publicis fœneratoribus habentibus altare paratum, sub nomine cambii et recambii usuras palliantibus, qui neque timent istas pœnas, neque alias per leges regni statutas, imò timor Dei non est in illis; timenda est ira Dei propter tale publicum peccatum, quod crescit in dies in regnis istis. Et verecundandum est, ista fieri inter Christianos, cùm Philosophus sola ratione naturali ductus in 1. *Politicor.* dicat, quòd usuraria acquisitio pecuniarum est maximè præter naturam; et tradit S. Thom. 2. 2. q. 78. art. 1. et adde quæ dixi in l. 31. tit. 11. 5. *Partit.*

(16) *Jurado.* Concordat cum l. *si quis major, C. de transact.* et vide l. 1. tit. 6. lib. 8. *Ordin. Regal.* et l. 26. tit. 11. 3. *Partit.* et l. 2. suprà, tit. proxim.

(17) *Contra natura.* Nota benè, quia non reperies ita expressum de jure communi, quòd committens peccatum contra naturam sit infamis ipso facto, et vide quæ dixi in l. 16. tit. 1. 6. *Part* et adde Jacob. de Bellovisu, et Bart. in authent. *ut non luxurient hom. etc.*

(18) *Sentencia.* Sed an erit necessaria sententia declaratoria in istis casibus, in quibus infamia contrahitur ipso facto? Videbatur, quòd sic, l. *ejus qui delatorem,* D. *de jure fisc.* contrarium tamen tenet Bald. in l. 1. D. *de infam.* vers. *posset hic dubitari,* dicens, non requiri in hoc aliquod judicis ministerium, neque processum aliquem; quod multùm nota, et limita ut dixi suprà ead. l. in gloss. in verbo *los usureros,* allegando Paul. de Cast. in l. *improbum fœnus, C.* eod. et nota, quòd quando incurritur infamia ipso facto, tunc potuit objici testi, quòd infamis est; et virtute probationis in eadem instantia factæ repellendus est; si tamen venit infamandus per sententiam, oportet, quòd primo accusetur, et condemnetur de crimine, et deinde sibi infamia objiciatur, secundum Jacob. Butr. in l. 2. §. *ignominiæ,* D. eod. et Angel. in l. 2. §. *ait Prætor,* eod. tit. et nota quòd lex ista loquitur de infamia civili, nam infamia canonica multi alii notantur, de quibus vide in cap. *consanguineorum,* et cap. *hi qui,* 3. quæst. 4. et cap. *constituimus,* 3. quæst. 5. et cap. *infames,* 6. quæst. 1. imò et ista infamia canonica causatur ex quolibet peccato mortali, et si datur perseverantia, repellit ab accusatione et testimonio de jure canonico; sublato tamen peccato, non remanet effectus illius infamiæ canonicæ, glossa notabilis in cap. *illi qui,* 6. quæst. 1. Abb. in cap. *testimonium, de testib.* Adverte etiam, quòd ubicumque non exprimitur, quòd ipso jure vel facto quis sit infamis, semper intelligitur, quòd sit per sententiam, non ipso jure, Bald. post Petr. in l. 1. in fin. *C. de legib.*

LEX V.

Irrogatur infamia sententia secuta de proditione, falsitate, adulterio, aut alio delicto condemnatis : et de furto, rapina, et injuria; et de dolo, quem intulit, transigens vel paciscens sine judicis mandato, et efficitur infamis, quia videtur crimen confiteri paciscendo. Item condemnatus ex causa societatis, tutelæ, mandati, vel depositi, ratione doli in aliqua earum commissi; sententia tamen arbitri non infamat. Item qui cum furto repertus sit, aut in aliquo præmissorum delictorum, seu de eis in judicio confessus, aut ob delictum corporaliter punitus, infamatur. Hoc dicit.

(1) *Judgadores ordinarios.* Sententia ergo à udice incompetenti lata, licèt esset Imperator vel

depnándolo por razon de traycion, ó de falsedat (2), ó de adulterio ó de algunt otro yerro (3) que hobiese fecho, tal sentencia como esta enfama al condepnado. Eso mismo serie (4) si alguno que fuese acusado de furto, ó de robo, ó de engaño ó de tuerto que hobiese fecho á otro, pleytease ó cohechase, dandol algo (5) sin mandado del judgador (6) por razon que lo non acusasen ó non levasen adelante la acusacion que hobiesen fecha dél; ca semeja que otorga (7) aquello de quel habien acusado, pues que asi pleytea sobrello. Otrosi decimos (8) que aquel que es condepnado que peche algo á su compañero ó al huérfano que hobiere tenido en guarda (9), ó á aquel quel ficiera su personero, ó á aquel de quien hobiese recebido alguna cosa en condesijo por razon de engaño (10) que hobiese fecho á qualquier dellos, es enfamado por ende. Pero si tal sentencia fuese dada por alguno de los jueces de avenencia (11), estonce non serie enfamado aquel

Rex, non infamaret, ut hìc, et in l. 1. in princ. et ibi notant Bald. et Ang. et Paul. de Castr. D. eod.

(2) *De falsedat.* Damnatus per sententiam ex quocumque crimine publico est infamis, ut hìc, et in dict. l. 1. §. *qui judicio*, non ergo committens crimen publicum, est infamis ipso jure, sed secuta sententia : dicit tamen Angelus in dict. §. *qui judicio,* quòd etiam non secuta sententia erit infamis infamia facti; quod nota ad l. 2. suprà, eod. et vide, quod dixi suprà l. proxim. in gloss. fin. ad fin. et fortè procedet dictum Angeli, quando ex tali crimine esset infamatus publicè, juxta id, quod habetur in dict l. 2. et in cap. fin. *de tempor. ordin.* et quæ notat Abb. in cap. *dudum,* el 2. col. 6. et 7. *de elect.* An verò damnatus ex inquisitione sit infamis? Vide per Bart. et Joan. de Imol. in l. *infamem*, D. *de public. judic.* Gloss. et Bart. et Alberic. in l. 3. §. *præterea*, D. *de suspect. tutor.* et per Angelum in dict. §. *qui in judicio*, et per Angelum Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *dictum Sempronium in* 500 *libras.*

(3) *Otro yerro.* Si intelligas de crimine publico, planum est; si de crimine privato, procedet in quatuor casibus, furti scilicet, vi bonorum raptorum, injuriarum, et de dolo, dummodo sit condemnatus suo nomine, ut in dict. l. 1. D. eod et infrà ista l.

(4) *Serie.* Et condemnatus ex istis privatis criminibus notatur infamia, et infamabitur ex sententia, licèt in veritate delictum non commiserit, Gloss. in dict. l. *quando,* et in l. *non poterit,* D. *de furtis,* et in l. fin. D. *de public. judic.* et idem dicit, si damnetur, vel transigat super crimine sepulcri violati, vel expilatæ hæreditatis, vel actione in factum, ex eo quòd missa est in possessionem per calumniam nomine ventris, l. 2. D. *de sepulchr. violat.* l. *notatur,* D. *de infam.* et l. *si te expilasse*, C. eod. et adde l. *in actionibus,* D. eod.

(5) *Dandol algo.* Adde l. *furti,* §. *pactus,* D. eod. quia præsumitur, quòd id facit ex conscientia delicti.

(6) *Sin mandado del judgador.* Concordat cum l. *furti,* §. 3. vers. *qui jussu*, D. eod. præsumitur enim honestum, quod judicis auctoritate fit, ut ibi notat Baldus. Limitat tamen hoc Albericus post Jacob. de Rave. et Rain. in dict. §. *qui jussu*, et intelligit, quando esset dubius eventus sententiæ, seu maleficium erat dubium; unde propter jussum judicis non videatur confiteri, sed potius judicis jussui obedire; secùs, si erat jam convictus de crimine, quia tunc videtur potius in fraudem fuisse factum jussum, ut evitetur infamia. Limitat etiam, et intelligit Paul. de Cast. ibi, quando ipse contradixit in dando pecuniam, quia tunc non videtur sponte dedisse. Si verò non contradixit, non videtur prodesse jussus judicis, quasi videatur spontè potiùs, quàm coactè dedisse, argumento l. *ait Prætor,* §. 2. vers. *permittitur,* D. *de minor.* quæ limitatio mihi non est sine scrupulo, cùm neque lex ista, neque dictus versus *qui jussu,* exigant talem coactionem, et solùm ponderant jussum judicis, ut ex hoc, quod fit, reputetur honestum; et interveniente judicis auctoritate potius videatur dedisse causa redimendæ vexationis, quam metu criminis, ita quòd talis auctoritas seu jussus non in fraudem procuretur, argumento l. *et qui data opera,* D. *ex quibus caus. major.*

(7) *Otorga.* Concordat cum l. *quoniam,* D. eod. Et quid si dedit causa redimendæ vexationis, vide Gloss. in l. *Athletas*, §. fin. D. eod.

(8) *Decimos.* Concordat cum l. 1 §. *qui pro socio,* et l. *furti*, §. *mandati,* D. eod.

(9) *En guarda.* Quid si per commodatum? Albericus post Guilliel. in dict. §. *mandati*, concludit, quòd condemnatus actione commodati non efficiatur infamis, eo quòd non sit major, neque tanta ratio in commodato, quanta in deposito, quia cùm depono penes te, merè sequor fidem tuam, l. 1. in princ. D. *depositi,* et si non restituis, fides ad perfidiam deducitur, l. penult. C. *depositi.* in commodato non sic, quia non commodo propter fidem obligandam principaliter, sed ut tibi serviam, seu tui gratia, quia indiges re commodata; unde magis est ingratitudo ex tui parte, quàm perfidia; vide ibi latiùs per Albericum et Angelum, qui idem tenent.

(10) *Engaño.* Approbat opinionem Gloss. in dict. l. 1. et in dict. l. *furti*, §. *mandati,* quæ idem dicebat per textum in §. fin. dict. l. *furti,* et fuit opinio Azon. C. eod. in summa, col. antepenult.

(11) *De avenencia.* Concordat cum l. *quid ergo,* §. *ex compromisso*, D. eod. et procedit, etiamsi

contra quien la diesen. Et aun decimos que aquel que es fallado faciendo furto (12) ó alguno de los otros yerros que desuso dixiemos, ó que lo otorgue en juicio (13) él mismo,

actum sit in compromisso, quòd sententia arbitri infamet, secundum Albericum post Guid. de Suza ibi. Procedit etiam, et si compromissum sit sine pœna, et emologatum taciturnitate decem dierum, secundum eumdem Albericum post Martin. Silla. Sed an hodie stante dispositione II. regni, quòd sententia arbitri vel arbitratoris mandetur exsecutioni, sententia arbitri infamabit? Bart. voluit, quòd sic, in dict. §. *ex compromisso*, quem simpliciter refert, et sequitur Paulus de Castr. ibi. Contrarium tamen non faciens mentionem de Bartolo tenet Abb. in cap. *irrefragabili*, §. 1. col. 2. vers. *quid si statuto, de offic. Ordin.* movetur per textum in dict. §. *ex compromisso*, cum dicit, quòd non per omnia dictum arbitri sententia est; et licèt ex forma statuti habeat exsecutionem, non tamen ex hoc facit illud esse sententiam, non enim dat sibi jurisdictionem; quia non probat hoc esse, quod ab hoc contigit abesse; cap. 2. *de translat. Prælat.* l. *neque natales*, *C. de probat.* sed dictum arbitri potest habere exsecutionem absque eo, quòd sit vera sententia, vel absque eo, quòd habeat jurisdictionem, veluti per expressam vel tacitam approbationem partium; ergo statutum dando exsecutionem arbitrio, non per hoc dat jurisdictionem arbitro, vel facit dictum arbitri meram sententiam. Item quia tale statutum debet restringi quantum potest, et satis est, quòd aliquid operetur, in exsecutione videlicet, non in aliis effectibus: et satis mihi placet dictum Abbatis.

(12) *Faciendo furto.* Habes hìc deprehensum in crimine, ex quo condemnatus esset, infamia notari, contra quod videtur, quod notat Glossa, et Bald. in l. *palam*, §. *quæ in adulterio*, D. *de ritu nuptiar.* et dixi suprà eod. in l. 3. in gloss. 1. quòd hoc sit speciale in deprehensa in adulterio, et non procedat in deprehenso in aliis criminibus etiam publicis. Præterea cùm ista lex exigat sententiam, ut quis damnatus de furto vel aliis criminibus hìc expressis, infametur, non videtur, quòd sit de ejus mente, quòd sola deprehensio sufficiat, sed quòd debeat intelligi, quando ultra deprehensionem ictu fustium vel alia pœna publica fuit punitus, licèt sententia non detur: sic enim intelligitur per Doctores de jure communi loquentes circa intellectum l. *ictus fustium*, D. eod. et ponit Azo *C.* eod. in summa, hæc verba: Ex genere autem pœnæ, id est, propter impositionem pœnæ, et causam præcedentem dico irrogari infamiam, si tale delictum commiserit quis, quo damnatus vel confessus in judicio, vel pactus pecunia, infamis fieret; nam ibidem, etsi non damnetur, vel pecunia paciscatur, vel confiteatur, si extra ordinem, eo tanquam fure ad Prætorem ducto, quia deprehensus dicebatur in furto vel simili delicto, pœna imponatur, fiet infamis, D. eod. l. *ictus;* hæc sunt verba Azon. Glossa 1. in dict. l. *ictus*, dicit, pone casum in fure ducto ad Prætorem, qui fuit jussus verberari absque causæ cognitione, et sine sententiæ diffinitivæ prolatione, quia deprehensus erat in facinore ab Officialibus, etc. Et tenet Angelus et ibi notat ex glossa, quòd deprehensus in furto potest fustigari sine prolatione sententiæ; et subdit, et ideo videtis hodie servari, quòd inventi ad furandum uvas per Officiales locorum, absque interlocutaria vel diffinitiva ducuntur cum uvis ad collum per civitatem. Hoc idem videtur de mente Innoc. in cap. *super his, de pœnis*, cum dicit, nam etsi non damnetur, vel confiteatur in judicio, vel paciscatur, si tamen captus est in facinore ab officio super tali crimine, quod infamat per sententiam vel confessionem, puta furtum, et sequatur ictus fustium, fit infamis, D. *de his qui notant. infam.* l. *ictus*, vel dic, quòd cùm notorium habeat vim sententiæ, ut in l. *emptorem*, D. *de action. empt.* et tradit Speculat. tit. *de notor. crimine;* item et vim confessionis, quia notoriè delinquere plus est, quàm confiteri reatum, ut tradit Bald. in l. *executorem*, col. pen. *C. de execut. rei jud.* et quando crimen est notorium, proceditur ad exsecutionem pœnæ, prætermisso omni ordine judiciario, prout voluit Gloss. in dict. l. *ictus fustium*, ubi Angelus dicit, quòd ideo mos inolevit hodie, quòd rectores immediatè absque aliquo processu faciunt decapitari, et suspendi, et membra mutilari de facto malefactoribus notoriis, quibus secundum eum ita pœnas imponi subito expedit reipublicæ, l. *Provinciarum, C. de feriis;* nil mirum ergo, si ex tali deprehensione, ex qua crimen reddatur notorium, ista lex velit deprehensum infamari, etsi de facto non sit punitus ictu fustium, vel alia pœna: et secundum istum intellectum non indiget aliqua suppletione, imò est lex singularis in hac declaratione. Et ad id, quod dixi de l. *palam*, §. *quæ in adulterio*, potest dici, vel quòd opinio Glossæ et Baldi ibi posita, reprobetur per istam legem, vel quòd illud procedat, quando deprehensio non fuit talis, quæ redderet factum notorium; nam si talis esset in quocumque crimine famoso, procederet dispositio dicti §. *quæ in adulterio*. Cogita tu tamen, cùm habueris majus otium.

(13) *En juicio.* Approbat opinionem Azon. *C.* eod. in summa, col. pen. et Glossæ 1. in dict. l. *ictus fustium.* Habes ergo, quòd confessus in judicio crimen, ex quo damnatus efficeretur infamis, incurrit infamiam; quod et voluit Glossa in cap. *at si Clerici*, in princ. *de judic.* Bartolus tamen in l. *infamem*, D. *de public. judic.* et in dict. l. *ictus fustium*, quem sequitur ibi Angel. et Paul. de Cast. et Abb. in cap. *at si Clerici*, in princ. col. 11. *de judic.* aliter dicit; imo quòd regulariter confessus in judicio non efficitur infamis ante sententiam, quia edictum Prætoris requirere videtur sententiam, dict. l. 1. D. eod. sed in causa criminali con-

ó si por razon de algunt yerro (14) que hobiese fecho le fuese dada pena de feridas (15) ó otra pena públicamente (16), es enfamado por ende (17).

LEY VI.

Por qué razones pierde home el enfamamiento.

Leyes del tit. 10. lib. 8. Recop.

Nombradia mala et enfamamiento son dos palabras que como quier que semeja que son una, ha departimiento entre ellas; ca la mala fama gana el home por su merecimiento por alguna de las razones que desuso deximos: et la nombradia et el precio del mal ganan á las vegadas los homes con razon, et á las veces non seyendo en culpa: et es de tal natura que despues que las lenguas de los homes han puesto mala nombradia sobre alguno, non la pierde jamas (1), maguer non la mereciese, mas el desfamamiento que desuso deximos quanto pertenesce á la pena que debe haber por él, segunt derecho, bien se puede toller. Et esto serie quando el emperador ó el rey (2) perdonase á alguno el yerro que hobiese fecho de que era enfa-

fessus non habetur pro condemnato, l. *si confessus*, D. *de custod. reor.* in causa verò civili confessus habetur pro condemnato, l. 1. D. *de confes.* et C. eod. l. 1. et isto casu dicit, posse salvari opinionem Glossæ, in dict. l. *ictus*: et cum dictis Bartoli videntur ibi transire Doctores, et transit Abb. in dict. cap. *at si Clerici*, in princ. col. 11. *de judic.* Tene mente istam legem Partitarum, quæ approbat opinionem Azon. et dictæ Glossæ, quam etiam tenet Glossa in l. penult. in gloss. 2. C. *de interdicto matrim.* et in l. *sed et si possessori*, §. *sed cum de hæreditate*, D. *de jurejurand.* et vult Innoc. in cap. *super his, de pœnis.* Cardinal. in dict. cap. *at si Clerici*, colum. penult. vers. 7. *quæro*: est ergo tenendum indistinctè, quòd talis confessio, sive agatur civiliter, sive criminaliter, irroget infamiam; quia si pactus pecunia, ex quo videtur tacitè confiteri, est infamis, ut supra ead. l. et l. *quoniam*, D. eod. à fortiori, qui expressè in judicio confitetur, quia propter quod unumquodque tale, et illud magis, authent. *multo magis*, C. *de sacros. eccles.* et intellige de confessione vera, secùs esset in ficta, ut tradit Bartolus in dict. l. *ictus*, circa fin. et Abb. in dict. cap. *at si Clerici*, ubi et Decius, col. 15. ubi hoc limitat, et intelligit de confessione ficta ratione contumaciæ, quæ in non facto consistit; secùs in confessione ficta, quæ insurgit ex facto reprobato, ut notat Baldus per illum textum in l. *si tutor*, C. *de interdicto matrim.* vers. *modo est dubium.*

(14) *Algunt yerro.* Intellige, ex quo, si quis damnatus esset, infamiam incurreret, ut in l. *ictus fustium*, D. eod. et l. *fustibus*, C. eod. de quibus ista sumpta est, secùs si ex alia causa fustigaretur, puta, quia ludebat ad azardum, quia ista non est causa famosa, ut dicit Baldus in dict. l. *ictus*, circa fin.

(15) *De feridas.* Concordat cum dict. ll. et nota ad id, quòd pœna fustigationis non procedit, nisi in vilibus personis, vide Bald. in authent. *incestas*, in 2. lectur. C. *de incest. nupt.* per textum ibi hoc notantem, et adde l. 2. tit. 19. infrà, ead. *Partit.*

(16) *Públicamente.* Nota ad id, quod habetur in dict. l. *ictus fustium*, in fin. et limita, et intellige, quando pœna ictus fustium, vel alia corporalis, non est ultra legem imposita, nam si ultra legem imponeretur, secùs esset, ut in l. *quid ergo*, §. *pœna gravior*, D. eod. et l. *si Possidonium*, C. eod. et Angelus in dict. §. *pœna gravior*, vers. *quamvis.*

(17) *Por ende.* Id est, etiamsi nulla sententia procedat, infamatur ex tali exsecutione pœnæ, mediante causa famosa, et hoc quando potuit procedi exsecutivè; tantum ergo valet exsecutio, quantum sententia, ut etiam habetur in dict. l. *ictus*, ubi Glossa, et Paul. Item adverte, quia istud ultimum verbum etiam refertur ad alios duos casus proximos suprà positos, scilicet, ad deprehensum in furto vel aliis criminibus famosis, et ad confessum in judicio, ut scilicet sufficiat sola talis confessio, vel deprehensio: et tene mente, quia non ita apertè decisum erat de jure communi.

LEX VI.

Infamia facti non potest aboleri, ex quo semel est inflicta; infamia tamen juris aboletur, si per Principem committenti maleficium indulgetur. Item si condemnatus appellat, et retractatur sententia, tollitur infamia primæ sententiæ; si tamen sententia transit in rem judicatam, remanet infamatus. Item si severior aut mitior sententia, quàm lex mandat, fertur contra criminosum, est immunis ab infamia. Hoc dicit.

(1) *Pierde jamas.* Ecce ergo in quantum periculum incurrunt aliquem infamantes indebitè, et adde ad id, quod hic habetur, §. *hinc colligitur*, sub cap. 7. 2. quæst. 3. et quod tradit Abb. in cap. *cum te à B.* col. 3. vers. *sed pro clariori expeditione, de re judic.* et quòd infamiam facti solus Deus potest tollere, notatur in cap. *ex tuarum, de purg. canon.* vide l. 2. D. *de obsequiis.*

(2) *O el rey.* Adde l. 1. §. *de qua*, D. *de postul.* et l. *si qua mulier*, C. *ad Tertul.* l. *Imperialis*, C. *de nupt.* cap. *cum te à B. de re judic.* ubi vide per Innoc. et Abb. quid de Papa, et collegio Cardinalium, et quid de Episcopo? Et quid de Regibus non recognoscentibus, vel recognoscentibus superiorem? Vide etiam per Bart. et alios in dict. §. *de*

mado, ca pierde por ende la mala fama (3). Otrosi decimos que quando sentencia fuere dada contra alguno por razon de yerro de que fincase enfamado, si se alzase della et fuese revocada, perderie el enfamamiento (4) que hobiese ganado por la primera sentencia: mas si se alzase et non siguiese el alzada, ó la siguiese et fuese confirmado el juicio que habien dado contra él, estonce fincarie enfamado por ende (5). Et aun decimos que si el judgador diese sentencia contra otri, mandandol dar pena en el cuerpo por algunt yerro que fuese de tal natura que las leyes le mandasen pechar haber, que es quito del enfamamiento (6), porque el judgador le agravió, dándole pena como non debie. Eso mismo serie si el judgador diese mayor ó menor pena (7) á alguno en el cuerpo que las leyes mandan, moviéndose á facerlo por alguna razon derecha (8), asi como se muestra adelante en el título de las penas en las leyes (9) que fablan en esta razon.

qua, et per Bald. in §. *injuria*, col. 1. *de pace juram. firmand.* et per Speculat. tit. *de sententia*, §. *ut autem*, col. 16.

(3) *Mala fama.* Sed contra de l. fin. *C. de general. abolition.* et l. *generalis, C. de sententiam pass.* ubi habetur, quòd indulgentia solam duritiam pœnæ remittit, non autem famam, neque bona restituit; et idem habetur in l. 2. tit. 32. ead. *Partit.* unde oportet dicere, quòd hìc talis fuit indulgentia, quæ contineat etiam restitutionem, et non tantùm simplicem et nudam indulgentiam, nam tunc tantùm importaret remissionem simplicis pœnæ; quando verò in indulgentia contineretur restitutio, tunc et infamia remittitur, ut in l. 1. et in l. fin. *C. de sent. pass.* vel si non sit restitutio, oportet, quòd cum indulgentia simplici ponatur etiam restitutio famæ, ut in dictis juribus habetur, et ibi per Doctores, et Glossam: vel dic, quòd verba hujus legis cùm dicit: *perdonase á alguno el yerro que hobiese fecho de que era enfamado*, videntur pleniora, quàm simplex criminis indulgentia, quia ex quo Rex facit mentionem de infamia, videtur indulgendo illam remittere: et adde ad prædicta, quæ notant Doctores, et signanter Salicetus in dict. l. fin. col. fin. *C. de sentent. pass.* ubi et Albericus dicit, quòd si Princeps dicit *indulgemus* simpliciter, et sine aliquo adjuncto, et tunc solam pœnam remittit, ut in dict. l. *generalis*, et dict. l. fin. *C. de generali abolit.* aut cum adjuncto, et secundum adjunctum debet intelligi.

(4) *El enfamamiento.* Adde l. 1. §. fin. D. *ad Turpil.* quia appellationis remedio extinguitur pronuntiatum, et pendente appellatione non erit infamis, ut in l. *furti*, vers. *sed si furti*, D. eod. et ibi Glossa, et Doctores.

(5) *Fincarie enfamado por ende.* Id est, si non exercuit appellationem retro, infamis est, quia neque appellasse videtur; sed ubi exercet, et succumbit ex secunda, non ex prima sententia, est infamis, ut in l. *furti*, §. 1. D. eod. et l. fin. §. *illud, C. de tempor. appel.* ita Azo *C. ex quibus caus. infam. irrog.* in summa, col. fin.

(6) *Es quito del enfamamiento.* Concordat cum l. *quid ergo*, §. *pœna gravior*, D. eod. et l. *si Possidonium, C.* eod. et intellige et limita, si infamia incurri debeat per sententiam, secùs si infamia ipso jure esset inflicta, l. *palam*, §. fin. D. *de ritu nupt.* quia infamiam jam inflictam non est judicis commutare, ita Angelus in dict. §. *pœna gravior.* Quid autem si pro pœna pecuniaria judex deportavit, vel condemnavit in metallum? Bald. in dict. §. *pœna gravior*, dicit, quòd tunc non procedit ista dispositio, quia per tales pœnas perditur status; debet ergo intelligi, quando talis pœna personalis imponitur, per quam status non tollitur vel minuitur, ut est relegatio ad tempus, vel fustigatio, vel mitriatio, et idem tenet ibi Paul. de Castro.

(7) *Mayor ó menor pena.* Concordat cum l. *ad tempus*, D. *de Decurion.* et l. *ordine*, in princ. D. *ad municipal.* et l. *et si severior*, et l. *si Possidonium, C. ex quibus caus. infam. irrog.* vide per Gloss. in dict. §. *pœna gravior.*

(8) *Por alguna razon derecha.* Et est advertendum secundum Paul. de Castr. in dict. §. *pœna gravior*, quòd quandò causa, ob quam minuit pœnam, minuit etiam delictum, ut quia deliquit sine dolo, tamen cum lata culpa, vel delinquens erat minor, et sic merebatur veniam, vel erat multùm senex, et sic non reputabatur tam magnum delictum, et istæ causæ minuentes delictum minuunt etiam pœnam, et ita censetur cum infamia dispensatum, ut hìc, et in dict. l. *et si severior.* Sed si causa auget delictum, juxta ea quæ ponuntur in l. *aut facta*, D. *de pœnis*, et in l. 8. tit. 31. *Partit.* 7. tunc quia non videtur imponi gravior pœna, quàm lege cavetur, tunc non censetur cum infamia dispensatum, et non procederet, quod hìc habetur; procedet ergo quando non ex dispositione legis augeretur pœna propter causam adhærentem delicto; sed quando propter aliud bonum publicum fuit imposita gravior pœna, ut quia multis grassantibus opus est exemplo, tunc enim propter duriorem pœnam videtur cum infamia dispensatum. Item et si est talis causa, quæ delictum non minuit, veluti quia propter dignitatem natalium punitur quis mitiùs, quàm alter, tunc non minuetur infamia, l. *quædam*, D. *de pœnis*, Bart. in dict. §. *pœna gravior;* et hæc etiam vult Angelus in dict. §. *pœna gravior*, in vers. *quamvis*, colum. 2.

(9) *En las leyes.* Vide infrà ead. *Partit.* tit. 31.

LEY VII.

Qué fuerza ha el enfamamiento.

Infames en latin tanto quiere decir en romance como homes enfamados: et tan grant fuerza ha el enfamamiento, que estos atales non pueden ganar de nuevo ninguna dignidat, nin honra (1) de aquellas para que deben seer escogidos homes de buena fama: et aun las que habien ganadas enante, débenlas perder (2) luego que fueren probados por tales.

LEX VII.

Infames ad honores, vel dignitates non admittuntur, et ante habitas perdunt, probata infamia. Item infamis non potest esse judex, aut Regis, vel communis consiliarius, nec advocatus, nec debet in boni domini curia morari; potest tamen esse procurator, vel tutor testamentarius, vel curator datus ab illo, qui eum reliquit hæredem, vel alia officia exercere, quæ sibi onus, Regi verò, vel communitati commoda afferunt. Hoc dicit.

(1) *Dignidat, nin honra.* Adde l. unic. cum Glossa ibi, *C. de infamib.* lib. 10. et in regul. *infamibus, de regul. jur.* lib. 6. et l. 2. *C. de dignit.* lib. 12. cum glossa ibi: et procedet hoc tam in infamibus infamia juris, quàm facti, ut hìc, cùm ista lex generaliter de quocumque infami loquatur: probatur etiam in dict. l. 2. *C. de dignit.* ubi et Joan. de Plat. Si tamen esset inopia legitimi competitoris, infamis infamia facti non repelletur, l. *generaliter*, §. *spurios*, D. *de Decurion.* Azo in summa, *C. ex quibus caus. infam. irrog.* col. 1. in fin. non ergo infames etiam infamia facti possunt esse Decuriones; constat enim istos habere honorem et dignitatem, l. 2. §. penult. in fin. et l. *spurii*, in princ. D. *de Decurion.* et l. *eos*, D. eod. cum Glossa ibi. Poterit ergo infamis infamia facti habere alia officia, quæ non habent honorem et dignitatem; unde poterit esse notarius ad banchum, cùm sit publicum et personale munus, l. *munerum*, §. *hi quoque*, in verbo *tabularum*, D. *de muner. et honor.* poterit etiam esse potestas alicujus castri, vel terræ subditæ alicui civitati, ut in dict. l. *munerum*, §. *judicandi*, habere etiam poterit officium in gabellis, ead. l. §. *calendarii quoque*, et in §. *sed et curatores*, et sic de singulis quæ possunt aptari ad ea, de quibus in illa lege fit mentio, quæ sunt munera publica: ita Paul. de Castr. consil. 467. incipit, *super hoc puncto interrogatus*, vol. 1. Et adverte, quòd infamia juris contracta ipso facto vel per sententiam, non solùm impedit quem promoveri ad honores et dignitates, verùm etiam dejicit jam promotum, ut statim subditur in ista lege, et probatur in l. *infamia, C. de Decurion.* lib. 10. Abb. in cap. *inter dilectos, de excess. Prælat.* quod tamen non procedet in infamia facti, quia licèt impediat, non tamen removet à dignitate jam obtenta, ut probatur in cap. *super his, de accusat.* notat Abb. in cap. *super eo, de elect.* ubi etiam Abbas ponit notabile verbum, quòd collatio beneficii, seu dignitatis, facta notoriè infami infamia etiam facti, non tenet, per dict. regul. *infamibus*; adducit etiam cap. *cum in cunctis*, §. *inferiora, de elect.* ubi habetur, quòd beneficia non sunt conferenda, nisi ei qui moribus et scientia commendabilis demonstratur; sed infamis infamia facti non est moribus commendabilis, quia infamia non oritur ex bonis moribus; ipse etiam qui cùm sit infamis, patitur se eligi ad dignitatem, punitur, l. *qui cum uno*, §. 1. 2. et 3. D. *de re milit.* l. 2. *C. si servus, vel liber. ad decurion. adspir.* ubi Joan. de Plat. intelligit, quando infamia vel inhabilitas est detecta et nota, aliàs non tenetur detegere suam infamiam et turpitudinem, l. *alias*, et ibi per Bart. D. *de jurejur.* et per Plateam in l. *neque infames, C. de Decurion.* lib. 10. vide latè per Felin. in cap. *sciscitatus, de rescript.*

(2) *Débenlas perder.* Adde dict. l. *infamia, C. de Decurion.* lib. 10. et quæ dixi in glossa præcedenti, et l. *quotiens*, ubi Glossa, *C. de dignit.* lib. 12. Sed an infamia repellat ipso jure à dignitate? Dic, quòd regulariter non, ut hìc habetur, nisi in quibusdam casibus, et gravibus delictis, quibus per Innoc. in cap. *inter dilectos*, in prin. *de excess. Prælat.* secundum Bart. consil. 174. in fin. et quærit Baldus in l. 2. D. *de Senator.* col. 1. vers. *sed hic quæritur*, an comes condemnatus pro furto, vel falso in mille, perdat comitatum, quem habet à Rege? Et primò arguit, quòd sic, quia comites sunt spectabiles; sed omnis infamis perdit dignitatem; ergo perdit comitatum, quia est ei annexa dignitas, ad hoc l. *judices, C. de dignit.* lib. 12. in contrarium arguit, quia ex quo est taxata pœna; ergo non patitur aliam pœnam exteriorem, argumento l. *imperator*, D. *de postul.* Item allegat Innoc. dicentem in cap. *cum nostris, de concess. præbend.* quòd irregularis et homicida remanent in sua dignitate et prælatura, donec removeantur ab ea; et secundum Innoc. in cap. *qualiter et quando*, in gloss. magna, *de accusat.* in his quæ Prælatus facit ratione officii, licèt sit infamis, tenet quod facit, donec privetur officio, unde concludit Baldus dictum comitem magis deponendum, quàm depositum: ad quod etiam adde Specul. tit. *de instrum. edit.* §. *restat*, vers. *quid si tabellio*, et Bald. in l. *jubemus*, §. *sanè, C. de sacrosan. eccles.* Bart. in l. *eadem*, D. *ad leg. Jul. repet.* et Abb. in cap. *querelam, de jurejur.* Baldus tamen in l. *cunctos populos, C. de summa Trinit. et fide cathol.* per Glossam in l. 2. §. *miles*, D. *de infam.* dicit, quòd si infamia esset notaria, videtur privatus exsecutione officii vel dignitatis; et vide Paul. de Cast. notabiliter distinguentem in materia,

Et demas decimos que ninguno de los enfamados non puede seer judgador (3) nin consejero (4) del rey nin del comun de algunt concejo, nin vocero (5), nin debe morar nin facer vida en corte de buen señor (6). Pero bien puede seer personero (7) por otro, et guardador de huérfanos quandol fuese otorgada la guarda en el testamento (8) daquel que los dexase por herederos. Et podrie otrosi seer juez de avenencia (9), et usar de todos los otros oficios (10) que fuesen á embargo (11) de los enfamados, et á pro del rey ó del comun de algunt concejo.

LEY VIII.

Qué pena meresce aquel que enfama á otro á tuerto.

Enfamando (1) torticeramente algunt home á otro de tal yerro que sil fuese probado que debie morir ó seer desterrado para siempre por ende, decimos que debe recebir esa misma pena (2) aquel que lo enfamó. Mas sil enfamase dotro yerro alguno de que non mereciese haber tan grant pena, debe facer emienda de pecho á aquel que enfamó, se-

consil. 181. 1. volum. incipit, *super eo quod primo loco*, colum. 3. vers. *ulterius etiam videtur*, ubi et refert notabilia verba Baldi in l. 2. *C. de sentent.* videas ibi per eum, qui dicta Doctorum loquentium in ista materia reducit ad concordiam.

(3) *Judgador*. Adde l. *cum Prætor*, §. *non autem*, D. *de judic.* et cap. *sciscitatus*, *de rescript.* Et quid si non opponatur de hoc? Vide per Bart. in l. *eadem*, §. 1. D. *ad leg. Jul. repetund.*

(4) *Consejero*. Adde l. 2. D. *de offic. assessor.* et l. 7. tit. 18. *Partit.* 4.

(5) *Vocero*. Adde l. 1. §. *ait Prætor*, et l. 2. D. *de postulat.* et ibi Glossa: et vide l. 3. et 5. tit. 6. 3. *Part.*

(6) *En corte de buen señor*. Adde l. 2. §. *miles*, D. eod. et l. 3. *C. de re milit.* lib. 12. et l. 1. suprà, tit. 1. ead. *Part.* non enim infamis dicitur homo integer, l. *popularis*, D. *de popular. action.* et vivens cum vituperio sive infamia, mortuus fingitur, l. 1. §. 1. D. *de contra tabul.* Glossa *Institut. de excus. tutor.* post princ. vers. *sed si in bello*.

(7) *Personero*. Vide in §. fin. *Institut. de except.* et quæ dixi in l. 5. tit. 5. 3. *Partit.*

(8) *En el testamento*. Nota multùm istam legem, quæ vult, quòd infamis non possit esse tutor non infamium, nisi sit testamentarius; non ergo poterit esse tutor legitimus vel dativus; cujus contrarium voluit Glos. in l. 1. *C. de infamib.* lib. 10. et Bart. in l. 1. §. fin. et l. seq. D. *de postul.* et Bald. in l. 2. col. 4. D. *de Senator.* ubi hoc limitat, nisi pupilli sint spectabiles, vel superiores, quia tunc tutela est honor, et ideò à tali tutela repelluntur indigni et infames; quod dicit esse notandum.

(9) *Juez de avenencia*. Adde l. *Pædius*, D. *de arbitr.* et Gloss. in dict. l. 1. *C. de infamib.* lib. 10. Et an possit se excusare infamis à suscipienda delegatione? Vide Paul. de Cast. in l. *cum Prætor*, §. fin. D. *de judic.*

(10) *Otros oficios*. Quid de officio tabellionatus, vide Bart. in dict. l. *eadem*, §. 1. D. *ad leg. Jul. repet.* et Abb. in cap. *testimonium*, *de testib.* in princ. 7. col. et Bald. in l. 1. col. 5. *C. de summa Trinit. et fide cathol.* et vide Paul. de Cast. consil. 180. 1. vol. quod superius allegavi, et Bald. in §. 1. colum. fin. *de lege Corradi*, vers. *extra quæritur de aliis officiis publicis*. Vide Gloss. et ibi Bart. in l. *quod ait Prætor*, §. *miles*, D. *de his qui not. infam.* et Paul. in dict. consil. et an infamis perdat feudum? Vide Bald. in cap. 1. *an ille qui interfec. frat. domini sui.*

(11) *A embargo, etc.* Adde l. unic. *C. de infamib.* lib. 10. imò istis magis competit, secundum Bart. in dict. l. *eadem*, §. 1. D. *ad leg. Jul. repetund.*

LEX VIII.

Diffamans aliquem de maleficio, ex quo mors aut exilium perpetuum veniret infligendum, patietur supplicii similitudinem; si autem de minori, pecuniariter judicis arbitrio ei satisfiet: sed si probet verum esse, quod dixit, nullam pœnam patietur. Hoc dicit.

(1) *Enfamando*. Infamatores hominum pejores sunt, quàm raptores rerum, cap. *ex merito*, et cap. *deteriores*, 6. quæst. 1.

(2) *Misma pena*. Nota benè, quia non memini legis juris communis in hoc ita apertè disponentis; facit tamen l. unic. *C. de famos. libel.* et l. *si quis injuriam*, D. *de injur.* et quod notat Lucas de Penna in l. *infamia*, *C. de Decurion.* lib. 10. Angelus in l. *quid ergo*, §. *pœna gravior*, D. *de his qui not. infam.* et adverte, quia videtur, quòd etiam hodie stante l. *Fori* 2. tit. 3. lib. 4. seu l. 2. tit. 9. lib. 8. *Ordin. Regal.* procedat dispositio hujus legis Partitarum; illa enim lex procedit, quando simpliciter injuriatur, non tamen sequitur diffamatio; si tamen sequatur diffamatio, procedet ista lex Partitarum: et dicitur diffamare respectu hujus pœnæ, quando quis est diffamatus apud bonos et graves; tunc enim propriè videtur diffamasse, secùs quando non obstante prolatione verborum, per hoc non est apud bonos et graves diffamatus, neque haberent eum pro diffamato, sed pro bono; ita declarat Joannes de Imola in l. *turpia*, in princ. D. *de legat.* 1. et dicta Imolæ refert, et videtur sequi Angelus Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *verba contumeliosa*, colum. 2. Alexander tamen in dict. l. *turpia*, in princ. videtur deviare à dictis Imolæ, et sequi Bartolum

gunt alvedrio del judgador, catando todas las cosas que dixiemos en el título de las deshonras en razon de la emienda dellas. Pero si aquel que hobiese enfamado á otri quisiese probar (3) que verdat era lo que él habie dicho, probándolo asi, non debe haber pena ninguna.

TITULO VII.

DE LAS FALSEDADES.

Leyes del tit. 17. lib. 8. Recop.

Una de las grandes maldades que home puede haber en sí es facer falsedat (1); ca della se siguen muchos males et grandes daños á los homes. Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de las trayciones, et de los aleves et de los enfamados, queremos aqui decir de las falsedades que los homes facen, que son muy allegadas á la traycion et á las otras cosas que dichas habemos. Et mostraremos que cosa es falsedat: et quántas maneras son della: et quién puede acusar á los que la facen: et fasta quanto tiempo: et qué pena merescen despues que les fuere probada.

LEY I.

Qué cosa es falsedat, et quántas maneras son della.

Falsedat es mudamiento de verdat (1). Et puédese facer la falsedat en muchas maneras, asi como si algunt escribano del rey ó otro que fuese notario público de algunt concejo ficiese privillejo ó carta falsa (2) á sa-

ibi, qui dicit, quòd infamare dicitur, qui pronuntiat aliquod verbum, quod infamiam alicujus continet; et Bartolum sequuntur ibi Baldus, Angel. et Paul. de Cast. Mihi respectu pœnæ hujus legis multùm placet dictum Imolæ; tunc enim videtur haberi consideratio diffamationis, quando quis est diffamatus apud bonos et graves, cap. *qualiter et quando*, el 2. *de accusat.* cap. penult. *de purgat. canon.* et quod habetur in l. 2. suprà, isto tit. et cùm lex ista ponatur sub titulo *de infamibus*, videtur sentire de tali diffamatione: et jura quæ allegat Bartolus, loquuntur respectu actionis injuriarum. Possent etiam procedere, quæ dicunt Bartolus et alii, quando constaret, quòd infamandi causa fuit dictum, licèt infamia non esset secuta apud bonos et graves, et quòd dicta lex Fori, et Ordinamenti procedat, quando non animo diffamandi, sed injuriandi alium, fuit prolatum: fortè tamen in practica non posset obtineri, quòd etiamsi causa diffamandi quis dicat, puniatur aliter, quàm continetur in dicta lege Fori, et Ordinamenti: tu cogita.

(3) *Quisiese probar.* Facit dicta l unic. *C. de famos. libel.* vide quæ dicam in l. 1. tit. 9. infra ead. *Partit.*

TITULUS VII. DE FALSIS.

IN SUMMA.

(1) *Es facer falsedat.* Rectè exagerat crimen falsi, in quo acerrima debet fieri indagatio; et admittitur probatio per conjecturas, et requiritur probatio ab actore, et reo, l. *ubi falsi*, *C.* eod. et statutum de carceratis relaxandis, non porrigitur ad carceratos ob crimen falsi, nisi hoc specialiter sit dictum, vel ubi senserunt de hoc statuentes. Item statutum de aliquibus rebanniendis non porrigitur ad exbannitos de crimine falsi, secundum Bartolum per textum ibi in l. *Lucius*, D. *ad Turpil.* et est falsitas adeo abominabile crimen, sicut aliud, quod posset reperiri, ut patet ex notatis per Doctores in l. *transigere*, *C. de transact.* cùm quærunt de ratione, quare in crimine falsi non permittitur transactio, et dixi supra ead. *Partit.* tit. 1. l. 22.

LEX I.

Falsitas est mutatio veritatis, quæ fit modis hic expressis. Hoc dicit.

(1) *Mudamiento de verdat.* Concordat cum authent. *de instrum. caut. et fide*, in princ. col. 6. et dicitur immutatio secundum Azon. *C.* eod. in summa, eo quòd falsatores student mutare, quæ vera sunt, ut falsa videantur verisimilia: adde l. *quid sit falsum*, D. eod. unde non videtur falsum, quod primordio veritatis adjuvatur, l. *cum filius*, §. *hæres*, D. *de legat.* 2. vide Gloss. in l. 1. D. *de condict. sine causa*, et ibi Bartolum; unde dicit Baldus in l. *data opera*, colum. 13. vers. *et idem in eo qui facit*, *C. qui accus. non poss.* quòd, qui facit instrumenta tanquam tabellio, cùm nunquam fuerit creatus tabellio, punitur pœna mortis; si verò fuit creatus, sed privatus, non punitur pœna mortis. Requiritur etiam, quòd dolo fiat, aliàs non dicitur propriè falsum, l. *neque exemplum*, *C.* eod. et adde quæ tradit Angelus Aret. in tract. *malefic.* in parte *falsario*, in princ. et dicit Baldus *de feudi cognit.* in princ. quòd, ubi est bona mens et intentio, ibi non potest esse falsitas, ubi et vide per eum, quòd consuetudo excusat scribentem à falsitate: et non quilibet dolus est falsitas, ut puniatur quis pœna falsi ex ista lege, sed quando delinquitur in aliquibus ex capitulis hic expressis, Bart. in l. *quid sit falsum*, D. eod. Angelus Aretin. in dicta parte *falsario*.

(2) *Ficiese privillejo ó carta falsa.* Concordat cum l. 1. §. *qui in rationibus*, et l. *instrumentum*, D. eod. et *C.* eod. l. *si falsos.* Et quid si quis falset

biendas, ó rayese, ó chancelase ó mudase alguna escriptura verdadera, ó pleyto ó otras palabras que eran puestas en ella camiándolas falsamente. Otrosi decimos (3) que falsedat farie el que toviese carta ó otra escriptura de testamento que alguno hobiese fecho, si la negase diciendo que la non tenie, ó si la furtase á otro que la toviese en guarda, et la ascondiese, ó la rompiese, ó tolliese los seellos della ó la dañase en otra manera qualquier. Eso mismo serie quando alguno á quien fuese dada en guarda carta de testamento á tal pleyto que la non leyese nin la mostrase á ninguno en vida de aquel que gela encomendó, si despues el otro la abriese (4) ó la leyese á alguno sin mandamiento del que gela diera en comienda. Otrosi decimos que el judgador ó el escribano del rey ó de concejo que toviese alguna escriptura de pesquisa ó de otro pleyto qualquier que gela mandasen tener, ó guardar (5) ó abrir en poridat, si la leyese ó apercibiese á alguna de las partes de lo que era escripto en ella, farie falsedat. Et eso mismo decimos que farie falsedat el abogado (6) que apercibiese á la otra parte contra quien razonaba, á daño de la suya, mostrandol las cartas ó las poridades de los pleytos que él razonaba ó amparaba: et á tal abogado dicen en latin *prævaricator*, que quiere tanto decir como home que trae falsamente su parte que debie ayudar. Otrosi farie falsedat el que alegase á sabiendas leyes falsas (7) en los pleytos que toviese. Et aun farie falsedat el que toviese en guarda (8) de algunt concejo ó de algunt home privillejos ó cartas quel mandasen guardar et tener en poridat, si las leyese ó las mostrase maliciosamente á los que fuesen contrarios daquel que gelas dió en condesijo. Otrosi decimos que todo judgador que da juicio á sabiendas contra derecho (9), face falsedat: et aun la face el que es llamado por

litteras privatas alicujus? Vide per Bart. in l. 1. §. *qui in rationibus*, D. eod. et Bald. in rubr. *C. de fide instrum.* col. 10. sed an teneatur de hoc falso dictans notario, qui facit, ut notarius scribat falsa, vel non ponat omnia, notarius tamen facit bona fide? Bartolus dicit, quòd non, in l. *si mulier*, §. 1. D. *rerum amot.* dicit tamen ibi, quòd potest puniri ex alio falso, secundum l. *si quis obrepserit*, D. *de fals.* ubi etiam vide per Bartolum: adde etiam de porrigente notario falsam scripturam, ut eam signet, cap. *licet*, vers. *illos quoque, de crimin. fals.* et Bart. in dict. l. *si quis obrepserit*, 2. et 3. quæst. Alexand. consil. 62. incipit, *in casu accusationis*, 3. volum. Quid autem, si instrumentum falsum erat in se nullum, an puniatur notarius de falso? Vide Bart. in l. *si quis legatum*, D. eod. et Angelum in dict. tractat. et parte *falsario*, col. 2. et concludit Bartolus, quòd si instrumentum est nullum ex defectu ipsius instrumenti, et ita quòd ex eo nullum præjudicium potest alteri parari, tunc de falso non punitur, per textum in dict. l. *si quis legatum;* sed si ex hoc posset aliquod præjudicium parari, ut quia licèt non esset publicum, potest peti, quòd publicetur, vel si prodesset ad comparationem, vel ad aliquid aliud, tunc notarius punietur de falso, l. *damus*, *C.* eod. Salicetus tamen aliter dicit, et distinguit, in l. 1. *C. de sepulc. violat.* vide ibi per eum: et latissimè per Luc. de Penn. in l. 1. *C. ut nemo ad suum patrocin. suscip. rust. etc.* lib. 11. ubi quid si instrumentum nondum erat perfectum, ut quia indigebat subscriptione judicis vel testium, qui per multa fundamenta decidit, quòd puniatur pœna falsi ordinaria; vide etiam Socin. consil. 62. 1. vol. incipit, *in præsenti consultatione, visis statutis*, ubi et quid si falsum committatur in scriptura privata, post Gloss. in dict. l. *damus*, et per Bart. in dict. l. 1. §. *qui in rationibus*, et per Bald. in rubr. *C. de fide instrum.* col. 10. Et quid si conficiens instrumentum falsum, non sit tabellio, sed alius, qui adulterinum signum poneret? Dic idem esse, ut in l. *lege Cornelia*, D. eod. et infrà eod. l. 4. et quæ dixi suprà in gloss. proxima.

(3) *Otrosi decimos.* Concordat cum l. *qui testamentum*, D. eod. et *C.* eod. l. *eum qui*, ubi vide Glossam et Salicetum, quid in alio instrumento.

(4) *La abriese.* Adde l. 1. §. *is qui aperuerit*, D. eod. et cap. *cum olim magister, de offic. delegati.*

(5) *Guardar.* Concordat cum l. 1. §. *is qui deposita*, D. eod. et per illum textum dicit ibi Albericus, quòd si judex vel tabellio ante publicationem manifestavit dicta testium, vel legere passus fuit per aliquem ex partibus, quòd tenentur pœna falsi: et adde quod habetur in cap. *si quis de clericis*, 12. quæst. 2. et etiam quæ habentur et notantur in cap. *cum olim magister, de offic. delegati.*

(6) *El abogado.* Adde l. *si quis aliquid*, §. *instrumenta*, D. *de pœnis*, et Bart. et Alberic. in dict. §. *is qui deposita*, ubi post Jacob. de Rave. dicit, teneri pœna falsi advocatum, vel procuratorem revelantem instrumenta, vel alia secreta suæ partis adversæ parti: et vide de hoc textum notabilem in l. fin. tit. 6. *Partit.* 3. et quæ ibi dixi.

(7) *Leyes falsas.* Adde l. fin. et ibi Bart. D. eod. et Angelum Aret. in tract. *maleficior.* in parte *falsario*, colum. 3. vers. *quæro, procurator.*

(8) *En guarda.* Vide in dict. §. *is qui deposita.*

(9) *Contra derecho.* Concordat cum l. 1. §. *sed et si judex*, D. eod. et Azo *C.* eod. in summa, di-

testigo en algunt pleyto, si dixiere falso testimonio (10) ó negare la verdat del fecho sabiéndola. Et eso mismo (11) face el que da precio á otro porque non diga su testimonio en algunt pleyto de lo que sabe. Otrosi la face el que lo recibe (12) et non quiere dar su testimonio por ende; ca tambien el que lo da como el que lo recibe, amos facen falsedat. Otrosi decimos que qualquier home que muestra á los testigos maliciosamente (13) en que manera digan el testimonio con entencion de los corromper, ó que encubran la verdat ó que la nieguen, que face falsedat. Et aun decimos que face falsedat todo home que se trabaja de corromper al juez (14) dandol ó prometiendol algo porque dé juicio torticeramente. Otrosi decimos que qualquier home que diese ayuda ó consejo (15) porque fuese fecha falsedat en alguna destas maneras sobredichas ó en otras semejantes dellas, que face falsedat et meresce pena de falso: et de la pena que debe haber por ende, fablamos asaz cumplidamente en la tercera Partida deste libro en las leyes (16) que fablan en esta razon.

LEY II.

Cómo el que descubre las poridades del rey, face falsedat, et de las otras razones por qué cae en ella.

Ley 14. tit. 18. lib. 8. Recop. — Leyes del tit. 17. lib. 8. Recop.

Los secretos et las poridades del rey débenlas mucho guardar aquellos que las saben: et si alguno maliciosamente las descubriese, farie muy grant falsedat (1). Otrosi decimos que aquel que dice á sabiendas mentira al rey (2), que face falsedat. Eso mismo serie del que andudiese en talle de caballero (3) non lo seyendo: ó el que cantase misa, non habiendo órdenes (4) de preste. Otrosi face falsedat aquel que camia malicio-

cit, *et judice scienter contra constitutiones falso judicante*, cujus dictum sequitur ista lex.

(10) *Falso testimonio.* Adde l. 1. §. 1. et 2. D. eod. et l. *eos qui*, et cap. 1. *de crimine falsi*, et prosequitur dicta Azon. C. eod. in summa.

(11) *Eso mismo.* Adde dict. l. 1. §. 1. et 2. et l. *lege Cornelia*, §. *pœna*, eod. tit.

(12) *El que lo recibe.* Quid si testis recipiat pretium, ut dicat verum testimonium? Bart. in l. 1. in princ. D. eod. dicit, quòd adhuc tenebitur pœna falsi; adde Angel. in dict. parte *falsario*, col. 4. Et quid si non recepit pretium, sed non vult testificari, an incidat in crimen falsi? Vide quæ dixi in l. 35. tit. 16. *Partit.* 3.

(13) *Muestra á los testigos maliciosamente.* Vide in dict. l. 1. §. 1. D. eod. et l. *falsi.*

(14) *Corromper al juez.* Concordat cum dict. l. 1. §. 2. vers. *et qui judicem corruperit.*

(15) *Ayuda ó consejo.* Adde l. *qui testamentum*, et l. *falsi*, D. eod.

(16) *En las leyes.* In teste falsum deponente, vide l. 26. tit. 11. et l. fin. tit. 16. 3. *Partit.* in advocato prævaricatore, vide l. fin. tit. 6. ead. *Part.* et quando judex corrumpitur pecunia, vide l. 24. et 25. et 26. tit. 22. 3. *Partit.* de tabellione falsam scripturam faciente, vide l. fin. tit. 19. 3. *Partit.*

LEX II.

Falsitatem committit Regis secreta revelans, sicut ei scienter mentiens. Item velut miles, cùm non sit, incedens; aut Missam, cùm non sit ordinatus, clericus celebrans; vel malitiosè sibi nomen mutans. Hoc dicit.

(1) *Muy grant falsedat.* Nota contra revelantes secretum Regis, et vide quæ dixi in l. 5. et in l. 8. tit. 9. 2. *Part.* et ad id, quod in ista lege dicitur, adde Albericum in l. 1. §. *is qui deposita*, D. eod. ibi cùm dicit, et idem in renuntiante secreta sibi commissa sui potestatis, vel præsidis, cujus officium exsequatur.

(2) *Mentira al rey.* Vide pulchrum textum in l. 5. tit. 13. 2. *Partit.* et quæ ibi dixi: et nota quòd non quilibet, qui mentitur, hac lege tenetur, ut D. eod. l. *quid sit falsum.* Si autem quis mentitur principi, vel præsidi, et per obreptionem aliquid obtinuerit, hac lege tenetur, ut D. eod. l. *si quis obrepserit*, l. *et si legibus*, C. *si contra jus vel utilit. public.* l. 2. C. *de divers. apparitor.* lib. 12. Azo C. eod. in summa.

(3) *En talle de caballero.* Concordat cum l. *eos qui*, §. *qui se pro milite*, D. eod. et adde l. *reddatur*, et ibi Bart. et Joann. de Plat. C. *de professor. et medic.* lib. 10. ubi de eo, qui falsò se gerit pro doctore: et de gerente se pro comite Palatino, vel tabellione, vide Baldum in l. *data opera*, col. 13. vers. *dubitatur de eo, qui se asserebat comitem sacri palatii*, C. *qui accusar. non poss.* ubi dicit, quòd puniatur pœna mortis, quia deliquit in ipsum principem, à quo fingit se auctoritatem habere: si tamen tabellio privatus faciat instrumenta, non punietur tunc secundum eum pœna mortis, ut dixi suprà eod. in l. 1. in gloss. 1.

(4) *Non habiendo órdenes.* Adde cap. *nullus Presbyter*, et ibi Gloss. *de consecr.* dist. 1. et cap. 2. *de cleric. non ordin. minist.* l. *qui sub prætextu*, C. *de sacrosanct. eccles.* et idem si quis obtineat beneficium clericale, cùm non sit clericus,

samente el nombre (5) que ha, tomando el nombre de otro, ó diciendo que es fijo de algunt rey (6) ó de otra persona honrada, sabiendo que lo non era.

LEY III.

De la falsedat que face la muger dando fijo ageno á su marido por suyo.

Trabájanse á las vegadas algunas mugeres que non pueden haber fijos de sus maridos, en facer muestra que son preñadas non lo seyendo, et son tan arteras que facen creer á sus maridos que son preñadas: et quando llegan al tiempo del parir toman engañosamente fijos de otras mugeres, et métenlos consigo en los lechos et dicen que nascen dellas. Et esto decimos que es muy grant falsedat, faciendo et poniendo fijo ageno por heredero en los bienes de su marido, bien asi como si fuese su fijo dél. Et de tal falsedat como esta puede acusar (1) el marido á su muger: et si el marido fuere muerto, puédenla acusar dello los parientes mas propincos que fincaren del finado, aquellos que habian derecho de heredar lo suyo si fijos non hobiese. Et demas decimos que si despues deso hobiese ella fijos de su marido, que como quier que ellos non podrian acusar á su madre (2) para recebir pena por tal falsedat como esta, bien podrien acusar á aquel que les dió la madre por hermano; et probándole que asi fuera puesto, non debe haber ninguna parte en la herencia del que dicen que era su padre ó su madre. Mas otro ninguno (3), sacados estos sobredichos, non puede acusar á la muger por tal yerro como este; ca guisada cosa es que pues estos parientes lo callan, que los otros non gelo demanden.

LEY IV.

De las falsedades que facen los homes falsando cartas ó seellos.

Ley 3. tit. 17. lib. 8. Recop.

Bulas falsas, ó falsos seellos (1), ó cuños ó moneda falsa (2) faciendo algunt home ó mandándolos facer (3), face falsedat. Eso

cap. *cum adeo, de rescript.* cap. *ex litteris de transact.* Hostien. in summa, *de crimin. fals.* §. *qualiter.*

(5) *El nombre.* Concordat cum l. *falsi nominis,* D. eod. et vide l. 1. *C. de mutat. nomin.* et dicit *maliciosamente,* ideo quia requiritur, quòd hoc fiat in fraudem; unde si inventus de nocte, vel prohibitus arma portare, interrogatus ab officiali de nomine, cùm vocaretur Q. dixit se vocari B. punietur secundùm Salicetum in l. 1. et Angelum Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *uno stoco de ferro,* in fin. et casum, ubi mutans sibi nomen in fraudem, punitur pœna mortis, vide in l. 39. tit. 9. lib. 6. *Ordinam. Regal.* Firmantes etiam descripti ad onera in libro firmantium puniuntur falsi pœna, si mutant sibi nomen, ut exemplificat Angelus in dict. l. 1. ex causa tamen licita est nominis mutatio, ut tradit Abbas in procœmio Decretalium, col. 12. et per Bartolum in procœmio Digestorum, §. *nos verò.*

(6) *O diciendo que es fijo de algunt rey.* Nota hoc exemplum, et vide quod habetur in l. 10. tit. 2. 4. *Partit.*

LEX III.

Mulier partum sibi submittens potest de hoc à viro, vel eo mortuo, à consanguineis ejus succedendi jus viro habentibus, accusari; filii autem ejusdem mulieris possunt sibi submissum in fratrem, sed non matrem accusare; cæteri autem non possunt mulierem accusare. Hoc dicit.

(1) *Puede acusar.* Concordat cum l. *lege Cornelia,* la 2. §. *de partu supposito,* D. eod. et an differatur quæstio in tempus pubertatis pupilli? Vide l. 1. et ibi Glossam, et Doctores, signanter Salicetum, *C.* eod. et nota quòd accusatio suppositi partus nullo tempore excluditur, l. *qui falsum,* §. 1. D. eod. ubi Albericus, quòd neque triginta annis excluditur.

(2) *A su madre.* Criminaliter, l. *hi tamen,* D. *de accusat.* Glossa in dict. §. *de partu;* et statim hic subditur: *para recebir pena por tal falsedat,* possent enim in hoc civiliter agere, l. *falsi, C.* eod.

(3) *Otro ninguno.* Concordat cum dict. l. *lege Cornelia,* §. *de partu.*

LEX IV.

Committit falsum bullas falsas sigillans, cuneos vel monetam falsam faciens, seu fieri mandans, aut aurifex argento vel auro metallum miscens: idem dicit de medico vel apothecario loco unius medicaminis aliud ponente, et infirmum vel alium sic defraudante. Hoc dicit.

(1) *Falsos seellos.* Concordat cum l. *lege Cornelia,* la 2. in princ. D. eod. et ibi Glossa, et vide infrà eod. l. 6. suprà ead. *Partit.* tit. 2. l. 1. in fin.

(2) *Moneda falsa.* Vide infrà eod. l. 9. et suprà ead. *Partit.* tit. 2. l. 1. in fine, et adde l. *lege Cornelia,* la 1. in princ. D. eod. ubi vide per Bartolum de expendente falsam monetam, an teneatur crimine falsi.

(3) *Mandándolos facer.* Habes hic expressum, quòd mandans fieri falsum est falsarius; vide Al-

mismo serie quando el orebce que labrare oro ó plata, mezcla con ello maliciosamente alguno de los otros metales (4). Otrosi decimos que el físico ó el especiero que ha de facer xarope ó lectuario con azúcar, si en lugar de azúcar mete miel non lo sabiendo aquel que gelo manda facer, face falsedat (5); ó si en lugar de otra alguna especia ó de otra cosa buena et cara, mete otra de otra natura peor ó mas rafez, faciendo entender á aquel que lo ha menester, que es fecho derechamente et con aquellas cosas quel mostrara ó quel prometiera quel pornie.

LEY V.

Quién puede acusar á los facedores de la falsedat, et fasta quanto tiempo.

Cada uno del pueblo (1) puede acusar á aquel que face falsedat en alguna de las maneras que son puestas en este título : et puede esto facer desde él dia que fue fecha la falsedat fasta veinte años (2). Otrosi decimos que cada uno del pueblo puede prender (3) á los que ficieren moneda falsa; pero débenlos adocir (4) al rey ó ante el judgador del lugar que los judgue, asi como fuero et derecho es.

bericum in l. *lege Cornelia,* la 1. in princ. D. eod. ubi notabiliter.

(4) *Otros metales.* Adde dict. l. *lege Cornelia*, in princ. ubi Bartolus notat contra aurifices, qui faciunt aurum et argentum de minori liga, quam civitas requirat, ut puniantur de falso: et cujus legis debet esse in istis regnis, vide l. 2. tit. 7. et l. 2. tit. 8. lib. 5. *Ordin. Regal.* et pragmaticam Regum Catholicorum, fol. mihi 153. cum sequentib. ubi et ponuntur, et applicantur pœnæ contra facientibus: et in dict. l. 2. tit. 8. vide contra conflantes nummos argenteos, ut reducant ad massam, de quo etiam vide Bart. in dict. l. *lege Cornelia*, et per Angelum Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *falsario*, col. 6. et Joann. de Plat. in l. fin. *C. de veteris numism. potest.* lib. 11.

(5) *Face falsedat.* Nota hoc et facit l *saccularii*, in princ. et ibi Gloss. D. *de extraordin. crimin.* et quod habetur in pragmatica Regum Catholicorum, fol. mihi 16. de miscente paleam cum hordeo vel tritico; aliquando tamen licet miscere speciem corruptam cum incorrupta, vide in l. 1. *C. de cond. in public. horreis*, lib. 10. ubi Joann. de Plat. et per Bartol. ibi etiam ponit de aromatariis, qui miscent ceram corruptam cum incorrupta, quòd non faciunt falsitatem: et intellige quando utraque cera est sua, et non præcessit conventio de tali cera, neque demonstravit ei, qui emebat seu emere volebat ceram, vel aliam speciem incorruptam, et postea ei miscuit corruptam, nam tunc falsitas esset, ut hìc habetur.

LEX V.

Quilibet de populo potest accusare de falsitate; similiter et capere monetam falsam facientem; ducat tamen eum ad Regem, vel loci Judicem; et potest de falsitate accusatio fieri usque ad viginti annos. Hoc dicit.

(1) *Cada uno del pueblo.* Sequitur opinionem Azon. *C.* eod. in summ. ad fin. connumeratur enim hoc crimen inter alia publica crimina, l. 1. D. *de public. judic.* §. *item lex, Institut. de public. judic.* et limita ut suprà eod. l. 3.

(2) *Veinte años.* Concordat cum l. *querela, C. de fals.* et limita, nisi in accusatione partus suppositi, ut dixi suprà eod. l. 3. vide, quæ dixi in l. 4. tit. 17. ead. *Partit.* et curret istud tempus etiam ignoranti, secundum Angel. quem vide in l. fin. D. *si quis testam. liber esse jussus fuer.* et ibi, quòd neque poterit implorari beneficium restitutionis.

(3) *Puede prender.* Adde l. 1. D. *de falsa monet.* nota etiam, quòd in flagranti crimine omnis malefactor potest capi, et duci ad judicem per illum, cujus interest, l. *capite quinto*, D. *ad leg. Jul. de adulter.* l. *interdum*, §. *qui furem*, D. *de furtis*, et etiam per quemlibet, si fugiat, secundùm Bald. in l. fin. *C. de exhib. reis.* Item ubicumque est licitum aliquem occidere (veluti bannitum et robatorem stratarum), ibi fortiùs licet capere, et ad fortiam judicis ducere secundum Baldum ibidem; et ubi est licita captio, si capienti resistatur, et interveniant vulnera in illa resistentia, non debet puniri, qui ibat pro capiendo, l. *si servus, C. de his qui ad eccles. confug.* Baldus ubi suprà, adde ad prædicta Angelum Aretin. in tractat. *maleficior.* in parte *fama publica*, col. 12. et 14. post Bart. in l. *cum eo*, D. *ad leg. Jul. peculat.* volentes, quòd tunc licet privato capere delinquentem in flagranti crimine, quando crimen esset capitale, vel pro quo veniat pœna sanguinis imponenda: sed limita et intellige ut suprà ex dictis Baldi; et facit l. *si quis in servitute*, in fin. D. *de furtis*, et adde ad prædicta l. 2. tit. 29. infrà, ead. *Partit.*

(4) *Débenlos adocir.* Infra viginti horas, l. *capite quinto*, D. *ad leg. Jul. de adulteriis*, ubi Bartol.

LEY VI.

Qué pena merecen los que facen algunas de las falsedades sobredichas.

Vencido seyendo alguno en juicio, ó conosciendo sin premia que habie fecho alguna de las falsedades que dixiemos en las leyes ante desta, si fuere home libre (1), debe seer desterrado para siempre en alguna isla (2): et si parientes hobiere de aquellos que suben ó descenden por la liña derecha fasta en el tercero grado, deben heredar lo suyo; mas si tales herederos non hobiese, estonce los bienes dél deben seer de la cámara del rey, sacando ende las debdas que debie, et la dote et las arras de su muger: et si fuere siervo (3), debe morir por ello. Pero qualquier que falsase privilegio, ó carta, ó bula, ó moneda ó seello del papa ó del rey (4), ó lo ficiese falsar á otrie, debe morir por ende: et si escribano público de algunt concejo ficiere carta falsa, córtenle la mano (5) con que la escribió, et finque enfamado para siempre.

LEY VII.

Cómo facen falsedat los que tienen pesos ó medidas falsas, et qué pena merescen por ende.

Ley 6. tit. 22. — Leyes 1. y 2. tit. 13. lib. 5. Recop.

Medidas, ó mesuras, ó varas ó pesos (1) fal-

LEX VI.

Convictus aut sponte confessus de falso, si est liber, deportabitur, et ejus bona habebunt consanguinei ascendentes vel descendentes usque ad tertium gradum; quibus non existentibus, habebit Rex, solutis debitis, et uxoris dote, et arrhis: si verò est servus, occidetur. Si tamen bullam Papæ vel Regis, aut ejus sigillum, seu privilegium, vel monetam, falset, aut falsari faciat, occidetur. Si autem notarius publicus consilii confecit litteram falsam, amputabitur ei manus, et remanet infamis. Hoc dicit.

(1) *Si fuere home libre.* Non distinguit, sit nobilis, vel plebejus, et sic in utroque locum habebit ista pœna, de qua hìc; Bartolus tamen in l. 1. §. *pœna falsi*, D. eod. distinguit nobilem à plebejo, ita ut plebejus puniatur pœna damnationis in metallum, per textum in l. *si quis aliquid*, §. *qui vivi*, D. *de pœnis.*

(2) *Desterrado para siempre en alguna isla.* Concordat cum dict. l. 1. §. *pœna falsi*, D. eod. et §. *item lex Cornelia, de falsis, Institut. de public. judic.* Gandinus tamen in suo tract. *malefic.* sub rubr. *de falsariis*, col. 1. vers. *est autem pœna falsi*, dicit, quòd cùm hodie non imponatur ista pœna alicui de consuetudine, et quia non utimur deportationibus, satis potest dici, quòd pœna falsi debeat imponi arbitrariè: allegat l. *sunt quædam*, D. *de extraordin. crimin.* et idem tenet Albericus in dict. l. 1. §. *pœna falsi*, et sic quòd imponatur pœna arbitraria consueta.

(3) *Siervo.* Concordat cum dictis juribus.

(4) *Del papa ó del rey.* Adde l. 8. tit. 9. *Partit.* 2. et quæ ibi dixi, et cap. *ad falsariorum, de crimine falsi:* perdit etiam medietatem bonorum, ut in l. 3. tit. 6. lib. 8. *Ordinam. Regal.* Si verò sit clericus, deponitur, et ei caracter imprimitur, et in exilium mittitur, cap. *ad audientiam, de crimin. falsi*, l. 60. tit. 6. 1. *Partit.* et etiam de jure communi ubicumque falsum est valdè grave, imponitur pœna mortis, ut declarat Angel. in l. *ubi falsi*, D. eod. et idem vult in crimine partus suppositi, per l. 1. C. eod. quod ultimum non procedet stante ista lege, et l. 3. suprà, eod. et ad dictam l. 1. potest dici, quòd non loquitur de pœna ultimi supplicii, sed de pœna falsi, et sic de pœna capitali civili, prout et vult Glossa ibi. Quid autem de falsante litteras inferiorum judicum? Vide per Abb. in cap. *olim ex litteris*, 2. notabil. *de rescriptis*, ubi vult, quòd si est clericus, possit deponi ab ordine, et privari omnibus beneficiis, et detrudi in monasterium ad agendam pœnitentiam, ut in cap. *si Episcopus*, 50. dist. dicit tamen ibi in 2. col. quòd si litteræ essent injustæ, mitiùs punietur.

(5) *Córtenle la mano.* Hoc erat de jure Lombardo, ut in *lombarda, de eo qui falsam chartam scripsit*, quam dicunt hodie servari Jacob. de Arena, et multi alii, prout dicit Gandinus ubi supra: est etiam de jure communi pœna amputationis manus, quando exactor pecuniæ publicæ scribit se minus accepisse, quàm accepit, ut in authent. *de mandat. Princip.* cap. *coges*, collat. 3.

LEX VII.

Utens falsis ponderibus, aut mensuris emendo, aut vendendo, in pœnam facti restituet damna duplicata, et ad tempus Regis arbitrio in insulam relegabitur; et pondera talia, et mensuræ frangentur coram damnificantium januis. Item scienter eamdem rem duobus vendens, committit falsum, et restituet secundo pretium, atque ad tempus relegabitur in insulam; res tamen remanebit apud primum. Hoc dicit.

(1) *Medidas, ó mesuras, ó varas ó pesos.* Pondera et mensuræ à natura trahere videntur originem, secundum S. Thom. lib. 2. *de regimine Princ.* cap. 14. omnia enim disposuit Deus in pondere, et mensura, Sapient. cap. 11. tunc est, quòd Moyses,

sos teniendo (2) algunt home á sabiendas con que vendiese ó comprase alguna cosa, face falsedat; pero non es tan grande como las otras que diximos en las leyes ante desta. Et por ende mandamos que el que la asi ficiere, que peche el daño doblado que recibieron (3) por tal razon como esta aquellos que compraron dél ó quel vendieron alguna cosa: et demas desto sea desterrado por tiempo cierto en alguna isla (4) segunt alvedrio del rey: et aquellas medidas, ó varas ó pesos falsos que tiene, sean quebrantados públicamente (5) ante las puertas de aquellos que usaban comprar ó vender por ellos. Otrosi decimos que face falsedat el que vende á sabiendas una cosa dos veces (6) á dos homes, tomando precio (7) de amos á dos por ella: et debe el vendedor tornar el precio al que primero la compró dél (8), et seer desterrado por tiempo cierto en alguna isla por la falsedat que fizo.

primus dux Israelitici populi, ut Isidorus describit, tradendo leges divinas, quæ primæ fuerunt, simul cum illis pondera et mensuras constituit, sive pro potibus, sive pro cibis, ut Ephi, et Gomor, modius et sextarius, sive in terris, et pannis, quæ cubitales habent mensuras, sive in auro, et argento et numismatibus, quæ sunt statera, et alia pondera: unde et in Levitico scribitur, non facietis iniquum aliquid in pondere, et mensura; statera justa, et æqua sint pondera; justus modius, æquus sextarius. Lex etiam civilis jubet, quòd in civitatibus et aliis locis sint mensuræ, et pondera publica, ad quæ publicus recursus habeatur, l. *modius, C. de susceptor. et archar.* lib. 10. et in vol. *Pragmat.* fol. mihi 162. cum sequent. et dicit S. Thom. 2. 2. q. 67. art. 2. circa fin. necesse esse mensuras rerum venalium in diversis locis esse diversas, propter diversitatem copiæ, et inopiæ rerum, quia ubi res magis abundant, consueverunt majores esse mensuræ.

(2) *Teniendo.* Non habebis in sacculo diversa pondera, majus et minus, neque erit in domo tua modius major et minor; pondus habebis justum, et verum; et modius æqualis, et verus erit tibi; abominatur enim Deus tuus eum, qui facit hæc, et aversatur omnem injustitiam, Deuteron. cap. 25. vers. 16. hoc punitur etiam lege humana, ut habetur in l. *annonam,* §. fin. D. *de extraordin. crimin.* et D. *de pœnis,* l. *in Dardanarios,* et lege canonica, ut in cap. 2. *de empt. et vend.* cap. *si quis Romipetas,* 24. quæst. 3. et cap. præced. et 24. quæst. 1. cap. *non afferamus,* et 45. dist. cap. *omnis.*

(3) *Doblado que recibieron.* Non ergo in duplo totius pretii condemnatur, sed ejus in quo exceditur; et adde glossam finalem in authent. *sed hodie, C. de Episc. et Cleric.*

(4) *En alguna isla.* Adde dict. l. *annonam,* §. fin. D. *de extraordin. crimin.* et D. *de falsis,* l. penult. §. 1. Hodie vide quod habetur in dicta pragmatica Regum Catholicorum, fol. mihi 163. ubi aliter in hoc disponitur; et adde etiam in materia glossam magistram in l. *arbitrio,* §. *de eo,* D. *de dolo.*

(5) *Quebrantados públicamente.* Adde l. *item quæritur,* §. *si quis mensuras,* D. *locati,* et dicit Gregorius in *registr.* lib. 1. cap. 13. ante omnia te volumus sollicitè attendere, ne injusta pondera in exigendis pensionibus ponantur; sed si qua talia inveneris, frangè, et nova constitue: vide etiam in dicta pragmatica, de qua suprà.

(6) *Dos veces.* Concordat cum l. *qui duobus,* D. eod. ubi vide Bartolum; et est speciale in contractu venditionis, secùs in aliis contractibus, vide ibi per eum, et adde Bart. in l. *si quis in pignore,* §. 1. D. *de pignor. actione,* et in l. *si à debitore,* D. *de falsis:* et Bald. ubi de infeudante duobus, in cap. 2. *quo tempore miles.*

(7) *Tomando precio.* Nota hoc verbum, nam non ita exprimitur in dict. l. *qui duobus:* et de creditore recipiente duplicem solutionem ejusdem crediti, quòd teneatur crimine stellionatus, vide l. *si fidejussor,* §. *in omnibus,* in fine, D. *mandati.*

(8) *El texto adoptado por G. Lopez dice:* E deue el vendedor tornar el precio á aquel que la compró a postre del, e la cosa deue fincar con aquel que primero la compro del. *Y la glosa es como sigue:*

A postre del. Facit, quia de jure communi quando una res venditur diversis temporibus duobus, et neutri est tradita, si ambo concurrunt in petenda traditione rei, tunc quia ambo habent solum titulum, ille præfertur, cui prius fuit vendita, per ea quæ habentur in l. *in operis,* D. *locati,* sive prima venditio fuisset jurata, sive non; quia cùm dominus habeat facultatem rei tradendæ, præcisè compellitur ad tradendum, secundum opinionem Martini magis communiter approbatam, de qua per Gloss. in §. *pretium, Institut. de empt. et vend.* et in l. 1. D. *de action. empt.* et quòd isto casu primus emptor præferatur secundo, firmat Joan. de Imol. in cap. *cum contingat, de jurejur.* et Jas. in l. *quotiens, C. de rei vendic.* in 14. limit. et secundum hoc est hic textus expressus pro dicta communi opinione Martini, de qua et dixi in l. 7. tit. 5. *Part.* 5.

LEY VIII.

De la falsedat que los homes facen quando miden ó parten la tierra falsamente.

Ley 5. tit. 17. lib. 5. Recop. — Aut. 2. tit. 20. lib. 8. Recop.

Medidores (1) han menester á las vegadas los homes para medir las donaciones que les dan los reyes, ó para partir los términos de los montes et de las heredades que han los unos cerca de los otros para conoscer cada uno su parte, et aun en las compras et en las véndidas que facen los unos con los otros para saber cada uno quanto es lo que compra ó lo que vende: et qualquier que esto ha de facer, si non mide bien et lealmente, dando á sabiendas (2) mas ó menos de su derecho á alguna de las partes, face falsedat (3): et aquel que se sintiere engañado ó perdidoso por tal medida, puede demandar á aquel en quien finca la pro (4) todo quanto levó demas de su derecho por culpa del medidor. Et si el que recibió el daño non pudiere haber la emienda dél porque sea caido en pobreza ó por otra razon, estonce el medidor por cuya culpa avino el yerro es tenudo de pecharlo de lo suyo (5): et aun demas desto puedel poner pena por ende (6) el judgador del lugar segunt su alvedrio qual entendiere que la meresce, catando el yerro que fizo et la cosa en que fue fecho. Otrosi decimos que si dos homes se aviniesen ó se acordasen de poner en fialdat de otro que fuese contador (7) entre ellos de alguna cuenta que hobiesen á facer de so uno, que si el contador ficiese á sabiendas yerro en la cuenta, que faric falsedat. Et si aquel que se fallase perdidoso por tal cuenta, non pudiese recebir emienda del otro de aquello que menoscabara, decimos que el contador es tenudo de gela refacer de lo suyo por la falsedat que fizo: et aun demas desto debel poner pena por ello el judgador segunt su alvedrio.

LEY IX.

Qué pena meresce el que face moneda falsa ó cercena la buena.

Aut. 2. tit. 20. lib. 8. Recop.

Moneda es cosa con que mercan et viven los homes en este mundo; et por ende non ha poderio de la mandar facer ningunt home

LEX VIII.

Committit falsum mensor scienter falsum modium dicens, qui arbitrio judicis punitur; et damnificatus recuperabit damnum à lucrante ex mensuratione, quo non solvendo existente, à mensore recuperabit: idem per omnia de his, qui super computo contendentes computationem alicui commiserunt, et scienter falso computavit. Hoc dicit.

(1) *Medidores.* Et an in mensura agri pars debeat esse præsens, vide per Bartol. in l. *Theopompus*, col. fin. D. *de dote prælegata*, ubi dicit, quòd in commissione debet esse præsens, quia posset apponere contra personam, et debet sibi dari terminus, ut vadat tali die, et tali hora ad agrum; in relatione tamen, quam facit judici, non debet pars esse præsens.

(2) *A sabiendas.* Hæc enim actio dolum vel latam culpam exigit, dict. l. 1. §. *hæc actio, si mensor fals. mod. dixer.* et si mercedem receperit, ut ibi habetur: et nota, quòd mensuratori debet solvi de communi ab utraque parte, vide Bart. in l. *si postulaverit*, D. *de adulter.* et l. 7. tit. 17. 3. *Partit.* et quid si mensor alii delegaverit, qui dolo malo aliquid in ea re fecit? Vide l. 2. D. eod.

(3) *Face falsedat.* Adde l. 1. et per totum, D. *si mensor fals. mod. dixerit.*

(4) *La pro.* Adde l. *si duobus*, §. *Pomponius*, D. *si mensor fals. mod. dixerit.*

(5) *De lo suyo.* Adde dict. §. *Pomponius*, et l. *si mensor*, §. 1. D. eod.

(6) *Pena por ende.* Adde l. 3. D. *de crimin. stellion.* et l. 1. §. *qui in rationibus*, D. *de falsis*, et Joan. de Plat. in l. 1. *C. de metat. et epidemet.* lib. 12. et adverte, quòd isti non dicuntur propriè testes, unde non possunt de falso ut testes falsi puniri, secundum Bald. in cap. *proposuisti, de probat.* et Salicet. in l. *hac edictali*, §. *his illud*, *C. de secundis nuptiis*, cap. penult. et ibi Bald. et Abb. *de probat.* Jaso in l. 1. §. fin. col. 3. D. *de verbor. oblig.*

(7) *Contador.* Adde l. fin. D. *si mens. fals. mod. dixerit*, et Joan. de Plat. in l. 1. *C. de discussor.* lib. 10. et vide in ista materia quæstionem, quam posui in l. 33. tit. 26. *Partit.* 2.

LEX IX.

Si alius à principe, cui soli pertinet monetæ factio, monetam faciat, vel consilium, aut auxilium præstet, flammis exuritur: circumscindens verò aliquam monetam, aut tingens eam, ut bona appareat, aut alquimiam faciens, inducens homines ad credendum, quod de natura esse non potest, Regis arbitrio punitur. Hoc dicit.

si non fuere emperador, ó rey (1) ó aquellos á quien ellos otorgan poder que la fagan por su mandado: et qualquier otro que se trabaja de la facer face muy grant falsedat et muy grant atrevimiento en querer tomar el poderio que los emperadores et los reyes tovieron para sí señaladamente. Et porque de tal falsedat como esta viene muy grant daño á todo el pueblo, mandamos que qualquier home que ficiere falsa moneda (2) de oro, ó de plata ó de otro metal qualquier, que sea quemado (3) por ello de manera que muera. Esa misma pena mandamos que hayan los que á sabiendas dieren consejo ó ayuda á los que falsan la moneda quando la facen, et aquellos que á sabiendas los encubren en su casa ó en su heredamiento. Otrosi decimos que aquellos que cercenaren (4) los dineros que el rey manda correr por su tierra, que deben haber pena por ende, qual entendiere el rey que la merescen. Eso mismo debe seer guardado de los que tinxiesen (5) la moneda que tuviese mucho cobre porque paresciese buena, ó que ficiesen alquimia (6), engañando los homes en facerles creer lo que non puede seer segunt natura.

(1) *Emperador, ó rey.* Adde l. 2. tit. 1. *Partit.* 2. et quæ ibi dixi, et Andr. de Iser. tit. *quæ sint regal.* super parte *monetæ.*

(2) *Falsa moneda.* Et dicitur falsa moneta, quando fit ab eo, qui non habet potestatem, ut hìc colligitur in ista lege, et tradit Joan. de Plat. in l. 1. *C. de murilegul.* lib. 11. Item moneta adulterina dicitur duobus modis, vel ratione materiæ, vel ratione formæ. Ratione materiæ, quando est contaminata, et non est pura, et simplex, ut debet esse, ut si est moneta aurea, et est contaminata argento; vel si est argentea, et est contaminata ære; vel etiam si totaliter est falsa in substantia, sed in colore et apparientia apparet bona, eo quòd est fucata, ut habetur in l. *quicumque nummos,* D. *de falsis.* Ratione formæ, quia falsificata est forma tradita à superiore habente potentiam cudendi et faciendi monetam, de qua forma habes in Pragmaticis, fol. mihi 136. cum sequent. unde licèt sit bona materia, tamen quia infringit formam superioris absque ejus licentia, dicitur moneta adulterina, ut tradit Angel. in l. 1. *C. de fals. monet.* et in omnibus istis casibus dicetur falsa moneta respectu pœnæ falsi monetarii; vide tamen quæ inferiùs dicam, et habentur in ista lege. Qualiter autem puniantur, qui falsam monetam expendunt? Vide per Bart. in l. *lege Cornelia,* D. *de fals.* et Salicetum in dict. l. 2. et vide in vol. *Pragmat.* fol. mihi 141. vers. *otrosi porque es de creer.*

(3) *Quemado.* Concordat cum l. 2. *C. de fals. monet.* ubi Glossa in parte *flammarum,* opponit de l. 1. ejusd. tit. et videtur approbari hìc opinio Azonis ibi posita, ubi Salicetus dicit, quòd secundum illam opinionem multæ civitates fecerunt simile statutum: tertia tamen opinio ibi posita, scilicet, quòd procedat in eis, qui monetam Imperatoris fabricant non habentes potestatem, vel qui imperialem falsam effundunt, ut habetur in dict. l. 2. comiter tenetur, ut attestatur ibi Salicetus, et Bart. tenet in l. *quicumque,* D. *de fals.* Unde de jure communi, qui monetam non imperialem, sed alicujus Regis, vel Civitatis, vel Baronis falsam fabricant, non puniuntur ista pœna, sed pœna capitis, ut in dict. l. 1. et hanc pœnam interpretatur Gloss. in l. fin. *C. de veter. numism. potest.* lib. 11. non capitis naturalis, sed civilis, id est, deportationis; quod Salicetus dicit tenendum corde in dict. l. 2. adde Joann. Andr. et ibi comiter scribentes, in cap. *quanto, de jurejur.* tene ergo mente istam legem Partitarum. Et quid si quis fabricaret falsam monetam non usualem in ea patria, in qua fabricat, an puniatur ista pœna? Vide Alexand. quòd non, consil. 104. incipit, *statutum loquens,* vol. 1. Punitur etiam fabricator falsæ monetæ amissione medietatis bonorum, ut in l. 4. tit. 7. lib. 8. *Ordinam. Regal.* Item adverte, quòd non debent fundi antiquæ monetæ, neque affinari alibi, quàm in domibus publicis monetarum ad hoc assignatis, sub pœna mortis, ut habetur in Pragmaticis, fol. mihi 137.

(4) *Cercenaren.* Ista lex ponit pœnam arbitrio Regis rescindenti seu tondenti monetam bonam, sed l. *quicumque,* D. *de falsis,* aliam ponit, scilicet, quòd liberi homines dentur bestiis, servi ultimo supplicio afficiantur; hodie verò, ut habetur in volum. *pragmat.* fol. mihi 142. qui tale fecerit, puniri debet pœna mortis, et amissionis bonorum.

(5) *Tinxiesen.* Eamdem in hoc pœnam, quam in radente, seu rescindente, ponebat dicta l. *quicumque,* et vide infrà ead. *Partit.* tit. 14. l. 15. Quid autem in liquefaciente bonos nummos jam factos, an puniatur? Bart. in l. *lege Cornelia,* la 1. D. *de falsis,* per textum ibi in verbo *conflaverint,* secundum unum intellectum dicit, quòd sic, quando faciunt dolosè, ut occultent nummos: et idem dicit Joan. de Plat. in l. fin, *C. de veter. numis. potest.* lib. 11. subdens, quòd aurifices bona fide liquefacientes non puniuntur, ut quando faciunt causa deaurandi maspilos, vel faciendi aliquod vas. De jure regni vide quod habetur in l. 2. tit. 8. lib. 5. *Ordinam. Regal.* et in Pragmaticis in capitulis monetariorum vers. 11. fol. mihi 137.

(6) *Alquimia.* Nota contra alquimistas, aliter tamen dicebat Andr. de Isernio tit. *quæ sunt regal.* in parte *monetæ,* col. 1. vide ibi per eum: vide etiam per Oldrald. consil. 74. et Abb. cap. 2. *de sortileg.* et S. Thom. 2. 2. quæst. 67. art. 2. innuit posse fieri aurum verum per alquimiam.

LEY X.

Cómo la casa ó el lugar en que se face moneda falsa, debe seer del rey.

Casa ó lugar do ficiesen moneda falsa, debe seer de la cámara del rey (1), fueras ende si aquel cuya fuese, estudiese tan lueñe della que non pueda saber en ninguna manera que la facen hi, ó si luego que lo sabe lo descubre al rey; pero si la casa fuese de muger vibda (2), maguer morase cerca della, non la debe perder, fueras ende si supiese ciertamente que facien hi la moneda falsa et lo encubriese. Otrosi decimos que si la casa fuese de huérfano menor de catorce años que estudiese en guarda de otrie, que la non debe perder: et aun decimos que maguer se acertase hi él mismo en facer la moneda, que non debe recebir pena en el cuerpo, seyendo él menor de diez años et medio; mas aquel que lo hobiese en guarda debe pechar á la cámara del rey la estimacion de la casa, fueras ende si estudiese tan lueñe della que non pudiese saber en ninguna manera que facien hi moneda.

TITULO VIII.

DE LOS HOMECIELLOS.

Leyes del tit. 23. lib. 8. Recop.

Homeciello (1) es cosa que facen los homes á las vegadas á tuerto et á las veces á derecho. Onde pues que en el título ante deste fablamos de las falsedades, queremos mostrar en este de los homeciellos en que caen los homes matando á otrie torticeramente ó con derecho; et mostraremos qué quiere decir homeciello: et quántas maneras son dél: et quién puede acusar á otri dello, et ante quién et en qué manera: et qué pena meresce quien matare á otro á tuerto.

LEY I.

Qué cosa es homeciello et quántas maneras son dél.

Leyes del tit. 23. lib. 8. Recop.

Homicidium en latin tanto quiere decir en romance como matamiento de home (1); et deste nombre fue tomado homecillo segunt lenguage de España. Et son tres maneras dél: la primera es quando mata un home á otro torticeramente (2); la segunda es quando lo

LEX X.

Confiscatur locus et domus, ubi falsa moneta conficitur, nisi ejus dominus ita erat in remotis, quòd nullo modo poterat scire de hujusmodi commisso, vel si statim ut scivit, Regi detexerit; excusatur tamen vidua ignorans, nec domus sua confiscatur; nec etiam minor decem annis cum dimidio non punitur, licèt confectioni monetæ interfuit; tutor ejus tamen tenetur ad æstimationem domus, nisi erat in loco remoto. Hoc dicit.

(1) *De la cámara del rey.* Adde l. 1. vers. *domus verò, C. de fals. moneta.*

(2) *Vibda.* Non ergo procedet in nupta, secundum Salicet. in dict. l. 1. *C. de fals. moneta.*

TITULUS VIII. DE HOMICIDIIS. IN SUMMA.

(1) *Homeciello.* Istud crimen homicidii incepit à pastoribus, Gloss. in l. *si quis homicidii, C. de accusat.* quam allegat Bald. in §. *injuria,* colum. fin. *de pace juramento firmand.*

LEX I.

Homicidium est hominis excidium, sive occisio; et est triplex, scilicet, injustum, justum, et casuale. Hoc dicit.

(1) *De home.* Quid si quis occidat hominem monstruosum, an dicatur homicidium? Baldus, quòd sic, in l. *quod dicitur,* per illum textum, D. *de liber. et posthum.* quod ibi limitant Ang. et Joan. de Imol. quando habet plura vel pauciora membra, quàm debeat; secùs si habeat caput animalis, quia tunc non est homo, l. *non sunt liberi,* D. *de statu homin.* Angelus etiam Aret. in tract. *malefic.* in parte *et ex intervallo, dictus Titius ex dictis vulneribus mortuus fuit,* col. 2. ubi, et vide, quid si faciat mulierem abortire.

(2) *Torticeramente.* Quid si privatus occidit illum, quem ducebant ad furcas, an puniatur capitaliter? Baldus, quòd sic, in l. *addictos, C. de episcop. audient.* Quid autem si pueri inter se projicientes lapides colluctando, una pars contra aliam ex consuetudine, occidatur aliquis? Vide Petr. de Anchar. consil. 272. incipit, *jure stricto et consuetudine,* et per Hippolyt. à Marsiliis in l. 1. in princ. num. 101. cum seq. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* Quid si metu tyranni occidat aliquem, ne ipse occidatur? Vide Gloss. in l. *si familia communis,* D. *si famil. furt. fecis. dicat.* et Salicetum in l. 1. *C. unde vi,*

face con derecho tornando sobre sí; la tercera quando acaesce por ocasion: et de cada una de estas maneras sobredichas diremos en las leyes deste título.

LEY II.

Cómo aquel que mata à otro debe haber pena de homicida, salvo si lo ficiere tornando sobre sí.

Ley 2. tit. 23. lib. 8. Recop.

Matando algunt home ó muger á otri á sabiendas debe haber pena de homicida, quier sea libre ó siervo (1) el que fuese muerto, fueras ende si lo matase en defendiéndose (2), viniendo el otro contra él trayendo en la mano cuchiello sacado (3), ó espada, ó piedra, ó palo ó otra arma qualquier con que lo pudiese matar (4); ca estonce si aquel á quien

ubi Bald. col. 7. in repetitione post Cynum, et dictam Glossam, dicit, quòd excusetur propter talem metum; approbat etiam Flor. in l. *liber homo*, la 2. et in l. *si quis fumo*, §. *quod dicitur*, D. *ad leg. Aquil.* argumento illius textus, et adde Angelum post Glossam ibi, in l. 2. *C. ad leg. Cornel. de sicar.* Bald. in cap. 1. §. *injuria*, circa fin. *de pac. juram. firm.* Barb. in cap. 1. col. 6. *de offic. deleg.* quòd licèt procedat in foro contentioso, tenetur in foro conscientiæ, quia pro nullo metu debet quis peccare, ut in cap. *sacris, de sepult.* ubi vide Abb. facit cap. *super eo, de usur.* cap. *eos, de consecr.* dist. 4. et vide per Doctor. de Palac. Rub. in cap. *significavit, de pœnit. et remission.* et adde ea, quæ dico in l. 8. infrà, eod.

LEX II.

Occidens debet pœna homicidæ puniri, nisi occidat in sui defensionem contra se venientem ense evaginato, aut baculo, vel lapide, seu aliis armis, cum quibus posset occidere, invadentem: nec debet expectare quòd alius prius eum percutiat, naturale enim est propriam salutem defendere. Hoc dicit.

(1) *Siervo.* Adde l. 1. in princ. cum Glossa ibi, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et quòd sit majus peccatum interficere christianum bonum, vel paganum, vide Gloss. in cap. 1. 24. quæst. 3. et cap. *rebaptizare, de consecr.* dist. 4. ubi Archid. vult majus esse peccatum occidere christianum, licèt eo respectu, quòd majus damnum est in occisione pagani propter periculum corporis et animæ, major pœnitentia debet imponi, quando speraretur de ejus conversione; vide ibi per eum.

(2) *Defendiéndose.* Adde l. 3. tit. 16. 2. *Partit.* et quæ ibi dixi, et plenè per Doctores in l. *ut vim*, D. *de justit. et jure*, et per Bald. in l. 1. *C. unde vi*, in 1. lectur. et in repetitione, ubi col. 7. quærit, quid si offendens jam fugiebat, post quem currens offensus vulneravit, vel occidit offendentem; et concludit, quòd mitius puniatur, tanquam culpabilis; et non tanquam dolosus, vide quæ tradit S. Thom. 2. 2. quæst. 67. art. 17. cui adde Alexand. consil. 76. *visa inquisitione*, vol. 1. quærit etiam ibi, col. penult. an sicut licet offendere assalientem, ita liceat offendere mandantem, et ei consulentem? Et concludit, quòd non, quia eorum offensio non inducit defensionem offendentis; si autem induceret, tunc esset licitum.

(3) *Cuchiello sacado.* Adde l. 5. et ibi Gloss. et Bart. D. *ad leg. Aquil.* et Angelus Aretin. in tract. *malefic.* in parte *et dictus Titius se defendendo*, col. 2.

(4) *Con que lo pudiese matar.* Quid si robustus homo contra debilem utitur pugno, nunquid debilis poterit uti gladio? Glossa dicit, quòd sic, in dict. l. 1. *C. unde vi*, et idem tenet ibi Baldus in utraque lectura. Quid autem si quidam fecit insultum contra me sine ullo armorum genere, volens mihi dare unam maxillatam manu vacua, ego ne hoc accideret, et ne me percuteret, percutio eum cum gladio, an puniar? Bald. in dict. l. 1. in repetitione, col. 4. distinguit, quòd, aut constat quòd poteram aliter me defendere, et punior, quia non servavi modum defensionis, sed vindictam assumpsi: aut constat, quòd non poteram aliter evadere, quin cum vituperio percuterer, et tunc licitè feci, nam si hoc licet propter res defendendas, ut in dict. l. 1. multo magis propter corpus nostrum, quod dignius est, l. *in servorum*, §. fin. D. *de pœnis:* aut dubitatur, et tunc præsumitur, quòd alia via potuit fieri defensio inter pares: si tamen insultans esset robustissimus, et alter senex, tunc præsumitur propter inæqualitatem virium, quòd aliter non potuerit se defendere, quod et voluit Glossa ibi; unde multæ circumstantiæ sunt ponderandæ; et cum istis dictis Baldi transit Aretinus in dict. *tractat. maleficior.* in parte *et dictus Titius se defendendo*, col. 3. et adde quod dicit Bart. in l. *furem*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et Alexand. consil. 76. *visa inquisitione*, 1. vol. sufficit ergo, quòd quis sit in periculo alicujus offensæ perso-

cometen asi, mata al otro quel quiere desta guisa cometer, non cae en pena ninguna (5) por ende; ca natural cosa es (6) et muy guisada que todo home haya poder de amparar su persona de muerte, queriendo alguno matar á él, et non ha de esperar (7) que el otro le fiera primeramente, porque podrie acaescer que por el primero golpe quel diese, podrie morir el que fuese cometido, et despues non se podrie amparar.

LEY III.

Por qué razones non meresce pena aquel que mata á otro.

Ley 4. tit. 23. lib. 8. Recop.

Fallando un home á otro que trababa de su fija, ó de su hermana ó de su muger con quien estudiese casado segunt manda santa eglesia, por yacer con alguna dellas por fuerza (1), si lo matase estonce quandol fallase quel facia tal deshonra como esta, non cae en pena ninguna por ende. Otro tal decimos que serie si algunt home fallase algunt ladron de noche (2) en su casa, et lo quisiese

nalis, ut tradit latè Alexand. in dict. consil. et declarat Bart. in dict. l. 1. *C. unde vi.*

(5) *En pena ninguna.* Concordat cum l. *is qui aggressorem, C. ad leg. Cornel. de sicar.* Quid autem si ego aggressus ab inimico volente me occidere, non valens aliter mortem vitare, apprehendam Titium, quo ut clypeo usus sum, et ille sic occisus est à meo inimico, an ego tenear? Videtur, quòd non, argum. l. *si quis fumo,* D. *ad leg. Aquil.* et l. *scientiam, qui cum aliter,* eod. tit. et l. 3. §. 7. vers. *quemadmodum,* D. *de incend. ruin. nauf.* ubi non imputatur vicino, si proximi domum destruit timore, ne ignis perveniat ad suam domum, et facit l. *quemadmodum*, §. *item Labeo,* D. *ad leg. Aquil.* et l. *qui servandarum,* D. *de præscript. verb.* in contrarium tamen facit dictus §. *qui cum aliter,* quia illum solum, qui vim infert, ferire conceditur, non alium innocentem, et ferire intelligitur, qui tenuit hominem, quem alius interemit, l. *qua actione*, §. *proinde,* D. *ad leg. Aquil.* et eod. tit. l. *item Mela*, §. *si alius;* punietur ergo talis utens tali clypeo, non pœna ordinaria, sed arbitraria, secundum Doctorem de Palac. Rub. in cap. *significavit, de pœnitent. et remission.* nisi fortè, secundum eum, esset servus illius, qui tali clypeo utitur, per ea quæ habentur in l. 1. §. *hoc autem*, et ibi Gloss. D. *ad Sylan.* super quo tamen de servo relinquit cogitandum, cui tu in quæstione adde, quæ tradit B. Ambrosius, 3. lib. *de Officiis*, cap. 4. ubi dicit, quòd non videtur quòd vir christianus, et justus et sapiens aliena morte debeat sibi vitam quærere; vide ibi per eum in quæstione quam in simili ponit.

(6) *Natural cosa es.* Adde l. *ut vim*, D. *de just. et jure*, et cap. *jus naturale*, 1. dist.

(7) *Non ha de esperar.* Ortum habet à dictis Azon. in l. 1. *C. unde vi,* in summa, col. 1. et ibi etiam Gloss. et Doctores: Baldus etiam in l. 1. *C. quando liceat unicuique sine judice se vindicar.* vide etiam Aret. in dict. tract. et parte, col. 3. et 4. et nota quòd articulus debet concludere, quòd percussio fuit facta durante rixa; vide Bald. in dict. l. 1. col. 9. in 2. lectura, *C. unde vi.*

LEX III.

Occidens per vim apprehendentem uxorem, filiam vel sororem causa stuprandi, in illo instanti, non punitur. Idem si furem nocturnum in domo repertum, vel cum furto fugientem, cùm non potest capere, occidat, si cum armis se defendat; diurnum autem, quem sine periculo capere potest, non debet occidere. Item non tenetur, si militem ab acie fugientem domino derelicto, cùm non potuit capere, occidat. Idem etiam de occidente suarum domorum, prædiorum, messium, vel arborum combustorem nocturnum, in ipso actu, seu diurnum defendendo res suas, quas ei auferebat violenter raptor: et idem si publicum latronem, seu prædonem occidat. Hoc dicit.

(1) *Con alguna dellas por fuerza.* Concordat cum l. 1. §. *item Divus,* D. *ad leg. Cornel. de sicar.* quæ lex latiùs circa personas loquitur, quàm ista, cùm dicit, *stuprum per vim suis inferentem:* et adde l. 4. tit. 13. lib. 8. *Ordin. Regal.* et nota, cùm dicit, *por fuerza,* nam si stupraret sine violentia, non liceret patri, vel fratri illum occidere, secundum Angelum Aret. in suo tract. *malefic.* in parte *che ay adulterato;* Hippolytus etiam à Marsiliis in dict. §. *item Divus.* Quando verò stuprum est violentum, qui potest dici raptus, patri, fratribus et affinibus competit vindicta; adeo quòd etiam tutor possit occidere per vim stuprantem pupillam, l. 1. *C. de rapt. virg.* An autem incurrat sententiam excommunicationis ex canone *si quis suadente,* quòd Clericum stuprantem percutiat, ita ut compellatur accedere ad Sedem Apostolicam pro absolutione? Vide in cap. *si verò*, el 1. *de sent. excom.*

(2) *Ladron de noche.* Concordat cum l. *furem,* D. *ad leg. Cornel. de sicar.* l. *itaque*, §. 1. D. *ad leg. Aquil.* et cap. *si perfodiens, de homicidio*, et l. *si ut allegas, C. ad leg. Cornel. de sicar.* Nota

prender (3) para darlo à la justicia del lugar, si el ladron se amparase (4) con armas (5); ca estonce si lo matare, non cae por ende en pena: et si lo fallase hi de dia (6) et lo pudiese

tamen, quòd si fur nocturnus cognosceretur, veluti si Luna luceret, tunc non posset occidi, cùm possit subveniri ipsi domino per viam juris, agendo contra eum juridicè, secundum Bart. et Angelum in dict. l. *furem*, quod intelligit et limitat ibi Hippolytus à Marsiliis, quando dominus haberet testes, qui secum cognoscerent furem; secùs tamen, quando non adessent tales testes, cùm tunc via juris non possit domino succurri, cùm non habeat testes ad convincendum furem, si negaret: ego etiam insuper limitarem et intelligerem, quando non timeretur verisimiliter de fuga furis, nam si verisimiliter timeatur, nihil prodesset cognoscere, neque habere testes, et hoc ex mente istius legis, et dictæ l. *furem*, et de mente Doctorum ibi; et idem si timeretur de adsportatione rei furatæ, si fur etiam cognitus non esset solvendo: et ista comprobantur ex dictis Alberici in dict. l. *furem*.

(3) *Lo quisiese prender*. Si ergo latro vel fur potest comprehendi, non potest impunè occidi, et lex ista debet limitari cùm aliis suprà allegatis, ut tunc scilicet nocturnus latro posset occidi, quando non potest comprehendi sine occisione, secundum Abb. in cap. 2. *de homicidio*, in 2. notab. ubi etiam per litteram illius textus vult, quòd, et si cessante comprehensione per judicem possunt bona rehaberi, quòd tunc non posset occidi etiam de jure civili; quod benè nota ad ea, quæ dixi suprà in gloss. proxim. Adde etiam ad prædicta Angelum in l. 1. *C. quando licèat unicuique sine judic. se vindic.* in princ. et Azon. *C. de leg. Aquil.* in summa, col. 2. ibi: *si tamen cùm potui apprehendere, malui occidere, teneor*, ut D. *ad leg. Aquil.* l. 4. §. 1. et l. 5. et l. *si ex plagiis*, §. *tabernarius*, et adde l. 4. tit. 13. lib. 8. *Ordinam. Regal.* et adde §. *injuria, Institut. de leg. Aquil.*

(4) *Se amparase*. Si ergo fur nocturnus non se defendat telo, non potest occidi, utlùc, et in cap. 2. *de homicidio*; reprobatur ergo opinio Glossæ in dict. l. *furem*, distinguentis in hoc furem nocturnum à diurno, et Glossæ in dict. l. *itaque*. Item de jure communi loquendo Jacob. de Arena, Petrus, et Cynus in l. *si ut allegas, C. ad leg. Cornel. de sicar.* et Bart. in dict. l. *furem*, D. eod. reprobant distinctionem furis nocturni et diurni, dicentes, quòd ex identitate rationis et æquitatis debemus dicere, quòd si cognitio, et potentia recuperandi postea est contra furem nocturnum, tunc non liceat eum occidere, nisi telo se defendat, sicut neque in diurno liceret: et idem si diurnus esset ignotus, tunc liceret occidere propter solum periculum rerum. Ricar. tamen de Salic. quem refert, et videtur sequi Salicetus in dict. l. *si ut allegas*, dicit, dictum istorum deviare à textu originali, cui non potest responderi in dict. l. *itaque*, attenta adversativa ibi posita. Tene ergo mente istam legem Partitarum, per quam videtur idem esse dicendum de fure nocturno, quod diurno; vel dic, quòd hæc lex declaret in hoc dispositionem juris communis, et quòd sit aliqua differentia inter furem nocturnum, et diurnum, videlicet, quòd fur nocturnus, si telo se defendat, possit occidi, quia nisi hoc fieret, verisimile est, quòd tempore noctis non haberentur, qui illum capere possent sine occisione, et sic prius fugeret cum furto; ideo nil mirum, si hoc permittatur propter evitandum periculum rerum: in diurno verò, quòd non sufficiat, quòd telo se defendat, ut possit occidi, si per acclamationem posset succurri damno rerum, et est verisimile, quòd de die multi accurrent, ita quòd possit fur capi sine aliquo periculo; et quando non accurrerent, et sine periculo rerum non posset transiri, tunc permittatur occidere furem diurnum, telo se defendentem, ne capiatur: et huic intellectui applaudit dicta l. *itaque*, §. *lex duodecim tabularum*, et etiam ista lex Partitarum, cùm inferius dicit: *lo pudiese prender sin peligro*. Et videbis omnino in ista materia Joan. Fab. in §. *injuria, Institut. de leg. Aquil.* ubi et notabiliter tradit, quòd si nulli sunt testes, quibus probetur, quòd aliter non potuit consuli periculo rerum, nisi percutiendo vel occidendo latronem, tamen ego dico, quòd inveni eum sic furantem, et occidi, et dicit in hoc recurrendum ad conjecturas, cujus vitæ erant ante illum qui occidit, et qui occisus est, et in dubio dicit, quòd absolveret vivum, dum tamen acclamaverit, ut in dict. l. *itaque*, §. 1. et ad hoc valet clamor, ut testes superveniant, qui licèt non poterunt aliquando testificari, quia clamando occiditur, et ita testes tardè venient, testificabuntur de loco et hora, ubi repertus fuerit, ex quo præsumitur contra mortuum: et vide ibi notabiliter per eum de aliis juxta istam materiam. Adverte tamen, quòd pro exportatione parvæ seu vilis rei non posset occidi fur nocturnus, neque diurnus, ut est casus notabilis in l. *si ex plagiis*, §. *tabernarius*, D. *ad leg. Aquiliam*, quem ad hoc allegat Angelus Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *et vestem celestrem abstulit*, col. 2. et Alexand. *in additionibus ad Bartol.* in dict. l. *furem*, ubi dicit: *tunc dicerem vilem, si est à duobus aureis infra*. Angelus etiam in l. 1. *C. unde vi*, dicit, tunc pro furto licere insævire, quando esset furtum magnæ rei, non autem si parvæ, et quòd relinquatur arbitrio judicis, quæ res sit parva, vel magna inspecta qualitate facti, et conditione personæ: et ibi ponit exemplum in furto codicis facto doctori, qui continuè insudavit in studio super codice, vel si furetur idiotæ; vide ibi per eum.

(5) *Con armas*. Nota hoc verbum contra id, quod dicebat Glossa in dicta l. *itaque*, et l. *furem*, superiùs allegatis.

(6) *De dia*. Vide quæ dixi suprà in gloss. 4.

prender sin peligro, nol debe matar de ninguna manera. Otrosi decimos que qualquier caballero que desamparase (7) á su señor en lid, ó en campo ó en hueste, et se fuese á los enemigos (8), si algunt home lo quisiese prender en la carrera para levarlo á su señor ó á la corte del rey, si el caballero se amparase et non se dexase prender, et lo matase, non cae por ende en pena el que por tal razon lo mató. Otro tal decimos que serie si algunt home matase á otro quel quemase ó destruyese de otra guisa de noche (9) sus casas, ó sus campos, ó sus mieses ó sus árboles, ó de dia amparando sus cosas (10) quel tomaban por fuerza, ó si matase al que fue ladron conoscido (11), ó al robador que toviese los caminos (12) públicamente (13); ca el que matase á qualquier destos non caerie en pena ninguna. Otrosi decimos que si algunt home que fuese loco, ó desmemoriado (14) ó mozo que non fuese de edat de diez años et medio (15) matase á otro, que non cae por ende en pena ninguna, porque non sabe nin entiende el yerro que face.

LEY IV.

Cómo aquel que mata á otro por ocasion non meresce haber pena por ende.

Leyes 4. y 13. tit. 23. lib. 8. Recop.

Desaventura muy grande contesce á las vegadas á homes hi ha que matan á otros por ocasion non lo queriendo facer: et esto podrie acaescer como si algunt home corriese

(7) *Desamparase.* Concordat cum l. 2. *C. quando liceat unicuique sine jud. se vindicar.*

(8) *Et se fuése á los enemigos.* Concordat cum l. 3. §. *transfugas,* D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et l. 3. §. *is qui,* D. *de re milit.* et declarantur hìc illæ ll. Quid autem si transfuga sit deprehensus in via, an puniatur, ac si perfectum esset flagitium? Vide per Gloss. et Albericum in dict. §. *transfugas,* et per Baldum in l. *si quis non dicam rapere,* in fin. col. 2. et princip. 3. *C. de Episcop. et Cleric,* ubi de intellectu dicti §. *transfugas.*

(9) *De noche.* Colligitur hìc differentia inter nocturnum depopulatorem agrorum, et furem nocturnum; nam fur nocturnus ita demum potest occidi, si armis se defendat, ut non possit comprehendi: nocturnus verò depopulator agrorum indistinctè potest occidi, et si comprehendi possit sine occisione: idem probatur in l. 1. *C. quando liceat unicuique sine judic. se vindicar.* secundum ultimam expositionem Glossæ, quam ibi approbat Salicetus, et approbatur hìc. Angelus tamen ibi tenet primam expositionem Glossæ secundum quam nulla in hoc inter istos esset differentia, et intellige prout Salicetus ibi vult, quòd liceat occidere, dum tamen in ipso actu aggressionis fiat. Fortè tamen posset dici, quòd ista lex intelligatur, quando aliter non potuit capi, et duci ad judicem, ut tunc licitè occidatur nocturnus depopulator agrorum, et sic, quòd idem sit in isto, quod in fure nocturno domi reperto; et pro hoc facit verbum hìc positum, *otro tal decimos,* junctis versiculis præcedentibus; et videtur hoc verius et æquius, et quòd in practica reciperetur; et non obstabit, imò juvabit dicta secunda expositio Glossæ in dict. l. 1. quia non solùm datur defensio, verùm et privilegium, ut nocturnus depopulator capiatur, et si resistat, licitè occidatur, et facit §. *injuria, Institut. de leg. Aquil.*

(10) *Amparando sus cosas.* Concordat cum l. 1. *C. unde vi,* ubi vide plenè per Glossam, et Baldum et alios Doctores.

(11) *Ladron conoscido.* Concordat cum l. 2. *C. quando liceat unicuique sine judic. se vindicar.* et intellige, prout ibi percipitur, quando non se permittat capi, sed resistat: et quis dicatur latro famosus, vide per Bart. in l. *capitalium,* §. *famosos,* D. *de pœnis,* et idem est dicere publicus latro, quod famosus, secundum Andr. de Isern. in §. *publici latrones, de pace tenend.* et vide l. 18. tit. 14. infrà ead. *Partit.*

(12) *Robador que toviese los caminos.* In dict. l. 1. unde ista sumpta est, dicit: *itinera frequentata obsederit,* ex quo Angelus ibi dicit, quòd ille appellatur robator stratæ, qui derobat in strata frequentata, qui tanquam grassator debet furca suspendi, l. *capitalium,* §. *grassatores,* D. *de pœnis:* qui autem aggreditur, et robat in strata non consueta, sed in alia via, non punitur tanquam stratæ robator.

(13) *Públicamente.* Id est, consueverunt aggredi, vel frequenter, ut exponit Glossa in dict. l. *capitalium,* §. *famosos.*

(14) *Loco, ó desmemoriado.* Concordat cum l. *infans, C. ad leg. Cornel. de sicar.* et Clement. 1. *de homicidio,* et vide in cap. *aliquos,* 15. quæst. 1. Et quid in furioso per dilucida intervalla? Vide per Angelum Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *scienter dolosè,* col. 3. et vide, quæ dixi in l. 9. tit. 1. ista *Partit.*

(15) *De diez años et medio.* Vide in dict. l. *infans,* et vide dict. l. 9. tit. 5. suprà, ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

LEX IV.

Casualiter sine animo occidendi occidens non tenetur; debet tamen jurare, non voluntate, sed casu occidisse, et probare, quòd inter occisum et eum non erant inimicitiæ, cum hominibus probis;

caballo en lugar que fuese costumbrado (1) para correrlos, et atravesase por aquella calle ó carrera algunt home, et topase el caballo con él et lo matase: ó si cortase algunt home árbol ó labrase en alguna casa, diciendo á los que pasasen (2) por aquel lugar que se guardasen de manera que lo pudiesen oir, et cayese el árbol, ó alguna teja, ó piedra, ó madera ó otra cosa qualquier por ocasion, et matase algunt home; ca en qualquier destas maneras sobredichas ó en otra semejante dellas que matase un home á otro por ocasion, non lo queriendo facer, non cae por ende en pena ninguna. Pero el que matase á otro en alguna destas maneras sobredichas, debe jurar (3) que la muerte acaesció por ocasion et por desaventura, et que non avino por su grado. Et aun demas desto debe probar (4) con homes buenos que non habie enemistat contra aquel que asi mató por ocasion: et si por aventura non lo pudiese probar ó non quisiese jurar, asi como es sobredicho, sospecha podria seer contra él, que lo ficiera maliciosamente: et por ende el judgador del lugar le debe dar pena segunt su alvedrio (5) qual entendiere que meresce.

LEY V.

Cómo el que mata á otro por ocasion que nasce por culpa dél mismo, meresce por ende pena.

Leyes 4. y 13. tit. 23. lib. 8. Recop.

Ocasiones acaescen á las vegadas de que nascen muertes de homes, de que son en culpa et merescen pena por ende aquellos por quien avienen, porque non pusieron hi tan grant guarda (1) como debieran, ó ficieron cosas enante por que avino la ocasion: et esto serie como si algunt home cortase árbol (2) ó labrase en algunt lugar casa ó torre que estudiese sobre la carrera ó sobre la cal pública por do usasen los homes á pasar, et non apercibiese (3) á los que pasasen por hi en tiempo nin en manera que se pudiesen guardar, et cayese el árbol ó alguna cosa de aquella labor que ficiese, et matase algunt home; ó si alguno corriese caballo en lugar que non fuese costumbrado para correrlo, et non apercibiendo los homes que se guardasen, topase con algunt home et lo matase; ó si firiese ó empellase á alguno (4) como en manera de juego (5), et acaesciese

et si jurare nolit, est contra eum præsumptio, et arbitrariè punietur. Hoc dicit.

(1) *Costumbrado.* Adde l. *item si obstetrix*, §. fin. D. *ad leg. Aquil.* et §. *injuria, Institut.* eod. et l. *item Mela*, in princ. et l. *si ex plagiis*, §. fin. D. eod. et l. 6. tit. 15. infrà ead. *Partit.*

(2) *Diciendo á los que pasasen.* Adde l. *si putator*, D. *ad leg. Aquil.* et *Institut.* eod. §. *item si putator*, et l. 4. tit. 8. *Partit.* 5. cum sequent. et l. 6. tit. 15. infrà, ead. *Partit.* et cap. *dilectus filius*, et cap. *ex litteris*, el 2. et cap. *significasti*, el 1. et cap. *Joannes*, et cap. fin. *de homicid.*

(3) *Debe jurar.* Nota hoc, et adde Glos. et Doctor. in cap. *significasti*, el 1. *de homicid.*

(3) *Debe jurar.* Nota hoc, et adde Glos. et Doctor. in cap. *significasti*, el 1. *de homicid.*

(4) *Debe probar.* Nota hoc ad ea, quæ habentur in dict. cap. *significasti*, ubi Doctores dicunt, quòd si is, qui fecit homicidium casuale, infamia non laboret, credatur sibi suo juramento, etsi non det compurgatores, et adde l. 4. tit. 13. lib. 8. *Ordin. Regal.*

(5) *Su alvedrio.* Et cùm procedat ex præsumptione, temperare debet sententiam, juxta dictum Innoc. in cap. *quia verisimile, de præsumpt.* Bald. in l. fin. ad fin. C. *de probat.*

LEX V.

Si culpa præcessit casum homicidii, ut quia domum tegulans prope viam publicam, aut ramum arboris scindens, non clamat, ut transeuntes caveant; vel in loco inconsueto, aut in calle cum equo currens non faciat homines vociferando cavere; aut ludens alium impellit; vel si consuetus dormiendo surgere cum armis ad percutiendum, de tali consuetudine alios non præmoneat, vel inebriatus quem occidit, ad quinquennium ob culpam in insulam relegatur. Hoc dicit.

(1) *Tan grant guarda.* Concordat cum l. 4. §. 1. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et vide ibi concordantias in glossa.

(2) *Cortase árbol.* Adde l. *in leg. Cornel.* D. eod.

(3) *Non apercibiese.* Adde Bald. per textum ibi in l. *si putator*, D. *ad leg. Aquil.* ubi notat illum textum contra currentes cum equis, nam debent dicere et clamare, secundum eum, *guarda, guarda;* et debet fieri clamatio tempore congruo, sera enim monitio non prodesset, ut in dict. l. *si putator*, et vide in cap. fin. *de homicid.* et in cap. *ex litteris*, el 2. eod. tit. per Joann. de Anan. referentem dicta Domin. in cap. *si duo*, 50. dist. et vide infrà tit. 15. l. 6.

(4) *Empellase á alguno.* Adde l. *in lege Cornelia*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.*

(5) *Como en manera de juego.* Si tamen esset in vero ludo, et de natura ludi, tunc non teneretur, ut in l. *si ex plagiis*, §. fin. D. *ad leg. Aquil.*

que de aquella ferida ó empujada moriese; ó si algunt home que hobiese costumbrado de levantarse en dormiendo et de tomar cuchiello ó armas para ferir, et sabiendo su costumbre mala non apercibiese della (6) á aquellos con quien dormiese en un lugar que se guardasen, et matase alguno dellos; ó si alguno se embriagase (7) de manera que por la beudez matase á otro: ca por tales ocasiones como estas ó por otras semejantes dellas que aviniesen por culpa de aquellos que las ficiesen, deben seer desterrados por ellas los que las ficieren en alguna isla por cinco años (8), porque fueron en culpa, non poniendo ante que acaesciese aquella guarda que pudieran poner.

LEY VI.

Cómo los físicos et los cirurgianos que se meten por sabidores et non lo son, merescen haber pena si muere alguno por culpa dellos.

Ley 7. tit. 16. lib. 3. Recop.

Métense algunos homes por mas sabidores que non son en física et en cirurgia: et acaesce á las vegadas que porque non son tan sabidores (1) como facen muestra, mueren algunos homes enfermos ó llagados por culpa dellos. Et por ende decimos que si algunt físico (2) diese tan fuerte melecina ó la que non debia á algunt home ó á alguna

et ibi Glossa, et Baldus qui dicit hoc mente tenendum, nam in ludo licet alium viribus superare, juxta notata in l. *in executione*, §. fin. D. *de verbor. oblig.* et dicit se vidisse istam quæstionem de facto in duobus præliantibus, ubi unus fregit alteri crus.

(6) *Non apercibiese della.* Ortum habet à dictis Guilliel. de Cug. et Ray. in l. *Divus*, D. *de offic. Præs.* et Bart. in l. penult. D. *ad leg. Pompejam de parric.* et à glossa in l. *servus servum*, §. *si fornicarius*, in parte *vel ignem*, D. *ad leg. Aquil.* et per Petrum Anchar. in Clement. 1. *de homicid.* et Flori in l. *si servus servum*, §. *si fornicarius*, D. *ad leg. Aquil.* Item debet iste talis, etiam si solus dormiat, facere cameram serari, ita quòd non posset aperire; et facit dicta l. *si putator*, D. *ad leg. Aquil.* et l. *in lege*, D. *de sicar.* et tradit etiam Alexand. in l. 1. §. *adipiscimur*, D. *de acquir. posses.* in princ. An autem excusetur, si quis occidat dormientem, qui offendebat eum, vide per Bald. in repetitione l. 1. col. 10. *C. unde vi*, qui videtur velle, quòd naturali jure inspecto, potest licitè ille dormiens offendi: vide etiam per Bartol. in l. *ut vim*, D. *de justitia et jur.* per Alexan. in dict. §. *adipiscimur.*

(7) *Embriagase.* Habes hìc ebrium mitiùs puniri propter ebrietatem; et adde l. *respiciendum*, §. *delinquunt*, D. *de pœnis*; et S. Thom. 2. 2. quæst. 150. artic. ultim. ubi et tradit quemdam Pythagoricum legem statuisse, quòd ebrii, si percuterent, plus punirentur, quàm sobrii; allegat Philosophum 2. *Politicor.* et dicit Baldus in l. 1. in repetitione, col. penult. *C. unde vi*, quòd tunc est levianda pœna ratione ebrietatis, quando sit tanta, quòd induxerit mentis exilium: et vide in ista materia de ebrio delinquente, per Angelum in l. *si non convicii*, *C. de injur.* Abb. in cap. *sicut*, *de testib.* et per Bart. in dict. §. *delinquunt*, Angelus Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *scienter et dolose*; et vide in cap. *sane*, cum seq. 15. quæst. 1. et per Bald. in l. *data opera*, 13. col. *C. qui accus. non poss.* et in dicto tract. *malefic.* per Aretinum in parte *incendiario*, col. 2. et ibi quòd est lata culpa per ebrietatem delinquere.

(8) *Por cinco años.* Adde dict. l. 4. §. 1. D. eod.

LEX VI.

Si medici aut chirurgi imperitia moritur infirmus, relegatur imperitè agens ad quinquennium in insulam propter culpam; et si mortuus erat servus, solvet domino æstimationem: idem de dante alicui mulieri ad concipiendum medicinam, qua mortua est: si verò dolosè fecerit, ut moreretur, pœnam homicidæ patietur. Item apothecarius sine jussu medici dans scamoneam, vel aliam potionem, ex qua mors alicui sequatur, pœna homicidæ tenetur. Hoc dicit.

(1) *Tan sabidores.* Et qualis eruditionis debeat esse medicus, tradit Hippocrates in *prologo Prognosticor.* dicens, quòd verè eruditus ita prudentum regulis est instructus, quòd in singulis ægritudinibus præterita, præsentia, et futura cognoscit, refert Joan. And. post Tancre. Innoc. et Hostiens. in cap. *ad aures, de ætate et qualit.*

(2) *Físico.* Nota istam legem statuentem, qua pœna puniatur medicus, cujus imperitia mortuus est infirmus: de jure communi Jacob. de Arena, et Martin. Silla. prout refert Albericus in l. *illicitas*, §. *sicuti*, D. *de offic. Præsid.* dicunt quòd debet puniri extra ordinem, argumento l. *perspiciendum*, §. *delinquitur*, D. *de pœnis*, quod et approbare videtur in l. 9. tit. 15. ead. *Partit.* sed si dolo faceret, tunc teneretur lege Cornelia *de sicar.* sufficit tamen quòd medicus judicet secundum regulas artis, licèt postea sequatur contrarius eventus, secundum Bald. in dict. §. *sicuti*, et vide per Innoc. et Doctor. in cap. *tua nos, de homicid.* et si dent medicinas contrarias infirmitati, puniri debent ut homicidæ, secundum Alexand. in cap. *udsit*, 50. dist. per textum in l. *Medicus*, D. *de variis et extraordin. cognit.* adde l. 2. D. *ad leg. Pompejam de parricid.*

muger que toviese en guarda por que muriese el enfermo; ó si algunt cirurgiano (3) fendiese algunt llagado, ol aserrase en la cabeza ol quemase nervios ó huesos de manera que muriese por ende; ó si algunt home ó muger diese yerbas ó melecina á otra muger porque se empreñase (4) et muriese por ello; que cada uno de los que tal yerro ficiesen, debe seer desterrado en alguna isla por cinco años (5), porque fue en muy grant culpa, trabajándose de lo que non sabia tan ciertamente como era menester et de como facia muestra: et demas debel seer defendido (6) que non se trabaje deste menester: et si por aventura el que muriese por culpa del físico ó del cirurgiano fuese siervo (7), débelo pechar á su señor segunt alvedrio de homes buenos. Pero si alguno de los físicos ó de los cirurgianos á sabiendas (8) maliciosamente ficiese alguno de los yerros sobredichos, debe morir por ende. Otrosi decimos que los buticarios (9) que dan á los homes á comer ó á beber escamonia ó otra melecina fuerte sin mandamiento de los físicos, si alguno bebiéndola muriese por ello, debe haber el que la diese pena de homecida en la manera que dixiemos de los físicos et de los cirurgianos.

LEY VII.

Cómo el físico ó el especiero que muestra ó vende yerbas á sabiendas para matar home, debe haber pena de homecida.

Físico, ó especiero ó otro home qualquier que vendiere (1) á sabiendas (2) yerbas ó ponzones á algunt home que las comprase con entencion de matar á otri, ó gelas mostrase á conoscer, ó á destemprar ó dar por que mate á otri con ellas, tambien el comprador como el vendedor, et el que las mostró cómo las diese, deben haber pena de homecida por ende, maguer el que las compró non pudo cumplir (3) lo que cuidaba, porque se le non aguisó. Et si por aventura matare con ellas, estonce el matador debe morir des-

(3) *Cirurgiano.* Adde l. *qua actione*, §. *Proculus* cum l. sequenti D. *ad leg. Aquil.* et vide notabiliter in ista materia per Innoc. et Doctor. in cap. *tua nos*, in princip. *de homicid.*

(4) *Porque se empreñase.* Adde l. 3. §. *adjectio*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et ibi Bart. Si verò daret causam abortionis, vide in l. *si quis aliquid*, §. *qui abortionis*, D. *de pœnis.*

(5) *Por cinco años.* Vide in dict. l. 3. et in l. 4. §. 1. D. eod.

(6) *Defendido.* Nota hoc, et facit l. *sed et reprobari*, in princ. D. *de excusat. tutor.* l. *ut gradatim*, §. *reprobari*, D. *de muner. et honor.* l. 2. *C. de professor. et medic.* lib. 10.

(7) *Siervo.* Adde dict. l. *quā actione*, §. *Proculus*, D. *ad leg. Aquil.*

(8) *A sabiendas.* Adde l. 1: in princip. §. *præterea*, et l. 3. §. 1. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et l. *in lege.*

(9) *Buticarios.* Adde l. 3. §. *alio senatusconsulto*, D. eod.

LEX VII.

Vendens alii herbas, vel alia venenosa ad occidendum hominem, vel ad cognoscendum ostendens, aut modum docens conficiendi, patietur una cum emente pœnam homicidii, licèt non sequatur effectus; et si mors sequatur, occisor bestiis tradetur lacerandus. Hoc dicit.

(1) *Vendiere.* Adde quæ habentur in l. 17. tit. 5. *Part.* 3. et concordat cum ista lege l. 3. §. *alio senatusconsulto*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.*

(2) *A sabiendas.* Quid si non constet de tali dolo, vendiderunt tamen ea discolis et incognitis? Angelus in dict. §. *alio senatusconsulto*, vult, quòd et tunc teneantur pœna legis Corneliæ de sicar. quando vendunt illis, de quibus sit verisimile, quòd illa sint in usum pessimum conversuri: non ergo procederet, quando venderentur probis viris ementibus venenum, ut interficiant mures, vel alia animalia damnum dantia, ut sæpè occurrit de facto, secundum Hippol. à Marsil. in dict. §. *alio senatusconsulto.* Ego in casu hujus legis crederem requiri verisimilem probationem doli in vendendo, aliàs videtur quòd vendens etiam vilibus et incognitis, non puniretur pœna mortis, sed mitius tanquam latè culpabilis, non ut dolosus, l. *in lege*, D. eod. neque videtur Angelus aliud voluisse.

(3) *Non pudo cumplir.* Nota hoc, nam cùm generaliter loquatur, videtur approbare opinionem Placen. de qua per Gloss. in §. *alia*, *Institut. de public. judic.* et sic quòd non sit in hoc aliqua specialitas in crimine parricidii, ut in l. 1. in fin. D. *ad leg. Pomp. de parricid.* et hanc opinionem tenet etiam Joan. Fab. in dict. §. *alia*, et Salicetus inclinat in eam in l. 1. *C. de malefic. et mathem.* et Bartolus in dict. l. 1. cùm inducit contra Monachos, qui voluerunt venenare Abbatem Sancti Petri: et nota in ista materia veneni dati elegans consilium Alexandri, vol. 3. consil. 116. incipit, *in causa inquisitionis formatæ*, ubi tradit, non sufficere confessionem ejus, qui dedit venenum, confitentis, quòd ex illo venenatus mortuus est, cùm illud impossibile sit confitenti scire, vide ibi per eum, et per Hippolytum in l. 1. §. *præterea*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.*

honradamente, echándolo á leones, ó á canes (4) ó á otras bestias que lo maten.

LEY VIII.

Cómo la muger preñada que come ó bebe yerbas á sabiendas por echar la criatura, debe haber pena de homecida.

Muger preñada que bebiese yerbas á sabiendas ó otra cosa qualquier con que echase de sí la criatura (1), ó se feriese con puños en el vientre ó con otra cosa con entencion de perder la criatura, et se perdiese por ende, decimos que si la criatura era ya viva (2) en el vientre estonce quando ella esto fizo, debe morir por ello et haber aquella pena que se contiene en la ley docena despues desta, que comienza: Si el padre; fueras ende si gelo ficieron facer por premia (3), asi como facen los judios á sus moras en Toledo; ca estonce el que lo fizo facer debe haber esta pena: et si por aventura non fuese aun viva, estonce nol deben dar muerte, mas débenla desterrar (4) en alguna isla por cinco años. Esa misma pena decimos que debe haber el home que firiese á su muger (5) á sabiendas seyendo

(4) *Leones, ó á canes.* Facit l. 3. §. penult. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et ista pœna est gravior, quàm decapitari, ut hìc innuitur, et notat Bald. in l. fin. C. *ad leg. Flav. de plagiar.* cùm careat sepultura bestiis ejectus, decapitatus verò non. Sed hodie hæc pœna ejectionis ad bestias non est in usu, prout etiam attestatur Angelus in l. 3. §. *legis Corneliæ*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.*

LEX VIII.

Mulier prægnans bibens, aut comedens aliquid scienter, vel pugnis ventrem percutiens, ex quo sequatur abortus, si partus jam erat vivificatus, occidetur, aliàs ad quinquennium in insulam relegabitur: idem de marito scienter uxorem percutiente, ut abortum faciat. Si autem extraneus hoc feçerit, pro vivificato mortem, pro alio exilium quinquennale sustinebit. Hoc dicit.

(1) *Con que echase de sí la criatura.* Concordat cum l. *si quis aliquid*, §. *qui abortionis*, D. *de pœnis*, et l. *si mulierem*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et l. *Divus*, D. *de extraordin. crimin.* et l. pen. C. *ad leg. Cornel. de sicar.*

(2) *Ya viva.* Adde cap. *Moyses*, et cap. *quod verò*, 32. quæst. 2. et cap. *sicut litterarum*, *de homicidio*, l. *Cicero*, D. *de pœnis*, quæ lex loquitur, quando pecunia data mulier facit abortum, et vide Gloss. in dict. l. *Divus*, D. *de extraordin. crimin.* ubi Glossa, quòd post quadraginta dies dicitur partus vivificatus in masculo, in fœmina verò post sexaginta secundum naturales, secundum Angelum ibi et Bartol.

(3) *Por premia.* Induci potest ad quæstionem, ut occidens aliquem jussu seu metu alicujus tyranni, quòd excusetur à pœna homicidii, et ita volunt Cynus, Alberic. Bald. et Salic. in l. 1. C. *unde vi*, et allegatur Glos. in l. penult. D. *si famil. furt. fecis. dicat.* in verbo *quod semper:* istud tamen ex mente Doctorum videtur limitandum et intelligendum, et quando aliàs faciens jussu seu metu tali, non poterat evadere manus tyranni sibi mortem comminantis, si non occideret; et signanter declarat Salicetus in dict. l. 1. Limita etiam istud dictum in judice occidente aliquem per sententiam iniquam ad jussum tyranni seu ejus metu, quia iste non excusabitur, si à principio quando acceptavit officium, scivisset hoc evenire posse, quia tali casu est in culpa acceptando officium, ita tenet Baldus, et Salic. in l. fin. C. *de pœna judic. qui malè judic.* argumento l. *qui bona*, §. *de illo*, D. *de damno infect.* et l. *habitatores*, §. fin. et l. *ex conducto*, §. 1. D. *locati.* Item limitat Abbas in cap. *sacris*, *de his quæ vi metusve causa fiunt*, istud dictum nòn procedere de jure canonico, et divino, quia potius debet quis omnia mala pati, quàm malo consentire; cap. *ita ne*, 32. quæst. 5. l. *isti quidem*, D. *quod metus causa;* et quia pro nullo metu debet quis peccatum mortale incurrere, ut notabiliter dicit textus in dict. cap. *sacris*, et licèt Albericus in dict. l. 1. col. penult. respondeat, quòd non videtur isto casu consentire malo, sed bono propter se, Abbas ubi suprà fundat contrarium; vide ibi per eum. Item limita istud dictum, quòd talis metus, licèt excusaret à pœna homicidii; non tamen ab alia pœna citra mortem, bonus textus in cap. *in primis*, 2. quæst. 1. et in dict. cap. *sacris*, ubi metus non ex toto relevat, sed attenuat culpam: cogitabis tamen latiùs super hoc, et vide Baldum et Salic. in l. *servos*, C. *ad leg. Jul. de vi public.* dicentes per illum textum, quòd occidens aliquem metu tyranni, licèt liberetur à pœna mortis, debet tamen puniri alia pœna, mitigando pœnam mortis, dixi in l. 8. tit. 10. ead. *Partit.* fortè posset dici, quòd si potens minatus est mortem non interficienti, vel verisimiliter sperabatur quòd inferret mortem, si non pareret, quòd excusetur totaliter, ut vult Baldus post Petr. in cap. 1. §. *injuria*, col. fin. vers. *sed pone quidam potens, de pace juram. firmand.* si verò mors non verisimiliter sperabatur, tunc puniatur mitiori pœna, si paruit mandato tyranni.

(4) *Desterrar.* Adde dict. l. *Divus*, D. *de extraordin. crimin.* et dict. l. *si mulierem.* Si tamen data pecunia fecerit, ut secundi hæredes succedant, punitur pœna mortis, ut in dict. l. *Cicero*, D. *de pœnis*, etsi partus non esset vivificatus.

(5) *A su muger.* Quia non dolo, sed causa disciplinæ videtur percussisse, unde non punietur pœna

ella preñada, de manera que se perdiese lo que tenie en el vientre por la ferida: et si otro home extraño lo ficiese, debe haber pena de homecida (6), si era viva (7) la criatura quando murió por culpa dél: et si non era aun viva, debe seer desterrado en alguna isla por cinco años.

LEY IX.

Qué pena meresce aquel que castigando su fijo ó su discipulo lo mata.

Castigar (1) puede el padre á su fijo mesuradamente, et el señor á su siervo ó á su home libre et el maestro á su discípulo. Mas porque hay algunos dellos que son tan crueles et tan desmesurados en facer esto, que los fieren mal con piedra, ó con palo ó con otra cosa dura, defendemos que lo non fagan asi: et los que contra esto ficiesen, et muriese alguno por aquellas feridas, maguer non lo ficiese con entencion de matarlo, debe el matador seer desterrado (2) en alguna isla por cinco años. Et si el que castiga le diese á sabiendas aquellas feridas con entencion de matarle (3), debe haber pena de homecida.

LEY X.

Cómo aquel que da armas á otri sabiendo que querie ferir ó matar á sí mismo ó á alguno con ellas, debe haber pena de homecida.

Sañudo estando algunt home, ó embriagado de grant beudez, ó enfermo de grant enfermedat, ó estando sandio ó desmemoriado de manera que quisiese matar á sí mismo ó á otri, et non tuviese arma nin otra cosa con que pudiese cumplir su voluntat, et demandase á otro alguno quel diese con que la cumpliese, si el otro le diese á sabiendas

mortis, licèt partus esset vivificatus, facit l. 4. §. 1. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* secùs si dolosè percuteret volens occidere partum jam vivificatum, nam tunc etiam tenetur lege Cornelia *de sicariis*, et etiam Pompeja *de parricidiis*, l. 1. D. *ad leg. Pomp. de parric.* potest namque vir uxorem moderatè castigare, ut tradit Gloss. in cap. *nullus*, 17. quæst. 4. Joan. Andr. in addition. *ad Speculat.* tit. *de injur.* §. 1. in princ. et Alex. consil. 115. vol. 4. licet enim marito, quod non licet extraneo; et facit, quod notat Joan. Andr. in cap. *sicut litterarum, de homicid.* de marito ludente ludo innoxio, gracili, et agili cum uxore, ex quo evenit abortus, quòd non imputatur marito; imputaretur tamen extraneo.

(6) *Pena de homecida.* Intellige, quando scienter voluit occidere partum vivificatum; aliàs si hoc non cogitabat, et evenit ultra cogitatum, vide per Angelum de Salic. in l. *quoniam multa facinora, C. ad leg. Jul. de vi public.* et in dict. l. penult. *C. ad leg. Cornel. de sicar.*

(7) *Si era viva.* Quid si dubitetur? Dicendum, quòd tunc non puniretur pœna mortis, sed velut si constaret partum non vivificatum, licèt quoad l. promotionis reputaretur irregularis, ut in cap. *significasti*, et ibi Abb. *de homicid.* et in dict. cap. *sicut*, per Joann. Andr. et Abb.

LEX IX.

Patri filium, domino servum vel familiarem, et magistro discipulum permittitur castigare moderatè: sed si immoderatè castigat, ut cum baculo, lapide, aut alia re dura, et mors inde sequatur, in insulam relegabitur quinquennio; sed si animum habuit occidendi, occidetur. Hoc dicit.

(1) *Castigar.* Nota hìc personas, quibus liceat castigare alios, et adde Glos. in cap. *sicut alterius*, 7. quæst. 1. et cap. *duo ista nomina*, 23. quæst. 4. l. *perspiciendum*, §. *furta domestica*, D. *de pœnis*, l. unic. *C. de emendat. servor.* et l. unic. *C. de emendat. propinquor.* l. 3. *C. de patria potest.* et vide per Abb. in cap. *cum contingat*, col. 5. *de foro compet.* et Glossa in cap. *nullus*, 17. quæst. 4. cap. *presbyterum, de homicid.* et de castigatione domini erga familiares, vide Alex. consil. 75. incipit, *viso themate*, vol. 3. et ibi vide per eum, quòd potest fieri castigatio famuli per filium præsente patre, vel matre: de marito erga uxorem, vide etiam per Abb. ubi suprà, et dixi suprà l. proxima: et quilibet habens potestatem corrigendi et castigandi, si circa id est negligens, peccat mortaliter, secundum Joan. Calder. et Cardinal. Florent. in cap. *cum ex injuncto, de hæretic.* per id, quod habetur in cap. *qui palam*, 23. quæst. 4. et in cap. *Ephesi*, 43. dist. vide etiam ibi Joann. de Anan. col. penult.

(2) *Desterrado.* Facit l. 4. §. 1. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* punitur enim tunc, non ut dolosus, sed ut culpabilis, l. *sed et si quemcumque*, §. *si magister*, D. *ad leg. Aquil.* et ibi notat Baldus.

(3) *Con entencion de matarle.* In dubio tamen quando percussit cum ferro, vel aliàs, ex genere instrumenti præsumitur dolus, et animus, et atrocitas maleficii, ut in cap. *significasti*, el 2. in fine, *de homicid.* Bald. in l. *sed et si*, §. *si magister*, D. *ad leg. Aquil.* l. 1. §. *sed si clava*, D. *de sicar.* l. 1. *C. de emendat. servor.*

LEX X.

Si quis irato, infirmo, ebrio, aut furioso, se aut

armas (1) ó otra cosa con que mate á otri ó á sí mismo, aquel que gela diere debe haber pena por ello, tambien como si él mismo lo matase.

LEY XI.

Cómo el judgador que recibe algo por facer tuerto en pleyto de justicia, debe haber pena de homecida.

Pena de homecida meresce el judgador que da falsa sentencia en pleyto que viene antél de justicia, judgando alguno á muerte (1), ó á desterramiento (2) ó á perdimiento de miembro non lo meresciendo él. Esa misma pena debe haber el testigo que dixiese falso testimonio (3) en tal pleyto.

LEY XII.

Qué pena meresce el padre que matare á su fijo, ó el fijo que matare á su padre ó alguno de los otros parientes.

Si el padre (1) matare á su fijo (2), ó el fijo al padre, ó el abuelo al nieto ó al biznieto, ó alguno dellos á él (3), ó el hermano ó hermana á su hermano ó á su hermana, ó el tio al sobrino, ó el sobrino al tio, ó el marido á la muger, ó la muger al marido, ó el suegro

alium occidere volenti, porrigat arma, cum quibus hoc faciat, perinde punitur secuta morte, ac si ipse porrigens occidisset. Hoc dicit.

(1) *Armas.* Concordat cum l. *nihil interest,* et ibi notatis per Gloss. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et ibi vide per Albericum, de permittente homicidam accipere arma de domo sua, ut occideret, quòd tenetur lege Cornelia *de sicar.* et ibi per Angelum de præbente domum, ut ibi fiant colloquia, et tractatus homicidii, et adde l. *qua actione,* §. *Celsus,* D. *ad leg. Aquil.*

LEX XI.

Judex falsam sententiam ad mortem, vel membri mutilationem, seu perpetuum exilium proferens; et testis in tali causa falsum deponens, patietur pœnam homicidii. Hoc dicit.

(1) *Judgando alguno á muerte.* Concordat cum l. 1. §. *præterea,* et l. *lege Cornelia,* D. eod. et vide l. 25. tit. 22. *Partit.* 3. et ibi dicta.

(2) *A desterramiento.* Et tunc judex punitur simili pœna, vide in dict. l. 25.

(3) *Falso testimonio.* Concordat cum dict. l. 1. §. *præterea,* et vide in l. 85. *in Ordinam. Tauri,* et in l. 26. tit. 11. *Partit.* 3. et suprà ead. *Partit.* tit. proxim. in l. 1. ibi: *si dixiere falso testimonio,* et ibi dicta. Et quid si testis dixit falsum in causa criminali in summario judicio, an puniatur, ac si dixisset in plenario judicio? Vide quæ notat Salicetus in l. 1. col. fin. *C. de sepulc. violat.* ubi vult, quòd, et si testis deposuit parte non citata, puniatur de falso, quia per eum non remansit, quominus pars læderetur, et idem vult Bald. in l. fin. ad fin. *C. si ex fals. instrum.*

LEX XII.

Ascendens descendentem usque ad pronepotem inclusivè, et è contra, aut frater fratrem, vel avunculus nepotem, vel è contra; vel conjux conjugem; aut socer generum vel nurum, vel è contra; seu vitricus privignum, et è contra; et libertus patronum injustè occidens armis aut veneno, publicè flagellatus sacco corii cum cane, gallo, colubro et simia, est includendus, et consitus in eo projiciatur in mare, vel flumen propinquius: idem de dante ad hoc adjutorium vel consilium, licèt non sit mortuus consanguineus. Item ad occidendum patrem venenum emens, licèt ad effectum pervenire nequeat, perinde ac si occidisset, est puniendus: et filius alius hoc sciens, nec patri revelans, cùm posset, ad quinquennium relegatur. Hoc dicit.

(1) *Padre.* Lex ista loquitur de crimine parricidii, et negat Tullius Solonem apud Athenienses scripsisse de parricidarum suppliciis, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur, tradit Lucas de Penna in l. *quoniam augurio, C. de conveniend. fisc. debitor.* lib. 10.

(2) *A su fijo.* Sive sit legitimus, vel spurius, quia ll. istæ loquuntur per nomina naturalia, et non civilia, juxta notata per Bart. in l. *tutelas,* D. *de capitis diminut.* et per Doctor. in l. *quisquis, C. ad leg. Jul. majest.* et voluit Joan. de Anan. in specie in cap. 1. col. fin. *de his qui filios occid.* adde l. *hos accusare,* §. fin. D. *de accusat.* et Bart. in l. *quia semper,* D. *de in jus vocand.* Bald. in l. *cum acutissimi, C. de fideicommiss.* et Joan. Fab. in §. *alia, Institut. de public. judic.* ubi et idem secundum eum videtur in legitimo tantùm, et patrino, et filiolo, et vassallo, et domino, et in episcopo, et subdito capitulo, et parochiano; quod fortè in practica non reciperetur, cùm sit extendere materiam graviter pœnalem: de filio tamen spurio adde Bald. in §. *naturales, si de feudo fuer. controv. inter domin. et agnat.* Et an dicatur parricida, qui procurat incarcerationem patris vel fratris? Vide per Bald. in §. *denique, quæ fuit prima caus. benefic. amit.* et ibi vide, quòd omnis parricida privatur feudo.

(3) *A él.* Locum habet enim ista lex in ascendentibus et descendentibus in infinitum, secundum Azon. *C. de his qui parent. vel liber. occid.* in summa, Gloss. in l. 1. D. *ad leg. Pomp. de parric.* Hostiens. in summa, *de his qui filios occider.*

á la suegra, á su yerno ó á su nuera, ó el yerno ó la nuera á su suegro ó á su suegra, ó el padrastro ó la madrastra á su antenado ó á su antenada, ó el antenado ó el antenada á su padrastro ó á su madrastra, ó el aforrado á aquel quel afórró; qualquier dellos (4) que matare á otro á tuerto con armas ó con yerbas paladinamente ó en encubierto, mandaron los emperadores et los sabios antiguos (5) que este atal que fizo esta nemiga, sea azotado ante todos públicamente, et desi que lo metan en un saco de cuero, et que encierren con él un can, et un gallo (6), et una coluebra et un ximio: et despues que él fuere en el saco con estas quatro bestias, cosan ó aten la boca del saco, et échenlo en la mar (7) ó en el rio que fuere mas cerca de aquel lugar do esto acaesciere. Otrosi decimos que todos aquellos que diesen ayuda ó consejo (8) por que alguno moriese en alguna de las maneras que desuso dixiemos, quier sea pariente del que asi muriese quier extraño, que debe haber aquella misma pena que el matador. Et aun decimos que si alguno comprase yerbas ó ponzoña para matar á su padre, et desque las hobiere compradas se trabajare de gelas dar, maguer non pueda cumplir su maldat, nin se le aguise (9), mandamos que muera por ello tambien como si gelas hobiese dado, pues que non fincó por él. Otrosi decimos que si alguno de los otros hermanos entendiere ó supiere que su hermano se trabaja de dar yerbas á su padre ó de matarle en otra manera, et non le apercibiere dello podiéndolo facer, que sea desterrado por ende por cinco años.

LEY XIII.

Cómo meresce pena de homecida aquel que castra á otro.

Antiguamente los gentiles castraban los mozos porque les guardasen sus mugeres (1) et sus casas: et porque valien mucho á véndida estos atales, los mercadores compraban los siervos, et castrabánlos et traiánlos á vender bien asi como las otras mercadurias.

(4) *Qualquier dellos.* Adde l. 1. et l. *sed et sciendum,* D. *ad leg. Pomp. de parric.* et §. *alia deinde lex, Institut. de public. judic.* et approbatur hìc opinio illa, quòd omnes isti puniuntur ista speciali pœna; quod nota propter dubium, quod oriebatur ex l. penult. §. *qui alias,* D. eod.

(5) *Et los sabios antiguos.* Vide in l. penult. D. *ad leg. Pomp. de parric.* l. unic. *C. de his qui parent. vel liber. occid.* et dict. §. *alia, Institut. de public. judic.*

(6) *Gallo.* Non dicit hìc de gallo gallinaceo, prout dicta l. penult. et dict. §. *alia,* et dict. l. unic. quem Glossa in dict. l. penult. dicit gallum castratum, seu caponem, qui fortius pugnat cum serpente. Angelus verò ibi dicit, intelligi de quodam animali, qui est in terris fori Julii, et est secundum eum, animal multum grande formatum ut gallus, et habet rostrum multum longum et grossum.

(7) *En la mar.* Hoc ita, si mare vel flumen proximum sit, alioquin bestiis subjiciebatur, ut in dict. l. penult. ista tamen pœna non est in usu, secundum Bald. et Salic. in l. 1. *C. de his qui parent. vel liber. occid.* dicit tamen ibi Baldus, quòd debent carere sepultura, et licèt decapitentur, non debent sepeliri, sed eorum carnes debent dari canibus. In his regnis cogito, quòd practicetur in usu pœna ista, de qua hìc, non tamen, quòd vivi mittantur, sed jam suffocati, sicut et cautum est circa judices fraternitatis, ne balistent quem vivum, ut habetur in Curiis de Segovia et de Madrid.

(8) *O consejo.* Nota benè quia non loquitur de his, qui tantùm conscii essent; ut ergo conscius puniatur pœna parricidii, requiritur etiam, quòd sit particeps criminis, prout voluit Gloss. in l. *utrum,* D. *ad leg. Pomp. de parric.* et nota hoc bonum ad §. *alia deinde lex, Institut. de pub. judic.* qui alternativè loquitur etiam de consciis tantùm, prout perpendit Bart. in dict. l. utrum, licèt Angelus ibi dicat, quòd ipse legit illum §. et non reperit, quòd dicat id, quod Bartolus asserit ibi dici: mitiori tamen pœna benè teneretur conscius tantùm, si esset de filiis, ut in l. *frater,* D. eod. Bart. in dict. l. *utrum,* et infrà ista l. in fin.

(9) *Nin se le aguise.* Concordat cum l. 1. D. *ad leg. Pomp. de parric.* et adde l. 7. suprà eod. non ergo sufficeret sola emptio veneni ad interficiendum patrem, ut puniatur ista pœna, sed requiritur, quòd processerit ad dandum, et non potuit; et idem videtur velle dicta l. 1. de qua ista sumpta est: et tene mente, quia Hostiens. voluit contrarium in summa, *de his qui filios occid.* §. 1. et Bart. in dict. l. 1. in fin. et dubitavit de hoc Joann. de Anan. in rubric. *de his qui filios occid.*

LEX XIII.

Castrans et castrari faciens liberum vel servum, quemadmodum si occidisset eum, debet puniri, nisi causa infirmitatis medicinaliter castretur: sed dominus mandans servum castrari, perdit eum, Regis cameræ applicandum, et non patietur aliam pœnam. Hoc dicit.

(1) *Guardasen sus mugeres.* Sic Rofredus, *de*

Et los emperadores et los sabios tovieron esto por mal et por cosa sin razon del home seer lisiado por tal razon como esta, et defendieron que lo non ficiesen; et maguer fue defendido, con todo eso usábanlo algunos á facer; et por ende defendemos que ninguno de aqui adelante non sea osado de castrar home libre nin siervo: et si alguno contra esto ficiere, et castrare ó mandare castrar home libre, mandamos que haya pena por ello tambien el que lo mandare facer como el que lo ficiere, bien asi como si lo matasen (2). Et si fuere siervo el castrado, mandamos que lo pierda el señor que lo fizo castrar, et non haya otra pena (3) et sea de la cámara del rey. Pero el fisico ó el cirurgiano que lo castrase, debe haber pena por ende de homecida, fueras ende quando castrase alguno por guarescerlo (4) de alguna enfermedad que hobiese ó en que temiese de caer.

LEY XIV.

Quién puede acusar á otro de homecillo, et ante quién et en qué manera.

Facer puede acusacion la muger de muerte de su marido (1), et el marido de la muerte de su muger, et el padre por el fijo, et el fijo por el padre, et el hermano por el hermano, et desi qualquier de los otros parientes, de manera que todavia debe seer cabida la acusacion del mas cercano pariente (2); pero si los mas cercanos parientes fuesen negligentes que non quieren acusar al matador, estonce bien lo pueden facer los otros. Et si pariente non hi hobiere ninguno que pueda nin quiera acusar nin demandar la muerte del home que hobiesen muerto; estonce bien puede facer acusacion cada uno del pueblo (3) en aquella manera, et ante aquellos jueces que dixiemos (4) en el titulo de las acusaciones.

directa actione, l. *Aquil.* vers. *sed quære, quomodo servus*, dicit, servos eunuchos utiliores esse pro dominabus pulchris custodiendis.

(2) *Como si lo matasen.* Concordat cum l. 1. §. *et qui hominem*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* ubi qui hominem libidinis, vel commercii causa castraverit ex senatusconsulto pœna legis Corneliæ punitur: et adde l. *lege Cornelia*, §. 1. vers. *constitutum*, eod. tit. ubi vide etiam de pœna confiscationis bonorum, et quòd habet locum, sive volens sive invitus quis castretur, imò et ipse qui patitur se castrari, punitur; et castrans hominem dicitur inimicus naturæ, secundum Bald. in l. *reos*, col. 2. *C. de accusat.*

(3) *Non haya otra pena.* Nota benè, quia contrarium habetur in l. *is qui servum castrandum*, D. eod. et l. 1. *C. de eunuchis.*

(4) *Por guarescerlo.* Intellige, secundum Angelum in dict. §. *constitutum*, quando mors ex ægritudine debet sequi, et non potest aliter, quàm per incisionem curari, secùs quando ægritudo non esset mortalis; unde licèt illi patiantur ægritudinem in pudendis, ex quo ægritudo non est mortalis, non potest ad testiculorum incisionem veniri.

LEX XIV.

Conjux, aut parentes, aut filii, vel frater, seu cæteri consanguinei possunt accusare de homicidio, ita ut proximior præferatur, quo negligente, admittitur sequens: et si non sit consanguineus, qui possit, neque velit accusare, admittitur quilibet de populo. Hoc dicit.

(1) *De muerte de su marido.* Nota hanc legem, et adde quæ dixi suprà ead. *Partit.* tit. 1. in l. 2. et glos. 2. et super hoc fuerunt opiniones inter antiquos, ut tradit Alberic. in l. *quod si viro*, D. *de injur.* approbatur ergo hìc opinio Odofredi ibi relata per eum.

(2) *Del mas cercano pariente.* Nota benè ad dictum Baldi in l. 1. col. 12. *C. qui accus. non poss.* quòd inter conjunctos est ordo prælationis in accusando ex gradu, charitate, dignitate, et sexu: et limita, ut dixi in l. 15. tit. 1. suprà, ead. *Partit.* in glossa super parte *con mejor entencion.*

(3) *Cada uno del pueblo.* Adde in §. 1. *Institut. de public. judic.* et Glossa in rubric. D. *de public. judic.* ubi Angelus, quòd non competit ei, qui est de populo alieno, quoniam jus populi tueri sua non interest, et vide Gloss. in rubrica, D. *de popul. action.*

(4) *Dixiemos.* Suprà tit. 1. l. 15. ead. *Partit.*

LEY XV.

Qué pena meresce aquel que mata á tuerto á otro.

Leyes 3. y 10. tit. 23. lib. 8. Recop.

A tuerto matando un home á otro, si el matador fuere caballero ó otro fidalgo (1), debe seer desterrado en alguna isla para siempre: et si non hobiese de los parientes que suben ó decenden por la liña derecha dél fasta el tercero grado, deben seer todos sus bienes de la cámara del rey: et si tales parientes hobiere, débenlos heredar luego los mas propincos dellos, bien asi como si él fuese muerto. Mas si el matador fuese de vil lugar, debe morir (2) por ende, et sus bienes débenlos haber los parientes que han derecho de los heredar. Et tal pena como esta merecen todos aquellos de quien fablamos en las leyes deste título que deben haber pena de homecida: et esto es segunt el repartimiento de las leyes antiguas de los emperadores: mas segunt el fuero de España todo home que matase á otro á traycion ó á aleve, quier sea caballero ó otro home, debe morir por ende, segunt dixiemos desuso en el título de las trayciones.

LEY XVI.

Qué pena merecen los siervos et los sirvientes que veen matar á su señor, ó á su señora ó á los fijos dellos, et non los acorren.

Acorrer deben los siervos (1) et los sirvientes de casa al señor ó á la señora ó á los fijos dellos luego que vieren que algunos los quieren matar ó ferir. Et este acorrimiento les deben facer (2) amparándolos con las manos, ó con armas, ó metiéndose en medio (3) de aquellos que los quieren matar, ó dando vo-

LEX XV.

Injustus homicida, si est miles aut generosus, in insulam perpetuò deportabitur, et statim ejus ascendentes vel descendentes usque ad tertium gradum succedunt in bonis, ac si mortuus fuisset; quibus non existentibus, efficiuntur Regis cameræ. Si verò est plebejus, occidetur, et ejus bona sunt consanguineorum jus habentium succedendi: et prædicta secundum Imperatorum leges sunt vera, sed secundum Hispaniæ forum quilibet alevosè vel proditionaliter occidens, occidetur. Hoc dicit.

(1) *Caballero ó otro fidalgo.* Concordat cum l. 3. §. *legis,* et cum l. penult. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et Gloss. in dict. §. *legis,* tantùm facit duos gradus, ut hi scilicet, qui sunt in dignitate, puniantur deportatione, cæteri verò bestiis subjiciantur. Jacobus tamen de Arena, secundum Albericum ibi, facit tres, ut in dignitate scilicet positi deportentur, humiliores bestiis subjiciantur, mediocres ad litteram decapitentur. Angelus tamen ibi dicit, quòd cùm hodie ista pœna deportationis recesserit ab usu, nisi apud ecclesiasticos, quòd credit ipse, quòd etiam in dignitate positi homicidæ debent mori, et quòd sit pœna mortis pro homicidio; casus est in l. *nemo, C. de episcop. audient.* ubi homicida, quod fecerit, expectet: et idem crederem hodie de jure et consuetudine hujus regni, ut etiam nobilis pro homicidio damnetur pœna mortis, etsi non fiat proditoriè seu alevosè, per l. 1. et 2. tit. 17. lib. 4. *For. LL.* quæ et habetur in l. 4. tit. 13. lib. 8. *Ordinam.* et quia ut dicit Angelus, illa pœna deportationis non est in usu.

(2) *Morir.* Vide quæ dixi in gloss. præcedenti. Et quid si antequam percussus moriatur, actum est de vulnere, et imposita pœna abscisionis manus, vel alia, demum mortuo percusso agitur de occiso, an tunc punietur pœna mortis? Vide Lucam de Penna in l. *si quis decurio*, col. fin. *C. de Decurion.* lib. 10. qui sub verbo *fortè* dicit, quòd tunc mitiùs debeat puniri.

LEX XVI.

Servus tenetur adjuvare dominum, aut ejus uxorem, vel filios, cùm alius vult percutere, aut occidere quem eorum, si potest, manibus, et si hoc non potest, saltem vociferationibus, ut sucurrantur, aliàs legitima excusatione cessante occidetur; sed si servus est pupillus, non punietur. Hoc dicit.

(1) *Siervos.* Quid de famulis conductis liberis hominibus, an isti teneantur ad defensionem dominorum? Dic, quòd debent dominis obsequium et operas: et quasi quadam servitute adstringuntur, et debent juvare dominum clamore et armis, et quomodo possunt, sine periculo tamen sui corporis, licèt servi tenentur mori pro dominis, l. *cum dominus,* D. *ad Sylan.* sed liberi possunt se exponere morti pro dominis, non tamen coguntur, Bald. in l. 1. col. 6. in 2. lectura, *C. unde vi,* et habetur in l. 1. §. *hoc autem*, D. *ad Sylan.* per Doctores.

(2) *Deben facer.* Concordat cum l. 1. et l. 3. et quasi per totum, D. *ad Sylan.* et vide per Azon. *C. de his quibus, ut indign.* in summa, col. 3. vers. *modo videamus.*

(3) *O metiéndose en medio.* Concordat cum l. *cum dominus*, et l. 1. §. *hoc autem*, ad fin. D. *ad Sylan.*

ces demandando acorro quando otra ayuda (4) non les pudiesen facer. Otrosi decimos que si el señor por algunt despecho que hobiese él mismo se quisiese matar (5) ó quisiese matar á su muger ó á sus fijos torticeramente, que luego que esto vieren, deben acorrer á él et embargarle que non faga tal maldat. Et si por aventura alguno de los sirvientes fuese tan vil ó tan malo que veyendo su señor, ó la muger (6) ó los fijos dél en alguno de los peligros sobredichos, non los ayudase pudiéndolo facer, debe morir por ende. Esa misma pena debe haber el que podrie ayudar á su señor con sus manos et fuese dando voces que lo acorran; pero si los sirvientes fuesen muy viejos, ó muy flacos, ó sordos, ó mudos, ó que estaban presos ó encerrados á la sazon que otros mataban á su señor, ó que eran menores de catorce años, non deben caer (7) en la pena sobredicha, maguer non los acorran, porque non facen esto con maldat, mas por embargo que han de sus cuerpos ó por mengua de entendimiento.

TITULO IX.

DE LAS DESHONRAS ET DE LOS TUERTOS QUIER SEAN DICHOS Ó FECHOS A LOS VIVOS Ó CONTRA LOS MUERTOS, ET DE FAMOSOS LIBELLOS.

Leyes del tit. 10. lib. 8. Recop.

Deshonras et tuertos facen los homes unos á otros á las vegadas de fecho et á las vegadas de palabra: onde pues que en el título ante deste fablamos de los homecillos, queremos decir en este de las deshonras: et mostrar qué cosa es deshonra: et quántas maneras son della: et quién la puede facer: et contra quién puede seer fecha: et quién puede demandar emienda della: et ante quién: et qué emienda debe della recebir: et fasta quánto tiempo.

LEY I.

Qué cosa es deshonra et quántas maneras son della.

Injuria en latin tanto quiere decir (1) en romance como deshonra que es fecha ó dicha á otri á tuerto ó á despreciamiento dél. Et como quier que muchas maneras son de deshonra, pero todas descenden de dos raices (2): la primera es de palabra; la segunda de fecho. Et de palabra es asi como si un home denostase á otro ó le diese voces ante muchos, faciendo escarnio dél ó poniéndole algunt nombre malo, ó diciendo en pos dél palabras atales onde se toviese el otro por deshonrado. Eso mismo decimos que serie si ficiese esto facer á otros asi como á los rapaces (3) ó á otros qualesquier. La otra manera es quando dixiese mal dél ante muchos, razonándolo mal, ó enfamándolo (4) de algunt yerro ó denostándolo. Eso mismo serie si dixiese algunt mal dél á su señor (5) con entencion de facerle tuerto ó deshonra, ó por facerle perder su merced. Et de tal deshonra como esta puede demandar emienda aquel á quien la ficieren tambien si non estudiese delante (6) quando le ficieron la deshonra, como si estudiese presente. Pero si aquel que

(4) *Quando otra ayuda.* Adde dict. l. 1. §. *excusantur,* et infrà ista l. ibi: *esa misma pena.*

(5) *Se quisiese matar.* Adde dict. l. 1. §. *si sibi.*

(6) *O la muger.* Adde l. 1. §. *si vir,* D. *ad Sylan.*

(7) *Non deben caer.* Adde l. 1. §. *excusantur,* D. *ad Sylan.* et l. 3. §. *subvenitur,* eod. tit.

TITULUS IX. DE INJURIIS.

LEX I.

Injuria est dedecus dictum aut inflictum alicui injustè in ejus vilipendium. Et est duplex injuria: una verbi, alia facti. Verbi est, cùm quis alium truphat, vel ei malum nomen imponit, seu alii hoc facere mandat, seu cùm ei verba injuriosa, vel diffamatoria dicit; aut ejus domino de eo, ut ei malum faciat, vel mercedem perdat ejus; et de isto potest petere emendam, etiamsi fiat in ejus absentia: sed si injuriam velit probare, et probet verum fore quod dixit, cessat actio injuriarum, quia veritatem dixit, et malefactores formidabunt malignari, ne eis retrahantur maleficia. Hoc dicit.

(1) *Tanto quiere decir.* Ortum habet à l. 1. D. eod. et *Institut.* eod. in princ.

(2) *De dos raices.* Adde dict. l. 1. §. 1. D. eod.

(3) *A los rapaces.* Adde l. *item apud Labeonem,* §. *fecisse,* ubi expressè Angelus notat contra incitantes pueros ad vociferationem injuriosam.

(4) *Enfamándolo.* Adde l. fin. tit. 6. et quæ ibi dixi, suprà, ead. *Part.*

(5) *Mal dél á su señor.* Adde l. 5. tit. 13. 2. *Partit.* et quæ ibi dixi.

(6) *Non estudiese delante.* Adde l. *apud Labeonem,* §. *convicium,* D. *de injuriis.*

deshonrase á otro por tales palabras ó por otras semejantes dellas, las otorgase et quisiese probar que es verdat (7) aquel mal que dixo dél, non cae en pena ninguna si lo

(7) *Que es verdat.* Concordat cum l. *eum qui nocentem*, in princ. et ibi Gloss. D. eod. et cum Glos. *Instit.* eod. §. 1. et limita et intellige, quando id, quod dicit, expedit reipublicæ detegi, neque curandum est an sit tale de quo possit accusari, ut quia vocatus est homicida, vel non possit, ut quia vocavit quem leprosum vel spurium; interest enim reipublicæ, ut homicidæ puniantur, et ne leprosi conversentur cum aliis, et ut spurii cognoscantur, ne ad dignitates promoveantur: si verò reipublicæ non interesset, tenetur, quia inhumanum, et injuriosum est alienos detegere defectus, hoc probatur ex dict. l. *eum qui nocentem*, et l. *qui reipublicæ*, D. *de injuriis*, tenet Bartolus in dict. l. *eum qui*, et Salicetus in l. 3. C. eod. Si tamen aliquem jam de crimine accusatum, et condemnatum, quis infamaverit, injuriarum tenebitur, licèt verum dicat, cùm per talem diffamationem, peccatum non detegatur, cùm jam per sententiam sit detectum, et in jure notorium deductum, ut in l. *emptorem*, D. *de action. empt.* et notat Angelus in dict. l. *eum qui nocentem*, in princ. Limita etiam si de illo delicto jam per Principem erat facta remissio, habetur enim tunc ac si non commisisset, et macula omnino esset abolita, l. *Imperialis*, circa princ. et §. 2. *C. de nupt.* et D. *de ædilit. edicto*, l. *quod in senatum*, et tenet in terminis Andr. de Iser. in cap. 1. §. *præterea*, col. 5. *quæ sit prima causa benef. amit.* dicit tamen ibi, quòd si non vocaret proditorem eum, cui facta fuit remissio, sed diceret, tu fuisti proditor, tunc cùm dicit verum, non teneretur injuriarum: si tamen Princeps indulsisset, et voluisset, quòd neque debeat dici, quòd fuerit proditor, licèt tunc neque teneatur actione injuriarum, secundum eum, quia factæ res pro infectis nulla ratione fieri possunt, l. *in bello*, §. *factæ*, *de captiv.* tenebitur tamen si est contemptor mandati Regis, vel ad pœnam in tali rescripto contentam, vel extra ordinem crimine sacrilegii, quia mandatum Principis lex est, ut in l. 1. *C. ut dig. ordo servet.* lib. 12.

Quid tamen si eam, quæ verè erat adultera, vocavit adulteram, vel ejus virum vocavit cucurbitam, vel rivalem, et vellet hoc probare, an sit admittendus, et si probetur, excusetur ab injuria? Andr. de Iser. in §. *injuria*, *de pace juram. firmand.* vult, quòd talis vocans et probans, non teneatur injuriarum, loquens de casu, in quo quis vocavit aliquem cucurbitam, vel rivalem, volens hoc procedere debere, sive sciverit, sive scire debuerit, quæ sunt paria, ut in l. *qui fundum*, §. *servus*, D. *pro empt.* l. *quod te mihi*, in fin. D. *si cert. petat.* l. *filium*, *C. de liber. caus.* et quòd scire debet, quæ domi geruntur, l. *consensu*, *C. de repudiis*, et argum. *C. de patria potest.* l. *congruentius*, non debet quis nescire conditionem sui ipsius, et vir et uxor unum corpus sunt, l. 1. et 2. D. *de ritu nupt.*

Dubium tamen est stantibus ll. hujus regni, quibus cavetur, quòd marito nolente uxorem adulteram accusare, extraneus ad id non admittatur, ut habetur in l. 3. tit. 7. lib. 4. *Foro LL.* et quia permittitur marito uxoris adulterium remittere, ut in l. 6. tit. 9. *Partit.* 4. et l. 8. tit. 17. *Partit.* 7. Gloss. 32. quæst. 6. in summa, Gloss. et ibi Salicetus in l. *sine metu*, *C. de adulter.* cum ergo ab extraneo non possit adultera accusari, neque vir ejus ex eo, quòd retinet adulteram, neque intersit reipublicæ istud crimen detegi, videtur quòd teneatur actione injuriarum eos sic injurians, licèt probet esse verum, quod dixit; imò non videtur debere admitti ad probandum, ex quo probatum non relevaret, et quòd puniatur talis injurians, videtur indubium.

An tamen debeat se dedicere, et condemnetur, ut dicat se mentitum juxta LL. Ordinamenti, cùm ipse velit probare, seu probet se dixisse verum, semper fui dubius de hoc, ex quo lex illa tendit ad restitutionem famæ, et loquitur, quando quis per mendacium dixit, ut ex ea patet in verbis, et exemplis, quæ ponit, et quia lege non præsumitur, quòd velit docere mentiri, seu condemnare ad mentiendum et dicendum id, quòd veritati est contrarium: tu cogita, nam videtur dicendum, quòd tunc etiam teneatur ad restitutionem famæ, quantum potest, sine mendacio tamen, utpote, quòd dicit se malè dixisse, vel quod injustè eum diffamaverit, ut vult S. Thom. 2. 2. quæst. 62. art. 2. *in responsione ad primum.*

Sed quid si convicium verum fiat sine causa, puta in rixa, et sic causa injuriandi, an tunc puniatur, etsi dicatur verum? Ista lex videtur innuere, quòd non, ut dixi in gloss. proxim. in contrarium videtur, quòd tunc sola veritas convicii non eximat ab actione injuriarum, argumento l. *quisquis*, *C. de postulat.* et l. *justissimos*, *C. de offic. rect. provinc.* ibi: *si veræ voces sint, neque ad libidinem per clientelas effusæ;* et si illi qui malo zelo moventur, à denuntiatione repelluntur, cap. *cum I. et A. de re judic.* cap. *cum oporteat*, *de accusat.* quanto fortius à diffamatione? nam quod in una domo agitur, in alia notificari non debet, cap. *ex merito*, 6. quæst. 1. talis enim non dicitur corrector, sed proditor, cap. *si peccaverit*, 2. quæst. 1. et qui vera crimina injustè prodit, detractor est, et delinquit juxta illud, 1. Joan. 3. et 6. quæst. 1. cap. *summa iniquitas*, qui detrahit fratri suo, homicida est, et ibi per Archid. et S. Thom. 2. 2. quæst. 73. ad 1. detractatorem dicit etiam eum, qui vera crimina prodit: tradit etiam Joan. Andr. in *addit. ad Speculator.* tit. *de injuriis*, *in addit.* incipit, *hæc rubr.* Oldral. consil. 53. incipit, *con-*

probare. Et esto es por dos razones: la primera porque dixo verdat: la segunda porque los facedores del mal se rezelen de lo facer por el afruento et por el escarnio que recibieron dél.

LEY II.

Por qué razones non debe seer oido aquel que dixo mal de otro, maguer lo quisiese probar.

Maguer diximos en la ley ante desta que los que dixieren mal dotros si lo probaren, que non deben recebir pena por ende, decimos que cosas hay en que non serie asi. Et esto serie como si el fijo, ó el nieto (1) ó el biznieto dixese mal ó deshonrase á su padre, ó á su abuelo ó á su bisabuelo, ó el aforrado á aquel que lo aforró, ó el criado á aquel que lo crió ó con quien vivió, ó el siervo á su señor, ó el que vivió por sirviente ó familiar (2) de alguno á soldada, á aquel con quien vivió asi; porque maguer los otros homes toviesen á alguno destos por malo por algunt yerro que hobiese fecho, pero estos atales por el debdo que cada uno dellos ha con los sobredichos, non lo deben maltratar asi nin afrontarlos; ante decimos que si mal oyesen decir dellos que les debe mucho pesar, et vedar et contrastar (3) á los que esto dixiesen que lo non digan. Et por ende mandamos que si alguno de los sobredichos dixere deshonra de palabra á aquel con quien hobiere alguno de los debdos desuso dichos, que reciba por ende pena, et que non sea oido maguer quisiese probar que verdat era lo que dicie.

LEY III.

De la deshonra que face un home á otro por cántigas ó por rimas.

Leyes del tit. 10. lib. 8. Recop.

Enfaman et deshonran unos á otros non tan solamente por palabra, mas aun por es-

suevit dubitari. Albericus in l. *si non convicii*, *C. de injuriis.* Abb. in cap. *cum te,* penult. et fin. col. *de re judic.* S. Thom. 2. 2. quæst. 63. art. 2. *in respons. ad primum:* et hoc etiam in terminis vult Lucas de Penna in l. *errat, C. de castren. pecul. milit.* vers. 9. *quæritur:* sed ut dixi, in foro contentioso ista lex Partitarum videtur velle, quòd non puniatur, etsi per injuriam verum dicat; quod patet ex verbo *deshonrase*, et ex rationibus hìc positis, et ex differentia quam facit l. 3. infrà eod. inter simpliciter injuriantem, et dictantem carmen vel libellum famosum, et adde l. 8. tit. 6. supra eod. *Partit.* et limita istam legem ut infrà eod. l. proxim. et l. sequent.

Et quid si mulierem jam nuptam, quæ antequam contraheret matrimonium fuit meretrix, vocet quis meretricem, an teneatur injuriarum et puniatur pœna legis Ordinamentorum, ut debeat se dedicere? Vide quæ dicit Lucas de Penna in dict. l. *errat,* vers. 7. *quæritur,* ubi tradit, quòd non; quod mihi videtur durum, imò quòd saltem puniatur extra ordinem; neque motiva quæ adducit Lucas, mihi concludunt, et in contrarium faciunt superius, in ista glossa adducta; et ibidem vide per eumdem, quæst. 8. et quid si quis vocet eum, qui natus fuit ex legitimo matrimonio, filium meretricis, ex eo quòd mater vidua sit meretrix? Et concludit, quòd tenetur injuriarum, l. *miles,* §. *defuncto*, D. *ad leg. Jul. de adult.*

LEX II.

Si filius, nepos, pronepos de ascendentibus malum dicat, aut libertus de patrono, alumnus vel familiaris quondam de domino, etiamsi pro salario servivit, vel etiam servus de domino, non auditur, etsi probare velit verum dixisse; imò puniendus est de injuria. Hoc dicit.

(1) *El fijo, ó el nieto.* Ortum habet ista lex. à l. 11. et per totum, D. *de obsequi. à par. vel pat. præstand.* et à l. *qui accusare,* §. fin. D. *de accusat.* et à l. *libertorum, C. de testib.* et à l. penult. *C. qui accusar. non pos.* et l. 3. tit. 2. *Partit.* 3. et vide l. *non solum,* §. *quamquam*, D. *de injur.* et l. *sed si hac,* §. fin. D. *de in jus vocan.* et l. *Prætor edixit,* §. *præterea,* D. *de injur.* ubi limitatur, nisi sit injuria atrox facta liberto: filius autem in potestate, neque pro atroci agit, ut ibi habetur, et vide ibi per Bart. an tunc possit agi criminaliter, et adde l. *cum neque patronos, C.* eod.

(2) *Familiar.* Nota et adde dict. l. penult. *C. qui accusar. non poss.* et l. 6. tit. 2. *Partit.* 3. et l. 2. tit. 1. *Partit.* 7.

(3) *Vedar et contrastar.* Nota hæc pulchra verba.

LEX III.

Diffamans alium per scripturam, seu dictamen, vel cantilenam, qui dicitur libellus famosus, palàm, seu occultè, eadem pœna debet puniri, qua ille, quem diffamat, puniendus esset delicto probato: inveniens autem talem libellum seu scripturam, nulli ostendat, sed eam rumpat, ne unquam videatur: eamdem pœnam incurrit cantans talem cantilenam. Item etiamsi dictans talem libellum dicat, quòd vult in eo contenta probare,

criptura faciendo cántigas, ó rimas ó dictados malos de los que han sabor de enfamar. Et esto facen á las vegadas paladinamente et á las vegadas encubiertamente, echando aquellas escripturas malas en las casas de los grandes señores, ó en las eglesias, ó en las plazas comunales de las cibdades ó de las villas, porque cada uno lo pueda leer: et en esto tenemos que reciben muy grant deshonra aquellos contra quien es fecho : et otrosi facen muy grant tuerto al rey los que han tan grant atrevimiento como este. Et tales escripturas como estas dicen en latin *famosos libellos*, que quiere tanto decir como libro pequeño que es escripto á enfamamiento dotro. Et por ende defendieron los emperadores et los sabios que ficieron las leyes antiguas (1), que ninguno non debiese enfamar á otro desta manera : et qualquier que contra esto ficiese, mandaron que si tan grant mal era escripto en aquella carta que si le fuese probado en juicio á aquel contra quien la face, que merecia pena por ende de muerte, ó desterramiento ó otra pena qualquier; que aquella pena misma (2) reciban tambien el que compuso la mala escriptura como el que la escribió. Et aun tovieron por bien et mandaron que aquel que primeramente fallare tal escriptura como esta, que la rompa luego et non la muestre á ningunt home : et si contra esto ficiere, debe haber por ende otra tal pena como aquel que la fizo (3). Otrosi defendieron que ningunt home non sea osado de cantar cántiga (4), nin de decir rimas nin dictados que fuesen fechos por deshonra ó por denuesto de otro : et si alguno contra esto ficiere, debe seer enfamado por ende; et demas desto debe recebir pena en el cuerpo ó en lo que hobiere á bien vista del judgador del lugar do esto acaesciere. Et esto que deximos en esta ley fue defendido porque ninguno non se atreviese á enfamar á otri á furto nin de otra manera : mas quien quisiere decir mal de alguno, acúselo (5) del mal ó del yerro que ficiere delante del judgador, asi como mandan las leyes deste libro; et probándolo non caerá por ende en pena, et fincará enfamado aquel á quien acusó en la manera que debe. Et como quier que diximos en la primera ley deste título quel que deshonrare á otro por palabra, si probase que aquel denuesto ó mal que dixo dél era verdat, que non cae en pena; con todo eso en las cántigas, ó rimas ó dictados malos que los homes facen contra otros, et los meten en escripto non es asi (6), ca maguer quiera probar aquel que fizo la cántiga, ó rima ó dictado malo que es verdat aquel mal ó denuesto que dixo daquel contra quien lo fizo, non debe seer oido, nin le deben caber la prueba. Et la razon porque non gela deben caber es esta, porque el mal que los homes dicen unos á otros por escripto, ó por rimas, es peor que aquel que dicen dotra guisa por palabra, porque dura la remembranza della para siempre si la escriptura non se pierde : mas lo que es dicho dotra guisa por palabra olvídase mas aina.

non admittitur, nec debet audiri, nec excusatur à pœna. Hoc dicit.

(1) *Las leyes antiguas.* Vide in l. *lex Cornelia*, §. fin. cum l. seq. D. eod. et C. *de libel. famos.* l. unic. et 5. quæst. 1. cap. fin. et cap. *qui in alterius*, ead. causa, et quæst. et cap. *quidam.*

(2) *Aquella pena misma.* Sequitur opinionem Glos. in dict. l. 1. ubi autem is, de quo libellus, vel carmen loquitur, non esset puniendus, tunc agitur civiliter actione injuriarum, secundum Salicet. in dict. l. 1. quando non expediret reipublicæ detegi, secundum eum, cùm se remittit ad ea, quæ dixit in l. 3. C. *de injur.* per legem tamen istam in fin. videtur, quòd etiamsi esset verum, et expediens scire, puniri debet, si per libellum famosum dicatur, vel per cantilenam.

(3) *Como aquel que la fizo.* Quid si auctorem pandat? Salicetus in dict. l. unic. dicit, quòd quidam dixerunt à pœna liberari, quasi hoc casu puniatur, quia auctor credatur ipse; tamen dicit, uterque punietur, tàm auctor, quàm propalator.

(4) *Cántiga.* Adde dict. l. *lex Cornelia*, §. fin. ubi Angel. dicit, caveant igitur illi, qui cantilenas componunt. Hostiens. etiam in summa, *de injur.* §. *quot modis*, Azo C. eod. in summa, vers. *litteris*, et adde l. *item apud Labeonem*, §. *generaliter*, D. *de injur.*

(5) *Acúselo.* Adde dict. l. unic. C. *de famos. libel.* et ad petitionem illorum, qui libellum infamationis porrigunt in occulto, procedendum non est ad inquisitionem super contentis ibidem criminibus faciendam, cap. *inquisitionis*, §. 3. *de accusat.* ubi etiam per Gloss. Abb. et Doctores.

(6) *Non es asi.* Approbat opinionem Glossæ in l. *eum qui nocentem*, in princ. D. *de injur.* licèt aliud voluit Gloss. *Institut. de injur.* §. 1. in verbo *fieret*, et idem quod Gloss. in dict. l. *eum qui*, tenet Angel. in dict. l. 1. licèt Salicetus ibi aliud voluit.

LEY IV.

Cómo face deshonra un home á otro remedándolo.

Non tan solamente facen los homes tuerto ó deshonra unos á otros por palabra denostándolos ó diciendo mal dellos dotra guisa por cántigas, ó por rimas ó por dictados, segunt diximos en las leyes ante desta, mas aun por remedijos ó por contenentes malos, que dicen et facen unos contra otros. Et por ende decimos que si un home dixiere ó ficiere remedijo (1) ó contenente malo ante muchos, con entencion de deshonrar ó de enfamar á otro, que aquel contra quien lo ficiere, quel puede demandar en juicio quel faga emienda dello tambien como sil hobiese fecho tuerto ó deshonra en otra manera.

LEY V.

Cómo los que siguen mucho á las virgines, et á las casadas ó á las viudas que viven honestamente, ó les envian alcahuetas ó joyas, les facen deshonra.

Enojos, et deshonras et pesares facen algunos homes á las vegadas á las mugeres que son vírgines ó casadas ó á las viudas que viven honestamente en sus casas, et son de buena fama: et trabájanse de facer esto en muchas maneras; ca tales hay (1) dellos que van á fablar con ellas, yendo muchas veces á sus casas do moran, ó siguiéndolas en las calles ó en las eglesias ó por los otros lugares do las fallan: et otros hay que se non atreven á facer esto, mas envíanles joyas encubiertamientre á ellas et aun á aquellas con quien viven para corromper tambien á las unas como á las otras. Et otros hay que se trabajan de las corromper por alcahuetas, ó en otras maneras muchas, de guisa que por el mucho enojo et grant afincamiento que les facen, atales hay dellas que se mueven á facer yerro: et aun las que son buenas et que se guardan de errar, fincan como enfamadas porque sospechan los homes que facen mal con aquellos que las siguen tan á menudo en alguna de las maneras sobredichas. Et los que desto se trabajan, tenemos que facen muy grant tuerto et grant deshonra á ellas, et á sus padres, et á sus maridos, et á sus suegros et á los otros parientes; et por ende mandamos que cada uno de los que errasen en alguna de las maneras sobredichas, sea tenudo de facer emienda dello á la muger (2) que tal deshonra recibiese: et demas debe el judgador mandar á aquel que sigue ó deshonra á la muger que lo non faga (3) et se parta daquella locura, amenazandol que si se non guardare de facer esto quel dará alguna pena por ende.

LEX IV.

Non solum verbis, sed et gestu, et factis detractoriis ad injuriam alterius fit injuria, et agi potest actione injuriarum. Hoc dicit.

(1) *Remedijo.* Adde l. *item apud Labeonem*, §. *generaliter*, D. eod.

LEX V.

Nimia pulsatione, et frequentatione conjugatam, virginem, aut viduam honestam diffamans, tenetur ei actione injuriarum, et judex mandabit injurianti, ut à talibus desistat sub comminatione punitionis, si contra fecerit. Hoc dicit.

(1) *Tales hay.* Adde l. *item apud Labeonem*, §. *tenetur*, D. eod. et ibi Angel. in §. *meminisse*, inducit contra facientes matutinatas de nocte ante domus dominarum, quoniam ex nimia frequentia nonnullam præbent infamiam, vide etiam in §. *si quis*, et §. *item adversus*, ejusd. l. et eod. tit. l. *attentari*, et l. 1. §. *omnem*, D. eod.

(2) *A la muger.* Adde l. *sed et quæstionis*, §. *si quis*, D. eod.

(3) *Que lo non faga.* Nota benè, quòd judex debet obviare delicto committendo; debet enim ex officio prohibere, ne maleficia fiant, vide per Bald. in l. 2. *C. de serv. fugitiv.* et in l. 1. §. *quies*, D. *de offic. præfecti urb.* l. *illicitas*, §. *ne tenuis*, et l. *congruit*, D. *de offic. præsid.* et quod notat Bartol. in l. *omnis*, *C. de aquæduct.* lib. 11.

LEY VI.

En quántas maneras quede un home á otro facer deshonra de fecho.

Leyes del tit. 10. lib. 8. Recop.

Firiendo (1) algunt home á otro con mano (2), ó con pie, ó con palo, ó con piedra, ó con arma ó con otra cosa qualquier, decimos quel face tuerto ó deshonra: et por ende el que recibiere tal deshonra ó tuerto, quier salga sangre (3) de la ferida quier non, puede demandar quel sea fecha emienda dello, et el judgador debe apremiar á aquel que lo firió que gelo emiende. Et aun decimos que en otras maneras muchas facen los homes tuerto ó deshonra unos á otros asi como quando un home seguda á otro ó corre en pos dél (4) con entencion de ferirle, ó de prenderle, ó le encierra en algunt lugar, ó le entra por fuerza en la casa, ó quando lo prende ol toma alguna cosa (5) de las suyas por fuerza ó contra su voluntad. Et por ende decimos que el que tuerto ó deshonra face á otro en alguna de las maneras sobredichas ó en otra semejante dellas, quel debe facer emienda dello, segunt qual fuere el tuerto ó la deshonra que le fizo. Otrosi decimos que rompiendo un home á otro á sañas los paños que vistiese (6), ó despojándogelos por fuerza, ó escupiéndole en la cara á sabiendas, ó alzando la mano (7) con palo, ó con piedra ó con otra cosa para ferirle, maguer non lo fiera, facel muy grant deshonra de quel puede demandar en juicio emienda: et es tenudo el otro de gela facer á bien vista del judgador. Et en otras maneras muchas podrie acaescer que farien los homes unos á otros deshonra et tuerto, como si un home fuese por sí mismo á prender á otro sin mandado del judgador por debdo (8) quel debiese, non habiendo derecho de lo facer, ó le cerrase la casa señalándola (9) con alguna cosa porque non pudiese entrar nin salir; ó como si morasen dos homes en dos casas que estudiese la una sobre la otra, et el que morase en la desuso vertiese agua en ella á sabiendas ó

LEX VI.

Alium injuriosè percutiens etiam citra sanguinis effusionem, aut manus in eum injiciens violentas, vel eum cum intentione capiendi, vel percutiendi fugans, aut in alio loco eum includens, vel violenter in domum ejus intrans, seu capiens eum, vel aliquam rem violenter auferens, aut ei vestimenta rumpens, vel spolians, vel in faciem ei spuens, aut manum causa percutiendi contra eum, etiam vacuam elevans, vel debitorem sine mandato judicis capiens, aut domum ejus sigillans, vel superius habitans inferius injuriosè quid fundens, vel è contra fumum superiori injuriosè faciens, vel cornua ad alterius januam ponens, aut librum ad illuminandum vel ligandum acceptum, seu pannos ad suendum, vel aliàs officiali traditos, injuriosè in callem ejiciens, tenetur actione injuriarum judicis arbitrio commissa taxatione. Hoc dicit.

(1) *Firiendo.* Concordat cum l. *lex Cornelia*, in princ. D. *de injur.* et *Institut.* eod. §. *injuria.*

(2) *Con mano.* Et abusivè verberasse dicitur, qui pugno percutit, l. *item apud Labeonem*, §. *verberasse*, D. eod.

(3) *Sangre.* Dicitur percussio, etsi non exiit sanguis, ut hìc; quod nota ad ll. Fraternitatis disponentes de percussionibus, et vide Bald. in l. 2. *C. de probation.* et in l. 1. *C. si servus exterior.* Angelus in tractat. *malefic.* in parte *et ipsum Titium percussit*, Abb. in cap. *dudum*, 2. col. penult. *de election.* et in ll. *styli*, l. 43. sed an dicetur vulnus, et quid veniat appellatione vulneris? Vide per Bart. in l. *Prætor edixit*, §. *re atrocem*, D. *de injur.* per Bald. in l. *edicta*, *C. de edendo*, col. 13. in 2. *lectura*, per Angelum in tractatu *maleficior.* in parte *et ipsum Titium percussit.*

(4) *Seguda á otro ó corre en pos dél.* Et quid si te insequendo cecidisti, et vulneratus fuisti, an insequens teneatur de vulnere? L. *qua actione*, §. *proinde*, D. *ad leg. Aquil.* dicit quòd non; et limita, ut in l. *item Mela*, in princ. D. eod. et per Angelum Aretin. in tractatu *malefic.* in parte et *ipsum Titium percussit*, in fin.

(5) *Toma alguna cosa.* Adde l. *item apud Labeonem*, §. *si quis bona*, D. eod. ubi et Doctores notant, quòd non solùm pro vi turbativa, sed etiam expulsiva, et compulsiva, locum habet injuriarum judicium.

(6) *Los paños que vistiese.* Non tamen ex hoc videtur fieri injuria corpori, ut teneatur ex lege Cornelia *injuriarum*, ut in l. *sed est quæstionis*, D. *de injur.* cujus contrarium videtur hìc innui: dic ut per Bart. in l. *locatio*, §. *quod illicitè*, D. *de public.* et per Innoc. in cap. *nuper*, *de sent. excom.* et per Bald. in l. *si qua per calumniam*, *C. de Episcop. et Cleric.* et adde l. 1. §. 1. D. *de extraordin. crimin.*

(7) *Alzando la mano.* Adde l. *item apud Labeonem*, §. 1. D. eod. et Angel. in tractatu *malefic.* in parte *et admenavit.*

(8) *Por debdo.* Adde l. *creditores*, et ibi Bart. D. *ad leg. Jul. de vi privat.* l. *extat*, D. *quod met. causa*, et l. 14. tit. 14. 5. *Partit.*

(9) *Señalándola.* Adde l. *si injuriæ*, D. eod.

otra cosa lixosa por facer al otro deshonra ó enojo: ó si el otro que morase en la casa de yuso ficiese fuego en ella de paja mojada, ó de leña verde ó de otra cosa qualquier á sabiendas, con entencion de afumar (10) ó de facer mal al que morase en la desuso; ó como si el un vecino pusiese ó feciese poner alguna cosa á la puerta del otro su vecino por facerle deshonra (11), asi como cuernos ó otra cosa semejante: ó como si un home diese á otro á iluminar (12) ó á ligar algunt libro, et aquel que lo toviese por facer deshonra al otro que gelo dió, lo echase en la calle antél en el lodo ó dotra guisa, maguer lodo non hi hobiese, ó como si el alfayate ó otro menestral qualquier echase en esa misma manera los paños ó otra cosa que otro le diese á facer de nuevo ó á adobar; ca en qualquier destas maneras sobredichas, ó en otra semejante dellas que un home ficiese á otro deshonra, es tenudo del facer emienda á bien vista del judgador del lugar.

LEY VII.

Cómo face deshonra á otro aquel quel emplaza torticeramientre, ó le mueve pleyto de servidumbre seyendo libre.

Esfuérzanse homes hi ha de facer tuerto ó deshonra á otros en muchas maneras sin aquellas que desuso diximos: et esto facen quando emplazan (1) unos á otros á sabiendas torticeramente por meterlos en costas et en misiones, et por les facer perder sus labores et algunas otras cosas que farien de su pro, porque se compongan con ellos et les pechen algo, ó porque los embarguen de algunt camino que saben que han de facer. Et algunos hay que facen deshonra á otros en peor manera, demandándolos en juicio maliciosamente por sus siervos (2), sabiendo ciertamente que non han derecho ninguno en ellos, desfamando á ellos et á sus fijos. Et otros hay que facen mayor tuerto con atrevimiento, prendiendo sin mandado del judgador algunos homes que son forros (3), sabiendo que non han derecho ninguno en ellos. Et por ende mandamos que qualquier que ficiere tuerto ó deshonra á otro en alguna destas maneras sobredichas ó en otra semejante dellas, que sea tenudo del facer emienda dello á bien vista del judgador.

LEY VIII.

Quién puede facer deshonra.

Deshonra ó tuerto puede facer (1) á otro todo home ó muger que hobiere de diez años et medio (2) arriba, porque tovieron los sabios antiguos que deste tiempo adelante debe haber cada uno entendimiento para entender

(10) *Con entencion de afumar.* Adde l. penult. D. eod. et l. 1. §. 1. D. *de extraordin. crimin.*

(11) *Facerle deshonra.* Adde l. *item apud Labeonem,* §. *generaliter.*

(12) *A iluminar.* Hoc exemplum et sequens non memini, undè sumptum est, sed facit l. 1. §. 1. D. *de extraordin. crimin.*

LEX VII.

Alium malitiosè citans, ut faciat eum dimittere curam rerum suarum, vel ut ab eo aliquid extorqueat, aut si eum, ut servum malitiosè in judicio petat; seu capiens liberum, cùm non habeat potestatem capiendi, tenetur ei actione injuriarum arbitrio judicis taxanda. Hoc dicit.

(1) *Emplazan.* Adde l. *item apud Labeonem,* §. *si quis non debitorem,* et l. *injuriarum actio,* §. *si quis per injuriam,* D. eod. et vide Bart. in l. *si quis repetere,* §. 1. D. *ad Turpil.* et de producente falsam accusationem, an teneatur pœna falsi? Vide per Angelum in tractat. *maleficior.* in parte *neque non ad querelam,* col. penult. vide etiam in materia per Bald. in l. *si tibi, C. de liberal. caus.* facit l. 2. in fin. et ibi notat Joan. de Plat. *C. de Decurion.* lib. 10. vide etiam in l. *si verò pro condemnato,* §. fin. D. *qui satisd. cogant.*

(2) *Por sus siervos.* Adde l. *si quis de libertate,* D. eod. et C. eod. l. *qui liberos.*

(3) *Que son forros.* Adde l. *si liber,* D. eod.

LEX VIII.

A decimo anno cum dimidio ultra in ætate constitutus potest injuriam facere, nisi sit stultus, qui de commissis non tenetur; sed talium stultorum, vel furiosorum administratores, seu consanguinei à talibus eos non arcentes tenentur pro injuria. Hoc dicit.

(1) *Puede facer.* Sumpta est hæc lex ex dictis Azonis, C. eod. in summa, cùm dicit, possunt autem omnes facere injuriam, qui et possunt pati, et è converso; sed tamen fallit hoc in furiosis, et impuberibus, qui doli capaces non sunt, nam isti injuriam solent pati, et non facere; cùm enim injuria ex affectu facientis consistat, consequens est hoc sive pulsent, sive convicium dicant, injuriam fecisse non videri, quæ verba sumpsit Azo ex l. *illud,* D. eodem.

(2) *De diez años et medio.* Adde l. 9. et quæ ibi dixi, suprà ead. *Partit.* tit. 1.

si face deshonra á otro ó non, fueras ende si aquel que la ficiese fuese loco (3) ó desmemoriado; ca estonce non seria tenudo de facer emienda de ninguna cosa que ficiese ó dixiese, porque non entiende lo que face mientra está en la locura. Pero los parientes mas cercanos que hobieren estos atales, ó los que los hobiesen en guarda, débenlos guardar de manera que non fagan tuerto nin deshonra á otro, asi como en muchas leyes deste libro diximos que lo deben facer: et si asi non lo ficiesen, bien se podrie facer demanda á ellos del tuerto que estos atales hobiesen fecho.

LEY IX.

Contra quién puede seer fecha deshonra, et quién puede demandar emienda della et ante quién.

Tuerto ó deshonra puede seer fecha á todo home (1) ó muger de qualquier edat que sea, maguer fuese loco ó desmemoriado; pero los que los toviesen en guarda pueden demandar emienda del tuerto que les fuese fecho: eso mismo pueden facer los guardadores en nombre de los huérfanos que toviesen en guarda. Otrosi decimos (2) que el padre puede demandar emienda por la deshonra que ficieren á su fijo, et el abuelo et el bisabuelo por su nieto ó por su biznieto, ó por aquellos que estudiesen en su poder, et el marido por su muger, et el suegro por su nuera (3) et el señor por su siervo (4). Pero en la deshonra de los siervos decimos que hay departimiento en esta manera, que si el siervo ó la sierva fueren deshonrados de malas feridas (5), ó yoguieren con la sierva (6) ó les dixieren denuestos que tangan á su señor (7), estonce puede el señor demandar emienda por ellos; mas si les diesen otra ferida, asi como pescozada (8) ó empellada pequeña, ó les dixiesen denuesto que tanxiese á ellos et non al señor, estonce non podria el señor demandar emienda por ellos (9). Et puede seer demandada emienda de las deshonras et de los tuertos que home recibe en el lugar do fuere

(3) *Loco.* Adde dict. l. 9. tit. 1. suprà, ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

LEX IX.

Fieri potest injuria cuicumque pupillo vel fatuo, et possunt eam petere tutores, vel curatores, aut pater, avus et proavus, si habet in potestate injuriatum. Item maritus pro uxore, socer pro nuru, dominus pro servo, si gravibus ictibus sit cæsus, aut verbis dominum tangentibus lacessitus, pro levibus autem non aget dominus, neque pro verbis ipsum non tangentibus. Hoc dicit.

(1) *A todo home.* Adde l. *illud,* D. eod.

(2) *Otrosi decimos.* Adde l. 1. §. 3. vers. *per alias*, cum sequenti, D. eod. et *Institut.* eod. §. *patitur.*

(3) *Por su nuera.* Hodie per LL. regni, cùm exeat filius per matrimonium à patris potestate, non poterit socer injuriarum agere pro injuria illata nurui, nam de jure antiquo patria potestas filii hoc operabatur, ut habetur in dict. §. *patitur;* lex tamen 1. §. 3. vers. *per alias,* D. eod. ibi: *vel affectu,* innuit contrarium; sed videtur intelligenda, quando et vir ejus erat in patris potestate, ut in dict. §. *patitur.*

(4) *Por su siervo.* Adde §. *servis, Institut.* eod. et l. *item apud Labeonem,* §. *Prætor ait,* eod. tit. idem si fiat religioso, nam competet actio injuriarum ordini, seu monasterio; si tamen fiat clerico sæculari, tunc duæ oriuntur actiones, una quæ competit clerico injuriato; alia ecclesiæ, secundum Joannem Fab. in dict. §. *patitur,* vide in cap. *cum desideres,* et in cap. *contingit, de sentent. excommun.* et ibi per Innoc.

(5) *De malas feridas.* Adde dict. §. *Prætor ait,* et dict. §. *patitur.*

(6) *Con la sierva.* Adde l. *si stuprum,* D. eod.

(7) *Tangan á su señor.* Non ergo requiritur quòd concurrat injuria gravis, et quòd sit in sugillationem domini, prout volebat Angelus in dict. §. *patitur,* sed alterum sufficit, ut hic, et idem vult Gloss. in l. *item apud Labeonem,* §. *interdum,* D. eod. et in dict. §. *patitur.*

(8) *Pescozada.* Reputatur injuria levis, si quis cum pugno percutiatur, quod Joan. Fab. dicit esse verum in dict. §. *servis,* nisi percutiatur in loco, ubi livorem faciat, vel nisi sint aliqua de illis, quæ faciunt injuriam atrocem, *Institut.* eod. §. *atrox,* et D. eod. l. *Prætor,* §. fin. cum l. sequenti, adde Bald. in l. *sed si hac,* §. *Prætor,* D. *de in jus vocand.* ubi post Guillielm. de Cuneo dicit, quòd regulariter percussio cum pugno, vel manu vacua, non dicitur injuria atrox; vide infrà eod. l. 20.

(9) *Por ellos.* Adde l. *item apud Labeonem,* §. 44. vers. *nam si leviter,* D. eod. Sed an Prætor injuriam talem relinquat inultam? Textus in dict. l. *item apud Labeonem,* §. *si quis sic fecit,* dicit, quòd non; sed Glossa et Doctores intelligunt in injuria gravi, ut judex ex officio puniat, quando esset servus pupilli, vel furiosi, vel per querelam domini, ut dixi suprà, et vide per Angel. in dict. §. *Prætor ait.* Fortè posset dici, quòd etiam judex ex officio punire posset injuriam etiam levem illa-

fecha ó delante del judgador que ha poderio de apremiar al demandado, asi como diximos en el título (10) de las acusaciones.

LEY X.

Cómo el señor puede demandar emienda de la deshonra que fecieren á su vasallo en desprecio dél.

Habiendo algunt home sus vasallos ó otros homes libres (1) que viviesen con él, si estos reciben tuerto ó deshonra, pueden ellos demandar emienda á los que los deshonraron, et su señor non podrie ende facer demanda, fueras ende quando el tuerto ó el mal que tales homes recibiesen les fuese fecho señaladamente por deshonra ó por desprecíamiento del señor; ca estonce bien lo puede facer, quanto en aquello (2) que pertenesce á la deshonra dél. Otrosi decimos que si tuerto ó deshonra fuese fecha á algunt religioso ó fraire de órden, en qualquier manera quel sea fecha, que su mayoral (3) puede demandar emienda por él. Et deben facer esta emienda tambien los facedores de la deshonra ó del tuerto como aquellos que gela mandaron facer, ó les dieron esfuerzo, ó consejo ó ayuda (4) para facerla, en qualquier manera que sea; ca guisada cosa es et derecha que los facedores del mal et los consentidores dél que reciban egual pena (5).

LEY XI.

Cómo pueden demandar los herederos emienda de la deshonra que recibió aquel de quien heredaron seyendo enfermo.

Cuitados estan algunos homes á las vegadas de enfermedades de que mueren, et yaciendo asi vienen otros atrevidamente á sus

tam servo, quia cum tunc neque servus, neque dominus agere possint, succedet judicis officium, ne aliàs crimen remaneat impunitum, et ne detur occasio injuriandi servos indebitè; et ita videtur de mente textus in dict. §. *si quis sic fecit*, in verbo *maxime*, et quod Angelus ibi notat in fine.

(10) *En el título.* Vide in l. 15.

LEX X.

Pro injuria facta vassallis, vel familiaribus, ipsi agunt, non autem dominus, nisi in ejus dedecus fuerit illata, tunc enim aget in quantum eum tangit. Item pro injuria religioso illata agit superior: et facientes, et mandantes, ac favorem, consilium, et auxilium ad injuriam dantes, æqualiter tenentur actione injuriarum. Hoc dicit.

(1) *Vasallos ó otros homes libres.* Adde l. *item apud Labeonem*, §. penult. et ibi Bartol. D. eod. et *Institut.* eod. §. *sed si libero homini*, et Innoc. et Doctor. in cap. *dilectus, de appellat.* Bart. in l. 1. §. *usque adeo*, D. *de injur.* Paulus de Cast. post Jacob. de Are. in l. *is cujus*, D. *de aqua pluvia arcend.* et vide etiam per Roder. Suarez allegat. 26. in quæstion. *an universitas agat pro damno illato singulis de universitate*, et adde de injuria facta vassallo, Baldum in §. *denique, quæ fuit prima causa benef. amit.* et in §. *injuria*, col. 2. *de pace juramento firmand.* nota etiam, quòd et Principem offendit, qui suis subditis, et partialibus facit injuriam; vide per Bald. in vers. *Opizoni, de pace Constant.* et ibidem, quòd in omnium vertitur injuriam, quod contra Principem fit: et de injuria facta meo pastori, vide l. *si quis homicidii*, et ibi Bald. *C. de accusat.*

(2) *Quanto en aquello.* Nota hoc verbum.

(3) *Su mayoral.* Non ipse monachus, nisi Abbas, vel Prælatus abesset, et procuratorem non reliquisset, l. *sed si unius*, §. *ait Prætor*, D. *de injur.* Gloss. in cap. *non dicatis*, 12. quæst. 1. et aget Prælatus etiam pro injuria levi facta monacho, ut in cap. *parochianos, de sepult.* Joan. Fab. in §. *servis, Institut.* eod.

(4) *Consejo ó ayuda.* Adde §. *non solum, Institut.* eod. et D. eod. l. *non solum*, 1. responso, et §. *si mandato*, et §. *Proculus*, et vide per Bartolum latè in dict. §. *si mandato*, et Baldum in l. 1. 2. et 3. col. *C. de serv. fugitiv.* et ibi quòd si post mandatum spretum ex intervallo delinquitur, et qualiter probetur mandatum, et quomodo cognoscantur à consilio; et ibi etiam vide, quæ dicit col. 4. vide etiam plura notanda per Bald. in l. *non ideo minus*, *C. de accusat.* et ibi col. 7. de mandante committi adulterium: et an sit adhibenda distinctio, utrum mandatarius aliàs esset facturus, an non, vide ibi, col. 8. et an teneatur quis ut mandator, et ut præstans opem? Vide ibidem: et ibi etiam in fine, an obligetur mandans, cùm teneri non potest mandatarius; et an debeant conveniri coram uno judice; et an si sit elapsum multum tempus, videatur mandatum revocatum.

(5) *Que reciban egual pena.* Adde ad Roman. cap. 1. in fin. et cap. 1. *de offic. delegati.*

LEX XI.

Afflicto non est danda afflictio; et ideo absque judicis mandato debitoris moribundi bona, aut partem eorum capiens in domum ejus intrans, si est verum debitum, cadit ab eo, et tantumdem ejus hæredibus solvit, perditque tertiam partem bonorum Regis Cameræ applicandam; sed si non erat

casas á entrarles todo lo que han ó alguna partida dello sin mandamiento del rey ó del judgador del lugar, diciendo que son sus debdores. Et aquellos contra quien es fecho este tuerto, reciben daño ó deshonra, et los que lo facen, muéstranse por torticeros et por desmesurados; ca maguer verdat fuese que era debdor dotro el que yoguiese asi doliente, con todo eso non debe seer desta manera prendado nin agraviado por lo que debiese en quanto estudiese en tan grant peligro, porque asaz le abonda el dolor que pasa de su enfermedat, et non ha menester quel acrescan mas en ella faciendol pesar tomandol lo suyo, ó entrándogelo en tal sazon. Et por ende mandamos (1) que si alguno sin mandado del rey ó del judgador prendare ó entrare los bienes de alguno en la manera que sobredicha es, que si era en verdat su debdor, que pierda por ende el debdo que habie contra él, et que peche á sus herederos otro tanto quanto era aquello que debie haber, et pierda demas desto (2) la tercia parte de lo que hobiere et sea de la cámara del rey, et aun finque él por ende enfamado para siempre. Et si por aventura el que esto ficiese non hobiese debdo ninguno contra aquel doliente que asi agraviase, debe perder por ende la tercia parte de lo que hobiere et haberlo la cámara del rey: et demas desto debe facer emienda á los parientes del muerto de la deshonra que fizo á él et á ellos á bien vista del judgador del lugar.

LEY XII.

Qué pena merecen los que quebrantan los sepulcros, et desotierran los muertos et los deshonran.

Deshonra face á los vivos et tuerto á los que son pasados deste mundo, aquel que los huesos de los homes muertos non dexa estar en paz et los desotierra, quier lo faga con cobdicia de levar las piedras ó los ladrillos que eran puestos en los monimentos para facer alguna labor para sí, ó por despojar los cuerpos de los paños et de las vestiduras con que los sotierran, ó por deshonrar los cuerpos sacando los huesos, et echándolos ó arrastrándolos. Et por ende decimos que qualquier que ficiese alguna de las maldades sobredichas, debe haber pena en esta manera: aquel que sacare las piedras (1) ó los ladrillos de los monimentos debe perder la labor que ficiere con ellos, et el lugar en que lo obrare debe seer del rey (2), et demas debe pechar á la cámara del rey diez libras de oro (3): et si non hobiere de que las pechar, debe seer desterrado (4) para siempre. Et los ladrones que desotierran et despojan los muertos por furtar los paños (5) en que estan envueltos, si lo ficieron con armas, deben morir por ende; mas si lo ficieron sin armas, deben seer condepnados para siempre á las labores del rey. Esa misma pena deben haber los homes viles (6) que los desotierran et los deshonran echando los huesos dellos ó

debitum, perdit tertiam partem bonorum, et insuper consanguineis mortui tenebitur actione injuriarum arbitrio judicis æstimatione commissa. Hoc dicit.

(1) *Et por ende mandamos.* Concordat cum authent. *ut defuncti, seu funera eorum,* in princ. collat. 5. de qua sumpta est authentica *item qui domum, C. de sepulc. violat.*

(2) *Demas desto.* Nota hoc, quia non habetur in dicta authentica, et est extensio ad l. 1. §. *et si fortè cadaveri,* D. *de injur.* et adde Gloss. in dict. authentic. in princip. super parte *præsens lex.*

LEX XII.

Sepulturam injurians, lapides aut lateres auferendo, perdit opus, et locum, ubi fecerit, Regi applicandum. Item sepultum exhumans, et spolians cum armis, occidetur, sine armis autem ad opus Regis perpetuò damnatur: idem de non generoso causa injuriæ exhumante solum; sed generosus perpetuò exulabit. Item consanguineis nolentibus ita accusare, sed civiliter agentibus injuriarum, debet sic injurians in centum marabotinos auri condemnari, et eis accusari nolentibus potest accusare quilibet de populo: et prædicta in sepulcris fidelium, in aliis autem arbitraria est pœna. Hoc dicit.

(1) *Sacare las piedras.* Concordat cum l. *qui sepulchra, C. de sepulc. violat.* et cum l. 2. *C.* eod.

(2) *Del rey.* Adde l. 2. *C. de sepulc. viol.*

(3) *Diez libras de oro.* Adde dict. l. *qui sepulchra.*

(4) *Desterrado.* Nota hoc, quia additur ad dict. l. *qui sepulchra,* et ista lex declarat illam, et quod ibi in Glossa habetur, et approbatur hic opinio Gloss. in l. fin. D. eodem.

(5) *Por furtar los paños.* Concordat cum l. *Prætor ait,* §. *adversus,* D. *de sepulc. violat.*

(6) *Viles.* Concordat cum l. fin. D. *de sepulc. violat.*

maltrayéndolos en otra manera qualquier; mas si los que esto ficieren fueren fijosdalgo, deben seer desterrados para siempre. Pero si los parientes de los finados non quisieren demandar tal deshonra como esta en manera de acusacion, mas quisieren recebir emienda de pecho, estonce el judgador debe condepnar á los facedores de la deshonra que les pechen cient maravedis de oro (7). Et lo que diximos en esta ley ha lugar en las sepulturas de los cristianos, et non en las de los enemigos de la fe (8): et tal acusacion como esta puede facer cada uno del pueblo quando los parientes non lo quisieren facer (9). Et otrosi decimos que los que ficiesen alguno de los yerros sobredichos en sepultura de moro ó de judio del señorio del rey, que debe recebir pena segunt alvedrio del judgador del lugar.

LEY XIII.

Cómo pueden demandar emienda los herederos de la deshonra que ficieren á aquel de quien heredaron, seyendo muerto.

Muerto yaciendo algunt home, maguer fuese debdor de otri, non le deben testar nin embargar (1) que non sea soterrado, nil de-

(7) *Cient maravedis de oro.* Concordat cum l. 3. in princ. et §. *qui de sepulcri,* D. *de sepulc. violat.* et nota istam legem ad illarum declarationem, et adde l. penult. tit. 13. 1. *Partit.* et an si agatur civiliter, possit postea agi criminaliter? Vide in l. unic. *C. quando civil. action. crimin. præjudicet, etc.* et quæ notat Bart. in l. *interdum,* §. *qui furem,* D. *de furtis,* Angelus Aret. in tract. *malefic.* in parte *neque non ad querelam,* col. 24. Bart. in l. *Prætor edixit,* §. 1. D. *de injur.* et quoad casum hujus legis videtur, quòd non admittatur postea criminalis accusatio, ex quo ante actiones proponuntur ad vindictam, ut in dict. l. unic. l. *sepulchri violati,* conjuncta l. *Prætor edixit,* §. *si dicatur,* D. *de injur.* Angelus in l. *sepulchri,* la fin. D. *de sepulc. violat.*

(8) *Enemigos de la fe.* Adde l. *sepulchra hostium,* D. *de sepulc. violat.* sed an auctoritate judicis possit quæri aureum, vel lapides pretiosi in sepulcris antiquis Indiorum maris Oceani? Videtur, quòd sic, per l. *quamquam,* in princ. D. *de aqua pluvia arcend,* et quia illa sepulcra nobis non sunt religiosa, licèt non dicantur hostes propriè, et quia ut sepulcrum sit religiosum de jure canonico, requiritur auctoritas pontificalis, ut tradit Joan. de Imol. in dict. l. *quamquam.*

(9) *Non lo quisieren facer.* Concordat cum l. 3. in princ. D. *de sepulc. violat.*

LEX XIII.

Prætextu debiti impediens sepulturam, aut aliter defunctum injurians, tenetur actione injuriarum, et si intra novem dies à morte computandos super hoc citet hæredes, aut gravet, ut dent fidejussores, vel pigneret, vel aliquam innovationem faciat, non valeat quod actum fuit. Item de maledictis defuncto agit hæres injuriarum, qui eadem persona cum defuncto reputatur. Hoc dicit.

(1) *Testar nin embargar.* An autem cum auctoritate judicis ex vigore instrumenti habentis paratam exsecutionem, corpus defuncti debitoris possit detineri, ne sepeliatur, quousque de debito satisfiat? Angelus in authent. *ut defuncti seu funera eorum,* collat. 5. in princip. dicit quòd sic, per textum ibi; hoc idem in debito liquido voluit Gloss. in cap. *ei qui,* §. *si quis etiam,* 2. quæst. 6. allegans cap. *qua fronte, de appellat. in parte decisa.* Archid. ibi latè instat dicens, expressè contradicere l. fin. *C. de sepulc. violat.* et quia si ei vivo communicavimus, ergo et ei mortuo communicare debemus, cap. *sane,* 24. quæstion. 2. item et alia sacramenta ei concessa sunt, ergo sepultura non debet ei denegari, allegat cap. *illud,* 95. dist. et ad illum textum *indecisa* respondet, quòd Papa ibi respondit secundum consuetudinem Anglorum, secundum Ray. et Ala. quibus in hoc tanquam Anglicis est credendum; refert etiam distinctionem Vincentii, utrum ex contractu defunctus teneatur, et non debet impediri sepultura, an ex maleficio, et tunc impeditur, vel quod in ipsa decisione dicitur, tunc locum habet, cùm præsumitur de malitia hæredum; refert etiam Tancretum scripsisse in dict. cap. *qua fronte,* quòd illud decisionis locum habeat, quando defunctus fuit condemnatus in vita de furto, rapina, vel usura, vel crimen ejus erat notorium, et noluit satisfacere in vita, vel quod in contrariis supra signatis obtinet regulariter: illud autem decisum casuale fuit, vel locale, vel dicit Archid. quòd in casu illo deciso in dict. cap. *qua fronte,* hæredes erant ibi ita potentes, quòd de levi adversarius non posset jus suum consequi: ego crederem fortè esse dicendum, quòd sive debitum sit liquidum, sive non, et sive debeatur per sententiam, vel instrumentum guarentigium, non posset etiam jubente judice, sive debitum sit ex contractu, vel delicto, corpus defuncti arrestari ne tradatur sepulturæ, per istam legem, et per dict. l. fin. neque contrarium habetur in dict. authent. *ut defuncti, seu funera eorum, etc.* licèt in narratione casus dicatur ibi, et quòd fiebat sine judice, non per hoc est assumendum argumentum à contrario, ut liceat cum judicis auctoritate, cùm talis auctoritas esset contra jura; si enim in casu speciali cap. *quamquam, de usur.* lib. 6. usurario manifesto denegatur ecclesiastica sepultura, et in aliis casibus, de quibus in cap. *ex parte,* la 2. *de*

ben facer deshonra en ninguna otra manera que seer pueda : et si alguno contra esto ficiere por razon de debda, ó queriendol deshonrar, faria muy grant tuerto á Dios, et á los homes et á sus herederos, et serie tenudo de facer emienda dello á bien vista del judgador (2) del lugar, segunt fuere el tuerto ó la deshonra que fizo. Otrosi defendemos que por debda que el muerto debiese, que ninguno non sea osado de prendar nin de emplazar por ella á sus herederos fasta que pasen nueve dias (3) despues que él finó : et si alguno contra esto ficiere et los agraviare en alguna manera por que hayan á darles prenda ó fiadores, ó renovar carta sobre el debdo, mandamos que qualquier pleyto que fagan ante que los nueve dias sobredichos se cumplan, que non vala (4) en ninguna manera. Et aun decimos mas, que si alguno dixere mal torticeramente de la fama (5) de algunt home muerto, que los sus herederos pueden demandar emienda dello, tambien como si lo dixese contra ellos mismos, porque segunt derecho, como una persona (6) es contada la del heredero et la de aquel á quien heredó.

LEY XIV.

Cómo pueden demandar emienda al señor de la deshonra que su siervo ficiese á otro.

Siervo de alguno faciendo tuerto ó deshonra á otro home, tenudo es el señor de lo meter en mano de aquel á quien fizo la deshonra, que lo castigue con feridas (1), de manera que lo non mate nin lo lisie : et si por aventura non gelo quisiere meter en mano, tenudo es del facer emienda de pecho por él á bien vista del judgador : et si esto non quisiere facer, debel desamparar el siervo de todo en lugar de la emienda.

sepult. per Gloss. et Doctor. ut quia decedit in peccato mortali, in aliis servari debet contrarium, et sic jus commune, ut non denegetur sepultura, quantumcumque debitor sit, et debitum liquidum et manifestum, et dato, quòd hæredes sint potentes, ita quòd de facili non posset quis jus suum consequi; facit etiam ad hoc l. fin. tit. 13. 1. *Partit.* ibi : *por debdas que deba :* adde Roderic. Suar. in repet. l. *post rem*, D. *de re judic.* in 5. ampliatione *ad leg. regiam*, et Felinum in cap. *sicut*, col. 2. *de judæis*, et Guilliel. Bened. in repet. cap. *Raynutius, de testam.* in verbo *mortuo itaque testatore*, la 1. num. 56.

(2) *Vista del judgador.* Procedit planè in injuria facta cadaveri, vel defuncto aliàs, quàm occasione debiti impediendo sepulturam; si tamen id fiat occasione debiti, tunc perdit jus debiti, restituetque quod per vim abstulit, et si nihil sibi debebatur, restituet ablata duplicata, ut in l. fin. tit. 13. *Partit.* 1. et in authent. *item qui domum, C. de sepulc. violat.* vel dic, quòd si agatur civiliter, procedat dispositio dictæ l. fin. si verò criminaliter etiam propter arrestationem sepulturæ, occasione debiti procedat ista lex si agatur criminaliter actione injuriarum : et adverte quòd pœna publicationis tertiæ partis bonorum, de qua in dict. authent. non ponitur in ista lege in isto casu, et tantùm imposuit in casu l. 11. suprà eod. et facit quod habetur in l. 21. infrà eod. ibi : *Et como quier.*

(3) *Nueve dias.* Adde dict. l. fin. tit. 13. 1. *Partit.* et authent. *sed neque, C. de sepulc. violat.* et l. 1. in fin. et l. 2. D. *de in jus vocand.*

(4) *Non vala.* Sed jus principale non perditur, ut dicit glossa communiter approbata in dict. authent. *sed neque.*

(5) *De la fama.* Concordat cum l. 1. §. *et si forte*, D. eod.

(6) *Como una persona.* Adde in authent. *de jure-jur. amor. præstit.* in princip. et vide quæ dicit Socinus consil. 24. in 3. volum. et nota, quòd successor in dignitate, non dicitur eadem persona cum defuncto, vide Abb. in cap. *cura, de jure patron.*

LEX XIV.

Tenetur dominus tradere servum injuriantem, citra mortem et læsionem castigandum, injuriato; aut pro eo injuriæ solvere æstimationem, vel dare eum pro noxa. Hoc dicit.

(1) *Que lo castigue con feridas.* Concordat cum l. *sed et si unius*, §. *cum servus*, D. eod. et declarat ille §. secundum Angelum ibi, et etiam ista lex totam materiam noxalem, in qua alternativè condemnatur dominus servi ad litis æstimationem, aut noxæ deditionem, l. *miles*, §. *ita, cum suis concord.* D. *de re judic.* illud enim procedit, cùm agitur ad persecutionem damni; sed cùm agitur civiliter ad vindictam, tunc in potestate domini est servum tradere verberandum, vel dare pro noxa, vel litis æstimationem offerre, et ita intellexit Azo C. eod. in summa, col. 4. vers. *est notandum*, Bart. in dict. §. *cum servus*, et adverte, quòd ista verberatio, cùm traditur verberandus injuriam passo, debet fieri arbitrio boni viri, vel judicis, ut in dict. l. *sed si unius*, §. *ait Prætor*, et ibi notat Bart. et Angel. et vult etiam ista lex cùm subdit : *de manera que lo non mate nin lo lisie.*

LEY XV.

Por quáles razones non puede home demandar emienda de su deshonra maguer la reciba.

Maneras hi ha de deshonras que reciben los homes unos de otros de que non pueden demandar emienda, nin les debe seer fecha maguer la demanden: et esto serie (1) como si algunt caballero que estudiese en hueste ó en otro lugar do hobiese de lidiar, derranchase contra mandamiento del cabdiello, ó ficiese cobardia ó otro yerro en fecho de armas que se tornase como en desfamamiento ó en desprecio de caballeria; et por tal yerro como este el señor de la caballeria le mandase facer alguna deshonra en manera de castigamiento ó de escarmiento, asi como sil mandase quebrantar las armas ó tollérgelas, ol mandase cortar la cola á su caballo ol facer otra deshonra á él mismo ó á sus armas semejante desta; ca por tal deshonra non puede demandar emienda por que es fecho por escarmiento et por pro comunal de todos, asi como desuso diximos en la segunda Partida (2) deste libro en las leyes que fablan en esta razon.

LEY XVI.

Cómo quando el alcalde face prender á alguno por razon de su oficio, non se puede querellar dél como en manera de deshonra.

Oficial alguno (1) de aquellos que han poder de judgar, emplazando sobre pleyto criminal (2) á algunt home de aquellos á quien podrie apremiar, si aquel á quien emplazase fuese rebelde ó desobediente que non quisiese venir á su emplazamiento despreciandol, et el judgador lo mandase prender et aducir ante sí, ol mandase facer alguna otra deshonra por ende semejante desta, aquel á quien la ficiese non puede demandar emienda ninguna, porque fue en culpa seyendo rebelde á aquél á quien debie obedecer. Otrosi decimos que si el judgador metiese á algunt home á tormento por razon de algunt yerro que hobiese fecho para saber verdat dél, ó por otra razon qualquier por que lo podiese facer con derecho, que por las feridas quel diesen en tal manera como esta, non se puede llamar por ende deshonrado, nil debe seer fecha emienda dello. Eso mismo decimos que serie si judgase derechamente á algunt home á muerte ó á perdimiento de miembro; ca maguer lo mandase matar ó lisiar, non es tenudo de facer emienda ninguna á él nin á sus parientes. Pero los judgadores, maguer hayan poder segunt derecho de facer las cosas sobredichas, con todo eso mucho se deben guardar de responder mal ó de facer deshonra á los que viniesen antellos para alcanzar derecho. Otrosi decimos que non deben tormentar á ninguno sinon por alguna de las razones que dicen las leyes deste nuestro libro por que lo pueden facer: et si contra esto ficiesen (3) deshonrando los querellosos por palabra ó por fecho sin razon, tenudo serie en todas guisas de facerles mayor emienda (4) por ello que si lo otro home ficiese.

LEX XV.

Si dux militiæ alicui militi quid verecundum in corpore, armis, aut equo, fecerit correctionis causa, cessat injuria. Hoc dicit.

(1) *Esto serie.* Concordat cum l. *quod reipublicæ*, et Gloss. ibi D. eod. et cum dictis Azon. C. eod. in summa, col. 4. vers. *item excusatur injuriator.*

(2) *En la segunda Partida.* Titulo 28. per totum.

LEX XVI.

Si judex contumaces capi mandaverit, aut justè torqueat, aut corporaliter damnet aliquem, non tenetur injuriarum; sed si injustè verbo vituperat litigantem, tenetur actione injuriarum, et plus contra eum quàm contra privatum fiet æstimatio. Hoc dicit.

(1) *Oficial alguno.* Concordat cum l. *injuriarum*, §. 1. et 2. D. eod.

(2) *Sobre pleyto criminal.* Nam in civilibus propter contumaciam non procedit ad capturam, sed ad primum, vel secundum decretum, vel aliàs, ut proceditur in causa civili.

(3) *Contra esto ficiesen.* Adde l. *nec magistratibus*, D. eod. et l. *lege Julia*, D. *ad leg. Jul. de vi publica.*

(4) *Mayor emienda.* Nota benè, non enim nasci debent injuriæ, unde jura nascuntur, l. *meminerit*, C. *unde vi*, cap. *infames*, §. *arcentur*, 3. quæst. 7. licet tamen judici insolentem, vel importunè agentem, increpare verbis, et corrigere, l. *si duo patroni*, §. fin. in fin. D. *de jurejur.* tradit Paris de Puteo in suo tractat. *syndicatus*, fol. 15. colum. 2.

LEY XVII.

Cómo maguer el astrólogo diga alguna cosa de otro por razon de su arte, non le puede seer demandado por deshonra.

Pierden los homes á las vegadas algunas de sus cosas, et van á los astrólogos á rogar que caten por su arte quales son aquellos que las tienen, et los astrólogos usando de su sabiduria dicen ó señalan á algunos que las han: et en tal cáso como este decimos que los que asi señalaren non pueden demandar que les fagan emienda desto asi como en manera de deshonra (1): et esto es porque lo que ellos dicen, facenlo segunt su arte, et non con entencion de los deshonrar. Pero como quier que non puedan demandar emienda dello como en manera de deshonra, con todo eso si el adevino fuese baratador que faga muestra de saber lo que non sabe, bien lo pueden acusar que reciba la pena que mandan las leyes del título (2) de los adevinos et de los encantadores.

LEY XVIII.

De quál deshonra que ficieren á la muger ó al clérigo non podrien demandar emienda.

Muger virgen ó otra qualquier que fuese de buena fama si se vistiese paños de aquellos que usan vestir las malas mugeres, ó que se pusiese á estar en las casas ó en los lugares do tales mugeres moran ó se acojen, si algunt home le ficiese estonce deshonra de palabra ó de fecho ó trabase della, non puede ella demandar (1) quel faga emienda como á muger virgen deshonrada: et esto es porque ella fue en muy grant culpa, vistiendo paños (2) quel non convenien, ó parándose en lugar deshonrado (3) ó malo, á que las buenas mugeres non deben ir. Eso mismo serie del clérigo que andudiese en talle ó en manera de seglar (4); ca si tuerto le ficiesen, non podrie demandar emienda dél, como clérigo, asi como se muestra en la primera Partida deste libro en las leyes (5) que fablan en esta razon.

LEY XIX.

Cómo aquel que busca bien et honra á su amigo, maguer destorve á otro, nol puede seer demandado como en manera de deshonra.

Queriendo el rey ó el comun de alguna cibdat ó villa poner algunt home en oficio honrado, ó facer otro pleyto con él de arrendamiento, si otro home qualquier rogase al rey ó al comun de aquel lugar, que aquel oficio diese á otro alguno ó que ficiese aquel pleyto con él, diciendo que era mas sabidor ó mejor para ello, maguer que por tal ruego como este fuese el otro destorvado que non

LEX XVII.

Si Astrologus per suam artem nominet furem occultum alicujus rei, non est locus actioni injuriarum; sed si finxit se divinatorem, cùm artem ignoret, potest ob hoc accusari, ut puniatur pœna, de qua in tit. 23. infrà eod. *Partit.* Hoc dicit.

(1) *Deshonra.* Concordat cum l. *item apud Labeonem, §. si quis astrologus,* D. eod. ubi Angelus monet judices, ne moveantur ex dictis istorum divinatorum.

(2) *Título.* Vide infrà eod. *Partit.* tit. 28.

LEX XVIII.

Mulierem honestam virginem in habitu meretricali, vel in loco inhonesto se imponentem aggrediens, non tenetur injuriarum: idem de clerico in habitu laicali incedente, cui non satisfiet de injuria, tanquam clerico illata. Hoc dicit.

(1) *Demandar.* Concordat cum l. *item apud Labeonem, §. si quis virgines,* D. eod. et allegatur ille §. secundum Angelum ibi, quòd qui fornicatur cùm meretrice, vel etiam blando sermone illam abducit, non punitur; quod limitat nisi sit nupta, ut in l. *quæ adulterium, C. de adulter.*

(2) *Vistiendo paños.* Nam talis præsumitur quis qualis in habitu reperitur, ut hic, et in dict. §. *si quis astrologus,* et per Gloss. et Doctor. in l. *si qua per calumniam, C. de Episcop. et cleric.* et in cap. *in audientia, de sentent. excomm.*

(3) *Lugar deshonrado.* Sed contra, quia lupanaria non infamant castitatem, ut in cap. 1. 32. quæst. 5. dic, ut ibi per Glos. et per Glos. in cap. *quantumlibet,* 47. dist.

(4) *En manera de seglar.* Adde dict. cap. *in audientia, de sentent. excom.* et cap. *si vero,* el 2. et cap. *si judex laicus, de sentent. excomm.* in 6. et l. 15. et 15. tit. 3. lib. 1. *Ordinam. Regal.*

(5) *En las leyes.* Vide in l. 5. tit. 9. 1. *Partit.*

LEX XIX.

Impediens aliquem in officii assecutione rogando, ut alii, et non illi detur, non tenetur actione injuriandi. Hoc dicit.

hobiese aquella honra nin aquel lugar que pudiera haber, con todo eso non puede demandar á aquel que destorvó quel faga emienda (1) dello como á home deshonrado: et esto es porque todo home debe asmar que aquel que el ruego fizo non se movió á facerlo con entencion de facerle deshonra, mas por pro del rey ó del comun de aquel lugar, ó por ayudar á su amigo.

LEY XX.

Quáles deshonras son graves á que dicen en latin atroces, *et quáles non.*

Entre las deshonras que los homes reciben unos de otros ha muy grant departimiento; ca tales hay dellas á que dicen en latin *atroces*, que quiere tanto decir en romance como deshonras crueles et graves: et otras hay que son lieves. Et las que son graves pueden seer conoscidas en quatro maneras (1): la primera es quando la deshonra es mala et fuerte en sí por razon del fecho tan solamente, asi como quando aquel que recibió la deshonra, es ferido de cuchiello ó de otra arma qualquier de manera que de la ferida salga sangre ó finque lisiado de algunt miembro; ó si es apaleado ó ferido de mano (2) ó de pie en su cuerpo aviltadamente (3). La segunda manera por que puede seer conoscida la deshonra por grave, es por razon del lugar del cuerpo, asi como si lo firiesen en el ojo, ó en la cara (4), ó por razon del lugar do es fecha la deshonra, asi como quando alguno deshonra de palabra ó de fecho á

(1) *Quel faga emienda.* Concordat cum l. *injuriarum*, §. *si quis de honoribus*, D. eod. ubi Angelus notat pro decurionibus impedientibus honorem alicujus civis, quia non tenentur ob hoc actione injuriarum.

LEX XX.

Injuriarum facti quædam sunt atroces, et quædam sunt leves: atroces cognoscuntur ex quatuor, scilicet, ex vulneris magnitudine, quia sanguis exivit, vel membrum mutilatum fuit, aut alias quis vilipendiosè manu, vel pede percutitur. Item ex loco, quia in oculo vel facie percutitur, vel coram Rege, aut judice, vel in ecclesia, vel concilio, vel alio publico loco. Item ex persona injuriantis vel injuriati, ut si pater per filium, dominus per vassallum, vel famulum, aut colonum, aut patronus per libertum, vel judex per subditum injurientur. Item ex cantilena, dictamine, aut famoso libello. Cæteræ autem sunt leves, et in plus fiet æstimatio in atrocibus, quàm in levibus injuriis. Hoc dicit.

(1) *En quatro maneras.* Concordat cum §. *atrox, Institut. de injur.* et l. *Prætor edixit*, §. fin. et l. *vulneris*, et l. *sed est quæstionis*, et l. *sed si unius*, §. *quædam*, D. eod. et dicit Albericus in dict. §. fin. quòd illa dicitur injuria atrox, per quam donatio revocatur, ut *C. de revoc. donat.* l. fin. vel illa propter quam filius potest exhæredari, ut in auth. *ut cum de appellatione cognosc.* §. *causas*, et per istam legem, prout et dicit Joan. Fab. in dict. §. *atrox;* et per illum textum declaratur, quod scribitur in cap. *pervenit, de sent. excom.* ubi dicitur, quòd episcopus potest absolvere de levi injuria illata in personam clerici; habes enim quæ dicatur gravis injuria, et quæ levis. Prælati tamen de consuetudine, secundum eum, absolvunt indistinctè, ubi non fuerit sanguis, vel livor; non tamen possunt secundum eum, per dict. cap. *pervenit*, et dict. §. *atrox*: et quæ dicantur delicta atrocia, et quæ atrociora, et quæ atrocissima, vide per Gloss. et Bart. in l. *auxilium*, D. *de minor.* et per Gloss. et Bart. in l. 1. §. *si quis*, D. *de suspect. tutor.* et per Bal. in l. *ut vim*, col. fin. D. *de justit. et jur.* et exceptio, quòd injuria non est atrox, potest opponi ante litem contestatam, vide Bart. in dict. l. *Prætor edixit*, §. *casus;* adde etiam quæ dicatur injuria atrox, Speculator tit. *de legato*, §. *nunc dicamus.*

(2) *De mano.* De percussione cum pugno, dixi suprà eod. in l. 9.

(3) *Aviltadamente.* Ex hoc verbo patet, quòd non omnis injuria in corpus illata dicitur atrox, nisi sit vituperosa; si enim sit leviter percussus, non reputatur injuria atrox, ut in l. *item apud Labeonem*, §. *Prætor ait*, et ibi notat Angelus D. eod. non ergo procedat dictum Bartol. in l. *non solum*, §. *si mandato*, D. eod. quòd omnis injuria, quæ infertur in corpus, est atrox, ubi dicit Angelus, quòd tunc dicam atrocem, cùm per communem opinionem loci injuria appellatur atrox. Florentiæ enim secundum eum percussio cum pugno non reputatur atrox; et alibi incendere barbam appellatur atrocissima, et ubi opinio vulgi deficit, dicit ipse illam reputari atrocem, quæ punitur, etsi illata esset in personam filii, aut juvenis errantis emendationis causa, per textum in l. 1. *C. de emend. propin.* tu tene mente istam legem Partitarum hoc declarantem.

(4) *En el ojo, ó en la cara.* Adde dict. l. *Prætor edixit*, §. fin. cum sequentib. D. eod. et dict. §. *atrox, Instit.* eod. et Ang. Aretin. in tract. *maleficior.* in parte *in facie*: unde et alapa reputatur gravissima injuria, unde et Evangelistæ in passione Domini istam, ut gravissimam et atrocissimam injuriam expresserunt et scripserunt, Matthæi 26. v. 27. Marci 14. v. 66. Lucæ 22. v. 64. Joan. 18. v. 22. et cap. 19. v. 3. et de immittente caput alterius in luto, vide l. 1. tit. 3. lib. 4. *Foro LL.*

otro ante el rey ó ante alguno de aquellos que han poder de judgar por él, ó en concejo, ó en eglesia ó en otro lugar públicamente ante muchos. La tercera manera es por razon de la persona (5) que recibe la deshonra, asi como si el padre recibe deshonra de su fijo, ó el abuelo de su nieto, ó el señor de su vasallo, ó de su rapaz ó de aquel que aforró ó crió, ó el judgador (6) de alguno de aquellos que él ha poder de apremiar porque son de su jurisdiccion. La quarta es por cántigas (7), ó por rimas ó por famoso libelo que home face por deshonra de otro. Et todas las otras deshonras que los homes facen unos á otros de fecho ó de palabra, que non son tan graves por razon del fecho tan solamente como desuso diximos, ó por razon del lugar, ó por razon de aquellos que las reciben, son contadas por livianas: et por ende mandamos que los judgadores que hobieren á judgar las emiendas dellas, que se aperciban por el departimiento sobredicho en esta ley á judgarlas de manera que las emiendas de las graves deshonras sean mayores, et de las mas leves sean menores: asi que cada uno reciba pena segunt que merece et segunt que fuere grave ó ligera la deshonra que fizo á otro ó dixo.

LEY XXI.

Qué emienda debe recebir aquel á quien es fecha la deshonra, et cómo debe seer judgada.

Ley 2. tit. 10. lib. 8. Recop.

Cierta pena nin cierta emienda non podemos establecer en razon de las emiendas que deben facer los unos homes á los otros por los tuertos et por las deshonras que son fechas entre ellos, porque en una deshonra misma non puede seer egual pena nin egual emienda por razon del departimiento que diximos en la ley ante desta que aviene: porque las personas et los fechos dellas non son contados por eguales. Et como quier que la pusiemos á los que facen las malas cántigas, ó rimas ó dictados malos, et á quien deshonrase los enfermos ó los muertos, pues que cierta pena nol podemos poner á cada una de las otras deshonras por las razones desuso dichas, tenemos por bien et mandamos que qualquier home que reciba tuerto ó deshonra, que pueda demandar emienda della en una destas dos maneras (1) qual mas quisiere. La primera es quel faga el quel deshonró emienda de pecho de dineros: la otra es en manera de acusacion, pidiendo quel que fizo el tuerto, sea escarmentado por ello segunt alvedrio del judgador. Et la una destas dos maneras se tuelle por la otra (2),

(5) *Por razon de la persona.* Et dicebat Bald. in l. *si quis in hoc genus, C. de Episc. et Cleric.* per textum ibi, quòd quælibet offensa facta clerico, dicitur atrox injuria: de injuria facta tabellioni, vide l. 14. tit 19. 3. *Partit.* et sigillatori publico in l. 5. tit. 20. ead. *Part.* et major est injuria quæ fit sacerdoti, cùm defert sacerdotalia signa, quàm quando non defert, l. *atrocem*, et ibi Bald. *C. de injuriis*, et adde etiam de injuria facta patri à filio, l. 1. tit. 9. lib. 8. *Ordinam. Regal.*

(6) *El judgador.* Adde textum cum glossa in authent. *ut Judices sine quoquo suffrag. §. illud*, collat. 2. Bald. in §. *injuria*, in princ. *de pace juramento firm.* ubi de dante alapam potestati: vide etiam in dict. §. *atrox*, l. *sed si unius*, §. *quædam*, D. eod. et l. *omne delictum*, §. 1. D. *de re militari.*

(7) *Por cántigas.* Adde l. 3. suprà, eod. et l. unic. *C. de famosis libellis.*

LEX XXI.

Ubi pro injuria certa et determinata pœna non invenitur apposita, æstimabitur arbitrio judicis; et si injuriatus vult ad æstimationem pecuniariam agere, judex interrogabit eum pro quanto noluisset injuriam illam sustinuisse, et si temperatè respondet, faciat eum super æstimatione jurare, quam expressit, et in æstimatione sic jurata condemnet; sed si videtur ei, quòd immoderatam expressit quantitatem, temperet eam ante juramentum. Si verò ad pœnam criminalem injurianti infligendam velit agere, tunc judex potest injuriantem pecunialiter, vel corporaliter arbitrariè punire, et si pecunialiter punit, applicatur Regis cameræ; sed una istarum actionum electa, altera tollitur, quia ex uno delicto non debet quis duas pœnas pati, nec una electa potest variare. Hoc dicit.

(1) *Dos maneras.* Concordat cum §. *in summa, Institut. de injur.*

(2) *Se tuelle por la otra.* Adde l. *Prætor edixit*, §. 1. et l. *quod senatusconsultum*, D. eod. si tamen de injuria atroci actum est injuriarum, nihilominus agi potest lege Aquilia ad damnum: et è converso, non enim in actione injuriarum agitur ad damnum, ut ad damnum, sed ut ad contumeliam, l. *item apud Labeonem*, §. *si quis servo verberato*, D. eod. secundum Azon. *C.* eod. in summa, col. fin. vers.

porque de un yerro non debe home recebir dos penas; et por ende desque hobiese escogido (3) la una, non la puede dexar et pedir la otra. Et si pidiere (4) el que recibe la deshonra quel sea fecha (5) emienda de dineros, et probare lo que dixo ó querelló, debe estonce preguntar el judgador al querelloso (6) que por quanto non querrie (7) haber recebido aquella deshonra, et desque la hobiere estimada el judgador debe catar (8) quál fue el fecho de la deshonra, et el lugar en que fue fecha, et quál es aquel que la recibió et el que la fizo. Et catadas todas estas cosas, si entendiere que la estimó derechamente, debel mandar que jure que por tanto como aquello en que estimó la deshonra, que la non querrie haber recebida: et desque lo hubiere jurado, débela judgar et mandar al otro que le peche la estimacion: et si el judgador entendiere que la apreció ademas, débela el temprar segunt su alvedrio ante quel otorgue la jura (9). Et si aquel que recibió la

illud etiam noto, Gloss. in dict. §. *in summa,* quod tamen declara, limita et intellige, ut per Bart. in dict. §. *si quis servo*, ubi et Glossa; et vide l. *qui servum,* D. *de action. et obligation.*

(3) *Escogido.* Adde dict. l. *Prætor edixit*, §. 1. et l. *quod senatusconsultum,* D. eod.

(4) *Pidiere.* Et qualiter formetur libellus cùm agitur civiliter injuriarum, vide per Angel. Aret. *in tractatu malefic.* in parte *neque non ad querelam*, col. fin. et *Instit. de injur.* ubi ponit brevem formulam: « talis irrogavit mihi talem injuriam, cujus emendam æstimo in centum libras, in quibus peto ipsum condemnari salva vestra legitima taxatione.»

(5) *Quel sea fecha.* Concludit ergo dari sibi, cùm agit civiliter actione injuriarum, et ita tenet Gloss. in dict. §. *in summa,* et Specul. in tit. *de injur.* in princ. et Rofredus *in suis libellis,* Angelus tamen in l. *item apud Labeonem*, §. *si quis servo,* dicit, quòd de hoc semper dubitavit, et allegat in contrarium, quia ex quo proponitur ad vindictam, pœna debet esse fisci, l. *inde Neratius,* D. *ad leg. Aquil.* l. *agraria*, D. *de termino mot.* et quia olim per legem duodecim tabularum pœna injuriæ, quando perdebatur membrum, erat talio, omnis alia injuria vindicabatur pecunia, ut in §. *pœna, Institut.* eod. hæc autem pœna secundum eum iterum in desuetudinem abiit propter constitutum Prætoris; unde dicit pœnam subrogatam per Prætorem ejusdem naturæ esse: tene ergo mente istam legem Partitarum tollentem illam ambiguitatem, de qua Angelus dubitavit.

(6) *Al querelloso.* Quid si sit probatum per testes super æstimatione injuriæ, an tunc debeat illud judex sequi, vel adhuc possit illam moderare? Socinus consil. 146. *viso processu agitato,* col. fin. vers. *secunda difficultas,* dicit, se non recolere hoc in jure invenisse tactum in individuo, et concludit, quòd judex debet sequi probata, et secundum ea judicare, et quòd debeat cessare æstimatio ista arbitrio judicis; ex quo est probata æstimatio per testes, et fit ab hominibus ejusdem conditionis; vide ibi per eum: tutius tamen erit, quòd et isto casu, tu non recedas à forma hujus legis, possunt enim testes faciliter decipi in tali æstimatione.

(7) *Non querrie.* Non ergo est necesse, quòd actor se referat ad damnum, hoc est, quòd dicat, potius se voluisse pati tantum damnum, quàm pati tantam injuriam, prout fuit opinio quorumdam relata per Gloss. et Bart. in l. *injuriarum æstimatio*, D. eod. non ergo procedit quod dicit Albericus ibi, quòd communiter errant in hoc advocati, quòd faciunt jurare clientulos, quòd pro tanto nollent sustinuisse talem injuriam, sed quòd jurare debent, quòd ante expendissent tantum de suo, quàm pati voluissent ipsam injuriam; et cessabit difficultas, quam ibi tangit, et in l. *si non convicii, C.* eod. quid secundum hoc faciet pauper homo, qui non poterit dicere, quòd voluisset tantum perdere de suo? Et dicit, quòd tunc poterit dicere, si haberem vel habuissem tempore illatæ injuriæ, quod tempus debet inspici, ut in dict. l. *injuriarum æstimatio:* Joann. Fab. etiam in §. *sed et lex, Institut.* eod. refert dictas opiniones, qualiter debeat pars se referre in æstimatione, an ad damnum, vel lucrum, et dicit, quòd moderni sequuntur opinionem Azonis, quòd referre se debeat ad damnum, non ad lucrum. Bartolus tamen et Angelus in dict. l. *injuriarum,* post Glossam ibi, volunt, quòd ad utrumlibet potest se referre, sive ad lucrum, sive ad damnum: tu tene mente istam legem Partitarum in sua practica.

(8) *Debe catar.* Adde §. *pœna, Instit.* eod. et l. *constitutionibus,* D. eod.

(9) *Otorgue la jura.* Nota benè formam et practicam istius legis ad declarationem juris communis; approbatur enim hic opinio illorum, quos refert Albericus in l. *si non convicii, C.* eod. cùm dicit, quòd considerabit judex locum, et tempus et personam injuriam passam, et secundum hoc æstimabit injuriam, et si æstimatio actoris sit justa, illi stabit, et si non, moderabit eam delato sacramento actori. Quid autem si judex notoriè sciat reum esse non solvendo, an poterit absque eo, quòd duas ferat sententias, commutare pœnam pecuniariam in corporalem? Albericus ibi referens opinionem quorumdam, vult quòd sic, licèt secundum eum in libello actor non posset, cùm civiliter agit injuriarum, hoc petere, quia lite pendente, vel ante exsecutionem posset fieri solvendo, argumento l. *si servum,* §. fin. D. *de verb. oblig.* et l. *arbitrio,* D. *dè dolo.*

deshonra, face acusacion daquel quel deshonró et demanda quel sea fecho escarmiento (10) et venganza dél, estonce el judgador catando todas las cosas que desuso diximos et seyendo probado el tuerto, puede escarmentar (11) ó dar pena de pecho á aquel que fizo la deshonra. Et si por aventura pena de pecho le pusiese, debe seer estonce de la cámara del rey (12). Otrosi lo puede escarmentar en otra manera segunt qual fuere la persona.

LEY XXII.

Fasta quánto tiempo puede home demandar emienda de la deshonra que recibió.

Fasta un año puede todo home demandar emienda de la deshonra ó del tuerto que recibió: et si un año pasare (1) desdel dia (2) que la deshonra fuese fecha, et non demandase en juicio emienda della, de alli adelante non lo podrie facer, porque puede home

(10) *Escarmiento.* Pro injuria tamen levissima non posset agi criminaliter, ut in cap. *cum te, de re judic.* et tenet Joann. Fab. in §. *in summa, Institut.* eod.

(11) *Escarmentar.* Prout habetur in l. fin. D. eod. est ergo pœna arbitraria; sed an possit arbitrium extendi usque ad pœnam mortis? Glossa, quòd sic, in dict. §. *in summa*, quæ vulgariter ad hoc allegatur pro singulari; illam tamen glossam dixit non esse veram Jaso in l. *et si legibus*, C. *si contra jus vel utilit. public.* per textum notabilem in l. 1. D. *de furib. balnear.* et ibi Alberic. refert etiam Joan. de Imol. reprobantem illam glossam in l. 2. D. *de public. judic.* Felinus tamen in cap. *ex litteris*, col. 11. 12. et 13. latè insistit circa illam glossam, et tenet eam allegans multa pro ea, et tandem limitat, et declarat quinque modis, scilicet, quòd requiratur, ut possit mortem arbitrari, excessus gravis facinoris, et quòd procedat in delictis consummatis, non in attentatis, et nisi lex, vel statutum committat pœnam arbitrio judicis per verbum *moderari*, vel *modificari*: et quando datur arbitrium inter pœnas à jure concessas et expressas, non ubi judici simpliciter datur arbitrium puniendi, vel exagerandi pœnas, quia tunc non poterit arbitrari pœnas mortis, et nisi limitetur arbitrium, ut non possit mortem arbitrari, vide ibi latiùs per eum. Vide etiam Decium consil. 100. *in causa inquisitionis*, col. fin. ubi singulariter intelligit illam glossam de gravi crimine, et quando circumstantiæ delicti hoc suadent, allegat Bald. in l. fin. in fine, D. *de rerum division.* et Joan. de Imol. in cap. *inquisitioni, de accusat.* et ibi Joan. de Anania in fin. intelligit etiam quando de tali delicto jam esset solitum arbitrari certam pœnam, nam tunc illa est, et non alia imponenda, vide ibi latius per eum; adde etiam Alexand. consil. 111. volum. 1. col. penult. dicentem communem esse sententiam, quòd attendi debet, an qualitas delicti, et circumstantiarum sit talis, quòd de jure communi, vel de consuetudine sit pœna mortis imponenda, et tunc imponi possit, aliàs non; vide etiam per Socin. consil 188. *visa bulla*, col. penult.

(12) *De la cámara del rey.* Adde Glos. in dict. §. *in summa*, quæ allegat l. fin. D. eod.

LEX XXII.

Actio injuriarum intra annum potest intentari, postea verò non, quia ex tanti temporis diuturnitate præsumitur remissa, et non ad animum revocata. Item tollitur, si sponte injuriatus associatur injurianti, aut simul comedunt vel bibunt; vel si dixit, quòd non receperat ad injuriam, aut si eam expressè remisit injuriatus. Hoc dicit.

(1) *Si un año pasare.* Intellige de anno continuo, secundum Gloss. et ibi Angel. et Salicet. in l. *si non convicii*, C. eod. et Azon. C. eod. in summa, et satis probatur hìc, nisi ubi injuria facta esset per metum, quia tunc esset utilis annus, l. *si cum exceptione*, §. 1. D. *quod met. caus.* et intellige in quacumque injuria, sive prætoria, sive civili, prout etiam voluit Azo, C. eod. in summa, col. penult. et fin. et ista fuit antiquorum magis communis opinio, ut tradit Joann. And. *in addit. ad Specul.* tit. *de injur.* §. 1. *in addition.* super parte *actio*, ubi ipse idem tenuit, licèt contrarium tenuit Martinus in actione descendente ex lege Cornelia in illis tribus casibus, cùm quis pulsatum, verberatumve, vel domum ejus vi introitam dicat, ut in l. 1. et l. *lex Cornelia*, D. eod. et hoc tenuit Glos. in dict. l. *lex Cornelia*, Angel. et Salic. in l. *si non convicii*, C. eod. et alii relati per Joann. And. ubi suprà; tene ergo mente istam legem Partitarum tollentem hanc dubitationem: dicunt tamen Host. Ant. de Butr. et Abb. in cap. *ea noscitur, de sententia excomm.* et Faber in §. *sed et lex, Institut. de injur.* quòd licèt actio injuriarum expiret anno, tamen per viam exceptionis compellitur injurians excommunicatus satisfacere etiam post annum, quia non debet absolvi, nisi primo satisfaciat, ut ibi, et sic indirectè consequetur excipiendo, quod non posset directè agendo; et istud dictum refert Felin. in cap. *si autem*, col. fin. *de rescript.* contra quod inducit decisionem Rotæ *in novis*, tit. *de injur.* decis. 2. reperies illam in *novis decisionibus*, num. 240. incipit *pro injuriis*, ubi dicitur, quòd per lapsum anni est sublata actio injuriarum, et obligatio civilis et naturalis, adeo quòd tacendo per annum videtur injuriatus remisisse omnem injuriam: et dicit ibi collector hoc semper fuisse servatum in Rota, et ideo secundum Felinum ex-

asmar que se non tovo por deshonrado, pues que tanto tiempo calló que non fizo ende querella en juicio, ó que perdonó á aquel que gela fizo. Otrosi decimos que si un home recibiese deshonra dotro, et despues deso se acompañase con él de su grado, et comiese (3) et bebiese con él en su casa, ó en la del otro ó en otro lugar, que dalli adelante nol puede demandar emienda del tuerto ó de la deshonra quel hobiese ante fecha. Et aun decimos que despues que un home hobiese recibido deshonra dotro, que si aquel que gela hobiese fecho le dixiese asi: ruegovos que vos non tengades por deshonrado por lo que vos fiz, et que vos non quéjedes de mí; et el otro le respondiese (4) que se non tenia por des-

communicatus dicet, non est opus satisfactione, de eo in quo per legem eram obligatus, et per legem totaliter liberatus; tandem Felinus relinquit cogitandum. Ego in hoc de injuriante excommunicato, non recederem ab opinione prædictorum, quia ex quo canon inflixit excommunicationem propter injuriam, injuriatus tacens fuit contentus provisione legali, et nil mirum si tacuit sciens, non posse absolvi, nisi satisfaciat; et sic isto casu non fuit visus remittere satisfactionem, argumento l. *cum de indebito*, D. *de probation.* quia ubi potest capi alia conjectura, quàm remissionis, illa est accipienda: et adverte, quòd nedum actio injuriarum civilis tollitur anno, verum etiam et accusatio criminalis ex delicto injuriarum orta, quod satis in ista lege probari videtur juncta l. suprà proxim. et quia de crimine regulariter non potest criminaliter queri ultra tempus infra quod potest de eo civiliter agi, et extincta civili, erit extincta criminalis; ita tenuit singulariter Jacob. But. in l. *querela, C. de fals.* et ibi Ang. et latius Salicetus, et tradit etiam Joan. Franc. Balb. *in tract. præscription.* charta 30. col. 4. vers. *tertio notabiliter limita.*

(2) *Desdel dia.* Nota benè à quo tempore incipit currere iste annus; sed an curret ignoranti injuriam? Guilliel. de Cugn. in l. *si cum exceptione*, §. *satis clementer*, D. *quod met. caus.* tenet, quòd sic, et est dictum singulare: allegat l. penult. D. *si quis test. lib. esse jus. fuer.* et l. *omnes*, C. *de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* et istud dictum refert pro singulari collector decisionum Rotæ, in dict. decision. 240. *in novis*, et allegat pro eo aliqua, quæ ibi poteris videre: ego tamen crederem non currere ignoranti ex regula l. *annus*, D. *de calumnia*, et in cap. *quia diversitatem, de concess. præbend.* et patet ex ratione hujus legis ibi: *porque puede home asmar, etc.* unde cessante ratione, videtur de mente hujus legis, quòd annus iste non curreret ignoranti; neque obstant LL. allegatæ per Guilliel. quia lex illa penultima procedit, ut ex ea patet, in illo speciali casu, de quo ibi; quod patet, cùm dicit illa lex in fine, quamvis in pluribus causis aliis justa ignorantia excusationem mereatur, et l. *omnes*, loquitur de præscriptionibus longissimi temporis: vide circa hoc, quod dicit Bart. in l. *Labeo*, D. *si quis test. lib. esse jus. fuer.* et ibi vide longam additionem ad eum.

(3) *Comiese.* Sequitur dictum Glossæ exemplificantis textum ibi in §. fin. *Institut.* eod. et dicit Bart. in l. *non solum*, §. 1. D. eod. quòd sola remissione et dissimulatione, etiam sine præsentia partis, tollitur actio injuriarum ab initio, vel ex post facto, per textum in dicto §. 1. vide quæ latius dico in glossa infrà proxima. Facit etiam l. *in ipsius, C. famil. ercis.* ubi Bald. quòd si inimici faciunt sibi grata servitia, vel ut amici invicem conversantur, præsumitur inter eos facta concordia, quia offensa remittitur per indicia, ut in dict. §. fin. Et quid si leget ei, qui injuriavit? Baldus ibi, quòd videtur remittere offensam: adde etiam quod dicit Baldus in authent. *si dicatur, C. de testam.* et procedit ista lex et dispositio dicti §. fin. sive injuria sit verbalis, sive realis, cùm loquatur indistinctè, secundum Fabr. in dict. §. fin. et limita secundum eum, nisi ambo fuissent invitati ad magnum festum, et fortè fuerunt positi ad unam mensam, vel simul, quia tunc ex quadam honestatis necessitate habuit hoc facere; et idem si recepit eum ad osculum pacis in ecclesia, nam salva honestate non potest refutare, allegat Clement. fin. *de sent. excom.*

(4) *Respondiese.* Concordat cum l. *si tibi*, §. *quædam sunt*, D. *de pactis*, ubi habetur, quòd actio injuriarum ipso jure tollitur per pactum, et cum l. *non solum*, §. 1. D. *de injur.* et quando injuriam patiens dissimulavit, quia fortè risit cum injuriam passus est, hæc dissimulatio impedit nativitatem actionis injuriarum; quod intellige secundum Angelum in dict. §. 1. quando injuria non est illata in corpus vel in membra cum sævitia, cùm nemo sit dominus membrorum suorum, l. *liber homo*, D. *ad leg. Aquil.* neque posset quis consentire, ut corpus suum lacessatur, imò contra faciens punitur, l. 1. D. *de bonis eor.* si autem quis à principio non dissimulavit injuriam, sed postea remisit absque pacto, de jure communi erant opiniones, an tunc sufficeret remissio simplex, nam Azo dicebat, C. eod. in summa, quòd sic; Pileus autem dicebat, quòd ab initio dissimulatione tollitur, non ex intervallo, et hanc opinionem videtur sequi Gloss. in dict. §. *Institut.* eod. in Gloss. fin. in fin. unde multo minus tolleretur dissimulatione, si lis esset contestata, vel citatio facta, secundum Joan. Fabr. in dict. §. fin. et vide Hostiens. et Abb. in cap. *olim, de injur.* sed ut dixi in gloss. præcedenti, Bart. in dict. §. 1. tenet opinionem Azonis, et idem tenet ibi Angelus, ut sicut nuda voluntate impeditur nativitas, et ortus, ita nuda voluntate tollatur, licèt non deducatur renuntiatio

honrado, ó que lo non tenie por mal, ó que perdia querella dél, que dalli adelantre non es el otro tenudo de facerle emienda de aquella deshonra.

LEY XXIII.

Cómo el heredero non puede demandar emienda de deshonra que hobiesen fecha en su vida á aquel á quien heredó, si él non la hobiese comenzado á demandar.

Heredero (1) ninguno non ha poder de demandar emienda de deshonra nin de tuerto que hobiesen fecho en su vida á aquel cuyo heredero es, fueras ende si el finado lo hobiese comenzado á demandar en juicio ante que muriese et fuese ya comenzado el pleyto por respuesta; ca estonce el heredero bien puede entrar en la demanda en aquel lugar do lo dexó el finado, et seguir el pleyto fasta que den sentencia sobre él: et aquellos que el tuerto ó la deshonra ficieron al finado, tenudos son de responder á su heredero tambien como farian á él mismo si fuese vivo. Mas si él en su vida non hobiese comenzado el pleyto asi como es sobredicho, estonce sus herederos non lo podrien demandar, porque las demandas atales en que cae venganza con pena, non pasan á los herederos si non fuesen demandadas en vida de aquel de quien heredaron, fueras ende si la deshonra le fuese fecha á la sazon que estaba cuitado de la enfermedat de que murió ó despues que fuese finado, asi como desuso diximos (2). Otrosi decimos (3) que si aquel que hobiese fecho el tuerto ó la deshonra se muriese ante que ficiese emienda della, que estonce non lo pueden demandar á sus herederos, fueras ende si lo hobiesen comenzado á demandar á él en su vida, et fuese ya comenzado el pleyto por respuesta; ca estonce los sus herederos tenudos son de entrar et seguir el pleyto en aquel lugar do estaba quando finó aquel de quien heredaren; et si fueren vencidos, deben facer la emienda en lugar de aquel cuyos herederos son.

TITULO X.

DE LAS FUERZAS.

Leyes del tit. 18. lib. 8. Recop.

Soberbiosamente et con maldat se atreven los homes á facer fuerzas unos á otros. Onde pues que en el título ante deste fablamos de las deshonras, queremos aqui decir de las fuerzas. Et mostraremos qué cosa es fuerza: et quántas maneras son della: et qué pena merecen los que la facen á otri et los que les ayudan á facerla.

in pactum; et istam partem videtur amplecti lex ista Partitarum, in casu præcedenti, cùm dixit: *et despues deso se acompañase con él, etc.* vel fortè esset dicendum, quòd ex ista lege Partitarum concordentur dictæ opiniones, videlicet, quòd injuria tollatur dissimulatione, sive ab initio, sive ex post facto; dum tamen in tali dissimulatione adsit præsentia partis, ex qua resultet tacitum pactum, ut quia se associavit libenter, comedit, et bibit cum injuriato: si verò talis dissimulatio, seu voluntas remittendi injuriam ex post facto, non fuit in præsentia injuriantis, tunc procedat opinio Pilei, et dictæ Glossæ, ut sola voluntate nuda non tollatur ex post facto, sed requiratur pactum, de quo hìc; vel dic quòd lex ista Partitarum nolit de necessitate requirere partis præsentiam in remissione injuriarum; sed ponit istos duos modos, quibus tollitur actio injuriarum, et quòd remaneat indecisus tertius casus, quando in absentia partis nuda voluntate remittetur injuria; quo casu satis placet attenta æquitate, ut etiam in absentia partis teneat talis remissio, prout vóluit Bartolus et Angel. in dict. l. *non solum*, §. 1. et in practica ita recipitur de consuetudine: illud etiam nota, non esse necesse, quòd passus injuriam dicat se ad animum revocare, quia fabulosum est tale dictum, ut dicit Azo *C.* eod. in summa, et quòd non sit necesse, probatur in l. penult. et ibi notat Baldus *C. ad leg. Cornel. de sicar.*

LEX XXIII.

Actiones in quibus cadit vindicta, non transeunt ad hæredes, nec contra eos, nisi lis fuisset contestata cum defuncto; hoc tamen fallit, ubi injuria facta fuit infirmo, et ex illa infirmitate mortuus sit, aut si sit injuriatus post mortem. Item licèt ex delicto defuncti non agatur post mortem, fallit ubi fuit lis contestata cum defuncto. Hoc dicit.

(1) *Heredero.* Concordat cum l. *injuriarum actio*, in princ. la 1. et 2. D. eod. et cum §. *non omnes, Institut. de perpet. et tempor. action.*

(2) *Diximos.* Suprà eod. l. 11.

(3) *Otrosi decimos.* Concordat cum dict. l. *injuriarum actio*, in princ. et *C. ne ex delicto defunct.* l. 1. et l. 1. D. *de privat. delict.*

LEY I.

Qué cosa es fuerza, et quántas maneras son della.

Fuerza (1) es cosa que es fecha á otri (2) torticeramientre de que se non puede amparar el que la recibe : et son dos maneras della ; la una se face con armas (3) et la otra sin ellas (4). Et con armas (5) face fuerza todo home que comete ó fiere á otro con armas de fierro ó de fuste, ó con piedras, ó lieva consigo homes armados en esta manera para facer mal ó daño á alguno en su persona ó en sus cosas, firiendo, ó matando ó robando, et maguer que non fiera nin mate, comete (6) de lo facer et non finca por él. Ese mismo yerro face el que estando armado asi como es sobredicho, encierra (7) ó combate á alguno en su castillo, ó en su casa ó en otro lugar, ó lo prende ó le face facer algunt pleyto á su daño ó contra su voluntad. Otro tal yerro face el que allega homes armados (8) en quema (9), ó comete de quemar ó de robar (10) alguna villa, ó castiello, ó aldea ó otro lugar, ó casa, ó nave ó otro edificio en que morasen algunos homes, ó toviesen en guarda algunas mercaduras ó otras cosas de aquellas que han menester los homes para uso de su vida ó por ganar en razon de mercaduria ó por otra manera.

LEY II.

Cómo los que facen asonadas de caballeros ó de peones armados, maguer non fagan daño, les es contado por fuerza, et deben recebir pena por ello.

Ayuntamiento de homes armados face á las vegadas algunt home poderoso en su castillo ó en su casa con entencion de facer fuerza ó daño á otro alguno, ó por meter escándalo ó bollicio en alguna villa ó castiello ó en otro lugar. Et porque de tales ayuntamientos nascen muchas vegadas grandes daños et muchos males, por ende mandamos que el que tal asonada (1) ficiere, quel sea

TITULUS X. DE VIOLENTIIS.

IN SUMMA.

LEX I.

Vis est quæ fit alicui, qui non potest se defendere, et est duplex, cum armis, et sine armis : cum armis aut fit, cùm quis impetit cum fustibus, aut lapidibus, seu cum hominibus armatis, causa alium in persona damnificandi, vel in bonis, licèt ad effectum non perducat. Hoc dicit.

(1) *Fuerza.* Concordat cum l. 2. D. *quod met. causa.*

(2) *Fecha á otri.* Nota benè, quia ad hoc ut dicatur violentia, requiritur quòd sit impetus factus in alium, adde Bartol. *in quæstione* de qua ibi per eum in l. 1. ad fin. D. *ad l. Jul. de vi public.* et pulchrè per Paulum de Castr. consil. 27. *visa inquisitione facta contra Benedictum*, 1. vol. ubi tradit differentiam inter vim, et violentiam, et actum vi, seu violenter factum; vide ibi per eum.

(3) *Con armas.* De hac habetur, D. et *C. ad leg. Jul. de vi public.*

(4) *Sin ellas.* Hæc dicitur privata, ut D. et *C. ad leg. Jul. de vi privat.*

(5) *Con armas.* Adde l. 1. 2 3. 4. et 5. et per totum, D. *ad leg. Jul. de vi public.* et vide ibi l. *armatos*, et l. penult. §. *telorum.*

(6) *Comete.* Ad hoc enim ut teneatur pœna l. *Jul. de vi publi.* seu pro violentia cum armis, sufficit, quòd congregaverit homines armatos, ut hic, et l. sequenti, et l. 3. D. *ad leg. Jul. de vi pub.* non tamen dicitur propriè violentia, ex quo impetus in alium non est factus, secundum Bart. in dict. l. 1. tunc enim propriè dicitur violentia, quando vis infertur personæ, et effectus est subsecutus, secundum Paul. de Cast. in dict. consil. allegat l. *quoniam multa facinora*, C. *ad leg. Jul. de vi publ.*

(7) *Encierra* Concordat cum l. *qui cœlu*, D. *ad leg. Jul. de vi public.*

(8) *Homes armados.* Cùm non utatur verbo *turbæ*, vel *gentis*, videtur quòd sufficient duo, vel tres homines armati, et facit l. 3. D. eod.

(9) *En quema.* Vide l. 9. infrà eod.

(10) *O de robar.* Adde dict. l. 3. vers. *in eadem causa*, et l. *hi qui ædes alienas*, D. *ad leg. Jul. de vi public.*

LEX II.

Qui in domo sua adunationem facit armatorum hominum causa damnificandi alium, seu scandalum concitandi, quæ vulgo dicitur *asonada*, punitur perinde ac si vim armis perpetrasset, licèt ex tali hominum congregatione nullum malum sequatur. Hoc dicit.

(1) *Que tal asonada.* Contra istos vide l. 16. et 17. tit. 26. *Partit.* 2. et lib. 4. *Ordinam.* tit. 10. per totum, et l. 14. et 15. tit. 4. lib. 4. *Foro LL.* et lib. 8. *Ordinam.* tit. fin. l. unic. cap. 42. et l. fin. *C. ad leg. Jul. de vi public.* et l. 2. *C. de seditios.* Bart. in l. 1. ad fin. D. *ad leg. Jul. majest.* et in l. *neque interest*, C. *ad leg. Jul. de vi privat.* ubi per textum ibi, dicit idem de ipsis hominibus convo-

contado por tan grant yerro como si ficiere fuerza con armas (2), et que reciba por ende otra tal pena, maguer del ayuntamiento de los homes et de las armas non nazca mal ninguno. Et esto defendemos porque ninguno non sea osado de facer tal ayuntamiento (3); ca contece muchas vegadas que quando asi se ayuntan los homes en uno, crécenles los corazones, et cometen estonce tales soberbias que las non farian nin las osarien acometer si estudiese cada uno por sí en su casa ó en otro lugar.

LEY III.

Cómo los que roban algunas cosas de la casa en que se enciende fuego et se quema, deben haber pena de forzadores.

Aciéndese fuego á las vegadas tambien en las villas como en las aldeas, de manera que arden las casas; et acaesce que de aquellos que vienen á matar el fuego ó destajarlo porque non faga grant daño, tales hi ha dellos que vienen con buena entencion á ayudar á esto, et tales que con mala. Et por ende decimos que qualquier home que robase ó levase paladinamente ó á furto alguna cosa de las que estudiesen en las casas que ardiesen, que face tan grant yerro como si la levase dotra guisa por fuerza con armas (1), fueras ende si la levase con buena entencion para guardarla (2) et darla á su dueño, et lo que levase fuese madera; ca esto non le es contado por fuerza, porque si la madera fincase hi, podrie seer que arderie et crecerie el fuego por ella. Otro tal yerro (3) decimos que farie el que se parase con armas et defendiese á los que viniesen á matar el fuego que lo non amatasen, ó que non ayudasen á sacar las cosas del señor de la casa que ardiese, diciendo maliciosamente (4) que las dexasen arder.

catis, quòd teneantur illa lege, et vide l. 1. tit. 10. lib. 4. *Ordinam.* et vide in ista materia, quando dicatur fieri assonata, per Alexand. consil. fin. 2. vol.

(2) *Con armas.* Adde l. 3. in princ. D. *ad leg. Jul. de vi public.* et l. fin. C. eod. et dubium ibi motum per Salic. an illa lex finalis correxerit ll. antiquas, tollitur per istam legem Partitarum, et patet, quòd non correxit, et quòd talis tenetur pœna legis Juliæ *de vi public.*

(3) *Tal ayuntamiento.* Fortè ad pœnam hujus legis quando damnum non fit à gente congregata, sed tantum stamus in terminis, quòd congregavit multos armatos, necesse esset, ut essent decem ad minus, argumento l. *Prætor*, §. 1. D. *vi bonor. rapt.* nam ratio hujus legis de qua in principio, significat turbationem, quæ ex collectione nasci potest, ut in simili tradit Bald. in l. 1. §. *jus gentium*, D. *de justit. et jur.* et licèt Glossa in l. 1. D. *de probation.* ponit exemplum in quatuor personis, cùm dicitur de gente; Baldus tamen ubi suprà, intelligit de decem, quia nomen gentis turbam significat, et utriusque vocabuli eadem ratio est: item cùm sunt decem homines, vel suprà, delictum est notorium, et ideo pœna augetur, l. *si plures servi*, D. *de injur.* item quia ista lex sumpta est à principio, l. 3. D. *ad leg. Jul. de vi public.* ubi Angelus notat illum textum contra tenentes homines armatos in domo, et contra ineuntes consilium causa seditionis, licèt ad nullum alium actum pervenerunt: ubi textus dicit, in eadem causa sunt qui turbæ, seditionisve faciendæ consilium inierunt, servosve, aut liberos homines in armis habuerint, et sic cum dicit, *turbæ*, sentit de tali coadunatione, ex qua turbatio sequi posset, turba enim à turbo dicta est ex genere tumultus, ut in dict. l. *Prætor*, sicut tempus dicitur turbatum, quando est involutum, et aer commixtus; decem ergo homines ad minus requirentur, ut tradit Bald. in dict. l. 1. §. *hujus studii*, D. *de justitia, et jure.* Item cùm ista lex dicit, *ayuntamiento de homes*, idem est ac si dixisset cœtu hominum, quo casu decem ad minus requiruntur, ut vult Abb. in cap. 1. *de election.* et probatur in dict. l. *Prætor*, dicit tamen Bart. in dict. l. *Prætor*, quòd si homines essent equites, sufficerent pauciores ad faciendum gentem, puta quinque numero, per l. *oves*, D. *de abigeis*, ubi Bart. dixit sufficere, si essent quatuor, vel quinque equites; per textum illum videtur fortè, quòd hoc sit arbitrarium consideratis omnibus circumstantiis, et qualitate loci, ubi et contra quos sit coadunatio hominum.

LEX III.

Ex incendio quis palam, aut furtivè aliquid asportans causa lucri, tanquam vi armata punitur, nisi sint ligna, quia si dimisisset, comburi potuissent: eadem pœna afficitur cum armis impediens, quominus auxiliantes ad incendium sedandum vadant, malitiosè dicens, quòd sinant ardere. Hoc dicit.

(1) *Con armas.* Concordat cum l. 3. §. *item tenetur, qui ex incendio*, D. *ad leg. Jul. de vi public.*

(2) *Para guardarla.* Adde l. 3. §. *non tantum*, D. *de incend. ruin. naufrag.*

(3) *Otro tal yerro.* Concordat cum l. 3. §. *sed et qui incendio.*

(4) *Maliciosamente.* Sic et fingentes se mediare inter duos rixantes, et cum sua fictione prohibentes

LEY IV.

Cómo los jueces que non quieren dar alzadas á los que las demandan debiéndolas haber, merecen pena de forzadores.

Ley 12. tit. 18. lib. 4. Recop.

Siéntense por agraviados muchas vegadas homes hi ha de los juicios de los judgadores, et piden alzada para ante el rey : et tales jueces hi ha que por muy grant soberbia ó malicia que ha en ellos, ó por seer mucho desentendidos que les non quieren dar el alzada, ante los deshonran diciéndoles mal ó prendiéndolos. Et por ende decimos (1) que qualquier judgador que sobre tal razon como esta firiese, ó prisiese, ó deshonrase (2) ó matase á algunt home, que debe haber por ende otra tal pena como si ficiese fuerza con armas, porque muy fuertes armas han para facer mal aquellos que tienen voz de rey quando quisieren usar mal del lugar que tienen.

LEY V.

Cómo lo que toman los almoxerifes ó los desmeros de los homes demas que non deben, les debe seer contado como por fuerza que ficiesen con armas.

Tit. 12. y leyes del tit. 24. lib. 9. Recop.

Los almoxerifes et los otros homes que han de recabdar las rentas et los derechos del rey, toman muchas vegadas de los homes torticeramente algunas cosas que non deben tomar, et porque lo facen en voz del rey decimos que si ellos ó otro alguno por su mandado, tomasen alguna cosa demas á los homes de lo que es costumbrado de tomar, ó si de nuevo comenzasen á demandar otros derechos ó rentas sin mandado del rey demas de las que solien tomar, que facen tan grant yerro por quanto quier que demas tomaren, como si lo tomasen por fuerza (1) con armas, et deben haber pena de forzadores. Et otro tal yerro farie todo home que de nuevo (2) comenzase á demandar portadgo en algunt lugar sin mandado del rey.

LEY VI.

Cómo el que viene á juicio con homes armados por espantar al juez ó á los testigos que aducen contra él, debe haber pena de forzador.

Homes poderosos han pleyto et demandas á las vegadas contra otros que son pobres et flacos; et los flacos otrosi contra los poderosos : et acaesce que aquellos que pueden mas por facer perder á los otros su derecho, vienen ante los judgadores que los han de judgar con homes armados et amenázanlos encubiertamente diciendo que ellos verán quales son los que les quieren facer perder lo suyo, ó dicen otras palabras sobejanas semejantes destas; et facen en esta manera

alterum se defendere, tenentur pœna legis Juliæ *de vi public.* per textum in dict. §. *sed et qui incendio*, ubi ad hoc notat Angel.

LEX IV.

Judex appellantem ad Regem injurians, capiens, percutiens, aut occidens, tanquam de vi armata punitur, quia magna habet arma jurisdictionem exercens. Hoc dicit.

(1) *Decimos.* Concordat cum l. *lege Julia*, D. *ad leg. Jul. de vi public.* in princ. adverte tamen, quia illa lex etiam vult, quòd si judex non obstante provocatione sententiam suam in causa criminali exsequatur, quòd tenetur pœna legis Juliæ *de vi public.* et ita intelligit ibi Albericus post Oldrald. vide etiam ibi addition. Bart. et Angel. Aret. in tractatu *malefic.* in parte *præsente Cajo*, 4. et 7. colum.

(2) *Deshonrase.* Injuria facti intellige, ut in dict. l. *lege Julia*, in princ. ut patet in exemplis ibi positis, ut puniri possit de vi publica : neque obstat quod superius habetur in littera, *diciéndoles mal*, quia et addit *prendiéndolos*, et sic injuriat de facto. Quid autem si verbo injurietur, vide l. 26. tit. 23. 3. *Part.* et l. 12. tit. 15. lib. 3. *Ordin. Regal.* per Bartol. in l. *illud*, D. *de appellat.*

LEX V.

Collectores jurium regalium plus debito extorquentes de vi armata tenentur; et idem de exigente nova vectigalia sine Regis mandato. Hoc dicit.

(1) *Por fuerza.* Concordat cum l. fin. D. *ad leg. Jul. de vi public.* et adde l. penult. et fin. tit. 7. 5. *Partit.* et quæ ibi dixi; et ex illis legibus et ista colliges pluribus legibus istos reos fieri, et accusari posse; de quo dic, ut in l. *senatus*, D. *de accusat.* per Gloss. et Doctor.

(2) *Que de nuevo.* Vide etiam in dictis juribus.

LEX VI.

Litigator coram Judice cum armis veniens, et secretè generaliter minas proferens, tenetur adversario ad petita, quæ ei sibi facit pendere, tanquam si cum armis abstulisset.

perder á los otros su derecho, porque los testigos non osan decir su testimonio contra ellos por miedo que han, ó porque los sus voceros non se atreven á razonar los pleytos tan afincadamente como debien, ó porque los judgadores se rezelan de dar las sentencias contra ellos; por ende decimos (1) que los que esto facen, caen en tal pena como si lo tomasen dotra guisa con armas por fuerza aquello que les asi facen perder.

LEY VII.

Cómo aquel que toma armas para ampararse, non le es contado por fuerza.

Amparanza es cosa que es otorgada (1) á todo home naturalmientre para defenderse del mal ó de la fuerza quel quieren facer á él ó á sus cosas: et por ende decimos que si alguno se arma ó ayunta homes armados en su casa ó en otro lugar para ampararse (2) del mal ó de la fuerza quel quieren facer á él ó á sus cosas, que non debe haber pena por ende él nin aquellos que vienen (3) en su ayuda; mas los otros que lo acometiesen asi, deben haber pena de forzadores, asi como adelante se muestra.

LEY VIII.

Qué pena merecen los que facen fuerza con armas ó sin ellas.

Leyes del tit. 12. lib. 8. Recop. — Ley 10. tit. 9. lib. 8. Recop.

La pena que debe haber todo home (1) que ficiere fuerza con armas, ó alguno de los otros yerros que son contados por tal fuerza, segunt diximos en las leyes ante desta, es que debe seer desterrado (2) para siempre en

(1) *Por ende decimos.* Concordat cum l. *qui dolo,* in princ. D. *ad leg. Jul. de vi public.* ubi Bart. illam legem notat contra possessores civitatis, qui minantur rectoribus, ne judicent sicut debent.

LEX VII.

Si quis causa sui vel suarum rerum defensionis homines armatos congregat, non punitur, nec in eorum adjutorium venientes. Hoc dicit.

(1) *Otorgada.* Concordat cum l. *ut vim,* D. *de just. et jur.* et l. 1. *C. unde vi,* l. penult. tit. 16. 2. *Partit.* et l. 2. tit. 8. suprà ead. *Partit.*

(2) *Para ampararse.* Prosequitur dicta Azon. *C. ad leg. Jul. de vi public.* in summa, ibi: item quandoque, si fiat violentia, non punitur: et adde l. *quoniam multa facinora,* C. eod. et licitum est quærere, et convocare amicos pro defensione ad vim repellendam, l. 3. §. *cum igitur,* ubi Glossa, D. *de vi, et vi armata,* et omnibus tàm clericis, quàm laicis, licet bellum movere pro defensione sua, et rerum suarum, neque dicitur propriè bellum, sed defensio, ut tradit Innoc. in cap. *olim causam, de rest. spoliator.*

(3) *Que vienen.* Quid tamen de illis, qui non ad defensionem, sed in offensionem veniunt in auxilium alterius, an teneantur de omnibus damnis etiam datis per alium, in quorum auxilium venerunt? Vide textum notabilem in l. *Prætor,* §. *si quis non homines,* D. *de vi bon. rapt.* et ibi Angelus, ubi habetur, quòd ille, qui est de numero coactorum, tenetur de rapina, vel damno per eum illatis, et qui coegit, tenetur de omnibus; ex quo infert Angelus ibi, quòd Comes Albertus, qui fuit rogatus à bannitis Bononiensibus, ut eos juvaret in guerra contra commune Bononiæ, quòd cùm ipse non fecerit coadunationem bannitorum, tenetur solùm de damno dato per eum, non autem de damnis illatis per ipsos bannitos ipsum rogantes; quod multùm dicit esse notandum pro dominis juvantibus partialitatem aliquam extrinsecam contra intrinsecam, ut teneantur solùm de damnis illatis per eos, et gentes suas: non autem de illatis per illos de partialitate rogantes; tu vide circa istam materiam Sylvest. in summa, in parte *restitutio,* 3. vers. *sexto quæritur.*

LEX VIII.

Pœna vis armatæ est in insulam deportatio: et in istius deportati bonis succedunt ascendentes vel descendentes usque ad tertium gradum; qui si non existant, applicantur Regis cameræ, salva uxoris dote, et arrhis, debitis usque ad sententiam deportationis contractis. Et hac pœna afficiuntur congregantes gentes, et cum eis scienter ad vim inferendam venientes. Et si ex hoc aliquis ex quacumque parte moriatur, dux congregationis morietur. Et si servus de vi armata convincitur, siquidem sine domini mandato vel scientia, occidetur; si cum mandato vel scientia, in opus Regis damnatur, et dominus perdit officium, et diffamabitur, nisi Rex ei indulserit, famam restituendo: sed si dominus est vilis, et similia mandare consuetus, perinde deportabitur, ac si vim fecisset. Hoc dicit.

(1) *Todo home.* An mulier dicatur vim inferre cum armis? Vide Angelum Aretin. in tract. *malefic.* in parte *dictus Andreas armatus,* qui allegat Bald. Angel. et Imol. in l. *si constante,* §. fin. per illum textum cum glossa, D. *solut. matrim.* quòd sic.

(2) *Seer desterrado.* Hæc est deportatio, de qua in §. *item lex Julia, de vi publ. Institut. de pub.*

alguna isla: et si non hobiere parientes de los que suben ó descenden por la liña derecha fasta el tercero grado (3), todos los bienes (4) que hobiere deben seer de la cámara del rey, sacadas ende las arras de su muger, et las debdas que él habia á dar fasta el dia que fue dada la sentencia del desterramiento contra él: pero si tales parientes hobiere, los mas propincos deben heredar lo suyo. Et esta pena ha lugar tambien en aquellos que allegan los homes para facer la fuerza, como en los otros que vienen con ellos (5) á sabiendas para facerla. Mas si en la fuerza que alguno ficiese torticeramente con armas fuese muerto algunt home, quier sea de la su parte del forzador quier de la otra, estonce non debe seer desterrado el que fuere mayoral del ayuntamiento, mas debe morir por ende (6), porque de qual parte quier que alguno hi muera, él fue en culpa de su muerte. Mas si la fuerza non fue fecha en ninguna manera de armas, mas de otra guisa sin ellas, estonce debe el forzador (7) perder la tercera parte (8) de sus bienes, et deben seer de la cámara del rey: et si fuere home que tenga algunt oficio, débelo perder por ende: et demas de esto debe valer menos en tal manera que dalli adelante non meresce seer puesto en otro tal lugar de oficio, fueras ende si el rey le quisiese facer merced quel perdone el yerro que fizo, et lo tornar despues en el primero estado que estaba. Et si fuere siervo el que fizo la fuerza con armas (9) ó otro yerro que sea contado por tal fuerza, si lo ficiere sin mandado et sin sabidoria de su señor, ó con su sabiduria non gelo podiendo

jud. et per Gloss. in l. *qui dolo*, §. fin. D. eod. et in l. 3. D. *ad leg. Jul. peculat.* et cùm ista pœna deportationis non sit in usu, prout dixi in l. 6. tit. 7. supra ead. *Partit.* et dicit etiam Angelus in l. 3. §. *legis Corneliæ*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* erit hodie ista pœna arbitraria.

(3) *Tercero grado.* In authent. *bona damnatorum*, est littera, *et ex latere usque ad tertium gradum*, et Baldus in l. 2. *C. qui testam. fac. poss.* vers. *item scias*, dicit, quòd illa est vera littera, licèt Jacob. de Belloviso dicat in corpore unde sumitur, quòd illa littera cùm dicit, *ex latere*, est falsa: tu nota, quòd dictum Jacob. de Belloviso videtur approbare ista lex, et l. 5. tit 31. ad finem legis, ead. *Partit.* ubi Angelus similiter dicit, quod Baldus post Jacob. Butr. et Cynum; et dicit ita fuisse consultum Veronæ: tene ergo mente istas II. Partitarum.

(4) *Todos los bienes.* Publicatio ista bonorum veniebat in consequentiam deportationis, l. 1. et 2. *C. de bon. præscript.* et dicit Joan. Fab. in dict. §. *item lex Julia de vi*, et Salic. in l. fin. *Cod.* eod. undè cùm hodie non imponatur pœna deportationis, ut dixi in gloss. 1. cessabit ista publicatio bonorum.

(5) *Que vienen con ellos.* Pleniùs hoc declaratur hic, sed satis comprehensum est in dict. §. *item lex Julia*, et in l. 3. D. eod.

(6) *Morir por ende.* Concordat cum l. *quoniam multa facinora*, *C. ad leg. Jul. de vi publica.*

(7) *Debe el forzador.* Concordat cum lege 1. in princ. D. *ad leg. Jul. de vi privata*, et dict. §. *item ex Julia, de vi*, *Institut. de pub. judic.* et videtur velle ista lex, tunc quem puniri ista pœna, de qua hic, quando incidit in aliquem de casibus, de quibus suprà dixit, in quibus committitur vis publica cum armis, vel ubi est expressum, quòd teneatur pœna legis Juliæ *de vi privata*, ut D. et *C. ad leg. Jul. de vi privata.* Pro aliis autem casibus in quibus committitur vis in rebus erit pœna arbitraria, ut probari videtur in l. 5. tit. 8. *Partit.* 3. et infrà eod. l. 11. in fin.

(8) *Perder la tercera parte.* De jure communi pro vi privata etiam imponitur pœna relegationis ad tempus, ut probatur in l. 2. D. *de termin. moto*, et in l. *quoniam*, ubi Glossa super parte *relegatione*, *C. ad leg. Jul. de vi public.* et tenet Azo *C.* eod. in summa.

(9) *Siervo el que fizo la fuerza con armas.* Pondera istam legem cum dicit, *con armas*, nam videtur sequi dicta Azon. *C.* eod. in summa, cùm dicit, ponens pœnam legis Juliæ *de vi publica*, est hujus pœna, in liberos deportatio, servi verò occiduntur, si inscio domino vim commiserint; si autem eo jubente, damnantur in metallum, ut infrà eod. l. *servos*, et cùm Azo declarat pœnam servi in hoc delinquentis, de qua in dict. l. *servos*, intelligit, quando fecit violentiam cum armis; et ita disponit ista lex Partitarum. Albericus tamen in dict. l. *servos*, intelligit illam legem in servo committente vim sine armis, ex eo, quia aliàs non imponeret illa lex ita modicam pœnam in domino mandante; de mente etiam Saliceti in 3. notab. est, quòd illa lex intelligatur de vi publica et privata, et lex illa loquitur indistinctè, et est sub tit. *ad leg. Jul. de vi public. vel privat.* simul neque obstat motivum Alberici, cùm ex eo vult, quòd illa lex intelligatur de vi privata tantùm, quia modicam pœnam domino imponit, quia non ex hoc vult illa lex, quòd major pœna domino non possit imponi, imò bene poterit major imponi, ut vult Salicetus ibi 4. notab. vel dic, quòd non repugnet, quòd tali casu minor pœna imponatur honesto viro, cùm careat servo et infametur; tu ergo tene mente istam legem Partitarum intelligentem dictam l. *servos*, de vi publica, seu cum armis commissa per servum, prout Azo intelligit. Si ergo vis privata committatur à servo, mitiùs punietur.

vedar, debe el siervo morir por ende : mas si lo ficiese por mandado ó con sabiduria de su señor, estonce nol deben matar, mas debe seer dado á las labores del rey (10); et demas desto si el señor toviere oficio ó lugar honrado, débelo perder et fincar enfamado por ende para siempre, fueras ende si el rey gelo quisiere perdonar despues dandol por de buena fama. Pero si el señor fuere vil persona (11) ó home malfechor que hobiese usado (12) de mandar facer á sus homes tal yerro como este ó otro semejante dél, debe seer desterrado por ende tambien como si él mismo (13) hobiese fecho la fuerza ó el yerro.

LEY IX.

Qué pena merecen los que con armas ó con ayuntamiento de homes armados ponen fuego en casas ó mieses agenas, tambien ellos como los que vienen en su ayuda, et los otros que lo acendiesen por ocasion ó por otra manera.

Leyes del tit. 13. lib. 8. Recop. — Ley 6. tit. 12. lib. 8. Recop.

Ayuntados seyendo algunos homes para facer fuerza con armas (1), si pusieren fuego ó lo mandaren poner para quemar casa, ó otro edificio ó las mieses (2) de otri, si el que esto

(10) *A las labores del rey.* Adde dict. l. *servos*, et nota hoc ad occidentem aliquem metu tyranni, quòd licèt non excusetur, tamen pœna mitigetur, ut morti non tradatur, secundum Bald. et Salic. in dict. l. *servos*.

(11) *Si el señor fuere vil persona.* Sequitur intellectum Glossæ in parte *infames*, in dict. l. *servos*, ut ille versiculus referatur ad personas dominorum mandantium servis.

(12) *Que hobiese usado.* Nota delictum iteratum plus puniri; vide Gloss. Bald. et Salicet. in dict. l. *servos*.

(13) *Tambien como si él mismo.* Nota ergo hic casum, in quo mitius punitur mandator, quam faciens, scilicet, in domino honestiori mandante servis vim committere; tunc enim punitur eadem pœna, quando esset vilis, vel consuetus talia mandare, non aliàs : regulariter tamen est contrarium, imò eadem pœna punitur, ut in l. *non solùm*, §. *si mandato*, D. *de injur.* et infrà eod. l. 9. ibi : *et los que les dieren ayuda ó consejo*, et per Salic. in l. *non ideo minus*, C. *de accusat.* quæ autem sit ratio specialitatis in isto casu, tu cogita, quia ad præsens tantùm illam sentio, quam suprà tetigi, videlicet, quia dominus hic caret servo, damnatur enim in metallum, et quia ipse servus faciens jussu domini, punitur, non pœna ordinaria, sed mitiùs, ut et tradit Glossa in l. *servus*, D. *de action. et obligat.* et fortè ex bona ratione, et æquitate limitanda esset ista lex, quando vis esset adhibita circa non graviora, nam secùs si circa atrociora, vel in magnis rebus, argumento dict. l. *quoniam multa facinora*, C. eod. et quæ tradit Bart. in dict. §. *si mandato*, et argumento l. fin. §. *qui data*, D. *de incend. ruin. nauf.* et l. *Pedius*, §. *Divus*, D. eod. l. *capitalium*, §. *incendiarii*, D. *de pœnis*.

LEX IX.

Apponens, aut apponi faciens cum armis ædificio, vel messibus ignem, si est generosus, vel alius honoratus, exulabit perpetuò; si autem est conditione minor, et ibi repertus, projiciatur in incendium; alibi verò captus comburatur: si tamen casu, et non culpa accidat incendium, non tenetur ad damni æstimationem. Item si non malitiosè apponatur ignis, sed culpa, tantùm tenetur ad damnum. Item ignem malitiosè apponentes, non solùm tenentur ad pœnam suprà positam, sed probata violentia super rebus perditis admittitur actor ad jurandum. Hoc dicit.

(1) *Para facer fuerza con armas.* Maximè intelligerem, nam incendiarius etiam sine tali coadunatione hominum armatorum ista pœna puniretur, si dolosè faciat incendium, vel dic, ut in sequenti glossa.

(2) *Quemar casa, ó otro edificio ó las mieses.* Non distinguit ista lex, an incendium fiat in civitate, vel castro, vel extra mœnia civitatum, vel castrorum in aliis locis, prout Doctores communiter distinguunt in l. *data opera*, C. *qui accusare non possunt*, per textum in l. fin. D. *de incend. ruin. nauf.* et in l. *capitalium*, §. *incendiarii*, D. *de pœnis*, unde fortè potest dici, quòd hoc sit ex eo, quòd tale incendium sit cum violentia, et cum armis, ut tunc in hoc non fiat aliqua distinctio circa hoc; si tamen incendium fiat sine vi armata, tunc adhibetur dicta distinctio, videlicet, quòd si incendium fiat dolo, et in civitate vel oppido, et delinquens sit vilis persona, et domus fuit incensa, vel aliquod ædificium, vel aliquis porticus positus juxta ædificium, et quòd incendium sit magnum, tunc incendiarius debet comburi, l. *qui ædes*, D. *de incendio, ruin. naufrag.* et est ratio secundum Baldum in dict. l. *data opera*, in princip. quia incendium ignis in civitate mortem multis præparat, et hoc nisi delinquens sit in aliquo gradu constitutus, quia tunc decapitabitur : unde viles personæ, vel infames comburuntur, vel furca suspenduntur, nobiles verò et Barones decapitantur, secundum Bald. in dict. l. *data opera*, et Angelus Aretin. in trac. *malefic.* in parte *incendiario*, et dicit Baldus hoc notandum, quia nobiles sæpè habent guerras ad invicem, et faciunt incendia in castris et domibus, et hinc inde damna magna, et enormia, nam pœna capitis est eis, sed ribaldi debent igne cremari, et suspendi. Si tamen incen-

ficiere fuere fijodalgo (3) ó home honrado, debe seer desterrado por ende para siempre: et si fuere otro home de menor guisa ó vil, et fuere hi fallado en aquel lugar demientre que ardiere el fuego que él puso ó acendió, debe seer luego echado et quemado en él: et si por aventura non fuese hi luego preso, quando quier que lo fallasen despues, mandamos que lo quemen (4) por ende. Pero si el fuego se encendiese por ocasion (5), et non por culpa de los facedores, estonce non serien tenudos de pechar el daño que el fuego ficiese. Et si por aventura el fuego non fuese puesto maliciosamente, mas ficiese daño por culpa de alguno, como si ficiese viento (6), ó lo acendiese en tal lugar que por la fuerza del viento se acendiese alguna casa, ó mies ó otra cosa en que ficiese daño, aquel que lo acendió en aquel lugar ó lo mandó acender es tenudo de pechar todo el daño (7) que fizo el fuego, porque avino por su culpa non poniendo hi la guarda que debiera poner, acendiéndolo en tiempo ventoso. Et non tan solamente deben recebir los facedores de la fuerza et los que les dieren ayuda ó consejo, la pena que es sobredicha en la ley ante desta, mas aun demas deso deben pechar todos los daños et los menoscabos (8) que vinieren por su culpa en los bienes de aquellos á quien ficieron la fuerza. Et maguer aquellos que fueron asi forzados, non puedan probar todas las cosas que perdieron, solamente que la fuerza sea manifiesta ó que la prueben, abóndales para averiguar todo quanto juraren (9) que

dium fiat extra mœnia civitatum, vel castrorum aliis locis, et sit incendium magnum et dolo malo factum, punitur incendiarius pœna mortis, nisi persona delinquens sit in tali gradu dignitatis, vel status, quòd vita debeat ei concedi ex benignitate dispensationis; et tunc debet deportari, l. fin. D. *de incend. ruin. naufrag.* et satis probatur in ista lege Partitarum, ubi etiam quando intervenit vis cum armis ad incendium, generosus, seu in gradu constitutus deportatur: et fortè potest dici, quòd ista lex Partitarum limitetur, et restringatur, quando incendium fuit extra mœnia civitatum, vel castrorum, prout dicit Baldus: et quòd si fiat in civitate, vel oppido, tunc etiam generosus decapitetur, quando incendium fuit magnum, quia aliàs esset absurdum tali casu maximè interveniente vi publica, quòd solum deportaretur, et non esset pœna delicto conveniens: vide ad hoc l. 1. in princip. et l. *qui dolo*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* cogita tamen. Si verò incendium sit parvum, et factum in civitate, vel oppido, tunc persona vilis debet decapitari, ut in dict. §. *incendiarii;* suspendetur ergo talis furca: si verò sit generosus, seu magna persona, seu in dignitate posita, et parvum incendium, deportatur, ut in dict. l. fin. in fin. si verò sit incendium parvum et factum extra mœnia civitatis, vel castrorum, ubi est minus periculum, tunc si sit persona vilis, debet in metallum damnari, vel deportari, ut in dict. §. *incendiarii*, cùm dicit, *aliquo levius:* si verò sit in dignitate positus, et incendium parvum, relegatur, ut in dict. l. *capitalium*, conjuncta dicta l. fin. et tradit Bart. in l. 1. D. *de offic. præfecti vigil.* et Salicetus in dict. l. *data opera*, ubi et Albericus, et omnibus istis casibus emendat damnum, ut tradit Bartolus ubi suprà, et Albericus in dicta l. *data opera:* de jure autem canonico, qua pœna incendiarius teneatur, vide in cap. *cum devotissimam*, 12. quæst. 2. et in cap. *pessimam*, 23. quæst. 8. ubi et habetur de pœnitentia ei imponenda Hierosolymis, aut in Hispania in servitio Dei per annum integrum permaneat; et fortè de Hispania dicit, quia tunc temporis capta erat à Mauris. Vide etiam per Hostiens. in tit. *de raptor. et incend.* vers. *et qua pœna incendiarius teneatur.*

(3) *Fijodalgo.* Vide quæ dixi in glossa suprà proxima.

(4) *Que lo quemen.* Vide quæ dixi in glossa 2.

(5) *Por ocasion.* Concordat cum l. *si fortuito*, D. *de incend. ruin. naufrag.*

(6) *Ficiese viento.* Adde l. *qui occidit*, §. *in hac*, D. *ad leg. Aquil.* et ista est culpa levis, secundum Bald. in l. *quæ fortuitis*, in exemplis quæ ponit levis culpæ, *C. de pign. action.*

(7) *El daño.* Et si non sit solvendo, luet in corpore, ut in l. *qui ædes*, D. *de incend. ruin. naufrag.* Cynus, et Salicet. in l. *data opera*, *C. qui accus. non poss.* et adde dict. l. *capitalium*, §. *incendiarii*, in fin. cum Glossa ibi; si tamen incendium veniat culpa lata, tunc damnum emendat, et ultra punitur judicantis arbitrio, sed minus quàm si fuisset in dolo, l. *in lege*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et dict. l. *si fortuito;* poterit ergo tunc puniri aliqua pœna corporali extra mortem, vel mutilationem membri, vel pœna pecuniaria gravissima, secundum Bald. in dict. l. *data opera*, col. 2. et si fuit culpa levissima, tunc tenetur lege Aquilia, l. *in lege*, la 2. D. *ad leg. Aquil.* Salicetus in dict. l. *data opera.*

(8) *Todos los daños et los menoscabos.* Adde l. 1. §. *ex die*, D. *de vi*, et l. *si de possessione*, *C.* eod. et l. *si quando*, et cap. *gravis*, *de restitut. spoliator.*

(9) *Juraren.* Concordat cum l. *si quando*, *C. unde vi*, et cum cap. fin. *de his quæ vi, metusve causa fiunt:* et an ista facultas jurandi transeat ad hæredem, vide per Glos. Bald. et Paul. de Cast. in l. penult. §. fin. D. *ne quis eum qui in jus vocat. vi exim.* et per Jason. in dict. l. *si quando*, col. penult. et concluditur, quòd sic, cum limitatione de

perdieron por razon della, todavia estimándolo primeramente el judgador segunt su alvedrio, catando qué homes eran et qué riqueza habien aquellos que recibieron la fuerza; et despues que el judgador lo hobiere estimado derechamente segunt su alvedrio, et ellos hobieren jurado quanto fue lo que perdieron, débegelo facer cobrar de los bienes de los facedores.

LEY X.

Qué pena merece aquel que por si mismo sin mandado del judgador entra ó toma por fuerza heredamiento ó otra cosa agena.

Ley 10. tit. 5. lib. 6. Recop. — Ley 1. tit. 13. lib. 4. Recop. — Ley 3. tit. 13. lib. 8. Recop.

Entrando ó tomando alguno por fuerza por sí mismo sin mandado del judgador cosa agena, quier sea mueble ó raiz, decimos que si derecho ó señorio alguno habia en aquella cosa que asi tomó, que lo debe perder (1): et

qua ibi per eum, ubi et videbis per eum et alios alia in materia hujus legis, et per Doctor. in dict. cap. final.

LEX X.

Violenter sine judice rem alienam mobilem, vel immobilem capiens perdit jus, quod in ea habebat; et si nullum jus habebat, solvit eam cum fructibus perceptis, et ejus æstimationem vim passo; et tenetur de deterioratione et interitu rei, nisi sit pupillus, vel fatuus, qui non ipse, sed ejus tutores, aut curatores eorum nomine vim inferentes tenentur ad prædicta; vel nisi sit pater, patronus servi, qui non ad dictam pœnam, sed ad rei æstimationem tenentur. Hoc dicit.

(1) *Que lo debe perder.* Concordat cum l. *si quis in tantam, C. unde vi,* et §. 1. vers. *sed ne dum talia, Instit. de vi bonor. raptor.*

An autem qui vigore hujus legis et dictæ l. *si quis in tantam,* habet rem, in pœnam violentiæ tutus sit in foro conscientiæ, vel an in tali foro teneatur eam restituere? Bart. in l. *si pœnæ,* in princ. D. *de condictione indeb.* dicit, quòd sic, quia remanet naturalis obligatio, ut Glossa ibi voluit in uno ex exemplis ad illam legem; et Bartolum ibi sequitur simpliciter Angelus. Paulus tamen de Castro vult contrarium, ex quo lex civilis eum liberat; subdit tamen, quòd tutior est opinio Bartoli propter periculum animæ, cap. *juvenis, de sponsalibus;* contra Bartolum etiam tenet Abbas in cap. *novit, de judic.* col. 11. ubi facit mentionem de illo dicto Bartoli; Jaso in dict. l. *si pœnæ,* non se firmat, sed allegat pro utraque parte. Excusabitur tamen miles à pœna hujus legis, si rem propriam per alium possessam propria auctoritate invadat, si ex præsumptionibus apparet, quòd errore ductus hoc fecerit, quia non est illud contra jus naturale, ut patet in §. penult. *Institut. de vi bonor. raptor.* Glossa in l. *regula,* in princip. D. *de jur. et facti ignor.* secundum Angelum in l. *plagii, C. ad leg. Flav. de plag.* et tradit Alexand. consil. 103. volum. 1. incipit, *videtur prima consideratione,* colum. 1. et 4. requiritur namque dolus, vel lata culpa, ut incurratur pœna istius et illius legis, ut firmat Salicetus in dict. l. *si quis in tantam,* quæst. 11. ubi Bart. in quæstione de rustico, et milite dixit, non ligari pœna illa probatis præsumptionibus, ex quibus appareat de ignorantia. Adde Angelum in l. 2. §. *hac actione, D. vi bonor. raptor.* de auferentibus ronzinum suum de manu deducentis illum, putans sibi licere eo quòd ducebatur forsitan per exterum, vel incognitum, quòd criminaliter non tenetur. Nota etiam quòd ad hoc, ut quis privetur jure suo, invadendo rem propria auctoritate, requiritur quòd adversarius possideat, unde commodatarius, depositarius, et colonus, non habent condictionem ex lege ista, vel ex illa lege, secundum Gloss. et Doctor. in dict. l. *si quis in tantam,* et infrà in l. sequenti, et adde quod notat Glossa, et ibi Salicetus in l. *si servus, C. quod cum eo,* unde neque competit ejecto à possessione, in qua erat ex primo decreto, ut in l. infrà proxima, et tradit Abb. in cap. 1. colum. 3. *de sequest. posses. et fruct.*

Et an sufficiat ad pœnam hujus legis occupatio possessionis naturalis tantùm, remanente civili apud possessorem? Videtur quòd non, quia cùm ista lex sit pœnalis, debet intelligi de possessione propriè, prout est civilis possessio, ut declarat Joan. de Imol. et moderni in l. 3. D. *è contrario, D. de acquirend. posses.* et tenent Cynus, et Salicetus in dict. l. *si quis in tantam,* dum volunt, quòd ita demum habet locum illa lex in clandestino invasore, si possessor fuerit privatus possessione, quia dominum non admisit, et hoc etiam per ista tenet Socinus consil. 122. col. fin. in 4. vol. incipit, *in casu domini Jacobi.* In contrarium tamen facit fortiter quod notat Baldus in l. *si quis ad se fundum,* col. 3. vers. 3. *quæro, C. ad leg. Jul. de vi publica,* ubi post Ray. tenet quòd primus expulsor, qui fuit in continenti dejectus, tenetur pœna l. *si quis in tantam,* licèt enim ille, quem primus ejector expulit, non fuerit possessione civili privatus, non potest tamen negari secundum eum, quin fuerit expulsus de naturali; unde ex-

si derecho nin señorio non habie en ella, debe pechar á aquel á quien la tomó ó la entró tanto quanto valie la cosa forzada: et demas débelo entregar della con todos los frutos (2) et esquilmos que ende levó. Et si por aventura aquella cosa que asi forzó se perdiese, ó se empeorase ó se muriese despues, el peligro del empeoramiento ó de la pérdida pertenesce al forzador (3), de manera que es tenudo de pechar la estimacion della á aquel á quien la tomó ó la forzó. Et esta pena ha lugar contra todos aquellos homes (4) que tomaren ó forzaren lo ageno asi como sobredicho es, fueras ende si el que lo ficiese fuese menor de catorce años (5), ó loco ó desmemoriado, ó si fuese padre el que entraso

pulsus in continenti recuperans, non perdit beneficium hujus legis, ut et tradit Baldus in l. *licèt*, C. *de exception*. Bart. tamen tenet contrarium in dict. l. *si quis ad se fundum*, col. 3. et in dict. l. *licèt*, ex quo civilis non fuit amissa: et istud videtur communius, et fortè verius.

Sed an dejiciens in continenti suum invasorem, puniatur ista pœna, vel alia? Dic quòd non, quia facit jure permittente, l. *ut vim*, D. *de justit. et jure*, l. *quoniam multa*, C. *ad leg. Jul. de vi publica*, tenet Baldus in dict. l. *si quis ad se fundum*, col. 3. si tamen dejecit ex intervallo, an et perdat jus quod habebat pro damnis sibi illatis extra ipsam possessionem, vide Baldum ibidem, qui vult quòd si vellet agere furti, vel vi bonorum raptorum, quòd possit, quia non dixit sibi jus super damnis, sed super possessione: vide ibi per eum, et dicit Baldus pulchrè in rub. D. *de rerum division.* col. 7. quòd ille dicitur occupare, qui sic incipit occupare, quòd potest conservare, et possidere, aliàs non dicitur occupare, l. *in laqueum*, D. *de acquir. rerum domin.* et si plures simul occupando debellant, victor qui stetit in possessione per tres dies, dicitur occupasse, argumento notatorum in l. 3. §. *cum igitur*, D. *de vi et vi armat.* ille autem, qui non potest tenere, nisi capiat aliquem locum principalem, non dicitur occupasse, argumento dictæ l. *in laqueum*, et est argumentum secundum eum, quòd si unus tenet ecclesiam, alter tenet campanile, quod est fortalitium, quòd ille, qui ingressus est ecclesiam, cùm de facili potest expelli, non dicitur adhuc habere corporalem possessionem beneficii; si tamen ille alter est ita incastellatus, quòd evadere non potest, tunc cùm ipse non dicatur tenere, sed teneri, ut apparet ex notatis in l. 1. §. penult. D. *de vi et vi armat.* dicendum est, illum possessione privatum; quod dicit esse notandum. Item de vassallo occupante rem feudalem possessam à domino, vel à tertio possessore; vide per Bald. in §. *si duo*, *de pace tenend.*

Et an ille qui succubuit in petitorio, eo quòd adversarius docuit de jure suo, possit agere condictione ex ista lege, vide Abbat. quòd sic, in cap. *pastoralis*, col. 9. *de caus. posses. et propriet.* et nota, quòd non solùm potest agi condictione ex ista lege, sed etiam excipi, glossa penultima in dict. cap. *pastoralis*: vide tamen ibi Abb. col. 10.

Et an ista lex procedat in rebus Clericorum, vide Abb. in cap. 1. col. 7. *de dolo, et contum.* Nota etiam illud quod multum notabiliter dicit Innoc. in cap. *cum in officiis*, *de test.* quòd ille cui prælatus relinquit aliquam possessionem, etiam jure institutionis, si illam occupat propria auctoritate, quòd incidit in pœnam l. *si quis in tantam*, neque excusatur obtentu testamenti, et est ratio, quia cùm penes ecclesiam sit civilis possessio, neque hæres, neque testator potest eam intervertere; è contra verò dicit, quòd si ecclesia occupat possessionem, quæ revera pertinet ad hæredem Prælati, quòd ecclesia non incidit in aliquam pœnam, et ista dicta Innoc. refert, et sequitur simpliciter Baldus in authent. *licentiam*, col. fin. C. *de episcop. et Cleric.*

Quid autem in occupante hæreditatem jacentem, vide in l. 1. tit. 14. lib. 3. *Ordinam. Regal.* et de occupantibus castella, vel fortalitia, vide l. 10. tit. 2. lib. 4. ejusd. *Ordinamenti*, et quanto tempore præscribatur remedio hujus legis, et dictæ l. *si quis in tantam*, vide per Francisc. Balb. in suo tractat. *præscript.* fol. 37. col. 2. ubi dicit quòd triginta annis, et allegat Glos. in l. 1. in princip. in verbo *annum*, D. *de vi et vi armat.* cætera in hujus legis materia, vide per gloss. magnam et solemnem in dict. l. *si quis in tantam*, et per Doctores ibi. Ista quæ sparsim longo studio collegi, hìc inserui ad levamen studiosi.

(2) *Con todos los frutos.* Adde cap. *gravis, de restitut. spoliat.* ubi et habetur quòd violentus invasor tenetur de percipiendis; vide etiam l. 1. §. *ex die*, D. *de vi et vi armata.*

(3) *Pertenesce al forzador.* Concordat l. 1. §. *rectissimè*, et l. *meritò*, D. *de vi et vi armat.* Quid tamen si æquè peritura esset apud possessorem? Vide l. *si alius*, §. *est et alia*, vers. *idem ait*, D. *quod vi aut clam*, et vide Bart. et Doctores, signanter Decium in l. *quod te*, D. *si certum petat.* et vide quæ dixi in l. fin. tit. 2. *Part.* 5.

(4) *Contra todos aquellos homes.* Ergo contra militem et rusticum, cùm invadere sit contra jus naturale, ut dixit Gloss. in dict. l. *si quis in tantam*, vide quæ dixi suprà in glos. 1. et contra prodigum, licèt Glossa in dict. l. *si quis in tantam*, dixit contrarium de prælato, capitulo, et universitate; vide l. penult. infrà eod.

(5) *Menor de catorce años.* Nota ad id, quod dixit Glossa in dict. l. *si quis in tantam*, quæ voluit idem esse in proximo pubertati; ista tamen lex videtur velle contrarium. Adverte tamen, quòd si minor viginti quinque annis invasit sine dolo

heredat de su fijo, ó señor que entrase heredat de aquel que hobiese aforrado; pero qualquier de estos sobredichos, maguer non caya en esta pena, tenudo es de desamparar ó de tornar simplemente aquello que entró ó tomó como non debie á aquellos cuyo era. Et como quier que el menor de catorce años, nin el loco nin el desmemoriado non caerian en la pena sobredicha, si aquellos que los toviesen en guarda entrasen en la manera que desuso diximos, ó tomasen cosa agena en nombre de aquellos que toviesen en guarda, estonce los guardadores (6) caerien en la pena tambien como si lo ficiesen dotra guisa por sí mismos, pechándolo de lo suyo et non de los bienes del huérfano.

LEY XI.

Por quáles razones aquel que desapoderase á otro de alguna cosa en que estudiese apoderado, non caerie en la pena sobredicha.

Ley 4. tit. 15. lib. 4. Recop.

Logando, ó emprestando ó encomendando un home á otro alguna cosa señalada, como quier que aquel que la toviere en alguna destas maneras se puede servir ó aprovechar della fasta el tiempo quel señalaron que la toviese, con todo eso el señorio et la posesion de la cosa siempre finca (1) en salvo al señor della, porque aquel que la tiene por alguna destas razones, non la tiene por sí, mas en nombre de aquel que gela dió en guarda ó á loguer. Et por ende deimos (2) que maguer que aquel que la habia asi dada, tomase aquella cosa por sí mismo ó otro alguno por él sin mandamiento del judgador á aquel que la toviese dél en alguna destas maneras sobredichas, que non caerie por ende en la pena que diximos en la ley ante desta, como quier que es tenudo de gela tornar, que se sirva della fasta aquel plazo (3) que señaló que la toviese quando gela dió. Otrosi decimos que si alguno fuese metido en tenencia de alguna cosa por mandado del judgador por mengua de respuesta (4), ó si alguna muger que fincase preñada (5) de su marido que se muriese, fuese entregada en la posesion de los bienes que fincaron de su marido, porque los toviese en guarda en nombre del fijo ó de la fija que toviese en el vientre, ó en otra manera semejante desta, si despues que hobiere la tenencia gela tomasen algunos por fuerza, non caerie por ende el forzador en la pena que diximos en la ley ante desta, porque ningunos destos que son asi apoderados en los bienes dotro, non han verdadera posesion (6) de las cosas en que

rem per alium possessam, putans hoc sibi licere, dato quòd incidit in pœnam istius legis, et l. *si quis in tantam*, poterit tamen petere restitutionem in integrum, Gloss. in cap. 1. in verbo *rigor, de dolo et contum.* et tenet Bart. et alii in dict. l. *si quis in tantam*, ubi Baldus post Jacob. de Arena dicit, quòd ex quacumque causa etiam levi putaverat minor se posse de jure invadere rem per alium possessam, restituetur in integrum, quasi non intelligatur esse in vero dolo, et tradit etiam Alexand. consil. 103. vol. 1. *videtur prima consideratione*, col. 1. quem vide in 5. col.

(6) *Los guardadores.* Adde l. *meminerint, C. unde vi*, et l. 2. *C. qui accusare non poss.* et l. *non est ignotum, C. de administr. tutor.* et Gloss. in cap. 1. *de dolo et contum.* in parte *rigor*, in fine.

LEX XI.

Conductor re locata, aut depositarius re deposita, seu commodatarius re commodata, si sit spoliatus, non agit ad pœnam legis proximæ, quia non ipse, sed ei locans, deponens, aut commodans, possidet; sed restituitur ei res cum damnis, et interesse, et potest judex nihilominus spoliantem arbitrariè pro commisso punire. Item prægnans nomine ventris in possessionem missa, vel ex primo decreto missus, si spolientur, non agunt ad pœnam memoratam, sed fit eis restitutio cum damnis, et interesse; et insuper vim facientes arbitrio judicis puniuntur. Hoc dicit.

(1) *Finca.* Adde l. *malè agitur, C. de præscr.* 30. *vel* 40. *annorum*, et l. 22. tit. 29. *Partit.* 3. Alexandr. in l. *quod meo*, in princ. col. 4. D. *de acquir. posses.* per quem videbis notabilem extensionem in hoc.

(2) *Decimos.* Sequitur Glos. in l. *si quis in tantam, C. unde vi*, vers. *tertio si invado rem quam commodavi, etc.*

(3) *Aquel plazo.* Vide in l. fin. tit. 3. *Partit.* 5. et quæ ibi dixi.

(4) *Respuesta.* Habet namque detentationem, non veram possessionem, ut hìc, et in l. 1. tit. 8. et in l. 10. tit. 30. *Partit.* 3. et tradit Abb. in cap. 1. col. 3. *de sequest. poss. et fruct.*

(5) *Preñada.* Habet enim detentationem nudam, argumento l. 1. in fin. D. *quib. ex caus. in posses. eatur*, Gloss. in l. *si finita*, §. *Julianus*, in gloss. magna, D. *de damn. infecto*, Bart. in rub. *de ventre in possession. mittendo.*

(6) *Posesion.* Nota ad ea quæ dixi suprà l. proxima, in glos. magna.

son entregados, como quier que hayan la tenencia dellas. Pero el que gelo tomase asi, debel tornar (7) lo quel tomó con los daños et menoscabos quel vinieron por esta razon: otrosi el judgador le puede poner alguna pena (8) por su oficio, segunt entendiere que la merece por el atrevimiento que fizo.

LEY XII.

Qué pena merece aquel que niega la cosa que tiene arrendada ó alogada, non la queriendo tornar á su señor al plazo que debie.

Teniendo un home de otro alguna cosa arrendada, ó en guarda ó dotra guisa qualquier que la toviese en su nombre (1) ó por él, si despues deso gela negase ó non gela quisiese dar (2) quando gela demandase, non poniendo ante sí alguna razon derecha (3), mas seyendo rebelle et non gela queriendo dar fasta que gela hobiese á demandar (4) el otro por juicio, et fuese dada sentencia contra aquel que la toviese asi, decimos quel debe tornar aquella cosa misma. Et porque fue rebelde fasta que dieron la sentencia contra él, debe pechar demas de esto la estimacion de aquella cosa á bien vista del judgador, porque erró quanto en su entendimiento, bien asi como si la forzase.

LEY XIII.

Cómo aquel que fuerza la cosa que habie dado á peños, pierde por ende el señorio que habie en ella.

Ley 1. tit. 13. lib. 4. Recop.

Empeñando un home á otro alguna cosa et entregandol de la posesion della en razon de peño, si despues deso gelo tomase por fuerza él por sí mismo, pierde (1) por ende el señorio et el derecho que habie en ella. Ca aquel

(7) *Tornar.* Adde l. *Aquilius,* et ibi gloss. fin. D. *de donat.* et l. 1. §. *ex die*, et §. *ex interdicto*, D. *de vi et vi armat.* et subvenitur istis officio judicis, vel ex canone cap. *redintegranda*, ut tradit Bald. in l. *ædem*, col. 1. vers. *sed quid si dominus, C. locati,* et vide omnino per Alexand. in l. 1. in princ. col. 18. *de acquir. possess.* et Socinum consil. 17. vol. 3. col. 3. et 4.

(8) *Alguna pena.* Adde l. 5. tit. 8. *Partit.* 3.

LEX XII.

Qui rem alterius nomine tenet, et sine justa causa petenti domino non restituit, sed sententiam expectat, non solùm tenetur ad restitutionem rei, sed etiam ad æstimationem arbitrio judicis, tanquam vim faciens. Hoc dicit.

(1) *En su nombre.* Habebit ergo locum ista lex in tutore, qui finita tutela non restituit, secundum Alberic. post Odofred. in l. *non abs re, C. unde vi,* cùm hæc et illa lex indistinctè de omnibus habentibus causam ab agente loquantur. Item et procedet, secundum Baldum ibi, in habente temporalem usumfructum, qui finito tempore non vult restituere. Ego tamen in hoc exemplo fructuarii dubito, quia fructuarius non possidet pro proprietario, seu ejus nomine, sed suo, et dicitur habere quasi possessionem civilem, et naturalem ipsius juris ususfructus, et res ususfructus possidet naturaliter, Glossa, et Bart. in l. 1. §. *interdictum,* D. *de vi, et vi armat.* Alex. in l. 3. §. *ex contrario,* colum. 11. D. *de acquir. poss.* unde neque ista lex habebit locum in creditore, qui soluto debito non vult pignus restituere, secundum Salicet. in dict. l. *non abs re,* in fine, quia est lex pœnalis.

(1) *Non gela quisiese dar.* Concordat cum l. *non abs re, C. unde vi,* et cum l. *conductores, C. locati,* et cum l. 18. tit. 8. ubi vide, quæ dixi, *Partit.* 5.

(3) *Alguna razon derecha.* Qualis erit ista, vide per Glos. et Doctor. in dict. l. *non abs re,* non enim esset justa exceptio, si diceret rem esse suam, sicut neque possent invasores, cùm isti talibus æquiparantur, ut hìc in fine, et notat Salicetus in dict. l. *non abs re.* Quid autem si non ageret condictione ex lege ista, seu dictæ l. *non abs re,* vel l. *si quis conductionis, C. locati,* sed ageret actione locati, tunc conductor posset excipere de suo dominio etiam ad non solvendum pensionem; de dominio tamen alieno non posset excipere, quia etiam prædoni locanti debet respondere de mercede, et res restitui, l. *si urbana,* D. *de cond. indeb.* et tenet Angel. in dict. l. *non abs re.*

(4) *A demandar.* Et qualiter concipiet libellum ponit Gloss. in dict. l. *non abs re.*

LEX XIII.

Creditori pignus traditum à debitore, si ipse debitor vi auferat, perdit ejus dominium; licèt enim creditor veram possessionem pignoris non habeat, habet tamen veram tenutam. Hoc dicit.

(1) *Pierde.* Sequitur opinionem Gloss. in l. *si quis in tantam, C. unde vi,* versic. 8. *quid si debitor,* quam ibi approbant Dinus, Alber. Bart. et Baldus. Salicetus ibi distinguit, quòd aut debitor facit causa juris sui conservandi, et tunc procedat opinio Pilei contraria, de qua ibi in Glossa: si tamen hoc cesset, tunc procedet opinio Accursii; movetur Salicetus quia nedum creditor, sed etiam debitor dicitur pignus possidere, ut notatur in l.

que tiene la cosa que asi es empeñada, como quier que non ha el señorio della, con todo eso ha verdadera tenencia (2): et por ende non gela deben tomar fasta que sea pagada la debda que habie de recebir sobrella.

LEY XIV.

Qué pena merecen aquellos que por fuerza sin mandamiento del judgador facen á sus debdores que les paguen lo que les deben.

Leyes 5. y 6. tit. 13. lib. 4. Recop.

Atrevidos son á las vegadas homes hi ha de tomar por fuerza como en razon de prenda ó de paga algunas cosas de aquellos que les deben algo: et como quier que sean sus debdores, tenemos que facen desaguisado; ca por eso son puestos los judgadores en los lugares, porque los homes alcancen derecho por mandamiento dellos, et non lo pueden por sí mismos facer. Et por ende decimos que si alguno contra esto ficiere, tomando alguna cosa de casa ó de poder de su debdor, que si algunt derecho habie en aquella cosa que tomó, que lo debe perder (1) por ende: et si derecho ninguno non hi habie en aquella cosa que tomó, debe tornarle lo que tomó: et por la atrevencia que fizo, debe perder el debdo que habie de haber de aquel á quien la forzó, et de alli adelante non es tenudo el debdor del responder por ende. Et ha lugar esta pena quando aquel que prendó á su debdor, lo fizo por fuerza ó dotra manera sin derecho et sin placer dél (2).

sciendum, §. *creditor*, D. *qui sat. cog.* ubi glossa notabilis: non tamen ego percipio, quomodo posset intrare causa juris sui conservandi, creditore pignus sibi traditum possidente, unde simpliciter intelligerem istam legem, si debitor creditorem à possessione pignoris vi expellat.

(2) *Tenencia.* Nota benè, nam approbatur hìc illa opinio communis, quòd creditor verè possidet pignus civiliter et naturaliter, et probatur in l. *si de eo*, in princ. et ibi Bart. D. *de acquir. poss.* et in l. *per servum*, in princ. D. *de acquir. rerum dominio.*

LEX XIV.

Creditor rem à suo debitore loco pignoris auferens sua auctoritate, si jus habebat in ea, perdit illud, si non habebat, restituit rem, et perdit jus debiti. Hoc dicit.

(1) *Que lo debe perder.* Sequitur opinionem Gloss. in dict. l. *si quis in tantam*, C. *unde vi*, vers. 7. *quid si erat invasori debita, vel sibi obligata*, et ibi declarat Salicetus, col. 4. vers. *quæro* 10. et vers. 11. *quæro*; si ergo res erat invasori debita, perdit invasor jus quod habebat in re, seu ad illam rem, et si amodo agat exceptione, repelletur; si verò tantùm habebat jus pignoris, glossa prædicta voluit, quòd perdat jus pignoris, et hypothecæ: Salicetus tamen ibi dicit, quòd si non privaretur nisi jure pignoris, et non debiti, pœna esset nimis levis, neque esset satisfactum illi l. *si quis in tantam*, unde saltem, secundum eum tunc debet privari jure debiti, ad hoc l. penult. D. *ad leg. Jul. de vi privat.* et l. *extat*, D. *quod metus causa*, et istud approbat ista lex Partitarum: limita tamen et intellige, quando intravit rem causa juris sui conservandi, ut tunc tantùm illud jus perdat; si verò intravit, et invasit, ut possessorem possessione privaret, et ipse possessor efficeretur, tunc punietur ac si rem alienam invasisset, et sic in æstimatione rei, secundum Angel. in dict. l. *si quis in tantam*, et idem vult ista lex cùm in principio dicit, *en razon de prenda ó de paga*, ut procedat quando rem invasi, ut illam teneam pro pignore quantitatis mihi debitæ, vel ut in solutum habeam, ut perdam jus debiti, quando aliud jus non habebam in re; nam si aliud haberem, illud perderem.

(2) *Sin placer dél.* Hoc dicit ob id quod notat Glossa de qua suprà in gloss. proxima, allegans l. 3. C. *de pignor.* si ex pacto licuit rem ingredi, de quo latius per Doctores in dict. l. 3. et adverte quòd ista lex procedit, quando agere vult actor civiliter, nam et posset agere criminaliter lege Julia *de vi privata*, quando creditor res debitoris sine auctoritate judicis occupet, ut in l. fin. et ibi Bartol. et Angelus declarat, D. *ad leg. Jul. de vi privat.* Vide etiam in ista materia l. 11. tit. 15. *Partit.* 5. et l. 14. tit. 14. ead. *Partit.* 5. et vide quæ ibi dixi; et adverte, quòd ista lex tollit dubium, circa quod ego ibi dubitavi perpendens aliquam contrarietatem inter illam l. 14. et illam l. 11. et tenendum est, quòd etiam restituta re, quam creditor accepit pro pignore, perdit jus debiti, et sic illud argumentum à contrario sensu de dict. l. 14. in fine, non potest sumi per istam legem, vide etiam in ista materia, l. 5. et 6. tit. 14. lib. 5. *Ordinam. Regal.* et l. 1. et 6. tit. 11. lib. 5. ejusd. *Ordinam.*

LEY XV.

Qué pena merecen aquellos que prendan á los homes del lugar en que mora algunt su debdor.

Ley 4. tit. 17. lib. 5. Recop.

Malas et dañosas costumbres (1) usan los homes á las vegadas en razon de prendo quando han debdo contra otros que son moradores en otros lugares (2), de manera que si non pueden haber su debdo de aquellos que gelo deben, prendan et fuerzan las cosas de los otros que les non deben nada, que moran en aquellos lugares onde son sus debdores:

LEX XV.

Pro alterius debito res tertii sua auctoritate capiens, aut pignerans, perdit jus debiti, et quod cepit, cum triplo restituet, et si ob hoc cepit hominem, perdit jus debiti, et tantumdem capto solvet: pœna nihilominus corporali puniendus arbitrariè. Hoc dicit.

(1) *Costumbres.* Est ergo iniqua consuetudo, quòd unus pro debito alterius capiatur, vel pigneretur, ut hìc, et in cap. 1. *de injur. et damno dato,* lib. 6. et authentic. *habita, C. ne filius pro patr.* et ibi notat Angelus.

(2) *En otros lugares.* De locis regni planum est, nam ista prohibitio ampla est intra loca unius, ejusdemque jurisdictionis, et regni, et dicit Bart. per textum ibi in l. 1. §. *hoc itaque,* D. *si quis test. lib. esse jus. fuer.* quòd non possunt etiam per judicem concedi repræsaliæ propter factum subditi, qui jure ordinario potest coerceri, neque contra universitatem sibi subditam, et idem tenet Jacob. de Bello Viso in authent. *ut non fiant pignorat.* collat. 5. Item Lucas de Penna in l. 1. *C. ut nullus ex vican. pro alien. vican. deb. ten.* lib. 11. dicit: Audite, et diligenter attendite, justiciarii, et judicantes, qui sub prætextu collectæ Regis Curiæ debitæ, repræsalias facitis omnium de loco, prædasque interdum agitis velut hostes; nam et quod universitas alicujus municipii debet, singuli de ipsa universitate non debent, l. *sicut,* §. 1. D. *quod cujusq. univers.* quod dictum tu diligenter nota, et tene mente; nam et aliquando in regno isto visa est absurditas ista, et tu fortè videbis, ut scias in individuo dictam auctoritatem Lucæ de Penna; pro quo etiam facit, quod tradit Baldus in l. *ex hoc jure,* col. 3. vers. 13. *quæritur,* D. *de justit. et jur.* cùm dicit, quòd non servatur debita proportio exigendi, cùm capitur unus pro alio, qui non debet capi, nisi pro rata, quæ tangit sibi per æs, et libram, ut notat in l. 1. §. *quibus,* D. *quod cujusq. univers.* et adde l. 13. tit. 2. *Part.* 3. et quæ ibi dixi.

Sed an possint concedi repræsaliæ contra non subditos contra dominum, et civitatem justitiam facere negligentes, monitione præcedente, et sententia judicis spoliati super negligentia, et defectu judicis ipsius spoliantis? Videtur, quòd sic, ex auctoritate August. in cap. *Dominus noster,* 23. quæst. 2. et tradit latè Bart. in suo tract. *repræsalium,* col. 2. et 3. et tradit eleganter Baldus in authent. *et omnino, C. ne uxor. pro marito,* ubi videbis multa notabilia, et elegantia dicta in ista materia, et inter cætera nota, quòd repræsaliæ possunt concedi, non solùm propter justitiam denegatam expressè, verum etiam propter moram non exhibitæ justitiæ, secundum Bald. in cap. 1. col. 1. *de milite vassal. qui contum. est,* et vide Bart. in dict. authent. *ne fiant pign.* et Socin. consil. 120. vol. 1. col. penult.

Sed dubium est, an cùm videamus moram magnam fieri in exhibitione justitiæ in regnis extraneis, an possit facta aliqua præda per subditos alterius Regis fieri sequestrum de bonis, et mercantiis mercatorum illius regni, qui sunt in regno isto, ut sic facta monitione, et requisitione, et servatis aliis, quæ in hoc requirantur ad talia sequestra in defectu justitiæ possit haberi recursus, et non memini me vidisse hoc decisum alicubi, licèt in contingentia facti quæsierim; nam vidi decerni auctoritate regia, quòd tale sequestrum fieret, et factum fuit, et postea facta compositione cum damnificatoribus, accedente auctoritate gubernatorum regni illius, unde tamen erant prædones, fuit jussum removeri sequestrum, et reddi bona mercatoribus; et si talis practica jure sustineri posset, videtur utilis, et via compendii, ut præda citius restituatur, cùm tales mercatores instabunt, ut in hoc fiat justitia, ut levetur sequestrum, et videtur quòd fieri non potuit tale sequestrum, cùm in effectu sit gravare alios pro aliis, contra istam legem, et alias hoc disponentes, et quia tunc demum ad repræsalias potuit deveniri, cùm prius tentata fuerint omnia civilia remedia, ut tradit Baldus in l. *ex hoc jure,* col. 3. D. *de just. et jur.* vers. 13. *quæritur,* et quia non est incipiendum ab istis sequestrationibus, quæ regulariter sunt prohibitæ, l. unic. *C. de prohib. sequest. pecun.* et 3. *Partit.* tit. 9. in summa, ubi dixi, in contrarium videtur, quia cùm timetur de transportatione rei, fit sequestrum, ut tradit Gloss. in dict. l. unic. et habetur in l. 1. tit. 9. *Partit.* 3. nil mirum ergo si isto casu, cùm idem timeatur, si posset fieri: item quia auctoritate regia interveniente videtur hoc fieri posse, cùm concernat ordinationem in foro suo circa recuperationem talis prædæ, quo ordine fiat, nam cum ista causa, et ista instantia sit sua, potuit circa hoc statuere, cùm quilibet Rex, vel Civitas potest facere statuta circa ordinationem, quæ in foro ejus agitur, ut in istis terminis, quando datur in hoc ordo, tradit Bart. in dict. tract. *repræsalium,* in 1. quæst. vers. *ad tertium,* in fin. tu cogita, quia articulus iste satis est mihi dubius.

et esto tenemos que es contra derecho (3) de ser home prendado ó embargado por debdo ageno (4) de que él nunca se obligó. Et por ende decimos (5) que si alguno esto ficiese, prendando ó tomando alguna cosa por fuerza en tal manera como esta, que debe tornar aquello que tomare ó prendare et tres tanto demas: et el derecho que habie contra su debdor que lo debe perder por ende, de manera que dalli adelante non le pueda demandar el debdo, nin sea el otro tenudo de responderle por ende. Et si por aventura algunt home fuese tan atrevido que prisiese á otro (6) por tal razon como esta, non tan solamente debe perder el debdo que habie contra su debdor, mas decimos que debe pechar otro tanto de lo suyo á aquel que prisó ó á sus herederos (7): et aun demas de esto debe recebir alguna pena en el cuerpo, segunt alvedrio (8) del judgador, por la deshonra que fizo al otro.

LEY XVI.

Qué pena merece el señor que entra por fuerza el heredamiento que hobiese dado á otro en feudo ó en otra manera semejante.

Dando un home á otro para en toda su vida el usofruto ó las rentas de algunt castillo, ó casa, ó viña ó otra heredat, reteniendo para sí el señorio daquello quel da, ó dándogelo como en manera de feudo que lo haya para siempre él et su linage, reteniendo en ello quel den cada año á él et á sus herederos para siempre algunt tributo, ó que les fagan algunt servicio para siempre señaladamente, si despues deso gelo toma ó gelo fuerza sin derecho aquel que gelo dió ó sus herederos á él ó á los suyos, ó los echan ó los desapoderan dello, débengelo entregar (1) con los frutos et las rentas si algunas ende tomaron: et demas deben perder por ende para siempre el derecho (2) et el señorio que habie rete-

(3) *Contra derecho.* Videtur enim contra jus divinum, Ezechielis c. 18. v. 20. « anima quæ peccaverit, ipsa morietur, et filius non portabit iniquitatem patris, etc. » Et contra æquitatem naturalem, ut in l. unic. *C. ut nullus ex vican.* lib. 11. et dict. cap. 1. *de injur. et dam. dato*, lib. 6. contra leges civiles, ut *C. ne uxor pro marito, et ne filius pro patre,* per totum, et in dict. l. 1. et in authent. *ut non fiat pigneration.* collat. 5. et contra jus canonicum, ut in dict. cap. 1. et contra jura regni, ut hìc, et in l. 1. et 6. tit. 11. lib. 3. *Ordinam. Regal.* et l. 5. et 6. tit. 14. lib. 3. *Ordinam. Regal.*

(4) *Por debdo ageno.* Sed quid si universitas alicujus loci, seu major pars efficitur non solvendo, an reliqui, qui sunt solvendo compellantur solvere ultra debitas ratas eorum in collectis deficientium portiones? Vide per Lucam de Penna in dict. l. unic. *ut nullus ex vican.* lib. 11. ubi arguit ad partes ex eo, quòd tale debitum non ut à singulis, sed ut ab universis exigitur: tandem dicit, quæstionem sibi dubiam, et vidisse formam Cancellariæ sapientissimi Regis Roberti, per quam in hoc providebatur: fortè esset in hoc distinguendum, juxta id quod habetur in l. *nomina, C. arbit. tutel.* l. *si tutor constitutus,* D. *de administ. tutor.* an negligentia collectoris Regis intervenerit in exigendo, antequam desierint esse solvendo, nec ne; et vide per Joan. de Platea in l. unic. *C. de his qui ex officio quod admin. conven.* lib. 11.

(5) *Decimos.* Concordat cum authent. *ut non fiant pignor.* collat. 5. et authent. *et omnino, C. ne uxor pro marito;* et vide tu etiam dictas LL. Ordinamenti.

(6) *Prisiese á otro.* Concordat cum authent. *ut nulli judicum,* cap. *quia verò,* collat. 9. et authent. *imo à debito, C. de action. et oblig.* et cùm hìc generaliter dicat *á otro,* intelligerem, sive sit filius debitoris, de quo dicebatur in dict. §. *quia verò,* et in l. 5. tit. 14. lib. 3. *Ordinam. Regal.* sive sit alius, cùm sit eadem ratio.

(7) *A sus herederos.* Sequitur Gloss. in dict. authent. *imo, C. de action. et oblig.* ubi Baldus infert, quòd si statutum dictet, quòd bona homicidæ applicentur filiis defuncti; quòd si illi moriantur, transmittunt ad hæredem.

(8) *Segunt alvedrio.* Ubi enim pœna non exprimitur, recurritur ad arbitrium judicis, ut hìc, et in l. 1. §. *expilatores,* D. *de effractor.* et an teneantur pœna privati carceris? Vide l. 5. tit. 14. lib. 3. *Ordinam. Regal.* et quæ dicam in l. fin. tit. 29. infrà, ista *Partit.*

LEX XVI.

Proprietarius usufructuarium, emphytheutam, aut feudatarium, seu alio modo rem ad vitam habentem, vel amplius, vi repellens, perdit proprietatem, expulso, vel hæredibus ejus applicandam, et restituit rem cum fructibus perceptis; et si extraneus expulit, restituit rem et fructus, dabitque vim passo aliam talem rem ex qua fructus percipiat ejus vita durante, prout habebat in re, qua fuit spoliatus. Hoc dicit.

(1) *Entregar.* Adde l. 5. §. fin. D. *de vi, et vi armat.* et l. 1. §. *ex die,* et §. *qui autem vi,* eod. tit.

(2) *El derecho.* Sequitur dictum Glossæ in l. *si quis in tantam, C. unde vi,* cum tractat de rebus, vers. *quæro, an in juribus;* adverte tamen quòd

nido para sí en aquella cosa, et finca quita et en salvo á aquel á quien la habie dado en alguna de las maneras sobredichas et á sus herederos. Et si otro home extraño gela tomase ó gela forzase (3), débela tornar en esa misma manera con los frutos et con las rentas que dende esquilmase : et demas desto debel dar otra tal cosa de que haya los frutos et las rentas para en toda su vida en la manera que los habie en la cosa quel tomó ol forzó.

LEY XVII.

Por quáles fuerzas que el perlado ficiese, caeria en pena tambien él como su cabillo.

Perlado ó mayoral de alguna eglesia, ó de algunt monesterio ó de algunt lugar religioso, ó maestre de alguna órden, entrando ó tomando por fuerza alguna cosa con mandado ó con placer de su cabildo (1), ó mandándolo tomar ó entrar á otro, tambien el cabildo como él cae en la pena (2) que desuso

lex ista aliter intelligit in practica dictam glossam, quàm Doctores ibi intelligunt; dicit enim ibi Cynus, et Alber. Bald. et Salicetus post eum, quòd fructuario à domino dejecto erit practica, ut si dominus expellat eum, qui erat in quasi possessione, vel quasi usufructu, si quidem verè habebat jus ususfructus, tunc condemnetur dominus in æstimatione illius juris; si verò non habebat jus, tunc res efficiatur usufructuaria, et expellens tenebitur restituere expulsum in quasi possessione, et privabitur libertate, et acquiretur servitus ususfructus expulso. Lex verò ista Partitarum aliter dicit, imo quòd dominus expellens fructuarium, qui verè jus habebat in usufructu, vel feudatarium verum, qui habebat utile dominium, est condemnatus in amissione sui dominii : et sic expulso fructuario ab eo, perdet ipse proprietatem, quam habebat, et feudatario ab eo expulso, perdit directum dominium, ut clarè patet ex verbis hìc positis, et ista practica est conformior litteræ dictæ l. *si quis in tantam*, et l. 10. suprà, eod. quam practica Cyni, et aliorum, de quorum dicto satis admiror, et etiam de Azonis, qui idem quod Cynus et alii voluit, *C. undi vi*, in summa, col. 5. vers. *quid autem si res*. Nota ergo, et tene mente istam legem Partitarum in isto casu; in casu tamen alio, quando fructuarius, vel feudatarius verè non habet jus, sed prætendebat se habere, et tanquam talis utebatur, tunc si ratione istius juris expellatur à domino causa juris sui conservandi, tantùm servabitur practica Cyni, et aliorum. Quid autem è contra si fructuarius, vel feudatarius expellant dominum proprietatis, seu directi dominii? Dicti Doctores post Gloss. in dict. l. *si quis in tantam*, dicunt, quòd tunc, si non erat fructuarius, reddet rem et æstimationem, ut in dict. l. *si quis in tantam;* si autem erat usufructuarius, tunc distinguunt, aut fecit obtentu juris sui tantùm, et tunc privatur tantùm illo jure, aut fecit obtentu totius, et tunc non solùm privatur jure suo, sed etiam condemnatur in æstimatione proprietatis : et in dubio præsumitur, quòd obtentu juris sui sit ingressus, argumento l. *meritò*, D. *pro socio*, nisi contrarium probaretur, secundum Alberic. ibi; et idem dic in prætendentibus jurisdictionem, secundum Cynum post Jacob. de Arena in dict. l. *si quis in tantam*, ubi Salicetus col. 4. vers. *quæro* 5. *quid in superficiario*.

(3) *Gela tomase ó gela forzase.* Intellige respectu juris, quod fructuarius, vel feudatarius habebant; nam si occupasset non pro tali jure, sed animo privandi possessorem à possessione, tunc judicaretur, ac si rem alienam occupasset, ut sic solveret ejus æstimationem, secundum Gloss. in dict. l. *si quis in tantam*, in dict. quæst. et declarat ibi Angel.

LEX XVII.

Prælatus etiam Religiosus, et ejus Capitulum, seu Concilium Civitatis, vel Villæ aliquam rem per vim intrantes, aut violentiam ratam habentes, pœna vim facientium tenentur; si autem privatus citra eorum mandatum, aut ratificationem hoc fecerit, ipse solus tenetur. Hoc dicit.

(1) *De su cabildo.* Vide Gloss. in dict. l. *si quis in tantam*, in 1. quæst. *de personis*, vers. 7. *de Abbate, etc.* et Gloss. 16. quæst. 6. in summa, et in cap. 1. quæ glossæ sunt contrariæ, nam prima vult ecclesiam teneri cùm fit communicato consilio; glossa verò illa decreti tenet contrarium, scilicet, quòd non præjudicetur ecclesiæ : vide in gloss. sequenti.

(2) *Cae en la pena.* Non aperit an ex hoc præjudicetur ecclesiæ, prout Glossa voluit in dict. l. *si quis in tantam*, et dixi in gloss. proxima, nisi dicas, quòd et ista lex vult idem, quod Gloss. in dict. l. *si quis in tantam*, cùm subdit, quando alia Universitas sæcularis in hoc deliquit, in quo non est dubium, nisi quod et ipsa Universitas præjudicetur, quando communicato consilio facit, prout est de mente Glossæ, et Doctorum ibi; et certè Doctores communiter in dict. l. *si quis in tantam*, sequuntur illam glossam : sed ut dixi, Glossa in dict. cap. 1. 16. quæst. 6. tenet contrarium, et etiam Gloss. in cap. 1. *de dolo et contum.* ubi Abb. latè post alios discutit 4. 5. et 6. colum. et idem vult Laurent. de Archi. in dict. cap. 1. ubi Glossa decreti Cardin. in dict. cap. 1. *de dolo et contum.* Gloss. in cap. *privilegium*, 11. quæst. 5. omnes isti volunt indistinctè, quòd quantumcumque de-

diximos de los forzadores: eso mismo decimos que serie si lo entrase alguno otro en nombre dellos, et despues lo hobiese por firme (3) el perlado ó el cabildo (4). Otro tal

lictum fiat communicato consilio non præjudicet ecclesiæ, ut ecclesia privetur re sua, quia cùm expressè non possint Prælatus, et Capitulum sine causa legitima, et solemnitate debita alienare bona ecclesiæ, ut in cap. *sine exceptione*, 12. quæst. 2. multo fortiùs, neque tacitè, maximè delinquendo, et distinctio quæ fit, an aliquid fiat communicato consilio Capituli, an non, procedit quoad ea, quæ cadunt in potestate Prælati et Capituli, ut in obligando ecclesiam pro aliqua legitima causa, ut notatur in cap. *quod quibusdam, de fidejussor.* non autem quoad alia, quæ non cadunt sub potestate eorum; et ista opinio placet Abb. ubi suprà, qui et considerat, quòd Prælatus, et capitulum, non sunt domini bonorum ecclesiæ, sed tantùm administratores; considerat etiam, quòd et hæc non sit in tali casu legis alienatio, et ibi respondet ad dictum cap. 1. 16. quæst. 6. quod pro contrario allegatur, et tandem concludit, quòd si res in qua est commissa violentia, spectabat ad mensam Prælati, punietur ipse Prælatus in vita sua; si vero ad Prælatum et capitulum, punientur etiam ipsi in vita delinquentium; si res erat ecclesiæ et non pertinebat solùm ad mensam Prælati et Capituli, tunc condemnabuntur ipsi de proprio ad æstimationem, et si non habent unde solvant, luent in corpore, ut in cap. *finem, de dolo et contum.* et hæc dicit procedere, quando delictum non potest pariter puniri in persona Prælati, et conventus ipsius ecclesiæ; aliàs autem semper punientur ipsi delinquentes, et non extendetur manus quoquo modo ad res ecclesiæ: allegat Glossam notabilem in cap. *de hoc*, et in cap. *quoniam, de simon.* et in effectu idem vult Anton. ibidem; hoc etiam voluit Baldus *in præludiis feudorum*, in fin. ubi dicit, quòd si Prælatus et capitulum faciunt contra l. *si quis in tantam*, non privabitur ecclesia dominio, sed Prælatus et capitulum condemnabuntur in æstimatione rei, sicut si invasissent rem alienam, et sic delictum non remanebit impunitum, et medietatem pœnæ solvet Prælatus, et mediam capitulum, tanquam duo rei delinquendi, D. *de administr. tutor.* l. *si plures.* Joan. tamen de Imol. ibidem in dict. cap. 1. dicit communem opinionem esse, quòd ecclesia in isto casu privetur, et ei præjudicetur, quando communicato consilio fit, et dicit istam esse communem opinionem Canonistarum, et cum illa transit Joan. de Imol. dicens pro communi opinione videri casum in cap. 2. *de ordin. cognit.* juncta Glossa ibi, et in cap. *Imperatorum, de juram. calumn.* in l. *jubemus nullam, C. de sacrosanct. eccles.* et ad illud, quòd sicut non posset alienare per contractum, sic neque per delictum, respondet, quòd non procedit tale argumentum, quod patere dicit in minore, qui per contractum non posset, posset tamen per delictum perdere, quia illa est legalis alienatio: licèt tamen ista sit Legistarum communis opinio, et multorum Doctorum Canonistarum, fortè posset limitari, et intelligi, ut tunc demum procedat, et si illa re ecclesia privaretur, remanerent ecclesiæ alia bona, ex quibus posset ecclesiæ deserviri in divinis, et ipsius ministri sustentari; si vero ex privatione talis rei ecclesia maneret ita depauperata, quòd ei non possit deserviri in divinis, tunc ecclesiæ non præjudicetur juxta dictum notabile Speculat. tit. *de donat.* §. 1. vers. *quid si aliquis Baro*, ubi tenet, quòd si Baro ædificavit monasterium, et illud dotavit multis bonis, et postea Prælatus et capitulum, seu monachi omnes delinquant, et ingratitudinem committant contra istum Baronem, quòd non per hoc destructur monasterium, sed Prælatus et monachi inde expellentur, et alii eorum loco subrogabuntur, et bona non auferentur monasterio; et ex isto dicto colligit istam limitationem Joan. de Imol. ad dictam communem opinionem in cap. fin. col. 3. et 4. *de donat.* et idem crederem eadem ratione, si ecclesia pateretur aliud damnum, ut in reparatione fabricæ, vel aliàs, et adde ad hoc Alex. consil. 81. in fin. 4. vol. Tu cùm habueris majus otium, cogita latius, quia negari non potest, quin opinio Glossæ in dict. cap. 16. quæst. 6. et Abb. et aliorum, sapit magnam æquitatem, et contraria maximum rigorem, et ut dixi, lex ista Partitarum non hoc aperit, et posset intelligi, ut Prælatus, et Capitulum puniantur de suo, seu privatio fiat in damnum ipsorum delinquentium, et non in damnum ecclesiæ, et fortè istius legis conditores cautè in hoc fuerunt locuti, et adde Carol. Molin. *in commento consuet. Parisiens.* §. 30. quæst. 14. qui dicit communem esse sententiam Doctorum in dict. cap. 1. *de dolo, et contum.* et in cap. *dilectus, de simon.* et in infinitis lecturis, et consiliis, quòd propter delictum totius conventus, vel capituli non punitur ecclesia, nisi ad vitam delinquentium, et quòd cum ista tanquam communi transit Ripa in repetit. l. fin. *C. de revoc. donat. quæst.* 52. loquitur tamen de delicto ingratitudinis, et non quando delinquitur super re ecclesiæ, ut est quæstio nostra, seu super spectantibus ad ecclesiam.

(3) *Por firme.* Adde cap. *cum ad sedem, de restitut. spoliat.* et l. 1. §. *sed et si*, et in §. *dejecisse*, D. *de vi, et vi armat.*

(4) *O el cabildo.* Quia sola ratihabitio Prælati, vel solius Capituli sine Prælato, non noceret ecclesiæ, sed tantùm ipsi, qui ratum habuit, l. *cotem*, §. *dominus*, D. *de publican.* et tradit Paul. de Castr. post Guilliel. de Cugn. inl. *jubemus nullam, C. de sacros. eccles.* vers. *Item dicit pater*, et hoc ex verbo *hobiese* præcedenti.

decimos que serie si el concejo (5) de alguna cibdat ó villa, ó los que fuesen dados (6) señaladamente para veer et recabdar el pro comunal de aquel lugar, mandasen á alguno tomar ó entrar alguna cosa por fuerza, ó lo entrase ó lo tomase alguno por sí mismo sin mandado dellos, et despues deso lo hobiesen ellos por firme. Mas si otro alguno entrase ó tomase por sí mismo alguna cosa sin mandado del perlado, del cabildo ó del maestre, ó sin mandado del concejo ó de los mayorales, non lo habiendo ellos despues por firme, estonce aquel solo (7) que lo tomó, ó lo entró ó lo mandó, cae en la pena sobredicha, et non los otros.

(5) *Si el concejo.* Nota istam legem, ex qua habes, quòd Universitas delinquit, et præjudicatur in jure suo, etsi delinquat faciendo, et ista est communis opinio Doctorum, et Glossæ, l. *metum*, §. *animadvertendum*, D. *quod metus causa*, l. *sed ex dolo*, §. *sed an municeps*, D. *quod met. caus.* in l. *sicut*, D. *quod cujusque univers.* per Bart. in l. *aut facta*, §. *nonnunquam*, D. *de pœnis*, per Doctores in cap. *dilectus*, *de simon.* et tradit Bart. in rebellione Civitatis in extravag. *qui sunt rebelles*, in glossa super parte *rebellando.* Abb. per illum textum in cap. *inter quatuor, de majorit. et obedient.*

(6) *Los que fuesen dados.* Isti namque totam Civitatem repræsentant, ut notat Glossa in rubric. *C. quæ sit longa consuet.* l. 1. §. *deinde quia*, et ibi Bald. D. *de origin. jur.* vide Decium consil. 404. Bart. in l. *principalibus*, D. *si certum petatur*, et probat ista lex quòd delictum istorum in rebus Universitatis censetur Universitatis, quod non esset indistinctè verum in omnibus delictis, ut tradit Albericus per textum ibi in dict. l. *sed si ex dolo*, vide per eum in l. *metum*, §. *animadvertendum*, D. *quod met. caus.* et quæ dixi suprà eod. in gloss. 2.

(7) *Aquel solo.* Adde cap. *si Episcopum*, 16. quæst. 6. et in regul. *delictum personæ, de regul. jur.* in 6.

LEX XVIII.

Spoliante contra spoliatum allegante rem esse suam, ideò ad restitutionem non tenetur, aut tertio hoc asserente: si spoliatus petit restitutionem possessionis, ipse aliis præfertur, et prius audietur. Hoc dicit.

(1) *Que suyas son.* Obstaret tamen agenti recuperandæ notorius defectus proprietatis, secundum opinionem communem, ut dixi in l. 27. tit. 2. *Partit.* 3. et vide quæ dico in gloss. proxima, et Bald. in l. 3. col. fin. *C. si pend. appel. mors interven.* ubi dicit quòd notorium æquiparatur sententiæ injustitiam declaranti.

(2) *Que lo quieren probar.* Et etiamsi offerat se in continenti probaturum, secundum Bart. et communiter Doctores, contra Gloss. ibi in l. *si de vi*, D. *de judic.* quod limita, nisi statim doceret de jure suo ordinando sententiam, vel per juramentum partis de dominio, vel jure suo, juxta notata per Innoc. in cap. *cum inter R. de election.* ubi dicit, quòd quando constat de exceptione, vel defensione sine probationibus facti, scilicet, per juramentum, judex statim debet pronuntiare, ut parcat laboribus, et expensis partium, et idem tenet Dominicus in cap. *ad decimas, de restitut. spoliat.* quibus adde dictum ejusdem Innoc. in cap. *constitutus, de filiis presbyter.* et Bald. in l. 3. *C. si à non comp. jud.* et quod voluit Joan. Andr. in cap. *pastoralis*, super gloss. penult. *de causa poss. et proprietat.* quòd in possessorio recuperandæ obstat sententia lata in petitorio, per quam reus fuit declaratus dominus; quando enim sententia lata in petitorio est lata inter easdem personas, facit rem notoriam, ut in cap. *vestra*, et cap. fin. *de cohabitat. cleric. et mulier.* Alex. de Imol. in l. *naturaliter*, §. *nihil commune*, 10. col. D. *de acquir. poss.* adde Gloss. in cap. fin. *de tempor. ordin.* et quod notat Bald. in l. *si quis ad se fundum*, 2. col. *C. ad leg. Jul. de vi publica*, et Bart. in extravag. *qui sunt rebelles*, in gloss. super parte *condemnatus*, et Bald. in l. *cum sententiam, C. de sententiis.* Et quid si opponat, quòd incidit dominus spoliando in pœnam l. *si quis in tantam*, et l. 10. supra, eod. vide per Alex. in dict. §. *nihil commune*, col. 7. ubi tenet quòd non admittatur ad impediendam talem restitutionem talis exceptio, licèt Angelus ibi contrarium voluit; vide ibi per eum.

(3) *Otro alguno.* Nota valde, quia de jure communi Doctores contrarium volebant, qui dicunt, quòd quando exceptio dominii non opponitur à

LEY XVIII.

Cómo se debe librar el pleyto de la fuerza ante que los otros pleytos que nascen sobre la cosa forzada.

Leyes 2. y 3. tit. 13. lib. 4. Recop.

Nascen á las vegadas pleytos et contiendas entre los homes sobre las fuerzas que se facen unos á otros, de manera que aquellos á quien toman algunas cosas por fuerza piden que los entreguen de la posesion dellas: et los otros que las tomaron asi dicen que gelas non darán, que suyas son (1) ó que han derecho en ellas, et que lo quieren probar (2); ó por aventura viene otro alguno (3) que dice

que suya es aquella cosa et que lo quiere probar. Et por ende decimos (4) que quando quier que acaesca que tales demandas vengan de so uno sobre una cosa, que la demanda de aquel que dice que seyendo él tenedor que gela tomaron por fuerza, debe seer oida primeramente et librada segunt derecho, et desi oyan et libren las demandas de los otros asi como derecho fuere.

TITULO XI.

DEL DESAFIAMIENTO ET DEL TORNAR AMISTAD.

Leyes del tit. 8. lib. 8. Recop. — Aut. 1. tit. 8. lib. 8. Recop.

Desafiar ó tornar amistad son dos cosas que fallaron los fijosdalgo antiguamente, poniendo entre sí amistad et dándose fe para non facerse mal los unos á los otros á sohora, á menos de se desafiar primeramente. Et por ende pues que en los títulos ante deste fablamos de las trayciones, et de los aleves, et de los homecillos, et de las deshonras et de las fuerzas, queremos aqui mostrar de los desafiamientos que vienen por razon dellos; et diremos qué cosa es desafiamiento: et á qué tiene pro: et quién lo puede facer, et á quáles, et por qué razones, et ante quién et en qué lugar: et qué plazo deben haber despues que fueren desafiados.

LEY I.

Qué cosa es desafiar, et á qué tiene pro et quién lo puede facer.

Desafiamiento es cosa que aparta á home de la fe que los fijosdalgo pusieron entre sí antiguamente (1) que fuese guardada entre ellos como en manera de amistad: et tiene pro porque toma apercebimiento el que es desafiado para guardarse del otro que lo desafia ó para avenirse con él. Et desafiar pertenesce señaladamente á los fijosdalgo et non á los otros homes (2) por razon de la fe que fue puesta entre ellos, asi como desuso diximos. Et fijodalgo es aquel que es nascido de padre que sea fijodalgo, quier lo sea la madre quier non (3), sol que sea su muger velada ó

spoliante, sed à tertio dicente rem non debere restitui, quia sua erat, tunc audienda erat talis exceptio, quia ratio quæ militat contra spoliantem, non admittitur contra tertium, l. *bona fides*, D. *depositi*, tradit Alexand. in dict. §. *nihil commune*, colum. 11. vers. 16. *fallit*, quod tamen Doctores limitabant, nisi jus tertii se opponentis est ita connexum, quòd non potest opponi, quin conferat commodum spolianti, secundum Innoc. in cap. *veniens*, el 1. *de sponsal.* et Anton. de But. in cap. *in litteris*, *de rest. spoliat.* Præpositus Alex. in dict. cap. *veniens*, ubi dicit, ita communiter teneri; Baldus etiam quem vide in cap. 1. *de milit. vassal. qui contum. est*, col. 4. Tu tene mente istam legem Partitarum indistinctè disponentem, quòd neque admittatur ad impediendum judicium recuperandæ talis exceptio, etiam à tertio.

(4) *Decimos.* Adde l. *si quis ad se fundum*, C. *ad leg. Jul. de vi publica*, et l. *momentaneæ*, C. *unde vi*, et l. *si de vi*, D. *de judic.* l. *ordinarii*, C. *de rei vindicat.* et cap. *in litteris*, et cap. *sollicitæ*, *de restitut. spoliator.*

TITULUS XI. DE DIFFIDATIONIBUS.

LEX I.

Est diffidatio, à fide inter generosos antiquitus posita discessio, et prodest ad hoc, quia per eam diffidatus præmonetur, ut ab alio caveat, vel se cum eo componat, et per eam tollitur amicitia inter generosos posita; pertinet autem diffidare generosis dumtaxat: generosus autem est, genitus ex generoso, ex uxore, vel concubina, quam signanter tenet pro sua, licèt non sit generosa. Hoc dicit.

(1) *Pusieron entre sí antiguamente.* Adde l. 4. tit. fin. suprà, 4. *Partit.* et suprà eod. in summ. et l. 14. tit. 21. *Partit.* 2. ad fin.

(2) *A los otros homes.* Intellige isto respectu, de quo titulus hic tractat, nam aliàs quilibet Christianus non debet offendere christianum, nisi priùs ipsum diffidaverit, vel judicis, vel juris auctoritatem habuerit, aliàs est proditio, secundum Joan. And. in cap. 1. *de homicid.* 6. col. 3. super verbo *diffidatus*, et de isto dicto meminit Baldus in l. *si manumissori*, D. *de obseq. patron. præstand.* ubi dicit, quòd in factis armorum, nunquam debet perveniri ad bellum, nisi præcedat monitio, et diffidatio. Sed pone, quòd aliquis nobilis diffidavit alium per nuntium vel litteras, ille diffidatus nihil respondit, sed statim armata manu intravit territorium diffidantis, nunquid ex hoc dicetur proditor? Albericus in l. *ex hoc jure*, col. 2. D. *de justit. et jur.* dicit quòd non, quia diffidatus non tenetur remandare diffidantiam, argumento l. *hostes*; D. *de captiv.* vide quæ dico infrà tit. 1. in l. 2. in gloss. 1. et l. fin. infrà, eod.

(3) *Quier non.* In casibus tamen requiritur, quòd concurrat notabilitas etiam ex parte matris, ut in l. 6. et 7. tit. 18. *Partit.* 2. et ibi dixi, et in l. 25. tit. 22. *Partit.* 3.

amiga (4) que tenga conoscidamente por suya (5). Et esto es porque antiguamente la nobleza hobo comienzo en los varones (6), et por ende la heredaron los fijosdalgo, et non les empeesce maguer la madre non sea fijadalgo.

LEY II.

Por qué razones et en qué manera puede desafiar un home á otro.

Aut. 1. tit. 8. lib. 8. Recop. — Leyes del tit. 8. lib. 8. Recop.

Deshonra, ó tuerto ó daño faciendo un fijodalgo á otro, puedel desafiar por ello en

(4) *Amiga.* Habes hìc expressum, quòd filius naturalis ex soluto, et soluta gaudet generositate, et nobilitate patris, licèt non nascatur ex legitimo matrimonio; quod multùm nota, nam de jure communi videtur dicendum esse contrarium, ut in l. *cum legitimæ*, D. *de statu homin.* l. *filiam*, et l. *liberos*, D. *de senator.* et dicit Bald. in dict l. *cum legitimæ*, quòd stante statuto, quòd nobiles sint de consilio, non alii, quòd non continebuntur bastardi, licèt pater fuerit nobilis, quia sordes non merentur nominari inter præcipuos, l. *humilem*, C. *de incest. nupt.* dicit etiam Bald. in l. *cum antiquioribus*, col. 4. C. *de jur. delib.* quòd nobilitas non transmittitur, nisi per legitimam lineam etiam à matre: dicit etiam Bald. in l. *ex libera*, C. *de suis et legit. hæred.* in illa lege esse expressum, quòd spurii non dicuntur filii magnatum, neque de domo magnatum, et ita olim fuisse consultum, quòd spurii de Petra mala non dicerentur de domo de Petra mala. Petrus etiam de Ancha. consil. 389. incipit, *visis diligenter*, dicit, quòd bastardi, sive naturales, vel spurii, non dicuntur de domo nobilium, sive loquamur in favoribus, sive in odiis, et ibi allegat consilium Dyni, et dictum Baldi in dict. l. *ex libera*, et Baldum alibi dicentem, quòd si non continentur ipsi bastardi, multo minus continentur nepotes etiam legitimi ex bastardis; quia nulla consequentia potest esse in radice corrupta ex illegitimo nascendi principio, et ex infecta radice fructus non producitur, unde in casu de quo ibi consuluit Anchar. descendentem de patre naturali, sive spurio, non posse prætendere se nobilem, neque etiam ex eo quòd mater ipsius sit nobilis, quia nobilitas patris consideratur, non matris, dict. l. *cum legitimæ*, et hìc in ista l. in fin. Item filii naturales sequuntur conditionem matris, et non patris, l. *lex naturæ*, D. *de statu homin.* neque præbent excusationem patri, l. 2. §. *legitimos*, D. *de excus. tutor.* neque succedunt in feudo, licèt postea legitimentur, §. *naturales, si de feudo fuer. cont. inter domin. et agnat.* unde dicebat Joan. de Plat. in l. *si senator*, C. *de dignit.* lib. 12. quòd filii naturales senatoris, vel decurionis non gaudent privilegio paterno circa quæstiones, et tormenta, et pœnas plebejorum evitandas, allegat Glos. in l. 2. §. *in filiis*, D. *de decurion.* et in dict. l. *ex libera*, dicit etiam idem Joan. de Plat. in l. 1. col. 2. vers. *sed pone statutum*, C. *de imponen. lucra. des.* lib. 10. quòd tunc naturales continentur appellatione filiorum, quando materiâ est indifferens, sicut esset solutio gabellæ; nam si statutum excipiat à solutione gabellæ filios et nepotes alicujus, intelligetur etiam de naturalibus ex concubina, ut consuluit Angelus ibi relatus à Joan. de Plat. secùs tamen esset, si materia esset differens, quæ solis legitimis congruceret, ut cùm statutum præfert ad honores, et dignitates filios popularium filiis nobilium, quia intelligitur de legitimis, non de naturalibus, qui in subsidium solùm admittuntur, l. *generaliter*, §. *spurios*, D. *de Decurion.* imò etiam in materia indifferenti, et in specie in statuto eximente à solutione gabellæ, Bart. consuluit consil. 229. incipit, *cavetur statuto, quod filius naturalis non eximatur*, quem refert, et sequitur Guil. Bened. in repet. cap. *Raynutius*, *de testam.* fol. 2. col. 3. ubi et plus voluit Bart. appellatione filiorum non venire, neque includi regulariter naturales, nisi in casibus expressis in jure, de quibus ibi per eum, et videnda est etiam Gloss. in Clement. 1. *de baptis.* dicendum est ergo istam legem Partitarum in hoc attendisse ad consuetudinem Hispaniæ, secundum quam nobilitate patris gaudet filius naturalis, et attendi debet in hoc consuetudo, ut notat Bart. in l. fin. C. *de verb. signif.* Joan. de Plat in dict. l. *si senator*, et procedit ista lex etiam si sit filius clerici in minoribus, stante hodie l. 11. Tauri, quicquid dicat Baldus in l. *parentes*, D. *de in jus vocan.* et etiam si sit filius naturalis ex vidua, vel virgine, etiam ex furtivo accessu, quicquid ibi dicat Bald. in *addition. ad Speculat.* tit. *de succession. ab intest.* ut dixi in l. 1. tit. 15. *Partit.* 4.

(5) *Conoscidamente por suya.* Hodie sufficeret, quod habetur in l. 11. *in Ordinam. Tauri*, et dixi in l. 1. tit. 15. *Partit.* 4.

(6) *Varones.* Nota hoc verbum, et adde, quod notat Bald. in l. *liberos*, D. *de senator.*

LEX II.

Fit diffidatio propter injuriam, aut dedecus generoso, aut consanguineis ejus illatum, et fit dicendo: Restituo vobis amicitiam, et diffido vos propter talem injuriam, quam mihi vel tali meo consanguineo intulistis, et potest etiam fieri per alium generosum, cùm Rex vult aliquem diffidare,

esta manera, diciendo asi: Tornovos amistad et desafiovos por tal deshonra, ó tuerto ó daño que ficistes á mí ó á fulan mi pariente, porque he derecho de lo acaloñar; ca tambien puede desafiar un home á otro por la deshonra, ó tuerto ó daño que recibiese su pariente (1), como por la que hobiese él mismo recebido. Et non tan solamente puede home desafiar á otro por sí mismo, mas aun lo puede facer por otro (2) que sea fidalgo; et esto puede facer por alguna destas quatro razones. La primera es quando un rey quiere desafiar á otro; ca non serie guisada cosa de ir él á desafiarle por sí mismo. La segunda es si quiere desafiar un pariente á otro, et ha vergüenza (3) de lo facer por sí mismo por razon del parentesco que ha con él. La tercera si ha á desafiar á otro home mas poderoso que él, et se rezela de lo facer por sí mismo. La quarta es si ha á desafiar á otro home de menor guisa que él, et non lo quiere facer por sí mismo desdeñándolo.

LEY III.

Ante quién et en qué lugar puede un home desafiar á otro, et qué plazo deben haber despues que fueren desafiados.

Aut. 1. tit. 8. lib. 8. Recop. — Leyes del tit. 8. lib. 8. Recop.

Costumbran los fijosdalgo entre sí desafiarse en corte ó fuera de corte ante testigos: et despues que el desafiamiento es fecho, ha plazo el desafiado de nueve dias, et de tres dias et de un dia para facer emienda al que lo desafia ó para haber consejo de amparamiento. Et fasta que estos tres plazos sean pasados (1), non puede nin debe ninguno dellos facer mal á otro nin daño ninguno en su persona nin en sus cosas. Et estos tres plazos tovieron por bien los sabios antiguos que fuesen como en manera de tres amonestamientos en que hobiesen acuerdo para avenirse ó para ampararse.

TITULO XII.

DE LAS TREGUAS, ET DE LAS SEGURANZAS ET DE LAS PACES.

Leyes del tit. 9. lib. 8. Recop.

Treguas et seguranzas son cosas que nascen sobre los malos fechos et sobre las desafiaciones. Onde pues que en el título ante deste fablamos del desafiamiento et del tornar amistad, queremos aqui decir de las treguas et de las seguranzas; et mostrar qué cosas son: et por qué han asi nombre: et á qué tienen pro: et quántas maneras son dellas: et quién las puede poner ó dar: et cómo deben seer dadas ó puestas: et en qué manera deben seer tenidas et guardadas despues que las pusieren: et qué pena merecen los que las quebrantaren: et sobre todo diremos de la paz.

et consanguineus consanguineum, et per se facere verecundatur, vel minor potentiorem, quia ejus formidat conspectum, aut potentior minorem eum dedignans. Hoc dicit.

(1) *Su pariente.* Facit in argumentum, quòd agere possit quis actione injuriarum pro injuria illata consanguineo, quod procedit criminaliter agendo, secùs si civiliter, secundum Bart. in l. *L. Corn.* D. *de injur.* et in l. fin. D. *de privat. delict.* et in l. 2. §. *si tutor*, D. *de suspect. tutor.* et vide per Bald. in l. 1. col. 12. *C. qui accus. non poss.* ubi quid in affine, et vide per Felin. in cap. *ecclesia S. Mariæ*, col. 12. *de constit.* et loquitur lex ista in diffidatione. Quid autem in repto? Vide l. 2. tit. 3. supra ead. *Partit.*

(2) *Por otro.* Hoc non procedit in repto, nisi ut habetur in dict. l. 2. tit. 3. ead. *Partit.*

(3) *Vergüenza.* Nota parci verecundiæ, adde Bart. in l. *pecuniæ*, D. *de aliment. et cibar. legat.* Jaso in l. *si pœnam*, D. *de verbor. oblig.* Alex. consil. 80. col. penult. volum. 5. Bart. in l. 1. §. *Divus*, colum. 4. D. *de variis, et extraordin. cognit.*

LEX III.

Consueverunt generosi, in curia vel extra, coram testibus diffidationes facere, post quas tres termini diffidato dantur novem dierum, trium et unius ad emendam illi faciendam, aut ut consilium, ut servatur, accipiat, intra quos terminos non poterunt diffidans, aut diffidatus se invicem offendere, et termini isti loco monitionum trium ad prædicta successerunt. Hoc dicit.

(1) *Sean pasados.* Ergo à contrario sensu his terminis elapsis posset eum offendere, quod non credo, argumento l. *non est singulis*, D. *de regul. jur.* et infrà ead. *Partit.* tit. 1. l. 1. ibi: *demandándola por justicia*, sed hoc dicit, quia licèt postea offendat, non poterit dici alevosus, neque fractor fidei olim datæ inter generosos Hispaniæ, neque reptari, ut suprà tit. 3. in l. 2. ead. *Partit.* punitur tamen aliàs.

LEY I.

Qué cosa es tregua et seguranza, et por qué han asi nombre et á que tienen pro.

Ley 1. tit. 9. lib. 8. Recop.

Tregua es aseguramiento que se dan los fijosdalgo entre si unos á otros despues que son desafiados, que non se fagan mal en los cuerpos nin en los haberes en quanto la tregua durare: et ha lugar la tregua mientra la discordia et la enemistad dura (1) entre los homes. Et seguranza es otrosi aseguramiento que se dan los otros homes que son de menor guisa (2), quando acaesce enemistad entre ellos ó se temen unos de otros. Et usan otrosi en algunos lugares de se dar fiadores de salvo, que es tanto como tregua ó seguranza. Et dicenle tregua porque ha tres egualdades (3) en sí. La primera es que por ella son seguras amas las partes de se non facer mal nin daño de dicho, nin de fecho nin de consejo en quanto la tregua durare. La segunda es que despues que fuere tomada puédense avenir por si mismos faciéndose emienda el uno al otro. La tercera es que si ellos non se acordaren en facer la emienda, que la podrá haber el uno del otro, demandándola por justicia (4): et asi caboprende la tregua tres egualdades, lealtad, et aveniencia et justicia. Et á la seguranza dicen asi, porque por ella son seguros (5) aquellos entre quien es puesta mientre durare el plazo que fuere hi puesto. Et tiene pro (6) la tregua et la seguranza á aquellos entre quien son puestas en aquellas cosas et por aquellas mismas razones que desuso diximos.

TITULUS XII. DE TREUGIS.

LEX I.

Treuga est securitas inter generosos post diffidationem concessa, ut ea durante, non se offendant in personis, aut in bonis tempore, quo discordia et inimicitia duraverit; securitas autem est inter non generosos super inimicitiis, aut timoribus concessa, et alicubi est usus, quòd detur fidejussor de salvo, quod est sicut treuga, vel securitas, et dicitur treuga, quia habet tres æqualitates. Prima, quia utraque pars est secura à damno dicti, facti, vel consilii. Secunda, quia ea concessa melius possunt per se ad concordiam deduci. Tertia, quia si non concordant, possunt per viam justitiæ petere emendari, et sic continent legalitatem, conventiones et justitiam: idem de securitate. Hoc dicit.

(1) *Dura.* Quia treuga est securitas præstita rebus, et personis, discordia nondum finita, Gloss. in cap. 1. *de treuga, et pace,* et dicit Bald. in §. *vassalli,* el 2. *de pace Constant.* et treuga magis accedit guerræ, quàm paci, unde tempore treugæ non est tutus accessus, vide ibi et per Præpos. Alexand. in cap. *jus gentium,* 4. notab. 1. dist. Sed quid si promisit certum aliquod stipendium alicui nobili pro tot equitibus ad faciendam guerram, quousque ipsa guerra duraret, an facta treuga ea durante stipendium debeatur? Vide Joan. Andr. quòd non, in *addition. ad Specul.* in rubric. *de treuga, et pace.*

(2) *De menor guisa.* Tene mente istam legem, quòd propriè treuga est illa, quæ datur inter generosos: inter alios non dicitur propriè treuga, sed securitas; jura tamen et Doctores promiscuè utuntur isto termino, sive inter nobiles, sive inter plebejos, et etiam leges regni, lib. 4. tit. 8. l. 1. *in Ordin. Regal.* et lex quandoque vocat fœdus, vel inducias, ut in l. *postliminium,* §. *induciæ,* D. *de captiv. et postlimin. rev.* cap. *jus gentium,* 1. dist. Item et consuetudo generaliter utitur isto nomine treugæ inter omnes, et non interest appelletur treuga, an securitas, vide infrà ead. l. 2.

(3) *Porque ha tres egualdades.* Nota hoc; dicit tamen Joan. Andr. in cap. 1. *de treug. et pac.* quòd dicitur quasi terrens vel tenens guerram.

(4) *Demandándola por justicia.* Nota ad id, quod dixi suprà tit. proxim. in l. fin.

(5) *Seguros.* Ad quid teneatur, qui promittit aliquem facere securum? Vide per Socin. consil. 93. volum. 1. in princ. et secura mens quasi juge convivium, Proverbiorum cap. 15. v. 15. alibi tamen dicit Greg. quòd magna est securitas cordis, nihil concupiscentiæ habere sæcularis, lib. 22. *Moral.* cap. 14.

(6) *Tiene pro.* An tamen prodesse debeat securitas, quam dat judex delinquenti? Vide per Bald. in §. *item sacramenta,* col. 4. *de pace juram. firm.* et in l. 1. col. 4. *C. si à non comp. jud.* Bartol. et Joann. de Imol. in penult. col. in l. *is qui reus,* D. *de pub. judic.* et vide per Bald. in l. *reos,* column. 8. *C. de accusat.* et ibi vide, quando possit à judice dari.

LEY II.

Quántas maneras son de tregua et de seguranza, et quién las puede poner ó dar, et en que manera deben seer dadas ó puestas, et cómo deben seer guardadas despues que las pusieren.

Ley 1. tit. 9. lib. 8. Recop.

De treguas et de seguranzas son tres maneras. La primera es la que se dan un rey á otro (1), et esta son tenudos de guardar todos los de su señorio despues que fuere pregonada ó lo sopieren de otra manera, maguer non se acertasen hi al poner della. La segunda es la que se dan entre sí muchos homes, asi como quando se dan tregua ó seguranza un bando á otro (2): et esta son tenudos de guardar todos los del un bando et del otro desque sopieren que es puesta entrellos. La tercera es la que da un home á otro: et esta débela guardar cada uno de aquellos entre quien fuere puesta, et los otros homes que vivieren con ellos (3) ó hobieren de facer su mandado. Et pueden poner tregua entre sí los reyes, et los mayorales de los bandos et los otros que han discordia ó enemistad entre sí. Et quando los bandos ó los otros homes que hobieren discordia ó enemistad entre sí, non se acordaren en darse tregua ó seguranza, puédenlos apremiar (4) que la den los merinos et los oficiales de cada lugar que han poder de judgar et de complir la justicia en la tierra: et son tenudos de guardarla bien asi como si ellos mismos (5) la hobiesen puesta de su voluntad. Et deben seer dadas et puestas las treguas et las seguranzas en esta manera, que sepan ciertamente (6) aque-

LEX II.

Triplex est securitas. Una, quam Reges ponunt inter se, quam et sui subditi post præconium, aut scientiam tenentur observare. Alia, quam multi inter se apponunt, ut habentes fœdus, quam omnes utriusque partis post scientiam tenentur observare, et possunt hanc majores eorum apponere. Alia, quam unus alteri concedit, quam ipsi, et eorum familiares, et cæteri eorum mandatis obtemperantes custodiant, et si treugam inter se concedant, etiam non generosi tenentur ad ejus observantiam. Item nolentes sibi treugam concedere, possunt ad hoc compelli per ordinarium vel majorinum. Et cavere debent treugam, vel securitatem servare, vel fidejussorem de salvo dare, ne se damnificent dicto, facto, vel consilio. Hoc dicit.

(1) *A otro.* Sed quid si inter duos Reges materia erat præparata ad guerram, nondum tamen erat mota guerra, fecerunt inter se treugam duorum annorum, an elapso illo tempore erit necessaria diffidatio ad hoc, ut ille qui aggreditur territorium alterius non dicatur esse latrunculator? Bald. *de pace Const.* vers. *vassalli qui pro tempore,* movet istam quæstionem, et primo arguit, quòd non sit necessaria diffidatio, argumento l. *statuliber.* versic. *Stichum*, D. *de legat.* 2. contrarium tamen dicit esse verum, quia ubi non præcedit dispositio, ibi lapsus temporis per se non habet dispositionem inducere. Item verba, quæ sunt ordinata ad negandum, vel privandum, non disponunt, l. *Titia,* §. fin. D. *de manumis. testam.* l. *ex facto etiam agitatum*, D. *de hæred. instituend.* si tamen guerra præcessisset, expirato tempore treugæ ipso facto remanerent in guerra, neque esset nova diffidatione opus, l. *si unus*, §. *cum reo*, D. *de pactis*, et quæ dixi in l. 1. suprà, tit. proxim.

(2) *Un bando á otro.* Adde l. 1. tit. 8. lib. 4. *Ordin. Regal.* et Guelphus, vel Gebellinus sunt passiones animi, Bald. in l. 1. *C. ad leg. Jul. visce.* et partiales si sibi invicem inferunt damna et injurias, pars quæ injustè regit, tenetur ad resartionem damnorum, et æstimationem injuriæ, vide Bald. in §. *injuria*, col. 2. *de pace juram. firman.* et qui dicantur partiales, vide Baldum remissivè in l. 1. §. *cum patronus*, D. *de offic. præf. urbis.*

(3) *Con ellos, etc.* Nota hoc, quia etsi in conventione treugæ non fiat mentio de istis, includuntur in ea. Item et includerentur alii sibi adhærentes, etiamsi verba treugæ concepta sint in personam, si paciscenti non posset esse pax sine cohærentibus, secundum Angel. in l. *quæ religiosis*, D. *de rei vind.* allegat pro casu l. *si stipulatus fuero per te non fieri*, D. *de verb. oblig.* et alia jura, vide ibi per eum; et includuntur isti, de quibus hìc, non solùm si erant homines ejus tempore factæ treugæ, verum etiam qui postea ad ejus servitium, vel potestatem veniant, ut tradit Joan. Andr. in *addition. ad Speculat.* in rubric. *de treug. et pac.* et Paul. de Cast. per illam legem in l. *si servitus,* quam legit sub l. *qui ædificium*, D. *de servit. urban. præd.* et adde ad prædicta, quæ notat Salicetus in l. *denuntiamus*, *C. de his qui ad eccles. confug.* et quæ habentur, et notantur in cap. *ad Apostolicæ*, *de re judic.* lib. 6. et Felin. in cap. 1. *de treug. et pace*, antepen. col. vers. 5. *declaratio.*

(4) *Apremiar.* Nota hoc, et adde textum et ibi Bartol. in authent. *de mandat. Princ.* in princ. et l. 1. vers. *quies*, et ibi Bald. D. *de offic. præfect. urb.* et Glos. in cap. *placuit*, 90. dist. et textus in §. *si quis quinque solidos, de pace tenen. et ejus violat.* et Abb. in rubr. *de treug. et pace*, vers. 2. *quæro.*

(5) *Mismos.* Nota hìc, quòd factum judicis reputatur factum partis; adde l. *si ob causam*, *C. de eviction.* dixi in l. 52. tit. 5. *Partit.* 5.

(6) *Ciertamente.* Sint ergo verba stipulationis

llos que las tomaren ó las pusieren, quáles son aquellos entre quien las ponen, et quántos, et que lo fagan ante testigos ó por carta (7), de guisa que non pueda venir en dubda, et se pueda probar si menester fuere. Et deben prometer amas las partes que se guarden, et non se farán mal de dicho, nin de fecho nin de consejo. Et en esa misma manera deben seer tomados los fiadores de salvo: et tambien las treguas como las seguranzas et los fiadores de salvo deben seer guardadas en aquella misma manera que fue dicho et prometido á la sazon que fueron tomadas et puestas. Et como quier que la tregua ha lugar señaladamente (8) entre los fijosdalgo quando se desafian; pero bien se pueden dar tregua los otros homes, et serán tenudos de la guardar despues que fue puesta entrellos.

LEY III.

Qué pena merecen los que quebrantan tregua, ó seguranza ó fiadura de salvo.

Ley 1. tit. 2. lib. 6. Recop.

Los quebrantadores de la tregua ó de la seguranza si fueren fijosdalgo, pueden seer reptados (1) por ende, et caer en la pena que diximos en el título de los rieptos (2). Et si fuere otro home de menor guisa el que firiere, ó matare ó prisiere á otro en tregua, ó en seguranza ó sobre fiadura de salvo, muera por ello (3): et sil ficiere daño (4) en

treugæ aperta, quia stipulationis natura extensionem non patitur, l. *quidquid astringendæ*, D. *de verb. oblig.* et ideo moris est semper stipulari pro adhærentibus, et fieri adhærentium declarationem, cap. *ad Apostolicæ, de re judic.* lib. 6. et ibi Innoc. et Joan. And. si tamen verba treugæ concipiantur in rem, pax facta cum principali intelligitur cum adhærentibus, et in ea intelligentur introclusi virtute adhærentiæ, l. *qui religiosis*, et ibi Ang. D. *de rei vind.* facit l. 1. §. *tribus*, D. *de cloacis*, l. *arbor*, §. *de vestibulo*, D. *communi divid.* l. *hæc verba*, D. *de adult.* l. 1. §. *dejecisse*, et ibi Gloss. D. *de vi, et vi armata.*

(7) *O por carta.* Nota non esse necessarium, quòd de treuga fiat scriptura, ut est regulare, ubi aliud non reperitur, Glos. in cap. 1. *de censib.* lib. 6.

(8) *Señaladamente.* Ut suprà eod. l. 1.

LEX III.

Fractores treugæ, vel securitatis, seu fidejussionis de salvo, si sunt generosi, possunt ob id reptari; alii autem capientes, percutientes, seu occidentes, occidentur, et damna solvent quadruplacita; aliter autem injuriantes arbitrariè puniuntur, et fidejussor de salvo solvet pœnam conventam. Hoc dicit.

(1) *Reptados.* Adde l. 3. tit. 3. suprà ead. *Part.*

(2) *De los rieptos.* Vide in l. penult. et fin. tit. 3. suprà ead. *Partit.*

(3) *Muera por ello.* Morte alevosi, et insuper perdat medietatem bonorum, quando treuga fuit posita à Rege, vel de ejus speciali mandato; si verò ponatur per judices alios ordinarios cujuslibet oppidi, et occiderit, punitur pœna mortis tantùm; si verò percusserit, vel capturam fecerit, solvat sexcentos marabotinos bonæ monetæ, ut in l. 1. tit. 8. lib. 4. *Ordin. Regal.* et si ponatur inter discordantes etiam sine Regis, vel judicis mandato, erit pœna hujus legis, cùm generaliter loquatur, ut in simili declarat Bald. *de pace tenend. et ejus violat.* in princ. in verbo *capitalem*, et illa lex Ordinamenti in suo speciali casu practicabitur; et fortè illa lex, cùm disponit de pœna dictorum marabotinorum in casu capturæ vel percussionis, intelligi debet ultra aliam pœnam ordinariam vel arbitrariam, quæ judici videatur imponenda, ut patet ex fine legis illius, et quia aliàs pœna illa non esset sufficiens, maximè stante lege ista Partitarum, quæ pœnam mortis etiam in illo casu imponebat; et facit ad hoc, quod notat Gloss. *de pace juram. firman.* in §. *si quis verò ausu temerario*, in gloss. super parte *centum librarum*, ubi Glossa dicit, quòd ultra pœnam pecuniariam ibi impositam pro violatione pacis delictum pœna legali punietur, ut etiam probatur in textu ibi, et nota, quòd ista lex in percutiente, et capiente in tempore treugæ durius statuit, quàm lex illa Frederici *de pace tenend. et ejus viol.* ut patet in §. *si quis alium*, cum sequenti illius l. sed an procedet pœna in ista lege posita, contra fractorem treugæ, etiamsi causa de novo superveniat, ut quia adversarius primo rupit? Videtur probari, quòd sic, in l. penult. tit. 11. *Partit.* 3. et ibi dixi, et tradit Jaso in l. *qui servum*, D. *de verbor. obligat.* mitiganda tamen esset tali casu pœna ista hìc statuta, si quis provocatus voluit se ulcisci, l. *qui cùm major*, §. *libertus*, D. *de bonis libert.* adverte tamen, quia dicta lex penultima loquitur quando cœpta fuit pax dando damna in rebus, et non vult idem esse, quando damnificaretur in personis. Item etiam loquitur, quando in treuga intervenit juramentum, unde fortè si hoc cessaret, sicut non dicitur quis ruptor pacis, si nova causa superveniat, ut habetur infrà eod. l. proxim. in fin. sic neque dicetur ruptor treugæ, ut puniatur tanquam talis ruptor; unde pœna aliàs remanebit in dispositione juris, sicut si treuga non fuisset facta.

(4) *Daño.* Nota contra inferentem damna in rebus tempore treugæ.

sus cosas, pechégelo quatro doblado: et sil deshonrare fagal emienda á bien vista del rey. Et los que ficieron la fiadura de salvo, cayan en aquella pena á que se obligaron quando la ficieron.

LEY IV.

Qué cosa és paz, et en qué manera debe seer fecha, et qué pena merece aquel que la quebranta.

Ley 1. tit. 2. lib. 6. Recop.

Paz es fin et acabamiento (1) de la discordia et del desamor que era entre aquellos que la facen, et porque el desacuerdo et la malquerencia que los homes han entre sí nace de tres cosas, ó por homeciello, ó por daño ó por deshonra que se facen, ó por malas palabras que se dicen los unos á los otros; por ende queremos aqui mostrar en qué manera debe seer fecha la paz sobre cada uno destos desacuerdos. Onde decimos que quando algunos se quieren mal por razon de homeciello, ó de deshonra ó de daño, si acaesciese que se acuerden para haber amor de so uno, para seer el amor verdadero conviene que haya hi dos cosas, que se perdonen et se besen (2); et esto tovieron por bien los antiguos, porque de la abundancia del corazon fabla la boca (3), et por las palabras que home dice da testimonio de lo que tiene en la voluntad (4). Et el beso es señal que quita la enemistad del corazon, pues que dixo que perdonó á aquel que querie ante mal, et en lugar de la enemistad que puso hi el amor. Mas quando la malquerencia viene de malas palabras que se dixieron et non por razon de homeciello, si se acordaren para haber su amor, de so uno, abonda que se perdonen: et en señal que el perdonamiento es verdadero, débense abrazar (5). Otrosi decimos que quien quebrantare la paz despues que fuere puesta, reteniendo en el corazon la enemistad de la malquerencia que ante habia, non lo faciendo por ocasion nin por otro yerro que acaesciese entre ellos de nuevo (6), que debe haber aquella pena misma (7), que han aquellos que quebrantan la tregua, en aquella misma manera que desuso diximos (8).

LEX IV.

Pax est discordiæ finis, et est duplex pax. Una verbalis cum amplexu tantum. Alia verbalis cum osculo, quando discordia ex homicidio vel damno facto cum injuria provenit, si partes de pace concordent ad invicem, verbis sibi parcant et osculentur; nam ex abundantia cordis os loquitur, et animi interiora per verba declarantur, et osculum est amoris signum: cùm autem ex verbis discordia habuit ortum, sufficit, quòd verbis sibi parcant, et ad invicem amplexentur. Hoc dicit.

(1) *Fin et acabamiento.* Nota hìc diffinitionem pacis, et videtur sumpta à l. 1. D. *de pact.* in princ. secundum quod declarat Joan. de Ligniano in princ. sui tract. *de pace*, et secundum Paul. de Cast. et Alex. in dict. l. 1.

(2) *Que se perdonen et se besen.* Vide in l. 82. tit. 18. *Partit.* 3. ubi ponitur forma instrumenti pacis, et quæ ibi dixi.

(3) *Fabla la boca.* Ex abundantia cordis os loquitur.

(4) *En la voluntad.* Secundum Aristot. voces sunt notæ opinionum, et voluntatum. Vide Bald. in l. unic. §. *ubi autem*, C. *de caduc. tollend.* et in l. unic. col. 9. *C. de confes.* et in repetitione l. *de quibus*, in fin. D. *de legib.* et vide quæ dicit in cap. *bonæ*, el 2. *de postul. prælator.*

(5) *Abrazar.* Per amplexum ergo cognoscitur remissio injuriæ, sicut et Glossa dicit de percussione palmarum in l. 1. in princ. D. *de pact.* et ibi Bald. Angel. Paul. de Castro, Alex. et Jas. non tamen ex istis actibus tacitis, neque etiam ex expressa pacis conventione videntur damna remitti, ut tradit latè Jaso ibi, col. 3. vide ibi per eum consulentem, ut hoc ponatur in specie in instrumento pacis.

(6) *De nuevo.* Habes hìc textum expressum pro illa communi conclusione Doctorum, quòd non videtur ruptor pacis, qui rupit ex causa noviter orta, et si inimicus meus fregit pacem, ego non teneor illam sibi servare, de quo per Paul. et alios in l. *qui servum*, D. *de verbor. oblig.* Bald. *de pace tenend. et ejus violat.* in princ. num. 2. ubi quòd non videtur rumpere pacem, qui propter novam discordiam offendit alterum, per Abb. etiam in cap. *bonæ memoriæ*, col. 2. *de elect.* per Bald. in l. *quidam*, §. 1. D. *de pœnis*, per Alex. consil. 19. vol. 1. et consil. 115. vol. 4. col. 2. et in dubio præsumitur factum ex causa, quæ de novo supervenit, et non ex causa antiqua, ut tradit Jaso in dict. l. *qui servum*, Socinus consil. 87. vol. 3. in ultimo dubio. Vide quæ habentur in l. penult. tit. 11. *Partit.* 3.

(7) *Aquella pena misma.* Æquiparantur hìc ruptores pacis, et treugæ, et facit ad id, quod dixi suprà l. proxim. in gloss. penult. in fine.

(8) *Diximos.* Suprà l. proxima.

TITULO XIII.

DE LOS ROBOS.

Leyes del tit. 11. — Leyes del tit. 12. lib. 8. Recop.

Robo es una manera de malfetria que cae entre furto et fuerza (1). Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de las fuerzas, et del desafiamiento, et de las treguas et de las seguranzas, queremos aqui decir de los robos: et mostrar qué cosa es robo: et quántas maneras son dél: et quién puede demandar el robo: et á quáles: et ante quién: et qué pena merescen los robadores, et los ayudadores et los consejadores.

LEY I.

Qué cosa es robo, et quántas maneras son dél.

Leyes de los tit. 11. y 12. lib. 8. Recop.

Rapina en latin tanto quiere decir en romance como robo que los homes facen e nlas cosas agenas que son muebles (1). Et son tres maneras de robo: la primera es la que facen los almogabares et los cabalgadores en tiempo de guerra en las cosas de los enemigos de la fe; et desto fablamos asaz complimente en la segunda Partida (2) deste libro en las leyes que fablan en esta razon. La segunda es quando alguno roba á otro lo suyo ó lo que levase ageno, en poblado ó en yermo, non habiendo razon derecha por que lo debe facer. La tercera es quando se aciende ó se derriba á sohora alguna casa ó peligra algunt navio (3), et los que vienen como en manera de ayuda, roban ó llevan las cosas que fallan hi.

LEY II.

Quién puede demandar el robo, et á quáles et ante quién.

Aquel puede demandar la cosa robada que la tenie en su poder á la sazon que gela robaron, quier sea señor della ó la tenga dotri (1) en razon de guarda, ó de encomienda ó de peños. Otrosi decimos que los herederos del robado (2) pueden facer esa misma demanda que podrie facer aquel de quien heredaron ante que finase, fueras ende en razon de la pena que es puesta contra los robadores, que la non podrien demandar, si non la hobiese primero comenzada á demandar en juicio por demanda et por respuesta aquel de quien heredaron. Et en

TITULUS XIII. DE RAPINIS.

(1) *Entre furto et fuerza.* Id est, in quo intervenit vis et furtum, aliquando tamen et pro rapina datur actio *vi bonor. raptor.* licèt vis non interveniat, ut in casu l. *si quis ex domo,* D. *de furtis,* et procedit iste titulus, quando civiliter agitur pro rapina, et titulus 10. supra ead. *Partit.* quando criminaliter pro vi publica vel privata ageretur ad pœnam; ita declarat Gloss. *C. de vi bonor. raptor.* in rubrica.

LEX I.

Est rapina alienarum rerum deprædatio, et fit palam, et est triplex. Una, quam faciunt homines in guerra; alia, quam quis facit alteri de suis bonis, vel per eum possessis. Tertia, quæ fit in incendio, vel naufragio. Hoc dicit.

(1) *Que son muebles.* Vel se moventes, ut in l. 1. *C.* eod. et *Institut.* eod. vers. *quod non solum*, in §. *ita tamen.*

(2) *En la segunda Partida.* Vide tit. 26. et 27.

(3) *Algunt navio.* De hoc habes, D. *de incen. ruin. et naufrag.* per tot. et in l. 3. tit. 10. ead. *Part.* et de rapinam facientibus contra navicularios publicas species transportantes etiam extra naufragium, vide in l. 3. *C. de navicul.* lib. 11. ubi Joan. de Plat. vide etiam in ista materia cap. *excommunicationi, de raptor.* ubi vide, an sint excommunicati rapientes ex naufragio.

LEX II.

Potest rem raptam petere is, à quo fuit ablata, vel ejus hæres, etiamsi sit aliena, commodata, deposita aut pignerata, et petitur à raptore vel ab ejus hæredibus; sed pœnalis actio rapinæ non transit ad hæredes, nec contra hæredes, nisi lite contestata cum defuncto, et petitur coram judice loci, ubi commissum fuit maleficium, vel ubi res est, vel rapiens invenitur. Hoc dicit.

(1) *O la tenga dotri.* Concordat cum l. 2. §. *in hac actione,* D. eod. et *Institut.* eod. §. fin. ubi ex hoc Angel. ibi infert, quòd si statutum punit rapientem rem alterius vel occupantem possessionem alterius, pœna habebit locum, etiamsi res occupata, seu rapta, non erat illius qui vim passus est; si tamen sua intererat vim non pati, vide Bart. in rub. D. *de oper. nov. nunt.*

(2) *Los herederos del robado.* Concordat cum l. 2. § fin. D. eod.

esa misma manera puede seer fecha demanda contra los herederos de los robadores (3); ca ellos non son tenudos de pechar la pena del robo, si primeramente non fuese demandada en juicio por demanda et por respuesta á aquel de quien ellos heredaron, como quier que siempre sean tenudos de pechar la cosa robada ó la estimacion della (4). Et puede seer fecha demanda del robo ante el judgador del lugar do fuese fecho, ó en otro lugar qualquier do fallasen el robador (5) ó la cosa robada (6).

LEY III.

Qué pena merecen los robadores et los que los ayudan.

Leyes de los tit. 11. y 12. lib. 8. Recop. — Ley 1. tit. 1. lib. 8. Recop. — Autos 19. y 21. tit. 11. lib. 8. Rec.

Contra los robadores es puesta pena en dos maneras. La primera es de pecho; cà el que roba la cosa es tenudo de tornarla con tres tanto (1) de mas de quanto podrie valer la cosa robada: et esta pena puede seer demandada fasta un año (2) desdel dia que el robo fue fecho. Et en este año non se deben contar los dias en que non judgan los judgadores, nin los otros en que aquel á quien fue fecho el robo fue embargado por alguna razon derecha, de manera que non pudiese facer la demanda: mas despues que el año pasase non podrie facer demanda en razon de la pena, como quier que la cosa robada con los frutos della ó la estimacion puedel demandar siempre al robador ó á sus herederos, asi como desuso diximos (3). La otra manera de pena es en razon de escarmiento: et esta ha lugar contra los homes de mala fama que roban los caminos, ó las casas ó los lugares agenos como ladrones: et desta fablaremos adelante en el título (4) de los furtos que se sigue en pos de este.

LEY IV.

Cómo el señor es tenudo de los robos que ficieren sus siervos, ó los otros homes que vivieren con él.

Ley 16. tit. 11. lib. 5. Recop.

Roberia faciendo siervos de algunt home sin mandado de su señor ó con su sabiduria,

(3) *Los herederos de los robadores.* Concordat cum dict. l. 2. §. fin. D. eod.

(4) *O la estimacion della.* Quia tenentur in eo, quod ad eos pervenit, ut in dict. §. fin. et vide per Bart. in l. 1. D. *de privat. delict.* et adverte, quia sufficit semel pervenisse, ut in l. *quod diximus*, §. fin. cum l. sequenti, D. *quod metus causa*, et dixi in l. 25. tit. 1. ead. *Partit.* imò et videtur velle lex ista, quòd et si non perveniat ex raptu, vel occasione rapinæ aliquid in hæredes, quòd tenentur ad restitutionem rei raptæ, vel ejus æstimationem, cùm generaliter loquatur: et quia dictus §. fin. dicit dari condictionem furtivam, quæ datur contra hæredem, etsi nihil ad eum pervenit, l. *in condictione*, et l. *si pro fure*, §. fin. D. *de cond. furtiva.*

(5) *El robador.* Vide quæ dicam in l. 4. infrà tit. 14.

(6) *O la cosa robada.* Intellige tamen, si eò fuit per raptorem asportata, ex his quæ notat Bart. in l. *si dominium*, D. *de furtis*, et quæ dicam in l. 4. infrà, tit. 14.

LEX III.

Contra raptores est duplex pœna, civilis, et criminalis: civilis, qua rapiens potest conveniri intra annum utilem actione pœnali ad rem et triplum, in quo anno non computantur dies, in quibus judex non judicat, nec quibus actor justa ratione impeditus, non potest agere; post annum verò non potest, nisi ad rem vel ad æstimationem et fructus conveniri ipse raptor, et ejus hæres. Criminalis, qua latrones malæ famæ pœnis legitimis puniuntur, de quibus infrà titulo sequenti. Hoc dicit.

(1) *Con tres tanto.* Concordat cum l. 1. D. eod. et *Institut.* eod. in princip. et *C.* eod. l. fin. aliquando tamen pro rapina agitur ad duplum, ut in casu l. *christianis, C. de pagan. et templ. eor.* et in casu §. 2. vers. *si duo, de pac. tenend.* et ibi Bald. Et quid si rapina fiat per ricos homines regni per Regem à regno expulsos, vide l. 11. tit. 25. 4. *Partit.* et adde l. 7. tit. 16. lib. 8. *Ordinam. Regal.* circa istam pœnam rapinæ.

(2) *Un año.* Adde l. fin. *C.* eod. et *Institut.* eod. in princ.

(3) *Diximos.* Suprà eod. l. proxima.

(4) *En el título.* Vide infrà tit. 1. l. 18.

LEX IV.

Dominus non tenetur de maleficio servi absque sui culpa facto, si vetare nequivit; sed si servus aliquid rapuit, tenetur dominus de eo, quod ad eum pervenit; de alio autem faciat emendam, aut dabit servum pro noxa. Si autem liberi homines rapuerunt absque domini mandato vel ratihabitione, quilibet pro capite suo tenetur; si autem fecerunt ad complacentiam vel mandatum domini vel ejus nomine, et ipse ratum habuit, tenetur dominus, ac si ipse fecisset. Hoc dicit.

non lo pudiendo vedar (1), non es en culpa el señor por ende. Pero si aquello que forzaron ó robaron vino á mano ó á poder del señor ó entró en su pro, tenudo es de lo tornar todo (2) á su dueño. Et si por aventura non vino ninguna cosa destas á su poder nin entró en su pro, decimos que estonce tenudo es el señor de facer de dos cosas la una; ó desamparar los siervos (3) que ficieron el mal et darlos en poder de aquellos á quien robaron, ó de retenerlos en sí si quisiere, et facer emienda por ellos á bien vista del judgador (4). Otrosi decimos que si los que ficieren el robo en la manera sobredicha fuesen homes libres (5), que estonce cada uno dellos es tenudo de facer emienda por su cabeza del yerro que fizo; pues que lo non ficieron con placer nin con mandado del señor con quien vivian. Mas si lo ficiesen con placer ó con mandado del señor con quien visquiesen, ó sin su mandado en nombre dél, si despues lo hobiese él por firme, estonce (6) quier sean libres ó siervos, el señor es tenudo de pechar el robo con la pena tambien como si él mismo lo hobiese fecho.

(1) *Pudiendo vedar.* Nam si scivit et non prohibuit, tenetur in solidum, l. 2. et l. *in delictis,* D. *de noxal.* et l. *si servus, C. de noxal.* nam talis scientia habet et voluntatem, ut in l. 1. in princ. D. *si famil. furt. feciss. dicat.*

(2) *Tornar todo.* Concordat cum dict. l. *si servus, C. de noxal.* et intellige etiamsi noxæ dedat.

(3) *Desamparar los siervos.* Concordat cum dict. l. *si servus;* et l. 2. D. *de noxal.* et nota, quòd si servus quæsita pecunia damnum velit solvere ei cui noxæ datur, audiendus est, et cum prætoris auxilio eripiendus in libertatem invito domino, ut probat textus cum glossa in §. *dominus, Instit. de noxal. actio.* et hoc favore libertatis, ex quo infert Joan. Fab. ibidem, quòd si quis habens homines conditionales vel vassallos cederet bonis, quòd si tales velint redimere libertates suas, quòd debent audiri, et idem dicit videri, si creditores facerent vendi bona, in quibus sunt talia jura, quod facit, ut si dominus vendat vassallos, possint vassalli solventes pretium emptori eripi in libertatem: sed tu super hoc cogita, quia nullo jure cavetur, ut tales vassalli possent se redimere soluto pretio emptori dato, et dictus §. *dominus,* loquitur de servitute servi, et non videtur extendi ad eum, qui est liber, licèt aliquo servitio vassallagii astringatur, quod et videtur velle idem Joan. Faber in dict. §. *dominus,* in fin. cum opponit de cap. 2. *de judæis;* juncto fin. cap. 1. Montalvus verò in l. 2. tit. 24. *Part.* 5. motus ex illo dicto Fabri, dixit quòd possent vassalli infrà novem dies, juxta legem fori, se redimere solvendo pretium: sed ut dixi, tu cogita latius, quia non videtur fortè tutius ita arguere de servili conditione ad eum, qui est liber licèt conditionatus.

(4) *A bien vista del judgador.* L. penul. *C. de vi bonor. raptor.* dicit, quòd tenetur in quadruplum, cùm non vult dare pro noxa, et idem habetur in dict. l. *si servus,* in l. 2. in princip. dicit, noxale judicium dabo; unde videtur quòd judex debeat tunc condemnare in quadruplum intra annum, et post annum in simplum.

(5) *Homes libres.* Adde l. 2. §. 14. vers. *familiæ,* D. *vi bonor. rapt.* et l. 1. §. *sed et,* cum §. sequenti, D. *de vi, et vi armata,* l. 5. in fin. tit. 15. 7. *Part.* Bald. in l. *apud antiquos,* in fin. *C. de furtis,* cap. *cum ad sedem,* ubi Gloss. *de restitut. spoliat.* l. *nequid,* D. *de incend. ruin. et naufrag.* et dicit Gloss. in dict. cap. *cum ad sedem,* quòd licèt possessio rei, quæ fuerat occupata per familiares, reperiatur penes dominum, non tamen præsumitur dominum mandasse, et idem tenet Bald. in l. 1. *C. de Episcop. et Cleric.* et dicit Bald. in l. *ad invidiam, C. quod metus causa;* quòd ex metu adhibito per familiares alicujus potentis, non præsumitur propterea, quòd sit factum de scientia domini, allegat dict. cap. *cum ad sedem,* et adde quod dicit Bald. in l. 1. in 2. lectura, *C. si rector provinc.* et speciale est in casu l. *si verò plures,* in 1. respon. D. *de his qui dejec. vel effud.* quòd ego teneor pro delicto liberi hominis famuli mei, et regulariter contrarium, secundum Specul. tit. *de injur.* §. *sequitur,* ad fin. et hoc verum indubitatè, si nesciat, vel si sciat, et non possit prohibere; si autem sciat et potest prohibere, videtur, quòd teneatur, quia tunc suum proprium, non alterius delictum obligat eum, secundum Joan. Fab. *Institut. de noxal.* in princ. ubi et dicit bonum verbum, quòd et si non sint de familia mea, si tamen ad mei vindictam delinquunt, et ego sciam, et non prohibeam, credit ipse, quòd debeam teneri: vide ibi per eum. Item si delinquant in officio domini, et in quo dominus eis utitur; vide in l. 1. D. *de public.* §. *familiæ,* et l. *debet,* ubi Bart. D. *naut. caupon. et stabular.*

(6) *Estonce.* Vide in dict. cap. *cum ad sedem,* et in dict. l. 1. §. *sed et,* D. *de vi, et vi armat.*

TITULO XIV.

DE LOS FURTOS, ET DE LOS SIERVOS QUE FURTAN A SI MISMOS FUYENDOSE, ET DE LOS QUE LOS CONSEJAN Ó LOS ESFUERZAN QUE FAGAN MAL, ET DE LOS MUDAMIENTOS QUE FACEN A FURTO DE LOS MOJONES.

Leyes del tit. 12. lib. 8. Recop.

FURTAR lo ageno es malfetria que es defendida á los homes por ley et por derecho que lo non fagan. Onde pues que en el título ante deste fablamos de los robos, queremos en este título decir de los furtos, et mostrar qué cosa es furto : et quántas maneras son dél : et quién lo puede demandar : et á quáles : et ante quién : et qué pena merecen los furtadores de qualquier manera que fagan el furto, et los que los ayudan et los que los encubren.

LEY I.

Qué cosa es furto.

Auto 21. tit. 11. lib. 8. Recop.

Furto es (1) malfetria que facen los homes que toman alguna cosa mueble agena ascondidamente sin placer de su señor (2) con entencion de ganar (3) el señorio, ó la posesion ó el uso della ; ca si alguno tomase cosa que fuese suya ó agena con placer de aquel cuya es, ó cuidando (4) que placerie al señor

TITULUS XIV. DE FURTIS.

LEX I.

Furtum est maleficium factum per hominem recipiendo rem mobilem occultè alterius, sine domini voluntate cum intentione dominii, possessionis, aut usus ejus lucrandi; quia si cum domini voluntate capit, aut credit sibi non displicere, non committit furtum, cùm non habeat animum furandi, et furtum propriè non potest committi in immobilibus. Hoc dicit.

(1) *Furto es.* Concordat cum l. 1. §. 1. D. eod. et *Institut. de obligat. quæ ex delict. nascunt.* §. 1.

(2) *Sin placer de su señor.* Pileus quæst. 154. incipit, *Cajus Sejus*, ponit quæstionem de Cajo Sejo, qui mandavit Lucio Titio, ut oves de pascuis furaretur, qui susceptum mandatum nolens adimplere, oves Caji Seji mandatoris inventas in pascuis subripuit, et determinat, quòd furti non tenetur, refert Alber. in dict. l. 1. D. eod. in §. *furtum.*

(3) *De ganar, etc.* Secundum hoc donans rem alienam et tradens, non committit furtum; cujus contrarium probatur in l. *alienum, C.* eod. Salicetus ibi solvit, quòd qui donat et tradit, spem lucri habet, ex quo obligat donatarium ad antidora, et qui detinet rem alicujus, ex hoc solo non committit furtum, nisi interveniat contrectatio à movendo, vel includendo, seu factum à jure damnatum, ut notat Glos. in dict. l. *alienam*, et contrectatio in diffinitione furti significat omnem abductionem, vel bajulationem, l. *si quis uxori*, §. *si quis asinum*, D. eod. Item ex sola venditione non committitur furtum, nisi venditio fiat rei præsentis, vel venditor, licèt res esset absens, constituit (cùm ipse eam possideret) se possessorem nomine emptoris ; vide in l. *si servum, C.* eod. ubi Salic. in fin. Et an committat furtum, qui percipit fructus beneficii, quo privatus est ipso jure? Vide Bald. quòd sic, in §. *injuria*, col. 3. *de pace jurament. firmand.*

(4) *Cuidando.* Concordat cum §. *furtum autem*, in fin. *Institut. de oblig. quæ ex delict. nascunt.* et procedit hoc sive istud opinetur in casu, quo à principio habuit rem cum voluntate domini, sive ipsam propria auctoritate occupet, credens dominum permissurum, l. *inter omnes*, §. *rectè*, D. eod. et tenet Joan. Fab. in dict. §. *furtum autem :* sed objicies secundum eum, quòd secundum hoc nunquam poterit agi furti, semper enim fur dicet, quòd credebat dominum permissurum. Solve, quòd in casu dubii concurrere debent aliquæ conjecturæ, an habuerit causam credendi, an non; unde si rem perituram recepit, veluti ovem errantem, vel animal fugitivum, vel lupo abstulit, non præsumitur malus animus; vel si dominus rei sit suus amicus, et recipiens homo honestus ; secùs è contrario, si dominus sit ignotus, vel ejus inimicus, et recipiens sit velut de Tribu Benjamin lupus rapax ; tunc dicit ipse, quòd judicaret contra eum : unde videtur expediens, quòd protestetur coram testibus, quòd ipse credit dominum permissurum, et quòd casu quo non placeret, se offerat reddere; nam in dubio non præsumitur velle, l. *qui vas*, §. *vetare*, D. eod. et hoc quando dominus rei ignorat; si verò sciat, et non resistat, tunc distinguitur, an sit talis, qui resistere, aut prohibere non auderet, et non videtur permittere, D. eod. l. penult. quod intellige, quando metus resistendi esset servilis, non filialis, vel fraternalis, secundum eumdem Joan. Fab. ubi suprà : non ergo procedet quod dicit Abb. in cap. *dudum*, el 2. col. 5. *de elect.* quòd dominus præsumitur in dubio vetare, etiamsi videat rem suam ab alio capi, quia distinguendum est, ut in dict. l. penult. ex conjunctione igitur personarum, qualitate facti, et aliis circumstantiis arbitrabitur bonus judex, utrum sit in hoc credendum ei, qui talem credulitatem dicit habuisse :

dena, non faria furto, porque en tomándola non hobo voluntad de la furtar. Otrosi decimos que non puede home furtar cosa que non sea mueble (5). Et como quier que los almogabares entran á furtar á las veces castiellos ó villas, pero non es propiamente furto.

LEY II.

Quántas maneras son de furto.

Auto 21. tit. 11. lib. 8. Recop.

Dos maneras son de furto: la una es á que dicen manifiesto; et la otra es furto que face home ascondidamente. Et el manifiesto es (1) quando fallan algunt ladron con la cosa furtada (2) ante que la pueda asconder en aquel lugar do la cuidaba levar (3): ó fallándolo en la casa do fizo el furto, ó en la viña con las uvas furtadas, ó en el olivar con las olivas que levaba á furto ó en otro lugar qualquier que fuese preso, ó fallado ó visto (4) con la cosa furtada, quier lo falle con ella aquel á quien la furtó ó otro. Et la otra manera de furto encubierto, es todo furto que home face de alguna cosa ascondidamente, de guisa que non es fallado nin visto con ella ante que la asconda.

imò et dicit Abb. ibi, quòd etiam si ex post facto dominus rei diceret, quòd de consensu suo res fuit capta, quòd hoc solùm non sufficeret ad excusandum furem: vide ibi per eum, et per Bald. in l. *falsus*, col. 3. *C. de furtis*, ubi latiùs in hoc distinguit, videlicet quòd si aliqua causa etiam fragilis, vel levis amicitiæ potest assignari, debet credi domino hoc dicenti, l. fin. *C. de crimin. expilat. hæredit.* si autem non apparet causa, et idem si suo juramento affirmet, quia est quæstio de animo, si est persona fidedigna, si autem simplici verbo, et sit persona de collusione suspecta, creditur sibi contra se, sed non contra rempublicam; ad quod adde Luc. de Penna in l. 1. *C. ut nemo ad suum patroc. suscip. vicos vel rustic. eorum*, lib. 11. col. penult. Vide etiam per Bart. in l. *inter omnes*, §. *rectè*, D. *de furtis*, per Bald. in l. *transigere*, *C. de transactionibus*. Vide etiam Angel. Aretin. in tract. *malefic.* in parte *et vestem celestrem*, col. 7. ubi in fine, quid si putavit se facere invito domino, dominus tamen erat volens? Dic quòd non oritur actio furti, l. *inter omnes*, §. pen. D. eod. et infrà eod. l. 3. adde in simili glossam notabilem in cap. fin. 9. quæst. 2. et de Episcopo ordinante Clericum alterius diœcesis credente hoc placere Episcopo illius diœcesis.

(5) *Sea mueble.* Vide Glos. in §. 1. *Institut. de oblig. quæ ex delict. nasc.*

LEX II.

Est duplex furtum, manifestum scilicet, ut cùm fur cum furto deprehenditur, antequam illud portet ad locum ad quem portare destinavit; aut si in domo causa furandi aut alio loco deprehenditur, sive à domino, sive ab alio. Item non manifestum cùm prædicto modo non deprehenditur, antequam occultet rem furatam. Hoc dicit.

(1) *Et el manifiesto es.* Concordat cum l. 3. cum sequent. D. eod. et cum §. *furtorum, Institut. de oblig. quæ ex delict. nas.* et an falsus procurator dicatur fur manifestus? Vide Bald. quòd non, in §. *injuria*, col. 3. *de pac. juram. firman.*

(2) *Cosa furtada.* Et non oportet probare, quòd talis deprehensus cum re furtiva furtum ipse fecerit, secundum Joan. Fab. *Institut. de vi bonor. raptor.* in princ. deberet tamen audiri secundum eum, si vellet docere se ab alio justo titulo habuisse, allegat l. *civile*, C. eod.

(3) *Do la cuidaba levar.* Et quo destinaverit quis perferre, sic accipiendum est, quo destinaverit eo die manere cum eo furto, l. 4. D. eod. et sic intelligit, et limitat Glossam in verbo *deponere*, Joan. Fab. in dict. §. *furtorum.*

(4) *Fallado ó visto.* Non ergo requiritur apprehensio, seu captura; sufficit, quòd sit visus, et ad eum deprehendendum, occurratur cum exclamatione, l. *si quis in servitute*, D. eod. et D. *de condict. furtiv.* l. *sive*, et tenet Bartol. et Angel. in dict. l. 3. quæ incipit, *fur est.* Dicit etiam Bald. in l. *falsus*, col. 3. *C. de furtis*, vers. *adverte*, quòd sicut verus et manifestus contumax dicitur ille, qui dicit, nolo venire, vel citatus audito verbo arripit fugam, ita fur manifestus dicitur, qui interpellatus per clamorem obstinato animo fugit cum furto, manifesta signa improbitatis suæ ostendens, ita quòd actus corporis ac etiam mens delinquendi manifestissima est, et velari non potest; cæterum etiam mille oculis videntibus non est manifestum sine contradictione furtum; quæ sunt verba Baldi satis notanda, et materiam istam declarantia, ubi etiam dicit Paulus de Castro, quòd sola visio, etiamsi mille essent præsentes et viderent, non facit furtum manifestum, sed tunc demum fit, cùm contra eum sit acclamatum, et ipse non obstante acclamatione persistens in sua pertinacia aufugit cum re furtiva, et apprehenditur antequam ad locum perveniat, non tamen si abjiciat furtum, desinit esse fur manifestus, ut in dict. l. *si quis in servitute*, D. eod. neque requiritur captura furis, ut dixi in princ. neque captura, vel apprehensio rei furtivæ, ut tradit Alberic. in dict. l. *falsus*, col. 2. et satis probatur hìc, et in dict. §. *furtorum.*

LEY III.

Si alguno empresta caballo ó otra bestia para algunt lugar cierto, et aquel que la recibe emprestada la lieva á otra parte, como gela puede demandar por furto.

Caballo ó alguna otra cosa mueble tomando un home dotro emprestada para ir con ella á lugar cierto et fasta dia señalado, si dalli adelante la lieva ó usa della, face furto (1), fueras ende si lo face cuidando que non pesaria al señor de la cosa. Et aun decimos que maguer él cuidase que pesaria al señor de la cosa si la levase á otro lugar, con todo eso si fuere fallado en verdad que non le pesara (2), non farie por ende furto. Otrosi decimos (3) que si un home toviese de otro alguna cosa mueble en guarda ó en peños, si este usase della en alguna manera contra voluntad de su señor, que farie furto (4).

LEY IV.

Quién puede demandar el furto, et quáles et ante quién.

Ley 16. tit. 11. lib. 5. Recop.

Aquel home á quien es furtada la cosa ó su heredero, la puede demandar al ladron ó á su heredero ante el judgador del lugar do fue fecho el furto, ó dotro lugar qualquier en que fallasen al ladron (1); pero si el que

LEX III.

Rem commodatam ultra conventionem ducens committit furtum, nisi credidit dominum permissurum, vel non credidit, sed revera domino non displicuit. Item committit furtum, qui utitur quocumque modo re deposita, aut pignerata contra domini voluntatem. Hoc dicit.

(1) *Face furto.* Concordat cum §. *furtum autem,* vers. *itaque; Institut. de oblig. quæ ex delict. nascunt.*

(2) *Que non le pesara.* Concordat cum l. *inter omnes,* §. penult. D. eod. et cum §. *sed et si credat, Institut. de oblig. quæ ex delict. nascunt.*

(3) *Otrosi decimos.* Concordat cum dict. §. *furtum,* vers. *itaque,* et l. *si pignore,* in princ. et §. 1. D. *de furtis,* et l. 20. tit. 13. 5. *Partit.* et vide textum notabilem in l. *qui furtum,* D. *de condict. furtiv.*

(4) *Furto.* Creditor tamen licitè vendit fructus, quos percepit ex re pignerata, sed pretium accedit in solutionem sortis, l. 1. et 2. *C. de pignor. action.* Abb. in cap. *cum contra, de pignor.* col. 1. Item si debitor rem, quam creditori pignori dedit, subripiat, committit furtum, l. *in actione,* §. fin. D. *de furt.* ubi Bartol. et l. 9. infrà eod. Et si pignori detur castrum, an creditor possit uti jurisdictione, et aliis juribus incorporalibus? Vide Bald. in cap. 1. *de feudo dato in vicem leg. commiss.* remittentem se ad ea, quæ habentur et notantur in cap. *cum Bertoldus, de re judic.* ubi vide de jure patronatus, quòd non transit; benè tamen transiret pensio, quæ ratione juris patronatus deberetur, secundum Abb. ibi, col. pen. et videtur in hoc dicendum, quòd posset creditor cui castrum pignori est datum, exercere jurisdictionem, et gaudere aliis fructibus, qui essent talis naturæ, quòd possint in sortem computari, vel debitori restitui: facit l. *eleganter,* §. fin. D. *de pignor. action.* Ludovicus Roman. *in singul.* incipit, *Quæritur à me:* Rochus in tractat. *jur. patron.* charta 31. col. 1. in vers. *vigesimoseptimo quæro;* et vide quæ dixi in dict. l. 20. tit. 13. 5. *Partit.* et in condemnatione talis furti considerabitur valor talis usus rei depositæ, pigneratæ, vel commodatæ; non proprietatis, seu totius dominii, Gloss. in l. *qui jumenta,* D. eod. et ibi Bart. et Angel, Azo in summa, *C. de furtis,* col. 2.

LEX IV.

Potest agere furti is à quo fuit res surrepta, et potest petere eam à fure, vel ejus hærede coram judice loci, ubi fuit furata, vel ubi fur reperitur; sed pro subtractis per filium, uxorem, vel proprium servum, non potest quis agere furti, licèt potest eos per se bono modo castigare. Sin autem filius, nepos, uxor, aut servus furatam rem vendat, siquidem scienter, petet eam dominus illius, et probato quòd erat sua, et quòd aliquis prædictorum furatus est eam, recuperabit eam, et emens perdet pretium; sed si emptor bonam fidem habuit, recuperabit pretium à vendente. Si autem quis ex eis prædictam rem donavit, pigneravit, aut aliàs in alium rem sic furatam transtulit, petet eam dominus à possessore, seu tenente eam. Agere etiam potest pater, maritus, aut dominus; ad pœnam furti, contra consilium, aut auxilium filio, uxori, aut servo dantes, sine quo furtum fieri verisimile non erat: et dispositum de auxiliantibus filiis, uxoribus, aut servis in furto, habet locum in auxiliantibus aliis furibus, ut puta scalam ad furtum faciendum commodantibus, vel ferramenta ad seras aperiendas, seu ad parietis accessum juvantes, vel ad similia, de quibus in textu: et consilium dat furi qui confortat eum, ut furetur, aut modum furandi illi ostendit. Hoc dicit.

(1) *Al ladron.* Adde l. 2. suprà tit. 1. et l. 32. tit. 2. 3. *Partit.* et per istam legem approbatur opinio Bart. in l. *si dominium,* D. eod. et in l. *si abducta,*

fizo el furto era fijo ó nieto (2) del señor de la cosa furtada, non gela puede demandar ninguno dellos en juicio como á ladron: eso mismo decimos de lo que tomare la muger (3) al marido ó el siervo (4) á su señor; mas bien lo puede el padre, ó el abuelo ó el marido castigar en buena manera (5), porque de alli adelante se guarde que non faga otro tal fecho. Pero si el fijo, ó el nieto, ó la muger ó el siervo vendiese aquella cosa que asi furtase á alguno, el que la comprase dél sabiendo que era furtada, non la puede ganar por tiempo (6), ante decimos que gela puede demandar aquel cuya es; et probando que es suya, et que gela furtó su fijo, ó su nieto ó alguno de los sobredichos, débela cobrar,

C. eod. et in l. *sed neque legatarius*, D. *de cond. furtiv.* quòd qui fecit furtum Florentiæ, si reperiatur Bononiæ cum re furtiva, poterit puniri per judicem Bononiæ; quæ opinio Bartoli videtur fortè fuisse Jacob. de Aren. in dict. l. *si dominium*, ut vult Joan. de Anania in cap. fin. *de furtis*, colum. 10. loquitur tamen divinando, quòd illa fuit opinio Jacobi de Aren. et col. 12. dicit quemdam doctorem comitem de Perusio affirmare, quòd Jacobus de Arena illam opinionem tenet in dict. l. *si dominium*. Albericus tamen ibi, qui fuit fidelis observator antiquitatis, non facit de tali dicto mentionem, et contra opinionem Bartoli tenuerunt multi Doctores, quos ad plenum refert Joan. ab Anania in dict. cap. fin. et Hippolyt. à Marsiliis in l. fin. charta fin. D. *de jurisd. omn. jud.* Tu ergo tene mente istam legem Partitarum, quæ non solùm dicit, quòd contra furem possit agi etiam alio loco, quàm ubi delinquitur, si ibi cum re furtiva reperiatur; verum etiam vult indistinctè furem posse conveniri quocumque loco, ubi repertus fuerit, etsi non reperiatur ibi cum re furtiva: et idem videtur probari in dict. l. 2. suprà, tit. 1. in fin. cùm dicit: *ó en otro lugar qualquier do fallasen el robador ó la cosa robada:* et istud est valdè singulariter commendandum, nam Bartolus et Doctores, qui eum sequuntur, intelligebant quando reperiebatur fur cum re furtiva alio loco extra locum delicti; imò et dicebat Baldus in l. 1. *C. de confes.* col. 7. ubi tenet cum opinione Bartoli, quod si vendidisset fur rem alibi, et portasset pretium proprium, non possit ibi puniri, quia pretium factum est suum, et rei suæ nemo furtum facit, l. penult. D. *de cond. ob causam*, l. *qui vas*, §. fin. D. *de furtis*, cujus contrarium vult ista lex Partitarum; et videtur sua dispositio æqua, ut vitium furti non frequentetur, et ubi fur fuerit inventus, judicetur et puniatur: imò et per dict. l. 2. suprà tit. 1. possit conveniri in loco, ubi res rapta per raptorem transportata reperitur, licèt fur ibi non reperiatur; nam ex quo ibi illam contrectavit, poterit re ibi reperta conveniri. Limitanda tamen videtur hujus legis et dictæ l. 2. dispositio, quando contra furem ageretur civiliter ad rei restitutionem cum pœna dupli, vel quadrupli, non si ageretur criminaliter ad aliam punitionem furis, juxta id quod habetur in l. 18. infrà eod. quod patet, quia dicta l. 2. et dicta l. 4. hujus tituli, loquuntur quando sic civiliter agitur, non quando criminaliter: unde quando ageretur criminaliter contra furem per accusationem, vel inquisitionem, non potest dici, quòd ista lex approbet opinionem Bartoli, de qua suprà; et remanet varietas opinionum, de qua per Joan. de Anan. ubi suprà; et per Angel. Aret. in tract. *malefic.* in parte *et vestem celestrem*, 3. et 4. col. Benè tamen fateor, quòd ista lex adhuc multum facit pro illa opinione, etiamsi criminaliter agatur; quæ opinio fortè in odium furum videtur sustentabilis, et motivis tenentium contra illam respondit Joannes de Anania, ubi suprà, et Angelus Aretin. in dict. 3. et 4. col. quæ videretur limitanda, nisi in loco ubi fur reperiatur, pœna esset longè magis excessiva, quàm pœna loci delicti, ut dicit Fulgosius in l. *sive manifestus*, §. *tandiu*, D. *de cond. furtiv.* dicens, quòd si in loco ubi capitur fur, esset statutum, quòd pro levi furto quis suspenderetur, iniquum esset servare opinionem Bartoli. Item quando fur in ipso initio furti fuit ejus propositi, ut in aliud territorium transferret suæ securitatis causa, tunc procedit sine scrupulo opinio Bartoli, secundum Angel. in dict. l. *si dominium*, cùm enim ibi maleficium consummatur, ibi poterit puniri.

(2) *Fijo ó nieto.* Concordat cum §. *hi qui in parentum*, *Institut. de oblig. quæ ex delict. nasc.* et cum dictis Azon. *C. de furtis*, in summa, col. 3. vers. *datur autem hæc actio.*

(3) *La muger.* Concordat cum l. *si quis uxori*, in princ. et §. 1. D. eod. et l. 2. D. *rerum amotar.*

(4) *El siervo.* Adde l. *servi et filii*, D. eod. et dict. §. *hi qui in parentum:* et de furto liberti vel mercenarii, vide l. *si libertus*, D. eod. et de Abbate et Monachis idem dici potest, secundum Joan. Fabr. in dict. §. *hi qui in parentum.*

(5) *En buena manera.* Verbis et verberibus dicit Azo in summa, ubi suprà, loquitur tamen de servo; vide l. 1. §. *qui tamen*, ubi Gloss. in verbo *coerceri*, D. *si quis test. lib. esse jus. fuer.* et per Joan. Fab. in l. 1. *C. de privat. carcer.* et si furta sint gravia, vide in l. *perspiciendum*, §. *furta domestica*, D. *de pœnis*, et infrà eod. l. 17. et ibi dicam; et si filii vel domestici essent inobedientes, et nollent reddere res furtivas patri, vel dómino, tunc possint adire judicem, et ejus officium implorare, qui severius vindicabit, l. *congruentius*, *C. de patr. potest.* Joan. Fabr. in dict. §. *hi qui in parentum.*

(6) *Ganar por tiempo.* Vide in dict. §. *hi qui in parentum*, et D. eod. l. *ne cum filio.*

nol dando por ella ninguna cosa: et el otro es tenudo de gela dar, et debe perder el precio (7) que dió sobre ella. Mas si este que la compró, hobo buena fe non sabiendo que era de furto, como quier que es tenudo de desamparar la cosa al señor della, con todo eso estonce bien podrie demandar el precio que dió por ella á aquel de quien la compró (8). Et si por aventura el fijo ó el nieto non vendiese la cosa, mas la diese, ó la empeñase ó la malmetiese en otra manera qualquier, puédela demandar el padre ó el abuelo á aquel que la toviese, pues que sin su otorgamiento dellos fue asi enagenada. Et lo que diximos en esta ley del fijo et del nieto entiéndese tambien de la muger que furtase alguna cosa á su marido, et del siervo que furtase algo á su señor, ó lo baratase ó lo vendiese (9) asi como sobredicho es. Et como quier que el furto que ficiese el fijo al padre, ó el nieto al abuelo, ó la muger al marido ó el siervo al señor, non lo pueden á ninguno dellos demandar en juicio como á ladron, con todo eso decimos que si alguno dellos lo ficiese con ayuda (10) que otro le diese, ó por consejo (11) que fuese atal que por razon de aquel consejo se moviese á facer el furto, et que el fijo ó alguno de los otros non lo

(7) *Perder el precio.* Adde l. *in civilem, C. de furtis,* ubi Joannes Faber limitat, nisi pretium esset conversum in utilitatem domini, l. *emptor,* D. *de rei vindic.* Item limitat, quando emit bona fide, ut redderet domino, et fortè minori pretio, quàm valet; dicit enim tunc esse æquum pretium restitui, allegat Hostiens. in summa. Quod dictum fortè procederet, si aliàs dominus rem erat perditurus, vel non ita de facili recuperare poterat, secundum Hostiens. in summa, *de pœnit. et remission.* §. *quibus,* vers. *quid de prædam ementibus?* Et nota istam legem Partitarum hìc, et inferiùs cùm dicit, *ó la empeñase,* contra ea quæ tradunt Bald. Paul. et Jaso in l. *servus,* D. *de cond. indeb.*

(8) *La compró.* Adde cap. *Vulteranæ,* 12. quæst. 2. et l. *emptorem,* §. fin. D. *de action. empt.* Glos. in l. *si fundum, C. de eviction.*

(9) *O lo baratase ó lo vendiese.* Adde l. *eos, C. de furtis,* et l. *servus cujusdam,* et ibi Bald. Paul. et Jas. D. *de cond. indeb.* et in volumine *Pragmatic.* prohibentem aliquid emi, vel recipi pignori, seu aliàs à servis, fol. mihi 117.

(10) *Con ayuda.* Adde dict. §. *hi qui in parentum,* et l. *si quis uxori,* D. eod.

(11) *O por consejo.* Consilium non astringit in furti actione, nisi furtum aliàs non erat perpetrandum, nisi consilium præcessisset, ut hìc, et notat Glos. in §. *interdum, Institut. de obligation. quæ ex delict. nascunt.* Azo *C. de furtis,* in summa, col. 4. Gloss. in l. 1. §. *persuadere,* D. *de servo corrupt.* et in l. *sæpè,* in fin. D. *de verb. signific.* contrarium tamen tenet Gloss. in l. *non solùm,* §. *si mandato,* D. *de injur.* et in l. *consilii,* D. *de regul. juris,* unde quidam dixerunt, quòd aut loquimur de maleficiis, quæ committuntur circa rem, ut de furto, et tunc adhibetur ista distinctio, esset aliàs facturus, an non; aut datur consilium in maleficiis, quæ committuntur circa personas, et tunc non fiat talis distinctio, sed indistinctè consulens teneatur, et hoc videtur voluisse Gloss. in dict. §. *si mandato,* quam distinctionem reprobat Salicetus in l. unic. *C. de rapt. virg.* col. 4. per textum in dict. §. *si mandato,* versic. *et Atilicinus.* Bartolus etiam in dict. §. *si mandato,* tenet indistinctè consulentem teneri. Joannes Fabr. in §. 1. *Institut. de mandato,* voluit in furto esse aliquid specialitatis ratione contrectationis, cùm sine ea furtum non committatur, et ideo non credit ipse, quòd dando consilium solùm verbale, quis committat furtum, nisi opem tulerit, neque distinguit esset aliàs facturus, an non. Angel. Aretin. in tract. *malefic.* in parte *Sempronium mandatorem,* pen. et fin. col. sequi videtur dicta Bartoli, licèt velit, quòd quando nihilominus non præstito consilio maleficium commisisset, tunc consulens levius esset condemnandus, prout et voluit Salicetus in dict. l. unic. Tu ergo tene mente legem istam Partitarum, approbantem in furto opinionem Azon. et Gloss. in dict. §. *interdum,* in gloss. fin. in aliis delictis extra furtum placet opinio Bart. post Dinum in dict. §. *si mandato,* ita quòd quando delinquens aliàs erat facturus, consulens levius puniatur, prout dicit Salicet. in dict. l. unic. et Angelus Aretin. ubi suprà: Hostiens. et Abb. in cap. 1. *de offic. delegat.* neque ll. istæ Partitarum, cùm in aliis delictis jubent puniri consulentem, distinguunt, an aliàs delinquens esset facturus, nec ne, ut patet in l. 10. tit. 8. et l. 10. tit. 9. ead. *Part.* et nota quòd in dubio præsumitur contra consulentem, quòd non erat aliàs facturus, ut voluit Dinus in regul. *in obscuris, de regul. jur.* lib. 6. Bald. in l. *ob hæc verba,* D. *de his qui not. infam.* et l. *data opera,* ad fin. 13. col. *C. qui accus. non poss.* Alexand. cons. 103. *videtur prima consideratione,* col. 4. 1. vol. adverte etiam, quia fortè et in furto licèt non possit puniri consulens furti actione in casu quo delinquens aliàs erat facturus, benè tamen videtur, quòd puniatur alia pœna, quia res mali exempli est, saltim ex judicis officio, nam ad petitionem partis non videtur, cùm sua nihil intersit, ut dicit Joan. Fab. in dict. §. 1. *Institut. de mandato.* Adverte etiam, quòd furto vel delicto non secuto, consulens seu persuadens non tenetur, ut probatur in l. *qui servo,* et ibi dicit Angel. D. *de furtis,* quòd fallit in persuadente fugam servi; vide ibi per eum, ubi idem dicit de persuadente crimen

ficiera dotra guisa, estonce á tales ayudadores ó consejadores puede seer demandada la pena del furto, maguer la cosa furtada non pasase á su poder: et esto es porque hobieron muy grant culpa; ca si el ayuda ó el consejo que ellos dieron non fuese, pudiera seer que non fuera fecho aquel furto. Et lo que diximos en esta ley de los que dan ayuda ó consejo á estos sobredichos para facer el furto, ha lugar tambien en otros homes qualesquier que diesen consejo ó ayuda para facer furto á otros extraños. Et decimos que darie ayuda (12) al ladron todo home quel ayudase á subir sobre alguna pared porque pudiese furtar, ó le diese escalera con que subiese, ó le emprestase ferramienta ó le mostrase otra arte con que pudiese descerrajar ó abrir alguna puerta ó alguna arca, ó para foradar pared, ó en otra manera qualquier quel diese ayuda á sabiendas que fuese semejante de alguna destas para facer furto. Et consejo da (13) al ladron todo home quel conseja, ol esfuerza ó le demuestra alguna manera de como faga el furto.

LEY V.

Cómo si el guardador de algunt huérfano ascondiese alguna cosa de los bienes de aquel que toviese en guarda, non gela pueden demandar por furto.

Los guardadores de los huérfanos, maguer tomasen encubiertamente alguna cosa de los bienes de aquellos que toviesen en guarda, como quier que farien maldat, con todo eso non gelo podrien demandar en manera de furto (1), porque son como señores (2), et tienen en lugar á los huérfanos como padres. Pero tal maldat como esta non debe fincar sin pena; ca deben pechar doblado (3) á los huérfanos todo quanto desta guisa les tomaron.

læsæ majestatis divinæ vel humanæ, ut teneatur etiam delicto non secuto.

(12) *Que darie ayuda.* Concordat cum §. *interdum*, vers. *ope*, *Institut. de oblig. quæ ex delict. nas.* l. *pignore*, §. penult. D. eod. et vide per Bart. in l. *in furti*, §. *ope*, D. eod. per Angel. Aretin. in tract. *malefic.* in parte *Andream auxiliatorem*, 1. et 2. col. Quid autem si præstet arma, vel ferramenta ignoranter? Vide Bald. in l. *quicumque*, col. 6. *C. de servis fugitiv.* ubi quòd parcitur ei, qui facit bona fido. Et quid de præstante opem post maleficium commissum? Vide Bartol. in dict. §. *ope*, et Bald in l. *non ideo minus*, col. penult. *C. de accus.* vers. *quæro*, *an associans ad recessum*, ubi distinguit, an immediatè associet, an post. Vide etiam Bald. distinguentem inter præstantem opem per pactum proximum, vel remotum, in l. 1. *C. de Nili agger. non rump.* et in l. 1. *C. de crimine peculat.* et nota, quòd condemnatus ex capite, quòd præstitit auxilium fugæ, non videtur condemnatus ex eadem specie criminis, secundum Bald. ubi vide ad quæstionem, quam ex hoc decidit in *addit. ad Specul.* tit. *de appel.* col. 5. et vide notabiliter per Socin. consil. 188. 2. vol. in ista materia, et vide quæ dico in l. 18. infrà eod. in glos. super parte, *ayuda.*

(13) *Consejo da.* Concordat cum l. *in furti*, §. *consilium*, D. eod.

LEX V.

Non potest agi furti contra tutorem pro re pupilli, quam subtraxit, quia habetur propter administrationem loco domini: tenetur tamen ad pœnam dupli. Hoc dicit.

(1) *En manera de furto.* Sed contra de l. *tutor administrationem*, D. eod. et in l. *actione*, D. *de tutel. et ration. distrah.* potest dici quòd ista lex loquitur, quando tutor non animo furandi fecit, sed fortè quia credebat sibi licere, vel pupillum concessurum, ut declarat Glos. in dict. l. *actione*, unde distingue, secundum Alber. in l. 1. §. *de rationibus*, D. *de tutel. et rat. distrah.* quòd, aut certum est tutorem dolosè intercepisse rem pupilli, tanquam quilibet extraneus, et tunc tenetur furti, et condictione furtiva, neque tunc est necessaria actio de rationibus distrahendis, potest tamen competere; aut certum est bona fide accepisse, et non habet locum actio furti, neque actio de *ration. distrahend.* sed actio tutelæ. Sed quando dubitatur, an dolo acceperit, an bona fide? Tunc lex præsumit in dubio tutorem dolosè accepisse, et propter dolum præsumptum non datur actio furti, neque condictio furtiva, sed actio de *ration. distrahend.* ut dolus præsumptus puniatur, et idem vult ibi Bartol. in rubrica, qui et dicit quòd furti actio hoc casu non competit propter velamen administrationis, et est differentia inter furem extraneum, et tutorem in isto casu.

(2) *Como señores.* Non tamen habetur loco domini, cùm pupillum spoliat, l. *qui fundum*, §. *si tutor*, D. *pro emptor.*

(3) *Pechar doblado.* Concordat cum l. 1. §. *considerandum*, et l. *actione*, §. fin. D. *de tutel. et ration. distrahend.*

LEY VI.

Cómo aquel que tiene tafureria en su casa, si los tafures le furtaren alguna cosa ende, non gela puede demandar por furto.

Leyes 3. y 5. tit. 7. lib. 8. Recop.

Tafures ó truanes acogiendo algunt home á sabiendas en su casa como en manera de tafureria porque jugasen hi (1), si estos atales albergando ó morando por tal razon como esta en aquel lugar, le furtasen alguna cosa, ol ficiesen algunt tuerto, ó mal ó deshonra á aquel que los acogió, débelo sofrir (2) et non gelo puede demandar, nin son tenudos los tafures de recebir pena ninguna por ello, fueras ende si matasen (3) á él ó á otro alguno. Et esto es porque es en muy grant culpa aquel que tales homes recibe á sabiendas en su casa; ca todo home debe asmar que los tafures et los bellacos que usan la tafureria, por fuerza conviene que sean ladrones (4) et homes de mala vida; et por ende sil furtaren algo ol ficieren otra daño, suya es la culpa de aquel que se acompaña con ellos.

LEY VII.

Cómo aquellos que tienen hostalage en su casa, et los almoxerifes que guardan el aduana et los otros que guardan la alfóndiga del pan, son tenudos de pechar las cosas que furtaren en cada uno destos lugares.

En su casa, ó en su establia ó en su nave recibiendo algunt home á otros con sus bestias et sus cosas por hostalage ó por precio (1) que reciba ó haya esperanza de haber dellos, si el hostalero mismo ó otro qual-

LEX VI.

Taxillorum lusores, aut parasitos, vel alios viles homines in domo sua recipiens de rebus per eos subtractis non potest agere contra eos; si tamen eum aut aliquem occidant ibi vel alibi, puniuntur legitima pœna. Hoc dicit.

(1) *Porque jugasen hi.* Iste dicitur aleator, qui et lusum aleæ apud se consuevit exercere causa sui emolumenti, sicut de cauponibus dicitur, l. 1. §. *caupones*, D. *naut. caup. et stab.* unde ista lex non procederet, si incidenter apud aliquem ludatur, secundum Azon. *C. de relig. et sump. funer.* in summa, col. fin. et contra istos aleatores, vide in ll. 4. et 7. tit. 10. lib. 8. *Ordin.* et per tot. tit.

(2) *Débelo sufrir.* Odiosus ita est aleator juri, ut neque injuriarum, neque legis Aquiliæ agere posset, si ludi occasione, ubicumque ludat, et quandocumque fiat ei damnum, vel injuria, ut quia dicebatur malos decios seu taxillos dedisse, vel malum vinum vendidisse, et procedit etiamsi injuria illata sit à non ludente, ut in l. 1. §. *item notandum*, D. *de aleator.* quod Albericus ibi dicit esse mirabile, sed hoc ideo esse, quia sunt exosi legibus, l. *ædiles*, §. *hoc autem*, D. *de ædilit. edicto*, et l. *ob quæ vitia*, et l. *sciendum*, et l. fin. sunt quasi infames, cap. *inter dilectos, de excess. Prælat.* infamia facti sui, et repelluntur ab accusando propter turpem quæstum, secundum Rofred. in libel. *juris canon.* sub rub. *repelluntur ab accusando aliqui propter turpem quæstum:* si autem non ista occasione ludi contingat, agere poterit aleator, secundum Azon. ubi suprà, et Gloss. in dict. l. 1. in verbo *quandocumque*, et si fiat ei furtum domi, tempore quo ludebatur alea apud eum, non datur ei actio furti, à quocumque fiat furtum, ut hic habes, et in dict. l. 1. neque condictio furtiva: et idem multo magis, si mutuam pecuniam dederit ludentibus; si autem non fit ei furtum illo loco, vel eo tempore quo luditur apud eum, actio ei competit.

(3) *Matasen.* Nota ad declarationem l. 1. D. *de aleator.* quòd ubi lex permittit impunè quem verberari, vel damnificari, non videtur permittere, quòd occidatur seu aliquo membro mutiletur, quia membri abscissio æquiparatur morti, ut in cap. *ad hoc*, in authent. *de collator.* collat. 9. Bartol. in l. 1. col. pen. *de public. judic.*

(4) *Sean ladrones.* Nota hoc verbum contra lusores.

LEX VII.

Nauta, caupo, stabularius, pretio hospites recipiens, de subtractis per extraneum sine ejus culpa non tenetur, nisi eorum custodiam recepit. De subtractis autem per eum, vel ejus consilio, vel mandato, tenetur ad rem, et etiam pœna furti: de furtis tamen per domesticos etiam eo ignorante tenetur pœna dupli, quia est in culpa malos tenendo familiares; si verò fur erat servus, liberatur eum pro noxa dando. Almoxarifes autem tenentur de furatis mercibus in aduana vel almodino, quia recipiunt jus suum, et eorum recipiunt custodiam. Hoc dicit.

(1) *Por hostalage ó por precio.* Innuitur ergo hic, quòd si gratis recipiat, non tenebitur ad custodiam, neque ex facto suorum familiarium, unde si amicus recipit amicum in domo sua, non tenetur ex ista lege, neque ex edicto, D. *naut. caup. et stabul.* secundum Specul. tit. *de furtis*, vers. *si amicus*, quod traxit à Rofredo in libellis; tenet

quier por su consejo ó por su mandado furtase alguna cosa á aquellos que asi recibiese, tenudo es de pechar la cosa furtada á aquel cuya es con la pena del furto. Et si por aventura non la furtase él, mas algunt su home que estudiese con él á soldada ó dotra guisa, tenudo es otrosi el hostalero de pechar doblada (2) aquella cosa quel furtaron, maguer non fuese furtada por su mandado nin por su consejo, porque él es en culpa teniendo home malfechor (3) en su casa; pero si este que ficiese el furto fuese siervo (4), estonce en escogencia es del señor de desamparar el siervo en lugar de la cosa furtada ó de la pechar doblada, qual mas quisiere. Mas si la furtase otro home extraño (5), et el hostalero non fuese en culpa del furto, estonce non serie tenudo de la pechar, fueras ende si la hobiese él recebido en su guarda (6) daquel cuya era; ca estonce tenudo serie de la tornar ó de pechar la estimacion della. Otrosi decimos que el almoxerife debe dar

etiam Albericus in l. 1. D. eod. In contrarium tamen videtur l. *licèt gratis*, D. eod. ubi dicitur, licèt gratis navigaveris, vel in caupona gratis diverteris, non tamen actiones tibi in factum denegabuntur, si damnum injuria passus es. Albericus ibi solvit, ut intelligatur *passus es*, à recipiente scilicet, secus si ab alio, quia talis recipiens ad custodiam non tenetur, et facit etiam ista lex in fine cùm dicit : *porque toman ende su derecho.* Quærit etiam Albericus in dict. l. 1. post Jacob. de Rave. quidam non est caupo, Rex venit ad civitatem cum magna comitiva, ita quòd non sufficiunt hospites ad eos hospitandos; unde sicut moris est, iste hospitavit in domo sua aliquos de gentibus Regis; nunquid si perdunt aliquas de rebus suis, procedent contra istum ex illo titulo, sicut contra hospitem qui publicè tenet hospitium? Et refert Jacob. de Rave. dixisse, judicatum fuisse distinguendo, quòd aut iste recepit eos ad modum hospitis, computando quæcumque dabat eis, sicut computant hospites, et tunc tenetur ut hospes, aliàs non; allegat pro hoc l. fin. D. *si mens. fals. mod. dixer.* et l. 1. §. 1. D. *de aleator.* sed in contrarium dicit, quòd videtur facere dict. l. 1. §. *caupones*, D. *naut. caup. stab.* ubi videtur exigi exercitium cauponæ, vel stabuli; sed exercere non videtur per unum actum, argumento D. *de exercit.* per totum, et tandem dicit Albericus, quòd ut puniatur etiam pro una vice tantum, benè facit l. *mariti lenocinium*, §. *qui quæstum*, D. *ad leg. Jul. de adulter.* Fortè in hoc esset dicendum, quòd si iste qui sic recepit, ex rebus quas sic dabat et computabat, consequebatur commodum prout communiter consequuntur hospites publici, quòd ita etiam teneatur, et facit ista lex cùm dicit : *por hostalage ó por precio :* si verò nullum exinde commodum consequebatur, quòd non teneatur, quia si non tenetur amicus, qui libenter recipit amicum, ut dixi, multo fortius non tenebitur, qui coactè et involuntariè recipit ad hospitium.

(2) *Pechar doblada.* Reprobatur hìc communis opinio Doctorum in l. 1. D. *furti adversus naut.* volentium quòd in pœna illius tituli de duplo non contineatur simplum, etiam quando nauta, vel caupo convenitur ex facto suorum, cùm ista lex expressè disponit contineri in tali pœna et casu simplum, prout etiam voluit Albericus ibi, et videtur approbari opinio Rofre. *in libellis suis*, de qua per Bart. in rubric. D. eod. ubi Bart. dicit, sibi hoc placere : si ergo ipsemet furetur, totum erit pœna, ut superius dixit, et habetur in §. fin. *Instit. de oblig. quæ ex delict. nasc.* si verò aliquis de suis familiaribus, in duplo continetur simplum, et si condemnetur dominus propter delictum familiarium, potest ab eis repetere, secundum Joan. Fab. in §. pen. *Instit. de oblig. quæ ex quasi delict. nascunt.* cui adde legem quam ipse non allegat in l. *licèt*, §. fin. D. *naut. caup. stabul.*

(3) *Teniendo home malfechor.* Adde §. fin. *Instit. de oblig. quæ ex quasi delict. nascunt.*

(4) *Siervo.* Concordat cum l. fin. §. *servorum*, D. *naut. caup. stabul.* et l. 1. §. *servi*, D. *furti advers. naut. caup. stabul.* ignoscendum enim est ei, qui suam familiam servorum non repulit, quantumcumque cognoverit eam pravam; et ideo secundum Angel. in dict. §. *servi*, mitius agitur cum rectoribus civitatum, si eorum mancipia in palatio aliqua perpetrarunt; graviter autem est cum eis agendum, si in officio tenuerunt servos alienos, aut liberos, quoniam investigare debuerunt de moribus, et conditionibus ipsorum.

(5) *Otro home extraño.* Adde dict. l. 1. §. *caupo*, D. *fur. advers. naut. caup.*

(6) *Recebido en su guarda.* Concordat cum l. 1. in princip. et §. fin. cum l. sequent. D. *naut. caup. stab.* et patiendo res intromitti, quamvis ei non sint res specialiter assignatæ, videtur recipere, et promittere salvum fore, ut in dict. l. 1. §. *recipit autem*; unde secundum Bald. ibi, si tu patiente hospitatore mittis equum in stabulo, postea aliò vadis, et cùm reverteris, non invenis equum, hospitator tenetur etiamsi nihil sibi dixeris; si tamen ignorante hospite res intromittatur, non tenetur de recepto, secundum Gloss. et Bald. ibi. Et quid si hospitator tradiderit claves cameræ viatori, an per hoc exoneretur à custodia? Vide per Glos. in l. fin. vers. *item si prædixerit*, D. eod. quæ vult per hoc non liberari in totum, sed tantùm à culpa levissima, quam Bart. ibi notat. Baldus verò simpliciter transit, dicens, quòd Glossa non probat dictum suum per aliquam legem, et idem Bald. in rubric. C. *depos.* parum post principium tenet

recabdo de toda la mercaderia que se pone et se mete en la aduana: eso mismo decimos que debe facer el que guarda el alfóndiga del trigo, et de la cebada et de la farina que aducen hi los arrogueros. Et si alguna destas cosas sobredichas fuere hi furtada, ellos son tenudos (7) de la pechar por dos razones: la una porque aquellos que las aducen las dexan en su guarda, et en su poder et fialdat: la otra porque toman ende su derecho.

LEY VIII.

Cómo si alguno conseja á siervo de otro que furte á su señor alguna cosa, cae por ende en pena de furto, maguer non lo cumpla el siervo.

Falagando algunt home al siervo ageno rogandol ó consejandol que furtase á su señor alguna cosa et que gela levase á él, si el siervo seyendo bueno et queriendo guardar su lealtad apercibiese dello á su señor, et él queriendo saber si es asi como el siervo dice, le dixiese que levase aquella cosa quel mandaba el otro furtar, si aquel que le dió el consejo recibiese la cosa de mano del siervo, puédegela demandar despues el señor como de furto (1), maguer gela asi levase con su placer. Eso mismo decimos que debe seer guardado si atal consejo como este diesen al fijo (2) ó á la fija de alguno, et recibiesen dél aquella cosa quel mandaban furtar.

LEY IX.

Si el señor de la cosa empeñada la furtare á aquel á quien la empeñó, cómo gela puede demandar por furto.

Si algunt home hobiese á otro empeñado alguna cosa mueble, et teniéndola el otro (1) asi á peños, aquel cuya fuese gela furtase, bien gela podria el otro demandar como de furto (2). Et si por tal razon como esta condepnase el judgador al señor que la furtó que pechase alguna cosa (3) á aquel que la tenie empeñada, débela pechar: et demas

contrarium, imò quòd liberetur hospitator, ex quo recepit cameram cum clavi: tu in hoc dic, ut in l. 26. tit. 8. suprà 5. *Partit.* et ibi dixi.

(7) *Ellos son tenudos.* Tene mente istam legem pro istis de quibus hìc habetur, quia potest accidere multoties; et limita nisi domus vel horrea vi frangantur sine culpa istorum, ut in l. *ex Divi, C. locati*, et D. eod. l. *dominus horreorum*, et in l. 25. tit. 8. 5. *Partit.* ubi vide quæ dixi.

LEX VIII.

Inducens servum aut filium vel filiam alicujus, ut domino vel patri quid furetur, et ad eum perferat, etsi hoc de patris vel domini per servum vel filium certiorati voluntate perferat, et inducens recipiat, tenetur actione furti. Hoc dicit.

(1) *Como de furto.* Concordat cum l. *si quis servo, C.* eod ubi etiam habetur, quòd poterit agere de corruptela servi.

(2) *Al fijo.* Sequitur dictum Glossæ in dict. l. *si quis servo*, et vide Paul. de Cast. ibi inducentem illam legem ad castellanos requisitos de proditione, et ad uxores requisitas ad adulterium, ut possint facere tractatum duplicem: et idem dicendum in judice, qui attentatur corrumpi pecunia, ut tradit Doctor de Palac. Rub. in repetit. cap. *per vestras*, super text. col. mihi 120. Quid autem in fratre? Cynus, Alber. ibi referunt Guido de Suza. dixisse, fuisse de facto judicatum, quòd non haberet illa lex locum, sed quòd ipse Guido tenet contrarium, argumento l. *si fratrem, C. ad leg. Flav. de plag.* sed non videtur urgere ad hoc multum illa lex; procederet tamen fortè dictum Guido quando parentes essent mortui, et frater major haberet curam domus, et frater minor tentaretur de corruptela, argumento l. *cum pater*, §. *pater pluribus*, D. *de legat.* 2. et l. 4. tit. 1. lib. 5. *in Ordinam. Regal.*

LEX IX.

Debitor creditori pignus creditum furans, tenetur ei actione furti ad condemnationem. Si autem alius pignus furetur, aut vi arripiat, aget creditor contra eum furti, vel vi bonorum raptorum, non autem debitor, sed pœnam, quam inde creditor consecutus fuerit, in sortem computabit; et si tantum ascendit sic debitum, restituat pignus debitori; si verò plus, illud plus, deductis expensis, cum ipsa re restituat debitori domino. Hoc dicit.

(1) *Teniéndola el otro.* Quid si creditor non tenebat pignus, sed mansit in potestate debitoris? Dic quòd si speciali pignore rem creditori obligaverat, si postea eam vendat, vel in præjudicium creditoris aliàs contractet, committit furtum, ut in l. *si is qui*, in princ. D. eod. et in l. *in actione*, §. fin. et ibi Gloss.

(2) *De furto.* Adde §. *aliquando*, et §. *furti autem, Instit. de oblig. quæ ex delict. nasc.* et in l. *in actione*, §. fin. D. eod.

(3) *Pechase alguna cosa.* Non declarat quantum, unde dic, quòd summam pecuniæ debitæ, ut in l. *creditori*, D. eod. et notat Gloss. in l. *eum qui*, §. *idem scribit*, D. eod.

deso débele tornar la cosa quel furtó, ó pagar aquella debda quel habie emprestado sobre aquel peño. Otrosi decimos que si otro que non fuese dueño de la cosa empeñada, la furtase ó la robase (4), que aquel que la tenia á peños la puede demandar (5), et non aquel cuya es (6). Pero si aquel que la tomase fuese condepnado que pechase alguna cosa (7) por razon del furto, ó del robo ó de la fuerza, aquello quel mandaren pechar débelo recebir el que tiene la cosa á peños, et contarlo en la debda que debe haber sobre aquella cosa: et si tanto fuere como lo que debie haber, debe tornar la cosa empeñada al señor della; et si fuere mas, lo demas debégelo dar (8) con la cosa al señor della, sacando primeramente las despensas que fizo en demandando la cosa furtada.

(4) *O la robase.* Nota hoc verbum ad ea quæ inferius dicam in ista lege, ubi etiam habetur, quòd et poterit agi de corruptelâ servi.

(5) *La puede demandar.* Actione furti agendo, vel condictione furtiva, l. *et ideo*, §. 1. D. *de cond. furtiv.* et l. *si pignore*, in princ. D. *de pignor. action.* et fortè agere potest utraque actione in eodem libello, cùm non agatur de furto criminaliter, sed civiliter; vide tamen Specul. tit. *de furtis*, col. 2. vers. *porrò*, vel petet incidenter restitutionem rei, ut in l. *interdum*, §. *qui furem*, ubi Bart. D. *de furtis.*

(6) *Et non aquel cuya es.* Sed contra, quia etiam dominus ratione sui dominii agere potest condictione furtiva ad rei persecutionem, ut in l. 1. et l. *et ideo*, in princ. D. *de cond. furtiv.* et agere etiam potest actione furtiva, ut in l. *itaque fullo*, §. *sed et si res*, D. eod. potest dici, quòd hic non negatur domino condictio furtiva ad rei persecutionem, neque alia actio realis, quæ sibi competeret, sed denegatur actio furti pro re furata ad pœnam furti; quia hæc lex est situata in titulo *de furtis*, unde tractat de actione furti, non de actione rei persecutoria: contra hoc tamen facit, quia ista lex cùm ratione furti dat actionem creditori, non solùm sibi dat condictionem ad rei persecutionem, verùm etiam actionem furti ad pœnam dupli, vel quadrupli, quod et patet cùm inferiùs dicit, quòd reddat rem domino, cùm sit satisfactus de debito, et sic præsupponit quòd recuperavit rem à fure; unde cùm hic indistinctè dicat, *et non aquel cuya es*, ab utraque actione excludere vult dominum; et fortè motivum hujus legis fuit, quia agente creditore, utrique, sibi videlicet et domino consulitur, et providetur plenè; et quia non intererat domini agere contra furem, quia si culpa creditoris res subtracta fuit, creditor domino tenebatur pigneratitia actione, et ideo non agit dominus, quia sua non interest, ut in dict. §. *furti autem, Instit. de oblig. quæ ex delicto nasc.* et sic sine culpa aget creditor in solidum, ut hic habetur ad commodum domini, et sic domini non interest; remanet tamen contraria objectio de dictis LL. ubi et tam domino, quàm creditori condictio furti, vel incerti, et furti actio datur, quia utrisque interest: videtur dicendum, quòd quando creditore agente furti et condictione incerti, cessaret interesse dominii, procedat ista lex; si verò non cessaret adhùc, licèt creditor agat, tunc et dominus pro suo interesse agere posset, ut habetur in l. *inter omnes*, §. *hæc actio*, D. eod. ideo autem ista lex domino denegat actionem furti, quia agendo furti creditor consequitur totam pœnam furti, habito respectu ad æstimationem rei, et non ad quantitatem debiti: et sic non agit tantum credito tenus, licèt res sine sua culpa fuerit subtracta, sed in solidum; et sic approbatur hic opinio illorum qui hoc dicebant, quæ refertur in gloss. l. *eum qui*, §. *idem scribit*, D. eod. et cùm totum, quòd exegerit creditor, sive agat condictione, sive actione furti, teneatur compensare cum debito, et si quid residuum fuerit, reddere domino, ut hic habetur, non interest domini ipsum agere, et sic denegatur ei actio furti, seu condictio furtiva ad rei persecutionem, ex quo sibi agente creditore est consultum; si verò aliud interesse prætenderet dominus ex subtractione rei, in quo non esset sibi consultum, creditore sic agente, tunc posset dominus agere, et ita procedat, quod habetur in dict. §. *hæc actio*, et ibi Gloss. in verbo *plus valeat*, et in dict. l. *itaque fullo*, et benè facit pro ista solutione et intellectu l. *si pignore*, in princ. D. *de pignor. action.* licèt negare non possum, quòd quantum ad LL. juris communis melius procedat distinctio Glossæ in dict. §. *idem scribit*: vel dic quòd ista lex, cùm denegat actionem istam domino, procedat quando creditor fuit in culpa amissionis rei, sive perdiderit furto vel rapina, præcedente ejus culpa; tunc enim indistinctè actio datur creditori, et non domino ad consequendum rem et pœnam furti; quandò verò non fuit in culpa, procedat distinctio Glossæ in dict. §. *idem scribit*, et pro hoc est Glossa in l. fin. in verbo *tunc etenim*, in fin. C. *de furtis*: divinatio tamen est quædam, quòd hic dicatur, quòd præcessit culpa saltem in rapina, seu violentia. Tu qui habes majus otium, latius cogita, quia ego laboribus et negotiis pressus, ulterius non possum.

(7) *Que pechase alguna cosa.* Non declarat quantum, sed ex his quæ dixi in glossa proxima, patet, quòd in summa pignoris, seu valore rei pigneratæ datur furti actio, prout etiam dixit Gloss. in l. *si pignore*, in gloss. 1. in princip. D. *de pignor. action.* et patet cùm superius dixit, *la puede demandar*, in quo videtur se referre ad valorem rei; unde in casu, quo creditor nollet agere, vel esset morosus in agendo, videtur quòd posset dominus agere.

(8) *Debégelo dar.* Cùm enim creditor non habeat

LEY X.

Cómo los menestrales que reciben algunas cosas para adovar, si gelas furtaren, las pueden demandar por furto.

Oro ó plata habiendo algunt home dado á algunt orebce de quel ficiese sortijas, ó vasos ó alguna otra cosa, ó habiendo dado á alfayate paño de quel ficiese manto ó otro vestido, ó si hobiese dado á algunt tintor paños á teñir, ó á alguna lavandera paños de lino para lavar, ó á algunt menestral madera ó otra cosa porquel ficiese della alguna obra segunt el menester que sopiese, si aquella cosa que fuese dada á qualquier destos sobredichos la furtasen, et aquel á quien fue furtada fuese valioso (1) para poderla pechar al señor della, estonce bien la puede demandar con la pena del furto, et la ganancia que se siguiese de la demanda debe seer suya (2). Mas si el menestral non hobiere de que la pechar, débelo facer saber al señor que gela diera como le furtaron aquella cosa que tenie, et estonce el señor débela demandar, et habrá el pro que se le siguiere de la demanda. Pero si el señor non fuere en el lugar (3), estonce aquel á quien la furtaron la puede et la debe (4) demandar maguer non sea valioso para la pechar: et faciendo cobrar al señor su cosa ó la estimacion della, será la pro deste que la tenie et que la demandó. Et si por aventura el señor fuere en el lugar, et non quisiere demandar la cosa furtada (5) al ladron, mas á aquel á quien la dió (6) pidiendo que gela peche porque la perdió por su mala guarda, bien lo puede facer: et estonce aquel á quien fue furtada, la puede demandar (7) al ladron ó á qualquier otro á quien la fallare.

usum rei, non debet aliquid lucrari ex actione furti, neque ex condictione incerti, ut dicit Gloss. et ibi Bart. in dict. l. *si pignore*, in princ. contra hanc tamen rationem videtur textus in l. infrà proxima, ubi tangam.

LEX X.

Aurifex pro auro, aut argento sibi ad opus faciendum dato, vel sutor, aut fullo pro pannis; aut artifex pro tignis ei traditis subreptis, si talis est solvendo, agit contra furem, et lucrum inde consecutum erit suum; sed si non est solvendo, certificet dominum, et tunc dominus potest contra furem agere, eritque domini commodum inde secutum: si autem dominus non est præsens, aget is à quo subrepta est res, et lucrum erit agentis; sed si dominus præsens nolit contra furem agere, sed contra rem perdentem, benè potest, et tunc perdens aget contra furem, aut rei furatæ detentorem. Hoc dicit.

(1) *Fuese valioso.* Concordat cum l. *itaque fullo*, D. eod. et §. *item si fullo*, *Institut. de oblig. quæ ex delict. nasc.* et ex hoc patet, quòd ista lex est intelligenda, quando potest imputari culpa fulloni, vel aliis, de quibus hic: nam si non possit culpa eis imputari, dominus indistinctè agere posset, secundum Joan. Fab. in dict. §. *item si fullo.*

(2) *Seer suya.* Nota valdè, quia ex hoc patet, quòd non tenebitur restituere domino rei tale lucrum; cujus contrarium tenet Joan. Fab. in dict. §. *item si fullo*, motus ex eo, quia isti non habent commodum usus rei, sicut habent commodatarius vel conductor; et facit quod dicit Gloss. in l. *si pignore*, in princ. D. eod. et dixi suprà l. proxim. in gloss. fin.

(3) *En el lugar.* Nota benè, quia hoc non ita exprimitur in dict. l. *itaque fullo*, neque in dict. §. *item si fullo;* et vide Rofred. in lib. 11. *de action. furti non manifesti*, et facit quod habetur in l. fin. §. *sed cum in secunda*, ibi: *postea dominus rei venerit*, et ibi Salic. C. eod.

(4) *El la debe.* Planum est, quando est in culpa, ut ad hoc teneatur; quando verò non fuit in culpa, videtur dicendum idem, si dominus fuerit absens, ne dominus perdat rem, et quia tunc non agendo fullo, vel sarcinator, est in culpa, et dominus posset actione locati agere contra eum, l. *cum in plures*, §. *vestimenta*, D. *locati.*

(5) *La cosa furtada.* Rei vindicatione, vel condictione furtiva, nam actionem furti non habet, sed fullo qui sua culpa perdidit, quando est solvendo, tunc habet actionem furti, ut in dict. §. *item si fullo*, ubi Gloss. et sic iste vers. finalis ibi: *et si por aventura*, non loquitur de actione furti, sed de actione rei persecutoria, juxta textum in dict. l. *cum in plures*, §. *vestimenta*, D. *locati*, unde sumptus est.

(6) *A quien la dió.* Quod potest facere dominus mero jure, quia quando quis habet contra plures actionem, æque principaliter pro eadem re, electio est ejus, contra quem agat; de æquitate tamen si fullo conventus excipiat, ut primo agat contra furem fullonis sumptibus, audiri debet fullo, si judici videatur commodè posse dominum agere contra furem, ut habetur in dict. §. *vestimenta*, l. *cum in plures*, D. *locati*, et ibi declarant Bart. et Paul. de Cast.

(7) *La puede demandar.* Et compellitur dominus ei cedere suas actiones, ut in dict. §. *vestimenta*, et etiam sine cessione posset agere actione in factum, vel condictione incerti, ut notat Gloss. in l. *et ideo*, §. fin. D. *de cond. furtiv.*

LEY XI.

Cómo el señor de la cosa emprestada la puede demandar por furto, si la furtaren á aquel á quien la emprestó.

Emprestando un home á otro algunt caballo ó otra cosa mueble señalada, si la furtasen á aquel que la tenie emprestada, en su escogencia es de aquel cuya era la cosa, de la demandar á aquel á quien la emprestó ó al ladron, á qual mas quisiere (1). Et si escogiere de la demandar al que la emprestó, despues de eso non la puede demandar al ladron (2), maguer del otro non la pudiese cobrar (3); pero el que la tenie emprestada puédela demandar al ladron estonce (4). Otrosi decimos que si escogiere primero de la demandar al ladron, que dende adelante non ha demanda contra aquel á quien la emprestó, maguer del ladron non la pudiese cobrar. Et si por aventura aquel cuya es la cosa la comienza á demandar en juicio al que la emprestó, non sabiendo estonce (5) que gela habien furtada, si lo sopiese despues, maguer la demanda fuese ya comenzada contra él, bien se puede dexar della, et demandar (6) la cosa furtada al ladron: et si se dexare estonce de la demanda, et escogiere de la demandar al ladron, dende adelante non es tenudo el otro de responderle segunt que sobredicho es.

LEX XI.

Re commodata furata eliget dominus, an contra furem vel commodatarium rem petat; et si eligat contra commodatarium agere, licèt ab eo rem non consequatur, non habet contra furem recursum, sed commodatarius aget contra furem; et si eligat agere contra furem, non potest agere contra commodatarium: si tamen quando agit dominus contra commodatarium, rem furatam ignorabat, potest litem deserere, et contra furem agere; et si contra furem agat, non auditur, si revertatur contra commodatarium. Hoc dicit.

(1) *A qual mas quisiere.* Concordat cum l. fin. C. eod. et *Institut. de oblig. quæ ex delict. nasc.* §. *quæ de fullone*, et si differat eligere, potest commodatarius facere assignare terminum illi infra quem eligat, quo elapso et non eligente erit exclusus dominus ab agendo contra furem, et aget commodatarius, secundum Bald. Paul. de Cast. et Doctor. in dict. l. fin. ubi Paul. infert ad quæstionem notabilem, quam tu poteris applicare ad legem regalem, disponentem super retractu rei venditæ per proximiorem.

(2) *Al ladron.* Unde si postea contra furem ageret, posset dici, experiris sine actione, et per consequens judex etiam ex suo officio posset etiam parte non opponente eum à limine judicii repellere, l. *si pupilli*, §. *videamus*, D. *de negot. gest.* Angel. Aretin. in §. *quæ de fullone*, *Institut. de oblig. quæ est delict. nasc.*

(3) *Non la pudiese cobrar.* Quid tamen si egit contra commodatarium, credens eum esse solvendo, et non erat, nunquid potest redire ad furem? Quidam dicunt, quòd hæc quæstio non potest procedere, quia non potest esse commodatarius non solvendo, si fur est solvendo, cùm actio furti, quæ est pœnalis, sit in bonis ejus: dic tu, quòd quæstio potest procedere, quia adhuc posset esse non solvendo, quia haberet alios creditores, et isto modo non posset recuperare, prout dicit ista lex; unde in quæstione prædicta Doctores sunt varii, nam Jacob. Bald. dicit, quod non poterit tali casu redire ad furem, et imputetur ei, qui malè elegit. Jacob. de Rave. et alii relati per Cynum in dict. l. fin. §. 1. C. eod. dicunt contrarium, quia certanti de damno non præjudicat ignorantia supina, etiam cum alterius damno, l. *sed et si me putem*, D. *de condict. indeb.* l. fin. D. *de eo per quem fact. erit*, et idem tenet Joan. Fab. in §. *item si fullo*, *Institut. de oblig. quæ ex delict. nascunt.* Salicetus verò in dict. §. 1. tenet primam opinionem, per textum ibi, et per §. fin. in fine, cum ibi notatis in gloss. et respondet ad LL. suprà allegatas in contrarium, quòd in eis non habet electionem, sed jus agendi successivè; et istud etiam tenet Angel. Aret. in dict. §. *quæ de fullone*, dicens hoc esse verius, et huic opinioni satis favet ista lex Partitarum cùm dicit: *maguer del otro non la pudiese cobrar.*

(4) *Estonce.* Et pœnam exactam actione furti non cogitur domino restituere, ut in dict. l. fin. C. eod. quid si commodatarius ante electionem domini agit furti contra furem? Vide per Gloss. Bald. et alios in dict. l. fin. §. *sed cum in secunda.*

(5) *Non sabiendo estonce.* Adde dict. l. fin. et dict. §. *quæ de fullone*, et non sufficeret, quòd dubitaret tunc, quia electio debet esse cum intellectu, et qui dubitat, non clarè percepit, et sic non intelligit, l. fin. D. *de cond. indeb.* et in dict. l. fin. §. *si autem nescius, et dubitans*, C. eod. quod Bald. ibi limitat, nisi poterat se de facili certificare, et noluit, ut in l. *locus*, D. *de acq. poss.*

(6) *Et demandar.* Si tamen esset lis finita, et domino à commodatario esset satisfactum, tunc non posset agere contra furem, ut habetur in dict. l. fin. C. eod. ibi: *nisi domino ab eo satisfactum est.*

LEY XII.

Cómo aquel que tiene la cosa en guarda ó en comienda la puede demandar.

En comienda ó en guarda teniendo algunt home dotro alguna cosa, si gela furtasen, bien la podrie demandar (1) á quien quier que la fallase: mas la pena (2) que nasce por razon del furto non la puede demandar sinon el señor della, fueras ende si el que toviese la cosa en guarda la hobiese recebido sobre tal pleyto que suyo fuese el peligro (3) si se perdiese; ca estonce bien podrie demandar la cosa et la pena del furto. Pero si el que toviese la cosa en comienda ó en guarda fuese mayordomo ó tutor (4) daquel que gela acomendara, estonce cada uno dellos puede demandar la cosa furtada con la pena. Otrosi decimos que si alguno hobiese el usofruto (5) tan solamente de alguna cosa que fuese mueble, que si gela furtasen, que puede demandar la cosa furtada et la pena del furto quanto montare en razon del derecho que ha en el usofruto: et el señor de la cosa puede demandar la pena quanto montare en razon de la propiedat que habie en ella. Et si alguno hobiere el usofruto de cosa que sea raiz et le furtaren el fruto (6) della, estonce el usofrutario lo puede demandar todo con la pena del furto. Mas quando el labrador ha parte del fruto (7) de la tierra que labra, si aquel fruto fuere furtado ante que sea partido (8) el señor de la

LEX XII.

Re deposita furata agit depositarius ad rei persecutionem, et dominus ad pœnam furti, nisi tali pacto recepit depositarius, ut de periculo teneretur, quia tunc aget ad pœnam: sed si rem tenens erat majorinus aut tutor, quilibet eorum potest agere furti ad rem et ad pœnam: et mobili re, in qua quis habet usumfructum, furata aut vi ablata, aget usufructuarius ad pœnam respectu usufructus computandam, et proprietarius ad pœnam respectu proprietatis; in immobili fructuarius tantum; fructibus tamen pendentibus (in quibus erat partem habiturus colonus) furatis, aget dominus furti, et dabit colono partem quæ ei pertinet. Hoc dicit.

(1) *La podrie demandar.* Actione in factum, vel officio judicis, ut notat Gloss. in l. *et ideo*, §. fin. D. *de condict. furtiv.*

(2) *Mas la pena.* Non ergo depositarius agit actione furti, ut hìc, et in l. *eum qui*, §. *is autem apud quem*, D. eod. et §. *sed is*, *Instit. de oblig. quæ ex delict. nasc.* et ratio ponitur ibi, quia cùm de dolo tantùm teneatur, sua non interest, et quia quando dolum fecit, non debet consequi actionem ex improbitate sua. Quid autem si fuit in lata culpa, an tunc depositarius agat contra furem? Bart. et Doctor. in dict. §. *is autem*, quòd sic, et Doctor. in dict. §. *sed is*, quia tunc dolus furis verus præponderat culpæ depositarii, l. *item si obstetrix*, in fine, D. *ad leg. Aquil.* item et posset agere depositarius, quando ei competit in re retentio propter impensas in ea factas, ex quo tunc sua interest, secundum Joan. Fabr. et Angel. in dict. §. *sed si is.*

(3) *El peligro.* Ex quo enim tunc custodia ad eum pertinet, agere potest, ut in dict. §. *sed is*, l. 1. §. *sæpè*, D. *deposit.* notat Gloss. in dict. §. *is autem*: item post litem contestatam contra depositarium, si res subripiatur, competit ei actio furti, ex quo jam periculum est apud eum, dict. l. *eum qui*, §. *is qui precario*, Azo C. eod. in summa, col. 3. vers. *hi autem.*

(4) *Mayordomo ó tutor.* Intellige si agant furti nomine domini, nam suo agere non possunt, in l. *qui injuriæ*, §. *qui alienis negotiis*, D. *de furtis*, et ibi Angel. l. *is cujus*, et l. *interdum*, §. *qui tutelam*, et ibi Glos. D. eod.

(5) *El usofruto.* Concordat cum l. *inter omnes*, §. *si servus*, D. eod.

(6) *El fruto.* Tunc enim tantum in fructu fit furtum, et ideo competit solum actio fructuario, quia in re immobili non committitur furtum, *Institut. de usucap.* §. *quod autem*, et ideo non agit proprietarius.

(7) *Ha parte del fruto.* Ideo dicit de colono partiario, quia secùs esset, si esset colonus, qui nummis coleret fundum, aut alia mercede in genere constituta; tunc enim indistinctè iste ageret actione furti, ut in l. *eum qui*, §. *præterea*, et l. *si apes*, §. fin. D. eod. fit ergo hìc differentia inter colonum partiarium, et eum qui nummis colit, licèt Bartol. in dict. l. *si apes*, velit nullam in hoc esse differentiam, in quantum indistinctè vult partiarium colonum posse pro parte sua agere actione furti, etsi non sit facta divisio fructuum, et fructus essent stantes, sicut posset colonus nummis colens agere ad omnes fructus actione furti.

(8) *Ante que sea partido.* Nam secùs esset facta divisione, cùm tunc jam partiarius habeat fructus domini voluntate, et facti sunt sui, l. *fullo*, §. *frugibus*, D. eod. et aget furti pro fructibus habitis ex parte sua: sed ante divisionem non aget contra furem, aget tamen contra dominum, ut agat contra furem, ut quod exegerit ex parte partiarii, reddat, ut hìc; et facit l. *cum in plures*, §. *messem*, D. *locat.* et sequi videtur ista lex verba Azon. C. *de furtis*, in summa, col. 3. cùm dicit, partiarius verò agit contra dominum, ut agat contra furem, ut quod exegerit, reddat, fortè quia fructus necdum tenuerat domini voluntate.

heredat, lo puede (9) demandar al ladron con la pena del furto; pero debe tornar despues al labrador lo quel copiere por su parte de lo que venció en juicio ó cobró del furtador.

LEY XIII.

Si la cosa vendida fuere furtada ante que sea entregada al comprador, cómo la puede demandar aquel que la vendió.

Seyendo furtada alguna cosa á algunt home que hobiese á dar á otro por razon que gela hobiese vendída, si ante que pasase á poder del comprador gela furtasen, estonce aquel que la vendió es tenudo de facer (1) de dos cosas la una, ó de la demandar él al ladron et darla despues al comprador con la pena del furto que venciere por razon della, ó de otorgar al comprador todo el poder que él ha en la demanda (2) porque él lo pueda demandar. Et si por aventura non gela hobiese vendida, mas prometida (3) de dar, et ante quel diese la tenencia della gela furtasen, estonce aquel que la mandó la puede demandar con la pena del furto á aquel que gela furtó, et es tenudo de dar al otro á quien la mandó, la cosa ó la estimacion de lo que valie et non mas, maguer ganase del ladron la pena del furto. Mas si la cosa le fuese mandada en testamento de alguno, et la furtasen despues de la muerte del facedor del testamento, estonce aquel á quien fue mandada la puede demandar en razon del furto (4): et debe haber él todo el pro que se siguiere por razon de aquella demanda.

(9) *Lo puede.* Habes hic, quòd partiarius colonus ante divisionem fructuum inter eum et dominum fundi, non habet condictionem furtivam ad fructus collectos à fure, quod et voluit Gloss. et Bart. in dict. l. *si apes*, §. fin. licèt Angelus ibi tenet contrarium, volens in hoc constituere differentiam inter partiarium colonum, et eum qui nummis colit, vel mercede in genere constituta, non habito respectu ad id, quod percipiatur, ut partiarius secundum eum agere posset condictione furtiva, alter non.

LEX XIII.

Re vendita ante traditionem furata eliget venditor, an agat furti, et quod inde habebit, solvat emptori, aut actionem ei cedat; si autem erat donata, nec tradita, aget donator, et retenta sibi pœna furti, restituet donatario rem, aut æstimationem. Si verò est legata, et post mortem testatoris furata, aget legatarius. Hoc dicit.

(1) *Es tenudo de facer.* Concordat cum l. *eum qui*, in princ. D. eod.

(2) *Que él ha en la demanda.* Furti scilicet actionem, condictionem, et rei vendicationem, ut in dict. l. *eum qui*, in princ. et vendicatione cessa, non transit dominium in cedentem, sed utilis vendicatio, secundum Ang. ibi per quem vide de forma libelli.

(3) *Prometida.* Concordat cum l. *is cui ex stipulatu*, D. eod.

(4) *En razon del furto.* Non aperit, qua actione, an condictione furtiva, vel rei vendicatione, vel an agat ad pœnam actione furti, super quo est dubietas inter Gloss. et Doctor. in l. *si dominum*, D. eod. et in l. *sed neque legatarius*, D. *de cond. furtiv.* et communis resolutio est, quòd ad rei persecutionem competit legatario rei vendicatio, non verò condictio furtiva, etiam ex nova contrectatione, secundum Bartol. et alios in dict. l. *sed neque legatarius*, per textum ibi; ad pœnam tamen omnes concedunt legatario competere actionem furti, ex contrectatione facta post mortem testatoris, quod respectu pœnæ consequendæ satis probatur in ista lege, imò etiam cùm dicit: *la puede demandar;* et sic se refert ad rei persecutionem, et cùm dicit: *en razon del furto*, videtur velle quòd possit agere condictione furtiva: cùm verò postea dicit: *el pro que se siguiere por razon de aquella demanda*, videtur quòd loquatur de actione furti, unde tutius est, quòd dicamus secundum communem opinionem, quòd ad rei persecutionem agat rei vendicatione, ad pœnam verò agat actione furti: non tamen esset ita absurdum dicere, quòd et posset agere condictione furtiva, et furti actione per istam legem, cùm omnes istæ ll. à l. 9. usque ad istam, loquantur isto modo, et intelligunt tam de persecutione rei, quàm de actione furti ad pœnam, et sic quòd dicamus quòd approbetur hic opinio illorum, qui dixerunt, legatario ex nova contrectatione competere condictionem furtivam, et cum textus hic dicit *la puede demandar en razon del furto*, intelligatur tam condictione, quàm furti actione; et quod inferius sequitur, *todo el pro por razon de aquella demanda*, referatur ad utramque actionem.

LEY XIV.

Cómo aquellos que tienen maravedis del rey para sus labores ó para dar quitaciones á su compaña, si los metieren en su pro ó ficieren mala barata en darlos, cómo los deben pechar.

Ley 17. tit. 16. lib. 8. Recop.

Maravedis del rey teniendo algunt su despensero, de que hobiese á pagar quitacion á caballeros, ó á otros homes que hobiesen á facer algunas labores ó otras cosas semejantes destas por su mandado, si aquel que los toviese, non los despendiese ó non los pagase alli do el rey mandase, mas comprase dellos alguna cosa á su pro (1), si esto ficiese sin mandado del rey, como quier que este atal non face furto, pero face muy grant yerro posponiendo la pro del rey su señor por la suya misma. Et por ende mandamos que qualquier que esto ficiere que sea tenudo de tornar á la cámara del rey todos los maravedis de que usó asi maliciosamente, et quel peche demas deso por el yerro que fizo, tanto quanto montare la tercia parte (2) de aquellos maravedis que usó para su pro contra voluntad del rey. Et eso mismo decimos que ha lugar en todos quantos tovieren maravedis que sean del comun de alguna cibdat ó villa (3), si usaren maliciosamente dellos asi como sobredicho es. Otrosi decimos que si alguno toviese maravedis del rey, et le mandase que diese dellos á sus ricoshomes, ó á sus caballeros ó á otros homes qualesquier, et aquel que los toviese en lugar de les dar los maravedis, les diese en paga paños (4), ó bestias ó otra cosa qualquier que fuese á su pro et á daño de aquellos que los habien de recebir, que este atal que ficiere tal barata de los maravedis del rey, debe pechar á cada uno de los que debien á recebir la paga, todo quanto menoscabaron de lo que debien de haber por razon de aquellas cosas que les dió á mala barata, et que peche demas desto á la cámara del rey todo quanto montare la tercera parte de aquello que les fizo perder asi engañosamente, porque es esto como en manera de furto.

LEY XV.

Cómo los maestros et los monederos que facen moneda apartadamente para sí en vuelta de la del rey, facen furto.

Leyes del tit. 21. lib. 5. Recop. — Aut. 7. tit. 21. lib. 5. Recop.

Los maestros et los monederos que facen moneda para sí apartadamente en vuelta de la que facen al rey (1), maguer aquella que

LEX XIV.

Recipiens Regis pecunias in locis certis expensurus, et eas convertens in utilitatem propriam, licèt non committat furtum, tamen ultra earum restitutionem solvet in pœnam tertiam partem earum; idem de pecuniis civitatis vel villæ: et si Rex mandet aliquid solvi militibus, et loco pecuniæ solvatur eis aliqua res in eorum damnum, tenetur talis solvens solvere Regis cameræ tertiam partem æstimationis illius damni, et illis totum damnum, quia quasi furtum sic fit. Hoc dicit.

(1) *Alguna cosa á su pro.* Incidit iste in pœnam legis Juliæ *de residuis*, ut in l. 2. et 4. §. *lege Julia*, D. *ad leg. Jul. pecul.* et in §. *sunt præterea*, *Instit. de public. jud.* et vide quæ dixi in l. 18. infrà eod. in gloss. super verbo *demientra que estudiere en el oficio.*

(2) *La tercia parte.* Adde dict. l. 4. §. *sed et qui publicam pecuniam*, et approbatur hic opinio finalis glossæ ibi, et opinio Glossæ in dict. §. *sunt præterea*, quæ fuit Azon. *C. de crimin. pecul.* in summa, ad fin.

(3) *De alguna cibdat ó villa.* Vide in dict. l. 4. §. *sed et si de re Civitatis*, ubi Glossa, ob evitandum contrarium quod formatur ex l. *ob pecuniam*, D. *de furtis*, intelligit de civitate Romana: hic declaratur de qualibet civitate, vel villa, quoad pœnam legis Juliæ *de residuis*: sed si tractaretur de pœna legis Juliæ *peculatus*, quæ procedit contra subripientes pecuniam Principis, vel civitatis Romanæ, ut in l. 1. D. *ad leg. Jul. peculat.* tunc non procederet in furto pecuniæ alterius civitatis, sed competeret civitati actio furti, sicut aliis privatis, ut in dict. l. *ob pecuniam.*

(4) *Les diese en paga paños.* Tene mente istam legem, et l. 16. tit. 4. lib. 6. *Ordinam. Regal.* quæ durius disponit contra istos officiales Regis baratores, volentes ditari cum damno aliorum.

LEX XV.

Monetarius vel officialis pro se monetam bonam faciens metallum pejus meliori miscens, tenetur furti ad quadruplum lucri, et propter falsitatem damnatur perpetuò ad Regis opera; si autem non est officialis deportabitur in insulam perpetuò. Hoc dicit.

(1) *Que facen al rey.* Ex hoc videtur, quòd tem-

ficiesen para sí fuese tan buena et tan leal como la del rey, que ninguno non pudiese decir en verdat que era falsa, con todo eso los que esto ficiesen, farien furto en quanto monta la ganancia (2) que facen para sí. Otrosi decimos que todos aquellos á quien dan oro ó plata de la cámara del rey para facer moneda ó para afinarla, ó para facer alguna otra cosa dello, que si aquel á quien lo dan, mezcla (3) en ello algunt otro metal que vala menos por sacar del oro ó de la plata otro tanto quanto es aquello que hi vuelve, que face furto. Et cada uno de los sobredichos que en esta ley dice, que errase en alguna de las maneras sobredichas (4), debe pechar á la cámara del rey quatro doblado todo quanto furtare: et demas deso si fuere menestral el que lo ficiere, debe seer condepnado para siempre á las labores del rey, porque face falsedat que es vuelta con furto: et si fuere otro home, puédenlo desterrar en alguna isla (5) para siempre.

LEY XVI.

Cómo los que furtan los pilares, ó cantos, ó madera, ó teja, ó cal, ó ladrillos ó otras cosas para meter en sus labores, que lo deben pechar.

Pilares, ó cantos, ó madera, ó teja, ó cal, ó ladrillos ó otras cosas que han menester para sus labores, furtan á las vegadas unos homes á los otros: et por ende decimos que qualquier que furtase alguna destas cosas sobredichas, si acaesciese que la hobiese metido en alguna labor (1) suya, porque podrie seer que se destruirie la labor ó alguna partida della si la sacase ende, mandamos que finque hi en aquel logar do es puesta; pero el que la furtó es tenudo de pechar al señor della la estimacion doblada (2) de lo que valie la cosa que asi furtase. Et si aun non fuese metida en la labor, debe tornar aquella misma cosa que furtó á aquel cuya es ó otra tan buena con la pena del furto, segunt mandan las otras leyes deste título.

pore quo LL. istæ fuerunt conditæ, omnis moneta, quæ cudebatur in his regnis, erat Regis; hodie aliter fit, ut patet in pragmaticis de Medina disponentibus super cussione monetæ.

(2) *La ganancia.* Potest enim res aliquod lucrum consequi ex hoc, ut dixi in l. 2. tit. 1. in gloss. super verbo *batir moneda*, 2. *Partit.* et ut habetur in dictis pragmaticis, fol. mihi 139. ubi Reges Catholici faciunt mercedem de suis juribus in monetis subditis regni, et regno ad beneplacitum suum.

(3) *Mezcla.* Adde l. 1. D. *ad leg. Jul. peculat.* cum Gloss. ibi in verbo *indatur*, ubi Bart. inducit contra illos officiales, qui habent florenos in sigillo, et in illo sigillo aliquos florenos non bonos immittunt, et adde etiam l. 9. tit. 7. suprà ead. *Partit.* et quod habetur in dictis pragmaticis, fol. mihi 137. ad fin.

(4) *De las maneras sobredichas.* In eo, quod attinet ad monetarios ponentes de suo capitali in domibus monetæ aliquid causa lucri, seu cudentes de suis metallis, aliter provisum est in dictis pragmaticis, ut patet fol. mihi 141. vers. *otrosi, por quanto nos somos informados:* vide ibi.

(5) *En alguna isla.* Ista erat pœna legis Juliæ *peculatus*, ut in l. 3. D. *ad leg. Jul. peculat.* et vide hodie, quod habetur in dictis pragmaticis, fol. mihi 137. contra miscentes aliquid in funditione metalli ad monetam, ubi pœna mortis imponitur: vide ibi.

LEX XVI.

Furans ligna, si postea affigantur domibus, non tolluntur, sed tenetur ad duplum valoris: et si non sunt affixa, restituet ea cum pœna furti. Hoc dicit.

(1) *En alguna labor.* Sive in domibus vel vineis, ut in l. 1. D. *de tigno injuncto.*

(2) *La estimacion doblada.* Concordat cum dict. l. 1. D. *de tigno injuncto*, et vide l. 16. tit. 2. 3. *Partit.* et quæ ibi dixi; sed si nollet agere ista actione pro furto tigni injuncti, an poterit agere actione furti ad pœnam? Vide per Gloss. in l. *in rem*, §. *tignum*, D. *de rei vindicat.* et per Bartol. in dict. l. 1. quòd sic, et tunc per actionem furti tolletur actio tigni injuncti, in quantum est pœnalis, non in quantum est rei persecutoria, neque tolluntur aliæ actiones rei persecutoriæ, etsi agat furti: et similiter si ageret actione speciali de furto tigni injuncti, adhuc poterit agere actione furti ad alium simplum, quod est pœna; vide ibi per eum. Neque ista lex videtur aliud dicere, sed tantum ponit specialem actionem pro isto furto de tigno injuncto, prout posuit Jurisconsultus in dict. l. 1. quia absurdum esset, aliud dicere, cùm ista actio potius fuerit addita ad favorem, quàm ad damnum; et quia si aliud diceret, minus puniretur fur, qui et ultra furtum tignum ædificio injunxit, quàm qui furatus est tantum et non injunxit, qui tenetur actione furti ad pœnam, et rei persecutoria ad rem, ut statim subdit ista lex.

LEY XVII.

Cómo los que son menores de diez años et medio, et los locos et los desmemoriados non son tenudos á la pena del furto que facen.

Mozo menor de diez años et medio (1) furtando alguna cosa, como quier que sil fallaren el furto gelo pueden tomar, con todo eso non pueden nin deben demandarle la cosa con la pena del furto: eso mismo decimos del loco (2), et del furioso et del desmemoriado. Otrosi decimos que si algunt mancebo que toviese home á soldada en su casa ó á bienfecho, ó otro que labrase con él en alguna labor por jornal cierto (3), le furtase alguna cosa que non valiese mucho, que maguer le puede demandar aquello quel furtó, con todo eso non debe pechar por ende pena de furto (4), et á este furto llaman en latin *furtum domesticum*. Pero el señor quel tiene en su casa por sí mismo á menos del judgador, le puede castigar por ello segunt su alvedrio (5) en manera que lo non mate nin lo lisie. Mas si el furto fuese grande (6) ó de cosa que valiese mucho, estonce bien lo podrie demandar en juicio á cada uno destos con la pena. Et para saber qual furto es grande ó pequeño para poder seer demandado en juicio ó non, mandamos que esto finque en alvedrio del judgador (7) de cada lugar, catando todavia qual es la cosa furtada, et otrosi la persona de aquel que la furtó, et aun la de aquel á quien la furtaron.

LEY XVIII.

Qué pena merecen los furtadores et los robadores.

Leyes del tit. 11. lib. 8. Recop. — Aut. 2. tit. 10. lib. 7. Recop. n. 5. 6. y sig.

Los furtadores pueden seer escarmentados en dos maneras: la una es con pena de pecho: et la otra es con escarmiento que les

LEX XVII.

Minor decennio cum dimidio, aut fatuus, vel familiaris, et pensionarius ad diurnas operas, furans aliquam rem domino, non tenetur ad pœnam furti, sed ad rei restitutionem tantùm; si tamen talis familiaris furtum magnum domino facit, tenetur pœna furti; et quod sit parvum, vel magnum arbitrio judicis relinquitur, personis furis, et domini consideratis. Hoc dicit.

(1) *Menor de diez años et medio.* Adde l. *impuberem*, D. eod. et suprà eod. *Partit.* tit. 1. l. 9.

(2) *Eso mismo decimos del loco.* Vide quæ dixi in dict. l. 9. tit. 1. eod. *Part.*

(3) *Por jornal cierto.* Nota hoc, quòd furtum factum à mercenario dicitur domesticum furtum, quod et habetur in l. *perspiciendum*, §. *furta*, D. *de pœnis*, ubi et de aliis domesticis; videtur tamen, quod hìc et ibi dicitur de mercenario, intelligendum de mercenario, qui stat in domo, non de eo, qui stat per se seorsum, licèt laboret ad mercedem cum illo, cujus rem furatur; et ita videtur probari in dict. §. *furta*, et in specie tenet Cæpola in repetitione authentic. *sed novo jure*, *C. de serv. fugit.* ubi et vide de filio et uxore, et multis aliis, qui dicuntur domestici.

(4) *Pena de furto.* Concordat cum dict. l. *perspiciendum*, §. *furta domestica*, D. *de pœnis*, ex quo dicit Bald. in l. *congruentius*, *C. de patria potestate*, quòd valet statutum, quòd quædam delicta inter domesticos non puniantur; et limita istam legem, nisi multis vicibus domesticus furetur etiam res viles, nam tunc poterit conveniri furti, secundum Bald. in l. *apud antiquos*, in fin. *C. de furtis*, et in §. *injuria*, col. 3. *de pace jurament. firmand.*

(5) *Segunt su alvedrio.* Adde l. 4. suprà eod. et ibi dixi.

(6) *Fuese grande.* Idem habetur in dict. §. *furta domestica*, sed an quando furtum est magnum, si factum sit per uxorem, servum, vel filium, procedat quod hìc dicitur, et in dict. §. *furta*, ut tunc conveniantur furti, et puniantur, dubium facit l. 4. suprà eod. et quæ ibi dixi, ubi generaliter disponitur, quòd isti furti non conveniantur. Bartolus tamen in l. *si quis uxori*, in princ. D. eod. dicit, quòd quando pro furto imponitur pœna corporalis, puniatur filius subtrahens patri, quoniam habet unde solvat, scilicet, corpus suum, sicut cùm habet castrense peculium: et quando furtum est magnum, vult idem esse Bartolus in uxore et filiis, sicut in aliis domesticis, de quibus in dict. §. *furta*, et idem voluit in uxore in dict. §. *furta*. Idem voluit Angel. Aretin. in tractat *malefic.* in parte *et vestem celestrem*, col. 7. loquens de uxore et filio et servo, et in parte *comparent dicti inquisiti in termino defensionis*, col. 4. Adde Joan. Fab. in §. *hi autem*, *Institut. de obligat. quæ ex delicto nascunt.*

(7) *En alvedrio del judgador.* Adde Gloss. in l. *ad ea*, D. *de regulis juris*, et in dict. §. *furta*, et ibi Bart.

LEX XVIII.

Pœna furti pecuniaria est quadruplum, si furtum est manifestum; et si furtum non est manifes-

facen en los cuerpos por el furto ó el mal que facen. Et por ende decimos (1) que si el furto es manifiesto, que debe tornar el ladron la cosa furtada (2) ó la estimacion della á aquel á quien la furtó, maguer sea muerta ó perdida; et demas debel pechar quatro tanto como aquello que valie. Et si el furtò fuere fecho encubiertamente, estonce debe dar el ladron la cosa furtada ó la estimacion della, et pecharle mas dos tanto de quanto era lo que valie. Et esa misma debe pechar aquel que dió consejo ó esfuerzo al ladron que ficiese el furto: mas aquel que diese ayuda tan solamente para facerlo, debe pechar doblado (3) lo que se furtase por su ayuda et non mas. Otrosi deben los judgadores quando les fuere demandado en juicio, escarmentar los furtadores públicamente con feridas de azotes (4) ó de otra guisa en manera que sufran pena et vergüenza; mas por razon de furto non deben matar nin cortar miembro (5) á ninguno, fueras ende si fuese

tum, est duplum, in quo simplum non computatur: et eadem pœna est animantis et consulentis furem ad furtum; sed si solùm consilium dat, non tenetur nisi de duplo. Si verò ad pœnam corporalem agitur contra furem, flagellabitur, sed non occidetur, nec mutilabitur, nisi publicus latro sit vel pirata, aut per vim cum armis deprædetur in aliena domo vel loco, vel nisi in ecclesia, seu loco religioso furetur sanctam aut sacram rem; aut si officiales Regis furentur de pecuniis, aut juribus eis commissis; vel judex de pecuniis Regis, aut communis durante officio: isti enim occidentur, et eis dantes consilium, vel auxilium, vel eos celantes. Si tamen Rex aut communitas tale furtum officialis non petat infra quinquennium, non punietur postea corporaliter, sed solum quadrupli pœna. Hoc dicit.

(1) *Decimos.* Concordat cum §. *pœna, Instit. de obligat. quæ ex delict. nasc.* et l. *in furti actione,* D. eod. ubi vide, quid dupletur vel quadrupletur, et in l. *si quis,* in §. penult. D. eod. et per Glos. in l. *jumenta,* eod. tit. et limita, ut in l. unic. et ibi Joan. de Platea, *C. de grege domin.* lib. 11.

(2) *La cosa furtada.* Videtur velle ista lex, quòd eodem libello possit agi contra furem ad restitutionem rei, et ad pœnam dupli vel quadrupli: et sic possit agi rei persecutoria, et actione furti eodem libello, et vide in §. fin. *Instit. de oblig. quæ ex delict. nasc.* et quæ dixi in l. 9. supra eod.

(3) *Doblado.* Concordat cum l. *is qui opem,* D. eod.

(4) *Con feridas de azotes.* Nota hìc pœnam furti, cùm agitur criminaliter contra furem, et adde l. fin. et l. *interdum fuit,* §. *qui furem,* D. *de furtis,* et in authent. *sed novo jure,* cum gloss. ibi, *C. de serv. fug.* et Gloss. in l. *capitalium,* §. *famosos,* D. *de pœnis.*

(5) *Matar nin cortar miembro.* Concordat cum dict. authent. *sed novo jure;* non ergo procedet textus in §. *si quis quinque solidos, de pace tenend.* et quia per §. *injuria, de pac. juram. firman.* cùm dicit, quòd furtum legitimè puniatur, correctus est ille §. et reditum est ad antiquas ll. ut Gloss. ibi dicit, et Bart. in l. *capitalium,* §. *famosos,* D. *de pœnis,* et ideo de dispositione dicti §. *si quis quinque solidos,* non est curandum, neque de generali consuetudine curatur, ut dicit Bald. et Angel. in dict. authent. *sed novo jure.*

Et qua pœna puniebantur fures et latrones de jure D. si volueris videre recollectum, vide per Alberic. in dict. §. *famosos,* ubi refert scripta Dini et Jacobi de Arena; de jure vero Authenticarum, cum quo concordat lex ista Partitarum, aliter fuit provisum, ut in dict. authent. *sed novo jure,* et in corpore unde sumitur: quando enim furtum non cadit in aliud speciale nomen delicti, fur, qui clam subripit, et non est famosus, solùm fustigatur vel pœna simili punitur, ut hìc habes, et notatur de jure communi per Gloss. ubi suprà; si verò clam subripit, et est famosus fur, quia sæpius fecit, et tunc punitur furca, ut in dict. §. *famosos,* et in dict. l. *capitalium,* §. *grassatores.* Si verò palam subripit, tunc propriè dicitur latro, et de jure communi, quando iste non erat famosus, punitur pœna legis Juliæ *de vi publ.* vel privata, non autem pœna mortis, ut habetur in dict. §. *grassatores,* quia pro prima vice veniam habebat à furca: quidam autem aliter dicebant in hoc, sed Alberic. in dict. §. *famosos,* in hoc se resolvit, quòd fur non famosus, id est, qui semel furtum fecit, fustigatur; fur famosus, id est, qui ultra quam semel furtum fecit, furca suspenditur; latro vero, qui secundum eum est qui palàm furatur, si non est famosus, deportatur vel in metallum damnatur; si est famosus, furca suspenditur: ita se resolvit Alberic. post Oldral. Angelus etiam in dict. authent. *sed novo jure,* dicit, quòd de jure antiquo D. pro furto, uno vel pluribus, neque pœna membri, quia tunc non erat cognita, neque etiam mortis inferebatur, sed erat arbitraria, et de jure novo Authenticarum sit idem, ut habetur in dict. authent. *sed novo jure;* dicit ergo quòd fur simplex etiam pro diversis et pluribus furtis de jure antiquo et novo non debebat mori, etiamsi cum apertura parietis pecuniam subripuerit, l. 1. §. *expilatores,* D. *de effractor.* si verò essent fures qui de jure communi vocabantur grassatores, qui prædæ causa tantum in itineribus stant, et isti sunt proximi latronibus; et ideo lex hoc dicit, quòd sunt proximi, quia non figuntur furca, sed capite puniuntur, si modo sæpius et in itineribus, alias non; imò aut damnantur in metallum, aut in insu-

lam relegantur, l. *capitalium*, §. *grassatores*, D. *de pœnis*, et eadem pœna dicit puniendos latrones, qui societatem faciunt ad furandum, textus cum gloss. in verbo *faciendum*, in l. *respiciendum*, §. *delinquunt*, D. *de pœnis*, et isti secundum eum debent eadem vel simili pœna puniri: latrones verò famosi, qui secundum eum sunt aggressores stratarum, qui non satiantur spoliis nisi interficiant, et isti soli secundum eum debent furca figi, et quòd de his intelligatur dictus §. *famosos*. Finaliter tamen dicit, quòd practica, quæ hodie inolevit in puniendis furibus ex consuetudine furandi, potest etiam per LL. probari, nam dicta authent. *sed novo jure*, non decidit casum in committente plura furta, sed tantum dicit, quòd pro furto debet quis fustigari; unde pro pluribus furtis poterit judex ex officio condemnare ad furcas ex arbitrio ei concesso per dict. l. fin. D. *de furtis*, unde dicit esse notandum ex prædictis, quòd aggressor itinerum pro una vice non potest capitaliter condemnari, si non occidit vel occidere curavit. Paulus etiam de Castr. in dict. authent. *sed novo jure*, distinguit quatuor species furum, nam quidam sunt improbi, qui clam, et sine armis et sine fractura furantur, et isti, si sunt domestici et furantur rem modici valoris, nullo modo puniuntur; si sunt extranei, pro uno furto non debent mori, pro pluribus verò aggravatur pœna, unde ex consuetudine et forma statutorum pro tertio furto suspenditur. Quidam vero fures sunt improbiores, ut qui cum fractura furantur, qui vocantur expilatores, et isti puniuntur acrius etiam pro uno furto, arbitrio tamen judicis. Quidam sunt improbissimi, ut qui in strata publica furantur, tamen sine interfectione, et vocantur grassatores, et de his loquitur dicta l. *capitalium*, §. *grassatores*. Quidam verò plusquam improbissimi, qui in strata publica et cum interfectione, et isti vocantur publici latrones, qui etiam de jure D. debent suspendi, ut in dict. §. *famosos*. Glossa tamen secundum eum in dict. authent. *sed novo jure*, videtur velle, quòd publicus latro dicatur ille, qui consuevit furari, et sic etiamsi clam, si tamen pluries, diceretur latro; quod intelligit Bart. in dict. §. *famosos*, quando contrarium ipsum laboraret infamia, aliàs non diceretur latro, neque famosus. Paulus verò de Castr. dicit quòd latro non dicitur nisi quando palam et in strata publica; et neque hic dicitur famosus, nisi pluries facere assueverit, et istam dicit fuisse intentionem dictæ Glossæ: et quod ista fuerit intentio illius Glossæ, tenet etiam ibi Salicetus per motiva, de quibus ibi per eum, et tangam inferiùs. Volui ista dicta Doctorum recensere, ut cognoscas difficultatem istius materiæ propter LL. et Doctorum varietatem in ea loquentium, ut ex his videas, quæ approbet, vel reprobet lex ista Partitarum: in primis enim lex ista vult, quòd pro furto sine aggressura commisso quis non debeat mori, vel membro aliquo mutilari; et ex regula, et exceptionibus constat velle, etsi detur assiduitas in furando, neque potest dici, ut Angelus dicebat, quòd ex consuetudine furandi ex arbitrio dato per dict. l. fin. possit judex condemnare ad pœnam mortis, nam ista lex Partitarum hoc arbitrium abstulit judici, et tantùm voluit fustigari furem, vel alia pœna extra mortem, vel membri abscisionem castigari: fortè tamen potest dici, quòd lex ista noluit tollere judici potestatem aggravandi pœnam in solito furari, ut in l. *capitalium*, §. *solent*, D. *de pœnis*, l. *servos*, C. *ad leg. Jul. de vi publica*, l. *nemo*, C. *de Episcop. audient.* hodie tamen aliter hoc est provisum per l. *Fori* lib. 4. tit. 5. l. 6. quæ in hoc est in usu, ut fur pro primo furto condemnetur in novenis, et si non potest solvere, corporaliter ut ibi punitur, nisi furtum sit cum fractura, quia tunc debet mori, ut ibi habetur; pro secundo verò furto dicit illa lex quòd damnatur ad mortem, quam in hoc, ut pro secundo furto fur mori debeat, non vidi neque credo de consuetudine servari, quia videtur dura dispositio; unde saltem exigerem ad pœnam mortis tertium furtum, quia pro primo et secundo furto quis ad furcas non suspenditur, sed pro tertio, quia qui delictum hoc in consuetudinem deducit, ad furcas suspenditur de generali consuetudine, quæ eo ipso reputat famosum et publicum furem, quòd facit tot et tanta furta, vel saltim reputat eum grassatorem, secundum Bald. in dict. authent. *sed novo jure*, et in dict. l. *nemo*, C. *de Episc. audient.* et idem vult Salic. in dict. authent. *sed novo jure*, quòd consuetus furari, dicatur de tribus vicibus, per LL. de quibus ibi per eum. Lex tamen istarum Partitarum, tit. 28. l. 6. in 2. *Partit.* in casu speciali, in furto scilicet facto tempore belli, pro secundo furto imponit pœnam mortis, et ibi habetur unum verbum, cùm dicit: *porque lo tomarien por uso*, ex quo posset quis dicere, quòd ex bino furto per illam legem dicatur quis consuetus furari: adhuc tamen extra illum specialem casum, non recederem à prædictis, ut scilicet exigatur tertium furtum, et ad illam legem potest dici, quòd imò ex ea probetur ex bino actu non induci talem consuetudinem; sed dicit dicta lex, quòd pro secundo furto in casu de quo ibi, expellantur à patria ad voluntatem Regis, quia præsumitur, quòd iterum furabuntur, et furtum deducent in consuetudinem; et probatur cùm dicit: *porque lo tomarien por uso, etc.* quasi dicat relegentur à patria, quia aliàs, si non expellantur, in usu furta tenerent, et sic non ex hoc jam dicitur consuetus, sed præsumitur, quòd veniet in talem consuetudinem: restat ergo quòd saltem exigantur tria furta; sed an sufficiant tria furta interpollatim facta de rebus vilibus et minutis? Videbatur quòd sic, quia non tam quantitas, quàm affectus furandi consideratur, ut in cap. fin. 9. quæst. 6. et notat Gloss. in cap. *de appellationibus*, qui enim artem et consuetudinem tenet furandi quantumcumque furetur vice qualibet rem parvam, punitur ac si res magnas furaretur, l. 1. et l. *oves*, §. *qui sæpius*, D. *de abigeis*, l. 1. et ibi

ladron conoscido, que manifiestamente to-

viese caminos (6), ó que robase á otros en la

Joan. de Plat. *C. de delator.* lib. 10. et tradit idem Joan. de Plat. in l. unic. *C. de grege domin.* lib. 11. et facit quod notat Bald. in cap. 1. §. *injuria*, col. 3. *de pace juram. firm.* cùm dicit, de furtulis famulorum scholarium: sed Cataldinus de Viso in suo *tractat. syndicatus*, quæst. 149. tenet contrarium, imò quòd pro tribus furtis parvis non dicatur quis fur famosus, nisi fiant cum armis, et videtur æqua opinio, quando furta essent vilium rerum, et facit quod notat Bald. in l. *quicumque*, col. 2. in princ. *C. de serv. fugit.* vide etiam per Alexand. consil. 110. vol. 4. ubi quòd pro tribus furtis parvis, quis non dicatur fur famosus, allegat Bald. in dict. §. *injuria*, col. 3. et quòd pro tribus furtis rerum vilium, quis non debeat furca suspendi, tenet etiam Cæpola in repet. authent. *sed novo jure*, *C. de servis fugit.* in hæc verba. Si tamen ista tria furta essent parva, et de rebus magnativis, seu minutis, puta de gallinis, de consuetudine non servatur Veronæ, quòd fur pro tribus furtis de gallinis suspendatur vel moriatur; sed vidi condemnare in pecunia, vel ad standum per aliquod tempus, puta duorum, vel trium mensium, in carceribus. Et adverte, quòd pro tertio furto, ut dixi, de generali consuetudine fur suspenditur, etiamsi de duobus primis fuerit punitus, secundum Gandin. in suo tractat. *maleficior.* sub tit. *de pœna furum*, vers. *sed pone pœnam impositam*, et Paul. de Castr. et Cæpol. in dict. authent. *sed novo jure.* Vide tamen inter consilia Bald. in vol. 5. consil. 348. incipit, *viso themate prædicto*, ubi hoc videtur limitari, ut procedat quando tertium furtum, pro quo suspenditur, est post alia duo, de quibus fuit punitus; sed secùs esset, si esset primum, de quo non fuit punitus, sed de aliis sic, quia si tractaretur tunc de puniendo primo pœna mortis, non imponeretur pœna secundum tempus delicti contra casum l. 1. D. *de pœnis*, et ex aliis fundamentis et motivis, quæ ibi poteris videre, quibus adde Bald. in l. *si crimen*, in fin. *C. de ord. cognit.* cùm dicit, et unum scias, quòd priora flagitia aggravant posteriora, sed non è contra, nisi judex habeat arbitrium puniendi, quia tunc in arbitriis inspicitur tempus sententiæ; quod est notatu dignum secundum eum. Item si benè advertis, lex ista Partitarum vult pro furto etiam cum effractione ostii, vel parietis, non imponi pœnam mortis, cùm generaliter loquatur et ex causis exceptis formet regulam in contrarium, et idem erat de jure communi, ut superius dixi, et habetur in l. 1. §. 2. vers. *item effractores*, et l. fin. D. *de effractor.* Hodie tamen per dictam legem Fori, quam etiam in hoc arbitror usitari, quando furtum fit cum perforatione domus, punitur pœna mortis: cui legi Fori adde legem Styli, num. 74. quæ declarando dictam legem extendit ad ascendentem per parietem, vel intrantem per fenestram, vel tectum domus, vel si aperuit ostium clave, vel seram arcæ effregit, vide ibi; non tamen affirmo usum illius legis Styli, unde in hoc interroga practicos maleficiorum; reperio tamen de jure communi Baldum dicentem in l. fin. D. *de rerum divis.* quòd si quis apponat scalas ad muros, vel ad fenestras alicujus, causa violandæ castitatis, incurrit in pœnam mortis, allegat l. *si quis non dicam rapere*, *C. de Episc. et Cleric.* Si tamen fiat causa furandi, non reperio de jure communi, quòd ob hoc possit pœna mortis puniri, imò contrarium, ut dixi superius; similiter ex ista lege et ex prædictis apparet, quòd pro uno furto quantumcumque sit magnum, non debet quis mori vel mutilari membro, quicquid in contrarium dixerit Baldus in dict. authent. *sed novo jure*, et in §. *injuria*, col. 2. *de pac. juram. firm.* quem sequitur Angel. in tract. *malefic.* in parte *et vestem celestrem*, col. 2. dicens, se ita semel practicasse Perusii: et facit l. 1. tit. 17. *Partit.* 2. ubi vide quæ dixi: facit etiam l. 1. D. *de abigeis*, et ibi notat Albericus, quòd magis debet puniri, qui facit magnum furtum, quam qui parvum: facit etiam l. fin. tit. 15. infra ead. *Partit.* nam dictum Baldi non potest sustineri de jure, et contra eum tenent magis communiter Doctores, signanter Fulgos. Salic. et Paul. de Cast. Cæpol. in dict. authent. *sed novo jure*, et dicta lex Fori etiam in furto magno, si primum est, tamen imponit pœnam septupli, seu novenarum: hoc etiam vult lex ista Partitarum; adde quæ dixi in l. 1. tit. 17. *Partit.* 2. in gloss. super verbo *tanto podrie seer el furto.* Item et si fur non posset solvere septuplum, de quo in dict. l. *Fori*, et Proverb. cap. 6. vers. 31. ibi: *deprehensus quoque reddet septuplum;* tamen adhuc pro primo furto non punietur pœna abscisionis membri, sed fustigabitur, ut hic habetur, et ita est in practica, et non servatur in usu dicta lex Fori, quatenus disponit, quòd in defectu pecuniæ ad septuplum abscindantur furi auriculæ, esset enim tunc abscindere membrum contra istam legem; dicitur enim illud esse membrum, quod in corpore nostro habet operationem distinctam, secundum Philosophum 4. *Metaph.* ad fin. et ideo manus ad palpandum, pes ad ambulandum, oculus ad videndum, aures ad audiendum, nasus ad odorandum, os ad gustandum, sunt membra, et tradit Angel. in dict. authent. *sed novo jure:* similiter et ex ista lege et ex prædictis patet, quòd neque pro secundo furto possit de jure communi, neque ex ista lege Partitarum, furi imponi pœna mortis, vel mutilationis membri, sed deberet iterum fustigari, prout dicit Jacob. Butri. et sequitur Gandin. in dict. suo tract. *malefic.* sub rub. *de furibus et latronibus*, col. 2. Hodie tamen in regno est in practica, ut pro secundo furto abscindantur aures, sicut et aliàs de jure Lombardo cavetur, ut pro primo furto amittat fur oculum, pro secundo nasum, pro tertio verò suspendatur, refert Gandin. ubi suprà: propterea constat, quòd et si primum furtum fiat

mar (7) con navios armados, á quien dicen cursarios, ó si fuesen ladrones que hobiesen entrado por fuerza en las casas (8) ó en los lugares dotri por robar con armas ó sin ellas, ó ladron que furtase de alguna eglesia ó de otro lugar religioso alguna cosa santa ó sagrada (9), ó oficial del rey que toviese dél algunt tesoro en guarda, ó que hobiese de recabdar

in strata publica, non punitur pœna mortis, ut dicam in gloss. seq.

(6) *Tuviese caminos.* Isti, ut dixi in glossa præcedenti, propriè dicuntur latrones, et de istis loquitur textus in dict. l. *capitalium*, §. *famosos*, D. *de pœnis*, et textus in authent. *ut nulli judicum*, §. fin. collat. 9. ibi cùm dicit, fures autem vocamus, qui occultè sine armis hujusmodi delinquunt; eos verò qui violenter aggrediuntur, aut cum armis, aut sine armis in domos, aut in itineribus, aut in mari, pœnis eos legalibus subdi jubemus. Adverte etiam quòd isti qui in stratis furantur sine interfectione alicujus, magis propriè dicuntur grassatores, quàm latrones publici; habentur tamen proximi latronibus, ut dicit textus in dict. l. *capitalium*, §. *grassatores*: quando verò furantur in itineribus cum interemptione hominum, isti propriè dicuntur latrones, ut habetur in dict. §. *famosos*, et dicit Angelus in l. *Prætor ait*, §. *adversus*, D. *de sepulc. viol.* per illum textum, quòd non intelligitur latro famosus, qui non consuevit furari clam, sed ille qui armatus rapit, vel subtrahit; unde dicit falsam esse opinionem dicentium, eum, qui tria furta fecit, esse famosum latronem. Collige ergo ex ista lege Partitarum, tunc demum aggredientem in stratis causa furandi puniri pœna mortis, quando pluries hoc fecit, ita quòd posset dici, quòd manifestè ad hoc est in itineribus: si tamen semel ita furtum fecerunt, vel facere aggressi sunt ad aliquem actum perveniendo, non puniuntur pœna mortis; debent ergo in metallum damnari, vel in insulam relegari, ut in dict §. *grassatores*, et ut suprà dixi, pro prima vice veniam merentur à furca; et hoc voluit Glossa in dict. §. *famosos*, et Gloss. in cap. *si quis fortitudinem*, 23. quæst. 3. quod est singulare, secundum Cæpol. in dict. authent. *sed novo jure*, ult. charta, pro latronibus et piratis, qui semel tantum aggrediendo, aliquem vel aliquos spoliaverunt, ut per hoc non debeant furca suspendi, vel aliter mori; quod intellige, quando in aggressione vel furto non intervenit peremptio hominis, tunc enim et pœna mortis puniuntur, ut in dict. §. *famosos*, et quia pro solo homicidio debent mori.

(7) *En la mar.* Isti dicuntur piratæ, seu cursarii, ut hìc dicit, et dixi suprà in gloss. proxima, et pro prima vice isti non debent mori, non secuta hominis peremptione, sed in metallum damnari: quæ pœna cum hodie non sit in usu, ut dicit Glossa in §. *relegati*, *Institut. quibus mod. jus patr. potest. solv.* aliàs arbitrio judicis pro tali prima vice punientur; et dicit Cæpola ubi suprà, æquissimum se putare, si manus tali abscinderetur et banniatur propter admissi criminis atrocitatem, et ista lex Partitarum satis innuit, quòd pro prima vice non puniatur pirata pœna mortis, ex præcedenti dicto, *que manifiestamente tuviese caminos*, cùm statim subdit: *ó que robase, etc.* Unde videtur repetere verbum *manifiestamente*, et cùm postea dicit, *á quien dicen cursarios.*

(8) *En las casas.* Concordat cum dict. authent. *ut nulli judic.* §. fin. collat. 9. adverte tamen, quòd non repetit hìc *aut in itineribus, aut in mari*, prout habetur in dicto §. fin. et ideo fortè, quia supra dixerat de hoc: sed ut dixi suprà, pro prima vice iste non debebat mori, per textum in dict. l. *capitalium*, §. *grassatores*, D. *de pœnis*, cujus contrarium statuitur hìc. Item si, ut dixi in itineribus vel mari, ubi est major ratio propter majus periculum, et ubi minor potest haberi defensio, pro prima vice non puniuntur pœna mortis, quanto minùs in aggressura, quæ fit in domibus, seu oppidis, ubi major potest haberi defensio? Præterea in dict. authent. hæc æquiparantur, sive fiat in mari vel in itineribus, sive in domibus; ergo in omnibus idem deberet statui, et quòd durius puniatur, seu debeat puniri aggressio in itineribus, quàm alibi, probatur in dict. §. *grassatores*: unde fortè et in hoc ista lex debet intelligi de latronibus, qui non tantùm semel, sed sæpius causa prædæ in domos alienas irruerunt per vim cum armis, vel sine.

(9) *Alguna cosa santa ó sagrada.* Concordat cum l. *sacrilegii*, in princ. et ibi Glos. D. *ad leg. Jul. peculat.* et vide Paridem de Puteo in suo tractat. *syndicatus*, fol. 86. col. 4. ubi dicit, quòd suspendi fecit quemdam armigerum ex nobili progenie, qui furto subtraxerat crucem argenteam et calices sacros ecclesiæ, qui non erat secundum eum dignus pœna nobilium justitiari: non enim ignoscendum est militi, cui obviare telo oportet, ut latroni, l. 1. et 2. *C. quando liceat unicuique sine judice se vindicare*: et limita nisi de die modicum quid aliquis ex templo ferat, ubi pœna metalli fur coercendus est, vel si honestiori loco natus in insulam deportandus: potest tamen dici, quòd illa lex loquitur, quando id, quod aufertur non erat sacrum, ut dicit Glossa in dict. l. *sacrilegii*, licèt enim res sit modica, delictum non est modicum, sed grave, inspecta rei et loci dignitate, l. *Pœdius*, §. 1. D. *de incend. ruin. nauf.* l. 2. *C. de hæretic.* sed adhuc videtur, quòd si modicum esset et sine effractione fieret furtum, quòd mitiganda esset pœna juxta dict. l. *sacrilegii*, et videtur hoc velle Joan. Fabr. in §. *item lex Julia peculatus*, *Institut. de publ. judic.*

sus pechos ó sus derechos, et que furtase ó encubriese (10) dello á sabiendas, ó el judgador que furtase los maravedis del rey ó de algunt concejo domientra que estudiese en el oficio (11); ca qualquier destos sobredichos á quien fuere probado que fizo furto en alguna destas maneras (12), debe morir por ende él et todos quantos dieron ayuda ó consejo (13) á tales ladrones en facer el furto, ó los encubriesen (14) en sus casas ó en otros

(10) *Furtase ó encubriese.* Concordat cum §. *item lex Julia peculatus, Institut. de pub. jud.* et vide quod habetur in l. 1. tit. 17. *Partit.* 2, et quæ ibi dixi.

(11) *Demientra que estudiese en el oficio.* Concordat cum dict. §. *lex Julia*, et cum l. 1. *C. de crimin. peculat.* Et adverte, quia reprobatur hic dictum Glossæ in dict. l. 1. cùm dicit istum puniri pœna deportationis; quam glossam tenet ibi Salic. et idem tenet Joann. Fabr. in dict. §. *lege Julia;* et contra hoc videtur textus in illo §. prout etiam perpendit Angel. Aretin. ibi, et Bald. in l. *data opera*, col. 4. *C. qui accusar. non poss.* punitur ergo iste pœna mortis, ut hic et in dict. §. et vult Azo *C. de crimin. peculat.* in summa, et intellige istam legem, quando judex, vel administrator facit animo sibi appropriandi; si tamen accipiat animo exinde negotiandi, et tunc si ad utilitatem Regis, punitur in quadruplum; si ad sui, majori pœna, ut in l. 1. et 2. *C. de his qui ex publ. ration.* et tenet Joan. Fabr. ubi suprà, ubi et limitat pœnam illius §. et hujus l. nisi pecunia esset periculo intercipientis, l. *sacrilegii*, §. 1. et §. *si autem*, D. *ad leg. Jul. peculat.* ubi et quærit Joan. Fab. de receptoribus Regis, nunquid committant peculatum, si utantur pecunia ejus, et concludit quòd sic, nisi quando pecunia esset eorum periculo, ita quòd expressè tradita eis sit eorum periculo, et ipsi in se receperint periculum expressè; credit tamen quòd si talis receptor reddito computo remanet debitor, quòd ex hoc non debet puniri, dum tamen confiteatur debitum, et solvatur infra annum, l. *cum eo*, D. *ad leg. Jul. peculat*, non enim ex hoc est convictus intercepisse, quia fortè adhuc sibi deberetur; si tamen appareat recepisse, et in usus suos convertisse, dicit quòd haberent locum pœnæ, de quibus suprà.

(12) *Maneras.* Adde alium casum in lege sequenti; et alium quando quis emit, seu lucrifacit frumentum exercitui missum, vide l. 3. *C. quæ res vend. non poss.* Bald. in l. *data opera*, col. 4. *C. qui accus. non poss.* et alium in furante pueros alienos, vide in l. fin. *C. ad L. Flav. de plagiis.* Bald. ubi suprà. Vide alium de furto facto in curia Regis, si deprehensus fuerit in furto, in l. 1. tit. 13. lib. 8. *Ordin. Regal.* et vide l. 3. tit. 16. *Part.* 2. et quæ ibi dixi: adde alium infra ead. *Part.* tit. 15. l. fin.

(13) *Ayuda ó consejo.* Concordat cum l. 1. *C. de crimin. peculat.* l. *is qui opem*, D. *de furtis*, et quod hic dicitur de consilio, intellige ut in l. 4. suprà eod. ubi dixi: ubi et vide qualiter quis dicatur præstare auxilium furto, et vide ibi quæ in ista materia dixi. An autem mutuans pecuniam dicatur præstare opem, vide Bartol. in l. *cujusque*, D. *ad leg. Jul. Majest.* per textum ibi, quòd sic, et idem Bartol. per textum ibi in l. fin. D. *ad leg. Pomp. de parric.* et vide Abb. in cap. 1. *de offic. delegat.* et qui dat domum ad colloquendum, videtur præstare opem maleficio, l. *et si amicis*, et ibi Bart. D. *de adulter.* et de nuntiis portantibus litteras ad maleficium committendum, vide Angel. Aretin. in tract. *malefic.* in parte *Sempronium mandatorem*, col. 3. et Bald. in l. unic. §. *ne autem*, circa fin. vers. *extra quæro, mandavi Titio*, C. *de caduc. tollend.* quòd puniuntur, ut principales; et de assistente maleficio, vide per Bartol. in l. *in furti*, §. *ope*, et in l. *is qui opem*, D. *de furtis*, et Angel. Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *dicto maleficio semper astitit*, et Bald. in repet. l. 1. col. pen. *C. unde vi*, et ibi de consulente maleficium, et ibidem scilicet per Angel. Aret. vide an possit fieri processus specialiter contra Titium, et generaliter contra ejus auxiliatores; et quòd eodem libello possunt accusari mandator et interfector, vide l. *minoribus*, et ibi notat Bald. *C. de his quibus ut indig.* et Bald. in l. *cum rationibus, C. qui accus. non poss.* et qui simul stant, unus alteri videtur dare auxilium, vide Bald. in cap. 1. *de benefic. fratr.* et in l. *non ideo minus*, ad fin. *C. de accus.* Et an percussor possit accusari coram uno judice, et auxiliator coram alio, vide per Bald. *de controv. feud. apud pares termin.* quòd remitti debeat ad judicem, qui prius incipit cognoscere. Et an præstans opem furto possit conveniri condictione furtiva? Vide per Bart. in l. *sæpe ita*, D. *de verbor. sign.* ubi dicit, quòd non, nisi in subsidium: et de dante opem pluribus, qualiter puniatur si illi plures fecerunt diversa maleficia, vide per Bald. in l. *cum rationibus, C. qui accus. non poss.* vide Bart. in l. fin. *C. ad leg. Corn. de sicar.* et eadem pœna imponitur principali, et sequaci associanti ad actum, l. 1. et ibi Bald. *C. de rap. virgin.* et de sequacibus, qui vadunt cum sociis, vide ibi per eum; socius etiam criminosi, et non criminis non punitur, l. *sancimus*, ubi Bald. *C. de pœnis.* Et an teneatur præstans opem ea pœna, et cum eisdem qualitatibus, sicut principalis? Vide Bart. in dict. l. *is qui opem*, et in l. *sanctio legum*, col. 5. D. *de pœnis*, et in l. *libertis*, la 2. §. pen. D. *de alim. et cibar. leg.* et Angel. Aret. dict. parte *dicto maleficio semper astitit*, et quando proceditur contra aliquem, qui præstitit opem, vel auxilium ad aliquod maleficium, oportet quòd prius constet de maleficio principali, et in processu qui fit contra auxiliantem, licèt enim principalis sit contumax, vel alio modo contra ip-

sum de maleficio constet, tamen hoc non nocet auxilianti, l. *denuntiasse*, §. fin. D. *de adulter.* et ibi vide Bart. et eumdem in l. *si is qui rem*, §. *si tu Titium*, D. *de furtis*, quod tu valdè nota, et adde Ang. in tract. *malefic.* in dict. parte *dicto maleficio semper astitit*, col. pen. vers. *quæro ad hoc*, et Alex. consil. 99. vol. 1. vers. *præterea*, ubi dicit, quod dictum Bartoli in §. *si tu Titium*, communiter sequuntur Doctores; vide eum et Aretin. ubi suprà col. pen. ad intellectum dictorum Bart. et dicit Ang. in dict. §. *si tu Titium*, quòd errant assessores moti ex dicto Bartoli dicentes, quòd absoluto principali non poterit fautor, seu auxiliator damnari, quia secundum eum, licèt de maleficio principali debeat constare in processu auxilii et favoris, tamen istud potest constare tripliciter. Primò per testes. Secundò per confessionem veram inquisiti de favore. Tertiò per confessionem fictam ejusdem, puta, quia contumax est, et patitur se banniri, ita quòd secundum formam statutorum habetur pro confesso et convicto, et propterea dicit Angelus, quòd si accusatur principalis et fautor, et principalis comparet et absolvitur, quia maleficium non probatur, fautor est contumax et bannitur, quòd satis probatum est maleficium contra eum, unde ipse condemnabitur, sicut dicimus, quòd auctore criminis defuncto, contra quem maleficium non potest probari propter mortem, cùm non posset cum eo esse judicium, nam poterunt fautores nihilominus accusari et condemnari, et sic cum eis maleficium probari, l. 2. D. *ad Carbon.* si autem principalis esset absolutus eo, quòd esset probatum maleficium non fuisse commissum, tunc non posset fautor condemnari propter suam contumaciam, quia non plus operatur illa ficta confessio, quàm vera; unde docto quòd maleficium non sit commissum, cùm utriusque sit eadem causa defensionis, probationes tendentes ad absolutionem rei prosunt etiam fautori, l. *denuntiasse*, §. *quid tamen*, D. *ad leg. Jul. de adulter.* et ideo non est standum illi fictæ confessioni tanquam falsæ, sicut non staretur veræ, l. *confessionibus*, D. *de interrog. action.* et dicit Angel. hæc mente tenenda, quia quotidiana sunt. Nota enim, quòd tunc persuadens, vel mandans maleficium committi, obligatur, quando maleficium est secutum, vide Bart. in l. *qui servo*, D. eod. et in l. *si ut proponitur*, D. *de fidejussor.* adde etiam in ista materia, quæ notat Bartolus in dict. l. *qui servo*, §. *item placuit*, et §. *si duo*; ad id autem, quod hic dicitur de consilio, adde Bart. in dict. l. *is qui opem*, in fin. et Aretin. in dict. parte *dicto maleficio semper astitit*, et Bald. in l. 1. *C. de serv. fugit.* et quod notat Bald. in cap. 1. in princ. colum. 4. *quibus mod. feud. amit.* vide etiam quæ dixi suprà eod. l. 4. ultimo notab. quòd tunc auxilians punitur pari pœna, quando auxilium dedit causam delicto, alias si delictum aliter committebatur, punitur mitiùs, secundum Salic. in l. 1. *C. de raptu virgin.* per textum in cap. *sicut dignum, de homicid.* vers. *illi etiam*, et ibi Joann. de Anan. Felin. in cap. 1. *de offic. delegat.* col. 7. vers. *limita primo*, et vide latius per Felin. in dict. cap. *sicut dignum*, et per Hippolyt. à Marsiliis in l. fin. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* col. 5. et 6. ubi vide alias limitationes, et tenebis mente ista, quia variis locis sparsa collegi.

(14) *O los encubriesen.* Adde l. 1. et 2. *C. de his qui latron. occul.* et l. *Metrodorum*, D. *de pœnis*, et l. 1. et 2. tit. 16. lib. 8. *Ordin. Regal.* et quod habetur in l. unic. cap. 37. tit. fin. eod. lib. *Ordin.* et l. 1. D. *de receptator.* cum gloss. et quis dicatur receptator, vide l. 1. §. *quod autem Prætor*, D. *de servo corrupt.* et l. 1. §. 1. et ibi Bartol. D. *de receptator.* et Angel. Aretin. in tractat. *malefic.* in dict. parte *dicto maleficio semper astitit*, col. penult. ubi tradit de recipiente furem cum re furata, quando omnino delictum nondum erat perfectum, vel habitum pro perfecto, quòd tenetur furti, et committit furtum; secùs si post delictum habitum pro perfecto recipiat rem furatam, vel aliquod auxilium præstiterit furi, secundum Bartol. singulariter in l. *furtum*, D. *de furtis*, quod est notandum ad intellectum l. *eos*, *C. de furtis*, et nota, quòd receptator debet esse sciens, ut habetur in dict. l. 1. et 3. §. 3. versic. *sed enim*, D. *de incend. ruin. naufrag.* et in dict. l. *Metrodorum*, cum sequent. et quantum ad imponendum pœnam corporalem, requiritur plena scientia; sed quantum ad imponendum mitiorem pœnam, quæ ex culpa consuevit imponi, sufficit scientia per famam, vel suspicionem, ut quia malefactor fugiebat, et rumor erat post eum, secundum Bald. in dict. l. 1. *C. de his qui latron. occul.* et si receptatus sit consanguineus, vel affinis, mitius punitur receptator, l. fin. D. *de receptat.* et vide ad istam materiam quæ dixi in l. 4. suprà eod. de præstante auxilium ad evadendum post delictum commissum; et dicam in gloss. sequenti, et vide dict. l. 2. *C. de his, qui latron. occul.* quæ et vult, quòd latrones non solùm non sunt occultandi, imò sunt ultro offerendi, et indicandi; vide l. 1. et ibi Joan. de Plat. *C. de desertor.* lib. 12. et de occultante vocatum ad munera, vide textum in l. *ex omnibus*, *C. de decurion.* lib. 10. et Joann. de Plat. ibi et de pœna occultantium alligatos publicis muneribus, vide l. *stigmata*, *C. de fabricen.* lib. 11. et in l. fin. eod. tit. ubi Joann. de Plat. Et adverte, quòd retinere homicidas et fures gratia misericordiæ et eo respectu eos celare, videtur licitum, secundum Angel. per textum ibi in l. *qui vas*, §. *qui ex voluntate*, D. *de furtis*, dum tamen non fiat contra jussum judicis secundum eum, quod tu nota in practica, et ibi tradit de Beato Francisco, quòd non peccavit, qui Perusii interrogatus an homicida inde transivisset, usus verbis amphibologicis, seu æquivocis, non transivit hinc, et manum immisit in maniconem cappæ, et adde in hoc quæ latè tradit Lucas de Penna in l. 1. col. 2. et 3. *C. de desertor.* lib. 12. et quod dicit in l. unic. *C. de colon. Thracens.* lib. 11.

lugares, deben haber aquella misma pena (15). Pero si el rey ó el concejo non demandase el furto, que le habie fecho el su oficial, desdel dia que lo sopiese por cierto fasta cinco años (16), non le podrien despues dar muerte por ello, como quier quel podrie demandar pena de pecho de quatro doble (17).

LEY XIX.

Qué pena merescen los que furtan ganados et los encubridores dellos.

Abigei en latin son llamados una manera de ladrones que se trabajan mas de furtar bestias et ganados que otras cosas. Et por ende decimos que si contra alguno fuese probado tal furto como este, si fuese home que lo haya usado de facer (1) debe morir por ende; mas

(15) *Aquella misma pena.* Bartol. in l. *in furti*, §. *ope*, D. eod. et in l. *si quis in gravi*, §. *si quis quem*, D. *ad Sylan.* dicit, quòd præstans auxilium post delictum commissum ad evadendum delinquentem, punitur mitiùs, quàm principalis, allegat l. unic. ubi bonus textus, *C. de rapt. virg.* cujus contrarium habes hìc, cùm dicit de receptantibus et occultantibus latrones; et hic dicit eadem pœna, qua latrones, debere puniri; et idem videtur probari in l. 1. *C. de his qui latron. occul.* Angel. tangit istam difficultatem in l. 1. *C. de Nili agger. non rump.* col. fin. ubi refert dictum Bart. in dict. §. *ope*, et in l. *his qui opem*, D. eod. et dicit, quòd isti qui favent ad defensionem, etiam de jure canonico plus peccant, quàm ipsi facientes, peccant enim in duobus. Primo, quia videntur conscii et participes. Secundo, quia impediunt justitiam ministrari, et sic offendunt rem publicam, et privatam, et ideo isti videntur eadem pœna puniri, et acrius, allegat cap. *qui aliorum*, 24. quæst. 3. et ad hoc allegat pro casu expresso dict. l. 1. et l. unic. *C. de crimin. peculat.* et ideo, secundum eum non debuit Bartolus damnare assessores, qui ob hoc dantes auxilium ad evadendum pari pœna puniebant, et non obstare dictam l. 1. *C. de rapt. virgin.* in qua Bartolus se fundat, quia ibi est specialis pœna determinata, quo casu dat Angelus doctrinam, quòd nunquam est recedendum à tali pœna, aliàs autem secùs; et subdit hoc esse notandum; et quòd non invenies hoc modo examinatum per aliquem; allegat etiam pro ista decisione Innoc. in cap. 1. *de offic. deleg.* ejusdem sententiæ, quòd regulariter eadem pœna receptator seu præstans opem ad evadendum puniatur, et Salicetus in dict. l. 1. *C. de his qui latron. occult.* ubi adducit alium casum specialem in receptatore abigei. Idem tamen Salicetus in l. 1. *C. de rapt. virgin.* col. 6. versic. *pro cujus declaratione*, aliter dicit, quòd quando quis præstat opem ut criminosus evadat, si talis præstatio opis cadit in speciale nomen maleficii, tunc pœna illius puniatur, ut patet in impediente quem capi à familia, vel in eo qui damnatum ad mortem arripuit; si verò non cadit in speciale nomen maleficii, tunc punitur pœna generali illius tituli *C. de his qui latron. occult.* ubi qualitas opis præstitæ et intentio præstantis inspicitur: et sic videtur quòd regulariter eadem pœna teneatur, nisi ex qualitate opis et intentione præstantis, judici aliud videatur; et istud videtur æquum dictum, et in arbitrio considerabit judex, an statim vel ex intervallo receptaverit, vel associaverit, secundum Bald. in l. *non ideo minus*, col. pen. *C. de accusat.* et dixi suprà eod. in l. 4. et an receptavit, et ultra sociavit, et occultavit, ut dicit Alberic. in l. 1. D. *de receptator.* ad declarationem dictæ l. 1. *C. de his qui latron.* quod tamen improbare videtur lex ista, cùm tantùm dicit, *encubriere:* et fortè in practica servaretur dictum Bartoli. Tu latiùs cogita, quia passus est difficilis, et quotidianus, et in receptatore, vel occultatore assassini, vide l. fin. tit. 27. infra ead. *Partit.*

(16) *Fasta cinco años.* Concordat l. *peculatus crimen*, D. *ad leg. Jul. pecul.*

(17) *Quatro doble.* Ut in l. *sacrilegii pœnam*, §. fin. et l. pen. D. *ad leg. Jul. pecul.*

LEX XIX.

Abigeus dicitur, qui pecus furatur, et si hoc facere consuevit, capite punitur; si non consuevit, non occidetur: sed si quis aliquod pecus furetur, ad opus Regis damnabitur ad tempus; si autem tantus sit numerus furatarum pecudum, qui faciat gregem, ut decem oves, quinque porci, aut quatuor equi, vel tot earum fœtus, capite punitur: et pro minori numero, ut fur punietur, et talia furta celantes per decennium à Regis dominio relegantur. Hoc dicit.

(1) *De facer.* Adde l. 1. 1. resp. D. *de abigeis*, et an sufficiat binus actus? Videtur, quòd non, et quòd saltem requiratur trinus, ut probari videtur in ista lege, cùm inferius dicit: *maguer non hobiese usado de facerlo otras vegadas*, et dixi suprà in l. proxim. et nota hìc, quòd ista lex non repetit hìc illud verbum, de quo in dict. l. 1. ibi: *et abigendi studium quasi artem exercent*, unde non videtur exigi, quòd ultra frequentiam concurrat, quòd quasi artem abigeus exercet hoc crimen; quod Angelus ibi declarat in rubric. quòd abigeus est omnis ille qui consuetudinem habet insidiandi animalibus alienis abducendis, unde propriè secundum eum istud delictum incurrunt sodales, qui insidiantur ex consuetudine, ut prædam et

si lo non habie usado de facer, maguer le fallasen que habie furtada alguna bestia (2), non lo deben matar, mas puédenlo poner por algunt tiempo (3) cierto á labrar en las labores del rey. Et si acaesciese que alguno furtase diez ovejas (4), ó cinco puercas (5), ó quatro yeguas (6) ó vacas, ó otras tantas bestias ó ganados de las que nacen destos (7), porque tanto cuento como sobre dicho es, de cada una destas cosas facen grey, qualquier que tal furto faga debe morir por ello, maguer non hobiese usado de facerlo otras veces: mas los otros que furtasen menos del cuento sobredicho, deben recebir pena en otra manera segunt que diximos de los otros furtadores (8). Et demas decimos que el que encubriese ó recibiese á sabiendas (9) tales furtos como estos, que debe seer desterrado de todo el señorio del rey por diez años.

LEY XX.

Cómo la cosa que furtan muchos puede seer demandada á cada uno dellos.

La cosa furtada (1) ó la estimacion della pueden demandar aquellos á quien fue fecho el furto, et sus herederos á los ladrones et á los herederos dellos: mas la pena (2) que deben pechar por razon del furto, non debe seer demandada á los herederos de los furtadores, fueras ende si en vida de aquellos que la furtaron fuese comenzado pleyto (3) sobrella por demanda et por respuesta; ca estonce bien serien tenudos de la pechar. Otrosi decimos que los ladrones et los herederos dellos deben tornar la cosa furtada con los esquilmos (4) que pudiera levar su señor, et aun con todos los daños et los menoscabos (5)

captivos capiant: vel dic, quòd in hoc verbo, *lo haya usado de facer*, includitur et illud, quòd quasi artem exerceant: isti enim dicuntur abigei, quibus cura est alienis insidiari animalibus, et jumentis, et aliò ea transponere, ut authent. *de nuptiis*, cap. *cæteræ verò*, collat. 4.

(2) *Alguna bestia.* Semel vel bis faciendo, nam qui sæpius abegerunt, licèt unum, aut alterum pecus subripuerint, tamen abigei sunt, l. fin. §. *qui sæpius*, D. *de abigeis*, et nota verbum *sæpius* ad id quod dixi in gloss. præcedenti; vult enim non sufficere semel, neque bis, quod est sæpè, verum dicit et *sæpius*: facit etiam quod hìc dicitur, *mas si lo non habie usado de facer*, et sic requirit plures vices, saltem duas ante tertiam: et adde quod notat Angelus in l. *si abducta*, in princ. C. *de furtis*, quòd binus actus non inducit consuetudinem delinquendi.

(3) *Por algunt tiempo.* Concordat cum l. 1. in princip. D. *de abigeis*.

(4) *Diez ovejas.* Adde l. *oves*, D. *de abigeis*.

(5) *Cinco puercas.* Non ergo sufficit, si essent quatuor, licèt dicta l. *oves*, aliud velit.

(6) *Quatro yeguas.* Approbatur glossa in dict. l. *oves*.

(7) *Nacen destos.* Veluti si decem agnos, vel arietes, vel quatuor equos, seu equarum fœtus; de bobus nihil hìc dicit, sed videtur idem quod in equis, vel equabus, ut quatuor faciant gregem, ut pro primo furto gregis abigeus moriatur.

(8) *Furtadores.* In furante ovem vel porcum, planum est, quia iste fur non abigeus dicitur; sed in furante equum, vel bovem, vel mulum, qui sunt bestiæ grossæ, etiam pro uno subtracto dicitur abigeus, non ut moriatur, sed ut in opus temporarium damnetur, quando non sæpius facit, ut suprà ead. l.

(9) *Recibiese á sabiendas.* Nota hìc ubi receptor non punitur eadem pœna qua principalis, dixi in l. præced. et adde l. fin. in fine, D. *de abigeis*.

LEX XX.

Condictio furtiva datur ad rem furatam, et damna ob furtum obvenientia, et fructus quos dominus percipere potuerat, et ista etiam datur hæredibus et contra hæredes, et æstimatur res quanti plurimi usque ad tempus petitionis valuit, non autem ad pœnam, nisi lis fuit contestata; et interitio rei aut perditio non liberat eos, sed si fuit agens in mora recipiendi rem à fure vel hærede, non tenetur postea de ea, si sine ejus culpa perierit. Et si plures sunt fures, omnes tenentur in solidum; sed unius solutum liberat alios: actio autem furti pœnalis non datur contra hæredem, nisi lite contestata contra principalem. Hoc dicit.

(1) *La cosa furtada.* Concordat cum §. fin. *Institut. de oblig. quæ ex delict. nascuntur*, et cum l. 1. D. *de privat. delict.* et l. *si pro fure*, §. fin. D. *de cond. furtiv.*

(2) *La pena.* Concordat cum §. *non autem omnes*, vers. *est enim certissima*, *Instit. de perpet. et tempor. action.* et dict. l. 1. D. *de privat. delictis*.

(3) *Pleyto.* Concordat cum §. *pœnales*, *Instit. de perpet. et tempor. action.* l. 1. C. *ex delict. defunctor.*

(4) *Con los esquilmos.* Concordat cum l. *in re furtiva*, §. fin. D. *de condict. furtiv.* l. *ancilla*, C. *de furtis*.

(5) *Menoscabos.* Ut hæreditates et legata, quæ per servum acquisivissem, si mihi non esset subtractus, l. *si quis uxori*, §. *si servus*, D. eod. et adde l. *in re furtiva*, §. 1. D. *de cond. furtiv.* non tamen habetur respectus ad damnum, quòd im-

quel vinieron por razon de aquella cosa quel furtaron. Et por ende decimos que si aquel cuya era la cosa furtada, fuese obligado á la dar á alguno ó el fruto della so pena cierta á dia señalado, et cayó en la pena (6) porque la non pudo dar por razon quel era furtada, que estonce el daño et el menoscabo que hobiese por tal razon ó por otra semejante della, tenudos serien los ladrones ó sus herederos de lo pechar. Et si por aventura la cosa furtada se muriese ó se perdiese, siempre son tenudos los ladrones ó sus herederos de pechar por ella tanto quanto mas pudiera valer (7) desde el dia que la furtaron fasta en el dia que fue comenzada á demandar. Pero si los ladrones ó sus herederos quisieren tornar la cosa furtada á aquel cuya era ó á sus herederos, si la non quisieren recebir (8), et despues deso se muriese ó se perdiese sin culpa dellos, non serien tenudos despues de pechar la estimacion della, como quier que la pena pueden demandar al ladron en su vida. Et aun decimos que acertándose muchos homes en furtar una cosa cada uno dellos (9) es tenido de la pechar á su dueño. Mas si el uno dellos la entregase ó la pechase á su dueño la estimacion della, non la podrie despues demandar á los otros (10), como quier que la pena puede seer demandada á cada uno dellos enteramente, et non se pueden excusar (11) los unos por los otros.

LEY XXI.

Cómo aquel que furta alguna cosa de los bienes del finado que fincan desamparados, la debe pechar.

Fincan como desamparados los bienes de alguno despues de su muerte, porque los que han derecho de los heredar non son presentes (1), ó non saben que sean establescidos por herederos ó por alguna otra razon (2) semejante destas. Et acaesce que algunos toman ó esconden maliciosamente las cosas muebles que fallan hi, et como quier que non les pueden seer demandados por razon de furto, porque los bienes en aquella sazon estaban desamparados et non habien señor, con todo eso farie maldat quien quier que maliciosamente tomase algo dellos; pues que sabe ciertamente que él non ha derecho ninguno de los tomar. Et á tal yerro como este dicen en latin *crimen expilatæ hereditatis*, que quiere tanto decir como pecado que face home en mesar la heredat agena. Et por ende el que los asi tomase, como quier que nol pueden demandar que torne la cosa con la pena de furto, pero puédenle demandar la cosa que la torne senciella con los frutos (3) que della esquilmó: et demas

peditus furto usucapionem non implevi, l. *si is cui*, §. 1. D. eod.

(6) *En la pena.* Concordat cum l. *inficiando*, §. *si tibi subreptum*, D. eod.

(7) *Pudiera valer.* Concordat cum l. *in re furtiva*, §. 1. D. *de cond. furtiv.* et vide l. fin. C. *de condict. furtiv.*

(8) *Recebir.* Concordat cum l. *in re furtiva*, in princ. D. *de cond. furtiv.* et C. eod. tit. l. fin.

(9) *Cada uno dellos.* Adde l. *vulgaris*, §. fin. D. eod. et l. 1. C. *de cond. furtiv.*

(10) *A los otros.* Nam liberantur cæteri, quando ab uno satisfactum fuit, dict. l. 1. C. *de condict. furtiv.* habes ergo hic, quod quando competit rei persecutoria contra plures ad rei persecutionem, re vel æstimatione ab uno ex eis habita, cæteri liberantur, et hoc quando plures rei persecutoriæ actiones oriuntur ex eodem facto; verum est tamen secundum Jac. de Rave. quod si is qui consecutus est æstimationem, vellet eam reddere, et petere rem etiam ab eodem, poterit rem petere, si ignorabat penes quem res esset, l. *ei qui*, D. *de furtis*: si vero competant ex diversis factis, tunc distinguitur; nam si primo consecutus sum rem, non possunt amplius ab alio consequi æstimationem; secus si æstimationem, quando unus non habet causam ab alio, l. *neque ullam*, §. fin. D. *de petit. hæred.* Cynus in dict. l. 1. Alberic. in l. *qui re*, §. 1. ubi Glos. et Bart. D. *de furtis.*

(11) *Non se pueden excusar.* Concordat cum dict. l. 1. C. *de cond. furtiv.* et ibi Gloss. et hoc quando plures, ut plures furtum fecerunt; si vero ut unum corpus, tunc uno solvente pœnam, cæteri liberantur, l. *si familia*, D. *de jurisd. omn. judic.* et hoc quando publica vindicta non tractatur, ut ibi habetur, et notant ibi Doctores.

LEX XXI.

Rem hæreditariam jacentem asportans tenetur ad eam cum fructibus receptis restituendam, et si est generosus, ad tempus relegabitur in insulam judicis arbitrio: plebejus autem ad tempus ad Regis opera damnabitur.

(1) *Non son presentes.* Et sic non acceperunt possessionem rerum hæreditariarum, licèt adierunt, l. 2. D. *de crimin. expilat. hæredit.* in §. *apparet*, et l. 1. C. eod.

(2) *Otra razon.* Quia licèt sciverint hæreditatem delatam, non adhuc adierunt, ut in dict. l. 2.

(3) *Con los frutos.* Adde l. pen. C. *de condict. ex leg.*

el judgador del lugar debel desterrar por algunt tiempo cierto en alguna isla á aquel que fizo tal yerro como este, ó darle otra pena segunt su alvedrio en la manera que entendiere que lo debe facer, asmando qual es la cosa que asi tomó. Et si fuere otro home que non fuere fijodalgo (4), débelo judgar que vaya á labrar á las labores del rey por tiempo cierto (5), segunt entendiere que merece.

LEY XXII.

Qué pena merecen aquellos que furtan ó sosacan los fijos ó los siervos agenos.

Sosacan ó furtan algunos ladrones los fijos de los homes buenos ó los siervos agenos (1) con entencion de los levar á vender á tierra de los enemigos de la fe, ó por servirse dellos como de siervos: et porque estos atales facen muy grant maldat merecen pena. Et por ende decimos (2) que qual home quier que tal furto ficiere como este, que si el ladron fuere fijodalgo, debe seer echado en fierros et condepnado que labre por siempre en las labores del rey: et si fuere otro home que non sea fijodalgo debe morir por ende: et si fuere siervo debe seer echado á las bestias bravas que lo maten. Esta pena misma ha lugar en todos aquellos que dan ó venden home libre (3), et los que lo compran ó lo reciben de otra manera en don á sabiendas con entencion de servirse dél como de siervo ó de venderle.

LEY XXIII.

De los siervos que fuyen que facen furto de sí mismos.

Furtan á sí mismos (1) los siervos quando fuyen de sus señores con entencion de non tornar á ellos; pero el siervo que fuyese asi, non se puede perder por tiempo (2) á su se-

(4) *Non fuere fijodalgo.* Adde l. 1. §. *expilatores*, D. *de effractor. et expilator.*

(5) *Por tiempo cierto.* Dicta l. 1. §. *expilatores*, et l. 1. D. *de furt.* Bald. l. 1. D. *de crimin. expilat. hæred.*

LEX XXII.

Fur hominis liberi, aut servi, causa eum distrahendi, vel servum habendi, si est generosus, cum compedibus ad Regis operas damnatur perpetuò; alius autem capite punitur; si autem est servus, bestiis traditur lacerandus: eadem pœna afficitur scienter emens, aut vendens causa servitii liberum, aut servum. Hoc dicit.

(1) *O los siervos agenos.* Plagium committit, qui sciens hominem liberum, vel servum alienum vendidit, vel emit, vel aliàs celat, ut dominum servo suo privet, dicit Gloss. in l. *si abducta*, *C. de furtis*, neque lex ista exigit, quòd hoc habeat in consuetudine, qui in hoc delinquit, licèt contrarium voluit Gloss. in dict. l. *si abducta*, quæ communiter reprobatur, quia nulla lege hoc cavetur; et plagium differt à furto, quia se habent, ut excedentia et excessa; nam plagium committitur non solùm in servis, sed etiam in liberis hominibus alienæ potestati subjectis, ut filiusfamilias, et in aliis rebus non committitur; furtum verò in liberis hominibus non committitur, sed in servis et aliis rebus benè committitur. Item furtum committitur principaliter pro lucro ipsius furantis, sed plagium in necem et plagam illius cui subtrahitur; et sic potius ut illi noceatur, et plagium illi inferatur, quàm ut ipse lucretur, secundum Doctores, signanter Paul. de Castro in dict. l. *si abducta*, et Bart. in l. *non statim*, D. *ad leg. Fab. de plag.* tenetur tamen et hac lege, qui liberum hominem subtrahit, et de loco in locum transportat, ut in l. *quoniam*, *C. ad leg. Fab. de plag.* Gloss. in §. *est et inter publica*, *Institut. de public. jud.* ubi Joan. Fab. dicit fuisse de facto in illis qui consenserunt in capiendo quemdam Lombardum, et extrahendo de Romana Curia tempore Benedicti VI. et adde l. penult. §. L. *Fabia*, D. eod. ubi de celante, vel vinciente hominem liberum: benè tamen potest fieri, si unus gnavus, vel cantor, seu alius homo liber, bonus servitor donetur ab uno domino alteri, ut declarat Bartolus in l. *lege Fabia*, D. *ad leg. Fab. de plag.*

(2) *Decimos.* Concordat cum l. fin. *C. ad leg. Fab. de plag.*

(3) *Home libre.* Adde l. 1. et l. *lege Fabia*, D. *ad leg. Fab. de plag.* et vide quæ dixi in gloss. 3.

LEX XXIII.

Servus fugitivus facit furtum sui, et ideo domino eum petenti non obstat temporis præscriptio, nisi triginta annis fuit in fuga, vel si ad terram Sarracenorum ivit, quia tunc statim est liber: idem si bona fide viginti annis pro libero se agat, et habeatur. Hoc dicit.

(1) *A sí mismos.* Concordat cum l. 1. *C. de serv. fugit.* et adde quod notat Glossa in cap. *comperimus*, 14. quæst. 6. de servo consecrato, seu ordinato, qui restituitur domino suo, quia deliquit permittendo se ordinari: et de monacho qui non potest præscribere obedientiam, vide cap. *sicut*, et ibi Abb. *de regular.*

(2) *Por tiempo.* Ut etiam habetur in dict. l. 1,

ñor; ca quando quier que lo falle puédelo demandar en juicio, et tornarlo en su servidumbre, fueras ende si el siervo fuese á tierra de moros (3), et desque fuese ya en su salvo et en su libre poder se tornase despues deso él de su voluntad á tierra de cristianos para andar hi como moro de paz et forro; ca estonce maguer lo fallase hi su señor, non lo podrie tornar en su servidumbre, porque el señorio que habie sobrel se perdió luego que él fue llegado á tierra de moros, et tornó en su libertad en que era ante que fuese cativo. Et eso mismo decimos que serie si el siervo andudiese fuido á su señor treinta años (4) en tierra de cristianos, seyendo todavia desapoderado el señor (5) de la posesion dél; ca dalli adelante maguer lo fallase, non lo podrie demandar en juicio para tornarlo en su servidumbre. Otrosi decimos que seyendo algunt siervo criado desde pequeño en casa de su señor, si tal siervo como este andudiese á buena fe veinte años (6) por libre, cuidando él todavia que era libre, maguer fuese siervo, si en los veinte años non lo demandase et lo quisiese despues demandar por siervo, non lo podria facer; ante decimos que es libre, et gana libertad por este tiempo, asi como diximos en el titulo de las cosas que se ganan ó se pierden por tiempo en las leyes que fablan en esta razon.

LEY XXIV.

Cómo debe buscar el señor á su siervo quando fuere fuido, et qué pena merecen aquellos que los asconden.

Fuyéndose algunt siervo de poder de su señor, debe aquel cuyo era ir al juez del lugar et facérgelo saber: et el juez debel dar su carta (1) et homes que vayan con él á buscarle et á escudriñar las casas (2) do sospe-

nam et servi, qui in fuga est, retinemus possessionem, l. 1. §. *per servum qui in fuga*, D. *de acquir. poss.* unde possidenti non currit præscriptio, l. *possideri*, §. *si servus*, et l. *per eum*, §. 1. et l. *rem quæ nobis*, D. *de acquir. posses.* l. *malè agitur*, *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* et adde l. 23. tit. 29. *Partit.* 3.

(3) *A tierra de moros.* Adde dict. l. 23. tit. 29. *Partit.* 3. et quæ ibi dixi.

(4) *Treinta años.* Adde dict. l. 23. et quod ibi dixi.

(5) *Desapoderado el señor.* Videtur hìc approbari dictum Innoc. in cap. *de servorum, de serv. non ordin.* dicentis, quòd servi fugitivi non perdimus possessionem, si tamen eam prosequamur; si verò persecutionem omittamus, et non requiramus ubi sit, et servus deponit animum revertendi, tunc perdimus possessionem; quod dictum dicit mirabile, et perpetuò mente tenendum Angelus in l. fin. *C. de acquir. poss.* dicens, quòd Legistæ sicco pede transierunt, non ita limitantes in dict. §. *per servum.*

(6) *Veinte años.* Inter absentes intellige, nam inter præsentes decem anni sufficerent, ut in l. 23. tit. 29. 3. *Partit.* ad quam ista lex se refert, et ibi dixi.

LEX XXIV.

Pro requirendo servo fugitivo dabit judex homines et litteras ad eos, ubi suspicatur quòd sit; et judex negligens, vel requisitus non sinens domum suam perscrutari, seu servum occultans scienter, solvent Regi centum marabotinos auri, et domino servum duplicatum; sed si intra viginti dies servum domino manifestet, excusabitur solùm à pœna Regis supradicta, non à pœna dupli, 20. in qua taxatur servus. Hoc dicit.

(1) *Su carta.* Concordat cum l. *Divus*, D. *de serv. fugit.* et l. 1. §. 1. eod. tit.

(2) *Las casas.* Adde dict. l. *Divus*, et l. *requirendi*, *C.* eod. et dixit Gloss. in l. 1. §. *hoc autem*, D. eod. hoc esse speciale in servis fugitivis, quod et tenuit Guido. de Suza, secundum Alber. in dict. l. *Divus:* Odofredus tamen relatus à Bald. in dict. l. *requirendi*, idem voluit esse in aliis rebus furtivis; quod et comprobat Baldus ibi, dummodo sint indicia, quòd res subtracta sit in domo alterius; et idem tenet ibi Bart. et Joan. de Plat. in l. *ex omnibus*, *C. de Decurion.* lib. 10. Angelus etiam in dict. l. *requirendi*, et si perquisitio fieret ad publicam utilitatem, permittitur indistinctè, l. *omnis servitus*, *C. de aquæduct.* lib. 11. et l. *quosdam*, *C. de metalla.* eod. lib. Bald. in dict. l. *requirendi*, et vide per Joann. de Plat. in dict. l. *omnis;* erit ergo speciale in servis fugitivis, ut etiam indiciis prædictis non apparentibus hoc fiat, et idem in uxore alicujus fugitiva, vel monacho fugitivo, secundum Cynum, et Salic. in dict. l. *requirendi.* Alber. in dict. l. 1. §. *hoc autem*, D. eod. et idem si inquiratur persona malefactoris, secundum Salicet. in dict. l. *requirendi:* dicit etiam Alber. in dict. l. *requirendi*, in fine, quòd licèt de stricto jure non debeat fieri, nisi in fugitivis, quòd vidit tamen rectores communiter in omnibus prædictis casibus, et cùm ego dico vicinum habere in scrinio suo instrumenta ad me pertinentia, facere potestatem inquirendi, etiam sine aliis indiciis vel præsumptionibus, vel cum levibus, ad quod facit, secundum eum, l. 6. §. 4. vers. *sicubi*, *C. de his qui ad Eccles. confug.* et quod

chare que es. Et si por aventura el judgador seyendol esto demandado non lo ficiese, ó alguno de aquellos en cuya casa sospechase el señor que era su siervo, defendiese que lo non entrase hi á buscar, estonce cada uno dellos, tambien el judgador como el que non se dexase escudriñar la casa, debe pechar á la cámara del rey cient maravedis de oro (3) por tal rebeldía como esta : et demas desto deben escudriñar la casa para saber si es hi el siervo ó non. Otrosi decimos que todo home que recibiese á sabiendas (4) siervo que se fuya á su señor et lo ascondiere, que debe pechar por ende cient maravedis (5) de la dicha moneda á la cámara del rey et á su señor el siervo doblado (6). Pero si fasta veinte dias del dia que lo recibiese á sabiendas, lo manifestare al señor del siervo ó al judgador del lugar como lo tiene, estonce débenle perdonar la pena (7) de los cient maravedis; pero es tenudo de dar al señor el siervo doblado, porque lo encubrió tanto tiempo. Et si por aventura non hobiere otro siervo que dé con aquel que encubrió, debe pechar por él veinte maravedis (8) de buena moneda en lugar del otro que habie á dar por pena.

LEY XXV.

Cómo el menor non cae en pena maguer que el siervo que fuxiese, se ascondiese en su casa.

Acogiéndose á casa de algunt huérfano (1) el siervo de otro que fuese fuido de poder de su señor, non cae por ende el menor en la pena que diximos en la ley ante desta, maguer estudiese hi ascondido con su sabiduría : mas el que toviere en guarda al huérfano, si fuere sabidor que el siervo se fuyera á su señor et consentiese que se acogiese et se escondiese en su casa del huérfano, que él tenie en guarda, debe pechar de lo suyo toda la pena que desuso diximos. Otrosi decimos que qual home quier que encubriese el siervo foido con entencion que lo perdiese su señor, que si por aventura non hobiese de que pechar la pena que diximos en la ley ante desta, que debe seer castigado (2) de feridas paladinamente, de manera que reciba ende vergüenza et se guarden los otros despues de lo facer; pero débenle dar estas penas de manera que lo non maten nin lo lisien.

notat Gloss. in §. *planè, Institut. de rerum division.*

(3) *Cient maravedis de oro.* Hos appellat solidos l. 1. §. *hoc autem*, vers. *multa*, de qua ista sumpta est, et arbitror esse istos marabotinos auri, eos quos vulgo dicimus *castellanos*, ut dixi suprà *Partit.* 3. tit. 11. l. 2.

(4) *A sabiendas.* Secùs si sine dolo, ut in l. *doli*, D. *de servo corrupt.*

(5) *Pechar por ende cient maravedis.* Approbat opinionem Glossæ in dict. l. 1. in princ. in verbo *statuit.*

(6) *El siervo doblado.* Concordat cum l. *quicumque*, C. *de servis fugitiv.*

(7) *Perdonar la pena.* Concordat cum dict. l. 1. in princ. D. *de servis fugitivis.*

(8) *Veinte maravedis.* Concordat cum dict. l. *quicumque*, et nota hìc cum dicit, *de buena moneda*, et non repetit de marabotinis aureis; in l. tamen *quicumque*, de qua ista sumpta est, Glossa intelligit de solidis auri, quorum septuaginta et duo faciunt libram auri: et cùm ista æstimatio subrogetur loco servi, quem dare debebat pro pœna, videtur intelligendum de solidis, seu marabotinis auri, cùm communiter unus servus valeat dictum pretium, et ultra. Nota etiam, quòd ista lex declarat dictam l. *quicumque*, ut ita demum admittatur ista solutio in pecunia, quando occultator servi non habeat alium servum; et l. *quicumque* non ita declarat, sed alternativè dicit, *cum alio pari*, vel *viginti solidos reddat;* et Glossa et Doctores ibi intelligebant electionem esse debentis, quod hìc reprobatur.

LEX XXV.

Si ad domum minoris orphani fugiat servus, non tenetur minor ad pœnam : sed ejus administrator ad hoc consilium præbens tenetur, et quilibet occultans servum cum intentione, ut dominus eum amittat, si non habet pecuniam ad solvendum pœnam lege proxima taxatam, luet in corpore citra mortem et mutilationem. Hoc dicit.

(1) *Huérfano.* Concordat cum l. *quicumque*, vers. *in minorum*, C. *de serv. fugitiv.* et cum dictis Azon. C. eod. in summa, col. 1. vers. *est autem.*

(2) *Castigado.* Adde dict. l. *quicumque*, vers. *quod si ad prædictam*, et latius declarat hunc modum castigandi lex ista Partitarum, quàm illa.

LEY XXVI.

Por quáles razones puede home asconder siervo ageno, et non cae por ende en pena.

Engañosamente mandando algunt home á su siervo que se fuyese de su casa et que se fuese asconder á casa de otro alguno, por tal que hobiese razon para buscarle mal et demandarle pena, si tal engaño como este fuere probado que nasció del señor del siervo, decimos que estonce non es tenudo de pechar la pena; ante decimos (1) que el señor debe perder el siervo por razon del engaño que cuidó facer al otro, et debe seer de la cámara del rey. Mas si el engaño nasciese primeramente (2) de aquel en cuya casa fallasen el siervo porque lo hobiese falagado ó rogado que se viniese para él, estonce serie tenudo de tornar el siervo et de pechar la pena. Et para saber verdat de qual dellos nasció primeramente este engaño deben meter el siervo á tormento de manera que lo diga (3). Et aun decimos que si el siervo de alguno se fugiese á su casa por miedo que hobiese dél por razon de algunt yerro que hobiese fecho, et se fuese asconder á casa de alguno que fuese amigo de su señor, con entencion quel ganase perdon dél que nol ficiese mal por el yerro, que á este atal en cuya casa lo fallasen, non le deben demandar pena por ende, porque él á buena entencion (4) lo acogiera.

LEY XXVII.

Cómo debe el juez librar el pleyto que acaesciere entre el señor et el siervo que dice que se le fuyó.

Demandando un home á otro en juicio diciendo que era su siervo et que se le fuera, maguer el demandado conosciese que fuera en su poder et que lo toviera en fierros como á siervo, teniéndolo preso torticeramente (1), estonce el que lo demandase asi es tenudo de probar et de dar alguna razon derecha (2) por que lo demanda: asi como mostrando carta ó alvalá de compra ó de donadio por que lo ganó; et si lo probare, estonce debe el judgador meter al que facie tal demanda en posesion dél. Pero en salvo decimos que finca al otro de mostrar et de adocir pruebas antel judgador por sí ó por su personero sobre su libertad: et si despues fallaren en verdat que es libre, débenlo sacar de la servidumbre et del poderio de aquel que lo tenie, et darlo por quito et por forro.

LEX XXVI.

Dolo inducens proprium servum ad fugam ad domum alicujus, non potest pœnam fugitivi petere, imò perdit servum, Regis Cameræ applicandum. Si tamen dolus incœpit ab occultante, ipse solvet pœnam domino, et ut sciatur cujus primitus consilio servus fugit, servus ille torquebitur. Si autem timore domini servus ad domum fugerit alterius amici domini, ut ei veniam postulet, non patietur pœnam eum sic recipiens. Hoc dicit.

(1) *Decimos.* Concordat cum l. *quicumque, C. de servis fugit.* vers. *sanè.*

(2) *Nasciese primeramente.* Adde l. *si quis servo, C. de furtis,* et Gloss. in dict. l. *quicumque.*

(3) *De manera que lo diga.* Et creditur servo cum præcedentibus indiciis, ut in dict. l. *quicumque,* ubi Gloss. allegat concordantes, et secundum Paul. de Castr. ibi, ex hoc limitatur l. *jurisjurandi, C. de testibus,* ubi habetur, quòd non sufficit unus testis, quantumcumque præfulgeat dignitate, ut procedat illud, quando testis interrogatur de facto alieno; si tamen interrogetur de facto proprio, sufficiat unus testis, concurrentibus aliis indiciis; de quo dicto vide per Jason. in l. *cum filius,* §. *in hac,* D. *de verb. obligation.*

(4) *A buena entencion.* Adde l. *doli,* D. *de serv. corrupt.* et l. *quicumque,* vers. *quod si servus, C. de servis fugitivis.*

LEX XXVII.

Licèt quis petat quem ut ejus servum fugitivum, et ipse confiteatur ab eo injustè fuisse detentum, prius debet agens de titulo docere, quo probato, datur ei servus, salva proprietatis quæstione. Hoc dicit.

(1) *Torticeramente.* Concordat cum l. *vis ejus, C. de probat.*

(2) *Alguna razon derecha.* Vide quæ dixi in l. 5. tit. 14. 3. *Partit.* ubi est lex similis huic.

LEY XXVIII.

Qué pena merecen los que asconden los siervos que fuyen de casa del rey.

Si alguno de los siervos que andudiesen en casa del rey (1), se fuyese et se ascondiese en casa dotro, si aquel en cuya casa se ascondiese lo encubriese con entencion que lo perdiese el rey, tenudo es de tornar el siervo et de pecharle demas una libra de oro : et si el siervo fuese de los que estan en las labores del rey (2), débelo tornar et pechar demas doce libras de plata aquel que lo ascondió. Et si fuere el siervo del concejo (3) de alguna cibdat ó villa, debe tornar el siervo et otro tan bueno como él, et pechar demas doce libras de oro (4).

LEY XXIX.

Qué pena merecen los que corrompen los siervos, faciéndolos de buenos malos et de malos peores.

Yerran á las vegadas homes hi ha non tan solamente en recebir en sus casas siervos agenos que andan fuidos, mas aun corrompiéndolos en muchas maneras, como si son buenos que se tornen malos, et si son malos que se tornen peores. Et esto serie (1) como si consejase algunt home al siervo de otro que fuese desobediente á su señor, ó que yoguiese con alguna muger de su casa, ó quel furtase algo, ó que se fuyese ó que se embriagase, ó le diese consejo ó ayuda en alguna otra manera semejante destas porque ficiese yerro alguno ó porque se empeorase. Ca en qualquier destas cosas ó en otras semejantes dellas que alguno se trabajase de corromper siervo de otro, decimos que maguer el siervo de su voluntad (2) fuese aparejado para facer mal, que en grant culpa es el quel diese tal consejo ó ayuda para acrecerle mas en su maldat: et por ende serie tenudo de pechar doblado (3) al señor del siervo todo quanto daño, et menoscabo ó empeoramiento recibió en el siervo ó por el siervo por razon del consejo ó del esfuerzo malo quel dió. Et lo que diximos en esta ley de los que corrompen los siervos agenos, ha lugar tambien en los que corrompen los fijos (4) ó las fijas, ó los nietos ó las nietas de otros, ó los otros servientes (5) de casa.

LEX XXVIII.

Celans Regi servum ejus fugitivum, restituet eum Regi, et unam libram auri; si autem servus est operarum Regis, restituet eum, et duodecim libras argenti. Si verò est servus civitatis, vel communitatis, restituet eum cum alio æquè bono, et insuper duodecim libras auri. Hoc dicit.

(1) *En casa del rey.* Concordat cum l. 2. *C. de fugitivis colonis*, lib. 11.

(2) *En las labores del rey.* Concordat cum l. penult. *C. de servis fugitivis*, et fit hìc differentia inter servum fiscalem, vel patrimonialem.

(3) *Siervo del concejo.* Concordat cum l. *mancipia*, *C. de servis fugitiv.*

(4) *Doce libras de oro.* Cogito hanc litteram esse corruptam, et debet dicere, *doce maravedis de oro*, cùm dict. l. *mancipia*, de qua ista sumpta est, dicat de duodecim solidis, quorum septuaginta duo faciunt libram auri, ut tradit Gloss. in l. *quicumque*, *C. de servis fugitivis*, et quia aliàs in plus punitur occultans servum alicujus Civitatis, vel Villæ, quàm si occultaret servum patrimonialem Regis, vel fiscalem, quod esset absurdum; et facit pro hoc quod habetur in l. 24. suprà eod. cùm dicit, de centum marabotinis auri, quos l. 1. §. *hoc autem*, D. *de servis fugitivis*, dicit solidos.

LEX XXIX.

Scienter servum corrumpens alienum, ut deterioretur, tenetur domino ad damnum deteriorationis duplicatum; idem de corrumpente liberum familiarem, aut filium, vel filiam, nepotem, vel pronepotem alterius. Hoc dicit.

(1) *Esto serie.* Concordat cum l. 1. §. *persuadere*, et §. *is quoque*, cum l. sequenti, D. *de servo corrupto*, et vide casum notabilem in l. penult. eod. tit.

(2) *De su voluntad.* Adde dict. l. 1. §. *sed utrum*, ubi bona verba; non enim oportet laudando augeri malitiam, et adde cap. *nonnulli*, et cap. *clericus*, 16. quæst. 1.

(3) *Doblado.* Concordat cum l. *si quis servum*, §. fin. cum l. sequenti, D. *de servo corrupto*, et vide l. *doli*, §. fin. eod. tit. cum l. sequenti, et quid si ex hoc servus ita sit inutilis, quòd non expediat illum habere? Vide in l. *ut tantum*, §. *æstimatio autem*, D. eod. ubi Albericus inducit ad quæstionem de bove, quem occidisti, cujus erit caro, et corium, an domini bovis, vel occidentis, qui debet reddere æstimationem bovis?

(4) *Los fijos.* Concordat cum l. *ut tantum*, §. *de filio filiave*, D. *de servo corrupto.*

(5) *Otros servientes.* Nota benè istam extensionem, nam tantùm dicebatur de filio, vel filia, et aliis liberis in dict. l. *ut tantum.*

LEY XXX.

Què pena merece aquel que muda los mojones de alguna heredat á furto.

Mojon es señal que departe (1) la una heredat de la otra, et non lo debe ningunt home mudar sin mandamiento del rey ó del judgador del lugar; et si alguno contra esto ficiese mudando los mojones maliciosamente que estudiesen entre la su heredat et la de su vecino, como quier que non puede home decir propiamente que face fu to porque lo face en cosa que es raiz (2); pero face yerro ó maldat que es semejante de furto; et por ende debe pechar al rey (3) todo home que esto ficiere, por quantos mojones asi mudare, por cada uno dellos (4) cincuenta maravedis de oro (5); et demas de esto (6) si hobiere algunt derecho en aquella parte de heredat

LEX XXX.

Limes est signum dividens prædia diversorum, et movere illum nullus potest sine mandato Regis, aut judicis; et aliàs evellens fines prædia dividentes de vicini prædio, perdit jus, si quod habebat in eo quod sibi ex mutatione appropriavit, et si jus non habebat restituet duplicatum, et solvet insuper pro quocumque fine, seu signo mutato, Regi quinquaginta marabotinos auri: eadem est pœna de finibus terminorum civitatum seu locorum, mutatis seu evulsis. Hoc dicit.

(1) *Departe.* Limes erat positus, litem ut discerneret agri, dicit Virgilius, et habetur in cap. *forus, de verb. signif.* et an limes cedat limitato? Vide per Bald. in l. 1. vers. *in initio*, col. fin. D. *de offic. præfecti urbis.*

(2) *Raiz.* Vide etiam suprà in l. 1.

(3) *Pechar al rey.* Concordat cum l. *lege agraria*, D. *de termin. mot.*

(4) *Por cada uno dellos.* Facit secundum Alber. in dict. l. *lege agraria*, ad statutum puniens producentem falsos testes in centum, quòd pro quolibet teste patiatur pœnam centum; vide ibi per eum.

(5) *Cincuenta maravedis de oro.* Et sic est pœna ordinaria in hoc statuta, et sic erit per istam legem sublata pœna extraordinaria, de qua in l. 1. D. *de termin. mot.* et in l. 1. *C. de accusat.* quam opinionem tenet Gloss. in dict. l. 1. et in dict. l. *lege agraria*, quæ videtur approbari hìc, licèt Doctores communiter illam impugnant, et magis communiter dicunt, quòd pœna extraordinaria, de qua in dictis legibus, et quæ habetur in l. 2. D. *de term. mot.* procedat, si agatur criminaliter, si verò agatur civiliter, tunc procedat ista de quinquaginta aureis; quæ fuit opinio 2. glossæ in dict. l. quam opinionem communem improbat Angelus in dict. l. 1. nam hìc, et in l. *lege agraria*, pœna applicatur fisco, et sic agitur criminaliter, non civiliter. Unde Angelus ibi ad concordiam dicit esse distinguendum: quòd si quis animo furandi lapides, terminos evellit, non credens eos terminos, fustigatur, nisi sit splendidior, quo casu punietur, ut pro simplici furto, l. 2. §. fin. D. *de termin. mot.* si verò non animo furandi, tunc si terminos non evulsit, sed faciem terminorum convertit, ut ex arbore arbustum, et ex sylva novellam, et punitur tunc arbitrio judicis, ut in dict. l. *lege agraria*, in fin. Si verò terminos evulsit causa occupandorum finium, quia locum ibi confinantem habebat (qui est proprius casus hujus legis Partitarum), tunc secundum eum splendidus relegatur ad tempus arbitrio judicantis, si juvenis est in tempus prolixius, si senior in remissius; inferior verò castigatus datur in opus publicum per biennium, ita intelligit l. 2. vers. *de pœna*, D. *de termin. mot.* Si verò evulsit ad seminandum zizaniam, tunc habet pœnam quinquaginta aureorum, de qua hìc, et in dict. l. *lege agraria.* Et si erat servus, qui talia committebat domino inscio, puniebatur ultimo supplicio, secundum legem Nervæ Imperatoris, nisi dominus pro eo mulctam solvere vellet, ut in dict. l. *lege agraria.* Sed per aliam legem postea latam evellens terminos causa seminandæ zizaniæ, punitur judicantis arbitrio extra ordinem, ut in dict. l. 1. *C. de accusat.* et in dict. l. 1. D. *de termin. mot.* et istam dicit esse veritatem Angelus ubi suprà. Salicetus verò in dict. l. 1. relatis opinionibus Glossæ et aliorum, tandem ibi refert et distinguit, quòd, aut quis ignoranter terminos amovit sine lucrandi animo, et tunc neque furti, quia deficit lucrandi animus, neque alia pœna prò termino amoto punitur, cùm dolus in hoc exigatur, ut in dict. l. *lege agraria*, et in l. 2. aut amovit animo lucrandi tales terminos, et tunc vilis persona verberibus cæditur, ut in dict. l. 2. in fine, non vilis solùm furti tenetur, ut in l. *si certè*, D. *de furtis.* Aut scivit illos esse terminos, et tunc si amovit, ut tantùm sibi terminos lucraretur, et in quinquaginta aureis pro quolibet termino tenetur; verum persona vilis non habens unde solvat, luet in corpore, ut in l. *lege agraria*, 1. et 2. §. aut amovit causa finium occupandorum, et tunc distinguit inter personas, ut splendidiores relegentur in majus vel minus tempus, secundum diversitatem ætatis; viles verò fustigentur, et ad biennium relegentur, ut in dict. l. 2. 1. et 2. respons. aut amovit causa litium seminandarum, tunc extra ordinem punitur pro factorum varietate, l. 1. D. *de termin. mot.* et dict. l. *lege agraria*, §. fin. et cum ista distinctione dicit Salicetus, materiam esse claram, quæ per alios secundum eum est indiscussa. Tu verò considera, quòd lex ista Partitarum loquitur in uno ex dictis casibus

que asi cuidó ganar á furto por mudamiento de los mojones, débelo perder. Et si derecho non hi habie en ella, debe tornar lo que entró en esta manera á su dueño, et otro tanto de lo suyo quanto es aquello que él tomó de lo ageno. Et lo que diximos en esta ley del mudamiento de los mojones que son entre las heredades de los homes, ha lugar otrosi en el yerro que ficiese home en los mojones que departen los términos entre las cibdades et villas, et castiellos et los otros lugares (7).

TITULO XV.

DE LOS DAÑOS QUE LOS HOMES Ó LAS BESTIAS FACEN EN LAS COSAS DE OTRO DE QUAL NATURA QUIER QUE SEAN.

Daños se facen á las vegadas los homes unos á otros en sí mismos ó en sus cosas que non son robos, nin furtos nin fuerzas, mas acaescen á las vegadas por ocasion, et á las veces por culpa de otri. Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de los robos et de los furtos, queremos aqui decir de los otros daños; et mostrar qué cosa es daño: et quántas maneras son dél: et quién puede demandar ende emienda, et ante quién et á quáles: et cómo debe seer fecha emienda dél despues que fuere averiguado.

LEY I.

Qué cosa es daño et quántas maneras son dél.

Daño es (1) empeoramiento, ó menoscabo ó destruimiento que home recibe en sí mismo

tantùm, scilicèt, quando evellat terminos causa finium occupandorum, et appropriandi sibi terram, quam confinantem suo prædio habebat, ex mutatione terminorum, et deciditur teneri pœna illa ordinaria quinquaginta aureorum pro quolibet limite; et pœna, de qua statim subdit, de amissione juris in re, quam intendebat lucrari, vel tantum reddendi de suo, si jus ibi non habebat; et de aliis pœnis nihil dicit, unde videtur, quòd non puniatur ulteriori pœna; et sic reprobantur in hoc dicta Doctorum, qui (ut retuli) aliter dicebant, moti ex dicta l. 2. quæ satis eorum dictum probat. Quando verò avulsio terminorum facta non fuit ex ista causa, sed ut seminaret zizaniam, vel ut furaretur lapides, seu terminos, seu aliàs, recurre ad dictam distinctionem Doctorum; quam sic tenerem, ut qui causa zizaniæ, seu seminandarum litium hoc facit, non puniatur pœna quinquaginta aureorum, de qua hic, et in l. *lege agraria*, prout dicebat Angelus, sed extra ordinem pro factorum varietate, ut dicit Salicetus; et quia l. *lege agraria*, in respons. non loquitur in isto casu in impositione dictæ pœnæ quinquaginta aureorum, sed in casu in quo loquitur ista lex Partitarum; si verò amovit, animo furandi terminos seu lapides, ut sibi eos lucraretur, non sciens illos esse terminos, tunc procedat quod habetur in dict. l. 2. in fin. ut si fuerit vilis, sufficiat eum verberibus cædi; si splendidus, puniatur pœna simplicis furti. Si verò scivit illos esse terminos, et amovit, ut eos sibi lucraretur, tunc Salicetus, ut dixi, vult, quòd puniatur in quinquaginta aureis pro quolibet termino, et quòd si non habet, unde solvat, luat in corpore, allegat dict. l. *lege agraria*. Mihi verò videtur dictam legem non loqui in isto casu in 1. respons. illius l. sed cùm hoc fit causa protelandi fines, et sic in casu, in quo loquitur lex ista Partitarum: et durum est dicere, ut ille qui minus deliquit, puniatur eadem pœna, qua ille qui magis deliquit; magis enim delinquit, qui causa occupandi terram confinantem sibi, hoc facit, quàm qui causa furandi unum vel plures lapides; unde potius videretur dicendum, quòd tunc extra ordinem puniatur arbitrio judicis, ut in dict. l. 1. *C. de accus.* et dict. l. 1. D. *de termin. mot.*

(6) *Demas de esto.* Concordat cum l. *si constiterit, C. fin. regund.* et l. *si quis in tantam, C. unde vi*, et l. *extat*, D. *quod metus caus.* et extenditur hic dispositio l. *si constiterit*, etiamsi occupatio fiat lite non contestata.

(7) *Otros lugares.* Videtur ex hoc verbo, et ex aliis positis in ista lege, quòd hæc lex loquitur de terminis positis in rure, non verò de terminis positis in civitate, quæ fuit una solutio Glossæ in dict. l. 1. *C. de accusat.* sed illa reprobatur communiter; et fortè in omnibus lex ista procedet, tam ex verbis generalibus ejus, quàm quia vulgo nostro possessiones in urbe positas appellamus *heredad*: si ergo aliqua vinea, vel hortus sit in villa, idem erit, ac si esset ruri.

TITULUS XV. DE DAMNIS.

LEX I.

Damnum est perditio, vel deterioratio rei, vel personæ, alterius culpa proveniens, et est triplex. Unum est, cùm fit deterioratio per mixturam, vel aliter. Aliud, cùm fit diminutio. Tertium, cùm fit rei totalis destructio. Hoc dicit.

(1) *Daño es.* Adde l. 3. D. *de damno infecto*, ubi vide Glos. Bartol. et Doctores, et damnum dicitur sentire, qui patitur diminutionem patrimonii, non qui perdit lucrum non radicatum, et perfectè acquisitum, Gloss. in l. 1. §. *si quis propter*, in versic. *in integrum restitutione*, D. *de itinere, actu-*

ó en sus cosas por culpa dotri (2): et son tres maneras (3) dél; la primera es quando se empeora la cosa por alguna otra que mezclan hi, ó por otro mal quel facen; la segunda es quando se mengua por razon del daño que facen en ella; la tercera es quando por el daño se pierde ó se destruye la cosa del todo.

LEY II.

Quién puede demandar emienda del daño.

Emienda del daño puede demandar (1) el señor de la cosa (2) en que es fecho: et eso mismo puede facer su heredero; pero si el señor de aquella cosa la hobiese dada á otro, otorgandol el usofruto della (3) para en su vida, ó que la toviese otro alguno que hobiese buena fe en tenerla cuidando que era suya (4), ó si la toviese otro alguno en guarda (5) en lugar do non estudiese el señor della, estonce cada uno destos ó sus personeros pueden demandar que les sea fecha emienda del daño quel fuese fecho en aquella cosa que asi tenie. Otrosi decimos (6) que si alguno ficiese daño en cosa que estudiese empeñada, que si aquel que la empeñó non hobiese de que la quitar, ó el que la toviere á peños non pudiese cobrar lo suyo de aquel que gela empeñó, que estonce bien puede él demandar quel sea fecha emienda del daño que recibió en aquella cosa que tenie empeñada. Pero aquello que recibiere por emienda de la cosa que toviere á peños debe seer contado en el debdo que debie haber: et si mas fuere que la debda, lo demas débelo tornar con la cosa al señor della; mas si el señor de la cosa hobiere de que la quitar, et estudiere en el lugar (7) do fuere la cosa en que ficieron el daño, estonce él debe demandar la emienda, et non el que la tiene á peños. Otrosi decimos que habiendo algunt home de recebir de otro siervo, ó bestia ó otra cosa qualquier quel fuese mandada en testamento, si ficiesen daño en aquella cosa de guisa que se perdiese ó se empeorase, puede demandar la emienda de aquella cosa el que la tenie á la sazon que fue fecho el daño en ella, si aquel que la debie haber non estudiese delante: mas si aquel á quien era mandada era presente, estonce el que la toviese

que privato, Bartol. Bald. et alii in l. *non amplius,* §. 1. D. *de legat.* 1. Alexandr. consil. 115. super eodem *de quo quæritur,* 3. volum. et per Jason. in l. fin. *C. de codicil.* Bald. et Jason. in l. fin. §. *in computatione, C. de jure deliberandi.*

(2) *Por culpa dotri.* Exigitur dolus vel culpa, ut hæc actio locum habeat, ut in l. *in lege,* D. *ad leg. Aquil.* et *Institut.* eod. §. *injuria,* licèt enim appellatione damni contineatur omnis diminutio patrimonii, ut dixi in gloss. præcedenti, tamen appellatione damni dati vel illati, de quo hic titulus loquitur, continetur damnum interveniente culpa vel facto hominis delinquentis, ut in l. *si servus servum,* §. *inquit,* et §. *rupisse,* D. *ad leg. Aquil.* unde propter damnum procedens ex contractu, non datur actio legis Aquiliæ, ut tradit Joann. Andr. in *addition. ad Speculat.* tit. *de empt. et vendit.* §. *nunc dicendum,* quod est sub rubric. *de rescind. vendit.* col. 3. in addit. incipienti *libellus.*

(3) *Tres maneras.* Sic erant et trina capita legis Aquiliæ, ut *Instit. de lege Aquilia,* per totum, et in l. 2. et l. *si servus servum,* §. *hujus legis,* et §. *tertio autem capite,* D. eod.

LEX II.

Emendam damni potest petere dominus deterioratæ rei, aut ejus hæres. Item et fructuarius, vel bonæ fidei possessor. Item depositarius, domino absente à loco, et etiam creditor, cui res est pignerata, si debitor non est solvendo; debet tamen illud quod advenit, in sortem computare, et residuum domino solvere: sed debitore existente solvendo, et in loco præsente, non creditor, sed debitor petit. Idem de legatario, re nondum sibi tradita, sed debet ei qui eam tenet, concedere petendi potestatem. Hoc dicit.

(1) *Puede demandar.* Ortum habet à dictis Azon. *C. de leg. Aquil.* in summa, col. 2. vers. *competit autem actio.*

(2) *El señor de la cosa.* Adde l. 2. et l. *item Mela,* §. *si in eo homine,* et l. *ob id,* et l. *liber homo suo,* §. *si servus,* D. *ad leg. Aquil.*

(3) *Usofruto della.* Concordat cum l. *item Mela,* §. fin. cum l. sequent. ubi etiam de usuario.

(4) *Cuidando que era suya.* Adde l. *item Mela,* §. *si servus bona fide,* D. *ad leg. Aquil.* ubi vide Glos. quòd talis bonæ fidei possessor, ad hoc ut agat, debet habere titulum; quod fuit dictum Azon. ubi suprà.

(5) *Si la toviese otro alguno en guarda.* Nota hoc, quia non ponit Azo ubi suprà, et facit l. 10. suprà tit. 14. commodatario vero denegatur hæc actio, ut in l. *item Mela,* §. *eum,* D. eod. quod fortè limitabitur, nisi dominus sit absens, ut in l. 10. suprà, tit. 14.

(6) *Otrosi decimos.* Concordat cum l. *qui occidit,* §. *pignori,* D. *ad leg. Aquil.*

(7) *En el lugar.* Nota hoc, quia non ita habetur expressum in dict. §. *pignori.*

le debe otorgar poder (8) para demandar emienda del daño que fuese fecho en ella.

LEY III.

A quáles et ante quién puede seer demandada emienda del daño.

Emendar et pechar debe el daño aquel que lo fizo al que lo recibió : et esto le puede seer demandado, quier lo hobiese fecho por sus manos, ó aviniese por su culpa, ó fuese fecho por su mandado (1) ó por su consejo, fueras ende si aquel que fizo el daño fuese loco (2), ó desmemoriado ó menor de diez años et medio, ó si alguno lo hobiese fecho amparando á sí mismo (3) ó á sus cosas; ca estonce nol puede seer demandada emienda del daño que desta guisa ficiese. Otrosi decimos que los herederos (4) de aquellos que ficiesen daño en las cosas de otros, non son tenudos de facer emienda del daño despues de la muerte de aquellos cuyos herederos son, fueras ende si en su vida de aquellos que lo ficieron, fuese comenzado pleyto por respuesta sobre la emienda; ca estonce tenudos serien de la facer si fueren vencidos del pleyto. Otrosi decimos que maguer non fuese el pleyto comenzado por respuesta asi como sobredicho es, que si los herederos hobieren alguna pro del daño que ficieron aquellos de quien heredaron, què lo deben pechar en tanta quantia quanto fuere el pro que les vino dello á los que recibieron el daño ó á sus herederos : et la demanda del daño decimos que debe seer fecha ante el judgador del lugar do fue fecho, ó delante de alguno de los otros judgadores de que fecimos emiente en el título de las acusaciones en las leyes (5) que fablan en esta razon.

LEY IV.

Cómo el judgador que de su oficio face daño á otro derechamente, non es tenudo de lo pechar.

Ley 1. tit. 17. lib. 5. Recop. — Leyes 5. 6. y 7. tit. 17. lib. 5. Recop.

Habiendo algunt judgador (1) dado juicio contra otro derechamente, si en mandándolo él despues complir lo embargasen algunos, et por esta razon ó por otra semejante della el judgador ó algunos otros por su mandado ficiesen daño á los contrariadores ó á sus cosas, non serien tenudos de facer emienda por ello; mas si el judgador ficiese ó mandase facer daño á otri torticeramente (2), tenudo serie de facer emienda por ello. Otrosi decimos que si algunt judgador, ó los que han poder de complir la juscia ó los cogedores de los pechos del rey, prendasen bestias ó ganados por razon de pechos ó por otra manera qualquier, que non las deben tener acorraladas (3) de manera

(8) *Otorgar poder.* Concordat cum l. *huic scripturæ*, D. eod. et procedit hoc in damno dato ante aditam hæreditatem; nam si ea adita fieret, competit legatario etiam sine cessione, l. *liber homo suo*, §. *si servus legatus*, D. eod.

LEX III.

Petitur damnum ab eo, qui fecit, vel culpa sua evenit : idem si mandavit, aut consuluit fieri, nisi sit furiosus, aut fatuus, aut minor decimo anno cum dimidio, aut si in sui vel suarum rerum defensione dedit damnum. Et de damno dato non tenetur hæres, nisi lis fuerit cum damnatore contestata, aut in eo quod ad hæredem pervenit, et damni petitio potest peti coram judicibus, de quibus hìc. Hoc dicit.

(1) *Por su mandado.* Adde l. *liber homo, si jussu*, D. *ad leg. Aquil.* et infrà eod. l. 5. et quid si potuit prohibere, et non prohibuit? Vide l. *in lege Aquilia*, §. *quotiens*, D. eod.

(2) *Loco.* Concordat cum l. 5. §. *et ideo*, D. eod.

(3) *Amparando á sí mismo.* Adde l. *scientiam*, §. *qui cum aliter*, D. eod.

(4) *Herederos.* Concordat cum l. *inde Neratius*, §. *hanc actionem*, D. eod. et ibi vide Florianum.

(5) *En las leyes.* Suprà ead. *Partit.* tit. 1. l. 15.

LEX IV.

Judex non tenetur exsecutionem impedienti suæ justæ sententiæ de damno dato; tenetur tamen de damnis injustè illatis per eum : et si judex, aut jurium regalium collector jumenta aut pecora capta pignori pro tributis recludit, et fame, seu siti pereant, aut deteriorentur, tenetur de tali damno. Hoc dicit.

(1) *Judgador.* Concordat cum l. *quemadmodum*, §. *magistratus municipales*, D. eod.

(2) *Torticeramente.* Idem si res aliquas pignori cepit juridicè, ejus tamen incuria res captæ, attritæ seu deterioratæ sunt, ut in dict. §. *magistratus*, ubi vide Florian. et facit quod statim subditur in ista lege.

(3) *Acorraladas.* Vide infrà eod. l. 24.

que non puedan pacer (4) nin beber: et si algunos contra esto ficieren, deben pechar á los dueños de los ganados los daños, ó la pérdida ó el menoscabo de los ganados que aviniere por este encerramiento.

LEY V.

De los daños que facen los que estan en poder de otro por mandado de sus mayorales, que non son ellos tenudos de lo pechar, mas aquellos que gelo mandaron facer.

Fijo (1) que estudiese en poder de su padre, ó vasallo (2) ó siervo que estudiese en poder de su señor, ó el que fuese menor (3) de veinte et cinco años que hobiese guardador, ó el frayle, ó el monge ó otro religioso que estudiese so obediencia de su mayoral, cada uno destos que ficiese daño en cosas dotro por mandado de aquel en cuyo poder estudiese, non serie él tenudo de facer emienda del daño que asi hobiese fecho, mas aquel lo debe pechar por cuyo mandado lo fizo. Pero si alguno de estos deshonrase (4), ó firiese ó matase á otro por mandado de aquel en cuyo poder estudiese, non se podrie excusar de la pena, porque non es tenudo de obedescer su mandado en tales cosas como estas: et si lo obedesciere, et matare ó ficiere al-

(4) *De manera que non puedan pacer.* Adde dict. §. *magistratus municipales.*

LEX V.

Si filius in patria potestate constitutus, vel vassallus, seu servus suorum majorum mandato, aut minor curatoris, vel religiosus sui majoris mandato, det damnum; non ipse, sed mandans tenetur. Sed si injuriam, vulnus aut homicidium perpetraverit, tam mandans quàm mandatarius punietur: sed hæc faciens judicis, cui subest, mandato non tenetur, sed judex; si verò judici non subest, tenetur uterque. Si autem prædicti absque mandato damnum dederunt, ipsi tenentur, non ille, cui suberat, nisi sit dominus, qui tenetur servi damnum emendare, aut eum pro noxa dare. Hoc dicit.

(1) *Fijo.* Concordat cum l. *liber homo,* la 2. D. *ad leg. Aquil.* et cum l. *ad ea,* D. *de regul. jur.* et l. *non solùm,* §. *si mandato,* D. *de injur.* et l. *si colonus,* in fine, §. *de aqua pluvia arcenda,* et §. *omnis, Institut. de noxalib. action.* et l. 2. D. *de noxalib. action.*

(2) *Vasallo.* Nota hoc exemplum, et intelligerem tam de vassallo respectu feudi (in his, in quibus secundum feudi naturam dominus habet jus imperandi, de quo dic, ut per Bald. in cap. 1. in fine, 1. col. *quibus modis feud. amittatur*) quàm in vassallo respectu jurisdictionis, de quo loquitur Glossa in dict. l. *liber homo,* et in dict. l. *ad ea,* et habetur infrà in ista lege; et idem in liberto, qui ex operis debitis domino obedire teneatur, cùm et communiter Glossæ arguant de libertis ad vassallos, ut tradit Jaso in l. *si non sortem,* §. *libertus,* in princ. D. *de condict. indeb.* et quia manumissor factus est æqualis patri, ut in authent. *ut liberti de cætero, etc.* collat. 6. procederet etiam fortè in uxore respectu jussus mariti, attenta parificatione, quæ videtur fieri de subjectione uxoris erga maritum, et servi ad dominum, juxta notata per Gloss. in l. 3. §. *si quis servum,* D. *de statuliber.* et in l. *sicut,* D. *de operis libertor.* et in terminis per Florian. in dict. l. *liber homo,* ubi de muliere quæ cum viro culpabili habitum mutavit, sub cujus colore vir carcere exivit, et aufugit: et idem fortè in servitoribus domesticis, ut in levibus jussui domini obtemperantibus excusentur, argumento ejus quod hìc, et in dicta l. *liber homo,* habetur de servo, et in l. *servus,* D. *de action. et obligat.* et argumento ejus, quod habetur in l. 29. in fine, suprà tit. 14. et est optimum dictum Rofredi in libello, *ne vis fiat ei qui in possessionem missus est,* §. *item ego dico,* quòd si dominus, pater, vel prælatus mandat servo, filio, vel subdito, quòd expellat aliquem de possessione, vel quòd non permittat intrare possessionem illum, qui auctoritate prætoris mittitur, quòd si obediant in hoc, non puniantur; quod dicit benè notandum Albericus in dict. l. *liber homo,* quod dictum non procederet fortè in famulo libero in hoc domino obedienti, ex his quæ notat Hostiens. et Joan. And. in cap. *quoniam frequenter,* vers. *quod si super, ut lite non contest.* ubi dicunt, quòd si famulus de mandato domini sui damnum dedit, tenebitur tam ipse, quàm dominus, per ea quæ habentur in l. 1. §. *dejecisse,* et §. *quotiens,* D. *de vi, et vi armat.* et in cap. *cum ad sedem, de restit. spoliat.* et in cap. *mulieres, de sent. excom.* ex quo videntur velle, quòd famuli liberi in hoc obedientes, non excusentur; et hoc videtur verius, saltem quando dolus adest, cùm hæc lex (quæ loquitur de servo) non sit extendenda ad famulum liberum, in quo non est tanta ratio, neque tanta potestas imperandi: et de illo dicto Hostiens. meminit etiam Joan. Andr. in *addition. ad Specul.* tit. 1. et 2. decreto, §. *restat,* col. 6. et facit l. *si colonus,* D. *de aqua pluvia arcenda.*

(3) *Menor.* Adde l. *is qui,* §. *si tutoris,* D. *quod vi aut clam,* et dict. l. *ad ea,* D. *de regul. jur.*

(4) *Deshonrase.* Ex hoc habes, quòd injuria personalis dicitur crimen grave et non leve, adde dict. l. *non solùm,* §. *si mandato,* D. *de injur.* et vide per Gloss. in dict. l. *ad ea,* quæ dicantur crimina gravia, et quæ levia in ista materia ad excusatio-

guno de los otros yerros sobredichos, debe por ende haber pena (5) tambien como el otro que lo mandó facer. Otrosi decimos que si algunt home ficiere daño ó tuerto á otro por mandado del judgador (6) del lugar, que el judgador que lo mandó facer es tenudo de facer emienda dello, et non aquel que lo fizo. Mas si otro home qualquier ficiere daño ó tuerto á otro por mandado de alguno que non hobiese poder nin jurisdiccion sobrel, estonce tambien el que lo fizo como el que lo mandó facer serien tenudos de facer emienda del daño. Pero si alguno destos sobredichos que estan en poder dotri, ficiese tuerto ó daño á alguno sin mandado (7) de aquel en cuyo poder estudiese, estonce cada uno de los que lo ficiesen serien tenudos de facer la emienda, et non aquel en cuyo poder estudiese, fueras ende el señor que es tenudo de facer emienda por su siervo, ó de desampararlo en lugar de la emienda á aquel que recibió el daño.

LEY VI.

Cómo aquel que ficiere daño á otro por su culpa, es tenudo de facer emienda dél.

Peleando dos homes en uno, si alguno dellos queriendo ferir á aquel con quien peleaba firiese á otro (1), maguer non lo ficiese de su grado, tenudo es de facerle emienda, porque como quier que él non fizo á sabiendas el daño al otro, pero acaesció por su culpa (2). Mas si algunt home corriese caballo (3) ó rocin, ó bofordase ó alanzase en lugar señalado do los otros costumbrasen de

nem filii, vel servi, vel subditi, et per Bart. in l. *levia*, D. *de accusation.*

(5) *Pena.* Servus tamen obediens domino in atrocioribus, mitius punietur, quàm si aliàs sine mandato domini fecisset, ut in l. *servos, C. ad leg. Jul. de vi publica*, Gloss. in dict. l. *ad ea*, Alberic. in dict. l. *liber homo*, in fine, quod fortè esset intelligendum in casu speciali dictæ l. *servos*, ubi durius punitur servus faciens, quàm dominus jubens, vel in casu omnino simili; aliàs videtur dicendum, quòd ex jussu non excusaretur etiam respectu minoris punitionis, nisi fortè aliàs servus esset periturus, ut quia dominus eum interficeret, si non obediret, juxta id, quod habetur per Gloss. in l. *si familia*, D. *si famil. furtum fecisse dicatur*, et facit hæc lex, cum subdit: *tambien como el otro, etc.*

(6) *Por mandado del judgador.* Concordat cum l. *non videntur*, §. *qui jussu*, D. *de regul. jur.* ubi videas glossam notabilem ad intellectum et limitationem hujus, et vide per Dinum in regul. *quod quis mandato judicis, de regul. jur.* lib. 6. nam procedit, quando præceptum judicis sit secundum legem, vel non constat, quòd sit contra legem, et in concernentibus officium; secùs ergo, si evidenter sit injustum et contra legem, vel si judex præcipiat aliquid non exsequendo suum officium; et quando est apertè contra legem, non solùm non debent obedire officiales, imò debent resistere, l. *omnes, C. de Décurion.* lib. 10. l. *evidenter, C. de execut. muner.* eod. lib. l. *quoniam judices*, et ibi Gloss. et Bald. *C. de appellation.* et vide per Joan. de Platea in l. fin. *C. de locat. prædior. civil.* lib. 11. et per Angelum Aretin. in tract. *malefic.* in parte *de consensu, et deliberatione omnium judicum*, et in parte *præsente Cajo*, col. 7. et adde ad concordiam hujus legis, quod habetur in cap. *quid culpatur*, 23. quæst. 1. cum glossa ibi, et quod dicit Gloss. in cap. *miles*, 23. quæst 5. et in cap. *dixit dominus*, 14. quæst. 5. et in cap. *in canonibus*, 16. quæst. 1. adde etiam quod de jussu potentis dixi in l. 5. in fine, tit. 21. *Partit.* 4.

(7) *Sin mandado.* Adde l. fin. tit. 13. supra, ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

LEX VI.

Volens unum in rixa vulnerare, si alium vulnerat ob culpam, tenetur de damno. Si autem in equo per locum consuetum currat, et aliquem opprimat, non est in culpa; ideo non tenetur, nisi cùm evitare possit, noluit, aut per locum inconsuetum, per quem multi consueverunt transire, currebat. Et idem dicit de ballistario et jaculatore. Item putator arboris, aut ædificans, si clamet, ne transeuntes transeant, non tenetur de damno contingente; aliàs si non clamet, ut omnes se custodiant, vel intempestivè clamet, tenetur ad damnum ratione culpæ, et si vulneret aliquem tenetur ad expensas, et damna, et interesse cessans vulnerati, et si mors sit subsecuta ex projectu, vel casu arboris, relegatur in insulam projiciens per quinquennium. Hoc dicit.

(1) *Firiese á otro.* Concordat cum l. *scientiam*, §. *qui cum aliter*, D. *ad leg. Aquil.* ubi Baldus notat, quòd licèt sit permissum percutere aggressorem, non tamen mediatorem, vel alium.

(2) *Por su culpa.* Nota hoc verbum, quia declaratur dictus §. *qui cum aliter*, quia si nulla esset culpa, non teneretur etiam civiliter actione legis Aquiliæ, ex quo dabat operam rei licitæ se defendendo, et sic si in casu illius §. jactus lapidis fuit necessarius ad defensionem; et prætereuntem alium non vidit, vel aliàs excusabilis esset à culpa, non teneretur; facit quod statim subdit in ista lege de currente equum, et hoc fuit de mente Azon. *C. de L. Aquil.* in sum. col. 2. vers. *illud autem.*

(3) *Corriese caballo.* Adde l. 5. tit. 8. suprà ista

facer esto, et en yendo por la carrera atravesase alguno et topase con él, estonce non serie tenudo de facerle emienda del daño que en tal manera le ficiese, porque el otro es en culpa dello et non el que corre la bestia. Mas si aquel que corre la bestia vee el home atrevesar, et puede detenerla ó desviarla que non tope en él, et non lo quiere facer; ó si face alguna destas cosas en lugar por do suelen pasar muchos en que non lo usasen los otros de facer, estonce es en culpa, et es tenudo de facerle emienda, porque semeja que á sabiendas le fizo el daño. Eso mismo decimos que debe seer guardado de los que tiran con ballesta por aquellos lugares por do pasan los homes, si ficiesen daño á alguno. Otrosi decimos (4) que labrando algunt home en casa ó en otro edeficio qualquier, ó cortando algunt arbol que estudiese sobre la calle ó en la carrera por do usan los homes á pasar, debe décir á grandes voces á los que pasaren por aquel lugar que se guarden: et si lo non ficiese asi, ó lo dixiese en manera ó en sazon que se non pudiesen guardar los que por hi pasasen, et cayese alguna cosa de aquella labor en que labrase, ó del arbol que cortase de manera que ficiese daño á otro, tenudo serie el maestro ó el obrero que ficiese tal labor de pechar el daño que ende acaesciese, porque avino por su culpa. Et si por aventura aquella cosa que cayese asi, firiese á algunt home libre (5), estonce tenudo serie de pechar todas las despensas que fuesen fechas por razon de guarescer aquellas feridas, et los menoscabos que recibió el ferido en las labores que pudiera facer si era menestral: et si muriese de aquella ferida, debe seer desterrado aquel por cuya culpa avino en alguna isla por cinco años, segunt diximos en el título (6) octavo de los homeciellos en la ley: Ocasiones acaescen.

LEY VII.

Cómo los que facen cavas ó paran cepos en las carreras para los venados, son tenudos de facer emienda del daño que hi acaesciere por razon dellos.

Ley 6. tit. 8. lib. 7. Recop.

Cavas, et cepos, et foyas (1) et otras armadijas para prender las bestias bravas deben facer ó armar los homes en los lugares yermos, et non en las carreras por do usan andar et pasar los homes á menudo: et si alguno dotra guisa lo ficiere, et cayese en ellos home, ó bestia mansa ó otra cosa alguna que recibiese hi daño, tenudo es de facer ende emienda aquel que la foya fizo en tal lugar. Mas si las foyas ficiesen en lugar apartado ó en yermo, et acaesciese que cayese hi alguna cosa de aquellas que son de los homes, non serie tenudo el que hobiese fecho la foya en tal lugar de facer emienda del daño que aviniese hi. Otrosi decimos que si algunt home levase toros, ó vacas ó otras bestias bravas (2) de un lugar á otro, que las debe levar et guardar de manera que non fagan daño: et si non lo ficiese asi, et aquellas bestias ficiesen algunt daño, serie por ende en culpa el que las levase; et por ende debe facer emienda del daño que asi ficiese.

Partit. et quæ ibi dixi, et adde l. *item si obstetrix*, §. fin. D. *ad leg. Aquil.* et *Instit.* eod. §. *injuria.*

(4) *Otrosi decimos.* Adde l. *si putator*, D. *ad leg. Aquil.* et *Instit.* eod. §. *item si putator*, et vide suprà tit. 8. et in l. 5.

(5) *Home libre.* Adde l. *ex hac*, D. *si quadrup. paup. fec. dicat.* et l. *qua actione*, in princ. D. *ad leg. Aquil.* et cap. 1. *de injur.* et l. fin. D. *de his qui dejec. vel effuder.* et mortuo libero homine percusso agere potest pater, vel ejus hæres pro operibus, quæ iste potuisset exercere toto tempore vitæ suæ, et habebitur respectus similiter quanto tempore potuisset vivere, secundum Specul. tit. *de injur.* §. 2. et Abb. in dict. cap. 1. ubi dicit, quòd hoc multùm potest accidere in facto, et maximè in parentibus senibus, viventibus ex operis filii, et adde Joan. de Plat. in l. unic. *C. de colon. Illiric.* lib. 11.

(6) *En el título.* Suprà eod. *Partit.* tit. 8. l. 5.

LEX VII.

Foveæ, aut alia paramenta in locis quæ frequentantur ab hominibus fieri non debent, et aliter ad feras capiendas faciens tenetur de damno ob foveas, vel paramenta contingente; secùs si hoc fecit in locis deviis. Item tauros, vaccas, aut alias bestias feras ducens de loco ad locum, tenetur de damno ejus culpa per eos secuto. Hoc dicit.

(1) *Cavas, et cepos, et foyas.* Concordat cum l. *qui foveas*, D. *ad leg. Aquil.*

(2) *Bestias bravas.* Adde l. *hi enim*, §. 1. cum 2. sequent. D. *de ædilit. edicto*, et §. fin. *Instit. si quadrup. pauper. fec. dicat.* et vide de istis feris bestiis quæ à longinquis partibus dominis mittuntur, l. unic. *C. de venat. ferar.* lib. 11. et ibi Joan. de Plat. et vide infrà eod. l. 23.

LEY VIII.

Cómo aquel que soltare siervo de otro de la prision, débelo pechar si se fuere.

En prision teniendo algunt home á su siervo en cepo, ó en cadena, ó atado con cuerdas ó en otra manera qualquier semejante destas, si alguno otro, porque hobiese duelo del (1) siervo ó por malquerencia (2) que hobiese contra el señor dél, lo desatase ó lo sacase de la prision, si se fuese el siervo et lo perdiese su señor, tenudo serie aquel que lo soltase de pecharle el siervo, et facerle emienda del daño que por ende recibiese.

LEY IX.

Cómo el físico, et el cirurgiano et el albeytar son tenudos de pechar el daño que á otro aviniese por su culpa.

Físico, ó cirurgiano ó albeytar que hobiese en su guarda siervo ó bestia de algunt home, et la tajase, ó la quemase ó la melecinase de manera que por aquel melecinamiento quel ficiese, muriese el siervo ó la bestia, ó fincase lisiado, tenudo serie (1) qualquier dellos de facer emienda á su señor del daño quel aviniese por tal razon como esta en su siervo ó en su bestia: et eso mismo (2) serie quando el físico, ó el cirurgiano ó el albeytar comenzase á melecinar el home ó la bestia, et despues lo desamparase; ca tenudo serie de pechar el daño quel acaesciese por tal razon. Pero si el home que muriese por culpa del físico ó del cirurgiano ó se lisiare fuese libre, estonce aquel por cuya culpa muriese debe haber pena segunt alvedrio del judgador (3).

LEY X.

Cómo aquel que enciende fuego en tiempo que faga viento cerca de paja, ó de madera, ó de mies ó de otro lugar semejante, es tenudo de pechar el daño que por ende aviniere.

Acendiendo algunt home fuego en algunt su rastrojo (1) para quemarlo porque fuese

LEX VIII.

Qui servum alienum à domino incarceratum, ex misericordia aut fugæ causa solvit, tenetur ad servum, et de damno ob ejus fugam contingente. Hoc dicit.

(1) *Porque hobiese duelo del.* Concordat cum §. fin. *Instit. de leg. Aquil.*

(2) *Por malquerencia.* Adde l. *et eleganter,* §. *item Labeo,* D. *de dolo.*

LEX IX.

Medicus, aut chirurgus, aut marescalus, tenetur de morte, aut læsione servo vel animali ejus imperitia ex medicamentis contingente, ad damnum resarciendum. Idem si curationem illius inceptam deserat. Et si mortuus sua culpa erat homo liber, punitur judicis arbitrio. Hoc dicit.

(1) *Tenudo serie.* Concordat cum l. *qua actione,* §. fin. cum princ. l. sequent. D. *ad leg. Aquil.* et §. *præterea si medicus, Instit.* eod. suprà ead. *Part.* tit. 8. in l. 6.

(2) *Eso mismo.* Vide ubi suprà; et circa dictam glossam vide Albericum ibidem post Jacob. de Rave. quòd si medicus visitabat infirmum gratis, potest eum derelinquere, neque tenetur amplius visitare, quia ubi quis ratione officii aliquid facit gratis, tenetur solum de dòlo et lata culpa, l. 1. in fin. D. *si mensor. fals. mod. dixer.* Si verò curabat pretio, et constat, quòd accessit determinatè, ut solùm visitaret infirmum una vel duabus vicibus et ultra, non tenetur; si ut totum explicaret, vel alius erat facturus, tunc totum tenetur explicare, l. *si pupilli*, §. fin. D. *de negot. gest.* et in dubio, quia negotium est connexum, tenetur totum explicare, l. *tres tutores,* §. *idem in eo,* D. *de administ. tutor.* Adverte etiam quòd quando accessit pretio, videbatur quòd possit deserere curationem ob defectum solutionis, l. *per hanc, C. de erogat. milit. annon.* lib. 12. contrarium tamen tenet Faber in dict. §. *præterea,* imò, quòd agat pro salario suo: vide ibi per eum.

(3) *Alvedrio del judgador.* Suprà ead. *Partit.* tit. 8. l. 6. ponit pœnam ordinariam relegationis in insulam per quinquennium, quando per imperitiam, et pœnam mortis, si scienter et dolosè; unde videtur, quòd istud ultimum referri debet ad casum, quando derelinquit curationem, vel quòd (cùm illa pœna relegationis in insulam hodie non sit in usu) Judex imponit pœnam arbitrariam, ut dixi in l. 6. tit. 7. suprà, ead. *Partit.*

LEX X.

Etsi utile sit incendio cremare terram cultivandam, causis, de quibus hìc, et similibus, ob quam utilitatem licentiantur homines ad id, debet tamen incendium ob id faciens, præcavere ne incendium faciat die ventoso, neque circa paleas, aut lignum, aut olivetum, ne ex incendio occasio damni detur; aliàs si incendium damnum det, tenetur ad emendam, etsi incendens nolebat damnum dare. Hoc dicit.

(1) *Rastrojo.* Facit ad quæstionem, quam habui de facto, ut secato frumento adhuc qui seminavit

la tierra mejor (2) por ello, ó por quemar algunt monte para rozarlo et meterlo en labor, ó en algunt campo porque se ficiese la yerba mejor, ó acendiéndolo en otra manera qualquier que lo hobiese menester, debe guardar que lo non encienda si face viento grande (3), nin acerca de paja, nin de madera nin de olivar, porque non pueda facer daño á otro. Et si por aventura esto non quisiere guardar, et el fuego ficiese daño (4), tenudo serie de facer emienda dello á los que el daño recibiesen: et non se puede excusar, maguer diga que lo non fizo á mala entencion, nin por decir que quando lo encendió que non cuidaba que vernia por ende daño á ninguno.

LEY XI.

Cómo el daño que aviene á otri por culpa de aquel que tiene en guarda forno de pan, ó de yeso ó de cal, es tenudo de lo pechar.

Cal, ó yeso, ó pan, ó teja ó ladriello cociendo algunt home en forno, ó fundiendo algunt metal en él, si se adormeciese (1) aquel que esto face et se encendiese el fuego de ma-

jus habeat in agro restili, ad grana quæ ibi manserunt, ut possit ibi immittere porcos vel pecudes ad comedendum illa grana; videtur enim quòd adhuc ager ille sit suus, cùm dicit hìc, *su rastrojo,* ita quòd licèt seminetur in solo publico, adhuc duret illa facultas habenti jus seminandi: et communiter sunt de hoc statuta locorum, quibus providetur in hoc assignando certum tempus dominis, qui agrum illum seminarunt ad comedendum illa cum gregibus suis, quo elapso pascua sunt communia; de jure allegabam l. unic. D. *de glande leg.* et l. *qui servandarum*, §. fin. D. *de præscript. verbis*, ubi Glossa et Paul. de Cast. qui perpetuò dicit esse mente tenendum, quòd si fructus cadant de arboribus meis in fundum tuum, non sunt propterea fructus tui, sed veniunt mihi restituendi, et datur actio in factum, si tu, qui es dominus fundi, illos colligas, vel facias depasci grana; ergo qui ceciderunt de spicis meis seu arboribus meis, licèt in tuum vel publicum cadant prædium, mei sunt, et legere et auferre possum de jure intra triduum, ut in dict. l. unic. per Salicet. in l. fin. *C. ad leg. Aquil.* et tu non poteris illos colligere, neque me à colligendo modo consueto prohibere.

(2) *Tierra mejor.* Nam per incendium ager inutilem humorem exudat, secundum Isidor. lib. 17. *Etymol.* cap. 2.

(3) *Viento grande.* Concordat cum l. *qui occidit*, §. *in hac*, D. *ad leg. Aquil.*

(4) *Ficiese daño.* Adde cap. *si egressus, de injur.* ubi Abb. facit mentionem de illo pulchro dicto Innoc. in cap. *sicut dignum, de homicid.* prope fin. ubi in foro animæ dicit advertendum, utrum accendens ignem fuerit in lata culpa, levi, vel levissima; ut primo casu teneatur; sed in levi et levissima non tenetur ad æstimationem damni, sed imponetur pœnitentia, argumento cap. *inebriarunt*, 15. quæst. 1. secùs est in foro contentioso, quia in actione legis Aquiliæ venit etiam levissima culpa, l. 1. et l. *in lege*, D. *ad leg. Aquil.* et dicit Abb. hoc dictum Innoc. esse valdè singulare; dubitat tamen quare forus animæ discrepare debeat in hoc à foro contentioso. Tandem salvat dictum Innoc. ex eo quòd respectu inferentis damnum, sit pœna, quæ in foro animæ non debet habere locum, ex quo est extra dolum et latam culpam; quin imò et ubi subest dolus, licèt in foro animæ teneatur ad æstimationem, non tamen tenetur ad pœnam, secundum illam glossam vulgarem et singularem in cap. *fraternitas*, 12. quæst. 2. de illo etiam dicto Innoc. meminit Abb. in cap. 1. col. 4. *de constit.* et in cap. *dilecti, de arbitr.* col. 4. et cum dicto Innoc. transit Joann. de Anan. in dict. cap. *sicut dignum*, in fin. et dicit communius teneri Sylvest. in summa, in parte *culpa*, vers. *quarto quæritur.* Et certè quando culpa saltem levissima in incendio commissa fuit in omittendo, satis videtur procedere dictum Innoc. cùm et in foro contentioso de tali culpa non teneretur, ut vult glossa notabilis in l. *si mora*, D. *solut. matrim.* et in l. *in lege Cornelia*, D. *ad Sylan.* quæ communiter approbatur, secundum Alexandr. in dicta l. *si mora*, col. 6. et tradit Alexand. in l. *Prætor*, §. *Prætor ait*, col. 2. D. *de edend.* Si tamen culpa committeretur in faciendo, dubium esset illud dictum, ex notatis per gloss. in dict. l. *si mora*, et ex notatis per Abb. in cap. *si egressus*, et cap. fin. *de injur.* ubi tractat de isto dicto Innoc. et respectu patientis damnum ista non sit pœna, sed damni resartio.

LEX XI.

Tenetur de damno ille qui in furno calcem, aut panem, seu aliud coquens, obdormit, si ob id destruatur, aut deterioretur quod erat in furno; quia fuit in culpa, ignem ante dormitionem, ne damnificaret, non prævidendo. Idem si culpa non curans de furno, ut deberet, damnum est datum. Hoc dicit.

(1) *Adormeciese.* Concordat cum l. *si servus servum*, §. *si fornicarius*, D. eod. non ergo parcitur vitio naturali, quando culpa præcedit: nota ergo, quòd cùm quis vadit dormitum, debet extinguere ignem, vel ita aptare, quòd nocere non possit, alias est in culpa, et tenetur ex incendio subsecuto; quod Baldus ibi dicit esse notandum contra inquilinos: et vide quæ dixi in l. 3. tit. 2. 5. *Partit.* et si familiaris meus mittat ignem in domum, quam

nera que se perdiese ó se menoscabase aquello que estaba en el forno, tenudo serie este atal de facer emienda del daño ó del menoscabo que hi aviniese, porque fue en culpa en non guisar el fuego enante que se adurmiese en manera que non ficiese daño á la cosa que se cociese en el forno. Eso mismo serie si el daño aviniese por su culpa ó en otra manera, non pensando del forno como debie (2).

LEY XII.

Cómo aquel que derriba la casa de su vecino por miedo que ha que vernà el fuego à la suya, non es tenudo de pechar el daño que ficiese por tal razon.

Aciéndese fuego á las vegadas en las cibdades, ó en las villas ó en los otros lugares, de manera que se apodera atanto en aquella casa que comienza á arder que lo non pueden amatar (1) á menos de destruir las casas que son cerca della : et por ende decimos que si alguno derribase la casa de otro su vecino que estudiese entre aquella que ardiese et la suya por destajar el fuego que non quemase la suya, que non cae por ende en pena (2), nin es tenudo de facer emienda de tal daño como este. Et esto es porque aquel que derriba la casa por tal razon como esta, non face pro á sí tan solamente, mas á toda la cibdat ó villa ; ca podrie seer que si el fuego non fuese asi destajado, que se apoderarie tanto que quemarie toda la villa ó grant partida della ; onde pues que á buena entencion lo face, non debe por ende recebir pena.

LEY XIII.

Cómo aquel que forada la nave debe pechar el daño que aviniere por esta razon en ella et en las mercadurias que iban hi.

Foradando algunt home á sabiendas alguna nave, de manera que por aquel forado entrase agua que ficiese daño en las mercadurias (1) ó en las cosas que estudiesen en ella, serie tenudo este atal de facer emienda del daño que fizo á la nave, et de todo el otro daño et el menoscabo que aviniese en las

conduxi, an tenear? Vide l. *si servus servum*, §. *Proculus*, D. *ad leg. Aquil.* et ibi Bart. et ejus additionator. et Florian. in l. *si quis fumo*, §. *quod dicitur*, D. eod.

(2) *Como debie.* Ut in dict. §. *si fornicarius*, cum sequenti.

LEX XII.

Incendio accenso in civitate vel villa, qui vicini domum, ne ultra protendatur, destruit, non tenetur ad damnum, quia bona intentione fecit. Hoc dicit.

(1) *Non pueden amatar.* Quia fortè est penuria aquæ, vel hominum ad extinguendum ignem: et quidam aiunt (referente Chrysostomo super Matth. Homil. 16. col. 13.) quòd in magno incendio etiam aqua majori impetu jactata, magis, magisque succendit.

(2) *En pena.* Concordat cum l. *si quis fumo*, §. 1. D. eod. et l. *qui servandarum*, D. *de præscrip. verbis*, et limita et intellige, ut in l. *si alius*, §. *est et alia exceptio*, D. *quod vi aut clam*, ubi bonus textus, et ibi Bart. scilicet, quando ignis pervenit usque ad domum destructam, aliàs secùs, et adde Bald. in l. *ad comparandas*, col. 1. C. *mandati.* Et an teneatur civitas vel vicinia contribuere ad reparationem domus destructæ? Vide notabiliter per Joan. And. in *addition. ad Specul.* in rubr. *de injur. et damno dato*, ubi ponit disputationem Guil. Accurs. Alber. in dict. l. *si quis fumo*, refert istam quæstionem fuisse de facto Mutinæ, et quòd illa l. in dict. §. fin. facit, quòd non teneretur vicinia ad emendationem damni, ex quo licuit id facere: tandem refert Ubert. de Bobio dicere, quòd fuit judicatum, quòd tenetur ad emendam ex æquitate, l. 2. §. *cum in eadem*, D. *ad leg. Rhod. de jactu.* Idem Albericus in l. *quo naufragium*, §. *quod ait Prætor*, tangit dictam quæstionem, referens dictam disputationem, et tandem dicit, quòd quicquid de jure sit, vidit servari, quòd nulla emenda facta est, cùm hoc licitè fiat auctoritate legis, nisi statuto aliud cautum esset, sicut Paduæ asserit esse, quòd emendetur pro communi : et idem vult Bartol. in dict. §. *est et alia*, quòd cessante consuetudine de jure non debeatur ista emenda, sed damnum erat illius, cujus erat domus; et hoc videtur etiam probari per istam legem Partitarum; licèt Guill. de Cug. Angel. in dict. l. 2. D. *ad leg. Rhod. de jactu*, ubi etiam Bartolus hanc quæstionem movet et non decidit, contrarium volunt, argumento illius legis, et Paul. de Castro consil. 220. *proponitur in facto*, 1. vol.

LEX XIII.

Scienter perforans navem, vel in fructibus liquidis, aut aridis quid fundens, ob quod perduntur vel deteriorantur, seu vasa frangens, ut fundantur, tenetur de damno propterea obveniente. Hoc dicit.

(1) *Daño en las mercadurias.* Concordat l. *si servus servum*, §. *si navem*, D. eod.

(2) *En el vino.* Concordat cum §. *capite terlio*, *Instit. de lege Aquil.* et cum l. *si servus servum*, §. *inquit lex*, D. eod.

cosas que estaban en ella por razon de aquel forado que fizo. Otrosi decimos que si alguno echase á sabiendas alguna cosa en el vino (2), ó en el olio de otro, ó en alguna de las otras cosas semejantes dellas que son llamadas corrientes, de manera que por aquello que echase hi se perdiese, ó se menoscabase ó se empeorase lo otro, ó si alguno quebrantase ó foradase los vasos en que estudiese alguna cosa destas sobredichas, de guisa que se perdiese ó se vertiese lo que era encerrado en ellas, tenudo serie este atal de facer emienda del daño et menoscabo que aviniese por razon de aquello que hi echó ó fizo. Eso mismo serie si lo ficiese en cibera (3) ó en alguna de las otras cosas que son semejantes della; ca si echase hi alguna cosa por que se empeorase ó se menoscabase, tenudo serie aquel que esta nemiga ficiese, de facer emienda del daño que ende aviniese por razon de aquello que hi echase.

LEY XIV.

Cómo si un navio topa con otro por fuerza del viento, non son tenudos los señores dél de pechar el daño que acaesciere por esta razon.

Ancorado estando algunt navio en puerto ó en ribera de la mar, ó andando á vela ó á remos, si acaesciese que por tempestad (1) ó por vientos muy grandes desapoderase á los que viniesen en él, et fuese topar en otro navio, maguer ficiese daño en el otro, non serie tenudo el señor de aquel navio de facer emienda de tal daño, porque non avino por su culpa. Eso mismo debe seer guardado en las otras cosas semejantes que acaescen en rio ó en otros lugares.

LEY XV.

Cómo quando muchos homes se aciertan en facer daño matando un siervo ó una bestia, puede seer demandada emienda á cada uno dellos.

Acertándose muchos homes en matar algunt siervo ó á alguna bestia de guisa que la fieran todos, et non sepan ciertamente de quál ferida murió, estonce (1) pueden de-

(3) *En cibera.* Vide in dict. §. *inquit lex.*

LEX XIV.

Si navis vi ventorum impulsa, aut tempestate, cui nequeant resistere navigantes, aliam impetuosè fregerit, non tenetur dominus navis de damno, quia non fuit in culpa. Hoc dicit.

(1) *Por tempestad.* Adde l. *quemadmodum*, §. *si navis tua*, et §. *si navis alteram*, D. eod.

LEX XV.

Si plures servum aut bestiam percusserunt simul, nec apparet cujus ictu moriatur, contra omnes et quemlibet eorum potest agi in solidum ad damnum de occiso; et uno solvente, non agitur contra alios: sed si apparet cujus ictu periit, ille de occiso, cæteri de vulnerato tenentur. Hoc dicit.

(1) *Estonce.* Concordat cum l. *item Mela*, §. *sed si plures servum*, D. eod. quando enim constat omnes percussisse, neque apparet, quòd magis perierit ex ictu unius, quàm alterius, omnes de occiso tenentur, ut hìc, et in dict. §. *sed si plures servum*, sive non appareat ex eo, quia non apparet unum magis mortale, quàm alterum; vel si apparet, non constat quis ex pluribus percutientibus intulerit, quod est benè notandum: intellige tamen hoc ultimum, quando apparet vulnus mortale, si civiliter agatur, ut hìc, et in dicto §. vel si ageretur de lege promotionis, nam propter incertitudinem omnes repellentur à promotione ordinum, secundum jus Canonicum, ut notat Gloss. in cap. *significasti*, el 2. *de homicid.* et in cap. fin. 23. quæst. ultim. Secùs ergò, sí agatur criminaliter, prout latè tradit, et concludit Gandinus in suo tractat. *malefic.* sub rubric. *de homicidiariis, et eorum pœnis*, colum. 4. et 5. vers. *pone quæstionem:* nam cùm non constet, quis intulerit vulnus illud mortale, nullus eorum damnabitur ad mortem, quia in maleficiis probationes debent esse luce meridiana clariores, et non debemus ad inferendam talem pœnam, uti mendicatis suffragiis, l. *singuli, C. de accusat.* et probatur in l. *si rixa*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* ubi dicitur ictum cujusque esse contemplandum; unde si unus percussit Titium cum forcato, alter cum parvo gladio, et non apparet cujus ictu perierit, si diceremus omnes capitaliter teneri, in tantum puniretur ille qui vulnus modicum intulisset, quantum ille qui intulit vulnus lethale, quod esset durum et iniquum; unde cùm deficiat probatio, quoad hoc quis eorum occiderit, nullus de occiso debet ad mortem damnari, l. *scientiam*, §. *cum stramenta*, D. *de leg. Aquil.* l. *duo sunt Titii*, D. *de testam. tutel.* et ad Glossam in dict. l. *si in rixa*, quæ videtur vo-

mandar á todos ó á cada uno dellos qual mas quisiere, que fagan emienda pechando la es-

luisse contrarium, respondet, quòd illa glossa intelligatur, ut omnes puniantur, arbitrio scilicet judicis, ne crimina remaneant impunita, non tamen pœna mortis; et idem voluit Oldraldus in dict. l. *si in rixa*, quòd omnes tenentur, pecuniariter scilicet: et ita dixerunt omnes Doctores legentes Bononiæ, et quòd non obstat dictus §. *sed si plures servum*, quia loquitur quando civiliter agitur: et idem vult Alberic. in dict. §. *sed si plures servum*, et in dict. l. *si in rixa*, dicens hanc esse humaniorem opinionem: et istam sententiam tenet Alex. consil. 15. 1. vol. et consil. 14. 3. vol. et consil. 46. 4. vol. ubi refert consilium Petr. de Anchar. et aliorum, ibi poteris videre: et istam sententiam teneo, licèt dicatur Fran. Acur. tenuisse contrarium, ut refert Albericus ubi suprà, et licèt contrarium in hoc casu tenuit etiam Bart. in dict. l. *si in rixa*, motus fragilibus fundamentis, prout attestatur Alex. in dict. consil. 14. et consil. 15. et quando non constat quis fuerit principalis in vulnerando, non potest procedi contra alios ad condemnationem, ut auxiliantes, ut traditur in dicto consilio Petr. de Anchar. allegat notata per Bart. in l. *is qui rem*, §. *si tu mihi Titium*, in fin. per illum textum, D. *de furtis*, et tradit Alexand. in dict. consil. 14. 3. vol. col. 2. vers. *et subdunt ipsi in dicto consilio*. Vide tamen in hoc dictum notabile Saliceti in l. fin. col. fin. *C. de quæstion.* vers. *quæro an sufficiat*, ubi dicit, quòd quando plures in rixa unum vulnerarunt, et nescitur quis eorum vulneraverit, quòd poterit hoc casu deveniri ad torturam contra illum, qui aliàs commisit simile delictum; cui adde Gandin. in suo tractat. *maleficior.* in rubric. *de præsumpt. et indiciis indubitatis*, vers. penult. Si verò quando plures percusserunt, nullum vulnus de per se erat mortale, sed vulnera omnium simul juncta erant mortalia, isto casu omnes punientur de homicidio, quia omnes occiderunt, dict. l. *item Mela*, §. *si plures trabem*, et tenet Bart. in dict. l. *si in rixa*, col. pen. Si autem pluribus percutientibus apparet, cujus ictu decessit, tunc si inferens vulnus mortale percussit primò, alii inferentes alia vulnera percusserunt secundò, tunc dicit Bartolus in dicta l. *si in rixa*, quòd quilibet tenetur de occiso; nam ista vulnera secundò illata, licèt in homine sano non essent mortalia, in homine tamen jam debilitato per primum vulnus, mortale vulnus est, l. *qua actione*, §. *sed si quis servum ægrotum*, D. *ad leg. Aquil.* l. *ita vulneratus*, in princip. eod. tit. et non excusatur à pœna homicidii, qui primo vulnus intulit mortale, licèt ex postfacto alii eum occiderint, ut tradit Bald. in dict. l. *ita vulneratus*, D. *ad leg. Aquil.* ubi refert consilium, vel cautelam cujusdam iniqui advocati consulentis consanguineis illius qui intulit percussionem lethalem, ut maturius percussum occiderent, et sic evaderent caput capto, per dict. l. *item Mela*, §. *Celsus*, nam istud consilium, secundum Baldum, non prodest, quando est certum, quòd primum vulnus esset lethale; secùs si esset dubium, et dicit quòd præmium quod pro tali consilio deberetur advocato, esset, quòd deberet suspendi laqueo. Quando verò esset dubium, an illud primum vulnus fuisset mortale, si postea ab alio maturius occideretur, non posset primus vulnerans puniri de homicidio, per textum in dict. §. *Celsus*, et l. *huic scripturæ*, §. *si servus vulneratus*, D. eod. et adde in hoc quod notat Baldus in cap. 1. in princ. col. 3. vers. *septimo quæritur, quib. mod. feud. amit.* ubi quærit, an excusetur vassallus ab amissione feudi, si reliquit dominum ita vulneratum, quòd non poterat evadere, si alii supervenientes eum maturius occiderunt, vel post fugam vassalli fuit iterum vulneratus, et citius exanimatus? Et concludit quòd sic. Adverte etiam, quia etsi constet, quòd primum vulnus sit mortale ante mortem percussi, non potest vulnerans decapitari, secundum Bald. in dict. §. *Celsus*, et in dict. §. *si servus;* dicit tamen idem Baldus, quòd si judex contrarium fecerit, et ante mortem percussi, reum decapitaverit, justificabitur sententia morte percussi postea ex vulnere subsecuta, cùm tempore sententiæ jam erat certum apud naturam, ita dicit Baldus in l. *bello*, D. *de excusat. tutor.* adde ad hæc Jason. in l. *in illa*, col. 4. vers. *decimo*, istam legem allegat Bart. D. *de verb. obligat.* Si verò percusserunt prius illi qui intulerunt vulnera non mortalia, tunc solum tenetur de occiso ille qui postea intulit vulnus mortale, nam ex illius ictu periit, ut in dict. l. *si in rixa*, et ibi Bartolus ita tenet, et probatur in ista lege Partitarum, et in dict. §. *sed si servum plures*. Subdit tamen Bartolus esse advertendum, quòd et isto casu ille, qui primo percussit, poterit puniri de homicidio, tanquam præstans auxilium homicidæ, assistendo sibi ad maleficium committendum, l. *in actione*, §. *ope*, D. *de furtis*, vel quasi coadunatus ad hoc; et idem tenet Angel. Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *dicto maleficio semper astitit*, in princip. ubi ponit formam qualiter super hoc debeat formari accusatio, vel inquisitio; vide ibi ad practicam, et in col. fin. ubi adducit Bald. in l. *non ideo minus*, col. pen. *C. de accusat.* quòd quando plures sunt in aliquo loco congregati, quilibet tenetur de eo quod facit, non de eo quod alii faciunt, nisi probaretur distinctè et clarè, quomodo, et qualiter unus impendisset auxilium alteri: debet ergo, ut puniatur tanquam præstans opem, articulari et probari, quòd ipse primus vulnerans fuit conductus in locum rixæ, data opera dolosè, et appensatè ad maleficium committendum; secùs si aliàs ex casu reperiatur in loco maleficii, non ex animo et intentione præambula committendi maleficium: et consulit Baldus in l. *data opera*, col. pen. *C. qui accusar. non poss.* quòd fiat articulus per accusatum vel inquisitum, ex quo appareat ordo facti,

timacion de aquella cosa que mataron; pero si emienda recibiere del uno (2), dende adelante non la puede demandar á los otros. Mas si sopieren ciertamente de quál ferida murió et quién fue aquel que gela dió, estonce puede demandar á aquel que lo mató quel faga la emienda de la muerte él solo, et todos los otros deben facer emienda de las feridas (3).

LEY XVI.

Cómo aquel que niega el daño quel dicen que fizo, si gelo probaren lo debe pechar doblado.

Ley 14. tit. 8. lib. 2. Recop.

Demandando un home á otro en juicio quel ficiese emienda del daño quel hobiese fecho, si el demandado negase que lo non ficiera et otro gelo probase por testigos, estonce el que lo negó debe pechar el daño doblado (1). Mas si por aventura el deman-

aliàs præsumeretur contra astantem, ut det auxilium, juxta notata per Innoc. in cap. *continentia, de clerico percuss.* et vide circa ista Felin. in dict. cap. *significasti*, col. 3. *de homicid.* et Paul. de Castro 2. volum. consil. 277. *in causa incarceratorum*, col. pen. vers. *neque obstat quod Bart. subjicit, etc.* Quid vero si sumus in dubio, an præsumatur adfuisse maleficio casualiter, vel studiosè data opera? Vide per Felin. in cap. *sicut dignum, de homicid.* dicentem, quòd in dubio præsumitur casualiter adfuisse. Quid autem si unus tantùm percussit, et non apparet quis, cùm plures ibi astiterunt, et unus tantum percussit? Glossa dicit nullum teneri, in dict. §. *si plures servum:* tu vide per Specul. tit. *de homicidio*, §. 1. vers. *sed pone quatuor de rapto*, vers. *pone et de teste*, §. 1. vers. *quid si quatuor homines*, per Innoc. in cap. *sicut dignum, de homicid.*

(2) *Del uno.* Contrarium videtur disponi in dict. §. *sed si plures servum*, de quo lex ista sumpta est; imò quòd uno solvente, alii non liberantur: Glossa ibi dicit, quòd illud procedit respectu pœnæ, nam et actio legis Aquiliæ in aliquo pœnalis est; ista verò lex loquitur de solutione interesse, seu æstimationis rei, unde ab ea, uno solvente, alii liberantur; et vide quæ habentur in l. *qui servum*, §. fin. D. *de action. et obligation.* Azo tamen in summa, *C.* eod. col. 4. vers. *est autem pœna*, aliter videtur intelligere prædicta, quæ habentur in dict. §. *sed si plures servum*, quàm Glossa ibi intelligit, videlicet, quòd uno solvente id quod est in pœna, cæteri non liberantur; et intelligit pœnam, illud quod est præstitum ratione inficiationis, scilicet, unum simplum, non id quod præstatur ratione repetitionis anni vel triginta dierum, de quo infrà eod. l. 18. unde secundum eum, si unus solvit damnum habita ratione dictæ repetitionis, cæteri liberantur; nam si tollitur propter rei persecutionem præstitum illud, quod erat pœna ratione dictæ repetitionis, ut habetur in dict. l. *qui servum*, §. fin. prout est littera *non*, multo magis cessabit hæc pœna contra alios, si ab uno sit damnum restitutum, et repetitionis habita ratio: et fortè stante ista lege Partitarum, hoc dictum Azonis est verius, et in practica videtur deberi servari; et vide in materia distinctionem Alberici in l. *si quis id quod*, col. fin. D. *de jurisd. omn. jud.* et quæ dixi in l. 20. tit. suprà proxim. ead. *Partit.*

(3) *De las feridas.* Sequitur dictum Glossæ in dict. §. *sed si plures servum*, quæ hoc dicit allegans §. *Celsus*, ejusd. l. et adde l. *huic scripturæ*, §. *si servus*, eod. tit.

LEX XVI.

Negans dedisse damnum, si contra eum per testes probetur, condemnabitur in damno duplicato; secùs si per juramentum, aut confessionem damnificantis: sed si est conjux contra quam conjux agit, aut minor viginti quinque annis, vel per confessionem probetur, vel per juramentum, in simplum fiet condemnatio. Hoc dicit.

(1) *Doblado.* Concordat cum l. 2. §. 1. et l. *inde Neratius*, §. *hæc actio*, D. eod. et *C.* eod. l. *contra negantem*, et l. penult. et an sit necessaria nova petitio super isto duplo? Guillielmus de Suza relatus à Baldo in dict. l. *contra negantem*, dicit, quòd non, sed officio judicis hoc fiet. Baldus tamen ibi dicit, quòd tutior practica est, quòd fiat libellus in hunc modum: Talis dedit damnum in tali re, ideo ago contra ipsum, et peto damnum mihi emendari, et si negaverit dedisse damnum, peto illum in duplum condemnari: vide per eumdem Bald. in l. 1. col. 6. *C. de furtis*, et duplicatur quicquid erat simplandum, secundum Azon. *C.* eod. in summa, col. fin. et Gloss. in dict. §. *hæc actio;* Gloss. et Bald. post Odofred. in dict. l. *contra negantem:* et limita, nisi negaretur aliqua qualitas, quæ potest probabiliter ignorari, ut si confiteatur se occidisse, dicit tamen se non recordari, quantus sit valor servi occisi, secundum Bart. in l. *proinde*, §. *notandum*, D. eod. per illum textum: et vide plenius per eumdem Bart. in *quæstionibus suis*, quæst. 8. ubi de negante aliquam qualitatem, an gaudeat beneficio statuti disponentis, quòd confessi mitius, et negantes gravius puniantur. Vide etiam per Bald. in §. *porrò*, col. fin. *quæ fuit prima causa benef. amit.* vers. *sed pone quod confi-*

dador non probase el daño por testigos, mas por su jura ó por otorgamiento (2) del demandado quel ficiese despues, estonce non debe pechar el doblo, mas emendar simplemente el daño que fizo. Pero si este que negase el daño fuese menor de veinte et cinco años (3), ó fuese muger (4) á quien ficiese tal demanda su marido ó el marido á quien la ficiese su muger, estonce ninguno destos non es tenudo de pechar el daño doblado, maguer despues le probase que lo ficiera, mas debe emendar tan solamente el daño que fizo.

LEY XVII.

Cómo si alguno conosce en juicio que fizo daño á otri, es tenudo de lo pechar, maguer lo ficiese otri et non él, por razon que lo conosció.

Ley 14. tit. 8. lib. 2. Recop.

Conosciendo (1) algunt home en juicio que habie fecho algunt daño en alguna cosa de otri, tenudo es de facer emienda dello, maguer otro hobiese fecho el daño et non él. Mas si por aventura el daño que él conosciese que hobiese fecho, non lo hobiese él fecho nin otro ninguno (2), podiendo esto

tetur factum: et adde in ista materia quod notat Bartolus per illum textum in l. *id quod*, §. 1. D. *de pecul. legat.* quòd quando lex imponit pœnam ipso jure, nunquam augetur pœna contra negantem: dixit etiam Baldus in §. *vassallus, si de feud. fuerit controv. inter domin. et agnat.* quòd jura disponentia contra negantem habent locum, quando negat per dolum vel latam culpam.

(2) *O por otorgamiento.* Concordat cum l. *eum qui*, in princ. D. *de jurejurand.* ubi Gloss. et Bart. et vide Glossam ponentem in hoc aliqua notabilia in §. *item mixta, Institut. de action.* per Specul. et ibi Joan. And. in *addition.* in tit. *de confession.* §. *nunc videndum*, col. fin. in princ. ibi poteris videre.

(3) *Menor de veinte et cinco años.* Concordat cum l. *si ex causa*, §. *nunc videndum*, D. *de minor.* l. *electio*, §. *neque*, D. *de noxal.* et adverte, quia videtur ista lex Partitarum velle, quòd minor, quia sua facilitate negavit, si postea confiteatur, ipso jure à pœna dupli servetur illæsus, absque eo quòd petat restitutionem in integrum; contrarium tamen probatur in dict. §. *nunc videndum;* tenet Gloss. Bald. et alii in dict. l. *contra negantem*, et istud est tutius, quòd petatur restitutio.

(4) *Muger.* Datur enim hæc actio viro contra uxorem, vel è contra, ut in l. *si servus servum*, §. *si cum maritus*, D. eod. non tamen est famosa, et datur tantùm in simplum, ut hìc et in l. fin. D. *de servo corrupt.* l. 2. D. *rerum amot.* Gloss. in dict. §. *si cum maritus*, et tenet Azo C. eod. in summa, col. fin. ad fin. vers. *famosa non est actio.*

LEX XVII.

Confessus se damnum dedisse, tenetur, licèt alius reverà dedit: et si probet, quòd damnum non est datum per eum, nec per alium, absolvetur. Hoc dicit.

(1) *Conosciendo.* Concordat cum l. *inde Neratius*, §. fin. cum sequenti, D. eod. et est hoc speciale in actione legis Aquiliæ; aliàs enim nunquam punitur ille, qui confitetur fecisse maleficium quod non fecit, si hoc judici liquet, l. 1. §. *si quis ultro*, D. *de quæstion.* Bald. et Florian. in dict. §. fin. vide quæ dixi in l. 5. tit. 13. 3. *Partit.*

(2) *Nin otro ninguno.* Hoc si confitens probet, hominem, quem confessus est occisum, vivere, ut statim hìc subditur, et tenet Azo ita intelligens dictas leges, C. eod. in summa, col. 5. vers. *item tenetur:* si tamen agatur criminaliter de homine occiso vel vulnerato, seu de alio delicto, ut quis puniatur criminaliter, regulariter debet constare de persona offensa, l. *item apud Labeonem*, §. *cui*, D. *de injur.* l. 1. §. *item illud*, et ibi Bart. D. *ad Sylan.* et quando lex vel statutum aliquid disponit contra delinquentem, prius debet constare de crimine, Bald. in l. *si quando, C. unde vi;* non ergo sufficeret sola confessio, si non constaret de delicto, ad punitionem criminaliter inferendam, etsi confitens nihil probaret; quod probatur optimè Josue in cap. 7. v. 19. et 20. ubi habetur de illo Achan, cui Josue dixit: « Fili mi, da gloriam Domino Deo Israel, et confitere, atque indica mihi quid feceris, ne abscondas, » et Achan dixit: « Verè ego peccavi Domino Deo Israel, et sic, et sic feci: vidi enim inter spolia pallium coccineum valdè bonum, et ducentos siclos argenti, regulamque auream quinquaginta siclorum, et concupiscens abstuli, et abscondi in terra contra medium tabernaculi mei, argentumque fossa humo operui,» et statim subditur in textu: « misit ergo Josue ministros, qui currentes ad tabernaculum illius, repererunt cuncta abscondita in eodem loco, et argentum simul, » et postea subditur, quòd fuit ille lapidatus ab omni Israel. Vides ergo, quòd ante punitionem criminis prius voluit Josue, quod constaret de eo aliàs, quàm per confessionem criminosi, et dicit Angel. Aret. in suo tract. *malefic.* in parte *fama publica*, col. antepenult. vers. 12. *tu judex*, quòd sit judex instructus, ne aliquem ad torturam pro maleficio ponat prius, quàm constet curiæ tale maleficium fuisse commissum, licèt ignoretur quis illud commiserit, allegat dict. §. *item illud*, et ibi ponit practicam mittendi officia-

probar, nol empesce tal conoscencia como esta.

LEY XVIII.

Qué departimiento ha entre las cosas de que es fecho el daño, et del apreciamiento dellas.

Querellándose alguno delante del judgador del daño quel fuese fecho por razon de algunt siervo quel hobiesen muerto (1), ó de caballo, ó de rocin, ó de mula, ó de asno, ó de yegua, ó de camello, ó de elefante, ó de toro, ó de vaca, ó de noviello por domar, ó de buey, ó de puerco, ó de puerca, ó de carnero, ó de morueco, ó de oveja, ó de cabron, ó de cabra ó de los fijos de cada una destas bestias sobredichas, estonce el juez debe mandar facer emienda sobre cada una dellas, de manera que peche por ella aquel que fizo el daño, tanto quanto pudiera mas valer aquella cosa desde un año en ante fasta aquel dia en que la mató. Et si por aventura el daño que ficiese en alguna destas bestias sobredichas non fuese de muerte, mas de ferida que recibiese alguna dellas por que se empeorase, ó si matasen ó firiesen otra bestia que non fuese destas sobredichas, ó quemasen, ó derribasen, ó destruyesen ó ficiesen daño en otra cosa qualquier, estonce el empeoramiento ó la muerte ó el daño que fuese fecho en alguna destas cosas, débelo el judgador apreciar et mandarle pechar tanto quanto mas podiera valer la cosa que recibió el daño, desde treinta dias (2) ante fasta en aquel dia que ficieron el daño ó el empeoramiento en ella; ca la emienda de tal daño como este es de tal natura, que siempre cata atras (3) quanto mas podrie valer la cosa en el tiempo pasado asi como sobredicho es. Et la ley que manda asi judgar este daño, es llamada en latin *lex Aquilia :* et este apreciamiento se debe facer con la jura (4) de aquel que demanda emienda del daño luego que fuere probado delante del judgador.

lem ad videndum hominem mortuum et vulneratum, et describendum vulnera, et ad locum ubi commissum est furtum : et dixit Bald. in l. *quoniam*, D. *de his qui not. infam.* quòd istæ confessiones debent esse conformes, continentes verisimilitudines; et propterea assessores debent cautè agere, ut non credant confessionibus judicialibus, nisi verificent ipsas, quia si dicat reus occidisse hominem in tali loco, debent mittere ad locum, si est ibi homo mortuus; vel si sunt ossa ibi sepulta, ne forsan ille confessus fuerit terrore tormentorum. Vide de his latè per Paridem de Puteo in suo tractatu *Syndicatus*, fol. 33. col. 4. in parte *confessio*, et col. 5. et per Hippolytum á Marsil. in repetit. rubric. *de probat.* col. 18. et 19. et in l. 1. in princ. D. *de quæstion.* et videbis etiam in materia consilium quoddam Alexand. 6. vol.

LEX XVIII.

Occidens animal de sui natura mansuetum, ut equum, porcum, vitulum, elephantum, aut filium dictarum bestiarum, tenetur ad ejus æstimationem, quanti plus uno anno à die mortis retrò valuit: si autem vulneret eas, aut rumpat, destruat, aut comburat alias res, tenetur quanti plurimi valuit id triginta diebus retrò à die damni numerandis, legis Aquiliæ dispositione; et probato damno, fiet æstimatio cum juramento damnum passi. Hoc dicit.

(1) *Muerto.* Concordat cum l. 2. *C.* eod. et *Instit.* eod. in princ. et §. *his autem verbis.*

(2) *Treinta dias.* Concordat cum l. *si servus servum*, §. *tertio autem capite*, D. eod. et *Institut.* eod. §. *capite tertio.*

(3) *Cata atras.* Actio legis Aquiliæ præsens et præteritum tempus respicit, non futurum, l. *ait lex*, D. eod. et vide quod habetur in l. *ita vulneratus* eod. tit. §. *æstimatio autem*, et *Instit.* eod. §. *capite tertio.*

(4) *Con la jura.* Non intelligas, quòd æstimatio fiat sine alia probatione, nisi per juramentum actoris, quia imò actor debet hoc aliàs probare, ut notat Azo *C.* eod. in summa, col. penult. ibi cùm dicit, æstimabit autem judex damnum per probationem actoris, ut *Instit. de verb. oblig.* §. fin. et D. *de prætor. stipulat.* l. ultim. et subdit inferius: Nunquid deficiente probatione judex deferet juramentum actori? Et dicit fortè non nisi quando damnum est datum impetuosa violentia, l. *si quando*, *C. unde vi.* Idem vult Innoc. in cap. fin. *quod metus caus.* et Florian. in l. *proinde*, §. *notandum*, D. *ad leg. Aquil.* intelligitur ergo lex ista Partitarum, quando fortè res ipsa, vel aspectus rei, testificari posset pro damno : tunc nimirum si judex cum juramento actoris taxet, non si deficeret talis vel similis probatio; et in æstimatione damni non singulare pretium, sed commune est attendendum, D. eod. l. *si servum meum:* vel dic, quòd judex visis probationibus damni et æstimationis damni, taxabit æstimationem cum juramento damnum passi : vel dic quòd quando damnum fuit datum dolosè, vel de eo non potest haberi probatio, quòd tunc æstimatio fiat delato juramento actori cum taxatione judicis, ex notatis per Cyn. et Alberic. in dict. l. *si quando*, ubi et Jaso col. 9. vers. *quæro successivè*, et ex notatis per Gloss. in l. *in actionibus*, vers. *planè*, D. *de in lit. juran.* in gloss. penult.

LEY XIX.

Cómo debe seer fecha emienda al señor del siervo que sabie pintar, si gelo mataren.

Pintor seyendo el siervo que matasen, maguer acaesciese que en aquel año en que lo mataron hobiese perdido el dedo pulgar (1) de la mano derecha por alguna enfermedad ó por otra ocasion (2) enante que lo matasen; con todo eso el que la emienda hobiese á facer débelo pechar, bien asi como si fuese sano del dedo á la sazon que lo mató. Otrosi decimos (3) que si alguno hobiese establecido por su heredero á siervo de otro, et lo matasen enante que entrase la heredat, que aquel que lo mató es tenudo dé facer emienda de la muerte del siervo á su señor, et demas debel pechar tanto de lo suyo quanto era aquello en que era el siervo establecido por heredero, porque lo perdió por culpa de aquel que lo mató. Et aun decimos que si algunt home hobiese dos siervos que cantasen bien en uno (4), que si alguno matase el uno dellos que non es tenudo de facer emienda tan solamente del siervo muerto, mas debe aun pechar demas desto quanto asmaren que vale menos el vivo por razon de la muerte del otro. Et esto que diximos desuso en estas cosas sobredichas, ha lugar en todas las otras cosas semejantes (5) dellas; ca aquel quel daño ficiese en alguna otra guisa semejante destas, non es tenudo de facer emienda tan solamente de aquella cosa que mató ó empeoró, mas aun la debe facer del menoscabo que se siguiere al señor por razon de aquella cosa quel mataron.

LEY XX.

Cómo debe pechar el daño del siervo aquel que lo consejó ol arrufó porque ficiese cosa por que murió.

Arrufando ó esforzando algunt home á siervo de otro que subiese (1) en alguna torre, ó en peña, ó en árbol ó en otro lugar peligroso, ó que descendiese en algunt pozo ó en otro lugar baxo ó fondo, si en subiendo ó descendiendo en aquel lugar cayese el siervo de manera que muriese ó recibiese alguna lision ó ferida, tenudo serie aquel que lo arrufase ó quel diese tal esfuerzo como este de facer emienda al señor del siervo del daño que recibiese por razon de aquella caida. Otrosi decimos que si estudiese siervo de alguno en algunt navio, ó en puente, ó en ribera de algunt rio ó en otro lugar, et otro alguno lo empellase (2) de manera que cayese en el agua et muriese, ó si estudiese en alguna torre, ó casa, ó otro lugar alto, et lo derribase empellándolo de guisa que muriese ó recibiese alguna lision, tenudo serie aquel que lo empellase de facer emienda á su señor de tal daño como este, quier lo ficiese por juego (3) quier de otra guisa á sañas.

LEX XIX.

Occidens servum alterius pictorem, cujus pollex intra annum occisionis abscissus fuerit, ut pingere nequiret; tenetur quanti plus valuit anno retrò, cùm pollice non carebat. Item occidens servum alterius hæredem institutum, antequam hæreditatem adiret, non solùm de ejus, sed de hæreditatis æstimatione tenetur. Item unum ex servis sociis musicæ vel alterius artis necans, non solùm in mortui æstimationem, sed in alterius, ob socii defectum, deteriorationem tenetur. Hoc dicit.

(1) *El dedo pulgar.* Concordat cum l. *inde Neratius*, §. *idem Julianus*, D. *ad leg. Aquil.*

(2) *Por otra ocasion.* Aliquo casu fortuito; nam si alius primo injuriosè ei absciderat pollicem, cùm ille teneatur de vulnerato ad damnum, si alius postea occiderit, non tenebitur ad damnum pollicis, ut in l. *item Mela*, §. *Celsus*, D. eod. et suprà eod. l. 15.

(3) *Otrosi decimos.* Concordat cum §. *illud, Instit. de leg. Aquil.* et D. eod. l. *inde Neratius*, in princip.

(4) *Cantasen bien en uno.* Concordat cum dict. §. *illud*, et l. *proinde*, D. eod.

(5) *Semejantes.* Vide in dict. l. *inde Neratius*, §. *sed et si servus*, et §. *idem Julianus*, et eod. tit. l. *ait lex.*

LEX XX.

Faciens alterius servum locum eminentem periculosum ascendere, vel aliò periculosè descendere, ut puteum, tenetur de damno, aut morte ob id obveniente: idem de impellente eum, ex cujus impulsu præcipitatus fuit occisus, sive id per jocum, sive aliter fiat. Hoc dicit.

(1) *Subiese.* Concordat cum §. fin. *Institut. de leg. Aquil.*

(2) *Lo empellase.* Concordat cum dict. §. fin. et l. *qua actione*, §. *proinde*, D. eod. et D. eod. l. *item si obstetrix*, §. *si servum meum*, et l. *qua actione*, §. *sed si quis de ponte.*

(3) *Por juego.* Nam ludus quoque noxius in culpa est, D. eod. l. *nam ludus.*

LEY XXI.

Cómo aquel que enriza el can porque muerda algunt home, ó espanta alguna bestia á sabiendas, debe pechar el daño que aviniere por esta razon.

Can teniendo algunt home preso si lo soltase á sabiendas ó le diese de mano porque ficiese daño á otri en alguna cosa, ó si andudiese el can suelto et lo enrizase (1) á alguno en manera que trabase, ó mordiese ó ficiese daño á algunt home ó alguna otra cosa, tenudo serie el que ficiese alguna destas cosas sobredichas, de facer emienda del daño que el can ficiese. Otrosi decimos que si algunt home espantase (2) alguna bestia á sabiendas, de manera que la bestia se perdiese ó se menoscabase, ó si por el espanto que él le ficiese, se fuyese et en fuyendo ficiese ella daño en alguna cosa, tenudo serie el que la hobiese asi espantado, de facer emienda del daño que acaesciese por razon de aquel espanto. Eso mismo serie quando alguna bestia pasase por alguna puente, et otro la espantase de manera que cayese en el agua et muriese ó se menoscabase, ca en qualquier destas maneras ó en otra semejante dellas que nasciese daño á otro del espanto que alguno ficiese á mula, ó á vaca ó á otra bestia, tenudo serie aquel que la espantó de facer emienda del daño que acaesciese por ende.

LEY XXII.

Cómo es tenudo el señor del caballo ó de las otras bestias mansas de pechar el daño que alguna dellas ficiere.

Mansas (1) son algunas bestias naturalmente, asi como los caballos, et las mulas, et los asnos, et los bueyes, et los camellos, et los elefantes et los otros semejantes dellas: onde si alguna bestia destas (2) ficiere daño á otro por su maldat ó por costumbre mala que hayan, como si fuese caballo ó otra bestia de aquellas que usan los homes cabalgar, et ella por sí misma sin culpa dotri lanzase las coces (3) et ficiese daño en alguna cosa; ó si fuere toro ó buey, ó vaca ó otra bestia semejante que fuese mansa por natura, et ella por su braveza ó por su maldat sin culpa dotri ficiese daño en alguna cosa, estonce el señor de qualquier destas bestias que ficiese el daño, serie tenudo de facer de dos cosas la una, ó de emendar el daño ó de desamparar la bestia (4) que lo fizo en lugar de la emienda á aquel que el daño recibió. Pero si el daño que recibió non fue por maldat de la bestia mas por culpa de algunt home quel diese feridas ó que la espantase, ó aguijonase (5), ó le ficiese otro mal en qual

LEX XXI.

Solvens canem scienter, ut damnum faciat, aut eum irritans, tenetur de damno per eum illato: idem de metum, et pavorem inferente, vel suggerente bestiæ alterius, propter quod se præcipitavit, seu fugit, aut aliud damnum fecit. Hoc dicit.

(1) *Enrizase.* Concordat cum l. *item Mela*, §. *item cum eo*, D. eod.

(2) *Espantase.* Concordat cum §. fin. *Institut.* eod. et vide l. *item si obstetrix*, §. *si servum meum*, D. eod.

LEX XXII.

Animali de sui natura mansueto ex propria malignitate, seu feritate damnum dante, ut si equus recalcitret, aut camelus, vel elephans, seu bos cornu petat, tenetur ejus dominus ad damnum, aut animal pro noxa dandum. Si autem ex culpa alterius hoc fiat, ut causa punitionis, vel simili, non dominus, sed cujus culpa factum est, tenetur de damno. Hoc dicit.

(1) *Mansas.* Concordat cum l. 1. in princ. et §. *ait Prætor, usque ad* §. *in bestiis*, D. *si quadrup. pauper. fecis. dicat.* et *Institut.* eod. in princip.

(2) *Alguna bestia destas.* Quæ sunt quadrupedes: quid si sit bipes? Dic idem, ut in l. penult. D. eod. veluti si gallus percussit hominem in facie cum rostro, vel in oculo, ut exemplificat Faber, *Institut.* eod. in princ. Si verò comederet semina vel uvas, dic ut ibi per eum in vers. *quid si canis tuus.*

(3) *Las coces.* Reus est ergo qui habet equum calcitrosum, ut vult glossa relata ad textum in cap. *de occidendis*, 23. quæst. 5.

(4) *Desamparar la bestia.* Quid si post acceptum judicium reus vendat pecudem actori, an condemnetur in toto damno, ita quòd non liberetur, dando quadrupedis pretium pro noxa? Videtur, quòd in toto damno, per textum in l. *si alienus servus*, cum l. sequent. D. *de noxal.* et quid si bestia moriatur ante litem contestatam? Vide l. 1. §. *planè*, D. *si quadrup. pauper. fecis. dicat.* Et quid si venderet alii ante litem contestatam, vide ibidem in §. *et cum etiam*, ubi quòd noxa caput sequitur.

(5) *Aguijonase.* Adde dict. l. 1. §. *sed si instigatu*, D. *si quadrup. pauper. fecisse dicatur.*

manera quier porque la bestia hobiese á facer mal á otro, estonce aquel por cuya culpa avino el daño, es tenudo de facer la emienda, et non el señor de la bestia.

LEY XXIII.

Cómo aquel que tiene en su casa leon, ó oso ó otra bestia brava, debe pechar el daño que ficiere á otro.

Leon(1), ó oso(2), ó onza(3), ó leopardo(4), ó lobo (5) cerval, ó geneta (6), ó serpiente (7) ó otras bestias que son bravas por natura, teniendo algunt home en casa, débela guardar et tener presa de manera que non faga daño á ninguno : et si por aventura non la guardase asi (8), et ficiese daño en alguna

LEX XXIII.

Animal de sui natura ferum, ut leonem, lupum, et similia animalia tenens, sic teneat ligatum, ut damnum non faciat, aliàs damna solvet duplicata. Et si liberum hominem feriat, ejus expensis sanabitur, et insuper damna, et interesse ob hoc obvenientia, solvet; et si ex plagis moriatur, solvet ducentos marabotinos aureos, medietatem hæredibus, et residuum Regis Cameræ. Si autem vivat, sed remaneat membro aliquo mutilatus, arbitrio judicis, secundum qualitatem membri mutilati, ad interesse damnabitur. Hoc dicit.

(1) *Leon.* Hic est fortissimus bestiarum, secundum Gloss. in authent. *de nuptiis*, in princip. et ad rugitum leonis nulla bestia potest stare, vide Amos 3. v. 8. et B. Bernard. super Psalm. *Qui habitat*, vers. 12. in fine, et sanctus Ambrosius *in Exameron.* lib. 6. cap. 3. ubi de istius animalis superbia et ferocitate; et adde Anchar. consil. 310. ubi tradit, quòd ubi leo tenet pedem, cætera animalia quiescunt; vide ibi col. 4. ubi hoc allegat ad notabilem quæstionem, in qua consuluit. Adde etiam quod habetur Ecclesiast. cap. 27. v. 11. Leo semper venationi insidiatur; et quamplura de natura leonis tradit Isidor. 12. lib. *Etymologiarum*, cap. 2. ubi inter cætera dicit, quòd circa hominem leonum natura est benigna, ut nisi læsi nequeant irasci; et quòd patet eorum misericordia exemplis assiduis, prostratis enim parcunt, captivos obvios repatriare permittunt, hominem non nisi in magna fame interimunt.

(2) *Oso.* Ursus secundum Isidor. ubi suprà, ideo dictus (ut quidam ajunt) quòd ore suo formet fœtus, quasi orsus; nam ajunt eos informes generare partus, et carnem quamdam nasci, quam mater lambendo in membra componit. Ursi vis maxima in brachiis, et in lumbis, unde interdum erecti insistunt.

(3) *Onza.* Bestia est minutis orbiculis superpicta, ita ut oculatis ex fulvo circulis, nigra vel alba distinguatur varietate; et hæc semel omnino parturit, cujus causæ manifesta ratio est, nam cùm in utero matris coaluere catuli, maturisque ad nascendum viribus pollent, odiunt temporum moras, ita quòd oneratam fœtibus vulvam, tanquam obstantem partui, unguibus lacerant, effundit illa partum, aut potius dimittit dolore coagente, ita postea corruptis et cicatricosis sedibus, genitale semen infusum non hæret acceptum, sed irritum resilit; nam Plinius dicit, animalia cum acutis unguibus frequenter parere non posse, vitiantur enim intrinsecus se moventibus catulis : hæc Isidorus, ubi suprà.

(4) *Leopardo.* Hic ex adulterio leonæ, et pardi nascitur, secundum Plinium in naturali historia, et Isidor. ubi suprà.

(5) *Lobo.* Rapax hæc bestia, et cruoris appetens, secundum Isidor. ubi suprà, de quo rustici ajunt vocem hominem perdere, si eum prius lupus viderit; unde et subito tacenti dicitur : *Lupi illum priores viderunt.* Lupi totò anno non amplius quàm duodecim vicibus coeunt; famem diu portant; et post longa jejunia multum devorant. Lupos Æthiopia mittit cervice jubatos, et adeò varios, ut nullum colorem dicant illis abesse. Ambros. etiam *Psalm.* 118. serm. 10. vers. 2. refert illud de amissione vocis in homine, quèm prior lupus vidit.

(6) *Geneta.* Hic videtur, quem vulgò catum Cervalem vocant.

(7) *Serpiente.* De multis generibus serpentum, et earum proprietatibus, vide Isidor. eod. lib. cap. 3.

(8) *Non la guardase asi.* Adde §. fin. *Institut. si quadrup. paup. fec. dic.* et l. 1. §. *in bestiis*, D. eod. et D. *de ædilit. edicto*, l. *hi enim*, cum l. sequenti, ubi etiam de cane, et verre; adde etiam l. unic. cum gloss. ibi, *C. de venat. ferar.* lib. 11. ubi habetur de istis bestiis, quæ à longinquis partibus mittuntur ab uno domino, alteri, quòd non possunt morari in civitatibus, per quas transeunt ultra septem dies. Et an sit irregularis, qui tenet cervum, vel leonem, seu canem furiosum, si aliquem occidat? Vide per Innocenc. in cap. *ad audientiam, de homicid.* et per Specul. qui non allegato Innoc. refert ejus verba in tit. *de dispensation.* §. *juxta propositionis ordinem*, col. 13. ubi dicit, quòd non est irregularis, dum tamen mali-

cosa de otri, débelo pechar doblado el señor de la bestia á aquel que lo recibió. Et si alguna destas bestias ficiere daño en persona de alguntome (9), de manera que lo llagase, débelo facer guarescer el señor de la bestia, comprando las melecinas et pagando el maestro que lo guaresciese de lo suyo, et debe pensar del llagado fasta que sea guarescido: et demas desto débele pechar las obras que perdió desde el dia que recibió el daño fasta el dia que guaresció, et aun los menoscabos que fizo en otra manera por razon de aquel daño que recibió de la bestia. Et si aquel que las llagas recibió muriere, debe pechar por ende aquel cuya era la bestia doscientos maravedis doro, la meytad á los herederos del muerto, et la otra meytad á la cámara del rey (10). Et si por aventura non muriese, mas fincase lisiado de algunt miembro, debel facer emienda de la lision, segunt alvedrio del judgador del lugar, catando quien es aquel que recibió el mal et en qual miembro.

LEY XXIV.

Cómo el dueño del ganado es tenudo de pechar el daño que ficiese en heredat agena.

Vacas, ó ovejas, ó puercos ó alguno de los otros ganados ó bestias que los homes crian, faciendo daño en viña, ó en huerto, ó en mies, ó en prado ó en otra cosa de alguno, si el daño fuere manifiesto et pudiere probar aquel que lo recibió, cuyo es aquel ganado que lo fizo, debe seer apreciado el daño (1) por homes buenos sabidores, et desque fuere

tiam, vel latam culpam non adhibuerit, non enim videtur quòd levis culpa vel negligentia debeat huic imputari, cùm sit causa multum remota ab homicidio: alii tamen dicunt secundum eum, quòd si aliquid est quod possit imputari tenenti cervum, vel leonem, quòd erit irregularis, argumento cap. *sæpè*, 50. dist. et dict. §. 1. *Institut. si quadrup. paup. fec. dicat.* vides ergo, quòd Innoc. vult cessante malitia, vel lata culpa, hunc non esse irregularem, et hoc tenent communiter Doctores prout attestatur Joan. de Ana. ibidem, intelligens esse verum, si ista animalia erant ligata; secus si soluta, quia tunc imputaretur ei per l. 2. §. 1. D. *si quadrup. paup. fec. dicat.* et hic in ista lege Partitarum ibi: *débela guardar et tener presa, etc.* per id quod habetur in l. *item Mela*, §. *item et cum eo*, D. *ad leg. Aquil.* Quid autem si fera esset ligata, et domino culpa non potest imputari, tamen fera nocuit, an dabitur saltem utilis actio de pauperie? Gloss. dicit, quòd sic in l. 2. D. *si quadrup. pauper. fec. dic.* et in l. 1. §. *in bestiis*, in quo concluditur, secundum Florian. post Jacob. Butri. ibi, quòd si fera non evasit à potestate domini, et nocuit, tunc habet locum utilis tantum, per §. fin. *Institut.* eod. si verò evasit prorsus, tunc non tenetur dominus, neque directa, neque utili, ut in dict. §. *in bestiis*; idem vult Joan. Fab. *Institut.* eod. in princ. ubi dicit, quòd actio utilis et directa de pauperie cessat, ubi fera, quando nocuit ita, jam erat recepta in naturalem libertatem; sed ubi non omnino recepta erat, quia adhuc habebat consuetudinem revertendi, tunc detur utilis: et ibi vide, quid si fera damnum dedit, cùm esset in naturali libertate, deinde iterum pervenit ad manum domini, an dominus tenebitur? Et post Jacob. concludit, quòd non, imo et secundum eum, si ante tenebatur, et sine culpa sua evasit, non videretur teneri, si ad potestatem suam redeat, l. *qui res*, §. *aureum*, D. *de solution.* l. *si servus legatus*, D. *de adim. legat.* et ibi respondet ad §. *ex diverso*, *Institut. de noxal.* qui videtur obstare; et intellige hoc quando fera non habebat consuetudinem revertendi; sed aliquo casu dominus eam habuit, nam aliàs teneretur utili, ut superiùs dixi.

(9) *En persona de algunt home.* Concordat cum l. *ex hac*, l. *si quadrup. pauper. fec. dicat.*

(10) *A la cámara del rey.* Nota hoc, quia in l. *qua vulgo*, D. *de ædil. edict.* de qua ista sumpta est, non applicat, neque exprimit cui dentur isti ducenti solidi aurei, et ut refert Joan. et Ang. §. fin. *Institut. si quadrup. paup. fec. dicat.* Doctores communiter tenent, quòd omnes isti solidi applicentur parti; tamen Glossa secundum eos voluit, quòd dividerentur inter hæredes mortui, et fiscum, in l. *qua vulgo*, D. *de ædilit. edicto*: non tamen ego reperio in meo libro, quòd hoc dicat Glossa: tene ergo mente istam legem Partitarum.

LEX XXIV.

Vaccis, ovibus, aut aliis pecoribus in fundo alieno damnum dantibus, si hoc pastoris aut domini facto contingat, solvitur damnum duplicatum; aliàs autem solvitur simplum, aut damnificans animal datur pro noxa. Non tamen debet dominus agri animalia sic inventa occidere, percutere, aut damnificare; sed educat à fundo, et damnum per judicem petat. Hoc dicit.

(1) *Apreciado el daño.* Et qualiter æstimabitur frumentum, quod erat in herba; Cynus in l. fin. *C. de leg. Aquil.* dicit, quòd æstimabitur dubius eventus perceptionis, argumento l. *propter spem*, D. *famil. ercisc.* et sequitur ibi Paulus de Castr. aliter verò dicit Specul. tit. *de injur. et damn. dato*, §. *sequitur*, col. 4. versic. *sed quomodo æstimabitur*: sed Joan. Andr. ibi, *in addition.* videtur tenere quod dixi post Jacob. de Arena, et idem tenet Florian. in l. *ex hac*, D. *si quadrup. pauper.*

catado, si aquel que guardaba el ganado (2) lo metió hi á sabiendas ó el señor dél, débelo pechar doblado (3) á aquel que recibió el daño, et si por aventura non lo metió hi él, mas el ganado se furtó et entró hi á facer el daño sin sabiduria del que lo guardaba, estonce débelo pechar á su dueño senciello, ó desamparar la bestia ó el ganado (4) que lo fizo, en lugar de la emienda del daño. Otrosi decimos que maguer que aquel que recibiese el daño en alguna destas maneras sobredichas, fallase hi el ganado ó las bestias faciéndolo, defendemos que las non mate (5), nin las lisie, nin las fiera, nin las en-

fec. dicat. et facit l. *in lege Falcidia non habetur*, D. *ad leg. Falcid.*

(2) *El ganado.* Tene mente legem istam, quòd punitur dominus ex facto et ex negligentia sui pastoris; ex facto ad damnum duplicatum, ex negligentia ad simplum, et hoc propter culpam malæ electionis, quæ semper imputatur, secundum Joann. Fab. *Instit. si quadrup. pauper. fec. dicat.* in princ. col. fin. nisi probet fecisse diligentiam de inquirendo, cùm eum recepit, allegat cap. *innotuit, de elect.* Item, quòd dominus teneatur ex defectu et negligentia pastoris, tenet Paul. de Castr. in l. *interdum servi qui in fugam*, D. *de public. et vectig.* per l. *videamus*, in princ. D. *locati*, eo quòd mala electio est in culpa: si tamen sint pastores clericorum, Anton. in cap. *gravem, de sentent. excom.* vult, quòd non clerici, sed ipsi pastores teneantur, quando statutum laicorum punit damna data in agris per bestias, de quo meminit Felin. in cap. *Ecclesia Sanctæ Mariæ*, col. 46. *de constit.* et quòd pastores clericorum tenentur propter mercedem, quam accipiunt, tenet ibi Joan. Andr. post Vincent. et Abbatem antiquum: per suum tamen judicem clerici condemnari possunt ad damna, quia mala eorum electio circa pastores est in culpa, ut dixi. Et quid si animalia fugerunt, et intraverunt confinia alterius civitatis, ubi est statuta pœna perditionis bestiarum, vel quintæ partis, si rumpantur confinia? Vide Paul. de Cast. in dict. §. *servi qui in fuga*, dicentem, quòd pœna habet locum, quando ex defectu, vel negligentia domini, vel pastoris custodientis animalia intrarunt terminos alicujus, secus si nulla culpa in hoc fuerit; dicit tamen quòd vidit servari indistinctè, quòd animalia perduntur.

(3) *Doblado.* Non memini vidisse legem juris communis pœnam istam dupli imponentem pro damno illato à pecoribus per aliquem immissis in agrum alienum, l. enim *qui servandarum*, §. 1. D. *de præscript. verbis*, quæ loquitur de actione de pastu pecoris ab alio immissi, non ponit hanc pœnam, neque aliam, neque etiam l. fin. *C. de leg. Aquil.* neque l. *Julianus*, §. *glans*, D. *ad exhibend.* et tantùm videtur ad simplum dari, saltem quando non negaretur, juxta l. *contra negantem*, *C. ad leg. Aquil.* et suprà eod. lib. 16. ut vult Paul. de Cast. in dict. l. *qui servandarum*, §. fin. et Joann. Crispus *in suo arbore actionum*, sub tit. *de pastu pecoris*, Speculat. tit. *de injur. et damno dato*, §. *sequitur*, col. 4. est tamen justa pœna dolosè pecus immittenti, ut hic disponitur; sed nunquid dominus in isto casu quando pastor suus immisit animalia in agrum alienum, liberetur dando animal pro noxa; Joann. Fabr. ubi suprà, col. fin. inclinat quòd sic, cùm dominus non obligetur ex delicto animalis, nisi ad noxam; sed fortè contrarium est verius ex ratione malæ electionis in pastore, et quia lex ista præcisè vult hoc casu teneri ad damnum cum duplo: et istam electionem dandi pro noxa tantum dat in casu, quando pecora scienter non fuerunt immissa, ut statim subditur, et contra Fabrum in hoc ultimo dicto tenet Angelus ibi, col. 2.

(4) *El ganado.* Approbat opinionem Glossæ in dict. l. *qui servandarum*, §. fin. D. *de præscript. verbis*, et Spec. tit. *de injur. et damno dato*, §. *sequitur*, col. 4. et fuit opinio Azon. secundum eum post Rofred. Jacobus tamen de Bello Viso tenuit contrarium, imò quòd tunc non competat actio de pauperie, quia hæc actio non datur nisi quando animal nocuit contra naturam sui generis, quod non facit in casu isto; dabitur tamen tali casu utilis actio de pastu pecoris, seu actio in factum, argumento l. *Quintus Mutius*, D. *ad leg. Aquil.* secundum eum, et Salic. in l. fin. §. fin. *C. de leg. Aquil.* Angel. et Fab. *Institut. si quadr. paup. fec. dicat.* in princ. ubi Fab. declarat, quòd detur hæc actio tunc in id in quo dominus pecoris factus fuit locupletior: dicit tamen quòd casus esset in quo posset competere actio de pauperie, veluti si haberem pratum clausum, et bos, vel taurus tuus clausuram rupit ferocitate, vel lascivia, et herbam depastus est. Tu tene mente istam legem Partitarum, quæ indistinctè vult dari actionem de pauperie ad solutionem totius damni, vel ad dandum animalia pro noxa. Et quid si bestia perdita damnum dedit, vel intravit vineam alicujus, et caveatur statuto, quòd solvatur certa quantitas pro pœna, an talis pœna habebit locum in tali bestia perdita? Vide Gandin. quòd non, in tract. *malefic.* in rubric. *de multis quæstion. dependentibus à statutis*, col. 4. ad fin.

(5) *Que las non mate.* Concordat cum l. *Quintus*, et l. *quamvis*, D. *ad leg. Aquil.* et *C.* eod. l. penult. Sed an valeret aliàs statutum, quòd liceret occidere animalia in fundo alieno reperta? Salicetus vult quòd sic, in l. *Gracchus*, col. 2. vers. *ex prædictis*, *C. de adulter.* ubi vult quòd si porcus, vel aliud animal in fundo repertum fugiat, quòd potest illud prosequens occidere etiam extra fundum, vult etiam Decius consil. 199. col. fin. Cæpola in tractat. *de servit.* sub tit. *de servitute juris*

cierre (6) nin las faga mal ninguno, mas sáquelas ende, et desi demande (7) ante el judgador emienda del daño, asi como sobredicho es.

LEY XXV.

Cómo el que echare de su casa agua sucia, ó huesos ó estiercol en la calle, debe pechar el daño que recibieren los que pasaren por hi.

Echan (1) los homes á las vegadas de las casas do moran de fuera en la calle agua, ó huesos ó otras cosas semejantes (2), et maguer aquellos que lo echan non lo ficiesen con entencion de facer mal, pero si acaesciese que aquello que asi echasen, ficiese daño en paños ó en ropa de otros, tenudos son de lo pechar doblado los que en aquella casa moran (3). Et si por aventura aquello que echasen de esta guisa matase algunt home, tenudo es el que mora en la casa de pechar cincuenta maravedis de oro (4), la meatad á los herederos del muerto et la otra meatad á la cámara del rey (5), porque son en culpa echando alguna cosa en la calle por do los homes pasan de que puede venir daño á otri. Et si morasen muchos homes (6) en la casa onde fuese echada la cosa que ficiese el daño, quier fuese suya ó la toviesen logada ó emprestada, todos de so uno son tenudos de pechar el daño si non sopiesen ciertamente qual era aquel que fizo el daño; pero si lo so-

pascendi, 12. column. versic. *superest alia quæstio.*

(6) *Encierre.* Adde dict. l. *Quintus;* limita tamen nisi nescirem cujus sit animal, quod in meo fundo reperio; nam tunc possum illud retinere et includere, quousque sciam cujus sit, argumento l. *capite quinto,* D. *de adulter.* et tenet Bald. in l. 2. *C. de serv. fugit.* et idem Bald. in l. *Quintus,* D. *ad leg. Aquil.* Specul. tit. *de actore,* 19. col. vers. *sed pone invenio pecudem.* Item limita, nisi sit consuetudo etiam includendi ea quæ sciam, cujus sint, et communiter de hoc sunt statuta, et consuetudines per loca, et valet talis consuetudo, ut vult Gandinus in tractat. *maleficior.* sub rubric. *de furibus et latronibus,* vers. *pone quæstionem de facto,* col. 3.

(7) *Demande.* Et si dominus bestiæ non cognoscitur, an possit fieri processus, et condemnari ad pœnam, vel damnum dicta bestia? Vide Gandin. in tractat. *malefic.* sub rubr. *de multis quæstionibus dependentibus à statutis,* col. 5. vers. *item pone contineri,* et tradit Alberic. in 2. part. *statutorum,* quæst. 88. et volunt, quando statutum loquitur contra bestiam, quòd valeat condemnatio, vide ibi.

LEX XXV.

De domo aliquid ejiciens vel effundens, quod damnum transeuntibus faciat, tenetur ad damnum duplicatum dominus habitationis, et si plures sunt, omnes tenentur, nisi appareat quis dejecit, vel effudit: sed hospes advena, nisi ipse fecerit, non tenetur, et si ob hoc mors sequatur alicujus, tenetur in quinquaginta marabotinos auri, medietate Regis Cameræ, et alia defuncti hæredibus applicanda, quia sunt in culpa effundentes, vel dejicientes. Hoc dicit.

(1) *Echan.* Concordat cum l. 1. et per totum, D. *de his qui dejec. vel effud.* §. 1. et 2. *Instit ut. de oblig. quæ ex quasi delicto nas.* et procedit etiamsi de nocte jactetur, vel effundatur, ubi de nocte iter fit, l. penult. D. eod.

(2) *Cosas semejantes.* Quid si lapis esset projectus de domo ab uno ex quatuor, quia erant in domo, sed nescitur à quo, an omnes teneantur de percussione lapidis? Doctores in cap. *significasti,* el 2. *de homicid.* dicunt, quoad pœnam irregularitatis omnes teneri, per illum textum: si tamen quæratur de alia pœna, dicit Abbas Siculus ibi, nullum teneri, quia ex tali impositione pœnæ periculum posset subesse, quòd innocens pœna, et damno afficeretur, contra l. *absentem,* D. *de pœnis,* vide quæ dixi in l. 15. suprà eod. tenebitur tamen ex hoc edicto, seu ex ista lege Partitarum dominus domus ibi inhabitans, vel qui eam inhabitat jure conductionis, vel gratuito, ut hic, et l. 1. §. penult. D. *de his qui dejec. vel effuder.*

(3) *Los que en aquella casa moran.* Sive domus sit propria, vel conducta, vel gratuita, ut dixi, et habetur in §. 1. *Institut. de oblig. quæ ex quasi delict. nas.* neque oportet in hac actione arguere certi hominis factum, ut in l. *cum sane,* et ibi notat Bald. D. *de his qui dejecer. vel effud.* quod tamen habitator domus solverit ex facto familiaris poterit ab eo repetere, l. *si vero,* §. *cum autem,* D. *de his qui dejec. vel effud.* l. *si colonus,* D. *de aqua pluv. arcend.* Joann. Fab. in §. *si filius, Instit. de obligat. quæ ex delic. nas.* et quid si plures inhabitant domum, sed per quarteria, vide in l. *si vero plures,* in princ. D. eod.

(4) *Cincuenta maravedis de oro.* Concordat l. 1. D. eod. de qua sumpta est.

(5) *La otra meatad á la cámara del rey.* Adde suprà eod. l. 23. et dict. l. *si vero,* §. *hæc autem actio,* cum glossa ibi, ubi Bartolus notat, quòd quando statutum simpliciter imponit pœnam, media pars applicatur fisco, media actori: vide per eum in l. *lege agraria,* D. *de term. moto,* distinguentem in hoc.

(6) *Morasen muchos homes.* Concordat cum l. 1.

piesen, él solo (7) es tenudo de facer la emienda dél et non los otros. Et si entre aquellos que morasen cutianamente en la casa hobiese alguno que fuese huesped (8), aquel non es tenudo de pechar ninguna cosa en la emienda del daño que asi acaesciese, fueras ende si él mismo (9) lo hobiese fecho.

LEY XXVI.

Cómo los hostaleros que tienen colgadas algunas señales á las puertas, las deben poner de manera que non fagan daño á otri.

Cuelgan á las vegadas los hostaleros et otros homes ante las puertas de sus casas algunas señales porque sean las casas mas conoscidas por ellas, asi como semejanza de caballo, ó de leon, ó de toro ó de otra cosa semejante: et porque aquellas señales que ponen para esto estan colgadas sobre las calles por do andan los homes, mandamos (1) que aquellos que las hi ponen, que las cuelguen de cadenas de fierro ó con otra cosa qualquier, de manera que non puedan caer nin facer daño. Et si por aventura alguno toviese la señal colgada, de manera que sospechasen que pudiese caer, et le acusasen dello, et lo fallasen en verdat que podrie caer et facer daño, maguer non cayese nin lo ficiese, mandamos que por la pereza que hobo en non la tener atada como debie, que peche diez maravedis de oro, los cinco al acusador et los cinco á la cámara del rey: et demas débela toller de aquel lugar, ó tenerla hi de guisa que non pueda caer nin facer daño; et si aquella cosa que asi estudiese colgada cayese et ficiese daño á otri, tenudo es aquel cuya es la casa onde colgaba, de pechar el daño doblado (2). Et si por aventura el daño fuese de muerte de algunt home, mandamos que peche por él cincuenta maravedis de oro, en la manera que diximos (3) en la ley ante desta, que los debe pechar el que los matase echando alguna cosa en la calle de la casa do moraba.

LEY XXVII.

Cómo los alfagemes deben raer et afeytar los homes en lugares apartados, de guisa que non puedan recebir daño aquellos á quien afeytan.

Raer et afeytar deben los alfagemes á los homes en lugares apartados, et non en las plazas (1), nin en las calles por do andan las gentes porque non puedan recebir daño aquellos á quien afeytaren por alguna ocasion. Pero decimos que si alguno empujase al alfageme á sabiendas (2) mientra que toviese en algunt home las manos afeytándolo, ó lo

§. fin. cum l. sequenti, D. *de his qui dejec. vel effuder.*

(7) *El solo.* Adde dict. l. *si vero*, §. *interdum*, et Gloss. in dict. l. *cum sane*, D. eod.

(8) *Huesped.* Concordat cum dict. l. 1. §. *habitare*, vers. *hospes*, D. eod.

(9) *El mismo.* Nam tunc datur actio habitatori condemnato contra eum, l. *si vero*, §. *cum autem*, D. eod.

LEX XXVI.

Tenens signum artis suæ supra viam publicam appensum, teneat benè ligatum, aliàs si minus benè ligatum, licèt non cadat, teneat, propter benè ligandi pigritiam aut negligentiam, solvet decem marabotinos auri, medietatem Regis Cameræ, et medietatem accusatori: si autem cadat, et damnum det, solvet damnum duplicatum: et si mors contingat, solvet quinquaginta marabotinos auri, dividendos ut suprà. Hoc dicit.

(1) *Mandamos.* Concordat cum l. *si vero*, §. *Prætor ait*, et usque in fin. leg. D. *de his qui dejec. vel effud.* §. 1. versic. *cui similis est*, *Instit. de oblig. quæ ex quasi delic. nascunt.*

(2) *El daño doblado.* Concordat cum l. 1. in princip. §. *quod cum suspenderetur*, D. *de his qui dejec. vel effud.* et insuper tenebitur ad decem aureos, de quibus suprà, ut et vult Gloss. in l. *si vero*, §. *si id quod*, D. eod.

(3) *Que diximos.* Medietas parti, medietas fisco, quod nota, quia contrarium dicebat Joan. Fab. in §. *cui similis*, *Institut. de oblig. quæ ex delic. nasc.* imò quòd totum parti.

LEX XXVII.

Barbitonsor exerceat officium suum in locis separatis, non publicis. Et si alicujus culpa damnum dedit, dum exercebat officium, tenetur occasionans damnum ad illud; si autem sequatur mors, ad damnum, et etiam ad homicidii pœnam; si verò est vulnus, tenetur ad damna et interesse; sed si casu accidat, non tenetur. Si autem barbitonsor fuit in culpa, quia cùm imperitus esset, imperitè fecit, vel ob ebrietatem erravit, arbitrio judicis punitur. Hoc dicit.

(1) *En las plazas.* Concordat cum l. *item Mela*, in princ. D. *ad leg. Aquil.* ubi vide.

(2) *A sabiendas.* Quando enim intervenit dolus,

firiese en las manos con alguna cosa, de manera que el alfageme matase, ó firiese ó ficiese algunt daño ó mal á aquel que afeytaba por aquella razon, tenudo es aquel por cuya culpa avino, de facer emienda del daño et de recebir pena por la muerte de aquel, bien asi como si fuese homicida: mas si la ferida ó la muerte acaesciese por ocasion, estonce debe facer emienda del daño aquel por cuya culpa nasció la ocasion, asi como mandan las leyes (3) deste título. Et si por aventura el alfageme fuese en culpa del daño ó de la muerte seyendo embriagado quando afeytaba ó sangraba á alguno, ó non lo sabiendo facer se metiese á ello, estonce debe seer escarmentado segunt alvedrio (4) del judgador.

LEY XXVIII.

Cómo aquellos que cortan á mala entencion árboles, ó viñas ó parras, deben pechar el daño que hi ficieren.

Arboles, ó parras ó viñas son cosas que deben seer mucho guardadas (1), porque del fruto dellas (2) se aprovechan los homes, et reciben grant placer et grant conorte quando las veen, et demas non facen enojo nin daño á ninguna cosa (3). Onde los que las cortan, ó las arrancan ó las destruyen á mala entencion, facen grant maldat conoscida: et por ende mandamos que si alguno ficiere daño en viña de otro ó en árboles qualesquier (4) de aquellos que dan fruto (5) de sí, cortándolos, ó arrancándolos et destruyéndolos en qual manera quier (6), que aquel cuyos fueren puede demandar emienda del daño á los que lo ficieren, et debe seer apreciado (7)

tenetur lege Cornelia *de sicar.* l. *in lege,* D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et suprà ead. *Partit.* tit. 8. l. 2. et per totum.

(3) *Las leyes.* Vide suprà eod. in l. 6.

(4) *Segunt alvedrio.* Adde suprà eod. l. 9. et quæ ibi dixi.

LEX XXVIII.

Vites aut arbores fructiferas scindens, evellens, vel aliàs damnificans, tenetur ad damni duplum. Et si sint vites damnificatæ, eliget damnum passus, an agat prædicta pœna, vel tanquam contra latronem ad pœnam corporalem pro furto, et si ad pœnam corporalem agit pro magno damno, occidetur; pro alio, arbitrariè pro modo commissi punietur. Item si vicini arbor ramos supra domum meam expandat, agam coram judice, ut radicitus scindatur; et si scindere nolit post judicis jussionem, possum ego propria auctoritate scindere: idem de arbore supra fundum alienum expandente ramos. Item scindens arboris ramos supra viam publicam extensos non tenetur. Hoc dicit.

(1) *Guardadas.* Imo et plantanti arbores in ripa fluminis, ut aggeres consolidentur, vel alia necessaria causa, potest statui salarium seu præmium, de publico, l. 2. et ibi notat Joan. de Plat. *C. de cupres.* lib. 11.

(2) *Dellas.* Omnia genera arborum utilia sunt, alia ad fructum nata, alia ad usum data; nam et quibus non est fructus uberior, tamen usus pretiosior est, Ambros. in *Exæmeron.* lib. 5. cap. 13. in princ.

(3) *Cosa.* Nocet tamen frugibus umbra arborum l. 1. §. *deinde ait Prætor,* D. *de arbor. cædend.* tradit Specul. tit. *de locat.* in princ. col. 4. allegat l. fin. in fin. *C. de servitut.*

(4) *Qualesquier.* Quid si arbor cum radicibus sit evulsa, ut alibi transponatur? Dic quòd illa dicitur arbor, ut hæc lex locum habeat, l. 3. §. *Labeo,* D. *arbor. furt. cæsar.*

(5) *Fruto.* L. *vitem,* §. 1. D. *arbor. furt. cæsarum,* de aliis etiam arboribus loquitur; quia et de hederis et arundinibus et salicto, et sic vel referant arbores fructum vel non; et sic potest suppleri ad istam legem, quòd idem sit de aliis, licèt non ferant fructum: vel potest dici, quòd omnes arbores ferunt fructum juxta genus suum. Lex tamen Fori 2. tit. 4. lib. 4. *For. LL.* distinguit quoad pœnam inter arborem ferentem fructum, et non ferentem; quam legem ignoro, an usu servetur, et non allego in isto opere leges Fori, quæ in usu notoriè non sunt, ne darem occasionem, ut quis lector illis pro legibus utatur, cùm verè non sint leges, sed scriptæ consuetudines, et qui in eis se fundet, debet earum usum probare, ut tradit Roder. Suarez in *Proœm. LL. Fori:* supplebis ergo ad istam litteram *maxime,* nam idem si non ferunt fructum, facit illud Genesis cap. 1. vers. 11. ibi: « germinet terra herbam virentem, et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, » et ad fin. cap. vers. 29. « ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna quæ habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam, et cunctis animantibus terræ, etc. »

(6) *En qual manera quier.* Adde l. *cædere,* D. *arbor. furt. cæsarum.*

(7) *Apreciado.* Adde l. *facienda,* D. *arbor. furt. cæsarum.*

por homes buenos et sabidores, et desi aquel que lo fizo es tenudo de lo pechar doblado (8): et si el daño fuese fecho en vides ó en parras (9), pueden escarmentar á aquel que lo fizo como á ladron: et esto es en escogencia del querelloso que recibió el daño, de demandar quel sea fecha emienda en una destas dos maneras qual mas él quisiere. Et si escogiere quel sea fecha emienda como de furto, et acusare á aquel que lo fizo como á ladron, si el daño fuere grande (10) ó desaguisado, debe morir (11) por ende el que lo fizo. Et si non fuere tan grande porque entienda que non merece esta pena, estonce el judgador debel escarmentar en el cuerpo segunt su alvedrio (12) en la manera que entendiere que merece, segunt el daño que fizo, et el tiempo et el lugar do fuere fecho. Pero si algunt home hobiese árbol que estudiese raygado en su tierra, et las ramas del árbol (13) colgasen sobre la casa de otro su vecino, estonce aquel sobre cuya casa cuelgan, puede pedir al judgador (14) del lugar que mande al otro que lo corte fasta en las raices (15), porquel daña la casa colgando sobrella; et el judgador débelo veer; et si entiende que face daño, débelo facer cortar, et si el otro non lo quisiere facer despues que gelo mandare el judgador, puédelo cortar (16) aquel sobre cuya casa cuelgan las ramas, et non caerá por ende en pena ninguna. Otrosi decimos (17) que si el árbol ó

(8) *Doblado.* Adde l. *furtim*, §. fin. D. *arbor. furt. cæsarum.*

(9) *En vides ó en parras.* Maximè intellige, ut dicit l. *sciendum*, D. *arbor. furt. cæsar.* de qua ista sumpta est, nam idem si in aliis arboribus; nam si criminaliter ageretur, incisores arborum tanquam latrones puniri possunt, ut ibi habetur, et eadem ratio, imò aliquando major est in aliis arboribus, ut si essent olivæ, vel aliæ arbores pretiosæ: et dicit Joan. Crispi. *in arbore actionum*, sub num. 167. quòd vidit decapitari quemdam pauperculum, qui alteri arbores et vites furtivè inciderat. Vide quæ inferius dicam, et habetur in ista l.

(10) *Daño fuere grande.* Nota benè quia declarat Gloss. in dict. l. *sciendum*, et quæ Doctores ibi dicunt, ubi Alberic. dicebat grave esse, ut qui unam arborem incideret, suspendatur, et quòd illa lex intelligatur juxta dispositionem l. *capitalium*, §. *famosos*, D. *de pœnis*, vel quòd sit distinguendum, an sit magna, vel parva arbor, quæ incisa est, argumento l. *Pedius*, D. *de incend. ruin. naufrag.*

(11) *Morir.* Nota ad ea quæ dixi in l. 18. tit. 14. suprà ead. *Part.* et est iste casus specialis, in quo quis pro primo furto suspenditur.

(12) *Segunt su alvedrio.* Vide l. 18. tit. 14. suprà ead. *Partit.*

(13) *Las ramas del árbol.* Concordat cum l. 1. in princ. D. *de arbor. cædendis*, et idem dic, si radices arboris noceant fundamento domus meæ, l. 1. *C. de interdictis*, ubi vide Salicet. et Bart. in dict. l. 1. §. *differentia*, D. *de arbor. cædend.* et nota istam materiam, quia utilis est, et de ea plus lucrantur advocati, quàm de l. *frater à fratre*, D. *de condict. indeb.* secundum Alberic. in dict. §. *differentia.*

(14) *Puede pedir al judgador.* Nota practicam hujus legis, pro qua est l. 1. *C. de interd.* et l. *quemadmodum*, §. 1. D. *ad leg. Aquil.* et differt à practica, quam in hoc ponit Bart. in dict. l. 1. qui voluit, quòd facta denuntiatione vicino, ut arborem ædibus impendentem tollat, si noluerit, possit tunc vicinus, cui nocet, propria auctoritate succidere, et sibi ligna portare; et quod tunc demum requiratur recursus ad judicem, quando vicinus resisteret succidere volenti.

(15) *Fasta en las raices.* Nam à stipite est excidenda isto casu, ut in dict. l. 1. non solùm propter umbram et pluviam, sed etiam propter flores, et frondes, et fortè fructuum decisionem, quæ sunt stillicidiorum impletiva et obturativa, propter quæ aqua domum ingreditur. Item exciduntur arbores quandoque à radice, ne radices earum fabricæ formam corrumpant, ut in l. 1. *C. de aquæductu*, lib. 11. ubi Cassiodorus refertur à Luca de Penna 7. lib. *variarum lectionum*, dicens in primis noxias arbores, quæ inferunt fabricarum ruinas, dum sunt quidem mœnium importabiles arietes, censemus radicitus amputari, quia nulla læsio removetur, cujus origo non tollitur, et ex radicibus labefactantur parietes, l. *decernimus*, §. *hoc etiam*, *C.* eod. tit. *de aquæductu*, lib. 11. periculum est fundamentis, ut in dict. l. 1. *C. de interdictis.*

(16) *Puédelo cortar.* Et sibi arborem seu ligna habere, dict. l. 1. in princ. et §. *si arbor*, D. *de arbor. cædend.* et hoc propter impensas quæ fiunt in succidendo, secundum Angelum ibi.

(17) *Otrosi decimos.* Concordat dict. l. 1. §. *deinde ait Prætor*, D. *de arbor. cædend.* Sed pone quòd duo diviserunt agrum, et in partem uni cedit arbor, quæ suprà alterius partem impendet; nunquid is cujus est arbor, tenebitur ista lege, seu interdicto de arboribus cædendis: vel quid si uterque vendat partem suam alii, nunquid alter emptorum tenebitur alteri: vel quid si unus vendidit partem agri sui, et in parte vendita vel retenta cedat arbor, quæ supra alteram partem impendeat, nunquid emptor venditori, vel è contra tenebitur? Quæstiones istæ de facto frequenter occurrunt, ut tradit Lucas de Penna in dict. l. 1. *C. de aquæductu*,

la vid estudiese raygado en huerto ó en tierra de alguno, et colgasen las ramas (18) sobre la heredad del otro, que aquel sobre cuya heredat colgan, puede demandar al juez quel mande cortar todas las ramas que colgaren sobre su heredat, de que recibe daño (19); et si el otro non lo ficiere por mandado del juez, puédelo él mismo por sí cortar, et non caerá por ende en pena ninguna. Eso mismo decimos que debe seer guardado en figuera ó en alguno otro árbol que colgase sobre la carrera pública (20), de manera que los homes non pudiesen pasar por hi desembargadamente, que qualquier que cortase las ramas que asi colgasen, non debe haber pena ninguna por ende.

TITULO XVI.

DE LOS ENGAÑOS MALOS ET BUENOS ET DE LOS BARATADORES.

Engaño (1) es una palabra general que cae sobre muchos yerros que los homes facen que non han nombres señalados. Onde pues que en el título ante deste fablamos de los daños, queremos aqui decir de los engaños que los homes facen unos á otros : et mostrar qué cosa es engaño : et quántas maneras son dél : et quién puede demandar emienda quando fuere fecho : et á quáles : et ante quién : et fasta quánto tiempo : et cómo debe seer fecha la emienda : et desi mostraremos por exemplos cómo se facen los engaños : et qué pena merecen los que los

lib. 11. et concludit istis casibus non habere locum interdictum de arboribus cædendis, quia factum illorum qui primo agros constituerunt, in hoc interdicto venire non debet, ut aliàs dicitur et notatur in l. *quod Principis*, D. *de aqua pluv. arcenda*, et l. *damnas*, in fin. D. *de usufructu legat.* nisi fortè per successores fuisset arbor illa pastinata, ut ibi notatur per l. 2. *C. fin. regund.* vide ibi latius per eum, alia fundamenta adducentem, et arguentem pro utraque parte, et præsertim in quæstione de vendente parte retenta : et ibi etiam quærit, quid si dominus arboris objiciat præscriptionem, dicens, quòd sic stetit arbor triginta vel quadraginta annis, an obstabit præscriptio? Et primò arguit, quòd obstet, cùm hoc interdictum anno finiatur, *Institut. de perpet. et tempor. action.* post princip. sed concludit, quòd non obstet præscriptio, quia cùm quolibet anno crescat arbor, neque sit in uno statu, illud quod crevit à triginta vel quadraginta annis citra nondum est præscriptum, et id est, quod cædi petitur, non autem illud quod fuit à triginta vel quadraginta annis supra : et qui præscripsit decimas, non propterea intelligitur præscripsisse novalia, cap. *cum contingat, de decimis,* et quod semel fuit novale, semper intelligitur esse novale, cap. fin. *de privileg.* et quia illius, quod crevit, est consideratio facienda, l. *inficiando*, §. *infans*, D. *de furtis*, l. 18. §. *si is qui*, D. *de damno infecto.* Vide ibi latius per eum, qui et adducit, quòd id, quod nondum natum est, præscribi non potest, et alia quæ ibi poteris videre.

(18) *Colgasen las ramas.* Quid autem si non penderent rami, sed haberem ego arborem in fundo tuo, quæ pullones mittit super truncum, qui vulgò dicebatur *barbados*, an tu poteris hujusmodi pullones excidere, si ego non excidam, prout in ramis statutum est? Quæstio est vetusta, in qua etiam arguit ad partes Lucas de Pen. in dict. l. 1. *C. de aquæduct.* lib. 11. allegans notata per Gloss. in l. *obligationum ferè*, §. *placet*, D. *de action. et obligat.* tandem distinguit ipse, quòd aut tales pullones nocent ibi, aut non, primo casu poteris pullones excidere, etiamsi nati sunt prima arbore vivente, argumento dict. l. 1. *C. de aquæductu.* Secundo verò casu, si cultura fundi, et perceptio fructuum non minuitur, non poterit illos excidere, argumento l. 1. §. *quod ait*, D. *de arbor. cædend.* et hoc licèt nati in trunco non sint, et licèt non super terram, sed sub terra : vide latius ibi per eum.

(19) *Recibe daño.* Nota hoc verbum, et adverte quòd non curat de illis quindecim pedibus altius à terra, de quibus in dict. l. 1. §. *deinde*, ubi vide Gloss. Adverte etiam, quòd tantùm debent præscindi rami pendentes in fundum vicini, non arbor à radice, ut in primo dicto hujus legis, est enim in hoc differentia, l. 1. §. *differentia*, D. *de arbor. cædend.* licèt ergo quis habeat prædium, in quo habeat arbores tot et tam magnas, quòd quasi reddant inutile prædium vicini, non tenetur dominus prædii arbores extirpare; sed tantùm ramos pendentes in fundum vicini præscindere, ut hic vides, et tradit Albericus dicens, vidisse quæstionem de facto, in l. 1. §. *quod ait Prætor*, D. *de arbor. cædend.*

(20) *Pública.* Adde l. 2. §. *si ex fundo*, D. *ne quid in loco publico*, l. *si iter*, et quod ibi notat Florian. D. *de servitut.*

TITULUS XVI. DE DOLO.

IN SUMMA.

(1) *Engaño.* Quia dolus est crimen, ut in l. 1. cum gloss. ibi D. *de fidejus. tutor.* rectè in ista septima Partita tractatur de eo.

facen, et los que los ayudan et los que los encubren.

LEY I.

Qué cosa es engaño et quántas maneras son dél.

Dolus en latin tanto quiere decir en romance como engaño : et engaño es enartamiento (1) que los homes facen unos á otros por palabras mintrosas, ó encubiertas ó coloradas que se dicen con entencion de los engañar ó de los decébir : et á este engaño dicen en latin *dolus malus*, que quiere tanto decir como mal engaño. Et como quier que los engaños se fagan en muchas maneras, las principales dellas son dos : la primera es quando se face por palabras mintrosas ó arteras (2); la segunda es quando preguntan á algunt home sobre alguna cosa, et él calla engañosamente (3) non queriendo responder; et si responde dice palabras encubiertas (4), de manera que por ellas non se puede home guardar del engaño.

LEY II.

Qué départimiento ha entre los engaños.

Departimiento ha entre los engaños; ca tales hi ha dellos que son buenos (1) et atales que son malos. Et los buenos son aquellos que los homes facen con entencion buena, asi como por prender los ladrones (2), ó los robadores ó algunos otros que fuesen malos ó dañosos al rey ó á los otros de su señorio; ó los que fuesen fechos contra los enemigos conoscidos, ó contra otros que non fuesen enemigos et se trabajan de buscar mal engañosamante á algunos, et ellos por se guardar de su engaño engañan á aquellos que los quieren engañar (3). Et los engaños malos

LEX I.

Dolus malus est machinatio facta causa fraudis cum verbis mendacibus, relatis, seu coloratis, causa decipiendi : et est duplex dolus, unus qui fit per verba mendacia, vel sagacia; alius per taciturnitatem non respondendo ad interrogata, vel respondendo per verba ambigua, seu velata. Hoc dicit.

(1) *Enartamiento.* Concordat cum l. 1. §. 2. D. *de dolo;* et prosequitur ista lex dicta Azon. in summa, C. eod. in princip.

(2) *O arteras.* Sic dicit Azo ubi suprà, fallacia admittitur in mentiendo in his, quæ quis asserit falso ex certa scientia, l. *falsus*, §. *si quis nihil*, D. *de furt.* unde secundum Augustinum, mendacium dicitur falsa significatio vocis cum intentione fallendi, cap. *is autem*, et in §. *ille ergo*, sub cap. 5. 22. quæst. 2. machinatio autem fit arte verborum; et de differentia inter dolum, et fraudem, vide per Bald. in l. *quæ fortuitis*, col. 2. C. *de pignor. action.* Item dolus est abscondita mentis machinatio, l. *censemus*, et ibi notat Bald. C. *de litigios.* et quanto dolus est latentior et callidior, tanto est punibilior, Baldus in l. *fraus*, D. *de legib.* et homo, qui blandis, fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus ejus, Proverb. cap. 29. vers. 5.

(3) *Calla engañosamente.* Admittitur calliditas in tacendo, secundum Azon. ubi suprà, et habetur hic; hinc est, quòd qui ex studio tacet in alterius deceptionem, perdit jus suum, authent. *ad hæc*, et ibi Bald. C. *de latina libert. tollend.*

(4) *Encubiertas.* Vide l. 66. et remissiones notabiles quas ibi dedi, tit. 5. *Partit.* 5.

LEX II.

Unus dolus est malus; et alius dolus est bonus, ut ille qui committitur causa capiendi malefactores, aut contra notorios Regis vel Reipublicæ inimicos, vel etiam occultos, qui decipere volebant: dolus malus est qui præter prædicta fit; sed neque bono dolo cum hoste utendum est tempore treugæ vel securitatis, quia fides servanda est hosti etiam infideli. Hoc dicit.

(1) *Buenos.* Prosequitur dicta Azon. C. eod. in summa, col. 1. vers. *ideo autem ponitur*, cùm dicit, quia dolus malus potest esse bonus, maxime si adversus hostem, vel latronem quis machinetur, quippè, dolus an virtus sit, quis in hoste requirat? Nisi fortè fiat contra pactum à ducibus belli factum, ut D. *de pactis*, l. *conventionum.* Item et contra eum qui non est hostis, licet mihi machinari, ut fraudem repellam, l. *cum pater*, §. *Titio*, D. *de legat.* 2. hinc est quòd veteres bonum dolum solertiam dicebant, l. 1. §. *non fuit*, D. *de dolo.*

(2) *Ladrones.* Concordat cum dict. l. 1. §. *non fuit*, D. eod. facit ad id quod (secundum Joan. de Imol. in l. *is qui reus*, col. penult. D. *de public. judic.*) quotidie faciunt judices maleficiorum, qui capto pro maleficio dicunt, quòd promittunt sibi, quòd si dicat veritatem, non patietur aliquod damnum, quòd talis promissio videtur nulla, l. *juris gentium*, §. *si paciscar*, et l. *jus publicum*, D. *de pactis;* dicit tamen Imola, quòd licèt in foro contentioso hoc liceat, in foro tamen conscientiæ non sit licitum mentiri : et adde de securitate data bannito Angelum *in dict.* §. *non fuit.*

(3) *Engañar.* Adde notata per Gloss. in cap. *cupientes*, in verbo *malignantium*, *de elect.* lib. 6.

son todos los otros que son contrarios destos. Pero como quier que puede home engañar sus enemigos, con todo eso non lo debe facer en aquel tiempo que ha tregua ó seguranza (4) con ellos, porque la fe et la verdat que home promete débela guardar enteramente á todo home de qual ley quier que sea, maguer sea su enemigo (5).

LEY III.

Quién puede demandar emienda del engaño, et ante quién et á quáles.

El que recibió el engaño ó sus herederos (1) pueden demandar emienda dél, querellándose antel judgador del lugar, et probando el engaño que les fue fecho. Otrosi decimos (2) que si el engaño es fecho en razon de véndida, ó de compra ó de camio, ó sobre algunt otro pleyto (3) ó postura que los homes facen entre sí, tenudos son los herederos del engañador de facer emienda dél, tambien como aquel de quien ellos heredaron. Mas si el engaño non fuese fecho sobre tal pleyto como alguno destos sobredichos ó sobre otro que le semejase, mas en alguna otra manera en que cayese maldat que non hobiese nombre señalado, asi como adelante se muestra (4), estonce los herederos del que lo ficiese non serien tenudos de facer emienda dél, fueras ende en tanto quanto se acreció (5) lo que ellos heredaron por razon del engaño et non mas. Otrosi decimos que si muchos (6) se acertasen de so uno á facer algunt engaño, que á cada uno dellos puede demandar el que lo recibió quel faga emienda dél; pero desque hobiese recebido enteramente emienda de alguno de los engañadores, dende adelante non puede demandar mas á ninguno de los otros.

LEY IV.

A quáles personas non puede seer demandada emienda por razon del engaño, maguer lo fagan.

Engañan á las vegadas el padre ó la madre á sus fijos, ó el abuelo al nieto, ó el señor á su aforrado, ó los que tienen grant lugar á los otros que son de menor guisa. Et dixieron los sabios antiguos que ninguno destos sobredichos non pueda demandar á sus mayorales emienda del engaño et de la pérdida que les hobiesen fecho como engañadores (1):

et si advocatus habet justam causam, licitè potest decipere adversarium suum, Gloss. in cap. *Dominus nostet*, 23. quæst. 2. dicit tamen S. Thom. 2. 2. quæst. 71. vers. *ad tertium*, in fine, quòd advocato defendenti causam justam, licet prudenter occultare ea, quibus impediri possit processus ejus; non autem licet ei aliqua falsitate uti. Adde quæ dixi in l. penult. tit. 11. *Partit.* 3.

(4) *Tregua ó seguranza.* Adde dict. l. penult. tit. 11. *Partit.* 3.

(5) *Su enemigo.* Quia secundum Tullium, lib. *de officiis*, etiam hosti fidem servari oportet, l. *conventionum*, D. *de pactis.*

LEX III.

Actio de dolo super contractibus commisso, datur dolum passo et ejus hæredi, et contra hæredem: si verò super aliis committatur, non datur contra hæredem, nisi quatenus ejus hæreditati accrevit propter dolum: et si sunt plures committentes dolum, contra quemlibet potest agi in solidum; sed uno solvente, non potest contra alium agi. Hoc dicit.

(1) *O sus herederos.* Adde l. *hæredibus*, in princ. D. eod.

(2) *Otrosi decimos.* Concordat cum l. *si hominem*, §. 1. D. *depos.* et l. *ex contractibus*, D. *de action. et obligat.*

(3) *Algunt otro pleyto.* Etsi sit contractus stricti juris, dummodo competat actio præscriptis verbis, vel alia ex contractu descendens ad purgandum dolum, ut declarat Bart. in dict. l. *si hominem*, §. *datur*, D. *depositi*, et in l. *ex contractibus*, D. *de action. et oblig.* aliàs in l. *ex depositi*, neque obstabit §. *aliquando*, *Institut. de perpet. et temp. action.* quia ibi loquitur, quando dolus dedit causam contractui, et sic contractus est ipso jure nullus, et dolus purgatur per actionem de dolo, quæ in hæredem non datur, nisi lite contestata, l. *in hæredem*, D. *de dolo*, l. 1. *C. ex delict. defunctor.*

(4) *Se muestra.* Infrà eod. l. 7. 8. 9. 10. et 11. ubi scilicet non cadit speciale nomen maleficii.

(5) *Acreció.* L. *in hæredem*, cum l. sequenti, D. eod. et l. *si plures*, §. fin. eod. tit.

(6) *Muchos.* Concordat cum l. *si plures*, D. eod.

LEX IV.

Contra parentes non potest agi de dolo, nec contra avos, aut patronos: nec minoris status homo contra dominum magni generis, propter reverentiam, quæ eis debetur, et propter actionem doli, quæ est famosa: sed petent damni emendam per actionem in factum: nec etiam actio de dolo datur pro quantitate duorum marabotinorum deinceps. Hoc dicit.

(1) *Como engañadores.* Concordat cum l. *non*

et esto es porque siempre son tenudos de haberles reverencia et facerles honra, et non les deben decir palabras de que fincasen como enfamados. Otrosi decimos que non puede seer demandada emienda en razon de engaño de quantia que fuese de dos maravedis de oro en ayuso (2). Pero qualquier que hobiese recebido menoscabo en alguna destas maneras sobredichas, como quier que non pueda demandar emienda dél por razon de engaño, bien puede pedir al judgador que gelo faga emendar, como si non lo hobiese fecho á sabiendas (3): et á esta demanda dicen en latin *actio in factum*, et el juez débelo facer.

LEY V.

Quáles homes son tenudos de emendar el engaño que otro ficiese, viniéndoles pro dél.

Rey ó señor de alguna cibdat, ó villa, ó castiello ó de otro lugar qualquier faciendo engaño á otro, tenudo es de facer emienda del engaño á aquel á quien lo fizo en la manera que diximos (1) en la ley ante desta; et aun son tenudos de facerlo aquellos que fueren moradores en aquel lugar (2) onde es el señor, fasta en aquella contia que ellos se aprovecharon de aquel engaño: eso mismo serie si algunt concejo (3) se aprovechase de engaño que hobiese fecho su mayordomo ó su personero á otri. Otrosi decimos que si del engaño que fizo el personero (4) se aprovechase el dueño que lo estableció, ó el huérfano (5) de lo que fizo su guardador, que cada uno dellos es tenudo de facer emienda de tal engaño fasta en aquella quantia que se aprovechó ende. Et aun son tenudos de lo pechar de lo suyo los que ficieron (6) el engaño á los que fuesen asi engañados; pero si fuere entregado una vez de alguno destos, non puede despues desto demandar emienda á los otros del engaño, asi como deximos en la tercera ley ante desta.

LEY VI.

Fasta en quanto tiempo puede home demandar emienda del engaño, et en qué manera debe seer fecha.

Fasta en dos años desde el dia (1) que alguno hobiese recebido el engaño, puede demandar emienda dél en juicio: et si en este tiempo non la demandase, dende adelante non lo podrie facer en manera de engaño, como quier que fasta treinta años él ó su heredero puede demandar á los engañadores, quel pechen ó quel enderecen la pérdida (2)

debet, §. *et quibusdam*, D. eod. cum l. sequent. et vide l. *hæredibus*, eod. tit.

(2) *En ayuso*. Concordat cum l. *si oleum*, §. fin. cum l. sequenti, D. eod.

(3) *Como si non lo hobiese fecho á sabiendas*. Benè tamen in narratione potest narrare dolum, secundum Alber. in dict. l. *non debet*, in conclusione verò dicet, quòd bona fides non patitur, quòd ex dolo lucrentur, ideo peto eos actione in factum condemnari.

LEX V.

Rex, aut villæ vel castri dominus, propter dolum conveniuntur per actionem in factum propter eorum reverentiam; et ejus subditi tenentur etiam quatenus ex illo dolo sunt locupletati: et idem de communitate, domino, vel pupillo, qui lucrantur de dolo œconomi, procuratoris, seu tutoris; et nihilominus tenetur qui dolum commisit; uno tamen solvente, non agitur contra alios. Hoc dicit.

(1) *Que diximos*. Actione scilicet in factum.

(2) *En aquel lugar*. Nota benè, et facit l. *sed ex dolo*, §. *sed an in municipes*, D. eod.

(3) *Concejo*. Concordat cum dict. §. *sed an in municipes*.

(4) *El personero*. Adde dict. l. *sed et ex dolo*, §. *item, si quid*, D. eod.

(5) *El huérfano*. Adde dict. l. *sed et ex dolo*, in princip.

(6) *Los que ficieron*. Dicta l. *sed et ex dolo*, §. 1. versic. *de dolo autem*.

LEX VI.

Actio de dolo non datur post biennium, sed pro damno et interesse dolo contingentibus agit damnificatus vel ejus hæres intra triginta annos, quo probato appretiabitur et taxabitur à judice damnum, et damnum passus jurabit in litem, quòd id amisit, aut perdidit ratione doli, et judex sine dilatione pro eo et expensis dolosum damnabit, et exsequetur. Hoc dicit.

(1) *Desde el dia*. Concordat cum l. fin. C. *de dolo*, et currit istud tempus absenti et ignoranti, ut ibi habetur; competeret tamen restitutio propter absentiam, vel ignorantiam, ut ibi notat Gloss. et Doctores. Vide ibi Paulum de Castro.

(2) *La pérdida*. Non dicit ista lex quatenus dolosus factus est locupletior, seu quatenus ad dolosum pervenit, prout habetur in l. *itaque*, et in l. *Sabinus*, D. eod. et dicit glossa 1. in l. fin. C. eod.

ó el menoscabo que probare que recibió por tal razon como esta. Et el judgador debe mandar facer la emienda del engaño, pues que fuere averiguado, en esta manera, faciendo que lo apruebe aquel que lo recibió, et tasándolo él segunt su alvedrio: et despues debel facer jurar que tanto menoscabó ó perdió por razon de aquel engaño: et despues que asi fuere fecho, debel mandar facer emienda sin alongamiento ninguno segunt la quantia que asi jurare (3), faciendol pechar demas las costas et las misiones que fizo en siguiendo el pleyto.

LEY VII.

De las maneras en que los homes facen engaños los unos á los otros.

Ley 1. tit. 14. lib. 5. Recop. — Leyes 1. y 2. tit. 12. lib. 5. Recop.

Por enxemplos non podrie home contar en quantas maneras facen los homes engaños los unos á los otros; pero fablaremos de algunos dellos (1), segunt mostraron los sabios antiguos, por que los homes puedan tomar apercibimiento para guardarse, et los judgadores sean otrosi sabidores para conoscerlos et escarmentarlos. Et decimos que engaño face todo home que vende ó empeña alguna cosa á sabiendas por oro ó plata non lo seyendo, ó otra cosa qualquier que fuese de una natura, et ficiese creer (2) á aquel que la diese que era de otra mejor. Otrosi decimos que engaño face todo home que mostrase buen oro, ó buena plata ó otra cosa qualquier para vender, et desque se hobiese avenido con el comprador sobre el precio della, la cambiase á sabiendas, dandol otra peor que aquella quel habie (3) mostrada ó vendida. Ese mismo engaño face quien quier que mostrase alguna buena cosa queriéndola empeñar á otro, si la cambiase otrosi á sabiendas dandol en lugar de aquella otra peor (4). Otrosi decimos que farie engaño el que empeñase una cosa á un home, et despues deso empeñase aquella cosa misma á otro (5), faciendol creer que aquella cosa non la habie empeñada á ninguno, ó si se callase non le

et Azo in summa, circa fin. unde videtur quòd debeat suppleri per dictam l. *itaque:* vel dic, quòd fortè, etsi nihil pervenit, teneatur actione in factum, ut hìc; et quòd satis videatur lucrari, seu locupletari, qui voluntatem suam præsertim dolosam et nocivam alii adimplevit, argumento l. pen. D. *de condict. ob caus.* Cogita tamen, quia non immerito lex ista Partitarum non posuit illud verbum, *quatenus ad dolosum pervenit.*

(3) *Que asi jurare.* Defertur ergo juramentum contra dolosum, ut hìc habes: et adde quæ dixi suprà tit. 1. l. 18. in gloss. fin. ad fin.

LEX VII.

Committitur dolus, si vendens aut pignerans unum metallum loco alterius pretiosioris ponit, aut aliud pro alio majoris valoris: seu bonum aurum, vel argentum ostendens, et conventione facta, aliud pejus tradit: aut eamdem rem duobus diversis temporibus pignerat, nisi res pignerata utrique debito sufficiat. Hoc dicit.

(1) *Fablaremos de algunos dellos.* Alios poterit reperire curiosus lector, ut in l. *si quis,* et in l. *cum quis,* et in l. *arbitrio,* §. *de eo,* et sequentib. et in aliis ll. D. *de dolo.*

(2) *Et ficiese creer.* Hoc videtur esse, quod l. 3. D. *de crimin. stellion.* §. 1. versic. *item si quis imposturam,* dicit, et videtur melius exemplum, quàm illud quod Glossa ibi ponit, et quàm illud, quod Bartolus ibi assignat. Dicit enim Glossa, *imposturam fecerit,* id est, bonis viris mendacia imponit; quam positionem non tenet ibi Bartolus, quia tunc non deficeret titulus criminis; teneretur enim injuriarum; quia infamandi alterius causa hoc fecit, l. *item apud Labeonem,* §. *ait Prætor,* D. *de injur.* dicit ergo aliter Bartolus exponendam illam litteram, scilicet, *imposturam facit,* id est, imposuit pretium alicujus rei; nam ibat in plateam et promittebat de frumento plus debito, ut alii sic emerent, vel in aliqua promissione promisit plus debito in alterius detrimentum; et est notanda expositio, et exemplum mente tenendum, de quo dixi in l. penult. tit. 26. 2. *Partit.* Lex ista Partitarum exponit aliter, ut hìc vides, scilicet, imposturam fecerit, id est, falso suaserit, quod vendit vel pignori dedit esse aurum vel argentum, cùm non esset, nisi stagnum, vel aliud æs, et sic alium decepit imposturam talem faciendo, vel similem; committit enim iste crimen stellionatus, ut in dict. l. 3. et in l. 1. §. 1. D. *de pignor. action.* ex qua lege ista sumpsit hoc exemplum, et ita dict. l. 3. D. *de crimin. stellion.* intellexisse videtur Oldraldus cons. 74. in fin.

(3) *Que aquella quel habie.* Concordat cum dict. l. 3. D. *de crimin. stellion.* §. 1. in vers. *sed et si quis merces supposuerit,* cum glos. ibi, et cum l. 1. in princip. D. *de pignor. action.*

(4) *Otra peor.* Concordat cum dict. l. 3. §. 1. glos. ibi, D. *de crimin. stellion.* ibi: *vel obligatas averterit.*

(5) *A otro.* Concordat cum dict. l. 3. §. 1. versic. *maximè,* D. *de crimin. stellion.*

apercibiendo á este postrimero como la habia obligada á otro, si la cosa non valiese tanto que cumpliese á amos (6) para haber lo que dieron sobre ella; pero si cumpliese, estonce non serie engaño.

LEY VIII.

De los engaños que facen los revendedores mezclando con aquellas cosas que venden otras peores que les semejan.

Trabájanse los mercadores de ganar algo engañosamente: et esto es como quando alguno ha de vender grana, ó cibera, ó lana ó otra cosa qualquier semejante destas, que estan en algunt saco, ó en espuerta ó en otra cosa semejante, et pone desuso por muestra (1) daquella cosa que vende la mejor, et de yuso de aquella mete otra peor de aquella natura de lo que parece desuso que vende, faciendo creer al comprador que tal es lo que está deyuso como lo que paresce desuso. Otrosi decimos que engaño facen los que venden vino, ó olio, ó cera, ó miel, ó las otras cosas semejantes, quando mezclan (2) en aquella cosa que venden alguna otra que vale menos, faciendo creer (3) á los que la compran que es limpia, et buena et pura. Et aun facen engaño los orebces et los lapidarios que venden las sortijas que son de plata doradas ó de laton diciendo que son de oro (4). Otrosi los que venden los dobletes de cristal ó las piedras contrafechas de vidrio por piedras preciosas (5).

LEY IX.

Del engaño que facen los baratadores faciendo muestra que han algo.

Baratadores et engañadores hay algunos homes de manera que quieren facer muestra á los homes que han algo, et toman sacos, ó bolsas (1) ó arcas cerradas llenas de arena, ó de piedras ó de otra cosa qualquier semejante, et ponen desuso para facer muestra dineros de oro, ó de plata ó de otra moneda, et encomiéndanlas et danlas á guardar en la sacristania de alguna eglesia ó en casa de algunt home bueno, faciéndoles entender que es tesoro aquello que les dan en condesijo, et con este engaño toman dineros prestados, et sacan otras manlievas et facen otras muchas baratas malas, faciendo creer á los homes que farán paga daquello que les die-

(6) *Que cumpliese á amos.* Adde l. *si quis*, in princ. D. *de pign. action.* et Glos. in dict. l. 3. in verbo *vel permutaverit.*

LEX VIII.

Mercator in facie sacci meliorem mercem ostendens, quasi totus sit plenus tali, cùm sit pejor inferius: aut vinum, oleum, aut mel, vel alia tanquam pura cum aliis deterioribus juncta distrahendo: seu annulum deauratum pro puro auro, aut crystallum vel vitrum pro lapide pretioso vendens, est dolosus, et tenetur hac actione. Hoc dicit.

(1) *Por muestra.* Concordat cum l. *saccularii*, in princ. secundum ultimam expositionem Glossæ ibi, D. *de extraordin. crimin.*

(2) *Mezclan.* Concordat cum l. 3. §. 1. ibi: *vel si corruperit*, D. *de crimine stellion.* et facit dict. l. *saccularii*, in princ.

(3) *Faciendo creer.* Si tamen frumentum corruptum misceretur cum incorrupto, et ita venderetur, cùm sit apparens, non esset illicitum, l. 1. et ibi Joan. de Plat. *C. de conduct. in publ. horre.* lib. 10. et adde quæ dixi in l. 4. tit. 7. supra ead. *Partit.*

(4) *Que son de oro.* Adde l. proximam, in princ. supra eod. et dict. l. 3. D. *de crimine stellion.*

(5) *Por piedras preciosas.* Et mirandum est de cæcitate istorum, qui magno pretio emunt istos lapides, cùm ita fallantur, et falli possunt; et dicit Isidorus 16. lib. *Etymologiarum*, cap. 14. ad fin. quòd in quibusdam gemmarum generibus veras à falsis discernere magna difficultas est, quippe cùm inventum sit, ex vero genere alterius in alia transducere, ut sardonyches quæ ternis glutinantur gemmis, ita ut deprehendi non possint; fingunt enim eas ex diverso genere nigro, candido minioque colore; nam et pro lapide pretiosissimo smaragdo, quidam vitrum arte inficiunt, et fallit oculos subdolè quædam falsa viriditas, quoadusque non est qui probet simulatum, et arguat sic, et alia alio atque alio modo, neque enim est sine fraude ulla vita mortalium: hæc Isidorus.

LEX IX.

Baratarii, et dolosi dicuntur, et tenentur actione de dolo, qui bursas aut arcas clausas deponunt, aut pignerant quasi plenæ sint pecunia, auro vel argento, seu rebus pretiosis, quamvis simulent se deposuisse quæ dicunt, et conquerantur velut decepti de depositariis prædictarum rerum. Hoc dicit.

(1) *Sacos, ó bolsas.* Notabilis expositio et exemplum juxta l. *saccularii*, in princ. D. *de extraordin. crimin.*

ron asi en guarda. Et aun quando non pueden asi engañar á los homes en esta manera, van á aquellos á quien dieron á guardar los sacos ó las bolsas sobredichas et demándangelas: et quando las reciben dellos ábrenlas et quéjanse dellos, diciendo que la maldat et el engaño que ellos habian fecho que lo ficieron aquellos á quien lo dieron en guarda, et afruéntanlos por ellos et demándanles que gelo pechen.

LEY X.

De los engaños que facen los homes en los juegos metiendo hi dados falsos, ó que vuelven pelea á sabiendas en las ferias ó en los mercados por furtar algo.

Juegos engañosos facen á las vegadas homes hi ha con que engañan á los mozos et á los homes nescios de las aldeas, asi como quando juegan á la correhuela (1) con ellos, ó con dados falsos ó en otras maneras semejantes destas, faciéndolo con engaño. Et otros hi ha que traen serpientes (2) et échanlas á sohora entre los homes en los mercados et en las ferias, et facen espantar con ellas á los homes et á las mugeres, de manera que les facen fuir et desamparar sus mercadurias et sus cosas, et traen sus ladrones consigo, que entre tanto que estan catando los homes aquellas serpientes, fúrtanles sus cosas. Et otros hay aun que á sabiendas facen semejanza que pelean, et sacan cuchiellos unos contra otros, et rebátanse los homes et las mugeres, de manera que los compañeros que andan con ellos, que son de su fabla et sabidores de aquel engaño, furtan et arrebatan muchas cosas á los homes que se aciertan en aquel lugar. Et aun hay otros que toman el pan caliente ó reciente cocho, et métenlo todo entero en el mas bermejo vinagre que fallan, et desi pónenlo á secar, et quando es bien seco van á las aldeas et facen muestra á los homes que son homes religiosos et sanctos, et meten aquel pan en el agua ante los nescios, et tíñese de la bermejez del vinagre, et facen creer á los homes con este engaño que el agua se torna vino por la virtud dellos; et embaboquécenlos de manera que les dan muchas cosas: et á las vegadas fíanse en ellos cuidando que son santos et buenos, et liévanlos á sus casas, et fúrtanles todo quanto les pueden furtar.

LEY XI.

De los engaños que facen los homes entre sí, ó los personeros ó los abogados dellos.

Enagenar queriendo algunt home alguna cosa, si otro alguno queriendo estorbarle, mueve estonce pleyto (1) contra él maliciosamente sobrella por embargarle que la non pueda vender, face engaño et maldat embargando al otro maliciosamente que non faga de lo suyo lo que quisiere. Otrosi decimos que face engaño el que embarga á otro que non haya la cosa que con derecho podrie haber: et esto serie (2) asi como si un home

LEX X.

Dolus etiam committitur in ludis, decipiendo cum taxillis falsis aliis. Item qui serpentes projiciunt in mercatis, ut homines ab eis fugiant, et derelinquant merces, ut latrones consocii eorum eas furentur. Item qui fingunt rixas et evaginant gladios, ut stantes incauti fiant, et rapiant aut furentur per conscios fraudis res eorum. Item qui panem calidum immergunt in aceto, et exsiccant postea, et coram idiotis in aquam immittunt, ut rubicunda fiat, et dicunt converti aquam in vinum, simulantes sanctitatem, ut hospitia inveniant, et locum furandi, credentes eos sanctos viros. Hoc dicit.

(1) *Juegan á la correhuela.* Istos dicit Glossa referendo Azon. joculatores, in l. *saccularii*, in princ. D. *de extraordin. crimin.* et sunt elegantia exempla.

(2) *Serpientes.* Concordat cum l. fin. D. *de extraord. crimin.*

LEX XI.

Committit dolum qui movet litem alienare volenti, ut impediat eum alienare. Item qui se obtulit liti contra alium super re petita, animo impediendi agentem, ut præscriptionem compleat reus. Item criminosus falsum accusatorem subjiciens, qui testes crimen non probantes adducit, ut absolveretur de crimine, et exceptionem rei judicatæ sic contra verum accusatorem proponeret. Item committit dolum, et insimul falsitatem cum proditione, qui in lite colludit cum adversario illius cujus partibus favet. Hoc dicit.

(1) *Mueve estonce pleyto.* Sumpta est ex l. *rei quam*, D. *de dolo*, et est pulcher et notabilis casus ille, secundum Alberic. et Baldum ibi, contra impedientes alienationem, faciendo rem litigiosam in fraudem.

(2) *Esto serie.* Concordat cum l. penult. D. eod. et illam legem dicit singularem, et mirabilem Bal-

moviese pleyto á otro sobre alguna cosa en que habie derecho et que debie seer suya, et viniese otro tercero maliciosamente diciendo que la demandase á el que la tenie, porque entre tanto que ellos pleyteasen sobre aquella cosa, que la ganase el otro que la tenie por tiempo á quien la comenzaba á demandar primeramente. Et en otra manera (3) facen aun engaño et maldat los homes en los pleytos: et esto serie como si algunt home que hobiese fecho algunt yerro de que se temiese que lo acusarien, et fablase con alguno engañosamente que lo acusase sobrello, de manera que desque lo hobiese acusado, aduxiese tales testigos porque se non probase el yerro, et que lo diesen por quito de la acusacion porque hobiese razon para defenderse, por tal engaño como este si otro lo quisiese acusar despues sobre aquel mismo yerro de que era quito, diciendo contra él que nol debie responder porque ya fuera acusado sobre aquel yerro mismo, et que non gelo pudieran probar, et fuera dado por quito. Otrosi face muy grant engaño el abogado (4), ó el personero ó el mandadero de otri que en el pleyto quel es encomendado, anda engañosamente ayudando á los adversarios, et destorbando á la parte que debie ayudar: et en tal engaño como este es vuelta falsedat que ha en si ramo de traycion.

LEY XII.

Qué pena merecen los que facen los engaños, et los que los ayudan et los que los encubren.

Porque los engaños de que fablamos en las leyes deste título non son iguales, nin los homes que los facen nin los que los reciben non son de una manera, por ende non podemos poner pena cierta en los escarmientos que deben recebir los que los ficieren. Et por ende mandamos que todo judgador que hobiere á dar sentencia de pena (1) de escarmiento sobre qualquier de los engaños sobredichos en las leyes deste título, et sobre otros semejantes dellos, que sea apercebido de catar qual es el home que fizo el engaño et el que lo recibió; et otrosi qual es el engaño et en qué tiempo fue fecho: et catadas todas estas cosas, debe poner pena de escarmiento ó de pecho para la cámara del rey al engañador, qual entendiere que la merece segunt su alvedrio (2).

TITULO XVII.

DE LOS ADULTERIOS.

Leyes del tit. 20. lib. 8. Recop.

Uno de los mayores yerros (1) que los homes pueden facer es adulterio, de que non se les

dus contra eos qui se opponunt processibus perperam, et adde l. *arbitrio*, §. *dolo*, D. eod.

(3) *En otra manera.* Concordat cum l. 1. et l. *prævaricationis*, D. *de prævaricat.* notat Gloss. l. *si cui*, §. *iisdem*, D. *de accusat.* et adde l. 20. tit. 22. *Part.* 3.

(4) *El abogado.* Adde dict. l. *prævaricationis*, et l. 1. D. *de prævaricat.* et l. fin. tit. 5. *Partit.* 3. et quæ ibi dixi.

LEX XII.

In actione de dolo, pœna criminalis est arbitraria propter diversitatem fraudum, et deceptionum; informare tamen judex debet arbitrium suum ex qualitate decipientis et decepti, et ex re et tempore, in qua fuit factus dolus: et secundum prædictas qualitates pœnam fisco applicandam contra dolosum debet statuere. Hoc dicit.

(1) *De pena.* Nam ubicumque potest agi civiliter de dolo, ibidem potest agi criminaliter crimine stellionatus, l. 3. et ibi Gloss. D. *de crimin. stellion.*

(2) *Segunt su alvedrio.* Habet enim hoc crimen coercitionem extraordinariam, l. 2. et 3. §. *pœna*, D. *de crimin. stellion.*

TITULUS XVII. DE ADULTERIIS.

IN SUMMA.

(1) *Uno de los mayores yerros.* Sic exorditur Azo *C.* eod in summa dicens, inter alia crimina est excellentius adulterium, et stuprum, et incestus, et lenocinium: omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur in corpus suum peccat, dicit Apost. 1. Corinth. cap. 6. v. 18. Item ex adulterio omnia ferè crimina proficiscuntur, violentia, injuria, homicidium, perjurium, falsa testimonia; inde est quod propter enormitatem adulterii, non licet de eo transigere, l. *transigere*, *C. de transact.* et quid in omnibus criminibus adulterio gravius? Cap. *quid in omnibus*, 32. quæst. 7. sed contra de cap. *etsi Clerici*, §. *de adulteriis*, *de judic.* dic ut ibi per Abb. et alios, et vide Ambros. lib. *de Abraham*, cap. 2. cùm dicit, unusquisque se castum præbeat, alienum non affectet thorum, neque latendi

levanta tan solamente daño, mas aun deshonra. Onde pues que en el título ante deste fablamos de los engaños, queremos decir en este de los adulterios que se facen engañosamente; et mostraremos qué cosa es adulterio: et onde tomó este nombre: et quién puede facer acusacion sobrél, et quién non, et á quáles, et ante quién et fasta quánto tiempo: et quáles defensiones puede poner ante sí el acusado para rematar el acusamiento: et cómo deben los judgadores levar el pleyto de la acusacion adelante, pues que fuere comenzado por demanda et por respuesta: et qué pena merescen los adúlteros despues que les fuere probado.

LEY I.

Qué cosa es adulterio, et onde tomó este nombre, et quién puede facer acusacion sobrél et á quáles.

Adulterio es yerro (1) que home face yaciendo á sabiendas con muger que es casada ó desposada (2) con otro; et tomó este nombre de dos palabras de latin *alterius* et *torus*, que quiere tanto decir (3) en romance como lecho dotro, porque la muger es contada por lecho de su marido, et non él della. Et por ende dixieron los sabios antiguos que maguer el home que es casado yoguiese con otra muger, maguer que ella hobiese marido, que non le puede acusar su muger (4) antel juez seglar por tal razon, como quier

spe, aut faciendi impunitate alienam uxorem incestet, non incuria, aut stultitia provocetur mariti, aut longiori absentia, adest præsul conjugi Deus, quem nihil lateat, nullus evadat.

LEX I.

Adulterium est, cum conjugata, vel alterius sponsa scienter coire; et dicitur adulterium ab *alter*, et *torus*, quia adulter ad alterius torum vadit, eo quòd uxor est torus viri, et non è contra: mulier tamen non potest suum virum de adulterio accusare coram judice sæculari, licèt possit alius de populo; ipse tamen vir uxorem sic, quia per mulierem vir vituperatur, eo quia alter in ejus torum recipitur, et quandoque partus alienus est hæres sibi, quod cessat cum vir adulterium committit: secundum canones tamen potest ipsa maritum accusare. Hoc dicit.

(1) *Es yerro.* Prosequitur dicta Azon. *C.* eod. in summa, col. 1.

(2) *O desposada.* Etiam per verba de futuro, quia neque speciem matrimonii violare permittitur, l. *si uxor*, §. *Divis*, D. eod. in casu tamen l. 81. *in Ordination. Taurinis*, scilicèt, cùm matrimonium esset nullum, vel aliàs non possit consistere, videtur exigi, quòd sit sponsa de præsenti, ut expressè ibi, quidquid ibidem dicat in contrarium Michael à Cifuentes in gloss. et ad dictum §. *Divus*, qui videtur obstare, respondetur quòd loquitur de matrimonio putativo, quod patet cùm dicit, quæ uxoris animo haberetur; et sic de matrimonio de præsenti loquitur; sed an stantibus sponsalibus de futuro, possit sponsus sponsam et adulterum accusare de adulterio jure mariti? Videtur, quòd sic, per textum in dict. §. *Divus*: in contrarium facit l. *propter violatam*, *C.* eod. et dict. l. *si uxor*, §. *si minor*, ubi innuitur, quòd tunc accuset, quando sponsa jam uxor esse cœpit, non verò stantibus sponsalibus, quia cùm tunc non sit uxor, non potest accusare jure mariti; quod et videtur de mente Salic. in dict. l. *propter violatam*, col. 1. vers. *ex ista tamen solutione*, cùm dicit, quòd sponsus stantibus sponsalibus non est privilegiatus, sed postea maritus factus: contrarium crederem fortè de jure verius, imo quòd stantibus sponsalibus accusare possit, per textum in dict. §. *Divus*, et per l. *item apud Labeonem*, §. *sponsum*, D. *de injur.* et est de mente Glossæ in dict. §. *Divus*, et tenuit Gloss. in cap. *quemadmodum*, *de jurejur.* in parte *sponsam*: si tamen cessavit spes matrimonii, ut quia sponsa post adulterium alii nupserit, et sic fregit sponsalia, aliud esset ut in l. *miles*, §. *quærebatur*, D. *de adulteriis*, et ad dictum §. *si minor*, respondetur, quòd ibi erat defectus ætatis; et ad l. *propter*, quòd narratur contingentia facti, non juris ministerium; et hoc loquendo juxta terminos juris communis, sed per ll. Fori, et l. *de Alcalá*, quæ est l. 1. tit. 15. lib. 8. *Ordin. Regal.* et per dictam l. *Tauri*, videtur quòd ad hoc ut possit accusari de adulterio, exigitur, quòd in quocumque casu sit sponsa de præsenti, ut incurrat pœnas legis Fori, de quibus in l. 1. tit. 7. lib. 4. *For.* ll. et benè facit l. 2. cum glossa ibi, ejusd. tit. et ideo lex Taurina exigit sponsalia per verba de præsenti, et etiam dicta l. *Ordinamenti*: et vide Gloss. in cap. *si verò*, el 1. *de sentent. excomm.* et ibi Abb. et adde ad ista quæ tradit Didacus à Covarruvias in suo *Epitome matrimoniali*, 1. parte, cap. 1. num. 6. 7. 8. et 9. quem post hæc scripta vidi: et de jure communi durum est respondere ad dictum §. *Divus*, quin intelligatur accusando de adulterio, non verò agendo injuriarum.

(3) *Quiere tanto decir.* Adde cap. *lex illa*, 36. quæst. 1.

(4) *Su muger.* Concordat cum l. 1. *C.* eod. quæ canonizata est in §. 1. vers. *publico*, sub cap. 10. 32. quæst. 1. et adde l. 13. tit. 9. *Partit.* 4.

que cada uno del pueblo á quien non es defendido por las leyes deste nuestro libro lo puede facer. Et esto tovieron por derecho los sabios antiguos por muchas razones : la una porque del adulterio que face el varon con otra muger non nasce daño nin deshonra á la suya (5) : la otra porque del adulterio que ficiese su muger con otro, finca el marido deshonrado recibiendo la muger á otro en su lecho : et demas porque del adulterio que ficiese ella puede venir al marido muy grant daño ; ca si se empreñase de aquel con quien fizo el adulterio, vernie el fijo extraño (6) heredero en uno con los sus fijos, lo que non avernie á la muger del adulterio que el marido ficiese con otra. Et por ende pues que los daños et las deshonras non son iguales, guisada cosa es que el marido haya esta mejoria, que pueda acusar á su muger de adulterio si lo ficiere, et ella non á él : et esto fue establescido por las leyes antiguas, como quier que segunt juicio de santa eglesia (7) non seria asi.

LEY II.

Quién puede acusar á la muger casada de adulterio, teniéndola el marido en su casa.

Leyes 2. y 3. tit. 19. lib. 8. Rec.—Ley 2. tit. 20. lib. 8. Rec.

Muger casada faciendo adulterio demientra que el marido la toviere por su muger, et que el casamiento non fuere departido, non la puede otro ninguno (1) acusar sinon su marido, ó el padre della, ó su hermano ó su tio hermano de su padre ó de su madre, porque non debe seer denostado el casamiento de tal muger por acusamiento de home extraño, pues que el marido et los otros parientes sobredichos della quisieren consentir, et sofrir et callar su deshonra. Et de todos estos sobredichos el marido ha mayor poder (2), et debe seer primero recebido á facer la acusacion de su muger, queriéndola él acusar. Pero si el marido fuere tan negligente (3) que la él non qui-

(5) *Nin deshonra á la suya.* Videtur ex hac lege quòd non possit stare dictum Baldi in dict. l. 1. *C.* eod. cùm dixit, quòd licèt non possit uxor accusare maritum ad pœnam adulterii; tamen poterit eum accusare ex capite injuriarum, quia verum est, quòd injuriam patitur, cùm matrimonium violatur; nam ut hìc vides, uxor non patitur ex hoc injuriam, et sic non poterit agere injuriarum, quod et voluit Gloss. in dict. l. 1. vel intellige dictum Baldi, quòd non velit quòd agere possit actione injuriarum vel accusatione tali, sed quòd agere possit ad separationem tori, ut dotem recipiat, et sic civiliter; non enim est injuria violati tori et dubiæ prolis, ut agere possit criminaliter : negari tamen non potest, quin injuriam patiatur ex hoc uxor, et sic ei permittitur agere civiliter. Baldus tamen ubi suprà non patitur hunc intellectum, loquitur enim de criminali punitione, et sic videtur quòd dictum Baldi non possit stare, et adde Abb. in cap. *tuæ, de procurat.* ad fin. Poterit etiam uxor per judicem ecclesiasticum compellere maritum ad dimittendam concubinam, secundum Paul. de Cast. in l. *ex ea parte*, §. *mulier*, D. *de verb. oblig.* ubi bonus textus quòd potest maritus se obligare uxori ad pœnam, si tenuerit concubinam, quia interest uxoris, quòd non teneat, et intendit ad conservandum bonos mores : imò et dicit ibi Paul. quòd etiam judex sæcularis posset compellere remediis sæcularibus cùm ad ejus officium pertineat, ut homines honestè vivant; adde l. 1. *C. de concubinis*, ubi habetur quòd non licèt marito habere concubinam, ubi Salicetus dicit, quòd in hoc Imperator favit uxoribus. Dicit etiam Salicet. in dict. l. 1. *C. de adulter.* colum. 2. vers. *nunc pro materia amplianda*, quòd si maritus commisisset adulterium cum uxore filii suæ uxoris, quem habuit ex alio marito, vel cum uxore fratris, vel nepotis hujus mulieris, quòd tunc uxor poterit maritum accusare, quia tunc prosequitur suorum injuriam, igitur est admittenda, l. 1. D. *de accusat.* l. *qui de crimine, C. qui accus. non poss.* et intellige, non ut agat de adulterio, sed aliàs prosequeñs suorum injuriam.

(6) *Vernie el fijo extraño.* Hæc est potissima ratio, ut tradit Alberic. in dict. l. 1. *C. de adulter.* quia alienus, et sordidus possit marito succedere, l. *super statu, C. de quæstion.* Item ex complexu viri ipse solus afficitur, ex complexu uxoris etiam filii afficiuntur.

(7) *Juicio de santa eglesia.* Vide suprà 4. *Partit.* tit. 9. l. 13.

LEX II.

Vir potest uxorem suam accusare de adulterio; sed alius eo accusare volente, non admittitur matrimonio durante. Si verò ipse est negligens, potest accusare pater uxoris; quo cessante, frater, patruus, aut avunculus mulieris eam potest accusare. Hoc dicit.

(1) *Ninguno.* Concordat cum l. *quamvis*, la 2. *C. de adulter.* et reprobat opinionem glossæ 4. ibi, et sequitur opinionem Jacob. Butr. et Ricar. Malum, quem refert Salicetus in 1. oppos. et Angelus tenet eam : et tene mente, quia communiter Doctores tenebant opinionem Glossæ, prout dicit Baldus ibi et adde quod dixi in l. 2. tit. 9. *Partit.* 4.

(2) *El marido ha mayor poder.* Concordat cum dict. l. *quamvis*, et l. 2. §. *si simul*, D. eod.

(3) *Tan negligente.* Hodie verò per l. 3. tit. 7.

siese acusar, et ella fuese tan porfiada en su maldat que se tornase á facer adulterio, estonce poderla hi ha acusar el padre; et si el padre non lo quisiere facer, puédela acusar uno de los otros parientes sobredichos della, mas los otros del pueblo non lo podrien facer (4).

LEY III.

Cómo puede seer acusada la muger de adulterio, despues que fuese partida de su marido por juicio de santa eglesia.

Ley 4. tit. 20. lib. 8. Recop. — Ley 2. ibid.

Cuidarien algunos que despues que el casamiento fuese departido por juicio de santa eglesia, que non podrie el marido acusar á la muger del adulterio que hobiese fecho

lib. 4. *For. LL.* etiam data tali negligentia, non alius quàm maritus posset adulteram accusare, ut ibi perpendit Montalvus, et ita practicatur; et facit cap. *sicut alterius,* 7. quæst. 1. Quid tamen si esset adulterium cum incestu? Videtur; quòd tunc noluntas, vel remissio non obsit accusare volentibus, argumento ejus quod notat Bart. Paul. Alexand. et Jaso in l. 2. in princ. D. *de verb. oblig.* cùm regulariter sub simplicibus non contineantur mixta, facit optimus textus in l. *vim passam, §. præscriptione,* D. *de adulter.* sed an per illam legem excludatur etiam judex volens inquisitionem formare super adulterio? Potest enim de jure hoc fieri, ut in l. 2. §. *si publico;* ubi Gloss. et Bart. D. *de adulter.* et videbatur quòd sic; nam si contrarium diceretur, esset quid durum et absurdum; et aperire viam libidini contra l. *lex Anastasii; C. de natur. liber.* ubi Bald. in l. *jubemus;* et l. *non debet esse occasio delinquendi;* l. 2. et ibi Bald. *C. de indicta vid. toll.* unde statuta in se favorabilia delinquentibus sunt odiosa legi; et naturæ, et sacris moribus, et non possunt à Principe confirmari; Baldus in cap. *ad nostram; de probation.* Jaso in l. *centesimis;* §. fin. col. penult. D. *de verbor. obligat.* in contrarium tamen videtur, quod habetur in volumine Pragmaticarum, in quadam Pragmatica Regum Catholicorum, ubi cavetur, quòd nulla mulier conjugata possit puniri per judicem inquirentem, etiam tanquam contra clerici concubinam; neque contra talem possit procedi in judicio, neque extra judicium, nisi maritus eam accusare voluerit; licèt pragmatica illa aliquatenus sit limitata per aliam post ab eisdem Regibus editam in Villa de Madrid. Item quia quando lex vel statutum prohibet generaliter accusationem, videtur etiam prohibere inquisitionem; l. *non solum; §. quamquam,* D. *de injur.* et ibi Bart. et tradit Bald. et Salic. in l. *falsi, C. ad leg. Cornel. de fals.* unde cùm omnes præter maritum excludantur ab accusatione adulterii, excludi videtur etiam judex inquirens. An autem judices expurgando Provinciam malis hominibus, possint expellere uxores adulteras, saltem quando sunt publicæ, juxta id quod habetur in l. *congruit,* D. *de offic. præsidis,* et juxta illud quod tradit Bald. in l. 2. *C. de summa Trinit. et Fide Cath.* quòd quando est timor infectionis propter vitium alicujus, potest expelli quis de civitate, ne alios contaminet, sicut et lex dicit, quòd lenones expellantur de civitate, ne fœminas contaminent in authent. *de lenonibus,* in §. fin. et juxta illud Ovidii: *morbida facta pecus totum corrumpit ovile,* et quod tradit additionator Baldi in dict. l. 2. quòd mulier malæ famæ ejiciatur de vicinia; ne alias inficiat, vel infamet; et quod habetur et notatur in l. *si convenerit,* D. *pro socio.* Cogita, quia credo, quòd in practica non posset obtineri, ut isto modo citra accusationem mariti de adulterio uxores punirentur; seu de populo ejicerentur; vel vicinia; et scandalosa esset talis practica, neque debet tali via concedi; quod aliàs denegatur; l. fin. *C. de usu rei judic.* Sed quæro intra quantum tempus maritus, cui solum competit hoc jus accusandi, debeat accusare uxorem adulteram constante matrimonio? Dic quòd intra sex menses utiles, ut in l. *si maritus sit;* et l. *mariti, §. sex mensium;* D. *ad leg. Jul. de adulter.* ita quòd quinquennium à die commissi criminis isti sex menses utiles non excedant, ut ibi habetur, et in l. *adulter, C.* eod. qui de jure antiquo currebant à die divortii, cùm antea maritus non posset accusare; hodiè verò, quia potest; ut hic, et in authent. *sed novo jure; C.* eod. currunt à die scientiæ criminis, secundum Salic. in l. *jure mariti,* colum. 2. versic. *juxta quæro, C.* eodem.

(4) *Non lo podrien facer.* Ne liceat scilicet universis fœdare connubia; quorum honoris conservationi lex studet ad posse, l. *denuntiasse, §. quæritur,* D. eod. et maximè ne benè concordantia matrimonia dirimantur, l. *reprehendenda, C. de instit. et subst.*

LEX III.

Pater adulteræ, vel vir potest eam accusare intra sexaginta dies utiles à die divortii judicio ecclesiæ facti, sine metu pœnæ talionis; et eis non accusantibus, quilibet de populo intra quatuor menses utiles cum talionis pœna: mortuo autem viro potest quilibet eam accusare intra sex menses à die commissi adulterii numerandos, et non ultra, cum talione: durante autem matrimonio, viro aut alio

quando viviese con ella: et por ende decimos que non es asi (1); ca bien la puede él acusar para facerle dar pena de adulterio desde el dia que el casamiento fue departido por juicio fasta sesenta dias (2). Et en estos sesenta dias decimos que se non deben contar ninguno de los dias (3) en que los judgadores non han poder de judgar: nin otrosi non deben seer contados entre ellos los dias en que el marido non pudo esto facer por algunt embargo derecho que hobo de aquellos por que se pueden los homes excusar quando son emplazados si non vienen al emplazamiento. Et si por aventura non pudiese probar el marido el adulterio fasta el dia que se cumpliesen los sesénta dias sobredichos, non cae por ende en pena ninguna (4). Eso mismo decimos que serie si el marido non la acusase fasta los sesenta dias, et la acusase su padre (5) mismo della. Et si acaesciese que el marido nin el padre della non la acusasen en los sesenta dias desuso dichos, decimos que la pueden aun despues acusar ellos ó cada uno de los del pueblo (6) fasta quatro meses (7), que sean contados en la manera que diximos desuso que deben contar los sesenta dias. Otrosi decimos que si alguna muger ficiese adulterio en vida del marido et non fuese acusada dello, que la pueden acusar despues de la muerte de su marido (8)

accusante non probante, est locus talionis pœnæ, si malitiosè perpendatur accusationem fore institutam injustè. Hoc dicit.

(1) *Que non es asi.* Imo de jure D. et C. maritus non poterat accusare constante matrimonio, sed facto divortio, ut in l. *crimen*, et in auth. *sed novo jure*, C. eod. de jure novo authenticarum, et istarum ll. Partitarum, potest etiam eo constante, ut suprà l. proxima, et dict. authent. *sed novo jure*.

(2) *Fasta sesenta dias.* Concordat cum l. *si maritus sit*, §. *si negaverit*, et l. *mariti*, §. *sex mensium*, vers. *præterea*, D. eod. et C. eod. l. *jure mariti*.

(3) *De los dias.* Adde dict. l. *jure mariti*, et l. *miles*, §. *sexaginta*, D. eod.

(4) *En pena ninguna.* Concordat cum l. *quamvis*, C. eod. et l. *is cujus*, §. fin. D. eod. et adverte ad istam legem cùm dicit: *non pudiese probar el adulterio fasta el dia que se cumpliesen los sesenta dias*, nam videtur innuere, quòd teneatur probare infra hos sexaginta dies, et quòd licèt postea probet, non excusetur à metu calumniæ: sed dic, quòd non vult hoc littera ista, sed vult quòd si transactis istis diebus processu adhuc durante non probet, quòd tunc tenebitur de præsumpta calumnia: et sic per istam legem decidetur quæstio quam movet Salicetus in dict. l. *jure mariti*, in fin. C. eod. ubi quærit, si maritus porrexit accusationem intra sexaginta dies, quibus accusare potest jure mariti, sed non perficit, et ultra prosequitur, et finaliter non probavit, an de præsumpta calumnia teneatur inspecto fine causæ, an non teneatur inspecto temporis initio: et primò arguit, quòd finis spectetur tanquam potentius agens, si dolus in protrahendo non sit commissus, l. 3. §. 1. D. *de minor.* l. *si filius*, in fin. D. *ad Macedon.* l. *quidam cùm filium*, §. fin. D. *de verb. obligat.* in contrarium dicit facere, ut principium potentius agat, et sic sit spectandum, tanquam finis trahat necessariam consequentiam ad principium, dicta l. 3. §. *scio*, l. *si mulier*, D. *ad Vellejan.* et melius l. *qui cum major*, §. 1. D. *de bonis libert.* per quem §. dicit colligi solutionem hujus quæstionis, et ita residet Salicetus. Ista lex Partitarum facit, quòd postea non probante, non excusetur: tu cogita.

(5) *Su padre.* Habet enim hoc privilegium etiam pater de jure antiquo, et esset de jure isto Partitarum, ut accuset intra sexaginta dies sine metu præsumptæ calumniæ, sicut et maritus, ut tradit Glos. in dict. l. *is cujus*, §. fin. D. eod. et probatur ibi, et in §. *ex Senatusconsulto*, ejusd. l. et ut hic vides tam patri, quàm marito currebant simul isti sexaginta dies utiles, de quo vide per Azon. C. eod. in summa, col. 2. et Salicetum in dict. l. *jure mariti*, colum. 2. vers. *quæro 4*.

(6) *Cada uno de los del pueblo.* Nota, quòd soluto matrimonio facto divortio per sententiam judicis ecclesiastici, admittuntur extranei ad accusandum adulteram, cujus contrarium tenet Glos. in l. *quamvis*, la 2. C. eod. in verbo *fœdare*, quam approbant ibi Baldus, et Salicetus; quia adhuc videtur fœdari præcedens matrimonium, fortè propter prolem susceptam, ut dicit ibi Baldus: et hoc procederet hodie stante lege Fori, soli marito dante accusationem de jure istius regni, et in hoc non haberet locum lex ista Partitarum.

(7) *Fasta quatro meses.* Adde dict. l. *jure mariti*, et l. *si maritus prævenerit*, §. *extraneis*, D. eod. neque tenebitur intra hos menses perficere accusationem, ut notat Glos. in l. *mariti*, §. *hoc quinquennium*, D. eod. Salic. in dict. l. *jure mariti*, vers. *quæro* 8.

(8) *Despues de la muerte de su marido.* Adde l. *nuptam*, aliàs incipit, *nupturam*, et l. *si maritus sit*, §. penult. D. eod. et ut hic vides, potest vidua accusari de adulterio intra sex menses computandos à die commissi criminis; quod etiam de jure communi planum est in ea, quæ vidua remansit; si verò nupsit post mortem mariti, non declarant Glossæ, à quo tempore currant. Salicetus verò in l. *adulter*, C. eod. dicit, quòd idem tunc dicendum ac si divortio solutum esset matrimonium; sed per legem istam videtur indistinctè dicendum currere sex menses à die commissi criminis. Sed an licebit

fasta seis meses, que comiencen á seer contados en aquel dia en que ella fizo el adulterio: et si fasta estos seis meses (9) non la acusasen, dende adelante non podrien; pero qualquier dellos que la acusase en estos quatro ó seis meses sobredichos, tenudo es de probar el adulterio; et si lo non probare (10) debe haber aquella misma pena que ella habrie si le fuese probado. Mas si el marido ó otro extraño (11) acusase á su muger de adulterio delante del juez seglar non seyendo departido el casamiento por juicio de santa eglesia, si non probaren lo que dicen et entendiere el juez que el acusador se mueve maliciosamente (12) á facer la acusacion contra la muger, debe haber aquella pena que habrie ella si le fuese probado el adulterio.

LEY IV.

Ante quién et fasta quánto tiempo puede seer fecha la acusacion del adulterio.

Delante del juez seglar que ha poderio de apremiar al acusado, puede seer fecha acusacion de adulterio (1) desdel dia en que fue

hæredi mariti, ut hæredi, adulteram accusare, maximè ad dotem perdendam? Dic, quòd non, sive maritus sciverit, et non fuit conquestus, sive ignoraverit, neque poterit agere, vel excipere de adulterio etiam ad finem, ut perdat dotem, l. *rei judicatæ*, §. 1. vers. *morum*, D. *solut. matrim.* et ibi Bald. Angel. Raphael, et Imola; tendit enim istud, ut dicit ibi Baldus, ad vindictam; ergo talis actio, licèt maritus ignoraverit sibi competere, non transit ad ejus hæredes, l. *cum emancipati*, §. *emancipatis*, D. *de collat. bonor.* et tradit Angelus Aret. in suo tract. *malefic.* in parte *che me ay adulterato*, col. 3. In hoc tamen, quando maritus ignoravit, Ludovicus Roman. tenuit contrarium in dict. l. *rei judicatæ*, imo quòd hæres possit de adulterio excipere ad perdendam dotem; et ibi Alexand. adducit ad hoc auctoritatem Joann. Andr. et subdit, quòd in practica potius servaretur hoc, quàm quod dicit Baldus, et quòd etiam in puncto juris sit verius, vide ibi per eum, et per Salicet. in l. fin. *C. de adulter.* Adverte etiam, quia hodie stante lege Fori, de qua dixi suprà, etiam mortuo marito non posset ejus uxor ab alio accusari de adulterio, sicut neque posset facto divortio per sententiam ecclesiæ, ut dixi suprà ead. l. in gloss. super parte *cada uno de los del pueblo*, et eisdem rationibus: et quia per dictam legem hoc crimen jam non publicum, sed privatum in hoc dici debet, et procederet sive maritus sciverit, sive ignoraverit adulterium in vita.

(9) *Fasta estos seis meses.* Adde l. *mariti*, §. *sex mensium*, et ibi Glos. D. eod. et pro intelligentia totius materiæ conclude, secundum Angelum ibi, quòd ad accusandum adulterum datur quinquennium continuum, l. *quinquennium*, D. eod. et licèt sit continuum in progressu, à principio est utile, Glos. in dict. l. *quinquennium;* in isto autem quinquennio sunt sexaginta dies utiles, qui dantur patri pariter, et marito ad accusandum jure mariti, l. *miles*, §. *sexaginta*, D. eod. et in quo consistat istud jus mariti habetur in l. 2. §. *si simul*, D. eod. ad accusandum autem mulierem et adulterum dantur sex menses utiles, ita tamen quòd non excedant quinquennium, ut habetur in dict. §. *sex mensium*, vers. *præterea;* primi autem duo menses dantur ad accusandum jure mariti, reliqui quatuor ad accusandum jure extranei, et incipiunt dicti sex menses ex die divortii, si mulier post divortium nupsit; sed si mulier in viduitate permansit, incipiunt ex die commissi criminis, ut in dicto §. *sex mensium*, et hìc in ista lege Partitarum: et hoc procedit, quando divortio vel morte mariti solutum fuit matrimonium; si verò accusatio adulterii fiat eo constante, tunc est quinquennium à die commissi criminis, ut infrà l. proxima.

(10) *Si lo non probare.* Adde l. *quamvis*, la 2. *C.* eod. et l. *is cujus*, §. fin. D. eod. in gloss.

(11) *Otro extraño.* Pater scilicet, vel frater, patruus, vel avunculus, de quibus suprà eod. in l. 2. et in l. *quamvis*, la 2. *C.* eod.

(12) *Maliciosamente.* Vult ista lex maritum, et patrem, et alios, de quibus suprà in l. 2. hujus tit. non teneri de præsumpta calumnia, sed de evidenti tantum, sive accuset intra sexaginta dies, sive intra alios quatuor menses; cujus contrarium notant Glossa et Doctores in l. *jure mariti*, *C.* eod. et in l. *quamvis*, la 2. et videtur lex ista approbare opinionem Azon. cùm dicit in summa, *C.* cod. col. 2. fortè et jure mariti admittuntur enumeratæ personæ, infrà eod. l. *quamvis.* Item intra sexaginta dies omnes Doctores fàtentur, maritum excusari à præsumpta calumnia, post non, cùm admittatur, ut extraneus, ut notat Bartolus post Gloss. in l. *is cujus*, §. fin. D. eod ista lex Partitarum loquitur indistinctè. Item approbatur hìc opinio Jacobi Butr. de qua per Salicet. in auth. *sed novo jure, C.* eod. quòd maritus accusans constante matrimonio uxorem de adulterio, non teneatur, nisi de evidenti calumnia.

LEX IV.

Accusari potest reus istius criminis coram suo judice: et potest adulter durante matrimonio intra quinque annos à die commissi adulterii accusari; sed si adulterium fuit per vim, accusabitur intra triginta annos. Hoc dicit.

(1) *De adulterio.* Juxta ll. juris communis hìc non deberet dicere *de adulterio*, sed *del adultero*,

fecho este pecado fasta cinco años (2) : et dende en adelante non puede seer fecha acusacion sobrel, fueras ende si el adulterio fuere fecho por fuerza (3); ca estonce bien podrie seer acusado el que lo fizo fasta treinta años (4). Et este tiempo que deximos en esta ley, ha lugar quando el casamiento non fuese departido por muerte del marido nin por juicio de santa eglesia; ca estonce deben seer guardados los plazos que diximos en la ley ante desta.

LEY V.

Cómo non face adulterio el que yace con muger casada non lo sabiendo.

Yaciendo algunt home con muger casada non sabiendo nin cuidando que lo era (1),

nam ita loquitur l. *adulter, C.* eod. ubi Glossa signat in hoc differentiam inter adulterum et adulteram, prout et facit Angelus in l. *mariti*, §. *sex mensium*, D. eod. et dixi suprà, l. proxima, et pro hoc facit, quia l. 2. et 3. supra, eod. dixerant de accusatione adulteræ tantùm, unde est verisimile hanc loqui de adultero tantum; nihilominus tamen credo, quòd ista de qua hìc, cùm dicit *de adulterio*, sit vera littera, et comprehendat accusationem tam adulteri, quàm adulteræ; quia cùm per ll. D. et *C.* mulier constante matrimonio non poterat accusari de adulterio, et supervenit jus authenticarum, et dicta l. 2. *Partitarum*, qua cavetur, ut possit etiam constante matrimonio accusari, et tamen non erat expressè decisum intra quantum tempus, lex ista Partitarum hoc decidit, ut sit quinquennium, juxta id quod habetur in l. *quinquennium*, D. eod. et in dict. l. *adulter*.

(2) *Fasta cinco años*. A principio est hoc tempus utile, sed continuum in progressu, Gloss. in dict. l. *quinquennium*, D. eod. dixi suprà in l. proxim.

(3) *Por fuerza*. Concordat cum l. *mariti*, §. fin. D. eod. et cum Glossa in l. *adulter, C.* eod.

(4) *Fasta treinta años*. Nota hìc, quòd licèt regulariter in omnibus ferè criminibus accusatio criminalis tollatur viginti annis, ut in l. *querela, C. de falsis*, ubi Glossa et communiter Doctores; tamen accusatio criminalis de adulterio commisso per vim durat perpetuo, id est, triginta annis; et hoc voluit etiam Gloss. in l. fin. D. *ad leg. Pomp. de parric.* allegat dict. l. *mariti*, §. fin. D. *de adulter.* de qua ista lex Partitarum sumpta est: alios casus vide per Gloss. in dict. l. *querela*, et in dict. l. fin. et vide in materia Joan. Franc. Balb. in tractatu *præscript.* fol. 30. col. 3. et 4. et fol. sequenti videbis etiam Hippolytum à Marsiliis in l. *qui falsam*, §. 1. D. *ad leg. Cornel. de fals.* dicentem sibi videri, quòd in atrocissimis delictis, ut est assassinatus, hæresis, simoniæ, falsæ monetæ, læsæ majestatis et similium, non currat aliquod tempus accusandi, sed semper possit accusari delinquens; ibi poteris videre ejus motiva. Item de actione furti civili, vel prætoria, quòd durat triginta annis, vide in §. 1. *Institut. de perpet. et tempor. action.* et per Angelum Aretin. in tract. *malefic.* in parte *et vestem celestrem*, col. penult. et hoc propter odium tanti sceleris. Et quid si delictum fuit occultum, vel quid si reus post tempus confiteatur delictum? Vide per Angelum Aretin. in tract. *malefic.* in parte *inchoata et facta*, et ibi quid si maleficium habeat causam permanentem; quem etiam vide in parte *comparent dicti inquisiti*, ubi quid si non alleget præscriptionem. Vide etiam per Paul. de Cast. consil. 17. 1. vol. incipit, *potestas suprascriptus*. Vide etiam per Bart. in l. *eum qui*, §. *in popularibus*, D. *de jurejur.* de delictis habentibus causam permanentem. Vide etiam quæ in materia tradit Joan. de Plat. in l. *qui gravatos, C. de censib. et censitor.* lib. 11. et si actio principalis tollitur per negligentiam, eo ipso etiam tollitur in pœnali, vide l. fin. et ibi Bald. *C. de his qui à non domin. manum.* adde etiam in materia Gloss. in cap. *admonere*, in parte *pœnitentia*, 33. quæst. 2. quam et allegat Bald. in dict. suo tractat. *præscript.* in 1. limitation.

LEX V.

Si quis cum nupta dormierit, non potest accusari si solutam credebat, ipsa tamen sic, quia sciebat se nuptam; non tamen accusabitur mulier, quæ audito à fidedigno quòd ejus vir mortuus erat, cùm non esset, contraxit cum alio. Hoc dicit.

(1) *Nin cuidando que lo era*. Si cognoscit eam sub colore matrimonii, planum est, ut in l. *uxor, C. de repud.* et notat Bart. in l. *si adulterium cum incestu*, in princ. col. 2. ad fin. D. *de adulter.* et facit cap. *in lectum*, 34. quæst. 2. Si autem cognoscit eam sine figura matrimonii, et erat mulier, quæ meretricio more vivebat, et procedet etiam quod in ista lege habetur, juxta id quod habetur et notatur in l. *si ea*, et in l. *quæ adulterium, C. de adulter.* si verò non meretricio more vivebat, et coitus in suo genere non erat licitus, tunc videtur potius inspiciendam veritatem, quàm opinionem, secundum Bartolum ubi suprà, Salicet. in dict. l. *uxor*. In contrarium tamen videtur, quòd licèt det operam rei illicitæ, ex quo probabiliter ignorat illam conjugatam non puniatur de adulterio, sicut neque incurrit excommunicationem ille, qui percutit clericum habitu laicali incedentem, quem laicum probabiliter credebat, ut in cap. *si verò*, el 2. *de sentent. excom.* ubi Glossa, et Doctores: et confert optimè quod notat Bald. in l. 1. circa fin. D. *de legib.* cùm tractat quando ignorantia facti excludat delictum; et pro hoc etiam facit ista lex Partitarum ita generaliter loquens. Ista quæstio fuit disputata per Pileum, ut refert Joan. And. in *addit ad Specul.* sub rubric. *de adulterio*,

decimos que atal como este non puede seer acusado de adulterio, fueras ende sil fuese probado que lo sabie; pero la muger (2) que lo á sabiendas fizo, debe por ende recebir pena. Otrosi decimos que seyendo el marido de alguna muger cativo, ó ido en romeria ó por otra razon á algunt lugar extraño, si á la muger viniesen nuevas ó mandado que éra muerto su marido, et la persona que gelo dixiese fuese home de creer, si despues se casase (3) ella con otro, maguer non fuese muerto el marido primero et tornase á ella, non la podrie acusar de adulterio, porque ella se casó cuidando que lo podie facer con derecho.

LEY VI.

Cómo el guardador ó su fijo debe haber pena de adulterio si se casare alguno dellos con la huérfana que tovierè en guarda.

Con la huérfana que alguno toviese en guarda non puede él mismo casar nin darla por muger á su fijo nin á su nieto, fueras ende si el padre la hobiese desposada en su vida con alguno dellos ó lo mandase facer en su testamento: et si el guardador contra esto ficiere debe recebir pena por ende de adulterio (1). Mas si por aventura pasase á ella (2) sin casamiento, debe seer desterrado en alguna isla para siempre, et todos sus bienes deben seer de la cámara del rey, si non hobiere parientes de los que suben ó descenden por la liña derecha dél fasta en el tercero grado. Pero decimos que si alguno toviese en guarda algunt huérfano varon (3), maguer él casase su fija con él, non cae por ende en pena de adulterio el guardador nin la fija que casase con él: et esto es porque el huérfano, pues que es casado trae su muger para su casa et non recibe embargo ninguno en demandar cuenta á su guardador de todos sus bienes, lo que non podrie facer tan ligeramente la huérfana, pues que fuese casada con él ó con su fijo: et por esta razon podria acaescer que perderie grant partida de sus bienes, non le osando demandar cuenta dellos.

LEY VII.

Quáles defensiones pueden poner ante si los que son acusados de adulterio para rematar las acusaciones.

Rematar pueden los que son acusados de adulterio las acusaciones que facen contra ellos, poniendo por sí et averiguando las de-

et stupro, et tradit idem Joan. And. in regul. *cum quis in jus, de regul. jur.* lib. 6. vide ibi per eum, et per Henricum in cap. *cum voluntate, de sentent. excom.* et per Alberic. in l. *eum qui duas, C. de adulter.* de muliere lena, quæ promiserat juveni aliam mulierem quærere, et se supposuit loco illius juvenis ignorante, quòd si erat conjugata, non committatur adulterium, secundum Odof. et Nicol. Vide etiam per Joan. de Anania, ubi ponit disputationem Pilei in cap. *in nonnullis*, col. penult. et fin. *de Judæis.* Vide etiam per Albericum in l. *qui in alterius*, D. *de Regul. jur.*

(2) *La muger.* Vide l. 7. tit. 9. 4. *Partit.*

(3) *Se casase.* Adde l. *miles*, §. *mulier*, D. eod. et authent. *hodie*, C. *de repud.* et in cap. *in præsentiâ; de sponsal.* et l. 8. tit. 9. 4. *Partit.* et l. 7. tit. 15. lib. 8. *Ordinam. regal.*

LEX VI.

Tutor sibi, vel filio, vel nepoti, pupillam, cujus tutelam gerit, matrimonio copulans, nisi pupillæ pater eos desponsaverit, aut in testamento hoc mandavit, accusatur et punitur adulterii pœna: si autem citrà matrimonium sibi commisceatur, in insulam perpetuò deportabitur, et bona ejus Regis cameræ applicantur, nisi habuerit descendentes vel ascendentes successores. Si verò erat masculus, cujus tutelam gerebat, et in matrimonium eum cum suâ filia copulaverit, nullam pœnam sustinebit, quia hoc non obstante tenetur ad rationem administrationis tutelæ. Hoc dicit.

(1) *Pena por ende de adulterio.* Concordat cum l. *qui pupillam*, D. *de adulter.* et cum l. 1. et quasi per totum, C. *de interd. matrim. inter pupil. et tutor.* cùm tamen jus canonicum contradicat his ll. hodie locum non habebunt, secundum Joan. And. et Abb. in cap. fin. *de secundis nupt.* Gloss. etiam in cap. 1. 30. quæst. 5. Angel. in l. fin. C. *de interd. matrim.* post Jacob. Butri. Albericus etiam ibi super rubr.

(2) *Pasase á ella.* Concordat cum l. unic. C. *si quis eam cujus tut. fuer. corrup.*

(3) *Huérfano varon.* Concordat cum l. *curatorem*, C. *de interd. matrim. inter pupil. et tutor.*

LEX VII.

Evacuat accusationem adulterii exceptio quinquennii, vel sexaginta dierum, aut sex mensium. Item exceptio lenocinii per uxorem viro opposita ante litem contestatam, et eximit eam à pœna, et etiam adulterum, si probetur; sed si post litem contestatam opponitur, non impedit accusationem, sed de ea cognoscitur, et si probetur, uterque legitimè punitur: si autem adulter ante litis contes-

fensiones que diremos en esta ley; et en las otras deste título. Et esto serie como si dixiese que el adulterio de quel acusaban fuera fecho cinco años ante (1) que lo acusasen, ó si pusiese ante sí la defension de los cuatro ó de los seis meses de que fablamos en la quarta ley ante desta. Otrosí decimos que si la muger que fuese acusada de adulterio, dixiese en manera de su defensión ante que respondiese al acusamiento que non habie por que responder, porque el adulterio de que la acusaban fuera fecho con placer de su marido ó que él mismo fuera ende alcahuete, que probando una destas razones, non es tenuda de responder al acusamiento, ante la deben dar por quita (2) tambien á ella como á aquel con quien dicen que ficiera el adulterio; et demas debe recibir pena de adulterio (3) el marido que la acusaba, porque aquel yerro avino por su culpa et por su maldat. Mas si tal defension como esta pusiere ante sí la muger despues que el pleyto de la acusacion fuese comenzado en juicio por demanda et por respuesta, como quier que non se podrie aprovechar (4) ella estonce de tal defension; pero empesce al marido de manera que si ella puede probar lo que razonaba, debe él haber por ende la pena sobredicha. Et aun decimos que si la acusacion del adulterio fuese fecha contra alguni home, si el acusado pusiese ante sí la defension sobredicha contra el marido de la muger quel acusaba, ante que el pleyto de la acusacion fuese comenzado por demanda et por respuesta, que si la probare, debel valer asi como sobredicho es. Mas si tal defension pusiere ante sí despues que el pleyto fuese comenzado por demanda et por respuesta, maguer la probase, non se aprovecharie della nin empescerie (5) al otro contra quien fuese puesta.

tationem eam opponit, perimit accusationem, postea non potest eam opponere, et si opponat, nihil sibi prodest, nec viro nocet. Hoc dicit.

(1) *Cinco años ante.* Concordat cum l. *adulter*, C. eod. et supra eod. l. 4. et dixi in l. 3.

(2) *Por quita.* Adde l. fin. tit. 1. supra eod. *Part.* et l. 2. §. *si publico*, D. *de adulter.* sed an admittetur alius isto casu ad accusandum mulierem et hodie in his regnis stante lege Fori? Clarum est, quod non; de jure vero antiquo videbatur, quod sic, cum aliis citra maritum etiam constante matrimonio, arguendo lenocinium mariti, hoc permittebatur, l. *constante*, D. eod. et quia absolutoria; de qua hic, non videtur super facto principali, sed ab observatione judicii propter mariti lenocinium.

(3) *Pena de adulterio.* Adde l. *auxilium*, D. *de minor.* et l. *qui domum*, D. *de adulter.* et infra tit. 22. l. fin.

(4) *Se podrie aprovechar.* Sed an hoc procedet hodie stante lege Fori, quod marito non accusante, ab alio non possit accusari? Et videtur quod sic, quia respectu accusationis mariti nihil est immutatum, l. *præcipimus*, in fin. *C. de appellation.* sit ergo cautus advocatus mulieris, ut ante litem contestatam de lenocinio faciat opponi, quia aliàs non evadet punitionem, sed et punietur adhuc maritus de lenocinio. Cogita tamen, quia videtur durum, ut mulier puniatur arbitrio viri hodie, in cujus manibus ponitur, cum ipse auctor fuerit criminis, et quod ex suo crimine reportet lucrum dotis et arrharum, ut in l. penult. infra, eod. et fortè in practica non posset obtineri, sed absolveretur mulier lenocinio probato, etiam opposita exceptione lenocinii post litem contestatam, et quia stante dicta lege Fori, non videtur in hoc militare eadem ratio, quæ erat tempore juris antiqui, nam de jure antiquo dabatur accusatio patri, et aliis, de quibus supra in l. 2. et 3. et præferebatur pater arguendo maritum de infamia, vel collusione cum uxore, ut in l. 2. §. fin. cum l. sequent. D. eod. Præterea de jure antiquo, licet constante matrimonio aliis extra maritum non admittebatur ad accusationem adulterii, tamen si prius maritum lenocinii accusaverit, benè admittebatur, ut in l. *constante*, D. eod. et sic nil mirum, ut etiam post litem contestatam exceptione opposita puniretur mulier; cum aliis isto casu competebat jus accusandi; cum verò hodie his non competat; videtur quod mulier non sit punienda juxta pœnas dictæ legis Fori; sed sit absolvenda. Cogita; quia est passus notabilis, et corroboratur quod dixi ex dictis Glossæ et Angeli ibi; in l. *si uxor*, §. *judex*, D. eod. ubi est glossa quam Angelus ad hoc notat, quod exceptio lenocinii ante litem contestatam opposita, extraneo accusante de adulterio, non relevat mulierem accusatam; non enim potest mulier objicere, tu non potes me accusare, quia adulterium commisi ex lenocinio viri mei: et similiter notat ibi, quod neque talis exceptio objicitur contra maritum, si accuset jure extranei, quod dicit Angelus mente tenendum.

(5) *Nin empescerie.* Et de ratione differentiæ inter mulierem et extraneum, vide per Bart. in dict. l. 2. §. *si publico.*

LEY VIII.

Quáles otras defensiones pueden poner ante sí los que son acusados de adulterio para rematar las acusaciones.

Si el marido acusare á su muger de adulterio ó á algunt otro home con quien dixiese que lo habie fecho, si él por sí dexase el acusamiento con entencion de lo non seguir, dende adelante si despues quisiese tornar otra vez á la acusacion, puede poner ante sí esta defension el acusado, diciendo que non es tenudo de responder á la acusacion nin de seguir el pleyto, porque otra vez lo comenzó et se dexó ende (1). Eso mismo serie si alguno á quien hobiese fecho adulterio su muger, dixese antel judgador que la non querie acusar (2), et despues ficiese contra aquello que habie dicho, et la acusase, que puede poner tal defension ante sí para desecharle. Otrosi decimos que si despues que la muger ha fecho el adulterio, la recibe el marido en su lecho (3) á sabiendas, ó la tiene en su casa como á su muger, que del yerro que hobiese fecho ella enante (4) que la acogiese asi como sobredicho es, non la podrie acusar despues. Et maguer la acusase non serie tenuda de responder á la acusacion, poniendo ante sí tal defension como esta; ca pues que asi la acogió, entiéndose que la perdonó ó quel non pesó por lo que fizo.

LEY IX.

De las otras defensiones que puede poner ante sí el varon ó la muger que fueren acusados de adulterio contra aquellos que los acusaren.

Home vil ó de malas mañas que hobiese fecho adulterio, si quisiese acusar á su muger dese mismo yerro, non seria tenuda la muger de responder poniendo tal defension (1) ante sí, et probando que tal era ante que el pleyto sea comenzado por demanda et

LEX VIII.

Repellit uxor virum, si accusationem adulterii prius intentatam deseruit, aut si coram judice dixit se accusare nolle, vel in lecto suo vel in domo eam scienter post adulterium retinuit; quia per talem retentionem videtur ei pepercisse. Hoc dicit.

(1) *Se dexó ende.* Concordat cum l. 2. §. 1. D. eod. et l. *abolitionem, C.* eod.

(2) *La non querie acusar.* Concordat cum l. *si maritus sit,* §. *si negaverit,* D. eod. et vide in cap. *si illic,* 23. quæst. 4. ubi Gloss.

(3) *En su lecho.* Prosequitur verba Hostiens. in summa, eod. tit. vers. *qualiter,* ibi repellit etiam uxor maritum, quia cum expulisset eam propter adulterium de quo accusat, postea reconciliavit eam sibi, vel scienter retinuit, vel eam cognovit, et sic serò accusat mores ejus, quos semel approbavit, D. eod. l. *si uxor,* §. penult. incipit, *sed et si qua,* et l. *quæsitum.*

(4) *Enante.* Nota hoc verbum, nam innuit, quòd si post aliud adulterium commisisset, accusare eam potest; quod et tenet Gloss. in cap. *plerumque,* in verbo *neque reconciliata, de donat. inter vir. et uxor.* licèt Gloss. in l. *castitati, C.* eod. voluit contrarium, et Salicetus in l. *quoniam Alexandrum,* eod. tit.

LEX IX.

Exceptio adulterii à viro vili commissi, ei per uxorem ante litis contestatam opposita et probata, perimit ejus accusationem: idem si ab hujus viri accusatione fuit adulter absolutus ob probationis defectum, quia prodest uxori, nisi post relapsa est in crimen: condemnatio tamen adulteri non nocet adulteræ, ratione, de qua in textu. Item contrahens cum vidua, non potest eam accusare de adulterio prius commisso. Hoc dicit.

(1) *Tal defension.* Hoc intellige secundum jus canonicum, ut habetur in l. 6. tit. 9. 4. *Part.* et ibi dixi. Ista tamen lex Partitarum, situata sub isto libro et titulo, vult, quòd hoc procedat etiam in foro sæculari, et videtur habere ortum à l. *si uxor,* §. *judex,* D. *de adulter.* ibi cùm dicit, periniquum enim videtur, ut pudicitiam vir exigat ab uxore, quam ipse non habet. Glos. tamen et Doctores ibi intelligunt illam legem, quando maritus esset leno uxoris; unde dicit ibi Albericus, quòd si vir committat adulterium cum uxore alterius, non repellitur ab accusando uxorem suam, allegat l. 1. *C. de adulter.* sed committendo lenocinium, sic, quia videtur particeps delicti. Idem tenet Angelus ibi, cùm apostillat textum ibi in parte *pudicè vivens,* ubi dicit, quòd licèt maritus sit impudicus, quia fortè tenet amasiam, propter quod mulieres quantumcumque castissimæ exasperantur, ut dicit textus in authent. *de nupt.* cap. 14. §. *mitiores,* collat. 4. non tamen est licitum uxori committere adulterium, et si committit, potest per dictum virum, licèt impudicè viventem, accusari de adulterio, per textum ibi cum glossa. Lex ista Partitarum non potest recipere istum intellectum, ut loquatur de lenocinio, et maximè, quia jam dixerat de hoc in l. 7. supra eod. Quidquid tamen esset de jure isto Partitarum, hoc est expeditum per l. 2. tit. 15. lib. 8. *Ordinam. Regal.*

por respuesta. Otrosi decimos (2) que si algunt home fuese acusado que habie fecho adulterio con alguna muger que nombrasen señaladamente en la acusacion, et despues deso lo diese el judgador por quito porque non gelo pudiesen probar, si despues deso acusasen á la muger de aquel mismo yerro de que era el varon ya quito por juicio, que puede ella poner por defension ante sí que non debe responder, porque aquel home de quien la acusan fue ya quito de aquel adulterio por juicio. Pero si la acusasen que otra vez ficiera despues adulterio con aquel home que fuera ya dado por quito por juicio, decimos que non valdrie tal defension, ante debe responder al acusamiento: et aun decimos que maguer fuese dada sentencia contra este sobredicho que habie fecho el adulterio con todo eso non debe empeescer á la muger (3) nin le deben dar pena ninguna por ende; ca bien podrie seer que en la sentencia serie avenido algunt yerro, ó que serie dada por falsos testigos, ó por enemistad ó por malquerencia que hobiese el judgador contra el acusado, ó por alguna otra razon semejante destas: otrosi podrie avenir que la muger serie sin culpa, ó que habrie por sí mejores testigos, ó mas leal judgador ó algunas razones por que se salvarie derechamente. Otrosi decimos que si alguno casase con muger vibda, et despues él mismo la acusase de adulterio que dixese que habia fecho en vida del otro marido que se le murió, que non lo puede facer; ca pues quel plogó (4) á él de casar con ella, entiéndese que se pagó de sus mañas, et por ende non la puede despues acusar de los yerros que ante hobiese fecho: et si la acusare, puede poner ante sí la muger esta defension para desecharle, et débengela caber.

LEY X.

Cómo debe el judgador ir adelante en el pleyto de la acusacion del adulterio pues que fuere comenzado por demanda et por respuesta.

Las mugeres et los varones que facen adulterio, puñan de lo facer encubiertamente quanto mas pueden, porque non sea sabido nin se pueda probar (1). Onde porque tal yerro como este non se pueda encubrir et sean escarmentados los facedores dél et los otros que lo oyeren se rezelen de lo facer, tenemos por bien et mandamos que los siervos de cada un home ó muger que fuere acusado de adulterio, puedan probar et testimoniar contra sus señores (2) sobre tal yerro como este, si el adulterio non pudiere seer probado por otros homes libres. Et porque los siervos non puedan decir mentira ó negar la verdat por miedo que hayan de sus señores ó por gualardon que atiendan dellos, mandamos que los siervos que viven con los acusados ante que les sea fecha pregunta del adulterio, que los faga comprar (3) el judgador de los bienes del concejo de aquel lugar, dando al señor por ellos precio aguisado: et

ut de adulterio viri uxor de adulterio accusata non possit opponere ad evadendum criminalem punitionem, ut etiam dixi in dict. l. 6. tit. 9. 4. *Partit.*

(2) *Otrosi decimos.* Concordat cum l. *denuntiasse*, §. *quæritur*, D. *de adulter.* et adde l. 21. tit. 22. 3. *Partit.* et quæ ibi dixi, et hodie stante l. 80. *in Ordination. Tauri*, non poterit ista exceptio poni in practica, cùm masculus et fœmina simul de adulterio debeant accusari, si vivunt.

(3) *Non debe empeescer á la muger.* Concordat cum l. *denuntiasse*, §. fin. D. eod.

(4) *Quel plogó.* Adde l. *si uxor*, in fin. D. eod. et cap. *quemadmodum, de jurejur.*

LEX X.

Probatur adulterium per testes, sive sint servi adulteri vel adulteræ; et ut melius dicant veritatem, faciat eos judex de bonis communitatis emi justo pretio; et post depositionem torqueantur, et si perseveraverint in testificatis, stabitur eorum attestationi: sed si crimen non probetur, solvet accusator accusato domino servorum damna, et litis expensas. Nec potest mulier de adulterio accusata lite pendente servum suum manumittere, nec alius dominus servum suum, qui vivebat cum ea, donec lis fuerit finita. Hoc dicit.

(1) *Probar.* Adde l. *consensu*, §. *virum*, C. *de repud.* et l. 1. tit. 16. 3. *Partit.* non enim facilè quæ domi geruntur per alios possunt probari, quàm per domesticos, et adde l. *jure mariti*, in fin. C. *de adulter.* et l. *si postulaverit*, §. *haberi*, D. eod. et l. *in adulterii*, C. eod.

(2) *Contra sus señores.* Adde l. *vim passam*, §. fin. D. eod. et C. eod. l. 3. et l. 1. C. *de quæstion.* et l. *de incestu*, et l. *extraneo*, in princ. D. eod.

(3) *Comprar.* Concordat cum l. *si postulaverit*, §. *jubet*, D. eod. et quod Glossa ibi dicit, quòd fiscus det pretium, hìc aliter statuitur, scilicet, quòd emantur de publico, de bonis loci, seu universitatis villæ vel civitatis, ubi cognoscitur de adulterio.

despues (4) que los hobieren comprados, pregúnteles (5) que digan verdat de lo que saben del adulterio de que es acusada su señora, et faga escrebir lo que dixieren; et desi débelos meter á tormento (6): et si estonce se acordaren los dichos dellos con lo que dixeron primeramente ante que los tormentase, estonce debe creer su testimonio et non dotra guisa. Et si por aventura el adulterio non se pudiese averiguar, et el acusado recibiese algunt daño en los siervos porque non gelos compraron por tanto quanto valien, estonce debel seer emendado el daño et el menoscabo quel aviniese por esta razon, con las costas et las misiones que hobiese fechas en el pleyto: et esta emienda debe seer fecha de los bienes del acusador (7). Otrosi decimos que mientra que durare el pleyto del acusamiento del adulterio, la muger que es acusada non ha poder de aforrar (8) á ninguno de sus siervos que saben la facienda della. Et aun decimos que si siervos agenos viven con la muger acusada en el tiempo que dicen que fizo el adulterio, que los non pueden aforrar sus señores (9) fasta que el pleyto de la acusacion sea librado: et esto es porque el judgador pueda mejor saber la verdat dellos (10).

LEY XI.

Cómo se puede probar et averiquar el adulterio por sospecha.

Averíguase el adulterio á las vegadas non tan solamente por pruebas mas aun por sospechas. Et esto serie como si algunt home fuese acusado que habie fecho adulterio con alguna muger, et él queriéndose amparar de la acusacion, dixiese delante del judgador que non podrie seer que tal yerro él ficiese con ella porque era su parienta muy de cerca: et el judgador creyendo lo que decie el acusado, lo diese por quito de la acusa-

(4) *Despues.* In l. *si postulaverit,* §. 11. vers. *ratio,* D. eod. aliter dicit: imò quòd antequam publicentur, interrogentur, et torqueantur, et ita etiam declarat Glossa quæ summat istam materiam, in l. *verba, C.* eod. et vertitur multum interesse in hoc, nam vilioris pretii sunt servi post torturam, quàm ante: sed melior videtur practica hujus legis Partitarum, quia servi liberius dicent veritatem postquam exierunt de dominio accusati vel accusatæ, quàm antea.

(5) *Pregúnteles.* Nota benè istam practicam, ut prius servi testes simpliciter interrogentur, et eorum dictum scribatur, et ita demum torqueantur.

(6) *Meter á tormento.* Præcedere tamen debent prius indicia contra accusatum vel accusatam, ut in l. 1. in princ. et ibi Bart. D. *de quæstion.* et Gloss. in l. 1. *C. de quæstion.*

(7) *De los bienes del acusador.* Concordat cum dict. l. *si postulaverit,* §. *si reus,* D. eod. et *C.* eod. l. 3. ubi Glossa distinguit tres casus. Primus, quando extraneus, non dominus servi torti, fuit accusatus, et isto casu ab utroque, scilicet accusatore et accusato medietas solvitur, et unum simplum tantùm emendatur; medietas tamen, quam solvit accusatus absolutus, venit in condemnationem expensarum, in quibus accusator fuit condemnatus, secundum Cynum, et Salicetum in dict. l. 3. et Bart. in dict. l. *si postulaverit.* Secundus, qui ponitur in ista lege, quando dominus servi fuit accusatus. Tertius, quando ipse servus tortus fuit accusatus, tunc eo absoluto duplum emendat accusator domino servi, l. fin. D. *de calumn.* dict. l. *si postulaverit,* in fin. et de ratione quare hoc casu solvit duplum, vide per Salicet. in dict. l. 3. si tamen accusatus sit condemnatus, dic ut in l. *patre vel marito,* D. *de quæstion.*

(8) *De aforrar.* Adde l. 3. et fin. *C.* eod. et l. *prospexit,* D. *qui et à quibus manumis. liber. non fiant.*

(9) *Aforrar sus señores.* Reprobat dictum Glossæ in dict. l. 3. dum vult, quòd quando servi non sunt patris mulieris, sed alterius extranei, licèt sint in usu mulieris, possunt statim manumitti; cujuscumque enim sint, ex quo sunt torquendi, prohibetur manumissio, ut hic vides, et probatur in juribus de quibus suprà: si verò sint extra usum mulieris, non prohibentur manumitti, sive sint patris, vel alterius, ut hic vides; quod limitat et intelligit Salicetus in dict. l. 3. col. 2. nisi sit præsumptio jam deducta in judicio, quòd sciant aliquid de adulterio illi qui sunt extra usum, licèt non sint mulieris; nam cùm tunc sunt torquendi, ut in dict. l. *si postulaverit,* §. *haberi,* per consequens non sunt interim manumittendi, secundum Salicetum in dict. l. 3. col. 1. vers. *unde ego eos sic concordo.*

(10) *Verdat dellos.* Nam et servi extranei torquentur, ut dixi suprà gloss. proxim. ut habetur in dict. l. *si postulaverit,* §. *haberi,* vers. *Divus,* quando sunt in usu mulieris; vel etiam si non essent in usu, quando est probatum aliquid ex quo præsumatur, quòd sciant aliquid de facto adulterii, ut dixi suprà.

LEX XI.

Si accusatus objicit consanguinitatem cum adultera, et ob hoc fuit absolutus, si post mortem viri

cion; ca si acaesciese que se muriese el marido della, et despues deso el home que fuera acusado casase (1) con ella, averíguase por ende el adulterio de que ante le acusaron, et debe recebir pena por ende.

LEY XII.

Cómo debe home afrontar á aquel á quien ha sospecha por razon de su muger que non fable con ella.

Sospechando algunt home que su muger ficiese adulterio con otro ó que se trabajaba de lo facer, debe el marido afrontar en escripto (1) ante homes buenos á aquel contra quien ha sospecha, defendiendol que non entre nin se aparte en ninguna casa nin en otro lugar con ella, nin le diga ninguna cosa porque ha sospecha contra él que se trabaja de facerle deshonra, et esto le debe decir tres veces (2). Et si por aventura por tal afruenta como esta non se quisiere castigar, si el marido fallare despues deso á aquel home con ella en alguna casa ó en lugar apartado, si lo matare non debe por ende recebir pena ninguna. Et si por aventura lo fallare con ella en alguna calle ó carrera, debe llamar tres testigos (3) et decirles asi: fago afruenta de vos de como fabla fulan con mi muger contra mio defendimiento, et estonce débelo prender si pudiere et darlo al judgador: et si non lo pudiere prender débelo decir al judgador del lugar et pedirle de derecho que lo recabde, et el judgador débelo facer: et si fallare en verdat que fabló con ella despues quel fue defendido asi como sobredicho es, debel dar pena de adulterio tambien como si fuere acusado et vencido dello. Et aun decimos que si el marido lo fallase fablando con ella en la eglesia despues que gelo hobiese defendido, que estonce non lo debe él prender, mas el obispo ó los clérigos del lugar lo deben dar en poder del juez á la demanda del marido, por que sea tomada venganza de aquel que este yerro face.

LEY XIII.

Quál home puede matar á aquel que fallase con su muger yaciendo, et quál non.

Ley 5. tit. 20. lib. 8. Recop.

El marido que fallare algunt home vil (1)

cum ea nupsit, præsumitur propter hoc cum ea adulterium perpetrasse, nec est opus alia probatione. Hoc dicit.

(1) *Casase.* Concordat cum l. *si qui adulterii, C.* eod. et l. 12. tit. 14. 3. *Partit.* ubi vide quæ dixi.

LEX XII.

Si suspicans contra aliquem de uxoris adulterio, tertiò protestetur quòd cum ejus uxore non loquatur, nec secum in aliqua domo conveniat, ob suspicionem, quam habet, et si postea in aliquo loco segregato invenerit, poterit eum impunè occidere. Si verò invenerit in via eos confabulantes, vocet tres testes de colloquio, et capiat, vel faciat capi eum, et probata confabulatione judex puniet eum, ac si fuisset de adulterio probatum. Si tamen vir in ecclesia inveniat eum confabulantem cum uxore, per ecclesiasticas personas capi faciat, et tradi judici sæculari, ut puniat. Hoc dicit.

(1) *En escripto.* Concordat cum authent, *si quis ei, C.* eod. et in corpore unde sumitur, et cum l. 12. tit. 14. 3. *Part.* ubi vide quæ dixi, et quòd sit necessaria scriptura, tenet Salicetus ibi, et quòd sit cum tabellione, deciditur in dict. l. 22.

(2) *Tres veces.* Non sufficeret si semel addendo eodem instanti, quod protestatur semel, bis, et tertio; facit quod notat Gloss. et ibi Bart. in l. *si convenerit, D. de pignor. action.* de eo qui dicit solve, solve, solve, et tradit Jaso in l. *qui bis,* col. 2. D. *de verb. oblig.* et quod tradit Bart. in l. *item apud Labeonem, §. ait Prætor, D. de injur.*

(3) *Tres testigos.* Ita habetur in dict. authent. et in dict. l. 2.

LEX XIII.

Ubicumque maritus invenerit aliquem cum uxore coeuntem, occidat eum, nisi ille sit ejus patronus, aut dominus, vel multum honorabilis persona; tunc enim non occidat, sed accuset eum, et adulteram coram judice; nec eam sic deprehensam occidat, sed vocatis testibus deprehensionis tradat eam judici legitimè puniendam. Hoc dicit.

(1) *Home vil.* Concordat cum l. *marito, 1.* respons. D. eod. et l. *Gracchus, C.* eod. et quis dicatur vilis, arbitrio judicis relinquitur, secundum Cynum, Salic. et Doctor. in dict. l. *Gracchus.* Angelus ibi dicit, quòd secundum qualitatem facientis et recipientis dicuntur viles personæ, quæ habentur in l. *humilem,* vers. *humiles, de incest. nupt.* et in l. fin. tit. 14. 4. *Partit.* Sed an vassallus possit occidere dominum cum uxore turpiter inventum, Luc. de Penn. in l. 2. *C. in quibus casib. colon. censit. domin. accus. pos.* dicit quòd non, quia persona domini vassallo sancta est habenda, et quia si tenetur parcere famæ domini, l. *si adulterium, §.* penult. D. eod. multo fortius vitæ ejus. Sed an de jure regni hodie maritus possit occidere

en su casa ó en otro lugar (2) yaciendo con su muger (3), puédelo matar sin pena ninguna (4), maguer non le hobiese fecho la afruenta que diximos en la ley ante desta. Pero non debe matar la muger (5), mas debe facer afruenta de homes buenos de como la falló, et desi meterla en mano del judgador que faga della la justicia que la ley manda. Pero si este home vil fuere atal á quien el marido de la muger deba guardar et facer reverencia, como si fuese su señor (6) ó home que lo hobiese fecho

quemcumque inventum turpiter cum uxore, etiam si sit nobilis, vide quòd sic, per textum in l. 2. tit. 15. lib. 8. *Ordinam. Regal.* et per l. 82. *in Ordinam. Tauri,* ubi indistinctè permittitur occisio adulteri et adulteræ in isto casu marito, et tenent ibi aliqui ex Glossatoribus illarum legum, et arbitror, quòd ita servaretur in practica; leges tamen prædictæ non arctant ad id concludendum, verba namque dictæ l. 2. sunt in hunc modum : *que toda muger que fuere desposada por palabras de presente con home que sea de catorce años complidos, é ella de doce años acabados, é ficiere adulterio, si el esposo los fallare en uno, que los pueda matar si quisiere á ambos á dos, asi que non pueda matar al uno, é dexar al otro, podiéndolos á ambos á dos matar,* quia licèt dicta l. non distinguat adulterum vilem à nobili, vel non vili, tamen ita est intelligenda et restringenda per alias leges, l. *sed et posteriores,* D. *de legib.* cap. *cum expediat, de elect.* lib. 6. et idem est dicendum de dicta l. 82. cùm ita generaliter disponat : unum tamen considerari debet, ex quo videtur quòd ista differentia per dictas ll. regni sit sublata, quia cùm contra istam l. Partitarum, et jus commune antiquum, permittant, quòd possit maritus occidere uxorem turpiter ita repertam, sine aliqua distinctione, sit vilis vel non vilis, idem videntur velle in adultero, valet enim argumentum in correlativis, l. fin. *C. de indict. viduit. tollend.* etiam in pœnalibus, ut tradit ibi Jaso col. 3. vers. 2. *principalis conclusio,* cùm enim in eo, in quo militabat major ratio, sit sublatum, per consequens etiam id in quo minor erat ratio prohibitionis, dicit namque l. *nec in ea,* §. 4. D. eod. « ideo autem patri, non » marito mulierem, et omnem adulterum permis- » sum est occidere, quia plerumque pietas paterni » nominis consilium pro liberis capit; cæterum » mariti calor, et impetus facilè sævientis fuit re- » frenandus. » Sed quid si maritus sit vilis homo, utrum liceat ei occidere adulterum, et uxorem adulteram turpiter inventos? Et textus cum glossa in l. 3. D. *de adulter.* innuere videtur quòd non, et in specie tenet Alberic. post Oldral. et Bart. in dict. l. *marito,* §. *illud,* D. eod. eo quia vilis persona non potest accusare jure mariti, ergo non licet occidere per dictum §. *illud :* in contrarium videtur l. *si uxor,* §. 1. D. eod. ibi : *neque enim soli,* inquit, *Atridæ uxores suas amant,* et sic etiam vilibus permittitur accusare jure mariti, ergo et occidere, et adde l. *nisi igitur;* potest dici quòd loquatur quando pater et maritus in accusando concurrunt, nihil mirum si præferatur pater, quando maritus sit vilis; non tamen ibi negatur, quin maritus etiam vilis possit accusare jure mariti : et fortè ex generalitate dictarum ll. regni hodie istud ultimum procederet, et servaretur in practica. Similiter hodie de jure regni, stante dispositione l. 82. *in Ordin. Tauri,* non procedet quod notat Alberic. et Bart. in dict. §. *illud,* quòd si uxor ducta sit contra leges, et sic matrimonium non tenuit, non liceat occidere adulterum marito, cùm non possit tunc accusare jure mariti, per l. *si uxor,* §. *sed si ea,* D. eod. cùm per dictam l. *Tauri,* possit talem uxorem, et adulterum accusare maritus, ergo et occidere.

(2) *En otro lugar.* Nota benè, quia addit ista lex ad dictam l. *marito,* in princ. D. eod. et videtur sequi in hoc dictum Azonis *C.* eod. in summa, col. fin. Doctores communiter dicebant contrarium, dicentes authenticam *si quis ei,* et in corpore unde sumitur, procedere in suo casu speciali.

(3) *Yaciendo con su muger.* Sufficiet quòd reperias eos in rebus venereis, l. *quod ait lex,* ubi Gloss. D. eod. Bart. in l. *capite quinto,* D. eod. et vide Bart. in l. 2. D. *de furtis,* de deprehenso in domo alicujus, ubi pulchra mulier est : et an probetur adulterium eo ipso, quòd quis tenet uxorem alicujus sub specie famulæ invito marito, vide Baldum in l. *eam, C. si mancip. ita venier. ne prostit.* inducentem illam legem ut præsumatur fornicatio, et adde quomodo probetur adulterium, Bart. in l. 2. §. fin. et in dict. l. *quod ait lex,* D. *de adulter.* Angelum Aretin. in tractatu *maleficior.* in parte *che me ay adulterato,* 2. et 5. col. et adde Gloss. in cap. *neque aliqua,* 27. quæst. 1. et in cap. *dixit dominus,* 23. quæst. 1. et de muliere quæ cum alio viro ivit in balneum, vide Gloss. in cap. *non oportet,* 71. dist. adde Gloss. in l. 1. *C. de extraordin. crimin.*

(4) *Sin pena ninguna.* Adde dict. l. *marito,* et l. *Gracchus,* inadvertenter ergo dixit Angelus Aretin. in suo tractat. *malefic.* in parte *che me ay adulterato,* col. 1. regulam esse, non licere marito impunè occidere adulterum etiam vilem, inventum in actu veneris, licèt interficiens vilem levius teneatur.

(5) *Matar la muger.* Hoc hodie correctum est per dictas ll. Regni, ut dixi.

(6) *Su señor.* Sic dicit Azo *C.* eod. in summa, col. fin. cùm dicit, cui non debet reverentiam, et allegat l. *si adulterium,* §. *liberto,* D. eod. qui §. loquitur de liberto; sed arguitur de liberto ad vassallum, quia vassallus æquiparatur liberto, Bald. in l. *liberti, libertæque,* penult. col. *C. de oper. li-*

libre (7), ó si fuese otro home honrado (8) et de grant lugar, non le debe matar por ende, mas débele facer afruenta de como lo falló con su muger, et acusarle dello ante el judgador del lugar; et el judgador despues que sopiere la verdat puedel dar pena de adulterio.

LEY XIV.

Cómo el padre que fallare algunt home yaciendo con su fija que fuese casada, debe matar á amos ó non á ninguno dellos.

Ley 4. tit. 23. lib. 8. Recop. — Ley 3. tit. 20. lib. 8. Recop.

Fallando el padre (1) á su fija (2) que fuese casada (3), faciendo adulterio con algunt home en su casa misma ó en la de su yerno, puede matar (4) su fija et al varon que fa-

bertor. et tradit Francisc. Curtius in suo tractat. *feudali,* in 4. parte, in 1. *causa amissionis feudi,* in 4. quæst. per Jason. in l. *si non sortem*, §. *libertus,* D. *de cond. indebiti.*

(7) *Libre.* Adde dictum §. *liberto;* sed an stante generalitate dictarum ll. regni, de quibus dixi supra ead. l. in gloss. 1. licebit dominum, vel patronum occidere? Videtur quòd non, per textum in dict. §. *liberto,* ibi: Certè si patronum, qui sit ex eo numero qui deprehensus ab alio interfici potest, in adulterio uxoris deprehenderit, deliberandum est, an impunè possit occidere, quod nobis durum esse videtur, nam cujus famæ, multo magis vitæ parcendum est. Si tamen de facto occiderit, mitius punietur propter justum dolorem, l. *si adulterium,* §. *Imperatores,* D. eod. l. *Gracchus,* C. eod. et infra eod. l. proxima.

(8) *Home honrado.* Id est, non vilis.

LEX XIV.

Pater adulteræ potest occidere adulterum, et filiam in sua vel generi domo in adulterio deprehensos, nec potest uno dimisso alium occidere. Item si vir, uxorem et adulterum deprehensos in adulterio, non servata legis forma, occidit, aut pater adulterum filia dimissa, quia vir præ nimio dolore, et pater præ nimio amore creduntur fecisse, si occidens est vilis, et occisus honorabilis, damnabitur perpetuò ad Regis opera; si verò erant æquales, in insulam relegantur quinquennio: sed si occidens erat minor, arbitrio Judicis minori tempore relegatur. Hoc dicit.

(1) *El padre.* Quid in filio reperiente aliquem virum turpiter cum matre? Glossa in l. *quod ait lex,* D. eod. ponit opiniones, et nihil decidit. Cynus, Salicetus et Doctores dicunt, non licere filio, per l. *patri,* cum l. sequenti, D. eod. et benè facit secundum Salic. dicta l. *Gracchus,* quæ filiis permittit ad jussum patris; jussu ergo non præcedente non possunt filii impunè occidere, aliud tamen est in raptu, ut habetur in l. unic. post princ. C. *de raptu virg.* multo minus ergò licebit fratri, patruo, vel avunculo; et adde Angelum Aretin. in tractat. *maleficior.* in parte *che me ay adulterato,* v. *an patri liceat.*

(2) *A su fija.* Concordat cum l. *patri,* D. eod. et intelligitur de filia, quæ est in patris potestate, ut loquitur dicta l. *patri,* de qua ista sumpta est; non enim per matrimonium filia liberatur à patris potestate, l. *si uxor,* C. *de condit. insertis,* unde videtur, quòd cùm hodie de jure regni per matrimonium filia liberetur à patris potestate, ut in l. 47. *in Ordin. Tauri,* pater non poterit filiam neque adulterum occidere. Michael tamen unus de glossatoribus legum Tauri in l. 82. tenet contrarium, imò quòd hoc jus competat patri, etsi filia non sit in potestate; movetur per textum in l. penult. tit. 7. lib. 4. *For. LL.* ubi habetur, quòd nedum pater, sed et frater, patruus, vel avunculus, vel alius cognatus, qui domi eam habeat, potest eam occidere, et adulterum, et sic dicit ibi probari, quòd non sit curandum de patria potestate, ex quo illa lex permittit non habentibus jus patriæ potestatis: sed revera illa lex non potest allegari pro lege, ubi de ejus observantia non probaretur, neque credo illam esse usitatam; unde videtur hodie (liberata filia à patris potestate per contractum matrimonii) patri hoc jus non competere.

(3) *Casada.* Non ergo in virgine, vel vidua hoc jus patri competit, et facit l. *nec in ea,* §. 1. D. eod. licèt faciat in contrarium cap. *si verò,* el 1. *de sent. excommun.* in vers. *nec ille,* sed loquitur respectu pœnæ excommunicationis capituli *si quis suadente,* qui requirit dolum, qui tali casu cessare videtur propter magnitudinem doloris: et facit quod statim dico de filio occidente adulterum inventum cum matre, in gloss. sequenti.

(4) *Puede matar.* Sed an istæ ll. quæ patri, vel marito permittunt adulteros interficere, valeant? Et videbatur, quòd non, quia talis permissio est illicita, et nutritiva peccati, ut dicit Gloss. in cap. *inter hæc,* 33. quæst. 2. quam sequitur Abb. in cap. *veniens,* el 2. *de sponsal.* et in cap. *cum esses, de testam.* in repetitione, Richardus in 4. distinct. 37. quæst. 2. artic. 1. Felinus tamen in cap. *ecclesia Sanctæ Mariæ,* col. 15. *de constitut.* vers. *item posset,* non absurde inferri dicit, tutius esse tenere, quòd in terris Imperii, et aliis Ecclesiæ non subjectis tales homicidium impunè committant, ex quo legibus hoc permittitur; et ita dicit sentire

llare con ella faciendo nemiga; pero non debe matar al uno et dexar al otro (5); et si lo ficiere cae en pena asi como adelante se muestra. Et la razon (6) por que se movieron los sabios antiguos á otorgar al padre este poder de matar á amos et non al uno solo, es esta; porque puede home sospechar que el padre habrá dolor de matar su fija, et por ende estorcerá el varon por razon della: mas si el marido hobiese este poder, tan grande serie el pesar que habrie del tuerto que recibiese, que los matarie á amos. Pero si el padre de la muger matase á aquel que falló yaciendo con su fija, et perdonase á ella, ó si el marido matase á su muger fallándola con otro, ó al home que asi lo deshonrase, maguer non guardase todas las cosas que diximos en las leyes ante desta que deben seer guardadas, como quier que errarie faciéndolo dotra guisa, con todo eso non es guisado que reciba tan grant pena como los otros que facen homicidio sin razon: et esto es porque el padre perdonando á la fija fácelo con piedad: et otrosi el marido matando dotra guisa que la ley manda, se mueve á facerlo con grant pesar que ha de la deshonra que recibe: et por ende decimos (7) que si aquel á quien matase asi el marido, fuese home honrado, et el que lo matase home vil, que debe el matador seer condepnado para siempre para servir en las labores del rey, et si fuesen eguales debe seer desterrado en alguna isla por cinco años. Et si el matador fuese mas honrado que el muerto, debe seer desterrado en mas breve tiempo, segunt alvedrio del judgador ante quien tal pleyto acáesciese.

LEY XV.

Qué pena merece aquel que face adulterio, si le fuere probado.

Leyes 1. 3. y 4. tit. 20. lib. 8. Recop.

Acusado seyendo algunt home que habie fecho adulterio, sil fuere probado que lo fizo, debe morir (1) por ende: mas la muger (2) que ficiese el adulterio, maguer le fuese probado en juicio, debe seer

Joan. de Anania in cap. *interfecisti*, col. 2. *de homicid.* neque lex hoc permittens secundum eum videtur hoc inducere ex causa vindictæ, sed potius tolerasse propter doloris magnitudinem; et inde est, quòd consideravit lex, quòd uno impetu fiat, ut l. *quod ait lex*, §. *quod ait*, D. *de adulter.* et his adde quæ dixi in l. 5: tit. 3. ead. *Partit.*

(5) *Dexar al otro.* Cum ambos possit occidere, ut dicit l. 2. tit. 15. lib. 8. *Ordinam. Regal.* et quid si unus aufugit? Vide in dict. l. *quod ait lex*, ad fin. D. eod. ubi vide per Angelum, quid si fugiat in aliud territorium, qui allegat Oldral. et Joan. And. quòd non liceat occidere fugientem in alienum territorium, vide per eum, et l. *quis sit fugitivus*, §. *idem Celsus*, D. *de ædilitio edicto*, quòd forsan posset limitari et intelligi, nisi ambo territoria sint sub eodem Principe, ex quo auctoritate legis et Principis hoc facit.

(6) *La razon.* Hæc ponitur in l. *neque in ea*, §. *ideo*, D. eod.

(7) *Decimos.* Adde l. *si adulterium*, §. *Imperatores*, D. eod. et C. eod. l. *Gracchus*, l. *lex Julia*, §. fin. D. *ad leg. Jul. repetund.*

LEX XV.

Adulterii pœna mors est in adultero; adultera verò publicè flagellatur, et amittit dotem suam et arrhas, quæ applicantur viro, et detruditur in monasterium, et infra biennium reconciliare potest illam sibi vir ejus; quod si faciat, dotem, et arrhas, et alia reaccipit uxor; post biennium autem, vel ante illud, et reconciliationem viro mortuo, habitum compellitur recipere, et remanere perpetuò in monasterio, cujus bona, extra dotem et arrhas, dividuntur inter liberos, et monasterium, duæ partes liberis, et una monasterio datur. Si liberos non habeat, sed ascendentes qui non consenserunt in illius crimine, duæ partes monasterio, et una ascendentibus datur. Si tamen adulteravit cum servo, ambo igne cremantur. Item quoad amissionem arrharum et dotis, aut bonorum ratione præsumpti adulterii, sat est viro, si probet uxorem contra prohibitionem ejus fugisse ad domum suspecti hominis de adulterio cum illa; talem tamen dotem, et arrhas et bona, tenetur vir tantùm liberis ex illa susceptis relinquere: si tamen vir pepercerit uxori, nil in prædictis juris sibi remanet. Hoc dicit.

(1) *Morir.* Adde l. *quamvis*, la 2. *C.* eod. et ibi Salicet. col. fin. et approbatur opinio Glossæ in l. 2. §. *miles*, D. *de his qui notant. infam.* et in l. *Claudius*, D. *de his quibus ut indig.* et in l. *qui cum uno*, §. *adulterii*, D. *de re milit.* et reprobatur opinio Joan. posita in glossa in l. *si quis viduam*, D. *de quæstion.* cum qua glossa ibi transire videtur etiam Cynus in dict. l. *quamvis.* De jure regni imponitur pœna, de qua in l. 1. tit. 7. lib. 4. *For. LL.* quæ est in usu, et servari jubetur in l. 81. *in Ordin. Tauri*, de jure verò canonico imponitur pœna, de qua in cap. *de benedicto*, 32. quæst. 1.

(2) *La muger.* Concordat cum authent. *sed hodie*, *C.* eod. sed de jure regni hodie servatur dicta L. Fori, in masculo, et in fœmina.

castigada et ferida públicamente con azotes, et puesta et encerrada despues en algunt monesterio de dueñas : et demas desto debe perder la dote (3) et las arras (4) quel fueron dadas por razon del casamiento, et deben seer del marido (5). Pero si el marido la quisiese perdonar despues desto, puédelo facer fasta dos años; et si le perdonare el yerro, puédela sacar del monesterio et tornarla á su casa : et si la recibiere despues asi, decimos que la dote, et las arras et las otras cosas que habien de consuno deben seer tornadas en aquel estado en que eran ante que el adulterio fuese fecho. Et si por aventura non la quisiese perdonar, ó se muriese él antes de los dos años, estonce debe ella recebir el hábito del monesterio, et servir en él á Dios para siempre como las otras monjas : et los otros bienes que hobiere que non sean de dote nin de arras, si hobiere fijos ó nietos, deben haber ellos las dos partes de los bienes, et el monesterio la tercera : et si fijos nin nietos non hobiere, estonce si tal muger ha padre, ó madre, ó abuelo ó abuela que non fuesen consentidores del adulterio, deben haber la tercera parte, et el monesterio las dos. Et si por aventura non hubiese ninguno destos parientes sobredichos, deben seer todos los bienes del monesterio en que fue metida. Pero si fuese probado que la muger casada (6) ficiera adulterio con su siervo (7), non debe haber la pena sobredicha, mas deben seer quemados (8) amos por ende. Otrosi decimos que si la muger casada saliere

(3) *La dote.* Habes hìc expressum, quòd licèt uxor accusetur à viro de adulterio criminaliter, perdit dotem, et applicatur viro; quod videtur contra id quod habetur in authent. *sed hodie, C.* eod. juxta opinionem Joan. de Imol. et Alex. in l. *cum mulier,* la 1. D. *solut. matrim.* ubi Alex. col. fin. et adde ad istam legem Partitarum textum in authent. *ut liceat matri, et aviæ,* §. *quia verò plurimas,* collat. 8. et Bald. et Salic. in dict. authent. *sed hodie,* et tam de dote, quàm de aliis bonis servanda est hodie dispositio legis Fori, tit. 7. l. 1. lib. 4. et l. 82. *in Ordin. Tauri.* Quid autem in fornicatione spirituali? Vide per Abb. in cap. fin. *de convers. conjug.* ubi quòd perdit dotem, et si maritus laberetur in hæresim, perdit donationem propter nuptias.

(4) *Arras.* Adde Gloss. in cap. *plerumque, de donat. inter vir. et uxor.*

(5) *Del marido.* Si tamen maritus habeat liberos ex ista uxore, mortuo patre, liberi habere debent, ut in authent. *ut liceat matri et aviæ,* cap. 9. §. *si vir,* et cap. *quia vero plurimas,* et Gloss. in cap. 1. *ut lite non contestata,* ubi Bald. et Andr. Siculus num. 64. et adde dictam l. Fori, ubi hoc habetur, et amplius, quòd et si sint liberi cujuslibet eorum, idem servetur.

(6) *Casada.* Ex hoc verbo videtur ista lex velle intelligere l. unic. *C. de mulier. quæ servis prop. se injun.* in conjugata domina servi; Glossa tamen ibi in verbo *admittit,* quam ibi notat Salicetus, vult quòd procedat sive mulier sit nupta, sive non. Glossa in cap. *si qua,* 12. quæst. 2. intelligit etiam dictam l. in domina servi adulterante; non tamen negat, quòd idem non esset in non nupta : et fortè dicendum esset, quòd si domina servi non esset nupta, non habet in ea locum pœna hujus legis, neque dictæ l. *unic.* quod et suadetur ex l. 2. infra, tit. 19. ubi servus comburi jubetur, in domina virgine vel vidua nihil pœnæ imponit. Doctores tamen indistinctè illam legem intelligunt in nupta et non nupta; abhorret enim multùm lex mulierem servo proprio se commiscere, ut Angelus ibi dicit. Tu cogita, et vide quæ dico in gloss. proxima.

(7) *Con su siervo.* Adde l. unic. *C. de mulier. quæ serv. prop. se injunx.* et durius statuitur hìc contra mulierem quàm ibi; non enim ibi jubetur tradi igni mulier, sicut hìc, etsi adulterium cum servo proprio committeret; et mulier incontinens inter servos est dedecus totius cognationis, l. unic. *C. de senatusconsult. Claud. toll.* et ibi Baldus. Et quid si sit vidua vel virgo illa, quæ servo proprio commiscetur? Dic ut in dict. l. unic. et per Angel. Aret. in suo tract. *malefic.* in parte *che me ay adulterato,* col. 7. et adverte cùm ibi dicit de familiaribus juxta dictam l. quam allegat: et vide quæ dixi suprà in gloss. super parte *casada.* Et si esset familiaris ille cum quo domina se commiscuit, videtur quòd quoad eum locum habeat pœna dictæ l. unic. et ita intelligatur Angelus, et probatur in dict. l. 2. tit. 19. infrà eod. cum dicit, *ó sirviente:* et vide de hoc l. 1. tit. 15. lib. 8. *Ordinam. Regal.* unde et Joan. Fab. in §. *item lex Julia de adulteriis, Instit. de public. jud.* extendit dictam l. unic. ad quoscumque, qui debent mulierem servare; et ideo videtur, secundum eum, quòd si custos carceris cognoscat mulierem captam sibi commendatam, acriter puniatur, et de consuetudine regni Franciæ suspendatur.

(8) *Quemados.* Sed an hodie procedat ista pœna stante lege Fori, quæ servatur in usu, per quam adulter et adultera jubentur poni in manibus viri? Et videtur quòd adhuc isto casu speciali procedat; sicut enim, ut dicit Angel. in dict. l. unic. per authent. *sed hodie, C. de adulter.* non tollitur pœna illius legis etiam respectu mulieris, et satis probatur hìc in ista lege Partitarum, sic est dicendum, quòd neque ista specialis pœna in isto casu non tollatur per dispositionem legis Fori. Sed quid si servus sit proprius viri, non uxoris? Videtur idem dicendum, cùm inter eos sit usus promiscuus, et

de casa de su marido (9), et fuere á casa de algunt home sospechoso contra voluntad et defendimiento de su marido, si esto le pudiere seer probado por testigos que sean de creer, que debe perder por ende la dote, et las arras et los otros bienes que ganaron de so uno et seer del marido; pero si fijos le fincaron desta muger misma, ellos los deben haber despues de la muerte de su padre : et maguer hobiese fijos de otra muger, estos non deben haber ninguna cosa destos bienes atales. Et si por aventura el marido la perdonare et la recibiere, non habrá despues demanda en estos bienes por esta razon.

LEY XVI.

Qué pena merecen aquellos que á sabiendas se casan ó desposan dos veces viviendo sus mugeres.

Ley 8. tit. 20. lib. 8. Recop. — Ley 7. tit. 1. lib. 5. Recop.

Maldat conoscida facen homes hi ha casándose dos veces á sabiendas viviendo sus mugeres, et otrosi las mugeres sabiendo que viven sus maridos : et otros hi ha que son desposados por palabras de presente, et niéganlo et despósanse otras veces, et cásanse con otras mugeres : et aun hi ha otros que seyendo desposados asi como diximos desuso, maguer non casan, son sabidores que aquellas con quien son desposados que casan con otros, et cállanse et dexan facer el casamiento, ó las casan ellos mismos con otros que non saben esto. Et porque de tales casamientos como estos nascen muchos descervicios á Dios, et daños, et menoscabos et deshonras grandes á aquellos que reciben tal engaño, cuidando casar bien et lealmente segunt manda santa eglesia, et casan con tales con quien viven despues en pecado : et quando cuidan estar asosegados en sus casamientos, et han sus fijos de so uno, viene la muger primera ó el marido et face departir el casamiento, et fincan por esta razon muchas mugeres escarnecidas, et deshonradas et malandantes para siempre, et los homes perdidosos en muchas maneras. Et por ende mandamos (1) que qualquier que ficiese casamiento á sabiendas en alguna de las mane-

quædam societas, l. 1. D. *rerum amotar*. Bald. in l. *nulla*, C. *de jure dotium*, facit l. *sciendum*, §. *si fundus*, D. *qui satisd. cog.* et quia videtur eadem ratio, et causari idem dedecus ex tali commixtione : cogita tamen super his tu qui habes majus otium.

(9) *De su marido*. Sumpta videtur ista lex ex textu in l. *consensu*, §. *vir quoque*, C. *de repud.* et ex authentic. *de nuptiis*, cap. 14. §. *mitiores*, collat. 4. et ex l. fin. tit. 2. lib. 3. *Foro LL.* et à l. 5. tit. 5. lib. 4. ejusd. *Fori :* et tene mente istam legem, quæ latiùs declarat dictas II.

LEX XVI.

Illa quæ continentur in legibus suprà dictis, vendicant sibi locum de jure antiquo, quando sine colore matrimonii committitur adulterium; ubi autem sub matrimonii aut sponsaliorum colore quis secundò nubit durantibus primis sponsalibus, seu matrimonio, aut consentit copulatum aut obligatum sibi alteri nubere, malum manifestum facit, et in peccato vivit, aut alium vivere facit, et occasionem dat ad magna inconvenientia, de quibus in textu; et ideo ad quinquennium in insulam relegatur, et perdit omnia bona, filiis aut nepotibus applicanda, quibus non extantibus Regi medietas, et alia damnum passo applicabitur, et si uterque contrahentium scivit, quilibet in sua insula relegabitur; et bona ejus qui filios, vel nepotes non habet, Regis Cameræ applicabuntur. Hoc dicit,

(1) *Mandamos*. Nova decisio circa adjectionem pœnarum videtur ista, nam l. *eum qui duas*, C. *de adulter.* aliter disponit. Item, et si teneatur opinio Glossæ in §. *si adversus*, *Institut. de nupt.* et in §. 1. in authent. *de incest. nupt.* quòd qui binas contrahit nuptias, prima uxore vel primo viro vivente, puniatur pœna contrahentium incestas nuptias; aliter hic statuitur, licèt in multis sequatur illam pœnam, de qua in dicta l. *eum qui duas*, et in dict. authent. ubi Angelus dixit, opinionem Glossæ ibi, quòd procedat illa authentica in quibuscumque illicitis nuptiis, esse veram : et adde Angelum Aretin. in tract. *malefic.* in parte *che me ay adulterato*, col. 8. ubi dicit, quòd vidit multos errare in intellectu dictæ l. *eum qui duas*, punientes capitaliter eum, qui actualiter habet duas uxores, cùm tantùm secundum eum debeat imponi pœna stupri, prout vult etiam Salicetus in dict. l. *eum qui duas*. Hodie est in usu pœna de qua in l. 6. tit. 15. lib. 8. *Ordinam. Regal.* quæ videtur tantùm loqui respectu pœnæ virorum; unde fortè in fœminis habet locum hujus legis Partitarum dispositio, nisi fœmina conjugata vivente primo viro cum alio contrahat, cui se carnaliter commisceat; tunc habebit locum pœna legis Fori tit. 7. lib. 8. in l. 1. et 2. tit. 15. lib. 8. *Ordin. Regal.* et quod in casu suo habetur in l. 7. ejusd. tit. et qui accusat eos, quia dicit contraxisse secundò, primo matrimonio durante, debet probare vitam primi conjugis, neque sufficiet, quòd probetur præsumptivè

ras que diximos en esta ley, que sea por ende desterrado en alguna isla por cinco años, et pierda todo lo que hobiere en aquel lugar do fizo tal casamiento, et sea de sus fijos ó de sus nietos si los hobiere : et si fijos ó nietos non hobiere, sea la meatad de aquel que recibió el engaño, et la otra meatad de la cámara del rey. Et si amos fuesen sabidores que alguno dellos era casado, et á sabiendas casó con él, estonce deben amos seer desterrados cada uno á su isla : et los bienes de qualquier dellos que non hobiere fijos nin nietos deben seer todos de la cámara del rey.

TITULO XVIII.

DE LOS QUE YACEN CON SUS PARIENTAS Ó CON SUS CUÑADAS.

Ley 7. tit. 19. lib. 5. Recop.

Muy grant pecado facen los homes yaciendo con sus parientas ó con sus cuñadas, á que dicen en latin *incestus*. Onde pues que en el título ante deste fablamos de los adulterios, agora queremos aqui decir deste pecado qué cosa es : et fasta quál grado debe seer pariente ó cuñado el que yace con la muger para caer en este pecado : et quién lo puede acusar dél despues que en él es caido, et ante quién, et en qué manera et á quién : et qué pena meresce el home et la muger si le fuere probado este yerro : et por qué razones se puede excusar desta pena.

LEY I.

Qué cosa es el pecado que face home yaciendo con su parienta á que dicen en latin incestus, *et fasta quál grado es pariente de la muger el que face este pecado.*

Ley 7. tit. 20. lib. 8. Recop.

Yacer home con su cuñada ó con su parienta es pecado (1) que pesa mucho á Dios, et que tienen los homes por muy grant mal, á que dicen en latin *incestus*, que quiere decir en romance tanto como pecado que es fecho contra castidat. Et cae en este pecado el que yace á sabiendas con su parienta (2) fasta el quarto grado (3), ó con su cuñada (4) que fuese muger de su pariente fasta en ese mismo grado.

LEY II.

Quién puede acusar al que cae en pecado de incesto, et ante quién, et en qué manera et á quién.

Al que yoguiese con su parienta ó con su cuñada puédelo acusar cada uno del pueblo fasta aquel tiempo (1) que deximos que puede seer acusado del adulterio el que lo ficiere. Et puédelo facer ante el judgador del lugar

ea præsumptione, qua lex præsumit aliquem vivere usque ad centum annos, secundum Bartol. in l. *si inter*, D. *de rebus dub.* ubi et Socinus. An autem inquisitores hæreticæ pravitatis cognoscant de isto crimine, videas Lapum, et Dominic. in cap. *accusatus*, §. *sane, de hæretic.* lib. 6. quòd sic, et Gundisal. et Villadiego in tract. *de hæretic. pravitate*, quæst. 9. qui distinguit inter contrahentem clam, vel palam; vide de hoc Didacum à Covarrubias 2. part. sui tract. *matrim.* cap. 7. §. 3.

TITULUS XVIII. DE CRIMINE INCESTUS.

LEX I.

Incestus est coire scienter cum consanguinea, vel affine infra quartum gradum, et dicitur incestus, quasi contra castitatem factus. Hoc dicit.

(1) *Pecado.* Est enim gravius adulterio, ut in cap. *adulterii*, 32. quæst. 7. et §. *sunt enim*, sub cap. 10. et adde cap. *de his*, 35. quæst. 3. et cap. fin. 35. quæst. 8.

(2) *Con su parienta.* Incestus enim est consanguinearum, vel affinium abusus, cap. *lex illa*, 36. quæst. 1. Item committitur incestus cum filia filiæ, vel filii uxoris, ut in Levitic. cap. 18. v. 10. et 11. Hostiens. tit. *de adulter.* in summa, et vide in materia 36. quæst. 3. per totum.

(3) *Quarto grado.* Ut in cap. *non debet, de consanguin. et affin.* et in l. 12. tit. 2. *Partit.* 4. et fiet computatio secundum jus canonicum juxta ea quæ traduntur per Decium consil. 158. vol. 1.

(4) *Con su cuñada.* Et an requiratur quòd affinitas sit copula consummata? Vide per Gloss. in cap. *si quis desponsaveris*, 27. quæst. 2. per Bald. in l. *affinitatis, C. communia de succes.*

LEX II.

De incestu potest accusare quilibet de populo coram judice loci maleficii, vel judice rei : et fit hæc accusatio sicut de adulterio : et potest fieri intra illud tempus, quo adulterium; contra impuberem tamen masculum vel fœminam non habet locum accusatio incestus. Hoc dicit.

(1) *Fasta aquel tiempo.* Usque ad quinquennium

do fuese fecho el yerro, ó delante de aquel que ha poderio de apremiar al acusado: et debe seer fecha la acusacion de este pecado en aquella misma manera que diximos que pueden facer la del adulterio. Otrosi puede seer acusado de este yerro todo home que lo ficiere, fueras ende mozo que fuese menor de catorce años et la moza menor de doce.

LEY III.

Qué pena merece aquel contra quien fuere probado que yogó con su parienta ó con su cuñada, et por qué razones se puede excusar desta pena.

Ley 7. tit. 20. lib. 8. Recop.

Con su parienta ó con su cuñada faciendo home pecado de luxuria á sabiendas non se habiendo ayuntado con ella por razon de casamiento, sil fuere probado en juicio por testigos que sean de creer ó por su conoscimiento, debe haber pena de adulterio (1): et esa misma pena debe haber la muger (2) que á sabiendas ficiese este pecado. Et si por aventura alguno se casase á sabiendas (3) con su parienta quel pertenesciese fasta en el quarto grado sobredicho, et se ayuntase á ella carnalmente, si fuere home honrado (4), debe perder la honra et el lugar que tiene, et seer desterrado para siempre en alguna isla: et si fijos non hobiere legítimos de otro casamiento, deben seer todos los sus bienes de la cámara del rey, fueras ende si tal casamiento como este fuese otorgado por dispensacion del papa. Et si aquel que ficiese el tal casamiento fuese persona vil, débenle dar azotes públicamente, et despues desterrarle para siempre, asi como desuso diximos. Et de las arras et de los dotes que fuesen dados por razon de tales casamientos, decimos que debe seer guardado lo que deximos en la quarta Partida deste libro, en el título de los casamientos en las leyes que fablan en esta razon (5).

scilicet, ut in l. 4. suprà tit. 17. et in l. *mariti*, §. *quinquennium*, l. fin. D. *de adulter.*

LEX III.

Pœna incestus est, quòd si fiat citra matrimonium, punitur pœna adulterii. Si autem sub matrimonii figura seu colore, si est honorabilis, perdito honore in insulam perpetuò deportatur; et si filios non habet alterius matrimonii, ejus bona Regis Cameræ applicantur. Si autem est vilis, publicè verberatus deportatur, et de dote et arrhis fiet quod dicitur quarta *Partita* huj. lib. tit. *de matrim.* Hoc dicit.

(1) *Pena de adulterio.* Quæ mortis est in masculo, ut in l. penult. suprà, tit. 17. et medietatis bonorum publicatio, ut in l. 5. tit. 15. lib. 8. *Ordin. Regal.* et adde l. *inter liberas*, §. 1. et Gloss. in l. *si adulterium cum incestu*, in princ. D. *de adulter.*

(2) *La muger.* Si referas, cùm dicit, *esa misma pena*, ad pœnam viri, erit in muliere similiter pœna mortis; si verò referas ad pœnam adulterii, qui videtur proprior et benignior sensus, erit pœna detrusionis in monasterium, ut in dict. l. penult. et in authent. *sed hodie*, *C. de adulter.* si tamen adulterium et incestus concurrant, tunc sine dubio erit pœna mortis etiam in muliere, ut in l. *si adulterium cum incestu*, in princip. et ibi notat Bartol. D. *de adulter.* et Angel. in tractatu *malefic.* in parte *che me ay adulterato*, col. 5. ad fin. facit cap. *relegentes*, 23. quæst. 5. Quid tamen si coitus essent inter ascendentes, et descendentes? Videtur, quòd tunc puniatur pœna mortis etiam mulier, cùm ille non solum dicatur incestuosus coitus, imo et nefarius, et facit quod habetur Levitici cap. 18. v. 8. et 10. neque ista lex Partitarum de tali nefario coitu videtur loqui, sed de incestu inter collaterales et affines, qui propriè dicitur incestus, ut in §. *ergo*, *Institut. de nupt.* inter ascendentes et descendentes dicitur nefarius, ut dixi, et tradit Angelus Aret. in dict. *tract.* in parte *che me ay adulterato*, col. pen. et habetur in authent. *de incest. nupt.* in princ. in contrarium facit l. 13. tit. 2. *Partit.* 4. quæ et coitum cum filia dicit incestuosum. Item et idem Angelus Aret. ubi suprà, dicit coitum nefarium et incestuosum puniri ut adulterium; et fortè ista tanquam benignior sententia servaretur in practica; et adde ad prædicta quæ dixi in l. penult. tit. 13. *Partit.* 6.

(3) *A sabiendas.* Sciens factum, sed ignorans jus; nam si utrumque sciret, non levius, sed durius esset puniendus, si ageretur ad pœnam de stupro et incestu; si verò agatur ex constitutionibus, quæ punjunt incestas nuptias, requiritur quòd contraxerit dolosè et scienter, et ideo quacumque ignorantia ab ista pœna excusaretur, unde quando incestus fit sub colore matrimonii distingue ut per Bartolum in l. *si adulterium cum incestu*, in princ. penult. et fin. col. D. *de adulter.* et per Angel. in eadem l. §. *incestum.*

(4) *Honrado.* Concordat cum authent. *incestas*, *C. de incest. nupt.* et cum corpore unde illa sumitur; et distingue ut dixi suprà in gloss. proxim. Et quòd ad judicandum incestas nuptias inspiciatur jus canonicum, et non civile, vide per Decium consil. 158.

(5) *En esta razon.* Imo vide in l. 50. et 51. tit. 14. 5. *Partit.*

TITULO XIX.

DE LOS QUE YACEN CON MUGERES DE ÓRDEN, Ó CON VIBDA QUE VIVA HONESTAMENTE EN SU CASA Ó CON VIRGINES POR FALAGO Ó POR ENGAÑO, NON LES FACIENDO FUERZA.

Ley 7. tit. 20. lib. 8. Recop.

CASTIDAT es una virtud que ama Dios (1) et deben amar los homes; ca segunt dixieron los sabios antiguos (2) tan noble et tan poderosa es la su bondat, que ella sola (3) cumple para presentar las almas de los homes et de las mugeres castas á Dios: et por ende yerran muy gravemente aquellos que corrompen las mugeres que viven desta guisa en religion ó en sus casas, teniendo viudedat ó seyendo vírgines. Onde pues que en el título ante deste fablamos de los que yacen con sus parientas ó con sus cuñadas, queremos aqui decir de los que facen pecado de luxuria con tales mugeres como estas; et mostraremos las razones por que yerran gravemente los que facen este pecado, maguer non lo fagan por fuerza: et quién puede acusar á los facedores de este pecado, et ante quién, et qué pena merecen despues que les fuere probado.

LEY I.

De las razones por que yerran los homes gravemente que yacen con las mugeres sobredichas.

Leyes del tit. 20. lib. 8. Recop.

Gravemente yerran los homes que se trabajan de corromper las mugeres religiosas (1), porque ellas son apartadas de todos los vicios et de los sabores deste mundo, et se encierran en los monesterios para facer áspera vida con entencion de servir á Dios. Otrosi decimos que facen muy grant maldat aquellos que sosacan por falago ó de otra manera las mugeres vírgines ó las vibdas que son de buena fama et viven honestamente, et mayormente quando son huéspedes en las casas de sus padres ó dellas, ó los que facen esto usando en casa de sus amigos. Et non se puede excusar el que yoguiere con alguna dellas que non fizo muy grant yerro, maguer diga que lo fizo con su placer della (2) non le faciendo fuerza; ca segunt dixieron los sabios antiguos (3) como manera de fuerza es sosacar et falagar las mugeres sobredichas con promisiones vanas, faciéndoles facer nemiga de sus cuerpos, á que las traen en esta manera mas aina que non farien si les ficiesen fuerza.

TITULUS XIX.

DE STUPRATORIBUS VIRGINUM, ETC.

IN SUMMA.

(1) *Que ama Dios.* Castitas Deo placet, vide in cap. *ut lex continentiæ*, 27. quæst. 1.

(2) *Antiguos.* Habetur hoc in authent. *de lenonibus*, §. *sancimus.*

(3) *Sola.* Non intelligas quòd aliæ virtutes hoc non possunt facere, et intellige quòd castitas sola potens est Deo animas præsentare, scilicèt, sine aliis virtutibus; non tamen intelligas quòd aliæ virtutes absint, et non exigitur, quòd concurrant æquè principaliter, sed saltem debet habere accessoriè, quia non potest quis habere unam virtutem sine aliis, licèt possit habere opus virtutis, ut dicit glossa notabilis in cap. *nisi cum pridem*, in verbo *virtutem*, *de renuntiat.* Abb. in cap. 1. *de voto*, et in procemio *Decretal.* col. penult.

LEX I.

Graviter peccat qui corrumpere procurat monialem, aut virginem, aut viduam honestam, etiam ipsis volentibus, quia magis peccat, quàm si violenter raperet. Hoc dicit.

(1) *Religiosas.* Tria peccata committit accedens ad monialem; incestum, quia sponsa Dei est, qui est pater noster. Item adulterium, quia sponsam alterius corrumpit. Item sacrilegium, quia est res sacra, ut per Gloss. in cap. *virginibus*, 27. quæst. 1.

(2) *Della.* Nam licèt mulier velit, non licet eam stupro cognoscere, propter sexus fragilitatem, ut hìc, et in l. *raptores*, *C. de Episc. et Cleric.* et in §. in fin. *Institut. quibus alien. non licet*, in volentem enim non licet peccare, l. *lege*, §. *idem Divus*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* vers. *planè*, l. 3. §. *si quis volentem*, D. *de liber. homin. exhibend.*

(3) *Los sabios antiguos.* In l. unic. *C. de rapt. virg.*

LEY II.

Quién puede acusar al que yoguiere con alguna de las mugeres sobredichas et ante quién, et qué pena merece desque le fuere probado.

Aquellos mismos que diximos en el título ante deste que pueden acusar á los que ficieren pecado de incesto, et en aquella misma manera, et fasta aquel tiempo (1) et ante aquellos judgadores pueden acusar á los que facen pecado de luxuria con muger de órden (2), ó con vibda que vive honestamente ó con muger virgen, asi como desuso deximos. Et si les fuere probado, deben haber pena en esta manera, que si el que lo ficiere fuere home honrado, debe perder (3) la meytad de todos sus bienes et seer de la cámara del rey:

LEX II.

Eadem pœna, quam incestum committens patitur, tenetur virginem dolosè corrumpens, seu cum honesta vidua, vel religiosa coitum faciens; qui si fuerit homo honorabilis, perdit medietatem bonorum Regis cameræ applicandam; et si fuerit vilis, publicè flagelletur, et in insulam per quinquennium condemnetur; si tamen servus de domo fuerit, comburatur: et si mulier non fuerit honesta, religiosa, nec virgo, nec vidua bonæ famæ, sed vilis, ejus accessus est impunibilis. Hoc dicit.

(1) *Aquel tiempo.* Quinquennium scilicet, ut dixi suprà tit. 18. l. 2.

(2) *Con muger de órden.* Ut hic vides, stuprum monialis eadem pœna punitur qua stuprum alterius virginis, vel viduæ, quando stuprum committitur sine raptu; per legem tamen Ordinamentorum additur publicatio medietatis bonorum, ut in l. 5. tit. 15. lib. 8. *Ordinam. Regal.* et adde cap. *si qua monacharum*, 27. quæst. 1.

(3) *Debe perder.* Concordat cum §. *item lex Julia de adulteriis*, vers. *sed eadem lege, Institut. de pub. judic.* et procedit ista pœna, ut hic et ibi habetur, quando stuprum fit sine vi. Sed an procedat etiam si mulier seducta fuerit blanditiis et suasionibus viri? Videtur quòd sic, per id quod habetur supra eod. l. 1. In contrarium facit quod notat And. de Isern. in tit. *quæ sunt regalia*, in parte *contrahentium incestas nuptias*, col. 4. ubi tractat de intellectu dicti versic. *sed eadem lege*, ubi dicit, quòd verus intellectus illius §. sit, quando sine vi, sine rapina, sine interpellatione viginem stupravit; nam si nolentem virginem rapuisset et asportasset de domo, vel domum introivisset sine virginis voluntate, et sic per vim, licèt postea cum ejus voluntate, postquam domum ingressus fuit, eam stupraverit, inspiciendum est potius initium violentum, introitus scilicet sine voluntate mulieris, argumento l. *clam possidere*, in princ. D. *de adquir. poss.* et esset tunc pœna l. *raptores, C. de Episc. et Cler.* quando in fine dicit, *sive volentibus, etc.* Item si interpellasset, vel sollicitasset, vel odiosis artibus circumvenisset, licèt postea volentem, quia hoc ipsum velle ab insidiis nequissimi hominis est, qui meditabatur rapinam l. 1. *C. de raptu virgin.* pro quo est l. 1. §. fin. D. *de extraordin. crimin.* unde magnus saltus est secundum cum à publicatione partis bonorum ad pœnam capitis propter rapinam, interpellationem et sollicitationem. His verò cessantibus habet locum dictus versic. *sed eadem lege;* hæc dicit Andr. de Iser. Idem videtur fuisse de mente Jacobi de Bello Viso, quem refert Albericus in l. *raptores, C. de Episc. et Cleric.* cùm dicit, quòd quando voluntas hominis præcessit voluntatem mulieris, punitur capite, sive vim fecerit, sive non, allegat dict. l. 1. §. fin. D. *de extraordin. crimin.* et dict. l. *raptores*, et §. *sin autem per vim, Instit. de public. judic.* intelligit ergo dictum vers. *sed eadem lege*, quando non præcessit viri interpellatio, seu corruptela; si ergo voluntas mulieris præcessit, habet locum pœna dicti vers. *sed eadem;* si præcessit voluntas hominis, habet locum pœna dictæ l. 1. §. fin. D. *de extraordin. crimin.* si autem est dubium, tunc illius præsumam voluntatem præcessisse, qui ivit ad domum alterius, argumento l. 1. §. *cum arietes*, D. *si quadrup. pauper. fec. dicat.* si autem fuit extra domum, neque apparet cujus voluntas præcesserit, in dubio præsumam masculi voluntatem præcessisse, argumento dict. l. *raptores*, et dict. l. unic. *C. de raptu virgin.* secundum Bald. post Jacob. de Bello Viso, et Thomam de Formagli in dict. l. *raptores.* Idem videtur voluisse Bartolus in dict. l. 1. §. fin. D. *de extraordin. crimin.* cùm opponendo de dicto §. *item lex Julia*, versic. *sed eadem lege*, respondet post Jacobum de Aren. quòd in casu dicti §. final. intervenit aliqua violentia interpellando, vel conducendo eam, vel committendo. Pro hoc etiam facit textus in cap. 43. in authent. *de sanctis. Episcop.* cùm dicit: « si quis rapuerit, aut sollicitaverit, aut corruperit ascetriam, aut diaconissam, » et cap. *si quis rapuerit*, 27. quæst. 1. neque in casu in quo mulieris voluntas præcedens attenderetur, sufficeret probari per solam confessionem mulieris, maximè si monialis esset, secundùm Joan. Fab. in l. unic. *C. de raptu virg.* unde lex ista Partitarum, quæ idem disponit quod dictus vers. *sed eadem lege*, ita intelligenda et limitanda est, prout Doctores communiter intelligunt illum §. et ad legem suprà proximam responderi potest, quòd ibi non tractat de pœna, sed probat atrocitatem criminis in persuadente et interpellante virginem, vel viduam honestè viventem: vel potest dici, quòd quando simus certi de interpellatione et sollicitatione viri, tunc durius puniatur, juxta textum in dict. §. fin. si verò simus in dubio, quo casu Doctores præsumunt voluntatem et solli-

et si fuere home vil, debe seer azotado públicamente et desterrado en alguna isla por cinco años. Pero si fuere siervo (4) ó sirviente de casa (5) aquel que sosacase ó corrompiere alguna de las mugeres sobredichas, debe seer quemado por ende. Mas si la muger que algunt home corrompiese, non fuese religiosa, nin virgen nin vibda de buena fama, mas fuese alguna otra muger vil (6), estonce decimos que nol deben dar pena por ende, solamente que non le faga fuerza (7).

TITULO XX.

DE LOS QUE FUERZAN Ó LIEVAN RABIDAS VIRGINES Ó LAS MUGERES DE ÓRDEN Ó LAS VIBDAS QUE VIVEN HONESTAMENTE.

Atrevimiento muy grande facen los homes que se aventuran á forzar las mugeres, mayormente quando son vírgines, ó mugeres de órden ó vibdas que facen buena vida en sus casas ó de sus padres. Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de los que por falago (1) ó por engaño las corrompen, queremos decir en este de los que pasan á ellas por fuerza ó las lievan; et mostraremos qué fuerza es esta: et quántas maneras son

citationem masculi præcessisse, quòd isto casu temperetur pœna, ne in tali dubio propter præsumptiones imponatur pœna capitalis, et sic quòd lex suprà proxima intelligatur de tali præsumptione: nam si de interpellatione constaret, majorem pœnam vult inferri, cùm dicat: *á que las traen en esta manera mas aina que non farien si les ficiesen fuerza,* si gravius errant, ergo gravius puniantur. Cogita tamen super his, quia ex istis ll. in hoc titulo positis et in titulo sequenti videtur, quòd pœna in hac lege posita, imposita etiam sit persuadentibus sine vi virgines vel viduas; et arbitror quòd in practica non imponeretur pœna capitalis, de qua in dict. l. 1. §. final. nisi aliqua vis, vel conamen intervenerit, seu comitum corruptio, prout Glossa ibi videtur intelligere illum §. Et nota, quòd extra pœnam de qua hìc, videtur condemnandus virginis stuprator et seductor, ut det dotem congruam mulieri stupratæ, quantum plus ipsa dare debeat, seu sit datura alteri viro ratione deflorationis, argumento cap. fin. *de injur.* et ejus quod notat Joan. Andr. post Abb. antiquum in cap. 1. in fin. *de adulter.* et hoc potest peti in accusatione criminali incidenter, juxta notata per Bart. in l. *interdum*, §. *qui furem*, D. *de furtis*, quia extra pœnam, rei vel damni persecutio est, ut in §. fin. *Institut. de furtis*, §. 1. *Institut. de vi bonor. raptor.*

(4) *Siervo.* Adde l. unic. *C. de mulier. quæ serv. prop. se injunxer.*

(5) *Sirviente de casa.* Maximè extenditur hìc dispositio dictæ l. unic. *C. de mulier. quæ serv. prop.* et adde l. 1. tit. 15. lib. 8. *Ordinam. Regal.* et adde quæ dixi suprà tit. 17. in l. penult. in gloss. super verbo *con su siervo.*

(6) *Muger vil.* Concordat cum l. *si ea*, et l. *quæ adulterium*, *C. de adult.* ad eam enim, quæ vulgariter et more meretricis vivit, impunè habetur accessus, ut in dict. ll. et in l. *si uxor*, in princ. ubi notat Angel. D. cod. et punctualiter nota Doctores, vel scholares habentes accessum ad istas fantolastras, quòd ille coitus non est accusabilis, neque punibilis, licèt talis mulier stet in alterius concubinatu reprobato. Bartolus etiam in dict. l. *si uxor*, in fine princ. notat ex illa lege, quòd quæ semel fuit vulgaris, si postea stet innupta sine viro, accessus ad eam est impunitus.

(7) *Fuerza.* Imò videtur, quòd raptus meretricis sit impunibilis, ut in l. *verum*, et ibi notat Bartolus, D. *de furtis*, et notat Gloss. in l. unic. *C. de rapt. virgin.* ubi Baldus refert opiniones quorumdam in hoc, an talis meretrix esset nupta, vel non; vel an in meretrice apparebant signa pœnitentiæ, et tunc habet locum pœna; aut non apparebant, et tunc non habet locum; quod Baldus dicit satis tolerabile: idem in effectu vult Paul. de Castr. in l. *raptores*, *C. de Episc. et Cleric.* distinguens nuptam ab innupta, et in non nupta, an habuerit justam causam contradicendi, quia fortè volebat redire ad honestam vitam, vel quia rapiens erat ejus affinis seu consanguineus; et dicit Angelus in dict. l. verùm caveant fornicantes à meretricium nuptarum amplexu, cùm eas nuptas sciunt: adde etiam Salicet. in l. unic. col. 1. *C. de raptu virg.* ubi quid si, quando dicit se velle pœnitere, est in habitu et loco meretricio: et adde ad prædicta Gandinum in suo tractat. *malefic.* sub rub. *de aliquibus quæstionibus variis in maleficiis*, col. 2. versic. *quæro, de facto fuit.* Item Baldus in l. fin. *de rerum divis.* vult quòd talis vim inferens meretrici puniatur extra ordinem crimine injuriarum, l. *Lex Cornelia*, in princip. D. *de injur.* Tu tene mente istam l. Partitarum indistinctè prohibentem etiam mulieri vili fieri vim; et vide l. fin. infrà, tit. 20.

TITULUS XX. DE RAPTU VIRGINUM.

IN SUMMA.

(1) *Falago.* Nota hoc verbum ad id quod dixi in l. fin. suprà, tit. 19. in fine glossæ magnæ.

della : et quién puede facer acusacion sobre tal fuerza, et ante quién et á quáles: et qué pena merecen los facedores et los ayudadores.

LEY I.

Qué fuerza es esta que facen los homes á las mugeres, et quántas maneras son della.

Forzar ó robar muger virgen, ó casada, ó religiosa ó vibda que viva honestamente en su casa, es yerro et maldat muy grande; et esto es por dos razones : la primera es porque la fuerza es fecha contra personas que viven honestamente á servicio de Dios et á bienestanza del mundo : la otra es que facen muy grant deshonra (1) á los parientes de la muger forzada, et demas facen muy grant atrevimiento contra el señorio, forzándola en menosprecio del señor de la tierra do es fecho. Onde pues que segunt derecho deben seer escarmentados los que facen fuerza en las cosas agenas, mucho mas lo deben seer los que fuerzan las personas, et mayormente los que lo facen contra aquellas que desuso deximos : et esta fuerza se puede facer en dos maneras; la una es con armas, et la otra sin ellas.

LEX I.

Cùm vis facta circa res puniatur, multo magis punibilis est ubi violantur maximè mulieres virgines, aut nuptæ, aut moniales, vel honestæ viduæ, quia delinquitur contra honestas personas in servitio Dei et in decorem humanum positas, et injuriantur graviter earum consanguinei, et Princeps, cujus justitia vilipenditur in dedecus totius terræ, ubi talis violentia committitur; et fit violentia hæc cum armis, vel sine armis. Hoc dicit.

(1) *Deshonra.* Maximum dedecus est mulieri, et magnus dolor est parentibus mulierum cognosci et stuprari, l. unic. et ibi notat Bald. *C. de raptu virgin.* et habetur hìc.

LEX II.

Possunt accusare raptum consanguinei, quibus nolentibus, quilibet de populo; et coram judice rei potest accusari raptor, et ei auxilium præstans. Hoc dicit.

(1) *Cada uno del pueblo.* Est enim crimen publicum, quia non solùm quando violentia fit in personam, punitur, verùm etiam si fiat in rebus, et major est violentia personalis, quàm vis quæ rebus infertur, ut in l. *in servorum*, D. *de pœnis*; et quid sit crimen publicum satis probatur in dict. l. unic. *C. de raptu virgin.* et hoc respectu inquisitionis et accusationis; respectu tamen capturæ quam permittit dicta lex auctoritate propria parentibus et consanguineis injuriam patientibus, et tutoribus et curatoribus, non videtur quòd sit facultas capiendi alii ultra istos; qui enim nullatenus sunt attinentes, et quorum non interest, non habent potestatem capiendi, nisi forsitan essent comites itineris, ut in l. *item apud Labeonem*, §. *comitem*, D. *de injur.* vel nisi vocarentur ad juvandum injuriam passum, l. 2. cum sequent. D. *de furtis*: sit ergo cautus injuriam patiens ut clamet, occurrite, nam tunc intelligitur vocare, et omnes tanquam vocati possunt juvare et injuriantem capere, Ang. in dict. l. unic.

LEY II.

Quién puede acusar á aquel que forzare alguna de las mugeres sobredichas, et ante quién et á quáles.

Ley 2. tit. 13. lib. 8. Recop.

En razon de fuerza que fuese fecha contra alguna de las mugeres sobredichas pueden facer acusacion los parientes della : et si ellos non la quisiesen facer, puédela facer cada uno del pueblo (1) ante el judgador de la tierra do fue fecha la fuerza, ó ante aquel que ha poderio de apremiar al acusado : et pueden acusar á todos aquellos que ficieren la fuerza, et aun á los ayudadores dellos.

LEY III.

Qué pena merescen los que forzaren ó rabiaren alguna de las mugeres sobredichas, et los ayudadores dellos.

Ley 2. tit. 13. lib. 8. Recop. — Ley 7. tit. 20. lib. 8. Recop.

Rabiendo algunt home muger virgen, ó vibda de buena fama, ó casada (1) ó religiosa,

LEX III.

Rapiens viduam honestam, aut virginem, aut nuptam, aut religiosam, probato delicto occiditur, et ejus bona applicantur raptæ, nisi et ipsa suo raptori postea nupserit, tunc enim bona erunt parentum raptæ, qui nec raptui assentiunt; aliàs erunt cameræ Regis, salva uxoris raptoris dote, debitisque ante sententiam per delinquentem contractis. Idem de rapiente propriam sponsam de futuro, et scienter auxilium ad prædicta præstante : si autem rapta erat religiosa, habet locum dicta

ó yaciendo (2) con alguna dellas por fuerza, sil fuere probado en juicio, debe morir por ello: et demas deben seer todos sus bienes de la muger que asi hobiere robada ó forzada, fueras ende si despues deso ella casase (3) de su grado con aquel que la robó ó

corporalis pœna, et bona applicantur monasterio, unde raptor eam extraxit: rapiens autem aliam à prædictis, arbitrio judicis punitur, personis, locò, et tempore consideratis. Hoc dicit.

(1) *O casada.* Nota hoc, quia l. unic. *C. de raptu virgin.* et l. *raptores, C. de Episc. et Cleric.* tantùm de virgine dicunt desponsata, vel non desponsata, et adde l. 3. tit. 10. lib. 4. *Foro LL.* imò dicit, quòd et illa lex habet locum in raptu conjugatæ, ut ibi colligitur, et tenet Baldus et Doctores ibi, etiamsi uxorata sit meretrix.

(2) *O yaciendo.* Solus ergo raptus sine commixtione sufficit ad incurrendam pœnam hujus legis, vel sola copula violenta; vide de primo, per Joan. de Anan. in cap. fin. *de raptor.* et per Hippolyt. à Marsiliis in l. unic. col. pen. *C. de rapt. virgin.* versic. *quæro ulterius,* et in secundo ista lex reprobat dicta Alb. de Gandino in suo tract. *malefic.* sub. rubric. *de multis quæstionibus depend. ab statu, circa maleficia,* col. 5. et 6. versic. *item pone quæstionem de facto,* quem refert et sequitur Paul. de Cast. in l. *raptores, C. de Episc. et Cleric.* et in quantum dixit, quòd qui virginem projecit in terram, et eam per vim stupravit, quòd non debet mori de jure, sed quòd teneatur lege Julia *de vi,* contrarium apertè decidit ista lex, et voluit Bald. in l. *si quis non dicam rapere,* ad fin. *C. de Episc. et Cleric.* et Angelus Aretin. in suo tract. *malefic.* in parte *che me ay adulterato,* col. 7. et facit ad istam legem l. 2. tit. 31. *de las penas,* infra ead. *Partit.* in vers. *otrosi decimos,* et littera rubricæ hujus tituli, cùm dicit: *de los que fuerzan ó lievan rabidas, etc.*

(3) *Casase.* Non intelligas quòd per matrimonium cum rapta raptor liberetur à pœna mortis; hoc enim non dicit lex ista, neque justa videretur forsitan esse lex, quæ tale quid disponeret, cùm invitaret ad delinquendum. Paul. tamen de Castr. in l. *raptores, C. de Episc. et Cleric.* vult, quòd per contractum matrimonii evitet pœnam legalem, per textum in cap. 1. et 2. *de adulter.* si rapta et parentes ejus consentiant, aliàs secùs; et ita dicit se consuluisse in civitate Mantuæ, et per hoc evasisse quemdam à morte. Anton. tamen, et Abb. et post eum Joan. de Ana. in dict. cap. 2. dicunt illud capitulum procedere in foro Ecclesiæ; potuit enim Papa mitigare duritiam juris civilis in suo foro, sed in foro civili servabitur lex, ex quo ex ipsius observantia non imminet periculum, et sic videtur, quòd illa capitula solum locum habeant in terris subjectis Ecclesiæ temporaliter; sed in terra imperii servabitur jus civile. Præterea dicta capitula non loquuntur de raptu, sed de simplici stupro sine vi, et ut hic vides, loquitur ista lex respectu bonorum, quæ raptæ applicantur, ut contracto matrimonio cum raptore ipsa non lucretur bona raptoris, sed applicentur ejus parentibus qui in raptu, vel matrimonio non consenserunt, in quo concordat ista lex cum authent. *de rapt. mulier.* collat. 9. sed an hoc, quod hic circa ista bona disponitur, contrahente rapta cum raptore procedat de jure canonico? Glossa dixit, quòd sic, in cap. *cum secundum leges, de hæret.* lib. 6. movetur Glossa, quia lex civilis non propriè pœnam infert contrahenti, sed potius lucrum aufert, quod ipsa lex raptæ fœminæ dederat; verum sicut lex dedit, lex auferre potest: idem tenet Salicet. non allegata dicta glossa in dict. l. unic. *C. de rapt. virg.* col. 3. versic. *circa quod quæro:* sequitur etiam dictum illius glossæ Anton. in cap. 1. *de sponsal.* ubi et Felin. et Joan. Andr. Anch. et Dominicus in dict. cap. *cum secundum leges,* Joan. de Anan. in cap. penult. *de raptor.* Contrarium tamen, imò quòd fœmina rapta per matrimonium cum raptore talia bona non amittat, tenet Glossa in cap. *de puellis,* 36. quæst. 2. quam sequuntur Abb. Aret. Felin. et Decius n. 34. in cap. *Ecclesia Sanctæ Mariæ, de constit.* idem Abb. in cap. 1. *de sponsal.* et in cap. penult. col. 2. *de raptor.* Freder. consil. 36. Archid. in dict. cap. *cum secundum leges,* Alexandr. in l. *Sejus et Augerius,* D. *ad leg. Falcid.* movetur, ne timore amissionis bonorum liber assensus ad conjugium impediatur, ut et tradit Didacus à Covarruvias, regalis Audientiæ Granatensis nunc benè meritus auditor, in *suo epitome matrimoniali,* 2. part. cap. 3. §. 9. in princ. movetur, quia hæc bona raptoris sine aliqua conditione à lege ipsi raptæ deferuntur: et licèt lex civilis prohibeat matrimonium inter raptam et raptorem, ut in dict. l. unic. illa lex non adjecit pœnam prædictam huic prohibitioni, unde non potest eadem lex civilis auferre in pœnam matrimonii contracti bona illa, quæ absque conditione raptæ detulerat: sed si non esset alia ratio præter istam, vehementer obstaret lex ista Partitarum, quæ ita defert tale lucrum fœminæ raptæ, ut si postea nubat raptori, perdat tale lucrum, et sic à principio qualificatæ et sub ista conditione dedit lucrum, quasi non aliter; ad tempus enim concessisse videtur et sub tali conditione, si tali non nubat, quæ secundum Salicetum ubi suprà, est honesta conditio, et viduitatem non inducit, ideo servanda, l. *legatum,* et l. *filiæ,* D. *de annuis legat.* l. *pater Severinam,* D. *de cond. et demonst.* neque matrimonium punitur, sed effrenata libido, potuit lex hæc bona, quæ fisco Regis erant applicanda, mulieri sub tali conditione deferre; et cùm habeamus istam legem Partitarum ita declarantem, stante varietate opinionum, videtur standum huic legi: alia tamen ratio, quia ex timore pœnæ impe-

la forzó, non habiendo otro marido; ca estonce los bienes del forzador deben seer del padre et de la madre de la muger forzada, si ellos non consintieron en la fuerza nin en el casamiento; ca si probado les fuere que habien consentido en ello, estonce deben seer todos los bienes del forzador de la cámara del rey; pero destos bienes deben seer sacadas las arras et las dotes de la muger del que fizo la fuerza, et otrosi las debdas que habie fechas fasta aquel dia en que fue dado el juicio contra él. Et si la muger que asi hobiese forzada ó robada fuese monja ó religiosa, estonce todos los bienes del forzador deben seer del monesterio (4) onde la sacó. Et tanto tovieron los sabios antiguos este yerro por grande, que mandaron que si alguno rabiese ó levase su esposa (5) por fuerza, con quien non fuese casado por palabras de presente, que hobiese aquella misma pena que desuso diximos que debe haber el que forzase á otra muger con quien non hobiese debdo. Et la pena que diximos desuso que debe haber el que forzase alguna de las mugeres sobredichas, esa misma pena deben haber los que ayudaren (6) á sabiendas á robarla ó á forzarla. Mas si alguno forzase á otra muger que non fuese de las sobredichas, debe haber pena por ende segunt alvedrio (7) del judgador, catando quien es aquel que fizo la fuerza, et la muger que forzó, et el tiempo et el lugar en que lo fizo.

TITULO XXI.

DE LOS QUE FACEN PECADO DE LUXURIA CONTRA NATURA.

Ley. 1. tit. 21. lib. 8. Recop. — Leyes 1. y 2. tit. 21. lib. 8. Recop.

Sodomítico dicen al pecado en que caen los homes (1) yaciendo unos con otros contra

ditur libertas matrimonii, mihi magis urget. Tu dato otio latiùs considera.

(4) *Del monesterio.* Concordat cum cap. *si quis rapuerit,* 27. quæst. 1. et cum authent. *de sanctissimis Episc.* cap. *si quis rapuerit,* fin. et ibi statuitur annalis præscriptio contra monasterium bona raptoris non petens, et quòd fisco applicentur: et adverte, quia ista pœna nedum imponitur ibi rapienti monialem, verùm etiam sollicitanti eam vel corrumpenti. Lex tamen ista Partitarum tantùm statuit in raptu pœnam istam, et vide quæ dixi in l. 1. suprà tit. 1. in gloss. magna.

(5) *Su esposa.* Adde l. unic. *C. de rapt. virgin.* et nota istam legem Partitarum, intelligentem et limitantem illam in sponsa de futuro, et quòd non committatur raptus in sponsa de præsenti vel uxore; habet enim maritus manus injectionem in uxorem, argumento l. *sicut,* D. *de oper. libert.* Quid autem si volebat ingredi monasterium? Dic, ut in quæstione disputata, quam ponit Joan. Anan. in cap. *quæ contra jus, de reg. jur.* lib. 6. per Bald. in dict. l. unic. col. fin. ubi et Salicet. Jo. de Anan. in cap. fin. col. penult. *de raptor.* Et quid si ante raptum præcessit tractatus matrimonii, et raptus fit ad contrahendum liberè extra domum parentum? Vide in cap. penult. *de raptor.* ubi per Abb. et Doctores.

(6) *Que ayudaren.* Adde dict. l. unic. *C. de rapt. virg.*

(7) *Segunt alvedrio.* Nota istam legem ad id quod dixi suprà tit. 19. in l. fin. in gloss. fin.

TITULUS XXI. DE CRIMINE NEFANDO.

IN SUMMA.

(1) *Homes.* Idem in mulieribus, si una fœmina cum alia agat contra naturam, vel masculus cum fœmina contra naturam, ut tradit Gloss. in l. *fœdissimam, C. de adulter.* ubi Salicet. Angel. Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *che me ay adulterato,* col. 6. et habetur ad Romanos cap. 1. vers. 26. ibi: « nam fœminæ eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum, qui est contra naturam, » et adde cap. *adulterii,* et cap. *usus,* 32. quæst. 7. ex quo videtur dicendum, quòd fœminæ in hoc peccantes pœna flammarum puniuntur, secundum Pragmaticam Catholicorum Regum, jubentem hoc crimen contra naturam puniri tali pœna, præsertim cùm dicta Pragmatica non se restringat ad viros, sed disponat de persona cujuscumque conditionis contra ordinem naturalem coeunte; et hoc verificatur in fœminis sic peccantibus, ut dictum est, et tradit Abulensis sup. Matth. cap. 5. quæst. 215. ubi ad hoc inducit auctoritatem Pauli de qua suprà, explanans latè hoc ibi probari. Ipse tamen Abulensis ibid. quæst. 217. dicit, quòd iste coitus fœminæ cum fœmina non reperitur punitus lege divina, neque humana, et quæst. 216. dicit, quòc licèt hoc sit peccatum grave, non tamen ita grave sicut vitium sodomiticum viri ad virum, nam major est permutatio ordinis naturæ in sodomitico, quam in isto; nam in illo vir cognoscitur, qui non est extremum ad passionem, hic autem fœmina, quæ ad passionem apta est, licèt non sit conveniens agens. Secundò, quia in illo perficitur coitus, et imago Dei deturpatur; in isto autem, secundum eum, impossibile est fœminas ipsas polluere, sed solum deordinatur voluntas earum, quia consentiunt in libidinem, et vehementissimo desiderio illam prosequuntur; non possunt tamen eam consequi, et ipsæ sciunt quòd non consequentur. Tertio, quia per sodomiticum magis repugnatur intentioni naturæ, quæ

bondat et costumbre natural (2). Et porque de tal pecado como este nascen muchos males á la tierra do se face, et es cosa que pesa mucho á Dios con ella, et sale ende mala fama non tan solamente á los facedores, mas aun á la tierra (3) do es consentido: por ende pues que en los títulos ante deste fablamos de los otros yerros de luxuria, queremos aqui decir apartadamente deste; et mostraremos onde tomó este nombre: et quántos males vienen dél: et quién lo puede acusar et ante quién: et qué pena merescen los facedores et los consentidores.

LEY I.

Onde tomó este nombre el pecado á que dicen en latin sodomitico, et quántos males vienen dél.

Sodoma et Gomorra fueron dos cibdades antiguas que fueron pobladas de muy mala gente: et tanta fue la maldat (1) de los homes que vivien en ellas, que porque usaban aquel pecado que es contra natura, los aborreció nuestro señor Dios de guisa que sumió amas las cibdades (2) con toda la gente que hi moraba, que non estorció ende sinon solamente Lot et su compaña que non habien en sí esta maldat. Et de aquella villa Sodoma en que Dios mostró esta maravilla, tomó nombre este pecado, á que dicen sodomítico: et débese guardar todo home deste yerro, porque nascen dél muchos males, et denuesta et enfama á sí mismo et al que lo face con él; ca por tales yerros como este envia nuestro señor Dios sobre la tierra do lo facen fambre, et pestilencia (3), et terremotos et otros males muchos que non los podrie home contar.

LEY II.

Quién puede acusar á los homes que facen el pecado que dicen sodomitico, et ante quién, et qué pena merescen los facedores et los consentidores dél.

Leyes 1. y 2. tit. 21. lib. 8. Recop.

Cada uno del pueblo puede acusar á los homes que facen pecado contra natura. Et este acusamiento debe seer fecho delante del

est ad gignendum, ut latius per illum ibi videbis, qui tamen non allegat dictam glossam l. *fœdissimam*, sed tantùm l. *cum vir*, ejusd. tit. quam voluit glossa dictæ l. *fœdissimam*, extendere ad istum coitum fœminarum, neque allegat authent. *ut non luxur. contra naturam*, quæ generaliter loquitur, licèt ex relatione punitionis civitatis Sodomorum videtur se referre ad coitum sodomiticum: et idem potest ad dictam pragmaticam responderi; unde cùm in pœnis mitior debeat fieri interpretatio, fortè non venirent puniendæ istæ fœminæ in hoc delinquentes pœna flammarum prout vitium sodomiticum, sed pœna alia arbitraria citra mortem, quæ erit gravior, quando mediante aliquo instrumento virginitas violetur: licèt enim non reperiatur specialis pœna in hoc scelere fœminarum imposita propter voluntatem perniciosæ libidinis, licèt effectu potiri non possent, extra ordinem puniendæ sunt, ut aliàs dicit l. 1. D. *de extraordin. crimin.* et cùm scelus sit gravissimum, et illicitum, et à jure damnatum, et si deficeret pœna specialiter statuta, succedit arbitraria, l. 1. D. *de effract.* cap. *de causis, de officio deleg.*

(2) *Et costumbre natural.* Et sic peculiari modo dicitur peccatum contra naturam, nam et largo modo omne peccatum est contra naturam, secundum Damas. lib. 2. cap. 4. et fin. et tradit S. Thom. 2. 2. quæst. 10. art. 1.

(3) *A la tierra.* Adde cap. *flagitia*, 32. quæst. 7, et in Pragmatica Regum Catholicorum pœna flammarum puniente hoc crimen.

LEX I.

Dicitur Sodomita à Sodoma, et Gomorra civitatibus ob hoc crimen submersis; et facienti et passo dedecus et infamia generatur; multæque propter hoc veniunt pestilentiæ, et multa mala. Hoc dicit.

(1) *La maldat.* Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus, et manum egeno et pauperi non porrigebant, et elevatæ sunt, et fecerunt abominationes coram me, Ezechielis cap. 16. vers. 49.

(2) *Amas las cibdades.* Et alias finitimas, ut habetur Genesis cap. 19. vers. 24. et in cap. *sed continuo, de pœnit.* dist. 1. et in cap. *clerici, de exces. prælator.*

(3) *Fambre, et pestilencia.* Adde textum in authent. *ut non luxur. contra natur.* collat. 6. et in dict. cap. *clerici.*

LEX II.

Quilibet de populo coram Judice loci, ubi committitur hoc crimen, potest illud accusare; ejusque pœna est ultimum supplicium, nisi per vim committatur, aut committens sit minor quatuordecim annis, qui non punitur eadem pœna, quam patitur consentiens: vel cum bestia coiens, et bestia occiditur. Hoc dicit.

judgador del lugar do ficiesen tal yerro: et si les fuere probado, deben morir (1) por ende, tambien el que lo face como el que lo consiente, fueras ende si alguno dellos lo hobiese á facer por fuerza ó fuese menor de catorce años (2); ca estonce non deben recebir pena, porque los que son forzados non son en culpa; otrosi los menores non entienden que sea tan grant yerro como es el que facen. Esa misma pena debe haber todo home ó muger que yoguiere con bestia (3): et demas deben matar la bestia por amortiguar la remembranza del fecho.

TITULO XXII.

DE LOS ALCAHUETES.

Ley 4. tit. 11. lib. 8. Recop.

Alcahuetes son una manera de gente de quien viene mucho mal á la tierra; ca por sus palabras engañan á los que los creen et los traen á pecado de luxuria. Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de todas las maneras de fornicio, queremos aqui en este decir de los alcahuetes que son ayudadores dél. Et mostraremos qué quiere decir alcahuete: et quántas maneras son dellos: et qué daño nasce de su fecho: et quién los puede acusar: et ante quién: et qué pena merescen despues que les fuere probada el alcahueteria.

LEY I.

Qué quiere decir alcahuetes, et quántas maneras son dellos, et qué daño nasce de su fecho.

Ley 4. tit. 11. lib. 8. Recop.

Leno en latin tanto quiere decir en romance como alcahuete que engaña las mugeres sosacándolas et faciéndoles facer maldat de sus cuerpos. Et son cinco maneras (1) de alcahuetes: la primera es de los bellacos malos que guardan las putas que estan públicamente en la puteria, tomando su parte de lo que ellas ganan: la segunda es de los que andan por trujamanes alcahoteando las mugeres que estan en sus casas para los varones por algo qué dellos reciben (2): la tercera es quando los homes crian en sus casas cativas ó otras mozas (3) á sabiendas porque fagan maldat de sus cuerpos tomando dellas lo que asi ganaren: la quarta es quando algunt home es tan vil que él mismo alcahuetea á su muger (4): la quinta es si alguno consiente que alguna muger casada ó otra de buen lugar faga fornicio en su casa (5) por algo quel den, maguer non ande él por trujaman entre

(1) *Morir.* Concordat cum l. *cum vir, C. de adulter.* et dict. authentic. *ut non luxur. contra naturam,* et vide in dicta Pragmatica Regum Catholicorum.

(2) *Menor de catorce años.* Quid tamen si esset doli capax? Vide quæ dixi in l. 9. tit. 1. ead. *Part.* in gloss. 2.

(3) *Con bestia.* Adde cap. *mulier,* 15. quæst. 1. et Levitic. in cap. 20. vers. 15.

TITULUS XXII. DE LENONIBUS.

LEX I.

Leno est decipiens mulieres, ut fornicentur, et est quintuplex. Quidam enim sunt ribaldi, meretrices publicas custodientes. Alii mediatores inter homines, et fœminas, ad commiscendum inducentes. Alii, suas ancillas, vel famulas prostituentes, et lucrum earum recipientes. Alii, suarum uxorum lenones. Alii, consentientes, quòd in eorum domibus conjugata, vel alia fœmina boni generis fornicetur pretio recepto. Et propter tales lenones, bonæ malæ, et malæ pejores efficiuntur, et rixæ, discordiæ, et mortes ex eorum permissione subsequuntur. Hoc dicit.

(1) *Cinco maneras.* Sumpta est ista lex à l. *palam, §. lenocinium,* D. *de ritu nupt.* et in aliquo à l. *auxilium, §. in delictis,* D. *de minor.* et à l. *athletas §. ait Prætor,* D. *de his qui notant. infam.*

(2) *Por algo que dellos reciben.* Quid si nihil recipiant? Glossa dicit esse idem, si ex consuetudine hoc faciant, in dict. l. *palam, §. lenocinium,* ubi et Glossa quærit, et non solvit, an sit idem, si semel tantùm non ex consuetudine, vel lucri causa aliquis, vel aliqua hoc faciat, vide quæ dicam infrà l. proxima.

(3) *O otras mozas.* Vide in dict. l. *athletas, §. ait Prætor,* et in dict. §. *lenocinium,* l. *palam,* D. *de ritu nupliar.*

(4) *A su muger.* Vide in dict. §. *ait Prætor,* et in dict. §. *in delictis.*

(5) *En su casa.* Concordat cum l. 1. §. fin. D. *de extraordin. crimin.* et cum l. *qui domum,* D. *de adulter.* cùm tamen subdit, *por algo quel den,* videtur quod et idem sit, etsi pretio id non faciat, sed gratis, ut in l. *et si amici,* D. *de adulter.* et ibi Angelus exponit in commodante domum; et Albericus ibi post Oldral. notat contra præstantem qualecumque auxilium malefactori, sine quo maleficium non poterat perpetrari, quòd teneretur eadem

ellos. Et nasce muy grant daño destos atales; ca por la maldat dellos muchas mugeres que son buenas se tornan malas; et aun las que hobiesen comenzado á errar fácense por el bollicio dellos peores. Et demas yerran los alcahuetes en sí mismos andando en estas malas fablas, et facen errar las mugeres aduciéndolas á facer maldat de sus cuerpos, et fincan despues deshonradas por ende. Et aun decimos que sin todo esto levántanse por los fechos dellos desacuerdos, et muchas peleas et muertes de homes.

LEY II.

Quién puede acusar á los alcahuetes et ante quién, et qué pena merescen despues que les fuere probada el alcahueteria.

Leyes 4. 5. y 10. tit. 11. lib. 8. Recop.

A los alcahuetes puédenlos acusar cada uno del pueblo ante los judgadores de los lugares do facen estos yerros: et despues que les fuere probada el alcahueteria si fueren bellacos asi como desuso diximos, débenlos echar fuera de la villa (1) á ellos et á las putas. Et si alguno alogase sus casas á sabiendas á mugeres malas para facer en ellas puteria (2), debe perder las casas et seer de la cámara del rey: et demas débele pechar diez libras de oro. Otrosi decimos que los que crian en sus casas cativas ó otras mozas para facer mal de sus cuerpos por dineros que toman de las ganancias dellas, que si fueren cativas deben seer forras, asi como diximos en la quarta Partida deste libro en el título (3) del aforramiento de los siervos en las leyes que fablan en esta razon: et si fueren otras mugeres libres aquellas que asi criaren et tomaren precio de la puteria que les ficieren facer, débelas casar aquel que las metió en facer tal yerro, et darles en dote (4) tanto de lo suyo de que puedan vevir, et si non quisieren ó non hobieren de que lo facer, deben morir por ende (5): otrosi decimos que qualquier que alcahotease á su muger (6), debe morir por ende. Esa misma pena debe

pœna, qua tenetur malefactor, et facit optimus textus in authent. *ut nulli judicum*, §. *si quando vero*, collat. 9. et in specie ad dictam l. *qui domum*, tradit And. de Iser. in cap. 1. in princ. col. 4. *quibus mod. feud. amittat.* alibi tamen notat Baldus ex textu ibi, mitius puniri aliquem, in cujus domo fit aliquid, eo patiente, quàm ipsum delinquentem principalem. Vide Bald. in l. *cum ancillis*, *C. de incest. nupt.* sed tandem dicit, vide l. *et si amici*, D. *de adulter.*

LEX II.

Quilibet de populo accusare potest lenones: et pœna ribaldi (de quo suprà l. proxim.) cum meretrice quam custodit, est, quòd expellitur à villa; locans autem scienter domum ad meretricium, perdit eam, Regis cameræ applicandam, cum decem libris auri. Prostituens verò ancillam perdit eam, et ipsa consequitur libertatem. Si autem est alumna libera, dotet eam, unde vivere possit in matrimonio collocata. Et si non habet unde dotet, vel dotare nolit, occidetur. Leno autem propriæ uxoris, vel virginis, aut religiosæ seu honestæ vitæ, vel conjugatæ pro pretio, occidetur, et idem de lena. Hoc dicit.

(1) *Echar fuera de la villa.* Concordat cum authent. *de lenon.* in §. *sancimus*, collat. 3. et notat Joann. de Plat. in l. *cum supra virentes*, *C. de re milit.* lib. 12. hodie per legem Ordinamenti lib. 8. tit. 14. l. fin. durius statuitur contra istos rufianos, et istas meretrices, vide ibi.

(2) *Para facer en ellas puteria.* In qua sint tales lenones, seu aliquis leno partem capiens de pretiis scorti, ut dixit textus in dict. authent. *de lenon.* unde ista sumpta est: nam aliàs dicit l. *ancillarum* D. *de petit. hæred.* quòd in domibus honestissimorum virorum lupanaria exercentur: vel si intelligas indistinctè prohiberi locationem domus ad lupanar exercendum, non servatur de consuetudine, prout dicit Angelus in dict. l. *ancillarum*; notat tamen, quòd licèt civitas haberet speciale privilegium imponendi vectigalia et gabellam, tamen non potest imponere gabellam mulieribus in lupanari existentibus, quando illud lucrum nefandissimum est, secundum Ang. in dict. authent. *de lenon.* in princ.

(3) *En el título.* Vide l. 4. tit. 22. *Partit.* 4. et l. *si lenones*, *C. de Episc. audient.*

(4) *Darles en dote.* In authent. *de lenonibus*, §. *sancimus*, in verbo *præconizamus*, hoc non dicitur, sed simpliciter imponitur pœna mortis: unde tene mente istam legem benignius in punitione in hoc se habentem: et nota eam ad id quod tradit Albericus in l. *si lenones*, *C. de Episc. audient.*

(5) *Morir por ende.* Hoc idem quoad pœnam mortis in dict. authent. *de lenon.* ut dixi suprà gloss. proxim.

(6) *A su muger.* Sive recipiat pretium, sive non, quia non distinguit illa lex: et est leno, qui adulterium subjecit, vel pretium pro comperto adulterio accepit, vel quæstum ex adulterio uxoris fecerit, l. *auxilium*, §. *in delictis*, D. *de minor.* l. *marili*, §. *plectitur*, et §. *qui quæstum*, D. *de adulteriis.* Sed quid si nullo pretio accepto tacet,

haber el que alcahotease á otra muger casada, ó vírgen, ó religiosa ó vibda de buena fama por algo que le diesen (7) ó le prometiesen de dar. Et lo que diximos en este título de los alcahuetes ha lugar otrosi en las mugeres (8) que se trabajan en fecho de facer alcahueteria.

TITULO XXIII.

DE LOS AGOREROS, ET DE LOS SORTEROS, ET DE LOS OTROS ADEVINOS, ET DE LOS HECHICEROS ET DE LOS TRUHANES.

Ley 1. tit. 5. lib. 8. Recop.

ADEVINAR las cosas que son por venir cobdician los homes naturalmente : et porque algunos dellos prueban esto en manera que yerran (1) ellos et meten á otros muchos en yerro, por ende pues que en el título ante deste fablamos de los alcahuetes que facen errar á los homes et á las mugeres en muchas maneras, queremos aqui decir otrosi destos que son muy dañosos á la tierra : et mostraremos qué quiere decir adevinanza : et quántas maneras son della : et quién puede acusar á los facedores della : et ante quién : et qué pena merescen los que se trabajan á obrar della como non deben.

LEY I.

Qué quiere decir adevinanza, et quántas maneras son della.

Ley 5. tit. 5. lib. 8. Recop. — Ley 5. tit. 1. lib. 8. Rec.

Adevinanza tanto quiere decir como querer tomar poder de Dios (1) para saber las cosas que son por venir. Et son dos maneras de adevinanza (2): la primera es la que se face por arte de astronomía (3), que es una de las siete artes liberales : et esta segunt el fuero

et dissimulat uxoris adulteria? Videtur hunc non puniri pœna mortis, sed aliàs extra ordinem : in contrarium tamen videtur textus in dict. l. *mariti*, §. *qui quæstum*, vers. *quòd si patiatur*, cùm dicit, quòd si patiatur uxorem delinquere, non ob quæstum, sed ob negligentiam, vel culpam, vel quantamcumque patientiam, vel nimiam credulitatem, extra legem positus est : sed fortè illa lex intelligi debet, quando patientiam suam potest obumbrare prætextu ignorantiæ, et incredulitatis, quia in actibus venereis eam non deprehendit, licèt aliqui sibi referant. Si verò sit certa ejus scientia, et constat, quòd dissimulat adulteria, in quibus perseverat uxor, videtur plectendum esse extra ordinem judicis arbitrio, seu pœna in hoc consueta, facit ad hoc l. *mariti*, in princ. D. *de adulter.* et quæ notat Salic. C. eod. in l. 2.

(7) *Por algo que le diesen.* Perfecto flagitio intellige, aliàs non deberet mori, sed aliter puniri, ut in l. 1. §. fin. D. *de extraordin. crimin.* Sed quid si nullo dato pretio, interpellavit, seu persuasit leno, vel lena virginem, vel aliam mulierem, de quibus hìc? Videtur idem dicendum, si perfectum fuit adulterium vel stuprum, quod aliàs factum non fuerat, ut probatur in dict. §. fin. et sic quòd hìc suppleatur *maximè;* vult enim denotare frequentiam facti, nam communiter fit hoc dato pretio, non importare quòd hoc sit necessarium ad punitionem, et facit quod dixi suprà eod. in l. 1. in gloss. fin. fortè posset dici, quòd tunc puniatur pœna mortis, quando principalis delinquens tali pœna teneretur. Si verò aliàs veniret puniendus principalis, eadem deberet puniri leno talis, ut in l. *qui domum*, cum l. sequenti, D. *de adulter.* et quæ dixi in dict. gloss. et dicit Lucas de Penna in l. fin. C. *de spectacul. et lenon.* quòd in Regno Siciliæ patres prostituentes publicè filias et lenæ aliæ puniuntur pœna truncationis nasi, ex constitutione illius Regni.

(8) *Mugeres.* Adde dict. l. *palam*, §. *lenocinium*, D. *de ritu nuptiar.*

TIT. XXIII.

DE MALEFICIS, ET MATHEMATICIS.

IN SUMMA.

(1) *Yerran.* Divinatio regulariter sonat in malum, 1. quæst. 1. cap. *nunquam.*

LEX I.

Divinare est Dei potestatem ad futura præscienda velle recipere. Et est duplex divinatio : una quæ fit per artem liberalem Astrologiæ, et ista non potest peritis vetari, quia procedit secundum cursum naturalem planetarum. Alia est auguriorum, sortium, fictionum, et similium, et ista est prohibita, nec debent exercentes in regno habitare, nec aliquis eos in domo sua receptet, nec celet. Hoc dicit.

(1) *De Dios.* Isaiæ cap. 41. vers. 23. *Annuntiate quæ futura sunt, et sciemus, quia Dii vos estis*, et Actuum 1. vers. 7. *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate*, et adde l. 2. C. *de paganis.*

(2) *Dos maneras de adevinanza.* Vide per Archidiac. in cap. *accusatus, de hæreticis*, lib. 6.

(3) *Astronomía.* Dissuadet Innocenc. usum astronomiæ, et usum ipsius, quia non ducit ad pietatem, et facilè ducit ad idololatriam, in cap. *ex*

de las leyes non es defendida (4) de usar á los que son ende maestros et la entienden verdaderamente, porque los juicios et los asmamientos que se dan por esta arte, son catados por el curso natural (5) de los planetas et de las otras estrellas, et tomados de los libros de Tolomeo (6) et de los otros sabidores que se trabajaron desta esciencia: mas los otros que non son ende sabidores, non deben obrar por ella, como quier que se puedan trabajar de aprenderla estudiando en los libros de los sabios. La segunda manera de adevinanza es de los agoreros (7), et de los sorteros (8) et de los fechiceros que catan en agüero de aves, ó de estornudos ó de palabras, á que llaman proverbio, ó echan suertes, ó catan en agua, ó en cristal, ó en espejo, ó en espada ó en otra cosa luciente, ó facen fechizos de metal (9) ó de otra cosa qualquier, ó adevinan en cabeza de home muerto, ó de bestia, ó de perro, ó en palma de niño ó de muger vírgen. Et estos truhanes atales et todos los otros semejantes dellos porque son homes dañosos et engañadores, et nacen de sus fechos muy grandes daños et males á la tierra, defendemos que ninguno dellos non more en nuestro señorio nin use hi destas cosas: et otrosi que ninguno non sea osado de acogerlos (10) en sus casas nin de encobrirlos.

LEY II.

De los que escantan los espiritus malos ó facen imagines ó otros fechizos, ó dan yerbas para enamoramiento de los homes et de las mugeres.

Ley 5. tit. 8. — Ley 5. tit. 5. lib. 8. Recop.

Nigromancia (1) dicen en latin á un saber estraño que es para escantar los espíritus

tuarum, de sortileg. Et si quis consideratione astrorum utatur ad præcognoscendum futuros casuales, vel fortuitos eventus, aut etiam ad cognoscendum per certitudinem futura opera hominum, quia procedit hoc ex falsa et vana opinione, et operatio dæmonis se immiscet, est illicitum et superstitiosum: si tamen aliquis utatur consideratione astrorum, ad præcognoscendum futura quæ ex cœlestibus causantur corporibus, puta siccitates, et pluvias, et alia hujusmodi, non est illicitum, secundum S. Thom. 2. 2. quæst. 95. art. 5.

(4) *Non es defendida.* Cap. *si quis artem grammaticam*, 37. dist. et cap. *ex tuarum, de sortileg.* est enim una (ut hìc dicitur) de septem artibus liberalibus, quarum magistris præbetur immunitas, l. 1. in princ. D. *de variis, et extraord. cognition.* l. *in honoribus*, §. *philosophis*, D. *de vacat. muner.* l. fin. D. *de muner. et honor.* et adde Gloss. in cap. *non liceat*, 26. quæst. 5. et §. *his ita*, 26. quæst. 2. sub cap. 1. ubi quòd ista scientia abiit in desuetudinem.

(5) *Curso natural.* Licitum est per considerationem astrorum præcognoscere futura, quæ causantur ex cœlestibus corporibus (ut suprà dixi) sicut eclipsim, siccitatem, pluviam, et hujusmodi, l. *eorum, C. de malefic. et mathem.* et hìc: et ut dicit Hieronym. ad Fabiolam, ratione cuncta sunt plena, et adhærent terrena cœlestibus; imò ratione terrenorum et temporum, caloris, et frigoris, et inter utrumque temperies de cœli cursu, et ratione descendit: et dictum est de stellis in Genesi, ut sint in signum, et tempora, et dies, et annos. Sed Astronomia quæ ex falsa et vana opinione procedit, superstitiosa, et illicita divinatio dicitur, et de tali patenter loquitur l. *item apud Labeonem*, §. *si quis Astrologus*, D. *de injur.* et cap. *non liceat*, 26. quæst. 5. l. *multi, C. de malefic. et mathem.* tradit late Joan. And. in dict. cap. *ex tuarum.*

(6) *Tolomeo.* In utraque lingua diversorum sunt in Astronomia scripta volumina, inter quos Ptolomæus Rex Alexandriæ apud Græcos habetur præcipuus: hic canones instituit, quibus cursus astrorum inveniantur; secundum Isidor. lib. 3. *Etymologiarum*, cap. 25. Rex etiam Alphonsus istarum legum conditor, præcipuus et insignis in hac scientia memoratur, cujus extant tabulæ Alphonsinæ, quæ in studiis generalibus leguntur.

(7) *De los agoreros.* Adde l. *nullus*, et l. *culpa*, et l. *nemo, C. de malefic. et mathem.* 26. quæst. 5. per tot.

(8) *Sorteros.* Vide l. 26. quæst. 1. per totum, et S. Thom. 2. 2. quæst. 95. art. fin.

(9) *Fechizos de metal.* Vel ceræ, ut dicit Gloss. *C.* eod. in l. *multi*, ubi Angelus notat contra facientes istas imagines, qui pungendo eas, vitas hominum labefactant; et ideo dicit, non derideas ista: et in l. *eorum*, dicit, non trufes, cùm audis istas facturas fieri, quæ veræ sunt.

(10) *Acogerlos.* Adde l. *nullus, C.* eod. et l. fin. *C. de paganis et templis eorum.*

LEX II.

Necromantia est incantatio dæmonum: et quia est ars nimis damnosa credentibus illam, mortem, aut furorem, aut dementiam incurrentibus, propter ea, et principaliter propter Dei offensam damnatur, et interdicitur ejus usus: nec ad maris, et fœminæ amorem conjungendum fieri debent imagines, aut pocula, propter periculum quod inde sequi posset. Hoc dicit.

(1) *Nigromancia.* Hæc est illicita, licèt in ea aliæ scientiæ licitæ permiscentur, secundum Bald. in authentic. *habita*, col. 6. *C. ne filius pro patr.*

malos. Et porque de los homes que se trabajan á facer esto viene muy grant daño á la tierra et señaladamente á los que los creen et les demandan alguna cosa en esta razon, acaesciéndoles muchas ocasiones por el espanto que reciben andando de noche buscando estas cosas atales en los lugares extraños, de manera que algunos dellos mueren, ó fincan locos ó demuniados; por ende defendemos que ninguno non sea osado de trabajarse de usar tal nemiga como esta, porque es cosa que pesa á Dios et viene ende muy grant daño á los homes. Otrosi defendemos que ninguno non sea osado de facer imágines de cera, nin de metal nin de otros fechizos malos para enamorar (2) los homes con las mugeres, nin para partir el amor que algunos hobiesen entre sí. Et aun defendemos que ninguno non sea osado de dar yerbas nin brebage á home ó á muger por razon de enamoramiento (3), porque acaesce á las vegadas que destos brebages atales vienen á muerte los que los toman, ó han muy grandes enfermedades de que fincan ocasionados para siempre.

LEY III.

Quién puede acusar á los truhanes, et á los baratadores sobredichos et qué pena merescen.

Ley 5. tit. 3. — Ley 5. tit. 1. lib. 8. Recop. — Ley 6. tit. 3. lib. 8. Recop.

Acusar puede cada uno del pueblo (1) delante del judgador á los agoreros, et á los sorteros et á los otros baratadores de que fablamos en las leyes deste título. Et si les fuere probado por testigos ó por conoscencia dellos mismos que facen ó obran contra nuestro defendimiento alguno de los yerros sobredichos, deben morir (2) por ende: et los que los encubrieren en sus casas á sabiendas, deben seer echados de la tierra para siempre. Pero los que ficiesen encantamientos ó otras cosas con buena entencion, asi como para sacar demonios de los cuerpos de los homes, ó para deslegar (3) á los que fuesen marido et muger que non pudiesen convenir en uno, ó para desatar nube que echase granizo ó niebla porque non corrompiese los frutos de la tierra, ó para matar langosta ó pulgon que daña el pan ó las viñas, ó por alguna otra cosa provechosa (4) semejante des-

et ut testatur Isidor. 8. lib. *Etymologiarum*, cap. 9. hæc vanitas magicarum artium ex traditione Angelorum malorum in toto terrarum orbe plurimis sæculis valuit, et per quamdam scientiam futurorum, et infernorum, et invocationes eorum, inventa sunt aruspicia, augurationes, et ipsa quæ dicuntur oracula, et necromantia, et vide in cap. *neque mirum*, 26. quæst. 5. item secundum Isidor. ubi suprà, et habetur in dict. cap. *nec mirum*, necromanti sunt, quorum percantationibus videntur resuscitati mortui, divinare, et ad interrogata respondere. *Necro* enim græcè, latinè mortuus, *mantia*, divinatio nuncupatur; ad quos suscitandos cadaveri sanguis adjicitur, nam amare dæmones sanguinem dicunt, ideoque quoties necromantia fit, cruor aqua miscetur, ut colore sanguinis facilius provocentur.

(2) *Para enamorar*. Adde l. *eorum*, in princip. *C.* eod.

(3) *Por razon de enamoramiento*. Adde l. *si quis aliquid*, §. *qui abortionis*, D. *de pœnis*, et l. 3. §. 1. D. *ad leg. Corn. de sicar.* et dicit Angel. in l. 1. §. *non autem*, D. *si quis test. liber. esse jussus fuer.* caveant illi, qui per modum joci, sive per jocum immiscent in poculis quædam, propter quæ quis solet interdum infamari ad tempus, nam si contingeret poculatum mori, tenetur immiscens lege Cornelia: secùs si dedisset poculum ad finem bonum, et exitus fuisset pravus; unde si mulieri dedisset poculum ad concipiendum, et mulier decessisset, quoniam tunc non dabat operam rei illicitæ, ideo non punitur, l. 3. §. *sed ex senatusconsulto*, D. *ad leg. Corn. de sicar.*

LEX III.

Quilibet de populo potest augures, et alios sortientes, et baratores accusare, et debent puniri pœna mortis, et occultatores eorum relegantur perpetuò. Si tamen quis incantationibus, aut aliis utatur bona intentione ad expellendos dæmones à corporibus hominum, aut ad dissolvenda ligamina conjugum, quando non conveniunt inter se, aut ad nubem deviandam, ne grandine fructus pereant, vel similia, non est puniendus, sed præmiandus. Hoc dicit.

(1) *Cada uno del pueblo*. Adde l. fin. *C.* eod. et l. 1. tit. 4. lib. 8. *Ordin. Regal.* et l. *etsi excepta*, *C.* eod.

(2) *Deben morir*. Adde l. *nemo*, *C.* eod. et dict. l. 1. et Pragmatica Regis Joannis II.

(3) *Para deslegar*. Vide in cap. *si per sortiarias*, 33. quæst. 1.

(4) *Cosa provechosa*. Concordat cum l. *eorum*, *C.* eod. ubi Bartol. dicit, quòd illa lex facit contra dictum Beati Thomæ, qui reprobat istas incantationes: sed dicit Bartolus, quòd potest loqui de

tas, non debe haber pena, ante decimos que deben rescebir gualardon por ello.

TITULO XXIV.

DE LOS JUDIOS.

Leyes 2. y 3. tit. 2. lib. 8. Recop.

Judios son una manera de homes que como quier que non creen la fe de nuestro señor Jesucristo, pero los grandes señores de los cristianos siempre sufrieron que viviesen entre ellos. Onde pues que en el título ante deste fablamos de los adevinos et de los otros homes que tienen que saben las cosas que han de venir, que es como manera de despreciamiento de Dios, queriéndose egualar con él en saber los sus fechos et las sus puridades; queremos agora aqui decir de los judios que contradicen et denuestan el su fecho maravilloso et santo, que él fizo quando envió á su fijo nuestro señor Jesucristo en el mundo para salvar los pecadores: et mostraremos qué quiere decir judio: et onde tomó este nombre: et por qué razon la eglesia et los grandes señores cristianos los dexaron vivir entre sí: et en qué manera deben facer su vida mientre que visquieren entre ellos: et quáles cosas non deban usar nin facer segunt nuestra ley: et quáles son aquellos jueces que los pueden apremiar por maleficios que hayan fechos ó por debdo que deben: et cómo non deben seer apremiados los judios que se tornen cristianos: et qué mejoria ha el judio por se tornar cristiano de los otros que se non tornan: et qué pena merescen los que les ficiesen daño ó deshonra por ello: et qué pena deben haber los cristianos que se tornaren judios: et los judios que ficieren á los moros que fuesen sus siervos tornar á su ley.

LEY 1.

Qué quiere decir judio, et onde tomó este nombre, et por qué razones la eglesia et los grandes señores cristianos los dexaron vivir entre sí.

Ley 2. tit. 2. lib. 8. Recop.

Judio es dicho (1) aquel que cree et tiene la ley de Moysen segunt que suena la letra della, et que se circuncida et face las otras cosas que manda esa su ley. Et tomó este nombre del tribu de Judá (2), que fue mas noble et mas esforzado que todos los demas tribus: et demas habia otra mejoria, que de aquel tribu habien á esleer rey de los judios: et otrosi en las batallas los de aquel tribu hobieron siempre las primeras feridas. Et la

foro conscientiæ, et quòd illa lex loquatur de foro civili, ut non puniantur, unde dicit se respondisse, quòd dissolvens istas malitias, non debet puniri: de jure canonico ista non licent etiam ad finem boni, 26. quæst. 2. cap. *illos*, cap. *ex tuarum*, et cap. fin. *de sortileg.* Angelus tamen in dict. l. *eorum*, intelligit, dum tamen istæ incantationes fiant virtute divina, non per invocationem dæmonum, quia istud est prohibitum omni jure. Ad hoc satis facit dicta Pragmatica Regis Joannis II. cùm dicit: *por sanar la dolencia que llaman Rosa.* Ista enim quæ sunt superstitiosa, et quæ de per se non possunt naturaliter causare istos effectus, neque possint operari tanquam causæ, sed solùm quasi signa, et sic pertinent ad pacta significationum cum dæmonibus inita, sunt illicita, secundum S. Thom. 2. 2. quæst. 96. ad 2. et vide in cap. *qui sine salvatore*, 26. quæstione 2. licebit ergo per preces sacrorum verborum procurare salutem, vel alia utilia, dummodo habeatur solùm respectus ad sacra, et ad virtutem divinam, ut tradit Albericus in dict. l. *eorum*, et dicit Baldus in l. fin. in princ. col. 1. *C. communia de legat.* quòd aliquando dæmones qui sunt infra lunam et aerem, permissione divina affligunt nostra corpora et nostra bona, et ideo fiunt quædam incantationes, per quas Angeli boni nos tuentur contra malitiam dæmonum.

TITULUS XXIV. DE JUDÆIS.

LEX I.

Judæus dicitur credens legem Moysis secundum sonum litteræ, circumcisionem et alia illius servans: et vocantur Judæi à Tribu Juda, quæ nobilior, et fortior aliarum tribuum fuit, et Rex fuit eis ex illa, et priores in præliis et in vulneribus erant Judæi illius tribus: et tolerati fuerunt à principibus Christianis inter se, ut in captivitate perpetua essent, et videntes illos rememorentur, quòd sunt descendentes eorum, qui Dominum crucifixerunt. Hoc dicit.

(1) *Es dicho.* Prosequitur dicta Innoc. in summa, eod. tit. ubi quòd Judæi dicuntur, qui ad litteram Mosaycam legem tenent, scilicet, circumcidendo, et alia legalia ad litteram faciendo; ideo hi qui nimis adhærent litteræ, judaizare dicuntur, cap. unic. *de sacra unction.* §. penult.

(2) *Del tribu de Judá.* Quæ inter alias tribus

razon porque la eglesia, et los emperadores, et los reyes et los otros príncipes sufrieron á los judios vivir entre los cristianos (3) es esta: porque ellos viviesen como en cativerio (4) para siempre et fuese remembranza (5) á los homes que ellos vienen del linage de aquellos que crucificáron á nuestro señor Jesucristo.

LEY II.

En qué manera deben facer su vida los judios mientra vivieren entre los cristianos, et quáles cosas non deben usar nin facer segunt nuestra ley, et qué pena merescen los que contra esto ficieren.

Mansamente et sin bollicio malo deben vevir et facer vida los judios entre los cristianos, guardando su ley et non diciendo mal de la fe de (1) nuestro señor Jesucristo que guardan los cristianos. Otrosi se deben mucho guardar de non predicar nin convertir (2) á ningunt cristiano que se torne judio, alabando su ley et denostando la nuestra: et qualquier que contra esto ficiere debe morir (3) por ende et perder lo que ha. Et porque oyemos decir que en algunos lugares los judios ficieron et facen el dia del viernes santo (4) remembranza de la pasion de nuestro señor Jesucristo en manera de escarnio, furtando los niños et poniéndolos en la cruz, ó faciendo imágines de cera et crucificándolas quando los niños non pueden haber, mandamos que si fama fuere daqui adelante que en algunt lugar de nuestro señorio tal cosa sea fecha, si se pudiere averiguar que todos aquellos que se acertaren en aquel fecho que sean presos, et recabdados et aduchos antel rey: et despues que él sopiere la verdad, débelos mandar matar muy aviltadamente quantos quier que sean. Otrosi defendemos que el dia del viérnes santo ningunt judio non sea osado de salir de su barrio, mas que esten hi encerrados fasta el sábado en la mañana, et si contra esto ficieren, decimos que del daño ó de la deshonra que de los cristianos recibieren estonce non deben haber emienda ninguna.

bellicosior extitit, et in bellis primam aciem et regni privilegium obtinuit, secundum Hostiens. ubi supra. Dicuntur etiam Hebræi ab Heber, cujus familia cultum tenuit unius Dei, cæteris idololatria fœdatis, secundum eumdem Hostiens. post Dam.

(3) *Vivir entre los cristianos.* Ab istis regnis ejecti fuerunt per Reges Catholicos, ut patet in pragmaticis, ubi narrantur ejectionis causæ; et ubi Christianis imminet periculum vel scandalum, illi justè expelluntur. Vide per Oldral. consil. 87. *quæritur an princeps*, et Joan. And. in *additionib. ad Speculator.* tit. *de Judæis*, et per Alber. in rubr. *C. de Judæis.*

(4 *En cativerio.* Licèt propria culpa Judæos servitute subjecit, ipsos tamen tolerat pietas Christiana, cap. *etsi Judæos*, in princ. *C. de Judæis.*

(5) *Remembranza.* Sic habetur in *Psalm.* 58. vers. 12. et tradit Bernard. in Epistola ad clerum, et populum Spirensem: Deus ostendet mihi (inquit Ecclesia) super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei; vivi quidem apices nobis sunt repræsentantes dominicam passionem, propter hoc dispersi sunt in omnes regiones, ut dum justas tanti facinoris pœnas luunt, testes sint nostræ redemptionis.

LEX II.

Mansuetè et sine strepitu inter Christianos, ubi tolerantur, Judæi vivere debent, custodientes legem suam, non maledicendo fidem Christi Domini nostri: non debent prædicare, nec convertere Christianum, laudantes legem Moysis, et ignominiando nostram, sub pœna mortis et amissionis bonorum. Item non debent in die Parasceves in commemorationem passionis Domini pueros aut imagines cereas crucifigere, sub vilissimæ mortis pœna Regis judicio statuenda. Item in prædicta die Veneris sancti, omnes Judæi clausi maneant in suo vico, et domibus usque ad Sabbati primum mane, aliàs exeuntibus, et damnum passis à Christianis, nullum jus eis fiet. Hoc dicit.

(1) *De la fe de.* Adde cap. *in nonnullis*, in fin. *de Judæis*, et cap. *etsi Judæos*, et *C.* eod. l. *Judæos.*

(2) *Nin convertir.* Adde l. penult. *C. de apostat.*

(3) *Debe morir.* Adde dict. cap. *in nonnullis*, cùm dicit: Præcipimus præsumptores hujusmodi per Principes sæculares condignæ animadversionis adjectione compesci: animadversio merum imperium denotat: unde in hoc casu (secundum Hostiens. in summa ejusd. tit. §. *et in quibus*, col. 2.) animadvertere est animam à corpore vertere, D. *de jurisdict. omn. judic.* l. 3.

(4) *Viernes santo.* Adde cap. 2. et cap. *in nonnullis*, vers. *in diebus*, eod. tit.

LEY III.

Que ningunt judio non puede haber ningunt oficio nin dignidad para poder apremiar á los cristianos.

Ley 3. tit. 3. lib. 8. Recop.

Antiguamente los judios fueron muy honrados (1) et habien grant privillejo sobre todas las otras gentes; ca ellos tan solamente eran llamados pueblo de Dios: mas porque ellos fueron desconoscientes (2) á aquel que los habie honrados et previllegiados, et en lugar de facerle honra deshonráronle dandol muy aviltada muerte en la cruz, guisada cosa fue et derecha que por tan grant yerro et maldat que ficieron que perdiesen la honra et el privilegio que habien: et por ende daquel dia en adelante que crucificaron á nuestro señor Jesucristo nunca hobieron rey nin sacerdote de sí mismos, asi como lo habian ante. Et los emperadores que fueron antiguamente señores de algunas partes del mundo, tovieron por bien et por derecho que por la traycion que ficieron en matar á su señor que perdiesen por ende todas las honras et los privillejos que habien, de manera que ningunt judio nunca toviese jamas lugar honrado nin oficio público (3) con que pudiese apremiar á ningunt cristiano en ninguna manera.

LEX III.

Antiquitus Judæi nimis honorati fuerunt, quasi populus Dei; sed quia ingrati Deo et Christo fuerunt, ipsum inhonorantes, et turpissima crucis morte occidentes, justè privati sunt à Deo et omnibus gentibus honore et privilegio suo: et à morte Christi deinceps Reges et Sacerdotes sicut antea non habuerunt, et statutis Imperatorum et Regum privati sunt omni officio publico et honore, ne Christianum aliquo modo subjicere possent. Hoc dicit.

(1) *Honrados.* Prosequitur dicta Azon. eod. in summa, et vide C. eod. tit. in l. *jussio.*

(2) *Desconoscientes.* Vide Chrysost. in serm. 3. *feriæ* 5. *Passionis,* tom. 3. exclamantem contra Judæam, his verbis: O quam benè furor cæcus es; quàm digno præcipitio jactaris in insaniam! Quænam excæcatio est pertinacissimæ mentis, sic velle alium perdere, ut prior malis ipsa perire sub alieno exitio? Tuos impia jugulas, et in tuam sobolem parricidalem vibras dexteram: ecce currit per tui generis prosapiam, nunquam expiandi vena facinoris, etc.

LEY IV.

Cómo pueden haber los judios sinagoga entre los cristianos.

Ley 2. tit. 2. lib. 8. Recop.

Sinagoga es lugar do los judios facen oracion: et tal casa como esta non pueden facer nuevamente en ningunt lugar de nuestro señorio á menos de nuestro mandado. Pero las que habien antiguamente si acaesciese que se derribasen, puédenlas reparar (1) et facer en aquel mismo suelo, asi como enante estaban, non las alargando mas, nin las alzando, nin las faciendo pintar: et la sinagoga que dotra guisa fuese fecha, débenla perder los judios et seer de la eglesia mayor del lugar do la ficiesen. Et porque la sinagoga es casa do se loa el nombre de Dios, defendemos que ningunt cristiano non sea osado de la quebrantar (2), nin de sacar nin de tomar ende ninguna cosa por fuerza; fueras ende si algunt home malfechor se acogiese á ella; ca á este atal bien le pueden hi prender por fuerza para levarle ante la justicia. Otrosí defendemos que los cristianos non metan hi bestias, nin posen (3) en ellas, nin fagan embargo á los judios mientra que hi estudieren faciendo oracion segunt su ley.

(3) *Oficio público.* Adde cap. *nulla,* 54. dist. et cap. *cum sit,* et cap. penult. *de Judæis,* et C. eod. l. fin. et in authent. *jusjurandum quod præstatur ab his,* collat. 2. ubi Glossa.

LEX IV.

Synagoga est locus, ubi Judæi orant, non tamen illam facere possunt in regno sine Regis mandato, sed antiquas synagogas reficere possunt, seu renovare, si dirutæ sint in eodem solo, tantum servata sola forma dirutarum anteriorum, absque aliqua additione, vel decoratione picturæ; et quia in synagoga laudatur Dei nomen, propterea frangi à Christianis, vel aliquid de ea capere interdicitur; nisi malefactor illùc fugiat, quia potest capi in ea, et extrahi causa justitiæ. Item in synagogam non intromittatur jumentum aliquod; neque hospitium in ea fiat, dum orant Judæi in illa. Hoc dicit.

(1) *Reparar.* Adde cap. *Judæi,* et cap. *consuluit,* eod. tit. et C. eod. l. fin. §. *illud.*

(2) *Quebrantar.* Adde cap. *sicut,* eod. tit.

(3) *Posen.* Adde l. *in synagoga,* C. eod. et l. *nullus.*

LEY V.

Cómo non deben apremiar á los judios en dia de sábado, et quáles jueces los pueden apremiar.

Ley 2. tit. 2. lib. 8. Recop.

Sábado es dia en que los judios facen sus oraciones et estan quedados en sus posadas, et non se trabajan de facer merca nin pleyto ninguno. Et porque tal dia como este son ellos tenudos de guardar, segunt su ley, non les debe ningunt home emplazar nin traer á juicio en él. Et por ende mandamos (1) que ningunt judgador non apremie nin constringa á los judios en el dia del sábado para traerlos á juicio por razon de debdo, nin los prendan nin les fagan otro agraviamiento ninguno en tal dia; ca asaz abondan los otros dias de la semana para costriñirlos et demandarles las cosas que segunt derecho les deben demandar: et al aplazamiento que les ficieren para tal dia, non son tenudos los judios de responder: otrosi sentencia que diesen contra ellos en tal dia, mandamos que non vala. Pero si algunt judio firiese, ó matase, ó furtase ó robase en tal dia, ó si ficiese algunt otro yerro semejante destos por que meresciese recebir pena en el cuerpo ó en el haber, estonce los judgadores bien lo pueden recabdar en el dia del sábado. Otrosi decimos que todas las demandas que los cristianos hobieren contra los judios et los judios contra los cristianos, que sean libradas et determinadas por los nuestros judgadores de los lugares do moraren, et non por los viejos dellos (2). Et bien asi como defendemos que los cristianos non puedan traer á juicio nin agraviar á los judios en dia de sábado, otrosi decimos que los judios por sí nin por sus personeros non puedan traer á juicio, nin agraviar á los cristianos en ese mismo dia. Et aun demas desto defendemos (3) que ningunt cristiano non sea osado de prender nin de facer tuerto por sí mismo á ningunt judio en su persona nin en sus cosas: mas si querella hobiere dél, demándegela en juicio ante nuestros judgadores. Et si alguno fuere atrevido et forzare ó robare alguna cosa dellos, débegela tornar doblada.

LEY VI.

Cómo non deben seer apremiados los judios que se tornan cristianos, et qué mejoria ha el judio que se torna cristiano, et qué pena merecen los otros judios que les facen mal ó deshonra por ello.

Ley 2. tit. 2. lib. 8. Recop. — Ley 2. tit. 10. lib. 8. Recop.

Fuerza nin premia non deben facer en ninguna manera á ningunt judio porque se tórne cristiano (1), mas con buenos exemplos, et con los dichos de las santas escripturas et

LEX V.

Sabbatum est festa Judæorum, quod juxta legem eorum servant, et in eo non exercent negotia, nec mercaturam, unde tali die sicut non citant, neque conveniunt in judicio Christianos per se, vel per procuratores, ita à Christianis non citantur, neque trahuntur ad judicium in civilibus; et si citentur, aut ad judicium trahantur, non tenentur respondere, neque sententia teneret tali die lata contra illos: si tamen delinquant, bene possunt tali die capi. Item litigia inter Christianos et Judæos, per Christianos judices sunt terminanda, non per senes eorum. Item nullus Christianus potest capere aut injuriari judæum, aut ejus bona, sed petat coram judice quod sibi debet; aliàs si aliquid vi vel furto à Judæis acceperit, duplo condemnabitur. Hoc dicit.

(1) *Mandamos.* Adde l. *die Sabbati*, C. eod. et cap. *sicut Judæi*, eod. tit.

(2) *Et non por los viejos dellos.* Adde l. *Judæi*, C. eod.

(3) *Defendemos.* Adde cap. *sicut*, eod. tit. et C. eod. l. *nullus.*

LEX VI.

Judæi exemplis bonis, testimoniis Sacræ Scripturæ, blanditiis charitativis convertendi sunt ad fidem Christi, non vi, vel premendo illos; quia Christus voluntarios credentes, non coactos vult. Item si Judæus Christi fidem spontaneè recipere velit, non debent impedire id alii Judæi ullo modo; et si ob id quòd baptismum accipit, ab eis lapidetur, vel occidatur, omnes hujusmodi facinoris perpetratores comburi debent: si autem non occidant, sed aliter injurient, vel expellant, pro modo injuriæ, aut expulsionis, puniuntur à judice in personis, et bonis, satisfacto damno et injuria illius. Item si Judæi ad fidem convertantur, ab omnibus sunt honorandi, neque eis, aut generi ipsorum rememoranda est macula Judaismi: item succedunt parentibus et cognatis Judæis, et ad omnes honores et officia habilitantur. Hoc dicit.

(1) *Torne cristiano.* Adde cap. *sicut*, eod. tit. et 45. dist. cap. *qui sincera*, et cap. *de Judæis.*

con falagos los deben los cristianos convertir á la fe de nuestro señor Jesucristo; ca nuestro señor Dios non quiere nin ama servicio quel sea fecho por fuerza. Otrosi decimos que si algunt judio ó judia de su grado se quisiere tornar cristiano ó cristiana, non gelo deben embargar nin defender los otros judios en ninguna manera; et si alguno dellos lo apedreasen, ó lo firiesen ó lo matasen porque se quisiese facer cristiano ó despues que fuese baptizado, si esto se pudiese probar ó averiguar, mandamos que todos los matadores et los consejadores de tal muerte ó apedreamiento sean quemados (2). Et si por aventura non lo matasen, mas lo firiesen ó lo deshonrasen, mandamos que los judgadores del lugar do acaesciese, apremien á los feridores et á los facedores de la deshonra, de manera que les fagan facer emienda dello; et demas que les den pena por ende segunt entendieren que merescen de la recebir por el yerro que ficieron. Otrosi mandamos que despues que algunos judios se tornaren cristianos, que todos los del nuestro señorio los honren: et ninguno non sea osado de retraer á ellos (3) nin á su linage de como fueron judios en manera de denuesto: et que hayan sus bienes (4) et sus cosas, partiendo con sus hermanos et heredando á sus padres et á los otros sus parientes, bien asi como si fuesen judios (5): et que puedan haber todos los oficios et las honras que han los otros cristianos.

LEY VII.

Qué pena merece el cristiano que se tornare judio.

Ley 6. tit. 1. lib. 1. Recop.

Tan malandante seyendo algunt cristiano que se tornase judio, mandamos quel maten por ello, bien asi como si se tornase herege (1). Otrosi decimos que deben facer de sus bienes (2) en aquella manera que diximos que deben facer de los bienes de los hereges (3).

LEY VIII.

Cómo ningunt cristiano nin cristiana non debe facer vida en casa de judio.

Leyes 2. y 4. tit. 2. lib. 8. Recop.

Defendemos que ningunt judio non sea osado de tener cristiano nin cristiana para

(2) *Quemados.* Adde l. *Judæis*, C. eod.

(3) *Retraer á ellos.* Adde cap. *eam te, de rescript.* et in cap. *Judæi*, §. *si quis*, isto tit. et l. *Ordinam.* tit. *de las injurias*, lib. 8.

(4) *Sus bienes.* Adde dict. cap. *Judæi*, §. *si quis præterea*, et in quadam *Extravag. in communibus*, sub tit. *de Judæis*, incipit, *dignum*, et vide Joan. de Anania in cap. *Judæi.*

(5) *Como si fuesen judios.* Facit ad quæstionem illam, an Judæi succedant parentibus suis, secundum legem Mosaycam, vel secundum legem communem, inter quas in hoc est differentia; nam ex dispositione legis civilis fœminæ cum masculis æqualiter succedunt, l. *maximum vitium*, C. *de liber. præter.* et tamen per legem Mosaycam masculi excludunt fœminas, ut habetur Numer. 26. cap. Item secundum jus commune nulla est prærogativa primogenituræ, quod tamen est de lege Mosayca, ut patet Deuteronom. 21. Item de jure legis Mosaycæ ascendentes excluduntur à fratribus, ut habetur in dicto cap. *Numer.* 26. cujus contrarium est de jure communi, ut in authent. *de hæred. qui ab intest. ven.* cap. 4. et 2. l. 4. tit. 13. *Partit.* 6. Calderin. consil. 30. sùb tit. *de testam.* tenuit, quòd succedant secundum legem Mosaycam, et non secundum jus commune. Joan. de Anan. in cap. *Judæi*, el 2. *de Judæis*, facit aliqua argumenta in contrariam partem. Vide ibi per eum, et conclusionem Calderini tenet ibi Felinus, et idem Felin. in cap. 1. *de constit.* col. 10. et novissimè Joan. Lecirier in suo tractat. *primogenituræ*, lib. 1. quæst. 16. ubi latè poteris videre.

LEX VII.

Infelix Christianus, qui Judæus efficitur, occiditur velut hæreticus: et idem de bonis ejus fit, quod de bonis hæretici est statutum. Hoc dicit.

(1) *Herege.* Facit ad quæstionem illam, de qua per Jason. in §. *fuerat*, col. 21. *Institut. de action.* quòd mulier Judæa, sicut hæretica, non gaudet privilegio dotis.

(2) *Sus bienes.* Adde l. 1. *C. de apostat.*

(3) *De los hereges.* Vide infrà tit. 26. l. 2. et quæ ibi dico.

LEX VIII.

Inter Christianos et Judæos non debet esse commercium, unde nec Christianus aut Christiana servit Judæis, etsi laboratores Christiani ad cultivandum Judæorum prædia conduci possunt, aut ire in Judæorum custodia, dum itinerantur per loca dubia. Item nullus Christianus, vel Christiana convivare Judæum, vel Judæam potest, et idem è contra. Neque bibant Christiani de vino per Judæos facto;

servirse dellos (1) en su casa, como quier que los puedan haber para labrar et enderezar sus heredades de fuera, ó para guardarlos en camino quando hobiesen á ir por algunt lugar dubdoso. Otrosi defendemos que ningunt cristiano nin cristiana non convide á ningunt judio nin judia, nin reciba otrosi convite dellos para comer (2) nin beber en uno (3), nin beban del vino que es fecho por mano dellos. Et aun mandamos que ningunt judio non sea osado de bañarse en baño en uno (4) con los cristianos. Otrosi defendemos que ningunt cristiano non reciba melecinamiento (5) nin purga que sea fecha por mano de judio; pero bien la puede recebir por consejo de algunt judio sabidor, solamente que sea fecha por mano de cristiano que conosca et entienda las cosas que son en ella.

LEY IX.

Qué pena meresce el judio que yace con cristiana.

Ley 7. tit. 20. lib. 8. Recop.

Atrevencia et osadia muy grande facen los judios que yacen con las cristianas, et por ende mandamos que todos los judios contra quien fuere probado daqui adelante que tal cosa hayan fecho, que mueran (1) por ello; ca si los cristianos que facen adulterio con las mugeres casadas merescen por ende muerte, mucho mas la merescen los judios que yacen con las cristianas, que son espiritualmente esposas de nuestro señor Jesucristo por razon de la fe et del baptismo que recibieron en nombre dél. Et la cristiana que tal yerro ficiere como este, tenemos por bien que non finque sin pena; et por ende mandamos que si fuere virgen, ó casada, ó vibda ó muger baldonada que se dé á todos, que haya aquella pena que diximos en la pos-

neque in balneis conveniant cum eis; neque medicinas accipiant Christiani de Judæorum manu; consulere tamen medicum Judæum Christianus potest, dummodo medicinas Christiani manu, qui sciat, et intelligat quod jubetur, fiant. Hoc dicit.

(1) *Para servirse dellos.* Concordat cum cap. 2. et cap. *Judæi*, el 2. et cap. *ad hæc*, et cap. *etsi Judæos*, et cap. fin. eod. tit.

(2) *Comer.* Christiani non debent manducare cum Judæis sub nobis degentibus, ut hìc et in cap. *nullus*, et in cap. *omnes*, 28. quæst. 1. cum Sarracenis tamen scilicet nobis subditis, possumus comedere, cap. *ad mensam*, 11. quæst. 3. et ratio diversitatis est, quia Judæi propter abusionem scripturarum, et contemptum ciborum nostrorum, magis videntur fidem nostram impugnare ad hoc, 23. quæst. 4. cap. *infideles:* cum aliis autem Sarracenis, scilicet hostibus, comedere non debemus, nisi prædicatores simus, quibus hoc speciali privilegio indulgetur: et potest quilibet habita licentia Prælati eis prædicare, sed tamen debent abstinere à carnibus diebus prohibitis, cap. *quam sit, de Judæis et Sarracenis*, dum tamen id, quod apponitur, non sit idolis immolatum, quia tunc sanctius est mori fame, quàm tali cibo vesci, cap. *sicut satius*, 32. quæst. 4. quod quidam intelligunt, quando fieret ad venerationem idoli, aliàs in summa necessitate famis, cum horrore et execratione posset inde quis ad sustentationem naturæ sumere. Hoc tradit Hostiens. in summa, *de Sarracen.* §. *qualiter*, qui tandem ad finem dicit, quòd cum Sarraceni hodie discernant cibaria nostra, non licet cum his, sicut neque cum Judæis, comedere, sive subditis, sive hostibus, nisi ex speciali privilegio, ut in dict. cap. *quam sit*, vel nisi in summa necessitate, ut dictum est; cum Indis ergo infidelibus maris Oceani, si non discernunt cibos nostros, licebit nobis comedere, dummodo non sit idolis immolatum, ut dictum est.

(3) *En uno.* Nam inter epulas facilè quis decipitur, 22. quæst. 4. cap. *unusquisque*, et tradit Joan. de Plat. in l. *omnes qui quolibet, C. de Decurion.* lib. 10.

(4) *Bañarse en baño en uno.* Adde cap. *nullus*, et cap. *omnes*, 28. quæst. 1.

(5) *Melecinamiento.* Ut in dict. cap. *nullus*, et nota istam legem ad declarationem illius capituli, ubi vide Glossam et Archidiaconum, qui vult, quòd in necessitate maxima possit vocari medicus Judæus, cùm alius inveniri non potest; et in tanta necessitate permittetur etiam præparatio medicinæ à medico Judæo.

LEX IX.

Judæus non fornicetur cum Christiana sub pœna mortis, quia cum Christi sponsis adulterat, et Christiana punitur ea pœna, de qua infrà tit. 25. l. fin. Hoc dicit.

(1) *Mueran.* Tene mente istam legem, quia imò quòd non deberet isto casu imponi pœna mortis, consuluit Oldrald. consil. 333. incipit, *qualiter*, et facit ad istam legem l. *ne quis Christianum, C. de Judæis.*

trimera ley del título de los moros, que debe haber la cristiana que yoguiere con moro.

LEY X.

Qué pena merescen los judios que tienen cristianos por siervos, ó facen sus cativos tornar á su ley.

Ley 2. tit. 2. lib. 8. Recop.

Comprar nin tener non deben los judios por sus siervos homes nin mugeres que fuesen cristianos (1) : et si alguno contra esto ficiere, debe el cristiano seer tornado en su libertad, et non debe pechar ninguna cosa del precio que fue dado por él, maguer que el judio non lo sopiese quando lo compró que era cristiano ; mas si sopiese que lo era quando lo compró, et se serviese despues dél como de siervo, debe el judio morir (2) por ende. Otrosi defendemos que ningunt judio non sea osado de tornar judio su cativo nin su cativa, maguer sean moros ó dotra gente bárbara : et si alguno contra esto ficiere, el siervo ó la sierva á quien tornare judio ó judia, mandamos que sea luego por ende libre, et tirado de poder de aquel ó de aquella cuyo era. Et si por aventura algunos moros que fuesen cativos de judios se tornasen cristianos, deben seer luego libres por ende, asi como se muestra en la quarta Partida deste libro, en el título de la libertad (3) en las leyes que fablan en esta razon.

LEY XI.

Cómo los judios deben andar señalados porque sean conoscidos.

Ley 2. tit. 2. lib. 8. Recop.

Muchos yerros et cosas desaguisadas acaescen entre los cristianos et los judios et las cristianas et las judias, porque viven et moran de so uno en las villas, et andan vestidos los unos asi como los otros. Et por desviar los yerros et los males que podrien acaescer por esta razon, tenemos por bien et mandamos que todos quantos judios et judias vivieren en nuestro señorio, que trayan alguna señal cierta (1) sobre las cabezas, que sea atal por que conoscan las gentes manifiestamente quál es judio ó judia. Et si algunt judio non levase aquella señal, mandamos que peche por cada vegada que fuese fallado sin ella diez maravedis de oro : et si non hobiere de que los pechar, reciba diez azotes públicamente por ello.

TITULO XXV.

DE LOS MOROS.

Moros son una manera de gentes que creen que Mahomat fue profeta et mandadero de Dios : et porque las obras et los fechos que él fizo non muestran dél tan grant santidat por que á tan santo estado pudiese llegar, por ende la su ley es como denuesto de Dios. Onde pues que en el título ante deste fablamos de los judios et de la su ciega porfia que han contra la verdadera creencia, queremos

LEX X.

Judæus Christianum emere non debet etiam ignorans, et si emat, in pristinam libertatem restituitur absque aliqua restitutione pretii ; si autem sciens emit, pœna mortis punitur. Item Judæus non potest mancipium suum Judæum facere, sive Sarracenus, seu alterius sectæ sit; et si aliter faciat, eo ipso fit liber, et extra potestatem Judæi ementis; et Sarracenus captivus Judæi, si Christianus fiat, efficitur liber. Hoc dicit.

(1) *Cristianos.* Concordat cum l. 1. *C. ne mancip. Christian.* et adde cap. *Judas*, 17. quæst. 4. et cap. 2. et cap. fin. *de Judæis*, sed an poterit Judæus emere solum, in quo sunt ascriptitii Christiani, videas per Glos. et Joan. de Plat. in l. *quemadmodum*, et in l. fin. in fine, *C. de agricolis, censitis, et colon.* lib. 11. et vide cap. 2. *de Judæis.*

(2) *Morir.* Durius assumit hic pœnam capitalem, de qua in dict. l. 1. *C. ne Christianum mancipium hæretic.* quàm Glossa ibi.

(3) *De la libertad.* Imò tit. 21. in l. fin.

LEX XI.

Judæi signum supra caput asportare tenentur, ut discernantur à Christianis; aliàs sine eo inventus decem marabotinos aureos solvet, aliàs flagella totidem, si non habet de quo solvat, recipiat in corpore. Hoc dicit.

(1) *Señal cierta.* Adde cap. *in nonnullis*, eod. tit.

aqui decir de los moros, et de la su nescedat que creen et por que se cuidan salvar; et mostraremos por qué han asi nombre: et quántas maneras son dellos: et cómo deben vevir entre los cristianos: et qué cosas son aquellas que les son vedadas de facer mientre que hi visquieren: et cómo los cristianos por buenas palabras et non por premia los deben convertir á la fe: et qué pena meresce quien los embargare que se non tornen cristianos, ó los deshonrare de dicho ó de fecho despues que lo fueren: et otrosi qué pena meresce el cristiano que se tornare moro.

LEY I.

Onde tomaron nombre moros, et quántas maneras son dellos, et en qué manera deben vevir entre los cristianos.

Ley 4. tit. 2. lib. 8. Recop.

Sarracenus en latin tanto quiere decir en romance como moro: et tomaron este nombre de Sarra (1) que fue muger libre de Abraham, como quier que el linage de los moros non desciende della, mas de Agar que fue servienta de Abraham. Et son dos maneras de moros: la una es que non creen en el nuevo testamento nin el viejo; et la otra es que recibieron los cinco libros de Moysen, mas desecharon los profetas et non los quisieron creer: et estos atales son llamados samaritanos, porque se levantaron primeramente en una cibdat que ha nombre Samaria: et destos fabla en el Evangelio do dice que non deben vevir nin usar en uno los judios con los samaritanos. Et decimos que deben vevir los moros entre los cristianos en aquella misma manera que diximos en el título ante deste que lo deben facer los judios, guardando su ley et non denostando la nuestra. Pero en las villas de los cristianos non deben haber los moros mezquita (2), nin facer sacrificios públicamente ante los homes; et las mezquitas que habien antiguamente deben seer del rey, et puédelas él dar á quien quisiere. Et como quier que los moros non tengan buena ley, pero mientra vivieren entre los cristianos en seguranza dellos, non les deben tomar nin robar (3) lo suyo por fuerza: et qualquier que contra esto ficiere mandamos que peche doblado todo lo que les asi tomaren.

LEY II.

Cómo los cristianos con buenas palabras et non por premia deben convertir los moros á la fe, et qué pena meresce quien los embargare que non se tornen cristianos.

Ley 1. tit. 2. lib. 8. Recop.

Por buenas palabras et convenibles predicaciones se deben trabajar los cristianos de convertir á los moros para facerles creer la nuestra fe et para adocirlos á ella, et non por fuerza (1) nin por premia; ca si voluntad fuese de nuestro señor Dios de los adocir á ella ó de gela facer creer por fuerza, él los apremiarie, que ha poder acabado de lo facer; mas él non se paga del servicio quel facen los homes amidos, sinon de aquel que lo face de su grado et sin premia ninguna: et pues que él non les quiere apremiar nin forzar, por esto defendemos que ninguno non los apremie nin les faga fuerza ninguna

TITULUS XXV. DE SARRACENIS.

LEX I.

Sarracenus à Sara nomen assumpsit, licèt à Sara Sarraceni verè non descendant, sed ab Agar serva Abrahæ. Et duplex secta est eorum, uni qui nec credunt novo, nec veteri testamento; alii qui quinque libros Moysis receperunt, et ideo Samaritani nuncupantur, ut illi de quibus in Evangelio Joan. 4. Sarraceni vivere possunt inter Christianos, modo et forma, qua Judæi, de qua suprà tit. proximo: non tamen possunt habere mesquitas in Christianorum villis, nec sacrificium publicè facere; et licèt isti malam legem habeant, dum in securitate Christianorum vivunt, non debent deprædari violenter sub dupli pœna. Hoc dicit.

(1) *De Sarra.* Prosequitur dicta Hostiens. in summa, eod. tit. §. *et unde dicantur,* et vide 22. quæst. 4. cap. *recurrat,* et cap. *dixit Sara.*

(2) *Mezquita.* Adde l. 1. et l. *nemo, C. de pagan. et templ. eor.* et l. *omnia.*

(3) *Nin robar.* Adde l. *Christianis, C.* eod.

LEX II.

Sarracenus spontè, non coactè debet ad fidem converti, et eum converti volentem impediens, incurrit pœnam, de qua suprà tit. proxim. l. 6. Hoc dicit.

(1) *Por fuerza.* Vide quæ latè dixi in l. 2. tit. 23. 2. *Part.*

sobre esta razon. Et si por aventura algunos dellos de su voluntad les nasciere que quieran seer cristianos, defendemos otrosi que ninguno non sea osado de gelo vedar nin gelo contrallar en ninguna manera : et si alguno contra esto ficiere, debe recebir aquella pena que diximos en el título ante deste, en la ley (2) que fabla de cómo deben seer escarmentados los judios que matan ó embargan á los de su ley que se tornan cristianos.

LEY III.

Qué pena meresce quien deshonrare de dicho ó de fecho á los moros despues que se tornaren cristianos.

Ley 2. tit. 10. lib. 8. Recop.

Viven et mueren muchos homes en las creencias extrañas que amarien seer cristianos, sinon por los aviltamientos et las deshonras que veen recebir de palabra et de fecho á los otros que se tornan cristianos, llamándolos tornadizos (1), et porfazándolos en otras muchas maneras de denuestos; et tenemos que los que esto facen yerran en ello malamente, porque todos deben honrar á estos atales por muchas razones, et non deshonrarlos : lo uno es porque dexan aquella creencia en que nascieron ellos et su linage; et lo al porque desque han entendimiento conoscen la mejoria de la nuestra fe, et recíbenla et apártanse de sus padres, et de sus madres, et de los otros sus parientes et de la vida que habien acostumbrado de facer, et de todas las otras cosas en que reciben placer. Et por estas deshonras que reciben, atales hi ha dellos que despues que han recebida la nuestra fe et son fechos cristianos, repiéntense et desampáranla, cegándoseles los corazones por los denuestos et aviltamientos que reciben. Et por ende mandamos que todos los cristianos et cristianas de nuestro señorio fagan honra et bien en todas las maneras que pudieren á todos aquellos que de las creencias extrañas vinieren á la nuestra fe, bien asi como farien á otro qualquier que su padre, et su madre, et sus abuelos et sus abuelas hobiesen seido cristianos. Et defendemos que ninguno non sea osado de los deshonrar de palabra, nin de fecho, nin de les facer daño, nin tuerto nin mal en ninguna manera : et si alguno contra esto ficiere, mandamos que reciba pena et escarmiento por ende á bien vista de los judgadores del lugar, mas cruamente que si lo ficiesen á otro home ó muger, que todo su linage de abuelos et de bisabuelos hobiesen seido cristianos.

LEY IV.

Qué pena meresce el cristiano que se torna moro.

Ley 6. tit. 1. lib. 1. Recop. — Ley 10. tit. 2. lib. 8. Recop.

Ensandecen á las vegadas homes hi ha et pierden el seso et el verdadero conocimiento como homes de mala ventura, et desesperados de todo bien reniegan la fe de nuestro señor Jesucristo et tórnanse moros : et tales hi ha destos que se mueven á facer esto por sabor que han de vivir á su guisa, ó por pérdidas que les avienen de parientes que les matan ó se les mueren, ó porque pierden lo que habien et fincan pobres, ó por malos fechos que facen temiendo la pena que merescen haber por razon dellos. Et por qualquier destas maneras sobredichas ó dotras semejantes dellas que se mueven á facer tal cosa como esta, facen muy grant maldat et muy grant traycion; ca por ninguna pérdida nin pesar (1) que les aviniese, nin por ganancia nin por riqueza, nin por buena andanza

(2) *En la ley.* Vide in l. 6. suprà tit. 24.

LEX III.

Postquam quis ad Fidem Catholicam venerit, debet honorari; nec debet ab aliquo injuriari, vocando eum conversum, et simile opprobrium; aliàs arbitrio judicis punitur magis quàm si Christianum, ex genere et Christianorum parentum linea, injuriis afficeret. Hoc dicit.

(1) *Tornadizos.* Adde l. 2. tit. 9. lib. 8. *in Ordinam. Regal.* et l. fin. eod. tit. et l. fin. tit. 1. lib. 1. ejusd. *Ordinam.* et cap. *eam te, de rescript.* et Gloss. Montal. in l. 2. tit. 3. lib. 4. *For. LL.*

LEX IV.

Christianus se faciens Sarracenum, occiditur et perdit omnia bona filiis catholicis applicanda; eis autem non extantibus, catholicis consanguineis usque ad decimum gradum; quibus non extantibus, Regis Cameræ applicantur. Hoc dicit.

(1) *Pérdida nin pesar.* Quid si aliquis coactus negat Christum ore, sed non corde? Vide Gloss. in

nin por sabor que entendiesen haber en la vida deste mundo, non deben renegar la fe de nuestro señor Jesucristo, por la qual son salvos et habrán vida perdurable para siempre. Et por ende mandamos que todos quantos tal maldat como esta ficieren que pierdan por ende todo cuanto hobieren, et que non puedan levar ninguna cosa dello, mas que finque todo á sus fijos(2) si los hobiere, à aquellos que fincaren en la nuestra fe et la non renegaren : et si fijos non hobieren, háyanlo los mas propincos parientes que hobieren fasta el deceno grado (3) que fincaren en la creencia de los cristianos : et si fijos nin tales parientes non hobieren, que finquen todos sus bienes para la cámara del rey (4) : et demas desto mandamos que si fuere fallado el que tal yerro ficiere en algunt lugar de nuestro señorio, que muera (5) por ello.

LEY V.

Qué pena mreesce el cristiano que se tornare moro, maguer se repienta despues et se torne á la fe.

Ley 10. tit. 2. lib. 8. Recop.

Apostata en latin tanto quiere decir en romance como cristiano que se fizo judio ó moro, et despues se repintió et se tornó á la fe de los cristianos; et porque tal home como este es falso et escarnecedor de las leyes, non debe fincar sin pena maguer se repienta(1). Et por ende dixieron los sabios antiguos(2) que debe seer enfamado para siempre, de manera que su testimonio nunca sea cabido, nin pueda haber oficio nin lugar honrado, nin pueda facer testamento nin seer establescido por heredero de otro en ninguna guisa : et aun demas desto decimos que véndida nin donacion que á él hobiesen fecha ó que él ficiese á otro desde aquel dia en adelante que

cap. *non solum*, 11. quæst. 3. quæ concludit, quòd mortaliter peccat, quia nulla conditione debet ad hoc adduci, 22. quæst. 2. cap. *primum*, nam etsi non vult negare Christum, vult tamen istud propter quod negat, scilicet vitam, 15. quæst. 1. cap. *meritò*. Fortè tamen iste in foro exteriori mitius veniret puniendus propter vim, et metum sibi illatum, argumento ejus quod notat Bartol. in tractat. *de tyrannia*, col. 3. vers. *sed pone*, Joan. de Imol. consil. 34. *visis, et ponderatis*, et Abbas consil. 13. *nitar in præsenti causa:* esset tamen adhuc puniendus, quia si vassallus, seu subditus Regis tenetur pro eo mortem subire, cùm fuerit necesse, ut habetur in l. 4. tit. 24. *Partit.* 4. quanto magis Christianus pro suo Rege Christo, qui est Rex Regum, et Dominus dominantium? et licèt vis conditionalis excuset à tanto. non tamen à toto, 2. quæst. 1. cap. *in primis*.

(2) *A sus fijos*. Concordat 1. quæst. 4. cap. *Judæi;* de jure tamen canonico, quod in hoc servandum est, videtur quòd bona istorum non devolvuntur ad filios, sed ad fiscum, ut in cap. *contra Christianos, de hæretic.* lib. 6. ubi Glossa : tales enim apostatæ hæretici reputantur, et ut contra tales est procedendum, ut ibi dicit textus, et adde quæ dixi in l. 7. *Part.* 6. tit. 7.

(3) *Deceno grado*. Ut in l. 6. tit. 13. *Part.* 6.

(4) *Para la cámara del rey*. Adde l. 1. *de Apostat.* et suprà tit. 24. l. 7.

(5) *Muera*. Est enim hic ut hæreticus puniendus, dict. cap. *contra Christianos, de hæretic.* lib. 6.

LEX V.

Apostata dicitur ex Catholico factus infidelis, et postea ad fidelitatem reversus : iste est infamis, et non potest testari, nec ad honores aspirare, et est incapax hæreditatis institutus, nec per eum contractus celebratus, postquam de infidelitate incœpit cogitare, valet : et hæc pœna est major morte, quia inter homines vivens, eorum honoribus caret. Hoc dicit.

(1) *Se repienta*. Idem habetur in l. *hi qui sanctam*, in fin. *C. de Apostat.* de qua ista sumpta est : limita tamen, et intellige nisi per inquisitores hæreticæ pravitatis, vel Judices ecclesiasticos, cognoscentes de hæresi, admittantur ad reconciliationem, et ad gremium ecclesiæ, nam tunc idem in apostatis erit dicendum, quod in aliis hæreticis ad reconciliationem admissis, cùm apostasia non constituat diversam speciem ab hæresi, sed tantùm addat quamdam circumstantiam aggravantem, ut dicit S. Thom. 2. 2. q. 12. art. 1. *in solutione ad tertium*, et probatur in dict. cap. *contra Christianos, de hæretic.* lib. 6. ita in specie vult Doctor noster de Villadiego in suo tract. *de hæretica pravit.* q. 20. col. 4. neque obstare dicit dicta l. *hi qui sanctam*, quæ dicit, eos revertentes non fore admittendos, nam illa lex secundum eum non est admittenda, cùm disponat de materia mere spirituali, scilicet hæresis, quæ est merè ecclesiastica, neque sub laicorum judicio potest cadere, ut in cap. *ut inquisitionis*, vers. *prohibemus, de hæretic.* lib. 6.

(2) *Sabios antiguos*. Ut in dict. l. *hi qui sanctam, C. de apostat.*

fizo este yerro, non queremos que vala. Et esta pena tenemos que es mas fuerte á este atal que si lo matasen; ca la vida deshonrada que él fará le será por muerte de cada dia, non pudiendo usar de las honras nin de las ganancias que ve usar comunalmente á los otros.

LEY VI.

Qué pena meresce el cristiano ó la cristiana que son casados, si se tornare alguno dellos judio, ó moro ó herege.

Ley 10. tit. 2. lib. 8. Recop.

Los reyes et los príncipes por eso quiso nuestro señor Dios que hobiesen señorio sobre los pueblos, porque la justicia fuese guardada por ellos; et aun porque quantas vegadas nasciesen pleytos nuevos ó contiendas entre los homes, las quales non se pueden librar por las leyes antiguas, que por ellos fuese fallado consejo de nuevo por que se pudiesen librar derechamente. Et por ende mandamos (1) que si por aventura acaesciere daqui adelante, asi como y a acaesció en otro tiempo, que alguna muger de nuestra ley seyendo casada se tornare mora, ó judia ó hereja, et en aquella ley que recibiere de nuevo se casare ó ficiere adulterio (2), que las dotes, et las arras et todos quantos bienes hobieren de so uno ella et su marido á la sazon que tal yerro ficiere, que sean todos del marido (3): et esta pena que diximos que debe haber la muger, esa misma decimos que debe haber el marido si se tornare moro, ó judio ó herege. Pero estos bienes atales que gana el marido por el yerro que face su muger, si fijos le fincaren de aquella muger misma, ellos los deben haber despues de muerte de su padre: et maguer hobiese fijos de otra muger, non deben haber destos bienes atales ninguna cosa. Eso mismo decimos que debe seer guardado en los bienes del marido, si ficiere tal yerro como este.

LEY VII.

Cómo si alguno renegare la fe de nuestro señor Jesucristo puede seer acusada la fama dél cinco años despues de su muerte.

Ley 10. tit. 2. lib. 8. Recop.

Renegando algunt home la fe de nuestro señor Jesucristo, et tornándose despues á ella segunt que desuso diximos, si acaesciere que en su vida non fuese acusado de tal yerro como este, tenemos por bien et mandamos que todo home ó muger pueda acusar su fama despues que sea muerto fasta cinco años (1). Et si ante deste plazo lo acusare alguno, et fuere probado que fizo el yerro, deben facer de sus bienes asi como diximos en las leyes ante desta (2): et si por aventura non fuese acusado en su vida nin despues de su muerte fasta cinco años, dende adelante (3) non lo podrie ninguno acusar.

LEX VI.

Si fidelis conjugata ad infidelitatem transeat, seu hæretica fiat, et cum infideli nubat, vel adulteretur, perdit dotem, arrhas, et omnia bona, quæ communiter cum viro habebat, applicanda viro; et post ejus mortem filiis ejus matrimonii dumtaxat in eis successuris: idem de viro in infidelitatem lapso. Hoc dicit.

(1) *Mandamos.* Ex verbis proœmii hujus legis videtur, quòd ista sit nova Alphonsi Regis decisio, cui non sit dare concordantem.

(2) *Ficiere adulterio.* Imo, et ex sola fornicatione spirituali, cùm fidem deserit, et ad infideles se confert, perdit dotem, ut notat Abb. in cap. fin. *de convers. conjug.* dixi suprà tit. 17. in l. fin.

(3) *Todos del marido.* Sed nonne ista bona confiscantur? Dic, quòd sic, ut in cap. *cum secundum leges, de hæretic.* lib. 6. et tradit in terminis Joan. Andr. in dict. cap. fin. *de convers. conjugat.* in differentiis quas ponit inter fornicationem carnalem, et spiritualem; quomodo ergo poterunt dari marito, certè miror de decisione ista hujus legis, et arbitror quòd non procederet, sed bona confiscarentur, tam in uxore, quàm in marito, apostatantibus à fide.

LEX VII.

Si in sua vita quis non fuit de apostasia accusatus, post mortem intra quinquennium ejus fama per quemlibet potest accusari; et si probetur, fiet de ejus bonis, ut in legibus suprà proximis. Hoc dicit.

(1) *Cinco años.* Concordat cum l. 2. *C. de apostat.* et loquitur aptius ista lex quàm illa.

(2) *Ante desta.* L. 4. et 6. ubi vide quæ dixi.

(3) *Dende adelante.* Nota benè, quòd inquisitores hæreticæ pravitatis, quando cognoscunt contra defuncti memoriam, non poterunt confiscare bona post quinquennium à morte defuncti, adde Bartol. in dict. l. 2. *C. de apostat.* et Abb. in cap. *cum nobis*, col. 3. *de præscr.* ubi hoc limitat, et intelligit quatenus bona veniunt confiscanda fisco Prin-

LEY VIII.

Por què razones el cristiano que se tornare judio ó moro, et se repiente tornándose despues á la ley de los cristianos, se puede excusar de la pena sobredicha.

Contescer podrie que algunos de los que renegasen de la fe católica et se tornasen moros, se trabajarien de facer algunt granado servicio á los cristianos, que se tornaria en grant pro de la tierra: et porque los homes que se trabajaren de facer tal bien como este sobredicho non finquen sin gualardon (1), tenemos por bien (2) et mandamos que les sea quita et perdonada la pena de la muerte que diximos en la quarta ley

cipis sæcularis, juxta dictum Glossæ in l. *Manichæos, C. de hæretic.* Si verò essent applicanda fisco ecclesiæ, tunc requiritur tempus quadraginta annorum, per textum in cap. 2. *de præscript.* lib. 6. vide etiam per Felin. in dict. cap. *cum nobis,* col. 4. et 5. et idem erit dicendum in crimine læsæ majestatis, prout et voluit Gloss. in dict. l. *Manichæos,* Abb. et Felin. in dict. cap. *cum nobis,* Angelus Aretin. in tractat. *maleficior.* in parte *che ay tradito la patria,* col. penult. per viam tamen exceptionis benè quis admittetur, excipiendo etiam post quinquennium, quia quæ temporalia sunt ad agendum, perpetua sunt ad excipiendum, l. *pure,* in §. fin. D. *de doli except.* l. 3. *C. de exception.* neque ad hoc obstat l. *nam posteaquam,* §. *si minor,* D. *de jurejur.* neque l. *Papinianus,* §. *si filius,* D. *de inoffic. testam.* cum glossa ibi, et Paul. de Castro in utraque lege, ubi dicitur quòd quando in potestate illius, qui allegat exceptionem, fuit agere, et non egit intra terminum limitatum actioni, non auditur postea allegans per viam exceptionis; nam procedunt illi textus, quando solùm competebat actio à jure, quæ poterat intentari per viam actionis et exceptionis, et opposita exceptione operatur vim actionis, ut in exemplis illarum legum; secus enim est, quando à lege datur actio et exceptio, nam tunc terminus præfixus actioni, non censetur præfixus exceptioni, textus singularis in dict. l. *pure,* §. fin. l. *querela,* cum gloss. *C. de fals.* et ibi Bart. idem Bart. in l. *Divus,* D. *de re judic.* Abb. in cap. *licèt, de probation.* col. 7. et in cap. *cum venerabilis, de exception.* col. 9. cùm ex quocumque delicto oriatur à lege actio et exceptio, ut in l. *quoniam Alexandrum, C. de adulter.* l. 2. §. *si publico,* et ibi Bartol. D. eod. et dict. l. *querela:* notat Gandinus in tract. *malefic.* tit. *quomodo cognoscatur de delicto per exceptionem,* et est casus in l. *si quis in gravi,* §. *si quis ultro,* D. *ad Sylan.* et in crimine læsæ majestatis, est textus in l. *qui cum major,* §. *si libertus,* D. *de bonis libert.* adde etiam ad hoc Bartol. in l. 2. D. *de exception.* et Angel. et Bald. in dict. §. *si filius,* ubi ista ita videntur intelligere et declarare: facit quod eleganter voluit Bald. in l. *quæsitum,* §. fin. D. *de pecul.* ubi dicit, quòd licèt jus dicendi nullum præscribatur certo tempore, tamen jus excipiendi de nullitate non præscribitur: idem tenet Joan. de Imol. in Clement. 1. *de re judic.* ubi dicit, quòd nullitas potest intentari, tam agendo, quàm excipiendo; et quando intentatur agendo, certo tempore finitur, sed per viam exceptionis durat perpetuò, et idem tenet Præpos. in cap. *dilecto, de appellat.* item in dict. §. *si minor,* et in dict. §. *si filius,* idem consequitur agendo, et excipiendo, ex quo sequitur, quòd semper est actio; nam cum intentatur querela per viam exceptionis, intentatur ad finem, ut rescindatur testamentum, et hæreditas veniat filio; et cùm intentatur restitutio in integrum per exceptionem, intentatur, ut retractetur contractus: sed cùm excipitur de crimine hæresis, vel læsæ majestatis, non ideo intentatur exceptio, ut memoria defuncti damnetur, et bona confiscentur, sed ut repellatur qui agit ab agendo, et pars justè possidens defendatur excipiendo. Unde distinguendi sunt tres casus: unus, cùm solùm datur exceptio, et non actio, veluti in pacto de non petendo; et tunc indubiè exceptio est perpetua, cùm non sit in potestate nostra agere. Alius casus, quando solùm competit actio à jure, et non datur exceptio expressè, et de isto casu loquuntur dictus §. *si filius,* et §. *si minor.* Alius et tertius casus est, cùm à lege datur expressè actio, et etiam expressè exceptio; et tunc licèt præscribatur actioni, non præscribitur exceptioni: vel dic, quòd tunc præscribatur exceptioni, quando ad eam habendam requiratur aliquod præambulum, quod certo tempore est limitatum, ut est restitutio in integrum, ut in dict. §. *si minor,* et recisio testamenti, ut in dict. §. *si filius,* nam cum non possit per exceptionem obtineri, nisi habito illo præambulo, nil mirum, si præscribatur exceptioni, præscripto illo præambulo: quando verò ipso jure sine tali præambulo competit exceptio, durat perpetuò, et cessat ratio dicti §. *si filius,* et dicti §. *si minor:* ita tenent Bald. et Angel. in dict. l. *querela,* et sentit Bald. in dict. §. *si minor,* col. fin. in princip. hoc etiam ostenditur, nam licèt de adulterio possit accusari intra quinquennium, ut in l. *mariti,* §. *præterea,* D. *de adulter.* l. *adulter, C.* eod. potest tamen excipi perpetuò pro retentione dotis, ut dicit Glossa in l. fin. *C. de adulter.* et ibi Salicet. et ibi clarius Angelus et Baldus.

LEX VIII.

Christianus, si factus Sarracenus aliquod servitium magnum fecit Christianis, parcitur ejus vitæ, licèt Sarracenus remanserit; et si ad fidelitatem redierit, non patietur aliquam pœnam de appositis contra apostatam. Hoc dicit.

(1) *Sin gualardon.* Indulget Princeps propter

ante desta, que deben recebir por razon del yerro que ficieron; ca asaz darie á entender el que tal cosa ficiese que amaba á los cristianos et que se tornarie á la fe católica, si lo non dexase por vergüenza ó por afruenta de sus parientes et de sus amigos; et por ende queremos que les sea perdonada la vida, maguer finque moro. Et si por aventura despues que hobiese fecho tal servicio á los cristianos como sobredicho es, se repintiese de su yerro et se tornase á la fe católica, mandamos et tenemos por bien quel sea otrosi perdonada la pena del enfamamiento, et non pierda sus bienes (3): et que ninguno non sea osado dende adelante de gelo retraer, nin le empezca en ninguna manera: et que haya todas las honras, et que use de todas las otras cosas que los cristianos han et usan comunalmente, bien asi como si nunca hobiese renegado la fe católica.

LEY IX.

Cómo los moros que vinieren en mensageria de otros regnos á la corte del rey, deben seer salvos et seguros ellos et sus cosas.

Mensageros vienen á las vegadas de tierra de moros et de otras partes á la corte del rey: et maguer vengan de tierra de los enemigos por mandado dellos, tenemos por bien et mandamos que todo mensagero que venga á nuestra tierra, quier sea cristiano, ó moro ó judio, que venga et vaya salvo (1) et seguro por todo nuestro señorio: et defendemos que ninguno non sea osado de facerle fuerza, nin tuerto nin mal ninguno á él nin á sus cosas. Otrosi decimos que maguer el mensagero que viniese á nuestra tierra, debiese alguna debda á home de nuestro señorio que fuese fecha ante que viniese en la mensageria, que nol prendan por ello nin le trayan á juicio; mas las debdas que ficiere en nuestra tierra despues que viniese en la mensageria (2), si las non quisiese pagar, bien gelas pueden demandar, et apremiarle por juicio que las pague.

servitia, ut hìc, et in l. 1. tit. 32. infra ead. *Partit.* §. *sed quod Principi, Instit. de jure natural. gent. et civil.*

(2) *Tenemos por bien.* Nova videtur hæc decisio, ut patet ex hoc verbo, et etiam ex hoc verbo *queremos*, inferiùs ista lege posito, ut dixi in simili in l. 22. tit. 1. ead. *Partit.* et non scio concordantem.

(3) *Non pierda sus bienes.* Necesse fuit hoc exprimere, quia in istis apostatis revertentibus ad fidem, non habet locum jus postliminii. Procedit enim illud, cùm quis capitur ab hostibus, ut D. *de captiv.* per totum: et secùs est, cùm quis sponte efficitur hostis et hæreticus, quia non recuperat bona, licèt postmodum ad fidem redeat, nisi restituatur, ut legitur et notatur in cap. *displicet*, in cap. *ipsa pietas*, 23. quæst. 4. Abb. in cap. *inter quatuor*, col. 2. *de major. et obed.* Sed an prosit sibi ista remissio, videtur quòd non, cùm bona istius ex novis constitutionibus applicentur fisco ecclesiæ, ut refert Felin. in cap. *cum nobis*, col. pen. *de præscript.* cùm dicit, quòd bona damnatorum de hæresi, non applicantur hodie fisco sæculari, etiam Principis non recognoscentis superiorem, ut caveri dicit in pluribus constitutionibus modernis, de quibus Bibliotheca Papæ in libro, qui dicitur *tractatus inquisitorum*, cap. 24. et traditur per Francisc. Pavi. in consilio ibi relato. Doctor tamen de Villadiego in suo tractatu, *de hæretica pravitate*, allegat quamdam Extravagantem Clementis, ex qua dicit, hodie bona hæreticorum dividi in tres partes, quarum una assignatur domino temporali; alia officialibus inquisitionis; tertia verò ipsi officio: dicit tamen illam loqui de inquisitoribus Italiæ, et quòd ad alias Provincias non extenderetur: de jure verò Canonico antiquo, bona laicorum hæreticorum fisco sæculari applicantur, cap. *excommunicamus*, el 1. *de hæretic.* et cap. *vergentis*, et in cap. *cum secundum leges, de hæretic.* lib. 6. dicendum ergo, quòd in his bonis, quæ hodie fisco Regis applicarentur, procedet hæc lex.

LEX IX.

Sarracenorum, vel aliorum legatus, fidelis, vel infidelis, securè veniat, et redeat cum suis rebus: nec durante legatione poterit super debitis anterioribus, in Curia Principis ad quem mittitur, aut in ejus dominio conveniri, vel pignerari: pro contractu tamen in legatione celebrato utique convenitur. Hoc dicit.

(1) *Venga et vaya salvo.* Habent enim Legati, seu ambasiatores securitatem à jure gentium; et nemo impunè potest eos offendere, l. *sanctum*, D. *de rerum divis.* l. fin. D. *de legation.*

(2) *En la mensageria.* Concordat cum l. 2. §. *legatis*, et §. *omnes autem*, D. *de judiciis.*

LEY X.

Qué péna merescen el moro et la cristiana que yoguieren de consuno.

Si el moro yoguiere con cristiana vírgen, mandamos quel apedreen (1) por ello: et ella (2) por la primera vegada que lo ficiere, pierda la meytad de sus bienes, et herédelos el padre ó la madre della, ó el abuelo ó el abuela si los hobiere: et si non los hobiere háyalos el rey. Et por la segunda pierda todo quanto hobiere, et herédenlo los sobredichos herederos si los hobiere; et si non los hobiere, herédelos el rey, et ella muera por ello: eso mismo mandamos de la vibda que esto ficiere. Et si yoguiere con cristiana casada sea apedreado por ello, et ella sea metida en poder de su marido (3) que la queme, ó la suelte, ó faga della lo que quisiere. Et si yoguiere con muger baldonada que se dé á todos, por la primera vez azótenlos de so uno por la villa, et por la segunda vegada que mueran por ello.

TITULO XXVI.

DE LOS HEREGES.

Leyes del tit. 3. lib. 8. Recop.

Hereges son una manera de gente loca que se trabajan de escatimar las palabras de nuestro señor Jesucristo, et de les dar otro entendimiento (1) contra aquel que los padrès santos les dieron et que la eglesia de Romá cree et manda guardar. Onde pues que en el título ante deste fablamos de los moros, queremos aqui decir de los hereges: et mostrar por qué han asi nombre: et quántas maneras son dellos: et qué daño viene á los homes de su compaña: et quién los puede acusar: et ante quién: et qué pena merescen despues que les fuere probada la heregia.

LEX X.

Sarracenus Christianæ virgini, seu viduæ se commiscens lapidabitur. Et ipsa pro prima vice perdit medietatem bonorum, in qua succedunt parentes, vel avi; et eis non existentibus, Rex. Pro secunda autem vice, perdet omnia bona succedentibus applicanda, et occidetur. Si verò sit conjugata, ipse lapidabitur, et ipsa in potestate viri ponetur, ut eam comburat, vel ad libitum faciat. Si autem sit publica meretrix, pro prima vice ambo simul verberantur, pro secunda occiduntur. Hoc dicit.

(1) *Apedreen.* Adde l. 9. suprà, tit. 1. et adde quod habetur Numer. cap. 25. v. 14. de Phinees, qui interfecit coeuntem cum Madianita, et reputatum est illi ad justitiam, et habetur in cap. *reos;* 23. quæst. 5. et 2. quæst. 7. *nos si incompetenter,* §. *his ita.* Doctores tamen communiter tenebant hunc Judæum, vel Sarracenum non esse puniendum pœna mortis, propter concubitum cum Christiana, ut retuli de Oldrald. in dict. l. 9. quando non fiebat sub colore matrimonii, per l. *ne quis Christianam, C. de judæis:* idem tenet Corneus consil. 114. vol. 1. Decius in cap. *consuluit,* el 3. *de appellat.* et in cap. 1. *de constit.* n. 27. ubi dixit, illud de Phinees esse secundum jus antiquum veteris testamenti, prout habetur in dict. §. *his ita,* et refert Andream Siculum idem tenentem consil. 63. vol. 4. col. penult. Nicol. Boetium decision. 316. col. 3. ubi dicit hanc opinionem esse communem: et sequitur Alciatus lib. 7. *Parerg.* cap. 23. ubi et damnat sententiam quamdam in hoc prolatam erga virilium amputationem, quam videbis relatam in fine dicti consilii Oldrald. Tene ergo mente istam legem Partitarum cum dicta l. 9. supra, tit. 24. quæ jubent istos puniri pœna mortis, etsi coitus sit sine titulo matrimonii.

(2) *Ella.* Tene mente istam legem Partitarum circa istam pœnam, quæ imponitur fœminæ Christianæ cum Pagano, vel Judæo coeunte.

(3) *De su marido.* Nota ad l. *Fori,* lib. 4. tit. *de los Adulterios,* l. 1.

TITULUS XXVI. DE HÆRETICIS.

IN SUMMA.

(1) *Otro entendimiento.* Adde cap. *hæreticus,* 24. quæst. 3. et cap. *non adferamus,* 24. quæst. 1. et cap. *inter hæc hircum,* el 2. *de pœnit.* dist. 3. et dicit B. Gregorius, 5. lib. *Moral.* cap. 18. quòd hæretici communem scientiam habere fugiunt, ne cæteris æquales æstimentur, occulta vel nova semper exquirunt, quæ dum alii nesciunt, apud imperitorum mentes ipsi de scientiæ singularitate gloriantur.

LEY I.

Onde tomaron nombre los hereges, et quántas maneras son dellos, et qué daño viene á los homes de su compaña.

Hæresis en latin tanto quiere decir en romance como departimiento (1): et tomó este nombre herege porque es departido de la fe católica de los cristianos. Et como quier que sean muchas sectas et maneras de hereges, pero dos son las principales. La primera es toda creencia que home ha, que se desacuerda de aquella fe verdadera que la eglesia de Roma (2) manda tener et guardar. La segunda es descreencia que han algunos homes malos et descreidos (3), que creen que el alma se muere con el cuerpo, et que del bien et del mal que home face en este mundo non habrá gualardon nin pena en el otro mundo: et los que esto creen son peores que bestias. Et de los hereges de qualquier manera que sean viene muy grant daño á la tierra; ca se trabajan siempre de corromper las voluntades de los homes et de meterlos en yerro.

LEY II.

Quién puede acusar á los hereges et ante quién, et qué pena merescen despues que les fuere probada la heregia, et quién puede heredar los bienes dellos.

Ley 1. tit. 3. lib. 8. Recop.

Los hereges pueden seer acusados de cada

LEX I.

Hæreticus dicitur à Fide Catholica separatus: etsi multiplex sit hæresis, duæ hæreses sunt principaliores. Prima illius qui aliqualiter deviat à Fide Catholica, ab his quæ tenet Ecclesia Romana. Secunda est credentium animam cum corpore mori, nec de bonis post mortem præmium, nec de malis pœnam, futurum, qui sunt bestiales: et de omni hæresi magnum damnum patriæ venit, quia hæretici corrumpunt fidelium voluntates. Hoc dicit.

(1) *Departimiento.* Prosequitur dicta Azonis C. eod. in summa.

(2) *Eglesia de Roma.* Adde cap. *hæc est fides*, 24. quæst. 1. et cap. *quoniam vetus oriens*, et cap. *ad abolendam, de hæretic.* et hæreticus dicitur quis variis modis, vide Gloss. in cap. *illi qui*, §. *quia verò*, 24. quæst. 3.

(3) *Descreidos.* Qui recesserunt à fide, et errant in articulis fidei, ut in cap. 1. *de summa Trinit. et Fid. Cathol.* et adde l. 98. tit. 4. 1. *Partit.* Quod autem anima non moriatur, cùm separetur à corpore, probat Ambrosius in lib. *de bono mortis*, cap. 9. et 10. ubi et rationem humanam adducit, quòd anima sit quæ vitam infundit; et cui anima infunditur, vita infunditur, et à quo anima discedit, vita discedit; anima ergo vita est. Quomodo ergo potest mortem recipere, cùm sit contraria? Sicut enim nix calorem non recipit, nam statim solvitur, et lux non recipit tenebras, nam statim discutit, infuso enim lumine, tenebrarum horror aufertur; et sicut admoto igne, nivium rigor desinit; ita et anima, quæ vitam creat, mortem non recipit, non moritur. Probat etiam ibidem immortalitatem animæ auctoritatibus divinis. M. Tullius etiam in libro de Republica, probat immortalitatem animæ, eo fundamento, quòd justitia distributiva non habet locum in præsenti vita; quia cùm justitia sit habitus animi communi utilitate servata, suam cuique tribuens dignitatem, videmus ad sensum, quòd non semper bonis bona obveniunt, aut malis mala, neque boni præmiantur, neque mali puniuntur; sed multo potius bonis mala, malis bona frequentius accidunt: unde si justitia in hac vita locum non habet, superest, quòd si mundus providentia regitur, prout regitur, necesse sit aliam vitam esse, in qua justis præmia, et malis supplicia distribuuntur. Videas etiam per Beatum Gregor. *in Dialog.* lib. 4. cap. 4. ubi videbis de intellectu illorum verborum Ecclesiastes, cap. 3. vers. 19. *Hominis et jumenti unus est interitus*, quòd loquitur videlicet Salomon ibi in hoc disputando, non diffiniendo. Videas etiam de immortalitate animæ per Chrysostomum sermone 4. *de Providentia, vel fato*, col. antepenult. et penult.

LEX II.

Accusare potest hæreticum quilibet de populo, coram Episcopo loci vel ejus Vicario, qui pugnare debet bonis sermonibus et blandis verbis convertere illum ad fidem; et si hæreticus pœniteat, reconciliandus est, et parcet ei Episcopus. Si verò est pertinax, judicabit cum hæreticum, et tradet judici sæculari, ut eum puniat. Et si fuerit Prædicator flammis exuritur. Idem de credente animam cum corpore mori, et de hæretico opera Prædicatoris exsequente. Si autem credit, et non exsequitur, perpetuo exulet, aut in carcere (donec pœniteat) ponatur. Et bona in hæresi decedentium, aut de hæresi damnatorum, applicantur filiis, vel descendentibus; quibus deficientibus, Regi. Et si hæreticus est clericus, potest ecclesia bona intra annum petere, et si neglexerit, habebit Regis camera. Sed si non credit, sed ad hæreticorum legentium vadit doctrinam, solvet Regis cameræ decem libras auri. Et si non habuerit unde, dentur ei publicè quinquaginta flagella. Hoc dicit.

uno (1) del pueblo delante los obispos (2) ó de los vicarios que tienen sus lugares: et ellos los deben exâminar et exprobar en los artículos et en los sacramentos de la fe: et si fallaren que yerran en ellos ó en alguna de las otras cosas que la eglesia de Roma manda guardar et creer, estonce deben puñar de convertirlos et de sacarlos de aquel yerro por buenas razones et mansas palabras. Et si se quisieren tornar á la fe et creerla despues que fueren reconciliados, débenlos perdonar (3). Et si por aventura non se qui-

(1) *De cada uno.* Est enim publicum crimen, l. *Manichæos*, C. eod.

(2) *Delante los obispos.* Crimen hæresis est merè ecclesiasticum, ideo cognitio pertinet ad Episcopum, ut hìc, et in cap. *ad abolendam*, in princip. eod. tit. et ibi quòd pertinet ad capitulum sede vacante. Legatus etiam Apostolicæ Sedis est judex competens, cap. *ut commissi*, eod. tit. lib. 6. Item et Inquisitores per Sedem Apostolicam deputati, cap. *per hoc*, et cap. *ut inquisitionis, de hæretic.* lib. 6. Clement. 1. eod. tit. et per commissionem Apostolicam factam Inquisitoribus de hoc crimine non tollitur potestas Ordinariis, ut in dict. cap. *per hoc*, et poterit rectè cognosci, tam per Judicem, ubi delictum hoc quis commisit, quàm per eum in cujus territorium hæreticus se transtulit, ut in cap. *ut commissi*, §. 1. et ibi Glos. *de hæretic.* lib. 6. facit l. *Arriani*, C. eod. quòd ubique possit puniri, quia ubique videtur delinquere, adde Bald. in l. 2. C. *de malefic. et mathem.* benè tamen videtur, quòd si petatur remissio, quòd remittendus esset ad judicem delicti, quia ejus delicta magis ibi poterunt esse nota, secundum Archid. in dict. cap. *ut commissi*, ubi vide per Dominicum in vers. *et contra illos*, distinguentem, quòd aut expedit quòd remissio fiat ad locum delicti, veluti, quia ibi fuit publicum crimen, et sic expedit eum puniri in loco delicti, et tunc sit facienda remissio, aliàs non; vide ibi, et adde quod habetur in cap. *ut commissi*, eod. tit. lib. 6. et proceditur in isto crimine simpliciter, et de plano, sine strepitu, et figura judicii, ut in cap. fin. in princ. *de hæretic.* lib. 6.

(3) *Débenlos perdonar.* Redeuntes ergo ab hæresi admittendi sunt, et evadent per hoc pœnas criminis, quando non sunt relapsi, ut in cap. *super eo, de hæretic.* lib. 6. et tradit S. Thom. in 2. 2. q. 11. art. 4. et habetur in cap. *ad abolendam*, eod. tit. Quod intellige si continuò post deprehensionem erroris, ad fidei Catholicæ unitatem spontè recurrant, abjurata hæresi, ut probatur in cap. *ad abolendam*, in princ. *de hæretic.* et cap. *ut officium*, in princ. eod. tit. lib. 6. proviso solerter, ut ibi habetur, ne simulata conversione redeant fraudulenter, sub agni specie lupum gerentes.

Sed est dubium quando dicantur continuò, seu confestim redire, et Archid. cap. *ut commissi*, §. *neque non, de hæretic.* lib. 6. dicit, quòd illi qui veniunt infra tempus gratiæ, admittendi sunt; et hoc innititur consuetudini, quam servare solent inquisitores hæreticæ pravitatis, qui in principio inquisitionis præmittunt sermones ad populum, ubi habent inquirere, ubi admonent omnes hæreticos ex edicto, ut recognoscentes errorem suum ad fidem Catholicam convertantur, certo termino præfixo, in quem veniant, et istud appellatur tempus gratiæ: subdit tamen Archid. quòd etiam post tempus gratiæ admittendi sunt, re integra, utpotè quia aliquis non fuit personaliter requisitus, neque contra eum probationes sunt receptæ, argumento cap. *si tibi absenti, de præbend.* lib. 6. si tamen post prædicta tempora venerit, indignus est venia, licèt errorem detegat, et remittit ad notata in l. 1. C. *de his, qui latron. occult.* et sic recitando ipsum transit Joan. And. et etiam Dominic. ibi. Hostiens. verò in summa tit. *de hæretic.* §. *qualiter*, et §. *quando, et qualiter*, apertè sentit, quòd antequàm quis sit convictus de hæresi, admittatur confitens errorem suum, et volens reconciliari, dummodo judex videat ipsum contritum, et speret de conversione sua. Joan. And. in cap. *excommunicamus*, el. 1. §. *damnati*, eod. tit. sentit, quòd neque dum antequam sint convicti, imò etiam postquam sunt condemnati per sententiam, possunt redire et evadere pœnam mortis, et idem sentit glossa notabilis in cap. penult. eod. tit. in contrarium tamen videtur textus in dict. cap. *ad abolendam*, qui, ut in principio glossæ dixi, videtur requirere quòd continuò, seu confestim redire debeant et sponte; post damnationem verò videntur facere timore pœnæ, imò et post probationes timore probationum. Zenze. et Card. in Clement. *ad nostrum*, §. penult. eod. tit. tenent, quòd si postquam negaverunt, sunt convicti, non admittantur ad finem evadendi pœnam corporalem. Abb. in dict. §. *damnati*, tenet idem quod Joan. And. ibi tenuit, et adducit textum in cap. *accusatus, de hæretic.* lib. 6. ubi relapsis dumtaxat non parcitur. Semel ergo lapsis parcendum est, ex quo volunt ad fidem reverti, licèt condemnati sint; dicit tamen quòd ista opinio apertè non probatur jure, imò potius posset defendi contrarium, quia dictus §. *damnati*, nullam indulgentiam dat damnatis, et dictum cap. *ad abolendam*, vult quòd statim redeant et sponte, et cap. penult. eod. tit. loquitur de deprehensis in hæresi, et non de condemnatis: aliam tamen opinionem tanquam mitiorem dicit sequendam, et quòd ad cap. *ad abolendam*, satis coloratè possit responderi, quòd satis in continenti dicitur redire, si nullam dilationem expectat, neque pœnæ impositionem, cap. *ponderet*, 50. dist. vel potest dici secundum eum, quòd aut sunt condemnati de hæresi, sed adhuc non traditi curiæ sæculari, et habet locum pœnitentia; aut sunt traditi curiæ sæculari, et tunc non sit locus pœnitentiæ. Doctor noster de Villadiego in suo tract. *de*

sieren quitar de su porfia, débenlos judgar por hereges et darlos despues á los jueces seglares (4): et ellos débenles dar pena en esta manera; que si fuere el herege predicador (5), á que dicen consolado (6), débenlo quemar en el fuego, de manera que muera en él. Esa misma pena decimos que deben haber los descreidos que diximos en la ley ante desta, que non creen haber gualardon nin pena en el otro sieglo. Et si non fuere predicador, mas creyente (7), que vaya et esté con aquellos que ficieren el sacrificio á la sazon

hæretic. pravit. quæst. 20. recitatis his opinionibus dicit, quòd ubi ad sententiam esset processum contra hæreticum, nullo modo ejus conversio esset admittenda ad effectum evadendi pœnam mortis, per textum in dict. cap. penult. in vers. *damnati*, et in §. *si qui autem*, ubi autem ad condemnationem non esset processum, etiam si esset per testes, vel alias probationes de hæresi convictus, credit revertentem admitti debere, per textum in cap. *accusatus*, in princ. et apertius in §. *ille quoque*, eod. tit. lib. 6. Joan. de Anan. tractat etiam de hoc in cap. *excommunicamus*, §. *damnati verò*, quem legit sub principio eod. tit. qui recitat opinionem Joan. Andr. et Abb. tandem dicit esse considerandum, quòd textus in dict. cap. *ad abolendam*, non propriè loquitur de condemnatis, sed de illis qui sunt deprehensi in hæresi; unde ipse concludit, quòd posset fortè considerari, quòd aut quis est convictus et condemnatus per judicem, et tunc poterit in continenti redire post sententiam, et quòd ita intelligatur textus in dict. cap. *ad abolendam:* aut est damnatus à jure, tanquam indubitans hæreticus, ut in casu dicti cap. *excommunicamus*, et tunc non possit, et ita loquatur dictum cap. *excommunicamus*, §. *damnati verò*. Mihi verò satis placet opinio Doctoris nostri de Villadiego, per textum in dict. cap. penult. ubi hoc etiam voluit Antonius. Et benè facit ista lex Partitarum cùm vult, ut locus sit veniæ, conversionem debere fieri ante sententiam: f rtè tamen posset non improbabiliter dici, quòd etsi convertatur post sententiam, sit admittendus, si judici videatur ejus conversionem veram esse, et non fictam, et probabiliter hoc appareat; quia conversionem esse ante sententiam, vel post, non est parcendi ratio, sed veritas contritionis cum spe non recidivandi præsumpta, ut vult Sylvester in summa, in parte *hæresis*, la 1. vers. 12. *quæritur*. Nota etiam, quòd licèt rediens ab hæresi evadat pœnam mortis, non tamen evadit pœnam perpetui carceris, ut in dict. cap. penult. commutatur tamen hodie ista pœna in aliam, si visum fuerit superiori, ut habetur in cap. *ut commissi*, eod. tit. lib. 6. Et ista intelligenda sunt in hæreticis non relapsis, nam relapsi sine aliqua audientia sunt sæculari Judici relinquendi, ut in dict. cap. *ad abolendam*, vers. *illos quoque*, et dict. cap. *accusatus*, et in cap. *super eo*, eod. tit. lib. 6.

Et hæreticus patronus reversus, an recuperet jus patronatus? Vide Gloss. in cap. *maximum*, 1. quæst. 7. quæ dicit, quòd sic, nisi lata esset sententia super amissione juris patronatus. Abb. verò in cap. *quia diligentia*, *de elect.* dicit quòd ubicumque præcessit bonorum publicatio ab homine, vel à jure, non recuperat quis bona per pœnitentiam, nisi Princeps de gratia restituat eum ad pristina bona, et vide per Rodium in tract. *de jure patronat.* chart. 15. col. 3. qui dicit opinionem Abb. esse veriorem.

Quid autem de illo contra quem crimen hæresis est probatum, ipse verò semper negavit se commisisse, dicit tamen se tenere et profiteri quod sancta credit ecclesia, et sic semper tenuisse et credidisse; an iste dicatur conversus, vel an adhuc iste, ut impœnitens, sit curiæ sæculari tradendus? Videas decisionem Dominorum de Rota 875. incipit, *accusatus de hæresi, in antiquis*, ubi decidit quòd sit adhuc curiæ sæculari tradendus, et voluit Hostiens. in summa, *de hæretic.* §. *qualiter deprehendatur*, vers. *si verò negaverit*, licèt contrarium probare nitatur Boerius decis. 341. si tamen non simpliciter negaret, sed diceret, se ideo negare, quia non habet memoriam, quòd hæreticalia dixisset, et si est probatum, remittit se ad testes, videtur, quòd in isto aliter esset dicendum, ex dicto Bartoli in l. *de ætate*, §. *nihil*, D. *de interrog. action.*

(4) *Darlos despues á los jueces seglares.* Concordat cum cap. penult. vers. *damnati*, eod. tit. et cap. *excommunicamus*, §. *damnati verò*, eod. tit. et si est Clericus committens hoc crimen, damnatus degradatur, et traditur curiæ sæculari, neque habet locum tunc quod habetur in cap. *cum non ab homine*, *de judic.* per dict. cap. *excommunicamus*, et cap. *ad abolendam*, eod. tit. et dixit Gloss. in dict. cap. *cum non ab homine.*

(5) *Herege predicador.* Concordat cum l. *quicumque*, *C.* eod. circa fin. et magister erroris hæretici hæresiarcha est dicendus, cap. *qui aliorum*, 24. quæst. 3.

(6) *Consolado.* Vide in cap. *filii vel hæredes*, *de hæretic.* lib. 6.

(7) *Creyente.* Credentes erroribus hæreticorum, hæretici sunt, et ut tales sunt puniendi, cap. penult. in fin. eod. tit. et unus modus ad probandum, quòd credunt erroribus hæreticorum, ponitur in ista lege, scilicet, cùm vadit ad sacrificium cum eis, et audit prædicationes ipsorum, ut in l. *quicumque*, *C.* eod. et in l. 1. *C. de pagan.* et tradit Azo *C.* eod. in summa, sive ergo adoraverunt, vel reverentiam more hæreticorum exhibuerunt, consolationem vel communionem ab hæreticis receperunt, vel similia perpetrant, quæ pertinent ad ritum ipsorum, meritò dicuntur credentes,

que lo ficieren, et que oya cutidianamente (8) quando pudiere la predicacion dellos, mandamos que muera por ello esa misma muerte (9), porque se da á entender (10) que es herege acabado, pues que cree et va al sacrificio que facen. Et si fuere creyente en la creencia dellos, mas non lo metiere en obra (11) yendo al sacrificio dellos, mandamos que sea echado de todo nuestro señorio para siempre, ó metido en cárcel fasta que se repienta et se torne á la fe. Otrosi decimos que los bienes de los que son condepnados por hereges, ó que mueren conoscidamente en la creencia de la heregia, deben seer de los fijos (12) ó de los otros descendientes dellos. Et si fijos ó nietos non hobieren mandamos que sean del mas propinquo pariente católico dellos, et si tales parientes non hobieren, decimos que si fueren seglares los hereges que el rey (13) debe heredar todos sus bienes, et si fueren clérigos puede la eglesia demandarlos fasta un año (14), et haberlos despues que fueren muertos; et dende adelante háyalos la cámara del rey si la eglesia fuere negligente en non los demandar en aquel tiempo. Et si por aventura non fuese creyente nin fuese al sacrificio dellos, asi como sobredicho es, mas fuese á aprender et oir doctrina (15) et liccion dellos, mandamos que peche diez libras de oro á la cámara

nam ex factis præsumitur affectus, cap. *qui viderit*, et cap. *sicut enim*, 32. quæst. 5. *de bigam.* cap. *nuper*, et plus est facto, quàm verbo aliquid dicere, cap. *dilecti, de appellat.* non facilè tamen debet quis ita judicari credens, ut reputetur hæreticus, quia neque in hoc crimine sufficit vehemens præsumptio ad damnationem, ut in cap. *litteras, de præsumpt.* ubi de hoc, nisi essent talia indicia et præsumptiones, quæ pro probationibus sunt habendæ, ut ea quæ dixi, et quæ hìc habentur; quia indicia quæ ad bonum retorqueri non possunt, neque ad aliud quàm ad id quod indicant, pro probationibus sunt habenda, l. *dolum, C. de dolo*, et tenent Archid. et Joan. Andr. in cap. 2. *de hæretic.* lib. 6. Item et dicentur credentes qui proprio ore dicunt se credere erroribus ipsorum, secundum eos, ubi suprà.

(8) *Cutidianamente.* Qui enim semel tantùm audierunt sermonem, vel prædicationem hæreticorum, neque postea redierunt, non debent judicari credentes, cùm approbare non videantur, quod postmodum evitarunt, argumento l. quæst. 1. cap. *constat*, cap. *ex studiis, de præsumpt.* secundum Archid. et Joan. And. in dict. cap. 2. *de hæretic.* lib. 6. ubi et vide de illis, qui recipiunt libros hæreticorum, nisi illos statim incendio, vel alio modo destruxerunt.

(9) *Esa misma muerte.* Ignis, quam superius dixit, quæ de consuetudine datur, secundum Hostiens. in summa, eod. tit. §. *qua pœna*, col. 2. l. *Arriani*, et l. *quicumque, C.* eod. dicebant pœnam mortis esse imponendam, et consuetudine et lege ista declaratum est, ut crementur, adde Hostiens. et Joan. And. in cap. *ad abolendam*, eod. tit.

(10) *Da á entender.* Quid ergo si non constaret de factis, quæ ad ritum errantium pertinent, et per quæ error exprimitur, vel ex proprii oris confessione, ut jam dixi; an ex eo quòd visitat hæreticos, vel dat eis alimoniam, vel ducatum, vel similia facit, in quibus de ipsorum ritu nihil apparet expressum, præsumitur credens? Archid. ubi suprà, et Joan. Andr. quem refert simpliciter, et sequitur, non putat tales judicandos esse credentes, nisi prius fuissent lapsi, ut in cap. *accusatus*, §. *ille quoque*, eod. tit. lib. 6. nam pro pecunia fiunt sæpè talia, et quia dictum cap. penult. eod. tit. dicit, *credentes erroribus;* unde Archidiaconus istos de quibus suprà, non credentes, sed receptatores vel fautores judicat; dicit tamen graviter suspectos, quare posset eis indici purgatio, cap. *excommunicamus*, §. *qui autem*, eod. tit. et de contrahente familiaritatem cum hæreticis, vide in cap. *inter sollicitudines, de purg. canon.*

(11) *Lo metiere en obra.* Vide Azon. in summa, *C.* eod. ubi videtur distinguere, ut hìc et l. *quicumque*, ubi Gloss. *C. de hæretic.* de jure tamen canonico credens erroribus hæreticorum est hæreticus, et ut talis puniendus, cap. penult. *de hæretic.* et sic damnatus, et traditus judici sæculari, pœna mortis erit puniendus, quia standum est in hoc canonibus, et non legibus; et cum capitulum *ad abolendam* dicat, animadversione debita puniendos, de pœna mortis debet intelligi, ut dixi in l. 2. tit. 24. supra, ead. *Partit.*

(12) *De los fijos.* Hoc hodie non procedit, ut dixi in l. 7. tit. 7. *Partit.* 6. vide ibi.

(13) *El rey.* Vide quæ dixi suprà tit. 1. in l. 8. in fine.

(14) *Fasta un año.* Vide etiam quæ dixi in dict. l. 7. gloss. fin. et fortè ista præfixio anni non tenet contra ecclesiam ex his quæ ibi dixi, et faciunt quæ notat Gloss. et ibi Doctores in cap. *satis perversum*, 56. dist. et quia princeps sæcularis non se debet intromittere in statuendo aliquid circa istud crimen, quod in totum est de judicio ecclesiæ, cap. *ut inquisitionis*, vers. *prohibemus, de hæreticis*, lib. 6. et cum Decretalis *excommunicamus*, §. 1. eod. tit. bona clericorum hæreticorum applicet ecclesiis, non potuit per legem sæcularem statui, quòd post annum applicentur fisco regio; et pro hoc videtur textus in cap. 2. *de præscrip.*

(15) *Oir doctrina.* Concordat cum dict. l. *quicumque*, ad fin. *C.* eod. et vide per Gloss. in cap. penult. eod. tit.

del rey : et si non hobiere de que lo pechar, dénle cincuenta azotes públicamente.

LEY III.

Cómo los fijos que non son católicos non pueden heredar con los otros en los bienes de su padre que fue herege.

Por herege seyendo alguno judgado, si este atal hobiere fijos que sean hereges et otros, que finquen en la fe católica et que la guarden, estos atales que fincaren en nuestra fe, mandamos que hayan todos los bienes de su padre (1), et non son tenudos de dar parte nin ninguna cosa dellos á los otros. Pero si despues deso conosciendo los otros su yerro se convirtiesen et se tornasen á la fe católica, tenudos son sus hermanos de dar á cada uno dellos su parte de los bienes de su padre. Mas de los frutos nin de los esquilmos, que hobiesen habido estos hermanos católicos de tales bienes en el tiempo que los otros eran hereges, non les deben dar cuenta nin ninguna cosa, si non quisieren.

LEY IV.

Cómo el que es dado por herege non puede haber dignidad nin oficio público, mas debe perder el que ante habie.

Leyes 3. y 4. tit. 3. lib. 8. Recop.

Dignidad nin oficio público non debe haber (1) el que fuere judgado por herege : et por ende non puede seer papa (2), nin cardenal, nin patriarca, nin arzobispo nin obispo, nin puede haber ninguna de las otras honras et dignidades daquellas que pertenescen á santa eglesia. Otrosi decimos que el que atal fuese non puede seer emperador, nin rey, nin conde nin duque, nin debe tener ningunt oficio nin lugar honrado de aquellos que pertenescen á señorio seglar. Et aun decimos que si fuere probado contra alguno que es herege, que debe perder por ende la dignidat que ante habie (3) : et demas esles defendido por las leyes antiguas que non puedan facer

LEX III.

In bonis parentis pro hæretico condemnato succedunt filii catholici, nec in eis faciunt partem aliis fratribus hæreticis; sed si postea filii hæretici convertantur ad fidem, habebunt suam partem de bonis parentis : de fructibus tamen perceptis, nullam partem habebunt posteriores. Hoc dicit.

(1) *Los bienes de su padre.* Vide, quæ dixi in l. 7. tit. 7. *Partit.* 6.

LEX IV.

De hæresi damnatus non potest habere honores nec dignitates sæculares aut ecclesiasticas, et habitas perdit, et non facit testamentum nisi inter filios catholicos, nec est capax legati, aut hæreditatis, nec valet quicquid disponat à die, quo judicatus est hæreticus. Hoc dicit.

(1) *Non debe haber.* Prosequitur dicta Azon. *C.* eod. in summa, cum dicit : Item non sunt creandi ministri ecclesiæ, neque alios possunt creare, ut infrà eod. l. *omnes*, et supra *de episc. audient.* l. *Archigerontes.* Item ad regimen reipublicæ creari non debent, infrà *de Judæis*, l. ultim. redeuntes tamen ab hæresi, si humiliter redeant, ad pristinam dignitatem de benignitate ecclesiæ restituuntur, cap. *convenientibus*, 1. quæst. 7. et cap. *didici*, et cap. *maximum*, et 23. quæst. 4. cap. *ipsa pietas:* de juris tamen rigore non admittuntur, cap. 1. 1. quæst. 7. Item hæretici et filii hæreticorum non possunt obtinere beneficia ecclesiastica, neque publica officia, ut habetur in cap. *quicumque*, §. *hæretici*, et cap. *statutum*, et 2. *de hæret.* lib. 6. cap. *constituit*, 17. quæst. 4. Item neque honoris officia, neque esse medici, neque chirurgi; vide in Pragmaticis, fol. 8. et sequent. Sed quæ dicentur officia publica? Glos. in dict. §. *hæretici*, dicitur quòd judicatura notoria, et his similia, et allegat cap. *felicis*, vers. *quod si quis*, *de pœnis*, lib. 6. ubi vide de aliis officiis, vide etiam in dict. pragmat. fol. 7. et 8.

(2) *Seer papa.* Dixit Gloss. in cap. *et dixit Dominus, de consecr.* dist. 2. quòd privilegium concessum ab apostolico hæretico, non valet. An tamen valeat sententia hæretici ligantis, vel absolventis subditos? Vide per Gloss. in cap. *quod quidam*, 1. quæst. 1. et in cap. *cui est illata*, 11. quæst. 3. et ibi Archidiacon. vide per Innoc. notabiliter in cap. *nihil est, de elect.* ubi dicit quòd omnes qui habuerunt canonicum ingressum, licèt postea fiant hæretici, ratum est, quod fit ab eis quousque tolerantur, nisi fortè essent ordinationes, vel consecrationes vel alia spiritualia, quæ quoad exsecutionem irritæ sunt, nisi interveniat dispensatio, vel nisi essent leges vel ordinationes, quæ in ejus opprobrium cassantur, *de hæretic.* cap. *fraternitatis:* multo fortius cassantur, si à principio non habuerunt canonicum ingressum, ut quia simoniacè, vel per intrusionem, vel schismaticè, vel quia hæreticus vel excommunicatus assumptus est, alienationes et ordinationes ab eo factæ non valent, 12. quæst. 2. cap. *alienationes.*

(3) *Que ante habie.* Adde. l. 7. tit. 6. supra eod. *Partit.* et quæ ibi dixi : et dicit Bald. in repet. l. *si*

testamento (4), fueras ende si quisieren dexar en él sus bienes á sus fijos católicos (5). Otrosi decimos que non le puede seer dexada manda en testamento dotri (6), nin seer establecido por heredero de ningunt home. Et aun decimos que non debe valer su testimonio nin donacion nin véndida quel fuese fecha, nin la que él ficiese á otri de lo suyo del dia que él fuese judgado por herege (7) en adelante.

LEY V.

Qué pena merescen los que encubren los hereges.

Ley 4. tit. 18. lib. 8. Recop. — Ley 2. tit. 2. lib. 8. Rec.

Encubren algunos homes et reciben en sus casas los hereges que andan por la tierra predicando á furto et revolviendo los corazones de las gentes, metiéndolos en yerro: et los que esto facen yerran gravemente: et por ende defendemos (1) á todos los homes de nuestro señorio que ninguno dellos non sea osado de recebir á sabiendas en su casa á ningunt herege, nin consienta que muestre nin predique á otros en ella, nin que se alleguen en su casa los hereges para haber su fabla nin su cabildo: et si alguno contra esto ficiere á sabiendas, mandamos que pierda aquella casa en que los recibiere para facer alguna destas cosas sobredichas, et que sea de la eglesia; ca guisada cosa es que aquel lugar do se ayuntan los enemigos contra la fe católica, sirva á la eglesia (2) et que se ayunten hi á las vegadas los fieles cristianos que la creen, et la guardan et la amparan. Pero si aquel que toviere ó guardare casa dotri acogiere hi los hereges sin mandado et sin sabiduría del señor della, maguer fagan hi los hereges las cosas que deximos en la ley ante desta, non debe perder por eso el señor la casa; ca pues que lo non sabe non es en culpa. Et por ende mandamos et tenemos por bien que el que los recibió, peche por ende diez libras de oro á la cámara del rey: et si non hobiere de que las pechar, que lo azoten públicamente por toda la villa ó el lugar do acaesciere, pregonando el pregonero antél por qué razon lo azotan.

LEY VI.

Qué pena merescen los que á los hereges amparan en sus castiellos ó en su tierra.

Ley 2. tit. 2. lib. 8. Recop. — Ley 4. tit. 18. lib. 8. Rec.

Amparar non debe ningunt cristiano á los hereges en su casa (1), nin en su castiello nin en otro lugar que haya: et los que asi los

lex, C. de emancip. liber. col. 5. quòd si aliquis Rex Christianus fieret hæreticus, quòd perdit jurisdictionem, et vacat regnum et concedendum est catholico occupanti.

(4) *Testamento.* Adde l. 16. tit. 1. 6. *Partit.* ubi vide quæ dixi, et in l. 7. tit. 7. ead. *Partit.*

(5) *Católicos.* Hoc non procedit de jure canonico, cui in hoc standum est, ut tradit Alberic. in l. *cognovimus, C.* eod. et vide quæ dixi in dict. l. 7.

(6) *En testamento dotri.* Etiam militis, l. fin. *C.* eod.

(7) *Por herege.* Imò à die commissi criminis, secundum jus canonicum, cui in hoc standum est, ut in cap. *cum secundum leges, de hæretic,* lib. 6. et tradit Joan. Fab. *Institut. quibus alien. licet, vel non,* in fine principii, et si hoc sanxit lex Partitarum in crimine læsæ majestatis, ut habetur in l. 4. tit. 2. supra, ead. *Partit.* idem et multo fortius in crimine hæresis, cùm longè gravius sit æternam, quàm temporalem lædere majestatem, cap. *vergentis,* eod. tit. et *C.* eod. in auth. *Gazaros.*

LEX V.

Receptans, seu celans in domo sua scienter hæreticos, perdit eam ecclesiæ applicandam: sed si domus est aliena, non perdit dominus ignorans; sed tenens eam solvet Regi decem libras auri; et si non habet unde, publicè flagellatur præcone dicente coram eo causam pœnæ. Hoc dicit.

(1) *Defendemos.* Concordat cum l. *quicumque,* §. *universi,* et §. 5. vers. *quod si quis,* et vers. *eos verò, C.* eod. sed an poterit indici purgatio recipienti hæreticum in domo sua, vel permittenti eum docere alium hæreticum in ea, tanquam suspecto de hæresi, vide quæ notat Archid. et Joan. And. in cap. *quicumque,* eod. tit. lib. 6.

(2) *A la eglesia.* Adde l. *cuncti, C.* eod.

LEX VI.

Nemo hæreticum in terra sua, vel domo sua defendat; aliàs si excommunicatus ab Episcopo per annum contumax fuerit, fit infamis, honores non habiturus: et si magnus dominus est, terram aut castrum habens, perdit illud Regi applicandum, et expellitur à patria: et si minor fuerit, ejus corpus et bona sunt ad mercedem Regis, ut eum arbitrariè puniat. Hoc dicit.

(1) *En su casa.* Quid si filius receptet patrem hæreticum? Dic quòd regulariter filii vel alii consanguinei ex receptatione mitius puniuntur, l. 2.

ampararen, yerran á Dios et al señor de la tierra, et dan carrera á los hereges de facer et de obrar sus maldades; ca algunos hay dellos que dubdarien de seer hereges por miedo de la pena, que non dubdan de lo seer porque fallan quier los ampare. Et por ende decimos (2) que si alguno los acogiere et los amparare en su tierra despues que fuere amonestado por sentencia de descomunion que diese contra él algunt perlado de santa eglesia, si fuere rebelde et non obedesciere á la sentencia del perlado et estudiere en esta rebeldia por un año, qualquier que esto faga del año en adelante mandamos que sea enfamado por ello de manera que nunca jamas pueda tener oficio nin lugar honrado: et demas desto (3) si fuere ricohome ó señor de tierra ó de algunt castiello, pierda por ende el señorio que habie en la tierra ó en el castiello, et sea del rey; et aun demas desto sea echado de la tierra. Et si fuere otro home, el cuerpo et quanto hobiere esté á la merced del rey quel faga escarmiento atal, qual entendiere que merece por tal yerro como este.

TITULO XXVII.

DE LOS DESESPERADOS QUE MATAN A SI MISMOS Ó A OTROS POR ALGO QUE LES DAN, ET DE LOS BIENES DELLOS.

Leyes del tit. 23. lib. 8. Recop.

Desesperanza es pecado que Dios nunca perdona á los que en ella caen; ca maguer los homes yerren en las maneras que dicho habemos en estos tres títulos, solo que les finque la esperanza pueden ganar merced de Dios; mas el que en desesperamiento muere (1), nunca á él puede llegar. Onde

C. de receptator. Sed fortè hoc non procedet in isto gravissimo crimine hæresis, in quo pro delicto patris filii puniuntur, sicut et in crimine læsæ majestatis, l. *quisquis, C. ad leg. Jul. majest.* et in cap. *vergentis, de hæretic.* et in cap. *filii*, eod. tit. lib. 6. ita vult Doctor noster de Villadiego in suo tractat. *de hæretic. pravit.* quæst. 16. in fine, relinquit tamen super hoc cogitandum: et certè in filio receptante patrem hæreticum, majus dubium videtur, quàm in aliis consanguineis, ex eo, quod habetur Deuteronomii cap. 13. v. 6. 7. 8. et 9. ibi: « si tibi voluerit persuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia, sive uxor quæ est in sinu tuo, aut amicus quem diligis ut animam tuam, clàm dicens: Eamus, et serviamus diis alienis, quos ignoras tu et patres tui, cunctarum in circuitu gentium, quæ juxta vel procul sunt, ab initio usque ad finem terræ, non acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, ut miserearis et occultes eum, sed statim interficies; sit primum manus tua super eum, et postea omnis populus mittat manum, etc. » Ponderandum est, quòd ibi non dicit aliquid de patre talia persuadente vel dicente, et videas ibi Abulensem: et quòd etiam filius revelare possit patrem hæreticum, et persequi illum, velut hostem fidei et etiam patriæ, satis probatur in l. *minimè*, D. *de religios. et sumpt. funer.* et in l. *postliminium*, §. *filius*, et ibi Bart. D. *de captiv.* et per Bart. in l. *si adulterium*, §. *libero*, D. *de adulter.* nascitur enim quis potius Deo et patriæ, quàm parentibus, l. 1. §. *si ea*, D. *de ventre in posses. mittend.* facit textus notabilis cum glossa ibi, in cap. *fortitudo*, 23. quæst. 3. l. *veluti*, et ibi Doctor. D. *de just. et jure*, et Hieronymus super Ezechiel. post Deum diligendus est pater: quòd tamen ad hoc teneatur filius, et aliàs puniatur ac si esset extraneus, in hoc, ut dixi, est dubium, et cogitandum, et fortè si pater esset pertinax in hæresi, ita quòd filius nihil ad ejus correctionem proficeret, dicendum est, quòd filius patrem neque dum non debet receptare, imò et tenebitur revelare; facit quod tradit Tullius lib. 3. *de officiis*, ubi inquirens si pater conabitur tradere patriam, silebit ne filius? Respondet, quòd primo obsecrabit patrem, ne faciat, et deinde si non proficiat, accusare debet, et si ad perniciem patriæ res spectabit, patriæ salutem anteponet saluti patris; tradit Albericus in dict. l. *veluti*, col. penult. et Lucas de Penn. in l. *quicumque, C. de cohortal.* lib. 12. et in l. *in filiis, C. de Decurion.* lib. 10. Si verò filius verisimiliter speraret de correctione patris, durum esset tunc eum receptantem patrem ita durè puniri, sicut si receptasset hæreticum extraneum. Tu latius cogita super his.

(2) *Decimos*. Concordat cum cap. *excommunicamus*, §. *credentes*, eod. tit. ubi vide et alias pœnas in quas incurrit fautor vel receptator hæretici.

(3) *Demas desto*. Tene mente istam legem Partitarum circa istam pœnam, ultra pœnas dicti cap. *excommunicamus*, in §. *credentes*.

TITULUS XXVII.

DE BONIS EORUM QUI MORTEM SIBI CONSCIVERUNT; ET DE ASSESINIS.

(1) *Muere*. Nam concomitatur eum finalis impœnitentia, ut tradit Gloss. in cap. *si sacerdos, de pœnit.* dist. 1. et cap. *inter hæc*, et 2. *de pœnit.* dist. 3. debemus ergo moli inter duas molas, spei scilicet et timoris, unde dictum est Deuteronomii

pues que en los títulos ante deste fablamos de los judios, et de los moros et de los hereges que son descreidos, queremos aqui decir de los desesperados : et mostraremos qué cosa es desesperamiento : et en quántas maneras caen los homes en él : et qué pena merescen los desesperados en sus personas et en sus bienes.

LEY I.

Qué cosa es desesperamiento, et en quántas maneras caen los homes en él.

Ley 8. tit. 23. lib. 8. Recop.

Desesperamiento es quando un home se desfiuza et se desespera de los bienes deste mundo et del otro, aborreciendo su vida et cobdiciando la muerte. Et son cinco maneras de homes desesperados : la primera es quando alguno ha fechos grandes yerros que seyendo acusado (1) dellos, con miedo de la pena et con vergüenza que espera haber por ende, mátase él mismo con sus manos, ó bebe yerbas á sabiendas con que muera. La segunda es quando alguno se mata por grant cuita (2) ó por grant dolor de enfermedat quel acaesce, non pudiendo sofrir las penas della. La tercera es quando lo face con locura ó con saña. La quarta es quando alguno que es rico, et poderoso et honrado, veyendo quel desheredan, ó le han desheredado ó le facen perder la honra et el poderio (3) que ante habie, desespérase metiéndose á peligro de muerte ó matándose él mismo. La quinta es de los asesinos et de los otros traydores que matan á furto á los homes por algo que les dan.

LEY II.

Qué pena merescen los desesperados.

Ley 8. tit. 23. lib. 8. Recop.

Aborrecen los homes á sí mismos quando son acusados de algunt yerro que han fecho, de manera que se matan ellos mismos, asi como diximos en la ley ante desta. Et de la pena que deben haber estos atales fablamos en el título de las acusaciones en la ley que comienza : Desesperado seyendo. Et los otros desesperados que se matan á sí mismos por alguna de las razones que diximos en la ley ante desta, non deben haber pena (1) ninguna : mas si matasen á otro, deben recebir

24. v. 6. *Noli pignerare superiorem molam neque inferiorem*, ille superiorem pignerat, qui non timet; ille inferiorem, qui ita timet, quòd in desperationem cadit, sicut Cain : vide Gloss. in cap. *serpens, de pœnit.* dist. 1.

LEX I.

Desperatio est, cùm quis diffidit et derelinquit bona hujus sæculi et futuri, abhorrens vitam et amplectens mortem; et est quintuplex. Prima, cùm quis ob criminis conscientiam se occidit. Secunda est, cùm præ nimio dolore, vel infirmitate se occidit. Tertia, quando cum furore aut ira id facit. Quarta, propter honores perditos, aut divitias. Quinta, desperatorum hominum, qui assesini vocantur, qui pretio absque mortis metu homines occidunt. Hoc dicit.

(1) *Acusado.* Ut in l. 24. tit. 1. supra ead. *Part.* ubi vide quæ dixi, an exigatur litis contestatio, ut præsumatur quis se occidisse metu criminis.

(2) *Cuita.* Desperatio oritur ex tristitia, secundum illud, 2. ad Corinth. cap. 2. v. 7. *ne fortè abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi*, et tradit S. Thom. 2. 2. quæst. 20. art. 4.

(3) *Poderio.* Refert Alber. in rubr. D. *de bon. eorum, qui mort. sibi consciv.* de Catone, qui se ipsum occidit magnitudine animi, ne Cæsari subjiceretur; et de Lucretia legitur, quòd mortem sibi intulit, ne stupro consensisse videretur.

LEX II.

Ponit pœnam desperatorum hominum.

(1) *Haber pena.* Concordat cum l. 1. C. eod. et l. fin. §. *si quis autem*, D. eod. et l. 24. tit. 1. ead. *Partit.* et vide Philip. Corn. 2. vol. consil. 195. et Decium consil. 438. hodie per L. Ordinamentorum, qui occidit se ipsum perdit bona, si descendentes non habeat, ut in l. 9. tit. 13. lib. 8. *Ordin. Regal.* et eod. lib. tit. fin. cap. 19. fortè tamen cùm dictæ LL. loquantur simpliciter, non exprimendo, et si quis ex aliis causis quàm metu criminis se occidat, dicendum quòd sint intelligendæ et limitandæ per istas leges, l. *non est novum*, et l. *sed et posteriores*, D. *de legib.* ut evitetur legum correctio, cap. *cum expediat, de elect.* lib. 6. et quod notat Abb. post Hostiens. in cap. *super quæstionum*, in princ. col. 2. vers. *item nota ex eisdem verbis, de officio delegati.* Videnda tamen est dicta lex Ordinamenti in originali, ubi fortè colligetur, an voluit corrigere leges antiquas in hoc, vel eis addere; non tamen est licitum talibus rationibus in se insævire, ut tradit August. lib. 1. *de Civitate Dei*, cap. 18. cum multis sequentibus : vide etiam in cap. *non est nostrum*, 23. quæst. 5. ubi quòd neque licet,

por ende la pena que diximos en el título de los homeciellos en las leyes que fablan en esta razon.

LEY III.

Qué pena merecen los asesinos et los otros desesperados que matan los homes por algo que les dan.

Ley 10. tit. 23. lib. 8. Recop.

Asesinos (1) son llamados una manera que hay de homes desesperados et malos, que matan á los homes á traycion de guisa que se non pueden dellos guardar; ca tales hay dellos que andan vestidos como religiosos et otros como peregrinos, et otros que andan como en manera de labradores et lleganse á fabla con los homes porque se aseguren en ellos: et andan muy encubiertamente en estas maneras sobredichas et en otras semejantes dellas, porque puedan complir su traycion et su maldat que han en corazon de facer. Et porque tales homes como estos son muy peligrosos, et mayormente contra los reyes et los otros grandes señores, por ende defendemos que ninguno non sea osado de los recebir á sabiendas en su casa, nin de los encubrir en ninguna manera: et si por aventura alguno contra esto ficiere recibiendo alguno dellos, ó encubriéndolo, ó mandándole matar (2) á algunt home, maguer él non lo encubriese, si sopiése cierta-

ubi castitas impugnatur: vide etiam in cap. *displicet*, 23. quæst. 8. et secundum Philosophum 5. Ethicor. interimentes se ipsos privabantur antiquitus honore sepulturæ, et etiam hodie, 23. quæst. 5. cap. *placuit:* et vide in cap. *ex parte, de sepult.* et dicit Bald. in l. 1. col. pen. *C. de servis fugit.* quòd bannitus non potest se ipsum impunè vulnerare, licèt statuto, dicatur, quòd bannitus possit impunè offendi, quia ipse non est in banno sui ipsius; si verò se non occidit, sed se vulneravit, vide in l. fin. §. *sic autem*, D. eod. et dixi suprà ead. *Partit.* tit. 1. in l. 24.

LEX III.

Assesini qui habitum dissimulatum deferunt, ne cognoscantur, ut facinus conceptum ad effectum deducant, sunt multum periculosi; ideo nemo eos in sua domo recipiat, nec celet aliquo modo, sed notificet talem assesinum, quem scit in sua vel aliena domo esse, nec sibi aliquem occidendum mandet: et si sciens ubi occultè est, non revelet, capite punitur, et habetur pro diffidato à Rege et regnicolis, et quicumque potest eum impunè occidere: ipse autem assesinus occidens, et sibi mandans capite sunt plectendi. Hoc dicit.

(1) *Asesinos.* Non benè explicat ista lex, qui sunt isti assesini, neque etiam hoc benè declaratur in cap. *pro humani, de homicid.* lib. 6. ubi de istis habetur, et dicit Bald. in l. *non ideo minus*, in princ. *C. de accusat.* quòd istud nomen non est nomen artis, et ideo non habemus de eo factam mentionem in jure civili; per æquipollentiam tamen dicit hoc haberi in l. *non solùm*, §. *si mandato*, D. *de injur.* ubi lex appellare videtur assesinum locatorem, dominum verò conductorem, et Bartolus ibi, col. 3. v. *venio ad conductorem*, dicit, quòd quando aliquis facit, vel fieri facit mediante pecunia, dicitur delictum magis atrox, et propter hoc pœna posset augeri: et dicit Bartolus, et de facto videmus augeri in istos, qui in vulgari dicuntur assesini, et idem Bartolus in l. *Cicero*, D. *de pœnis*, quod dicit facere contra assesinos, qui occidunt aliquem per pecuniam, unde patet de mente Bartoli et Baldi esse, quòd ille qui conductus pecunia committit maleficium dicitur assesinus; et ita etiam tenet expressè Angel. Aret. in suo tractat. *malefic.* in parte *Sempronium mandatorem*, in princ. Item hoc voluit Joan. de Imol. et Dominic. in dic. cap. *pro humani*, et Salicetus in l. *ea quidem*, *C. de accusat.* qui dicunt, quòd contra assesinos, qui pro pecunia occidunt homines, emanavit Decretalis illa: idem dicit Paul. de Castr. in l. 2. §. fin. D. *de eo per quem fact. erit*, ubi est glossa singularis, quæ non est alibi secundum eum, quòd tam ipsi assesini, quàm hæredes ipsorum, teneantur pecuniam, quam receperunt, restituere ei, contra quem deliquerunt, ultra pœnas criminales, quæ sibi imponuntur; quod perpetuò dicit mente tenendum, et Baldus ibi in lectura antiqua reputat mirabile, ubi Alexander ad hoc allegat alia. Hoc etiam videtur probari in ista lege in fine cùm dicit, *por algo que les dan:* et ista opinio, ut arbitror, est de consuetudine approbata, ut isti dicantur assesini, et non est restringenda illa dispositio ad certum genus hominum, qui secundum aliquos erant servi, et Sarraceni, seu infideles, prout voluerunt Archid. et Joann. Andr. in dict. cap. *pro humani*, et Francis. de Aretio consil. 165. col. 10. et licèt lex ista Partitarum non benè exprimat, qui erant isti assesini, satis ex ea videtur colligi, esse homines desperatos, qui erant assueti ad istas proditiones: et quia ista non solent fieri absque pecunia, cùm isti nullam ab occisis recepissent injuriam, satis videtur, quòd hæc faciebant conducti pecunia; et de talibus videtur quòd debeat intelligi lex ista, prout et ipsa aperit ad finem.

(2) *Mandándole matar.* Licèt mors non sequatur, ut habetur in dict. cap. 1. *de homicid.* lib. 6. et torquentur assesini, ut indicent mandatorem,

mente que albergaba ó se allegaba en casa de otro alguno et non lo descubriese, mandamos que muera por ello. Et si por aventura fugiese que lo non pudiesen haber para complir la justicia en él, dámosle por desafiado (3) de nos et de todos los de nuestro señorio, en tal manera que qualquier que lo mate (4) de alli adelante que non haya por ende pena ninguna. Otrosi decimos que los asesinos et los otros homes desesperados que matan los homes por algo que les dan, que deben morir por ende, tambien ellos (5) como los otros (6) por cuyo mandado lo ficieron.

TITULO XXVIII.

DE LOS QUE DENUESTAN A DIOS, ET A SANTA MARIA ET A LOS OTROS SANTOS.

Leyes del tit. 4. lib. 8. Recop.

Denuesto segunt mostraremos es cosa que se dicen los homes unos á otros con despecho, queriendo luego tomar venganza por palabra. Et si esto non cae en aquellos homes que non han fecho cosa por que gelo puedan decir nin de que se puedan vengar los decidores, mucho menos cae en Dios, contra quien non puede con derecho nin con razon seer asmada nin dicha ninguna cosa sinon bien. Et por ende pues que en los títulos ante deste fablamos de los judios, et de los moros, et de los hereges et de los desesperados, que todos estos cuidando creer descreen en Dios, et teniendo que lo loan lo denuestan, queremos aqui decir agora de los que con saña (1) cuidan denos-

secundum Baldum in dict. l. *non ideò minus*, in princ. *C. de accusat.*

(3) *Desafiado.* Concordat cum dict. cap. 1. §. 2. *de homicid.* lib. 6. et vide per Angel. consil. 14. incipit, *nos Carolus.*

(4) *Qualquier que lo mate.* Sed an ille talis poterit occidi mediante pecunia, hoc est, pretio ad hoc per aliquem recepto? Alberic. in 4. part. *statutorum*, quæst. 20. concludit, quòd sic, ex quo iste bannitus et diffidatus poterat impunè occidi; et Albericum sequitur Nellus in suo tract. *bannitorum*, in 1. parte secundi temporis, quæstion. 12. dicens, decisionem Alberici esse veram, et in casu in quo occisor talis diffidati hoc faciat zelo vindictæ publicæ et exsequendi istam legem et dispositionem dicti cap. 1. non peccaret, etiam in foro conscientiæ, ex quo talis occisor facit auctoritate legis, et sicut legis minister et exsecutor, unde sicut judex puniendo vel occidendo malefactorem secundum formam legis non peccat, imò meretur, ut in cap. *reos*, et per tot. 23. quæst. 5. ita et iste, qui hoc facit auctoritate legis, et ob publicam utilitatem et vindictam: et ita tenet Albericus dicens, se audivisse à multis religiosis, quòd theologi ita tenent in dict. l. 4. parte *statutorum*, quæst. 19. Si tamen occiderent non isto zelo, sed zelo vindictæ, et pro lucro pecuniario, et delectatione effudendi sanguinem humanum, licèt in foro exteriori isto casu non punirentur, tamen peccarent mortaliter in foro conscientiæ, secundum eum in dict. quæst. 19. et 20.

(5) *Tambien ellos.* Sed quantum ad pœnas capituli 1. *de homicid.* lib. 6. videtur non teneri interficiens, prout et vult Franciscus de Aret. consil. 163. col. 10.

(6) *Como los otros.* Et nota, quòd contra delinquentes in isto crimine sufficit, quòd convincantur argumentis probabilibus, ut habetur et probatur in dict. cap. 1. §. 2. vers. *et postquam*, ubi Domin. col. penult. circa quod vide, quæ tradit Decius consil. 189. incipit *lætatus sum plurimum*, col. 2. et vide etiam Philippum in dict. cap. 1. in 11. notab. tenentem isto casu ratione periculi valere testes receptos lite non contestata, etiam parte absente, et non citata.

TITULUS XXVIII.

DE MALEDICIS SEU BLASPHEMIS.

IN SUMMA.

(1) *Con saña.* Et sic calor iracundiæ non excusat blasphemum, quod et Hostiensis in summa, *de maledic.* §. fin. col. 1. planè fatetur contra irascentes Deo, vel ipsum causa iracundiæ blasphemantes, neque enim secundum eum ipsum blasphemat de facili, nisi iratus, ut tamen inter iracundiam et iracundiam distinguas; quia tanta potest esse, quòd dementiæ æquiparetur, et tunc secundum eum potest procedere opinio Gofredi, qui voluit calorem iracundiæ excusare in blasphe-

tar (2) á él et á sus santos : et mostraremos quién puede esto acusar : et á quáles : et ante quién : et cómo : et qué pena merescen tales denostadores como estos despues que les fuere probado.

LEY I.

Quién puede acusar á los que denuestan á Dios, et á santa Maria et á los otros santos, et ante quién et en qué manera.

Ley 4. tit. 4. lib. 8. Recop.

Por los yerros et por los denuestos que los homes ficieren contra Dios, ó contra santa Maria ó contra los santos, tenemos por bien et mandamos que todo home á quien non sea defendido por las leyes deste nuestro libro, pueda acusar (1) á quien quier que los faga, ó los diga delante del judgador del lugar dó fuere fecho el denuesto. Et si acaesciere que sea home rafez el que ficiere alguno de los yerros sobredichos, mandamos que qualesquier que sean los que se acertaren hi, lo puedan acusar et testimoniar contra él. Et si el acusador lo pudiere probar, haya el tercio de lo que hobiere á pechar por pena el facedor del yerro si la pena fuere de dineros ó de haber. Et si el acusador non lo pudiere probar, finque por mintroso : et demas deso peche al acusado las costas et las misiones que fizo por razon del acusamiento.

mia, ut benignius cum blasphemo ageretur, 2. quæst. 3. cap. *si quis iratus*, et §. *notandum*, sub cap. 8. Abb. etiam in cap. 2. *de maledic.* idem vult quod Hostiensis, quando esset maximus calor iracundiæ, et justa causa provocatus esset; secus si esset injusta, veluti ex amissione facta in ludo. Et adde prædictis S. Thom. 2. 2. quæst. 13. art. 2. in fine, ubi dicit, quòd quando aliquis non advertit, hoc quod dicit, esse blasphemiam, quod potest contingere cùm aliquis subito ex aliqua passione in verba imaginata prorumpit, quorum significationem non considerat, et tunc est peccatum veniale, et non habet propriè rationem blasphemiæ. Sed quando advertit hoc esse blasphemiam, considerans significata verborum, tunc non excusatur à peccato mortali, sicut neque ille qui ex subito motu iræ aliquem occidit juxta se sedentem. Quid autem in ebrio blasphemante? Abb. ibi voluit, quòd excusetur ratione ebrietatis; Joan. de Ana. verò ibidem vult, quòd ebrietas ex toto non excuset à delicto, sed minuat pœnam, adde Lucam de Penn. in l. *omnes judices*, *C. de delator.* lib. 10. ad fin.

(2) *Denostar.* Blasphemia est aliquid dictum, vel factum in contemptum Dei, etiam sine maledictione, cap. *cum caput*, 33. quæst. 5. et potest contingere decem modis. Primo, cùm attribuitur Deo, quod ei non convenit. Secundo, cùm ab eo removetur, quod ei convenit, 23. quæst. 4. cap. *quando vult.* Tertio, cùm attribuitur creaturæ, quod Deo appropriatur secundum S. Thom. 2. 2. quæst. 13. art. 1. Quarto fit blasphemia in Deum, quotiens ejus lata sententia contemnitur. Quinto, quotiens ejus Evangelium infamatur, dict. cap. *cum caput.* Sexto generalius, quotiens ejus legi obsistitur, aut Evangelio non creditur, cap. 1. et cap. *cum sit*, in princip. *de Judæis.* Septimo largius, quotiens per eum juratur aliter quàm debetur, ut in authent. *ut non luxur. contra naturam*, 22. quæst. 1. cap. *si quis per capillum.* Octavo, blasphemus est omnis simoniacus, qui gratiam Sancti Spiritus per pecuniam nititur comparare, 1. quæst. 1. cap. *Petrus.* Nono, omnis magicam artem exercens, ibidem. Decimo, omnis hæreticus, ead. causa et quæst. cap. *si quis inquit*, tradit Luc. de Penn. in l. *omnes judices*, *C. de delatorib.* lib. 10.

LEX I.

Potest accusare blasphemantem quilibet de populo non vetitus, et hoc videntes possunt esse accusatores, et testes coram judice loci pro contumelia Deo, vel Sanctis dicta vel facta; et si pœna quæ infligitur sit pecuniaria, habet accusator tertiam partem; sed si accusator non probat, remanet mendax, et in expensis litis condemnabitur. Hoc dicit.

(1) *Acusar.* Adde quod habetur in l. 4. tit. 8. lib. 8. *Ordinam. Regal.* et cap. *si quis per capillum*, cum glos. 1. 22. quæst. 1. Bart. in l. *lex Cornelia*, §. *si quis libellum*, in fin. D. *de injur.* et in l. 1. col. 2. D. *de public. judic.* Bald. in rubr. *C. qui accus. non poss.* col. 2. Gloss. in authent. *quomodo oportet Episc.* in fine, in glossa, super parte *universis*, Joann. de Plat. in rub. *C. de jure fisc.* lib. 10. Sed an teneatur quis accusare blasphemum? Textus cum glossa videtur quòd sic, in dict. cap. *si quis per capillum*, et dicit Joann. de Anan. in cap. 2. *de maledic.* col. 15. quòd si quis potest blasphemum testibus convincere, tenetur accusare, aliàs tacere potest; dicere tamen debet tali personæ, quæ posset prodesse, et non obesse, allegat Archid. et Joan. de Fan. in dict. cap. *si quis per capillum.* Videas etiam B. Chrysostomum in sermone ad populum Antiochenum super illud verbum Apostoli, *utere modico vino propter stomachum*, dicentem hæc verba : Si quempiam in bivio et foro Deum blasphemantem audieris, accede, increpa; et si verbera infligere oporteat, ne recuses, ipsius faciem alapa percute, contere os ipsius, percussione manum tuam sanctifica. Et si ulli accusaverint, et si in carcerem traxerint, sequere : et si pœnas judex pro tribunali repoposcerit, dic cum libertate, quòd Angelorum Regem

LEY II.

Qué pena meresce el ricohome que denuesta á Dios, ó á santa Maria ó á los otros santos.

Ley 2. tit. 4. lib. 8. Recop.

Los homes quanto son de mejor linage et de mas noble sangre, tanto deben seer mas mesurados et mas apercebidos para guardarse de yerro; ca los homes del mundo á quien mas conviene seer apuestos en sus palabras et en sus fechos, ellos son, por quanta Dios mas de honra et de bien les fizo; et quanto mas honrados son et mejor lugar tienen, tanto peor les está el yerro (1) que facen. Et por ende mandamos que si algunt ricohome (2) de nuestro señorio denostare á Dios ó á santa Maria (3), que por la primera vez (4) pierda la tierra que toviere por un

blasphemavit: si enim Regem terræ blasphemantes puniri oportet, multò magis illum contumelia afficientes: commune crimen est, publica injuria, cuique licet accusare volenti.

LEX II.

Homo dives, quanto nobilior, tanto mensuratus, et reverentior Deo et Beatæ Virgini esse oportet, et si dejeret, tanto pejus est sibi, quanto altior aliis et ditior; unde objurgans Deum, et Beatam Virginem Mariam, pro prima vice perdit terram per annum; pro secunda vice per duos annos, et pro tertia perpetuò. Hoc dicit.

(1) *Peor les está el yerro.* Adde cap. *cum quidam*, et Glossa et Doctor. ibi, D. *de jurejurand.* Nota etiam quòd punitio majorum est exemplum, timor et metus minorum, l. 2. et ibi Joan. de Platea, *C. de petit. bonor. sublat.* lib. 10. et officiales potestatis delinquentes, gravius quàm cæteri puniendi sunt, vide per Joan. de Plat. in l. unic. *de conductor. et procurator. sive actor. prædior.* lib. 11. per illum textum, ubi familiares Principis magis puniuntur ex transgressione mandati, quàm alii, et adde Gloss. et Bald. in §. *si rusticus, de pace tenend. et ejus viol.* et §. *si igitur*, et ibi Bart. in auth. *ut jud. sine quoquo suffrag.* collat. 2. et quòd Prælati durius puniantur, vide bonum textum in cap. *præcipuè*, 11. quæst. 3. et majori pœna sunt digni, quibus major administratio est commissa, l. *properandum*, §. *sin autem utraque, C. de jud.* et adde in materia l. *Presbyteri, C. de Episc. et Cleric.* et ibi per Bald. et per Bartol. in l. 1. §. 1. D. *de abigeis*, et in l. *si quis viduam*, D. *de quæstion.* et in l. *quidam*, D. *de pœnis*, Joann. de Plat. in l. 1. *C. ut nemo ad suum patrocin. suscip. vic. vel rustic.* eod. lib. 10. et dicit Bald. in §. *si quis verò temerario, de pace juramen. firmand.* quòd si ex nobilitate augeatur delictum, magis punitur nobilis; aut ex dignitate non augetur qualitas delicti, et tunc pœna pecuniaria magis punitur nobilis, quàm ignobilis, sed in corpore magis punitur ignobilis: vide etiam in hoc quod dicit Bartolus in l. fin. D. *de rerum divis.* et in l. *Pedius*, D. *de incend. ruin. et nauf.* vide etiam glossam notabilem in cap. *qui contrarium*, et ibi bonum textum, 24. quæst. 1. et per Joan. de Plat. in l. *quinque summates, C. de Decurion.* lib. 10. adde et Gloss. Cyn. et Doctor. in l. *nemo clericus, C. de summa Trinit. et Fide Catholic.* vide ibi omnino Baldum.

(2) *Ricohome.* Qui sunt isti, vide in l. 10. tit. 25. 4. *Partit.*

(3) *Santa Maria.* Quæ dignior est omnibus sanctis, ut in cap. *nova quædam, de pœnit. et remission.* et dicit Hostiens. in dict. cap. 2. *de maledic.* quòd quidam ita sunt devoti Virginis gloriosæ, quòd magis credunt peccare ipsam Virginem offendendo, quàm Deum; de quo remittit ad notata in cap. 2. *de celeb. Miss.* et in arbitrariis plus debet puniri delinquens contra B. Virginem, quàm contra aliquem aliorum Sanctorum, secundum Abb. per textum ibi in verbo *maximè*, in dict. cap. si tamen maledicerct, vel blasphemaret aliquem aliorum Sanctorum, dic ut in l. sequenti.

(4) *Primera vez.* Non ergo requiritur, quòd sit consuetus blasphemus, ut hic vides, et in duabus ll. sequentibus, ut puniatur ut blasphemus; licèt aliàs in casu authent. *ut non luxur. contra natur.* dum imponit pœnam capitis, Doctores intelligunt procedere in consueto blasphemare, ut tradunt Cynus, Bald. et Salicet. in l. 2. *C. de rebus credit.* et tradit Jaso in l. 2. §. *jurari*, col. 4. D. *de jurejurand.* Bald. in l. 2. *C. ad leg. Jul. majestatis*, aliàs non consuetus ponendus est ad catenam, vel ad bulinam, vel aliter debet puniri arbitrio judicis, secundum Salicet. et Jason. ubi suprà, et Joan. de Anania in cap. 2. *de maledic.* col. 10. ex lege tamen divina, ut habetur Levitici cap. 24. v. 16. blasphemus morte puniebatur; dicitur enim ibi: *qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur.* Adverte ergo, quia per istas ll. imponuntur aliæ pœnæ blasphemantibus, quàm per jus antiquum imponebantur, et istas pœnas approbat l. 1. tit. 8. lib. 8. *Ordin. Regal.* cum adjectione tamen, quam l. 2. illius tituli ibi facit; quæ in adjectione illius pœnæ videtur intelligenda de denegante Deum, ut innui videtur in Pragmatica Regum Catholicorum prima, puniente aliquas blasphemias, de quibus ibi, pœna carceris triginta dierum: et in denegante arbitror practicari pœnam abscisionis linguæ, de qua in dict. l. 2. quam arbitror inferendam esse etiam pro prima vice, cùm illa lex non exigat consuetudinem, et veniat pœnam adjiciendo istis ll. Partitarum, et cùm sit pœna ultra mortem, in qua Doctores exigunt consuetudinem, ut dixi, fundantes se in §. fin. illius authent. ubi hoc non benè probatur, et ab illa pœna capitis recessum hodie

año: et por la segunda piérdala por dos años; et por la tercera piérdala de llano.

LEY III.

Qué pena meresce el caballero ó el escudero que dixiere ó ficiere el denuesto sobredicho.

Leyes 1. y 2. tit. 4. lib. 8. Recop.

El caballero ó escudero que tenga tierra, si denostare á Dios ó á santa Maria, por la primera vez pierda por un año lo que toviere del señor: et por la segunda vez piérdala por dos años, et por la tercera vez piérdala (1) por todavia. Et si non toviere tierra et toviere caballo et armas, piérdalo por la primera vez: et si non toviere caballo nin armas et toviere una bestia, piérdala: et si non toviere bestia et toviere paños nuevos, tuélgagelos el señor et pártalo de sí. Et si el señor non lo ficiere asi, peche al rey doblado quanto el caballero ó el escudero dél tenia. Et si en todo ese año otro alguno lo recibiere, echándolo el señor de sí ó partiéndose dél por esta razon, peche por él doblado quanto del señor tenia: et si lo recibiere caballero ó escudero que non tenga ninguna cosa del señor que lo echó de sí, peche por él cient maravedis. Et si qualquier destos sobredichos en esta ley ó en la otra que es ante della denostare á otro santo (2), mandamos que haya la meytad de la pena sobredicha.

videtur; quia quando statutum minuit pœnam, derogat primæ pœnæ, et sic recessum est à pœna capitis, l. *qui cum uno*, §. *si post desertionem*, D. *de re milit.* Baldus in l. 2. in fine, *C. de rebus credit.* Sed an in pœna carceris, quæ imponitur in dictis Pragmaticis pro verbis ibi contentis, et in Pragmatica invictissimi Regis nostri Caroli Cæsaris in urbe Toleti computetur tempus, quo delinquens stetit in carcere ante sententiam, vel an nihilominus post sententiam debeat stare in carcere per triginta dies; videtur quòd debeat computari, ne major afflictio addatur, ut in l. *omnis, C. de pœnis*, secundum intellectum Petri, et Saliceti ibi; et ita arbitror quòd servatur de consuetudine. An verò sufficiat, quòd stet interpollatè computatis triginta diebus in diversis vicibus? Et videtur quòd non, ex his, quæ notat Angelus in l. 2. §. fin. D. *de condit. et instit.* ubi dicit, quòd qui stetit in carcere per duo semestria discontinua non excarcerabitur amore Dei, vigore statuti dicentis, quòd qui stetit in carcere per annum excarcerari debeat, requiritur enim temporis continuitas; et ubi jus apponit tempus, intellige de continuo, cap. 1. et ibi notat Joan. Andr. *de vita, et honest. clericor.* lib. 6. cap. *laudabilem*, cum glossa ibi, *de frigid. et malefic.* et vide quæ latè tradit Alexan. consil. 135. volum. 4. incipit, *clementissimi.* Quid autem si esset aliquis nobilis, cui esset dedecus publicè incarcerari et vinculari, an possit cum eo circa carcerem dispensari? Abb. post Hostiens. in cap. 2. *de maledic.* in casu illius capituli cùm dicit textus, pœnam imponens blasphemo, *nullam misericordiam habiturus*, dicit, quòd ex magna causa potest adhiberi misericordia, ut si persona est nobilis vel honorabilis, quam non decet sic publicè pœnitere. et vult hanc pœnitentiam eleemosynis redimere, allegat cap. 1. *de voto*, et cap. *mulieres, de sent. excommun.* et cap. *medicina, de pœnit.* dist. 1. Dicendum tamen est, quòd circa pœnam carceris, de qua in dicta Pragmatica, non licet etiam cum nobilibus dispensare, ut habetur expressè in capitulis correctorum cap. 25. ibi: *item que lleven la Prematica;* in modo tantùm carceris distingui debent nobiles à plebeis, l. 1. D. *de custod. reorum*, l. 4. infrà, tit. 1.

LEX III.

Miles aut scutifer tenens ab aliquo domino terram, propter Dei vel Virginis Mariæ injuriam pro prima vice perdat eam uno anno, pro secunda duobus, pro tertia perpetuò: et si terram non tenet, perdat arma et equum pro prima; et si non habet, perdat unum jumentum, si habet, aliàs pannos novos auferat ei dominus, et abjiciat eum à se: quod si facere nolit, solvat Regi duplicatum, quantum à domino tenebat injurians: idem de recipiente ipsum infra annum, et si nihil habet non abjiciens eum, solvat pro eo centum marabotinos. Et quilibet de omnibus istis in hac lege et proxima dictis, alios objurgans Sanctos, punitur in medietate dictarum pœnarum. Hoc dicit.

(1) *Piérdala.* Ut tetigi suprà l. proxima, procedit ista lex, et aliæ hujus tituli in blasphemiis, quæ non sunt specificatæ in dictis Pragmaticis; quia in specificatis ibi, vel aliis similibus, servanda est earum dispositio; et recessum videtur à pœnis harum ll. et l. 1. tit. 8. lib. 8. *Ordinam. Regal.*

(2) *A otro santo.* Tene mente istam legem, quæ et in hoc servari jubetur per l. 1. tit. 8. lib. 8. *Ordinam. Regal.* et si sit civis vel rusticus, qui blasphemaret vel malediceret aliquem Sanctum, videtur quòd similiter puniri debeat medietate pœnæ, de qua in l. sequenti.

LEY IV.

Qué pena merescen los cibdadanos et los moradores de las villas que ficieren el denuesto sobredicho.

Cibdadano ó morador en villa ó en aldea que denostare á Dios ó á santa Maria (1), mandamos que por la primera vez pierda el quarto de lo que hobiere, et por la segunda vez pierda la tercera parte, et por la tercera vez pierda la meytad; et si de la tercera vez en adelante lo ficiere, sea echado de la tierra. Et si fuere otro home de los menores que non haya ninguna cosa, por la primera vez denle cincuenta azotes, et por la segunda señálenlo con fierro caliente en los bezos que sea fecho á semejanza de B, et por la tercera vez córtenle la lengua (2).

LEY V.

Qué pena merece aquel que ficiere de fecho alguna cosa en denuesto de Dios, ó de santa Maria ó de los santos.

Leyes 1. y 2. tit. 4. lib. 8. Recop.

De fecho (1) obrando algunt home como en manera de denuesto alguna cosa contra Dios ó contra santa Maria, escupiendo en la magestad ó en la cruz, ó firiendo en ella con piedra, ó con cuchillo ó con otra cosa qualquier, por la primera vegada haya toda la pena el que lo ficiere, que diximos en las leyes ante desta que debe haber por la tercera vegada el que denuesta á Dios ó á santa Maria: et si aquel que lo ficiere, fuere de los menores homes que non haya nada, mandamos quel corten la mano por ende. Otrosi

LEX IV.

Civis aut plebejus, vel rusticus Deum vel ejus Genitricem maledicens, pro prima vice quartam, pro secunda tertiam, et pro tertia medietatem perdat bonorum; et si amplius fecerit, abjiciatur à patria: et si fuerit de minoribus nihil habens, pro prima vice flagellatur, pro secunda cum ferro calido ad litteræ B similitudinem signetur in labiis; et pro tertia vice abscindatur ei lingua. Hoc dicit.

(1) *Santa Maria.* De alio Sancto vide l. præcedentem, et ibi dixi.

(2) *Córtenle la lengua.* Hodie attenta l. 2. tit. 3. lib. 8. *Ordin. Regal.* pro prima vice punitur, si deneget, ut dixi suprà eod. in l. 2. cùm illa lex generaliter loquitur, et adjiciens pœnam his ll. Partitarum, et videtur quòd illa sit practicanda in homine cujusque conditionis sit. Et adverte, quòd aliæ pœnæ imponuntur per textum in dict. cap. 2. *de maledic.* quæ Decretalis servabitur, quando judex Ecclesiasticus punit blasphemum, quia crimen istud est mixti fori, ut tradit ibi Abbas. Sed an cùm hodie facta pace cum offenso per viam transactionis liberetur quis à pœna corporali, ut habetur (et ibi latè dixi, qualiter hoc procedat) in l. 22. tit. 1. eod. *Partit.* an si blasphemus confiteatur proprio Sacerdoti, et sic habuerit absolutionem, liberabitur ab istis pœnis corporalibus? Bartolus voluit singulariter, quòd sic, in consil. suo 167. incipit, *minister fratrum de pœnitentia;* et secundum quod refert Jaso in l. 2. §. *jurari,* col. 4. D. *de jurejurand.* Bartol. sequitur Florian. in l. 2. *C. de rebus credit.* Jaso tamen ibi tenet contrarium, et adducit dictum Baldi in l. *accusationem, C. qui accusar. non poss.* quòd Episcopus quamvis sit legatus Dei, non potest remittere offensam Dei, si quis Deum blasphemaverit, et non potest facere pacem: allegat etiam Baldum in l. 1. *C. de rapt. virgin.* quòd de delicto, ubi offenditur Deus, non potest fieri concordia, nisi Papa remittat. Contra Bartolum etiam videtur tenere Joann. de Anan. in dict. cap. 2. *de maledic.* col. 10. per id quod habetur in cap. 2. *de pœnit. et remiss.* lib. 6. Ego etiam sentio in hoc contra Bartolum, non enim per pœnitentiam tollitur pœna civilis, Glossa in cap. penult. *de pœnit.* dist. 1. et in cap. *admonere,* 33. quæst. 2. et in cap. *de his, de accusat.* et in cap. 1. in gloss. 1. in fine, *de schismat.* in cap. *gaudemus,* in gloss. fin. *de divort.* et istud videtur tenendum, licèt Thom. Ferrar. *in suis cautelis,* cautel. 25. ponit istam cautelam, sequens dicta Bartoli.

LEX V.

Leges prædictæ loquuntur de objurgatione verbali facta contra Deum, vel ejus Genitricem: si autem de facto quis vituperat, eorum majestatem vel crucem spernendo, vel spuendo, seu cum aliquo percutiendo, pro prima vice punitur, ut eos objurgans verbo tertia vice; et si est de minoribus nil habens, abscinditur ei manus: spuens autem in cœlum, vel in ecclesiæ januam, ut in secunda vice verbis objurgans, punitur. Hoc dicit.

(1) *De fecho.* Tene mente istam legem gravius punientem blasphemum facto, quàm verbo; est enim blasphemare, ut dicit S. Thom 2. 2. quæst. 13. art. 1. contumeliam, vel aliquod convicium inferre in injuriam Creatoris: et adde quod in hoc notat Angelus in l. *ex Senatusconsulto, C. ad leg. Cornel. de sicar.* et l. 1. *C. nemin. licet signum salvator.*

decimos que si alguno con saña ó con mala entencion escupiere contral cielo, ó firiese en las puertas ó en las paredes de la eglesia, haya la pena sobredicha que debe haber el que denuesta á Dios ó á santa Maria dos veces.

LEY VI.

Qué pena merecen los judios ó los moros que denuestan á Dios, ó á santa Maria ó á los otros santos, ó facen algunos de los otros yerros sobredichos.

Leyes del tit. 4. lib. 8. Recop.

Como quier que non deben apremiar á los moros nin á los judios para creer en la fe de los cristianos, con todo eso non tenemos por bien que ninguno dellos sea osado nin atrevido en ninguna manera de denostar á Dios, nin á santa Maria nin á ninguno de los otros santos que son otorgados por la eglesia de Roma; ca si los moros defienden en todos los lugares do han poder sobre los cristianos, que non denuesten á Mahomat (1) nin digan mal de su creencia, et los azotan por esta razon, et les facen mal en muchas maneras et los descabezan, mucho mas guisada cosa es que lo defendamos nos á ellos (2) et á los otros que non creen en nuestra fe, que non osen seer atrevidos de decir della mal nin de la denostar. Et por ende mandamos et defendemos á todos los judios et moros de nuestro señorio, que ninguno dellos non sea osado de denostar á nuestro señor Jesucristo en ninguna manera que seer pueda, nin á santa Maria su madre nin á ninguno de los otros santos, nin de facer de fecho cosa ninguna contra ellos, asi como escopir contra la cruz, nin contra el altar nin contra alguna magestad que esté en alguna eglesia ó á la puerta de ella, que sea pintada ó entallada á semejanza de nuestro señor Jesucristo, ó de santa Maria ó de alguno de los otros santos ó santas: nin sea osado de ferir con mano, nin con pie nin con otra cosa ninguna en alguna destas cosas sobredichas, nin de apedrear las eglesias, nin de facer nin de decir otra cosa semejante destas paladinamente en desprecio nin en deshonra de la fe de los cristianos; ca qualquier que contra esto ficiere, escarmentárgelo hemos en el cuerpo et en el haber segunt entendiéremos (3) que lo meresce por el yerro que ficiese. Ca guisada cosa es et derecha que los judios nin los moros, á quien nos consentimos que vivan en nuestra tierra non creyendo en nuestra fe, que non finquen sin pena si denostaren ó ficieren alguna cosa de fecho paladinamente contra nuestro señor Jesucristo, ó contra santa Maria su madre ó contra la nuestra fe católica, que es tan santa cosa, et tan buena et tan verdadera.

TITULO XXIX.

DE COMO DEBEN SEER RECABDADOS ET GUARDADOS LOS PRESOS.

Leyes del tit. 24. lib. 4. Recop.

Recabdados deben seer los que fueren acusados (1) de tales yerros que si gelos probasen, que deben tomar muerte por ende ó

LEX VI.

Judæus, vel Sarracenus verbis vel factis Christum, vel Virginem Matrem, vel Sanctos, vel eorum ecclesias, seu figuras vituperans, arbitrio Regis corporaliter vel pecunialiter punitur. Hoc dicit.

(1) *A Mahomat.* Vide quæ de isto dicit Glossa, et ibi Cardin. in Clement. 1. *de Judæis, et Sarrac.*

(2) *Nos á ellos.* Coercentur Judæi, et Sarraceni per Principes Christianos, l. *Judæos, C. de Judæis,* et in dict. Clement. 1. in fine, ubi Gloss. et vide per Oldrald. cons. 36. et adde Gloss. in cap. *qui sincera,* 45. dist. et adde l. 34. tit. 3. lib. 8. *Ordin. Regal.*

(3) *Segunt entendiéremos.* Vide dict. l. 34. tit. 3. lib. 8. *Ordin. Regal.*

TITULO XXIX. DE CUSTODIA REORUM.

IN SUMMA.

(1) *Acusados.* Non tractat hic titulus de captis pro debito pecuniario, quos si custodes non diligenter custodiant, et eorum culpa fugiant à carcere, tenebuntur custodes ad debitum eorum, ut probatur in l. fin. D. eod. et ibi Angelus, et habetur in l. 12. tit. 14. lib. 2. *Ordin. Regal.* et adde Joann. de Plat. in l. *quotiens, C. de exactor. tribut.* lib. 10. et quod notat Bald. in l. 2. D. *qui satisd. cogant.* Et quid si cedat creditor custodi jus crediti contra debitorem fugitivum, et fidejussores; an recuperet virtute cessionis? Vide Alberic. 2. *parte statutor.* quæst. 144. quòd sic, tàm contra principalem quàm contra fidejussores.

seer dañados de algunos de sus miembros; ca non deben seer estos atales dados por fiadores (2), porque si despues ellos entendiesen que el yerro les era probado, con miedo de recebir muerte ó daño por ello, fuirien de la tierra, ó se asconderien de manera que los non podrien fallar para complir en ellos la justicia que deben haber. Onde pues que en los títulos ante deste fablamos de todos los malos fechos que los homes facen, queremos aqui decir de cómo deben recabdar á aquellos que fueren acusados ó fallados en algunos destos maleficios sobredichos; et mostraremos quando deben seer recabdados, et por cuyo mandado et en qué manera : et quáles deben seer metidos en carcel, et quáles tenidos en otra prision : et en qué manera los deben guardar los que han de facer esto : et qué pena deben haber los que los guardaren quando fuyere alguno de los presos por culpa ó por engaño dellos: otrosi qué pena merece aquel que por fuerza sacare home de la prision, ó el que ficiere carcel de nuevo en castillo ó en tierra que haya sin mandado del rey.

LEY I.

Quándo deben seer recabdados los presos et por cuyo mandado.

Leyes del tit. 24. lib. 4. Recop. — Ley 3. tit. 16. lib. 8. Recop. — Leyes 7. y 9. tit. 23. lib. 4. Recop. — Ley 4. tit. 4. lib. 8. Recop.

Enfamado et acusado seyendo algunt home de yerro que hobiese fecho en alguna de las maneras que diximos en las leyes de los títulos desta setena Partida, puédelo luego (1) mandar recabdar el judgador ordinario ante quien fuese fecho el acusamiento. Et si por aventura se fuese el malfechor de aquel lugar despues que fuese acusado, aquel mismo judgador ante quien lo acusaron, debe enviar su carta al juez del lugar do lo fallaren, que lo recabde et lo envie antél para facer derecho del yerro de que fue acusado : et el judgador del lugar do fuere fallado el malfechor, pues que la carta recibiere, es tenudo de lo facer (2) asi maguer non quiera.

(2) *Fiadores.* Ubi venit imponenda pœna corporalis, non relaxatur quis sub fidejussoribus, ut hìc, et in l. 16. tit. 1. suprà, ead. *Part.* ubi vide quæ dixi.

LEX I.

Si quis est de aliquo crimine diffamatus seu accusatus, judex mandabit eum capi; et si ad alium locum fugiat, judex ejus loci, ubi delinquens degit, cum litteris judicis accusationis requisitus, tenetur eum remittere. Hoc dicit.

(1) *Luego.* Non intelligas, quòd statim facta accusatione, vel formata inquisitione, judex capere faciat reum; debet enim præcedere informatio aliqua delicti, saltem summaria ante capturam, ut probatur in l. *Divus,* la 1. et la 2. D. *de custod. reor.* l. fin. C. *de exhib. reis*, debet præcedere aliqualis cognitio, aliàs sine causa captus infamaretur qui sic statim ligaretur, et caperetur, ut dicit Glos. in Clement. *pastoralis,* in verbo *de more, de re judic.* voluit Glossa 1. in l. 2. C. *de exhib. reis,* et ibi Salic. Anton. et moderni, signanter Aretin. in cap. 1. *de judic.* ubi Aretin. col. 7. vers. *ista conclusio.* Angelus Aretin. in tract. *malefic.* in parte *fama publica,* col. 1. et cùm recipitur talis informatio, non citatur reus, quia instrueretur ad fugam, et tantùm fit ad informationem judicis, secundum Bald. in l. *monente,* in fin. C. *de delator.* lib. 10. et tradit Joan. Ber. de Luco, nunc benemeritus Episcopus Calagurritanus *in sua praxi criminali,* cap. 112. quem vide instruentem judicem, et notarium, ut ritè et plenè talis summaria informatio copiatur : et adde Angelum Aretin. in tract. *malefic.* in parte *comparuerunt dicti inquisiti*, col. 1. et nota, quòd et si captura à principio fuit illicita, si postea appareant, ex quibus justificetur, non debet captus relaxari, sed confirmatur captura, ut tradit Socinus consil. 113. in fin. volum. 3.

(2) *Es tenudo de lo facer.* Nota benè, et adde quæ dixi in l. 18. tit. 1. suprà, ead. *Partit.* et adde l. 1. et 2. per totum tit. 17. lib. 8. *Ordin. Regal.* et in *capitulis correctorum*, cap. 27. textus notabilis in authent. *ut nulli judic.* cap. *si verò quis comprehensorum*, collat. 9. et in authent. *si verò criminis*, C. *de adulter.* et in authent. *ut judices sine quoquo suffragio*, cap. 8. §. *si quis autem*, collat. 2. et in dict. §. *si verò quis*, habetur de pœna judicis non remittentis, et etiam dicta l. 2. tit. 17. lib. 8. *Ordinam.* vide etiam in ista materia remissionis glossam notabilem in Clement. *pastoralis,* in verbo *de more, de re judicata;* et adde l. 16. tit. 4. suprà, 3. *Partit.* quæ vult judicem ex officio teneri ad remissionem istam in locum delicti, quæ intelligitur quando aliàs non esset de foro judicis, ubi delinquens reperitur, et quando delinquens est condemnatus, vel bannitus. Et nota, quòd etiam judex domicilii delinquentis tenetur ad istam remissionem, Bald. post Guilliel. in l. *præses,* la 2. D. *de offic. præsid.* et sic etiam ille judex qui per se potest punire, debet remittere, allegat l. *si cui,* §. *cum sacrilegium,* D. *de accusat.*

Sed quid si judex originis, vel domicilii prævenit in citando, judex verò delicti prævenit in sententiando : quis eorum erit potior? Angelus Aret. in suo tract. *malefic.* movet istam quæstionem in parte *judex commisit,* ad fin. ubi refert, Baldum, et Imol. in l. *si pluribus*, D. *de legat.* 1. formasse quæstionem in simili, volentes quòd ille qui processum inchoavit, præferatur, per dictam l. *si pluribus,* et per l. 1. D. *de offic. consul.* et quia sicut in accusatione præfertur qui primo prævenit, ut in l. *qui crimen,* cum ibi notatis, *C. de accusat.* sic et judex inquirens, cùm in locum accusatoris succedat, ut notat Bartolus in l. 2. §. *si publico*, D. *de adulter.* et quia quando secundum judicium ita se habet ad primum, quòd lata absolutoria in primo opponetur in secundo, exceptio rei judicatæ tunc ulterius procedere non potest, l. *fundum*, et l. *fundi,* et ibi Bartol. D. *de except. et præscript.* sed in casu nostro sententia absolutoria in primo impediret secundum processum; ergo obstante pendentia primi processus non poterit procedi in secundo; quod dicit habere Aretinus locum etiam quoad confiscationem bonorum, quia ille præfertur qui primo cœpit inquirere; et pro istis delictis satisfacit ista lex Partitarum, cùm superius dixit : *se fuese el malfechor de aquel lugar despues que fuese acusado,* et hoc etiam tenet Petr. de Anchar. in cap. *postulasti, de foro compet.* in repetit. in 2. opposit. col. 4. et voluit Abb. in cap. 1. *de raptor.* cum dictis etiam Anchar. transire videtur Marian. Socinus in dict. cap. *postulasti*, col. 11. et 12. fortè tamen ista essent intelligenda, et limitanda, nisi præsumeretur fraus seu color quæsitus à reo, et ejus fautoribus, ut se præsentaret in loco originis, vel domicilii, ubi delictum ita non posset probari, sicut in loco delicti; nam tunc non debet hoc prodesse, argumento l. *et qui data opera,* D. *ex quib. caus. major.* vel aliàs expediret, quòd remissio fieret ad locum delicti, ut dixi suprà tit. 26. in l. 2. in gloss. super parte *los obispos,* ead. *Partit.* Adverte tamen, quia Bald. in l. *executorem,* col. 7. *C. de execut. rei judic.* vers. *quæro de tali quæstione,* concludit post Dinum, quòd post condemnationem alibi factam, non debet remitti criminosus ad locum delicti, sed puniri debet in loco, in quo condemnatus est, per textum cum glossa in l. *relegatorum*, §. *interdicere*, D. *de interd. et relegat.* ex quo videtur velle Bald. quòd ante condemnationem, etiamsi prævenit in cognoscendo judex originis vel domicilii, remittere teneatur ad requisitionem judicis loci delicti; idem videtur de mente Saliceti in l. 1. *C. ubi de crimin. agi oportet.* Item et hoc voluit Gloss. in l. *à Divo Pio*, §. *sententiam Romæ,* D. *de re judic.* ubi Alexand. col. 3. dicit sibi magis placere, quòd etiam post sententiam condemnatoriam latam à judice loci domicilii, sit locus remissioni, si petatur à judice loci delicti, prout et fuit de mente Glossæ ibi; movetur Alexander, quia militare videntur omnes rationes per quas fuit inductum, quòd locus esset remissioni; quæ melius, quàm alibi, colliguntur ex l. *capitalium*, §. *famosos*, D. *de pœnis*, scilicet, ut alii terreantur, et solatio sit cognatis interemptorum; quæ rationes militant etiam post latam sententiam ante exsecutionem, sicut et ante sententiam : neque obstare dicit motivum Anchar. quòd aliàs ludibrio essent jura dicentia, quòd judex domicilii sit etiam competens judex; quia respondet, quòd valebit processus, et sententia judicis domicilii, sed erit exsequenda per judicem loci delicti hoc petentem. Subdit tamen quòd Fulgos. in dict. l. 1. *C. ubi de crimin. agi oportet,* dicit, quod si judex domicilii præoccupat jurisdictionem in cosgnoscendo, et postea judex delicti petat fieri remissionem, non tenebitur statim remittere, sed poterit perficere processum, et condemnare, argumento l. *si quis posteaquam*, et l. *ubi cœptum,* D. *de judic.* sed lata sententia, debet nunc remittere, allegat in argumentum textum in l. *solent*, et in l. *non est dubium*, §. *illud*, D. *de custod. reor.* et istam opinionem Fulgos. dicit sustentabilem Alexander, quia isto modo non offenduntur rationes, de quibus in dicto §. *famosos*, et opiniones modo isto reducuntur ad concordiam : et non erit verum dictum Dini, Baldi et Saliceti, quòd post latam sententiam non sit locus remissioni : posset etiam dici, quòd si offensus petat remissionem fieri ad judicem loci delicti, etiam si judex originis vel domicilii prævenerit et condemnaverit, quòd sit facienda remissio; si verò ipse offensus petierit, quòd judex domicilii perficiat processum inchoatum, et condemnet et exsequatur sententiam, quòd sit audiendus; quod videtur probari ex dicta l. 2. tit. 17. lib. 8. *Ordinam. Regal.* confidit enim lex de eo, quòd petet id, quod melius erit ad punitionem delicti : et licèt dicta lex loquatur in diverso casu, ejus ratio potest trahi ad istud; et saltim possit procedere, ubi judex originis vel domicilii non esset impeditus, quin possit cogere testes, et habere probationes delicti, ita benè sicut et judex delicti; nam si essent de hoc impedimenta, ut quia testes per quos potest probari delictum, non essent de Provincia judicis domicilii, et non possent extra suam Provinciam cogi ad ferendum testimonia, l. 3. §. fin. D. *de testib.* neque posset judex domicilii eorum examinationem alteri committere, ut in authent. *apud eloquentissimum, C. de fide instrument.* l. 27. tit. 16. 3. *Partit.* propter quæ impedimenta si judex domicilii procederet, remaneret crimen impunitum, quæ est potissima ratio secundum Petr. de Anchar. ubi suprà, quòd in gravioribus delictis fiat remissio ad locum delicti, quia ibi facilius crimina probabuntur; quæ ratio apertè colligitur ex authent. *ut nulli judic.* §. *et hoc verò considerantes*, collat. 9. et dixi suprà. Tene ista mente, et dato otio tutius considera.

Et cujus expensis debeat fieri ista remissio, habes decisum in dict. l. 2. *Ordinam. Regal.* de quo et vide per Bald. in §. *si judex, de pace tenend. et ejus violat.* ubi dixit, quòd si judex delicti ex of-

LEY II.

Quáles malfechores deben seer recabdados sin mandamiento del judgador.

Poderio non debe tomar ningunt home por sí mismo para recabdar los malfechores sin mandamiento del rey ó de los que judgan por él, fueras ende en casos señalados (1). El primero es si alguno fuese enfamado ó acusado de falsa moneda (2) : et el segundo es si algunt caballero fuese puesto por guarda en frontera ó en otro lugar qualquier, et desamparase la caballeria (3) ó el lugar do fuese puesto sin mandamiento de su mayoral: el tercero es (4) si fuese ladron ó robador conoscido, ó home que quemase casa de noche, ó cortase viñas ó árboles ó quemase mieses: el quarto es quando alguno forzase (5) ó levase rabida alguna muger virgen ó religiosa que estudiese en algunt monesterio por servir á Dios. Ca qualquier que hobiese fecho alguno de los yerros sobredichos en esta ley, todo home lo puede recabdar et adocir antel judgador do quier que lo falle, porque se cumpla en él la justicia que mandan las leyes deste libro. Pero el caballero debe seer levado antel rey ó antel cabdillo de la caballeria que desamparó, ó al mayor adelantado de aquella tierra, quel dé pena segunt fuero et costumbre de caballeros.

LEY III.

Quáles jueces pueden facer recabdar homes que fuesen caballeros.

Ley 3. tit. 1. lib. 6. Recop.

Yerros (1) et malos fechos facen los caballeros (2) á las vegadas que son contra las buenas costumbres de caballeria : et á las vegadas facen otros yerros que non son señaladamente defendidos á los caballeros, mas son defendidos comunalmente á todos los homes que los non fagan. Et los yerros que

ficio petat remissionem, debet fieri expensis publicis illius terræ, ad quam fit remissio, argumento l. *mulier in opus salinarum,* D. *de captiv.* Adverte etiam, quòd in levibus delictis non fit remissio, ut voluit Gloss. in dict. *Clement. pastoralis,* Petr. de Anch. in dict. cap. *postulasti,* et Dominicus in cap. *Romana, §. contrahentes,* in fin. *de foro compet.* lib. 6. et vide l. 16. tit. 4. 3. *Part.* et probatur in dict. §. *si quis verò comprehensorum.* Ista tamen lex Partitarum indistinctè videtur velle, quòd in omnibus criminibus de quibus in hac septima Partita, fiat remissio, si petatur; videtur tamen limitanda et intelligenda, quando esset tale crimen, ex quo veniret pœna corporalis imponenda, ex ratione dicti §. *famosos,* et ita videtur probari, et decidi in dict. l. 2. tit. 17. lib. 8. *Ordinam. Regal.* in princ. cum dicit : *que merecen haber pena en los cuerpos.*

LEX II.

Nemo potest sine judicis mandato aliquem capere, nisi falsarium monetæ, vel militiæ desertorem, aut publicum latronem, vel domus incendiarium nocturnum, aut arborum, vinearum vel messium sectorem, aut virginis, vel religiosæ raptorem, vel eam asportantem; quos capiens ducat ad judicem, et mittet militem ad Regem, vel ad locum quem deseruit, vel ad ejus terræ majorem præsidem, puniendum. Hoc dicit.

(1) *En casos señalados.* Tene mente istam legem, et adde l. 5. et quæ ibi dixi, tit 7. eàd. *Partit.* et l. fin. cum Glossa ibi, *C. de exhib. reis,* et in istis casibus captus infra viginti horas debet exhiberi judici, l. *capite quinto,* D. *de adulter.* et adde etiam l. 7. et 8. tit. 14. lib. 2. *Ordinam. Regal.* et in l. 1. ejusd. tit. et Specul. tit. *de accusat.* §. 1. col. 1. vers. *hoc tamen fallit.*

(2) *Falsa moneda.* L. 1. *C. de falsa monet.* et dict. l. 5.

(3) *Desamparase la caballeria.* Adde l. 1. et 2. *C. quando liceat unicuique sine jud. se vind.* et l. 5. tit. 8. ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

(4) *El tercero es.* Vide in dict. l. 1. et 2. et in dict. l. 3.

(5) *Forzase.* Adde l. 1. *C. de raptu virgin.*

LEX III.

Miles in crimine militari delinquens, ut arma vendens, pignerans, vel locans, vel exercitus duci non obediens, vel in similibus, non potest capi nisi de Regis vel Ducis belli mandato; nec potest judicari nisi per eos : pro aliis verò criminibus atrocibus, ut cæde, rapina, furto, et similibus, judicatur per Regem vel præsidem terræ : sed pro levioribus criminibus, inter quæ manus percussio sine armis computatur, per judicem loci, et lata contra eum sententia, remittitur Regi, vel ejus Alferio, ut exsequatur eam. Hoc dicit.

(1) *Yerros.* Sequitur ista lex notata per Gloss. in l. *magisteriæ, C. de jurisdict. omn. judic.* et in l. 1. *C. de exhib. reis,* et in l. fin. D. *de accusat.*

(2) *Los caballeros.* Quid si dubitetur sit miles, an non, an gaudet privilegio militum, an non? Dic quòd cognoscet magister militum, ut in l. *qui cum uno, §. reus,* D. *de re milit.* et in cap. *si ju-*

son contra la órden de caballeria son estos (3), asi como vender, ó empeñar ó jugar las armas, ó non obedescer á su cabdiello non faciendo su mandado, ó faciendo contra lo que mandase; ca en tales casos como estos ó en otros semejantes dellos non los puede otro ninguno (4) recabdar, nin judgar nin dar pena por los yerros que ficiesen, sinon el rey ó el cabdiello de la hueste que habie á guiar el que asi errase et á los otros caballeros. Mas si ficiesen otros yerros de aquellos que son vedados á todos los homes comunalmente, asi como matar home á tuerto, ó robar, ó ferir ó facer otros yerros semejantes destos, estonce deben seer recabdados antel rey ó antel adelantado mayor de la tierra (5) et acusados, et recebir la pena que la ley manda por el malfecho que ficieron. Et si los yerros que ficieron fuesen mas lieves (6), asi como malfetria, ó si deshonrasen á alguno de palabra, ol firiesen de mano sin arma ninguna ó ficiesen otro yerro semejante destos, sobre tal yerro bien pueden seer acusados delante de los otros judgadores de los lugares; mas desque hobiesen oido el pleyto de la acusacion et dada la sentencia contra ellos, si el yerro fuese tal por que merescan alguna pena, débenlos enviar al alferez del rey ó al cabdiello cuyos caballeros son, que cumplan en ellos la justicia que el derecho manda: et el alferez ó el cabdiello débelo facer asi.

LEY IV.

En qué manera deben recabdar los presos, et quáles deben seer metidos en cárcel et quáles tenidos en otra prision.

Ley 6. tit. 6. lib. 2.

Mandando el rey ó el judgador (1) recabdar á algunos homes por yerro que hobiesen fecho, aquel ó aquellos que lo hobieren de facer por su mandado, han de seer mesurados en cumpliendo el mandamiento en buena manera; ca si aquel á quien hobieren de recabdar fuere home de buena nombradia, que haya casa, et muger, et fijos ó otra compaña en el lugar do lo prenden, et rogare á

dex laicus, de sentent. excomm. lib. 6. et tenet Joan. Faber in dict. l. *magisteriæ.*

(3) *Son estos.* Habes hìc, quod crimen dicitur militare, plenius quàm dicit Gloss. in dict. l. *magisteriæ*, et quàm Bald. in l. *militibus, C. de testam. milit.* et adde l. 2. et l. *omne delictum*, in princ. D. *de re milit.*

(4) *Ninguno.* De crimine militari solus magister militum cognoscit et judicat, et intèllige ubicumque delictum sit commissum, ut et tradit Salicetus in l. 1. *C. de exhib. reis*, qui et dicit, quòd tali casu judex, etiam milite non petente, debet eum remittere ad magistrum militum, et non statur actis et probationibus factis coram alio judice propter ejus incompetentiam.

(5) *Adelantado mayor de la tierra.* Et isto casu non tenetur præses Provinciæ remittere militem ad magistrum militum, cùm talis reatus omne privilegium excludit, l. 1. *C. ubi senat. vel claris.* l. fin. D. *de accusat.* posset tamen remittere, si vellet, ex voluntate, ut in dict. l. 1. ubi Gloss. *C. de exhib. reis*: et si Provincia in qua est miles, et delinquit in tali crimine, non esset posita sub præside, solus magister cognosceret; et si aufugisset à loco militiæ ubi deliquit, et reperiatur in Provincia, in qua est præses, sub illo posset conveniri, ut in l. 1. *C. ubi de crimin. agi oportet*, et in l. 15. tit. 1. ista *Partit.* ne maleficium remaneat impunitum; neque contra hoc reperitur miles privilegiatus, secundum Salicetum in dict. l. 1.

(6) *Mas lieves.* Et si sint crimina mediocria, ut subjicit, et habetur in l. *de militibus*, D. *de custod. reor.* et explicat Cynus in dict. l. 1. *C. de exhib. reis*, quando miles intulit vim sine armis: et ex genere pœnæ arguitur enormitas vel mediocritas criminis, cognoscitur etiam crimen ex genere pœnæ, Bart. in l. penult. §. *ad crimen*, col. 5. D. *de public. judic.* Bald. in l. 1. col. 10. *C. qui accus. non poss.* cap. *non afferamus*, 24. quæst. 1. Decius consil. 65.

LEX IV.

Cùm capitur quis pro crimine judicis mandato, si est homo bonæ famæ, et vult cum uxore vel familia loqui antequam ad judicem veniat, duci debet, si id roget, per domum suam, si eam in loco illo habet; sed taliter ducatur, ut cautus sit ducens ne fugiat, aut ecclesiam intrare possit: demum præsentetur Regi vel judici, qui mandavit eum capi. Si tamen ille captus est homo malæ famæ, ut latro, vel alius qui consuevit crimina facere, non debet ad domum duci, sed ad Regem vel Judicem recta via; adducto autem capto ad judicem, statim hic jurare faciat de veritate dicenda in facto illo pro quo captus est, et dictum in scriptis ponat; et personam in custodia tali, qualem delicti qualitas, et personæ honestas, vel vilitas exposcit. Hoc dicit.

(1) *El judgador.* Non potest quis capi nisi de mandato judicis, ut hìc, et in l. fin. *C. de exhib. reis*, et suprà eod. l. 2.

aquellos que lo recabdan quel lieven á su casa (2), que ha alguna cosa de castigar á su compaña, débenlo allá levar primeramente, et guardarlo de manera que se non pueda fuir nin encerrar en la eglesia nin en otro lugar; et despues débenlo traer ante el rey ó ante el judgador que lo mandó prender. Mas si fuese home de mala fama, asi como robador ó ladron conoscido, ó que hobiese fecho otra malfetria semejante destas, non lo deben levar á su casa nin á otro lugar, sinon venirse derechamente con él antel rey ó antel judgador que lo mandó prender: et estonce el rey ó el judgador débenle facer jurar que diga la verdat (3) de aquel fecho por que lo recabdaron: et debe facer escri-

(2) *A su casa.* Adde l. 2. *C. de exhib. reis*, ubi habetur de dilatione quæ datur ad componendos mœstos penates, id est, rem familiarem, ut declarat ibi Gloss. et latius Specul. tit. *de accusat.* §. 1. vers. *scias igitur*, et ut declarat ibi Salicetus, debet hoc fieri sub fida custodia, vel in carceribus positus, vel fidejussoribus relaxatus, secundum enormitatem delicti, et qualitatem personæ. Tu tene mente istam legem Partitarum.

(3) *Jurar que diga la verdat.* Per istam legem est quotidie in practica, quòd accusato vel inquisito capto, recipitur ab eo juramentum de veritate dicenda; et de ista lege meminit Rodericus Suarez in comment. l. 4. tit. *de las juras*, lib. 2. *For. LL.* fol. 3. vers. *unum nota perpetuo*: sic etiam Angel. Aret. in suo tract. *maleficior.* in parte *comparuerunt dicti inquisiti*, in princip. ponit hæc verba: Tu, judex, non recipias aliquam responsionem in maleficiis, nisi juret reus de respondendo veritatem, et non sufficit, quòd respondeat per verbum *credit*, imò per veritatem debet respondere, ut notat Bart. in l. *Marcellus*, D. *rerum amot.* et in l. *inter omnes*, §. *rectè*, in fin. D. *de furtis*, et ibid. col. 2. quòd debet responderi sine dilatione; et facit pro hoc bonus textus in cap. *cum dilecti*, *de accusat.* Adverte tamen, quia Doctores in ista materia loquuntur diversimodè, nam Specul. tit. *de inquisit.* §. *viso igitur*, col. 5. vers. *inquisitores quoque*, dicit, quòd inquisitores non exigant à reo juramentum, quia non tenetur contra se jurare, sed promovens inquisitionem testes et probationes inducat; si tamen nullo prosequente, sed ex officio superioris inquiritur, tunc jurabit propter infamiam contra se ortam, ut in cap. 1. et cap. *quotiens*, *de purgat. canon.* cap. *si constiterit*, et cap. *cum dilecti*, *de accusat.* idem etiam Specul. in tit. *de position.* §. 7. *videndum*, vers. 19. *considerandum est*, dicit, quòd sive agatur de crimine per viam accusationis, sive per modum inquisitionis vel exceptionis, non cogitur aliquis respondere se criminosum, juxta illud Chrysost. *non tibi dico, ut te prodas*, et ibi respondet ad cap. *dudum*, el 2. *de elect.* et cap. *per inquisitionem*, eod. tit. et ad cap. 2. *de confes.* et ad dict. cap. *si constiterit*, et ad alia jura; ponit tamen aliquos casus sequens dicta Innocentii in dict. cap. *dudum*, et cap. 2. in quibus tenetur respondere, super notoriis scilicet, seu manifestis per sententiam, vel alio modo; quia tunc peccatum esset celare veritatem, allegat cap. *tua*, *de cohab. clericor. et mulier.* super occultis verò non tenetur respondere. Item et tenetur super his, quæ impediunt exsecutionem officii, vel retentionem beneficii, etiam post peractam pœnitentiam. Item, si dissimulatio criminis periculum inducit, ut hæresis, vel dilapidationis, in quibus est periculum, si occulta sunt. Item si sit infamia super crimine, nam tunc etiam cogeretur infamatus se suo et aliorum juramento purgare, 2. quæst. 5. cap. *Presbyter;* et quia peccatum est sustinere infamem in dignitate. Item debet respondere secundum eum, an sit condemnatus vel confessus de crimine. Abb. etiam in dict. cap. 2. *de confes.* col. penult. et fin. latè tractat hunc articulum, an positioni criminosæ respondere debeat reus; et ibi ponit dicta Innocentii, et tandem se resolvit in duas conclusiones: prima, quòd si proceditur per inquisitionem ex mero judicis officio, tenetur inquisitus respondere positioni criminosæ, si id de quo quæritur, sit notorium, seu famosum, aliàs secùs. Secunda, quòd ad instantiam partis respondendum est positioni criminosæ, si id de quo quæritur sit famosum, et impediat ordinis exsecutionem, et beneficii remotionem de quo agitur, neque veniret imponenda pœna temporalis. Sylvester etiam in sua summa, in parte *confessio*, 1. in princ. vers. 1. in ista quæstione, an ad interrogationem judicis quis obligatus sit fateri delictum, refert dicta Abb. in dict. cap. 2. addens idem esse, quando delictum esset semiplenè probatum, allegat S. Thom. 2. 2. quæst. 69. art. 1. et textum in dict. cap. *cum dilecti*, et dicit hoc esse verum, quando agitur ad pœnam spiritualem, non verò si esset alia pœna, et quòd si factum non est notorium, neque flagrat infamia, non tenetur respondere, etiam si jurasset dicere veritatem, secundum Henric. de Gand. in 1. quodlibeto, quæst. 33. neque est obediendum in hoc Prælato, quia est contra charitatem; et occulta non sunt publicanda, sed Deo soli relinquenda, cap. *si omnia*, et cap. *oves*, et cap. *ex merito*, 6. quæst. 1. et si procedatur ad instantiam partis, tenet conclusionem Abbatis. S. Thom. in dict. quæst. 69. art. 1. dicit, quòd pertinet ad debitum justitiæ, quando aliquis obediat suo superiori in his, ad quæ jus prælationis se extendit; et judex dicitur superior respectu ejus, qui judicatur, et ideo ex debito tenetur accusatus judici veritatem exponere, quam ab eo secundum formam juris exigit; et ideo si confiteri noluerit veritatem, quam di-

cere tenetur, vel si eam mendaciter negaverit, moraliter peccat. Si verò judex hoc exquirat, quod non potest secundum ordinem juris, non tenetur ei accusatus respondere, sed potest vel per appellationem, vel aliter licitè subterfugere, non tamen licet dicere mendacium; et non aliter declarat B. Thom. quando judex de hoc interroget, an sit semiplenè probatum, nec ne, an sit infamia, an non, an agatur ad pœnam temporalem, vel spiritualem : in eadem tamen quæst. art. 2. magis se declarat, cùm dicit : Non enim quis tenetur omnem veritatem confiteri, sed eam solam quam ab eo potest et debet requirere judex secundum ordinem juris, puta, cùm præcessit infamia super aliquo crimine, vel aliqua expressa indicia apparuerint, vel etiam cùm præcessit probatio semiplena : et sic velle videtur, quòd sive agatur ad pœnam spiritualem vel temporalem, si sit casus, in quo judex licitè interroget, quòd respondere tenetur : et dicta S. Thom. refert et sequitur Archidiaconus in §. *item quod dicit*, 2. 2. quæst. 2. Abb. in cap. 1. *de testib. cogend.* idem vult S. Thom. 2. 2. quæst. 33. art. 7. in fin. Ego qui ratione muneris hujus, quod ob aliorum levamen libenter suscepi, cogor meam dicere sententiam : in ista varietate dicerem, quòd in hac quæstione sit tantum attendendum, an judex ritè formans suum processum, possit interrogare, nec ne; neque curo quæ pœna posset imponi, an spiritualis vel alia, an procedatur ex officio, vel ad instantiam partis, non enim inter hæc reperio bonam rationem diversitatis, crimen sit notorium vel famosum, nec ne; sed tantum an judex licitè interroget, nec ne, sequendo dicta S. Thom. et certè si crimen esset occultum, ita quòd non possit probari, illud enim dicitur occultum, ut notat Abb. in cap. *ex litterarum, de tempor. ordin.* et in cap. *vestra, de cohab. cleric. et mulier.* Dominicus et Alexand. in cap. *erubescant* 32. dist. certè de talibus non debet se intromittere judex terrenus, sed relinquere debet divino judicio, ut in dict. cap. *erubescant*, et facit glossa notabilis in Clement. 1. *de hæret.* in §. pen. super verbo *eo ipso*, et quæ notantur in cap. *si sacerdos, de offic. ordinar.* et dicit Abb. in cap. *novit, de judic.* et sequitur ibi Andreas Siculus, col. 57. quòd in peccato occulto noto soli denuntianti, judex non debet ad aliquem actum judicialem procedere, neque subtrahere ei, de quo est sibi denuntiatum, sacramentum, neque eum in genere excommunicare. Et tradit Petr. de Palud. in 4. *sententiar.* dist. 19. quæst. ult. art. fin. quòd quando crimen est occultum, et de eo non præcessit infamia, et non potest sufficiénter probari, veluti quia scitur à solo denuntiante, tunc neque ipse qui scit, debet denuntiare occulta, et quæ probari non possunt, non sunt trahenda in publicum, dicit Gloss. in cap. *in scripturis*, 96. dist. Si verò crimen sit semiplenè probatum, vel sint de eo talia indicia per quæ reus posset torqueri, tunc judex licitè interrogat, et reus tenetur respondere, quia judex secundum formam juris procedit, et interrogat; et ita procedat quod hìc habetur in ista lege : si verò non adsint talia indicia, vel semiplena probatio, ex qua possit deveniri ad torturam, et cesset infamia, tunc reputo crimen occultum et improbabile, et judex licitè non potest interrogare, neque tenetur reus respondere, neque se prodere; et ita procedat dictum Chrysostomi, *non tibi dico, ut te prodas*, de quo habetur, *de pœnitent.* dist. 1. in cap. *quis aliquando*, in §. *his auctoritatibus.* Sis ergò cautus judex, qui aliquando ex levi indicio capis, ne reus fugiat, qui antequam interroges, habeas sufficientem probationem, saltem ad torturam, vel ita quòd possit incuti terror torturæ, juxta id, quod dicit Bald. in l. 2. col. 2. *C. quorum appellat. non recip.* vel quòd præcessit infamia, ut dictum est superiùs, ex qua esset indicenda purgatio; secùs si non esset casus indicendæ purgationis, licèt esset infamia, ut declarat Abb. in dict. cap. 2. *de confes.* et Præpos. Alex. in cap. *ex pœnitentibus*, col. 1. 50. dist. nam aliàs non ritè procederes, neque posses reum interrogare licitè, et damnares animam tuam, neque tunc te excusaret zelus justitiæ, quo assereres te moveri, nam ut dicit Hostiens. quem ibi refert Abb. in cap. *cum in juventute, de purgat. canon.* non debet fieri aliquid ex solo zelo justitiæ, nisi subsit judicium rationis; quod dicit facere contra Religiosos Prælatos habentes tantum zelum in puniendis delictis, ut prætermittant ordinem judiciarium, inquirentes quandoque de criminibus omnino occultis : facit benè quod dicit Baldus in l. 2. *C. de exhib. reis*, ubi dixit, quòd licèt in criminali non fiant positiones à parte parti, fiunt tamen interrogationes, quæ producuntur tantùm judici, et potest judex ex mero officio interrogare in criminali, ubicumque movet eum æquitas, et maximè ubi est locus torturæ, allegat l. *Divus Adrianus*, D. *de custod. reor.* ubi quòd latrones interrogantur de consociis : et facit benè quod habetur Josue cap. 7. vers. 19. ibi : « fili mi, da gloriam Domino Deo Israel, et confitere atque indica mihi quid feceris, ne abscondas, etc. » Habita verò tali probatione, licèt quoad eam reus non fuerit citatus, ut dixi suprà eod. in l. 1. securè poteris interrogare per istam legem quæ hoc vult, et quia jam non potest dici crimen omninò occultum, imò crimen, quod potest probari, ex quo adest semiplena saltem probatio, vel ad interrogandum, sufficiens ad torquendum; tamen si reus negaret, opus esset, quòd in plenario judicio reproducerentur testes, ut defensio reo non tollatur; neque mireris si summaria informatio delicti facta sine citatione partis sufficeret ad interrogandum sine tortura, cùm et aliquando ex testibus ita receptis sequi potest condemnatio, ut tradit Baldus in l. *observare*, §. *proficisci*, vers. 6. *quæritur*, D. *de offic. procons. et legat.* et in repetit. l. *edita*, col. 5. *C. de edendo*, et in l. 2. ubi Bart.

bir todo lo que dixierē, et andar en el pleyto adelante. Et si por aventura el preso conosciere que fizo el yerro (4) sobre que fue acusado et recabdado, si el yerro fue atal por que merezca recebir muerte ó otra pena en el cuerpo, estonce si el recabdado fuere home de buen lugar (5) ó honrado por riqueza (6) ó por esciencia (7) que haya, non lo deben mandar meter en la cárcel con los otros presos, mas débenlo facer guardar en algunt lugar seguro (8), et á tales homes que lo sepan facer, poniendo todavia tal femencia en su

et Joan. de Plat. *C. de naufrag.* lib. 11. Tu verò cùm habueris majus otium, considera latius, et gratias age amico, qui suis laboribus ista contulit; et adde Episcop. Calagur. Joan. Bern. de Luco, *in sua praxi criminali*, cap. 118. quem post hæc vidi, qui faciens mentionem de ista lege Partitarum, an procedat in clericis, subdit, quinimo opinor, quòd in laicis captis non liceat id indistinctè fieri salva judicis conscientia, nisi judex habeat contra reum semiplenam probationem de dicto, aut expressa indicia, aut infamia; non tamen allegat aliquid ad hoc, nisi S. Thom. ubi suprà, ego eum allegavi, et Cajetan. ibidem dicentem addere unum notabile, quòd in casu quo præcedunt indicia, debent manifestari reo, ut sciat se esse in tali articulo constitutum, qui tenetur obedire judici præcipienti, et extorquenti veritatem, ac etiam ut possit se purgare, et contra illa opponere: unde infert dictus Episcopus, quòd sicut ante torturam debet dari copia indiciorum, sic ante interrogationem, ut judex justè interroget: et ab istam legem Partitarum dicit, quòd loquitur de hominibus malæ famæ. Tu tamen tene quod dixi, quia lex ista in omnibus loquitur quoad juramentum, et receptionem confessionis rei, et illa distinctio bonæ vel malæ famæ, fit alio respectu, videlicet, an debeat deferri per domum, cùm capitur, ad componendum rem familiarem, an non, si statim deferatur ad carceres, ut ibi secundum verum sensum apparet; et quia non esset rectus sensus intelligere, quòd ita demum liceat recipere juramentum à reo, ut veritatem dicat, si sit infamatus, cùm fortioris potentiæ sit unus testis de visu, quam infamia: et practica, quæ est vera legum intellectrix, in omnibus id intellexit, et admisit, unde stante ista lege et probatione indiciorum, quam dixi, videtur fortè dicendum, quòd tunc, ut dixi, etiam non data ante copia indiciorum reo, judex licitè interroget.

(4) *Conosciere que fizo el yerro.* Sic et dicit Baldus per textum in l. 2. *C. de exhib. reis*, quia postquam reus est convictus, vel confessus crimen, licet reum ponere in compedibus, et ponere sibi in manibus manicas ferreas: et debet ita fieri secundum eum, quando sine ligamine non potest commodè custodiri; nam si posset commodè custodiri sine ligamine, tunc non possit vinculari, cùm hoc fiat ad custodiam, non ad pœnam, et adde infrà eod. in l. 6. Quid tamen si non fatetur, sed negat reus crimen? Dic, ut per Bald. in dict. l. 2. ad fin. cujus resolutio est, quòd si est suspectus de crimine, non tamen est convictus vel confessus, si crimen sit multum atrox, mittatur ad carceres, l. 1. *C. de custod. reor.* si crimen non sit ita atrox, poterit sub custodibus detineri in loco honestiori, l. 1. et l. *Divus*, D. eod.

(5) *Home de buen lugar.* Defertur nobilibus circa modum carceris, ut hìc et in l. 1. D. *de custod. reor.* et limita et intellige, ut in l. 6. infrà eod. et nobili accusato potest pro carcere assignari totum palatium et civitas; et satisfacit rector statuto disponenti, quòd accusatus ponatur in carcere, ubi dixit notabiliter Angelus in l. *qui in carcerem*, D. *quod met. caus.* allegat pro singulari dictum Jason. in l. *admonendum*, col. 75. D. *de jurejur.* et idem Angelus in l. 2. *C. de exhib. reis*, dicit, quòd vidit multoties judicem statuere accusato pro carcere unam civitatem: et dicit, quòd potest hoc licitè facere, quando personæ nobilitas hoc requirit, et judex credit pro certo illum non fore culpabilem: vide etiam bonum textum in l. *si gravius*, *C. de dignitat.* lib. 12. ubi quòd illustres de criminibus gravioribus impetiti, non detruduntur in carcerem, sed militari custodiæ committuntur; et de eorum criminibus debet fieri relatio Principi, neque per judices minores puniuntur.

(6) *Por riqueza.* Defertur hìc divitibus, et dicit Bartolus per textum ibi in l. *capitalium*, §. *servi cæsi*, D. *de pœnis*, quòd sicut nobiles ex consuetudine non suspenduntur, neque patiuntur viles pœnas, idem est dicendum de aliis popularibus divitibus et honestioribus, et favendum est ditioribus, isti enim faciunt negotia universitatum, l. penult. in fin. *C. de prædiis Decur.* lib. 10. qui plus habet in terra, plus diligit, ut terra crescat; pauperes non cogitant nisi tumultuare civitatem, et illi sunt qui seditiones procurant, ut currant ad spolia, ut dicit Sallustius in Catilinario: tradit Andr. de Isern. in l. 1. in princ. *de pace juramen. firmand.*

(7) *Por esciencia.* Æquiparantur hìc litterati nobilibus de genere, adde Glossam 2. in l. 5. D. *pro socio*, et cap. *de mulcta*, *de præbend.* et quando crimen est gravissimum, Doctor potest capi et incarcerari, Glossa, et ibi notat Joan. de Plat. in l. *medicos*, *C. de profes. et medic.* lib. 10. et vide infrà eod. l. 6.

(8) *Lugar seguro.* Veluti in aliquo fortalitio, ut moris est: et adde ad istam legem Angelum in l. 2. *C. de exhibend. reis*, et dict. l. 1. D. *de custod. reor.* si tamen sit tale crimen, quòd securè non potest tradi militibus custodiendus, ponetur in carceribus, ut in dict. l. 1. et l. *Divus*, eod. tit. et

guarda, que se pueda en él complir la justicia que el fuero manda: et si fuere home vil, débenlo mandar meter en la cárcel (9) ó en otra prision en que sea bien recabdado (10) fasta que lo judguen.

LEY V.

En qué lugar deben tener presa la muger, et cómo non le deben dar pena nin premia si fuere preñada fasta que para.

Ley 2. tit. 24. lib. 4. Recop.

Muger alguna seyendo recabdada por algunt yerro que hobiese fecho, que fuese de tal natura por que meresciese muerte ó otra pena en el cuerpo, non la deben meter en cárcel con los varones (1), ante decimos que la deben levar et dexar en algunt monesterio (2) de dueñas, si lo hobiere en aquel lugar, et meterla hi en prision, ó pónganla con otras buenas mugeres fasta que fagan della los judgadores lo que la ley manda. Ca asi como los varones et las mugeres son de departidas naturas, asi deben haber departidos lugares en que las guarden, porque non pueda nascer dellas mala fama, nin puedan facer yerro nin mal seyendo presos en un lugar.

LEY VI.

En qué manera deben guardar los presos los que lo han de facer.

Leyes del tit. 24. lib. 4. Recop.

Monteros, ó ballesteros ó otros homes qualesquier que son puestos para guardar los presos del rey ó de algunt concejo, non los deben sacar de aquel lugar do gelos mandaron tener, nin de la cárcel nin de otra prision, para levarlos á otra parte en ninguna manera sin mandado del rey ó del judgador que gelos dió en guarda, fueras ende por facer aquellas cosas que ellos non pueden excusar. Et maguer diximos en la tercera ley ante desta que el que fuese home honrado por linage, ó por riqueza ó por esciencia que hobiese, que lo non deben meter en cárcel nin en otra prision, con todo eso decimos que si el preso otorgase delante el judgador que habie fecho el yerro por que fuera recabdado ó gelo hobiesen probado, si aquellos que lo hobiesen en guarda se temiesen que se irie, estonce bien lo pueden meter en fierros, et tenerlo guardado en ellos en aquel lugar en que gelo encomendaron, de guisa que puedan seer seguros dél que se non vaya. Otrosi deben seer acuciosos estos que han de

satis probatur in ista lege, cùm in istis personis hoc specialiter permittat, quando possent extra carceres custodiri alibi sub fida custodia.

(9) *En la cárcel.* Adde l. 2. *C. de exhib. reis*, et l. 1. D. *de custod. reor.* et C. eod. in l. 1. et l. 16. tit. 1. ead. *Part.* et vide per Bald. in dict. l. 2.

(10) *Bien recabdado.* Et pro majori maleficio debet quis cautius custodiri. Vide Bald. in l. *minimè, C. de appellat.*

LEX V.

Mulier capta non ponatur cum hominibus in carcere, sed in aliquo Monasterio monialium tradatur custodienda, ut ibi compedes, aut mulierum custodia sibi apponatur, ne aliàs, si carcer virorum et fœminarum sit una, inhonestum quid succedat. Hoc dicit.

(1) *Con los varones.* Concordat cum l. *quoniam*, et cum authent. *ibi posita, C. de custod. reor.* et procedit hoc, etiamsi sint mulieres meretrices inhonestæ, quia neque tunc includi debent cum viris, quia neque virorum honestas injurianda est, ut dicit Angelus in dict. l. *quoniam*: debet ergo tunc poni in alio carcere, et non cum mulieribus honestis, quia meretrices non sunt dignæ legum laqueis innodari, l. *ea quæ, C. de adulter.* secundum Petr. Alberic. et Salicet. in dict. l. *quoniam.*

(2) *Monesterio.* Istud non est in usu, neque videtur expediens, cùm judex laicus non possit coercere malam custodiam, quæ fieret in monasterio: ex lege tamen ista, et ex dicta authentica, unde sumitur, satis innuitur, quòd non gaudeat immunitate mulier, quæ ratione delicti carceratur in monasterio; qua gauderet, si aliàs fugeret in monasterium, nam gaudet immunitate ecclesiæ secundum Archid. in cap. *diffinivit*, 17. quæst. 4. et Sylvestrum in summa, in parte *immunitas* 3. fortè tamen ecclesia seu monasterium defenderet, ne per vim extrahatur, et ideo non est tutum, ut talis carceratio fiat.

LEX VI.

Fines mandati judicis custodiendi sunt circa incarceratos, et de nocte custos major manu propria cipos et compedes claudat, et januam et claves cautè custodiat, interius dimissis hominibus cum captis, cum lumine, ne compedes limentur, et sole orto aperiatur carcer, ut lumen videant capti: et si quis incarceratus vult loqui cum alio, extrahatur à carcere; sed tunc custodiatur benè per consistentes. Hoc dicit.

guardar los presos para guardarlos todavia con grant recabdo et con grant femencia, et mayormente de noche (1) que de dia: et de noche los deben guardar en esta manera (2), echándolos en cadenas ó en cepos, et cerrando las puertas de la cárcel muy bien. Et el carcelero mayor debe cada noche cerrar las cadenas, et los cepos et las puertas de la cárcel con su mano misma, et condesar muy bien las llaves, dexando homes de dentro con los presos (3) que los velen con candelas toda la noche, de manera que non puedan limar las prisiones en que yoguieren, nin se puedan soltar en ninguna manera. Et luego que sea de dia et el sol salido (4), débenles abrir las puertas de la cárcel porque vean la lumbre: et si algunos quisieren fablar (5) con ellos, estonce débenlos sacar fuera uno á uno, todavia estando delante aquellos que los han de guardar.

LEY VII.

Cómo deben guardar el preso fasta que sea judgado.

Ley 22. tit. 23. lib. 4. Recop.

Guardado debe seer el preso en aquella prision (1) ó en aquel lugar do el judgador mandó que lo guardasen, fasta que lo judguen para justiciarlo ó para quitarlo. Et si el yerro sobre que fue preso, le fuere probado por testigos verdaderos, et él non se defendiere por alguna razon derecha, non lo debe el judgador mandar despues tener en la prision luengamente, mas mandar (2) que fagan dél la justicia que la ley manda. Et si por aventura el yerro non le fuere probado por testigos et lo conosciere él, si la conoscencia ficiere por tormentos quel diesen ó por miedo que hobiese, non lo debe mandar luego justiciar fasta que lo otorgue otra vez (3) sin ningunt tormento quel den nin miedo quel fagan: et si lo otorgare la segunda vez non lo apremiando nin le faciendo ningunt mal, estonce pueden dél facer la justicia. Otrosi mandamos que ningunt pleyto criminal non pueda durar mas de dos años (4): et si en este

(1) *De noche.* Concordat cum l. 1. *C.* eod. ubi Angel. notat, quòd qui debet custodire rem vel personam, debet de nocte duplicare custodiam, ex quo infert ad castellanos qui tenentur ad custodiam castelli.

(2) *En esta manera.* Tene mente istam legem, quæ latius in hoc loquitur, quàm dicta l. 1. de qua sumpta est.

(3) *Con los presos.* Non uni tantum custodia, sed duobus ad minus committenda est, l. fin. D. *de custod. reor.* ubi Angelus notat.

(4) *De dia et el sol salido.* Facit ad illam quæstionem, de qua per Bart. in l. *aut facta*, §. *tempus*, D. *de pœnis*, an mane vel sero dicatur dies aut nox, et Angelus in dict. l. 1. dicit, quòd mane intelligitur post cantum galli, et sero intelligitur nox, quando factæ sunt tenebræ, ita quòd homo de facili non recognoscitur, cap. *si perfodiens, de homicid.* cùm ergo cœlum albescit, dies est, licèt sol non sit, cùm speretur de proximo, et tanta sit claritas, qua homo bene recognoscitur: subdit etiam quòd benè est verum, quòd illa particula dici appellatur mane, non autem est dies propriè, ut in l. *Titius*, D. *de liber. et posthum.* quod dicit notandum esse ad multa. Adde Bart. in dict. §. *tempus*, et in l. *Titius testamento*, 1. §. D. *de liber. et posthum.* et in l. *qui duos*, §. *hæc conditio*, D. *de manumiss. testam.* Bald. in l. fin. *C. de his quibus ut indign.* et in l. 2. ad fin. *C. quibus res jud. non nocet*, et in l. *data opera*, col. 8. *C. qui accus. non poss.* et quæ notat Decius in mater. consil. 354.

(5) *Fablar.* Nota quòd permittendum est carceratis, alloqui cum procuratoribus et amicis, adde l. 2. cum gloss. *C.* eod. ex causa tamen, fortè si necdum ab eo est recepta confessio, jubetur aliquando, ne permittant, quòd quis eis loquatur, ne instruantur ad negandum.

LEX VII.

In loco, in quo jussus est custodiri, usque ad sententiam est captus custodiendus: et si crimen probetur contra eum legitimè per testes, vel confessionem spontaneam, vel per torturam, in qua postea perseveret sponte, non reducatur ad carcerem, sed statim de eo fiat justitia: nec duret instantia causæ criminalis ultra duos annos, intra quos accusatore non probante absolvitur reus, et accusator legitimè punitur. Hoc dicit.

(1) *En aquella prision.* Adde l. *carceri*, D. eod. et l. 10. tit. 14. lib. 2. *Ordin. Regal.*

(2) *Mas mandar.* Nam pœnæ reorum non debent differri, l. fin. *C.* eod. et hic.

(3) *Otra vez.* Adde l. 4. infrà tit. 30. et quæ ibi dico.

(4) *Dos años.* Concordat cum l. fin. *C. ut intra*

comedio non podiere seer sabida la verdad del acusado, tenemos por bien que sea sacado de la cárcel en que estaba preso et dado por quito (5), et den pena al acusador asi como diximos en el título de las acusaciones en las leyes (6) que fablan en esta razon.

LEY VIII.

Cómo el carcelero mayor debe dar cuenta cada mes una vez de los presos que toviere en guarda á aquel que gelos mandó guardar.

Leyes del tit. 9. lib. 2. Recop. — Leyes del tit. 24. lib. 4. Recop.

El carcelero mayor de cada un lugar debe venir una vez en cada mes (1) ante el judgador mayor que puede judgar los presos, et debel dar cuenta de quántos presos tiene, et de cómo han nombre, et por qué razon fue cada uno preso, et de qué edat es cada uno dellos et quánto tiempo ha que yace cada uno dellos preso. Et para poder esto facer el carcelero ciertamente, cada que los presos le aduxieren, débelos recebir por escripto, escribiendo el nombre de cada uno dellos, et el lugar donde cada uno fue preso, et la razon por que fue preso, et el dia, et el mes et la era en que lo recibió et por cuyo mandado: et si alguno dellos contra esto ficiere, mandamos que peche á la cámara del rey veinte maravedis de oro. Et el judgador de cada lugar debe seer acucioso para facer esto complir, porque los pueda quitar ó condepnar asi como es sobredicho en esta ley: et el juez (2) que lo non ficiere asi debe seer tollido del oficio, et seer dado por enfamado, et pechar por ende diez maravedis de oro al rey.

LEY IX.

Cómo non merescen pena los guardadores de los presos, si los otros sus compañeros á quien los encomiendan, se van con ellos.

Ley 12. tit. 23. lib. 4. Recop. — Ley 7. tit. 26. lib. 8. Recop.

Acaesce á las vegadas que aquellos que han en guarda á los presos que non pueden estar todavia á los guardar, et encomiendan la guarda á otri quando van á alguna parte, et aquellos que fincan otrosi acaesce á las vegadas que maguer estan hi todos á guardarlos, pero duermen los unos et velan los otros. Et por ende decimos que si los que fincan para guardar los presos ó los que los velan se van todos ó alguno dellos con los presos (1), et los otros que non estan delante, ó

cert. temp. crimin. quæstio termin. hodie tamen non est hoc in usu; imò durat instantia, et reus condemnatur vel absolvitur diffinitivè etiam post istud tempus, sive agatur per accusationem, sive per inquisitionem.

(5) *Por quito.* Absolvendo eum ab instantia et observatione judicii, condemnando accusatorem in expensis, ut declarant Gloss. et Doctor. in dict. l. fin.

(6) *En las leyes.* 1. et 26.

LEX VIII.

Commentariensis carceris major quolibet mense veniat coram judice, et ei relationem faciat de numero captorum, et de eorum nominibus, ætate, et de tempore quo quilibet fuit captus, et de causa quare; quia debet unumquemque ex carceratis recipere, scribens personam, locum, et causam quare carceratur, diem, mensem et annum, et de cujus judicis mandato capitur: et qui id per relationem judici non manifestaverit, solvet Regis cameræ viginti marabotinos auri: et hoc judex fieri faciat, aliàs ut infamis ab officio remotus solvet Regi decem marabotinos auri. Hoc dicit.

(1) *Cada mes.* Concordat cum l. fin. *C. de custod. reor.*

(2) *El juez.* Nota, quòd judex debet esse diligens in relaxatione carceratorum, aliàs punitur, ut hìc. Et hìc sumitur practica implorandi officium judicis, et petendi, ut quis relaxetur, ubi nulla justa causa est retentionis, et fit protestatio judici ad pœnam hujus legis, secundum Angel. in dict. l. fin. ubi et Bald. dicit, quod in causis carceratorum dilationes debent breviari.

LEX IX.

Si custos per commentariensem majorem carceris ponatur, et fugerit cum capto, occidetur ipse custos, nisi sit puer, aut vilis, qui minus punitur arbitrariè; sed eum ponens occidetur: alii autem custodes hujus sceleris non conscii, qui ibi non erant, aut aliis vigilantibus dormiebant, non puniuntur, cùm non sunt in culpa. Hoc dicit.

(1) *Con los presos.* Concordat cum l. fin. D. eod. et ibi notat Bart. et Angelus ibi infert pro castellano, qui fuit proditus à custodibus intromittentibus inimicos in fortalitium; nam cùm nemo possit à proditione cavere, nisi sit divinus, ignoscendum est ei; et facit D. *mandati*, l. *si fidejussor*, §. *in omnibus.*

que duermen non lo saben, nin facen engaño ninguno nin malicia en esto, que non son en culpa nin merescen pena ninguna por ende. Mas aquel ó aquellos que se fueren con ellos deben morir (2) por ello quando quier que sean fallados, fueras ende si alguno dellos fuese mozo (3), ó home vil ó de mal seso; ca estonce non le deben dar la pena sobredicha á él, mas á aquel que lo hi puso. Pero el judgador debe dar á este atal que se fue con los presos otra pena qual entendiere que meresce segunt su alvedrio; ca non es guisado que finque sin pena, seyendo atal que entendiese bien lo que facie.

LEY X.

Qué pena meresce el fiador si se fuere el acusado á quien fió.

Sobre fiadores (1) dan á las veces los jueces algunos acusados á tal pleyto que les fagan complir de derecho sobre los yerros de que los acusan; et por ende decimos que si en la fiadura fuere puesta pena (2) señaladamente que peche el fiador, que aquella debe pechar si non aduxiere (3) aquel que fió antel juez á complir de derecho: et si non fuere pena cierta puesta en la fiadura, et fuere costum-

(2) *Morir.* Adde dict. l. fin. D. eod. et l. *milites*, ubi Glossa. Et nota istam legem ad declarationem illarum; est ergo hic specialis casus, in quo custodi imponitur pœna mortis, quando ipse aufugit cum custodito; quod tamen hodie non procedit, nisi erat casus, in quo custodes tenebantur pœna mortis, ut habetur in l. 12. tit. 14. lib. 2. *Ordinam. Regal.* quam vide: si verò alias dolo vel culpa custodum evadat custoditus, dic ut infra eod. l. 12. et per Gloss. in l. *ad commentariensem, C.* eod. et in dict. l. *milites*, et l. fin.

(3) *Mozo.* Adde dict. l. fin. *C.* eod. l. *ad commentariensem.*

LEX X.

Si captum pro crimine, quod pœnam corporis non irrogat, judex dederit fidejussoribus de repræsentando eum promittentibus, et stando juri sub aliqua pœna certa; illam solvent fidejussores, si captum non repræsentent. Et si pœna non apponitur, statur consuetudini quantum solvant; quòd si nulla est consuetudo, judicis arbitrio taxatur; sed fidejussor non potest ob hoc corporaliter puniri, licèt reus puniatur. Hoc dicit.

(1) *Sobre fiadores.* Quod fit, quando non imponitur pro crimine pœna corporalis, ut suprà eod. in rubric. et dixi in l. 16. tit. 1. ead. *Partit.* licèt tamen non pœna corporalis, sed pecuniaria veniat imponenda, si accusatus, vel inquisitus confitetur crimen, non est relaxandus fidejussoribus; imò detinendus, et statim condemnandus, l. *si confessus*, D. *de custod. reor.* et l. *si quis*, C. eod. et quando relaxatur, cùm negat, tenentur fidejussores eum repræsentare, quandocumque persona ejus erit necessaria, ut si judex velit eum interrogare, vel torquere; et si pœna sit arbitraria, tunc consideratur qualitas criminis, et consuetudo fori: unde si verisimile sit, quòd pœna erit corporalis, tunc idem quod de corporali erit dicendum; si verò talis pœna arbitraria solet esse pecuniaria, idem est, quod de pecuniaria ordinaria, secundum Bald. in l. 2. *C. de exhibend. reis.* Et an fidejussor de judicio sisti pro vulnere, seu accusatione vulneris, teneatur, si de vulnere postea sequatur mors? Vide Bartolum distinguentem in l. *fidejussores magistratum*, D. *de fidejuss.* et Lucam de Penna in l. *si quis decurio*, *C. de Decurion.* lib. 10. referentem disputationem Jacobi de Bello Viso in l. *sancimus, C. de fidejus.* cujus resolutio est, quòd, aut accusatio fuit simpliciter de vulnere instituta, et fidejussores non tenentur morte secuta ex vulnere; si verò in accusatione de vulnere mortifero agitatum est, et tunc si mortuo vulnerato petatur legitimè vulnerantem de occiso puniri, et tenebuntur fidejussores ex fidejussione; si autem à nemine hoc petatur, dicit, ad hoc eos non teneri, cùm neque reus teneatur, cùm deficiat accusator, D. *de muneribus et honorib.* l. *rescripto*, §. *si quis accusatorem.*

(2) *Pena.* Concordat cum l. *si quis reus*, D. eod. et cum dictis Azon. *C.* eod. in summa, ad fin. vers. *damnatur autem fidejussor.* Quid autem si fidejussor promittit sistere reum sub pœna mille marcharum auri, utrum possit tanta quantitas pœnæ imponi? Bald. quòd sic, in l. *qui crimen, C. qui accus. non poss.* col. 3. et ibi respondet ad taxationem l. *eos, C. de modo mulctar.* de qua per Gloss. et Bart. in dict. l. *si quis reum.*

(3) *Si non aduxiere.* Et compellitur ad adducendum, et in exactione pœnæ judicis officio, secundum Bart. in dict. l. *si quis reum*, in fin. proceditur sine libello, et ordine judiciario, quia contractus factus in judicio habet vim confessionis, l. *tale pactum*, §. *qui provocavit*, D. *de pact.* et quia fit ad expeditionem litis, unde non debet operari novam litem, l. *terminato, C. de fructib. et lit. expens.* secundum Bald. in l. *qui crimen*, col. 2. *C. qui accus. non poss.* ubi et dicit, quod ex contractu judiciali oritur officium judicis, in quo proceditur exsecutivè, et potest etiam judex procedere nemine petente. Vide ibi, et si fidejussor repræsentavit principalem, et ille fugit de carcere, non tenetur fidejussor amplius ad sistendum; Bald. ibi, col. 3. vers. 10. *quæritur*, de quo tamen vide latius per Lucam de Penna in l. *si quis decurio, C. de Decurion*, lib. 10. ex cujus dictis limitat hoc

bre usada en aquella tierra do acaesciere, quanto debe pechar el que asi fia á otro por su faz sinon lo aduce á derecho, aquello debe pechar que fuere acostumbrado. Et si non fuere hi costumbre usada para esto debel poner pena de pecho (4) el judgador segunt su alvedrio; ca sobre tal fiadura non debe dar pena en el cuerpo (5) al fiador, maguer aquel á quien fió la meresciese. Pero el juez que diese por fiadores á algunt home, que fuese acusado sobre yerro que meresciese recebir muerte ó otra pena en el cuerpo sil fuese probado, non se puede excusar que non sea en muy grant culpa el que lo diese por fiador; et por ende puedel poner pena el rey por ello (6), segunt su alvedrio si el acusado se fuere.

LEY XI.

Qué pena merescen los guardadores de los presos si les ficieren mal ó deshonra por malquerencia que les hayan ó por algo que les prometan á dar los enemigos dellos.

Ley 5. tit. 24. lib. 4. Recop.

A buscar mal unos á otros se mueven los homes á las vegadas por malquerencia que han entre sí: et esto facen algunos hi ha á las vegadas contra aquellos que son presos, dando algo encubiertamente á aquellos que los han de guardar porque les den mal á comer et á beber, et que les den malas prisiones, et que les fagan mal en otras maneras muchas, et los que desto se trabajan tenemos que facen muy grant nemiga, et toman mala venganza sin razon; ca la cárcel debe seer para guardar (1) los presos et non para facerles otro mal nin para darles pena en ella. Et por ende mandamos et defendemos que ningunt carcelero nin otro home que tenga presos en guarda, que non sea osado de facer tal crueldat como esta por precio quel den, nin por ruego quel fagan, nin por

nisi in instrumento fidejussionis caveretur de repræsentando toties, quoties judici videbitur: et vide etiam ad prædicta Joan. And. in *addition. ad Speculat.* tit. *de accusator.* §. *sequitur videre de contumacia accusati,* in verbo *exceptis.* Quid autem si fidejussor velit in se assumere onus defendendi reum, vide per Specul. tit. *de accusat.* §. *sequitur,* post vers. *sed si dedit,* et vide quæ dixi in l. 18. tit. 12. *Partit.* 5.

(4) *De pecho.* Adde l. 2. §. fin. D. *qui satis. cogant.* et cap. *cum homo,* 23. quæst. 5. ubi Glossa; nam nunquam pro sola contumacia potest imponi pœna corporalis, ut hìc, et Gloss. 3. quæst. 1. in summa, nisi in casu l. *qui cum uno,* §. *qui post,* D. *de re milit.* secundum Bald. in dict. l. *qui crimen,* col. 2.

(5) *Pena en el cuerpo.* Vide Gloss. in dict. cap. *cum homo,* et per Cynum in l. *ad commentariensem,* C. *de custod. reor.* et videtur velle hæc lex quòd neque si dolo non exhibeat, non puniatur corporaliter, cùm ita generaliter loquatur; sed in l. *si quis reum.* unde sumpta est, dicitur, quòd si dolo non exhibeat, extra ordinem puniatur, et sic arbitrio judicis: vel dic, quòd ista lex suppleatur et limitetur per illam, ut si dolo non exhibeat, possit fidejussor fustigari vel relegari, aut acrius puniri, ut declarat Speculat. tit. *de accusat.* §. *sequitur,* vers. *sed si dedit,* et Angel. in dict. l. *si quis reum.* Quid tamen si de consuetudine in aliquibus locis servaretur, quòd fidejussor teneatur ad pœnam corporalem, si ad eam se obligavit? Dicit Bald. *de pace Const.* in vers. *damna,* in fin. quòd valeret talis consuetudo, quia consuetudo habet potestatem in sanguine hominis, l. *sacculari,* §. *sunt quædam,* D. *de extraord. crimin.* Et quid si fidejussor carcerati se obligat ad custodiendum, et ad pœnam commentariensis? Vide per Salicetum in l. *ad commentariensem,* C. eod. quòd tunc tenebitur eadem pœna, qua teneretur custos carceris. Vide ibi per eum ponentem formam, ut judex dicat, quòd tradit eum fidejussoribus ut judicis custodibus.

(6) *Por ello.* Nam posset judex tali casu pati pœnam corporalem, à qua ipse per dationem fidejussoribus liberasset malitiosè, vel lata culpa reum, ex his quæ dixi in l. 25. tit. 22. *Partit.* 3. et facit l. 12. in princ. infrà, eod. ad id quod dixi de lata culpa, et quæ notat Angelus in l. *milites,* D. *de custod. reor.*

LEX XI.

Custos carceris non exerceat contra captos carceris asperitatem seu crudelitatem in comedendo, vel bibendo, aut immoderatis captionibus eos opprimendo; aliàs judex loci eum capite puniat: et si negligens fuerit, privabitur officio, et ut homo malè infamatus, Regis arbitrio punietur. Hoc dicit.

(1) *Para guardar.* Carcer est ad custodiam, non ad pœnam, ut hìc et in l. *aut damnum,* §. *solent,* D. *de pœnis,* et cap. *quamvis, de pœnis,* lib. 6.

malquerencia que haya contra los presos, nin por amor que haya con aquellos que los ficieron prender nin por otra razon ninguna que pueda seer; ca asaz les abonda de seer presos et encarcelados, et de recebir quando fueren judgados la pena que mereciesen segunt mandan las leyes. Et si algunt carcelero ó guardador de presos maliciosamente se moviere á facer contra lo que en esta ley es puesto, el judgador del lugar lo debe facer matar (2) por ello. Et si fuere negligente en non querer escarmentar, tal yerro como este, debe seer tollido del oficio el judgador como home mal enfamado, et recebir pena por ello, segunt el rey toviere por bien. Et á los otros que facen facer estas cosas á los carceleros, débenles dar pena segunt su alvedrio.

LEY XII.

Qué pena merescen los guardadores de los presos si se fuere alguno dellos.

Ley 12. tit. 24. lib. 4. Recop.

En cinco maneras podrie acaescer que los presos se irien de la cárcel, por que se embargarie la justicia que se non podrie complir en ellos. La primera es quando se fuyen por muy grant culpa (1) ó por engaño de los que los tienen en guarda : et en tal caso como este deben recebir los guardadores aquella pena misma (2) que deben recebir los presos. La segunda es quando fuyen los presos por negligencia (3) de los guardadores en que non han mezclado engaño ninguno : et esto serie como si los guardasen á buena fe, mas non con tan grant acucia como debien, et en tal caso como este deben seer tollidos los guardadores del oficio, et castigados (4) de feridas de guisa que non pierdan los cuerpos nin ningunt miembro, por que los otros que pusieren en su lugar sean escarmentados por ende et metan mayor acucia en guardar los otros presos que hobieren en guarda. La tercera es quando fuyen los presos por ocasion (5) et non por culpa nin por engaño de los guardadores : et en tal caso como este non deben haber pena ninguna los guardadores si probaren la ocasion et que non avino por su culpa. La quarta es quando los guardadores dexan ir los presos por piedad que han de-

(2) *Matar.* Adde l. 1. in fin. *C. de custod. reor.*

LEX XII.

Si culpa lata vel dolo custodis fugiat captus à carcere, punitur eadem pœna custos, qua puniendus erat captus; si autem negligentia custodis sine dolo, officio privatur, et corporaliter citra membri læsionem castigabitur: si verò casu fugiat, probato casu non punietur : sed si pietate eum fugere permittat, si captus erat vilis, vel custodis propinquus consanguineus, punitur sicut de negligentia; si aliàs, arbitrio judicis punietur : idem si captus se præcipitet, vel se occidat : sed si custos eum occidit, aut cum quo se occidat det, capite punitur; si verò occasione aut infirmitate decedat, non punitur; sed antequam à carcere educatur, notificetur judici ne fraus fiat. Hoc dicit.

(1) *Por muy grant culpa.* Adde l. *milites,* D. eod.

(2) *Aquella pena misma.* Adde l. fin. D. eod. et l. *ad commentariensem; C.* eod. et l. *milites;* D. eod. et l. 12. tit. 14. lib. 2. *Ordinam.* cum l. sequenti, et licèt contra fractorem carcerum inducatur quædam ficta confessio, tamen contra custodem debet aliter probari, l. *non est dubium,* D. eod. Bald. in dict. l. *ad commentariensem :* ficta enim confessio personam non egreditur : vide per Bart. in l. *cum filiusfamilias,* in fin. princ. D. *de verbor. obligat.*

(3) *Por negligencia.* Quæ in dubio præsumitur contra custodem, ut vult Gloss. in l. fin. D. eod. et Bald. in l. 1. in fin. D. *de servis fugit.* si tamen custos reum vinculatum detinet, dicitur diligenter custodire, glossa notabilis in dict. l. 1. §. fin. et ibi Bald. Ang. in l. *milites, C. de custod. reor.* tradit latè Paris de Puteo in suo tractatu *syndicatus,* fol. 30. vers. *an si plures,* per totam chartam. Joan. de Plat. in l. *nemo carcerem,* col. 5. *C. de exactor. tribut.* lib. 10. ubi et dicit quòd excusatur ille, qui non adhibuit custodiam tam diligenter erga eum, qui erat de proximo liberandus; et vide etiam Angel. Aretin. in parte *fama publica,* 17. col. et vide ad istam legem l. 12. tit. 14. lib. 2. *Ordinam. Regal.*

(4) *Et castigados.* Nota benè, quia melius declaratur hìc, quàm in l. fin. D. eod. de qua ista sumpta est. Vide hodie l. 12. tit. 14. lib. 2. *Ordinam. Regal.* quæ vult isto casu aliter puniri, scilicèt, ut stet in carceribus per annum vinculatus; quod et Paris ubi suprà, dicit etiam disponi per quamdam constitutionem regni Neapolis. Et speciale est in custode carceris, quòd etiam pro levissima culpa puniatur criminaliter, secundum Bald. in l. *si ejus,* §. *denique,* D. *de usufruct.* aliàs incipit l. *denique consulens;* non tamen credo, quòd illa pœna carceris per annum hodie practicetur in regno in custode.

(5) *Por ocasion.* Id est, casu fortuito, et concordat cum l. *milites,* D. eod. et vide quæ in hoc notanter tradit Paris ubi suprà, ubi et tradit, quid si consanguinei carcerati intra lignum perforatum vel intra panellos soturales, aut zoculos, vel intra unam tabulam pro cubili sternendo, vel pro igne

llos; et en tal caso como este si el preso que se fuere es home vil (6) ó pariente cercano de aquel que lo dexó ir, estonce el carcelero debe seer tollido del oficio et castigado de feridas, segunt dice desuso: mas si tal home como este non fuere, debe haber pena segunt alvedrio del judgador. La quinta manera es quando el preso se mata él mismo estando en la prision despeñandose, ó enforcándose ó degollándose; et en tal caso como este decimos que non debe el que guarda tal preso fincar sin pena (7), porque si le guardase muy acuciosamente non se pudiera asi matar, et por ende debe seer tirado del oficio et castigado de feridas asi como sobredicho es. Et si por aventura el guardador matase al preso (8) que toviese en guarda, ó diese á sabiendas navaja (9) ó otra cosa con que se matase él mismo, debe el que esto ficiere morir por ello. Mas si el preso se muriese por ocasion ó por enfermedat, estonce los quel guardaban non deben haber pena ninguna; pero ante quel saquen de la cárcel, débenlo facer saber al rey ó al juez (10) que lo fizo prender, porque non pueda hi seer fecho engaño ninguno.

LEY XIII.

Qué pena merescen los presos que quebrantan la cárcel ó la prision et se fuyen.

Ley 7. tit. 26. lib. 8. Recop.

Acordándose (1) todos los presos que yoguiesen en una cárcel ó en una prision (2) á

faciendo ferrum imposuerunt, quod cogitari non poterat, cum quo catenas limavit; et dicit tunc certè esse sine dolo et culpa custodis, licet soleat provideri secundum eum ferculum panis, vas vino plenum, pecia casei, et similia, quæ incidi solent.

(6) *Home vil.* Fortè hoc, quia præsumetur cessare corruptio per pretium in custode, et adde l. fin. D. eod. et fortè procedet, quando misericordia ductus minorem in custodiendo diligentiam adhibeat; nam si dolo eos dimitteret, ut fugerent, tunc videtur quòd puniretur, ut in primo casu hujus legis, et probari videtur in dict. l. fin. et l. *milites*, D. eod.

(7) *Sin pena.* Adde l. fin. D. eod. et l. *carceri*, et moris est secundum Angel. in dict. l. *carceri*, ut custodes carceris quotidie scrutentur de veneno, vel ferro.

(8) *Matase al preso.* Adde dict. l. fin.

(9) *Navaja.* Adde l. *carceri*, D. eod.

(10) *Al juez.* Ut testationibus hoc probetur, et sic custodibus venia detur, ut in dict. l. fin. D. eod.

LEX XIII.

Si capti deliberatè fugerunt, omnes aut major pars, custodibus ignorantibus, postea capti, ut convicti judicantur; præsumitur enim delicti reus, qui prædicto modo fugerit: sed si aliqui eorum fugerint, postea capti, strictioribus vinculis adstringantur, et aliqua pœna arbitraria eis infligatur. Hoc dicit.

(1) *Acordándose.* Ex isto verbo, et cùm inferius dicit *quebrantar*, videtur quòd sola conspiratio sine fractura carceris, seu vinculorum, vel sola fractura sine conspiratione non sufficeret, ut fugiens à carcere haberetur pro confesso in crimine, pro quo erat carceratus; et idem videtur probari in l. *in eos*, D. *de custod. reor.* de qua ista sumpta est. L. tamen *milites agrum*, §. *ejus fugam*, vers. *eum tamen*, D. *de re milit.* vult quòd fractio tantùm sufficiat, et idem vult Bald. 3. volum. consil. 52. incipit, *primus articulus in nova impressione*, ibi cùm dicit, aut detinetur pro inquisitione specialis criminis, et tunc aut fugit cum fractione, vel conspiratione, et loquitur l. *in eos, etc.* et idem velle videtur Bartolus in dict. l. *in eos*, et Angelus Aret. in tract. *malefic.* in parte *fama publica*, col. 17. videtur dicendum, quòd sola fractio sine conspiratione non sufficeret, per istam legem et dictam l. *in eos*, et ad dictum §. *ejus fugam*, potest responderi, ut intelligatur quando præcessit conspiratio, vel si non præcessit, quòd sit ille specialis casus in milite frangente carcerem, ut puniatur, ut desertor militiæ; et adverte, quòd sola conspiratione, etsi non sit perfectum flagitium fugæ, et fractionis carceris, sufficere videtur ad istam fictam confessionem, et ita voluit Alberic. et Angel. in dict. l. *in eos*, per illum textum. Ista tamen l. videtur velle contrarium, cùm dicit: *et se fuyesen, etc.* sed cùm postea in ratione ibi, *ca bien semeja*, tantùm se fundat ad inducendam istam fictam confessionem in conspiratione; potest etiam induci ad id, quod Albericus, et Angelus dicunt per dictam l. *in eos*: vel dic, quòd, aut tractatur de imponenda pœna propter fractionem carceris, non habito respectu ad crimen, pro quo custodiuntur, et isto casu sufficit sola effractio, vel conspiratio, ut probatur in l. 1. D. *de effractor.* ibi: «Saturninus etiam probat, eos qui de carcere eruperunt, sive effractis foribus, sive conspiratione cum cæteris, qui in eadem custodia erunt capite puniendos,» et quòd ita intelligatur textus in dict. l. *milites agrum*, versic. *eum tamen*: si verò habeatur respectus ad fictam confessionem maleficii, propter fugam carceris, et quòd tunc requiratur conspiratio, ut ruptis vinculis, effracto carcere evadant, ut hìc et in dict. l. *in eos.* Lex ergo Ordinamenti in lib. 8. tit. fin. cùm dicit: *todo home que fuyese de la cadena, vaya por fechor*, intelligi debet juxta istam l. quando fuga fit cum conspiratione.

(2) *En una cárcel ó en una prision.* Veluti si

quebrantar aquel lugar do los guardasen, et se fuyesen (3) todos ó la mayor partida (4) dellos sin sabiduria de los guardadores (5), si despues deso fueren todos presos ó algunos dellos, tan bien deben los judgadores justiciar à aquellos que despues desto prisieren, como si les fuese probado aquel yerro sobre que los tenien presos; ca bien semeja que se dan por fechores (6) de los yerros de que eran acusados, pues que ante que los judgasen, se acordaron asi en uno á foir. Mas si por aventura non se fuyesen todos, mas alguno dellos (7), si despues fuere preso otra vez, débenlo meter en mas fuertes prisiones: et aun demas desto debel el judgador dar alguna pena por ende segunt su alvedrio (8).

LEY XIV.

Qué pena merescen aquellos que por fuerza sacan algunt preso de cárcel ó de otra prision.

Atrevimiento face muy grande el que saca por fuerza algunt preso de la cárcel ó de la cadena que es fecha por mandado del rey. Et por ende mandamos que si alguno fuere osado de sacar por fuerza preso de la cárcel, ó de la cadena del rey, ó de algunt adelantado, ó de comun de algunt concejo ó de otra prision qualquier, en que fuere metido por mandado del rey ó de alguno de aquellos que han poder de judgar por él, que reciba

per cameras sunt distincti, et quælibet camera suam habeat custodiam, facit l. *quæ de tota*, D. *de rei vindicatione*.

(3) *Se fuyesen*. Quid si non perfecerunt conspirationem, quia fortè detecta fuit, vel non potuerunt, vel noluerunt? Albericus dicit in dict. l. *in eos*, quòd habentur pro confessis de criminibus super quibus erant capti, et ita intelligit illam legem; quod non videtur admittendum, cùm lex ista, et aliæ ll. regni requirant fugam à carcere; unde tunc arctiùs custodientur, et pœna arbitraria punientur, secundum alium intellectum dictæ legis, secundum Alber. ibidem.

(4) *O la mayor partida*. Hoc non habetur ita expressum in dict. l. *in eos;* unde tene mente istam legem hoc declarantem, et intellige de majori parte carceratorum illius loci, vel cameræ, ubi custodiebantur: et non exigo, quòd sit major pars omnium incarceratorum totius carceris, quando in diversis cameris et locis custodiuntur.

(5) *Sin sabiduria de los guardadores*. Hoc dicit, quia si cum scientia vel negligentia custodum hoc fieret, mitius punirentur, ut habetur in l. 1. D. *de effractor*. ubi Angelus notat, quòd pœna frangentis carcerem, quæ capitalis est, non comprehendit negligentiam commentariensis malè custodientis carceres, violentia nulla commissa, quod dicit pluries se vidisse de facto; unde tales fugientes mitius puniuntur, et videtur esse ratio, quia cùm intervenit scientia vel culpa custodum, invitantur quodammodo ad fugiendum, ex quo mitius debent puniri; quando verò hoc cessat, et violentia illata conspirant ad fugiendum, videntur ex conscientia sceleris id facere; unde nil mirum si habeantur pro confessis.

(6) *Que se dan por fechores*. Debet tamen constare, quòd illud crimen fuit commissum ab aliquo, l. *si is*, D. *de confess*. l. 1. §. *item illud*, D. *ad Sylanian*. nam ex vera confessione aliàs non punirentur, l. *inde Neratius*, §. fin. D. *ad leg. Aquil.* l. *confessionibus*, D. *de interrogatoriis actionibus*. Limita etiam, nisi carcerati legitimam habeant causam fugiendi, ut si de facto fuissent indebitè torti per judicem, ut tradit Alex. consil. 144. volum. 2. incipit; *post reditum consilium*. Limita etiam nisi accusatio esset inepta, et malè formata, nam licèt ineptitudo libelli non impediat veram confessionem, tamen impedit fictam confessionem, et legalem dispositionem, secundum Bald. quem vide l. *admonendi*, col. 6. D. *de jurejuran*.

(7) *Alguno dellos*. Si intelligas quando sine conspiratione fugerunt, planè procedit; si verò referas ad supradicta, ut sic, et si facta conspiratione fugiant, est notabilis ista lex declarans dictam l. *in eos*, et quæ ibi habentur: ideo tene mente.

(8) *Segunt su alvedrio*. Colligitur hìc quòd fractor carceris punitur pœna arbitraria, non capitali; unde videtur corrigi l. 1. D. *de effractor*. et l. *militis agrum*, §. *ejus qui fugam*, vers. *eum tamen*, D. *de re militari:* vel dic, quòd illæ ll. procedant, quando fuit illata violentia custodibus, ut probari videtur in l. *si quis aliquid*, §. *miles*, D. *de pœnis*, ibi: *dato gladio erupit*, et ita intelligit Oldral. in dict. l. 1. et refert Alber. in dict. l. *in eos*. Et adverte, quòd si carcer esset injuriosus, veluti si quis captus esset à prædonibus vel infidelibus, et sic notum sit contra justitiam detineri, licitum est ei nedum rumpere et frangere carcerem, verum etiam detentores occidere, si non potest aliter evadere. Vide per Lucam de Penna in *cap. prohibitum*, v. *sed pone*, *C. de jure fisc.* lib. 10. et quod notat Gloss. in Clement. *pastoralis*, *de re judic.* super verbo *per violentiam:* et quid si detineatur à malis judicibus, vide per Lucam, ubi suprà.

LEX XIV.

Si quis per violentiam auferat captum à carcere seu à vinculis, in quibus detinebatur, ea pœna, qua ipse captus puniendus erat, affligetur. Item custodes non petant, neque aliquo modo audeant exigere jus carcelarii ab eo qui reperitur inculpa-

otra tal pena qual debia recebir (1) aquel que fue ende sacado por fuerza. Otrosi mandamos et defendemos que los carceleros non sean osados de demandar nin de tomar carcelage (2) á los que fueren presos non habiendo fecho por qué: mas luego que los judgadores los mandaren soltar, los dexen ir en paz et non les demanden por esta razon ninguna cosa, mas débenlo pechar aquellos que los acusaron ó los mezclaron porque hobieron de seer presos.

LEY XV.

Qué pena merescen aquellos que facen cárcel de nuevo sin mandado del rey.

Leyes del tit. 20. lib 8. Recop.

Atrevidos son á las vegadas homes hi ha á facer por sí sin mandado del rey cárceles en sus casas ó en sus lugares para tener los homes presos en ellas: et esto tenemos por muy grant atrevimiento et por muy grant osadia, et que van contra nuestro señorio los que desto se trabajan. Et por ende mandamos et defendemos que de aqui adelante non sea osado ninguno de facer cárcel (1) nuevamente nin de usar della maguer la tenga fecha; ca non pertenesce á otro home ninguno de poder mandar facer cárcel nin de meter homes presos en ella, sinon tan solamente al rey ó á aquellos á quien él otorgare que lo puedan facer; asi como los sus oficiales, á quien otorga et da poder de prender los homes malfechores et de justiciarlos, et á los jueces de las cibdades et de las villas, et á los homes poderosos et honrados que son señores de algunas tierras á quien lo otorgase otrosi el rey señaladamente que lo pudiese facer. Et si otro alguno por su autoridad daqui adelante ficiere cárcel, ó cepo ó cadena sin mandado del rey, et metiese homes en prision en ella (2), mandamos que muera por ello. Et los nuestros oficiales de qual lugar quier do ficiesen tal atre-

bilis; sed ab accusantibus vel denuntiantibus injustè, id petere justè possunt. Hoc dicit.

(1) *Debia recebir.* Concordat cum l. 1. *C. de his qui latron. occult.* quam ad hoc allegat Bart. in l. 1. §. 1. D. *ne quis eum qui injus vocat. est vi exim.* et hæc est regularis pœna eximentis criminosum à carceribus: aliquando major est, ut si eximat à carceribus confessum, vel condemnatum de crimine, ubi est pœna legis Juliæ majestatis, l. *cujusque*, et ibi Bart. D. *ad leg. Jul. majest.* quod limitat Joan. Fab. in §. *pœnales*, col. fin. *Institut. de action.* quando erat captus de mandato Imperatoris, seu ab ipso Imperatore, quod Jaso ibi, col. 13. refert nota aurea dignum; dubitat tamen de eo propter generalitatem dictæ l. *cujusque.* Vide tamen ibi Gloss. quæ in una expositione voluit, ut procederet in capto ex crimine læsæ majestatis; et ista approbatur ex lege Partitarum supra ead. *Part.* tit. 2. l. 1. vers. *la oncena.* Item si eximat reum maleficæ artis à carceribus, est pœna ultimi supplicii, l. fin. *C. de malefic. et mathem.* Item si quis eximat violentum raptorem, punitur pœna decem librarum auri, ut in authent. *ut omnes obed. judic. provinc.* §. *arripiant*, et §. fin. Si verò quis non reum criminis eximat à carceribus, sed eum qui erat carceratus pro debito publico vel privato, tunc eximens tenetur solvere de proprio, ac si fidejussor esset exempti, l. *quotiens, C. de exactor. tribut.* lib. 10. et procedit etiam si talis exemptus denuo incarceraretur, Gloss. in dict. l. *quotiens*, et Salicet. in l. *in bonæ fidei*, col. 6. *C. de rebus credit.* et in l. *admonendi*, D. *de jurejuran.* si verò eximatur à carceribus, qui neque sit reus criminis, neque debitor, seu pro debito carceratus, tunc mulctatur à judice pecunialiter: hæc tradit Jaso in dict. l. 1. §. 1. D. *ne quis eum qui in jus vocat. est vi exim.* col. fin. et tene mente, quia Bartolus diversimodè loquitur in hoc, et Angelus Aret. in tract. *malefic.* in parte *fama publica*, col. 9. et 10. et Lucas de Penna in dict. l. *quotiens.*

(2) *Carcelage.* Tene mente istam legem et adde l. 12. tit. 13. lib. 4. *For. LL.* et l. tit. 14. lib. 2. *Ordinam. Regal.* ubi quid in curia Regis: et vide in *volum. Pragmaticar. in aranzello jurium algazelli*, cap. 1.

LEX XV.

Qui audet facere privatum carcerem, jus dominii regii usurpat, quia nulli licet facere novum carcerem, nisi de mandato Regis, ut Officiali, Civitati, aut Judici loci, qui habent potestatem ab eo capiendi et puniendi: et si aliquis contrarium faciat, et aliquem capiat, et ponat in eo, capite punitur: et Judices hoc corripere negligentes, aut Regem non certificantes, eadem pœna affliguntur; sed ad tenendum proprios servos ne fugiant, licet domino cypum in domo tenere. Hoc dicit.

(1) *Facer cárcel.* Habere carcerem est publici juris, et meri imperii, et non convenit privatis, neque est concessibile, l. 2. D. *de orig. jur.* Bald. in authent. *sed omnino*, col. 2. *C. ne uxor. pro marit.* Bald. in l. *imperium*, col. 4. D. *de jurisd. omn. judic.* adde l. 2. *C. de curios. et station.* et l. 1. ibi Joan. de Plat. *C. de cohortal.* lib. 12.

(2) *Et metiese homes en prision en ella.* Ex istis verbis videtur approbari hic opinio Jacobi Butri. de qua per Bald. in l. 1. *C. de privat. carcer.*

vimiento como este, si lo sopieren et non lo escarmentaren, ó non lo vedaren (3) ó non lo

inhib. de qua ista sumpta est, quòd lex illa et ista procedant in eo, qui habet locum carceris deputatum ad tenendum ibi quoscumque homines; cùm enim hic usurpet merum imperium, dicitur reus læsæ majestatis : et non intelligit solùm in eo, qui casu hominem solum unum aliquantulum tenet carceratum. Et hujus sententiæ videtur etiam esse Lucas de Penna in dict. l. 1. *C. de Cohortal.* col. 2. in fine, ubi dicit, quòd si quis includit aut capit alium quasi habens publicam potestatem, vel ut ipsam usurpet, ut plurimi Comites, et Barones fecerunt hactenus, et calcata justitia indefessè peragunt, et isto casu dicit teneri crimine læsæ majestatis, et loqui dictam l. 1. *C. de privat. carcer.* cùm dicit, *privati carceris exercere custodiam.* Alii verò secundum Bald. ubi suprà, intelligunt dictam l. indistinctè, dummodo aliquis detineat captum ultra viginti horas, quando habuit causam capiendi; vel etiam minus viginti horis, si causam non habuit, ut in l. *capite quinto*, D. *de adulter.* ubi Bart. dicit, quòd habentes jus capiendi, et non detinendi, committunt carcerem privatum, si ultra viginti horas detineant, per textum ibi; et idem tenet Ang. Aretin. in tract. *malefic.* in parte *fama publica*, colum. 12. quod limita, ut in casu l. 17. tit. 26. 2. *Part.* Subdit etiam Bartolus, quòd si non habentes jus capiendi, neque detinendi, capiant et vulnerent, vel occidant in continenti, inspicitur tantum illud delictum propter quod capiebant, l. *illud*, D. *ad leg. Aquil.* si ex intervallo occidant, tunc de utroque tenentur, de privato scilicet carcere, et occiso, l. *nunquam*, D. *de privat. delict.* hujus etiam sententiæ videntur Angelus et Salicetus in dict. l. 1. *C. de privat. carcer.* Tene ergo mente istam legem Partitarum, quæ sequi videtur opinionem Jacob. Butric. et certè l. *capite quinto*, per quam moventur Bart. et alii, non benè probat, quod dicunt, quia ut dicit Bald. post Ray. ubi suprà, l. *capite quinto*, non loquitur de ista materia, quia ibi fiebat detentio ad probandum; l. 1. *C. de privat. carcer.* loquitur, quando capiebat ad carcerem exercendum. Adverte tamen, quia l. 5. tit. 14. lib. 3. *Ordinam. Regal.* videtur sentire, quòd etiam committatur crimen privati carceris, quando aliquis capitur à privato, etiam non animo exercendi, vel acquirendi jurisdictionem, sed quia sibi aliquid debetur : lex tamen illa refert se ad alias ll. regni, unde si de hoc non reperiatur lex, non videtur de novo decidere aliquid illa lex : videtur tamen dicendum, quòd si habens jus capiendi, et non detinendi, detineat captum, quòd non exhibeat eum judici intra viginti horas, quòd licèt non teneatur ex ista lege Partitarum, tenebitur tamen capitali pœna, si ultra detineat, per dict. l. 1. *C. de cohortal.* secundum Lucam de Penna ibi, et quia tunc videtur quodammodo facere carcerem in domo sua, quod est etiam prohibitum lege regni 17. tit. 14. lib. 2. *Ordinam Regal.* et hoc ideo secundum eum, quia concessa sibi abutitur potestate, et ideo graviter puniendus, vide ibi latius per eum. Si verò sit consuetus capere, et includere, tunc dicit Lucas de Penna quòd talis secundum aliquos committit crimen plagii; quod ipse improbat, cùm tunc non includat ut vendat, vel servitio captorum utatur, quod requiritur ad crimen plagii; unde dicit ipse, quòd tenebitur, si fecerit cum armis, pœna legis Juliæ *de vi publ.* vel si sine armis, *de vi privat.* non tamen se benè declarat, qua pœna teneretur, quando hoc deduceret in consuetudinem : unde isto casu videtur hunc teneri pœna hujus legis, quando esset consuetus ad hoc, seu pluries hoc exerceret, per textum in dict. l. 1. et per istam l. quando verò semel tantùm fecisset, tunc benè procederet dictum Lucæ de Penn. saltem quando captus per vim non esset inclusus, neque tanto tempore detinetur, quòd dici posset privatus propria libertate; nam si includeretur, tunc jam videtur facere de novo carcerem, et includere, et sufficit, ut hìc habetur cùm superius dicit : *cárcel nuevamente :* similiter quando tanto tempore detinetur, quòd privatur libertate, jam videtur inclusus, et ita videtur de mente Angeli in dict. l. 1. *C. de privat carcer.* et quia si hoc conceditur in capiente justè, quanto magis in capiente et in includente injustè, ut pœna capitali teneatur; probatur enim privata carceratio eo ipso, quòd probatur inclusio, Glos. et Bald. in l. *si confidis, C. ad leg. Jul. de vi publica.* Sed an officialis carcerans alibi, quam in loco publico, teneatur crimine privati carceris? Joan. de Plat. in l. *nemo carcerem*, col. 5. post Baldum, dicit quòd non, quia officium velat maleficium, l. *tres tutores*, D. *de administ. tutor.* allegat cap. *si clericus, de sententia excomm.* lib. 6. Et quid si carceratus multum de facili poterat rumpere carcerem, et evadere? Angelus in l. *si quis moriens*, §. *subvenitur*, D. *ad Sylan.* dicit per illam legem, quòd cùm non dicatur vinculatus, qui de facili potest liberari, non committetur crimen privati carceris. Sed quid si creditor auctoritate judicis ceperat debitorem, et eum ducebat ad carcerem, debitor rogavit eum, quòd custodiret illum in domo sua, donec sibi solveret, quòd si duceret eum ad carcerem, habebat alios multos creditores, qui sibi eum interdicerent; unde creditor tenuit, et custodivit eum in domo propria, an hoc sit carcer privatus? Albericus movet istam quæstionem, et dicit fuisse de facto, in dicta lege 1. *C. de privat. carcer.* et dicit obtentum fuisse, quòd non; allegat l. 3. §. *si quis volentem*, D. *de liber. hom. exhib.* et Glos. in l. *interdum*, §. *qui furem*, qui incipit, *sed non videtur*, D. *de furtis.*

(3) *Non lo vedaren.* Concordat cum dict. l. *C. de privat. carcer.*

ficieren saber luego al rey, mandamos otrosi que hayan aquella misma pena. Pero si algunos quisieren facer cárceles en sus casas para guardar sus moros (4) cativos, bien lo pueden facer sin mandado del rey, et non caen por ende en pena, pues que las facen para guardar sus siervos en que han señorio, et lo facen porque non se fuyan á tierras de moros.

TITULO XXX.

DE LOS TORMENTOS.

Cometen los homes á facer grandes yerros et malos fechos encubiertamente de manera que non pueden seer sabidos nin probados: et por ende tovieron por bien los sabios antiguos que ficiesen tormentar á tales homes como estos porque pudiesen saber la verdat dellos. Onde pues que en el título ante deste fablamos de como los presos deben seer recabdados, queremos aqui decir como los deben tormentar: et mostraremos qué quiere decir tormento: et á qué tiene pro: et quántas maneras son dellos: et quién los puede facer: et en qué tiempo: et á quáles: et en qué manera: et por quáles sospechas ó señales se deben dar: et ante quién: et qué preguntas les deben facer mientra los tormentaren: et otrosi despues que los hobieren tormentados: et quáles conoscencias deben valer de las que son fechas por razon de los tormentos, et quáles non.

LEY I.

Qué quiere decir tormento, et á qué tiene pro, et quántas maneras son dél.

Tormento es manera de pena (1) que fallaron los que fueron amadores de la justicia para escodriñar et saber la verdat por él de los malos fechos que se facen encubiertamente, que non pueden seer sabidos nin probados por otra manera: et tiene muy grant pro para cumplirse la justicia; ca por los tormentos saben los judgadores muchas veces la verdat de los malos fechos encubiertos, que non se podrian saber dotra guisa. Et como quier que las maneras de los tormentos son muchas (2), pero las principales son dos;

(4) *Guardar sus moros.* Sequitur Glossam dictæ l. 1. ubi Cynus addit de patre quoad filium, cùm fit ad correctionem morum, l. 1. *C. de emendat. servor.* et l. 1. *C. de emendat. propinquor.* et nota quòd carcer domesticus non permittitur, nisi in casibus expressis in jure, l. *Divus,* D. *de offic. præsid.* Bald. in l. *imperium,* 1. lectura, col. 4. D. *de jurisd. omnium judic.*

TITULUS XXX. DE QUÆSTIONIBUS.

LEX I.

Tortura est quidam modus probationis ad eruendum veritatem de maleficiis, quæ probari nequeunt, inventus: et est duplex modus, unus cum flagellis, et alius per brachiorum suspensionem, et pedum pondere aggravationem. Hoc dicit.

(1) *La edicion de G. Lopez dice,* tormento es una manera de prueba. Vide Azon. *C.* eod. in summa, quem sequitur ista lex; dicit enim quòd quæstio est inquisitio veritatis per tormenta, et vide Glossam etiam in l. *nullam, C. ex quibus caus. infam. irrog.* vel ut dicit Salicetus, *C.* eod. in rubr. inquisitio est, quæ fit ad veritatem per tormenta eruendam: potest etiam dici quòd tortura est pœna, et dicit textus in authent. *ut nulli judicum,* §. fin. collat. 9. quòd est gravior pœna, quàm utriusque manus abscisio: non tamen propriè dicitur pœna, ut tradit Hippol. à Marsiliis in l. *Divus,* D. *de quæstion.* facit l. 1. §. *quæstionem,* D. *ad Sylan.*

(2) *Son muchas.* Varia genera tormentorum ponit Hippol. in l. 1. D. eod. num. 27. post. Franc. Bru. in suo tract. *de indic. et tort.* ubi ponit illud de excitando reo, ita quòd non sinatur dormire; et solent judices maleficiorum, quando crimen est gravissimum, nova tormentorum genera inferre, quando staret in corda reus induratus, et eam parum æstimat, et indicia sunt urgentia, ut tradit Paris de Puteo in suo tract. *syndicatus,* fol. 113. col. 3. ubi dicit, se vidisse experiri de quodam ribaldo, qui pro quinque carlines permittebat sibi dari unum tractum cordæ: et ibi ponit de abrasione pilorum totius corporis, et quòd iterata et repetita tortura, postquam tortus quievit per aliquos dies, magis timetur, et graviorem dolorem causat, propter carnem enim contusam et deinde solidatam, et repetita tortura causatur dolor intolerabilis; cavcant tamen judices à crudelitatibus et novis inventionibus tormentorum, ut dicit Joan. de Plat. in l. *nemo carcerem, C. de exactor. tribut.* lib. 10. et ibi etiam optimus textus contra judices sævos et perversos, invenientes novas et inusitatas species tormentorum: ista, id est, exquisita tormenta non sunt danda nisi committentibus crimen læsæ majestatis, homicidis, latronibus, stratarumque disrobatoribus et parricidis, in quibus debet acerrimè fieri indagatio, l. 3. *C. de episcop.*

la una se face con feridas de azotes; la otra es (3) colgando al home que quieren tormentar de los brazos, et cargandol las espaldas et las piernas de lorigas ó de otra cosa pesada.

LEY II.

Quién puede mandar tormentar los presos, et en qué tiempo et á quáles.

Ley 4. tit. 2. lib. 6. Recop. — Ley 7. tit. 21. lib. 8. Rec.

Tormentar los presos non debe ninguno sin mandado de los jueces ordinarios (1) que han poder de facer justicia dellos. Et aun los judgadores non los deben mandar tormentar luego que fueren acusados, á menos de saber ante presunciones ó sospechas (2) ciertas

audient. l. 2. *C. quorum appellat. non recip.* secundum Paridem de Puteo in suo tract. *syndicatus*, fol. 114. col. 3.

(3) *La otra es.* De istis duabus speciebus tormentorum, transit Joan. de Plat. in l. *quilibet, C. de Decurion.* lib. 10. et inferenda sunt tormenta in magnis sceleribus, non extento eculeo, non sulcantibus ungulis, non utentibus flammis, sed verberibus, 23. quæst. 5. cap. *circumcelliones:* dicit tamen Lucas de Pen. in l. 1. *C. de numerar.* quòd hæc olim secundum canones, nam hodie vix possunt adinveniri tormenta quæ sufficiant ad scelestorum nequitiam deprimendam : et ponere grave pondus super collum torti, genus tormenti est reprobatum, l. *lege Julia,* et ibi Angel. D. *ad leg. Jul. de vi public.*

LEX II.

Nullus sine judicis mandato torqueri potest, neque judicis mandato sine præsumptionibus, aut suspicionibus certis delicti; minor tamen quatuordecim annis, aut miles, vel legum aut alterius scientiæ magister, seu consiliarius Regis, Civitatis, aut Villæ, non possunt torqueri, nisi in casu quando prius fuit notarius, et de falsitate ante consilium perpetrata sit delatus. Item nec prædictorum filii, si sint bonæ famæ : nec mulier dum est prægnans. Hoc dicit.

(1) *Ordinarios.* Nota benè, quòd potestas torquendi est in judicibus ordinariis; est enim hoc meri imperii, et non delegatur, ut in auth. *de testibus,* cap. 1. §. *si verò ignoti,* collat. 7. Bald. in l. *imperium,* in repetit. col. 4. D. *de jurisd. omn. judic.*

(2) *Presunciones ó sospechas.* Non debet quis torqueri, nisi præcedentibus indiciis, ut hic, et in l. 1. D. eod. et *C.* eod. l. 1. et l. *milites,* et procedit etiam in crimine læsæ majestatis, Bald. post Gloss. in l. *si quis alicui, C. ad leg. Jul. majestatis.* Angelus Aretin. in tract. *malefic.* in parte *che ay tradito la patria:* et adverte, cùm hic dicit, *sospechas ciertas,* quia debet dari de indiciis copia parti, et disputari super indiciis, et defendi reus, antequam perveniatur ad torturam, l. *unius,* §. *cognitum,* D. *de quæstion.* Bartol. in l. *custodias,* D. *de public. judic.* et in l. fin. col. 3. D. *de quæstionib.* Bald. in dict. l. *milites,* ad fin. Bartol. in l. *unius,* §. *reus,* D. eod. Angelus Aret. in tract. *malefic.* in parte *fama publica,* col. 3. et 5. unde si aliàs timet torqueri, consilium est, quòd appellet, ut tradit idem Angel. Aretin. in dict. parte, col. 19. et adde Alexandrum notabiliter consil. 65. vol. 1. per totum, et consil. 180. col. 2. vol. 2. ubi quòd testes debent recipi parte citata, et sic in judicio plenario; quod et vult Bart. in dict. §. *reus:* et dicit Paris de Puteo in suo tractat. *de syndicatu,* charta 111. col. 1. quòd judices non torqueant ex processu informativo, aliàs tenebuntur in syndicatu. Item si aliàs confessio extorqueatur per torturam, non valet, etsi reus multotiens se ratificet, textus cum glossa et ibi Bart. in l. penult. D. *de quæstion.* ubi idem tenet Hippolytus plura adducens, Alexand. dict. consil. 180. col. fin. idem Alexandr. in consil. 5. vol. 1. in princip. ubi dicit, quòd debent esse indicia sufficientia : et istud est tenendum, quidquid in contrarium dixerit Baldus in l. unic. col. 5. *C. de confess.* et Paris de Puteo in suo tract. *syndicatus,* fol. 111. col. 3. ubi latè in hoc loquitur, qui in hoc fuit sibi contrarius, ut patet in eod. tract. fol. 116. col. 3. Item judex debet pronuntiare super tortura inferenda, secundum Bart. in consilio suo incipit, *punctus quæstionis,* sequitur Franc. Bru. in suo tractat. *de indic. et tortur.* chart. 59. col. 4. Hippolyt. à Marsiliis in l. 1. in princip. col. 3. D. *de quæstionib.* et potest à tali sententia appellari, cùm contineat gravamen irreparabile, ut ibi per eos. Adverte etiam, quòd licèt quis non possit interrogari à judice, nisi præcedant indicia, antequam per juramentum recipiat ejus confessionem, ut dixi suprà tit. 1. l. 4. tamen si reus sponte nullis etiam indiciis præcedentibus confiteatur, tunc tenet confessio, et poterit condemnari, ut probatur in cap. 1. *de accusat.* lib. 6. et tradit Angelus Aret. ubi allegat Petr. de Anch. in suo tractat. *malefic.* in parte *fama publica,* col. 5. Limita tamen hoc singulariter, nisi ille, qui contra se confessus est nullis præcedentibus indiciis, as-

de los yerros sobre que son presos. Et otrosi decimos que non deben meter á tormento á ninguno que sea menor de catorce años (3), nin á caballero (4), nin á maestro de leyes ó de otro saber (5), nin á home que fuese consejero (6) señaladamente del rey ó del comun

serat se confessum fuisse per torturam; nam quamvis non appareat aliquid de tortura, tamen appareat confessum fuisse detentum, talis confessio non erit efficax ad condemnandum, quasi non sit verisimilis, ita tenet Petrus de Anchar. per plura media, consil. 24. incipit *visa inquisitione*, refert et sequitur Alexandr. consil. 52. incipit *viso themate*, volum. 3. col. 2. ad fin. allegans ad hoc l. 1. §. *Divus*, D. eod. et l. *qui sententiam*, *C. de pœnis*, et quod notatur in l. 2. D. *de custod reor.* et l. *sciant*, *C. de probationibus*, et quod notat Jacob. But. in l. 2. *C. quod metus causa.* Nota etiam, quòd indicia supervenientia non confirmant torturam præcedentem sine indiciis, secundum Bartol. in l. *maritus*, col. 1. D. eod. Angel. Aretin. in suo tract. *malefic.* in parte *fama publica*, col. 20. vers. 5. *quæro :* quæ autem dicantur indicia sufficientia ad torturam, relinquitur arbitrio judicis, secundum Bart. in l. fin. versic. *sed quæro utrum*, D. eod. ubi vide de istis indiciis per eum, et Alexandr. in *addition.* Gandin. etiam sub rubr. *de quæstion. et torment.* col. 2. vers. *sed quæro*, per quem etiam poteris videre de indiciis, quæ dicuntur dubitata; et de his, quæ dicuntur indubitata, sub rubr. etc. *de præsumpt. et indiciis*, fol. 10. et 11. et per Paridem de Puteo in tractat. *syndicatus*, fol. 109. et 110. per Hippolyt. in practica, §. *quoniam.*

(3) *Menor de catorce años.* Minor neque ut principalis reus torquetur, ut hic vides, et tradit Angelus Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *fama publica*, col. 20. vers. 6. *quæro*, talis debet terreri leviter, vel ferula cædi, secundum Bartol. in l. *de minore*, in princ. D. *de quæstion.* l. 1. §. *impubes*, et l. *excipiuntur*, D. *ad Sylan.* Joan. de Anan. in cap. 1. penult. col. *de delict. pueror.* et per Hippolytum à Marsiliis in dict. l. *de minore*, in princ. col. 2. et in senibus decrepitis, vide l. 3. §. *ignoscitur*, D. *ad Sylan.*

(4) *Caballero.* Adde l. *milites*, *C.* eod. et l. 24. tit. 21. *Partit.* 2. et milites nostri temporis, cùm non sint propriè milites, torquentur. Cynus in l. 3. *C. ad leg. Jul. majestatis*, et in l. *milites.* Angelus Aretin. in dict. parte *fama publica*, col. 20. versic. 6. *quæro.* Alberic. in l. *militem*, *C. de procurat.* Vide tamen quæ dixi in l. 49. tit. 5. *Partit.* 3. in regno nobiles genere non torquentur, ut habetur in l. 4. tit. 2. lib. 4. *Ordinam. Regal.* In crimine tamen læsæ majestatis nobilis torqueri potest, ut in l. *nullus*, *C. ad leg. Jul. majestat.* ubi Glossa dicit, idem in crimine simoniæ; et Baldus ibi notat, quòd licèt illa l. *nullus*, ponat dictionem taxativam, non tamen casus similes excludit, sed dissimiles, sic et maleficus torquetur, etsi sit nobilis, vel in dignitate constitutus, l. *et si excepta*, *C. de malefic. et mathem.* Item torqueretur etiam nobilis in crimine sodomiæ ex pragmatica disponenti eumdem processum etiam quoad torturam servari in crimine isto, sicut in crimine hæresis, seu læsæ majestatis; ex quibus posset inferri, quòd si nobilis accusaretur de crimine, in quo intervenit alevosia, quòd possit torqueri, et ita audivi fecisse aliquos judices maleficiorum; pro quo benè facit, quia in crimine ruptæ fidei magis punitur nobilis quàm ignobilis, cap. *cum quidam*, *de jurejur.* ubi Bald. notat, quòd nobiles, si delinquunt in crimine proditionis, altioribus furcis debent suspendi, licèt aliàs talis pœna furcarum sit plebejorum, non verò nobilium, l. 3. §. *pœnæ*, ubi Gloss. et Bart. D. *de re milit.* et generosus proditoriè occidens generosum rumpit illam fidem inter generosos olim præstitam, de quo in l. 1. tit. 21. lib. 4. *For. LL.* Pro hoc etiam facit, quia ex indiciis provocabat generosus generosum ad duellum, ut tradit Bald. in princip. *de pace tenend.* col. 4. vers. *sed numquid;* et pugna æquiparatur torturæ, ut ibi per eum, et dixi in l. 4. tit. 3. suprà ead. *Partit.* sed quia hoc nulla lege cavetur, non firmo istam extensionem, neque approbo talem practicam, nisi ubi tot et tanta indicia concurrerent, quòd vix negari possit, tunc de Principis conscientia, juxta dictam l. *nullus*, fortè hoc rectè procederet. De clerico dic, quòd non torquetur, si sit in sacris constitutus, nisi sit infamatus, ut per Doctores in cap. 1. *de deposito*, ubi Abbas modernus voluit hoc non requiri, imò sufficere contra clericum, quæ contra laicum, cujus opinionem sequitur Felinus in cap. *olim*, col. 3. vers. *tertius casus*, *de rescrip.* sed idem Felinus tenuit opinionem primam in cap. *veniens*, col. 2. *de testibus*, et in cap. *universitatis*, *de sentent. excomm.* et in cap. *de hoc*, *de simon.* et istam partem tenent alii relati per Hippolytum singul. 55. adde Joan. de Imol. in dict. cap. 1. col. 2. ubi dicit communiter approbari per Doctores, quòd requiratur, quòd clericus sit diffamatus; et qui istam partem tenent moventur ex illo textu. De advocato, quòd de juris subtilitate regulariter non torqueatur, vide per Gandin. sub. rubr. *de quæstion.* et *tormentis*, col. 8.

(5) *Maestro de leyes ó de otro saber.* Nota benè, quòd Doctores non debent torqueri, et de jure communi non reperies legem ita clarè hoc exprimentem; Doctores tamen ita dicebant, ut Cynus, et alii in l. *milites*, *C.* eod. Joan. de Plat. in l. 1. *C. de professor. qui in urb. Constantinop.* lib. 12. Joan. And. in cap. *cum in contemplatione*, *de regul. juris.*

(6) *Consejero.* Adde l. *Divo Marco*, et l. *Decuriones*, *C. de quæstion.* et l. *omnes*, *C. de Decu-*

de alguna cibdat ó villa del regno, nin á los fijos (7) destos sobredichos, seyendo los fijos homes de buena fama, nin á muger que fuese preñada (8) fasta que para, maguer fallasen señales ó sospechas contra ella: et esto es por honra de la esciencia ó de la nobleza que han en sí; et á la muger por razon de la criatura que tiene en el vientre, que non merece mal. Pero decimos que si alguno de los consejeros sobredichos hobiese seido escribano del rey ó de algunt concejo, et lo acusasen despues de alguna carta falsa (9), que hobiese fecho enante que llegase á la honra (10) de seer consejero, que bien lo puden meter á tormento para saber la verdat si es asi como lo acusaron ó non, si fuere fallada sospecha contra él.

LEY III.

En qué manera et por quáles sospechas ó señales deben seer tormentados los presos, et ante quién, et qué preguntas les deben facer mientra los tormentaren.

Fama (1) seyendo comunalmente entre los homes (2) que aquel que está preso fizo el yerro porque lo prisieron, ó seyendol pro-

rionib. lib. 10. potest tamen fortis comminatio istis in dignitate positis fieri, et etiam usque ad tormenta duci, argumento l. *nec quicquam*, §. *de plano*, *de offic. Proconsul.* et l. 1. *Præfecti vigil.* secundum Joan. de Plat. in l. *severam*, *C. de dignit.* lib. 12. de quo fortè est dubitandum, et fortè in practica non servaretur, ex his quæ Bartolus notat in l. 1. §. *Divus Severus*, D. eod. et Angelus Aret. in tract. *malefic.* in parte *fama publica*, col. pen. et Bald. in l. unic. col. 6. et vers. 6. *sequitur tertium membrum*, *C. de confess.* Dicit etiam Joan. de Plat. ibidem, quòd etiam si clarissimus quæstionatus perseveret in sua confessione, non debet condemnari, quia tortura præcedens fuit injusta, et per consequens omnia inde secuta, l. *non dubium*, *C. de legib.*

(7) *Nin á los fijos.* Usque ad pronepotes, ut habetur in dict. l. *Divo Marco.*

(8) *Preñada.* Adde l. *prægnantis*, D. *de pœnis*, et l. *Imperator*, la 2. D. *de statu homin.* Angelus Aret. in dict. vers. 6. *quæro.* Item neque torquetur intra quadraginta dies post partum, quia tunc est debilis, Bart. in dict. l. *prægnantis*, Bald. in dict. l. *Imperator.* Idem si non reperitur nutrix puero, differtur illatio torturæ, quando ex ipsa mulier redderetur inhabilis ad nutriendum puerum, Bald. in dict. l. *Imperator.*

(9) *Alguna carta falsa.* Adde l. *si quis Decurio*, *C. de falsis.* Item limita in crimine læsæ majestatis divinæ, vel humanæ, l. 3. et l. *nullus*, *C. ad leg. Jul. majestat.* et Angelus Aret. in tractat. *malefic.* in parte *che ay tradito la patria*, l. penult. tit. 22. *Partit.* 2. Vide etiam Glossam in constitutione *prosequentes*, regni Neapolitani, quæ ponit casus in quibus positi in dignitate possunt torqueri.

(10) *Llegase á la honra.* Sed an deposito officio torqueatur, qui fuit in dignitate? Bartolus vult, quòd non, in l. *milites*, *C. de quæstion.* loquitur tamen Bartolus de syndicatu potestatis, ubi durant reliquiæ præcedentis dignitatis: idem tamen Bart. in l. 1. *C. de advoc. divers. judic.* dicit, quòd advocatus, qui deposuit advocationis officium, adhuc est in dignitate, et non est torquendus: et id per hoc dictum Bartoli et alia tenet Hippolytus à Marsiliis in l. *edictum*, ad fin. D. *de quæstion.*

LEX III.

Præcedente fama delicti communi inter homines contra reum, aut uno teste fidedigno contra eum deponente, probato delicto; si est homo malæ famæ, debet judex in loco secreto, nullo præsente nisi se, et notario ad torturam deputato, ministrisque torquentibus, torqueri facere captum, et judex interroget reum per se; nec dicat designativè interrogando, commisisti tu vel talis, sed generaliter quærat, quid scis de tali maleficio, ne occasionem aliàs mentiendi præstet: et idem debet judex servare in interrogatione delicti cujusvis à carceratis, qui deberent torqueri. Hoc dicit.

(1) *Fama.* Vides hìc, quòd fama sola de per se sufficit ad torturam; et nil mirum, quia facit semiplenam probationem, ut dixit Gloss. in l. 3. §. *ejusdem*, D. *de testibus*, Gloss. in cap. 1. *de appellation.* debemus tamen considerare illa indicia, et illas præsumptiones, ex quibus fama traxit originem, qualiter urgeant, et secundum qualitatem earum fama sufficiet, vel non, ut magistraliter notat Bartolus in l. *de minore*, §. *plurimum*, pen. col. D. *de quæstionib.* idem dicit Baldus 5. part. *consilior. suorum*, consil. 502. incipit, *quæritur an per solam diffamationem*, ubi dicit, quòd tunc ad tormenta venitur per publicam famam, quando publica fama orta ex probabilibus causis, ex quibus surgunt indicia ad torturam; et dicitur origo ex probabilibus causis, quæ inducunt populum ad sic credendum, vel dicendum, aliàs non esset fama, sed magis vana vox populi, quæ non debet exaudiri, l. *Decurionem*, *C. de pœnis*, et ideo dicit ipse, sit judex cautus, nam non credo sufficere probare famam simpliciter, sed cum aliquo indicio legitimo, allegat Bart. ubi suprà, et idem tenet Angel. in l. fin. *C. de quæstionibus*, et Gandin. sub rubr. *de quæstion. et torment.* col. 8. vers. *sed de uno.*

(2) *Entre los homes.* Quæ sit fama, et quæ requirantur ad probationem famæ, et in quo loco

bado por un testigo (3) que sea de creer, que non sea daquellos que diximos en la ley ante desta que non deben seer metidos á tormento, et si fuere home de mala fama ó vil (4), puédelo mandar tormentar el judgador, pero debe estar él delante (5) quando lo tormentaren; et otrosi el que ha de cumplir la justicia por su mandado et el escribano que ha de escrebir los dichos dél, et los que lo han de atormentar et non otri (6). Et débele dar el tormento en lugar apartado en su puridat, preguntándole el juez por sí mismo en esta manera (7) al que metiere al tormento: tú fulan sabes alguna cosa de la muerte de fulan, agora di lo que sabes et non temas, ca non te faré ninguna cosa sinon con derecho. Et non le debe preguntar si lo mató él, nin señalar otro ninguno (8) por su nombre por quien preguntase, ca tal pregunta como esta non serie buena, porque podrie acaescer quel darie carrera para decir mentira. Et en esta misma manera deben preguntar á los presos sobre todos los otros yerros por que los hobieren á tormentar.

debet esse, latè habes per Bartolum in l. *de minore*, §. *plurimum*, D. eod.

(3) *O seyendol probado por un testigo.* Sequitur dictum Glossæ in l. 3. *C. ad leg. Jul. majest.* et quæ notat Bartolus in l. fin. D. *de quæstion.* et intellige quando testis deponit de visu, nam aliàs indicium debet probari per duos testes, Gloss. in l. fin. *C. familiæ ercisc.* Quid tamen si unus testis deponit de uno indicio, alius de alio, et alius de alio, an sufficient ad torturam? Vide per Alexandrum consil. 62. ad fin. vol. 3. et intellige istam legem, quando esset iste integer testis; nam aliàs etiam in crimine læsæ majestatis unus testis non sufficeret ad torturam, ut in specie in crimine læsæ majestatis dicit Alexander consil. 11. vol. 1. incipit, *circa primum*, et adde Angel. in l. fin. *C. de quæstion.* et in l. *si quis alicui*, *C. ad leg. Jul. majest.*

(4) *O vil.* Vilis dicetur respectu hujus materiæ omnis ille, qui à jure non est privilegiatus, ne torqueatur (ut supra dixit), vel vilis persona dicetur, quæ commisit aliquod grave delictum, l. 1. *C. ubi senator. vel claris.* Bald. in authent. *si dicatur*, in fin. *C. de testibus*, vel supplendum est *maximè*, ut dicit Glos. 15. quæst. 6. in summa; vel fortè ideo dicit, quia si esset homo bonæ famæ, adjuvaret talis bona fama ad elidendum indicia, vel minuendum, l. *non omnes*, §. *à barbaris*, D. *de re milit.* cap. *cum in juventute*, *de præsumption.* et tradit Bald. in l. fin. col. fin. *C. de probat.* Angel. in l. *milites*, *C. de quæstion.* Bart. in l. *deserto-rem*, §. *sed si ex improviso*, D. *de re milit.* non ergo intelligas, quòd ultra indicia, ut quis subjiciatur torturæ, concurrere debeat, quòd sit malæ famæ, seu vilis, quia sufficiunt indicia, ut probatur apertè in l. 24. tit. 21. *Partit.* 2. ibi: *maguer que fallasen contra él señales ó sospechas*, probatur etiam in l. 10. tit. 11. *Partit.* 3. et ita practicatur.

(5) *Delante.* Non delegatur tortura, sed ipse ordinarius adesse debet, ut hìc et dixi supra eod. l. 2.

(6) *Non otri.* Nota benè, et hoc fortè ideo, quia tortura infert injuriam, ut tradit Bald. in l. 1. *C. locati*, et ne videatur tortus ita nudus à multis, et quomodo cruciatur in tortura, et ideo cùm tortura fiat in secreto, per indicia, et præsumptiones probatur, quem fuisse tortum, secundum Bald. in l. *si quis in hoc genus*, *C. de Episc. et Cler.* debet enim judex in secreto recipere dictum torti ad similitudinem testis, habet enim tortus similitudinem cum teste, Gandin. tit. de *quæstion.* col. 7. et vide Bart. in l. *custodias*, D. *de pub. judic.* sed contra D. *de adulter.* l. *si postulaverit*, §. *quæstioni*, et §. *jubet*, et Gloss. in l. *legis virtus*, *D. de legib.* ubi quòd advocatus debet esse præsens, et etiam accusator: sed in dict. l. *legis virtus*, hoc solvit Guilliel. de Cug. et Albericus quòd non intelligitur de tortura, quæ fit in secreto, sed quando judex examinat, et cognoscit, et interloquitur, an aliquis sit torquendus, et vide per Gloss. in authent. *de testib.* §. *quia vero multi.*

(7) *En esta manera.* Multùm nota, et tene mente ista verba, quæ ponit ista lex, tu judex cùm torqueri facis aliquem reum, et ne confessionem extorqueas per suggestionem, et adde l. 1. §. *qui quæstionem*, D. eod. et Angelus Aretin. in tract. *malefic.* in parte *fama publica*, circa fin. vers. 3. *sit benè cautus*, ibi cùm dicit, vel dicat et rectius, si aliquod maleficium commiserit, et plus non dicat, neque ulterius interroget, alias fortè ille metu tormentorum inductus illud diceret, quod nunquam scivit dicere, vel dicere potuisset, et sic contra jus confessionem haberet ex interrogatione in genere non descendendo ad particularia: cùm reus responderit, videbis an concordet confessio cum dictis testium seu indiciis, ex quibus torquetur; et perpendes, an confessio procedat ex conscientia criminis, vel ex dolore illato, et metu tormentorum; quæstioni fides non est semper adhibenda, l. 1. §. *quæstioni*, D. eod. ubi Alberic. post Oldral. exponit *non semper*, puta quando discordat confessio torti ab indiciis præcedentibus. Multum te rogo, judex, ad hoc advertas, ne damnes animam tuam, et ne damnes forsitan innocentem.

(8) *Otro ninguno.* Adde Glos. et Bart. in l. *prius*, D. *ad Sylan.* limita, et intellige; nisi contra talem alium sit aliqua in specie legitima præsumptio, ut tradit Salicetus in l. fin. *C. de accusat.* vers. *quæro nunc de modo*, et vers. *quæro nunc an cum tormentis.*

LEY IV.

Qué preguntas deben facer á los presos despues que fueren tormentados, et quáles conoscencias deben valer de las que son conoscidas por razon de los tormentos, et quáles non.

Los presos desque fueren metidos á tormento, segunt desuso diximos, et hobieren dicho lo que sopieren sobre aquello por que los tormentaron, et hobieren escripto los dichos dellos, débenlos tornar á la cárcel ó la prision do solien estar ante que los tormentasen. Et maguer que alguno dellos conosciese quando lo tormentaban aquel yerro sobre que lo metieron á tormento, non lo debe por ende el judgador mandar justiciar luego, mas tenerlo en la prision fasta otro dia: et desi facer que lo adugan otro dia (1) antél, et decirle asi (2): tú sabes como te metieron ya á tormento, et sabes que dixiste quando te tormentaban, agora que te non tormenta ninguno, di la verdad como es. Et si perseverare (3) en aquello que estonce dixo et lo conosciere (4), débelo estonce judgar (5) et mandar que fagan dél la justicia que el derecho manda. Pero si ante que fagan la justicia dél, fallare el judgador (6) en verdat que aquello que conosció non era asi, mas que lo dixo con miedo de las feridas, ó por despecho que habie porque lo ferien, ó por

LEX IV.

Reus in tormentis confessus, scripta confessione, reducatur ad carcerem, et in crastinum judici præsentetur, et legatur sibi confessio tunc; et si sine tormentis perseveraverit, condemnabitur, nisi ante condemnationem judex fuerit de contrario certificatus, tunc verò absolvetur: si verò negaverit in causa proditionis falsæ monetæ, furti, rapinæ, repetetur bis tortura semel qualibet die; in aliis repetetur semel, et si non confiteatur, absolvitur. Si autem aliter quàm mandant leges, judex torqueat, vel propter inimicitias, aut dono, vel pretio torserit reum, et moriatur, vel membrum amiserit, patietur judex similem pœnam, vel majorem, ejus persona et torti consideratis. Hoc dicit.

(1) *Otro dia.* Approbare videtur opinionem Jacob. But. in l. 2. *C. de custod. reor.* ubi dixit, quòd tortus debet quiescere saltem per unum diem naturalem post torturam, antequam ducatur ad tribunal, ut ratificet. Ista tamen lex non dicit, quòd debeat quiescere per diem naturalem integrum, sed quòd die quo tortus est quiescat, et alio die ducetur ad tribunal: unde an debeat per viginti quatuor horas quiescere, vel minus, residebit in arbitrio judicis, secundum qualitatem torti, et tormentorum, ita quòd verisimile sit, quòd tormentorum dolor et metus cessaverit, prout voluit Bart. in l. 1. §. *Divus Severus,* D. *de quæstionib.* et tenuit etiam Angelus Aretin. in tract. *malefic.* in parte *fama publica,* col. penult.

(2) *Decirle asi.* Nota benè ad ista verba.

(3) *Perseverare.* Adde l. 1. §. *Divus Severus,* et §. *si quis ultro,* ubi Gloss. D. eod. et l. 5. tit. 13. *Partit.* 3. et l. 2. *C. de custod. reor.* et Bartol. in dict. §. *Divus Severus,* et dicunt Doctores, quòd perseverare quis dicitur in confessione, quando perseverat extra loca tormentorum, illa non videns, præsertim si confiteatur coram amicis, Bald. in l. 2. col. 2. *C. quorum appellat. non recip.* et nulla data perseverantia in confessione facta formidine tormentorum, nullam facit talis confessio plenam neque semiplenam probationem, quoniam paribus passibus ambulant, in nullo modo confiteri, et confiteri formidine tormentorum, l. 2. *C. quorum appellat. non recip.* Gandin. sub rubr. *de quæstion. et torment.* col. 5. vers. *sed pone.*

(4) *Lo conosciere.* Adde l. 7. suprà, tit. proxim. ex hoc videtur; quòd non possit procedere quod dixit Baldus in l. unic. col. 5. *C. de confess.* vers. *sed nunquid,* ubi vult, quòd non requiratur hoc, sed sufficiat, quòd non appellet; et quòd intelligitur perseverare in confessione, si illam non revocat, vel non appellet, nam ut hic vides, exigitur expressa confessionis approbatio, seu ratificatio. Sed quid si perseveravit, et recognovit, an debeat audiri, si postea dicat se errasse, et corrigere velit errorem? Gandin. sub rubr. *de quæstion. et torment.* col. 5. dicit quòd sic, si dicat se errasse in facto, l. 1. §. *si quis ultro,* D. eod. et l. *error, C. de juris et facti ignor.*

(5) *Estonce judgar.* Adde l. 7. suprà, tit proximo, non exigitur ergo, quòd detur sibi dilatio ad faciendum defensiones; quod intellige, nisi reus hoc peteret, ut tradit Bald. in l. 2. *C. ut intra certum tempus crimin. quæst. termin.* et facit quòd dixi in glossa proxima: et si fortè ex ipsa confessione constaret sibi competere aliquam defensionem, et requiri super hoc probationem, danda est dilatio, quia satis videtur peti ex quo defensio proponitur et allegatur, et judex etiam ex officio illam debet perquirere, l. 1. §. *si quis ultro,* D. eod.

(6) *Fallare el judgador.* Concordat cum l. 1. §. *si quis ultro,* D. eod. et l. *Divi fratres,* D. *de pœnis,* nam salus hominis tanquam res publica est tuenda, dicit Baldus in l. *cum precum, C. de liber. causa,* et si liquet de innocentia, non statur confessioni; non tamen tenetur judex intricare suum processum refricando in dubio ipsas confessiones, secundum Baldum ibidem.

locura ó por otra razon semejante destas, débelo quitar (7). Et si por aventura negase (8) otro dia delante del judgador lo que conosciera quando lo tormentaban, si este fuese home á quien tormentasen sobre fecho de traycion (9), ó de falsa moneda, ó de muerte de home, ó de furto, ó de robo ó de otro yerro grande, puédelo meter á tormento aun dos veces en dos dias departidos. Et si lo tormentasen sobre otro yerro (10) ligero, débenlo

(7) *Débelo quitar.* Concordat cum dict. l. 1. §. *si quis ultro,* D. eod. et adverte, quia lex ista non requirit, quòd judex, qui condemnabit, super hoc rescribat Principi, prout voluit Bartolus intelligere in dict. §. *si quis ultro,* imò ipse judex hoc potest facere, quòd est singulariter notandum, et vide quæ ibi planè tradit Hippolyt. à Marsiliis, 3. charta, col. 4. cum sequent. et per Abb. et Felin. in cap. *consanguinei, de re judic.* et per Bart. in l. fin. D. *de feriis,* ubi allegat dictum §. *si quis ultro,* et ex dictis Abb. in cap. *suborta,* pen. et fin. col. *de re judic.* Tu poteris istam legem Partitarum restringere, et limitare, quando ex notorietate facti constaret sententiam esse injustam, tunc enim ipse judex citra Principem poterit ex justa causa supervenienti retractare sententiam: cùm enim notoriè constet de injustitia, non est quid ultra debeat sperari: si verò non ita evidenter constet, tunc constito per aliquas probationes de innocentia rei, debeat rescribi Principi, et supersederi in exsecutione pœnæ, præsertim corporalis; si enim in omni casu hæc potestas judici daretur rescindendi suam sententiam, daretur materia malignandi, et testes corrumpendi; vide ibi per Abb.

(8) *Et si por aventura negase.* Aliquando tamen non prodesset talis negatio, et revocatio confessionis factæ in tortura, si adhuc essent talia indicia, quæ conjuncta cum confessione quamquam extorta inducunt indubitabiliter veritatem, ita singulariter dicit Baldus in l. fin. parum post principium, *C. de probationibus;* quod dicit tenendum mente, nisi revocans probaret contrarium, vel clarè per indicia contraria evidentia; et ut apparet ex dictis Baldi in præcedentibus, videtur loqui quando erant indicia contra reum indubitata: contra Baldum tamen est quod notat Albericus in l. *edictum,* D. *de quæstion.* dicens, quòd si contra aliquem fuit plenè crimen probatum, et ille subjiciatur nihilominus torturæ, in qua stet constans, et neget, quòd videtur per tormenta purgatus; et Albericum sequi videtur ibi Hippolytus à Marsiliis, qui alios allegat: dicit tamen Albericus ibi, quòd fatuus est judex, qui torquet super criminibus plenè probatis; et rectè dicit in hoc, quia ad tormenta in subsidium devenitur, si aliæ scilicet probationes deficiant, ut in dict. l. *edictum;* sed dictum principale Alberici fortè non est verum, quia non debuit esse in potestate judicis per hanc viam excludere legis dispositionem, et probationes, ex quibus poterat reus damnari, l. *qui sententiam, C. de pœnis,* et quia licèt reus perseveret negando, tamen si crimen per testes est probatum, debet damnari, Bald. in cap. *ad nostram, de probationibus,* et magis in specie ad nostrum propositum in l. 1. in fin. *C. de juramento calumniæ;* quando verò non esset plenè probatum, verius et tutius videtur, quòd tunc repetatur tortura, ut hìc subditur: et sic dicit idem Baldus in l. *in bonæ fidei, C. de rebus creditis,* col. 3. vers. *Item quæro,* quòd ex confessione facta in tormentis, licèt postea revocetur, remanet semiplena probatio, secundum Glossam in l. 2. *C. de custod. reor.* et ideo nisi revocans probet contrarium, compellitur perseverare in confessione per repetitionem tormentorum; et dicit ad hoc facere quæ notat Innocentius in cap. *per inquisitionem, de elect.* Bartolus etiam in l. *unius,* §. *reus,* D. eod. dicit, quòd quando contra reum apparent indicia manifesta evidentiora et multum urgentia, si in prima tortura reus nihil dixit, et stat durus, poterit iterum torqueri, et idem quando confitetur in prima tortura, et non perseverat, et idem vult Salic. in dict. l. 2. *C. de custod. reor.* col. fin. vers. *quæro tunc si reductus ad acta, neget, etc.* et istud videtur tenendum, sive indicia sint de illis, quæ dicuntur indubitata, et esset casus in quo debeat imponi pœna corporalis, nam ex aliis non potest corporaliter damnari, et sic opus est repetitione torturæ, ut tradit latè Hippol. à Marsiliis in l. *repeti,* D. *de quæstion.* col. 4. 5. et 6. sive sint alia indicia sufficientia ad torturam primam; nam si confessus fuit in tormentis, et postea neget, repetitur tortura, ut hìc, et dicunt Doctores ubi suprà, et Gandin. sub. rubr. *de quæstion. et torment.* col. 5. versic. *sed pone, quod aliquis in tormentis.*

(9) *De traycion.* Non memini legem juris communis facientem istam distinctionem delictorum, in quibus bis repetatur tortura; facit tamen textus in authent. *ut judices sine quoquo suffragio,* cap. 10. versic. *oportet enim,* quem allegat Gandinus sub rubr. *de quæstion. et torment.* col. 4. ad fin. ibi: *assessores tamen;* qui textus non loquitur de iteratione torturæ, sed de continuatione, ut declarat Alberic. in l. *repeti,* D. eod. et ideo tu multùm nota istam legem, et facit l. *edictum,* D. eod.

(10) *Otro yerro.* In omnibus criminibus locum habet tortura, ut tradit Alberic. in l. *edictum,* D. eod. et in l. *ex libero,* Gloss. et Bald. in l. 1. *C.* eod. Gloss. in cap. *non solent,* 2. quæst. 6. imo et in causa civili habet locum, si habeat delictum annexum, ut in cap. 1. *de depos.* ubi Joan. de Imol. unde consuluit Socin. consil. 219. incipit, *circa primam difficultatem,* quòd in causa usurarum locus sit torturæ; fortè tamen esset dicendum,

aun meter á tormento otra vez (11): et si estonce non conosciere (12) el yerro, debe el judgador darle por quito (13), porque la conoscencia que es fecha en el tormento, si non fuere confirmada despues sin premia, non es valedera. Et si algunt judgador tormentase á algunt home sinon en la manera que mandan las leyes deste nuestro libro, ó si lo metiere maliciosamente á tormento por enemistad que haya contra él, ó por don ó por precio quel den aquellos que lo ficieron prender ó por otra razon qualquier, si el tormentado muriere ó perdiere miembro por las heridas, debe el judgador que lo mandó tormentar, recebir otra tal pena como aquella que fizo dar (14) á él ó mayor, catando todavia la persona que fue asi tormentada et la del judgador que lo mandó facer.

quòd in causa criminali levi locus non sit torturæ, per textum expressum in l. *edictum*, D. eod. et quæ dicantur delicta gravia vel levia, vide per Bartol. in l. *non solum*, §. *si mandato*, D. *de injuriis*, et Joannem de Platea in l. *si gravius*, C. *de dignitatibus*, lib. 12.

(11) *Otra vez.* Ex ista lege nota, quòd regulariter exceptis delictis (de quibus suprà) judex tantum semel potest repetere torturam, quando in prima confessus non perseveravit. Quid autem si in prima negavit, an possit repeti tortura? Et dicendum est, quòd si fuit sufficienter tortus, et nihil est confessus, non sit iterum torquendus, quia ex negatione purgata sunt indicia; nisi superveniant alia indicia nova validiora primis, nam tunc repetitur tortura, l. *unius*, §. *reus*, D. eod. et tandem est omnium Doctorum communis opinio, prout attestatur Hippol. à Marsiliis in l. *repeti*, D. eod. col. 2. quòd leviter tortus potest repeti in tormentis, ut sufficienter torqueatur; sed si fuit tortus sufficienter, et duravit in negatione, tunc non poterunt repeti tormenta, nisi supervenientibus novis indiciis.

(12) *Non conosciere.* Quid si confessus est in secunda tortura, et ductus ad tribunal iterùm negat, an repeti debeat tortura? Videtur quòd sic, ex his quæ dixi suprà in gloss. super verbo *negase*. Quid tamen si iterum tortus confitetur, et postea negat, an et sit repetenda tortura? Et videtur quòd non sit repetenda hoc casu tortura ultra tertiam vicem computata prima, ex his quæ notat Angel. in l. fin. C. *de quæstion.* et Paul. de Cast. vol. 2. consil. 299. incipit, *visa inquisitione*, col. fin. et latè Paris de Puteo in tract. *syndicatus*, fol. 123. col. 4. cum sequent. in vers. incipienti, *viso de repeti. tortur.* et Hippol. in l. *repeti*, num. 14. D. *de quæstion.* et num. 15. relaxabitur ergò tunc sub fidejussoribus.

(13) *Darle por quito.* Adde l. 26. supra tit. 1. ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

(14) *Aquella que fizo dar.* Non intelligas, quòd judex qui illicitè et de facto aliquem torquere fecit, debeat similiter et judex ipse torqueri, quia ut dicit Baldus in rubr. C. *de pœna jud. qui male jud.* vers. *quæro qualiter*, non reperitur jure cautum, quòd tortura alicui imponatur pro finali pœna delicti; sed vult dicere in hoc lex ista, quòd si tortus moriatur ex tormentis, judex damnetur ad mortem; si membrum perdidit, judex similiter damnetur ad abscisionem, vel mutilationem membri, et durius, si id judici videatur. Sed quid si tortus non perdidit vitam, vel membrum, qua pœna tunc punietur, ista lex non aperit; Baldus in l. *Decuriones*, C. *de quæstion.* inducit illam legem quòd de quacumque tortura, quam dolo malo judex fecit, et sine causa, sit pœna capitalis, qui et dixit in l. 1. C. *de priv. carcer.* quòd plus est torquere, quàm in privato carcere retinere, l. 1. C. *de custod. reor.* sed pœna privati carceris est pœna mortis, ut suprà tit. 29. l. fin. igitur ita et judex punietur: et de isto dicto Baldi fecit mentionem Angelus Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *fama publica*, col. 18. ad fin. idem vult Angelus in dict. l. *Decuriones*: et istam opinionem dicit videri magis communem Hippol. à Marsiliis in l. *quæstionis modum*, D. eod. Baldus tamen in dict. rubr. C. *de pœna jud. qui male jud.* dicit, quòd talis judex puniatur pro motu judicis, et teneatur actione injuriarum, et Salicetus in l. fin. illius tit. et istud videtur tenendum, quia si lex ista Partitarum in casu, quo dolo malo judicis fit tortura, de facto non imponit pœnam capitalem, nisi quando tortus moritur ex tormentis, patet clarè ex ea, quòd ubi reus non fuit mortuus, neque membrum perdidit, quòd non punietur capitaliter, sed arbitrio judicis, attenta qualitate personæ judicis et torti, ut et hìc habes, et adde l. penult. C. eod. Sed quid si judex licitè jubet torquere, sed excedit modum, ita quòd tortus moritur, vel debilitatur? Dic, quòd tenebitur judex, ut in l. *aut damnum*, §. 1. D. *de pœnis*, Bartol. in dict. l. *quæstionis modum*: et si dolosè judex in hoc excessit, tenebitur pœna legis Corneliæ *de sicar.* si tortus moriatur, l. antepenult. D. *ad leg. Jul. repet.* si verò non fecerit dolosè, sed culpabiliter, punietur pro modo ipsius culpæ, et in dubio excessus est adscribendus potius culpæ, quàm dolo, secundum Salicet. in l. *Gracchus*, C. *de adulter.* et vide per Baldum in l. 3. eod. tit. et per Joan. de Plat. in l. *nemo carcerem*, C. *de exact. tribut.* lib. 10. col. 2. et per Baldum in l. unic. col. 6. C. *de confess.* et in l. 1. C. *de emendat. servor.* per Felinum in cap. *cum non ab homine*, in fin. *de judic.* Et adverte, quòd si judex servavit modum in tortura, sed tortus debilitate naturæ sustinere non potuit, cùm aliud sit aliis mortiferum, aliis non; tunc non tenetur judex; cùm enim adhibuerit tormenta juris permissione, ex quibus aliqui deficere solent, ut

LEY V.

Quando el judgador hobiere á mandar tormentar á muchos, á quáles dellos debe tormentar primero.

Quando alguno de los judgadores hobiere á meter á tormento á muchos homes por razon de algunos malos fechos que sospechasen que ficieran, primeramente debe comenzar (1) á tormentar al que fuere menor de dias et al que fue criado mas viciosamente, porque mas aina (2) puede saber la verdat por este atal que por los otros. Et desi debe tormentar á todos los otros á cada uno dellos por sí apartadamente, de guisa que non pueda ninguno oir nin entender lo que dixiere aquel que tormentaren, et los dichos de cada uno dellos débelos facer escrebir en la manera que los dixieren, non camiando ende ninguna cosa. Et débelos facer tormentar mesuradamente (3), de manera que por las feridas que les dieren los muevan á decir la verdat, todavia guardando que las feridas sean atales que non mueran por ende nin finquen lisiados.

LEY VI.

Por què razones pueden tormentar al siervo que diga testimonio contra su señor.

Si hobieren á algunt home acusado sobre algunt yerro quel apusiesen que habie fecho, non puede el juez meter á tormento á siervo (1) del acusado que diga testimonio contra él nin contra su señorio, nin al que hobiese aforrado (2), nin aun al que hobiese seido su siervo enante (3), maguer lo hobiese vendido; fueras ende en casos señalados: el primero es si el señor fuese acusado que habie fecho adulterio con muger de otri, ó

habetur in dict. l. *aut damnum*, §. 1. judex non peccavit, secundum Jacobum de Arena et Alberic. in dict. l. *aut damnum*, §. 1. quod limita, nisi judex cognovisset, vel cognoscere debuisset debilitatem torti, cùm tunc judex non servet modum, ut in dict. l. *quæstionis modum*.

LEX V.

Cùm plures sunt torquendi, incipiatur à minori ætate, vel à creato in deliciis, quia citius eruetur veritas ab eo: et quilibet ad partem torqueatur, ne alterius dicta perpendere possit; et dicta torti uniuscujusque in ea forma per omnia quæ dixit, non unum pro alio ponendo, scribantur: et cavere debet judex ne sit in tortura ita crudelis, quòd ex ea mors vel membri mutilatio sequatur. Hoc dicit.

(1) *Debe comenzar.* Concordat cum l. 1. §. *unius*, in princ. D. eod.

(2) *Porque mas aina.* Melius enim elicitur veritas à pueris, quàm à senioribus, secundum Salomon. Vide Gloss. in cap. 1. 14. quæst. 2. et in deliciis educati non ita sustinent tormenta, sicut alii robusti, et duri. Item si sunt torquendi pater et filius, incipiendum est à filio in conspectu patris, quia pater magis veretur de filio, quàm de se ipso, l. *isti quidem*, D. *quod metus causa*, et in §. fin. *Institut. de noxal.* Item fœmina citius torquenda est, quàm masculus, quia homo ut majoris constantiæ tardius confitetur, et mulier citius, ut tradit Gandin. sub rubr. *de quæstion. et torm.* col. 2. licèt aliquando in contrarium evenit juxta illud Juvenalis: *fortem animum præstant rebus, quas turpiter audent.* Item dicit Gloss. in l. *nihil interest*, D. *de adulter.* quòd mulier patitur majora vulnera quàm masculus; et si non est verisimile magis de uno quàm de alio, casu quo plures sunt torquendi, incipiendum est à magis suspecto, secundum Bart. per textum ibi in dict. l. 1. et vide per Hippolyt. ibi alia tradentem in fin. col. princ. illius l.

(3) *Mesuradamente.* Concordat cum l. *quæstionis modum*, D. eod. et l. *de minore*, §. *tormenta*, et adde quæ dixi suprà l. proxima, in gloss. fin.

LEX VI.

Non est servus contra dominum torquendus, vel libertus contra patronum, aut qui ante servus fuerat, nisi in septem casibus. Primus, in casu adulterii per dominum, vel dominam perpetrati. Secundus, in casu fraudis in Regis redditibus per collectorem commissæ. Tertius, in causa proditionis. Quartus, si conjux in conjugis mortem laboravit. Quintus, si est servus communis, et unus dominorum de alterius morte tractavit. Sextus, si hæres de morte testatoris accusatur, vel alius successor. Septimus, in accusatione falsæ monetæ; et tunc non creditur isti servo sine tormentis, et perseverantia spontanea post depositionem secutam. Hoc dicit.

(1) *A siervo.* Adde l. 1. §. *si servus*, et l. *ex libero*, §. fin. D. eod. et C. eod. l. 1. et l. *servos*, et l. 13. tit. 16. *Partit.* 3. servus tamen mariti benè torquetur contra uxorem, ut in dict. l. 1. §. *servum mariti.* Item servus universitatis torquetur in caput singulorum, dict. l. 1. §. *servum communem*, D. eod.

(2) *Aforrado.* Adde dictum §. *si servus*, et l. *pridem*, C. eod.

(3) *Enante.* Adde l. *unius*, §. *servus*, D. eod.

si acusasen otrosi á la señora que habie fecho adulterio (4) con algunt home. El segundo si fuese acusado que habie fecho engaño en las rentas del rey seyendo su almojarife, ó habiéndolas á recabdar por él como cogedor (5) ó de otra manera. El tercero es si fuese acusado que habie fecho alguna traycion (6) contra la persona del rey ó contra su señorio, ó que se habie trabajado de la facer. El quarto (7) es si el marido fuese acusado que se trabajara de muerte de su muger, ó la muger de muerte de su marido. El quinto es si dos homes hobiesen un siervo de so uno et fuese acusado alguno dellos que se trabajara de la muerte del otro (8). El sexto (9) es quando algunt home fuese acusado que matara á aquel quel establesciera por su heredero, ó al que habia de otra guisa derecho de heredar; ca el su siervo bien lo podrien meter á tormento que dixiese la verdad contra él. El séptimo es si alguno fuese acusado de falsa moneda (10). Et en qualquier destos siete casos sobredichos fallando el judgador algunas señales ciertas contra los señores (11), bien puede meter á tormento los siervos dellos que digan lo que sopieren: et aun lo que dixieren quando los tormentaren ha meester que lo conoscan et lo afirmen despues sin tormento (12). Et en otro caso ninguno, fueras ende en estos casos sobredichos, non pueden meter á tormento á ningunt siervo que diga testimonio contra su señor, maguer fallasen (13) algunas señales ciertas contra él: nin otrosi non debe seer cabido lo que testimoniare el siervo sin tormento, asi como diximos en el título de los testigos (14).

LEY VII.

Cómo deben atormentar á los siervos et á los servientes de casa para saber verdat dellos quién mató á su señor ó á su señora.

Segura (1) non puede seer casa de ningunt home, si los siervos ó los servientes dél non guardaren al señor della de sí mismos et de los extraños de fuera. Et por ende dixieron los sabios antiguos que quando el señor es muerto por fuerza (2) en su casa, quier de noche ó de dia, que sus siervos et sus servientes que moran con él en el lugar á aquella sazon, deben seer tormentados (3) porque

secùs si bona fide mihi servivit, secundum Azon. C. eod. in summa, col. fin.

(4) *Adulterio.* Adde l. 5. C. *ad leg. Jul. de adulter.* et l. *extraneo*, in princ. D. *de quæstion.* et C. eod. l. 1. in causa tamen stupri vel incestus non torquetur servus contra dominum, l. *in incestu*, D. eod. et Gloss. in dict. l. *extraneo.*

(5) *Cogedor.* Istud est, quod dicitur in dict. l. 1. C. eod. fraudati census.

(6) *Traycion.* Adde l. 1. C. eod. et D. *ad leg. Jul. majestat.* l. penult. et fin.

(7) *El quarto.* Adde l. fin. C. *ad leg. Corn. de sicar.*

(8) *Del otro.* Adde l. *hoc quod placet*, C. eod. et D. eod. l. *extraneo*, §. 2. vers. *quod congruit.*

(9) *El sexto.* Adde l. *et si percussor*, §. 1. D. *ad Sylan.*

(10) *Moneda.* Nota hunc casum, quia non est de enumeratis per Glossam in dict. l. 1. C. eod. et non memini de lege juris communis, qua hoc caveatur; fortè ideo hìc posuit, quia istud crimen falsæ monetæ est crimen læsæ majestatis, ut in l. 1. ad fin. suprà, tit. 2. hujus Partitæ, et ibi dizi.

(11) *Contra los señores.* Nota benè, quia neque his casibus torquetur servus contra dominum, nisi præcedant indicia, et approbatur opinio Glossæ, quæ est communis, in dict. l. 1. C. eod. et tradit Bart. in l. *Divus*, D. eod. Salicet. in dict. l. 1. et l. *neque si mors*; licèt Azon. voluit contrarium, C. eod. in summa, et Gloss. in cap. *quæstionem*, 12. quæst. 2. et vide quæ dixi in l. 13. tit. 16. *Part.* 3.

(12) *Lo conoscan et lo afirmen despues sin tormento.* Nota hoc, et adde l. *si postulaverit*, §. penult. D. *de adulter.* Bald. in l. fin. C. *de quæstion.*

(13) *Maguer fallasen.* Adde Gloss. in dict. l. 1. C. eodem.

(14) *De los testigos.* L. 13.

LEX VII.

Si dominus in sua domo occidatur, habetur quæstio ad sciendum quis commisit, de servis secum manentibus, morantibus, et interessentibus; aut ita distantibus, quòd audire poterant voces: idem si occiditur domini filius aut uxor: sed minor quatuordecim annorum non torquetur, sed cum corrigia, ut dicat veritatem, leniter percutitur. Hoc dicit.

(1) *Segura.* Concordat cum l. 1. in princ. D. *ad Sylan.* et adde l. 5. tit. 21. *Part.* 4. et l. fin. tit. 8. suprà, ead. *Part.*

(2) *Muerto por fuerza.* Adde dict. l. 1. §. *occisorum*, D. *ad Sylan.*

(3) *Tormentados.* Vide in dict. l. 1. in princ. et in l. *prius*, eod. tit.

pudiese seer sabida la verdat quién fueron aquellos que lo mataron : et eso mismo debe seer guardado si la muger del señor ó los fijos (4) fuesen fallados muertos en la casa. Pero si los siervos ó los servientes que moran con aquel que asi fue muerto, fuesen menores de catorce años, estonce non los deben tormentar cruamente; mas débenlos espantar (5), amenazándolos de ferir con algunas correas et firiéndolos un poquiello, porque puedan saber la verdat dellos. Et esto que decimos en esta ley se entiende de los siervos que moran en aquella cofita (6) de aquellas casas do fallaren muerto su señor, ó tan cerca dellas que podrian oir las voces del señor daquel lugar do estaban.

LEY VIII.

Cómo puede el judgador mandar tormentar al testigo, si viere que va desvariando en sus dichos.

Aducho seyendo algunt home por testigo delante del judgador para firmar sobre algunt fecho, si el judgador entendiere que anda desvariando (1) en sus dichos, et que se mueve maliciosamente para decir mentira, desque entendiere esto bien lo puede meter á tormento (2) porque diga la verdat, et que non se cambie della en ninguna manera, fueras ende si fuere de aquellas personas que desuso diximos (3) que non deben seer tormentadas.

(4) *Muger del señor ó los fijos.* Adde dict. l. 1. §. *domini*, et §. *si vir.*

(5) *Espantar.* Adde dict. l. 1. §. *impuberi*, eod. tit.

(6) *Cofita.* Id est, tecto, ut in l. 1. 1. respons. et §. *hoc autem*, D. *ad Sylan.* ubi et vide qualiter hoc accipiatur.

LEX VIII.

Testem variantem, si est vilis, potest judex tormentis subjicere, nisi sit talis persona, quæ non debeat de jure torqueri. Hoc dicit.

(1) *Desvariando.* Concordat cum l. *ex libero*, in princ. D. eod. ubi vide Bart. quem etiam vide in l. 1. §. *qui quæstionem*, eod. tit. et per Alexand. consil. 63. 1. vol. ubi de variante extra judicium, et in judicio : et nota, quòd etiam delegatus Principis potest torquere testem coram se vacillantem, secundum Bald. in cap. 1. colum. 2. *si de investit. inter domin. et vassal.* et in l. *imperium*, in repet. col. 4. D. *de jur. omn. judic.* ubi dicit, quòd alius delegatus hoc non posset, sed remittere debeat eum ordinario. De clerico vacillante, an torqueatur, vide Gloss. in cap. penult. 5. quæst. 5. ubi et per Archidiac. et 15. quæst. 6. in summ. et quando dicátur testis vacillare, vide per Bald. in l. *Presbyteri, C. de Episc. et Cleric.* qui dicit hoc judicis arbitrio relinquendum, neque sufficiet solus pallor vultus vel trepidatio : et dicit Alberic. in dict. l. *ex libero*, quòd testis dicitur vacillare, quando dubitativè dicit dictum suum, allegat 4. quæst. 3. cap. 1. §. 1. Et an cùm debet torqueri testis, oportet prius disputari super indiciis? Vide per Bart. in l. *unius*, §. *testes*, D. eod. qui dicit, quòd non, quando indicia comprehenduntur ex dictis, quæ causam principalem tangunt : et idem in teste vacillante vult Baldus in l. *milites*, C. eod. et vide per Angelum Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *comparuerunt dicti inquisiti*, col. 2. et quando testes debent torqueri, sufficit, quòd torqueantur duo vel tres factum scientes, nam refrenanda est tortura, Bald. in l. *data opera*, col. 8. *C. qui accusar. non possunt.* Similiter si est præsumptio contra testem, quòd sciat veritatem facti, et eam non dicit, potest torqueri in criminalibus, secundum Baldum, post Glossam ibi in l. *verba, C. de adulter.* et ibidem, quòd si testis sine tormentis dicit unum, et postea tortus aliud, quòd tenet secundum dictum, et non primum, l. *si postulaverit*, §. penult. D. *de adulter.* De testibus autem vilibus, quando torqueantur, vide per Bart. in authent. *de testibus*, §. *si verò ignoti*, collat. 7. et quòd testis tortus debeat ratificare dictum suum, vide suprà eod. in l. 6. Et quid si liber homo variet in causa civili, vide per Bart. in l. *Divus*, in princ. D. eod. et Gloss. in dict. l. *ex libero*, quæ dicit, quòd sit torquendus, sicut et in criminalibus : et idem vult ibi Bart. et Albericus; et quod in contrarium ibi dicit Hippol. à Marsil. non est verum, et fortè inadvertenter in hoc locutus est.

(2) *A tormento.* Testis tortura non debet esse nimis aspera, neque nimis levis, sed moderata, vide Bald. in l. fin. C. eod.

(3) *Diximos.* Suprà eod. l. 2. et nota benè : et facit, quòd clericus, licèt vacillet, non torqueatur, cùm clericus, nisi sit diffamatus, non torqueatur, ut ibi dixi : vide quæ dixi suprà ead. l. in gloss. 1. et quæ tradit Episcopus Calagurritanus in *sua praxi criminali*, §. 117. ad fin. ubi vult, clericum, etiamsi non sit Presbyter, in testimonio vacillantem non posse torqueri, contra Baldum et Albericum in l. *Presbyteri, C. de Episcop. et Cleric.*

LEY IX.

Quáles personas non deben seer tormentadas porque digan testimonio contra otri.

Personas ciertas son á quien non pueden apremiar que vengan á decir testimonio contra otros en pleyto de que pueda venir muerte de home ó perdimiento de miembro, si ellos mismos de su voluntad sin premia ninguna non quisieren venir á decir lo que sopieren sobre aquel fecho por que hobiesen á dar testimonio: et son estos, todos los parientes que decenden ó suben por la liña derecha del parentesco fasta el quarto grado (1); et otrosi los de la liña de travieso fasta en ese mismo grado. Et pues que á ninguno dellos non pueden apremiar que vengan á decir testimonio contra tales parientes, mucho menos los pueden meter á tormento que digan contra ellos. Eso mismo decimos que non pueden apremiar nin meter á tormento (2) á la muger que diga testimonio contra su marido sobre tal pleyto como sobredicho es, nin el marido contra la muger, nin el suegro nin la suegra contra sus yernos nin contra sus nueras, nin los yernos nin las nueras contra ellos, nin los padrastros nin las madrastras contra sus antenados, nin los antenados contra ellos, nin los aforrados contra aquellos que los aforraron, nin contra sus mugeres nin contra los padres dellos, nin los que los aforraron contra los aforrados nin contra sus fijos, asi como diximos en el título de los testigos (3).

LEX IX.

Non possunt compelli ad ferendum testimonium contra alium in causa mortis, vel membri mutilationis, nec per consequens possunt ad testificandum torqueri ascendentes, vel descendentes usque ad quartum gradum, et collaterales usque ad eumdem. Conjux, socer, gener, nurus, privignus, vitricus, libertus contra patronum, aut ejus uxorem, aut parentes, patronus contra libertum, et ejus filios. Hoc dicit.

(1) *Fasta el quarto grado.* Adde l. 11. tit. 16. 3. *Partit.* et vide quæ ibi dixi.

(2) *A tormento.* Concordat cum l. 1. §. *si servus bona fide*, D. *de quæstion.* usque ad §. *servum mariti.*

TITULO XXXI.

DE LAS PENAS ET DE LAS NATURAS DELLAS.

Escarmentados deben seer los homes por los yerros que facen asi como diximos en las leyes de los títulos ante deste. Et porque los que yerran non son todos eguales, et los yerros que facen acaescen en departidos tiempos, porque por fuerza se han de acrecer ó de menguar las penas; por ende pues que en los títulos ante deste fablamos de todos los malos fechos que los homes facen, por que merescen recebir tormentos et de las penas de cada uno dellos, queremos aqui decir en general de las penas que son gualardon et acabamiento de los fechos malos; et mostraremos qué cosa es pena: et quántas maneras son della: et quién la puede dar, et á quién, et quándo et en qué manera: et por qué razones la pueden crecer, ó menguar ó toller de todo.

LEY I.

Qué cosa es pena, et por qué razones se debe mover el juez á darla.

Pena es (1) emienda de pecho ó escarmiento que es dado segunt ley á algunos por los yerros que ficieron. Et dan esta pena los judgadores á los homes por dos razones: la una es porque reciban escarmiento de los yerros que ficieron: lo otra es porque todos los que lo vieren et lo oyeren, tomen ende enxemplo (2) et apercebimiento para guardarse que non yerren por miedo de pena. Et los

(3) *En el título de los testigos.* Vide in l. 10. 11. et 15. tit. 16. 3. *Partit.*

TITULUS XXXI. DE POENIS.

LEX I.

Pœna est emendatio pecuniaria, aut corporalis delictorum, quam possunt infligere judices, ut delinquentes puniantur, et cæteris sint exemplum: et est pœna imponenda probato delicto, et regulanda pro modo illius. Hoc dicit.

(1) *Pena es.* Prosequitur diffinitionem Azon. in summa, et Gloss. D. eod. in rubr.

(2) *Enxemplo.* Adde quæ dixi in principio istius Partitæ 7.

judgadores deben mucho catar ante que den pena á los acusados, et escodriñar muy acuciosamente el yerro sobre que la mandan dar, de manera que sea ante bien probado (3), et catando en qué guisa fue fecho el yerro. Ca si el yerro fuere fecho á sabiendas, deben seer escarmentados segunt mandan las leyes deste libro; et si viniere por culpa daquel que lo fizo, debe recebir menor pena et escarmiento: et si por ocasion non debe recebir pena ninguna segunt dixiemos en el título de los homeciellos et en los otros de que fablamos en esta setena Partida.

LEY II.

Cómo el home non debe recebir pena por el mal pensamiento que haya en el corazon, si non lo metiere en obra.

Ley 2. tit. 23. lib. 8. Recop.

Pensamientos malos vienen muchas vegadas en los corazones de los homes, de manera que se afirman en aquello que piensan para complirlo por fecho: et despues deso asman que si lo cumpliesen, que farien mal, et repiéntense. Et por ende decimos que qualquier home que se repintiese del mal pensamiento ante que comenzase á obrar por él, que non meresce por ende pena (1) ninguna, porque los primeros movimientos de las voluntades non son en poder de los homes. Mas si despues que lo hobiesen pensado, se trabajasen de lo complir, comenzándolo á meter en obra, maguer non lo compliesen del todo, estonce serien en culpa et merescerien pena de escarmiento segunt el yerro que ficiesen, porque erraron en aquello que era en su poder de se guardar de lo facer si quisiesen. Et esto serie como si algunt home hobiese pensado de facer alguna traycion (2) contra la persona del rey, et despues comenzase en alguna manera á meterlo en obra, asi como fablando con otros para meterlos en aquella traycion que habia pensado, ó faciendo jura ó escripto con ellos comenzándolo á meter en obra, ó en otra manera alguna semejante destas, maguer non viniese al fecho acabadamientre. Et eso mismo serie si veniese en voluntad de algunt home de matar á otro, si tal pensamiento malo como este comenzase á lo meter en obra, teniendo alguna ponzoña aparejada (3) para dárgela á beber, ó tomando cuchillo ó otra arma desnuda et yendo contra él para lo matar, ó estando armado asechándolo (4) en algunt lugar para darle muerte, ó trabajándose de lo

(3) *Bien probado.* Adde C. eod. l. *qui sententiam*, et l. final. *C. de probat.*

LEX II.

Perpetratur delictum facto, verbis, scripto, aut consilio, non autem cogitatione; ideo cogitationis pœnam nemo meretur; sed si ad actum processerit, ut quia in proditione processit ad factum aut dictum; vel in homicidio ad factum, ut potiones parando, vel arma ad hoc capiendo; seu rapuit mulierem, licèt carnaliter non cognovit, aut manus ad hoc in eam injecit, perinde punitur, ac si complevisset. Hoc dicit.

(1) *Non meresce por ende pena.* Concordat cum l. *cogitationis*, D. eod. et *de pœnitent.* dist. 1. cap. *cogitatio*, et adde l. *qui ea mente*, et ibi Bartol. D. *de furtis*: et §. *si voluerit*, et ibi Bald. *de capitaneo qui curiam vendid.* Gloss. in cap. *quia præsulatus*, 1. quæst. 4. et l. 1. *C. de murit.* lib. 11. et de constitutione militantis Ecclesiæ, an liget omnino occulta? Vide glossam singularem in Clem. 1. in verbo *eo ipso, de hæret.* quæ dicit, quòd sic; quam limita et intellige, quando tale crimen omnino occultum exiit in opus exterius, nam si tantum stet in cogitatione, non ligaretur quis ex constitutione, secundum Pet. de Pat. in 4. *sententiarum*, et Hostiens. in cap. *mulieres, de sentent. excom.* voluit Glossa in cap. *cum quis, de sentent. excommunicatio.* lib. 6. et ut dicit S. Thom. 1. 2. quæst. 91. art. 4. de his potest homo legem facere, de quibus potest cogitare; judicium autem hominis non potest esse de interioribus motibus, qui latent, sed solùm de exterioribus, qui apparent; et tantum ad perfectionem virtutis requiritur, quòd in utriusque actibus homo rectus existat, et ideo lex humana non potuit cohibere, et ordinare sufficienter interiores actus, sed necessarium fuit, quòd ad hoc superveniret divina: ista sunt verba S. Thomæ.

(2) *Traycion.* Concordat cum l. *quisquis*, in princ. *C. ad leg. Jul. majestat.* Adde textum cum glossa, et ibi Abb. in cap. *tua nuper, de his quæ fiunt à Prælat. sine consensu capit.* et Baldus in l. *adversus, C. de furtis*, Alex. in *addition. ad Bart.* in l. *utrum*, D. *ad leg. Pomp. de parricid.*

(3) *Ponzoña aparejada.* Adde l. 12. tit. 8. ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

(4) *O estando armado asechándolo.* Concordat cum l. *is qui cum telo, C. ad leg. Corn. de sicar.* et l. 1. §. *Divus*, D. eod. Adverte tamen, quòd Specul. tit. *de accusatore*, col. 5. vers. *quid si primo*, dicit, quòd de consuetudine, licèt dicatur

matar en alguna otra manera semejante destas ó metiéndolo en obra; ca maguer non lo cumpliese, merece seer escarmentado, bien asi como si lo hobiese complido, porque non fincó por él de lo complir si pudiera. Otrosi decimos que si alguno pensase de robar ó de forzar alguna manceba virgen (5) ó muger casada, et comenzase á meterlo en obra trabando de alguna della (6) para complir su pensamiento malo ó levándola rabida, ca maguer non pasase á ella (7), meresce seer escarmentado, bien asi como si hobiese fecho lo que cobdiciaba; pues que non fincó por él, por quanto él pudo facer que se non cumplió el yerro que habie pensado. Et en estas cosas sobredichas tan solamente (8) ha lugar lo que diximos que deben recebir por escarmiento los que pensaron de facer el yerro pues que comienzan á obrar dél, maguer non lo cumplan (9): mas en todos los otros

quis occidendi animo percussisse, non punitur morte, argumento l. *aut facta*, §. penult. D. *de pœnis*. Bart. etiam in dict. §. *Divus*. Alexand. consil. 140. *videtur in casu, etc.* 2. vol. et consil. 15. *viso processu inquisitionis*, col. 2. 1. vol. Loquuntur tamen isti Doctores respectu consuetudinis Italiæ, quæ orta fuit à statutis illarum partium disponentibus, ut si quis homines dolo occideret, puniatur pœna mortis; intelliguntur enim statuta effectualiter secuta morte, non aliàs, quia statuta requirunt casum verum, et non fictum, l. 3. §. *hæc verba*, et ibi Bart. D. *de negot. gestis*, unde additionator Baldi in dict. l. *is qui cum telo*, dicit, quòd si judex in casu dictæ l. *is qui cum telo*, velit punire conatum, poterit, non ex forma statuti, sed secundum jus commune. Non potest tamen negari, quin hæc lex Partitarum, et aliæ de quibus sumpta est, sint nimis rigorosæ; et ideo alia lege Ordinamentorum istius regni rigor iste temperatus est, ut patet ex l. 2. tit. 13. lib. 8. *Ordinam. Regal.* quæ vult requiri percussionem, licèt non sit lethalis, ultra insidias ad occidendum; et adde l. 3. tit. penult. eod. lib. *Ordinam.* quam legem neque arbitror consuetudine in practica servari, imò per Judices, quando insidiose percussus ex vulnere non moritur, condemnatur ad mortem; quæ practica fortassè sumitur ex dicto Saliceti in dict. l. *is qui cum telo*, ubi refert Baldum dixisse notabile verbum, dum legeret legem illam, quòd ubi per legem punitur affectus, ac si fuisset consummatus, judex posset ex potestate sibi à lege concessa mitigare pœnam, si vult, sed non necessitatur, per textum singularem in l. *aut facta*, §. *eventus*, D. *de pœnis*, quod est corde tenendum, secundum Salicet. Tu adde Bald. in l. *data opera*, col. 13. C. *qui accus. non poss.* dicentem, quòd hoc casu judex mitigat pœnam ex officio, allegat dictum §. *eventus*, et l. *si quis aliquid*, §. *qui nondum*, D. eod. Adde etiam Bartol. in dict. §. *eventus*.

(5) *Virgen.* Adde l. *si quis non dicam rapere*, C. *de Episc. et Cler.* et l. unic. C. *de rapt. virg.* et l. fin. tit. 20. supra ead. *Part.* Quid autem, si puella nondum sit viri potens? Joan. Fab. in §. *item Lex Julia, Instit. de public. judic.* dicit, quòd consuetudinarii suspendunt stuprantem puellam nondum viri potentem. Baldus etiam in dict. l. *si quis non dicam rapere*, ad fin. quærit de ista quæstione post Guilliel. et refert Guillielmum dixisse, quòd deflorans minorem duodecim annorum, non deberet decapitari, sed mitiori pœna puniri; quia aliud est in virgine matura, quæ perdit virginitatem, quæ nunquam potest restaurari; aliud in pupilla, quæ non potest virginitatem perdere, et allegabat pro casu l. *si quis aliquid*, §. *qui nondum*, D. *de pœnis*. Bald. tamen dicit, quòd ipse faceret eum decapitari: vide ibi per eum.

(6) *Trabando de alguna della.* Intellige per actum multum principaliter propinquum delicto, et quasi pars intrinseca illius, ut prostratio in terram in actu carnali, tunc de rigore debet puniri, sicut pro actu consummato, ita dicit Bald. in dict. l. *si quis non dicam rapere*, col. 2. Si enim esset magis remotus, ut osculum, vel similis actus, tunc mitius punitur, Gloss. in l. 1. in princ. D. *de extraord. crimin.* Baldus ubi suprà.

(7) *Non pasase á ella.* Nota ad id quod dixi in l. fin. tit. 20. ead. *Partit.*

(8) *Tan solamente.* Imò videtur, quòd et in multis aliis, ut in delicto assasinatus, ut in cap. 1. *de homicid.* lib. 6. et dixi in l. fin. tit. 27. ead. *Partit.* et licèt Glossa ibi voluit in solo mandato de occidendo per assasinos consummatum esse delictum, ex quo dicit, quòd licèt revocet mandans mandatum re integra, non evitat pœnam, contrarium in hoc tenuit Angel. in l. *item apud Labeonem*, §. *si curaverit*, D. *de injur.* per illum textum et ibi bona glossa, sequitur Hippolyt. in l. *is qui cum telo*, ad fin. D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et sic non pœna ordinaria delicti, sed extra ordinem punietur: item et in casu l. 1. C. *si quacumq. prædit. potest.* Item et in crimine sodomiæ, ut cautum est per Pragmaticam regni: item et in quibuscumque criminibus atrocissimis, ut Glossa et Doctores dicunt in dict. l. *si quis non dicam rapere.* Et quæ dicantur delicta atrocissima, declarat Bartolus in l. *non solùm*, §. *si mandato*, col. 2. D. *de injuriis;* potest dici, quòd licèt lex ista dicat *tan solamente*, non excludit similia delicta ita atrocia, sicut ista; quod et patet cùm inferius dicit: *los otros yerros que son menores que estos:* faciunt illa quæ adduxi in l. 4. tit. 7. 6. *Partit.*

(9) *Non lo cumplan.* Quia non potuerunt intellige, ut in casibus secundo et tertio suprà positis dixi. Nam si potuerunt, sed noluerunt pœnitentia ducti, non videtur, quòd debeant puniri pœna ordinaria delicti, ac si delictum perfecissent, l. *qui*

yerros que son menores que estos, maguer los pensasen los homes de facer et comenzasen á obrar, si se repintieren ante que el pensamiento malo se cumpla por fecho, non merescen pena ninguna (10).

LEY III.

Quántas maneras son de yerros por que merecen los facedores dellos recebir pena.

Todos los yerros de que fecimos mencion en este libro que los homes facen á sabiendas con mala entencion, son en quatro maneras (1). La primera es de fecho (2), asi como matar, ó furtar ó robar, et todos los otros yerros que los homes facen que son semejantes destos. La segunda es por palabra (3), asi como denostar, ó enfamar, ó testiguar ó abogar falsamente, et en las otras maneras semejantes destas que los homes facen et yerran unos contra otros por palabra. La tercera es por escriptura (4), asi como cartas falsas, ó malas cántigas ó malos dictados, ó en las otras escripturas semejantes destas que los homes facen unos contra otros de que les nasce deshonra ó daño. La quarta es por consejo (5), asi como quando algunos se ayuntan en uno et facen jura, ó postura ó cofradria para facer mal á otros, ó para recebir los enemigos en la tierra, ó para facer levantamiento en ella, ó para coger hi los ladrones (6) ó los malfechores, ó en las otras

ea mente, D. *de furtis*, l. *qui falsam*, D. *ad leg. Cornel. de fals.* et ibi Bart. Felin. in tractat. *qualiter conatus puniatur*, in 1. limitatione. Hippolyt. in l. unic. col. penult. *C. de rapt. virgin.* et in dict. l. *is qui cum telo*, ad fin. Punietur tamen extra ordinem talis conatus, secundum qualitatem actus præcedentis, qui est à jure improbatus, juxta ea quæ notat Salicetus in dict. l. *is qui cum telo*, in distinctione ibi per eum, juncto eo quod dicit in l. 1. in fine, *C. de crimine stellionat.* et tradit Bald. in l. *data opera*, vers. *item nota, quod pœnæ personales, C. qui accusare non possunt.* In primo verò casu, seu exemplo in ista lege posito de crimine læsæ majestatis, videtur quòd ex pœnitentia non excusetur, ut patet ex verbis hujus legis, et probatur in dict. l. *quisquis*, in fin. ubi lex non excusat pœnitentem, sed patefacientem; et hoc etiam voluit Alberic. in dict. l. *si quis non dicam rapere*, et Dominic. in dict. cap. 1. *de homicid.* lib. 6. col. fin. ubi ponens casus, in quibus non prodest pœnitentia in delictis, ponit istum de crimine læsæ majestatis; ponit etiam de hæretico, per textum in cap. *ad abolendam, de hæretic.* et cap. *excommunicamus*, §. *credentes*, et casum l. 3. 1. respons. D. *de his qui mortem sibi consciver.* et quia in crimine læsæ majestatis ille tractatus habetur pro delicto consummato, ut hic, et in l. 1. tit. 2. ead. *Partit.* et in dict. l. *quisquis.* Adverte etiam, quòd in casibus, ubi lex punit affectum, ac si delictum fuisset consummatum, potest judex ex potestate sibi à lege concessa, mitigare pœnam, ut suprà dixi in gloss. 4. Multa alia occurrunt in ista materia, quæ poteris videre per Doctores in dict. l. *si quis non dicam rapere*, et per Felinum in dict. suo tractatu: hæc quæ magis sunt necessaria ad ampliorem hujus legis declarationem hic posui.

(10) *Pena ninguna.* Ex hoc videtur velle ista lex, quòd in atrocioribus, de quibus suprà, licèt pœniteat, sit puniendus; sed dic, ut dixi suprà in gloss. præced. Tene etiam mente istam legem expressè disponentem, quòd regulariter in delictis pœnitens in totum excusetur à pœna, si delictum non fuit consummatum: adde l. *qui falsam*, et ibi Gloss. D. *de falsis.* Sed quid si non pœnituit in istis aliis criminibus, sed non perfecit delictum, quia non potuit? Dic, quòd in levibus delictis in totum absolvitur, l. 1. §. fin. cum simil. D. *quod quisque juris in alter. stat.* Si verò non est leve, sed atrox, tunc mitius punitur imperfecto flagitio, l. 1. in princ. et in fine, D. *de extraord. criminibus*, quia ut dicit Bald. in l. *si fugitivi*, *C. de servis fugitiv.* non est omnino sine delicto, qui delinquere inchoavit, et ideo punitur extra ordinem.

LEX III.

Quatuor modis delicta seu crimina, prava intentione perpetrantur, scilicet, facto, verbo, scriptura, consilio, de quibus ponit exempla. Hoc dicit.

(1) *En quatro maneras.* Prosequitur notata per Azonem, *C.* eod. in summa, vers. *admittuntur autem et verba*, l. *aut facta*, in princ. D. eod. quæ canonizata est, *de pœnit.* dist. 1. cap. *aut facta*, ubi per Gloss. et Archid. Adde l. *ex maleficiis*, in princ. D. *de action. et oblig.*

(2) *De fecho.* Et casus, ubi pro facto imponitur pœna mortis, vide per Bald. in l. *data opera*, col. 4. et 5. *C. qui accusar. non possunt*, et vide titulum octavum, et alios titulos hujus septimæ Partitæ.

(3) *Por palabra.* Et crimina quæ dicto commissa, morte vel membri abscissione puniantur, vide per Bald. in dict. l. *data opera*, 7. et 12. col. et vide ead. *Partit.* tit. 9. per totum, et tit. 7. in l. 1.

(4) *Por escriptura.* Vide l. unic. *C. de famos. libel.* et l. 3. tit. 9. ead. *Partit.* et suprà ead. *Partit.* tit. 7. l. 1.

(5) *Consejo.* Vide quando delictum commissum consilio pœna mortis puniatur per Bald. in dict. l. *data opera*, col. 13. et l. 1. tit. 2. ead. *Partit.*

(6) *Los ladrones.* Vide l. 4. et l. 18. tit. 14. ead. *Partit.*

maneras semejantes destas en que los homes facen malas fablas ó toman malos consejos para facer mal ó daño los unos á los otros. Et la pena de cada uno destos yerros sobredichos es dicha en los titulos desta setena Partida en las leyes que fablan en esta razon.

LEY IV.

Quántas maneras son de penas.

Siete maneras (1) son de penas por que pueden los judgadores escarmentar á los facedores de los yerros; et las quatro dellas son mayores et las tres menores. Et las mayores son estas: la primera es dar á home pena de muerte (2) ó de perdimiento de miembro. La segunda es condepnarlo que esté en fierros (3) para siempre, cavando en los metales del rey, ó labrando en las otras sus labores (4) ó sirviendo (5) á los que las ficieren. La tercera es quando destierran á alguno para siempre en alguna isla (6) ó en algunt lugar cierto tomándole todos sus bienes (7). La quarta es quando mandan á alguno echar en fierros que yaga siempre preso en ellos, ó en cárcel ó en otra prision: et tal prision como esta non la deben dar á home libre (8)

LEX IV.

Septem sunt genera pœnarum; quatuor majora; cætera levia. Primum est mors, vel membri mutilatio. Secundum, damnatio in metallum, vel in opus metalli. Tertium, deportatio in insulam cum bonorum ademptione. Quartum, perpetuus carcer, qui non potest homini libero dari, quia carcer ad custodiam, non ad pœnam datur. Quintum infamia. Sextum, relegatio, vel ab officio amotio. Septimum, verberatio, vel in publico ad spectaculum positio. Hoc dicit.

(1) *Siete maneras.* Prosequitur dicta Azonis *C.* eod. in summa, col. 2. vers. *perpensa autem qualitate*, et quæ habentur in l. *capitalium*, in princ. et l. *si quis fortè*, §. fin. cum legib. sequentibus, D. eod. et nota, quòd non possunt judices imponere extranea genera pœnarum: vide per Bald. in l. 1. *C. qui non poss. ad libert. perven.*

(2) *Pena de muerte.* Et debet imponi eo modo, quo habetur in l. 6. infra eod. ubi dico.

(3) *En fierros.* Qui damnantur in metallum, gravioribus vinculis puniuntur, seu retinentur; qui in opus metalli, levioribus; vide in l. *aut damnum*, §. *est pœna*, D. eod.

(4) *O labrando en las otras sus labores.* Hi videntur ut damnati in opus metalli, inter quos interest, ut dixi, et habetur in dict. l. *aut damnum*, §. *inter eos*: imò dic, quòd isti differunt à damnatis in opus metalli, ut habetur in l. *quidam*, D. eod. Et istis assimilantur qui hodie damnantur, ut serviant in triremibus, seu galeris Regis: et dubitari vidi, an maritus possit damnari perpetuo ad istam pœnam, ut serviat in triremibus in præjudicium uxoris? Et videtur, quòd sic, per istam legem, et per textum in cap. *quos Deus conjunxit*, cum §. *verum*, et ibi Gloss. 33. quæst. 2. licèt in contrarium facit quod notat Alberic. in l. *si is cum quo fundus*, D. *commun. divid.* et vidi pronuntiari, ut talis sententia, etiam reclamante uxore, mandaretur exsecutioni: ante factum tamen consulerem judici, ut istam pœnam commutaret in aliam, ne tam graviter præjudicetur uxori, quæ sine dedecore maritum sequi non posset in tali pœna: et benè facit ad hoc l. *possessionum*, *C. communia utriusque judic.* et glossa notabilis in cap. fin. 29. quæst. 2. et in cap. 1. *de conjug. servor.* et l. 1. tit. 5. 4. *Partit.* et adde quod habetur in l. 1. tit. 28. 4. *Partit.* quæ videtur velle, ut quando quis capitur ex delicto, possit puniri judiciali morte, vel alia pœna, etsi fiat præjudicium uxori propter separationem.

(5) *O sirviendo.* Hi sunt, qui dicuntur damnati in ministerium metallicorum, ut serviant; vide in dict. l. *aut damnum*, §. *in ministerium.*

(6) *Isla.* Hæc est deportatio, ut habetur in dict. l. *quidam*, et nota, quòd nomen deportationis per se, etiam sine assignatione insulæ, est publicatio omnium bonorum, et ademptio omnium gratiarum, secundum Bald. in l. 3. *C. si pend. appel. mors interv.* col. fin.

(7) *Tomándole todos sus bienes.* In deportatione confiscatio bonorum venit ex necessitate, ut hic, et in l. *tutelas*, §. fin. D. *de capit. diminut.* Sed an poterit judex reservare deportáto bona? Glossa, quòd sic, in l. *si qua militi*, D. *ex quibus causis major.* quam glossam dicit singularem Baldus in l. *si is qui*, col. 2. *C. si penden. appellat. mors interven.* et ibi intelligit eam in dominio bonorum de jure gentium; secùs in actionibus personalibus quæ sunt de jure civili: et si fiscus non vult bona, potest deportatus habere hæredem, Gloss. in l. *ea sola*, D. *de regul. jur.* Bald. in l. *eam quam*, col. 5. *C. de fideicommiss.* Paul. de Cast. in l. *ex ea parte*, §. *in insulam*, D. *de verb. oblig.*

(8) *A home libre.* Adde l. *incredibile*, *C. de pœnis*, et D. eod. l. *aut damnum*, §. *solent*; de jure tamen canonico hoc non procedit, ut in cap. *quamvis, de pœnis*, lib. 6. et 81. dist. cap. *si quis Clericus*, cap. *de lapsis*, 16. quæst. 6. cap. *ut commisi, de hæretic.* lib. 6. Clement. 1. eod. tit. et cap. penult. *de hæretic.* cap. *novimus, de verbor. signific.* et etiam hodie in adultera de jure civili, et isto Partitarum, ut in authent. *sed hodie*, *C. de adulter.* l. penult. tit. 17. ead. *Partit.* Non tamen efficitur servus liber, damnatus ad perpetua vincula,

sinon á siervo; ca la cárcel non es dada para escarmentar los yerros, mas para guardar los presos (9) tan solamente en ella fasta que sean judgados. La quinta es quando destierran (10) á algunt home por tiempo cierto en alguna isla ó para siempre, non le tomando sus bienes. La sexta es quando dañan la fama (11) de alguno judgándolo por enfamado, ó quando lo tuellen de algunt oficio que tiene por razon de algunt yerro que ha fecho, ó quando viedan á algunt abogado ó personero por el yerro que fizo que non use dende adelante de oficio de abogado (12) nin de personero, ó que non paresca ante los judgadores quando judgaren fasta tiempo cierto ó para siempre. La setena es quando condepnan á alguno que sea azotado (13) ó ferido paladinamente por yerro que fizo, ó lo ponen por deshonra dél (14) en la picota, ol desnudan faciendol estar al sol untado de miel porque lo coman las moscas alguna hora del dia.

LEY V.

Quién puede mandar que den penas á los que las merecen.

Ordinarios jueces son aquellos que han poder de judgar homes á muerte ó á perdimiento de miembro por yerro que hayan fecho: et estos atales pueden judgar á los homes por los yerros que ficieren, que reciban todas las otras maneras de penas que diximos en las leyes ante desta, fueras ende que non pueden echar de tierra (1) nin des-

secundum Alberic. in dict. l. *aut damnum*, §. fin. et dicit Bald. in repetit. l. 1. col. 9. *C. de sacrosanct. eccles.* quòd pœna perpetui carceris imponitur à jure canonico illis casibus, quibus de jure civili imponitur pœna mortis; nam, ut dicit Baldus in l. *imperium*, col. 4. D. *de jurisd. omn. judic.* in prima lectura, referens Innocentium, ista pœna æquiparatur morti. Abbas etiam in cap. *tuæ, de pœnis*, vult idem quod Bald. in dict. l. 1. quod limitat, et intelligit Franciscus de Aret. in cap. *cum non ab homine*, col. 9. *de judic.* quando propter immanitatem delicti, laico imponitur pœna mortis cum aliqua qualitate atroci, puta ignis, traditionis ad bestias, membrorum lacerationis, vel hujusmodi, tunc videtur imponenda clerico pœna perpetui carceris, non aliàs, nisi in casibus expressis in jure, ut pœna carceris perpetui imponatur; quæ doctrina placet Episcopo Calagurritano in sua *praxi criminali*, cap. 129. Dicit etiam Baldus in l. 1. *C. qui ad libertat. pervenire non possunt*, quòd damnatus ad perpetuum carcerem, activè, et passivè est intestabilis: idem voluit consil. 448. *quæritur in primis*. Dicit tamen dictus dominus Episcopus, ubi suprà, quod cùm potissimum suum fundamentum sit, quòd videtur damnatus ad mortem civilem, vel naturalem, poterit iste hodie testari attenta dispositione l. 4. *in Ordination. Taur.* Abbas etiam in cap. *quod sedes, de offic. ordin.* dicit hunc sic damnatum æquiparari damnato in metallum; quod et voluit Joann. de Plat. in l. *nemo carcerem*, col. 4. *C. de exact. tributorum*, lib. 10. ubi et dixit Episcopum, vel judicem posse commutare hanc pœnam, si viderit expedire, et perpetuus carcer perpetua servitus est, Bald. in l. *reos*, *C. de accusation.* unde dicit Baldus in dict. l. 1. *C. quibus ad libert. pervenire non liceat*, quòd non potest quis damnari ad perpetuam custodiam carcerum; licèt tamen de jure canonico hæc pœna permittatur, non debet ita coarctari, ut suffocetur; vide tamen Bald. l. 1. col. 2. D. *de rerum divis.* Adde Bald. in l. penult. *C. ad leg. Aquil.*

(9) *Mas para guardar los presos.* Adde l. 11. tit. 29. suprà ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

(10) *Quando destierran.* Iste dicitur relegatus, et relegatio in perpetuum etiam facta non adimit bona, l. 1. D. *de interdictis. et relegat.* et hìc, l. *deportatorum*, *C. de pœnis*, nisi specialiter facta sit, ut ibi; et vide Gloss. in l. *relegatorum*, §. *ad tempus*, D. eod.

(11) *Dañan la fama.* Adde l. *si quis fortè*, §. fin. cum l. sequent. et l. *aut damnum*, D. eod. et l. *moris.*

(12) *De abogado.* Adde l. 11. et 12. tit. 6. 3. *Part.*

(13) *Azotado.* Adde l. *veluti*, D. eod.

(14) *Deshonra dél.* Adde notata in cap. de *Benedicto*, 32. quæst. 1. et textum in cap. *Episcopi*, 26. quæst. 5. et Abb. in cap. 1. *de sortileg.*

LEX V.

Judex ordinarius habens potestatem judicandi de criminibus, potest infligere pœnas, de quibus suprà l. proxim. et bona in casu à lege expresso adimere. In casu autem à lege non expresso, bona delinquentis debentur consanguineis ascendentibus, vel descendentibus usque ad tertium gradum, nisi in casibus in quibus publicantur: sed deportare nemo potest, nisi Rex vel generalis præses totius regni. Hoc dicit.

(1) *Echar de tierra.* Nota istam legem, quæ vult exilii perpetui à regno pœnam tantum posse imponi per judicem habentem à Rege potestatem judicandi in toto regno. Adde l. *relegatorum*, §. *interdicere*, et §. sequent. D. *de interd. et releg.* et per Bald. notabiliter in l. *executorem*, col. 8. *C. de execut. rei judic.* non ergo possunt imponere pœnam exilii à toto regno judices causarum crimina-

terrar á ninguno en alguna isla (2) ó en otro lugar; ca tal pena como esta non pertenece á otro oficial de la mandar dar sinon al rey, ó á otro alguno que fuese vicario ó adelantado general por él señaladamente en toda su tierra. Otrosi decimos que todo judgador que ha poder de judgar á home á muerte por yerro que haya fecho, que puede otrosi mandar tomar los bienes de aquellos que hobieren fecho por que tan solamente en los casos que mandan las leyes deste nuestro libro : mas en otro caso nin por otra razon non lo podrie facer (3) ningunt judgador, fueras ende el rey. Et aun decimos que á ningunt home por yerro que haya fecho, non deben seer tomados todos sus bienes, si hobiere parientes de los que suben ó descenden por la liña derecha (4) del parentesco fasta el tercero grado (5), fueras ende el que fuere judgado por traydor, segunt dice en el título de las trayciones, ó por herege ó en los otros casos señalados (6) que son escriptos

lium curiæ, neque regalium cancellariarum, cùm quælibet cancellaria habeat partem regni limitatam : solùm ergo hoc posset senatus regius qui est præfectus in toto regno.

(2) *En alguna isla.* Adde l. *rei capitalis*, §. 1. D. eodem.

(3) *Non lo podrie facer.* Adde l. unic. *C. ne sine jussu Princip. cert. judic. lic. confisc.* et ulterius declaratur hic, quòd soli Regi hoc liceat. Vide quæ notat Andreas de Isern. in tit. *quæ sunt regalia*, super parte *bona contrahentium incestas nupt.* col. 5. ad fin. et col. 6. et Joan. de Plat. in l. 1. *C. de bonis vacant.* lib. 10. et an Episcopus condemnet clericum in confiscationem bonorum? Vide Oldrald. consil. 17. col. 2. Anton. et Joan. de Imol. in cap. *quia diversitatem, de concess. præbend.*

(4) *Por la liña derecha.* Concordat cum l. 8. tit. 10. ead. *Partit.* et l. 25. tit. 22. 3. *Partit.* ubi nunquam dicitur *et ex latere,* ut dixi in dict. l. 8. ubi vide quæ dixi.

(5) *Fasta el tercero grado.* Adde textum in authent. *ut nulli judicum,* cap. fin. vers. *ut autem*, collat. 9. et in authent. *bona damnatorum*, *C. de bonis damnat.* et intellige de tertio gradu inclusivè; et observabitur ordo graduum, secundum Angel. ibi.

(6) *Señalados.* Approbat opinionem communem, quòd authentica *bona damnat.* non loquitur, ubi per legem expressè bona adimebantur; sed quando tacitè in consequentiam pœnæ, juxta l. in princip. D. *de bon. damnat.* Sed operæ pretium est videre, an cùm hodiè de jure regni per dispositionem l. 4. *in Ordin. Taurinis*, damnatus ad mortem civilem vel naturalem possit testari, quia fortè non reputavit illa lex ita damnatum servum pœnæ, ut dixi in l. 15. tit. 1. 6. *Partit.* an per hoc lex ista, et dispositio authenticæ *bona damnatorum,* quæ certis personis ista bona deferunt, ut hic habes, sit sublata, vel saltem prorsus inutilis istarum legum dispositio reddatur; quod si verum est, proderit ad multa, et signanter ad illud in quo refert Rodericus Suarez, se consuluisse in arduissimo negotio apud Mutinam, ut dicit ipse in repetit. l. *Fori,* lib. 3. tit. 5. l. 9. in 10. limitat. sub repetitione l. *quoniam in prioribus*, ubi concludit, damnatum ad mortem, licèt condere possit testamentum, arctari tamen ad disponendum inter illas personas, et eo modo quo dicta authentica, et istæ leges Partitarum disponunt : unde non poterit meliorare unum ex filiis in tertio bonorum, per fundamenta quæ ibi videbis. In quo puncto, hodie stante dicta l. Taurina, ego crederem contrarium de jure esse verum; cùm lex illa dicat expressè damnatum ad mortem posse condere testamentum perinde ac si non esset damnatus; unde poterit meliorare, et reliqua disponere quæ possunt non damnati : et ut patet, Rodericus consuluit ante promulgationem illius legis Taurinæ, cùm tamen vigebat tunc dispositio l. 5. tit. *de las mandas,* lib. 3. *For. LL.* Sed quoad primum, videtur dicendum quòd in aliquibus adhuc remanebit dispositio istarum ll. et dictæ authenticæ signanter, quia si talis damnatus non conderet testamentum, bona applicarentur personis hic contentis, cùm dicta lex Tauri tantùm permittat testamentum; ergo in cæteris remanet antiqua dispositio l. *præcipimus, C. de appellat.* In contrarium tamen facit, quia illa antiqua doctrina, quòd damnatus ad mortem non possit condere testamentum, fundatur totaliter in illo fundamento, quia talis damnatus efficitur servus pœnæ, per l. *qui ultimo,* D. *de pœnis,* quam Doctores magis communiter asserebant incorrectam per authent. *sed hodie, C. de donat. inter vir. et uxor.* sequent. Gloss. in dict. authent. *sed hodie;* cùm ergo dicta L. Tauri permittat ei testari, ac si damnatus non esset, vult talem non effici servum pœnæ, et approbare opinionem Glossarum, quæ alibi dicebant hoc, scilicet, correctam esse legem *qui ultimo*, per dictam authenticam; quam opinionem latè comprobat Salic. in dict. authent. *sed hodie:* unde ex hoc, quòd non remanet servus pœnæ, corollariè infertur posse testari per Salicetum ibi; quod et disposuit lex Taurina. Infertur etiam, quòd possit talis damnatus capere ex testamento; de quo vide quæ dixi in dict. l. 15. tit. 1. 6. *Partit.* Inferri etiam videbatur, quòd ab intestato habeat hæredes venientes illo jure secundum ordinem graduum; nam cùm ipse possit testari, et non testetur, ex tacita ejus voluntate videntur succedere venientes ab intestato, l. *conficiuntur,* in princ. D. *de jure codicil.* Videretur fortè in hoc dicendum, quòd adhuc dispositio istius legis et authenticæ *bona damnator.* hodie duret, etiam stante dispositione dictæ l.

en las leyes deste nuestro libro, en que señaladamente los mandase tomar.

LEY VI.

Quáles penas son vedadas á los judgadores que las non manden dar.

Puñar deben los judgadores de escarmentar los yerros que se facen en las tierras sobre que han poder de judgar, pues que fueren probados ó conoscidos. Pero algunas maneras son de penas que las non deben dar á ningunt home por yerro que haya fecho, asi como señalar á alguno en la cara (1) quemándolo con fierro caliente, nin cortándole las narices (2), nin sacándole los ojos (3) nin dándole otra manera de pena en ella de que finque señalado. Et esto es porque la cara del home fizo Dios á su semejanza; et por ende ningunt judgador non debe penar á ninguno en ella, ante defendemos que lo

Tauri, quando damnatus ad mortem civilem vel naturalem non conderet testamentum; nam tunc bona applicantur personis hìc contentis, ex ratione, quam dixi, cùm tantùm in illo reperiatur immutatum; non autem in aliis videtur aliquid innovatum; et quia licèt damnatus non efficiatur servus pœnæ, non ideo minus istarum ll. dispositio procedat, ut patet in deportato, qui licèt perdat civitatem, non tamen perdit libertatem, neque efficitur servus pœnæ, l. 1. et 2. *C. de sent. pass.* attamen et in isto procedit dispositio dictæ authenticæ *bona damnatorum*, et istarum ll. ex quo ille de jure antiquo perdebat in consequentiam pœnæ bona sua, et capiebat ea fiscus, ut in dict. l. 1. in princ. et l. *deportati, C. de bonis proscriptor.* et ex beneficio istarum ll. applicantur ascendentibus vel descendentibus, ut hìc habetur; et sic cùm sufficiebat perdere civitatem, licèt non libertatem, et damnatus ad mortem perdat civitatem, licèt non perderet hodie libertatem, militabit istarum legum dispositio. Tu latiùs cogita, et adverte in materia ista ad unum dictum singulare Baldi *de pace tenend. et ejus viol.* in princ. n. 21. quòd licèt contra tenorem istarum legum judex in sententia dicat expressè, quòd confiscat bona in casu, in quo per L. expressè non confiscabantur, licèt à tali sententia parentes vel filii condemnati non appellent, nunquam talis sententia transit in rem judicatam; assignat rationem Baldus, quia judex non potest hoc facere, cùm sibi sit adempta jurisdictio à lege, et quia nihil discerni potuit in præjudicium filiorum, vel parentum, qui non deliquerunt, et in judicio non fuerunt, D. *de adoption*, l. *nam ita Divus*, et D. *de his qui notant. infam.* l. *Lucius.* Adde eumdem Bald. in l. *data opera*, col. 13. vers. *sed pone, C. qui accusar. non possunt*, et Andr. de Iser. tit. *quæ sunt regalia*, in parte *contrahentium incestas nuptias*, col. 6. Adverte etiam quòd damnati ad mortem ex forma statutorum, habent hæredem, non attenta forma hujus legis, ut tradit Joan. de Plat. in l. fin. *C. de jure fisc.* lib. 10. Angel. post Jacob. Butr. in dict. authent. *bona damnatorum.*

Quid autem in feudo, an propter damnationem vassalli, ubi in consequentiam pœnæ perdit bona, feudum revertatur ad dominum, vel ad filios, vel agnatos? Baldus in cap. 1. §. 1. *qualiter feud. alien. poss.* dicit quòd ad filios, per authent. *bona damnatorum*, et non existentibus liberis, ad agnatos, si feudum est parentum; quod nota ad bona majoriæ, et nota quòd si filius consensit in scelere patris, non meretur beneficium, ut præferatur fisco, secundum Baldum per textum ibi in l. *si quis incesti*, in 2. lectura, *C. de incest. nupt.* quod dicit facere ad authent. *bona damnatorum.* Adde etiam in materia hujus legis Gloss. in cap. *si quis rapuerit*, 27. quæst. 1. in verbo *in quo*, et quæ notat Andr. de Isern. tit. *quæ sunt regal.* in parte *bona contrahentium incest. nupt.* et Angel. Aretin. in tractat. *maleficior.* in parte *et ejus bona publicamus*, col. penult. et fin. et tene mente ista, et adde his quæ in locis ordinariis traduntur.

LEX VI.

Judex in exsecutione pœnarum, ubi pœna minor morte à lege imponitur, non debet illam in facie exsequi, ne facies facta ad imaginem Dei aliqualiter deformetur. Ubi autem pœna mortis imponitur, ense, aut gladio, aut furca, aut flammarum combustione exsequenda est, vel bestiis subjiciendo; non autem securi aut falce caput amputari debet, nec homo lapidari, præcipitari, aut crucifigi. Hoc dicit.

(1) *En la cara.* Adde l. *si quis in metallum*, cum Gloss. ibi, *C.* eod. fallit tamen in casu capituli *ad audientiam, de crimin. fals.* ubi vide per Innoc. et Doctores, ibi tamen non exprimitur de facie, ut perpendit Innoc. Glossa tamen et Joan. And. et Petrus de Anchar. et Anania, videntur velle, quòd etiam in facie possit fieri in casu illo in odium criminis illius, et in casu l. 6. tit. 15. lib. 8. *Ordinam.*

(2) *Las narices.* Adde Bald. *C. de vind. lib. toll.* in rubr. ubi dicit, non licere judicibus pro aliqua pœna mundi faciem hominibus cicatricibus deformare, vel nasum amputare, vel extrahere oculos, vel amputare auriculas, quia quicquid est discoopertum, facies appellatur, allegat dict. l. *si quis in metallum*, et de auriculis in furibus, vide hodie legem Fori, lib. 4. tit. 5. l. 6.

(3) *Los ojos.* Limita, nisi in casu l. 1. tit. 15. 2. *Partit.* et ibi dixi, et l. 2. tit. 14. ead. *Partit.*

non fagan; ca pues que Dios tanto lo quiso honrar et ennoblecer al home faciéndolo á su semejanza misma, non es guisado que por yerro nin por maldat de los malos sea desfeada nin destorpada la figura dél. Et por ende mandamos que los judgadores que hobieren á dar pena á los homes por los yerros que hobieren fecho, que gelas manden dar en las otras partes del cuerpo (4) et non en la cara; ca asaz hay otros lugares en que los puedan penar, de manera que los que lo vieren et lo oyeren puedan ende recebir miedo et escarmiento. Otrosi decimos que la pena de la muerte principal de que fablamos en la ley tercera ante desta, puede seer dada al que la meresciere cortandol la cabeza (5) con espada ó con cuchillo, et non con segur nin con foz de segar: otrosi puédenlo enforcar (6), ó quemar ó echarlo á las bestias bravas (7) que lo maten. Pero los judgadores non deben mandar apedrear (8) á ningunt home, nin crucificarle nin despeñarlo de peña, nin de torre, nin de puente nin de otro lugar.

LEY VII.

A quáles homes deben seer dadas las penas, et quándo et en qué manera.

A los facedores de los yerros de que son acusados ante los judgadores, deben dar pena despues que les fueren probados ó vinieren conoscidos dellos en juicio: et non se deben los judgadores rebatar á dar pena á ninguno por sospecha (1), nin por señales nin por presunciones, como quier que por alguna destas razones los pueden tormentar en la manera que desuso diximos, mas débenlo facer segunt que las razones de amas las partes fueren probadas et averiguadas ante ellos. Et esto deben guardar, porque la pena despues que es dada en el cuerpo del home, non se puede toller nin emendar, maguer entienda el juez que erró en ello.

LEY VIII.

Qué cosas deben catar los jueces ante que manden dar las penas, et por qué razones las pueden crescer, ó menguar ó toller.

Ley 5. — Aut. 11. tit. 4. lib. 6. Recop. — Aut. 4. tit 12. lib. 7. Recop.

Catar deben los judgadores quando quieren dar juicio de escarmiento contra alguno, qué persona es aquel contra quien lo dan, si es siervo, ó libre, ó fidalgo, ó home de villa ó de aldea, ó si es mozo, ó mancebo ó viejo; ca mas cruamente deben escarmentar al

(4) *Otras partes del cuerpo.* Ubi non est hoc prohibitum, ut notat Joan. de Plat. per textum ibi in l. *non patimur, C. de cursu public.* lib. 12.

(5) *Cortandol la cabeza.* Adde l. *aut damnum*, §. 1. D. eod.

(6) *Enforcar.* Vide per Gloss. in dict. authent. *damnum*, §. 1. ubi et per illum textum notat Albericus, quòd quando aliquis debet puniri suspendio ad furcam, potestas non potest concedere quòd decapitetur: si tamen lex vel statutum non assignet genus mortis, poterit judex inter pœnas mortis arbitrari, an decolletur, vel igni subjiciatur, vel furcæ, quia gratiam potest facere, non vitæ, sed melioris mortis, prout dictaverit sibi æquitas arbitrii, secundum dignitatem, secundum ætatem, secundum merita prioris vitæ, l. *quid ergo*, §. *pœna gravior*, D. *de his qui not. infam.* et C. *ex quib. caus. infam. irrog.* l. *et si severior;* viles ergo personæ vel infames comburuntur, vel furca suspenduntur; sed nobiles et Barones decapitantur: ita Bald. in l. *data opera*, col. 1. C. *qui accusar. non poss.* et adde Angelum in tractat. *malefic.* in parte *quas si non solverit*, la 2.

(7) *Bestias bravas.* Hæc pœna non est in usu, ut dixi supra ead. *Partit.* tit. 8. l. 7.

(8) *Apedrear.* Non potest judex infligere insolitam pœnam mortis, ut hic, et in dict. l. *aut damnum*, per Bald. in l. *incredibile*, C. eodem, et dicit Angelus Aret. in tractat. *maleficior.* in parte *et sibi caput à scapulis*, colum. 5. quòd cautus debet esse judex, quòd pœnam consuetam apponat, nam non debet dicere, quòd moriatur veneno, vel projiciatur de fenestris palatii; nam si tali insolita pœna moreretur, non faceret damnatum talis pœna intestabilem, vel incapacem; allegat Angel. et Joan. de Imol. in l. *si quis mihi bona*, D. *de acquir. hæred.* imò et secundum eum, ex hoc judex tenebitur in syndicatu, per textum in dict. l. *aut damnum.*

LEX VII.

Pœna est infligenda delinquenti, quando constat de crimine per probationem, vel confessionem, nam ob suspicionem non est reus damnandus, licèt possit torqueri. Hoc dicit.

(1) *Por sospecha.* Ex suspicionibus non debet quis damnari, l. *absentem*, D. eod. et hic, et vide l. 26. tit. 1. ead. *Partit.* et quæ ibi dixi.

LEX VIII.

Considerare debet judex in pœnis irrogandis

siervo que al libre (1), et al home vil que al fidalgo (2), et al mancebo que al mozo et al viejo (3) que al mancebo. Porque maguer el fidalgo ó otro home que fuese honrado por su esciencia ó por otra bondad que hobiese en él, ficiese cosa por que debiese morir, non lo deben matar tan aviltadamente (4) como á los otros, asi como arrastrándolo, ó enforcándolo, ó quemándolo ó echándolo á bestias bravas; mas débenlo mandar matar en otra manera, faciéndolo sangrar, ó afogar, ó echándolo de tierra sil quisiesen perdonar la vida. Et si por aventura el que hobiese asi errado fuese menor de diez años et medio (5), non le deben dar pena ninguna: et si fuere mayor desta edad et menor de diez et siete años (6), débenle menguar la pena que darien á los otros mayores por tal yerro. Otrosi deben catar los judgadores las personas de aquellos contra quien fuere fecho el yerro (7); ca mayor pena merece aquel que erró contra su señor, ó contra su padre, ó contra su mayoral ó contra su amigo (8), que si lo ficiese contra otro con quien non ho-

personam rei; quia mitiùs liber quàm servus, honorabilis quàm vilis, puer quàm vir, senex quàm juvenis, debent corporaliter puniri, et non est ita turpiter occidendus honorabilis, sicut alius. Item si est decennio cum dimidio minor, non ponitur ei pœna. Si autem est minor septemdecim annorum, mitiùs punitur. Item consideret personam passi damnum, quia mitius agitur cum delinquente contra extraneum, quàm contra dominum, vel eum cum quo debito sanguinis conjungitur. Item tempus et locum, quia nox magis quàm dies aggravat delictum: et si in ecclesia, vel domo amici, qui se fidebat in illo, vel in loco indicii, aut in domo regis graviùs delinquitur: et ubi usitatur, quàm ubi non frequentatur. Item modum delinquendi, quia gravius punitur proditionaliter aut alevosè, quàm rixando necans: sed in pœna pecuniaria magis puniat divitem quàm pauperem. Et his omnibus pensatis, versari debet judicis arbitrium in augmento, vel pœnæ diminutione. Hoc dicit.

(1) *Libre.* Adde l. *aut facta,* §. *persona,* D. eod. l. *capitalium,* §. fin. l. *in servorum,* in princ. eod. tit. l. *fere in omnibus,* D. *de regul. jur.* et Lucam de Penna in l. unic. C. *de colon. Illirician.* lib. 11. ubi latè circa materiam dictæ l. *aut facta,* et istius legis: et ad finem signanter dicit, quòd circumstantiarum, de quibus in istis LL. tunc debet haberi consideratio, quando pro crimine non est certa pœna à jure statuta, secùs si pœna certa pro crimine imponatur, et quòd ista fuit opinio quorumdam; ipse verò inclinat, quòd tam propter inopiam quàm ob aliam causam justam pœna statuta mutari possit; et hoc vult etiam ista lex, signanter in eo quod dicit de minore 17 annorum: cui tamen potest responderi, quòd intelligatur, quando pœna erat arbitraria; vel etsi loquatur de pœna ordinaria, est ideo, quia lege cavetur minorandam pœnam propter ætatem, et sic in minore non erat à jure pœna certa determinata.

(2) *Al fidalgo.* Vide per Gloss. et Doctor. in cap. *cum quidam, de jurejur.*

(3) *Al viejo.* Ætatis consideratio habetur, l. *aut facta,* §. *persona,* D. eod. l. 2. D. *de termin. mot.* per Gloss. in l. *quid ergo,* §. *pœna gravior,* D. *de his qui notant. infam.* per Joan. de Plat. in l. fin. C. *qui ætate se excus.* lib. 10. et in l. 1. C. *de his qui in exil. dati,* eod. lib. et adde cap. *tanta,* ubi Gloss. 86. dict. Gloss. in cap. *si quem,* et cap. *tempora,* 26. quæst. 7. et dicit Bald. in princ. *in quibus caus. feudum amit.* quòd si statutum dicat, quòd tale quid fecerit, ponatur ter ad trullum, vel ad berlerium, quòd si est quidam senex, qui in primo trullo moreretur, potest tunc judex mutare genus tormenti: vide tamen quod dicit Angelus in tract. *malefic.* in parte *quas si non solverit,* la 2. col. penult. in princ. post Bald. in l. *quicumq.* col. 5. C. *de servis fugit.* et adde in materia Albericum in l. *auxilium,* §. *in delictis,* D. *de minor.* ubi ponit rationem, quare senes minus puniuntur, et quòd non egent petitione restitutionis.

(4) *Aviltadamente.* Adde l. *capitalium,* §. fin. D. eod. et quæ dicit Baldus in l. *data opera,* col. 1. C. *qui accus. non poss.* et l. *Divo Marco,* C. *de quæstion.*

(5) *Diez años et medio.* Adde l. 9. tit. 1. ead. *Partit.* et quæ ibi dixi, et l. 10. tit. 7. et l. 17. tit. 14. ead. *Partit.* Et quid in crimine perjurii, vide l. 7. tit. 11. 3. *Partit.*

(6) *Menor de diez et siete años.* Nota istam taxationem ætatis, de qua non memini legem juris communis ita in hoc taxantem; sed quòd minuatur pœna habes in l. *auxilium,* §. *in delictis,* D. *de minor.* per quam limitatur l. *si quis te reum,* C. *ad leg. Cornel. de sicar.* et ibi notat Salicetus: et adde Angel. Aret. in tract. *maleficior.* in parte *scienter et dolose,* col. 3. et ut dicit Socin. consil. 157. incipit, *præsens consultatio,* col. 4. vers. *quarto et ultimo,* et vers. *ex quibus omnibus,* per statutum, de quo ibi, erat limitatum ad decem et octo annos tempus ætatis ad mitigationem pœnæ, exceptis criminibus læsæ majestatis, et homicidii dolo commissi, et perturbationis status pacificæ civitatis: tene ergo mente novam decisionem istius legis Partitarum in hoc.

(7) *El yerro.* Adde dict. l. *aut facta,* §. *persona,* D. eod. et *Institut. de injur.* §. *atrox.*

(8) *Contra su amigo.* Nota hoc, et meritò, quia nulla deterior pestis, quàm familiaris falsus amicus, l. 1. tit. fin. 4. *Partit.*

biese ninguno destos debdos. Et aun deben catar el tiempo et el lugar (9) en que fueron fechos los yerros; ca si el yerro que han de escarmentar, es mucho usado (10) á facer en la tierra á aquella sazon, deben estonce facer mas cruo escarmiento, porque los homes se refrenen de lo facer. Et aun decimos que deben catar el tiempo en otra manera; ca mayor pena debe haber aquel que face el yerro de noche (11) que non el que lo face de dia, porque de noche pueden nacer muchos peligros et muchos males. Otrosi deben catar el lugar en que facen el yerro; ca mayor pena meresce aquel que yerra en la iglesia, ó en casa del rey, ó en lugar do judgan los alcalles, ó en casa de algunt su amigo que se fia en él, que si lo ficiese en otro lugar. Et aun debe seer catada la manera (12) en que fue fecho el yerro; ca mayor pena meresce aquel que mata á otri á aleve ó á traycion (13), que si lo matase en pelea ó de otra manera: et mas cruamente deben seer escarmentados los robadores que los que furtan ascondidamente. Otrosi deben catar quál es el yerro, si es grande ó pequeño; ca mayor pena deben dar por el grande que por el pequeño (14). Et aun deben catar quando dan pena de pecho si aquel á quien la dan ó la mandan pechar, es pobre ó rico; ca menor pena deben dar al pobre (15) que al rico: et esto es porque manden cosa que pueda seer complida. Et pues que los judgadores hobieren catado muy acuciosamente todas estas cosas sobredichas, pueden crecer, ó toller ó menguar la pena segunt entendieren que es guisado (16) de lo facer.

LEY IX.

Cómo non deben dar pena al fijo por el yerro que el padre ficiere, nin á una persona por otra.

Por el yerro que el padre ficiere non deben recebir pena nin escarmiento los fijos (1), nin los otros parientes, nin la muger dél (2); ca non es guisado que por el mal que un home face que den escarmiento á otro, porque la pena debe costriñir et apremiar á los malfechores tan solamente (3), fueras ende (4) si

(9) *El tiempo et el lugar.* Adde dict. l. *aut facta*, §. *locus*, et §. *tempus*, D. eod.

(10) *Mucho usado.* Multis grassantibus opus est exemplo, ut hic, et in l. *aut facta*, in fin. D. eod. unde et per consuetudinem delinquendi potest à judice alterari pœna pecuniaria in corporalem; vide Joan. de Plat. in l. penult. *C. de delator.* lib. 10. et vide in dict. l. *aut facta*, §. *evenit.*

(11) *De noche.* Vide in dict. §. *tempus*: hinc videmus communiter per statuta locorum duplicari pœnas pro damnis datis de nocte: et an mane, vel sero dicatur dies, vel nox, vide per Bart. in dict. §. *tempus*, et per Lucam de Penna in l. *qui agros, C. de omn. agro desert.* lib. 11. ubi Lucas de Penna dicit considerandum, an tempus quo commissum est crimen, magis adhæreat nocti, quàm diei, et tunc judicabitur, ut de nocte factum, vel è contrario; et sic secundum quod distat ab occasu, vel ortu solis: vel dicit, quòd clarius sibi videtur tunc dicenda nox, quando luna, vel stellæ luceant; et fortius, si propter impedimenta nubium, non dant lucem: et vide in materia quæ dicit Decius consil. 554.

(12) *La manera.* Adde dict. l. *aut facta*, §. *qualitate*, D. eod.

(13) *A traycion.* Adde quæ notat Bartolus in l. *respiciendum*, §. *delinquunt*, D. eod. et Angel. Aretin. in tractat. *malefic.* in parte *fecit insultum.*

(14) *Por el pequeño.* Adde l. *perspiciendum*, §. 1. D. eodem.

(15) *Al pobre.* Adde l. *illicitas*, §. *præses*, D. *de offic. præsid.*

(16) *Guisado.* Nam si remissionem pœnæ faceret sine causa, faceret litem suam, vide per Abb. in cap. *nisi specialis, de offic. legat.* Adverte etiam, quòd et est in consideratione judicis, an actus illicitus et punibilis factus fuerit per metum, nam punitur mitius faciens, vide Abb. in cap. *sacris, quod metus causa.*

LEX IX.

Pro alterius delicto non debet alius puniri, nisi filius qui ob patris proditionem exhæredatur. Item non potest judex sententiam pœnæ promulgatam immutare: et ubi clarè crimen non probatur, judex sit in absolvendo proclivior. Hoc dicit.

(1) *Los fijos.* Neque è contra, ut *C. ne filius pro patre*, per totum: l. *si filius*, D. *de bonis proscriptor.* cap. fin. ubi vide Abb. *de delict. pueror.* et vide quæ tradit Decius consil. 559. *in causa Domini Marci.*

(2) *Nin la muger dél.* Vide *C. ne uxor pro marito*, per totum.

(3) *Tan solamente.* Anima quæ peccaverit, ipsa morietur, Ezechielis cap. 18. vers. 4. cap. *quæsivit, de his quæ fiunt à major. part. capituli*, l. *sancimus, C. de pœnis*, ubi Angelus tradit de statuto, quòd consortes de domo nobilium teneantur pro consorte delinquente.

(4) *Fueras ende.* Nunquam delictum patris filio

el yerro fuese de traycion; ca estonce los fijos serien desheredados et agraviados en algunas cosas por la traycion que su padre ficiese, segunt diximos en el título de las trayciones. Otrosi decimos que los judgadores, desque hobieren dado juicio acabado que contenga pena sobre los yerros ó maleficios que los homes ficieren, que dalli adelante non pueden crecer nin menguar (5) la pena que les mandaren dar; ca si entendieren que han meester de crecerla ó de menguarla, débenlo catar ante que la den, ca despues non es en su alvedrio. Et aun decimos que los judgadores todavia deben estar mas aparejados á quitar (6) los homes de pena que á condepnarlos, en los pleytos que claramente non pudieren seer probados ó que fueren dubdosos; ca mas santa cosa es et mas derecha quitar al home de la pena que meresciere por el yerro que hobiere fecho, que darla al que la non meresce nin fizo por qué.

LEY X.

Qué pena meresce el home que es desterrado si tornare á la tierra sin mandado del rey.

Todo home que fuere desterrado por sentencia del rey (1) que sea en alguna isla por tiempo cierto, ó que es echado de tierra (2), si saliere de la isla ante de aquel tiempo quel señalaron, ó entrare en la tierra sin mandado del rey (3), débenle doblar (4) aquel tiempo que quebrantó (5), pasando mandado del rey (6) su señor. Et si por aventura fuese dada la sentencia contra él que fuese desterrado para siempre et non para tiempo cierto, estonce el que fuere desobediente (7) saliendo de la isla ó entrando en la tierra sin mandado del rey, debe morir (8) por ende.

præjudicat, nisi in casibus expressis in jure, ut hic, et vide per Bald. in cap. unic. *si vassal. feud. privet.*

(5) *Nin menguar.* Concordat cum l. *pœnam, C.* eod. et limita ut in l. 4. suprà, tit. 1.

(6) *Quitar.* Adde l. *absentem,* D. eod. et l. 12. tit. 14. 3. *Partit.*

LEX X.

Potest augeri pœna per judicem, si relegatus, ut exeat patria, ante tempus revertatur, vel ab insula recedat; et duplicatur ei tempus, quod fregit: si autem sit perpetuò deportatus, occidetur. Hoc dicit.

(1) *Por sentencia del rey.* Ideo hoc dicit, quia relegare in insulam, vel à regno expellere solius Regis est, vel totius regni Præfecti, ut in l. 5. suprà eod.

(2) *Echado de tierra.* Id est, cui est imposita pœna exilii à toto regno.

(3) *Sin mandado del rey.* Item, et nullus judex inferior potest tollere, vel indulgere exilium, sed Rex hoc debet facere, ut probatur in l. *relegati,* D. *de pœnis,* de qua ista sumpta est, et ibi hoc notat Bart. et idem tenet Bart. in l. *centesimis,* §. *si ita,* D. *de verbor. oblig.* ubi Jaso in fin. et adde Joan. de Platea in l. 2. *C. de his qui in exilium dati,* lib. 10.

(4) *Doblar.* Imo debet esse perpetua relegatio, ut habetur in dict. l. *relegati.* Sed Bartolus ibi dicit, quod illud procedit, quando tempus, quod deberet duplicari, excederet decennium; nam tunc perpetuò relegatur. Si verò duplicari debeat minus tempus, tunc procedat quod hìc habetur, et in l. *aut damnum,* §. *quisquis,* D. eod. et adde l. *si Possidonium,* et ibi Bald. *C. de his qui notant. infam.* et de ista duplicatione pœnæ per dictum §. *quisquis,* facit mentionem Gloss. in cap. *de his clericis,* 50. dist. et in cap. *qui jubente,* 11. quæst. 3. Sed an ille, qui rupit confinia, cùm esset in exilium missus, possit capi, et incarcerari, ut in carcere compleatur tempus confinii? Baldus per illum textum dicit, quòd sic, in l. *omnes, C. de pœnis,* quod fortè procederet, quando timeretur, quòd non servaret confinia; aliàs standum esset duplicationi exilii, de quo hìc, et in dict. §. *quisquis.*

(5) *Quebrantó.* Et sic tempus tantum quod superest ad completionem exilii vel confinii, et adde Bart. in dict. l. *aut damnum,* §. *quisquis,* et Joan. de Plat. in l. *si ad magistratum, C. de Decurion.* lib. 10. et in l. 2. *C. de his qui in exilium dati sunt,* eod. lib.

(6) *Mandado del rey.* Idem esset in exilio per sententiam judicis inferioris imposito, ut in dict. §. *quisquis,* et ibi Bart.

(7) *Desobediente.* Et cui incumbat probatio, quòd relegatus rupit vel servavit confinia, vide Bart. in l. *relegati,* D. eod. ubi concludit, quòd ille qui in hoc fundat suam intentionem, sicut et in probatione ætatis.

(8) *Morir.* Planè procedit in relegato per sententiam Regis in insulam, vel per expulsionem à toto regno, ut in l. *relegati,* D. eod. et hìc. Sed an procedet in condemnato per judicem inferiorem in exilium perpetuum ab illa tantùm Provincia, in qua præest, juxta id quod habetur in l. *relegatorum,* §. *interdicere,* D. *de interdic. et relegatis?* Videtur fortè, quòd non, cùm non reperiatur in isto casu hoc jure cautum: et ideo communiter in sententiis judicum inferiorum providetur, ponendo pœnas circa hoc; cùm enim ista lex sit in

LEY XI.

Cómo los judgadores deben justiciar los homes manifiestamente et non en ascondido, et que los deben dar á sus parientes despues que fueren justiciados.

Paladinamente (1) debe seer fecha la justicia de aquellos que hobieren fecho por que deban morir, porque los otros que lo vieren et lo oyeren reciban ende miedo et escarmiento, deciendo el alcalle ó el pregonero (2) ante las gentes los yerros porque los matan. Et desque la justicia fuere complida en ellos et la hobieren vista los homes, et fueren ya muertos los justiciados, si los pidieren sus parientes ó homes, religiosos ó otros qualesquier debéngelos otorgar (3) porque los sotierren. Otrosi decimos que si alguna muger preñada (4) hobiere fecho por que deba morir, que la non deben matar fasta que sea parida; ca si el fijo que es nascido non debe recebir pena por el yerro del padre, mucho menos la meresce el que yace en el vientre por el yerro de su madre. Et por ende si alguno contra esto ficiere justiciando á sabiendas muger preñada, debe recebir tal pena como aquel que á tuerto mata á otro.

TITULO XXXII.

DE LOS PERDONES.

Leyes del tit. 25. lib. 8. Recop.

Misericordia (1), et merced, et gracia, et perdon et justicia, son bondades que señala-

hoc ita pœnalis, non videtur extendenda; imponetur ergo propter contumaciam alia pœna arbitraria, non verò pœna mortis. Sed an isto casu perdet bona ille qui perpetuo fuit expulsus à regno? Baldus *in proœmio*, D. *veter.* in §. fin. vult, quòd possunt sibi auferri bona, per textum in l. *mathematicos, C. de Episcop. audient.* et expressè dicit, quòd expulsis ad confinia, si non servant confinia, debent eis omnia bona auferri; quod multum nota: et videtur, quòd possit procedere, quando ex ruptione confinium infligitur pœna deportationis, ut in dict. l. *mathematicos*, et sic in consequentiam auferuntur bona, vel imponitur pœna mortis, ut hìc, ubi etiam in consequentiam auferuntur bona, l. 1. D. *de bonis damnatorum*, in princip. poterit tamen damnatus ad mortem condere testamentum de suis bonis, vel si moriatur sine testamento, applicabuntur personis, de quibus suprà eod. l. 5. et ibi latè dixi.

LEX XI.

Pœna corporalis est publicè infligenda reo, præconizante præcone maleficium commissum, et post exsecutionem dari debet corpus petentibus causa sepulturæ. Et sententia mortis lata contra prægnantem, non debet exsequi ante partum; aliàs judex exsequi faciens in prægnantem, puniri debet quasi proditoriè occidens alterum. Hoc dicit.

(1) *Paladinamente.* Adde l. 5. tit. 27. 3. *Partit.* et quæ ibi dixi.

(2) *El pregonero.* Ex ista lege sumpta fuit practica, ut ante delinquentes, qui ducuntur ad supplicium vel pœnam, clamet præco; diebus tamen festivis silere debet horrida vox præconis, l. fin. *C. de feriis.*

(3) *Otorgar.* Concordat cum l. 1. et fin. D. *de cadaver. punitor.*

(4) *Preñada.* Adde l. *prægnantis*, D. eod. ubi vide per Bart. et dicit ibi Alexander *in addition.* quòd procedet etiam si in carcere imprægnaretur, quicquid in contrarium dixerit Baldus in l. 2. D. *de excus. tutor.* in fin. et Joan. de Plat. in l. *negotiantes, C. de excusat. muner.* lib. 10. adde etiam quòd supersedetur in exsecutione damnati ad mortem, ut reddat rationem alicujus administrationis, vide per Bart. in l. 2. §. 1. D. *de custod. reor.* ubi, et quid si accusetur de alio delicto graviori: et adde Bart. in l. *si quis*, in princ. D. *de pœnis.* Et quid si propter veritatem alicujus criminis indagandam? Vide Bart. in l. *is qui reus*, D. *de public. judic.* et Alexand. ubi suprà, quod debet differri, si æquum judici videatur, et non esset calumniosa talis dilatio; et de istis et aliis casibus, in quibus differtur exsecutio, vide per Hippol. *in practica*, §. *opportune*, colum. 1. et 2.

TITULUS XXXII. DE REMISSIONIBUS.

IN SUMMA.

(1) *Misericordia.* Misericordia, secundum August. 9. *de Civitate Dei*, est alienæ miseriæ in nostro corde compassio, qua utique, si possemus, subvenire compellimur: et secundum Philosophum 2. Rhetoricor. misericordia est tristitia quædam super apparenti malo corruptivo, vel contristativo: et ibidem, quòd misericordia est maximè super malis ei, qui indignus patitur: et ibidem dicit Philosophus quòd homines miserentur super illos, qui sunt eis conjuncti, et similes, quia per hoc fit eis æstimatio, quòd ipsi etiam possint similia pati: et inde est etiam, quòd senes, et sapientes qui considerant se posse in mala incidere, et debiles et formidolosi magis sunt misericordes; è contrario autem illi qui reputant se esse felices, et in

damente (2) deben haber en sí los emperadores, et los reyes et los otros grandes señores que han de judgar et de mantener las tierras. Onde pues que en los titulos ante deste fablamos de la justicia que deben facer contra los que caen en los yerros, queremos aqui decir de los perdones, et de las mercedes, et de la misericordia que deben haber algunas vegadas contra los que yerran, perdonándoles la pena que merescen sofrir segunt sus fechos: et mostraremos qué quiere decir perdon: et quántas maneras son dél: et quién lo puede facer: et á quién: et sobre quáles razones: et en qué tiempo: et qué pro viene dél. Et otrosi diremos qué cosa es misericordia, et merced et gracia: et qué departimiento ha entrellos.

LEY I.

Qué quiere decir perdon, et quántas maneras son dél, et quién lo puede facer, et á quién, et por qué razones et en qué tiempo,

Ley 2. tit. 25. lib. 8. Recop.

Perdon tanto quiere decir como quitar et perdonar á home la pena que debia recebir por el yerro que habie fecho. Et son dos maneras de perdones. La una es quando el rey ó el señor de la tierra perdona generalmente á todos los homes que tiene presos por grant alegria (1) que ha: asi como por nascencia de su fijo, ó por vitoria que haya habido de sus enemigos ó por amor de nuestro señor Jesucristo, asi como lo usan á facer el dia del viérnes santo (2) de andulencias ó por otra razon semejante destas. La otra manera de perdon es quando el rey perdona á alguno por ruego de algunt perlado, ó de ricohome ó de otra alguna honrada persona, ó lo face por servicio (3) que hobiese fecho á él, ó á su padre ó á aquellos de cuyo linage viene aquel á quien perdona, ó por bondad, ó por sabiduria (4) ó por grant esfuerzo (5) que ho-

tantum potentes, quòd nihil mali putant se posse pati, non ita miserentur: unde vera justitia compassionem habet, falsa verò, scilicet, superborum dedignationem, 45. dist. cap. *vera justitia*: et secundum August. ubi suprà, misericordia debet servire rationi, ut ita probetur misericordia, ut conservetur justitia, sive cùm indigenti tribuitur, sive cùm ignoscitur pœnitenti.

(2) *Señaladamente.* Adde l. *imperialis, C. de nup.* et dicit S. Ambros. *in exposition. Psal.* 37. col. 3. Imitamini ergo, Imperatores, exemplum divinum, ut sitis in statuendis legibus severiores, in exigendis suppliciis misericordes: severitas legum insolentem restringat audaciam, misericordia Principum reos subtrahat pœnæ. Et dicit Seneca, quòd non minus turpia sunt Principi multa supplicia, quàm Medico multa funera; tradit Lucas de Penna in l. *his quidem, C. qui militar. non poss.* lib. 12.

LEX I.

Indulgentia est pœnæ debitæ remissio, et est duplex, una generalis, ob aliquam lætitiam, victoriam, aut Dei amorem: alia specialis alicujus precibus, aut servitio, bonitate, aut liberalitate, vel vivacitate, aut scientia delinquentis, quam solus Princeps concedit. Hoc dicit.

(1) *Grant alegria.* Adde l. *abolitio*, cum l. seq. et l. *si interveniente*, D. *ad Turpil.* et Glos. in rubr. *C. de generali abolit.* et ista dicitur publica abolitio, quando Princeps propter res prosperè gestas, vel propter diem insignem, quia natus sibi fuit filius, statuit generaliter ferias in omnibus causis criminalibus, et dat potentiam desistendi quibuscumque accusantibus, ut in l. *aut privatim*, D. eod. et hoc crimen non extinguit, sed cognitionem suspendit; ideo post ferias ad causam reditur infra triginta dies ex eadem instantia, ut in dict. l. *aut privatim*, §. fin. et notat Salicet. *C. de abolit.* in rubric. non tamen cogitur accusator accusationem repetere; potest ergo, si velit, ut in dict. l. *aut privatim*, et tradit Andr. de Isern. tit. *quæ sunt regalia*, in parte *et bona committentium crimen læsæ majestatis*, col. 2. neque post triginta dies potest repetere, l. 1. *C. de gener. abolit.* dict. l. *aut privatim*, et an generalis abolitio porrigatur ad carceratos, vide Bart. in l. *Domitianus*, D. *ad Turpil.*

(2) *El viérnes santo.* Vide hodie qualiter fiat, in l. 2. tit. pen. lib. 1. *Ordin. Regal.* et in l. fin.

(3) *Por servicio.* Adde l. 49. tit. 18. 3. *Partit.*

(4) *Bondad, ó por sabiduria.* Vide bonum textum et ibi Abb. in cap. *nisi specialis, de offic. legat.* et vide l. *ad bestias*, D. *de pœnis*, et quod dicit Glos. in cap. 1. 78. dist. et in cap. *si qui*, super verbo *vel probatis*, 1. quæst. 1. et quæ notat Joan. de Plat. in rubr. *C. de professor. et medic.* lib. 10.

(5) *Grant esfuerzo.* Sumptum est ex dict. l. *ad*

biese en él de que pudiese venir algunt bien á la tierra, ó por alguna otra razon semejante destas. Et tales perdones como estos non ha otri poder de los facer sinon el rey (6).

bestias, D. eod. ibi : *si ejus roboris, vel artificii sint*, et adverte, quia ista lex Partitarum intelligit illam legem rectè, scilicèt, ut excellentia personæ sit causa inducendi Regem, ut faciat indulgentiam pœnæ, non quòd judex propter talem excellentiam possit remittere pœnas; supersedere in exsecutione propter excellentiam personæ potest, et consulere Principem, secundum quod intelligunt Oldraldus et Albericus ibi, contra quos est Alciatus, lib. 2. *Pareg.* cap. 28. fol. 115. ubi aliter intelligit illam legem. Et adde de causis licitis ad indulgendum, Lucam de Penna in l. *si apparitor*, col. 7. *C. de cohortal.* lib. 12. et ibidem, col. 8. quòd indulgentia debeat fieri per Principem, præmissa satisfactione partis læsæ.

(6) *Et rey*. Adde l. 1. §. *si quis ultro*, et ibi Bartol. D. *de quæstion.* et l. *Divi fratres*, et l. *relegati*, in fin. D. *de pœnis*, et Salicetus in l. *cum indulgentia, C. de sent. passis*, et Angelus Aret. in tract. *malefic.* in parte *fama publica*, 16. col. et quando vertitur interesse solius fisci, potest Princeps indulgere etiam sine causa : si verò vertitur interesse alterius, potest cum causa, sine causa non, secundum Anton. in cap. *nisi specialis*, *de offic. legati*, ubi Abb. dicit, quòd Princeps remittendo pœnam præsumitur sempēr moveri ex justa causa; ex affectione tamen carnali Princeps non debet moveri, quia scriptum est : Ita judicabis magnum sicut parvum, neque erit apud te acceptio personārum, Deuter. 1. v. 17. tradit etiam Abb. ibidem 1. notab. quòd remittere pœnam merenti sine causa, esset contra jus divinum, præcipiens Exod. 22. v. 18. *Maleficos non patiaris vivere*, et quantum ad vim directivam legis Princeps est subditus legi, sicut quilibet; nam ejus potestas limitata est, ut cum ratione, et causa disponat omnia, regendo se et subditos, secundum Andr. de Isern. *de cap. qui cur. vend.* versic. fin. col. antepenult. quem etiam vide notabiliter loquentem in hoc in cap. unic. *quæ sunt regal.* super parte *et bona committentium crimen læsæ majestatis*, col. 1. et 2. ubi allegat S. Thom. quòd ubi est in præjudicium tertii, Princeps non remittit, nisi et ipse injuriatus remittat, ut si mutilatus est quis per alium : aliàs potest Princeps, dicit ipse Andr. de Iser. et si pietate humana et clementia moveatur ad hoc, dum putat eum superviventem corrigi, et si semel delinquenti indulgeat, facinoroso habenti consuetudinem delinquendi non debet parcere, l. 3. *C. de Episc. audient.* Si verò et huic parceret, cùm alterius non intersit pecuniariter, non dicitur peccare, nisi ideo parceret latroni, ut adhuc pejora committeret; tunc enim non esset Rex, sed Diabolus. Ibi etiam dicit, quòd interesse animi sævientis non inspicitur, l. *si venditor*, D. *de serv. export.* et dicit hoc procedere, quando uni, vel aliquibus pœnam remittit, secùs (ut de facto refert se vidisse) si Princeps concedat privilegium alicui, ut quando facinorosi damnati vadunt ad supplicium transeuntes ante domum ejus, possint auferre damnatum, et pœnæ subducere: vel si esset consuetudo in aliqua terra, tale privilegium, vel consuetudo non valet. Si verò esset consuetudo, vel privilegium, ut illi qui fustigantur ex scelere, fustigatis eis per magnam partem civitatis vel villæ, cùm perveniunt fustigando, et transeunt domum alicujus nobilis, domina domus eos eripiat de manu fustigantis, sicut dicit se vidisse alicubi, hoc, secundum eum, non esset absonum, cùm non tollatur pœna, sed quantitas, seu numerus fustium; differt enim, tollatur aliquid, vel exhauriatur, an differatur propter moratoriam dilationem, l. *quotiens, C. de precib. Imper. offer.* An autem Dux belli, quod geritur nomine Regis contra rebelles, potest facere pacem, et indulgere rebellibus crimina per eos commissa? Videtur, quòd non, et ita vult Angel. in l. *conventionem*, in princ. D. *de pactis*, ubi concludit, quòd isti qui gerunt bellum nomine alieno, non possunt facere treugam, neque sufferentiam, neque fidantiam dare sine mandato domini, neque amicitiam. Ibique dicit, quòd ducentes bellum nomine proprio, debent observare fidem, etiam rebellibus : et sic vult, quòd hoc non procedat in ducentem exercitum nomine alieno; et sic videtur Angelus limitare dictum Bartoli et Baldi ibi volentium capitaneum guerræ posse dare securitatem exbannito; et Angelum sequuntur ibi Paul. de Castr. Alexand. et Jaso nisi in eo quòd limitant hoc de datione induciarum seu treugæ, nisi Capitaneus haberet mandatum cum libera, juxta notata per Bartolum et Bald. in l. *qui Romæ*, §. *Callimachus*, D. *de verb. oblig.* et ibi in specie Jaso quòd exbannito ab Imperatore inferior non potest dare securitatem. Videndus tamen est in hoc Lucas de Penna in l. *tam collatores, C. de re milit.* lib. 12. col. 2. qui dicit, quòd in hoc videtur distinguendum, quòd, aut expedit hoc fieri ad commodum, et honorem ejus, cujus bellum geritur, et potest ejus capitaneus facere treugam, et aliquos in fœdus et amicitiam recipere : si verò hoc non expediat, non tenebit in hoc actum per ducem belli : si verò est dubium, et tunc si Dux procedit bona fide, neque ulla prius malè gestæ rei culpa præcessit, tenebit quod fecit, argumento l. *cum plures*, §. 1. 2. et 3. D. *de administr. tutor.* et videtur bona distinctio et æqua.

LEY II.

Qué pro viene al home por el perdon que le face el rey.

Perdonan á las vegadas los reyes á los homes las penas que les deben dar por los yerros que habien fechos. Et si tal perdon ficiere ante que den la sentencia (1) contra ellos, son por ende quitos de la pena que debien recebir, et cobran su estado et sus bienes, bien asi como los habien enante, fueras ende quanto á la fama de la gente (2) que gelo retraerán, maguer lo perdone el rey. Mas si el perdon les ficiere despues que fueren judgados, estonce son quitos de la pena que debian haber en los cuerpos por ende; pero los bienes (3), nin la honra nin la fama (4) que perdieron por aquel juicio que fue dado contra ellos, non los cobran por tal perdon, fueras ende si el rey dixiese señaladamente quando los perdonaba, que les mandaba entregar en lo suyo et tornar en el primero estado (5); ca estonce lo cobrarian todo.

LEX II.

Si Rex ante sententiam, veniam seu indulgentiam concedat delinquenti, est absolutus non solum à pœna, sed etiam ab infamia, et recuperat statum et bona: si autem post sententiam ei indulgeat, videtur pœnam remittere corporalem, non tamen recuperat bona, nec famam, quæ perdit propter delictum: et hoc verum, nisi Rex specialiter restituat omnia in primævum statum, nam tunc omnia recuperat. Hoc dicit.

(1) *Ante que den la sentencia.* Nota istam legem, quæ declarat quod habetur in l. fin. *C. de general. abolit.* ut procedat in indulgentia ante sententiam, et quod habetur in l. *generalis, C. de sent. pass.* et in aliis legibus illius tituli, ut procedant, quando simplex indulgentia fit post sententiam.

(2) *Fama de la gente.* Hinc versus Ovidii: *Pœna potest demi, culpa perennis erit*, de quo per Gloss. in dict. l. fin. *C. de gener. abolit.*

(3) *Los bienes.* Concordat cum l. 2. *C. de sent. pas.*

(4) *Nin la fama.* Concordat cum dict. l. *generalis, C. de sent. pass.*

(5) *Primero estado.* L. 1. et l. fin. *C. de sent. pass.* et vide notata per Azon. *C.* eod. in summ. et per Doctores communiter in dict. l. fin. et l. 10. ibi: *ca quando fuere puesta en carta de algunt señor*, tit. fin. infrà ead. *Partit.* Restitutio in pristinum statum inducit recuperationem bonorum et famæ, ut in juribus, de quibus supra, habilitat ad honores, l. *et qui originem, §. si in metallum*, D. *de muner. et honor.* et limita et intellige, ut per Joann. de Plat. in l. *origine, C. de municip. et origin.* lib. 10. et in l. 2. *C. de his qui in exil. dati sunt*, eod. lib. non tamen operatur talis restitutio quoad fructus bonorum interim perceptos à fisco, ut tradit Joan. de Plat. in l. penult. *C. de fide instrum. et jure hast. fiscal.* lib. 10. vide textum in authent. *de Nestorianis, C. de hæretic.* et Bald. in cap. *duo genera*, in princip. *hic finitur lex domin. Freder.* col. fin. Angel. et Alex. in l. *Gallus, §. et quid si tantum*, D. *de liber. et posthum.* et est communis opinio.

Sed quid si hæreditas fuit delata filio, patre bannito propter maleficium, deinde pater est in integrum restitutus, an recuperet usumfructum quem propter bannum acquirere non potuit, ut notatur in §. *relegati, Instit. quib. mod. jus pat. potest. solv.* et videtur quòd non, per textum in dict. l. fin. *C. de sent. pass.* Bald. in auth. *excipitur, C. de bon. quæ liber.* in princ. aliud enim est amittere, aliud non acquirere.

Et an recuperet restitutus bona quæ erant alterius, ipse tamen illa possidebat tempore damnationis, seu rebellionis? Vide per Gloss. et Bald. in l. *si quos, C. de captiv.* ubi distinguit, an liqueat statim de jure dominii, an non: vide ibi per eum. Recuperat etiam restitutus jura proximitatis, ut succedere possit ex testamento, et ab intestato? Vide per Bart. in l. 1. §. fin. D. *de bonor. poss. contra tabul.* et in l. 1. §. *filio*, D. *ad Tertul.* et si quis damnatus esset per judicem ecclesiasticum ex delicto, quo redderetur intestabilis, an testamentum ejus interim factum convalescat, si restituatur? Vide Baldum, quòd sic, in l. *servis, C. de legat.* cujus contrarium tenet Paul. de Cast. in l. *si filiusfamilias*, D. *de testam.*

Sed quid si damnato ad mortem civilem vel naturalem relicta fuit hæreditas, et demum iste damnatus beneficio Principis est restitutus; nunquid capere poterit hæreditatem? Bald. in l. 1. *C. qui non poss. ad libert. perven.* distinguit, quòd si tempore quo fuit relictum, erat capax, qui postea efficitur servus pœnæ, non capiet relictum, licèt postea restituatur, quia relictum erat funditùs extinctum. Sed si relinquitur non capaci tempore mortis defuncti, et postea beneficio Principis fit capax, tunc capiet relictum, quia nunquam fuit extinctum; postea verò Baldus vult intelligi hoc, quando relictum erat conditionale, per l. *Aristo*, D. *de manum testam.* ideò vide ibi per eum, et per eumdem in l. *lata sententia, C. de appellat.* et vide in simili bonam quæstionem de doctore propter crimen privato lectura, sibi decreta, et postea restituto, per Lucam de Penna in l. 1. *C. de his qui in exil. dat. sunt, etc.*

Sed an recuperet bona, quæ fiscus jam vendiderat, seu sunt in alium translata? Glossa notabilis in l. *Gallus, §. et quid si tantum*, D. *de liber. et*

LEY III.

Qué departimiento ha entre misericordia, et merced et gracia.

Ley 1. tit. 10. lib. 5. Recop.

Misericordia, et merced et gracia como quier que algunos homes cuidan que son una cosa, pero departimiento hay entre ellas; ca misericordia es propiamente quando el rey se mueve por piedat de sí mismo á perdonar á alguno la pena (1) que debie haber doliéndose dél veyendol cuitado ó malandante, ó por piedat que ha de sus fijos ó de su compaña. Et merced es perdon que el rey face á otri por merescimiento de servicio quel fizo aquel á quien perdona ó aquellos de quien

posthum. dicit, quòd non, et ibi Bart. et Doctores; Bart. in dict. l. fin. *C. de sent. pass.* Abb. in cap. *quia diligentia, de elect.* Bald. in cap. *domino guerram,* fin. col. in duobus locis, *hic finit. lex domin. Freder.* per Felin. in cap. 1. col. 4. *de constit.* ubi limitat post Card. in dict. cap. *quia diligentia, de elect.* nisi in restitutione diceretur, quòd habeatur condemnatio pro non facta: et dicit ibi Cardinalis se vidisse in tali casu in restitutione ita plenissima, quòd nullus contractus valuit in bonis confiscatis; licèt dicat, quòd malè faciat Princeps sic faciendo, cùm deceat eum, suos contractus servare; et tradit etiam Felin. in cap. *inter quatuor, de major. et obedient.* Item si expressè Princeps in restitutione dicat, quòd bona à se donata alii includantur in restitutione, ut restitutus illa habeat, valet, ut vult Abb. per textum ibi in cap. 1. *de paroch.* Similiter si restitutio fiat per viam pacis, bona etiam in alium translata debent restitui, ut tradit Bartol. in l. *quæcumque, C. de fide instrum. et jur. hast. fisc.* lib. 10. tradit Bald. in §. *hoc quod nos,* col. 1. *de pace Constant.* ubi quòd si fiat pax, habet vim, non solùm simplicis indulgentiæ, sed etiam restitutionis; quando tamen pax aliter haberi potest sine eo, quòd remittantur jura privatorum, tunc Princeps non potest talia jura remittere, juxta Gloss. et ibi Bart. et Doctores in l. *venia, C. de in jus vocand.* Petr. de Anchar. in repetitione cap. *Canonum statuta, de constit.* charta 9. col. 1. et in regul. *peccatum,* quæst. 4. *de regul. jur.* lib. 6. sequitur Jason. in dict. §. *et quid si tantum.*

Et an doctor restitutus ad Collegium recuperet primum locum? Vide Bart. in l. *qui ad tempus,* D. *de Decurion.* ubi dicit, quòd non; sed erit ultimus in loco, ut de novo perveniens.

Sed pone quòd aliquis constituit majoriam tali pacto, quòd si ille in quem faciebat, committeret delictum, ex quo mereretur mortem, vel bona confiscarentur, bona reverterentur ad ipsum constituentem; contigit quòd secutum fuit tale delictum, Princeps tamen restituit delinquentem; an operetur restitutio etiam in præjudicium ejus qui constituit sub tali pacto? Et videtur, quòd non, ex dictis Alexandri in cap. *quicumque,* el 2. 50. dist. Cardin. et Abb. in cap. *innotuit, de elect.*

Quid autem si ipse qui constituit majoriam, commisit delictum, et ex eo perduntur bona, et Princeps restituit delinquentem, an reintegrabitur majoria ex tali restitutione? Videtur quòd sic, per l. 3. §. *si deportatus,* D. *de bonis libertorum:* vide l. *res uxoris, C. de donat. inter virum et uxor.*

Et quid si bona majoriæ confiscentur eo casu, quo possunt confiscari, ut quia tali pacto sunt data; postea verò Rex restituit bona delinquenti per privilegium, seu restitutionem quam ei facit, an bona sic restituta reincidant in majoriam? Videtur distinguendum, quòd aut simpliciter iterum sibi concedit bona, et tunc non reincidant, per ea quæ notat Baldus in authent. *nisi, C. ad Trebel.* col. fin. vers. *quæro quod monachus;* si verò sub commemoratione majoriæ reincidant in majoriam.

Item quid si ille, qui sperat succedere primo loco in majoria, efficiatur servus pœnæ, et ante delatam majoriam sequenti, restituatur per Principem? Dic quòd succedet in majoria taliter restitutus, etsi gravamen finiretur in eo, qui efficitur servus pœnæ, seu incapax, l. *Aristo,* D. *de manum. testam.* Bald. in l. unic. §. *sin autem, C. de caduc. toll.*

Sed quid si aliquis ante rebellionem commissam contra Principem habuit facultatem ad faciendum majoriam, et postea fuit rebellis, et rebellione durante constituit majoriam de bonis quæ possidebat, et postea Princeps indulsit et restituit; an tenebit constitutio majoriæ sine alio Regis novo assensu? Vide per Lucam de Penna in simili quæstione, loquentem in l. *cum à legatis, C. de re milit.* lib. 12. ubi latè.

LEX III.

Misericordia est indulgentia ex indulgentis pietate dumtaxat concessa. Merces est, cùm alicui ob meritum suum, seu suorum indulgetur. Gratia verò est, cùm quid alicui datur, quod si noluisset, non tenebatur dare. Hoc dicit.

(1) *La pena.* Et in charta misericordiæ super morte alicujus semper ponitur, excepta proditione et alevosia, l. 12. tit. 18. 3. *Partit.* et l. 4. tit. 24. ead. *Part.* l. 1. et 2. tit. 11. lib. 1. *in Ordinam. Regal.* Et quid si fiat remissio delicti respectu certæ qualitatis, an comprehendat delictum, quod fuit inchoatum ante illam qualitatem, licèt postea perseveratum? Vide Bald. quod non, in vers. *Opizoni,* ubi videbis exemplum, *de pace Constant.* et aliqua in ista materia, ut remissio sit sufficiens; vide per

descendió : et es como manera de gualardon. Et gracia (2) non es perdonamiento, mas es don que face el rey á alguno que con derecho se podrie excusar de lo facer si quisiese. Et como quier que los reyes deben seer firmes en mandar complir la justicia ; pero pueden et deben usar á las vegadas destas tres bondades de misericordia, et de merced et de gracia.

TITULO XXXIII.

DEL SIGNIFICAMIENTO DE LAS PALABRAS ET DE LAS COSAS DUBDOSAS ET DE LAS REGLAS DERECHAS.

En todas las siete Partidas deste nuestro libro fablamos de las personas de los homes et de los fechos dellos, et de todas las cosas que les pertenescen. Mas porque en las palabras et en el declaramiento dellas podrien nacer contiendas entre los homes sobre las razones de que hi fablamos; por ende queremos en este título departir en la fin deste nuestro libro cómo se deben entender et espaladinar las palabras dubdosas quando acaescieren : et mostraremos primero qué quiere decir significamiento ó declaramiento de palabra : et sobre qué razones ó cosas puede acaescer : et quién lo puede facer : et sobre todo diremos de los fechos et de las cosas dubdosas : et de las reglas que son como palabras generales á todo el libro.

LEY I.

Qué quiere decir significamiento et declaramiento de palabra.

Significamiento et declaramiento de palabra tanto quiere decir como demostrar et espaladinar claramente el propio nombre de la cosa (1) sobre que es la contienda, ó si tal nombre non hobiese (2), mostrarla ó averiguarla por otras señales ciertas. Et porque segunt dixeron los sabios antiguos las maneras de las palabras et de los fechos dubdosos son como sin fin (3), por ende non podrie home poner cierta doctrina sobre cada una de las cosas que podrien acaescer : mas sobre las razones generales que son usadas fablaremos, et segunt la semejanza (4) destas po-

Jason. in l. *præscriptione, C. si contra jus vel utilit. public.* et vide etiam quæ habentur in dict. tit. 11. lib. 1. *Ordinam.* per tot. et quòd remisso delicto videatur qualitas delicti remissa, vide Bald. consil. 378. 4. vol. incipit, *videtur dicendum mihi Baldo, etc.*

(2) *Gracia.* Et dicitur quis facere gratiam, ubi ad id naturali ratione tenetur, notat Baldus in §. fin. col. penult. *de pace juram. firm.* et vide quod ipse notat in *præludiis feudor.* col. 4. et gratia magis videtur accedere ultimæ voluntati, quàm contractui. Vide per Bald. in l. fin. §. *sed et si quis,* col. penult. *C. communia de legat.* et quæ habentur in cap. 1. *de concess. præbend.* et tene mente istam legem ponentem differentiam inter ista tria.

TITULUS XXXIII.

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

LEX I.

Significatio verborum, est verbi propria ostensio sive demonstratio. Et licèt præ multitudine verborum omnium, certa non potest declaratio hìc ostendi; ostendetur tamen de aliquibus frequenter accidentibus, et eorum similitudine alia concurrentia poterunt expediri. Hoc dicit.

(1) *El propio nombre de la cosa.* Etymologia est origo vocabulorum, cùm vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur, et cùm videris unde ortum est nomen, citius vim ejus intelligis; omnis rei inspectio, etymologia cognita, plenior est, secundum Isidor. lib. 1. *Etymolog.* cap. 28.

(2) *Si tal nombre non hobiese.* Ex Azon. sumptum est, *C.* eod. in summa, qui dicit, ut etiam si proprium nomen non interveniat, si tamen res per aliud verbum, quod aliquo modo accedere posset ad rei ostensionem, notificetur, dicatur significari.

(3) *Como sin fin.* Ex Azon. ubi suprà, sumptum est, et facit D. *de legib.* l. *neque,* et l. *non possunt,* l. 1. et l. *natura,* D. *de præscript. verbis.*

(4) *La semejanza.* Nota quòd de similibus idem debet esse judicium. Adde l. *non possunt,* D. *de legib.* et Gloss. in cap. *translato, de constitut.* vide Abb. et Felin. latè col. 4. 5. et 6. per quem videbis aliquas limitationes : et nota, quòd illa dicuntur similia, quorum diversi sunt termini, et una sit ratio, ut notat Baldus in l. *neque,* D. *de legib.* et in l. *illud,* col. 2. *C. de sacros. eccles.* et in l. 1. col. penult. *C. de furtis;* unde ad tollendum argumentum à simili non sufficit dare dissimilitudinem, quando est similitudo in eo, de quo agitur, ut notat Abb. et Felin. in dict. cap. *translato,* et dicit Bald. in l. *curatoris, C. de negot. gestis,* quòd illud est simile, quod in aliquo habet differentiam, sed ut plurimum habet convenientiam : et etiam data dissimilitudine aliqua in eo, de quo agitur, non tollitur argumentum à simili, ut notat Abb. per illum textum in cap. *constitutus, de appellat.*

driense librar las otras que acaescen de nuevo.

LEY II.

Sobre qué razones et cosas dubdosas ha meester declaramiento, et quién lo puede facer.

Ley 3. tit. 1. lib. 2. Recop.

Dubda podrie acaescer en los pleytos ó en las posturas que los homes ponen entre sí: et estonce debe catar el judgador ante quien acaesciese tal contienda, que si la postura sobre que es la dubda es atal que non pudiese valer (1) sinon segunt el entendimiento de la una parte, estonce la deben interpretar et declarar segunt el entendimiento de la parte por que puede valer la postura et non segunt la otra. Et esto serie como si estando algunt home en el regno de Murcia prometiese de dar ó de pagar alguna cosa á otro en Cartagena (2) fasta dos dias; et pasado este plazo demandase el uno al otro lo quel prometiera; si el que habie de facer la paga dixiese que su entendimiento fuera de gelo pagar en Cartagena de Africa et non en la otra, estonce el judgador debe declarar tal dubda como esta, que la paga se debe facer en aquella Cartagena que es mas cerca de aquel lugar do fue fecha la postura: et por este caso pueden tomar enxemplo para todos los otros semejantes dél. Mas si por aventura la dubda fuese tal que pudiese valer el pleyto segunt el entendimiento de amas las partes, estonce debe el juez tomar el entendimiento que es mas acercado á la verdat (3). Et esto serie como si un home comprase de otro alguna cosa por precio de mil maravedis, et el vendedor dixiese que su entendimiento fuera que estos maravedis fuesen de los negros, et el comprador entendiese que de los blancos, si tal dubda como esta non se pudiese averiguar por carta nin por testigos, debe el judgador catar que si la cosa vendida es atal que pueda valer tanto (4) como alguna de las partes dice et non mas, et segunt eso debe declarar tal dubda et dar su juicio. Et si alguna destas razones el judgador non pudiere catar nin veer, estonce debe interpretar la dubda contra aquel que dixo la palabra (5) ó el pleyto escuramente, á daño dél et á pro de la otra parte.

et ex prædictis est limitanda et intelligenda Gloss. in cap. *sicut urgeri*, 1. quæst. 1. et in cap. *sit enim*, super parte *nunquid*, 28. quæst. 1. quæ voluit tolli argumentum à simili data dissimilitudine, ut tradit Decius consil. 529. et vide per Jason. in l. 2. §. 1. et §. *ex his*, D. *de verb. obligat.* col. 4. et in l. *inter stipulantem*, §. *sacram*, col. 4. D. eod. et dixit Baldus per textum ibi in l. fin. *C. de interdict. matrim. inter pupil. et tutor.* calumniosum esset trahere legem odiosam ad casum non omnino sibi similem: dicit etiam Bald. in l. *humanitatis*, col. 1. *C. de impub. et aliis substit.* quòd quando aliquid discordat in pluribus, quàm concordet, non debet dici simile: et vide Joan. Andr. in *addition. ad Specul.* tit. *de compet. jud. adition.* §. 1. col. 12. *in additione* incipienti, *Lex finalis.*

LEX II.

Verba dubia sunt interpretanda taliter, ut actus de quo agitur, valeat, et non pereat. Et si ad utramque partem contrahentium possunt interpretari, interpretentur in partem verisimiliorem; ut cùm in venditione dubitatur, de qua moneta fuit promissum pretium, consideratur, cui valori res magis appropinquat: si autem prædictis modis non potest interpretari, interpretetur contra proferentem in favorem alterius partis. Hoc dicit.

(1) *Pudiese valer.* Concordat cum l. *quotiens in stipulationibus*, et ibi per Gloss. D. *de verb. obligat.* et l. *quotiens*, la 2. et l. *ubi*, D. *de rebus dubiis*, et adde l. *quotiens idem sermo*, D. *de regul. jur.* et vide quæ tradit Socin. in consil. 66. *visa donatione*, col. 3. vol. 3.

(2) *En Cartagena.* Hoc exemplum habetur in dict. l. *ubi est verborum*, D. *de reb. dub.* et adde l. 23. tit. 11. 5. *Partit.* et ibi dixi.

(3) *A la verdat.* Adde l. *semper in stipulationibus*, et ibi Gloss. D. *de regul. jur.* et l. *si servus plurium*, §. fin. D. *de legat.* 1.

(4) *Valer tanto.* Adde l. *in obscuris*, D. *de regul. jur.* et Gloss. in dict. l. *semper in stipulationibus*, et Gloss. in l. 1. D. *de superficiebus*, super parte *agendo*, et ex quantitate pretii regulatur in venditione, utrum dictio *usque* stet inclusivè, vel exclusivè. Vide per Alexand. consil. 29. 4. volum. et quæ idem tradit consil. 68. ad fin. 5. volum.

(5) *Dixo la palabra.* Concordat cum l. *veteribus*, D. *de pactis*, et adde l. *si arborem*, §. 1. D. *de servitut. urban. prædior.* et l. *stipulatio ista*, §. *in stipulationibus*, et ibi Jas. D. *de verb. oblig.* vide in regul. *contra eum, de regul. jur.* lib. 6. et l. *ex ea parte*, §. *in insulam*, D. *de verb. oblig.*

LEY III.

Cómo se debe declarar la dubda que acaesciere sobre las palabras que las partes razonasen en juicio, ó fuesen puestas en la sentencia.

Acaesciendo dubda sobre las palabras que el demandador hobiese puesto en su demanda en el tiempo que comenzó el pleyto con el demandado, deben seer entendidas aquellas palabras asi como el demandador las entiende (1) et non de otra guisa. Mas despues que el pleyto es comenzado por demanda et por respuesta, si alguna dubda acaesciere sobre las preguntas, ó si el preguntado non respondiere claramente, el juez débelo apremiar que responda ó diga cosa cierta (2): et si esto non quisiere facer, debe estonce tomar el juez tal entendimiento de aquella palabra que sea á daño de aquel que la dixo escuramente et á pro del otro (3). Otrosi decimos que si en la sentencia ha algunas palabras dubdosas et obscuramente puestas, que si tal sentencia fuere dada por el judgador ordinario (4), que él mismo quando quisiere (5) puede espaladinar et declarar (6) aquellas palabras dubdosas. Mas si fuese de los jueces menores (7), estonce non lo podrie facer en otra sazon sinon quando diese la sentencia (8), asi como deximos dèsuso en la tercera Partida deste libro en las leyes que fablan en esta razon.

LEY IV.

Cómo se debe declarar la dubda quando acaesciere en ley, ó en privilegio ó en carta de señor.

Ley 3. tit. 1. lib. 2. Recop.

Espaladinar nin esclarecer non puede ninguno las leyes sinon el rey (1) quando dubda acaesciere sobre las palabras ó el entendi-

LEX III.

Ante litem contestatam verba ab actore prolata secundum ejus intentionem sunt intelligenda; post litem contestatam dubiè respondens interrogationi, cogitur per judicem declarare, aliàs sunt contra eum verba interpretanda: sed judex ordinarius verbum obscurum in sententia appositum potest quandocumque declarare; alius autem judex non. Hoc dicit.

(1) *Como el demandador las entiende.* Concordat cum l. *si quis intentione*, D. *de judic.* et est speciale in judiciis, ut dicit Glossa, in l. *veteribus*, D. *de pactis.* Item et si reus opponat contra testes de inimicitia, debet intelligi de magna inimicitia, quæ repellit testem, secundum Bald. in l. *edita*, col. 8. C. *de edendo*, et vide quod notat Bart. in l. *is qui reus*, col. penult. D. *de public. judic.* de confitente, quòd vulneravit, sed quòd fecit ad sui defensionem, quòd si probavit, quòd alius fecit insultum, intelligitur confiteri de illo vulnere, quod probat fecisse ad sui defensionem. Item si dico rem ad me pertinere, quam tu possides, videor intentare tam petitorium, quàm possessorium, ut in cap. *cum ecclesia Sutrina*, *de caus. poss. et prop.* et si libelli verba possunt comprehendere tam rei vendicationem, quàm hæreditatis petitionem, si actor non probavit dominium defuncti, probavit tamen possessionem defuncti tempore mortis, obtinebit, tanquam in hæreditatis petitione, secundum Paul. de Cast. in l. *solemus*, D. *de judic.* et intellige et declara istam materiam, ut habetur in l. *inter stipulantem*, §. 1, ubi Bart. et Jaso col. 1, D. *de verb. oblig.* Et an sit necesse, quòd quando sit talis ambiguitas, declaretur per libellantem, vel sufficiat quòd ex probationibus colligatur? Vide Bart. et ibi Alexand. col. 21. in l. *naturaliter*, §. *nihil commune*, D. *de acquir. poss.* si tamen reus petat, quòd actor se declaret, quando intentio est ambigua, cogitur actor, ut declaret se, secundum Alberic. et Angel. in dict. l. *si quis intentione.*

(2) *Cosa cierta.* Adde l. *certum*, D. *de confess.* §. 1. ibi: *urgeri debet ut certum confiteatur*, et l. 4. et 6. tit. 13. *Partit.* 3.

(3) *Del otro.* Approbat dictum Glossæ in dict. l. *certum*, in princ. super verbo *confiteatur*, et adde l. 3. tit. 13. *Partit.* 3. vide, quæ ibi ad finem dixi.

(4) *Ordinario.* Qui habeat merum imperium, ut Præses Provinciæ, ut in l. *ab executore*, et ibi Gloss. et Bart. D. *de appellat.*

(5) *Quando quisiere.* Durante officio, dicit Baldus in l. 3. C. *comminat. vel epistol.* partibus citatis et causa cognita.

(6) *Declarar.* Concordat cum dict. l. *ab executore*, in princ. D. *de appellat.* ubi vide Bartol. et adde l. 15. tit. 23. *Partit.* 3.

(7) *Menores.* Ut quia sunt delegati, vel non habentes merum imperium, ut habetur in dict. l. *ab executore.*

(8) *La sentencia.* Vide l. 3. tit. 4. tit. 22. *Part.* 3.

LEX IV.

Rex solus, vel antiqua consuetudo certo modo intelligens verba legis, declarat dubia ejus. Idem de dubiis litterarum vel privilegiorum. Hoc dicit.

(1) *El rey.* Concordat cum l. fin. C. *de legibus*,

miento dellas ó costumbre antigua (2) que siempre hobiesen los homes usado de la asi entender: eso mismo decimos de los privilegios (3) et de las cartas del rey. Et destas razones fablamos complidamente en la primera et en la segunda partida deste nuestro libro en las leyes que fablan en esta razon.

LEY V.

Cómo se debe declarar la dubda quando acaesciere en las palabras del facedor del testamento.

Las palabras del facedor del testamento deben seer entendidas llanamente asi como ellas suenan: et non se debe (1) el judgador partir del entendimiento dellas, fueras ende quando paresciese ciertamente que la voluntad del facedor del testamento fue otra (2) que non como suenan las palabras que estan escriptas en él. Et por ende dixieron los sabios antiguos que si el testador mandase á alguno un siervo que hobiese cierto nombre, et nombrase el siervo non por su nombre mas por otro, que tal manda como esta es valedera (3), maguer errase en el nombre, pues que su voluntad era de darle aquel siervo: ca por eso ponen á los homes nombres señalados, porque sean conoscidos (4) por ellos. Onde pues que la voluntad del testador se puede entender por otra manera maguer errase en el nombre, tal yerro non le empesce, et deben guardar su voluntad. Pero si la voluntad del testador fuese contra ley ó contra buenas costumbres, estonce non debe seer guardada, asi como dice en la sexta Partida en el título de las mandas, en las leyes que fablan en esta razon. Et si por aventura el testador usase en sus mandas palabras generales que pudiesen tomar entendimiento dellas á muchas cosas, estonce debemos entender que su voluntad fue de dar aquella cosa que menos vale (5): et esto serie como si mandase á alguno cient maravedis ó otra contia; ca debemos entender que mandó que los diesen de los dineros de la menor moneda que corriese en la tierra; fueras ende si costumbre era del testador ó de la tierra de entender quando fablaba de

et adde l. 4. tit. 4. lib. 1. *Ordinam. Regal.* et l. 14. incipit, *declaramiento*, 1. *Partit.* et limita, et intellige, ut per Abb. in cap. *ad audientiam, de decim.*

(2) *Costumbre antigua.* Concordat cum l. *minime*, et l. *si de interpretatione*, D. *de legibus.*

(3) *Privilegios.* Concordat cum l. *ex facto*, D. *de vulg. et pupil.* et cap. *cum venissent, de judic.* et l. 2. tit. 1. *Partit.* 2. et l. 27. tit. 18. *Partit.* 3. ubi vide quæ dixi.

LEX V.

Verba testatoris sunt prout jacent intelligenda, nisi apertè de contraria voluntate appareat; nam si legat servum non expresso nomine suo, sed alio, valet legatum, non obstante nominis errore, quia præfertur voluntas; sed ejus dispositio contra legem, aut bonos mores, non valet. Sed si legat generaliter, ut centum denarios, vel aliam quantitatem, et sunt plures denarii diversorum pretiorum, quod minus est debetur de moneta in illa patria currenti, nisi contrarius usus erat loquendi testatori, aut aliàs appareat de contraria voluntate. Item chartis legatis, ipsæ solæ, non libri debentur, nisi legatarius est litteratus vel studens; nec testator alias chartas, nisi libros habebat. Item avibus legatis, rapaces, et pavones, et pulli, et omnes aliæ aves cum suis gannis, et longis, et clausuris debentur, sed non servi eas reficientes, nisi apertè de alio appareat. Item omni vino testatoris legato, si erat in doliis vel hydriis, etiam dolia, et vasa debentur. Item si legatur alicui victus quousque vivat, omnia necessaria esui, potui, vestitui, calceatui, et infirmitati curandæ, debentur, quia omnia hæc sunt vitæ humanæ necessaria. Hoc dicit.

(1) *Non se debe.* Concordat cum l. *ille aut ille*, §. *cum in verbis*, et l. *non aliter*, D. *de legat.* 3. et si verbum habeat duas significationes, propriam et impropriam, stamus propriæ, et non impropriæ: et quando habet duas significationes proprias, stamus ei, quæ aptior est, l. *quotiens*, idem et ibi Bart. D. *de regul. jur.* et quæ dicatur propria et impropria locutio, vide per Bald. in l. fin. col. 6. *C. de hæred. institut.* et sunt intelligenda verba in potiori significato, argumento l. 1. §. *qui in perpetuum*, D. *si ager vectig. vel emphyt. petat.* et debent intelligi in legato simpliciter, non secundum quid, l. *hoc legatum*, et ibi Bart. D. *de legat.* 3. Decius consil. 289. *non est parvi ponderis*, col. 1. ad fin.

(2) *Fue otra.* Adde l. 3. *C. de liber. præterit.* et dict. l. *non aliter*, et vide per Abb. magistraliter in cap. *ad audientiam, de decimis.*

(3) *Es valedera.* Concordat *Institut. de legat.* §. *si quis in nomine*, et *C. de legat.* l. *si Fortidianum.*

(4) *Conoscidos.* Vide in dict. §. *si quis in nomine*, l. *ad recognoscendos*, *C. de ingen. et manum.*

(5) *Que menos vale.* Adde l. *nummis*, D. *de legat.* 3. et in cap. *in obscuris, de regul. jur.* lib. 6.

dineros que entendia siempre de los mejores, ó si por otra razon se pudiese averiguar; ca estonce debe seer entendida su palabra segunt que costumbraba á la entender. Otrosi decimos que si el testador mandase á alguno en su testamento todas sus cartas (6), que non se entiende que por estas palabras le mandaba sus libros, fueras ende si aquel que facia tal manda era home letrado et lo dexaba á otro que se trabajaba de aprender de los sabios, et non habie el testador otras cartas sinon sus libros; ca estonce bien se entiende por tales palabras que todos sus libros le mandaba, et débelos haber. Otrosi decimos que si alguno que tiene muchas aves (7) et de muchas naturas, las mandase diciendo asi: mando mis aves á fulan, que se entiende que las debe todas haber aquel á quien fue fecha la manda con las jaulas, et con las lonjas et con las prisiones (8) con que las tienen presas. Et non tan solamente entendieron los sabios por esta palabra ave las de la caza et las que estan en las jaulas, mas aun los pavones, et los faysanes, et las ánsares, et las gallinas et todos los pollos que nascen de las aves que eran en poder del señor del testamento á la sazon que murió. Pero non se entiende que los siervos que criaban ó pacentaban estas aves entran en tal manda, fueras ende si el testador lo hobiese dicho ciertamente. Otrosi decimos que si el testador hobiese su vino encerrado en sus cubas ó en sus tinajas, et dixiese: mando todo mio vino á fulan, que se entiende que gelo manda con los vasos (9) en que está encerrado. Et aun decimos que si el facedor del testamento manda á sus herederos que den á algunt home tanto de lo suyo de que viva (10), que se entiende quel deben dar lo que hobiere menester tambien para comer et para beber, como para vestir et calzar, et aun quando enfermare las cosas que le fueren menester para cobrar su salud; ca todas estas cosas son menester para la vida del home.

LEY VI.

Del entendimiento et del significamiento de otras palabras dubdosas et obscuras.

Usamos á poner en algunas leyes deste nuestro libro, diciendo: todo home que tal cosa ficiere, haya tal pena. Et entendemos

l. *apud Julianum*, §. *scio*, D. *de legat.* 1. et vide Baldum novell. in tractat. *de dote*, fol. 25. col. 1. et Socinum consil. 247. volum. 2.

(6) *Todas sus cartas.* Adde l. *chartis legatis*, D. *de legat.* 3. et l. *librorum*, §. *quod tamen Cassius*, eod. tit.

(7) *Muchas aves.* Adde l. *avibus legatis*, D. *de legat.* 3. et ibi Glossa, cujus opinio hìc approbatur, quòd debeantur sylvestres aves, et non sylvestres.

(8) *Con las prisiones.* Facit ad quæstionem, quod si majoria consistat in olivetis, ad quorum vindemiam, seu colligendos eorum fructus solent ante collectionem mutuari pecuniæ, etiam ante tempus collectionis, his qui eos colligunt, ut ad tempus sint parati, quòd tales pecuniæ cedant majoriæ, et facit l. *cum pater*, §. *mensæ*, D. *de legat.* 2. et l. *uxorem*, §. *legaverat*, D. *de legat.* 3. l. *cum de lanionis*, §. fin. et l. *quæsitum*, §. 43. vers. *sed et ipse Papinianus*, et §. *idem respondit*, D. *de fund. instruct.* et eod. tit. l. *villæ*, §. *vinea*, ibi: *palos*, cum §. seq. et textus notabilis in l. *si chorus*, §. 1. *juncto summario Bartoli*, D. *de legat.* 3.

(9) *Con los vasos.* Concordat cum l. *si cui vinum*, §. 1. D. *de vino, tritic. legat.* et videtur velle ista lex, quòd etiam vasa magna veniant, si in eis est vinum; quod satis procedet, quando essent vilis materiæ, et ex consuetudine regionis veniunt; si enim essent pretiosæ materiæ, non deberentur, secundum quod intelligit Albericus post Oldrald. ibi; et vide l. *vino*, et l. *vinum*, §. fin. D. eod. ubi habetur, quòd in hoc est inspicienda consuetudo, et qua mente vinum in vasis diffundatur, an cum illis vendatur, vel sine eis.

(10) *De que viva.* Adde l. *legatis*, D. *de alim. et cibar. legat.* et l. *verbo victus*, D. *de verb. signif.* et vide l. 24. tit. 9. et quæ ibi dixi, *Part.* 6.

LEX VI.

In legibus verbum *homo* ad fœminam extenditur, nisi contrarium expressè reperiatur. Item nomine *Civitatis*, quilibet locus muratus cum continentibus ædificiis et suburbibus intelligitur. Item in verbo *mulier* intelligitur viri potens, sive sit virgo, sive corrupta. Item *familiæ* appellatione intelligitur dominus domus, et uxor, et cæteri cum eo habitantes, ejus mandato obedientes; et oportet quòd sint ultra duos, aliàs non est familia. Item *paterfamilias* dicitur dominus domus, etsi liberos non habeat; *materfamilias* mulier domina domus honestè vivens. Item *domesticorum* appellatione continentur omnes prædicti subditi patrifamilias; et insuper agricultores, et liberti. Item et *inimici* appellatione continetur qui alterius consanguineum usque ad quartum gradum occidit, aut de membri mutilatione, aut exilio, vel majoris partis bonorum perditione accusavit. Item qui eum diffidavit secundum Hispaniæ forum est ejus inimicus; et iste

por aquella palabra que el defendimiento pertenesce tambien á la muger (1) como al varon, maguer non fagamos hi emiente della, fueras ende en aquellas cosas que señaladamente les otorgan mejoria las leyes deste nuestro libro. Otrosi decimos que do quier que sea fallado este mombre cibdat (2), que se entiende todo aquel lugar que es cercado de los muros, con los arrabales et los edificios que se tienen con ellos. Et por esta palabra que es dicha muger (3), se entiende tambien la vírgen que ha de doce años arriba como todas las otras que non son vírgines. Et aun decimos que por esta palabra familia (4) se entiende el señor de la casa et su muger, et todos los que viven con él sobre que ha mandamiento, asi como los fijos, et los servientes, et los siervos et los otros criados. Et familia es dicha aquella en que viven mas de dos homes á mandamiento del señor, mas dende ayuso non serie familia. Et aquel es dicho *paterfamilias*, el que es señor de la casa, maguer non haya fijos: et *materfamilias* (5) es dicha la muger que vive honestamente en su casa, ó es de buenas maneras. Otrosi son llamados domésticos (6) todos estos, et demas los labradores que labran sus heredades et los aforrados. Otrosi por esta palabra enemigo se entiende aquel que mató el padre (7) ó la madre dotri, ó el hermano ó otro pariente fasta el quarto grado, ó quel movió pleyto de servidumbre (8), ó quel acusó (9) de tal yerro que sil fuese probado quel matarien por ello, ó que perderie miembro, ó que lo desterrarien ó le tomarien por ende todo lo suyo ó la mayor partida, ó si le tiene desafiado ó es su enemigo segunt fuero de España; ca por qual-

talis non potest contra eum testificare: alii autem malevoli benè possunt. Hoc dicit.

(1) *A la muger.* Adde l. 1. et l. *hominis appellatione*, D. eod. et per Glos. in cap. *si quis suadente*, 17. quæst. 4.

(2) *Cibdat.* Adde l. 2. et ibi Bart. D. eod. cap. *si civitas, de sentènt. excomm.* lib. 6. et si testator jussit fieri ecclesiam, vel Monasterium in civitate, et duo ex commissariis velint illam facere in burgis civitatis, tertius intra muros, quid juris sit? Vide per Joann. Andr. in *addition. ad Specul.* tit. *de instrument. edition.* §. *nunquam verò aliqua*, col. 31. *in additione*, super parte *quidem*, ubi refert Guid. de Suza, qui hanc quæstionem disputavit, et tenet, quòd debeat fieri intra muros: dicit tamen Joann. Andr. quòd si in civitate fieri non possit, vel non congruè et honestè, tunc in burgis fieri poterit.

(3) *Muger.* Concordat l. *mulieris*, D. eod.

(4) *Familia.* Adde l. *pronuntiatio*, §. *familiæ*, D. eod. cum l. seq. et l. fin. C. eod. ubi de legato facto familiæ; et ibi Ang. quòd idem sit dicere de domo, quod de familia, et accipitur istud nomen *domus* multipliciter, nam quandoque accipitur pro gente, familia, seu agnatione, ut in dict. §. *familiæ*, versic. *communi jure*, et in cap. 1. in princ. *de schismat.* lib. 6. ibi: *domus de la Coluna*, et illud Evangelii Lucæ, cap. 2. v. 4. ibi: *eo quòd essent de domo, et familia Daviti;* et loquendo propriè sumitur pro agnatione, secundum Jacob. de Aren. in l. 1. in princip. D. *ad Sylan.* Gloss. in l. *cum unus*, in verbo *domum*, D. *de alim. et cibar. legat.* Bart. in dicta l. fin. ex præsumpta tamen voluntate defuncti istud verbum de *familia*, vel *domo*, refertur etiam extra personas, quæ sunt de agnatione, ut habetur in dict. l. fin. et ibi Jaso dicit, quòd venient tunc etiam cognati, ex dispositione dictæ l. finalis: sed non inspecto communi usu loquendi, secundum quem appellatione familiæ continentur tantùm agnati, et non cognati, secundum Bart. in l. *cum ita*, §. *in fideicommisso*, D. *de legat.* 2. Raphael in dict. l. fin. dicit, quòd appellatione *domus*, seu *familiæ* propriè loquendo non continentur cognati, ut in dict. §. *familiæ*, vers. *communi jure;* et cùm accipit istud nomen *domus* civiliter, est difformiter, secundum diversitatem gentium et civitatum; nam quandoque assumitur pro agnatione, ut dixi; quandoque pro omnibus habitantibus in eadem domo, ut hìc; quandoque pro omnibus qui portant eadem insignia seu arma; quandoque pro omnibus descendentibus ex eodem sanguine, ut tradit Bart. in l. *tutelas*, D. *de capit. dimin.*

(5) *Materfamilias.* Adde l. *mater autem familias*, D. *de adulter.* et l. *pronuntiatio*, §. *matrem*, D. *de verbor. signific.*

(6) *Domésticos.* Habes hìc, quòd familiares et domestici idem sunt, et adde glossam notabilem 5. quæst. 5. in summa, adde Glos. et Bald. in cap. 1. *qualiter jurar. deb. vassal. domin. fidelit.* uxor etiam appellatur domestica, Glossa ubi suprà, et vide l. *quicumque*, et ibi Joan. de Plat. *C. de re milit.* lib. 12. adde etiam Glos. et Doct. in cap. *in litteris, de testib.*

(7) *Que mató el padre.* Adde l. *lex Cornelia*, in princ. D. *de injur.*

(8) *Servidumbre.* Adde l. *qui cum major.* D. *de bonis libert.*

(9) *Acusó.* Vide in dict. l. *quòd cum major*, et *Instit. de excuss. tutor.* §. *item propter litem*, et vide per Bart. in l. 5. §. fin. D. *de adim. legat.* et per Alber. in authent. *si testis productus dicatur*, C. *de testibus*, ubi de spoliante rebus, vel bona fama, et de aliis.

quier destas razones que el home sea enemigo dotro et testimoniare contra él, le puede desechar su testimonio : mas los otros que fuesen sus malquerientes por alguna otra razon, non los podrie asi desechar (10).

LEY VII.

De interpretacion de otras palabras dubdosas.

Hostis (1) en latin tanto quiere decir en romance como enemigo conoscido del rey ó del regno. *Stipendium* (2) tanto quiere decir como tributo ó pecho que se coge en la tierra, tomando á cada uno poca quantia de dineros : et este tributo atal era establecido antiguamente en algunas tierras para dar soldadas á los caballeros que habien á guerrear con los enemigos ó amparar la tierra. Et por esta palabra armas (3) non tan solamente se entienden los escudos, et las lorigas, et las lanzas, et las espadas et todas las otras armas con que los homes lidian, mas aun los palos et las piedras. Otrosi decimos que *metus* (4) en latin tanto quiere decir en romance como miedo de muerte, ó de tormento del cuerpo, ó de perder libertad, ó las cartas por que la podrie amparar, ó recebir deshonra por que fincarie enfamado : et de tal miedo como este ó de otro semejante fablan las leyes (5) deste nuestro libro quando dicen que pleyto ó postura que home faga por miedo, que non debe valer ; ca por tal miedo non tan solamente se mueven á facer ó á prometer algunas cosas los homes que son flacos, mas aun los fuertes et los poderosos : mas otro miedo que non fuese de tal natura, á que dicen vano (6), non excusarie al que se obligase por él. Otrosi decimos que maestros son dichos aquellos á quien señaladamente pertenesce la guarda et la femencia de las cosas sobre que son puestos : et son dichos maestros (7) porque muestran saberes ó cabdiellan caballeria.

(10) *Asi desechar.* Ut in l. 22. tit. 16. 3. *Partit.* et quæ ibi dixi.

LEX VII.

Hostis est Regis, aut regni inimicus. *Stipendium* est exactio certarum pecuniarum, quæ antiquitus ad militum stipendia dabantur. *Armorum* appellatione non solum loricam intelligit, seu scuta, et lanceas, et enses, sed etiam palos, et lapides. Item *metus* est timor mortis, aut cruciatus corporis, vel amissionis libertatis, vel litteræ manumissionis, vel receptionis injuriæ, qua infamatus maneret. Metus autem vanus non excusat. Item *magistri* dicuntur illi, ad quos pertinet custodia et diligentia rerum quibus præponuntur, aut docens scientiam, vel militiæ ducatum exercens. Hoc dicit.

(1) *Hostis.* Adde l. *hostes,* et l. *quos nos,* D. *de verbor. signific.* et l. *hostes,* D. *de captiv.*

(2) *Stipendium.* Adde l. *ager,* §. 1. D. eod. ubi habetur in glossa, quòd rustici antiquitus modicum æs solvebant : hodie, proh dolor ! exclamat Baldus in l. *ex hoc jure,* in fine, D. *de just. et jur.* pellem populorum excoriant, et vix precarium dimittunt spiritum : et vide quod habetur Micheæ cap. 3.

(3) *Armas.* Concordat cum l. *armorum appellatione,* D. eod. et facit ad statutum prohibens portari arma, ut intelligatur tam de offendilibus, quam deffendibilibus, secundum Alberic. post Oldrald. ibi.

(4) *Metus.* Concordat cum l. *metum,* cum II. sequentib. D. *quod met. caus.* et in cap. *interpositus, de transaction.* ubi Gloss. et Doctores, signanter Paul. de Castr.

(5) *Las leyes.* Vide in l. 56. tit. 5. et l. 28. tit. 11. et in aliis supra, 5. *Partit.*

(6) *Vano.* Adde l. *vani timoris,* D. *de regul. jur.*

(7) *Maestros.* Adde l. *cui præcipua,* D. eod. magister debet docere in alto, vide Gloss. in cap. *plerumque,* 2. quæst. 7. et sine magistro non est ingredienda via, quam quis non est ingressus, cap. *si clericatus,* 16. quæst. 1. et talis debet esse magister, cujus comparatione discipuli palcæ dicantur, Gloss. in cap. *illud,* 8. quæst. 1. et non debet audiri magister, nisi qui benè scit, Gloss. in cap. *cum beatissimus,* 24. quæst. 1. et contra novitios magistros, qui primo fervent, postea deficiunt, vide Gloss. in cap. *Novatianus,* 7. quæst. 1. et in cap. *sic vive,* 16. quæst. 1. et ibi, quòd potius sunt audiendi seniores magistri : et adde cap. *officii, de elect.* et ibi Abb. et majorem potestatem habet magister in discipulum, quàm pater in filium, vide Gloss. in cap. 1. 23. quæst. 5. et magister debet perhibere testimonium de vita discipuli, vide in cap. 1. 12. quæst. 1.

LEY VIII.

Del declaramiento de las otras palabras dubdosas.

Puerto (1) es dicho lugar encerrado de montañas en la ribera de la mar, do se cargan et se descargan las naves et los otros navios: otro tal serie todo lugar do la nave pudiese invernar estando sobre áncoras; mas los otros lugares do pueden ancorar, et non se podrien defender de grant tormenta, son dichos playa ó piélago: et en España á semejanza destos llaman puertos (2) á los estrechos et fuertes lugares de las tierras que son en las grandes montañas. Otrosi decimos que *ager* (3) en latin tanto quiere decir en romance como campo para sembrar en que non ha casa nin otro edificio, fueras ende alguna cabaña ó choza para tener ó acoger los frutos. Et silva (4) es dicha propiamente el lugar do los homes suelen cortar madera para casas ó leña para quemar. Et prados (5) son aquellos lugares de que los homes sacan frutos, asi como el feno ó la yerba. *Et pascua* (6) llaman en latin á la dehesa ó extremo do pascen et se gobiernan los ganados. Et *novale* (7) otrosi en latin tanto quiere decir en romance como montaña ó xara que es rompida de nuevo para la meter en labor. Otrosi decimos que por esta palabra vestimento (8) se entienden todos los paños de vestir, quier sean de varon ó de muger, quier los vistan cada dia ó en tiempo de solaz. Otrosi herencia es (9) heredar home los bienes et los derechos de algunt finado, sacando ende las débdas que debia et las cosas agenas que hi fallasen. Otrosi decimos que los fijos que nascen muertos (10) son como non nascidos nin criados, et por eso non se quebranta por ellos el testamento que el padre ó la madre hobiese fecho. Et aun decimos que los que nascen en figura de bestia (11) ó contra la usada costumbre (12) de la natura, que son como fantasmas et non son dichos fijos. Et destas razones fablamos mas complidamente en el titulo (13) veinte et tres que fabla del estado de los homes, que es puesto en la quarta Partida deste libro.

LEX VIII.

Portus est locus in littore maris, montaneis clausus vel ubi securè possunt hyeme naves stare anchoratæ: alia autem littora ejus vocantur *playa*, si non possunt ibi cum anchoris stare: et ad similitudinem portus in Hispania, loca aspera et stricta montium supremorum, portus nuncupantur. Item *ager* est terra sine ædificio ad seminandum, etiam si sit ibi casella, vel cabana ad fructus colligendos. Item *silva* dicitur, ubi consueverunt ligna pro domibus, vel igne frangi. *Pratum* dicitur ex quo fœnum, vel herba colligitur. *Pascua* dicuntur defessæ, seu saltus pro pecoribus pascendis. Item *novale* est terra noviter rupta causa culturæ. Item *vestimenti* appellatione, tam muliebre quam virile continetur. Item *hæreditas* est successio in universum jus defuncti debitis, et alienis bonis deductis. *Filiorum* nomine non continentur qui mortui nascuntur, aut monstruosi sicut in bestiæ figura. Hoc dicit.

(1) *Puerto.* Concordat cum l. *portus*, D. eod. et vide l. 6. tit. 28. *Part.* 5. et quæ ibi dixi.

(2) *Llaman puertos.* Nota hoc.

(3) *Ager.* Adde l. *ager*, D. eod. inde agricultura, quia omnium rerum ex quibus aliquid acquiritur, nihil melius, nihil dulcius, nihil tutius, secundum Tullium lib. 1. *de officiis*, et Gloss. in rubrica, C. *de agricol. et censit.* lib. 11.

(4) *Silva.* Adde l. *silva cædua*, D. eod.

(5) *Prados.* Adde l. *pratum*, D. eod.

(6) *Pascua.* Adde l. *silva*, §. fin. D. eod. et l. *Sejæ*, §. *Tyrannæ*, D. *de fundo instruct.*

(7) *Novale.* Adde l. *silva cædua*, §. *novalis*, D. eod. et cap. *quid per novale, de verb. signif.*

(8) *Vestimento.* Adde l. *vestis* appellatione, et l. *instratum*, D. eod. et an in legato vestium veniant monilia auri, et argenti? Vide Bald. in l. *cum te*, C. *de donat. ante nupt.* et an zona, qua quis cingitur? Vide Bart. in l. *Divus*, D. *de bon. damnat.* et vide per Felin. in *procem. Decretal.* col. 4. ubi et vide, quæ sit largior appellatio pannorum, vel vestium: et quid comprehendatur appellatione pannorum lini, et lanæ, vide Bart. in l. *vestimentum*, D. *de auro et argent. legat.* et quid de ornamentis, vestibus annexis, vide Bart. in l. *cum aurum*, vers. *plane*, D. *de auro et argent. legat.* et l. *vestis*, eod. tit. et si testator præcipiat hæredi, ut vestiat uxorem suam, an intelligatur semel, vel toto tempore vitæ? Vide per Bald. in l. 1. C. *de fideicom.* et ibi, quòd si quis vult vestes novas, debet resignare veteres.

(9) *Herencia es.* Adde l. *nihil est aliud*, D. eod. et declarat Bart. in rubr. D. *de acquir. hæred.*

(10) *Muertos.* Adde l. *qui mortui*, et l. *quæret aliquis*, D. eod.

(11) *En figura de bestia.* Adde l. *non sunt liberi*, D. *de statu homin.*

(12) *Usada costumbre.* Adde l. *septimo mense*, D. *de statu homin.*

(13) *En el titulo.* Tit. 23. l. penult. et final.

LEY IX.

De otra interpretacion de palabras dubdosas.

A buena fe decimos que compra ó gana home la cosa quando cree (1) que el que gela da ó gela vende, habie derecho ó poderio de lo facer. Et mala fe (2) ha aquel que compra ó gana la cosa agena sabiendo que non es de aquel de quien la hobo, nin habie poder de la enagenar. Eso mismo es del heredero (3) que gana por testamento ó por otra razon herencia de otro. Et aquellas cosas decimos que son de nuestros bienes et que á nos pertenescen (4), en que nos habemos señorio, ó que las tenemos á buena fe (5) ó por alguna derecha razon. Otrosi decimos que quando alguno dexa parte á otro en alguna cosa, quier en testamento ó de otra guisa, que por esta palabra, parte, se entiende que debe haber la meytad (6) de aquella cosa que nombró, fueras ende si aquel que la nombrase, señalase que hobiese mas ó menos; ca estonce habrie tanta parte en aquella cosa como le fue señalada.

LEY X.

Declaramiento de otras palabras dubdosas.

Enagenar es una palabra que posimos en muchas leyes deste nuestro libro, et usá-

LEX IX.

Bona fide recipit, qui alii succedit, vel sibi rem tradentem credit tradendi habere potestatem; malam autem fidem, qui hujus contrarium scit. Item de bonis nostris sunt res, in quibus dominium habemus, aut quæ bona fide tenemus aliqua justa ratione. Item partis appellatione dimidia continetur, nisi nominans minus, aut plus dimidia designasset. Hoc dicit.

(1) *Quando cree.* Adde l. *bonæ fidei emptor,* D. eod. et in dubio præsumitur ita credere, ut tradidit ibi Glossa: sed an ubi deficit titulus, præsumatur bona fides? Vide Bald. in l. pen. *C. de præs. long. tempor.* col. 3. ubi dicit post Cynum, quòd excluditur præsumptio bonæ fidei, quando possidet sine titulo, nisi possideat longissimo tempore, ut in l. *si quis emptionis,* §. fin. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annorum,* vel si non appareat rem ad alium pertinere; quia nullum dominium præsumitur vacans, nisi jus resistat possidenti, vide ibi per eum, et vide quæ dixi in l. 18. tit. 29. *Part.* 3. et cujus bona fides inspiciatur, quando contractus fuit celebratus per procuratorem, vel suppositum potestati nostræ, an contrahentis, vel domini, vide per Bald. et Angel. in dict. l. penult. et per Joann. Franc. Balb. in tract. *præscript.* fol. 22. col. 3. vers. 18. *quæro.*

(2) *Mala fe.* Adde l. 10. et 11. tit. 29. *Part.* 3. et quæ ibi, et in l. 18. dixi.

(3) *Del heredero.* Hæres est successor vitiorum, et culpæ defuncti, l. *cum hæres,* D. *de divers. et tempor. præse.* vide per Gloss. in l. *nihil, C. de usucap. pro hæred.*

(4) *Pertenescen.* Adde l. *verbum illud pertinere,* D. eod. est enim istud verbum generale, ut tradit Baldus in l. 1. in princ. D. *de statu homin.* vide per Innoc. in cap. *constitutus, de religios. domib.* et in cap. *inter dilectos, de fide instrum.*

(5) *A buena fe.* Adde dict. l. *verbum illud pertinere,* et cap. *querelam,* et ibi Glossa antepenult. *de elect.* et ibi notat Anton. et Alex. consil. 98. *visis his quæ eleganter,* col. 1.

(6) *La meytad.* Adde l. *nomen filiarum,* §. *partitionis,* D. eod. et l. fin. §. *Lucius,* D. *de legat.* 2. et appellatione particulæ quarta datur intelligi, l. 2. et ibi Gloss. *C. quando, et quibus quarta pars,* lib. 10. quod est notandum, secundum Alberic. in dict. §. *portionis,* et vide Joann. de Plat. in dict. l. 2. et adde optimum textum in l. *ubi purè,* §. 1. D. *ad Trebell.* et si non apparet de divisione confinium inter duas Civitates, quælibet præsumitur habere à suo latere usque ad punctum indivisibile, quod est in medio, secundum Bart. quia ubi non apparet quota sit portio, media præsumitur, ut in dict. §. *partitionis,* Bald. in rubric. D. *de rerum divis.* col. 8. et adde quod notat Bald. in l. *mater,* col. 5. *C. de rei vindic.* de marito, et uxore vendentibus, et confitentibus participasse pretium, et Joan. de Imol. in l. *cum vir,* D. *de usucap.* col. 7. Alexand. consil. 58. vol. 2. et si adjungitur verbum *aliqua,* tunc non intelligitur pro dimidia, sed sufficit minus dimidia, ut in §. *cum autem,* et ibi Bald. *de controv. investit.* glossa notabilis in Clement. 1. in verbo *aliqua,* et in verbo *earum parte, de foro compet.* et adde in materia, quod notat Bald. in cap. 1. in princ. *de alienat. feudi,* col. 1. et Angel. in §. *hæreditas, Institut. de hæred. instit.* Abb. in cap. *pastoralis,* in fin. princ. *de offic. delegat.* Bart. in l. *si ita scriptum,* in princ. D. *de bon. poss. secundum tabul.*

LEX X.

Si lex, aut Principis privilegium prohibet alienationem, non potest res vendi, permutari, pignerari, vel ad censum dari, nec servitus in illa imponi potest. *Proprietas,* est dominium rei; *possessio* ejus detentio: quandoque tamen unum pro alio ponitur, quia si lego omnes possessiones meas, proprietas debetur legatario. *Restituere* est idem, quod tradere, et comprehendit plurima; nam si ponitur indulgentia criminosi, tunc restitutio Prin-

mosla de poner en los privillegios de nuestros donadios, et queremos aqui mostrar qué quiere decir: et decimos (1) que aquel á quien es defendido de non enagenar la cosa, que la non puede vender, nin camiar, nin empeñar, nin dar, nin puede poner servidumbre sobrella nin darla á cienso á ninguna de aquellas personas á quien es defendido de enagenarla. Otrosi decimos que propriedat (2) es el señorio de la cosa, et posesion es la tenencia della; pero á las vegadas la una palabra dellas se toma por la otra: et esto serie como si alguno dixiese en su testamento: mando á fulan todas mis posesiones (3) que he en tal lugar; ca entiéndese por tal manda que non tan solamente le dexa la tenencia, mas aun el señorio dellas. Et aun decimos que esta palabra *restituere* (4) en latin tanto quiere decir en romance como entregar, et comprehende en sí muchas razones; ca quando fuere puesta en carta de algunt señor en que diga que da su gracia á alguno ó quel perdona, et quel restituyan (5) lo suyo, entiéndese que debe cobrar todo lo quel habian tomado, et aun la fama et la honra que ante habie. Otrosi decimos que quando el judgador manda á alguna de las partes dar et restituir alguna cosa, que tal restitucion como esta debe seer fecha libremente (6) et sin entredicho ninguno, et non debe aquel á quien lo manda, tornar la cosa empeorada (7), nin corrompida nin mudada del estado en que ante era ó estaba. Et decimos otrosi que cosa mueble (8) es la que home puede levar ó mudar de un lugar á otro, ó se mueve ella por sí misma. Et *merces* (9) otrosi tanto quiere decir como mercadurias de cosas muebles. Otrosi decimos que *cautio* (10) en latin tanto quiere decir como seguramiento que el debdor ha de facer al señor del debdo, dandol

cipis omnia criminosi, et etiam famam restituit: et cùm judex aliquid restituere mandat, liberè debet restitui sine contradictione, et non debet restitui res corrupta, deteriorata, vel de statu suo mutata. *Mobilia* sunt quæ moveri possunt de loco ad locum, aut se movent. Et *merces* dicuntur venalia rerum mobilium. Et *cautionis* datio intelligitur cum fidejussore, vel pignore. *Creditor* est cui res debetur ex justa causa. *Debitor*, à quo invito debitum exigi potest. *Fidejussor* dicitur qui pro alio de solvendo fidejubet. *Expensæ* sunt in triplici differentia. *Necessariæ* dicuntur sine quibus res deterioraretur, aut destrueretur. *Utiles*, quibus res melioratur augmento, aut redditu. *Voluntariæ*, quibus res pulchrior efficitur, sed ejus redditus non augmentantur. Hoc dicit.

(1) *Decimos.* Adde l. fin. *C. de rebus alien. non alien.* et l. *alienationis verbum*, D. eod. cap. *nulli, de rebus eccles. non alienan.* vide per Bald. in l. *si quis*, §. *cæterum*, in 2. lectura, *C. de secundis nuptiis*, per Joan. de Plat. in l. *quemadmodum, C. de agricol. et censit.* lib. 11. vide l. *alienatum*, in princ. D. eod.

(2) *Otrosi decimos que propriedat.* Adde l. *interdum*, cum glossa ibi, D. eod. et quæ dixi in l. 27. tit. 2. *Partit.* 3.

(3) *Posesiones.* Adde dict. l. *interdum*, et istud verbum est æquivocum, et sumitur multipliciter, vide per Alex. consil. 95. vol. 5. vide Bart. in l. *uxorem*, §. *legaverat*, D. *de legat.* 3. Alexand. in l. 1. in princ. col. 7. D. *de acquir. poss.*

(4) *Restituere.* Adde l. *Princeps*, cum l. seq. D. eod.

(5) *Restituyan.* Adde l. 2. tit. suprà proximo.

(6) *Libremente.* Adde l. *qui restituere*, D. *de rei vindic.*

(7) *Empeorada.* Adde l. *restituere*, D. eod. et *C. de exhib.* l. *exhibitionis.*

(8) *Mueble.* Adde l. *moventium*, D. eod.

(9) *Merces.* Adde l. *mercis appellatio*, et l. *mercis appellatione*, D. eod. ubique quòd emptor servorum non dicitur emptor mercium.

(10) *Cautio.* Ista lex vult, quòd qui tenetur cavere, debeat cavere sub fidejussore vel pignore, adde l. *si mandato Titii*, §. fin. D. *mandat.* l. 1. §. *caveri*, D. *de collat. bon.* in contrarium videtur expressè l. *sancimus, C. de verb. signific.* ubi tantùm de nuda cautione intelligitur, ubi Albericus concludit, quòd verbum *cautionis* simpliciter prolatum, sui natura continet cautionem sine fidejussoribus, nisi natura contractus, suspicio personæ, vel alia adjectio, puta *idoneè, rectè, plenè, sufficienter*, vel similia, aliud inducant: potest dici, quòd ista l. intelligatur, quando verbum cautionis profertur à lege, et l. fin. *C. de verb. signif.* quando profertur ab homine, ut in l. *in omnibus*, D *de judic.* l. *prætoriæ*, D. *de prætor. stipulat.* et tenet Bart. in l. *divortio*, §. *interdum*, D. *solut. matrim.* Petr. et Cyn. in dict. l. fin. An autem sufficiat cavere cum hypotheca bonorum? Glossa vult, quòd sic, in dict. l. *si mandato Titii*, §. fin. et videtur casus in l. *quicumque, C. de omni agro desert.* lib. 11. tradit Oldrald. consil. 68. quòd procedit quando obligatio hypothecarum est idonea, ut probari videtur in dict. §. fin. tradit Oldrald. ubi suprà. Albericus etiam in dict. l. fin. et Salicet. in dict. §. fin. et adde in ista materia, quæ notat Bartol. in l. 1. in fin. D. *de prætor. stipul.* et in l. *prætoris*, la 3. et in l. fin. eod. tit. Bald. in dict. l. fin. per Jason. in l. 5. col. 3. D. *de verb. oblig.* Baldus notabiliter in l. *executorem*, col. 5. *C. de exec. rei judic.* Baldus novell. in tract. *de doie*, charta 44.

fiadores valiosos ó peños. Et *creditor* (11) en latin es llamado aquel que ha de recebir debda ó otra cosa por alguna derecha razon. Et *debitor* (12) es aquel que es tenudo de dar ó de pagar debda ó otra cosa, et que non se puede amparar por ley nin por otra defension ninguna. Et fiador es el que se obliga de pagar alguna cosa ó debda por otri, fiándose en él aquel que lo recibe. Otrosi decimos que las despensas (13) que los homes facen por razon de las cosas agenas pueden seer de muchas guisas; ca tales hi ha dellas que son llamadas necesarias, porque si non se ficiesen, ó se empeorarie la cosa ó se perderie del todo. Et otras hi ha á que dicen útiles, que quiere tanto decir como provechosas : et estas son asi llamadas porque se mejora la renta de la cosa en que son fechas por ellas, asi como si alguno fuese tenedor de campo de otri, et pusiese hi árboles ó viñas, ó si era otra heredat, et ficiese hi forno, ó lagar ó horrio. Et otras despensas hi ha que son dichas voluntarias, que quieren tanto decir como deleytosas, que non crescen por hi los frutos nin las rentas de la cosa en que son fechas : et esto serie como si alguno pintase la casa, ó ficiese hi vergel, ó albuhera ó otras cosas semejantes que fuesen á deleyte. Et quáles destas despensas se pueden cobrar et quáles non quando fuesen fechas en cosa agena, mostrámoslo (14) en las leyes deste libro que fablan en esta razon, que son en el título veinte et ocho de la tercera Partida.

LEY XI.

De la interpretacion de otras palabras dubdosas.

Dolus en latin tanto quiere decir en romance como engaño : et deste fablamos en su título (1) complidamente. Et lata culpa (2) quiere tanto decir como grande et manifiesta culpa : et esto serie como quando alguno non entendiese lo que todos los homes entienden ó la mayor partida dellos. Et tal culpa como esta es como nescedat, et ha semejanza de engaño (3) : et esto serie como si algunt home tomase en guarda alguna cosa dotri, et la dexase en la carrera ó á la puerta de su casa de noche, non cuidando que la tomarie otro home; ca si se perdiese, serie por ende en grant culpa, de que se non podrie excusar de la pechar. Eso mismo serie quando alguno cuidase facer contra mandamiento de su señor sin pena (4), ó ficiese

col. 1. Specul. tit. *de empt. et vend.* §. 1. col. 5.

(11) *Creditor.* Adde l. *creditores*, et l. *creditorum*, D. eod. cum l. seq.

(12) *Debitor.* Adde l. *debitor intelligitur*, D. eod. et vide Bart. in l. *fidejussor obligari*, §. 1. *de fidejussor.*

(13) *Despensas.* Concordat D. *de verbor. signific.* l. *impensæ.*

(14) *Mostrámoslo.* Vide in l. 45. tit. 28. *Partit.* 3. et in l. fin. tit. 11. *Partit.* 4.

LEX XI.

Dolus est fraudulenta deceptio. *Lata culpa* est magna et manifesta culpa, ut ignorare quod omnes aut major pars hominum scit, ut si commodatum alterius in via vel ad januam sine custodia derelinquat, credens quòd non furabitur; et ista assimilatur dolo. *Levis* autem culpa est pigritia, aut negligentia. *Levissima* verò est non adhibere tantam diligentiam, quantam homo boni sensus adhiberet, si haberet. *Casus fortuitus* est, inopinatæ rei eventus, ut domus ruina, incendium acceleratum, naufragium, vis inimicorum, aut aggressuræ latronum. Hoc dicit.

(1) *En su título.* Ead. *Partit.* tit. 16.

(2) *Lata culpa.* Adde l. *latæ culpæ*, et l. *magna negligentia*, D. eod. et l. *cedere diem*, §. fin. eod. tit. et adde l. *si procuratorem*, §. *dolo*, D. *mandati.*

(3) *Semejanza de engaño.* Lata culpa, an æquiparetur dolo in maleficiis? Vide per Bartol. in l. 1. §. *non autem*, D. *si quis test. lib. esse jus. fuer.* et in l. *in lege*, D. *ad leg. Cornel. de sicar.* et Joan. de Plat. in l. *per æquatores*, C. *de cens. et censitor.* lib. 11. Angel. Aret. in tract. *malefic.* in parte *scienter et dolose*, et in parte *qui judex ad probationem*, et in parte *quas si non solverit*, la 2. col. penult. Bald. in l. *quicumque*, col. 5. C. *de servis fugitiv.* et in cap. 1. in princ. col. 5. *quibus modis feud. amittat.* et in §. *injuria*, col. 2. *de pace juramento firmand.* et in l. *data opera*, col. 2. C. *qui accus. non poss.* Abb. in cap. 2. *de constit.* et dicit Bald. in l. 1. col. 2. C. *de pœna judic. qui male judic.* quòd culpa lata punitur ut dolus, quando punitur eadem lege : et de sententia lata per culpam latam, vide Bald. in l. *venales*, C. *quando provoc. non est necesse:* et ubi requiritur dolus ex proposito, non sufficit culpa lata, vide per Alexandr. consil. 65. vol. 1. col. penult. in fin. cum principio sequentis. Item lata culpa est dimittere media nocte ostium apertum, Bald. in l. *solam*, col. 3. C. *de testibus*, ubi vide : et nota quòd culpa est, non explorare conditionem illius, cum quo quis contrahit, secundum Bart. in l. penult. D. *de adulteriis.*

(4) *Sin pena.* Error juris est lata culpa, ut hic, et in l. *liberorum*, §. *notatur*, et ibi Glossa, D. *de his qui notant. infam.*

otros yerros semejantes de algunos destos. Otrosi decimos qui hi ha otra culpa á que dicen *levis* (5), que es como pereza ó negligencia. Et otra hi ha á que dicen *levissima* (6) culpa, que quiere tanto decir como non haber home aquella femencia en aliñar et en guardar la cosa, que otro home de buen seso habrie si la toviese. Otrosi decimos que *casus fortuitus* (7) en latin tanto quiere decir en romance como ocasion que acaesce por aventura, de que non se puede home anteveer; et son estos : derribamiento de casas, ó fuego que se acendiese á sohora, ó quebrantamiento de navio, ó fuerza de ladrones ó de enemigos. Et quándo et en qué razones han lugar estas culpas et estas ocasiones, diximos asaz complidamente en la quinta Partida deste libro en el título de los empréstidos (8) et de los condesijos (9) en las leyes que fablan en esta razon.

LEY XII.

De las cosas dubdosas que acaescen en razon de nascimiento de los niños, et de la muerte de dos homes en uno.

Ley 2. tit. 8. lib. 5. Recop.

Nascen á las vegadas dos criaturas de una vez del vientre de alguna muger, et contece que es dubda quál dellos nasció primero : et decimos (1) que si el uno es maslo et el otro fembra, debemos entender que el varon nasció primero (2), pues que se non

(5) *Levis.* Quæ sit ista, dixi in l. 2. tit. 2. *Partit.* 5. et ista non est talis culpa, quam lex abhorreat, licèt extraordinariè puniat, secundum Bald. in l. *quæ fortuitis*, col 7. *C. de pignor. action.* et an teneatur delinquens per levem culpam, vide Ang. Aret. in tract. *malefic.* in parte *scienter et dolosè*, et in parte *incendiario*, col. 2. et Bald. in §. *injuria*, col. 2. *C. de pace juram. firmand.* et levis culpa meretur maximam pœnam, quando continet in se ingratitudinem, vide Bald. in l. 2. *C. de libert. et eorum liber.* et in rebus propriis levis culpa non punitur, l. *etiam*, §. *licèt*, D. *solut. matrimon.* vide Bald. in authentic. *contra rogatus*, *C. ad Trebell.*

(6) *Levissima.* Adde ad ea quæ dixi in l. 2. tit. 2. *Partit.* 5. et quando appellatio culpæ profertur à lege, intelligitur de levi vel majori, non de levissima, Bald. in authent. *quod locum*, col. 2. *C. de collat.* quod benè nota.

(7) *Casus fortuitus.* Vide hoc etiam in l. 3. tit. 2. *Part.* 5. et quæ ibi dixi.

(8) *De los empréstidos.* Vide in l. 2. et 3.

(9) *De los condesijos.* Vide in l. 3. et 4.

LEX XII.

Si duo ex uno partu nascuntur, nec apparet quis priùs, et quis posterius natus est, præsumitur prius masculus, quàm fœmina nasci; et si ambo masculi sunt, ambo sibi dividunt honorem ex primogenitura provenientem. Item si vir et uxor simul perierunt, nec apparet quis priùs, præsumitur mulier, quia naturaliter debilior præsumitur priùs decedere; quod prodest ad ea, quòd unus per alterius mortem erat lucraturus : idem de patre, et filio impubere, quia filius præsumitur priùs decessisse, secùs si pubes erat; quod prodest ad successionem. Hoc dicit.

(1) *Decimos.* Concordat cum l. *si fuerit*, in fine, D. *de reb. dub.* et adde l. *qui duos*, §. *si maritus*, D. eod.

(2) *El varon nasció primero.* Et sic lex in primogenitura potiùs favet masculo, quàm fœminæ; ex quo nota, dispositiones exclusivas fœminarum in favorem masculorum esse favorabiles, et non odiosas, lege favente sexui virili, ut potentiori, et nobiliori : neque obstat, quod adduxi in l. 2. tit. 13. *Part.* 6. quòd dispositio excludens fœminas propter masculos, dicatur odiosa, argumento l. *maximum vitium*, *C. de liber. præter.* quia illud, ubi excluditur fœmina, cui à disponente debetur legitima, ut sunt filiæ, nam tunc dispositio illas excludens propter masculos dici solet odiosa, ut in dict. l. *maximum vitium*, cum ibi notatis. Ubi autem excluduntur statuto, aut dispositione aliæ fœminæ propter masculos, ab eo qui non debet eis legitimam, ut sunt fœminæ ulterioris gradus, tunc tale statutum aut dispositio dicitur favorabilis, et non odiosa; non enim odium fœminarum consideravit disponens tunc, sed principale propositum suum, scilicet, ut conserventur hæreditates in agnatis masculis, per quos memoriæ familiarum conservantur, ut notabiliter dicit Cuma. consil. 2. col. 2. vers. *sed enim*, et idem vult Bald. in l. 2. *C. qui ad libertat. perven. non possunt*, dum dicit Bald. quòd statutum disponens quòd frater succedat fratri exclusa sorore, intelligitur favorabile, licèt favor sit causa odii; secùs si excluderet filiam ab hæreditate patris, quia illud est odiosum, l. *in suis*, D. *de liberis, et posthumis.* Idem est de mente Alberici in authent. *itaque*, *C. communia de success.* et Bald. in l. fin. *C. de liber. præter.* dum dicunt quòd dispositiones excludentes fœminas propter masculos favorabiles sunt, quia versatur publicus favor in conservatione familiarum, ut dicitur in l. 1. §. *quamvis*, D. *de ventre inspiciend.* quæ familiæ per masculos conservantur, non per fœminas, quia cùm transeant nubendo in alias familias, suas amittunt, §. 1. *Institut. de patria potest.* l. *pronuntiatio*, in fine, D. *de verb. signific.* idem dicunt Georgius Nathan,

puede averiguar el contrario. Et si fueren amos varones, et non podiere seer sabido quál dellos nasció primero, estonce amos deben haber (3) aquella honra et el heredamiento que habrie el que nasciese primero, á que dicen en latin *primogenitus*. Et esto ha lugar quando fuese en tal caso que se podiese partir; ca si partir se non pudiese, asi como señorio de tierra, que uno tan solamente lo hobiese de haber de costumbre ó en otra manera, estonce decimos que por suerte se debe partir, et aquel á quien cayere que lo haya. Otrosi decimos que muriendo el marido et la muger (4) en alguna nave que se quebrantase en la mar, ó en torre ó en casa que se acendiese ó se cayese á so hora, et non pudiesen saber qual finó primero, entendemos que la muger, porque es flaca naturalmente, que moririe primero que el varon; et tiene pro á saber esto por razon de las donaciones que el marido et la muger facen el uno al otro en su vida, et por las posturas et por los pleytos que ponen entre sí en razon de las dotes et de las arras; ca por la muerte del que primero muere, gana á las veces el otro, asi como diximos en el título once de las dotes en la quarta Partida en las leyes (5) que fablan en esta razon. Et aun decimos (6) que si el padre et el fijo que fuese mayor de catorce años (7) muriesen amos en alguna lid, ó en la mar por el quebrantamiento del navio ó en alguna otra manera semejante, que si se non pudiere saber quál dellos murió primero, que es de entender que el padre murió primeramente. Eso mismo decimos de la madre que muriese á so hora con su fijo por alguna ocasion semejante destas que les acaesciese de so uno; mas si el fijo fuese menor de edat de catorce años, debe home sospechar que el fijo murió primero por la flaqueza que es en él porque es niño. Et esto tiene pro á saberlo quando fuese contienda entre los parientes dellos en razon de los bienes de estos muertos, quáles los deben heredar.

in repet. cap. *quamvis pactum, de pactis*, lib. 6. et Jaso in l. *Gallus*, §. *instituens*, col. penult. D. *de liber. et posthum.* Dicunt etiam Baldus et Paul. de Cast. in l. *venia*, *C. de in jus vocand.* favorabile esse, ut agnationes per masculos in suis bonis et dignitatibus conserventur : et idem dicit idem Paul. de Cast. consil. 40. vol. 2. incipit, *præsens casus*, et in l. *si vero*, §. *de viro*, *D. solut. matrim.* idem Abbas consil. 75. vol. 1. col. 3. et Cuma. in dict. consil. 2. et Decius consil. 372. num. 7. et 8. Non potest ergo dici simpliciter dispositiones excludentes fœminas propter masculos esse odiosas; sequuntur enim mediam jurisprudentiam legis duodecim Tabularum, ut per agnationes masculorum conserventur dignitates familiarum; unde ut favorabiles dispositiones extendi debent, et non restringi, ut notanter dicit Angelus consil. 67. incipit *Martinus Joannes de Florentia*, et consil. 340. *totum dictum statutum, etc.* Calcaneus, consil. 48. col. 4. num. 12.

(3) *Amos deben haber*. Hic habes decisam illam dubitatissimam quæstionem de partu gemino, quis præferatur in majoria, scilicet, quòd utrique deferuntur; et istam opinionem tenuit Baldus in plerisque locis; et vide quæ in hoc dixi in l. 2. tit. 15. *Part.* 2. remittendo me ad plenè tradita per Joan. Lecirier in suo tract. *primogenituræ*, lib. 1. quæst 6. et 7. cum aliis sequentibus, ubi in quæstione undecima ponit sequentes conclusiones. Prima, quòd si alter ex geminis masculis est fortior et robustior altero, tunc ille sit præferendus, quia præsumitur citius exivisse de carcere materni uteri, secundum Bald. in §. *itaque*, in prima constit. D. *veter.* col. 2. argumento dictæ l. *si fuerit*, in fine. Secunda conclusio, quòd ubi in geminis est paritas qualitatum naturalium, uterque in divisibilibus ratione primogenituræ competentibus, primogenitus est censendus; quod satis habetur in ista lege Partitarum. Tertia conclusio : In geminis circa res indivisibiles præferendus est in jure primogenituræ is, cui suffragatur possessio, ut est glossa notabilis in l. *idem erit*, D. *de statu homin.* Quarta conclusio : Si neuter sit in possessione rerum indivisibilium, locus est gratificationi; spectabit autem gratificatio ad magnates et populos regni, secundum Bald. in l. *ex hoc jure*, D. *de just. et jur.* et ibi tradit ipse Joa. Lecirier, quæ dicantur res indivisibiles : vide ibi latissimè per eum in ista quæstione.

(4) *El marido et la muger*. Concordat cum l. *qui duos*, §. *si maritus*, et ibi Glossa, D. *de rebus dubiis*. Et adde Joan. de Plat. in l. *nullus*, *C. de Decurion.* lib. 10.

(5) *En las leyes*. Vide in l. 23. et 24. tit. 11. 4. *Part.*

(6) *Decimos*. Concordat cum dict. l. *qui duos*, §. *cum in bello*, D. *de rebus dub.* et l. *cum pubere*, eod. tit. et quid de aliis vide in l. *quod de pariter*, cum duabus sequentibus, D. eod.

(7) *Mayor de catorce años*. Secùs enim si cum impubere, ut in l. *si mulier*, D. *de rebus dub.* et subditur statim in ista lege.

LEY XIII (a).

De las reglas derechureras, que son llamadas en latin de regulis juris.

Ley 6. tit. 16. lib. 2. Recop. — Ley 2. tit. 16. lib. 5. Recop. — Aut. 2. tit. 8. lib. 9. Recop. — Ley 3. tit. 1. lib. 2. Recop. — Leyes 3. y 7. tit. 1. lib. 2. Recop. — Aut. 1. tit. 1. lib. 2. Recop.

Regla es ley dictada (1) brevemente con palabras generales que muestran aina la cosa sobre que fabla, et ha fuerza de ley, fueras ende (2) en aquellas cosas sobre que fablase alguna ley señalada deste nuestro libro que fuese contraria della; ca estonce debe seer guardado lo que la ley manda, et non lo que la regla dice. Et como quier que la fuerza et el entendimiento de las reglas hayamos puesto desuso ordenadamente en las leyes deste nuestro libro segunt conviene, pero queremos aqui decir los enxemplos que mas cumplen al entendimiento dellas segunt los sabios lo mostraron, porque la nuestra obra sea por ende mas complida. Et decimos que regla derecha es que todos los judgadores deben ayudar á la libertad (3), porque es amiga de la natura, que la aman non tan solamente los homes, mas aun todas las animalias (4). Otrosi decimos que servidumbre (5) es cosa que aborrecen los homes naturalmente: et en manera de servidumbre vive non tan solamente el siervo, mas aun aquel que non ha libre poder (6) de ir del lugar do mora á otro lugar. Et aun dixieron los sabios antiguos que non es suelto nin quito de prision aquel á quien han sacado de los fierros, et tiénenlo por la mano et le dan guarda cortesanamente. Otrosi dixieron que non son contados por bienes aquellos de que viene á home mas daño que pro (7). Otrosi el home que es fuera de su seso (8), non face ningunt su fecho endereszadamente, et por ende non se puede obligar, porque non sabe (9) nin entiende su pro nin su daño. Et demas dixieron que en grant culpa es aquel que se trabaja de facer cosa que non sabe ó quel non conviene (10). Et aun dixieron que ninguno non es obligado á otro del consejo (11) quel dió, maguer le veniese dende daño, fueras ende sil hobiese dado aquel consejo engañosamente; ca estonce el daño quel viniese por él, serie tenudo de gelo pechar. Otrosi dixieron que el señor que vee

---

(a) *Nota de los editores.* Esta ley XIII forma el título XXXIV en la edicion de *G. Lopez*, en la cual se hallan, como en el *Digesto*, cada una por separado las *reglas del derecho* que la *Real Academia* puso aquí en la manera que se ve, sin que en lo demás se note diferencia alguna sustancial entre los dos textos. Ha parecido oportuno á los editores hacer esta advertencia, para que, cuando el lector hallare en el índice general ó en otra parte de la obra citado el título XXXIV de la séptima Partida tenga presente que no existe en esta edicion por la razon indicada, no habiéndose creido acertado hacer la mas mínima alteracion en el texto de la *Real Academia*.

LEX XIII.

(1) *Ley dictada.* Concordat cum l. 1. D. eod. et cap. *regula*, 3. dist.

(2) *Fueras ende.* Non igitur recedendum est à regula, nisi reperiatur fallentia, ut hìc, et notat Glossa D. eod. l. *omnis diffinitio*, et adde Bald. in cap. 1. §. *judices*, col. 4. *de pace juramento firmand.* dicentem: Moneo te, quòd in dubio à textu et regulis juris non recedas. Idem Bald. in l. 1. col. 2. *C. de sacrosanct. eccles.* et l. *si tutor, C. de servo pign. dat. manum.* bonus textus in cap. 2. in fin. *de conjug. lepros.* et in cap. *sanè*, circa fin. 15. quæst. 3. Abb. post Joan. And. in cap. *salubriter*, in 5. quæst. *de usur.*

(3) *A la libertad.* Concordat cum l. *quotiens dubia*, et ibi Glossa D. eod. et l. *libertas omnibus*, eod. tit. l. *inter pares*, D. *de re judic.* col. fin. et plura in favorem libertatis inducta cumulavi in l. 4. tit. 5. 3. *Partit.*

(4) *Animalias.* Vide in summa, tit. 22. 4. *Part.*

(5) *Servidumbre.* Servitutem ferè mortalitati comparamus, dicit l. *servitutem*, D. eod. et adde l. 8. tit. 22. 4. *Partit.*

(6) *Libre poder.* Adde l. *succurritur*, cum l. sequent. D. *ex quibus caus. major.*

(7) *Mas daño que pro.* Adde l. *propriè bona*, D. *de verb. signif.*

(8) *Fuera de su seso.* Adde l. *furiosi*, D. *de regul. jur.* et l. *in negotiis.*

(9) *Porqué non sabe.* Adde l. *imperitia*, D. eod. et §. *præterea*, *Institut. de lege Aquil.*

(10) *Quel non conviene.* Adde l. *culpa est*, D. eod. et cap. *non est sine culpa*, *de regul. jur.* lib. 6.

(11) *Del consejo.* Adde l. *consilii*, D. eod. et in regul. *nullus ex consilio*, eod. tit. lib. 6.

facer el mal á aquel á quien lo puede vedar, si lo non vieda (12), semeja que lo consiente, et que es aparcero en él. Et dixieron aun que non querer (13) es en poder de aquel que queriendo la cosa, la puede facer et complir: et esto serie como si alguno fuese establescido por heredero so tal condicion que fuese en su poder de complirla; ca si él non quisiese la herencia, non complirá la condicion, faciendo aquello que el testador le mandó: et si por aventura se pagare della quando cumpliere aquello que mandó el testador, será su heredero; et asi se muestra que es en su poder el querer et el non querer. Et por ende dixieron que si aquel que obedeciendo el mandamiento de su señor ó de su padre fizo cosa por que meresca pena, que non la deben dar á él, porque lo que fizo fue fecho por voluntad dotri á quien él era tenudo de obedecer, et es de creer (14) que lo non fizo por la suya; et por ende deben dar la pena al que gelo mandó facer. Et aun dixieron que el que ha por firme (15) la cosa que es fecha en su nombre, que vale tanto como si él la hobiese mandado facer de primero. Et demas dixieron que aquel puede condepnar (16) á otro, que ha poderio de lo quitar: mas aquel que ha poder de quitar, á las veces non puede dar sentencia de condepnamiento. Et esto serie (17) como si fuese acusado algunt judgador ordinario de alguna villa ante el adelantado de la tierra, ó el cómitre delante su almirante; ca si fuese probado algunt yerro que hobiese fecho por que meresciese muerte ó perder algunt miembro, non lo puede él condepnar, á menos de lo facer saber primeramente al rey; pero si probado nol fuese, poderlo hie dar por quito, asi como mostramos en las leyes (18) deste libro que fablan en esta razon. Et aun dixieron que ningunt home non puede dar mas derecho á otro de alguna cosa, de aquello que á él pertenesce (19) en ella. Otrosi dixieron que la cosa que es nuestra, que non puede pasar á otri (20) sin nuestra palabra ó sin nuestro fecho (21). Et dixieron aun que non face tuerto á otri quien usa de su derecho (22). Et aun dixieron que aquellas cosas puede home facer que quando fueren fechas, sean sin malestanza (23) daquel que las fizo. Et otrosi dixieron que lo que home face ó dice con encendimiento de saña (24), non debe seer judgado por firme ante que vean si dura en ello, non se repintiendo luego el que se movió: pero esto se debe entender que lo que home face ó dice con saña á daño ó á denuesto de otri, que lo non excusa de la pena (25), como quier quel mengüe de la

(12) *Si lo non vieda.* Adde l. *in omnibus*, D. *de noxal.* l. *scientiam*, in princ. D. *ad leg. Aquil.* Gloss. in l. *culpa caret*, D. *de regul. jur.* et cap. *negligere*, 2. quæst. 7. et cap. *quantæ, de sentent. excommun.*

(13) *Non querer.* Adde l. *ejus est nolle*, D. *de regul. jur.*

(14) *Es de creer.* Velle non creditur qui obsequitur imperio patris, vel domini, l. *velle*, D. eod. et intellige, ut per Gloss. ibi.

(15) *Por firme.* Adde l. *hoc jure utimur*, D. eod. et cap. *ratihabitionem, de regul. jur.* lib. 6.

(16) *Puede condepnar.* Adde l. *nemo qui condemnare*, D. eod. et vide quatuor exceptiones contra istam regulam, *de pœnit.* dist. 1. cap. *verbum Dei*, per Gloss. ibi.

(17) *Esto serie.* Adde Gloss. in dict. l. *nemo qui condemnare*, et l. 3. *C. ubi senat. vel clariss.* in §. *adeo autem.*

(18) *En las leyes.* Vide l. 24. tit. 9. 2. *Partit.* et l. 11. tit. 1. supra ead. *Partit.*

(19) *Que á él pertenesce.* Adde l. *nemo plus juris*, D. eod. et cap. *nemo plus*, eod. tit. lib. 6.

(20) *Pasar á otri.* Adde l. *id quod nostrum*, D. eod.

(21) *Nuestro fecho.* Vero vel ficto domini, vel quasi domini, secundum Dynum et Alberic. in dict. l. *id quod nostrum.*

(22) *Usa de su derecho.* Adde l. *factum cuique suum*, §. *non videtur*, D. eod. et in l. *nullus videtur*, eod. tit. l. 3. §. 1. D. *de lib. homin. exhib.*

(23) *Sin malestanza.* Adde l. *nepos Proculo*, D. *de verbor. sign.* l. 14. tit. 5. 2. *Partit.*

(24) *De saña.* Adde l. *quidquid calore*, D. *de regul. jur.* et de factis tempore iræ, vide optimum textum in cap. *ira enim*, et cap. *ira sæpè*, cum cap. sequenti, 11. quæst. 3. et de quamplurimis malis, quæ facit ira, vide S. Gregor. 5. lib. *Moral.* cap. 31. cum sequenti: et de ira quam zelus rectitudinis firmat, vide ibi, cap. 33. et adde l. 11. tit. 5. *Partit.* 2. et adde Gloss. in cap. *divortium, de pœnit.* dist. 1. et Gloss. in cap. *ex litteris, de divort.* ubi de confessione facta calore iracundiæ, et de juramento emisso calore iracundiæ: vide Abb. in cap. *sicut ex litteris, de jurejurand.* Bald. in l. 1. col. 4. *C. de ædil. action.* de acceptante secundum beneficium calore iracundiæ, an perdat primum, vide Abb. in cap. *de multa*, col. 4. *de præbend.* et de voto, vide quod dicit Abb. in cap. *dudum, de convers. conjugat.*

(25) *Non excusa de la pena.* Adde l. *si non convicii*, et ibi Alber. et Angel. *C. de injur.*

culpa (26) ó del yerro quando el movimiento del yerro ó de la saña fuere con razon. Et aun dixieron que ninguno non debe enriquecer (27) torticeramente con daño dotri; et que la culpa de uno (28) non debe empescer á otro que non haya hi parte. Et dixieron aun que á los malfechores, et á los consejadores et á los encobridores debe seer dada egual pena (29). Otrosi dixieron que el que face alguna cosa por mandado (30) del judgador á quien ha de obedescer, non semeja que lo face á mal entendimiento, porque aquel face el daño que lo manda facer. Otrosi qui da razon (31) por que venga daño á otri, él mismo se entiende que lo face. Et aun dixieron que el daño que home recibe por su culpa, que á sí mismo (32) debe culpar por ello. Otrosi dixieron que aquel que calla (33), non se entiende que siempre otorga lo quel dicen, maguer non responda: mas esto es verdat que non niega lo que oye. Et aun dixieron que non puede home dar beneficio á otro contra su voluntad (34). Otrosi dixieron que el que se dexa engañar entendiéndolo (35), que non se puede querellar como home engañado, porque non le fue fecho encubiertamente, pues que lo entendie. Et aun dixieron que las palabras sobejanas (36) que son puestas en las cartas públicas ó en otras de señor para toller alguna dubda, que non tienen daño nin valen por ende menos, porque la guarda quando es complida aprovecha et non nuce. Et dixieron otrosi que los privilegios que son dados á algunos por razon de sus personas (37), que non pasan á sus herederos,

(26) *Mengüe de la culpa.* Adde l. antepenult. §. fin. D. *ad leg. Jul. repetund.* et quæ dixi in l. 25. tit. 22. 3. *Partit.*

(27) *Enriquecer.* Adde l. *jure naturæ*, D. *de regul. jur.* et in cap. *locupletari, de regul. jur.* lib. 6.

(28) *Culpa de uno.* Adde l. *sicuti pœna*, et l. *non debet alteri*, et l. *alterius circumventio*, D. eod. et cap. *non debet aliquis*, eod. tit. lib. 6.

(29) *Egual pena.* Vide leg. 10. tit. 9. suprà ead. *Part.* et ibi dedi concordantes.

(30) *Por mandado.* Adde l. *non videtur data*, §. *qui jussu*, D. eod. et *quod quis mandato*, eod. tit. lib. 6. et l. 5. tit. 15. supra, ead. *Part.* ubi vide quæ dixi.

(31) *Qui da razon.* Melius esset occasio, et adde l. *qui occidit*, D. *ad leg. Aquil.* in §. penult. et ibi concordantes in gloss. et adde cap. *quantum*, 50. dist. cum Glos. ibi, et Abb. in cap. *dilecto, de præbend.* col. penult.

(32) *A sí mismo.* Concordat cum l. *quod quis ex sua culpa*, D. eod. et in cap. *damnum*, eod. tit. lib. 6. et l. 25. tit. 5. *Partit.* 3.

(33) *Que calla.* Adde cap. *qui tacet*, et cap. *is qui tacet, de regul. jur.* lib. 6. et D. cod. l. *qui tacet*, et adde ad istam regulam Baldum in cap. unic. *si de feudo vassal. ab aliquo fuerit interpellatus*, et notabiliter per Felin. in cap. *cum M. Ferrariensis*, col. 16. cum seq. *de constit.* et an si fiat factum per unum de capitulo aliis præsentibus, et non contradicentibus, videantur ex hoc alii consentire? Vide Abb. in cap. *in causis*, col. 2. *de elect.* et in cap. *quia propter*, 4. col. eod. tit. et in cap. 2. *de his quæ fiunt à Prælat. sine cons. cap.* et favore piæ causæ tacens habetur pro consentiente. Vide per Socinum consil. 291. 2. vol. et Bald. in l. *jubemus*, §. *servos sanè, C. de Episc. et Cleric.* et adde l. *cum ostendimus*, §. penult. D. *de fidejuss. tutor.* et Plat. in l. 1. *C. de Decurion.* lib. 10. et qui patitur per se alium fidejubere, videtur mandare, l. *si fidejussor, C. mandat.* et vide, de vidente se fidejussorem scribi et tacet, Angelum Aret. in tract. *malefic.* in parte *pro quibus Antonius fidejussit*, et vide in materia glossam notabilem et magistram, et ibi Bald. in cap. 1. in fin. *si de invest. inter domin. et vassal.* Et an procurator præsens videatur acceptare mandatum? Vide Bald. in l. *invitus, C. de procur.* ubi quid si patitur rem poni in domo sua, et adde l. *qui patitur*, D. *mandati*, et per Abb. in cap. *ex parte Decani, de rescript.* col. 3. de obligante rem te præsente, vide in l. *Cajus*, D. *de pignor. action.* et per Bald. in l. *certi, C. locati*, et Bald. in l. *si sine, C. ad Vellejan.* ubi vide in ista materia multa notabilia: et quid si fiat collatio beneficii præsente eo, ad quem spectabat, an per hoc ille videatur renuntiare? Vide Socinum consil. 104. vol. 3. et adde in materia l. *fidejussor*, §. 1. D. *de pignor.* et Paul. de Castr. in l. *Titia cum testamento*, §. *Lucia Titia*, D. *de legat* 2.

(34) *Contra su voluntad.* Adde l. *invito*, D. eod. et notata per Glos. in l. *solvendo*, D. *de negot. gest.*

(35) *Entendiéndolo.* Adde cap. *scienti, de regul. jur.* lib. 6. et D. eod. l. *nemo videtur*, et vide quod dicit Bald. in l. *fœminis, C. ad Vellejan.*

(36) *Sobejanas.* Adde l. *non solent*, D. eod et l. *testamentum, C. de testam.*

(37) *De sus personas.* Adde cap. *privilegium personale, de regul. jur.* lib. 6. et l. *privilegia quædam*, et l. *in omnibus causis*, D. eod. et vide in ista materia per Joan. de Plat. in l. *maximarum*, et latiùs in l. *sordidorum, C. de excus. muner.* lib. 10. ubi vide omnino: et privilegia concessa civitatibus, potius præsumuntur realia, quàm personalia, l. *forma*, §. *quamquam*, et ibi Bart. D. *de censib.* vide Bald. in l. *omnia, C. de Episc. et Cler.* alibi dixit Glossa, quòd privilegium in dubio potius præsumitur reale, quàm personale, 25.

fueras ende si en la carta ó en los privilegios lo dixiese. Et dixieron que las palabras de los privilegios quando son obscuras, que deben seer interpretadas largamente (38), catando siempre que acuerde el entendimiento dellas con la voluntad (39) de aquel que dió el privilegio : et desta materia diximos desuso en el comienzo deste título (40) asaz complidamente. Et aun dixieron que segunt derecho natural (41) aquel debe haber el embargo de la cosa que ha el pro della. Et otrosi dixieron que quien entra en lugar dotro (42) por heredero de lo suyo, que ha derecha razon non saber si es tuerto ó derecho lo que demanda ó ampara por aquella herencia. Et aun dixieron que por esta palabra home bueno se entiende el juez ordinario (43) de la tierra : et por ende do quier que sea fallado escripto en ley ó en postura que alguna cosa sea librada por alvedrio de home bueno, se entiende que lo libre el juez. Otrosi dixieron que la cosa que es judgada por sentencia de que se non pueden alzar, que la deben tener por verdat (44). Et aun dixieron que quien una vez es dado por malo (45), siempre le deben tener por tal fasta que se pruebe lo contrario. Et dixieron otrosi que el derecho del parentesco que ha un home con otro por razon de sangre (46), que non se puede toller por postura nin por ley, como quier que la razon por que home ha de heredar los bienes de sus parientes se puede perder por pleyto (47) ó por ley quando ficiere por que. Et dixieron otrosi que una cosa es vender et otra cosa consentir en la véndida (48); ca el vendedor que recibió el precio es tenudo de facer la cosa sana : mas aquel que consentiese non es ende tenudo, fueras ende si él recibiese el precio de la cosa vendida; ca el consentimiento non le tiene daño, sinon tan solamente que pierde el derecho que habie en ella porque consintió que la vendiesen. Et aun dixieron que non se deben facer las leyes sinon sobre las cosas que suelen acaescer á menudo (49) : et por ende non hobieron cuidado los antiguos de las facer sobre las cosas que avinieron pocas veces, porque tovieron que se podrien judgar por otro caso de ley semejante que se fallase en escripto. Otrosi dixieron que en las cosas que se facen de nuevo (50) debe seer catado en

quæst. 2. in summa. Et adde quod dicit Glossa, in cap. *hinc est*, 16. quæst. 1. et vide in ista materia Socinum consil. 38. 1. volum. et Alexandr. consil. 86. 1. vol.

(38) *Largamente.* Adde l. fin. D. *de const. Princ.* et l. *ex facto*, D. *de vulg. et pupil.* l. *si quando*, *C. de bonis vacant.* lib. 10.

(39) *Con la voluntad.* Adde cap. *ex multiplici*, *de decim.* et ibi Glossa, et cap. *dilecto*, *de verb. sign.* et l. *in ambiguis*, D. *de regul. jur.*

(40) *Deste título.* vide quod habetur suprà, in l. 4.

(41) *Segunt derecho natural.* Adde l. *secundum naturam*, D. eod. et cap. *qui sentit*, et cap. *rationi*, eod. tit. lib. 6.

(42) *En lugar dotro.* Adde l. *qui in alterius*, D. eod. et cap. *cum quis in jus*, eod. tit. lib. 6.

(43) *El juez ordinario.* Adde l. *continuus*, §. *cum ita*, D. *de verb. oblig.* et l. *quod si Ephesi*, D. *de eo quod certo loco*, l. *vir bonus*, D. *judicat. solv.*

(44) *Por verdat.* Adde l. *res judicata*, D. *de regul. jur.*

(45) *Por malo.* Adde cap. *semel malus*, eod. tit. lib. 6. et intellige in alia re simili, secundum Bart. quem vide in l. 2. in fin. D. *de senator.* et vide quod notat Bald. in l. *non ignorabit*, *C. ad exhibend.* et de semel perjuro vide Gloss. in cap. *tu pridem*, 23. quæst. 8. sic et pro bono semper præsumitur, vide Bald. in l. 1. *C. locati.*

(46) *De sangre.* Adde l. *jura sanguinis*, D. eod. et l. *jus autem agnationis*, D. *de pactis*, et §. fin. *Institut. de legit. agnat. success.* et facit secundum Alberic. in dict. l. *jus autem*, quòd filius non possit renuntiare alimentis, quæ pater sibi debet : et quòd generosus non possit renuntiare privilegio sibi competenti ratione nobilitatis, ne capiatur pro debito, vel ne tormentis subjiciatur; quod ultimum benè procederet, cùm nemo sit dominus membrorum suorum, l. *liber homo*, D. *ad leg. Aquil.* quòd tamen posset renuntiare privilegio, ne capiatur pro debito, videtur quòd possit, quia si potest per actum tacitum, de quo in l. 4. tit. 2. lib. 4. *Ordinam. Regal.* et poterit per expressum, l. *cum quid*, D. *si cert. petat.* et quia istud privilegium non descendit à jure naturæ, sed à jure civili.

(47) *Por pleyto.* Per pactum de non succedendo juramento firmatum, ut in cap. *quamvis pactum*, *de pactis*, lib. 6. Vide per Bart. in l. *is potest*, D. *de acquir. hæred.* col. 2.

(48) *Consentir en la véndida.* Adde l. *aliud est vendere*, D. eod.

(49) *A menudo.* Adde l. *jura*, et l. *ex his*, et l. *nam ad ea*, D. *de legibus.*

(50) *De nuevo.* Adde l. 2. D. *de constitut. Princip.* et l. *minimè*, D. *de legibus.*

FIN DE LA GLOSA DE LA SETENA PARTIDA.

cierto la pro que sale dellas ante que se partan de las otras que fueron antiguamente tenidas por buenas et por derechas. Et porque las otras palabras que los antiguos pusieron como por reglas de derecho, las habemos puestas et departidas por las leyes deste nuestro libro, asi como desuso deximos, por ende non las queriendo doblar, tenemos que abondan los enxiemplos que aqui habemos mostrados. Nos el rey don Alfonso.

AQUI SE ACABA LA SETENA PARTIDA DESTE LIBRO.

INDICE

DE LOS TITULOS Y LEYES DE LA SEXTA Y SETENA PARTIDA.

PARTIDA SEXTA.

Leyes. *Pag.*

PRÓLOGO. 1

TITULO I.

De los testamentos. 2

1. Qué quiere decir testamento, et á quién tiene pro, et quántas maneras son dél et cómo debe seer fecho. alli.
2. Cómo puede home facer su testamento en escripto de manera que los testigos non sepan lo que yace en él. 5
3. Qué deben guardar como en manera de regla los facedores del testamento en faciéndolo. 7
4. Cómo pueden los caballeros facer sus testamentos. alli.
5. Cómo puede seer fecho el testamento de aquel que por derecho non lo puede facer, et le otorga el emperador ó el rey poder para facerlo, et cómo vale el testamento en que el rey es escripto por testigo. 8.
6. En qué manera pueden los aldeanos facer sus testamentos. 9
7. Cómo vale el testamento que el padre face entre sus fijos, maguer non sea fecho acabadamiente. alli.
8. Cómo puede mudar ó revocar el padre el testamento que hobiese fecho entre sus fijos. 11
9. Quáles homes non pueden seer testigos en los testamentos. alli.
10. Si puede seer testigo ó non en el testamento el que ha natura de varon et de muger. 12
11. Si aquellos á quien mandan algo en el testamento pueden seer testigos ó non. alli.
12. En qué cosa puede seer escripto el testamento. 13
13. Quién puede facer testamento et quién non. 14
14. Cómo puede el ciego facer testamento. 15
15. Cómo los que son judgados á muerte ó á seer desterrados por siempre non pueden facer testamento. 16
16. De los homes que son dados por refenes et los judgados por enfamados por cántigas que fecieron, et los que fuesen siervos de los otros, que non pueden facer testamento. 17
17. Cómo los que entran en religion non pueden facer testamento. 18
18. Cómo se puede desatar el testamento por mudarse el estado de aquel que lo fizo. 20
19. Cómo se puede cobrar el testamento que fuese quebrantado por alguno de los tres mudamientos sobredichos. 21
20. Cómo se desata el testamento por fijo que nasciese despues al facedor del testamento ó por otro á quien porfijase. 22
21. Cómo se desata el testamento por otro que fuese fecho despues. alli.
22. Por quáles razones el testamento que fue fecho primeramiente non se desatarie por otro que fuese fecho despues. 24
23. Cómo el testamento postrimero debe seer fecho acabadamiente para poder desatar el otro que fuese fecho ante. 26
24. Cómo se desata el testamento quando el facedor dél rompe la carta en que era escripto ó quebranta los seellos. 27
25. Cómo todo home fasta el dia de su muerte puede mudar su testamento et facer otro. 28
26. Qué pena debe haber aquel que embarga á otro que non pueda facer testamento. alli.
27. Qué razones mueven á los homes á embargar á otros que non fagan testamentos, et quántas maneras son deste embargo. alli.
28. Qué pena ha el señor ó el siervo á quien alguno hobiese establescido por su heredero, sil embarga que non faga otro testamento. 30
29. Cómo aquel que embarga al que quiere facer testamento que lo non faga, debe pechar doblado lo que fizo perder á aquellos á quien el testador quiere mandar algo. 31
30. Qué pena merescen aquellos que embargan á los romeros et á los pelegrinos que non puedan facer sus testamentos. alli.
31. Cómo deben seer puestos en recabdo los bienes de los romeros et de los pelegrinos quando mueren sin manda. 32

Leyes. *Pag.*

32. Cómo son tenudos los aportellados de los logares de amparar et guardar su derecho á los pelegrinos. 32

TITULO II.

Cómo deben seer abiertos los testamentos que son fechos en escripto et en poridat. 33

1. Quién puede demandar ante el juez que abran el testamento que es escripto en poridat. alli.
2. Quándo pueden pedir al juez que abran el testamento. 34
3. En qué manera et ante quáles homes debe seer abierto el testamento et mostrado. 35
4. Qué debe facer el judgador quando el testamento es fecho ante testigos sin escriptura. 36
5. En qué manera debe el juez dar traslado del testamento á quien fuere algo mandado en él. 37
6. Por qué razon se podrie mover el testador á defender que non abriesen el testamento fasta tiempo cierto. 38

TITULO III.

De cómo deben seer establescidos los herederos en los testamentos. alli.

1. Qué cosa es establescer heredero, et á quién tiene pro. 39
2. Quién puede seer establescido por heredero de otro. alli.
3. Cómo puede el testador establescer su siervo por heredero si quisiere. 40
4. Quién non puede seer establescido por heredero. alli.
5. Cómo la muger que casa ante que se cumpla el año en que murió su marido, non puede seer establescida por heredera. 42
6. Por qué palabras et en qué manera puede seer establescido el heredero. 43
7. Cómo el establescimiento del heredero debe seer fecho en el testamento et non en otra escriptura. 43
8. Cómo despues que el heredero es establescido simplemiente en el testamento, nol puede seer puesta despues condicion en el codicillo. alli.
9. Quando el heredero que es establescido en el testamento que haya en los bienes del testador la parte que él señalare en el codicillo, si non fuere hi puesta, si habrá los bienes del finado ó non. alli.
10. Cómo el testador debe decir ó escrebir paladinamiente el nombre et el sobrenombre del que face su heredero, ó las señales que en él hobiese, de guisa que non pueda hi acaescer dubda. 46
11. Cómo el testador debe nombrar por sí mesmo á aquel que establesce por heredero, et non ponerlo en alvedrio de otri. 47
12. Cómo non vale el establescimiento del heredero quando es fecho por yerro. 49
13. Cómo vale el establescimiento del heredero, maguer el testador que lo face non lo nombre, pues que es cierto de la persona dél. 50
14. Si alguno fuese establescido por heredero de alguna partida en los bienes del testador, et non dexase otro heredero en lo al, cómo lo puede heredar todo. alli.
15. Cómo non empesce al que fuese establescido por heredero tiempo nin dia cierto que sea puesto en el testamento. 54
16. En quántas partes puede partir el facedor del testamento su heredat entre los herederos. 56
17. Cómo debe seer partida la heredat entre los herederos quando son muchos. alli.
18. Quando el testador parte sus bienes en cuento de mas de doce onzas, quánta parte debe haber cada uno de los herederos. 57
19. Cómo puede seer partida la heredat del testador en mayor cuento de doce onzas. alli.
20. Quando el testador dexa por herederos á todos los pobres de alguna cibdat, entre quáles dellos debe seer partida la heredat. 59
21. Qué departimiento ha entre los herederos. 60
22. Quál tiempo debe seer catado en que el heredero puede seer establescido ó non. 62
23. Quando un siervo es de muchos, cómo el uno dellos lo puede facer heredero et libre. 63
24. Cómo el señor non puede facer todos sus siervos herederos et libres quando non hobiese otros bienes de que pagar las debdas que debie. 64
25. Si el señor que establesció su siervo por heredero lo vendió despues, cómo puede haber el comprador la herencia en que era establescido heredero el siervo. alli.

TITULO IV.

De las condiciones que pueden seer puestas quando establescen los herederos en los testamentos. alli.

1. Qué cosa es condicion, et quántas maneras son della et cómo se ponen. 65
2. De las condiciones del tiempo pasado, et del presente et del que es por venir, cómo se deben poner en los establescimientos de los herederos. 66
3. De las condiciones que non pueden seer por natura ó por derecho. alli.

Leyes. *Pag.*
4. De la condicion que es imposible de fecho. 67
5. De las condiciones qué son dubdosas et non ciertas. 68
6. Quando el facedor del testamento establesce á otro pro heredero so condicion que jure de facer alguna cosa, cómo debe haber la herencia ó non, maguer non jure. alli.
7. Cómo las condiciones que pueden seer, si fueren puestas en los testamentos, deben seer complidas. 69
8. Quando la condicion que es puesta en los establescimientos de los herederos es de tal natura que non es en poder de los homes de la complir, que non puede el heredero haber la herencia fasta que se cumpla. 70
9. De las condiciones que en parte cuelgan del poder de los homes, et en parte estan en aventura, á que dicen mescladas. alli.
10. De las condiciones que se entienden en los establescimientos de los herederos, maguer non sean hi puestas, á que dicen en latin *tacitas*. 71
11. Cómo el padre non debe poner condicion ninguna en la legítima parte que dexa á sus fijos. 76
12. Cómo aquel que es establescido por heredero sin condicion ninguna puede entrar la heredat, maguer la condicion que es puesta á su compañero non sea complida. 80
13. Cómo deben seer complidas las condiciones que son puestas en los establescimientos de los herederos ayuntadamiente ó so departimiento. alli.
14. Cómo el heredero debe haber la herencia, si non fincó por él de complir la condicion so que fue establescido. 81
15. En qué manera se puede complir ó non la condicion que es puesta en el establescimiento de los herederos que son en poder dotri. 83
16. En qué caso la condicion que es puesta en el establescimiento del heredero vale si la cumple de fecho, maguer entonce non se pueda complir de derecho. alli.

TITULO V.

De cómo pueden seer establescidos otros herederos en los testamentos en logar de los que hi fueren puestos primeramiente, á que dicen en latin substitutos. 84

1. Qué quiere decir *substitutus*, et quántas maneras son de substituciones. alli.
2. Cómo la substitucion que es llamada vulgar se face por palabras de niego, et á las veces calladamiente. 85
3. Quando muchos herederos son establescidos en el testamento et substitutos entre sí, quánta parte acresce á cada uno si alguno dellos non quisiere seer heredero. 87
4. Por qué razones desfallece la substitucion que es llamada vulgar. alli.
5. De la substitucion que es llamada pupilar, cómo debe seer fecha. 88
6. Cómo el padre puede dar substituto al fijo en los bienes que heredase de la madre, maguer le hobiese desheredado de lo suyo. 93
7. Qué fuerza ha la substitucion pupilar. alli.
8. Si muere el mozo á quien es dado substituto, cómo puede heredar el substituto lo suyo. 95
9. Cómo aquel que porfijó algunt mozo le puede dar substituto. 97
10. Por qué razones se desface la substitucion pupilar. 98
11. Cómo se face la substitucion que es llamada *exemplaris*, et cómo desfallece. 100
12. Cómo se face la substitucion á que llaman en latin *compendiosa*, et qué fuerza ha. 102
13. De la substitucion á que dicen en latin *breviloqua*, cómo se debe facer et qué fuerza ha. 107
14. De la substitucion que es llamada en latin *fideicommissaria*. 108

TITULO VI.

De cómo los herederos pueden haber plazo para consejarse si tomarán aquel heredamiento en que fueron establescidos por herederos ó non, et de cómo se debe facer el inventario, et otrosí cómo debe seer guardada la muger despues de muerte de su marido quando dice que fincó preñada de él. 112

1. Qué cosa es plazo que el heredero puede haber para consejarse si tomará la herencia ó non, et á qué tiene pro, et quién lo puede demandar et á quién. alli.
2. Quánto tiempo debe seer otorgado por plazo á los herederos para haber el consejo sobredicho. 113
3. Cómo demientra durare el plazo en que se debe consejar el heredero, non puede vender nin enagenar ninguna cosa de la herencia. 116
4. Cómo el heredero que tomó plazo para consejarse debe tornar la herencia á los que la deben haber quando non la quisiere. alli.
5. Cómo el heredero non queriendo tomar plazo para consejarse puede entrar en los bienes del defunto seguramiente faciendo inventario primeramiente. 117

Leyes. *Pag.*

6. Cómo aquellos que han de rescebir debdas ó mandas de la herencia del finado si non se acertaren al facer del inventario pueden pesquirir et saber si son hi escriptos todos los bienes. 120
7. Cómo mientre que face el inventario el heredero nol deben mover pleyto los que han de rescebir las mandas ó las debdas, et qué fuerza ha el inventario, et qué pro viene ende al heredero. 121
8. Quáles despensas non es tenudo el heredero de poner en el inventario. 123
9. Qué pena debe haber el heredero que maliciosamiente face el inventario. 124
10. Cómo debe pagar las mandas et las debdas complidamiente el heredero, si non fizo el inventario al plazo quel fue puesto. 125
11. En qué manera debe el heredero tomar la heredat si entendiere que le es provechosa. 127
12. Cómo el fijo se otorga por heredero del padre por algunas cosas que face, maguer non lo diga por palabra. 129
13. Quáles homes que son establescidos por herederos pueden tomar et ganar la herencia por sí, et quáles por otorgamiento de otro. 131
14. Cómo debe seer cierto el heredero de la muerte de aquel quel establesció ante que entre la heredat, et otrosi si es tal home que gela podie dexar. 134
15. Cómo el heredero debe rescebir la herencia llanamiente, et sin condicion et por sí mesmo, et non por otro personero. 135
16. Cómo quando algunt home muere sin testamento, et dice su muger que es preñada, non deben los parientes del finado tomar la herencia fasta que sean ciertos si es asi ó non. 136
17. Qué guarda deben poner los parientes del finado quando su muger dice que es preñada dél. alli.
18. Cómo puede el heredero desechar la herencia quel pertenesce por testamento ó por razon de parentesco. 138
19. Cómo aquel que es establescido por heredero en testamento dotri que era su pariente, mas propinco, si desechare la heredat por razon del testamento, non la puede despues cobrar por razon del parentesco. 141
20. Fasta quánto tiempo puede el fijo ó el nieto cobrar la heredat que hobiere desechada. alli.

Leyes. *Pag.*

TITULO VII.

De cómo et por qué razones puede home desheredar en su testamento á aquel que debie heredar sus bienes; et otrosí por qué razones puede perder la heredat aquel que fuere establescido por heredero en ella, maguer nol desheredasen. 143

1. Qué cosa es desheredamiento. alli.
2. Quién puede desheredar et á quién. 144
3. Cómo debe seer fecho el desheredamiento. 145
4. Por qué razones puede el padre ó el abuelo desheredar á los que descenden dellos. 146
5. Cómo el padre puede desheredar al fijo si se ficiere yoglar contra su voluntat, et de las otras razones por que lo puede facer. 149
6. Cómo el padre ó el abuelo puede desheredar á sus fijos ó á sus nietos si lo non quisieren sacar de cativo. 152
7. Cómo el padre puede desheredar al fijo que se tornare herege, ó judio ó moro. 153
8. Qué fuerza ha el desheredamiento quando es fecho derechamientre. 154
9. Cómo quando el fijo es desheredado en el comienzo del testamento ó en la fin, se entiende que es desheredado en todos los grados de la herencia. 156
10. Cómo el testamento en que el padre non deshereda á su fijo nin fabla dél non vale. 157
11. Por quáles razones puede el fijo desheredar al padre de los bienes que hobiere apartadamiente, et por quáles non. 159
12. Cómo puede el home desheredar á sus hermanos con razon ó sin ella. 161
13. Por qué razones deben perder los herederos la herencia que debien haber. 162
14. Qué gualardon debe haber aquel que non puede por derecho seer establescido por heredero nin rescebir manda, si alguno lo face su heredero ol manda algo, et él mesmo lo descubre ante que sea acusado dello. 169
15. Por qué razones se puede excusar el heredero que non pierda la herencia, maguer non sea vengada la muerte del testador á quien hereda. alli.
16. Cómo quando el rey ó su mayordomo recabda las herencias de los herederos que las non merescen, á que dicen en latin *indignos*, es tenudo de pagar las debdas et las mandas de los que fueren señores dellas. 170
17. Por quáles razones la herencia que el heredero perdiese por yerro que hobiese fecho, non la debe haber el rey. 171

Leyes. *Pag.*

TITULO VIII.

De cómo puede quebrantar el testamento aquel que es desheredado en él á tuerto, á que dicen en latin querela inofficiosi testamenti. 172

1. Quién es aquel que puede facer querella para desatar el testamento, et contra quál home, et ante quién, et por qué razones et en qué manera. 173
2. Si puede el hermano quebrantar ó non el testamento que hobiese fecho su hermano en que non ficiese mencion dél. 174
3. Por qué razones non puede el hermano quebrantar el testamento de su hermano, maguer establesciese su siervo por heredero. 175
4. Por qué razones non pueden quebrantar el testamento los que son desheredados en él. alli.
5. Cómo si el padre da á su fijo su parte legítima puede facer de lo al lo que quisiere. 176
6. Cómo aquel que otorga ó consiente en el testamento en quel deshereda su padre, non lo puede desatar despues. 179
7. Qué fuerza ha el juicio que es dado para quebrantar el testamento. 180

TITULO IX.

De las mandas que los homes facen en sus testamentos. 182

1. Qué cosa es manda, et quién la puede facer, et á quién et en qué manera. alli.
2. Quando muchos herederos son establescidos en el testamento, cómo el uno dellos puede haber la manda quel dexase el testador, maguer non quisiere seer heredero. 183
3. Cómo el facedor del testamento puede obligar á aquellos á quien manda algo en él, que den á otri fasta en aquella quantia que les dexa. 184
4. Cómo el facedor del testamento puede obligar á los herederos de aquellos á quien mandó algo en él, que den á otro fasta en aquella quantia que les dexa. 186
5. Por qué razones el heredero non es tenudo de pagar las mandas que el señor de la herencia hobiese dexadas. 188
6. Si el facedor del testamento diese su siervo á otro en tal manera que lo aforrase et le mandase que diese alguna cosa á otri, cómo non es tenudo de lo facer. 189
7. Cómo el heredero debe caber el ruego del testador mandandol dar algo á otri fasta en aquella quantia que rescibió dél. 190
8. Cómo quando el facedor del testamento dexa á algunt home por su heredero, non puede dexar mandas al siervo dél. 191
9. Cómo la persona de aquel á quien es fecha la manda debe seer nombrada ciertamiente. alli.
10. De quáles cosas pueden seer fechas las mandas. 192
11. Cómo el facedor del testamento puede facer manda de alguna cosa que fuese empeñada. 196
12. Cómo de las cosas que non son aun nascidas puede seer fecha manda. 197
13. De quáles cosas non puede seer fecha manda. alli.
14. Cómo castiello ó otro logar que fuese dado á algunt home por servicio señalado que ficiese por él, non puede seer fecha manda dél á otros que non sopiesen facer aquel servicio. 200
15. Cómo pueden seer fechas mandas de las cosas que non son corporales. alli.
16. Cómo aquel que manda la cosa que tiene en peños non se entiende que quita la debda. 201
17. Por qué razones se entiende que es revocada la manda quando el facedor del testamento la enagena despues que la ha fecha. 203
18. Cómo vale ó non la manda que el testador face de dineros que cuida tener en el arca. 204
19. Cómo debe valer la manda que el testador ficiese á alguno cuidando quel debie algo, et non fuese asi. 205
20. Cómo non le empesce á la manda razon falsa ó mintrosa que sea puesta en ella. alli.
21. De las condiciones, et razones et maneras ciertas que pueden seer puestas en las mandas. 206
22. Cómo vale la manda ó non, si la condicion que es puesta en ella non se cumple por ocasion ó por otra manera. 207
23. Quando el facedor del testamento manda algunt siervo ó otra cosa en general, cuya debe seer la escogencia. 209
24. En qué manera debe seer dado el gobierno á aquellos á quien es mandado en el testamento. 212
25. Cómo aquel á quien es mandada escogencia de alguna cosa de las del testador, non se puede repentir despues que la hobiese escogida. 213
26. Quando es mandada escogencia de alguna cosa de las del testador á dos homes, si se desavinieren, qué es lo que debe facer el judgador en esta razon. 215
27. Cómo la manda que es fecha de minera de metales ó de pedrera non pasa á los herederos de aquellos á quien la facen. alli.

Leyes. *Pag.*

28. Por qué palabras pueden seer dexadas las mandas á que dicen en latin *de legatis tertio.* 216
29. Cómo vale ó non la manda que es puesta en alvedrio del heredero. 217
30. Si vale la manda que el testador face diciendo : mando que mio heredero dé á fulan tantos maravedis ó tal cosa quando él quisiere. 219
31. Cómo se pueden facer las mandas sin condicion et á dia cierto. 220
32. Cómo las mandas deben seer judgàdas por las leyes deste nuestro libro, maguer el testador lo defendiese. 221
33. Cómo vale la manda que es fecha á muchos, et en qué manera la deben partir. 234
34. Cómo las mandas deben seer dexadas en testamento ó en codecillo, et cómo pasa el señorio dellas á los herederos daquellos á quien las mandaron. 237
35. Cómo non vale la manda que face el testador á algunt home cuidando que era vivo et fuese muerto. 239
36. Cómo aquel á quien es otorgada alguna manda la puede dexar ó non, si la non quisiere. 241
37. Cómo el heredero debe entregar la cosa á aquel á quien es mandada. 242
38. Cómo debe dar plazo el judgador al heredero si non puede dar ó entregar luego la cosa que es mandada. 244
39. Cómo puede el facedor del testamento revocar las mandas que hobiese fechas. 245
40. Cómo se revoca ó non la manda quando el testador da ó enagena despues la cosa que mandó. alli.
41. Cómo se desata la manda si la cosa de que es fecha se pierde ó se muere. 246
42. Cómo se desata ó non la manda que es fecha de lana, ó de madera ó de otra cosa semejante si se ficiese despues alguna labor dellas. 247
43. Cómo se desata la manda si el señorio de la cosa de que es fecha la manda, gana despues por don de otro aquel á quien era mandada. alli.
44. Cómo vale ó non la manda que es fecha de una cosa en testamento de dos homes. 248
45. Cómo si la cosa es mandada muchas veces en el testamento non es tenudo el heredero de darla mas de una vez. alli.
46. Cómo si el testador manda á otro algunt su siervo en tal manera que se sirva dél, non se entiende que gelo da de todo. 249
47. Cómo si alguno manda á otro carta de de debdo quel deban, entiéndese quel da por suya la debda. alli.
48. En qué tiempo et en qué logar pueden demandar las mandas. 250

Leyes. *Pag.*

TITULO X.

De los testamentarios que han de complir las mandas. 251

1. Qué quiere decir testamentarios, et á qué tienen pro et en qué manera deben seer fechos. alli.
2. Qué poderio han los testamentarios en complir las mandas de los testamentos, et cómo deben complir la voluntad del finado. 252
3. Que los testamentarios deben complir la voluntat del finado asi como la él ordenó et non segunt su alvedrio. 253
4. En qué casos pueden los testamentarios demandar los bienes del finado en juicio et fuera de juicio. 256
5. Quién puede complir las mandas que son fechas para sacar cativos, si el facedor del testamento non dexa testamentario que lo cumpla. 257
6. Fasta quánto tiempo deben complir los testamentarios la voluntat del finado. 259
7. Quién puede apremiar á los testamentarios quando son negligentes en complir la voluntat del finado, et quién debe entrar en su logar para complirla. 261
8. Qué pena deben haber los testamentarios quando maliciosamiente aluengan de complir las mandas del testamento. 262

TITULO XI.

De cómo se pueden menguar las mandas et fasta qué quantia, á que dicen en latin falcidia, ó debitum bonorum subsidium ó trebellianica. 264

1. Quánto es lo que el heredero puede sacar de cada manda quando non hobiese aquella parte que debie haber, et de qué cosas lo puede facer. alli.
2. En qué manera se deben minguar las mandas. 266
3. Qué tiempo debe seer catado para poder minguar las mandas en razon de sacar el heredero la su parte legítima. 268
4. Quáles mandas non deben seer minguadas por razon de la falcidia. 269
5. Cómo si el heredero da alguna cosa ascondidamiente por mandado del testador á home que la non puede haber de derecho, non puede despues sacar della la falcidia. 271
6. Por quáles razones et de qué cosas non puede sacar falcidia el heredero. 272
7. Cómo los herederos pueden sacar falcidia si ficieren inventario. 283
8. Cómo aquel que es establescido por heredero et rogado que dé la herencia á otro

Leyes. Pag.

puede sacar della la quarta parte, á que dicen en latin *trebellianica*. 284

TITULO XII.

De los escriptos que facen los homes á sus finamientos, á que llaman en latin codicillos. 286

1. Qué quiere decir codicillo, et á qué tiene pro, et quién lo puede facer, et en qué manera debe seer fecho et sobre qué cosas. 287
2. Que en el codicillo non pueden seer establescidos herederos derechamiente. alli.
3. Qué departimiento ha entre los testamentos et los codicillos, et cómo se pueden desatar. 289

TITULO XIII.

De las herencias que home puede ganar por razon de parentesco quando el señor dellas muere sin testamento. 290

1. En quántas guisas pueden morir los homes sin testamento. 291
2. Quántos grados son de parentesco. alli.
3. Cómo el padre ó el abuelo muriendo sin testamento, debe el fijo ó el nieto heredar los bienes dél. 292
4. Cómo los padres et los abuelos pueden heredar los bienes de sus fijos et de sus nietos quando mueren sin testamento. 304
5. Cómo los hermanos et los otros parientes de travieso se pueden heredar los unos á los otros quando mueren sin testamento. 305
6. Cómo se pueden heredar entre sí los hermanos que non son de padre et de madre, et otrosi quién puede heredar á aquel que muere sin parientes et sin testamento. 306
7. En quánta parte de los bienes del marido rico puede heredar la muger pobre si casó sin dote, et non ha de que vevir. 308
8. Quánto puede heredar el fijo que non es legítimo en los bienes de su padre si muere sin testamento, ó el padre en los bienes de tal fijo. 311
9. Cómo non se embarga al fijo natural la su parte que debe haber por razon de la muger legítima que fue de su padre. 314
10. Quáles fijos non son legítimos nin naturales, et que non pueden heredar los bienes de sus padres. 315
11. Quáles fijos de aquellos que non son legítimos, pueden heredar á sus madres. 316
12. En qué manera pueden heredar entre sí los hermanos que son dichos naturales. 320

Leyes. Pag.

TITULO XIV.

De cómo debe seer entregada la tenencia ó el señorio de la heredat del finado al heredero, quier la demande por razon de testamento ó de parentesco. 322

1. Qué quiere decir entrega, et quántas maneras son della et á qué tiene pro. alli.
2. Cómo debe seer fecha la entrega de la herencia al heredero, et por cuyo mandado et en qué tiempo. 323
3. Qué es lo que debe facer el juez quando vienen dos herederos et muestran amos carta de testamento de aquel que los establesció. 328
4. Cómo debe entregar los bienes de la herencia al heredero aquel que es tenedor della. 329
5. Que aquel que tiene los bienes de la herencia como non debe, si enagena alguna cosa della la debe pechar al heredero. 330
6. Que aquel que es tenedor de la herencia cómo non debe, si se muere alguna bestia ó alguno de los ganados entre tanto, lo debe pechar al heredero. 331
7. Por quánto tiempo puede perder el heredero la herencia si la non demanda. 332

TITULO XV.

De cómo debe seer partida la herencia entre los herederos despues que fueren entregados della, et otrosi cómo se deben amojonar las heredades quando contienda acaesciere sobrellas en esta razon. 334

1. Qué cosa es particion et qué pro viene della. alli.
2. Quién son aquellos que pueden demandar particion, et á quién, et quáles cosas pueden partir et quáles non, et en qué manera. alli.
3. De quáles ganancias es tenudo el un hermano de dar parte al otro. 336
4. Cómo las donaciones que el padre face en su vida á algunt su fijo, si deben seer contadas en su parte ó non. 339
5. De quáles ganancias non es tenudo el un hermano de dar parte al otro. 340
6. Cómo la dote ó el arra que rescibe el padre por su fijo ó por su fija non debe venir á particion entre los otros hermanos. 342
7. Quáles de los herederos deben tener los previllejos et las cartas de la herencia quando el testador non lo hobiese mandado. alli.
8. Cómo aquel que tiene los previllejos et las cartas de la herencia por mandado

Leyes. *Pag.*

del testador, las debe mostrar ó los otros herederos cada que les fuere meester. 344

9. Quando la particion es fecha delante del judgador ó por su mandado, cómo deben dar recabdo los unos á los otros de facer sanas las cosas que copieren en parte de cada uno dellos. alli.

10. Qué poderio ha el juez ante quien vienen á pleyto los herederos en razon de la particion. 345

TITULO XVI.

De cómo deben seer guardados los huérfanos et los bienes que heredan despues de muerte de sus padres. 346

1. Qué cosa es guarda, á que dicen en latin *tutela*, et á quién debe seer dada. 347

2. Quántas maneras son de guardadores de huérfanos. alli.

3. Cómo el padre ó el abuelo puede dar guardador á su fijo ó á su nieto. 348

4. Quién puede seer dado por guardador de huérfanos et de sus bienes, et por cuyo mandado. 349

5. Cómo la madre non puede haber sus fijos en guarda si se casare despues de la muerte del padre dellos. 352

6. Cómo la madre puede establescer guardadores en su testamento á los fijos que dexa por herederos. 353

7. Que el padre puede dar su siervo por guardador de sus fijos, et cómo debe decir ciertamiente el nombre del guardador, porque non haya hi dubda. 354

8. Cómo el guardador que el padre da á sus fijos naturales non debe usar de tal guarda sin mandamiento del juez. 355

9. Cómo quando el padre ó el abuelo non dexa guardador á sus fijos ó á sus nietos en su testamento, lo debe seer el pariente mas propinco que hobieren. alli.

10. Cómo aquel que aforra su siervo de menor edat debe seer guardador dél et de sus bienes si quisiere. 357

11. Quando los guardadores son muchos et non se pueden allegar para procurar los bienes de los huérfanos, cómo lo puede facer el uno dellos. 358

12. Que los judgadores deben dar guardador al huérfano desamparado. alli.

13. A quién pueden seer dados guardadores, á que llaman en latin *curatores*. 362

14. Quáles son aquellos que non pueden seer guardadores de otro. 364

Leyes. *Pag.*

15. En qué manera deben los guardadores aliñar et guardar los bienes de los huérfanos. 366

16. Cómo los guardadores deben facer aprender á los huérfanos leer et escrebir. 367

17. Cómo el guardador debe demandar et responder por el huérfano en juicio. alli.

18. Que los guardadores non deben enagenar los bienes de los huérfanos. 369

19. En qué logar debe seer criado el huérfano et con quién. 370

20. Quánto deben dar al huérfano de sus bienes para gobierno de sí et de su compaña. 371

21. Fasta quánto tiempo debe durar el oficio de los guardadores de los huérfanos, et cómo deben dar cuenta de los bienes dellos. 372

TITULO XVII.

Por qué razones los que son escogidos por guardadores de los huérfanos se pueden excusar que lo non sean. alli.

1. Qué cosa es excusanza. 373

2. Qué razones son aquellas por que se puede excusar el que es dado por guardador de algunt huérfano que lo non sea. alli.

3. Cómo los caballeros et los maestros de las esciencias se pueden excusar que non sean guardadores de otro. 375

4. Ante quién, et en qué manera et fasta quánto tiempo puede aquel que es escogido por guardador poner excusa que lo non sea. 376

TITULO XVIII.

De las razones por que deben seer sacados los huérfanos et sus bienes de mano de los guardadores por razon de sospecha que hayan contra ellos. alli.

1. Por quáles razones pueden seer tollidos los guardadores de la guarda. 377

2. Quién son aquellos que pueden razonar contral guardador para darle por sospechoso, et en qué manera lo deben facer et ante quién. 378

3. Cómo el judgador de su oficio puede remover al guardador de la guarda del huérfano quando entendiere que es dañoso. alli.

4. Qué pena merescen los guardadores de los huérfanos si fallaren que ficieron algunt menoscabo en los bienes dellos. 379

Leyes. *Pag.*

TITULO XIX.

De cómo deben seer entregados los menores si algunt daño ó menoscabo rescebieren en sus bienes por culpa de sí mesmos ó de aquellos que los tovieren en guarda. 379

1. Qué cosa es entrega et á qué tiene pro. 380
2. Quáles son aquellos menores que pueden demandar la entrega, et por qué razones. alli.
3. Cómo el menor de veinte et cinco años ó su guardador puede demandar restitucion por daño que rescebiese, conosciendo ó negando en juicio él, ó su guardador ó su abogado lo que non debie. 381
4. Cómo el menor se puede excusar de los yerros que hobiese fechos por razon de la edat ó non. alli.
5. Por quáles razones puede el menor desatar los pleytos et las posturas que fuesen fechas á daño de sí. 382
6. Por quáles razones non puede seer otorgada restitucion al menor. 384
7. Cómo el menor puede desamparar la herencia que hobiese entrada, si entendiere quel es dañosa. 387
8. Ante quién puede el menor demandar la entrega, et quándo et en qué manera debe seer fecha. 388
9. Cómo el menor puede demandar entrega de las cosas que perdiese por tiempo. 389
10. Cómo las eglesias, et los reyes et los concejos pueden demandar restitucion por aquellas mismas razones que los menores. 391

PARTIDA SETENA.

Prólogo. 395

TITULO I.

De las acusaciones que se facen sobre los malos fechos, et de los denunciamientos et del oficio del judgador que ha á pesquirir los malos fechos. 396

1. Qué cosa es acusacion, et á qué tiene pro et quántas maneras son della. alli.
2. Quién puede acusar et quién non. 397
3. Cómo aquel que es siervo non puede acusar á otri. 400
4. Cómo aquel que es acusado non puede acusar á otro fasta que sea librada por juicio la acusacion que es fecha dél. alli.
5. Cómo los merinos et los otros oficiales pueden apercebir al rey de los yerros que se facen en los lugares do viven. 403
6. Cómo non puede ningunt home acusar á otro por personero. 404
7. Contra quién puede seer fecha la acusacion. 405
8. Por quáles yerros que el oficial fizo, puede seer acusado en vida et despues de su muerte. 406
9. De quáles yerros pueden seer acusados los menores et de quáles non. alli.
10. Por quáles yerros puede seer acusado el siervo, et por quáles non. 408
11. De quáles yerros pueden seer acusados los oficiales del rey mientra estudieren en sus oficios, et de quáles non. 409
12. Cómo aquel que es quito una vez por juicio acabado del yerro que fizo, nol pueden acusar despues otra vez por aquel mismo yerro. 410
13. Cómo quando muchos quieren acusar á uno de un yerro, el juez debe escoger el uno dellos que faga la acusacion. 412
14. Cómo debe seer fecha la acusacion. 413
15. Ante quáles jueces puede seer fecha la acusacion. 416
16. En qué manera debe el acusado responder á la acusacion que facen contra él. 418
17. Cómo el judgador debe ir adelante por el pleyto de la acusacion, si alguna de las partes non viniere al plazo quel fue puesto. 420
18. Cómo pueden facer recabdar al acusado si se fuere á otra tierra. 421
19. Cómo debe el acusador levar adelante la acusacion que fizo, ó cómo la puede desamparar. 422
20. Cómo non cae en pena aquel que acusa al que falsase la moneda del rey, maguer non lo probase. 424
21. Cómo aquel que face acusacion de los que hobiesen muerto á aquel que lo estableció por heredero, non cae en pena, maguer non pueda probar la acusacion que fizo. alli.
22. Cómo aquel que es acusado puede facer avenencia con su contendor sobre pleyto de la acusacion. 425
23. Cómo se desata la acusacion por muerte del acusador ó del acusado. 431
24. Cómo debe el judgador levar el pleyto de la acusacion adelante, si el acusado se matare él mismo. 432
25. Si aquel que es acusado en razon de furto, ó de robo ó de daño que ficiese á otro,

Leyes. *Pag.*

se muere, cómo debe el juez ir por el pleyto adelante. 434
26. Cómo debe el juez librar la acusacion por derecho despues que la hobiere oida. 437
27. Cómo el rey de su oficio puede saber la verdat de los males quel descubriesen ol denunciasen que fuesen fechos en su tierra, ó los entendiese por fama. 439
28. Quáles yerros puede el rey ó el juez de su oficio escarmentar, maguer non fuese fecha denunciacion nin acusamiento, nin fuese fama en razon dellos. 440
29. Cómo los yerros que son puestos contra los testigos para desecharlos, les empescen ó non maguer sean probados. 441

TITULO II.

De las trayciones. 442

1. Qué cosa es traycion, et onde tomó este nombre et quántas maneras son della. 443
2. Qué pena meresce aquel que face traycion. 446
3. Por quáles yerros de traycion puede home seer acusado despues de su muerte, et quién puede facer tal acusacion como esta. 452
4. Cómo el home que face traycion non puede enagenar lo suyo desde el dia en adelante que andudiere en ella. alli.
5. Cómo aquel que comenzó á andar en la traycion puede seer perdonado si la descubriere ante que se cumpla. 454
6. Qué pena merescen aquellos que dicen mal del rey. alli.

TITULO III.

De los rieptos. 455

1. Qué cosa es reipto, et onde tomó este nombre et á qué tiene pro. alli.
2. Quién puede reptar, et á quáles, et ante quién et en qué lugar. 456
3. Por quáles razones puede reptar un fidalgo á otro fidalgo. 457
4. En qué manera debe seer fecho el riepto, et cómo debe responder el reptado. alli.
5. Quién puede responder al riepto, maguer el reptado non venga al plazo. 459
6. Por qué razones se puede excusar el reptado que non responda ó que non lidie. 460
7. Por qué razones non se puede excusar el reptado que non responda al riepto, maguer non riepte el mas propinco pariente del muerto. 461
8. Cómo el reptador et el reptado deben seguir el pleyto fasta que sea acabado, et qué pena meresce el reptador si non probare lo que dice, et otrosi el reptado sil probaren el mal de que lo rieptan. alli.

Leyes. *Pag.*

9. Cómo el rey debe dar juicio en razon de riepto quando el reptado non viene al plazo quel fue puesto. 462

TITULO IV.

De las lides que se facen por razon de los rieptos. alli.

1. Qué cosa es lid, et por qué razon fue fallada, et á qué tiene pro et quántas maneras son della. 463
2. Quién puede lidiar, et sobre quáles razones, et por cuyo mandado, et en qué lugar et en qué manera. alli.
3. Cómo el que riepta non puede dar par por sí para lidiar, si el reptado non quisiere. 464
4. En qué pena cae el que saliere del campo ó fuere vencido, et qué cosas puede facer el reptado en la lid para seer quito. 465
5. Cómo los fieles pueden sacar del campo á los lidiadores. alli.
6. Qué debe seer fecho de las armas et de los caballos que fincan en el campo de los lidiadores despues que han lidiado. 466

TITULO V.

De las cosas que facen los homes por que valen menos. alli.

1. Qué cosa es menos valer et á qué tiene daño. alli.
2. En quántas maneras caen los homes en yerro de menos valer. 467
3. Ante quién, et en qué lugar et quién puede porfazar al home de yerro de valer menos, et en qué pena caen despues que les fuere probado. alli.

TITULO VI.

De los enfamados. 468

1. Qué cosa es fama, et qué quiere decir enfamamiento et quántas maneras son dél. alli.
2. Del enfamamiento que nasce de fecho. 469
3. Del enfamamiento que nasce de ley et de fecho. alli.
4. Por quáles razones es el home enfamado por derecho, faciendo alguna cosa que non debe. 470
5. Por quáles yerros los homes son enfamados por sentencia que fuere dada contra ellos. 472
6. Por qué razones pierde home el enfamamiento. 475
7. Qué fuerza ha el enfamamiento. 477
8. Qué pena meresce aquel que enfama á otro á tuerto. 478

Leyes. *Pag.*

TITULO VII.

De las falsedades. 479

1. Qué cosa es falsedat, et quántas maneras son della. alli.
2. Cómo el que descubre las poridades del rey, face falsedat, et de las otras razones por que cae en ella. 481
3. De la falsedat que face la muger dando fijo ageno á su marido por suyo. 482
4. De las falsedades que facen los homes falsando cartas ó seellos. alli.
5. Quién puede acusar á los facedores de la falsedat, et fasta quanto tiempo. 483
6. Qué pena merecen los que facen algunas de las falsedades sobredichas. 484
7. Cómo facen falsedat los que tienen pesos ó medidas falsas, et qué pena merescen por ende. alli.
8. De la falsedat que los homes facen quando miden ó parten la tierra falsamente. 486
9. Qué pena meresce el que face moneda falsa ó cercena la buena. alli.
10. Cómo la casa ó el lugar en que se face moneda falsa, debe seer del rey. 488

TITULO VIII.

De los homeciellos. alli.

1. Qué cosa es homeciello et quántas maneras son dél. alli.
2. Cómo aquel que mata á otro debe haber pena de homicida, salvo si lo ficiere tornando sobre sí. 489
3. Por qué razones non meresce pena aquel que mata á otro. 490
4. Cómo aquel que mata á otro por ocasion non meresce haber pena por ende. 492
5. Cómo el que mata á otro por ocasion que nasce por culpa dél mismo, meresce por ende pena. 493
6. Cómo los físicos et los cirurgianos que se meten por sabidores et non lo son, merescen haber pena si muere alguno por culpa dellos. 494
7. Cómo el físico ó el especiero que muestra ó vende yerbas á sabiendas para matar home, debe haber pena de homecida. 495
8. Cómo la muger preñada que come ó bebe yerbas á sabiendas por echar la criatura, debe haber pena de homecida. 496
9. Qué pena meresce aquel que castigando su fijo ó su discípulo lo mata. 497
10. Cómo aquel que da armas á otri sabiendo que querie ferir ó matar á sí mismo ó á alguno con ellas, debe haber pena de homecida. alli.
11. Cómo el judgador que recibe algo por facer tuerto en pleyto de justicia, debe haber pena de homecida. 498
12. Qué pena meresce el padre que matare á su fijo, ó el fijo que matare á su padre ó alguno de los otros parientes. alli.
13. Cómo meresce pena de homecida aquel que castra á otro. 499
14. Quién puede acusar á otro de homecillo, et ante quién et en qué manera. 500
15. Qué pena meresce aquel que mata á tuerto á otro. 501
16. Qué pena merecen los siervos et los sirvientes que veen matar á su señor, ó á su señora ó á los fijos dellos, et non los acorren. alli.

TITULO IX

De las deshonras et de los tuertos quier sean dichos ó fechos á los vivos ó contra los muertos, et de famosos libellos. 502

1. Qué cosa es deshonra et quántas maneras son della. alli.
2. Por qué razones non debe seer oido aquel que dixo mal de otro, maguer lo quisiese probar. 504
3. De la deshonra que face un home á otro por cántigas ó por rimas. alli.
4. Cómo face deshonra un home á otro remedándolo. 506
5. Cómo los que siguen mucho á las vírgines, et á las casadas ó á las viudas que viven honestamente, ó les envian alcahuetas ó joyas, les facen deshonra. alli.
6. En quántas maneras puede un home á otro facer deshonra de fecho. 507
7. Cómo face deshonra á otro aquel quel emplaza torticeramientre, ó le mueve pleyto de servidumbre seyendo libre. 508
8. Quién puede facer deshonra. alli.
9. Contra quién puede seer fecha deshonra, et quién puede demandar emienda della et ante quién. 509
10. Cómo el señor puede demandar emienda de la deshonra que fecieren á su vasallo en desprecio dél. 510
11. Cómo pueden demandar los herederos emienda de la deshonra que recibió aquel de quien heredaron seyendo enfermo. alli.
12. Qué pena merecen los que quebrantan los sepulcros, et desotierran los muertos et los deshonran. 511
13. Cómo pueden demandar emienda los herederos de la deshonra que ficieren á aquel de quien heredaron, seyendo muerto. 512
14. Cómo pueden demandar emienda al señor de la deshonra que su siervo ficiese á otro. 513

Leyes. *Pag.*

15. Por quáles razones non puede home demandar emienda de su deshonra maguer la reciba. 514
16. Cómo quando el alcalde face prender á alguno por razon de su oficio, non se puede querellar dél como en manera de deshonra. alli.
17. Cómo maguer el astrólogo diga alguna cosa de otro por razon de su arte, non le puede seer demandado por deshonra. 515
18. De quál deshonra que ficieren á la muger ó al clérigo non podrien demandar emienda. alli.
19. Cómo aquel que busca bien et honra á su amigo, maguer destorbe á otro, nol puede seer demandado como en manera de deshonra. alli.
20. Quáles deshonras son graves á que dicen en latin *atroces,* et quáles non. 516
21. Qué emienda debe recebir aquel á quien es fecha la deshonra, et cómo debe seer judgada. 517
22. Fasta quánto tiempo puede home demandar emienda de la deshonra que recibió. 519
23. Cómo el heredero non puede demandar emienda de deshonra que hobiesen fecha en su vida á aquel á quien heredó, si él non la hobiese comenzado á demandar. 521

TITULO X.

De las fuerzas. alli.

1. Qué cosa es fuerza, et quántas maneras son della. 522
2. Cómo los que facen asonadas de caballeros ó de peones armados, maguer non fagan daño, les es contado por fuerza, et deben recebir pena por ello. alli.
3. Cómo los que roban algunas cosas de la casa en que se enciende fuego et se quema, deben haber pena de forzadores. 523
4. Cómo los jueces que non quieren dar alzadas á los que las demandan debiéndolas haber, merecen pena de forzadores. 524
5. Cómo lo que toman los almoxerifes ó los dezmeros de los homes demas que non deben, les debe seer contado como por fuerza que ficiesen con armas. alli.
6. Cómo el que viene á juicio con homes armados por espantar al juez ó á los testigos que aducen contra él, debe haber pena de forzador. alli.
7. Cómo aquel que toma armas para ampararse, non le es contado por fuerza. 525
8. Qué pena merecen los que facen fuerza con armas ó sin ellas. alli.
9. Qué pena merecen los que con armas ó con ayuntamiento de homes armados ponen fuego en casas ó mieses agenas, tambien ellos como los que vienen en su ayuda, et los otros que lo acendiesen por ocasion ó por otra manera. 527
10. Qué pena merece aquel que por sí mismo sin mandado del judgador entra ó toma por fuerza heredamiento ó otra cosa agena. 529
11. Por quáles razones aquel que desapoderase á otro de alguna cosa en que estudiese apoderado, non cacrie en la pena sobredicha. 531
12. Qué pena merece aquel que niega la cosa que tiene arrendada ó alogada, non la queriendo tornar á su señor al plazo que debie. 532
13. Cómo aquel que fuerza la cosa que habie dado á peños, pierde por ende el señorio que habie en ella. alli.
14. Qué pena merecen aquellos que por fuerza sin mandamiento del judgador facen á sus debdores que les paguen lo que les deben. 533
15. Qué pena merecen aquellos que prendan á los homes del lugar en que mora algunt su debdor. 534
16. Qué pena merece el señor que entra por fuerza el heredamiento que hobiese dado á otro en feudo ó en otra manera semejante. 535
17. Por quáles fuerzas que el perlado ficiese, cacrie en pena tambien él como su cabillo. 536
18. Cómo se debe librar el pleyto de la fuerza ante que los otros pleytos que nascen sobre la cosa forzada. 538

TITULO XI.

Del desafiamiento et del tornar amistad. 539

1. Qué cosa es desafiar, et á qué tiene pro et quién lo puede facer. alli.
2. Por qué razones et en qué manera puede desafiar un home á otro. 540
3. Ante quién et en qué lugar puede un home desafiar á otro, et qué plazo deben haber despues que fueren desafiados. 541

TITULO XII.

De las treguas, et de las seguranzas et de las paces. alli.

1. Qué cosa es tregua et seguranza, et por qué han asi nombre et á qué tienen pro. 542
2. Quántas maneras son de tregua et de seguranza, et quién las puede poner ó dar, et en qué manera deben seer dadas ó puestas, et cómo deben seer guardadas despues que las pusieren. 545

Leyes. *Pag.*

3. Qué pena merecen los que quebrantan tregua, ó seguranza ó fiadura de salvo. 544
4. Qué cosa es paz, et en qué manera debe seer fecha, et qué pena merece aquel que la quebranta. 545

TITULO XIII.

De los robos. 546

1. Qué cosa es robo, et quántas maneras son dél. alli.
2. Quién puede demandar el robo, et á quáles et ante quién. alli.
3. Qué pena merecen los robodares et los que los ayudan. 547
4. Cómo el señor es tenudo de los robos que ficieren sus siervos, ó los otros homes que vivieren con él. alli.

TITULO XIV.

De los furtos, et de los siervos que furtan á sí mismos fuyéndose, et de los que los consejan ó los esfuerzan que fagan mal, et de los mudamientos que facen á furto de los mojones. 549

1. Qué cosa es furto. alli.
2. Quántas maneras son de furto. 550
3. Si alguno empresta caballo ó otra bestia para algunt lugar cierto: et aquel que la recibe emprestada la lieva á otra parte, cómo gela puede demandar por furto. 551
4. Quién puede demandar el furto, et quáles et ante quién. alli.
5. Cómo si el guardador de algunt huérfano ascondiese alguna cosa de los bienes de aquel que toviese en guarda, non gela pueden demandar por furto. 554
6. Cómo aquel que tiene tafureria en su casa, si los tafures le furtaren alguna cosa ende, non gela puede demandar por furto. 555
7. Cómo aquellos que tienen hostalage en su casa, et los almoxerifes que guardan el aduana et los otros que guardan la alfóndiga del pan, son tenudos de pechar las cosas que furtaren en cada uno destos lugares. alli.
8. Cómo si alguno conseja á siervo de otro que furte á su señor alguna cosa, cae por ende en pena de furto, maguer non lo cumpla el siervo. 557
9. Si el señor de la cosa empeñada la furtare á aquel á quien la empeñó, cómo gela puede demandar por furto. alli.
10. Cómo los menestrales que reciben algunas cosas para adovar, si gelas furtaren, las pueden demandar por furto. 559
11. Cómo el señor de la cosa emprestada la puede demandar por furto, si la furtaren á aquel á quien la emprestó. 560
12. Cómo aquel que tiene la cosa en guarda ó en comienda la puede demandar. 561
13. Si la cosa vendida fuere furtada ante que sea entregada al comprador, cómo la puede demandar aquel que la vendió. 562
14. Cómo aquellos que tienen maravedis del rey para sus labores ó para dar quitaciones á su compaña, si los metieren en su pro ó ficieren mala barata en darlos, cómo los deben pechar. 563
15. Cómo los maestros et los monederos que facen moneda apartadamente para sí en vuelta de la del rey, facen furto. alli.
16. Cómo los que furtan los pilares, ó cantos, ó madera, ó teja, ó cal, ó ladrillos ó otras cosas para meter en sus labores, que lo deben pechar. 564
17. Cómo los que son menores de diez años et medio, et los locos et los desmemoriados non son tenudos á la pena del furto que facen. 565
18. Qué pena merecen los furtadores et los robadores. alli.
19. Qué pena merescen los que furtan ganados et los encubridores dellos. 572
20. Cómo la cosa que furtan muchos puede seer demandada á cada uno dellos. 573
21. Cómo aquel que furta alguna cosa de los bienes del finado que fincan desamparados, la debe pechar. 574
22. Qué pena merecen aquellos que furtan ó sosacan los fijos ó los siervos agenos. 575
23. De los siervos que fuyen que facen furto de sí mismos. alli.
24. Cómo debe buscar el señor á su siervo quando fuere fuido, et qué pena merecen aquellos que los asconden. 576
25. Cómo el menor non cae en pena maguer que el siervo que fugiese, se ascondiese en su casa. 577
26. Por quáles razones puede home asconder siervo ageno, et non cae por ende en pena. 578
27. Cómo debe el juez librar el pleyto que acaesciere entre el señor et el siervo que dice que se le fuyó. alli.
28. Qué pena merecen los que asconden los siervos que fuyen de casa del rey. 579
29. Qué pena merecen los que corrompen los siervos, faciéndolos de buenos malos et de malos peores. alli.
30. Qué pena merece aquel que muda los mojones de alguna heredat á furto. 580

Leyes. *Pag.*

TITULO XV.

De los daños que los homes ó las bestias facen en las cosas de otro de qual natura quier que sean. 581

1. Qué cosa es daño et quántas maneras son dél. alli.
2. Quién puede demandar emienda del daño. 582
3. A quáles et ante quién puede seer demandada emienda del daño. 583
4. Cómo el judgador que de su oficio face daño á otro derechamente, non es tenudo de lo pechar. alli.
5. De los daños que facen los que estan en poder de otro por mandado de sus mayorales, que non son ellos tenudos de lo pechar, mas aquellos que gelo mandaron facer. 584
6. Cómo aquel que ficiere daño á otro por su culpa, es tenudo de facer emienda dél. 585
7. Cómo los que facen cavas ó paran cepos en las carreras para los venados, son tenudos de facer emienda del daño que hi acaesciere por razon dellos. 586
8. Cómo aquel que soltare siervo de otro de la prision, débelo pechar si se fuere. 587
9. Cómo el físico, et el cirurgiano et el albeytar son tenudos de pechar el daño que á otro aviniese por su culpa. alli.
10. Cómo aquel que enciende fuego en tiempo que faga viento cerca de paja, ó de madera, ó de mies ó de otro lugar semejante, es tenudo de pechar el daño que por ende aviniere. alli.
11. Cómo el daño que aviene á otri por culpa de aquel que tiene en guarda forno de pan, ó de yeso ó de cal, es tenudo de lo pechar. 588
12. Cómo aquel que derriba la casa de su vecino por miedo que ha que verná el fuego á la suya, non es tenudo de pechar el daño que ficiese por tal razon. 589
13. Cómo aquel que forada la nave debe pechar el daño que aviniere por esta razon en ella et en las mercadurias que iban hi. alli.
14. Cómo si un navio topa con otro por fuerza del viento, non son tenudos los señores dél de pechar el daño que acaesciere por esta razon. 590
15. Cómo quando muchos homes se aciertan en facer daño matando un siervo ó una bestia, puede seer demandada emienda á cada uno dellos. alli.
16. Cómo aquel que niega el daño quel dicen que fizo, si gelo probaren lo debe pechar doblado. 592
17. Cómo si alguno conosce en juicio que fizo daño á otri, es tenudo de lo pechar, maguer lo ficiese otri et non él, por razon que lo conosció. 593
18. Qué departimiento ha entre las cosas de que es fecho el daño, et del aprecia-miento dellas. 594
19. Cómo debe seer fecha emienda al señor del siervo que sabie pintar, si gelo mataren. 595
20. Cómo debe pechar el daño del siervo aquel que lo consejó ol arrufó porque ficiese cosa por que murió. alli.
21. Cómo aquel que enriza el can porque muerda algunt home, ó espanta alguna bestia á sabiendas, debe pechar el daño que aviniere por esta razon. 596
22. Cómo es tenudo el señor del caballo ó de las otras bestias mansas de pechar el daño que alguna dellas ficiere. alli.
23. Cómo aquel que tiene en su casa leon, ó oso ó otra bestia brava, debe pechar el daño que ficiere á otro. 597
24. Cómo el dueño del ganado es tenudo de pechar el daño que ficiese en heredat agena. 598
25. Cómo el que echare de su casa agua sucia, ó huesos ó estiércol en la calle, debe pechar el daño que recibieren los que pasaren por hi. 600
26. Cómo los hostaleros que tienen colgadas algunas señales á las puertas, las deben poner de manera que non fagan daño á otri. 601
27. Cómo los alfagemes deben raer et afeytar los homes en lugares apartados, de guisa que non puedan recebir daño aquellos á quien afeytan. alli.
28. Cómo aquellos que cortan á mala entencion árboles, ó viñas ó parras, deben pechar el daño que hi ficieren. 602

TITULO XVI.

De los engaños malos et buenos et de los baratadores. 604

1. Qué cosa es engaño et quántas maneras son dél. 605
2. Qué departimiento ha entre los engaños. alli.
3. Quién puede demandar emienda del engaño, et ante quién et á quáles. 606
4. A quáles personas non puede seer demandada emienda por razon del engaño, maguer lo fagan. alli.
5. Quáles homes son tenudos de emendar el engaño que otro ficiese, viniéndoles pro dél. 607
6. Fasta en quánto tiempo puede home demandar emienda del engaño, et en qué manera debe seer fecha. alli.
7. De las maneras en que los homes facen engaños los unos á los otros. 608

Leyes. *Pag.*

8. De los engaños que facen los revendedores mezclando con aquellas cosas que venden otras peores que les semejan. 609
9. Del engaño que facen los baratadores faciendo muestra que han algo. alli.
10. De los engaños que facen los homes en los juegos metiendo hi dados falsos, ó que vuelven pelea á sabiendas en las ferias ó en los mercados por furtar algo. 610
11. De los engaños que facen los homes entre sí, ó los personeros ó los abogados dellos. alli.
12. Qué pena merecen los que facen los engaños, et los que los ayudan et los que los encubren. 611

TITULO XVII.

De los adulterios. alli.

1. Qué cosa es adulterio, et onde tomó este nombre, et quién puede facer acusacion sobrél et á quáles. 612
2. Quién puede acusar á la muger casada de adulterio, teniéndola el marido en su casa. 613
3. Cómo puede seer acusada la muger de adulterio, despues que fuese partida de su marido por juicio de santa eglesia. 614
4. Ante quién et fasta quánto tiempo puede seer fecha la acusacion del adulterio. 616
5. Cómo non face adulterio el que yace con muger casada non lo sabiendo. 617
6. Cómo el guardador ó su fijo debe haber pena de adulterio si se casare alguno dellos con la huérfana que toviere en guarda. 618
7. Quáles defensiones pueden poner ante sí los que son acusados de adulterio para rematar las acusaciones. alli.
8. Quáles otras defensiones pueden poner ante sí los que son acusados de adulterio para rematar las acusaciones. 620
9. De las otras defensiones que puede poner ante sí el varon ó la muger que fueren acusados de adulterio contra aquellos que los acusaren. alli.
10. Cómo debe el judgador ir adelante en el pleyto de la acusacion del adulterio pues que fuere comenzado por demanda et por respuesta. 621
11. Cómo se puede probar et averiguar el adulterio por sospecha. 622
12. Cómo debe home afrontar á aquel á quien ha sospecha por razon de su muger que non fable con ella. 623
13. Quál home puede matar á aquel que fallase con su muger yaciendo, et quál non. alli.
14. Cómo el padre que fallare algunt home yaciendo con su fija que fuese casada, debe matar á amos ó non á ninguno dellos. 625
15. Qué pena merece aquel que face adulterio, si le fuere probado. 626
16. Qué pena merecen squellos que á sabiendas se casan ó desposan dos veces viviendo sus mugeres. 628

TITULO XVIII.

De los que yacen con sus parientas ó con sus cuñadas. 629

1. Qué cosa es el pecado que face home yaciendo con su parienta á que dicen en latin *incestus*, et fasta quál grado es pariente de la muger el que face este pecado. alli.
2. Quién puede acusar al que cae en pecado de incesto, et ante quién, et en qué manera et á quién. alli.
3. Qué pena merece aquel contra quien fuere probado que yogó con su parienta ó con su cuñada, et por qué razones se puede excusar desta pena. 630

TITULO XIX.

De los que yacen con mugeres de órden, ó con vibda que viva honestamente en su casa ó con vírgines por fulago ó por engaño, non les faciendo fuerza. 631

1. De las razones por que yerran los homes gravemente que yacen con las mugeres sobredichas. alli.
2. Quién puede acusar al que yoguiere con alguna de las mugeres sobredichas et ante quién, et qué pena merece desque le fuere probado. 632

TITULO XX.

De los que fuerzan ó lievan rabidas vírgines ó las mugeres de órden ó las vibdas que viven honestamente. 633

1. Qué fuerza es esta que facen los homes á las mugeres, et quántas maneras son della. 634
2. Quién puede acusar á aquel que forzare alguna de las mugeres sobredichas, et ante quién et á quáles. alli.
3. Qué pena merescen los que forzaren ó rabiaren alguna de las mugeres sobredichas, et los ayudadores dellos. alli.

Leyes. *Pag.*

TITULO XXI.

De los que facen pecado de luxuria contra natura. 636

1. Onde tomó este nombre el pecado á que dicen en latin sodomítico, et quántos males vienen dél. 637
2. Quién puede acusar á los homes que facen el pecado que dicen sodomítico, et ante quién, et qué pena merescen los facedores et los consentidores dél. alli.

TITULO XXII.

De los alcahuetes. 638

1. Qué quiere decir alcahuetes, et quántas maneras son dellos, et qué daño nasce de su fecho. alli.
2. Quién puede acusar á los alcahuetes et ante quién, et qué pena merescen despues que les fuere probada el alcahueteria. 639

TITULO XXIII.

De los agoreros, et de los sorteros, et de los otros adevinos, et de los hechiceros et de los truanes. 640

1. Qué quiere decir adevinanza, et quántas maneras son della. alli.
2. De los que escantan los espíritus malos ó facen imagines ó otros fechizos, ó dan yerbas para enamoramiento de los homes et de las mugeres. 641
3. Quién puede acusar á los truanes, et á los baratadores sobredichos et qué pena merescen. 642

TITULO XXIV.

De los judios. 643

1. Qué quiere decir judio, et onde tomó este nombre, et por qué razones la eglesia et los grandes señores cristianos los dexaron vivir entre sí. alli.
2. En qué manera deben facer su vida los judios mientra vivieren entre los cristianos, et quáles cosas non deben usar nin facer segunt nuestra ley, et qué pena merescen los que contra esto ficieren. 644
3. Que ningunt judio non puede haber ningunt oficio nin dignidad para poder apremiar á los cristianos. 645
4. Cómo pueden haber los judios sinagoga entre los cristianos. alli.
5. Cómo non deben apremiar á los judios en dia de sábado, et quáles jueces los pueden apremiar. 646
6. Cómo non deben seer apremiados los judios que se tornan cristianos, et qué mejoria ha el judio que se torna cristiano, et qué pena merecen los otros judios que les facen mal ó deshonra por ello. alli.
7. Qué pena merece el cristiano que se tornare judio. 647
8. Cómo ningunt cristiano nin cristiana non debe facer vida en casa de judio. alli.
9. Qué pena meresce el judio que yace con cristiana. 648
10. Qué pena merescen los judios que tienen cristianos por siervos, ó facen sus cativos tornar á su ley. 649
11. Cómo los judios deben andar señalados porque sean conoscidos. alli.

TITULO XXV.

De los moros. alli.

1. Onde tomaron nombre moros, et quántas maneras son dellos, et en qué manera deben vevir entre los cristianos. 650
2. Cómo los cristianos con buenas palabras et non por premia deben convertir los moros á la fe, et qué pena meresce quien los embargare que non se tornen cristianos. alli.
3. Qué pena meresce quien deshonrare de dicho ó de fecho á los moros despues que se tornaren cristianos. 651
4. Qué pena meresce el cristiano que se torna moro. alli.
5. Qué pena meresce el cristiano que se tornare moro, maguer se repienta despues et se torne á la fe. 652
6. Qué pena meresce el cristiano ó la cristiana que son casados, si se tornare alguno dellos judio, ó moro ó herege. 653
7. Cómo si alguno renegare la fe de nuestro señor Jesucristo puede seer acusada la fama dél cinco años despues de su muerte. alli.
8. Por qué razones el cristiano que se tornare judio ó moro, et se repiente tornándose despues á la ley de los cristianos, se puede excusar de la pena sobredicha. 654
9. Cómo los moros que vinieren en mensagería de otros regnos á la corte del rey, deben seer salvos et seguros ellos et sus cosas. 655
10. Qué pena merescen el moro et la cristiana que yoguieren de consuno. 656

TITULO XXVI.

De los hereges. alli.

1. Onde tomaron nombre los hereges, et quántas maneras son dellos, et qué

Leyes. *Pag.*

daño viene á los homes de su compaña. 657

2. Quién puede acusar á los hereges et ante quién, et qué pena merescen despues que les fuere probada la heregia, et quién puede heredar los bienes dellos. alli.
3. Cómo los fijos que non son católicos non pueden heredar con los otros en los bienes de su padre que fue herege. 661
4. Cómo el que es dado por herege non puede haber dignidad nin oficio público, mas debe perder el que ante habie. alli.
5. Qué pena merescen los que encubren los hereges. 662
6. Qué pena merescen los que á los hereges amparan en sus castiellos ó en su tierra. alli.

TITULO XXVII.

De los desesperados que matan á sí mismos ó á otros por algo que les dan, et de los bienes dellos. 663

1. Qué cosa es desesperamiento, et en quántas maneras caen los homes en él. 664
2. Qué pena merescen los desesperados. alli.
3. Qué pena merecen los asesinos et los otros desesperados que matan los homes por algo que les dan. 665

TITULO XXVIII.

De los que denuestan á Dios, et á santa Maria et á los otros santos. 666

1 Quién puede acusar á los que denuestan á Dios, et á santa Maria et á los otros santos, et ante quién et en qué manera. 667
2. Qué pena meresce el ricohome que denuesta á Dios, ó á santa Maria ó á los otros santos. 668
3. Qué pena meresce el caballero ó el escudero que dixiere ó ficiere el denuesto sobredicho. 669
4. Qué pena merescen los cibdadanos et los moradores de las villas que ficieren el denuesto sobredicho. 670
5. Qué pena merece aquel que ficiere de fecho alguna cosa en denuesto de Dios, ó de santa Maria ó de los santos. alli.
6. Qué pena merecen los judios ó los moros que denuestan á Dios, ó á santa Maria ó á los otros santos, ó facen algunos de los otros yerros sobredichos. 671

TITULO XXIX.

De cómo deben seer recabdados et guardados los presos. alli.

1. Quándo deben seer recabdados los presos et por cuyo mandado. 672
2. Quáles malfechores deben seer recabdados sin mandamiento del judgador. 674
3. Quáles jueces pueden facer recabdar homes que fuesen caballeros. alli.
4. En qué manera deben recabdar los presos, et quáles deben seer metidos en cárcel et quáles tenidos en otra prision. 675
5. En qué lugar deben tener presa la muger, et cómo non le deben dar pena nin premia si fuere preñada fasta que para. 679
6. En qué manera deben guardar los presos los que lo han de facer. alli.
7. Cómo deben guardar el preso fasta que sea judgado. 680
8. Cómo el carcelero mayor debe dar cuenta cada mes una vez de los presos que toviere en guarda á aquel que gelos mandó guardar. 681
9. Cómo non merescen pena los guardadores de los presos, si los otros sus compañeros á quien los encomiendan, se van con ellos. alli.
10. Qué pena meresce el fiador si se fuere el acusado á quien fió. 682
11. Qué pena merescen los guardadores de los presos si les ficieren mal ó deshonra por malquerencia que les hayan ó por algo que les prometan á dar los enemimigos dellos. 683
12. Qué pena merescen los guardadores de los presos si se fuere alguno dellos. 684
13. Qué pena merescen los presos que quebrantan la cárcel ó la prision et se fuyen. 685
14. Qué pena merescen aquellos que por fuerza sacan algunt preso de cárcel ó de otra prision. 686
15. Qué pena merescen aquellos que facen cárcel de nuevo sin mandado del rey. 687

TITULO XXX.

De los tormentos. 689

1. Qué quiere decir tormento, et á qué tiene pro, et quántas maneras son dél. alli.
2. Quién puede mandar tormentar los presos, et en qué tiempo et á quáles. 690
3. En qué manera et por quáles sospechas ó señales deben seer tormentados los presos, et ante quién, et qué preguntas les deben facer mientra los tormentaren. 692
4. Qué preguntas deben facer á los presos despues que fueren tormentados, et quáles conoscencias deben valer de las que son conoscidas por razon de los tormentos, et quáles non. 694
5. Quando el judgador hobiere á mandar tormentar á muchos; á quáles dellos debe tormentar primero. 697

Leyes. *Pag.*

6. Por qué razones pueden tormentar al siervo que diga testimonio contra su señor. 697
7. Cómo deben atormentar á los siervos et á los servientes de casa para saber verdat dellos quién mató á su señor ó á su señora. 698
8. Cómo puede el judgador mandar tormentar al testigo, si viere que va desvariando en sus dichos. 699
9. Quáles personas non deben seer tormentadas porque digan testimonio contra otri. 700

TITULO XXXI.

De las penas et de las naturas dellas. alli.

1. Qué cosa es pena, et por qué razones se debe mover el juez á darla. alli.
2. Cómo el home non debe recebir pena por el mal pensamiento que haya en el corazon, si non lo metiere en obra. 701
3. Quántas maneras son de yerros por que merecen los facedores dellos recebir pena. 703
4. Quántas maneras son de penas. 704
5. Quién puede mandar que den penas á los que las merecen. 705
6. Quáles penas son vedadas á los judgadores que las non manden dar. 707
7. A quáles homes deben seer dadas las penas, et quándo et en qué manera. 708
8. Qué cosas deben catar los jueces ante que manden dar las penas, et por qué razones las pueden crescer, ó menguar ó toller. alli.
9. Cómo non deben dar pena al fijo por el yerro que el padre ficiere, nin á una persona por otra. 710
10. Qué pena meresce el home que es desterrado si tornare á la tierra sin mandado del rey. 711
11. Cómo los judgadores deben justiciar los homes manifiestamente et non en ascondido, et que los deben dar á sus parientos despues que fueren justiciados. 712

Leyes. *Pag.*

TITULO XXXII.

De los perdones. alli.

1. Qué quiere decir perdon, et quántas maneras son dél, et quién lo puede facer, et á quién, et por qué razones et en qué tiempo. 713
2. Qué pro viene al home por el perdon que le face el rey. 715
3. Qué departimiento ha entre misericordia, et merced et gracia. 716

TITULO XXXIII.

Del significamiento de las palabras et de las cosas dubdosas et de las reglas derechas. 717

1. Qué quiere decir significamiento et declaramiento de palabra. alli.
2. Sobre qué razones et cosas dubdosas ha meester declaramiento, et quién lo puede facer. 718
3. Cómo se debe declarar la dubda que acaesciere sobre las palabras que las partes razonasen en juicio, ó fuesen puestas en la sentencia. 719
4. Cómo se debe declarar la dubda quando acaesciere en ley, ó en privilegio ó en carta de señor. alli.
5. Cómo se debe declarar la dubda quando acaesciere en las palabras del facedor del testamento. 720
6. Del entendimiento et del significamiento de otras palabras dubdosas et obscuras. 721
7. De interpretacion de otras palabras dubdosas. 723
8. Del declaramiento de las otras palabras dubdosas. 724
9. De otra interpretacion de palabras dubdosas. 725
10. Declaramiento de otras palabras dubdosas. alli.
11. De la interpretacion de otras palabras dubdosas. 727
12. De las cosas dubdosas que acaescen en razon de nascimiento de los niños, et de la muerte de dos homes en uno. 728
13. De las reglas derechureras, que son llamadas en latin de *regulis juris.* 738

— BESANZON, IMPRENTA DE C. DEIS. —

University of
Connecticut
Libraries